BÜYÜK LAROUSSE

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ

9

FRİG
GÜNB

Milliyet

BÜYÜK LAROUSSE

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ

9. CİLT

Fribourg — Günberi

Milliyet

İnterpress Basın ve Yayıncılık A.Ş. adına
Hürrem FİLA

genel yayın yönetmeni
Adnan BENK

yayın kurulu
Oya ADALI, Nilgün AKAR, Bedia AKARSU, Engin ALÇORA, Yasemin ALPMAN, Abbas ALTUNKAŞ, Aydın ARIT, Selahattin BAĞDATLI, Mustafa BALEL, Mustafa BAYKA, Nezih COŞ, Güler DEĞİRMENCİ, Melek DENER, Turgut DEVECİ, Tamer ERDOĞAN, Sırrı ERİNÇ, Şenay ERKAN, Peyami ARMAN, Ayşegül EROL, Konur ERTOP, A.Fuat FİDAN, Tankut GÖKÇE, Öznur GÜNDOĞDU, Selahattin HİLAV, Rıfat İNSEL, Cenap KARAKAYA, M.N. KARAKÜÇÜK, Melih KIRANBAĞLI, Gülsen KORALTÜRK, Güzide KOSİFOĞLU, Dilek KÖSEOĞLU, Cevdet KUDRET, Turgut KUT, Deniz MAZLUM, Günnur ORMANLAR, Tahir ÖZÇELİK, Süleyman ÖZÇİFTÇİ, Ufuk ÖZKOLÇAK, İsa ÖZTÜRK, Mehmet SERT, Kenan SOMER, İlhami SOYSAL, Beyhan Aziz TANER, Aksel TİBET, Erdoğan TOMAKÇIOĞLU, Teoman TUNÇDOĞAN, Hale ULUSOY, Doğan ÜLGENCİ, Mara YAKOVLEVSKİ, Aydın YALKUT, Mehmet YARAŞ, Ömür YARS, Tahsin YAZICI, Dilek YELKENCİ, Melih YÜRÜŞEN

sorumlu yayın yönetmeni
Aydın YALKUT

araştırma
Despina ÇİMROĞLU ve yardımcıları Betül GÜVENSOY, Nesrin OĞRAŞKAN, Mine ÖZDİLER, Servet SABAK, Hilda SETYAN, Semra BAL

arşiv
Sevil ÇELEBİCAN ve yardımcıları Nurgül KAYA, Cansel Çolak SAVAŞ

teknik yönetmen
Nazlı TÜRKSOY

sayfa düzeni
Ömer BARANİOĞLU ve yardımcısı Çağatay AKYOL

harita
Mansus TETİK ve yardımcıları Berrin BÜYÜKANIT, Ruhi DİLGİMEN, Seval ÖZLER, Ceyda SAKARYA

düzelti
Hayrettin KARA ve yardımcıları Zeynep ATAYMAN, Fatma AYDIN, Sait GÜRAY, Aydın KARAAHMETOĞLU, Gülsüm ÖZ, Sibel TÜRKMENOĞLU

fotoğraf
Muhlis HASA ve yardımcısı Sedal ANTAY

sekreterler
Funda ARSLAN, Halime DEMİR, Nil HEPER, Kadriye KÖMÜRCÜOĞLU, Lale KURUDAĞ, Belgin SOYCAN, Satı ŞİMŞEK

dizgi
Turgay ŞIK ve yardımcıları Leyla BİRBEN, Âdem ÇALIŞKAN, Betül FERİK, Hülya HASEL, Sakine KAYA

kamera
Gelişim Yayınları kamera servisi

baskı: Milliyet Gazetecilik A.Ş.

Büyükdere Cad. Apa Ofset arkası
Levent-İSTANBUL Tel: 169 66 80 (20 Hat)

BÜYÜK

LAROUSSE

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ

FRİBOURG, İsviçre'de kent, aynı adlı kantonun merkezi, Saane ırmağının derin bir menderesine egemen, korunmalı kesiminde; 34 322 nüf. (1990). Ortaçağ'da kurulan, katoliklerin oturduğu eski bir ticaret kenti olan Fribourg'un katolik niteliği, karşı-reform hareketiyle ve daha yakın geçmişteki başka olaylarla (1889'da katolik üniversitesinin kurulması; 1924'te piskoposluk olması) doğrulanmıştır. Bölgesel tarım pazarı olan Fribourg'da daha sonra çok yönlü bir sanayi kurulmuştur (biracılık, çikolata fabrikası, kereste sanayisi, mukavva yapımı, hazır giyim, makine yapımı, perhiz maddeleri, ilaç ve kimya sanayileri). Fribourg'un, turistik çekiciliği olan özgün ve güzel görünümlü kesimi, eski kentin tam ortasındadır; ama kent, günümüzde, Ortaçağ'dan kalma surların dışındaki platolara doğru yayılmaktadır. —*Fribourg kantonu*, 1 670 km², 208 159 nüf. (1990). Çoğunluğu katoliktir; üçte ikisi fransızca konuşur. Morat gölü yakınlarındaki tahıl ve patates ağırlıklı tarım önemli yer tutar; ovada ve Önalplerde, kısacası, hemen hemen her yerde süt hayvancılığı ve işletmeciliği (süt, gravyer peyniri, çikolata) için yem bitkileri ve ot ekimi yapılır. Sanayi özellikle kent merkezlerinde gelişmiştir: Fribourg ve çevresi, Bulle ve Broc, Morat ve Estavayer-le-Lac.

—Tar. Fribourg, 1157'de Zähringen dükü Berthold tarafından kuruldu. Habsburglular'ın (1277-1452), sonra Savoia düklerinin (1452) eline geçti. 1481'de Konfederasyon'a üye oldu.

—Güz. sant. Küçük kuleli surları ve eski yapılarıyla kent çekici bir görünüm sunar. XIII. - XVII. yy.'dan kalma katedral (Havari figürlerinin yer aldığı taçkapı, XIV. - XV. yy.; 1433'te yapılmış gömüt). XVIII. yy.'da yeniden inşa edilen Cordeliers kilisesi, (koro yeri, XIII. yy.; sanat eşyaları). XVI. yy. sonundan kalma bir konakta kurulmuş olan Sanat ve Tarih müzesi (fribourglu sanatçıların yapıtları, Ortaçağ koleksiyonları).

FRİČ (Josef Václav), çek şair ve anı yazarı (Prag 1829 - *ay. y.* 1890). Anılarında (1886-87) ve gençliğinde yazdığı devrimci şiirlerde (*Chansons du bastion* [fr. çev.], 1918) yaşamını ve deneyimlerini dile getirdi, döneminin siyasal yaşamına ilişkin son derece ayrıntılı bir panorama çizdi. Gerçekte yapıtları köklü bir başkaldırı ve uzun bir sürgün yaşamının yansıması niteliğindedir. Başlıca önderleri arasında yer aldığı 1848 Prag ayaklanmasının bastırılmasından sonra tutuklandı. 1854'te, gözetim altında yaşamak üzere Prag'a döndü, 1859'da İmparatorluk'tan sınır dışı edildi. Yurtdışında ulusal davayı yayma mücadelesi verdikten sonra Prag'a ancak 1879'da döndü. Sürgünde, *Voix libre de la Bohême*'i (Bohemya'nın özgür sesi) [1866] yazdı ve Louis Léger ile birlikte *la Bohême historique pittoresque et littéraire* (Tarihsel, pitoresk ve edebi Bohemya) [1867] adlı çalışmayı yayımlamıştı.

FRİČ (Martin), çek sinema yönetmeni (Prag 1902 - *ay. y.* 1968). Senaryo yazarlığı ve oyunculuk yaptıktan sonra, sessiz film dönemi sonunda yönetmenliğe başladı. Her türü denedi ve pek çok güldürüde başarı sağladı. Yaptığı yüz kadar film arasında başlıcaları şunlardır: *Aslan asker Şvayk* (Osudy Dobreho Vojka Svejka) [1931], *Yanosik* (1936), *Baron Prášil* ya da *Baron Munchhausen* (1940), *Past* (1952).

FRİCK (Wilhelm), alman siyaset adamı (Alsenz, Pfalz, 1877 - Nürnberg 1946). Daha ilk günlerde nasyonal sosyalist hareket içinde yer aldı ve 1923'te Münih darbesine katıldı. 1924'te Reichstag'da milletvekili oldu, Hitler'in ilk kabinesinde 1933'ten 1943'e kadar içişleri bakanlığı yaptı, Bohemya-Moravya "Reichsprotektor"u oldu (1943). Tüm işgal toprakları Merkez bürosu müdürlüğü yaparken yahudi düşmanı birçok yasa çıkarttı. Nürnberg'de savaş suçlusu olarak mahkûm edildi ve asıldı.

FRİCKER ya da **FRİCKART** (Thüring), isviçreli kronikçi (Brugg, Aargau, 1429 - *ay. y.* 1519). Bern'de mahkeme yazmanlığı yaptı. *La Querelle des seigneurs* (fr. çev.) [Senyörlerin kavgası] adlı kroniğinde 1447 ve 1488'lerin kavgalarını anlattı.

FRİCKER (Peter Racine), ingiliz bestecı (Londra 1920 - *ay.y.* 1990). Jean Racine'in soyundan gelir. 1952 yılında Morley College'in yönetimine getirildi. 1964 yılından başlayarak Kaliforniya'daki Santa Barbara Üniversitesi'nde ders verdi. Tümüyle kendine özgü kromatik bir üslupla beş senfoni (1949-1976), iki keman, bir viyola, bir piyano konçertosu, ünlü bir üflemeliler beşlisi (1947), yaylılar için üç dörtlü ve vokal yapıtlar (*The Death of Vivien* operası [1956]; *The Vision of Judgment* oratoryosu [1958], bir *Magnificat* [1968] ve *Francis Jammes'ten altı melodi* [1980]) besteledi.

FRİCSAY (Ferenc), macar orkestra yöneticisi (Budapeşte 1914 - Basel 1963). Kodály ve Bartók'un öğrencisiydi. Çok genç yaşta Budapeşte Operası'na girdi, sonra Berlin, Viyana ve Münih'te opera orkestralarını yönetti. 1956'dan sonra Münih'te Devlet operası müdürlüğü ve senfonik konserler yöneticiliği yaptı. Daha önce, Berlin'de, RIAS radyo orkestrasını kurmuştu. Mozart'ın yapıtlarını yorumlamada üstün başarı gösterdi. Bartók'un yapıtlarını yaymak için yoğun çaba harcadı.

FRİDEGÅRD (Jan), isveçli romancı (Enköpings-Näs, Uppland, 1897-Uppsala 1968). Bir ölçüde özyaşamöyküsel özellikte olan başyapıtı *Jag Lars Hård*'da (1935-36) ve bunu tamamlayan *Hår år min hand* (1942) adlı yapıtında, Fridegård, açık ve özlü bir üslupla ve acımasız bir doğrusözlülükle, bireyle toplum arasında hüküm süren uzlaşmalara ve ikiyüzlülüğe karşı çıktı. Aynı zamanda daha hoşgörülü toplumsal bir incelemeye yöneldi. (*Torntuppen*, 1941) ve Vikingler dönemini (*Au pays des idoles* [fr. çev.], 1940; *le Temps des Vikings* [fr. çev.]; *La défaite de Birka* [fr. çev.], 1965) ve XII. yy.'ı konu alan tarihi romanlar (*Soldats suédois* [fr. çev.], 1959) yazdı. Ayrıca anı kitapları yayımladı (*Arvtagarna*, 1957; *Sur les cornes du boeuf* [fr. çev.], 1964; *le Paresseux* [fr. çev.], 1965; *la Plus Courte Paille* [fr. çev.], 1966).

FRİDELL (Folke), isveçli yazar (Lagan, Småland, 1904). İsveç işçi edebiyatının geç yapıt vermiş temsilcilerinden biri olan Fridell, savaş sonrası döneminin eleştirisini yaptı ve işçiler için kültür kazanma olanağı verilmesini ve bireysel özgürlüklerinin sağlanmasını istedi (*la Main du mort*, [fr. çev.], 1946; *Création pécheresse* [fr. çev.], 1948).

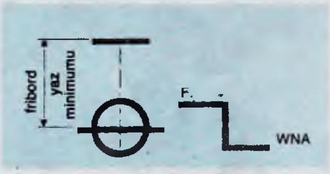
FRİDERİCİA (Julius Albert), danimarkalı tarihçi (Kopenhag 1849 - *ay. y.* 1912). Kopenhag Üniversitesi'nde kitaplık yöne-

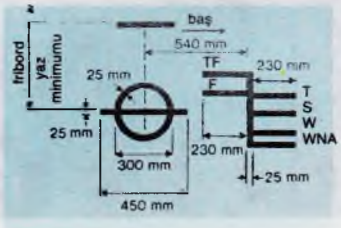
La Colothèque

Fribourg
eski kent ve katedralin kulesi

yelkenliler için fribord markası ve bu markayla kullanılan hatlar

fribord markası ve bu markayla kullanılan hatlar

TF, tropikal tatlı su taşıma hattı;
F, tatlı su taşıma hattı;
T, tropikal taşıma hattı;
S, yaz yükleme hattı;
W, kış yükleme hattı;
WNA, Kuzey Atlas okyanusu kış yükleme hattı

J. Hyde

Johnny Friedlaender
Tram (1973)
akuatinta
özel kol.

ticisi ve profesördü. *Histoire de la politique étrangère du Danemark* (fr. çev.) [Danimarka dış politikasının tarihi; 1876-1882] en önemli yapıtıdır.

FRİED (Evžen), çek komünist (Travná, Slovakya, 1900 - Brüksel 1943). Önce Çekoslovak komünist partisi merkez komitesi (1923'ten itibaren), sonra da siyasal büro üyeliği (1929-1931) yaptı. Komünist enternasyon ile örgütlenme bürosu üyeliğine seçildi ve 1931'de Fransa'ya Fransız komünist partisi'nde görev yapmaya gönderildi. Özellikle, bu parti tarafından ekim 1934'te önerilen Halk cephesi girişimini destekleyerek faşizmin yükselişi sırasında partinin gelişmesinde önemli rol oynadı.

FRİED (Erich), avusturyalı yazar (Viyana 1921 - ? 1988). 1938'de Londra'ya göç etti; orada değişik işlerde çalıştı. BBC'nin Almanya servisine girdi. Özellikle eleştiri ve çevirileriyle (Shakespeare, T.S. Eliot, Dylan Thomas, G. Greene vb.) tanındı. Grup 47 üyesi olan Fried özlü ve yergili bir üslupla yetkecilliğe karşı çıktı.

Piron

Charles Friedel

FRİEDBERG ya da **FRİEDBERG İN DER WETTERAU,** Almanya'da (Hessen) kent, küçük Wetterau bölgesinin eski merkezi, Frankfurt'un kuzeyinde, bir roma ordugâhının yerinde; 24 300 nüf. Gotik kilise. Ortaçağ'dan kalma kule ve XVII. yy.'dan kalma şato. Ahşap duvarlı evler. Makine. Kimya. Besin sanayisi.

FRİEDBERG (Emil), alman kilise hukuku uzmanı (Konitz, bugün Chojnice, 1837 - Leipzig 1910). Halle, Freiburg-im Breisgau ve Leipzig'de kilise hukuku dersleri okuttu. Devletin Kilise üzerindeki üstünlüğünü kuramlaştırdı. Zeitschrift für kirchenrecht (Kilise hukuku dergisi, 1872) yöneticilerinden ve *Corpus juris canonici*'nin (1879-1881) yayımcısıdır.

Owen Franken-Gamma

Milton Friedman

FRİEDEBURG (Hans Georg VON), alman amiral (Strasbourg 1895 - Flensburg 1945). Dönitz'in yerine 1943'te denizaltı filosu, 1945'te de donanma komutanı oldu. Montgomery'yi Almanya'nın kısmi teslimi için ikna ettiyse de (4 mayıs), Eisenhower'ın koşulsuz teslim isteğine uygun bir antlaşmayı Jodl'la birlikte imzalamak zorunda kaldı (Reims, 7 mayıs 1945). Kısa bir süre sonra intihar etti.

FRİEDEL (Charles), fransız kimyacı ve mineraloji uzmanı (Strasbourg 1832 -Montauban 1899). Wurtz laboratuvarında hazırladığı bir tezden sonra, 1876'da, Paris Fen fakültesi'nde mineraloji, 1884'te de organik kimya kürsüsü başkanlığı yaptı; 1878'de Bilimler akademisi'ne girdi. Paris Kimya enstitüsü'nün kurucusudur. 1877'de amerikalı Crafts ile birlikte yanal zincirlerin benzenik çekirdeğe kaynamasını sağlayan genel bir bireşim yöntemi buldu (Friedel ve Crafts tepkimesi). Fen fakültesi'nde verdiği derslerden oluşan *Cours de chimie organique* (Organik kimya dersleri) iki bölümde yayımlandı: *Série grasse* (Yağ serisi) ve *Série aromatique* (Aromatik seri) [1887]. Friedel simgelemenin ve atom kuramının Fransa'daki ilk yandaşlarından biriydi.

FRİEDEL (Georges), fransız kimyacı ve mineraloji uzmanı (Mulhouse 1865 -Strasbourg 1933), Charles Friedel'in oğlu. Maden bakanlığı genel müfettişliği, Saint-Étienne Madencilik okulu'nda, daha sonra Strasbourg Üniversitesi'nde mineraloji profesörlüğü yaptı. Sıvı kristaller üzerinde çalıştı ve arahalleri buldu. 1913'te, X ışınlarının kristallerle kırınımı yasalarını ortaya koydu.

FRİEDELİN a. (fr. *friedeline;* öz. a. Ch. *Friedel*'den). Formülü $C_{30}H_{50}O$ olan ve 1892'de Friedel tarafından mantardan elde edilen triterpenik keton.

FRİEDELİT a. (fr. *friedélite;* öz. a. Ch. *Friedel*'den). Miner. Hidratlı doğal manganez silikat; Yukarı Pireneler'de bulunur.

FRİEDLAENDER (Max), alman şarkıcı ve müzikbilimci (Brieg, Yukarı Silezya, 1852 - Berlin 1934). Önce şarkıcıyken daha sonra Spitta'nın yönetiminde müzikbilim çalışmalarına başladı. 1887'de Rostock'ta *Franz Schubert'in yaşamöykügüne katkı* adlı teziyle doktor unvanını aldı. 1903'te profesörlüğe yükseldi. Berlin Üniversitesi müdürlüğü yaptı. Schubert, Schumann ve Mendelssohn'un vokal yapıtlarının eleştirel basımlarını yayımladı. XVIII. yy. alman şanı konusunda yayımladığı iki ciltlik çalışma (1902), en önemli yapıtıdır.

FRİEDLAENDER (Walter), amerikan vatandaşlığına geçmiş alman sanat tarihçisi (Glogau, bugün Głogów, 1873 - New York 1966). Freiburg im Breisgau üniversitesi'nde (1914-1933), sonra 1935'ten itibaren de New York'ta İnstitute of Fine Arts'da profesördü. Yapıtında sanatçıya daha psikolojik bir gözle yaklaşarak, üslupsal ölçütleri aşmayı denedi. XVI. ve XVII. yy. üzerine önemli çalışmalar yaptı (*Caravaggio Studies,* 1955). Maniyerizm kavramına açıklık getirdi ve bu akımın yeniden saygınlık kazanmasına katkıda bulundu.

FRİEDLAENDER (Johnny), alman asıllı fransız gravürcü ve ressam (Pless, bugün Pszczyna, Polonya, 1912). Breslau Akademisi'nde okudu (1928). 1934'te Almanya'dan kaçtı. İlk olarak 1937'de, sonra da 1945'te Paris'e yerleşti. Önce siyah-beyaz olarak ofort çalıştı (*12 Rêves cosmiques,* 1948; Eluard'ın *la Saison des amours*'u için gravürler, 1949). Sonra, hayvanlar, madenler ve bitkiler dünyasından yararlanarak sezgisel bir bakışla, renkli çalışmalara başladı (akuatinta ve ofort). Paris'teki atölyesinde ve okulunda pek çok gravürcü yetiştirdi.

FRİEDLAND, bugün **Pravdinsk,** Prusya'da (bugün Rusya'da) yer. Kaliningrad'ın (Königsberg) 45 km G.-D.'sunda. Mareşal Lefebvre komutasındaki fransız ordusu mayıs 1807'de Dantzig'i aldı ve Napoléon, Königsberg üzerine yürüdü. 14 haziranda Bennigsen komutasındaki rus ordusuyla Alle ırmağı kıyısında karşılaşan Fransa imparatoru Napoléon kesin bir zafer kazandı.

FRİEDLÄNDER (Max Jakob), alman sanat tarihçisi (Berlin 1867 - Amsterdam 1958). Asistanı olduğu Bode'nin yerine geçerek Berlin müzeleri resim galerisi'nin 1928'den 1934'e kadar müdürlüğünü yaptı, Hollanda ve flaman resmi üzerine önemli yapıtlar yayımladı (*die Altniederländische Malerei,* 14 cilt, 1924-1937) ve monografiler yazdı: *Bruegel* (1921), *Altdorfer* (1923), *Liebermann* (1924). *Von Kunst und Kennerschaft* (1946) adlı yapıtı onun, çağdaş sanat tarihinin öğretisel ve kavramsal yöntemine karşı, yapıtı duygusal ve düşsel bir yaklaşımla ele alan yöntemini özetler.

Friedländer basili (alman hekim Carl *Friedländer*'in [1847-1887] adından), Gram almayan, fakat baz boyalarla kolayca boyanan kısa basil *(Klebsiella pneumoniae).* Her türlü üretme ortamında 37 °C'ta ürer, şekerleri parçalar, ama peptonlarla indol vermez. Sık sık diplobasil

imparator Napoléon I Friedland savaşı'nda (14 haziran 1807)
Horace Vernet'nin resminden ayrıntı, *Versailles şatosu*

Réunion des musées nationaux

şeklinde görünür. Birçok enfeksiyonda rastlanır: akciğer hastalıkları, menenjitler, perikarditler, kulak iltihapları ve bazı yalancı zarlı anjinler. (Eşanl. PNÖMOBASİL.)

FRİEDLİNGEN, Almanya'da (Baden-Württemberg eyaleti) yer, Ren'in sağ kıyısında, Basel'in kuzeyinde, Huningen'in karşısında. Fransız Villars, Avusturya İmparatorluğu kuvvetlerini burada yendi (14 ocak 1702).

FRİEDMAN (Milton), amerikalı iktisatçı (New York 1912). "Chicago okulu" denen okulun başı olarak yenileştirilmiş bir liberalizm anlayışının önderliğini yaptı: *Capitalism and freedom* (Kapitalizm ve özgürlük) [1962]. Bu yeniliberal monetariste göre, devlet tedavüldeki para üzerinde sıkı bir denetim yürütmelidir; çünkü paranın, iktisadi büyümeyi destekleyebilmek için ılımlı ve düzenli bir genişleme göstermesi gerekir. Friedman, ayrıca, Walras'ın mirasçısıydı ve onun genel denge şemasını yeniden ele aldı. Başlıca yapıtları: *Essays in Positive Economics* (Pozitif iktisat denemeleri) [1953], *The Quantity Theory A Restatement* (Niceliksel teorinin yeni formülasyonu) [1956], *A Theory of Consumptive Function* (Bir tüketim fonksiyonu teorisi) [1957], *A Monetary History of the United States* (ABD'nin mali tarihi) [A. Schwartz ile birlikte, 1963], *Dollars and Deficits* (Enflasyon ve para) [1968], *Monetary Trends of the United States and the United Kingdom* (ABD'de ve Birleşik Krallık'ta parasal eğilimler) [1981], *Free To Choose* (Seçme özgürlüğü, Rose D. Friedman'la birlikte) [1983]. 1976'da Nobel iktisat ödülü'nü kazandı.

FRİEDMAN (Yona), macar asıllı fransız mimar (Budapeşte 1923). 1948'de Hayfa üniversitesi'nden mezun oldu *Devingen mimari grubu*'nu kurdu ve 60'lı yıllara damgasını vuran düşsel şehircilik önerileri getirdi. Tasarladığı *Uzay kenti*, Le Corbusier'nin çizgisindedir.

FRİEDMANN (Georges Philippe), fransız toplumbilimci (Paris 1902 - *ay. y.* 1977). Conservatoire national des arts et métiers'de emek tarihi kürsüsünde ders verdi (1946-1960). École pratique des hautes études'de müdürlük yaptı, daha sonra da Paris Üniversitesi'ne bağlı İnstitut d'études politiques'te profesör oldu (1949-1960). Çalışmalarında, sanayi emeğinin insansal sorunlarının, her şeyden önce toplumsal yapı içinde insanlararası ilişkiler yönünden ele alınması gerektiğini gösterdi. Yapıtları: *la Crise du progrès* (İlerleme bunalımı) [1936], *Problèmes humains du machinisme industriel* (Sanayide makineleşmenin doğurduğu insansal sorunlar) [1947], *Où va le travail humain?* (İnsan emeği nereye gidiyor?) [1950], *le Travail en miettes* (Ufalanan emek) [1956], *Problèmes de l'Amérique latine* (Latin Amerika'nın sorunları) [1959-1961], *Traité de sociologie du travail* (Çalışma sosyolojisi) [Naville ile birlikte, 1962], *Fin du peuple juif ?* (Yahudi kavminin sonu mu?) [1965], *Sept Études sur l'homme et la technique* (İnsan ve teknik üzerine yedi inceleme) [1966], *la Puissance et la Sagesse* (Güç ve bilgelik) [1970].

FRİEDREİCH (Nikolaus), alman nörolog (Würzburg 1826 - Heidelberg 1882). Heidelberg Tıp kliniği'nin şefi, ilerleyici kas zayıflığı ile ilgilendi ve kendi adını taşıyan ilerleyici spinal ataksiyi (1877) ve paramyoklonus mültipleksi tanımladı (1881).

Friedreich hastalığı. Nörol. N. Friedreich'in tanımladığı, çekinik otozomlarla soydan geçen, yozlaştırıcı ve ailesel sinir sistemi hastalığı. Omurilik-beyincik yozlaşmalarının, ergenlik çağında başlayan en belirgin ve en tam biçimini meydana getiren bu hastalığın başlıca belirtileri şunlardır: 1. ataksiye neden olan omurilik arka kök-kordon sendromu, derin duyarlık bozuklukları ve kemik-kiriş reflekslerinin yok olması; 2. Babinski belirtisiyle sınırlı piramidal sendrom; 3. duruş ve hareketle ilgili beyincik sendromu. Bu sinirsel belirtilere, bir şekil bozukluğu sendromu (çukur ayak, sakat el ve sifoskolyoz) ve gitgide ağırlaşması yaşamı tehlikeye sokan ritim bozukluklarının egemen olduğu bir kalp hastalığı katılır.

Hastalık anatomik bakımdan, piramidal yollardaki ve omurilik-beyincik yollarındaki bir yozlaşmaya katılan baskın bir omurilik arka kök-kordon yozlaşması ile birlikte, omuriliğin birçok kısmıyla ilgili lezyonlarla belirginleşir. Bununla birlikte, ailelere göre, başka nöron sistemleri de bozulabilir: omuriliğin ön boynuzları, vestibül çekirdekleri, retina ve görme siniri, göz devindirici çekirdekler ve göz devindirici yollar, locus niger. Bu bozuklukların her biri, hastalığın çeşitli klinik biçimlerini temsil eder.

FRİEDRİCH a. Prusya'nın eski altın parası, özellikle Friedrich II'nin krallık döneminde dolaşıma çıkarıldı.(XIX. yy.'ın ortasına dek basımı sürdürüldü. Geniş anlamda tüm Prusya altın paralarını belirtir.

FRİEDRİCH (Caspar David), alman ressam (Greifswald 1774 - Dresden 1850). Kopenhag Güzel sanatlar akademisi'nde öğrenim gördükten sonra (1794-1798), Dresden'e yerleşti ve burada Tieck, Novalis, Kleist gibi şairlerle ve Runge, Carus ve Dahl gibi ressamlarla tanıştı. İnceden inceye tasarlanmış ve gizemci içerikli simgesel anlamlarla donatılmış oldukça kişisel bir peyzaj sanatı geliştirdi. Dağ (*Dağdaki çarmıh* [*Tetschen sunağı* da denir], 1808, Dresden; *Devler tepesinde sabah*, 1811, Berlin) ve deniz (*Deniz kıyısında bir keşiş*, 1809, Berlin; *Ayın deniz üzerinden doğuşu*, 1820-1826, *ay. y.*), Friedrich'i düz ve parlak kompozisyonlarında esinlemiştir. Bu kompozisyonlarda, çoğu kez gerçekdışı bir atmosfer içinde, uçsuz bucaksızlık ve yalnızlık izlenimi egemendir (insanların yer aldığı tablolarda kişiler peyzaja oranla oldukça küçük bir ölçekte, sırttan çizilmişlerdir). Romantik akımın önemli bir temsilcisi olan Friedrich'in yapıtları XX. yüzyılda yeniden gün ışığına çıkmışlardır.

FRİEDRİCH (Johannes), alman hititolog (Leipzig 1893 - Berlin 1972). Leipzig Üniversitesi'nde klasik filoloji öğrenimi gördü (1916). 1924'ten sonra Leipzig Üniversitesi'nde görev aldı ve 1936'da profesör oldu. Çalışmalarını Doğu dilleri ve yazının tarihi üzerine yoğunlaştırdı. Başlıca kitapları: *Staatsverträge des Hatti-Reiches* (Hatti devletinin anlaşmaları) [1926-1930]; *Kleinasiaticsche Sprachdenkmäler* (Küçük Asya dil anıtları) [1932]; *Einführung ins Urartäische* (Urartu diline giriş) [1933]; *Hethitisches Elementarbuch* (Hitit dili kılavuzu) [2 cilt, 1940-1946]; *Phönizische -punische Grammatik* (Fenike-pun dilbilgisi) [1951]; *Hethitisches Wörterbuch* (Hitit dili sözlüğü) [1952]; *Die hethitischen Gesetze* (Hitit yasaları) [1959]; *Geschichte der Schrift* (Yazının tarihi) [1966].

AVUSTURYA

FRİEDRİCH III Güzel (1289 - Gutenstein şatosu, Wienerwald, 1330), Avusturya ve Steiermark dükü (1306-1330). Habsburglu Albrecht I'in oğlu. Kardeşi Leopold ile birlikte, miras kalan eyaletlerde saltanat sürdü. Lüksemburglu Heinrich VII'nin ölümü üzerine (1313), Bavyeralı Ludwig ile imparatorluk için rekabete girdi. Ancak Mühldorf'ta Ludwig'e yenildi (1322) ve tutsak düştü.

FRİEDRİCH IV (1382 - Innsbruck 1439), Avusturya dükü ve Tirol kontu. Soylular sınıfı ile mücadelesi sırasında, pek çok ayrıcalık verdiği kentlerden destek gördü. Konstanz konsili sırasında, papa Johannes XXIII'ün kaçmasına yardımcı oldu ve ona sığınacak yer sağladı (1415). Gözden düştüğü için, 1418'de imparator Sigismond'a boyun eğmek zorunda kaldı. İsviçreliler'e yenilince, Konfederasyon'a bağlı dokuz kantonun bağımsızlığını tanımaya zorlandı.

Art Council of Great Britain

Caspar David **Friedrich**
Bulutların üzerinde yolculuk
(1815'e doğr.)
özel kol.

BADEN

FRİEDRİCH I (Karlsruhe 1826 - Mainau 1907), naip-prens (1852-1856) ve Baden grandükü (1856-1907). 1856'da Prusya prensesi Hohenzollern Luise ile evlenmesi Prusya'nın siyasetini benimsemesine yol açtı: 1863'te Frankfurt Prensler kongresi'nde, 1866 ve 1870 yıllarındaki iki savaşta bu ülkeyi destekledi.

FRİEDRİCH II (Karlsruhe 1857 - Badenweiler 1928), Baden grandükü (1907 -1918), Friedrich I'in oğlu. 22 kasım 1918'de hem kendisi, hem de kuzeni ve vârisi Badenli Maximilian adına tahttan çekildi.

BRANDENBURG ve PRUSYA

FRİEDRİCH I ya da **FRİEDRİCH VI VON HOHENZOLLERN** (Nürnberg 1371 - Kadolzburg şatosu, Franken, 1440). Brandenburg seçicisi ilk Hohenzollern (1417-1440). Nürnberg burggrafı ve Brandenburg markgrafı (1415). Mali ve askeri yardımda bulunduğu imparator Sigismond tarafından seçiciliğe getirildi. Topraklarını Pomeranya ve Mecklenburg aleyhine genişletti.

FRİEDRİCH II (Tangermünde 1413 - Neustadt an der Aisch 1471), Brandenburg seçicisi (1440-1470), Friedrich I'in oğlu. Kentlerin birliğini bozdu, pek çok toprak satın aldı ve Berlin şatosu'nu yaptırdı.

FRİEDRİCH I (Königsberg 1657 - Berlin 1713), 1688'de Brandenburg seçicisi (FRİEDRİCH III), ilk Prusya kralı (1701-1713) Büyük seçici Friedrich Wilhelm'in oğlu. İmparator Leopold I'den Prusya kralı unvanını aldı, bunun karşılığında Augsburg birliği ve İspanya Veraset savaşlarına katıldı. Taç giyme töreni Königsberg'de yapıldı (18 ocak 1701). Friedrich, Louis XIV'e özenerek görkemli bir saray yaptırdı, ancak askeri harcamalarının (İsveç'e ve Fransa'ya karşı savaş) aşırılığı yüzünden krallığı mali açıdan zor durumda bıraktı. Üç kez evlendi: 1679'da evlendiği Hessen -Kasselli Elisabeth-Henriette'ten (öl. 1683), ileride İsveç kraliçesi olacak Luise adlı bir

Georges Friedmann

L. L.

Friedrich I
Prusya kralı
E. Desrochers'nin, İ.F. Wenzel'in bir deseninden yapılığı gravür
Bibliothèque nationale, Paris

kızı oldu; 1684'te yaşamını birleştirdiği Hannoverli Sophie-Charlotte'tan (öl. 1705) Friedrich-Wilhelm doğdu; 1708'de ise Mecklenburg - Schwerin'li Sophie Luise ile evlendi.

FRİEDRİCH II Büyük ya da **Eşsiz** (Berlin 1712 - Potsdam 1786), Prusya kralı (1740-1786), Friedrich-Wilhelm I'in oğlu. Fransız bir mürebbiye, sonra da yine fransız bir öğretmen tarafından yetiştirildi. Fransız edebiyatını ve felsefesini tutkuyla benimsedi. Almancayı küçük gördüğü için sonraları yalnızca fransızca yazdı. Quantz'dan flüt çalmayı öğrendi, bir süre sonra başarılı bir flütçü oldu. Babasının alayları ve kötü davranışı karşısında, çok geçmeden duygu ve düşüncelerini saklamayı ve dayanıklı olmayı öğrendi. Arkadaşı Katte ile birlikte İngiltere'ye kaçma girişimi başarısızlıkla sonuçlandı (1730), Katte'nin idamını izlemek zorunda bırakılan Friedrich, Küstrin'e sürgüne gönderildi; orada yönetim işlerini öğrendi ve askeri eğitim gördü. Elisabeth Christine von Braunschweig-Wolfenbüttel ile evlenerek (1733) babasının vesayetinden kurtuldu. Gördüğü eğitimin yeterli olduğunu düşünen babası, Friedrich'in Rheinsberg şatosu'nda dilediği gibi yaşamasına izin verdi; tahtın vârisi orada 1736'dan 1740'a değin bilim, sanat, edebiyat ve felsefeyle ilgilendi, Voltaire ile mektuplaştı ve *l'Anti -Machiavel**'i yazdı.

Lauros-Giraudon

Büyük Friedrich II
Prusya kralı
adı bilinmeyen bir fransız ressamın tablosu
XVIII. yy.
Condé müzesi, Chantilly

Friedrich, babasının ölümü üzerine 31 mayıs 1740'ta tahta geçti. Çok geçmeden eşsiz bu komutan olduğunu kanıtladı. Silezya'yı istila ederek Breslau antlaşması ile (1742) topraklarına kattı ve Dresden antlaşması'nda da elinde tuttu (1745). Yedi Yıl savaşları'nda, Fransızlar karşısında Rossbach (5 kasım 1757) ve Leuthen (5 aralık) zaferleri ve çariçe Yelizaveta'nın ölümü üzerine Ruslar'ın geri çekilmesi (5 ocak 1762) nedeniyle yenilmekten kurtuldu. Hubertsburg antlaşması'yla (1763) Silezya Friedrich'te kaldı. Polonya'nın paylaşılması (1772) ona Batı Prusya'yı (Dantzig ve Thorn dışında) kazandırdı; böylece krallık Prusyası Brandenburg'a bağlanıyordu. Friedrich, Bavyera Veraset savaşı'nda Avusturya'ya karşı prensler birliğini (Fürstenbund) kurdu (1785).

Yedi Yıl savaşları'ndan sonra akıllıca bir iktisadi ve mali politikayla ülkesini yeniden zenginleştirdi. Göçmenleri ve yer değiştiren uyruklarını kaynaştırarak tarımsal yerleşmeyi ve nüfus artışını sağladı. Toprakların işletilmesi ve germenleştirme uygulamalarını bir arada yürüttü. Fabrikaların kurulmasıyla sanayi gelişti. Bankaların kurulması, giriş vergileriyle iç ayakbastı ödemelerinin kaldırılması, ulaşım olanaklarının gelişmesi ve ABD ile yapılan ticaret antlaşması (1785), vb, ticareti geliştirdi. Maliye alanında eski düzenlemeleri korudu, ama reji ve tekel (posta, 1760; tütün, 1766; kahve, 1786) sistemini uygulayarak bunların verimini artırdı. Asker sayısını 160 000'e çıkardı; yeni taktik ve yöntemlerin denenmesini istedi: yanlamasına düzen ve sarma, iki kanattan birinin güçlendirilmesi ve öbürünün zayıflatılması yoluyla düşmanı yandan vurma tekniğini geliştirdi. Bakanların sayısını artıran Friedrich II, kurul kararlarının yerine memur-bakanlara yöneltilen kabine buyrukları sistemini getirdi. Ele geçirilen eyaletleri doğrudan yönetti. Adalet sisteminde reform yapma düşüncesiyle bağımsız ve basitleştirilmiş bir yargı mekanizması kurmaya yönelik Friedrich yasası'nı hazırlattı (1748), ancak daha sonra ilan etmekten vazgeçti. Kilise'yi sıkı bir denetim altına almakla birlikte cizvitleri korudu (1773); eğitim geliştirildi, üniversiteler desteklendi.

Friedrich iktidara ilişkin kuramlarından dolayı aydın despot olarak ün kazandı; iktidarını akla dayandırmak istiyor, ama otoriteye dinsel bir nitelik verilmesine karşı çıkıyor, hükümdarın kendisi için değil ülkenin çıkarını gözeterek çalışması gerektiğini savunuyordu: ona göre savaş, bir amaçtan çok, ordu yardımıyla barışı sağlayan bir araçtı. Voltaire ve fransız filozofları, Friedrich II'ye hayrandılar, her şeyden önce güçlü ve uygar bir Prusya'nın temelini atmaya çalışan bu gerçekçi hükümdarın, bu "filozof kral"ın ününün pekişmesinde onların da payı vardır.

FRİEDRİCH III (Potsdam 1831 - *ay. y.* 1888), alman imparatoru ve Prusya kralı (1888), imparator Wilhelm I'in oğlu. 1858'de İngiltere kraliçesinin kızı prenses Victoria'yla evlendi. Bismarck'a karşı benimsediği bağımsız tutum liberal prens olarak ün yapmasına yol açtı. 1862'de anayasa anlaşmazlığına ve 1866'da Avusturya'yla bağların kopmasına cephe aldı. 1870'te savaş meydanlarında da başarı kazandı. Wilhelm I'e karşı girişilen Nobiling suikastından sonra (1878) babasının yerine işleri bir süre yönetti. Babası ölünce (1888) Berlin'e döndü, ancak gırtlak kanserine yakalandı ve yüz günlük bir saltanattan sonra öldü.

HESSEN

FRİEDRİCH II (Homburg 1633 - *ay. y.* 1708), Hessen - Homburg landgrafı (1681-1708), **Homburg prensi** denir. Karl X'un yönetimindeki İsveç ordusunda albay olarak Polonya ve Danimarka'da savaştı. 1669'da Kurzemeli Luise-Elisabeth ile evlendi. Brandenburg ordusunun süvari birliklerinde generalliğe getirildi ve Fehrbellin savaşı'nda yararlık gösterdi (1675).

İMPARATORLAR

FRİEDRİCH I Barbarossa (Waiblingen 1122 - Kydnos'ta 1190), germen imparatoru (1155-1190), Hohenstaufen sülalesinin başı ve Welfler ailesinin akrabası, imparator Konrad III'ün yeğeni. İmparator ölünce (1152), Frankfurt diyeti tarafından Romalılar'ın kralı seçildi. Almanya'da ve İtalya'da imparatorluk otoritesini yeniden kurmayı amaçlayan bir siyaset izledi.

Almanya'da, Saksonya'nın beratını Aslan Heinrich'e verdi (1155) ve ona Kuzey Almanya'da Slavlar'a karşı tam bir hareket özgürlüğü tanıdı; Avusturya sınır eyaletini, Heinrich Jasomirgott yönetiminde babadan oğula geçme bir düklüğe dönüştürdü (1156) ve Aslan Heinrich ile Ayı Albrecht arasında arabuluculuk yaptı

Lauros-Giraudon

İmparator Friedrich I Barbarossa'nın papa Adrianus IV'ün elinden 18 haziran 1155'te taç giymesi
Vincent de Beauvais'nin *Speculum historiale* adlı XV. yy. elyazmasından alınma minyatür
Condé müzesi, Chantilly

(Würzburg diyeti, 1168). Ancak, Ayı Albrecht'in ölümü (1170) Aslan Heinrich'i çekişmelerden kurtardı ve ona imparatora karşı bağımsız bir tavır alma olanağı verdi. Bunun üzerine Friedrich, Heinrich'in gücünü kırmaya karar verdi. Heinrich imparatorluk karşısında gözden düştü, ancak toprakları işgal edilemedi.

Bir yandan Almanya üzerinde otoritesini sağlamlaştırıp özellikle o tarihe değin Schwaben sınırları içinde kalmış olan ülkesini genişletirken, bir yandan da gözünü İtalya'ya dikti. İlk kez papa Adrianus IV tarafından Roma'yı Arnaldo da Brescia'dan alması için İtalya'ya çağrıldı. Friedrich taç giymek üzere Roma'ya geldiğinde Arnaldo kentten kovulmuştu (18 haziran 1155). Papa ile imparator arasında ilk olay bu sırada, imparatorun bir vasal gibi davranmaya yanaşmaması nedeniyle patlak verdi. Konrad III döneminde, imparatorluk otoritesinin güçsüzlüğünden yararlanarak gelişen komünlerin artması ve bölünmesi imparatorluğun yeni bir istilaya kalkışması için elverişli bir ortam oluşturuyordu. Bir *dominium mundi* (dünya egemenliği) özlemi duyan Friedrich, şansölyesi Rainald Von Dassel ile birlikte Roma İmparatorluğu geleneğini sürdürmek istedi, Charlemagne'dan geldiğini ileri sürerek, imparatorluğun saygınlığını biraz daha yüceltmek için, onun, yasallığı Kilise tarafından tanınmayan, düzmece papa Paschalis III tarafından ermiş ilan edilmesini sağladı. Papaya ve temsilcisi kardinal Rolando Bandinelli'ye karşı, imparatorluğu yalnızca Tanrı'dan, prenslerin seçiminden destek alarak (Besançon diyeti, 1157) elinde tuttuğunu ileri sürdü ve imparatorluğun dünyasal bağımsızlığını kesinleştirmek istedi. 1158'de Alpler'i geçti, Milano'yu dize getirdi, Roncaglia diyeti'ne Lombardia'nın "geri alındığını" ilan ettirdi. Lombardia'da her kente imparatorluk memurları, kent yöneticileri yerleştirerek imparatorluğun otoritesini yeniden kurdu. Ancak Kuzey İtalya kentleri özgürlüklerini yitirmeyi içlerine sindiremediler ve Milano'nun düşmanları hariç (Cremona), kent yöneticilerinin yerleştirilmesine karşı çıktılar, sonra Papalık'tan destek aradılar. Adrianus IV'ün imparatordan haklarına saygı göstermesini ve İtalya'da önemli toprakların özellikle kontes Mathilde'nin mülklerinin geri verilmesini isteyen ültimatomu ve daha sonra Friedrich I'in, Kilise tarafından yasal papa olarak kabul edilmeyen Victor IV'ü yasal papa Alexander III'e karşı aday gösterdiği papalık seçimi (1159), papa ile İtalya kentlerinin ittifakını kolaylaştırdı. Milano'nun imparator tarafından yakılıp yıkılması (1162), önce Verona birliği'nin, sonra da Lombardia birliği'nin (1167) kurulmasına yol açtı. Alexander III'ün müttefiki olan Lombardia birliği onun onuruna, Kuzey İtalya'da, Friedrich karşısında İtalya'nın bağımsızlığının simgesi sayılan Alessandria'yı kurdu. Friedrich kaçmak zorunda kaldı. 1174'te İtalya'da yeniden göründü, ama Alessandria önünde yenilgiye uğradı. Legnano'da da Birlik kuvvetlerine yenilince (1176) bölünmelere son veren Venedik barışı'nı imzaladı: Papa'nın ayaklarına kapandı ve bağışlandı (1177). Bununla birlikte komünlere imparatorluk ayrıcalığıyla eski durumlarına dönme hakkını tanıyarak imparatorluğunun saygınlığını kurtardı (Konstanz barışı, 1183). Ne var ki, imparatorluk otoritesi Toscana, Spoleto dukalığı ve Papalık devletini tehdit eden Ancona sınır eyaleti üzerindeki gücünü koruyordu. Friedrich'in oğlu Heinrich VI'nın Sicilya krallığı vârisi Costanza ile evlenmesi (1186) Legnano'nun acısının çıkartılacağı izlenimini yarattı. Ancak, Selahattin Eyyubi'nin Kudüs'ü aldığı haberi, dikkatleri Barbarossa'nın yönettiği Haçlı seferine çekti. Barbarossa bu sefer sırasında Kydnos'ta (bugün Tarsus çayı) yıkanırken öldü.

FRİEDRİCH II (Iesi, Ancona sınır eyaleti, 1194-Fiorentino şatosu, Foggia ya-

kınında, 1250). Sicilya kralı (1197-1250) ve germen imparatoru (1220-1250), Heinrich VI von Hohenstaufen ile Sicilyalı Costanza'nın oğlu. Üç yaşında kral ilan edildi. Palermo'da papa İnnocentius III' ün vesayeti altında yetişti. 1212'de imparator Otto IV Sicilya'yı ele geçirmeye çalışınca Papa bu girişimi başarısızlığa uğratmak için onu alman tahtına aday gösterdi. 1212'de Mainz'de taç giyen Friedrich II, Eger'de Kilise'nin İtalya'daki haklarını tanıyan bir yasa çıkarttı (1213) ve 1214'te Bouvines'te Philippe Auguste karşısında kesin bir yenilgiye uğrayan Otto von Braunschweig'ı saf dışı bıraktı. 1215'te Romalılar'ın kralı ilan edildi, 1220'de Roma'da papa Honorius III'ün elinden imparatorluk tacını giydi. Sicilya kralı seçtirdiği oğlu Heinrich, 1220'de Romalılar'ın kralı oldu. Birçok italyan kentiyle çatışmaya giren (Lombardia birliği, 1226), Haçlı seferlerine katılmakta tereddüt etmesine sinirlenen papa Gregorius IX tarafından aforoza uğrayan (1227) Friedrich II gene de kutsal topraklara sefere çıktı. Eyyubi sultanı el-Malik ül-Kâmil ile pazarlığa girişerek sultanın Kudüs'ü, Nasıra'yı ve Beytüllahim'i kendisine bırakmasını sağladı. 1229'da kendisini Kudüs kralı ilan etti. İtalya'ya dönünce Papa'nın desteklediği genel bir ayaklanmayla karşılaştıysa da, durumu düzeltmesini bildi ve San Germano barışı'yla (1230) Kilise ile uzlaştı. Ancak Lombardia'daki karışıklık, yenilgiye uğrayan ve 1235'te boyun eğen oğlu Heinrich'in kışkırttığı alman prenslerinin ayaklanması sonucu daha da arttı. Friedrich II'nin bu sırada ingiltereli İsabella ile evlenmesi Hohenstaufenliler'in son Welfler'le barışmasını sağladı. İtalya'da Lombardia birliği karşısında Cortenuova' da kazandığı zafere (1237) karşın, Friedrich II kentlerle Papalık'ın ittifakını önleyemedi. Gregorius IX kendisini ikinci kez aforoz etti (1239) ve ona karşı tam bir haçlı seferi açılmasını sağladı. Hatta bir din kurulunu toplantıya çağırdı, ama Friedrich II'nin, kardinalleri deniz üzerinde tutuklattırarak (mayıs 1241) Roma'ya yürümesi üzerine bu girişimi başarısızlığa uğradı. Celestinus IV'ün kısa süren papalığından sonra İnnocentius IV önce Friedrich II ile görüştüyse de daha sonra Lyon'a giderek orada Saint Louis'nin korumasında toplanan meclis aracılığıyla imparatoru görevden aldı (1245). İmparator Parma ayaklanması nedeniyle Lyon üzerine yürüyemedi. İmparatorluk ordusu Parma'da tam anlamıyla bozguna uğradı (1248). Friedrich II boyun eğmemekle birlikte Hohenstaufenliler'in imparatorluk düşlerinden vazgeçmek zorunda kaldı ve Almanya ile İtalya'nın anarşiye boğulmasını önleyemedi, 13 aralık 1250'de öldü. Birçok dil bilen, sanatı ve bilimi koruyan, çok bilgili bir kraldı. İslamiyetten etkilenen Friedrich II kendisine "deccal" diyenlere hak verdirecek kadar maddeci ve kuşkucuydu. Derebeyliğe son vererek (Melfi yasaları, 1213), merkezi bir yönetim sistemi oluşturarak ve ticaret tekelleri kurarak Sicilya'yı modern bir devlet durumuna getirmişti.

FRİEDRİCH III (İnnsbruck 1415 - Linz 1493), alman imparatoru (1440-1493). Habsburg sülalesinin başıydı. 1440'ta yeğeni Albrecht II'nin ölümünden sonra Roma imparatoru seçildi. Papa'nın onayını almak üzere Roma'ya giden son alman hükümdarıdır (1452). İlgilenmediği Almanya üzerinde gerçek bir otorite kuramadı, Bohemya'ya (Poděbradyli Jiri ile) ve Macaristan'a (Matyas Corvinus ile) egemen olamadı. Ama oğlu Maximilian'ın Bourgognelu Marie ile evlenmesi (1447), Habsburglar'ın Hollanda'yı ve Franche-Comté'yi ele geçirmelerini sağladı.

SAKSONYA

FRİEDRİCH I VON WETTİN Kavgacı (Altenburg 1370 - *ay. y.* 1428), Saksonya dükü ve seçicisi (1423 -1428), Meissen markgrafı Friedrich'in oğlu; Töton şövalyelerinin, Litvanyalılar'a ve Bohemya kralı Venceslav'a karşı yaptıkları seferlere katıldı. 1423 yılında, imparator Sigismund, Husçular'a karşı gönderdiği yardımdan ötürü, daha yeni eline geçirdiği Saksonya-Wittenberg düklüğünü verdi. Kavgacı Friedrich böylece "Saksonya dükü ve seçicisi" unvanını aldı, bu unvanı daha sonra oğluna devretti.

FRİEDRİCH II Soğukkanlı (Leipzig 1412 - *ay. y.* 1464), Saksonya seçici dükü (1428-1464), Friedrich I von Wettin'in oğlu. Kendisi ve yaşları henüz küçük olan kardeşleri Sigismund, Heinrich ve Wilhelm adına ortak olan yurtluğu yönetti. Heinrich (öl. 1435) ve ve Sigismund kısa süre sonra öldüler. Barışsever Friedrich' in ölümü üzerine Thüringen, Friedrich II' ye miras kaldı (1440). Thüringen yüzünden Friedrich II ile Wilhelm arasında kısa süren bir savaş patlak verdi. Ernst ve Albrecht adlı iki oğlu Wettin sülalesinin Ernestin ve Albertin kollarını kurdular.

FRİEDRİCH III Bilge (Torgau 1463 - Lochau 1525), Saksonya seçici dükü (1486-1525). Babası Ernst'in yerine geçti. 1519'da imparatorluk tahtına geçmeyi reddetti ve Karl V'in seçimini destekledi. 1502'de Wittenberg Üniversitesi'ni kurdu, Luther ve Melanchton'u oraya çağırdı. Papaya ve imparatora karşı desteklediği Luther'i Worms diyeti dönüşünde Wartburg kalesinde sakladı (1521).

SEÇİCİLER ve PFALZ KONTLARI

FRİEDRİCH I, Galip denir (1425 - Heidelberg 1476), kont (1449), sonra Pfalz seçicisi (1451-1476); Sakallı Ludwig III'ün oğlu. Yeğeninin vasisi olduğundan iktidarı elinde tuttu; gücünü yitirmemek ve seçici kalabilmek için onu evlat edindi.

FRİEDRİCH II Bilge (Winzingen, Neustadt yakınında, 1482 - Alzey 1556), Pfalz seçicisi (1544-1556). Seçici Saf Philipp'in oğlu olan Friedrich kardeşi Barışçı Ludwig V'in yerine geçti. Önce protestanlarla mücadele etti, sonra lutherciliği benimsedi ve Smalkalde birliği'ne katıldı.

FRİEDRİCH III Sofu (Simmern 1515 -Heidelberg 1576), Pfalz seçicisi (1559 -1576), Simmernli Jan II'nin oğlu. 1546'da lutherci oldu, sonra calvinciliği benimsedi (1556), bu mezhebin Almanya'da yerleşmesine yardımcı oldu.

FRİEDRİCH IV Adil (Amberg 1574 -Heidelberg 1610), Pfalz seçicisi (1583 -1610) Sofu Friedrich III'ün torunu, babası Ludwig VI'nın yerini aldı. Amcası ve vasisi Johann Kasimir'in ölümünden sonra (1592), alman calvincilerin başına geçti ve Habsburglar'ın gözü pek bir düşmanı oldu. 1608'de Evangelisch birliği'ni kurdu.

FRİEDRİCH V (Amberg 1596 - Mainz 1632), Pfalz seçicisi (1610-1623) ve Bohemya kralı (1619-20), Friedrich IV'ün oğlu. 1613 yılında İngiltere kralı James I'in kızı Elizabeth ile evlenerek Protestan birliği'nin başkanlığına geçti. Çekler'e, imparator Ferdinand II'ye karşı direnişlerinde destek sağlayarak ve Bohemya tahtını kabul ederek (kasım 1619) Otuz Yıl savaşları'nda etkin bir rol oynadı. Ama Protestan birliği desteğini çekince Ak Dağ'da Çekler ile birlikte bozguna uğradı. İmparatorluğun gözünden düşmüş olduğundan yalnızca Bohemya tahtını değil, seçicilik unvanını da yitirdi. Ondan boşalan yere Bavyeralı Maximilian getirildi.

WÜRTTEMBERG

FRİEDRİCH (Stutgart 1732 - Hohenheim 1797), Württemberg dükü (1795 -1797). Kardeşi Ludwig-Eugen'in yerine geçti ve kısa süre hüküm sürdü. Paris antlaşması ile (1796), Montbéliard'ı Fransa' ya bırakmak ve gizli bir tazminat vaadi karşılığında Ren nehrinin sol kıyısındaki mülklerinden vazgeçmek zorunda kaldı.

FRİEDRİCH I (Treptow, Pomeranya, 1754 - Stuttgart 1816), Württemberg dükü (1797), daha sonra ilk Württemberg kralı (1806-1816). Fransa'ya karşı ikinci koalisyona girmesi üzerine Moreau, Württemberg'i işgal etti. Ayrı bir barış imzalayarak (mayıs 1802) birkaç kilise fiefi, dokuz özgür kent ve seçici unvanı elde etti. Avusturya'ya karşı Napoléon ile birleşti. Presburg antlaşması ile (1805) Avusturya'nın Schwaben'deki topraklarının önemli bölümünü ele geçirdi. 1806'da kral unvanını aldı. Ren konfederasyonu'na girdi ve krallığını bazı prenslikleri kendine bağlayarak büyüttü. Kızı Katharina'yı Westfalen kralı Jérôme Bonaparte ile evlendirerek Napoléon ile ittifakını perçinledi (1807); Viyana barışı ile (1809) yeni topraklar elde etti. Leipzig savaşı'nın ertesinde (1813), Avusturya'dan ve müttefiklerinden tacı ile ülkesinin bütünlüğü konusunda güvence aldı. (Fulda antlaşması, 1813), sonra altıncı koalisyona katıldı. 1815'te Almanya konfederasyonu'na girdi.

FRİEDRİCH-AUGUST I Adil (Dresden 1750 - *ay. y.* 1827), seçici prens (1763), sonra ilk Saksonya kralı (1806 -1827). Devrim ve imparatorluk döneminde Fransa'nın sadık müttefiki oldu. Gönül rızasıyla olmasa da Napoléon'a karşı kurulan dördüncü birliğe katılmak zorunda kaldı, ama Jena'dan hemen sonra imzalanan barış antlaşması sonunda seçiciyken krallığa getirildi (1806). 1807'de imparator onun için Varşova grandüklüğünü kurdu. 1813'te Müttefikler tarafından tutuklanan Friedrich-August 1815'te krallığını yeniden elde etti ama topraklarının üçte birini Prusya'ya ve Varşova grandüklüğüne Rusya'ya bıraktı.

FRİEDRİCH-AUGUST II (Dresden 1797 - Tirol'de 1854), Saksonya kralı (1836-1854). Saltanatının başlıca olayları, kendisini bir süre başkenti terk etmek zorunda bırakan Dresden ayaklanması (mayıs 1849) ve baron von Beust'ün başbakanlığa gelişiyle ülke siyasetinin Prusya karşıtı bir doğrultu kazanması oldu.

FRİEDRİCH-AUGUST III (Dresden 1865 - Sibyllenort şatosu, Silezya, 1932). Saksonya kralı (1904-1918), kral Georg I'in oğlu, 1902'de veliaht oldu, 1903'te geniş yankılar uyandıran skandallar sonrasında Avusturya arşidüşesi Toscanalı Luisa'dan boşandı. 1904'te babası ölünce tahta çıktı. Almanya'nın kasım 1918'deki bozgunundan sonra tahttan çekildi.

FRİEDRİCH-AUGUST, iki Saksonya seçicisi ve Polonya kralının adı → AUGUST II ve AUGUST III.

FRİEDRİCH-KARL (Berlin 1828 -Klein Glienicke, bugün Potsdam'da, 1885 Prusya prensi *(Kızıl Prens),* mareşal ve Wilhelm I'in yeğeni. Danimarka'da kendini gösterdi (1848), Baden'de yaralandı (1849), sonra Prusya yedekler ordusuna Dükler savaşı'nda komuta etti (Düppel savunma hattı baskını, Als adasının fethi, 1864). Sadová'daki direnişi sayesinde zafere ulaşıldı (1866). 1870-71'de II. Ordu' ya komuta etti, Metz'de Bazaine'i esir aldı, Mans ve Orléans'ta Chanzy'yi yendi.

FRİEDRİCH-WİLHELM (Berlin 1620 -Potsdam 1688), **Büyük seçici** denir, Brandenburg seçicisi ve Prusya dükü. 1640'ta, Otuz Yıl savaşları'nın en şiddetli zamanında babası Georg Wilhelm'in yerine geçerek askeri ve siyasal sorunlarla dolu, yakılıp yıkılmış bir ülke devraldı. Bununla birlikte 1648'de Westfalen antlaşmaları'yla, tazminat olarak Doğu Pomeranya' yı, Elbe üzerindeki Halberstadt bölgesini, Westfalen'deki Minden piskoposluğunu ve Magdeburg'u aldı. Kimi zaman zora başvuran Friedrich-Wilhelm gücünü kullanarak tüm devletlerine tek merkezden ortak bir yönetim biçimini, sürekli ve ortak vergileri (*Biergeld* [bira vergisi] ve toprak vergisi) kabul ettirmeyi başardı. Bu kaynakların yardımıyla düzenli bir orduyu

Lauros-Giraudon

Friedrich II
Kutsal Roma-Germen imparatoru Canossa bölgesinde bulunan dev büst, XIII. yy.
Yurttaşlık müzesi, Barletta

Garb. Metz, Tübingen

Friedrich I, Württemberg kralı
J. B. Seele'nin bir resminden (1808) ayrıntı
Ludwigsburg şatosu (Almanya)

Staatliche Schlösser und Gärten

Friedrich-Wilhelm I
Prusya kralı
Antoine Pesne'in bir portresinden ayrıntı
Charlottenburg şatosu, Berlin

besleyebilecek duruma geldi ve bu ordunun asker gereksinimini halktan sağladı. Oğluna, eğitim görmüş ve düzenli 24 000 kişilik bir ordu bıraktı. Öte yandan, tarım alanında büyük kurutma ve ıslah çalışmaları yaparak, çeşitli sanayi alanlarını vergiden muaf tutarak ve ülkesinin kapılarını başka ülkelerin ezilmiş insanlarına açarak, topraklarına değer kazandırmayı bildi. Akın akın gelen Almanlar, Hollandalılar, fransız yahudiler ve özellikle fransız protestanlar (Nantes fermanı'nın yürürlükten kalkmasından sonra 1685). Brandenburg ve Berlin'in kalkınmasını sağlayacak kadro ve emekçi gereksinimini karşıladılar, zanaatın, sanayinin ve tarımın gelişmesine önemli katkılarda bulundular. Friedrich-Wilhelm, 1657'de Wehlau antlaşması ile Polonya kralından Prusya egemen dükü unvanını aldı. 28 haziran 1675'te isveçliler'e karşı Fehrbellin savaşı'nı kazandı. Louis XIV'ün kendisini fethettiği yerleri (Pomeranya) İsveç'e geri vermeye zorlamasına karşın (Saint-Germain antlaşması, 1679) Büyük seçici, büyük bir saygınlık kazandı, bu saygınlıktan ardılları da yararlanacaktı.

FRİEDRİCH-WİLHELM I (Berlin 1688-Potsdam 1740), Prusya kralı (1713-1740), **Çavuş-Kral** denir. Friedrich I'in oğlu. Tahta geçer geçmez babasının sürdürdüğü görkemli yaşama son verdi ve saray giderlerini kıstı. Çok otoriterdi, kendisinden öncekilerin birlik ve yeniden yapılanma çabalarını sürdürdü; maliyenin, savunmanın ve kamu mallarının yönetimini, kendi başkanlığındaki Yüksek Direktorium'da topladı. Özellikle, Doğu Prusya'nın kuzey-doğu bölgesini Güney Almanya göçmenleriyle sistemli olarak yeniden inşa etmeye çalışarak ve ülkesine göç etmek isteyenlere önemli kolaylıklar sağlayarak ülkenin iktisadi kalkınmasına çaba harcadı. Yalnızca Prusya'da 440 000'den 600 000 kişiye yükseldi. Fabrikalar çoğaldı, toprağın verimi arttı. Kral, askere alma işini tüm ülke çapında düzene soktu, subay yetiştirmek üzere bir harp okulu kurdu, orduda katı bir disiplin yerleşmesini sağladı. Böylelikle Prusya gücünün temelini oluşturacak orduyu meydana getirdi. İsveç'e karşı yapılan Kuzey savaşı'ndan sonra, Batı Pomeranya' yı ve Szczecin'i aldı (Stockholm barışı, 1720) Friedrich-Wilhelm I, daha sonra oğlu Büyük Friedrich* II tarafından da izlenecek ve geliştirilecek olan hemen her siyasal girişimin başlatıcısıdır.

Anders Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz

Friedrich-Wilhelm II
Prusya kralı
Friedrich Reclam'ın bir resminden ayrıntı
Staatliche Schösser und Gärten Berlin

FRİEDRİCH-WİLHELM II (Berlin 1744 - ay. y. 1797), Prusya kralı (1786-1797). Çavuş-Kral Friedrich-Wilhelm I'in beşinci oğlu August Wilhelm'in oğlu. 1786'da amcası Büyük Friedrich'in yerine geçti. Tutkulu ama kararsızdı, mistik düşüncelere kapıldı, gözdelerinin ve metreslerinin etkisinde kaldı. Prusya'nın saygınlığını korumak için 1787'de Hollanda' ya girdi ve burayı bir stathouder'lik haline getirdi; Fransa'yı ayaklanan Hollandalılar'ı desteklemekten vazgeçmeye zorladı. Doğu sorunlarına el atarak Avusturya ve Rusya'nın Türkiye ile barış yapmasını sağladı (1790-1792). Fransız devrimi'ne karşı, Avusturya kralı Leopold II ile Pillnitz bildirisini (ağustos 1791) ve gizli bir savunma ittifakını imzaladı (şubat 1792), 1792 ve 1793 seferlerine katıldı, ama Fransa' nın zaferleri (Valmy) ve Polonya'nın ikinci üçüncü paylaşımı (1793-1795) sırasında ortaya çıkan sorunlar nedeniyle Basel antlaşması'nı kabul etmek zorunda kaldı, bu antlaşmayla Ren nehrinin sol kıyısını Fransa'ya bıraktı; bu arada Polonya'dan Dantzig'i, Trohn'u (1793), sonra Varşova'yı (1795) aldı. Friedrich-Wilhelm içeride akılcılıkla savaştı, din fermanıyla düşünce özgürlüğünü sınırlarken (temmuz 1788) sansürü güçlendirdi. Ancak, 1794'te çok özgürlükçü genel bir yasa ilan etmek zorunda kaldı.

Lauros-Giraudon

Friedrich-Wilhelm III
Prusya kralı (1814'te)
François Gérard'ın bir resim taslağından ayrıntı
Versailles şatosu

FRİEDRİCH-WİLHELM III (Postdam 1770 - Berlin 1840), Prusya kralı (1797-1840), Friedrich-Wilhelm II'nin büyük oğlu ve ardılı 1793'te Luise Von Mecklenburg - Strelitz ile evlendi. Tahta çıkmasından sonra (1797), dinsel hoşgörüyü yeniden sağladı, sansürü yumuşattı, maliyeyi yeniden düzenlendi. Fransa'ya karşı tarafsızlığını korudu. Austerlitz'den sonra (2 aralık 1805), Ren konfederasyonu'nun kurulmasından (1806) tedirgin olarak ve kendisine bağışlamayı vaat ettiği Hannover'i daha sonra İngiltere'ye geri vermeyi kabul eden Napoléon tarafından aldatıldığı kanısına vararak Fransa'ya savaş açtı (26 eylül 1806). Jena ve Auerstedt yenilgilerinden sonra, Prusya'nın bütün siyasal ve toplumsal temel çatısı çöktü: Tilsit barışı (temmuz 1807) Prusya'ya pahalıya mal oldu, ülke topraklarının yarısını kaybetti. Friedrich-Wilhelm III 1807'den 1813'e kadar, siyaset ve iktisat alanında Stein ve Hardenberg, askeri alanda Scharnhorst, Gneisenau ve Clausewitz gibi kişilerin yardımıyla ülkeye yeniden güç kazandırdı. 1813'te Prusya Napoléon'a karşı kurulan ittifaka girdi ve savaşa etkin biçimde katıldı. Viyana kongresi ile (1815) Prusya yeniden güçlü konumuna ulaştı, Ren kıyısında yeni topraklar kazandı. Friedrich-Wilhelm III ülke içinde soylulara ve bürokrasiye dayanarak yönetimini sürdürdü. 1807-1813 arası girişilen toplumsal reform hareketi durdu. Kral bu sırada Zollverein' in oluşumuna başkanlık etti (1 ocak 1834), ama protestan kiliselerinin birleştirilmesi girişimi kısmen de olsa başarısızlığa uğradı.

FRİEDRİCH-WİLHELM IV (Berlin 1795 - Sans - Souci şatosu 1861), Prusya kralı (1840-1861), takma adı **Romantik kral**'dı. Halkı için bir anayasa oluşturmaktan kaçındığı için çıkan isyandan sonra bir anayasa hazırlanmasını kabul etmek zorunda kaldı (1848). Ertesi yıl demokrasiye duyduğu öfkeyle Frankfurt meclisi'nin sunduğu imparatorluk tacını reddetti. Olmütz'de (1850), Avusturya tarafından, daha sonra Avusturya-Prusya ilişkilerini oldukça etkileyecek, alçaltıcı bir davranışa maruz kaldı. Bir akıl hastalığına yakalanarak 1858'de naipliği kardeşi Wilhelm'e bıraktı.

FRİEDRİCH-WİLHELM, der Kronprinz → WİLHELM (Friedrich).

FRİEDRİCH-WİLHELM I (Philipsruhe 1802 - Prag 1875), Hessen seçicisi (1847-1866), seçici prens Wilhelm II'nin ikinci oğlu. Naipken (1831-1847), oldukça liberal bir anayasa hazırladı; tahta çıkınca da bakanlarından Hassenpflug'un etkisi altında kalarak sert, tutucu bir siyaset izledi. 1866 yılında Avusturya'ya destek sağladı. Prusya ile yapılan savaşta yenildi ve hapsedildi. Prusya Hessen'i ilhak edince Avusturya'ya sığındı.

FRİEDRİCHRODA, Almanya'nın Thüringen eyaletinde turistik merkez. Thüringen ormanında, Gotha'nın G.-B.'sında; 6 000 nüf. —Çevrede, alçıtaşı mağaraları.

FRİEDRİCHSHAFEN, esk. **Buchhorn,** Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde kent, Konstanz gölü kıyısında; 51 100 nüf. Turizm merkezi. XIX. yy.'da krallık şatosu olarak düzenlenen eski manastır; yaklş. 1700'de yapılmış kilise. Gemi yapımı. Elektroteknik. Tekstil ve deri. Yıllık fuar *Bodenseemesse.*

FRİEL (Brian), irlandalı yazar (Tyrone kontluğu 1929). Oyunlarında İrlanda'dan giderek çağdaş dünyanın sorunlarını işledi: *The Enemy within* (1962); *Philadelphia, here I come* (1964); *Lovers* (1969); romanlarındaysa aşırı duygusal ulusçuluğu yerdi: *Crytal and Fox* (1970).

FRİES (Hans), isviçreli ressam (Fribourg 1465'e doğr. - Bern 1523'e doğr.). Basel, Fribourg (1501'den 1510'a değin kentin resmi ressamıydı ve Bern'de etkinlik gösteren Bernli Karanfilli usta'nın izleyicisiydi; Fries, geç dönem gotik resminin İsviç-

Bildarchiv

Friedrich Wilhelm'in atlı heykeli
1696'da Andreas Schüter tarafından yapılmıştır
(dökümünü 1700'de Johann Jacobi gerçekleştirmiştir)
Charlottenburg şatosu, Berlin

re'de başlıca temsilcisidir. Ayrıntılara inen, hatta kaba denebilecek bir doğalcılıkla, gizemciliğin izlerini taşıyan bir dokunaklılığı birleştirmeyi bildi (*Azize Barbara,* Fribourg müzesi; *Mahşer,* Zürich).

FRİES (Jakob Friedrich), alman filozof (Barby, Prusya Saksonyası, 1773 - Jena 1843). Heidelberg (1805), sonra Jena (1816) üniversitelerinde ders verdi; ancak, Hegel'in sert eleştirilerine uğrayan liberal tutumu yüzünden, 1817'den 1824'e kadar öğretim görevi askıya alındı. Yapıtları: *System der Philosophie als evidente Wissenschaft* (Bilim olarak felsefe sistemi) [1804], *Wissen, Glaube, und Ahnung* (Bilgi, inanç ve sezgi) [1805], *Neue oder anthropologische Kritik der Vernunft* (Aklın yeni antropolojik eleştirisi) [1807], *System der Logik* (Mantık sistemi) [1811], *Mathematische Naturphilosophie* (Matematik doğa felsefesi) [1822], vb. Matematikçi ve mantıkçı olarak, kuram ile kuramötesi arasında o döneme kadar yapılmış olanlardan daha kesin bir ayrım ortaya koydu.

FRİES (Elias Magnus), isveçli botanikçi (Femsjö, Småland, 1794-Uppsala 1878). Uppsala Üniversitesi'nde Museum başkanlığı yaptı; bu üniversiteyi iki kez Diyet meclisi'nde temsil etti. 2 770 tür mantarı betimleyen yapıtları Fransa'da bunları sınıflamak için yapılan çalışmaların temelini oluşturmuştur.

FRİESACH, Avusturya'da (Kärnten) kent, Metnitz vadisinde; 7 100 nüf. Altı katlı (dördüncü katta, XIII. yy.'da yapılan resim kalıntıları) kulesi olan bir şato (XI.-XII. yy.) yıkıntısı kente tepeden bakar. Ortaçağ'dan kalma kiliseler. Rönesans üslubunda çeşme.

FRİESLAND, Hollanda'nın kuzeyinde il; 3 865 km², 599 200 nüf. (1989). Merkezi *Leeuwarden,* G.-D.'su kumluk ve turbalık, kıyıya yakın kesimi killi, K.'i adalarla parçalanmış, güney bölümü göllerle delik deşik olmuş Friesland, çeşitli görünümler sunar. Denizciliğin gerilemesine karşın, süt hayvanı yetiştiriciliği (yöre, hayvancılığıyla ünlüdür) geleneği sürmek-

tedir. Kırsal iktisat çerçevesi içinde kalan Friesland, 1945'ten sonra, önemli istihdam sorunlarıyla karşılaştı; bunun üzerine kamu güçleri, bölgede, eskiden beri var olan tarıma dayalı besin sektörünün yanı sıra, yeni sanayilerin kurulmasını (özellikle elektroteknik) desteklediler; ayrıca turizm de gelişti. Bölgenin en büyük özelliği friesland dilidir.

FRIESLAND, Kuzey-batı Avrupa'da yer alan bölge. Kuzey denizi kıyısında, Hollanda (Friesland ili) ile Almanya (esk. *Doğu Friesland* ili) arasında paylaşılmış durumdadır.

—Tar. *Frieslandlılar*'ın (Frisii majores ve minores)* oturduğu ülke. Drusus'un (İ.Ö. 12 - İ.Ö. 9), sonra Domitius Corbulo'nun (İ.S. 47) egemenliği altına girdi. Franklar'ın ele geçirdiği (IV. yy.) Friesland, birçok kez ayaklandı ama Charlemagne'ın Saksonlar'ı ezmesinden sonra (785), Frank eyaleti haline geldi ve yönetim bölümlerine ayrıldı. VII. yy.'da girişilen hıristiyanlaştırma hareketi sürdürüldü, ama ulusal gelenekler (Frieslandlılar yasası) uzun süre varlıklarını korudu. Yeniden özerkliğine kavuşan Friesland'ı XI. yy.'da Flandre kontu Robert I ele geçirdi.

1289'da, *Batı Friesland* (Zuiderzee'nin B.'sında) Hollanda kontluğuna katıldı. İç savaşlarla altüst olan (XIII. ve XIV. yy.) Friedrich III tarafından imparatorluk kontluğu haline getirilen *Doğu Friesland,* 1464'te Ulrich Cirksena'ya verildi. Cirksena ailesi 1744'te sona erince Prusya kralı Friedrich II'ye miras kaldı.

Uzun süre özerkliğini koruyan *Orta Friesland,* 1523'te Karl V'e boyun eğmek zorunda kaldı. Ama 1579'dan sonra Reform'un etki alanı içinde kalan Orta Friesland, Utrecht Birliği'ne girerek Birleşik Eyaletler Cumhuriyeti'nin yedi eyaleti'nden biri oldu (1588).

FRIESLAND DİLİ a. Dilbil. Batı germen öbeğinden dil. Özellikle Hollanda'da yaklaşık 516 000 kişi tarafından konuşulur.

—ANSİKL. Dilbil. Friesland dili, ingilizceye en yakın germen dilidir. Resmi dil niteliği taşıdığı Hollanda'da, Friesland eyaleti'nde konuşulur (batı friesland dili); Almanya'da Oldenburg eyaletinde (doğu friesland dili), Helgoland adası ile Schleswig'in batısında da (kuzey friesland dili) birkaç bin kişi bu dili konuşur. Lehçeler kendi aralarında önemli farklılıklar gösterir.

FRIESLANDLILAR, Friesland bölgesinde yaşayan halk. Ren ile Ems arasında yaşayan Frieslandlılar, I. yy.'ın başlangıcında Romalılar'a boyun eğdiler. Sonra ayaklandılar ve 28-47 arasında yeniden bağımsızlıklarına kavuştular; daha sonra V. yy.'ın başında Roma buyruğundan kurtuldular. O tarihten itibaren Dorestad'ın zenginleşmesini sağlayan deniz ticaretine atıldılar. 689'da Pepin de Herstal'e yenildiler. Kısa bir süre sonra anglosakson piskopos Willibrord ve halefleri tarafından hıristiyanlaştırıldılar. VII-IX. yy.'larda Weser'in batısında Saksonlar'ın boşalttığı bölgelere yayıldılar. Frieslandlılar'ın izlerine İngiltere'de de rastlanabilir.

■ **FRIESZ** (Othon), fransız ressam (Le Havre 1879-Paris 1949). Le Havre Güzel sanatlar okulu'nda Charles Lhuillier'nin öğrencisi oldu, onun evinde Raoul Dufy ve Georges Braque ile tanıştı. Her üçü Paris'te yeniden buluştular. Friesz, burada, doğduğu kentten aldığı bir bursla École Normale Supérieure des Beaux-Arts'da Bonnat'nın atölyesinde çalışmalarını sürdürdü. Önceleri izlenimciliğin etkisinde kaldı (özellikle, 1901'de aşırı renkçi Guillaumin ile karşılaşmasından sonra), 1904'ten 1908'e kadar Matisse'in araştırmalarına katıldı ve 1905 Güz salonu'nun fovistlere ayrılan bölümünde ilk kez resimlerini sergiledi. Ancak 1907'den sonra Cézanne'ın etkisiyle fovizmden uzaklaşmaya başladı (*Emek,* 1908, Oslo müzesi), arkadaşlarınınki kadar titiz olmayan paletinin renkleri açılıp sağırlaştı. Friesz birçok yolculuk yaptı. İlk kez 1905'te gittiği Belçika'ya, 1906'da Braque ile birlikte bir kez daha gitti (*Anvers, bir korvetin limana girişi,* Petit Palais müzesi, Cenevre). İtalya'ya ilk yolculuğunu 1909'da yaptı. 1908 - 09'da Dufy ile birlikte Münih'e, 1911'de Portekiz'e gitti. Artık dekoratif bir mekân düzenlemesi, çoğu kez bir çizgiyle çevrilen renkler, tuvallerinin özelliğini oluşturmaktaydı. Bol ve çeşitli olan yapıtları arasında deniz manzaraları, çıplaklar, natürmortlar, portreler (yazar *Fernand Fleuret,* 1907 Ulusal modern sanat müzesi), kitap ve duvar resimleri (Chaillot sarayı) yer alır. Friesz'in yapıtları başka ülkelerde de sergilenmektedir (Moskova, Leningrad, New York, vb.)

FRİGATRON a. (tesc. es. a.) Elektron. Çok yerel bir soğutma elde etmede kullanılan elektronik düzenek. (Etki ilkesi Peltier olayına dayanan statik bir bileşendir.)

Frigg, Kuzey denizi'nde işletilen gaz yatağı (özellikle Norveç ve İngiltere'ye ait bölgelerde: 60° K., 2° D.); gaz boruhattıyla Saint Fergus'a (İskoçya) bağlanır. Tahmini rezervleri 220 milyar m³, yıllık üretim 15 milyar m³'tür.

FRIGG ya da **FRIGGA,** iskandinav mitolojisinde Odin'in eşi ve Ases kraliçesi. Ailede kadını ve anneyi simgelediği gibi, üzerinde yaşanılan ve ekilip biçilen Dünya'yı da temsil eder.

FRİGİDARİUM a. (lat. sözc.). Esk. Rom. Ilıcalarda soğuk su banyosu yapılan bölüm.

FRİGO a. (fr. *frigo*). Dondurulmuş kakaolu krema.

FRİGORİ a. (fr. *frigorie*). Soğutma sanayisinde eskiden kullanılan, bir negatif kilokaloriye eşdeğer ısı niceliği birimi (simgesi fg).

FRİGORİFİK a. (fr. *frigorifique*). Bes. san. → SOĞUTUCU.

FRİGYA → PHRYGIA.

FRIIS (Jens Andreas), norveçli etnograf ve dilbilimci (Sogndal, Rogaland, 1821 -Christiania, bugün Oslo, 1896). Norveç'in başkentinde lapon dili profesörlüğüne getirildi (1866). Laponcaya eğitimle ilgili yapıtlar çevirdi ve İncil ile mezmurlar kitabının laponcaya çevrilmesine katkıda bulundu. Laponca bir dilbilgisi kitabı (1856) ve bir lapon dili sözlüğü (1885-1887) yazdı.

FRİJİDER a. (bir fransız firma adı olan *Frigidaire*'den). BUZDOLABI'nın eşanlamlısı.

FRİK (Güner), türk atlet (İstanbul 1925). Üç adım atlamada Türkiye rekorunu 14,78 m ile kırdı (1945). Bu derecesiyle o yıl dünya sıralamasında dokuzunculuğu elde etti.

FRİKİK a. (ing. *free kick,* serbest vuruş). **1.** Spor. SERBEST VURUŞ*. **—2.** *Arg.* Eteğin hafifçe açılmasıyla müstehcen olabilecek biçimde görülen bacak. **—3.** *Frikik vermek,* bacaklarını müstehcen olabilecek biçimde açarak oturmak (arg.).

FRİKSİYON a. (fr. *friction*). Bedeni, bedenin bir bölümünü parmak uçlarıyla ya da başka bir şeyle hızlıca ovuşturma: *Saçlara kolonyayla friksiyon yapmak.*

—Teknol. *Friksiyon presi,* zımba taşıyan bir tür vidalı pres. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Teknol. Friksiyon presinde, vidanın devinimi bir tablayla sağlanır; tabla ise bir eksen boyunca kayan iki volanın sürtünmesiyle devinir. Her volan vidayı ayrı yönde döndürür, böylece çekicin çıkması ve inmesi sağlanır.

FRIMLEY AND CAMBERLEY, Büyük Britanya'da bitişikkent, Surrey'de, Londra'nın B.-G.-B.'sında; 45 000 nüf. Askeri okullar.

FRİMONT (Johann Maria VON), avusturyalı general (Fénétrange 1759 - Viyana 1831). 1813-14'te kolordu komutanıydı. 1815'te Rhône vadisini ve Provence'i istila etti; 1818'e kadar Dijon'da işgal kuvvetlerinin başında kaldı. Kutsal İttifak adına, Ferdinando I'in Napoli tahtında kalmasını sağladı (1821). 1825'ten 1831'e kadar Lombardia-Venedik valiliği yaptı. Parma, Modena ve Ferrara ayaklanmalarını bastırdı (1825).

FRİNGİLLİDAE a. Zool. İSPİNOZGİLLER familyasının bilimsel adı.

FRİO burnu, Brezilya kıyılarında yanardağ kökenli kayaçlardan oluşan yüksek burun, Rio de Janeiro'nun D.'sunda. Deniz akıntıları burada iklimi yerel olarak serinletir; burunun rüzgârlara açık olması yağışları azaltır. —Yakınındaki *Cabo Frio,* Rio de Janeiro halkının sayfiye yeridir; 25 300 nüf.

FRİS (Maria), alman kadın dansçı (Berlin 1932-Hamburg 1961). Sahneye ilk kez Berlin Operası'nda çıktı. Daha sonra Wiesbaden Operası'nda Peter Van Dijk ile, onun *Pelléas et Mélisande*'ında dans etti (1952). Janine Charrat ile anlaşan bu ikili, *les Algues*'in prömiyerini gerçekleştirdi (1955). 1956-1958 arasında Frankfurt Operası'nda, 1960'ta Hamburg Operası'nda yıldız dansçı olarak sahneye çıkan Maria Fris, 1959'da M. Béjart'ın kendi onuruna düzenlediği *Deniz* adlı pas de deux'yü Béjart'ın Ballet Théâtre'ı ile yorumladı ve *Pulcinella*'nın başrolünde oynadı. İntihar etti.

FRİSA a. (yun. sözc.). Kurutulmuş ringabalığı etine verilen ad.

FRİSBEE a. (amer. sözc.; tescil edilmiş ad). Fırlatıldığı zaman kendi çevresinde dönerek uçan küçük plastik disk; bu biçimde oynanan oyun.

FRİSCH (Karl VON), avusturyalı doğabilimci (Viyana 1886 - Münih 1982). Münih Üniversitesi'nde zooloji profesörü oldu; pragmatik dehasıyla, hayvan davranışlarının incelenmesine damgasını vurdu. Arıların dilini (işçi arının dansı besin kaynağının doğrultusunu ve uzaklığını gösterir) çözmesiyle ün kazandı. (1973 Nobel tıp ödülü.)

■ **FRİSCH** (Ragnar), norveçli iktisatçı (Oslo 1895 - *ay. y.* 1973). 1931-1955 arasında Econometrica dergisinin başyazarlığını yaptı. Ekonometri derneğinin kurucularından biriydi (1931). 1969'da ilk kez verilen

Lauros-Giraudon

Othon Friesz
Fernand Fleuret'nin portresi (1907) M.N.A.M., C.N.A.C. Georges-Pompidou, Paris

Nobel iktisat ödülü'nü Jan Tinbergen ile paylaştı. Eserleri: *Maxima et Minima* (Maksima ve Minima) [1959], *Theory of Production* (Üretim Kuramı) [1965].

FRİSCH (Otto Robert), ingiliz vatandaşlığına geçmiş avusturyalı fizikçi (Viyana 1904 - Cambridge 1979). Önce, teyzesi Lise Meitner ile birlikte Almanya'da çalıştı, ama onun gibi Kopenhag'a sığınmak zorunda kaldı. Niels Bohr ikisini de laboratuvarına aldı, Frisch, Bohr'un kızıyla evlendi. Bohr ile birlikte uranyum parçalanmasını inceledi ve 1939'da bu olayı açıkladı. Frisch ABD'de, Los Alamos laboratuvarında atom bombasının hazırlanmasında çalıştıktan sonra, 1947'de Cambridge Üniversitesi'nde bir kürsünün başına geçti. 1933'te O. Stern ile birlikte protom ve nötronun magnetik momentlerini ölçtü.

Ragnar Frisch

FRİSCH (Max), almanca yazan isviçre'li yazar (Zürich 1911 - ay.y. 1991). *Tagebuch* (Günce) adlı yapıtının iki cildinde (1949 ve 1972), taslağı adeta edebi bir tür düzeyine çıkaran bir üslup geliştirdi. İnsan ilişkileri üzerine bir düşünme olan romanlarında (*Cezaevi günleri* [Stiller, 1954]; *Çarpık sevda* [Homo faber, 1957]; *Mein Name sei Gautebein,* 1964) önyargıların, kimliğini arayan birey üzerindeki felç edici etkisini eleştirdi. Biçim açısından Brecht'in mesellerini anımsatan tiyatro yapıtlarında (*Bay* Biedermann ve kundakçılar* [Herr Biedermann und die Brandstifer, 1958]; Phillip Hotz'un büyük öfkesi [Die grosse Wut des Phillip Hotz]) Frisch, birtakım siyasal konuları ele aldı: nazizm (*Nun singen sie wieder,* 1946; *Andorra,* 1961), nükleer tehlike (*Die chinesische Mauer,* 1947), burjuva yaşantısının baskıları (*Graf Öderland,* 1951). 1979'da yayımlanan ve yaşlılık ve ölüm temalarını işleyen yapıtları (*Der Mensch erscheint im Holozon* başlıklı romanı ile *Triptychon* başlıklı tiyatro oyunu), tamamlanmamış cümlelerle dolu diliyle ve özlülükleriyle dikkati çeker. Günümüzde Max Frisch, savaş sonrası isviçreli yazarların önderi sayılmaktadır. 1986'da Neustadt Uluslararası edebiyat ödülü'nü kazandı.

W. Karel-Sygma

Max Frisch

FRİSCHE NEHRUNG → MIERZEJA WIŚLANA.

FRİSCHES HAFF → ZALEW WIŚLANY.

FRİSCHLİN (Nikodemus), alman şair ve hümanist (Balingen, Württemberg, 1547 -Hohenurach kalesi 1590). Tübingen'de şiir ve tarih profesörüydü, Württemberg düküne hakaret ettiği için Mainz'de tutuklandı (1590), hapse atıldı ve bir kaçma girişimi sırasında öldürüldü. Latince bazı güldürüler (*Priscianus Vapulans,* 1578; *Julius Redivivus,* 1585) ve dramlar (*Rebecca,* 1576; *Hildegardis magna,* 1579) bıraktı.

FRİSCHMUTH (Barbara), avusturyalı kadın edebiyatçı (Altaussee 1941). Graz'da (burada "Forum Stadtpark" çevresine girdi), daha sonra da Viyana'da türkoloji ve doğu dilleri öğrenimi gördü, Türkiye ve Macaristan'a yolculuklar yaptı. *Das Verschwinden des Schattens in der Sonne* (1973) ve *Kai und die Liebe zu den Modellen* (1979) adlı romanlarıyla, *Geçişler* (Übertritte) ve *Arabesk* (Arabeske) adlı öykülerinde Türkiye'deki yaşantılarını ve gözlemlerini konu aldı. Öbür yapıtları: *Die Klosterschule* (1969); *Kopftänzer* (1984).

FRİSİ (Paolo), italyan matematikçi, gökbilimci ve yazar (Milano 1728 - *ay. y.* 1784). Barnabitler tarikatındandı; Galilei, Newton ve imparatoriçe Maria Theresia'ya *Övgüler* yazdı. Matematik ve gök mekaniği üzerine incelemeler yazdı.

FRİSİAN İSLANDS → FRİZ takımadaları.

FRİŞKA ya da **FIRIŞKA** a. (ital. *fresco'*dan).Denizc. Yelkenleri camadana vurmadan seyredilebilecek sertlikte rüzgâr; saniyede 5-12 m hızla eser.

FRİŞMAN (David), musevi yazar ve edebiyat eleştirmeni (Zgierz, Łódź yakınında, Polonya,1859 - Berlin 1922). Üslubuyla olduğu kadar belli konuları işleyiş tarzıyla da yenilikçi ve verimli bir yazar olan Frişman, ibrani edebiyatına batı estetiğini soktu. Geleneksel toplumla çatışma halinde bulunan ve bu toplumdan uzaklaşmadıkça onun tarafından reddedilen yahudileri konu alan hikâyeler (*Yom-ha- Kippurim,* 1881), Kutsal Kitap'a ilişkin öyküler (*Ba -Midbar,* 1923), denemeler, şiirler, tefrika yazılar kaleme aldı. 1895'ten 1910'a değin daha çok çeviriler yaptı (Wilde, Tagor, Puşkin, Homeros, İbsen, Nietzsche, vb.) ve böylelikle ibrani dilinin gelişmesine ve çağdaşlaşmasına katkıda bulundu. İlk ibrani günlük gazetesi Ha-Yom'da gazeteci olarak çalışan Frişman, burada çağdaş ibrani edebiyat eleştirisinin temeli olan *Lettres sur la littérature* (fr. çev.) [Edebiyat üzerine mektuplar] adlı çalışmasını yayımladı.

FRİT a. (fr. *fritte;* ital. *fritta, fritto*'nun dişili, kızartılmış'tan). Çeşitli bileşenlerin (silis, sudkostik, potas, kireç, vb.) eritilmesi ve öğütülmesiyle elde edilen ve kimi seramik maseleri ya da sırlarının hazırlanmasında kullanılan camsı karışım.

—Camc. Cam eritmede kullanılan ara ürün. (Hazırlık işlemleri izleyen son işlemlerde [örneğin renklendirmede] çok çabuk eriyebilen fritler kullanılır.)

—ANSİKL. Mısır'da ilk hanedanlar döneminde, tek bir pişimle yüzeysel bir camlaşma sağlayan, temel bileşenleri silis, alkali ve kalsiyum tuzlarıyla boyar oksitler olan bir seramik masesi olsa bile gerçek frit ancak XVIII. hanedan dönemi cam üretiminde ortaya çıktı; daha sonra yine Mısırlılar (XXI. hanedan) ve Ahemeniler tarafından (Sus'ta Dara sarayı'nın emaye tuğlaları, İ.Ö. V. yy.) seramik üretiminde kullanıldı.

FRİTİGERN, 375'te Trakya'ya yerleşen Vizigotlar'ın önderi. 377'de başkaldırdı, Hadrianopolis'te Valens'i yendi (378) ve Balkanlar'ı yakıp yıktı.

FRİTİLLARİA a. Zool. Akdeniz kıyılarında yaygın, çok küçük tulumlu hayvanlar cinsi. (Ekliceler sınıfı.)

FRİTLEME a. Camc. Camlaşır karışımı fırına sokmadan önce, erime sürecinin hızlandırılması ve tozun uçuşmasını önlemek amacıyla bir süre düşük derecede ısıtma. (Fritleme, gazların ve su buharının açığa çıkmasına neden olur.)

FRİTÖZ a. (fr. *friteuse*). **1.** Besinleri kızartma yağında pişirmeye yarayan ve içinde çıkarılabilir bir süzgeç bulunan dökme alüminyumdan mutfak aleti. **—2.** *Elektrikli fritöz,* kızartma işleminin elektrikli bir rezistans yardımıyla, termostatik denetim altında kapalı olarak yapıldığı fritöz.

FRİTSCH (Werner, *baron*), alman general (Benrath 1880-Praga, Varşova, 1939). Saksonyalı soylu bir ailedendi. Birinci Dünya savaşı'nın bitiminde bir kolordunun kurmay başkanıydı. Seeckt'in dikkatini çeken Fritsch, Reichswehr'in kurulmasında, daha sonra Wehrmacht'a dönüşmesinde önemli bir rol oynadı. Kara kuvvetleri komutanlığı (1935) sırasında alman askeri ruhunun dirilmesine öncülük etti. Çok bağlı olduğu Hitler, onun için *Generaloberst* rütbesini ihdas etti; bununla birlikte nazi partisinin orduya müdahalelerini onaylamadı. Gestapo, Fritsch'i gözden düşürmek için bir dalavere düzenledi, ama bir yargıcılar kurulu tarafından temize çıkarıldı. Fritsch'i daha önce görevden alan Hitler, onu 12. topçu birliğine onursal albay olarak atamakla yetindi (1938). Fritsch, Varşova kuşatması sırasında bu alay saflarında savaşırken öldü.

FRİTSCH (Gerhard), avusturyalı yazar (Viyana 1924 - *ay. y.* 1969). Hüzünlü ve özlü şiirlerinde daha toplumsal ve daha insancıl, doğal bir yaşama duyulan özlem vardır: *Zwischen Kirkenes und Bari,* 1952; *Der Geisterkrug,* 1958. Buna karşılık denemelerinde ve romanlarında daha çok gelenek ve yenileşme temaları ağır basar: *Moos auf den Steinen,* 1956; *Carnaval,* 1967.

Il Dagherrotipo

Friuli
Tarcento (Udine ili) yakınlarında küçük bir köy

FRİULİ, İtalya'da tarihsel bölge. Trieste ile birlikte *Friuli-Venezia-Giulia özerk bölgesi*'ni oluşturan Udine, Pordenone ve Gorizia illerini kapsar; 1 206 362 nüf. (1989); 7 845 km^2. Yüzey şekilleri farklı bölgelerden oluşan (Alpler, Carnia ve Julius önalpleri, tepeler ve buzultaş amfileri, ovalar, denizkulaklı kıyılar) ve İtalya ile Orta Avrupa arasında yer alan Friuli, eskiden pek çok savaşın yapıldığı bir geçiş alanıdır. Bu nedenle Friuli'nin tarihi, halkların birbirine karıştığı, istilaların ve bölünmelerin birbirini izlediği bir tarihtir. Eskiden beri dışarıya göç vermesi nedeniyle Friuli'de nüfus artışı düşüktür. Tarım sektörüne damgasını vuran küçük köylülerin yönetimindeki küçük işletmeleri birleştirme ve toprakları iyileştirme çalışmaları önemli dönüşümler yaratmıştır: hayvancılık ve ormancılık etkinliklerine karşın dağlık kesimlerde görülen bunalım, bazı geleneksel tarım ürünlerinde (buğday, mısır) verimin artması, özel nitelikli bağların ve meyve ağacı dikiminin gelişmesi. Daha canlı başka etkinlikler de gelişmektedir: ulaşım ola[illegible] sanayinin voğunlaş[illegible] özellikle Pordenone, Torviscosa), uluslar-

arası turizmin gelişmesi (Lignano, Grado). Kentler orta büyüklüktedir. Pordenone ve Gorizia, gelişme açısından bölge merkezi Udine ile yarışmaktadır.

—Tar. Friuli dukalığı 568'de Lombardlar tarafından kuruldu. 775'te Franklar'ın eline geçti. Charlemagne döneminde Pannonia markalığının güneyiyle birlikte Friuli markalığını oluşturdu. 922'de Otto I tarafından ele geçirildi, 1077'ye kadar Germen İmparatorluğu'na bağlıydı. Markalık, 1500'den sonra Avusturya'ya bağlanan Görz kontluğuna (Gorizia) ve 1420'den sonra da Venedik'in yazgısını izleyen Venedik Friulisi'ne bölündü.

Friuli'nin, Venezia'nın ilhakından (1866) sonra Avusturya'da kalan bölümleri 1919' da tümüyle İtalya'ya bağlandı. 1947'de İtalya, Friuli'nin doğu bölümünü Yugoslavya'ya bıraktı. Böylece özerk Friuli-Venezia Giulia bölgesi ortaya çıktı. Udine bölgesi 1976'da tehlikeli yer sarsıntılarından büyük zarar gördü.

FRİULİ DİLİ a. Friuli'de 500 000 dolayında kişinin konuştuğu reto-roman lehçesi. (Udine ve Tagliamento vadisi'nde odaklaşan Friuli dili, Slovenya sınırına değin uzanır; italyancaya diğer reto-roman lehçelerinden çok daha yakındır.)

FRİZ a. (fr. *frise;* ital. *friso;* Ortaçağ lat. *frisium*). **1.** Mim. Baştaban ve korniş arasındaki saçaklık bölümü. (Bk. *ansikl.* böl.) —**2.** Mim. ve Süslem. sant. Kesintisiz bir şerit oluşturan ve üstünde bir bezeme bulunan düzlemsel yüzey. (SU da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Mim. Friz, antik tapınakların ön ve arka yüzlerinde korniş ve alınlığı, revağın iki uzun yanı boyunca da yalnız kornişi taşır. Dor düzeninde friz, bir üçüzyiv ve metope almaşık dizisi içerir. Metopeler önceleri çıplak bırakılırken daha sonraları figürlerle bezendi. İon düzeni, tören alayları, geçitler (Parthenon'daki Panathenaia gibi), savaş sahneleri, vb. gibi tasvirlerle süslü kesintisiz frizi yapıya sokmuştur.

En ünlü yunan frizleri, Parthenon'un, Viktoria Aptera tapınağı'nın, Delphoi'de Sifnos hazinesi'nin, Bassae tapınağı'nın ve Halikarnassos mausoleionu'nun frizleridir. Roma'da friz baştabandan daha yüksektir; korinthos üslubunda, üzerinde figürlü sahneler, maskaronlu kıvrıkdallar, askıçelenkler ve öküz başları yer alır. Roma'da friz, kemer, mezar, sunak gibi çok çeşitli anıtlarda (Ara Pacis'teki gibi), süsleme motifi olarak da kullanılır.

—Süslem. sant. Bir salon ya da bir odanın içinde, duvarın üst bölümünü çevreleyen, boyanmış ya da yontulmuş saraklara friz denir. İnce marangozluk alanında bir masanın çerçevesinde, bir gömme dolap, konsol ya da dolapta friz, kapılar ya da çekmecelerle korniş arasında kalan şerittir. Aynı sözcük, kilitçilikte bir parmaklığın, bir tırabzanın üst bölümünü boydan boya süsleyen tüm bezemelere; seramikte, vazoların tepesine, fincan, çanak, vb.'nin dış kenarlarına yapılan her türlü kesintisiz bezemeye de denir; kuyumculukta da friz sözcüğü benzer bir anlam yüklenir.

FRİZ takımadaları, Kuzey denizi'nin güney ve doğu kıyılarında bulunan adalar bütünü; Friesland'ın Hollanda, Almanya ve Danimarka kıyılarının karşısında, Hollanda'daki Herder burnuyla yaklaşık Esbjerg arasında uzanır. Kıtadan ayrılmış, Kuzey denizi'nin güçlü dalgalarının dövdüğü bu toprakların büyük bölümü, bataklıklardan ve kumullardan oluşur. Adalarda birçok sayfiye merkezi vardır. Friz takımadaları şu bölümlere ayrılır: *Batı Friz takımadaları* Hollanda'ya bağlıdır ve başlıca adaları Texel, Vlieland, Terschelling, Ameland ve Schiermonnikoog'dur; *Doğu Friz takımadaları*, Ems'in ağzıyla Weser arasındadır ve Almanya'ya bağlı Borkum, Juist, Norderney, Langeoog, Spiekeroog, Wangerooge adalarını içerir; *Kuzey Friz takımadaları*, Almanya ile Danimarka arasında paylaşılmıştır ve Pellworm, Nordstrand, Halligen, Amrum, Föhr, Sylt adası (Nordstrand gibi kıtaya bağlıdır) ve Danimarka'ya bağlı Rømø ile Fanø adalarını kapsar.

FRİZE sıf. (fr. *frisé*). Dokmc. Havalandırma yoluyla kabartılan tüyleri kesilmeyerek, tamamen ya da kumaşın pelüşlü bölümleriyle zıtlık oluşturacak biçimde yer yer yuvarlak bukleler haline getirilmiş kadife için kullanılır.

FRİZON takımadaları → FRİZ takımadaları.

FROBEN (Johann), alman asıllı isviçreli basımcı ve yayımcı (Hammelburg 1460'a doğr. - Basel 1527). 1491'de Basel'e yerleşti, hümanizm ve tanrıbilimle ilgili kitaplar bastı. Bunların arasında arkadaşı Erasmus'un pek çok yapıtı da vardır. Kullandığı dizgicilik tekniği (eski harfleri kullandı, 1519'dan sonra italiği de kullanmaya başladı) ve metin düzeltme yöntemi dolayısıyla ün kazandı. Basel'i Avrupa'nın önemli yayın merkezlerinden biri yapmak için çalıştı.

FROBENİUS (Georg Ferdinand), alman matematikçi (Berlin 1849 - Charlottenburg, bugün Berlin içinde, 1917). 1892'de Berlin Üniversitesi'nde matematik profesörlüğüne başladı. XIX. yy.'ın sonuna doğru ortaya çıkan ve ilk matematiksel yapı olan soyut grupları ele aldı. İ. Schur (1875-1941) ile birlikte grupların doğrusal gösterimi üstüne bir kuram geliştirdi.

Frobenius grubu, sonlu bir E kümesinin, geçişli, ancak düzgün olmayan G dizilimleri grubu; bu G grubunun, E nin en az iki elemanını değişmez kılan her dizilimi özdeşliktir.

Frobenius içyapı uygulaması, bir K cismi üzerinde tanımlı olan ve K nın p ayırtedicisi sıfır değilse, her x elamanına bunun p. kuvvetini eşlik ettiren içyapı uygulaması. Bu durumda $(x-y)^p = x^p - y^p$ elde edilir. Bu içyapı uygulamasının bir özyapı uygulaması olduğu durumda (bu durum K sonlu bir grup olduğunda sözkonusudur), K cisminin yetkin olduğundan sözedilir.

FROBENİUS (Leo), alman antropolog ve kâşif (Berlin 1873 - Biganzolo, Maggiore gölü, 1938). Ratzel'in öğrencisi, yayılmacılık kuramının ateşli savunucusuydu. 1904-1935 arasında Afrika'da birçok keşif gezisi yaptı ve eski kültürel bağıntıların izini bulmaya çalıştı. Okyanusya ve Zenci-Afrika kültür topluluklarının aynı kökten geldiklerini ileri sürdü. Etnoloji'de *kültür alanları* kavramını ilk kullananlardan biriydi. 1932'de Frankfurt Üniversitesi'nde profesör, 1934'te Etnografya müzesi müdürü oldu. Paideuma dergisini kurdu. Yapıtları: *Und Afrika sprach,* 1913; *Atlas Africanus* (Frobenius ve von Wilm), 1922 -1930; *Atlantis* (12 cilt), 1921-1928; *Kulturgeschichte Afrikas,* 1933.

FROBERGER (Johann Jakob), alman orgcu ve besteci (Stuttgart 1616 - Héricourt, Montbéliard, 1667). Babasının saray capella'sını yönettiği Stuttgart'ta müzik öğrenimine başladı. 1637'de Viyana sarayı'nda orgculuğa atandı, daha sonra Roma'ya giderek Frescobaldi'nin öğrencisi oldu. 1641'de Viyana sarayı'ndaki görevine döndü. 1650'ye doğru, Brüksel'de arşidük Léopold'un hizmetine girdi. C. Huygens ile dostluğunun yardımıyla Paris'teki bestecileri tanıdı. 1652'de Paris'e gitti ve başarı kazandı. 1657'ye değin Viyana'da yaşadı. Yaşamının son yıllarını Montbéliard'da Württemberg düşesi Sibylle'in hizmetinde geçirdi.

Sağlığında yalnızca iki yapıtı yayımlandı: Kircher'in *Musurgia universalis*'indeki heksakord üzerine *Fantezi*'si ve Roberday'in *Fügler ve Kaprisler*'i içindeki bir parçası. Nerdeyse yalnızca org ve klavsen için yazdığı toccata'ları, ricercare'leri, fantezileri vb. Mainz'de yayımlandı: *Diverse ingegnosissime, rarissime e non mai piu viste curiose Partite...* (1693); *Diverse curiose e rarissime Partite...* (1696). Froberger'in yapıtları, italyan, fransız ve italyan alman üsluplarının uyumlu bir karışımıdır. J. S. Bach da içinde olmak üzere, XVII. yy. sonuna değin birçok besteciyi etkiledi.

FROBİSHER (*sir* Martin), İngiliz denizci (Altofts, Wakefield yakınında, Yorkshire, 1535'e doğr. - Plymouth 1594). Kuzey Amerika'dan Çin'e doğru bir deniz yolu keşfetmek için yola çıkarak 1576, 1577 ve 1578'de üç yolculuk yaptı. İskandinavlar' dan sonra Grönland'ın güney bölümlerini yeniden keşfetti, daha sonra, kendi adını taşıyan körfeze kadar, Labrador ve Baffin'in güney kıyıları boyunca gitti. Hudson boğazının içlerine girdi. Ancak bu yolculuklarda, kendisine para sağlayan kişilerin bekledikleri altını bulamadı. 1585'te, Güney Hindistan'da Drake'e eşlik etti, daha sonra, 1588'de, Yenilmez Armada'nın yok edilmesine yardım etti. 1592'de, İspanya kıyılarına bir akın düzenledi. Kutsal Birlik yanlılarına karşı savaşan Henri IV'ün birliklerine yardım etmekle görevlendirildi. Brest yakınlarında, Crozon'da yaralandı ve İngiltere'ye dönerken öldü.

FROBİSHER BAY, Kanada'da kuzey-doğu toprakları'na bağlı Franklin ilinin merkezi. Frobisher körfezi'nin başında yer alır; 2 333 nüf. Nunuuta Sunaqutangit müzesi'nde Kuzey kutup bölgesi'ne ait yapıtlar sergilenir.

FROBİSHER körfezi, Kanada'ya ait Baffin adası'nın G.-D. ucunda, K-B. yönünde Atlas okyanusu'na açılan körfez.

FROEHNER (Wilhelm), fransız uyruğuna geçmiş alman arkeolog ve nümismat, (Karlsruhe 1834 - Paris 1925). Fransa'ya yerleşti ve Napoléon III'ün *la Vie de César* (Sezar'ın yaşamı) adlı çalışmasına katıldı; bir süre de Louvre müzesi'nde çalıştı. Roma İmparatorluğu'nun madalyaları üstüne bir kitap yazdı ve Bibliothèque Nationale'in Madalyalar bölümüne çeşitli arkeolojik eşyalardan oluşan geniş bir koleksiyon bıraktı.

FROESCHWİLLER → REİCHSHOFFEN.

FROG a. (ing. *frog*). Fiz. tıp. Ağız ve dil hareketlerinden yararlanarak, soluk borusuna arka arkaya küçük miktarda hava göndermek için başvurulan soluk alma. (Eşanl. DİL-YUTAK SOLUNUMU.)

—ANSİKL. Frog bir yeniden öğretim metodu değildir, salt dil ve yutak kaslarıyla yapılan ve fizyolojik olmayan bir solunum yönteminin öğrenilmesidir. Dil, ağız boşluğunda küçük bir hacim (50 ila 100 ml) havayı sıkıştırır, yani bir pompa silindirinin içindeki pistonun rolünü oynar. Dudaklar, yumuşak damak ve gırtlak kapağı supap gibi çalışarak havayı ağızda alıkoyar ve akciğerlere yöneltirler. Bir hastanın, bu yöntemi kendi kendine bulup kullandığı 1951'de saptanmıştır. Tüm solunum kasları felç olan hastalarda bu yöntem uygulanabilir. Az yorucu olup tümüyle istemlidir.

Réunion des musées nationaux

frit
köpekbaşlı
tanrı Thot heykelciği
seramik, altın ve gümüş
Mısır, Gerileme dönemi
Louvre müzesi, Paris

S. Held

Pheidias Panathenaia'sındaki bir frizden ayrıntı
(pronaos girişi, Parthenon'un batı cephesi, Atina Akropolisi'nde)
[İ.Ö. 440'a doğr.]

Giraudon

Jean Froissart yapıtını sunarken *Chroniques*'in elyazması nüshalarından (XV. yy.) birindeki minyatür *Condé müzesi, Chantilly*

FROHSCHAMMER (Jakob), alman tanrıbilimci ve filozof (İllkofen, Bavyera, 1821 - Bad Kreuth 1893). Önceleri basit bir köy papazıydı, 1855'te Münih Üniversitesi'ne çağrıldı, burada felsefe ve tanrıbilim okuttu. Cüretli tutumu Kilise'yi kuşkulandırdı; yazılarından çoğu yasak kitaplar listesine alındı. Yapıtları: *Über den Ursprung der menschlichen Seelen* (İnsan ruhunun kaynağı üstüne) [1854], *Menschseele und Physiologie* (İnsan ruhu ve fizyoloji) [1855], *Der Primat Petri und des Papstes* (Petrus'un ve papaların öncülüğü) [1875], *Die Phantasie als Grundprincip des Weltprocesses* (Dünyanın oluşumunun temel ilkesi olarak fantezi) [1877], *Philosophie des Thomas von Aquino kritisch gewürdigt* (Thomas Aquinus'un felsefesinin eleştirel değerlendirmesi) [1889].

froid *(İnstitut international du)*, 1908'de *Association internationale du froid* adı ile kurulan, şimdiki adını 1920'de alan ve merkezi Paris'te bulunan kuruluş. Enstitünün amacı, soğuk ortamlara ilişkin bilimler, teknikler ve uygulamalar konusunda araştırma ve eğitim yapmak ve bu konuları yaygınlaştırmaktır.

FROİSSART (Jean), fransız kronikçi (Valenciennes, Hainaut, 1333 ya da 1337 - Chimay 1400'den sonra). Kültürlü bir din adamıydı, soylular arasında saray çevrelerinde (özellikle kraliçenin sekreteri olarak İngiltere sarayında) yaşadı. Kara Prens, Clarence dükü, vb. ile birçok yolculuk yaptı (1364'ten 1369'a). Blois kontunun özel papazı ve ardından Chimay katedrali başrahibi (1384) olduktan sonra *Chroniques* adlı yapıtını yazmaya başladı. Bir süre sonra Orthez sarayı'na gitti (1388-89). 1394-95'te gene İngiltere'ye doğru yola çıktı, sonra yeniden Chimay'e döndü. Froissart'ın gezgin yaşamı yapıtını açıklar. Froissart, parlak bir tanık, ama kötü bir tarihçidir, çünkü olayların derin nedenlerini kavramaya çalışmaz, bu yüzden de zamanının toplumsal ve politik karışıklıklarını kavrayamaz. Ona göre tarihin malzemesi, olayın kendisi değil, Ortaçağ sonlarında şövalye sınıfının duygularını yansıtan büyük başarılar, kahramanlıklardır.

FROMAN (Margarita), rus kadın dansçı, koregraf, eğitimci ve bale yöneticisi (Moskova 1890 - Boston 1970). Bolşoy okulunda yetişti, 1915'te Bolşoy balesi'ne girdi. Ertesi yıl Diaghilev'in Rus baleleri' ne geçti. Bir yıl sonra Bolşoy'a dönünce kendi topluluğunu oluşturdu, 1921'de Yugoslavya'ya yerleşti, Zagreb Ulusal balesi'nde yıldız dansçı ve baş koregraf oldu. Rus geleneğini yerleştirdiği yugoslav balesinin oluşumunda etkisi belirleyicidir. *Kuğu gölü*'nü, *Prens İgor*'un "Poloveç dansları"nı, *Şehrazat, Petruşka, Ateş kuşu, Düğünler, Üç köşeli şapka* gibi yapıtları yeniden sahneye koydu. Konusu yugoslav kültüründen alınmış ilk bale olan *le Cœur en pain d'épice*'i (1924), daha sonra da *Raymonda* (1927), *Harnasie* (Polonya folklorundan alınmış bir tema üzerine, 1937), adlı yapıtları koregrafiledi. Alman işgalinden sonra etkinliğini sürdürdü (*Ohrid efsanesi*, 1947; *Romeo ve Juliet*, 1949). 1950'ye doğru ABD'ye göç etti, burada ders verdi.

FROMANGER (Gérard), fransız ressam (Pontchartrain, Yvelines, 1939). Çeşitli doğrultularda yürüttüğü arayışlardan sonra, rengi (canlı ya da kontrastlı) gerçekliğin bir açımlayıcısı olarak kullanıldığı bir betimleme yolunu benimsedi. Yaptığı çeşitli çalışmalarda ("le Rouge", 1969; "Boulevard des İtaliens", 1971; "le Peintre et le modèle", 1972; "Annoncez la couleur", 1973; "Hommage à Topino-Lebrun", 1975-1977; "Questions", 1976-77; "Tout est allumé", 1979) toplum, gündelik yaşam, sanat ve sanatçı sorgulanır ve bunların çoklu ilişkileri çözümleyici ve eleştirel bir bakışla açıklığa kavuşturulur.

FROMENT (Nicolas), fransız ressam (öl. 1483/84), Kuzey eyaletlerinden birinde doğduğu sanılır. 1465'ten itibaren Güney'e (Uzès, sonra Avignon) yerleşti. Kral René'nin ressamı oldu ve onun için 1475 -76 yılları arasında *Buisson ardent* adlı üç-kanatlı tabloyu yaptı (Aix-en-Provence katedrali). Froment flaman sanatından etkilenmiş olmakla birlikte, kompozisyonun anıtsallığı ve resim yapısının yalınlığıyla bu sanattan ayrılır.

FROMENT (Gustave), fransız mühendis (Paris 1815 - öl. 1865), XIX. yy. hassas alet imalatçılarının en yeteneklilerinden biriydi. Özellikle ilk kadranlı elektrikle çalışan telgraf makinesini (1843), Foucault'un yerin dönmesi üzerine yaptığı deneylerde kullandığı sarkaç ve cayroskobu, Hughes'in telgraf makinesini (1856), Caselli' nin ototelgraf aygıtını yaptı (1861). Hassas alet imalinde kullandığı bölme makinelerini çalıştırmak için daha 1844'te sanayide ilk olarak pille beslenen bir elektrik motoru kullandı.

FROMENTİN (Eugène), fransız ressam ve yazar (La Rochelle 1820 - Saint - Maurice, La Rochelle, 1876). Hukuk öğretiminden sonra resme başlayan ve Joseph Rémond ile Louis Cabat'nın öğrencisi olan Fromentin, Prosper Marilhat'nın bir sergisinden etkilenerek yolunu seçti. Böylece oriyantalizm akımının temsilcilerinden biri oldu. Cezayir'e yolculuklar yaptı (1846, 1848, 1852) ve resimlerini 1847 Salonu'nda sergilemeye başladı. *Şahin avı* (1857, Condé müzesi, Chantilly), *Arap süvarilerinin molası* (1868, Louvre) gibi tabloları canlı renkler ve oldukça ince bir resim yapısıyla Fromentin'in anılarını dile getirirler. Ayrıca sanatçı kaleme aldığı iki anlatıda da (*Un été dans le Sahara*, 1857; *Une année dans le Sahel*, 1859) aynı anıları işledi. Tek romanı olan *Dominique* (1863) ilk ruhbilimsel incelemelerdendir. Fromentin, *Eskinin ustaları* (1876) adlı çalışmasında da flaman ve hollandalı resim ustalarına aynı açıyla yaklaştı; sözkonusu çalışmaya, Fromentin'in Hollanda'ya yaptığı bir yolculuk sırasında (1875), Madame Howland adındaki bir dostuna yolladığı mektuplar temel oluşturmuştu. Karakterlerin resim üslubu üzerindeki etkisinin çözümlenmesi (Flandre'daki katolikler ve Hollanda'daki protestanlar), izlenimcilerin dolaylı yoldan eleştirisi, belli bir tarzda resim yapma ve görme özlemi, çok kısa bir zamanda başarı kazanan bu incelemenin güçlü yanlarıdır.

Eugène Fromentin *Susuzluk ülkesi* (1869 Salonu) *Louvre müzesi, Paris*

Lauros-Giraudon

FRÓMİSTA, İspanya'da (León, Palencia ili) yer, Palencia'nın K.'inde. Eski S. Martín manastırı (Compostela yolu üstünde önemli konaklama yeriydi); roman üslubunda yapılan (XII. yy. başı), birçok onarım görmüş kilise iç bütünlüğü olan bir yapıdır; kilisedeki heykeller (sütun başlıkları) Jaca katedrali'ndekilere benzer.

FROMM (Erich), alman kökenli amerikalı psikanalizci (Frankfurt am Main 1900 -Muralto, Ticino, 1980). 1930 yılında Frankfurt Psikanaliz enstitüsü'nde ders vermeye başladı, Frankfurt okulunun çalışmalarına katıldı ve burada özellikle H. Marcuse ve T. Adorno ile tanıştı. Marxçılıkla freudçuluğu bağdaştırma çabalarına bu dönemde girişti, nevrozun açıklanmasında sosyoekonomik etkenlerden yararlanmayı denedi. 1934'te, Hitler'in iktidara gelmesi üzerine ABD'ye göç etti. Kısa sürede, K. Horney ve H. S. Sullivan ile birlikte, kültüralist psikanaliz eğiliminin temsilcisi sayıldı. 1962'de, New York Üniversitesi psikiyatri profesörlüğüne atandı. E. Fromm, yapıtlarında totaliterciliğin ve toplumsal yabancılaşmanın her türlüsüne karşı çıktı. Ekonomik verim ve tüketim ideolojisine karşı bir "insancıl planlama" ahlakını ileri sürdü. Başlıca yapıtları: *Hürriyetten kaçış* (Escape from freedom) [1941]; *Psychoanalysis and Religion* (Psikanaliz ve din) [1950]; *The Sane Society* (Sağlıklı toplum) [1955]; *Sevme sanatı* (The Art of Loving) [1956]; *Yeni bir insan, yeni bir toplum* (Beyond the Chains of İllusion) [1962]; *Sevginin ve şiddetin kaynağı* (The Heart of Man) [1964]; *The Anatomy of Human Destructiveness* (İnsan yıkıcılığının anatomisi) [1973]; *Sahip olmak ya da olmak* (To Have or To Be) [1976].

Fronde *(la)*, Fransa'da, 1648-1653 arasında, Anne d'Autriche'in naipliği ve kardinal Mazarin'in başbakanlığı sırasında patlak veren karışıklıklar.

Bu önemli çatışmanın hedefi, bir yandan Parlamento'nun, bir yandan da büyük soyluların zayıf düşürmek ya da elkoymak istedikleri monarşi otoritesiydi.

• *Parlamento Fronde'u (1648-49).* Kendini eski *Curia regis*'in mirasçısı olarak gören Paris parlamentosu, yeni bir naiplik doğrultusunda resmi olarak siyasal bir rol oynamaya çalıştı. Parlamento 27 maddelik tam bir reform programı içeren bir şart kaleme aldı. Anne d'Autriche, Mazarin'in önerilerine uyarak bu programı kabul etti (31 temmuz); ama 26 ağustosta en ünlüleri Broussel olan üç parlamento üyesini tutuklattı. Bunun üzerine Paris halkı ayaklandı. Parlamento yönetime elkoydu. Ancak, parisli parlamento üyeleri, bazı soyluların o sırada Fransa'yla savaşan İspanya'yla yaptığı görüşmelerden korkup kraliçeyle anlaşınca, Parlamento siyasal isteklerinden vazgeçti.

• *Prensler Fronde'u ve iç savaş (1650 -1653).* Taşradaki yandaşlarına güvenen büyük soylular, monarşiye kendi üstünlük-

lerini kabul ettirmeye ve yeniden derebeyliğe dönmeye kalkıştılar, hatta bu yolda yabancı güçlerden destek aradılar. Mazarin Condé, Conti ve Longueville'i tutuklattı(1650). Bu keyfi hareket çalkantıyı körükledi. Ancak çeşitli ayaklanmalar, ispanyol birlikleri tarafından bastırıldı. Mazarin'in durumunu güçlendiren bu zafer Parlamento'nun düşmanlığını yeniden uyandırdı. Parlamento üç prensin serbest bırakılmasını ve Mazarin'in çekilmesini istedi. Parlamento ile büyük soyluların koalisyonu karşısında, kardinal, üç prensi serbest bıraktıktan sonra Brühl'e çekildi. Ancak frondecular kısa sürede aralarında anlaşmazlığa düştüler. Paris'te tüm otoritesini yitiren Condé'nin, Guyenne'deki yandaşlarının yanına dönmesiyle iç savaş başladı. 1651'den beri reşit olan Louis XIV ile Turenne, kralcılarla condéciler arasında bölünmüş bulunan krallığı yeniden fethetmek için Poitiers'ye yerleştiler, Mazarin de onlara katıldı. 1652 ilkbaharında Turenne' in ve Condé'nin orduları Paris üzerine yürüdü. Yenilgiye uğrayan Condé, kendisine başkentin kapılarını açan Montpensier düşesi tarafından kurtarıldı. Paris'e egemen olan Condé halk tabakalarından destek alarak yöneticilere ve burjuvaziye baskı yaptı. Ama bu aşırılık ve genel bezginlik sonucu, monarşiye yeniden dönme eğilimi doğdu. Mazarin Paris'e dönerek yönetimi eski durumuna getirdi ve soyluları yakından denetlemeye başladı.

FRONDİPORA a. (lat. *frons, -ondis,* yaprak, ve *porus,* delik'ten). Dallı budaklı topluluklar oluşturan, bedeni borumsu deliklerle kaplı yosunhayvanları cinsi. (Jura devrinden günümüze kadar olan dönemden kalma birçok fosil iskelet oluşumları ortaya çıkarılmıştır. *Ectoprocta* öbeği.)

FRONDİZİ (Arturo), arjantinli devlet adamı (Paso de los Libres, Corrientes, 1908). "Radikal yurttaş birliği"ni geliştirdi ve Perón diktatörlüğüne karşı mücadele etti. Perón'un düşüşünden sonra, taraftarlarını bir araya getirmeye çalıştı ve cumhurbaşkanlığına seçildi (şubat 1958). Zor bir siyasi ortama göğüs germek zorunda kaldı ve ekonomiyi düzeltme çalışmalarına başladı. 1962'de, peróncuların yükselmesinden endişelenen askerler tarafından devrildi.

FRONTAL sıf. (fr. sözc.). Opt. *Frontal uzaklık,* ALIN* UZAKLIĞI'nın eşanlamlısı.

FRONTALİTE a. (fr. *frontalité*). Güz. sant. → DÜŞEY* EKSENLİLİK.

FRONTENAC (Louis DE BUADE, PALLUAU ve *—kontu*), fransız vali (Saint-Germain-en-Laye 1620 - Québec 1698). Otuz Yıl savaşları sonunda Normandiya alayı komutanlığına getirildi. Fronde sırasında karısı yüzünden saygınlığı sarsıldı ve borca battı, Louis XIV'ün yardımıyla bu kötü durumdan kurtuldu; kral 1672'de onu Yeni Fransa (Kanada) genel valiliğine atadı. Onun yönetiminde sömürgenin refah düzeyi bir ölçüde yükseldi ve sınırları genişledi (Ontario gölünün kuzeyinde *fort Frontenac*'ın [Frontenac kalesi] kurulması; Mississippi'nin keşfi). İroquoilar'la sağlanan barışı korumayı başardı ve kürk ticaretini geliştirdi. Ama yerlilerle içki ticaretini yasaklamak isteyen cizvitlerle, baskıcı siyasetine karşı çıkan Sömürge konseyi'yle, genel valinin yetkilerini yalnızca askeri işlerle sınırlamak isteyen krallık denetmeniyle ve kürk ticaretine elkoymasından çekinen zengin ailelerle çatışmaya girdi. 1682'de Fransa'ya geri çağrıldı. 1689'da İroquoilar'la İngilizler'in saldırıları Kanada'da tehlikeli bir durum yaratınca Frontenac yeniden görevinin başına döndü. Güveni yeniden sağladı, Québec önünde ingiliz saldırısını püskürttü ve İroquoilar'ı durdurdu. Port-Royal'ın düşmesine karşın İberville'in Acadie ve Hudson koyundaki başarıları sonucu, Ryswick barışı'yla statu quo'yu korumayı başardı (1697).

Frontespizio *(il),* Floransa'da yayımlanan edebiyat ve sanat dergisi. P. Bargellini tarafından yönetildi (1929-1940), kapalı şiir akımını başlattı.

Frontier, "çağdaş dans" solosu. Koregrafisini ve kostümlerini Martha Graham, müziğini Louis Horst, dekorlarını İsamu Noguchi hazırladı. İlk kez 1935'te Martha Graham tarafından New York'taki Guild Theatre'da yorumlandı. M. Graham, bu yapıtta insanın, fethetmeyi düşlediği, önünde açılan sonsuz uzam karşısındaki coşkusunu dile getirdi; böylece Midwest'in öncüler tarafından ele geçirilişini çağrıştırdı.

FRONTİGNAN, Herault'da (Fransa) kanton merkezi, Languedoc ve İngril gölcüğü kıyısında; 16 305 nüf. (1992). Ortaçağ'dan kalma kilise. Misket şarabı. Petrol rafinerisi. —güneyde *Frontignan-Plage* sayfiye merkezi.

FRONTİNUS (Sextus Julius), romalı memur (İ.S. 30'a doğr. - 103'e doğr.). Becerikli bir generaldi, 73, 98 ve 100'de konsül oldu, 74-77 arasında Bretagne valiliği yaptı. Yetenekli bir askeri ve sivil mühendisti; teknik açıklamalarla dolu De *aquaeduc urbis Romae* (Roma sukemerleri) adlı bir kitap bıraktı. Toprak ölçümüne ilişkin kitabından bazı parçalar günümüze kalmıştır. Askerlik sanatıyla ilgili bir kitap da yazmıştı *(Strategemata).*

Front national, İkinci Dünya savaşı sırasında alman işgaline karşı etkinlik gösteren fransız direniş hareketi. Komünist parti'nin girişimiyle kurtulmuş olmasına karşın, tüm toplumsal, siyasal ortamlardan ve çeşitli inançlardan insanları bir araya getiren siyasal ve askeri bir örgüttü. Front national, Kurtuluş döneminde Direniş hareketlerinin en önemlisiydi. Kurtuluş'tan sonra büyük bir Direniş partisi kurmaya çalıştı, ancak başarısızlığa uğradı ve dağıldı. Buna karşılık, Louis Aragon tarafından yönlendirilen ve işgal sırasında *les Etoiles* ve *les Lettres françaises*'i yayımlayan yazarların Front national'i varlığını uzun süre koruyabildi.

FRONTO (Marcus Cornelius), latin retorikçi (Cirta İ.S. 100'e doğr. - öl. 175'e doğr.). Belagat öğretmenliğiyle kazandığı ün sayesinde geleceğin imparatoru Marcus Aurelius'un özel öğretmenliğine getirildi ve 143'te Antonius tarafından konsül atandı. Marcus Aurelius imparator olunca, onunla dostça yazıştı ve pagan geleneklerinin savunucusu olarak gözüktü. Fronto'dan kalan yazılarda *(Laudes Fumi, Pulveris)* eski terimler kullanmaya çoğu kez çocukça bir düşkünlük ve derinlik eksikliği görülür.

FRONTOFOKOMETRE a. (fr. *frontofocomètre, fronto-;* lat. *focus,* odak, ve *-mètre'*den). Opt. Gözlük camlarının alın uzaklığını, dolayısıyla gücünü ölçen aygıt.

FRONTOJENETİK sıf. (fr. *frontogénétique*). Meteorol. Frontojenez ile ilişkili olan; fotojenezi kolaylaştıran.

FRONTOJENEZ a. (fr. *frontogenèse*). Meteorol. Bir cephenin oluşumu için gerekli süreçlerin tümü

FRONTOLİZ a. (fr. *frontolyse*). Meteorol. Bir cephenin yok olmasıyla sonuçlanan süreçlerin tümü.

FRONTON a. (fr. sözc.). Mim. → ALINLIK'ın eşanlamlısı.

FRONT RANGE, Kayalık dağlar'ın doğu bölümü, ABD'de (Wyoming ve Colorado), Great Plains'in kenarında. Laramie ve Medicine Bow dağlarını içerir. Bu sıradağda yüksekliği 4 000 m'yi aşan birkaç doruk vardır; mineraller ve turizm başlıca kaynaklarıdır (ulusal parklar). South Platte ve Colorado ırmakları buradan doğar.

FROSİNONE, İtalya'da kent, Lazio'da, il merkezi; 47 000 nüf. (1992). Ciociaria'nın başlıca merkezi. Önemli tarım ürünleri pazarı. Havacılık gereçleri. Tekstil. *—Frosinone ili,* 3 239 km²; 482 878 nüf. Sacco ve Garigliano havzalarını kapsar. Başlıca gelir kaynağı tarımdır.

FROST (John), ingiliz çartist (Newport, Monmouth kontluğu, 1784 - Stapleton, Gloucestershire, 1877). O'Brien, O'Connor ve Harney ile birlikte doğrudan eylem yanlısıydı. 1839'da Wales ülkesinde silahlı bir ayaklanmayı yönetti ve Newport üzerine yürümek istedi.

office provincial du Québec

Louis de Buade Palluau ve Frontenac kontu Philippe Hébert'in heykeli

FROST (Robert Lee), amerikalı şair (San Francisco 1874 - Boston 1963). Yaşamının büyük bölümünü Yeni İngiltere'de geçiren Frost'un yapıtlarında anlatım ve konu bakımından bu sert ve çetin bölgenin özellikleri görülür. Yalın bir gerçekçilikle, içe dalmayı yan yana getiren yapıtlarının başlıcaları şunlardır: *A Boy's Will* (1913), *North of Boston* (1914), *Mountain İnterval* (1916), *New Hampshire* (1923), *West-Running Brook* (1928), *A Further Range* (1936), *A Witness Tree* (1942), *A Masque of Reason* (1945), *Steeple Bush* (1947), *A Masque of Mercy* (1947), *Aforesaid* (1954), *İn the Clearing* (1962). Frost'un tüm şiirlerinde, anlatım yalınlığı ile simge karmaşıklığı bir aradadır. Bu nesnellik, düşünce ve biçimsel tutarlılık bileşimi, Frost'un çağdaş amerikan şiirindeki yerinin önemini açıklayan öğelerdir. Çağdaş amerikan şiiri, William Carlos Williams'ı olduğu gibi, Frost'u da, Whitman ile Eliot ve Pound'ın şiir öğretileri arasında bir ara yol olarak görmüştür.

IPS

Robert Lee Frost (1960'ta)

FROTMAN a. (fr. *frottement*). Tıp. → SÜRTÜNME* SESİ.

FROTÖR a. (fr. *frotteur*). Elektrotekn. Bir diğer parçaya sürtünerek devingen bir elektrik kontağı sağlayan iletken parça. (Eşanl. SÜRTÜNÜCÜ.)

FROTTİ a. (fr. *frottis*). Tıp. Organik bir sıvının (kan, irin, vb.) ve kazınarak *(vajina frottisi)* ya da ponksiyonla elde edilen *(bez frottileri)* hücrelerin mikroskopta incelenmek üzere ince bir tabaka halinde lam üzerine yayılmış hali. (Vajina frottileri, yumurtalığın çalışma durumunu, dölyatağı boynunun kanser öncesi ve kanser durumlarını belirlemeye yarar.)

FROTTOLA a. (ital. sözc.). XV. yy.'ın sonlarında ve XVI. yy.'ın ilk yarısında İtalya' da büyük rağbet gören, halkın zevkine uygun, üç ya da dört sesli müzik yapıtı. —ANSİKL. Müz. Frottola XV. yy.'da halkın doğaçlama müziğinden doğdu. Aynı yüzyılın ikinci yarısında buna hümanistlerin ve aristokratların etkileri de eklendi. Milano, Mantova, Verona, Ferrara, Padova, Venedik gibi italyan kentlerinde kibar çevrelerin çok değer verdiği frottola, Marchetto Cara, Tromboncino, Costanzo Porta, Pietro da Lodi gibi bestecilerce geniş bir kitleye sevdirildi. Melodi, üst (tenor) partidedir, öteki sesler teksesli olarak melodiye eşlik eder. Bu özellik, eşliğin, tek bir çalgıyla sağlanmasına olanak verir.

FROUDE (William), ingiliz mühendis (Dartington, Devon, 1810 - Simonstown, Güney Afrika, 1879). Akışkanlar mekaniğinde benzeşim yasasını yer değiştiren bir cismin karşılaştığı direncin incelenmesinde uyguladı ve model denemeleri için ilk havuzu yaptı. Deneme tezgâhında, devindirici kuvvet çiftlerini ölçmeye yarayan bir tür hidrolik fren* icat etti (1858).

Froude sayısı, akışkanlar mekaniğinin kullanılan ve aşağıdaki eşitlikle verilen boyutsuz sayı:

$$\mathcal{F} = \frac{V}{\sqrt{lg}};$$

bu eşitlikte V bir hız, *l* bir karşılaştırma uzunluğu ve *g* yerçekimi ivmesidir. Bu sayı, akışmazlığı ve sıkıştırılabilirliği göz ardı edilebilecek ölçüde küçük, özellikle serbest yüzeyli akışlarda (gemi model havuzunda maket denemeleri) geometrik olarak benzer iki akış için, sınırlı benzerlik ölçütüdür.

Lessing-Magnum

Küçük Rueland Frueauf *Yabandomuzu avı Aziz Leopoldus efsanesinden sahneler* (1505) Klosterneuburg manastırı (Avusturya)

FROUDE (James Anthony), ingiliz tarihçi (Dartington, Devon, 1818 - Salcombe, Devon, 1894), William Froude'un kardeşi. Çalışmalarını tutucu ve emperyalist inançları yönlendirdi; en önemli yapıtı: *History of England from the Fall of Wolsey to the Defeat of the Spanish Armada* (Wolsey'in düşüşünden ispanyol armadasının yenilgisine kadar İngiltere tarihi) [1856-1870].

FRÖBEL (Friedrich), alman eğitimbilimci (Oberweissbach, Thüringen, 1782 -Marienthal 1852). Frankfurt'ta ilkokul öğretmenliği yaparken (1805) Rousseau ve Pestalozzi'den çok etkilendi. 1816'da Alman genel eğitim enstitüsü'nü kurarak burada kendi yöntemlerini geliştirdi, 1826'da insan eğitimi üzerine bir yapıt *(Die Menschenerziehung)* yayımladı. Ardından küçük çocukları eğitmek üzere Bad Blankenburg'ta (Thüringen, 1837), kendi "çocuk bahçesi"ni açtı. Çocuk burada, özsel olarak bir çalışma biçimi ve gelecekteki bireysel kişiliğe gerçek bir yaklaşım olarak tasarlanan oyun ile eğitiliyordu. Fröbel bütün bir eğitsel oyunlar sistemi geliştirdi. Yöntemlerinin çocuğa sağladığı büyük özgürlük çağındaki yetkililerin sert eleştirilerine hedef oldu.

FRÖBEL (Julius), alman siyaset adamı (Griesheim, Stadtilm yakını, Thüringen, 1805 - Zürich 1893). 1848'de Frankfurt Millet meclisi'ne seçildi, bu mecliste cumhuriyetçi parti liderlerinden biri olarak yer aldı; Avusturya imparatoruna karşı direniş hareketini örgütlemek üzere Robert Blum'la Viyana'ya gitti, ancak tutuklandı ve ölüme mahkûm edildi. Bağışlandıktan sonra Stuttgart'ta Millet meclisi'nin son mücadelelerine ve Güney-batı Almanya'daki cumhuriyetçilerin ayaklanmasına (1849) katıldı. ABD'ye sığınarak 1857'ye kadar burada kaldı. Prusya zaferlerinden sonra Bismarck'la anlaştı, İzmir ve Cezayir'de (1873-1891) konsolosluk yaptı.

Reportagebild

Gustaf Fröding

FRÖDİNG (Gustaf), isveçli şair (Alster, Värmland, 1860 - Stockholm 1911). 1891'de ilk şiir kitabı *Guitarr och dragharmonika*'yı yayımladı. Bir akıl hastalığına yakalandıktan sonra derin bir melankoliye kapıldı. *Stänk och flikar* (1896) adlı yapıtı iç çekişmelerini dile getirir. 1905'te de akıl hastanesine kapatılmadan önce, arka arkaya *Nytt och Gammalt* (1897) ve *Gralstänk* (1898) adlı yapıtları verdi. Suçluluk duygusu ile arılık isteğinin, güzellik sevgisi ve kötülüklerin, nükte ve umutsuzluğun çatıştığı ritimli ve müzikal şiirleri isveç edebiyatının önde gelen yapıtları arasında yer alır.

Fröhliche Wissenschaft (Die) [*Sevinçli bilgi*], Nietzsche'nin yapıtı (1882, 1886'da tamamlanmış olarak yeniden basıldı). Ağır bir hastalığın iyileşme döneminde yazılan bu kitap sevinçle dolup taşar. Nietzsche şöyle yazar: "Bu satırlar, uzun ve korkunç bir ezilişe, azimli bir sabır ve soğukkanlı bir kararlılıkla, ama ne boyun eğerek ne de umuda kapılarak direnen ve birdenbire içinin iyileşme umudu ve sarhoşluğu ile dolduğunu duyan bir ruhun saturnalialarıdır." *Die Fröhliche Wissenschaft*, aforizmalardan oluşan beş kitabı içerir Yapıtın başında manzum bir önsöz, sonunda da bir sonsöz *(Prens Vogelfrei'nin şarkıları)* yer alır. Yapıtta, Nietzsche'nin, *Zerdüşt*'te geliştireceği öncesizsonrasız* dönüş fikrinin ilk kez ortaya çıktığı görülür.

FRUCTUS a. (meyve anlamında lat. sözc.). Rom. huk. Mülkiyet hakkının niteliklerinden biri; bir şeyin ürünlerini elde etme hakkını belirtir. (→ ABUSUS, USUS.)

FRUEAUF (Rueland), **Büyük Frueauf** denir, avusturyalı ressam (? 1440'a doğr. -Passau 1507). Özellikle Salzburg ve Passau'da çalıştı. Dört *Bakire Meryem'in yaşamından sahneler,* dört de *Çarmıh sahneleri* içeren (1490-91, Avusturya galerisi, Viyana) anıtsal görünüşlü bir sunakarkalığı yaptı. —Oğlu Küçük RUELAND (? 1475'e doğr. - Passau 1545'ten sonra), babasının öğrencisi. Yapıtlarının önemli bölümü (1500 tarihli) Klosterneuburg manastırı'nda korunmaktadır (*Çarmıh sahneleri, Vaftizci Yahya'nın yaşamından sahneler* ve *Aziz Leopoldus efsanesinden sahneler*). Titiz gözlemlere dayanan manzara resimleri (Tuna* üslubu'nun özelliği) Genç Rueland'ın yapıtlarında önemli bir yer tutar.

FRUELA I (722-768), Oviedo kralı (757-768). Asturias kralı Katolik Alfonso I'in büyük oğlu. Başkaldıran Galicialılar ve Basklar'la savaştı ve öldürüldü. Araplar'a karşı *Pontuvium*'da (Puentedeume ?, Galicia) büyük bir zafer kazanmıştı.

FRUELA II (öl. 925), León kralı (924-925), Oviedo kralı Büyük Alfonso III'ün üçüncü oğlu. Kardeşi Ordoño II'nin yerini aldı. Daha sonra yerine büyük oğlu Keşiş Alfonso IV geçti.

FRUGONİ (Francesco Fulvio), italyan yazar (Cenova 1620'ye doğr. - Venedik 1684'e doğr.). Gezgin ve romancı olan Frugoni, zamanının kültür ve toplumunu alegorik ve yergili bir dille yansıtan bir yapıt (*Il cane di Diogene,* ölümünden sonra, 1689) bırakmıştır. Bu yapıt barok düzyazının en ilginç anıtlarından biridir.

FRUGONİ (Carlo İnnocenzo), italyan şair (Cenova 1692 - Parma 1768). Saray şairiydi, mitolojiden ustaca yararlanarak pek çok aşk şiiri yazdı (*Navigazione di Amore,* 1723).

FRUİN (Robert Jacobus), hollandalı profesör ve tarihçi (Rotterdam 1823 - Leiden 1899). Leiden'de profesördü. Yapıtları: *Tien Jaret Uit den Tachtigjarigen Dorlog:* 1588-1598 (Seksen yıl savaşı'nın on yılı: 1588-1598) [1857-58], *Geschiedenis der Staatsinstellingen in Nederland Tot Dan Val der Republiek* (Cumhuriyetin yıkılışına kadar Hollanda devlet kurumlarının tarihi) [1891].

FRULLANİA a. (öz. a. *Frullani*'den). Ağaçların kabuğu üzerinde yetişen yapraklı ciğerotu.

Fru Marie Grubbe (Bayan Marie Grubbe), Jens Peter Jacobsen'in tarihsel romanı (1876). Marie Grubbe'nin gerçek yaşamını anlatır. Kral Frederik III'ün evlilikdışı oğlu ve Norveç valisi Ulrik Frederik Gyldenløve'un boşadığı karısı Marie Grubbe, soylu bir aileden gelen Palle Dyre ile evlendikten sonra bir çiftlik ırgatıyla kaçar.

FRUMENCE (*aziz*), Aksum piskoposu ve Etyopya havarisi (Tir 315'e doğr. - Aksum 380'e doğr.). *Abba Salama* (Barışın babası) adıyla tanındığı Etyopya'da hıristiyanlığı yaymaya çalıştı.

FRUMENTARİUS a. (buğday satıcısı anlamında lat. sözc.). Rom. huk. *Frumentarius yasaları*, buğdayın, yurttaşlara parasız ya da düşük bir fiyatla dağıtımını düzenleyen yasalar.

—ANSİKL. Önemli sayılan ilk frumentarius yasası, İ.Ö. 123'te Caius Gracchus'un çıkardığı yasaydı *(lex Sempronia)*; bu yasa buğday dağıtımını sürekli bir devlet hizmeti haline getirdi. Buğday, alışılmış fiyattan daha düşük bir fiyata ve sınırlı miktarda satılıyordu. İ.Ö. 100 tarihli *lex Apuleia*, parasız buğday dağıtımını yeniden sağlamaya ve İ.Ö. 73 tarihli *lex Terentia Cassia*, bundan kâr sağlayanların sayısını azaltmaya çalıştı. İ.Ö. 58 tarihinde çıkarılan *lex Clodia*, bu düzenlemeyi etkili ve sürekli duruma getirdi.

FRUNZE, Kırgızistan'ın başkenti **Bişkek**'in, 1926-1990 arasındaki adı. 629 900 nüf. (1990). Kırgız sıradağlarının eteğindeki kent, aynı zamanda ülkenin sanayi merkezidir: şeker, tarım-besin, sanayisi. Tarım makineleri. Otomobil sanayisi.

FRUNZE (Mihail Vasilyeviç), sovyet asker (Bişkek, esk. Frunze, 1885 - Moskova 1925). Sen-Petersburg'da Politeknik enstitüsü'nde öğrenciyken bolşevikıere katıldı; eylemlerde yer aldı. 1905 devrimi'nde grevler, ayaklanmalar örgütledi. Tutuklandı; kaçmayı başardı. Birinci Dünya savaşı'nda ordu içinde devrimci propaganda yaptı. İç savaş sırasında başarılar kazandı; karşı devrimci Kolçak ve Vrangel ordularını yendi (1919-1920). Kızılordu'nun örgütlenmesinde çalıştı. Komünist partisi merkez komitesi'ne seçildi (1921). Kurtuluş savaşı sırasında Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olağanüstü elçisi olarak Ankara'ya geldi; yetkililerle görüştü. Türkiye-Ukrayna dostluk anlaşması'nı imzaladı (2 ocak 1922). Kurtuluş savaşı sırasında Anadolu'nun durumunu yansıtan raporunu Komünist partisi merkez komitesi'ne sundu. 1924'te Savaş bakanlığı'nda komiser yardımcısı oldu. Bugün adıyla anılmakta olan Harp akademisi komutanlığına atandı; politbüro yedek üyeliğine seçildi. 1925'te, Troçki'nin yerine savaş halk komiseri oldu. Savaş kuramı üzerine kitaplar yazdı. Türkiye ile ilgili raporu, türkçeye çevrilerek yayımlandı: *Ukraynalı devrimci lider Frunze'nin Türkiye anıları* (İstanbul, 1978). Askerlikle ilgili yapıtları arasında *Front i til y Voyne Buduşçego* (Geleceğin savaşında cephe ve geri hizmetler) en önemlisidir.

FRUSKA GORA, Sırbistan'da tepeler, Voyvodina'da, Tuna ile Sava arasında; *Crveni Čot*'ta 539 m. Ulusal park. Tortul arazilerle çevrili billurlu bir karsttır. Alt yamaçlarda ünlü bağlar uzanırken doruklarda ormanlar (ulusal park) yer alır. Bu bölgede birçok ortodoks manastırı vardır.

Frusta Letteraria *(La)*, G. Baretti'nin Aristarco Scannabue takma adıyla tek başına yazdığı ve önceleri Venedik'te daha sonra da Ancona'da (Ekim 1763-kasım 1765) on beş günde bir yayımlanan dergi.

FRUSTULUM a. (küçük parça anlamına gelen lat. sözc.). **1.** Beden hatları düzensiz knidlilerin polip tomurcuğu. (Planula larvasına benzer, sürünebilir ve eşeysiz ürer). **—2.** *Yeşil denizsazları* da denilen diyatomelerin çember, iğ biçimli ya da dikdörtgen küçük bir kutuya benzeyen, birbirinin içine geçecek şekilde kapaklı silisli kabuğu.

FRUTİGEN, İsviçre'de (Bern kantonu) sayfiye merkezi, Bern Alpleri'nde, Thun gölünün G.-B.'sında; 5 800 nüf. Hayvan fuarı. Arduvaz ocakları. Kereste sanayisi. Duvar saati yapımı.

FRUTİSETUM a. (lat. *fruticetum*). Ağ. yet. Bir ağaççıklar koleksiyonunun topluca bulunduğu botanik bahçesi.

FRÜH (Jakob), isviçreli coğrafyacı (Märwil, Thurgau, 1852 - Zürich 1938). Fiziksel coğrafya araştırmaları yaptı ve *Geographie der Schweiz* (İsviçre coğrafyası) [1930-1945] adlı bir kitap yazdı.

FRÜHBECK de Burgos (Rafael), ispanyol orkestra yöneticisi (Burgos 1933). 1958'de Bilbao senfoni orkestrası'nın, 1962'de Madrid ulusal orkestrası'nın şefliğine getirildi. 1966-1977 arasında Düsseldorf senfoni orkestrası'nın sanat yönetmenliğini yaptı. 1965'ten beri Montréal' de klasik repertuvar ve ispanyol müziği alanlarında kendini kabul ettirmektedir.

FRÜKTOZ a. (fr. *fructose;* lat. *fructus,* meyve'den). Org. kim. Formülü $C_6H_{12}O_6$ olan ketoheksoz.

—Biyokim. *Früktoza dayanmazlık sendromu,* karaciğerin früktoz-1-fosfat aldolaz yetersizliğinden ileri gelen soydan geçme hastalık. (Früktoz ya da früktoz içeren bileşiklerin yenmesi ağır bozukluklara yol açar: hipoglisemi nöbeti, karaciğer ve sindirim bozuklukları.) [Eşanl. DOĞUŞTAN FRÜKTOZEMİ.]

—ANSİKL. Früktozun sola çeviren antipodu levüloz ya da D-früktoz (D-gliseraldehitten geldiği için D) esas olarak füranoz* biçiminde bulunur. Serbest olarak meyvelerde, balda ve spermada, bileşik olarak sakkarozun içinde glukozla birlikte rastlanır. 3, 4 ve 5 sayılı karbon atomları üzerindeki biçimlenmesi D-glukoz ve D-mannozunkinin aynısıdır.

Az çözünür kalsiyum tuzu sayesinde glukozdan ayrılabilir. D-mannitin yükseltgenmesi sırasında D-mannoz ile birlikte oluşur. İnülinin hidratlanmasıyla tek başına elde edilir. Glukozdan daha fazla çözünür, daha şekerlidir ve 95 °C'ta erir. Fenilhidrazin ile olduğu gibi D-glukoz ve D -mannoz ile de aynı osazonu verir.

Yapı için → OZ.

Früktoz alkol mayalanmasında önemli rol oynar.

L-früktoz, rasemiğin mayalanmasıyla elde edilir.

Rasemik früktoz ya da α-akros, formaldehitin polimerleşmesiyle ve akrolein bromürden hareketle diğer şekerlerle karışık olarak kolayca hazırlanır. Bu cisim şekerlerin kuramsal bireşimi bakımından büyük bir önem taşır.

Früktozun metabolizması karaciğerle ilgilidir; glikojenin oluşumuna katkıda bulunur. Yanında A.T.P. ve bir früktokinaz bulunursa früktoz, früktoz-1-fosfata dönüşür. Bu da bir aldolaz ile gliseraldehite ve fosfodihidroksiasetona bölünür. Böylece glukozun metabolizmasına katılır.

FRÜKTOZEMİ a. (fr. *fructosémie*). **1.** Kanda früktoz bulunması. **—2.** *Doğuştan früktozemi,* FRÜKTOZ'A DAYANMAZLIK SENDROMU'nun eşanlamlısı.

FRÜKTOZFOSFAT a. (fr. *fructose-phosphate*). Biyokim. FOSFOFRÜKTOZ'un eşanlamlısı.

FRY (Elizabeth GURNEY, *Mrs.*). İngiliz insansever (Norwich 1780 - Ramsgate 1845). Quaker bir aileden gelen Fry çok sayıda hayır işleri yaptı ve ceza sisteminin iyileştirilmesi için çalıştı.

FRY (Roger Eliot), ingiliz ressam ve sanat eleştirmeni (Londra 1866 - *ay. y.* 1934). London Group'a bağlı manzara ressamı. *Paul Cézanne* üstüne bir çalışma (1927) ve fovistler üstüne çok sayıda makale yayımladı. Bu makaleler fransız resim araştırmalarının İngiltere'de tanınmasına katkıda bulunmuştur.

FRY (Edwin Maxwell), ingiliz mimar (Wallasey 1899 - Cotherstone, Durham, 1987). Adı sürgündeki Bauhaus ile birlikte anılır. Gropius ile işbirliği yaparak dış çevreye alabildiğine açılan tek katlı İmpington Village College'ın yapımını gerçekleştirdi (Cambridgeshire, 1934-1936). Modern mimarlık uluslararası kongreleri'ne (CİAM) katıldı ve 1951-1954 yılları arasında P. Jeanneret ile Çandigarh'ta konut projeleri yaptı.

FRY (Franklin Clark), amerikalı papaz ve tanrıbilimci (Bethlehem, Pennsylvania, 1900 - New Rochelle, New York eyaleti, 1968). Amerika Birleşik lutherci kilisesi' nin (1944) ve Dünya Kiliseler konseyi'nin (1954) başkanı. Çeşitli yapıtlar yayımladı: *From Throne to Cross* (Tahttan Haç'a) [1940], *Calling all Christians* (Bütün hıristiyanlara çağrı) [1942], *Religion in Life* (Yaşamda dinin yeri) [1943].

FRY (Christopher), ingiliz oyun yazarı (Bristol 1907). Ahlaksal ve dinsel şiirsel drama, ortaçağ misterlerine yakın bir estetik içinde yenilikler getirdi (*The Lady's Not for Burning,* 1948; *Venus Observed,* 1950; *A Sleep of Prisoners,* 1951; *The Dark is Light Enough,* 1954). Konusu savaşsonrası İtalya'sında geçen *A Yard of Sun* (1970) adlı yapıtıyla insanın kendisini ancak bireysel olarak bulabileceğini gösterdi. Sinema (*Ben Hur,* 1959; *Barabbas,* 1962) ve televizyon (*The Brontës,* 1973; *Sister Dora,* 1977) için senaryolar yazdı. Son yıllarda *Selected Plays* (1985) ve *One Thing More or Caedmon Construed* (1986) adlı yapıtları yayımlanan Fry, Anouilh, Graudoux ve İbsen gibi yazarları ingilizceye çevirdi.

FRYCZ-MODRZEWSKİ (Andrzej) → MODRZEWSKİ.

FRYDEK, Kuzey Moravya bölgesinde (Çek Cumhuriyeti) kent, Silezya'da, Ostrava'nın G.'inde, Ostravice ırmağı kıyısında (kent, Ostravice'nin öbür kıyısındaki Mistek'le beraber bir bitişikkent oluşturur); 39 800 nüf. Demir-çelik. Tekstil.

FRYDLANT, Kuzey Bohemya'da (Çek Cumhuriyeti) kent, Liberec'in kuzeyinde, XIII. yy.'da yapılmış şato. Frydlant, Wallenstein'a düklük olarak verildi.

FRYE (Thomas), irlandalı gravürcü ve seramikçi (Dublin 1710 - Londra 1762). Bow yapımevi yöneticisiyken, 1749'da porselen hamurunda kemik tozu kullanmak için bir izin belgesi aldı. Bu madde daha sonra, "bone china" denilen ingiliz porseleninin temel bileşeni oldu.

FRYE (Northrop), kanadalı üniversite öğretim üyesi ve denemeci (Sherbrooke, Québec, 1912). Frye'ın çok sayıdaki yapıtı arasında bir William Blake incelemesi olan *Fearful Symmetry* (Korkunç bakışım) [1947], *Anatomy* of Criticism* (Eleştirinin anatomisi) [1957], *T. S. Eliot* (1963), *The Stubborn Structure* (İnatçı yapı) [1970] önemli bir yer tutar. Romantik imgeleminden ve bunların İncil'den kaynaklanan verilerinin incelenmesinden yola çıkan Frye, hem simgesel araştırmayı hem de toplumbilimsel verileri içeren, geniş kapsamlı bir yaklaşıma yönelir. *Anatomy of Criticism* adlı çalışmada, öğeler çok güzel bir biçimde eklemlenir ve sözkonusu yapıtta tanıtıcı imgeler (ayin figürleri ve mevsimlerin döngüsü), edebiyat tipolojisi (biçimler ve etkenler) ve tarihsel göndermeler, edebiyatın içkin bir tanımının yanı sıra, edebiyat tarihine ilişkin evrensel bir tablo da ortaya koyar. Anlamlı bir biçimde *Essays on Criticism and Society* (Eleştiri ve toplum üzerine denemeler) altbaşlığını taşıyan *The Stubborn Structure*'da, okuma eylemine ilişkin çözümlemeler ve yaratıcılık sürecine ilişkin ilkelerin incelenmesi bir araya getirilir.

Frygt og bæven *(Korku ve titreme),* Kierkegaard'ın yapıtı. 1843'te, Johannes de Silentio takma adıyla yayımlandı. Kierkegaard, bu yapıtında, etiğin aşılması ve artık kendisinden vazgeçmiş olduğumuz bir nesnenin, bizim için hâlâ var olup olmadığının bilinmesi sorunlarını ele alır. Bu sorunlar yazarın yaşadığı bir olaydan Regina Olsen ile nişanının bozulmasından kaynaklanır. Yapıtta, İbrahim'in fedakârlığı teması, etiğin ve içselliğin ötesinde inancın saçmalığını gösteren bir simge olarak ele alınıp derinleştirilir. Tanrı düzeni, ne denli katı ve anlaşılmaz olursa olsun, bizim için yine de sevgi demek olan bir Tanrı'dan gelir. Nitekim İbrahim de çektiği acıların tesellisini sevgide bulur.

FRYKSDALEN, İsveç'te (Värmland) bölge, Vänern gölünün K.'inde, Karlstad dolaylarında. Demir cevheri.

FRYXELL (Anders), isveçli tarihçi (Edsleskog, Dalsland, 1795 - Stockholm 1881). Papaz okulu müdürlüğünü bırakarak kendini bütünüyle tarih çalışmalarına verdi. *Berattelser ur Svenska Historien* (İsveç tarihinden öyküler) adlı bir yapıtı vardır.

FS, FERROVİE DELLO STATO'nun (İtalyan devlet demiryolları) kısaltması.

FSH, follikülostimülin hormonunu belirten ing. *Follicle Stimulating Hormone* deyiminin kısaltması.

FTALAT a. (fr. *phtalate*). Kim. Ftalik asidin tuzu ya da esteri.

FTALAZİN a. (fr. *phtalézine*). Org. kim. Formülü $C_8H_6N_2$ olan benzo-4,5 püridazinin yaygın adı; sinolinin izomeridir.

FTALEİN a. (fr. *phtaléine*). Org. kim. Ftalik anhidritin fenole etkimesi sonucu elde edilen trifenilmetan türevlerinin genel adı.

—ANSİKL. A. von Baeyer'in 1871'de bulduğu ftaleinler, ftalik anhidritin CO gruplarından birinin, iki fenol molekülüyle yoğuşma tepkimesine sokulması sonucu elde edilir; fenol, OH grubuna bağlı olarak genelikle para konumunda tepkimeye girer. (→ FENOLFTALEİN.) Bunlar, fenolsel OH gruplarından art arda iki hidrojen atomunun çıkarılabildiği ftalitin türevleridir. Böylece oluşan dianyonların, negatif yüklerin geniş ölçüde yöresizleşmesine yol açan bir yapısı vardır; bu da dianyonlara, örneğin alkaliölçüm titrelerinde kullanılan bir renk değişikliği verir. Rezorsinol ya da pirogallol gibi metadifenoller ile metahidroksidimetilanilin gibi metaaminofenoller ftaleinleri verir; bu bileşiklerden elde edilen ftaleinlerden, sonradan su çıkartılarak ksantanın türevleri oluşturulur: böylece difenollerden fluoreseinler, aminofenollerden de rodaminler elde edilir.

FTALİK sıf. (fr. *phtalique*). Org. kim. İzoftalik asitler ve tereftalik asitlerin izomeri olan $C_6H_4(CO_2H)_2$ formüllü ortobenzendikarboksilik asit ve bu asidin, başlangıçta naftalenin denetimli yükseltgenmesi sonucu elde edilen $C_8H_4O_3$ formüllü anhidriti için kullanılır.

—ANSİKL. Org. kim. Ftalik asit günümüzde, naftalen ya da ortoksilenin havayla, vanadyum oksit eşliğinde yükseltgenmesi sonucunda anhidrit biçiminde elde edilir; anhidrit, teknikteki kullanımı bakımından önemli bir bileşiktir.

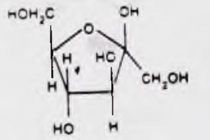
Ftalik anhidrit, amonyakla tepkimeye girerek indigonun öncüsü olan ftalimiti, fenollerle ftaleinleri, benzenle antrakinon boyarmaddelerin öncüsü olan antrakinonu, alkollerle, plastik maddelerde plastikleştirici olarak kullanılan esterleri, gliserol gibi alkollerle lak ve vernik sanayisinde kullanılan gliseroftalik reçineleri verir. Ftalik anhidrit, kimya sanayisinde temel önemi olan bir ara maddedir.

FTALİLSÜLFATİAZOL a. (fr. *phtalylsul-*

Harlingue-Viollet

Mihail Vasilyeviç Frunze

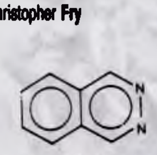

β-D-früktoz

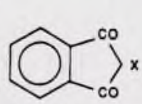
Keystone

Christopher Fry

ftalazin

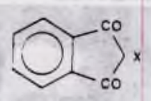

ftalik anhidrit X=O

fathiazol). Eczc. Bağırsak florası mikroplarına ve amiplere karşı etkili sülfamit cinsinden ilaç.

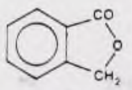
FTALİMİT a. (fr. *phtalimide*'den). Org. kim. Ftalik asidin, formülü $C_8H_5O_2N$ olan imidi.

—ANSİKL. Amonyağın, ftalik anhidrite etkimesi sonucunda elde edilen ftalimit, çok kararsız bir NH bağı içerir. Potasyum karbonat gibi bazlar ve hidrojen atomu, potasyum atomuyla yer değiştirir. Böylece oluşan tuz, alkil halojenürleriyle (RX) kolayca tepkimeye girerek, N-alkilftalimitleri verir; bu bileşiklerin suyla ayrıştırılmasından birincil aminler (RNH_2) elde edilir. Sodyum hipokloritin ftalimit üzerine etkimesinden de indigonun öncüsü olan antranilik asit türer.

ftalimit X = NH

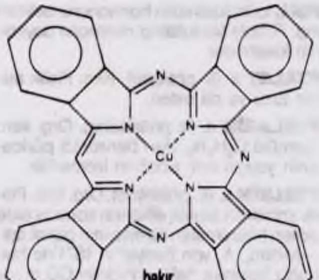
FTALİT a. (fr. *phtalide*'den). Org. kim. Ortohidroksimetilbenzoik asidin, formülü $C_8H_6O_2$ olan laktonunun yaygın adı; ftaleinlerin ana halkasını oluşturur.

ftalit

FTALONİTRİL a. (fr. *phtalonitrile*). Org. kim. Ftalik asidin, formülü $C_6H_4(CN)_2$ olan dinitrili; bakır ya da nikel gibi metallerle ısıtılmasından ftalosiyaninler elde edilir.

FTALOSİYANİN a. (fr. *phtalocyanine*). Org. kim. Bakır ya da nikel gibi geçiş metallerinin ftalonitril üzerine etkimesiyle elde edilen pigmentlerin genel adı. (Bu bileşikler iyi yükseltgeme katalizörleridir.)

bakır ftalosiyanin

FTANİT a. (fr. *phtanite*). Petrogr. Pullu yapraklar halinde kırılan, hafif killi ve silisli tortul kayaç. (Bunlar, silisli kıyı çamurlarının sertleşmesi sonucu oluşan ve sağlamlığı nedeniyle işletilen [kaldırım taşı], koyu renkli [gri, siyah, kahverengi, yeşil] kayaçlardır.)

FTHİOTİS, Orta Yunanistan'da bölge, Sperkhios havzasını kaplar. —*Fthiotis nomosu*, 4 368 km²; 154 500 nüf. Merkezi *Lamia*.

FTİRİYAZ a. (fr. *phtiriase*). Patol. BİT* HASTALIKLARI'nın eşanlamlısı.

FTİZYOLOG a. (fr. *phtisiologue*). Ftizyoloji uzmanı.

FTİZYOLOJİ a. (fr. *phtisiologie*). Akciğer veremini konu alan tıp dalı.

FTORİT sıf. (fr. *phtoride*'den). Anorg. kim. Fluor içeren bir madde için kullanılır.

FU a. Tropikal Afrika'da yetişen, ince dokulu, çok sert ve çok ağır kırmızımsı esmer odunlu ağaç. (Ağır ağaç işleri, köprü, döşeme, hidrolik gereçler, demiryolu traversi yapımında kullanılır. Bil. cins. a. *manilkara;* sütleğengiller familyası.)

FU, kuralları oldukça esnek bir Çin edebiyat türünü belirten çince sözcük. Düzyazıyla şiirin birlikte kullanıldığı bu tür doruğuna Sima Şiangju ile Han'lar çağında ulaşmıştır. Genelde betimsel olan Fu şarkı ya da ilahi gibi de söylenebilir.

FUADİ sıf. (ar. *fu'ād* ve *-î*'den *fu'ādî*). *Esk.* **1.** İçtenlikli, samimi. **—2.** Yürekle ilgili.

FUANLAR, Kuzey Laos'ta (Şieng Huang, Vientiane, Luang Prabang) halk. Tay dil ailesinden olan Fuanlar Laoslar'a yakındırlar. Çoğu tarımla uğraşan (pirinç, sebzeler) Fuanlar köylerde yaşar. Çoğunun buddhacı olmasına karşılık, hâlâ bazı animist inançları da korurlar. Tekeşliliğin temel kural olduğu toplumları babaerkildir.

FUAR a. (fr. *foire*). Ticaret mallarının tanıtılması ve pazarlanması amacıyla, belli bir zaman ve belli bir yerde kurulan satış merkezleri; büyük pazar. || *Eşantiyon fuarı*, üreticilerin yılda bir kez, aynı tarihte, bir ya da üç hafta süre ile, önemli kentlerde ve bu iş için yapılmış binalarda mallarından örnekler sergileyerek, sipariş aldıkları ticari gösteri. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sergileme fuarı*, bir ya da birçok ülkenin üreticilerine belli başlı mallarını sergilemek olanağını sağlamak amacıyla düzenlenen ticari gösteri.

—ANSİKL. Eşantiyon fuarları, bir ya da birçok ülkenin çeşitli işletmelerince üretilen mallar arasında bir karşılaştırma yapılmasını ve böylece, alıcıların siparişlerini bilerek vermelerini, malları sergileyen üreticilerin de rakipleri tarafından elde edilen sonuçları gözle görerek değerlendirmelerini sağlamayı amaçlar. Belli başlı uluslararası eşantiyon fuarları: Paris, Milano, Lyon, Leipzig, Lille, Brüksel, Prag, Bordeaux, Marsilya, Utrecht, Strasbourg, Viyana, Valencia, Stockholm, İzmir, Chicago, Detroit, Poznań, Casablanca fuarlarıdır. İzmir Enternasyonal fuarı, 1923'te 9 Eylül yerli mallar sergisi adıyla açılmış, 1933'te 9 Eylül panayırı adını almış, 1936'da uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Bundan sonra 1960'ların ilk yıllarından başlayarak bulunduğu bölgenin merkezi konumunda olan birçok kentte açılan fuarlar birbirini izlemiştir. Genellikle bölgesel nitelikte olan bu fuarlardan başlıcaları şunlardır: Samsun fuarı (1963), Bursa Milli fuarı (1964), Gaziantep fuarı (1964), 23 Temmuz doğu fuarı (Erzurum, 1964), Kocaeli Sanayi fuarı (1966), Kayseri Anadolu fuarı (1967), Mersin fuarı (1970), Konya fuarı (1971). Bu bölgesel fuarlardan başka, özellikle büyük kentlerde "ihtisas fuarları" niteliğinde birçok fuar açılmakta ve uzmanlık alanlarına giren malların tanıtımı ve pazarlaması yapılmaktadır. Bu amaçla kurulan şirketlerden İnterteks (Uluslararası fuarcılık aş) 1976'dan ve Tüyap (Tüm fuarcılık yapım aş) 1980'den bu yana, çeşitli konularda her yıl yinelenen birçok fuar açmaktadır. Bu fuarlardan bazıları şunlardır: Tekstil makine aksesuarları fuarı, Modeha (Mobilya, dekorasyon ve halı), Kitap fuarı, İdeal ev eşyaları fuarı, Armağan fuarı, Enerji ve enerji tasarrufu fuarı, Tıp hastahane donanımları ve tıp cihazları sergisi fuarı, Telekomünikasyon ve bilgisayar fuarı, Kimya fuarı, Matbaacılık fuarı, İnşaat bayındırlık fuarı, Büküma, Güvenlik-koruma fuarı, Elektrik-elektronik fuarı, Mutfak-banyo fuarı, Tesisat-klima fuarı, Doğa bilim ve çevre teknik fuarı, Motor-show (otomobil fuarı), vd.

FUAT a. (ar. *fu'ād*). *Esk.* Kalp, gönül: *"Mevkûftur o mâhe samîm-i fuâdımız"* (Y. K. Beyatlı).

Harlingue-Roger-Viollet

Fuat I

FUAT I (Kahire 1868 - *ay. y.* 1936), Mısır kralı (1922-1936). Hıdiv İsmail Paşa'nın oğlu. Babasının sürgünde bulunduğu İtalya'da batılı yöntemlerle özel öğrenim gördü. Mısır'a döndü (1890). Hıdiv Abbas Hilmi Paşa'nın yaverliğine getirildi (1892). Mısır'ın batılı anlamda ilk üniversitesini kurdurdu (1908). Birinci Dünya savaşı sırasında İngilizler tarafından hıdivliğe getirilen ağabeyi Hüseyin Kemal'in ölmesi üzerine naip (1917), sonra da kral (1922) oldu. Sudan'ın ve Süveyş kanalının güvenliği için İngilizler'e Mısır'da kalma izni verdi. 1923 Anayasası'yla ülkede meşrutiyete dayalı bir monarşi başlattı. Tüm krallık yaşamı boyunca tam bağımsızlık yanlısı Vafd partisi ile çekişti. Bu partiyi kapatarak onun siyasal yaşamına son verdi (1928). Anayasayı kendi yetkilerini genişletecek biçimde değiştirdiyse de gizliden savaşımı sürdüren eski vafdçılarla sürtüşmesi sona ermedi.

FUAT II (Ahmet) [Kahire 1952], son Mısır kralı (1952-1953). Fuat I'in torunu, Faruk I'in oğlu. Babası Faruk'un tahttan çekilmek zorunda bırakılması üzerine ufak bir bebekken kral ilan edildi (1952). Cumhuriyet kurulunca bu sıfatı sona erdi (1953).

FUAT BEY (Mehmet), türk gazeteci ve yazar (İstanbul 1859 - *ay. y.* 1925). Adana Rüştiyesi'nden sonra İstanbul'daki fransız dil okulunu bitirdi. Maliye mektupçuluğu, Divanı muhasebat başkâtipliği görevlerinde bulundu. Artin Efendi adlı bir arkadaşı ile Malumat* gazetesini kurdu (10 şubat 1893). İkdam gazetesinde fıkra ve makaleler yazdı. Fatih'teki Millet kütüphanesi'nde hafızı kütüp olarak görev aldı. Başlıca yapıtları: *Ramazan* (1888), *Fransızcadan türkçeye lûgat* (1892), *Usul-i kitabet-i resmiye* (1912).

FUAT EFENDİ Tanburi (*Kadı*) → KADI FUAT EFENDİ.

FUAT PAŞA (Mehmet) **Keçecizade,** türk sadrazam (İstanbul 1815 - Nice 1869). Şair Keçecizade İzzet Molla'nın büyük oğlu. Tıp öğrenimi gördü (1835). Çengeloğlu Fahri Paşa ile Trablus'a gitti. Üç yıl sonra İstanbul'a dönerek Babıâli tercüme odası'na girdi ve kısa sürede başmütercimliğe yükseldi (1839). Londra sefareti başkâtibi (1841), İspanya ortaelçisi (1844) oldu. Divanı hümayun tercümanlığından (1845) Divanı hümayun amedciliğine (1847) getirildi. Tüm Avrupa'yı saran devrimci ayaklanmalar (1848) Eflak'a da yayılınca, Avusturyalılar'a yardım için gönderilen rus ordusunun Eflak'a girmesi üzerine durumu incelemek amacıyla Bükreş'e yollandı. Burada Ruslar ile iyi ilişkiler kurulmasına çalıştı. Rus ve avusturya baskısı karşısında macar ve leh devrimcilerinin Osmanlı devleti topraklarına sığınmaları karşısında Rusya ile dostluk ilişkilerini bozmamak için Babıâli'ye ilk mülteci topluluğundaki 3 yüksek rütbeli subayın geri verilmesini, ötekilerin de Vidin kalesine gönderilmelerini önerdi. Rusya ve Avusturya büyükelçilikleri birer notayla mültecilerin en kısa zamanda geri verilmemesi durumunda siyasal ilişkileri kesecekleri bildirdiler (1849). Toplanan Vükela meclisi mültecilerin geri verilmemesini kararlaştırdı. Keçecizade de olağanüstü büyükelçi sıfatıyla Varşova'da bulunan Rusya çarına gönderildi. Çar iade isteğinden vazgeçmezse, Osmanlı devleti ile ilişkilerini kesmeden önce durumu İstanbul'a bildirerek yeni talimat beklemek gibi ağır bir sorumlulukla görevlendirilen Fuat Efendi, çar tarafından kabul edilmeyi başardı ve ona padişahın mektubunu verdi (4 ekim 1849). Hizmetleri beğenilerek bâlâ rütbesiyle sadaret müsteşarlığına atandı (1850). İstanbul'a dönünce de İmtiyaz nişanıyla ödüllendirildi. Bu arada Ahmet Cevdet Efendi (Paşa) ile birlikte *Kavaid-i osmaniye* adlı bir dilbilgisi kitabı yazdı ve Şirketi hayriye'nin tüzük tasarısını hazırladı. Yeni kurulan Encümeni daniş'e sadaret müsteşarı sıfatıyla üye atandı. Tanzimatı uygulama ve Türkiye'de alacaklı durumunda olan kişilerin miras sorununu çözümlemek göreviyle sadrazam Mustafa Reşit Paşa tarafından Mısır'a gönderildi (1852). Mısır'ın yıllık 60 000 kese olan vergisini 80 000 keseye çıkartarak İstanbul'a döndü ve hariciye nazırlığına getirildi (1852). İstanbul'a gönderilen rus elçisi prens Menşikov, Fransızlar'ı tutduğu gerekçesiyle hariciye vekiliyle görüşmeyip yalnız sadrazamı ziyaret edince görevinden ayrıldı. Menşikov'un ağır isteklerini geri çeviren Babıâli'nin Rusya'ya savaş açmasından (1853) sonra, durumdan yararlanarak Yanya üzerine yürüyen yunan çetelerini sindirmekle görevlendirildi (1854). Çetelerin yığınak yuvasını ani bir baskınla temizledi, kuşatmadaki Yanya'yı

kurtardı ve bozgun halinde sınıra doğru çekilen çetelerin büyük bölümünü ustalıkla yok etti. İstanbul'a dönünce, başarılı bir komutan olarak karşılandı, Meclisi âlii tanzimat reisliğine ve vezir payesiyle yeniden hariciye nazırlığına atandı (1855). Ancak, hariciyedeki işlerinin yoğunluğu nedeniyle Meclisi âlii tanzimat reisliğinden çekildi. İngiliz elçisi Lord Shafford, fransız yanlısı bilinen Fuat Paşa'nın Paris konferansı'na katılmasını önlemek amacıyla onun hariciye nazırlığından alınması için padişaha başvurunca, Mustafa Reşit Paşa'nın tüm ısrarlarına karşın görevinden ayrıldı (1856). İkinci kez Meclisi âlii tanzimat reisliğine (1857), Âli Paşa sadrazam olunca (1858) üçüncü kez hariciye nazırlığına getirildi. Böylece Eflak-Boğdan sorununu görüşen Paris kongresi'ne hariciye nazırlığını da elinde tutarak türk başdelegesi sıfatıyla katıldı (1858). Daha sonra Cebelilübnan'da hıristiyan maruniler ile müslüman dürziler arasında çıkan anlaşmazlığı çözümlemek için Beyrut'a gönderildi (1860). Şam'daki ayaklanma hareketlerini zora başvurarak bastırdı. Kendini çok güçlü gösterip ayaklanmacı dürzi reislerinin beklenmedik bir zamanda teslim olmalarını sağladı; durumdan yararlanmaya kalkışan Fransızlar'ın müdahalesini önledi. Bu kesin tutumu sonunda imzalanan barış antlaşmasıyla (9 haziran 1861), Fransızlar'ın Lübnan'dan çekilmelerini ve Suriye'nin bir yüz yıl daha Osmanlı devletine bağlı kalmasını sağladı. Bu sırada Abdülmecit'in ölmesi üzerine Abdülaziz tahta çıktı. Meclisi vâlâ ile Meclisi âlii tanzimat'ı birleştiren yeni padişah, bu yeni kuruluşun başına onu getirince, Suriye'den İstanbul'a döndü (19 aralık 1861). Kısa süre sonra dördüncü kez hariciye nazırlığına, ardından da hazine nazırlığını da üstlenerek sadrazamlığa atandı (1862). Devletin içinde bulunduğu parasal bunalımı gidermeye çalıştıysa da bu konuda başarılı olamadı. Rumeli'de ulusçu akımların yaygınlaştığını ve bu durumda daha çok kan dökülmesinin sorumluluğunu üstlenemeyeceğini öne sürerek sadrazamlıktan ayrıldı (6 ocak 1863). Bir süre sonra Meclisi vâlâyı ahkâmı adliye reisi sıfatıyla Abdülaziz'in Mısır gezisine katıldı (3 nisan - 3 mayıs 1863). Dönüşte ikinci kez sadrazamlığa getirildi (1 haziran 1863). Ancak, Abdülaziz'in Hidiv İsmail Paşa'nın kızıyla evlenmesine karşı çıktığı için görevden alındı (1866). Âli Paşa'nın sadrazamlığı döneminde beşinci kez hariciye nazırı oldu (şubat 1867) ve bu sıfatla padişahın Avrupa gezisine katıldı (21 haziran - 17 ağustos 1867). Romatizmasının kalp hastalığına dönüşmesi üzerine doktorların önerisine uyarak gittiği Fransa'nın Nice kentinde öldü. İstanbul'a getirilen cenazesi, Peykhane sokağındaki türbesine gömüldü. Mevlevi tarikatına mensup bir kişi olan paşa, batı uygarlığının tüm inceliklerini bilen ve bu kültürün özelliklerini türk yaşamıyla bağdaştırmaya çalışan başarılı öncülerden biri sayılır. Nükteciliği ile de ünlüdür. (→ Kayn.)

FUAT PAŞA (Hasan), türk matematikçi (öl. İstanbul 1911). Harbiye'yi piyade mülazımı rütbesiyle bitirdi (1873). Çeşitli askeri okullarda uzun yıllar matematik dersleri verdi. Özellikle geometri konusunda ders kitapları yazdı. Başlıca yapıtları: *Hendese-i murakkama, Hendese-i resmiye, Hendese-i musattaha, Ameli hendese, Resm-i hatti.*

FUAT PAŞA Deli → DELİ FUAT PAŞA.

FUAYE a. (fr. *foyer*). **1.** Sinema, tiyatro vb. bir gösteri yerinde seyircilerin dinlendiği bölüm. **—2.** *Sanatçı fuayesi,* sanatçıların sahneye çıkmadan önce ya da çıktıktan sonra bir araya geldikleri salon.

FU BAOŞİ ya da **FU BAOSHİ,** çinli ressam (Şinyü, Ciangşi eyaleti, 1904 -Nankin 1965). Çizgi zarifliği ve renk uyumuyla kişiselleştirilmiş geleneksel bir üslupla manzara ve insan resimleri yaptı.

FUBİNİ (Guido), italyan matematikçi (Venedik 1879 - New York 1943). Pisa'da Bianchi ve Dini'nin eski öğrencisiydi, Torino'da öğretmenlik yaparken sürgünü tercih etti (1938'de) ve faşist İtalya'yı terk ederek ABD'ye gitti. Özgün ve seçmeci bir matematikçi olan Fubini, doğrusal diferansiyel denklemleri, kısmi türevli denklemleri, birçok karmaşık değişkenli analitik fonksiyonları, katlı integraller kuramını, süreksiz grupları inceledi ve izdüşümsel diferansiyel geometride genel yöntemler ortaya attı.

FUCALES a. Fukus *(fucus)* gibi yosunları kapsayan suyosunları takımı. (Bu takımdaki suyosunları tıpkı hayvanlar gibi gamet oluşturarak üreyen, hiçbir çeşit spor oluşturmayan yegâne suyosunlarıdır.)

FUCAYRA, Birleşik Arap Emirlikleri'nden biri, Umman körfezi kıyısında; 55 000 nüf. Başkenti *Fucayra.*

FUCELLİA MARİTİMA a. Deniz kıyılarında karaya vuran denizyosunları üstünde yaşayan, yuvarlak başlı, orta büyüklükte, gri renkli sinek.

FUCHS (Leonhart), alman hekim ve botanikçi (Wemding, Bavyera, 1501 - Tübingen 1566). Botanik alanındaki birçok terim yanlışlarını düzelttiği değerli latince yapıtlar yayımladı. Başlıcaları şunlardır: *Historia stirpium* (1542), *New Kreuterbuch* (Yeni bitki kitabı) [1543]. Hekim olarak, cüzamı ve söktürücülerin etkisini inceledi. Plumier, bir bitki cinsine onun adını verdi: *fuchsia.*

FUCHS (Johann Nepomuk VON), alman mineraloji uzmanı (Mattenzell, Bavyera, 1774 - Münih 1856). Silis ve silikatlar, porselenin oluşumu ve çimentolar üstüne çalışmalar yaptı.

FUCHS (Lazarus), alman matematikçi (Moschin, Poznań yakınında, 1833 -Berlin 1902). Berlin Üniversitesi'nde Weierstrass'ın öğrencisiydi, daha sonra onun yerini aldı. Doğrusal diferansiyel denklemleri yeni bir bakış açısıyla inceledi: denklemin kendinden yola çıkarak onun integrallerinin davranışını tüm karmaşık düzlemde bulmaya çalıştı. Denklemin (onun integrallerinin) tekil noktalarının, diferansiyel denklemin katsayılarıyla saptandığını ve doğrusal olmayan diferansiyel denklemlerin koşullarıyla değişebilen tekil noktalarına karşıt olarak, değişmez olduklarını göstermeyi başardı.

Fuchs fonksiyonu. Mat. çözlm. Bir

(1) $z' = \dfrac{az + b}{cz + d}$, dönüşümüyle değişmez

kalan düzgün meromorf fonksiyon; bu dönüşümde *a, b, c* ved, *ad-bc* = 1 bağıntısını gerçekleyen gerçek sayılardır. (H. Poincaré bu fonksiyon türünü, aşağıdaki türden diferansiyel denklemleri integrallemede kullanmıştır:

$$\frac{d^2y}{dt^2} + P(u, t) \cdot \frac{dy}{dt} + Q(u, t) \cdot y = 0$$

bu diferansiyel denklemlerde *u* ve *t*, $\varphi(u,t) = 0$ polinom denklemiyle birbirine bağlıdır ve P ile Q oransal fonksiyonlardır.) ‖ *Fuchs grubu,* yukarıda tanımlanan (1) dönüşümleri grubu.

FUCHS (*sir* Vivian Ernest), ingiliz yerbilimci ve kâşif (Freshwater, Wight adası, 1908). Cambridge'te yerbilim öğrenimi gördükten sonra Grönland'a (1929), Afrika'ya (1930-1938) ve Falkland adalarına (1947-1950) yapılan çeşitli bilimsel yolculuklara katıldı. Sir Edmund Hillary ile birlikte Commenwealth adına yönettiği önemli Antarktika ötesi seferde Güney kutbu'ndan geçerek Weddell denizi kıyısındaki Shackleton istasyonu'ndan Scott istasyonu'na değin Antarktika'yı baştan başa aştı (1957-1958). Yapıtlarından bazıları; *Antarctic Adventure* (1959), *Of Ice and Men* (1982), *A Time to Speak* (1990).

FUCHS (Ernst), avusturyalı ressam ve gravürcü (Viyana 1930). 1940'ta kurulan "Viyana fantastik gerçekçilik okulu"nun üyesi olan Fuchs, dinsel ve mitolojik yapıtlarında, eski ustaların ayrıntı merakını anlatımcı ve simgeci kalıtla birleştirdi (*Yanan çalılık üstündeki Musa,* 1956-57, Österreichische Galerie, Viyana).

FUCHSİT a. (fr. *fuchsite;* alman mineralog J. N. *Fuchs*'un adından). Miner. Kromlu muskovit mika türü.

FUCİ, Japonya'da kent, Honşu adasında (Şizuoka ili), Fuci ırmağı deltasında, Fuci dağı eteğinde; 222 500 nüf (1990). Kırtasiye. Kimya. Elektrikli gereçler.

FUCİ dağı, japoncası **Fuci san,** Japonya'nın en yüksek dağı, karlı doruğu 3 776 m'ye ulaşan ve tam bir koni oluşturan sönmüş yanardağ. Yamaçlarında yüz kadar, zaman zaman püskürme görülen krater vardır. Ünlü bir hac yeri olan Fuci dağı, japon sanatçıların sık sık ele aldıkları konulardan biridir. Özellikle Hokusai, Fuci

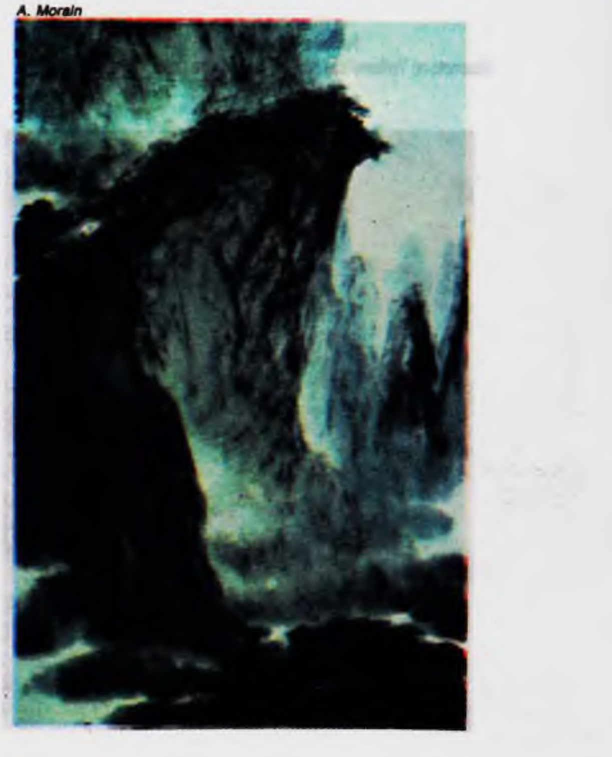
Bk. resim sayfa 4320

dağını konu alan birçok taşbasma dizisi gerçekleştirmiştir: 1831'de tamamlanan *Fuci dağının otuz altı görünümü, Fuci dağının yüz görünümü* (1834-35). Fuci dağı, güneydeki Hakone dağı ve İzu yarımadası, 1 223 km²'lik bir ulusal park içine sokulmuştur.

FUCİEDA, Japonya'da kent, Honşu adasında (Şizuoka ili); 119 815 nüf. (1990). Tarım pazarı.

FUCİEN ya da **FUJİAN,** ing. **Fukien,** G.-D. Çin'de il, Tayvan boğazı kıyısında; 123 000 km²; 41 445 930 nüf. (1990). Merkezi *Fucou.* İlin engebeleri, az yüksek ama sarp, ormanlarla ve bambularla kaplı, G.-B.'dan K.-D.'ya doğru uzanan, yataklarına iyice gömülmüş ırmakların aştığı ve kıyılarda küçük ovalarla son bulan dağlardan oluşur; kıyı çok girintili çıkıntılıdır. Yarıtropikal iklim, pirinç (güç koşullarda [taraçalar] gerçekleştirilen yılda iki hasat), şekerkamışı, turunçgiller ve özellikle çay (dışsatımı XIX. yy.'a kadar Amoy [Şiamın] ve Fucou limanlarının gelişmesini sağladı) yetiştirilmesine olanak verir. Balıkçılık etkindir. Min kıyısında bir hidroelektrik santralı yapılmıştır; Fucou'da birkaç sanayi bulunursa da sanayinin temeli elsanat-

A. Morain

Fu Baoşi
Huangşan dağlarında simya seksi (1956) Nankin müzesi

Andia-Atlas-Photo

Fuci dağı

Sanka hakuu (Fırtına yağmuru). Hokusai'nin (1831'e doğr.) *Fuci dağı'nın otuz altı görünümü*'nden alınma taşbasma
Guimet müzesi, Paris

Lauros-Giraudon

Fucivara Takanobu
Minamoto no Yoritomo'nun portresi, ipek üzerine resim, XII. yy
Cingo-ci, Kyoto

Sogakukan

ları düzeyini aşamamaktadır. Çin'den Güney-doğu Asya'ya yönelik göçün eskiden yoğun olduğu bölgede yer alan Fucien ili, Çin topraklarına oldukça geç katıldı. Fucien, Tayvan ve Singapur'da da konuşulan çok canlı lehçeleri günümüze kadar korumuştur.

Fuci-Hakone-İzu, Japonya'da ulusal park. (→ FUCİ dağı.)

FUČİK (Julius), çek gazeteci ve edebiyat eleştirmeni (Smíchov, Prag 1903 - Berlin 1943). Komünist militandı, İkinci Dünya savaşı öncesinde yaptığı röportajlarda komünizmi övdü. Hapishanede naziler tarafından öldürülmeden önce gizlice yazıp dışarıya ulaştırdığı *Reportáz Psaná ná Oprátce* adlı yapıtıyla bir halk kahramanı oldu.

FUCİNİ (Renato), italyan yazar (Monterotondo Marittimo, Grosseto, 1843 -Empoli 1921). Verismo akımına bağlı bir öykücüydü (*Le veglie di Neri*, 1884; *All'aria aperta*, 1887). Ayrıca pisa lehçesiyle soneler yazdı.

FUCİNO gölü, İtalya'da eski göl, Abruzzi'de, Pliyosen devrindeki bir göl kalıntısıydı. Claudius, Liri yönündeki yapay bir kolla bu gölü kuruttu, ama kol daha sonra tıkandı. 1853'te başlatılan yeni çalışmalar sonunda bir su biriktirme havzası ve iyi düzenlenmiş bir kol oluşturuldu. Bu çalışmalar sonucunda elde edilen 16 500 hektarlık alanda bugün tarım yapılmaktadır.

FUCİNOMİYA, Japonya'da kent, Honşu adasında (Şizuoka ili), Tokyo'nun G.-B.'sında; 117 093 nüf. (1990). Hac ve turizm merkezi. Tekstil, makine ve besin sanayileri. Kereste ve deri sanayisi.

FUCİSAVA, Japonya'da kent, Honşu adasında, Sagami körfezinin kuzey kıyısında; 350 334 nüf. (1990). Tarım ürünleri pazarı. Makineler ve elektronik aygıtlar. Demir-çelik sanayisi. Sayfiye yeri. Ci mezhebinin buddhacı tapınağı Şoçokoci 1325'te kuruldu. —Çevrede, Enoşima'da, Ryuko-ci (XIII. yy.'da yapıldı).

FUCİVARA, ünlü japon soylu aile; soyu efsanevî olarak Güneş tanrıçasının torunu Ninigi no Mikoto'nun yoldaşlarından birine bağlanır. 858'de kendilerine "naip" *(kampaku)* unvanı veren Fucivaralar, XII. yy.'ın ortalarına kadar imparatorluk ailesinin otoritesine fiilen elkoydular. 1167'de, sonradan ilk *şogun* olan Minamoto no Yoritomo tarafından siyaset sahnesinden silindiler.
—Güz. sant. Fucivara ailesinden gelen birçok ünlü ressamdan bazıları şunlardır: ■ TAKANOBU, portre ressamı (Kyoto, 1142 - *ay. y.* 1205), NOBUZANE, portre ressamı (1176'ya doğr. - 1265'ten sonra), TAKAYOŞİ, saray ressamı (XII. yy. ortaları) TAMENOBU, *yamato-e* ressamı (1261-1304), TSUNETAKA, *yamato-e* ressamı (XII. yy.'ın ikinci yarısı), YUKİMİTSU, *yamato-e* ressamı (1360'tan 1371'e kadar çalıştı), vb.

FUCİVARA NO SADAİE ya da **TEİKA,** japon şair (1162-1241). Ortaçağ'ın ilk ve en büyük filologlarından olan Fucivara, sabık imparator Go Toba'nın emriyle oluşturulmuş, büyük *Vaka** derlemelerinin sonuncusu olan *Şin-kokin-şu*'nun (eski ve modern vakaların yeni kitabı) [1205] derlemecilerinden biriydi. Yaşamını, kopyalarını çıkardığı ve yorumladığı klasik yapıtların incelenmesine adadı. Bunun dışında, özellikle çince tuttuğu güncesinde, *Meigetsu-ki*, *yi (Vaka* kuramı), kendi görüş açısıyla sergiledi.

FUCOU ya da **FUZHOU,** ing. **Foochow,** Çin'de liman kenti, Fucien ilinin yönetim merkezi, Min'in denize döküldüğü yerin K.'inde; 846 200 nüf. (1990). Kimya sanayisi. Makine. Kereste sanayisi. Kırtasiye ve yayımcılık. Tekstil. Besin sanayileri. Lake işleme. Yükseköğretim kurumları.
—Ask. tar. 1884'te amiral Courbet, Foucou'daki savaş gemisi onarım merkezini bombaladı.

FUCU-FUSE ("ne vermek ne almak"), japon *niçiren* tarikatının kolu. 1595'te Niçio'nun kurduğu bu kol, uzun zaman hükümet tarafından yasaklandı, ancak 1874'ten başlayarak resmen serbest bırakıldı.

FUCUS → FUKUS.

FUDALÂ → FUZALÂ.

FUDEYL ya da **FUZEYL BİN İYAZ,** horasanlı sufi ve muhaddis (öl. Mekke 803). Gençliğinde bir süre eşkıyalık yaptıktan sonra Kuran'a sıkı sıkıya bağlanarak koyu bir müslüman oldu. Kûfe'de hadis öğrenimi gördü. Kendi görüşleriyle ilgili kesin bilgiler olmamakla birlikte, güvenilir muhaddisler (hadis aktarıcı) arasında yer alır.

FUDO, japon buddhacılığının bir tanrısı. Buddha Vairokana'nın daha acımasız bir biçimidir. Bir elinde kılıç, öteki elinde ip tutan, alevler içinde korkunç ve mavi yüzlü bir yaratık olarak tasvir edilir. Kötülük ve kötü ruhlarla mücadele edecek güçtedir.

Fudoki *(Töre ve yer betimlemeleri)*, 713'e doğru, merkezi japon hükümetinin emriyle hazırlanmış yer adlarıyla ilgili raporlar derlemesi. Japonya'nın beş bölgesi üstüne günümüze kadar korunmuş bölük pörçük anlatılar, yalnız yer adlarının kökenleri, betimlenen yerlerin tarihi ve kaynakları üstüne bilgi vermekle kalmaz, aynı zamanda bu dönemin gelenekleri, efsaneleri, inançları ve halk şarkıları üstüne değerli bir kaynak oluştururlar.

FUEGLER, bir zamanlar Amerika kıtasının güney ucunu işgal eden yağmacı ve göçebe halklar. Batı'daki takımadalarda geçimlerini deniz balıkçılığıyla sağlayan topluluklar yaşıyordu: Macellan boğazının kuzeyinde Alakaluflar, güneyinde ise Yamanalar ya da Yahganlar. Avcılıkla geçinen Onalar, Ateş ülkesi'nde oturuyorlardı. Bu kabileler hemen hemen yok oldu; çünkü günümüzde çoğu melezleşmiş olmak üzere, ancak çok az sayıda alakaluf ve yamana vardır. Balıkçılar ağaç ya da ağaç kabuğundan kayıklara biner ve taş ya da kemikten yapılmış bir avadanlık kullanırlardı. Kulübelerini ve giysilerini derilerle, özellikle guanako derisiyle ve kemiği kullanırlardı. Kulübelerini ve giysilerini derilerle, özellikle guanako derisiyle yaparlardı. Fuegler, son derece basit maddi kültürlerine rağmen, karmaşık bir tören yaşamı ve zengin bir mitoloji geliştirmişlerdir.

FUEL-OİL a. (ing. *fuel oil; fuel*, yakıt ve *oil*, yağ'dan). Petrolden elde edilen, az

çok akışmaz, koyu kahverengi ya da siyah sıvı yakıt. || *İnce fuel-oil,* ev ısıtma donanımlarında ya da hafif sanayi tesislerinde kullanılan sıvı yakıt. || *Kalın fuel-oil,* ağır ısıtma tesislerinde, elektrik santrallarında, kara ya da deniz Diesel motorlarında yakıt olarak kullanılan ürün.

—ANSİKL. Fuel-oil ısıtma donanımlarında, santralların ya da gemilerin buhar kazanlarında, buharlı lokomotiflerde, sanayi fırınlarında yakıt olarak kullanılır. Ham petrolün bu damıtma artığına istenilen akışmazlığı vermek için reforming ve kraking artıkları, mazot, asfalt gibi arıtma yan ürünleri katılır. Bu akışmazlık fuel-oilleri sınıflandırmada temel parametre olarak alınır. *İnce fuel-oil* motor mazotuna benzer bir üründür ve bundan yalnızca setan indisiyle (40'a eşit ya da ondan fazla) ayrılır. İnce fuel-oil apartmanların ısıtma donanımlarında, balıkçı gemilerinin motorlarında, tarımda traktörlerde, bayındırlık araçlarında yakıt olarak kullanılır. 20° C'ta akışmazlığı 9,5 mm²/sn'ye eşit ya da daha düşüktür. *1 numaralı kalın fuel-oil*'in 50° C'taki akışmazlığı 110 mm²/sn'ye eşit ya da daha küçük ve 15 mm²/sn'nin üstündedir. Ağırlık olarak kükürt oranı % 2'ye eşit ya da altında, su oranı ise % 0,75'e eşit ya da altındadır. *2 numaralı kalın fuel-oil*'in 50° C'taki akışmazlığı 110 mm²/sn'den yüksektir, kükürt oranı da ağırlık olarak % 4'e eşit ya da daha düşüktür (düşük kükürt oranı kalitesi için % 2, çok düşük kükürt oranı kalitesi için % 1).

FUENGİROLA, İspanya'da kent, Andalucía'da, Costa del Sol kıyısında, Málaga'nın G.-B.'sında; 29 200 nüf. Turizm.

FUENTE (Luis), ispanyol dansçı (Madrid 1946). Madrid'de Hector Zaraspe'den ders aldı. Antonio'nun topluluğunda (1961-1964), Joffrey Ballet'te (1964-1970), Washington National Ballet'te (1970-1972), Het Nationale Ballet'te (1972-1973) ve London's Festival Ballet'te (1973-1974) dans etti. Massine'in *Üç köşeli şapka*'sındaki farruca yorumuyla dikkat çekti.

FUENTERRABİA, İspanya'da (Guipúzcoa) kent, Bidassoa kıyısında; 10 100 nüf.

FUENTES (Pedro Enríquez DE ACEVEDO, *—kontu*), ispanyol general (Zamora 1525-Milano 1610). Felipe II tarafından Fuentes kontu yapıldı (1572) ve 1595'te Hollanda genel valisi oldu. Fransa'ya karşı girişilen savaşta Doullens, Cambrai ve Calais'yi alarak İspanyollar'a Paris yolunu açtı. 1600'de Milano bölgesi genel valiliğine atandı.

■ **FUENTES** (Carlos), meksikalı yazar (Mexico 1928). Bir diplomatın oğlu olan Fuentes'in kendisi de 1974'ten 1977'ye kadar Meksika'nın Fransa elçiliğini yaptı. Bir hikâye kitabından (*Los días enmascarados,* 1954) sonra Joyce, Faulkner, Dos Passos gibi yazarlardan etkilenerek yazdığı *La regrón más transparente* (1958) adlı romanında doğduğu kentin ruhunu kavramaya girişti. *Las buenas conciencias* (1959) ve *Artemio Cruz'un ölümü* (La Muerte de Artemio Cruz) [1962] adlı yapıtlarında, yüzyılın ilk yarısındaki Meksika burjuvazisinin eksiksiz bir portresini çizdi. Daha sonra fantastik bir hikâye yayımladı (*Aura,* 1962) ve her türlü kronolojik anlatım tekniğine karşı çıktığı hikâyelerinde (*Körlerin şarkısı* [Cantar de ciegas, 1965]) ve romanlarında (*Zona sagrada,* 1967; *Deri değiştirmek,* 1967; *Cumpleaños,* 1969) hoşlandığı gizemi ve usta yazarlığını, toplumun bağrında yaptığı gözlemleri ortaya koydu. Latin uygarlığının kaynaklarına inen *Terra Nostra*'dan (1975) sonra, *La cobeza de la hidra* (1978) adlı barok polisiye romanı yazdı. Deneme ve oyunları da vardır (*El tuerto es rey,* 1970, vb.). Birçok yapıtı türkçeye çevrilmiş olan yazar, *Koca Gringo* (El Viejo Gringo, 1986) ile 1988'de, İtalo-Latino Americano enstitüsü'nün edebiyat ödülünü aldı.

FUENTES DE OÑORO, İspanya'da köy, Salamanca'nın B.-G.-B.'sında, Portekiz sınırı yakınında. Wellington, mayıs 1811'de Masséna'yı burada yendi.

FUERO a. (isp. sözc.). Tar. Bir kentin ya da devletin ayrıcalıklarını güvence altına alan eski ispanyol şartı.

—ANSİKL. Vizigot kralı Recesvinto tarafından yayımlanan (654) ve bilinen en eski fuero olan *Forum judicium,* İspanya'da roma hukukuyla germen töreleri arasında gerçekleştirilen ilk bireşim denemesidir. Fueroların sayısı XI. yy.'dan başlayarak (León, 1017 - Sepúlveda, 1076), özellikle XII. ve XIII. yy.'larda arttı. XIV. ve XV. yy.'larda ise azaldı. Fuerolar gerek kral ya da kralın seçtiği kişiler, gerek bağımsız, laik ya da kiliseye bağlı senyörler tarafından çıkarılıyordu. Fuerolar, Mağrib topraklarının istilasına yardımcı oldu: bir bölge alındığında oraya katolikleri çekmek isteyen kral, yerleşeceklere ayrıcalıklar tanıyor, hükümlülerin bile dokunulmazlığa kavuştuğu özgür komünler kuruyordu. Ayrıca fuerolar komünlerin gelişmesine de olanak sağlıyordu (XII.-XIII. yy.). Çünkü bu yasalar kentlere kendi yüksek görevlilerini seçme ve milis kuvveti bulundurma hakkını tanıyordu. Çok çeşitli olmalarına rağmen bu fuerolar birkaç gruba indirgenebilir. Örneğin, Alfonso VIII tarafından çıkarılan Cuenca fuerosu sık sık model olarak kullanıldı (Soria, Salamanca, Béjar, Alcalá de Henares, Zorita de los Canes) ya da uyarlandı (Teruel fuerosu, fuero Real [1252-1255]).

Bazı fuero tipleri bütün bir ülkenin özgürlüklerini güvence altına alırdı: küçük köylüler ve küçük toprak sahipleri ülkesi olan Navarra'da, fuerolar herkesin haklarını kesin olarak belirliyordu. Tarlaların, ailenin, mülkiyetin, insan yaşam ve onurunun koruyucusu olan bu fuerolara titizlikle uyulurdu. Katalonya'da da fuerolar sağladıkları ayrıcalıklarla cumhuriyetçi denebilecek bir rejimin kurulmasına ön ayak oldu. Ama komünler ülkesi Castilla'da ve aristokrasinin iyice gelişmiş olduğu Aragón'da yasalar yurttaşlara, her yıl seçimle belirlenen yüksek görevler sağladığı için daha çok komün düzenine uygun bir nitelik taşıyordu. Bu komünler sahip oldukları milis kuvvetleriyle, kralın yanında Mağribliler'e karşı savaşıyor ya da senyörlere karşı kralı destekliyordu, ama gerektiğinde kendi ayrıcalıklarını savunmak için krala karşı birleşebiliyorlardı (32 şehri kapsayan Hermandad de Léon ve Galicia gibi [1295]).

Daha sonra İspanya kralları sözü geçen özgürlükleri kısıtlamaya çalıştılar. Comunero"ya karşı zafer kazanarak (1521) Castilla'da bu istekleri gerçekleştirdiler. Yeni fuerocu hareketler XVII. ve XVIII. yy.'larda özellikle Felipe V devrinde ortaya çıktı. Bunlar XIX. yy.'da carlismo'yla birleştiyse de bastırıldı ve bütün fueroların ortadan kaldırıldığını açıklayan Somorrostro bildirgesi'yle (1876) dağıtılıp yasaklandı.

FUERTES (Gloria), ispanyol kadın edebiyatçı (Madrid 1918). Çocuk kitapları (*Cangura para todo,* 1967), yalın ve dolaysız bir anlatımla pek çok şiir yazdı (*Antología y poemas del suburbio* [1954]; *Aconsejo beber hilo* [1954]; *...Que estás en la tierra* [1962]; *Poeta de guardia* [1968]; *Cómo atar los bigotes al tigre* [1969]; *El dragón tragón* [1978]).

FUERTEVENTURA, İspanya'ya bağlı Kanarya takımadalarında ada; 1 688 km²; 18 200 nüf. Merkezi *Puerto del Rosario.* Yükseltisi az olan (807 m) ada, Sahra'dan gelen rüzgârların etkisindedir. Geçim kaynakları tarım (tahıllar, meyve ağaçları) ve turizmdir.

FUFİUS CALENUS (Quintus), romalı general (öl. İ.Ö. 40'a doğr.). İ.Ö. 61'de halk tribunusu oldu. Galya ve İspanya'da eşlik ettiği Sezar sayesinde, 59 yılında praetorluğa getirildi. 47'de Sezar tarafından konsüllüğe yükseltildi. Diktatörün ölümünden sonra, Antonius ile birleşti. Varro'yu sürgüne gönderilmekten kurtardı.

FUFLUNS, Dionysos'un etrüskçe adı.

FUGA a. Marangl. DERZ'in eşanlamlısı. —Mim.ve İnş. Duvar örgüsündeki düşey ve yatay derzleri belirginleştirmek ya da tek parçalı bir yapı öğesini derzliymiş gibi göstermek için cepheye açılan oluk.

FUGA a (ital. *fuoco*). Esk. sil. → FOGA.

FUGA a. (ital. sözc.) Müz. → FÜG.

■ **FUGA** (Ferdinando), italyan mimar (Floransa 1699-Napoli 1781). Papa Clemens XII ve papa Benedictus XIV'ün, daha sonra Napoli kralının mimarı. Roma'da, Consulta sarayı'nı yaptı, Corsini sarayı'nı yeniden kurdu (1736'dan sonra), S. Maria Maggiore'nin zarif cephesini inşa etti (1741-1743). Napoli'de, 1751'de büyük *Albergo dei Poveri*'ye başladı, *Granili*'yi (halk ambarları; yıkıldı), Gerolominiler kilisesi'nin cephesini yaptı. XVIII. yy. ortalarına damgasını vuran bu büyük mimarın üslubu, geç baroğun pitoresk etkileriyle belli bir klasik ağırbaşlılığı bir araya getirir.

FUGATO a. (ital. sözc.). Müz. Füg biçimine bağlı olmayan bir yapıtta (fransız tarzında uvertür, senfoni, sonat, dörtlü) füg üslubunda bölüm.

FUGEN, bodhisattva Samantabhadra'nın japonca adı.

FUGGER, Augusburg yakınında Graben kökenli alman banker aile. —Bilinen ilk Fugger olan JOHANNES (öl. 1409'a doğr.), dokumacı olarak 1367'de Augsburg'a yerleşti; oğlu Jakob I, 1368'den beri kent yönetimine katılan dokumacılar loncasını yönetti. XIV. yy. sonunda Fuggerler baharat, ipekli kumaş ve çuha ticaretine atıldılar. Aileleri iki kola ayrıldı.
• *Fugger vom Reh* ("Karaca Fugger'i"). Ailenin bu kolunu, Johannes'in oğullarından biri olan ve 1452'de soyluluk unvanı

D. Nabokov-Gamma

Carlos **Fuentes**

Scala

Ferdinando Fuga
Roma'da Consulta sarayı
1732-1734

alan ANDREAS (1388-1457) kurdu. İhtiyatsızca verdikleri borçlar yüzünden oğulları iflas ettiler ve böylece ailenin bu kolu söndü.

• *Fugger von der Lilie* ("Zambak Fugger'i"). Andreas'ın kardeşlerinden biri olan JAKOB I (öl. 1469) tarafından kurulan bu kol, kısa sürede ötekini gölgede bıraktı. Jakob I, Tirol'de Hall bölgesi madenlerinin dışsatımına yöneldi. Yedi oğlundan en önemlileri, 1504'te soyluluk unvanı alan ve Venedik, Anvers, Lizbon, Roma ile ticaret yapan ve buralarda temsilcilikleri bulunan ULRİCH (1441-1510) ile *Zengin* JAKOB II'dir (1459-1525). Önce Kilise'ye giren Jakob II, sonra kardeşi Ulrich'e katıldı. Tirol hükümetinden vadeli olarak ve düşük fiyatla gümüş satın aldı, baharat, yünlü ve ipekli kumaş ticaretini bırakarak madenciliğe girişti. Macaristan'da o döneme kadar görülmemiş çapta bir bakır ve gümüş işletmeciliğine başladı (1494-95). Bir yandan da Hindistan ile ticaret yaptı (karabiber); kendisine servetlerini mevduat olarak veren önemli kişilerin desteğini sağladı ve Avusturyalı Maximilian'dan elverişli mali koşullar elde etti. İtalya seferleriyle (1496 ve 1508-1517) İsviçre seferi'ni (1499) yapabilmesi için imparatora çok büyük miktarlarda ödünç para verdi. Buna karşılık, Habsburglar'ın bakır (1495-1548 arasında) ve gümüş madenlerini işletme tekeline sahip oldu. İmparatorluğun bazı mallarını ele geçirdi (Kirchberg kontluğu ve Weissenberg senyörlüğü, 1507). Böylece, artık serveti Habsburglar'ın servetine bağlanmış oluyordu. Ama bütün bunlarla yetinmeyen Jakob II, Seçici prenslere seçimden sonra ödenmek üzere 540 000 florin ödünç vererek, Karl V'in imparator seçilmesini (1519) tek başına sağladı. Bunun karşılığında, imparatora çok ağır koşullar içeren bazı sözleşmeleri kabul ettirme olanağını elde etti. Böylece, imparator, *maestrazgo*'ların, yani İspanya tacına bağlı şövalye tarikatlarına (Calatrava, Alcántara) ait emlakın kirasını (1523) ve yine, Almadén (Calatrava) cıva madenlerinin üç yıllık kirasıyla Guadalquivir gümüş madenlerinin kirasını da ona bıraktı. Jakob II, ticari etkinlikleri arasında mücevher ve kumaş ticaretine de önemli bir yer ayırdı. Papalık'a ödünç para verdi ve Papalık'ın Orta Avrupa'daki vergilerini topladı, hatta San Pietro inşaatı için katoliklerin bağışlarının bir bölümünü aldı (Endüljanslar olayı, 1517). Bilim ve sanat koruyucusu olarak hümanizmi destekledi, ama protestanlığa karşı çıktı. Augsburg'daki ikametgâhı olan Fuggerhaus, Altdorfer'in freskleri, kitaplar ve sanat yapıtlarıyla doluydu. Augsburg'da, yoksullar için "Fuggerei" mahallesini kurdurdu (1519). Yine de, kamuoyu, onu "tekellerinden" dolayı yermekten geri kalmadı.

Çocuksuz olduğu için, kardeşi GEORG'un (1453-1506) oğullarını, "Jakob Fugger ve Yeğenleri" adlı bir firma kurarak yanına aldı. Yeğenlerinin en genci olan ANTON (1493-1560), amcasının ölümünden sonra kurumun yöneticisi oldu. Anton ile kardeşi RAİMUND (1489-1535) imparatorluk kontları olarak (1530), para basma hakkını elde ettiler (1534). Ama iki kardeş Habsburglar'a çok fazla ödünç para verip, Anvers piyasasından bol miktarda kredi aldılar. Sonuçta, İspanya krallığı'nın kısmi, ama art arda gelen iflaslarının (1557, 1575, 1596, 1607, 1627 ve 1647) etkileriyle firma battı. Aslında Cenovalılar, 1560'ta mali piyasada Fuggerler'in yerini almaya başlamıştı. Anton'un yeğeni ve halefi olan HANS JAKOB (1516-1575), 1564'te iflas ederek firmadan çekildi. Onun yerine, her ikisi de Anton'un oğlu olan MARKUS (1529-1597) ve 1591'de HANS II (1531-1598) geçti. Bunları, Hans II'nin oğlu olan MARKUS II izledi, ama 1607'de Fugger bankası'nın iflasını önleyemedi.

Blauel

Jacob II Fugger
Dürer'in bir portresinden ayrıntı
(1520'ye doğr.)
Alte Pinakothek, Münih

Fuhlsbüttel, Hamburg'un uluslararası havalimanı, yerleşmenin K.'inde.

Fuhş-i atik, Ahmet Rasim'in eski İstanbul'da içki, zevk, eğlence âlemleriyle çapkınlık serüvenlerini konu edinen yapıtı (1924). Yazarın öğrencilik yıllarından başlayan anılarına, gözlemlerine dayanır. Sokak çapkınlıklarını, genelevleri, Galata batakhanelerini, Langa meyhanelerini, Beyoğlu eğlencelerini hareketli bir anlatımla canlandırır.

FUHŞİYAT çoğl. a. (ar. *fuhşi*'nin çoğl. *fuhşiyyat*) *Esk.* Ahlaka aykırı davranışlar.

FUHÛL çoğl. a. (ar. *fahl*'ın çoğl. *fuhûl*). *Esk.* **1.** Aygırlar. **—2.** Erkekler. **—3.** Üstün olanlar, ileri gelenler, en değerli olanlar: *Fuhûl-ı şuara* (şairlerin en değerlileri). *Fuhûl-ı ulema* (bilginlerin en üstünleri).

FUHUŞ, -hşu a. (ar. *fuhş*). Bir kimsenin maddi çıkar karşılığı sürekli olarak değişik kişilerle cinsel ilişkide bulunma eylemi: *Bir kimseyi fuhşa teşvik etmek.* (Bk. *ansikl.* böl.)

—Cez. huk. *Fuhuş için aracılık,* henüz yirmi bir yaşını bitirmemiş bir kadını, zor kullanmadan ya da hileye başvurmadan fuhuş amacıyla başkası için elde etme ya da bir yerden bir yere gönderme. (Türk. Cez. k.'nun 436. maddesinde düzenlenen bu suçun cezası bir yıldan üç yıla kadar hapis ve dört bin beş yüz liradan kırk beş bin liraya kadar ağır para cezasıdır.)

—ANSİKL. Eski Yunan'da kutsal fuhuş, Korinthos ve Efes'teki Afrodit tapınaklarının din adamları tarafından örgütlenirdi. Dindışı fuhuş ise devlet görevlilerinin denetimi altındaki evlerde genel kadınlar tarafından yapılırdı. Kibar fahişeler, şölenlerde müzisyen ya da dansöz olarak ortaya çıkarlardı. Bazıları siyaset adamlarıyla ilişki kurmuşlar ve etkinlikleriyle tanınmışlardı.

İnsanın, özellikle de kadının mal olarak görüldüğü ve toplumların iktisadi ve sosyal durumlarının buna elverişli olduğu her dönemde fuhuş var olmuştur. XIX. yy.'a kadar fuhuşla mücadele dinsel ve ahlaksal nitelik taşıyordu. Yine bu dönemde uluslararası ticaretin ve ulaşımın gelişmesiyle fuhuş da yaygınlaştı. Beyaz kadın ticareti uluslararası boyutlara ulaştı. Beyaz kadın ticaretinin önlenmesine ilişkin uluslararası sözleşmelerde belirlenen ilkeler, ülkelerin ulusal yasalarınca da benimsendi. Ancak bu yasal düzenlemeler fuhşu tümüyle ortadan kaldıramadı. Çünkü fuhşu yaratan iktisadi ve toplumsal koşullar tüm olarak ortadan kalkmış değildi. Yasal önlemler ancak bir ölçüde etkili olabiliyordu. Fuhşun tümüyle kalkması için insanın ve özellikle kadının gerçekten tam bir özgürlüğe kavuşması gerekiyordu. Bu da ancak iktisadi ve sosyal olarak kadının bağımsız olmasına bağlıydı.

Türkiye 11 mart 1950 tarih ve 5570 sayılı yasa uyarınca beyaz kadın ticaretinin önlenmesi konusundaki uluslararası sözleşmeler ve bunları değiştiren protokol ve eki onaylamıştır. Türk Cez. k.'nun 435 ve 436. maddelerinde fuhuşla ilgili ceza yaptırımları (müeyyideleri) düzenlenmiştir. Fuhuş aynı zamanda kamu sağlığını ilgilendiren bir konu olduğu için 24 nisan 1930 ve 1593 sayılı Umumi hıfzıssıhha k.'nun 128. ve onu izleyen maddelerinde genel kadınlara ilişkin kurallara yer verilmiştir. Fuhuşla ve fuhuş yüzünden bulaşan zührevi hastalıklarla mücadele tüzüğü'nün amacı da fuhşu denetim altına almak ve bunun kamu sağlığı bakımından yaratacağı tehlikeleri önlemektir. Tüzükle iki komisyon kurulmuştur: Zührevi hastalıklar ve fuhuşla mücadele komisyonları, bunlara yardımcı olan komisyonlar. Genel kadınların saptanması, tescil, muayene ve tedavilerini yaptırmak komisyonun başlıca görevidir. Bir kadının genel kadın olarak tescil edilmesi için şu koşulların bulunması gerekir: fuhşu kendine meslek edinmek ya da tüzüğün 20. maddesi uyarınca hakkında komisyonca karar verilmiş olmak; 21 yaşını bitirmiş olmak; uyruksuz ya da yabancı uyruklu olmamak. Fuhuşla mücadele konusundaki türk mevzuatı daha çok kamu sağlığı ve bulaşıcı hastalıkların önlenmesine ilişkin önlemler içerir. Toplumsal bir sorun olarak fuhşun önlenmesi çabası türk pozitif hukukunun konusu dışında kalmaktadır. Gerek ceza yasası gerekse Umumi hıfzıssıhha k. ve Fuhuş ve fuhuş yüzünden bulaşan zührevi hastalıklarla mücadele tüzüğü fuhşa toplumsal bir sorun olarak yaklaşmamakta, yüzeysel ve pratik çözüm getirme amacı gütmektedir.

—Cez. huk. *Fuhşa teşvik.* Türk Cez. k.'nun 435. maddesine göre on beş yaşını doldurmamış bir küçüğü kandırarak fuhşa teşvik eden ve bunun yolunu kolaylaştıran kimse iki yıldan az olmamak üzere hapis ve dokuz bin liradan kırk beş bin liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır. Bu suç yasanın aynı maddesinde belirtilen derecede yakın akraba ya da küçüğü gözetmekle görevli kişiler tarafından işlenirse ceza üç yıl hapis cezasından az olamaz. Fuhşa tevşik suçu on beş yaşını doldurmuş, ancak henüz yirmi bir yaşını doldurmamış kişilere karşı olursa, suçluya verilecek ceza altı aydan iki yıla kadar hapis ve dört bin beş yüz liradan on sekiz bin liraya kadar ağır para cezasıdır. Bu suçu koca ya da suçtan zarar görenin yasada belirtilen yakınları işlerlerse, iki yıldan az olmamak üzere hapis cezası ve dokuz bin liradan kırk beş bin liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılırlar.

Yirmi bir yaşını doldurmuş olan kız ve kadınları fuhşa teşvik eden koca ya da çocuklar ya da kardeşler hakkında altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.

—Din. Çoktanrılı dinlerde, hemen bütün ilkellerde, babil, sümer, hint, yahudi, yunan ve roma uygarlıklarında fuhşun kutsallığına inanılırdı. Tektanrılı dinlerde ise kesinlikle yasaklanmıştır. Tevrat'ın temel ahlak ilkelerini belirleyen *On emir*'den birinde "Zina etmeyeceksin" buyruğu yer alır. İncil'de İsa, "Bir kadına şehvetle bakan her adam, zaten yüreğinde onunla zina etmiştir" der (Matta, V, 27-28).

—İsl. Kuran'da *fuhuş* sözcüğü geçmemekle birlikte, aynı kökten gelen ve genel olarak çirkin söz ve davranış anlamında kullanılan *fahşâ,* daha çok zina anlamındaki *fahişe* ve bunun çoğulu *fevahiş* sözcükleri sık sık geçer. Kuran'a göre, şeytan, insanlara fuhşu (fahşa) salık verir (II, 169); tam bir gönül bağlılığı ve içtenlikle kılınan namaz, insanı fuhuştan ve her türlü çirkin davranışlardan alıkoyar (XXIX, 45). Ayrıca, dinin aralarında evlilik yapmalarını yasakladığı yakın arkabaların bu yasağı çiğnemeleri de fuhuş sayılır (IV, 22-23). Kuran'da müslümanların zinadan kesinlikle uzak durmaları belirtilerek "Çünkü bu bir fuhuştur ve çok kötü bir yoldur" (XVII, 23) denir. Bu nedenle Kuran'da zina işleyen kadın ve erkekler için ağır fiziksel cezaların yanı sıra, tanıklıklarının kabul edilmemesi gibi yaptırımlar da geliştirilmiştir. Kuran'da ayrıca müslümanlar arasında fuhşun yaygınlaşmasını isteyen ve buna neden olanların dünyada ve ahirette şiddetle ceza görecekleri bildirilir (XXIV, 2-3,19). Kuran'da ayrıca eşcinsellik de fuhuş olarak nitelenir ve peygamberlerinin bütün uyarılarına rağmen bu suçu işlemeyi sürdüren Lut (Sodom) kavminin bir taş yağmuru yıkımıyla nasıl ceza gördüğü anlatılır (XXVII, 54-58).

—Tar. Osmanlı devletinde şeriat yasalarının kesin olarak yürürlükte bulunduğu İkinci meşrutiyet öncesi dönemde fuhuş ağır bir suçtu. Ancak, islamlık çokeşliliğe (taaddüdü zevcat), ayrıca halayıkların da yatağa alınmalarına (istifraş) izin verdiği için, fuhuş bir bakıma önlenmiş sayılırdı. Padişah başta olmak üzere, İstanbul'da saray çevresi ve varlıklı erkekler, esir tüccarlarından satın aldıkları cariyeler arasından beğendiklerini "odalık" adı altında nikâhsız eş olarak kullanabilirlerdi. Hatta bu kadınlardan olan çocuklar da meşru sayılırlardı. Bu odalıklar sonradan sahibince azat edilir ve konakta bir yer

edinir ya da uygun görülen bir erkeğe nikâhlanarak *çırak* çıkarılırdı. Tüm bu olanaklara karşın fuhuş tam anlamıyla önlenebilmiş değildi. Büyük kentlerde, özellikle İstanbul'da yarı gizli fuhuş yuvaları vardı. Bunlar İstanbul'da genel olarak hıristiyan azınlıklarla yabancıların kümelendiği Galata ve Beyoğlu gibi semtlerde bulunur, "sermayeleri" de rum, ermeni, yahudi, çingene gibi yerli azınlıklardan oluşurdu. Bir islam kadınının böyle yerlerde çalışmasına kesinlikle izin verilmezdi. Kanuni Sultan Süleyman'ın kanunnamesi uyarınca, fuhuş, bu suçu işleyenin servet durumuna göre 12 para ile 10 kuruş arasında değişen para cezasıyla cezalandırılırken, genç kızlarla erkekleri baştan çıkaranlar için hadım etme cezası uygulanırdı. Osmanlı devletinin son dönemlerinde adı geçen semtlerde açılan balozlar ve kafeşantanlar da bu tür uygunsuz kadınların barındığı yerlerdi. Ayrıca, İstanbul' da daha gizli fuhuş yatakları da vardı. Bunlardan nüfuzlu kişilerin koruduğu ayrıcalıklı olanlara, beyzade ve paşazadelerden tanınmış kişilerin devam ettiği güvenlik kuvvetlerince bilindiği halde ilişilmezdi. Ancak koruyucusu gözden düştüğü zaman bu evler basılarak kapatılırsa da çalıştırıcısı nüfuzlu yeni bir "efendi" edinip evi yeniden açtırmakta gecikmezdi. Fuhuş evleri için kentin tenha köşeleri seçilir, çevrenin dikkatini çekmemeye büyük özen gösterilirdi. Mahalle ve semt delikanlılarının bu açıdan çok uyanık olduklarından, kuşkulu evler, imam başta olmak üzere bekçi ve mahalleli tarafından basılır, kadınla zamparası ağır hakaretlere uğrar, iş nikâha kadar dayanırdı. Öte yandan, eşcinsel ilişkiler de fuhuş kapsamında ele alınırdı. Yabancı kaynaklar, Osmanlı devletinde cinsel sapıklığın Bayezit II döneminde başladığını öne sürerler (B. Stern'in Türkiye'deki cinsel yaşamla ilgili *Geschlechtsleben in der Türkei* adlı kitabı [Berlin, 1903]). Kadının şeriat yasalarının yasakları gereğince ortalıkta görünmemesi dolayısıyla imparatorlukta eşcinselliğin yaygınlaştığı bilinen bir gerçektir. Edilgen eşcinsellik (oğlanlık), osmanlı toplumunda ayıp sayılmasına karşın, etkin eşcinselliğe (oğlancılık), genelinde göz yumulurdu. Böylece birçok ünlü divan şairine esin kaynağı olan bu sapıklık, bir tür erotik edebiyatın gelişimine yol açtı. Büyük kentlerde genç erkek sunan özel evler, *imam evleri, oğlan hamamları* adıyla anılırdı. Öte yandan, sefere çıkan ya da sürgüne gönderilen bir yüksek devlet görevlisi, yolculuk güçlükleri ve kaçgöç nedeniyle eşini yanında götürme zorluğu yüzünden *gulam* ya da *tıflı* (tıfıl) denen genç bir erkeğin maddi ve manevi dostluğuna başvururdu. Saraylarda, zengin konaklarında harem ve selamlık dairelerinin ayrı olmaları yüzünden kadınlar arasında da eşcinsel eğilimler gelişti. Ancak, toplumda "sevicilik" pek ayıplanmazdı. "Sevici" hanımlar genelinde çok zarif, nükteci ve şair ruhlu kişiler olduklarından bunlara saygı gösterilirse de kızlarla genç evli kadınlar onların meclislerinden uzak tutulurlardı. İkinci meşrutiyet'ten sonra belirli semtlerde genelevlerin açılmasına, vesikaya bağlanmak koşuluyla din ayrımı gözetilmeksizin her kadının buralarda çalışabilmesine izin verildi. Cumhuriyet ilan edildikten sonra kadının yavaş da olsa toplum yaşamına katılması ve okullarda karma eğitime yer verilmesi üzerine eşcinsellik bir bakıma ortadan kalktı. Öte yandan genelevlere ilişkin tek önemli değişim, sağlık denetimlerinin sıklaştırılması oldu. Fuhuş ve fuhuş yoluyla bulaşan zührevi hastalıklarla mücadele yönetmeliği ise, getirdiği önleyici ve koruyucu önlemlerin yetersizliğinin yanı sıra insan özgürlük ve onuruyla bağdaşmayan hükümlere yer vermesi yüzünden bugünün koşullarını karşılamaktan uzaktır.

FUJER a. (fr. *fougère*). Bot. Eğrelti.

FUJİAN → FUCİEN

Fuji Bank, japon bankası. Dünyanın en önemli bankalarından biridir. 1880'de kuruldu. Kökeni, 1866 yılına, japon maliyecisi Yasuda (1838-1921) tarafından kurulmuş olan bir sarraflık kuruluşuna değin uzanır. 1923'te on yerel bankayla birleşerek en önde gelen japon bankası oldu. 1927 mali bunalımı gücünü daha da artırdı. 1948'de, bugünkü adını aldı. 1960'lı yılların başında, bir sanayi grubu oluşturarak japon ekonomisinin kalkınmasında ön planda rol oynadı. 1990 verilerine göre dünyanın üçüncü büyük bankasıdır.

FUJİCOLOR a. (tesc. edil. a.). Renkli fotoğrafçılıkta negatif çıkarmalı teknik.

FUJİKROM a. (tesc. edil. a.) Renkli fotoğrafçılıkta evirtilir çıkartmalı teknik.

FUJİ-YAMA, Batılılar'ın Fuci dağına verdikleri ad.

FUKAGAVA HİDEO, japon dansçı (Nagoya 1949). Tokyo'da Minoru Oçi'den ve Doğu Berlin'de Jürgen Schneider'den ders aldı. Doğu Berlin'deki Opera komik' in bale topluluğuna (1969), Stuttgart balesi'ne (1971) ve Münih balesi'ne (1973) girdi. John Cranko'nun *Card Games*'ini coşkuyla yorumladı. *Kuğu gölü*'ndeki soytarı rolünde, "Mavi kuş çeşitlemesi"nde, *Don Quijote*'deki pas de deux'de, *Paquita* çeşitlemesinde, *Korsan* ve *la Fille mal gardée*'de (1975) büyük başarı gösterdi.

FUKAHA çoğl. a. (ar. *fakih*'in çoğl. *fukahâ*). *Esk.* Fakihler, fıkıh bilginleri, islam hukukçuları: *"Devedikeni denilen otun sapı kök ile dallar arasındaki kısmı olup bir derece yerden yükseldiği için fukahâca ot sayılmayıp ağaç sayılmıştır"* (Ö.N. Bilmen).

FUKARA ya da **FIKARA** sıf. ve a. (ar. *fakir*'in çoğl. *fıkarâ*). **1.** Yoksul, fakir: *Fukara bir adam. Fukaranın tavuğu tek tek yumurtlar* (atasözü). **—2.** Acınacak durumda olan; zavallı. **—3.** *Bir şey fukarası*, o şeyden yoksun kimse için kullanılır: *Akıl fukarası. Boy fukarası.* **—3.** *Fukara babası*, yoksullara yardım etmeyi seven kimse.

◆ a. **1.** Derviş **—2.** *Esk.* Fakirler, yoksullar.

FUKARALIK ya da **FIKARALIK** a. Yoksulluk, fakirlik.

FUKAYA, Japonya'da kent, Honşu adasında (Saitama ili), Tokyo'nun K.-B.'sında; 82 200 nüf.

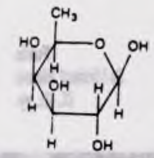
FUKE ŞU, zen mezhebi. XIII. yy.'da Puhud tarafından Çin'de kuruldu ve Japonya'ya yayıldı. Tokugava'lar döneminde, ülkeyi boydan boya dilenerek dolaşan samuraylardan oluşan üyeleri vardı. 1868'de yasaklandı.

FUKET ya da **PHUKET,** Malezya dilinde **Ucong Salang,** Tayland'da ada, Malakka boğazının kuzey girişinde; 801 km². Yönetim merkezi *Fuket* (34 700 nüf.). Kauçuk ağacı işletmeleri. Balıkçılık. Kalay yatakları. Uzun süre Birmanya ile Siyam arasında anlaşmazlık konusu olan ada, XIX. yy.'da Siyam yönetimine girdi.

FUKOİT a. (fr. *fucoïde*). Bilinen kahverengi suyosunlarından hiçbirine bağlanamayan fosil suyosunu. (Üçüncü Zaman tabakalarında bazı fukoit türleri bulunur; bunlar alt kretase tabakalarında daha boldur.)

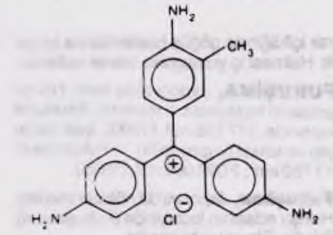
FUKOKSANTİN a. (fr. *fucoxanthine*; lat. *fucus*, suyosunu ve *ksantin*'den). Org. kim. Formülü $C_{42}H_{58}O_6$ olan pigment; *β*-karotenin bir türevi. Kahverengi rengini verdiği phaeophycée *(fucus)* suyosunlarından özütlenir; deniz suyu tarafından daha az soğurulan kırmızı ışığın dalga boyundan daha küçük dalga boyundaki ışınımların, fotosentezde kullanılmasını sağlar.

FUKOZ a.(fr. *fucose*). Org. kim. Formülü $C_6H_{12}O_5$ olan metillenmiş aldopentoz; dezoksi-6 galaktozun diğer adı. (L-Antipotu [sola döndüren], adını aldığı kimi *fucus* türü suyosunlarından özütlenir; hayvansal pek çok glikoproteinin glusitli temel bölümünü oluşturur. Kimi sarmaşıklarda bulunan D-antipotu jülep olarak kullanılır.)

β-D-Fukoz

FUKSİN a. (fr. *fuchsine*; Lyon'daki bir firmanın adı olan alm. *fuchs, tilki*'den). Org. kim. Formülü $C_{20}H_{20}ClN_3$ olan boyarmadde; anilin ile toluidinden hazırlanan karışımın yükseltgenmesi sonucu elde edilir; yünü ve ipeği kırmızıya boyar. (Verguin'in 1859'da Lyon'da bulduğu ve Renard kardeşlerin ürettiği fuksin, moveinden sonra kimya tarihinde yapay olarak elde edilen ikinci boyarmaddedir. Işığa karşı az dayanıklı olduğundan uzun bir süreden beri terk edilmiştir; yalnızca hücrebilim ve bakteriyolojide yaygın olarak kullanılır; kimi metilli [metil moru] ya da fenilli türevlerinden [Lyon mavisi] günümüzde de yararlanılır. Ancak bu türevler başka yöntemlerle elde edilir.)

fuksin

FUKSON a. (fr. *fuchsone*). Org. kim. Formülü $(C_6H_5)_2C{=}C_6H_4{=}O$ olan halka; trifenilmetanın hidroksilli boyarmaddeleri bu halkadan türer.

FUKUDA TAKEO, japon siyaset adamı (Tokyo 1905). Demokratik liberal parti üyesiydi. 1959'dan başlayarak birçok kez bakanlık yaptı, Miki kabinesinde başbakan yardımcılığını üstlendi (1974-1976). 1976-1978 arasında başbakanlık yaptı.

FUKUİ, Japonya'da kent, Honşu'nun orta-batısında, Fukui ilinin merkezi, Japon denizi kıyısında; 252 750 nüf. (1990). Tekstil merkezi. Kent 1948'de bir depremden büyük zarar gördü. —*Fukui ili*, 4 188 km²; 823 000 nüf. (1989).

FUKUİ KENİÇİ, japon kimyacı (Nara ili 1918). Kyoto Üniversitesi'nde fiziksel kimya profesörü (1951). Özellikle "sınır yörüngeler" yaklaşıkığı yöntemiyle kuvantum mekaniğinin kimyaya girmesine katkıda bulundu. Çalışmaları nedeniyle 1981 Nobel kimya ödülü'nü R. Hoffmann ile paylaştı.

FUKUOKA, Japonya'da liman kenti, Kyuşu'nun kuzey kıyısında, il merkezi; 1 237 107 nüf. (1990). Bu eski derebeylik kenti, Kyuşu adasının düşünce (üniversite), siyaset ve iktisat merkezi oldu. Hakata semti, kentin ticaret merkezi ve liman kesimidir. Bir bölümü Hakata körfezinin polderleri kıyısında yayılan sanayi kuruluşları orta büyüklüktedir ve hem kullanım, hem tüketim malları üretmektedir. Liman daha çok yerel değişimler yapar. 1,2 milyonu aşkın insanın yaşadığı yerleşme alanı Şinkansen hızlı treniyle Tokyo'ya (1 180 km) bağlanır. —*Fukuoka ili*, 4 946 km²; 4 790 000 nüf. (1989).

FUKUS a. (lat. *fucus*). Deniz kıyılarında yetişen esmer suyosunu.

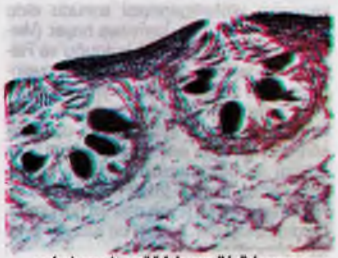
—ANSİKL. Fukusun en tanınmış türü, kıyılarda kayalara tutunan ve dalgalarla koparıldığında gazla dolu yüzme kabarcığı sayesinde su yüzeyinde kalarak dik durabilen kesecikli fukustur *(Fucus vesiculosus)*. Fukus, bazıları spermatozoitleri, bazıları da yumurtaları içeren eşeysel boşluklardan ya da ovogon dağarcığından çıkan üreme hücrelerinin hemen döllenip dibe çökmesi, tutunması ve gelişmesiyle

ürer. Hayvanlarınkini anımsatan bu üreme biçimi Thuret tarafından gözlenmiş ve yapay olarak yeniden gerçekleştirilmiştir. Batı Avrupa kıyılarında fukustan hayvan yemi ve döşeği olarak yararlanılır; küllerinden iyot, bromür ve potas elde edilir.
—Eczc. Bazı fukus türleri eczacılıkta emülsiyon yapmak için kullanılır ve kaynatılarak içildiğinde göğüs hastalıklarına iyi gelir. Helmesi iç yumuşatıcı olarak kullanılır.

kesecikli fukus

Charpentier

oosfer içeren kesecikli fukusun iki dişi ovogon dağarcığının kesiti (büyütme: 100 defa)

FUKUŞİMA, Japonya'da kent, Honşu adasının kuzeyinde, il merkezi, Abukuma kıyısında; 277 526 nüf. (1990). İpek sanayisi ve tekstil (yapay iplik). —*Fukuşima ili,* 13 782 km²; 2 099 000 nüf. (1989).

Fukuşima, Japonya'da nükleer merkez, Honşu adasının kuzeyinde (Fukuşima ili), Büyük Okyanus kıyısında.

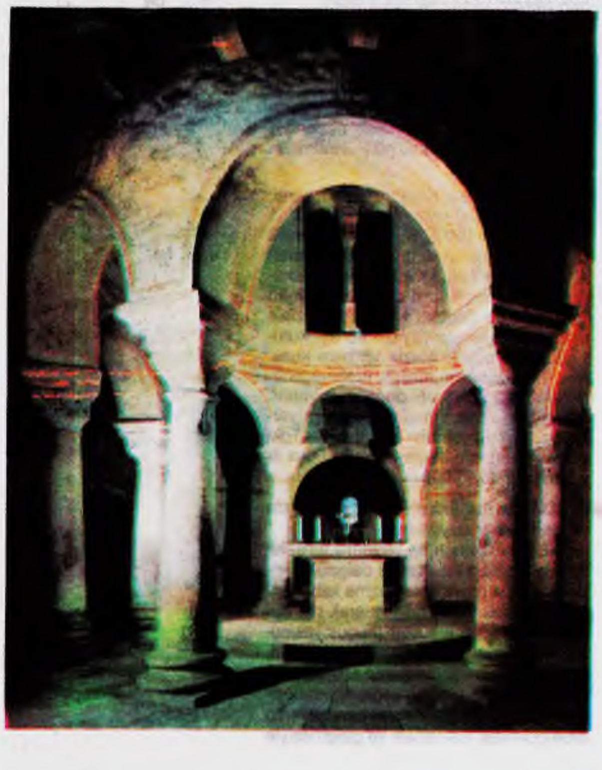

fulgor (*Fulgor lampetis*)

FUKUYAMA, Japonya'da liman, Honşu adasında (Hiroşima ili), Aşida deltasında; 365 615 nüf. (1990). Demir-çelik sanayisi. Besin sanayileri. Tekstil.

FUKUZAVA YUKİÇİ, japon düşünür ve eleştirmen (Osaka 1834-Tokyo 1901). Gençlik yıllarından başlayarak hollandalı denizcilerden bilimleri öğrenen Fukuzava Yukiçi, batı kültüründe, Japonya'da feodalizmden kurtulmuş bir toplumun temellerini yaratmaya uygun bir düşünce modeli buldu: *Seiyocico* (Batı devleti) [1866-1870]. Anglosakson yararcılığından esinlenen bu aydın insan, bireysel ve ulusal özgürlük ilkelerini savundu (*Gakumon no susume* [Bilime çağrı], 1872-1876), iktidar-halk ilişkilerinin uyumlu olması gerektiği görüşünü öne sürdü ve içte birleşmiş, uluslararası alandaysa güçlenmiş bir japon ulusu imgesi yaratmayı önerdi.

Toni Schneiders-Ziolo

Fulda St-Michael kilisesi IX.-XI. yy.

FUL a. (ar. *fūl*). **1.** Keskin kokulu ve katmerli beyaz çiçeklerinden dolayı süs bitkisi olarak yetiştirilen yasemin türü; arap yasemini. (Bil. a. *Jasminium sambac.*) **—2.** Bakla. **—3.** *Ful-bahar,* yaban asması türünden bir çiçek. || *Ful-bahri,* ful. || *Ful-ı mısri,* nohuta benzeyen bir bitki.

FUL a. (dolu anlamına gelen ing. *full'* den). Pokerde bir üç ve bir perden oluşan el.

FULA ya da **FULE** a. Denizc. Eskiden geminin hızını saptamak için parakete hesabında kullanılan kum saati.

FÛLÂD → PULAT.

FULANİ a. PÖL DİLİ'nin eşanlamlısı.

FULANİLER → PÖLLER.

FULAR a. (fr. *foulard*). **1.** Atkı, başörtüsü, elbise yapımında kullanılan ipekten ya da kimyasal elyaftan dokunmuş hafif dokuma. **—2.** Erkek boyun atkısı. **—3.** Boyna takılan ya da üçgen olarak başa bağlanan, ipekli ya da ince kumaştan kare biçiminde örtü. **—4.** Bir dik yakanın, önde bağlanan iki kumaş bant biçimindeki uzantısı.
—Tekst. *Fular makinesi,* dokumaları boyarmadde ya da apre banyosuna daldırma evresinin kesintisiz olarak gerçekleştirildiği makine. (İşlenecek dokumanın hızla geçtiği kılavuz silindirli bir tekne ile dokumayı hemen sıkmaya yönelik, birbirine iyice sıkıştırılmış iki ya da daha çok silindir içerir.)

FULARLAMA a. Tekst. Fularlamak eylemi.

FULARLAMAK g. f. Tekst. Bir tekstil tülbentini ya da bir dokumayı fular makinesinden geçirmek.

FULBERT de Chartres *(aziz),* fransız papaz (İtalya 960'a doğr.-Chartres 1028). 984'e doğru, Gerbert'in derslerini izlemek üzere Reims'e gitti. Fransa'nın gelecekteki kralı Robert ile dostluk kurdu. 992'de tıp eğitimi için Chartres'e gitti ve orada 1006 ya da 1007 yılında piskopos seçildi. Kral Robert'in danışmanı oldu ve çıkarlarını titizlikle savundu. Aquitania dükü Guillaume V'in dostluğundan yararlanarak, 1020 yangınında yıkılan Chartres katedrali'nin yeniden yapımını sağladı. Chartres okulu'nu, sanat ve felsefeye açık önemli bir araştırma merkezi yaptı.

FULBERT, Héloïse'ın amcası; yeğeninin sevgilisi Abélard'ı hadım ettirdi.

FULBRIGHT (James William), amerikalı siyaset adamı (Summer, Montana, 1905). 1942'de Demokrat parti üyesi olarak Kongre'ye seçildi, 1945'ten 1947'ye kadar Senato'da Arkansas'ı temsil etti. Uluslararası kültürel değişimlerin finansmanı için savaş stoklarının kullanılmasını öngören yasayı (*Fulbright Act,* 1 ağustos 1946) hazırladı. Senato Dışişleri komisyonu başkanı oldu ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin tanınmasını salık verdi. Vietnam savaşı'na karşı çıktı, daha sonra Kissinger'in dış siyasetini destekledi. Bazı yapıtları: *The Arrogance of Power* (1967), *The Crippled Giant* (1972), *The Price of Empire* (1989).

Fulbright bursları, Türkiye ile ABD arasında eğitim, öğretim ve kültür alanlarında karşılıklı öğrenci, araştırmacı ve uzman göndermek amacıyla imzalanan (27 aralık 1949) anlaşma gereğince kurulan karma örgütün (ABD Kültürel mübadele komisyonu) verdiği burslar. Anlaşma, ABD'li senatör Fulbright'ın önerdiği (1946) ve ABD parlamentosunun yasalaştırdığı metne uygun olarak uygulanmaya konuldu (21 mart 1950). Uygulama, 1953-1957 arası durdurulduysa da 1957'den sonra burslar yeniden verilmeye başlandı.

FULCHİGNONİ (Enrico), italyan toplumruhbilimci (Messina 1913). Kitle iletişim araçları ve özellikle sinema uzmanıydı; imgesel ürünlerin hizmetine verilecek bir teknik karşısında, uygarlığımızın karşı karşıya bulunduğu tehlikeleri göstermeye çalıştı.

FULDA, Almanya'da (Hessen) kent, Fulda kıyısında; 57 600 nüf. Kent, Frankfurt'tan (am Main) Kassel'e geçişi sağlayan yukarı Fulda vadisinin ticari ve tarihsel merkezidir. St. Michael kilisesi, IX.-XI. yy. rotondası (mahzeni IX. yy.'da yapılmıştır). Eski şato ve J. Dientzenhofer'in yapıtı olan katedral (aziz Bonifacius'un mezarı; kutsal eşyalar) XVIII. yy.'dan kalmadır. Zengin kütüphane. Hazır giyim. Halı. Taşıt lastikleri.
—Tar. 744'te, aziz Bonifacius'un bir çömezi, Fulda benedikten manastırı'nı kurdu; burası Ortaçağ'da önemli bir din, düşünce ve sanat merkeziydi. Otuz Yıl savaşları sırasında bir süre Kilise'nin elinden alınan manastır, 1752'de, prens unvanı taşıyan bir piskoposun yönetimindeki piskoposluğun merkezi oldu. XVIII. yy.'da kent yeniden canlandı; 1734'te bir üniversite kurulduysa da, 1802'de kapandı.

FULDA ırmağı, Almanya'nın Hessen eyaletinde ırmak, Münden'de Werra ile birleştikten sonra Weser'i oluşturur; 218 km. Irmağın vadisi. Vogelsberg'in kuzey-doğusunda kumtaşlı platolara iyice gömülür.

FULE → FULA.

FULGENTİUS *(aziz),* Roma kilisesi Afrika piskoposu (Telepte, Gafsa yakınında, 467-Ruspe, Sfaks yakınında, 533). 507 yılında Ruspe piskoposu seçildi, ancak kendisini resmi ariusçuluk için tehlikeli gören vandal kralı Thrasamund tarafından arka arkaya iki kez Sardinya adasına sürgüne gönderildi (508-515 ve 518-523 tarihleri arasında). Thrasamund'un ölümünden sonra (523), Hilderich tarafından geri çağrıldı. İspanya'da önemli bir güç kazanan ariusçuluk ve Riezli Faustus'un yarı pelagiusçuluğu*na karşı, aziz Augustinus düşüncesini savundu.

FULGOR a. (lat. *fulgur, -uris,* şimşek, yıldırım'dan). Kanatları canlı renklerle bezeli ya da göz göz lekeler ve resimlerle kaplı, kabarık büyük başlı, ilginç, eşkanatlı böcek cinsi. (Parlakağustosböceğigiller familyasının örnek tipi.)

FULGORİDAE a. Böcbil. PARLAKAĞUSTOSBÖCEĞİGİLLER.

FULİGO a. (lat. *fuligo, -inis,* is, kalın duman). Taneni alınmış meşe kabuğu tozu artıkları üzerinde yetişen bir cıvıkmantarın cins adı.

FULLA (L'udovít), slovak ressam (Ružomberok 1902-Bratislava 1980). Slovakya'da modern resim sanatının kurucularındandır. Kısa bir kübizm döneminden sonra, folklorik geleneklere yöneldi. Gravür, resimleme, halıcılık ve mozaikle de ilgilendi.

FULL-CONTACT a. (ing. sözc.). Spor. Çıplak elle yapılan ve karateden farklı olarak, vuruşların engellenmediği döğüş yöntemi.

FULLER (İsaac), İngiliz ressam (? 1606-Londra 1672). Daha çok portre ressamı olarak tanındı (*Kendi portresi,* Oxford; *John Cleveland,* Tate Gallery); ayrıca büyük duvar süslemeleri de yaptı; *Yiyecek toplayan İsrail'in çocukları* adlı yapıtı (Oxford Wadham koleji), Paris'te hocası olan F. Perrier'nin etkisini taşır.

FULLER (Thomas), anglikan vaiz ve tarihçi (Aldwincle, Northamptonshire, 1608-Londra 1661). Charles I'in özel papazı ve kralcı ordu birliklerinin rahibi. *Church-History of Britain* (Britanya kilise tarihi) [1655] ve *History of the worthies of England* (İngiltere büyüklerinin tarihi) [1662] en ünlü yapıtlarıdır.

FULLER (Sarah Margaret), **Ossoli** mar-

kizi, amerikalı kadın yazar (Cambridgeport, Massachusetts, 1810-denizde 1850). Alman felsefesi ve gizemciliğiyle yetişmiş olan Fuller, 1840'tan 1842'ye kadar deneyüstücü akımın dergisi Dial'i yönetti. *Summer on the lakes in 1843* (1844) ve *Woman in the Nineteenth Century* (1845) adlı yapıtlarıyla ilerici ve feminist düşünceleri savundu. New York Tribune gazetesinin İtalya muhabiri olan Fuller, kocası marki Ossoli ile birlikte İtalyan bağımsızlık mücadelesine katıldı (1848).

FULLER (Marie Louise, **Loïe** —denir), amerikalı müzikhol sanatçısı (Fullersburg, Chicago yakınında, 1862 - Paris 1928). Sanat yaşamının ABD'de geçen ilk yıllarında çeşitli güçlüklerle karşılaştı. "Fantastik baleler" adlı topluluğuyla Paris'teki Folies-Bergère'de sunduğu gösteriler sayesinde ünlendi. Daha sonra çeşitli Avrupa ülkelerinde turneye çıktı. Dansçı olmaktan çok bir gösteri ustası olan Fuller, rengârenk bir masal dünyasını andıran gösterilerinde, ilk hareketli ışıklandırmayı kullandı.

FULLER (John), ingiliz general ve askeri kuramcı (Chichester 1878-Falmouth, Cornwall,1966). 1899'dan 1902'ye kadar Boerler ile yapılan savaşa katıldı. Birinci Dünya savaşı sırasında tankların kullanımında uzmanlaştı ve 1916'dan 1918'e kadar Royal Tank Corps harekât şubesi müdürlüğünde bulundu. Kasım 1917'de Cambrai'ye büyük zırhlı saldırıyı düzenledi. 1923'te Camberley'de eğitim başkanlığına, 1926'da İmparatorluk genelkurmay ikinci başkanlığına getirildi. 1930'da general oldu. 1933'te görevden ayrıldı. 1935-1939 arası, savaş muhabiri olarak Etyopya ve İspanya savaşlarını izledikten sonra, İkinci Dünya savaşı sırasında anglosakson basının en önemli günlük askeri makale yazarlarından biri oldu. Önemli yapıtları şunlardır: *Tanks in the Great War* (Büyük savaşta tanklar) [1920]; *Memoirs of an Unconventional Soldier* (Başıbozuk bir askerin anıları) [1936] ve özellikle *Armament and History* (Silahlar ve tarih) [1946].

FULLER (Richard Buckminster), amerikalı inşaatçı ve kuramcı (Milton, Massachusetts, 1895-Los Angeles 1983). Deniz subayıydı, sanayicilik yaptı. Önüretim sorunlarını çözmek ve özellikle düzlemsel öğelerden hareketle küre parçaları biçiminde yapılar elde etmek için uğraştı. Sürdürdüğü araştırmalar,dinamizmle en büyük etkinliği birleştiren *dymaxion* sistemlere ve *tenegrity* strüktürlere ulaştı; *dymaxion evler* (1927, 1932, 1946) ve bir *dymaxion otomobil* (1933-1935) tasarladı. Çalışmalarının en önemli ürünü *jeodezik kubbeler*'dir: hippilerce çok tutulan ekonomik ev, Baton Rouge'da (1958, 117 m çapında) ve 1967 Montréal sergisi'nde (ABD pavyonu, 80 m) dev "küreler".

FULLER (Samuel), amerikalı sinemacı (Worcester, Massachusetts, 1911). Gazete satıcısı, cinayet olaylarında uzman muhabir, polisiye roman ve öykü yazarıydı. 1936'da senaryo yazarlığına başladı. 1942-1946 arasında savaş muhabirliği yaptı. 1949'da ilk filmini çekti: *I shot Jesse James. The Baron of Arizona* (1950) ile bütün filmlerinde görülen tutuculuk düşmanlığını, şiddeti her zaman belli bir amaç uğrunda kullanma eğilimini ve seçmeciliğini ortaya koydu. Başlıca filmleri: *The Steel Helmet* (1950), *Fixed Bayonets* (1951), *Park Row* (1952), *Pick up on South Street* (1952), *Tokyo gangsterleri* (House of Bamboo) [1955], *Run of the Arrow* (1956), *Forty Guns* (1957), *Underworld USA* (1960), *Merrill's Marauders* (1961), *Shock Corridor* (1963), *The Naked Kiss* (1964), *Ölüme koşanlar* (The Big Red one) [1973], *White Dog* (1981), *Street of no Return* (1989).

FULLERTON, ABD'de kent, Kaliforniya'da; 114 140 nüf. (1990).

FULLY, İsviçre'de (Valais kantonu) komün, Rhône ırmağının sağ kıyısında; 3 900 nüf. Modern kilise. Bağlar. Meyve bahçeleri

FULLY FASHIONED sıf. (*tamamen fasone* anlamında amerikanca sözc.). Tuhf. Önceden kesme işlemini gerektirmeyen kalıp panoların birleştirilmesiyle elde edilen örme eşyalara denir. (Panolar Cotton tezgâhlarında ve bazı durumlarda modern doğrusal örme makinelerinde örülür. Trikotajın genişliğini değiştirmek için artırma ve eksiltmelerle fasonaja da olanak verir.

◆ a. Tuhafiyecilik ürünü, ayrıca böyle üretilen triko.

FULMİNAT a. (fr. *fulminate*). Kim. Fulminik asidin tuzu.

—ANSİKL. Cıva II fulminat [$Hg(CNO)_2$], fulminatların en önemlisidir. 1799'da ingiliz Howard alkol, nitrik asit ve cıvayı birlikte ısıtarak elde etti. Günümüzde, katalizör olarak bakır II klorür eşliğinde önce nitrik asitte, cıva çözündürülür; sonra bu ılık cıva çözeltisinin (cıva II nitrat) alkolle tepkimeye girmesi sağlanır. En çok bir dakika içinde, karışımın ısınmasına yol açan bir tepkime görülür ve bu sırada fulminat dibe çöker. Sıvıdan ayrılan çökelti, suyla yıkanıp kurutulur. Fulminat kuruduktan sonra tehlikeli olmaya başlar; çünkü nemli olduğu sürece darbeye karşı daha az duyarlıdır. Cıva fulminat, suda çözünmeyen, yoğun, beyaz bir katıdır. Bir darbe ya da alev etkisiyle patlar; çok az miktarda bile canlı bir alevle yanar. Ateşli silahlarda barutu ateşlemeye yarayan çarpmalı kapsüllerin yapımında cıva fulminatın kullanılmasına, ancak 1820 yılında başlandı. 1864'te Nobel'in bulduğu nitrogliserinin fulminatla patlatılmasına geçiş, kapsül üretiminin çıkış noktasını oluşturdu. Tüm XIX. yy. boyunca, fünye olarak yalnızca cıva fulminat kullanıldı.

Gümüş fulminattan (AgCNO) ise kimi fişeklerin yapımında yararlanılır.

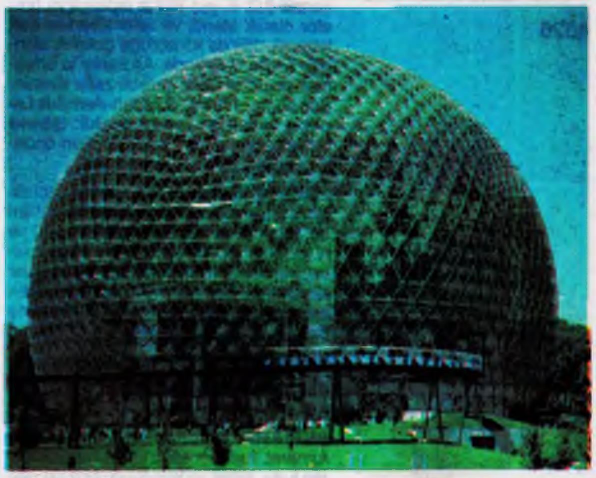
Fulminata lejyonu. Tar. Melitene lejyonuna verilen ad. Eusebios ve diğer hıristiyan tarihçiler, Daçya'da etrafı Quadi halkı tarafından çevrilen Marcus Aurelius ordusunun susuzluktan kırılmakta olduğu bir sırada Melitene lejyonunu oluşturan hıristiyan askerlerin duaları sayesinde yağmur yağdığını ve bu yağmurun Romalılar'ın susuzluğunu giderdiğini, fırtınanınsa düşmanı kaçırdığını anlatırlar. Marcus Aurelius'un bu lejyona *fulminata* adını verdiğini ve hıristiyanlara yapılan işkencelere son verilmesini emrettiğini belirtirler.

Gerçekteyse, Melitene lejyonu Augustus zamanından beri "fulminata" adını taşımaktaydı ve lejyonun Marcus Aurelius döneminde Daçya'ya gittiği kanıtlanmamıştır. Hıristiyan tarihçilerin savları Marcus Aurelius'un gerçekliği tartışılır bir mektubuna dayanmaktadır. Hıristiyan ve pagan tarihleri doğal bir olaydan, büyük olasılıkla 173 yazındaki olağanüstü bir yağmur fırtınasından kendi çıkarları doğrultusunda yararlanmışlardır. Yine de, Asya'da Osroene yakınında konaklayan Fulminata lejyonu hıristiyanlığın etkili odaklarından biriydi.

FULMİNATİO a. (lat. sözc.). Rom. huk. Bir kilise kararının, bir yasanın ya da bir ceza kuralının uygulanması için yapılan ilan.

FULMİNİK sıf. (fr. *fulminique*). Org. Kim. Karbonmonoksidin oksimiyle (C═N—OH) aynı yapıda, az kararlı bir asit için kullanılır. (Tuzları gibi çok duyarlı patlayıcı bir niteliği vardır. Tuzlarından elde edilen fulminik asit, çok kısa bir süre serbest halde korunabilir. Hidrosiyanik asit gibi kokar. Siyanatların izomeri olan fulminik asidin tuzları, yani fulminatlar patlayıcı özellikler taşır. Bu bileşiklerin en önemlisi, cıva fulminattır.)

FULPMES, Avusturya'da sayfiye ve kış sporları merkezi (yüksl. 1 000-2 240 m), Tirol'de, İnnsbruck'un G.'inde; 3 000 nüf.

A. Petit-Atlas-Photo

Richard Fuller
1967 Montréal Evrensel sergisi'ndeki ABD pavyonunun jeodezik kubbesi (çelik borular ve pleksiglasla oluşturulmuş 80 m çapında kesik küre)

FULSPİT → FİLİSPİT.

FULTAYM sıf., be. (ing. *full-time*). Bütün bir işgününü kapsayan çalışmayı belirtir: *Fultaym bir iş aramak. Fultaym çalışmak.*

FULTON, ABD'de (Missouri) kent, Saint Louis'in B.'sında; 11 000 nüf. Nükleer santral.

FULTON (Robert), amerikalı mekanikçi (Little Britain, bugünkü Fulton, Pennsylvania, 1765-New York 1815). *Nautulus* (daha sonra *Nautilus*) adını verdiği ilk uskurlu denizaltıyı yaptı (1800). Bu buluşu önce fransız hükümeti, daha sonra da ingiliz hükümeti (1804) önemsemeyerek kullanmayı reddetti. Gemilerin buharla çalıştırılmasını sanayide gerçekleştiren de Fulton'dur (1807).

FULTON (John), amerikalı fizyolog. (Saint Paul, Minnesota, 1899-New Haven, Connecticut, 1960). Yale üniversitesi'nde fizyoloji (1929), daha sonra da tıp tarihi (1951) profesörü oldu. Merkez sinir sisteminin fizyolojisi (*Physiology of the Nervous System* [Sinir sisteminin fizyolojisi], 1938) ve tıp tarihi üzerinde incelemeler yaptı.

FULUAR a. (fr. *fouloir*). Dişç. cerr. Bir dişin kovuğuna dolgu (örneğin amalgam) doldurmak için kullanılan alet. (Elle kullanılan, otomatik ve ultrasonik fuluarlar vardır. Uçları düz ya da çizikli olabilir.)

FULVEN a. (fr. *fulvène* lat. *fulvus*, pas rengi'nden). Org. kim. **1.** Formülü C_6H_6

Bk. resim sayfa 4326

olan sarı renkli hidrokarbon; benzenin izomeri. **—2.** Ornatmayla fulvenden türetilen hidrokarbonların genel adı.

Museum of the City of New York

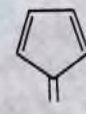

Robert Fulton
John Trumbull'un bir resminden ayrıntı
Museum of the City of New York

FULVİA, Fulvia gensi'nden romalı soylu kadın (öl. Sikyon, Yunanistan, İ.Ö. 40) Milo'nun rakibi Clodius'un, sonra C. Scribonius Curio'nun, daha sonra da geleceğin triumviri Marcus Antonius'un karısı. Cicero'ya karşı acımasız bir kin besledi ve ölümünde büyük payı oldu. Marcus Antonius, Kleopatra'ya âşık olup Fulvia'yı bırakınca, Octavianus'u kışkırtarak Marcus Antonius'a karşı savaşa sürüklemeye çalıştı. Octavianus'un bu isteği geri çevirmesi üzerine Perugia savaşı'nı kışkırttı, sonra yenilerek Yunanistan'a kaçtı.

FULVİUS FLACCUS (Quintus), romalı general (öl. İ.Ö. 201'e doğr.). 237'de konsüllüğe getirildi. Ligürler ile savaştıktan sonra zafer töreniyle kutlandı. 224'te yeniden konsüllüğe atandı, sonra pontifex' liğe yükseltildi, iki kez de praetorluk yaptı. 212'de üçüncü kez konsüllüğe getirildi, Hannon'u yenerek Capua'yı ele geçirdi. 209'da dördüncü kez konsül oldu.

FULVİUS NOBİLİOR (Marcus), romalı

fulven

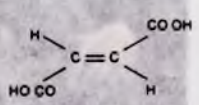
fulya çiçeğinin boylamasına kesiti

küçük fulya
(Narcissus jonquilla)

büyük fulya
(Narcissus pseudonarcissus)

fumarik asit

funda

konsül (İ.Ö. II. yy.) 193'te İspanya'ya praetor olarak atandı ve zafer törenine hak kazandı. 189'da konsüllüğe getirildi; atandığı Aitolia eyaletinde, Aitolialılar'la anlaşmak zorunda kaldı. Yeni bir zafer töreninden sonra, 179'da, düşmanı Aemilius Lepidus ile birlikte censor seçildi. Göreve başlamadan önce her ikisi halkın önünde yapılan bir törenle barıştılar.

FULYA a. Yaprakları hasırsazının yapraklarını andıran bazı nergis türlerine verilen ad. (*Narcissus jonquilla* [küçük fulya] ve *N. odorus* [büyük fulya], *Narcissus pseudonarcissus* [büyük fulya].) [Bu bitkiler ilkbaharda, çok gelişmiş, oldukça büyük sarı çiçekleriyle kırları süsler, bahçelerde de süs bitkisi olarak yetiştirilir.

FULYABALIĞI → FOLYABALIĞI.

FULYABALIĞIGİLLER → FOLYABALIĞIGİLLER.

FUMARAT a. (fr. *fumarate*). Eczc. *Demir fumarat*, fumarik asidin % 33 demir içeren tuzu. Tablet ve kokulandırılmış toz şeklinde, ağız yolundan, süt çocuklarında demir eksikliğinde, yetişkinlerde süreğen kanamalara bağlı hipokrom anemilerin tedavisinde kullanılır.

FUMARİACEAE a. ŞAHTEREGİLLER familyasının bilimsel adı.

FUMARİK sıf. (fr. *fumarique;* lat. *fumaria*, şahtere'den). Org. kim. *Fumarik asit*, formülü $C_4H_4O_4$ olan diasit; şahtereden çıkarılır ve tedavide demirle bileşmiş olarak demir II fumarat biçiminde kullanılır. (Fumarik asitte iki karboksil grubu (—COOH) birbirinden uzaklaşmıştır; oysa fumarik asidin ısıtılması ya da bir asitle işleme sokulması sonucunda elde edilen ve fumarik asidin bir stereoizomeri olan laktik asitte, bunun tersi bir durum görülür. Fumarik asit, lipitlerin metabolizmasında süksinik asit ile malik asit arasında yer alan önemli bir ara maddedir.)

FUMATA a. (ital. sözc.). Vatikan'da conclave meclisi sırasında, Sistina capellası'nın bir bacasından çıkan duman. Beyaz ve cansız ise yeni papanın seçildiğini, siyah ve yoğunsa seçimin henüz sonuç vermediğini belirtir.

FUMETTİ a. (küçük dumanlar anlamında ital. sözc.). İtalya'da, bir eylemin kahramanlarının sözlerinin ya da duygularının, grafik biçimler içinde yer aldığı çizgi filmler.

FUMİANİ (Giovanni Antonio), italyan ressam ve dekoratör (Venedik 1643 - *ay. y.* 1710). Bologna'da öğrenim gördü, Venedik'te, göz aldatmacalı tarzı mimarilerde büyük kompozisyonlar yaptı (San Pantaleone kilisesi'nin kubbesindeki *San Pantaleone'nin öyküsü*).

FUNABAŞİ, Japonya'da kent, Honşu'nun ortasında (Çiba ili), Tokyo körfezinin kuzey kıyısında; 533 273 nüf. (1990). Metalürji. Elektronik.

FUNAFUTİ, Tuvalu takımadasında ada, gene *Funafuti* adını taşıyan takımada merkezinin siti; 830 nüf.

FUNAN, khmer topraklarında bilinen ilk krallık (I.-VI. yy.). Mekong deltasında Tonle Sap'ın güneyindeki Kampuçya'ya ait bölümden, Malezya yarımadası'na kadar uzanıyordu. Efsaneye göre, yerli bir prensesle evlenen hint asıllı bir brahman olan Kaundinya tarafından kurulan krallığın başkenti Ba Phnom (Prey Veng ili) yakınındaki Vyadhapura'ydı. "Dağın kralı" unvanını ("Funan" adı khmer dilindeki "phnom" dağ, sözcüğünün çince karşılığıdır) alan hükümdarlar Hindistan -büyük ölçüde hindulaşmışlardı- ve Çin ile karşılıklı ilişkiler kurdular.

Funan en parlak döneminde, Güney-doğu Asya'nın egemen gücüydü. Aralarında angkor sanatı üzerinde önemli etkileri olan Hint-İranlılar'ın da bulunduğu, Hindistan'dan gelen göçmenlerin katkılarıyla zenginleşen bu deniz krallığı, VI. yy.'ın ortasında, Orta Mekong'da kurulan yeni bir krallığın, Çın-La krallığı'nın baskısı altında parçalandı.

FUNARİA a. Orman açıklıklarında ve odun kömürü ocaklarının çevresinde öncü bitki örtüsü oluşturan yosun. (Kurak dönem geldiği zaman sapı kendi üstüne kıvrılarak topaklanır. Bil. a. *Funaria hygrometrica;* bryales takımı.)

FUNCHAL, Portekiz'e bağlı Madeira adasının merkezi; bir bağcılık ve şekerkamışı ekimi bölgesinde; 44 111 nüf. (1989). Güney kıyısındaki bir körfezde anfi biçiminde kurulmuş bir kenttir; Manuel üslubunda katedral (mobilya, ahşap kaplamalar). Müzeler. Güzel bahçeler. Uğrak limanı. Turizm merkezi.

FUNCK-BRENTANO (Théophile), fransız filozof ve toplumbilimci (Lüksemburg 1830 - Montfermeil 1906). 1870 savaşı'ndan sonra fransız vatandaşlığına geçti ve Paris'e yerleşti. Siyasal bilimler okulu'nda profesör oldu (1873). 1895'te Manevi bilimler özerk koleji'ni kurdu. Yapıtları: *les Sciences humaines: la philosophie* (İnsan bilimleri: felsefe) [1868], *la Pensée exacte en philosophie* (Felsefede kesin düşünce) [1869], *la Civilisation et ses lois* (Uygarlık ve yasaları) [1876], *Précis du droit des gens* (Kısa devletler hukuku) [A. Sorel ile birlikte, 1877], *les Sophistes grecs et les sophistes anglais contemporains* (Yunan sofistleri ve çağdaş ingiliz sofistleri) [1879], *les Sophistes allemands et les nihilistes russes* (Alman sofistleri ve rus nihilistleri) [1887], *la Politique* (Siyaset) [1892], *la Science sociale; Morale politique* (Sosyal bilim; siyasal ahlak) [1897], *les Sophistes français et la révolution européenne* (Fransız sofistleri ve Avrupa devrimi) [1905].

FUNCK-BRENTANO (Frantz), fransız tarihçi (Münsbach şatosu, Lüksemburg, 1862 - Paris 1947). Paris Arsenal kitaplığı müdürlüğüne getirildi, Bastille'in arşiv kataloğunu düzenledi (1892-1895). Tarihsel konularda birçok yapıt yazdı. Bunlardan başlıcaları şunlardır: *Légendes et archives de la Bastille* (Bastille'in efsane ve arşivleri) [1898]; *le Drame des poisons* (Zehirler dramı) [1899]; *l'Affaire du collier* (Kolye olayı) [1901]; *l'Ancienne France: le roi* (Eski Fransa: kral) [1912].

FUND ya da **FUNT** a. (alm. *pfund*). Esk. sil. Topların büyüklüğünü göstermek üzere, barut hakkını belirtmekte kullanılan ölçü birimi. (Bu ölçü Almanlar'da 1,2357 libre [517,850 g], Avusturyalılar'da 1,0311 libreydi [515,55 g].)

FUNDA a. Kurak yerlerde yetişen ve dip kısmı odunsu olan çalı. (Bil. a. *erica;* 400 kadar tür; fundagiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Bahç. *Funda toprağı*, değişik oranda silisli kum ve kısmen çürümüş organik funda kırıntılarından oluşan toprak. (Asit bir tepkime veren bu toprak kireçli topraklardan hoşlanmayan birçok bitki için uygundur: ortanca, kamelya, acelya, vb.)

—ANSİKL. Fundanın yaprakları küçük, iğnemsi, genellikle halkavari dizilidir; genellikle sarkık olan çiçekler küçük çan biçiminde, meyveleri kapsül halindedir.

Çok sayıdaki funda türü süs bitkisi olarak yetiştirilir; bunlardan gök funda *(Erica cinerea)*, Cap kökenli diğer fundalar çok zariftir ve çok kullanılır; ayrıca birçok melez fundalar apartmanların ve kış bahçelerinin bezenmesinde kullanılır. Kimi yerlerde funda türleri çit ve süpürge yapımına yarar. Ağaç funda *(Erica arborea)* türünün, koyu kırmızı renkteki köklerinden pipo yapılır. Gök funda, idrar yolları için, idrar artırıcı ve antiseptiktir.

Türkiye'de geniş maki toplulukları içinde ağaç funda *(Erica arborea)*, pembe çiçekli funda *(E. Nerticielata)* bulunur.

FUNDA → FUNDO.

FUNDAGİLLER a. Funda gibi, düzgün çiçekli, genellikle bitişiktaçyapraklı, çan ya da çıngırak biçiminde pembe, beyaz ya da yeşilimsi çiçekli ağaç ve ağaççıklar familyası. (Meyve genellikle kapsül biçiminde ve bazılarında [kocayemiş] üzümsüdür. Fundagiller yaklaşık olarak 2 000 türü kapsayan bir familyadır, başlıca cinsler: *erica, calluna, rhododendron, arbutus, gaultheria.* Bil. a. *ericaceae*).

—ANSİKL. Fundagillerde meyve genellikle kapsül biçiminde, ama kocayemiş ve avcıüzümü ağaçlarında üzümsü yumuşaklıktadır, yenebilir. Bazı cinsleri saksı bitkisi (funda ve açalya) ya da bahçe bitkisi (ormangülü) olarak bahçecilikte büyük önem taşır. Fundagiller asitli toprakları seven bitkilerdir.

FUNDALAR a. Funda ile benzeri bitkileri içeren çiçekli bitkiler takımı. (Bil. a. *ericales.*)

FUNDALIK a. **1.** Fundalarla, çalılarla kaplı yer. **—2.** Çam ormanlarının alt tabakasını oluşturan bitkilerin tümü. (Bunlar arasında fundalar, dikenli katırtırnakları, eğreltiler vb. yer alır.)

FUNDALIK a. Denizc. **1.** Fundo ederken demirin aniden zincir üzerine binerek kesmemesi için demirleme yerinin derinliği kadar güverteye çıkarılıp istif edilen zincir payı. **—2.** Gemilerde güverte temizliğinde kullanılan çalı süpürgesi.

Fundamenta, Türkler'in dil ve edebiyatlarını inceleyen bilimsel yapıt (1956 -1965). Asıl adı *Philologia Turcicae fundamenta* (Türk filolojisi temel kitabı). Fransız türkolog Prof. Dr. Jean Deny'nin başkanlığında oluşturulan Uluslararası doğubilimciler birliği, UNESCO aracılığıyla Felsefe ve insanlık bilimleri konseyi'nden, Danimarka' Krallık bilimler akademisi'nden ve Mainz Bilimler akademisi vb.'den yardım sağladı. Türk ve yabancı türkologların almanca, fransızca incelemelerini derleyen yapıtın 1. cildi türk diliyle lehçelerini kapsar (1956). 2. ciltte Türkler'in yaşadıkları bütün bölgelerdeki tarihsel ve çağdaş edebiyatlar konu edinilir (1965).

FUNDAMENTALİSM a. Birinci Dünya savaşı sırasında ABD'de gelişen protestan kökenli tanrıbilimsel akım.

—ANSİKL. Fundamentalismin kökeni, 1910-1918 arasında, hıristiyanlığın temel öğretilerine ilişkin broşürlerin yayımlanmasına dayanır. Fundamentalism Kutsal Yazılar'ın yalnızca sözsel esine dayanan sözcüğü sözcüğüne anlamını kabul eder, bilimsel ya da tarihsel tüm yorumlara karşı çıkar ve yaratımcılık*a dayanır. Fundamentalism, modernizmin yoğun eleştirileriyle karşılaştı ve 1925'te, bir devlet okulunda evrim öğretisini okutan tennesseeli bir ilkokul öğretmenine karşı açılan dava sırasında, dünya çapında bir tartışmaya konu oldu. *World's Christian Fundamentals Association*, 1918 yılında ABD'de kurulmuştur.

FUNDASIÇANI a. Zool. Şili ve Peru'da yaşayan kemirici memeli. (Boy 16,5 cm, kuyruğu 10 cm'dir. Bil. a. *Ectodon degus;* sekizdişligiller familyası.)

FUNDATAVUĞU a. Zool. Avustralya'da yaşayan, uzunluğu 80 cm'yi bulabilen tavuksulardan bir kuş. (Bil. a. *Catheturus lathami;* iriayaklıgiller familyası.)

FUNDO ya da **FUNDA** ünl. (ital. *fónda*'dan). Denizc. Demir at komutu. || *Fundo etmek*, demir atmak, demirlemek.

FUNDUK a. (ar. sözc.). Arap ülkelerinde tüccarlara özgü ambar ve konukevi.

FUNDUKİSTAN, Afganistan'da arkeolojik sit. Gurbent vadisinin güneyinde, Kâbil'e 111 km uzaklıkta (Pervan ili), Bamiyan yolu kıyısındadır. Bir buddha dağ manastırının kalıntıları. Kurutulmuş ve boyanmış topraktan bezemeler gupta sonrası Hintliler'in etkilerini taşır ve Sasaniler tarafından iranlılaştırılmış (VII. yy. dolayları) türkişahı prenslerinin kostümlerinde yerel

bir gerçekçilik görülür. Birçok parça ve heykel, Paris'te Guimet müzesi'ndedir.

FUNDUS a. (taşınmaz mal anlamına gelen lat. sözc.). Rom. huk. İmparatora, Kilise'ye ya da özel bir kişiye ait kır malikânesi. (Doğu Roma'da, sonraki komünlerin ve yerleşim birimlerinin nüvesini *fundus*'lar oluşturmuştu.)

FUNDUS a. (lat. *fundus*, dip). Anat. Torbamsı bir organın geniş bölümü. (*Mide fundusu* diyaframın tam altına denk düşen mide büyük tümseğinin olduğu yerdir. || *Fundus bezleri*, mide mukozasında bulunan ve midenin klorohidropepsin salgısını yapan bezler.

FUNDY koyu, ABD'nin (Maine) kuzeyinde ve Kanada'da (New Brunswick ve Nova Scotia) koy, dünyada en büyük gel-git genliği (yaklş. 22 m) burada görülür. Kıyı çoğunlukla yalıyarlarla çevrilidir (New Brunswick'te ulusal park).

FUNÈS (Louis DE), fransız sinema ve tiyatro oyuncusu (Courbevoie 1914 - Nantes 1983). Çeşitli kabarelerde çalıştıktan ve 1945'lerden 60'lara değin ikinci plandaki rolleri başarıyla canlandırdıktan sonra, *Pouic-Pouic* (Jean Girault, 1963) ve *Gendarme de Saint-Tropez* (J. Girault, 1964) filmleriyle üne kavuştu ve fransız sinemasının en tanınmış komedi oyuncusu oldu. Başlıca filmleri: *Fantomas* (A. Hunebelle) [1964], *Belalı tatil* (Le Corniaud) [Gérard Oury, 1965], *Şahane oyun* (La Grande Vadrouille) [Gérard Oury, 1966], *Cici damat* (Le gendarme se marie) [Jean Girault, 1968], *Ah bu patronlar* (Oscar) [Édouard Molinaro, 1967], *Karımın dedesi* (Hibernatus) [É. Molinaro, 1969], *Büyük soytarı* (La Folie des grandeurs) [Gérard Oury, 1971], *Papaz kaçtı* (Les Aventures de Rabbi Jacob) [Gérard Oury, 1973], *Çılgın hayat* (la Zizanie) [Claude Zidi, 1977], *Süper jandarma* (Les Gendarmes et les gendarmettes) [Jean Girault, 1981], *La Soupe aux choux* (Jean Girault, 1982).

FUNGİA a. (lat. *fungus*, mantar'dan). Çok sayıda ışınsı bölmeden oluşan, tropikal denizlerde bir yere tutunup yaşayan büyük polip cinsi. (Bir sapla bir yere tutunan larva, yumurtadan çıkar. Bu saplı larvadan, her biri kendi kireç iskeletini salgılayan 3 ya da 4 denizgülü koparak ayrılır. *Fungia*'ların fosil biçimleri Oligosen devri'nden bu yana bilinmektedir. *Actinaria* takımı, *Hexacorallia* öbeği.)

FUNGİ İMPERFECTİ a. (basit mantarlar anlamında lat. sözc.). Yalnız eşeysel olmayan formları (asklarla bazitlerden başka) bilinen mantarlar. (Eşanl. ADELOMİSET, BASİT MANTARLAR, DEUTEROMYCETES.)

FUNGİSİT a. (fr. *fongicide*'den). Der. hast. Mikozlara neden olan mantarları yok eden ilaç. (Eşanl. FONJİSİT.)
—Ormanc. ve Tarım. Mantar hastalıklarıyla mücadele etmeye ya da bitkiyi ve odunu çürütücü ve süngerleştirici mantarların saldırısından korumaya yarayan madde. (Fungisit olarak kullanılan başlıca maddeler şunlardır: kükürt, bakır [ve bileşikleri], çeşitli organik maddeler [karbamatlar, benzen türevleri, kinon türevleri, ftalik asit türevleri, vb.].)

FUNGİSTATİK sıf. (fr. *fongistatique*' ten; yun. *fungus*, mantar ve *statos*, durağan). Der. hast. Mantarları öldürmeyen, ama büyümelerini engelleyen nesnelere denir. (Eşanl. FONJİSTATİK.)
◆ a. Fungistatik madde.

FUNİCULİNA a. (lat. *funiculus*, şerit, iplik'ten). *Pennatulida* takımının *Octocorallia* öbeğinden knidlileri içeren cins. (Topluluklar halinde yaşayan *Funiculina*'ların polipleri 1 m'den uzun, esnek, boynuzsu bir sapın ucunda bulunur. *Funiculina*' lar 40 ila 500 m derinlikte gerçek "çayırlar" oluştururlar.) [Eşanl. VİRGULARİA.]

FUNK a. (amerikanca *funk*, pis koku). 1970'lerin başında James Brown, Sly Stone ve Stevie Wonder'ın oluşturduğu zencilere özgü rock üslubu. (Sert ve yakıcı bir ritim, vınlayan bir bas ve çoğunlukla ikili davula dayanan funk, 1970'lerin sonunda amerikalı Zenciler'in en sevdiği müzik türlerinden biri oldu. Cazrock ve disko, funktan büyük ölçüde yararlandı, new wave ile [Talking Heads, İan Dury] bu üsluptan çok etkilendi. Başlıca funk toplulukları şunlardır: Funkadelic, Parliament ve Commodores.)
◆ sıf. Funka ilişkin.

FUNK (Hans), isviçreli vitray ressamı (Zürich 1470'e doğr - *ay. y.* ? 1539 ya da 1540), 1510 - 1520'ye doğru etkinlik gösterdi. N. Manuel Deutsch tarzında çalıştı ve Rönesans üslubunu öğrenmeye girişti. Wettingen manastırı'nda, Mulhouse (1512) ve Lozan Belediye saraylarında çalışmaları vardır (*Tımar sahipleri* dizisi, bayrak taşıyan kişilerin betimlendiği vitraylar).

FUNK (Casimir), polonya asıllı amerikalı biyokimyacı (Varşova 1884 - Albany, New York, 1967). Avrupa'da inceleme ve araştırma yaptıktan sonra 1915'te ABD' ye yerleşti. Vitaminler üzerine araştırmaları başlatan (1912) Funk, özellikle beriberiye karşı kullanılan B_1 vitaminini yalıttı (1926).

FUNK (Walther), alman iktisatçı ve maliyeci (Trakehnen, Doğu Prusya, 1890 - Düsseldorf 1960). Maliye uzmanıydı, Nasyonal sosyalist parti iktidara gelince partinin mali danışmanı oldu. Berliner Börsen-Zeitung gazetesinin başyazarıydı, 1933'te, Hitler tarafından, Goebbels'in emrinde Propaganda bakanlığı müsteşarlığına getirildi. Hitler ile anlaşmazlığa düşen Schacht'ın yerine Reich'ın iktisat bakanı oldu (kasım 1937). Ocak 1939'da, Reichsbank başkanlığına atandı. Nürnberg mahkemesi'nde, Reich III'ün saldırgan siyasetini desteklemekle suçlanarak ömür boyu hapse mahkûm edildi, ancak 1957'de serbest bırakıldı.

FUNKİA a. Bot. HOSTA'nın eşanlamlısı.

FUNKTOR a. (ing. *functor*). Ceb. *Eşdeğişen funktor*, bir C kategorisinden, bir C' kategorisi içine tanımlı F uygulaması; bu uygulamayla, C nin her A nesnesine C'nün bir A'=F(A) nesnesi ve C nin, A dan B içine tanımlı her *f* eşyapı uygulamasına F(A) dan F(B) içine, F(*f*) biçiminde yazılan bir eşyapı uygulaması eşlik eder. [F(*f*) nin, F(B) den F(A) içine tanımlı olması halinde, *karşıdeğişen funktor* denir.]

FUNKY sıf. (amer. arg. *funky; funk*, "pis-koku"dan). *Funky caz*, müziğe yeni bir ruh katmak için köklere (blues'a ve gospel'a) dönüşü gerekli gören zenci müzikçilerin cool caza tepki olarak 1950'lerin ikinci yarısında oluşturdukları caz üslubu. (Başlıca özellikleri sertlik ve içtenlik olan bu caz üslubunun önde gelen temsilcileri şunlardır: davulcu Art Blakey ve onun Jazz Messengers adlı topluluğu, piyanocu Horace Siver ve saksofoncu Julian Cannonball Adderley.) [Eşanl. SOUL CAZ.]

FU NOİLER, Laos'ta (Fong Sali) Tibet-Birman kökenli oldukları sanılan, yaklaşık 8 000 nüfuslu halk. Ray üzerinde tarım yapan yarı yerleşik dağlılar olan Fu Noiler hayvan yetiştirir ve kazıklar üzerine yapılmış evlerde yaşarlar. Buddhacı ve animist inançları korumuşlardır. Giderek daha yerleşik duruma gelmekte ve Taylar içinde erimektedirler.

FUNORİ a. (jap. *funori*). Japonya' da *gloiopeltis* cinsi suyosunlarından çıkarılan ye kumaşların aprelenmesinde kullanılan jeloz.

FUNT → FUND.

FUNTUMİA a. (başlıca türünün yerel adı *ofuntum*'dan). Bir türünden kauçuk elde edilen ağaç. (Zakkumgiller familyası.)
—ANSİKL. Gine ve Kamerun'da yetişen *Funtumia elastica* 20-30 m yüksekliğinde bir ağaçtır, çok kaliteli bir kauçuk verir. Fildişi Kıyısı'nda önemli bir orman zenginliğidir; orada *ofuntum, pe, tve* adlarıyla bilinir. Kauçuğu elde etmek için ağaç bir çeşit borulu bıçakla çentilir ve gövdede yaralar açılır; çentik yerleri tümüyle balık iskeletini andırır. Funtumianın ikinci bir türü (*F. africana)* visin içeren yapışkan bir macun verir; bu ağacın yumuşak ve beyaz odunu su kabı ve mutfak eşyası yapımında kullanılır.

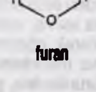
FUNYA a. Sil. Patlayıcı bir bileşik içeren ve barut hakkını ateşlemeye yarayan kapsül.
—ANSİKL. Sil. 1847'de Dambry'nin bulduğu *sürtünmeli funyalar*'da, bir pürtük*'ün sürtünmesi sonucu patlayıcı bileşim ateşleniyordu. *Çarpmalı funyalar*' da, horozun çarptığı kapsül, az miktardaki kara barutu, bu da sevk barutunun ateşlenmesini sağlıyordu. Elektrikli funyaların kapsülü, elektrikli bir ateşleyicidir. Funya, namlunun kuyruk takımının merkezindeki falya kanalına yerleştirilir.

FUOCO (Maria BRAMBİLLA, **Sofia** —denir), italyan kadın dansçı (Milano 1830-Carate Lario, Como, 1916). Carlo Blasis' in öğrencisi. Sahneye ilk kez 15 yaşındayken *Giselle*'de çıktı. İki yıl sonra Paris Operası'na girdi. Güçlü pointe'leri ve hızlı hareketleriyle ünlüdür. Jules Perrot'nun balesi *Catarina, ya da Haydutun kızı*'nda büyük başarı kazandı.

FUORN geçidi → OFEN geçidi.

FUR DİLİ a. Sudan'da Darfur yöresinde konuşulan nil sahra dili.

FURAN a. (fr. *furanne; furfurane*'dan). Org. kim. **1.** Formülü C_4H_4O olan oksijenli, ayrıkhalkalı bileşik. (Eşanl. OKSOL.) **—2.** Ornatmayla bundan türetilen bileşiklerin genel adı. (Furan, 31°C'ta kaynayan renksiz bir sıvıdır; geçmişte olduğu gibi günümüzde de *furfural*'dan elde edilir ve adını da bu bileşikten alır. Elektroncul tepkimelerde, benzenden çok daha tepkin olan ve üstelik eşlenik dienlerinkine benzer özellikler içeren aromatik bir bileşiktir [çınlama enerjisi: 16 kcal/mol]. Kolayca katılma tepkimelerine [örneğin dien bireşimi] girer.)

furan

—Polim. *Furan reçinesi*, fenolun, furfural ya da furfuril alkolle verdiği yoğuşma tepkimesi sonunda elde edilen reçine. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Polim. Furan reçineleri, genellikle gözenekli, lifli, bitkisel ya da anorganik maddelere kolayca emdirilen, akışmazlığı düşük polimerlerdir; bu maddeler, ağlaşık bir yapı kazandıktan sonra asit, alkali ve çözücülere karşı yüksek bir dayanım gösterir. Genellikle fenoplastların özelliklerini değiştirmede kullanılır. Üstün yapışma özelliklerinden dolayı furanlardan ayrıca, aşındırıcı taşlama taşları ile dökümcülükte maça yapımında bağlayıcı olarak yararlanılır.

FURANOZ a. (fr. *furannose*). Org. kim. Ozların halkalı izomerleri olan yarıasetallerin genel adı; bu bileşiklerin halkası 5'li bir zincir içerir ve furandan türer. (Früktoz ve riboz, normal olarak furanoz biçiminde görülür.)

Roland-Ziolo

Fundukistan
bodhisattva Avalokiteşvara duvar resmi, VII. yy.
Afganistan Ulusal müzesi, Kâbil

Roland-Ziolo

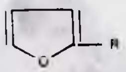

Fundukistan
oturan Devata
çokrenkli pişmiş toprak, VII. yy.
Afganistan Ulusal müzesi, Kâbil

S.N.C.-İmperia-J.-L. Passek kol.

Louis de Funès
Gérard Oury'nin *Papaz kaçtı* adlı filminin bir sahnesinde (1973)

furfural R = CHO
furfurilamin R = CH_2NH_2
furfuril alkol R = CH_2OH
α-furoyik asit R = CO_2H

FURCRAEA a. (fransız kimyacı F. de *Fourcroy*'nın adından). Görünüşüyle agava çok benzeyen etli sulu bitki. (Amerika'nın sıcak bölgelerinde yetişen yirmi kadar türü vardır; güzelhatunçiçeğigiller familyası. *Furcraea gigantea* türünden ip yapımında kullanılan ve Mauritius keneviri de denen lifler elde edilir.) [Eşanl. FOURCROYA.]

FURETIÈRE (Antoine), fransız yazar (Paris 1619 - *ay. y.* 1688). Aşk şiirleri ve kaba güldürüler yazdı. *Roman bourgeois* (1666) adlı yapıtında yargıçları, avukatları anlattı. *Essai d'un dictionnaire universel* (Bir evrensel sözlük denemesi) [1684] adlı sözlüğünün yayımlanması üzerine 1662'de girdiği Fransız akademisi'nden atıldı.

FURFENOREKS a. (fr. *furfénorex*). Eczc. Doygunluk merkezini etkileyen sentetik ilaç. (Şişmanlık tedavisinde, perhizin yanı sıra, yardımcı ilaç olarak kullanılır. Kullanılışı kapsül şeklinde olup tıbbi gözetim altında yapılmalıdır.)

FURFURAL a. (fr. *furfural;* lat. *furfur,* tane kabuğu, kepek'ten). Org. kim. Formülü $C_5H_4O_2$ olan ve furandan türeyen aldehit. (Eşanl. FURFUROL [eski], FURFURALDEHİT.)
—ANSİKL. Furfural, pentozlar ile bunların çoğul yoğuşma ürünleri olan ve buğday kepeği, yulaf kavuzu, mısır koçanı vb.'de bulunan pentozanların asit ortamda ısıtılması sonucu elde edilir. 162°C'ta kaynayan renksiz bir sıvıdır; suda az çözünür, zehirliliği görelidir. Kokusu, aynı kimyasal özellikleri taşıdığı benzaldehitinkini andırır. Boyarmadde, eczacılık ürünleri ve reçinelerin (fenollerle yoğuşturularak) bireşiminde kullanıldığı gibi, petrol arıtımında seçimli çözücü olarak yararlanılır.

FURFURALDEHİT a. (fr. *furfuraldéhyde*). Org. kim. FURFURAL'ın eşanlamlısı.

FURFURAN a. (fr. *furfurane*). Org. kim. FURAN'ın eski adı.

> **FURFURİL-** (fr. *furfuryle*). Org. kim. Bir molekülde, furfuril kökünün varlığını gösteren önek.

FURFURİL a. (fr. *furfuryle*). Org. kim. Formülü $C_4H_3O—CH_2$ olan birdeğerli kök; furfuril alkilden OH grubunun ayrılması sonucu oluşur. ‖ *Furfuril alkol,* formülü $C_4H_3O—CH_2OH$ olan alkol; furfuralın indirgenmesi sonucu elde edilir ve 169°C'ta kaynar; benzil alkolle hemen hemen aynı kimyasal özellikleri taşır.
—Polim. *Furfuril reçinesi,* çeşitli akışmazlık derecelerinde bir seri polimere dönüştürmek üzere sıcakta, asit eşitliğinde işlenmiş furfuril alkolden elde edilen reçine; bu polimerler, daha sonra, asit ya da ısıl işlemle sertleştirilerek çözünmez duruma getirilir. (Eylemsiz maddeler karıştırılarak hazırlanan bu ürünlerden, gerek yükseltgen olmayan derişik asitlere, gerekse sıcak ve kuvvetli bazlara karşı çok dayanımlı kaplamalar elde edilir. Yapıştırıcı olarak kullanılan bu malzemelerden aynı zamanda yüksek dayanımlı çimentoların, kaplamaların, emdirme maddelerinin üretiminde yararlanılır.)

FURFURİLAMİN a. (fr. *furfurylamine*). Org. kim. Formülü C_5H_7NO olan amin; OH grubunun yerine NH_2 grubunun geçmesiyle furfuril alkolden türer.

FURFURİLİDEN a. (fr. *furfurylidène*). Org. kim. Formülü $C_4H_3O—CH$ olan ikideğerli kök; furfuraldaki CO grubundan oksijen atomunun ayrılmasıyla türer.

FURFUROL a. (fr. *furfurol*). Org. kim. FURFURAL'ın eski eşanlamlısı.

FURGAÇ (Ahmet İzzet) → AHMET İZZET PAŞA.

FURGON a. (fr. *fourgon*). Hayvan, mobilya, bagaj vb. taşımak için kullanılan uzun ve kapalı araba.
—Dy. Bagaj, ekspres gönderi ve otomobil taşımak için bir yolcu trenine bağlanan yük vagonu (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Dy. Furgon genellikle üstü kapalı bir taşıttır; yolcuların tren içindeki dolaşımını engellemek için trenin önüne ya da arkasına bağlanır. Bununla birlikte çağdaş furgonların birçoğu ara geçitlerle donatıldığından katarın herhangi bir yerine yerleştirilebilir. Bir furgonun tüm hacmine gereksinim olmadığında, bir yük kompartımanı ve bir yolcu kompartımanı içeren karma vagonlardan yararlanılır.
Metal vagon yapımı yaygınlaşmadan önce, furgonlar, beklenmedik bir çarpışmanın sonuçlarını önlemek için çarpma taşıtı biçiminde de kullanılıyordu. Bu amaçla lokomotif tenderi ile ilk yolcu vagonu arasına bir furgon ekleniyordu. Ayrıca yük trenlerinde yardımcı personelin kullandığı bir ya da birçok furgon vardı.

FURİAE. Rom. mit. Romalı cehennem tanrıçaları, kısa sürede Erinyes* ile özdeşleştirildiler.

FURİANTA a. (çekçe *furiant*'tan). A. Dvořák ve B. Smetana'nın da kullandığı, canlı ve coşkulu bir çek halk dansı ve bu dansın müziği.

> **FURİL-** (fr. *furyl-*). Org. kim. Bir molekülde furil kökünün varlığını gösteren önek.

FURİL a. (fr. *furyle*). Org. kim. Formülü C_4H_3O olan birdeğerli kök; furandan, bir hidrojen atomunun ayrılmasıyla türer ve furfuril alkol, furfural, furfurilamin ile furoyik asitte bulunur.

FURİNİ (Francesco), italyan ressam (Floransa 1600'e doğr. -*ay. y.* 1646). D. Cresti'nin, daha sonra Giovanni Bilivert ile Matteo Rosselli'nin öğrencisi oldu. Biçimleri kuşatan ve incelikli, hatta dekadan bir duyarlığı dışavuran ince bir sfumato geliştirdi. Mitolojiden alınmış erotik figürlerle ünlendi (*İla ile nympheler,* Pitti sarayı; *Kirke,* Epinal).

FURİOSO sıf. (ital. *furioso,* öfkeli). Müz. Sert, öfkeli karakterde olan: *Allegro furioso.*

FURİPTERİDAE a. Zool. ÖFKELİYARASAGİLLER familyasının bilimsel adı.

FURİUS CAMİLLUS (Marcus), romalı general (V. yy. sonu - İ.Ö. 365 ?). 401'den 381'e kadar, altı kez konsül yetkilerine sahip askeri tribunusluk görevine getirildi, 396'da diktatör oldu. Özellikle Etrüskler'e karşı yapılan savaşlarda başarı kazandı; askerlerini surların içine sızdırarak Veii kalesini ele geçirmeyi başardı. 394'te Falisci halkıyla barış imzaladı, daha sonra Aequi, Hernici ve Volsci (389) halklarına karşı yapılan savaşları yönetti. Roma ordusunu güçlendirdi ve Capitolium'u güçlü surlarla donattı. Yaşamöyküsü kısmen efsanelere dayanır.

FURİUS CAMİLLUS (Lucius), romalı general (İ.Ö. IV. yy.). Camillus'un oğlu. 350'de diktatör, 349'da konsül ve 345'te yeniden diktatör oldu. Latinler'in donanmasını batırdıktan sonra 338'de Antium'u aldı. Düşman gemilerinin mahmuzlarını *(rostra)* Roma'ya taşıtarak söylev tribününü bunlarla süsletti; bu tarihten sonra tribünlere *Rostrum* dendi.

FURİUS CAMİLLUS (Marcus), Afrika prokonsülü (öl. İ.S. I. yy.). Tiberius döneminde Tacfarinas'a bağlı Numidialılar'ı yendi.

FURKA a. Zool. ÇATAL'ın eşanlamlısı.

FURKA geçidi, İsviçre Alpleri'nde geçit, yukarı Rhône ve Urseren (Reuss) vadileri arasında; 2 431 m. Ulaşıma elverişli yol. 1 370 m yükseltide yapılmış, 15 442 m uzunluğunda demiryolu tüneli (1982'de açıldı).

FURKAN a. (ar. *furkān*). *Esk.* **1.** İyiyle kötüyü, doğruyla yanlışı ayırt etmeyi öğreten her şey. —**2.** Kuran. (Bu kullanımda büyük harfle yazılır.)
—ANSİKL. İsl. Kuran'da genellikle peygamberlere indirilmiş kitaplar için kullanıldığı gibi Bakara (II, 185) ve Furkan (XXV, 1) surelerinde Kuran'ın bir adı olarak da geçer. İslam inancına göre, Allah Kuran'da en doğru ve değişmez hükümleri eksiksiz olarak bildirmiştir. Bu hükümleriyle Kuran, doğruyu yanlıştan, haklıyı haksızdan, iyiyi kötüden ayırt eden şaşmaz bir kaynaktır. Tefsir ve kelam gibi islam bilimlerinde Kuran'ın bir adının da Furkan olduğu belirtilir.

Furkan suresi, Kuran'ın 23. suresi. 77 ayettir. Mekke'de inmiştir. Adını, doğruyu yanlıştan ayıran anlamına, ilk ayette geçen *furkan* sözcüğünden alır. Sure, Allah'ın yüceliğini, evreni O'nun yönettiğini, O'nun tüm işlerinde ortaksız olduğunu ve her şeyi bir düzen ve ölçü içinde yarattığını belirten ayetlerle başlar. Surede, Allah'tan başka tanrı edinenler, bu yanlış inançları ve temelsizlikleri nedeniyle kınanır ve böylelerinin ahirette uğrayacakları azap ile ilgili bilgi verilir. Allah'ın gücünün üstünlüğünün örnekleriyle anlatıldığı surenin son ayetleri, islam ahlakının bir özeti niteliğini taşır. Bu ayetlere göre, müslüman, alçakgönüllüdür, kendisine sataşanlara bile uysal davranır. Geceleri ibadet eder ve Allah'ın kendisini cehennem azabından korumasını diler. Müslüman, harcamalarında orta ve dengeli davranır, Allah'tan başkasına kulluk etmez, haksız yere cana kıymaz, zina ve yalancı tanıklık etmez, Allah'tan iyi eş ve hayırlı evlat diler.

FURLANA a. (ital. *furlana, friulano*'nun lehçesel biçimi, *Friuli*'den). Friuli'ye özgü iki zamanlı (6/4'lük ya da 6/8'lik) dans ve bu dansın müziği.
—ANSİKL. Bir ya da birçok çift tarafından yapılan furlana, çok şen ve sevilen şarkılı bir danstı. Bunun bir türü, XVII. yy. başlarında venedikli gondolcular tarafından oynanırdı. Fransa'ya sıçrayınca soylu danslar arasına girdi; 1700'de Feuillet tarafından yayımlanan Pécourt'un *Recueil de contredanses* başlıklı derlemesinde ve Pierre Rameau'nun *Méthode d'écrire les danses* (Dansları yazma yöntemi) [1725] adlı yapıtında yer aldı. XVIII. yy.'da Couperin, Campra, Telemann ve Bach (*do majör orkestra süiti*), jig gibi furlanayı da kullandı.

FURLANİ (Enrico), italyan piyanocu ve besteci (1870 ? - 1940 ?). Piyano için *Toccata* başlıklı yapıtıyla Paris Uluslararası beste yarışması'nda birincilik kazandı (1886). İkinci meşrutiyet'ten önce Türkiye'ye geldi ve uzun yıllar İstanbul'da yaşadı. Meclisi mebusan'a ithaf ettiği *Hürriyet marşı*'ndan sonra *Türk marşı, Türk rapsodisi* gibi orkestra yapıtları besteledi; *Ayın ondördü* ve *Bebek* adlı türküleri armonize etti. *Milli ün* başlıklı marşını, ilk kez Dolmabahçe sarayı'nda Atatürk'ün huzurunda kendisi seslendirdi (1932).

FURLONG a. (ing. sözc.). Ölçbil. 220 yardaya, yani 200 m'ye eşit anglosakson uzunluk birimi.

FURMANOV (Dmitriy Andreyeviç), rus yazar (Sereda, bugün Furmanov, Kostroma ili, 1891 - Moskova 1926). Ordu komiseriydi. Hikâyelerinde *Çapayev*'in kahraman kişiliğini (1923) ve Türkistan İç savaşı'nı anlattı (*Miyatej,* 1925).

FURNACIYEV (Nikola Yordanov), bulgar şair (Pazarcık 1903 - Sofya 1968). İlk kitaplarında (*Proleten vyatır,* 1925; *Dıga,* 1928) hem 1923 ayaklanmasının bastırılışından sonra gelen baskı döneminin yılgınlığı ve dönemin boğucu ortamı, hem de daha aydınlık bir gelecek özlemi sezilir; özellikle 1944'ten sonra yayımladığı yapıtlarında bu umut açıkça kendini duyurur: *Po pıtiştata ti vırvyah* (1958); *Slıntze nad planinite* (1961).

FURNARİİDAE a. Zool. ÇÖMLEKÇİKUŞUGİLLER familyasının bilimsel adı.

FURNAS, Brezilya'da yöre, yukarı rio Grande (Minas Gerais) kıyısında. Önemli hidroelektrik tesis.

FURNEAUX adaları, Tasmanya'ya bağlı takımada, Bass boğazının doğu girişinde; 2 072 km²; 970 nüf. İngiliz gemici Tobias Furneaux'nun (1735-1781) bulduğu bu takımadanın başlıca adaları Flinders, Barren ve Clarke'dir. Koyun yetiştiriciliği.

FURNES → VEURNE.

FURNESS, İngiltere'nin kuzey-batı'sında yönetim bölümü, Cumbria yönetim bölgesinde. Başlıca kenti *Barrow-in-Furness.* Cumberland kütlesinin (ya da Cumbria) Morecambe körfeziyle Windermere gölü arasında kalan bir parçasıdır. Yörede çıkarılan maden filizi, XIX. yy.'da bir demir -çelik sanayisini başlattı (daha sonra ortadan kalktı). Yaklaşık yüzyıldır, büyük bir tersane iktisadi yaşama egemendir (Royal Navy'nin nükleer denizaltılarının yapımı); ne var ki, son yıllarda sanayide çeşitlenme gözlenmektedir (ecza maddeleri, kâğıt, ayakkabı). 1127'de benedikten manastırı olarak kurulan, 1148'de Cieaux tarikatına bağlanan Furness Abbey'in gotik kalıntıları.

FURNİ ya da **PHURNOİ,** türkçe **Fornoz,** Ege denizi'nde (Sisam *nomos*'u) ada, Sisam ile İkaria arasında.

FURNİVALL (Frederick James), ingiliz filolog ve bilgin (Edham, Surrey, 1825 - Londra 1910). İşçi üniversitesinin (1854) kurulmasına ve *Oxford English Dictionary*'nin (Oxford ingilizce sözlüğü) [1861] yayımlanmasına ön ayak oldu. Birçok Ortaçağ bilim adamının (Percy, Chaucer, Caxton, Graal) yapıtlarını yayımladı ve ilk ortak araştırma gruplarını oluşturdu.

FURO a. (fr. *fourreau*). Fransa'da XVIII. yy.'da çocukların ve genç kızların giydiği tek parça kuyruksuz giysi. || Vücudu saran elbise. || Şeffat bir elbisenin altına giyilen dar ya da vücudu saran giysi.

FUROKROMON a. (fr. *furochromone*). Org. kim. Formülü $C_{11}H_6O_3$ olan ayrıkhalkalı bileşik; bu bileşiğin iskeletine, rotenon ile kellin gibi kimi doğal maddelerde rastlanır.

FUROKUMARİN a. (fr. *furocoumarine*). Org. kim. Formülü $C_{11}H_6O_3$ olan ayrıkhalkalı bileşik; iskeletine, bergapten gibi kimi doğal maddelerde rastlanır.

FUROSEMİT a. (fr. *furosémide*'den). Su ve elektrolitlerin organizmadan hızla atılmasını sağlayan idrar söktürücü ilaç.
—ANSİKL. Furosemit, klorürün geri emilmesini Henle kıvrımının çıkan kolu boyunca engeller. Komprime biçiminde ağız yoluyla ödemlerin ve tansiyon yüksekliğinin tedavisinde, iğne olarak kan basıncının ani yükselmesi, şiddetli sodyum birikimi ve akut akciğer ödemi hallerinde kullanılır.

FUROYİK sıf. (fr. *furoïque*). Org. kim. *Furoyik asit,* formülü $C_5H_4O_3$ olan ve furandan türeyen asit. (α ve β biçiminde iki izomerinin bulunmasına karşın, yalnız α -furoyik asit önemlidir. Musik asidin ısıtılmasıyla elde edilir. Özellikleri bakımından benzoik aside çok benzer. Benzoik asit gibi, ısıtıldığında karboksil yitirir ve bu sırada furan meydana gelir.) [Eşanl. PİROMUSİK ASİT.]

FURPHY (Joseph), avustralyalı yazar (Yering, Yarra Glen yakınında, Victoria, 1843 - Claremont, Queensland, 1912). Kendi kendini yetiştirdi, kırsal kesimde çeşitli işlere girip çıktı. **Tom Collins** takma adıyla yayımladığı tek romanı olan *Such is Life* (1903) Avustralya romanının bir klasiği sayılır. Yapıt, Avustralya taşrasını dolaşan küçük bir memurun tuttuğu defterden rasgele seçilmiş alıntılardan oluşur. Bu anlatı tarzı, romana tutarlılığını veren karmaşık bir yapı gizler; yapıtta, köy yaşantısının titiz ve ayrıntılı bir betimlemesi yanında yaşama ilişkin felsefi düşünceler, siyaset, tarih ve edebiyat üstüne görüşler yer alır.

FURRER (Jonas), isviçreli devlet adamı (Winterthur 1805 - Bad Ragaz 1861). Federal meclis'te Zürich milletvekili olarak cizvitlerin ortadan kaldırılması gerektiğini savundu. Ancak Sonderbund sorununda uzlaştırıcı bir tavır aldı ve 1848 Federal anayasası'nın hazırlayıcılarından biri oldu. Kasım 1848'de ilk federal kurula üye seçildi, birçok kez Konfederasyon başkanlığını üstlendi.

FURRİNA, Roma'da Janiculum eteklerinde bulunan kutsal bir orman ve kaynak nymphe'si. Tapınağı daha sonra Suriye tanrıları kültüne ayrıldı.

FURRİNALİA, Antikçağ'da Roma'da 25 temmuz günü kutlanan ve Cumhuriyet'in sona ermesinden önce kaldırılan Furrina bayramını belirten latince sözcük.

FURŞ a. (fr. *fourche*, dirgen; lat. *furca*'dan). Bisikç. Bir bisiklette, bir motosiklette kadronun, ön tekerleği ve gidonu tutmaya yarayan bölümü; taşıta yön veren parçadır. (Eşanl. ÇATAL.)
—ANSİKL. Bisiklet türü ve araçta furş, ön tekerleğin dönmesine olanak veren, dengeyi ve yön vermeyi sağlayan bir çift bilyeli rulmanla kadroya bağlıdır. Bir bisikletin furşu, kadronun yön verme kovanına yerleştirilmiş çift rulmanı taşıyan haddelenmiş bir borudan, otomat çeliğinden ya da soğuk çekilmiş sactan yapılmış furş kafasından, uçları ön göbeği taşıyacak biçimde yarık iki kovandan oluşur.
Motosiklet furşunda zorunlu olarak (basitleştirilmiş kimi motorlu bisikletler dışında) bir askı düzeni bulunur. Başlıca iki çeşit askı düzeni kullanılır: biçim değiştiren koşutkenar askı düzeni; burada furş direksiyona dört küçük biyel ve kovanlar içinde dönen, askı düzenini taşıyan vidalı dört eksenle bağlıdır; bir de hemen hemen genellikle benimsenen teleskopik sistem vardır. Teleskopik sistemde furş, her biri birbiri içinde kayan iki eşmerkezli borudan oluşan ve askı düzeyinin esnek öğesini taşıyan bakışımlı iki öğeden oluşur. İki alt boru tekerlek ekseniyle birbirine bağlıdır, birbiri içinde kayan iki boru da yatay bir gergi çubuğuyla tekerleğin üstüne bağlıdır. Furşun tekerlek ekseniyle bağlantısı, basit teleskopik furşta doğrudan, kollu teleskopik furşlarda da küçük biyellerle gerçekleştirilebilir.

FURTA → FART FURT.

FURTADO (Celso), brezilyalı iktisatçı (Pombal, Paraíba eyaleti, 1920), kalkınma sorunları uzmanı. Brezilya Ulusal iktisadi kalkınma bankası'nı yönetti (1958-1961), iktisadi kalkınma işleriyle sorumlu devlet bakanı oldu (1962-63), Nordeste'nin kalkınması için kurulan örgütte önemli rol oynadı ve 1959'dan 1964'e kadar bu kurumu yönetti. 1964 olayları üzerine ülkesini terk ederek Avrupa'ya gitti ve öğretim üyeliği yaptı. Başlıca yapıtları: *Théorie du développement économique* (İktisadi kalkınma kuramı) [fr. çev., 1970], *l'Amérique latine* (Latin Amerika) [fr. çev., 1970].

FURTUN (Candeğer), türk seramik sanatçısı (İstanbul 1936). İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi yüksek seramik bölümü'nü bitirdi (1959). Çalışmalarını ABD' de sürdürdü (1961-1964). Yurtiçi ve yurtdışında pek çok kişisel sergi açtı, karma sergilere katıldı, ödül kazandı (1964 Devlet güzel sanatlar akademisi sanat ödülleri birincilik, 1967 Uluslararası beşinci seramik sergisi gümüş madalya).

FURTWÄNGLER (Adolf), alman arkeolog (Freiburg İm Breisgau 1854 - Atina 1907). Olympia kazılarına katıldı. Berlin müzeleri ve Münih gliptotelcinin yöneticiliğini yaptı. Önemli yapıtları: *Eros in der vasenmalerei* (Vazo resminde Eros) [1874], *Meisterwerke der griechischen Plastik* (Yunan plastik sanatının başyapıtları) [1893], *Die Antiken Gemmen* (Eski mücevherler) [1900].

FURTWÄNGLER (Wilhelm), alman orkestra yöneticisi (Berlin 1886 - Eberstein-burg, Baden-Baden, 1954). Öncekinin oğlu. Tüm sanatlara yeteneği vardı. Besteci olarak adını duyuramayınca, 1914'ten başlayarak kendini orkestra yöneticiliğine adadı. 1915-1920 arasında Mannheim Operası'nda, 1922-1945 arasında Leipzig'deki Gewandhaus'ta, 1947-1954 arasında da Viyana ve Berlin filarmoni orkestralarında şeflik yaptı. Kendi ülkesinde seçkin bir şef olarak tanındıktan sonra, çeşitli ülkelerde ünlü orkestraları yönetti; Nikisch ve Toscanini gibi, dünyanın en büyük şeflerinden biri sayıldı. Renkli ve çekici bir kişiliği olan Furtwängler, Beethoven, Brahms ve Bruckner'in yapıtlarını, olağanüstü bir tını ve anlatım yoğunluğu katarak yorumladı.

FURÛDE a. (fars. *furûde*). *Esk.* **1.** Cimrilik, pintilik. **—2.** Alçaklık.
◆ sıf. **1.** Cimri, hasis, pinti. **—2.** Alçak, rezil, aşağı.

FURUGİ, iranlı iki şairin ve bir gazetecinin mahlası. —MİRZA MUHAMMET İSFAHANİ (XVIII. yy.). Nisbesinden İsfahanlı olduğu anlaşılan şair, Afganistan emiri Timur Şah'a kapılanarak saray şairi oldu. —ABBAS MİRZA (Irak 1798 - Tahran 1858). Ailesinin gezide bulunduğu Irak'ta doğdu. Gençliğinde Mazerderan ve Kirman'ı gezdi. Kirman'da iken şiir yazmaya başladı. Önce Miskin, sonra sürekli olarak Furugi mahlasını kullandı. Yerleştiği Tahran'da çişti tarikatına girdi ve dünyadan el etek çekti. Özellikle gazelleri beğenilir ve XIX. yy. iran şiirinin öncülerinden sayılır. —MİRZA MUHAMMET HÜSEYİN, yazar, çevirmen ve gazeteci (İsfahan 1839 - Tahran 1896). Gençliğinde babasıyla birlikte Hindistan'a gitti. Dönüşünde bir süre Irak' ta kaldıktan sonra Tahran'a geldi. Ünlü gazeteci ve siyaset adamı Saniüddevle ve İtimatüssaltana'nın yönetimindeki basın yayın işlerini yürüten vezarette çalıştı. Zekâsı, elde ettiği parlak başarılar dolayısıyla kendisine Zukâ ül-mülk (ülkenin güneşi) unvanı verildi. Sarayda çeviri kurulu başkanlığı ve Siyasal bilimler okulu'nda müdürlük yaptı. Tahran'da haftalık Terbiyet dergisini çıkardı (1896). Batı dillerinden farsçaya birçok çevirisi olan oğlu Mirza Muhammet Ali Han da, döneminin ünlü kişilerindendir.

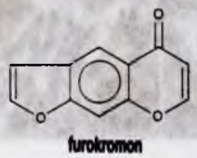
Furuhata göstergesi. Antropobiyol. Bir insanda, kıvrım (parmak izlerinin deseni) sayısıyla anafor sayısı oranının yüzle çarpımı.

FURUHJELM (Annie), finlandiyalı feminist (1859-1937). Halk partisi üyesiydi. Finlandiya'daki İsveç Feminist derneği'nin başkanlığını yaptı. Çeşitli dergilerde, bu arada Astra'da (1919'dan başlayarak) yazılar yazdı.

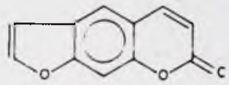
FURUŞ a. (ar. *firâş*'ın çoğl. *fürûş*). **1.** Esk. Döşemeler. **—2.** Mim. Dor üslubu saçaklıkta kornişlerin altına konulan yassı desteklerden her biri.
—ANSİKL. Yunan dor üslubunda furuş, ince ve dışarı doğru eğik bir öğedir; alt bölümü, belki de ahşap mimarlığındaki kamaların kalıntısı sayılabilecek *damlalar*'la bezenmiştir. Furuş, üçüzyivin üstünde yer alır ve onunla aynı genişliktedir (benzer bir furuş ya da bir yarım-furuş, metope eksenınde bulunur). Roma dor üslubunda furuş, yatay, yalnız üçüzyivler üstüne yerleştirilmiş, daha kalın ve destekçe*yi andıran bir öğe olabileceği gibi, furuşların yerini dişler de alabilir.

FURÛZ çoğl. a. (ar. *farz*'ın çoğl. *furûz*). *Esk.* Farzlar; yapılması, yerine getirilmesi gereken görevler.

FURYA a. (ital. *furia*). *Bir şey furyası,*

furokromon

furokumarin

Lipnitki-Roger-Viollet

Wilhelm Furtwängler (şubat 1949'da)

o şeyden çok miktarda bulunma, onun büyük boyutlara ulaşması durumu: *Balık furyası. Kitap furyası. İhbar furyası.*

FUSAFUNGİN a. (fr. *fusafungine*). Eczc. *Fusarium lateritium* kültürlerinin 437 sayılı çeşidinden elde edilen antibiyotik. (Gram pozitif mikroplar ve mantarlar üzerine bakterisit ve bakteriostatik etki gösterdiği gibi antiemflamatuar etkisi de vardır. Solunum yollarının bulaşıcı ve iltihaplı hastalıklarında aerosol halinde kullanılır.)

Rhône-Poulenc Agrochimie

mısır sapının dibinde fusariyoz

FUSAGASUGÁ, Kolombiya'da (Cundinamarca yönetim bölgesi) kent, Bogotá'nın G.-G.-B.'sında; 25 500 nüf.

FUSAHÂ çoğl. a. (ar. *fasîh*'in çoğl. *fuṣaḥā*). *Esk.* Fasihler, düzgün ve güzel bir biçimde konuşanlar.

FUSAİN a. (fr. *fusain*). Mad. oc. Kömür bileşiklerinden biri.
—ANSİKL. Mad. oc. Kömür katmanının içinde ağaç kömürünün lifli tozlarına benzer ince fusain yatakları bulunur; bu yataklar çok sayıda olduğunda kömür parçalarının ufalanmasına yol açar ve deriye yapışan bir toz oluşturur.

FUSAN → PUSAN.

FUSARİUM a. (lat. *fusarium; fusus*, iğ' den). İğ şeklinde, eğri, bölmeli sporları olan ve birçok türü fusariyoza neden olan ilkel mantar.

FUSARİYOZ a. (fr. *fusariose*). Bitki patol. *Fusarium* cinsi mantarlardan ileri gelen hastalık. (En önemlileri birçok tarım ve süs bitkisinde [kabakgiller, karanfil, kuşkonmaz, vb.] iletim demetlerinde bozukluk yapan fusariyozlardır.)

FUSARO gölü, Güney İtalya'da (Napoli ili) denizkulağı, Cumae yakınında; 98 ha. İki kanalla denize bağlanır. İstiridye yetiştiriciliği. Esk. *Akheron.*

FUSCH (David Rafael) → FOKOS.

FUSE, Japonya'da eski kent, bugün Higaşi-Osaka'nın bir semti; 550 000 nüf. Sanayi, ticaret ve üniversite merkezi.

FUSHUN → FUŞUN.

FUSİCLADİUM a. (lat. *fusus*, iğ, ve yun. *klados*, dal'dan). Üzerlerinde tek tek ya da küme halinde armut biçiminde konidyumlar bulunan zeytuni siyah renkte ipliklerden oluşan mantar. (Hyphomycetes grubundan.) [Elma ağacında görülen karaleke hastalığını, konidyum biçimi *fusicladium* tipinde olan bir mantar yapar.]

FUSİDİK sıf. (fr. *fusidique*'den). Org. kim. *Fusidik asit*, formülü $C_{31}H_{48}O_6$ olan triterpenik asit; *Fusidium coccineum*'dan çıkarılır ve antibiyotik özellikler içerir. (Sodyum tuzu [sodyum fusidat], özellikle stafilokoklar üzerindeki etkilerinden dolayı kullanılır.)

FUSİNATO (Arnaldo), italyan yazar (Schio, Vicenza, 1817 - Verona 1888). Şair olan ve ahlakçı bir duyguculukla yazan Fusinato, yurtseverliğini ortaya koyan *A Venezia* (1849) adlı oduyla ün kazandı.

FUSİNUS a. (lat. *fusus*, mekik'ten). Sıcak denizlerde yaşayan öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (Kavkılarının temel özelliği, çok uzun ve küçük kanalcıklarla kaplı düz bir kollumeladır. Çizgilikavkılıgiller familyası.)

FUSOBACTERİUM a. Gram negatif, düz ya da kıvrık, hareketli ya da hareketsiz basil cinsi. Bazı türleri insanda ağız boşluğunda bulunur ve diş plağının bileşimine girer.

Fussılet suresi, Kuran'ın 41. suresi. 54 ayettir. Mekke'de inmiştir. Adını aldığı "tafsil olundu", "açık açık anlatıldı" anlamına gelen *fussılet* sözcüğü, surenin 3. ayetinde geçer. Surede, Kuran'a inanmayan müşriklerin çarptırılacakları cezalar, geçmişteki inkârcı kavimlerin başlarına gelen yıkımlar, Allah'ın varlık ve birliğinin kanıtları, insanın esenlik ve sıkıntılı zamanlarındaki çelişkili durumları, Kuran'ın inmesindeki hikmetler, müslümanların ahlakı, dünya ve ahiretteki mertebeleri gibi konular yer alır. "Biz onlara dış dünyadaki (âfak) ve kendi nefislerindeki kanıtlarımızı göstereceğiz ki, böylece Kuran'ın Hak olduğu onlara iyice belli olsun" anlamındaki ayet, özellikle çağdaş Kuran tefsircilerinin ilgisini çeker. Bu ayette, mutasavvıfların "büyük âlem" dedikleri dış dünya ile "küçük âlem" dedikleri insanın kendi iç dünyasında ve yapısında ileride keşfedilmeyi bekleyen gizli gerçekler bulunduğu, bilimin bu iki dünyayla ilgili keşifleri, "Allah'ın varlık ve birliğinin kanıtları" olarak gösterilir.

FUST (Johann), alman matbaacı (Mainz 1400'e doğr. - Paris 1466). 1450'den başlayarak Gutenberg'in sermaye ve iş ortağı oldu. Bir anlaşmazlık çıkınca ondan ayrıldı (1455). Peter Schöffer ile birlikte *Psalterium Moguntinum*'u yayımladı; bu yapıt üstünde tarihle basılan ilk kitaptır, Fust ayrıca, 1462'de de *İncil*'i bastı.

FUSTANELLA a. (yun. sözc.). Yunanistan'da erkeklerin geleneksel giysilerinin bir parçası olan kısa, pileli, evaze iç etek.

FUSTAT, Mısır'da eski kent; 641'den sonra Araplar'ca kurulmuştur ve bugün Kahire'nin bir bölümünü oluşturur. Modern kentin B.'sında, Fustat, çok zengin yıkıntılarla dolu geniş bir alandır. Burada kentin genel planı açıkça görülmektedir. Mezarlardan önemli miktarda cenaze eşyası çıkarılmıştır; gene mezarlarda bulunan kumaş ve halı parçalarının XII. yy.'dan kalma oldukları sanılmaktadır. Ama kent daha çok seramikleri (ilk gerçek çiniler) bakımından önemlidir. Birçok değişiklik yapılan Amr camisi, kazı yapılan alanın biraz uzağındadır.

Giraudon

Fustat
"lavta çalgıcısı", çini tabak, XI. - XII. yy.
Kahire İslam müzesi

FUSTEL DE COULANGES (Numa Denis), fransız tarihçi (Paris 1830 - Massy 1889). *Polybe ou la Grèce conquise par les Romains* (Polybios ya da Romalılar'ca fethedilen Yunanistan) adlı teziyle edebiyat doktoru oldu (1858), çeşitli kürsülerde çalıştıktan sonra, Sorbonne'da Ortaçağ tarihi profesörlüğüne atandı (1878). École normale supérieure'ü yönetti (1880 -1883). Daha sonra, 1888'e kadar yine Sorbonne'da öğretim üyeliği yaptı. En önemli yapıtı olan *La Cité antique*'te (Eski Site) [1864] geçmişin incelenmesini, olayların mantıksal bir zincirlemesi olarak açıkladı; ailenin sürekliliğini zorunlu kılan dinsel olaylardan kalkarak, ailelerin boy, boyların kabile, kabilelerin site biçiminde nasıl gruplaşmak zorunda kaldığını, İtalya'da Roma çevresinde, bütün yarımadaya, sonra da Akdeniz'e yavaş yavaş yayılan site kavramının nasıl oluştuğunu ve böylece Roma İmparatorluğu'nun nasıl doğduğunu gösterdi. Ayrıca *Histoire des institutions de l'ancienne France* (Eski Fransa kurumları tarihi) [1875-1891] adlı bir yapıtı daha vardır. Fustel de Coulanges, tümüyle bilimsel bir yöntemi benimsemiş olmasıyla büyük fransız tarihçilerinin öncüsü sayılır; ama araştırmalarında hemen hemen yalnızca yazılı belgelere öncelik tanıdığından, temel sorunları gözden kaçırdığı olmuştur.

Denis Fustel de Coulanges

FUSTİBALUS a. (lat. sözc.). Esk. sil. İlkçağ, Ortaçağ ve XVI. yy.'da iki elle kullanılan ve bir sopanın ucuna takılan sapan. (Erimi 300 m'ye ulaşıyordu.)

FUSÛL çoğl. a. (ar. *faṣl*'ın çoğl. *fuṣūl*). *Esk.* **1.** Fasıllar, bölümler: *"... bunlar komisyonca ebvâb ve fusûle taksim olunarak..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—2.** Mevsimler: *Fusûl-ı erbaa* (dört mevsim).

FUSULİNA a. Paleont. Delikliler öbeğinden, kireçli, delikli, mekik biçiminde kavkılı hayvanları içeren cins. (Karbon ve Permi devirlerinde yığışarak kalın tabakalar oluşturdular. *Fusulinidae* familyasının örnek tipi.)

FUSULİNİDAE a. Paleont. Fosil delikliler familyası. (*Fusulina* ve *Schwagerina* cinsindeki türleri Avrasya, Afrika ve Kuzey Amerika'daki Karbon ve Permi devrinden kalma kireç tabakalarında bolca bulunur.)

FUSUS a. (mekik anlamında lat. sözc.). Sıcak denizlerde, özellikle de Akdeniz'de yaygın biçimde yaşayan, öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakçaları içeren cins. (*Fusus* cinsinden birçok fosil Üçüncü Zaman arazilerinde betimlenmiştir. *Buccinidae* familyası.)

FUSÛS çoğl. a. (ar. *faṣṣ*, yüzük, yüzük taşı'nın çoğl. *fuṣūṣ*). *Esk.* **1.** Yüzükler, yüzük taşları. **—2.** Badem vb.'nin iç kısımları, içleri.

FUŞİ ya da **FUXİ,** Çin'de uygarlaştırıcı bir kahraman olarak tanınan mitolojik hükümdar. Niu Gua ile birlikte anılır. Bedenleri yılan biçiminde sona erdiği için Niu Gua ile kuyruklarından birbirlerine dolanmış durumda temsil edilir. Fuşi ve Niu Gua evlilik törelerinin yaratıcılarıdır.

FUŞİN ya da **FUXİN,** K.-D. Çin'de (Liaoning) kent, Şınyang'ın B.'sında; 619 700 nüf. (1990). Madenkömürü merkezi.

FUŞUN ya da **FUSHUN,** Çin'de (Liaoning) kent, Şınyang'ın D.'sında; 1 175 100 nüf. (1990). Kömür (1902'den beri işletilir) ve bitümlü şist yatakları kentin sanayi alanındaki gelişmesini başlattı (demir-çelik sanayisi, alüminyum metalürjisi, kimya, makine, kauçuk, çimento).

FUŞYA a. Canlı, parlak ve koyu pembe renk.

FUTA a. *Esk.* **1.** İpek peştamal: *"Mutbaklar önünde futalara bağlı ve hazır bulunan baklava tepsileri hizasında yer alırlar"* (Ahmet Rasim). [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Karadeniz yöresinde kadınların kullandığı, iki renk üzerine çubuklu pamuklu peştamal. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Futa, peştamal olarak kullanılmasının yanı sıra önlük işlevi de görüyordu. Saray ve konaklarda çalışan hizmetkârlar önlerine futa peştamal sararlardı. *Peştamal* kuşanma* törenlerinde de tören sahibine futa peştamal kuşatılırdı. Genellikle renkli ve çizgili ya da çubuklu olurdu. Değişik desenlileri ve düzleri de yapılmıştır. Genellikle karşılıklı kenarlarda ya da çepeçevre bordür kullanılmıştır.

Futanın dokunması, öteki ipekli dokumalarda olduğu gibi bazı kayıtlara bağlıydı. Özellikle XV. yy.'da Bursa'nın, ipekli dokumacılığının merkezi olması nedeniyle bu tür kayıtlara Bursa şeri mahkeme sicilleri ve ehli hiref defterlerinde rastlanmaktadır. Bunlarda futanın eni, çözgü tel sayısı, boyası, ağırlığı, türleri, kalite ve değeri saptanmakta, futa dokumacılığında kalitenin giderek düştüğü belirtilerek dokumacıların uyması gereken kurallar sıra-

lanmaktadır. Bu tür kayıtlardan futanın desenine göre *kara buğra, karyağdı, gülistan* gibi adlar aldığı, bordürüne altın tel katılarak dokunanlarınaysa *zerduzi* denildiği öğrenilmektedir. Bu kayıtlardan XVI. yy.'a ait birinde futadaki çözgü tel sayısının 6 400 olması ve eninin 65 cm'den dar olamayacağı belirtilmektedir. XVII. yy.'a ait bir belgedeyse futaların ağırlığının 320 g olması gerektiği bildirilmekte ve buna göre çeşitli türleri için saptanan narh yazılı bulunmaktadır.

Belli bir işlevi olmayan, daha çok bir gösteriş öğesi olarak kullanılan futanın kullanımı XIX. yy.'ın sonlarına doğru iyice azalmış ve bu yüzyıl sonunda üretimi yok denecek düzeye düşmüştür.

• Karadeniz yöresi kadınlarının önlük olarak ya da dışarı çıkarken örtünmek üzere kullandıkları pamuklu futaların eni 90 cm, boyu 140 cm'dir. Atkı ve çözgüde pamuk ipliği kullanılarak bezayağı örgü de dokunur. Çözgüsü seyrek, atkısı sık tutularak atkı renginin egemen olduğu bir dokuma oluşturulur. Çubukların rengi yörelere göre farklılıklar gösterir. Peştamal tezgâhı denen tezgâhlarda dokunur. İyi kalite bir futada çözgü sıklığı 12, atkı sıklığı 20'dir.

FUTA ya da **FITA** a. Esk. denizc. Enine göre boyu çok uzun olan ve oldukça hafif ve narin filikalara verilen ad. (İki küreği bir kişi tarafından çekilen bu teknelerin bir çifteden beş çifteye kadar olanları vardır.)

FUTA ya da **FUTA-TORO,** Senegal'de bölge, Senegal ırmağı boylarında. Irmağın kabarmasına bağlı olarak genellikle tarım yapılan bir ovadır. Hayvancılık.

Tekrur da denilen bu bölgeye önce, tarımcı ya da çoban olan, islamlığı benimsemiş ve birçok kasta ayrılmış Tukulörler ve Pöller yerleşti. Futa, IX. yy.'dan başlayarak, yerel hanedanların, sonra Soninkeler'in, Mandingler, Koli Tenguela ve Deniankeler'le birlikte Pöller'in -yaklaşık 1590'dan 1776'ya kadar- eline geçti. Deniankeler'in, Magrıplılar'ın baskısını durduramaması üzerine çıkan ayaklanma sonunda murabıt hanedanından Abdülkadir, almami (1776'dan öldürüldüğü 1804'e kadar) ilan edildi. Bölgede, daha sonra fransız işgaline (Futa'lı Hacı Ömer'e karşı verilen savaş nedeniyle 1857'den başlayarak yavaş yavaş gerçekleşti) kadar, büyük bir gücü olmayan, teokratik bir rejim kuruldu.

FUTABATEİ ŞİMEİ (HASEGAVA TATSUNOSUKE, —denir), japon romancı (Edo, bugün Tokyo, 1864 - Bengal körfezinde 1909). Rus edebiyatı uzmanı; Dostoyevskiy ve Turgenyev'i japoncaya çevirdi. *Gembun itçi* (konuşma diliyle yazmak) akımının öncüsü oldu. Konuşma diliyle ilk japonca romanı (*Ukigumo*, 1887-89) yazdı. *Heibon* (1907) adlı başka bir romanı daha vardır.

FUTA-CALON, Batı Afrika'daki geniş dağ kütlesi bütününün kuzey kesimi. Gine'de kıyıya paralel olarak, Fildişi Kıyısı ve Senegal sınırlarının kenarında uzanır. Çarpılmış horstlar ve düzleşmiş bölmelerden oluşan Futa-Calon'a göre çevre engebeler çukurda kalır. Birinci Zaman arazileri, yükselen doleritleri de içeren kumtaşlarını kapsar. Orta Futa'nın yukarı kesiminde iki bakışımsız basamak ortaya çıkar: kıyı ovasına doğru alçalırken parçalara ayrılan bir seki dizisi görünümündeki batı basamağı; Sigiri havzası üstünde yükselen, yer yer tepecikler içeren düz doğu basamağı. İki basamak arasında, Yukarı Futa'nın kalkanlı platoları yükselir (en yüksek yeri, Mali kütlesinde 1 515 m). Oldukça iyi yağış alan (özellikle batı yamaçları) Futa-Calon, Batı Afrika'nın başlıca su haznesidir (Senegal ile Nijer'in kaynakları). Pöl çobanlarınca bitki örtüsünün yok edilmesi ekoloji dengesini tehlikeye sokmuştur; platolarda sığır yetiştiriciliğiyle geçinen Pöller ile vadilerde tarımla uğraşan, Pöllerin eski tutsakları Matiubeler'den oluşan halkları toprak artık besleyememektedir. Bu-

Centre de documentation du monde oriental

Futa-Calon bölgesinin inselberglerinden ve savandan bir görünüm

nunla birlikte, yörenin hidroelektrik potansiyelinin ve Dabola ile Tougué'nin geniş boksit yataklarının bölgede yeni bir gelişme sürecini başlatması akla yakın bir olasılıktır.

—Tar. Pöller, XVI. yy.'dan sonra, Bundu'dan (Senegal) ve Masina'dan (Mali) gelerek bu bölgeye sızdılar ve bölge halkına (Manding kökenli Dialonkeler ve Susular) boyun eğdirdiler. Karamoko Alfa, 1725'te, başkenti Timbo olan ve dokuz eyalete ayrılmış olan teokratik bir krallık kurdu. Yerine geçen İbrahima Sori (1751-1784), en ünlü *almami*'lerden (kral) biridir. XIX. yy. boyunca iki büyük aile (Alfaya ve Soriya), sürtüşmeli de olsa her iki yılda bir değişerek iktidara geldiler. Futa, Avrupalıların doymak bilmeyen isteklerini kabarttı. 1881'de, Fransa, Dr. Bayol'ü Futa'ya göndererek bölgeyi bir antlaşmayla protektora durumuna getirdi; bununla birlikte, Fransızlar haklara saygı göstermediler ve almami Bokar Biro'yu öldürdüler (1896). Bundan sonra yörede giderek bir doğrudan yönetim rejimi yerleşti.

FUTA-TORO → FUTA.

FUTBOL a. (ing. *football, foot,* ayak, ve *ball,* top'tan). **1.** On altı oyuncudan oluşan (on biri sahada, beşi yedek olmak üzere) iki takımın yaptığı ve her oyuncunun karşı tarafın kalesine, ayakla, kafayla ya da bedenin bir başka bölümüyle (el ve kollar dışında) küre biçiminde bir topu sokmaya çalışmasına dayanan spor. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Amerikan futbolu,* on bir ya da on iki kişiden oluşan iki takım arasında, 4,50 m'lik dilimlere ayrılmış, uzunluğu 90, genişliği 52 m olan bir sahada, eller ve ayakları kullanarak oval bir topla yapılan spor. **—3.** *Avustralya futbolu,* rugby, futbol ve hentbol karışımı spor. Oval bir topla, oval bir sahada, 18 kişilik iki takım arasında oynanır.

—ANSİKL. Futbol, 1820'ye doğru İngiltere'de doğdu; burada kolejliler karışık kuralları olan *hurling* adında bir top oyunu oynuyorlardı. 1823'te, Rugby'de, bu oyunlardan birinde, William Webb Ellis topu koltuğunun altına aldı ve karşı tarafın kalesine götürdü. Bu tarihten başlayarak elle oynanan hurling'in karşısında ayakla oynanan hurling de başladı. 1863'te, ayrı kuralları bulunan bu iki oyun resmi olarak birbirinden ayrıldı. Çok geçmeden *rugby*'ye dönüşecek olan *futbol rugby* kendi çizgisini sürdürdü; takım futbolu da modern biçimini alarak kesin ve değişmez kurallara bağlandı.

Karşılaşma bir orta ve iki yan hakem tarafından yönetilir. Oyun dikdörtgen bir sahada oynanır. Her faul bir serbest vuruşla, ceza sahası içindeyse penaltıyla cezalandırılır. Eğer bir oyuncu topu kendi avut çizgisinin dışına atarsa, karşı takım bir köşe vuruşu kazanmış olur.

Oyun 90 dakika sürer (iki yarılı). En fazla gol atan takım maçı kazanır. Elemeli sistemde (genellikle kupa maçlarında), normal süresi beraberlikle biten maçlar sonunda, süre uzatılabilir (genellikle 30 dakika). Karşılaşma sırasında sahada, her takımın on bir oyuncusu bulunur: ellerini kullanma hakkına sahip tek oyuncu olan bir kaleci, genellikle dört savunma, üç ya da dört "orta saha", iki ya da üç ileri uç oyuncusu.

Evrensel bir spor durumuna gelen futbol iyi örgütlenmiş ve düzenlenmiştir. Futbol sporu, temelinde 150 federasyonun (her ülkeye bir tane), tepesinde de FİFA'

oyuncuların dizilişiyle birlikte bir futbol sahasının planı (solda 4-2-4 olarak, sağdaysa dört savunma oyuncusunun gerisinde bir libero, iki orta saha oyuncusu ve ileride üç hücum oyuncusu) [Başlama vuruşuyla ilgili bu diziliş kuramsal niteliktedir]

Presse Sports

kaleci tarafından topun elle uzaklaştırılması

Schuster-Parisport

vole vuruşu

nın (Uluslararası futbol birliği konfederasyonu) bulunduğu bir piramit biçiminde örgütlenmiştir. 1904'te kurulan FİFA'nın merkezi Zürich'tedir. Bu iki uç arasında kıtasal konfederasyonlar yer alır. Bunların sayıları beştir: UEFA (Avrupa Futbol birliği), Güney Amerika konfederasyonu, Kuzey -Orta-Amerika ve Karayibler konfederasyonu, Afrika konfederasyonu ve Asya konfederasyonu. Kulüpler, ulusal federasyonlar ve konfederasyonlar, FİFA'nın mutlak denetimi altındadır.

Her ulusal federasyon kendi maçlarını kendisi düzenler: bunlar genellikle şampiyonluk ve kupa maçlarıdır. Uluslararası müsabakalar konfederasyonların (Avrupa Şampiyon kulüpler kupası, Kupa galipleri kupası, UEFA kupası, Avrupa kupası gibi) ya da FİFA'nın (Olimpiyat oyunları futbol turnuvası ve Dünya kupası gibi) denetimi altında yapılır. Koşullar elverdiğinde dört yılda bir düzenlenen Dünya kupası, en önemli kupa olma özelliğini sürdürür. Yarım yüzyılı aşkın bir süredir şampiyonluğu hep altı ülke kazanmaktadır: Uruguay (1930 ve 1950), İtalya (1934, 1938 ve 1982), Almanya (1954, 1974 ve 1990), Brezilya (1958, 1962 ve 1970), İngiltere (1966) ve Arjantin (1978 ve 1986). Türkiye Dünya kupası final grubuna yalnızca iki kez katılmaya hak kazandı (Brezilya 1950; İsviçre 1954). Avrupa Şampiyon kulüpler kupası'nda rekor Real Madrid'in elindedir; beşi art arda elde edilmiş olan (1956-1960) altı kupa. Türkiye'nin yalnızca bir takımı bu kupada yarı finale kadar yükselebildi (Galatasaray, 1988-1989).

FİFA, dörtte üçü Avrupa'da bulunan, 300 000'den fazla kulübe dağılmış olan 25 milyondan fazla oyuncuyu denetler. Seçkin futbolcular doğu ülkelerinde amatör (kuramsal olarak), Batı Avrupa'da ve Amerika'da ise profesyoneldir.

Türkiye'de futbol ilk olarak İzmir'de ticaret ile uğraşan ingiliz ailelerinin kendi aralarında Bornova çayırında yaptıkları karşılaşmalarda görüldü (1890). Daha sonra, yine İngilizler, İstanbul'un Kadıköy yakasında da futbol oynamaya başladılar (1894). Kısa süre içinde Kadıköy ve çevresinde, İngilizler'in kurdukları takımlar kendi aralarında hafta sonları futbol karşılaşmaları düzenlediler. Bunu, İstanbul'daki azınlıkların kurdukları takımlar izledi. Bu arada bazı türk gençleri de futbolla ilgilenmeye başladılar. Ancak, Hz. Hüseyin'i şehit eden Muaviye taraftarlarının onun kesik başı ile top gibi oynadıkları yolundaki dinsel bir söylenti dolayısıyla o dönemde futbola "gâvur işi" ve "günah" gözü ile bakıldı. Buna karşın Bahriye mektebi öğrencisi Fuat Hüsnü (Kayacan) ve Hariciye nezareti'nde görevli Reşat Bey'in (Danyal) girişimleri sonucu bütün oyuncuları türk olan ilk futbol takımı Kadıköy'de kuruldu (1901). Saray hafiyelerinin dikkatini çekmemesi için takıma ingilizce Black stocking (Kara çoraplılar) adı konuldu. Fuat Hüsnü, Reşat, Kemani Nuri, Fahri, Nurettin, Hafız Mehmet, Hafız Mustafa, Emcet, Tamburacı Osman pehlivan ve Şevki'den oluşan takım ilk maçını Kadıköy rum takımı ile yaptı ve 5-1 yenildi. Maçın bitiminde, saray hafiyeleri Black Stocking futbolcularının türk olduğunu anlayınca oyuncuların bazılarını yakalayarak sürgüne gönderdi. Takımın kurucularından Fuat Hüsnü ise, bir faytona binerek kaçmayı başardı.

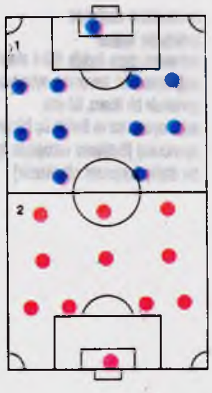
İstanbul'da ilk resmi futbol kulübü James Lafontaine ve Horace Armitage adlarındaki iki ingiliz tarafından *Cadikeuy* football club (Kadıköy futbol kulübü) adıyla kuruldu (1902). Bunu, yine İngilizler'in kurdukları Moda futbol kulübü, rum azınlığın Elpis futbol kulübü ve adını İngiliz büyükelçiliği'nin yatından alan İmogene adlı kulüp izledi. Kara çoraplılar takımı kurucularından Fuat Hüsnü, hafiyelere yakalanmamak için, İngilizler'in Kadıköy futbol kulübü'nde "Boby" takma adıyla top oynadı.

Türkiye'de ilk futbol ligi, ingiliz James Lafontaine tarafından "İstanbul futbol ligi" adıyla kuruldu (1904). Yukarda adı geçen dört takımın katıldığı ligde, karşılaşmalar günümüzdeki Fenerbahçe stadı'nın bulunduğu yerde (Papazın çayırı) yapıldı. İlk lig şampiyonluğunu İmogene futbol kulübü kazandı (1904). Bu faaliyetler giderek Türkiye'de futbolun gerek kamuoyu gerekse Abdülhamit II yönetimince hoşgörüyle karşılanmasına ve türk futbol kulüplerinin kurulmaya başlamasına yol açtı. Galatasaray sultanisi öğrencilerinden Ali Sami (Yen), ve arkadaşları Asım Tevfik (Sonumut), Emin Bülent (Serdaroğlu), Celal (Şehit), Bekir (Bircan), Tahsin Nahit, Cevdet (Kalpakçıoğlu) ve Abidin (Daver) beyler Galatasaray futbol kulübü'nü kurdular (1905). Galatasaray'ı, kadıköylü gençlerin (Nurizade Ziya [Songülen], Ayetullah ve Samipaşazade Sezai Bey'in yeğeni Bahriyeli Necip [Okaner], Saint Joseph fransız frerler mektebi öğrencilerinden bir grupla birlikte kurdukları Fenerbahçe futbol kulübü izledi (1907). Bir yıl sonra Vefa ve Beykoz futbol kulüpleri kuruldu. İstanbul lig şampiyonluğunu kazanan ilk türk takımı Galatasaray, yabancı takımların türk futbolundaki üstünlüğüne son verdi (1909). 1903'te açılan ve yalnızca jimnastik dalında faaliyet gösteren Beşiktaş jimnastik kulübü, 1910'da futbol takımını da faaliyet alanı içine soktu. Daha sonraları, (Burhan Felek'in ve bir ingiliz futbolseverin çabasıyla) Anadolu, Türk idmanocağı, Darülfünun, Terbiyei bedeniye, Şehremini mümaseratı bedeniye kulüpleri de kurularak İstanbul ligine katıldılar. Kulüp sayısı artınca, ligin yönetimini sağlamak için İstanbul Futbol kulüpleri birliği örgütü kuruldu. Birlik, pazar ligi ve cuma ligi adıyla iki lig grubu oluşturdu (1912).

İlk futbol faaliyetlerinin görüldüğü İzmir'de ise, ilk futbol kulübü Rumlar tarafından Panionios futbol kulübü adıyla kuruldu (1900). Bu kulübü yine Rumlar'ın Apollon futbol kulübü ile Ermeniler'in Pelops futbol kulübü izledi. İzmir'in ilk türk futbol kulübü ise 1912'de kurulan Karşıyaka futbol kulübü oldu. Karşıyaka'yı Altay futbol kulübü (1914), Altınordu futbol kulübü (1923) ve Göztepe futbol külübü (1925) izlediler.

Macaristan'ın Klozsvar takımı, Türkiye'de futbol karşılaşması yapmaya gelen ilk yabancı takım oldu. Galatasaray Klozvar

başlama vuruşunda oyuncuların
1. 4-4-2 olarak dizilişi
2. 4-3-3 olarak dizilişi

kaleci plonjonu

Presse Sports

Robinson-Parissport

kafa vuruşu

Presse Sports

top sürme

ile yaptığı maçı 4-2 kazanarak türk futbolu adına önemli bir başarı elde etti (haziran 1911). Beş ay sonra (ekim 1911) Galatasaray, yurtdışına çıkan ilk futbol takımı olarak Macaristan'a gitti. Aynı yıl ilk kez bir türk futbolcusu yurtdışındaki bir takımda yer aldı ve Galatasaraylı Sabri Mahir, Fransa'nın Olympique Paris şampiyonu Racing futbol takımı'nda iki yıl futbol oynadı.

Kurulan Türkiye İdman cemiyetleri ittifakı'nın yapısı içinde bir de Futbol heyeti müttehidesi (federasyon) oluşturuldu (13 nisan 1923). Cumhuriyet'in ilanından sonra yabancı takımların faaliyetlerine son verildi. 21 mayıs 1923'te FIFA üyeliğine kabul edilen Türkiye Futbol federasyonu, ilk iş olarak türk futbol milli takımını kurdu. Milli takım ilk maçını Cumhuriyet'in ilanından üç gün önce İstanbul'da Taksim stadı'nda yaptı ve Romanya ile 2-2 berabere kaldı (26 ekim 1923).

Türkiye'ye gelen ilk yabancı antrenör olan iskoç Billy Hunter (1924), futbol milli takımını çalıştırmakla görevlendirildi (1924), Türk milli futbol takımı, aynı yıl Paris Olimpiyatları'na katıldı. Yine bu yıl illerin şampiyonlarının katılmalarıyla ilk kez düzenlenen Türkiye Futbol şampiyonası'nda birinciliği Harbiye futbol takımı kazandı. Türk milli futbol takımı 1924 Paris Olimpiyatları dönüşünde türk futbol tarihine "Şimal turnesi" adıyla geçen ve İskandinav ülkelerine kadar uzanan bir geziye çıktı ve bu turnede Helsinki'de Finlandiya'yı 4-2, Riga'da Litvanya'yı 3-1, Talin'de Estonya'yı 4-1 yenerken ortaya koyduğu başarılı oyunla dikkatleri çekti. Milli takım, gezi dönüşü programda olmadığı halde Polonya ile de karşılaştı ve yalnızca bu takıma 2-0 yenildi.

Türk futbolu, uluslararası alandaki ilk büyük başarısızlığına, 1928 Amsterdam Olimpiyatları'nda Mısır'a 7-1 yenilerek uğradı. Bu tarihten sonra Türk milli futbol takımı üç yıl süreyle maç yapmadı. 1931'de Balkanyat adıyla düzenlenen Balkan şampiyonası'na katılan milli takım, Bulgaristan'a 5-1 yenilirken, bölgede en iyi futbolu oynayan Yugoslavya'yı 2-0 yenme başarısını gösterdi (1 ekim 1931).

Uluslararası karşılaşmalarda ilk kez görev alan türk hakemi Hamdi Emin (Çap) Bey oldu (1932). Aynı yıl Futbol federasyonu, türk futboluna yeni genç hakemler kazandırmak amacıyla bir hakem kursu açtı. Bir süre sonra da ilk kez bir futbol antrenörlük kursu açıldı (1936). Çok sayıda antrenör adayı kursu başarıyla bitirerek türk futbol takımlarında görev aldılar. 1947'de kurulan Milli küme ile şehirlerarası futbol ligine doğru ilk adım atıldı. 1950'ye kadar süren bu lig, İstanbul Ligi'nden ilk dört, Ankara ve İzmir liglerinden ilk iki sırayı alan takımlar arasında deplasmanlı olarak oynandı ve birkaç yıl sonra Milli eğitim mükâfatı adını aldı.

1930'lu yıllarda hakem ve antrenörlük konularının ele alınmasından sonra 1938'de Beden terbiyesi genel müdürlüğü'nün kurulmasıyla da spor kuruluşları üzerine ciddiyetle eğilindi. Kulüpler de kendi olanaklarıyla kurdukları tesislerle Beden terbiyesi genel müdürlüğü'ne yardımcı oldular.

Türk milli futbol takımı, İkinci Dünya savaşı'nın araya girmesiyle 1 ağustos 1937'de oynadığı ve 3-1 yenildiği Belgrad'taki Türkiye-Yugoslavya maçından sonra 11 yıl maç yapmadı. 23 nisan 1948'de yeniden oluşturularak Atina'da Panathinaikos stadı'nda Yunanistan ile karşılaştı ve 3-1 yenildi. Türk milli takımı aynı yıl Londra Olimpiyatları'na katıldı; Çin'i 4-0 yendi, ama Yugoslavya'ya 3-1 yenilerek elendi.

Dünya kupası tarihinde Türk milli futbol takımı final grubuna katılma hakkını ve şansını, ilk kez 1949'da elde etti. Suriye'yi Ankara 19 mayıs stadı'nda 7-0 yenerek elemesine ve dünya kupası final grubuna katılma hakkını sağlamasına karşın, gerekli ödenek bulunamadığından Türk milli takımı Brezilya'nın Rio de Janeiro kentine gidemeyerek şampiyonadan elenmiş oldu.

Türk milli takımı 17 haziran 1951'de Almanya'da Berlin Olimpiyat stadı'nda Alman milli takımını 2-1 yenerek beklenmedik bir başarı elde etti. Aynı yılın temmuz ayında Türkiye'de futbolda profesyonellik kabul edildi.

1950'li yıllarda Türk milli futbol takımı başarılı sınavlar verdi. 25 mayıs 1953'te İsviçre milli takımını (Bern, 2-1), 14 mart 1954'te de İspanya milli takımını (İstanbul, 1-0) yenerek ve yine İspanya ile Roma'da 2-2 berabere kalarak (ilk İspanya maçında 4-1 yenildiğinden) ad çekme ile İspanya'yı eledi ve İsviçre'deki 1954 Dünya kupası finallerine katıldı. Final grubunda, bu

Türk milli futbol takımı İstanbul Taksim stadı'nda Romanya ile oynadığı ilk milli maçında sahaya çıkarken

Galatasaray kaptanı Nihat Bey (Aslan) ve Fenerbahçe kaptanı Zeki Rıza Bey (Sporel) bir maç başlangıcında

Türkiye-SSCB milli futbol takımları bir karşılaşma öncesinde (Moskova, 16 kasım 1924)

dünya kupasını kazanan Almanya Federal Cumhuriyeti'ne yenilerek elendi. Bu dönemde milli takımın bir başka başarısı da o yılların efsaneleşen Macar milli takımı'nı 19 şubat 1959'da, İstanbul İsmet Paşa stadyumu'nda 3-1 yenmesi oldu.

Türkiye Ligi, 1959'da Milli lig adı altında başladı. Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray, Vefa, Karagümrük, Adalet, Beykoz, İstanbulspor, Ankara Demirspor, Gençlerbirliği, Ankaragücü, Hacettepe, İzmirspor, Göztepe, Karşıyaka ve Altay' dan oluşan 16 takım ile Milli lig gerçekleşti. Bu ligin ilk şampiyonu Fenerbahçe oldu.

Milli Lig'in kısa süre sonra Türkiye Ligi'ne dönüştürülmesi çalışmaları başladı. Hemen bütün illerin kulüpleri, profesyonel kulüpler kurarak Türkiye Ligi'ne katılmak için başvurdular. Bu büyük ilgi, 1963-1964 sezonunda Türkiye İkinci ligi'nin, 1967-1968 sezonundaysa Türkiye Üçüncü ligi'nin kurulmasına yol açtı. Takım sayısının fazla olması nedeniyle bu ligler zamanla kendi içinde bölündü. 1992-1993 sezonunda Türkiye İkinci ligi beş, Türkiye Üçüncü ligiyse on grup olarak düzenlenmiş durumdaydı.

1960'lı yıllarda Türk milli futbol takımı inişli çıkışlı bir grafik çizerken (Ankara'da İskoçya'ya 4-2'lik galibiyet [1960], Moskova'da SSCB'ye 2-0'lık galibiyet [1966], İstanbul'da Çekoslovakya'ya 6-0'lık yenilgi [1965], Silezya'da Polonya'ya 8-0'lık yenilgi [1968]); kulüp takımları Avrupa kupaları maçlarında sağladıkları başarılarla (Galatasaray'ın rumen Dinamo Bükreş ve Polonya'nın Bytom takımlarını eleyerek üçüncü tura yükselmesi [1962 -1963], yine Galatasaray'ın İrlanda'nın Waterford ve Çekoslovakya'nın Spartak Trnava takımlarını yenerek ikinci kez üçüncü tura yükselmesi [1968-1969], Göztepe'nin UEFA kupası'nda Fransa'nın Olympique Marseille, Romanya'nın Piteşti, Yugoslavya'nın OFK Beograd takımlarını eleyerek yarı finale kadar yükselmesi [1968-1969] vb.) dikkatleri çekti.

1970'li yıllarda türk futbolu gözle görülür bir durakıama içine girdi. Milli takım bazı başarılarına (Köln'de Almanya Federal Cumhuriyeti 1 - Türkiye: 1 [17 ekim 1971], İzmir'de Türkiye: 1 - Polonya: 0 [5 aralık 1971], Napoli'de İtalya: 0 - Türkiye: 0 [13 ocak 1971], İzmir'de Türkiye: 1 - SSCB: 0 [23 kasım 1975]), karşılık ağır yenilgilere de uğradı (Cracow'da Polonya: 5 - Türkiye: 1 [22 eylül 1971], Tiran'da Arnavutluk: 3 - Türkiye: 0 [14 kasım 1971], Lüksemburg'da Lüksemburg: 2 - Türkiye: 0 [22 ekim 1972], Sofya'da Bulgaristan: 5 - Türkiye: 0 [8 mayıs 1974], Dublin'de Serbest İrlanda: 4 - Türkiye:0 [29 ekim 1975], İstanbul'da Türkiye: 0 - Almanya Federal Cumhuriyeti: 5 [20 aralık 1975], Bursa'da Türkiye: 0 - Cezayir: 1 [28 şubat 1979]).

Bu yıllarda Avrupa kupalarında Bursa'nın Avrupa Kupa galipleri kupası'nda üçüncü tura yükselmesi, Trabzon'un İngiltere şampiyonu Liverpool'u 1-0 yenmesi (1976), türk futbolu adına başarılı sonuçlar oldu.

Türk milli futbol takımı 1980-1986 arasında başarılı olamadığı gibi 14 kasım 1984'te İstanbul'da İngiltere karşısında 8-0 gibi çok ağır bir yenilgiye uğradı. 1987'de D. Almanya'yı (3-1) yendi; önce berabere kaldığı (0-0) İngiltere'ye (0-8), Romanya'ya (1-3) ve Yugoslavya'ya (2-3) yenildi. 1988'de Yunanistan'ı (3-1), D. Almanya'yı (3-1) yendi; İzlanda ile (1-1) berabere kaldı; Macaristan (0-1) ve Avusturya'ya (2-3) yenildi. 1989'da Yunanistan'ı (1-0), D. Almanya'yı (2-0), Avusturya'yı (3-0) yendi; SSCB'ye iki kere (0-1 ve 0-2) ve İzlanda'ya (1-2) yenildi. 1990'da S. İrlanda ile (0-0) berabere kaldı; Danimarka'ya (0-1), Macaristan'a (1-4), S. İrlanda'ya (0-5) ve Polonya'ya (0-1) yenildi. 1991'de Polonya'ya (0-1) yenildi. 1991'de 4 beraberliği (Yugoslavya ve ABD ile 1-1, Tunus ve Bulgaristan ile 0-0), ve 6 yenilgisi (Polonya'ya 0-3, İngiltere'ye iki kere 0-1, Faroe Adaları'na 0-1, İzlanda'ya 1-5, S. İrlanda'ya 1-3) oldu. 1992'de ise Türkiye 4 maçı kazandı (Lüksemburg 3-2, Danimarka 2-1, Bulgaristan 3-2, San Marino 4-1), bir maçı berabere bitirdi. (Finlandiya 1-1) ve 4 maçı da kaybetti (Almanya 0-1, Polonya 0-1, İngiltere 0-4, Hollanda 1-3).

Yine bu yıllarda türk takımlarının Avrupa kupalarında, yenilgileri yanında başarıları da oldu: Galatasaray'ın PSV Eindhoven'i 2-0, Rapid'i 2-0, Neuchatel'i 5-0, Stahl'ı 2-1 ve 3-0, Banik Ostrava'yı 2-1, Katowice'yi 2-1, E. Frankfurt'a 1-0 ve Roma'yı 3-2; Beşiktaş'ın Göteborg'u 2-1, Dinamo Zagreb'i 1-0; Trabzonspor'un Wanderers'i 2-0, Barcelona'yı 1-0, Turku'yu 2-0, Grandjanski'yi 3-2, Lyon'u 4-3 ve 4-1; Fenerbahçe'nin Botev'i 3-1, Sigma'yı 1-0; Sakaryaspor'un Bekescsaba'yı 2-0 yenmeleri gibi. Genç milli takımın finalde Polonya'yı 2-1 yenerek Avrupa şampiyonu olmasıysa dönemin en büyük başarısıydı.

Yurtdışında futbol oynayan ilk türk futbolcuları Galatasaray'dan Sabri Mahir (1920, Fransa, Racing) ve Fenerbahçe'den Bombacı lakabıyla anılan Bekir (1922, Almanya, Karlsruhe Phonix) oldular. Daha sonra Galatasaraylı Yusuf Ziya (Öniş), Siret, Sabit beyler İsviçre; Fenerbahçeli Burhan (Belge) ve Beykozlu Enver (Atafırat) beyler Almanya'da çeşitli futbol takımlarında oynadılar. 1950'li yıllardan başlayarak onları izleyenler şöyle sıralanabilir: Şükrü Gülesin (İtalya'da Lazio ve Palermo), Lefter Küçükandonyadis (İtalya'da Fiorentina; Fransa'da Nice), Bülent Esel (İtalya'da Spal), Bülent Eken (İtalya'da Salernita ve Palermo), Can Bartu (İtalya'da Fiorentina, Venezia ve Lazio), Metin Oktay (İtalya'da Palermo), Şükrü Ersoy (Avusturya'da Austria Almanya'da Hamburg SV), Ogün Altıparmak (ABD), Yasin Özdenak (ABD), Güngör Tekin (Kanada), Ender Konca (Almanya'da E. Frankfurt), Engin Verel (Almanya'da Herta Berlin; Belçika'da Anderlecht; Fransa'da Lille), Selçuk Yula (Almanya). Almanya'da doğan ya da yetişen Erhan Önal, İlyas Tüfekçi, Erdal Keser, Ahmet Keloğlu, Savaş Koç, Uğur Tütüneker, Mustafa Yücedağ, Kubilay Türkyılmaz, Mehmet Show vd. futbolcular, Avrupa'nın ve Türkiye'nin büyük takımlarında yer aldılar.

Türkiye'ye futbolun girip benimsenmesinden bu yana birçok yabancı antrenör geldi. Bunlar, ülkede futbolun gelişmesine katkıda bulundular. Türkiye'de iz ve ad bırakan yabancı futbol antrenörleri şunlar oldu: ingiliz (Hunter, Peter Mollay, Oscar Hold, Brian Brich, Malcolm Allison, Don Howe, Mansell); macar (Lemberg, Molnar, Lazsio, Mezsöly, Szekelly); italya (Puppo Sandro, Meazza, Remondini, Giovanni); alman (Rausch, Derwall, Biscup, Held, Hidding, Feldcampf, Piontek); avusturyalı (Bear, Melchior); rumen (Ionescu, Neagu, Datcu); yugoslav (Abdullah Gegiç, Kaloperoviç, Ömeragiç, Stankoviç, Miliç, Militinoviç, İviç, Veselinoviç, Spayic, Çiriç); brezilyalı (Didi); belçikalı (Urbein, Deekens). Bu antrenörlerden bazıları çalıştırdıkları takım dışında Türk milli futbol takımının antrenörlüğünü de yaptılar.

1987-1988 futbol sezonunda yeni bir sistem getirilerek, İngiltere'de olduğu gibi Türkiye Futbol liglerinde de galibiyet alan takımlara 3, berabere kalanlara 1, yenilenlere sıfır puan verilmeye başladı. Günümüzde, Türkiye Birinci, İkinci, Üçüncü lig şampiyonalarının yanı sıra, Federasyon kupası ve kupa şampiyonu ile lig şampiyonu arasında "en büyük kupa" diye de adlandırılan Cumhurbaşkanlığı kupası, Birinci lig ikincisi ile Federasyon kupası ikincisi arasında da Başbakanlık kupası oynanmaktadır.

Liglerin kuruluşundan günümüze kadar şampiyon olan takımlar şunlardır:

İstanbul Amatör lig şampiyonları

1904-1905: İmogene
1905-1906: Kadıköy
1906-1907: Kadıköy
1907-1908: Moda
1908-1909: Galatasaray
1909-1910: Galatasaray
1910-1911: Galatasaray
1911-1912: Fenerbahçe
1912-1913: (Yapılmadı)
1913-1914: Fenerbahçe
1914-1915: Fenerbahçe
1915-1916: Galatasaray
1916-1917: Altınordu
1917-1918: Altınordu
1918-1919: (Yapılmadı)
1919-1920: (Yarıda kaldı)

1920-1921: Fenerbahçe
1921-1922: Galatasaray
1922-1923: Fenerbahçe
1923-1924: Beşiktaş
1924-1925: Galatasaray
1925-1926: Galatasaray
1926-1927: Galatasaray
1927-1928: (Yarıda kaldı)
1928-1929: Galatasaray
1929-1930: Fenerbahçe
1930-1931: Galatasaray
1931-1932: İstanbulspor
1932-1933: Fenerbahçe
1933-1934: Beşiktaş
1934-1935: Fenerbahçe
1935-1936: Fenerbahçe
1936-1937: Fenerbahçe
1937-1938: Güneş
1938-1939: Beşiktaş
1939-1940: Beşiktaş
1940-1941: Beşiktaş
1941-1942: Beşiktaş
1942-1943: Beşiktaş
1943-1944: Fenerbahçe
1944-1945: Beşiktaş
1945-1946: Beşiktaş
1946-1947: Fenerbahçe
1947-1948: Fenerbahçe
1948-1949: Galatarasay
1949-1950: Beşiktaş
1950-1951: Beşiktaş

Ankara Amatör lig şampiyonları

1923-1924: Gençlerbirliği
1924-1925: Gençlerbirliği
1925-1926: Muhafızgücü
1926-1927: Muhafızgücü
1927-1928: (Yapılmadı)
1928-1929: (Yarıda kaldı)
1929-1930: Gençlerbirliği
1930-1931: Gençlerbirliği
1931-1932: Gençlerbirliği
1932-1933: Gençlerbirliği
1933-1934: Çankaya
1934-1935: Gençlerbirliği
1935-1936: Ankaragücü
1936-1937: Gençlerbirliği
1937-1938: Harp okulu
1938-1939: Demirspor
1939-1940: Gençlerbirliği
1940-1941: Gençlerbirliği
1941-1942: Harp okulu
1942-1943: Demirspor
1943-1944: Harp okulu
1944-1945: Harp okulu
1945-1946: Gençlerbirliği
1946-1947: Demirspor
1947-1948: Demirspor
1948-1949: Ankaragücü
1949-1950: Gençlerbirliği
1950-1951: Gençlerbirliği

İzmir Amatör lig şampiyonları

1923-1924: Altay
1924-1925: Altay
1925-1926: Karşıyaka
1926-1927: Altınordu
1927-1928: Altay
1928-1929: Altay
1929-1930: Sakarya
1930-1931: Altay
1931-1932: Altınordu
1932-1933: İzmirspor
1933-1934: Altay
1934-1935: Altınordu
1935-1936: Altınordu
1936-1937: Altay
1937-1938: Üçok (Altınordu)
1938-1939: Doğanspor (Göztepe)
1939-1940: Altınordu
1940-1941: Altay
1941-1942: Göztepe
1942-1943: Göztepe
1943-1944: Göztepe
1944-1945: Altınordu
1945-1946: Altay
1946-1947: Kayagücü
1947-1948: Altay
1948-1949: İzmirspor
1949-1950: Göztepe
1950-1951: Altay

Profesyonelliğin kabul edilmesinden (1951) Türkiye Ligi'nin kuruluşuna (1959) kadar geçen sürede düzenlenen bölgesel lig şampiyonluklarını kazanan takımlar

İstanbul

1951-1952: Beşiktaş
1952-1953: Fenerbahçe
1953-1954: Beşiktaş
1954-1955: Galatasaray
1955-1956: Galatasaray
1956-1957: Fenerbahçe
1957-1958: Galatasaray
1958-1959: Fenerbahçe

Ankara

1955-1956: Hacettepe
1956-1957: Ankaragücü
1957-1958: Hacettepe
1958-1959: Demirspor

İzmir

1955-1956: İzmirspor
1956-1957: Altay
1957-1958: Altay
1958-1959: Karşıyaka

1937-1943 arası Maarif mükâfatı, 1944'ten sonra Milli eğitim mükâfatı adı altında oynanan Milli küme şampiyonları

1937: Fenerbahçe (İstanbul)
1938: Güneş (İstanbul)
1939: Galatasaray (İstanbul)
1940: Fenerbahçe (İstanbul)
1941: Beşiktaş (İstanbul)
1942: (Yapılmadı)
1943: Fenerbahçe (İstanbul)
1944: Beşiktaş (İstanbul)
1945: Fenerbahçe (İstanbul)
1946: Fenerbahçe (İstanbul)
1947: Beşiktaş (İstanbul)
1948: (Yapılmadı)
1949: (Yapılmadı)
1950: Fenerbahçe (İstanbul)
1951: (Yapılmadı)

1959'dan sonra uygulanan Türkiye Birinci lig şampiyonları

1959: Fenerbahçe
1959-1960: Beşiktaş
1960-1961: Fenerbahçe
1961-1962: Fenerbahçe
1962-1963: Galatasaray
1963-1964: Fenerbahçe
1964-1965: Fenerbahçe
1965-1966: Beşiktaş
1966-1967: Beşiktaş
1967-1968: Fenerbahçe
1968-1969: Galatasaray
1969-1970: Fenerbahçe
1970-1971: Galatasaray
1971-1972: Galatasaray
1972-1973: Galatasaray
1973-1974: Fenerbahçe
1974-1975: Fenerbahçe
1975-1976: Trabzonspor
1976-1977: Trabzonspor
1977-1978: Fenerbahçe
1978-1979: Trabzonspor
1979-1980: Trabzonspor
1980-1981: Trabzonspor
1981-1982: Beşiktaş
1982-1983: Fenerbahçe
1983-1984: Trabzonspor
1984-1985: Fenerbahçe
1985-1986: Beşiktaş
1986-1987: Galatasaray
1987-1988: Galatasaray
1988-1989: Fenerbahçe
1989-1990: Beşiktaş
1990-1991: Beşiktaş
1991-1992: Beşiktaş

1962-1963 futbol mevsimiyle birlikte uygulanmaya başlanan Federasyon kupası'nda şampiyon olan takımlar

1962-1963: Galatasaray
1963-1964: Galatasaray
1964-1965: Galatasaray
1965-1966: Galatasaray
1966-1967: Altay
1967-1968: Fenerbahçe
1968-1969: Göztepe
1969-1970: Göztepe
1970-1971: Eskişehirspor
1971-1972: Ankaragücü
1972-1973: Galatasaray
1973-1974: Fenerbahçe
1974-1975: Beşiktaş
1975-1976: Galatasaray
1976-1977: Trabzonspor
1977-1978: Trabzonspor
1978-1979: Fenerbahçe
1979-1980: Altay
1980-1981: Ankaragücü
1981-1982: Galatasaray
1982-1983: Fenerbahçe
1983-1984: Trabzonspor
1984-1985: Galatasaray
1985-1986: Bursa
1986-1987: Gençlerbirliğ
1987-1988: Sakaryaspor
1988-1989: Beşiktaş
1989-1990: Beşiktaş
1990-1991: Galatasaray
1991-1992: Trabzonspor

1965-1966 futbol mevsimiyle birlikte uygulanmaya başlanan Cumhurbaşkanlığı kupası şampiyonları

1965-1966: Galatasaray
1966-1967: Beşiktaş
1967-1968: Fenerbahçe
1968-1969: Galatasaray
1969-1970: Eskişehirspor
1970-1971: Göztepe
1971-1972: Galatasaray
1972-1973: Fenerbahçe
1973-1974: Beşiktaş
1974-1975: Fenerbahçe
1975-1976: Trabzonspor
1976-1977: Trabzonspor
1977-1978: Trabzonspor
1978-1979: Trabzonspor
1979-1980: Trabzonspor
1980-1981: Ankaragücü
1981-1982: Galatasaray
1982-1983: Trabzonspor
1983-1984: Fenerbahçe
1984-1985: Fenerbahçe
1985-1986: Beşiktaş
1986-1987: Galatasaray
1987-1988: Galatasaray
1988-1989: Beşiktaş
1989-1990: Fenerbahçe
1990-1991: Galatasaray
1991-1992: Beşiktaş

Futbol birliği *(Avrupa)* → UEFA.

FUTBOLCU a. (ing. *football*'dan). Futbol oynayan kişi.

FUTHARK a. RUNE YAZISI'nın bir başka adı.

FUTU a. Dövülmüş ve topak biçimi verilmiş manyok kökü, muz ve hintpatatesinden yapılan baharatlı bir et ya da sebze yahnisiyle birlikte yenilen Zenci Afrika yemeği.

FUTUNA, Wallis-et-Futuna toprağında yanardağ kökenli, dağlık (850 m) ada, Fransız Polinezyası'nda; 62 km²; 2 725 nüf.

FUTURİSMO a. (ital. sözc.). Müz. Futurismo akımının müzik alanındaki başlıca temsilcileri Francesco Pratella (1880-1955) ve gürültüyü, müzik yaratısının temel aracı olarak gören (*L'arte dei Rumori*, Milano, 1913) Luigi Russolo'dur (1885-1947).

FUVEAU KATI a. Kretase sisteminin üst champagne katının gölsel ve linyit içeren karşılığı. (→ KATMANBİLİM.)

FUXİ → FUŞİ.

FUXİN → FUŞIN.

FUZALÂ ya da **FUDALÂ** çoğl. a. (ar.

fâzıl ya da *fâḍıl*'ın çoğl. *fuzalā, fuḍalā*). *Esk.* Faziletli kimseler; bilginler: "*Dehrin fuzalâsına mukâbil...*" (Ziya Paşa, XIX. yy.).

FUZEL a. (alm. *fusel*'den). Kim. Glusitlerin alkollü mayalanması sırasında oluşan yan ürün; etanolden daha yüksek bir kaynama noktası olan bu ürün, değişik oranlarda propil, izobutil, amil ve izoamil alkolleri içerir. (FUZEL YAĞI da denir.)

FUZEYL BİN İYAZ → FUDEYL.

FUZHOU → FUCOU.

FUZUL a. (ar. *fuẓūl*). *Esk.* **1.** Gereksiz olan şey, fazla söz. **—2.** Aşırı, taşkın davranış.

—İsl. huk. *Fuzul ül-ganaim,* savaş ganimetlerinin paylaşılmasından sonra arta kalan mal. (Az miktardaki bu mal fakirlere verilir.)

FUZULİ sıf. (ar. *fuẓūl* ve *-ī*'den *fuẓūlī*). *Esk.* **1.** Gereksiz, boşuna; haksız. **—2.** Boşboğaz, üzerine düşmeyen sözler söyleyen.

—Med. huk. *Fuzuli işgal,* bir taşınmazı hak sahibinin izni olmaksızın ele geçirme ve kullanma. (Taşınmaz üzerinde hak sahibi olan kişi, bu kullanmaya son verilmesini isteyebileceği gibi, haksız kullanmanın karşılığı olarak ecri* misil adı verilen bir tazminat da isteyebilir.)

FUZULİ Mehmet, türk şair (Kerbela ya da Hille, ? - 1556). Yaşamı üzerine bilgi çok azdır. Babasının adı Süleyman'dır. Oğuzlar'ın Bayat aşiretindendir. Çok iyi bir öğrenim görerek devrinin "akli" (geometri, fizik, astronomi vb.) ve "nakli" (hadis, tefsir vb.) bütün bilimlerini elde etmiş, ayrıca arapça ve farsça öğrenmiş, bu dillerle de şiirler yazmıştır. Şii mezhebindendir. Türkçe divanının önsözünden öğrenildiğine göre, hayatında Irak'tan dışarı çıkmamıştır; bazı farsça şiirlerinden öğrenildiğine göre de, Safeviler döneminde, Necef'te halife Ali'nin türbesinde uzun zaman "hadim" (hizmet eden) olarak çalışmış ve "râtibe" adı verilen bir aylık almış; fakat günün birinde, bilinmeyen bir nedenle, "râtibe"si kesilmiştir. Irak, Safeviler'in elindeyken Şah İsmail'e ve Safevi ileri gelenlerine yapıtlar sunan Fuzuli, Bağdat Osmanlılar tarafından alındıktan (1534) sonra Kanuni'ye ve osmanlı ileri gelenlerine şiirler sunmuştur. Osmanlılar döneminde Evkafın "zevâid"inden (gelir fazlasından) verilmek üzere kendisine dokuz akçalık bir gündelik bağlanmışsa da, dönemin nişancı paşasına gönderdiği ünlü *Şikâyetname* adlı mektubundan anlaşıldığına göre, bu parayı bir türlü alamamış, bu iş için verilen "berat" elinde kalmış, tekrar yalnızlık köşesine çekilmiştir. Safeviler döneminde olduğu gibi, Osmanlılar döneminde de değeri anlaşılamamış, hayatı yokluk içinde geçmiş, Irak'ta baş gösteren bir taun (veba) salgınında ölmüştür. "Fazli" adlı bir oğlu olduğu, bunun da türkçe, arapça ve farsça şiirler yazdığı biliniyor.

Fuzuli'nin *Hadikat üs-süadâ* **adlı yazmasından bir sayfa** *Süleymaniye kütüphanesi İstanbul*

Büyük Larousse

Fuzuli, azeri lehçesiyle yazmıştır. Türkçe ve farsça divanlarının önsözlerinden öğrenildiğine göre, daha çocuk denecek yaşta şiirle uğraşmaya başlamış, ilkin arapça ve farsça, sonra da türkçe şiirler yazmıştır. Özellikle gazel yolunda, bir de *Leyla ve Mecnun* mesnevisinde çok üstün bir başarı göstermiştir. Türkçe divanının önsözü içindeki manzum bir parçada, şiir çeşitlerinden en önemlisinin gazel olduğunu söylemiş, kendi gönlüne de, gazeli seçmesini öğütlemiştir. Fuzuli'nin şiirleri, ana çizgileriyle, dindışı şiirlerdir. Bunlarda, çoklukla aşk tema'sı işlenmiştir; fakat bu aşk maddi değil, manevi bir aşktır. Şair, bu yoldaki şiirlerinin çoğunda, aşk derdinden hoşnut olduğunu, bu derdin eksilmeyip çoğalmasını dilediğini söyler. Divan edebiyatı geleneğine uyarak, şiirlerinde söz hünerlerine düşkünlük göstermekle birlikte, gazelleri, bir de *Leyla ve Mecnun* mesnevisi, okuyucu üzerinde içtenlikli izlenimi bırakmaktadır; buna karşılık, kasideleri sözcük oyunlarıyla çok yüklü ve yapmacıklıdır. İyi şiirin ancak bilimle elde edilebileceğine inanan şair, bu düşüncesini, türkçe divanının önsözünde, "*İlimsiz şiir, esâsı* (temeli) *yok dîvâr gibi olur ve esâssız* (temelsiz) *dîvâr, gayette* (sonunda) *bî-itibâr* (değersiz, çürük) *olur*" cümlesiyle anlatır ve "*ilimsiz şiirden kalıb-ı bî-ruh* (ruhsuz kalıp) *gibi teneffür kıldığını* (nefret ettiğini)" bildirir.

Fuzuli, türk edebiyatında ünü ve etkisi en yaygın şairlerden biridir. Azeri, çağatay ve Türkiye lehçeleriyle yazan pek çok şair üzerinde onun güçlü izleri görülür. Azeri edebiyatı üzerindeki derin etkisi doğal olmakla birlikte, onun dışında, çağatay edebiyatında Ali Şir Nevai egemenliğiyle rekabet etmiş; osmanlı edebiyatında ise, çağdaşları Hayali ve Taşlıcalı Yahya'dan başlayarak, daha sonra yetişen Bağdatlı Ruhi, Baki, Naili, Nabi, Nedim, Şeyh Galip, Yenişehirli Avni vb. üzerinde etkisi olmuştur. Şii bir şair olması dolayısıyla, bektaşiler ve aleviler tarafından da benimsenmiş, alevilerin kutsal yedi şairinden biri sayılmış; şiirleri bestelenerek bektaşi tekkelerinde ve alevi "âyini cem"lerinde söylenmiş; *Hadîkat üs-süadâ* adlı yapıtı şiiler tarafından muharrem aylarında yapılan yas törenlerinde okunmuştur. Fuzuli'nin halk edebiyatı üzerinde de kuvvetli etkisi olmuştur; birçok ünlü saz şairinin (Âşık Ömer, Gevheri, Dertli vb.) aruzla yazdıkları şiirlerde bu etki açıkça görülür. Tanzimat şairlerinden Abdülhak Hamit'in *Makber* adlı yapıtı üzerinde de, yer yer, Fuzuli etkisi saptanmıştır.

Fuzuli, şiir ve düzyazı alanlarında çeşitli yapıtlar vermiştir: türkçe, farsça ve arapça üç *Divan* düzenlemiştir. Türkçe divanının yazma ve basma çeşitli nüshaları vardır; bunun, latin abecesiyle basılmış nüshaları şunlardır: *Fuzuli divanı* (1948; haz. Abdülbaki Gölpınarlı), *Fuzuli divanı* (c. I, 1950; haz. Ali Nihat Tarlan), *Türkçe divan* (1958; haz. Kenan Akyüz, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur). Türkçe yapıtlarının en önemlisi, türk edebiyatında yazılan mesnevilerin en güzeli sayılan ve yazma ve basma pek çok nüshası bulunan *Leyla ve Mecnun* (latin abecesiyle 1957; haz. Necmettin Halil Onan); esrar ile şarap arasındaki "münazara"yı (tartışmalı konuşma) anlatan ve Şah İsmail'e sunulmuş bulunan *Beng ü bade* (latin abecesiyle 1955; haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu); Kerbela vakasını anlatan, nazım ve nesir karışık bir eser olan *Hadîkat üs-süadâ* (kutlu kişiler bahçesi) [sade dille, *Saadete ermişlerin bahçesi*, 1955; haz. Selâhattin Güngör]; dönemin nişancı paşasına yazılan *Şikâyetname* adlı mensur mektup vb.'dir. Farsça ile de çeşitli yapıtlar (*Heft câm* [*Sâkî-name*], *Enîs ül-kalb* vb.) vermiştir.

FÜCÂ → FÜC'E.

FÜCCETEN be.(ar. *füc'e*'den *füc'eten*). **1.** Beklenmedik bir anda, birdenbire, ansızın: *Fücceten vefat etmek.* **—2.** *Fücceten gitmek*, ansızın ölmek.

FÜC'E ya da **FÜCÂ** a. (ar. *füc'e, fücâ*). *Esk.* Ansızın meydana çıkan durum.

◆ be. Ansızın, birdenbire.

FÜCUR a. (ar. *fücūr*). *Esk.* **1.** Günah, ahlaka aykırı davranma, sefahat, zina. **—2.** *Fücur-ül-karabe,* dince nikâh düşmeyen yakın akraba arasında işlenen zina. || *Fitne fücur* → FİTNE.

—Huk. Yakın hısımlar arasındaki cinsel ilişki. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İsl. Kuran'da takvanın karşıtı olarak, Allah'a saygısızlık anlamında bir kez geçer ve inançsızlık, kötülük, günahkârlık anlamlarını taşır. Ayrıca, daha ileri derecedeki günahkârları anlatmak amacıyla, Kuran' da, *fücur*'dan türeme, tekil olarak *fâcir* ve *feccâr*, çoğul olarak *fecere* ve *füccâr* sözcükleri yer alır.

—ANSİKL. Huk. Çeşitli ülkelerin hukuk sistemlerinde, farklı biçimlerde de olsa, yakın hısımlar arasında cinsel ilişki ve evlenme yasaklanmıştır. Bu yasaklama aile düzeninin ve genel ahlakın korunması nedenlerine dayanır. Fücur türk yasalarında yer alan bir terim değildir. Ancak öğretide yakın hısımlar arasındaki cinsel ilişki fücur olarak adlandırılmaktadır. Türk hukuk sisteminde, birbirleriyle evlenmeleri yasak olanların evlilikdışı cinsel ilişkilerinden doğan çocuklar tanınamaz (Türk Med. k. md. 292). Aralarında evlenmeye engel olacak derecede hısımlık bağı bulunan kimselerin cinsel ilişkilerinden doğan çocuklara öğretide fücur ürünü çocuklar denir. Yakın hısımlar arasındaki evlenme suç sayılan bir eylemdir (Türk Cez. k. md. 237). Ancak evlenme dışında olmak koşuluyla, bu kişiler arasındaki cinsel ilişkiyi suç sayan ve cezalandıran bir yasa kuralı türk hukukunda yoktur.

FÜG a. (fr. *fugue;* ital. *fuga*, kaçıştan; lat. *fuga*). Kontrapunto tekniğiyle yazılmış, taklit ilkesine dayalı, teması konu diye adlandırılan müzik yapıtı.

—ANSİKL. XIV., XV. ve XVI. yy.'larda *fuga*, bir kanondu. Türediği *ricercare*'den, 1650'den sonra, daha disiplinli oluşu ve tonal üslubu kullanışıyla ayrıldı. Ses ve çalgı müziğine çekicilik katan füg, Bach'ın *Ayarlı klavye* ve *Füg sanatı* adlı yapıtlarındaki örnekleriyle doruğa ulaştı. Beethoven, füge yeni bir ruh getirdi. Mendelssohn, Saint-Saëns, Franck gibi XIX. yy. bestecileri de fügler bestelediler. XX. yy.'daysa, Bartók ve Stravinskiy'in fügleri sayılmazsa bu tür daha çok bir okul alıştırmasına dönüşme eğilimi gösterdi.

2, 3, 4 ya da daha çok ses için yazılan fügde üç bölüm bulunur: serim, gelişim, stretto. Serim bölümünde konu ve yanıt birbirini izlerken (konu, olabilecek değişikliklerle çeken üzerine aktarılır), karşıkonu, sonra da coda ortaya çıkar. Gelişim bölümünde, yakın tonlardaki *divertimento*'lar, konunun art arda gelen girişlerini birbirine bağlar. Stretto bölümündeyse, temanın girişleri, serim bölümündekilerden daha yakın aralıklarla birbirini izler. Bach'ın fügleri arasında, iki ve üç konulu olanlar vardır.

Füg sanatı *(Die Kunst der Fuge),* J. S. Bach'ın tamamlanmamış kitabı. 1749-50 yıllarında yazılan yapıtta, 21 kontrapunto ve kanon vardır. Bunların bazıları besteci hayattayken yayımlandı. Bach bu yapıtında hayran olunacak bir ustalıkla, tek bir temayla bunun çevrimlerinin tüm bileşimlerini sunar. Kitaptaki parçaların, çalgı için belli bir düzenlemesi yapılmamıştır.

FÜGASİTE a. (fr. *fugacité*). Termodin. KAÇARLIK'ın eşanlamlısı.

FÜGEN sıf. (fars. *fügen*). *Esk.* Yıkan, yıkıcı, düşürücü.

FÜHRER a. (alm. *Führer,* yönetici, rehber). Başlangıcından beri nazi partisi ve 1934'ten sonra da Hitler tarafından, Mussolini'nin aldığı *duçe* unvanını uyarlayarak kullanılan unvan.

Führung *(innere)* → İNNERE FÜHRUNG.

FÜKÂHET ya da **FÜKÂHE** a. (ar. *fükâhe, fükâhet*). *Esk.* Latife, şaka.

FÜLFÜL a. (ar. *fülfül*). *Esk.* **1.** Biber. **—2.** Karabiber: *"Didüm ey meh benlerün fülfül midür naz eyleyüp"* (Vasfi, XVI. yy.). **—3.** *Fülfül-i ahmer,* kırmızı biber. ‖ *Fülfül-i tavil,* sivri biber.
—Ed. Divan edebiyatında sevgilinin yüzündeki, gerdanındaki benler için kullanılan benzetme öğesi: *Câbeca gerden-i billûr üzre / Sanki fülfül kona kâfûr üzre* (Billuru andıran gerdanı üzerine yer yer serpilmiş benler sanki beyaz kâfur üzerine konmuş karabiber taneleridir) [Sümbülzade Vehbi].

FÜLGÜRASYON a. (fr *fulguration*). Tıp. Yüksek frekanslı elektrik akımlarıyla elde edilen elektrik kıvılcımları kullanılarak yapılan elektrokoagülasyon yöntemi.

FÜLGÜRİT a. (fr. *fulgurite;* lat. *fulgur,* yıldırım'dan). Kum, balçık ya da silisli bir toprağın, yıldırım düşmesi sonucu eriyen ve sonradan katılaşan bölümü. (Bu olay, 2 ile 50 mm çapında ve 2 ile 100 cm boyunda, kenarları düzgün ya da dallanmış borular oluşturur.) [Eşanl. YILDIRIMTAŞI].

FÜLK a. (ar. *fülk*). *Esk.* **1.** Gemi; kayık, sandal: *"Dil lengeriyle sevk ederiz fülk-i vahdeti"* (Y. K. Beyatlı). **—2.** Yuvarlak şey. **—3.** Nuh'un gemisi. **—4.** Ağırşak.

FÜLÖP (Viktor), macar dansçı, bale yöneticisi ve koregraf (Budapeşte, 1929). Ferenc Nádasi'den ders aldı (1937). Büyük bir role ilk kez *Orman prensi*'nde çıktı (1947). Ertesi yıl *Petruşka* rolünü yorumladı. *Gisele*'deki Albert, *Kuğu gölü*'ndeki Siegfried gibi klasik rollerde büyük başarı gösterdi. *Harika Mandaren* ve *Spartacus* (L. Seregi'nin versiyonu) rolleriyle kendini kabul ettirdi. *Mario et le magicien* (1964), *Öyaneh* (1968) adlı baleleri koregrafiledi. Budapeşte Operası'nda bale yöneticiliği yaptı.

FÜLÖPPİT a. (fr. *fülöppite,* macar mineral koleksiyoncusu B. Fülöpp'ün adından). Miner. Doğal antimon ve kurşun sülfür.

FÜLÛS a. (ar. *füls,* pul, akçe'nin çoğl. *fülûs*). *Esk.* **1.** Bakır para. **—2.** *Fülûsü ahmere muhtaç,* çok yoksul, beş parası yok.
—Nümism. → FELS.

FÜLVİK sıf. (fr. *fulvique*). Pedol. Asitleştirici bitki örtülerinin (funda ve çobanüzümü bulunan reçineli ormanlar) bolca ürettiği humusun bir bölümü için kullanılır; bu bölüm, toprağı, kalsiyum ve demir gibi madensel elementler bakımından yoksullaştırabilen çözünebilir asit bileşiklerden oluşur.

FÜME a. (fr. *fumer,* tütmekten). Koyu kül-rengi; duman rengi.
—Mutf. Balık ya da kremalı balık çorbasında kullanılan beyaz balık sosu.
◆ sıf. Bu renkte olan şey için kullanılır: *Füme çorap. Füme kumaş.*
—Camc. *Füme cam,* isle karartılmış ve tutulma sırasında Güneş'e bakılan cam; Güneş ışınımını azaltmak için işlenmeden önce boyanmış gözlük, pencere camı ya da şişe yapımında kullanılan cam.
—Mutf. *Füme et* ya da *balık,* iste kurutulmuş et ya da balık. (→ İSLEME.)

FÜMEROL a. (fr. *fumerolle,* ital. *fumaruolo*'dan). Yerbil. Yanardağlar tarafından kraterin yakın çevresinden, çatlak ağızlarından ya da lav akıntılarının yüzeyinden yayılan buhar ve gazlar.
—ANSİKL. Fümeroller, bir bölgenin yanardağ etkinliğinin göstergesidir ve yanardağ tehlikelerinin belirlenmesinde önemli bir öğedir. Lav ya da yanardağ püskürtülerinin volkanik püskürmeleri öncesinde, sırasında ya da sonrasında görülebilirler.
Kuru ya da *susuz fümeroller* % 10'un altında bir su oranıyla 500°C üzerinde bir sıcaklığa sahiptir. Bunlar erimekte olan lavlardan doğrudan doğruya ve beyaz dumanlar biçiminde çıkar. H_2, SO_2, F, Cl gibi çeşitli gazlardan, HCl, NaCl, KCl, $FeCl_3$ gibi klorürlü bileşiklerden HF, SiF_4 gibi fluorlu bileşiklerden ve renkli çökeller veren bakır, manganez ve başka metal bileşiklerinden oluşur.
Asitli fümerollerin'in ya da *klorlu hidrojen sülfür fümerolleri*'nin içerdikleri su oranı kuru fümerollerinkinden daha yüksek, sıcaklıklarıysa daha düşüktür (300-400°C). Bunlar, H_2, SO_2, H_2S, CO_2 ve Cl gibi gazlar içerir.
Alkali ya da *amonyaklı fümeroller* su açısından çok zengindir (% 90), bunların sıcaklıklarıysa orta düzeydedir (100-300°C). Çok çeşitli bileşenleri vardır. Ama kimi kez işletilebilir düzeye ulaşan bol miktardaki kükürt çökelleriyle belirgindirler. Bunlara solfatar denir.
Soğuk fümeroller ya da *hidrojen sülfür fümerolleri* 100°C'ın altında bir sıcaklığa sahiptirler ve su buharıyla az miktarda karbondioksit ve kükürtlü hidrojen (CO_2, H_2S) gazları içerirler. Bunlar, kalker traverteni çökelleri veren mofetlerdir.

FÜNİKÜLER a. (fr. *funiculaire,* küçük kablo). Vagonu bir kabloyla devindirerek, trenin çok dik rampaları tırmanmasını sağlayan demiryolu. (FÜNİKÜLER DEMİRYOLU da denir.)
—ANSİKL. Füniküler demiryolu genellikle üst varış noktasına yerleştirilmiş büyük bir kasnaktan geçen kablonun uçlarına bağlı iki vagondan oluşur. Bu kasnak çekici güç sağladığı gibi avaraya alınmış halde de çalışabilir. Birinci halde, taşıtların almaşık gidiş-dönüşünü bir motor sağlar; çok az uygulanan ikinci halde ise yukarı istasyondan su yüklenen vagon suyun ağırlığıyla inerken, safrasını alt istasyonda boşaltan öteki vagonun tırmanmasını sağlar. İki vagon ya birbirine koşut iki hat üzerinde (Paris-Montmartre füniküleri) olduğu kadar tek hat üzerinde de seyredebilir; bu son durumda, kesişmeyi sağlamak için güzergâhın ortasında *yarım ay* denilen çift hatlı kısa bir bölüm yer alır.
Çok engebeli bir arazide demiryolu hattı döşeme ve işletme çok masraflı olduğundan çok kez aşılmaz güçlüklerle karşılaşılır. Bu nedenle füniküler yerine teleferik kullanımı yeğlenir.
◆ sıf. Fizs. mekan. ve Ger. day. İp ya da kablo kullanan bir yöntem (ankraj) ya da bir aygıt (demiryolu) için kullanılır. ‖ *Füniküler kemer,* ortalama lifi füniküler bir eğriden oluşan bir kuvvetler sisteminin etkisindeki kemer. (Üç eklemli füniküler bir kemerde, bir kesite etkiyen dış kuvetler sistemi, normal içkuvvete indirgenir. Genillikle, kesme içkuvveti ve eğilme momentinden kaynaklanan içkuvvetleri azaltacak biçimde, füniküler bir eğriye olabildiğince yakın bir ortalama lifi bulmada yarar vardır.)

FÜNİKÜLİT a. (fr. *funiculite*). Patol. Sperma kordonu iltihabı.
—Vet. *Eneme füniküliti,* bazen eneme sonucunda erbezi kordonunun ucunda gelişen iltihaplı ur.

FÜNUN çoğl. a. (ar. *fenn*'in çoğl. *fünûn*). *Esk.* **1.** Fenler, bilgiler, bilimler: *"Eş'ar ve fünûn hep o dudaklarda müheyyâ / Çirkâb-ı taarruzlardan ederlerdi tehâşâ..."* (Tevfik Fikret). **—2.** *Fünun-ı bahriye,* denizcilik bilgileri. ‖ *Fünun-ı harbiye,* harp sanatı, harbe ait bilgiler. ‖ *Fünun-ı şetta,* çeşitli bilgiler.

FÜNYE a. Patlayıcı bir maddeyi ya da infilaklı bir fitili patlatmaya yarayan fişek ya da düzenek.
—ANSİKL. Mad. oc. Sanayide kullanılan patlayıcı maddelerin çoğunda patlama bir kapsülle gerçekleştirilir. En yaygın kapsüller elektrikli fünyelerdir; bunlar ısınma sonucu patlayan çok duyarlı birkaç gram patlayıcı madde doldurulmuş, küçük, alüminyum ya da bakır tüplerdir. Bu tüp içinde bir direnç vardır ve dirence bağlı iki tel tüp dışına çıkar; tellere elektrik akımı verildiğinde direnç gereken ısıya ulaşır. Fünye ya dinamit lokumunun içine yerleştirilir ya da lağım deliklerine doldurulmuş patlayıcı maddelere bağlı bir fitile monte edilir. Bir atımda kullanılan fünyeler kesiksiz bir elektrik devresi oluşturacak biçimde birbirine bağlanır. Bu devrenin iki ucu ise elektrik akımı sağlayan bir manyetoya bağlıdır.
Fünyelere, ateşleme aynı anda yapılsa bile birçok patlayıcının gecikmeli patlamasını sağlamak için geçiktiriciler yerleştirilebilir. Gecikme yarım saniyenin veya 25 milisaniyenin katlarını pek geçmez.
Yemleme barutu ile çalışan fünyelerin bileşimi de elektrikli fünyelere benzer, ama bunlar daha kısa ve daha geniştir.

FÜRCE a. (ar. *fürce*). *Esk.* **1.** Açıklık, yarık, aralık: *Fürce-i divar* (duvar yarığı). **—2.** Ferahlık, sıkıntıdan kurtulma. **—3.** Fırsat, uygun vakit. **—4.** *Fürceyab olmak,* fırsat bulmak.

FÜREYA, soyadı KORAL, türk seramikçi (İstanbul 1910). İÜ edebiyat fakültesi felsefe bölümü'nü bitirdi. Lozan'da başladığı seramik çalışmalarını Serré'nin desteğiyle Paris'te sürdürdü; ilk seramik ve taşbaskı sergisini de bu kentte açtı (1951). Yurtiçi ve yurtdışındaki elliden fazla kişisel sergisinin yanı sıra, pek çok karma sergiye katıldı, ödül kazandı (1955 Cannes Uluslararası seramik sergisi gümüş madalya, 1962 Prag Uluslararası seramik sergisi altın madalya, 1981 TC Kültür bakanlığı başarı ödülü, 1986 Sedat Simavi vakfı görsel sanatlar ödülü, [Neşe Erdok ile birlikte]). Gerçekleştirdiği seramik panolarda (İstanbul Hilton, Başak sigorta, Manifaturacılar çar-

Nobel belgesine göre

elektrikli bir fünyede ateşleme düzeneği

elektrikli fünyenin ayrıntısı

Vautier-De Nanxe

San Francisco füniküleri (ABD)

Füreya Koral seramik pano (ayrıntı) *Ziraat bankası, İstanbul*

şısı, Sheraton, Ankara Marmara oteli, Ziraat bankası, Ulus işhanı) ve çeşitli yapıtlarında, doğu ile batı sanatlarını birleştiren, soyut ve gerçeküstü çizgide bir anlatım zenginliği vardır.

FÜRKOSERKER a. (fr. *furcocercaire*). Asalbil. Çatal kuyruklu serkarya. (Bilharziyaların bulaşıcı şeklidir.)

FÜRONKL a. (fr. *furoncle*). KAN* ÇIBANI'nın eşanlamlısı.

FÜRS a. (ar. *fürs*). *Esk.* **1.** Farslılar, fars ulusu. **—2.** İran.

FÜRSİ sıf. (ar. *fürs* ve *-î*'den *fürsî*). *Esk.* İranlı; İran'a ait.

FÜRSİYAT a. (ar. *fürsî*'nin çoğl. *fürsiyyât*). *Esk.* Fars dili ve edebiyatı.

FÜRST (Walter), İsviçre'nin bağımsızlık kahramanı, Wilhelm Tell'in arkadaşı; Uri kantonu adına ünlü Rütli andını içtiği (1291) söylenir.

X

Milán Füst

FÜRSTENBERG, Schwaben kökenli alman aile. Adını 1070'te ele geçirilen, Baden'de Donaueschingen yakınındaki Fürstenberg'den alır. Ailenin Heiligenberg kolunun en tanınmış üyeleri şunlardır: WILHELM EGON, Fürstenberg landgrafı (Heiligenberg 1629 - Paris 1704), Germen İmparatorluğu'nda fransız ajanı olarak önemli bir diplomatik rol oynadı. 1674'te imparator Leopold'un buyruğu üzerine Köln'de tutuklandı ve hapse atıldı. Nijmegen barışı ile özgürlüğüne kavuştu. Strasbourg piskoposu (1682) ve kardinali (1686) oldu, seçici prensin halefi olarak Köln piskopos yardımcılığına seçildi, ama imparator ve papa İnnocentius XI'in karşı çıkması üzerine Saint-Germain-des-Prés manastırı'na atandı; —KARL EGON, Fürstenberg prensi (Prag 1796 - İschl 1854), 1806'da Baden grandükluğü'ne katılan prensliğin son prensiydi.

FÜRSTENVELDBRUCK, Almanya'da kent, Bavyera eyaletinde Münih'in batısında; 30 600 nüf.

FÜRSTENWALDE, Almanya'nın Brandenburg eyaletinde kent, Spree kıyısında; 31 300 nüf. Oder-Spree kanalı kıyısında sanayi merkezi. Metalürji. Kimya sanayileri. Taşıt lastiği.

FÜRTH, Almanya'da kent, Bavyera eyaletinde, Rednitz ve Pegnitz ırmaklarının birleştiği yerde, Tuna'dan Main'e giden kanalın kıyısında, Nürnberg'in B.'sında; 98 200 nüf. Gotik kilise. XVII. ve XVIII. yy. evleri. Camcılık. Radyo ve televizyon aygıtları. Mektupla satış.

Gelişim arşivi

Füruzan

FÜRU çoğl. a. (ar. *fer'*'in çoğl. *furû'*). *Esk.* **1.** Dallar, budaklar. **—2.** Bir kökten ayrılan kollar, bölükler. **—3.** Fazla önemli olmayan ikinci derecede şeyler. **—4.** Bir atadan gelen çoluk çocuk ve torunlar.
—Med. huk. Bir kimsenin çocukları ve onların çocukları, alt soyu. (Miras bırakanın birinci derecedeki mirasçıları onun füruudur.)

FÜRÛ sıf. (fars. *fürû*). *Esk.* **1.** Aşağı, aşağıda olan. **—2.** *Fürû-bürde,* öne eğilmiş: *"Ey re's-i fürû-bürde, ki ak pak, fakat iğrenç"* (Tevfik Fikret). || *Fürû-mande,* aşağıda kalmış, ezilmiş, âciz. || *Fürû-nihade,* aşağı indirilmiş; atılmış.

FÜRÛDEST a. (fars. *fürû* ve *dest*'ten *fürû-dest*). *Esk.* Birkaç kişilik koronun söylediği nağme.
◆ sıf. Gücü kuvveti az.

FÜRÛĞ a. (fars. *fürûğ*). *Esk.* **1.** Işık: *"Akşam bütün fürûğ-ı şükûhiyle bir cihan, / Bir âlem-i hayatuziya ufka toplanır;"* (Tevfik Fikret). **—2.** *Füruğ-feşan,* ışık saçan. || *Fürûğ-ı âftâb,* güneş ışığı. || *Fürûğ-ı âsafî,* bir cins lale. || *Fürûğ-ı mah,* ay ışığı.

FÜRÛHT a. (fars. *fürûht*). *Esk.* **1.** Satış, satma. **—2.** *Fürûht u harid,* alım satım.

FÜRÛHTAR a. (fars. *fürûhtâr*). *Esk.* Satış işini yapan kimse, satıcı.

FÜRÛHTE sıf. (fars. *fürûhte*). *Esk.* Satılmış.

FÜRÛK çoğl. a. (ar. *fark*'ın çoğl. *fürûk*). *Esk.* Farklar, ayrılıklar, başkalıklar: *Fürûk-ı elfaz* (söz farklılıkları).

FÜRUMAYE sıf. (fars. *fürû* ve *mâye*'den *fürû-mâye*). *Esk.* Kötü soydan gelen kimse için kullanılır; sütü, mayası bozuk, soysuz.

FÜRÛSİ sıf. (ar. *fürûsî*). *Esk.* Ata iyi binen, binici.

FÜRUŞ sıf. (fars. *fürûhten,* satmak'tan *fürûş*). *Esk.* "Satan", "satıcı" anlamında bileşik sözcükler türetilmiştir: *azamet-füruş* (büyüklük satan, kibirli), *bade-füruş* (içki satan), *hod-füruş* (kendini satan, büyüklük taslayan), *işve-füruş* (işve satan, işveli), *malumat-füruş* (bilgi satan, bilgiçlik taslayan), *mey-füruş* (içki satan), *tafra-füruş* (tafra satan, tafralı) vb.

FÜRUZ sıf. (fars. *efrûhten,* parlatmak'tan *fürûz*). *Esk.* "Aydınlatan", "parlatan" anlamında bileşik sözcükler türetilmiştir: *cihan-füruz, kâfi-füruz* (dünyayı aydınlatan), *dil-füruz, hatır-füruz,* (gönlü aydınlatan), *encümen-füruz* (topluluğu aydınlatan) vb.
—Dilbil. Farsça "efruz" sözcüğünün hafifletilmiş biçimidir.

FÜRÛZ çoğl. a. (ar. *farîza*'nın çoğl. *fürûz*). *Esk.* Mirasçılara düşen paylar, hisseler.
—İsl. huk. *Fürûz-i mukaddere,* miras payları. (→ FERAİZ.)

FÜRUZAN sıf. (fars. *fürûzân*). *Esk.* Parlayan, parlak: *Necm-i füruzan* (parlak yıldız).

FÜRUZAN, türk hikâyeci (İstanbul 1935). İlkokuldan sonra öğrenim görmedi ve kendi kendini yetiştirdi. Kadın kahramanların toplumsal çevreyle ilişkilerini ve iç dünyalarını sergileyen hikâyeleriyle tanındı. Zengin ayrıntılarla beslenen çözümleyici bir anlatım yolu izledi: *Parasız yatılı* (Sait Faik hikâye armağanı, 1971), *Benim sinemalarım* (1973), *Gecenin öteki yüzü* (1982). 12 Mart dönemi olaylarını, bu olaylarla ilgili kuşağın serüvenini *47'liler* (TDK ödülü, 1974) romanında konu edindi. Diğer yapıtları: *Yeni konuklar* (roman, 1977), *Ev sahipleri* (roman, 1981), *Berlin'in nar çiçeği* (roman, 1988), *Lodoslar kenti Füruzan* (şiir, 1991).

FÜRUZANFER (Bediüzzaman), iranlı bilim adamı ve edebiyat tarihçisi (Bişraye, Horasan, 1899 - Tahran 1970). Meşhed'de islam dini ile ilgili bilimlerle birlikte edebiyat, mantık ve felsefe öğrenimi gördükten sonra Tahran'a yerleşti (1927). Çeşitli yüksekokul ve üniversitede ders verdi. Tahran Üniversitesi profesörlüğüne ve İlahiyat fakültesi dekanlığına atandı. Ömrünün son yıllarında şahın kütüphanesi (Kitâbhanei saltanati) müdürlüğüne getirildi. Edebiyat alanında eski metinleri bilimsel olarak yayımlaması ve iran tasavvuf edebiyatındaki çalışmalarıyla tanındı. Bilimsel başlıca metin yayımları: Mevlana'dan *Divan-ı kebir* (*Külliyat-ı Şems* adı ile), *Fihimafih;* Sültanül ulema Bahâettin Veled'den *Ma'ârif;* Evhâdettin Kirmâni'nin menkibelerini içeren *Makamat-i Evhadüddin -i Kirmani.* Türkiye'de, daha çok, Mevlana'nın hayatı ile ilgili *Risale der ahvâl u zindegâni-i Mevlana Celaleddin* (M. Nuri Gençosman tarafından, türkçeye çevrilip Milli eğitim bakanlığı klasikleri arasında çıktı 1961) adlı yapıtıyla tanındı. Bu konudaki öteki yapıtları: Mevlana'nın *Mesnevi*'sindeki hadisleri içeren *Ehâdis-i mesnevi,* hikâyeleri ve kökenlerini anlattığı *Kısas ve temsilat-ı mesnevi,* Mesnevi'nin açıklamalarını yaptığı ancak üç cildi yayımlanmış bulunan *Şerh-i mesnevi* ve Attâr'ın yapıtları ile ilgili *Şerh-i ahvâl u nakd ve tahlil-i âsâr-ı Attâr.* Öteki başlıca yapıtları: *Müntehabat-ı edebiyat-ı farisi* (1934), *Tarih-i edebiyat-ı İran* (1937).

FÜRUZENDE sıf. (fars. *fürûzende*). *Esk.* Parlayan; parlatan, aydınlatan: *"Cebhesi gülşen-i islâma fürûzende-i din"* (Nedim, XVIII. yy.).

FÜSHAT a. (ar. *füshat*). *Esk.* **1.** Genişlik, açıklık: *"Füshat-i mühîbeye mâlik bir boşluk ki..."* (Mehmet Tevfik). **—2.** Meydan, geniş yer. **—3.** *Füshatgede* ya da *füshatkede,* geniş alan. || *Füshat-sera* ya da *füshat-seray,* çok geniş saray: *"Biz hayalleriz ve o hakikat; bir takım hayâlât ile muhât olarak mezara,.. o füshat-seray-ı mechûbâta gitti."* (A. H. Tarhan). || *Füshat-zar,* geniş yer.

FÜSİN a. (fr. *fuscine*). Biyokim. Retinadaki siyah pigment.

FÜSSEN, Almanya'da kent, Bavyera eyaletinde. Kış sporları ve iklimi sağlığa yararlı tedavi merkezi, Allgau Alpleri'nin eteğinde, 804 m yükseltide, Lech kıyısında, Avusturya sınırı yakınında; 10 500 nüf. Bir bölümü XIII. yy.'dan kalma şato ve başka anıtlar. Sur kalıntıları. Hazır giyim. —22 nisan 1745'te Avusturya kraliçesi Maria Theresia ile bavyeralı Maximilian III Joseph arasında burada yapılan antlaşmayla Maximilian III Joseph, Maria Theresia'yı tanımak koşuluyla topraklarını elinde tuttu. (→ AVUSTURYA VERASET SAVAŞI.)

FÜSSLİ (Johann Heinrich), İngilizler tarafından **Henry Fuseli** olarak adlandırılır; isviçreli ressam (Zürich 1741 - Londra 1825). Sanatçı ve edebiyatçı bir aileden gelen Füssli, Blake'ten önce romantik resmin yaratıcısıdır. J. J. Bodmer ve Lavater ile dostluk kurdu. Yazdığı siyasal bir yergi yüzünden Zürich'ten ayrılmak zorunda kaldı. Önce Almanya'ya, daha sonra Londra'ya (1764) gitti. Reynolds kendisini resim yapmaya özendirdi, İtalya'ya bir inceleme gezisi yaptıktan sonra, kesin olarak Londra'ya yerleşti ve meslek yaşantısı bu kentte geçti. William Blake ile dostluk kurdu, Sophia Rawlins ile evlendi, Royal Academy'ye kabul edildi (1790), burada öğretmenlik ve yöneticilik yaptı. Füssli, akademik görünmesine karşın, örtülü bir erotizm ve düşsel bir fantastiğin ağır bastığı, korkunç ve yadırgatıcı anıştırmalarla dolu yapıtlarıyla gerçeküstücülüğün öncülerinden biri oldu. Desen ve suluboyaların çoğu kez, biraz ölçülü tablo çalışmalarından daha özgürce yaratıldığı bu yapıtlar bir bakıma Homeros'un, Nibelungen destanlarının ve Shakespeare tiyatrosunun, büyük bir gizgörücüden kaynaklanan görsel yorumudur. St Paul katedrali'ne, Reynolds'un yanına gömülen Füssli'nin yapıtları özellikle Zürich'teki Kunsthaus'ta ve Londra'daki Tate Gallery'de göz doldurucu biçimde sergilenmektedir.

FÜST (Milán), macar şair, romancı ve oyun yazarı (Budapeşte 1888 - *ay. y.* 1967). Nyugat (Batı) adlı edebiyat dergisinin kurucu yazarlarındandır. Hukuk profesörüydü: 1919 devrimi'nde baskı gördü, Budapeşte Edebiyat fakültesi'ndeki estetik derslerini *Látomás ès indulat e müvészetben* (Sanatta görüş ve heyecan) [1951-52] adıyla yayımlandı. Öncü bir şair (*Szellemek utcája*, 1948) ve özgün bir romancı (*Advent*, 1920; *Feleségem története*, 1942) olan Füst, çok sayıda oyun (*Változtatnod nem lehet* [1913], *Boldogtalanok* [1923] ve Tolstoy ile Shakespeare üstüne edebi denemeler de yazmıştır. Bu denemeleri *Souvenirs et Études* (fr. çev.) adlı yapıtında toplayan Füst, yaşamın grotesk ve yüce yanlarını dile getiren bir yazar olarak tanınır. Kimi yapıtlarında felsefi kaygılara da rastlanır.

FÜSUN a. (fars. *füsūn*). *Esk.* **1.** Sihir, büyü: *"Fakat bilmem neden biraz evvelki füsun dağılmıştı"* (R. N. Güntekin). **—2.** *Füsun-âlûd*, büyülü, büyüleyici. ‖ *Füsunger, füsunkâr*, büyücü. ‖ *Füsun-perver*, büyüleyen. ‖ *Füsun-sâz*, büyüleyici: *"Başkadır feyz-i hüner gülün füsûn-sâzında, / Canlanır, vecde gelir söz leb-i icâzında"* (Tevfik Fikret).

FÜSUNKÂR sıf. (fars. *füsūn* ve *kār*'dan *füsūn-kār*). *Esk.* Büyülü, büyüleyici.

FÜSÜRDE sıf. (fars. *füsürde*). *Esk.* Donmuş: *Füsürde-dil* (gönlü donmuş; hissiz).

FÜŞÜRDE sıf. (fars. *füşürde*). *Esk.* **1.** Duran, ısrar eden, direnen. **—2.** *Füşürde -kadem*, ayak direyen.

FÜTÂDE sıf. (fars. *fütāde*). *Esk.* **1.** Düşmüş, düşkün. **—2.** Âşık, tutkun: *"Saçı fütâdesinin hâbı gibi pejmürde"* (Nedim, XVIII. yy.).

FÜTÂDEGÂN çoğl. a. (fars. *fütāde*'nin çoğl. *fütādegān*). *Esk.* **1.** Düşmüşler, düşmüş olanlar. **—2.** Tutkunlar, düşkünler, âşıklar: *"Ol muğbeçeyle tanıştımdı Lâle Devri'nde / Fütâdegânına son bir piyâle devrinde"* (Y. K. Beyatlı).

FÜTÂN sıf. (fars. *fütān*). *Esk.* Düşen.

◆ be. Düşerek.

FÜTEN a. (fr. *futaine;* ortaçağ lat. *fustantum*, klasik lat. *fustis*, sopa, ağaç; geç yun. *ksylina lina*, ağaç dokuma'dan çeviri). Çözgüsünde ve atkısında pamuk ipliği kullanılan dimi örgülü kumaş.
—ANSİKL. Doğu kökenli bir kumaş olan füten, önce Kahire'nin kenar mahallesi Fustat'ta dokundu ve XIV. yy.'ın başından başlayarak Fransa'ya getirildi. Düz ya da çizgiliydi. XVI. yy.ın ikinci yarısından başlayarak Lyon'da ve Beaujolais'de, ardından da Troyes'da ve Champagne'da füten üretimine geçildi. Ticareti gelişip büyüdü; bu kumaş genellikle yatak takımlarında ve iç etek ya da kadın gömleği yapımında kullanılıyordu.

FÜTUH çoğl. a. (ar. *feth*'in çoğl. *fütūh*). *Esk.* Zaferler, galibiyetler, fetihler: *"Devr-i fütûhu Sûr-ı Sirâfîl müjdeler"* (Y. K. Beyatlı).

◆ a. Ferahlık, açılma, gönül rahatlığı: *"Ger fütûh-ı vuslatın istersen ey dil sabr kıl"* (Şeyhi XV. yy.).

FÜTUHAT, -tı çoğl. a. (ar. *fütūh*'un çoğl. *fütūhāt*). *Esk.* Fetihler, zaferler.
—Dil. Arapça çoğul bir sözcük olan *"fütuh"*'un çoğuludur.

FÜTUHİ Hüseyin Çelebi, türk şair (XVI. yy.). Yaşamı hakkında hiç bilgi yoktur. *Enis ül-guzat* adlı manzum yapıtı Kanuni'nin 1526 Macaristan seferini anlatır. *Naz ü niyaz* adlı bir yapıtı daha olduğu söylenir (*Osmanlı müellifleri* c. 2, s. 110).

Fütuh-ı Yemen, Rumuzi'nin, Koca Sinan Paşa'nın Yemen'i fethini anlatan manzum yapıtı (XVI.yy.). "Haliye" ve "Nakliye" başlıklı iki bölümden oluşan yapıt, Selim II, Koca Sinan Paşa ve Murat III'e övgülerle başlar. Şair, bir bölümüne katıldığı Yemen fethini yer yer güçlü bir anlatımla dile getirir. Aruz vezninin fâilâtün mefâilün fâilün kalıbıyla yazılan yapıtta, halk deyimleri ve atasözlerine de sık sık yer verilmiştir. Yapıt, şiirsel gücünden çok, verdiği tarihsel bilgiler açısından önemlidir. Bir nüshası Topkapı sarayı müzesi kütüphanesi Revan kitaplığı 1297 no.'da kayıtlıdır.

Fütuh ül-büldan, arap tarihçi Belazuri'nin yapıtı (892'den önce; basılışı 1866). Hz. Peygamber'in savaşlarını, Suriye, Cezire, Ermeniye, Magrib fetihlerini, Irak ile İran'ın alınışını konu edinir. Yeri geldikçe toplumsal koşullara, uygarlık tarihine ilişkin bilgiler verir. Dönemi için en güvenilir kaynaklardandır. Zakir Kadiri Ugan' ın türkçe çevirisi MEB Şark islam klasikleri dizisinde yayımlandı (1955-1956).

Fütuh üş-Şam, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer dönemlerinde Araplar'ın Suriye ve Şam'ı fethetmelerini konu edinen mensur fetihname. Arap tarihçisi Mehmet bin Ömer Vâkıdi'nin yapıtı, Mustafa Darir bin Yusuf tarafından türkçeye çevrildi (1392). Darir, dört yılda tamamladığı çevirisini Halep'te emir Çulpan'a sundu. Dil bakımından eski Anadolu türkçesinin önemli örneklerinden olan yapıtın bilinen nüshaları Ayasofya Ktp. no. 3 327, Millet Ktp. Ali Emiri Kit. no. 434 ve Süleymaniye Ktp. Fatih Kit. no. 4 286'dadır.

FÜTUR a. (ar. *fütūr*). *Esk.* **1.** Bezginlik, usanç, gevşeklik: *"Haline tavırlarına düşkün bir ihtiyar fütûru çökmüştü"* (R.N. Güntekin). **—2.** *Fütur etmemek*, aldırmamak, önem vermemek, umursamamak. ‖ *Fütur gelmek, getirmek*, usanmak, bıkmak: *"Bu bahsi yazar iken hâme-i hakikat -cûye dahi fütûr geldi"* (Cevdet Paşa XIX. yy.).

FÜTURSUZ sıf. Umursamaz, çekinmez ve korkusuz kimse, bu kimsenin tutumu için kullanılır: *Fütursuz bir adam. Fütursuz bakışlar.*

◆ be. Fütursuz bir biçimde: *Fütursuz konuşmak.*

FÜTURSUZCA be. Umursamazca, korkusuzca: *Fütursuzca bağırdı.*

FÜTÜRİST sıf. (fr. *futuriste*, ital. *futurista*). Fütürizmle ilgili (hareket).

◆ sıf. ve a. Fütürizm yandaşı.

FÜTÜRİZM a. (fr. *futurisme*, ital. *futurismo*, gelecek anlamında *futuro*'dan). XX. yy. başlarında daha çok İtalya'da ve Rusya'da, geçmişçiliğin reddi ve çağdaş dünyanın anahtar kavramlarının (dinamizm, hız, makineleşme, vb.) benimsenmesine dayanan edebiyat ve sanat akımı.
—ANSİKL. Ed. İtalyan fütürizminin kurucuları Marinetti, Buzzi, Palazzeschi, Govoni, Folgore, Papini ve Pratella'dır. Hareket, 1905'te Poesia dergisinin kurulması ve 1909'da le Figaro'da yayımlanan manifestoyla yandaş kazanmaya başladı. Dadacılık, anlatımcılık ve gerçeküstücülük akımları üzerinde ve Rusya'da az çok etki yarattıktan sonra Mussolini döneminde oluşan faşist bir estetikle karıştı.

• *Rus fütürizmi.* Toplumun ve daha önceki okulların bunalımlarından doğan rus fütürizmi italyan fütürizmine pek az şey borçludur. 1910 yılından sonra karşıt topluluklar biçiminde gelişti ve tutarlı bir kuramdan çok kişilere bağlı olarak -Petersburg'da ego- fütüristler (Severiyanin, 1911), Moskova'da kübo-fütüristler (Kruçenıyh Hlebnikov, Kamenskiy, Mayakovskiy, E. Guro, 1913), "Tsentrifuga" ılımlıları (Aseyev, Pasternak)-Kiev (M. Semenko), Tiflis (grup "41°") ve Vladivostok'a kadar ("Yaratım", 1920-21) yayıldı. Anarşist bir başkaldırı anlayışı içinde ahlak kurallarıyla kültür mirasını reddeden fütüristler gerçeği yeniden kurmak amacıyla, sözlüğü, sözdizimi ve ölçüyü yıktılar (Hlebnikov'un "zaum" dili). Estetik kalıpların yok edilişi çoğunlukla modern konulara kaba gereçlerle yaklaşmalarını sağlarken, kültür tekeli kurmaya yönelik oluşlarından dolayı Lenin'in kendilerine ihtiyatla bakmasına karşın, proletaryanın hizmetine girdiler. Fütürizmin en olumlu yanları LEF ile Aseyev, Mayakovskiy, Pasternak'ın kişisel yapıtlarına yansımıştır. Türk edebiyatında fütürizmin etkisinde bazı ürünleri, Rusya'da bulunduğu yıllarda (1922-1928) Nazım Hikmet kaleme aldı. Mayakovskiy ve başka fütürist şairlerin birtakım öz ve biçim yeniliklerini benimseyen şair, italyan ve rus fütürizminin özellikleri olan, özgür nazım tekniği, teknoloji hayranlığı (demir raylarda koşan demir beygir, asma köprüler, elektrikli tezgâhlar), hızın güzelliği, çalışan kadının yüceltilmesi gibi öğeleri kullandı ("Makinalaşmak istiyorum," "Sanat telakkisi" gibi şiirler). Ancak, Nazım Hikmet'te fütürizmin etkisi uzun sürmedi.
—Güz. Sant. 1909'da Paris'te şair Marinetti'nin yayımladığı ilk manifesto ile doğan bu akım, İtalya'dan hareketle XX. yy. sanatına önemli bir atılım kazandırdı. Akımın kuramlarıyla ilgili çok sayıda yapıt plastik sanatları (1910'da Balla, Boccioni, Carrà, Russolo ve Severini'nin yayımladığı *Manifesto dei pittori futuristi* (Fütürist ressamlar manifestosu) ve *Manifesto tecnico della scultura futurista* (Fütürist resmin teknik manifestosu), Boccioni'nin 1912'de yayımladığı *Pittura Scultura futurista* (Fütürist heykelin teknik manifestosu) mimarlığı (Sant'Elia'nın *Manifesto dell'architettura futurista* [Fütürist mimarlığın manifestosu], 1914), şiir, müzik, sinema, tiyatro ve

Lauros-Giraudon

Uzamın sürekliliğinde tekbiçimler
Umberto Boccioni, yaldızlı bronz, 1913
Arte moderna galerisi, Milano

SANATTA **FÜTÜRİZM**

Lauros-Giraudon

Toplar işbaşında (1915)
Gino Severini
özel kol., Milano

Lauros-Giraudon

Lambalar (1912'ye doğr.)
Nataliya Gonçarova
Art moderne ulusal müzesi
Paris

siyaseti kapsar. İtalya'da çok güçlü olan geçmişçilikten vazgeçilmesi ve geleceği içinde taşıyan çağdaş dünyanın (sokak, fabrika, makineler, hız ve hatta şiddet) yüceltilmesi bu akımın temel kavramlarındandır. Ressamlar her türlü popülizmi ve simgeciliği yavaş yavaş bir yana iterek, konularını kent uygarlığından almaya başladılar ve yeniizlenimcilikten miras kalan bölmeci teknik ve kübizmden esinlenen biçimsel yapıları benimsediler; bu ilk yaklaşımlardan hareketle, devinim, eşzamanlılık, "dinamik duyum" ve "kuvvet-çizgileri" arayışıyla, ortaya, Delaunay'in, Duchamp'ın, Picabia ve Léger'nin bazı çalışmalarına hiç de yabancı olmayan sentetik ve soyut bir sanat çıktı.

Yüzyıl başında İtalya'daki atılımın bir ürünü olan fütürizm, çelişkiler de içerir: anarşiye yönelen başkaldırı ve eğilimleri, eylem tutkusu, ulusçuluğun ve savaşın yüceltilmesine, hatta, hiç değilse Marinetti için faşizme dönüşür. Birinci Dünya savaşı'nda parçalanan akım, gene de Enrico Prampolini, Fortunato Depero, Luigi Colombo (Fillia denir) ve Vittorio Tommasini (Farfa denir) ile arıtıcılık ve geometrik soyutlamanın, daha sonra da gerçeküstücülüğün bazı verilerini özümleyen "ikinci bir fütürizm"le varlığını sürdürdü (savaş sonundan 30'lu yıllara kadar).

• *Rus fütürizmi.* İtalyan fütürizmi 1910'lu yıllarda "Gezginci"lerden miras kalan doğalcı gerçekçiliğe, "Sanat dünyası" ve "Mavi gül" akımlarının simgeciliğine karşı çıkan rus öncü sanatına sızdı. Rus fütüristleri, kendi görüşleri doğrultusunda, yeni manifestolar (*Halkın beğenisine şamar*, 1912-13) yayımladılar, sergilere katıldılar ve gösteriler düzenlediler (Vladimir Mayakovskiy, Mayakovskiy'in *Trajedi*'si ve M. Matyuşin, V. Hlebnikov, A. Kruçeniyh ve Maleviç'in *Güneşi yenmek* operası, Petersburg, 1913). Rus fütürist resmi yeniilkelcilik ve kübizmin etkilerini taşır (Gonçarova, Maleviç, Tatlin) ve italyan fütürizminin verilerinin, kübizmle (Lariyonov ve Gonçarova'nın "luçizmi", Maleviç, Olga Rozanova ve Pougny'nin "kübo fütürizmi", Tatlin'in karşıkabartmalar"ı) karıştığı soyutlamalara dönüşür.

FÜTÜROLOJİ a. (fr. *futurologie*). Fels. → GELECEKBİLİM.

FÜTÜVETLİ → FÜTÜVVETLÜ.

FÜTÜVVET a. (ar. *fetā*, genç, yiğit'ten fütüvvet). *Esk.* **1.** Delikanlılık, gençlik. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Yiğitlik, cömertlik: *"...fütüvvet neyi istilzâm ederse biz de anı iltizam ederiz"* (A. H. Tarhan).

—Tasav. *Fütüvvet eri*, fütüvvet birliğine özel bir törenle katılarak kemer kuşanan kişi. ‖ *Fütüvvet kemeri*, fütüvvet birliğine yeni katılana şeyh ya da pirin kuşattığı kuşak (şed). ‖ *Fütüvvet libası*, fütüvvet birliğine yeni katılana şeyh ya da pirin giydirdiği şalvar ile kemer.

—ANSİKL. İslamiyet öncesinde "fütüvvet" sözcüğüne r...tlanmaz. Sözcük, VIII. yy.'da "mürüvvet" sözcüğünün yapısından yararlanılarak türetilmiştir. Mürüvvet olgun insanın, fütüvvet ise genç insanın (feta) özelliklerini ifade eder. Fütüvvet, günümüze kadar geçerliğini koruyan bir yoruma göre bir tür şövalyelik olarak değerlendirilir. Bir başka görüşe göre ise sufilik ve esnaf loncalarıyla bağlantılı bir harekettir.

İslamiyetten önce feta sözcüğü daha çok tekil olarak kuvvetli, savaşta kahraman, cömert ve şövalye ruhlu genç insanlar için kullanılırdı. Bu sıfat tümüyle kişisel olup, bağlı bulunulan kabile ve savaşlardan ayrı tutulmasa da örgütlü bir gücü ya da bir inanç birliğini belirtmek için kullanılmazdı. Eski arap toplumunda feta örneği Hatim el-Tai idi. İslamın yayılması ve Ali'nin efsaneleşen ünü feta sözcüğünün Ali ile özdeşleşmesini getirdi (la feta illa Ali "Ali'den başka yiğit yoktur"). Ancak kısa sürede karmaşıklaşan Arap-İslam İmparatorluğu'nda çoğul olarak (fityan) göçebe Araplar'ın feta ülküsünü kent ortamında yaşatmaya çalışan erkek toplulukları için kullanılmaya başlandı. IX. -XI. yy.'larda bu tür topluluklar islam dünyasının her tarafında, özellikle İran ve Mezopotamya' ya yayılmıştı. Bazı belgelerde fityan birlikte yaşayan, toplumsal ve etnik kökenleri farklı, aile ve meslek bağları olmayan, kabilelerden bağımsız, dayanışma, arkadaşlık, karşılıklı özveri yoluyla en iyi yaşama biçimini oluşturmaya çalışan, mallarını ortak kullanan genç erkekler topluluğuydu. Bazı belgelerde ise fityan'ın ayaktakımı, serseri olarak nitelendiği "ayyar" (sahtekâr, çoğulu "ayyarun"), avbaş (çete) ve Selçuklular döneminde aşağılayıcı anlamda "rind" (derbeder, çoğulu "rünud", "rindan") sıfatlarıyla tanımlandığı görülmektedir. Ama fityan bu tanımlamaları bir onur vesilesi yapmaktan geri kalmıyordu. Halk arasında ayyarun için zenginlerden çalıp fakirlere veren doğruluk timsali haydut imgesi hâkimdi. İran ve Irak'ta birçok kentte bulunan fütüvvet kuruluşları merkezi yönetimin denetimi sağlayamadığı dönemlerde yönetime ve zenginlere yönelik bir dehşet havası yaratıyorlardı. X. -XII. yy.'lar onların yarattığı karışıklarla doludur. Onların gücünden yararlanmak isteyen kimselerce de desteklenen fityan pek çok iktidar değişikliğine damgasını vurdu. Fityanın en büyük başarısı Sistan' da kendi içlerinden çıkan Saffariler hanedanını iktidara getirmeleridir. Fityan, güvenlik örgütü (şurta) olmayan kentlerde yerel milis gücü görevini yerine getiriyor ve kentin reisi tüm gücünü onlardan alıyordu. Kent asabiyetlerinin varlığı göz önünde tutulursa fityanın işlevi daha iyi anlaşılır. Asabiyet bir grup dayanışması, fütüvvet ise kişisel yetenekler birikimi olarak felsefi anlamda ayrışır, ama fütüvvet gruplaşmaları ile asabiyet gruplaşmaları arasında ayrım yapmak her zaman mümkün olamamaktadır. Büyük bir olasılıkla asabiyet mensubu kişiler zamanla kendilerini gerçek fityan gibi görmeye başladılar ve böylelikle fütüvvet, toplumsal -ideolojik bir kurum olmaktan çıkarak müslüman Doğu'nun dokusuna işlemiş temel bir olgu durumuna geldi.

Fütüvvet'in islam kentlerinde etkili olmaya ve bir kardeşlik kurumu olarak düzenlenmeye başlanması fityan'ın savaşçı geleneği ile sufilerin soyut düşüncelerinin birbirlerini karşılıklı etkilemesine yol açtı. Bir yandan fityan bazı tasavvufi öğeleri benimserken, bazı sufiler de fütüvvet kavramından etkilendiler. Bu sufilik içinde fütüvvetten esinlenen bir hareketin doğmasına ve fütüvvetle ilgili tasavvufi yapıtların yazılmasına yol açtı. Sufiler fütüvvet sözcüğüne yeni bir içerik, yazdıkları fütüvvetname*'lerle de fityana kuramsal temel kazandırdılar.

Abbasi halifesi Nasır (1180-1225), önemli bir siyasal güç durumuna gelen fütüvveti kendisinin başkanlığında yeniden düzenledi. Bütün müslüman hükümdarları fütüvvet'e girmeye özendirerek onu islam birliğinin örgütü durumuna getirmek ve kendi yetkesini güçlendirmek istedi. Askeri ve dinsel yöneticileri fütüvvete soktu, soyluluğu çekebilmek için de bazı önlemler aldı. Böylece resmi bir kimlik kazanan fütüvvet ulema ve soylularca aşağılanan bir şey olmaktan çıktı.

Fütüvvete üye olmak için belli bir deneme süresi sonunda, bir kadeh tuzlu suyun içildiği bir törenle kemer takılır ve fütüvvet giysisini oluşturan şalvar giyilirdi. Yeni üye, onu tavsiye eden büyüğüne bir oğul gibi itaat etmek zorundaydı. Nasır' ın fütüvvetinde müridin ilk kabulü ile şalvar kuşanması arasında bir bekleme dönemi vardı. Ancak şalvar kuşanan tam anlamıyla üye (refik) sayılırdı. Ömer Sühreverdi'nin fütüvvetnamesinde yalnızca yemin etmiş (kavli) üyelerle, kılıç kuşanmış (seyfi)üyeler arasında bir ast üst ilişkisi sözkonusu edilir, ama bu, öteki belgelerde rastlanmayan bir durumdur.

Nasır döneminde başlatılan fütüvvet edebiyatı, İran-türk denetimindeki yörelerde büyük yankı buldu. Halifenin dinsel danışmanı Ömer Sühreverdi bu yeniden düzenlenmiş fütüvvetin tanıtılmasında özellikle etkili oldu.

Moğol istilası ve Bağdat'ın Moğollar'ın eline geçmesi fütüvvet örgütlerine esaslı bir darbe indirdi. Ancak Nasır'ın saray fütüvveti abbasi halifelerinin yeni merkezi Mısır'da oldukça uzun bir süre yaşadı. Mısır sultanları fütüvvet şalvarı giydirmeye devam ettiler. Öte yandan fütüvvet türkleşen Anadolu'da ayrı bir gelişme gösterdi ve mensupları kendilerine "ahi" adını verdiklerinden "ahilik" adını aldı. (→ AHİLİK.) Daha sonra Osmanlı devletinde, ahilikle esnaf loncalarının özdeşleştiği ve fütüvvetin lonca kalıbı içinde varlığını sürdürdüğü görülmektedir. (→ Kayn.)

FÜTÜVVETLÜ ya da **FÜTÜVETLİ** sıf. (ar. *fütüvvet*'ten). *Esk.* **1.** Yiğit, cömert. **—2.** Teğmen ve yüzbaşılara verilen unvan.

Fütüvvetname, fütüvvet*le ilgili değerlendirmelerin, geleneklerin yer verildiği, fütüvvetin ilkelerini, tarihini, niteliklerini, törenlerini konu edinen yapıtlara verilen ad. Bu yapıtlarda fütüvvetin özellikleri açıklanır, fütüvvet yoluna girerken uyulması gereken kurallar belirtilir. Günümüze ulaşan en eski fütüvvetname X. yy.'da mutasavvıf Sülemi tarafından yazılan arapça *Kitab ül-fütüvve*'dir. Sülemi, yapıtında fütüvvetin kurallarından, yol ve yordamından söz eder; fütüvveti uygunsuz davranışlardan kaçınmak, Tanrı'ya itaat etmek, ahlak üstünlüklerini, güzelliklerini korumak diye tanımlar. XI. yy.'da sufi Ebu Hafs Ömer bin Muhammet Sühreverdi tarafından yazılan *Risalet ül-fütüvve*'ye göre tarikat şeriatın, hakikat tarikatın, fütüvvet de hakikat'in özüdür. Aynı yazarın *Kitab ül-fütüvve*'si bu yapıtın geliştirilmiş biçimidir. Yine XI. yy.'da yazılmış Abdullah Ensari'nin *Fütüvvetname*'sinde, büyük sufilerin fütüvvetle ilgili sözleri arapça aktarılmış, farsça açıklanmıştır. Ensari'nin *Menâzil üs-sâ'irin* adlı yapıtında fütüvvet, tasavvufi bir anlam kazanır. Kendinde bir üstünlük ve hak görmemek demek olan fütüvvetin üç derecesi vardır: 1. düşmanlığı bırakmak; 2. senden uzak durana yaklaşmak, hoşgörülü olmak; 3. Tanrı'ya ulaşmak için yapılan yolculukta bir rehbere takılıp kalmamak. XI. yy.'da fütüvvetle ilgili olarak yazılmış 15 kadar fütüvvetname bilinmektedir. Nizamül-

mülk adına düzenlenen İbn Cadveyh'in *Kitabu mirat il-mürüvvet*, Ahi Ahmet Erdebili'nin *Kitab ül-fütüvve* ve Ebu Mehamit Eşari'nin *Kitab fi beyân il-marife* adlı risaleleri tam birer fütüvvetname sayılmaz; fütüvvet tanımlarını, sufilerin fütüvvetle ilgili sözlerini aktarırlar. XIII. yy. başlarında Ahmet ibn-i İlyas tarafından yazılan *Tuhfet ül-vasayâ*'da fütüvvetin geleneği, ilgili ayetler, koşuları aktarılır. Aynı mecmuada *Kitab fi bahri il-fütüvve* adlı, yazarı bilinmeyen farsça risale, Necmettin Zerkûb'un *Kitab ül-fütüvve*'si ve Nasiri'nin XIII. yy. sonlarında yazdığı manzum Fütüvvetname'si yer alır. Türkçe fütüvvetnamelerin en eskisi XIII. yy.'da yazıldığı anlaşılan Yahya bin Halil bin Çoban Burgazi'nin *Fütüvvetname*'sidir; tefsir, hadis, tasavvuf, kıssa, menkıbe kitaplarıyla eski fütüvvetnamelerden yararlanılarak yazılmıştır. Fatih Sultan Mehmet döneminde Seyit Gaybi oğlu Şeyh Hüseyin, *Hâzâ kitabı fütüvvetnâme li-erkân il-meşâyih ve ashâb il-şedd* adlı yapıtı yazdı. Bu yapıtı Seyit Muhammet bin Seyit Alaettin Hüseyn Razavi'nin *Miftâh üd-dakâyık fi beyân il fütüvvet ve'l-hakâyık*'ı izler. Anadolu'da ahilik yoluna bağlı olanlar tarafından daha pek çok fütüvvetname yazılmıştır.

FÜVELİYEN sıf. (fr. *fuvélien*). Yerbil. → FUVEAU KATI.

FÜYÛZ çoğl. a. (ar. *feyz*'in çoğl. *füyûz*). *Esk*. **1.** Bolluklar, bereketler. **—2.** İlerlemeler, gelişmeler. **—3.** Mutluluklar.

FÜYÛZAT çoğl. a.(ar. *feyz*'den *füyûzât*). *Esk*. Bolluklar, bereketler, nimetler; manevi etkinlikler.

FÜZE a. (fr. *fusée*). Havacılık ve uzayhavacılığında atmosferdışı tepkili bir motorla çalışan araç. (Başlangıçta, sivil ya da askeri, uygulama alanı ne olursa olsun füze denilen bu araçlara, günümüzde daha özgün adlar verilmeye başlandı. Bununla birlikte itme gücü için havanın oksijenine başvurmayan kimi şenlik fişekleri, roketler, güdümlü mermiler, uzay fırlatıcıları, füze adı altında toplanabilir.)

—Avc. *Boğucu füze*, zehirli dumanlar yayan ve bazı ülkelerde tilkileri, porsukları inlerinden çıkarmak için kullanılan füze.

—Spor. Bir inişi, yarışı açan usta bir kayakçının iniş süresi temel alınarak hesaplanan bir sürede kayan sporcuya verilen (bronz, gümüş ya da altın) ödül.

—ANSİKL. • *Füzeyle itme ilkesi*. Füze, kütlesinin bir bölümünü arkasından dışarı püskürterek hız kazanan bir araçtır. (→ ROKET-MOTOR, PROPERGOL ve İTME.) Bu itiş yönteminin temelini oluşturan fiziksel ilke, "devinim miktarının korunması"dır: V hızıyla devinen M kütleli bir cisim, bir dış kuvvetin etkisi altında değilse, P=MV'e eşit değişmez bir devinim yapar; bu cisim, kütlesinin bir m bölümünü bir V_e hızıyla dışarı püskürtüyorsa, cismin hızı ΔV değeri kadar artar; sistemin tümünün

$$P' = m(V - V_e) + (M - m)(V + \Delta V)$$

devinim miktarı, P'ye eşittir; bu koşul, $m \ll M$ için hemen daima doğrulanan bir varsayımda $\Delta V = -\frac{m}{M} V_e$ temel bağıntısıyla gösterilebilir. Böylece füze, m kütlesini püskürtme yönüne ters doğrultuda hiçbir dayanağa gerek kalmadan hız kazanır. Bu olgu bir füzenin uzay boşluğunda hız kazanmasını açıklar.

Füzenin başlangıç kütlesi M_0 ise ve saniye başına bir m kütlesini dışarı püskürtüyorsa, t anındaki kütlesi $M = M_0 - mt$ eşitliğiyle gösterilir ve kısa bir Δt zaman aralığındaki ΔV hız değişimi, yukarıda verilen formül uyarınca,

$$\Delta V = \frac{-m\Delta t}{M_0 - mt} V_e$$

bağıntısıyla ifade edilen bir değere ulaşır. Demek ki füzenin kazandığı

$$V = V_e \ \mathrm{Log}\left(\frac{M_0}{M_f}\right)$$

hız artışını bulmak için çalışmasının $t = 0$ başlangıç anı ile $t = t_f$ bitiş anı arasındaki

$\gamma(t) = \frac{\Delta V}{\Delta t}$ ivmesinin integrali alınır. Hız artışını gösteren bu formülde $M_f = M_0 - mt_f$ füzenin son kütlesidir; $\frac{M_0}{M_f}$, füzenin "kütle oranı", yani başlangıç kütlesi ve son kütlesi arasındaki orandır; "Log" simgesi "Napier logaritması" fonksiyonunu gösterir. Kütle oranı formülü, füzeyle itişin temel formülüdür; demek ki püskürtme hızı ve kütle oranı büyüdükçe, füzenin kazandığı hız da yükselir. Örneğin, kütle oranı 4, püskürtme hızı 3 000 m/sn olan bir füzenin geliştireceği hız 4 160 m/sn'ye ulaşacaktır.

Yer in çevresinde 200 km yükseltiye bir uydu yerleştirmek için geliştirilmesi gereken toplam hız yaklaşık 9 500 km/sn'dir. Bu hız, uydunun 7 800 km/sn'lik yörünge hızı ile fırlatmanın ilk evresinde havanın sürtünme gücünü dengelemek ve 200 km'lik bir yükseltiye ulaşmak için harcanacak enerjiyi gösteren 1 700 m/sn'lik hızın toplamına eşittir. Sıvı propergollü bir motoru olan basit bir füzeyle 9 500 m/sn'lik bir itme gücü yaratılabilir. Böyle bir füzenin M_0 kalkış kütlesi, M_u (yararlı yük), M_p (propergoller) ve M_s (depolar, motorlar ve elektronik aygıtlardan oluşan "kuru" kütle) kütlelerinin toplamına eşittir. Kütle oranı

$$\frac{M_u + M_p + M_s}{M_u + M_s}$$

bağıntısıyla elde edilir Bu oranın en büyük değeri, yararlı yükün sıfır olduğu haldir ve

$$\frac{M_p + M_s}{M_s}$$ bağıntısıyla verilir.

$$\frac{M_p + M_s}{M_s}$$ miktarı, füzenin yapım kalitesini gösteren I_s "yapı indisi"nin tersidir: M_s kuru kütlesinin, belli bir M_p propergol kütlesi için elden geldiğince küçük tutulması gerekir. Uygulamada I_s yapı indisi % 8'in altına düşmez ve 12,5 değerindeki en yüksek kütle oranına denk düşer. Bu kütle oranı ve sıvı propergollerle elde edilen 3 760 m/sn'lik gaz püskürtme hızı, füzenin geliştirdiği itme gücünün, istenen 9 500 m/sn'ye ulaşmasını sağlar. Ama füzenin sağladığı yetkinliğin çok yüksek olmasına rağmen, faydalı yük sıfırdır. Yetkinlik biraz iyileştirilse bile, yararlı kütle çok küçük kalacaktır. Demek ki teknolojinin günümüzdeki evresinde olduğu kadar uzay havacılığının ortaya çıktığı 50'lerde de bir yapay uydunun fırlatılması için basit bir füze yeterli değildi. Çözüm, her biri gerekli itme gücünün bir bölümünü doğuracak birçok füzenin üst üste ya da yan yana birleştirilmesiydi. Böylece "katlı" füze ilkesi doğdu. Bir yararlı yükü yörüngeye oturtmak için, örneğin, iki katlı bir füzenin her öğesinin yalnızca 4 750 m/sn'lik bir itme gücü sağlaması gerekir. Nitekim yukarıda göz önüne alınan yetkinlikler (V_e = 3 760 m/sn, I_s = % 8) uyarınca her katın kütle oranı 3,5 olacak ve aşağıdaki şekilde dağılacaktır:

$$M_u = \%\ 22;\ M_p = \%\ 72;\ M_s = \%\ 6.$$

Doğal olarak, ikinci kat, birinci katın taşıyacağı yararlı yük sayılır; gerçek yararlı yükse ikinci katın taşıyacağı kütledir ve füzenin toplam kalkış kütlesinin % 5'ini oluşturur. Oysa aynı teknolojik düzeydeki tek katlı bir füze için bu yük sıfırdır. Uydu fırlatıcıları genellikle iki ya da üç katlıdır; kimi kez bunlara, kalkıştan sonra kısa bir süre çalışan ve havalanmaya yardım eden iticilerden (*booster'ler* ya da *yardımcı roketler*) oluşmuş bir "sıfır katı" eklenir.

• *Füzeyle itişin tarihçesi*. Efsaneye göre, İ.Ö. 3000 yılına doğru, çinli bir mandarin kendi buluşu olan 47 füzeyle fırlatılan bir araçla havalanmayı denemişti. Araç iki uçurtmadan oluşuyor, füzeleri de 47 kölenin aynı anda ateşlemesi gerekiyordu. Ancak füzelerden birinin iyi ateşlenmemesi yüzünden aygıtın yanması sonucu mandarin öldü. Büyük bir olasılıkla İ.Ö. 479'da Plataia savaşı'nda Bizanslılar'ın ilk kez kullandıkları ve zirveye yükselmelerini sağlayan rum ateşi, kuşkusuz füzenin ilk tarihsel gösterisi oldu. Daha sonra, 85'te Çin'de yapılan füzeler, Tatarlar'a karşı bir savaşta kullanıldı. XI. yy.'da, özellikle Antiokheia kuşatmasında füzelerle donatılmış oklar ortaya çıktı. Bunlara özdeş füzeli okları 1450'de Normandiya'nın kurtuluş savaşı sırasında Durois kullandı; öte yandan Formigny ve Pont-Audemer savaşlarında ingiliz savaş arabalarına karşı bu tür oklardan yararlanıldı. Aynı dönemde İtalya'da da füzelerin kullanıldığı sanılmaktadır.

XVI. yy.'da berkitilmiş surlara karşı topçular büyük bir başarı kazanınca, füzeler gerileme dönemine girdi. XVIII. yy.'da füzeler yeniden ortaya çıktı ve 1799'da Seringapatam kuşatmasında İngilizler, Tipu Sahib'in 5 000 "füze"cisi karşısında ağır kayıplar verdi.

Birkaç yıl sonra ingiliz albay William Congreve deneysel bilgisine dayanarak, Woolwich'te bir füze yapım atölyesi kurdu; bu atölyede yapılan bazı füzeler 2 000 m'ye ulaşıyordu. Fransa'da ise, İmparatorluk döneminde, topçu albayı Prévot bu alanda çalışmalar yaptı. 1806 ile 1815 arasında özellikle Boulogne, Flessingue, Dantzig, Leipzig, Kopenhag ve Waterloo'da hem Fransızlar'ın, hem de İngilizler'in füze kullandığı görüldü. 1827'den sonra Charles X'un bir subayı olan fransız Montgéry çok katlı füzelerin kullanım ilke ve taktiklerini belirledi. XIX. yy.'ın ilk yarısında, füzelerin ağırlık ve erimleri arttı; bazı yapımlarda erim 8 000 m'ye, yani dönemin en iyi toplarının erimlerinden daha yüksek değere ulaştı. Ne var ki 1858'de yivli topların ortaya çıkışı, dolayısıyla erim ve duyarlılığın artışı, füzenin bir kez daha önemini yitirmesine ve yeniden araştırma dönemine girmesine yol açtı.

Bu araştırma döneminde, 1863'e doğru fransız Achille Ayraud, füzeleri gezegenlerarası uçuşlar için kullanmayı tasarladı.

1916 ile 17 arasında düşman gözlem balonlarını yok etmek için "Le Prieur füzeleri" denilen barutlu füzeler kullanıldı. Nieuwport ve Farman uçaklarına yüklenen bu füzeler, günümüz roketleri*nin gerçek öncüleri oldu.

Geçen yüzyılın sonuna değin yalnızca yangın bombaları ya da şenlik fişekleri biçiminde kullanılan füzeler, daha sonra askeri başlık ya da uydu gibi yükleri taşıyan bir araç* rolünü üstlenmeye yöneldi.

Füzelerin ilk kuramcıları arasında, patlamalı motorun babası sayılan Beau de Rochas yer alır; bu bilgin 27 ağustos 1887'de Fransız bilimler akademisi'nde yapılan bir toplantıda füzeyle itme gücünün temel formüllerini açıkladı.

1880'e doğru füzeyle itişin temel yaranını ilk anlayan rus fizik profesörü Konstantin Tsyolkovskiy oldu: uzay boşluğunda füzeyle ivme kazanılabileceğini sezdi ve dönemin barutlu füzelerinden çok daha güçlü püskürtme sağlayacak sıvı propergollu kimyasal bir füze-motor tasarladı. Tsyolkovskiy her şeyden önce bir kuramcıydı ve yalnızca kütle oranı formülünü kanıtladı; ama düşüncelerini uygulamaya koymaya girişmedi.

Larousse

altın füze

IPS

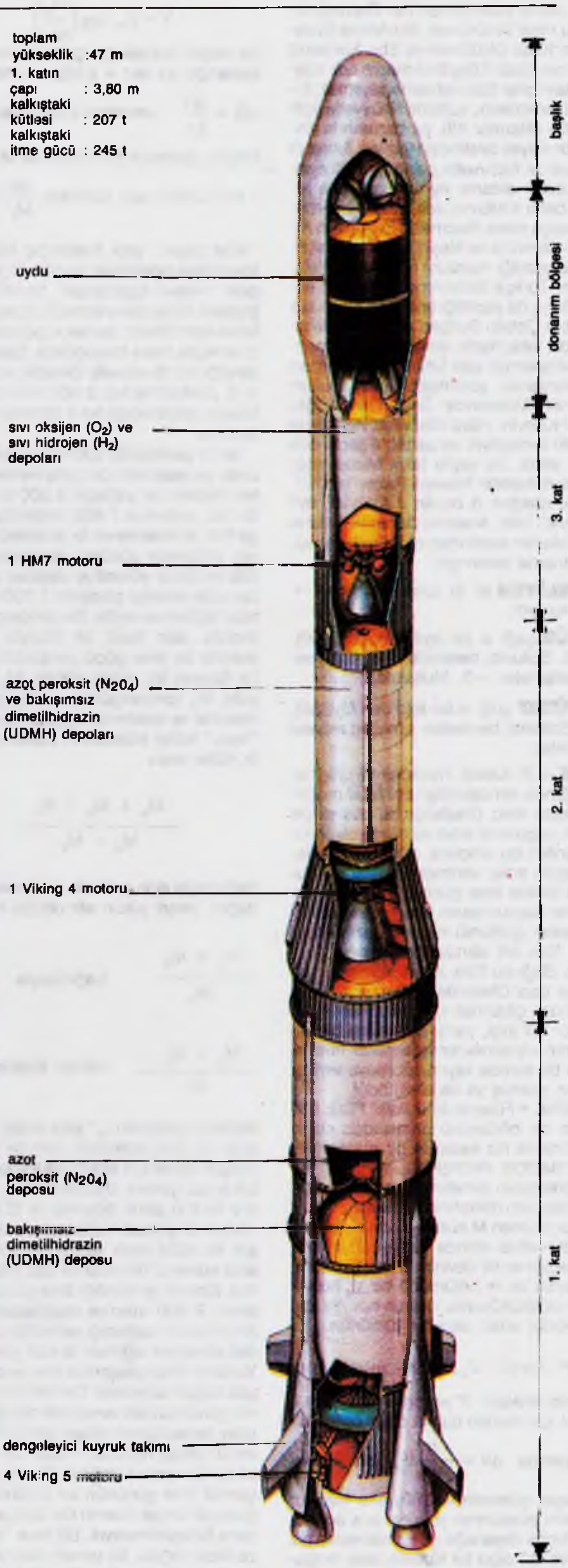
bir alman A-4 (V2) füzesinin ekim 1945'te Cuxhaven'den (Elbe'nin ağzı) fırlatılışı

Fransa'da Robert Esnault-Pelterie 1911' de verdiği iki konferansta yüksek enerjili yakıtların sunduğu yararın altını çizdi, hatta nükleer enerjiyle itişi ortaya attı. Bu bilim adamı 8 haziran 1927'de Fransa Gökbilim derneği'ne "Füzelerle en yüksek atmosferin incelenmesi ve gezegenlerarası yolculuk olanakları" başlığı altında bir bildiri sundu. Sıvı propergollü ilk füzeleri ise bu kez amerikalı bir başka büyük öncü, Robert Goddard (1882-1945) yaptı. 16 mart 1926'da bu tür ilk füze başarıyla fırlatıldı. Elindeki araçların zayıflığına rağmen Goddard, füzeyle itişin temel sorunlarından birçoğunu deneysel olarak çözdü: ateşleme ve itme gücünün gelişimi; depoları normal basınçta tutup, türbopompalar kullarak propergolle besleme; yakıtı çift çeper içinde dolaştırarak yanma odasını soğutma; eylemsiz bir platformun verileri uyarınca füzeyi yöneltme. Goddard 1940'a doğru 300 kgf'luk bir itme gücü ve 2 000 m/sn'lik bir gaz püskürtme hızı geliştiren iticiler yaptı. Bununla birlikte, bunu izleyen aşama, yani ilk uzun erimli güdümlü füzelerin yapımı ABD'de değil, Almanya'da başarıya ulaştı. Alman askeri çevreleri 30'ların başından bu yana kimi tutkulu araştırmacıların çalışmalarıyla ilgileniyordu; bunlardan biri uzay havacılığının üçüncü büyük öncüsü Hermann Oberth'in (1894'te doğdu) desteklediği Wernher von Braun'du (1912-1976). Bu iki bilgin 1937'de, Baltık denizi kıyısında, Peenemünde'de büyük bir araştırma ve geliştirme merkezi kurdu; bu merkezde W. von Braun 1 tonluk bir bombayı 300 km'ye değin taşıyacak bir güdümlü füze üzerinde araştırmalar yaptı. Böylece, daha çok V2 adıyla tanınan A-4 füzeleri doğdu ve daha önce yapılmış füzelere oranla dev bir adım atıldı; bu füzenin yüksekliği 13 m, ağırlığı 13 tondu; 5 600 km/sa' lik bir hız geliştirecek ve hedefe dalışa geçmeden önce 80 km yükseltiye tırmanacaktı; etanol ve sıvı oksijen yakan motoru 27 t'luk bir itme gücü sağlıyordu. İlk başarılı uçuşu 3 ekim 1942'de yaptı ve ardından seri halinde binlercesi üretildi. İkinci Dünya savaşı sonunda Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği V2'lerle olduğu kadar, balistik güdümlü füzelere büyük bir önem kazandıracak nükleer patlayıcılarla da ilgilendiler. W. von Braun ve en iyi alman uzmanların çoğu Amerika'ya göç ettiler; bunun birlikte Sovyetler Birliği de, kendi mühendislerinin alman teknolojisini çok çabuk kavramaları ve öne geçmelerini sağlamak için yeterli araç-gereç ve personeli topladı. İlk "amerikan" V2 füzesi, 14 mart 1946'da fırlatıldı; ilk "sovyet" V2 füzesi ise, 18 ekim 1947'de havalandı. Sovyetler'de Goddard'ın 1930'larda yaptıklarına benzer çalışmaları gerçekleştiren, özellikle Sergey Korolev (1906-1966) ve Valentin Grusko

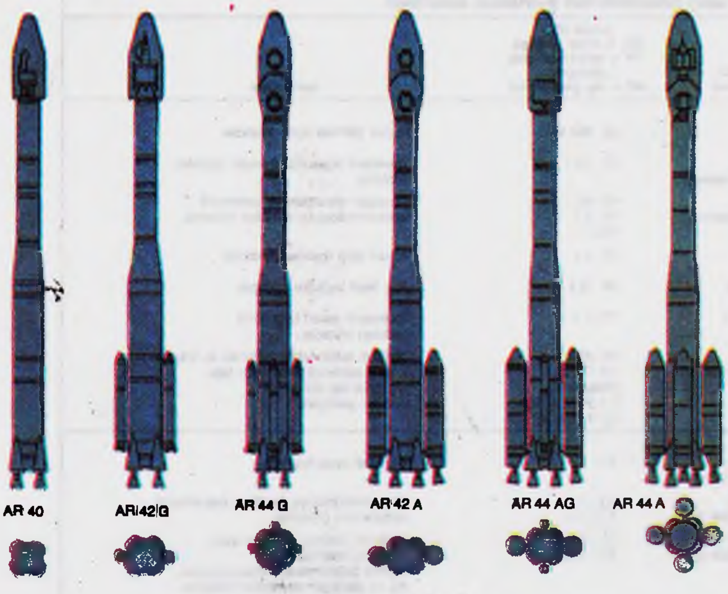

Avrupa Ariane füzesinin Kuru'da (Guyana) Uzay merkezi'nden 19 haziran 1981'de üçüncü uzay denemesi için fırlatılışı

AVRUPA ARIANE I FIRLATICISI

ESA

Ariane4 füzesinin çeşitli şekilleri:
— yardımcı iticisiz: AR 40;
—iki barutlu yardımcı iticiyle: AR 42 G ya da sıvılı: AR 42 A;
— barutlu AR 44 G, sıvı AR 44 A, karışık AR 44 AG dört yardımcı iticiyle

Ariane fırlatıcısının geliştirilen türleri

30 m; taban çapı 10 m; kalkışta itme gücü 430 t. İlk kez 17 aralık 1957'de fırlatılan Atlas füzesinin ağırlığı R7'nin yaklaşık yarısı kadardı; kütle 118 t; yükseklik 26 m; kalkışta itme gücü 163 t. Termonükleer bombalar için tasarlanan bu iki füze, askeri amaçlara pek elverişli değildi. Dolayısıyla askeri alanda kısa sürede bunların yerini, katı propergol ya da en azından depolanabilir sıvı propergol kullanan daha küçük güdümlü füzeler aldı. Buna karşılık gerek R7, gerek Atlas bütün bir dizi uzay fırlatıcısının temelini oluşturdu. İlk Sputnik 4 ekim 1957'de fırlatıldıktan sonra, R7 en çok kullanılan uzay fırlatıcısı oldu (1981'den önce 821 uçuş): bu füzeye, Amerikan kongresi'nin batılı gözlemcilerce de benimsenen sınıflandırmasına göre, A füzesi adı verildi. Atlas füzesi de R7'ye benzer bir gelişim gösterdi (1981'e dek 177 uzay uçuşu) ve 80'lerin başında Atlas Centaur fırlatıcısının temelini oluşturdu. Öte yandan 50'lerde geliştirilmiş başka üç füze, otuz yıl sonra çok önemli uzay füzelerinin yapımında temel alındı: Sovyetler'in SS-5 füzesi (SS: "Strategic System"; 1981'den önce 226 uzay uçuşu) C fırlatıcısı oldu; amerikan Thor (355 uzay uçuşu) ve Titan'dan (125 uzay uçuşu) Thor Delta ve Titan III fırlatıcı aileleri türetildi.

60'lara damgasını vuran Ay'a yolculuk

A.P.N.

rus A-1 füzesi (Vostok)
[insanlı uzay aracı ve uydu fırlatıcısı]

Martin-Marietta

amerikan Titan III-C füzesi
(uydu fırlatıcısı)

(1908 doğumlu) gibi üstün nitelikte uzmanlar vardı. İlk sovyet kıtalararası güdümlü füzesi R7'yi yapma görevi 1953'te Korolev'e verildi ve füze Gruşko'nun geliştirdiği motorla itilecekti. Buna koşut olarak Amerikalılar da kıtalararası Atlas güdümlü füze programını uygulamaya koydu. Bu dönemde elde edilen gelişme V2 teknolojisine oranla dev boyutlara ulaştı: gövde son derece hafifletildi (yapı indisi % 45'ten % 8'e düşürüldü); boşlukta 3 000m/sn'lik gaz püskürtme hızı sağlayan yüksek yanma basınçlı (yaklaşık 50 atmosfer) ve verimli propergoller (sıvı oksijen ve kerojen) seçildi; füzenin güdümü motor bütünü yönlendirilerek sağlandı (en azından ABD'de). Gerek R7 gerekse Atlas aynı tasarıma dayanıyordu; bir ana kat ve yardımcı boosterler kullanılacak, bütün motorlar kalkışta aynı anda ateşlenecekti. Önce sovyet güdümlü füzesi tamamlandı ve ilk deneme uçuşu 21 ağustos 1957'de yapıldı. O dönem için füzenin nitelikleri şaşırtıcıydı: kütle 270 t; yükseklik

yarışı, füze tarihinin dördüncü dönemini oluşturur. Bu yarış ilk önce dev füzelerin geliştirilmesine fırsat yarattı: ABD'nin Saturn füzeleri, SSCB'nin D ve G fırlatıcıları. Ardından, uzay mekiğinin yapımını sağlayan sıvı hidrojen kullanımıyla Amerikalılar büyük bir üstünlük elde ettiler. Saturn'lerin en güçlüsü Saturn V'in kalkış ağırlığı yaklaşık 3 000 t'du ve 3 400 t'luk bir itme gücü geliştiriyordu; 40 tonluk Apollo uzay gemisini Ay'a taşıyacak güçteydi. Daha zayıf güçlü öbür iki model olan Sa-

dünyada kullanılan başlıca uzay fırlatıcılarının ayırtedici özellikleri

fırlatıcı (gerçekleşen ya da öngörülen ilk fırlatış)	yüksekliği başlangıç kütlesi	kalkıştaki itme kuvveti	yararlı yük (AY = alçak yörünge YY = yereksenli uydu yörüngesi AG = Ay, gezegenler)	açıklamalar
ABD				
Scout D (1972)	22 m 16,6 t	52 t	AY: 150 kg	Küçük bilimsel uydu fırlatıcısı.
Thor Delta 3910/PAM (1981)	35 m 192 t	93 t +232 t (boosterlar)	YY: 0,6 t	Yereksenli telekomünikasyon uyduları fırlatıcısı.
Atlas-Centaur (1962)	32 m 136 t	27 t +166 t (boosterlar)	AY: 4,5 t YY: 1 t AG: 1 t	Gezegen sondaları ve yereksenli telekomünikasyon uyduları fırlatıcısı.
Titan III-B (1966)	49 m 206 t	210 t	AY: 4 t	Askeri keşif uyduları fırlatıcısı.
Titan III-D (1971)	48 m 645 t	1 070 t	AY: 13 t	Ağır keşif uyduları fırlatıcısı.
Titan 34-D (1981)	49 m 782 t	1 132 t	YY: 2 t	Yereksenli askeri uygulama uyduları fırlatıcısı.
Uzay Mekiği (1981)	56 m 2 040 t	510 t +2 400 t (boosterlar)	AY: 29,5 t YY: 0,6 t (PAM-D ile) 1 t (PAM-A ile) 2,2 t (İUS ile)	Yeniden kullanılabilir bölümlü ilk fırlatıcı. 2 ile 7 astronotluk bir ekip taşır. Üç farklı üst katı ile YY uydular yerleştirir.
Rusya (eski SSCB)				
K (Kosmos) [1964]	31 m 100 t	150 t (boşlukta 176 t)	AY: 1 t	Bilimsel uydu fırlatıcısı.
A-1 (Vostok) [1959]	38 m 287 t	430 t (boşlukta 504 t)	AY: 4,5 t A: 0,4 t	İlk kozmonotların, keşif ve meteoroloji uydularının fırlatıcısı.
A-2 (Soyuz) [1961]	49 m 312 t	430 t (boşlukta 504 t)	AY: 7,5 t AG: 1,5 t	Voshod, Soyuz, Progres uzay araçları, keşif uyduları, Molnia telekomünikasyon uyduları, Ay ve gezegen sondaları fırlatıcısı.
D-1 (Proton) [1965]	58 m ? 1 075 t ?	1 500 t ?	AY: 22 t YY: 2,5 t AG: 5-6 t	Salyut uzay istasyonları, sovyet yereksenli uyduları, Ay ve gezegen sondaları fırlatıcısı.
G (1971)	95 m ? 4 000 t ?	5 400 t ?	AY: 100 t ? AG: 30 t	Dev fırlatıcı. 1971-72'de iki başarısızlık. 1980'den az önce yeniden başlayan gelişme. 1983-1985 (?)'te yeni atışlar.
Avrupa				
Ariane 1 (1979)	48 m 210 t	245 t	AY: 5 t YY: 1,5 t	Avrupa'nın yereksenli uydu ve kutupsal yörünge gözlem platformları fırlatıcısı.
Ariane 2 (1984)	49 m 210 t	267 t	AY: 6 t YY: 2,2 t	
Ariane 3 (1984)	49 m 225 t	267 t + 140 t (boosterlar)	AY: 6 t YY: 1,6 t	Boostersiz bu füze Ariane 2'yi oluşturur.
Ariane 4 (1986)	58 m 40 : 235 t 42 G: 314 t 44 G: 349 t 42 A: 350 t 44 AG: 406 t 44 A: 460 t	267 t + 40 42 G: 140 t 44 G: 280 t 42 A: 132 t 44 AG: 272 t 44 A: 264 t	AY: 10 t'a kadar YY: 40: 1,9 T 42 G: 2,6 t 44 G: 3 t 42 A: 3,2 t 44 AG: 3,7 t 44 A: 4,2 t	Ariane füzesinin 2 ya da 4 barutlu boosterle (42 G ve 44 G) 2 ya da 4 sıvı propergollü boosterle (42 A ve 44 A), 2 barutlu ve 2 sıvı propergollü boosterle (44 AG) donatılmış türü.
Japonya				
M-35 (1981)	24 m 49 t	104 t + 78 t (boosterlar)	AY: 0,3 t	Bilimsel uydu fırlatıcısı.
M-35 (KAİ-1) [1984 ?]	28 m 61 t	114 t + 30 t (boosterlar)	AY: 0,7 t AG: 0,15 t	M-35'in, 1985'ten önce Halley kuyrukluyıldızına doğru bir sonda fırlatmak için hazırlanan türü.
N-2 (1981)	35 m 135 t	77 t + 213 t (boosterlar)	YY: 0,35 t	Thor Delta* 2914'ün japon türü. Yereksenli uydu fırlatıcısı.
H-1A (1988 ?)	40 m 140 t	77 t +213 t (boosterlar)	YY: 0,5 t	N-2'nin sıvı hidrojenli ikinci bir kat eklenerek iyileştirilen türü.
Çin				
Uzun Yürüyüş 2 (1975)	32 m 190 t	280 t	AY: 2,2 t	CSS-X-4 ya da FB-1 güdümlü füzesinin uzay türü.
Uzun Yürüyüş 3 (1982 ?)	43 m 200 t	280 t	YY: 0,5 t	Sıvı hidrojenli bir üçüncü katla donatılmış.
Hindistan				
SLV-3 (1980)	23 m 17 t	55 t	AY: 50 kg	İlk hint uydusunun fırlatıcısı.
ASLV (1983 ?)	23 m 35 t	165 t	AY: 150 kg	
PSLV (1985 ?)	36 m 330 t	?	AY: 3,5 t	Yerden ağır gözlem uydusu fırlatma tasarısı.

turn I ve Saturn I-B gibi Saturn V de, 70'lerin ortasında amerikan taşıyıcı füzeleri takımından çıkarıldı. Buna karşılık Ruslar'ın D fırlatıcıları hizmetten henüz alınmamıştır: Yer'in yakınına değin 20 tonluk yararlı yük taşıyan bu füzeler, Ruslar'ın yörünge istasyonlarını, Ay ve gezegen sondalarını, telekomünikasyon uydularını fırlatmada kullanılır. Saturn V'e benzer nitelikteki G fırlatıcısının, ise başarısız iki denemeden sonra 1972'de yapımı durduruldu; 1980'e doğru yeniden ele alındı ve 1985'te çok ağır yörünge istasyonlarını yörüngeye oturtmak amacıyla geliştirildi. Amerika Birleşik Devletleri ve eski SSCB dışında, kendi olanaklarıyla yörüngeye uydu yerleştiren devletler, Fransa (1965'ten itibaren), Çin (1970'ten itibaren), Japonya (1970'ten itibaren), İngiltere (1971'de) ve Hindistan'dır (1980'den itibaren). Öte yandan 1979 yılından sonra uydular Ariane* füzesiyle yörüngeye yerleştirilmeye başlandı. İki süper güç gibi Fransa ve Çin'de de uzay fırlatıcılarının gelişimi, askeri güdümlü füze programlarından türedi. Fransız Diamant füze zinciri 1965-1975 arasında 11 hafif bilimsel uydunun fırlatılmasını sağladı ve Avrupa Ariane fırlatıcısının yapımında Fransa'nın üslendiği rol yüzünden üretimi durduruldu. Çin'de 1970-1981 arasında 9 uyduyu yörüngeye oturtmak için iki tür fırlatıcı kullanıldı: orta erimli CSS-3 (China Strategic System-3) füzesinin uzay tipi olan Uzun Yürüyüş 1 ve kıtalararası CSS-X-4 (deney için X; bu güdümlü füze FB-1 olarak da adlandırılır) füzesinden türetilen Uzun Yürüyüş 2. Sıvı hidrojenli üçüncü bir katla donatılan CSS-X-4, 1985'ten önce yereksenli uydu fırlatıcısı Uzun Yürüyüş 3'e dönüştürüldü. Japonya uzay füzelerini çok farklı iki yönde geliştirdi: Tokyo Üniversitesi'nde hazırlanan katı propergollü küçük bilimsel füzeler, L (Lambda) ve M

SCOUT D ABD — DIAMANT B-P4 (Fr.) — B-1 KOSMOS (RUSYA) — N-1 (JAPON) (JAPONYA)

(Mu) fırtacıları; Ulusal uzay geliştirme ajansı NASDA *(National Agency for Space Development and Application)* tarafından kullanılan ve Thor Delta'dan türeyen japon tipi N fırlatıcıları. Ayrıca N fırlatıcılarının son derece geliştirilmiş bir türü olan sıvı hidrojenli H füzeleri de hizmete girmiştir (H1, 1986; H2, 1992). Avrupa, Ariane füze zinciriyle, ticari yereksenli uydu fırlatma konusunda ABD ile kesin bir yarışa girişti. Öte yandan Hindistan 1980'den bu yana alçak yörüngelere yararlı yük gönderen küçük bir fırlatıcı kullanmaktadır ve kutupsal gözlem platformlarını yörüngeye oturtacak daha güçlü taşıyıcı füzeler üstünde çalışmaktadır. İngiltere ise, kendi olanaklarıyla tek bir uydu yolladıktan sonra taşıyıcı füze tasarılarından tümüyle vazgeçmiştir.

İlk başarılı uçuşunu nisan 1981'de gerçekleştiren amerikan uzay mekiği* hem bir fırlatıcı, hem de insanlı bir uzay aracıdır. Uzay mekiği fırlatıcı olarak yeniden kullanılabilme özelliğiyle olduğu kadar, sıvı hidrojenli iticilerinin nitelikleriyle de dikkati çeker; gerçekten bu iticiler iki büyük bakım arasında 55 uçuş yapabilecektir; bu ise toplam 7 sa 30 dk'lık bir çalışma demektir.

FÜZEATAR a. Ask. Taktik ya da stratejik füze atan ve taşıyan araç ya da gereç. (Eşanl. ROKETATAR.)

FÜZEBEDENLİKELEBEKGİLLER a. Böcbil. Pulkanatlı böcek familyası. (*Sphinx* ve buna yakın cinsleri içerir. Bil. a. *Sphingidae*.)

FÜZEBİLİM a. Füzelerin incelenmesini konu alan bilim dalı.

FÜZEBİLİMCİ a. Füzebilim uzmanı.

FÜZEN a. (fr. *fusain*). Iğ ağacı ya da herhangi bir odun kömüründen yapılan ve resim çizmeye yarayan çubuk kalem. ||Bu odun kömürüyle yapılan resim.

FÜZENCİ a. Füzenle desen yapan sanatçı.

FÜZESAVAR a. Ask. Saldırı füzelerini etkisiz hale getirme amacı güden savunma sistemi ya da bu sistemin bir bileşeni (füze, radar).

—ANSİKL. Silah donatımlarında füze kullanımının genelleşmesi, bunları etkisiz kılma sistemleri anlayışının doğmasına yol açtı. Örneğin su üstü gemileri için büyük bir tehdit oluşturan denizden denize füzelere karşı füzesavar sistemler geliştirildi: silah olarak toplar, roketler ya da karşı önlemler biçiminde elektronik aygıtlar ve yanıltma korkulukları. Bununla birlikte füzesavar kavramı en geniş anlamını balistik ve stratejik saldırı füzelerine karşı savunma alanında kazandı. Bu amaçla ABD ve eski SSCB büyük çabalar harcama gereği duydu; ABD atmosferiçi önlemede Safeguard adı verilen sistemi, atmosferdışı önlemede de Sprint ve Spartan sistemlerini yerleştirdi; eski SSCB ise Galosh füzelerine dayanan bir sistem geliştirdi.

FÜZE-UÇAK a. Bir roket-motorla itilen uçak.

—ANSİKL. İlk füze-uçaklar göreli bir güvenlik sunan roket-motorların geliştirilmesinden sonra 1944 ile 1945 arasında Almanya'da ortaya çıktı. Roket-motorlar çok hafif olma üstünlüğüne karşılık, aşırı ergol (yakıt ve yakıcı) tüketimi yüzünden kullanımı yalnızca av uçaklarıyla sınırlı kaldı. Bu uçakların en ünlüsü, Müttefikler'in bombardıman uçakları için çok büyük tehlike doğuran, ama kendisinden beklenen kesin rolü oynamada çok geç kalan Messerschmitt M-163 Komet'tir. Bu tip motorların çok özel niteliklerini ve kullanımının doğurduğu tehlikeleri göz önüne alan batılı genel kurmaylar, füze-uçak formülünü benimsemedi; buna karşılık karma motorlu (türbojet + roket-motor) savaş uçaklarının yapımı yoluna gidildi. Yardımcı roket-motor kullanan tek savaş uçağı Dassault'nun Mirage III avcı uçağıdır ve çok yüksek uçuşlarda önleme uçağı işlevi görür; çünkü kısa sürede hız kazanarak 2 mach'a ulaşır. Öte yandan birçok amerikalı yapımcı çok yüksek hızları (6 mach ve daha yüksek, yani 6 000 km/sa' in üstünde) incelemek için deneme uçakları yaptı; ne var ki özerkliklerinin çok kısıtlı olması yüzünden, taşıyıcı bir uçakla büyük yükseltilerde atılmaları zorunludur. Kaldı ki remjetlerin geliştirilmesinden sonra füze-uçakların geleceği kuşkulu görülmektedir.

FÜZOSELLÜLER sıf. (fr. *fusocellulaire*). Patol. Füziform (iğ biçiminde) hücrelerin varlığıyla belirgin ura denir.

FÜZOSPİRİLER sıf. *(fuso-spirillaire)*. Bakteriyol. *Füzo-spiriler ortaklık*, iğsi bir basil ile bir spiroketanın bir arada bulunmasıyla oluşan ortaklık. (Bu beraberlik ağızda Vincent anjinine ve birçok ağız iltihaplarına neden olur.)

FÜZÛD sıf. (fars. *füzüden*, artırmak'tan *füzûd*). *Esk.* "Artıran", "çoğaltan" anlamında bileşik sıfatlar yapar: *Muhabbet-füzud* (sevgi artıran) vb.

FÜZÛN sıf. (fars. *füzüden*, artırmak'tan *füzûn*). *Esk.* Çok fazla: *"Bende Mecnûn'dan füzûn âşıklık istidâdı var"* (Fuzuli, XVI. yy.).

FÜZÛNİ sıf. (fars. *füzûn* ve *-î*'den *füzûnî*). *Esk.* Çokluk, fazlalık.

FÜZÛNTER sıf. (fars. *füzûn* ve *-ter*'den *füzûnter*). *Esk.* Pek çok, daha fazla.

FÜZYOMETRE a. (fr. *fusiomètre*). Ölçbil. Erime sıcaklığını ölçmeye yarayan aygıt.

FÜZYON a. (fr. *fusion*). Çekird. fiz. KAYNAŞMA'nın eşanlamlısı.

FYLAKOPİ → PHYLAKOPE.

FYLEMAN (Rose), ingiliz kadın edebiyatçı (Nottingham 1877 - Saint Albans, Hertfordshire, 1957). Punch dergisine yazılar yazdı, Merry Go Round dergisini yönetti (1923-24), peri öykülerine uluslararası bir nitelik ve çağdaş bir görünüm kazandırdı (*The Fairy Green*, 1919; *Gay Go up*, 1929).

FYLGİA a. İskand. mit. İnsana eşlik eden, hayvan biçiminde görünen ya da görünmeyen ruhlara verilen ad. (Fylgia, uykuda olan bedenden ayrılıp dolaşabilir, düşmanlara uğursuz büyüler yapabilirdi. Kendisini sunulanla hoşnut eden sahibinin düşlerine girerek ona yararlı öğütlerde bulunurdu. *Aetterfylgia* denilen, atalarla ilgili ya da klasik fylgialar da vardı.)

Fylingdales, ingiliz askeri üssü (Yorkshire); stratejik nükleer kuvvetlere aittir. Amerikalılar 1963'te kıtalararası füzelere karşı hava tarama ve savunma sistemlerinin üç büyük üssünden birini burada kurdular (diğerleri Grönland'da Thule ve Alaska'da Clear). [→ BMEWS.]

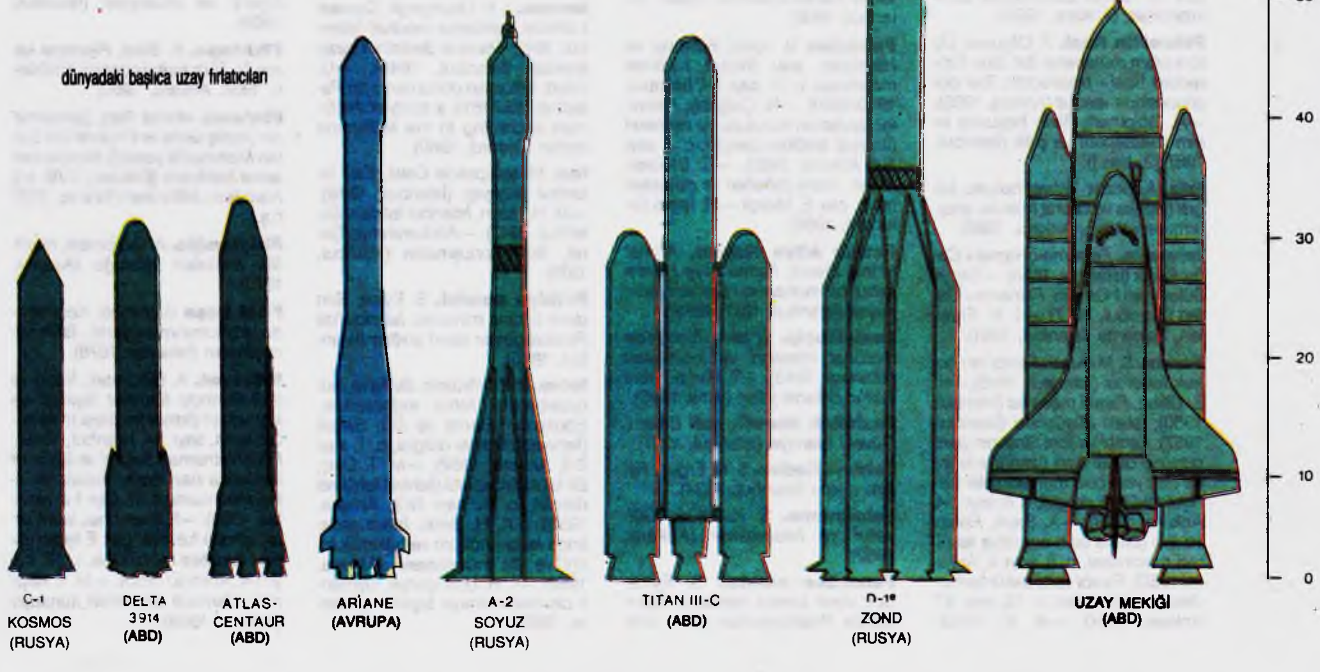
FYN, Danimarka takımadasında ada, Jylland'dan Küçük Belt ile, doğusundaki Sjaelland adasından da Büyük Belt ile ayrılır; 3 486 km²; 458 111 nüf. (1989). Merkezi *Odense*. Güney-doğu'daki kumlu tepeler dışında, verimli buzultaşlardan oluşan Fyn, "Danimarka'nın bahçesi" takma adıyla anılır (hayvancılık, tahıllar, meyve bahçeleri).

FYNE, İskoçya'nın (Strathclyde) batı kı-

bir japon M-3H füzesinin (bilimsel uydu fırlatıcısı) Kagoşima Uzay merkezi'nden 19 şubat 1977'de fırlatılışı

dünyadaki başlıca uzay fırlatıcıları

yısında uzun ve dar körfez, Clyde halicinin B.'sında.

FYODOR I (Moskova 1557 - *ay. y.* 1598), rus çarı (1584-1598), İvan IV'ün oğlu, Ryurikoviçi hanedanının son temsilcisi. Hastalıklı, aşırı sofu, devlet işlerine karşı ilgisizdi. Ülkeyi, İvan IV'ün ölümünden az önce kurduğu naipler konseyinin yardımıyla yönetti. Boris Godunov, konseyin öteki üyelerini saf dışı bırakmayı başardı ve 1587'den sonra naipliği tek başına yürüttü. Fyodor'un çarlık döneminin en önemli olaylarından biri Moskova başpiskoposluğunun patrikliğe dönüştürülmesidir (1589).

FYODOR II (1589 - Moskova 1605), rus çarı (1605), Boris Godunov'un oğlu. Birinci Düzmece Dimitriy olarak anılan Dimitriy'in çar ilan edilmesinden sonra öldürüldü.

FYODOR III (Moskova 1661 - *ay. y.* 1682), rus çarı (1676-1682). Aleksey Mihayloviç ile ilk karısı Marya Miloslavskaya'nın oğlu. Polotsklu Simeon tarafından yetiştirildi. Babasının başlattığı Batı'ya açılış siyasetini destekledi ve 1687'de Sofiya'nın naipliği sırasında Moskova'da açılan Slav-Yunan-Latin akademisi'ni kurma tasarısını onayladı. Önemli devlet görevlerinin, ailelerin eskiliğine ve soyluluk derecelerine bakılarak dağıtıldığı bir sistem olan *mestniçestvo*'yu kaldırdı (1682).

FYODOR (Bogdanoviç Fişer) → FİSCHER.

FYODOROVA (Aleksandra), rus kadın dansçı ve eğitimci (Petersburg 1884 - New York 1972). Michel Fokine'in kardeşi Aleksandr'ın karısı. Oğlu Lev ile birlikte Rusya'dan ayrıldı ve Riga'ya yerleşti. Baltık ülkelerinde çok iyi bir eğitimci olarak kendini kabul ettirdi. Litvanya ve Letonya'da ulusal bir balenin gelişmesinde önemli rol oynadı. 1937'de ABD'ye göç etti ve burada da öğretmenlik yaptı.

Fyrd, krallığın koyduğu yükümlülük üzerine thegn'den sade ceorl'a kadar askerlik hizmeti yapmak zorunda olanların tümünün oluşturduğu anglosakson ordu. Bu sistem norman ve anjou kralları tarafından sürdürüldü; bunlar sistemi yeniden düzenlediler (1181 ve 1285).

FYT (Jan), flaman ressam (Anvers 1611 -*ay. y.* 1661). Snijders'in öğrencisi oldu, daha sonra Paris ve İtalya'ya gitti. Pek çok natürmort (av hayvanları, çiçekler, meyveler, sebzeler) ve birkaç av sahnesi yaptı: *Kartalların yemeği* (Anvers), *Köpekli araba, Bir horozla bir hindinin kavgası, Mantarlar* (Brüksel), *Meyveler ve hayvanlar* (Viyana), *Ölü tavuskuşu* (Rotterdam), *Yemek dolabında av hayvanları* (Louvre), *Tavukçu* (Madrid). Fyt, zengin ve çok yönlü yeteneğiyle Desportes, Oudry ve Chardin gibi ressamların öncüsü kabul edilir.

Jan Fyt
Mantarlar
Krallık güzel sanatlar müzeleri
Brüksel

A. C. L.

KAYNAKÇA

Fahrettin Ali. C. Cahen, *Osmanlılar'dan önce Anadolu'da Türkler*, çev. Y. Moran (İstanbul, 1979). —O. Turan, *Selçuklu zamanında Türkiye tarihi* (İstanbul, 1984). —E. Merçil, *Müslüman-türk devletleri tarihi* (İstanbul, 1985).

Fahrettin Paşa. N. K. Kıcıman, *Medine müdafaası yahut Hicaz bizden nasıl ayrıldı* (İstanbul, 1971). —S. R. Sonyel, *İngiliz belgelerine göre Medine müdafii Fahrettin Paşa* (Belleten, sayı 143, temmuz 1972). —F. Kandemir, *Peygamberimizin gölgesinde son Türkler* (İstanbul, 1974). —U. Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi kronolojisi* (Ankara, 1983).

Fahrettin Razi. F. Olguner, *Üç türk-islam mütefekkiri İbn Sina Fahreddin Razi - Nasireddin Tûsî düşüncesinde varoluş* (Ankara, 1985). —A. Gölpınarlı, *Tarih boyunca islam mezhepleri ve şiilik* (İstanbul, 1987 [2. bas.]).

faiz. A. Bozer, *Ticaret hukuku bilgisi* (Banka ve ticaret hukuku araştırma enstitüsü, Ankara, 1985).

falname. *Falname-i Hazret-i Cafer Sadık* (İstanbul, 1854). —Seyyit Süleyman Hüseyin, *Falname-i Caferi* (İstanbul, 1917). —İ. H. Ertaylan, *Falname* (İstanbul, 1951).

Farabi. S. M. Arsal, *Farabi'nin hukuk felsefesi* (İstanbul, 1945).—H. Z. Ülken, *Farabi meselesi* (İstanbul, 1950); *İslam düşüncesi* (İstanbul, 1957); *Farabi ve İbni Sina' nın garb ortaçağ düşüncesi üzerinde tesirine dair yeni bazı münakaşalar* (İlahiyat fakültesi dergisi, c. 6, sayı 1-4, Ankara, 1959). —A. Sayılı, *Farabi ve ilim* (Dil ve tarih-coğrafya fakültesi mecmuası, c. 8, sayı 4, Ankara, 1950); *Farabi ve tefekkür tarihindeki yeri* (Belleten, c. 15, sayı 57, Ankara, 1951). —A. K. Yörük, *Farabi'nin siyasi felsefesi* (İstanbul, 1950). —A. Ateş, *Farabi bibliyografyası* (İstanbul, 1950). —Ş. Günaltay, *Farabi'nin şahsiyeti, eserleri ve tesirleri* (Dil ve tarih-coğrafya fakültesi mecmuası, c. 8, sayı 4, Ankara, 1951). —A. Çubukçu, *Türk filozofu Farabi'nin din felsefesi* (İlahiyat fakültesi dergisi, c. 14, sayı 1-4, Ankara, 1967). —M. T. Küyel, *Aristoteles ve Farabi'nin varlık ve düşünce öğretileri* (Ankara, 1969). —N. Keklik, *İslam mantığı ve Farabi mantığı* (İstanbul, 1969-1970; 2 c).

Fatıma. Y. K. Necefzade, *Fatma anamız - doğumundan ölümüne kadar Fatma anamızın hayatı-* (İstanbul, 1968).

Fatımiler. B. Lewis, *Fatımiler ve Hindistan yolu* (İktisat fakültesi mecmuası, c. 11, sayı 1-4, İstanbul, 1949-1950). —N. Çağatay, *Fatımiler devletinin kuruluşu ve akideleri* (İlahiyat fakültesi dergisi, c. 7, sayı 1-4, Ankara, 1960). —C. Brockelmann, *İslam milletleri ve devletleri tarihi*, çev. E. Merçil —M. İpşirli (İstanbul, 1980).

Fatma Aliye Hanım. Ahmet Mithat Efendi, *Fatma Aliye Hanım yahut bir muharrire-i Osmaniyenin neşeti* (İstanbul, 1311 [1893]).

Fazlı Necip. S. İskit, *Türkiye'de matbuat idareleri ve politikaları* (İstanbul, 1943). —T. Parlak, *Yeni Asır'ın Selanik yılları* (İzmir, 1986).

Fazlullah Hurufi. Halil Ethem, *Düvel-i İslamiye* (İstanbul, 1927).

Fehim-i Kadim. S. N. Ergun, *Fehim divanı* (İstanbul, 1934).

Felekname. S. Kocatürk, *Gülşehri ve felek-nâme* (Ankara, 1982).

Fenarilsa camisi. S. Eyice, *Son devir bizans mimarisi, İstanbul'da Palaiologoslar devri anıtları* (İstanbul, 1980).

Fenerliler. P. Zallony, *Essai sur les Fanariotes* (Paris, 1824). —E. Rizo-Rhaugabe, *Livre d'or de la noblese phanariote en Grèce, en Roumanie, en Russie et en Turquie, par un Phanariote* (Atina, 1892). —T. Blancard, *Les Mauroyéni* (Paris, 1909; 2 c).

Ferec bade'ş-şidde (El-). A. Wiener, *Die Farac ba'aş-Sidda Literatur* (Der İslam, c. IV, Berlin, 1913). —Ş. Kurgan, *Osmanlı devrinde mensur hikâyeciliğimize ait bir eser* (Türk dili belleten, seri III, sayı 4-5, Ankara, 1945).

ferman. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı devleti teşkilatına medhal* (İstanbul, 1941); *Osmanlı devletinin saray teşkilatı* (İstanbul, 1945). —U. Heyd, *Ottoman documents on Palestine 1552-1615, a study of the firman according to the Mühimme defteri* (Oxford, 1960).

fes. Musahipzade Celal, *Eski İstanbul yaşayışı* (İstanbul, 1946). —M. H. Bayrı, *İstanbul folkloru* (İstanbul, 1947). —Abdurrahman Şeref, *Tarih konuşmaları* (İstanbul, 1978).

Fethiye camisi. S. Eyice, *Son devir bizans mimarisi, İstanbul'da Palaiologoslar devri anıtları* (İstanbul, 1980).

fetva. Y. Z. Yörükan, *Bir fetva münasebetiyle fetva müessesesi, Ebussuud Efendi ve Sarı Saltuk* (İlahiyat fakültesi dergisi, c. 1, sayı 2-3, Ankara, 1952). —M. T. Okiç, *Bir tenkidin tenkidi* (İlahiyat fakültesi dergisi, c. 1, sayı IV-3, Ankara, 1953). —A. H. Berki, *İslam şeriatında kaza - hüküm ve hâkimlik tarihi ve itfa müessesesi-* (Ankara, 1962). —İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı devletinin ilmiye teşkilatı* (Ankara, 1965).

Fevri. A. N. Tarlan, *Şiir mecmualarında XVI. ve XVII. asır divan şiiri, Rahmi ve Fevri* (İstanbul, 1948).

fıkıh. S. Ş. Ansay, *Hukuk tarihinde islam hukuku* (Ankara, 1954). —W. Barthold, *İslam medeniyeti tarihi*, çev. F. Köprülü (Ankara, 1984 [6. baskı]). —H. Karaman, *Fıkıh usulü* (İstanbul, 1964). —O. Keskioğlu, *Fıkıh tarihi ve islam hukuku* (Ankara, 1969).

Figani. A. Karahan, *XVI. asır divan şairlerinden Figani ve şiirleri* (Türk dili ve edebiyatı dergisi, c. III, sayı 3-4, İstanbul, 1949), *Kanuni Sultan Süleyman çağı şairlerinden Figani ve divançesi* (İstanbul, 1966).

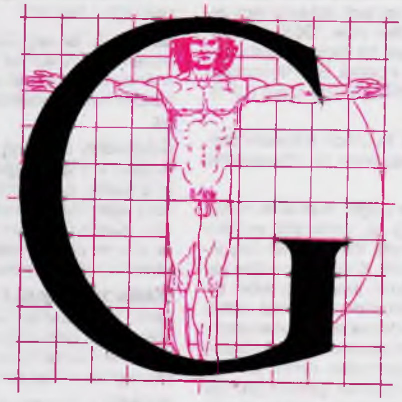
Fikirtepe. K. Bittel, *Fikirtepe kazısı* (V. Türk tarih kongresi bildirileri, 1956, Ankara, 1960).

Firdevsi. Ahmet Ateş, *Şahname'nin yazılış tarihi ve Firdevsi'nin Sultan Mahmud'a yazdığı hicviye meselesi hakkında* (Belleten, XVIII. c.); *Hamâse-i Milli-i İran* (Tahran, 1327 h.ş.)

Firiştеoğlu. A. Gölpınarlı, *Hurûfilik metinleri kataloğu* (Ankara, 1973).

Fuat Paşa (Mehmet). Keçecizade. Abdurrahman Şeref, *Tarih konuşmaları* (İstanbul, 1978).

fütüvvet. A. Gölpınarlı, *İslam ve türk illerinde fütüvvet teşkilatı ve kaynakları* (İktisat fakültesi mecmuası, c. 11, sayı 1-4, İstanbul, 1949); *Fütüvvetname-i Sultani ve fütüvvet hakkında bazı notlar* (İktisat fakültesi mecmuası, c. 17, sayı 1-4, İstanbul, 1954). —F. Taeschner, *İslam ortaçağında futuvva*, çev. F. Işıtan (İktisat fakültesi mecmuası, c. 15, sayı 1-4, Ankara, 1953). —M. F. Köprülü, *Osmanlı devletinin kuruluşu* (Ankara, 1959).

G a. Türk abecesinin sekizinci harfi.

—ANSİKL. G harfi, başlangıçta, etrüskçede belirgin bir ayrım olmayan, Latinler'in ötümlü ünsüz [g]'yi ötümsüz ünsüz [k]'den ayırmak için yarattıkları çizgili C biçimindeydi. Caroline küçük g'si (IX.yy.), yarı onsiyal g'den değil merovenj biçimlerinden türer: üst bölümdeki yuvarlak biçim, g harfinin bir sonraki harfe bir çizgiyle bağlandığı VI. yy. latin işlek yazısından esinlenir. Daha sonraları harf çok az değişikliğe uğramıştır.

• *Sesbilgisi.* Kapantılı, ötümlü bir ünlü olan "g"nin türkçede boğumlama yerine göre öndamaksıl ve artdamaksıl olmak üzere iki türü vardır. Kalın ünlülerden önce artdamak *g*'si [g] *(gayret, garip)*, ince ünlülerden önce öndamak *g*'si [ɟ] *(gelmek, gitmek)* kullanılır. Ancak arapçadan ve farsçadan alınan kimi sözcüklerde ince ünlü ile artdamak *g*'si [g] (*bagi*, serkeş; *sagir*, en küçük) ve kalın ünlü ile öndamak *g*'si [ɟ] (*rüzgâr*) kullanılabilir. Türkiye türkçesinde ve azeri türkçesinde son dönemlerde görülen *ğ* sesi de bu sesin yumuşamasıyla ortaya çıkmıştır.

• *Tarihsel sesbilgisi.* Türkçenin tarihsel dönemlerinin ve lehçelerinin sınıflanmasında [g/ɟ] (ġ/g) sesi önemli bir ölçüt olarak ele alınır. Bu sesin gelişmesi kullanılış yerine göre başlıca beş bölümde incelenir: 1) sözcük başında, 2) tek heceli sözcüklerin sonunda, 3) birden çok heceli sözcüklerin sonunda, 4) eklerin başında, 5) içseste iki ünlü arasında.

1. Eski türkçede sözcük başında ġ-/g- sesi yoktur. Yalnızca içseste ve sonseste görülür. Bugün de oğuz lehçeleri (güney-batı) dışında hep ḳ-/k- vardır. Oğuz lehçelerinde ise ince ünlülerle genellikle *g*- kullanılır. Azeri türkçesinde ve Anadolu ağızlarında kalın ünlülerle de ġ- sesinin kullanılması çok yaygındır. *k*-> *g*- gelişmesi ince ünlü bulunduran sözcüklerde daha önce başlamıştır. Ancak arap yazısı *g* ile *k*'yı ayırmadığından metinlerde bu gelişmeyi izleyemiyoruz. Kesin bir tarih söylenememekle birlikte Divanü lügat-it-türk'te sözkonusu edilmeyişine bakarak XI. yüzyılın ikinci yarısında henüz bu gelişmenin başlamadığı söylenebilir. Batı türkçesinin elimizde bulunan en eski metinlerindeki *t*->*d*- gelişmesine bakarak, XIII. yy.'da bu gelişmenin de tamamlanmış olduğu söylenebilir. Ancak bugün de *kişi, keçi, keklik, kel, kelebek, kemirmek, kendi, kesmek, kim, kimse, kirpik, küçük, kül, küsmek* gibi sözcüklerde ve bunların türevlerinde *k*-'nin değişmediği görülür. Buna karşılık Anadolu ağızlarında bu gelişme kalın ünlü bulunduran sözcüklerde de görülür: *ġal*- < *ḳal*-, *ġaş* < *ḳaş*, *ġız* < *kız* vb. Bu gelişme azeri türkçesinde de oldukça ileridir: *ġoy*- < *ḳoy*-, *ġoru*-<*koru*-, *ġayġı* < *ḳayġu*, *ġaranlıḳ* < *karanlıḳ*, *ġaya* < *ḳaya*, *ġoyun* < *ḳoyun* vb. Türkmencede de k- <ġ- ve k-> g- gelişmesi oldukça ileri bir durumdadır: *ġol* < *kol*, *ġoşġı* < *ḳoşḳu* "manzume", *göreş* "güreş", *geç*- vb.

—2. Tek heceli sözcüklerin sonundaki *-ġ -g* sesleri Türkiye türkçesi'nde *-ğ*'ye dönmektedir: *taġ* >*dağ*, boġ- >*boğ* *-toġ*- > *doğ*- vb. İnce ünlü bulunduran sözcüklerde ise yazımda (ğ) ile gösterilmesine karşın (y) sesiyle söylenmektedir: *değ*- (dey-), *eğ*- (ey-), *eğri* (eyri) vb. Yalnızca *beg*<*bey sözcüğünde yazım y* iledir. Ayrıca eski *-ġ /-g* sesleri bazı sözcüklerde *-v* biçiminde gelişmiştir: *koġ*-> *kov*-, *ög*- >*öv*-, *tög*- >*döv*-. Kıpçak lehçelerinde de ilk hece sonundaki *-ġ/-g*'ler *-v* biçimini alır ya da çiftünlüleşir: *taġ* >*tav*, tō "dağ", *yaġ*>*yav*.

—3. Birden çok heceli sözcüklerin sonundaki *-ġ/-g* sesleri Türkiye türkçesi'nde diftonglaşarak önce ünlüyü uzatmış, sonra da düşmüştür: *atlıġ*>*atlū*>*atlu*>*atlı*, *kunġ*> *ḳuru*, > *kuru*, *ölüg*>*ölü*>*ölü* vb. Eski türkçedeki yükleme eki olan *+ġ* /*+g* de Türkiye türkçesinde düştüğünden bağlayıcı ünlü ekleşerek *+ı* /*+i* yükleme durumu eki ortaya çıkmıştır. Güney-doğu lehçelerinde ise birden çok heceli sözcüklerin sonundaki *-ġl-g*'ler ya korunmakta ya da tonsuzlaşarak *-ḳ* /*-k* biçimini almaktadır: *Tibetlik* 'tibatli', *çıraylık* 'güzel', *acinişlik* 'acınaklı' vb. Çağataycada bir yandan *-ḳ*>*-ġ* gelişmesi görülürken tam tersine *-ġ*>-ḳ gelişmesi de meydana gelir. Böylece *+liġ* /*+lig* sıfat eki ile*+lıḳ*/*+lik* addan ad yapma eki birbirine karışır. Çağataycanın bugünkü uzantısı olan özbek yazı dilinde ise bu *-ġl-g*'lerin düştüğü görülür. Yine bugünkü kıpçak lehçelerinde (kazak, kırgız, başkurt, karaçay, kumuk, nogay vb.) bu ses, çok heceli sözcüklerin sonunda çiftünlüleşerk düşmüştür.

—4. Yapım ve çekim eklerinin başındaki *-ġ*- /*-g*- sesi Türkiye türkçesi'nde bir iki istisna dışında düşer: *-ġalı* /*-geli*>*-alı* /*-eli*, *+ġa* /*+ge* (yönelme durumu) *+a* /*+e*, *-ġa* /*-ge*(gelecek zaman,geniş zaman, istek kipi) *-a* /*-e*, *-ġınça* /*ginçe* (bağfiil) > *-ınca* /*-ince*, *-ġan* /*-gen* (sıfatfiil) >*-an* /*-en*. Buna karşılık *-ġu* /*-gü* (kaygu), *-ġıl* /*-gil* (2. tekil buyruk, XVII. yüzyıla kadar), *-ġa* /*-ge* (fiilden ad yapma eki) eklerinde bu ses düşmez.

Oğuz lehçelerinde yapım ve çekim eklerinin başındaki *-ġ*- /*-g*- sesinin düşmesi XI. yüzyılda görülmektedir. Kâşgarlı Mahmut, öbür Türkler'in *tamġaḳ* dediğine Oğuz ve Kıpçaklar'ın *tamak* dediğini bildirmektedir. Uygurca metinlerde de erken bir gelişme olarak *kergek*>*kerek* 'gerek' biçimi dikkati çeker.

gayzer
Yellowstone ulusal parkı (ABD)

—5. İki ünlü arasındaki *-k-/-k-* sesinin *-ğ-/-g-* biçiminde tonlulaşması pek çok türk lehçesinde görülür. Türkiye türkçesi'nde ve azeri türkçesinde ise iki ünlü arasındaki *-ğ-/-g-* sesleri *-ğ-* biçimini alır. İnce ünlü bulunduran sözcüklerde bu sesin gerçek değeri *-y-*'dir.

g Atom fiz. Bir kuvantonun ya da bir kuvantum sisteminin jiromanyetik oranını, klasik jiromanyetik oran terimi *e / 2 m* ile belirten Landé çarpanının kullanılagelen simgesi.
—Ölçbil. Zaman birimi *gün*'ün simgesi. ‖ SI'de *kilogram*'ın (simgesi kg) katlarını ve askatlarını belirtmek için kullanılan, gramın simgesi. (Örneğin mg, gramın binde birine,yani kilogramın milyonda birine eşdeğer olan miligramın simgesidir.) ‖ Yerçekiminden kaynaklanan ivmenin simgesi; g_n, normal yerçekimi ivmesini gösterir (g_n = 9,80665 m/sn²).
—Ruhbil. *G etkeni*, GENEL ETKEN*'in eşanlamlısı.

G Elekt. Bir nicel iletkenliği belirtir.
—Fiz. Çekim değişmezini belirtir.
—İnş. ve Isıt. havld. Hacimsel ısı yitim katsayısını belirtir.
—Masonl. *Işık saçan yıldız*'ın ortasına yerleştirilmiş kutsal harf. (*Geometri* ve ing. *God* "Tanrı" sözcüklerine telmih olarak.)
—Müz. Kimi anglosakson ya da germen ülkelerinde *sol* notasını belirtir.
—Ölçbil. SI öneki *jiga*'nın simgesi.
—Termodin. Serbest entalpiyi gösterir.

G, geçici plakanın simgesi.

Ga Anorg. kim. *Galyum*'un simgesi.

GA a. Gana'nın güneyinde konuşulan, kva öbeğinden nijer-kongo dili.

> **-GA [-GE, -KA, -KE].** Yapım eki. Fiil kök ve gövdelerine getirilerek genellikle somut anlamlı adlar türetilir: *dalga* (dal-ga), *değiştirge* (değiştir-ge), *bölge* (böl-ge), *gösterge* (göster-ge), *süpürge* (süpür-ge), *bileşke* (bileş-ke), *yetke* (yet-ke) vb.

GAÁL (István), macar film yönetmeni (Salgótarján 1933). Karlovy Vary festivali'nde ilk uzun metrajı *Çalkantılar* (1963) adlı filmiyle adını duyurdu. Sonra "yeni macar sineması"nın en iyi yönetmenleri arasına girdi. Huzursuz, duygulu, titiz, ödün vermez bir mizaca sahip olan Gaâl, insan ve çağdaş tarih ilişkilerini kimi zaman gerçekçi (*Yeşil yıllar*, 1965), kimi zaman da simgesel bir biçimde (*Şahinler*, 1969) ele aldı ve inceledi. Bazı filmleri şunlardır; *Vaftiz* (1967), *Ölü manzara* (1971), *Legato* (1977).

GAASIP a. Tar. Bourbon sülalesini destekleyenlerin Napoléon I'e (Bonaparte) verdikleri ad.

GAB, Suriye'de bölge, Humus ile Hama platoları ile aşağı Asi, Amik gölü ve Afrin çöküntüsü arasında. Burası 50 km boyunda ve 8 km eninde, K.'den G.'e doğru yayılan, Asi ırmağının akaçladığı kırıklı bir senklinal çöküntüsüdür; B.'sında cebel Ensariye, D.'sunda cebel el-Zaviye vardır. Gab, yaz göçleri sonunda koyun sürülerini buğday hasadından sonra yerleşik yaşayanların tarlalarına getiren Şamiye Bedevileri'yle Fellahlar'ın ilişkiye geçtikleri yerdir. Çok büyük olan bataklık alanları akaçlanmış ve sulanmıştır (yaklş. 68 000 ha).

GABA a. (ing. *gamma-amino-butyric acid*'den). GAMAAMİNOBÜTİRİK* ASİT'in kısaltması.

GABAİN (Annemarie VON), alman türkolog (Mörchingen 1901). Berlin Üniversitesi'nde sinoloji öğrenimi gördü. W. Bang-Kaup'un derslerini izleyerek türk dillerini öğrendi. Almanlar' ın 1900-1914 yılları arasında Orta Asya'ya yaptıkları dört büyük araştırma seferinde elde edilen yazmalardan uygur türkçesi ile olanlar üzerinde çalıştı. "Türkçe Turfan metinleri" adı verilen bu yazmaların bir bölüğünü *Türkische Turfan-Texte* (1-V, W. Bang Kaup ile birlikte 1929-1931; VI, W. Bang-Kaup ve R. R. Arat ile birlikte 1934; VII, R. R. Arat 1936; VIII, A. von Gabain 1954; IX, W. Winter ile birlikte 1958; X, A. von Gabain 1959) adı altında yayımladı. Eski türkçe dilbilgisinin temel kitabı olan *Alttürkische Grammatik*'i hazırladı (1941). Ankara Dil ve tarih -coğrafya fakültesi'nde sinoloji profesörü olarak çalıştı (1935-1937). Berlin ve Hamburg üniversitelerinde türk dili dersleri verdi (1949 -1969). Başlıca yapıtları: Keçe uygur beyliğinde günlük yaşama ilişkin *Das Leben im uigurischen Königreich von Geçe 850-1250* (1961) yapıtında Uygur Türkleri'nin 500 yıllık yaşayışını ana hatları ile ortaya çıkardı. 50 yılı aşan meslek yaşamında türkoloji alanında birçok değerli bilimsel araştırma, inceleme ve bildiri ortaya koydu; *Die Drucke der Turfan -Sammlung* (1967) adlı kitabında da Turfan derlemesinde bulunan basılı yapıtları tanıttı, ilk basımevinin Uygur Türkleri tarafından kullanıldığını örnekleriyle birlikte ortaya koydu.

GABALAS, bizanslı aile; bu aileden arkhon LEON, Rodos ve Kyklades adalarında özerk bir prenslik kurdu ve "sezar" unvanını aldı (1204). 1233'te İoannes III Vatatzes, Rodos'u geri almak istedi, ama başaramadı. Leon'un kardeşi İOANNES,yunan imparatoruna sadık kaldı, ama 1240' ta Cenevizliler'in istilasına uğrayarak prensliğini kaybetti.

GABALİ. Tar coğ. Galya'da halk; Sezar döneminde Arvernler'in konuğu. Merkezi *Anderitum* (Javols) olan geleceğin Gévaudan'ında *(Gabalitanus pagus)* yaşadılar.

GABAON. Esk. coğ. Eski kenan kenti; İsrailliler'in Filistin'e girişi sırasında İbraniler'e katıldı. Krallık dönemi boyunca, Yehova tapınmasının tanınmış önemli bir yeri oldu. Kudüs'ün 10 km K.-B.'sındaki *el-Cib* ile aynı yer olduğu saptandı. Hâlâ önemli kazılar sürdürülmektedir.

GABAONLULAR, Gabaon ve diğer üç kentin halkı; bunlar, Gabaon ile gabaonlular tetrapolisini oluşturuyordu. Hurri kökenli clan Gabaonlular'ın yahudi halkıyla kaynaşması kolay olmadı.

GABAR a. (fr. *gabare;* esk. provenç. *gabarra;* biz. yun. *gabaros*'tan). Denizc. Nehirlerde ve haliçlerde yük taşımada kullanılan tekne.

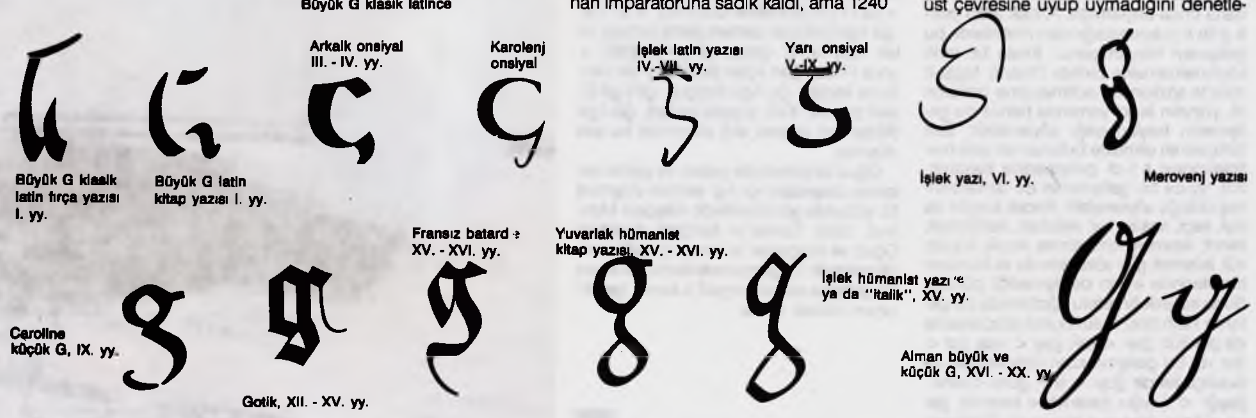
GABARDİN a. (fr. *gabardine*, isp. *gabardina*'dan). **1.** Serj türü dokunmuş, tersi ve yüzü aynı olan yünlü kumaş. (Gabardin çok sıkı atkılarla dokunduğundan su geçirmez özelliklidir.) **—2.** Gabardin kumaştan yapılma manto, yağmurluk.

◆ sıf. Bu kumaştan yapılmış giysi için kulllanılır: *Gabardin ceket.*

GABARİ a. (fr. *gabarit*). **1.** Kimi eşyaların alması gereken profili ya da boyutları çizmeye, yaratmaya, doğrulamaya ya da denetlemeye yarayan model. (Bk. *ansikl.* böl. Mak. san.) **—2.** Özellikle taşıtlar için saptanmış en yüksek boyut ölçüsü.
—Bayınd. Bir köprünün altındaki serbest yükseklik.
—Denizc. KALIP'ın eşanlamlısı. ‖ *Seyir gabarisi*, seyre elverişli bir su yolunda gemilerin geçişine ayrılmış maksimum boyut. ‖ *Yedekleme gabarisi*, bir gemi için, su düzleminin üzerindeki maksimum genişliğe ve yüksekliğe denk düşen dörtgen biçiminde düşey alan.
—Dy. *Araba gabarisi*, bir taşıtın ya da yükün enine çevresinin seyir gabarisine göre maksimum boyutları. ‖ *Serbest alan gabarisi*, dolgu toprakların, köprülerin, tünellerin, yapıların, işaretlerin dış çevresinde bulunması gereken profil. (Serbest alan gabarisi aşınmaları, enine ve düşey boşlukları [kinematik gabari] ve belli bir güvenlik payını göz önüne alarak devinim halindeki taşıtların enine çevresini belirler. Bu gabari bir sanat yapısının gerçek çevresinin sınırları içinde kalır.) ‖ *Taşıt gabarisi*, duran taşıtların (statik gabari) yükleriyle birlikte girebilmeleri gereken enine alanın dış sınırı. (Avrupa'da [Büyük Britanya dışında] olağan hatlı demiryollarında çalışan taşıtlar 3,15 m eninde ve 4,28 m yüksekliğindeki uluslararası gabariye bağlı kalır.) ‖ *Yükleme gabarisi*, bir portike asılmış metal bir kemerden oluşan ve açık vagonlardaki yükün taşıt gabarisinin yan ve üst çevresine uyup uymadığını denetle-

G HARFİNİN EVRİMİ

meye yarayan aygıt.
—İnş. Bir işin öğelerini saptamayı ve boyutlarını denetlemeyi sağlayan bire bir ölçekli çizim. || Bir tonozun, bir silmenin kesitini çizmek ve karşılaştırmak için kullanılan ve bir tabladan ya da birleştirilmiş parçalardan oluşmuş profil. || Karayolları kurallarına göre bir binanın tepe yüksekliğini belirleyen yay.
—Mak. san. Bir denetim işleminde bir birimi, denetim sonucunun verilen bir standarda uyup uymamasına göre iki ayrı sınıfa ayırmayı sağlayan aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Oto. Araçların, yüklü ya da yüksüz olarak karayolunda güvenli seyirlerini sağlamak için uzunluk, genişlik ve yüksekliklerini belirleyen ölçüler.
—Ulaş. *Gabari lambaları,* gece yolculuğu sırasında kapladığı yeri belirlemek için, ağır bir taşıtın ana şasisinin dış noktalarına yerleştirilen ışık kaynakları. || *Yükleme gabarisi,* bir taşıtın, yükleme dahil izin verilen ve taşıtın maksimal ana şasisine karşılık düşen, maksimal dış profili.
—ANSİKL. Mak. san. Takım gabarileri üç türdür. *Markalama gabarisi* elde etmek istenen eğrinin profiliyle çakışan ince bir levhadır; gabari işlenmemiş parça üzerine yerleştirildikten sonra çevresinde bir çizecek dolaştırarak parça markalanır. *Kopya gabarisi* yapmak istenen profili bir kopya tornasında otomatik olarak işlemede kullanılan bir takımdır. *Denetim gabarisi* ya da *form denetim aygıtı* genellikle denetlenecek formun tamamlayıcısı biçimindedir ve bitiştirme yoluyla modele uygunluğun saptanmasını sağlar. Bu gabariler, bir parçanın boyutunun verilen bir değerden küçük ya da büyük olup olmadığını denetlemeye yarayan *mastar**'lara benzetilebilir.

GABARİLEME a. Denizc. KALIPLAMA' nın eşanlamlısı.

GABASTON (Pierre) ya da **Piers Gaveston, Cornwall** kontu, şövalye (öl. Blocklow Hill, Warwick yakınında, 1312). Edward II'nin beğenisini kazandı. 1312'de baronların ayaklanması sırasında yakalandı., Warwick'e getirildi ve öldürüldü. Bu cinayet, ılımlıları kızdırdı ve krallığın öç almasına neden oldu.

GABAVET, -ti a. (ar. *ġabāvet*). Anlayışsızlık, kalın kafalılık.

GABBİANİ (Antonio Domenico), italyan ressam (Floransa 1652- *ay. y.* 1726). Roma, Floransa ve Venedik'te öğrenim gördü. Floransa'daki Medici sarayı'nın resmi ressamıydı. Burada gerçekleştirdiği çok sayıdaki duvar süslemelerinde seçmeci bir üslup geliştirdi.

GABBRO a. (*Gabbro,* Toscana'da bir köy adından). Bileşiminde esas olarak kalsiyumlu plajioklaz, piroksen, olivin, ilmenit, manyetit, bunlara ek olarak kuvars ya da nefelin ve alkali feldispat bulunan plütonik kayaç. (Bu kayacın, içerdiği ferromagnezyumlu minerallere göre ayırt edilen çeşitli türleri [troktolit, norit, hiperit] vardır. Gabbrolar az ya da çok farklılaşmış petografi türleridir ve bütün magma kökenli kayaçlarda rastlanır.)

GABBROİK sıf. (fr. *gabbroïque*). Petrogr. Kısmen ya da tamamen, gabbro ve bu tip kütle özelliklerini taşıyan kayaçlar için kullanılır.

GABE a. (ar. *ġābe*). *Esk.* **1.** İçinde arslanların yaşadığı sık orman. **—2.** Vahşi hayvan yatağı.

GABE (Dora Petrova), bulgar kadın yazar (Harmanlık, bugün Dıbovik, Tolbuhin *arrondissement*'ı, 1886 - Sofya 1983). Bulgar şiirinde içtenlikçi akımın temsilcisidir: *Chemin terrestre* (fr. çev.) [1928]; *Temps troublé* (fr. çev.) [1957]; *Nouveaux Vers* (fr. çev.) [1963]; *Lyrique* (fr. çev.) [1966]; *Attends, soleil* (fr. çev.) [1967]. Ayrıca çocuklar ve gençler için öyküler yazdı ve polonyalı şairlerden çeviriler yaptı.

Gabela kalesi, Hersek sancağına bağlı eski türk müstahkem mevkisi. Bosna -Hersek, Osmanlılar tarafından fethedildikten sonra yapıldı. Adriya deniz kıyıları boyunca ilerleyen Venedikliler'in saldırısı, Bosna valisi Topal Hüseyin Paşa tarafından püskürtüldü (1689). XVII. yy. sonlarında Bosna-Hersek halkı ayaklanarak düşman komutanına kalenin kapılarını açınca, Venedikliler burasını kolayca ele geçirdiler. Ancak, Bosna valisi Mehmet Paşa ertesi yıl kaleyi geri aldı (1696). Karlofça antlaşması (26 ocak 1699) uyarınca Venedikliler'e bırakıldı.

GABELENTZ (Hans Conon VON DER), alman dilbilimci (Poschwitz, bugün Altenburg'da, 1807 - Lemnitz, Thüringen, 1874). Ünlü bir çokdilliydi. (30'unu rahatça konuştuğu 80 dil bildiği söylenir.) Ulfilas'ın Kutsal kitap'ı üstüne bir eleştirel basım hazırladı. Çeşitli dilleri (mançu, suriye arapçası, samoyedce, svahili, formoza dilleriyle, Kuzey Amerika yerli dilleri) inceledi. *Die melanesischen Sprachen* (Melanezya dilleri) [1860-1873] adlı yapıtındaysa melanezya, polinezya, endonezya dillerinin akrabalığını kanıtladı. —Oğlu HANS GEORG CONON (1840-1893) Leipzig Üniversitesi'nde asya dilleri profesörlüğü yaptı ve bir çince grameri (1881) yazdı.

GABES, Güney Tunus'ta liman kenti, il merkezi, *Gabes körfezi* kıyısında; 86 000 nüf. (1990). Roma kolonisi *Tacapae*'nin yerinde kurulan kent, *uved Gabes* kıyılarında, 200 000 palmiye ve çeşitli meyve ağaçları barındıran bir vahayla çevrilidir. Ortaçağ'da Sudan kervanlarının önemli bir limanı olan Gabes, bugün gelişmekte olan karmaşık bir sanayi kompleksinin (gübre, çimento, petrol arıtımı) merkezidir. Sayfiye merkezi. —*Gabes ili,* 276 200 nüf. (1988). —*Gabes körfezi,* Cerbe adası ile Sfaks'ın Sanil kıyısı arasında.

GABGAB a. (ar. *ġabġab*). Çene altı, gerdan: *" Okşayıp gabgabın il sevdiğim insaf mıdır"* (Nedim, XVIII. yy.). *Gabgab-ı gâv* (öküz gerdanı). *Gabgab-ı simin* (gümüş gerdan, beyaz ve pürüzsüz boyun).

GABİ sıf. ve a. (ar. *ġabavet*'ten *ġabi*). *Tkz.* Anlayışı kıt, duyarlılıktan, zekâ kıvraklığından yoksun kimse için kullanılır; ahmak, ebleh.

GABİİ. Esk. coğ. Latium'da kent, Volsci ülkesinde, Roma'nın K.-D.'sunda, bugün yok olmuş bir gölün yakınında. Cumhuriyet döneminin sonlarında hızlı bir çöküş sürecine giren kent, imparatorluk döneminde, III. yy.'ın sonuna kadar yeniden etkin hale geldi. Eski sitenin yerinde ortaya çıkarılan *Gabii Dianası* heykeli Louvre müzesi'ndedir.

GABİLİK a. Gabi olma durumu, niteliği: *Gabiliğinden, olanların farkında değil.*

GABİN sıf. (ar. *ġabn*'dan *ġabin*). *Esk.* **1.** Alışverişte dürüst olmayan, hile yapan: *Bayi-i gabin* (hile yapan satıcı). **—2.** Tembel.

GABİN ya da **GABN** a. (ar. *ġabn*). *Esk.* **1.** Alışverişte hile, aldatma. **—2.** Çok fazla kârla satma. **—3.** *Gabn-i fahiş,* aşırı kâr, faiz alıp aldatma. || *Gabn-ı yesir,* büyük ölçülere varmayan aldanma.
—Huk. Bir sözleşme yapılırken taraflardan birinin ötekini aşırı bir biçimde sömürmesi. (Bir sözleşmede edim* ve karşı-edim arasında açık bir oransızlık bulunur ve bu oransızlık zarar gören tarafın darda kalmasından, düşüncesizliğinden ya da deneyimsizliğinden yararlanılarak meydana getirilmiş olursa, zarar gören kişi bir yıl içinde sözleşmeyi bozduğunu bildirerek, verdiğini geri isteyebilir. Bu süre sözleşmenin yapıldığı andan işlemeye başlar [Borçlar k.md.21].)

GABİN (Jean Alexis MONCORGÉ, **Jean** —denir), fransız sinema oyuncusu (Mériel, Val-d'Oise, 1904 - Neuilly-sur-Seine 1976). Folies-Bergère'de şarkıcı-dansör olarak çalıştıktan sonra 1930'da sinemaya geçti. Giderek en aranılan fransız aktörü ve halkın en çok sevdiği oyuncu oldu, özellikle de şu filmlerle ünlendi: *la Bandera* (J. Duvivier, 1935), *Ayak takımı arasında* (les Bas-Fonds) [J. Renoir, 1936], *Cezayir batakhaneleri* (Pépé le Moko) [J. Duvivier, 1936], *Harp esirleri* (la Grande Illusion) [J. Renoir, 1937], *Sisler rıhtımı* (Quai des Brumes) [M. Carné, 1938], *Canavarlaşan insan* (la Bête Humaine) [M. Carné, 1938]. İkinci Dünya savaşı yıllarında ABD'ye yerleşti. Fransa'ya dönüşünde yeniden film çalışmalarını sürdürdü: *Firari aşık* (Au-delà des grilles) [R. Clément, 1948], *Liman kızı* (la Marie du port) [M. Carné, 1949], *İtiraf dakikası* (la Minute de vérité) [J. Delannoy, 1952], *Haracıma dokunmayın* (Touchez pas au grisbi) [J. Becker, 1954], *Talihsiz kız* (En cas de malheur) [C. Autant-Lara, 1958], *Sicilyalılar çetesi* (Le Clan des Sicilens) [H. Verneuil, 1969], *le Chat* (P. Granier-Deferre, 1970), *Aile şerefi* (La Horse) [P. Granier-Deferre, 1972], *Verdict* (A. Cayette, 1974).

Greewich-A.Marinie kol.

Jean Gabin ve Michel Simon
Marcel Carné'nin yönettiği
Sisler rıhtımı (1938) adlı filmin bir sahn

vida gabarisi

GABİNİUS (Aulus), romalı konsül (İ.Ö. 100'e doğr. - Salona İ.Ö. 48 ya da 47). Pleb tribunusu olarak (67) Senato'nun muhalefetine rağmen Pompeius'a korsanlara karşı savaşmak için olağanüstü yetkiler veren yasayı kabul ettirdi. 58'de konsülken Cicero'nun sürgüne gönderilmesinde payı oldu ve Cicero'ya ait bütün sanat yapıtlarını kendine mal etti. Suriye'de prokonsül olduğu sırada, (57-55) Ptolemaios Auletes'i Mısır tahtına oturttu. Roma'ya çağrıldı ve zimmetine para geçirmekten mahkûm edilerek sürgüne gönderildi. Bunun üzerine Sezar tarafına geçti.

GABİR sıf. (ar. *ġabir*). *Esk.* Kalan, kalıcı.
◆ a. Gelecek zaman.
—Dilbil. Arap gramerinde gelecek zaman.

GABİROL (Şelomo İbn), yahudi filozof ve şair (Málaga 1021'e doğr. - Valencia 1058'e doğr.). Şiirlerinden başka, *İslah el -Ahlak* (Törelerin ıslahı) adlı pek özgün olmayan küçük bir etik kitabı bıraktı. Asıl ününü, arapça aslı kaybolmuş, ama *Fons vitae* adıyla latince bir çevirisi bulunan ve tamamlanmamış bir yapıtın birinci bölümünü oluşturan kitabıyla yaptı. *Fons vitae*' nin bütün tezleri, evrenin oluşunu Tanrı' nın iradesine bağlayan tezi bir yana bırakılacak olursa, yeniplatoncu niteliktedir. Varlıkların doğuşu, ontolojik sıralamada aşağı inildikçe hızlanan bir dağılış biçiminde olur: bütün formlar, yukarıda, tümel formun içinde birleşir; Plotinos'ta olduğu gibi, bu formlar birbirlerinden ayrı oldukları halde, akıl düzeyinde birlik oluştururlar; en aşağıda, duyulur dünyadaysa, birbirlerinden tümüyle ayrılmış durumdadırlar. Gabirol, maddesiz form olmadığını, ama maddeler arasında bir aşama düzeni bulunduğunu ve bu aşama düzeninin farklı gerçeklik düzeylerine karşılık olduğunu düşünür.

Gabirol'un, latin düşünürler üzerindeki etkisi büyük oldu. Meleklerin doğasıyla ilgili düşüncelerinden ötürü sık sık eleştirildi ve meleklerin saf ruhlardan oluşmayıp maddesel oldukları tezini savunduğu

denetim gabarisi (mobilya)

Marinie kol.

Clark Gable (ortada), Jack Holt ve Jeannette MacDonald, W.S. Van Dyke'ın *San Francisco*'sunda (1936)

ileri sürüldü. Gerçekte, filozof, meleklerin çok ince, esiri bir maddeden oluştuğu düşüncesindeydi. Sözcükler üzerinde bir çekişmenin sözkonusu olduğu söylenebilir, çünkü göksel akıllı varlıklar, salt edim değildirler; bir güce sahiptirler ve bu güç bazen maddemsi olarak nitelendirilir. Gabirol'un bütün özgünlüğü bundan ibarettir. Ama, çoğu fikirleri, arap yeniplatoncu geleneği içinde yer almıştır.

GABLE (Clark), amerikalı sinema oyuncusu (Cadiz, Ohio, 1901-Hollywood 1960). 1920'ye doğru küçük tiyatro topluluklarında çalıştı. Hollywood'da küçük rollere çıktı. 1931'den başlayarak kendini kabul ettirdi ve otuz yıl boyunca amerikan sinemasında "yıldız" olarak kaldı. Çoğunlukla sevimli, bazen yasadışı, macera adamı kişiliği taşıyan dramatik yapılı filmlerin oyuncusu oldu: *Deniz ejderi* (Mutiny on the Bounty) [F. Lloyd, 1935], *San Francisco* (W. S. Van Dyke, 1936), *Saratoga* (J. Conway, 1937), *Rüzgâr gibi geçti* (Gone with the Wind) [V. Fleming, 1939], *Mogambo* (J. Ford, 1953), *Dev adam* (The Tall Men) [R. Walsh, 1955], *Melekler çetesi* (Band of Angels) [R. Walsh, 1957] *Uygunsuzlar* (The Misfits) [J. Huston, 1961]. Ayrıca birkaç komedi filminde oynadı; bunların en başarılısı Frank Capra'nın yönettiği *Bir gecede oldu*'dur (İt happened one Night) [1934].

GABLE (Christopher), ingiliz dansçı (Londra 1940). 1951'de Sadler's Wells Ballet'in okuluna girdi. 1956'da Royal Ballet'te çalışmaya başladı, 1957-1963 arasında bu kurumun gezici topluluğunda dans etti. 1958'de solo yapmaya başladı. 1960'ta yıldız dansçılığa yükseldi. İlk önemli rolünde Lynn Seymour ile birlikte dans etti (K. MacMillan'ın *İnvitation*'ı, 1960). 1961'de F. Ashton'ın *les Deux Pigeons*, 1964'te K. MacMillan'ın *Images of Love* adlı yapıtlarının prömiyerinde dans etti. 1963'te Royal Ballet'in sürekli grubuna geçtikten sonra Lynn Seymour ile *Romeo ve Juliet*'te (K. MacMillan'ın) yeniden dans etti. 1966'da J. Cranko'nun *2. ve 4. Brandenburg konçertoları* ile *Card Games* adlı yapıtlarının ilk oynanışına katkıda bulundu. 1967'de New Ballet Rambert'e davet edildi. Geçirdiği birçok hafif kaza, dansçılığından bir şeyler götürünce, sinema ve tiyatroya yöneldi (*The Boy Friend*, Ken Russell'in müzikal komedisi, 1972; *The Collection* ve *The Lover*, Harold Pinter'ın, 1973).

GABON

GABLENZ-ESKELES (Ludwig, *baron* VON), avusturyalı general (Jena 1814 -Zürich 1874). Saksonya'nın hizmetinden çıkarak Avusturya'nın hizmetine giren Gablenz-Eskeles, İtalya'ya (1848, daha sonra 1859), Macaristan'a (1849), Danimarka'ya (1864) ve Prusya'ya karşı (1866) yapılan savaşlarda yararlık gösterdi. Macaristan kuvvetleri komutanlığı yaptı, 1871'de istifa etti. Daha sonra kendini öldürdü.

GABLER (Joseph), alman org yapımcısı (Ochsenhausen, Schwaben, 1700 -Bregenz 1771). 1729-1733 arasında Ochsenhausen'da, 1737-1750 arasında da Weingarten'de anıtsal orglar yaptı. Sunağa dönük, büfeden bağımsız klavye konsollarını ilk kullananlardan biridir.

GABLER (Georg Andreas), alman filozof (Altdorf 1786 - Teplitz 1853). Jena'da Hegel'in öğrencisi oldu (1806), 1835'te Berlin Üniversitesi'nde hocasının yerine geçti. Sağ hegelci akımdandı. Başlıca yapıtları: *De verae philosophiae erga religionem christianam pietate* (Kutsal hıristiyan dini karşısında gerçek felsefe) [1936], *Die Hegelsche Philosophie* (Hegelci felsefe) [1843].

GABN → GABİN.

GABO (Naum PEVSNER, **Naum** —denir), rus asıllı amerikalı heykelci (Briansk 1890 - Waterbury, Connecticut, 1977). Münih'te tıp (1910) ve doğa bilimleri (1911) okudu. Daha sonra mühendislik öğrenimi gördü ve Wölfflin'in sanat tarihi derslerini izledi (1912). 1916'da, yüzeyleri kesiştirerek tasarladığı ilk figüratif heykelleri yaptı. 1920'de kardeşi Pevsner* ile birlikte,Tatlin'inkinden farklı bir konstrüktivizmi savundukları *Realistic Manifesto*'yu (Realist manifesto) yazdı. 1922'de Sovyetler Birliği'nden ayrılarak sırasıyla Berlin, Paris ve Büyük Britanya'da kaldı. 1946'da ABD'ye yerleşti. "Kinetik yapıtlar"ında (1920) gücül olarak hacmi vermeye çalıştıktan sonra, yapısal saydamlığa ulaşmak, uzamda yüzeyleri ortaya çıkarmak ve iç içe geçirmek amacıyla metalden ve plastik maddelerden yararlandı (*Çizgisel konstrüksüyon no. 2*, perspex ve naylon ipten, 1949-1953).

Naum Gabo
***Çizgisel konstrüksüyon no.2* (1949-1953)**
Perspex ve naylon ip, *özel kol.*

Giraudon

GABON, Ekvator Afrikası'nda devlet; 268 000 km²; 1 212 000 nüf. (1991). Başkenti *Libreville*. Resmi dili *fransızca*.

COĞRAFYA

Ülkenin iç kesiminde eski Afrika temeli yer alır. K.-D.'da yuvarlak tepeler halinde biçimlenmiş granitli-gnayslı peneplen, G.'deki Du Chaillu dağlarının uçsuz bucaksız granit batolitinden Cambriaöncesi kumtaşlı oluşuklarla ayrılır. B.'ya doğru, Mayombe sırtlarının devam ettirdiği Kristal dağları aracılığıyla, Ogoue'nin çift deltasının yer aldığı kıyıdaki geniş ve tortul havzaya egemendir. Lopez burnunun G.'inde girintili çıkıntılı denizkulaklarıyla sınırlanan düz kıyı, K.'de derin ria'larla *(Gabon halici)* oyulmuştur. Sıcak ve yağışlı iklim (yılda 1,5-3 m yağış), gene de kısa bir kuraklık dönemi içerir. Sık orman, özellikle doğuda, N'Gounié'de ve kıyı kesiminde bateke kumlarıyla kaplı alanda yayılır.

N'Gounié, Estuaire ve Woleu-N'Tem'de daha yoğun olan nüfus birçok etnik gruba ayrılır: B.'da, göçebe Fanglar, Kotalar, M'Bedeler, Eşiralar bu grupların başlıcalarıdır. Az kalabalık kırsal kesimde, orman işletmelerine, madenlere ve özellikle de gelişmeleri çok büyük boyutlara ulaşan kente (Libreville, Port-Gentil, Franceville) göçler nedeniyle erkeklerin sayısı çok azdır.

Yiyecek maddeleri tarımı, muza, platanoya ve manyoka dayanır. Ticari ürünlerin ekimi pek yaygın değildir: kakao, kahve, pirinç, yağ palmiyesi, şekerkamışı. Yağ palmiyesi (Lambaréné) ve sığır yetiştiriciliği üstüne büyük tasarılar hazırlanmıştır. Ciddi bir bunalımdan sonra orman işletmeciliği (1989'da 1 202 000 m³; 950 000 m³'ü okume) yeniden önem kazanmıştır. Gabon'un yeraltı zenginlikleri manganez (2,55 Mt), uranyum (1989'da 950 t dışsatım) ve bir bölümü denizden çıkarılan petroldür. Ülkenin doğusunda, bugüne kadar işletilmemiş demir yatakları vardır. Barajlar ve termik santrallarda 900 GWh elektrik üretilir.

En etkin sanayiler arasında bira, şeker ve un fabrikaları, kumaş baskıları, petrol arıtma (Port-Gentil), çimento fabrikaları (Port-Gentil) yer alır. Büyük bir kâğıt hamuru fabrikası yapılmıştır.

Karayolu ağı (600 km'si asfaltlanmış 7 000 km yol) oldukça yetersizdir. Libreville ile Boue arasındaki bölümü tamamlanan ve ülkeyi boydan boya aşması planlanan karayolu, Kongo'ya doğru uzanan yolu tamamlayarak geniş bölgelerin ulaşımını sağlayacaktır. Hava taşımacılığı etkindir: Libreville'den 500 000 yolcu ve 35 000 t yük; deniz trafiğinin bir bölümü açık koy sistemiyle yürütülmekteyse de, Port -Gentil derin sulu bir limandır; Owendo ise bir tomruk yükleme limanıdır. Gabon büyük iktisadi güçlükler çekmiştir; ne var ki, özellikle petrol, ülkenin gelişmesi için önemli bir kaynaktır: petrol ülke dış ticaretinin fazlalık vermesini büyük ölçüde açıklamaktadır. Fransa en çok ticaret yapılan ülkedir ve özellikle yiyecek gereksinimlerinin sağlandığı ülkelerin başında gelir.

TARİH

Tarihöncesi döneme ait bazı keşifler buranın çok eski bir yerleşim bölgesi olduğunu gösterir, ama bölgenin XV. yy.'a kadar olan tarihine ilişkin pek fazla bilgi yok-

tur. "Myene" ya da "Myeneleştirilmiş" insan toplulukları belirsiz bir tarihte, Pigmeler'in yaşadığı ülkenin iç kesimlerine yerleşmişlerdir. Portekizliler ortaya çıktığında (1471 ya da 1473) kıyı kesimi çeşitli myene klanlarıyla dolmuştu: Gabon halicinde Mpongveler, Lopez burnunda Orungular. Sainte-Catherine burnunun güneyinde kalan bölgeyse büyük olasılıkla Loango krallığı'nın egemenliği altındaydı.

Prince ve Saō Tomé adalarında üslenen Portekizliler, XVI. yy.'ın sonunda ticareti (fildişi karşılığında silah ve madenler) hollandalı denizcilere bıraktılar. XVII. yy.'daysa iç çekişmeler sürüp gitti (Lopez burnunun *Mani Pongo*'ya bağlanması). XVIII. yy.'ın başında Orungular egemenliklerini kıyının güney kesimine yaydılar. XVIII. yy. boyunca halice daha barışçı yollardan yerleşen mpongve klanlarındansa XIX. yy.'ın ünlü kralları çıktı: Georges, Denis, Qaben, Louis, Glass.

Zenci köle ticaretinin ancak XVIII. yy.'ın ikinci yarısında başladığı sanılır. Köle ticareti ingiliz etkinliklerinin erken kesilmesine karşın, XIX. yy. başlarında doruk noktasına vardı. Köleler de tahta, fildişi, kauçuk gibi, Sekianiler, Bakallar, daha sonra da Fanglar'ın aracılığıyla ülke içlerinden toplanırdı. Haliç ticareti, vazgeçilmez ve varlıklı aracılar olan Mpongveler'in Lopez burnu ticaretiyse, Orungular'ın elindeydi. 1845'ten sonra Fransızlar'ın da katılmasıyla köle ticaretinin kaldırılması için büyük mücadeleler verildi.

Bouet-Willaumez 1839'da kral Denis ile 1842'deyse kral Louis ile doğu yakasında bir anlaşma imzaladı. İlk sürekli tesis 1843'te kuruldu, ama Glass'ın karşı çıkmasıyla karışıklıklar 1845'e kadar sürüp gitti. 1849'da, özgürlüklerine kavuşan kölelerin geldiği Libreville limanı kuruldu. Orungu kralı da 1862'de bir protektora anlaşması yaptı. Küçük Libreville, Brazza ile birlikte Fransa'nın Orta Afrika'daki yayılma siyasetinin köprü başı oldu (Ogoue'nin 1875'ten 1878'e kadar keşfi). Bunun yanında, Fanglar'ın denize doğru ilerlemesiyle çok sayıdaki mpongve topluluğu ve başka topluluklar kıyıya doğru itildiler.

1886'da kurulan Gabon kolonisi daha sonra Fransız Kongosu'na bağlandı (1888). 1910'da Fransız Ekvator Afrikası'na bağlı bir sömürge oldu. 1958'de, Fransa Milletler topluluğu üyesi bir cumhuriyet olan Gabon, 1960'ta tam bağımsızlığına kavuştu. İlk cumhurbaşkanı (ve hükümet başkanı) 1946'da Gabon Demokratik bloku'nun (GDB) kurucusu Léon M'Ba'dır. M'Ba 1963'te, öteki en önemli siyasal kuruluş olan Gabon Sosyal ve demokratik birliği'ni (GSDB) tasfiye etti ve 1964 yılı başında Ulusal meclis'i feshetti. 18 şubatta patlak veren bir hükümet darbesi sonucunda GSDB'nin önderi Jean Hilaire Aubame başkanlığında bir Devrim komitesi kuruldu. Fransız birliklerinin anında müdahalesiyle başkan M'Ba yeniden başkanlığa döndü. Nisan 1964'teki seçimlerde muhalefetin önemli bir başarı kazanmasına karşın (oyların % 44'ü), Léon M'Ba mart 1967'de yeniden başkanlığa getirildi. İktidar partisi, aday gösteren tek parti olduğu için milletvekilliklerinin % 99'unu kazandı. Kasımda M'Ba ölünce, yerini başkan yardımcısı Albert Bernard Bongo (mart 1967) aldı. Gabon Demokratik partisi (GDP) tek parti ilan edildi. Öne alınan şubat 1973'te yapılan erken seçimde tek parti milletvekilliklerinin hemen hemen tümünü kazandı ve Bongo oyların % 99,6'sını alarak yeniden cumhurbaşkanı seçildi. Aralık 1979 ve kasım 1986'da yapılan başkanlık seçimlerinde de yerini korudu. 1990 yılında ülkede birçok partinin kurulmasına izin verilerek çokpartili yaşama geçildi. Millet meclisi mart 1991'de anayasa değişikliğini ve partiler yasasını kabul etti.

ANAYASA

Gabon'da siyasal-hukuksal düzeni be-

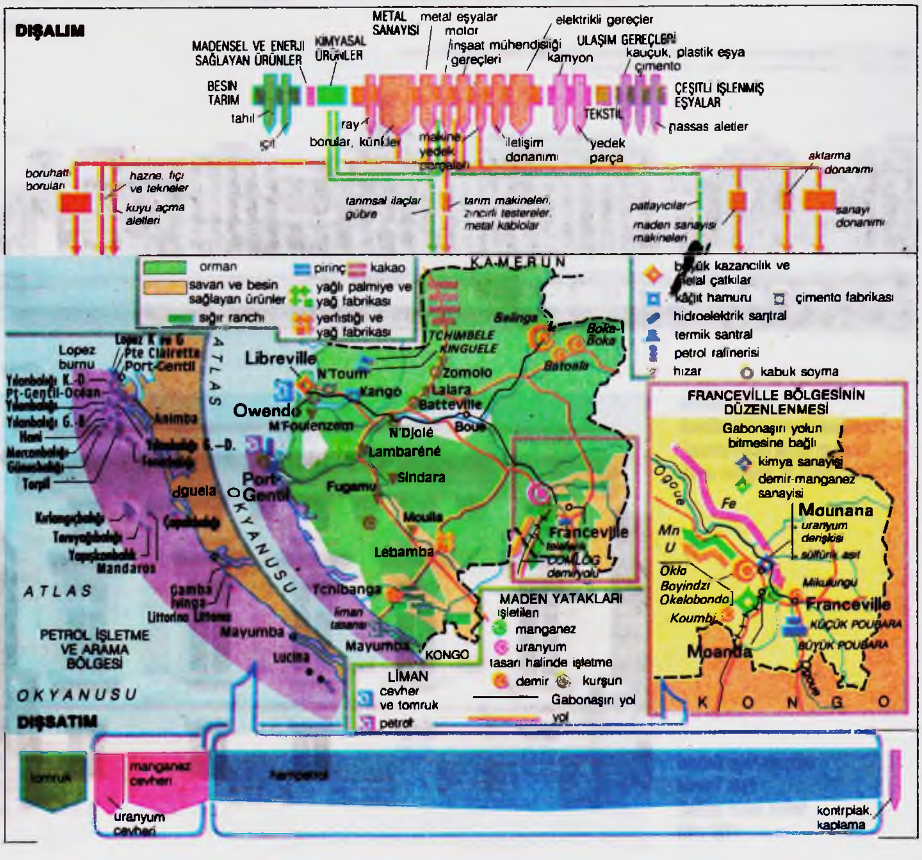
Denis- A.A.A.

Gabon'daki Port-Gentil petrol rafinerisinin havadan görünümü

GABON JEOMORFOLOJİK BÖLGELER

GABON'UN EKONOMİSİ

Carole Cutner-İmapress

Dennis Gabor

lirleyen 1961 Anayasası 1967'de değiştirildi ve tek parti sisteminin (Gabon Demokratik partisi) güçlendirdiği bir tür başkanlık rejimi kuruldu. 1991'de yapılan değişiklikle çokpartili yaşama izin verildi. Doğrudan genel oyla 7 yıl için seçilen cumhurbaşkanı hükümet başkanlığı yetkilerini başbakana devretti. "Parlamento 5 yıl için seçilen 120 milletvekilinden oluşur" kuralı ise değiştirilmedi.

GÜZEL SANATLAR

Tsogo, sango, myene, vuvi, n'jabi, ambet, mahongve vb. üsluplar ancak 1972'de, özellikle Libreville Sanatlar ve gelenekler müzesi yöneticisi Louis Perrois'nın yayınlarıyla tanındı.

Aynı biçimde, fang heykelciliğinin daha ayrıntılı olarak incelenmesi sonucunda iki büyük üslup ortaya çıkarıldı: hacimleri uzun ve ince tutuşuyla belirgin olan ntumu üslubu (Kamerun'un güneyi, Gabon'un kuzeyi) ile yuvarlak ve güçlü biçimleri birbirine ekleyerek anıtsal heykeller yapan güney Fangları'nın (Gabon) üslubu. Fanglar gibi Mitsogolar ve Masangolar da, içinde atalarının kafatası bulunan bir sepet üstüne insan biçimli bir heykel eklerler; bu her zaman bir büst ya da baş heykelidir. Mitsogolar'ın üslubu, figürlerin küçüklüğü ve başa verilen önemle çok belirgindir. Zanaga ile Franceville arasında, Kota-Ambetler ve Mindassalar'a ait, saçları hilal biçiminde, yassı, oval figürler bulundu. İnce bir bakır tabakasıyla kaplanmış ve silindirimsi uzun bir boyun üstüne oturtulmuş ve baklava biçiminde bir desteğe dayanan bu başlar, geometrik motiflerle iyice süslenmiştir. Mekambo bölgesinde yaşayan Kota-Mahongveler, yanlışlıkla İvindo vadisi Ossyebalar'ına mal edilen, incecik bir bakır tel ağıyla kaplı, najo yılanı biçiminde heykeller yaptılar. Bütün Gabon'da heykelcilik (büyük üslup değişiklikleriyle birlikte) tek modele uyarsa da, maskeler çok daha çeşitlidir. Ölülerin ruhu için yapılmış maskeler (beyaz maskeler), yargı kurullarına ait maskeler, eğlence maskeleri, kadın ya da erkek derneklerine ait kumaş ya da yaprak maskeler ayırt edilebilir. Doğudan batıya gidildikçe, Vuviler'de beyaz maskelerin yapısı son derece soyut, yalın bir biçime, Mitsogolar'da, N'jabiler'de (Bancabiler) çok daha gerçekçi karmaşık bir biçime dönüşür. Beyaz maskelerde iki ayrı üslup vardır. Myeneler, yamyassı, hafif kabarık alınlı ve çökük yüzlü maskeler, Badumalar'sa hacimlerin ve yüzeylerin birbirinden kesin bir çizgiyle ayrıldığı maskeler yaparlar; bu maskelerin biçimsel yapısı, geometrik bir tarzda birbirine karşıt olarak yerleştirilmiş renkli alanlarla ayırt edilen kübist bir resim üslûbu getirir. Fang maskeleri üç tiptedir; çoğu zaman hafifçe çökük uzun bir tahta levhadan oluşan ngil maskesi; ekekek maskesi, miğferli maske; dört ya da daha çok yüzlü bir miğferli maske olan ngontan.

GABON, Gabon kıyısında koy, ulaşıma elverişli olmayan birçok ırmağın (Ramboé, Como) ortak halicinden oluşur. Sağ kıyısında Gabon'un başkenti Libreville bulunur.

GABON ENGEREĞİ a. Afrika'da özellikle ormanlarda yaşayan, ağır ve kalın gövdeli, güçlü çengelli engerek. (Zehiri çok tehlikelidir, ama uyuşuk ve az saldırgan bir hayvandır. Kemirgenler ya da kertenkelelerle beslenir, boyu 2 m'yi bulabilir. Bil. a. *Bitis gabonica;* engerekgiller familyası.)

GABOR (Dennis), macar asıllı ingiliz fizikçi (Budapeşte 1900 - Londra 1979). Budapeşte ve Berlin Politeknik okullarında öğrenim yaptı, sonra Alman teknik araştırma laboratuvarlarında, özellikle Berlin'deki Siemens ve Halske firmalarında çalıştı. 1933'te Büyük Britanya'ya yerleşti. British Thomson Houston Co'nun araştırma bölümünde görev aldı. 1949'da Londra'daki İmperial College of Science and Technology'de uygulamalı elektron fiziği profesörü oldu. Ayrıca, Stamford'daki (Connecticut) CBS (Columbia Broadcasting System) araştırma laboratuvarında çalıştı.

Gabor, 1948'de bulduğu ve daha sonra geliştirdiği holografi yöntemiyle, 1971 Nobel fizik ödülü'nü kazandı. Bu buluş, bağdaşık ışık kullanımını zorunlu kıldığından ancak 1962'de bu tür ışığı sağlayan lazer sayesinde uygulamaya konulabildi. Gabor'un diğer çalışmaları katot salınım çizeri (osilograf), manyetik mercekler, gazlarda elektrik boşalımı ve bilgi kuramıyla ilgilidir.

GABORİAU (Émile), fransız yazar (Saujon 1832 - Paris 1873). Paul Féval'ın sekreteri; 1866'da *l'Affaire Lerouge*'u yayımlayarak ünlendi. Düşünmeye, tümdengelimli bilimsel yöntemlere, gizeme özel bir yer vererek yazarla okur arasında bir tür oyun olan fransız polisiye romanını yarattı (*le Crime d'Orcival,* 1867; *le Dossier nº 113,* 1867; *les Esclaves de Paris,* 1869; *Monsieur Lecoq,* 1869; *la Corde au cou,* 1873).

GABORONE, esk. **Gaberones,** Botsvana'nın başkenti, ülkenin güneyinde; 120 239 nüf. (1989). Yönetim merkezi. Üniversite. Müze. Havalimanı.

GABOU platosu, Gine-Bissau'nun (Senegal'e taşar) kuzey-doğu platosu. Pirinç ekimi ve hayvancılık bölgesi.

GABOVİÇ (Mihail), rus dansçı (Kiev bölgesi 1905 - Moskova 1965). Bolşoy balesi'nin okulunda A. Gorskiy ve V. Tihomirov'un öğrencisi oldu. 1924'te baş dansçılığa yükseldi. Hem dramatik rollerde, hem de karakter yorumlarında gösterdiği başarıyla ünlendi *(Kafkas mahkûmu, Tunç süvari, Romeo ve Juliet).* Uzun yıllar Galina Ulanova'ya eşlik etti. 1951'den başlayarak Bolşoy okulu'nda ders verdi, daha sonra topluluğun sanat yönetmenliğini üstlendi (1954-1958). Dansı bırakınca eleştiriler yazmaya başladı, en iyi rus bale eleştirmenlerinden biri olarak kendini kabul ettirdi. — Oğlu MİHAİL (Moskova 1948), 1967'de Bolşoy tiyatrosu'nda solocu oldu. *Romeo ve Juliet, Spartacus, Kuğu gölü* ve *Giselle* gibi yapıtlarda dikkat çeti.

GABRA a. (ar. *ġabrā'*). *Esk.* Yeryüzü, toprak, yer: *Saha-i gabra* (yeryüzü, dünya).

GABREİON, lat. **Gambrium.** Tar. coğ. Anadolu'nun Mysia bölgesinde, Bergama kentinin G.-D.'sunda antik kent. Günümüze kalıntıları ulaşmayan yerleşmenin İzmir'in Kınık ilçesi merkez bucağına bağlı Poyracık köyü yakınında olduğu sanılır. Persler'in egemenliğinde olan kent, İ.Ö. 399'da kimi komşu yerleşmelerle birlikte, spartalı komutan Thybron'un yanında yer aldı.

Gabri seramiği, Zencan (İran) dağlarında üretilen seramik. Zerdüşt ve Gebr etkisindeki bu seramikler büyülü insan ve hayvan figürleriyle süslenmiştir.

GABRİEL, fransız mimar aile, Paris'te doğmuş ve ölmüş olan en tanınan bireyleri Jacques V ve oğlu Jacques Ange'dır. —JACQUES V (1667-1742), J. Hardouin Mansart'ın kuzeniydi. 1699'da Akademi'ye seçildi. İnşaat tekniği kadar iç mimari ve dekorasyon alanlarında da büyük yeteneği vardı. Paris'te (konaklar) ve taşrada (Orléans katedrali, Blois Piskoposluk sarayı ve Blois köprüsü, Rennes Vilayet konağı, Bordeaux'da Bourse meydanı) birçok yapıta imzasını attı. —JACQUES-ANGE (Paris 1698 - *ay. y.* 1782) önceleri babasına yardımcı olarak çalıştı, onun birçok yapıtını bitirdi, Louis XV'in başmimarı unvanını da babasından devraldı. Döneminin mimari sanat anlayışını yapıtlarıyla yönlendirdi ve fransız klasik sanat anlayışına en yetkin örneklerini verdi. Yapıtları, özgünlüklerinden çok kompozisyonlarının inceliği ve ödünsüz bir mantık kuruluşuna dayanmaları açısından erişilmez düzeye ulaşabilmişlerdir. Yapıtları: Choisy, Fontainebleau, Marly, Compiègne ve Versailles'dadır. Ayrıca, Paris'te bugünkü adı Concorde meydanı olan Louis-XV meydanı ve École Militaire'i (harp okulu) inşa etti. Başyapıtları arasında Versailles'da Petit

E. Revault

Giraudon

Jacques V Gabriel
"Bordeaux limanına inşa edilecek binaların cephe düzenlenmesi"
1729'da çizilmiş bir projeden ayrıntı

Jacques-Ange Gabriel
Petit Trianon
(avluya bakan cephesi)
1762-1768

-Trianon (1762) ve Paris Operası'nın iç mimarisini (1768-69) sayabiliriz.

GABRİEL (Paul Joseph Constantin), hollandalı ressam (Amsterdam 1828 -Scheveningen 1903). Oosterbeek'te birlikte çalıştığı Anton Mauve'un dostu olan sanatçı, uzun süre Brüksel'de kaldı. 1885'te Scheveningen'e yerleşti. Polderleri ve Gelderland'ı resimleyen Gabriel'in yapıtları, Hollanda'daki müzelerde ve Anvers müzesi'ndedir.

GABRİEL (Albert-Louis), fransız arkeolog (Cerisières, Haute-Marne, 1883 -Bar -sur Aube 1972). Ulusal güzel sanatlar okulu'nda mimarlık öğrenimi gördükten sonra, Paris Üniversitesi edebiyat fakültesi'ni bitirdi. Delos adası (1908-1911) ve Mısır'daki Fustat (1919-1920) kazılarına katıldı. Rodos'taki ortaçağ yapılarını inceledi (1914, 1920-1922). Caen (1923), Strasbourg (1925) ve İstanbul (1926) üniversitelerinde sanat tarihi dersleri verdi. İstanbul'da Fransız arkeoloji enstitüsü'nü kurdu (1930) ve 1941'e değin müdürlüğünü yaptı. G.-D. Anadolu'da (1932), Irak ile İran'da (1934) ve Suriye'de (1936) incelemelerde bulundu. 1940'ta kendisine Türk tarih kurumu'nca onur üyeliği unvanı verildi. 1941'de Fransa'ya döndü ve Collège de France'ta islami doğu sanatları profesörlüğüne atandı. 1945'te İstanbul'a gelerek enstitü müdürlüğüne devam etti (1956). 1951'de Anadolu dergisini yayımlamaya başladı. Anadolu selçuklu ve osmanlı mimarlığı üzerine yazdığı ve günümüzde de önemini koruyan kitapları: *Monuments turcs d'Anatolie* (Anadolu'daki türk anıtları) [2 cilt, 1931-1934]; *Voyages archéologiques dans la Turquie orientale* (Türkiye'nin D.'sunda arkeolojik gezi) [2 cilt, 1940-1942]; *Phrygie, exploration archéologique* (Phrygia'da arkeoloji araştırmaları) [1941]; *İstanbul türk kaleleri* (Châteaux turcs du Bosphore, 1943); *Une capitale turque, Brousse* (Bir türk başkenti, Bursa) [1958-1959].

GABRİELİ (Andrea), italyan besteci ve orgcu (Venedik 1510'a doğr. - *ay. y.* 1586). San Marco korosu'na girdi. San Geremia kilisesi'nde org çaldı. Bohemya'da, Bavyera'da ve Ren nehrinde yolculuk yaptı. Bu sırada Roland de Lassus ile dostluk kurdu. Arşidük Grazlı Karl' dan ve Fuggerler'den himaye görmekle birlikte Venedik'e döndü, 1564'te Zarlino'nun capella yöneticiliği döneminde San Marco'nun ikinci orgculuğuna atandı. 1584'te Merulo görevini bırakınca baş orgculuğa Andrea getirildi, yeğeni Giovanni de ikinci orgcu oldu. Andrea'nın dindışı vokal yapıtları arasında, çok sayıda 3, 4, 5 ve 6 sesli madrigal, mascherata'lar, 1585'te Vicence'de sahnelenen Edipo Re adlı trajedi için bestelediği korolar anılmalıdır. Dinsel yapıtlarının başlıcaları: 5 sesli *sacra cantio*'lar (1565), 6 sesli missa'lar (1572), 4 sesli *Ecclesiasticarum Cantionum... liber primus* (1576). Çalgı yapıtları: 3 ciltlik *Ricercari per ogni sorte di stromenti da tasti* (1593-1596), *Ricercari ariosi* (1605), *Canzoni alla francese* (1607). —GIOVANNI (Venedik 1553'e doğr. - *ay. y.* 1612), öncekinin yeğeni olan besteci ve orgcu. Amcasından ders aldı. Onu çok severdi, onun yapıtlarını yayımladı. 1575-1579 arasında Bavyera dükü Albrecht V'in sarayında yaşadı. Dük ölünce Venedik'e döndü. İki ciltlik madrigalin (1587) yanı sıra çok sayıda dinsel yapıt daha besteledi: *Sacrae Symphoniae* (1597 ve 1615).

Amca ile yeğenin işbirliğinden 6-16 sesli *Concerto'lar* (1587) ve *İntonatione d'organo*'lar (1593) doğdu. Andrea'nın üslubu Lassus'ün ya da Willaert'inkine yakındır. Ama çift koro ve bakır üflemeli çalgı kullanımını o başlattı. Andrea çift korolu yapıtlarında, madrigalden alınmış pitoreks öğelere (ses planlarının bölünmesi) yer verdi. Yeğeni Giovanni, daha kalabalık çalgı toplulukları için yazdığı yapıtlarında aynı besteleme tekniklerini kullandı. Bu yapıtlarda sıkça yer verilen diyaloglar, bir sese yankısının cevap verişini andırır. Giovanni'nin üslubu, bu tür diyaloglarla nüansın almaşmasına dayanır (*Canzoni et sonate* [1615], *Sonata pian e forte*).

Phédon Salou-Ziolo

Jacques-Ange **Gabriel** Versailles şatosu operası (1768-69)

GABRİELLİ (Cante DE'), welfe şefi, Umbria'da yaşayan **Gabrielli** de Gubbio ailesi üyelerinden. Floransa'da "Siyahlar" partisinin önderiydi, 1298-1306 arasında birkaç kez podesta oldu. Aralarında Dante'nin de bulunduğu "Aklar"ın sürgün edilmesi, Pistoia'nın alınması (1306) ve Floransa'da Welfeler'in etkisinin 1312'ye kadar sürmesi Gabrielli yönetimi sırasındaki başlıca olaylardır. Gabrielli sonra, Lucca (1312) ve Perugia (1322) podestası oldu.

GABRİELLİ (Domenico), italyan çellocu ve besteci (Bologna 1651 - *ay. y.* 1690). 1680-1687 arasında Bologna'daki S. Petronio kilisesi'nin çellocularındandı. Daha sonra Modena dükünün hizmetine girdi. Yalnız çello için *ricercare*'ler yazan ilk bestecilerdendir. Ayrıca 3'lü *balletto*'lar (1684), kantatlar, motet'ler, oratoryolar ve çello eşlikli aryaların bulunduğu 12 opera besteledi.

GABRİELLİ (Caterina), italyan soprano (Roma 1730 - *ay. y.* 1796). F. García ve N. Porpora'nın öğrencisi. Metastasio'nun hayranlığını kazandı. Sahneye ilk kez 1754'te çıktı. Birçok rolü ilk kez yorumladı. Bunların bazıları Gluck'un italyanca operalarındaydı. Yapıtlarını yorumladığı T. Traetta ile birlikte 1772'de Rusya'ya gitti. Ses alanı çok genişti. Eşsiz bir virtüoz olarak adı dillerde dolaştı.

GABRİEL Y GALÁN (José Maria), ispanyol şair (Frades de la Sierra, Salamanca, 1870 - Guijo de Granadilla, Cáceres, 1905). Bir köy çocuğu olan sanatçı şiirlerinde, aile ve aile ocağının erdemlerini, köy yaşamının güzelliklerini ve vatan sevgisini (*Castellanas*, 1902; *Campesinas*, 1904) yüceltmiştir.

GABROVO, Bulgaristan'da kent, yönetim bölümü merkezi, Şipka geçidinin kuzey eteğinde, Yantra ırmağı kıyısında; 90 000 nüf. Meyve yetiştiriciliği. Kömür ocakları ve demir madenleri. Kent, eski (kumaşçılık, sepicilik, çömlekçilik) ve yeni (tuhafiye gereçleri, yün ve pamuk iplikçiliği, tekstil makineleri, lambalar, sunta levha) sanayi kuruluşlarıyla kısa sürede gelişti. —*Gabrovo yönetim bölümü;* 2 056 km^2; 174 066 nüf. (1987).

GABYA a. (fr. *gabier*). Denizc. **1.** Ana direklerin üzerine sürülen çubuklara, serenlere verilen ad. **—2.** *Gabya çarmıkları*, gabya çubuğunu istenilen konumda tutmak için, gabya çubuklarının kapelasından çanaklığa bağlanarak küpeşteye doğru uzatılan gergin halat. ‖ *Gabya çubuğu*, ana direklerin üzerine sürülen çubuk. ‖ *Gabya garga fundosu*, gabya yelkeninin altbaşo yakasını seren hamaylısına kaldıran selviçe. ‖ *Gabya torsolom palangası*, gabya yelkenini sara etmek ya da camadana vurmak amacıyla serene çıkan gemicinin yelken kenarlarına yetişebilmesi için yelkeni yukarı çekmekte kullanılan palanga. ‖ *Gabya yelkeni*, gabya serenine açılan kare yelken. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Abaşo gabya yelkeni*, gabya serenine açılmış iki gabya yelkeninden altta olanı. ‖ *Çift gabya yelkeni*, ana yelkenin üzerine açılan ve yüzeyleri hemen hemen

çift **gabya** yelkeni

üç direkli bir gemide çift **gabya** yelkeninin düzenlenişi

gabya yelkenleri

Farabola

Carlo Emilio Gadda (1960'ta)

XVI. yy. dalgalı ağızlı gaddare
Askeri müze, Paris

birbirine eşit iki parçadan oluşan yelken takımı. (XIX. yy.'ın ikinci yarısından sonra ticaret gemilerinde kullanılmaya başlanan bu yelkenlerden her biri ayrı bir serene çekilirdi. Çok geniş yüzeyli tek parça gabya yelkeninin yerine kullanılan bu yelken takımı az mürettebatla yapılan manevraları kolaylaştırırdı. Hisa edilebilen bir seren üzerine açılan üst parçasına *müteharrik gabya yelkeni*, sabit bir seren üzerine açılan alt parçasına da *sabit gabya yelkeni* denir.) ||*Devvar gabya yelkeni*, güverteden bir stor gibi kullanılabilen gabya yelkeni.
—ANSİKL. Denizc. Gabya yelkenleri, orta bölümlerinden bir direğin arka tarafına dayanan yatay serenler üzerine açılır ve bu sabit nokta çevresinde pırasya edilir. Gabya yelkenleri, üzerine açıldıkları direğe göre adlandırılır; *grandi gabya yelkeni*, grandi direğine, *pruva gabya yelkeni*, pruva direğine, *mizana gabya yelkeni*, mizana direğine çekilir. Tek parçadan oluşan ve çok önceleri kullanılan *yekpare gabya yelkenleri*'nin yerine iki yelkenden oluşan *çift gabya yelkenleri* kullanılır; *sabit gabya yelkeni* ne hisa ne de mayna edilir, *müteharrik gabya yelkeni* diğerinin üzerine, devinimli bir serene açılır.

GABYAR a. Esk. denizc. **1.** Eskiden yelkenli gemilerde yelkenlerin, serenlerin ve seren donanımlarının bakımıyla görevli tayfa. **—2.** Direk donanımı, bumba ve dikmelerle gemi eşyası ve demirlerin bakım, tutum ve düzeniyle görevli usta gemici. (Eşanl. GABYACI.)

GACAH MADA, XIV. yy.'da yaşamış cavalı siyaset adamı. Hayam Vuruk'un Macapahit tahtına çıkışından önceki uzun naiplik döneminde (1328-1350) belirleyici bir rol oynadı. 1331'den sonra *pati* (başbakan) olarak yeni krallığı güçlendirdi, Bali'yi ele geçirdi (1343) ve Güney-doğu Asya takımadalarında Cava'nın üstünlüğünü kurmaya çalıştı. Yasalar koydu, gelenek ve görenekleri kurala bağladı. Hayam Vuruk tahta çıkınca, onun başdanışmanı oldu. 1364'te siyasetten çekildi.

GACALLAR, Bulgaristan'ın K.-D.'sundaki Deliorman bölgesinde yaşayan müslüman türk boyu. Genellikle Rusçuk, Silistre, Varna ve Şumnu yörelerine yerleşmişlerdir. Deliorman bölgesinin yerli halkı olarak kabul edilirler. Araştırmacılar XIII. yy.'dan önce, büyük olasılıkla Balkanlar'a yerleşen öteki türk boylarıyla birlikte 1064'e doğru yöreye gelip yerleştiklerinde birleşirler. Balkan Türkleri üzerine araştırmalar yapan Başkakov, gacal diliyle gagavuz türkçesi arasında büyük benzerlikler olduğunu öne sürer.

GACHUPİN a. Meksika'da doğmuş Avrupalılar'ın, XVIII. yy'da Latin Amerika'ya yeni gelmiş saf ırktan İspanyollar'a verdikleri ad. (Toplumsal hiyerarşinin üst bölümünde yer alan bu yeni gelenler Meksika'da doğmuş Avrupalılar'ı küçük görüyor ve Kızılderililer'le bir tutuyorlardı.)

GACIR GACIR → GACIR GUCUR.

GACIR GUCUR, GACIR GACIR be. (yansıma sözc.). **1.** Kimi nesnelerin birbirlerine sürtünme ya da çarpma nedeniyle çıkardıkları kulak tırmalayıcı, çirkin sesi belirtir: *Tekerlekler gacır gucur dönüyordu.* **—2.** *Gacır gucur etmek*, gacır gucur ses çıkarmak.

GACIRDAMAK gçz. f. (yansıma sözc.). Gacır gucur ses çıkarmak; gıcırdamak: *Kapı çok gacırdıyor.*

◆ **gacırdatmak** ettirg. f. *Bir şeyi gacırdatmak*, gacırdamasına neden olmak, gıcırdatmak.

GACIRDATMAK → GACIRDAMAK.

GACIRTI a. (yansıma sözc.). Gıcırtı.

GACO a. (çingenece sözc.). *Arg.* Metres, dost.
—Sey. oy. Karagözcü argosunda zenne* ye verilen ad.

-GAÇ [-GEÇ, -KAÇ, -KEÇ]. Yapım eki. Fiil kök ve gövdelerine getirilerek ad soylu sözcükler türetilir: *burgaç* (bur-gaç), *solungaç* (solun-gaç), *utangaç* (utan-gaç), *süzgeç* (süz-geç), *kıskaç* (kıs-kaç) vb.

Gaç Saran, İran'da petrol yatağı, Abadan'ın D.'sunda. Harg adası petrol terminaline boruyla bağlıdır.

GAD (*mutluluk* ve *şans* anlamında ibranice sözc.). Yakup peygamberin, ilk karısı Lea'nın hizmetçisi Zilpa'dan olan oğlu. İsrail'in on iki kabilesinden biri onun adını taşır. *Gad kabilesi* Güney Ürdün'de yaşıyordu.

GADABALAR, Hindistan'da Orissa, Madhya Pradeş ve Andhra Pradeş'te yaşayan halk. 1971'de nüfusunun 66 000 olduğu sanılıyordu. Gadabalar bir munda lehçesi konuşurlar. Çiftçilikle uğraşır, anız yakma yöntemini uygularlar. Babayerli evlerde oturan ve babasoylu bir toplum biçiminde örgütlenen Gadabalar, kasabalarını üst kastlardan gelen üyelerin oluşturduğu meclislerin yetkesine bırakırlar. Hinduculuğu benimsemelerine karşın animist uygulamaları da sürdürürler.

GADAG, Hindistan'da (Karnataka) kent; Goa'nın D.'sunda; 95 400 nüf. Demiryolu kavşağı. Pamuk. Yerfıstığı.

GADAMER (Hans Georg), alman filozof (Marburg 1900). Marburg (1937), Leipzig (1939), Frankfurt (1947) ve Heidelberg (1949) üniversitelerinde felsefe profesörlüğü yaptı. Özellikle *Wahrheit und Methode* (Gerçek ve yöntem) [1960] adlı yapıtında geliştirdiği "yorumsal felsefe" anlayışıyla tanındı. Gadamer'e göre, gerçeğe ulaşmanın temel koşulu geleneğin ortaya koyduklarını benimsemektir. Yapıtları: *Goethe und die Philosophie* (Goethe ve felsefesi) [1947], *Hegels Dialektik* (Hegel'in diyalektiği) [1971], *Die Begriffsgeschichte und die Sprache der Philosophie* (Kavram tarihi ve felsefe dili) [1971], *Wer bin ich und wer bist du?* (Ben kimim ve sen kimsin) [1973], Gadamer'in felsefesi varoluş üzerine heideggerci bir görüş açısı benimser.

GADAMES, Libya'da vaha, Batı Fizan'da, Güney Tunus sınırıyla Cezayir sahrası yakınındadır. Gabes ile Trablusgarp'tan Ayr'a ya da Orta Sudan'a (Bilma) giden yollar üzerinde bir konaklama yeri olan vahadaki kalıntılar, geçmişteki parlak yaşamına tanıklık eder.
—Tar. Eskiçağ'da *Cydamus* olarak bilinen yerleşme, vahanın G.-B.'sındaydı. Efsanelere göre kentin kurucusu Nemrut ya da Büyük İskender'di. Plinius, burada Libya'dan gelen Mısırlılar'ın oturduğunu bildirir. Cydamus İ.Ö. 19'da Cornelius Barbus tarafından ele geçirildi. Roma döneminde lejyon karargâhı, Bizans dönemindeyse piskoposluk merkeziydi. Geçici işgaller dışında uzun süre bağımsızlığını koruyan kente, Derviş Bey'in (1592) ve Ramazan Bey'in (1609) yaptıkları seferler de başarısızlıkla sonuçlandı. 1830'da Trablusgarp'ın son karamanlı beyi Yusuf'un egemenliğini tanımak zorunda kaldı. Kısa bir süre sonra da osmanlı yönetimine geçti ve buraya önce bir müdür, sonra da bir kaymakam atandı. XIX. yy.'da ticaret alanındaki başarılarıyla Avrupalılar'ın dikkatini çekti; 1862'de Fransızlar'la bir ticaret anlaşması yaptı. Fransızlar Tunus'u aldıklarında, Gadames konusunda çıkan anlaşmazlık, burasının Osmanlılar'a bırakılmasıyla çözümlendi (1899). Trablusgarp'la birlikte İtalyanlar'a bırakılan kent, 27 ocak 1943'te Leclerc komutasındaki fransız birliklerince alındı.

GADARA ya da **GAZER.** Tar. coğ. Doğu Ürdün'de, Taberiye gölünün G.-D.'sunda Hellenistik dönem kenti (bugün Ümmü Kays). İ.Ö. 218'de Büyük Antiokhos'un, daha sonra da Aleksandros İannaios'un eline geçti. İ.Ö. 63-30 arasında Dekapolis'e bağlandı. Octavianus tarafından Samiriye ile birlikte Herodes'e verildi (İ.Ö. 30). İ.S. 4'te Augustus tarafından bağımsız kent ilan edildi. 66'daki yahudi ayaklanmasında zarar gördü. Önemini yakınındaki kaplıcalara borçlu olan kentten günümüze ulaşan kalıntılar arasında tiyatro ve su kemerleri sayılabilir.

GADD (Ulf), isveçli dansçı ve koregraf (Gothenburg 1943). 1965'te Danimarka Krallık balesi'nde solocu oldu, 1967/68 mevsiminde Harkness Ballet'te dans etti, daha sonra da Gothenburg'daki Stora tiyatrosu'na geçti. İsveç Yeni bale topluluğu'nun kurucularından biridir. Bu topluluk için başta *Harika Mandaren* (1970) olmak üzere bir çok bale düzenledi. American Ballet, London's Festival Ballet, Ballet Cullberg gibi topluluklar için koregrafiler hazırladı. 1976'da Gothenburg balesi'nin sanat yönetmenliğine getirildi.

GADDA (Carlo Emilio), italyan yazar (Milano 1893 - Roma 1973). Roman ve öykülerinde önceleri, dilleri ve üslupları, hatta bölük pörçük bir yaşamdan bölük pörçük imgeleri birbirine karıştıran, yaratıcı olduğu kadar sarsıcı bir üslup kullandı. Elektronik öğreniminin ve başlangıçta Titus Livius ya da Manzoni'ye yaraşan bir kahramanlık serüveni olarak gördüğü savaş deneyiminin ardından, 1926'da öncü Solaria dergisinde ilk edebiyat ürünlerini vermeye başladı. 1931'de *la Madonna dei Filosofi*, 1934'te *il Castello de Udine* adlı yapıtları yayımlandı. Ülkesine faşizmin egemen olmasından sonra Arjantin ve Belçika'da yaşadı. Daha sonra Floransa'ya döndü ve Letteratura dergisinde düşünce düzleminde bir direniş hareketine katıldı. Bunu Mussolini'nin trajikomedisini ele alan, psikanaliz ilkelerine dayalı bir yorumla yazdığı denemesinde (*Eros e Priape*, 1967) dile getirdi. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra daha önceki yapıtlarını üslup açısından yeniden gözden geçirmeye koyuldu (*L'Adalgisa*, 1944; *Verso la Certosa*, 1962); bu arada roman ve estetik alanında bir dizi yapıt (*Quer* Pasticciaccio Brutto de Via Merulana*, 1957; *la Cognizione* del dolore*,1938-1963) verdi; bu yapıtlar taklit biçimi konusunda, Ortaçağ farsından, Joyce'un labirentleri çağrıştıran kurgularına kadar tüm edebiyat üsluplarını bir araya getirir.

GADDAR sıf. (ar. *gaddar*). **1.** İnsancıl kaygılardan uzak, acıma duygusundan yoksun, haksızlık ve zulüm yapan kimse için kullanılır; acımasız, merhametsiz. **—2.** *Gaddar olmak*, acımasız, insafsız davranmak: *Bu kadar gaddar olma.*

GADDARANE sıf., be. (ar. *ġaddar* ve fars. *-āne*'den *ġaddārāne*). *Esk.* Gaddarca, acımasızca.

GADDARCA sıf., be. Acımasız, insafsız, vahşi bir biçimde: *Gaddarca bir davranış. Gaddarca öldürmek.*

GADDARE a. (ar. *ġadr*'den osm. *ġaddāre*). **1.** Esk. sil. İki elle tutularak kullanılan büyük ve ağır kılıç. (XV.-XVII. yy.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Küçük tüfek.
—ANSİKL. Esk. sil. Gaddare, iki ağzı keskin, düz, kimi zaman dalgalı, geniş, ortası kalın, ucu sivri ve büyük bir kılıçtı. Uzunluğu 1,75 ile 2 m arasında değişen gaddarenin kabzası yaklaşık 50 cm'ydi ve iki elle tutulabilecek biçimde yapılıyordu. Mızraklı askerlerden oluşan düşman cephesini yarmak için, en güçlü, cesur alman ve isviçreli paralı piyade erleri sıra başlarında yer alır ve gaddareyi başlarının üstünde çevirerek kullanırlardı. Gaddare, yürüyüş sırasında, sivri ucu havaya dönük olarak omuz üstünde ya da sırtta çapraz olarak taşınırdı.

GADDARİ a. (ar. *ġaddār* ve fars *-ī*'den *ġaddārī*). *Esk.* Gaddarlık, zalimlik, mer-

hametsizlik.

GADDARLIK a. **1.** Gaddar olma durumu; gaddar bir kimsenin, yargılarının, tutumunun niteliği; acımasızlık, merhametsizlik: *Gaddarlığıyla çevresine korku saçan bir hükümdar. Kuduzu bahane ederek hayvanları öldürmek gaddarlıktır.* **—2.** *Gaddarlık etmek,* acımasızca davranmak.

GADDE MEHMET Kethüda, türk devlet adamı (öl. 1651). Mehmet IV döneminde güçbirliği yaparak ayaklanan Abaza Hasan ve İpşir paşalar karşısında hükümet kuvvetleri yenilgiye uğrayınca (1651), ayaklanmacıların isteği üzerine boynu vuruldu ve kesik başı bunlara gönderildi.

GADDİ (Gaddo), 1312-1333 arasında adı geçen italyan ressam ve mozaikçi. Giotto'nun dostu olan sanatçı, Vasari'ye göre, Floransa katedrali'nin ve vaftizhanesinin mozaiklerinde çalıştı.

GADDİ (Taddeo), italyan ressam ve mimar (1327'den 1366'ya kadar Floransa'da yaşadığına ilişkin belgeler bulunmaktadır), Gaddi'nin oğlu, Giotto'nun öğrencisi. Hocasının atölyesinde yirmi dört yıl çalıştı. Etkinliklerini daha çok Floransa ve Pisa'da sürdürdü. Başyapıtı, Floransa'nın Santa Croce'sinde Baroncelli capellası için yaptığı fresk dizisidir. Giotto'nun üslubundan yola çıkarak, perspektif arayışlarıyla, yapıtlarının boyutlarını derinleştirdi; mimarlık alanında fanteziye ağırlık veren sanatçı, insan betimlemelerinde ışıktan çok yararlanmıştır.

GADDİ (Agnolo), italyan ressam (1369-1396 arasında Floransa'da yaşadığına ilişkin belgeler bulunmaktadır). Gaddi'nin oğlu ve öğrencisi. Freskleri Giotto üslubuna çekici ve yapmacıksız bir anlatım tarzı kazandırması açısından önemlidir. *Haçın öykusü* (1380'e doğr. S. Croce, Floransa), Prato, Santo Cingolo capellası.

GADE (Niels Wilhelm), danimarkalı besteci (Kopenhag 1817 - *ay. y.* 1890). Mendelssohn'un dikkatini çekti. 1843'te ilk senfonisi, bu ünlü bestecinin yönetiminde seslendirildi. Leipzig Konservatuvarı'nda öğretmenliğe atandı. Daha sonra Gewandhaus orkestrası'nın şefliğine getirildi. 1848'de Danimarka'ya dönünce, Kopenhag'da Krallık müzik konservatuvarı'nı kurdu. Germen (özellikle de Mendelssohn ve Schumann) etkisine karşın, gizli bir lirizmin egemen olduğu yapıtları, tam anlamıyla Kuzey'e özgüdür, uvertürler; süitler, sonatlar; kantatlar; senfoniler; orkestra için *Novelettes* ve *Elverskud* (1853) adlı, Danimarka folklorundan alınmış bir tema üzerine oldukça uzun bir koro yapıtı.

GADEBOS a. Denizc. Takaların baş kasaraları gerisinde omuzluklarından uskundura gibi dışarı çıkmış kütükler. (Takalar karaya çekilirken çekme halatları bu kütüklere volta edilir.)

GADELLA MARALDİ a. Zool. Ilık denizlerin 150-500 m derinliklerinde, sert yüzeyli diplerde yaşayan kemiklibalık. (Çenesinde bıyık yoktur. İki sırt yüzgeci vardır. Eti beyaz ve lezzetlidir. Boyu 40 cm'yi bulabilir. *Bretmophoridae* familyası.)

GADES (Antonio Esteve RÓDENAS, **Antonio** —denir), ispanyol dansçı (Elda 1936). Yeteneğini fark ederek onu topluluğuna alan Pilar Lôpez ile dokuz yıl çalıştı. Çok arı bir dans tekniğine sahip olan Gades'in zapateado'su nüanslıdır. Büyük ustası olduğu flamenkoyu, hem klasik, hem de folklorik dansla birleştirdi. Anton Dolin ile işbirliği yaparak 1962'de Roma Operası için *Boléro*'nun (Ravel'in) bir versiyonunu sahneye koydu. Due Mondi festivali'nde (1962) Carla Fracci ile birlikte (koregrafisini, Beppe Menegatti ile birlikte yaptığı) *la Pavane pour une infante défunte* adlı yapıtı ilk kez yorumlandı. 1963'te İspanya'ya döndü ve 1964'te kendi topluluğunu kurdu. Bu toplulukla çıktığı turnelerde kendi yapıtlarını sahneledi: *Farruca, Tango, Siguiriyas.* Birçok filmde de rol aldı; Carlos Saura'nın *Kanlı düğün* (Bodas de sangre, 1981), *Carmen* (1983) ve *Büyülü aşk* (El Amor brujo, 1986) adlı filmleri, vd.

GADES boğazı, Cebelitarık boğazının eski adı.

GADİDAE a. MEZGİTGİLLER familyasının bilimsel adı.

GADİFORMES a. MEZGİTBALIKLARI takımının bilimsel adı.

GADİR, -dri a. (ar. *ġadr*). *Esk.* **1.** Bir kimseyi haksız yere zarara uğratma. **—2.** Acımasızlık, merhametsizlik, kıyıcılık. **—3.** *Gadre uğramak,* haksız işlem görmek, haksızlığa uğramak.

GÂDİR sıf. (ar. *ġadir*). *Esk.* Güveni kötüye kullanıp aldatan, haksızlık eden, zulüm yapan: *Gâdir-i nefs* (nefsi aldatan, nefse kötülük eden).

GADİR a. (ar. *ġadir*). *Esk.* **1.** Sel ile oluşan su birikintisi, gölcük. **—2.** Küçük ırmak.

GADİR adası → YAKA adası.

GADİRİ, GADİRİYE sıf. (ar. *ġadir* ve *-i*'den *ġadiri,* dişl. *ġadiriyye*). *Esk.* Gölde yaşayan, gölde biten, göle ait: *Semek-i gadîri* (göl balığı, gölde yaşayan balık). *Fasile-i gadîriye* (göl bitkileri).

GADİRİYE → GADİRİ.

GADİRLİK a. Bir kimseyi haksız yere zarara uğratma; acımasızlık; gadir.

GADOLİN (Johan), finlandiyalı kimyacı ve fizikçi (Åbo, bugün Turku, 1760 - Wirmo 1852). 1785-1822 arasında Turku Üniversitesi'nde profesör. Isı, metaller, asitler, sülfatlar ve fosillerin analizi üstüne pek çok makale yayımlamıştır. Ytterby'de gadoliniti buldu.

GADOLİN a. (fr. *gadoline;* öz. a. *Gadolin*'den). Anorg. kim. Formülü $Gd(OH)_3$ olan gadolinyum hidroksit.

GADOLİNİT a. (fr. *gadolinite,* öz. a. *Gadolin*'den). Miner. $FeBe_2Y_2Si_2O_{10}$ formülünde doğal itriyum, berilyum ve demir silikat.

GADOLİNYUM a. (fr. *gadolinium;* öz. a. *Gadolin*'den). Anorg. kim. Nadir topraklar grubundan metal. (Simgesi Gd olan kimyasal element.)

—ANSİKL. Gadolinyum, atom numarası 64, atom kütlesi Gd=157,25 olan bir elementtir. İtriyumlu topraklarda bulunur ve bu topraklardan Marignac tarafından elde edilmiştir. 1 300 °C'ın üzerinde eriyen açık gri renkli bir katıdır; tuzları renksiz çözeltiler erir. Lantanitler içinde, özel elektron yapısı $[(Xe)4f^7 5d^1 6s^2]$ nedeniyle yalnızca +3 değerlik gösterir.

GÁDOR, İspanya'da kasaba, Andalucía'da (Almería ili), *sierra de Gádor*'un (2 242 m) eteğinde; 3 100 nüf. Kurşun madenleri.

GADOUFAOUA, Nijer'de (Büyük Sahra) sit, Tenere'nin G.'inde. Burada olağanüstü değerli bir fosil yatağı bulundu: 12 m boyunda bir timsah ve her boyda eksiksiz dinozor iskeletleri (bazıları etçil, batıları otçul; birçoğu daha önce yalnızca Amerika'da ortaya çıkarılmıştı); ayrıca balık ve omurgasız fosilleri, silisleşmiş boynuzlar, vb. Gadoufaoua eski bir deltadır, deltanın hızla çamurla örtülmesi, hayvan ve bitki kalıntılarının korunmasını kolaylaştırmıştır.

GADRETMEK gçz. f. (ar. *ġadr*'dan). *Bir kimseye gadretmek,* ona haksızlık etmek.

GADROLMAK gçz. f. *Esk.* Bir kimse sözkonusuysa, haksızlığa uğramak.

◆ **gadrolunmak** edilg. f. *Esk.* Haksızlığa uğratılmak.

GADROLUNMAK → GADROLMAK.

GADSDEN, ABD'de (Alabama), kent, Birmingham'ın K.-D.'sunda; 47 600 nüf.

Scala

Taddeo Gaddi
Bakire Meryem'in evlenmesi
***Bakire Meryem'in yaşamı*'ndan freskler dizisinden (1330 yılları?)**
Floransa'daki Santa Croce'deki Baroncelli capellası

GAEDE (Wolfgang), alman fizikçi (Lehe - Wesermünde 1878 - Münih 1945). Freiburg im Breisgau Üniversitesi'nde (1913), daha sonra Karlsruhe Yüksek teknik okulu'nda (1919) profesör. Yüksek vakum elde etme tekniği üstündeki çalışmalarıyla tanındı. Basıncı, bir milimetre cıva basıncının milyonda birine düşüren cıva buharlı döner pompayı buldu (1916).

GAEHLER (Sigismund), danimarkalı diplomat (XVIII. yy.). Kral Frederik V tarafından İstanbul'a elçi gönderildi (1752). Osmanlılar'la Danimarka arasında ilk ticaret antlaşmasının yapılmasını sağladı (1756). İstanbul'a ticari mal da getirdi (1758). Tarihçi Hammer, ticaret antlaşmasının yapılabilmesi için Gaehler'in Anadolu kazaskeri ve padişah imamı Osman Sahip Efendi'ye (pirizade) 100 kese rüşvet verdiğini yazar.

GAEKVAR ya da **GAİKVAR,** XVIII. yy.'da Hindistan'da Maratha konfederasyonu'nu kuran beş aileden biri. Puna yöresinden olan bu aile, Gucerat'ın Moğol İmparatorluğu'ndan alınması için peşvaya yardım ettikten sonra, Gucerat eyaletinde hüküm sürdü. Bu hükümdarlığın en parlak dönemi 1734-1768 arasında, DAMACİ GAEKVAR'ın devrine rastlar. Bundan sonra, iktidar kavgaları, paralı askerlerin gittikçe artan külfeti ve Puna tarafından istenen yüklü haraç Gucerat'ı zayıflattı; İngilizler yardımlarına karşılık Gucerat'ı önce müttefik durumuna getirdiler, sonra da bütünüyle kendilerine bağladılar.

GAEL sıf. Gaeller'le ilgili.
—Ed. *Gael edebiyatı* → İSKOÇYA ve İRLANDA.

Gael birliği, milliyetçi eğilimli irlanda derneği.1893'te Dublin'de gaelceyi ve kültürünü yeniden canlandırmak amacıyla kuruldu. Douglas Hyde ve Patrick Pearse tarafından yönetildi. Birliğin başarısı milliyetçi hareketin yeni bir görünüm kazanmasına katkıda bulundu ve Sinn Féin partisi'ni etkiledi.

GAELCE a. Keltçenin iskoçya *(iskoçya gaelcesi),* irlanda *(irlanda gaelcesi)* ve manx dillerini içeren kolu.

—ANSİKL. Bin yıldan fazla bir süre gaelcenin yükseliş merkezi olan İrlanda, Roma'nın fetih alanı dışında kaldığı için, gael dillerinin sözcük dağarcığı, latinceden etkilenen briton dillerine göre, türdeşliğini daha çok korumuştur.

GAELLER ya da **GAİDHEALLER** (İrlandalılar'ın kendileri için kullandıkları ve bugün *Gaidheal* sözcüğüne dönüşen *Goidel*'den). İ.Ö. I. binyıl'ın ortasında ve sonunda Britanya adalarının batısını ve kuzey-batısını işgal eden ve bir gael dili

konuşan halk. Gaeller'in istilası, o yöreye Briton Keltleri'ni getiren istilalar ile hemen hemen aynı döneme rastlar. Ama Gaeller'in daha güneydeki bölgelerden hareket ettikleri ve ayrı yollar izledikleri sanılmaktadır.

GAESATLAR, lat. **Gaesatae.** Esk. coğ. Galya'da halk, Roma öncesi dönemde, Belçika'da, Rhône bölgesinde ve Valais' de yaşadıkları ve Galyalılar'ın İtalya seferine katıldıkları bilinmektedir.

GAETA, İtalya'da kent, Lazio'da (Latina ili), *Gaeta körfezi* kıyısında; 23 000 nüf. Kent iki yerleşmeden oluşur: bir yüksek burnun ucunda, Orlando dağının eteğindeki asıl *Gaeta* ve *Elena*. XI. yy.'dan kalma güzel çan kuleli katedral. Orlando kulesi, Romalılar'dan kalma eski anıtkabir Torre d'Orlando. Balıkçılık. Sayfiye merkezi. Petrokimya.

—Tar. *Caieta* adıyla tanınan kent İ.Ö. 340'ta Romalılar tarafından fethedildi. Antoninus Pius bir liman yaptırınca, Gaeta, Romalılar'ın sayfiye merkezi oldu. IX. yy. sona ermeden, Garigliano'nun Araplar'a karşı kazandığı zaferde (915) önemli bir rol oynayacak kadar güçlenen yeni bir dukalığın merkezi oldu. 1136'da katıldığı Sicilya krallığı'nın başlıca ticaret sitelerinden biri ve askeri liman durumuna geldi. 1495'te, Charles VIII'in düzenlediği sefer sırasında Fransızlar tarafından işgal edilen Gaeta, 1504'te krallığa geri verildi. Daha sonraları sık sık kuşatıldı: 1702'de Avusturyalılar, 1734'te Sard devletleri, 1799 ve 1806'da Fransızlar, 1815 ve 1821'de Avusturyalılar tarafından. Roma devrimi'nden kaçan Pius IX 1848-1850 arasında buraya sığındı. İki Sicilya krallığı'nın son kralı Francesco II, Napoli'nin alınmasından sonra Gaeta'yı başkenti yaptı ve burada Sardinyalılar'a karşı direndi. Gaeta'nın teslim olması (13 şubat 1861) üzerine İki Sicilya krallığı son buldu.

GAETA (Francesco), italyan şair (Napoli 1879 - *ay. y.* 1927). Gazeteci, B. Croce' nin dostu, Gozzano ve S. Corazzini ile birlikte "Crepuscolarismo" şiirinin önde gelen temsilcilerinden. Başlıca şiir kitapları: *Sonetti voluttuosi ed altre poesie* (1906); *Poesie d'amore* (1920).

GAETANİ → CAETANİ.

GAETULLAR, lat. **Gaetuli.** Esk. coğ. Eski göçebe berberi halkı; Büyük Sahra' nın kenarında yaşadılar. Romalılar'a karşı Jugurtha ile birleştiler, İ.Ö. 6'da, Cornelius Cossus Lentulus'a (daha sonra *Gaetulicus* diye tanındı) yenildiler. İç savaş sırasında ve imparatorluk döneminde, Gaetullar sık sık Romalılar'ın komutasında savaştılar.

GAF a. (fr. *gaffe*). **1.** Bir duruma uygun düşmeyen söz, davranış vb.; pot, patavatsızlık: *Doğrusu bu davranışın büyük bir gaftı.* **—2.** *Gaf yapmak,* ayrımında olmadan sakıncalı bir davranışta bulunmak ya da bir kimseyi incitecek bir söz söylemek; pot kırmak, baltayı taşa vurmak: *Ona haber vermemekle büyük bir gaf yaptım. Yaptığı gafı düzeltmeye çalışmak.*

GAFAT a. Günümüzde giderek yok olan, amharcaya yakın etyopya dili.

GAFERİYAT → KÂZIMKARABEKİR.

GAFFAR sıf. (ar. *ġaffār*). *Esk.* Kullarının günahlarını bağışlayan, bağışlaması çok olan anlamında Tanrı'nın adlarından biridir: *Gaffar üz-zünûb* (günahları, suçları affeden Allah). [Kuran'da 5 ayette geçer.]

GAFFAR ŞAH, akkoyunlu elçisi (XV. yy.). Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan, Osmanlı devletine karşı Venedik Cumhuriyeti ile anlaşmaya karar verdi ve en güvendiği adamı olarak onu müslümanlarla hıristiyanlardan oluşan bir elçilik heyetinin başında Venedik'e gönderdi. Gaffar Şah görevinde başarılı olduysa da bu antlaşma uygulamada, Akkoyunlular'a önemli bir yarar sağlamadı.

GAFFARİ (Ahmet bin Muhammet), iranlı yazar (? - Deybul [Sind] 1567). Kadılık yaptı. Çeşitli dönemlere ilişkin kıssaları derlediği *Nigâristan* adlı yapıtını Şah Tahmasp I'e sundu (1552). *Nusah-i cihan-ârâ* adlı manzum tarihi yazdı (1564).

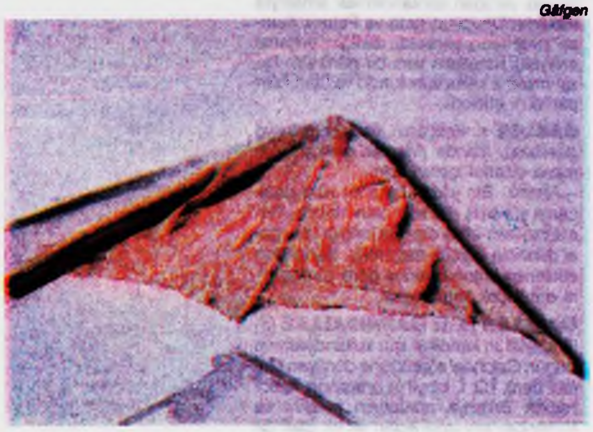
GAFFORİ (Jean-Pierre), korsikalı yurtsever (Corte 1710 - *ay. y.* 1753). 1753'te Ceneviz Cumhuriyeti'ne karşı ayaklanan Korsikalılar'ın başına geçti. Fransız birliklerinin ayrılmasından sonra kurulan hükümeti yönetti, aynı yıl Ceneviz hizmetindeki kiralık katiller tarafından öldürüldü.

GAFFURİO (Franchino), italyan besteci ve müzik kuramcısı (Lodi 1451 - Milano 1522). Jean Godendach'ın öğrencisi. İtalya gezisi sırasında Napoli ve Bergamo'ya uğradı. Milano'ya yerleşti, kentin duomo' sunda capella yöneticiliğine atandı (1484). Aynı kentte öğretmenlik yaptı. Leonardo da Vinci'nin arkadaşı olan Gaffurio, çok sayıda inceleme yayımladı. Başlıcaları: *Theorica musicae* (Müzik kuramı) [1492], *Pratica musicae* (1496, 4 cilt), *De harmonia musicorum instrumentorum* (1518). Bu kitaplarında, kontrapunto ve armoninin habercisi olan bölümler vardır. Milano'daykan bestelediği çok sayıda dinsel yapıtında (missa'lar, motet'ler), alman ve fransız kontrapuntosuyla, akıcı italyan melodisini ustaca kaynaştırdı.

GÄFGEN (Wolfgang), alman desinatör ve gravürcü (Hamburg 1936). Hamburg' da ve Stuttgart'ta öğrenim gördükten ve bir süre Otto Dix'in atölyesinde çalıştıktan sonra (1961) Paris'e yerleşti. 1967'den başlayarak, kendisini gravür ve desen çalışmalarına verdi. Günlük eşyaya, çekiciliği olmayan, ayrıntılarından sıyrılmış güdük, hatta bazen bitmemiş nesnelere, ince bir gözlem ve ustaca işlenmiş ayrıntılar sayesinde yoğun bir görünüm kazandırdı. Başlıca konuları dokular, kıvrımlar, eşyaların duruşu (deri mantolar, buruşuk çarşaflar, küpler üstüne konmuş havlular), daha sonraları da gereçler (birbirine zincirli taş blokıar, saman demetleri üzerinde kalaslar vb.) arasından seçti.

Wolfgang Gäfgen
Yelken (1979)
kurşunkalem ve suluboya
özel kol., Paris

Gäfgen

GAFİL sıf. ve a. (ar. *ġaflet*'ten *ġāfil*). **1.** İçinde yaşadığı gerçekleri sezemeyen, olup bitenlerden habersiz kimse için kullanılır; aymaz: *Gafile kelam, nafile kelam* (atasözü). **—2.** *(Bir kimseyi) gafil avlamak,* bir kimseyi ummadığı, hazırlıksız olduğu bir zamanda yakalayarak güç duruma düşürmek. || *Gafil avlanmak,* umulmadık, beklenmedik bir anda hazırlıksız olarak yakalanmak, tatsız, güç bir duruma düşürülmek: *Gafil avlanmış, sorulara verecek hiçbir karşılık bulamamıştı.*

GAFİLANE be. (ar. *ġāfil* ve fars. *-āne*'den *ġāfilāne*). *Esk.* Dalgınlıkla, dikkatsizlikle; habersizce.

GAFİLEN be. (ar. *ġāfil*'den *ġāfilen*). *Esk.* Tedbirsizce, habersizce, gafil olarak.

GAFİLLİK a. **1.** Gafil olma durumu; gaflet, aymazlık. **—2.** *Gafillik etmek,* çevresinde olup bitenlerin, gerçeklerin ayrımına varamamak, sezememek.

GAFİR sıf. (ar. *ġufran*'dan *ġāfir*). *Esk.* Bağışlayan, yarlıgayan, esirgeyen anlamında Tanrı için kullanılır: *Gafir-üz-zenb* (suç bağışlayan Tanrı).

GAFİR sıf. (ar. *ġafīr*). *Esk.* **1.** Örten, kapsayan. **—2.** Kalabalık, çok fazla, sayısız: *Cemm-i gafir* (büyük kalabalık).

◆ a. Koruyucu asker.

Gafir suresi → MÜMİN SURESİ.

GAFLET, -ti a. (ar. *ġaflet*). *Esk.* **1.** Dalgınlık, dikkatsizlik, boş bulunma. **—2.** Çevresinde olup bitenden habersizlik; aymazlık. **—3.** Uyuşukluk. **—4.** *Gaflet basmak,* uykusu gelmek. || *Gaflet uykusu,* dalgınlık, uyuşukluk içinde üzerine bir ağırlık çökme durumu. || *Gaflete düşmek,* gerçekleri, olup bitenleri sezemeyecek kadar dalgın, aymaz durumda olmak. || *Gaflete gelmek,* dalgınlığa gelmek.

GAFLETEN be. (ar. *ġaflet*'ten *ġafleten*). *Esk.* Ansızın, dalgınlıkla, gaflet eseri olarak.

GAFSA, Güney Tunus'ta kent, il merkezi, *Gafsa dağı*'nı aşan uved Mellah vadisinin ağzında; 60 870 nüf. (1990). Gafsa (Eski Nümidia kenti *Capsa*) fosfat üretim merkezidir. Çıkarılan fosfat demiryoluyla Sfaks limanından dışarıya gönderilir. Vaha. Elsanatları (dokumacılık, halıcılık) merkezi. Eskiçağ'dan kalma yıkıntılar. — *Gafsa ili,* 265 700 nüf. (1988).

GAFUR sıf. (ar. *ġufran*'dan *ġafūr*). İsl. Allah'ın güzel adlarından (esmayı hüsna) biri. Genellikle "Rahim" (çok acıyan, çok merhametli) sözcüğüyle birlikte Kuran'da 91 ayette geçer.

GAFUR GULYAM (Gafur Gulyamoviç GULYAMOV, —denir), özbek şair (Taşkent 1903 - *ay. y.* 1966). Hamza*'nın izinde yürüdü, dizelerde yenilik yaptı, toplumcu Türkistan'ı yüceltti (*Kukan,* 1930, *Dinamo,* 1931), mücadele veren ulusları (*Tableaux chinois* [fr. çev.], 1923) ve Direniş'i (*Je viens de l'Est* [fr. çev.], 1943) övdü. Son yapıtında (*Bilan* [fr. çev.], 1967) geleceğe ilişkin umutlarını dile getirdi.

GAG a. (gülünç uyarı, güldürmeye yönelik eylem anlamında amerikanca sözc.). Sine. ve Tiyat. Bir filme, bir gösteriye eklenen beklenmedik, güldürücü ayrıntı. (Eşanl. GÜLÜT.)

GAGA a. **1.** Kuşların, kaplumbağaların, ikiyaşayışlı kurbağa iribaşlarının kıkırdaksı ya da kemiksi çenelerini kaplayan ve dişlerin yerini tutan kemiksi organ. (Bk. *ansikl.* böl. Zool.) **—2.** *Arg.* Ağız: *Gaganı kapa da söylenileni yap.* **—3.** *Gaga burun,* uzun, kemerli ve aşağı doğru kıvrık burun. **—4.** *Bir kimseyi gagasından, burnundan yakalamak* → BURUN.

—Denizc. *Demir gagası,* bir demir tırnağının ucu. || *İtme gagası* itilerek götürülen bir konvoyun hidrodinamik niteliklerini iyileştirmek için bu konvoyun başındaki barçın önüne yerleştirilebilen metal yapı. (Barçlar konvoyun başında yer aldığında, Ren üzerinde itme gagası kullanmak zorunludur.)

—Kuşç. *Gaga zarı,* bazı kuşlarda gaganın dibini örten zar.

—Seram. *Gaga ağızlı,* ağız bölümü gaga biçiminde bir tür kap. (Anadolu'da özellikle İlk Tunç çağda [Karaoğlan, Ahlatlıbel, Yortan-Babaköy, Demircihöyük, Beycesultan, Kusura, Karataş-Semayük, vd.], Hitit [İkiztepe, Kültepe, Acemhöyük, Alacahöyük, vd.] ve Phrygia [Gordion] sanatında görülür.)

—Su yapı. *Mafsallı kol gagası,* emici tarak gemilerinde emme borularının (ya da mafsallı kol) ucu. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tuhf. *İğne gagası,* ilmek alma sırasında, iğnenin ipliği tutmaya yarayan kıvrık ucu.

—Zool. Kuşların gagasına benzeyen (*Hemipteroidea* öbeğinden böceklerin ağız organları, kınkanatlı hortumlubõceklerin

başı vb. gibi), ağız çevresinde bulunan, tutmaya yarayan her çeşit organ. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Gaga çıtası*, yetiştirilen küçük kuşlara bir gagalık yem ya da lokmacık vermeye yarayan küçük tahta parçası. || *Papağan gagası*, kafadanbacaklı yumuşakçaların boynuzsu çeneleri.

—Zootekn. *Gaga kesme*, et üretimi için yetiştirilen piliçler başta olmak üzere, kümes hayvanlarının gagalarının ucunu, doğar doğmaz, dağlağıyla yakmayı öngören işlem. —Bir kafeste birkaçı bir arada beslenen yumurta tavuklarının gaga ucunu özel bir keskiyle kesme işlemi.

—ANSİKL. Su yapı. Mafsallı kol gagasının taranacak alana ve tarama işlemine uyarlanması (sabit noktada ya da çalışırken), iyi bir verim elde etmek açısından önemlidir. En çok kullanılan gaga türleri şunlardır: Frühling gagası (çamur ya da yumuşak kil), arkadan su girişli geniş gaga (iri kumlar), çekilen su, araziye, lüleler aracılığıyla şiddetle fırlatıldığı için vurmalı denilen gaga (kil ve ince kumlar). Modern araçlarda, gaganın zeminde gerçekleştirdiği arın kazısının açısı, kumanda kabininden ayarlanabilir, böylece, elde edilen katı debi her an kabinden denetlenebilir.

—Zool. Kuşların boynuzsu gagası, *ramfoteka* adı verilen, familyalara bağlı olarak bir ya da birçok parça içeren, sert ve kalın keratinli bir üstderiden oluşur. Kuşlarda gaga, yiyeceği almaya, taneleri ya da bademleri kırmaya, avları parçalamaya, hatta tırmanmak ya da yer değiştirmek için bir yere asılmaya yarar. Gaga çok değişik biçimlerde olabilir ve eksiden sınıflandırmalarda göz önüne alınan bir özellik olmuştur. (Günümüzde gaga sınıflandırmalarda hesaba katılmamaktadır, çünkü soydan gelme bir özellik olmaktan çok aynı yönde gerçekleşen bir evrimin sonucudur.)

Gaganın en sert yeri ucu ya da, eğer kesici bir gagaysa, kenarlarıdır. Gaga ucu, dokunma duyusu organcıkları bakımından zengindir. Birçok familyanın üyelerinde gaganın dibi boynuzsu değildir, gene dokunma duyusu organcıkları bakımından zengin bir kalın bir deriden oluşur.

Tohumlarla beslenen kuşların gagası kısa ve sağlam, toprakta yaşayan böcekçillerinki uzun ve sivri, uçarken böcekleri yakalayan kuşlarınkiyse çok açılabilecek biçimdedir. İkinci Zaman'da yaşamış kuşların, ataları olan sürüngenlerdekine benzeyen dişleri vardır.

Kaplumbağaların ve gagalımemelilerin (tekdelikli memeli) gagaları aynı kuşlarınkine benzer. Kurbağa iribaşlarının boynuzsu gagasının (kıkırdaktan yapılmış rostrumu kaplar) iç kesiminde çoğunlukla gene boynuzsu, küçük dişler bulunur. Bazı kemiklibalıkların (özellikle mercanlara ağızlarıyla vurarak beslenenler) diş levhalarına da gaga dendiği olur; ne var ki bu organlar gagalar gibi keratinden değildir.

—Zootekn. Gaga kesme işlemi hayvanların birbirini gagalayarak zarar vermelerini önler. Yumurta tavuklarında, hele protein eksikliği de varsa hayvanlar birbirinin gerisini gagalayarak bağırsaklarını deşebilirler. Yumurta tavuklarında gaga kesme işlemi, hayvanlar kafese konduktan sonra birkaç gün içinde yapılır.

GAGABURUN a. Denizc. GAGALI'nın eşanlamlısı.

GAGAÇ sıf. ve a. *Yörs.* Fazla kıvrık ve kuru ağaç; yamuk ağaç.

GAGAİ. Tar. coğ. Anadolu'nun Lykia bölgesinde Eskiçağ kenti; Antalya'nın Kumluca ilçesinde, ilçe merkezinin yaklş. 11 km G.-D.'sundaki Aktaş mevkisindedir. İlk kez adına İ.Ö. IV. yy.'da rastlanılan kentin Rodoslular'ca kurulduğu sanılmaktadır. Kalıntı azdır (tiyatro, akropoliste duvarlar, vb.).

GAGAKU a. ("zarif müzik" anlamında jap. sözc.). Çalgı topluluğuyla seslendirilen parçaları *(kangen)*, dans müziğini *(bugaku)*, dinsel törenlerde okunan ya da çalınan parçaları *(şinto)* içine alan japon saray müziğinin genel adı.

—ANSİKL. *Kangen* müziği, *ryuteki* adlı 3 yan flüt, *hiçiriki* adlı obua, *şo* adlı 3 ağızlı org, *so* adlı 13 telli 2 kithara, *biva* adlı armut biçimli 2 lavta, *şoko* adlı bir asma gong, *taiko* adlı bir büyük davul ve kum saati biçiminde *kakko* adlı bir yatay davulun oluşturduğu bir çalgı topluluğunca icra edilir. *Kakko*'yu çalan müzikçi topluluğu da yönetir. *Bugaku* müziği topluluğu da aynı çalgılardan oluşur. Yalnız, bu toplulukta *biva* ve *so* kullanılmaz. *Kakko*'nun yerini de, *san no tsuzumi* almıştır. Çin (*Togaku:* sözlük anlamıyla Tanglar'ın müziği), Hindistan ya da Çampa *(Rinyu gaku)* kökenli *Saho* (sol) müziği, kıpkırmızı giysiler giymiş dansçılara eşlik eder. Kore *(Komagaku)* ya da Mançu kökenli *U ho* (sağ) müziği, uçuk mavi ya da açık yeşil giysiler içindeki dansçılara eşlik eder.

Gagaku müziğinde 6 makam vardır. Bunlar, 2 yardımcı dereceli 2 pentatonik ıskala grubuna ayrılır: *ryo* (*do, re, mi,* [*fa*], *sol, la,* [*si*]) ve *ritsu* (*do, re,* [*mi*], *fa, sol, la,* [*si*], *do*). Kullanılan derecelerin sayısı 12'dir. Değişmez frekanslı bu sesler, özel adlar taşır: *İçikotsu (re), Hyoco (mi), Soco (sol), Oşiki (la), Banşiki (si),* vb. *Gagaku* topluluğunca seslendirilen başlıca şarkılar *Saibara* ve *Roei*'dir. Ağızlı org *şo*, burada melodiyi çalar, *kangen* parçalarında olduğu gibi, akor basmaz. Baş şarkıcı, *şakubyoşi*, denilen çalparayla ölçüleri belirtir. *Şinto*, yalnızca dinsel törenlerde icra edilen bir müziktir. Genellikle şu dört parça seslendirilir: *Kagura, Yamato-mai, Kume-mai* ve *Azuma-asobi.* Eşlik eden çalgılar şunlardır: *kagura bue* adlı flüt, *hiçiriki*, bir tür kithara olan 6 telli *vagon, şakubyoşi.*

GAGALAMAK g. f. **1.** Kuşlardan söz ederken, saldırmak, okşamak vb. için gagasıyla dokunmak, vurmak: *Güvercinler birbirlerini gagalıyorlardı.* **—2.** *Yemi gagalamak*, kuşlardan söz ederken, yiyeceği gagasıyla almak: *Ekmek kırıntılarını gagalamak.* **—3.** *Bir kimseyi gagalamak*, onu azarlarıyla hırpalamak.

◆ **gagalanmak** edilg. f. Gagalamak eylemine konu olmak.

◆ **gagalaşmak** işt. f. Kuşlardan söz ederken, birbirlerini gagalamak, gagalayarak oynaşmak.

GAGALANMAK → GAGALAMAK.

GAGALAŞMAK → GAGALAMAK.

GAGALI sıf. Gagası olan.

—Nalbantl. *Gagalı nal*, dayanmayı kolaylaştırmak üzere mahmuzlu nalın sünbük bölümüne bir demir parça eklenerek yapılan nal. (Bu demirin tırnağa oturduğu yere bir kösele parçası konarak tırnak korunur.)

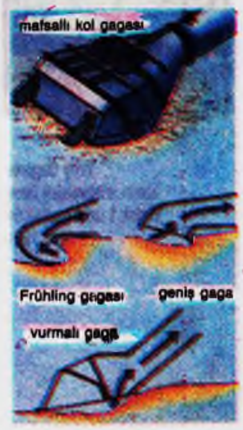
◆ a. Denizc. Başı yuvarlak, kıçı aynalı Karadeniz yapısı yelkenli; başı ve kıçı yüksek, orta bölümü alçak olan bu yelkenli genellikle brik armalıdır. (Eşanl. GAGABURUN.)

GAGALIBALİNAGİLLER a. Orta sularda yaşayan, uzun dar suratlı, üst çenesinde bir ya da iki çift diş bulunan, memeli balina familyası. (Üyeleri kalamarla beslenir. Gagalı balina genel adı altında toplanan 16 türü vardır: boyları 4-9 m arasında değişir. Başlıca türleri arasında *Cuvier* gagalı balinası [*Ziphius cavirostris*], gagalı balina [*Hyperoodon ampullatus*], *Mesoplodon bidens, M. mirus* sayılabilir. Bil. a. *Ziphiidae.*)

GAGALIMEMELİ a. Doğu Avustralya ve Tasmanya kökenli, suda yaşamaya yarı yarıya uyarlanmış tekdelikli memeli hayvan. (Bil. a. *Ornithorhynchus anatinus;* gagalımemeligiller familyasının örnek tipi; boyu 50 cm [15 cm'si kuyruk].)

—ANSİKL. Gagalımemelinin (anglo-saksonlar *Platypus* adını verirler) yüzü, deri kadar dayanıklı bir ördek gagasıyla kaplıdır. Ayakları perdeli, kuyruğu yassıdır. Kuşlarda ve sürüngenlerde olduğu gibi, gagalımemelinin de dışkılığında bağırsaklar, idrar yolları ve üreme organları bir aradadır. Gagalımemeli, ırmaklarda, göllerde bulunur, küçük avlarla beslenir, kıyılarda su düzeyine açılan toprakaltı yuvaları kazar. Dişi gagalımemeli, toprakaltı yuvasının dibine yapraklar döşedikten sonra, külrenkli kabuklu iki yumurta bırakır. Yavruları dişi besler ama meme bezelerinin meme uçları yoktur, dolayısıyla yavrular annelerinin memesini ememezler, sadece memelerden dışarıya akan sütü

gaga çeşitleri

tarak gemilerinde kullanılan mafsallı kol gagalarının çeşitli türleri

gagalı nal

gagalımemelinin toprakaltı yuvasının kesiti

gagalımemeli

Fotokhronika Tass

Yuriy Gagarin uzaya fırlatılmadan önce Vostok 1 uzay gemisinde 12 nisan 1961

içerler. Erkek gagalımemeli, arka ayaklarında zehirli bezelerle bağlantılı ince bir mahmuz taşır. Gagalımemeliler "yaşayan fosiller"dir: özellikle iskeletlerinde sürüngenlere özgü bazı özellikleri korumuşlardır. Tam anlamıyla sıcakkanlı değillerdir: beden sıcaklıkları 22 ile 35°C arasında değişir.

GAGAMSI sıf. Anat. **1.** Biçimi gagayı andıran bazı kemik çıkıntılarına denir. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Gagamsı kemik çukuru,* kolkemiğinin alt ucunda bulunan ve dirseğin bükülme hareketleri sırasında dirsek kemiği gagamsı çıkıntısının karşısına denk gelen küçük çukur.

—ANSİKL. İnsanda gagamsı çıkıntıların sayısı iki çiftir: dirsek kemiğinin ön kısmında bulunan dirsek gagamsı çıkıntıları ve şakak-çene ekleminin önünde bulunan altçene gagamsı çıkıntıları.

GAGARİN (Yuriy Alekseyeviç), rus pilot ve kozmonot (Kluşino, Gjatsk yönetim bölgesi, bugün Gagarin, Smolensk bölgesi, 1934 - Vladimir bölgesi 1968). 1960'ta ilk kozmonot ekibine seçildi, 12 nisan 1961'de Vostok I uzay gemisiyle ilk uzay uçuşunu gerçekleştiren insandır. 108 dakika süren bu uçuş süresince Yer çevresinde dolaştı. 27 mart 1968'de bir uçak kazasında öldü.

GAGAVUZCA a. Kuzey-doğu Bulgaristan, Romanya, Moldova ve Ukrayna'da konuşulan bir türk lehçesi. Batı türkçesinin Oğuz koluna girer. Gagavuzcanın söz varlığında rus, bulgar, rumen ve yunan kökenli öğeler de bulunur. Bugünkü gagavuzca, eski bulgar türkçesi, kıpçakça, karay dili ve osmanlıcaya büyük ölçüde benzemektedir. Moldova'da Gagavuzca için, 1957 yılında kabul edilmiş olan bir kararla, Kiril kökenli bir abece benimsenmiştir.

• Sesbilgisi. Anadolu türkçesinden farklı olarak gagavuzca'da uzun ünlüler de kullanılır. (*āz* 'az', *āç* 'aç', *āz* 'ağız', *sīr* 'sığır'). *g/ğ*'ların bazen de *y*'nin erimesi çift ve uzun ünlülerin ortaya çıkmasına neden olur (*ağaç* > aaç, *buğday* > booday, *ciğer* > cēr...vb.). Arapça ve farsçadan geçen sözcüklerde uzun ünlüler korunmuştur (*tāze, zōr*). Kararlı bir ünlü uyumu görülmekle birlikte buna karşıt örnekler de görülür (*ayne* 'ayna', *orte* 'orta'). Özellikle *c, ç, ş, y* ünsüzleri ünlü uyumunun bozulmasına yol açar (*kızılcik, çiban, yilan* vb.). Türkiye türkçesinde olduğu gibi, *o, ö* ünlüleri yalnızca ilk hecede bulunur. *e, o, ö* ünlüleri *g, y, v, f*) ünsüzleri yanında *u, ü*'ye dönüşür (*yidi* 'yedi', *gülge* 'gölge'). -mak/-mek ekinin sonundaki -k'nin düşmesiyle ondan önce gelen a uzamıştır: gitmek > gitmā. Kimi zaman *e, i, ö, ü* ünlülerinden önce bir *y* sesi türemiştir (*yekmek* 'ekmek', *yenişte* 'enişte', *yev* 'ev' vb.). Baştaki *y*- nin düştüğü sözcükler de vardır (*edi* 'yedi', *eşil* 'yeşil' vb.). Kimi sözcüklerde ilk hecedeki ünlüler düşer (*blezik* 'bilezik', *blamaç* 'bulamaç'). Sözcük başında *ı-/i-* düşmesi de görülür (*şitmek* 'işitmek', *çin* 'için'). Sözcük başında *h* düşmesi ve *h* türemesi olaylarına da rastlanır (*afta* 'hafta', *akikat* 'hakikat'; *hat* 'at'). *h* ünsüzü, birçok sözcükte *f* olduğu gibi (*foroz* 'horoz', *tofum* 'tohum', *sarfoş* 'sarhoş'), sözcük sonundaki -z sesi ise ötümsüzleşerek -s olur (*olmas* 'olmaz', *semis* semiz).

• Biçimbilgisi. Slav dillerinin etkisiyle, dişillik gösteren *-ka/-yka* eki kullanılır: *baldıska* (baldız), *komşuyka*, (komşu). Gagavuzcada ad çekimleri Anadolu ve Rumeli türkçesine benzer. Yalnız, yükleme durumu yerine yönelme, yönelme yerine yükleme kullanılır: *Gitmiş oraya* yerine *gitmiş orayı; kapuyu açmadı* yerine *kapuya açmadı...* gibi.

• Sözdizimi. Gagavuzcanın sözdizimi. (Hint-Avrupa dillerinde olduğu gibi) *"özne + yüklem + tümleç"* kalıbındadır. (→ Kayn.)

GAGAVUZLAR, türkçe konuşan ve hıristiyan dininin ortodoks mezhebinden olan halk; yaklaşık 175 000 nüf. Çoğunluğu Moldova'da, bir kısmı Ukrayna, Bulgaristan ve Romanya'da (Dobruca) yaşar. Gagavuzlar XVIII. ve XIX yy.'da göç etmiş Balkan Türkleri'nin soyundan gelirler.

• *Edebiyat.* Gagavuz halk edebiyatında lirik türkülerin yanı sıra kahramanlık türküleri de yer alır. Bunlar arasında XIX. yy.'ın tarihsel olaylarıyla ilgili olanlar (Sivastopol, Osman Paşa vb.) dikkati çeker. Ağıtçıların ölünün ardından yaktığı ağıtlar (vasiyetname), gelin türküleri, maniler, masallar Anadolu'da da benzerleri görülen sözlü ürünlerdir. Âşık Garip, Türkmen kızı gibi türkülerde bu benzerlikler daha da çoktur. Yazılı edebiyat geç oluşmuştur. Gagavuz türkçesiyle ürün veren çağdaş yazarların en ünlüsü Mina Köse'dir (doğm. 1933). Rusça yapıtları *(Orujue zemli)* da bulunan bu yazar, *Kısmet, Kardeşlik, Topraan ürük düülmesi* gibi şiir kitaplarında insan ve doğa sevgisi, barış temalarını işledi.

GAGAVUZYA, Moldova'nın güneyinde, Prut ırmağı ile Ukrayna arasında, Gagavuzlar'ın yaşadığı bölge; 1 800 km²; 200 000 nüf. (1992). Başkenti *Komrat* (27 500 nüf.). Resmi dili *Gagavuzca* (türkçe). Gagavuzya ağustos 1990'da kendini bağımsız cumhuriyet ilan ettiyse de, bağımsızlığı Ukrayna ve Moldova tarafından kabul edilmedi. Aralık 1991'de yapılan halk oylaması bağımsızlığı büyük çoğunlukla onayladı (% 83).

GAGERN (Heinrich, *baron* VON), alman devlet adamı (Bayreuth 1799 - Darmstadt 1880). Liberal ve birlikçi harekete katıldı, 1832'de Diyet'e milletvekili seçildi, demokrasi davasını destekledi. 1847'de yeniden seçildi. 1848'de devrim tehditleri karşısında Hessen grandükünün kurduğu liberal hükümetin başına getirildi. Frankfurt parlamentosu'nun başkanlığını yaparken ulusal hükümetin başkanı oldu ve Friedrich -Wilhelm IV'e imparatorluk tacını giymesini önerdi. Bu isteği kabul edilmedi (1849).

GAGGENAU, Almanya'da (Baden-Württemberg) kent, Karaorman'ın kuzeybatı'sında, Karlsruhe'nin G.'inde; 28 500 nüf. Otomobil sanayisi.

GAGİNİ, Bissone (Ticino) kökenli italyan heykelci aile. Ailenin bir kolu XV. yy.'da ve XVI. yy.'ın başında Sicilya'da, öbür kolu Kuzey İtalya'da, Fransa'da ve İspanya'da yaşadı. En ünlüleri şunlardır: ANTONELLO (Palermo 1478 - *ay. y.* 1536), 1498'den 1508'e kadar Messina'da çalıştı, 1510 yılında Palermo katedrali'nin koro yeri için mermer heykel ve alçakkabartmalarla büyük bir süsleme (parçaları müzededir) yaptı; —DOMENİCO (öl. Palermo 1492), yeğeni Elia ile birlikte Cenova'da (1456, katedralde Vaftizci Yahya capellası), sonra Palermo'da (1456) çalıştı; —PACE (1493-1525 arası bilinir), Certosa Di Pavia'da, sonra Cenova'da çalıştı. Buradan Fransa'ya birçok yapıt gönderdi (Gaillon şatosu için çeşme, Folleville'de Raoul de Lannoy'nın mezarı).

GAGLİANO (Marco DA) → MARCO DA GAGLİANO.

GAGNEBİN (Henri), isviçreli besteci (Liège 1886 - Cenevre 1977). Lozan, Berlin, Cenevre ve Paris'te (Vincent d'İndy) öğrenim gördükten sonra 1910-1916 arasında Paris'te, 1916-1925 arasında da Lozan' da orgculuk yaptı. 1925-1957 arasında yönettiği Cenevre Konservatuvarı'nda 1961'e değin ders verdi. 1938'de başlattığı Uluslararası Cenevre yarışması'nın başkanlığını 1959'a değin yürüttü. Başlıca yapıtları şunlardır: 4 senfoni (1911, 1921, 1955, 1970), senfonik parçalar, oda müziği yapıtları, dinsel yapıtlar *(Saint François d'Assise* [1933], *Requiem des vanités du monde* [1938] ve *les Mystères de la foi* [Francis Jammes'dan yararlanarak, 1958] başlıklı oratoryolar; huguenot mezamirleri üzerine iki orkestra süiti ve org parçaları). Claude Goudimel'in tüm yapıtlarının yayımlanmasına katkıda bulundu.

GAGNOA, Fildişi Kıyısı'nda kent, yönetim böl. merkezi, Abican'ın K.-B.'sında; 85 000 nüf. (1988). Kahve işleme. Kereste sanayisi. Termik santral. —*Gagnoa yönetim bölgesi;* 6 871 km²; 260 000 nüf.

GAGNON, Kanada'da (Québec) kent; Nouveau-Québec'te: 3 400 nüf. Kent, yakınlarında bulunan bir demirli maden yatağının işletilmesi sayesinde gelişti. Gagnon, 310 km'lik bir demiryoluyla Saint-Lawrence'e (Port-Cartier) bağlanır.

GAGNY, Fransa'da kanton (Seine-Saint-Denis) merkezi, Paris'in doğu banliyösünde; 36 151 nüf. (1992). Mağarabilim müzesi. Alçı ocağı.

GAGRİ ya da **GAGRA,** Gürcistan'da (Abhazistan) kent, Karadeniz kıyısında, Soçi ve Suhum arasında; 23 000 nüf. Turizm merkezi. Besin sanayileri.

GÂH ya da **GEH** be. (fars. *gāh, geh*). *Esk.* **1.** Zaman, vakit, an. **—2.** Bazen, kimi zaman, kâh. **—3.** *Gâh gâh,* arada sırada, zaman zaman. ‖ *Gâh ü bigâh, gâh ü na-gâh,* zamanlı zamansız, vakitli vakitsiz.

-GÂH ya da **-GEH** fars. sonek. Ad soylu sözcüklere getirilerek zaman ve yer bildiren adlar ve belirteçler yapılmıştır: *cigergâh* (ciğerin bulunduğu yer, göğüs içi), *destgâh* (tezgâh), *güzergâh* (→ GÜZERGÂH), *karargâh* (→ KARARGÂH), *namazgâh* (→ NAMAZGÂH), *secdegâh* (→ SECDEGÂH), *sehergâh* (sabah vakti), *tecelligâh* (görünme, belirme yeri) vb.

GÂHİ be. (fars. *gāhī*). *Esk.* Bazen, bazı kere, ara sıra: *"Bekâyi aşkını gâhi teemmül eyler de / derim: "fenâ bulamaz, kâinat bâkidir!"* (Tevfik Fikret).

GÂHİCE be. (fars. *gāhī*'den). *Esk.* Ara sıra, kimi zaman.

GAHN (Johan Gottlieb), isveçli kimyacı ve mineraloji uzmanı (Voxna 1745 - Stockholm 1818). Maden ocakları ve demir fabrikaları müdürü oldu. Kemiklerde fosfor bulunduğunu keşfetti ve 1774'te manganezi yalıttı.

GAHNİT a. (fr. *gahnite;* öz. a. *Gahn*'dan). Miner. $ZnAl_2O_4$ formülünde doğal çinko alüminat.

GÂHVARE → GEHVARE.

GAİ sıf. (ar. *ġāye* ve *-ī*'den *ġā'ī*, dişl. *ġā'iyye*). *Esk.* Amaçla, sonuçla ilgili: *İllet-i gaiye* (elde edilmeye çalışılan sonuç).

GAİA ya da **GE.** Yun. mit. Nyks ve Eros' tan doğan Dünya. Gökyüzü, Uranos, ona doğru eğilerek Titanlar'a Kyklopslar'a ve çeşitli canavarlara can verdi. Gaia oğlu Kronos'un eline bir orak tutuşturarak onu Uranos'u parçalamak için kışkırttı. Sonra küçük Zeus'u Kronos'a karşı korudu.

GAİBANE be. (ar. *ġā'ib*, fars. *-āne*'den *ġā'ibāne*). *Esk.* **1.** Görmeden, görünmeden, gizliden, arkadan. **—2.** Şahsen tanımadığı halde.

GAİDHEALLER → GAELLER.

GAİFİER Aquitania dükü → WAIFRE.

GAİL, Avusturya'da ırmak, Drava'nın kolu (Villach'ın doğusunda Drava'ya kavuşur); 125 km. Karnia Alpleri ile *Gail Alpleri* (*Reisskofel*'de 2 369 m) arasında *Gailtal*'ı akaçlar.

GAİLE a. (ar. *ġā'ile*). **1.** Uğraştıran, sıkıntılı, üzücü iş; çözümü güç sorun; dert: *Başı gaileden kurtulamıyor. Geçim gailesi. Dünya gailesi.* **—2.** *Esk.* Savaş: *"Bir bulgar kızı kaçırarak gaile içinde bocalayan zavallı devletin başına yeni bir müşkilat çıkarmak!.."* (Ömer Seyfettin).

—*Esk. Gaile- zaile,* biten savaş, son bulan sıkıntı.

GAİLELİ sıf. **1.** Gailesi olan kimse için kullanılır: *Çok gaileli bir adam.* **—2.** Gaile çıkartan, uğraştıran: *Gaileli bir iş.*

GAİLESİZ sıf. **1.** Gailesi olmayan kimse için kullanılır; dertsiz, sıkıntısız: *Gailesiz insan olmaz.* **—2.** Gaile çıkarmayan, uğraştırmayan: *Gailesiz bir iş.*

GAİLESİZLİK a. Gailesiz olma durumu; dertsizlik.

GAİLLARD (Félix), fransız siyaset adamı (Paris 1919 - denizde, Jersey açıklarında, 1970). Maliye müfettişi oldu (1943). Devlet bakanı yardımcısı ya da devlet bakanı olarak çeşitli hükümetlere katıldı. Maliye bakanıyken (haziran 1957), 6 kasımda başbakan oldu. Hükümetin düşmesi (15 nisan 1958) IV. Cumhuriyet'in sonunu hazırlayan bunalıma yol açtı. 1958-1961 arasında Radikal-sosyalist parti'nin başkanlığını yaptı.

Gaillard üçlüsü (fransız cerrah F. L. *Gaillard*'ın [1805-1859] adından), pnömotoraksa özgü üç sendromun (ses titreşimlerinin yok olması, timpanizm, vezikül sesinin azalması) bir arada bulunması.

GAİLLİMH, ing. **Galway,** İrlanda Cumhuriyeti'nde (Connachta ili) liman, yönetim bölgesi merkezi, *Gaillimh körfezi*'nin kuzey kıyısında; 47 104 nüf. (1986). Ortaçağ'da, İspanya ile ticaret yapan önemli bir limandı; kentteki eski evlerde İber yarımadası etkilerine rastlanır. XIV.-XVI. yy.'a ait kilise. Balıkçılık. Besin, tekstil, kimya sanayileri. Elektronik. Üniversite (iki dilde öğretim). —*Gaillimh yönetim bölgesi*, D.'da Connemara dağlarında ve G.-D.'da merkezi ovada uzanır; 5 939 km²; 178 552 nüf. (1986).

GAİLLİMH koyu, İrlanda Cumhuriyeti'nin batı kıyısında koy. Koyun ağzı, açıklara doğru, Aran adalarıyla kapanır.

GAİMAR (Geoffroi), anglonorman kronikçi (XII. yy.'ın ilk yarısı). Sekiz hecelik 6 500 dizeden oluşan *Estorie des Engles* (İngilizler'in tarihi) adlı yapıtı 1100'e kadar olan dönemi kapsar.

GAİNAS ya da **GAİNİAS,** got asıllı general Theodosius Flavius döneminde imparatorluk hizmetinde çalıştı (öl. Trakya 400). Stilicho Flavius komutasında Yunanistan'da Barbarlar'a karşı savaştı (395). Bakan Eutropios kendisini, Küçük Asya'daki federe Gotlar'ın ayaklanmasını bastırmakla görevlendirdi (399), ancak Gainas, ayaklananlarla anlaştı ve altı ay süreyle İstanbul'a egemen oldu (400); daha sonra ayaklanan halk Gainas'ı kovdu, Hunlar tarafından yakalanan Gainas'ın başı kesildi.

GAİNESVİLLE, ABD'de kent, Florida'da, Jacksonville'in G.-B.'sında; 81 400 nüf. Etkin ticaret ve tarım merkezi. Üniversite.

GAİNİAS → GAINAS.

GAİNSBOROUGH, Büyük Britanya'da (Lincolnshire) kent, Trent kıyısında, Lincoln'un K.-B.'sında; 17 500 nüf. XVI. yy. başından kalma konak. Tarım sanayileri. Tuhafiyecilik.

GAİNSBOROUGH (Thomas), ingiliz ressam (Sudbury, Suffolk, 1727 - Londra 1788). Daha çocukluğundan başlayarak XVII. yy.'ın kimi hollandalı manzara ressamlarını anımsatan titiz bir resim çalışmasına girişti. 14 yaşında yaşamını kazanmak zorunda kalınca, birkaç yıl Londra'da yaşadı, burada fransız Gravelot'nun okulunu izledi; ressam Francis Hayman'dan da eşitli öğütler aldı ve sanatı fransız rokoko üslubundan esinlenen zarif bir portre ressamlığına doğru gelişti. 1746'da Ipswich'e 1759'da da Bath'a yerleşti. Taşrada edindiği soylu müşteriler ününü Londra'ya kadar yaydı; 1774'te Londra'ya döndü.

Gainsborough Royal Academy üyesi olduktan sonra portre ressamlığında Reynolds'ın rakibi olarak görüldü; çünkü konulara olduğu kadar tekniğe de oldukça farklı yaklaşan -Gainsborough'un yapıtları daha hafif ve duyarlıdır- iki sanatçının karşıtlığı gitgide artmıştır.

Lauros-Giraudon

Thomas Gainsborough *Sabah erkenden pazara giden köylüler* (1773'e doğr.) *Royal Holloway College Londra*

Gainsborough en özgün ingiliz ustası, hatta ingiliz resim okulunun temelini atan ressam olarak kabul edilir. Reynolds'dan farklı olarak, İngiltere'den hiç ayrılmamıştır; bundan başka manzara anlayışı, gözlem titizliği, resimle öykü anlatmaya düşkün olmasıyla yeni bir sanat perspektifinin ortaya çıkmasında belirleyici olmuştur. Portreci olarak, Gainsborough konunun doğa içinde bütünleşmesine önem vermiş, böylece İngilizler'in "taşralı soylu" geleneğini sürdürmüştür; bu, doğaya yakın, ama görgülü bir toprak aristokrasisinin taşıdığı üstünlüğün anlatımıdır. Sanatçı, ayrıca zarif ve hafif bir kadın güzelliği anlayışını da kabul ettirmiştir. Başyapıtları arasında *Mr. ve Mrs. Andrews'un portresi* (1748-49'a doğr, National Gallery), *Sanatçının kelebek kovalayan kızları* (1756'ya doğr. National Gallery), *Suffolk manzarası* (Dublin), *Ekin arabası* (1767'ye doğr. Birmingham), ünlü *Blue Boy* (1770, San Marino, Kaliforniya), *Mrs. Robinson Perdita'da* (1781, Wallace Collection), *Mrs. Sheridan* (1783, Washington) sayılabilir.

GAİNSBOURG (Lucien GINSBURG, **Serge** —denir), fransız şarkıcı, besteci, şarkı sözü yazarı (Paris 1928 - *ay.y.* 1991). 1959'da Charles Cros akademisi ödülü'nü, 1965'te *Poupée de cire, poupée de son* ile Eurovision büyük ödülü'nü kazandı. En ünlü şarkıları: *le Poinçonneur des Lilas, la Javanaise, la Chanson de Prévert, les Sucettes, Comment te dire adieu, Je t'aime, moi non plus, Melody Nelson, Ex-Fan des sixties.*

GAİP sıf. (ar. *ġā'ib*).*Esk.* Göz önünde olmayan, görünmeyen kayıp.

◆ a. **1.** Görünmez âlem: *Gaipten sesler duymak.* **—2.** *Gaipten haber vermek*, gelecekte olacak ya da geçmişte olmuş şeyleri bilmek, onlardan haber vermek.

—Huk. Hakkında mahkemece gaiplik kararı alınmış kişi. —Bir hukuksal işlemin yapılması sırasında orada bulunmayan ilgili kişi.

GAİPLİK a. Gaip olma durumu.

—Huk. *Gaiplik kararı*, ölüm tehlikesi içinde kaybolan ya da çoktan beri kendisinden haber alınamayan bir kimse hakkında mahkemece verilen karar. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Huk. Gaiplik kararı ilgili kişinin ölmüş olabileceğinin düşünülmesi üzerine, hakları bu ölüme bağlı olan kişilerin istemiyle verilir. Bu kararı vermeye yetkili mahkeme kaybolan kişinin Türkiye'deki son ikametgâhı mahkemesidir. Kaybolan kişi Türkiye'de hiç oturmamışsa nüfus kütüğüne yazıldığı yerin, o da yoksa babasının nüfus kütüğünün bulunduğu yerin mahkemesi yetkilidir. Gaiplik kararının istenebilmesi için ölüm tehlikesinden en az bir yıl ya da kaybolan kişinin son haberi üzerinden beş yıl geçmiş olmalıdır. Yargıç karar vermeden önce, ilgili kişi hakkında bilgisi olanlara belirli bir süre haber vermeleri için, ilan yoluyla çağrıda bulunur. Bu süre, ilk ilan tarihinden başlayarak, en az bir yıldır. Kaybolan kişi ilan süresi dolmadan ortaya çıkar ya kendisinden haber alınır ya da öldüğü tarih saptanırsa, gaiplik istemi düşer. İlan sonuçsuz kalırsa yargıç gaiplik kararı verir. Bu karardan sonra, ölüme bağlı haklar, kaybolmuş kişinin ölümü saptanmış gibi kullanılır. Gaiplik kararı, ölüm tehlikesi ya da son haber gününden başlayarak sonuç doğurur (Türk Med. k. md.34).

—İsl. huk. Nerede olduğu bilinmeyen su baskını, yangın, deniz kazası vb. olaylar sırasında kaybolan ve ölüp ölmediği kesin olarak anlaşılamayan kişilerin durumu. (→ MEFKUD.)

Fleming

Thomas Gainsborough *Sanatçının kızları Margaret ve Mary* (1759'a doğr.) *National Gallery Londra*

GAİRDNER (James), ingiliz tarihçi (Edinburgh 1828 - Pinner, Middlesex, 1912). *Letters and Papers of the Reign of Henry VIII* (Henry VIII saltanatının mektupları ve belgeleri) [1862-1910] adlı 21 ciltlik bir yapıt yayımladı. Kendini XVI. yy. İngiltere tarihine adadı; *Richard III* (1878), *Henry VII* (1889) ve *Lollards* (1908-1913) üstüne çalışmaları, tarih alanında önde gelen kitaplardır.

GAİRDNER gölü, Avustralya'da tuzlu göl, Güney Avustralya'da, Eyre yarımadasının K.'inde.

GAİS, İsviçre'de (Appenzell) sayfiye merkezi; Gäbris'nin eteğinde, 930 m yükseltide, Sankt-Gallen'in G.-D.'sunda; 2 400 nüf. Grosser Platz evler bütünü (1780'deki bir yangından sonra yeniden yapıldılar.).

Gaisböck sendromu (avusturyalı hekim Felix *Gaisböck*'ün [1868-1955] adından). Hematol. ERİTROSİTOZ'un eşanlamlısı.

GAİTA ya da **GAİT** a. (ar. *ġā'ita, ġā'iṭ*). *Esk.* **1.** İnsan pisliği, dışkı. **—2.** Çukur yer

GAİTA a. (isp. sözc.). İspanya'nın kimi bölgelerinde (Galicia, Asturias, Bask Ülkesi) gaydaya verilen ad.

GAİTÁN (Jorge Eliécer), kolombiyalı siyaset adamı (Bogotá 1902 - *ay. y.* 1948). Hukukçuydu, Parlamento'da United Fruit'a yöneltiği eleştirilerle tanındı (1929), Bogotá belediye başkanı seçildi (1936), daha sonra hükümette görev aldı (1940-1943). Liberal parti'nin sol kanat lideri olarak 1945-46 başkanlık seçimlerinde adaylığını koydu. Halk kitleleri tarafından çok tutulup sevilmesini çekemeyen rakipleri tarafından öldürtüldü. Bu cinayet üzerine Bogotá'da ve ülkenin büyük kentlerinde kanlı ayaklanmalar *(Bogotazo)* patlak verdi (nisan 1948).

Gaîté tiyatrosu, Fransa'nın en eski özel tiyatrosu. Gezgin olmayan ilk tiyatrolardan olan Gaîté, XVIII. yy. ortalarında Paris'te kuruldu. Çok değişik gösteri türleri sahnelendi: komedi, fars, bale, pantomim, operet. 1862'de, bugünkü binası olan Arts et Métiers meydanı'ndaki yerine taşındı, 1970'lere dek adı *Gaîté -Lyrique* olarak kaldı. Bugün kapanmıştır.

Allen galagosu *(Galago alleni)*

GAİTSKELL (Hugh), ingiliz siyaset adamı ve iktisatçı (Londra 1906 - *ay. y.* 1963). 1940'ta Churchill'in koalisyon hükümetine girdi. 1945'te İşçi partisi'nden milletvekili seçildi. 1947'de Attlee'nin bakanlar kurulunda görev aldı. 1950'de iktisadi işler bakanlığına, sonra sir Stafford Cripps' in yerine maliye bakanlığına getirildi (1950-51). Aralık 1955'te Attlee'nin yerine İşçi partisi'nin başına geçti. Ilımlı bir siyasetçiydi, özellikle sol kanat karşısında partinin birliğini korumada güçlük çekti.

GAİUS, romalı hukuk bilgini, Antoninus Pius ile Marcus Aurelius'un çağdaşı ve Sabinus okulunun başlıca temsilcilerinden. Yapıtlarından yalnızca, *Digesta* ile *İnstitutes*'e [143'e doğr.] alınmış parçalar kalmıştır.

GAİYE a. (ar. *ġā'iye*). Esk. fels. Erekçilik. (fr. *finalisme* karşılığı olarak kullanılmıştır.)

GAJ (Ljudevit), hırvat siyaset adamı ve yazar (Krapina 1809 - Zagreb 1872). Güney Slavları'nın dil ve edebiyat birliğini savunan illyriacılık eylemini başlattı. Önce almanca yazdı; slovak şair J. Kollár ile tanıştıktan sonra panslavcı düşünceleri benimsedi. 1830'dan sonra hırvat kültürünü canlandırmaya çalıştı ve Zagreb'de ilk hırvat gazetesini ve edebiyat eki *Danica*'yı yayımladı. "İllyriacılık" sözcüğünün Avusturya tarafından yasaklanmasından (1843) sonra Gaj'ın etkisi azaldı.

GAJARD (*dom* Joseph), fransız keşiş ve müzik bilgini (Sonzay, İndre-et-Loire, 1885 - Solesmes 1972). 1911'de Solesmes manastırı'na girdi ve 1914'te koro yöneticisi oldu. Dom Mocquereau'dan sonra "Paléographie musicale"'in başına geçti. En önemli yapıtı *Antiphonale monasticum* (1934) olan Gajard, Revue grégorienne (1946) ve Études grégoriennes'i yönetti.

GAJDUSEK (Carleton), amerikalı çocuk hekimliği uzmanı, nörolog ve virolog (Yonkers 1923). Bethesda enstitüsü'nde profesör oldu, burada bir araştırma laboratuvarını yönetti. Tahran'daki Pasteur enstitüsü'nde ve Avustralya'da Melbourne'da bulundu. 1976'da B. S. Blumberg ile birlikte, bulaşıcı hastalıkların türemesi ve yayılmasına ilişkin yeni mekanizmalar konusundaki buluşlarıyla Nobel tıp ve fizyoloji ödülü'nü aldı.

GAKLAMAK gçz. f. "Gak" diye ses çıkarmak.

GAKUFU a. ("partisyon" anlamında jap. sözc.). Japon müzik yazısı.
—ANSİKL. Birçok notalama sistemi vardır: *şomyo* denilen buddha ilahileri için neumalar, çalgılar için tablaturalar. Çalgı müziği notalama sistemi, vokal müziğinkinden daha kesindir. Her ikisi de büyük ölçüde şemalara dayanır. Öğrenci, bir hocadan meşk etmezse, notadan tüm incelikleri öğrenemez. Japon notası, parmakla ya da mızrapla çekilecek teli, kapatılacak deliği, kullanılacak parmakları, elin pozisyonunu gösteren, sütunlar halinde yukarıdan aşağıya doğru yazılmış, düşey olarak sağdan sola doğru okunan özel işaretlerden oluşur. Kukla tiyatrosuna eşlik eden *gidayu* adlı müzikte kullanılan *biva* ve *şamisen* notaları, eşlik edilen şarkının melodik motiflerini belirten simgeler içerir. *Koto* notaları, *Yamada* okulunca yatay, *İkuta* okulunca da düşey olarak yazılır. *Yamada* notası, soldan sağa, *İkuta* notası ise, ters yönde okunur.

GAKUO, japon ressam (XV. yy.'ın ikinci yarısında etkinlik gösterdi). Bir zen rahibi olan sanatçı lavi tekniğiyle yaptığı geleneksel peyzajlarıyla tanınır.

GAL a. (öz. a. *Galilei*'den). Jeofiz. Gravimetri aramalarında kullanılan C.G.S. ivme birimi (sim. Gal.). [Uluslararası sistemde 10^{-2} m/sn²'ye denk düşer. Seri ölçümlerde ulaşılan duyarlık göz önünde tutularak miligal (mGl) daha sık kullanılır.]

GALA a. (ital. sözc.). Bir filmin, bir oyunun vb. gösterime girmeden önce eleştirmenlere, çeşitli ilgililere ve dost çevresine sunulması.

GALA (Antonio), ispanyol oyun yazarı (Córdoba 1937). *Los verdes campos del Edén* (1963) adlı yapıtıyla Calderón ve Ciudad de Barcelona ödüllerini kazandı; daha sonra *Los buenos días perdidos* (1969) adlı kitabıyla Ulusal edebiyat ödülü'nü aldı. Jimena'nın kişiliğine ilginç bir yorum getiren *Anillos para una dama* (1973) adlı oyunu büyük başarı kazanmıştır.

GALÂ a. (ar. *ġalā'*). *Esk.* **1.** Pahalılık, yüksek fiyat: *"Mısırlılar'ın ekseri galâ-yi bahâlar ile hâne ve sahil-hâne ve akarat-ı sâire aldılar"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—2.** *Galâ -yi es'âr,* fiyatların aşırı yüksek olması: *"Bugünkü vâsi hürriyet ve masûniyet içinde galâ-yi es'âr bile bence bir nimettir"* (Cenap Şahabettin).

GALA gölü → ÇELTİK gölü.

GALAAD. Esk. coğ. Maverai Ürdün'de dağlık bölge, Yabbok ile Yarmuk arasında. İncil'de şifalı bitkileriyle, otlaklarıyla, ormanlarıyla ünlüdür İsrail yargıcı ve bölgenin şefi olan Yeftah*'ın ülkesi.

Galaad, *Queste del saint Graal*'ın kahramanı. Lancelot*'nun oğlu, Graal'ı bulma ayrıcalığına erişecek en namuslu şövalyedir. Erdemce Perceval*'in üstünde yer alır.

GALACTİON (Grigore PİŞCULESCU, **Gala** —denir), rumen yazar (Dideşti 1879 - Bükreş 1961). Tanrıbilim profesörü oldu, ve gazetecilik yaptı, hikâyelerinde *(Chez nous à Cladova* [fr. çev.], 1910) ve romanlarında (*Roxana*, 1931; *Gens et pensées de mon siècle* [fr. çev.], 1955) kasabalarda yaşayan zanaatçıların ve kent küçük burjuvalarının yaşamını lirik bir üslupla dile getirdi.

GALAESUS. Rom. mit. Kral Latinus'un tebası l[illegible]n, Latinler ile Truvalılar arasında savaş çıkmasını engellemeye çalıştı.

GALAGO a. Tropikal Afrika'da ağaçlarda yaşayan, gece dolaşan, böcekçil makileri içeren cins. (Galagogiller [*Galagidae*] familyasının örnek tipi.)
—ANSİKL. Bireylerinin boyları köstebek ile tavşan arasında değişen altı galago türü bilinir. Galagoların, sıçraya sıçraya yürüdükleri sırada dengelerini sağlayan uzun bir kuyrukları, sık ve yünsü tüylü kürkleri, iri ve hareketli kulakları, iri gözleri vardır.

GALAKSİ a. (fr. *galaxie;* yun. *galaksias, gala* ve *-aktos,* süt'ten). Gökbil. GÖKADA' nın eşanlamlısı.

GALAKSİT a. (fr. *galaxite*). Miner. Spinel grubundan (Mn, Fe, Mg) (Al, Fe)$_2$O$_4$ formülünde doğal alüminyum ve manganez oksit; kübik sistemde yer alır.

GALAKTAGOG sıf. (*galactagogue;* yun. *gala, -aktos,* süt, ve *agogos,* alıp götüren' den). Fizyol. Meme bezi asinüslerinde oluşan sütün salgılanmasına yardım edene denir.

◆ a. Galaktagog ilaç.

GALAKTAN a. (fr. *galactane*). Eczc. Hidroliz yoluyla galaktoz veren zamk kıvamında bitkisel madde. (Galaktan sülfat ülsere karşı kullanılır.)

GALAKTARİK sıf. (fr. *galactarique*). Org. kim. *Galaktarik asit,* formülü HOCO—(CHOH)$_4$—COOH olan diasit; karşıtıyla (mezo bileşiği) dengelenmesi nedeniyle optik olarak etkin değildir. Galaktozun şiddetli yükseltgenmesi sonucunda elde edilir. (Eşanl. MUSİK ASİT.)

GALAKTİONOV (Stepan Filipoviç), rus ressam ve gravürcü (Petersburg 1779 - *ay. y.* 1854). S. F. Sçedrin'in resimlerine bakarak imparatorluk şatosuyla çevresini gösteren yirmi iki büyük planş yaptı; ayrıca birçok kitabı resimledi (Puşkin ve Krilov'un yapıtları; *Don Kişot,* 1831).

GALAKTİTOL a. (fr. *galactitol*). Org. kim. DULSİTOL'un eşanlamlısı.

GALAKTOFOR sıf. (fr. *galactophore*). Anat. Meme bezlerinin boşaltıcı kanalları için kullanılır.

GALAKTOFORİT a. (fr. *galactophorite*). Kad. doğ. Galaktofor kanalların iltihabı. (Süt emzirme dolayısıyla ortaya çıkan enfeksiyon karmaşalarının ilk evresidir. Bunu göğüs apsesi izler ve sütte irin belirir.)

GALAKTOFOROGRAFİ a. (fr. *galactophorographie*). Meme deliğinden kontrast madde şırınga edildikten sonra süt kanallarının röntgen filminin çekilmesi.

GALAKTOJEN sıf. (fr. *galactogène;* yun. *gala, -aktos,* süt, ve *gennan,* üretmek'ten). Tεd. Süt salgısını yaptırabilen ya da artırabilen nesneye denir. (Memenin düzenli olarak boşaltılması, düzenli beslenme, olumlu bir psikolojik tavır ve iyi çalışan bir hipotalamus-hipofiz sistemi, sürekli süt salgılanması için bulunması kesinlikle gerekli koşullardır.)

◆ a. Galaktojen ilaç.

GALAKTONİK sıf. (fr. *galactonique*). Kim. *Galaktonik asit,* formülü CH$_2$OH —(CHOH)$_4$—COOH olan asit; galaktozdaki CHO grubunun yükseltgenmesinden elde edilir. (Dekstrojir [sağa döndüren], levojir [sola döndüren] ve rasemik olmak üzere üç biçimi vardır.)

GALAKTOPOYEZ a. (fr. *galactopoïèse; gala, -aktos,* süt, ve *poiesis,* üretme'den). Fizyol. Doğumdan sonra meme bezinde süt oluşumu. (Galaktopoyez, gebeliğin sütlenme evresini izler ve meme başının mekanik uyarılmasının sonucudur. Bu

uyarılma prolaktin ve oksitosin salgısını başlatır.)

GALAKTORE a. (fr. *galactorrhée;* yun. *gala, -aktos,* süt, ve *rhein,* akmak'tan). Patol. Normal süt emzirme koşulları dışında süt gelmesi; süt taşması.
—ANSİKL. Galaktore, genellikle aşırı prolaktin salgılanmasının sonucudur. Aşırı prolaktin salgısı işlevsel olabileceği gibi (bazı ilaçların, özellikle nöroleptiklerin alınmasından sonra) organik de olabilir (hipofizde mikroadenom bulunması yüzünden).

GALAKTOSEL a. (fr. *galactocèle;* yun. *gala, -aktos,* süt, ve *kele,* ur'dan). Kad. doğ. Emzirme dolayısıyla, memelerde, süt kanallarında süt birikmesi yüzünden bir ya da birçok kist oluşmasıyla belirgin hastalık.

GALAKTOVALDENAZ a. (fr. *galactowaldénase*). Biyokim. Organizmada galaktoz çevrimine ve kullanımına katılan enzim (izomeraz).

GALAKTOZ a. (fr. *galactose;* yun. *gala,* süt'ten). Org. kim. Formülü CH_2OH $—(CHOH)_4—CHO$ alan aldoheksoz; glukozun bir epimeridir.
—ANSİKL. D-galaktoz, sütün laktozunda D-glukoz ile birleşmiş olarak bulunur; laktoz ya da kimi zamkların suyla ayrıştırılması sonucu elde edilir. Zayıf yükseltgenlerle galaktonik aside, kuvvetli yükseltgenlerle galaktarik aside, indirgenlerle de dulsite dönüşür.
Galaktoz, hayvansal organizmada, U.D.P. (üridin difosfat) glukozunun galaktovaldenaz denen bir izomeraz tarafından izomerleştirilmesiyle, glukozdan oluşur. U.D.P. galaktozu, laktozun, glikolipitlerin, glikoproteinlerin bireşimini sağlayan galaktozun etkin biçimidir. Besinlerdeki laktozun bağırsaklarda suyla ayrışması sonunda oluşan galaktoz, karaciğerde glukoz ile glikojene dönüşür.

GALAKTOZEMİ a. (fr. *galactosémie;* yun. *gala, -aktos,* süt, ve *haima, -atos,* kan'dan). Patol. **1.** Kanda galaktoz bulunması. (Normal olarak kanda galaktoz ancak yemekten sonra bulunur.) **—2.** *Doğuştan galaktozemi,* ender olarak görülen ve çekinik otozomal yolla soydan geçen kalıtımsal hastalık. Yenidoğanın alyuvarlarında ve karaciğerinde galaktozu glukoza çeviren enzimin (galaktoz-l-fosfo -üridil transferaz) eksikliğinden ileri gelir. (Klinik olarak sarılık, karaciğer-dalak büyümesi, beslenme bozukluğu, daha sonra katarakt ve ağır ansefalopati gelişir. Galaktozun zehirlilik mekanizması henüz aydınlatılamamıştır. Teşhis koymayı galaktozüri sağlar. Galaktozun temel kaynağı olan sütün kesilmesi, iyileşmeye yol açar, bu nedenle erken teşhis önem kazanır.)

GALAKTOZÜRİ a. (fr. *galactosurie*). Patol. **1.** İdrarda galaktoz bulunması. **—2.** *Yapay galaktozüri,* karaciğerin çalışmasını incelemek için yapılan test. (Kişiye aç karnına belli bir miktar galaktoz verilir, sonra 24 saatte çıkardığı idrar miktarı ölçülür. Karaciğer yetmezliği varsa elde edilen sayılar daha yüksektir.)

GALAKTURONİK sıf. (fr. *galacturonique*'ten). Org. kim. *Galakturonik asit,* formülü $HOCO—(CHOH)_4—CHO$ olan asitaldehit; galaktoza benzer ve pektinin suyla ayrıştırılmasından elde edilir. (Galaktarik asit e yükseltgenebilir.)

GALALİT ya da **GALALİTHE** a. (tesc. edil. a.). Kazein basınç altında ısıtılıp kurumadan önce formaldehitle işlenerek elde edilen sert plastik madde. (Çeşitli eşyaların yapımında kullanılır.)

GALAMİN a. (fr. *gallamine*). Anestez. Tri (*β,* dietilaminoetoksi) 1-2-3 benzenin yaygın adı. (Önemli sentetik bir kürar olan galamin tri-iyodo-etilatın bileşimine girer.)

GALAMO dağı, Etyopya'da, Rift Valley' nin yanında yükselen dağ (en yüksek noktası 4 340 m).

S. Held

Galápagos adaları
Bartolome adasından bir görünüm

GALANGA a. Zencefilgiller familyasından alpinianın *(Alpinia officinarum)* sindirimi kolaylaştırıcı ve uyarıcı köksapı. (Fioravanti alkolatının bileşenlerinden biridir.)

GALANTAMİN a. (fr. *galanthamine; galanthus,* kardelen'den). Org. kim. Formülü $C_{17}H_{21}NO_3$ olan alkaloit. (Çeşitli kardelenler ile nergislerden [nergisgiller] özütlenir. Bir kolinesteraz önleyicisidir.)

GALANTİ (Giuseppe Maria), italyan yazar (Santacroce del Sannio, Benevento, 1743 - Napoli 1806). Napoli ve Sicilya üstüne tarihsel ve sosyoekonomik denemeler yazdı *(Descrizione del Molise* [Molise betimlemesi], 1781; *Descrizione delle Sicilie* [Sicilya betimlemesi], 1789).

GALANTİ (Avram), [**Bodrumlu** — denir], türk dilci ve tarihçi (Bodrum 1874 - İstanbul 1961). Jön Türk hareketine katıldı. İstanbul Darülfünunu'nda sami dilleri ve eskiçağ tarihi dersleri okuttu. VII. dönem Niğde milletvekilliği yaptı (1943-1946). İstanbul'da Hamenora adlı dergiyi çıkardı. Dil konularında, Türkiye Yahudileri hakkında araştırmalar yayımladı. Elliye yakın yapıtının bir bölüğünü fransızca yazdı. Başlıca yapıtları: *Küçük türk tetebbuları* (1925), *Hamurabi kanunu* (1925), *Türkçede arabi ve latin harfleri ve imla meselesi* (1925), *Arabi harfler terakkimize mani değildir* (1927), *Türkler ve yahudiler* (1928), *Vatandaş türkçe konuş* (1928), *Documents concernant les juifs de turquie* (1931), *Bodrum tarihi* (1945), *Ankara tarihi* (1950-1951, 2 c.).

GALÁPAGOS adaları, resmi adı **archipélago de Colón,** Büyük Okyanus'ta takımadalar; 8 000 km²; 9 710 nüf. (1990). Yönetim merkezi *Puerto Baquerizo* (San Cristobal adasında). Ekvador Cumhuriyeti'nin bir ilini oluşturur. Kıyıdan 950 km uzaklıkta bulunan takımadalar, 13 büyük adayla 47 küçük adadan oluşur. Yanardağ kökenli bu adalar bir balıkçılık üssüdür (langustlar, kaplumbağalar). 1535'te Tomás de Berlanga'nın bulunduğu takımadaları, 1832'de Ekvador işgal etti. Burada yaşayan ender hayvan türlerini korumak için, Galápagos adaları 1959'da bir ulusal parka dönüştürüldü ve turizmi denetim altına alındı.

Gala Performance, 1 perdelik, 2 tablolu bale. Prokofyev'in müziği üzerine koregrafisini Antony Tudor, dekor ve kostümlerini Hugh Stevenson hazırladı. İlk kez 1938'de London Ballet tarafından Londra Toynbee Hall'de sahnelendi. Başlıca rolleri Peggy Van Praagh, Maude Lloyd ve Gerd Larsen yorumladı. Birçok topluluğun repertuvarına giren bu yapıt, fransız, rus ve italyan dans okullarından birer yıldızı biriyle karşı karşıya getirerek alaya alır.

GALASHİELS, Büyük Britanya'da kent, İskoçya'nın güneyinde; 12 800 nüf. Tekstil (tüvit).

GALAT, -tı a. (ar. *galat*). *Esk.* **1.** Yanlış, yanılma, hata: *Bulunduğum yer, mevcudiyetim, şimdi bana galat bir hayal, korkunç bir serap, karanlık bir kâbus geliyor"* (Ömer Seyfettin). **—2.** Kurala uymayan sözcük ya da söz. **—3.** *Galat etmek,* hata etmek, yanılmak: *"Galat ettim ne revâ cennete teşbih etmek"* (Akif Paşa, XIX. yy.). **—4.** *Galat-gû,* yalan yanlış konuşan. || *Galat-nüvis,* yanlış yazan. || *Galat-ı fahiş,* kaba yanlış. || *Galat-ı his,* duygu yanılgısı. || *Galat-ı meşhur,* yanlış olduğu halde herkesçe kullanılan sözcük ya da deyim, meşhur, yaygın yanlış: *Galat-ı meşhur lûgat-ı fasihden evladır.* || *Galat-ı tercüme,* çeviri hatası.
—Esk. tıp. *Galat-ı basar,* göz yanılması, aldanması. || *Galat-ı elvan, galat-ı rüyet,* renk körlüğü.

GALATA, antik yun. **Sykai,** lat. **Sycae,** İstanbul'un Avrupa yakasında, bugünkü Karaköy, Tepebaşı, Kuledibi ve Tophane'yi kapsayan ve B.'da Kasımpaşa'ya değin uzanan kesimi. Eskiçağ'da da önemli bir yerleşme olduğu bilinen bu bölge, Constantinus I döneminde (324-337) surlarla çevrildi. Theodosios II zamanında (V. yy.)

Galata kulesi
İstanbul

Büyük Larousse

Büyük Larousse

Eski **Galata köprüsü** *İstanbul*

kentin XIII. bölgesini oluşturan bu kesim Bizanslılar'ca *Peran en Sykais* diye biliniyordu. İustinianos I döneminde (527-565) önemli bayındırlık çalışmalarına sahne oldu ve *İustinianopolis* adını aldı. Tiberios I zamanında (578-582) Haliç girişinin denetimi için bugünkü Yolcu salonu'nun yakınına büyük bir burç (Kastellion ton Galaton) yaptırıldı. Ticaret merkezi olarak gelişen bu bölge, bizans kaynaklarında ve patrikhane fermanlarında hep Galata olarak geçer, ancak bu adın kaynağına ilişkin çok çeşitli varsayımların doğruluğu bugüne değin kanıtlanamamıştır.

Cenovalılar Nymphaion antlaşması'yla, kendilerine tanınan ayrıcalıklardan yararlanarak buraya yerleşmeye başladılar (1267). Bizans devletinin son dönemlerinde Galata tümüyle bir cenova kolonisi haline gelmiş; *Peyre* ya da *Pera* adıyla Ortaçağ sonlarında önemli siyasal rol oynamış, İstanbul ve Boğazlar ticaretine egemen olmuştur. 1387'de Galata'da osmanlı ticaretini kolaylaştırmak amacıyla Cenovalılar ile bir antlaşmaya varılmıştır. Kimi kaynaklarda Bayezit I'in 1391'de İstanbul'u ilk kuşatması sırasında, burada altı bin kadar türk askerinin bulunduğu belirtilir. İstanbul'un Fatih Sultan Mehmet tarafından kuşatılması sırasında, Cenovalılar bir anlaşmayla tarafsız kalmaya ve Galata'daki haklarını sürdürmeye çalıştılar. Kısa bir süre sonra bu kesim kadılık olarak osmanlı yönetimine geçtiyse de, yetkileri katolik kiliselerinin denetimiyle sınırlı olan Magnifica communita di Pera, varlığını 1682'ye değin koruyabilmiştir. Osmanlı döneminde Galata, her yıl değişen bir voyvodalık halinde yönetilmiştir. Fetihten sonra özellikle XVI.-XVIII. yy.'lar arasında türkleştirme çabalarına karşılık, bu kesim kozmopolit bir yerleşme (Rumlar, Museviler, Ermeniler) olma özelliğini günümüze değin sürdürmüştür. Burada kurulan yabancı elçiliklerin yanı sıra, özellikle XIX. yy.'da Galata'ya yerleşen çeşitli uluslardan oluşan levantenler, bu kesimin gelişiminde önemli rol oynamışlardır. Galata günümüzde de canlı bir ticaret merkezidir.

—Güz. sant. Galata'daki osmanlı öncesi anıtlarının en önemlisi, Galata* kulesi'dir. Bayezit II döneminde onarılan (1510) surlar, XVI. yy.'dan sonra yıkılmaya başlamış, XIX. yy.'da tümüyle ortadan kaldırılmıştır. Bu kesimdeki dinsel yapılar arasında özellikle St. François kilisesi (1969'da yandı, yerine Gülnuşemetullahsultan camisi yaptırıldı), St. Benoit manastırı ve kilisesi, G. Fossati tarafından yenilenen San Pietro ve San Paolo kiliseleri belirtilebilir. Türk döneminin önemli yapıları arasında da Galatasarayı mektebi sultanisi (bugün Galatasaray lisesi), Galata mevlevihanesi, Arap* camisi, Mimar Sinan'ın yapıtı olan Azapkapı camisi, Rüstempaşa hanı (1544-1550), Yelkenci hanı, 1936'da yıktırılan Gülnuşemetullahsultan camisi (Yeni cami), Tiberios I döneminde kıyıda yaptırılan burcun bodrumundaki Yeraltı ya da Kurşunlumahzen camisi, Kemankeş camisi, Azapkapısı'ndaki Salihasultan sebili ve çeşmesi (1732/1733), Kuledibi'ndeki Bereketzade çeşmesi (1732), Sokullumehmetpaşa çeşmesi (1568), Emetullahsultan çeşmesi (1697) sayılabilir.

Galata bankerleri. İkt. tar. İstanbul Galata'da, XIX. yy.'ın ikinci yarısında bankerlik işletmeleri kuran çoğunluğu gayri müslim sarraflar. Galata bankerlerinin temel işlevi, Batı Avrupa'da gerçekleşen sanayi devrimi sonrasında, Osmanlı İmparatorluğu ile batı sermaye çevreleri arasında ilişkiyi sağlamaktı. Sözkonusu kişiler, bankerlik işlemlerinin yanı sıra, liman kentlerine ve özellikle İstanbul'a gelen batı kökenli tüketim mallarının acenteliklerini yapmışlar ve bu yoldan önemli kazançlar elde etmişlerdir. İmparatorluğun hemen her yerinde kredi işlemlerine egemen olan bankerler, bir yandan yerli tüccarı, öte yandan tüketiciyi finanse etmişlerdir. Sözkonusu banker-tüccar ortaklığı, özellikle tarımsal kökenli dışsatım mallarının ucuza kapatılmasını sağlamıştır. Rum kökenli banker ve tüccarların ortaklığı onlara tekelci bir güç sağlarken, ermeni ve yahudi sarraflar iç tüketimi ve yüksek devlet memurlarının artan gereksinimlerini finanse etmişlerdir. Ayrıca, ermeni bankerler, geleneksel olarak, mültezim sıfatıyla devlet sarraflığını yapmışlardır.

Galata kadılığı, İstanbul'un fethinden sonra surlar dışında, Eyüp ve Üsküdar kadılıklarıyla birlikte kurulan kadılık. Arap camisi yakınında bulunan kadılığın mahkemesine 40 nahiye ve 300 köy bağlıydı. Daha sonra kadılığın (mollalık) görev alanı genişletilerek Tophane, Kasımpaşa, Beşiktaş, Yeniköy ve İstinye naiplikleri de Galata kadılığına bağlandı. XIX. yy. ortalarında Marmara adası, Mudanya, Erdek, Bandırma ve Kapıdağ kazaları da bu kadılığın görev kapsamı içine alındı. Ayrıca, Rumeli yakasında askerlikle ilişkisi bulunmayan davalar da bu kadılığın atadığı naipler aracılığıyla görülürdü. İstanbul, Eyüp, Üsküdar kadılıkları rüusları gibi, Galata kadılığı rüusu da büyük rüus kaleminde hazırlanırdı.

Galata köprüsü, İstanbul'da, Karaköy ile Eminönü arasında kurulu karayolu köprüsü.

İstanbul'un iki yakasını birbirine bağlayan ilk köprü, Bezmiâlem Valide Sultan tarafından Tersane'de yaptırılan (1844)Valide Sultan (ya da Cisricedit) köprüsüdür. Dubalar üzerine oturtulmuş, 500 m uzunluğunda olan bu köprü 18 yıl kullanılmış ve halktan *müruriye* adı altında bir geçiş ücreti alınmıştı. 1863'te bu köprü, Unkapanı'na taşınarak yerine daha geniş bir köprü yapıldı. Bir süre sonra, aynı yerde, bir üçüncü köprünün yapımı gündeme gelmiş, bu konuda Fransızlar ile bir anlaşma yapılmış (1870), ancak, Fransızlar ile Almanlar arasında savaş çıkması üzerine, köprünün yapımı ingiliz G. Wels firmasına verilmiş (1872) ve 1875'te köprü hizmete açılmıştır. 1912'ye değin kullanılan bu köprü 24 duba üzerinde oturuyor, 480 m uzunluğa 14 m genişliğe sahip bulunuyordu. Bugünkü Galata köprüsü ise, 1910 -1912 yılları arasında Man adlı bir alman firmasınca yapıldı. 462 m uzunluğunda, 25 m genişliğinde olan bu köprü 350 000 Osmanlı altınına mal olmuştu. Köprü, 1954'te onarım gördü.

1987'de, Galata köprüsü'nün Haliç tarafında, onun yerini alacak yeni bir köprünün temeli atıldı. Bu yeni köprü, her biri 80 m boyunda 200 kazık üzerine oturtulmuştur. 484 m uzunluğundaki köprünün ortasında 3 dakikada açılabilecek 81 m'lik bir geçidi vardır. Toplam 42 m genişliğinde 6 şeritli olan köprünün altındaki 5 000 m^2'lik yerleşim alanında bir çarşı kurulması planlanmıştır. Türk STFA firması tarafından yapılan yeni köprü, 1992'de, eski Galata köprüsü'nün yanmasından hemen sonra trafiğe açıldı.

Galata kulesi, İstanbul'da, Karaköy ile Tünel arasında, Galata surlarının baş kulesi. Bizans döneminde Galata bölgesine yerleşen Cenovalılar tarafından yaptırıldı (1348). Bizans kaynaklarında *Megalos Prygos* (büyük burç), cenova kaynaklarındaysa *Christea Turris* (İsa kulesi) olarak geçer. 1509 depreminde yıkılan bölümleri Bayezit II tarafından yeniletildi. XVI. yy.'da Kasımpaşa tersanesinde çalıştırılan tutsakların zindanıydı. XVII. yy.'da Hezarfen Ahmet Çelebi bu kuleden Üsküdar'a uçtu. XVIII. yy. başlarında yangın kulesi olarak kullanıldı. 1794'te tümüyle yandıktan sonra duvarları 2 m kadar yıktırılarak dört yana çıkıntılı, pencereli bir kat eklenip şivri külahla örtüldü. 1831 yangınından sonra onarılırken en üste ampir üslupta iki kat yaptırıldı. 1875'te külahı fırtınadan yıkılınca sekiz köşeli, ahşap iki kat eklendi. Bu biçimiyle günümüze ulaşan yapı 1964-1968'de onarılarak gazino ve gece kulübü olarak turistik hizmete açıldı. Külahıyla birlikte 62,60 m yüksekliğindedir.

Galata mevlevihanesi, İstanbul'un Galata kesiminde, İskender Paşa tarafından kurulan, kentteki ilk mevlevi tekkesi (1491). Mevlana'nın torunlarından Semai Mehmet Dede'nin isteğiyle kurulan mevlevihane, *Kulekapısı mevlevihanesi* adıyla da tanınır. Bir süre sonra halveti dergâhına dönüştürülmüş, ancak XVIII. yy. başlarında Sırrı Abdi Dede'nin çabalarıyla yeniden mevlevihane olmuştur. 1765 yangınından sonra yenilenmiş, Selim III (1795 /1796) ve Abdülmecit (1861) zamanında onarılmıştır. Çeşitli işlevdeki yapılarıyla (Haletefendi kütüphanesi, Haletefendi sebili, Haletefendi türbesi, Hadikat ül-ervah [ruhların bahçesi, dervişlerin toplanıp coşkuya vardıkları yer], hamuşhane [sessizler evi], mutfak, Hasanağa çeşmesi, semahane, harem dairesi ve çamaşırhane) bir külliye oluşturan Galata mevlevihanesi dönemininin önemli kuruluşlarındandı. Osmanlı sultanlarının da katıldığı türk sa-

Yeni **Galata köprüsü** *İstanbul*

nat müziği âlemleri pek çok sanatçının yetişmesine katkıda bulunmuştur (Nayi Osman Dede, Sırrı Abdülbaki Dede, Şeyh Galip Dede, Ataullah Dede, Neyzen Şeyda Veli Dede, Leyla Hanım, vd.). İsmail Ankaravi, Şeyh Galip'in türbeleriyle İbrahim Müteferrika'nın mezarı da buradadır.

1925'te tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra yapılar birtakım değişikliklere uğramış, haziresinin bir bölümüne Beyoğlu evlendirme dairesi yapılmıştır. Haletefendi kütüphanesi ve sebili de karakol olarak kullanılmıştır. 1946'dan sonra Milli eğitim bakanlığı'na aktarılan mevlevihane, gerekli onarımlardan sonra *Divan* edebiyatı müzesi*'ne dönüştürülmüştür.

Galata sarayı, İstanbul'un Galata semtinde devlet ve saray görevlisi yetiştirmek amacıyla yaptırılan okul binası (1482). Bayezit II, 1481 kışında bir av gezisi dönüşü Galata surları dışında, bugünkü Galatasaray lisesi yakınında soğuktan sığındığı bir kulübede Gülbaba adlı bir dervişle karşılaştı. Gülbaba'nın sohbetinden çok hoşlanan padişah, ona kendisinden bir dileği olup olmadığını sorunca, derviş de bugün Galatasaray lisesi'nin bulunduğu yeri göstererek buraya bir okul yaptırmasını diledi ve Bayezit'e kış mevsiminde de olsa özenle yetiştirdiği biri sarı, öteki kırmızı iki gül sundu. Padişah Gülbaba'nın dileğini yerine getirerek buraya büyük bir yapı yaptırdı (1482). Üç koğuştan oluşan yapının yanına ayrıca bir de cami eklendi. Dış enderun mekteplerinden biri durumuna getirilen ve saray denilen yapının her biri 200'er kişi alan koğuşlarında birer hamam, zabit dairesi ve mutfak vardı. Her koğuşta görevli bulunan oda kethüdası, odabaşı, kuşçubaşı, hamamcıbaşı ve başeski denen eğiticilerle subayların gözetiminde saray ve devlet hizmetlerine aday olan acemi oğlanları burada yetiştirilmeye başlandı. Arapça, farsça, hüsnühat ve musiki dersleri için ayrı öğretmenler görevlendirildi; öğrencilerin giyimi bir örneğe göre düzenlendi. Bu okula öğrenci hazırlayan saraydaki Küçük oda birinci, Galata sarayı da ikinci idadi okul sayıldı. Bu dönemde Enderunu hümayun mektebi'ni bitirerek devlet hizmetine girenlerin yerini Küçük odadan çıkanlar doldurur, onların da yerini Galata sarayı mektebi'ni bitirenlerin en seçkinleri alırdı. Selim I döneminde Galata sarayı öğrencilerinin (ağalar) cirit, tomak, top, güreş gibi spora ilişkin oyunlarla uğraşmalarına önem verildi. Kanuni Sultan Süleyman, okulun tüm çalışma sistemini yeniden düzenleyerek o zamana kadar yalnız devşirme çocuklarının alındığı Galata sarayı'na türk çocuklarının da girmesini sağladı. Bu dönemde okula ilginin artması sonucu biri Sultanahmet'te İbrahimpaşa sarayı'nda olmak üzere Galata sarayı'na benzer iki okul daha açıldı. Selim II döneminde Galata sarayı öğrencilerinin bir bölümü Enderunu hümayun mektebi'ne, bir bölümü de saray hizmetine alınarak okul medreseye dönüştürüldü. Murat III döneminde Galata sarayı medreselikten çıkarılıp yeniden saray mektebi durumuna getirildi. Mehmet IV döneminde Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın sadrazamlığı sırasında yeniden medreseye dönüştürülen okulun öğrencilerinden bir bölümü Enderunu hümayun'a, bir bölümü de sipah ve silahtar bölüklerine verildi. Galata sarayı mektebi'nin ikinci kurucusu sayılan Ahmet III, eski yapıları onarttı, bunlara yenilerini ekletti. Böylece yüz yılı aşkın bir süre (1705-1819) ilk kuruluş amacına uygun bir saray okulu olarak öğretimini sürdürdü. Mahmut II döneminde Tophane'de çıkan bir yangın Galata sarayı da yakıp kül ettiğinden (1819), padişah büyük ilgi duyduğu bu okulu yeniden yaptırdı (1821). Ancak, daha sonra bu okul dağıtıldı (1835) ve çok geçmeden yerine fransızca olarak öğretim yapan Mektebi tıbbiyei adliyei şahane kuruldu (1838). Abdülmecit döneminde Galata sarayı yeniden yandı (1849) ve Tıbbiye Haliç'te Humbarahane binasına taşındı. Abdülmecit yapıyı bu kez taştan olarak yeniden yaptırtmaya başladıysa da ömrü yetmediğinden kardeşi Abdülaziz tarafından tamamlandı ve saray Adliye kışlası adıyla Harbiye, Bahriye, Tıbbiye, Mühendishane öğrencilerine özgü bir idadii umumi mektebi oldu (1862). Keçecizade Fuat Paşa ile maarif nazırı Saffet Paşa'nın hazırladıkları projeye, Fransa'nın parasal yardımlarına ve Abdülaziz'in fermanına dayalı olarak Galatasaray mektebi sultanisi adıyla yepyeni bir nitelikte öğrenime açıldı (1 eylül 1868). Cumhuriyet döneminde Galatasaray lisesi adını aldı. (→ GALATASARAY LİSESİ.)

—Kur. tar. *Galata sarayı ağası*, Galata sarayı'nın en üst rütbeli yöneticisi. (Baş ağalık payesinde olan Galata sarayı ağalığına Yenisaray'dan bir saray kethüdası ya da bir aşağı rütbeden olan ve "köşebaşı" adıyla anılan beş en kıdemli erden biri atanırdı.) ‖ *Galata sarayı baltacıları* → BALTACI. ‖ *Galata sarayı hocaları*, Galata sarayı'nda okuyan öğrencilere ders veren öğretim üyeleri. (Başarılı hocalar yükselerek Yenisaray'a alınırlar, yerlerine de ulema sınıfından olan başkaları atanırdı.) ‖ *Galata sarayı içoğlanları*, Galata sarayı mektebi'ne saray hizmetlerinde görevlendirilmek için alınan acemi oğlanları. (Bunlar başlangıçta yapacakları görevler açısından değişik sınıflara ayrılırlar, içlerinden yetenekli olanları doğrudan padişah hizmetinde kullanılmak üzere Yenisaray'a alınırken, ötekiler kapıkulu süvarilerinin ulufeciler ve garipler bölüklerine dağıtılırlardı.) [→ Kayn.]

Galata sarayı kütüphanesi, İstanbul Galata sarayı'nda Mahmut I tarafından kurulan kitaplık (1754). 1837'ye değin açık kalan kitaplığın dermesi, Galata sarayı'nın Mektebi tıbbiyei adliyei şahane olmak üzere onarım geçirmesi üzerine Ayasofya ve Fatih kitaplıklarına taşındı. Bu kütüphanelerde Galata sarayı kütüphanesi'nden gelen kitapların elyazması bir defteri bulunur. Buna göre, 901 kitaptan 457'si Fatih'e, 444'ü Ayasofya'ya gönderilmiştir. Galata sarayı'nda en son kurulan kitaplık, Mektebi tıbbiyei adliyei şahane dönemindedir. Dr. Bernard'ın çabalarıyla almanca ve özellikle fransızca tıp kitaplarıyla zenginleştirilen kitaplık, bir süre sonra yanmış, kitaplardan pek azı kurtarılabilmiştir. Bunlar günümüzde Tıp tarihi enstitüsü kitaplığı'ndadır.

GALATA VOYVODASI a. Kur. tar. Osmanlı devletinde Galata semtinin güvenlik işlerinden sorumlu görevli.

GALATALI (Attila), türk seramikçi (Arhavi 1936). Bedri Rahmi Eyüboğlu mozaik atölyesinde mozaik (1957-1959), seramikçi İsmail Hakkı Oygar ile birlikte de seramik çalıştı (1960-1965). 1965'te kendi özel seramik atölyesini kurdu. Katıldığı ulusal ve uluslararası sergi ve yarışmalarda çoğu birincilik olmak üzere pek çok ödül kazandı (1961 Türk seramik sanatçıları derneği birincilik ödülü, 1961 Uluslararası seramik akademisi Çekoslovakya sergisi gümüş madalya, 1971 İtalya Pro Tadino Uluslararası 13. seramik bienali altın madalya, 1972 Fransa Vallauris 3. Uluslararası seramik bienali birincilik ödülü, 1974 Fransa Vallauris Uluslararası 4. seramik bienali altın madalya, 1984 Ankara Sanat kurumu plastik sanatlar yılın sanatçısı unvanı, 1986 1. Uluslararası Asya-Avrupa sanat bienali Cumhurbaşkanlığı Atatürk sanat ödülü, vd.). Bazı yapıtları: *İstanbul Belediye sarayı'nda altı mozaik pano, TBMM iç mekân masa panoları.*

Attila Galatalı
Seramik pano (ayrıntı)
1967

GALATALI ŞEVKET BEY → ŞEVKET BEY Galatalı.

GALATALI - ÖZGÜVEN (Behiye Filiz), türk seramikçi (İzmir 1938). İstanbul Güzel sanatlar akademisi seramik bölümü'nü bitirdi; bu okulda görev aldı (1965-1968). 1967'de, üyesi olduğu Uluslararası seramik akademisi'nin (AIC) uluslararası seramik sergisinde gümüş madalya kazandı.

Galatasaray adası, İstanbul'da Boğaziçi'nde Kuruçeşme semti önünde küçük ada; *Kuruçeşme adası* da denir. Yüzölçümü 2 400 m² olan adada, Galatasaray kulübü'nün deniz sporları, sosyal ve eğlence tesisleri yer alır. Kıyı ile ulaşım özel motorlarla sağlanır.

Galatasaray hastanesi, osmanlı döneminde İstanbul'da sağlık kurumu. Galatasaray mektebi tıbbiyei adliyesi'ne bağlı olarak açıldı (1840). Galata sarayı'nda ilk hastane Bayezit II döneminde faaliyete geçmişti. Enderun'daki hastalar için bir darüşşifa ile bir de hamam vardı. Tıbbiye'ye bağlı Galatasaray hastanesi'nde, haftanın dört günü hastalar ayakta muayene ediliyor, gerekli görülenler ameliyat hastanelerine (klinik) yatırılıyordu. 1848'deki yangından sonra hastane bütün kuruluşlarıyla birlikte Humbarahane'nin binasına taşındı.

Galatasaray hukuk mektebi, osmanlı döneminde İstanbul'da yükseköğrenim kurumu. Üç sınıflı olarak Galata sarayı'nda öğrenime açıldı (1874). Bazıları fransızca ve türkçe olarak da verilen dersler şunlardı: usulü fıkıh ve mecelle, roma hukuku, hukuku ticareti osmaniye, hukuku umumiye ve hukuku mülkiye, usulü muhakematı medeniye ve hukuku cezaiye, mukaddematı ilmi hukuk ve ilmi serveti milel.

Galatasaray lisesi, İstanbul'da öğrenim kurumu; Türkiye'de ilk kez Batı örneğine göre ve lise düzeyinde kurulan okul (1868).

Büyük Larousse

Galatasaray adası
İstanbul

1867'de Paris'e yaptığı gezi sırasında buradaki liseleri inceleme olanağını bulan sultan Abdülaziz'in isteği ve sadrazam Ali Paşa ile hariciye nazırı Saffet Paşa'nın çabalarıyla kuruldu. Türkiye'de fransızca -türkçe öğretim yapan ilk okul oldu. Amacı, her dinden ve ulustan öğrencileri bir okul çatısı altında kaynaştırmak ve osmanlılık kavramına sağlam bir temel hazırlamaktı. Bunun dışında siyasal etkiler de okulun açılmasında rol oynadı. Adı, önce *Mektebi umumi-i idadi* olarak belirlendi. Ancak, 11 mayıs 1868 tarihli Takvimi vekayi'de yayımlanan bir ferman ile okula *Sultani* adı verildiği ve Galata sarayı'nın bu okula ayrıldığı duyuruldu. O dönemde Galata sarayı'nda öğretim yapan Askeri idadi-i umumi, Kuleli binasına aktarıldı.

Galatasaray mektebi sultanisi, öğretime resmen 1 eylül 1868'de başladı. Okul, açılır açılmaz içeriden ve dışandan birçok tepkiye hedef oldu: papa Pius IX. osmanlı uyruğundaki katolik ailelerden çocuklarını Galatasaray'a verecek olanları aforoz edeceğini duyurdu; ermeni katolik patriği katolik Ermeniler'in okula girmelerini yasakladı; rum patriği okulda yunanca öğretilmeyişini bahane ederek rum çocukların okula girmelerini engelledi; rus elçisi İgnatiev rusça öğreten bir okulun açılmaması durumunda Galatasaray'ın kapatılmasını isteyen bir nota verdi; hahambaşı, okul müdürünün fransız oluşunu öne sürerek musevi çocukların okula yollanmamasını istedi; şeyhülislam, hıristiyan ve müslüman öğrencilerin aynı çatı altında okumalarına karşı çıktı. Londra'da Namık Kemal'in yönetimindeki Hürriyet gazetesi, okul aleyhinde yayın yaptı; harbiye nazırı, Galatasaray'a ikinci müdür olarak atanan Askeri idadi'nin ders nazırı kaymakam (yarbay) İsmail Bey'in bu görevi kabul etmesini engelledi. Bütün bu olumsuz tepkilere karşın, okul 341 öğrenciyle öğretime başladı. Öğrencilerin üçte biri türktü ve sınavla parasız öğrenim görebilme hakkı yalnız türk çocuklarına tanınmıştı. Lise düzeyindeki öğrenim süresi 5 yıldı, sonra orta ve ilk kısımlar kurularak, öğrenim süresi 12 yıla çıkarıldı. Öğretim türkçe -fransızca olarak verildi. Fransız imparatoru Napoléon III okula zengin bir kitaplık armağan etti. Okulun ilk müdürü M. De Salve idi. İlk osmanlı müdürü Vahan Efendi (1872), ilk türk müdürü Ali Suavi (1876) oldular. Okul, yatılı ve gündüzlüydü. Hem türkçe hem fransızcadan sınav veren öğrenciler *Mektebi sultani* diplomasına hak kazanır, yalnız türkçe ya da fransızca bölümünü bitirenlere *ehliyetname* verilirdi.

Sadrazam Âli Paşa'nın ölümü (1871) ve Fransa'nın Almanya karşısında yenik düşerek Avrupa'daki önem ve saygınlığını o dönem için yitirmesi üzerine Galatasaray'a yeniden ağır eleştiriler yöneltilmeye başlandı. Okul, 1873'te Gülhane parkı'ndaki Tıbbiye binasına, Tıbbiye de Galatasaray'a taşındı. 1874'te Abdülaziz'in Takvimi vekayi'de yayımlanan bir iradesiyle okul, yükseköğrenim aşamasını da kapsayacak biçimde yeniden düzenlendi. 1875'te *Mektebi âliye-i sultaniye* adı altında *Galatasaray hukuk mektebi, Galatasaray edebi mektebi* ve *Galatasaray mühendisin-i mülkiye* ya da *Turuki meabir* adlarıyla üç fakülte kuruldu. 1877'de bu kuruluşun adı *Darülfünunu sultani*'ye çevrildi.

Galatasaray sultanisi, 1876'da yeniden eski binasına taşındı. 22 şubat 1907'de yanan bina yerine, günümüzdeki yapıldı.

Cumhuriyet'in ilanından (1923) sonra Galatasaray sultanisi'nin adı *Galatasaray lisesi* olarak değiştirildi; "ehliyet" sistemi kaldırılarak "diploma" sistemi getirildi; türkçe-fransızca öğrenimi birleştirildi. Okula orta kısmın yanı sıra bir de ticaret bölümü eklendiyse de (1924), bu bölüm 1932'de kaldırıldı. 1929'da genel tarih ve coğrafya gibi kültür derslerinin türkçe okutulması karara bağlandı. Okulun öğrenci sayısı 1 600'e çıkarıldı (1930). 1963'te ilkokul öğrencileri Ortaköy'deki feriye saraylarından birinde öğrenim görmeye başladılar. 1967'den sonra okula kız öğrenciler de alındı. 1969'da ilkokul bölümü kaldırılarak bu bölümün bulunduğu binaya gündüzlü ortaokul öğrencileri yerleştirildi.

Türk-fransız ilişkilerinde özel bir yeri bulunan Galatasaray lisesi'nin 1968'de 100. kuruluş yıldönümü görkemli törenlerle kutlandı. Törenlere de Gaulle de katıldı. 1981 yılında Galatasaray eğitim vakfı kuruldu. 14 nisan 1992'de, Fransa cumhurbaşkanı F. Mitterand'ın ziyareti sırasında imzalanan antlaşmayla Galatasaray eğitim öğretim kurumu (GEÖK) oluşturuldu. Kurum bünyesinde, 1993-1994 ders yılı itibariyle, ilkokul yeniden açılmakta, lise 1 600 öğrencisiyle geleneksel yerini korumaktadır. GEÖK yükseköğretim kurumları, Devlet bilimleri yüksekokulu ve Yüksek teknoloji okulu'ndan oluşurken, lisansüstü öğretim kurumları olarak Adalet ve idare yüksekokulu ile İleri teknoloji yüksekokulu öngörülmektedir.

Galatea'nın zaferi (1511) Raffaello'nun freski villa Farnesina, Roma

Scala

Galatasaray mektebi tıbbiyei adliyesi, İstanbulda yatılı tıp okulu. Galata sarayı'nda Mahmut II döneminde avusturyalı Dr. Bernard'ın yönetiminde öğrenime açıldı (1838). Derslerin fransızca verildiği okulda öğrenim süresi hekimlik bölümünde 6, eczacılık bölümünde ve cerrahlık bölümlerinde 3'er yıldı. Teşrih (anatomi) dersleri önceleri modeller üzerinde verilirken Dr. İspiçel göreve getirildikten sonra kadavralar üzerinde verilmeye başlandı. İlk adli tıp ve türk kodeksi bu okulda oluştu. Öğrencilerin uygulamalar yapmaları amacıyla Beyazıt'ta okula bağlı bir de dispanser açıldı. Okul binası içinde mesleki yayınlar için bir basımevi kuruldu. Galata sarayı'ndaki yangından (1848) sonra buradan Hasköy'deki Humbarahane kışlasına taşınan okuldan birçok ünlü hekim yetişti. Bunlardan başlıcaları şunlardır: Keçecizade Fuat Paşa, hekimbaşı İsmail Paşa, hekimbaşı Salih Efendi, hekimbaşı Hayrullah Efendi, Marko Paşa, doktor Hüseyin Paşa, doktor Ahmet Paşa, doktor Servet Bey vb.

Galatasaray spor kulübü, türk spor kulübü. İstanbul'da Mektebi sultani (Galatasaray lisesi) öğrencilerinden Ali Sami (Yen), Abidin (Daver), Asım Tevfik (Sonumut), Emin Bülent (Serdaroğlu), Refik Cevdet (Kalpakçıoğlu), Bekir (Bircan), Tahsin Nahit ve Rıza (Kara) efendiler tarafından kuruldu (1905). Önceleri kırmızı -beyaz, sonraları sarı-siyah olan forma renkleri son olarak sarı-kırmızı oldu (1907). Başlangıçta futbolun yanı sıra jimnastik, çim hokeyi, tenis, sutopu, basketbol, izcilik, voleybol, beyzbol, yüzme, masa tenisi, badmington, eskrim, planör, binicilik, kayak, motosiklet, otomobil yarışları ve dağcılık gibi çok çeşitli dallarda faaliyet gösterdi. İkinci meşrutiyet'in ilanını (1908) izleyen yıllarda Cemiyetler kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle resmen tescil edildi (14 ağustos 1913).

Futboldaki ilk başarısını 1908-1909 sezonunda, o yıllara kadar süregelen yabancı takımların egemenliğine son verip İstanbul lig şampiyonluğunu kazanarak elde etti. Türkiye'de yabancı takımlarla oynayan ve yurtdışında maç yapan ilk türk takımı oldu. Eylül 1911'de Macaristan'a gitti ve dönüşünde Romanya'da Bükreş karmasıyla oynayarak maçı 11-1 gibi çok açık bir üstünlükle kazandı. Sonraki yıllarda Avrupa kupalarında Türkiye'yi temsil etti. Futbolun yanı sıra öteki spor dallarında da çok sayıda seçkin sporcu yetiştirdi ve milli takımlara oyuncu verdi.

Galatasaray futbol takımı Avrupa kupalarında Türkiye'yi başarıyla temsil etti. Avrupa kupa galipleri kupası'nda, 1991-92 sezonunda 3. tura, UEFA kupası'nda, 1992-93 sezonunda gene 3. tura, Avrupa Şampiyon kulüpler kupası'ndaysa, 1988-89 sezonunda yarı finale kadar yükseldi. 1992 sonuna kadar 11 kez İstanbul lig, 1 kez Milli küme, 3 kez İstanbul profesyonel lig şampiyonluğunu, 9 kez Türkiye, 7 kez Cumhurbaşkanlığı kupasını, 8 kez Türkiye Birinci lig şampiyonluğunu kazandı. Basketbol takımı 4 kez Türkiye şampiyonu oldu. Kulüp sporcuları özellikle voleybol, kürek ve atletizm dallarında da başarı elde ettiler. Galatasaraay, Florya'daki tesisleriyle, Türkiye'nin çağdaş anlamda tesislere sahip tek spor kulübüdür.

GALATAT çoğl. a. (ar. *galat*'ın çoğl. *galatat*). *Esk.* Yanlışlar, yanlışlıklar.

GALATEA a. (öz. a.). Tropikal Afrika'nın batı kesiminde ırmak kenarlarındaki kumların içinde çok sayıda koloni oluşturarak yaşayan ikiçenetli yumuşakça cinsi. (Kabukları toplanarak kireç yapılır. Takozkavkılıgiller familyası.)

GALATEIA. Yun. mit. Deniz tanrıçası, Nereus ile Doris'in kızı. Kyklops Polyphemos ona âşık olur, ama Galateia çoban Akis'i sever. Bir gün, Polyphemos iki sevgiliyi bir arada yakalayıp rakibini bir kayanın altında ezer. Galateia, Akis'i ırmağa dönüştürür ve denize atlayarak kız kardeşleri Nereus kızlarına katılır.

■—İkonogr. Kyklops Polyphmos tarafından yakalanan Akis ile Galateia'nın aşkı, tarih boyunca sayısız sanatçıya esin kaynağı olmuştur.

GALATERİ (Giuseppe Gabriale Maria DI GENOLA, *kont*), italyan general (Savigliano 1761 - Suniglia 1844). Fransa'ya karşı savaşa (1793-1796) ve 1813-14 Almanya ve Fransa seferlerine katıldı. 1812'den 1822'ye kadar Nice'te tümen komutanlığı yaptı, Cuneo (1822-1824) ve daha sonra İskenderiye valisi oldu. 1833'te Mazzini yandaşlarının ve devrim hareketlerinin bastırılmasında son derece acımasız davrandı.

GALATHEA a. Basık başlıgöğüslü onayaklı kabuklular cinsi. (Kenarlarında kıllar bulunan enine çizgilerle bezeli bir bağa bedeni korur. Ön ayakların ucunda güçlü kıskaçlar vardır. *Anomura* öbeği; *Galatheidae* familyasının örnek tipi.)

Galathea, 1950-1952 arasında, okyanus çevresinde bir araştırma seferi yapan Danimarka denizbilim gemisi. Galathea'nın seferi sırasında yapılan buluşlar, hadal katının derin biçimlerinin adlarını belirleme olanağı verdi.

GALATHEOIDEA a. (öz. a. *Galathea* ve

Scala

Galatia: *Yaralı galat,* bronz orijinalinden roma kopyası (İ.Ö. III.-II. yy.), mermer *musei Capitolini, Roma*

yun. *eidos,* görünüş'ten). Onayaklı kabukluların *Anomura* öbeğine giren öbek. (*Galatheoidea* öbeği üyeleri, örnek tipleri, geniş ve iyi gelişmiş karınlı bireyleri içeren *Galatheidae* familyasında ve karınları küçük ve başlığöğsün altında kıvrılmış duran [bu duruşlarıyla yengeçlere benzerler] bireyleri içeren *Porcellanidae* familyasında toplanır.)

GALATİ, Romanya'da kent, *Galati yönetim bölgesi*'nin merkezi, Siret'in Tuna'ya kavuştuğu yerde; 307 376 nüf. (1989). Uzun süre balıkçı, daha sonra da kereste dışsatımı limanı (XIX. yy.) olan Galati, bugün hem yolcu, hem madencilik ürünleri ve demir-çelik taşımacılığında kullanılan bir transit limandır. Kent, aynı zamanda uluslararası bir demiryolu ve sanayi (ülkenin en büyük demir-çelik kombinası [çelik üretim kapasitesi 10 Mt'un üzerindedir], önemli bir tersane, yapı gereçleri ve tekerlekli araçlar üreten fabrikalar, un ve yağ fabrikaları, süt sanayisi) merkezidir. —*Galati yönetim bölgesi,* 4 425 km^2; 643 186 nüf. (1989).

GALATİA ya da **GALATYA.** Tar. coğ. Antikçağ'da Sangarios (Sakarya) ile Halys (Kızılırmak) ırmakları arasında bölge. K.'den Paphlagonia ile Bithynia, G.'den Lykaonia, D.'dan Kappadokia, K.-D.'dan Pontos, B.'dan Phrygia bölgeleriyle sınırlıydı. Adını İ.Ö. III. yy. başlarında bölgeye yerleşen Galatlar'dan almıştır.

—Tar. Avrupa'dan gelen galyalı çeteler, Bithynia kralı Nikomedes I'in iktidarını sağlamlaştırmasına yardım ettikten sonra (İ.Ö. 278) Küçük Asya'yı kıyıdaki yunan kentlerine kadar kasıp kavurdular ve buraları ağır haraca bağladılar. Suriye kralı Antiokhos tarafından Orta Anadolu'ya püskürtüldüler (270'e doğr.). Adını kendi sakinlerinden (Galatlar) alan Galatia burada kuruldu. Galatlar'ın Küçük Asya halklarını tehdit etmeyi sürdürmesi üzerine Bergama kralı Attalos I müdahale etti ve Galatlar'ı yendi (230'a doğr.). Galatia, kelt halklarının yerleştiği üç bölgeye ayrıldı: B.'da "Tanrıların denizi"ne tapınılan Tolistovaglar (ya da Tolistoboges) ülkesi (merkezi Pessinonte); Tektosaglar ülkesi (merkezi Ankara); Halys ırmağının (Sakarya) D.'sunda Trokmiler ülkesi. Geleneksel bir aristokrasinin egemen olduğu bu bölgelerin her biri seçilen dört tekrarkhes tarafından yönetiliyordu. İ.Ö. 189-188'de Roma, istila ettiği Galatia'yı Bergama kralı Eumenes'in egemenliğine bıraktı (İ.Ö. 166), daha sonra ülkeye özerklik verdi. İ.Ö. I. yy.'da Pompeus, Galatia'nın yönetimini Deiotarus adındaki tek bir tetrarkhes'e teslim etti. Deiotarus'a, kral unvanından başka birçok pontos yönetim bölgesi verildi. İ.Ö. 25'te Augustus döneminde Paphlagonia'nın da katılmasıyla büyüyen Galatia Roma eyaleti oldu. İ.S. I. yy. ortasında aziz Paulus, bölgenin güneyini hıristiyanlaştırdı. VII. yy.'da Galatia adı, bir yönetim bölümü olarak ortadan kalktı.

—Güz. sant. Attalos I'in Galatlar'a karşı kazandığı zaferi kutlamak için Bergama'da diktirdiği heykeller grubu (İ.Ö. III. yy.), Bergama heykelcilik okulunun önemli örnekleridir. Plinius, Attalos I ve Eumenes II zamanında gerçekleştirilen galat anıtlarının sanatçıları arasında Phiromakhos'u, Stratonikos'u, İsigonos'u ve Antigonos'u sayar. İri, adaleli, güçlü bedenler, devingen figürler, duyguların aşırı bir biçimde verilişi bu heykellerin başlıca özellikleridir. Bu grubun en önemlilerinden olan "Kendini ve karısını öldüren galat" Antigonos'a, "Yaralı galat" ise İsigonos'a bağlanır. Asılları bronzdan olan bu yapıtlar, Roma dönemi mermer kopyalarından bilinmektedir. Bergama anıtlarına benzer bir grup da Atina akropolisi'ne dikilmiştir. Bu heykeller dünyanın çeşitli müzelerinde sergilenmektedir (Roma, Napoli, Venedik, Paris Louvre). Attaloslar, Galatlar'a karşı kazandıkları zaferi, bu heykeller grubu dışında simgesel olaylar ve kahramanlarla da işlemişlerdir (Bergama Zeus sunağı'ndaki Tanrılar-devler savaşı, Amazonlar savaşı, vb.).

GALATİNA, İtalya'da komün, Puglia'da, Lecce'nin G.'inde; 27 300 nüf. Bağcılık merkezi.

GALATLAR, Avrupa'nın Galya bölgesinden doğuya akınlar yaparak, Orta Anadolu'ya yerleşen ve bu bölgeye adını veren kelt halkları. (→ GALATİA.)

Galatlar'a mektup, havari aziz Paulus'un Galatia hıristiyanlarına 56-57 kışında Efes'ten yazdığı mektup. Havarinin amacı, din değiştiren Galatlar'a, Musa'nın dininin kurallarını aşılamaya çalışan yahudiliğe yakın hıristiyanların yanlışlarını ortaya koymaktı.

GALATYA → GALATİA.

GALAXİİDAE (yun. bir çeşit balık olan *galaksias,* ve *eidos* görünüş'ten). Güney yarıkürenin soğuk tatlısularında yaşayan kemiklibalıklar familyası. (Turnabalığına benzerse de pulları yoktur. Sardalyamsılar takımı.)

GALBA (Servius Sulpicius), Roma imparatoru (Terracina İ.Ö. 3'e doğr. - Roma İ.S. 69). Varlıklı ve soylu bir ailedendi, 20 yılında praetor, Aquitania legatus'u, 33'te konsül, Caligula ve Claudius zamanında Yukarı Germanya legatusu, 45'te Afrika prokonsülü oldu, Neron zamanında İspanya'da Tarraconensis'in yönetimini ele aldı. 68 yılında Lyonnaise valisi Vindex'in ön ayak olduğu ayaklanmaya katıldı; Germanya orduları onları desteklemedi ve şefleri Virginius Rufus tarafından yenilen Vindex, kendini öldürdü. Ama, Roma'da praetorium praefectusu Nymphidius, büyük bir donativum vaat ederek praetoriumların Galba'yı desteklemelerini sağladı. Senato da, Galba'yı imparator, Neron'u ise halk düşmanı ilan etti; Neron kendini öldürdü (9 haziran 68). Galba'nın beceriksizliği ve acımasızlığı kendi yıkılışına neden oldu; Roma'da praetoriumlara donativum vermeye yanaşmadı, Neron'un kayırdığı donanma askerlerini kılıçtan geçirtti. Galya'ya karşı iyiliksever tutumu ve Virginius Rufus'un gözden düşmesi, germanya ordularının ayaklanmalarına yol açtı: 1 ocak 69'da Yukarı Germanya ordusu başkaldırdı, ardından Aşağı Germanya ordusu komutanı Vitellius'u imparator ilan etti. Galba, durumunu sağlamlaştırmak amacıyla Calpurnius Piso Licinianus adında genç bir soyluyu evlat edindi ve 10 ocakta onu vârisi olarak praetoriumlara takdim etti; praetoriumlar 15 ocak 69'da Galba ile Piso'yu boğazladılar ve Otho'ya katıldılar.

Fabio Simon Ricciarini

Servius Sulpicius Galba altın bir paranın ön yüzü İ.S. I. yy. *Napoli Ulusal müzesi*

GALBERT Van Brugge, flaman yazar (XI.-XII. yy.). *De multro, traditione et occisione gloriosi Karoli comitis Flandriarum* adlı yapıtında Flandre kontu (1127-28) İyi Charles'ın öldürülmesini anlatır. Dinsel bakış açısından kuşku duymasıyla tarihsel eleştirinin başlatıcısıdır. "Kerleler"in, yani burjuva sınıflarının yükselişini haber verir.

GALBRAİTH (John Kenneth), amerikalı iktisatçı (Iona Station, Ontario, 1908). Harvard Üniversitesi'nde araştırma müdürü oldu, 1939'da Princeton Üniversitesi'nde yardımcı profesörlüğe atandı ve 1940'ta başkan Roosevelt tarafından Fiyat denetim bürosu'na getirildi. 1945'te hava akınlarının alman ve japon ekonomileri üzerindeki etkilerini incelemekle görevli Strategic Bombing Survey'in başına geçti. Bu iki ülkeye yardım planlarını hazırladı. 1948'de Harvard Üniversitesi'ne dönerek, burada yenikeynesçi tezleri savundu (demokratlar iktidara geldiklerinde bu tezleri uyguladılar). 1958'de, tüketim toplumuna karşı tam bir suçlama yazısı olan *The Affluent Society* (Refah toplumu) adlı yapıtını yayımladı. Bundan sonra, Hindistan büyükelçiliğine atandı (1961-1963). ABD'ye döndükten sonra, 1967'de *New Industrial State* (Yeni sanayi devleti) adlı yapıtında teknolojideki ilerlemeler yüzünden çağdaş iktisat dünyasında ortaya çıkan karışıklıklara ilişkin düşünceleri açıkladı. Galbraith'a göre, yaşadığımız çağ, "teknostrüktür" çağıdır. Verilen kararlarda söz sahibi olan bireylerin tümü bu teknostrüktür içinde yer alır. Teknostrüktürde yönetim ve karar düzeyindeki bireycilik, "işyönetimi" denen kurul aygıtı karşısında silinip gider. J.K. Galbraith'ın düşünceleri, özellikle halkın anlayabileceği bir dil kullanması sonucu, çok geniş bir çevrenin ilgisini çekmiştir. Önemli yapıtları arasında şunları sayabiliriz: *A Contemporary Guide to Economics, Peace and Laughter* (Ekonomi barış ve mutluluk için çağdaş rehber, 1971), *Ekonomi kimden yana* (Economics and the Public Purpose, 1974), *Para* (Money: whence it came, Where it went, 1975), *Kuşku çağı* (The Age of Uncertainity, 1977), *Kapitalizm, komünizm ve birarada yaşamak* (Capitalism, Communism and Coexistence, S. Menshikov ile birlikte, 1988), *A Tenured Professor* (İmtiyazlı bir profesör, öykü, 1990), *The Culture of Contentment* (Yetinme kültürü, 1992). Ekonomik ve toplumsal sorunlara ilişkin düşünceleri Türkiye'de de büyük ilgi uyandıran Galbraith'in yapıtlarından birçoğu dilimize çevrilmiştir.

GALBREATH (Donald Lindsay), amerikalı armacı (Newark, Ohio, 1884 - Londra 1949). İsviçre'ye yerleşen Galbreath, Ortaçağ armaları üstünde uzmanlaştı. Engin dil bilgisiyle, karşılaştırmalı armabilim alanına yaklaşan ilk bilim adamıdır. *Armabilim elkitabı* (Lozan, 1942), 30 yılı aşkın bir süre, armaların tarihsel ve arkeolojik incelemesinde kullanılan tek ciddi kaynaktı.

GALBULİDAE a. Zool. PARLAKKUŞGİLLER familyasının bilimsel adı.

GAŁCZYŃSKİ (Konstanty Ildefons), polonyalı şair (Varşova 1905 - *ay. y.* 1953). Duruk ve burjuva bir yaşamla bohem yaşam arasında gidip gelen bir kahramanı somutlaştırarak, Eskiçağ halk ozanlarına öykünerek yazdığı şiirlerinde, yaşamın, sanatın ve aşkın güzelliklerini anlattı. Şiirleri (*les Œuvres poétiques* [fr. çev.], 1937; *Poèmes* [fr. çev.], 1948; *Fiacre enchanté* [fr. çev.], 1948; *Piésni,* 1953) klasikçilik ile halk kaynaklarını, olay ile yergiyi kaynaştırır. Aynı zamanda yergilerine bir mini-tiyatro biçimi vermiştir (Teatrzyk Zielona Geś).

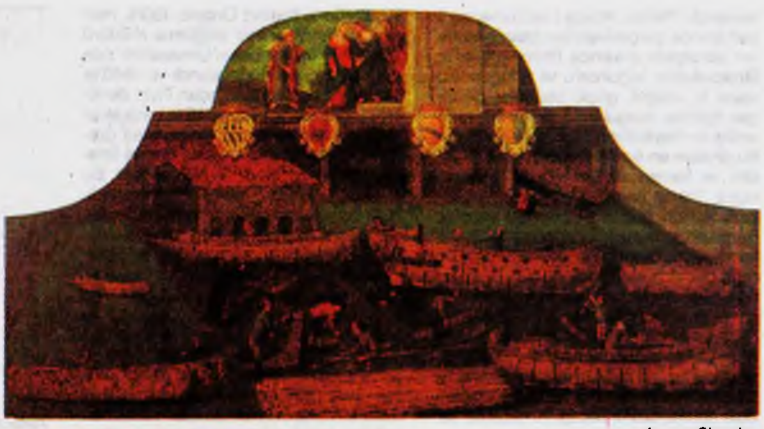
Parimage

John K. Galbraith

GALÇA ya da **PAMİR DİLLERİ** a. Doğu İran'da, Afganistan'ın kuzey yörelerinde, Tacikistan'da ve Pakistan'ın sınır bölgelerinde konuşulan dil. Farsça ile hint dillerine ait bazı özellikleri birleştirir.

GALÇALAR, Afganistan'ın K.'indeki Hindukuş dağlarının G. yamaçlarında, Yarkent ve Pamir yörelerinde dağınık bir biçimde yaşayan iranlı kabilelere verilen ad. *Galça* adının paştu* dilinde "dağ" anlamına gelen *gar*'dan türemiş *gar-ça* (dağlı) sözcüğünden kaynaklandığı öne sürülür.

Lauros-Giraudon

Venedik tersanesi'nde inşa halinde **galeazzalar** Venedik tersanesi dülgerlerinin lonca amblemi, XVIII. yy. *Correr müzesi, Venedik*

Galça kabileleri birbirinden ayrı ve dağınık yaşarlar. Aynı soydan gelmiş olmalarına karşın değişik adları vardır ve farsça kökenli farklı lehçelerle konuşurlar. Kendi içlerine kapalı bir yaşam sürdüren Galçalar'ın yakın bölgede yaşayan sünniler ve Afganlılar'la ilişkileri yok gibidir.

Galçalar bir dönem birçok batılı araştırmacının ilgisini çekmiş, gelenekleri, dilleri ve yaşadıkları bölgelere ilişkin çeşitli araştırmalar yapılmış ve yayımlanmıştır. Bugün fransız, alman, ingiliz ve rus dillerinde, Galçalar'a ilişkin araştırmaları bir araya toplayan pek çok kaynak vardır.

GÁLDAR, Büyük Kanarya adasında (Kanarya adaları) kent, kuzey kıyısında; 14 000 nüf.

GALDHØPİGGEN, Norveç'te doruk, Jotunheim kütlesinin en yüksek noktası; 2 469 m. Yaz ve kış (kayak) turizmi.

GALDÓS (Benito PÉREZ) → PÉREZ GALDÓS.

GALE a. (fr. *galée*). Matbaac. Kenarlarından ikisi üzerinde bir gönye bulunan ve üzerlerine elle ya da mekanik olarak, tipografi dizgi satırları yerleştirilen madeni levha. (Büyük formalı galeler, madeni levhanın üç kenarını kapayan iki gönyeyle donatılmıştır: bunlara *plato* denir.)

GALEA a. (miğfer anlamında lat. sözc.). Böcbil. Böceklerin ağzında, lakinya'nın yanında bulunan, bağımsız, çift parça. (Galea birçok eklemden oluşabilir. Kenarlarından birbirlerine yapışık sağ ve sol galealar, kelebeklerde, bazen gövdeden uzun olabilen, dürülü olmayan bir hortum görünümündedir.)

GALEANİ NAPİONE Dİ COCCONATO (Gian Francesco), italyan yazar (Torino 1748 -*ay. y.* 1830). İtalyan dilini savunan bir yapıt (*Dell'uso e dei pregi della lingua italiana con un discorso intorno alla storia del Piemonte* [Piemonte tarihi konusunda bir konuşmayla italyan dilinin kullanımı ve üstünlüğü üzerine] 1791) yazdı.

B.N., Paris

Galenos (sağda) ve Hippokrates XV. yy. minyatürü *Bibliothèque nationale, Paris*

GALEANO (Eduardo), uruguaylı yazar (Montevideo 1940). Sürgünde gazetecilik yapmaktadır. Bir deneme (*Latin Amerika'nın kesik damarları* [Las venas abiertas de América latina, 1971]), hikâye kitapları (*Vagamundo*, 1973), romanlar (*la Chanson que nous chantons* [fr. çev.], 1975; *Aşkın ve savaşın gündüz ve geceleri* [Días y noches de amor y de guerra, 1978]) yazdı. Yapıtlarında bir yandan geçmişi ortaya koymuş, öbür yandan da ülkesinin bugünkü siyasal rejimini mahkûm etmiştir.

Galeão, Rio de Janeiro'nun uluslararası havaalanı, Governador adasında, Guanabara koyu kıyısında, Rio'nun merkezinin K.'inde.

GALEAZZA a. (ital. sözc.; *galea*, kadırga'dan). Tar. Kürekli ve yelkenli tekne. (Kadırgadan daha güçlü ve daha ağırdır. XVI. yy. ortasında Venedik'te başlayan galeazza yapımı XVII. yy. sonuna kadar sürmüştür.)

—ANSİKL. Kadırgayla aynı anlayışa göre yapılan galeazza hem yelken, hem kürekle yol alırdı. Uzun ve ince gövdesi, her biri yelken taşıyan üç direkle donatılmıştı. Normal büyüklükte bir galeazzada, her biri 6 ya da 7 kürekçi tarafından çekilen 32 kürek bulunurdu. Kürekçilerin bulunduğu ambarın üstünde, yelkenlerin hareket etmesine olanak veren tahta ızgaralı bir güverte vardı. Bataryası, çanaklıkta bulunan ve yalnızca geriye ateş edebilen 2 toptan, kıç kasara üstünde her iki bordaya yerleştirilmiş 3'er toptan ve her bordada kürekçilerin altındaki 7'şer toptan oluşuyordu; borda topları ancak küreklerin havaya kaldırılmasıyla ateş edebiliyordu. Ayrıca baş kasara üstünde iki kat halinde altı top daha vardı. Galeazzalar, hıristiyanların İnebahtı zaferini kazanmalarına yardımcı olmuş ve "Yenilmez Armada"ya katılmıştı. Yelkenli kalyonlar yeterince manevra yeteneğine kavuşup bataryaları da yeterince gelişince galeazzalar kullanılmaz oldu.

GALEBE a. (ar. *ğalebe*). *Esk.* **1.** Galip gelme, yenme; galibiyet, yengi. **—2.** *Galebe çalmak*, yenmek, üstünlük sağlamak. || *Galebe etmek*, üstün gelmek, baskın çıkmak.

—Kur. tar. *Galebe divanı* (*Ulufe divanı* da denir), Kapıkulu ocakları'na ulufe dağıtımı ya da elçi kabulü gibi nedenlerle toplanan büyük meclis. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Galebe divanlarının salı günü toplanmasına dikkat edilir, o gün saray mutfağında pişen çorba, zerde, pilav gibi yiyecekler divana gelen kapıkulu askerlerine dağıtılırdı. Yemekten ve ulufe dağıtımından sonra yabancı elçiler önce sadrazam, gerekirse padişah tarafından törenle kabul olunurlar ve divanda armağanlarını sunarlardı. Yabancı elçilere devletin güç ve görkemini göstermeyi amaçlayan galebe divanları, olağan divanlara oranla daha görkemli olurdu.

GALEİFORMES a. (yun. *galeos*, camgöz ve lat. *forma*, biçim'den). Sırtında dikensiz iki yüzgeci bulunan, çatalsı kuyruk yüzgeçli köpekbalıklarını içeren takım. (Köpekbalıklarının çoğu bu takımdandır.)

GALEN ya da **GALENİT** a. (fr. *galène;* lat. *galena;* yun. *galene*, kurşun'dan). Miner. Doğal kurşun sülfür.

—ANSİKL. Galen, donuk gri bir toz katmanıyla kaplı, metal parlaklığında mavimsi gri bir cevherdir. PbS formülüyle gösterilen galene genellikle küp ya da sekizyüzlü kristaller halinde rastlanır ve küpün yüzeylerine koşut dilinimler taşır. Atom yapısı sodyum klorüre benzer. Çok çeşitli biçimlerde görülür: *taşlaşmış, taneli, tıkız, yapraksı, çizikli, tozsu* vb. Üçlü eksen çevresinde 60° dönerek çok yaygın ikiz kristaller oluşturur.

Galen doğada bol bulunan tek kurşun cevheridir. Düzgün damarlar, katmanlı yataklar, yumrular biçiminde rastlanır. Toz haline getirilerek ateşte sıvılaştırılan galen, çömlekleri sızdırmazlaştırmada kullanılır. Bu sarı sıva az miktarda manganez bioksit katkısıyla kahverengiye, bakır katkısıyla yeşile döner.

—Elektron. ve Radyotekn. Galen, radyo işaretlerini algılamada kullanılan yarıiletkenlerin en eskisidir. Galenli algılayıcı, bir pota içine yerleştirilmiş kristale esnek biçimde dayanan metal bir uç ya da *arayıcı*'dan oluşur. Galenle algılama, yardımcı kutuplama pili gerektirmez.

GALEN (Clemens August, *kont* VON), alman kardinal (Dinklage, Oldenburg, 1878 - Münster 1946). Berlin'de papazlık yaptı (1904-1929), daha sonra Münster başpapazı oldu ve bu kentin piskoposluğuna atandı (1933), Pius XII tarafından kardinalliğe getirildi (1946). Nasyonal sosyalizme ve Hitler'in din karşıtı önlemlerine şiddetle karşı çıktı.

GALENA, ABD'de (İllinois) kent, Dubuque'in G.-D.'sunda, Mississippi yakınında, *Galena* kıyısında; 3 900 nüf. Maden işletmelerinin (kurşun ve çinko) bulunduğu bir bölgede yer alan Galena, XIX. yy.'da yukarı Mississippi bölgesinin en etkin limanlarından biriydi. Daha sonraları bir turizm merkezi oldu (XIX. yy.'da yapılan evler onarıldı, ayrıca on kadar müze vardır).

GALENİK sıf. (fr. *galénique;* ünlü hekim *Galenos*'un adından). Tıp. Galenos yöntemine ilişkin.

—Eczc. *Galenik ilaçlar,* bileşenlerinin kaynağı, hazırlanış yöntemleri ve veriliş biçimi ne olursa olsun, eczanelerce hazırlanan ilaçlar. (Çok çeşitleri olan bu ilaçlar [alkolalar, ilaçlı şaraplar, özütler, merhemler, şuruplar, vb.] majistral ve ofisinal formüllerin bileşimine girmek üzere hazırlanır.) || *Galenik eczacılık,* galenik ilaçları öğreten bilim.

GALENİST sıf. ve a. (fr. *galéniste*). Eskiden Galenos'un tıbbi öğretisinden yana olanlara denirdi.

GALENİT → GALEN.

GALENİZM a. (fr. *galénisme;* ünlü hekim *Galenos*'un adından). Tıp. Dört suyuk (kan, safra, kara safra, tükürük), dört ana nitelik (ısı, soğuk, nem ve kuruluk) ve üç ruh ya da *pneuma* (biri karaciğerde, ikincisi kalpte, üçüncüsü beyinde) üzerine kurulmuş Galenos tıp öğretisi. (Galenizm, Galenos'tan önce de vardı, ama Galenos bu öğretiyi sağlık ve hastalığı açıklamak için kullandı. Araplar'ca kabul edilen galenizm tüm Ortaçağ boyunca üstünlüğünü sürdürdü.)

GALENOBİZMUTİT a. (fr. *galénobismuthite; galène* ve *bismuth*'tan). Miner. Doğal bizmut ve kurşun sülfür.

GALENOS KLAUDİOS, lat. **Claudius Galenus,** yunanlı hekim (Bergama 131'e doğr. - Roma ya da Bergama 201'e doğr.). Önce felsefe, sonra Bergama, İz-

mir, Korinthos ve İskenderiye'de tıp okudu. Bergama'da, sonra Roma'da hekimlik yaptı. Aristoteles ile birlikte XVII. yy. ortasına kadar bütün tıp dünyasını etkisi altında tuttu. İkisi varsayımsal dört suyuğun ve tümüyle düş ürünü üç "ruh"un varlığı üstüne kurduğu fizyoloji ve patolojinin hiçbir bilimsel değeri yoktur. Buna karşılık hayvanlar üstünde yaptığı diseksiyonlar anatomide önemli buluşlar yapmasını sağlamıştır (özellikle sinir sistemi ve kalple ilgili). Büyük ölçüde Hippokrates'ten esinlenen yapıtları yunan tıp biliminin doruk noktasını oluşturur. (→ GALENİZM.)

İslam dünyasında Calinus adıyla tanınır. Divan edebiyatında Bokrat (Hippokrates) ile birlikte aşk hastalığına da çare bulan ünlü tabip olarak; Batlamyus (Ptolemaios) ile birlikte evrenin gizlerini çözmüş bilgin olarak anılır: *"Çeşm-i bimarındadır derman sana ey mürde can / Kanda cellad-ı ecel üstad-ı Calinus olur* (Ey ölüye dönmüş âşık, senin dermanın, sevgilinin süzgün gözüdür. O gözler ecel celladı olmak yerine sanki hekim Galenos olmuştur) [Fehim].

Galenos toplardamarı, beyindeki boz çekirdeklerden kirli kanı toplayan bakışımlı bir çift toplardamar. Her Galenos toplardamarı, Monro deliğinin üzerinde, üçüncü karıncığın ağsı örtüsünde septum toplardamarı ile çizgili cisim-talamus toplardamarının birleşmesinden oluşur; talamusun üst kutbunda yol alır. Galenos toplardamarları büyük Galenos toplardamarını oluşturmak üzere arkada birleşir ve sağ sinüse dökülür.

GALEODES a. Avrupa'da, özellikle de Yunanistan'da yaşayan, gece dolaşan, çok hızlı hareket eden, çok yırtıcı, kızıl ya da sarımsı bedenli, kurşuni dik kıllı, örümceğimsi cinsi. (*Galeodidae* familyasının örnek tipi.)

GALEODİDAE a. **1.** Öndensolungaçlı, karındanbacaklı yumuşakça familyası. (Çok büyük boyutlara ulaşabilen kavkısında çoğunlukla kabartılar ya da çıkıntılar bulunur. Yumurta biçimindeki açıklığı kısa bir kanalla devam eder. Daha çok sıcak denizlere yayılan birçok cinsi (en önemlisi *Galeodes*) vardır. Üst Kretase dönemi katmanlarından başlayarak fosillerine rastlanır. **—2.** *Böğler* öbeğinden örümceğimsi familyası.

GALEOTTİ (Vincenzo), italyan dansçı ve koregraf (Floransa 1733 - Kopenhag 1816). Angiolini'nin öğrencisi ve izleyicisi. 1770-1775 arasında Venedik'teki San Moise tiyatrosu'nda bale yöneticiliği yaptı (1759'da burada dansçı olarak da çalışmıştı). 1775'te Kopenhag Krallık balesi ile anlaştı. Bu topluluğa kişisel üslubunu benimsetti. Danimarka balesine İskandinavya'ya özgü, özellikle de romantik temaları ilk getiren odur. Başlıca yapıtları: *les Caprices de Cupidon et du maître de ballet* (1786) [bu yapıttan 1952'de Harald Lander yararlanmıştır], *Lagertha* (1801), *Nina ou la Folle par amour* (1802).

GALERİ a. (fr. *galerie*, ital. *galleria*). **1.** Bir yapıda, aynı kattaki öteki bölümlerle eş düzeyde olan ve mekânlar arasında bağlantı kurmaya yarayan, genellikle örtülü iç ya da dış geçit. **—2.** Sanat yapıtlarından ya da eşyalarından oluşan koleksiyonları saklamak ya da sergilemek için düzenlenmiş yer. (Bk. *ansikl.* böl. Mim. ve Güz. sant.) **—3.** Tablo ya da sanat eşyalarının ticaretinin yapıldığı sergi salonu; bu yere verilen ticaret unvanı: *Sanat galerisi. Bir resim galerisinin sahibi olmak. Fotoğraf galerisi.* (Bk. *ansikl.* böl. Güz. sant.) **—4.** Maden ocaklarında, kanalizasyonlarda, mahzenlerde vb. açılan yatay ya da hafifçe eğimli her tür yeraltı ulaşım yolu. (Bk. *ansikl.* böl. Mad. oc.).

—Dy. *Koruma galerisi*, bir vadiden ya da eğimli bir bölgeden geçen demiryolunu taş ya da çığ düşme olaylarına karşı korumak amacıyla yapılan geçit.

—Esk. denizc. Eski gemilerin kıçında, kıç kasarası düzeyinde yer alan çıkıntılı balkon.

—Mad. oc. *Galeri ağı*, maden ocaklarında iç içe girmiş galerilerden oluşan küme. (Galeri ağı kuramı, böyle bir ağ incelenerek çeşitli galerilerdeki hava geçiş yollarının kurulmasını sağlar.) || *Galeri tavanı*, galerinin üst bölümü. || *Ana galeri*, farklı yerbilimsel oluşumları kesen yatay galeri. — Bir rösetten başlayarak kısır içinde sürülen temel galeri. || *Su toplama galerisi*, ocağın en derin bölgesine açılan ve genellikle çamurlu suları toplamaya yarayan galeri. (Durultma işleminden sonra bu sular yeryüzüne pompalanır.) [→ SUATIM.]

—Mağarabil. Çeşitli boyut ve eğimde olabilen ve su dolu olmayan dehliz.

—Mim. Uzun, gösterişli ve süslü salon. || Ortaçağ'da çoğunlukla dar bir tür geçit ya da yapı bünyesindeki koridor. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Orm. *Galeri ormanı*, Savan bölgesindeki akarsuların vadilerinde, vadi tabanındaki nemlilik sayesinde yetişen sık ormanlara verilen ad.

—Su işler. Su dağıtım borularının yerleştirildiği yeraltı yapısı.

—Tiyat. Eski tiyatrolarda çatıya en yakın bölüm. || Locaların ve balkon koltuklarının üstündeki kat.

—ANSİKL. Güz. sant. Sanat galerileri. Sanat yapıtı, özellikle de tablo ticaretinin başlaması, ancak XIX. yy. sonlarında sergi galerileri ac[illegible]nasını sağladı. Sanatçılar o döneme kadar meraklıları atölyelerinde kabul ediyorlardı. Salon'ların ilerici sanatçılara cephe alması, bu sanatçıları, yapıtlarını özel galerilerde sergilemeye zorladı. Sözgelimi Fransa'da Durand-Ruel galerisi izlenimciliğin savunucusu durumuna gelmişti. Ulusal galeriler, bir devletin sahip olduğu sanat koleksiyonlarını barındıran sanat müzeleridir. En tanınmış ulusal galeriler arasında Ottawa'da National Gallery of Canada (1880'de kuruldu), Londra'da National Gallery (1824), Edinburgh'da National Gallery of Scotland (1859), Dublin'de National Gallery of İre-

Schönbrunn şatosu'nun Büyük Galeri'si (1760'a doğr.) [tavanda Gregorio Guglielmi'nin freskleri]

Lessing-Magnum

Louros-Giraudon

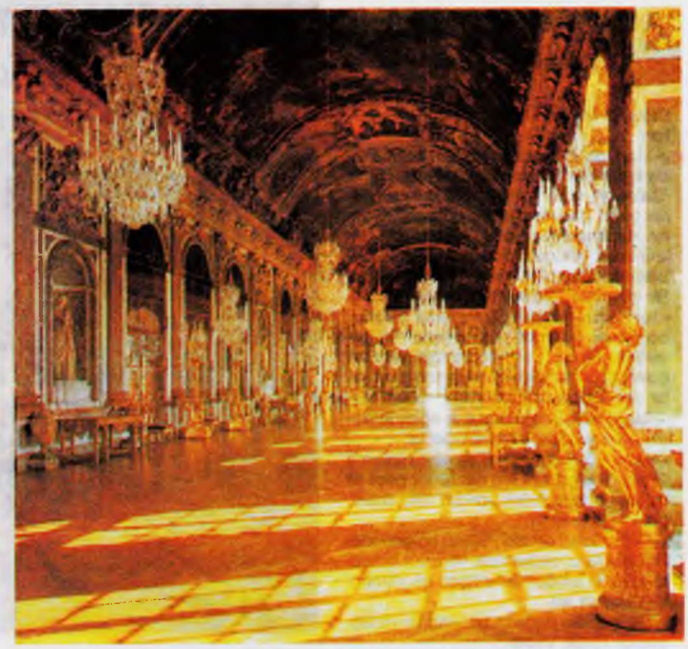

Louvre'un Büyük Galeri'si (1801'e doğr. - 1805) Hubert Robert'in tablosu
Louvre müzesi, Paris

Bastin-Evrard

Brüksel'de Saint-Hubert galerisi (1847) Jan Pieter Cluysenaar'ın yapıtı

Réunion des musées nationaux

Versailles şatosu'nda **Aynalı galeri** Hardouin-Mansart'ın yapıtı (süslemeleri Le Brun tarafından yapılmıştır) [1678-1686]

land (1864) ve Washington'da U.S. National Gallery of Art sayılabilir.

• *Türkiye*'de ilk sergi çalışmaları İstanbul'da 1800'lerde başladı. 1834'te Beylerbeyi sarayı'nda ilk sergi düzenlendi. Daha sonra Süleymaniye camisi'nin bahçesinde cuma günleri sanatsal yapıtların yanı sıra, çeşitli ürünlerin de yer aldığı sergiler açıldı. 1883'te Sanayii nefise mektebi'nin kuruluşuyla, kurumsallaşma yolunda ilk adımlar atıldı. 1902'de İstanbul'da Şeker Ahmet Paşa, Osman Hamdi Bey, Halil Paşa gibi dönemin önde gelen ressamları ilk toplu resim sergisini Beyoğlu Posta caddesi'nde gerçekleştirdiler. Cumhuriyet döneminde İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi, Galatasaray lisesi gibi eğitim kurumlarının salonları galeri olarak değerlendirildi. 1937'de Ankara'da kurulan Devlet resim ve heykel müzesi'nde, XIX. yy.'dan günümüze değin, çeşitli sanat yapıtlarını kapsayan sergiler düzenlendi. Ankara'da projesini Şevki Balmumcu'nun çizdiği sürekli bir sergi evi kuruldu, ancak bu yapı daha sonra Paul Bonatz tarafından Devlet operası'na dönüştürüldü. Anadolu'daki halkevleri, 1960'tan sonra da halk eğitim merkezleri salonları galeri işlevini üstlendi. İstanbul'da Güzel sanatlar birliği, Türkiye Heykeltraşlar cemiyeti, Türkiye Ressamlar cemiyeti gibi kuruluşların salonları da galeri olarak değerlendirildi. İzmir'de Resim ve heykel müzesi, Resim ve heykel galerisi'ne dönüştürüldü (1963). Bu arada özel galeriler kurulmaya başladı. Adalet Cimcoz'un Maya galerisi'ni (ilk özel galeri), Küçük galeri, Oygar galerisi gibi özelleriyle, İstanbul Belediyesi'nin Beyoğlu şehir galerisi, Taksim sanat galerisi, Harbiye şehir tiyatrosu fuayesindeki Harbiye sanat galerisi, Darüşşafaka'ya bağlı Darüşşafaka galerisi, Ankara'da Devlet güzel sanatlar galerisi, Sanat sevenler derneği'nin galerisi, İzmir'de Modern sanat galerisi izledi. 1970'li ve 1980'li yıllarda bankalar da özel galeriler açtılar (İş bankası, Akbank, Yapı ve kredi bankası, Garanti bankası, vd.). Aynı yıllarda büyük kentlerdeki özel galeriler de hızla çoğaldı.

—Mad. oc. Bir galeri kısır kayaç ya da cevher içinde (yataktaki katman damarlarda) kazılabilir. Galeri cevher katmanları uzantısında, yatay bir düzlem içinde yatak düzeyini izleyerek açılabildiği gibi düşey düzlem içinde yatak yönünde de sürülebilir. Düşey düzlem içinde kalan galeriler doğrusal konveyörler döşemek için gereken bir yöntemdir. Yatak uzantısını izleyen galeriler ise demiryoluyla taşımaya elverişlidir. Önem derecelerine göre galeriler, ana galeri, birincil, ikincil, üçüncül galeri (cevher yatağını panolara ayırma düzeyine göre) adlarını alır. Kimi galerilere işlevlerine uygun adlar da verilebilir: havalandırma galerileri, su boşaltma galerileri.

—Mim. Eskiçağ'da, gezinti revakları, cryptoporticuslar ve bir sanat meraklısının koleksiyonlarını sakladığı salonlar galeri işlevi görüyordu. XIV. yy.'da prenslerin konaklarına çeşitli eğlenceler, dans ve müzik için ayrılmış, galeri denilen salonlar eklenmişti. Rönesans döneminde de özellikle Fontainebleau'da bu gelenek geliştirildi. İtalyan tarzında (Vatikan, Farnesina), resimlerle birlikte yalancı mermer dekorlar, ahşap işleri (Louvre'da Apollon galerisi) ve mermer (Krallık sarayı, Lüksemburg, Versailles'da Aynalı galeri) kullanıldı. Klasik fransız konağının vazgeçilmez bir tamamlayıcısı olan galeri, eğlence salonu ya da koleksiyoncular için (şimdiki Bibliothèque Nationale'de, Mazarine galerisi) salon işlevi görüyordu. XIX. yy.'da sanat eşyaları satan tüccarların sergi salonlarına, dükkânlarla çevrili camlı geçitlere de galeri adı verildi.

Öte yandan Ortaçağ'da, galeri sözcüğü gotik bir kilisenin içinde ya da cephesinde gözetleme amaçlı bir kafes oluşturan tüm üstü kapalı düz geçitler için de kullanıldı. İtalyan ve fransız rönesansının, üstü kapalı loca ya da balkonları da çoğunlukla birer galeriydi; Louvre'un Colonnade'ı da, anıtsal boyutlarda bir galeridir.

Galeries Lafayette S.A., Paris'te, 1895'te, Théophile Bader (öl. 1942) tarafından kurulan büyük mağaza. Başlangıçta ufak tefek eşyalar satıyordu, 1899'da anonim şirkete dönüştü. Şirket bugün Paris'te ve taşrada (Nice, Lyon, Montpellier, Nantes) çok sayıda mağaza işletmektedir. Bir satın alma ve hizmet merkezi ile önemli bir taşınmaz mal varlığı vardır. Ayrıca, Monoprix anonim şirketi'nde pay çoğunluğunu elinde bulundurmaktadır.

GALERİTA a. (lat. *galeritus*, takkeli'den). Uzun bacaklı, çoğunlukla kızıl bedenli, mavi ya da siyah elitralı böcek cinsi. (Yerkürenin tropikal bölgelerindeki nemli yerlerde yaşar. ABD'de bulunan *Galerita janus*'un bedeni kırmızımsı, elitraları arduvaz rengi, başı siyahtır. Koşarkınkanatlıgiller familyası.)

GALERİTES a. Kretase devrinde fosillerine rastlanan, koni biçimi, yuvarlak ve beşgen testumlu, ikiyanlı bakışımlı, denizkestanesi cinsi. (Arkada bulunan anus tepeden [apeks] ayrılır; orta peristomunda yarıklar vardır. Esk. cins adı ECHİNOCONUS.)

GALERİUS (Caius Valerius Maximianus), tetrarşi döneminde Roma imparatoru (İllyria 250'ye doğr. - Nikomedeia 311). Generalken, 293'te Diocletianus ve Maximianus tarafından Sezar ilan edildi. Diocletianus kendisini evlat edindi ve kızıyla evlendirdi. İllyria, Tuna bölgeleri ve Akhaia'yı yönetmekle görevlendirildi. Persler'e karşı zaferle biten seferin başına geçti (297-298). Tarihçiler kendisini 303'te başlayan hıristiyan kıyımının hazırlayıcısı olmakla suçlarlar, en azından bu kırımın en etkin kişilerinden biridir. Diocletianus ve Maximianus'un 305'te görevden el çekmeleri üzerine Augustus unvanını aldı ve Doğu'da kaldı. Tetrarşinin birliğini koruyamadı. Dermansız bir hastalığa yakalandı. Ölümünden beş gün önce hıristiyanları hoşgören bir ferman yayımladı ("Galerius fermanı", 311).

GALERNA a. (lat. sözc.). Meteorol. Fransa'nın batısında esen, soğuk, nemli ve sert kuzey-batı rüzgârı. (Touraine, Berry, Vendée, Quercy ve Béarn'da kullanılan terim.)

GALERUCA a. (lat. *galea*, miğfer, ve *eruca*, tırtıl). Yumuşak kabuklu, yapraklarla beslenen kınkanatlı cinsi. (Ekvator çevresindeki nemli bölgelerde bol bulunurlar. Yaprakböceğigiller familyası.)

GALERUCELLA a. Yaprakla beslenen, *Galeruca* cinsi üyelerine çok benzeyen kınkanatlı cinsi. (Yaprakböceğigiller familyası.)

—ANSİKL. Cinsin larvaları yaprakları kemirir ama yaprak damarlarına dokunmaz; kemirilen yapraklar kurur ve dökülür; erişkinler yaprakayasını bütünüyle deler. Karaağaç yaprakböceği *(Galerucella luteola)* ve kiraz yaprakböceği *(G. cavicolis)* türleri iyi bilinir.

GALERUCİNAE a. Bitkicil kınkanatlı böcekler oymağı. (*Galerucinae* oymağı özellikle *Luperus*'ları ve *Galeruca*'ları kapsar; yaprakböceğigiller familyası.)

GALERUS a. (lat. sözc.). Esk. Rom. Flamenler'in giydiği bir tür yuvarlak başlık.

GALETA a. (fr. *galette*). **1.** Fırında uzun süre tutularak iyice kurutulmuş değişik biçimlerdeki peksimet. **—2.** *Galeta unu*, kızarmış ekmek kabuğu ya da galetayı döverek elde edilen un. (Genellikle kızartmalarda sebze ya da ete gevreklik vermek için kullanılır. Malzeme, ilkin yumurta sarısına, daha sonra galeta ununa batırılarak kızartılır.)

GALEYAN a. (ar. *ğaleyan*). *Esk.* **1.** Kaynama. **—2.** Coşma. **—3.** *Galeyan etmek*,

bir **galerinin** iç görünüşü Emet kolemanit işletmesi

Etibank arşivi

kaynamak; coşkuyla harekete gelmek, kaynaşmak. || *Galeyana gelmek*, coşmak. || *Bir kimseyi, bir topluluğu galeyana getirmek*, onu, onları etkileyerek coşturmak. —*Esk. Galeyan-ı efkâr*, fikirlerin kaynaması, coşması. || *Galeyan-ı ma*, suyun kaynaması.

GALGAL a. (esk. fr. *gal*, çakıl'dan). Arkeol. Bretagne'da megalitik ya da megalitik olmayan bir mezarı örten taş yığını.

GALHANE → KALHANE.

GALİ a. (bizans yun. *galea*'dan, katalan *galera*). Antikite'den XVIII. yy.'a kadar kullanılan kürekli ve yelkenli savaş ya da ticaret gemisi.

GALİ (Francisco), ispanyol denizci (**Gualle** de denir) [Sevilla 1539 - Mexico 1591]. 1582'de, Yeni Kaliforniya'yı keşfetti ve bugün San Francisco'nun bulunduğu yerde karaya ayak bastı.

GÂLİ sıf. (ar. *ġāli*). *Esk.* Pahalı, kıymetli, ağır.

GALİANİ (*rahip* Ferdinando), italyan diplomat, siyaset düşünürü ve iktisatçı (Chieti 1728 - Napoli 1787). Genç yaşta kendini politik iktisat, nümismatik ve tarih araştırmalarına verdi. Napoli kralının elçilik yazmanı olduğu sırada (1759-1764) fransız ansiklopedicileriyle ilişki kurdu ve Paris sanat ve edebiyat çevrelerine katıldı. Başlıca yapıtları şunlardır: *Della moneta* (Para üstüne) [1751], *Éloge du pape Benôît XIV* (Papa Benedictus XIV'e övgü) [1758], *Dialogues sur le commerce des blés* (Buğday ticareti üzerine konuşmalar) [1770]. Galiani, fiziyokrasinin katılığını eleştirdi: iktisati kurumların görecelik niteliği ve bunları zaman, yer ve uygarlık koşullarına uyarlama zorunluluğu üstünde durdu. Nesnelerin faydasını ve nedretini dikkate alan bir iktisadi değer kuramı ortaya koydu; fiyat artışlarının genellikle bir refah belirtisi olduğunu ileri sürdü ve paranın bir mal olduğunu savundu.

GALİB (Mirza Esedullah Han), urdu dilinde ve farsça yazan hintli şair (Agra 1797 - Delhi 1869). Hindistan ve Pakistan'ın en ünlü şairlerinden biri, klasik iran şairlerinin sonuncusu, urdu dilinin ilk modern yazarı. Farsça yazdığı *Divân*'ı (1841) ve farsça *"Bütün yapıtları"* (1863) mistik gelenekte lirik ve alışılmış özellikler taşır. Urdu dilinde yazdığı ve iki cilt halinde yayımladığı mektupları: *'Ud-i Hindi* (Hint udu) ve *Urdu-ye-mu'alla* (Urdu krallığı) [1869] ise modern düzyazının ilk örnekleridir.

GALİBA be. (ar. *ġāliba*). Güçlü bir olasılık belirtir; sanırım, anlaşılan, görünüşe göre: *Galiba başaracak. Gelecek misin? Galiba, ama şimdiden bir şey söyleyemem. Galiba anlatamadım.*

GALİBANE be. (ar. *ġālib*, fars. *-āne*'den *ġālibāne*). *Esk.* Galip gelene yarışır biçimde.

GALİBARDA a. (italyan yurtseveri *Garibaldi*'nin adından). Mora çalan koyu kırmızı renk.

◆ sıf. Bu renkte olan.

GALİBEN be. (ar. *ġālib*'den *ġaliben*). *Esk.* Üstün gelerek, yenerek.

GALİBİCE a. Galibiler'in konuştuğu, caribce öbeğinden dil.

GALİBİER geçidi, Fransız Alpleri'nde geçit, Savoie ve Hautes-Alpes'in sınırında, *Grand Galibier* (3 229 m) doruğunun B.'sında, Guisanne vadisi ile Briançon'u Maurienne'e bağlayan *Büyük Alpler* yolu bu geçidi aşar.

GALİBİLER, Karayibler kökenli Fransız Guyanası halkı. Anasoylu ve anayerli bir örgütlenme çerçevesinde, özellikle balıkçılıkla geçinen Galibiler, kuzey-batı kıyı bölümünde yaşıyorlardı. Günümüzde büyük ölçüde batı kültürünü benimsemişlerdir.

GALİBİYET a. (ar. *ġalibiyyet*). Bir çatışma, karşılaşma, yarışma sonunda kazanılan başarı; yengi: *Galibiyeti kutlamak. Galibiyet golü, sayısı.*

GALİCİA, İspanya'nın kuzey-batısında bölge; 29 500 km²; 2 863 223 nüf. (1990). La Coruna, Lugo, Orense ve Pontevedra illerini içine alır. İspanya'nın, Atlas okyanusu'na bakan ve ormanları (meşe), geniş fundalıkları ve çayırlarıyla yağışlı bir kenar bölgesi olan Galicia'da köylüler çoğunluktadır (etkin nüfusun yüzde 41'i tarım kesiminde ve çoğunlukla küçük işletmelerde çalışır); bölgedeki kelt kökenli halk, portekizceye yakın bir dil (*gallego*) konuşur. Granit yapılı yaşlı bir kütle üstündeki verimsiz toprakların nüfusu, dışgöçlere karşın fazladır. Geçim kaynakları, tarım (mısır, patates), süt üretimi için sığır yetiştiriciliği ve balıkçılıktır (İspanya'da tutulan balığın üçte biri). *Ria*'ların koruduğu çok sayıda doğal liman vardır. La Coruna, 1964'te Galicia sanayisindeki gelişmenin hareket noktası oldu; Coruna ve Pontevedra illerinin nüfusu sabitleşti. Hidrolik tesis yapımı sürmektedir. Santiago de Compostela, bir dinsel ziyaret ve turizm merkezidir.

Aralık 1980'de özerklik kazanan Galicia'da, ekim 1981'de yapılan seçimlerle özerk bir yerel parlamento oluştu.

GALİCİA DİLİ a. Galicia'da konuşulan roman dili.

—ANSİKL. Katalan, aragón ve castilla dilleri gibi galicia dili de, İspanya'nın kuzeyindeki dağlık kesimde kullanılan latin ağızlarından gelir. Bu diller Reconquista sayesinde giderek güneye doğru yayıldı. Portekiz'in siyasal bağımsızlığı, galicia dilinin Miño'nun kuzeyindeki bölgeye yerleşmesine yol açtı. Ortaçağ'da lirik şiirlerde kullanılmasıyla galicia dili büyük bir önem kazandı. Castilla diliyse destanlarla tarihsel yapıtlarda kullanıldı. XIV. yy.'dan sonra, resmi dil olan castilla dili, büyük ölçüde etkilendiği galicia dilinin kullanım alanının daralmasına yol açtı. 1863'te Rosalia de Castro'nun *Cantares gallegos*'u yayımlamasından sonra, galicia dilinin rönesans dönemi başladı: Eduardo Pondal, Manuel Curros Enríquez, daha yeni olarak da Alfonso Rodríguez Castelao'nun yapıtları bu canlanmayı yansıtır. Bugün galicia dili, yaklaşık 3 milyon (1992) ispanyol tarafından kullanılmaktadır. Kimi yazımsal, sesçil ve biçimsel ayrımlar dışında, galicia dili portekizceye yakındır.

GALİÇ ya da **HALİCZ,** Galiçya prensliğinin eski başkenti; 1241'de Moğollar Galiç'i yıktılar.

GALİÇYA, Doğu Avrupa'da bölge. Bugün Polonya (Rzeszów, Kraków voyvodalıkları) ile Ukrayna (Lvov, İvano-Frankovsk, Ternopol bölgeleri) arasında paylaşılmıştır. Polonya'nın birinci paylaşılması'nda Habsburglar'a verilen Polonya ve Ukrayna topraklarını içeren bu Avusturya imparatorluğu ili, Galiçya ve Lodomeria krallığını oluşturdu (1772-1918).

• TARİH. Rusya'nın en batı bölgesi olan, Karpatlar'ın kollarından San vadisine kadar uzanan Ortaçağ Galiçyası'na, güçlü komşuları Polonyalılar ve Macarlar sürekli göz diktiler. Galiçya, başkenti Dniestr kıyısındaki Galiç (lehçesi Halicz) olan bir Kiev rus prensliğiyken, XII. yy.'ın ortasına doğru bağımsızlığına kavuştu ve Kumanlar'ın baskınına uğrayan güney prensliklerinden kaçan mültecilerin akını sonucunda büyük gelişme gösterdi. Yaroslav Vladimiroviç Osmomıysl (1153-1187) prensliğinin sınırlarını Tuna'nın ağzına kadar genişletti.

Galiçya'daki ilk Ryurikoviçi prensleri soyunun ortadan kalkması (1199) üzerine, Vladimir-Volıynski prensi (1170-1205) Roman Mstislaviç, Volinya ve Galiçya'yı tek prenslik halinde birleştirdi. Moğollar'ın Kiev'i almalarından sonra (1240), Kiev toplumunun seçkin bir bölümü Galiçya'ya toplandı. Boyarların düşmanlıklarına karşın, Daniil Romanoviç, Macaristan ve Polonya'nın ele geçirdiği bölgelerde otorite kurmayı ve papa Innocentius IV'ten *Rex Russiae* (Rusya kralı) unvanını almayı başardı (1254). Bununla birlikte Altınordu moğol hanlarının egemenliğini kabul etmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Galiçya-Volinya, etkin bir ticaret (özellikle tuz) merkezi durumuna geldi ve kent yaşamı gelişti (Holm [Chełm] ve Lvov'un kurulması). Kiev'deki bölge merkezinin Suzdal bölgesindeki Vladimir'e taşınması üzerine, Bizans'tan Galiç'te bir bölge merkezi kurulması izni koparıldı (1303). Galiçya-Volinya ikinci Ryurikoviçi prensleri soyunun ortadan kalkmasından sonra (1323'e doğr.), boyarlar Litvanya prensinden yardım istediler. Ama Kazimierz III, Galiçya-Volinya'nın büyük bölümünü ele geçirdi (1348-1366). Bu topraklar, Polonya krallığı'nın Kızıl Rutenya'sını *(Ruś Czerwona)* oluşturdu.

Polonyalılar'ın yerleşme hareketleri, daha XIV. yy. sonlarında, doğuda, polonyalı katolik soylu sınıfıyla 1596'da uniat* olan ortodoks rutenyalı yerli halk arasında bir uyuşmazlık çıkmasına neden oldu.

1815'te, Viyana kongresi, 1772'de Polonya'nın paylaştırılması sırasında Avusturya'ya bırakılan toprakları, Kraków dışında, Avusturya'ya geri verdi. Ortaçağ'da doğan uyuşmazlık, halkı nerdeyse bütünüyle polonyalı olan Batı Galiçya ile çoğu ukraynalı, ama soyluları polonyalı ya da polonyalılaşmış olan Doğu Galiçya arasında daha da arttı. Katolik roma ve uniat hiyerarşi düzenleri birbiriyle çelişen ulusal öz-

S. Marmounier

Galicia
Faladoira sıradağlarından bir görünüm (La Coruña ili)

L. L.

Galiçya
Karpatlar cephesinde avusturyalı süvariler (şubat 1915)
Eduard von Heintschel'in bir suluboya tablosundan yararlanılarak *Illustrierte Zeitung*'da yayımlanmış belge

B. N., Paris

Leonora Galigai
Dumonstierler'den birinin yaptığı desenden ayrıntı
Bibliothèque nationale, Paris

Flora

Galilei
ressamı bilinmeyen suluboya
özel kol.

lemler içindeydi. Polonya-Ukrayna anlaşmazlığı Avusturya'nın çıkarlarına uygundu: 1846'daki çiftçi ayaklanmasını bahane ederek Kraków'u topraklarına kattı. Kont Gołuchowski'nin çabaları sonunda, Galiçya 1860'ta bir diyet toplanmasını sağladı. 1867'de Cisleithania'ya katılan Galiçya, öbür illere oranla çok daha geniş bir özerklik elde etti. 1869'da lehçe resmi dil olarak kabul edildi.

Birinci Dünya savaşı sırasında Galiçya, Doğu cephesinin en yoğun harekât alanlarından biriydi. Rus kuvvetleri 1914 sonbaharında burada üstünlük sağladıysa da 1915'teki avusturya-alman karşı saldırısı sırasında geri çekilmek zorunda kaldı; daha sonra 1916 ve 1917'de general Brusilov başarılı iki saldırı (rus ordusunun son ilerlemeleri) gerçekleştirdi, Brest-Litovsk antlaşması tüm askeri harekâtı durdurdu. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra, Polonyalılar Doğu Galiçya'yı Rutenyalılar'dan aldı. 1918 kasımında "Batı Ukrayna Cumhuriyeti" kuruldu; bu cumhuriyet, haziran ayında kurulmuş olan kısa ömürlü "Bağımsız Ukrayna Cumhuriyeti" ile birleştiğini ilan etti. Barış konferansı (1919), Batı Galiçya'yı Polonya'ya bıraktı, Doğu Galiçya'yı önce Polonya himayesine verdi, sonra tümüyle Polonya egemenliğine soktu (1923). İkinci Dünya savaşı sırasında Galiçya, temmuz 1944'te Ruslar'ın Almanlar'a karşı yürüttükleri şiddetli bir saldırıya sahne oldu. Potsdam konferansı'nda (1945), Doğu Galiçya, Lvov ile birlikte, Ukrayna Cumhuriyeti'ne bağlandı.

GALİÇYALI sıf. ve a. Galiçya (Polonya ve Ukrayna) kökenli olan.

GALİDİA a. (yun. *galideus,* kestane'den). Madagaskar'da yaşayan, gelincik iriliğinde mangustları içeren cins. (7 türü bilinir; miskkedisigiller familyası; *Galidiinae* oymağı.)

GALİGAİ (Leonora DORI, —denir), italyan kadın maceracı (Floransa 1571'e doğr. - Paris 1617). Floransalı bir marangozun kızı ve Marie de Médicis'nin süt kardeşi olan Galigai, 1600'de onunla birlikte Fransa'ya gitti. Kraliçenin nedimesi oldu (1601) ve geleceğin Ancre mareşali Concini ile evlendi. Entrikacı bir yaratılışta olan Galigai ve kocasının, 1610'da kral naibesi olan Marie de Médicis üzerinde büyük etkisi oldu. Kocasının öldürülmesinden (1617) birkaç gün sonra tutuklandı, hükümdara saygısızlık ve büyücülükle suçlandı, boynu vuruldu ve yakıldı.

GALIGNANI, italyan kökenli yayıncı aile, XVIII. yy.'da Fransa'ya, Fransız devrimi'nden sonra Büyük Britanya'ya yerleşti. Paris'te bir ingiliz kitabevinin (1800) ve *Galignani's Messenger*'ın kurucusunun oğulları olan JOHN ANTHONY (Londra 1796 - Paris 1873) ve WILLIAM (Londra 1798 - Paris 1882), Corbeil ve Paris'teki hastanelerin kurulmasına cömertçe katkıda bulundular. William, Neuilly'de kendi adını taşıyan bir huzurevi yaptırmıştır.

GALİLEİ (Vincenzo), italyan besteci, lavtacı ve kemancı (Santa Maria a Monte, Floransa, 1520'ye doğr. - Floransa 1591). Galileo Galilei'nin babası. Melodramın ilk örneklerini veren müzikçilerin bir araya geldiği Camerata fiorentina çevresindendi. Dante'nin *İlahi komedya*'sından "kont Ugolino'nun şarkısı" adlı bölümü ve *Yeremya'nın ağıtları*'nı besteleyerek ilk örneklerini verdiği recitativo üslubunu ısrarla savundu. Çeşitli incelemeler (*Dialogo della musica antica e della moderna* [Eski ve yeni müzik arasındaki diyalog], 1581; *Discorso intorno alle opere di Messer Gioseffo Zarlino di Chioggia* [Chioggia'lı üstat Gioseffo Zarlino'nun yapıtları üzerine konuşmalar], 1589) yazdı; lavta tablaturası üzerine bir metot hazırladı. *Il Fronimo* adlı bu metoda, XVI. yy.'ın en önemli müzikçileri katkıda bulundu. Başlıca besteleri şunlardır: iki ciltlik 4 ve 5 sesli madrigaller (1574-1587), lavta tablaturaları (1563), ricercareler, vb.

GALİLEİ (Galileo), italyan gökbilimci ve fizikçi (Pisa 1564 - Arcetri 1642). Galilei çok sayıda gözlem yapmış ve kuramlarının doğruluğunu kanıtlayabilecek deneyler tasarlamıştır, ancak çalışmaları deneysel yöntemin kurucusu sayılması için yeterli değildir. Bu yöntemin etkin bir biçimde kullanılması yarım yüzyıl sonra, Huygens ile başlamıştır. Buna karşılık, Galilei fizik yasalarının açıklanmasında matematikten yararlanma konusunda büyük rol oynamıştır (Padova Üniversitesi'nde 1592'den başlayarak matematik dersleri verdi); ondan önce aristotelesçiliğin özellikle nitel görüşlerinin egemen olduğu eski fizikte matematiğin yeri pek azdı. Bu konuda Galilei dünyanın matematik yapıda olduğunu kesinleyen ünlü açıklamasıyla yeni bir anlayışın doğmasına katkıda bulundu; ama giriştiği matematikleştirme çabası henüz oldukça sınırlıydı.

Galilei her şeyden önce modern mekaniğin kurucularından biri olarak belirir. *De motu* (1590) adlı yapıtındaki görüşleri aristotelesçiliğe oldukça bağlı kalır. Daha 1604'te, cisimlerin boşlukta düşmesi yasasıyla ilgilenmeye başladı; ne var ki bu yasayı çok uzun yıllar sonra kesin olarak belirledi, çünkü başlangıçta hızın değil, zamanın uzunlukla orantılı olduğuna inanmıştı. Özellikle 1632'den sonra, *Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo* adlı yapıtında aynı yükseklikten bırakılan farklı kütlede ya da yoğunlukta iki cismin yere aynı anda düştüğünü gözleyerek bu yasanın kütleden ve yoğunluktan bağımsız olduğunu açıkça tanıtladı. Bir cismin eğik bir düzlem boyunca inişiyle ilgili olarak yaptığı "deneyler", yatay düzlemin limit durumunu da göz önüne almasıyla Galilei'nin, eylemsizlik ilkesi üstüne ilk formülleştirmeyi ortaya koymasını sağladı; ancak bu ilkenin biçimi henüz Descartes'ın kazandırdığı genelliği taşımıyordu. Öte yandan, Galilei Aristoteles'in çembersel devinim, yetkin ve doğal bir devinimdir düşüncesini benimsedi. Buna karşılık, tam anlamıyla doğru bir biçimde olmasa da, birbirine göre doğrusal ve düzgün bir biçimde yer değiştiren iki devingenin devinimindeki göreceliği ortaya koyan ilkeyi ilk kez açıklama onuru da onundur. Açısal uzanım değişse de sarkacın salınımlarının eşsüreli olduğunu da Galilei belirledi. Bununla birlikte, uzun bir süre sarkacın döneminin ipin uzunluğuyla orantılı olduğunu sanmıştır. Dönemin karesiyle ilgili gerçek yasayı 1638'de, *Discorsi e dimostrazioni matematiche intorno a due nuove scienze* adlı bilimsel başyapıtında ortaya koydu. Sarkacın zaman ölçmede kullanılabileceğini ancak yaşamının son döneminde, 1641'de düşündü. 1638'deki yapıtında, hızların bileşimi ilkesini yürürlüğe koyan, mermilerin boşluktaki parabolik devinimi üstüne yasayı ilk kez olmasa da -daha 1632'de Cavalieri ve 1633'te Mersenne bu tanıtlamayı yayımlamışlardı- kendinden öncekilere göre daha kesin bir biçimde tanıtladı, hiç değilse açıkladı. Galilei'nin mekanik dersleri kısa sürede büyük ilgi uyandırdı. *Discorsi...*'nin yayımlandığı yıl, Mersenne bu kitabın kısaltılmış ve değiştirilmiş bir fransızca baskısını, *Nouvelles Pensées de Galilée* (Galilei'nin yeni düşünceleri) adıyla yayımladı.

Galilei 1609'da, Venedik'te bulunduğu sıralarda, bugün kendi adını taşıyan ıraksak gözmercekli dürbünü gerçekleştirdi ve gökcisimlerini incelemeye başladı. İlk gözlemleri Ay ile ilgiliydi; dağların yüksekliğini ölçtü, salınımları gözledi. Daha sonra Jüpiter'in uydularını, Satürn'ün halkasını, Güneş'in lekelerini ve kendi ekseni çevresinde dönüşünü, Venüs'ün evrelerini, vb. yeniden ya da ilk olarak keşfetti. Bütün bunlar Kopernik sistemi doğrultusundaki sanıları kuvvetlendiren yeniliklerdi. 1610'da grandük Cosimo II'nin çağrısına uyarak Toscana'ya gitti. O zamana kadar, Kopernik kuramı Roma kilisesi'nde endişe uyandırmamıştı, çünkü Kopernik'in *De revolutionibus orbium coelestium* (1543) adlı yapıtının girişini yazan Osiander, Yer'in devingenliğini, doğru öngörülerde bulunan ancak gerçeği dile getirmeyen bir varsayım olarak sunmuştu. Galilei, tam tersine o dönemlerde "matematikçiler" diye adlandırılanların -Kopernik ve kendisi- "filozofça" konuşmak, yani gerçeği dile getirmek istediklerini savunmuştu. Yer'in devinimsizliğinin yadsınması, o günlerde neredeyse bütünüyle kiliseye bağımlı olan resmi öğretimin temellerinde yer alan aristotelesçi dünya görüşleriyle çelişmekle kalmamakta, aynı zamanda İncil'in dünyanın başlangıcı konusunda sözcük anlamında yorumlanan bölümlerine de ters düşmekteydi. Galilei birçok yazısında, özellikle de Lorraine granddüşesi Marie-Christine'e 1615'te yazdığı bir mektupta, böyle bir yorumun bırakılması, konusu her şeyden önce din olan İncil'in bilimin yerine konmaması gerektiğini gösterecekti.

1616'da Kopernik'in kitabı İndeks'e alındı. Galilei'nin de derslerinde kopernikçi öğretiyi savunmasının yasaklandığı sanılmaktadır. Bununla birlikte *Dialogo*'nun yayımlandığı 1632'ye kadar tedirgin edilmedi; bu kitapta kardinal Bellarmin'in öğüdüne karşın, yalnızca varsayımdan söz etmeye yanaşmadı. Kitap Engizisyon'a verildi ve Galilei 1633'te mahkemeye çıkarıldı. Yirmi gün süren davada Galilei kendisini pek savunmadı; diz çökerek öğretisini yadsımak zorunda kaldı. Bir söylentiye göre doğrulurken ayağını yere vurmuş ve *Eppur, si muove!* (Ama gene de dünya dönüyor!) diye haykırmıştır. Mahkûm edildi. Floransa yakınlarında Arcetri'de bulunan villasına çekilip Engizisyon'un gözetiminde yaşamasına izin verildi. 1634'te rahibe olan kızını kaybetti ve iki yıl sonra da kör oldu.

Galilei'nin çok sayıda küçük kitabı ile pek çok önemli mektup dışında, italyan edebiyatının baş yapıtı sayılan *Saggiatore* (1623) ile küçük bir kitap olan *Sidereus Nuncius* (1610) da anılmaya değer. Bunların ilkinde Galilei temel görüşlerini açıklar; ikincisinde de dürbün yardımıyla elde ettiği gökbilimle ilgili buluşlarını anlatır.

GALİLEİ (Alessandro), italyan mimar (Floransa 1691 - Roma 1736). Bir süre İngiltere'de kaldı; sonra Floransa'ya döndü. Grandük Cosimo III ve grandük Gian Gastone'nin başmimarı ve bunların döneminde inşa edilen yapıların yöneticisi oldu. Papa Clemens XII tarafından Roma'

ya çağrıldı. San Giovanni in Laterano katedrali'nin cephesini yaptı (1733-1735), katedralin içindeki Corsini capellası'nı düzenledi (1734). Daha sonra San Giovanni dei Fiorentini katedrali'nin cephesini yaptı (1734).

Galilei devrimi, modern matematiksel fiziği kuran Galilei'nin yapıtından doğan bilimsel ve yöntembilimsel değişim.
—Fels. Husserl modern kişiliğimiz bakımından kesin bir önem taşıdığını düşündüğü galilei devriminin felsefi cephesi üstünde ısrarla durur: Galilei duyulur dünyayı "matematikselleştiren", yani matematiksel yöntemleri evrenin yasalarının keşfine uygulayan ilk kişidir. Bu girişim, fizik bilimlerinin etkinliğini büyük ölçüde artırdıysa da, bunu ancak bazı matematiksel bağıntıların dayanağı olarak düşünülen Evren ile, duyu organlarımız yardımıyla girebildiğimiz "yaşam dünyası" arasında bir ayrılık yaratma pahasına yaptı. Dış dünyanın bilinmesinde duyumlarımızın her türlü işlevi yadsındı (onlar bize bir şeyin ne olduğunu, ancak o şeyin var olması koşuluyla bildirebilirler). Buna bağlı olarak, şeylerin duyulur nitelikleri (renk, koku, tat, vb.) ancak pek küçük bir gerçekliği bulunan "ikincil" nitelikler olarak kabul edildi: bu nitelikler bir şeyin varlığının görünüşleridir, ama aynı zamanda onun gerçek doğasını başka kılığa sokarlar (örneğin bir ses gerçekte belli bir titreşim türüdür).

Galilei dönüşümü, göreli olmayan kinematikte, uzay-zaman koordinatlarının dönüşüm yasası. (→ BİLEŞTİRME.)

Galilei karşılaştırma sistemi, dinamiğin temel yasasını, $\vec{f} = m\vec{\gamma}$ biçimi altında doğrulayan karşılaştırma sistemi; burada f, m kütleli cisme uygulanan kuvvet ve $\vec{\gamma}$, cismin kazandığı ivmedir. (EYLEMSİZLİK KARŞILAŞTIRMA SİSTEMİ de denir.)

Galilei uyduları. Gezbil. Jüpiter'in Galilei tarafından bulunan dört temel uydusundan her biri.

GALİMBERTİ (Luigi), italyan diplomat ve kardinal (Roma 1836 - *ay. y.* 1896). Leo X'II tarafından olağanüstü kilise işleriyle görevli kongregasyon sekreterliğine atandı. Berlin'deki görevi sırasında (1887) Vatikan ile alman hükümeti arasında uzlaşma sağladı (*Kulturkampf*'a son veren *mayıs yasaları*'nın geri çekilmesi). Viyana'da papalık büyükelçisi (1887-1893), sonra da kardinal oldu (1893).

GALİN a. (fr. *galline*). Anorg. kim. Formülü Ga_2O_3 olan galyum birbuçukoksit.

GALİNDO (Beatriz), ispanyol kadın bilgin (Salamanca 1475 - *ay. y.* 1534). Çok iyi latince konuştuğu için **la Latina** diye adlandırılmıştı. Nedimeliğini yaptığı kraliçe İsabel'in koruyuculuğu altında, Madrid'de manastırlar ve "la Latina hastanesi" diye bilinen bir hastane kurdu. Birtakım latince şiirlerin, Aristoteles ve Eskiler üstüne yorumların onun olduğu ileri sürülür.

GALİNTHİAS. Yun. mit. Alkmene'nin kadın arkadaşı, Herakles'in doğumu sırasında Hera'nın söylediği uğursuz sözleri etkisiz bıraktı. Tanrıça, Galinthias'ı gelinciğe döndürerek öcünü aldı.

GALİP sıf. ve a. (ar. *galebe*'den *galip*). **1.** Yenen, üstün gelen bir kimse, bir grup için kullanılır: *Maçın, savaşın galibi. Galip takım.* **—2.** *Galip gelmek,* yenmek, üstün gelmek: *Üç iki biz galip geldik.*
—*Esk. Galib ihtimal,* daha kuvvetli olasılık. || *Galib-i mutlak,* kesin olarak üstün gelen. || *Galib-i tüvana,* güçlü galip.

GALİP Leskofçalı (Mustafa) → LESKOFÇALI GALİP.

GALİP, Mirza Esedullah Han, Hindistan'da yaşamış türk kökenli müslüman şair (Agra 1797-1869). Doğduğu kentte öğrenim gördükten sonra 15 yaşındayken geldiği Delhi'de hemen hemen bütün yaşamını sürdürdü. Rampur nevvabı ve Delhi sultanınca korundu, saraydan aylığa bağlandı. Hinduları ve her dinden, her kasttan insanları kardeş saydığını dile getiriyordu. Şiirleri (farsça *Külliyat,* urdu dilinde *Divan*) ince hayallerle örülüdür, ancak yaşama küskün bir gözle bakar. Düzyazıyla yapıtları şunlardır: *Külliyat-ı nesr, Penc genc-i âheng* (farsça dilbilgisi), *Mihr-i nimsûz* ve *Destanbû* (moğol tarihi), *Katı-ı burhan* (*Burhan-ı katı* sözlüğününü eleştirisi), *Ud-i hindi* ve *Urdu-yı mualla* (urdu dilinde mektup derlemeleri).

GALİP ATA BEY → ATAÇ GALİP.

GALİP BEY Udi → TÜRKKAN (Ali Galip).

GALİP BEY (Mehmet), türk hukukçu, şair (Niğde 1835 - İstanbul 1914). Anadolu ve Rumeli vilayetlerinde mahkeme üyesi, sonra başkan ve başsavcı olarak görev yaptı. Selanik'te adliye müfettişi sıfatıyla bulunurken, İttihat ve Terakki cemiyeti'ne katıldı. Cemiyetin Paris'teki Meşrutiyet ve Manastır'daki Neyyir-i hakikat gazetelerinde toplumsal şiirleri yayımlandı. İkinci meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra Âyan meclisi üyesi seçildi.

GALİP BEY (Mehmet), türk yönetici ve tarihçi (İstanbul 1865 - *ay. y.* 1935). Galatasaray sultanisi'ni bitirdi. Tahriratı hariciye kalemi'ne girdikten sonra kâtip olarak dış görevlerde bulundu, elçilik yaptı. Ankara vali muavini, Kastamonu ve Trabzon valisi olarak görev aldı. Tarihi Osmani encümeni üyeliğine getirildi. Tarihle ilgili yazıları arasında *Sadullah Paşa veya mezardan bir nida* (1909), basılı tek yapıtıdır. Ali Rıza Bey ile birlikte yazmaya başladığı *On üçüncü asr-ı hicride osmanlı ricali* adlı yapıtıysa yarım kaldı.

GALİP BİN MESAİD (*şerif*), Mekke emiri (öl. Selanik 1817). Ölen Mekke şerifi Sürur'un ardılı olan Abdülmümin bin Sait'i uzaklaştırıp yerini aldı (1788). Ayaklanan Abdülmümin'in yakınlarıyla öteki emirleri etkisiz duruma getirdi. Ancak, Vahhabiler'in Mekke ve Medine'yi ele geçirmelerini engelleyemeyince, osmanlı yönetimi Mısır valisi Mehmet Ali Paşa komutasında bir orduyu ayaklanmacıların üzerine gönderdi. Ayaklanmayı bastıran Mehmet Ali Paşa, onu şeriflikten uzaklaştırarak, yerine Abdülmümin bin Sait'i getirdi (1813). İstanbul'a gönderildi (1814), sonra da Selanik'e sürüldü.

GALİP DEDE → ŞEYH GALİP.

GALİP EFENDİ, türk âyan (XVIII.-XIX. yy.'lar). Öteki dört Rumeli âyanıyla birlikte beşi *Rusçuk yaranı* adıyla anılırlardı. Bölgesinde bulgar komitecilerine göz açtırmadı, aman vermedi. Selim III'ün Nizamıcedit ıslahatında padişahı destekledi. Onun tahttan indirilmesiyle sonuçlanan olaylardan sonra Alemdar Mustafa Paşa'nın hizmetine girdi. Mustafa IV'ün tahttan indirilerek yerine Mahmut II'nin geçirilmesinde önemli rol oynadı.

GALİP EFENDİ Amedi, türk diplomat (XVIII.-XIX. yy.'lar). Napoléon'un Akkâ yenilgisinden (1799) sonra Fransa ile yapılacak barış antlaşmasını görüşmek üzere Selim III tarafından Paris'e gönderildi (1802). Orada baş konsül Napoléon Bonaparte tarafından özel bir ilgiyle karşılandı. Ancak, fransız ticaret gemilerinin Karadeniz'de serbestçe dolaşmalarını kabul eden bir anlaşma yapması, Osmanlı devleti zararına kapitülasyon zincirine bir halka daha ekledi.

GALİP İSMAİL, türk nümismat (İstanbul 1847 - *ay. y.* 1895). Türkiye'de nümismatik biliminin kurucusu olarak tanınır. Sadrazam İbrahim Ethem Paşa'nın oğlu, Osman Hamdi Bey ve Halil Ethem Eldem'in kardeşidir. Şûrayı devlet üyeliği ve Girit vilayeti müşavirliği görevlerinde bulundu. Önemli kitapları: *Takvim-i meskûkat-ı osmaniye* (1889/1890); *Takvim-i meskûkat-ı selçukiye* (1892); *Meskûkat-ı türkmeniye kataloğu* (1893/1894); *Catalogue des Monnaies Turcomanes* (1894); *Meskûkat-ı kadime-i İslâmiye* (1894/1895).

GALİP KEMALİ → SÖYLEMEZOĞLU (Galip Kemali).

GALİP MEHMET, Çivicizade diye tanınır, türk şair (Kayseri 1876 - Sıvas 1906). Özel öğrenim gördü. Sınavla Kayseri tahrirat kalemi'ne girdi. Sıvas idadisi'nde müdür yardımcılığı, türkçe tarih ve edebiyat öğretmenliklerinde bulundu. Geçirdiği bir hastalık yüzünden, bu görevdeyken intihar etti. Yusuf ile Züleyha kıssasını mesnevi tarzında yazmaya başladı, ancak bitiremedi. Ahmet Remzi Efendi'nin manzum *Kavaid-i farisi* adlı yapıtını *Nazm ül-ferid* adı altında şerhetti.

GALİP PAŞA (Mehmet Sait), türk sadrazam (İstanbul 1763 - Balıkesir 1828). Babası Seyit Ahmet Efendi'nin yanında resmi göreve başladı. Sadaret mektupçuluğu kalemi başhalifesi olarak çalışırken, Fransa elçiliğine atandı (1801). Reisülküttap oldu (1807). Vezir rütbesiyle Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde valilik yaptı. Mahmut II döneminde sadrazamlığa getirildi (1823). Mora'da yunan ayaklanmasının çıkmasına neden olan Halet Efendi ile işbirliği yaptığı gerekçesiyle görevden alınarak önce Gelibolu'ya, ardından da Manisa'ya sürüldü (1823). Bağışlandıktan sonra Erzurum valisi oldu. 1828-1829 Türk-Rus savaşı'nda Erzurum'u düşmana teslim etmesi üzerine vezirlik rütbesi kaldırıldı ve görevinden alınarak Balıkesir'e sürüldü (1828).

GALİP PAŞA Sarı, türk asker ve yönetici (1825 - İstanbul 1875). Mühendishane'yi bitirdi. Gönderildiği İngiltere'de öğrenimini tamamladı. Döndükten sonra Mühendishane'de öğretmenlik yaptı. Askeri idadi müdürlüğüne getirildi. Abdülaziz'in başmabeyinciliğine, sonra da ferik rütbesiyle Mekatibi askeriye nazırlığına atandı (1863). Ayrıca, çeşitli vilayetlerde valilik, Harbiye nazırlığı da yaptı. Fizik derslerinde deney aracı olarak kullanılan bir aygıtın da bulucusudur.

GALİP PAŞA (Ali) **Damat,** türk yönetici (İstanbul 1829 - *ay. y.* 1858). Sadrazam Büyük Reşit Paşa'nın küçük oğlu. Sadaret mektupçusu olarak görev yaparken, Abdülmecit'in kızı Fatma Sultan ile evlenerek vezirliğe yükseldi. Hariciye ve evkaf nazırlıkları yaptı (1856-1857). Musiki ile de ilgilendi ve özgün besteler yaptı. Ticaret nazırlığına getirildikten (1857) sonra, bir gece Boğaz'da eğlentiden dönerken, kayıktan denize düşerek boğuldu.

GALİP PAŞA (Abdülhalim), **Türk Galip** de denir, (İstanbul ? - *ay. y.* 1876). Divan kâtipliği, mühürdarlık, kaymakamlık, mutasarrıflık ve defterdarlık gibi çeşitli görevlerde bulundu. Kastamonu ağzıyla yazdığı şiirlerini *Mutayebat-ı Türkiye* adlı kitapta topladı. Baskı tarihi belli olmayan bu yapıttan, daha sonra bazı şiirler yeni harflerle yayımlandı (1943). Macar türkoloğu Jozsef Thury, *A Kasztamuni i török nyelvparas* (Kastamonu türk ağzı) [1885] adlı çalışmasında Galip Paşa'nın şiirlerini kaynak olarak kullandı. Türk edebiyatında halk ağzını kullanarak yerici nitelikte gazel yazmayı deneyen ilk şairdir.

GALİP PAŞA (Abdullah), türk yönetici (İstanbul 1828 - *ay. y.* 1903). Maliye nezaretinde kâtip olarak göreve başladı. 1854 ile 1871 arasında Kırım ordusu muhasebeciliğinden rüsumat eminliğine kadar çeşitli memurluklarda bulundu. Maliye nazırı (1871), Trabzon ve Bursa (Hüdavendigâr) valisi oldu. Vezir rütbesiyle ikinci kez Maliye nazırlığına getirildi (1876). Evkaf nazırlığına atandı (1891). Şûrayı devlet üyesiyken öldü.

GALİT a. (fr. *gallite*). Miner. Bakır ve galyum sülfür.

GALİTA (EL-), Tunus'un kuzey kıyısında yanardağ kökenli takımadalar, Serrat

burnunun 40 km K.-K.-B.'sında. Istakoz avcılığı. Sualtı balıkçılığı.

GALİYE ya da **GALİYA** a. (fars. *ġaliye, ġaliyā*). *Esk.* **1.** Kadınların saçlarına sürdükleri, misk ve amber karışımı, siyah renkli, hoş kokulu macun. **—2.** Güzel siyah renk. **—3.** *Galiye-bâr,* güzel koku saçan. ‖ *Galiye-dan,* güzel kokulu şeylerin konulduğu kutu. ‖ *Galiye-fam,* galiye renginde, siyah. ‖ *Galiye-gûn,* güzel siyah renkli. ‖ *Galiye-misk,* "kalemis yağı" da denilen güzel kokulu karışım. ‖ *Galiye-sâ,* attar.

GALİYE, şii akımlarından biri; **gulat** da denir. Yahudi kökenli olduğu söylenen ve gerçekten yaşayıp yaşamadığı tartışmalı olan Abdullah* bin Sebâ tarafından halife Ali'nin sağlığında kuruldu. Halife Ali' nin tanrılığına inanan mezhep kurucusu ve müritleri, Ali'nin yüzüne karşı "Sen Allah'sın!" deyince, bazı tarihçilere göre öldürüldüler, bazılarına göre de sürüldüler. Aşırılık anlamına gelen arapça "gulüvv" sözcüğünden türetilen ve "sınırı aşanlar", "dinin belirlediği sınırların ötesine geçenler" anlamlarını da içeren galiye ya da gulat, müslüman olduklarını öne sürmelerine karşın, islamın temel ilkelerinden (zarurat-ı diniye) kesinliği kuşkusuz olan ilkelerden birini ya da birkaçını ya doğrudan doğruya inkâr eden ya da böyle bir inkâr sonucunu doğurabilecek biçimde saptıranlar için kullanıldı.

Halife Ali'yi aşırı derecede yücelten bu şii akımına bağlı olanlardan bir bölümü onun Allah olduğunu öne sürerlerken, bir bölümü de Allah'ın Ali'de göründüğü, gizlendiği (hulul) inancını yaydılar. Ali'nin tanrılığına inananlar hattabiye, muhammediye, cenahiye, dürziye, nusayriye, hallaciye, ezafire, berkukiye, kâmiliye, mukannaiye, harbiye, hulmaniye kollarına; Allah'ın Ali'de göründüğü inancında olanlar mugiriye, gurabiye, sebiye, babiye, mansuriye, şureykiye, ammariye gibi çok çeşitli kollara ayrıldı.

Galiye akımının (mezhep diyenler de vardır) islam dinine aykırı olan çeşitli inançlarından başlıcaları şunlardır: hulul (Allah'ı her dili konuşan bir insan biçiminde tasarlamak, Allah'ın o insanda gizlendiğine inanmak), tenasuh (ruhun bir bedenden başka bir bedene göçtüğüne ve sonsuza kadar yaşadığına inanmak), ibaha (haram şeyleri mubah saymak) vb.

Tarih boyunca galiye akımıyla yalnız sünniler değil, aynı zamanda ılımlı şii mezhepler de mücadele etmişlerdir.

GALİZ sıf. (ar. *ġılzet*'ten *ġaliẓ*). **1.** Kaba, çirkin, yakışıksız: *Galiz sözler. Galiz bir küfür.* **—2.** *Esk.* Kalın, sık, yoğun; kesif: *Ebr-i galiz* (kalın, koyu bulut).

GALİZE sıf. (ar. *ġaliẓ*'in dişl. *ġaliẓe*). *Esk.* **1.** Kaba, çirkin: *Eyman-ı galize* (kaba yeminler). *Şütum-i galize* (kaba küfürler). *Tabirat-ı galize* (terbiye dışı, yakışıksız küfürler). **—2.** Kalın: *Ema-yı galize* (kalınbağırsak).

GALL (Franz Josef), alman hekim (Tiefenbronn, Baden-Württemberg, 1758 -Montrouge, Hauts-de-Seine 1828). Ünlü sinir sistemi anatomicisi. Viyana'da hekimlik yaptı, sonra Berlin ve Paris'e gitti. Her zihinsel etkinliği beynin belli bir bölgesine bağlayan ve insanın yetilerinin durumunun kafatasının biçiminden belli olduğunu savunan frenolojiyi kurmasıyla ünlüdür.

Gall cisimcikleri. Hematol. Bazı lenfoblast ve lenfositlerde görülen yuvarlak sitoplazma inklüzyonu.

GALLA, romalı prenses (İ.S. 374'e doğr. -394'e doğr.). Valentinianus I ile Justina' nın en küçük kızı. 388'de imparator Theodosius I ile evlendi. Doğum yaparken öldü.

GALLACA a. Kenya'nın kuzeyinden, Abisinya platosunun ortasına (Addis Abeba'nın güney-doğu ve güney-batı'sı) kadar uzanan bölgede, Gallalar tarafından konuşulan kuşi dili.

GALLACHER (William), ingiliz siyaset adamı (Paisley, İskoçya, 1881 - *ay. y.* 1965). Clyde tersanelerinde işçi olarak çalıştı, Avam kamarası'na seçildi (1935-1950), 1921'den ölümüne kadar Büyük Britanya Komünist partisi'nin yöneticilerinden biri oldu. Siyasal deneyimini *Revolt on the Clyde* (1936) ve *Rolling of the thunder* (1947) adlı kitaplarda anlattı.

GALLALAR, Etyopya'nın güneyindeki yüksek platolarda ve Kenya'nın kuzeybatısında yaşayan, yarısı müslümanlaştırılmış etnik grup. Nüfusları 8 milyondur (1990). Kendilerine Oromolar derler. Arpa tarımı yaparlar, ama daha çok göçebe çobanlıkla geçinirler. Ataerkil bir aile yapıları vardır, kabile dışından evlenirler. Hukuksal ve siyasal sistemleri, yaş sınıflarına göre düzenlenmiştir. Bir sınıftan ötekine geçiş törenleri ("gada"), her biri sekiz yıl süreli beş aşamada gerçekleştirilir.

GALLAND (Antoine), fransız doğubilimci (Rollot, Montdidier yakını, 1646 - Paris 1715). 1670-1675 arasında fransız büyükelçisi de Nointel ile birlikte İstanbul'da bulundu. 1676 ve 1679'da iki kez daha Doğu ülkelerine geldi; arapça, farsça ve türkçe öğrendi; klasik Antikçağ'dan kalma bir yığın yapıtı ülkesine götürdü. 1679'da kralın antikacısı, 1701'de Yazıtlar akademisi üyesi, 1709'da Collège royal'da arapça profesörü oldu. Yapıtları şunlardır: gezilerini anlattığı *Journal* (1672-1680), *Relation de la mort du Sultan Osman* (Sultan Osman'ın ölümünün öyküsü) [1673], *Paroles remarquables, bons mots et maximes des Orientaux* (Doğuluların ilgi çekici sözleri, nükte ve özdeyişleri). Bu kitaplardan birkaçının elyazmaları günümüze kalmıştır. Çevirileri arasında en önemlisi *Binbir gece masalları*'dır (1703-1717). Kuran'ı da fransızcaya çevirmiştir.

GALLAND (Adolf), alman hava generali (Westerholt 1912). Sivil pilotken 1935'te Luftwaffe'ye geçti. Destek (İspanya, Polonya) ve av (Fransa ve İngiltere savaşları) uçaklarında üstün başarı gösterdi. Otuz yaşında general oldu. Göring'i bombardıman uçakları yerine Me-163 ve Me-262 jet uçaklarının yapımının hızlandırılması konusunda sıkıştırması sonuç vermedi. Sonunda görevden alındı (ocak 1945), savaşı bir Me-262 filosunun başında bitirdi. 105 zafer kazandı. İki yıllık tutsaklıktan sonra Arjantin Hava kuvvetleri'nin düzenlenmesinde danışmanlık yaptı. Almanya' ya döndükten (1955) sonra Almanya Federal Cumhuriyeti Hava ordusunun yeniden silahlandırılmasında önemli rol oynadı ve uzay havacılığı sanayisinde çalıştı.

GALLANİLİT a. Eczc. Antiseptik olarak kullanılan gallik asit anilidi. (Eşanl. GALLİLANİLİT.)

GALLANT (Mavis), ingilizce yazan kanadalı kadın yazar (Montréal 1922). New Yorker dergisine yazılar yazdı, öyküleriyle tanındı (*The Other Paris,* 1956; *My Heart is broken,* 1964; *The End of the world and other stories,* 1974; *From the Fifteenth District,* 1979; *Home Truths,* 1981; *The Four Seasons,* 1989).

GALLA PLACİDİA, romalı prenses (389 ya da 392 - Roma 450), Thedosius I ile Galla'nın kızı. 410'da Roma kuşatıldığında Alarik tarafından tutsak alındı. 414'te Alarik'in kayınbiraderi Athaulf ile evlendi. Kocası 415'te öldürüldü. 417'de Honorius'un generali Constantius ile evlendi, ondan Honorius ve Valentinianus III adlarında iki çocuğu oldu. Yeniden dul kaldı (421), Honorius'un ölümünden sonra kendi oğlu Valentinianus III'ü tahta çıkarmayı başardı (425). Oğlunun saltanatı sırasında onu akıllıca yönetti. Zarif mozaiklerle bezenmiş mozolesi Ravenna' dadır.

GALLARATE, İtalya'da (Varese ili) kent, Ticino ile Olona arasında; 43 000 nüf. Pamuk sanayisi. Tuhafiyecilik. Kuyumculuk.

GALLARDO (Bartolomé José), ispanyol bilgin (Campanario 1776 - Alcoy 1852). Keskin ve alaycı bir zeka, korkulan bir kişidi, çok sayıda siyasal ve yazınsal yergi (*Diccionario criticoburlesco,* 1811) ve şiir yazdı. İlk kaynakçacılardan ve zamanının en büyük bilginlerinden biriydi. Bıraktığı belgeleri kullanan Sancho Rayón ve Zarco del Valle, dört ciltlik anıtsal *Ensayo de una biblioteca de libros raros y curiosos*'u yayımladılar (1863-1888).

GALLAS (Eduard) → CLAM-GALLAS.

GALLAS (Matthias), **Campo** kontu, **Lucera** dükü, avusturyalı general (Trento 1584 - Viyana 1647). Wallenstein'ın yardımcısı oldu, İtalya'da Mantova kuşatmasında (1630), daha sonra da Bohemya' da Gustaf Adolf ve Saksonya-Weimar'lı Bernhard'ın saldırılarına (1631) karşı yaptığı savunmada kendini gösterdi. Wallenstein'a karşı olan entrikacıların en başta gelenlerinden biriydi. Eger (Cheb) trajedisinden sonra imparatorluk ordusunun başına geçti. 1634'te Nördlingen zaferini kazandı. 1945'te ordudan ayrıldı.

GALLASETOFENON a. (fr. *gallacétophénone*). Kim. Formülü $C_6H_2(OH)_3$ —CO—CH_3 olan ve asetofenondan türeyen trifenol. (Asetik asidin pirogallol üzerine etkimesiyle elde edilir. Sıcak suda çok çözünen kristal durumda bir maddedir; *alizarin C sarısı* adı altında mordanlanmış dokumaları boyamada kullanılır.)

GALLAT a. (fr. *gallate*). Kim. Gallik asidin tuzu ya da esteri.

GALLATİN (Albert), İsviçre kökenli amerikalı siyaset adamı ve maliyeci (Cenevre 1761 - Astoria, New York, 1849). Pennsylvania milletvekili seçildi, liberal ve köleliğin kaldırılmasından yana bir tutum izledi. Jefferson döneminde maliye bakanı oldu (1801-1814). Döneminin önde gelen maliyecilerinden biri olarak tanındı. Fransa'da (1816-1823) ve İngiltere'de (1826-27) elçilik yaptı. 1831-1839 arasında New York Ulusal bankası'nı yönetti.

GALLAVARDİN (Louis), fransız hekim (Lyon 1875 - *ay. y.* 1957). Lyon Tıp fakültesi iç hastalıkları kliniği profesörüydü. Kardiyoloji üzerine birçok yapıtı vardır: göğüs anjinini inceledi, ritim bozukluklarının incelenmesinde elektrokardiyografiyi kullandı ve mitral darlığın semiyolojisini belirledi.

GALLE a. (ar. *ġalle*). *Esk.* **1.** Ekinden elde edilen ürün, tahıl, zahire. **—2.** Gelir, akar. **—3.** El emeği. **—4.** *Galle-dân, galle -dûn,* tahıl ambarı. ‖ *Galle-fürûş,* zahire satan, zahireci. ‖ *Gallezar,* ekilmiş tarla. ‖ *Galle-i adem,* yokluk ekini, mezar. ‖ *Galle-i vakf,* vakıf geliri.

—İsl. huk. *Galle,* gelir, kazanç, kâr. ‖ *Galle -i vakf,* vakfın geliri. (Vakıf bahçenin semeresi, vakıf akarların kirası, vakıf paraların kazançları galle-i vakıftır.)

GALLE, Sri Lanka'da liman, adanın güney-batı kıyısında, Güney ilinin (5 559 km²; 907 000 nüf. 1988) merkezi; 109 000 nüf. (1988). Seylan'ın eski başkenti (XVII. yy.'ın ortası). Karayolu ve demiryolu kavşağı. Bölgede pirinç, çay, hindistancevizi yetiştirilir.

GALLE, hollandalı gravürcü aile. —FİLİPS (Haarlem 1537 - Anvers 1612), italyan manierismoculuğunun Anvers'de tanınmasına katkıda bulundu, oğlu THEODOOR (Anvers 1571 - *ay. y.* 1663) gibi tarihten ya da günlük yaşamdan alınmış çeşitli konular ve portreler işledi. —CORNELİS, *Yaşlı* denir (Anvers 1576 - *ay. y.* 1650), Filips'in öteki oğlu ve ailenin en ünlü sanatçısı; 1610'da Anvers guildine üyeydi, uzun süre Roma'da yaşadı, Rubens ve Van Dyck'in tablolarından gravürler yaptı. —CORNELİS, *Genç* denir (Anvers 1615 - *ay. y* 1678), Yaşlı Cornelis'in oğlu ve

CORNELİS III (doğm. Anvers 1642), Yaşlı Cornelis'in torunu; her ikisi de Anvers'de çalıştı.

GALLE (Johann Gottfried), alman gökbilimci (Pabsthaus, Gräfenhainichen yakını, Prusya, 1812 - Potsdam 1910). 23 eylül 1846'da, varlığı Le Verrier'nin hesaplarıyla ortaya konmuş olan Neptün gezegenini keşfetti. 1851'de, Breslau gözlemevi müdürlüğüne atandı.

GALLÉ (Émile), fransız camcı ve marangoz (Nancy 1846 - *ay. y.* 1904). 1882'ye kadar gerçekleştirdiği yapıtların önemli bölümünü oluşturan fayanslarla ve XVIII. yy. fransız, japon ve islam sanatlarından esinlenen oyma ve mineli cam eşyalarla 1878'de Paris'te Uluslararası sergi'ye katıldı. 1884'te yeni bir teknik buldu: oksit renkler, mineler, altın ve platin parçacıklar kullanarak, birkaç katmanlı camlardan hazırladığı yapıtların süslenmesinde bitkilerden, çiçeklerden ve böceklerden esinlendi ve kendi adıyla anılan "Gallé üslubu"nu buldu.

GÁLLEGO *(río)*, İspanya'da (Aragón) ırmak, Ebro'nun kolu (sol kıyıdan); 215 km. Derin boğazlarla Batı Pireneler'den iner ve Zaragoza'da son bulur. Hidroelektrik tesisler.

GALLEGO (Fernando), ispanyol ressam, 1466 ile 1506 arasında, özellikle Salamanca'da çalıştı. İspanyol-flaman üslubunun yaratıcılarından biriydi, kişileri, daha katı ve daha soğuk olmakla birlikte D. Bouts'ınkileri andıran sunakarkalıkları yaptı. Temalarını klasik mitolojiden alan üniversite kitaplığının kubbe süslemesi (1479 -1483), belki italyan modellerden ileri gelen bir yumuşaklık taşır.

GALLEGO (Juan Nicasio), ispanyol rahip ve şair (Zamora 1777-Madrid 1853). 1805'ten 1808'e kadar saray papazı olan Gallego, 1814 restorasyonunda Jerez manastırı'na kapatıldı. 1820 devrimiyle özgürlüğüne kavuştu. Kesinlikle yeniklasikçi kurallara uyan odlarında yurtseverlik ve siyaset konularını işler *(A la defensa de Buenos Aires,* 1807; *Al dos de Mayo,* 1808). Öbür yapıtları yeniklasikçilikle romantizmin ilk etkileri arasında gidip gelen şiirlerden, elejilerden ve bir romandan (*El Conde de Saldaña,* 1826) oluşur.

GALLEGOS *(río)*, Arjantin'de kıyı ırmağı, Patagonya'nın güneyinde, kıyısında *Río Gallegos* limanının bulunduğu (27 800 nüf.) bir haliçle Atlas okyanusu'na dökülür; yaklş. 300 km.

GALLEGOS (Rómulo), venezuelalı romancı ve devlet adamı (Caracas 1884 - *ay. y.* 1969). Bu ilerici yazarın yapıtlarının tümü, eğitime ve toplumcu reformlara verdiği önemin damgasını taşır. *Los aventureros* (1913) adlı hikâye kitabından sonra art arda *Reinaldo Solar* (1920), *La trepadora* (1925) ve *Doña Bárbara*'yı (1929) yayımladı. Bu sonuncu yapıtı Güney Amerika edebiyatının başyapıtlarından biri sayıldı; hikâyenin çerçevesini oluşturan sürülerle dolu bir savanın "llano"nun lirik betimlemeleri dikkat çeker. Bu romanı, *Cantaclaro* (1934), Amazon ormanında geçen *Canaima* (1935), *Pobre negro* (1937) ve *Sobre la misma tierra* (1943) izledi. Diktatör Vicente Gómez'in ölümünden sonra (1935) sürgünden dönen Rómulo Gallegos 1947'de cumhurbaşkanı seçildi. "Demokratik eylem" adını verdiği programını gerçekleştiremeden bir cunta tarafından devrildi (kasım 1948). Yeniden Küba'ya döndü. Burada *La brizna da paja en el viento* (1952) adlı kitabını yazdı, sonra Meksika'ya gitti. Sivil rejimin (1958) yerleşmesiyle ülkesine döndü.

GALLEİN a. (fr. *galléine*'den). Org. kim. Ftaleinler grubundan, formülü $C_{20}H_{12}O_7$ olan kırmızı kahverengi boyarmadde. (Ftalik anhidritin pirogallol üzerine etkimesiyle elde edilir. Gallein, bir dihidroksifluoresein olarak hem ve hem mordan gerektiren bir boyarmadde, hem de kendisinden su gidermeyle türetilen serülein üretiminde bir başlangıç maddesi olarak kullanılır.)

GALLEN-KALLELA (Axel GALLÉN, **Akseli** —denir), finlandiyalı ressam (Pori 1865 - Stockholm 1931). Helsinki'de, sonra Paris'te öğrenim gördü (Julian akademisi ve Cormon atölyesi). 1890 yıllarında gerçekçilikten simgeciliğe geçti ve Finlandiya ulusal destanı, *Kalevala*'dan esinlendi. Alman *Jugendstil*'e yaklaştı ve *die Brücke* akımının ilk denemelerine katıldı. XX. yy. başlarında, bağımsız bir finlandiya resminin gelişimine büyük katkıda bulunan güçlü ve süslemeci bir sanat ortaya koydu.

GALLER ülkesi → WALES ülkesi.

GALLERİA a. Tırtıllarının kovanlarda yol açtığı büyük zararlardan ötürü "balmumu yalancı güvesi" genel adıyla bilinen pulkanatlı böcek cinsi. (Piralgiller familyası.) —ANSİKL. Petek güvesi, arı güvesi, mum güvesi, bal güvesi, bal kelebeği adlarıyla bilinen *Galleria mellonella*, gri bir kelebektir; bol bal bulunmayan kovanlarda yaşar ve kovanın kötüye gidişini hızlandırır. Petekler üzerine yumurtlar; tırtılları peteklerde dehlizler açar ve arasında yer yer dışkılar bulunan ipeksi bir ağla dehlizlerini kaplar; ağın altındaki yumurtalar kısa süre içinde ölür. İstilaya uğrayan petek düşer; bal pis kokmaya başlar ve akar. Kısa süre sonra arılar kovanı terk eder.

GALLEY HİLL, Northfleet (Büyük Britanya, Kent) yakınında yer, Gravesend'in batısında. 1888'de burada bulunan insan fosilleri parçalarının, Eskiçağ'ın ilk dönemlerinden kaldığı öne sürüldüyse de 1948'de uygulanan flüor testi bunların Yenitaş devri'nden kaldığını gösterdi.

GALLİ → BIBIENA.

GALLİ (Filippo), italyan opera şarkıcısı (Roma 1783 - Paris 1853). 1801'de tenor olarak sanat yaşamına atıldı, 1810'dan sonra zamanının en büyük bası kabul edildi. Hem komik, hem trajik yapıtlarda başarı gösterdi. Rossini'nin birçok operasında rol aldı.

GALLİA BELGİCA, Sezar döneminde Galya'nın kuzey kesiminde bölge. Yaklaşık olarak Sen ve Marne ırmaklarının kuzey kesimindeki toprakları kapsıyordu.

GALLİA CİSALPİNA. Coğ. ve Esk. tar. İtalya'nın kuzey kesimi. Önce, Keltler' in yerleştikleri bölgeyi Romalılar ele geçirerek eyalete dönüştürdüler. Daha sonra italyan topraklarına katılan Gallia Cisalpina, Tuna eyaletlerinde pazarlanan tarım ürünleri sayesinde İ.S. I. ve II. yy.'larda en parlak dönemini yaşadı.

GALLİAMBOS a. Sonuncusu tamamlanmamış dört ayaklı dize. (Kybele ilahilerinde ve İskenderiye şiirinde kullanılmıştır.)

GALLİANO, Cantu kentinde küçük semt, İtalya'da Como gölünün G.'inde. Yaklaşık bin yıllarından kalma ilginç kiliseler bütünü. 1007'de açılan bazilikada, daha sonra Milano piskoposu olan Ariberto da İntimiano'nun hediye ettiği önemli roma freskleri bütünü yer alır. Vaftiz yeri, güney roma sanatının ilk örneklerinden biridir.

GALLİARİ, XVIII. ve XIX. yy.'larda yaşayan italyan ressam ve sahneleyici aile. Çok sayıda tiyatroda (Milano, Torino, Viyana, Paris...) çalıştılar. En ünlüleri FABRIZIO (Andorno, Piemonte, 1709-Treviglio 1790) sahnelemeye Bibiena'ların yanılsatıcı yapıtlarına karşıt olarak daha resimsi bir özellik kazandırmıştır (Bologna, Torino, Varese'de muhafaza edilen süsleme için desen taslakları).

GALLİCA a. (lat. sözc.).Antik. İç savaşlar sırasında Roma'da giyilen bir tür galya sandalı.

Giraudon

Fernando **Gallego**
Aziz Augustinus
Güzel sanatlar müzesi
Dijon

GALLİCOLA a. Zool. Eşkanatlılarda filoksera biçimlerinden biri.

GALLİCOLUMBA LUZONİCA a. Zool. Güney-doğu Asya'da yaşayan kumru. (Parlak beyaz göğsü üstünde parlak kırmızı bir leke vardır. Güvercingiller familyası.)

gallicolumba luzonica

GALLİ-CURCİ (Amelita), italyan soprano (Milano 1882 - La Jolla, Kaliforniya, 1963). Sanat yaşamına 1906'da başladı. Daha sonra Avrupa'nın tüm önemli merkezlerinde sahneye çıktı. Güzelliği ve koloraturlarının inceliğiyle Patti'nin yerini aldı. 1916'da ABD'ye yerleşti ve sanatını 1936'ya değin burada sürdürdü.

Nimatallah-Ziolo

Émile **Gallé**
kızböcekli vazo (1900'e doğr.)
Dekoratif sanatlar müzesi, Paris

GALLİENİ (Joseph), Fransa mareşali (Saint-Béat, Haute-Garonne, 1849 - Versailles 1916). İlk savaş deneyimlerini Bazeilles savunması sırasında kazandı. 1878'de yüzbaşılığa yükseldi, 1879'da Nijer'e gönderildi ve Fransa'ya yukarı Nijer' de ticaret yapma hakkı tanıyan bir antlaşma imzaladı (1880). Albaylığa yükseldi ve Tonkin'de görev aldı (1893-1895). Bu ülkeden çinli korsanları kovdu ve etkin bir yönetimle fransız varlığını güçlendirdi. 1896-1905 arasında Madagaskar valiliği yaptı. Fransa'ya döndüğünde Yüksek savaş konseyi üyeliğine getirildi. 1914'te yaş sınırına gelmesine karşın, savaş ilan edilince Paris askeri valisi oldu. 1915-16 arasında savaş bakanlığı görevinde bulundu,

Bk. resim sayfa 4382

Joffre'un işlerini kolaylaştırmayı denedi se de, hastalık nedeniyle, ölümünde ay önce görevinden çekildi. Ölümün sonra, 1921'de kendisine Fransa mar rütbesi verildi.

GALLİENUS (Publius Licinius Egnati [218'e doğr. -Milano 268], Roma impa toru (253-268), Valerianus'un oğlu. 2 ten başlayarak babasının yardımcısıyla Batı'da, düşmanlara ve iki zorbaya (İnge nuus ve Regalianus) karşı savaştı. Baba sıyla birlikte, hıristiyan kıyımını onaylaya 257 ve 258 fermanlarını ilan etti. Valeri nus'un Doğu'da ölümü üzerine tek başı-

L. Martin

Rómulo Gallegos

L. L.

mareşal Gallieni
Roybet'nin, İllustration'da yayımlanan bir portresinden (1915'e doğr.) ayrıntı

na imparator oldu (260). Hıristiyan kıyımına son verdi. Gücünü ve zamanını Alamanlar'ın Kuzey İtalya'dan (262), Gotlar'ın Trakya'dan (267) çıkarılmasına ayırdı. Bu amaçla Postumus'un Galya'daki, Odenathus'un da Palmyra'daki zorbalıklarını ve yetki gaspını hoşgörmek zorunda kaldı. Hemen müdahaleye girişebilecek birlikler kurarak ve süvari gücünü geliştirerek orduyu bu yeni görevlere hazırladı. *Protectores* imparatorluk muhafız birliğinin kurucusu da belki odur. Lejyonların komutanlığını senatörlerden alarak atlı sınıfa verdi. Senatörler ayrıca imparatorluk eyaletlerinin yönetimini de yitirdiler. Atölyelerin sayısını artırarak merkeziyetçilikten uzak bir para siyaseti izledi. Kültürlü bir insan ve Yunanistan tutkunu olan Gallienus, Plotinus'u danışman seçti. Milano'da, süvari birliklerinin komutanı Aureolus'un ayaklanmasını bastırmaya çalışırken subaylardan biri tarafından öldürüldü (268). Senato kendisi için damnatio memoriae kararı aldı.

GALLİERA, İtalya'da komün. Napoléon I'in Eugenio di Beauharnais'nin kızı Joséphine için kurduğu dukalık.

GALLİFFET (Gaston Auguste, — *markisi*), fransız general (Paris 1830 -*ay. y.* 1909). Kırım, Afrika ve İtalya seferlerine katıldı. Meksika savaşı sırasında kendini gösterdi. 1870'te generalliğe yükseltildi. Versailles ordusunda görevli olduğu sırada, Paris Komünü'nü bastırmada gösterdiği sertlikle tanındı. Paris valisi oldu (1880). Dreyfus davasının ardından, 1899'da Waldeck-Rousseau kabinesinde savaş bakanlığına getirildi, ama kısa bir süre sonra (1900) yerini general André'ye bıraktı.

GALLİK sıf. (fr. *gallique; galle,* mazı uru'ndan). Org. kim. *Gallik asit,* formülü $(HO)_3C_6H_2$—COOH olan trihidroksi -3,4,5 benzoik asidin yaygın adı; mazı yumrusu tanenlerinin suyla ayrıştırılmasıyla elde edilir. (Pirogallol, yükseltgenme önleyicileri, boyarmadde, mürekkep ve fotoğrafçılıkta izhar maddeleri üretiminde kullanılır. Antiseptik, peklik verici ve hemostatik [kan dindirici] özellikler taşır.)

GALLİKAN sıf. (fr. *gallican;* Ortaçağ lat. *gallicanus,* klas. lat. *Gallia,* Galya'dan). **1.** Fransa kilisesi'yle ilgili olan için kullanılır. **—2.** *Gallikan ilahiler ve ayinler,* Galyalılar'ın ayin törenleri ve ilahileri; IX. yy.'da gelişti, XII. yy.'a dek, germen halklarını da etkileyerek varlıklarını sürdürdüler.

◆ sıf ve a. Gallikan kilisesi'nin özgürlüklerini savunan kimse için kullanılır. || *Gallikan kilisesi,* ulusal ayrıcalıkları olan fransız kilisesi.

gallikanlık
fransız ruhban sınıfının kasım 1681 ile mayıs 1682 arasında, Louis XIV'ün isteği üzerine yaptığı toplantı
Jean Marot'nun bakır üzerine gravürü
Bibliothèque nationale, Paris

L. L.

GALLİKANLIK a. (fr. *gallikan*'dan). Vatikan'ın Fransa kilisesi üzerindeki egemenliğini kısıtlayan ve Kilise'nin Fransa hükümdarına bağlı kalmasını öngören doktrin.
—ANSİKL. Hükümdarların dünyevi sorunlarda Kilise'den bağımsız olarak hareket edebilmeleri, XV. yy. konsillerince desteklenerek 1483 Bourges bildirgesi ile hukuki bir temele oturtuldu. Charles VII, bu tarihte, Vatikan ile ilişkilerini koparmamakla birlikte, Fransız kilisesi'nin gerçek hâkimi oldu. 1516 konkordatosu ve Louis XIV'ün mutlaki egemenliği gallikancılığı bir hükümet sistemi haline getirdi. Bu sistemde iktidar Parlamento'ya (parlamenter gallikanlık) ve ruhban sınıfının desteğine dayanıyordu (kardinal Bossuet tarafından 1682'de kaleme alınan *"Déclaration des quatres articles"* [Dört madde bildirgesi]). Daha sonraki dönemlerde çıkan *"Constitution civile du clergé"* (Ruhban sınıfının medeni yasası) [12 temmuz 1790] ve Bonaparte konkordatosu (1801) aynı sistemi pekiştirdi. Ancak papa Pius IX döneminde (1846-1878) gallikanlık büyük ölçüde geriledi, 1905'te Kilise ve Devlet'in kesin olarak birbirinden ayrılmasıyla Vatikan Fransız kilisesi'ne tekrar egemen oldu.

GALLİLANİLİT a. Ecz. GALLANİLİT'in eşanlamlısı.

GALLİMARD (Gaston), fransız yayıncı (Paris 1881 - Neuilly-sur-Seine 1975). André Gide ve Jean Schlumberger ile Nouvelle Revue française'i kurdu (1908), 1911'de Éditions de la Nouvelle Revue française'in yöneticisi oldu; yayınevi, 1919'da Librairie Gallimard adını aldı.

Gallimard (Éditions), fransız yayınevi. Gaston Gallimard ve Nouvelle Revue française'in kurucuları tarafından 1911'de kuruldu. Gide, Claudel, Bloch, Larbaud ve Martin du Gard, yayınevinde kitapları yayımlanan ilk yazarlar arasındadır. Fransa'nın (Proust, Morand, Montherlant, Malraux, Kessel, Alain, Saint-Exupéry, Breton, Eluard, Aragon, Sartre, Camus) ve dünyanın en büyük yazarlarının (Dostoyevskiy, Hardy, Conrad, Hemingway, Dos Passos, Faulkner, Steinbeck) kitaplarını bastı. Kataloğunda çok sayıda koleksiyon yer almaktadır.

GALLİNA (Giacinto), italyan oyun yazarı (Venedik 1852 - *ay. y.* 1897). Kimileri venedik lehçesiyle yazılmış komedilerinde goldoni geleneğini sürdürür *(El moroso de la nona,* 1875). Başyapıtı *La famegia del santolo* (1892), daha çok verismo akımına yaklaşır.

GALLİNİ (Giovanni Andrea), XVIII. yy.'da yaşamış italyan dans öğretmeni. Londra'da *Treatise on the Art of Dancing* (Dans sanatı üzerine inceleme) [1762 ve 1772] başlıklı yapıtını yayımladı. Yapıt, biri çeşitli ülkelerin danslarını betimleyen, öbürü dans tarihini ele alan iki bölümden oluşur.

GALLİPOLİ, İtalya'da liman kenti, Puglia'da (Lecce ili), Taranto körfezi kıyısında; 18 300 nüf. XVII. yy.'dan kalma katedral. Bir yarımada ile küçük bir ada üzerinde kurulan Gallipoli, Yunanlılar'ın Eskiçağ'daki *Gallipolis*'idir. Ticaret merkezi. Balıkçılık. Sayfiye yeri.

GALLİPOLİS. Tar. coğ. Gelibolu*'nun Antikçağ'daki adı.

GALLİTZİN, litvanyalı prens Gedimin'in soyundan gelme rus prens ailesi. Bu adın Mihail İvanoviç Patrikeyev-Bulgakov'a (öl. 1554'e doğr.) verilen *golitsa* ("deri eldiven") takma adından geldiği sanılır. Birçok seçkin devlet adamı ve komutan yetiştiren aile, Batı'da özellikle Almanya, ABD ve Fransa'da (Emmanuyl Mihailoviç [1805-1853] ve Avgustin Petroviç [1824-1875] Paris'te yaşamışlar, Galitzine adıyla Rusya'ya ilişkin birçok yapıt yayımlamışlardır) ünlüdür. —VASİLİY VASİLYEVİÇ, devlet adamı (1643-Kologoriy, Arhangelsk, 1714), boyar (1676), Fyodor III'ün danışmanı, Sofiya'nın gözdesi. Onun naipliği sırasında (1682-1689) dış siyasette etkin bir rol oynadı. Polonya ile "sürekli barış" imzaladı (1686). Büyük Petro'nun tahta çıkmasından sonra unvanları geri alındı ve sürgün edildi. —DİMİTRİY MİHAİLOVİÇ, devlet adamı (1665-Schlüsselburg 1737), gizli Yüksek konsey üyesi (1726-1730). Rusya'da soylular iktidarını kurmak istedi ve Anna İvanovna'ya zorla kabul ettirmeye çalıştı, Anna İvanovna kendisini ölüme mahkûm etti (1736). Cezası ömür boyu hapse çevrildi. —Kardeşi MİHAİL MİHAİLOVİÇ (1675-1730), Büyük Petro'nun komutanı. 1725'te feldmareşal, 1728'de gizli Yüksek konsey üyesi oldu. Daha sonra gözden düştü. —DİMİTRİY ALEKSEYEVİÇ, diplomat ve yazar (1734-1803), Paris (1762-1768) ve Lahey büyükelçisi (1768-1796). Voltaire ve Diderot'nun görüşlerini benimsedi. Önemli yapıtı: *De l'esprit des économistes ou les économistes justifiés d'avoir posé par leurs principes les bases de la Révolution française* (İktisatçıların düşüncesi üzerine ya da Fransız devrimi'nin temellerini ortaya koydukları ilkelerle iktisatçıların attığına dair) [1796]. —Karısı ADELHEİD AMALİA **von Gallitzin** (Berlin 1748 - Münster 1806), Schmettau kontunun kızı. Münster'deki katolik ve edebiyatçı topluluğunu canlandırdı. —Oğulları DEMETRİUS AUGUSTİN **Gallitzin** (Lahey 1770 - Loretto, Pennsylvania, 1840), Baltimore'da katolik papaz oldu (1795) ve Allegheny dağlarında yaşayan avrupalı göçmenler arasına misyoner olarak gönderildi. —ALEKSANDR NİKOLAYEVİÇ, devlet adamı (1773 - Kırım 1844) Aleksandr I'in dostuydu. 1803'te kutsal sinod vekilharcı oldu. İncil derneği'ni yönetti (1812-1826). Milli eğitim bakanlığı ve din işleri yönetmenliği yaptı (1817-1824).

GÄLLİVARE, İsveç'te (Norrbotten) kent; 7 800 nüf. Luleå-Narvik demiryolu kentten geçer. —Yakınında Malmberget, Koskullskulle ve Tingsvallskulle demir yatakları.

GALLİZİA (Bianca), italyan kadın dansçı, eğitimci ve koregraf (Milano 1905). Scala di Milano'nun dans okulunda yetişti. Napoli di San Carlo topluluğunda ve Roma Operası'nda dans etti. Tüm klasik yapıtları yorumlayan Bianca Gallizia, Napoli'de bir topluluk ve -San Carlo tiyatrosu'na bağlı- bir okul (İtalya'nın en iyilerinden) kurdu.

GALLO a. (bretonca *gall,* fransız; latince *Gallus,* galyalı'dan). Bretagne'ın, geleneklerden uzaklaşmış kesiminde konuşulan oïl dili lehçesi (kuzey-güney Plouha-Rhuys yarımadası hattının doğusunda).

GALLOFLAVİN a. (fr. *galloflavine*). Org. kim. Gallik asidin havada, alkollü potasyum hidroksit eşliğinde yükseltgenmesiyle oluşan boyarmadde; kromlanmış yünü yeşilimsi sarıya boyar.

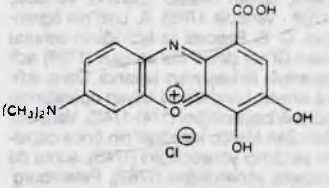
GALLOİS (Lucien), fransız coğrafyacı (Metz 1857 - Paris 1941). 1890'da *Géographes allemands de la Renaissance* (Rönesans dönemi alman coğrafyacıları) adlı bir tez hazırladı. 1893'te Sorbonne'da profesör oldu. Vidal de La Blache ile birlikte Annales de géographie dergisini kurdu. 1908'de *Régions naturelles et noms de pays*'yi (Doğal bölgeler ve bölge adları) yayımladı. 1918'de, Vidal de La Blache'ın ölümünden sonra, *Géographie universelle*'in yöneticisi oldu.

GALLORNİS a. (lat. *gallus,* horoz, ve yun. *ornis, -itos,* kuş'tan). Güney-doğu Avrupa'da Üst Kretase katmanlarında fosillerine rastlanan fosil kuş cinsi. (Ördekgiller familyası.)

GALLOS a. Esk. Yun. Kybele rahibi.
—ANSİKL. Kurullar halinde bir araya gelen gallos'lar özellikle Kybele*'nin sevgilisi Attis kültüne bağlıydılar. Attis'in bağnazlığını sürdürdüklerini ileri sürerlerdi. Hatta bazı-

ları kendilerini iğdiş ettirmişti. Kadın gibi giyinir, cezbeli ve çılgınca danslar yapar ve taurobolium adı verilen ayinler düzenlerlerdi (İ.S. II. yy.'dan başlayarak). Şarlatan olarak görülür ve aşağılanırlardı. Bu durum, kültün önderleri ve Roma yurttaşları olan archigalluslar'ın saygınlığıyla çelişirdi.

GALLOSİYANİN a. (fr. *gallocyanine*'den). Org. kim. Formülü $C_{15}H_{13}ClN_2O_5$ olan mavi boyarmadde;

gallik asidin, paranitrozodimetilanilinin klorhidratı üzerine etkimesiyle elde edilir.

GALLOWAY, İskoçya'da, bugünkü Kirkcudbright ve Wigtown yönetim bölgeleriyle Ayrshire'ın güney kesimini içine alan eski krallık. 1160'da Malcolm IV tarafından kesin olarak İskoçya krallığı'na bağlandı.

Galloway ırkı, İskoçya'nın güney-batısındaki verimsiz bölgelerde yetiştirilen sığır ırkı. Büyük Britanya'daki bazı sürülerde bulunur; kırsal kesimde yetiştirilmeye elverişli olması nedeniyle Kuzey Amerika'daki bazı kötü koşullu bölgelerde eti için beslenir ve bu hayvanlardan çaprazlamada yararlanılır.

GALLOWAY yarımadası, İskoçya'nın güney-batı ucunda yarımada, K.-B.'dan G.-D.'ya doğru uzanır (*Dumfries* ve *Galloway* yönetim bölümü).

GALLUP (George Horace), amerikalı gazeteci ve istatistikçi (Jefferson, İowa, 1901-Tschingel, İsviçre, 1984). 1935 yılında önemli bir kamuoyu yoklama enstitüsü kurdu.

GALLUPPİ (Pasquale), italyan filozof (Tropea, Calabria, 1770 - Napoli 1846). Felsefesi seçmeci bir kantçılıktı. Galluppi'ye göre, felsefe yapmak, ruhunun edimlerini bilmektir. Yapıtları: *Saggio filosofico sulla critica della conoscenza* (Bilginin eleştirisi üstüne felsefi deneme) [1819-1832], *Filosofia della volontà* (İstem felsefesi) [1832-1840], *Lezioni di logica e metafisica* (Mantık ve metafizik dersleri) [1832-1836].

GALLURA, Sardinya adasının kuzey bölümünü oluşturan bölge.

GALLURA LEHÇESİ a. Sardinya adasının kuzey-doğu'sunda konuşulan sardinya dili.

GALLUS (Caius Cornelius), latin şair (Fréjus [*Forum Julii*] İ.Ö. 69-İ.Ö. 26). Kendisini *Bucolica*'da öven Vergillus'un ve Octavianus'un dostuydu. Actium savaşı'na katıldıktan sonra, Mısır valiliğine atandı. İmparatorun gözünden düşünce, kendini öldürdü. Mim oyuncusu Kytheris'e karşı mutsuz aşkını dile getiren ve Khalkisli Euphorion'u örnek alan dört eleji yazdı, ancak bu elejilerden günümüze hiç denecek kadar az şey kaldı.

GALLUS (Caius Vibius Trebonianus), **Trebonianus Gallus** da denir, Perugia kökenli Roma imparatoru (251-253). Decius'a ihanet ettiği öne sürülür. Askerleri tarafından imparator ilan edildi; istilacı kavimlerle anlaşmaya vardı. Kavimler yeniden saldırdıklarında Aemilianus onları yenilgiye uğrattı ve imparator ilan edildi. Gallus bunun üzerine Aemilianus'a saldırdı, ama öldürüldü.

GALLUS (Flavius Claudius Constantius), roma imparatoru (Massa Marittima 325 - Pola yakınında bir ada 354). Julius Constantius'un oğlu. Julianus Apostata'nın baba tarafından ağabeyi ve Constantinus' un yeğeni. Babası öldürüldüğü (357) için Kappadokia'da Kaisareia yakınında Macellum'da yetişti. Constantius II onu 351'de caesar ilan etti, Doğu yönetimiyle görevlendirdi ve kız kardeşi Constantina ile evlendirdi. Gallus oturmakta olduğu Antiokheia'da (Antakya) korkunç zulümler yaptığı için imparator kendisini yargılattırdı, başı vuruldu.

GALLUS, Gallus Anonymus da denir, XII. yy.'da yaşamış polonyalı keşiş ve kronikçi. Fransız kökenli olduğu sanılır; 1109-1113 arasında Polonya kralı Bolesław III'ün sarayında kaldı. Çok güzel bir latince ile ve kısmen nazım biçiminde yazdığı tarihsel olaylar dizisi, Polonya tarihinin ilk zamanları yönünden büyük önem taşır.

GALLUS (Jacobus) ya da **HANDL** (Jakob), sloven besteci (büyük olasılıkla Ribnica, Krain, 1550 - Prag 1591). Hareketli gençlik döneminde Avusturya'ya (1574'te Viyana İmparatorluk sarayı'nda şarkıcıydı), Bohemya'ya, Moravya'ya ve Silezya'ya gitti. 1585'te Prag'a yerleşti. Çoğu parodik olan 19 missa, *Opus musicum* (1586-1591) adı altında toplanmış çok sayıda motet besteledi. Üslubu, hollandalılara özgü taklide dayalı kontrapunto ile, Venedikliler'e özgü çift korolu eşritimli yazım tarzını özümsediğini gösterir. Yapıtlarında cüretli armoni bağlantıları (kromatizm) vardır.

GALLUZZO, İtalya'da (Floransa komünü) yer, Arno'nun kolu Ema'nın kıyısında. 1341'de Niccolo Acciaiuoli'nin kurduğu, daha sonra onarım gören, 1958'den beri Cîteaux rahiplerinin kullandığı manastır. Sanat yapıtları; pinakotek.

GALLWİTZ (Max VON), alman general (Breslau 1852 - Napoli 1937). 1914-1918 savaşı'nda ordu kumandanıydı. Polonya, Sırbistan ve Fransa cephelerinde görev yaptı.

GALOBA a. Uzakdoğu kökenli, yalın ya da dallı salkımlar halinde toplu, sarı ya da kırmızımsı çiçekli, köksaplı otsu bitki. (25 tür; zencefilgiller familyası.)

GALOİS (Évariste), fransız matematikçi (Bourg-La-Reine 1811 - Paris 1832). École Polytechnique'te üşt üste iki başarısızlıktan sonra, 1829'da École normale'e girdi, okul müdürünün temmuz 1830'daki karşı devrimci tutumunu herkesin önünde yüzüne vurduğu için 1831'de buradan kovuldu. Sosyal adaletsizliklere büyük bir öfke duyarak etkin bir biçimde cumhuriyetçi hareketlere katıldı. İki kez tutuklandı ve yaşamının son on sekiz ayını hapiste geçirdi. Ayrıntıları hiçbir zaman açıklığa kavuşmayan bir tabanca düellosunda öldürücü bir yara aldı.

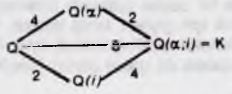
XIX. yy. başında dördüncü derecenin üstündeki denklemlerin çözümü, cebirin ana problemini oluşturuyordu. Abel, beşinci dereceden genel denklemi köklerle çözmenin olanaksızlığını kanıtladıktan sonra denklemlerin kökleriyle çözülebilmesini sağlayacak bir ölçüt bulunması gerekiyordu. Galois 1829'da Bilimler akademisi'ne verdiği üç bildiride, bu problemi gruplar kuramını geliştirerek çözüyordu. Bu bildiriler kayboldu. Bir dördüncü bildiri ise, Galois'nın verimli fikirlerini anlayamayan Poisson tarafından geri çevrildi (1831). Ölümünden bir gece önce Galois, arkadaşı Auguste Chevalier'ye, temel görüşlerini içinde topladığı bir mektup yazdı. Galois'nın çalışmalarının geniş kapsamı, ancak 1870'te, bu çalışmaları ilk kez tam ve açık bir biçimde sunan C.Jordan'ın *Traité des substitutions et des équations algébriques* (Cebirsel yerine koyma ve denklemler kitabı) adlı yapıtı yayımlandıktan sonra anlaşıldı.

Galois cismi ya da **alanı.** Ceb. Kimi kez SONLU* CİSİMLER'e verilen ad.

Galois genişlemesi. Ceb. Olağan ve ayrılır cebirsel genişleme.

Galois grubu. Ceb. 1. Değişmeli bir K cisminin, E olağan cebirsel genişlemesi için, E nin K yı değişmez bırakan özyapı uygulamaları grubu; bu grup G(E/K) biçiminde yazılır. —2. Katsayıları, değişmeli bir K cisminden alınan $n \geqslant 1$ dereceli bir P (x) polinomu için, P(x) in bir E parçalanış cisminin K üzerindeki Galois grubu (1 anlamında). G(E/K) nın elemanları, P(x) in köklerinin sırasını değiştirir ve G(E/K) dan P(x) in köklerine ilişkin dizilimler grubu içine birebir bir benzeryapı uygulaması vardır.

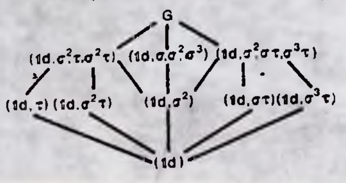
• *Bir polinomun Galois grubunu belirleme örneği:* $P(x) = x^4 - 2$ polinomu Q oransal sayılar cismi üzerinde indirgenemez bir polinomdur. P(x) in gerçek bir kökü α ise, P(x) in dört kökü $\pm\alpha$ ve $\pm i\alpha$ dır ve P(x) in ayırma cismi K=Q (α; i) olur. Derecelerin katlılık kuralına göre şu gösterim elde edilir:

Q cisminin K=Q (α; i) genişlemesi 8. dereceden bir genişlemedir ve bunun Galois grubu 8. basamaktandır.

K'nın, Q(α)yı değişmez bırakan ve $\tau(i) = -i$ eşitliğini gerçekleyen bir özyapı uygulaması τ ise, $\tau^2 = 1d$ eşitliği elde edilir ve K nın, Q (i) yi değişmez bırakan ve $\sigma(\alpha) = i\alpha$ eşitliğini gerçekleyen özyapı uygulaması σ ise, $\sigma, \sigma^2, \sigma^3$ birbirinden farklıdır ve $\sigma^4 = 1d$. τ eşitliği sözkonusudur. τ, σ nın doğurduğu gruba ait değildir ve aranan G Galois grubunu σ ve τ doğurur. $\tau\sigma = \sigma^3\tau$ olduğu gerçeklenir. Bundan G nin yapısı ve altgrupları elde edilir:

$G(K/Q) = \{1d, \sigma, \tau, \sigma^2, \sigma^3, \sigma\tau, \sigma^2\tau, \sigma^3\tau\}$

GALON a. (ing. *gallon;* esk. normanca *galon*). Ölçbil. Büyük Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde kuru maddeler, taneler ve sıvılar için kullanılan ölçek. (Galon Büyük Britanya'da 4 *kuart* ya da 8 *pint*'e, ABD'de 231 *inch küpe* eşdeğerdir.) ‖ *Amerikan galonu,* yaklaşık 3,8 litreye eşit amerikan sığa birimi. ‖ *İngiliz galonu,* Kanada ya da İngiltere'de kullanılan, yaklaşık 4,5 litreye eşit sığa birimi.

GALOP a. ("dörtnal" anlamında fr. sözc.). Koregr. Kapalı adımla polka adımını birleştiren dönüşlü dans. (Bu iki zamanlı canlı dans, Macaristan ya da Bavyera kökenlidir. XIX. yy.'da Fransa'da çok yaygın olan bu dansa Jacques Offenbach, *Orpheus chennemde* adlı yapıtında, yer vermişti.) ‖ Danslı bir suarenin son dansı.

—Binc. → DÖRTNAL.

—Dy. *Galop devinimi* ya da *galop,* seyir halindeki bir taşıtın, düşey bir öteleme devinimi ile yolu enine kesen bir eksen çevresindeki dönme devinimini birleştiren salınım devinimi.

GALOPAN sıf. (fr. *galopant*). Patol. Bir hastalığın hızlı gelişen akut biçimlerine denir.

GALOSH a. Düşman güdümlü mermileriyle fırlatılan nükleer saldırı başlıklarını, titreşim etkisiyle ya da ışımayla yok eden, etkisiz hale getiren sovyet füzesavar güdümlü mermilerine Amerikalılar tarafından verilen ad.

60'ların ortasından başlayarak SSCB, düşman nükleer başlıklarını izleyen Try -Add tipinde 4 radar grubunu, 64 Galosh füzesavar güdümlü mermisini (ABM) ve bunların ortak ateşleme radarlarını, Moskova'nın çevresine yerleştirdi. Bu sis-

Lauros-Giraudon
İmparator Gallienus mermer büst
Louvre müzesi, Paris

L.L.

Évariste Galois

W.W.

John Galsworthy

tem, SSCB'nin sınırlarına konuşlandırılan Hen House tipindeki erken uyarı radarları, Moskova bölgesindeki Dog House ve Cat House tipindeki izleme radarlarıyla tamamlandı; bu bütün SSCB'nin ABM savunma sistemini oluşturdu. Mayıs 1972'de imzalanan SALT 1 anlaşmaları ve daha sonra ABD ve SSCB arasında imzalanan çeşitli antlaşmalarla ABM güdümlü mermilerinin toplam sayısı 100'le sınırlandırıldı. 1980'den sonra Galosh güdümlü mermilerinin yarısı, yerlerini, büyük bir olasılıkla yeni bir sisteme bırakmıştır. (→ ABM, FÜZESAVAR.)

• Özellikleri: ağırlık: yaklaşık 30 t; uzunluk: yaklaşık 20 m; çapı: yaklaşık 2,6 m; iki ya da üç itici kat; nükleer başlık gücü: 2 ya da 3 megaton; atmosfer içinde ve dışında önleme yeteneği.

GALOŞ a. (fr. *galoche*'tan). Tahta tabanlı deri ayakkabı. (Kullanımı Ortaçağ'a değin inen ve bir başka ayakkabı üzerine onu korumak için giyilen, tahta tabanlı, yüzü kaba deriden yapılmış fortsuz, oyuk ökçeli ayakkabılara da galoş denir.) [KALOŞ da denir.]

GALSAMA ya da **GALSAME** a. (fars. *ğelsama*). *Esk.* Solungaç.

—Zool. *Galsama ağı*, SOLUNGAÇ* AĞI'nın eşanlamlısı.

GALSWİNTHA (öl. 568), Neustria kralı Chilperich I'in karısı. İspanya Vizigotları'nın kralı Athanagild'in kızı ve Austrasia kralı Sigebert'in karısı Brunhilde'nin ablası. 567'de Chilperich'le evlendikten sonra, hiç kuşkusuz Frédégonde'un isteğiyle boğularak öldürüldü.

GALSWORTHY (John), ingiliz yazar (Coombe, bugün Londra'da, 1867 - Londra 1933). Avukatlığı bırakarak uzun gezilere çıktı. Bu geziler sırasında J. Conrad ve daha sonra yayımcısı ve danışmanı olan E. Garnett ile tanıştı. Romanlarında (*The İsland Pharisees* [1904], *The Dark Flower* [1913], *The Freelands* [1915], *Forsyte efsanesi* [The Forsyte Saga; 1906 -1921], *A Modern Comedy* [1924-1928]), önceleri iğneleyici biçimde, daha sonraları ise özlem duygusuyla, yalnızca kendi toplumsal sınıfını, yani büyük burjuvaziyi anlattı. Kahramanı, savaş sonrası dönemin Victoria çağı kalıntısı Soames Forsyte trajik biçimde zamanın geçişiyle karşı karşıya gelir. Toplumsal gelişmeyi dıştan yansıtmalarla yetinen bu tutucu kişide içe bakışa rastlanmaz. Galsworthy oyunlarında hümanist görüşlerini yansıtmıştır: *Justice* (1910) cezaevlerindeki koşulların iyileştirilmesine, *Loyalties* (1922) ise sendika hareketinin yasallaştırılmasında katkıda bulunmuştur. (1932 Nobel edebiyat ödülü.)

GALT, Kanada'da (Ontario) kent; Hamilton'ın G.-B.'sında, Erie gölüne dökülen Great River'ın kıyısında; 38 000 nüf. Metalürji. Makine ve tekstil sanayileri.

GALT (John), iskoç romancı (Irvine, Ayrshire, 1779 - Greenock 1839). Yunanistan'da Byron'la dost oldu. İskoç köylülerini alaylı bir dille anlattı (*Annals of the Parish*, 1821; *The Entail*, 1823). Kanada'da Guelph kentini kurdu ve bu kenti canlandırmak isterken servetini batırdı. Bu deneyimini *Lawrie Todd*'da (1830) anlattı.

GALTAN sıf. (fars. *ğaltīden*, yuvarlanmak'tan *ğaltān*). *Esk.* **1.** Yuvarlanan, tekerlenen: *"Görmekle seni kanında galtân / Tezvîcine meyl eder o sultân!.."* (A.H. Tarhan). **—2.** *Galtan etmek, olmak*, yuvarlamak, yuvarlanmak: *"Ildızlar bağı kırıla düşe yere galtân ola"* (Yunus Emre, XIII. yy.)

GALTİDE sıf. (fars. *ğaltīden*, yuvarlanmak'tan *ğaltīde*). *Esk.* Yuvarlanmış, tekerlenmiş: *Galtîde-i hâk-i mezellet* (alçaklık toprağına yuvarlanmış).

GALTİER-BOISSIÈRE (Jean), fransız desinatör, yazar ve gazeteci (Paris 1891 - *ay. y.* 1966). 1915'te le Crapouillot adında küçük bir cephe gazetesi kurdu, bu gazete 1919'dan sonra avangard bir edebiyat ve sanat dergisi oldu. Çini mürekkebiyle savaş resimleri (1917'de sergilendi) ve *la Belle Amour*'u resimlemek için guvaşlar yaptı (1943). Başlıca kitapları: *En rase campagne* (1917), Dignimont, daha sonra da Christian Bérard (1945) tarafından resimlenmiş olan *La Bonne Vie* (1943) ve *Mémoires d'un Parisien* (1960).

GALTİERİ (Leopoldo), arjantinli general ve devlet adamı (1926). Genelkurmay başkanı (1975-1979). Sonra Kara kuvvetleri komutanı. Muhalefetin sindirilmesinde önemli rol oynadı. Askeri cuntanın general Viola'yı görevinden almasından (aralık 1981) sonra devlet başkanı oldu. Falkland adalarının işgali konusunda verdiği karar (nisan 1982) Büyük Britanya ile silahlı bir çatışmaya yol açtı. Arjantin'in uğradığı bozgun sonrasında cumhurbaşkanlığı ve başkomutanlıktan istifa etti (17 haziran 1982). Silahlı kuvvetler yüksek mahkemesi'nce Falkland savaşı'nın yönetilmesinden kusurlu görülerek 12 yıl hapse mahkûm edildi (1986). Bir süre sonra serbest bırakıldı ve ordudan emekli oldu (ekim 1989).

John Launois-Rapho

fırlatma tüplerine yerleştirilmiş **Galosh** tipinde balistik füzesavar güdümlü mermileri

GALTON (*sir* Francis), ingiliz bilim adamı (Sparkbrook, Birmingham, 1822 - Londra yakını 1911). Darwin'in yeğeni, evrim kuramı, antropoloji, soyarıtım, ruhbilim, istatistik sorunlarına ilgi duydu. İnsanda kalıtımı incelemek için, sonradan klasikleşen yöntemler geliştirdi: testler, nicelik araştırması, bağıntılar yöntemi. Çalışmalarıyla birçok açıdan diferansiyel ruhbilimin öncülerinden biri oldu. Başlıca yapıtları: *Hereditary Genius* (Kalıtsal yetenekler) [1869], *Inquiries into Human Faculty and its Development* (İnsan yeteneği ve gelişimi üzerine araştırmalar) [1883], *Natural Inheritance* (Doğal kalıtım) [1889].

Galton eğrisi. İstat. Herhangi bir büyüklüğün normal yasaya göre sapmasını belirten eğri.

Galton yasası. Olasıl. LOG-LAPLACE YASASI'nın eşanlamlısı.

GALTÜR, Avusturya'da (Tirol) sayfiye ve kış sporları merkezi, Trisanna'nın yukarı vadisinde.

GALUCHAT a. (bulanın adı *Galuchat*'dan). Bazı kıkırdaklı balıkların (köpekbalığı, kedibalığı) örteneğinden yapılan ve küçük dişleri olan deri. Bu deri ince zımpara olarak kullanılır. (Galuchat 1925'lerde bazı lüks mobilyaları süslemek için kaplama ya da kakma malzemesi olarak kullanılmıştır.)

Galuç, Adıyaman ve çevresinde kadın erkek birlikte oynanan halay türü bir halk oyunu. Figürleri, kadın ve erkeğin tarlada omuz omuza çalışmasını ve yardımlaşmasını temsil eder.

GALUPPİ (Baldassare), **İl Buranello** denir, italyan besteci (Burano, Venedik, 1706 - Venedik 1785). A. Lotti'nin öğrencisi. G. B. Pescetti ile işbirliğinin sonucu olan *Gl'odj delusi dal sangue* (1728) adlı operayla ilk başarısını kazandı. Daha sonra sırayla, Londra'daki italyan operalarının sürekli besteciliğini (1741-1743), Venedik'teki San Marco katedrali'nin önce capella yardımcı yöneticiliğini (1748), sonra da capella yöneticiliğini (1762), Petersburg'da Katerina II'nin saray capellası yöneticiliğini yaptı (1765-1768). Goldoni ile işbirliğinden doğan opera-buffalarıyla (*Il Mondo della luna* [1750], konusu Molière'in *Gülünç kibarlar*'ından alınmış *Les virtuose ridicole* [1752], *Il Filosofo di campagna* [1754]) bu türün ustası olduğunu kabul ettirdi. Bu yapıtlar günümüzde de arada bir oynanır. Perde sonlarının dramatik gerilim ve müzik açısından taşıdığı önemi ilk fark edenlerden biri olan Galuppi, klavyeli çalgılar için yazılan klasik sonatın da öncülerindendir.

GALVANİ (Luigi), italyan fizikçi ve doktor (Bologna 1737 - *ay. y.* 1798). Kemiklerin oluşumu üzerine önemli bir tez hazırladı, sonra Bologna Üniversitesi'nde anatomi kürsüsüne getirildi. 1786'da bir rastlantı, önemli bir buluş yapmasına yol açtı: elektrik makinesi bulunan bir masanın üstüne derisi yüzülmüş birçok kurbağa konulmuştu, Galvani'nin yardımcılarından biri raslantıyla bir neşterin ucunu hayvanlardan birinin uyluk sinirlerine yaklaştırdı, o anda bütün kol ve bacak kaslarının kuvvetle kasıldığı görüldü. Deney, farklı biçimlerde yinelendi ve Galvani olayı bir tür hayvansal elektriğe bağladı. Volta'nın başarıyla karşı koyduğu bu öğreti ateşli tartışmalara yol açtı ve, aynı zamanda, elektrik pilinin kökenini oluşturdu.

Repubblica Cisalpina kurulurken, Galvani bağlılık andı içmemek için kürsüsünden çekildi.

L. L.

Luigi Galvani ressamı bilinmeyen gravür

GALVANİK sıf. (fr. *galvanique; galvanizm*'den). **1.** Galvanizme ilişkin. **—2.** *Galvanik akım*, fizyoloji ve elektrik tedavisinde galvanizasyon yöntemiyle kullanılan doğru akım.

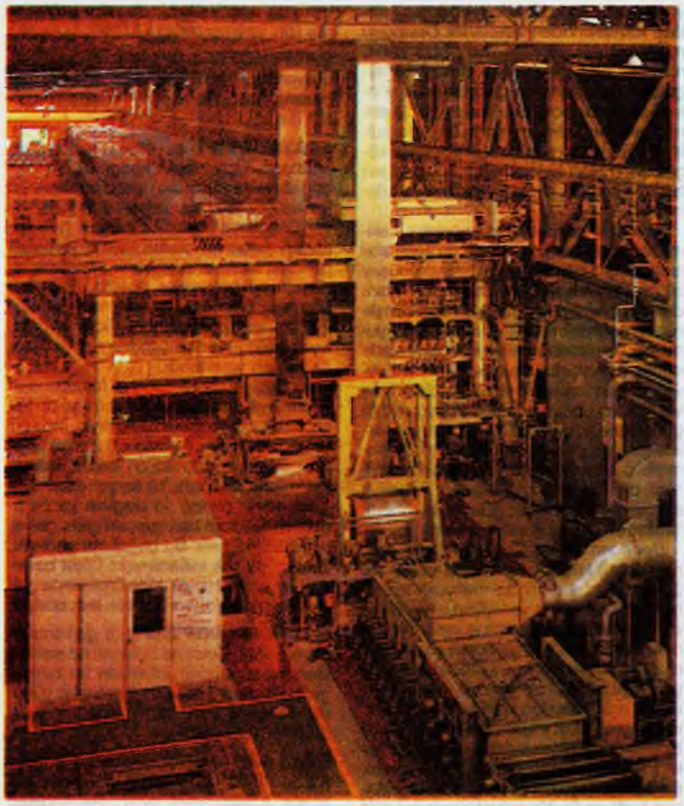
—Elektrotekn. *Galvanik ayrılma*, bir rölede, iki metal parça arasında bulunan hava ya da yalıtkan bir gerecin sağladığı yalıtım. (Sözkonusu iki devre elektriksel olarak yalıtılır, ama sığa ya da karşılıklı indüktansla eşlenmiş olabilir.) || *Galvanik bağlantı*, bir rölede, akım geçişine özgün direnç gösteren metal parçalar topluluğu.

—Metalürj. HARCANABİLİR'in eşanlamlısı.

GALVANİZ a. (öz. a. L. *Galvani*'den). Metalürj. *Galvaniz banyosu*, galvanizlemek için metal parçaların daldırıldığı çinko banyosu. —Değerli metallerle kaplamak için bir metal eşyanın daldırıldığı altın, gümüş ya da platin banyosu.

GALVANİZCİ a. Sıcak galvanizlemede uzmanlaşmış sanayici. || Galvanizlemede

Nisshin Steel Co. Ltd.

sürekli galvanizleme hattının kısmi görünüşü (Sakai çelikhanesi, Japonya)

kullanılan erimiş çinko banyosunun gelişimi ve bakımıyla yükümlü işçi.

GALVANİZE sıf. (fr. sözc.). GALVANİZLİ' nin eşanlamlısı.

GALVANİZLEME a. **1.** Fizyol. Deneysel amaçlarla galvanik akımların uygulanması. **—2.** Ted. Tedavi amacıyla doğru akımın kullanılması. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Metalürj. *Sıcak galvanizleme*, demir içeren bir alaşımı, özellikle çeliği, erimiş çinko banyosuna daldırarak çinko kaplama işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Metalürj. Sıcak galvanizleme, yüzeyi kimyasal yolla hazırlanmış demir içeren bir alaşımı, özellikle çeliği, 440° ile 460 °C arasında erimiş çinkoya daldırarak kaplama işlemidir. Çelik, çinkoyla yüzeysel bir yayınım tepkimesine girerek demir-çinko alaşımı katmanları oluşturur. Banyodan çekildiğinde bir çinko katmanının bu alaşımın üstünü örttüğü görülür. Çinko kaplama çeliği fiziksel ve elektro -kimyasal olmak üzere iki yönden korur: fiziksel korumada çeliği bulunduğu ortamdan yalıtır; elektro-kimyasal korumada ise kaplamanın yer yer çatlaması ve çeliğin açığa çıkması halinde bir demir-çinko pilinin anodunu oluşturur.

Metali banyoya daldırmadan önce aşağıdaki bir dizi işlemden geçirmek gerekir: yağ giderme (çözücülerle ya da daha çok sıcakta alkali yağ giderme); soğuk yıkama; yüzey temizleme (genellikle hidroklorik asitle); soğuk yıkama; akışkanlaştırma (amonyum ve çinko klorür karışımı).

Bu son işlem iki yolla gerçekleştirilir: yaş yöntem ya da kuru yöntem. Yaş yöntemle galvanizlemede metal, çinko banyosuna erimiş çinkoyu kaplayan akışkanlaştırıcı bir örtüden geçerek girer. Kuru yöntemle galvanizlemede ise metal önce bir akışkanlaştırıcı çözeltiden geçirilir, ardından kurutulur ya da ısıtılır ve sonra çinko banyosuna daldırılır. Akışkanlaştırıcının görevi çinko banyosuna girmeden önce metalin yükseltgenmesini önlemektir.

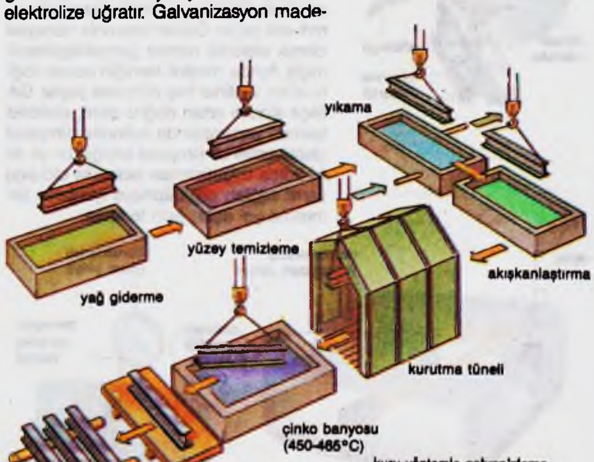
Banyo metali, çinkodan ya da bileşimi iyi belirlenmiş çinko alaşımlarından oluşur. Alüminyum, genellikle bir katkı maddesi biçiminde kullanılır; çünkü kaplamayı oluşturan alaşım katmanlarının gelişimini yönlendirir ve görünümünü etkiler.

Sıcak galvanizleme bitmiş parçalara, montaja hazır yapı öğelerine ve dönüşüm sanayilerinde kullanılan yarı işlenmiş ürünlere uygulanır; yarı işlenmiş ürünler arasında teller, borular ve saclar yer alır.

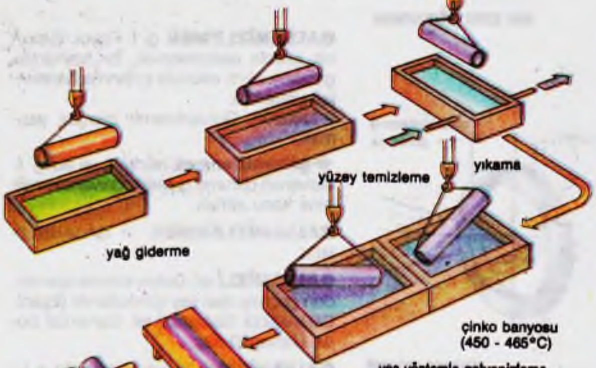
Sendzimir yöntemi az çok değiştirilse ya da aynen uygulansa da (Heurtey, Selas) sürekli şeritler halinde üretilmiş sacı galvanizlemede kullanılır. Bu yöntemden haddelenmiş sürekli çelik şeritleri doğrudan galvanizlemede de yararlanılır; bu amaçla oksitleri indirgeyerek yüzey hazırlamak için metale uygulanan ısıl işlem, galvanizlemeye eşlik eder. Bu işleme yöntemiyle çelik şeritler ileride uygulanacak dönüşümlere (katlama, soğuk çekme, kaynak yapma vb.) elverişli özellikler kazanır.

Galvanizleme kuruluşları, çelik şerit haddeleme birimleri ölçeğinde kurulur ve bu birimlerin, korozyona karşı koruyucu kaplama elde etme amacı güden uzmanlaşmış kesimini oluşturur.

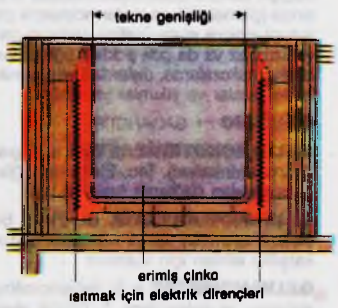
—Ted. Galvanizasyon, akümülatör, pil ve doğru akıma çevrilip süzülen şehir şebeke akımıyla yapılır. Bu amaçla kullanılan galvanik akımın biyolojik etkisi dokuları elektrolize uğratır. Galvanizasyon made-

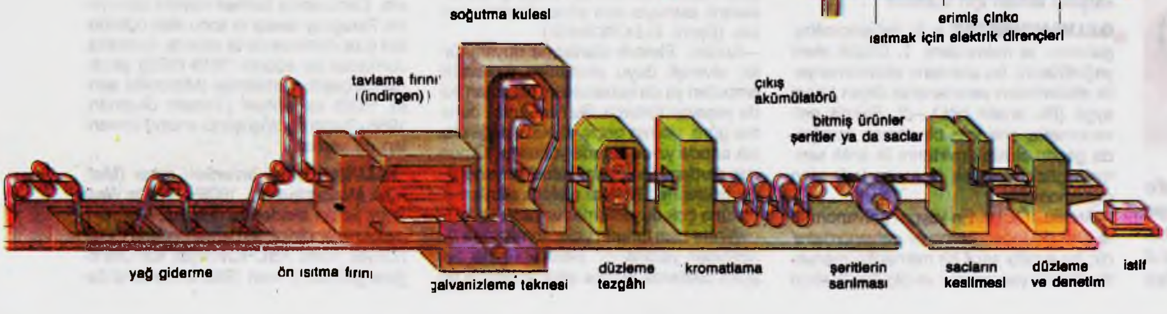
kuru yöntemle galvanizleme

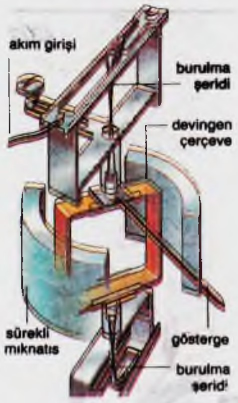
yaş yöntemle galvanizleme

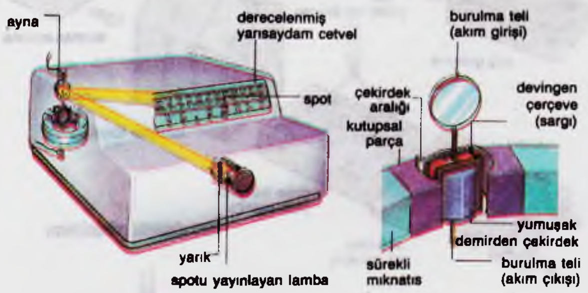
metal galvanizleme teknesinin şeması (kesit)

sürekli galvanizleme hattı şeması (Sendzimir yöntemi)

ni elektrotlarla gerçekleştirilir. *Duyarsız* denilen büyük bir elektrot kutuplardan birine, diken ya da iğne biçimindeki etkin elektrot ise öteki kutba bağlanır: buna *tekkutuplu* uygulama denir. Negatif elektroliz (etkin elektrodun eksi kutba bağlanması) daha sık kullanılır ve daha olumlu bir nedbe bırakır. *Çiftkutuplu* uygulamalarda iki kutba bağlanan iğnelerin ikisi de yıkıcı etki yapar. Doğru akımın etkisinden kutuplar düzeyinde değil de dokuların içinde yararlanılmak istenirse elektrotlar iletken bir sıvıyla ıslatılmış süngerimsi bir bezle deriden ayrılır. Bu *hücrelerarası elektroliz* felçli kas ve sinirler üzerinde yararlı etki yapar. Galvanizasyonla deneysel olarak elektrikli narkoz gerçekleştirilebilmiştir. Ayrıca, mastoit kemiğin ucuna doğru akım verilirse baş dönmesi yapar. Gittikçe şiddeti artan doğru akım, elektrikli lavman yapılmasında kullanılır. Kimyasal olarak belirli bir kimyasal eriyiğin bir ya da iki kutba uygulanması tedavide oldukça yarar sağlar; organizmaya iyonların girmesine yol açar: iyon tedavisi.

ışıklı spotlu galvanometre

GALVANİZLEMEK g. f. Fizyol. Galvanik akımla elektriklemek, bir hayvanda galvanik akım etkisiyle çırpınma hareketleri yaratmak.
—Metalürj. Galvanizleme işlemini yapmak.

◆**galvanizlenmek** dönşl. f. ve edilg. f. Galvanizli duruma gelmek; galvanizlemek işine konu olmak.

GALVANİZLENMEK → GALVANİZLEMEK.

GALVANİZLİ sıf. Galvanizleme işleminden geçmiş olan şey için kullanılır (Eşanl. GALVANİZE): *Galvanizli tel. Galvanizli boru. Galvanizli saç.*

GALVANİZM a. (fr. *galvanisme;* öz. a. L. *Galvani*'den). **1.** Tıp. Doğru akımın canlı organlar üzerindeki etkisi. **—2.** Dişç. cerr. *Ağız içi galvanizm,* ağız boşluğunda diş protezlerinde kullanılan ve iletken olarak tükürükten yararlanarak bir pil gibi çalışan değişik elektrik potansiyelli metaller arasında (çiftmetallilik ya da termoelektrik çift kutup) elektrik akımı üretimi. (Ağız içi galvanizm, az ya da çok şiddetli ağrılardan başka mukozalarda, dişlerde, hatta kemiklerde yaralar ve yıkımlar yapabilir.)

GALVANO → GALVANOTİP.

GALVANOKOTERİZASYON a. (fr. *galvanocautérisation*). Ted. Elektrikli dağlağıyla yapılan dağlama (yakma).

GALVANOMANYETİK sıf. Elekt. Bir elektrik akımının ve bir manyetik alanın karşılıklı etkileri için kullanılır.

GALVANOMETRE a. (fr. *galvanomètre, galvano-* ve *mètre*'den). **1.** Düşük akım yeğinliklerini, bu akımların elektromanyetik etkilerinden yararlanarak ölçen temel aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Balistik galvanometre,* çok kısa bir zaman aralığında geçen elektrik miktarını ilk anlık sapmayı gözlemleyerek ölçmede kullanılan galvanometre.
—ANSİKL. Ölçbil. En yaygın galvanometre türü *devingen çerçeveli galvanometre*'dir; bu aygıtta sabit bir mıknatısın manyetik alanına yerleştirilen ve ölçülecek akım verilmiş devingen bir bobini etkileyen Laplace kuvvetlerinden yararlanılır. *Devingen mıknatıslı galvanometre*'de bobin sabit, mıknatıs devingendir. Çok duyarlı bir aygıt olan galvanometre genellikle sıfır yöntemlerinde bir potansiyel farkını ya da akımın ortadan kalktığını doğrulamada kullanılır. Bu yöntemde bir ışık spotuyla küçük sapmaları belirlemek için devingen bölüme bağlanmış bir aynadan yararlanılır.

Devingen çerçeveli galvanometre. i akımı, iletken iki burulma teli (ya da şerit) arasına asılan, dikdörtgen biçiminde düşey bir çerçeveye sarılmış ince telli bir bobinden geçer. Çerçeve, güçlü bir sürekli mıknatısın çekirdek aralığına yerleştirilmiş yumuşak demirden bir silindirin çevresinde döner. Denge durumunda Laplace kuvvetlerinden kaynaklanan devindirici kuvvet çifti ve burulma tellerinin uyguladığı geriçekme kuvvet çifti, karşıt yönlerde etki yapar; çerçevenin dönüş açısı ise *i* akımıyla orantılıdır. Ayrıca çerçevenin devinimi dış devrede indüklenen Foucault akımlarıyla sönümlenir, dolayısıyla sönümlemeyi ayarlama olanağı vardır.

Devingen mıknatıslı galvanometre. Mıknatıslanmış küçük bir gösterge, düşük yeğinlikte, yönlendirici bir manyetik alana, buna dik konumda yerleştirilmiş yatay eksenli bir bobinin merkezine asılır. Ölçülecek *i* akımı verildiğinde bobin yönlendirici alana dik bir alan oluşturur; dolayısıyla gösterge bileşke alana göre yönelir ve α dönüş açısı *i* akımının ölçüsünü verir. Yer' in manyetik alan etkisini gidermek için iki benzer düzenekle astatik bir aygıt gerçekleştirilir; düzenekler birbirine ters yönde, üst üste yerleştirilir; göstergeleri ise birbirine bağlıdır. Bu tür galvanometreler, çok duyarlı olmasına rağmen, çok az sönümlenebilmeleri yüzünden pek kullanışlı değildir.

Birçok elektrik ölçüm aygıtı galvanometreden türemiştir. *Amperölçerler* ve *gerilimölçerler*'de, sağlamlık ve kullanışlılık duyarlığa yeğlenir; bu amaçla askı tellerinin yerini miller ve helisel yaylar, ışıklı göstergenin yerini de devingen donanıma bağlı bir gösterge alır. Seri ya da koşut bağlı dirençler, duyarlığı gereksinimlere göre ayarlar. Bir doğrultucu, aygıtın almaşık akımla kullanımını sağlar; devingen mıknatıslı aygıtlarda ise, aynı amaçla mıknatıslanmış göstergenin yerine yumuşak demirden uzun bir parça kullanılır.

Balistik galvanometre. Ani akım, devingen donanıma elektrik miktarıyla orantılı bir vurum verir ve vurumu izleyen devinimin ulaştığı maksimum anlık sapmayla bu vurum ölçülür.

devingen çerçeveli galvanometre ilkesi

Larousse

1882'de Deprez ve d'Arsonval'in yaptığı devingen çerçeveli galvanometre
Conservatoire national des Arts et Métiers, Paris

GALVANOPLASTİ a. (fr. *galvanoplastie*). Metalürj. ve Süslem. sant. ELEKTROLİTİK METAL KAPLAMA"nın eşanlamlısı.

GALVANOPUNKTUR a. (fr. *galvanopuncture*'den; *galvano-* ve [*acu*] *puncture,* akupunktur). Akupunkt. Elektropunkturda galvanik akımdan yararlanan tedavi yöntemi.

GALVANOSKOP a. (fr. *galvanoscope*). Bir elektrik akımının geçişini belirlemeye yarayan aygıt.

GALVANOTAKSİ a. (fr. *galvanotaxie*). Bazı hayvan türlerinde ortaya çıkan bir elektrik akımıyla aynı yöne yönelme tepkisi. (Eşanl. ELEKTROTAKSİ.)
—ANSİKL. Elektrik alanlarına duyarlı türler, elverişli duyu alıcılarıyla (Lorenzini ampulleri ya da kabarcıkları) donanan suda yaşayan türlerdir. Bu hayvanlar, duruma göre, akımın geçiş yönüne bağlı olarak anoda ya da katoda yönelirler. Omurgasızlardan planaryalar katod galvanotaksisi gösterirler. Balıklar elektrik alanlarının yönüne çok duyarlıdırlar ve balık yetiştiriciliğinde bazı türlerin yakalanmasında bu özellikten yararlanılır: elektrikle balık avı. (Bazı ülkelerde bu çok etkili yöntemle avlanmaya ancak sıkı bir denetim sağlanarak izin verilmektedir.)

GALVANOTİP a. (fr. *galvanotype*). Graf. Galvanotipi tekniğiyle elde edilmiş, kabartma tipobaskı klişesi. (Kısaca GALVANO denir.)

GALVANOTİPİ a. (fr. *galvanotypie*). Matbaac. Özel olarak tipografik klişeleri çoğaltmakta kullanılan galvanoplasti.
—ANSİKL. 1837'de, alman fizikçi M. H. von Jacobi ve ingiliz T. Spencer, birbirlerinden habersiz olarak, oyma levhaları galvaniz kaplayarak kabartma levhalar elde etmeyi başardılar. 1840'ta amerikalı Murray, balmumu kaplamayı buldu. 1844'te fransız Alexandre Victor Michel, önce bitümlü bir karışımdan, sonra güteperka'dan yararlandı.

Bir dizgi ya da bir tipografi formasından bir kalıp alınır; iletken hale getirilen bu kalıp, daha sonra, galvanoplastiyle, ince bir bakır katmanıyla (yaklaşık 0,2 mm) kaplanır. Böylece elde edilen *kabuk,* kalıbın ayrılmasından sonra, bir kurşun alaşımıyla güçlendirilir *(astar)* ve dizginin ya da tipografi kalıbının tam kopyası olan, *galvanotip* haline gelir. Bu çoğaltma yöntemi, tipografide çok kullanılmıştır. Ofset baskının yaygınlaşmasıyla, klişe üretiminde galvanotipinin kullanımı giderek terk ediliyor.

GALVANOTROPİZM a. (fr. *galvanotropisme*). Etol. Çevrede bulunan bir elektrik alanının yönünden etkilenen bir bireyin gerçekleştirdiği hareket (hareketin yönünü de gene aynı etki belirler). [Eşanl. ELEKTROTROPİZM.]

GALVÃO (António), portekizli kaptan (Lizbon 1503 - *ay. y.* 1557). 1538'e doğru Molük adaları valisi oldu. Takımadaları egemenliği altına almayı başardı. Kimi zaman sertliğe başvurarak katolikliği yayma çabalarından dolayı **Molük Havarisi** adıyla anıldı.

GALVESTON, ABD'de (Texas) kent, *Galveston koyu* girişindeki bir kıyı şeridinde, Houston'un G.-D.'sunda; 62 000 nüf. Tersaneler. Kimya ve besin sanayileri. Tahıl, pamuk ve kükürt dışsatımı. Eyalet üniversitesi. Sayfiye merkezi.

GÁLVEZ (José), ispanyol siyaset adamı (Vélez Málaga 1729 - Madrid 1786). Hindistan Konseyi üyeliği ve Meksika temsilciliği yaptı (1765-1771). Meksika'da resim ve heykel akademisini kurdu. Dönüşünde Hindistan bakanlığına getirildi (1775). Bu ülkenin anavatana bağlanmasını ve ticari ilişkilerin liberalleşmesini öngören eski ispanyol siyasetini sürdürdü.

GÁLVEZ (Bernardo DE), ispanyol general (Macharavialla, Málaga, 1746 - Tacubaya, Mexico, 1786). Tümgeneraldi (1760). Louisiana vali yardımcısı oldu. ABD Bağımsızlık savaşı'nda iki Florida'nın büyük bir bölümünü ele geçirdi ve Meksika kral vekilliğine atandı (1785).

GÁLVEZ (Manuel), arjantinli romancı (Paraná 1882 - Buenos Aires 1962). Döneminin toplumunu gerçekçi biçimde betimledi. Taşra ilkokul öğretmenlerinin yaşamını (*La maestra normal,* 1914), edebiyat çevrelerini (*El mal metafísico,* 1914), Córdoba din adamları çevrelerini (*La sombra del convento,* 1917) anlattı. En başarılı yapıtı olan *Nacha Regules*'de (1917) Buenos Airesli bir fahişenin yaşamını yansıttı. Daha sonra tarihsel romanı deneyerek Paraguay savaşı'nı konu alan üçlemesini (*Los caminos de la muerte, Humaitá, Jornadas de agonía* [1918-1923]) yazdı. Ayrıca çeşitli ruhbilimsel (*Miércoles santo,* 1930) ve tarihsel (*Tránsito Guzmán,* 1956; Perón'un düşüşünü anlatır) romanları da vardır.

GALVIN (John), amerikalı asker (Melrose, Massachusetts, 1929). 1954'te West Point askeri akademisi'ni bitirdi. Vietnam'da görevlendirildi. Almanya Federal Cumhuriyeti'ndeki ABD kuvvetleri komutanlığına getirildi. 2 mart 1985'te Panamá'da-

ki ABD Güney kuvvetleri komutanlığına atandı. Bu görevi ona, bütün Orta Amerika'daki ABD kuvvetlerinin yönetimini üstlenme olanağı sağladı. 1 temmuz 1987'de de NATO başkomutanlığına getirildi.

GALWAY → GAİLLİMH.

GALWAY → RUVİGNY.

GALYA, lat. **Gallia,** Antikçağ'da Pireneler, Akdeniz, Alpler, Ren ve Atlas okyanusu arasındaki bölgenin bütününe verilen ad. Fransa'nın eski adıdır.

Romalılar Galya'yı çeşitli bölümlere ayırırlardı: *Gallia Cisalpina* (Alplerberisi: Po ovası); İ.Ö. 400'e doğru Keltler'in ele geçirdiği, iki yüzyıl sonra Roma eyaleti olan *Gallia togata; Alplerötesi Galya* ya da asıl Galya. Galya'nın Akdeniz kıyılarındaki kesiminin ele geçirilmesinden sonra (İ.Ö. 122) Galya şu bölümlere ayrıldı: *Provincia* ya da *Gallia Narbonensis* (daha önce *Gallia bracata* denilmekteydi), *Gallia comata* ve *Bağımsız Galya*. İmparatorluk döneminde, Alplerötesi Galya'yı oluşturan illerin tamamını belirtmek için *Galliae* (Galyalar) adı kullanıldı: I. yy.'da 3 il vardı (*Belçika Galyası, Kelt Galyası*, ender olarak *Aquitania Galyası* da denen *Aquitania*); IV. yy.'daysa iki diocesis'e bölünen 15 il (*Viennensis Galyası*, vb.) vardı.

roma fethinden önce Galya

• *Tarih.* Keltler*, Galya'nın bilinen ilk halkıdır. Büyük olasılıkla Orta Avrupa'dan yola çıkmış, İ.Ö. I. binyıl'da sınırlı sızma ve fetihler gerçekleştirmişlerdir. Sezar'ın "Kelt" adını verdiği kavimler (Garonne ve Sen arasında yerleşmişlerdi) İ.Ö. 500'e doğru yerlerine yerleşmiş durumdadır; "Belgalar" (Sen ve Ren ırmakları arasında) ülkeye İ.Ö. 300-150 arasında yerleştiler. Bu istilacılar, Yenitaş çağı sonlarında çok kalabalıklaşan önceki kavimlere göre bir azınlık durumundaydı. "Galyalı" adı bu karışım sonucunda ortaya çıkan halkın adıdır.

• *Galya uygarlığı.* İ.Ö. I. yy. Galyalılar'ı üstüne belli başlı bilgilerimiz *Commentarii Caesaris*'e dayanır. Galyalılar potur ve kısa bir gömlek giyerlerdi; ünlü torques* gibi bilezik ve kolyeye meraklıydılar. Çabuk tepki gösteren savaşçı bir halktı; hiç düşünmeden savaşa atılır, düşman darbeye direnince de cesaretlerini yitirerek kaçarlardı.

Kent yaşamı yok gibiydi. *Oppidum*, yönetim merkezi, pazar, atölyelerin toplandığı, kimi zaman da hac yeri olan bir sığınak kaleydi. Siyasal örgütlenme, büyüklükleri farklı doksan halka (Sezar bunlara *civitas* [site] adını vermişti) bölünmüş Galya dünyasının en zayıf noktasıydı. Orta büyüklükte site birkaç bölgeden (lat. *pagus*) oluşurdu: bunlar Ortaçağ ülkelerinin temelini oluşturan coğrafi birimlerdi. Her site büyük toprak aristokrasisinin egemenliğindeydi. Her büyük toprak sahibinin kendisine yeminle bağlı üyelerden oluşan bir birliği vardı ve müşteriler, serfler ve satıcılardan oluşan bir halktan destek görürdü. İ.Ö. I. yy.'da krallık ortadan kalktı; sitelerin çoğu her yıl değişen bir magistratus (bazen *vergobret* denirdi) tarafından yönetilmeye başladı. Her halk dış güçlerin desteğini kazanmaya çalışan soylu hizipleri arasında bölünmüştü; çekişmeler sonucunda parçalanan Galya, bağımsızlığını yitirdi. Bununla birlikte, Druid (Kelt din adamı) örgütlenmesi tüm Galya'yı kapsamaktaydı. Carnutes ormanında düzenlenen yıllık toplantısı, hakemlik yapan ve kararlarını yasaklama tehdidine dayandıran uluslararası mahkeme işlevi görmekteydi. Ama druidler'e her şey sözlü olarak iletilirdi. İ.Ö. I. yy.'da hâlâ insan kurban etme uygulaması sürüyordu; her büyük tanrıya özgü bir kurban etme yöntemi vardı: Teutates'in kurbanları boğularak öldürülür, Esus'un kurbanları ağaçlara asılarak parçalanır, Taranis'inkilerse sorgun ağacından bir sepet içinde yakılırdı.

III. yy.'da Galyalılar, Romalılar'ın "Kartacalılar ve Galyalılar'a karşı savaş" adını verdikleri ikinci Kartaca savaşı'na katıldılar.

• *Roma müdahalesi* (İ.Ö. 125-51). İ.Ö. 154'te Romalılar, komşuları Ligürler tarafından tehdit edilen Massalia'nın çağrısı üzerine müdahale ettiler; İ.Ö. 125-124'te yeniden harekete geçtiler. Daha sonra *Aquae Sextiae* (Aix) kolonisi olan müstah-

Rose Marie

Manuel Gálvez (1950'ye doğr.)

İ.Ö. 60'A DOĞRU GALYA

solda
ERKEN İMPARATORLUK GALYA'SI
sağda
GEÇ İMPARATORLUK GALYA'SI

kem bir karakol kurdular, bir eyalet oluşturan Rhône koridorunu ve Languedoc bölgesini topraklarına kattılar; bu eyalet, daha sonraları *Narbonensis* adını aldı.

Roma'nın fethine ilişkin bilgileri yalnızca Roma'da saygınlığını artırmak isteyen Sezar'ın anlattıklarında buluruz. Sezar'ın lejyonları kışlık karargâhlarını bağımsız Galya halklarının yaşadığı topraklarda kurdular. O zaman Belçikalılar bir koalisyon oluşturdu (57); Sezar, bunları Sabis'te (Sambre, daha doğrusu Selle) yendi. 56'da Venetler'in donanmasını yok etti ve Armoricalılar boyun eğdi; komutanı P. Crassus Aquitanialılar'a da boyun eğdirdi. Aldatıcı bir sessizlik döneminden sonra Galyalılar'ın bir bölümü, kış mevsiminden (54-53) yararlanarak Romalı askerlerin kışlalarına saldırdı: kral Ambiorix*'in komutasındaki Eburonlar bir lejyonu yok ettiler. Sezar 53 yazını ormanlarda Ambiorix'i kovalamakla geçirdi, ancak yakalayamadı. Arverni halkından Vercingetorix*, halk kitlelerine dayanarak kendi sitesinde iktidarı ele geçirdi ve genel ayaklanmayı örgütledi (52 ilkbaharı). Sezar'a karşı bir dizi başarı kazandı (Gergovia*), sonra Provincia'ya doğru çekilir gibi yapan prokonsülün tuzağına düştü. İkili oynayan Aedui halkının süvari desteği zayıf kalınca Alesia* kalesine kapanmak zorunda kaldı. Romalılar'ın olağanüstü tahkimatları, Galya takviye ordusunun kuşatma altındakilerle birleşmesini engelleyince Vercingetorix eylül 52'de teslim oldu. Ayaklanma hemen sona ermedi; 51 yılı, Uxellodunum'daki Cadurci halkı gibi son direniş odaklarının ezilmesiyle geçti.

roma fethinden Franklar'ın yerleşmesine

• *Örgütlenme ve asimilasyon.* Birlikler, ittifaklar, halklar arası bağımsızlık ilişkileri ortadan kaldırıldı. Toplu öldürmeler ve köleleştirme girişimleri toplumsal dengeyi bozarak kopukluğa yol açtı; buna karşın Galya, kısa sürede yeni bir refah dönemine girdi.

Rejim toprak zenginliğini artıran ve Romalılar'ın lüksüne özenen aristokrasinin çıkarına uygundu. I. yy.'da Galya-Romalılar, gönüllü olarak asker sağladılar; koloniler lejyon askerleri, siteler yardımcı süvari ve piyade birlikleri verdi; askerler, görevleri sona erdiğinde yurttaşlık hakkı kazanıyorlardı.

Galya öyle boyun eğmiş görünüyordu ki, lejyonlar kısa süre sonra geri çekilerek Ren taraflarına gönderildiler; Lyon'da kışlayan tek bir piyade bölüğü bırakıldı. Ayaklanmalar gittikçe azaldı.

Druidlik, Claudius zamanında yasaklandı. Yerli tanrılar, Yunan-Roman pantheonuna katıldı. III. yy.'da Roma ordusu, Roma dünyası zenginliklerinin çektiği Germen kabilelerini durdurmakta güçsüz kaldı. Alamanlar ve Franklar*, Galya'yı iki kez (258 ve 276) geçtiler ve harabeye çevirdiler. Bu akınlardan sonra kentler çabucak kurulan surların içine çekildi ve dar alanlarda sıkışıp kaldı. Galya, imparatorluğun geri kalan bölümü gibi, III. yy.'da patlak veren iktisadi bunalımdan etkilendi ve nüfus büyük ölçüde azaldı. 258'de Ren bölgesi askerleri, komutanları Postumus'u augustus ilan ettiler; yasal imparator Gallienus bu ayrılığı önleyemedi. Aslında bir Batı imparatorluğu (İspanya ve Bretagne'la birlikte) olan *Galya İmparatorluğu* on beş yıl (258-273) sürdü. Postumus 268'de askerleri tarafından öldürüldü. Yandaşları ya da ardılları (Marius, 267-269; Laelianus, 268-269; Victorinus, 269-271; Tetricus, 271-273'e doğr.) onun kadar başarılı olamadılar ve Aurelianus Galya'yı kolayca yeniden ele geçirdi. O tarihten sonra, Barbarlar, savaş tutsakları ya da Germanya'daki küçük kralların verdiği kolonlar Galya'ya yerleştiler; bu *laetuslar, limes* geri hattının düzeni ve savunmasıyla görevliydiler. Galya, IV. yy.'da yeni bir iktisadi canlanma dönemine girdi (buğday,

GALYA SANATI

Vieil-Lauros-Giraudon

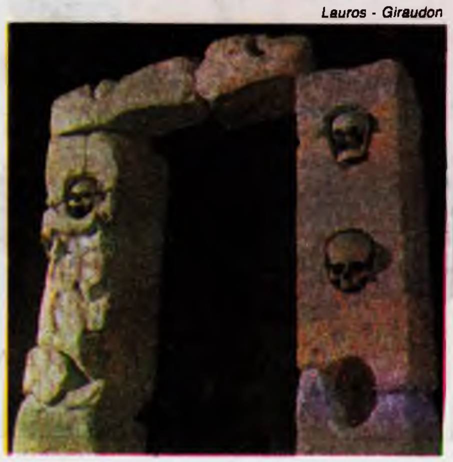

bağdaş kurmuş heykel
Roquepertuse (Bouches-du-Rhône)
kireçtaşı, İ.Ö. III. yy.
Borely müzesi, Marsilya

Lauros - Giraudon

Lauros - Giraudon

sağda
Roquepertuse'de (Bouches-du-Rhône) bulunmuş bir revak (duvarlara açılan yuvalara kafatasları yerleştirilmiştir) kireçtaşı, İ.Ö. III. yy.
(Borely müzesi, Marsilya)

solda
bir galya tanrısı başı
Luxeuil-les-Baines'de (Haute-Saône) bulunmuştur
meşe ağacından, İ.S. I. yy. (?)
Güzel sanatlar müzesi Besançon

üzüm bağları). Büyük toprak sahipleri, artık topraklarının ortasında tahkim edilmiş bir *villa*'da yaşıyorlardı; yurtluğa bağlı köylüler, kolonlar ya da kovulmuş köleler bu güçlü kişilere boyun eğiyordu. Ama III. yy.'ın ortalarından beri, asker kaçağı ya da kaçak kolonlardan oluşan kanun kaçağı gruplar kırsal kesimde dehşet salmaktaydı, bunlar bütünüyle ortadan kaldırılamadı. Bazı kentler çok gelişmişti: Arles ve Trier; imparatorlar, bu kentleri, Ren'e çok uzak olan Roma'ya yeğ tuttular. Barbar tehdidi son bulmadı; Konstantin'in yeğeninin oğlu sezar Julianus'un gösterdiği direnç ve birkaç yıl süren seferlerle (355-361) alaman istilacılar püskürtüldü ve Franklar ırmağın kıyılarında durduruldu.

• *Hıristiyanlık*. Yeni din Galya'da geç bir tarihte ortaya çıktı. II. yy.'da Doğulular bu dini Narbonensis kentlerine getirdiler: 177 yılı Lyon din kurbanları (Blandine) anıldı. IV. yy.'da kentlerde yaşayanlar hıristiyanlığı benimsediler, ama kırsal kesim paganlarla doluydu, misyoner rahipler bunları hıristiyanlaştırmaya çalışıyordu. Aziz Martinus, Ligugé ve Marmoutier'de dinsel topluluklar oluşturdu; Lérins topluluğu V. yy.'da Galya'nın tanrıbilim merkezi oldu; Johannes Cassianus 418'de Marsilya'nın ilk manastırlarını kurdu.

• *Büyük istilalar*. V. yy.'da, ardı arkası kesilmeyen barbar akınlarına karşı Galya'yı federe Barbarlar'dan başka savunacak güç kalmamıştı. Bölge bir geçiş yolu üzerindeydi: sonunda İspanya'ya ya da Afrika'ya yerleşecek olan halklar Galya'dan geçiyorlardı. Bu Barbarlar bir yerde durmuyordu. 434-454 arasında kont Aetius, federelerin bölgeyi terk etmemeleri ve güçlerini yeni istilacılara karşı kullanmak için büyük çaba harcadı; böylece Attila'yı 451'de durdurabildi. Ama Batı İmparatorluğu 476'da yıkıldı. Romalı son generaller, Egidius (öl. 464) ve oğlu Syagrius (öl. 486), bölgenin Sen ve Loire arasındaki bölümünü elde tutmakla yetindiler. Vizigotlar Galya'nın yarıdan fazlasını işgal etmişlerdi: Frank Clovis* (481-511) hıristiyan olarak piskoposların desteğini sağladıktan sonra Galya'yı fethetti.

Lessing - Magnum

Glanum'da (Bouches-du-Rhône) Antes evinin dor sütunlu peristylonu (İ.Ö. IV. - III. yy.)

galya sanatı ve galya-roma sanatı

• *Mimarlık ve şehircilik*. Roma fethinden önce taş mimarlık, yalnızca Akdeniz bölgelerinde yaygındı ve bu tür yapılar Keltler'den çok Ligürler'e (Entremont oppidum'u) ve İberler'e (Ensérune) özgüydü. Keltler'in yapıları ağaç ve kerpiçtendi; alınan hava fotoğrafları içerden direklerle desteklenmiş dikdörtgen planlı büyük evlerin izlerini açığa çıkarmıştır (örneğin Oise'da Verberie evi). Yalnız oppidumların surları harçsız taşların hatıllarla bağlanmasıyla yapılmış olabilirdi. Sezar'ın *murus gallicus* adını verdiği bu surların birçok örneğine İndre, Levroux, Cher ve Châteaumeillant'da rastlanır.

Narbonensis'in fethinden sonra, bazı kentler belli bir şehircilik anlayışına göre düzenlendi. Bunun en ilginç örneği revaklı alanı, toplantı salonu ve peristylonlu evleriyle Glanum'da görülür. Marsilya kolonilerinin en iyi korunmuş olanı Hyères yakınında Olbia'dadır. Bu koloni dikdörtgen bir sur içinde düzenlenmiştir ve kadastroludur.

Sezar'ın fethi Galya'da Roma mimarlığı döneminin başlangıcı olmuştur. Arles, Nîmes, Orange, Fréjus vb.'de terhis edilen askerler için koloniler kurulmuştur. Bu kentler, forum ve büyük kamu yapılarıyla kadastrolu olarak inşa edilmiştir. Sezar ve Augustus'un savaş ganimetlerinin desteğiyle bütün bu bölgelerde büyük ve görkemli şehircilik programları uygulanmıştır.

• *Heykelcilik*. İkinci demir çağı Keltler'i, Hallstattlılar'ın (Hirschlanden savaşçısı, VI. yy.) yabancısı olmadığı büyük taş heykellere fazla yer vermediler, buna karşılık ahşap heykeller yaptılar.

Sezar'ın fethinden sonra, çeşitli akımlar görüldü. Resmi sanat özellikle az ya da çok uyarlanmış klasik tiplere uygun tanrı heykelleri üretti; Narbonensis, Lyon

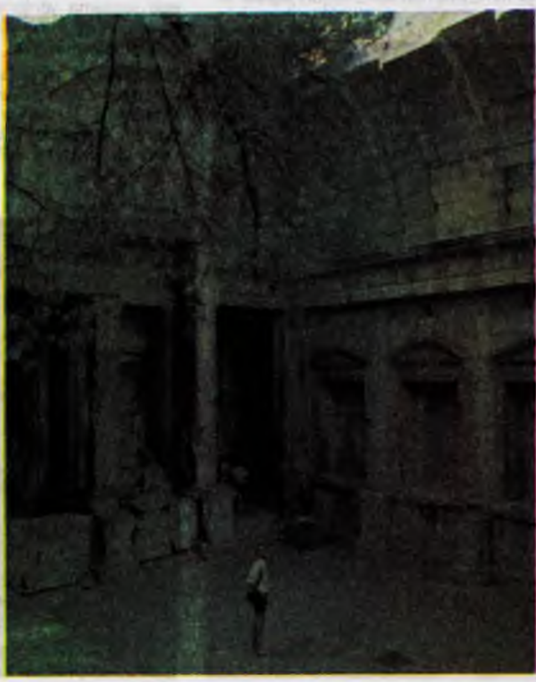
Autun'da (Saône-et-Loire) "Ianus tapınağı" İ.S. II. yy.

Lauros - Giraudon

Nîmes'de (Gard) Fontaine tapınağı (ya da "Diana tapınağı") İ.S. II. yy.

J. P. Vell

Daspet

Vachères'de (Alpes-de-Haute-Provence) bulunmuş bir galyalı savaşçı heykeli İ.Ö. I. yy. sonu
Calvet müzesi, Avignon

Lauros · Giraudon

Marne'da bulunan bronz gerdanlık La Tène dönemi
Ulusal eski eserler müzesi Saint-Germain-en-Laye

Galya sanatı
Daphne'nin peşine düşen Apollon bir mozaikten ayrıntı (Sinius Felix imzalı) Lillebonne'da (Seine-Maritime) bulundu İ.S. III. yy.'ın ikinci yarısı
Bölge müzesi, Rouen

Lauros - Giraudon

ve Rheinland dışında, imparator heykellerine pek rastlanmaz. Bunların yerine I. yy.'dan başlayarak belirgin özellikli Galya -Roma heykelleri görülür: İupiter'e adanmış sütun ya da ayağın üstünde genellikle atlı İupiter bir devi yenerken gösterilmiş; dev cehennemi ya da Barbarları temsil eder, İupiter imparatorla özdeşleşir.

• *Metal sanatları.* Roma Galyası'na bazı metal parçalar (Berthouville, Bernay, Graincourt gümüş hazineleri) ithal edilmişse de bu daldaki ürünlerin çoğu yerel atölyelerden çıkmıştır: tanrı heykelcikleri, mobilya süslemeleri, süslü ev eşyaları (anahtarlar, kaşıklar, bıçaklar, bronz ve gümüş vazolar). Bunların biçimleri ve süslemeleri eski yerli sanatın özelliklerini taşır.

• *Seramik.* Yenitaş çağına kadar uzanan deneyimlerin mirasçısı olan Galya seramiği, büyük yerel çeşitlilikler gösterir. La Tène I'de Marne atölyelerinin ürettiği ince hamurlu, perdahlı siyah vazoların üstünde metal dövmeleri çağrıştıran çıkıntılar bulunur. Bu vazolar çizgilerle bezenmiş ya da burmadallar, kahverengi, kırmızı ya da barut rengi trisellerle süslenmiştir. Boyalı çömlekçilik Galya'da önemini uzun süre (İ.S. IV. yy.) koruyacaktır: İ.Ö. I. yy.'da ithal edilen Campania ürünleri Galya'nın güney-doğu'sunda birçok taklitler üretilmesine yol açtı: beyaz, çizgili ya da geometrik süslemeli kahverengi ve kırmızı vazolar. Bunların yanı sıra kırmızı hamurdan yapılmış ince ve sert Arezzo vazoları da İskenderiye'den, hatta Makedonya'dan (M. Perennius Tigranus'un kadehleri) gelen gümüşlerden alınan kalıplara göre üretiliyordu. Galya'da I. ve II. yy.'da önemli seramik üretim merkezleri şunlardır: Allier bölgesi (Saint-Rémy-en-Rollat, Vichy), Rhône vadisi (Lyon ve Vienne), Montans (Tarn), La Graufesenque (Aveyron), Lezoux (Puy-de-Dôme). Kuzeyde, Alsace, Rheinland, Argonne atölyeleri etkinliklerini IV. yy.'a kadar sürdürdüler. Damgalı vazoların süslemelerini, mitolojiden alınan konuların yanı sıra, tarihsel konular, savaş ve av sahneleri, boynuzlu, bağdaş kurmuş, sopalı tanrılar, yılanlar oluşturuyordu. III. ve IV. yy.'larda Argonne çömlekçileri süslemelerinde figürlerin yerine hallstatiyen motifli çizgileri yeğlediler.

• *Camcılık ve minecilik.* Bağımsızlık döneminde cam kullanımına ancak dışardan getirilmiş kimi süs eşyaları tanıklık etmektedir. İ.S. I. yy.'dan sonra birçok atölyede bütün İmparatorluk'ta kullanılan biçimler taklit edilmiştir. Bununla birlikte Galya'nın kuzeyinde daha özgün yapıtlar ortaya çıkmıştır: camcı *Frontinus*'un markasını taşıyan şişeler, Galya buluşu çemberli tahta fıçılara benzetilir. III. ve IV. yy.'larda Kuzey-doğu Galya'da, özellikle Köln'de camcılar tam oyma şişeler (insan başları, üzüm salkımları, hayvanlar), mavi, beyaz ya da sarı çizgilerle süslü (saç örgüleri, spiraller, ağaçlar, yılanlar) kadehler, bezemeleri kazınarak ya da kalıplama yoluyla yapılan testiler (av, sirk sahneleri) ürettiler.

Mineler, İ.Ö. IV. yy.'da fibulalar, miğferler, koşum takımları ve vazolar üzerinde kırmızı başlı çiviler biçiminde ortaya çıktı (British Museum). Beuvray dağında galya mine atölyeleri bulunmuştur. Roma döneminde çukurzemin tekniğiyle bol miktarda mineli parça üretilmiştir.

GALYA DİLİ a. Dilbil. Galyalılar'ın konuştuğu kelt dili.
—ANSİKL. Eski Galya'daki kelt topluluklarının diline ilişkin fazla bilgi yoktur. Galyalılar'ın, papazlar ve ozanlar tarafından aktarılan sözlü bir edebiyatı olduğu sanılır. Ancak, yazıyı az kullandıklarından elde hiçbir metin kalmamıştır. Kişi ve yer adları, aralarında Coligny "takvimi"nin de bulunduğu 200 kadar yazıt bu dilin tanınmasını sağlayan başlıca belgelerdir. Kelt kökenli kimi diller (bretonca, welsh) yakınlaştırma yoluyla eldeki belgelerin yorumunu kolaylaştırmıştır. Galya dili ya da anakara keltçesi hint-avrupa ailesinde yer alıyordu ve kimi yönleri, başta latince olmak üzere (-*i* tamlayan durumu ve -*bo* gelecek zaman eki, vb.) italik dillerini andırıyordu. Roma fetihleri döneminde (İ.Ö. 58-51) galya dilinin birçok lehçeye ayrıldığı sanılır. Dilin yerini latinceden kaynaklanan dillere ne kadar süre sonra bıraktığı tam olarak bilinmemektedir. Yer adlarının incelenmesi, galya dilinin kimi çevre bölgelerde, özellikle de tümüyle kaybolmadığı Batı Bretagne'da, VII. yy.'a değin varlığını sürdürdüğünü ortaya çıkarmıştır. Avrupa'da galya dilinden kaynaklanan pek çok yer adına rastlanır: *Leiden, Lyon* (Lug tanrısının kalesi Lugdunum'dan), *Bourges* (Biturigeler'in kenti), *Évreux* (Eburoviceler' in kenti), *Rennes* (Redones halkının kenti). Fransızcaya galya dilinden 80 kadar tür adı geçmiştir: *alouette* (tarla kuşu), *arpent* (dönüm), *braie* (potur), *bruyère* (çalılık), *savon* (sabun), *lande* (geniş fundalık), *soc* (saban demiri), *vassal* (vassal), *changer* (değiştirmek). Ayrıca, galya dili altkatman olarak, latinceden kaynaklanan roman lehçelerinin biçimbilimiyle sözdizimini önemli oranda etkilemiştir. Örneğin 20'li eski sayılama yönteminin (*quinze-vingt* [yirmi-on beş = üç yüz]) galya dilinden geldiği bilinmektedir.

GALYALI sıf. ve a. Galya'dan.
—ANSİKL. Galya halkına Romalılar *Galli* (Galyalılar), Yunanlılar, *Keltler* ve Asya' dakiler sözkonusu olunca da *Galatlar* derlerdi. *Gallus* ve *Celta* tek ve özgün etnik bir adın farklı çeviriyazılarıdır. Galyalı adı Antikçağ'dan beri genellikle, adlarını verdikleri ülkede (Galya) yaşayanlar için kullanıldı; halkın Avrupa'nın öbür ucundaki Britanya adalarında yaşayan bölümüne Keltler denildi.

GALYA-ROMA sıf. Roma fethinden Franklar'ın yerleşmesine kadar Galya halkıyla ilgili olan her şeyi belirten terim.
◆ sıf. ve a. Roma egemenliği sırasında Galya'da yaşayan kişi, topluluk için kullanılır.
—ANSİKL. "Galya-Roma" terimi, modern tarihçiler tarafından, Galya'ya yayılan Roma uygarlığıyla bağımsız Galya'daki kelt uygarlığının birbirini etkilemesi sonucu ortaya çıkan uygarlığı belirtmek için ortaya atılmıştır. Galya-Roma dönemi Güney'de (İ.Ö. 118'de Narbonensis ilinin kurulması) İ.Ö. 121'den, Galya'nın geri kalan bölümünde İ.Ö. 52'den İ.S. V. yy. sonuna kadar sürer. (→ GALYA.)

GALYA-ROMAN sıf. Eski Galya'da konuşulan roman lehçeleri için kullanılır.

GALYOT ya da **KALYOT** a. (fr. *galiote*, esk. fr. *galie*, kadırga). Denizc. **1.** Hafif tonajlı küçük kadırga. **—2.** Başı ve kıçı çok yuvarlak genellikle gulet tipinde donatılmış hollanda yelkenlisi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** *Humbara galyotu*, bir havantopuyla ve toplarla donatılmış çok sağlam gemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Galyot başlangıçta, feluka ile kadırga arasında yer alan hafif tonajlı ve oldukça hızlı küçük bir gemiydi; genellikle berberi korsanlarca kullanılıyordu. Hollandalılar altı düz, başı ve kıçı yuvarlak 50 ile 300 tonluk gemilerine bu adı verdiler. Ruslar ve İsveçliler de bu tip tekneler inşa ettiler, ancak bu teknelerin pupası kare biçimindeydi ve omurgası da daha sağlamdı. Galyotun donanımı bumbalı bir randa yelkeni taşıyan bir grandi direğinden oluşuyordu ve bunun üzerine bir gabya yelkeni eklenmişti; başta, üzerine birçok flok açılan bir cıvadra vardı; kıçta da mizana yelkeni taşıyan küçük bir direk bulunuyordu. 1680'de Fransa'da mühendis B. Renau d'Eliçagaray tarafından inşa edilen humbaralı galyotlar normal galyot tipinde gemilerdi; patlayıcı ve yangın çıkarıcı mermiler fırlatan bir havantopuyla ve bataryalara yerleştirilmiş toplarla donatılmış ve berkitilmişti. Bu gemiler Louis XIV'ün emriyle Cenova'yı ve Cezayir'i bombaladılar ve XIX. yy.'a kadar tüm ulusların deniz kuvvetlerinde yer aldılar.

GALYUM a. (fr. *gallium*; lat. *gallus*, *Lecoq* adının karşılığı'ndan). Alüminyuma benzeyen değerli bir metal. (Simgesi Ga olan kimyasal element.)

Lauros - Giraudon

Bouray-Sur-Juine'de (Essonne) bulunan gerdanlıklı tanrı kabartmalı ve birbirine eklenmiş bronz levhalar ve mine İ.Ö. I. yy. sonu - İ.S. I. yy. başı.
Ulusal eski eserler müzesi Saint-Germain-en-Laye

Lauros - Giraudon

Galya sanatı
Lezoux (Puy-de-Dôme) atölyesinin damgasını taşıyan çömlek, İ.S. III. yy.
Ulusal eski eserler müzesi Saint-Germain-en-Laye

Atom numarası: 31
Atom kütlesi: 69,72
Özgül kütlesi: 5,91 g/cm³
Erime sıcaklığı: 29,78°C
Kaynama sıcaklığı: 2 403°C
Yükseltgenme derecesi: +3
Elektron biçimlenmesi: [2,8,18] s^2 p^1
İzotopları: 64-73
Doğal izotopları: ^{69}GA: % 60,5
^{71}Ga: % 39,5

—ANSİKL. Lecoq de Boisbaudran, 1875'te, Pierrefitte maden ocağından çıkarılan bir blendte, dikkati çeken iki mor çizgili tayftan yararlanarak galyumu bulduğunda, bu elementin dönemli sınıflandırmadaki yeri henüz boştu. Ancak ertesi yıl metali tek başına elde etmeyi başardı.

Galyum, kolayca aşırıerimiş durumda kalan mavimsi beyaz bir katıdır. Kızıl derecede yükseltgenir ve klorda kavrulur. Anorganik asitlerle (kendisini dinginleştiren nitrik asit dışında) tepkimeye girer, alkali çözeltilerde çözünerek hidrojen açığa çıkarır. Kimyasal özellikleri bakımından alüminyuma benzer. Alüminyum gibi üçdeğerlidir ve amfoter bir oksit (Ga_2O_3) verir. Başlıca tuzları galyum klorür ($GaCl_3$), kristalleşmiş sarı bir katı olan galyum sülfür (Ga_2S_3) ve şap elde etmede yararlanılan galyum sülfattır [$Ga_2(SO_4)_3$].

GaAs formüllü bir bileşik olan galyum arsenür, pek çok yüzeyi olan kristaller biçiminde bulunur; dikkate değer yarı -iletken özellikler taşır. Yüksek sıcaklıklara dayanabilen bu metal, germanyum ya da silisyumdan daha yüksek bir elektron devingenliği gösterir. Elektroniğin tüm dallarında değişik biçimlerde kullanılır.

Kimi blendlerde çok az miktarda bulunan galyuma, aynı zamanda bir bakır germanyum sülfür kompleksi olan germanitte de rastlanır. Galyum, potasyum hidroksitte çözünen oksidi ya da sülfatı elektrikle ayrıştırarak elde edilir.

GALYUM II sıf. Anorg. kim. İkideğerli galyum bileşikleri için kullanılır.(Örneğin galyum II sülfür [GaS].)

GALYUM III sıf. Anorg. kim. Üçdeğerli galyum bileşikleri için kullanılır. (Örneğin galyum III oksit [Ga_2O_3].)

GALZAYLAR → GILZEYLER.

GAM a. (ar. *ġamm*). **1.** Tasa, kaygı, üzüntü: *Duvarı nem, yiğidi gam yıkar* (atasözü). **—2.** *Gam çekmek*, tasalanmak, kaygılanmak, üzüntü duymak. ‖ *Gam değil*, "üzüntü, tasa değil, zararı yok" anlamında söylenir. ‖ *Gam küpü*, gamla dolu, çok üzüntülü, sıkıntılı kimse. ‖ *Gam yememek*, tasa etmemek, üzülmemek: *Bu günleri gördüm ya, artık ölsem de gam yemem.* —*Esk.* *Gam-âbad*, derdi, sıkıntısı çok olan. ‖ *Gam-âlud*, kaygı veren, kederli. ‖ *Gam-dide*, üzüntü, tasa çekmiş. ‖ *Gam-engiz*, sıkıntılı. ‖ *Gam-fersa*, üzüntüyü, kederi dağıtan. ‖ *Gam-fersûd*, kaygıdan yıpranmış. ‖ *Gam-feza*, tasa, üzüntü artıran. ‖ *Gamgîn*, üzüntülü, tasalı: *Ki ölüm fikri şehâ kişiyi gamgîn eyler"* (Vasfi, XVI. yy.). ‖ *Gam-güsar*, gam ve kederi uzaklaştıran; avutan, dert ortağı, arkadaş: *Gam -güsârından senin leyl ü nehâr"* (Ahmedi, XIV. yy.). ‖ *Gam-hâne*, kaygı, tasa yeri; dünya. ‖ *Gam-hâr*, gam çeken, kederlenen, tasalanan: *"Ey Fuzuli sehldür her gam ki gam-hârı ola"* (Fuzuli, XVI. yy.). ‖ *Gam-kede* ya da *gam-gede*, tasa yeri, evi. ‖ *Gamnâk*, kaygılı, tasalı: *"Elhasıl bu sene pek gamnâk bir sene olup âfâk dahi enfüs ile mütenâsib idi"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). ‖ *Gam-perest*, üzüntüye alışmış. ‖ *Gam-ı aşk*, aşk derdi. ‖ *Gam-ı devran*, dünya sıkıntısı, kaygısı: *"Ayş ü işret devridir çekme gam-ı devrânı"* (Baki, XVI. yy.). ‖ *Gam-ı eyyam*, zamanın, günlerin sıkıntısı. ‖ *Gam-ı ferda*, yarının tasası, gelecek kaygısı: *"Harâbât ehline dûzah azâbın anma ey zâhid / Ki bunlar ibn-i vakt oldu gam-ı ferdâyı bilmezler"* (Hayali, XVI. yy.) ‖ *Gam-ı fürkat*, ayrılık üzüntüsü. ‖ *Gam-ı hermin*, tatlı uzuntu. ‖ *Gam-ı zülf*, sevgilinin saçlarının verdiği sıkıntı, üzüntü.

—ANSİKL. Ed. Divan edebiyatında sevenle sevilenin ilişkisinde sık sık gamdan söz edilir. Âşık gam çeker. Sevgilinin kara saçları uzun ve gece renginde olduğundan, gam da gece boyu sürer. Gamın fazlalığı oranında âşığın değeri, âşıklıktaki yeteneği artacaktır: *"Gam çekmeyince kıymeti artar mı âşığın"* (Ahmet Paşa). Gam, âşığın en vefalı ve eski dostu olarak onu yetiştirir, olgunlaştırır. Gamın sonu, vuslattır; ancak âşık vuslata erince bu halinin çabuk biteceğini düşünüp yine gamlanır. Sevgiliden geldiği için gamın değeri büyüktür. Âşık, gamını gizli tutmak zorundadır. Hatta bu gamdan sevgilinin de haberi yoktur: *Gamım pinhan tutardım ben, dediler yare kıl ruşen* (Ben gamımı gizliyordum, sevgiliye açıkla dediler) [Fuzuli]. Âşık gamdan ötürü sürekli ah çekmekte, elbisesinin yakasını yırtmaktadır. Bu yüzden sonunda boyu hilale ya da çenge döner ve ölür. Âşık, sevgilisi dışında felek, devran, zaman ve rakipten ötürü de gam çeker. Bazen gamın dağılması için içki içilir. Murat mumunun yanmasıyla gam dağılabilir. Mum nasıl karanlığı dağıtıp geceyi aydınlatırsa, vuslat da gamı yok eder. Ancak bu kez mumun bitmesinden, yanıp tükenmesinden, korkularak gam çekilir. Âşık gözyaşlarıyla gam hikâyesini yazar. Gam bezm olarak düşünüldüğünde ney, âşığın iniltilerini, şarap gözyaşlarını, mum ise sinesini simgeler.

GAM a. (fr. *gamme;* lat. *gamma*'dan). **1.** Müzik ıskalasının, kendine özgü yapısıyla ayırt edilen bölümü. (Bk. *ansikl.* böl. Akust. ve Müz.). **—2.** *Gam yapmak*, sesle ya da çalgıyla, gam biçiminde alıştırmalar yapmak; birtakım alıştırmalar yaparak yeni bir tekniği öğrenmeye başlamak.

—ANSİKL. Akust. Bir gam oluşturmak, kendi aralarında, olabildiğince, uyumlu akorlar verebilen ve aktarım sorununu çözümleyebilen sesleri bir oktav içinde sıraya koymaktır. Aralıkları (frekanslarının oranı), bir bayağı kesire indirgenebilen seslerden uyumlu akorlar elde edilir. Sekizli (oktav), beşli, dörtlü, majör üçlü ve minör üçlü aralıklarının değerleri sırayla şöyledir:

$$2,\ \frac{3}{2},\ \frac{4}{3},\ \frac{5}{4},\ \frac{6}{5}.$$

Avrupa gamları, değiştirme işareti almamış yedi notadan oluşur. Bunların adı, *do, re, mi, fa, sol, la, si*'dir. Bu sesler arasındaki aralıklar, çeşitli yöntemlerle belirlenebilir. Öne sürülmüş çözümlerin başlıcaları şunlardır:

1.*Pythagoras gamı.* Doğal beşlilerin ($\frac{3}{2}$ aralığı) art arda sıralanmasıyla elde edilmiştir. *Fa* sesinden başlanarak, çıkıcı doğal beşlilerle, *do, sol, re, la, mi, si* sesleri elde edilir. Tüm bu sesler bir oktavda toplandığında ortaya çıkan gamın sesleri arasında şu aralıklar bulunur:

do-re: $\frac{9}{8}$, *re-mi:* $\frac{9}{8}$,
mi-fa: $\frac{256}{243}$, *fa-sol:* $\frac{9}{8}$,
sol-la: $\frac{9}{8}$, *la-si:* $\frac{9}{8}$,
si-do: $\frac{256}{243}$.

Bu gamda yalnızca iki temel aralık vardır: majör ton ($\frac{9}{8}$) ve Pythagoras yarım-tonu ($\frac{256}{243}$).Bu gamda, yapısından ötürü,doğal beşlileri, sonuç olarak da doğal dörtlüleri (doğal dörtlü, doğal beşliye eklenince bir oktav oluşacağından) elde etme olanağı vardır. Öteki akorlar (majör ve minör, altılı vb.) doğal akorlardan önemli ölçüde (yaklaşık olarak 1/9 ton kadar) uzaklaşır. Ayrıca, bir melodi, başka bir durak üzerine aktarıldığında, yeni seslerin (diyezli ve bemollü) kullanılması kaçınılmazdır. Bu sesler durak olarak alındığında, başka yeni sesler gerekir.

2. *Aristoksenos ve Zarlino gamı.* Sırayla doğal majör üçlü ($\frac{5}{4}$) ile doğal minör üçlü ($\frac{6}{5}$) aralıklarıyla ayrılan üç sesin oluşturduğu üç majör tam akor yardımıyla elde edilmiştir. *Fa* sesinden başlandığında, önce *fa-la-do* akoru, ikinci olarak *do-mi-sol* akoru, son olarak da *sol-si-re* akoru ortaya çıkar. Bu akorlardaki aralıkların oranları söyledir:

fa-la: $\frac{5}{4}$, *la-do:* $\frac{6}{5}$,
do-mi: $\frac{5}{4}$, *mi-sol:* $\frac{6}{5}$,
sol-si: $\frac{5}{4}$, *si-re:* $\frac{6}{5}$.

Tüm bu sesler, bir oktavda toplandığında oluşan gamın sesleri arasında şu aralıklar bulunur:

do-re: $\frac{9}{8}$, *re-mi:* $\frac{10}{9}$,
mi-fa: $\frac{16}{15}$, *fa-sol:* $\frac{9}{8}$,
sol-la: $\frac{10}{9}$, *la-si:* $\frac{9}{8}$, *si-do:* $\frac{16}{15}$

Bu gamda üç temel aralık vardır: majör ton ($\frac{9}{8}$), minör ton ($\frac{10}{9}$) ve majör yarım -ton($\frac{16}{15}$). Aristoksenos-Zarlino gamı, Pythagoras'ınkine oldukça yakındır. İkisi arasındaki tek fark, *mi, la, si* seslerinin, Zarlino gamında $\frac{1}{64}$ oranında pes oluşudur. Bu gam, yapı özellikleriyle, üç doğal majör tam akor elde etme olanağı verir. Ama öteki akorlar, doğal akorlardan önemli ölçüde yaklaşık olarak $\frac{1}{9}$ton kadar) uzaklaşır. Ayrıca, aktarım konusunda, Pythagoras gamında beliren güçlükler ortaya çıkar.

3. *Eşit ayarlanmış gam* ya da *Bach gamı.* Önceki gamlarda, durak değiştirildiğinde, seslerin alması gereken değiştirme işaretleri, bu durak sesine bağlıydı. Bach'ın ayarlı gamındaysa, bir oktav on iki eşit yarım-tona bölünmüştür. Böylece beş yeni ses ortaya çıkmıştır.

do # ya da *re*♭, *re* # ya da *mi*♭,
fa # ya da *sol* ♭, ya da *la* ♭,
la # ya da *si* ♭.

Aktarım dolayısıyla yeni sesler kullanma zorunluluğu doğmaz. Bu gamın sağladığı aktarım kolaylıklarını ve buradan elde

galyot

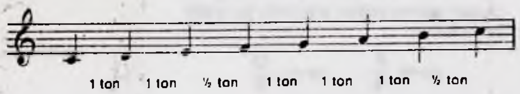

edilecek tüm etkileri ortaya koymak amacıyla Bach, *Ayarlı* klavye* adlı yapıtını yazdı. Elbette ki, bu gamdan hiçbir doğal akor elde edilemez. Ama ayarlı gamın bir akoru, doğal gamdan en çok $\frac{1}{12}$ ton uzaklaşır. Hem uyum, hem de aktarım sorunlarını tümüyle çözümleyen hiçbir gam yoktur. Daha başka birçok gam çeşidi vardır. Bunlar arasında, bir oktavı, yediden daha az ardışık aralığa bölenler çoğunluktadır.

—Müz. Gam, armonikleriyle birlikte duyulan bir temel sesin rezonansı içinde algılanan seslerin belli bir ilkeye göre saptanmış aralıklarla sıralanmasından doğar. Birçok gam çeşidi vardır. Eski yunan ıskalasından türetilen ve tetrakortlara dayalı olan batı müziği gamları şunlardır:

• *Diatonik gam.* Biri majör, öbürü minör olmak üzere iki tür diatonik gam vardır.

Majör gam, 2 ton, 1 yarım-ton, 3 ton, 1 yarım-ton sırasıyla oluşur:

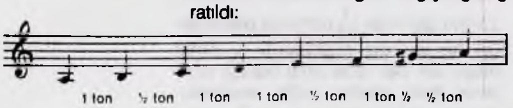

Bu gam, dört seslik -birbirine benzer- iki kümeye ayrılır. Her küme, *tetrakort* adını taşır. Biri alt, öbürü üst diye nitelenen bu tetrakortların her birinde, ardışık iki ton ve 1 yarım-ton vardır. Her iki tetrakort, bir majör ikiliyle (bir ton) birbirinden ayrılır.

Minör gam, ilişkili olduğu majör gamdan bir minör üçlü aşağıdan başlar. İki türü vardır. Eskiden tonlar ve yarım-tonlar şöyle sıralanırdı:

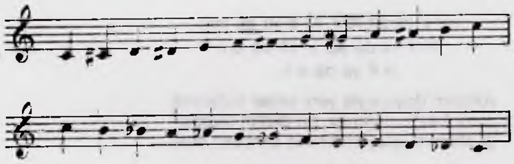
1 ton, 1 yarım-ton, 2 ton, 1 yarım-ton, 2 ton.

Klasik dönemde, yeden'e değiştirme işareti konularak minör gam değişikliğe uğratıldı:

Bütün gamlar, başladıkları sesin adını alırlar. On beş diatonik majör gam vardır: *do* majör gamı, diyezli yedi ve bemollü yedi gam. On beş de diatonik minör gam vardır: *la* minör gamı, diyezli yedi ve bemollü yedi gam.

• *Kromatik gam.* Yalnızca yarım-tonlardan (12 tane) oluşur. (Oniki ton gamı ya da dizi de denir.) Kromatik çıkıcı bir sıralanışta genellikle diyez, kromatik inici sıralanıştaysa bemol kullanılır:

Bir gamın her sesi, bir derecedir. Her derecenin özel bir adı vardır. Bu özel adları, *do* majör gamı örneğinde gösterelim:
do, birinci derece, *durak,*
re, ikinci derece, *durak-üstü,*
mi, üçüncü derece, *ortanca,*
fa, dördüncü derece, *çeken-altı,*
sol, beşinci derece, *çeken,*
la, altıncı derece, *çeken-üstü,*
si, yedinci derece, *yeden,*
do, sekizinci derece, *tiz-durak.*

• Bu klasik batı gamlarına, *pentafonik* ya da *pentatonik* (beş sesli) Uzakdoğu gamlarıyla, özellikle Debussy'nin kullandığı altı seslik tam ton gamını da eklemek gerekir.

GAM a. Denizc. GAMBA'nın eşanlamlısı.

GAMA a. Yunan abecesinin üçüncü harfi (γ, Γ); *gimel* denen bir fenike göstergesinden türeyen gama, [g] sesine benzeyen gırtlaksıl titreşimli bir kapantılıyı belirtir.

—Arit. γ, Euler değişmezini belirtir. (C harfiyle de simgelenir.)

—Böcbil. Kanatlarında gama harfine benzeyen lekeler bulunan kelebeklerin ortak adı. (Sözgelimi, beyaz gama [*Polygonia C. album*] ve bir kukumavpervane türü olan *Phytometra gamma.*)

—Çekird. fiz. *Gama ışınları* (γ), nükleer geçişler sırasında yayınlanan elektromanyetik ışımalar. (X ışınları ise atomların farklı elektron düzeyleri arasındaki elektron geçişleri sırasında yayınlanır, ancak bu 2 ışıma türünün maddeyle etkileşimleri, kaynaklarına değil yalnızca enerjilerine bağlıdır.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Fiz. γ, fotonu belirtir.

—Fizs. mekan. Genellikle ivmeyi gösterir. ‖Kılcal gerilmeyi belirtir.

—Foto. bir fotoğraf duyarkatının duyarlı ölçüm eğrisinin en yüksek eğimi. (Eşanl. KONTRAST FAKTÖRÜ.)

—Foto., Telekom. ve TV. *Gama düzeltmesi,* televizyon alıcısında yeterli gama elde etmek için bir görüntü işaretine uygulanan ve doğrusal olmayan yükseltme. ‖ *Tümel gama,* bir görüntü ile orijinalinin kontrastları arasındaki oran. (Optik yoğunluklar bunların logaritmasıyla belirtilir.)

—Jeomanyet. Manyetik araştırmalarda kullanılan manyetik indükleme alan yeğinliği birimi (γ olarak gösterilir). [1 γ uluslararası sistemde 10^{-9} teslaya eşittir.]

—Mat. çözlm. *Gama fonksiyonu,* $\mathbb{R}$ üzerinde aşağıdaki biçimde tanımlı fonksiyon:

$$\Gamma(x) = \int_0^{\infty} e^{-t} \cdot t^{x-1} \cdot dt. \qquad (1)$$

[Bu, ikinci türden Euler integralidir.] (Bk. *ansikl.* böl.)

—Metalogr. γ *fazı,* alaşımların özgün fizikokimyasal fazı. (Çeliklerde, çözelti halinde karbon ve başka alaşım elementleri içeren γ demir ya da arıdemir austenit adını alır ve yüzey merkezli kübik bir kristal ağı taşır.) ‖ γ *tanesi,* çeliklerde bulunan austenit tanesi.

—Nörobiyol. *Gama motonöron,* omuriliğin karın tarafındaki boynuzunda bulunan ve bir sinirkas iğinin çalışmasını sağlayan hareket nöronu.

—Olasıl. *Gama yasası,* değerlerini $[0, +\infty]$ aralığından alan, olasılık sıklığı aşağıdaki eşitlikle verilen sürekli, rastlantısal bir X değişkeninin olasılık yasası:

$$f(x) = \frac{e^{-x} x^{m-1}}{\Gamma(m)},$$

bu eşitlikte $\Gamma(x)$ gama fonksiyonu ve m pozitif bir parametredir. ($m=1$ için, $\lambda=1$ olmak üzere üslü yasa elde edilir.)

—Termodin. Değişmez basınçtaki bir gazın özgül ısısının değişmez hacimdeki özgül ısısına oranını gösteren simge. ($\gamma = C_p / C_v$. Tekatomlu ideal bir gaz için $\gamma = 5/3$, ikiatomlu ideal bir gaz için $\gamma = 7/5$'tir.)

—Uz. havc. *Gama noktası* (γ), İLKBAHAR* NOKTASI'nın eşanlamlısı.

—ANSİKL. Çekird. fiz. *Gama ışınları.* Bu ışınlar tıpta, metalürjide, biyolojide kullanılır. Tıpta kanser tümörlerinin tedavisine yarar. Bu ışınlar, radyoaktif kobalttan ("kobalt bombası"), bir betatronda ya da başka hızlandırıcılarda elde edilebilir. Gama ışınları X ışınlarından daha yüksek enerji taşır, dolayısıyla madde içine daha iyi girer; bu yüzden de bazı hallerde X ışınlarına tercih edilir. Ayrıca bu özelliklerinden dolayı metallerin radyografisinde (gamaçekimi) kullanılırlar. Kobalt bombaları genellikle bir metal kütlesi içindeki çatlakları belirlemeye yarar.

γ ışınları, artık radyoaktiflik bırakmadan canlı hücreleri tahrip eder. Bu özellikten, besin maddelerini mikroptan arındırmada ve korumada yararlanılır. Nitekim γ ışınlarıyla ışınlanmış patatesler besin özelliklerini korur, ama filizlenmez.

Mat. çözlm. *Gama fonksiyonu.*

$$\Gamma(x) = \lim_{n \to \infty} \frac{n^x \cdot n!}{(x+1)\dots(x+n)} \quad (x > 0)$$

Euler formülüne dayanarak

$$\frac{1}{\Gamma(x)} = x \cdot e^{\gamma x} \cdot \prod_{k=1}^{\infty} \left(1 + \frac{x}{k}\right) \cdot e^{-\frac{x}{k}} (x > 0),$$

olduğu tanıtlanır; bu formülde γ Euler değişmezini gösterir. Bu son bağıntıdan yola çıkarak Γ nın tanımı tümüyle karmaşık alana yayılabilir; (1) formülü gerçek bölümü pozitif olan karmaşık sayılar için doğruluğunu korur.

$$\Gamma(z+1) = z \cdot \Gamma(z) \quad \text{ve} \quad \Gamma(1) = 1,$$

bağıntılarından $n \in \mathbb{N}^*$ *için,* $\Gamma(n) = (n-1)!$ elde edilir, bu da uzlaşma gereği $0! = 1$ eşitliğini verir.

GAMA (Vasco DA), portekizli denizci (Sines 1469'a doğr. -Koçin 1524), Hindistan'a giden denizyolunu buldu. Soylu bir ailedendi, 1497'de kral Manuel, XV. yy. başında durumları sarsılmış olan portekiz firmalarına başarının yolunu açacak olan büyük bir deniz seferinin yönetimini kendisine verdi: bu sefer baharat üreticisi ülkelere giden kestirme yolu açmak amacını güdüyordu, Lusitania krallığı'na büyük kaynaklar sağlayacaktı. Kolomb ile birlikte İspanyollar Batı'da yeni bir dünya yaratmaktaydı, ama bu dünyanın zenginlikleri henüz bilinmiyordu. Portekiz çağın ticaretinden önemli bir bölümünü Araplar'ın elinden alarak güneye ve doğuya doğru son derece büyük çıkarlar elde edebilirdi.

Kaptanın emrinde, yapımlarına özel bir özen gösterilen ve içlerinden herhangi birinde rahatlıkla kullanılabilecek standart yedek parçalarla donatılmış dört gemi vardı. 8 temmuz 1497'de yola çıkan Vasco da Gama, Afrika kıyılarından ve Gine körfezinin durgun sularından uzakta, doğru yolu hemen buldu. Çok geniş bir kıvrımdan sonra 22 kasımda Ümit burnu aşıldı. Noel'de, neredeyse hiç insan bulunmayan bir toprağa "Natal" adı verildi. 1498'in ocağının sonunda, Zambezi ırmağı ağzında, yerlilerden bazılarının biraz arapça bildikleri bir köyde, gemiler onarıldı. Keşiften sonra sırf emperyalist amaçlı girişimler başladı. Mart ayında günümüzdeki Mozambik'in enleminde, Araplar aracılığıyla Hindistan ile ticaret yapan kıyılara ulaşıldı. Melinde'de (bugün Kenya'da Malindi), Portekizliler, sultanı, gemi kılavuzlarından biri olan Malemo Cana'yı (aslında çok ünlü arap denizcisi Ahmet bin Mecit olduğu sanılır) kendilerine vermeye zorladılar. Bu eşsiz teknisyen yardımıyla 20 mayıs 1498'de Kalikût' ün kuzeyinde Hindistan'a ulaşıldı.

Hindistan topraklarında avrupalı tüccarlarla islam tüccarlarının karşılaşması tarihin önemli bir olayıdır. Siyasal öngörüsü sonucu Vasco da Gama yerel otoriteleri, Batı'dan gelen tüccarlar arasındaki rekabetten yararlanmaya kışkırttı. Uzun görüşmelerden sonra Portekizliler, Kalikût ile serbest olarak ticaret yapma hakkını elde ettiler. 15 ekimde yeniden yola çıktılar ve Melinde'ye ancak 7 ocak 1499'da ulaşabildiler.

Tayfalar iskorbütten kırıldı, 1499 yazında Lizbon'a yalnızca iki gemi dönebildi: ilki temmuzda, Vasco da Gama'nın gemisiyse ağustos sonunda. Sefer, avrupa denizciliğinde çok büyük bir başarıdır. Ayrıca ticari açıdan da çok verimli bir başarı sayılır, çünkü mallar hintli tüccarlardan yüksek fiyatla alınsa bile, seyir masraflarının altmış katına ulaşan bir kâr sağlamaktadır.

Cabral ve João de Nova'nın seferlerinden (1500 ve 1501) sonra, Vasco da Gama, 1502'de yirmi gemiyle yeniden yola çıktı. Bugünkü Mozambik'te Quiloa (Kilva) ve Sofala'yı ele geçirdi, arap rakipleri şiddet yoluyla bu bölgelerden uzaklaştırdı ve Hindistan kıyılarında, Kalikût ve Koçin'de portekiz egemenliğini kabul ettirdi: Koçin limanı Portekiz'in Asya'daki ilk ticaret acentası oldu.

1503'te Lizbon'a dönen Vasco da Gama yirmi yıl hiçbir etkinlikte bulunmadı. 1524'te Hindistan genel valiliğine atandı, buraya varışından kısa bir süre sonra da öldü.

GAMA (Cristóvão DA), portekizli kaptan (Évora 1516'ya doğr. - Tigre 1542). Vasco da Gama'nın dördüncü oğlu. Bir türk ordusunun hücumuna uğrayan Abisinya kralına yardım etmek isterken yenildi ve Tigre'de esir edildi.

GAMA (Estêvão DA), portekizli kaptan (öl. 1575). Vasco da Gama'nın oğlu. 1524'te babasıyla birlikte Hindistan'a gitti, gösterdiği yararlılıklarla dikkati çekti ve *capitam mor* unvanını aldı, 1538'de Malakka, 1540'ta Goa valisi oldu. 1541'de Kızıldeniz'de Süveyş'ten çıkan bir türk donanmasını yaktı ve iki yıl süren valiliği boyunca servetinin bir bölümünü kamu hizmetine yatırdı. Portekiz'e dönüşünde João III'ün kendisi için seçtiği kızla evlenmeyi reddettiği için gözden düştü ve Venedik'e çekildi, sonra Karl V'in ricası üzerine yeniden Lizbon'a döndü.

GAMA (José Basílio DA), brezilyalı epik şair (São José do Rio das Mortes, Minas Gerais, 1740 - Lizbon 1795). Cizvitlerin yanında çömezken, tarikata bağlı papazların kovulması üzerine (1759) sivil yaşama geçti ve Portekiz'e gitti. Başlıca yapıtı olan *Uruguay*'da (1769) cizvit misyon gruplarının başpiskoposluğa başkaldırısını yüceltti.

Gama dağılımı a. İstat. Yalnız pozitif değerler alan sürekli rastlantısal değişkeninin, olasılık yoğunluk fonksiyonu

$$f(x) = \frac{\alpha}{\Gamma(r)} (\alpha x)^{r-1} e^{-\alpha x}$$

biçiminde olan dağılım. α ve r dağılımın parametreleridir. Gama fonksiyonu $\Gamma(r)$ aşağıdaki gibi tanımlanır:

$$\Gamma(r) = \int_0^\infty x^{r-1} e^{-x} dx$$

Bir poisson sürecinde, X rastlantısal değişkeni, bir $\mathcal{A}$ olayının r kez gerçekleşmesi için gereken zamanı gösterirse, bu değişkeni bir gama dağılımı izler. Bu dağılımın çok önemli bir özel biçimi, $\alpha = \frac{1}{2}$ ve $r = \frac{n}{2}$ için elde edilen X^2 dağılımıdır.

GAMAAMİNOBÜTİRİK sıf. (fr. *gamma-aminobutyrique*). *Gamaaminobütirik asit (GABA)*, omurgalıların merkez sinir sisteminde engelleyici aracı işlevi gören aminoasit.
—ANSİKL. Kimyasal aracı gama-aminobütirik asit olan nöronlar bu asidi, glütamat-dekarboksilaz enzimince kontrol edilen karboksil giderme tepkimesi sonucu birleştirir. başka bireşim yolları da vardır.
Aracı daha sonra sinaps keseciklerinde depolanır, sinirsel etkinlik sırasında buradan salgılanır ve komşu nöronun sinapssonrası zarına tutunur. GABA sinapssonrası zarın hiperpolarizasyonunu sağlayarak sinirsel etkinliği azaltır. GABA salgılandıktan sonra glia hücrelerince geri alınır ya da transaminasyon yoluyla metabolizmaya uğrar. Omurilik, beyin sapı, denizatı ve merkezi gri çekirdeklerdeki birçok sinir hücresinde aracı olarak GABA bulunur. GABA devinimi, ağrı duyusunu ve uykuyu denetler. Benzodiazepinler GABA'nın etkinliğini artırır, ama sinir akısının iletilmesini doğrudan etkilemez.

GAMAANJİYOANSEFALOGRAFİ a. (fr. *gamma-angio-encéphalographie*). Nörol. Gama ışınları yayan radyoaktif bir izotop damara şırınga edildikten sonra, damar dağılımının incelenmesi. (Gamaanjiyoansefalografi genellikle gamaansefalografiden önce yapılır.)

GAMAANSEFALOGRAFİ a. (fr. *gamma-encéphalographie*). Nörol. Gama ışınları yayan radyoaktif bir izotop damara şırınga edildikten sonra beyin düzeyinde ortaya çıkan radyoaktivite değişimlerinin görüntü halinde saptanması. (Bu muayene yöntemi, beyin lezyonlarının incelenmesinde, özellikle doğrudan ya da metastaz kökenli beyin urlarının araştırılmasında çok işe yarar.) [Eşanl. BEYİN SİNTİGRAFİSİ.]

GAMAANSEFALOGRAM a. (fr. *gamma-encéphalogramme*). Nörol. Gamaansefalografi yöntemiyle elde edilen kayıt.

GAMAGLOBÜLİN a. (fr. *gamma-globuline*). Biyokim. Antikor etkinliği hesaba katılmazsa, pH 8,6'da en zayıf elektroforez devingenliği gösteren plazma globülini. (γ-GLOBÜLİN, GLOBÜLİN γ biçiminde de yazılır.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Bağışıkbil. İMMÜNOGLOBÜLİN'in eşanlamlısı.
—ANSİKL. Gamaglobülinler, toplam plazma globülinlerinin % 10-15'i dolayında oldukça heterojen bir grup oluşturur. Bölge bölge yapılan elektroforezde hepsi birden oldukça yaygın bir doruk verir. Gamaglobülinlerin oranı kişinin bağışıklığıyla orantılı olarak artar. Gerçekten de immünoglobülinlerin büyük çoğunluğu bu grupta bulunur; bu da onların tedavide niçin kullanıldığını açıklar. Gamaglobülinler aynı şekilde koruyucu hekimlikte de kullanılabilir (boğmaca, çocukfelci, vb.).

GAMAGLÜTAMİLTRANSFERAZ a. (fr. *gamma-glutamyl-transférase*). Biyokim. Alkol içenlerde kandaki oranı belirgin biçimde artan enzim. (Alkol, kişilerin % 90'ında gamaglütamiltransferaz artışına yol açar. Bunun saptanması, kesin alkolizm evresine varmadan önce alkole alışkanlık derecesini ortaya çıkarmaya yarar. Alkolden kesilme bir haftada gama-G.T.'ın oranını düşürür, böylece teşhis sağlamlaşır ve zehirlenmeyi gidermenin denetimi sağlanır.) [Kısalt. GAMA-G.T.; eşanl. GAMAGLÜTAMİLTRANSPEPTİDAZ.]

GAMAGÔRİ, Japonya'da kent, Honşu (Aiçi ili) adasında, Nagoya'nın G.-D.'sunda; 85 300 nüf. Tekstil. Turunçiller. Kaplıcalar.

GAMAGRAFİ a. (fr *gammagraphie*). Tıp. "İşaretli molekülleri" kullanmak suretiyle bazı organların patolojik durumunu ortaya çıkarmaya yarayan teşhis yöntemi. (Eşanl. SİNTİGRAFİ.)
—Nük. müh. Bir radyoaktif kaynağın sağladığı gama ışınlarıyla yapılan radyografi. (Gamaçekimi kaynak yerlerinin, döküm araçlarının ve beton yapıların sanayisel denetiminde çok kullanılan bir tekniktir.) [Bk. *ansik.* böl. Metalogr.]
—ANSİKL. Metalogr. Gamagrafi mekanik parçalarda malzeme eksikliği, yoğunluk düzensizliği, aşırı kalınlık vb. gibi çeşitli kusurları algılamak için X ışınlarıyla yapılan radyografik denetimin yerini alma eğilimi göstermektedir. Bu amaçla γ ışınları yayıcı, yapay bir radyoelementten oluşan radyoaktif kaynak kullanılır; nükleer reaktörde ışınlanarak elde edilen radyoelement, koruyucu kurşun bir kap içine yerleştirilir ve kullanım sırasında kaynak uzaktan kumandayla yerinden çıkarılır; böylece çalışan personelin her tür ışın alma tehlikesi önlenir. Donanımın maliyeti düşüktür ve taşınabilir (şantiyede kullanılabilir); bu teknik bazı parçaların (borular) daha kolay denetimini sağlar ve γ ışınlarının derine işleme niteliği X ışınlarından çok daha yüksektir.
En yaygın kullanılan radyoelementler, radyokobalt ^{60}Co (yarıömrü 5,3 yıl), radyoiridyum ^{192}Ir (70 gün) ve radyosezyumdur. Kullanımında, X ışınları radyografisiyle hemen hemen aynı tekniğe başvurulur.

GAMA - G.T. a. Biyokim. GAMAGLÜTAMİLTRANSFERAZ'ın kısaltması.

GAMAKAMERA a. (fr. *gamma-caméra*). Tıp. Radyoaktif bir izotop içeren herhangi bir organın görüntüsünü dışarıdan elde etmeye yarayan gama ışınları detektörü.
—ANSİKL. Klasik sintigrafide olduğu gibi, incelenecek organa (beyin, tiroit, karaciğer, akciğer, böbrek) tutunabilen radyoaktif bir madde organizmaya verilir. Gamakamera, büyük bir sodyum iyodür kristali, ışılçoğaltıcı aygıtlar, bunlara bağlı elektronik bir sistem ve fotoğraf haline getirilebilecek bir görüntü elde etmeye yarayan bir osiloskop ekranını içeren sabit bir detektördür. Araştırma birkaç dakikada yapılır; kesinlikle zararsızdır. Gamakamera elde edilen verileri değerlendirmek için genellikle bir bilgisayara bağlanır.

GAMAKARDİYOGRAFİ a. (fr. *gamma-cardiographie*). Damar içine şırınga edilen radyoaktif bir izotoptan yayılan ışınları kalp çevresinden alarak kaydeden kayıt yöntemi. (Radyoaktif maddenin azalma eğrisine dayanan yöntem, kalp karıncıklarının çalışmasını anlamaya, kalp ve koroner verdisini, ayrıca akciğer kan dolaşımını ölçmeye yarar.)

GAMAKARDİYOGRAM a. (fr. *gamma-cardiogramme*). Gamakardiyografi ile elde edilen kayıt.

GAMALI sıf. (yun. *gamma*'dan). Kolları sağa ya da sola bükülmüş simgesel haça denir. (Gamalı haç birçok eski uygarlık tarafından kullanılmış [svastika] ve genellikle Güneş'i simgelemişti. 1905'ten başlayarak, Almanya'da bazı yahudi düşmanı grupların simgesi ve ırkçılık ideolojisinin amblemiydi. Hitler de gamalı haçı bu yönde Alman nasyonal sosyalist parti' nin işareti olarak benimsedi.)
—ANSİKL. Gizbil. Gamalı haç tüm ayrı insan kuşaklarını, en yüksek düzeyde ise evrensel kuşağı, yaratım çevrintisini, bilinen dünyanın kutbunu, belirim karşısında İlke'nin eylemini simgeler. Hareketin hangi yana (her iki yan için de mümkündür) olduğu kolların yönüne göre belirlenir; bu yönler enerjinin kutupluluğunu gösterir.

GAMALİEL, iki ünlü yahudi din uzmanının adı: **Gamaliel I** *Yaşlı* (I. yy.'ın ilk yarısı) Büyük Hillel*'in izleyicisi; Kutsal kitapların yorumlanmasında, daha kuralcı olan Şammay* okulunun karşıtı olan liberal eğilimin temsilcisi oldu. —**Gamaliel II,** *ha Nasi* (Prens) denir, Gamaliel I'in torunu, 90 ile 117 yıllarını kapsayan dönemde disiplin ve doktrin yönünden yahudiliğin birliğini sağlamada önemli bir rol oynadı (Yıbna meclisi, 95'e doğr.). İkinci yahudi ayaklanmasından (132-135) önce öldü.

GAMAN → ÇAYIRKENT.

GAMASUS a. *Mesostigmata* takımından, kör, yuvarlak bedeni küçük akarları içeren cins.

GAMATERAPİ a. (fr. *gammathérapie*). KÜRİTERAPİ'nin eşanlamlısı.

GAMATOMOGRAFİ a. (fr *gamma-tomographie*). Bir radyoaktif izotop damara şırınga edildikten sonra çekilen tomografi.

GAMBA a. (ital. sözc.). Denizc. **1.** Halatların bükümlerine uygun olarak toplanmaması ya da zincirlerin iyi istif edilmemesi sonucu oluşan dolaşıklık ve burulma. (Eşanl. GAM.) —**2.** *Gamba almak,* dolaşmış bir zinciri, bir halatı ya da bir oltayı çözmek. || *Gamba almış zincir,* funda edilen bir demirin çiposuna dolanmış zincir.
—Ayakkc. Sayanın arka bölümünü oluşturan ve ayakkabının kapanması için az çok ayak tümseğine doğru yükselen, bakışımlı olarak dikilmiş iki parçanın her biri. || Ayakkabının ayak topuğunu saran arka bölümü. || Sayanın kulak bölümüne eklenen ve üzerine bağ (ya da diğer atkı çeşitleri) delikleri delinen parça.

GAMBA a. ("bacak" anlamında ital. sözc.). **1.** *Viola da gamba,* çellonun atası olan ve iki bacak arasına alınarak çalınan eski çalgı. (→ VİOL.) —**2.** Bu çalgıyı taklit eden org takımı.

GAMBA a. (isp. sözc.). Akdeniz'in derin kesimlerinde yaşayan iri bir karidesin ticari adı. (Bil. a. *Parapenæus longirostris; Penaeidae* familyası.)

Gamba, Gabon kıyısında küçük petrol yatağı.

GAMBALI sıf. Denizc. Dolaşmış bir halat, bir zincir için kullanılır.

Ping

Vasco da **Gama**
Gregorio Lopes'in yaptığı sanılan bir portreden ayrıntı

GAMBARA (Veronica), italyan kadın şair (Pralboino, Brescia, 1485 - Correggio 1550). Üstün manevi nitelikleri ve derin bilgisiyle çağdaşları arasında ün yaptı. Mektuplar ve Leopardi'nin de beğendiği içli bir petrarcacılıkla yazılmış şiirler bıraktı.

GAMBEİLA ya da **GAMBELA,** Etyopya'da ırmak limanı, Baro kıyısında; 15 000 nüf.

Giraudon

Léon Gambetta
Bonnat'nın bir tablosundan ayrıntı
Versailles şatosu

GAMBETTA (Léon), fransız avukat ve siyaset adamı (Cahors 1838 - Ville-d'Avray 1882). Baudin davasında (1868) yaptığı savunmayla ünlendi. "Belleville programı" olarak adlandırılan radikal bir program hazırladı ve 1869'da Belleville'den milletvekili seçildi. İmparatorluğa karşı uzlaşmaz bir tutum içine giren radikallerin sözcüsü oldu. 4 eylül 1870'te Hôtel de Ville'de cumhuriyeti ilan etti ve Ulusal savunma hükümetinde içişleri bakanlığına getirildi. 7 ekimde, geçici hükümeti güçlendirmek amacıyla, Tours'a gitmek üzere kuşatma altındaki Paris'ten balonla ayrıldı. 1871 silah bırakışmasından sonra 9 *département*'dan milletvekili seçildi ama, Bas-Rhin milletvekilliğini yeğledi. Temmuz 1871'de Belleville'den yeniden milletvekili seçildi ve Cumhuriyetçi birlik' in başında aşırı solun öncülüğünü yaptı. 1871 kasımında la République française adlı gazetesini kurdu. Monarşi yanlısı güçler tarafından Thiers'in yerine Mac -Mahon iktidara getirilince, (24 mayıs 1873) Gambetta cumhuriyetçi güçleri disiplin altına almaya çalıştı. Çabaları sonucunda anayasa metni oylandı (1875) ve bunun ardından da cumhuriyetçi çoğunluk Senato'ya girdi.

1876'da, 4 *département*'da seçilmesinden sonra cumhuriyetçilerin başlıca önderi durumuna geldi; Meclis'te gelir vergisini onaylattı ve kilise egemenliği yanlılarıyla tüm gücüyle savaştı.

Gambetta 1877'de XX. *arrondissement*'dan (Paris) yeniden seçildi; 321 cumhuriyetçi milletvekili de kendisiyle birlikte Meclis'e girdi. 1881 oylamasında, grubu yine başarı kazandı; Gambetta, Meclis tarafından geçici başkan seçildi, ama Henri Brisson'un seçilmesini engellemedi. Aynı yılın ekiminde, çoğunlukla genç insanlardan oluşan, büyük Cumhuriyetçiler birliği hükümetini kurdu. Başbakanlığı sağcıların, radikallerin ve özellikle de Clemenceau'nun tepkisine neden oldu, bu arada "intikamcılar" da kendisini yeterince kararlı olmamakla suçladılar. Böylece, Gambetta güvenoyu isteyince, 26 ocak 1882'de 268'e karşı 218 oyla kaybederek istifa etmek zorunda kaldı. Başbakanlığı ancak 72 gün sürdü. 1882 kasımında kazayla kendini vurdu ve 31 aralıkta öldü.

GAMBİER (James, *—baronu*), ingiliz amiral (Bahama adaları 1756 - Londra 1833). Kopenhag'a karşı yapılan ve Danimarka donanmasını teslim olmak zorunda bırakan baskını (1807) başarıyla yönetti.

Gambier piposu, topraktan yapılan ve icat eden ilk yapımcısının adıyla anılan pipo.

GAMBİR a. (malayca sözc.). "Sarı kaşu" denen bir sepileme ve boyama maddesi ve bu maddenin elde edildiği ağaççık (*Uncaria gambir*). [Kökboyasıgiller familyası.]

GAMBİT a. (ital. *gambetto*, çelme). Satranç oyununda, oyunun başında, daha iyi bir konuma geçebilmek için bir taşın feda edildiği hamle. (Çoğu zaman şah ya da vezir piyonu feda edilir.)

GAMBİYA, Batı Afrika'da devlet, Senegal ile çevrilidir ve *Gambiya ırmağı* halicinin aşağı çığırının her iki yanında, ince şerit halinde (20-50 km genişliğinde, B.-D. yönünde 300 km'yi aşan uzunlukta) uzanan bir toprak parçasından oluşur; 11 295 km² (Gambiya ırmağının haliciyle birlikte); 900 000 nüf. (1992). Başkenti *Banjul*. Resmi dili *ingilizce*.

COĞRAFYA

Tropikal iklimli, ortalama 1 000 mm yağış alan, değişmez sıcaklıklı bir ülke olan Gambiya halkı, Mandingler (% 42,3), Pöller (% 18,2), Uoloflar (% 9,5), Diolalar (% 9), Sarakoleler (% 8,7) ve Akanlar'dan(% 1) oluşur. Nüfusun yaklaşık % 85'i müslüman, % 8'i animist, % 5'i protestan, % 2'si katoliktir. Darı, manyok, mısır ve özellikle de -Çin'in yardımları ve sulanan toprakların genişlemesi sayesinde- pirinç (1989'da 30 000 t), ülke halkının temel besin maddeleridir. Yerfıstığı (1989'da 120 000 t) en büyük ticari ürün ve tek dışsatım ürünüdür; ne var ki yerfıstığı, eskiden beri hep büyük açıklar veren dış ticareti dengelemeye yetmemektedir. Yeni gelişmeye başlayan turizm de bu açığı kapatmaktan çok uzaktır. Yerfıstığını işleme etkinlikleri (yağhaneler) bir yana bırakılırsa sanayi yoktur.

GAMBİYA

Gambiya: Banjul yakınında pirinç tarlaları

Dupaquier-Atlas-Photo

TARİH

Kısmen Mali İmparatorluğu'na bağlı ve çok sayıda küçük şefliğe (Gambiya ırmağının ağzına doğru sağ kıyısında Niumi ve Badibu, ırmağın yukarısında Niani, Vulli ve Kantor) bölünmüş olan Gambiya önce Portekizliler (XV. yy.), sonra İngilizler (XVI.-XVII. yy.) tarafından tarandı. Bambuk altınının kıyıya taşındığı ayrıcalıklı bir yer oldu. XVII. yy. başında hâlâ çok canlı olan ticaret, ingiliz ve fransız yasalarına tabi şirketlerin elindeydi. XVII. ve XVIII. yy.'a köle ticareti egemendi, Gambiya, Versailles antlaşması'yla (1783) Büyük Britanya'ya verildi; Sainte-Marie adasında bir ingiliz ticaret merkezinin kurulmasıyla (1816) gelişip zenginleşmeye başladı. Sierra Leone'ye bağlanan (1821-1843), sonra ingiliz sömürgesi olan Gambiya 1866'da West African Settlements'in bir parçası oldu. Sağ kıyısında yerfıstığı tarımı gelişirken, Futa-Calon Pölleri'nin yavaş yavaş sızdığı Yukarı Gambiya'da Pöller'le Malinkeler arasında çatışmalar meydana geldi. 1866-1876 arasında Gambiya'yı Grand -Bassam, Assinie ve Gabon ticaret merkezleriyle değiş tokuş etmek için Fransa'yla yapılan görüşmeler sonuç vermedi. Senegal'le sınır antlaşması 1889'da imzalandı. Gambiya 1888 sonbaharında tekrar özerk oldu. 1894'te kurulan protektoryala (sömürge olarak kalan Sainte-Marie adası dışında) dolaylı bir yönetim sistemi benimsendi, bu sistem 1913 Anayasası'yla açık bir şekilde somutlaştırıldı.

1946-1951 arasında Büyük Britanya'nın girişimiyle yapılan reformlar, yasama konseyine seçilmiş üyelerin girmesine olanak verdi. 1951'de kurulan ilk siyasal partiyi (Democratic Party) diğerleri (Muslim Congress Party ve United Party) izledi. 1954'te yürürlüğe giren yeni anayasaya itiraz edildi ve genel oy hakkı talep edildi; Muslim Congress Party ve geleneksel kabile şefleri bu tavıra katılmadı. İktisadi programlarda başarılı olunamaması Büyük Britanya'nın siyasetinde değişikliğe yol açtı ve İngilizler 1960'ta genel oy hakkını tanıdılar ve valinin başkanlığında bir hükümet kurulmasına izin verdiler. Bunun üzerine kurulan Daouda Kairaba Jawara' nın yönetimindeki yeni parti (People's Progressive Part [PPP] 1962 seçimlerini kazandı ve Javara başbakan oldu. Senegal'le birleşme görüşmeleri, Gambiyalılar'ın ikinci sınıf senegalli olmaktan korkmaları nedeniyle sonuç vermedi. 1963'te Londra'da toplanan bir konferans 18 şubat 1965'te Gambiya'nın Commonwealth bünyesinde bağımsız olmasını kararlaştırdı. Cumhuriyetin kurulmasını amaçlayan tasarı kasım 1965 referandumuyla reddedildi. Jawara'nın partisi mayıs 1966 seçimlerini kazandı. Başkan Senghor'un yaptığı nisan 1967 ziyareti, Dakar ve Bathurst arasında, her alanda işbirliğine olanak veren bir ortaklık antlaşmasıyla sonuçlandı. 1970'te düzenlenen yeni bir referandumla, seçmenlerin çoğunluğu, cumhuriyetçi bir anayasa öngören tasarıyı onayladı; yeni anayasa yürütme ve yasama erkleri arasında denge kurulmasını ve her beş yılda bir seçim yapılmasını öngörüyordu. D. K. Jawara cumhurbaşkanı oldu, ancak başbakanlığı da sürdürdü; bununla birlikte ülke Commonwealth'tan ayrılmadı. PPP 1972, 1977 ve 1982 milletvekili seçimlerin-

de de çoğunluğu korudu; başkan Javara da 1977 ve 1982'de yeniden seçildi. 1978'de United Party PPP'ye katıldı. 1980 ekiminin sonunda, aşırı unsurların yol açtığı ciddi bir bunalım patlak verdi. Gambiya hükümeti, 1967 antlaşması'na dayanarak Senegal askeri birliklerini yardıma çağırdı ve Libya'yla diplomatik ilişkiler kesildi. Temmuz 1981'de yeni bir Senegal müdahalesi askeri bir darbeyi başarısızlığa uğrattı. Aralık 1981'de iki ülke arasında yapılan bir antlaşmaya göre bir konfederasyon (Senegambiya) kuruldu. 1 şubat 1982'de geçerlik kazanan bu konfederasyonun başkanlığına, Senegal devlet başkanı Abdu Diuf, başkan yardımcılığına da D. K. Jawara getirildi. İMF ile yapılan stand-by anlaşması, dış borçlar sorununu bir ölçüde hafifletti (eylül 1986). Devlet, kalkınma hızını % 3,5'e çıkaracak ve enflasyonu % 42'den % 10'un altına indirecek üç yıl süreli bir iktisat programı uygulamaya başladı. Başkan Daouda Kairaba Jawara, beş yıl süre için yeniden başkan seçildi (11 mart 1987). 1990'da Senegambiya federasyonu çözülerek ortadan kalktı. Mart 1992'de hükümete karşı bir komplo ortaya çıkarılarak önlendi.

GAMBİYA, Batı Afrika'da, Atlas okyanusu'na dökülen ırmak; yaklş. 1 100 km. Futa-Calon'da doğar ve geniş bir alüvyon vadisiyle (burada birçok kol alır) Atlas okyanusu'na dökülür. Aşağı çığırı (haliç ile birlikte) bütünüyle Gambiya Cumhuriyeti topraklarındadır.

GAMBİYA SIÇANI a. İri sıçan türü. (Bil. a. *Cricetomys gambianus;* sıçangiller familyası; boyu 80 cm'ye kadar.)

GAMBOT a. Zool. Kefal*'ın *(Mugil cephalus)* boyu 15 cm'ye kadar olan gençlerine verilen ad.

GAMBOT ya da **GANBOT** a. (ing. *gunboat*). Ask. denizc. Çektiği suyu az, bir ya da birkaç topla donatılmış hafif gemi.
—ANSİKL. Gambotlar önce yelkenli, sonra buharlı küçük gemilerdi ve daha çok sömürgelerde ve nehir polisince kullanılırdı. Napoléon'un komutasındaki (1804) Boulogne filotilası çok sayıda gambottan oluşuyordu. Ayrıca Birinci Dünya savaşı sırasında fransız kanallarında da kullanıldı. Silahsız olmalarına rağmen koylarda ve nehirlerde insan taşımacılığında kullanılan küçük gemilere de kimi kez gambot adı verilir.

GAMBREİON. Tar. coğ. Anadolu'da Mysia ile Lydia bölgelerinin sınırında antik kent, Bergama-Kınık arasında Poyracık köyü yakınındaydı. Pers yönetimindeyken, İ.Ö. 399'da komşu kentlerle birlikte Spartalılar'ın safında yer aldı. Yörede bulunan yazıtlara göre burada Artemis tapınakları vardı.

GAMBRİNUS ya da **CAMBRİNUS,** Brabantlılar'dan geldiği düşünülen bir efsaneye göre, Charlemagne zamanında yaşayan ve bira yapımını bulan kral.

GAMBUSİA a. (Güney Amerika ispanyolcasındaki *gambusina*'dan). Kuzey Amerika kökenli, sivrisineklerin suda yaşayan larvalarıyla beslenen kemiklibalık. (Bil. a. *Gambusia affinis;* lebistesgiller familyası.)
—ANSİKL. Gambusialar doğurucu balıklardır. Erkeği (4 cm) daha iri olan dişiden (7 cm) boyuyla ve gonopotuyla ayırt edilir. Gambusialar sakin ve ılık suları sever; dişiler her yıl 4-5 defa doğurur; her batında otuz kadar yavru yapar. Güney bölgelerine iyi uyarlanır. Türkiye'de doğada bulunmazsa da akvaryum balığı olarak beslenmektedir.

Gameda, Gazete mecmua dağıtım limited şirketi'nin tescil edilmiş kısa adı. Hürriyet, Milliyet, Yeni sabah, Cumhuriyet, Dünya gazeteleri ve Tifdruk matbaacılık aş'nin ortaklıklarıyla, gazete ve dergilerin dağıtım ve pazarlamalarının tek elden yapılması amacıyla kuruldu (1959). Hürriyet (1963), kapanan Yeni sabah (1964) ve daha sonra da Tifdruk aş şirketten ayrıldı; ortaklar arasına Hayat neşriyat aş ve Tercüman gazetesi katıldı. İstanbul'daki merkezi dışında, Ankara, İzmir, Adana, Samsun illerinde ve İstanbul'un Kadıköy ile Üsküdar ilçelerinde büroları, Türkiye'nin çeşitli yerleşim merkezlerinde de 500'ü aşkın başbayiliği olan şirket 1992'de kapandı.

GAMELAN a. (cava dilinde "alet, araç" anlamına gelen *gamel*'den). Endonezya çalgı topluluğu. (Sonuna gelen ikinci bir terim, topluluğun hangi çalgılardan oluştuğunu belirtir: *gamelan angklung, gamelan gong, gamelan sekati, gamelan slendro* vb.)
—ANSİKL. Bir *gamelan*'ı, bronzdan (asma gonglar, dörtgen bir çerçeveye tutturulmuş gong takımı, metalofonlar) ve tahtadan (ksilofon) yapılan vurmalı melodi çalgıları; çıplak elle çalınan, iki derili yatay davullar; *çelempung* (telleri çekilerek çalınır); *rebab* (yayla çalınır); *suling* (bir tür flüt) ve şarkıcılar oluşturur. Çalgılar, işlevlerine göre gruplara ayrılmıştır: melodinin temel öğesini veren çalgılar; melodiyi işleyen çalgılar; birçok süsleme ekleyerek ana melodiyi seslendiren çalgılar; müzik cümlelerini vurgulayan çalgılar; kontrokanto yapan çalgılar (rebab ya da suling); icranın temposunu belirten çalgılar.

Gamelan, 1 perdelik bale. Koregrafisini Robert Joffrey, müziğini Lou Harrison, dekor ve kostümlerini Willa Kim hazırladı. İlk kez 1963'te Leningrad'da Kirov tiyatrosu'nda Robert Joffrey Ballet tarafından sahnelendi. Başlıca rolleri Lisa Bradley, Brunilda Ruiz, Gerald Arpino ve Lawrence Rhodes yorumladı. "Sekiz koregrafik deneme"den oluşan yapıt biçim açısından japon haiku'sundan esinlenmiştir.

GAMELİA a. (yun. sözc.). Esk. Yun. Nişanlı erkeğin evlenme dolayısıyla phratria üyelerine verdiği kurban ve büyük şölen. Gamelia bir çeşit vergi niteliğindeydi.

GAMELİN (Maurice Gustave), fransız general (Paris 1872 - *ay. y.* 1958). 1893'te Saint-Cyr askeri okulu'nun piyade sınıfını bitirdi. 1902'den 1911'e kadar Joffre'un kurmay heyetinde bulundu, 1914'te kurmay başkanı oldu. Marne manevrasının hazırlanışına katıldı ve yarbay rütbesiyle (1915) genel karargâhın 3. şube müdürlüğünü yaptı. Bu görevini 1916'da tugay komutanı oluşuna kadar sürdürdü, daha sonra tümen komutanlığına getirildi. Brezilya'da fransız askeri misyon şefliği (1919), Suriye'de Sarrail'in yardımcılığını yaptı (1925). Ortadoğu'daki fransız birliklerini yönetti ve cebel Dürzi hareketlerini bastırdı (1925-1927). 1930'da Yüksek savaş konseyi'ne girdi, 1935'te ordu komutanı oldu. 1938'de genelkurmay başkanlığına yükseldi, 1939'da fransız-ingiliz kuvvetlerine komuta etti, savaş planının mayıs 1940'ta başarısızlıkla sonuçlanması üzerine yerini Weygand'a bıraktı. Ekim 1940'ta yenilginin sorumlusu olarak tutuklandı, Riom mahkemesi'ne çıkarıldı, Portalet'de gözaltına alındı.1943'te Almanlar onun Reich'e getirilmesini istediler; 1945'e kadar orada hapis kaldı. Gamelin, 1946-1947 arasında üç cilt halinde ve *Servir* adı altında anılarını yayımladı, 1954'te *Manœuvre et victoire de la Marne* (Marne manevrası ve zaferi) adlı yapıtını çıkardı.

GAMET a. (fr. *gamète;* yun. *gametes,* eş, *gamein,* evlenmek'ten). Biyol. Zigotu oluşturmak üzere, benzer kökenli ama karşıt eşeyli bir hücreyle birleşebilen olgun üreme hücresi (bazen yalnız çekirdek).
—ANSİKL. Gametler, gametogenez yoluyla eşey hücrelerinden, yani gonilerden doğar. Her gamet normal olarak türe özgü haploit kromozom sayısını (N) içerir; döllenmeden sonra kromozom sayısı diploit (2N) olur. Bu sayı gametogenez sırasında meydana gelen meyoz bölünmeler sonucu yarıya iner.
Gametlerin özellikleri farklı olabilir. Bazı türlerde, beden hücrelerininki gibi 2N sayıda kromozom içeren gametler vardır; bu türlerdeki bireyler döllenmesiz üreme yoluyla ürer. Birhücreli birçok türde, gametler boy ve biçim olarak olgunlaşmış organizmadan pek farklı değildir. Bu duruma "hologami" denir. "Merogami"de gametler daha küçük, genellikle hareketli ve çeşitli biçimdedir. Vejetatif bir ana -babadan birçok bölünme geçirerek ürer. Eğer iki eşey karşılaştırılırsa şunlar gözlemlenir: *izogami,* erkek ve dişi gamet birbirinin eşidir; *anizogami,* gametlerin boyu ve yapısı birbirinden biraz farklıdır; *heterogami,* gametler, birbirinden çok farklıdır. Boyu, iç yapısı ve hareketliliği birbirinden farklı olan ovosit ve spermatozoitlere üstün yapılı organizmalarda rastlanır.

GAMETANJ a. (fr. *gamétange;* yun. *gamos,* evlenme, birleşme ve *aggeion,* çanak, vazo'dan). Bot. Erkek ya da dişi gametleri (mantarlar, bazı suyosunları) içeren, sonra salıveren bitkisel organ.

GAMETANJİ a. (fr. *gamétangie*). Biyol. Her iki eşeyin gametanjlarının birbiriyle doğrudan doğruya karşılaşarak birleştiği ve gametlerin dağılmadığı üreme biçimi. (Gametanjiye bazı suyosunlarında ve mantarlarda rastlanır.) [Karşt. MEROGAMİ.]

GAMETİSİT sıf. ve a. (fr. *gaméticide*'den; gamet ve lat. *caedere,* öldürmek). Eczc. Sıtma mikrobunun gametositlerini alyuvarlarda tahrip eden ve sivrisineklerde sporogonilerin oluşmasını önleyen sıtma ilacı. (Gametisitler ayrıca alyuvarlar dışında da etkilidir ve bu nedenle hastalığın nüksetmesini önleyebilir.)

GAMETOFİT a. (fr. *gamétophyte*). Bot. Almaşık döl değişikliği geçiren bitkilerde görülen ve gametleri oluşturmak üzere bir spordan doğan bitkisel organizma.
—ANSİKL. Gametofit haploittir ve kendisini oluşturan ardışık hücre kuşaklarının tümüne birden *haplofaz* denir.
Damarlı, çiçeksiz bitkilerin gametofitine *önçim* (protal) denir; önçim iki eşeyli olabileceği gibi (eğreltiler) bir eşeyli de olabilir (atkuyrukları). Çiçekli bitkilerde, erkek gametofit çiçektozu borusuna, dişi gametofit embriyonkesesine (kapalıtohumlular) ya da endosperme (açıktohumlular) dönüşmüştür. Kara yosunlarındaysa, tersine, sporogon* dışında, bütün bitkiyi gametofit oluşturur. Bazı ciğeryosunlarıyla esmer ya da kırmızı suyosunlarında, gametofit ve sporofit, hemen hemen boy ve ömür bakımından eşittir. Bütün türlerde gametofit, isminden de anlaşılacağı gibi, gamet*lerin yapımını sağlar.

GAMETOGENEZ a. (fr. *gamétogenèse*'den). Biyol. Gametlerin oluşum mekanizması.
—ANSİKL. "Gametogenez" terimi aslında yalnız çokhücreliler için kullanılır. Erkeklerde spermatozoit oluşumu (spermatogenez), dişilerde ovosit (yumurta) oluşumu ile aynı anlama gelir. Gametogenez sonucunda, türe özgü diploit (2N) sayıda kromozomu olan hücreler yerine haploit (N) sayıda kromozomu olan gametler, yani dil hücreleri meydana gelir. Basit bir biçimde açıklanacak olursa, ilk hücre ya da goni iki kere bölünürken kromozomlar bir kez bölünür. Gametogenezin ilk evresinde birincil hücreler (spermatogoniler, ovogoniler) birçok kez bölünerek yedek bir hücre deposu oluşturur. Bu evreyi meyoz bölünme izler. Meyoz sırasında hücreler önce "indirgeme" bölünmesi geçirir, sonra "eşit" bölünme olur ve kromozom sayısı yarıya indirgenir.
İnsan türünde, erkeklerde gametogenez ergenlik çağında başlar ve ileri yaşlara dek sürer. Gamet oluşumu erbezlerinde, hatta daha çok sperma kanallarında meydana gelir. İlk hücreler, sperma kanallarının çeperinde yer alır ve olgunlaşma kanal çapının ortasına yakın yerlerde

gambusia dişi (üstte) ve erkek

Keystone

general Gamelin (aralık 1939)

bir gammarusun dış organları

gammarus

Roberts

George Gamow

gerçekleşir; "tam" olgunlaşmış spermatozoitler buradan harekete geçer. Spermatogoniden spermatozoit oluşumuna dek süren evre yaklaşık 2 ay kadardır. Bir spermatogoniden ikisi X, ikisi Y kromozomu içeren dört spermatozoit oluşur. Üretilen spermatozoit miktarı oldukça fazladır: bir mililitre atmığın (meni) içinde 100 milyon spermatozoit bulunur ve atmığın hacmi 3-5 ml dolayındadır.

Kadınlarda gametogenez daha kadın embriyonken başlar ve olgunlaşma çevrimi ancak döllenme olursa durur. Erkeklerin tersine kadınlarda çok az sayıda meyoz bölünme olur. Embriyonsal yaşamın 3. ve 7. ayları arasında üreme hücreleri mitozla bölünür ve sayıları 6-7 milyona ulaşır. Gitgide sayıları artan bazı ovogoniler meyoz bölünme geçirmeye başlar ve birinci meyoz bölünmenin diakinez evresine dek dönüşüme uğrar. Olgunlaşma bu evrede durur. Bu arada üreme hücrelerinden birçoğu yozlaşır. Bebek doğduğunda ovogoni sayısı 2 milyon kadardır, erginlikte 40 000'e düşer ve gittikçe azalır. Gerçek meyoz bölünme yumurtlama zamanı her hücresel çevrim sırasında birinci meyoz bölünmenin kaldığı yerden devam eder ve birinci kutup yuvarının atılmasıyla sona erer. İkinci meyoz bölünme ancak ovosit döllenirse olur ve ikinci kutup yuvarının atılmasıyla sona erer. İki kutup yuvarının atılması nedeniyle başlangıçtaki bir ovogoniden, X kromozomu içeren bir tek ovosit oluşur. Döllenme olursa, embriyonun cinsiyeti spermatozoitten gelen X ya da Y kromozomuyla belirlenir.

Gametogenez sırasında, kromozomda yapısal ve sayısal anomalilerle çeşitli derecede poliploitlikler (triploidi, tetraploidi) meydana gelebilir.

Gametogenezin çeşitli biçimlerine canlılar dünyasında sık rastlanır, yalnız bazı mikroorganizmalar bölünme yoluyla ürer.

GAMETOSİT a. (fr. *gamétocyte*). Biyol. Gametogenez yoluyla dölleyici bir gamet, yani yumurta ya da spermatozoit oluşturan döl hücresi. (Evrimleşmiş organizmalarda, dişilerde gametogenez, ovogoni, birincil ovosit, ikincil ovosit, yumurtacık evrelerinden ve erkeklerde spermatogoni, birincil ve ikincil spermatosit, spermatit ve spermatozoit evrelerinden geçer. Daha az evrimleşmiş organizmalarda, gametositler genellikle eşeysel organlardır: gametanji, vb.)

—Bot. Bitkilerde, gamet ana hücresine verilen ad. ||Gregarinlerde bir gamont çiftinin çevresinde oluşan kist; gamontlardan birinden erkek gametler, ötekinden dişi gametler doğar. Böylece kistin içinde bir "gametler harmanı" ve gametler birliği ortaya çıkar.

GÂMIZ, GÂMIZA sıf. (ar. *gāmıż*, dişl. *ġāmıża*). *Esk.* Anlaşılması güç, karışık, kapalı söz için kullanılır: *Sual-i gâmız* (anlaşılmaz soru).

GÂMIZA → GÂMIZ.

GAMLANMA a. Balıkç. Balık oltaları çevirme kasnağı ve özellikle de çevirme çarkı aracılığıyla boşaltıldığı sırada, oltanın kendi üstüne bükülmesi. (Algarna ağının ipinde de gamlanma olabilir; bu durumda algarna bıçağı yukarı dönerek iş görmez hale gelir ve av başarısız olur.)

GAMLANMAK gçz. f. Tasalanmak, üzüntü duymak.

GAMLI sıf. Üzüntülü, tasalı; sıkıntı veren: *Gamlı bir sonbahar akşamı.*

Gamlı, haftalık dergi (1920). Bolu'da, Kurtuluş savaşı içinde Refik Firaki'nin yayımladığı, salt ilk sayısı bulunabilen "cüzü fert için inkılabat" istediğini açıklayan, kaç sayı çıktığı bilinmeyen derginin başlığı altında şunlar yazılıdır: "İlmi, fenni, edebi, içtimai, siyasi, sıhhi ve mizahiden bahseden risalei mevkutedir."

GAMMA → GAMA.

GAMMARİDEA a. (yun. *kammaros*, karides, ıstakoz ve *eidos*, görünüş'ten). Kabuklular sınıfının kabuklupireler takımından alttakım. (Üyelerinin iki çift duyargası vardır; az gelişmiş ve birinci göğüs bölütüne yapışık gözleri bir başlığöğüs oluşturur. Daha sonraki bölütler [göğüste, 7, karında 6 tane] eklemlidir. Yumurtalar karındaki bir kuluçka odasında gelişir; yumurtadan çıkan yavrular erişkinlere benzer. *Gammaridea* alttakımı üyeleri okyanusların en derin yerlerinden kumsallara, 5 000 m yükseltiye ulaşan tatlısulara ve yeraltı sularına kadar her yerde bulunur. Boyları çoğunlukla bir santimetre kadardır; ne var ki alttakımda, boyları 14 cm'yi aşan devlere de rastlanır. 3 000'i aşkın türü vardır.)

■**GAMMARUS** a. (yun. *kammaros*, karides, ıstakoz'dan). Hem denizde hem acısularda, hem tatlısularda yaşayan kabuklupire cinsi. (*Gammarus*'lar su kenarlarında yüzerler ya da kenarlara tırmanırlar.)

GAMMAZ sıf. ve a. (ar. *ġamz*, göz kırpmadan *ġammāz*, göz kırpan). Bir kimsenin yaptıklarını, hareketlerini o kimsenin duymasını istemediği bir kimseye aktaran; söz getirip götürerek arabozuculuk yapan kimse; kovcu, fitneci: *Aman dikkat, aramızda gammazlar dolaşıyor.*

GAMMAZANE be (ar. *ġammāz*, fars. *-āne*'den *ġammazāne*). *Esk.* Bir gammaza, bir fitneye yaraşırcasına.

GAMMAZLAMAK g.f. *Bir kimseyi (bir kimseye) gammazlamak*, onun yaptıklarını, söylediklerini, duymasını istemediği birine aktarmak; kovlamak, fitnelemek: *Arkadaşını müdüre gammazlamak.*

◆ **gammazlanmak** edilg. f. Gammazlamak eylemine konu olmak.

GAMMAZLANMAK → GAMMAZLAMAK.

GAMMAZLIK a. Gammaz olan kimsenin davranışı; fitnecilik, kovculuk: *Gammazlık etmeseydi, bütün bunlar olmazdı.*

GAMOFOBİ a. (fr. *gamophobie*). Psik. Evlilik korkusu.

GAMON a. (fr. *gamone*). Biyol. Bir bireyce çevreye salgılanan ve aynı türden karşı cinsiyetteki bireyi etkileyen eşeylik hormonu.

—ANSİKL. Denizkestanesi yumurtası deniz suyuna, spermatozoitleri etkileyerek kendine çeken bir madde salar. Böylece bir yumurtanın çevresinde çok sayıda spermatozoit toplanır, bunlar da yumurtanın zarını yumuşatan bir gamon salgılar ve aralarından biri yumurtanın içine girer. Bir spermatozoitin girmesiyle dişi gamon salgısı hemen kesilir ve erkek hücreleri çeken bir etki kalmadığı için bu hücreler dağılır.

GAMONT a. (fr. *gamonte*). Biyol. Sporlu protistlerle deliklilerde üreme devresinde beliren ve erkek ya da dişi gametler veren birey.

—ANSİKL. Gamont, tümü birbirine benzeyen küçük gametlere bölünebilen tek hücreli bireydir. Eşgametli canlılarda tüm gamontlar aynı çeşit gamet oluşturur (örneğin, *polystomella*'nın makrosferi); eşgametli olmayan canlılardaysa bazı gamontlardan erkek, bazılarından dişi gamet çıkar ve dişiler daha az olur. Bazı durumlarda iki gamont bir araya gelerek kist şeklini alır ve bir gametosist oluşturur (gregarinler). Bu durumda bile gamontlar asla birleşip kaynaşmazlar ve özellikleriyle asıl gametlerden ayrılırlar.

GAMOROİ (*ge*, toprak ve *meiresthai*, pay almak'tan), Siracusa'da, ilk yunanlı kolonların soyundan gelenleri belirten yunanca sözc. Bunlar, sahibi oldukları topraklarda yerli kökenli bağımlı köylüleri (Kyllyrioi ya da Killikyrioi) çalıştırırlardı.

GAMOSEPAL sıf. (fr. *gamosépale*). Bot. BİTİŞİKÇANAKYAPRAKLI'nın eşanlamlısı.

■**GAMOW** (George), rus kökenli amerikalı fizikçi ve astrofizikçi (Odesa 1904 - Boulder, Colorado, 1968). Öğrenimini Leningrad ve Göttingen'de tamamladıktan sonra Kopenhag'ta N. Bohr, Cambridge'te Rutherford ile birlikte çalıştı. SSCB'ye döndüğünde Leningrad Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine getirildi. 1939'da yurdunu bırakarak ABD'ye gitti ve bu ülke vatandaşlığına geçti. Çeşitli üniversitelerde ders verdi ve meslek yaşamını Colorado Üniversitesi'nde tamamladı. Gamow, 1928'de, ilk kez kuvantum kuramını atom çekirdiğine uyguladı ve böylece tünel etkisi yardımıyla alfa radyoaktifliğini açıkladı (Condon ve Gurney'den ayrı olarak ve onlarla aynı tarihte). Başka birçok nükleer fizik çalışmaları, özellikle yıldızların enerjisini sağlayan termonükleer tepkimeler üzerine incelemeler de yaptı. Çalışma arkadaşları Alpher ve Herman ile birlikte, bir evrendoğum kuramı ortaya koydu. Bu kuram 1948'de, ilk kez, radyo dalgaları alanında, Evrenin doğuşundaki "big bang" ı (büyük patlama) doğrulayan kozmik kökenli bir ısıl ışınımın varlığını önceden bildiriyordu (1965'te Penzias ve Wilson tarafından keşfedilen ışınım). Bundan başka, Gamow, dolambaçsız, sade yazış tekniği ve mizah yeteneği ile bilimsel verileri halk katına yaymakta büyük bir ustalık gösterdi ve bu konuda Unesco'nun Kalinga ödülü'nü kazandı (1956). Geniş kitle için yazılmış başlıca yapıtları şunlardır: *Mr. Tomkins...* (Bay Tomkins dizisi) [1939-1967], *One, Two, Three... İnfinity* (Bir, İki, Üç... sonsuzluk) [1947], *Thirty years that shook physics* (Fiziği sarsan otuz yıl) [1966].

GAMOZOYİT a. (fr. *gamozoïde;* yun. *gamos*, evlenme, birleşme, ve yun. *dzoon*, hayvan'dan). Zool. GONOFOR'un eşanlamlısı.

GAMPOLA, Sri Lanka'da (Kandy'nin güneyinde) kent ve eski krallık. 1341-1415 yılları arasında, adanın kuzeyindeki Tamul baskısından kaçan Seylanlılar buraya sığındı. Bölge bugün o kadar önemli değildir; ama çevresinde, dravid etkisinin iyice belirginleştiği Gadaladeniya tapınağı ve geniş boyutları, alışılmamış planıyla pagan sanatına yaklaşan Lankatilaka Vihara tapınağı gibi çeşitli anıtlar bulunur.

GAMPSODAKTİLİ a. (fr. *gampsodactylie;* yun. *gampsos*, çengel, ve *daktylos*, parmak'tan). Cerr. Ayak parmaklarının iki son parmak kemiklerinin bükük olması biçiminde ayak kusuru.

GAMSAHURDİA (Konstantin Simonoviç), gürcü yazar (Abaşa 1891 - Tiflis 1975). İlk öykülerinde, eski aristokratlarla sosyalizmin yeni güçlerini karşı karşıya getirdi (*le Rapt de la lune* [fr. çev.], 1936); tarihsel romanlarındaysa mimar Mtsheta ve birleştirici kralın destanımsı figürleri çerçevesinde, derebeylik, iktidar ve sanatçı sorunlarını ortaya koydu (*la Dextre du grand maître* [fr. çev.], 1939; *David le Bâtisseur* [fr. çev.], 1942-1962).

GAMSELE a. (ital. *camiciola*'dan). Su geçirmez muşamba, yağmurluk.

GAMSIZ sıf. **1.** Üzüntüsü, sıkıntısı olmayan: *Her türlü sorundan uzak gamsız bir gün geçirmek.* **—2.** Hiçbir şeyi kendine dert etmeyen, aldırış etmeyen, umursamayan kimse için kullanılır; tasasız, kaygısız: *Gamsız bir adam, dünya yansa umurunda değil.*

GAMSIZLIK a. Gamsız olma durumu, niteliği.

GAMSIZ-SARPTÜRK (Leyla), türk ressam (İstanbul 1921). İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi coğrafya bölümü'nü (1943) bitirdikten sonra Güzel sanatlar akademisi'ne girerek Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun öğrencisi oldu. Burada "On'lar grubu"nun kurucuları arasında yer aldı. Paris'te André Lhote ve Fernand Léger atölyelerinde çalıştı. Yurtiçinde ve dışında birçok karma sergiye katıldı, kişisel

sergiler açtı. Renkçi duyarlığı peyzaj ve figür resimlerinde ustalıkla yansıtan sanatçı, Matisse'i çağrıştıran son dönem çalışmalarında özellikle çizgiye önem verdi. Kendini yinelemekten kaçınan ve araştırıcı bir ressam olarak *Sarı saçlı kız* (1981), *Mavi nü* (1982), *Üçlü figür* (1982) gibi yapıtlarında estetik anlatımını zenginleştirdi.

Gamstorp hastalığı. KALITSAL DEVRELİ KUVVETSİZLİK"in eşanlamlısı.

GAMU a. Afrika islam anlayışında, özellikle Senegal'de Hz. Peygamber'in doğumunu kutlama töreni (hicri takvimde 3. ayın [rebiyülevvel] 12. günü).

GAMU GOFA ya da **GEMU-GOFA,** Güney Etyopya'da il; 39 500 km²; 1 476 380 nüf. (1990). Merkezi *Arba Minç*.

GAMUTO a. Tekst. Molük adalarında yetişen bir cins palmiyeden elde edilen, halat ve hasır yapımında kullanılan iplik.

GAMZ a. (ar. *ġamz*). *Esk.* **1.** Kaşla gözle işaret, göz kırpma. **—3.** Arabozuculuk etme, gammazlama. **—3.** *Gamz etmek*, anlatmak, belirtmek.

GAMZE a. (ar. *ġamze*). **1.** Özellikle çene ya da yanakta bulunan ya da mimik yaparken beliren küçük çukur. **—2.** *Esk.* Süzgün ve sitemli bakış: *"Ne gam cellâd oldıyısa gamzen"* (Ömer bin Mezit, XV. yy.).

—*Esk.* *Gamze-figen*, süzgün bakan: *"İnerken arza bu muvahhiş ridâ likâyi kamer / Vakur ağaçların üstünden oldu gamze-figen"* (Tevfik Fikret). ||*Gamze-i ahter*, yıldızın göz kırpması. ||*Gamze-i câdû*, büyüleyen süzgün bakış. ||*Gamze-i cellat*, cana kıyan yan bakış. ||*Gamze-i dil-duz*, gönül delen yan bakış. ||*Gamze-i fettan*, aldatıcı, çekici, süzgün bakış: *"Gamze-i fettânının koydun ki yıktı âlemi"* (Nedim, XVIII. yy.). ||*Gamze-i hun-har*, kan içen bakış.

—ANSİKL. Ed. Divan şiirinde sevgilinin yan bakışına verilen ad. Bu bakışta yüzlerce anlam gizlidir. Gamze gözden ok ve kılıç şeklinde çıkarak âşığın bağrına saplanır. Âşığı gamze oku gönlünden yaralar, avlar, öldürür. Gamzedeki ok imgesi, kirpiklere dayanır. Sevgilinin kaşı ile kirpikleri kurulu bir yayı andırır. Sevgili kirpik oklarını atmada öylesine ustadır ki asla hedefi şaşırmaz. Bu yüzden tir-i kaza'ya benzer. Âşık, gamze oklarına hedef olmaya can atar, gönülden eksik olmalarını istemez. Gamze kılıç olarak tanımlandığı zaman, güzellik ve can ülkesinin kılıç zoru ile ele geçirilmesi sözkonusu edilir. Gözlerdeki baygın bakıştan ötürü, gamze sürekli mest ve sarhoştur. Onun için sözüne güven olmaz. Gamze, bazen avcı olup âşığın gönül kuşunu avlar, bazen de cerrah olup yaralı gönlü iyi eder. Kimi zaman da katil ve cellattır: *Âfet-i can dediler gamze-i celladın için* (Nedim).

GAMZ-EDA a. Müz. Türk müziğinde, XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

Gamze vü dil, halveti şeyhlerinden Hasan Fevzi Efendi'nin, tasavvuf düşüncesini, tekke adabını öğretmeyi amaçlayan 2 350 beyitlik alegorik mesnevisi (1654). *Dil* adındaki gezgin derviş, yedi katlı bir kale olan *Vücut* şehrine, çile çekerek gelir, *Fikir* köşesine yerleşir. *Dost* aramaya başlar, sonunda *Aşk*'ı bulur. Birlikte *Dide* sahrasına giderler. Vücud şehri padişahının oğlu *Gamze* burada avlanmaktadır. Dil ile karşılaşınca onu kendine bağlar. Dil ise Aşk'a veda edip dağlara düşer. Vücut şehrinde doğup burada oturan *Vehm*, *Fehm*, *Fikir* ve *Daniş* adlı dört kardeş vardır. Bunlardan Vehm, aramaya çıktığı Dil'i bir vadide bulur. Birlikte *Akıl* adlı hekime giderler. Akıl, Dil'e *perhiz* ile *sükûn* önerir, *sabır*'dan bir şerbet, *vekar*'dan bir macun yapıp verir. Dil bir süre iyileşirse de yine *mecnun* olur. Daniş Dil'e bir büyüğe bağlanmasını salık verir. Dil tekkeye girip çile çıkarır. Aşk tekrar gelir, Dil'e âlemi şimdi seyretmesini söyler, Fikir, vehm ve şüphe ortadan kalkar, sadece Aşk görünür.

GAN a. Ciangşi'de ve Hubei'nin güney-doğu'sunda konuşulan çin lehçesi (KAN da denir).

GAN, Maldiv adalarından biri. Havalimanı.

> **-GAN [-GEN, -KAN, KEN].** Yapım eki. Fiil kök ve gövdelerine getirilerek çoğunlukla özellik ve alışkanlık kavramları içeren ad soylu sözcükler türetilir: *alıngan* (alın-gan), *sıkılgan* (sıkıl-gan), *çekingen* (çekin-gen), *övüngen* (övün-gen), *unutkan* (unut-kan), *dövüşken* (dövüş-ken), *iletken* (ilet-ken) vb.

-GÂN fars. sonek. *(-gān)*. Farsça *-an* çoğul ekinin, sonu *e* ile biten farsça sözcüklere gelen biçimi: *azadegân* (özgür olanlar), *güzidegân* (seçkinler, seçilmişler), *hanendegân* (şarkıcılar) vb.

GANA a. **1.** Sanskritçe sözc. *Bölük* anlamına gelir ve Şiva ve Devi'nin uşakları olan hint yarı tanrıları için kullanılır. (Tanrı Ganeşa'nın buyruğundadırlar ve biçimsiz cüceler olarak gösterilirler). **—2.** Caynacı *digambara* tarikatında manastır rahiplerine ve çömezlerine verilen ad.

GANA ya da **GHANA,** Batı Afrika'da, Atlas okyanusu kıyısında devlet; 240 000 km²; 15 500 000 nüf. (1992). Başkenti *Accra*. Resmi dili *ingilizce*.

COĞRAFYA

Gana, 5° ile 11° kuzey enlemleri arasında bulunur. Gine körfezindeki öbür devletler gibi, K.'de, yarı ekvator enlemlerinden Sudan ülkelerine doğru uzanır. Bu nedenle doğal görünümleri çelişkilidir. Gana üç büyük bölgesel bütüne ayrılabilir: kuzey ve orta kesimlerdeki savanlar; güney-batı'daki ormanlık bölge; güney-doğu'daki ovalar ve ardındaki dağlık iç kesim. Gana'nın kuzeyinde ve orta kesiminde yazları yağışlı Sudan iklimi, savanlara dönüşmüş seyrek ormanlar vardır. B. ve K.'deki belirgin temel arazi yapısı granit ve gnaystır; ne var ki kalın bir kumtaşı örtüsü, ülkenin % 45'lik bölümünü oluşturan bütün orta ve doğu kesimini kaplar. Sözkonusu kumtaşları, ovaların ve kumlu alçak platoların yarattığı tekdüze yüzey şekillerine dönüşür. Kuzey ve orta kesime yayılan bu bölgesel bütün az nüfusludur: km²'ye 10-20 kişi. Burası, Sudan tipi kırsal bir ülkedir: darı uygarlığı ve büyükbaş hayvancılık. En önemli kent olan Tamale'nin nüfusu 170 000'dir. Demiryolu yoktur ve karayolu ağı seyrektir.

Güney-batı kesimi yarı ekvator iklimli bir orman bölgesidir İki yağışlı, iki kurak mevsim yaşayarak yılda 1 200-2 000 mm yağış alır. Burası, kalabalık, tarımı etkin, madenlerle, sanayilerle ve önemli bir kent ve liman ağıyla donanan bir ülkedir. Ortalama nüfus sıklığı km²'ye 50 kişiye yükselir; Aşanti ülkesindeyse nüfus sıklığı km²'ye 70 kişidir. Geleneksel tarım, yenebilen "köklere" (manyok, yam, taro) ve yağmura bağlı pirinç ekimine dayanır. Bölgenin en özgün yanı, küçük mülkler halindeki kakao işletmelerinin (özellikle Aşanti ülkesinde) yaygınlığıdır. Gana 1991'de 295 000 t'luk üretimiyle dünyanın üçüncü büyük kakao üreticisidir. Eski kıvrımların mineralleşmesi sayesinde, güney-batı kesimi aynı zamanda bir maden bölgesidir (altın, elmas, manganez). Düzleşmiş yüzeylerde boksit bulunur. Maden yataklarının çoğu, Accra-Kumasi-Takoradi demiryolunun geçtiği üçgenin içindedir. Takoradi ve Sekondi, kereste, kakao ve maden filizlerinin çıkış limanlarıdır. Cape Coast ise bir üniversite kentidir.

Üçüncü bölge ilk iki bölgeden çok daha küçüktür. Güney-doğu'daki kıyı ovaları, Accra-Tema bitişikkentinin iktisadi etkinliklerinin kesin etkisi altındadır. Enerji sağ-

Kwame Nkrumah

J. A. Ankrah

layan Volta (Akosombo) barajının kurulmasıyla doğan yeni liman ve sanayi kenti Tema ile Accra-Tema kent bütününün nüfusu bir milyonu aşar.

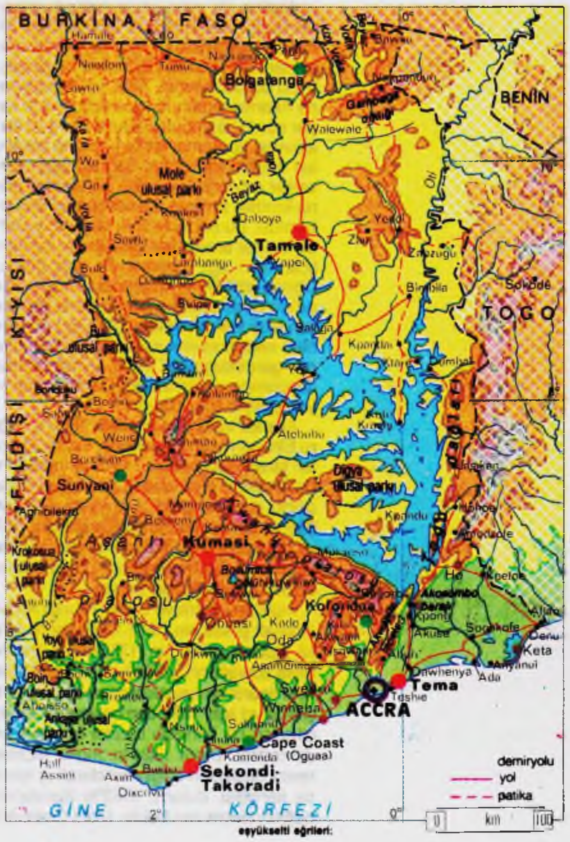
Donanım malları ve mamul ürünler (sanayileşmenin yetersizliğine bağlıdır) ve petrol (ülkede hemen hemen hiç petrol yoktur) dışalımları nedeniyle dış ticaret sürekli açık vermektedir. Kakao satışları hep dışsatışların yarısından çoğunu oluşturmaktadır. Büyük Britanya, Almanya ve ABD, Gana'nın en çok ticaret yaptığı ülkelerdir.

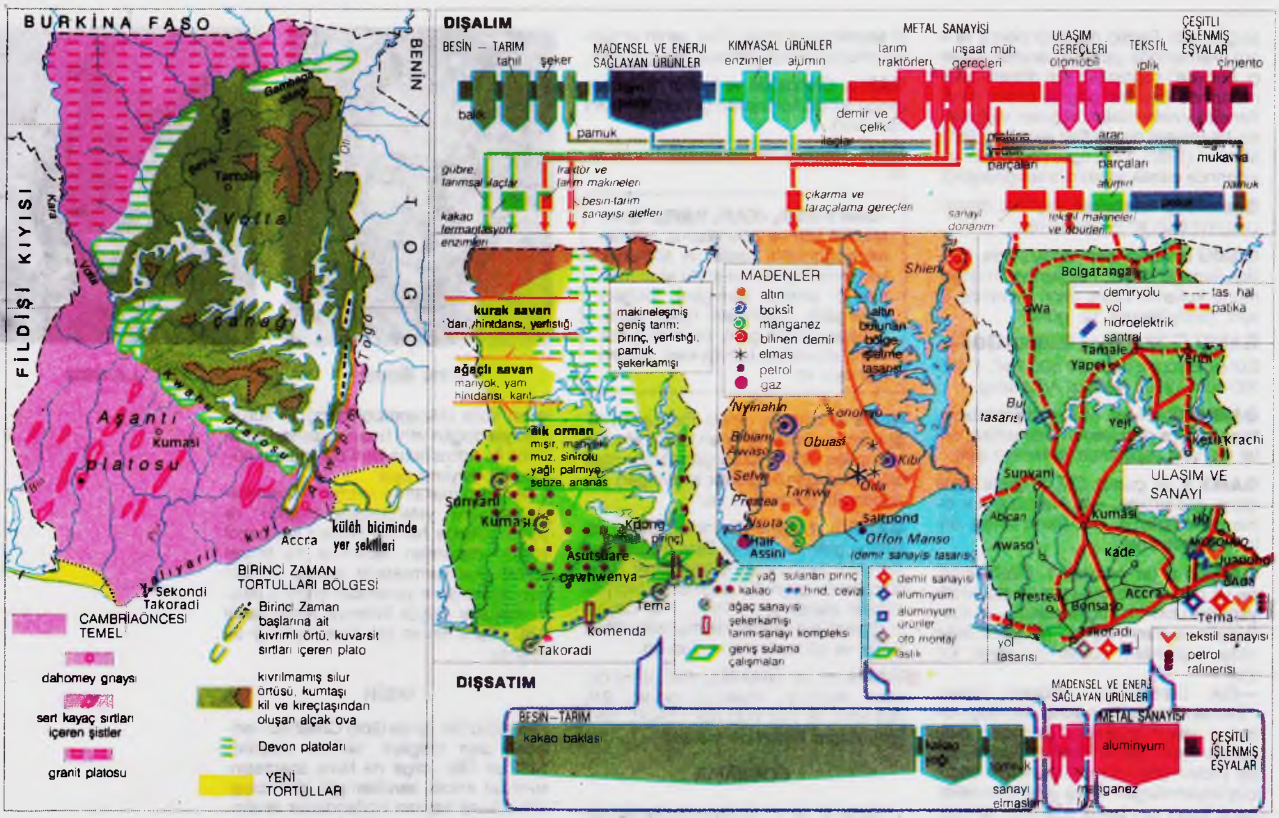
TARİH

Portekizliler, ilerde Gold Coast adı verilecek olan bölgeye 1471'de ulaştılar; 1482'de São Jorge da Mina acentasını kurdular, ancak, kendileri gibi köle ticaretinin kârına kapılan Hollandalılar tarafından püskürtüldüler (1637). İngilizler'in kurdukları müstahkem üsler de 1664-65'te amiral Ruyter tarafından yıktırıldı. İsveç, Danimarka, Brandenburg ve fransız tacirleri de bu kıyıya üşüşünce 1700'de tahkim edilmiş acenta sayısı 35'e yükseldi.

XIV. yy.'ın sonunda savan yöresinde kurulmaya başlayan Mosi, Mampursi, Dagomba, Nanumba krallıklarına bazı devletsiz topluluklar giderek katıldı, Tallensi-

GANA

GANA
solda
JEOMORFOLOJİK BÖLGELER
sağda
EKONOMİ

ler gibi bazıları da bu bütünleşmenin dışında kaldılar. Bu krallıklarla Güney Akanları'nın arasına Bronlar adı verilen Kuzey Akanları yerleşti. Bunların en tanınan kolu, XVIII. yy. başında Aşanti denetimi altına giren Bonolar'dır (bugün Takyimanlar). Müslüman Mandingler olan Diulalar (Dyulalar), Mosiler'in küçük bir krallık kurdukları (XVII. yy.) Buna yakınlarına ve Va'ya yerleştiler. XV. yy.'ın ortalarından başlayarak Begho sitesi (izlerine 1500'e doğru Elmina'da rastlanan) Diulalar ile Akanlar arasındaki altın ticareti nedeniyle zenginleşti. Bu durum, sitenin, XVIII. yy.'ın başlarında Akanlar tarafından yok edilmesine kadar sürdü. Bambuk ve Bure'den getirilen alüvyon ve damar altınını işleme teknikleri üretimi kamçıladı. Sahrayı aşan kervanlar aracılığıyla kuzeye gönderilen altına kıyıdaki avrupalı tacirler hemen alıcı çıkıyordu. Bu nedenle XVI. ve XVII. yy.'larda tacirler arasındaki çekişmeler ise köle ticaretinin ağır basmasıyla son buldu. Gonca krallığı'nın kurulması belki de, Buna'nın düşmesinden sonra, altına göz koyan Mali kralı tarafından (XVI. yy.) gönderilen cezalandırma seferinin sonucu olarak gerçekleşmiştir. XVIII. yy.'da Gonca -Dagomba çatışmasıysa Dagombalar'ın yenilgisiyle sonuçlandı.

Akanlar'ın Akvamu krallığı, 1500'e doğru Elmina'nın iç yörelerinde, Kuzey Akanları tarafından kuruldu. XVII. yy. ortalarında, başkenti Nyanaoase, Accra'dan daha güçlü duruma geldi. Denkyera ile Fanti (Bono'dan gelme Fantiler) krallıkları XVII. yy.'da ortaya çıktı. Yüzyılın sonunda ortaya çıkan Aşanti krallığı ise Kumasi çevresinde büyük ölçüde yayıldı.

İngilizler, Accra ve Uidah'ı kuran Afrika Kraliyet şirketi'nin (1672-1700),sonra Afrika tacirleri şirketi'nin (1750-1821) aracılığıyla ticaretlerini yürütüyorlardı. 1807'de köle ticaretinin yasaklanması birçok karışıklığa yol açtı. 1828'den başlayarak ingiliz çıkarları bir Londralı tacirler komitesi'ne devredildi. Daha 1824'te, ingiliz tacirler, resmi destekten bağımsız olarak iç işlerine karıştılar, durum, 1843'te Komite'nin dağıtılmasıyla son buldu. Gold Coast önce Sierra Leone'ye bağlandı. Danimarka kaleleri 1850'de, Hollanda kaleleri 1872'de satın alındı. Gold Coast 1874'te İngiltere sömürgesi oldu.

Aşantiler'in denize ulaşmasını engelleyen Fanti devletleri ekonomik etkinliklerini kuzeyde artıran, savanla ticareti geliştiren ve islamın güneye doğru yayılmasını kolaylaştıran Aşantiler tarafından yenilgiye uğratıldı (1807). Aşantiler 1824'te İnsamanku'da (ya da Nsamankov) İngilizler'i de kanlı bir yenilgiye uğrattılar. Çatışmalar 1863'ten sonra yoğunlaştı. 1873'te ağır bir biçimde yenilgiye uğrayan Fantiler'i kurtarmak amacıyla sir Garnet Wolseley, Kumasi'yi ele geçirdi ve yaktı (1874). Ülkenin iç bölümlerini denetimi altına almaya çalışan Büyük Britanya karşısında Fildişi Kıyısı sınırlarında Fransa'yı ve 1884'te Togo'ya yerleşmiş bulunan Almanya'yı buldu; 1889'da Almanya ile bir antlaşma imzaladı. Paris konvansiyonu (14 haziran 1898), fransız ve ingiliz etki alanlarına girecek bölgelerle sömürgeler arasındaki sınırları belirledi. Aşanti 1901'de imparatorluğa katıldı. 1902'de, bugünkü Gana'nın tümü imparatorluk sömürgesi oldu. Kuzey Aşantiler'in kıyı sömürgesi, Büyük Britanya'nın koruması altına girdi.

Büyük Britanya, sömürgeleri değerlendirme çabasına girişti; kahve üretiminin düşüşünden sonra kakao işletmelerinin mülkiyeti kısa sürede siyahların eline geçti. Böylece oluşan gerçek bir kırsal Afrika kapitalizmi 1900'den sonra Gold Coast' ın varsıllığının temelini oluşturdu (1911'den başlayarak dünya kakao üretiminde birinci sırada); yirmi yıl sonra, ülkeyi kakao piyasasındaki dalgalanmalardan koruma amacıyla tarım ekonomisinde bir çeşitlemeye gitme çabası görüldü; böylece gıda ürünlerinin yetiştirilmesiyle köylülere yeterli besin sağlanması da amaçlanıyordu.

İkinci Dünya savaşı'nın sonunda Kwame Nkrumah bağımsızlığa doğru atılan adımları hızlandırdı. 1948 Anayasası yasama meclisinde çoğunluğu Afrikalılar'a verdi, ancak bu önlem yetersiz görüldü. Bir aydın ve tüccar partisi olan UGCC (United Gold Coast Convention) özerklik istiyordu, gene de Nkrumah partiden ayrıldı ve 1949'da üyeleri kent proletaryasından, yöneticileri küçük burjuvalardan oluşan CPP'yi (Convention People's Party) kurdu. 1950'de çok sayıda grev desteğiyle yürütülen bir itaatsizlik kampanyasını başlatan Nkrumah ayaklanma suçuyla tutuklandı. Yeni bir anayasa sonucunda yapılan 1951 seçimleri CPP'nin zaferiyle sonuçlandı. Nkrumah özgürlüğe kavuştu ve başbakanlığa atandı. 1954'ten sonra Dr. Kofi Abrefa Busia yönetiminde bir sağ muhalefet oluştu (önderler, üreticiler, aydınlar). Nkrumah, İngilizler ile işbirliği içerisinde, yapısal reformlara girişmeden, Kakao pazarlama ofisi'nin zenginliklerinden yararlanarak ülkenin donanımını geliştirdi. 1956 seçimlerinde CPP, koltukların dörtte üçünü kazanınca, Büyük Britanya 1957'de ülkenin bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı. Ülkeye Gana adı o zaman verildi.

1960 seçimlerinden sonra onaylanan yeni anayasayla, Nkrumah cumhurbaşkanı seçildi. 1 temmuz 1960'ta cumhuriyet ilan edildi, ancak Gana Commonwealth ülkeleri arasında kaldı.

Nkrumah yurtdışında tarafsızlığın ve panafrikanizmin savunuculuğunu yapmakla birlikte (Addis Abeba konferansı, mayıs 1963) iç politikası düş kırıklığı yarattı. Liberalizm, Afrika sosyalizmi ve marxçı sosyalizm arasında gidip gelmelerden sonra, 1961'de, marxçı sosyalist ülkeler olan Gine ve Mali'ye yanaşmaya karar vererek bu ülkelerle çok kısa ömürlü olan UEA'yı (Afrika Devletleri birliği) kurdu. ABD ile ilişkiler kötüye giderken SSCB ve Doğu ülkeleriyle sıkı ilişkiler kuruldu. Yapılan birçok suikast (1962, 1963, 1964) içteki huzursuzluğu kanıtlıyordu. 1964'te baskı daha da arttı. Tek parti düzeni getirildi, kurtarıcıyı ("Osagyefo") tanrılaştırma yoluna gidildi ve siyasal çevrelerde yozlaşma başladı.

1966'da Nkrumah'ın Çin'e yaptığı bir geziden yararlanan ordu iktidarı ele geçirdi ve bir Ulusal kurtuluş konseyi kurdu. Devletleştirilmiş şirketlerin eski statülerine

dönüştürülmesi, ekonomik durumu ağırlaştırdı. Ayrıca, Ulusal kurtuluş konseyi içinde gerginlikler sürüp gitti, tutuklamalar ve istifalar oldu. 1969'da, üç partinin kurulmasıyla olağan siyasal yaşam başladı ve askerler yerlerini sivillere bıraktılar.

Bunu izleyen meclis seçimlerinde Kongre partisi çoğunluğu kazandı ve başkanı Dr. Busia başbakan oldu. İkinci Cumhuriyet ilan edildi, general Akufo-Addo birkaç ay sonra cumhurbaşkanı oldu. Batı'nın yardımına karşın, Dr. Busia ekonomik durumu düzeltmeyi başaramadı ve birçok siyasal yanlışlık yaptı: Aşantiler'e ayrıcalık tanınması, yabancı uyrukluların ülkeden atılması, Güney Afrika ile yakınlaşma vb. Ülkedeki sürekli siyasal ve ekonomik huzursuzluk, Nkrumah'ın yeniden başa geçmesinden korkan başta general İgnatius Kutu Acheampong olmak üzere, askerlerin yönetimi yeniden ele geçirmelerine yol açtı (1972). Ordu, zorlu ekonomik bunalımın üstesinden gelemedi (1975-76 ve 1977-78 kıtlığı). Burjuvazi demokratik rejime dönülmesini istedi. 1978'de bir saray ihtilali sonucunda Acheampong uzaklaştırılarak yerine general William Fred Akuffo getirildi ve aralık ayında kurucu meclis toplandı. Meclis bir tür başkanlık sistemi getiren yeni bir anayasa hazırladı ve seçimlerin 18 haziran 1979'da yapılmasını öngördü. 4 haziran 1979'da ise, yüzbaşı Jerry Rawlings yönetiminde küçük rütbeli genç subayların, assubayların ve erlerin katıldığı bir darbe yapıldı. Bazı generaller idam edildi (Akuffo ve Acheampong bunlar arasındaydı). Ancak seçim öngörülen tarihte yapıldı ve Dr. Hilla Limann'ın başkanı olduğu National People Party (NPP) seçimi kazandı. Limann, 11 temmuz 1979'da cumhurbaşkanı seçildi, enflasyonla mücadeleye, toplumsal ve iktisadi durumu istikrara kavuşturmaya çabaladıysa da sonuç alamadı. Ekonominin kötü yönetilmesini ve sivil hükümetin ahlak düşkünlüğünü eleştiren yüzbaşı J. Rawlings, 31 aralık 1981'de yeni bir darbeyle başkan H. Limann'ı devirdi, anayasayı askıya aldı ve siyasal partileri kapattı. Rawlings'in başkanlığındaki Geçici ulusal savunma konseyi, muhalefetin giderek artan baskısı ve iktisadi sorunlarla karşılaştı; darbe girişimlerini önledi. 1983-1985 arasında 1,2 milyon kişi Nijerya'dan geri dönmek zorunda kaldı. Nisan 1992'de yeni anayasa, yapılan referandum sonucu kabul edildi. Aynı yıl mayısta çokpartili sisteme geçildi. 3 kasımda yapılan başkanlık seçimlerini Rawlings kazandı, 8 aralıkta genel seçimler yapıldı. 7 ocak 1993'te IV. cumhuriyetin ilanıyla Gana, sivil rejime kesin olarak geçmiş oldu.

EDEBİYAT

→ AFRİKA (Zenci).

SANAT

Gana'nın eski adı olan "Gold Coast" (Altın Kıyısı) bu ülke sanatında altın işçiliğinin ne kadar önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Aşantiler'in ülkelerindeki yataklardan bolca çıkardıkları bu madene onlar tarafından dinsel ve önemli ölçüde toplumsal bir anlam verilmişti. Halkın kuyumculuğa verdiği önem de buradan kaynaklanıyordu: kral mezarları üzerine konmuş cenaze maskeleri ya da krala, rahiplere ve öteki önemli kişilere ait çeşitli mücevherler, yonca yaprakları, gül ya da hayvan motifleriyle süslü diskler ya da hilaller.

Bu saray sanatına karşıt olarak halka özgü bir sanat da gelişir; bu, altın tozunu tartmakta kullanılan pirinç ağırlık ölçüleri yapımıdır. Bunlar iki gruba ayrılır: genellikle atasözlerini betimleyen figüratif motifli ağırlıklar ve geometrik motifli ağırlıklar.

Bir başka maden sanatı ürünü de *kuduo*'lardır. Yarımküre biçimindeki bu kapların işlevi *n-toro* adı verilen eril bir ilkeden doğduğuna inanılan yaşamsal gücü, bireyin yaşamının her döneminde, gerektiğinde (ergenlik, evlilik, "öte dünya"ya geçiş) dağıtmaktır.

Öncelik maden sanatlarında olmakla birlikte, pişmiş toprak ve ahşap işçiliğinin önemi de unutulmamalıdır. Bunlara *akuaba* denen tahtadan yapılmış bereket simgesi oyuncak bebekleri de katmak gerekir. Hamile kadınlar sağlıklı bir bebek doğurabilmek amacıyla bunları sırtlarında taşırlardı. Tahtadan yontulmuş kürsüler de büyük bir saygının ürünüdür. Oymalı dikmeler aracılığıyla dikdörtgen bir oturak üzerine konan bu kürsüler, sahiplerinin toplumsal konumuna göre ölümlerinden sonra atalardan kalma kültün öteki eşyaları arasına katılırdı. Krala ait olan ve aşanti ulusunu simgeleyen altınla süslü bu kürsü ortak bir tapınma konusuydu.

GANA, Batı Sudan'da eski Afrika devleti (V. yy. ? - XI. yy.). Senegal ırmakları arasında, Sahra'nın güney kesiminde kurulmuştur. Gana'ya ilişkin bilgilerimizin büyük bölümü andaluciali coğrafyacı el-Bekri'ye ve arkeolojik kazılara dayanır. XIII. yy.'da kurulmuş islam kentinde sürdürülmüş kazılarda krallık kenti henüz belirlenememiştir.

GANADERİA a. (isp. sözc.; *ganado*, sürü'den). Güreş boğaları yetiştiren kimseye ait çiftlik.

—ANSİKL. Boğa güreşinin temel öğesi olan ve büyük arenalar için seçilen boğalar, yetiştirdikleri boğaların yüksek değeri ile ün kazanmış ganaderialardan çıkar. En ünlü ispanyol ganaderialarının XVIII. yy.'ın sonlarına kadar uzanan bir geçmişi vardır.

Ganaderialarda inekler, çevresi çitle çevrili otlaklarda yaşar. İlkbaharda damızlık boğalar üç ay boyunca burada sürüye katılır, inekler kışın otlakta doğurur. Erkek dana bir yaşına gelince anasından ayrılır ve yetiştiricinin damgasıyla damgalanır; üç yaşına dek başıboş yaşar. Sonra besiye çekilerek, güreşe hazırlanır. Damızlıkların seçimi kapalı alanda düveler üzerinde yapılan denemeyle ve dişi için en iyi dövüşen boğaların erkek olarak kullanılmasıyla sağlanır.

GANADERO a. (isp. sözc.; *ganado, sürü*'den. Güreş boğası yetiştiren kişi; ganaderia sahibi.

GANÂİM çoğl. a. (ar. *ġanimet*'in çoğl. *ġanā'im*). *Esk.* **1.** Ganimetler, düşmandan alınan şeyler: *"Fevkindedir düşmandan alınmış ganâimin"* (Y.K. Beyatlı). **—2.** *Ganâim-i bahriye*, düşman bayrağını taşıyan gemilerin ya da bunlara ait eşyanın zaptı. ‖*Ganâim-i gayr-i maksume*, hak sahipleri arasında paylaştırılmamış ganimet. ‖*Ganâim-i gayr-i melufe*, savaşla düşmandan alınan taşınmaz mallar. ‖*Ganâim-i halise*, yağma edilen ve savaşçılara dağıtılan düşman malları. ‖*Ganâim-i harbiye*, savaşta düşmandan alınan top, tüfek, yiyecek, içecek vb. şeyler. ‖*Ganâim-i maksume*, beşte biri devlet hazinesine ayrıldıktan sonra, kalanı savaşanlar arasında paylaştırılan mallar. ‖*Ganâim-i melufe*, savaşta düşmandan alınan taşınır mallar.

GANAKUS a. Zool. Dörtayaklılarda altçenenin alt ve arka bölümünde bulunan ve çene çukurunu sınırlandıran çift bölge.

GANAPATİ → GANEŞA.

GANASSİ (Silvestro), italyan besteci ve müzik kuramcısı (Fontego, Venedik, 1492 - XVI. yy.'ın ortaları). XVI. yy. çalgı müziğini tanımamızı sağlayan çok önemli iki inceleme yazdı: flüt metodu *Fontegara* (1535; icra ve doğaçlama) ve viol ailesi için bir metot olan *Regola Rubertina* (1542).

GANBOT → GAMBOT.

Ganbot politikası, (ing. *gunboat*'tan). Siyasi çıkarlar sağlanması ya da çıkarların korunması için deniz kuvvetlerinin yabancı ülkelere karşı caydırıcı, yıldırıcı biçimde kullanılması.

GANCA a. Denizc. Basra körfezinde kullanılan, kıç kasarası yüksek ve her biri arteneli bir yelken taşıyan iki ya da üç direkle donatılmış arap teknesi. (Uzunluğu 20 ile 30 m arasında değişir ve tonajı kimi kez 200 t'a ulaşır.)

GANCE (Abel), fransız sinemacı (Paris 1889 - *ay. y.* 1981). Önce edebiyatla ilgilendi, şiirler yayımladı, sonra iki tiyatro oyunu yazdı. 1909'da, aktör olarak sinemaya başladı ve 1911'de ilk filmi *la Digue'*i gerçekleştirdi. Daha 1915'te bazı yeni sinema teknikleri denedi (*la Folie du Dr Tube*, biçim değiştirici aynalardan yararlanan bir deneme filmi), sonra sırasıyla *la Zone de la mort* (1917), *Mater Dolorosa* (1917), *la Dixième Symphonie* (1918; sesli kopyası 1932), J'accuse (1918; sesli kopyası 1937), *la Roue* (1923) ve özellikle *Napoléon* (1926, üç ekrana birden yansıtılmak üzere gerçekleştirilmiş anıtsal yapıt) adlı filmleri çevirdi. Tasarıları genellikle geri çevrilen ya da anlaşılmayan Gance bundan sonra senaryolarını gerçekleştirmeye pek az olanak bulabildi. Zaman zaman abartmaya düşmekten geri kalmayan destan merakı, yoğun lirizmi, gerçek ötesi görüntü duygusu yapımcıları korkutuyordu. Fazla iddialı olmayan filmlerle yetinmek zorunda kaldı (1935'te *Napoléon'*unu seslendirdi, sonra özellikle *Lucrèce Borgia* (1935], *Un grand amour de Beethoven* [1936], *Louise* [1939], *Paradis perdu* [1939], *Capitaine Fracasse* [1942], *la Tour de Nesle* [1954], *Austerlitz* [1960], *Cyrano et d'Artagnan* [1963] adlı filmlere imzasını koydu). Sinema yazarı ve kuramcısı olarak, aynı zamanda *sesli perspektif* (Gance-Debrie beratı, 1929), *Piktograf* (Gance-Angènieux beratı, 1938) ve özellikle *polivizyon* (1925) ve *üçlü ekran* gibi birçok teknik yöntemler icat etti. Bu icatları yirmi beş yıl sonra sinema için esin kaynağı oldu ve profesör Chrétien'in Sinemaskop'un icadıyla sonuçlanan çalışmalarını etkiledi.

GAN CİANG ya da **GAN JİANG,** Çin'de ırmak, Poyang gölüne güneyden dökülür. Ciangşi ilinin başlıca ulaşım eksenini oluşturur.

GANCOU ya da **GANZHOU,** Çin'de (Cangşi) kent, Gan ırmağı kıyısında; 209 300 nüf. (1990). İkinci Dünya savaşı sırasında amerikan üssü. Makine. Kereste sanayisi. Kâğıt. Şeker ve kâfur rafinerisi. — Yakınında, tungsten ve kalay madenleri.

GAND → GENT.

GANDA DİLİ a. Özellikle Uganda'da, yaklaşık 1 milyon kişinin konuştuğu bantu dili.

GANDAK, Nepal ve Kuzey Hindistan'da ırmak, Orta Himalaya'da bir sel demetinden doğar, Dhaulagiri'nin G.-D.'sunda Nepal'i akaçlar; 770 km. Gandak, Hindistan'ın kuzey ovasına girer ve Hacipur'da Ganj'a kavuşur.

GANDALAR, Uganda'daki başlıca etni; bir bölümü Kenya'da yaşamaktadır. Esas

İnsan müzesi

Aylnde bağışlar için yapılmış bronz çanak (kuduo) İnsan müzesi, Paris

GANA SANATI

A. Held-Ziolo

yüzyüze kuşlar bronz, aşanti sanatı *özel kol.*

Cinémathèque française

Séverin Mars Abel Gance'ın *la Roue* (1923) adlı filminin bir sahnesinde

Cartier-Bresson-Magnum

Mahatma Gandhi

olarak tarımla uğraşan ve eski Buganda krallığı'na bağlı olan Gandalar, 1888'de krallığın özerkliğini Kenya kolonlarına karşı koruyamadılar. 1966'da krallık kaldırıldı ve saray erkânı dağıtıldı. Daha sonra sömürge yönetimi, büyük tarım işletmelerine dayalı ticari amaçlı bir tarım kesimini kurmak amacıyla Gandalar'dan yararlandı. Eskiden çok merkezileştirilmiş ve iyi yapılanmış yarı köleci bir toplum olan Gandalar, pazar ekonomisi, kentlere göç ve katoliklerle müslümanlar arasındaki çatışmalar yüzünden dağılıp parçalandılar.

GANDÂPUR, B. Pakistan'da Dera İsmail Han bölgesine bağlı Daman yöresinde yaşayan bir afgan kabilesi. Peygamber soyundan geldiklerini öne süren Ustaranalar'dandırlar. Dürrani hükümdarları döneminde bölgeye yerleşip K.'de Paharpur, G.'de Draban'a değin yayıldılar. Toprakları Gumal çayı ve sel sularıyla sulanmasına karşın, ekime elverişli değildir. Günümüzde sakin bir yaşam sürmekle birlikte, geçmişte bağlı bulundukları yönetime sık sık başkaldırmalarıyla tanınıyorlardı. Konuştukları, peştu dilinin bir kolu olan kandahâri lehçesidir.

GANDAŞ, İ.Ö. XVIII. yy. ortalarıyla İ.Ö. XII. yy. sonları arasında Mezopotamya'da hüküm sürmüş Kasit devletinin ilk kralı (yaklş. İ.Ö. 1750 - 1735). Gandaş döneminde Kasitler Fırat boylarından G.'e inerek Babil'i ele geçirdiler ve burada 600 yıla yakın kaldılar.

GANDER, Newfoundland'da kent, *Gander gölü* yakınında, Great Falls'ın D.'sunda; 7 900 nüf. Havalimanı (Atlas okyanusu'nu aşan hatlar için uğrak yeri olma özelliğini yitirdi).

GANDHARA, Hindistan'ın kuzey-batı'sında eski eyalet, Purusapura'nın (bugün Peşaver) yer aldığı Kubha vadisinin (Kâbil ırmağı) aşağı kesiminden, bu ırmağın Sindhu'ya (bugün İndus) katıldığı yere kadar uzanırdı. Bugünkü Pakistan'da Peşaver yönetim bölgesinin bulunduğu yerdeydi. Başlıca kentleri Purusapura, Puskalavati (bugün Şarsadda) ve Udabhanda'ydı (bugün Und).

Gandhara İ.Ö. VI. yy.'dan başlayarak iranlı, eski yunanlı ve hintli fatihler, daha sonraları Orta Asya bozkırlarındaki göçebeler (Şakalar, Parthlar, Kuşanalar, Akhunlar) tarafından istila edildi. I. yy.'dan başlayarak buddhacı hintli keşişlerin Gandhara'da yaydıkları inançları, buradaki yabancı halklardan etkilenerek değişikliğe uğradı ve mahayana ya da Büyük Taşıt inancını ortaya çıkardı. Buddha ve Bodhisattva'nın (ya da tanrılaşmış hükümdar) ilk resimli betimlerinin Gandhara'daki manastır sanatıyla başladığı sanılmaktadır. Bu sanatın ürettiği yeni ikonografi Svat* sanatını da etkiledi. Buddha'nın yaşamından küçük kesitler, şistten heykeller ya da yalancı mermerden kabartmalarla betimlendi. Kervanlarla gelen tacirlerin getirdiği yabancı nesnelerin sanatçıları etkilemesiyle gandhara sanatının ayırtedici karma özelliği ortaya çıktı.

Bodhisattva Maitreya. Şist, Gandhara sanatı İ.S. III. yy. (?) [*Guimet müzesi, Paris*]

Lauros-Giraudon

GANDHARVA, veda dininde eski Su tanrısı. *Rigveda*'da çok usta bir okçu ve savaşçı olarak betimlenir. İkinci dereceden tanrılar arasında anılan Gandharva-lar'ın, Gök tanrısı İndra'nın yanında yaşadıkları sanılır: orada, güzel *Apsara*'lar ile birlikte bir müzikçiler topluluğu oluştururlardı. Vahşi, çok güçlü ve kinci oldukları söylenir.

Gandharva kuralı, aile büyüklerine danışılmadan ve törensiz olarak yapılan aşk evliliği. Bu tür evlilik, eskiden Hindistan'da, yalnızca *ksatriya* kastı için geçerli sayılırdı.

GANDHİ (Mohandas Karamçand), **Mahatma** ("Ulu Ruh") denir (Porbandar 1869 - Delhi 1948). Banialar'ın, ticaretle uğraşan, ama iki kuşaktan beri Kathiavar'da önemli siyasal mevkilere gelmiş bir dalı olan vaişya kastından bir ailenin oğluydu. Londra'da hukuk okuduktan (1888-1891) sonra, Bombay ve Rackot'ta avukatlık yaptı (1891-1893). 1893-1914 arasında belirli aralıklarla kaldığı Güney Afrika'da, ırk ayrımına hedef olan hintli topluluğu savundu. 18 aralık 1913'te Güney Afrika yönetiminin başı Smuts ile en bariz adaletsizliklere son veren Smuts-Gandhi antlaşması'nı imzaladı. Mahatma'nın siyasal çizgisinin ilkeleri Güney Afrika'da belirlenmişti: eylül 1906'da şiddete başvurmaksızın gerçeğe hizmet etmeyi amaçlayan cesur eylemini, ilk *satyagraha*'sını (sözlük anlamı "gerçeğin kavranması") düzenledi. Gerçek *(satya)* ve şiddete başvurmama *(ahimsa)*, kaynağını Kutsal Kitap'tan (Yeni Ahit, özellikle Dağdaki vaaz) ve her şeyden önce de *Bhagavad-Gita*'dan alan bir ideolojinin iki temel kavramıdır. Modern düşünürlerden Ruskin, Thoreau (*la Désobéissance civile* [Sivil itaatsizlik]) ve Tolstoy da Mahatma'nın düşüncesini ve eylemini etkilemiştir.

Gandhi Hindistan'daki ilk kampanyasını 1917'de, Bihar'ın kuzeyinde Çamparan eyaletindeki indigo üreticilerini desteklemek için düzenledi. Bu *satyagraha*, onun ulusal düzeyde siyasal bir kişilik olarak tanınmasını sağladı. Yıkıcı faaliyetlerin bastırılmasına ilişkin Rowlatt yasalarına (Hindistan'ı gerçek bir sıkıyönetimin boyunduruğuna alan yasalar) karşı başlattığı satyagrahayla (6 nisan 1919), ulusçu hareketin en önemli lideri durumuna geldi. Ama kampanya sırasındaki ve sonrasındaki şiddet eylemleri (general Dyer'in sakin bir kalabalığın üstüne ateş açtırması sonucu yüzlerce kişinin öldüğü Caliyanvalabagh katliamı, vb.) karşısında hareketi durdurmaya karar verdi. Bunun üzerine fiilen milliyetçi partinin başına geçti (1920), gelişmiş ülkelerden yardım almamaya, yani sömürge kurumlarını ve avrupa ürünlerini boykot etmeye dayanan bir programın Kongre'de onaylanmasını sağladı. Bu programın ardından giysilerin elde eğrilmesi ve dokunması için bir çağrıda bulundu. Sanayiye karşı düşmanlık ve doğaya uygun bir yaşam tarzı "gandhicilik"in belli başlı özellikleridir. Şiddet eylemlerinin yeniden tırmanışa geçmesi üzerine Gandhi bu hareketi de durdurdu (şubat 1922). Tutuklandı ve altı yıl hapis cezasına çarptırıldı; hastalığı nedeniyle ocak 1924'te serbest bırakıldı. Yığınların uyuşukluğu, bölgeci ayaklanmaların yeniden başlaması ve Kongre için bölünmeler üzerine Mahatma tüm gücünü halkı eğitmeye adadı. Programının simgesi çıkrıktı *(çakra)*.

Kongre'nin 1928'den başlayarak Nehru ile birlikte radikal bir tavır içine girmesi, Gandhi'ye yeniden önemli bir siyasal rol oynama olanağı sağladı. İngiltere'den, 1 ocak 1930'dan geçerli olmak üzere Hindistan'a dominyon statüsü tanımasını istedi. Bu isteği kabul edilmeyince, simgesel olarak tuzda hükûmet tekelinin kaldırılmasını isteyen üçüncü büyük itaatsizlik kampanyasını başlattı. 12 mart - 6 nisan arasında Gandhi, deniz kıyısındaki Dandi köyünde sona eren tarihi yürüyüşünü yaptı. Burada tuz tekelini ihlal ederek bir miktar tuz topladı. 4 mayısta tutuklandı, ama görüşmelerin başlayabilmesi için (İkinci yuvarlak masa konferansı, eylül -aralık 1931) ocak 1931'de serbest bırakıldı; görüşmeler başarısızlıkla sonuçlandı. Daha sonraki yıllarda (Gandhi 1932'den sonra yeniden hapse atıldı) dokunulmazlığa* karşı mücadele etti. Siyasal eyleminin son evresi İkinci Dünya savaşı'na rastlar. Gandhi, japon ilerlemesine karşı İngiltere ile birlikte savunma savaşına katılması durumunda Hindistan'a dominyon statüsü verileceğini vaat etmek için gelen sir Stafford Cripps'in önerilerini reddetti ve *Quit India* önergesinin Kongre'de onaylanmasını sağladı. Tutuklandı (ağustos 1942 - mayıs 1944). 1946'dan 1947'ye değin bölgeciliğe karşı mücadele sorunuyla ilgilendi. "Ölüm oruçları"yla hem Kalküta'da, hem de Delhi'de, müslümanlarla hindular arasındaki dinsel çatışmalara son vermeyi başardı. 30 ocak 1948'de uçta bir hindu hareketi olan Raştriya Svayamsevak Sangh'ın üyesi Vinayak N. Godse tarafından öldürüldü. (→ Kayn.)

GANDHİ (İndira), hintli kadın siyasetçi (Allahabad 1917 - Delhi 1984). Kongre partisi başkanı Motilal Nehru'nun torunu ve pandit Cavaharlal Nehru'nun kızı. İsviçre ve İngiltere'de öğrenim gördükten sonra Santiniketan Üniversitesi'ne yazıldı; burada Tagor ile tanıştı. 1947-1964 arasında, 1936'dan beri dul olan babasının yanında siyaset mesleğini öğrendi. 1942'de, Oxford'da tanıştığı parsi bir öğrenci olan Feroze Gandhi (Mahatma Gandhi ile hiçbir akrabalığı yoktur) ile evlendi. 1938'den başlayarak Kongre partisi üyesi olan İ.Gandhi, 1959'da bir yıl için partinin başkanlığına seçildi. Nehru'nun ölümü üzerine Lal Bahadur Şastri başbakanlığa, İ. Gandhi enformasyon ve radyo yayın bakanlığına (ilk bakanlığı) getirildi. L. B. Şastri'nin 1966'da ani ölümü, Kongre'yi güç durumda bıraktı; parti ikiye bölündüğü için tutucu aday Morarci Desai'ye karşı İ. Gandhi'yi seçti. Böylece Gandhi, ocak 1967'de başbakan oldu. Şubat ayında, dördüncü milletvekili genel seçimlerini Kongre partisi kazanınca, İ. Gandhi, kocasının (1960'ta öldü) eski seçim bölgesi Lok Sabha'dan milletvekili seçildi. Aynı zamanda maliye bakanı olan başbakan yardımcısı M. Desai'yi istifaya zorlayarak iktidarın tek sahibi olmaya adım attı. Ağustos 1969'da, Kongre partisi'nin resmi adayına karşı "kendi" adayı V. V. Giri'nin cumhurbaşkanlığına seçilmesini sağlayarak parti içinde bir bölünmeye yol açtı. Kendisi de "Kongre-R" adı verilen sol kanadın başına geçti. Mart 1971 milletvekili erken genel seçimlerinde Kongre-R, eski Kongre partisi'nin yasal ardılı olarak ortaya çıktı. Bunun üzerine İ. Gandhi, temmuz 1969'da açıklanan reformlara girişti: büyük bankaları ve sigorta şirketlerini millileştirdi, hükümdar ödeneklerini ve mihracelerin ayrıcalıklarını kaldırdı. Ama gerçek bir tarım reformuna girişilmedi; enflasyon oldukça yüksekti. Şubat ve mart 1974'te, fiyat artışları ve işsizlik nedeniyle Gucerat ve Bihar'da ciddi ayaklanmalar meydana geldi. Bunu fırsat bilen Cayprakaş Nara-

yan tüm hoşnutsuzları çevresinde topladı. Allahabad mahkemesinin, 1971 seçim kampanyası sırasında usulsüzlük yapmakla suçladığı Bayan Gandhi olağanüstü durum ilan etti (haziran 1975 - mart 1977). Canata partisi'nin çevresinde toplanan, Morarci Desai'nin yönetimindeki muhalefetin mart 1977 genel seçimlerini kazanması olağanüstü duruma son verdi. Ama partisinde yeni bir bölünme yarattıktan (ocak 1978) sonra, "Kongre-I" adı verilen bu yeni partinin yardımıyla muhalefetin başına geçen Bayan Gandhi, ocak 1980 genel seçimlerinde yeniden başbakan oldu.

İkinci başbakanlığı sırasında karşılaştığı en önemli sorun, Pencab'da özerklik kazanmak isteyen Sihler'in çıkardığı karışıklıklar oldu. Ordu birliklerine, sih ayaklanmasının merkezi Amritsar'daki Altın tapınak'a saldırmaları için emir verdi. Çarpışmalarda binin üstünde sih öldü (haziran 1984). Militan Sihler'in hedefi durumuna gelen Gandhi kişisel muhafızı iki sih tarafından öldürüldü.

GANDHİ (Raciv), hintli devlet adamı (Bombay 1944 - Sriperumbudur, Tamil Nadu, 1991). Hindistan havayolları'nda pilot olarak çalıştı. Kardeşi Sancay'ın bir uçak kazasında ölümü üzerine, annesi başbakan İndira Gandhi'nin ısrarıyla, onun yerine siyasete atıldı. Şubat 1981'de milletvekili seçildi. İki yıl sonra Kongre partisi'nin sekreterliğine atandı. Annesinin öldürülmesi üzerine başbakan oldu (31 ekim 1984). Aralık 1984'de yapılan seçimlerde Kongre partisi, tarihindeki en çok oyu topladı (% 49). Sihler'in direnişi, annesi gibi Raciv için de en önemli sorun olarak kaldı (temmuz 1987). Sri Lanka'da başkaldıran tamul gerillaları sorununun çözümü için Colombo'da Sri Lanka devlet başkanıyla bir antlaşma imzaladı (29 temmuz 1987). Antlaşma uyarınca adaya gönderilen hint barış gücü birlikleriyle gerillalar arasında başlayan ve giderek yoğunlaşan çatışmalar, saygınlığını sarstı (ekim 1987). 1989 seçimlerinde partisi parlamentoda çoğunluğu kaybedince başbakanlıktan çekildi. Mayıs 1991'de bir seçim gezisinde, Tamil Nadu eyaletinde Madras'a yaptığı ziyaret sırasında bir tamul gerilla örgütünün (Tamul kaplanları) düzenlediği bombalı suikast sonucunda öldü.

GANDHİNAGAR, Hindistan'da kent; Gucerat'ın başkenti; Ahmedabad'ın K.'inde; 62 000 nüf.

GANDİA, İspanya'da (Valencia ili) kent, Valencia'nın G.-G.-D.'sunda; 36 300 nüf. Huerta (sebze yetiştiriciliği). Eskiden bir dukalığın merkezi olan Gandía 1485'te Borgia ailesine verildi. Kentte, eski sur kalıntılarından başka Gandía düklerinin sarayı (XV.-XVII. yy.) ve XIV.-XVI. yy.'dan kalma bir manastır vardır.

Gândirea ya da **Gîndirea,** 1921'de D. İ. Cucu ve Cezar Petrescu tarafından Cluj'da kurulan rumen edebiyat dergisi. Kesin biçimini Bükreş'te Nichifor Crainic'in yönetiminde aldı. Kapanış tarihi olan 1944'e kadar, ülkenin en önemli gelenekçi dergisi oldu. Etnik ve folklorik mitlerle ortodoksluğun dinsel değerlerinin keşfi için savaşım verdi.

Gando, Las Palmas'ın (Kanarya adaları) havalimanı.

GANDOLFİ, italyan ressamlar ailesi. —UBALDO (San Matteo della Decima 1728 - Ravenna 1781) ve kardeşi GAETANO (San Matteo della Decima 1734 - Bologna 1802) Bologna okulunun XVIII. yy.'da yaşamış en önemli ressamlarıdır, çünkü S. Ricci, Tiepolo, Pittoni'den etkilenerek, bir önceki yüzyılda yaratılan biçimler dağarına yenilikler katmayı başarmışlardır. Yapıtlarının önemli bölümü (dinsel ve mitolojik düzenlemeler, portreler) Bologna'dadır.

GANDON (Yves), fransız yazar (Blois, 1899 - Paris 1975). Şiirler (*Blason de la mélancolie*, 1933), üslup incelemesi üstüne eleştirel denemeler (*le Démon du style*, 1938), pastişler (*Mascarades littéraires*, 1930), kurgu hikâyeler, garip öyküler (*le Dernier Blanc*, 1945; *Pour un Bourbon Collins*, 1967) ve fransız duyarlığının romansı bir kroniğini (*le Pré-aux-Dames*, 1942-1966) vazdı.

-GÂNE fars. ek (*-gāne*). Sayıların sonlarına gelerek "-lik" anlamı kazandırır: *dū-gâne* (ikilik, iki rekâtlık sabah namazı), *cihar-gâne* (dörtlük), *yek-gâne* (→ YEGÂNE) vb.

GANEM a. (ar. *ġanem*). *Esk.* Koyun ve keçi.
—Kur. tar. *Ganem kitabeti (koyun kâtipliği* de denir), Bab-ı defteri'nin Mevkufat kalemi'ne bağlı dört halifelikten (kâtiplik) biri. (Osmanlı devletinde koyunların sayımı ve toplanacak koyun vergisinin iltizama verilmesi işlemleri burada yapılırdı.) ‖ *Ganem kitabeti kalemi* (*Adeti ağnam* da denir), Maliye'ye bağlı kalem. (Ağnam mürettebatı ve bu işlerle ilgili buyruk ve yönetmelikler burada değerlendirilerek yazılır, sonra da Maliye kalemi'ne yollanırdı.)

GANEM (Chekri), lübnanlı vatansever ve fransızca yazan şair (Beyrut 1861 - Antibes 1929). Antoura'daki fransız lisesini bitirdikten sonra ülkesinin bağımsızlığı mücadelesine katılmak üzere Fransa'ya gitti. Sürekli çabaları Lübnan'da fransız mandasının yerleşmesini kolaylaştırdı. Edebi yapıtları arasında en önemli dramı *Antar* (1910) bir operaya konu oldu (1921), *le Giaour* ve bir romanı da *(Da'ad)* Max Delmas tarafından müziklendi.

GANEMİ sıf. (ar. *ġanem* ve *-ī*'den *ġanemī*). *Esk.* Koyunla ilgili; koyun gibi.

GANEŞA ya da **GANAPATİ,** göbekli, filbaşlı, dört kollu ve genellikle kırmızı olarak betimlenen hint tanrısı. Bineği bir faredir. Başlıca simgeleri bir fildişi ve bir tespihtir. Babası Şiva, yıkanmakta olan annesi Parvati'ye gözcülük eden Ganeşa'yı tanımayıp yanlışlıkla başını vurdurur, sonra karısını teselli etmek için, ortaya çıkacak ilk hayvanın (bu bir fildi) başını vereceğine söz verir.

İkinci dereceden bir tanrı olarak görülmesine karşın, Ganeşa "engellerin hâkimi" sayılır ve bilimin, sanatın ve ticaretin koruyucusudur. Ağustos-eylül aylarına rastlayan doğum yıldönümü, özellikle Maharaştra'da büyük şenliklerle (Ganeşa caturthi) kutlanır.

GANG a. (bir maden damarının izlediği yol anlamında alm. sözc.). **1.** Mineralleşmiş bir damarın işletilemeyen bölümü. **—2.** Doğal yatağında değerli bir taşı çevreleyen değersiz madde.

GANG a. (ekip anlamında ing. sözc.). Kanunsuz işlerle uğraşan kimselerden oluşan çete.

GANGA, Ganj'ın hindi dilinde ve sanskritçedeki adı. Bir tanrıça *(Ganga Mata)* olarak görülen Ganj, Hindistan'da eski çağlardan beri kutsanan önemli hac merkezlerinden biridir.

GANGANAGAR ya da **SRİ GANGANAGAR,** Hindistan'da kent; Racastan'ın kuzeyinde, Pakistan sınırı yakınında; 161 377 nüf. (1991).

GANGAPURNA, Himalaya'nın Nepal'deki bölümünde dağ, Annapurna öbeğinde; 7 424 m. Dağa ilk tırmanışı G. Hauser yönetimindeki batı alman ekibi gerçekleştirdi (1965).

GANGAVA a. Balıkç. KANGAVA'nın eşanlamlısı.

GANGDİSİ ŞAN → KAILAS.

GANGGE, Kuzey Kore'de kent, Çin sınırı yakınında, il yönetim merkezi; 211 000 nüf. (1987). Grafit madenleri. Yakınındaki hidrolektrik santralının enerjisiyle beslenen kereste ve seramik sanayileri.

GANGHOFER (Ludwig), alman yazar (Kaufbeuren 1855 - Tegernsee 1920). Konuları Bavyera ya da Tirol yöresinde geçen tiyatro oyunları roman ve hikâyeler yazdı (*Der Jäger von Fall*, 1883; *Edelweisskönig*, 1886; *Die Martinsklause*, 1894; *Das Schweigen im Walde*, 1899; *Der Ochsenkrieg*, 1914).

GANGHUA adası, Güney Kore'de ada, Sarı deniz'de ve Han'ın halicinde; 422 km²; 118 500 nüf. Pirinç, buğday ve soya ekimi. Balıkçılık.

GANGLİYEKTOMİ a. (fr. *gangliectomie*). Cerr. Bir gangliyonu, özellikle bir sinir gangliyonunu, sempatik sinir ağından kesip çıkarmak ameliyatı. (Bir lenf gangliyonunu ameliyatla kesip çıkarmaya daha çok *adenektomi* denir.)

GANGLİYON a. (lat. *ganglion; yun. gagglion*, derialtı uru'ndan). Lenf damarlarının ve sinirlerin bazı noktalarında bulunan yuvarlak ya da iğimsi küçük şişkinlik. ‖ *Gangliyon öncesi lifler*, sempatik gangliyonlara giderek orada devindirici nöronlarla sinaps yapan merkez sinir sistemi lifleri.
—ANSİKL. • *Lenf gangliyonu*. Bir kapsül, bunu saran ve lenfoit folikküllerden oluşan bir çevrel bölge ve çoğun ağsı hücrelerden oluşan bir merkezi bölge içerir. Lenf gangliyonu plazmositlere dönüşebilen lenfositler üretir. Bu nedenle bağışıklık yaratıcı tüm hücre çeşitlerinin anasıdır. Gangliyon ayrıca lenfle taşınan yabancı cisimler için durdurucu süzgeç görevi yapar. Bu durdurma işlevinden dolayı, enfeksiyona ya da kansere yakalanmış olan bir bölgenin lenfini toplayan kesimde *adenopati* (şişen gangliyon) oluşur. Ur biçimindeki adenopatiler tehlikeli hemopatilerle (lösemi, lenfosarkom, Hodgkin hastalığı...) birlikte olur.
• *Sinir gangliyonu*. Nöronların gövde kısımlarını içerir; bunlardan çıkan aksonlar sinir akısını başka sinirsel öğelere iletir. Vejetatif sinir sistemi gangliyonları (parasempatik ve sempatik) çok belirgin ve genel yapıları bakımından kararlıdır: her gangliyon omurilikten gelen bir iç organ devindirici sinir lifi alır; aracı olarak asetilkolin içeren her lif gangliyon sonrası bir nöronu uyarır. *Sempatik gangliyonlar* omurgaya yakındır ve her birinden çift zincir doğar; zincirin baklaları ağızlaşarak birbirleriyle birleşir. Gangliyon sonrası hücrelerin aracısı noradrenalindir ve bu hücreler çeşitli iç organlara kumanda eder (gözbebeklerinin ve bronşların genişlemesi, kalbin hızlanması, kaslar lehine kan dolaşımında değişiklik, vb.). Stres denen durumlarda içe karışmaları bireyi kaçışa ya da kavgaya hazırlar.

Parasempatik gangliyonlar'da gangliyon sonrası hücrelerin aracısı asetilkolindir. Bu gangliyonlar hem sempatik gangliyonların yakınında, hem iç organların yakınında ya da bunların çeperinde bulunur, gözbebeğinin, bronşların büzülmesine, kalbin yavaşlamasına, sindirim salgılarının artmasına ve bağırsağın sığamsal hareketlerine kumanda eder, sempatik gangliyonların etkisini dengeleyerek sindirimi kolaylaştırırlar. Omurilik sinirlerinin arka

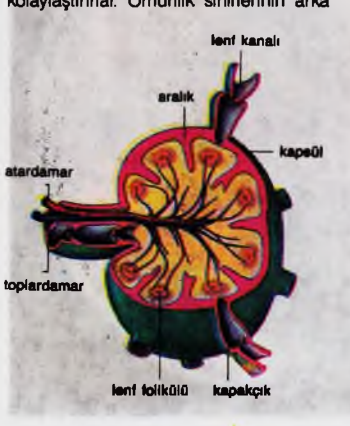
Maous-Gamma

İndira Gandhi (ocak 1980'de)

Raciv Gandhi

lenf gangliyonu kesiti

kökleri üzerinde küçük gangliyonlar bulunur. Omurilik gangliyonları denen bu gangliyonlar deriden ve iç organlardan alınan duyumları omuriliğe doğru ileten duyu nöronlarının hücre gövdelerini içerirler. Duyu gangliyonlarının aracısı pek çoktur: bunlardan biri olan P maddesinin ağrı uyartılarını algılamaya aracı olduğu sanılmaktadır.

Kafadan çıkan duyu sinirlerinin yolu üzerinde de gangliyonlar bulunur (örneğin üçüzsinir üzerinde Gasser gangliyonu).

GANGLİYOPLEJİK sıf. (fr. *ganglioplégique;* yun. *gagglion,* düğüm, ve *plege,* vurmak eylemi'nden). Eczc. Sinapsöncesi nöronlarda asetilkolin etkisini durdurmak suretiyle vejetatif gangliyonlar düzeyinde etki gösteren maddelere denir.

◆ a. Gangliyoplejik madde.

—ANSİKL. Gangliyoplejikler sempatik ve parasempatik gangliyonlarda da engelleme yapar. Tedavide atardamar basıncını düşürücü etkisinden yararlanılır. Fakat kullanılışları sırasında ağır hipotansiyon, böbrek yetmezliği, glokom ya da idrar tutulması gibi sonuçlar meydana gelebilir. Esas olarak anesteziyolojide kullanılır.

GANGLİYOZİDOZ a. (fr. *gangliosidose*). Patol. Gangliyozitlerin birikmesiyle belirgin dislipoidoz. (Körlükle birlikte olan gerizekâlılıkta ve Tay-Sachs hastalığında gözlenir. Ayrıca yaygın gangliyozidozlar da vardır.)

GANGLİYOZİT a. (fr. *ganglioside*'den). Sfingozin, yağ asidi (stearik) ve ozdan (N -asetilli nörominik asit ya da siyalik asit) oluşan ve en çok beyinde ve dalakta bulunan glikolipit çeşidi.

GANGNİNG, Güney Kore'de kent, kuzey-doğu kıyısında; 152 605 nüf. (1990). Besin sanayisi.

GANGOTRİ, Hindistan'da kutsal yer, Baghirathi ırmağının kıyısında, Garhval' de, Ganj Gangotri'nin yakınında doğar.

GANGOZA a. (fr. *gangosa*). Burunda etlerin çürüyüp dökülmesine yol açan yaralı rinofarenjit. Pian hastalığının üçüncü devre belirtisidir. Yüz ve damakta önemli ölçüde madde kaybına yol açabilir.

GANGRA. Tar. coğ. Çankırı kentinin Eskiçağ'daki adı.

GANGRİ, Güney Tibet'te dağlık bölge, Karakurum'un doğu uzantısını oluşturur ve yukarı Tsangpo vadisini, K.'de, Tibet göllerine açılan vadilerden ayırır. Hindu efsanelerinde sözü edilen kutsal göller ülkesi burasıdır.

GANGSO, Kuzey Kore'de kent, Pyongyang'ın B.'sında. Sanayi merkezi (demir -çelik ve tarım gereçleri).

GANGSTER a. (amer. sözc.; ing. *gang,* çete'den). Yasadışı işler yapan çete üyesi.

GANGSTERLİK a. **1:** Gangster olma durumu. **—2.** Gangsterin yaptığı iş.

GANGTOK, Sıkkım'ın başkenti, Himalaya'da, Tista'nın kıyısında, 1 640 m yükseltide; 36 769 nüf. Ticaret ve tarım merkezi. Kentte Şogyaller sarayı ve Tsuklakhang manastırı vardır; buralarda yaklaşık 30 000 el yazma ile birçok eski tanka saklanmaktadır. Ünlü buddha manastırı Rumtek, kentin yakınındadır.

GANİ sıf. (ar. *ganî*). *Esk.* **1.** Zengin, varlıklı, doygun: *"Ol gani oldu bugün sensin fakir"* (Ahmedi, XVIII. yy.). **—2.** Bol, çok. **—3.** *Gani gani,* bol bol: *Tanrı gani gani rahmet eylesin.* || *Gani gönüllü, gönlü gani,* cömert, eli açık.

◆ a. Tanrı'nın adlarından biridir: *"Rahmetinle yarlıgagıl ya gani"* (Ahmedi, XVIII. yy.).

—ANSİKL. İsl. Kuran'da 20 defa tekil (gani), 4 defa da çoğul (ağniyâ) olarak geçer. Bunlardan 18'inde Allah'ın bir niteliği anlamındadır. Ayetlerden birinde "Ey insanlar, hepiniz Allah'a muhtaç ve O'nun karşısında yoksulsunuz. Allah ise, gerçekten zengin (gani) ve övgüye değerdir" (XXXV, 15) denilir.

GANİ (Molla Muhammet Tahir Eşa'i), iranlı şair (Keşmir ? - *ay. y.* 1669). Yirmi yaşlarında *Debistân-ı mezahib* adlı yapıtın yazarı kabul edilen Muhsin Fani'nin öğrencisi oldu. Bir şair olarak türk-hint imparatorianndan Şah Cihan (1628-1659) ve Evrengizb (1659-1707) dönemlerinde adı ünlendi. Evrengizb, onu sarayına çağırdı ama bu çağrıyı kabul etmedi. Çağrıyı kabul etmesi için Keşmir valisi Seyf Han tarafından zorlandı ve dövüldü; üç gün sonra da ölünce Şrinagar'da Zeyne Kadal'a gömüldü. Geniş bir hayal gücü ve zekâya sahip olan Gani'nin bir *Divan*'ı vardır. Şiirlerinde iham sanatını ustalıkla kullanmıştır.

GANİ EFENDİ, asıl adı **Abdülgani,** türk şair (Gerede ? - Bursa 1596). Medrese öğrenimi gördü. Şam, Kahire ve İstanbul'da kadılık yaptı. Türkçe ve farsça şiirler yazdı. Yapıtları: *Beyzavi tefsirine* haşiyesi; *Tercüme-i fezâil-i Şam, Risâle fi beyân-ı ahvâl-i eyyâm.*

GÂNİM sıf. (ar. *ġânim*). *Esk.* Düşmandan savaş ganimeti alan.

GANİM BEĞ Bekmişlu, Hacıalioğlu, türkmen beyi (XVII.-XVIII. yy.'lar). Kuzey Suriye'de yaşayan Beydili türkmen boyunun beyi olarak Murat III'ün Avusturya seferine çağrıldı (1698). 1 500 atlısıyla, öteki 14 türkmen beyine katıldı ve seferde yararlıkıar gösterdi.

GANİMED a. (fr. *ganymède*). Jüpiter'in, 7 ocak 1610'da Galilei tarafından bulunan üçüncü uydusu. 5 276 km çapıyla Ganimed, Güneş sistemi'nde en büyük uydudur. Ortalama yoğunluğu: 1,9. Jüpiter'e ortalama uzaklığı: 1 070 000 km. Yıldız dolanım süresi: 7,155 g. 1979'da amerikan Voyager sondalarıyla çekilen fotoğraflar, yüzeyinde çok farklı yaşlarda arazilerin bulunduğunu ortaya koydu; bu olgu Ganimed'in karmaşık bir yerbilimsel geçmişi olduğunu yansıtır. Göktaşı çarpmaları sonucu kraterlerle delik deşik olmuş çok eski karanlık alanlar, çok daha genç görünen (çünkü buralarda krater yoğunluğu açıkça daha azdır) ve kuşkusuz çatlaklardan oluşan, koşut olukların kestiği parlak bölgelerle yan yanadır. Önemli bir ayırtedici özellik, yüksek dağların ve derin havzaların bulunmayışıdır. Bu gökcisminin yapısıyla ilgili modellerde, sıvı ya da donmuş bir su manto, bunu saran en çok 75 km kalınlıkta bir buz kabuk ve silikatlarca zengin bir çekirdek öngörülür. Ortalama yoğunluğu göz önüne alınırsa, uydunun kütlesinin yaklaşık % 50'sinin sudan oluştuğu anlaşılır. Oluklar tektonik levhaları sınırlar ve alttaki maddelerin yüzeye çıktığı ya da bir levhanın ötekinin altına daldığı bölgelerdir. Ayırtedici özellikleri birbirine çok yakın olsa bile, Ganimed ile Callisto* arasındaki kimi görünüm farkları şöyle açıklanabilir: Ganimed, daha yoğun bir iç ısınmadan yararlanır; çünkü Jüpiter'e daha yakın oluşu, daha büyük gelgit olayları doğurur ve çekirdeğinin daha hacimli kayaçlar taşıması radyoaktif kökenli büyük bir enerjinin açığa çıkmasını sağlar. I_o* gibi Ganimed'in çevresinde de ince bir atmosfer yer alır.

Ganimed amerikan uzay sondası Voyager I'in 4 mart 1979'da 2,6 milyon km uzaklıktan çektiği fotoğraf

NASA

GÂNİMEN be. (ar. *ġanim*'den *ġânimen*). *Esk.* Ganimet almış olarak.

GANİMET a. (ar. *ġanimet*). **1.** Savaşta düşman birlik ve personelinden ele geçirilen her türlü mal, para, araç vb. malzeme: *Osmanlı ordusu bu seferden çeşitli ganimetlerle döndü.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** İsl. huk. Savaş ya da baskınlarda gayri müslim düşmandan zorla alınan mal. **—3.** Çalıntı, yağma malı: *Hırsızlar elde ettikleri ganimetleri paylaşırken yakalandılar.* **—4.** Bir rastlantı sonucu ele geçirilen beklenmedik şey ya da fırsat: *Müdürün tatili bir hafta uzatması bizim için bir ganimet. Yaz gününde suların sürekli akması büyük ganimet.*

—Denizc. Savaş sırasında ele geçirilen düşman gemisi ile içindeki mürettebat, yolcular ve mallar. || *Ganimet hakkı,* bir ülkeye tanınmış olan, düşman ticaret gemilerini ele geçirme hakkı. || *Ganimet payı,* eskiden bir düşman gemisini ganimet olarak ele geçiren bir gemi mürettebatının her birine düşen pay.

—ANSİKL. Eskiden muharebelerde ele geçirilen arazi, bina ve çeşitli taşınmaz mallar, özellikle kaleler, kural olarak devlete ait olmakla birlikte, taşınmaz malların beşte biri ayrıldıktan sonra kalanı savaşa katılan askerler arasında paylaştırılırdı. Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişme döneminde direnmeyi sürdüren bölgelerin, kale ya da kentlerin kısa sürede ele geçirilebilmesi amacıyla muharebeye katılanları özendirmek için ganimet dağıtılacağı önceden duyurulurdu. Böylece muharebeyi kazanacak askerler bölgede ele geçirecekleri kadın ve erkek esirlerle, her çeşit taşınır mal ve eşyaya da sahip olurlardı.

Taşınmaz mallar, özellikle topraklarsa, aşar ve haraca bağlandıktan sonra genel olarak yerli halka ya da dışardan getirtilip bölgeye yerleştirilen göçmenlere dağıtılırdı. Düşmandan ele geçirilen topraklar, bazen padişah tarafından bağışlandığı (tımar, zeamet) gibi, kimi zaman da orasını fetheden komutan ya da beylere mülk olarak verilirdi. Onlar da buralarını çocuklarına bırakır ya da vakıfa dönüştürürlerdi. Askerler ganimet peşine düşerek disiplini bozduklarından günümüz savaşlarında ganimet almak yasaklanmıştır.

GANİMET (Muhammet Ekrem), hint kökenli iranlı şair (Kencah ? - XII. yy. ?). Yaşamı ile ilgili bilgi yoktur. Bir prensin bir çingene kızına olan aşkını konu edinen, 1685'te yazdığı *Neyreng-i işk* adlı mesnevisi ile tanınır. Gazellerini içeren küçük bir de *Divan*'ı vardır.

GANİVET (Ángel), ispanyol yazar (Granada 1865 - Riga 1898). Ruhu tedirgin ve tutkuluydu, Nietzsche'nin ve Barrès'nin etkisinde kaldı; Riga'da İspanya konsolosu olarak bulunduğu sırada kendini Dvina nehrine atarak intihar etti. Gerçekçi gözlemle mizahın bir arada bulunduğu romanlar (*La Conquista del reino de Maya por el último conquistador Pío Cid,* 1897), eleştiri denemeleri (*Cartas finlandesas,* 1899; *Hombres del Norte,* 1905) ve özellikle *Idearium español* (1897) adlı yapıtı bıraktı. Yapıtlarının tümü, ispanyol düşünce yaşamında ve edebiyatında "1898 kuşağı" tarafından gerçekleştirilecek yenileşmeyi haber verir.

GANİYE sıf. (ar. *ġınaʿ*'dan *ġaniye*).*Esk.* **1.** Zengin kadın ya da kız için kullanılır. **—2.** Çok hoş.

◆ a. Kadın şarkıcı.

GANİZADE (Sultanmecit), azerbaycanlı yazar (Şamahı 1866 - ? 1937). Babası tüccar Hacı Murtaza Ali'dir. İlköğrenimini babasından gördü; sonra Şamahı'daki Usuli cedit okulu'nda üç yıl okudu. Ardından bu kentteki rus-tatar (azeri) okulunu bitirdi (1883). 1890'dan sonra on yıl boyunca Bakü'de Neriman Nerimanof ve H. Mahmutbegof'la birlikte tiyatro çalışmaları yaptı. Tolstoy'dan uyarladığı *Evvelimci şarapçı* adlı oyunuyla büyük başarı elde etti (mayıs 1984). Daha sonraki yıllarda eğitim çalışmalarına ağırlık verdi; müfettişlik, Azerbaycan Elmi tedkikat enstitüsü ve lügat komisyonu üyeliklerinde bulundu. Yapıtlarından bazıları: *Gonca Hanım* (1981), *Türkü ve Çakçabeg* (1984), *Maktubât-ı Şeydâ Beg Şirvânî* (1900), *Kilid-i edebiyat* (1901), *Allah Hofu* (1916).

GANİZADE NADİRİ, türk şair (İstanbul 1572 - *ay. y.* 1626). Kazasker Bolulu Abdülgani Efendi'nin oğludur. Medrese öğrenimi gördü. Çeşitli medreselerde müderrislik; Selanik, Kahire, Edirne ve İstanbul'da kadılık, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği gibi görevlerde bulundu. Türkçe *Divan*'ı (Nuruosmaniye kütüphanesi, no. 3884) dışında, *Münşeat* (İstanbul Üniversitesi merkez kütüphanesi, T. 1822), *Miraciye* (Topkapı sarayı müzesi kütüphanesi, R. 758), *Risale-i kalemiye* (Nuruosmaniye kütüphanesi, no. 4202) ve Ahmet I dönemini konu edinen padişahın katıldığı Hotin savaşı'nı anlatan *Şehname* (Topkapı sarayı müzesi kütüphanesi, H. 1124) yapıtları vardır. Ünlü yapıtı *Miraciye*'ye daha sonra Nabi, Sabit ve başkaları tarafından nazireler yazıldı.

GANJ, Sanskritçede ve hindi dilinde **Gaṅgā,** Hindistan'da ırmak; uzunluğu 3 090 km; 2 165 000 km²'lik bir havzayı akaçlar. Ganj, Kutsal Badrinath ve Kedarnath kentlerinin üst kesiminde, yaklaşık 4 200 m yükseltideki Garhval (Orta Himalaya) buzulundan doğan iki sel suyundan (Alaknanda ve Bhagirathi) kaynaklanır. Bu iki suyun Devaprayag'da birleşmesiyle, Himalaya'yı aşan ve Hardvar ovasına giren yukarı Ganj oluşur. Irmak, bundan sonra, Himalayalar'dan başlıca kollarını (sağ kıyısından Cumna; sol kıyısından Gogra, Gandak ve Kosi) alarak Ganj ovasını akaçlar; Son, Dekkan bölgesinin başlıca koludur. Denize 350 km uzaklıkta, Ganj kollara ayrılarak geniş Bengal deltasının büyük bölümünü oluşturur. Ağıza 600 km uzaklıkta ortalama debi 13 000 m³/sn'dir; ne var ki debide dalgalanmalar görülür: kurak mevsimde 150 m³/sn, yaz mevsimindeki kabarma sırasında 73 000 m³/sn; yatağın genişliği 1 km'yi bulabilir. Sulamada yararlanmak için kollarından açılan kanallar bir yana bırakılırsa iktisadi yaşamda çok az yararlanılan Ganj, daha çok Hindistan'ın kutsal ırmağıdır: özellikle kaynaklarında, Hardvar'da, Allahabad'da ve Varanasi'de hacıları kıyılarına çeker.

GANJ kanalı, Kuzey Hindistan'da kanal; Hardvar'da Ganj'dan ayrılarak 500 km'lik bir yolu aştıktan sonra Kanpur'da yeniden Ganj'a kavuşur.

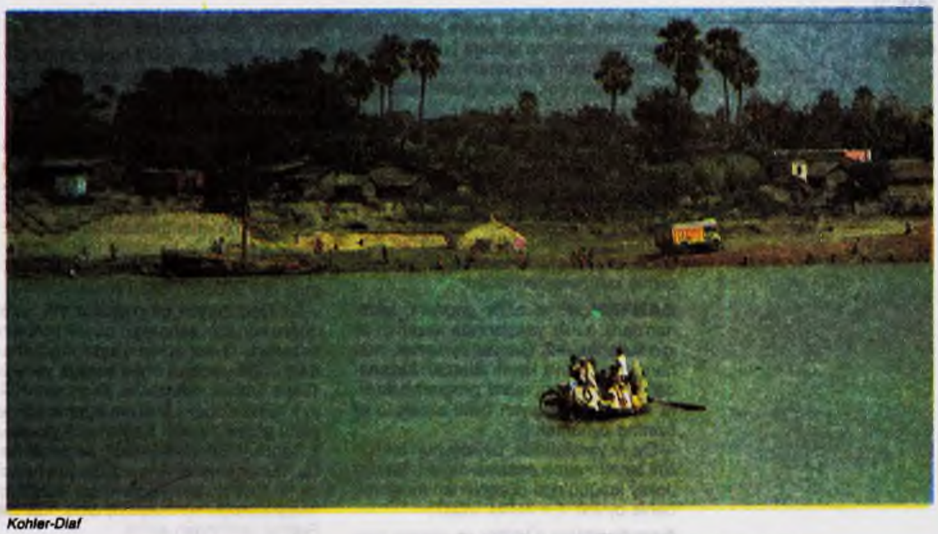
GANJ YUNUSBALIĞI a. Ganj'ın, İndus'un ve Brahmaputra'nın sularında yaşayan yunusbalığı. (Derisi kurşuni siyah, burnu gaga gibi uzamıştır; sivri küçük dişleri vardır. Bil. a. *Platanista gangetica;* ırmakyunusbalığıgiller familyası; boyu 2,50 m.)

GANJA a. (hindi dilinde sözc.). *Cannabis*'in başka bir adı.

GAN JİANG → GAN CİANG.

GANOFİLİT a. (fr. *ganophyllite*). Miner. Katmanlı yapıda, karmaşık, doğal alüminosilikat; mika ve klorite benzer.

GANOİN a. (fr. *ganoïne*). Biyokim. Ardışık katlar halinde çökelmiş apatit prizmalarından oluşan ve emayeye benzeyen, önemli ölçüde mineralleşmiş madde.

Kohler-Diaf

Patna'da Ganj

GANOİT sıf. (fr. *ganoïde;* yun. *ganos,* pırıltı ve *eidos,* görünüş'ten). *Actinopterygii* altsınıfından balıklarda, ganoin yüzeysel tabakasıyla örtülü pullar için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ a. Eskiden *Actinopterygii* altsınıfından balıklara (*Paleoniscidae* familyası üyeleri, mersinbalıkları, tümkemikliler vb.) verilen genel ad.

—ANSİKL. Fosil *Paleoniscidae* familyası üyelerinde ve çoksaçaklıbalıklarda ganoit pullarının alt bölümü kalın bir izopedin (parlak yüzlü kemik) tabakasından oluşur; sonra bir damarlı dentin ya da fildişi tabakası, en sonunda da çokkatlı bir ganoin örtüsü gelir. *Lepisosteus*'larda (tümkemikliler) dentin yoktur; kelturnabalıklarında ve mersinbalıklarında ganoin çok incelerek pulların üst üste binmesine olanak verir (oysa daha ilkel biçimlerde pullar yan yana dizilir). İzopedinin incelmesi sonucundaysa kemiklibalıkların elasmoid pulları ortaya çıkmıştır.

GANOMALİT a. (fr. *ganomalite;* yun. *ganoma,* parıltı ve *-lite*'ten). Miner. Doğal kurşun ve kalsiyum silikat.

GANOS → GAZİKÖY.

GANOS dağı → IŞIKLAR dağı.

GÁNOVCE, Slovakya'da köy; 1926'da, bir pamuktaşı deposunda, bir Neandertal insan beyninin doğal kalıbı bulundu.

GANS (Eduard), alman hukukçu (Berlin 1797 ya da 1798 - *ay. y.* 1839). Berlin Üniversitesi'nde profesörlük yaptı, Savigny' ye ve tarihçi okula karşı çıkarak hukuk felsefesi okulunu kurdu. Arkadaşı Hegel'in *Grundlinien der philosophie des Rechts* (Hukuk felsefesinin ilkeleri) adlı yapıtını yayımladı.

Ganser sendromu (alman psikiyatrı uzmanı S.J.M. *Ganser*'in adından). Psik. Başlıca özelliği, hastaya soru sorulduğu zaman (eğer ısrar edilirse doğru dürüst cevap verir) anlamsız edimler ve korkuyla karışık bir kızgınlıkla verilen "kaçamak" yanıtlar olan bilinç bulanıklığı. Özellikle histeride karşılaşılan bu sendrom, ayrıca karışıklık durumlarında, çözücü sendromlarda ve mahpuslarda görülür.

Gänsslen ailevi nötropenisi, lökopenisiz süreğen nötropeni. Başat otozomal yoldan geçer ve hiçbir klinik belirti vermez. (Eşanl. ZARARSIZ AİLEVİ NÖTROPENİ.)

GANSU, Kuzey Çin'de il, Moğolistan sınırında; 530 000 km²; 22 371 000 nüf. (1989). Merkezi *Lancou.* Nüfusunun % 12'si azınlıklardan (Tibetliler, Moğollar, Huiler, Kazaklar, vb.) oluşur, yüzölçümünün % 50'sinde bu azınlıklar yaşar. 1954'te, eski Ningşia ilinin de katılmasıyla Gansu genişledi. D.'dan B.'ya doğru 1 500 km boyunca uzanan ilin görünümleri ve iklimi çeşitlidir; kış buğdayı, darı, pamuk ve tütün ekilen Güney-doğu'nun löslü platoları (1 000-1 500 m) ve Huang Hı ırmağının suladığı ovaları (Ningşia, Lancou), Nanşan dağlarının kuzey eteklerinde yer alan çölsü tatlı eğimler izler: burası, eski ipek yolu vahalarının sıralandığı, İ.S. I. yy.'da buddhacılığın Çin'e girdiği ve Çin'in de Roma'nın doğu kesimiyle ilişki kurduğu Hışi koridorunda 1 000 km boyunca uzanır. K.'de taşlı plato ve gerçek çöller (Alaşan) vardır. Kuzey-batı'ya doğru kuraklık (yağışlar 500 mm'den 100 mm'ye [yazın yağar] düşer) ve sıcaklık farklılıkları (ocak ayı ve temmuz ayı için, D.'da −4°C ile +21°C; B.'da −10°C ile +26°C) artar. 433 000 ha olan sulanan topraklar 1950'de yaklaşık 1 800 000 ha' ya ulaştı ve göçebe hayvancılıktan yerleşik hayvancılığa geçişin ilk adımları atıldı. Sanayinin çok büyük kaynakları vardır: petrol (Yümin), madenkömürü (Agancın ve Şandan'da 3 milyar ton rezerv), demir (Ciuçuan), kurşun, çinko (Gaolan). Gansu'nun tarihsel yönelimi, kentlerin ve sanayileşmenin (metalürji, karbokimya, yün sanayisi) gelişmesini kolaylaştıran demiryolunda (1952'de Lancou'ya, 1961'de Şinciang'daki Urumçi'ye ulaştı) da devam etti. Han halkı sistemli olarak vahalarda yayıldı. Günümüzde, Gansu iktisadıyla Çin iktisadı bütünleştirmeyi amaçlayan bir siyaset izlenmektedir.

GANTT (Henry Laurence), amerikalı mühendis (Calvert Country, Maryland, 1861 - Pine Island, New York, 1919). Frederick W. Taylor ile birlikte çalıştı, iş örgüt-

Büyük Larousse

Ganizade Nadiri'nin *Miraciye* adlı yazmasının başlangıç sayfaları
Topkapı Sarayı Kütüphanesi, İstanbul

lenmesinin toplumsal yanını geliştirerek onun çalışmalarına katkıda bulundu. Şirketlerin yönetimi için yararlı ve biri kendi adını taşıyan çok sayıda grafik tasarladı.

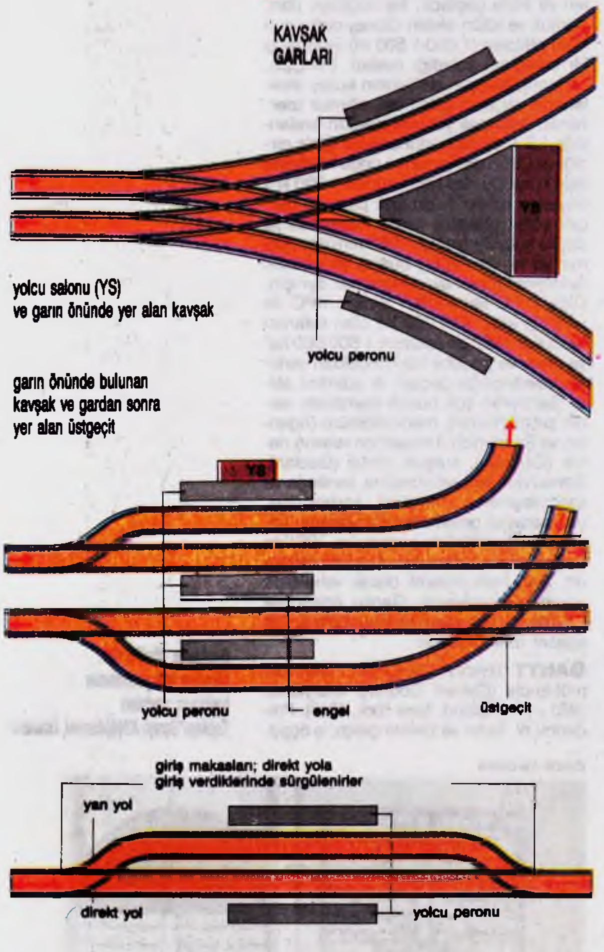
GANTUR platosu, Batı Fas'ta bölge, Rehamneler kütlesinin G.'inde. Bu tortul plato, el-Yusufiya ve Bin Gerir çevresinde işletilen önemli fosfat yatakları içerir; fosfatın dışsatımı Safi'den yapılır.

GANVİE, Benin'de balıkçı köyü. Kotonu'nun B.'sındaki bir denizkulağının kıyısında kurulmuştur ve kazıklar üstünde yapılmış kulübelerden oluşur.

GANYAN, sıf. ve a. (fr. *gagnant,* kazanan'dan). **1.** At yarışlarında kazanan at için kullanılır. **—2.** *Ganyan oynamak,* herhangi bir koşuya kayıtlı atlardan kazanacağı umulan atın, resmi programdaki sıra numarasını taşıyan bileti almak, o at üzerine oynamak.
—Oy. At yarışlarında, bir koşunun birincisini tahmin etme esasına dayalı, Türkiye Jokey kulübü'nce düzenlenen müşterek bahis oyunu. (→ ALTILI, ÜÇLÜ.)

Ganyingbian *(Ödüller ve cezalar kitabı).* Çin'de tutulan çağdaş taoculuğun en yaygın kitabı. Bu taoculuk, buddhacı görüşlerden küçük farklarla ayrılır.

GANYMEDES. Yun. mit. Truvalı prens,

direkt yol garı (tek yollu hat)

Tros ile Kallirrhoe'nin oğlu. Zeus ondan hoşlandı ve tanrılara içki sunması için Olympos dağına götürdü. Ganymedes, İda dağında sürülerini otlatırken, Zeus'un kartal kılığına girerek onu kaçırdığı söylenir.
—İkonogr. Ostia, Floransa ve Napoli'de bulunan antik heykeller, kuşkusuz Leokhares'in kaybolmuş bir yapıtıyla ilgilidir. Ganymedes'in kaçırılışı Michelangelo (desen, Windsor), İl Correggio (Viyana), Annibale Carracci (Farnese sarayı), Rubens (Prado), Rembrandt (Dresden), Le Sueur (Louvre), C. Van Loo (Toulouse), vb. tarafından betimlenmiştir.

GANYMEDES, mısırlı haremağası; İ.Ö. 48'de Sezar'a karşı Mısır ordusunun başına geçti, yenildi ve tutsak edildi (47).

GANZHOU → GANCOU.

GAO, Mali'de kent, bölge merkezi, çöl yakınlarında, Nijer'in büklümünün aşağı kesiminde; 54 874 nüf. (1987). Büyük Askia Muhammet'in mezarının kalıntıları (XV. yy.). Yönetim merkezi ve ırmak vadisinde pirinç ve kocadarı üretimini geliştirme çalışmaları merkezi. *—Gao bölgesi,* 809 000 km²; 383 734 nüf. (1987).
—Tar. Gao, büyük bir olasılıkla VIII. yy.'a doğru kuruldu; sahraaşırı büyük ticaretin pazarıydı. Diaįar'ın islamlaştırılmış hanedanı 1000 yılından önce buraya yerleşti (Sane Kraliyet nekropolisi, XI. yy. sonu-XII. yy.). 1260'a doğru Mali'nin egemenliğine girdi, ancak vasallık bağları çok gevşekti. Sonni Ali Ber (1464-1492), sonra da Askia Muhammet ve aynı adı taşıyan hanedanın tüm kralları döneminde Songhay İmparatorluğu'nun başkenti oldu. 1591'de Faslılar tarafından alındı.

GAO BİNG, çinli ressam ve kuramcı (XVIII. yy.'ın ilk yarısında etkinlik gösterdi). *Citou Huaşuo* adlı incelemesinde (1705'e doğr.) büyük amcası Gao* Çipei'nin parmak tekniğini anlattı.

GAO ÇİPEİ ya da **GAO QİPEİ,** çinli ressam (Liaoyang 1672'ye doğr. - 1794'e doğr.), "Parmakla resim" tekniğini icat etti ve bu cüretkâr girişimi ona büyük bir ün kazandırdı. Yeğeninin oğlu Gao* Bing ressamın öğretisini devraldı.

GAO KEGONG → GAO KIGONG.

GAO KEMİNG → GAO KIMING.

GAO KIGONG ya da **GAO KEGONG,** çinli ressam (Datong 1248-? 1310' a doğr.). Kuzey Songlar'ın manzara geleneğini canlandırdı, ama aynı zamanda bambu tablolarda yetkinliğe ulaştı.

GAO KIMİNG ya da **GAO KEMİNG,** çinli ressam (Ciangcou'da doğdu, XI. yy.'ın ilk yarısında etkinlik gösterdi). İmparatorluk resim akademisi'nin üyesi olan sanatçı, manzara resimleri ve aile yaşamından seçtiği kişileriyle tanındı.

GAO MİNG, XIV. yy. çinli tiyatro yazarı; *Pipa ci*'yi yazdı.

GAON a. (üstünlük anlamında ibranice sözc.). İ.S. 589 ve 1038 arasında Babil' deki büyük yahudi okullarının başında bulunan kişilere verilen unvan.
—ANSİKL. Gaon, Yahudiler'in dinsel önderi olarak bilinirdi. İlkelere göre yerine yardımcısı Ab bet din geçerdi,kimi zaman da kendisine bağlı kurulun bir üyesi yerini alırdı. Seçilen gaonu Yahudiler'in siyasal önderi olan ve seçilmesinde gaonun söz sahibi olduğu res galutanın da onaylaması gerekmekteydi. Gaonun başlıca görevi talmud yasasını yorumlamak ve geliştirmekti.

GAO QİPEİ → GAO ÇIPEI.

GAOŞİONG ya da **GAOXİONG,** Tayvan'da liman kenti, adanın G.-B.'sında; 1 374 231 nüf. (1990). Basit bir balıkçı limanıyken 1858'de büyük bir liman haline gelen, 1893'ten sonra Japonlar'ca sanayileştirilen Gaoşiong'un, bugün bir serbest sanayi bölgesi vardır (makine, elektronik, tersaneler, petrol rafinerisi).

GAOUAL, Gine'de yerleşme, bölge yönetim merkezi, Tominé ırmağı kıyısında, Futa-Calon'un B.'sında; 6 500 nüf. Ticaret ve yönetim merkezi. *—Gaoual bölgesi,* 11 503 km²; 135 657 nüf.

GAOXİONG → GAOŞIONG.

GAOZONG (öl. 1162), Çin imparatoru (1127-1162). Çinler, Kuzey Çin'in fethini tamamladığında, Güney Song hanedanını kurdu ve önce Nankin'e, sonra da, Hangcou'ya yerleşti.

Scala

Zeus **Ganymedes**'i almak için Hebe'yi uzaklaştırıyor Mezzomonte'deki (Floransa dolayları) Corsini villası'nda Giovanni da San Giovanni'nin yaptığı bir tavan resminden (1634'e doğr.) ayrıntı

GAP → GÜNEY-DOĞU ANADOLU PROJESİ.

GAP, Fransa'da *département* (Hautes-Alpes) merkezi, Durance ırmağı'nın kolu Luye'nin kıyısında, 733 m yükseltide; 35 647 nüf. (1992). Ulaşım yollarının kavşak noktasında bulunan, eskiden hayvancılık ürünlerinin pazarlama merkezi olan Gap, bir ticaret ve yönetim merkezi olarak kalmıştır; *département*'da birçok sanayi koluna da rastlanmaktadır: kereste sanayisi, tuhafiyecilik.

GAPON (Georgiy Appollonoviç), rus rahip ve reformcu işçi hareketi militanı (Belyaki, Poltava bölgesi, 1870 - Ozerki, Petersburg yakını, 1906). Polisin (Ohrana) yardımıyla, hıristiyan sosyalizminden yana ve çarla ortodoks kilisesine bağlı "Petersburg, rus fabrika işçileri birliği"ni kurdu (1904). Bin kadar insanın yaylım ateşi altında ölmesiyle sonuçlanan 9 ocak (22 ocak) 1905 işçi gösterisini düzenledi. (→ KANLI PAZAR.) Ülke dışına kaçtı, Rusya'ya döndükten sonra devrimci bir grup tarafından tanındı ve asılarak öldürüldü.

GAPSAN, Kuzey Kore'de kent, Gilcu' nun B.'sında. Bakır madenleri.

GAR a. (fr. *gare*). Yolcuların inip binmesi, aktarma yapması, yüklerin boşaltılması, dağıtılması için belli bir noktada kurulmuş demiryolu tesislerinin tümü.
—Dy. *Aktarma garı,* farklı tipte demiryolu taşıtları (örneğin hat genişlikleri farklı taşıtlar) kullanan demiryolu ağlarını ya da hatlarını birleştiren ve yollarına başka hatlarda devam etmesi gereken yolcu ve yükleri bu hatlarda bulunan trenlere aktarmaya yarayan gar. ‖ *Ara gar,* trenlerin yolları boyunca uğrayarak geçtikleri gar. ‖ *Dönüş garı,* iki ya da daha çok hat parçasının ortak ucunda bulunan ve geçen trenlerin seyir yönlerini değiştirmelerine olanak veren gar. ‖ *Düzenleyici gar,* savaş sırasında ulaştırma konak komutanının sorumluluğu altında birliklerin, izinli askerlerin taşınması için bir merkez oluşturan gar. ‖ *Kavşak* ya da *dağıtım garı,* çeşitli yönlere gidecek trenlerin kalkış noktasını oluşturan gar. ‖ *Liman garı,* yolcuları ve yükleri kolayca aktarmak için demiryolunun bir limanın rıhtımına varış noktasında kurulmuş gar. ‖ *Ortak gar,* farklı iki ya da daha çok demiryolu ağınca ortaklaşa işletilen gar. ‖ *Sınır garı,* iki ülke arasındaki sınırın hemen yakınında bulunan ve yolcu ya da yük geçişi için en az iki ülkeden birine sınır oluşturan gar. ‖ *Terminal garı* ya da *hatbaşı garı,* çeşitli yönlerden gelen trenlerin son durağı olan gar. ‖ *Triyaj garı,* başka triyaj garlarına gidecek direkt trenleri ya da ara garlara uğrayacak posta trenlerini oluşturmak için çeşitli yönlerden gelen trenlerin vagonlarını ayırma işlemleri uygulanan gar.

GAR, tibetçesi **Gartok,** Çin'de kent, Tibet'te, ülkenin batı ucunda, Keşmir sınırının yakınında; 15 200 nüf. Batı Tibet yolunun geçtiği ticaret merkezi.

GÂR a. (*gar*). *Esk.* **1.** Mağara, in: *"Vardı bir gâre girüp etdi firâr"* (Ahmedi, XVIII. yy.). **—2.** Defne ağacı. **—3.** *Gâr-ı şerif,* Medine'ye göç sırasında Hz. Muhammet ile halife Ebubekir'in saklandıkları mağara.

-GÂR fars. sonek (*-gar*). "Yapan", "eden" anlamıyla isimlerin sonuna eklenir: *âferidgâr* → ÂFERİDGÂR), *amuzgâr* (→ AMUZGÂR), *hüdavendigâr* (→ HÜDA VENDİGÂR), *yadgâr* (→ YADİGÂR) vb.

GARA a. (ar. sözc.). Jeomorfol. Sahra'da, aklinal ya da monoklinal yapıda tanık tepe.

GARA (Laszlo) → GARAY.

GARABET, -ti (ar. *garabet*). *Esk.* **1.** Gariplik, tuhaflık, yadırganacak bir yönü olma: *"Yok dedikçe var olur, yok mu garabet bunda"* (Akif Paşa, XIX.yy.). **—2.** Yabancılık. **—3.** *Garabet-cû,* garip şeylere meraklı olan. || *Garabet-nüma,* garip görünüşlü.
—Ed. Anlamı herkesçe bilinmeyen, yadırganan bir sözcüğün kullanılması. Eski edebiyatta daha çok düzyazıda bu tür sözcükler pek çok kullanılmıştır. Örneğin: *"Gece devriyesine dikkat et zirâ / Düşersin ağzına bukturmanın sonra"* beytindeki pusuda yatan asker anlamına gelen "bukturma" sözcüğünün anlamı herkesçe bilinmediğinden bu anlatımda garabet vardır.

GARA CEBİLET → CEBİLET.

GARACHİCO, Tenerife adasında (Kanarya adaları) liman kenti; 4 500 nüf. Eskiden ada limanlarının en önemlisiydi. 1706'da yanardağ püskürmesiyle yerle bir oldu. Derebeylerin evleri.

Garaguna ya da **Garabuna,** Trakya ve çevresinde kadın erkek birlikte oynanan karşılama türü bir halk oyunu.

GARAİP çoğl. a. (ar. *garib* ve *garibe'* nin çoğl. *garā'ib*). *Esk.* **1.** Tuhaf, görülmedik, inanılmayacak şeyler, işitilmemiş olaylar. **—2.** *Garaib-cû,* gariplikler meraklısı. || *Garaib-perver,* gariplikleri seven kimse. || *Garaib-i seba-i alem* → DÜNYA'NIN YEDİ HARİKASI.

GARAİPTEN sıf. (ar. *garā'ib*'den). *Esk.* Çok garip, tuhaf, alışılmamış.

GARAJ a. (fr. *garage*). **1.** Taşıtların (araba, motosiklet, bisiklet vb.) konulduğu üstü kapalı yer. **—2.** Kentler arası yolcu otobüslerinin kalkış ve varış durakları. **—3.** Otomobillerin bakım ve onarımlarının yapıldığı yer.
—Ulaş. Ulaşım görevlilerini (lokomotif makinistleri, otobüs ya da tramvay sürücüleri, vb.) ve motorlu taşıtları (lokomotifler, özdevinimli taşıtlar, otoraylar, tramvaylar, troleybüsler, otobüsler) yöneten kuruluş. || Bakıma girdikleri ya da kullanılmadıkları dönemlerinde, motorlu taşıtların park etmesine ayrılmış yer ve alanların tümü (park yerleri, atölyeler, yollar, vb.).

GARAJCI a. Otomobillerin belli bir süre garajda barınmalarını sağlayan, çoğu kez bakım ve onarım işlerini de yapan garaj işletmecisi.

GARA KRIÇIM, Bulgaristan'da (Plovdiv yönetim bölgesi) yer, Meriç kıyısında. Sulu tarım merkezi (şekerpancarı, meyve, sebze). Konserve fabrikaları.

GARALDE a. (fr. sözc.). Matbaa karakteri. Biçimi, XVI. yy.'da Claude Garamont tarafından hazırlanan karakterlere benzer ve titizlikle çizilmiş serifleri üçgen şeklindedir. (*Geralde*'ler Vox sınıflandırmasında [1954] bir aile oluştururlar.)

GARAM a. (ar. *garām*). *Esk.* **1.** Aşk, sevda, çok derinden hissedilen sevgi ya da gönül bağı: *"Ben isterim ki garâmım açınca şehbâli / nihayet olmasın artık feza-yı nüzhetime"* (Tevfik Fikret). **—2.** Şiddetli arzu. **—3.** Ölüm.

GARAMBA, Zaire'nin kuzey-doğu'sunda ırmak, Uélé'nin başı. Aka ile birlikte, 4 920 km²'lik bir ulusal parkı çevreler. Savan ve galeri ormanıyla kaplı bu ulusal parkta özellikle filler, gergedanlar, suaygırları ve zürafalar vardır.

GARAME ya da **GARAMET** a. (ar. *garame, garamet*). *Esk.* **1.** Geri verilmesi gerekli olan şey, borç, diyet. **—2.** Vergi, resim. **—3.** Borç ödeme.
—İsl. huk. Ödenmesi gerekli borç, "gurm" da denir (Borç, tazminat, diyet vb. edası gerekli her şey bu kavram içine girer.)

GARAMETEN be. (ar. *garāmet*'ten *garāmeten*). *Esk.* Herkese haklarına göre eşit paylaştırarak, bölüştürerek.

GARAMİ sıf. (ar. *garam* ve *-i*'den *garami*). *Esk.* Düşünceden çok duygusal yönü belirgin olan sanat yapıtı için kulanılır; lirik.

GARAMİYAT çoğl. a. (ar *garam*'ın çoğl. *garamiyyat*). *Esk.* **1.** Sevgi ile ilgili konular. **—2.** Kişisel konuların esin yoluyla anlatımı, lirizm: *"... garamiyyat ve hamasiyata, tarih ve felsefeye ait âsâr..."* (F. Köprülü).

GARAMOND a. (öz. a. *C. Garamont'* dan). Claude Garamont'un XVI. yy.'da geliştirdiği, üstün nitelikli, romen ve italik baskı karakteri.

GARAMONT ya da **GARAMOND** (Claude), fransız matbaa harfi dökümcüsü (Paris 1499 *-ay. y.* 1561). Antoine Augereau'nun çırağıydı (1510'a doğr.), Paris'te bir karakter dökümevi açtı; Robert Estienne yayınları için (1544) François I'in ısmarladığı yunan karakterlerini, Geoffroy Tory'ninkilerden esinlenerek romen karakterlerini, Alde Manuce'ün yarattığı türe uygun italik karakterleri döktü. Karakter koleksiyonu Fransa krallığı'na kaldı ve Grandjean aynı kalıplardan yenilerini dökünceye kadar yalnızca Krallık matbaası'nda kullanıldı (1700-1725). Daha sonra bunlara *Üniversite karakterleri* adı verildi.

GARAN (Sulhi), türk futbolcu, hakem ve gazeteci (İstanbul 1916 - *ay. y.* 1962). 1934-1937 arası Beşiktaş'ta, 1937-1943 arası Vefa'da futbol oynadı. Hukuk fakültesi'ni bitirdikten sonra bir süre edebiyat öğretmenliği yaptı. Daha sonra gazeteciliğe başladı. Stat, Şut, Türkspor dergileriyle Türkiye Spor ansiklopedisi'nin yazı işleri müdürlüğünü yaptı. Gazeteciliğin yanı sıra futbol hakemliğini de sürdüren Sulhi Garan, 1957 yılında İsviçre'de düzenlenen Uluslararası futbol federasyonu hakemlik kursuna katıldı. Bu kurs sonunda, kendisine tüm dünyada açılacak hakemlik kurslarında hocalık yapma yetkisi verildi. Başlıca yapıtları: *Futbol hakemi* (1950, 3 cilt), *Beynelmilel futbol kaideleri* (1954), *Futbolu tanıyalım* (1956), *Hakemin cep kitabı* (1957), *Macolin kursu* (1960).

GARANTİ a. (fr. *garantie*). **1.** Bir şeyin uygulanmasını, bir sözleşmenin vadelerine, koşullarına vb. uyulmasını sağlayan şey; güvence, teminat: *Garanti vermek. Garanti almak, istemek.* **—2.** Başka bir şeyin gerçekleşmesini sağlama bağlayan, onun güvencesi, olan şey: *Başarının garantisi çalışmaktır.* **—3.** *Bir nesneyi, bir aleti vb. garanti etmek,* onun niteliklerine, iyi çalışacağına yasal yoldan kefil olmak, belli bir süre içinde olabilecek bütün bozuklukları, defoları onarmayı üstlenmek: *Makinelerini 5 yıl garanti eden tek kuruluş.* **—4.** *(Bir şeyi) garanti etmek,* onu sağlama bağlamak, gerçekleşmesini sağlayacak önlemleri önceden almak; bir şeyin sağlamlığı konusunda garanti vermek: *Korkma, paranı yatır bu işe, ben anaparanı garanti ediyorum.* **—5.** *Garanti belgesi,* satıcının, alıcıya malının sağlamlığını garanti ettiğini ve belli bir süre içinde oluşacak bozuklukları ücretsiz onarmayı üstlendiğini gösteren belge. || *Garanti vermek,* bir nesneden, aygıttan vb. söz ederken, onun niteliklerine, sağlamlığına vb. yasal olarak kefil olmak: *Ürettiğimiz televizyonlara beş yıllık garanti veriyoruz.*
—Denizc. *Garanti mektubu,* taşıyan yanlış konşimento düzenlediğinden dolayı herhangi bir zarara uğradığında, kendisine bunun tazmin edileceğine dair yükleten ya da üçüncü şahıs tarafından yapılan yazılı taahhüt. (Ancak garanti mektubunun hukuken geçerli olup olmadığı uluslararası alanda tartışmalıdır.)
—Huk. *Garanti sözleşmesi,* bir kişinin başkasını sözleşme yapmaya yöneltmek amacıyla onun edimini yüklenmesi. (Türk hukukunda garanti sözleşmesi düzenlenmemiştir Ancak Borçlar k.'nun 110. maddesinde düzenlenmiş olan başkasının edimini yüklenme'ye ilişkin kuralların örnekseme [kıyas] yoluyla garanti sözleşmesine de uygulanabileceği genellikle kabul edilmektedir.)
—Tic. *Garanti kesintisi,* bir pazarlıkta, üzerinde anlaşmaya varılan tutarın, geçici alım sırasında değil de, kesin alım sırasında yükleniciye ya da satıcıya ödenen bölümü.
◆ be. Kesinlikle, kesin olarak: *Bulutlar alçalıyor, garanti yağmur yağacak.*

Garanti bankası aş *(Türkiye),* özel ticaret bankası. 1946'da, 100'er TL değerinde 25 000 hisseye bölünmüş 2,5 milyon TL sermaye ile Ankara'da kuruldu. Sermayesi, 1951'de 5 milyon TL'ye, 1969'da 40 milyon TL'ye yükseldi. 1978 sonunda genel merkezi İstanbul'a taşındı. 1990 sonu itibariyle, ödenmiş sermayesi ve ihtiyat akçeleri toplamı 375 milyar 900 milyon TL, mevduat toplamı 4 209 milyar 900 milyon TL olan bankanın 303 şubesinde 5 609 kişi çalışmaktaydı. En büyük ortağı, Ayhan Şahenk ve Doğuş şirketler grubu'dur. Birçok sınai ve ticari kuruluşta katılımları bulunmaktadır. Önemli katılımları arasında Sınai kalkınma ve yatırım bankası, Yapı kredi bankası, Nasaş, Filiz gıda, Good-Year, Ereğli demir ve çelik, Çukurova elektrik gibi büyük kuruluşlar sayılabilir.

GARANTİLEMEK g. f. *Bir işi, bir durumu garantilemek,* önlemleri alarak onun gerçekleşmesini kesinleştirmek; onu sağlama bağlamak: *Puanı çok yüksek, yatılı bir okula girmeyi şimdiden garantiledi. Şampiyonluğu garantilemek.*

Garantiler yasası, Roma'nın, Vittorio Emanuele II'nin orduları tarafından işgalinden (eylül 1870) sonra İtalyan parlamentosu'nda 13 mayıs 1871'de kabul edilen ve Papalık'ın haklarını güvence altına almaya yönelik yasa. Bu yasa hükümdar olarak görülen papaya, kendi adına elçi kabul etme hakkını, Roma'da Vatikan sitesi, Laterano ve şansölyelik saraylarını ve Roma dışında da Castel Gandolfo villası'nı kullanım yetkisi veriyor, ayrıca ona önemli bir yıllık gelir bağlıyordu. İtalyan hükümeti, İtalya kilisesi üzerindeki yetkilerinden ve piskoposları atama hakkından vazgeçiyordu. Pius IX bu tek yanlı işlemi kabul etmedi. Yasayı hazırlayanları aforoz etti ve kendisinin Vatikan'da tutsak olduğunu ilan etti. Ardılları da aynı tavrı aldılar. Roma sorunu ancak Laterano* antlaşmaları ile çözüldü (11 Şubat 1929).

GARANTİLİ sıf. **1.** Garanti edilmiş, garanti altına alınmış: *İki yıl garantili bir televizyon.* **—2.** Güvenilir olan, güvence verilen şey için kullanılır: *Garantili hazırlık kursları.*

GARANTİSİZ sıf. Garantisi olmayan, güvencesiz.

GARANTÖR sıf. Garanti eden, güvence veren, bunun gerçekleşmesini gözeten kimse, kuruluş ya da devlet: *Bütün sorumluluğu garantör firma yüklenecek.*

A. Marinie kol.

Greta Garbo
Rouben Mamoulian'ın yönettiği *Kraliçe Kristina* filminin bir sahnesinde

O. Voering-Nasjonalgalleriet

Arne Garborg
Eilif Petersen'in bir resminden ayrıntı (1894)
Nasjonalgalleriet, Oslo

GARAŠANİN (İlija), sırp siyaset adamı (Garaši, Kragujevac yakını, 1812 - Belgrad 1874). Sırasıyla içişleri bakanı (1843), dışişleri bakanı (1852) ve başbakan oldu (1861). 1844'te Načertanija adı verilen bir program hazırladı. Bu programda, Balkanlar'daki hıristiyanları ayaklandıracak bir örgütün ve sırp himayesinde bir Güney Slavları devleti'nin kurulmasını önerdi. Macarlar'a karşı Macaristan Sırpları'nı destekledi (1848) ve rus protektorası yerine bir devletler güvencesi elde etmeye çalıştı. Bu isteği 1856 Paris kongresi'nde gerçekleşti.

GARAT (Dominique Joseph, *kont*), fransız siyaset adamı ve yazar (Bayonne 1749 - Urdains, Ustaritz yakınında, Pyrénées-Atlantiques, 1833). Danton'un yerine adalet bakanı oldu (ekim 1792), içişleri bakanlığına getirildi (1793), ılımlılığı, yolsuzluklara göz yumması suçlanmasına yol açtı. Robespierre sayesinde aklandı. 18 - Fructidor'da Beş Yüzler meclisi, sonra Eskiler meclisi üyeleri arasında yer aldı, Napoli'de Fransa'yı temsil etti. 18 - Brumaire'de ateşli bir Napoléon hayranıydı, bu nedenle Bonaparte tarafından Enstitü üyeliğine getirildi (1803) ve kont unvanını aldı (1808).

GARAT (Henri GARASCU, **Henri** —denir), fransız şarkıcı ve sinema oyuncusu (Paris 1902 - Hyères 1959). Önceleri çeşitli revülerde oynadı. Jönprömiye fiziğiyle, iki savaş arasında, fransız versiyonlarını çevirdiği alman müzikli güldürülerinin en aranan oyuncularından biri durumuna geldi: *Le congrès s'amuse* (1931), *Le Chemin du paradis* (1932), *Un rêve blond* (1933). Bu filmlerde Lilian Harvey ile oynadı.

GARAUDY (Roger), fransız siyaset adamı (Marsilya 1913). Felsefe agrejesiydi, 1945'te Fransız komünist partisi Merkez komite üyeliğine getirildi. Her iki Kurucu meclis'te de (1945-1951) Tarn milletvekilliği yaptı. Seine bölgesini Meclis'te (1956-1958), sonra Senato'da (1959-1962) temsil etti. 1953'te *Théorie matérialiste de la connaissance* (Maddeci bilgi kuramı) başlıklı doktora tezini verdi. FKP Siyasal büro üyesi seçildi (1956). Clermont-Ferrand (1962) sonra Poitiers (1965) üniversitelerinde öğretim üyeliği yaptı. Marxçı inceleme ve araştırma merkezi müdürüyken hıristiyanlarla diyaloğu başlattı ve bu konuda çeşitli kitaplar yazdı *(De l'anathème au dialogue* [Aforozdan diyaloğa, 1965]; *Marxisme du XXe siècle* [XX. yüzyıl marxçılığı, 1966]). Çekoslovakya olaylarından (1968) sonra FKP yöneticilerini, Varşova Paktı birliklerinin Çekoslovakya'ya müdahalesini onaylamamalarına rağmen gerçekte SSCB'yi desteklemekle ve stalinci yöntemlere başvurmakla suçladı. Önce FKP siyasal bürosu'ndan (şubat 1970), sonra da parti üyeliğinden (mayıs 1970) atıldı. O tarihten başlayarak düşüncelerini marxçılıkla hıristiyanlığın kavşak noktasında belirginleştirdi. Bu dönemde şu kitapları yazdı: *Liberté en sursis: Prague 1968* (Ertelenen özgürlük: Prag 1968, 1968); *Marxistes et chrétiens face à face* (Marxçılar ve hıristiyanlar karşı karşıya, 1969) [Quentin Lauer ile birlikte]; *le Grand Tournant du socialisme* (Sosyalizmin büyük dönemeci, (1970); *Toute la vérité* (İşte gerçekler, 1970); *Parole d'homme* (Erkek sözü, 1975); *Projet espérance* (Umut projesi, 1976), *Yaşayanlara çağrı* (Appel aux vivants, 1979); *Pour l'avènement de la femme* (Kadının yükselişi için, 1981). 1980'lerde hıristiyanlıktan da uzaklaşarak yeni arayışlar bağlamında islama yöneldi. Gençliğinden beri savunduğu komünist (marksist) ahlak ilkeleriyle, islamın temel ahlak ilkeleri arasında yakınlık bularak paralellikler kurmaya çalıştı. Son bir kaç kitabı: *l'Affaire İsraël* (İsrail olayı, 1983), *Mon tour du siècle en solitaire* (Tek başıma yüzyıl turu, 1988), vb.

GARAY ya da **GARA** (Laszlo), Macaristan genel valisi ve Hırvatistan banı 1386-1460). Kral Sigismond'un, Albrecht II'nin ve Laszlo V'in seçilmelerine katkıda bulundu. Laszlo V ölünce (1457), imparator Friedrich III'ü kral ilan ettirmeye çalıştı, ancak başarılı olamadı.

GARAY (Juan DE), ispanyol general ve kâşif (Orduña, Vizcaya, 1528'e doğr. - Asunción yakınında Minuanes Kızılderilileri tarafından öldürüldü. Paraguay, 1583). Paraná'nın yukarı vadisini keşfetti ve orada, 1573'te Santa Fe de la Vera Cruz kentini kurdu. 1580'de Kızılderililer'in yıktığı Buenos Aires'in yeniden kurulmasına girişti.

GARAY (János), macar şair (Szekszárd, Tolna yakınında, 1812 - Peşte 1853). Burjuva bir ailede yetişti. Tıp ve hukuk öğrenimi gördü. 1833'te Honmüvész adlı dergide yazarlık yaptı. Dokuz bölümden oluşan *Csatár* (1834) adlı destanını yayımladı. Bu yapıtın kahramanı János Hunyadi'dir. Yurtsever şiirler yazdı. En ünlü yapıtı olan *Az obsitos*'da (1843) Napoléon'un savaşlarına katılmış János Háry'nin başından geçtiğini ileri sürdüğü akıl almaz serüvenleri anlatır.

GARAZ ya da **GAREZ** a. (ar. *garaż*). **1.** Bir kimseye karşı beslenen kötü niyet, kin, düşmanlık. **—2.** *Esk.* Amaç, erek: *"Kasideden garaz oldur ki ide şaha dua"* (Vasli, XVI. yy.). **—3.** *(Birine) garaz bağlamak*, bir kimseye karşı düşmanlık beslemek: *O olaydan sonra bana garaz bağladı.* ‖ *(Birine) garaz olmak*, birine karşı kin duymak.

GARAZEN be. *Esk.* Kinli olarak, düşmanlık etme isteğine uyarak.

GARAZKÂR sıf. *Esk.* Gizli düşmanlığı olan, kin besleyen.

GARAZKÂRLIK a. Garaz bağlama durumu.

GARAZLI sıf. Gizli bir düşmanlık besleyen.

GARAZSIZ sıf. **1.** Kin, düşmanlık gibi kötülüklerle ilgili olmayan; belli yönde bir amaç gütmeyen. **—2.** *Garazsız, ivazsız*, gizli herhangi bir amaç gütmeden.

GARBEN be. (ar. *ġarb*'dan *ġarben*). *Esk.* Batı yönünde, batı tarafından.

GARBÎ sıf. (ar. *ġarb* ve *-î*'den *ġarbî*). *Esk.* **1.** Batı yönünde olan, batı ile ilgili; batı. **—2.** Avrupa'ya ait.

GARBİKARAAĞAÇ → ACIPAYAM.

GARBİYE sıf. (ar. *ġarbî*'nin dişl. *ġarbiyye*). *Esk.* Batı, garbi: *Edebiyat-ı garbiye* (batı edebiyatı). *Medeniyet-i garbiye* (batı uygarlığı).

GARBİYE, ar. **el-Garbiye** ("batı"dan), Mısır'da il, Aşağı Mısır'da, Nil deltasının dalları arasında; 1 994 km²; 2 870 960 nüf. (1986). Yönetim merezi *Tanta.*

GARBİYÛN çoğl. a. (ar. *ġarb*'ın çoğl. *ġarbiyyūn*). *Esk.* Batılılar, Avrupalılar.

GARBO (Raffaellino DEL) → RAFFAELLİNO.

GARBO (Greta Lovisa GUSTAFSSON, **Greta** —denir), amerikan vatandaşlığına geçmiş isveçli kadın sinema oyuncusu (Stockholm 1905 - New York 1990). Sanat hayatına dansçılıkla başladı. M. Stiller'in *Gösta Berling efsanesi* (Gösta Berling's Saga) [1921] filmiyle sinema yıldızı oldu. Almanya'da, G. W. Pabst'ın *Neşesiz sokak* (Die Freudlose Gasse) [1925] filmini çevirdi; sonra ABD'ye yerleşti ve burada büyük bir üne ulaştı. Yüzünün güzelliği, kişiliğindeki olağandışılık, ona İLAHE denmesine ve dünyanın en tanınmış sinema yıldızlarından biri olmasına neden oldu. Başlıca filmleri: *Ten ve şeytan* (Flesh and the Devil) [C. Brown, 1927], *Vahşi orkide* (Wild Orchids) [S. Franklin, 1929], *Anna Christie* (C. Brown, 1930), *Büyük otel* (Grand Hôtel) [E. Goulding, 1932], *Kraliçe Kristina* (Queen Christina) [R. Mamoulian, 1933], *Anna Karenina* (C. Brown, 1935), *Kamelyalı kadın* (Camille) [G. Cukor, 1937], *Kontes Walewska* ya da *Umutsuz aşk* (Conquest) [C. Brown, 1937], *Ninotchka* (E. Lubitsch, 1939), *Two-Faced Woman* (G. Cukor, 1941). Bu tarihten sonra sinemayı bıraktı; ancak adı, yedinci sanatın büyük mitlerinden biri olarak ününü korudu.

GARBORG (Arne Evenson), norveçli yazar (Time, Jaeren, 1851 - Asker 1924). Koyu protestan bir köylü aileden gelmekteydi, zamanla bu etkiden sıyrılarak, özgür düşünceli bir ilkokul öğretmeni, radikal bir gazeteci ve yeninorveççenin (landsmal) savunucusu oldu. *Fedraheimen* (1877 - 1882) adlı gazeteyi kurdu. Başarılı romanlarında hoşgörü konusunu işledi. (*Ein Fritenkjar,* 1878; *Bondestudentar* 1883). Paris'te (1884-85) ve Dresden'de kaldığı sürede, önce natüralist akıma (*Mannfolk*, 1886), daha sonra, yoksul bir tezgâhtar kızın yaşamına eğilerek (*Hjao ho mor,* 1890) yavaş yavaş gerçekçi akıma yöneldi. Anarşist eğilimi benimsedi ve saygın ortamdan dışlandı; Kolbotn dağlarına çekildi (1887), yaşamını orada sürdürürken yağdırdığı sert siyasal yergileri arasında bir oyunuyla (*İntransigeants* [fr. çev.], 1888) *Lettres de Kolbotn* (fr. çev.) [1890] adlı kitabı özellikle dikkat çekicidir. *Troette Moend* (1891) ve *Fred* (1892) adlı kitaplarıyla çocukluk çevresine, o yıllarda taşıdığı dinsel duygularına döndü. Büyük şiir dizisi *Haugtussa* (1895) ile birlikte *Laereren* (1896) adlı dramı başyapıtları sayılabilir; ölümünden sonra yayımlanan günlüğüyse, özverili ve cömert bir ruhun savaşım ve çelişkilerini yansıtmaktadır.

GARBSEN, Almanya'da kent, Aşağı Saksonya eyaleti sınırları içinde, Hannover'in kuzey-batı yönündeki banliyösü; 56 300 nüf.

GARCALLO (Tommaso), italyan yazar (Siracusa 1760 - *ay. y.* 1842). Şiirler yazdı, özellikle Horatius, Juvenalis ve Cicero çevirileriyle tanınır.

GARCHES, Fransa'da kanton (Hauts-de-Seine) merkezi, Paris'in batı banliyösünde, Saint-Cloud parkının kenarında; 18 091 nüf. (1992).

GARCÍA I İñiguez. Navarra kralı (852'ye doğr. - 870), birinci Navarra kralı İñigo Arista'nın oğlu.

GARCÍA II Sánchez I, Navarra kralı (926-970) kral Sancho I Garcés'in oğlu. Krallığını müslümanlara karşı başarıyla savundu.

GARCÍA I Fernández (Burgos 938-öl. 995), **Castilla** kontu (970-995), kont Fernán González ile Navarralı Sancho'nun oğlu. El-Mansur ile savaştı: Duero kıyısındaki bir çarpışma sırasında yaralandı ve esir düştü, kısa süre sonra da öldü. El-Mansur, García I Fernández'in cesedini, oğlu Sancho I Garcés'e verdi.

GARCÍA III Sánchez II, Navarra kralı (994-1000), kral Sancho II Garcés' in oğlu. El-Mansur'a karşı savaştı.

GARCÍA IV Sánchez III, Navarra kralı (1035-1054), Büyük Sancho III'ün oğlu. Savaştığı kardeşlerinden Aragónlu Ramiro I'i, 1043'te Tafalla'da yenilgiye uğrattı. Öteki kardeşi Castillalı Fernando I'e karşı Araplar ile yaptığı ittifaksa başarılı olamadı. Atapuerca savaşı'nda öldürüldü (1054). Cluny tarikatının krallığına yerleşmesini destekledi.

GARCÍA V Ramírez, Navarra kralı (1134-1150), Navarralı Ramiro ile Cristina de Vivar'ın (Cid'in kızı) oğlu. Aragón ve Navarra kralı Kavgacı Alfonso I erkek çocuk bırakmadan ölünce Navarralılar 1076'dan başlayarak bağlı bulundukları

Aragón'dan ayrıldılar ve García'yı Pamplona'da kral ilan ettiler. García, krallığı Castilla'nın ve Aragón'un saldırılarına karşı savundu, sonra Almeria'nın Mağribliler'den alınması için girişilen savaşa katıldı (1147).

GARCÍA (Francesc Vicenç), katalan şair (Tortosa 1582'ye doğr. - Vallfogona 1625). Castilla barok üslubunun, gerileme dönemindeki katalan şiirine olan etkisini açıkça gösteren yapıtı *Harmonie du Parnasse* (fr. çev.) ancak 1703'te yayımlanabildi.

GARCÍA (Manuel DEL POPOLO VICENTE, **Manuel** —denir), ispanyol opera şarkıcısı, besteci ve eğitimci (Sevilla 1775 - Paris 1832). Tonadilla bestecisi ve yorumcusu bir tenor olarak tanındı. Paris' te, tüm İtalya'da, Londra'da ve New York'ta sahneye çıktı. 1825'te New York'ta italyan opera topluluğunu kurdu ve *Don Giovanni*'yi yorumladı. Napoli ve Roma'da birçok operanın prömiyerinde oynadı. Bunlar arasında Rossini'nin *Sevilla berberi* de vardır. Bir modern şan okulu kurdu. 100'ü aşkın opera besteledi. García şarkıcı María Malibran ve Pauline Viardot'nun babasıdır.

GARCÍA (Carlos P.), filipinli devlet adamı (Bohol 1896 - Manila 1971). Başkan yardımcılığı yaptıktan sonra, bir kaza sonucu ölen (1957) başkan Magsaysay'ın yerine geçti. Aynı yıl milliyetçi partinin adayı olarak devlet başkanı seçildi. Japonya ile savaş tazminatlarıyla ilgili bir antlaşma imzaladı, komünist partiyi yasakladı ve "önce Filipinler" adı verilen iktisadi programı başlattı. 1961 seçimlerini Macapagal'a karşı kaybetti.

GARCÍA CABRERA (Pedro), ispanyol yazar (Vallehermoso 1906). Kanarya gerçeküstücü grubunun önde gelen temsilcilerinden ve Gaceta de Arte'nin (1932 -1936) kurucularındandır. Şiir kitapları (*Transparencias fugadas*, 1934; *La esperanza me mantiene*, 1959; *Las islas en que vivo*, 1971) yayımlamıştır.

GARCÍA CALDERÓN (Ventura), perulu diplomat ve yazar (Paris 1886 - *ay. y.* 1959). Brüksel, Varşova, Milletler cemiyeti ve Unesco'da ülkesini temsil etti. Hem ispanyol, hem fransız kültürünü özümsemesi birkaç ciltte toplanan kroniklerinde açıkça görülür. Peru'nun hüzünlü yaşamını tümüyle yansıtan masal derlemesiyle (*La venganza del cóndor*, 1919) bu türün ustalarından biri olduğunu gösterdi.

GARCÍA DE LA CUESTA (Gregorio), ispanyol general (La Lastra, Santander, 1741 - Palma de Mallorca 1811). 1793'ten başlayarak Devrim dönemi Fransası'na, sonra Napoléon istilasına karşı savaştı. Medina de Rioseco'da Bessières tarafından (1808), Medellín'de de Victor tarafından (mart 1809) yenilgiye uğratıldı, ama Wellesley ile (geleceğin Wellington dükü) Talavera savaşı'nı kazandı (temmuz 1809).

GARCÍA DE LA HUERTA (Vicente), ispanyol oyun yazarı (Zafra 1734 - Madrid 1787). 1767'de Aranda kontuna karşı yazılan bazı yergiler kendisine mal edilip Oran'a sürüldüğünde tanınmış bir yazardı. Madrid'e dönünce (1778), Alba dükünün hizmetine girdi. Fransız klasikçiliğinin etkisindeki dram kuramlarına karşı olan García, bir ispanyol oyunları dizisi olan *Teatro español*'u yayımladı (16 cilt, 1785-86). Lope de Vega'ya, Tirso de Molina'ya vb. yer vermemekle birlikte bu kitap, ispanyol altın çağının unutulmuş başyapıtlarını yeniden canlandırdı. García de la Huerta kendi oyunlarında (*Raquel*, 1778) klasik kurallara bağlı kalarak kuramlarıyla çelişir. Ayrıca şiirler (*Endimión*, 1775) yazdı ve 1784'te, Voltaire'in *Zaïre* adlı yapıtını çevirdi.

GARCÍA DE MASCARENHAS → MASCARENHAS (Brás García de).

GARCÍA DE PAREDES (Diego), ispanyol komutan (Trujillo 1466 - Bologna 1530). İtalya'da Gonzalo Fernández de Córdoba'nın silah arkadaşıydı. Olağanüstü gücü ve şövalyeliğiyle bir ispanyol halk kahramanıdır.

GARCÍA DE POLAVIEJA (Camilo) → POLAVIEJA.

GARCÍA DE QUIÑONES (Jerónimo), XVIII. yy.'da yaşamış ispanyol mimar, Andrés García de Quiñones'in kardeşi. Salamanca'da, Juan Gómez de Mora'nın 1615'te başladığı Cizvitler koleji'ni bitirdi. 1746'dan 1756'ya kadar San Francisco Orden Tercera kilisesi'nde çalıştı. 1755'te *Plaza Mayor*'u tamamladı ve bu meydanda belediye sarayını yaptı.

GARCÍA DE QUIÑONES (Andrés), XVIII. yy.'da yaşamış ispanyol mimar. Salamanca'da las Úrsulas manastırı'nın giriş kapısını (1777) ve Clerecía kilisesi'nin birçok sunakarkalığını, aynı kentteki cizvit okulunu yaptı.

GARCÍA DE RESENDE → RESENDE (García de).

GARCÍA FERNÁNDEZ (Sinesio), **Diego Abad de Santillán** takma adıyla da tanınır, ispanyol anarşist (Reyero, León, 1897). Yaşamı İspanya ile Arjantin arasında geçti. Arjantin'deki anarko-sendikacı eylemlerde (1926-1933 arasında La Protesta gazetesinde yazılar yazdı) ve ispanyol anarşist çevrelerinde (özellikle 1936'da Katalonya bölge hükümetinde ekonomi danışmanlığı yaptı) etkin bir rol oynadı. Her iki ülkedeki anarşist hareketin tarihi üstüne çok sayıda çalışması vardır. Özellikle İspanya İç savaşı konusunda yazılar yazdı (*Por qué perdimos la guerra* [Savaşı niçin kaybediyoruz], 1940).

GARCÍA GODOY (Héctor), dominikli siyaset adamı (Moca 1921 - Santo Domingo 1970). 3 eylül 1965'te Dominik Cumhuriyeti geçici başkanlığına seçildi. İç savaştan sonra yerini 1 temmuz 1966'da J. Balaguer'e bıraktı ve siyasal yaşamdan çekildi.

GARCÍA GUTIÉRREZ (Antonio), ispanyol oyun yazarı (Chiclana de la Frontera 1813 - Madrid 1884). Önce hekimliği, ardından gazeteciliği bırakarak, İlerici parti'ye girdi, daha sonra Mendizábal' ın ordusunda görev aldı. *El Trovador* (1836) adlı dramıyla çabucak üne kavuştu. İspanya'yı terk etmeye ve önce Küba' da, daha sonra Meksika'da yaşamaya zorlanan yazar, 1855'te ülkesine döndü. Fransız romantik tiyatrosunun kuramlarını, İspanya tarihinden aldığı konulara uyarladı: *El Encubierto de Valencia*, (1842); *Simón Bocanegra*, (1843); *Las bodas de Doña Sancha*, (1843); *El tesorero del rey*, (1850); *Venganza catalana*, (1864); *Juan Lorenzo*, (1865).

GARCÍA HORTELANO (Juan), ispanyol romancı (Madrid 1928). İlk romanı *Nuevas amistades* (1959), 1950 yıllarının "gerçekçi" akımı içinde yer aldı. *Tormenta de verano* (1962) adlı yapıtıyla uluslararası bir üne kavuştu. Madrid çevresi insanlarının ruhsal ve toplumsal durumlarını özenle incelemeye çalıştı. Gerek bu kitapta, gerekse *Gente de Madrid*'de (1967).

GARCÍA ÍÑIGUEZ (Calixto), kübalı general (Holguín 1832 - Washington 1898). Ateşli bir yurtsever olan Íñiguez 1868'de Küba'nın ispanyol egemenliğine karşı giriştiği ayaklanmayı yönetti. Yaralanıp esir düşünce (1873) İspanya'ya götürüldü. 1878'e kadar orada kaldı. Sonra ABD'ye kaçtı. 1880'de yeni bir ayaklanmaya katıldıysa da bir kez daha İspanya' ya sürüldü (1894). Fransa'ya, daha sonra da ABD'ye sığındı, 1896'da Küba'nın doğu kıyılarına çıkarak Gómez ayaklanmasına katıldı. Küba'daki Camagüey ve Santiago ayaklanmalarının önderi olarak iki yıl boyunca İspanyollar'a karşı gerilla savaşı yaptı ve İspanyol-Amerikan savaşı sırasında (1898) amerikan çıkarmasına yardımcı oldu.

■**GARCÍA LORCA** (Federico), ispanyol şair ve tiyatro yazarı (Fuente Vaqueros 1898 - Víznar 1936). Babasının Granada yakınlarında arazisi vardı; çocukluğu kırsal kesimde geçtiğinden, ispanyol halkını çok yakından tanıdı. Almería koleji'nde öğrenim gördükten sonra Granada'da edebiyat ve hukuk fakültelerine devam etti. Daha sonra Castilla'ya bir inceleme gezisi yapan Lorca, bu gezide topladığı malzemelerle ilk yapıtı *Impresiones y paisajes*'i (1918) yazdı. Bu dönemde Madrid'e yerleşti (1919), Dalí, Buñuel, Alberti, vb. gibi dostlarıyla birlikte kendini müzik, resim, tiyatro ve şiire verdi. İlk oyunu *El maleficio de la mariposa*, 1920'de başkentte sahnelendiyse de pek ilgi görmedi; buna karşılık *Libro de poemas* (1921) başarıya ulaştı. Bununla birlikte, 1927'de, *Canciones* adlı şiir kitabı ve Madrid'de sahneye konulan *Mariana Pineda* adlı yurtsever nitelikteki oyununa gösterilen olağanüstü ilgi sayesinde üne kavuştu. Aynı yıl, 1924-1927 arasında yazdığı, on beş "romans" *Romancero gitano*'da, hem ispanyol lirik akımlarının büyük çoğunluğunun hem de Lope de Vega'nın halk şiiriyle Góngora'nın yapmacıklı şiirinin bir bireşimi yer alır.

García Lorca, bir süre kaldığı (1930) ABD'de yeni bir yapıt kaleme aldı *(Poeta en Nueva York)*; ancak 1940'ta yayımlanan bu kitapta, "Walt Whitman'a od" adlı ünlü şiiri de bulunuyordu. 1931'de *Poema del Cante jondo*' yu yayımladıktan sonra, İspanya'yı dolaşarak Lope de Vega'nın ve Calderón'un oyunlarıyla Cervantes'in perdearası oyunlarını sahneleyen gezici üniversite tiyatrosu "La Barraca"'nın yönetimini üstlendi. Kendisi de yeniden tiyatro yapıtları yazmaya koyuldu; bunlar arasında bir kukla oyunu *(El retablillo de don Cristóbal)*, şiirsel fanteziler (*La zapatera prodigiosa*, 1930, *Don Perkimplin ile Belisa'nın bahçede sevişmesi* [Amor de don Perlimplín con de Belisa en su jardín] 1933; *Doña Rosita la sotera*, 1935) ve özellikle kısa sürede başarıya ulaşan bir üçleme (*Kanlı düğün* [Bodas de sangre], 1933; *Yerma*, 1934; *Bernarda Alba' nın evi* [La casa de Bernarda Alba], 1945) sayılabilir. Bu arada dostlarından genç bir toreronun anısına *Llanto por Ignacio Sánchez Mejías*'i (1935'te yayımlandı) yazdı. Her yıl olduğu gibi, 1936 temmuzunda Granada'ya döndü, kısa bir süre sonra Franco'nun özel koruma görevlileri tarafından tutuklanarak, hiçbir siyasal eyleme katılmadığı halde, 19 ağustosta kurşuna dizildi. García Lorca'nın yapıtı, çağdaş ispanyol edebiyatında, özellikle canlı lirik soluğu ve tümüyle Andalucía'ya özgü coşkulu anlatımıyla önemli bir yer tutar.

Algar

Federico García Lorca
G. Prieto'nun
bir portresinden ayrıntı

■**GARCÍA MÁRQUEZ** (Gabriel), kolombiyalı yazar (Aracataca, Magdalena ili, 1928). Doğduğu ve çocukluğunun ilk yıllarını geçirdiği kasabanın yaban ve büyülü havası, onun üzerinde derin izler bıraktı. Bogotá'da hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra hareketli bir yaşam sürdü: Paris'te gazetecilik (1955-1957), Caracas'ta eleştirmenlik, New York'ta bir Küba basın acentasında temsilcilik, Meksika'da senaryo yazarlığı, Barcelona'da yazarlık yaptı. Tüm yapıtlarında, çocukluk anılarını ve etkisinden kurtulamadığı bazı düşünce ve duygularını uyandıran Macondo adlı hayali bir kasabanın öyküsünü anlattı (*La hojarasca*, 1955; *Albaya kimseden mektup yok* [El coronel no tiene quien le escriba, 1961]; *Büyük Ana'nın ölüm töreni* [Los funerales de la Mamá Grande, 1962]; *Şer saati* [La mala hora, 1962]). *Yüz yıllık yalnızlık* (Cien años de soledad, 1967), çok akıcı bir dille kaleme alınmış, bir düşgücü ve mizah başyapıtıdır. *La increíble y triste historia de la cándida Eréndira y de su abuela desalmada* (1972) ile, sınırsız gücünü zorbaca kullanan ve sonunda onulmaz bir yalnızlığa gömülen güney amerikalı bir despotun portresi, *Başkan*

Robert-S.I.P.A.

Gabriel **García Márquez** (Paris, 1981)

babamızın sonbaharı (El otoño del patriarca, 1975) adlı yapıtında yeniden canlı bir anlatıma ulaştı. García Márquez'in, önemsiz bir gazete haberinden esinlenerek yazdığı *Bir kayıp denizci* (Relato de un Naufrago, 1970) adlı bir öyküsü de vardır. 1981'de, gazete yazılarını topladığı kitabıyla *(Textos costeños)*, gerçek bir cinayet olayından esinlenerek yazdığı bir romanı (*Kırmızı pazartesi* [Cronica de una Muerte anunciada, 1981]) yayımlandı. (Nobel edebiyat ödülü 1982.) García Márquez'in türkçede yayımlanan öbür yapıtları: *Sevgiden öte sürekli ölüm* (1983), *Kolera günlerinde aşk* (1990), *Labirentindeki general*'dir (1990). Kendisiyle yapılmış bazı söyleşiler de türkçede *Gabriel García Márquez'le konuşmalar* (1983) adı altında yayımlanmıştır.

GARCIA MORENO (Gabriel), ekvadorlu devlet adamı (Guayaquil 1821 - Quito 1875). Guayaquilli zengin bir tüccar ailesinin oğluydu; siyasete atılmak için din eğitimini yarıda bıraktı. Önce Flores ile, daha sonra 1846 ve 1859 arasında liberal askerlerle çarpıştı. 1859'da ülkenin hâkimi durumuna geldi ve genel seçim öngören bir anayasayı kabul ettirdi (1861). 1861'den 1865'e ve 1869'dan 1875'e kadar cumhurbaşkanlığı yapan García Moreno, ilerici, ama aynı zamanda dine dayanan kendine özgü bir siyasal rejim kurdu. Halkın desteğiyle, basın özgürlüğünü kaldırarak aydınları susturdu, orduya boyun eğdirdi ve modern bir devlet yarattı; Sierra'yı dışa açmak için Guayaquil-Quito demiryolunu yaptırdı. Koyu bir katolik olan Moreno, Vatikan ile bir anlaşma yaparak (1862) eğitimi kiliseye bağladı. Başarılı bir maliye ve kamu yönetimine rağmen, liberallerin muhalefetiyle karşılaştı (1869 ayaklanması) ve öldürüldü.

GARCÍA PEREZ (Alan), perulu devlet adamı (Lima 1949). Lima'da, İspanya ve Fransa'da hukuk eğitimi gördü. 1980'de milletvekili seçildi. Halkın devrimci ittifakı partisi'nin genel sekreteri oldu (1982). Cumhurbaşkanı seçildi (temmuz 1985). Maocu Sendero Luminoso (Parlak yol) gerillalarının eylemleri karşısında 1986'da olağanüstü durum ilan etti. 1990'da cumhurbaşkanlığı görevini Alberto Fujimori'ye devretti.

GARCÍA ROBLES (José), katalan besteci (Olot, Gerona, 1835 - Barcelona 1910). Bir yandan müzik, öbür yandan da grafik sanatlar öğrenimi gördü. Bir süre resim öğretmenliği yaptıktan sonra kendini müziğe ve müzik öğretimine verdi. Barcelona'ya yerleşti. *Orfeó Català*'nın kurucuları arasında yer aldı. En yetkin yapıtı *Julio César* (1880) operasıdır. Ayrıca okul operaları *(El ángel de Puigcerdá, Las Coronas)*, bir oratoryo *(Santa Isabel de Hungría)*, orkestralı ya da orkestrasız çok sayıda koro parçası, melodiler, oda müziği parçaları besteledi.

GARCİLASO DE LA VEGA (Sebastián), perulu conquistador (Badajoz 1495 - Cuzco 1559). Meksika'da Cortes'in emrinde çalıştı, 1535'te Alvarado ile birlikte Peru'ya geçti. Birlikte Pizarro'nun kampına gittiler. Garcilaso de la Vega Almagro' ya karşı kazandığı zaferde Pizarro'ya yardımcı oldu. Kral tarafından Cuzco valiliğine atandı ve adalet işleriyle görevlendirildi (1548). Yerli halka karşı insancıl davranışıyla ün yaptı.

GARCİLASO DE LA VEGA, ispanyol şair ve asker (Toledo 1501 ya da 1503 - Nice 1536). Karl V ile birlikte İtalya'ya gitti, Pavia savaşı'na (1525), Kanunı Sultan Süleyman'a karşı Viyana savunmasına (1529), Tunus kuşatmasına (1535) katıldı ve ağır yaralandı; imparatorluk ordusunun başarısızlıkla sonuçlanan Provence seferinde görev aldı, Fréjus saldırısında yaralanarak öldü. Soneleri ve *cancione*'lerinde saf ve hüzünlü bir incelik, pastoral bir yumuşaklık vardır. Dostu şair Boscán ile birlikte ülkesine İtalyanlar'ın edebiyat beğenisini getirdi.

GARCİLASO DE LA VEGA, "İnka" denir, perulu tarihçi (Cuzco 1539 - Côrdoba 1616), Sebastián Garcilaso de la Vega ile, Huayna Cápac'ın yeğeni olan bir inka prensesinin oğlu. 1560'tan başlayarak İspanya'da yaşadı. Başlıca yapıtları şunlardır: *La Florida del Inca o historia del adelantado Hernando de Soto* (İnka Florida ya da Hernando de Soto'nun yükselişinin tarihi) [1605], *Comentarios reales que tratan del origen de los Incas* (İnkalar'ın kökeni üstüne gerçeğe dayanan yorumlar) [1609], *La Historia general del Perú* (Peru'nun genel tarihi) [1617]. Yenik bir ulusun çırpınışlarını duyurduğu kitaplarında, İnkalar'ın gelenek ve efsaneleriyle ilgili ilginç belgelere rastlanır.

Garcin sendromu. Nörol. Kafa sinirlerinin toptan bir yanlı felci. (R. Garcin tarafından tanımlanmış olan bu hastalık, kafatası tabanında oluşan kötü bir urdan, her şeyden önce sarkomlardan ileri gelir ve kafa sinirlerinin bir yanlı olarak felce uğraması şeklinde ortaya çıkar.)

GARCİNİA a. (öz. a. *Garcin*'den). Meşin gibi sert, basit ve karşılıklı yapraklı ağaç ya da ağaçcık. (Çiçekleri bireşeyli, ikievcikli, dört parçalı, meyveleri etlidir. *Garcinia mangostana* türünün mangustan denen etli sulu meyvesinin çekirdeklerinden yağ çıkarılır; *G. morella* türünden elde edilen yağ müshildir ve ressamlıkta kullanılır; hem bundan, hem *G. hanburgi* türünden ağaç sakızı elde edilir. 150 tür; *guttiferaceae* ya da *clusiaceae* familyası.)

GARCİSTAN, Afganistan'ın Yukarı Murgaab vadisinde Ortaçağ devleti. *Şar* adını taşıyan Garcistan hükümdarları tarihlerinin hiçbir döneminde tam anlamıyla bağımsız olamadılar. Önce Samaniler'in, Gazneli Mahmut'un saltanatı sırasında (999) ve daha sonra Gazneliler'in egemenliği altında yaşadılar. Ardından Gurîler'e bağlanmış durumdayken, sultan Alaettin Cihansuz, burasını kardeşi Fahrettin'e verince, ülke Guri devleti korumasında bir beyliğe dönüştü. Guri devletinin çöküşünden sonra beylik de dağıldı ve bir daha toparlanamadı (1209).

GARCZYŃSKİ (Stefan), polonyalı şair (Kosmów 1805 - Avignon 1833). Genç yaşta sürgünde ölen Garczyński'nin felsefi değer taşıyan *Waclawa Dzieje* (1833) adlı yapıtı dostu Mickiewicz'in çabalarıyla yayımlandı. Mickiewicz bu şiirleri Collège de France'taki derslerinde yorumlamıştır.

GARÇÃO (Pedro Antônio CORREÍA), portekizli şair (Lizbon 1724 - *ay. y.* 1772). Kurucularından olduğu Arcadia akademisi'nde (1756) danışmanlık görevini üstlendi. Şiirleriyle, İtalya ve İspanya kökenli sahte inceliklere karşı çıktı ve yapıtlarının yazımında anlatım yalınlığına ulaştı. Hem kendi üslubunu, hem de, portekizce olarak yaratmayı ve yaşatmayı denediği yunan-latin türlerini geliştirdi. En tanınmış şiiri olan *Cantata á Dido, Assembleia ou Partida* adlı komedisinde yer alır.

GARÇON (Maurice), fransız avukat ve yazar (Lille 1889 - Paris 1967). Émile Garçon'un oğlu. Paris istinaf mahkemesinde avukatlık yaptı. Özellikle cinayet ve edebiyat davalarında ün kazandı. Tarih, büyücülük, hitabet alanlarında yapıtlar verdi: *le Diable* (Şeytan) [1926]; *l'Avocat et la morale* (Avukat ve ahlak) [1963]; *Lettre ouverte à la justice* (Adalete açık mektup) [1966]. 1946'da Fransız akademisi'ne seçildi.

GARD a. (fr. *garde*). Boks, eskrim ve dövüş sporlarında, sporcunun dövüşü başlatmak ve kendini korumak için aldığı pozisyon. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Gardını indirmek*, rakibin açılmasını sağlamak. ‖ *Ters gard*, solak boksörün sağ ayak ve elini önde tutarak gard alması.

—ANSİKL. Boksta gard, sol ayağın bir adım öne, sağ ayağın sol ayak topuğunun gerisinde bir ayak boyu sağ tarafa konması, vücut ağırlığının her iki ayak üstüne binmesi; kolların dirsekten bükülüp göğüs (sağ kol) ve yüz (sol kol) hizasında tutulmasıyla gerçekleşir. Doğru ve ters olarak iki şekilde uygulanır. Sol ayağın önde tutulmasıyla gerçekleşen gard, doğru gardı, sağ ayağın önde tutulmasıyla gerçekleşen gard ise ters gardı gösterir. Ters gard duruşu ötekine göre sakıncalıdır; bu duruşta sağdan kontraya düşülür; kalp altı açık kalır ve rakiple aynı gard alınmış olur.

GARD, Fransa'da (Languedoc-Roussillon bölgesi) *departement*, Rhône'un aşağı çığırının B.'sında, Cévennes'in K.-B.'sında; 5 848 km²; 585 049 nüf. (1992). Merkezi *Nimes*. Gard, Rhône'a kadar uzanan alanda, çorak alçak ovalarla bataklık alüvyon alanlarının almaştığı, yer yer ormanlar ve çayırlıklarla örtülü, toprakları verimli bir *département*'dır. Rhône ırmağıyla kireçli Garrigues platoları arasındaki sulanan topraklarda üzüm, sebze ve meyve yetiştirilir. Sanayi, kömür çıkarmaya (Ales) ve makine, metalürji, kimya, tekstil, ayakkabı üreten bazı kuruluşların etkinliklerine dayanır.

GARD ya da **GARDON** *(le)*, Fransa'da (aşağı Languedoc) ırmak, Rhône'un kolu (sağ kıyıdan); 71 km. Vézénobres yakınında Gardon d'Anduze ile Gardon d'Alès'in birleşmesiyle oluşur. Gard, aynı adlı köprünün altından geçtikten sonra Beaucaire'in yukarı kesiminde Rhône'a kavuşur. Irmağın rejimi, akdeniz yağmur-kar rejimidir.

Gard köprüsü, Fransa'da Vers komününü sınırları içinde Romalılar'dan kalma su kemeri (İ.S. I. yy.'ın ikinci yarısı); Gard ırmağı üstünden geçer. Uzunluğu 273 m, yüksekliği 49 m'dir. Geçit, her biri birbirinin üstünde birer köprü oluşturan üç sıra kemer üzerindedir. Ayakların çevresinde-

L.-Y. Loirat-Explorer

Gard köprüsü
İ.S. I. yy.'ın ikinci yarısı

ki boş alandan yayalar geçerdi. Gard köprüsü, Nîmes su kemeri sanat yapıtlarından biriydi. XVIII. yy.'da buraya bir karayolu bağlandı.

GARDA gölü, ital. **Lago di Garda,** Kuzey İtalya göllerinin en doğuda olanı; 370 km². Lombardia'yı Veneto'dan ayırır. Dar ve uzun kuzey kesiminin yanında kireçtaşlı dağlar yükselir (D.'da Baldo dağı); daha geniş olan güney kesimi, 100 km'lik bir anfi oluşturan Üçüncü Zaman tepeleriyle ve buzultaşlı tepelerle çevrilidir. Başlıca kolu, gölü yavaş yavaş K.'e doğru dolduran Sarca'dır. Gölün gideğeni, Peschiera'da doğan Mincio'dur. Garda gölü kıyıları, akdeniz iklimi ve bitki örtüsüyle, manzaralarının güzelliğiyle çok turist çeken bir sayfiye yeridir.

GARDAFUİ burnu → GUARDAFUİ burnu.

GARDANNE, Fransa'da kanton merkezi (Bouche-du-Rhône), Étoile sıradağının K.'inde; 18 113 nüf. (1992). Linyit çıkarımı. Termik santral. Alümin fabrikası.

GARDANO, fransız asıllı italyan müzik yayımcısı aile. —ANTONİO (Fransa 1509 - Venedik 1569). Gençliğinde madrigaller, şarkılar, moteller ve iki missa besteledi. 1538'e doğru Venedik'e yerleşti. 1539'da müzik yapıtlarını basma-yayımlama konusunda bir ayrıcalık elde etti. P. Haultin tarafından bulunan ve bir defada hem çizgileri, hem de notayı basmayı sağlayan yöntemi İtalya'ya götürdü. Kendi yapıtları dışında Lassus, Arcadelt, Rore, Willaert, Gabrieli gibi bestecilerin dindışı ya da dinsel, her tür yapıtını yayımladı. —ALESSANDRO (Venedik 1539 - Roma 1591'den sonr.). Öncekinin oğlu. Bir süre kardeşi Angelo ile birlikte, babalarından kalan kuruluşu yönetti. Sonra kendi hesabına Venedik'te açtığı yayınevini 1583'te Roma'ya taşıdı. Özellikle dinsel yapıtlar yayımladı. —ANGELO (Venedik 1540 - *ay. y.* 1611). Öncekinin kardeşi. Babasından kalan kuruluşun yönetimini devraldı (1575). Ucuz baskılar sayesinde büyük kazançlar sağladı. Ölümünden sonra firmayı, kızı ve damadı Bartolomeo Magni yönetti.

GARDAYA, Cezayir Sahrası'nda (Laguat vilayeti) vaha, Mzab ırmağı kıyısında; 86 105 km²; 216 059 nüf. (1987). Hurma üretimi. Elsanatları. Turizm merkezi.

GARDEL (Charles GARDÈS, **Carlos** —denir), arjantinli tangocu ve tango bestecisi (Toulouse 1890 - Medellín, Kolombiya, 1935). Fransız asıllı olan Carlos Garcel, Arjantin'in en büyük tangocusudur. Coşkulu söyleyişi ve herkesi etkileyen sesiyle, tangoyu tüm dünyaya sevdirdi. Çok sayıda film çevirdi. Başlıcaları: *Luces de Buenos Aires* (1931), *Melodias de Arrabal* (1932), *El Tango in Broadway* (1935). Kolombiya'da bir uçak kazasında öldü. En ünlü tangoları: *Mano a mano, Noche fria, Me da pena confesarlo, Tomo y obligo, Amor.*

GARDELLA (İgnazio), italyan mimar (Milano 1905). Önce, kuramlarına kendini kaptırmaksızın akılcılara bağlandı, 50'li yıllarda onlardan uzaklaştı ve Venedik'te, çevreyle daha iyi uyum sağlayan, daha özgür bir sanata yöneldi. Özellikle, İskenderiye'de (verem savaş dispanseri, 1936 -1938; hastane, 1955) ve İvrea'da (Olivetti için, 1953-1959), Milano'da ve şehirci olarak çalıştığı Cesate'de (Milano'nun eyaleti) [taraçalı evler, 1952] çeşitli yapılar gerçekleştirdi.

GARDEN (Mary), iskoç asıllı amerikalı soprano (Aberdeen 1877 - İnverurie, Aberdeen kontluğu, 1967). Sanat yaşamına 1900'de, Paris'te *Louise*'de başladı. *Pelléas et Mélisande*'ın Paris'teki prömiyerinde Mélisande rolünde oynadı (1902). X. Leroux, C. Erlanger ve Massenet'nin çeşitli yapıtlarını yorumladı. Ayrıca R. Strauss'un *Salome*'sinde, *Carmen* ve *la Traviata*'da sahneye çıktı. 1907'de New York'ta *Thaïs*'te oynadı. 1910'da girdiği Chicago Operası'nı yönetti (1921-22). 1934'te müzik dünyasından çekildi.

GARDEN GROVE, ABD'de kent, Kaliforniya'da, Long Beach'ın D.'sunda; 143 050 nüf. (1990).

GARDENİA a. (iskoçyalı botanikçi *Garden*'in adından). Eski Dünya'nın tropikal ve yarı tropikal bölgelerinde yetişen ve kokulu beyaz çiçekler açan ağaççık. (*Gardenia jasminoides* çok gösterişli bir bitkidir. Gardenianın 60 kadar türü vardır; kökboyasıgiller familyası.)

GARDENPARTİ a. (ing. *garden,* bahçe ve *party,* eğlence, toplantı'dan). Bahçede, parkta vb. verilen davet.

GARDEN REACH, Hindistan'da (Batı Bengal) liman kenti, Kalküta yerleşme bölgesinin güney-batı'sında, Hugli kıyısında; 191 000 nüf. Tersaneler.

GARDİFREN a. (fr. *garde-frein*). Dy. Trenlerde vagon frenlerini işletmekle görevli kimse.

GARDIROP a. (fr. *garde-robe*). **1.** Elbise konulan büyük dolap. **—2.** Bir kimsenin giysilerinin tümü: *Dışarıdan aldığı pahalı giysilerle gardırobunu yenilemek.*

GARDİNER (Stephen), ingiliz rahip ve siyaset adamı (Bury Saint Edmunds 1482'ye doğr. —Whitehall, Londra, 1555). Wolsey'in sekreteriydi, 1528-29'da kralın evliliğinin iptali için Roma'ya gönderildiyse de başaramadı. Kralın sekreterliğini yaptığı sırada, krallık otoritesini şiddetle savunarak 1533 anlaşmazlığında papaya karşı kralın yanında yer aldı ve 1535'te kilisedeki krallık hakları üzerine en ilginç yazılardan biri olan *Episcopi de vera obedientia oratio*'yu yazdı. Her şeye rağmen katolik kurallara bağlıydı ve Altı Madde'deki (1539) tutucu yaklaşım kuşkusuz ondan esinlenmiştir. Cromwell'in düşüşüyle Henry VIII üzerindeki etkisi arttıysa da, 1546'da Cranmer tarafından yerinden edildi. Edward VI'nın tahta çıkışıyla başlayan protestan tepki üzerine muhalefete geçti ve neredeyse kralın tüm saltanatı boyunca hapiste kaldı. Kraliçe Mary tarafından özgürlüğüne ve saygınlığına kavuşturuldu, şansölyeliğe getirildi (1553); protestanlara karşı girişilen baskı ve kıyımlarda rol oynadı.

GARDİNER (*sir* Alan HENDERSON), ingiliz mısırbilimci (Eltham 1879 - İffley, Oxfordshire, 1963). Çok sayıda Mısır edebiyat metni ve mezar duvarlarına oyulmuş yazıtları yayımladı. Başyapıtı, mısır dilinin sistemine ilişkin bilimsel bir sunuş olan *Egyptian Grammar*'dır (Mısır dilinin dilbilgisi) [1927; 3. bas. 1957].

GARDİNER (John Eliot), ingiliz orkestra yöneticisi (Fontmell Magna, Dorset, 1943). Nadia Boulanger'nin öğrencisi olan Gardiner, aynı zamanda tarihçidir. 1964'te *Monteverdi Choir*'ı (Monteverdi korosu) kurdu. 1966'dan başlayarak XVII. ve XVIII. yy. müziğine eğildi. Monteverdi'nin yapıtlarını plağa kaydettirdi, konser programlarına aldı (1967) ve bu etkinlikleriyle dikkat çekti. Rameau ve Gluck'un yapıtlarının yorumunda uzman olarak tanındı.

GARDİYAN a. (fr. *gardien*'den). Bir kimsenin bir yerden çıkmasını, kaçmasını önlemek, bir kimseyi kapalı bir yerde tutmakla görevli kimse: *Gardiyanı öldürüp kaçan mahkûmlar.*

GARDİYANLIK a. Gardiyanın işi, görevi.

GARDNER (Percy), İngiliz arkeolog ve nümismat (Londra 1846 - Oxford 1937). Cambridge (1880-1887) ve Oxford (1887 -1925) üniversitelerinde profesörlük yaptı. Journal of Hellenic Studies ve Hellenic Society'nin kurucularındandır. *British Museum*'un çıkardığı *Catalogue of Greek Coins*'in (Yunan sikkeleri kataloğu) ve *Catalogue of İndian Coins*'ın (Hint sikkeleri kataloğu) hazırlanmasına katkıda bulundu.

Tétrel

Garda gölü
kıyısında Limone sul Garda köyü

GARDNER (Gerald Brosseau), ingiliz büyücü (1884-1964). Eski bir yenitaş dini canlandırdığını ileri süren Gardner, gerçekte modern gözbağcılığın hünerli büyüsünü örnek alan çağdaş büyücülüğün başlıca ustasıydı; özellikle *Witchcraft today* (1954) adlı bir kitabı vardır.

GARDNER (Erle Stanley), amerikalı yazar (Malden, Massachusetts, 1889 - Temecula, Kaliforniya, 1970). Avukat. Yasadışı yollarla ABD'ye giren meksikalı işçileri savunarak ünlendi. 1923-1932 arasında yüzlerce polisiye öykü yayımladı. 1933'te *The Case of the Velvet Claws*'da Perry Mason tipini yarattı: bu kahraman, sürekli haksızlık ve adli yanılgılarla mücadele eden bir avukattır. Bu yapıtı yüzlerce roman izledi.

GARDNER (Ava), amerikalı kadın sinema oyuncusu (Smithfield, Kuzey Carolina, 1922 - Londra 1990). Robert Siodmak'ın *Katiller* (The Killers, 1946) adlı filmiyle kendini gösteren Gardner, kısa zamanda Hollywood'un en değerli yıldızlarından biri oldu. Güzelliğini ve yeteneğini ortaya koymasını sağlayan film Mankiewicz'in *Çıplak ayaklı kontes*'idir (The Barefoot Contessa, 1954). Bazı filmleri şunlardır: *Pandora* (A. Lewin, 1951), *Kilimanjaro'nun karları* (The Snows of Kilimanjaro) [H. King, 1952], *Mogambo* (J. Ford, 1953), *Hint güneşi* (Bhowani Junction) [G. Cukor, 1956], *Çıplak Maya* (The Naked Maja) [H. Koster, 1959], *Kumsalda* (On the Beach) [S. Kramer, 1960], *Pekin'de 55 gün* (55 Days at Peking) [N. Ray, 1963], *İguana geceleri* (The Night of the İguana) [J. Huston, 1964], *The Life and Times of Judge Roy Bean* (J. Huston, 1972).

GARDNER (John), amerikalı yazar (Batavia, New York, 1933 - Susquehanna, Pennsylvania, 1982). Tiyatro ve radyo oyunları, operalar ve bir epik şiirden (*Jason and Medeia,* 1973) başka alegorili romanlar (*The Resurrection,* 1966; *Grendel,* 1971; *Sunlight Dialogues,* 1972; *October Light,* 1976) yazdı.

GARDONE RİVİERA, İtalya'da sayfiye merkezi, Lombardia'da, Garda gölünün batı kıyısında; 2 600 nüf.

GARDONE VAL TROMPİA, İtalya'da komün, Lombardia'da (Brescia ili), Mella kıyısında; 11 500 nüf. Silah fabrikası.

GÁRDONYİ (Géza), macar yazar (Agárd 1863 - Eger 1922). Önce köy ilkokulu öğretmeni, sonra gazeteci. İlk öykü derlemesinden (*Az én falum,* 1898) sonra kendini bütünüyle edebiyata verdi ve tarihsel romana yöneldi: XVI. yy.'da Türk -Macar savaşı'ndan bir bölümü anlatan *Egri csillagok* (1901) ve Attila dönemini yansıtan *A láthatatlan ember* (1902). Gárdonyi daha sonra toplumsal romanlar yazdı.

Hulton Picture Library

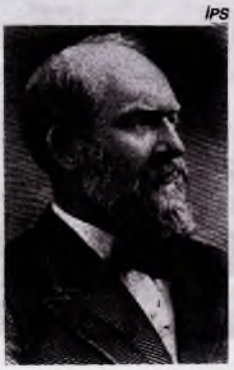

Stephen Gardiner
ressamı belirsiz bir tablodan ayrıntı

Ava Gardner

IPS

James Abram Garfield

L. L.

Pablo Gargallo
Napolili başı (1914)
demirden "maske" *(özel. kol.)*

Gargas mağarası'nda kırmızı ve mavi el izleri

Languepin-Rapho

Gard Sivik, Gust Gils, Hugues C. Pernath, Paul Snoek, T. Brulin, S. Vanloo tarafından kurulan, hollandaca yazılara yer veren öncü belçika dergisi (1955-1963).

GARELLİ (Federico), italyan yazar (Torino 1827 - Roma 1885). Piemonte lehçesiyle komediler (*Guera o pas ?*, 1859) yazdı.

GARENG a. (fars. *gareng*). *Esk.* Çığlık, inilti, hıçkırık.

GARENNE-COLOMBES, Fransa'da kanton (Hauts-de-Seine) merkezi, Paris'in kuzey-batı banliyösünde; 21 831 nüf. (1992). Otomobil sanayisi.

GARET a. (ar. *ġāret*). *Esk.* **1.** Düşman topraklarına yapılan saldırı, akın. **—2.** Çapul, yağma: *"Fakat bazı ahval-i şerâit dahilinde neşretmekle katle ve gasb ve gârete sebebiyet vermiş olabilir"* (H. C. Yalçın). **—3.** *Garet etmek*, saldırmak, akın etmek; yağmalamak: *"Garet etti gönlüm, ilin yağmaya urdu bu aşk"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.). *"Eğer şu dağın altında bir düşman var, sizi garet etmek için gelmiş desem inanır mıydınız?.."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—4.** *Garetger*, yağmacı, çapulcu. || *Garetgeran*, yağmacılar, çapulcular.

GARETH (Benedetto) → CARİTEO (il).

GAREZ → GARAZ.

GARFAGNANA, İtalya'da küçük bölge, Toscana'da (Lucca ili), Apua Alpleri'yle Toscana Apenninleri arasındaki yukarı Serchio havzasını içerir. Merkezi *Castelnuovo*'dur.

GARFİELD (James Abram), amerikalı devlet adamı (Orange yakınında, Ohio, 1831 - Elberon, New Jersey, 1881). 1859'da Ohio cumhuriyetçi senatörü oldu. Lincoln davasını savundu ve kuzeyliler ordusunda çarpıştı. 1863'te Temsilciler Meclisi'ne girdi. 1876'da Cumhuriyetçi parti'nin lideri oldu. Güney'in yeniden imarı ve zenci haklarının korunması için çalıştı ve enflasyonla mücadele etti. 1880'de Ohio eyaleti yasama kurulu tarafından eyalet senatörlüğüne seçildi; aynı yıl, ABD başkanı oldu, ama mart 1881'de, isteklerini geri çevirdiği biri tarafından öldürüldü.

GARGA a. (isp. *carga*'dan). Denizc. **1.** Herhangi bir cismin asıl durumunu yitirerek baş aşağı olması. (Eşanl. KARGA.) **—2.** *Garga başo*, yan yelkenlerin ıskota yakalarını kaldıran istinga halatı. || *Garga cunda*, bir serenin mantilyasını bir taraftan çekerek serenin yataylığını bozma. || *Garga cunda astarı*, garga fundoların gabya ve babafingo yelkenini aşındırmaması için bu donanımların yelkene temas eden yerlerine dikilen şerit biçiminde ikinci kat yelken bezi. || *Garga cunda çeliği*, garga fundonun kasasını, gabya ve babafingo yelkenlerinin altabaşo yakalarına tutturmak için bağlanan çelik. || *Garga fundo*, gabya ve babafingo yelkenlerini kolayca sara edebilmek için abaşo yakalarını serenin orta bölümüne toplayan halat.

GARGALLO (Pablo), ispanyol heykelci (Maella, Zaragoza, 1881 - Reus, Tarragona, 1934). Madrid ve Barcelona'dan sonra Paris'te çalıştı (1903, 1912, 1924'ten sonra). Mermerden yapıtlarında klasik anlayışa bağlı kaldı. Buna karşılık, madenden (demir, kurşun, bakır) yapıtlarında ve çekiçlenmiş ve dekupe "maskeler"inde özgün bir üslup yarattı. J. González'in ustası sayılır. 1924'ten sonra Paris'te daha yetkin yapıtlar ortaya koydu: *Antinoos* (demir, 1932, Duisburg müzesi) ve *Peygamber* (bronz, 1933).

Gargamelle, Rabelais'nin kişilerinden biri. Kral Parpaillos'un kızı, Grandgousier'nin karısı ve Gargantua'nın annesidir.

GARGANO, İtalya yarımadasında yüksek burun, Adriya denizi kıyısında, Puglia'da; çizmenin mahmuzunu oluşturur. 107 m yükseklikteki bir eşikle Apennin dağlarından ayrılan Gargano'nun ana yapısı, bol bol karstlı biçimler içeren kireçtaşlı kayaçlardır. Gargano, kıyı ovasında birdenbire yükselir ve Monte Calvo'da 1 056 m ile en yüksek noktasına ulaşır. Monte Sant'Angelo mezarlığı. Boksit yatakları.

Gargantua *(Vie inestimable du Grand Gargantua)*, Rabelais'nin romanı (1534). *Pantagruel**'den (1532) sonra yayımlanan yapıt; oğulun hikâyesinden sonra babanınkini anlatır. Grandgousier (büyük obur) ile Gargamelle'in oğlu dev Gargantua, daha önce de bilinen anonim halk anlatılarının ünlü kahramanıdır. Gargantua'nın efsanevi boyundan ve pisboğazlığından gülünç sonuçlar çıkarmasını bilen Rabelais, bu parodi romanıyla aynı zamanda modern bir eğitici kitap ortaya koyar. Kahramanın aldığı eğitim, hümanistlerin ansiklopedik yöntemlerinin, "Sorbonagre'ların" geleneksçiliği üzerindeki zaferini yansıtır. Picrochole'e açılan savaş, fetih savaşlarını mahkûm eder ve zorbanın çılgınca davranışlarına karşı Grandgousier'nin bilgeliğini sergiler. Örnek hükümdar ve kullarının babası olan Grandgousier, diplomasinin bütün çarelerine başvurduktan sonra, haklı bir savunma savaşı yapar. "Prensin eğitimi"nin üçüncü bölümünde, Gargantua'nın arkadaşı rahip Jean des Entommeures, yerine getirmiş olduğu görevlerin bir ödülü olmak üzere, Thélème* manastırı başrahipliğine atanır. Burası, erkeklerle kadınların uyumlu bir birlik içinde ve yalnızca: "Fay ce que voudras" (Gönlünün dilediğini yap) ilkesine göre yaşadıkları ideal bir yerdir.

GARGAR a. (yansıma sözc.). Suyun azar azar akmasını sağlayan süzgeçli testi. (GIRGIR da denir.)

GARGARA a. (yun. *gargariomos*'tan; geç lat. *gargarisma*). **1.** Yutulmaksızın ağza alınan ve mekanik bir biçimde ağızdaki, genizdeki ve boğazdaki hasta bölgeye uygulanan sulu solüsyon. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Gargara yapmak eylemi. **—3.** *Gargara yapmak*, (genellikle antiseptik) bir sıvıyla ağzı ve boğazı çalkalamak. (Ağza alınan sıvı bir süre ağzın gerisinde tutularak sürekli soluk verilir, böylece sıvı sürekli çalkalanır.) || *Bir işi, bir şeyi gargaraya getirmek*, onu gürültüye, karışıklığa getirerek önemini ve etkisini hafifletmek, dikkatten kaçırmak (arg.).

—Dişç. cerr. Cerrahi müdahalelerden sonra ya da ağız-diş bakımı için kullanılan antiseptik ve genellikle yatıştırıcı sulu çözelti.

—ANSİKL. Gargaralar genellikle yumuşatıcı, büzüştürücü ya da antiseptik maddeler içerir. Sıcak ya da soğuk olarak özellikle boğaz enfeksiyonlarında (anjin) ve ağız boşluğu hastalıklarında kullanılır.

GARGARA GENİSTAE a. Kahverengi bedenli, sarımsı elitralı, sıçrayıcı eşkanatlılardan küçük böcek. (Kamburağustosböceğiller familyası.)

H. Roger-Viollet

"Gargantua'nın doğumu"
Gustave Doré'nin
Gargantua için yaptığı resimleme
(Pannemaker'in ahşap üzerine gravürü)

GARGARİ a. Denizc. **1.** Yan yelkenlerinin direklerini, flokların larmolarını ve istiralyalarını kuşatmak üzere orsa yakalarına dikilen ve bunların tokasını ya da maynasını kolaylaştıran ağaç ya da demir boncuk. **—2.** Yelkenleri arya edip toplayan selviçe. (Üzerinde bulunduğu yelkenin adıyla anılır.) **—3.** *Gargari bilyası*, bir yat yelkeninin seren yakasında bulunan ağaçtan bilya. || *Gargari çemberi*, yan yelkenleri direklere, flokları istiralyalara toka etmekte kullanılan ve yelkenlerin orsa yakalarına dikilen çember ya da kanca. (Eşanl. GARGARİ MAÇASI.) || *Gargari halkası*, flok yelkeninin rüzgâr üstü yakasına bağlanan ve flok istiralyası üzerinde kayarak flokları indirip kaldırmaya yarayan halka. || *Flok gargarisi*, flokun istiralya üzerinde kolayca hisa ve mayna edilmesi için orsa yakasına dikilen sustalı kanca ya da özel anele. || *Orsa yakası gargarisi*, yelkenlerin rüzgâra bakan kenar yakalarına dikilen gargari.

GARGARİ a. *Yörs.* Oy. → KAYNANA* ZIRILTISI.

GARGAS ASKATI a. Apt katının askatı. (→ KATMANBİLİM.)

GARGAS mağarası, Aventignan'da, Madeleine endüstrisi kalıntılarının bulunduğu mağara. Çeperlerinde hayvan simgeleri ve çok sayıda el izleri vardır.

GARGASİEN → GARGAS askatı.

GARGELLEN-MONTAFON, Avusturya'da (Vorarlberg) sayfiye ve kış sporları merkezi, İll'in sol kolunun oluşturduğu bir vadide.

GARGIN a. ARGUN'un eşanlamlısı.

GARGOYLİZM a. (fr. *gargoylisme*). HURLER* HASTALIĞI'nın eşanlamlısı.

GARHVAL, Hindistan'da (Uttar Pradeş) bölge, Kumaon Himalayası'nda, Sivalik'in K.'inde, Tibet'in G.'inde. Nanda Devi'nin yanındaki yüksek dağ, bölgenin büyük bölümünü kaplar; bölge, ormanlık büyük yamaçların aşağısında, Alaknanda'nın alüvyonlu ovalarını ve Ganj'ın kollarını da içerir. Bölgedeki en ünlü hac yerleri Badrinath ve Kedarnath kentleridir.

GARHVALİ a. Garhval'de yaklaşık 2 milyon kişinin konuştuğu merkezi pahari lehçesi.

GARİAN, Libya'da yer, Trablus'un güneyinde, El-Cebelü'l-Garbi ilinin (155 000 nüf.) yönetim merkezi.

GÂRİB sıf. (ar. *ġarib*). *Esk.* Batan, sönen, kaybolan anlamında güneş için kullanılır.

GARİBALDİ (Giuseppe), italyan siyaset adamı (Nice 1807 - Caprera 1882). Nice'e yerleşmiş Cenova asıllı bir denizcinin oğluydu, Sardinya filosunda hizmet etti ve 1883'te Genç İtalya derneği'ne üye oldu. Cenova tersanesinde girişilen bir eyleme karışınca kaçtı ve gıyabında ölüme mahkûm edildi. 1836'da Brezilya'da Rio Grande do Sul ayaklanmasına katıldı. Uruguay'a geçerek (1841) 800 italyan ile birlikte genç cumhuriyetin Arjantin diktatörü Rosas'a karşı giriştiği savaşı destekledi. İtalya'ya döndü (1848) ve Milano'da bir gönüllü birliği kurdu, bu birlikle Lombardia' da Avusturyalılar'a karşı savaştı, ancak İsviçre'ye sığınmak zorunda kaldı (ağustos 1848). Pius IX'un kaçmasından sonra Garibaldi Roma'ya geldi ve cumhuriyetçi bir milletvekili olarak, ocak 1849 Kurucu meclisi'ne girdi; bir italyan lejyonu kurarak Oudinot'daki fransız birliğine karşı savaştı (nisan-haziran). Roma'nın düşmesinden sonra (1 temmuz), 3 000 kişiyle birlikte kaçarak, önce Piemonte'ye çekildi, daha sonra Amerika' ya gitti. 1854'te İtalya'ya dönerek Caprera adasına çekildi. Mazzinicilikten koptu, Daniele Manin'in Piemonte'yi italyan birliğinin baştacı yapma fikrini benimsedi. Aralık 1858'de ve mart 1859'da Cavour ile görüştü. 1859 İtalya seferi sırasında Garibaldi, Alp avcı birliklerine komuta etti. Varese'de (26 mayıs), Como yakınında San Fermo'da (27 mayıs) zafer kazandı, Brescia'ya girdi (13 haziran), ama Villafranca barış hazırlıklarından düş kırıklığına uğrayarak Orta İtalya'ya döndü, burada ağustos 1859'da, İtalyan Birliği kuvvetleri komutanı general Fanti'nin yardımcılığına atandı. Umbria ve Marche'de bir ayaklanma hazırladı, ama Vittorio Emanuele kendisini istifaya zorladı (ekim 1859). Mart 1860'ta Nice ve Savoia'nın Fransa'ya bırakılmasına karşı çıktı. Yeniden mazziniciliğe döndü ve Sicilya'nın Napolili Ferdinando'ya karşı duyduğu hoşnutsuzluktan yararlanarak Cenova'da Cavour'un yardımıyla *Binler seferi* ya da *Kızıl gömlekliler seferi* harekâtını örgütledi. İki vapura el koyarak, 5 mayısı 6 mayısa bağlayan gece yola çıktı, Marsala' ya ulaştı (11), Calatafimi'de Napolililer'i yendi (15) ve adaya hâkim oldu. 19 ağustosta Messina boğazını geçti; 7 eylülde Napoli'ye girdi. Mazzini'nin Garibaldi'ye yaklaşması, Roma'ya yapılacak bir yürüyüşten ve bir İtalyan Cumhuriyeti'nin ilan edilmesinden korkan Cavour'u tedirgin etti. Ama Garibaldi Vittorio Emanuele'ye bağlı kalarak, 7 kasım 1860'ta Napoli'ye girişinde ona eşlik etti. Kendisine sunulan tüm unvan ve çıkarları geri çevirerek Caprera'ya çekildi. Roma'yı İtalya' nın başkenti yapmaya ("Ya Roma ya ölüm") kararlı olan Garibaldi, Kurtuluş derneği' nin başkanlığını kabul etti (mart 1862). Rattazzi hükümetinden destek bulamayınca, tek başına eyleme girişti, ancak Trentino'nun istilası sırasında başarısızlığa uğradı (mayıs 1862), Sicilya'da gönüllülerin başına geçti, Calabria'da karaya çıktı (ağustos 1862), ama 29 ağustosta Aspromonte'de yenildi, yaralandı ve yakalandı. Bağışlanınca, yeniden Mazzini ile yakınlaşmak ve İtalyan Birliği merkez komitesi'ne başkanlık etmek için milletvekilliğini kabul etmedi. 1866'da Trentino' da yiğitçe çarpıştı. Viyana barışı'nın ardından Roma ile ilgili isteklerini yeniden ortaya attı; 24 eylül 1867'de Rattazzi Garibaldi'yi tutuklattırarak yapmak istediği ilk girişimi engelledi. Ardından Garibaldi 23 ekim 1867'de Vatikan topraklarına girerek 26 ekimde Monterotondo kalesini teslim aldı. Ama Mentana'da general de Failly'ye yenildi (3 kasım).

Eylül 1870'te Garibaldi Fransa'nın yardımına koştu. Gerçekten de, Ravelli lejyonuna bağlı Kızıl Gömleklifer fransız kumandasına boyun eğmeyi kabul etmeyen Garibaldi'nin emri altında Nuits-Saint -Georges'da çarpıştılar (27 aralık) ve Dijon'un kurtarılmasında katkıda bulundular (ocak 1871). Garibaldi Bordeaux meclisi'nde (şubat 1871) dört bölgeden milletvekili seçildi ama meclise katılmadı. 1874'te Roma milletvekili seçildi.

GARİBALDİ (Menotti), italyan general (Mustardo, Brezilya, 1840 - Roma 1903). Giuseppe Garibaldi'nin büyük oğlu. 1859'dan 1870'e kadar babasıyla birlikte savaşa katıldı. Parlamento'da aşırı solcular arasında yer aldı (1876-1900).

GARİBALDİ (Ricciotti), italyan general (Montevideo 1847 - Roma 1924). Menotti Garibaldi'nin kardeşi. 1870'te Fransa' da babasının emrindeki bir tugaya komuta etti. 1887'de Roma milletvekili seçildi, 1897'de yunan ordusunda Türkler'e karşı savaştı. 1914'te Fransa'ya hizmet edecek olan "Garibaldi lejyonu"nu kurdu; altı oğlu bu lejyonda görevliydi; ikisi Argonne'da öldü. Garibaldi'nin bu dönemden sonraki siyasal yaşamı sönük geçti; D'Annunzio'yu övdü ve Mussolini'nin önünde "Kırmızı gömlekliler ile Kara gömlekliler arasındaki tarihsel bağlılığı" vurguladı.

GARİBALDİ (Guiseppe, **Peppino** —denir), italyan general (Melbourne 1879 - Roma 1950) Ricciotti Garibaldi'nin oğlu. Babasıyla birlikte yunan ordusuna girdi (1897), 1901'de Boerler'e katıldı, Balkan savaşı'nda (1913) yunan ordusu safında yer aldı. Fransa'da bir yabancı lejyon alayının (1915), daha sonra da Avusturya sınırındaki bir italyan tugayının komutanlığını yaptı (1915-1918). 1919'da görevinden ayrıldı.

GARİBAN sıf. ve a. (*ġarib*'in fars. çoğl. *ġariban*). *Tkz.* Zavallı, kimsesiz, düşkün kimse için kullanılır: *Gariban bir adam. Dokunma garibana.*

GARİBAY (Esteban DE), ispanyol tarihçi (Mondragón 1533 - Toledo 1599). Felipe II'nin kütüphanecisi, sonra krallık tarih yazarı (1563). Başlıca yapıtı *Compendio historial de las crónicas, y universal historia de todos los reinos de España'* dır (Tarihsel olaylar özeti ve İspanya'daki bütün krallıkların genel tarihi) [1571].

GARİBE a. (ar. *garib*'den *garibe*). *Esk.* **1.** Sık karşılaşılmayan, daha önce görülmedik hal, insana garip gelen durum; acibe. **—2.** Tuhaf, inanılmayacak hikâye.

GARİBİ (Âmâ Yusuf), türk şair (Erbil XVIII. yy.).Yaşamı üzerine bilgi yoktur. *Divan*'ı, Bağdat valisi Müşir Gözlüklü Reşit Paşazade Rüştü Bey tarafından *Kitab-ı âmâ Yusuf Garibi Efendi el-Erbilf* adıyla bastırıldı.

Garibin ayağı, G. Anadolu'da, özellikle Hatay ve çevresinde oynanan türkülü, halay türü bir halk oyunu. Figürleri sayılan ve güvenilen bir kişiye gösterilen sevgiyi temsil eder.

GARIGLIANO, İtalya'da ırmak, Liri'nin Rapido ile birleştikten sonraki aşağı kesimini oluşturur; 38 km. Garigliano, Lazio ile Campania arasındaki sınırı çizer. Garigliano kıyılarında, Gonzalo Fernandez de Córdoba Fransızlar'ı yendi (1503) ve Bayard ispanyol öncülerine karşı tek başına bir köprüyü savundu. General Juin'in komutasındaki fransız birliği mayıs 1944'te burada başarılı savaşlar verdi.

GARİK sıf. (ar. *ġarik*). *Esk.* **1.** Suya gömülmüş, suda boğulmuş, batmış. **—2.** İsteklerine kavuşmuş. **—3.** Kendini bir duyguya fazlasıyla kaptırmış. **—4.** *Garîk-i bahr-ı gam*, üzüntü denizine dalmış. || *Garîk-i sürûr*, çok sevinçli: *"İfrat derecede garîk-i sürûr olduğu bir zamanda yazılmıştır"* (Baha Tevfik). ||*Garîk-i zulmet*, karanlığa dalmış, karanlığa boğulmuş.

GARİM sıf. (ar. *ġarim*). *Esk.* **1.** Alacaklı. **—2.** Rakip, hasım.

GARİN (Nikolay Georgiyeviç MIHAİLOVSKİY —denir), rus romancı (Petersburg 1852 - *ay.y.* 1906). Asıl mesleği mühendislikti. Sıcak ve yalın bir anlatımla bir eğitimin (*Detstvo Temi*, 1892; *Gimnazisti*, 1892; *Studenti*, 1893) öyküsünü dile getirdi.

GARİP sıf. ve a. (ar. *ġurbet* ve *ġarabet*' ten *ġarip*). **1.** Kimsesiz acınacak durumda olan kimse için kullanılır; zavallı, biçare: *Zavallı, garip bir kadın. Hastaneden yeni çıkmış şu garibe acıyın.* **—2.** Yabancı bir yerde yaşayan, gurbete düşmüş kimse için kullanılır: *O buralarda gariptir.* **—3.** *Garibine gitmek* → ACAYİB'İNE GİTMEK. ||*(Bir) garip olmak*, kendini yalnız, güçsüz hissetmek: *Tren giderken bir garip oldum.* || *Garip garip*, zavallı, şaşkın, üzgün olarak; anlaşılmaz: *Bir köşede garip garip oturuyor. Garip garip resimler.*
—Ask. tar. → GUREBA.
—Matbaac. → REDDADE.

◆ sıf. **1.** Alışılagelenin dışında olan, bu nedenle anlamakta güçlük çekilen, yadırganan şaşkınlıkla karşılanan; yabansı, acayip, tuhaf: *Garip bir tutum. Garip bir çocuk, hiç yaşıtlarına benzemiyor. Garip bir rastlantı. Garip bir haber.* **—2.** Dokunaklı, hüzün verici: *Garip bir türkü. Garip bir akşam.*

◆ be. Bir eylemin şaşırtıcı, değişik, yadırgatıcı biçimde yapıldığını belirtir: *Çok garip konuşuyor. Ne garip davranıyor.*

◆ ünl. Sözü edilenin alışılmadığını, şaşkınlıkla karşılandığını vurgular: *Garip! Demek sana hiçbir şey söylemedi.*
—*Esk. Garib-nüvaz*, kimsesizleri koruyan, garipleri kollayan. || *Garib-perver*, kimsesizlere yardım eden. || *Garib-üd-diyar*, bulunduğu yerin yabancısı olan; memleket özlemi çeken.
—ANSİKL. Tasav. Sufiler yaşanılan dünyanın, gerçek âlem olan ve "ilahi âlem" de denilen ahiret âlemine bir geçiş aşaması olduğuna inanır ve kendilerini bu âlemde "garip bir yolcu" sayarlar. Tasavvufta, bu nedenle dünyaya ancak bir yolcunun yol azığına duyduğu gereksinim kadar gereksinim duyulmasına inanılır.

Garip, Orhan Veli Kanık ve arkadaşlarının (Melih Cevdet Anday, Oktay Rifat) ortak şiir kitaplarının (1941) adı; bu şairlerin temsilcisi olduğu yenilikçi şiir hareketi. Orhan Veli, *Garip* kitabına yazdığı önsözde garipçilerin şiirinin bazı özelliklerini ve ilkelerini açıkladı. Buna göre şiirde geleneksel vezin, kafiye bağları bir yana bırakılıyordu. (→ SERBEST NAZIM.) Hayal, duyarlık, şairanelik, tek tek mısraların güzelliğine dayanan şiir anlayışına, benzetme, istiare gibi edebiyat sanatlarına artık eskisi gibi yer verilmiyordu. Müzik, hikâye, resim gibi öteki güzel sanat dallarından yararlanma yolundan uzaklaşılıyordu. Bunlara karşılık şiir doğal anlatıma, konuşma diline, günlük yaşama, küçük alelade insanların serüvenine, sokağa yöneliyordu. İşlediği önemli temalardan biri, yaşama sevinciydi. Çocuksu söyleyişlerle, bilinçaltından yansımalarla da besleniyordu. Garipçiler geleneksel şiirin tabularını yıkarken okuru şaşırtacak ürünler verdiler: *"Hiçbir şeyden çekmedi dünyada/ Nasırdan çektiği kadar", Bir de rakı şişesinde balık olsam"* (Orhan Veli Kanık). Bu şiir, türlü yönleriyle çağdaş fransız şairlerinden, gerçeküstücülük akımından, bilinçaltı yansımalarından, uzakdoğu edebiyatından beslendi. Toplumsal sorunları ele alış bakımından çağdaşı 1940 kuşağından ayrılan Garip hareketi, kısa sürede geniş yankılar uyandırdı; gelenekçi çevrelerin alaycı tepkileriyle karşılandı. Nurullah Ataç, Sabahattin Eyüboğlu gibi eleştirmeciler tarafından savunuldu. Ancak topluluğun temsilcilerinin zaman içinde kendi katı ilkelerinden yavaş yavaş uzaklaştıkları gözlendi. Orhan Veli *Destan gibi* (1946), Oktay Rifat *Aşağı yukarı* (1952), Melih Cevdet *Telgrafha-*

Titus

Giuseppe Garibaldi
Malinski'nin bir resminden (1845) ayrıntı
Risorgimento müzesi, Torino

Editions Fidès

Hector de Saint-Denys Garneau

J. P. Leloir

Erroll Garner (Pleyel salonu, Paris, 1967)

Garmisch-Partenkirchen'den genel görünüm

M. Thonig-ZEFA

ne (1952) yapıtlarıyla daha farklı şiir anlayışlarını yansıtmaya koyuldular.

GARİP HİCAZ a. Müz. Türk halk müziğindeki "garip" ayağına, XX. yy. başlarında, İstanbul gazinolarında çalışan müzikçilerin verdiği ad. (Hicaz makamına oldukça yakın olan "garip" ayağında, dolayısıyla "garip hicaz" makamında, *si* için 2-3 komalık bemol, *do* için 3-4 komalık diyez kullanılır.)

GARİPLEŞMEK gçz. f. **1.** Şaşırtıcı, yadırgatıcı bir duruma gelmek; acayipleşmek, tuhaflaşmak: *Bugünlerde iyice garipleştin, seni tanıyamıyorum.* **—2.** Yalnızlık, kimsesizlik duygusuna kapılmak: *Arkadaşı gidince garipleşti.*

GARİPLİK a. **1.** Şaşırtıcı, yadırgatıcı olan şey; bu şeyin niteliği; acayiplik: *Bu işin içinde bir gariplik var. Modanın, bir kimsenin davranışlarının garipliği.* **—2.** Anlaşılmaz, çözümlenemez olma durumu; tuhaflık: *Bugünlerde bir garipliği var.* **—3.** Yabancılık, kimsesizlik: *O gidince içimize bir gariplik çöktü.*

Garipname, Âşık Paşa'nın tasavvuf ve ahlak konulu öğretici mesnevisi (1330). Bir nüshası Beyazıt Devlet kütüphanesi no. 1838'de kayıtlıdır. 12 000 beyit kadar olan mesnevi önsöz, giriş, evrenin yaratılışı, Hz. Muhammet ile Aşare-i mübeşşereye (cennetle müjdelenen on kişi) yazılan naat ve mersiyelerden sonra on bölüme ayrılır. Her bölüm kendi sayıları ile ilgili konuları içerir: Birinci bölümde birliğin yarar ve üstünlükleri üzerinde durulur; ikinci bölümde yer-gök, kara-deniz, dünya-ahiret gibi ikiliklerden söz edilir; üçüncü bölümde dünya, eşya, insan üçlüsü; dördüncü bölümde dört unsur (hava, su, toprak, ateş) ve dört mevsim; beşinci bölümde beş duyu, dünyanın beş kapısı; altıncı bölümde dünyanın altı günde yaratılışı, altı yön; yedinci bölümde yedi iklim, yedi kat gök; sekizinci bölümde, sekiz cennet; dokuzuncu bölümde dokuz felek, halkın dokuz türlü vasfı; onuncu bölümde de cennetle müjdelenen on kişi, on nasihat gibi konular ele alınarak bunlar hakkında bilgi verilmiştir.

GARİPSEMEK g. f. *Bir şeyi, bir durumu garipsemek,* onu tuhaf, garip bulmak, yadırgamak: *Onun bizleri aramayışını garipsedim.*

GARİYE a. (ar. *ğar* ve *-iyye*'den *ğāriyye*). Esk. bot. Defnegiller.

GARİZ (Ebu Yezid Abdülmelik, **EL** —denir), arap şarkıcı (öl. Yemen 717). İbn Süreyc'in öğrencisi. Önceleri na'ih (ağıtçı) olarak tanındı. Daha sonra muganni' liğe (şarkıcılığa) başladı ve döneminin en büyük şarkıcılarından biri oldu. Şam'da Velid'in sarayında ve Mekke'de büyük itibar gördü. Mekke valisi içki ve müziği yasaklayınca sığındığı Yemen'de öldü.

GARİZE a. (ar. *ğarize*). *Esk.* **1.** İçgüdü. **—2.** Yaradılış, huy. **—3.** Kendiliğinden, doğal olarak meydana gelme; yaradılıştan olma hali.

GARİZİ, GARİZİYE sıf. (ar. *ğariz* ve *-i*'den *ğarizi*, dişl. *ğariziyye*). *Esk.* **1.** İçgüdüsel. **—2.** Yaradılıştan, doğal olarak, doğal: *"...kabul keyfiyeti bazen İranilerde ve Romalılarda olduğu gibi şuûri ve alelekser garizidir"* (Cenap Şahabettin). *Halet -i gariziye* (doğal durum, normal hal). *Hararet-i garaziye* (vücudun doğal ısısı).

GARİZİYAT a. (ar. *ğarize*'nin çoğl. *ğariziyyāt*). *Esk.* Fizyoloji.

GARİZİYE → GARİZİ.

GARK a. (ar. *ğark*). **1.** Suya batma, batırma. **—2.** Boğma, boğulma. **—3.** *(Bir kimseyi bir şeye) gark etmek,* ona o şeyi bol bol vermek: *Babası, onu küçük yaşta paraya gark etti.* || *Gark olmak,* gömülmek, batmak: *Gemi suya gark oldu.* ||*(Bir şeye) gark olmak,* o şeyden çok miktarda olmak.

—*Esk. Gark-ı nur,* nurla dopdolu. || *Gark-ı yeis olmak,* çok kederlenmek.

GARKA sıf. (ar. *ğarka*). *Esk.* Suya batmış, boğulmuş: *"Hep garka-i belâ görürüm ben hayatımı"* (Tevfik Fikret). *Garka -i derya-yı rahmet* (rahmete boğulmuş, bolluk içinde yüzmüş).

GARLAND, ABD'de kent, Texas'ta, Dallas yerleşmesinin kuzey-doğusunda; 180 650 nüf. (1990). Elektronik. Kimya. Duyarlı aygıtlar.

GARLAND (Hamlin), amerikalı yazar (West Salem, Wisconsin, 1860 - Hollywood 1940). Sınır bölgesine ilk gelenler arasında geçen çocukluğu, *Boy Life on the Prairie* (1899) adlı kitabıyla bölgesel romanların (*Main-Travelled Roads* 1891; *Prairie Folk,* 1893; *A Daughter of the Middle Border,* 1921) esin kaynağı oldu. Yapıtları, amerikan edebiyatında gerçekçi ve natüralist akımın gelişmesinde birer aşama sayılır.

GARLAND (Frances GUMM, **Judy** —denir), amerikalı kadın oyuncu ve şarkıcı (Grand Rapids, Minnesota, 1922 - Londra 1969). Çok genç yaşta oyunculuğa başladı, *Broadway Melody 1938* ve Mickey Rooney ile birlikte rol aldığı *Andy Hardy* dizisiyle üne kavuştu. Müzikal komedinin en büyük yıldızlarından birisi olmasını sağlayan başlıca filmleri şunlardır: *Billur köşk* ya da *Küçük kızın rüyası* (The Wizard of Oz) [V. Fleming, 1939], *Ziegfeld Girl* (R.Z. Leonard, 1941), *Meet me in Saint Louis* (V. Minnelli, 1944), *Kara şeytan* (The Pirate) [V. Minnelli, 1948], *Bir yıldız doğuyor* (A Star is born) [G. Cukor, 1954], *Bekleyen çocuk* (A Child is Waiting) [J. Cassavetes, 1962]. Judy Garland, şarkıcı ve sinema oyuncusu Liza Minnelli'nin annesidir.

GARLİSİN a. (fr. *garlicine*). Eczc. Sarmısağın antibiyotik güç taşıyan etken maddelerinden biri.

GARMENDİA (Salvador), venezuelalı romancı (Barquisimeto 1928). Caracas'ın orta sınıfından geliyordu (*Los pequeños seres,* 1959; *Día de ceniza,* 1963; *Los pies de barro,* 1973); ayrıca yapıtında kırsal bölgede geçen çocukluk yıllarını da (*Memorias de Altagracia,* 1974) canlandırdı.

■ **GARMİSCH-PARTENKİRCHEN,** Almanya'da (Bavyera eyaleti) kent, Zugspitze'nin eteğinde; 27 600 nüf. Bavyera Alpleri'nin başlıca turizm merkezi. Kış sporları. 1936'da kış olimpiyatları burada yapıldı.

GARNAULT (Henri Jules Noel), fransız amiral (La Rochelle 1820 - Toulon 1906). Tunus seferi sırasında (1881) Bizerte'yi işgal eden filoya komuta etti ve Sfaks'ı, Gabes'i ve Cerbe adasını ele geçirdi.

■ **GARNEAU** (Hector DE SAINT-DENYS), dili fransızca olan kanadalı yazar (Montréal 1912 - Sainte-Catherine-de-Fossambault 1943). François-Xavier Garneau'nun torununun oğlu. "Relève" adlı gruba katıldı ve 1937'de *Regards et jeux dans l'espace*'ı yayımladı. Hastalandı, ailesine ait konağa çekildi ve genç yaşta öldü. Şiirleri tek ciltte toplanarak *(Poésies complètes)* 1949'da, Journal'iyse 1954'te yayımlandı. *Lettres à ses amis* de ölümünden sonra yayımlandı (1967). Ölümün büyülediği ve ruhsal çelişkilerin tedirgin ettiği bu metafizik kaygı ve yalnızlık şairi, yapıtlarıyla Québec edebi rönesansının öncülerinden biri olmuştur.

■ **GARNER** (Erroll), amerikalı caz piyanocusu (Pittsburg 1921 - Los Angeles 1977). Charlie Parker, Don Byas, Slam Stewart ve Wardell Gray'in topluluklarında başlayan sanat yaşamını, 1944'ten sonra, ölümüne değin hiçbir başarısızlıkla karşılaşmadan parlak bir solocu olarak sürdürdü. Sol el çok sağlam bir ritmik destek sağlarken tizlerde doğaçlama yapan sağ eldeki gecikme, kişisel ve özgün üslubunun en belirgin özelliğidir. Swing duygusu, mizahı ve duygulanma taklidi yapışı sayesinde geniş bir dinleyici kitlesinin sevgisini kazandı. Başlıca plakları: *Laura* (1945), *Cool Blues* (1947), *Blue Lou* (1949), *Caravan* (1953), *Some of these days* (1961), *Movin' Blues* (1963).

GARNERİN (André Jacques), fransız havacı (Paris 1770 - *ay. y.* 1823). Bir montgolfier yaptı ve 31 mayıs 1790'da, buna tek başına bindi. 22 ekim 1797'de, 1 000 m yükseklikten Paris'te Mousseaux parkı'na (bugünkü Monceau parkı) paraşütle ilk inişi gerçekleştirdi. Ardından, Paris'te ve Londra'da dört atlayış daha yaptı. Üstün yetenekli bir havacı olan Garnerin bütün Avrupa'da, hatta Rusya'da, bir dizi hava yolculuğunu gerçekleştirdi (1803). 1807'de, aydınlatılmış bir balonla gece uçuşları yaptı. —Karısı, JEANNE GENEVİÈVE **Labrosse** (1775-1847), ilk havaçı ve paraşütçü kadın oldu. —Yeğenleri ELİSA **Garnerin** (1791'de doğdu), Amerika'da olduğu kadar Avrupa'da da, paraşütle 40 kadar inişi gerçekleştirmeyi başardı.

GARNET a. (fr. *garnetteuse*'den). Tekst. *Garnet makinesi,* bir tarak makinesi gibi elyaf tülbenti hazırlamada kullanılan, ancak yığma elyaf, iplik döküntüleri vb. gibi karışık maddeleri de işleyebilen makine. (En az bir tambur ile küçük çaplı bitişik çalışıcılardan ve bir taraktan oluşur. Hepsinin üzerinde özel biçimli sert bir şardon teli vardır.).

GARNETT (Richard), ingiliz eleştirmen ve denemeci (Lichfield 1835 - Londra 1906). British Museum'da kitaplık memuruyken okuma salonunu yeniden düzenledi. Çevirmenlik, eleştirmenlik yaptı (*Age of Dryden* [Dryden'ın çağı], 1895; *History of Italian Literature* [İtalyan edebiyatı tarihi], 1898; *Essays on Librarianship and Bibliophily* [Kitapçılık ve kitapseverlik üzerine denemeler], 1899), anglosakson "mesihleri"nin özyaşamöykülerini yazdı (*Emerson,* 1887; *Milton,* 1890). *The Twilight of the Gods*'ta [Tanrıların şafağı] (1888) düş kırıklıklarını anlattı ve O. Wilde ile tekrar ilgi görmeye başlayan kıssalı öyküleri gündeme getirdi.

GARNETT (David), ingiliz yazar (Brighton 1892 - Montcuq, Fransa, 1981). Richard Garnett'in torunu. Felsefi öykülerindeki iğneleyici mizah (*Lady into Fox,* 1922; *Man in the Zoo,* 1924), romanlarında olduğu gibi *A Shot in the Dark,* 1958), özyaşamöykusünde de (*The Golden Echo,* 1953) görülür. T. E. Lawrence'ın mektuplarını yayımladı.

GARNİER (Robert), fransız trajedi şairi (La Ferté-Bernard 1545?- Le Mans 1590). 1567'de Paris Krallık mahkemesi'nde görevliydi, daha sonra Mans Yüksek mahkemesi danışmanı oldu; Henri II tarafından Büyük Konsey üyeliğine getirildi. Charles IX'a ithaf ettiği *Hymne de la Monarchie* adlı yapıtında (1567), zorla benimsetilen ve insan haklarına ters düşen bir düzeni övdü. Yedi trajedisi (*Porcie, épouse de Brutus*, 1568; *Hippolyte*, 1573; *Cornélie*, 1574; *Marc-Antoine*, 1578; *la Troade ou la Destruction de Troie*, 1579; *Antigone*, 1580; *les Juives*, 1583) ve bir traji-komedisi (*Bradamante*, 1582) vardır. Dramatik diyaloglarla olayı yorumlayan lirik koro parçalarının birbirini izlediği bu trajediler, hareketten yoksun ve tekrarlarla dolu biçimleriyle belirgindirler. Garnier'nin trajedilerinde, anlatıyı destekleyen jestler ve seslerle düğümün çözülüşüne doğru hızlı bir gidiş yerine, dinsel törenleri andıran bir tiyatro düzeni içinde, Seneca'nın trajedilerinden gelme bir dehşet ve zulmet havası vardır. Acımasız düşmanlarının gücü altında ezilen patetik kahraman, o dönemdeki Din savaşları ile ilgili olayları yansıtan bir kolektif kaderi kendi kişiliğinde cisimleştirir. *"Les Juives"*'de doruğa ulaşan bu "Zulüm ve dehşet tiyatrosu", d'Aubigné'nin *les Tragiques* adlı yapıtında kendine epik bir yankı buldu.

GARNİER (Jean Louis Charles), fransız mimar (Paris 1825 - *ay. y.* 1898). 1861'de yeni Opéra binası yarışması'nı kazandı ve yüzyılın en anıtsal projesini gerçekleştirmek için (1862-1875) etrafına, aralarında heykelci Carpeaux'nun da bulunduğu dostlar topladı. Düzenlemelerinde usçul, oranlarında arı, tüm renk ve yanılsama olanaklarını kullanan "théâtre Garnier", V. Louis'nin özentisiz yapıtlarından sonra, akademizmin kazandığı başarıları yansıtır. 1878'den 1883'e kadar "Napoléon III üslubu"nda, Monte-Carlo'da ve Vittel'de gazinolar, Bordighera ve Ventimiglia'da villalar, Paris'te la Maison Hachette ve Cercle de la librairie'yi yaptı.

GARNİER (Tony), fransız mimar ve şehirci (Lyon 1869 - Carnoux-en-Provence 1948). Güzel sanatlar yüksekokulu'nda okudu, 1899'da birincilik ödülünü kazanarak Roma'ya gönderildi. Roma'dan bir antik kent "restorasyon"'u yerine yeni bir kent projesi yollaması skandala yol açtı. Bu projesini daha sonra *Une cité industrielle, étude pour la construction des villes* (Bir sanayi kenti, kentlerin kuruluşu üzerine inceleme) adıyla 1917'de (ve 1932'de) yayımladı. Lyon Mimarlık okulu'nda profesörlük yapan Garnier, doğum yeri olan bu kent için, sanayi kentinin bazı öğelerini, stadyum, mezbaha, hastane, okul vb. gerçekleştirdi. Yaptığı villalardan ve Boulogne-Billancourt belediye sarayı'ndan (1931-1934, Debat-Ponsan ile birlikte) anlaşıldığı gibi, Garnier'nin görüşleri otuz yıl sonra da değişmemişti. Bunun nedeni, yeni-klasikçi fantezilere karşıt olarak, Garnier' nin, *site*'sinde rastlantıya ve modaya yer vermemesiydi; site kesin ve işlevsel bir düzen getiriyor ve mimarının sosyalist görüşlerine uygun düşüyordu. Tam anlamıyla Rhône yöresine özgü olan site, barajın, fabrikaların, hastanenin ve korunan eski kentin konumunu en uygun biçimde düzenliyordu. O dönem için yeni bir gereç olan beton site çapında kullanılmıştı; Garnier yeni bir kalıplama sistemiyle bant pencereler, bahçe-teraslar, çıplak düz duvarlar ve kamu yapılarında, benzersiz siluetler elde etti. Böylece sanayi kenti, daha bir kuşak öncesinden, 20'li yılların işlevciliğini haber vermekle kalmıyor, aynı zamanda bir inşaat yöntemi kullanımıyla bu akımı doğruluyordu. Şehircilik konusunda daha az yenilikçi olan Garnier, küçük toplu konutlarla tek bir aile için yapılmış evleri yeşil alanlarda bütünleştirirken doğal çevreyi de gözetiyordu.

Takaze-Ziolo

Charles **Garnier**
Paris Opéra binasının (1862-1875) büyük merdivenlerinden bir bölümü

Garnier-Frères, 1833'te Auguste (1812-1887) ve Hippolyte (1815-1911) Garnier tarafından kurulan fransız yayınevi. 1845'te Bescherelle'in *Dictionnaire national*'ini yayımladılar. Romantik yazarların yayımcılığından başka, 1863'ten başlayarak okul kitapları ve *Classiques Garnier* koleksiyonunu başlattılar.

GARNİERİT a. (fr. *garniérite;* öz. a. J. *Garnier*'den). Miner. Hidratlı nikel silikatlara verilen genel ad. (Jules Garnier'nin Yeni Kaledonya'da bulduğu bir nikel cevheridir.)

GARNİER-PAGÈS (Louis Antoine), fransız siyaset adamı (Marsilya 1803 - Paris 1878). 1830 devrimcilerinden, Louis-Philippe döneminde cumhuriyetçilerin lideri, 1842'de Eure milletvekili, 1848 geçici hükümeti üyesi, Paris belediye başkanı, sonra maliye bakanı. 1848 devrimi'nden sonra Kurucu Meclis'e Seine milletvekili seçildi (nisan 1848) ve yürütme kurulunda görev aldı. 1870'te Ulusal savunma hükümeti üyesiyken ertesi yıl görevinden çekildi. *Historie de la révolution de 1848* (1848 devrimi'nin tarihi) [1861-1872] adlı bir kitabı vardır.

GARNİTÜR a. (fr. *garniture*). Bir nesneye, onu süslemek, güzelleştirmek, tamamlamak için eklenen şey.
—Graf. Bir kitap bölümünün ya da bir dergi yazısının başına konan süs bandı.
—İnş. ve Süslem. sant. Hareketli bir levha, pencere ya da kapı kanadına açılıp kapanmasını (pomel menteşe, kollu menteşe) sağlamak ya da sağlamlaştırmak için takılan madeni parça.
—Matbaac. Tipografide, bir formanın sayfalarını ayırmada kullanılan ve kenarları belirten, genellikle içi boş ve değişken büyüklükte metal blok. || Külçeleri, kamaları, cetvelleri vb. içeren ve çerçevelemede ve sıklaştırmada kullanılan bir kalıbı sağlamlaştırmaya yarayan parçaların tümü.
—Mutf. Esas yemeğe, o yemeği tamamlamak (sebze, şarküteri, vb.), çeşnilemek (hoş kokulu bitkiler) ve gerektiğinde de süslemek için eklenen yiyecekler.
—Terz. Süsleyici amaçlı bir çizgiyi izleyerek bitiştirilen kesik kumaş parçası.

GARNİTÜRLÜ sıf. Garnitürü olan.

GARNİZON a. (fr *garnison*). Ask. **1.** İçerisinde ve çevresinde yerleşmiş askeri birlik, karargâh ve kurum bulunan askeri yerleşim bölgelerine verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Garnizon bölgesi*, garnizon komutanının sorumluluk alanına göre ve genellikle sınırları kent ya da belediye sınırlarıyla saptanan bölgeye verilen ad. || *Garnizon komutanı*, garnizona bağlı birliklere mensup subayların, rütbe, kıdem ve sınıfı göz önünde tutularak, en kıdemli ve garnizon komutanlığı yetkisini taşıyanlarına verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Garnizon komutanlığı*, garnizon bölgesinde, askeri görevlerin yapılması, askeri emniyetin, düzen ve disiplinin sağlanma-

B.N., Paris

Tony **Garnier**
konut projesi (1901-1904)
Une cité industrielle, étude pour la construction des villes
(Bir sanayi kenti, kentlerin kuruluşu üzerine inceleme) [1917]
adlı kitaptan
Bibliothèque nationale, Paris

Prunet-et-Belpuig'de (Pyrénées-Orientales) Trinité capellası'nın (XII. yy.) güney kapısındaki **garnitürler**

S. Marmounier

Louis-Antoine **Garnier-Pagès** (ayakta solda) ve 1848 geçici hükümeti

Larousse

sı, ortak tesislerin eşit olarak kullanılması, daireler arasındaki bağlantının sağlanmasıyla görevli makama verilen ad.

—ANSİKL. Garnizon sözcüğünden önceleri, yalnızca muharebede savunma amacıyla silahlandırılmış kaleler anlaşılırdı. Günümüzde ise garnizonlar, konumlandıkları bölgelerin sınırları, buralardaki askeri birlik ve kurumların özellikleri, sınıfları göz önünde tutularak genelkurmay başkanlığınca saptanan yerlerde kurulur.

• *Garnizon komutanı.* Garnizona bağlı tüm kıta ve kurumların disiplin amiridir. Garnizon sınırları içindeki tüm birlik, kurum ve personelin idari, lojistik desteğini sağlamak; eğitim ve toplanma yerlerini kıtalar arasında bölüştürmek; bayram ve şenliklerde gerekli askeri kuvvetleri görevlendirmek; doğal afetlerde vb. durumlarda halka yardım sağlamak; sıkıyönetim ilanında yasaların gösterdiği önlemleri almak garnizon komutanlarının başlıca görevleridir.

GAROET → GARUT.

GAROFALO (Benvenuto TISI, Il —denir), italyan ressam (Garofalo, Ferrara yakınında, 1481- Ferrara 1559). Bir süre Roma'da kaldıktan sonra, Este düşesi Lucrezia Borgia için Ferrara'da çalıştı (1506). Yapıtları, hem Venedik okulunun (Giorgione) hem de Dosso Dossi'nin izlerini taşıyan Garofalo, Roma'ya yaptığı ikinci bir yolculuk sırasında (1515) karşılaştığı Raffaello'nun da etkisinde kaldı. Ferrara'ya geri dönünce, prenslik konutunu süsledi (*Diana ile Endymion*, Dresden), çok sayıda sunak tablosu ve alegorik, dinsel ya da dindışı büyük kompozisyonlar yaptı.

GAROFALO (Raffaele, *baron*), italyan yüksek devlet görevlisi ve senatör (Napoli 1851 - *ay. y.* 1934). Ceza hukuku konusunda uzman olan Garofalo, Lombroso ve Ferri ile birlikte italyan olgucu okulunun kurucuları arasında yer alır. En önemli yapıtı *Criminologia* (Kriminoloji), 1885 tarihlidir.

GAROLAR ya da **AÇİKLER,** sayısı yaklaşık 300 000 tahmin edilen Assam (Hindistan) halkı. Garolar'ın Tibet'ten geldikleri, bu nedenle de tibet-birman dilini konuştukları söylenir. Kabileler biçiminde örgütlenen Garolar anaerkil toplum halinde yaşarlar. Kadınlar evlenince, baba evi ve toprakları onlara kalır. Gene de baba, ailenin ya da köyün başkanıdır. Erkek çocuklar 6 yaşından başlayarak ana ocağından ayrılabilirler. Ana ocağından ayrılan erkek çocuklar, kadınların girmesi kesinlikle yasak olan erkekler evinde (*nokpante*) yaşar ve bir yaşlı tarafından eğitilirler.

GARONA → GARONNE.

GARONNE (Haute—), Fransa'da (Midi-Pyrénées bölgesi) *département;* 6 301 km²; 925 962 nüf. (1992). Merkezi *Toulouse.* 3 *arrondissement*'ı (*Toulouse, Muret, Saint-Gaudens*), 50 kantonu ve 587 komünü vardır.

GARONNE, isp. **Garona,** İspanya ve Fransa'da ırmak; 650 km (Gironde sayılmazsa 575 km). Fransa'daki havzası 56 000 km². Güney-batı Fransa'nın büyük bölümünü akaçlar ve Dordogne'a kavuştuktan sonra Gironde halicini oluşturur.

Garonne, val d'Aran'da 1 870 m yükseltide doğar. Birçok gölün (en büyüğü 2 343 m yükseltidedir) suyunu boşaltan *Garona de Ruda* ve *Garona de Jueu*'den (Maladeta buzulunun erime sularını toplar. Toro deliğinde yok olduktan sonra, Norbert Casteret'nin Güell del Jueu'de yaptığı denemelerden anlaşıldığı gibi, yeniden ortaya çıkar) oluşur.

Pont-du-Roi'da Fransa'ya girdiği sırada yükseltisi ancak 575 m'dir; ne var ki Luchonnais'de eğimi hâlâ fazladır: burada, kolları üzerinde hidroelektrik santralları kurulmuştur. Soldan Neste'yi, sağdan Salat'ı alan ırmak, Boussens boğazından geçerek Pireneler'den bütünüyle uzaklaşır; bununla birlikte, Toulouse kapılarına kadar gene de yarı selsuyu özelliğini korur: çünkü, Toulouse'un G.'inde akaçladığı basamaklı taraçalardan oluşan geniş ovada, güneyden kuzeye doğru eğimi yüksektir. Bundan sonra, düşüşü fazla olmayan, ırmak boyunca çalışan hidrosantrallar (en güçlüsü Palaminy hidrosantralıdır) vardır. Öte yandan, ırmak sularının bir bölümü, Saint-Martory kanalı sayesinde, sol kıyısındaki ovayı sulama olanağı verir. Toulouse kapılarında Garonne, Ariège'i alır. Toulouse'da ırmak 200 m³/sn hızla akar ve sularının en kabarık olduğu mevsim ilkbahar ile sonbahardır (nivoplüvyal rejim); Pireneler'deki iklimsel yumuşamalara bağlı olarak ortaya çıkan büyük taşkınlar da gene ilkbaharda olur.

Toulouse ile Castets-en-Dorthe arasında Garonne'un hızı kesilir: Toulouse'un yukarı kesimindekine oranla daha dar olan ve çoğu yeri kavaklıklarla kaplı alçak taraçası su baskınları tehdidi altında bulunan bir alüvyon ovasında akarak yalnızca 130 m yükselti kaybeder. Kollarının çoğunu da işte bu bölümde alır: soldan, yağmurla beslenen Gaskonya ırmakları (Save, Gers ve Baïse); sağdan, Massif central'den inen, okyanustan gelen yağışlarla beslenen Tarn ve Lot'yu alır (bu ırmaklar bazen Akdeniz kökenli ani sağanaklarla birdenbire kabarırlar ve Garonne'da da benzeri kabarmalar Bordeaux'ya kadar görülür). Eskiden ulaşıma elverişli olan Garonne, yan kanalların yapılmasından bu yana ulaşım olanağı yitirmemektedir. Sularıyla vadideki verimli sebze ve meyve ekili alanlar sulanmaktadır; Golfech'de bir hidroelektrik santralı yapılmıştır; santralın yanında oluşan yapay gölün kıyısındaysa bir nükleer santralın yapımı sürmektedir.

Castets-en-Dorthe'un aşağı kesiminde, suların akış düzününü gelgitler belirler ve ırmak burada yalnızca küçük kollar alır: sağdan Dropt, ve özellikle de soldan Ciron. Bordeaux'da yaklaşık 500 m genişlikte olan Garonne (rejimi bütünüyle yağmurlara bağlıdır), ortalama olarak 700 m³/sn'den düşük bir hızla akar. Bu sonuncu kesimde, sularının Dordogne'un sularına karıştığı Ambès diline kadar trafik hâlâ azdır: ulaşım ve taşımacılık (vadiden çıkarılan çakıltaşlarıyla kumların taşınması).

Garonne
Moissac ile Agen arasında

Mopy-Rapho

GARP a. (ar.*ğarb*). *Esk.* **1.** Batı. **—2.** Avrupa (bu anlamda büyük harfle yazılır): *Garp medeniyeti.*

• Tar. Osmanlı devleti İstanbul'u aldıktan, Akdeniz ve Balkan ülkelerini, Mısır ile Kuzey Afrika'yı ele geçirdikten sonra *Garp* terimi daha geniş bir anlamda, özellikle bugünkü Batı Avrupa'yı tanımlamak için kullanılmaya başlandı. Osmanlı devletinin genişleme döneminde "Garb'a yürümek", "Garb'a sefer açmak", "Garb'ı fethetmek" vb. gibi deyimlerde belirtilmek istenen, ele geçirilmemiş Avrupa topraklarıydı. XIX. yy. ortalarından, özellikle Tanzimat'tan sonra bugünkü *Batı* gibi, Avrupa kültür, sanat ve uygarlığını tanımlayan bir terim niteliği kazandı. Bugün *Garp* (Batı) sözcüğü, gerek Türkiye'de gerek islam ülkelerinde Avrupa'nın ya da Avrupa'dan kaynaklanan kültür, düşünce ve sanatı; çağdaş bilim ve teknik anlayışını niteleyen bir terimdir.

GARP ya da **BATI TÜRKLERİ,** çoğunluğu oğuz boylarından olan, genellikle Anadolu ve Rumeli'ye yerleşmiş Türkler. Batı Türkleri (Oğuzlar), fizyonomi ve yapı açısından Doğu Türkleri'nden (Uygur, Yakut, Özbekler vb.) ayrılırlar. Doğudan batıya doğru gidildikçe Türkler "mongoloid"den çok, hint-avrupa ırkının özelliklerini taşırlar.

Garp cephesi (Batı cephesi), Kurtuluş savaşı'ndaki cephelerden biri. (→ KURTULUŞ SAVAŞI.)

Garp linyitleri işletmesi → TÜRKİYE KÖMÜR İŞLETMELERİ KURUMU (TKİ).

GARP ocakları, Osmanlı devletinin üç eyaleti Tunus, Cezayir ve Trablusgarp'a verilen ortak ad. Bunların özerk yönetimleri vardı. Oruç Reis yönetiminde Cezayir'e ayak basan Türkler (1516), bazı yerli beylerin ve halkın bir bölümünün de yardımlarını sağlayarak karşıtları olan İspanyollar'ı bölgeden çıkarmayı başardılar. Daha sonra Trablusgarp'ı (1551), ardından da Tunus'u (1574) kesin olarak ele geçirdiler. Osmanlı devletinin topraklarına katılan öteki yerlerde olduğu gibi, başlangıçta bu üç Afrika ülkesinde de birer eyalet örgütü kurularak beylerbeylik konumunda doğrudan merkeze bağlandı. Buralara atanan beylerbeylerinin buyruğunda Yeniçeri ocaklarından muhafızlar da gönderildi. Ancak, zamanla gücü ve etkinliği artan asker ocakları, "Ağa divanı" ve "Yeniçeri divanı" denen örgütler kurarak eyalet yönetiminde söz sahibi oldu. Daha sonra korsan reislerini de yanlarına çekip merkezce atanan beylerbeyini arka plana iterek yönetime el koydular. Garp ocakları arasında en önemlisi olan Cezayir yönetimi dört döneme ayrılır: Barbaros Hayrettin ile başlayan *beylerbeylik* (1518-1587); reislerin kendi içlerinden birini yönetimin başına getirmeleri üzerine *paşalık* (1578-1659); reislerin etkisini kıran ocaklıların *ağalık* (1659-1671); denizcilerin yeniden yönetime egemen olmaları üzerine kurulan, ancak bir süre sonra yine ocaklıların eline geçen *dayılık* (1671-1830) dönemleri. Cezayir'in Fransızlar tarafından işgal edilişine kadar (1830) süren son dönemde, resmen osmanlı toprağı sayılan ülkede Cezayir dayıları, kimi

zaman bağımsız bir devlet başkanı gibi davranmak, hatta yabancı devletlerle kendi başlarına antlaşmalar yapmak olanağını bile buldular.

Tunus'ta beylerbeylik dönemini (1574-1594), yeniçerilerin ayaklanarak kendi bölükbaşılarından birini üç yıl için dayı seçmeleri sonucu *dayılık* dönemi izledi (1594-1705). Önceleri seçimle iş başına getirilen dayılar, daha sonra osmanlı yönetimi denizcilerden birini veraset yoluyla dayı atamaya başlayınca babadan oğula geçer duruma geldi. Yerli bir aileden olan Hüseyin bin Ali, dayılık düzenine son vererek yönetime el koydu (1705). Böylece Tunus'ta, fransız istilasına kadar Hüseyni hanedanının yönetim dönemi başladı (1705-1881).

Trablusgarp'ta kurulan beylerbeylik sistemi (1515), XVII. yy. başlarında yerini dayılık yönetimine bıraktı (1609). Karamanlı Ahmet Paşa, kendini hem dayı hem de bey ilan edince (1711), ülkede karamani sülalesinin egemenlik dönemi başladı. Cezayir'in elden çıkması üzerine Kuzey Afrika'da egemenliğini güçlendirme zorunluğu duyan Osmanlı devleti, bu sülalenin yönetimine son vererek Trablusgarp'ı yeniden bir eyalet konumunda merkeze bağladı (1835). Burası italyan işgaline (1912) kadar bu şekilde yönetildi. (→ Kayn.)

—Ed. →CEZAYİR OCAKLARI.

GARPÇI sıf. Batı yanlısı olan.

GARPÇILIK a. → BATICILIK.

GARPLI sıf.ve a. → BATILI.

GARPLILAŞMA a. → BATILILAŞMA.

GARPLILAŞMAK gçz. f. → BATILILAŞMAK.

GARPLILAŞTIRMAK → BATILILAŞTIRMAK.

GARRA a. Hindistan'da sel sularında yaşayan balık cinsi. (*Garra* cinsi üyelerinin ağız yakınında bulunan çekmeni, hayvanların çağlayanlarda, hatta çavlanlarda bir sıçrayıp bir çekmeniyle tutunarak tırmanmasına olanak verir.)

GARRÂ a. (ar. *ġarrā'*). *Esk.* **1.** Alnı beyaz lekeli at için kullanılır. **—2.** Beyaz. **—3.** Parlak, gösterişli, şatafatlı: *"Rast geldi peyk-i endişem bu garra matla'a"* (Nedim, XVIII. yy.).

Garraf savaşları, Birinci Dünya savaşı sırasında Irak cephesinde Kutülamare* çevresinde Türkler ile İngilizler arasında yapılan dört savaşa verilen ad (25 ocak 1917 - 3 şubat 1917). Selmanpak* muharebesi'nde (1915) ağır yenilgiye uğrayan ingiliz kuvvetleri, türk ordusunun kovalamasından kurtulamamaları sonucu Kutülamare'de kuşatılarak Halil Paşa (Kut) komutasındaki birliklere teslim olmak zorunda kaldılar (29 nisan 1916). Daha sonra büyük ölçüde askeri hazırlık yapan İngilizler, Irak cephesindeki kuvvetlerini 160 000 kişiye yükseltirlerken, türk kuvvetlerini oluşturan iki kolordudan (XII. ve XVIII. kolordular) birini rus ilerlemesini durdurmak üzere İran'a gönderince, XVIII. Kolordu cepheyi daraltmak ve İngilizler' in kuşatma olasılığından korunmak için daha batıdaki Kut mevzilerine çekildi. Hazırlıklarını tamamlayan İngilizler, türk mevzilerini batıdan kuşatarak düşürmeye çalıştılarsa da bir sonuç alamadılar. Bunun üzerine ingiliz komutanı general Maude, tüm gücüyle İmamı Muhammet mevzisine saldırdı ve 11 gün süren göğüs göğüse savaşlardan sonra türk kuvvetleri geri çekilince (17 ocak 1917), tüm dikkatini Garraf mevzisine dikti.

• *Birinci Garraf savaşı.* III. İngiliz kolordusu 100 topla yapılan salvo ateşinden sonra türk siperlerine karşı saldırıya geçti. 39. ingiliz tugayının Garraf'ın doğusundaki birinci hattı işgal etmesi üzerine türk birlikleri ikinci savunma hattına çekildi (25 ocak 1917).

• *İkinci Garraf savaşı.* Bütün gün öğleye kadar batı Garraf mevzisini top ateşine tutan İngilizler, bir tümene yaklaşan kuvvetleriyle saldırılarını yenilediler. Garraf'ın iki yanındaki türk birlikleri ağır kayıplara uğrayınca, doğuda mevzilenen 40'ncı Alay Garraf'ın batısına geçirildi (26 ocak 1917).

• *Üçüncü Garraf savaşı.* Beş günlük bir aradan sonra İngilizler saldırılarını yenilediler. Tüm şiddetiyle sürüp giden top ateşi sırasında ingiliz birlikleri kanalın her iki yanındaki türk siperlerine karşı süngü hücumuna geçtiler. Garraf'ın doğusunu savunan bir taburluk türk kuvveti, kanlı çarpışmada gücünün üçte ikisini yitirmesi sonucu üçüncü hatta çekilmek zorunda kaldı. Garraf'ın batısına yapılan düşman saldırısıysa, İngilizler'e ağır kayıplar verdiren zayıf türk birliklerince püskürtüldü (1 şubat 1917). Daha sonra türk kuvvetleri yeni gelen iki taburla güçlendirilirken, İngilizler iki tümenlerine ek olarak cepheye tam teçhizatlı bir tümen daha sürdüler.

• *Dördüncü Garraf savaşı.* Kesin sonuç almak amacıyla ağır bir topçu ateşi desteğinde tüm cephe boyunca yeniden saldırıya geçen İngilizler, ilk aşamada cephenin 200 m'lik kesimini yardılar. Birçok kez yenilenen kanlı karşı taarruzlarla düşmanın siperlerden atılmasına çalışıldıysa da erleri yönetecek subayların çoğunun şehit düşmesi üzerine türk birlikleri Elhan hattına alındı (3 şubat 1917). On gün süren Garraf savaşları sonunda Türkler 127 subay, 3 593 er; İngilizler de subay ve er olarak toplam 6 500 kişi yitirdiler. Daha sonra Elhan ve Beşara savaşlarını da yitiren türk kuvvetleri, İngilizler'in Bağdat'ı almasını engelleyemediler.

Garrat (yapımcısının adından), her biri ayrı bir mekanizmayla (silindirler ve dağıtım düzeneği) donatılmış iki boji ve bir şasiden oluşan eklemli buhar lokomotifi. (Bojilerden biri su deposunu, öteki su ve kömür depolarını, şasi ise ocakla birlikte kazanı ve kumanda kabinini taşır.)

GARRET MÓR, GARRET ÓG → FITZGERALD.

GARRETT (Almeida) → ALMEIDA GARRETT.

GARRİCK (David), ingiliz tiyatro oyuncusu ve yazarı (Hereford 1717 - Londra 1779). Nantes fermanı'nın hükümsüz ilan edilmesinden sonra İngiltere'ye sığınan LA GARRİGUE adlı bir fransız tüccarın torunuydu, ünlü Shakespeare yorumcusu Dr. Johnson'un öğrencisi, sonra da dostu oldu. Aktörlük mesleğine 1741'de Richard III rolüyle başladı. Shakespeare'in bütün büyük rollerini oynadı, onun belli başlı dramlarını yeniden değerlendirdi ve ona ingiliz tiyatrosunda baş yeri verdi. Otuz yıla yakın bir süreyle (1747-1776) Drury Lane tiyatrosu'nu yönetti, ingiliz sahne geleneğinde gerek oyun tarzı, gerek ışıklandırma yönünden köklü bir reform yaptı ve sahneyi seyircilerden temizledi. Doğanın gözlemlenmesine ve insan davranışlarının sadık bir biçimde taklit edilmesine dayanan oyunu sayesinde hem klasik, hem de gerçekçi bir aktör oldu. Diderot, *Paradoxe sur le comédien*'de (Aktörlük hakkında aykırı düşünceler) ileri sürdüğü tezi, Garrick ile yaptığı konuşmalar sonucunda tasarlamıştır. D. Garrick'in bazı özgün komedileri vardır (*Miss in her Teens,* 1747; *The Clandestine Marriage,* Yaşlı G. Colman ile birlikte, 1766).

GARRİGUES, Fransa'da Languedoc' ta (Hérault ve Gard) bölge, Cévennes'in eteğinde.

GARRİNCHA (Manuel Francisco DOS SANTOS, —denir), brezilyalı futbolcu (Majé, Rio eyaleti, 1933 - Rio de Janeiro 1983). Kıvraklığıyla tanınmış ünlü sağaçık. Üç Dünya kupası'nda oynadı (1958, 1962 ve 1966); bunların ilk ikisinde Brezilya Dünya kupası'nı kazandı.

GARRİSON (William Lloyd), amerikalı gazeteci ve insansever (Newburyport, Massachusets, 1805 - New York 1879). Köleliğe karşıydı. Bu görüşünü paylaşan Benjamin Lundy ile The Genius of Universal Emancipation'u kurdu (1829). Bir yıl sonra da, kölelerin hemen ve karşılıksız serbest bırakılmalarını isteyen The Liberator adlı gazeteyi çıkarmaya başladı. Yeni İngiltere Kölelik karşıtları derneği'ni (1832), 1833'te de Amerikan Kölelik karşıtları derneği'ni kurdu. Her türlü uzlaşmayı reddeden Garrison, önce hemşerilerinin düşmanlığıyla, sonra da daha ılımlı kölelik karşıtlarının muhalefetiyle karşılaştı. Başkan Lincoln'ün siyasetini destekledi ve 1865'te kölelerin kurtuluşa kavuşmasından sonra, alkollü içkilerin yasaklanması ve kadınlara oy hakkı tanınması için mücadele etti.

Garrison Dam, ABD'de Missouri ırmağı üstünde baraj, Kuzey Dakota'da, Bismarck'ın K.'inde. Tuttuğu su Sakakawea gölünü oluşturur. Hidroelektrik santralı.

GARROD (Dorothy Annie Elizabeth), ingiliz arkeolog (Londra 1892 - Cambridge 1968). Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Newnham College'de ve Oxford Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Cebelitarık (1925-1926), Doğu Anadolu, Irak ve İran' da (1928) Yontmataş dönemine ilişkin araştırmalarda bulundu. Filistin'de Karmel dağındaki ingiliz-amerikan kazılarını yönetti, Yontmataş ve Ortataş dönemlerinden çok önemli buluntular saptadı (1929-1934). Bu kazılarda mağara ve kaya sığınaklarında insanın evriminin izlenmesi açısından büyük önemi olan, Neanderthal insanla Homo sapiens arasındaki geçiş dönemine ait iskeletler bulundu. Karmel dağı bulgularını Kebarah kültürü olarak adlandırdı. Aynı yörede Vadi el -Nattuf kültürü olarak tanımladığı buluntular saptadı. Cambridge Üniversitesi'ne ilk kadın profesör olarak kabul edildi (1939-1952). 1938'de Bulgaristan'da, 1958-1964 arasında da Güney Lübnan' da Yontmataş dönemine ilişkin araştırmalar yaptı. Önemli kitapları: *The Stone Age of Mt. Carmel* (Karmel dağının Taş çağı) [2 cilt, 1937-1939]; *The Natufian culture: The Life and Economy of a Mesolithic People in the Near East* (Vadi el-Nattuf kültürü: Yakındoğu Mezolitik insanlarının yaşamları ve ekonomileri) [1957].

GARROS (Roland), fransız havacı subay (Saint-Denis, la Réunion, 1888 - Vouziers yakınında, 1918). Yüksek uçuşta birçok kez dünya rekoru kırdı, eylül 1913'te Saint -Raphaël'den Bizerte'ye kadar uçarak ilk kez Akdeniz'i geçmeyi başardı, Raymond Saulnier'nin bulduğu "pervane palaları arasından atış" yöntemini pervaneyi koruyan zırhlı saptırıcı kullanarak geliştirdi; 1915'te uçağı düşürüldü ve esir edildi. Kaçmayı başardı ve Cigognes filosundaki görevine döndü; daha sonra bir hava savaşında öldürüldü.

GARRUCCİ (*Baba* Raffaele), italyan nümismat (Napoli 1812 - Roma 1885). Tanınmış birçok yapıtı vardır. Bunlardan biri *Monete dell'Italia antica*'dır (Eski italyan paraları) [1885].

GARS a. (ar. *ġars*). *Esk.* **1.** Ağaç ya da fidan dikme: *Gars-ı eşcar* (ağaç dikimi). **—2.** *Gars-ı yemin,* sağ elle dikilen fidan; birinin yanından hiç ayrılmayan, onun himayesi altında olan kimse.

GARSA (*Şot* **EL-**), Cezayir ile Tunus sınırında bataklık ve kapalı çöküntü. Büyük bölümü Tunus'un olan çöküntü, yaklaşık 1 300 km²'lik bir alan kaplar.

GARSAK çayı, İznik gölünün gideğeni. Gölün B. kıyısından çıkar, derin yarılmış bir boğazdan (Garsak boğazı) geçerek Gemlik körfezine dökülür. Yaklaşık 15 km. Orhangazi-Gemlik yolu bu çayın vadisini izler.

GARSAURA. Tar. coğ. Aksaray*'ın (Niğde), Eskiçağ'daki adı.

GARSON a. (fr. *garçon*). Kahve, lokanta vb. yerlerde müşterilere hizmet eden kimse.

—Ayakkc. Ergenlik çağındaki erkek çocukların giydiği ayakkabılarda 35 ile 39 ya da 3 ile 6 (ingiliz numarası) arasında değişen ayakkabı numara dizisi.
—Giy. *Garson boy,* çocuklukla gençlik arasındaki erkek çocuk giysilerinin beden ölçüsünü belirtmede kullanılan terim.

GARSONİYER a. (fr. *garçonnière*'den). Bir erkeğin gizli gönül ilişkileri için tuttuğu özel oda ya da daire.

GARSONLUK a. Garsonun işi, uğraşı.

GARSTANG (John), ingiliz arkeolog (Blackburn, Lancashire, 1876 - Beyrut 1956). Oxford Üniversitesi'ne bağlı Jesus College'de matematik ve astronomi öğrenimi gördü, ancak arkeolojiyle ilgilenerek Ribchester'deki roma kalıntılarını inceledi (1895). W. F. Petrie ile birlikte Abydos*, Vadi el Araba*, Beni* Hasan kazılarında çalıştı (1900-1908). Liverpool Üniversitesi'nde Mısır arkeolojisi üzerine ders verdi (1902) ve 1907-1941 arasında bu üniversitede profesör olarak görev aldı. K. Suriye ve Anadolu araştırmaları sırasında saptanan Sakçagözük* höyüğünde kazı yaptı (1908-1911). K. Sudan'da Meroe kentinde ve yakınındaki güneş tapınağı kazılarında çalıştı (1909-1914). 1919'da Filistin'deki İngiliz arkeoloji okulu'nun müdürlüğüne atandı. Askalon ve Hazor kazılarından sonra Eriha*'da çalıştı (1930-1936). Kilikia'da yaptığı yüzey araştırmalarında yüzden fazla höyük saptadı (1936-1937). Mersin Yümüktepe* kazılarını yönetti. 1947'den ölümüne değin Ankara'da İngiliz arkeoloji enstitüsü'nün müdürlüğünü yaptı. Önemli kitapları: *The Land of Hittites* (Hititler'in ülkesi) [1910]; *The Hittite Empire: Being a survey of the history, geography and monuments of the Hittites in Asia Minor and Syria* (Hitit İmparatorluğu, Anadolu ve Suriye'de Hititler'in tarihi, coğrafyası ve anıtlarına ilişkin bir yolculuk) [1929]; *The Foundations of Bible History: Joshua, Judges* (Kutsal Kitap tarihinin temelleri: Yeşu, Hakimler) [1931]; *Prehistoric Mersin, Yümük Tepe in the Southern Turkey* (Tarihöncesi Mersin, Türkiye'nin G.'indeki Yümüktepe) [1953].

GARSUTTİNOĞLU (Muhyittin), türk hekim (öl. 1575). Gençliğinde başta babası, çeşitli bilginlerden köklü bir öğrenim gördü. Medreselerde müderris olarak ders verdi. Padişahın hekimleri arasında yer aldı ve hekimbaşılığa yükseldi (1568). Hekimliğin dışında matematik, heyet (astronomi) ve astroloji alanında da ün yaptı. Selim II, onun hekimbaşılığı sırasında İstanbul kadısına bir ferman göndererek, İstanbul ve taşradaki hekimlerden, bilgisizlikleri yüzünden zarara neden olanların Garsuttinoğlu tarafından sınavdan geçirilmesini emretti (1573).

GARŞİN (Vsevolod Mihailoviç), rus yazar (Voronej 1855 - Petersburg 1888). 1877 Türk-Rus savaşı'na gönüllü olarak katıldı. Romanlarında marazi durumları işledi: *Çetire Dnya*'da (1877) savaş alanında terk edilmiş bir yaralının, *Yrasnıy Tsvetok*'ta da kötülük saplantısına tutulmuş bir delinin öyküsünü, Anoheyev'i anımsatan izlenimci bir üslupla anlattı. Kendi de sinir hastalığına tutuldu ve intihar etti.

Garter nişanı, 1348'de Edward III tarafından ihdas edilen şövalyelik nişanı. Kurum, büyük üstat olan kral ile Wales prensinden başka 24 şövalyeden oluşmaktaydı. Nişan kadınlara da verilebiliyordu. Mavi şerit. Ortasında kırmızı bir haç bulunan gümüş levha ve çevresinde Garter. Üzerinde "Honni soit qui mal y pense" (Kötülük düşünen utansın) yazısı yer almaktaydı. (*Dizbağı nişanı* da denir.) [→ Şövalyelik NİŞANLARI levhası.]

GARTOK → GAR.

GARUA, Kamerun'da kent, Benue yönetim bölgesinin ve Kuzey ilinin (67 686 km^2 ve 508 200 nüf.) merkezi, Benue ırmağındaki ulaşımın, yukarı kesimdeki son durağı; 120 000 nüf. (1991). Çırçır fabrikası. Pamuk iplikçiliği, dokumacılığı ve boyama tesisleri. Biracılık.

GARUDA, dev kartal, kuşların kralı ve tanrı Vişnu'nun bineği. En azılı düşmanları annesini tutsak eden *naga*'lardır (yılanlar). Annesini kurtarmak için yılanlara ölümsüzlük iksirini *(amrita)* getirmek zorunda kaldı. Bu nedenle Vişnu ile bir anlaşma yaptı ve karşılığında Vişnu'nun bineği olmayı kabul etti.

GARUGA a. Tropikal bölgelerde yetişen, tek yandan tüysü yapraklı, hepyeşil büyük ağaç. (*Burseraceae* familyası.)

GARUT ya da **GAROET,** Endonezya'da kent, Cava adasının batısında, Bandung'un G.-D.'sunda; 36 500 nüf. Preanger dağlarında dinlenme merkezi.

GAR ÜL-MİLH, Kuzey Tunus'ta turizm merkezi, *Gar ül-Milh gölü* kıyısında, Mecerde ırmağı deltasının K.'inde. Eski liman, XVII. yy. sonunda gönenç içindeydi (Tunus'taki korsanlar sayesinde). Cezaevi tesisleri.

GARVE (Christian), alman filozof (Breslau 1742 -*ay. y.* 1798). Halk için felsefe kitapları yazdı, Aristoteles'in yapıtlarını, Cicero'nun *De officiis*'ini (Görevler üstüne) ve birçok ingiliz ahlakçısının kitaplarını almancaya çevirdi ve bunlara açıklama notları ekledi. Bu çalışmalarıyla, Kant'ın özellikle mekânla ilgili çatışkılar kavramını belirlemesine olanak sağladı.

GARVEY (Marcus Moziah), zenci haklarının savunucusu (Saint Ann's Bay, Jamaika, 1887 - Londra 1940). Gazeteci olan Garvey, 1914'te Jamaika'da, dünyadaki bütün Siyahlar'ın yaşam düzeylerini yükseltmek için bir dernek kurdu. 1916'da ABD'ye gitti ve Siyahlar arasında tutulan güçlü bir hareketin başına geçti. 1920'de, New York'ta "Dünya zenci halklarının bildirgesi"ni ilan etti. Atlanta'da sahtekârlıktan hapse atıldı (1923-1925), sonra da Jamaika'ya sürüldü.

GARY, ABD'de (İndiana) kent, Michigan gölünün G. ucunda; 116 650 nüf. (1990). 1906'da, United States Steel Corporation tarafından madenkömürü ve demir cevheri gereksinimini kolayca karşılama olanağı veren bir yerde kuruldu. ABD'nin önemli metalürji merkezlerinden (yüksek fırınlar ve haddehaneler) biridir. Gary'de ayrıca kimya sanayisi, petrol rafinerileri, makine sanayileri de vardır.

GARY (Romain KACEW, **Romain** —denir), fransız yazar (Vilnyus, Litvanya, 1914 - Paris 1980). 1945'te diplomatlık mesleğine girdi, ilk romanını *Polonya'da bir kuş var* (l'Éducation européenne) yayımladı. *Les Racines du ciel*'den (1956 Goncourt ödülü) sonra, *Şafakta verilmiş sözüm vardı*'da (la Promesse de l'aube, 1960), kendi annesinden esinlenen unutulmaz bir kadın portresi çizdi. Komedi (*Lady L.,* 1963) ve edebiyat eleştirisi (*Pour Sganarelle,* 1965) [bu kitabında "yeni roman"ı eleştirir] türlerinde yapıtlar verdi. *Les Mangeurs d'étoiles, Adieu Gary Cooper* ve *Chien blanc* adlı yapıtlarıyla *la Comédie américaine*'i (1966-1970) oluşturdu. "Gerçek değerler" peşinde koşan, akıp giden zaman duygusunu ve yılların kemirdiği insanın dağılışı düşüncesini bir saplantı biçiminde içinde taşıyan Gary (*Au-delà de cette limite votre ticket n'est plus valable,* 1975; *Clair de femme,* 1977; *les Clowns lyriques,* 1979; *Uçurtmalar* [les Cerfs-volants] 1980), eski karısı, amerikalı oyuncu Jean Seberg'den bir yıl sonra intihar etti. Gary ayrıca, bir edebiyatçı hilesine başvurarak, **Émile Ajar*** takma adıyla üç kitap yayımladı; bunlardan biri, *Onca yoksulluk varken (la Vie devant soi)* [1975], Goncourt ödülü'nü kazandı.

GARZ a. (ar. *ġarz*). *Esk.* **1.** Ağaç vb. dikme, yetiştirme. **—2.** Batırma, sokma.

GARZAN → YANARSU.

GARZAN çayı → YANARSU çayı.

Garzani ya da **Garzane,** Bitlis ve çevresinde yalnız erkekler tarafından oynanan halay türü bir halkoyunu. (Eşlik çalgısı davul zurna olan oyunun figürlerine, sert ayak hareketleri ve çökmeler egemendir.)

GARZONİ (Tommaso), italyan yazar (Bagnacavallo 1549 - *ay y.* 1589). Yazdığı bilimsel derlemelerden, kimsenin bilmediği garip şeylere ne kadar meraklı olduğu anlaşılır (*Il teatro dei vari e diversi cervelli mondani,* 1583; *La sinagoga degli ignoranti,* 1589).

Gasavet, İçel ve çevresinde genellikle erkekler, bazen de kadın erkek birlikte, kaşık çalarak oynanan zeybek türü bir halkoyunu. (Eşlik çalgıları genellikle davul,keman ve klarinettir.)

GASBEN be. (ar. *ġasb*'dan *ġasben*). *Esk.* Zorla, zor kullanarak, kaba güçle.

GASBETMEK g. f. **1.** *Bir şeyi (bir kimseden) gasbetmek,* onu sahibinin izni ya da haberi olmadan zorla ya da hile ile almak, ele geçirmek: *Tarlasının bir bölümünü gasbeden komşusuyla mahkemelik oldular.* **—2.** *Bir hakkı gasbetmek,* yasalara aykırı olarak, o hakkın kullanılmasına engel olmak: *Hiçbir gerekçeye dayanmadan ücretlerini kesmek, çalışanların haklarını gasbetmektir.*

GASCA (Pedro DE LA), ispanyol devlet ve kilise adamı (Navarregadilla, Avila, Sigüenza,1565). Karl V tarafından Peru'ya gönderildi, İkinci İç savaş'a son vererek bölgede barışı sağladı ve yönetimi yeniden örgütledi. Sigüenza piskoposuluğuna atandığı İspanya'da öldü.

GASCAR (Pierre FOURNIER, **Pierre** —denir), fransız romancı (Paris 1916). Tutsak bir mezarcının anılarını anlattığı *le Temps des morts* romanıyla 1953 Goncourt ödülü'nü aldı. *Le Fugitif* (1961) ve *les Moutons de feu*'de (1963) çatışmalarla dolu bir dünyayı dile getirdi. *Les Chimères* (1969), *Charmes* (1975), *les Sources* (1975) adlı yapıtlarında esin kaynağını hemen hemen yalnızca hayvan dünyasıyla köy yaşantısından aldı. *L'Arche* (1971) ve *Dans la forêt humaine* (1976) ise "felsefi roman" ya da "çevrebilimsel roman" olarak nitelenebilir. Diğer bazı yapıtları şunlardır: *Le bal des ardents* (1977), *le Regne végétal* (1981), *Buffon* (1983), *l'Ange gardien* (1987), *Pour le dire avec des fleurs* (1989), *Portraits et souvenirs* (1991).

GASCARDİA a. Madagaskar'da defnelerde yaşayan ve gomalak üreten kırmızböceği. (Kabuklubitgiller familyası.)

GASCOİGNE (George), ingiliz yazar (Cardington, Bedfordshire, 1525'e doğr. - Bernack, Stamford, 1577). Bu parlamento üyesi ilk düzyazı ingiliz komedisini (*The Supposes,* 1566), İngiltere'de temsil edilen ikinci trajediyi (*Jocasta,* 1566), ilk ingiliz şiir sanatı incelemesini ve uyaksız ilk ingiliz hicvini (*The Steele Glas,* 1576) kaleme aldı. Yabancı türleri "ulusallaştırdı" ve feodal erdemleri yüceltirken törelerin ve kültürün italyanlaştırılmasına karşı çıktı.

GASCOİGNE (William), ingiliz gökbilimci (Middleton, Yorkshire, 1612'ye doğr. -Marston Moor 1644).1640'a doğru ilk mikrometreli dürbünü keşfetti; bununla gezegenlerin görünür çapını ölçtü. Gökbilim gözlemleriyle tanınır.

GASCOYNE (David), ingiliz şair (Harrow, Middlesex, 1916). Gerçeküstücülüğü İngiltere'ye tanıttı; güç anlaşılır, ama etkileyici dizelerle İspanya İç savaşı'nı anlattı ve şiir kitapları yayımladı (*Man's Life is this Meat,* 1936) daha sonraki yapıtlarında dinsel bir anlayışa yöneldi (*A Vagrant,* 1950; *Night Thoughts,* 1956). *The Sun at Midnight: Notes on the Story of Civilisation Seens as the History of the Great*

Experimental Work of the Supreme Scientist'te (Geceyarısı güneşi: Yüce Bilgin' in büyük deneyimsel çalışmasının tarihi olarak Uygarlık öyküsü üzerine ele alınan notlar) ise tinsel inançlara eğilimini belirtti (1970).

GASCOYNE CECİL → CECİL ve SALISBURY.

GASEYAN a.(ar. *ġaseyan*). **1.** *Esk.* Mide bulantısı. **—2.** Kusma. (GASYAN da denir.)

GASH ya da **GAŞ,** Kuzey-doğu Afrika' da uved, Eritrea'da doğar, Sudan'da Etyopya sınırından az sonra, Kassala'nın aşağı kesiminde bir iç delta oluşturur; yaklş. 480 km.

GASHERBRUM, Karakurum'da (Pakistan), Baltoro buzulunun sağ kıyısında bulunan dağlar bütünü. Başlıca doruklar I ile VI arasında numaralandırılmış, bunlardan dördüne tırmanılmıştır.

G.O. Dyhrenfurth (1934) ve H.de Ségogne'un (1936) Gasherbrum I ya da Hidden Peak'e (8 068 m) ilk tırmanma denemeleri başarısızlığa uğradı; bu doruğa ancak 1958'de, N. Clinch yönetimindeki amerikalı dağcı ekibi tırmanabildi (doruğa ulaşanlar P. Schoening ve A. Kauffman'dı). 1975'te, dağcılık tekniğiyle (oksijensiz ve yükselti taşıyıcısız) tırmanılan 8 000 m'nin üstündeki ilk doruk gene oydu (R. Messner ve P. Habeler). Gasherbrum II'ye (8 035 m) F. Moravec, S. Larch ve H. Willenpart'dan oluşan avusturyalı bir dağcı ekibi tırmandı (1956). Gasherbrum III'e (7 952 m) Polonyalılar ulaştı (J. ve A. Onyszkiewicz, W. Rutkiewicz ve K. Zdzitowiecki, 1975). Tırmanılması en güç olan Gasherbrum IV'eyse (7 925 m), 1958'de R. Cassin yönetimindeki italyan dağcı ekibi (W. Bonatti ve C. Mauri) ulaştı.

GASIP → GASP.

GÂSIP sıf. (ar. *ġaṣb*'dan *ġaṣıb*). *Esk.* Bir şeyi zorla alan, ele geçiren; zorba, yağmacı.
—İsl. huk. Başkasının malını izinsiz alıp gasbeden kişi. ‖ *Gâsıp-ül-gâsıp*, gasbedilmiş malı, gasıptan gasbeden üçüncü kişi.

GASİ a. (berberice sözc.). Jeomorfol. Bir erg'in kayalık temelinin yüzeylenmesine olanak sağlayan kumularası dar ve uzun çukur.

GASİL, -sli a. (ar. *ġasl*). *Esk.* **1.** Yıkama. **—2.** Ölü yıkama: *"...cenazesi mahkemede gasl ile defn edilmiş..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).
—ANSİKL. İsl. Ölü, teneşir üzerine ayakları kıble yönüne gelecek biçimde yatırıldıktan sonra göbeğinden dizlerine kadar beyaz ve temiz bir örtüyle kapatılarak giysileri çıkartılır. Ölü yıkayıcı, bu işe niyet ederek yıkama sırasında zaman zaman "gufraneke yâ Rahman" (Bağışla ey merhametli Allah'ım) diye dua eder. Yıkayıcı, önce cenazeye taharet ettirir, aptes aldırtır; daha sonra bütün bedeni yıkar. Bu işler tamamlandıktan sonra cenaze kurulanıp kefenlenir. (→ CENAZE, KEFEN.)

GÂSIL sıf. (ar. *ġāsil*). *Esk.* Ölü yıkayan kimse için kullanılır.

GASİLHANE a. (ar. *ġasl* ve fars. *ḫane*' den *gasl-ḫāne*). Ölü yıkanan yer.

GASKELL (Elizabeth Cleghorn STEVENSON, **Mrs.**), ingiliz romancı (Chelsea 1810 - Holyburn, Alton, Hampshire, 1865). Babası da, kocası da unitarian papazıydı; Manchester'da bulunduğu sırada işçilerin kötü yaşam koşullarını yakından gördü. Sosyal bir umutsuzluğu yansıtan ilk romanı *Mary Barton* (1848), Carlyle ve London gibi ünlü kişilerce büyük bir coşkuyla karşılandı. Dickens ona Household Words adlı gazetesinde iş verdi; Gaskell, bir kasabanın öyküsünü anlatan *Cranford*'u (1853), sonra da *North and South*'u (1855) bu gazetede yayımladı. Kuzey'in Güney'den, zenginlerin yoksullardan, kentin kırdan, yaşlıların gençlerden, kadınların birbirlerinden ayrılığı teması, evlenmeden anne olmuş bir kadının öyküsü ve cinsel özgürlüğün savunucusu olan *Ruth*'da da (1853), *Wives and Daughters* (1864-1866) ile *Charlotte Bronte* üzerine yazdığı yaşamöyküsünde (1857) de ortaya çıkar.

GASKELL (Sonia), rus asıllı eğitimci ve bale yöneticisi (Kiev 1904 - Paris 1974). Başlangıçta Serge de Diaghilev'in topluluğunda çalıştı. 1936-1939 arasında Paris' te öğretmenlik yaptı. 1939'da Hollanda' da kendi topluluğunu, 1945'te Ballet-Studio'yu, 1948'de Ballet-Recital'i kurdu. Topluluğu 1954'te "Nederlands Ballet" adını alarak Hollanda ulusal balesine dönüştü. Lahey'e yerleşen topluluk bir de okul açtı. Nederlands Ballet'ten ayrılan bir grup dansçı, 1961'de Het Nationale Ballet adlı topluluğu kurdu. Bu klasik topluluğu 1968'e dek yöneten Gaskell, *Rythmes, Largo et Allegro, le Ballet du Lecteur* adlı baleleri koregrafiledi.

GASKONCA a. Fransa'da, Garonne ırmağının güney-batı'sında konuşulan oc dili lehçesi.
—ANSİKL. Dilbil. Kendine özgü yanlarıyla gaskonca, oc dilleri alanı içinde neredeyse ayrı bir dil sayılır. Bu lehçenin başlıca sesbilgisel özellikleri şunlardır: *f, h*'ye dönüşür (*filia*›*hilia, farina*›*haria*), iki ünlü arasındaki *n* düşer (*luna*› *lua*), *v, b*'ye dönüşür (*vita*›*bita*, ikiz ünlü *ll* özel bir evrim geçirerek sözcük sonunda *th* ya da *t* (*gallus*› *gath* ya da *gat*), iki ünlü arasındaysa *r* verir (*bella*› *bera*).

GASKONYA, Fransa'nın güney-batı kesimi.
—Tar. Garonne ırmağı ile Pireneler arasında kalan bu bölgeyi Sezar, Aquitania'ya kattı. İmparatorluk döneminde Aquitania, Loire'a değin uzanan, on dört siteye ayrılmış bir eyaletti. Eyalet parçalanarak, merkezi Elusa (Gers'de Eauze) olan *Novempopulania*'yı meydana getirdi.

V. yy.'da Vizigotlar tarafından fethedildikten sonra Clovis döneminde kurtulan bölgeye, daha çok, Güney'den gelen Gaskonlar yerleşti; *Vasconia* adı buradan gelir. Norman istilalarından sonra Gaskonlar, Sanche Mittara önderliğinde Gaskonya düklüğü'nü oluşturdular; Bordeaux, düklüğün başkenti oldu.

1036'da, dük Sanche Guillaume'un kızının Aquitania dükü Eudes ile evlenmesi üzerine Gaskonya bu düklüğe katıldı. İngilizler bölgeyi 1154-1433 arasında işgal edince, burayı Britanya adaları'na şarap ihraç eden önemli bir ticaret merkezi durumuna getirdiler. Yeniden Fransa'ya geçen Gaskonya, *Guyenne*'e katıldı. Ama Landes, Chalosse, Condomois, Armagnac, Labourd, Bigorre, Comminges ve Couserans topraklarını kaplayan bir Gaskonya alt idare bölgesi vardı.

GASKONYA körfezi ya da **VİZCAYA körfezi,** Atlas okyanusu'nda, Kuzey İspanya kıyılarıyla Batı Fransa kıyıları arasında bulunan üçgen biçimli büyük girinti. Fransa'daki bölümü düz ve kumlarla kaplı, İspanya'daki kesimiyse kayalık, girintili çıkıntılıdır. Hepsi de Fransa topraklarında bulunan Vilaine, Loire, Charente, Gironde ve Adour ırmakları bu körfeze dökülür. Doğusu sığ olan körfezin derinliği orta kesimde 5 000 m'yi aşar.

Gaskonya tefi, hafifçe bombeli, dikdörtgen biçiminde bir teknesi, 4 ya da 10 bağırsak teli, dikey burguları olan ve bir tokmakla tellerine vurularak çalınan bir tür kithara. (Tek elle çalınan bu çalgı, galoubet adlı bir tür küçük blok flütün ayrılmaz eşlikçisidir.) [Eşanl. TELLİ DAVUL.]

GASLETMEK g. f. (ar. *ġasl*'dan). *Esk.* Ölü yıkamak.

GAS-LİFT a. (ing. sözc.). Petr. san. Casing ile üretim kolonu arasındaki halka biçiminde bir boşluktan yatağa gaz püskürtmeye dayanan işlem. (Bu gaz, ham petrolle birlikte kabarcıklar biçiminde iç casingden yükselir; amaç kuyudaki akışkanın ortalama yoğunluğunu ve böylece hidrolik yükü azaltmaktır.)

L. Audoubert-Diatec

Gasherbrum buzulu

GASMULOS a. Tar. İstanbul'un alınmasından (1204) sonra, Bizans İmparatorluğu'nun Haçlılar'ın denetimindeki kesimlerinde, biri bizanslı, öbürü latin ana babadan doğmuş kişi.

GASP ya da **GASIP** a.(ar. *ġaṣb*). Bir şeyi zorla alma, ele geçirme: *Tahtın gaspı.*
—*Esk. Gasb-ı nükûd*, paraların zorla alınması.
—Cez. huk. YAĞMA'nın eşanlamlısı.
—İda. huk. *Yetki gaspı*, idarenin adli alana ait bir yetkiyi kullanması. (Yetki gaspı, hukuk devletinde idareyi ve memuru sorumluluk altına sokar.)
—İsl. huk. Bir kimsenin malını, ondan izinsiz alıp ele geçirme. (Gasbedilmiş malın, gaspın yapıldığı yerde sahibine geri verilmesi gerekir. Gasp sırasında malın değerini düşüren bir noksanlık olmuşsa, gasbeden taraf bu değer farkını öder. Malın yok olması ya da geri verilemeyecek derecede özelliklerinin değişmiş olması durumunda, mal misli mallardansa mislinin verilmesi gerekir. Misli mallardan değilse, gasp günündeki değeri ödenmelidir.)
—Med. huk. *Ad gaspı*, bir kişinini hakkı olmadan başkasına ait bir adı kullanması. (Türk Med. k.'nun 25. maddesine göre adının gasbedilmesinden zarar gören kişi, mahkemeden bunun önlenmesini ve adını gasbeden kişinin kusuru varsa manevi tazminat olarak belirli bir paranın ödenmesini isteyebilir.)

GASPAR ya da **GASPARD,** hıristiyan azizlerinin yaşamıyla ilgili çeşitli efsanelere göre üç büyücü kraldan biri.

GASPAR (Gratyani), Boğdan beyi (öl. Lehistan 1620). Hırvat soylusu olarak Paros ve Naksos dukası unvanıyla Osmanlı devleti tarafından Boğdan beyliğine atandı (1619). Transilvanya prensinin tahttan uzaklaştırılması olayında parmağı bulunduğu saptandığından görevden alındı. Lehistan'a kaçtı. Osmanlılar'a teslim edilmemesi üzerine çıkan savaşta Lehler yenilince, dağlara kaçtıysa da Branişte köyünde türk askerleri tarafından yakalanarak öldürüldü.

Gaspard de la nuit, Ravel'in üç piyano parçası (1908). Esin kaynağı, Aloysius Bertrand'ın *Ondine, le Gibet, Scarbo* başlıklı şiirleridir. Piyanonun olanaklarının sonuna değin kullanıldığı ve üslubunun son derece sağlam oluşuyla dikkat çeken bu parçalar, Ravel'in klavye yapıtları arasında baş sırayı alır.

Langlois-Larousse

Gassendi
Robert Nanteuil'ün kalem oyması (1658)

GASPARİ (Gaetano), italyan besteci ve bibliyograf (Bologna 1807 - *ay. y.* 1881). Capella yöneticiliği ve Liceo musicale di Bologna'da kitaplık müdürlüğü yaptı. Bologna müzik tarihine ilişkin yapıtlar yayımladı. Onun bıraktığı belgelerden yararlanılarak ölümünden sonra yayımlanan *Catalogo della Biblioteca del Liceo musicale di Bologna* (Liceo musicale di Bologna kitaplığı'nın kataloğu) [1890-1905] başlıklı yapıt hazırlandı.

GASPARİNİ (Francesco), italyan besteci (Camaiore 1668 - Roma 1727). Corelli ve Pasquini'nin öğrencisi. 1700-1713 arasında Venedik'teki Pietà konservatuvarı'nı yönetti. 1725'te Roma'daki S. Giovanni in Laterano bazilikası'nın capella yöneticiliğine getirildi. Operalar ve oratoryolar besteleyen Gasparini, ününü, *L' Armonico pratico al cembalo* (1708) başlıklı, sürekli bas'ı ele alan incelemesine borçludur. D. Scarlatti ve B. Marcello, onun öğrencileridir.

GASPÇI a. Bir şeyi zorla alan, ele geçiren kimse; zorba: *Gaspçılara onar yıl hapis istendi.*

GASPÉ, Kanada'da (Québec) liman kenti, Gaspé yarımadasında, *Gaspé körfezi* kıyısında; 17 000 nüf. Küçük, turistik ve bölgesel merkez. —Jacques Cartier, 1534'te buraya ayak bastı ve bir haç dikerek Kanada'ya Fransa adına elkoydu.

GASPÉ yarımadası, Kanada'da (Québec) yarımada; K.'inde Saint Lawrence ırmağı, D.'sunda Saint Lawrence körfezi, G.'inde Chaleurs koyu vardır. Burası, Apalaş dağları kuşağına giren ve yanında Shickshock dağları (Jacques -Cartier dağı, 1 268 m) yükselen engebeli bir plato bölgesidir. Tarım artık yapılmamaktadır, oysa balıkçılık sürmekte ve yaz turizmi gelişmektedir (Percé, Gaspé). Yarımadanın ormanlık iç kesiminde birçok doğal park vardır.

GASPERİ (Alcide DE) → DE GASPERİ.

GASPIRALI İSMAİL BEY, rusça **Gasprinskiy** (İsmayl), türk gazeteci ve yazar (Bahçesaray, Kırım, 1851 - *ay. y.* 1914). Odera Askeri okulu'nu bitirdi, Bahçesaray'da Zincirli medresesi'ne rusça öğretmeni atandı. Pan-slavcılığa karşı türkçülük akımını benimsedi. Çevirmen olarak gittiği Paris'te bulunduğu süre (1872-1874) içinde çeviriler yaptı ve rus yazar Turgenyev'in yapıtlarının müsveddelerini temize çekti. İstanbul'a gelip subay olmak için yaptığı başvuru kabul edilmeyince Kırım'a döndü (1875). Bahçesaray belediye başkanlığına getirildi (1879). Rusya'daki müslümanlarla ilgili yazılarını rusça Tayrida adlı gazetede yayımladı (1881). 1883-1914 arası Tercümanı ahvali zaman adlı gazeteyi yayımladı. Bu gazetede Çarlık Rusyası sınırları içinde yaşayan Türkler' in din ve dil birliğinin korunması ve geliştirilmesi yolunda yayın yaptı. Cedit (yenilik) hareketinin öncülerinden oldu. Bu amaçla Rusya Müslümanları üçüncü kongresi'nin toplanmasına ön ayak oldu (1906). İstanbul'a ikinci gelişinde (1909) Âyan meclisi üyesi olması için yapılan öneriyi kabul etmeyerek Kırım'a döndü (1912). Başlıca yapıtları: *Rusya müslümanları* (1881), *Mirat-ı cedit* (1882), *Avrupa devletlerine bir nazar-ı muvazene* (1885), *Hace-i sıbyan* (1893), *Atlaslı cihanname* (1894), *Mektep ve usul-ü cedit nedir* (1894), *Haleba vebası ve onun daru ve devası* (tarihsiz).

GASPRİNSKİY (İsmayl) → GASPIRALI İSMAİL BEY.

GASSAL, GASSALE sıf. (ar. *ġassāl*, dişl. *ġassāle*). Esk. Ölü yıkayan: *"Öldür nefsin dileğini ilet teneşir üstüne / Yoksa kensiz ölüceğiz ferman olur sana gassal"* (Yunus Emre, XIII. yy.)

◆ a. Ölü yıkanacak su.

◆ **gassale** a. Sabahları içilen şarap.

GASSALE → GASSAL.

GASSANİLER, Suriye'de hüküm sürmüş olan hıristiyan arap aşiret. Arap kaynaklarına bakılırsa, Yemen'de yaşayan Azd kabilesi, Marib bendinin yıkılması üzerine buradan ayrılarak kuzeye göçtü. Daha sonra Azdlar'ın bir bölümü Amr bin Amir Muzaykiya'nın başkanlığında Suriye'de Gassan gölü çevresine yerleşti. Aşiret burada uzun süre yaşadığından, çevresine yerleştiği gölün adıyla anıldı. Öte yandan, arap tarihçileri Hamza ve İbni Kuteybe'ye göre, aşireti Suriye'ye götüren Muzaykiya değil de onun torunu Salabe bin Amr'dır. Böylece Amr'ın oğlu Cafna da hanedanın kurucusu sayılır. Fenike, Filistin ve Havran bölgelerini egemenlikleri altına alan Gassaniler, önceleri romalı valilerle yörenin en güçlü kabilesi Salihler'e yıllık baç ödemek zorunda kaldılar. Sonraları bu haracı vermedikleri için Salih kabilesiyle aralarında çıkan savaşı kazanmaları sonucu sınırlarını İranlılar ve Hira Lahmileri'ne karşı korumak koşuluyla özerk bir kabile kimliğinde Bizans İmparatorluğu'na bağlandılar. Hıristiyanlığın en koyu savunucularından biri olan Haris bin Cabale, imparator İustinianos'un kendisine verdiği *patrikios* unvanıyla birlikte Suriye bölgesindeki tüm arap kabilelerinin reisliğine atandı (529). Haris'in oğlu el-Munzir döneminde Gassani ülkesi İranlılar'ın saldırısına uğradı. Munzir İranlılar'ı yendiyse de bu kez Bizans imparatoruyla arası bozulunca bağımsızlığını ilan etti (575). İranlılar'ın yeniden saldırısı üzerine sınır savaşları Gassaniler'in zararına sonuçlanınca, İstanbul'a gelen Munzir ile oğulları bizans egemenliğini yeniden tanıdılar (580). Ancak, Bizanslılar'la kurulan iyi ilişkiler dönemi kısa sürdü. İranlılar'la gizli bir anlaşma yaptıkları gerekçesiyle, Bizanslılar Anadolu genel valisi Magnus'u Gassaniler'i cezalandırmakla görevlendirdiler (581). Magnus'un askerleri tarafından yakalanan Munzir ve oğulları İstanbul'a gönderilerek burada hapsedildiler. Gassani büyüklerinin tutsak edilmeleri üzerine Suriye'de karışıklıklar çıktı ve birçok parçaya bölünen kabilenin her aşireti kendine ayrı birer reis seçti. Önce Bizans imparatoru Tiberios, Gassani ülkesini yakıp yıktı; ardından İran şahı Hüsrev Perviz, Kudüs'ü ve Dimaşk bölgesini ele geçirince (613-614), Gassaniler'in gücü iyice kırıldı. Arap kaynaklarına göre, son hükümdarları Cabale bin Eyham, Bizans imparatoruyla birlikte katıldığı Yermuk savaşı'nda müslüman arap ordusuna yenildikten sonra halife Ömer'e sığınarak islamlığı benimsediyse de, kısa bir süre sonra İstanbul'a kaçtı ve yeniden hıristiyanlığa döndü. Böylece tüm Suriye topraklarının islam devletinin yönetimi altına girmesi sonucu Gassani hanedanı son buldu.

GASSENDİ (Pierre GASSEND, denir), fransız filozof, gökbilimci, matematikçi ve fizikçi (Champtercier, Digne yakınında, 1592 - Paris 1655). Çok yoksul bir aileden gelen Gassendi, bazı kimselerin himayesi sayesinde, önce Digne'de, sonra da Aix ve Avignon'da öğrenim gördü. 1608'de Digne'de bir retorik kürsüsü elde etti. 1614'te Avignon'da tanrıbilim doktoru, 1615'te rahip oldu. 1615'ten 1620'ye kadar Aix Üniversitesi'nde felsefe profesörlüğü yaptı. 1626'da Digne kilisesi'ne başrahip olarak atandı, ama 1648-1653 dönemi dışında, hiçbir zaman bu kentte uzun süre kalmadı, daha çok Paris'te hôtel des Monnaies'de oturdu. 1645'ten 1648'e kadar Collège royal'de matematik okuttu. Gassendi'nin ilk yapıtı, Aristoteles üzerine bir eleştirinin ilk bölümüydü: *Exercitationes paradoxicae adversus Aristotelaeos* (Aristotelesçilere karşı sav denemeleri) [1624]; yapıtın öbür bölümleri hiçbir zaman yayımlanmadı. *De vita et moribus Epicuri* (Epikuros'un yaşamı ve töreleri üzerine) [1647] ve *Syntagma philosophiae Epicuri* (Epikuros felsefesinin özeti) [1649] adlı yapıtlarındaysa, Demokritos' un atom kuramıyla isteklerde ölçülülüğü ve nefse egemen olmayı temel alan epikurosçu ahlakı ele aldı ve bu ahlak anlayışının ilkeleriyle hıristiyanlığı bağdaştırmaya çalıştı. 1625'te Galilei'ye bir mektup yazarak çalışmalarına hayranlık duyduğunu bildirdi. Descartes'a, *Méditations*'la (Metafizik düşünceler) ilgili *Objections*'unu (İtirazlar) [1644] gönderdi, onun kuşkusuna ve idealizmine karşı çıktı. Bu eleştiriler, iki filozof arasında uzun bir tartışmaya yol açtı. Gassendi, hareketin Tanrı'dan kaynaklandığı görüşünü kabul etmekle birlikte, doğuştan düşüncelerin varlığını kabul etmedi. Dünyanın uyumluluğu ve canlı varlıkların uyarlanma yeteneğinin yetkinliği üzerine bir kuram geliştirdi. 1625'ten sonra pek çok izleyicisi oldu; bunların arasında, özellikle, bir epikurosçu olan François Luillier ve oğlu Chapelle, Bernier ile Cyrano de Bergerac, Hesnault ve hatta Molière'i sayabiliriz. Gassendi ayrıca, Newton ile XVIII. yy. fransız filozoflarını da etkiledi. Bilimsel alandaki çalışmalarına gelince, gökbilimde teleskopla gözlemin öncüsü oldu, Jüpiter'in uydularını, Satürn'ü (ancak bu gezegenlerin halkalarını fark edemedi), birçok güneş tutulmasını ve Merkür'ü gözlemledi, bu gezegenin Güneş'in önünden geçişini ilk saptayan gözlemci oldu (1631). Kuzey kutbu ışığının ilk bilimsel tanımlamasını da o yaptı (1621). Fizikteyse, cisimlerin düşüşünü ve çarpma yasalarını inceledi, seslerin yükseklik derecelerini açıkladı ve yayılma hızlarını ölçtü. Toplu yapıtları 1658'de yayımlandı.

GASSENDİCİ sıf. Gassendicilikle ilgili.

◆ sıf. ve a. Gassendicilik yandaşı.

GASSENDİCİLİK a. Fels. Gassendi ve yandaşlarının felsefi öğretisi.

GASSER (Herbert Spencer), amerikalı fizyolojist (Platteville, Wisconcin, 1888 - New York 1963). Özellikle sinir liflerinin işlevsel farklılaşmaları üzerine araştırmalar yaptı ve çalışma arkadaşı Erlanger ile birlikte 1944 yılında Nobel tıp ödülü'nü aldı.

Gasser gangliyonu, üçüz sinirin yolu üstünde, şakak kayasının ön yüzündeki bir çukurcuğun içinde bulunan sinir gangliyonu. Adını avusturyalı anatomici Johann Lorenz *Gasser*'den (1723-1765) alır. (Eşanl. YARIMAY GANGLİYONU.)

Gasser sendromu (isviçreli çocuk hekimi Conrad *Gasser*'in [doğm. 1912] adından). Hematol. İDYOPATİK AKUT ERİTROBLASTOPENİ'nin eşanlamlısı.

GASSİ (EL-), Cezayir Sahrası'nda sıt, Büyük Doğu Ergi sınırında, Hassi Mesut' un G.'inde.Boruyla Hassi Mesut'a bağlanan petrol yatağı.

GASSİ TUVİL (EL-), Büyük Doğu Ergi'ni (Cezayir Sahrası) kesen uzun çöküntü, Hassi Mesut'un G.'inde. Yakında bulunan El-Gassi petrol yatağı hem petrol (borularla Hassi Mesut'a taşınır) hem de doğal gaz (henüz işletilmemektedir) içeren bir yataktır.

GASSMAN (Vittorio), italyan tiyatro ve sinema oyuncusu (Cenova 1922). Tiyatroya, 1943'te başladı ve kendisini kısa sürede kuşağının en tanınmış oyuncuları arasına sokan çok sayıda oyunda (özellikle Luchino Visconti'nin yönetiminde) rol aldı. 1952'de, kendi topluluğunu kurdu: İtalyan sanat tiyatrosu (L. Squarzina ile birlikte). Topluluk içlerinde Seneca, Hamlet, A. Dumas, İbsen, U. Betti ve T. Williams' ın da yer aldığı Aiskhylos'dan Anouilh'e kadar zengin bir repertuvara sahipti. Başlıca filmleri: *Acı pirinç* (Riso amaro) [G. De Santis, 1948], *Savaş ve barış* (War and Peace) [K. Vidor, 1956], *Toto Gangster* (İ Soliti İgnoti) [M. Monicelli, 1958], *Il Sorpasso* (R. Risi, 1962), *Brancaleone ordusu* (L'Armata Brancaleone) [M. Monicelli, 1966], *Kadın kokusu* (Profumo di donne) [D. Risi, 1974], *C'eravamo tanto amati* (E. Scola, 1975), *Bir düğün* (Quintet) [R. Alt-

man, 1979], *la Terrazza* (E. Scola, 1980), *I Picari* (M. Monicelli, 1987), *La Famiglia* (E. Scola, 1987). Kendisi de birçok film yönetti.

GASSMANN (Florian Leopold), bohemyalı besteci (Brüx, bugün Most, Bohemya, 1729 - Viyana 1774). Bologna'da, P. Martini'nin öğrencisi oldu. Viyana sarayında besteciliğe (1763), sonra da capella yöneticiliğine (1772) atandı. Kurduğu Tonkünstler-Sozietät (Müzikçiler derneği), 1862'de Haydn derneği'ne dönüştü. 21 italyanca opera (*La Contessina*, 1770), 1 oratoryo (*La Betulia liberata*), missa'lar, mezmurlar, senfoniler vb. besteledi.

GASTALDİ (İacopo ya da Giacomo), italyan haritacı (Villafranca, Piemonte, 1500'e doğr. - Venedik 1568). 1548'de 34'ü hiç yayımlanmamış 60 haritayla birlikte, Ptolemaios'un coğrafya incelemelerini konu alan bir yapıt yayımladı.

GASTEDUÇAR (Bernardo), bask şair (Ciboure 1614 - Pau 1701). Bask dilinde yazan ilk cizvit: *Eguia Catholicac* (Katolikliğe ilişkin gerçekler) [1686].

GASTEİN, Avusturya'da vadi, Salzach'ın sağ kolu Ache tarafından akaçlanır. Hohe Tauern ile Niedere Tauern'in sınırında. *Badgastein* ve *Bad Hofgastein*'in kaplıca ve turizm merkezi.
—Tar. Avusturya imparatoru ve Prusya kralı, 14 ağustos 1865'te, burada, Düklükler* savaşı'na son veren uzlaşmayı imzaladı.

GASTERİA a. Güney Afrika kökenli süs bitkisi. (Sarısabırı andırır; dibi şişkin kısa bir boru biçiminde çiçekler açar, 35 tür; zambakgiller familyası.)

GASTEROMYCETALES a. Sporları kapalı bir boşlukta oluşan bazitli mantarlar takımı. (Olgun sporlar ya örtünün tepesindeki bir delikten [*lycoperdon*] ya da çeperin yırtılması ya da tahrip olması sonucu serbest kalır.)

GASTEROPELECUS a. (yun. *gaster, gasteros*, karın, mide ve *pelekos*, balta' dan). Zool. *Characinidae* familyasından, tatlısularda yaşayan kemiklibalık cinsi. (Bu cinsin en önemli türlerinden biri *G. carnegiella*, geniş göğüs yüzgeçli, yüzgeçlerini kanat gibi çırparak su yüzeyi üstünde yükselebilen bir balıktır.)

GASTEROSTEİDAE a. DİKENCEBALIĞIGİLLER familyasının bilimsel adı.

GASTEROSTEİFORMES a. DİKENCEBALIKLARI takımının bilimsel adı.

GASTERUPTİON a. İnce uzun bedenli, ucuna doğru genişleyen uzun karınlı, büyük yumurtlama borulu, delici zarkanatlı böcek cinsi. (*G. assectator* yalnız yaşayan arılarda ve yabanarılarında asalak yaşar. Bayrakyabanarısıgiller [*Evaniidae*] familyası.)

GASTOLDİ (Giovanni Giacomo), italyan besteci (Caravaggio 1550 - Milano 1622). Mantova'dan sonra Milano'da da capella yöneticiliği yaptı (1609-1622). Besteci olarak, özellikle 5 sesli (1591) ve 3 sesli (1594) çalgı balletto'larıyla tanındı. Sağlam ve ritmik yapısı olan balletto'larını dans müziği olarak tasarlamıştır. Ayrıca 3 sesli canzonettalar, Monteverdi'nin *Arianna*'sının 2. ara müziğini, missa'lar, motet'ler vb. besteledi.

GASTORNİS a. (yun. *gaster, gastros*, karın, mide, ve *ornis, -ithos*, kuş'tan). Batı Avrupa'da Eosen devrinde yaşamış dev fosil kuşları içeren cins. (*Gastornis* cinsi üyeleri kesinlikle uçamıyordu; eksiksiz iskeletleri ele geçirilemediğinden hangi öbeklerle akraba oldukları bilinmemektedir.)

GASTOUÉ (Amédée), fransız müzikbilimci (Paris 1873 - Clamart 1943). Schola cantorum'da gregorius ses müziği konusunda ders verdi. Kendini Ortaçağ müziği araştırmalarına verdi. Bibliothèque nationale'deki bizans müziğiyle ilgili elyazmalarının kataloğunu hazırladı. Başlıca müzikbilim yapıtları: *les Origines du chant romain* (Roma ses müziğinin kökenleri) [1907], *Introduction à la paléographie musicale byzantine* (Eski bizans müzik yazısına giriş) [1907].

GASTRALİA a. Sürüngenlerin karın çeperinde bulunan deri kökenli kemiksi oluşum. (Göğüs kalkanıyla venüs kemeri arasında bir dizi yay ve karın kaburgası oluşturur. Kaplumbağaların gastralia'ları karın levhaları içine girmiştir.)

GASTRALJİ a. (fr. *gastralgie*). MİDE* AĞRISI'nın eşanlamlısı.

GASTRANA a. Eski Dünya denizlerinde yaşayan ikiçenetli yumuşakça cinsi. (*Tellinidae* familyası. Günümüzde yaşayan bu cinsin üyelerinin fosillerine Üçüncü Zaman tabakalarından bu yana rastlanmaktadır.)

GASTREKTAZİ a. (fr. *gastrectasie*). Mide genişlemesi.

GASTREKTOMİ a. (fr. *gastrectomie*). MİDE* AMELİYATI'nın eşanlamlısı.

GASTRİN a. (fr. *gastrine*). Mide mukozası ile onikiparmak bağırsağının midekapısı girişi mukozasınca salgılanan ve mide salgısını etkileyerek sindirimi kolaylaştıran hormon.
—ANSİKL. Gastrin polipeptit yapısındadır. Mide salgısını etkileyen en güçlü etkendir. Hayvanlara verildiğinde bir-iki saat içinde klorhidrik asit ve pepsin salgısını % 300-500 oranında artırır. Ayrıca mide hacmi ve asit yoğunluğu üzerine de etkilidir. Besinlerin antrum mukozasına değmesiyle salgılanmaya başlar. Salgı bir özdüzenleme mekanizmasıyla ayarlanır, pH değeri 2'nin altına düşünce gastrin salgısı kesilir. Gastrin miktarı radyoimmünoloji yöntemiyle belirlenebilir. Miktarı, Zollinger-Ellison sendromu (pankreas uru ile mide-duodenum ülserinin birlikte olduğu sendrom) sırasında artar.

GASTRİOL a. (fr. *gastriole*). Amfibyumlarda geçici besin vakuolü.

GASTRİT a. (fr. *gastrite;* yun. *gaster, gastros*, karın, mide, ve *-itis*, hastalık bildiren sonek'ten). Patol. Mide mukozasının iltihaplanması.
—ANSİKL. *Akut gastrit* hemen hemen her zaman incebağırsak mukozası iltihabıyla birlikte olur (gastroenterit). Nedenleri enfeksiyona ya da beslenmeye bağlı (sindirimsizlik) olabilir. Özellikle epigastrik ağrılarla, kusmayla kendini belli eder. *Süreğen gastrit* aşırı alkol, tütün ve baharat kullanımıyla kolaylaştırılmış olur. Hazımsızlık tipinde sindirim bozuklukları, yemeklerden sonra beliren mide yanması ve bazen mide kanamaları biçiminde ortaya çıkar. Midenin radyolojik muayenesi sonucunda, yüzeysel mide erozyonu olduğunu belirten kalın kıvrımlar ve bazen sivrilikler görülür. Bazı gastritler bölgeseldir (yerel gastrit) ve komşu bölgelerdeki lezyondan (özellikle ülser) sonra gelişir.
—Vet. Çoğunlukla birlikte görüldükleri enteritler gibi (gastroenteritler), akut ve süreğen gastritler de ya mikroplardan, ya asalaklardan (atgillerde görülen mide kurtları ve habronemoz, etçillerde görülen spiroserkoz, gevişgetirenlerde görülen mide-bağırsak strongilozu) ya da zehirlenmeden ileri gelir. Birçok enfeksiyon hastalığı (atta bulaşıcı zatürree, sakağı, tifo; domuzda kızıl, salmonelloz; köpekte genç yaş hastalığı, leptospirozis) gastritle birlikte olur. Yemek dağıtımındaki düzensizlik, besin dengesizliği, iyi saklanmamış yiyecekler de gastritin en sık görülen nedenleridir.

Domuzda ve et yiyen hayvanlarda gastrit seyrek ya da sık kusmalarla kendini belli eder. Otçullarda teşhis koymak daha zordur. Gastritin tedavisinde perhizin önemi büyüktür. Bir ya da iki günlük su perhizi, otçullar için arpa ve keten tohumu haşlaması; etçiller için maden suyu, sonra sindirimi kolay yiyecekler; otçullar ve domuz için unlu, kepekli bulamaçlar, pişmiş tane yem, yeşil ot; etçiller için sebze çorbası.

Mide ağrıları, afyonlu ya da belladonlu ilaçlarla ve asit emici maddelerle dindirilir.

GASTROBİYOPSİ a. (fr. *gastrobiopsie*). Tıp. Gastroskopi sırasında mide mukozasına yapılan biyopsi.

GASTROCHAENA a. Denizde yaşayan, ikiçenetli küçük yumuşakça cinsi. (Dipte delikler açarak uzun, kireçten bir boru yapar ve kavkısıyla birlikte buraya sığınır. Yaşayan otuz kadar türü, İkinci ve Üçüncü Zaman tabakalarında birkaç fosil türü vardır. *Gastrochaenidae* familyasının örnek tipi.)

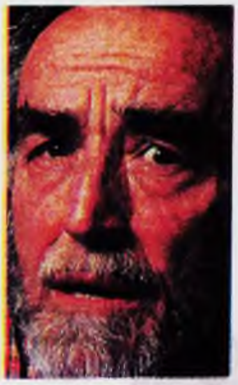
GASTRODERM a. (yun. *gaster, gastros*, karın ve mide ve *derma, -atos*, deri'den). Zool. Knidlilerin içderisine verilen ad.

GASTRODİNİ a. (fr. *gastrodynie*). Patol. Midede duyulan sinirsel ağrı.

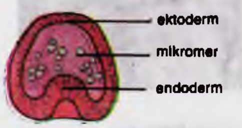
GASTRODÜODENOSTOMİ a. (fr. *gastro-duodénostomie*). Cerr. Mideyi onikiparmak bağırsağının bir bölümüne ağızlandırma ameliyatı.

GASTROENTERİT a. (fr. *gastro-entérite*). Mide mukozası ile bağırsak mukozasının birlikte iltihabı.
—ANSİKL. Patol. Erişkinde gastroenterite genellikle bir enfeksiyon yol açar. Hastalık, karın ağrısı, bulantı, bazen kusma ve ishalle ortaya çıkar. Enterit için uygulanan tedavi yöntemleriyle tedavi edilir. Gastroenterit süt çocuklarında sık görülür, çocuk ishallerine benzer belirtileri vardır. Ağır şekillerinde, su yitimi önemli olabilir (*toksikoz*), bu durumda tuzlu ve şekerli bir serum tedavisi uygulanmak üzere hasta hastaneye yatırılmalıdır.
—Vet. • *Bulaşıcı yavru domuz gastroenteriti*. Çok bulaşıcı bir hastalık olan bulaşıcı gastroenterit, her yaştaki domuzu tutar, fakat yavru domuzları kırıp geçirir (15 günlükten küçük yavrularda ölüm oranı % 100'e varır). Mikrobu bir koronavirüstür. Yıllardan beri bu virozun arttığı görülmekte, özellikle İngiltere'de büyük ekonomik kayıplara neden olmaktadır. Bugün için bu hastalığı önleyici bir aşı ya da özgül bir tedavi yoktur.
• *Kanamalı köpek gastroenteriti. Stuttgart hastalığı* da denen kanamalı köpek gastroenteriti, bitkinlik, kusma ve siyahımsı kanlı ishalle belirgin ağır bir hastalıktır. Buna enfeksiyonlu besin zehirlenmelerinde, *perfringens*'li enterotoksemide ve leptospirozda rastlanır. Tedavi her şeyden önce nedenlere yönelik olmalıdır: enterotoksemi halinde kangren önleyici serum, leptospirozda antibiyotikler. Köpeklerin leptospiroza karşı aşılanması yararlıdır.
• *Parvovirüslü köpek gastroenteriti*. İlk olguları 1977 yılının sonbaharında duyurulan bu yeni hastalık, birkaç yıl içinde genç köpeklerde en çok rastlanan hastalıklardan biri oldu. Hastalık kedi panlökopenisi virüsüne çok benzeyen bir parvovirüsten ileri gelir. Genellikle çok kanlı bir ishalden 24 saat önce kusmalar başlar. Köpek yavrularında ölüm oranı çok yüksek olduğundan, köpeğin yaşı, klinik tabloyu çok etkiler.

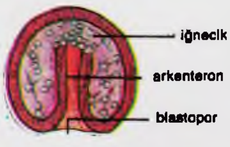
Tamamen belirtilere yönelik olan tedaviye erken başlamalı, su kaybına ve yeni infeksiyonlara neden olabilecek kusmaları ve ishalı önleme ve hayvanı susuz bırakmama amacı gütmelidir. Yapılan özgül aşılar, oldukça iyi bir korunma sağlamaktadır.
• *Enfeksiyonlu kedi gastroenteriti*. Bir ültravirüsün neden olduğu kedi gastroenteriti (*kedi tifüsü*), çok bulaşıcı bir hastalıktır. Bitkinlik, durduralamayan kusmalar, hızlı bir ilerleme sonucunda hastalık çoğu zaman ölümle biter. Hastalık özellikle genç hayvanları tutar. Sülfamitler ve antibiyotikler, ancak erken tedaviye başlanıldığı zaman etkili olabilir. Üç aylık kedi yav-

Vittorio **Gassman**

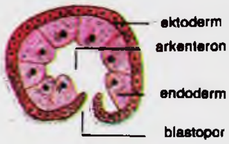

çökme (invajinasyon) başlangıcı

iğneciklerin belirmesi

karındanbacaklı yumuşakça (*crepidula*) yumurtasında dikey çökmeli gastrulasyon

denizkestanesinde dikey çökmeli gastrulasyon

rularının formollu aşı ile aşılanmaları genelde iyi sonuç verir.

GASTROENTEROKOLİT a. (fr. *gastro -entérocolite*). Patol. Mide, ince ve kalınbağırsağa yayılan iltihap.

GASTROENTEROLOG a. (fr. *gastro -entérologue*). Mide ve bağırsak hastalıkları, daha genel anlamda tüm sindirim sistemi hastalıkları konusunda uzman olan hekim.

GASTROENTEROLOJİ a. (fr. *gastro -entérologie*). **1.** Mide ve bağırsak hastalıklarını inceleyen tıp dalı. **—2.** Hastanelerde bu tür hastalıklara bakan bölüm.

GASTROENTEROPTOZ a. (fr. *gastro -entéroptôse*). Patol. MİDE*-BAĞIRSAK DÜŞÜKLÜĞÜ'nün eşanlamlısı.

GASTROENTEROSTOMİ a. (fr. *gastro -entérostomie*). Cerr. MİDE* - BAĞIRSAK AĞIZLAŞMASI'nın eşanlamlısı.

GASTROFERRİN a. (fr. *gastro-ferrine*). Besinlerdeki demirin sindirim organlarında emilmesini engelleyebilen mide proteini.

GASTROİDEA a. Yarım santimetre boyunda, canlı ya da parlak renkli bedenli kınkanatlı küçük böcek cinsi. (Birkaç türünün larvaları kuzukulağı ve buna benzer bitkilerde yaşayarak büyük zararlara yol açar. Yaprakböceğigiller familyası.)

GASTROJEJÜNOSTOMİ a. (fr. *gastro-jéjunostomie*). Cerr. Mide-bağırsak ağızlaşmasına bazen verilen ad.

GASTROKOLİT a. (fr. *gastro-colite*). Patol. Mide ve kalınbağırsağın birlikte iltihabı.

GASTROKOLOPTOZ a. (fr. *gastro -coloptose*). Patol. Mide ile enine kalınbağırsağın birlikte düşüklüğü.

GASTROLİZ a. (fr. *gastrolyse*). Cerr. Mideyi normal ya da patolojik olarak yapışık bulunduğu organlardan ayırmayı öngören ameliyat.

GASTROLOBİUM a. (yun. *gaster, gastros*, karın, mide, ve *lobos, lop*, badıç'tan). Karşılıklı, yalın yapraklı, salkım halinde sarı ya da kırmızımsı çiçekli, hepyeşil ağaççık. (Avustralya'da 30'dan fazla türü yetişir; bazı türleri güzel görünüşlerinden dolayı seralarda yetiştirilir. Kelebekçiçekligiller familyası.)

GASTROMEL a. (fr. *gastromèle;* yun. *gaster, gastros*, karın, mide, ve *melos*, üye [kol ve bacak]'tan). Tıp. Karnının üstünde fazladan kol ve bacakları bulunan ucube.

GASTROMELİ a. (fr. *gastromélie*). Tıp. Gastromeli biçiminde ucubelik.

GASTROMİKSORE a. (fr. *gastromyxorrhée*). Tıp. Mide mukozasının kusmaya neden olabilecek aşırı salgı çıkarması. (Eşanl. MUKUSLU GASTROSÜKORE.)

GASTRONOM a. (fr. *gastronome*). **1.** Gastronomiyle uğraşan kişi. **—2.** Ağzının tadını iyi bilen, ağzının tadına düşkün ve yemeğe meraklı kişi.

GASTRONOMİ a. (fr. *gastronomie*). Mutfakla, yemeklerin yapımıyla, yemeklerin çeşnisine bakmak ve değerlendirmekle ilgili bilgilerin tümü.

GASTROPACHA a. (yun. *gaster, gastros*, karın, mide, ve *pakhus*, kalın'dan). Hareketsiz dururken kuru bir yaprağa benzeyen kelebek cinsi. (Armut çadırpervanesi [*Gastropacha quercifolia*] meyve ağaçlarında ve akdiken, yabaneriği, meşe, söğüt vb. üzerinde yaşar. Çadırpervanesigiller familyası.)

GASTROPEKSİ a. (fr. *gastropexie*). Midenin cerrahi olarak karın çeperine bağlanması.

GASTROPHİLUS a. (yun. *gaster, gastros*, karın, mide, ve *philos*, dost'tan). Kıllı, iri bir sineğe benzeyen, larvası atın sindirim sisteminde asalak yaşayan ikikanatlı böcek cinsi.

—ANSİKL. Vet. Başlıca 3 türü vardır: *Gasterophilus equi* ve *G. hemorroïdalis*, yumurtalarını atların kılları üzerine bırakır (larvalar yumurtadan çıkınca bir kaşıntı oluşturur. At, yalanır ve larvaları yutar; larvalar mide ve bağırsak mukozaları üzerine yapışır); *G. nasalis* ise yumurtalarını atların burunları içine döker. Yumurtadan çıkan larvalar duodenumun mukozasına yerleşir.

Bazen, *Gastrophilus* cinsi yanlış olarak *Oestridae* familyasına sokulur. Gerçekte bu familyaya, larvası koyunların sinüslerinde yaşayan koyun burun sineği *(Oestrus ovis)* ve sığır asalağı olan büvelek *(Hypoderma bovis)* girer.

GASTROPİLOROSPAZM a. (fr. *gastro-pylorospasme*'dan). Patol. Bazı meme çocuklarında görülen mide ve mide kapısı kasılması. Her meme emmeden kısa bir süre sonra, önemsiz kusmalarla kendini belli eder. Genellikle yatıştırıcı bir tedavi ve besinlerin koyulaştırılmasıyla geçer. (Eşanl. MİDE KAPISI KASILMASI.)

GASTROPLASTİ a. (fr. *gastroplastie*). MİDE* PLASTİĞİ'nin eşanlamlısı.

GASTROPLEJİ a. (fr. *gastroplégie;* yun. *gaster, gastros*, karın, mide, ve *plege*, vurmak eylemi'nden). Patol. Midenin düz kas sisteminin felci. (Bu organın atonisine yol açar.)

GASTROPODA a. Zool. KARINDANBACAKLILAR sınıfının bilimsel adı.

GASTROPTOZ a. (fr. *gastroptôse*). MİDE* DÜŞÜKLÜĞÜ'nün eşanlamlısı.

GASTRORAFİ a. (fr. *gastrorraphie*). Cerr Kaza sonucu olan ya da ameliyat sırasında açılan mide yarasının dikilmesi.

GASTRORAJİ a. (fr. *gastrorragie*). MİDE* KANAMASI'nın eşanlamlısı.

GASTRORE a. (fr. *gastrorrhée*). Patol. Midenin aşırı miktarda mukoza salgısı çıkarması. (Özellikle sabahları mukoza salgısı kusulmasına yol açar.)

GASTROSKOP a. (fr. *gastroscope*). Midenin içini muayene etmeye yarayan alet. (Midenin içini görmeyi sağlayan bir aydınlatma sistemiyle ve biyopsi yapmak için bir sondayla donatılmıştır.)

GASTROSKOPİ a. (fr. *gastroscopie*). Gastroskop yardımıyla midenin iç yüzünün görülerek incelenmesi.

GASTROSPAZM a. (fr. *gastrospasme*). Patol. Midenin kas katmanının toptan kasılması.

GASTROSTOMİ a. (fr. *gastrostomie*). Cerr. Yemekborusunda darlık olan hastaların beslenmesini sağlamak amacıyla mideden karın çeperine ağız açılması.

GASTROSÜKORE a. (fr. *gastrosuccorrhée*). Patol. **1.** Aç midede az miktarda yiyecek maddesiyle, çok miktarda özsuyunun birlikte bulunması. **—2.** *Mukuslu gastrosükore*, GASTROMİKSORE'nin eşanlamlısı.

GASTROTHECA a. (yun. *gaster, gastros*, karın, mide, ve *theke*, kutu, sandık'tan). Güney Amerika'da yaşayan, dişilerinin sırtında ağzı geriye doğru açılan bir kuluçka kesesi bulunan ağaççıl kurbağalar cinsi. (Kuluçka kesesinde, erkeğin döllediği 200 kadar yumurta toplanır ve gelişir; ağaçkurbağasıgiller familyası.)

GASTROTOMİ a. (fr. *gastrotomie*). Cerr. Mide çeperinin kesilmesini öngören ameliyat. (Genellikle araştırma amacıyla uygulanır.)

—Vet. İŞKEMBE* AMELİYATI'nın eşanlamlısı.

GASTROTONOMETRİ a. (fr. *gastrotonométrie*). Fizyol. Hava üfleyen bir sondaya takılan bir manometreyle midenin kas gücünün ölçümü.

GASTROTRİCHA a. (yun. *gaster, gastros*, karın, mide, ve *thriks, thrikhos*, saç, kıl'dan). Denizde ya da tatlısularda, kumların arasında ve turba bitkileri üzerinde yaşayan mikroskobik hayvanlar şubesi. (Bedenleri bir kütikülayla ve yapışıcı borularla kaplıdır.)

GASTROVASKÜLER sıf. (fr. *gastrovasculaire;* yun. *gaster, gastros*, karın, mide, ve lat. *vasculum*, küçük kap'tan). Yakıcıkapsüllerin, kaburgalımedüzlerin ve yassısolucanların sindirim aygıtı için kullanılır. (Mezoglea ya da özek dokuda çok sayıda kanal ya da divertikül oluşturur ve böylece de sindirim ürünlerinin dağıtılmasında dolaşım aygıtı bulunmamasından doğan eksikliği giderir.)

GASTROVOLÜMETRİ a. (fr. *gastrovolumétrie*). Fizyol. Mide boşluğu sığasının ölçümü.

GASTROZOYİT a. (fr. *gastrozoïde;* yun. *gaster, gastros*, karın, mide, ve *dzoon*, hayvan'dan). Hidraların ya da sifonoforların kolonilerini besleyen polip. (Gastrozoyit, kolonideki öbür üyelere gastrodermle bağlı olduğundan onları besleyebilir.)

GASTRULA a. (lat. sözc.). Biyol. Çokhücreli hayvanlarda döllenmiş yumurtanın gelişme evrelerinden üçüncüsü.

—ANSİKL. Çokhücreli hayvanlarda döllenmiş yumurta morula ve blastula evreleriyle sona eren bir sıra bölünmelere uğrar. Daha sonra embriyonun çeşitli kesimlerinde, hücre ve boşluk yaratma hareketleri ve karşılıklı yer değiştirmelerin görüldüğü esaslı bir biçimlenme evresi başlar. Bunlardan biri gastrula oluşumu sırasında yer alır: derindeki bazı hücre grupları yüzeye geçer. Böylece, dışderi *(ektoblast)*, içderi *(entoblast)* ve ortaderi (ya da onun taslağı *ilk mezanşim*) denen üç tabakalı bir gastrula oluşur.

GASTRULASYON a. (fr. *gastrulation;* lat. *gastrula*'dan). Biyol. Çokhücrelilerde yumurtanın, gastrula oluşumuyla sonuçlanan gelişme evrelerinden biri.

—ANSİKL. Gastrulasyon tabakalaşmayı sağlar ve embriyondaki ilk organ taslaklarının yerlerini belirler. *Yaygın çökmeli gastrulasyon*'da (denizkestanesi) vejetatif kutbun büyük bir kısmı içeri çöker (invajinasyon); çöken bölüm (endoderm) bir torba biçimini alır: buna ilkin bağırsak ya da arkenteron denir. Bu torbanın blastopor denen ağzı ilerde anusa dönüşür. *Dikey çökmeli gastrulasyon*'da (amfibyumlar) ilerde epiderm olacak bölüm gerilmeyi andıran özgül hareketlerle genişleyerek mezodermi ve çökmekte olan endodermi saran bir kılıf halini alır. Embriyonun organ taslakları giderek biçimlenmeye başlar; taslakların geleceği belirlenir ve bu taslaklar farklılaşmaya koyulur.

GASTRUM a. (lat. sözc.). Zool. Karıncalarda karnın az çok küremsi, dört halkalı arka bölümü. (Sapın arkasında bulunur ve sapla birlikte karın bölümünü oluşturur.)

GASUL ya da **TELEYLET ÜL -GASUL,** Ürdün'de, Ölü deniz'in K.-B.'sında, Ürdün'ün aşağı vadisinde arkeolojik yerleşim yeri. Burada, taş temeller üzerine oturtulmuş pişmemiş tuğladan evler ve bazı evlerin içini süsleyen duvar resimlerinden oluşan bir yerleşim alanı ortaya çıkarıldı. Buraya, V. binyıl'ın ikinci yarısıyla IV. binyıl'ın son çeyreği arasında yerleşildiği ve yörenin değerlendirildiği sanılır. Gasul kültürü denilen kültüre adını veren yerleşim yeri burasıdır.

GASUL KÜLTÜRÜ a. Tarönc. Filistin'de bakırtaş çağının orta evresi. (V. binyıl'da, elverişli iklim koşullarında, çobanlığa ve tarıma dayalı kültürler gelişmiştir; bu kültürleri yansıtan sanat eşyaları üstün niteliktedir.) [Eşanl. GASULYEN.]

GASULYEN sıf. (fr. *ghassoulien*). Tar. GASUL KÜLTÜRÜ'nün eşanlamlısı.

GASYAN → GASEYAN.

GASZYNSKİ (Konstanty), polonyalı şair

(Mala Wieś, Varşova yakınında, 1809 - Aix-en-Provence 1866). 1830 ayaklanmasından sonra Fransa'ya göç etti; Gazette du Midi'de yazdı, Mémorial d'Aix'i yönetti, *les Chants du pèlerin polonais*'yi (fr. çev.) [1833], bir şiir kitabını (1844), ayrıca birçok fransızca kitap (*Nord et Midi. Souvenirs*, 1839) yayımladı. Adını gizli tutmak isteyen dostu Zygmunt Krasiński'nin *Przedświt* (1843) adlı felsefi şiirini kendi adıyla çıkardı.

GAŞ → GASH.

GAŞAK a. *Yörs.* Buzağıların analarından ayrılarak konulduğu bölme.

GAŞAKLAMAK f. *Yörs.* Buzağıyı anasından ayırmak.

GAŞEYAN a. (ar. *ġaşeyān*). *Esk.* Kendinden geçme, bayılma.

GAŞİY, -şyi a. (ar. *ġaşy*). *Esk.* **1.** Etkileyici bir güzellik karşısında kendinden geçme, çok beğenme: *"... nihayetsiz bir gaşy, pâyansız bir şevk, sukûn bulmaz bir heyecan içinde yaşıyordu"* (Ömer Seyfettin). **—2.** *Gaşy-âver,* baygınlık veren; insanı kendinden geçiren.

GÂŞİYE a. (ar *ġāşiye*). *Esk.* **1.** Örtü, perde: *"Hilâl gâşiyedür ona çarh gâşiye-dâr"* (Vasfi, XVI. yy.). **—2.** At eğerinin altına konan keçe; belleme. **—3.** Felaket, kıyamet.

Gâşiye suresi, Kuran'ın 88. suresi. 26 ayettir. Mekke'de inmiştir. Adını, ilk ayette geçen ve "kıyamet" anlamına kullanılan "gâşiye" sözcüğünden alır. Surede, kıyamette mutlu ve mutsuz olacak insanların durumları anlatılır; Allah'ın varlık ve birliğini gösteren kozmik kanıtlar gösterilir. Ayrıca, Hz. Muhammet'in yalnızca bir uyarıcı olduğuna dikkat çekilir ve herkesin hesabını görme ve yargılama yetkisininse Allah'ta olduğu bildirilir.

GÂŞİYEDAR sıf. (ar. *gaşiye* ve fars. *dar*' dan *ġāşiye-dar*). *Esk.* Atlara bakan kimse, at bakıcısı, seyis.

GAŞKALAR → KAŞKALAR.

GAŞMİ (Ahmet **EL-**), yemenli asker ve siyaset adamı (? 1941 - Sana 1978). Haziran 1974 hükümet darbesi sonrasında Yemen Arap Cumhuriyeti silahlı kuvvetlerinin komutanlığını üstlendi. İbrahim el-Hamdi'nin yerine iktidarın en üst organı olan Komuta konseyi'nin başına geçti (1977); haziran 1978'de bir suikasta kurban gitti.

GAŞŞULAVİA, hitit kralı Murşiliş II'nin karısı (İ.Ö. XIV. yy.).

GAŞYET a. (ar. *ġaşyet*). *Esk.* **1.** Kendinden geçme, bayılma. **—2.** *Gaşyet-i mevt,* koma durumu.

GAŞYETMEK g. f. (ar. *ġaşy*'den). *Esk.* Kendinden geçirmek, bayıltmak: *"En uzun nağmesiyle, bir müddet / Gaşyeder yeryüzünde dinleyeni"* (Y. K. Beyatlı).

GAŞYOLMAK gçz. f. (ar. *ġaşy*'den). Çok hoşlandığı bir şey karşısında kendinden geçmek; esrimek.

GAT, Libya'da vaha, Fizan'ın güney-batı'sında Cezayir Sahrası sınırı yakınında, Accerler tasilisinin D.'sunda; 3 400 nüf. Havalimanı. Elsanatları. Turizm (müzik şenlikleri). Bu vaha 1943-1955 arasında fransız yönetiminde kaldı.
—Tar. Kentin ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmese de İ.Ö.'ki dönemde Kartaca birliğini oluşturan kabilelerden biri olan Gatlar'ın buraya yerleştiği sanılmaktadır. XIX. yy. sonlarında osmanlı topraklarına katılan kente (1875), kaymakam payesinde bir sivil yönetici ve yüzbaşı rütbesinde bir kale muhafızı atandı. Türk-İtalyan savaşı (1911-1912) sonunda osmanlı yönetiminden çıktı.

GAT dağları, Hindistan yarımadasında dağ zinciri. *Batı Gat dağları,* Dekkan'ın en belirgin engebesidir. Billurlu kayaç kabartıları yükselmiş ve çarpılmış bloklardan (horst) oluşan Gat dağları, Tapti ırmağından başlayarak Kanya Kumari burnuna kadar yarımadanın bütün batı bölümünü kaplar. Gatlar'ın kuzey bölümü, yani Maharaştra Gatları ya da Sahyadri dağları (Goa'nın kuzeyinde) yüksek değildir (900 -1 200 m), Dekkan'ın bazaltlarıyla örtülüdür (bunlar sözkonusu dağların yüksek engebelerini ve diklikleri oluşturur). Palghat geçidiyle kesilen güney kesimi, daha kütlesel, daha yüksektir ve kırıkların diklikleriyle sınırlanan,yüksekliği 2 000 m'yi aşan platolar oluşturur: Nilgiriler (Mavi dağlar) ve Aneimaleiler (Dekkan'ın en yüksek noktası Aneimudi'nin [2 687 m] de arasında yer aldığı Fil dağları). Daha az yüksek Tamil Nadu Gatları ve Doğu Gatları'nın büyük bölümünü içeren bütün olan ve platonun kırıklı kenarını oluşturan Maysor Gatları'yla birlikte özel bir yapı ve engebe tipidir. Nem ve katmanlanma koşullarına bağlı olarak hepyeşil ve yaprak dökmeyen ağaçlı güzel ormanlarla örtülü Gatlar, bazı kabileleri barındırır. Güney-batı'daki büyük kütlelerde önemli tarım işletmeleri (çay, kahve, okaliptüs) ve yüksek merkezler (Utakamund, Kodaykanal) bulunur.

GATA *(sierra de),* İber yarımadasında Orta sıradağlarda çölsü dağ, Portekiz sınırında; 1 519 m.

GATA burnu, İspanya'da (Almeria ili) yüksek burun, Akdeniz kıyısında, Almeria körfezi ağzının D. kesiminde.

GATAFAN, Yemen'de yaşamış arap kabile. Gatafan bin Sait bin Kays'ın soyundan gelen kabile Necd'de, Hicaz ile Şammar arasında yaşıyordu. Tarihleri VI. yy. ortalarında başlayan Gatafanlar'ın ilk reisi Zuheyr bin Cazima, 'melik' unvanıyla anılır ve komşu Havazin kabilesinden otlak haracı alırdı. Zuheyr bir havazinli tarafından öldürülünce, kabile iki aşirete bölündü. Bunlardan biri Gatafan bin Saad bin Malik bin Haram bin Cuzam'a, öteki de Gatafan bin Saad bin Kays bin Aylan'a bağlandı. Daha sonra yeniden birleşen Gatafanlar, kan davası güderek Havazin kabilesine savaş açtılar. Peygamber'in güç kazanmasından ürküp savaşı sona erdiren iki kabileden Gatafanlar,Hicret'in ikinci yılında Süleymler'le ittifak kurarak Medine üzerine yürüdülerse de, Karkatülkur'da yenildiler. Hicret'in sekizinci yılında Süleymler müslümanlığı benimseyince Gatafanlar da onlara katıldı. Hz. Muhammet'in ölümü üzerine eski dinlerine dönerek Mekke'ye saldırdılar. Ancak, düzenledikleri saldırılar halife Ebubekir tarafından püskürtülünce, kendi soylarından müslüman olanları öldürdüler. Sonunda aman dileyerek yeniden müslüman oldular; bu kez, aralarındaki müslümanları öldürenlerin boyunları vuruldu. Bu cezayı unutmayan ve daha sonra Saad bin Ebu Vakkas'ın ordusuna katılarak Deve (Cemel) olayı'na karışan Gatafanlar, ardından Ermeniler'le ittifak kurarak Abbasiler'i arkadan vurmak için yaptıkları Zab savaşı'nda yok edildiler.

GATB (*General Aptitude Test Battery*'nin kısaltılmışı). Ruhbil. Erginlerin mesleki yönelmesi için ABD Çalışma servisi tarafından düzenlenen etken testler demeti. Bu demet dokuz etkendeki başarı düzeyinin değerlendirilmesini sağlar. Birçok meslek grupları için düzenlenen normlar, bir bireyin notlar profilini, yönelebileceği çeşitli mesleklerde çalışan kişilerin notlar profiliyle karşılaştırmak olanağını verir.

GATÇİNA, 1923'ten 1929'a kadar **Trotsk,** 1929'dan 1934'e kadar **Krasnogvardeysk,** Rusya'da kent, Petersburg'un güney-güneybatısında; 63 000 nüf. Yekaterina II'nin gözdesi G. G. Orlov için A. Rinaldi'nin yaptığı (1766-1781) şatoda, daha sonra Pavel I oturdu ve V. Brenna şatoyu büyüttü (1793-1797). İkinci Dünya savaşı'ndan sonra şato yeniden yapıldı. Demiryolu kavşağı. Takım tezgâhlar.

GATELUZİ, Midilli adasında hüküm sürmüş olan cenevizli sülale (XV. yy.). Midilli'yi *Katalanlar* diye anılan akdenizli korsanların elinden alan Bizanslılar, daha sonra adayı bu ailenin yönetimine verdiler. Ailenin genç kuşakları Limni, Taşoz, Gökçeada (İmroz) gibi adalarda da kendi egemenliklerini kurdular. İstanbul'u fethettikten sonra Gateluzi ailesini yıllık vergiye bağlayan Fatih Sultan Mehmet, ardından Mahmut Paşa komutasında gönderdiği bir donanmayla adaların osmanlı topraklarına katılmasını sağladı (1462).

GATES (Horatio), amerikalı general (Maldon, Essex, Büyük Britanya, 1728 - New York 1806). Fransızlar'a karşı savaştı (1755), daha sonra, tarım işletmeciliği yapmak amacıyla Virginia'ya yerleşti. Bağımsızlık savaşı sırasında Kuzey ordusu'nun komutanı olarak ingiliz general Burgoyne'yi Saratoga'da yenilgiye uğrattı (1777). *Conway Cabal*'dan destek gördü ve Washington'un yerine başkomutan olmak istediği için onunla arası açıldı. 1780'de Güney Carolina'da, Camden'de Cornwallis tarafından yenilgiye uğratıldı ve yerine general Greene geçti.

GATESHEAD, Büyük Britanya'da (Tyne and Wear) kent, Tyne'in güney kıyısında Newcastle'ın (Guteshead Newcastle'ın banliyölerinden biridir) karşısında; 81 000 nüf. Metalürji ve besin sanayileri.

GATHA a. *Avesta*'nın en eski bölümünü oluşturan kutsal zerdüşt metinleri. (Gatha, doğrudan doğruya Zerdüşt'e atfedilen bir şarkılar ya da ilahiler derlemesidir. *Avesta*'nın başlıca bölümlerinden biri olan *Yasna*'ya eklenen gathalar, belli başlı dua ayinlerini ve *haoma* kurbanını betimler.)

GATHORNE-HARDY (Gathorne), 1. **Cranbrook** kontu, ingiliz siyaset adamı (Bradford 1814 - Hemsted Park 1906). 1867-68'deki içişleri bakanlığı sırasında fenianların komplolarını sert biçimde bastırdı. Savaş bakanı olarak (1874-1878), Disraeli'nin rus düşmanlığına dayalı siyasetini var gücüyle destekledi; Hindistan bakanlığı yaptığı dönemde (1878-1880) lord Lytton'un Afganistan sınırlarında izlediği saldırgan siyaseti tek başına savundu. Sonunda başbakan oldu (1885-1892).

GATİ, *yol, güzergâh, maddi* ve *manevi durum* anlamına gelir ve buddhacılıkta varoluşun beş biçimini belirtmek amacıyla kullanılan sanskr. sözc. Bu biçimler, tanrılar, insanlar, ölülerin ruhları, hayvanlar, cehennem yaratıklarıdır; kimi zaman bunlara, tanrılarla insanlar arasında yer alan şeytansı ruhlar da *(asura)* eklenir. Tümü ruh göçü âlemine ait olan ve arzu düzleminde yer alan bu varoluş biçimleri arasında kopukluk yoktur. Yalnızca insan varlığı, kurtuluş için gereken uyanık bilince ulaşabilir. İnsan bunun yanı sıra, öteki yaratıklardan sevgi ve acıma yetenekleriyle de ayrılır.

GATİN a. Sütleğen hastalığına benzeyen ipekböceği hastalığı. (Bağırsakta streptokokların [*Streptococcus bombycis*] çoğalmasıyla belirginleşir ve ipekböceğinin gelişmesini körleterek geciktirir.)

GATİNEAU, Kanada"da (Québec) kent, Gatineau kıyısında; 81 000 nüf. (1992). Havalimanı. Kâğıt.

GATİNEAU, Kanada'da (Québec) ırmak, Ottawa ırmağının kolu; Hull'da Ottawa'ya dökülür; yaklş. 400 km. Birçok hidroelektrik tesis.

GATİZM a. (fr. *gâtisme*). Nörol. ve Psik. BUNAKLIK'ın eşanlamlısı.

GATLİNG (Richard Jordan), amerikalı mucit (Winton, Hertford County, Kuzey Carolina, 1818 - New York 1903). Kardeşi William ile birlikte, 1862-1865 arasında, Jean Puckle'ın bir ilkesi uyarınca (1718), çok sayıda (6 ya da 10) dönen namlulu bir silah geliştirdi. Atış güvenliği sağlanamadığı için kullanılmayan bu silah türü, 1958'e doğru ABD'de yeniden ele alına-

Scala

Gattamelata'nın bronz atlı heykeli 1453'te Donatello tarafından Padova'da Piazza del Santo'ya dikildi

rak modernleştirildi, uçaksavar silahları, uçak ve helikopterler için makineli tüfek ve top biçiminde imal edildi.

GATOB, *Gosudarstvenniyiy Akademiçeski Teatr Operıy i Baleta*'nın kısaltması. GATOB, 1917'den 1935'e kadar SSCB'de, Akademik devlet opera ve bale tiyatrosu'nu (Marıynskiy tiyatrosu) simgeliyordu; daha sonra Kirov Opera ve bale tiyatrosu oldu.

GATOOMA, Zimbabve'de kent, Harare'nin G.-B.'sında; 47 000 nüf. (1988). Ticaret ve tarım merkezi. Nikel işleme. Tekstil. —Yakınında, altın madenleri.

Antonio Gaudí y Cornet Barcelona'da Sagrada Familia (yapımına 1883'te başlandı)

Roland-Ziolo

Gatow, Batı Berlin'in havalimanlarından biri, kent merkezinin 10 km G.-B.'sında.

GATS a. (ar. *ġaṭs*). *Esk.* Daldırma, batırma, bir şeyin içine bırakma: *Gats-i yed* (eli daldırma).

GATSCHET (Albert), amerikalı dilbilimci ve etnograf (Saint-Beatenberg, Bern'in kantonu, 1832 - Washington 1907). Powel Topografya derneği'nde ataşeydi, sonra Washington Etnografya bürosu'na girdi. Batı yerlilerinin lehçeleri üzerine çalışmalar yaptı.

GATT, *General Agreement on Tariffs and Trade*'in kısaltılması. (→ GÜMRÜK TARİFELERİ VE TİCARET GENEL ANLAŞMASI.)

GATTAMELATA (Erasmo DA NARNİ, **il** — denir), italyan condottiero (Narni 1370'e doğr. - Padova 1443). Fortebracci'nin emrinde savaştıktan sonra paralı askerlerden oluşan bir ordunun başına geçti. 1437'de, Adda geçidini Venedik adına Milanolular'a karşı savundu ve kentin askeri valisi oldu. Oğlu Gian Antonio, Donatello'ya, Padova'da, babasının bir atlı* heykelini yaptırmıştır.

GATTİ (Guido Maria), italyan müzik eleştirmeni (Chieti 1892 - Grottaferrata 1973). 1920'de Il Pianoforte dergisini kurdu; bu dergi 1928'de La Rassegna musicale adını aldı. Gatti, Torino tiyatrosu'nun yöneticiliğini yaptı (1925-1932), *Musicisti moderni d'Italia e di fuori* (İtalyan ve yabancı modern müzikçiler) [1920], *Ildebrando Pizzetti* (1934) adlı yapıtlarını yayımladı ve A. Basso ile birlikte bir müzik ansiklopedisi ve bir müzik sözlüğü çıkardı (1966-1971), ayrıca bir yapıtlar sözlüğü (1946-1949) ve bir yazarlar sözlüğü (1956) hazırladı.

GATTİ (Armand), fransız tiyatro yazarı (Monako 1924). Siyasette olduğu gibi tiyatroda da devrimciydi, "gezgin söz"ün dramaturgu oldu. Polisle çıkan bir çatışmada ölen bir işçinin oğluydu; 1942'de makilerde savaştı; savaştan sonra da muhabir oldu, her yeri dolaştı. Bu nedenle, oyunlarının coğrafi bir sınıflandırmasını yapabiliriz: "çin oyunları" (*le Poisson noir*, 1958; *Un homme seul*, 1969), "guatemala oyunları" (*le Crapaud-Buffle*, 1959; *Quetzal*, 1960), "vietnam oyunları" (*V comme Vietnam*, 1967). Théâtre National Populaire'de yasaklanan *la Passion du général Franco* (1968) adlı yapıtında faşizme, Sacco ve Vanzetti'yi konu alan *Chant public devant deux chaises électriques* (1964) adlı yapıtında da Amerika'ya duyduğu nefreti dile getirdi. Bu yapıtlar, Gatti'nin, örgütlenmesinde bile militan olan bir tiyatrodan ve "kolektif yaratışlar"dan yana bağımlı bir yazar olduğunu gösterir. Gatti'ye göre, seyirci sahnede, oyuncularsa salonda yer alır; dünle bugün, düşle günlük yaşam birbirine karışır: baskının bin bir yüzü, ezilenlerin sonsuz umutları bu yoldan sergilenir. En ünlü yapıtı, *la Vie imaginaire de l'éboueur Auguste Geai* (1962) adlı oyunudur.

GATTİNARA, İtalya'da kent, Piemonte'de, Vercelli'nin K.'inde; 9 500 nüf. Şarap. Tekstil.

GATTİNARA (Mercurino Arborio DE), Piemonte asıllı ispanyol devlet adamı (Vercelli 1465 - İnnsbruck 1530). Bourgogne parlamentosu başkanı (1508), Hollanda ve Franche-Comté hükümetinde Avusturyalı Margherita'nın danışmanlığını yaptıktan sonra Karl V'in danışmanı oldu. Ardından, Karl V adına İspanya hükümetinin şansölyeliğini üstlendi. Badajoz piskoposu Mota ile birlikte Karl V'in imparatorluk siyasetini etkilediği kabul edilir. 1529'da kardinalliğe getirildi.

GATTO (Alfonso), italyan şair (Salerno 1909 - Orbetello 1976). Italia letteraria'da, Unità'da, vb. gazetecilik yaptı, Vasco Pratolini ile birlikte Campo di Marte'yi kurdu ve yönetti. Şiirlerinde önce italyan gerçeküstücülerinden ve hermetiklerinden etkilendi, daha sonra toplumsal temalara, melodilere ve yalın durgulara dayanan romantik bir şiire yöneldi (*La forza degli occhi*, 1954; *La Storia delle vittime*, 1966; *Poesie d'amore*, 1973). Ayrıca ustalıkla çizilmiş bir özyaşamöyküsü yayımladı (*Rime di viaggio per la terra dipinta*, 1969).

GATÚN, Panamá kanalı bölgesinde yer, *Gatún gölü*'nün kuzey kıyısında. Kanal üzerinde büyük baraj.

Gatwick, Londra havalimanlarından biri, demiryoluyla bağlı olduğu başkentin 40 km G.'inde.

GAU a. (alm. sözc.). **1.** Bir bölgeyi belirtmek için yaygın biçimde kullanılan eski almanca sözcük (örn. Almanya'da Breisgau, Rheingau; Alsace'da Sundgau). **—2.** III. Reich'da, belirli sayıda yönetim bölümünü *(Kreise)* bir araya toplayan ve gauleiter denilen bir parti görevlisinin yönettiği siyasal ve yönetimsel çevre.

GAUA, Burkina Faso'da yer, Güney-batı yönetim bölgesinin merkezi, Iobi ülkesinde. El sanatları ve ticaret merkezi.

GAUCHER (Ernest), fransız hekim (Champlemy, Nièvre, 1854 - Paris 1918). Paris Tıp fakültesi deri ve frengi hastalıkları profesörü (1902). Bu konularda birçok yapıt yayımladı.

Gaucher hastalığı, aşırı serebrozit yüklü hücrelerle belirgin ksantomatoz çeşidi (yağ metabolizması hastalığı). Genellikle çekinik otozomlarla geçen ailevi bir hastalıktır. Çoğunlukla çocukluk döneminde anlaşılır. Önemli ölçüde dalak büyümesi (serebrozitlerin dalakta birikmesi yüzünden), ayrıca karaciğer büyümesi ve derinin koyulaşmasıyla ortaya çıkar. Kanda hastalık olmaz, ama hipersplenizme (dalağın kan hücrelerini yok etmesi) bağlı sitopeni (kan hücreleri sayısında azalma) gözlenir. Gelişimi yavaş, fakat öldürücüdür ve hastalık yıllarca sürer.

GAUCHO → GOŞO.

GAUDAPADA, advaita okulunun hindu üstadı (VII. yy. - ?). Özellikle *Mandukya Upanisad*'a yazdığı yorumla *(karikas)* tanır. Sankara, bu yapıtta bir üstat olarak kendi has üstadı Govinda'ya atıfta bulunur. Gaudapada'nın felsefesi *maya*'nın (yanılsama) mutlak gücünü, dış dünyanın olduğu kadar zihinsel dünyanın da gerçekdışılığını kanıtlamaya çalışır. Bu felsefe aynı zamanda buddhacı Yogacara okulunun büyük etkisini de yansıtır. Bu etki, *Upanisad* öğretileriyle buddhacı ülküyü yakınlaştırma çabasıyla belirginleşir.

GAUDENTİOS, yunan filozof ve kuramcı (İ.S. II. ya da III. yy.). Armoni üzerine yazdığı kitap, kısmen Aristoksenos'un, kısmen de Pythagoras'ın müzik öğretileri doğrultusunda kaleme alınmıştır.

GAUDÍ Y CORNET (Antoni ya da Antonio), ispanyol mimar (Reus, Tarragona yakınında, 1852 - Barcelona 1926). Bir kazancının oğluydu, mimarlık ve felsefe öğrenimi için gittiği Barcelona'da kendini, Viollet-le-Duc'ün usçuluğuyla nasıralı Overbeck'in gizemciliğini uzlaştırmaya çalışan bir hareketle yüz yüze buldu. Bu katalan okulunun en güçlü kişisi durumuna gelen Gaudí, yarım yüzyıl boyunca kaygı verici olarak yorumlanan tuhaf bir yapıtla bu okulun çerçevesini aştı. Bugün, çağının mimarlığa gerçek önemi veren miman olarak tanınan, çağdaşçılık sonrasını düşündüren bir ustadır. Hatta, gitgide güncelleştireceği yeni gotik bir tarzda, Sagrada Familia'ya (Kutsal Aile) adanmış kiliseyi yapma görevini 1883'te üstlenmeden önce, Gaudí, Viollet-le-Duc'ün yöntemini, İber yarımadası kaynaklarına uyarladı (örneğin Vicenza evi'nde, 1878). Serbest ya da hesaplanmış dinamik biçimlere (zincir

yüzeyleri, hiperbolik paraboloitler) ulaşmak için, mozarap geometrisini, tropikal bitkilerin yapısını, teknikleri ("katalan" tuğlası, *azulejos*) çözümledi. Müşterileriyle paylaştığı özlemlerini dile getirmek için, simgeciliğe (1905'te yapılan Battló evi bir ejderhadır) ve mineral dünyasına (1906-1910'da yapılan Milá evi, bir deniz mağarasıdır) başvurdu. Güell kontu, kendisinden bir şövalyelik romanına yaraşır bir saray (1885-1889), ama aynı zamanda, ancak kent parkının (1900-1914) ve Cervelló capellası yeraltı mezarlığının gerçekleştirildiği bir işçi sitesi yapmasını istedi. Savaş bu projelerin yarım kalmasına sebep oldu. Gaudí, yalnız başına Kutsal Aile çalışmasına devam etti ve taçkapıların natüralizmiyle kilise oklarının bitkisel canlılığını birleştirdi. Onun başlattığı bu eser, bugün hâlâ, tilmizlerinden bir grup sanatçı tarafından sürdürülmektedir.

GAUDİER-BRZESKA (Henri GAUDİER, **Henri** —denir), fransız desenci ve heykelci (Saint-Jean-de-Braye 1891 -Neuville-Saint-Vaast, Pas-de-Calais, 1915). Orléans Öğretmen okulu'nu bitirdikten ve birçok kez Büyük Britanya'da ve daha sonra Almanya'da (burada anlatımcılığı keşfetti) kaldıktan sonra, kendini sanata adamaya karar verdi. 1910'da Paris'e döndü, Rodin'e hayranlık duydu ve ilk büstlerini yaptı. Aynı yıl, polonyalı dostu Sophie Brzeska (daha sonra adını onunkiyle birleştirecektir) ile Londra'ya gitti ve 1912'de vorticism çevresine girdi. Yaratıcılıkla geçen beş yıllık bir süre içinde, çok önemli yapıtlar (figürler, hayvanlar, nesneler) ortaya koydu. Hacim zevki, basitleştirilmiş ve geometrik hale getirilmiş kütlelere olan tutkunluğu (*Analık*, mermer, 1913, Ulusal modern sanat müzesi), onu, vorticism eğiliminde (*Bir balığı yutan kuş*, bronz, 1914), hatta düpedüz soyut (*Patlayan obüslerimizden biri*, desen, 1915, Ulusal modern sanat müzesi) desen ve heykeller yapmaya yöneltti. Toplum dışında kalan bu sanatçının yaşamına savaş, Artois cephesi'nde son verdi.

GAUDİN (Lucien), fransız eskrimci (Arras 1886 - Paris 1934). XX. yy.'ın ilk yarısının en usta eskrimcisi olarak tanındı. 1928 Olimpiyatları'nda flöre ve epede şampiyon oldu.

GAUDİN (Antoine Marc), amerikalı mineralog ve mühendis (İzmir, Türkiye, 1900 - Boston 1974). Minerallerin zenginleştirilmesi için kullanılan suda ayrıştırma işlemini çağdaş mineral sanayisinin en temel yöntemlerinden biri durumuna getirdi.

GAUGAMELA. Tar. coğ. Asur'da yer, Yukarı Mezopotamya büyük ovasında; Büyük Zap suyunca sulanıyordu. Büyük İskender'in Dara III Kodaman'ı bozguna uğrattığı Arbeles savaşı (İ.Ö. 331), Ninova siti yakınındaki bu yerde yapıldı.

Gaugamela savaşı, Büyük İskender ile Persler arasında, Gaugamela ovasında yapılan meydan savaşı (İ.Ö. 331). Bu savaşta pers ordusu, makedonya ordusundan üç kat güçlüydü; pers ordusunda 200 savaş arabası ve 15 hint fili bulunuyordu. Ancak Büyük İskender sağ kanattaki süvarilerini öne sürerek önce düşman hatlarını yardı, sonra merkezde bulunan Dara III'ün üzerine saldırarak kralı İran'ın yüksek yaylalarına kaçmak zorunda bıraktı. Bu yenilgi üzerine pers ordusu dağıldı. Ordularınca Asya kralı ilan edilen Büyük İskender, tüm Mezopotamya'yı ele geçirdi.

GAUGUİN (Paul), fransız ressam (Paris 1848 - Atuona, Marquises adaları, 1903). Gauguin'in sanatı izlenimcilikten simgeciliğe kadar uzanan bir yörünge izler; onun, renkleri ve biçimleri düzenleyişindeki çekicilik ve ustalık nabiler, fovlar ve anlatımcılar üzerinde de etkili oldu. Anneannesi Flora Tristan, saint-simonculuğun önderlerindendi ve perulu bir soylunun gayri meşru kızıydı. National'de gazeteci olan babasıysa, 1849'da, sözde bir mirası almak üzere ailesiyle birlikte Lima'ya yaptığı yolculuk sırasında öldü. 1855'te iki çocuğuyla birlikte Fransa'ya dönen Gauguin'in annesi, 1867'de öldü. Paul Gauguin o zamanlar *Chili* gemisinde asteğmendi. 1871'de, özel öğretmeni Gustave Arosa'nın öğütleri üzerine parisli bir borsacının yanına girmek için deniz kuvvetlerinden ayrıldı. Arosa'nın resim koleksiyonu da (Corot, Delacroix, Daumier, Courbet, Jongkind, Pissarro) resme olan ilgisini uyandırmıştı. 1873'te danimarkalı Mette-Sophie Gad ile evlendi ve ondan beş çocuğu oldu. İş arkadaşı Emile Schuffenecker'in yüreklendirmeleriyle pazar günleri resim yapıyor ve Colarossi akademisi'ne devam ediyordu. Daha çok yeşil, gri ve toprak sarısıyla oluşturduğu donuk renk uyumları, Gauguin'in ilk yapıtlarının belirgin özellikleridir (*Jena köprüsü'nden Sen nehri*, 1875, Louvre-Orsay müzesi; *Viroflay'de ağaçlar altında*, Salon'a 1876'da kabul edilmiştir). Arosalar'ın dostu olan Pissarro, sanatçının tanınmasını sağladı ve 1879'dan 1886'ya değin, izlenimcilerin sergilerine katılmasına yardımcı oldu; ayrıca onu Pontoise'da Guillaumin ve Cézanne ile birlikte çalışmaya çağırdı. Ama Cézanne'ın resimleri Gauguin'i izlenimcilikten kopmaya yöneltti. Onu bu yolda ilk yüreklendiren kişi, *Çıplak etüdü* adlı yapıtını (1880, Ny Carlsberg Glyptotek, Kopenhag) coşkuyla karşılayan Huysmans olmuştur.

1883 yılının sonlarında, iktisadi bunalım yüzünden, Gauguin de pek çok kişi gibi Borsa'dan ayrıldı. Önceleri, Pissarro ile Monet'nin zengin resim amatörleriyle ilişki kurdukları Rouen'da resim yaparak yaşamaya çalıştı, daha sonralarıysa bunalımın sonunu, Danimarka'da muşamba simsarlığı yaparak beklemeye karar verdi. Deneme başarısızlıkla sonuçlandı ve buna bir de kayınbabası ve annesinin anlayışsızlıkları eklendi. Gauguin 1885 haziranında Paris'e dönerken, Mette çocuklarıyla birlikte bir daha dönmemek üzere Danimarka'da kaldı. Böylece Gauguin'in yazgısı kesinleşmiş oluyordu: yıllar yılı daha güzel, daha rahat koşullarda (Madrid ya da Panamá'da ticaret acentesi görevlisi, Madagaskar'da inci tüccarı, Martinique'te büyük toprak sahibi, vb.) yaşamayı düşleyip durduysa da, resim tüm yaşamını doldurdu. Pont-Aven'e ilk yolculuğu sırasında yaptığı resimlerle birlikte 1886'da sergilenen, Rouen ve Danimarka'da yaşadığı dönemlere ilişkin resimler, yoğun ve donuk renk tonlarıyla belirgindir. Peru'da geçirdiği ilk gençliğiyle deniz yolculuklarının, büyülü güzellikleriyle belleğine kazıdıkları egzotizm ve renk, Martinique'te yaptığı, yer yer noktacı özellikler taşıyan tablolarda ortaya çıkar (*Deniz kıyısı*, 1887, Kopenhag). Martinique'ten ayrılarak Charles Laval ile birlikte Panamá'ya servet yapmaya giden Gauguin, Fransa'ya dönmeden önce tutuklandı. Bu olaylar Pont-Aven'de geçirdiği ikinci dönemin öncesine rastlar. Genç Emile Bernard ile giriştiği sonu gelmez sanatsal ve edebi tartışmalar sonunda, yeniizlenimciliğe karşı bireşimciliği çıkaran (yatay olarak yerleştirilmiş arı renkler, koyu kenar çizgileri) yeni bir estetik doğdu. *Vaazdan sonraki hayal* (1888, National Gallery of Scotland, Edinburgh) adlı tablo bu anlayışın en belirgin örneğidir. 1889 Evrensel sergisi sırasında onunla birlikte Volpini kahvesinde yapıtla-

Bernand

Armand Gatti (1974'te)

Paul Gauguin
Kendi portresi (1893)
Louvre müzesi, Paris

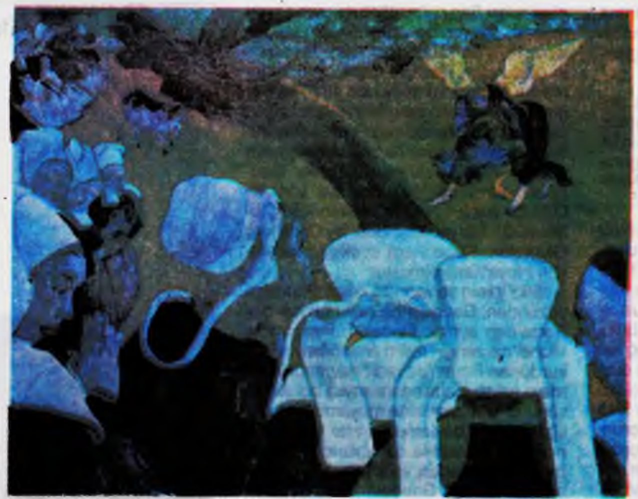
Paul Gauguin
Kumsalda atlılar ya da Deniz kıyısında atlılar (1902)
Folkwang Museum, Essen

Giraudon

Lauros-Giraudon

Tom Scott-National Gallery of Scotland

Paul Gauguin
Vaazdan sonraki hayal ya da Yakup'un Melek ile kavgası (1888)
National Gallery of Scotland, Edinburgh

Lauros-Giraudon

Paul Gauguin
Tahitili kadınlar ya da Kumsalda tahitili kadınlar (1891)
Louvre müzesi, Paris

rını sergileyen Anquetin, Laval, Schuffenecker, Daniel de Monfreid, ayrıca Sérusier, M. Denis, Moret ya da Filiger'in gözünde Gauguin,okulun önderiydi;1888'in kasımından dramatik bir biçimde ayrıldığı aralık ayına kadar, Arles'da Van Gogh'un evinde kaldı ve en parlak renkli tablolarını (*les Alyscamps*, Louvre) bu dönemde yaptı. *Güzel Angèle'in portresi* (1889, *ay. y.*) ve *Yeşil İsa* (aynı tarih, Brüksel müzeleri) Pont-Aven döneminin plastik ve ahlaki kaygılarını yansıtır; Gauguin'in Meyer de Maan ile birlikte le Pouldu'ye çekildiği dönemde de aynı kaygılar egemendir (1889-90). Gauguin'i "simgeci ressamların önderi" olarak kutsayan genç yazarlar tarafından onuruna verilen şölen sanatçının Tahiti'ye yaptığı ilk yolculuğun (1891-1893) arifesine rastlar.

Bu yolculuk ona, taklitçilerinden uzaklaşma ve Bretagne'dayken taslağını çizdiği ilkel ve vahşi sanat çizgisini doğrulama olanağını verecektir. Gauguin, Tahiti'de, düşlediği hazcı evreni buldu, ama aynı zamanda da entrikalardan ve unutulmaktan korktuğu için, Durand-Ruel salonu'nda sergilenmek üzere yeterince yeni tablo yapar yapmaz Fransa'ya döndü. Bu tabloları (*Esrarlı su*, 1893, Bührle kol., Zürich; *Ay ve Yeryüzü*, 1893, Metropolitan Museum, New York) gören Mallarmé "böylesine parıltılı bir esrar" karşısında büyülendi. Yazarlar (Strindberg, birlikte *Noa-Noa*'nın elyazmasını kaleme aldıkları Morice) ve müzikçiler (Delius, Molard) Gauguin'in Vercingétorix sokağı'ndaki atölyesine sık sık uğruyorlardı. Bununla birlikte, Gauguin bir türlü paraya kavuşamadı. Kaybedilen bir dava, Concarneau'da, denizcilerin, kadın arkadaşı cavalı Annah ile alay etmeleri yüzünden çıkan bir çatışmada bacağının kırılması ve avrupa uygarlığından tiksinmesi, Gauguin'i 1895'te yeniden Tahiti yollarına düşürdü. Polinezya'da, Bretagne'daki yapıtların karışık dinselliği, yerini, büyük mitlere (zevk, korku, ölüm), doygun renkli, hacimli biçimlere bıraktı. Kaynaklara dönüşün verdiği sevinç, 1896 tarihli tablolarına (*Mutlu günler*, Güzel sanatlar müzesi, Lyon; *Barbar şiirler*, Fogg Art Museum, Harvard) huzur dolu bir hava getirmiştir. Daha sonraki tablolardaysa (*Nevermore*, 1897, İnstitut Courtauld) bir iç sıkıntısı sezilir. Kızı Aline'in ölüm haberini alınca yıkılan ve büyük bir acıya gömülen Gauguin, intihar etmeyi düşündü. *Nereden' geliyoruz? Neyiz? Nereye gidiyoruz?* gibi sorular bir bakıma estetik düzeyde bir vasiyetname sayılabilir. Hiva-Oa'daki (Marquises adaları) Atuona köyüne yerleşmesini izleyen gene coşkulu bir döneminde (1901), Gauguin başyapıtlarını verdi (*Barbar öyküler*, 1902, Folkwang Museum, Essen; *Deniz kıyısında atlılar*, *ay. y.*). Gauguin ayrıca heykeller yaptı. Ancak, hastalık ve peşini bırakmayan bürokrasi yüzünden, dostu Daniel de Monfreid'ın Cerdagne'daki evine sığınmayı düşünüyordu. Bu yeni yolculuğa çıkamadan öldü.

GAUHATİ, Hindistan'da (Assam) kent, Brahmaputra kıyısında; 577 591 nüf. (1991). Kent, *Pragcyotisa* adıyla, eski bir hint krallığına başkentlik, daha sonra da Assam'daki ingiliz yönetimine merkezlik (1826-1874) yaptı. Bir demiryolunun hatbaşı, Şilong'a giden tek yolun başlangıç noktası ve Brahmaputra kıyısında bir liman olan Gauhati, bir ticaret ve sanayi merkezidir (petrol rafinerisi, besin sanayisi).

GAULARD (Lucien), fransız bilgin (Paris 1850 - *ay. y.* 1888). 1884'te almaşık akımlar için icat ettiği "ikincil üreteçler"i Londra metrosu'nda, Torino Elektrik sergisi'nde, vb. denedi. O günden beri transformatör adını alan bu aygıtlar, büyük mesafelere enerji iletimi sorununa çözüm getirdi.

GAULEİTER a. (alm. *Gau*, yönetim bölgesi, ve *Leiter*, başkan'dan). Nasyonal sosyalist Almanya'da yönetim bölümü başkanı.
—ANSİKL. Hitler tarafından iktidarın ele geçirilmesinden sonra (1933) eski Alman Devletleri'nin idari örgütü ortadan kaldırılmadan, gauleiterlere kamu görevleri verildi. (→ NASYONAL SOSYALİZM.) Bunlar, diğer tüm memurlardan ayrı olarak, doğrudan Reich'a bağlı işgal edilmiş toprakların (Alsace, Lorraine, Südetler ülkesi, vb.) siyasal ve idari yönetimiyle görevliydiler.

GAULLE (Charles DE), fransız devlet adamı (Lille 1890 - Colombey-les-Deux-Églises 1970). 1925'te, o sıralarda Yüksek savaş konseyi başkan yardımcısı olan Pétain'in özel kaleminde görevlendirildi. 1937'de albaylığa yükseltildi ve bir tank alayının komutanlığına getirildi. Haziran 1940'ta, Reynaud kabinesinde Milli savunma ve savaş bakanlığı müsteşarlığına atandı. Mütarekeyi reddeden de Gaulle, 18 haziranda Londra radyosu'ndan ünlü çağrısını yaparak Fransızlar'ı mücadeleyi sürdürmeye davet etti. De Gaulle'ün amacı bu mücadelede fransız sömürge imparatorluğundan kalan kuvvetlerden yararlanmaktı.

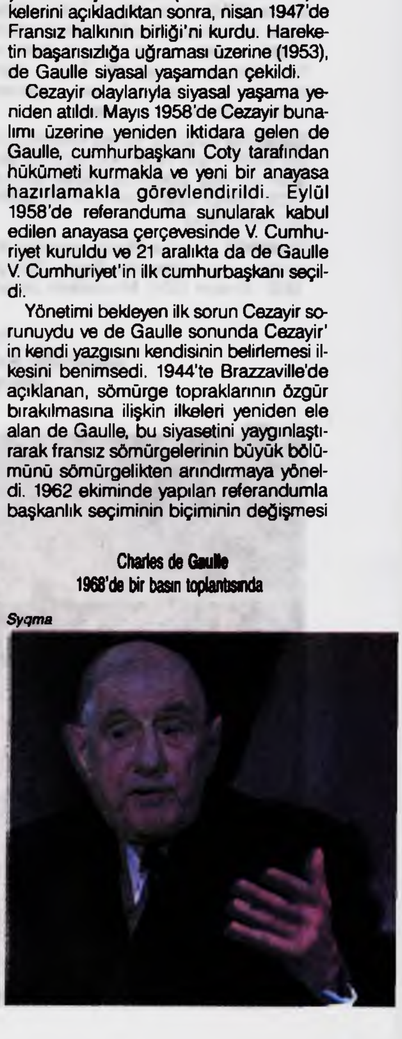
Özgür Fransa'nın ulusal düzeyde temsilini Müttefikler'e güçlükle kabul ettiren de Gaulle, 1943 haziranında Cezayir'de, Fransız ulusal kurtuluş komitesi'ni kurdu. Haziran 1944'te komite Fransız Cumhuriyeti geçici hükûmeti'ne dönüştürüldü ve ağustosta Paris'e yerleşti. Aralık 1944'te SSCB ile bir antlaşma imzalandı. Bununla birlikte, general de Gaulle, IV. Cumhuriyet'in ilanına ve "parti oyunları"na karşı olduğunu bildirerek (güçlü bir yürütmeden yanaydı) ocak 1946'da istifa etti. Bayeux konuşmasında (16 haziran 1946) ilkelerini açıkladıktan sonra, nisan 1947'de Fransız halkının birliği'ni kurdu. Hareketin başarısızlığa uğraması üzerine (1953), de Gaulle siyasal yaşamdan çekildi.

Cezayir olaylarıyla siyasal yaşama yeniden atıldı. Mayıs 1958'de Cezayir bunalımı üzerine yeniden iktidara gelen de Gaulle, cumhurbaşkanı Coty tarafından hükûmeti kurmakla ve yeni bir anayasa hazırlamakla görevlendirildi. Eylül 1958'de referanduma sunularak kabul edilen anayasa çerçevesinde V. Cumhuriyet kuruldu ve 21 aralıkta da de Gaulle V. Cumhuriyet'in ilk cumhurbaşkanı seçildi.

Yönetimi bekleyen ilk sorun Cezayir sorunuydu ve de Gaulle sonunda Cezayir'in kendi yazgısını kendisinin belirlemesi ilkesini benimsedi. 1944'te Brazzaville'de açıklanan, sömürge topraklarının özgür bırakılmasına ilişkin ilkeleri yeniden ele alan de Gaulle, bu siyasetini yaygınlaştırarak fransız sömürgelerinin büyük bölümünü sömürgelikten arındırmaya yöneldi. 1962 ekiminde yapılan referandumla başkanlık seçiminin biçiminin değişmesi

Charles de Gaulle
1968'de bir basın toplantısında

Sygma

üzerine yönetimin cumhurbaşkanına dayalı niteliği iyice belirginleşti. De Gaulle 1965'teki genel seçimlerde bu sistem sayesinde yeniden cumhurbaşkanı seçildi.

Fransa'nın uluslararası düzeydeki etkinliğine ve bağımsızlığına büyük önem veren de Gaulle'ün dış siyaseti, büyük güçler, özellikle de Atlantik paktı karşısında (Fransa 1966'da NATO'nun askeri kanadından çekildi) Fransa'nın özerkliğini korumaya yönelikti: bu amaçla ulusal savunma güçlendirildi ve SSCB, Çin ve Üçüncü dünya ülkeleriyle bir yumuşama ve işbirliği siyaseti izlendi. Bu yumuşama sonunda, Almanya ile de, ocak 1963 fransız-alman işbirliği antlaşması'yla onaylanan tam bir uzlaşma dönemine girildi. Fransa'nın Ortak pazar'a katılması siyasal olmaktan çok iktisadi bir anlam taşıyordu. Cumhuriyeti savunma birliği'nin haziran seçimlerindeki başarısına rağmen mayıs 1968 bunalımı giderek büyüyen hoşnutsuzluğu dile getiriyordu. Halkın bu isteksizliği nisan 1969'daki, yerelleştirme ve meclis reformuna ilişkin referanduma aleyhte oy verilmesiyle açıkça belli edildi. Bu yenilgi üzerine general de Gaulle istifa etti.

GAULLİ (Giovanni Batista) → BACICCIA.

GÄUMANN (Ernest), isviçreli botanikçi (Lyss, Bern yakınında, 1893 - Zürich 1963). Tarım bitkilerinde mantarlardan ve kriptogam bitkilerden ileri gelen hastalıkları inceledi.

GAUMATA, Dara* 1'e göre, kendine Berdiya* süsü veren büyücünün adı.

GAUMONT (Léon), fransız mucit ve sanayici (Paris 1863 - Sainte-Maxime 1946). Çalışmalarını, fotoğrafçılığa yöneltti ve 1895'te "kronofotoğrafi"yi kurarak hareketli fotoğrafı gerçekleştirdi. Lumière kardeşler'den az sonra sinema araçlarını piyasaya çıkardı ve filmlerin hazırlanması için ilk sanayi makinelerini kurdu. Buttes-Chaumont'da çekim stüdyoları kurdu ve sanat yönetimlerini önce Victorin Jasset, sonra da Louis Feuillade*'a bıraktı. 1911'de ABD'de, Flushing'de, sesli ve konuşmalı film stüdyo ve laboratuvarları kurdu. Charles Pathé* ile birlikte, dünyada fransız film sanayisini yaygınlaştıranlardan biridir. Sesli sinemanın (film oynatıcısıyla sesin eşzamanlı birleştirilmesi) ve renkli sinemanın (1912'de uygulamaya konan üç renk yöntemi) ilk yöntemlerinin yaratıcısıdır.

Gaumont, 1895'te Gaumont kurumları şirketi adıyla oluşturulan kuruluş (bu şirket de, Léon Gaumont fotoğrafçılık genel kontuarı adlı kuruluştan doğdu [1885]). Kuruluşun başlıca uğraşı sinema yapımcılığı, filmlerin salonlara dağıtımı ve işletmesiydi. 1938'de "Gaumont kuruluşları yeni şirketi" adını aldı. Bu grup, plakçılığa da el attı ve le Point adlı haftalık dergiyle J.-P. Ramsay yayınlarını denetimi altına aldı.

GAUNİLON, fransız filozof (X. yy.'ın sonuna doğr. - 1083'e doğr.). Tours kenti erzakçısı ya da levazımcısı Gauthier de Montigni'nin oğlu; 1023'ten önce, laik ve evli olmasına rağmen, St-Martin de Tours kilisesi haznedarı ve duayeniydi. 1064'e doğru, Marmoutier'de keşiş oldu. Aziz Anselmus* tarafından Tanrı'nın varlığı konusunda ileri sürülen varlıkbilimsel kanıtı çürütmek amacıyla *Liber pro insipiente* adlı küçük bir kitap yazdı ve böylece, mantığı tanrıbilimsel varsayımların ağırlığından kurtarmanın yolunu buldu.

GAUR a. (hindi dilinde *gur*). Güney-doğu Asya'da yaşayan yabanıl sığır. (Bil. a. *Bibos gaurus;* boynuzlugiller familyası.) [Eşanl. YABANSIĞIRI, CANGIL SIĞIRI.] —ANSİKL. Gaur, yabanıl boynuzlugillerin en irisidir. Rengi siyah, ayakları beyazımsı, boynuzları geniştir. Erkeğinin dudağından dışarı taşan büyük bir dişi vardır. Hindistan ile Güney Çin arasındaki bölgede, yüksekteki ormanlarda, dişilerin yönetimindeki küçük sürüler halinde yaşar. Gaur, gayala çok benzer. Birmanya ve Çinhindi'nde banteng ile, Kampuçya'da Çinhindi orman sığırıyla bir arada bulunur.

GAUR, Batı Bengal'in ölü kenti, Bangladeş sınırı yakınında. Pala, Sena sülaleleri döneminde ve 1592'ye kadar (müslüman hükümdarlar zamanında birkaç kesinti dışında) Bengal'e başkentlik yaptı. XV.-XVI. yy.'lardan kalma güzel bir anıtlar bütününü kapsar: Tantipara camisi (1480); Yaldızlı cami (1510); Kadem Resul camisi (1530).

GAURA a. (yun. *gauros,* görkemli'den). Almaşık yapraklı, dal uçlarında kömeç halinde toplu çiçekli otsu bitki. (Texas kökenli *Gaura linheimeri* orada çokyıllık, ılıman iklimlerde biryıllık olarak yetişir. İçi beyaz, dışı parlak kırmızı renkte büyük çiçekler açar. *Onagraceae* familyası.)

GAURİCO (Pomponio), italyan yazar (Gauro, Salerno yakınında, 1480 - ? 1530). Döneminin sanat tarihi açısından ilgi çekici bir belge değeri taşıyan *De sculptura* (Heykel üstüne) adlı bir yapıt yazdı (1504).

GAURİ SANKAR, Orta Himalayalar'da doruk, bütünüyle Nepal topraklarındadır; 7 145 m. Dağa ilk tırmanışı, 1979'da bir nepal-amerikan ekibi gerçekleştirdi (doruğa ulaşanlar: Dorge Sherpa ve J. Roskelley).

GAUSS (Carl Friedrich), alman gökbilimci, matematikçi ve fizikçi (Braunschweig 1777 - Göttingen 1855). Braunschweig dükü tarafından korundu, matematik yeteneğini, Göttingen Üniversitesi'nde geliştirdi. 1796'da cetvel ve pergelle, 17 kenarlı düzgün çokgeni oluşturmayı başardığı gün, matematik güncesinin yazımına başladı. Bu günce, onun çalışmasının değerlendirilmesi için vazgeçilmez bir belgedir, çünkü, Gauss, bu yapıtında mutlak bir kesinlik isteğiyle sürekli bir yetkinlik kaygısını bir araya getirdi; dolayısıyla ancak uzun süre içinde olgunlaşmış ve kesin sonuca ulaşmış araştırmalarını yayımladı.

1799'da, Helmstedt Üniversitesi'nde, doktora tezini verdi. Bu tez, 1629'da A. Girard tarafından önerilen, cebirin temel teoreminin doyurucu ilk kanıtlanmasıydı. Bunu daha sonra, üç başka kanıtlama izledi.

Gauss'un, sayılar kuramı üzerindeki çalışmaları, matematiğin soyut doğası konusunda çağdaş anlayışın kanıtını oluşturdu. *Disquisitiones arithmeticae*'de (Aritmetik araştırmalar) [1801], sayılar üzerinde değil, ikilenik sınıflara uygulanan bir bileşim yasasını inceledi. Öte yandan, belirli bir n sayısını, uygun modulo tamsayılar üzerinde değil, birbirinden yalnız n in katlarıyla farklılaşan tamsayı sınıflarında hesapladı. Ayrıca, Gauss tamsayılar kümesi denen $a + ib$ biçimindeki kümeyi (burada a ve b tamsayıdır) oluşturdu ve bu kümenin gerçek tamsayılar kümesiyle aynı özellikler taşıdığını gösterdi.

1801'den başlayarak, daha çok gökbilime yöneldi. Ceres gezegeninin (1801'de Piazzi buldu) yörüngesini en küçük kareler yöntemiyle belirlemesi üzerine, 1807'de Göttingen gözlemevi'nin yöneticiliğine getirildi. Gauss, bu gözlemevine, yaşamının sonuna kadar bağlı kaldı. Jeodezi çalışmalarıyla görevlendirildi ve arazi üzerinde, üç jeodezik noktanın oluşturduğu üçgenin açılarının toplamını ölçme çalışmalarına girişti. Uzayın eukleidesçi özelliğini doğrulama ya da çürütmeye çalıştı, ama deneylerle bu sonuca ulaşamadı. Daha öğrenciyken, koşut doğrular kuramıyla ilgilenmişti; 1816'dan sonra beşinci Eukleides koyutunun kanıtlanamayacağı kanısına vardı; eukleidesçi geometrinin yanında, bir başka geometrinin kurulabileceğine inandı; bu geometride bir doğruya dışındaki bir noktadan birçok koşut doğru çizilebilecek, bir üçgenin iç açıları toplamı iki dik açıdan küçük olacaktı.

Bu konuda hiçbir şey yayımlamadı, ama uzay konusundaki bu yeni anlayışı *Disquisitiones generales circa superficies curvas* (Eğri yüzeyler üzerine genel araştırmalar) [1827] adlı diferansiyel geometri yapıtının satırları arasında fark ediliyordu. Bu yapıtta, yüzeylerin "özünlü" geometrisini geliştirdi. Bu geometride, yüzeyin yer aldığı uzay soyutlanmakta ve yüzeyin metrik özellikleri eğriliğinden çıkarılmaktaydı.

1829 yılından başlayarak fizik çalışmalarına girişti ve yaşamının son 20 yılını, W. Weber ile işbirliği içinde incelediği Yer'in manyetikliği konusuna adadı. 1839'da yazdığı yapıtta, Yer'in manyetikliğinin matematiksel kuramını vermeye çalıştı. Optik konusunda, yakın eksenel ışınlar için merkezi sistemlerin genel kuramını kurdu.

GAUSS a. (öz. a. *Gauss*'tan). Ölçbil. Elektromanyetik manyetik indükleme C.G.S. birimi.(1 gauss 0,000 1 teslaya karşılık gelir.) [Simgesi G.]

Gauss dağılımı. İstat. LAPLACE* - GAUSS DAĞILIMI'nın eşanlamlısı.

Gauss eğrisi. Olasıl. İndirgenmiş olağan bir rastlantı değişkeninin olasılık sıklığını gösteren ve descartesçı denklemi aşağıdaki biçimde verilen eğri:

$$y = \frac{1}{\sqrt{2\pi}}\, e^{-\frac{x^2}{2}}$$

(ÇAN EĞRİSİ de denir.)

Gauss halkası. Ceb. ÇARPIM* HALKASI'nın eşanlamlısı.

Gauss olayı. Olasıl. ve İstat. Rasgele yapılmış dağılımı, Laplace-Gauss istatistik yasasına uyan rastlantısal olay. (Bu dağılım bir çan eğrisiyle gösterilir.)

Gauss tamsayısı. Arit. a ile b, $\mathbb{Z}$ nin elemanları olmak üzere $a + ib$ biçimindeki karmaşık sayı. Gauss tamsayılarının kümesi, değişmeli bir birim halka yapısındadır.

Gauss teoremi. Arit. Sıfır olmayan bir d elemanı, sıfır olmayan iki doğal sayının ab çarpımını bölerse ve d, çarpanlardan biri ile asalsa, bu durumda d nin öbür çarpanı da böleceğini ileri süren teorem.

Gauss teoremi. Elekt. Σ Q elektrik yüklerini taşıyan kapalı bir S yüzeyinden çıkacak Φ elektrik akısını tanımlayan elektrostatik teoremi. Şu bağıntıyla ifade edilir:

$$\Phi = \oiint_{S} \vec{D} \cdot \vec{ds} = \Sigma Q;$$

bu bağıntıda $\vec{D}$ elektrik indüklemesini gösterir.

Gauss yaklaşıklığı, yakın-eksenel ışık ışınları halinde merkezleşmiş optik sistemleri basitleştirerek inceleme. Işın demetleri, aletin eksenine yakın geçen ışınlara indirgenir; dolayısıyla ışıklı nokta cismin eksen yakınında yer alması ve diyafram açıklığının küçük olması gerekir. Bu koşullarda, yaklaşık olarak stigmatik bir görüntü elde edilir.

GAUSSMETRE a. (fr. *gaussmètre;* öz. a. *Gauss*'tan). Manyet. GAUSSÖLÇER'in eşanlamlısı.

GAUSSÖLÇER a. (öz. a. *Gauss*'tan). Manyet. Manyetik indüklemeyi doğrudan ölçen aygıt. (Eşanl. GAUSSMETRE.)

Gauss-Seidel yöntemi. Says. çözlm. N bilinmeyenli, N doğrusal denklemden oluşan bir sistemin çözümünü, bir tek bilinmeyenli bir doğrusal denklem dizisinin çözümüne indirgeyen yineleme yöntemi.

GAUTAMA, *Buddha*'nın soyadı.

GAUTHİER (Henri), fransız mısırbilimci (Lyon 1877 - Monako 1950). Kahire'de Eski eserler müzesi'nde müfettişlik ve genel sekreterlik yaptı. Başlıca yapıtları şunlardır: her Mısır hükümdarına ilişkin yazıtları tarih sırasına göre belirten ve anıtsal nitelik taşıyan *Livre des rois* (Krallar kitabı) [1909-1911], *Dictionnaire des noms géo-*

Ullstein

Carl Friedrich Gauss
Albrecht Jensen'in bir portresinden ayrıntı

graphiques contenus dans les textes hiéroglyphiques (Hiyeroglif metinlerdeki yer adları sözlüğü) [7 cilt, 1925-1931], *Les Fêtes du dieu Min* (Tanrı Min'in bayramları) [1931].

GAUTHİOT (Robert), fransız dilci (Paris 1876 - Birinci Dünya savaşı batı cephesi 1916). Paris'te hint-avrupa dilleri öğrenimi yaptı. Sinolog Paul Pelliot'nun Orta Asya arkeoloji çalışmalarına katıldı. Bu araştırmalarda ele geçen sogdca metinleri çözüp incelemekle görevlendirildi. Sogdcanın ilk gramerini hazırladı (1913-1914); bu yapıtı, ölümünden sonra *Essai de grammaire sogdienne* (Sogd grameri denemesi) adıyla yayımlandı (1923). *La fin de mot en indo - européen* (Hint-avrupa ana dilinde kelime sonu, 1913) adlı bir çalışması da vardır.

Giraudon

Théophile Gautier
Auguste de Châtillon'un
bir portresinden (1839)
ayrıntı
Carnavalet müzesi, Paris

GAUTHİOT çağlayanları, Çad'ın güney-batı'sında, Mayo Kebbi üzerinde, Léré'nin yukarı kesiminde bulunan çağlayanlar.

GAUTİER Sans Avoir, fransız çete reisi (Boissy-Sans-Avoir, Montfort-l'Amaury yakınında, Civitot 1096 ya da 1097). Birinci haçlı seferi'nde Pierre l'Ermite'e katıldı. Kısa süre sonra ondan ayrıldı ve küçük bir çeteyle Ren ve Tuna ırmaklarını izleyerek Bizans'a ulaştı. İmparator Aleksios Komnenos tarafından korunan Gautier ve çetesi bir akın sırasında Türkler tarafından kılıçtan geçirildi.

GAUTİER (Pierre Jules Théophile), fransız yazar (Tarbes 1811 - Neuilly 1872). Resim öğrenimini yarıda bırakarak edebiyat çevrelerine girdi. İlk şiirlerinde Byron'dan etkilendi (*Albertus ou l'âme et le péché*, 1833), İspanya, İtalya, Yunanistan, Yakındoğu ve Rusya yolculuklarından esinlenerek canlı anlatılar kaleme aldı (*Italia*, 1852; *Constantinople*, 1853; *Voyage en Russie*, 1867). Ama asıl ününü *Mademoiselle de Maupin* (1835) adlı romanına yazdığı önsözle sağladı. Romantiklerin estetik görüşlerini eleştiren bu yazısında "sanat için sanat" öğretisini ortaya koydu. Baudelaire, Leconte de Lisle ve Flaubert gibi sanatçıları etkilemiş olan Gautier, en büyük ilgiyi tarihsel romanlarıyla çekti (*Le roman de la momie*, 1856; *Kaptan* Fracasse*, 1863).

Gavarnie buz yalağı

Pix

GAUTİER (Armand), fransız kimyacı (Narbonne 1837-Cannes 1920). 1884'te Paris Tıp fakültesi'nde tıbbi kimya profesörü ve 1889'da Bilimler akademisi üyesi oldu. Çok önemli çalışmaları arasında, özellikle karbilaminleri, ptomainleri ve lökomainleri buluşu, arsenikli organik bileşikler, kurşun zehirlenmesi, sağlıklı beslenme üstüne incelemeleri ve kaplıca sularının kaynağına ilişkin kuramı sayılabilir.

GAUTİER (Judith), fransız kadın edebiyatçı (Paris 1850 - Dinard 1917). Théophile Gautier ile Grisi'nin kızı; çok genç yaşta, babasının dostu bir çinli mandarinden Uzakdoğu'nun kültürü üzerine bilgi edindi ve buraların çekiciliğine kapıldı. O zamanlar bilinmeyen bu yeni evrenin keşfi, yapıtlarının büyük bir bölümüne esin kaynağı oldu. Çin şiirlerinin bir uyarlaması olan *le Livre de jade* (1867), çağdaşlarının büyük beğenisini kazandı. Bunu *le Dragon impérial* (1869) adlı romanı izledi. Aynı egzotizm, *le Jeu de l'amour et de la mort* (1876), *le Vieux de la montagne* (1893), *les Parfums de la pagode* (1919), vb. adlı yapıtlarını da büyük ölçüde etkiledi. J. Gautier'nin ayrıca japoncadan çevrilmiş şiirlerden oluşan *les Poèmes de la libellule* (1885) adlı bir kitabı vardır. Anıları (*le Collier des jours*, 1902; *le Deuxième* [1903] ve *le Troisième Rang du collier*, 1909) çok ilginç bir yapıt olma özelliğini korumaktadır; çünkü bu anılar, sanatçının çocukluğu, babasının ya da kendisinin salonlarına gidip gelen sanat ve edebiyat dünyasının ünlüleri (Flaubert, Dumas, Baudelaire, Goncourt kardeşler, vb.) hakkında bilgiler içermektedir. Judith Gautier Catulle Mendès'den, evlendikten hemen sonra ayrıldı. Wagner'in sevgilisi oldu ve onun yapıtlarının tanınmasına yardımcı oldu. Goncourt akademisi'nin ilk üyelerindendi.

GAUTİER (Émile Félix), fransız kâşif ve coğrafyacı (Clermont-Ferrand 1864-Portivy, Saint-Pierre-Quiberon, 1940). 1892-1894 arasında Madagaskar'ın batısını keşfetti. Cezayir Üniversitesi'nde profesör oldu (1902), 1904-05'te, Tuat'tan Nijer'e kadar Sahra'yı aşarak coğrafi incelemeler yaptı. Başlıca yapıtları: *Madagascar. Essai de géographie physique* (Madagaskar. Fiziki coğrafya denemesi), [doktora tezi, 1902]; *Missions en Sahara* (Sahra'da Misyonlar) [1908-09, R. Chudeau ile birlikte]; *la Conquête du Sahara* (Sahra'nın fethi) [1911]; *les Territoires du Sud* (Güney ülkeleri) [1922]; *Mœurs et coutumes des musulmans* (Müslümanların gelenek ve görenekleri) [1931].

GAUTİER (Jean-Jacques), fransız eleştirmen ve yazar (Essômes-sur-Marne 1908 - Paris 1986). 1946'da *Histoire d'un fait divers* adlı yapıtıyla Goncourt ödülü'nü alan sanatçı, özellikle, Figaro'daki tiyatro eleştirileriyle tanındı. "Avangard" akımlara pek önem vermedi. 1970'de *La Chambre du fond* ile romana döndü. İşlediği başlıca konu insanın kendi kendisiyle olan mücadelesidir (*Cher Untel*, 1974; *Face, trois quarts, profil*, 1980). [Fr. akad. 1972.]

Gautier (Marguerite), oğul A. Dumas'nın, *Kamelyalı* kadın* (la Dame aux camélias) romanının kadın kahramanı; Dumas onu yaratırken Alphonsine PLESSİS'ten (**Marie Duplessis** denir) [Nonant, Orne, 1824 - Paris 1847] esinlenmiştir.

GAUTİER DELAYE (Pierre GAUTİER, —denir), fransız dizayncı (Paris 1923). Raymond Loewy estetik sanayi şirketi'nde çalıştı. 1958'de kendi şirketini kurdu. Dünyanın çeşitli ülkelerinde 66 Air France şubesinin, Kennedy Airport tesislerinin ve birçok uçağın tasarımını yaptı; Sofitel için çok sayıda otel ve lokanta gerçekleştirdi. Seri mobilya imalatında ("week-end" mobilyaları) ağaca ağırlık veren ilk dizayncılardan biri olması nedeniyle 1956 René Gabriel ödülü'nü kazandı.

GAUTSCH VON FRANKENTHURN (Paul, *baron*), avusturyalı devlet adamı (Viyana 1851 - *ay. y.* 1918). Badeni kabinesinin istifasından (kasım 1897) sonra Almanlar ile Çekler'i karşı karşıya getiren anlaşmazlığı gidermekle görevli bir hükümet kurdu; ama Almanlar ile uzlaşmayı başaramadı ve çekilmek zorunda kaldı (mart 1898). Aralık 1904'te yeniden iktidara geldi. Macar sorunlarının çözüme bağlanmasında güçlüklerle karşılaştı, yurttaşların tümüne oy hakkı tanınmasına ilişkin yasa tasarısını Meclis'ten geçiremedi ve istifasını verdi (nisan 1906).

GAUYA, esk. **Aa,** Letonya'da ırmak, yaklş. 460 km. (havzası 8 900 km²). Letonya'nın orta kesimindeki tepelerden doğar, Valmiera'dan geçerek, Riga limanının K.'inde Riga körfezine dökülür.

GAUZE → GAZE.

GÂV a. (fars. *gāv*). *Esk.* **1.** Öküz, sığır. **—2.** *Gâv-ban*, sığır çobanı. ‖ *Gâv-çeşm*, büyük gözlü kimse; öküzgözü papatyası. ‖ *Gâv-dil*, öküz kalpli; anlayışsız, kaba. ‖ *Gâv-meşreb*, öküz tabiatlı. ‖ *Gâv-ı arz, gâv-ı zemin*, dünyayı boynuzlarında taşıdığı düşünülen öküz. ‖ *Gâv-ı deşti*, yaban öküzü. ‖ *Gâv-ı lagar*, zayıf öküz.

—Din. *Gâv-ı Samiri*, İncil'de sözü edilen altından yapılmış buzağı heykeli. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Kuran'da verilen bilgiye göre, Hz. Musa, kavmini Mısır'dan çıkarıp Sina'ya geçtikten sonra, Allah'tan vahiy almak amacıyla Tur dağına doğru yola çıkarken, yerine kardeşi Harun'u bıraktı. Bunu fırsat bilen Samiri adlı biri, altından bir buzağı heykeli yaparak halkı bunun tanrı olduğuna inandırmaya ve Musa'nın dininden ayırmaya çalıştı; Harun'un halkı uyarma çabaları yarar sağlamadı. Ancak, Musa döndükten sonra Samiri'nin sahtekârlığı ortaya çıktı. Tefsirlerde verilen bilgilere göre, Musa'nın bedduası üzerine Samiri, bulaşıcı bir hastalığa yakalandı ve ömrünün sonuna kadar insanlardan uzak yaşamak zorunda kaldı.

GAVÂİL çoğl. a. (ar. *ġā'ile*'nin çoğl. *ġavā'il*). *Esk.* sıkıntılar, kötülükler, belalar, zorluklar: *"Devlet-i âliye'nin işbu gavâili esnasında..."* (Ahmet Mithat, XIX. yy.).

GAVAJ a. (fr. *gavage*). Hidr. pnöm. Bir pompanın emme basıncını, deposunu basınç altına alarak ya da yardımcı bir pompayla besleyerek atmosfer basıncının üzerine çıkarma.

—Ted. Hasta ya da bebek normal beslenmediği zaman uygulanan beslenme tarzı. (Hasta ya da çocuk, mideye sokulan bir sonda yardımıyla beslenir.)

GAVÂMIZ çoğl. a. (ar. *gāmiż*'ın çoğl. *ġavāmiż*). *Esk.* **1.** Anlaşılması güç, kapalı, karışık sözler; incelikler: *Gavâmız-ı fıkhiye* (fıkıh ilminin anlaşılması güç konuları, fıkıh sırları). **—2.** Anlaşılamayan ince nükteler. **—3.** Sırlar, gizlilikler: *"Yalnız Wells daha fennî, fünûn-ı hâzıranın gavâmızına daha âşinâ addolunuyor"* (Y. K. Beyatlı).

GAVAN (Eugène Henri), fransız mühendis (öl. 1889). 1867'de gezgin olarak İstanbul'da bulunduğu sırada, Beyoğlu'nun kentin en gelişmiş bölgesi, Galata'nın ise ticaret ve bankacılık merkezi oluşunu dikkate alarak bu kesimleri kolay ve ucuz bir ulaşım aracıyla birleştirmeyi tasarladı. Asansör tipi bir demiryolu projesi yapmaya başladı. Projesi, 1869'da, tünel imtiyaz anlaşmasıyla sonuçlandı ve ona Galata-Beyoğlu arasında bir metro yapma izni verildi. Tünelin yapımı için Fransızlar'la anlaşamayınca İngilizler'le bir ortaklık kurdu. 1871'de başlayan çift hatlı tünel yapımı 1875 başında sonuçlandı. İstanbul'un su dağıtımına ilişkin olarak hazırladığı projesini (1869) ise gerçekleştiremedi.

GAVARIŞ KESERİ a. Fıçıc. Bir kenarında çekiç öteki kenarında ise eğik bir balta bulunan fıçıcı aleti.

GAVARNİ (Sulpice Guillaume CHEVALİER **Paul** —denir), fransız desenci ve taşbaskıcı (Paris 1804 - *ay. y.* 1866). Canlı ve

seçkin bir anlatımla Paris'in bohem yaşamının (öğrencilerin, yosmaların, parisli sokak çocuklarının) resimlerini çizdi. La Mode ve İllustration'da (1847) çalıştı. Çeşitli albümler yayımladı: *Fourberies de femmes en matière de sentiment* (1837), *les Étudiants et les Lorettes* (1841), *les Lorettes vieillies, Histoire de politiquer* ve *Propos de Thomas Vireloque* (1851-1853).

GAVARNİE buz yalağı, Pireneler'in Fransa'daki bölümünde sit, Gavarnie köyünün (Hautes-Pyrénées) G.'inde. Marboré'un eteğinde kat kat sıralanan üç basamaktan oluşan bu anfi, Gavarnie selinin (Pau selinin ana kollarından biri) yukarı vadisinin ağzını kapatır. Basamakların ve çağlayanların üzerinde dağılmış buzlar ve karlar, bu buz yalağını Pireneler'in en güzel buz yalağı ve en ünlü turizm merkezlerinden biri yapar. İspanyol topraklarında bulunan buzulkarlarla beslenen sel suyu, yaklaşık 420 m yükseklikten bir çağlayan biçiminde dökülür. Buzul yalağının üzerinde Brèche de Roland (2 807 m) bulunur.

GAVÂŞİ çoğl. a. (ar. *ġāşiye*'nin çoğl. *ġavāşi*). *Esk.* **1.** Perdeler, örtüler: *Hamil-i gavâşi* (örtüleri, perdeleri taşıyan). **—2.** Kuşkular, endişeler.

GAVAZİ → GAZİYE.

GAVAZZİ (Alessandro), italyan din adamı ve yurtsever (Bologna 1809 - Roma 1889). Barnabit tarikatındandı. İtalyan ulusçu hareketine çok etkin biçimde katılan Gavazzi, papa Pius IX tarafından sapkın ilan edildi. 1849'da İngiltere'ye sığındı ve orada protestanlarla ilişki kurarak papalığa karşı eyleme geçti. 1859'da İtalya'ya dönerek Garibaldi ordusu'nun papazı oldu. 1870'te italyan "bağımsız kilise"'sini kurma çalışmalarına katıldı.

GAVCAR a. *Esk.* Belde taşınan enli bir bıçak türü.

Gâve, *Şehname*'nin kahramanlarından biri. Divan şiirinde Dahhak*'ın zulmüne karşı halkı ayaklanmaya özendirmesi ve direfş-i gâveyâni adlı demirci önlüğünü bayrak yapması anımsatılarak konu edinilir. Daha çok haksızlıklara karşı kavga veren kişiliği temsil eder ve Dahhak ile birlikte anılır: *Dahhâk'ın eder mülkünü bir Gâve perişan* (Ziya paşa).

Gâve, Şemsettin Sami'nin 5 perdelik tragedyası (1876). Dönemin Doğu-islam, özellikle de İran kaynaklı türündeki yönelen öteki yapıtlarında olduğu gibi, konusunu *Şehname*'deki Dahhak ve Gâve* efsanesinden almıştır. Şah Cemşit'in yerine tahta geçen Dahhak, zalim bir adamdır. Töreleri, inançları değiştirmek ister. Bir dağda, kendi inançları doğrultusunda dinsel tören yapan çobanların çocuklarını askerler toplar. Demirci Gâve, önlüğünü bayrak yapar, eline çekicini alıp çobanlarla sarayı basar. Dahhak'ı tahttan indirir. Cemşit soyundan Feridun tahta çıkarılır, ama tacı başına konmadan önce Gâve ona, meşin demirci önlüğü ve çekiç üstüne yemin ettirir. Zulme ve zorbalığa karşı halkın ayaklanışını anlatan yapıt, ilk olarak Fasulyeciyan'ın yönetimindeki Osmanlı tiyatrosu'nda (1884) oynandı.

Gaveau, fransız piyano yapım firması. 1847'de JOSEPH GAVEAU (Romorantin 1824 - Paris 1903) tarafından kuruldu. Oğlu ÉTIENNE (Paris 1872 - *ay. y.* 1943), babasından sonra firmayı yönetti ve 1896'da Fontenay-sous-Bois'daki fabrikayı kurdu. Buna bağlı olarak bir de konser salonu açtı (1908). Arnold Dolmetsch'i kadrosuna alarak 1911-1914 arasında epinet, klavsen ve klavikord üretti. İki oğlu, MARCEL ve ANDRÉ, babalarından sonra firmanın başına geçtiler. Gaveau firması, 1960'ta Érard firmasıyla birleşti.

Gavar, Riyad'ın doğusunda yer alan Suudi Arabistan petrol yatağı; Basra körfezine ve Kızıldeniz kıyısındaki Yanbu'ya boruhatlarıyla bağlanır.

GAVGA → KAVGA.

GAVİAL a. (hindi dilinde *gharviyal*). **1.** Hindistan'daki büyük ırmaklarda bulunan, dar suratlı, uzun bedenli büyük timsah. (Bil. a. *Gavialis gangeticus;* gavialgiller familyası) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Schlegel gaviali* ya da *yalancı gavial,* Endonezya-Malezya'da yaşayan, uzun bedeni ve dar suratıyla gavial'e benzeyen timsah. (Balıkla beslenir. Bil. a. *Tomistoma schlegeli;* timsahgiller familyası.)

—ANSİKL. Gavial, 6-7 metreyi bulabilen boyuna karşın insan için tehlikeli olmayan, suda yaşayan bir sürüngendir. Temel besini balıksa da bazen kuş ve leş de yer. Ergin erkeklerin suratının ucu geniştir.

GAVİALGİLLER a. (hindi dilinde *gharviyal*'den).Uzun altçene kemikli timsahları içeren familya. (Tek türü ganj gavialidir. Bu hayvanlar Jura devrinde yaşamış *Telesauridae* familyası üyelerinden türemiştir.)

GAVİİDAE a. Zool. DALGIÇKUŞUGİLLER familyasının bilimsel adı.

GAVİİFORMES a. Zool. DALGIÇKUŞLARI takımının bilimsel adı.

GÄVLE, esk. **Gefle,** İsveç'te liman, *län* merkezi, Botni körfezi kıyısında; 87 671 nüf. Gästrikland'ın eski başkenti. Gävle, XV. yy. başlarında kurulmuş bir sanayi merkezidir: tersaneler, tekstil, elektrikli gereçler ve besin sanayileri, kâğıt hamuru, fayansçılık. Eski Gästrikland ve Hälsingland illerinden oluşan *Gävleborg län*'nın (18 191 km² ve 288 223 nüf. [1987]) adı, Gävle şatosu'ndan (Gävleborg belediye müzesiyle birlikte) gelir.

GAVOT ya da **GAVOTTE** a. (fr. sözc.). Koregr. Fransa'nın Gap bölgesinde doğduğu sanılan ve XVI. yy. ile XIX. yy.'ın sonları arasında gelişen iki zamanlı dans; eşliğinde bu dansın yapıldığı ezgi. (Başlangıçta köylü dansıyken, saraya, sonra da tiyatroya geçti. Louis XIV ve Louis XV dönemlerinde büyük rağbet gördü. Directoire döneminde salon dansları arasına girdi, birçok varyantı ortaya çıktı.)

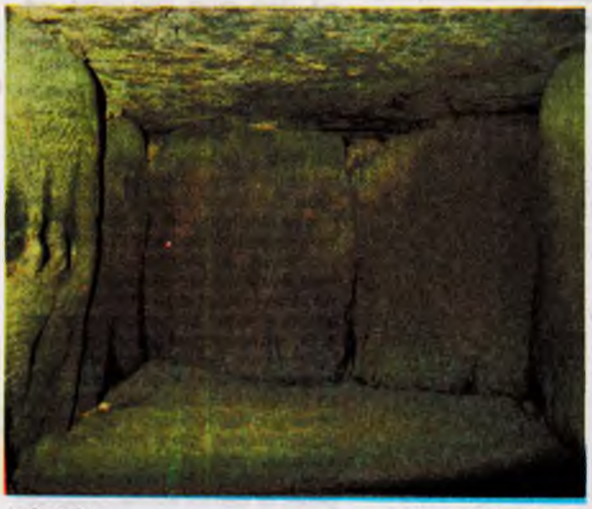
GAVR a. (ar. *gavr*). *Esk.* **1.** En derin yer, dip: *Gavr-i amik* (derin dip). **—2.** Esas, temel, gerçek: *"bir rahne açdı; çökdü yiğit gavr-i nükte"* (Tevfik Fikret). *Gavr-i mesele* (sorunun aslı, gerçek mesele).

GAVRA ya da **GORA tepe,** Asur'da sit, Musul'un K.-D.'sunda; 1931-1938 arasında kazıldı. Kalıntıların oluşturduğu 25 m yüksekliğindeki tepede, Yenitaş döneminden (Halef öncesi, VII. binyıl) hurri dönemine (İ.Ö II. binyıl ortası) kadar kesintisiz biçimde birbirini izleyen 26 yerleşme düzeyi ortaya çıkarıldı. Gavra, Kuzey Mezopotamya arkeolojisinin başvuru sitlerinden biridir.

GAVRAS, bizanslı soylu aile. Başlıca temsilcisi, Kalde yöresi dükü (1067) THEODOROS'tur; Theodoros, 1075'te Türkler'i Trabzon'dan çıkardı ve 1098'e kadar yönettiği özerk bir prenslik kurdu. Bu tarihte Türkler'e esir düştü ve öldürüldü. Aleksios Komnenos, Trabzon derebeyliğini yeniden imparatorluk yönetimi altına aldı.

GAVRİL PAŞA, asıl adı **Gavrail Kristeviç,** sırp kökenli türk vali (XIX. yy.). Özerk Doğu Rumeli eyaleti valiliğine atandı. Ancak, bu yönetime karşı olan ve doğrudan merkeze bağlı kalmak isteyen komiteler, eyaletin başkenti Filibe'de duruma hâkim olarak hükümet konağını kuşattılar. Paşayı teslim alıp eyalet sınırları dışına çıkardılar (18 eylül 1885).

GAVRİNİS, Morbihan körfezinde ada. Larmor-Baden köyü yakınındaki, 8 m yüksekliğinde, çevresi 100 m olan, kare biçimli mezar odasına ulaşan bir dehlizli dolmen içeren bir tümülüsü vardır. Dehlizdeki bazı monolitler ve odanın duvarlarını oluşturanların tümü, kabartma oymalarla bezelidir (motiflerde zenginleşme gözlenir; belki de bir tanrıyı şemalaştıran

Le Doare-Pix

Gavrinis tümülüsün içindeki mezar odası İ.Ö. IV. binyıl

üst üste binen kemercikler ve çok uzun kemerler, parlak baltalar, yılanlar, ya da gemi oldukları sanılan U biçiminde işaretler). Taş anıtları süsleyen temaların gerçek bir listesi olan Gavrinis bütününün kökeni IV. bin'e dayanır.(Ön cephesi onarılmaktadır.)

GAVS a. (ar. *ġavṣ*). *Esk.* **1.** Suya dalma, dalgıçlık. **—2.** Bir konuyu derinleştirme, dibine, özüne varma.

—Tasav. Sıkıntılı durumlarda kendilerine sığınılan hakikat ve marifete erişmiş arifler, tasavvuf ululari; *gavs ül-vâsılin* de denir. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Hak erenleri (rical ül-gayb) ile manevi aşamaların en yükseğine ulaşmış sufiler için kullanılan terim, bu anlamıyla *kutup* ile eşanlamlıdır. Tasavvuftaki inanca göre, gavs her yüz yılda bir ortaya çıkar. Bunlar Hz. Peygamber'in mirasçılarıdır. Bir görüşe göre ise, evliya mertebelerinin en yükseği olan *kutup*'tan sonra, gavs gelir. "Âlimler, peygamberlerin vârisleridir" hadisinin sufiler tarafından yapılan yorumuna göre, Hz. Muhammet'in manevi mirasçısı *kutup,* halife Ebubekir ve Ali' nin mirasçıları da *gavseyn*'dir.

GAVS a. (ar. *ġavṣ*). *Esk.* Yardım, medet.
◆ sıf. **1.** "Yardımcı, yardım eden, imdada yetişen" anlamında veliler ve erenler için kullanılır. **—2.** *Gavs-ı azam,* en büyük yardımcı; tarikat kurucusu. **—3.** Abdülkadir Geylani'nin unvanı: *"Onun insan-ı kâmil ve gavs-ı azam olmasındadır"* (H. Z. Ülken). ‖ *Gavs-ül-vasılin,* gerçeğe ermiş olanların başı.

GAVTA a. (fars. *ġavṭa*). *Esk.* **1.** Suya dalma. **—2.** Su içindeki derinlik, dalga.

gavial
(Gavialis gangeticus)

Schlegel gaviali
ya da yalancı gavial
(Tomistoma schlegeli)

—**3.** *Gavta yemek,* batıp çıkmak. —**4.** *Gavta-baz,* dalgıç. || *Gavta-bazi,* dalgıçlık. || *Gavtagâh,* dalma yeri. || *Gavta-har, gavta-hor,* dalan, suya devamlı batıp çıkan.

GAVTA a. (ar. *gavṭa*). *Esk.* **1.** Toprağın çukur yeri. —**2.** Sulak, ağaçlıklı yer. —**3.** Düzlük. —**4.** *Gavta-i Şam,* Şam ovası.

GÂVUR a. (ar. *kâfir*'den *gâvur*). **1.** Hiçbir dinden olmayan kimse, dinsiz. —**2.** *Kaba.* Dini islam olmayan kimse, genellikle de hıristiyan. —**3.** *Bir şeyi gâvur etmek,* bir şeyi gereksiz yere harcayarak ziyan etmek, işe yaramaz duruma getirmek: *Bu tür ıvır zıvır işlerle zamanını gâvur etme.* || *Gâvur eziyeti,* bir kimseye kasıtlı olarak verilen zahmet; güç ve zahmetli iş: *Bu senin yaptığına gâvur eziyeti denir.* || *Gâvur icadı,* Batı'da yapılan teknik araç ve gereçlere kimi tutucu kişilerin verdiği ad. || *Gâvur inadı,* değiştirilmesi, yumuşatılması güç inat; keçi inadı. || *Gâvur olmak,* müslümanlıktan çıkıp hıristiyanlaşmak; sözkonusu para ise boşuna harcanmak, heder olmak. || *Gâvur orucu gibi uzayıp gitmek,* bir işten söz ederken, gereğinden çok sürmek, zamanı içinde bitirilmemek. || *Gâvur ölüsü gibi,* çok ağır, hantal şeyler için kullanılır. || *Gâvura, papaza kızıp oruç yemek,* perhizi bozmak; kızdığı kimsenin isteğini yerine getirmemek için kendisine zararı dokunacak bir davranışta bulunmak.

◆ sıf. ve a. Acıması olmayan, katı, inatçı kimse için kullanılan aşağılama sözü.

GÂVUR dağı, Anadolu'da iki eski dağın adı. **1.** Erzurum ovasının K.'inde Dumludağı (3 169 m) kütlesinin eski adı. —**2.** Amanos dağlarının, Bahçe kasabasının bulunduğu K. kesiminin eski adı. (Bazı eski kaynaklarda, yanlışlıkla, Amanos dağlarının tümü için de bu ad kullanılır.)

GÂVUR İSHAK, akkoyunlu komutan (XV. yy.). Osmanlılar'la Akkoyunlular arasında yapılan Otlukbeli savaşı'nda (1473) hükümdarı Uzun Hasan tarafından kendisine Fatih Sultan Mehmet'in birliklerini yandan kuşatma görevi verildi. Ancak, bunu başaramadı, yenildi. Böylece tüm akkoyunlu ordusu da aynı sonuca uğramaktan kurtulamadı.

GÂVUR İZMİRİ, Rodos şövalyelerinin egemenliği döneminde (1344-1402), liman kesimini oluşturan Aşağı İzmir'e Türkler'in verdiği ad. Bu ad daha sonraları da (9 eylül 1922'ye kadar) hıristiyanların yoğun olduğu kent kesimleri için kullanılmıştır.

GÂVURCA a. *Tkz.* Batılılar'ın konuştuğu dillerden herhangi birine halk arasında verilen ad: *Gâvurca öğrenmek.*

◆ be. Acımasız, katı, insafsız biçimde: *Gâvurca davranmak.*

GÂVURCASINA be. Acımasızca, insafsızca, merhametsizce.

GÂVURİNİ, Antalya'nın Alanya ilçesinde mağara. Mahmutlar köyünün yaklş. 2 km G.-D.'sunda, Tuzaklıdağ'da bulunan mağara, 80 m uzunluğundadır. Yörede çok sayıda mağara vardır.

GÂVURKALE. Arkeol. Ankara'nın yaklş. 60 km G.-B.'sında, Haymana yakınlarında hitit kült merkezi (İ.Ö. II. binyıl ikinci yarısı). Kalıntılar iki tanrıyla bir tanrıçanın betimlendiği bir kaya kabartmasıyla anıtsal bir mezar odasından oluşmaktadır. Derin bir vadinin yamacında, 60 m yükseklikte, 35 x 37 m boyutlarında düzleştirilmiş bir alanı kaplayan kült yeri büyük blok taşlarla çevrelenmiştir. Vadiye bakan kaya üzerinde, oturan bir tanrıçayla, ona dönük, arka arkaya duran iki tanrı (öndeki Hava tanrısı, arkadaki oğlu) görülmektedir. Bunların Yazılıkaya'daki gibi ana, baba ve oğuldan oluşan bir tanrılar üçlüsü meydana getirdikleri sanılmaktadır. 3 x 4 m boyutlarındaki yeraltı mezar odası, Hititler'e özgü büyük blok taşlarla örülmüş, sahte tonozla örtülmüştür (İ.Ö. II. binyıl'da, Girit-Mykenai kültüründe moda olan bu İsopata türü mezarların, hitit mezar mimarlığını da etkilediği görülmektedir). H. von der Osten'in 1930'da yörede yaptığı kazılarda, daha geç dönemden duvar kalıntıları ortaya çıkarıldı. Ayrıca platform çevresindeki yamaçlarda ele geçen kimi buluntular, burada bir Phrygia yerleşmesinin varlığını kanıtlamaktadır. (→ Kayn.)

Gâvurkale kalıntılarından bir görünüm (*Ankara*)

Gâvurların esiri, Temeşvarlı* Osman Ağa'nın anılarını içeren yapıt. Yazarın doğduğu 1671 yılından, yapıtı kaleme aldığı 1724 yılına kadar geçen süredeki yaşamı anlatılır. Yazar, gençliğinde Temeśvar'da ağa sınıfından bir subaydır. 1688'de Lipova Avusturya ordusuna esir düşer. Kurtarmalık parasını (fidye-i necat) bulmasına karşın, bırakılmaz, türlü baskılara uğrar. Kaçmak isterken yakalanır, hapse düşer. Çıktığında bir kontun yanında seyislik yapar. Efendisiyle birlikte birçok ülkeyi dolaşır. Sonunda kaçmayı başarır. Temeśvar'da valilik divanında, Osmanlı-Habsburg sınır komisyonunda görevler alır, iki kez elçi olarak görevlendirilir. Vidin divanında çevirmenlik görevinden sonra 1724'te İstanbul'a yerleşir, Babıâli'de çevirmenlik yapar. Yazarın serüven dolu yaşamı sürükleyici ve yalın bir dille kaleme alınmıştır. Yapıtın yazıldığı yıllarda anı kitaplarının azlığı, anıların geçtiği dönemlerin töreleri ve sınır boylarında yaşayan sıradan insanların yaşamını dile getirmesi bakımından önemli bir yapıttır. (→ Kayn.)

GÂVURLAŞMAK gçz. f. **1.** Dinsiz ya da hıristiyan gibi davranmak. —**2.** Acımasız, insafsız davranmaya başlamak.

GÂVURLUK a. *Tkz.* **1.** İslam dininden olmama ya da hiçbir dine inanmama. —**2.** Acımasız, insafsız, gaddar olma. —**3.** *Gâvurluk etmek, gâvurluğu tutmak,* acımasızca davranmak, kötülük yapmak.

GÂVURSAMSUN ya da **KARASAMSUN,** Karadeniz kıyısında, Samsun kentinin K.-B.'sında, antik Amisos* kentinin bulunduğu kesime verilen ad. (Bugün askeri bölgedir.)

GAVVÂS sıf. ve a. (ar. *ġavvāṣ*). *Esk.* Dalan, dalgıç: *"Ben hakikat bahrına bir özge gavvâs olmuşum"* (Zati, XVI. yy.).

GAXOTTE (Pierre), fransız tarihçi ve gazeteci (Revigny, Meuse, 1895-Paris 1982). École normale supérieure'de okudu, tarih ve coğrafya agrejesi oldu (1920). Gazeteciliğe yöneldi. Candide gazetesinin başyazarlığını yaptı. 1937 yılına kadar Je suis partout'yu yönetti; özellikle tarihsel ağırlıklı başlıca yapıtları şunlardır: *la Révolution française* (Fransız devrimi) [1928], *le Siècle de Louis XV* (Louis XV dönemi) [1933], *Frédéric II* (1938), *la France de Louis XIV* (Louis XIV dönemi) [1946], *Histoire des Français* (Fransızlar'ın tarihi) [1951], *Histoire de France* (Fransa tarihi) [1960], *Histoire de l'Allemagne* (Almanya tarihi) [1963]. (Fr. akad., 1953.)

GAY (John), ingiliz şair ve oyun yazarı (Barnstaple, Devon, 1685-Londra 1732). Meslek yaşamına parodi türünden pastoral şiirler (*The Shepherd's Week,* 1714), Londra üzerine hicivler ve masallarla başladı. Tiyatro için trajik farslar yazdı (*What d'ye call it,* 1715; *Three Hours after Marriage,* Pope ve Arbuthnot ile birlikte, 1717). Ama asıl ününe, *Beggar's Opera* (1728) adlı yapıtıyla erişti. B. Brecht'in *Üç kuruşluk opera*'sı (Die Dreigroschenoper) bu yapıtın bir uyarlamasıdır. Pikaresk bir vodvil, Walpole'un keskin bir yergisi ve italyan operasına neşeli bir karşılık olan bu yapıt, şarkıyla konuşulan metni birleştirerek, bilinen havalar üzerine yeni sözler ekleyen, ilk opera-balad örneği oldu. Yapıttaki töretanımazlık, bir siyasal ahlak savunusuyla birleşir; dilenci, toplumsal eleştirmen rolünü oynar. Antiller'de geçen ve bunun bir devamı olan *Polly* (1729) sansür tarafından yasaklandı. Gay, bundan başka, bir Ovidius parodisi olan, Händel' in *Acis und Galatea* (1732) adlı operasının librettosunu yazmıştır.

GAY (Nikolay Nikolayeviç), fransız kökenli rus ressam (Voronej 1831 - Çernigov yakınında 1894). Üslupçu bir doğalcılıkla yapılmış tabloları anlatımcılık öncesinin koyu renklerini taşır. Tolstoy'un dostu olan sanatçı, yazarın, İsa'nın örnek insanlığı üzerine dinsel düşüncelerini resimlerinde dile getirdi.

GAYA, Hindistan'da (Bihar) kent, Patna'nın G.'inde; 291 220 nüf. (1991). Ulaşım kavşak noktası ve ticaret merkezi. Tekstil sanayisi. Gaya kenti, İ.S. V.-VII. yy.'larda, başta hindu dininin (kutsal ağaç, atalar kültü), daha sonra da buddhacılığın (özellikle Bodh-Gaya) ve yeni hindu dininin Bihar'daki başlıca hac merkezlerinden biri oldu. Bütün bölgede birçok kutsal yer vardır, ama başlıca tapınaklar (özellikle XVIII. yy. sonunda yapılan Vişnu tapınağı) Gaya'dadır.

GAYAÇUNG KANG, Himalayalar'ın Nepal'deki kesiminde doruk, Everest'in yirmi kilometre kadar K.-B.'sında; 7 922 m. Doruğa ilk tırmanışı japon Kato ve Sakaizava 1964'te gerçekleştirdi.

GAYAK a. (fr. *gaïac;* tayno dilinde *guayak*'tan). Orta Amerika'da ve Antiller'de yetişen, eklem yerleri şişkin dallı, bileşik tüysü yapraklı, talkım halinde mavi ya da kırmızı çiçekli, kokulu küçük ağaç. (Odunu, odunundan elde edilen reçinesi ve pas önleyici özsuyu nedeniyle beğenilen bir ağaçtır. Bil. a. *guaiacum;* zygophyllaceae familyası.)

—ANSİKL. Gayağın iyi bilinen türü, Orta Amerika ve Antiller'de yetişen peygamberağacıdır *(Guaiacum officinale).* Piyasada gayak adıyla tanınan kereste bu ağacın üç türünden *(G. officinale, G. sanctum, G. guatemalense)* elde edilir. Antiller'de ve Venezuela'da bu oduna guayakum denir. Gayak çok ince dokulu, çok sert, çok ağır ve saponince zengin bir ağaçtır. İnce marangozlukta, makara, dingil, dingil yatağı yapımında, torna işlerinde kullanılır. Gayak reçinesinin kuru damıtılmasıyla, kreozot kokulu *gayakol* ve acı badem kokulu *gayol* esansları elde edilir. Oksidazların ayıracı olan gayak tentürü yükseltgeme önleyici olarak diş macunlarının bileşimine girer.

GAYAKOL a. (fr. *gaïacol;* *gaïac,* peygamberağacı'ndan). Org. kim. Formülü $CH_3O—C_6H_4—OH$ olan ortometoksifenolün yaygın adı; peygamberağacı reçinesinden elde edilir.

—ANSİKL. Gayakol, Sainte-Claire Deville tarafından peygamberağacı reçinesinin kuru damıtılmasıyla elde edildi. Odun katranı kreozotundan özütlenen gayakol, bireşimle de hazırlanabilir. Renksiz kristaller biçiminde bulunur ve kendine özgü keskin bir kokusu vardır.

Gayakol akciğer antiseptiği, balgam söktürücü ve yerel uyuşturucu olarak kullanılır. Günümüzde, bronş salgısı akışkanlaştırıcısı olarak kaşe ve şurup biçiminde alınan gayakol karbonat ile potasyum sülfogayakolat gibi gayakol türevleri daha çok yeğlenir. Gliserin gayakolat, bir kas gevşeticidir.

GAYAL a. (hindu dilinde sözc.). Güney -doğu Asya'da yaşayan yarı evcil sığır. (Gaura çok benzeyen, onun gibi siyah olan gayal, sırtındaki kamburu, kısa ve birbirine uzak boynuzlarıyla gaurdan ayrılır. Özellikle Çinhindi ve Hindistan'da kolayca evcilleştirilir. Bil. a. *Bibos frontalis;* boynuzlugiller familyası.)

Gayaneh, 4 perdelik, 6 tablolu bale. Librettosunu Konstantin Derjavin, müziğini Haçaturyan, koregrafisini Nina Anisimova, dekorlarını Tatyana Bruni hazırladı. İlk kez 1942'de Kirov balesi tarafından Perm operası'nda (Molotov) sahnelendi. *Gayaneh,* 1945'te Leningrad'da Kirov tiyatrosu'nda, aynı topluluk tarafından yeniden sahnelendi. Başlıca rolleri Nina Anisimova, Natalya Dudinskaya, Feya Balabina, Konstantin Sergeyev, Nikolay Zubkovskiy yorumladı. Esin kaynağı ermeni folkloru olan bale, özellikle karakter danslarıyla düzenlendi (kılıç dansı ve hasat dansı ünlüdür). Koregrafinin bir bölümü, marquis de Cuevas'ın Grand Ballet topluluğu için George Skibine tarafından 1951'de sahneye konulan *Kafkas mahkûmu*'nda kullanılmıştır.

GAYARDİYA a. (fransız botanikçi *Gaillard*'ın adından). Kuzey Amerika'da kırlarda yetişen, yıllık ya da çokyıllık gösterişli otsu bitki. (Yaprakları parçasız, çiçekleri altın sarısı ya da kırmızı kömeçler halindedir, kömeçlerin kenarlarındaki dilsi çiçekler genellikle iki renklidir. Gayardiyanın birçok çeşidi bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bileşikgiller familyası.)

GAYARRE (Julián), ispanyol tenor (Valle del Roncal, Navarra, 1844 - Madrid 1890). Sanat yaşamına 1868'de Padova'da başladı. Döneminin en büyük tenorlarından biri olarak kendini kabul ettirdi. Prömiyerinde başrol oynadığı en önemli opera Ponchielli'nin *La Gioconda*'sıdır (Milano, 1876). 1964'te çevrilen ve başrolünü Alfredo Kraus'un oynadığı bir film, Gayarre'nin yaşamöyküsünü anlatır.

GAYATRİ-MANTRA, sanskritçe sözc., güneş-tanrı Savitri'ye yakarmak için kullanılır. İnanışa göre tanrının adının yinelenmesi kişinin benliğinden sıyrılmasına açılan yoldur. Bu yakarış tanrı rızası için düzenlenen kurban töreleri ve günlük dualar sırasında yinelenir *(sandhya vandana).*

GAYAZULEN a. (fr. *gaïazulène*'den). Org. kim. Formülü $C_{15}H_{18}$ olan ve azulenden türeyen hidrokarbon; köpekpapatyası ve peygamberağacı odunu esanslarından hidrojen gidermeyle elde edilir ve iltihaplanmaya karşı kullanılır.

GAYB a. (ar. *ġayb*). *Esk.* **1.** Gizli olma, açıkta, ortada bulunmama. **—2.** Gizli saklı, gözle görülmeyen şey. **—3.** Tasav. Duyularla tanınıp algılanabilen âlemin ötesinde olan: *"Gaybdan gûşuma âheste bir âvâz gelir"* (Nev'i, XVI. yy.). [Bk. *ansikl.* böl.] **—4.** *Gayb-dar,* gizli âlemi bilen, gaibden haber veren.

—ANSİKL. Ed. Divan edebiyatında çoğunlukla sır ile birlikte anılır. Sevgilinin ağzı ve dudakları gayb sırrını saklar. Ağızdan çıktığı için sözün gayb âleminden geldiği kabul edilir. Sevgilinin birer gayb sırrı olan sözleri hokkaya benzetilen ağızdan çıktığı için mücevher sayılır.

—Tasav. İslam düşüncesinde âlem, duyuların ulaşabildiği *şuhud âlemi* (âlem-i şuhud), ulaşamadığı *gayb âlemi,* (âlem-i gayb) diye ikiye ayrılır. Gayb âlemi de *mutlak* ve *izafi* (göreceli) diye iki bölümde incelenir. *Bâtın* da denilen mutlak gayb, hiçbir yaratığın ne duyularının ne de akıl ve bilgisinin ulaşamadığı aşkın gerçekleri olarak tanımlanır. Mutlak gaybın bilgisi yalnız Allah'a aittir. Bu nedenle Kuran'da "O, gizliyi de açığı da bilendir" (Âlim ül-gaybi ve'ş-şehade) denilir (VI, 73). İzafi gayb ise, bazı özel kişilerin (peygamberlerin) bilgilerinin ulaşabildiği gaybdır. Bu konuda Kuran'da şöyle denir: "O (Allah), bütün görülmeyenleri bilendir. Sırlarını, uygun gördüğü peygamberler dışında kimseye göstermez" (LXXII, 26-27).

Kuran tefsircilerine göre, Kuran'da geçen *gayb* terimi, islam dininin inanç ilkelerini de içerir. Bu nedenle Kuran'da doğru yolda olanların nitelikleri sıralanırken "onlar gayba inanırlar" denilir (II, 3).

GAYBET ya da **GAYBE** a. (ar. *ġaybet*). *Esk.* **1.** Göz önünde bulunmama, gizli olma, kaybolma: *Gaybet-i efkâr* (fikirlerin kaybolması). **—2.** Birisinin arkasından konuşma, aleyhinde söz söyleme, çekiştirme.

—Tasav. Kalbin, kendisine gelen varidat (doğuşlar) ve feyizler ile ilgilenmesi nedeniyle fiziksel çevreden soyutlanıp her şeyden habersiz olma durumu. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Terim, hem kalbi Allah'tan başka her şeyden arındırma, hem de Allah ile birlikte olma (huzur) anlamlarını içerir. Bu nedenle gaybet, Tanrı'da yok olma (fena) yolunda bir aşamadır. Bu aşamada sufi, bütün benliğini Allah bilincine yöneltt[i]ği için dış dünya, hatta kendi fizik varlığı ile ilgisini kesmiştir; kendisi dünyadadır, ama Tanrı'dan başka hiçbir şey ile ilgilenmediğinden yok olmuş gibidir. Tasavvufta sufilerin bu ruhsal durumu, Yusuf Peygamber'in güzelliğini hayranlıkla seyrederlerken kendilerinden geçen ve ellerindeki bıçaklarla meyve yerine parmaklarını kesmelerine karşın hiç acı duymayan kadınların durumuyla açıklanır (Kuran, XII, 31).

GAYBİ, GAYBİYE sıf. (ar. *ġayb* ve *-ī*'den *ġaybī,* dişl. *ġaybiyye*). *Esk.* Görünmezlik dünyası ile ilgili olan, manevi dünyaya ait: *İhbar-ı gaybiye* (görünmezlik dünyasından haber verme).

GAYBİ (Sunullah), türk şair ve mutasavvıf (Kütahya 1615 ? - *ay. y.* 1663 ?). 1649'da Kütahya'dan ayrılarak İstanbul'a geldi ve Aksaray'da Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi'ye bağlanarak ona halife oldu. Şeyhinin ölümü üzerine memleketine döndü (1655). Kentin dışında bir zaviye yaptırarak ölünceye kadar orada yaşadı, melamiliği yaymaya çalıştı. Aruz ve hece vezni ile yazdığı tasavvuf içerikli şiirlerden oluşan bir *Divan*'ı (Ragıp Paşa kütüphanesi no. 723) vardır. *Keşf ül-gıta* (örtüyü açmak) adlı 99 beyitlik kasidesi, melamiler arasında ün kazanmıştır. Melamiliğin sohbete ve muhabbete dayandığını, başka tarikatlarda bulunan riyazet, zikir, devran gibi törelerin olmadığını *Ruh ül -hakika* adlı yapıtında (Süleymaniye kütüphanesi, Tahir Ağa bölümü no. 422) açıklar. Ayrıca *Biatname, Akaitnuame* gibi tasavvufa ilişkin yapıtları vardır.

GAYBİYE → GAYBİ.

GAYBUBET, -ti (ar. *ġaybūbet*). *Esk.* **1.** Göz önünde bulunmama, yokluk. **—2.** *Gaybubet etmek,* bir kimse sözkonusuysa, ortalıkta görünmez olmak.

GAYDA a. (bulgarca sözc.). Aerofon sınıfına giren ve hayvan postundan bir tulumla, buna takılmış, çift ya da tek çarpan dilli, delikli ve deliksiz borulardan oluşan havalı çalgı.

Bk. resim sayfa 4422

—ANSİKL. Bu çalgıdan ses alabilmek için, çalanın, özel bir borudan (hava kanalı) üfleyerek hava kesesini (tulum), havayla doldurması gerekir. Bir supap sistemi sayesinde tulumda depolanan hava, hızla borulara girer. Melodinin çalındığı kaval olan delikli boruyla, sabit sesli deliksiz borular aynı anda ses verir. Dünyanın dört bir yanında, değişik adlar altında gayda türlerine rastlanır. Gerçekte bir köy çalgısı olmakla birlikte gayda, İskoçya'da askeri bandolarda da yer alır.

GAYDA (Virginio), italyan gazeteci (Roma 1885 - *ay. y.* 1944). 1919-1926 arasında Messaggero'yu, 1926-1943 arasında da Giornale d'Italia'yı yönetti. Katı bir ulusçu olarak tanındı. Bir hava bombardımanında öldü.

GAYDACI a. **1.** Gayda çalan kimse. **—2.** Gayda yapan ve/ya da satan kimse.

GAYE a. (ar. *ġāye*). Amaç, erek, niyet, maksat: *Savaştan sonra gayesi köyüne dönüp çiftçilik yapmaktı. Gayesine ulaşamaması onu daha da hırçınlaştırmıştı. Bunu, işi çabuklaştırmak gayesiyle yaptım. Gayem seni biraz olsun rahatlatmaktı.* —*Esk. Gaye-i hayal,* ülkü (XIX. yy.'da fr. *idéal* karşılığı olarak kullanılmıştır). ‖ *Bi -gaye,* sonsuz, çok.

—Esk. mat. LİMİT'in eski eşanlamlısı. ‖ *Gaye-i süfla,* ALT LİMİT*'in eski eşanlamlısı. ‖ *Gaye-i ulya,* ÜST LİMİT*'in eski eşanlamlısı.

GAYELİ sıf. Belli bir amaca yönelik.

GAYESİZ sıf. ve be. Belli bir amaç olmadan; bir amaç gütmeden: *Ortalıkta gayesiz dolaşmak.*

GAYET be. (ar. *ġāyet*). Bir sıfatın önünde yüksek bir dereceyi, aşırılığı belirtir; çok, son derece: *Gayet içten bir karşılama. Gayet güzel bir çeviri.*

◆ a. *Esk.* **1.** Son, nihayet. **—2.** Amaç, gaye. **—3.** *Gayet-i meram,* istenilen, arzu edilen şeyin sonu. ‖ *Gayet ül-gaye,* en son derece, çok.

GAYETLE be. *Tkz.* Aşırı ölçüde, son derecede; gayet: *Gayetle güzel bir elbise.*

Gayet-Wernicke ansefalopatisi, B1 vitamini eksikliğinden ileri gelen ve genellikle süreğen alkol zehirlenmesi, çok seyrek olarak da ağır beslenme bozukluğu sonucunda ortaya çıkan sinir hastalığı.

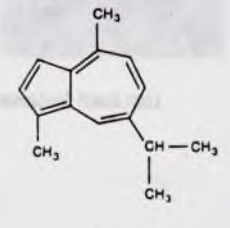
Hastalığın başlıca özellikleri şöylece sıralanabilir: zaman-mekân belirlemede bozuklukla birlikte zihin karışıklığı, ayakta durmayı ve yürümeyi bozan denge bozuklukları, karşıtlık tipinde bir hipotoni ve bir ya da çok sayıda göz devindirici sinirde basit bir pareziyle sınırlı kalabilen bir oftalmopleji. Anatomik lezyonlar mikroskobik kanama odakları, glia çoğalmalı süngersi bir durum ve yan hiperplaziyle birlikte kılcaldamar çoğalması biçiminde ortaya çıkar. Bu lezyonlar özellikle dördüncü karıncığın tabanında, Sylvius kanalının çevresinde, talamus ve talamusaltı karıncıkların çevre bölgelerinde görülür. Mememsi cisimcikler de zedelenebilir ve yalnız bunlar zedelenirse Korsakov sendromu ortaya çıkar. Gayet-Wernicke ansefalopatisi acil B1 vitamini tedavisini gerektirir. Bu ansefalopati bir polinevritle birlikte olursa Korsakov psikopolinevriti ortaya çıkar. (Eşanl. KANAMALI ÜST POLİANSEFALİT.)

GAYEVİ sıf. (ar. *ġāye* ve *-ī*'den *ġāyevī*). *Esk.* Amaçla, gayeyle ilgili.

GAYIN a. (ar. *ġayn*). Arap abecesinin on dokuzuncu, osmanlı ve fars abecesinin yirmi ikinci harfidir. Ebcet hesabındaki karşılığı 1 000'dir.

GAYIT a. Mak. san. KILAVUZ* YATAK'ın eşanlamlısı.

GAY-LUSSAC (Louis Joseph), fransız fizikçi ve kimyacı (Saint-Léonard-de-Noblat 1778-Paris 1850). Politeknik okulu mezunuydu, Berthollet ve Fourcroy'ya asistanlık yaptı, 1809-1839 arasında Politeknik okulu'nda profesör olarak çalıştı. İlk önemli yapıtı olan *Sur la dilatation des gaz et vapeurs*'ü (Gazların ve buharların genleşmesi üstüne) hazırlarken, genleşme olayının yasasını buldu (1802).

gayazulen

Larousse

Louis Joseph Gay-Lussac

1804'te, Yer manyetiğinin değişimlerini incelemek üzere, Biot ile birlikte bir balon uçuşu yaptı; üç hafta sonra 7 016 m yüksekliğe değin tek başına yaptığı başka bir uçuşta hava örneği aldı ve bileşiminin değişmediğini kanıtladı. Alexander von Humboldt ile giriştiği deneyler sonucunda kendi adıyla anılan, gaz bileşimlerinin hacim yasalarını ortaya koydu (1805). Daha sonra, en önemli çalışmalarından bazılarını Thenard ile birlikte gerçekleştirdi. 1808'de, iki bilgin demiri alkalilere etki ettirerek sodyum ve potasyum elde ettiler. Ardından, Napoléon'un armağanı büyük bir pil bataryasıyla Davy'nin elektroliz deneylerini yinelediler. 1809'da fluorosilisik asidi ve fluoroborik asidi buldular. Aynı yıl, o dönemde "oksijenli muriatik asit" adı verilen kloru çözümleyerek, bunun basit bir cisim olduğunu ortaya koydular. Gay-Lussac, iyodun da basit bir cisim olduğunu öne sürdü ve klora benzer yanlarını açıkladı. 1815'te, siyanojen ve hidrosiyanik asidi buldu. Analitik kimya ve kimya sanayisi alanında, değerli metalleri arıtma yöntemlerini geliştirdi ve 1835'te, Chauny'deki sülfürik asit fabrikasına, nitrolu ürünlerin değerlendirilmesini sağlayan *Gay-Lussac kulesi*'ni yaptı.

Gay-Lussac yasaları. Kim. Bileşmeye giren gaz hacimlerinin orantılarıyla ilgili yasalar.

Bileşen iki gazın, aynı sıcaklık ve aynı basınçta ölçülen hacimleri arasında yalın bir orantı vardır.

Elde edilen bileşme gaz halindeyse, bu bileşimin hacmiyle, gaz bileşenlerinin hacmi arasında yalın bir orantı bulunur.

Gazların hacimleriyle ilgili tüm yasalarda olduğu gibi bu yasalar da yaklaşık bir değer gösterir. Bunlar, ideal gazlara (ya da çok düşük basınçlarda gerçek gazlara) uygulanabilen sınırlı yasalardır. Çok yalın olarak Avogadro varsayımıyla açıklanırlar.

Gay-Lussac yasası. Fiz. İdeal gazların, değişmez basınçta genleşmesini yöneten ve V hacim, T mutlak sıcaklık olmak üzere $\frac{V}{T}$ = değişmez bağıntısıyla belirtilen yasa. *t* Celcius sıcaklığında bu yasa $V = V_0 (1 + \alpha\ t)$ biçimini alır; burada V_0 0°C'taki hacim ve $\alpha = \frac{1}{273,16}$ dır.

GAYLUSSİT a. (fr. *gaylussite;* öz. a. *Gay-Lussac*'tan). Miner. $CaCO_3$, Na_2CO_3, $5H_2O$ formülünde, hidratlı doğal kalsiyum ve sodyum karbonat; Venezuela'da elde edilir.

GAYOL a. (fr. *gaïol*). Org. kim. Formülü $C_{15}H_{26}O$ olan seskiterpen alkol; peygamberağacı odunundan özütlenir.

gayda

GAYOMERT, avesta dilinde **Gayo maretan** ("Ölümlü diri"), İran destanında ilk insanın adı. Avesta rivayetine göre, insanlıkla tanrısallık arasında bir aracı durumundadır. Başlangıçta boğayla birlikte yaratılır: altı bin yıl boyunca, kötü ve iyi maddenin birleşmesinden şimdiki dünya doğuncaya kadar mutlu yaşarlar. Gayomert ve boğa otuz yıl daha yaşar ve birlikte ölürler. Boğanın gövdesinden 55 tür tahıl ve 12 tür bitki çıkar. Gayomert'in tohumu kırk yıl toprakta kalır: sonradan bu tohumdan ilk insan çifti olan Meşya ve Meşyana çıkar.

GAYR a. (ar. *ġayr*). Başka kimse: *Gayre muhtaç olmak.* (→ GAYRİ.)

GAYRET, -ti a. (ar. *ġayret*). **1.** Bıkıp usanmadan çalışma, başarıya ulaşma isteği; çaba: *Büyük bir gayretle yarışı sürdürüyor. Kendi gayretiyle okuma yazma öğrendi.* **—2.** Güç bir duruma katlanmak, dayanmak ya da ondan kurtulmak için gösterilen direnç: *Biraz gayret çocuklar, az kaldı.* **—3.** *Esk.* Kutsal sayılan bir şeyin saldırıya uğraması karşısında duyulan tahammülsüzlük; onu koruma, kayırma, esirgeme duygusu: *Din gayreti. Vatanseverlik gayreti. Meslek gayreti.* **—4.** *Esk.* Kıskanma, kıskançlık. **—5.** *Esk.* Cesaret. **—6.** *Gayret almak,* bir işe girişme ya da bir işi yapma konusunda yüreklenmek, cesaretlenmek. ||*Gayret dayıya düştü,* bir işin başarılmasının, onunla yakından ilgilenen kimseye kalması durumunda söylenir: *Artık gayret dayıya düştü, bu işe sen el atacaksın.* ||*Gayret etmek,* çalışmak, çaba göstermek. ||*Gayret vermek,* bir kimseyi bir işi yapması ya da bitirmesi için özendirip yüreklendirmek. ||*Gayrete gelmek,* bir işi yapma ya da bitirme konusunda çalışma isteği duymak; canlanmak: *Bu sözler üzerine gayrete gelmiş, işe dört elle sarılmıştı.* ||*Gayretine dokunmak,* bir işi yapamayacağını söyleyenlere karşı gücenerek ya da kendisinin yapması gereken bir işi başkalarının yapmasına üzülerek o işi yapmaya, başarmaya çalışmak.

—Ask. *Gayret birliği,* belirli bir hedefe karşı bütün birliklerin, çeşitli sınıf ve silahların harekâtı desteklemek üzere çabalarını birleştirmelerine verilen ad.

—Folk. *Gayret kuşağı,* geleneksel düğünlerde oğlan evine gitmek üzere yola çıkmadan önce babasının kızın beline bağladığı al renkli kuşak. (Bakireliği simgelediğine inanılan bu kuşağı bağlarken baba, yeni evinde işten kaçmaması, gayretli olması için kızına öğüt verir, sağlıklı çocuklar doğurması için dua eder. Kimi yörelerde bu kuşağın ucuna bir miktar para bağlanır. Bu, babanın kızına verdiği son harçlıktır.)

Gayreti vataniye muhribi, türk savaş gemisi. Öteki 3 benzeriyle birlikte Almanya'nın Schichau tezgâhlarında yaptırılan gemi (1909), Osmanlı donanma cemiyeti tarafından satın alınarak türk donanmasına armağan edildi. Zamanın en yeni makineleriyle donanmış geminin hızı 34 mil, ağırlığı 616 grostondu. 57 mm'lik iki topu, 45 cm'lik üç torpido kovanı vardı. Türk-İtalyan savaşı'nda (1911-1912) Çanakkale boğazının savunmasında, Balkan savaşı'nda Çatalca savunma hattında görev aldı; İmroz ve Mondros deniz savaşlarına katıldı. Osmanlı devletinin Birinci Dünya savaşı'na girmesine yol açan ünlü Karadeniz harekâtında, eşi Muaveneti milliye muhribiyle birlikte Odesa limanına saldırdı. Kıdemli deniz yüzbaşı Cemil Bey komutasında 29 ekim 1914 gecesi gerçekleştirilen bu baskında, limanda demirli 1 200 grostonluk Donetz adlı gambotu torpil isabetiyle, birçok yük gemisini de top ateşiyle batırdı ve mühimmat depolarını topa tutarak yok etti. Savunma düzeni bilinmeyen yabancı bir limana karanlık bir gecede yapılan ve denizcilik açısından büyük ustalık isteyen bu başarılı harekâtından ötürü türk denizcilik tarihinde unutulmaz bir ad bırakmış olan Gayreti vataniye, Birinci Dünya savaşı süresince Boğaz'da gözetim, Zonguldak-İstanbul arası kömür taşımacılığını koruma ve Marmara'da düşman denizaltılarıyla savaşım gibi çeşitli başka hizmetlerde de bulundu.

GAYRETKEŞ sıf. (ar. *ġayret* ve fars. *keş'* ten *ġayret-keş*). **1.** *Esk.* Çalışkan, gayretli. **—2.** Bir işi yapmak için gereksiz yere aşırı gayret gösteren kimse için kullanılır; işgüzar: *O da fazla gayretkeş.* **—3.** Yan tutan, kayıran; taraftar. **—4.** *Esk.* Kıskanç. **—5.** *Esk.* Hamiyetli, değerli ve kutsal sayılan şeyleri koruma çabasında olan.

GAYRETKEŞLİK a. Gayretkeş olma durumu.

GAYRETKÖY, rumca **Avlona,** KKTC'de Lefkoşa ilçesine bağlı köy.

GAYRETLENMEK gçz. f. Gayrete gelmek, gayret göstermek: *Biraz gayretlenin, şu işi bitirelim.*

GAYRETLİ sıf. Çalışkan, gayret gösteren: *Çok gayretli bir çocuk, başaracağından eminim.*

GAYRETSİZ sıf. Çaba göstermeyen, çalışma isteği duymayan kimse için kullanılır; gevşek.

GAYRETSİZLİK a. Gayretsiz olma durumu; gevşeklik.

GAYRI → GAYRİ.

GAYRIMENKUL sıf. ve a. (ar. *gayr* ve *menkul*'den *gayr-ı menkul*). Huk. TAŞINMAZ'ın eşanlamlısı.

Gayrımenkul eski eserler ve anıtlar yüksek kurulu → TAŞINMAZ KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARI YÜKSEK KURULU.

GAYRIMEŞRU sıf. (ar. *gayr* ve *meşru'* dan *gayr-ı meşru*). Meşru, yasal olmayan; yasadışı: *Gayrımeşru yollardan para kazanmak. Bir kimsenin gayrımeşru çocuğu.*

GAYRISAFİ sıf. (ar. *gayr* ve *safi*'den *gayr-ı safi*). Saf olmayan, karışık şey için kullanılır.

—Tic. Ticari bir malın ambalajı ile birlikte hesaplanan ağırlığı. (Ticari işlemlerde alım, satım ya da pazarlıklar safi [net] ya da gayri safi [brüt] ağırlıklar üzerinden yapılmaktadır.) ||*Gayrısafi gelir,* para ve iratların, onların kazanılması için gerekli giderlerle birlikte hesaplanan tutarı. ||*Gayrısafi hasılat,* bir gelir kaleminin iade, indirim ve iskontosu düşülmeden önceki tutarı. ||*Gayrısafi kâr* → KÂR.

GAYRİ ya da **GAYRI** a. (ar. *ġayr*'dan). Başkası, bir şeyin dışında kalan: *Ağlarsa anam ağlar gayrisi yalan ağlar* (atasözü). *Ben söyleyeceklerimi söyledim, gayrisini sen düşün.*

◆ ilg. *a + dan gayri,* ondan başka, onun dışında: *Ondan gayri kimseyi istemem.*

◆ be. Artık, bundan böyle: *Gayri dayanacak gücüm kalmadı.*

◆ Olumsuzluk belirten bir önek gibi kullanılır: **1.** Önüne geldiği sıfatın karşıt anlamlısını türetir: *gayri ahlaki* (ahlaka uygun olmayan), *gayri akli* (akıl dışı), *gayri ameli* (pratik olmayan), *gayri faal* (faaliyette olmayan, pasif), *gayri ilmi* (bilimsel olmayan), *gayri insani* (insanca olmayan, vahşi), *gayri kabil* (olanak dışı, olanaksız), *gayri kâfi* (yeterli olmayan), *gayri kanuni* (yasal olmayan, yasa dışı) *gayri kati* (kesin olmayan), *gayri maddi* (maddi olmayan), *gayri mahdut* (sınırsız), *gayri mahsus* (hissedilmez, duyulmaz), *gayri makul* (akıl dışı), *gayri malum* (bilinmeyen), *gayri mantıki* (mantık dışı), *gayri matbu* (basılmamış), *gayri menkul* (→ GAYRIMENKUL), *gayri meskûn* (terk edilmiş, boş), *gayri mesul* (sorumlu olmayan), *gayri meşru* (→ GAYRIMEŞRU), *gayri mevzun* (dengesi bozuk, dengeli olmayan), *gayri milli* (ulusal olmayan), *gayri muayyen* (belirlenmemiş, belirli olmayan), *gayri muntazam* (düzenli, düzgün olmayan), *gayri*

muvafık, *gayri münasib*, *gayri müsait* (uygun olmayan), *gayri müsavi* (eşit olmayan), *gayri müslim* (müslüman olmayan), *gayri mütecanis* (aynı cinsten olmayan, fr. *hétérogène* karşılığı olarak kullanılmıştır), *gayri nizami* (düzensiz, kural dışı), *gayri resmi* (resmi olmayan), *gayri safi* (→ GAYRISAFİ), *gayri sıhhi* (sağlığa aykırı), *gayri şahsi* (kişilik dışı), *gayri tabii* (doğal olmayan, acayip), *gayri vaki* (olmamış), *gayri varid* (olmamış, olmayan), *gayri vazıh* (anlaşılmaz, üstü kapalı), *gayri zîruh* (cansız). **—2.** Adların başına "gayri kabil" biçiminde gelerek "mümkün olmayan, olanaksız" anlamında sıfatlar türetir: *gayri kabili af* (affedilemeyen, bağışlanmaz), *gayri kabil-i isbat* (kanıtlanamayan), *gayri kabil-i itiraz* (itiraz edilemeyen), *gayri kabil-i kıyas* (ölçülmesi olanaksız), *gayri kabil-i şifa* (iyileşemez, iyileşmesi mümkün olmayan), *gayri kabil-i tahammül* (dayanılamaz), *gayri kabil-i tahmin* (beklenmedik), *gayri kabil-i tedavi* (iyileştirilemez), *gayri kabil-i telafi* (eksikliği giderilemez, yeri doldurulamaz), *gayri kabil-i tekzib* (yalanlanamaz). **—3.** Belirteçlerin başına gelerek karşıtını türetir: *gayri ihtiyari* (elinde olmayarak), *gayri mütecavizane* (saldırgan olmadan).

—Ask. *Gayri muharip*, savaşan muharip unsurların hizmet desteğini sağlayan birliklere verilen ad. (Silahlı kuvvetlerde ulaştırma, personel, levazım, ordudonatım, harita gibi sınıflar bu adla anılır.) ‖*Gayri nizami harp*, düşman işgalindeki bir bölgenin yerli halkınca işgalcilere karşı yürütülen direniş hareketi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖*Gayri nizami kuvvet*, gayri nizami harbe katılan kimselerce oluşturulan birliklere verilen ad.

—Cez. huk. *Gayri mevkuf*, tutuklu* olmayan kişi için kullanılır.

—Esk. dilbil. *Gayri kıyasi*, kural dışı. ‖*Gayri munsarif*, çekimsiz. ‖*Gayri mustamel*, kullanılmayan kelime için söylenir. ‖*Gayri sarih meful*, belirsiz nesne.

—Esk. fiz. *Gayri devri*, periyodik olmayan. ‖*Gayri nâkil*, iletken olmayan, yalıtkan. ‖*Gayri şeffaf*, mat, saydam olmayan.

—Esk. kim. *Gayri kabil-iştiâl*, yanmayan, patlamayan madde. ‖*Gayri meşbu*, doymamış kimyasal madde. ‖*Gayri uzvi*, anorganik.

—Esk. mat. *Gayri muadele*, bilinmeyenli eşitsizlik. ‖*Gayri muayyen şekiller*, belirsiz biçimler. ‖*Gayri muntak adet*, orandışı sayı. ‖*Gayri müşterek-ül-mizan*, EŞÖLÇEKSİZ' in eşanlamlısı. ‖*Gayri mütemadi tabi*, orandışı fonksiyon.

—İsl. huk. *Gayri müslim*, müslüman olmayan kişi. (Bir islam devletinin vatandaşı olan gayri müslime "zimmi" denir. Bir gayri müslim, müslüman olmayan bir ülkenin vatandaşı ise "harbi" adını alır. Bir harbi eman ile islam ülkesine girme izni alırsa bu kişiye "müste'men" denir.)

—Kur. tar. *Gayri mensuh*, Osmanlı devletinin resmi belgelerindeki hükümlere ilişkin olarak, *hükmü kaldırılmamış* anlamında kullanılan bir deyim.

—Med. huk. *Gayri maddi mal* → MADDİ OLMAYAN EŞYA*. ‖*Gayri mahdut mesuliyet* → SINIRSIZ* SORUMLULUK'un eşanlamlısı. ‖*Gayri misli eşya* → MİSLİ OLMAYAN EŞYA*. ‖*Gayri mümeyyiz*, temyiz* kudreti olmayan kişi için kullanılır. ‖*Gayri sahih nesep*, SAHİH OLMAYAN NESEP*'in eşanlamlısı.

—ANSİKL. Gayri nizami harp, işgal edilmiş bir bölgenin işgalcilerden kurtarılması ve dost silahlı kuvvetlerin yapacağı harekâtın kolaylaştırılması amacıyla oluşturulan kuvvetlerce yürütülür. İşgal bölgesinde kalan halk tarafından düşmanın askeri güçlerine darbe vurulmaya, işgal güçlerinin kurduğu yönetim örgütü işlemez duruma getirilmeye çalışılır. Üç bölümden (gerilla harekâtı, kurtarma ve kaçırma harekâtı, yeraltı harekâtı) oluşan gayri nizami harbin en önemli özelliği direnişin topyekûn ve sürekli olmasıdır.

GAYT a. Dokmc. Kozalardan ipek çekme işleminde kullanılan ve kozadan alınan uçların geçirildiği porselen boncuk.

—ANSİKL. Kaynatılan kozaların uçları süpürgelerle bulunur ve birleştirildikten sonra gaytlardan geçirilir. Büküm kordonuyla hafifçe büküm verilen ipek ikinci bir gayttan geçirilerek çıkrıklar üzerinde çile halinde sarılır. İpeğin tahrip olmadan kolayca sağılması için gaytlar porselenden yapılır.

GAYTA a. (ar. *ğayta*). İslam ülkelerinde kullanılan zurnaya benzer çalgıların genel adı. (Kalaklı bir borusu olan bu çalgılarda dil, bakırdan yuvarlak bir parça üzerindedir. Gaytacı, bu bakır parçaya yerleştirilmiş tahta diske dudaklarını dayayarak üfler. Avurtlarda yedeklenen hava sayesinde, bu çalgı ara vermeden çalınabilir. Kuzey Afrika ülkelerinde ve afrikalı müslüman zenci toplumlarında kullanılır.)

GAYUR sıf. (ar. *ğayūr*). *Esk.* **1.** Çok gayretli, çalışkan: *"Vatan gayûr omuzların üstünde yükselir"* (Tevfik Fikret). **—2.** Kıskanç. **—3.** Hamiyet sahibi. **—4.** Dayanıklı. **—5.** Allah'ın adlarından.

GAYURAN çoğl. a. (ar. *ğayūr*'un fars. çoğl. *ğayūrān*). *Esk.* Gayretli kimseler; çok çalışkan olanlar; sabırlı ve dayanıklı kişiler.

GAYURANE be. (ar. *ğayūr* ve fars. *-āne*' den *ğayūrāne*). *Esk.* Gayretlice, çalışkan bir biçimde, büyük çabayla.

GAYYA a. (ar. *ğayyā*). *Esk.* **1.** Cehennemde olduğuna inanılan vadi, kuyu ya da derenin adı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Belalı çukur; derin yer: *"İşte gayyâ-yı vücud, işte o zulmet, o batak"* (Tevfik Fikret). **—3.** *Gayya kuyusu*, içinden çıkılması zor durum, derin ve çapraşık mesele: *"(sözcükleri) Lûgat kitaplarının gayya kuyusundan çekip kullanmak da bir zevksizlik ve abesle iştigaldir"* (R. H. Karay).

—ANSİKL. İsl. Sözcük, Kuran'ın bir ayetinde şöyle geçer: "Sonunda bunların (geçmişteki iyi ümmetlerin) ardından öyle bir kuşak geldi ki, bunlar namazı bıraktılar, bencil isteklerine uydular. Bu nedenle onlar ileride bir gayya ile karşılaşacaklar" (XIX, 59). Bazı Kuran tefsircileri ayetteki "gayya" sözcüğünün hüsran anlamına geldiğini, bazıları da cehennemdeki bir kuyu, vadi ya da ırmak adı olduğunu belirtirler. Gayya'nın, cehennemin beşinci tabakası Huteme'deki korkunç kuyu olduğu yolundaki inanç yaygındır. İnanca göre, bu kuyu çok derindir, içi cehennemde yananların kan ve irinleriyle doludur. Dinsizler ve Allah'ın buyruklarını yerine getirmeyenler bu kuyuya atılarak cezalandırılacaklardır.

GAYZ a. (ar. *ğayz*). *Esk.* **1.** Öfke, hınç, dargınlık: *"Hükümetin gayzini en ziyade tahrik etmesi lâzım gelen biri varsa, o da Ahmet Samim'di"* (Y. K. Karaosmanoğlu). **—2.** *Gayz-efşan*, öfke saçan, öfkeli. ‖ *Gayz u garaz, gayz u gazap, gayz ü gılzet*, öfke ve kızgınlık: *"Benim onlar hakkında ne mertebe gayz u gılzetim olduğunu bilirler"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

GAYZER a. (ing. *geyser*'den). Kesintili biçimde sıcak su ya da sıcak su buharı fışkırtan ve kükürt yayan kaynak.

—ANSİKL. Gayzerlerin başlıca özelliği önemli ölçüde ve kesik kesik su buharı fışkırtması, eteklerinde genellikle bol miktarda mineral, kireç ya da silis birikmesidir. İzlanda, Yeni-Zelanda ve ABD'deki gayzerler incelenmiştir; ABD'deki Yellowstone ulusal parkı'nda yer alan 84 gayzerden birçoğunda su çok yükseklere fışkırır: Arı kovanı gayzerinin fışkırttığı suyun yüksekliği 70 m'yi bulur; Sadık yaşlı gayzeri her 75 dakikada bir su fışkırtır; Mimarlık gayzeriyse fışkırtmalarının düzensizliğiyle ilgi çeker.

Derinlerdeki sıcak buharının yükselttiği su belirli bir düzeyde kaynama noktasına gelince gayzerlerde fışkırma gerçekleşir. Su fışkırtılınca, basınç azalır ve gözlenen noktadaki sıcaklık artık suyu kaynatmaya yetmez; su, sıcaklık fışkırma gerçekleştirebilecek düzeye ulaşıncaya kadar sıvı durumda kalır.

Koch-Rapho

Yellowstone ulusal parkı'ndaki (ABD) gayzer
Oldfaithful Geyser ("Sadık yaşlı")

GAYZERİT a. (*geyser*'den). Büyük bölümü silisli, opal'in bir türünü oluşturan, sıcak su kaynaklarının (özellikle gayzerler) çökeltisinden oluşmuş, genellikle zayıf bağlı kayaç.

GAZ a. (fr. *gaz*; lat. *chaos*; yun. *khaos*' tan, uçurum). **1.** Yer aldığı her tür kabın hacmini tümüyle dolduran madde. **—2.** Olağan sıcaklık ve basınçta gaz halinde bulunan madde (örneğin oksijen, kokusuz bir gazdır): *Doğal gaz. Petrol gazı.* (Bk. *ansikl.* böl. Fiz. ve Petr. san.) **—3.** Yakıt olarak kullanılan, doğal ya da işlenmiş gaz halinde madde: *Gaz tüpü. Gaz ocağı. Gazla ısıtma. Gazla pişirme.* **—4.** Gazyağı, benzin: *Lambaya gaz koymak. Arabanın gaz pedalına basmak.* **—5.** Gaz lambası: *Yatarken gazı söndürmeyi unutma!* **—6.** *(Birine) gaz vermek*, birini, bir işi yapmaya yönlendirip kışkırtmak (arg.). ‖ *Gaza basmak*, savuşup gitmek, defolmak (arg.). ‖ *(Birini) gaza getirmek*, söz ya da davranışlarla bir kimseyi yapılması olanaksız bir işi yapmaya yönlendirmek (arg.). ‖ *Gaz lambası*, içinde gaz ve gazın yanmasını sağlayan bir fitil bulunan kavanozlu lamba. ‖ *Gaz ocağı*, gazyağıyla çalışan ocak. ‖ *Gaz sobası*, içinde gaz yakılarak kullanılan soba.

—*Esk. Gaz-ı muhlik*, öldürücü gaz. ‖ *Gaz-ı münir*, aydınlatıcı gaz.

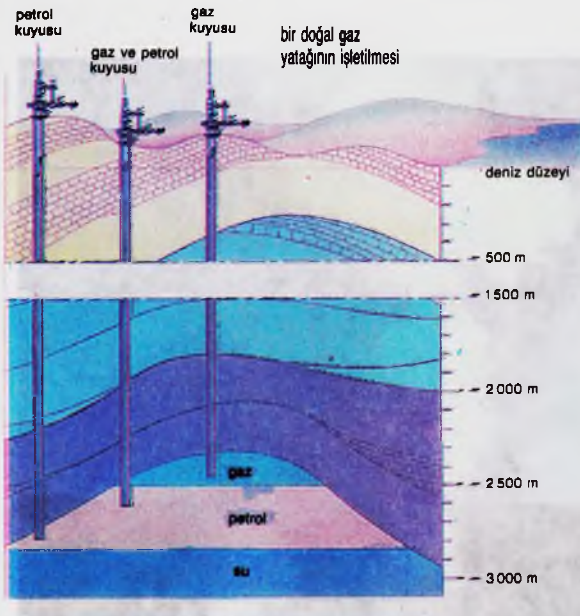
—Anestez. Havadan ya da oksijenden oluşan sıvı. Azot protoksit gibi gazlı anestezi maddeleri ya da halotan gibi uçucu halojenleri taşımaya yarar.

—Anorg. kim. *Soy gaz*, dönemli element sınıflandırmasında 0 kolonunu meydana getiren helyum, neon, argon, kripton, ksenon ve radon gazlarından her birine verilen ad. (Eşanl. ASAL GAZ.)

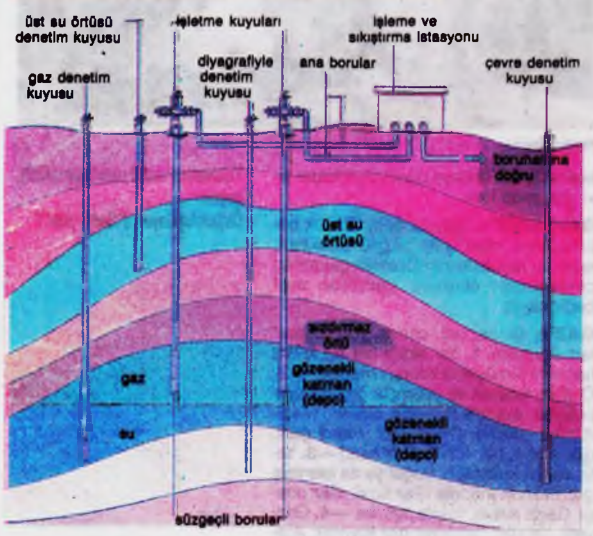
—Ask. *Harp gazı*, savaşta silah gibi kullanılabilen sıvı ya da gazsı kimyasal madde. (Bugün KİMYASAL SİLAH denmektedir) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Gaz maskesi*, atomik radyasyona ya da zehirli gazlara karşı korunma amacıyla kullanılan bireysel aygıt.

—Cez. huk. *Gaz odası*, ABD'nin bazı eyaletlerinde, ölüm cezasına çarptırılanların cezalarının zehirli gazla boğma yoluyla infaz edildiği yer.

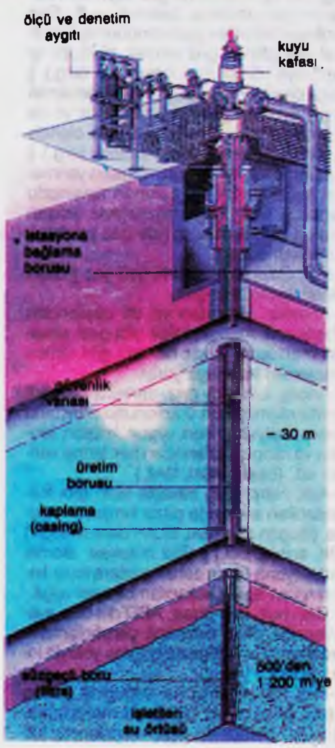
—Fizs. kim. *Gaz tutma*, soğurma, yüzde tutma, bileşme vb. gibi çeşitli mekanizmalarla gaz maddeleri diğer maddelerde tutma.

bir doğal gaz yatağının işletilmesi

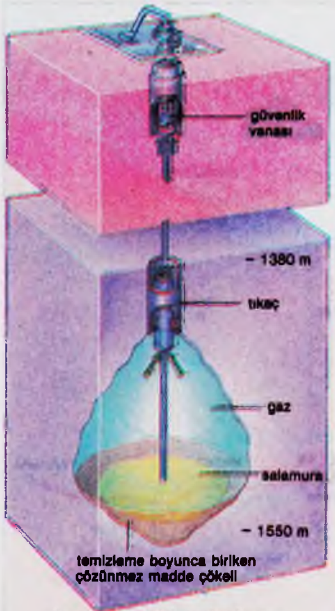

su üstündeki doğal gazı yeraltında depolama

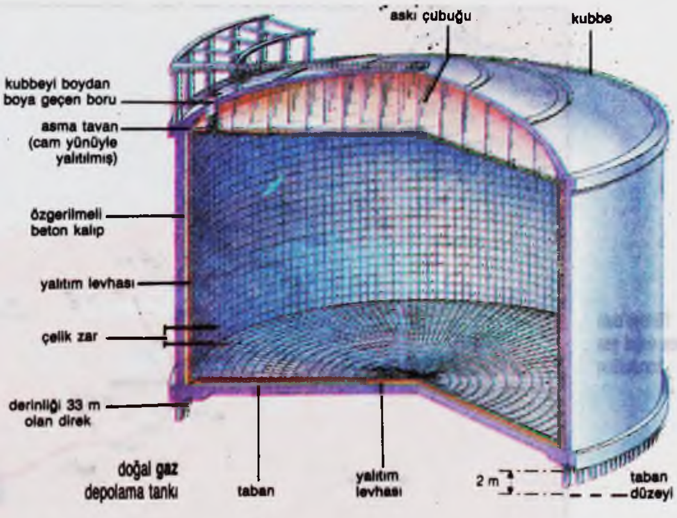

su örtüsü üstünde bir yeraltı doğal gaz deposunu işletme kuyusu

—Fizyol. *Kan gazları*, kan plazmasında eriyik halde ve alyuvarlarda hemoglobine bağlı olarak bulunan oksijen ve karbondioksit (CO_2). [Miktarı atardamar ponksiyonu ile ölçülür.]
—Fizyol. ve Patol. Organizmanın çeşitli yerlerinde bulunan hava ya da uçucu madde; özellikle sindirim sisteminde, yutulan hava ve mayalanma ürünlerinden oluşan karışım. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Isıbil. *Gaz giderici*, bir sıvıda özellikle kazan besleme suyunda çözünmüş gazları boşaltmada kullanılan aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Karb. kim. *Gaz emici*, kok fabrikalarında üretilen gazı emmeye yarayan aygıt. || *Aydınlatma gazı*, eskiden aydınlatma işlerinde kullanılması nedeniyle, taşkömürünün damıtılmasından elde edilen şehir gazına verilen ad. || *Doğal ornatma* (ya da *bireşim*) *gazı*, kömürün gazlaştırılmasından elde edilen ve ısıl sığa gücü doğal gazla (metan) hemen hemen aynı olan gaz. || *Fabrika gazı*, gerek kömür, kok ya da petrol yağından, gerek doğal gazın ya da sıvılaştırılmış petrol gazının dönüştürülmesinden, gerekse çeşitli gazların değişik oranlardaki karışımından elde edilen yanıcı gaz. || *Fakir gaz* ya da *gazojen gazı*, katı yakıtların yanma ürünlerinin, kızıl dereceye dek çıkarılmış kok kütlesi üzerinden geçirilmesiyle gazojende elde edilen gaz. || *Hava gazı*, taşkömürünün kok fırınlarında damıtılmasıyla elde edilen gaz. (Eşanl. KOKHANE GAZI.) || *Su gazı*, su buharının çok yüksek sıcaklıktaki (1 000 -1 200°C) kok üzerinden geçirilmesiyle elde edilen gaz. || *Şehir gazı*, konutlarda fabrika gazının yerine kullanılan doğal gaz. || *Zengin gaz*, hava gazı, su gazı ya da yüksekfırın gazına oranla ısıl değeri yüksek (metreküpü 4 000 ve daha fazla kalori) olan gaz.
—Kim. *Gaz gidermek*, katı ya da sıvı bir maddede çözünmüş durumda bulunan gazları uzaklaştırmak. || *Gaz yıkayıcı*, bir gazı arılaştırmaya, debisini denetlemeye ya da analitik bir amaçla bir sıvı içinden geçirmeye yarayan ve kimya laboratuvarlarında kullanılan aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Kim. müh. ve Petr. san. *Gaz yıkama*, gaz halindeki bir maddeyi genellikle arılaştırmak amacıyla bir sıvıdan geçirmek. (Tablalı kolonda gaz yıkama, yükselen buharla aşağı dökülen sıvıdan oluşan bir dolaşım biçiminde uygulanır.) || *Gaz yıkama fanusu*, buharı kabarcıklar haline dönüştüren ve bir sıvıda yıkanmasını sağlayan, tablalı kolonun bir öğesi. (Eşanl. BAŞLIK, ÇAN, KAPÇIK.) || *Gaz yıkamak*, bir gazdan söz edildiğinde, kabarcıklar biçiminde bir sıvıdan geçirmek. (Bir gaz, genellikle ya soğurulma ya da arılaştırma amacıyla yıkanır.)
—Metalürj. *Gaz boşluğu*, ham döküm parçasında oluşan gaz dolu boşluk. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Gaz giderici*, bir maddedeki gazı elemeyi sağlayan ya da kolaylaştıran madde. || *Gaz giderme*, bir sıvıda çözünmüş, bir katı tarafından soğurulmuş ya da bir yüzeyde tutulmuş gazları özütleme. (Bk. *ansikl.* böl. Isıbil. ve Metalürj.) || *Gazla arıtma*, katışkılarını yakmak için erimiş metale gaz verme tekniği. || *Mekanik gaz giderme*, gaz çıkışını mekanik yolla dengeleyerek çelik külçelerini katılaştırma yöntemi. || *Mekanik gaz gidermek*, gaz çıkışını dengeleyerek bir çelik külçesini katılaştırmak. || *Yüksekfırın gazı*, AĞIZ* GAZI' nın eşanlamlısı.
—Oto. ve Bisikç. *Gaz pedalı*, bir motorun yakıt karışımıyla beslenmesini ayarlayarak gücünü denetleyen düzenek. (Bk. *ansikl.* böl. Oto. ve Bisikç.) || *Egzos gazı*, ısıl motorların egzosundan dışarı atılan, bileşimi uluslararası kurallara bağlanmış gazların tümü.
■ —Petr. san. *Gaz boruhattı*, doğal ya da işlenmiş gazı çok uzak mesafelere aktarmada kullanılan boruhattı. || *Gaz giderici*, petrol kuyusundan çıkarılan döküntülerin ya da çamurların gaz halinde hidrokarbon içerip içermediğini gösteren aygıt. || *Gaz giderme*, gaz basıncını düşürmek için ham petrol, benzin vb. gibi ürünlerin içindeki gaz ya da uçucu hidrokarbonları özütleme. (Eşanl. KARARLILAŞTIRMA.)— Bir petrol kuyusundan çıkarılan döküntülerdeki gaz oranını saptama ve gazın bileşenlerini çözümleme yöntemi. (Bu ölçümler kuyu ilerledikçe yinelenir.) || *Gaz gidermek*, kuyu açma sırasında çıkarılan döküntülerdeki gazı saptamak. || *Gaz verdisi*, belli bir zaman süresince bir dağıtım ağıyla verilen gazın hacmi. || *Doğal gaz*, yeraltı yataklarında tek başına ya da ham petrolle birlikte bulunan gaz halinde doymuş hidrokarbon karışımı. (Bk. *ansikl.* böl. Petr. san. ve Coğ.) || *Rafineri gazı*, ham petrolü işleme sırasında elde edilen ve hidrokarbonlardan oluşan gaz. || *Sıvılaştırılmış doğal gaz*, hacmini azaltmak ve gemiyle taşınmasını sağlamak için sıvı hale getirilen doğal gaz. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG)*, olağan sıcaklık ve basınç koşullarında gaz halinde bulunan, basıncı artırma ya da sıcaklığı düşürme yoluyla sıvı hale getirilen hafif hidrokarbon karışımı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Yaş gaz*, kolayca yoğuşacak kesimler içeren gaz.
—Petr. san. ve Denizc. *Gaz giderme*, yükünü henüz boşaltmış bir petrol tankerinin tanklarındaki gazı boşaltma amacı güden işlem. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Polim. *Gaz giderme*, döküm kalıbını, pişme başlangıcında çok kısa bir süre için açma. (Gaz giderme, kalıplanacak malzemeden buhar ve gazların ayrılmasını sağlayarak özellikle etli eşyalarda kabarcıkların oluşmasını engeller.)
—Soğut. san. *Gaz giderici*, HAVA* AYIRICI' nın eşanlamlısı.
—Tar. *Gaz odası*, nazi toplama kamplarında sürgünleri öldürmek için kullanılan tesis. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tarım. *Gübre* ya da *lağım ağzı*, gübrenin mayalanmasından ya da fosseptiklerdeki ayrışımdan çıkan metanlı gaz. (Çiftliklerde ısıtmada ve motorlarda yakıt olarak kullanılabilir.)
—Teknol. *Gaz kesicisi*, basıncın yetersiz olması durumunda gazın brülöre geçişini kesen güvenlik aygıtı.
—Tem. parç. *Bose gazı*, etkileşimsiz bozonlar kümesi. (Fotonlar arasındaki etkileşimler göz ardı edilebildiğinde, elektromanyetik ışıma bir Bose gazı oluşturur.) ||*Fermi gazı*, etkileşimsiz fermionlar kümesi. (İlk yaklaşıklıkla, bir metalin serbest elektronları bir Fermi gazı oluşturur.)
—Tıp hidrol. *Gaz katma*, içme suyuna karbondioksit karıştırma. (Kaynak suyuna katmak için doğal gaz ya da sanayi gazı kullanılabilir.)
—Vet. *Gaz şişkinliği*, geviş getiren hayvanların işkembesinde çeşitli nedenlerle gaz birikmesi. (Bk. *ansikl.* böl.) ||*Gaz yapıcı*, gevişgetiren bir hayvanda işkembede gaz birikimine neden olan yeme ya da olguya denir.
—Zool. *Gaz kesesi*, *Actinopterygii*'lerde yüzme kesesinin arka sırt bölümünde yer alan bez. (Sırt anaatardamarından çıkan damarlardan gelen kanı bol bol alarak idrar kesesini dolduran gazın dışarı atılmasını ve böylece de yüzme kesesi hacminin belli sınırlar içinde kalmasını sağlar.)
—ANSİKL. Anorg. kim. *Soy gazlar.* Helyum, neon, argon, kripton ve ksenon Ramsay tarafından elde edildi. Bu gazların tümü tekatomludur ve atomları tamamlanmış elektron katmanları içerir. Bu yüzden soy gazlar, ortakdeğerlik bağları oluşturmak üzere hiçbir eğilim göstermez. Böyle doymuş yapıların birinci iyonlaşma enerjisi çok yüksek olduğundan, bu elementlerce oluşturulan bağların belirgin iyonsal bir nitelik taşımaları zayıf bir olasılıktı. 1962 yılına değin, bu gazlara "eylemsiz gazlar" denmişti; çünkü kimyasal olarak eylemsiz oldukları kabul ediliyordu. Bununla birlikte amerikalı Pauling, 1933' ten hemen sonra kimyasal elementlerin en elektronegatifi olan fluorun etkime olasılığını dikkate alarak bu elementle soy

tuz yatağında doğal gaz depolama

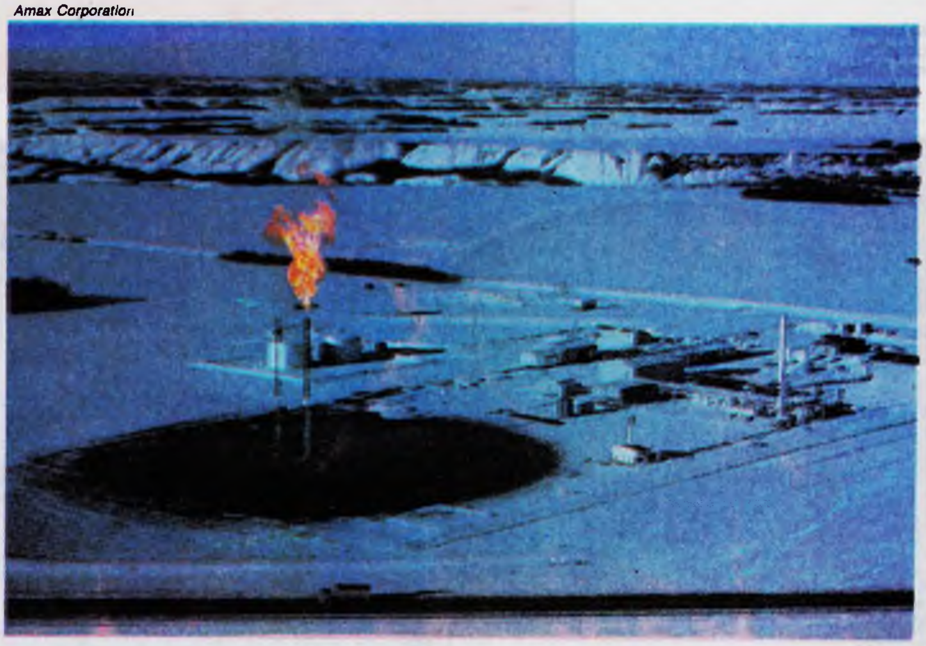
doğal gaz depolama tankı

gazların elektron katmanından bir elektron koparılabileceğini düşündü. Böyle bir tepkime, Vancouver'de, İngiliz Kolombiyası Üniversitesi'nden kanadalı kimyacı Neil Bartlett tarafından 1962'de gerçekleştirildi. Bartlett, serbest fluor elementinden daha tepkin olan platin heksafluorürü, ksenona, gaz evrede etki ettirerek ksenon tetrafluorür (XeF_4) elde etmeyi başardı. Öte yandan basınç ve sıcaklık koşulları değiştirilerek elektrik boşalımı ya da radyoaktif element ışınlamasıyla yapılan denemelerle difluorür ile heksafluorürün hazırlanması gerçekleştirildi. Dolayısıyla ksenonun oksifluorürlü bileşikleri ile aynı şekilde persenik asit (H_4XeO_6) gibi oksijenli bileşiklerinin bulunması olanaklı hale geldi. Ayrıca radon ile kriptonun fluorürleri de elde edilmişti.

Havada % 0,93 argon, % $1{,}8 \cdot 10^{-3}$ neon, % $5 \cdot 10^{-4}$ helyum, % 10^{-4} kripton ve % $9 \cdot 10^{-6}$ da ksenon bulunur.

Argon, oksijen ile azotun kaynama noktaları arasında 87 K'de kaynar. Havanın damıtımı sırasında radon, oksijenle karışık olarak kolonun bir tablasında birikir ve buradan alınan karışımın yeniden damıtılmasıyla % 20 oksijen içeren argon elde edilir. Oksijen daha sonra yeterli miktarda hidrojen yakılarak uzaklaştırılır.

Amax Corporation

Dunvegan'daki (Alberta, Kanada) doğal gaz yatağının havadan görünümü

Gautschi - Gaz de France

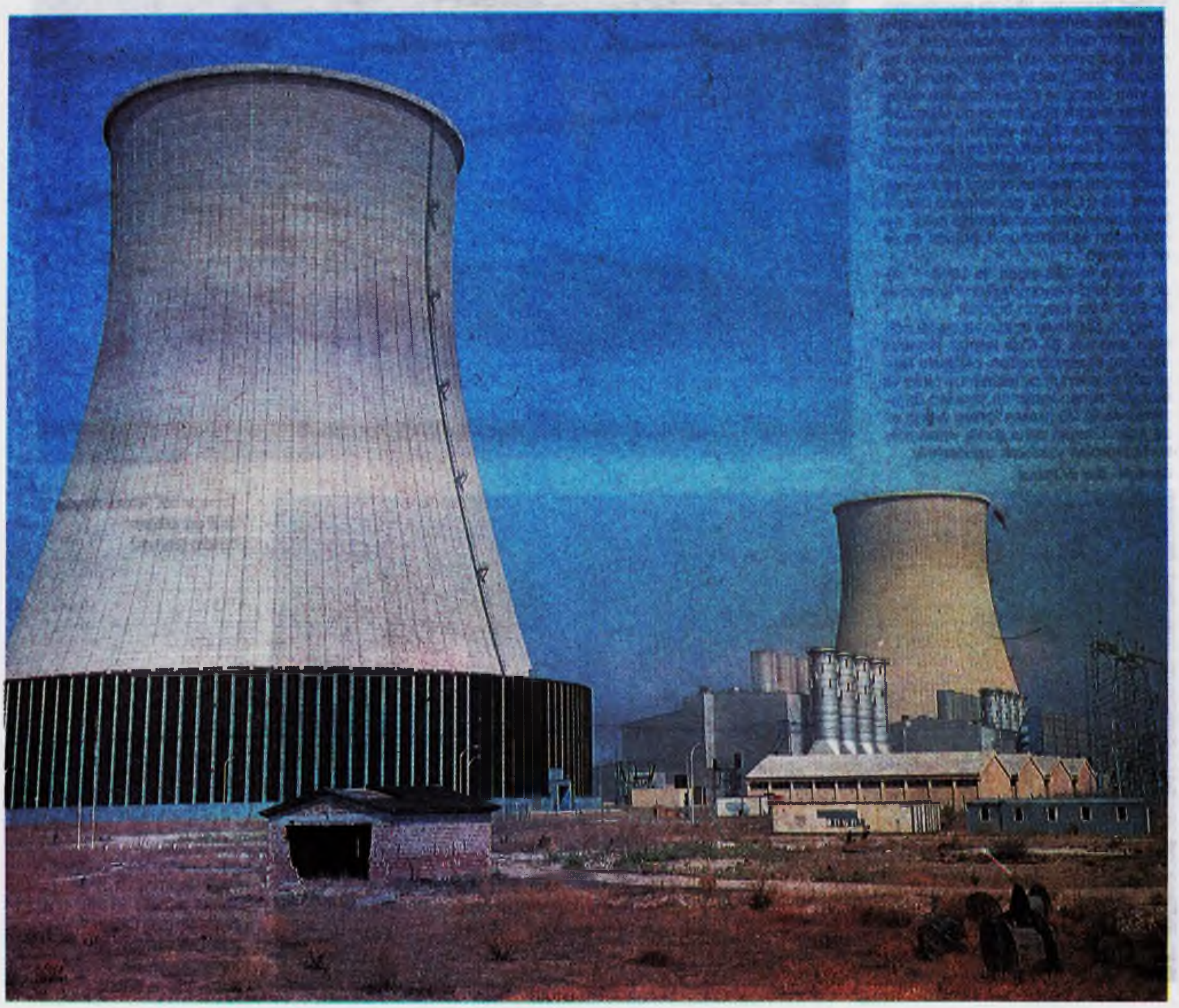

Fos metan terminalinin havadan görünümü (Skikda'dan gelen Cezayir gazının teslim alınması, depolanması, yeniden gazlaştırılması ve dağıtımı)

Türkiye'deki başlıca doğal gaz boruhatları

Hamitabat kombine çevrim gaz santralı (Lüleburgaz, Kırklareli)

Uçucu olan neon ve helyum, azotta bulunur ve düşük sıcaklıkta bölümsel yüzde tutma işlemiyle özütlenir. Kripton ve ksenon ise sıvı oksijende yoğunlaşır ve bu maddeden damıtmayla elde edilir. Daha sonra oksijeni, hidrojen yakmayla giderilir.

Radonun izotopları, sırasıyla U238, ve Th232 U235 radyoaktif gruplara özgü radyum izotoplarının α- etkinliğinden kaynaklanır.

—Ask. *Harp gazı*. 29 temmuz 1899 tarihinde imzalanan, Lahey bildirisi'yle tarafların (Almanya'da dahil) boğucu gazları içeren silahların kullanılması yasaklandı. İmzalanan bu sözleşmeye rağmen, Almanya, İeper cephesinde ilk kez klor dalgaları halinde zehirli gaz kullandı (22 nisan 1915). Cenevre protokolu'yla (17 haziran 1925) savaşlarda boğucu gaz kullanımı bir kez daha yasaklandı. 1935'te Etyopya'da İtalyanlar tarafından kullanılan gazlar, İkinci Dünya savaşı sırasında kullanılmadı. Ne var ki bu konuyla ilgili araştırmalar sürdürüldü ve bu da kimyasal* savaşlarda kullanılan pek çok yeniliklere yol açtı.

—Fiz. Maddenin üç hali (sıvı, katı, gaz) arasında, yoğunluğu en az olan gaz halidir. Bir gazın molekülleri arasındaki uzaklık, bunların boyutlarına oranla çok büyüktür. Bir gazın molekülleri, sıcaklık yükseldikçe hızlanan, düzensiz ve sürekli bir devinimle çalkalanır (ısıl çalkalanma); üstelik birbirinden uzaklaşan bu moleküller, aralarında zayıf etkileşimlere (çarpışma dışında) girerler; bu olgu, gazların kendilerine sunulan tüm hacmi doldurmalarının ve dolayısıyla çok kolayca sıkıştırılmalarının nedenini açıklar.

Bir kaba, kimyasal etkileşime girmeyen birçok farklı gaz konursa, yayınarak homojen bir karışım oluşturur.

Gazlar sıvılaştırılabilir ya da katılaştırılabilir. (→SIVILAŞTIRMA, KATILAŞTIRMA, SÜBLİMLEŞTİRME.) Gazların özelliklerini açıklamaya yönelik çok sayıda kuramsal model vardır: bu modellerin en yalınları ve en ünlüleri ideal gaz ve Van der Waals gazıdır.

• *İdeal gaz*. Bu modelde, çarpışmalar dışında, moleküller arasındaki etkileşimler göz önüne alınmaz. Moleküllerarası uzaklık, moleküllerin etkileşim enerjisi, kinetik enerjileri karşısında göz ardı edilebilecek ölçüde büyük olduğunda, gerçek gazların özellikleri, ideal gazın düşük basınçtaki özelliklerine yaklaşma eğilimi gösterir. Bir ideal gazın hal denklemi $pV=nRT$ bağıntısıyla verilir; bu bağıntıda p basınç, V hacim, n mol sayısı, R ideal gazlar değişmezi ve T mutlak sıcaklıktır.

Değişmez sıcaklıkta, Boyle-Mariotte yasası elde edilir: pV=değişmez. Ayrıca $\frac{V}{T}$ değişmez biçimindeki Gay-Lussac yasası (belli kütledeki bir gazın hacmi mutlak sıcaklıkla orantılıdır) ve $\frac{p}{T}$ = değişmez biçimindeki Charles yasası da doğrulanır.

İdeal gazın hal denklemi, ilk yaklaşımla şu sonucu verir: olağan sıcaklık ve olağan basınç koşullarında (T=0° C ve p=1 atmosfer), 22,4 litrelik bir hacim, bir mol gaz, yani 4 gram hidrojen ya da 32 gram oksijen vb. içerir. Ayrıca gazın molar kütlesi M ile havaya göre yoğunluğu d arasındaki M=29 d bağıntısı da elde edilir.

Tekatomlu ideal bir gazın mol başına iç enerjisi, $\frac{3}{2}$ RT ve değişmez hacimde özgül ısısı $\frac{3}{2}$ R'dir. İkiatomlu bir gaz için bu nicelikler sırasıyla $\frac{5}{2}$ RT ve $\frac{5}{2}$ R değerlerini alır. Bir gazın türü ne olursa olsun, değişmez hacim ve basınçtaki özgül ısılar (1 mol için) Mayer bağıntısıyla birbirine bağlıdır: $C_p - C_v = R$. Değişmez basınçtaki

$$\left[\alpha = \frac{1}{V}\left(\frac{\partial V}{\partial T}\right)_p\right]$$

H. Culos - Technip

Skikda (Cezayir) doğal **gaz** sıvılaştırma fabrikasından bir görünüm

genleşme katsayısının değeri $\frac{1}{T}$ ve

$$\left[\chi_T = -\frac{1}{V}\left(\frac{\partial V}{\partial p}\right)_T\right]$$

eşsıcaklık sıkıştırılabilirliğinin değeri $\frac{1}{p}$'dir.

Eşentropili (değişmez entropili, yani adiyabatik ve tersinir) bir dönüşüm sırasında basınç ve hacim pV^γ = değişmez bağıntısıyla birbirine bağlıdır; bu bağıntıda $\gamma = C_p/C_v$ değerindedir (bir eşentropinin, $TV^{\gamma-1}$ = değişmez biçiminde yazılan denklemi).

Bir ideal gaz karışımında, toplam basınç kısmi basınçların toplamına eşittir (Dalton yasası).

• *Van der Waals gazı*. Moleküller arasındaki etkileşim, en düşük basamakta göz önüne alındığında, Van der Waals denklemi elde edilir. Bu etkileşim için, şu yalın model ele alınır: moleküllerin hacmi sonludur ve biçimdeğiştirmez küreler biçimindedir, dolayısıyla birbirine çaplarından küçük bir uzaklığa değin yaklaşamaz; öte yandan iki molekül birbirini çeker; bu çekim kuvveti yalnızca aralarındaki uzaklığa bağlıdır ve bu uzaklığın tamsayı kuvveti kadar azalır. Öyleyse bir mol gazın hal denklemi aşağıdaki bağıntıyla verilebilir:

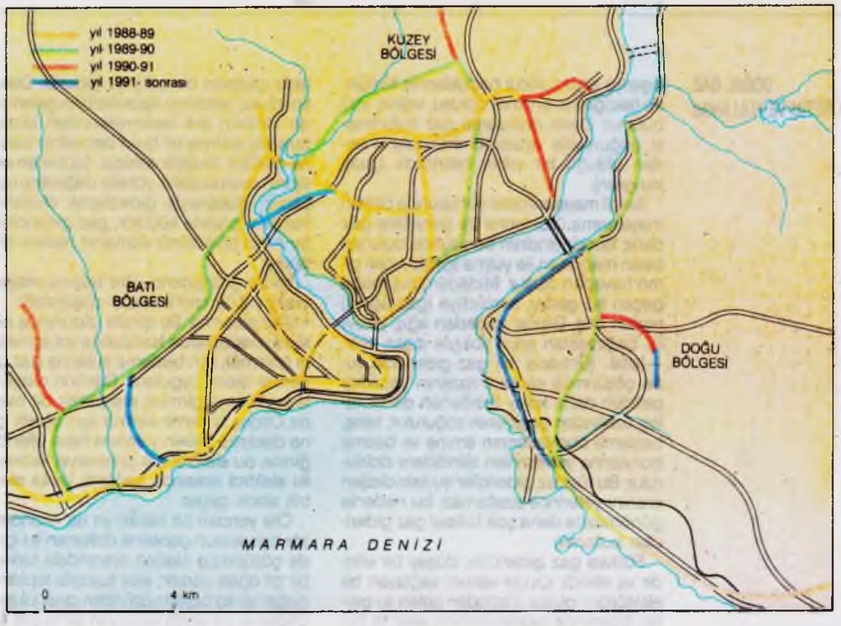
$$\left(p + \frac{a}{V^2}\right)(V - b) = RT,$$

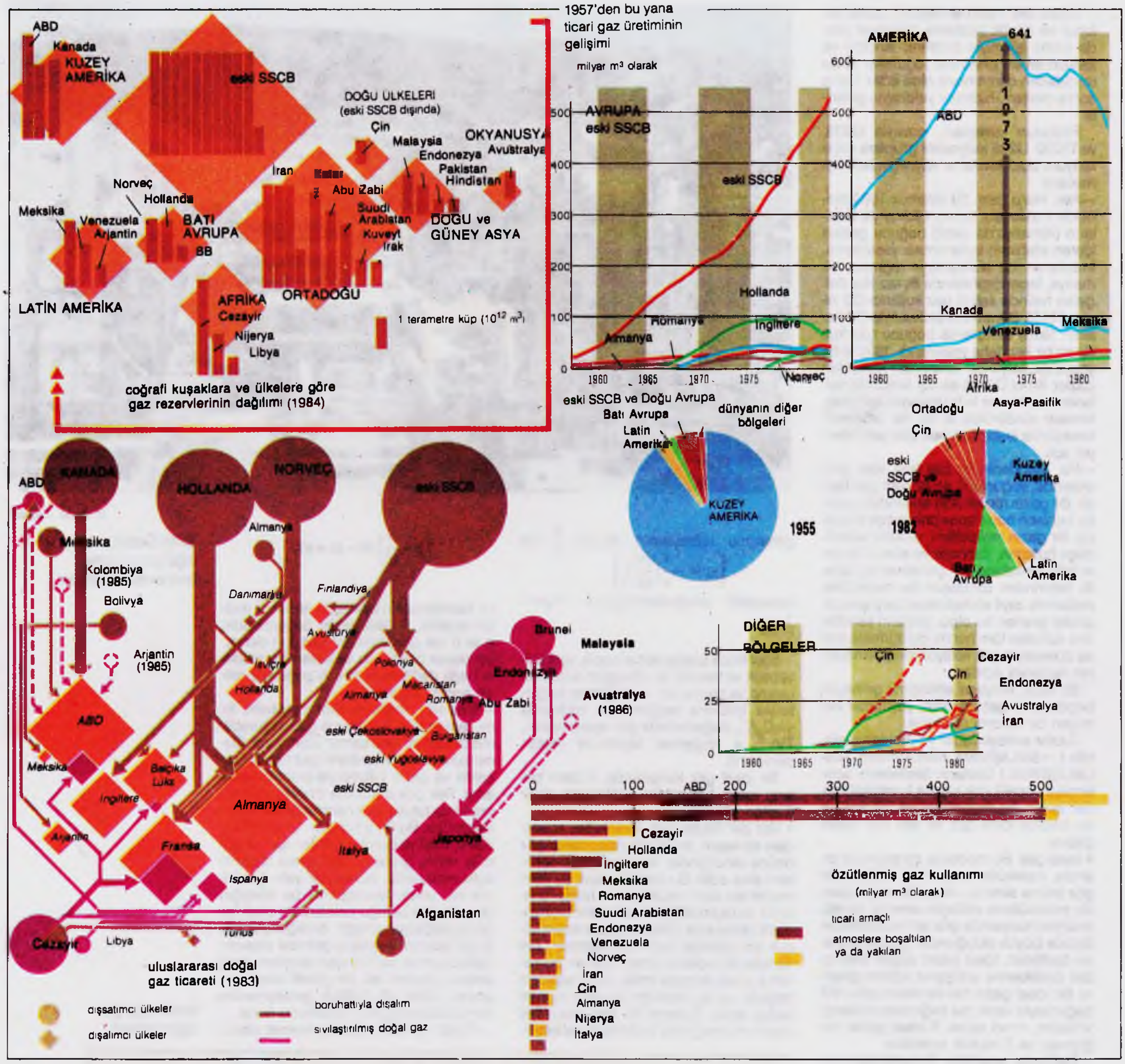
bu denklemde p basınç, V hacim, T mutlak sıcaklık, R ideal gazlar değişmezidir; a ile b ise, gerçekte her gaz için deneysel olarak belirlenen ve kullanılan modele bağlı değişmezlerdir; b çoğu kez bitişik hacim adını alır.

—Fizs. kim. Graham, kimi metallerin, kimi zaman büyük miktarda gaz soğurabilme özelliğine "gaz tutma" adını verdi. Genel kural olarak metallerin gaz tutması, sıcaklık ve gazın basıncıyla orantılı olarak artar. Pek çok durumda metalin erimesi sırasında tutulan gaz hacminde ani bir artış görülür. Bu artış hidrojen için özellikle demir, nikel ve bakırda, oksijen için de gümüş vb.'de gözlenir. Gaz tutma olayının açıklanmasında, bunun bir yalın çözünme mi, yoksa tanımlanmış bir bileşiğin oluşması mı olduğu noktasında ortak bir görüş sağlanamamıştır; örneğin gümüşte bir oksidin meydana gelmesi olasıdır; palladyumda ise hidrojen atomları, örgü arasına girerek katı bir çözelti oluşturur; ancak kübik ağ, hafifçe genleşmesine karşın başlangıçtaki durumunu korur.

—Fizyol. ve Patol. Gazlar, normal olarak

İstanbul doğal **gaz** dağıtım bölgeleri

DOĞAL GAZ ÜRETİM VE KULLANIMI

dışarıya açılan vücut boşluklarının tümünde (akciğerler, sindirim borusu, vajina, vb.) bulunur. Derin dokularda gaz bulunması, çoğunlukla anaerobi mikropların neden olduğu bir yıkım belirtisidir (gazlı kangren).

İkincil mayalanmalar sonucunda biriken mayalanma ürünlerine de genellikle gaz denir. Bunlar sindirim borusunda bulunan besin maddeleri ile yutma sonucu içeri giren havadan oluşur. Mideden bağırsağa geçen bu gazlar, aerokoliye (gaz ağrısı) neden olur. Gazlar mideden ağız yoluyla, bağırsaktan anus yoluyla dışarı atılır.

—Isıbil. Kimyasal bir gaz gidericide, suda çözünmüş oksijen, kazanın yapıldığı çelikten daha kolay oksitlenen demir talaşı üzerinden geçirilerek soğurulur; talaş, besleme pompalarının emme ve basma borularına yerleştirilen silindirlere doldurulur. Bu tür gaz gidericiler sudaki oksijen oranını yeterince azaltamaz; bu nedenle günümüzde daha çok fiziksel gaz gidericiler kullanılır.

Fiziksel gaz gidericiler, düşey bir silindir ve silindir içinde vakum sağlayan bir ejektörden oluşur. Depodan gelen su çavlan biçiminde aygıtın üzerine akar ve burada gazların bir bölümü giderilir. Daha sonra su, yardımcı kazanlardan gelen ya da türbinin ara kademelerinden alınan buharla ısıtılmış bir boru demetinin üzerine dökülür. Sıcaklık arttıkça, özütlenen oksijenin basıncı daha yüksek değerlere ulaşabilir; dolayısıyla giderilecek oksijenin hacmi o oranda küçülür; gaz gidericinin bu ikinci bölümünü ısıtmanın nedeni işte budur.

İyi bir gaz giderici, litre başına oksijen oranını 0,02 cm^3'e kadar düşürebilir.

• *Gaz giderme.* Su içinde çözünmüş oksijenin kazanlarda korozyona yol açmasını önlemek için besleme sularına gaz giderme işlemi uygulanır. Demirin oksijenle tepkimeye girmesi elektrolitik bir olaydır. Özdeş iki demir elektrot aynı çözelti içine daldırılıp birinin yakınına hava üflendiğinde, bu elektrot artı potansiyel kazanır; iki elektrot arasında bağlantı varsa elektrik akımı geçer.

Öte yandan bir kazan ya da ekonomizör borusunun çeperine dokunan su içinde çözünmüş oksijen oranındaki farklar bir pil öğesi yaratır; eksi kutupta tepkime doğar ve korozyon yüzünden oyuk oluşur. Oksijenin yol açtığı korozyon daha çok bu gazın açığa çıkmasını kolaylaştıran sıcaklığın artış bölgelerinde görülür; bu olguya özellikle korozyona duyarlı olan ekonomizörlerde rastlanır. Dolayısıyla oksijeni tümüyle gidermek gerekir. Kondansörün kendisi fiziksel bir gaz giderme aygıtı olduğundan buradan çıkan suyun yeniden oksijenle doymasını önlemek zorunludur. Bu yüzden besleme depolarını kullanmamak ve gazı giderilmiş besleme sularının geniş yüzey boyunca havayla temasına yol açacak aygıtlardan kaçınmak gerekir.

—Kim. Gaz yıkayıcılar laboratuvarlarda sıvıları, gazlarla tepkimeye sokmada kullanılır (yıkama, kurutma, çözündürme). Bu aygıtlar gazla tepkin maddenin temasını olabildiğince artıracak, direnci en aza indirecek ve kaçakları önleyecek biçimde tasarlanır. Kimi analitik işlemler, gaz yıkayıcının tartımını gerektirebilir (bu durumda aygıtın biçimi, minimum bir tepkenle maksimum etki sağlayacak şekilde hesaplanır [Liebig tüpü]).

—Metalürj. *Gaz giderme.* Gazlar metallerin içinde gaz boşlukları halinde cepler, gaz kabarcıkları ya da pullar oluşturabileceği gibi çözünmüş ya da bileşmiş kalıntılar biçiminde de bulunabilir. İleri me-

talürjide ya da dökümcülükte hazırlama yöntemlerinin gelişimi, parçalardaki kimi özürlere yol açan ve özellikle belli bir kırılganlık verip buraların mekanik niteliklerini bozan gazların giderilmesini sağlar. Gaz gidermede çeşitli yöntemlere başvurulur. Oksijen gidermede bir akışkanlaştırıcı ya da alüminyum ve fosfor gibi bir katkı maddesi, hidrojeni elemede ise manganez dioksit gibi bir yükseltgen kullanılır. Ayrıca yansız bir gazı (azot ya da argon) erimiş metal banyosundan geçirerek uygulanan fiziksel sürüklemeyle de sonuç alınabilir. Nihayet vakumla gazları çıkarma yoluna gidilebilir; bu sonuncu yöntemde döküm potasına vakum uygulanabileceği gibi vakum altında bir kap içinde döküme ya da vakumlu bir odada metali eriterek külçe kalıbına dökme tekniğine de başvurulabilir. Gaz giderme işlemi katı halde metallere de uygulanabilir; örneğin asitle yüzey temizleme ya da elektrolitik kaplama işleminden (sert krom kaplama) sonra, katı metalden özellikle hidrojen giderilebilir. Bu amaçla parçalar açık havada ya da düşük basınç altında 150 ile 250°C arasında değişen sıcaklıklarda saatlerce ısıtılır.

• *Gaz boşlukları.* Oluşumları çeşitli nedenlere bağlıdır: sıvı metalde çözünmüş gazların katılaşma sırasında açığa çıkışı; kalıptan çıkan gazların hapsolması; arıtma gazlarının yıkanması; kütle içinde kimyasal tepkimelerle gaz oluşumu. Bu boşlukları dolduran gazların türü hazırlanan alaşıma, çevredeki atmosfere ve arıtma tepkimelerine göre değişir.

—Oto. ve Bisikç. Gaz pedalı karbüratörün devingen kelebeğinden, sürücünün ayağıyla kullandığı bir pedaldan ve kelebekle bu pedal arasındaki bir bağlantıdan oluşur; bu bağlantı ya bir çubuk takımıyla ya da esnek biçimde bağlanmış kılıflı bir kabloyla sağlanır. Gaz pedalına basıldığında kelebek açıklığı büyür ve motor daha çok yakıt karışımı emer.

Motosikletlerde bu düzenek gidonun üzerine yerleştirilmiş döner bir tutamaktan ya da bir paletten (yarış motosikletlerinde) oluşur; bu tutamak ya da palet kılıflı bir (kimi kez iki) kabloyla karbüratörün kelebeğine kumanda eder.

—Petr. san. ve Coğ. *Doğal gaz.* Gaz halinde doymuş hidrokarbonların karışımıdır ve toplam hacminin % 70 ile % 95'ini genellikle metan oluşturur. Ayrıntılı incelendiğinde kimyasal bileşimi çok değişken olabilir. Etandan daha ağır hidrokarbon katkısı yoksa gaz kurudur; önemli ölçüde propan, butan, pentan vb. içeriyorsa yaştır. Doğal gaz genellikle yakıt olarak kullanılır, ama petrokimya sanayisinin önemli bir hammaddesini de oluşturur. Kullanıma sunulmadan önce, ağır hidrokarbonlar elenir, hidrojen sülfür (Lacq gazında olduğu gibi toplam hacmin % 15'ine ulaşabilir), karbondioksit, azot, helyum ya da su buharı gibi bileşenler giderilir. Böylece elde edilen gaz hemen hemen arı metandan oluşur. Isıl değeri yaklaşık 40 MJ/m³ düzeyindedir (1 000 m³ doğal gaz ≃ 1 t petrol).

Doğal gaz sıkıştırılabilir ve yeraltı boruhatlarıyla (ya da gaz boruhatları) yoğuşma sakıncası olmadan taşınabilir. Boruhattının geçtiği yol üzerine yerleştirilen yeniden sıkıştırma istasyonları, boruhattının içindeki basıncı sabit tutarak gaz akışını sağlar.

İstemi karşılamak için büyük miktarlarda gazın depolanması zorunludur. Yeraltı oluşumlarında, örneğin yeraltı su örtüleri üstünde ya da kaya tuzu galerilerinde büyük miktarlarda gaz depolanabilir ve istem karşılanabilir.

• *Sıvılaştırılmış doğal gaz.* Doğal gazı sıvılaştırarak deniz yoluyla taşıma başarısına ancak 1964'te ulaşıldı. –160°C'ta metan sıvılaşır ve hacmi 600 kez azalır. Bu alanda ilk uygulama Fransa, İngiltere ve Cezayir arasında sağlandı. Bu işlem, yükleme limanında sıvılaştırma fabrikası, boşaltma limanında gazlaştırma fabrikası kurma ve –160°C'ta tutarak sıvı yükü tam bir güvenlik içinde taşıyabilecek bir gemi (metan gemisi) yapma zorunluluğu doğurdu. *Jules-Verne* adını taşıyan ilk metan gemisi 1964'te 25 000 m³'lük ilk yükünü Havre'a boşalttı; Hassi R'Mel'den getirilen bu doğal gaz Arzev'de (bugün Arziv) sıvılaştırılmıştı.

• *Sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG).* Butan, propan, butilen, propilen, izobutan vb. damıtma işlemleri sırasında ya doğal gazdan ya da ham petrolden özütlenir ve görece düşük basınç altında sıvı halde korunur. Bu gazların içinde en çok kullanılanlar butan ve propandır; konutlarda, sanayi ve tarım kesimlerinde yakıt olarak tüketilir. Ayrıca motor yakıtı olarak da yararlanılabilir. Tüketim hacmine göre çelik tüplerle ya da tanklarla dağıtılır. Her butan tüpü 13 kg ya da 22 litre sıvılaştırılmış gaz, yaklaşık 16 m³ doğal gaz eşdeğeri butan taşır.

• *Doğal gaz üretimi.* ABD'nin kuzeydoğusunda 1820-1825 arasında kentleri aydınlatmada küçük doğal gaz yataklarından yararlanılmasına rağmen, bu sanayi gerçek anlamda 1884'de Kansas'ta, 1902'de Oklahoma'da, özellikle Louisiana'da, Monroe'da, Kansas sınırında Hugoton ve Panhandle'da, 1918'de Texas ve Oklahoma'da yeni doğal gaz yataklarının bulunması sonucu gelişti. Bununla birlikte belli bir düzeyi aşamadı ve 1939'a kadar dünyanın gaz üretimi özellikle ABD ile sınırlı kaldı (75 milyar m³). Dünya doğal gaz üretimi 1955'te 300 Gm³'e, beş yıl sonra 500 Gm³'e ulaştı, 1970'te 1 088 Gm³'e yükseldi, 1981'de 1 550 Gm³'e ve 1991'de 2 122,9 Gm³'ü buldu, yani 50 yıl öncesine oranla yaklaşık 30 kat arttı, aynı zamanda da üretici devletlerin sayısı çoğaldı.

Petrolle birlikte (yaş gaz) ya da kapan biçiminde özel bir yatakta (kuru gaz) bulunan doğal gaz, petrokimya sanayisinde aranan zengin bir enerji kaynağı ve hammadde oldu. Kaldı ki, dallanmış boruhattı ağlarıyla tüketicilere ulaştırıldığı ölçüde istem yükseldi. Şirketlerin serbestçe düşük fiyat politikası benimsemeleri nedeniyle, bu boruhatları en azından son yıllara kadar bu enerji alanında çekiciliğini korudu. Metanın, gaz giderme ve gereğinde arıtmadan (özellikle kükürt giderme) sonra artık bırakmadan yanması kirletici olmayan bir enerji kaynağı olmasını sağladı.

Doğal gaz coğrafyası petrole oranla çok az bir değişiklik gösterir ve yalnızca 27 ülkede çıkarılır: bunların çoğu da Avrupa'dadır ve üretimin % 80'ini sanayileşmiş ülkeler sağlar (% 29'u Kuzey Amerika'da, % 50'si Avrupa'da, az bir miktarı da Avustralya ve Japonya'da).

Kuzey Amerika üretiminde bir dengesizlik göze çarpar. 1972'de 712 Gm³ olan üretim, 1991'de 621 Gm³'e düştü (115 Gm³'ü Kanada'da) ve bu gerileme özellikle ABD'de önemli boyutlara ulaştı. Bununla birlikte hiçbir devlet ABD'nin ürettiği doğal gaz miktarına ulaşamadı; bu alanda ABD öncü rolü oynadığı gibi üretici ülkelerin başında yer almaya devam etti. ABD üretiminin % 90'ı Güney'de, yalnız Texas ve Louisiana'da çıkarılır; bu bölgede elde edilen gaz, ekinin dörtte üçünü besler. Kanada'da gaz Alberta'da ve az miktarda Saskatchewan'da üretilir. Bu rezervler tükenmek üzeredir; şirketler Alaska'da (ABD rezervlerinin % 25'i kadar) ve Arktika takımadalarında (özellikle Melville adası) bulunan yataklarla ilgilenmektedir; bu yatakların değerlendirilmesi, Kanada'nın merkezinden geçecek yüksek debili boruhatlarının döşenmesine bağlıdır.

1970'te 76 Gm³ olan Batı Avrupa üretimi 1991'de 217 Gm³'e ulaştı. Farklı dönemlerde değerlendirilen yatakların potansiyeli birbirine benzemez. 1940 ile 1960 arasında üretime geçen Güney Avrupa yatakları orta düzeyde rezervler sunar ve büyük ölçüde işlemeye açılmıştır. 17 Gm³ Kuzey İtalya'da üretilir; bu bölgede Romagna, Lombardia'nın yerini almıştır; 3,4 Gm³ ise, Fransız Pireneleri'nin eteklerinde (Lacq) elde edilir. Doğudan batıya Kuzey Almanya ovasında uzanan Almanya yatakları (22 Gm³) dışında, Kuzey-batı Avrupa'daki zengin rezervler (Hollanda'da 1 969 Gm³, Norveç'te 1 717 Gm³), 1960'tan sonra değerlendirildi: Hollanda Groningen eyaletinde ve Kuzey denizi'nin güneyinde 82 Gm³ (ancak yataklarını iyi değerlendirir) üretim yapar, İngiltere Kuzey denizi'nin güneybatısında 55 Gm³, Norveç de, 27 Gm³ (Kuzey denizi'nde) doğal gaz çıkarır.

Romanya'da 25 Gm³ (Eflak'ta ve özellikle de Transilvanya'da) doğal gaz elde edilir; Macaristan ve Polonya'nın üretimi çok azdır; Rusya ve Türkmenistan'ın doğal gaz üretimi ise Avrupa ülkelerinin tümünü gölgede bırakır. 1943'te Saratov bölgesinde başlayan doğal gaz üretimi yüzyılın son çeyreğinde çok gelişti: üretim 1970'ten sonra dört katına çıktı (197 Gm³'ten 810,5 Gm³'e); bu artışta en büyük etken, Asya'da yeni dev rezervlerin bulunması oldu. Batı Sibirya (Ob'un aşağı havzası) bu doğal gazın üçte birini, Türkmenistan'sa dörtte birini üretir, Rusya'ya ve Avrupa'nın büyük bir bölümüne yönelik boruhatlarının çıkış noktalarını oluşturan bu yataklar, Urallar'ın D.'sunda yer alan, önemi küçümsenemeyecek eski yatakları gölgede bırakır; ikinci sırayı Bakü, Batı Ukrayna, Kafkaslar'ın kuzey eteği ve Karpatlar'daki yataklar alır; ayrıca Yakutistan'da ve Sahalin'de işletilen yataklar da vardır.

Cezayir'in 55 ve Endonezya'nın 49 Gm³'lük doğal gaz üretimi dışında gelişmekte olan ülkelerde daha düşük miktarlarda doğal gaz üretilir: Meksika (26 Gm³), Venezuela (25 Gm³), Arjantin (19 Gm³), Çin (15 Gm³), Brunei, vd.

Sanayileşmiş ülkelerde dağıtılan doğal gaz, son yıllarda gelişme göstermesine rağmen, uluslararası ticarette görece sınırlı kalan bir ürün oluşturur (1970'te 49 Gm³, 1990'da 230 Gm³, yani pazarlanabilecek toplam miktarın % 12'si).

Uluslararası ölçekte bu ticaretin gelişimi, gerekli altyapı yatırımlarının yüksek oluşu yüzünden, özellikle deniz taşımacılığı açısından uzun süre frenlendi; çünkü sıvılaştırma ve yeniden gazlaştırma istasyonları için büyük yatırımlar gerekir, ayrıca 125 000 m³'lük bir metan gemisi aynı enerjiyi taşıyan 87 000 t'luk bir petrol tankerine oranla en az beş kat daha pahalıya mal olmaktadır. Öte yandan, uluslararası ticarete konu olan doğal gazın % 85'inden çoğu gaz boruhatlarıyla iletilir; özellikle Avrupa'da Hollanda'dan (38 Gm³ dışsatım), Norveç'ten (27 Gm³) ve gittikçe de artan oranlarda Rusya'dan ve Türkmenistan'dan (79 Gm³) doğal gaz, bu yolla dağıtılır; Kuzey Amerika'da Kanada'dan (115,6 Gm³) çıkan gaz boruhattı ABD'ye doğru ilerler. Metan gemileri Libya'dan ve özellikle Cezayir'den Batı Avrupa'ya, Endonezya'dan ve Brunei'den Japonya'ya doğal gaz taşır. İran ve Afganistan, doğal gazlarını Rusya yoluyla satar. Ortadoğu ülkelerinin (dünya rezervlerinin % 30'u 1992'de tahmini rezerv 49 980 Gm³) ve Rusya'nın (% 40'tan çok) gelecek yıllarda dışsatımlarını artıracakları sanılmaktadır.

• *Türkiye'de,* belirlenmiş doğal gaz rezervlerinin dünya rezervleri içinde çok küçük bir payı vardır. Ülkenin öteki enerji kaynakları içinde % 0,6 payı olan doğal gazın kullanımı da bu nedenle kısıtlı kalmaktadır. 1984'te 35 000 ton olan Türkiye doğal gaz tüketimi, 1991'de ancak 182 000 tona çıktı. Türkiye'de doğal gaz arama çalışmaları 1960'lı yılların başında başladı; ekonomik değeri olan ilk doğal gaz yatakları, TPAO'nun Trakya'da yaptığı araştırmalar sonunda Kırklareli'de bulundu (1974). İlin Lüleburgaz ilçesine bağlı Hamitabat köyü ile Babaeski ilçesinin Kumrular köyünde bulunan bu yatak-

larda 1980'de 10 üretim kuyusu açıldı, 1981'de bunlara 4 yeni kuyu daha eklenerek doğal gaz bölgedeki bazı sanayi tesislerinde kullanılmaya başladı. Ancak, Türkiye'deki kaynakların kısıtlı olduğunun anlaşılması üzerine, 1986'da, eski SSCB ile doğal gaz dışalımı için bir anlaşma yapıldı. 1 ekim 1986'da inşaat başladı. Boruhattının toplam boyu Malkoçlar'dan (Kırklareli) Ankara'ya 850 km'dir ve yılda 12 milyar m^3 doğal gaz taşıyabilecektir. Hattın 730 km'lik bölümü karada, 120 km'lik bölümü 60 km'lik çift hat biçiminde Marmara'da döşenmiştir. Bir kompresör istasyonu (Kırklareli'de) ve birçok gazölçüm ve basınç düşürme istasyonu vardır.

Boruhattının Malkoçlar-Hamitabat arasındaki 76 km'lik bölümü tamamlanıp haziran 1987 başında Hamitabat çevrim santralına doğal gaz verilmeye başlandı. Boruhattının döşenmesi hızla devam ederek 1989'da Ankara'ya ulaştı ve bu yılın sonuna doğru Yenimahalle semtinde pilot uygulama başladı. Ondan sonra uygulama bütün Ankara'ya yaygınlaştırıldı. İstanbul'da uygulamaya biraz daha sonra geçildi, 1992'de Anadolu yakasında pilot uygulama başladı. Dağıtım şebekesi yaygınlaştıkça doğal gaz kullanımı da kademeli olarak yaygınlaşmaktadır.

—Petr. san. ve Denizc. Bir petrol tankerinin tanklarında yükünü boşalttıktan sonra bile gaz halinde hidrokarbonlar kalır; bunlar tankları yıkamada kullanılan suyla boşaltılır. Güvenlik nedeniyle, bu işlem genellikle yansız atmosfer altında, hava yerine azot verilerek gerçekleştirilir.

—Petrogr. Gazlar magma olaylarında önemli bir rol oynar. Bunlar mineralleşme etkenleridir. Farklılaşma ölçüsünde magmalardaki oranları artar. Gazların magma kayaçlarındaki varlığı boşluklarla, miarollerle ya da druselerle açığa çıkar.

—Tar. *Gaz odası*. İkinci Dünya savaşı'nda naziler, derişik prüsik asitten oluşan "cylon B" (ya da zyklon) gazını kullandılar. SSCB'de, özel biçimde donatılmış otomobillerle küçük düşman gruplarına yaklaşıp bu gazı sıktılar. Sonraları toplama kamplarını (Birkenau, Majdaneck, Oranienburg...), tabana yerleştirilmiş borulardan gelen gazın birkaç dakika içinde yüzlerce insanı öldürdüğü duş odalarına benzer odalarla donattılar. Buralarda giysileri, mücevherleri, altın dişleri alınan ölüler büyük fırınlarda yakılıyordu.

—Vet. ***Gaz şişkinliği***, gevişgetirenlerde çok sık görülür.

Yalın gaz şişkinliği, işkembenin üst kısmında mayalanma gazlarının çabuk birikmesiyle ortaya çıkar ve soğuk su içmekten, işkembe kasılmalarının yavaşlamasından ya da durmasından (peritonit, yabancı cisim, ürküntü, vb.), yemekborusunun bir elma ya da pancar parçasıyla tıkanmasından ileri gelebilir.

Köpüklü gaz şişkinliği, besin kütlesinin içinde mayalanma gazlarının hapsolmasından ve bunların sürekli köpük yapmasından ileri gelir. Hızlı büyüyen genç bitki filizlerinde (özellikle yoncada) büyük miktarda bulunan pektin maddeleri bu köpüğün meydana gelmesine neden olur.

Her iki durumda da biriken gazlar geğirme yoluyla dışarı atılamaz ve hayvan boğulur. Tedavi, gazları bir sondayla yemekborusundan boşaltmak ve köpüklü gaz birikimi varsa köpük önleyici maddeler vermekle sağlanır. Hemen boğulma tehlikesi varsa, işkembenin bir trokarla delinmesi ve gerekirse köpüğün elle rastgele boşaltılması zorunludur.

GAZ a. Dokmc. → GAZE.

GAZA a. (ar. *ġazā'*). **1.** İslam dinini korumak ve yaymak amacıyla islam olmayanlara karşı açılan savaş; gazve, cihat. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Gazan mübarek olsun*, zor bir durumla karşılacak ya da zor bir durumu atlatmış olan kimseye söylenen takılma sözü.

—*Esk. Gaza-yı ekber*, en büyük savaş, din adına yapılan en yüce savaş.

—ANSİKL. İsl. Sözcük, Kuran'da yer almamakla birlikte, aynı anlama gelen *kıtal* ve *cihat* sözcükleri ile türevleri sık sık geçer. Medine'de ilk islam devletinin kurulmasından sonra yapılan savaşlara *gaza*, savaşanlara da *gazi* denirdi. Bunlar arasında müşriklerle yapılan Bedir, Uhut, Huneyn; yahudilerle yapılan Hayber ve hıristiyanlarla yapılan Mute savaşları ilk gazaların en önemlilerindendir.

GAZA, Mozambik'te il, Maputo'nun K.'inde; 75 709 km^2; 1 221 841 nüf. (1989). Yönetim merkezi *Xai-Xai* (esk. Vila de João Belo).

GAZABEN be. (ar. *ġażab*'dan *ġāżaben*). *Esk.* Öfkelenerek, öfkeli bir biçimde.

GAZAL ya da **GAZEL** a. (ar. *ġazāl*). **1.** Kuzey ve Doğu Afrika'nın, Orta Asya'nın yarı çöl bölgelerinde yaşayan, çevik ve narin, ince ayaklı, boynuzları lir biçiminde kıvrık (her iki cinste de boynuz vardır ama dişilerdeki daha küçüktür) *Gazella* cinsinden antilopların genel adı. (Sığırgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** CEYLAN'ın eşanlamlısı.

—Zool. ***Moğolistan gazalı***, Orta Asya'nın otlu bozkırlarında yaşayan, dişilerinde boynuz bulunmayan antilop. (*Procapra* cinsi; sığırgiller familyası.) || ***Waller gazalı*** ya da ***zürafa antilop***, GERENUK'un başka bir adı.

—ANSİKL. *Gazella* cinsinde on iki tür vardır. Bu türlerden en küçüğü Kuzey Afrika ve Mısır'da yaşayan ceylandır. En büyüğüyse Doğu Afrika'da yaşayan Grant gazalıdır. Gazalların karınları beyaz, sırtları pasrengidir ve sırt kenarları siyah renkle çevrilidir. Gözler beyazla çevrili elips biçiminde siyah bir lekenin içindedir. Gazallar dişi ve yavrulardan oluşan, yiyecek ve su aramak için uzun yollar aşabilen, sürüler halinde yaşarlar. Kızgınlık mevsiminde bu sürülere erkekler de katılır. Gazallar aşırı avlanma sonucu büyük bir kıyıma uğramışlardır.

Thompson gazalı *(Gazella thompsoni)*

Grant gazalı (erkek) *(Gazella granti)*

GAZAL a. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

Gazal gemisi, Kurtuluş savaşı sırasında Ankara hükümeti tarafından el konularak (6 eylül 1920) savaş gemisine dönüştürülen İstanbul limanına bağlı römorkör. Saatte 8 mil hız yapan 50 grostonluk Gazal gemisi, kıç tarafına 3,7 cm'lik bir top yerleştirilerek Karadeniz'deki türk donanmasının bir parçası oldu ve Kurtuluş savaşı süresince yedeğine aldığı mavnalar ya da yelkenlilerle Batum'dan Anadolu limanlarına silah, cephane gibi her tür savaş araç ve gereçleri taşıdı. Karadeniz kıyıları İngilizler'le Yunanlılar'ın denetimi altında bulunmasına karşın, 3. Kafkas tümeni'ni Anadolu limanlarına gizlice taşımayı başardı. Köstence'den Boğaz'a gelmekte olan 2 000 grostonluk Urania adlı yunan yük gemisini yakalayarak Trabzon'da ulusal hükümet makamlarına teslim etti (1922). Sonradan Samsun adı verilen Urania gemisi, Türk deniz kuvvetleri'nde uzun süre kömür taşımacılığında kullanıldı.

GAZALAN çoğl. a. (ar. *ġazāl*'ın fars. çoğl. *ġazālān*). *Esk.* Ceylanlar, ahular: *"Meddah olalı çeşm-i gazalanına Baki/ Öğrendi gazel tarzını Rumun şuarâsı"* (Baki, XVI. yy.).

GAZALDİLİ a. Dağlarda, ılıman ve soğuk bölgelerde yetişen küçük eğreltiotu. (Yer üstündeki kısmı iki yapraklı kısa bir saptan oluşur; yapraklardan biri sıradan yapraktır, öbürü pek çok sporkesesinden olma bir sporlu organa dönüşmüştür. (Bil. a. *botrychium*; *ophioglossaceae* familyası.)

GAZALE sıf. (ar. *ġazāl*'ın dişl. *ġazāle*). *Esk.* Dişi ceylan, dişi ahu.

GAZALİ (Ebu Hamit Muhammet bin Muhammet et Tusi **EL-**), iranlı kelam ve fıkıh bilgini, düşünür, sufi ve müceddit (Tus 1058 *ay. y.* 1111). Kardeşi Ahmet'le birlikte küçük yaşta öksüz kaldı. Öğrenimine Tus'ta başlayarak fıkıh okudu. Bilgisini artırmak amacıyla bir süre Cürcan'da kaldıktan sonra Tus'a dönüp daha sonra da Nişapur'a geçti. Burada, dönemin ünlü bilginlerinden İmamülharameyn el-Cüveyni'nin (öl. 1085) öğrencisi oldu. Nişapur'daki öteki hocaları arasında Ebu Ali Fazl el-Farmedi, kendisini özellikle tasavvuf alanında çok etkiledi. Nizamülmülk'ün huzurundaki bir toplantıda, verdiği cevaplarla öteki bilginlerden üstünlüğünü kanıtlayınca, bu vezir tarafından Bağdat'taki Nizamiye medresesi'ne müderris olarak atandı (1091). Burada geniş bilgisi ve yetiştirdiği kalabalık öğrenci kitlesiyle geniş bir ün yaparak saygınlık kazandı. Din ile ilgili bilimlerin yanı sıra felsefe ile de uğraşmak olanağını buldu. Bir ara derslerini veremeyecek ölçüde ruhsal bir bunalıma düştü. Bu bunalım, Gazali'nin akıl yolundan vazgeçip sufizme yönelmesine neden oldu. Hacca gitmek bahanesiyle bir derviş olarak Bağdat'tan ayrıldı (1095). Bu davranışını, dinsel gerekleri tam olarak yerine getirememesine bağlayanlar olduğu gibi, buna, özellikle fıkıh mesleğinin bozulmasından duyduğu üzüntü ya da Nizamülmülk'ü öldüren İsmaililer'den çekinmesinin neden olduğunu öne sürenler de vardır. Gazali, Bağdat'tan ayrıldıktan sonra iki yıl kaldığı Suriye'den hacca gitti (1097). Hactan Şam'a döndü ve buradan Bağdat yoluyla Tus'a geçti. Şam ve Tus'ta bulunduğu sürede tam bir sufi yaşamı sürdü ve tasavvuf konusunda oldukça ileri bir aşamaya geldi. Bağdat'tan ayrılışından on bir yıl sonra (1106), Nizamülmülk'ün yerine vezir olan oğlu Fahrülmülk kendisine yeniden müderrisliğe dönmesi önerisinde bulununca, bu öneriyi kabul edip yeniden Nişapur'daki Nizamiye medresesi'nde ders vermeye başladı. Ancak, kısa süre sonra Tus'a dönerek burada daha önce yaptırdığı hankâhta, müritleriyle birlikte tam bir sufi yaşamı sürdü. Kendisini çekemeyenler, şafii olan Gazali'nin, Ebu Hanife'yi küçültücü sözler söylediği yolunda onu Sultan Sencer'e şikâyet ettiler. Sencer, yaptığı soruşturma sonucu, şikâyetlerin asılsız olduğunu saptayınca, yanına çağırttığı Gazali'ye büyük saygı göstererek onu geri gönderdi. Gazali, bu olaydan sonra çok geçmeden Tus'ta öldü.

Döneminin en büyük din bilginlerinden biri sayılan Gazali'nin düşünce ve görüşlerinin gerek kendi döneminde, gerekse kendinden sonra yüzyıllar boyunca süren olumlu, olumsuz önemli etkileri görüldü. Batınilik hakkındaki yapıtıyla bu inançta olanların azalmalarına neden olurken, felsefeye karşı oluşu, felsefi düşüncenin gelişmesini önledi. Nitekim, yunan felsefesine saldırışı karşısında İbni Bacce, İbni Tufeyl ve İbni Rüşt gibi düşünürler felsefeyi ona karşı savunmak gereksinimini duydular. Bunlardan İbni Rüşt, Gazali'nin *Tahâfüt ül-felâsife* adlı yapıtına cevap olarak *Tehâfüt üt-tehafüt* adlı yapıtını yazdı.

Felsefeye karşı bu olumsuz tutumuna karşılık Gazali'nin mantığın birçok yanını islam din bilimlerine sokmada önemli katkısı oldu. Öte yandan, tasavvuf ile şeriatı bağdaştırmayı başararak o dönemde ağır eleştirilere hedef olan tasavvufun yaşayabilmesini sağladı. Bu durum ise tekke ve tarikatların giderek artmasına neden oldu.

Gazali, döneminde, inançlarını felsefenin etkisi altında geliştirdiğinden dine ters düştüğü, Farabi ve İbni Sina gibi düşünürlerin etkisinde kaldığı, şer'i hükümleri mantığa dayandırdığı gerekçeleriyle eleştirilere uğradı.

Bazı kaynaklarda irili ufaklı dört yüz kadar yapıtının listesi verilir. Ancak, bunların hepsinin onun olup olmadığı kesinlik kazanmadığı gibi, yapıtların hepsi günümüze kadar ulaşmış değildir. Başlıca yapıtları: kendi yaşamöyküsünü anlatan *el-Munkizu min ed-dalâl;* fıkıh ile ilgili: *el-Vasit, el-Basit, el-Müstefa;* fıkıh usulü ile ilgili: *el-Veciz;* felsefe ile ilgili: *Makasid ül-felâsife, Tahâfüt ül-felâsife;* mantık ile ilgili: *Mi'yar ül-ilm, Mihekk ün nazar;* ahlak ile ilgili: *Mizân ül-amel;* kelam ile ilgili: *el-İktisâd fi'l itikâd, Faysal ül-tefrika beyne'l-islam ve'z-zendeka, İlcâm ül-avâmm an ilm il-kelam;* tartışma ile ilgili ve batınileri eleştirdiği *el-Mustazhiri;* hıristiyanları eleştirdiği *er-Redd ül-cemil alâ sarih il-İncil;* tasavvuf ile ilgili: *İhya ül-ulûm id-din* (4 c), *Bidayet ül-hidâye, Kitâb ül-erbain, Kimyâ-yi sa'âdet, el-Maksad ül-esnâ, Mişkât ül-envâr er-risâlet ül-ledüniyye, Minhâc ül-âbidin.* (→ Kayn.)

GAZALİ (Ahmet bin Muhammet **EL-**), sufi ve tanınmış halk vaizi (öl. Kazvin 1126). Ünlü islam filozofu Muhammet Gazali'nin kardeşi. Köklü bir öğrenim gördü. Bağdat'taki Nizamiye medresesi'nde, kardeşi ayrıldıktan sonra onun yerine ders verdi. Vaazları ile büyük ün kazandı. Kardeşinin dinsel bilgilerle ilgili *İhyâu ulûm id-dîn* adlı kitabını *Lübâb ül-ihyâ* adı ile özetledi. Ayrıca imanla ilgili et-tecrîd fî kelimet it-tevhîd (M. Fevzi tarafından *et-Tefrîd fî tercemet it-Tecrîd* adıyla türkçeye çevrilmiştir). Semâ'nın mübah olduğuna dair *Bevârik ül-ilmâ fi'r reddi alâ men yuharrimu's-semâ*, aşk psikolojisi ile ilgili *Sevânih* gibi yapıtları da vardır.

GAZALİ Mehmet → DELİ BİRADER.

Gazaliye, islam bilgin ve sufi Ebu Hamit Muhammet bin Muhammet el-Gazali'ye nispet edilen ve onun görüş ve düşüncelerini benimseyenler tarafından kurulan tarikat.

GAZAN (Mahmut) [1271-1304], ilhanlı hükümdarı (1295-1304). Argun Han'ın oğlu. Horasan, Mazenderan ve Rey valiliklerinde bulundu. Komutanlarından Nevruz'un etkisiyle islamlığı benimsedi. Ayaklanarak iktidarı ele geçirdi, Pekin'deki Büyük Han'a karşı bağımsızlığını ilan etti. Güvenliği için tehlikeli gördüğü kişileri ortadan kaldırttı. Askerlikten çok bayındırlık işlerine önem verdi, başkenti Tebriz'i geliştirdi. Maliyeyi yeniden düzenledi, sikkelere yeni bir biçim verdi. Devlet görevlileri için sarık kullanma zorunluğunu getirdi ve halkın yaşam düzeyinin yükseltilmesi amacıyla büyük çaba harcadı. Ünlü tarihçi Reşidettin'i vezir yaptı. Ancak, askeri yönden başarılı olamadı. Suriye seferi başarısızlıkla sonuçlandı. Ayrıca, doğu sınırlarını da Asya'dan gelen akınlara karşı koruyamadı.

GAZANFER a. (ar. *ġażanfer*). *Esk.* Aslan: *Gazanfer-i gazub* (kükreyen aslan).

◆ sıf. **1.** Cesaretli, yürekli insan için kullanılır: *"O kahraman, o gazanfer yürekli efrâdı"* (Tevfik Fikret). **—2.** Hz. Ali'nin lakabı. (Bu kullanımda büyük harfle yazılır.)

GAZANFER (Uddetütdevle ebu Taglib Fazlullah bin Nasirüddevle), Hamdani soyundan Musul emiri (939 ya da 940 - Ramle 979). Büveyhi hükümdarı Muizzüddevle'nin ölümünü (967) fırsat bilerek yerine geçen Bahtiyar'ın üzerine sefer düzenledi. Ancak, iki yıl sonra kendi babasının ölümü üzerine (969) kardeşleriyle arasında taht kavgası çıkınca, Bahtiyar'la barışarak onun kızıyla evlendi (970). Bağdat'ı ele geçiren Büveyhi tahtının mirasçılarından Adududdevle (975), Bahtiyar'ı Irak topraklarından kovmak için çaba göstermeye başladı. Öte yandan, Gazanfer'in kardeşi Hamdan da Musul'u ağabeyinin elinden almak için birtakım etkinliklere girişti. Bu arada, Bahtiyar'a Bağdat'ı geri alma konusunda yardım sözü veren Gazanfer, Hamdan'ın kayınpederi tarafından tutuklanmasını sağladı. Damadıyla birleşerek Adududdevle'nin üzerine yürüyen Bahtiyar, Bağdat önlerinde yapılan savaşta öldürüldü, Gazanfer de kaçarak Fatımiler'e sığındı. Mısır'dan askeri yardım almaya çalışırken, fatımi emirlerinden Müferriç bin Dagfel ile anlaşmazlığa düşerek onun baş düşmanı Beni Ukeyl ile ittifak kurdu. Bin Dagfel'e karşı Beni Ukuyl'le birlikte katıldığı Remle savaşı'nda öldürüldü.

GAZANFER AĞA, türk saray görevlisi (öl. İstanbul 1608). Haremde kapıağası, sonra da kızlarağası oldu. Saray oyunlarında ustalaşarak çevirdiği dolaplarla Cigalzade Sinan Paşa'nın sadrazam olmasını sağladı. Ancak, kendisini çekemeyen Güzelce Mehmet Paşa'nın kışkırtmaları sonunda Kapıağası Osman Ağa ile birlikte idam edildi.

GAZANFER DEDE, melami tarikatı şeyhi (XVI. yy.). Genç yaşta melami tarikatına girdi. Vizeli şeyh Alaettin'e halife oldu. Zındıklık suçuyla tutuklanarak İstanbul'a getirildiyse de şeyhülislam Ebussuut Efendi kendisini dinledikten sonra serbest bıraktı.

GAZANFERANE be. (ar. *ġażanfer* ve fars. *-āne*'den *ġażanferāne*). *Esk.* Yüreklice, cesur bir biçimde.

GAZANİA a. Güney Afrika'da yetişen ve bazı türleri bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilen, kömeç halinde, sarı, turuncu ya da beyaz çiçekler açan çokyıllık bitki. (24 tür; bileşikgiller familyası.)

GAZANKULU, Güney Afrika bantustanı, Transvaal'in kuzey-doğusunda. 700 349 (% 88'i Şangaanlar) nüfuslu (1989). 7 410 km^2'lik bu toprak birçok bloka ayrıldı (Şangaanlar'ın 350 000'i sürekli topraklarından uzakta yaşar). Turunçgiller. Sisal. İş araçlarının montajı.

GAZAP a. (ar. *ġażab*). **1.** Kızgınlık, öfke, hiddet. **—2.** *Gazaba gelmek*, çok öfkelenmek. ‖ *Gazabına uğramak*, güçlü bir kimsenin ya da insanüstü bir gücün hışmına, öfkesine uğramak, cezalandırılmak: *Tanrı'nın gazabına uğrarlar bir gün.* ‖ *Gazabını yenmek*, öfkesini, kızgınlığını göstermemek.

—*Esk.* *Gazabnâk*, öfkeli, öfke dolu. ‖ *Gazab-ı ilahi*, Allah'ın gazabı, bela.

Gazap üzümleri (*The Grapes of Wrath*), John Steinbeck'in romanı (1939). İktisadi çöküntünün ve yoksul bir köylü ailesinin dramını ele alan bu yapıtta, Steinbeck, gerçekçiliği, amerikan rüyasının kofluğunu vurgulamak için kullanılır ve toplumdan bir kesit verirken, bir ulusun başarısızlığını ve bir alınyazısının çizgisini ortaya koyar. John Ford 1940'ta bu romanı filme almıştır.

GAZAPLANDIRMAK → GAZAPLANMAK.

GAZAPLANMAK gçz. f. Bir kimseye, bir şeye kızmak, öfkelenmek, hiddetlenmek.

◆ **gazaplandırmak** ettirg. f. Kızdırmak, öfkelendirmek, hiddetlendirmek.

GAZAPLI sıf. Kızgın, öfkeli, hiddetli kimse için kullanılır.

GAZAVAT ya da **GAZEVAT** çoğl. a. (ar. *ġazve*'nin çoğl. *ġazavāt*). *Esk.* Gazalar, savaşlar.

Gazavat-ı Hasan Paşa, Çakeri İsmail'in, kaptanıderya Cezayirli Hasan Paşa'nın 1770'te Limni adası'nı Ruslar'dan geri almakta gösterdiği olağanüstü yararlıklardan ve bundan sonraki başarılarından söz eden yapıtı. Üç bölümden meydana gelmiştir: birinci bölümde Çeşme'deki deniz savaşından başlayarak Hasan Paşa'nın Limni adasını kurtarması ve Abdülhamit I'in tahta geçtiği tarihe kadar yaptığı hizmetleri anlatılır. İkinci bölümde İzmir'i basıp şehri yağma ettiren İvaz Mehmet Ağa ve Şam'da altmış yıldır zorbalık eden Tahir Ömer'i yola getirişi hikâye edilir. Üçüncü bölümde ise Mora'yı zapt ederek halka eziyet eden Arnavutlar'a karşı gösterdiği başarılar üzerinde durulur. Yapıtın bir nüshası Süleymaniye kütüphanesi, Esat Efendi bölümü No. 241'de kayıtlıdır.

GAZAVATNAME a. Ed. Türk edebiyatında savaşları konu edinen yapıtlara verilen genel ad. Gazavatname ile daha çok din düşmanları üzerine gazilerin düzenledikleri akın ve savaşları, bu sırada gösterilen kahramanlıkları anlatan yapıtlar kastedilir. Bir kentin ya da bir kalenin alınmasını konu edinen yapıtlara "fetihname", düşmanın yenilgisiyle biten savaşları konu edinenlere ise "zafername" denirse de, bu gibi farklılıklar daha sonraları birbirine karıştırılmış ve bunların tümüne birden "gazavatname" denmiştir. Bu yapıtlar, osmanlı tarih ve kroniklerinin eksik bıraktığı pek çok noktaları aydınlatabilecek değerdedirler. Çoğunlukla olayları kendileri yaşamış olan ya da yaşayanın ağzından ilk duyan kimselerce kaleme alınmış olduklarından, gazavatnamelerde pek çok sefer ve savaşlar en ince ayrıntılarına kadar anlatılır. Padişahlardan birinin hayatını esas alarak onun zamanında geçen olayları, sefer, savaş ve zaferleri konu edinen gazavatnameler "Selimname" ve "Süleymanname" gibi, daha çok o padişahın adıyla anılırlar. Bundan başka bir de savaşı yöneten ünlü vezir ya da komutanlardan birinin adıyla tanınan gazavatnameler vardır (örneğin Barbaros Hayrettin, Mihaloğlu Ali Bey, Köprülü Fazıl Ahmet, Tiryaki Hasan paşalara ilişkin gazavatnameler).

Gazavatnamelerin ilk örneklerine XV. yy.'da rastlanır. XVI. yy.'da hızla gelişerek pek çok yapıtla zenginleşmiş; akınlar durduktan sonra, özellikle de gerilemelerin başladığı yıllarda azalmıştır. Art arda gelen yenilgilerle bu edebi tür bütünüyle terk edilir. 1852'deki Kırım seferiyle, 1897'deki yunan harbine ait gazavatnameler bu türün son örnekleridir. (→ Kayn.)

Gazavatname-i Mihaloğlu Ali Bey, Prizrenli Sûzi Çelebi'nin Mihaloğlu Ali Bey'in Rumeli'deki gazalarını konu edinen mesnevisi (1524). Türünün ilk örneklerinden olduğu gibi türk edebiyatı içinde özgün bir yeri de vardır. Çoğu mesnevilerin çeviriye dayanılarak kaleme alındıkları bir dönemde ortaya konan yapıtta, taklitçilikten titizlikle kaçınıldığı izlenmektedir. Mesnevinin başında Köse Mihal'in Osman Gazi'ye gelerek müslüman oluşu olayına yer verilir. Ardından, onun torunlarından Ali Bey'in Erdel üzerine düzenlediği akın anlatılır. Akıncıların Tuna nehrini geçişlerini, düşman üzerine saldırışlarını dile getirir. Yapıtın ikinci yarısı, Meryem adlı bir hristiyan güzelinin Ali Bey'e âşık oluşunu anlatan bir aşk hikâyesi biçiminde kaleme alınmıştır; klasik İran tarzı aşk hikâyelerinin yerel öğeler eşliğinde ustaca uyarlamasıdır. Yapıt, Agâh Sırrı Levent tarafından bir incelemeyle birlikte yayımlanmıştır (1956).

GAZAVET, esk. **Nemours,** Cezayir'de (Tlemsen vilayeti) kent, Trara kütlesinin yamacında; 25 800 nüf. Romalılar'ın ticaret merkezi *Ad Fratres*'in ve eski bir ribat'ın yakınında bulunan kent, Fas savaşı sırasında, 1841'de, Louis-Philippe'in ikinci oğlunun yönettiği seferler anısına kuruldu; Beşar demiryolunun son durağıdır. Metalürji. Kimya. Balıkçılık. Sayfiye merkezi.

GAZ-BETON a. Kimyasal tepkime sonucu açığa çıkan gazlardan kaynaklanmış gözenekler taşıyan beton.

GAZBEZİ → GAZLIBEZ.

GAZE a. (Gazze kentinin adından tül anlamında fr. sözc.). **1.** Moda ya da konfeksiyon alanında kullanılan pamuklu ya da ipekli hafif ve saydam kumaş. (GAZE KUMAŞ da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Kadınların yüzlerine sürdükleri kırmızı düzgün, allık. **—3.** *Gaze ipliği*, tüyleri alazlama işlemiyle yok edilmiş üstbükümlü ya

Larousse

beyaz satenden karpuz kol üzerinde beyaz işlemeli ipek gazeden uzun bir kol
Moda ve giysi müzesi
Paris

da kablo bükümlü tek katlı iplik.
—Ecz. *Gaze bezi* → GAZLIBEZ.
—Folk. *Gaze* ya da *gaz boyaması*, kırmızı ya da koyu pembe boyaya batırılmış ince ve seyrek dokulu tülbent. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Gaze hafif ve saydam bir dokumadır; kimi çözgü iplikleri kıvrımlı değişimler gösterir. Bu dokuma türünde iki dizi çözgü ipliği kullanılır: dokuma sırasında hiçbir devinim yapmayan sabit iplikler ve kıvrımlı iplikler. Her sabit iplik çoğunlukla bir kıvrımlı iplikle birlikte bulunur. Kıvrımlı iplikler ait oldukları sabit ipliklerin sağında ve solunda almaşık olarak kalkar. Böylece, çözgüye sıkıca bağlanmış atkı ipliklerinin geçeceği ardışık ağızlıklar oluşur; bu da, iplikler arası aralıkları değişmeyen hafif bir dokuma elde etme olanağı sağlar. Dokuma tezgâhına takılışı sırasında, kıvrımlı ipliklerin düzeni sabit ipliklere göre değiştirilerek çeşitli türde gazeler elde edilebilir (düz gaze, chambery gazesi, çift kıvrımlı gaze vb.). Ayrıca, gaze armürü fantezi kumaşlar dokumak için diğer armürlerle de bileştirilebilir.
Gazenin çözgü ve atkı iplikleri arasında çok düzgün aralıklar içerme özelliği, bu dokumanın değirmencilikte elek yapımında kullanılmasını sağlamıştır (genellikle ipekten dokunan elek gazeleri).
—Folk. Gaz boyaması, armağan edilecek eşyaları sarmada, şerbet sürahilerinin ağzını bağlamak için ya da allık olarak kullanılırdı. Hafifçe nemlendirilmiş yanak üzerinde gezdirilerek yüzün renklenmesi sağlanır, aynı amaçla dudaklara da sürülürdü.

GAZEL a. (ar. *ġazel*). **1.** Divan edebiyatında nazım türlerinden biri. **—2.** Türk müziğinde, insan sesiyle yapılan doğaçlama. **—3.** *Gazel okumak*, gazel söylemek; kandırma, oyalama amacıyla boş ve gereksiz sözler söylemek.
—*Esk. Gazel-hân*, → GAZELHAN. ‖ *Gazel-nüvis*, gazel yazan, şair. ‖ *Gazel-serâ*, gazel yazan ya da söyleyen: *"Yahyâ gazel-serâ, idi Bâkî kaside-gû"* (Y.K. Beyatlı).
—ANSİKL. Ed. Arap edebiyatında kasidenin bir bölümü iken (tegazzül), VII. yy.'dan sonra ayrı bir tür olmuş ve gelişmiştir. Beyit sayısı 5-12 arasında değişir. Daha uzun gazellere "müzeyyel" ya da "mutavvel" (uzatılmış) gazel denir. Çoğunlukla 5 ya da 7 beyit halinde yazılır. İlk beyti "musarra" (kendi arasında kafiyeli) olur. Daha sonraki beyitlerin ilk dizesi serbest, ikinci dizeler, ilk beyit ile kafiyelidir (a-a, x-a, x-a, x-a, x-a, x-a, x-a). Musarra olan ilk beyit "matla" (doğuş, başlangıç) adını alır. Bazen bir gazelde birden fazla musarra beyit bulunabilir. Böyle gazellere "zü'l-metâli" (çok matlalı) adı verilir. Gazelin her beyti musarra ise "müselsel (zincirleme) gazel" adını alır. Bazen matla'nın bir dizesi ya da tamamı gazelin son beytinde tekrar edilir. Buna "redd-i matla" (matla'nın yinelenmesi) denir. Matladan bir sonraki beyte "hüsn-i matla" denir. Hüsn-i matla'nın, matla'dan güzel olması gerekir. Gazelin son beytine "makta" (kesme yeri, bitiriş); sondan bir önceki beytine ise "hüsn-i makta" denir. Bu beytin de makta'dan güzel olması gerekir. Şair, mahlasını (takma ad) makta yahut hüsn-i makta'da söyler. Buna *tahallüs etme* denir. Böylece beyit ikinci bir ad alır: "mahlas beyti" ya da "mahlas-hane." Şairin mahlasını tevriye*li kullanmasına "hüsn-i tahallüs" denir; (*Baki kalan şu kubbede bir hoş sada imiş* [Baki]). Bazı şairlerin de hiç mahlas kullanmadıkları görülür (Örn. Kadı Burhanettin *ve Kemalpaşazade*). Müzeyyel gazellerde mahlas, daha önceki beyitlerde söylenir ve mahlas-hane'den sonraya eklenen beyitlerde dönemin önemli kişilerinden birine övgüde bulunulur. Gazelin en güzel beytine "beyt ül-gazel" ya da "şah (şeh) beyit" denir. Beyt ül-gazelin yeri ya da sırası önemli değildir. Gazelin dize ortalarında kafiye yapılmışsa "musammat" adıyla anılır. Bu tür gazeller dörtlüklerden oluşan bendler haline dönüştürülebilir. Sonu getirilmemiş ya da 5 beyitten az bırakılmış gazellere "na-tamam" gazel denir. Gazeller çoğu zaman başka şairler tarafından birkaç dize eklenmesiyle bend şekline dönüştürülebilir. O zaman adları taştir*, tahmis*, terbi* vb. olarak değişir. Nazire*ye (aynı vezin ve kafiyede yazılan benzer şiir) çok elverişlidirler. Aşk konulu mesnevilerin aralarına da gazeller serpiştirilebilir.
Gazel lirik konusu, derli toplu yapısı, çekici şekli ile her divan şairinin özenle işlediği bir türdür. Gazeller işledikleri konulara ve bu konulara bağlı üsluplara göre çeşitli adlarla anılır. Aşkla ilgili her türlü acı, sıkıntı, mutluluk, sevgi, yakarış vb. içli duyguların anlatıldığı gazeller "âşıkane gazel" adını alır: Fuzuli'nin gazelleri gibi. İçki ile ilgili çeşitli düşünceler, dünya ve hayata aldırış etmeme, yaşamaktan zevk alma vb. konulu gazellere "rindane gazel" denir: Baki'nin gazelleri gibi. Kadını ve ten zevklerinin ağır bastığı bir aşkı anlatan gazellere "şuhane gazel" denir: Nedim'in gazelleri gibi. Hayat dersi veren, öğretici ve veciz söyleyişli gazellere de "hakimane gazel" denir. Nabi'nin gazelleri gibi.
Gazel, beyit bütünlüğüne dayalı bir nazım şeklidir. Buna karşın bazı gazellerin bütün beyitlerinde aynı konunun ele alındığı görülür. Bu tür gazellere "yek-ahenk gazel" denir. Eğer gazelin her beyti birbirinden ustalıklı söylenmişse buna da "yek-avaz gazel" denilir. Bu tür gazellere usta şairlerin divanlarında sıkça rastlanır. Gazelde aruz*un hemen her kalıbı kullanılmıştır. Hatta rubai* kalıplarıyla ya da çift kalıpla yazılmış sanatlı gazellere rastlamak da mümkündür. Gazel, divan şiirinin en yaygın nazım şekli olduğundan divanların büyük bölümünü gazeller doldurur. Bir divan oluşturacak şair arap elifbasını esas alarak her harf ile sona eren en az bir ya da birkaç gazel yazmak zorundadır. Eskiden gazellerin bestelenerek okunduğu da bilinmektedir. Hatta bestelenmek üzere yazılmış gazeller vardır. Gazelleri müzikle okuyan kişiye "gazelhan", gazel şeklinde şiirler yazan usta şairlere de "gazelsera" denir.
Türk şiirinin usta gazel yazarları arasında Fuzuli, Baki, Şeyhülislam Yahya, Nev'i, Nabi, Nedim, Şeyh Galip sayılabilir. Gazeller kaside gibi bir büyüğe yaranmak için yazılmazdı. Bu nedenle zevk ve sanat değeri kasideden daha üstündür. Birçok halk şairi de XVII.yy.'dan sonra gazel türünü denemiş ve oldukça başarılı örnekler vermişlerdir.
—Müz. Sözler, genellikle gazel türünde bir şiirdir. Dizelerin çeşitli yerlerine "ah, of, aman, yar medet, yar ey" gibi sözcükler eklenebilir. Gazel de, taksim gibi, dört bölümlü bir formdur: 1. bir makamın başlıca özellikleriyle işlendiği *zemin;* 2. yakın makamlara yapılan geçkilerle melodik dokunun renklendirildiği *nakarat;* 3. uzak makamlara geçkiler yapılarak ses alanının genişletildiği *meyan;* 4. gazelin baştaki makamla bitirildiği *karar.*
Gazeller genellikle bağımsız olarak okunmakla birlikte, kimi zaman bir şarkının meyan bölümünden sonra (son nakarattan önce) okunur. Çoğunlukla, gazelhan asma kalış yapınca, eşlikçi bir çalgı, kısa melodilerle cevap verir. Bu, zaman zaman, gazelhan ve sazende arasında bir yarışmaya dönüşür: her biri melodisini, öbürünün kolayca bulamayacağı bir perdede bitirmeye çalışır.
Geçmişi, şiir ve müziğin birbirinden ayrılmadığı dönemlere uzanan gazel, klasik türk müziğinde bir hanendenin melodi yaratma yeteneğinin yanı sıra müzik bilgisinin, sesine ve gırtlağına egemen olma düzeyinin de ölçütü sayılmıştır. En eski ve en güzel gazel plakları, Hafız Osman ve Hafız Sami'nindir. Formun son güzel örneklerini ise, Münir Nurettin Selçuk vermiştir.

GAZEL → GAZAL.

GAZEL a. Ağacın üzerinde kuruyan yaprak.

GAZELBOYNUZU → BOYNUZLUYONCA.

GAZELHAN a. (ar. *gazel* ve fars. *ḫān'* dan *gazel-ḫan*). Gazel okuyan müzikçi.

GAZELİYAT çoğl. a. (ar. *gazeliyye*, gazele ait, gazel tarzında'nın çoğl. *gazeliyyāt*). *Esk.* **1.** Gazeller, gazel tarzında yazılmış manzum eserler. **—2.** Divan içerisinde gazellerin bulunduğu bölüm.

GAZELLENMEK gçz. f. **1.** Yaprak sözkonusuysa, sararıp kurumak. **—2.** Ağaç sözkonusuysa, yapraklarını dökmek.

GAZELOTU a. Beyaz çiçekli çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *Dictamnus albus;* sedefotugiller familyası.) [Çiçekli dalları midevi, uyarıcı, ateş düşürücü ve kuvvet verici olarak kullanılır.]

GAZER → GADARA.

GAZETE a. (ital. *gazetta*). **1.** Siyasi, ekonomik, toplumsal vb. haberlere ilişkin bilgiler veren ya da görüş belirten günlük yayın: *Ciddi bir haber gazetesi. Bir gazeteye abone olmak. Sabah gazetelerine göz atmak. Bunu gazetede okudum.* **—2.** Çeşitli süreli yayınları belirten terim: *Çocuk gazetesi. Magazin gazetesi. Yeni bir mizah gazetesi çıkıyor.* **—3.** Bir gazetenin, bir süreli yayının elamanları, bir gazetenin, bir süreli yayının barındığı yer: *Gazete greve gitti. Gazeteye gitmek. Gazeteye yazmak.*
—Kâğ. san. *Gazete kâğıdı*, gazete basımında kullanılan kâğıt.

GAZETECİ a. **1.** Mesleğini bir ya da birçok günlük ya da süreli yayında, bir ya da birçok basın ajansında uygulayan kişi. **—2.** Gazete satıcısı.

Gazeteciler cemiyeti, gazetecilik mesleğini geliştirmek, gazetecileri maddi ve manevi yönlerden destekleyip aralarında dayanışma sağlamak, haklarını korumak, temsil etmek gibi amaçlarla kurulmuş çeşitli derneklerin ortak adı.
Türkiye'de bu tür ilk dernek İkinci Meşrutiyet'in ilanı yılında (1908), sansürü ortadan kaldırmak, basını temsil etmek, meslek dayanışması sağlamak gibi amaçlarla Hüseyin Cahit (Yalçın), Ahmet Cevdet, Mahmut Sadık, Ahmet Rasim ve Abdullah Zühtü gibi gazeteciler tarafından Matbuat-ı Osmaniye cemiyeti adıyla İstanbul'da kuruldu. Faaliyeti ve ne kadar yaşadığı hakkında belge ve bilgi bulunmayan bu dernekten sonra kurulan ikinci basın kuruluşu Osmanlı matbuat cemiyeti oldu (25 haziran 1917). Cemiyetin başkanlığını önce Mahmut Sadık, sonra Hüseyin Cahit (Yalçın) üstlendi. Birinci Dünya savaşı sırasında Almanya'dan getirtilen kâğıtların dağıtımını bu cemiyet üstlendi. Üyeler arasında dayanışma ve yardımlaşmayı sağlamak amacıyla Matbuat kulübü ve Yardımlaşma sandığı adıyla iki de yan kuruluş oluşturuldu. Cemiyetin adı, daha sonra Türk matbuat cemiyeti'ne çevrildi (30 mayıs 1919); daha sonra da, Hakkı Tarık'ın (Us) başkanlığı döneminde adı İstanbul Matbuat cemiyeti olarak değiştirildi (1921). Cumhuriyet'in ilanından sonra devletin yardımıyla cemiyetin faaliyet alanları genişledi; Atatürk'ün buyruğuyla adı Basın kurumu olarak değiştirildi (1934), daha sonra özel bir yasa ile kurulan Basın birliği'ne Basın birliği İstanbul şubesi adıyla katıldı (1938). Basın birliği, günümüzdeki TC Başbakanlık basın yayın ve enformasyon genel müdürlüğü'nün çekirdeğini oluşturdu.
Ankara'daki gazeteciler ise 1926'da *Matbuat cemiyeti* adıyla bir dernek kurdular. Matbuat cemiyeti'nin başkanlığını uzun yıllar Falih Rıfkı (Atay) yürüttü. Başkanlığa daha sonra Hüseyin Cahit (Yalçın) getirildi. 17 şubat 1930 tarihinde kurulan Türk gazeteciler birliği adlı kuruluş, 1935'te kapandı.
Basın kongresi'nde (25 mayıs 1935) alınan karar doğrultusunda, 3511 sayılı yasa ile Basın birliği kuruldu (27 haziran

1938). Amacı, basını hükümetin istek ve denetimi altında yönetmek olan birlik, çokpartili döneme geçiş yıllarında antidemokratik olduğu gerekçesi ve 4932 sayılı yasa ile kaldırıldı. O günlerde, Sedat Simavi'nin öncülüğünde İstanbul'da Gazeteciler cemiyeti kuruldu (1946). Başkanlığını Sedat Simavi'nin üstlendiği cemiyette Sadun Galip Savcı, Hayri Alpar, Cihat Baban, Sait Kesler kurucu üye olarak yönetim kurulunda yer aldılar. Simavi'den sonra cemiyet başkanlığını Cevat Fehmi Başkut, Burhan Felek, Nezih Demirkent ve Necmi Tanyolaç yaptılar. Ankara Gazeteciler cemiyeti ise Mekki Sait Esen, Fethi Giray, Ratip Tahir Burak, Aka Gündüz, Enver Behnan Şapolyo, Bilal Akba ve Adil Akba tarafından kuruldu (temmuz 1946). İlk kongrede başkanlığa Mekki Sait Esen, yönetim kuruluna da Fethi Giray, Nusret Baban, Cüneyt Arcayürek ve Nizam Payzın seçildiler. Cemiyete, sonraki yıllarda Ecvet Güresin, Metin Toker, İlhami Soysal, Attila Bartınlıoğlu, Doğan Kasaroğlu, Beyhan Cenkçi ve Nazmi Bilgin başkanlık yaptılar. Aynı tarihlerde İzmir Gazeteciler cemiyeti de kuruldu. Başkanlığa Burhan Belge, yönetim kurulu üyeliklerine A. Şevket Bilgin, Cavit Yamaç, Sırrı Sanlı, Süha Sükûti Tükel, Asım Kültür seçildiler. Cemiyete sonraki yıllarda Sabri Süphandağlı, Güngör Mengi ve İsmail Sivri başkanlık yaptılar.

İstanbul'da Hakkı Tarık Us ve bazı arkadaşları Simavi'nin başkanlığında kurulan Gazeteciler cemiyeti'ne girmeyerek İstanbul Basın kurumu'nu yeniden kurdular (1946). Bu kuruluş daha sonra Türk basın birliği adını aldı (1948).

Yerel gazete sahip ve çalışanları tarafından, Anadolu basınının sorunlarının çözümü amacıyla, genel merkezi Ankara'da bulunan Anadolu Basın birliği oluşturuldu (1975). Birlik, Anadolu Gazeteciler birliği ve Taşra gazeteciler cemiyeti'nin katılmasıyla güçlenerek Anadolu'nun birçok ilinde şube ve temsilcilikler açtı.

Faaliyetini bağımsız olarak sürdüren dernek niteliğindeki gazetecilik kuruluşları şunlardır: Türkiye Spor yazarları derneği (İstanbul), Çukurova Gazeteciler cemiyeti (Adana), Parlamento muhabirleri derneği (Ankara), Bursa Gazeteciler cemiyeti, Sakarya Gazeteciler cemiyeti, Konya Gazeteciler cemiyeti, Trabzon Gazeteciler cemiyeti, Çağdaş gazeteciler derneği.

Gazeteciler federasyonu *(Uluslararası)* → FIJ.

Gazeteciler sendikası *(Türkiye),* 1952'de 20 gazetecinin bir araya gelmesiyle İstanbul Gazeteciler sendikası adı altında kuruldu. 1957'de Türk-İş'e üye oldu. Diğer illerde kurulan sendikalar ile birlikte Türkiye Gazeteciler sendikaları federasyonu'nu oluşturdu. 1963'te, Türkiye Gazeteciler sendikası (TGS) adını alarak milli tip örgütlenmeye dönüştü. Diğer illerde örgütlenen sendikalar da genel kurullarını yaparak TGS'ye katıldılar. 1965'te TGS Uluslararası gazeteciler federasyonu'na üye oldu. 1969'da, Gazeteciler sendikası'nın bütün basın emekçilerini kapsayan sendika olması girişimleri başladı. 17 kasım 1971 tarihli olağanüstü genel kurulunda gazete, dergi ve ajanslarda çalışanların tümünün tek bir sendikada bütünleşmesi kabul edildi. Yapılan bir protokol ile, Türkiye Teknisyen gazeteciler sendikası, genel kurulunu yaparak 26 aralık 1971'de TGS'ye katıldı. Genel merkezi İstanbul'da olan TGS'nin genel başkanı Nail Güreli 1983'te görevinden ayrılarak siyasete atıldı. Yerine Oktay Kurtböke, daha sonra Eren Güvener ve 1989'da da Orhan Erinç seçildiler. 4 000 dolayında üyesi bulunan sendika 14 işyerinde toplu sözleşme yapar.

GAZETECİLİK a. **1.** Bir gazete ya da herhangi bir basın organında yazıların hazırlanmasına ilişkin etkinliklerin tümü; gazetecinin mesleği. **—2.** Olayları gazetecilere özgü biçimde yazma, tanıtma: *İyi ya da kötü gazetecilik.* **—3.** Gazete dağıtma ya da satma işi.

—ANSİKL. *Türkiye'de gazetecilik,* Osmanlılar döneminde bu meslek, edebiyatçılar, yazı yazmaya meraklı devlet memurları ve siyaset adamları tarafından bir "ek iş" olarak yürütüldü. Gazeteler, çok az personelle çıkarılabildiğinden, basımevi sahiplerinden hem gazete sahipliği, hem yazarlık, hem de dizgicilik yapanlar oldu. Cumhuriyet döneminin ilk 35-40 yılı içerisinde de gazetecilik, özel bir eğitim ve öğrenimle değil, usta-çırak ilişkileriyle yürütülen "alaylı" bir meslek niteliğini sürdürdü.

Türkiye'de gazeteci yetiştirecek bir öğrenim kurumunun açılması gerektiği fikrini, ilk kez İstanbul Gazeteciler cemiyeti başkanı olduğu sırada Hürriyet gazetesi kurucusu Sedat Simavi ortaya attı. Simavi, bir gazetecilik enstitüsünün kurulması gerektiği yolundaki önerisini İstanbul Üniversitesi senatosu'na sundu (1946).

Türkiye'de gazetecilik öğrenim ve eğitimi veren ilk kurum, F. Yahya Tuna'nın, İstanbul'da Şehzadebaşı'ndaki Letafet apartmanında Milli eğitim bakanlığı'nın izni ile açtığı Özel gazetecilik okulu oldu (1948). Bu okulda, 1956'ya kadar 3 yıllık ortaokul, 1 yıllık da uzmanlık öğrenimi verildikten sonra aynı yıl lise düzeyinde 3, yüksek düzeyde de 1 yıllık öğrenim verilmeye başlandı. 1962-1963 ders yılında kapanan okul, 1966-1967 ders yılında İstanbul Özel gazetecilik yüksekokulu adıyla Aksaray'daki binasında yeniden öğrenime açıldı.

Gazetecilik öğrenimi veren ilk resmi öğrenim kurumu, 1949'da İstanbul Üniversitesi iktisat fakültesi'ne bağlı olarak Gazetecilik enstitüsü adıyla kuruldu ve ertesi yıl (ekim 1950) öğrenime başlandı. Bu okulu, 1982'de Ankara Üniversitesi rektörlüğü'ne bağlanan Siyasal bilgiler fakültesi bünyesi içinde yer alan Basın ve yayın halkla ilişkiler yüksekokulu (1965), Ankara, İstanbul ve İzmir'de açılan çeşitli özel gazetecilik yüksekokulları izledi (1966, 1967). Özel okullar, çıkarılan bir yasa ile devletleştirilerek önce bulundukları illerdeki İktisadi ve ticari ilimler akademilerine (1971), sonra da akademilerin yer aldıkları üniversitelere bağlandı (1982).

Gazette de Lausanne *(la),* İsviçre'de 1804'ten beri fransızca yayımlanan gazete. Sonraları Bulletin vaudois adıyla çıkan Bulletin officiel'in (1798) yerini aldı. 1856'da günlük gazete oldu. İsviçre'nin fransızca konuşulan bölgesindeki liberalizm geleneklerine bağlı olarak yayımını sürdürmektedir.

GAZEVAT → GAZAVAT.

GAZEVİ sıf. (ar. *ġazā* ve *-ī*'den *ġazavī*). *Esk.* Gazayla ilgili, savaşa ait.

GAZHANE a. Havagazı üretilen ya da depolanan yer.

GAZIŞI a. Atom fiz. IŞILDAMA'nın eşanlamlısı.

GAZIŞIL sıf. Atom fiz. IŞILDAR'ın eşanlamlısı.

GAZİ sıf. ve a. (ar. *ġāzī*). **1.** Müslümanlarda din uğruna savaşmış, gazaya katılmış kimse. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Savaşta gösterdiği yararlılıklar nedeniyle kimi komutan ya da kentlere devlet tarafından verilen san: *Gazi Mustafa Kemal. Gazi Osman Paşa. Gaziantep.* **—3.** Savaştan sağ ve zafer kazanmış olarak dönen kimse: *Kurtuluş savaşı gazileri.* **—4.** *Gazi olmak,* savaştan sağ olarak dönmek.

—Mutf. *Gaziler helvası,* un, yağ, su ya da süt ve şekerle yapılan bir tür helva.

—ANSİKL. İslamlığın ilk dönemlerinde eli silah tutan bütün müslüman erkekler savaşa katıldıklarından gazilik belli kişilere verilen bir unvan değildi. Daha sonra bir şeref unvanı olarak kullanıldı; Anadolu'daki emirlere ve ilk osmanlı sultanlarına verildi. Samaniler döneminden başlayarak Maveraünnehir ve Horasan'da tarihçiler tarafından guzat (gazinin çoğulu), fityan, ayyarun adlarıyla anılan gazi topluluklarından söz edilir. Bunlar daha çok sınır bölgelerinde bulunuyorlardı. Doğal olarak Arap-Bizans (sonra Türk-Bizans) sınırında da gazi toplulukları vardı. Gaziler yarı savaşçı yarı dinsel bir topluluktu. Bu unvanın Bizans'a karşı savaşlarıyla ünlü Seyit Battal'ın adıyla birleştiği görülmektedir. Kappadokia'nın ilk fatihi Danişment Gazi, oğlu Emir Gazi ve Anadolu'daki bazı emirler gazi unvanını kullandılar. Gazi toplulukları Anadolu Selçukluları döneminde Trabzon İmparatorluğu, Kilikia ve Bizans sınırına (uc) sürüldüler. XIII. yy.'da moğol istilası önünden kaçan dervişler uclardakilere katıldılar ve cihada giriştiler. Bu hareket Anadolu'daki türk beyliklerinin kurulması sonucunu doğurdu. XIV. yy. kaynakları ve ilk osmanlı vakayinameleri savaşçı beylikleri canlandıranın gazi ruhu olduğunu bildirirler. Ahmedi, gaziyi "hak dininin aleti, hizmetçisi" olarak tanımlar. Aşıkpaşazade, Osmanlı devletinin kuruluşunda dört topluluğun rolünden söz eder: ahiyan-ı rum, abdalan-ı rum, bacıyan-ı rum ve gaziyan-ı rum. İlk osmanlı padişahları adlarına gazi unvanını eklediler (Osman Gazi, Orhan Gazi). Gazi unvanı osmanlı beyliği imparatorluk haline geldikten sonra da padişahlar tarafından kullanıldı. Sefere çıkmayan bazı padişahlar da dönemlerinde kazanılan zaferlerden dolayı gazi unvanını aldılar (bu unvanı son kullanan padişah Abdülhamit II'dir). Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde gazi unvanı savaşta başarı gösteren komutanlara resmen verilmeye başlandı (Gazi Osman Paşa, Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Gazi Ethem Paşa). Gazi unvanı, Sakarya savaşı'nın ardından TBMM tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya da (Atatürk) verildi. Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde bazı kentler gazi adını taşımaktadır (Gaziantep, Gazi Mağusa).

GAZİ sıf. (fr. *gaz* ve ar. *-ī*'den). *Esk.* Gaz biçiminde olan: *gaziy üş-şekl* (gaz biçiminde).

GAZİ a. Nümism. Mahmut II döneminde bastırılan *Hayriye* altını*'nın halk arasındaki adı. *(Sandıklı* da denirdi.)

GAZİ, Adana'nın Kozan ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 064 nüf. (1990). Belediye.

GAZİ, Kayseri'nin Develi ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 879 nüf. (1990).

GAZİ I (Seyfettin), Musul atabeyi (1107-1149). Zengiler hanedanının kurucusu İmadettin Zengi'nin oğlu. Babasının öldürülmesinden sonra iki kola ayrılan hanedanın Musul kolunun (öteki Nurettin Mahmut'un yönetimindeki Halep kolu) başına geçti (1146). Şam'ın Haçlılar tarafından kuşatılması üzerine kardeşi Nurettin'le birlikte yardıma çağrıldı. Ancak, gidene kadar kent halkı düşmanı uzaklaştırmayı başardı. Bilim adamlarını korumasıyla tanınan ve el-Atika adlı bir medrese de yaptıran Gazi'nin yerine kardeşi Kutbettin Mevdut geçti.

GAZİ II (Seyfettin), Musul atabeyi (öl. Musul 1176). Babası Kutbettin Mevdut'un ölümü üzerine Timurtaş'ın kızı olan annesinin etkisi ve devlet işlerini yöneten Fahrettin Abdülmesih'in çabasıyla ağabeyi İmadettin Zengi'ye karşın atabeyliğe getirildi (1170). Atabeyliği ele geçirmek için amcası ve kayınpederi olan Nurettin'le anlaşan İmadettin, Musul üzerine yürüdü. Rakka, Nusaybin ve Sincar'ı alan Nurettin, Musul önüne gelince, Gazi ile bir anlaşma yaparak Musul'u ona bırakırken, İmadettin'e de yalnız Sincar'ı verdi. Nurettin ölünce (1174), Harran, Nusaybin, Urfa, Habur, Rakka ve Suruç kentlerini ele geçiren Gazi, Eyyûbiler ile savaşmak zorunda kaldı. Tellülsultan savaşı'nda (1175) yenilerek Musul'a kaçtı ve ölene kadar atabeyliğini korudu. Ölümünden sonra yerine kardeşi İzzettin Mesut geçti.

GAZİ I (1912-1939), Irak kralı (1933 -1939). İlk Irak kralı Faysal I'in oğlu. Babasının ölümü üzerine tahta çıktı (1933). Bir otomobil kazasında ölünce, dört yaşındaki oğlu, Faysal II adıyla ardılı oldu.

GAZİ ABDURRAHMAN → ABDURRAHMAN GAZİ.

GAZİ AHMET BİN İBRAHİM MENTEŞOĞLU → AHMET GAZİ.

GAZİ AHMET MUHTAR PAŞA → AHMET MUHTAR PAŞA Gazi.

GAZİ ÂŞIK HASAN → HASAN GAZİ Temeşvarlı.

GAZİ BİN MAHMUT, türk mimar (XIII. yy.). Kardeşi Sıddık bin Mahmut'la birlikte Niğde Alaettin camisi'ni gerçekleştirdi (1223).

GAZİ ÇELEBİ Sultan Altunbaş, selçuklu şehzade (öl. Sinop 1322). Anadolu Selçuklu hükümdarı Gıyasettin Mesut II' nin küçük oğlu. Babası Moğollar'a tutsak düşünce, Sinop ve yöresinin beyliği İlhanlılar tarafından kendisine verildi. Kurduğu güçlü donanmayla Rusya kıyılarına ve Kafkasya'nın kıyı kentlerine başarılı akınlar düzenledi. Bu baskınlardan elde ettiği ganimet ve köleleri, koruması altında bulunduğu İlhanlılar'la bölüştü. Bir av kazasında öldü.

Gazi eğitim fakültesi, Ankara'da yükseköğrenim kurumu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ankara'da eğitim ve öğretime açılan ve orta dereceli okullarla teknik okullara öğretmen, ilköğretim müfettişi ile rehber bürolarına öğretmen yetiştiren Gazi orta öğretmen okulu ve eğitim enstitüsü, 1978-1979 öğretim yılında yükseköğretmen okuluna; 1982'de yükseköğretim kurumlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı yasa uyarınca yapılan son değişiklik sırasında da fakülteye dönüştürülerek yeni kurulan Gazi Üniversitesi'ne bağlandı.

1926'da Konya'da ortaokullara türkçe öğretmeni yetiştirmek amacıyla Ortaöğretmen okulu açıldı. Okulun öğretim süresi iki yıl, öğrenci sayısı 16 idi. 1927-1928 öğretim yılı başında Ankara'da, Milli eğitim bakanlığı için yapılmış olan binaya (şimdi Gümrük ve tekel bakanlığı binası) taşınan okul, pedagoji bölümünün de eklenmesiyle genişletildi ve adı Orta muallim mektebi ve terbiye enstitüsü oldu. Daha sonra Merkez bankası yanındaki bir binaya taşınan okul, 1928'de ilk mezunlarını verdi. 1928-1929 öğretim yılında Tarih, Coğrafya, Fizik-tabii ilimler ve Matematik bölümleri açıldı. Pedagoji bölümü dışındaki bölümlerde, iki yılı hazırlık, bir buçuk yılı da meslek sınıfları olmak üzere, öğretim süresi üç buçuk yıla çıkarıldı.

Enstitü, 1929-1930 öğretim yılı başında bugünkü binasına taşındı. Bu bina, 1926'da Necati Bey milli eğitim bakanıyken TBMM'nin kabul ettiği 22 nisan 1926 tarihli yasa ile kurulması düşünülmüş on bölge öğretmen okulunun ilki ve en görkemlisiydi. Proje ve planlarını Mimar Kemalettin'in hazırladığı bina, 1929'da tamamlandı. Ortaöğretmen okulu ile uygulama okulu olarak açılan bir ilköğretmen okulundan oluşan kurumun adı, Atatürk' ün izni ile *Gazi orta muallim mektebi ve terbiye enstitüsü* oldu.

Sonraki yıllarda enstitüye başka bölümler de eklendi. Resim-iş ve Beden eğitimi (1932-1933), Müzik (1937-1938), Fransızca (1941-1942), İngilizce (1944-1945), Almanca (1947-1948) bölümleri kuruldu. Özel eğitime muhtaç çocukların eğitimlerinde görevlendirilecek öğretmenleri yetiştirmek amacıyla bir Özel eğitim bölümü açıldıysa da (1952-1953), 1955'te kapatıldı. Edebiyat, Tarih, Coğrafya, Matematik, Kimya, Fizik, Tabiiye bölümleri Toplu dersler adı altında tek bölüme dönüştürüldü (1946-1947). Toplu dersler ikiye bölünerek Edebiyat ve Fen bölümleri kuruldu (1949-1950). Edebiyat bölümü ikiye ayrılarak Türkçe bölümü ve Sosyal bilgiler bölümü; Fen bölümü yerine de Matematik bölümü ile Fen ve tabiat bilgileri bölümü oluşturuldu (1966-1967). Bütün bölümlerde öğrenim süresi üç yıla çıkarıldı (1967-1968).

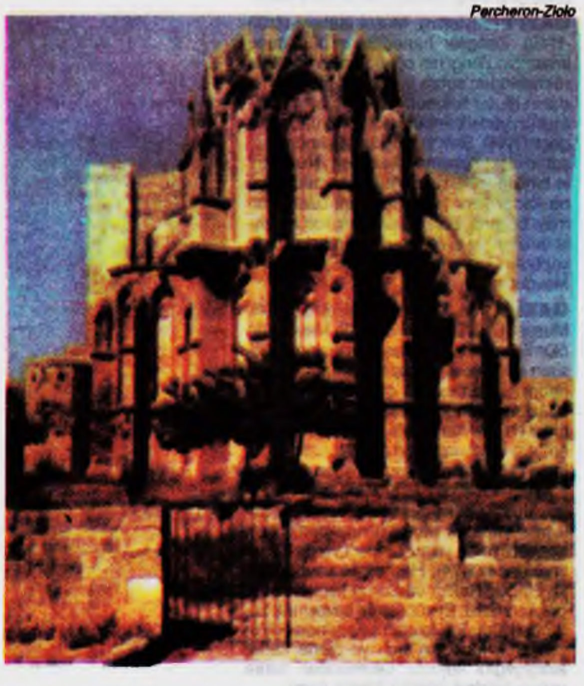
Enstitü, 1978-1979 öğretim yılında Gazi yüksek öğretmen okulu (öğretim süresi dört yıl), 1987 yılında ise Gazi eğitim fakültesi adı altında örgütlendi. Lisans düzeyinde öğrenim sağlayan fakülte, 1992-1993 öğretim yılında toplam on yedi bölümden oluşuyordu: Eğitim programları ve öğretim, Rehberlik ve psikolojik danışmanlık, Eğitim yöneticiliği ve deneticiliği, Özel eğitim, Biyoloji, Fizik, Kimya, Matematik, Coğrafya, Tarih, Türk dili ve edebiyatı, Türkçe, Almanca, Fransızca, İngilizce, Arapça ve Fen bilgisi öğretmenliği bölümleri. Bu bölümlerin dışında, sınıf öğretmeni yetiştiren dört eğitim yüksekokulu: Bolu eğitim, Kastamonu eğitim, Kırşehir eğitim ve Ankara eğitim yüksekokulları.

GAZİ EMİR DANİŞMENTLİ → EMİR GAZİ.

GAZİ FAZIL, Karesi beyi (XV. yy.). Karesi beyliğinin büyük bölümü Osmanlılar' ın eline geçince, Osmanlı devletinin hizmetine girdi. Rumeli'nin fethinde önemli rol oynadı.

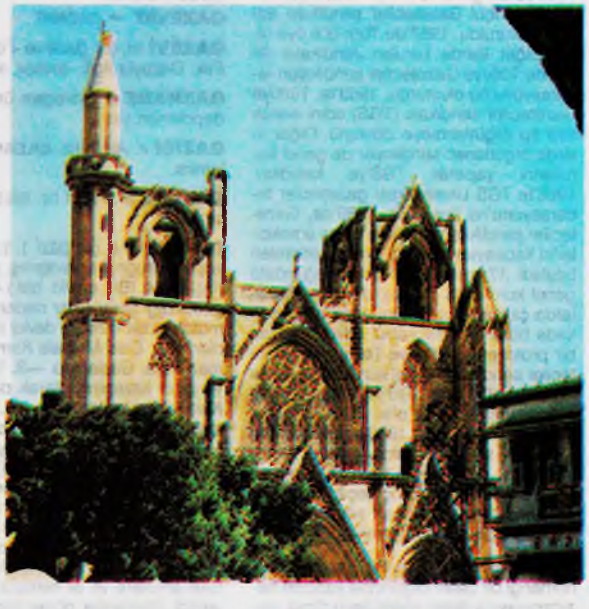
GAZİ GİRAY I (1503-1524), Kırım hanı (1523-1524). Kırım beyleriyle anlaşarak babası Mehmet Giray I'i öldürttükten sonra hanlığa getirildiyse de (1523), Osmanlı devleti onun hanlığını tanımadı. Kırım beylerinin başı Şirin Memiş Bey'le anlaşan Osmanlılar, eski hanın kardeşi Saadet Giray'ın hanlığa atanmasını sağladılar (1524). Üç ay sonra bir bayramlaşma sırasında bıçaklanarak öldürüldü.

GAZİ GİRAY II Bora (1554 - Bahçesaray, Akmesçit, 1607), Kırım hanı (1588 -1596, 1596-1607). Şair. Kalgay ve kırım ordusu komutanı olarak Özdemiroğlu Osman Paşa kuvvetleri safında Türk -İran savaşı'na (1578-1581) katıldı ve büyük yararlıklar gösterdi. İranlılar'a tutsak düştüyse de (1581) kaçmayı başardı (1585). Padişahın onayıyla Kırım hanlığına atandı (1588). Kırım tahtı için Murat Giray'ı destekleyen rus tehdidine karşı Lehistan ve İsveç ile ittifak kurarak Moskova yakınlarına kadar ilerledi (1591). Padişah kendisini Avusturya seferine çağırınca, Rusya çarını yıllık 10 000 ruble vergiye bağlayan bir antlaşma imzaladıktan sonra Macaristan'daki türk ordusuna katıldı. Osmanlı yönetimine karşı ayaklanan Eflak voyvodasını etkisiz duruma getirdi (1594). Boğdan voyvodalığının Kırım hanzadelerinden birine verilmesi önerisi İstanbul'da olumsuz karşılanarak tahtından alındı (1596). Yerine getirilen Fetih Giray'ın Avusturya seferindeki başarısız davranışları yüzünden, aynı yıl özellikle padişahın ısrarıyla yeniden Kırım hanlığına atandı (1596). Ordusunun başında Macaristan'a giderek Türk-Avusturya savaşı'nda (1593-1606) askeri ve siyasal açıdan önemli rol oynadı. Avusturya ile barış imzalandıktan sonra Celali ayaklanmalarını bastırmak için padişahın isteği üzerine Kırım'dan Anadolu'ya 10 000 kişilik bir kuvvet gönderdi. Ertesi yıl padişahın buyruğu uyarınca Şirvan'dan İran üzerine yürürken, yolda vebaya yakalanarak öldü. Ardılı seçtiği ve ölümünden sonra Kırım beylerinin han ilan ettikleri oğlu ve kalgayı Toktamış Giray'ın hanlığını İstanbul onaylamadı.

Gazi Mağusa
Ayasofya camisi'nin (esk. St. Nicolas kilisesi) mihrabı XIII. yy. sonu. XIV. yy. başı

Percheron-Ziolo

Gazi Mağusa
Lala Mustafa Paşa camisi (eski St. Nicolas katedrali)
Kıbrıs

Kırım hanlarının en büyüklerinden biri olan Gazi Giray, ayrıca divan şiirine değişik konuların ilginçliğini getirmesiyle de ünlüdür. *Gazayi* mahlasını kullanarak yazdığı gazellerde özellikle yiğitlik, savaşta kazanılan zaferlerin mutluluğu, korkusuzluk ve kendi toplumuyla övünme gibi destansı temaları büyük bir incelikle işler. Çağatay lehçesiyle kaleme aldığı *Gül ü bülbül* mesnevisinden çok, özgün eğilimler taşıyan şiirlerini topladığı *Divan*'ı önemlidir.

Aynı zamanda büyük bir besteci olan Gazi Giray Han'ın birçok saz eseri, İstanbul'da da rağbet görmüştür. İstanbullu müzikçiler arasında "Tatar" adıyla da tanınan Gazi Giray Han'ın günümüze ulaşabilen yapıtlarının en ünlüleri: *Bayatiaraban peşrev, Mahur peşrev* (düyek) ve *sazsemaisi, Hüzzam peşrev, Irak peşrev* ve *sazsemaisi*. (→ Kayn.)

GAZİ GİRAY III (1662 - Karinabad 1708), Kırım hanı (1705-1707). Ağabeyi Devlet Giray II'nin hanlığı döneminde, ona karşı birkaç başarısız ayaklanma girişiminde bulununca sürgüne gönderildi (1699). Babası Selim Giray'ın üçüncü hanlığında kalgaylığa getirildi (1702). Onun ölümü üzerine hanlığa atandı (1705). Ancak, İsveç-Rus savaşı sırasında Babıâli'nin barışçı siyasetine karşın, İsveçliler'le güçbirliği yaparak Rusya topraklarına akınlar düzenlenmesi ve Nogaylar'ın doğrudan padişahın buyruğu altına alınmasına karşı çıkması üzerine tahtından uzaklaştırıldı (1707). Yerine Kaplan Giray getirildi ve Karinabad'da oturmak zorunda bırakıldı.

GAZİ HASAN PAŞA → CEZAYİRLİ HASAN PAŞA Gazi, Palabıyık.

GAZİ HÜSREV BEY → HÜSREV BEY Gazi.

GAZİ İBRAHİM ETHEM PAŞA → ETHEM PAŞA (İbrahim) Gazi.

GAZİ KOCA MEMİ BEY, türk yönetici (öl. Sissek, Avusturya, 1593). Türk -Avusturya savaşı sırasında (1593-1606) İzvornik sancakbeyi sıfatıyla kendisini yardıma çağıran Bosna beylerbeyi Telli Hasan Paşa'nın buyruğuna uyarak, onunla birlikte Sissek kalesini kuşattı. Saldırıdan yana olan Hasan Paşa'ya üstün düşman kuvvetleri karşısında kuşatmayı kaldırmayı önerdiyse de sözünü dinletemedi. Ertesi gün yapılan saldırıda şehit düştü; türk ordusu da ağır bir yenilgiye uğradı.

GAZİ KOMUK MİR AŞİRETİ, XVIII. yy.'da Şirvan'da yaşarken, reisleri Sürhay Bey'in Hacı Davut Han'a karşı ayaklanması sonucu oradan sürülerek Diyarbakır yöresine yerleşen bir türkmen boyu.

Gazi koşusu, Türkiye'deki en önemli at yarışı. 1927'den bu yana düzenlenen 2 400 m'lik bu yarışa yerli safkan 3 yaşlı ingiliz taylar katılır. Ödül, başlangıçta para iken 1970'ten başlanarak birinci gelen tayın sahibine som gümüşten bir Atatürk heykeli verildi. Koşu, 1927-1968 arası Ankara'da, 1968'den sonra İstanbul'da yapıldı ve 1938'de bir kez *Atatürk koşusu* adıyla koşuldu.

GAZİ MAĞUSA, ing. **Famagusta,** yun. **Ammokhostos,** Kıbrıs'ın doğu kıyısında liman kenti, *Gazi Mağusa körfezi* kıyısında; 58 000 nüf. Makine yapımı. Tekstil sanayisi. Besin sanayileri. KKTC'nin en önemli ticaret limanı ve sanayi merkezi olan Gazi Mağusa'nın, kıyıda, liman tesislerinin yakınında yer alan ve birçok tarihsel yapıyı içeren çekirdeği, Ortaçağ kentlerine özgü bir plana göre düzenlenmiş ve sağlam surlarla çevrilmiştir. Kentin yeni mahalleleri sur dışında, Lefkoşa ve Karpas doğrultusunda uzanan yollar boyunca yayılır. G.'indeki, önemli turistik tesisler içeren Maraş ise (rumca *Varosia*) rum kesimi yakınlarına kadar uzanır.

• TARİH. Kent, hellenistik dönemde kuruldu. Ortaçağ'ın önemli ticaret merkezlerinden biriyken, önce Cenevizliler'in (1374), sonra da Venedik Cumhuriyeti'nin (1489) yönetimi altına girdi, Kıbrıs fatihi Lala Mustafa Paşa tarafından on bir aylık bir kuşatmanın ardından osmanlı topraklarına katıldı (1 ağustos 1571). Osmanlı yönetiminde Kıbrıs beylerbeyliğine bağlı bir sancak merkezi oldu. 1735 depreminde büyük yıkıma uğradıysa da kısa sürede yeniden bayındır duruma getirildi. Öte yandan, Abdülhamit II döneminde bazı devlet adamları ve yazarların (Namık Kemal vb., 1873) Mağusa zindanlarına kapatılmaları kente ayrı bir özellik kazandırdı. XIX. yy. sonlarında Kıbrıs'la birlikte İngilizler'e bırakılan kent (1878), Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması üzerine (1960) bu devlete bağlandı. Yunan askeri cuntasının Kıbrıs'ta Nikos Sampson aracılığıyla Makarios'a karşı düzenlediği hükümet darbesini, *Enosis*'in gerçekleştirilmesi yolunda son aşama olarak değerlendiren Türkiye, Kıbrıs'a askeri müdahalede bulundu (20 temmuz 1974). Çıkarma ve indirme harekâtı çok başarılı olmakla birlikte, rum muhafız birlikleri Lefkoşa yakınında yunan Kıbrıs alayı ile güçbirliği yaparak buradaki türk alayını çembere alma düzenine geçerken, rum çete toplulukları da Mağusa başta olmak üzere adadaki tüm türk kentlerini kuşattı. Türkiye, Birleşmiş Milletler Güvenlik konseyi'nin 22 temmuz tarihli ve 354 sayılı ateşkes kararına uyarak Barış harekâtı'nı durdurduysa da somut bir çözüm bulmak amacıyla toplanacak konferans için aradan geçen zamanın Kıbrıs'taki türk birlikleri ve yerleşimleri açısından tehlikeli durumlar yaratabileceği dikkate alınarak ikinci Barış harekâtı'nın başlatılması gerekli görüldü (14 ağustos 1974). İkinci harekât sırasında denetimlerindeki bölgenin sınırlarını genişleten türk birlikleri, Mağusa-Lefkoşa-Erenköy çizgisine kadar ilerleyerek *Attila hattı*'nda durdular. Daha sonra Kıbrıs Türk Federe devleti Kurucu meclisi'nin aldığı bir karar sonunda birinci Barış harekâtı'yla ikincisi arasında geçen sürede mücahitlerin burada kendilerinden sayıca çok üstün rum çetelerine karşı kahramanca direnişinden ötürü kente Gazi Mağusa adı verildi (13 şubat 1975) ve Gazi Mağusa Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti toprağı sayıldı.

• GÜZEL SANATLAR. Gazi Mağusa'nın G.'inde Salamis* ve Tuzla kentlerinin kalıntıları bulunmaktadır. Kentte XIII. ve XIV. yy.'lardan kalma birçok gotik anıt vardır. St. Georges-des Latins kilisesi (XIII. yy. sonu) ve Osmanlı döneminde Lalamustafapaşa camisi'ne dönüştürülen St. Nicolas katedrali'nde (1312), fransız sanatından esinlenildiği görülür. Katedralin ışınlı üsluptaki başucu, Fransa'daki St-Urbain de Troyes katedrali'ninkine, cephesi ise Reims katedrali'ninkeni benzetilir. 1571'de özgünlüğü bozulmadan camiye dönüştürülürken, iki minare, mihrap ve minber eklenmiştir. Avlusunda Mehmet Ömer Efendi'nin ve Mustafa Zühtü Efendi'nin türbeleri vardır. St. Peter ve St. Paul kilisesi de (1358-1360) Osmanlılar zamanında Sinanpaşa camisi'ne dönüştürülmüştür. Günümüzde Halk kitaplığı olarak kullanılmaktadır.

XIV. yy. başında Lusignan sülalesi zamanında limanın savunması için yaptırılan iç kale (Othello kalesi) Venedikliler döneminde onarılmıştır (1492). Kenti çevreleyen XV. yy. ortaçağ surlarının Kara kapısı (Akkule) ve Deniz kapısı adlı iki girişi bulunur. Deniz kapısı yanında, 1570 kuşatmasında ölen Canbulat Bey'in türbesi vardır. Türbe 1968'de onarılarak müze olarak düzenlenmiştir.

Lusignan sülalesinin oturduğu Venedik sarayı (XIII. yy.) çok yıkıktır. Bu sarayın küçük bir odasında Namık Kemal 39 ay sürgün yaşamıştır.

Kara kapısı yanında Akkule mescidi (1619), dışında da Kıbrıs'ta halveti tarikatını yaymış, Mehmet IV'ün hocası Kutub Osman'ın tekkesi ve türbesi vardır. Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin mezarı Sinanpaşa camisi'nin G.'indeki avludadır (1731/1732). Şehit Pertev Paşa'nın mezarı ise, kent surları dışında gelişen Maraş bölgesindedir.

Gazi Mağusa
iç kale kapısı
Kıbrıs

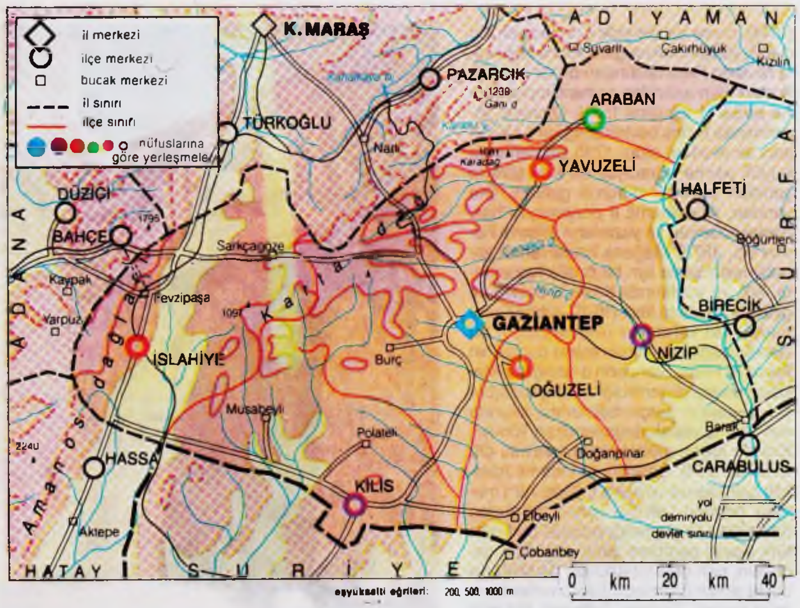
GAZİ MAĞUSA körfezi, Kıbrıs'ın D. kıyısında, K.'de Zeytin burnu, G.'de Greko burnu arasında geniş girinti. Adını G. kıyısındaki önemli liman kenti Gazi Mağusa'dan alır.

GAZİ MEHMET PAŞA, türk yönetici (öl. Bosna 1697). Macaristan serdarı Topal Hüseyin Paşa'nın kethüdasıyken, Bosna valiliğine atandı. Venedikliler'in kışkırtmasıyla başlayan Bosna-Hersek ayaklanmalarını bastırdı. Gabela ve Bihke kalelerini venedik kuşatmasından kurtardı (1696). Bu başarılarından ötürü vezirliğe yükseltildiyse de padişah fermanı eline ulaşamadan hastalanarak öldü.

GAZİ MİYAN, hintli veli. Hemen bütün hint halkı, özellikle okumamış kesim onun adına *şadi* denilen düğün günü şenlikleri düzenler. Hindular arasında olduğu gibi, müslümanlar arasında da saygın bir yeri vardır. Bazı bölgelerde ilkbahar aylarında düzenlenen panayırlarda anılır. Batı Hindistan'ın K.'inde yaşayan halk, onu Gazneli Mahmut'un yeğeni Salar Mesut

Gazi Mağusa
Salamis kentinin kalıntıları
Kıbrıs

Gaziantep il haritası

ile bir tutar. Bazı bölgelerde, onun Delhi hükümdarına komutanlık yaptığına, sonradan yoksul giysilere bürünerek dünyadan elini eteğini çektiğine inanılır. Adı, günümüz Hindistanı'nda da bir kahramanlık simgesidir. Bir başka inanca göre, evleneceği gün düşmanları tarafından öldürülmüştür ve *şadi*'ler bu nedenle düzenlenir. Batı Bengal'de düğün günü şenlikleri düzenlenmemekle birlikte, hemen her köyde Gazi Miyan adına, çeşitli adakların bırakıldığı kutsal ziyaret yerleri vardır.

GAZİ MUHAMMET, Kafkasya'nın ilk nakşibendi imamı ve siyasal önder (Gimri köyü, Dağıstan, 1795 - *ay. y.* 1832). Özgür bir avar köylü ailesindendir. Gazikumuklar'dan Şeyh Cemalettin'in müridi oldu. Başlarına geçtiği Dağıstan aşiretlerini bir araya getirerek Ruslar'a karşı savaşmaya yöneltti. Ruslar'ın müttefiki Avar hanlığının başkenti Hunzah'ı almaya çalıştıysa da başaramadı (1830). Ancak, ertesi yıl Dağıstan'ın hemen bütün kuzey kesimini ele geçirdi. Gimri'nin Ruslar tarafından alınışı sırasında öldürüldü.

GAZİ MUSTAFA KEMAL → ATATÜRK.

Gazi orman çiftliği → ATATÜRK ORMAN ÇİFTLİĞİ.

Gaziantep'ten genel görünüm

Gazi orta öğretmen okulu ve eğitim enstitüsü → GAZİ EĞİTİM FAKÜLTESİ.

GAZİ OSMAN NURİ PAŞA → OSMAN NURİ PAŞA, Gazi.

GAZİ OSMAN PAŞA, türk asker (Tokat 1832 - İstanbul 1900). Kırım savaşı'nın çıkması üzerine (1853) kurmay okulunu bitiremeden teğmen (mülazımı sani) rütbesiyle Tuna cephesine gönderildi. Savaştan sonra kurmay öğrenimini yüzbaşı rütbesiyle tamamladı ve önyüzbaşı (kolağası) olarak Genelkurmay başkanlığı'nda (seraskerlik) görev aldı. Batı Anadolu'nun, özellikle Bursa ve yöresinin topografyasını yapmakla görevlendirildi (1857). Tesalya ordusunun Yenişehir fırkası kurmay kurulunda, daha sonra Lübnan'da görev yaparak binbaşılığa yükseldi (1862). Girit'te başlayan yunan ayaklanmasını bastırmak üzere başkomutan (serdarı ekrem) Ömer Paşa ile birlikte adaya gönderildi ve burada ayaklanmacılara karşı girişilen harekâtta büyük başarı göstererek albay (miralay) oldu (1866). Ardından 7. Yemen ordusu'nda görev aldı ve general (mirliva) rütbesiyle Rumeli V. Ordusu Manastır tümen (fırka) komutanlığına atandı (1875). Bosna-Hersek ayaklanması sırasında ferik olarak Niş fırkası komutanlığına getirildi. Sırp ve Karadağ prensliklerinin Osmanlı devletine savaş açmaları üzerine birinci ferik olarak buyruğuna verilen orduyla İzvor tepelerini aşıp (2 temmuz 1876) hiç beklenmedik bir anda düşmanın önemli askeri harekât merkezlerinden Zayçar kasabasını ele geçirdi (31 ekim 1876) ve "Taşkent fatihi" diye anılan rus mareşali Çernayef komutasındaki sırp ordusunu kesin yenilgiye uğratarak mareşalliğe (müşirlik) yükseltildi (1876). Türk -Rus savaşı başlayınca (1877), Vidin ve Rahova'yı savunmakla görevlendirildi. Rus çekilme hattını kesmek amacıyla Tuna boyunca ilerleyerek Plevne'yi ele geçirdi. Tabyaları ve kalesi bulunmayan Plevne'yi, dünya savaş tarihinde ilk kez kendi buluşu olan toprağı kazdırarak yaptırdığı siperlerle sağlamca berkitilmiş bir kent durumuna getirdi. Rus kuvvetleri, çarın kardeşi grandük Nikolay komutasında Plevne'yi geri almak için saldırıya geçtiler. Romen ordusunun da yardımını sağladıktan sonra Plevne'yi üç çember içine alarak kuşatan çok üstün rus kuvvetlerine karşı yaklaşık 5 ay süren (19 temmuz - 10 aralık 1877) ve dünyanın tüm askerlik uzmanlarını şaşırtan başarılı bir savunma gerçekleştirdi. (→ PLEVNE SAVUNMASI.) Dört evrede ele alınan savaşta Ruslar, her tür yardımdan yoksun olan Plevne'yi üçüncü büyük saldırılarında da (7-12 eylül 1877) ele geçiremeyince Osman Paşa'ya Abdülhamit II tarafından "Gazi" unvanı verildi. Ancak, erzak ve mühimmat kalmadığı ve askerin de dayanma gücü kırıldığı için bir yarma hareketine geçen paşa, rus kuşatma çemberinin ikisini yarıp üçüncüsünü de yarmak için savaşırken yaralandı ve tutsak düştü (10 aralık 1877). Büyük türk askerini merak ederek savaş alanına gelen çar Aleksandr II, ona saygı gösterip kılıcını almadığı gibi, üniformasını taşıma izni de verdi. Çarın karargâhında bakımı yapıldıktan sonra Harkov'a götürüldü ve savaşın sonuna kadar bir tutsaktan çok, bir konuk gibi ağırlandı. Ayastefanos antlaşması'nın imzalanmasından (3 mart 1878) sonra İstanbul'a gelen paşa, burada sevgiyle karşılandı. Yıldız sarayı'nda padişah tarafından kabul edilerek hassa müşirliğine atandı. Ardından mabeyn müşiri ve bu görevi de kendinde kalmak üzere genelkurmay başkanı (serasker) oldu (1878-1885). Ölene kadar saray mareşali unvanını taşıyan komutanın iki oğluna müşirlik rütbesi veren padişah, kızlarından Zekiye Sultan'ı onun büyük oğlu Nurettin Paşa ve Naime Sultan'ı da öteki oğlu Kemalettin Paşa ile evlendirdi. Türk-Yunan savaşı sırasında (1897), ordu genel müfettişi sıfatıyla Selanik'e gönderildi. Tüm resmi törenlerde padişahın yanında yer alan ve saltanat arabasında onun karşısında oturan paşa, öldüğünde vasiyeti gereğince Fatih camisi'nin hazíresine gömüldü. Türbesi, ona büyük saygı ve sevgi duyan Abdülhamit II tarafından yaptırıldı. Türk halkının da hayranlık duyduğu paşanın adına yakılan türküler bugün bile söylenir. (→ Kayn.)

GAZİ TİMURTAŞ PAŞA Sarı → TİMURTAŞ PAŞA Sarı, Gazi.

GAZİ UMUR BEY → UMUR BEY I.

Gazi üniversitesi, Ankara'da yükseköğrenim kurumu. Yükseköğrenim kurumlarını yeniden örgütleyen 2809 sayılı yasa uyarınca kuruldu (1982). Adını, bünyesindeki uzun yıllar Türkiye'nin sayılı yükseköğrenim kuruluşları arasında yer alan Gazi eğitim enstitüsü'nden aldı. Üniversitenin çatısı altında 10'u fakülte, 14'ü yüksekokul, 4'ü enstitü olmak üzere 28 yükseköğrenim kurumu bulunur.

Üniversite şöyle oluşturuldu: Ankara İktisadi ve ticari ilimler akademisi istatistik ve temel bilimler fakültesi adı değiştirilerek Fen-edebiyat fakültesi'ne dönüştürüldü ve yeni kurulan üniversiteye bağlandı. Aynı akademinin yapısı içinde yer alan Ekonomi, İşletme, Maliye ve Yönetim bilimleri fakülteleri ile Mali bilimler ve muhasebe yüksekokulu, Bankacılık ve sigortacılık yüksekokulu'nun birleştirilmesiyle İktisadi ve ticari bilimler fakültesi kuruldu. Milli eğitim bakanlığı'na bağlı Gazi yüksek öğretmen okulu'nun fakülteye dönüştürülmesi, Ankara ve Zonguldak Ereğlisi Yabancı diller okulu ve Gençlik ve spor bakanlığı'na bağlı Ankara On dokuz mayıs gençlik ve spor akademisi'nin de bu fakültenin ilgili bölümlerine katılması ile Gazi eğitim fakültesi oluşturuldu. Milli eğitim bakanlığı'na bağlı Ankara Yüksek teknik öğretmen okulu'nun adının değiştirilmesiyle Teknik eğitim fakültesi; Ankara Kız teknik yüksek öğretmen okulu, Endüstriyel sanatlar yüksek öğretmen okulu ve Ticaret ve turizm yüksek öğretmen okulu'nun birleştirilmesiyle de Mesleki eğitim fakültesi kuruldu. Ankara İktisadi ve ticari ilimler akademisi'ne bağlı olan Tıp, Diş hekimliği ve Eczacılık fakülteleri, yeni kurulan üniversitenin yapısı içine alındı. Ankara Devlet mühendislik ve mimarlık akademisi'nin Elektrik, Makine, İnşaat, Kimya, İşletme mühendisliği ve Mimarlık fakülteleri birleştirilerek Mühendislik-mimarlık fakültesi adıyla üniversiteye bağlandı. Rektörlüğe bağlı olarak Sosyal bilimler enstitüsü, Fen bilimleri enstitüsü, Sağlık bilim-

Gaziantep
Tahtalı camisi minaresinin şerefesi

leri enstitüsü ile Kazaları araştırma ve önleme enstitüsü adlarıyla yeni enstitüler faaliyete geçti. Ankara İktisadi ve ticari ilimler akademisi'ne bağlı Gazetecilik ve halkla ilişkiler yüksekokulu'nun adı Basın-yayın yüksekokulu olarak değiştirildi ve üniversiteye bağlandı. Yeni kurulan Eğitim yüksekokulu da, Gazi eğitim fakültesi içinde yer aldı. Milli eğitim bakanlığı'na bağlı Bolu, Kırşehir, Kastamonu eğitim enstitülerinin adları "yüksekokul" olarak değiştirildi ve Gazi eğitim fakültesi'ne bağlandı. Erkek sanat yüksek öğretmen okulu, Sanat eğitimi yüksekokulu adıyla Teknik eğitim fakültesi; Kız sanat yüksek öğretmen okulu, Kız sanat eğitimi yüksekokulu adıyla Mesleki eğitim fakültesi içine konuldu. Milli eğitim bakanlığı'na bağlı Bolu Meslek yüksekokulu Rektörlük'e, Maliye bakanlığı'na bağlı Maliye yüksekokulu İktisadi ve idari bilimler fakültesi'ne, Ankara İktisadi ve ticari ilimler akademisi'ne bağlı Bolu Sevk ve idarecilik yüksekokulu Bolu İdari bilimler yüksekokulu adıyla İktisadi ve idari bilimler fakültesi'ne bağlandı. Başbakanlığa bağlı Tapu-kadastro meslek yüksekokulu da aynı fakülte içinde yer aldı.

33 000'i aşkın öğrencinin okuduğu üniversitede kapalı spor salonu; jimnastik salonları, atletizm pisti, güreş salonu ve iki futbol sahası bulunmaktadır.

Gazi yükseköğretmen okulu → GAZİ EĞİTİM FAKÜLTESİ.

GAZİABAD, Hindistan'da (Uttar Pradeş) kent, Delhi'nin doğusundaki büyük banliyösünde; 460 949 nüf. (1991).

GAZİANTEP (27), topraklarının büyük kesimi G.-D. Anadolu bölgesinde, B. kesimi Akdeniz bölgesi sınırları içinde kalan il; 1 140 594 nüf. (1990); 7 642 km^2; merkez ilçe dışında 8 ilçe, 7 bucak, 616 köy. Merkezi *Gaziantep;* 603 434 nüf. (1990).

B.'da Amanos dağlarından D.'da Fırat nehrine kadar uzanan il toprakları jeomorfolojik ve jeolojik özellikleri farklı iki kesimden oluşur. Amanoslar ile Gaziantep B.'sındaki Kartal dağı (1 496 m) arasında yer alan B. kesimi tektonik hareketler sonucunda oluşmuş bir çöküntü alanıdır. D. Anadolu fayının geçtiği bu kesimde yeni alüvyonlarla kaplı bir çukur alan K.-D. yönünde uzanır; bu çukur alanın ortasında "leçelik" adı verilen genç bazalt akıntı ve kümeleri, D.'sunda da orta yükseklikte platolar vardır. İl topraklarının Kartal dağı D.'sundan Fırat'a kadar olan D. kesimi G.-D.'ya doğru giderek alçalan, çoğunlukla Eosen oluşuklarıyla kaplı bir platolar alanıdır. Platolar, Fırat'ın kolları ile yarılmıştır. İlin Suriye'ye komşu G. kesiminde D.'da geniş alüviyal düzlükler, ortada Kilis'in K.-D.'sunda Gülbahar tepe (1 021 m), B.'da ise ofiyolitler ve Kretase oluşuklarından meydana gelen tepelikler yer alır. İl B.'da Akdeniz ikliminden G. ve D.'daki yarıkurak karasal iklimlere doğru bir geçiş alanıdır. Kışlar yağışlı, ama karasal etkilerle daha soğuktur (Gaziantep ocak ort. sıcaklığı 2,3 °C); sıcaklık -15 derecenin altına inebilir. Yazlar uzun ve sıcaktır (Gaziantep temmuz ort. 27,1 °C); gene karasal etkilerle bazen 40 °C'ı aşabilir. Yağışlar fazla değildir (Gaziantep yıllık yağış ort. 57,4 mm), D.'ya ve G.'ye gidildikçe daha da azalır. İlin B. ve K. kesimindeki dağlık alanlarda meşe ve daha az oranda karaçam ormanları yer aldığı halde, G.-D. kesimi doğal bozkırlarla kaplıdır.

Gaziantep, nüfus yoğunluğunun en yüksek (km^2'ye 149 kişi) olduğu illerimizden biridir. Kentleşme oranı yüksektir; halkın % 70'ten çoğu kentlerde yaşar. Bazı ilçe merkezlerinin (Kilis ve Nizip) nüfusu da 60 000'i aşar. Nüfus artış oranı (‰ 38), Türkiye ortalamasının üzerindedir. İl topraklarının % 34 kadarı tarıma ayrılmıştır. Bunun % 70'inde tahıl üretilir, ama ilin ticari önem taşıyan başlıca tarımsal ürünleri toplam tarımsal üretim değerinin yarısı kadarını sağlayan meyveler (özellikle antepfıstığı, üzüm), zeytin, pamuk, sebzeler, baklagillerdir. GAP'ın tamamlanmasıyla Gaziantep'te zaten önemli olan tarım ve tarım ürünlerine dayalı sanayi daha büyük bir hızla gelişecektir. Bu durum Gaziantep'le yakın çevresinin ekonomik yapısının güçlenmesini sağlayacaktır. Ayrıca çok sayıda koyun, keçi varlığı ve hayvan ürünleri, canlı hayvan dışsatımı ile de dikkati çeker. Çeşitli maden yataklarının başlıcaları krom (Kalaycık), manganez (Burunsuzlar), fosfat (Kilis çevresi) ve boksittir (İslâhiye). Gaziantep, G.-D. Anadolu bölgesinde sanayinin en çok geliştiği ildir. En önemli sanayi merkezleri Gaziantep (çimento, dokuma, giyim, besin, içki, kimya, madeni eşya) ile Nizip'tir (zeytinyağı). Anadolu ile Mezopotamya arasında bir geçiş alanında yer aldığından yurdun öteki bölgelerine ve Suriye'ye önemli kara ve demiryolları ile bağlıdır.

GAZİANTEP, esk. **Ayıntab,** sonraları kısaca **Antep,** G.-D. Anadolu bölgesinde kent, aynı addaki ilin merkezi; 603 434 nüf. (1990). Kara ve demiryoluyla yurdun diğer bölgelerine bağlı; Ankara'dan karayolu ile 685 km uzaklıkta.

• COĞRAFYA. Son 25 yıl içinde hızla gelişerek Türkiye'nin nüfus bakımından 10. kenti durumuna gelen Gaziantep, Suriye topraklarında Fırat'a dökülen Sacur çayının bir kolu olan Alleben deresinin vadisinde, denizden ortalama 800 m yükseklikte kurulmuştur. Çekirdeğini, bir tepe üzerindeki ünlü kalesini çevreleyen mahalleler oluşturur. Kent zamanla çok genişlemiş, istasyon K.'ine de taşmıştır. Gaziantep, yer değiştirmiş ve zamanla terk edilen 10 km kadar daha K.'deki antik Dülük* kentinin işlevini devralmış eski bir yerleşmedir. Zengin bir tarım alanında ve komşu bölgelerden ve Suriye'den gelen yolların kavşağında önemli bir ulaşım, ticaret ve sanayi (özellikle dokumacılık ve çeşitli imalathaneler) merkezi olan kentte son yüzyıllarda 60 000 - 80 000 arasında değişen bir nüfus yaşıyordu. Kurtuluş savaşı sırasında düşmana karşı kahramanca göğüs geren, bu nedenle "Gazi" unvanı verilen kentin nüfusu 1927'de 40 000'e inmişti. Gaziantep, Cumhuriyet döneminde, özellikle 1950'li yıllardan sonra hızla büyüdü ve gelişti. Bunda yeni sanayi dallarının kuruluşu, ulaşım yollarının düzelmesi başlıca etken oldu. Buna paralel olarak 1945'te 63 000, 1950'de 61 000 kadar olan nüfusu, 1960'ta 124 000'e, 1970'te 227 000'e, 1980'de 374 000'e yükseldi, 1990'da ise 603 434'ü bularak Türkiye'nin 10. büyük kenti oldu. Çeşitli sanayilerin toplandığı kent, aynı zamanda tarih boyunca ünlü kişiler yetiştirmiş önemli bir kültür merkezidir.

• TARİH. Tüm Güney-doğu Anadolu kentleri gibi Gaziantep'in tarihi de ilkçağlara kadar uzanır. İlk insan topluluklarının yaşadığı ve ilk uygarlıkların geliştiği Mezopotamya, Anadolu ve Mısır'ı birbirine bağlayan karayolu üzerinde bulunduğundan, burası her dönemde çevresinin öteki gelişik kentleriyle yakın ilişkisini yitirmedi. Halife Ömer döneminde Ganem bin İlyas komutasındaki islam orduları Ayıntab'ı Bizanslılar'dan aldılar (638). Emeviler döneminde kentle yöresine güneyden gelen arap kabileleri yerleştirildi. Kentin *Ayıntab* olan adı Araplar'ca *Dülük* olarak değiştirildi. Abbasi halifelerinin siyasal güçlerinin azalması sonucu kent, sırasıyla Mısır Tolunoğlu devletinin (688-905), Mısır Fatımileri'nin (968-1022), Halep ve Musul atabeylerinin, bağımsız türk beyliklerinin (1066-1098) denetimi altına girdi. Suriye Selçukluları'nın elindeyken, Haçlı seferleri sırasında bir süre Edessa (Urfa) latin kontluğunun egemenliğinde kaldı (1098-1157). Anadolu Selçukluları döneminde kent ve yöresine Moğollar önünden kaçan türkmen boyları yerleşti. Moğol istilasıyla yıkıma uğrayarak yağmalanan kent (1240), daha sonra Anadolu Selçuklu devletinin parçalanması üzerine Musul atabeyliğine (1243-1260), Memluk devletine (1273-1430), Dulkadıroğulları beyliğine (1430-1515), yeniden Memluklar'a (1515-16) bağlandı. Yavuz Sultan Selim tarafından osmanlı topraklarına katıldı (1516) ve Maraş eyaletine bağlı bir sancak merkezi konumuna getirildi. XVII. yy.'da bölgenin bilim ve kültür merkezlerinden biri durumuna yükselen kent, Osmanlılar'ın Ayıntab yakınlarında (Nizip) devlet yönetimine karşı ayaklanan Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa kuvvetlerine yenilmesi sonucu (1839) bir süre Mısır denetiminde kaldı. Yeniden osmanlı yönetimine bağlandıktan sonra Maraş eyaletinden ayrılarak kaza merkezi durumuna getirildi (1881). Birinci Dünya savaşı'nda Osmanlı devletinin yenik düşmesi üzerine İngilizler tarafından işgal edilen Ayıntab (15 ocak 1919), İngiliz-Fransız antlaşması sonunda Fransızlar'a bırakıldı (29 ekim 1919). Böylece kente giren fransız birlikleriyle ermeni milis taburlarına karşı Ayıntab halkı direnişe geçti (1 nisan 1920). Yaklaşık 10 ay süren savaşlarda fransız kuvvetleri kenti 4 kez kuşattı (17 nisan, 25 nisan, 2 mayıs ve 22 mayıs 1920). Bu çarpışmalarda çok sayıda şehit verildiyse de her seferinde Fransızlar püskürtüldü. Sonunda 15 000 kişilik bir fransız tümeni general Goro komutasında kent üzerine saldırıya geçti (20 kasım 1920). İki ay 17 gün süren kanlı sokak savaşlarından sonra kent teslim olmak zorunda kaldı (8 şubat 1921). Direnişin son günlerinde (6 şubat 1921) TBMM tarafından "Gazi" unvanı verilen kent, bundan böyle Gaziantep adıyla anıldı. Ankara antlaşması (29 ekim 1921) uyarınca fransız birliklerince boşaltılarak Türkler'e geri verildi (25 aralık 1921). Cumhuriyetin ilanından sonra çıkarılan bir yasayla (1924), Gaziantep il merkezi oldu.

• MİMARLIK. Gaziantep kenti çevresindeki en eski yerleşim merkezi Dülük*'tür (antik Dolikhe). Kentte Memluklar, Dulkadıroğulları ve Osmanlılar'dan kalma pek çok yapı bulunmaktadır. Bizans imparatoru İustinianos zamanında (VI. yy.) büyük bir onarım geçiren Gaziantep kalesi'nin ilk yapım tarihi bilinmemektedir. Ancak Hititler döneminde iç kalenin yerleşmenin çekirdeğini oluşturduğu sanılmaktadır. Mısır sultanı Kayıtbay (1481) ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında (1557) onarılan kale, otuz altı kule ve burçla güçlendirilmiş yuvarlak planlı bir yapıdır. Günümüzde de onarılan duvarlar oldukça sağlamdır. Kale içinde cami ve yapı kalıntıları bulunmaktadır.

Gaziantep'te camiler önemli bir yer tutar. Yöresel mimariyi yansıtmaları açısından ilgi çeken bu yapılar, çoğunlukla kare ya

Gazi Osman Paşa

Gaziantep kaleden bir görünüm

da dikdörtgen planlıdır; ana mekân mihrap duvarına koşut iki ya da üç sahından oluşur, kimilerinin önünde son cemaat yeri bulunur. Yapıların çeşitli bölümlerinde kullanılan siyah-beyaz taşlarla ve beyaz -kırmızı mermerlerle devinim sağlanmıştır. Özellikle minareler biçimleri ve süslemeleriyle dikkati çeker. İlk yapım tarihinin halife Ömer dönemine değin indiği söylenen Ömeriye camisi'nin 1210, 1785 ve 1850 tarihli onarım yazıtları vardır. Mihrap duvarına koşut iki sahının, mihrap önü bölümü kubbeyle, öteki bölümleri çapraz tonozlarla örtülüdür. Sivri kemerli mihrabı siyah taş ve kırmızı mermer örgülüdür. Kentin en eski camilerinden biri olan Boyacı ya da Kadıkemalettin camisi'nin yapım tarihi bilinmemektedir, ancak minberinde, Memluklar döneminden, 1357 tarihli yazıtı vardır. Cami avlusunun B. kapısındaysa 1575 tarihli onarım yazıtı bulunmaktadır. Bu yapıda da mihrap önü küresel bingilere oturan kubbeyle, öteki bölümler çapraz tonozla örtülüdür. Çok kollu yıldızlar, palmet, rozet ve geometrik motiflerle süslü minberi, kentteki yazıtlı ahşap minberlerin en eskisi olması açısından da önemlidir. Eyüpoğlu camisi'nin, XIV. yy.'da yaşamış ve Memluklar zamanında medreselerde ders vermiş Eyüp bin Ahmet adlı bir ilim adamının yardımlarıyla yaptırıldığı sanılmaktadır. 1947'de büyük bir onarım geçiren caminin enine dikdörtgen planlı ana mekânı, altı payeyle iki sahına ve çapraz tonozlu on dört bölüme ayrılmıştır. Yarım daire biçimindeki mihrap nişinin yanları, mukarnas başlıklı sütunçelerle süslenmiştir. Gaziantep'in en büyük camilerinden olan Alinacar camisi'nin ilk yapım tarihi bilinmemektedir. 1816'da büyük bir onarım geçiren yapının K.'indeki medrese günümüze ulaşmamıştır. Planı ve siyah-beyaz taştan pencere çerçeveleriyle yöre mimarisini yansıtan örneklerdendir. Dulkadıroğulları'ndan Alaüddevle Bozkurt Bey zamanında (1479-1515) yaptırıldığı sanılan Alaüddevle ya da Alidola camisi'nin yalnızca memluklu üslubundaki kare kaideli, silindirik gövdeli minaresi özgündür. Ana yapı 1901'de yenilenmiştir. K. cephesinde ve pencere çerçevelerinde kullanılan siyah-beyaz taş süslemeleriyle dikkati çeker. 1578 ve 1804 tarihli onarım yazıtları bulunan Tahtalı ya da Tahtani camisi de dikdörtgen planlı, mihrap duvarına koşut iki sahınlıdır. Ortadaki ayaklarla on bölüme ayrılmış olan ana mekânın mihrap önü kubbeli, öteki bölümleri tonozludur. Önünde kiremit örtülü son cemaat yeri vardır. Kırmızı mermerden mihrabı, yonca kemerli sağır nişlerle bezenmiştir. Zengin süslemeli minaresinde, şerefe altındaki mukarnaslar arasına çini tabaklar yerleştirilmiştir. XVI. yy.'da Handan Bey'ce yaptırıldığı sanılan ve 1821'de onarılan Handaniye camisi, siyah-beyaz taş ve beyaz -kırmızı mermerden dışa taşkın taçkapısıyla dikkati çeker. Çok köşeli minaresi palmet ve rozet dizileriyle süslüdür. Bir köşesine XVI. yy. İznik çinisi bir tabak yerleştirilmiştir. Alaybey camisi'nde (XVI. yy.) sahınlar dört ayakla, çapraz tonozlu on bölüme ayrılmıştır. Siyah-beyaz taş örgülü taçkapı ve mihrap yıldız, zikzak ve baklava motifleriyle süslüdür. Şerefe korkulukları da taş işçiliğinin güzel örneklerindendir. 1563 tarihli vakfiyesi bulunan Şeyhfettullah camisi tekkeli camiler planındadır. K.'de son cemaat yeri, ana mekân ve D.'da tekke bölümlerinden oluşan yapı, örtü düzeniyle de ilgi çeker. Ana mekân, ortada tek bir ayakla duvarları bağlayan yelpaze tonozlarla, mihrap önü çapraz tonozla, tekke bölümüyse ortadaki ayağa oturan aynalı tonozla örtülüdür. Tekke'nin G. ve K.-D.'sunda beşik tonozlu odalar vardır. 1574 ve 1739 tarihli onarım yazıtları bulunan Bostancı camisi'nin ilk yapımına ilişkin bilgiler kesin değildir. Kare planlı, mihrap duvarına koşut üç sahınlı caminin son cemaat yeri ana mekândan daha uzundur. Hafif dışa taşkın, siyah-beyaz taştan taçkapının yanlarında örgü motifli, mukarnas başlıklı sütunçeler yer alır. XVIII. yy. başında kethüda Hüseyin Ağa'nın yaptırdığı Çıkrıkçı ya da Hüseyinpaşa camisi'nde ana mekân altı, son cemaat yeri üç sütunla örtülmüştür. Sivri kemerli taçkapısı siyah-beyaz taştandır. Kentin en ilginç anıtlarından biri 1775 tarihli onarım yazıtı bulunan Karatarla camisi'dir. Mihrap duvarına koşut iki sahın dört ayakla on bölüme ayrılmış, mihrap eksenindeki bölümler üç kubbeyle, öteki bölümlerse ahşap çatıyla örtülmüştür. Kaidesinden alemine değin burmalı olan minaresi Gaziantep'teki en güzel anıtlardandır. Minaresinde 1785, mihrabında 1834 tarihli yazıtları bulunan Mahmutpaşa camisi'nde de yöreye özgü plan uygulanmıştır; mihrap önü kubbeli, öteki bölümler çapraz tonozludur. Mihrabı kara taş, beyaz ve kırmızı mermerdendir, ahşap minberiyse örgü ve geometrik motiflidir. Onarımlarla özgünlüğünü yitiren yapı, 1969'a değin müze olarak kullanılmıştır. Bunların dışında Esenbek ya da İsenbey camisi (XIV. yy.'da yapıldığı sanılıyor), Ağa camisi (XVI. yy., onarım 1799/1800), Hacınasır camisi (1698, onarım 1812), Bekirbey camisi (XVII. yy. ortaları), Ahmetçelebi camisi (1672, onarım 1727), Şirvani ya da İkişerefeli cami (?, onarım 1681), Ömerşeyh camisi (1698), Kozanlı camisi (XVII. yy. son çeyreği), Ayşebacı camisi (XVIII. yy. başı), Karagöz camisi (XVIII. yy. ortaları) belirtilmesi gereken anıtlardır.

Camiler dışında anılabilecek bir yapı XIII. ya da XIV. yy.'a tarihlenen Ramazaniye ya da Ahmetçelebi medresesi'dir. 1713'te Şeyh Ramazan oğlu Seyit Ahmet tarafından yaptırıldığını bildiren yazıt onarımla ilişkili olmalıdır. Avlunun K.'inde cami, G. ve D.'sundaysa L biçiminde medrese yer alır. Gaziantep'in han mimarisi açısından en ilginç yapısı Kürkçü han'dır (XIX. yy. sonları). Özellikle, girişteki, siyah -beyaz taştan, ışınsal düzendeki taş işçiliği dikkati çeker. İki katlı, avlulu hanlardan olan yapıda, küçük tutulan üst kat odalarının önlerinde revaklar vardır. Büyük bir kervansaray görünümündeki, iki katlı, avlulu Belediye hanı (1887), kentteki bu yapı türünün en büyük örneğidir. Bunların yanı sıra Şeker han (XIV. yy.), Paşa hanı (1550'ler), osmanlı hanlarının ilginç örneklerinden olan Hışva hanı (XVII. yy.), XVIII. yy.'ın ilk çeyreğine tarihlenen Emirali hanı, özgün mimarisiyle günümüze ulaşan Millet hanı (1870) sayılabilir.

Kentte özgünlüğünü koruyabilen en önemli tarihsel yapıtlardan biri Hüseyinpaşa ya da Çıkrıkçı hamamı'dır (1747). Art arda dizilmiş soyunmalık, soğukluk ve sıcaklık bölümlerinden oluşan hamam, özellikle altı eyvan, altı halvet hücreli yıldız biçimindeki sıcaklık bölümüyle dikkati çeker. Bu bölümün ortası mukarnaslı büyük bir kubbeyle örtülüdür. Boyacı camisi'yle aynı tarihlerde yapıldığı sanılan, haç biçimi dört eyvanlı Eski hamam, Keyvan hamamı (XV. yy. ikinci yarısı), Lala Mustafa Paşa'nın yaptırdığı Paşa hamamı (XVI. yy. ortaları), haç biçimi dört eyvanlı Şıh hamamı (1550'ler), soyunmalık kubbesiyle dikkati çeken Naip hamamı (XVII. yy. ikinci yarısı) bu yapı türünün anılabilecek öteki örnekleridir. Alleben deresi üzerindeki Debbağhane köprüsü, Gaziantep müzesi'nde bulunan yazıtına göre 1259'da Melik Nasır tarafından yaptırılmıştır. Gaziantep-İslahiye yolu üzerinde de tarihsel köprüler vardır (Manaoğlu, Aynülle-

Gaziantep müzesi'nin içten görünümü

Büyük Larousse

Gaziosmanpaşa'dan bir görünüm

Gaziköy

ben, Murat IV köprüsü, vd.). [→ Kayn.]

Gaziantep havaalanı, Gaziantep ilinde, kent merkezine 20 km uzaklıkta havaalanı. (1976'da işletmeye açıldı. Tarifesiz dış hat seferleriyle iç hat seferlerine açık olan alanın pist kapasitesi yılda 17 520 iniş-kalkış, terminal kapasitesi 620 000 yolcudur. Ancak, gerçekleşen kullanım bu kapasitenin altında kalmaktadır. 1991'de alana yapılan toplam 868 iniş-kalkışta 35 887 yolcu taşınmıştır. Alan, günce 8 saat trafiğe açıktır.)

Gaziantep müzesi, Gaziantep kentinde 1969'da açılan müze. 1944'te bir depoda toplanan yapıtlar, 1958-1969 arasında Mehmetnuripaşa camisi'nde sergilendi. Daha sonra Kültürpark içindeki yeni yapısına taşındı. Müzede, yöreden derlenen Yenitaş döneminden başlayarak çok çeşitli dönemlere ilişkin arkeolojik ve etnoğrafik yapıtlar sergilenmektedir. Bunlar arasında Tilmen ve Gedikli kazıları buluntuları, hitit hiyeroglifleri, silindir ve damga mühürleri, yöresel giysiler, elyazmaları, takılar, silahlar vb. bulunmaktadır.

GAZİANTEP platosu, G.-D. Anadolu bölgesinin B. kesiminde plato. Fırat nehri ile D. Anadolu fayı kenarında yükselen Kartal dağı ve Gani dağı arasında 800 -1 000 m yükseltide uzanır. Fırat'ın kolları ile hafifçe yarılmıştır. K. ve G.'de bazaltlar, Orta ve D. kesimlerinde eosen ve oligosen çökelleri ile kaplıdır.

Gaziantep radyosu, Gaziantep ve yöresine orta dalga 765 kHz üzerinden yayın yapan 600 kW gücünde radyo. 1962'de kuruldu. TRT-1 ortak ve Radyo-Gap yayınıyla etkinliğini sürdürmektedir.

GAZİEMİR, Ege bölgesinde, İzmir'in anakent belediyesi sınırları içinde ilçe; 44 089 nüf. (1990); 1 köy; 39 905 nüf. (1990). Kırsal nitelikte bir yerleşme iken, 1960 sonrasında nüfusu hızla arttı. Anakentle birleşti, 1992'de ilçe yapıldı.

GAZİKALE, Türk-Avusturya savaşı'nda (1683-1699) uzun yıllar boyu düşmana yiğitçe dayandığı için Temeşvar'a (Timişoara) Türkler'ce verilen ad.

GAZİKÖY, esk. **Ganos,** Tekirdağ'ın Şarköy ilçesi Mürefte bucağına bağlı köy; 670 nüf. (1990). Işıklar dağının D. eteğinde, Marmara denizi kıyısında.

GAZİKÖY, rumca **Afanela,** KKTC'de Lefkoşa ilçesine bağlı köy.

GAZİLER, Erzurum'un Şenkaya ilçesine bağlı bucak; 3 802 nüf. (1990); 13 köy. Merkezi *Gaziler,* 694 nüf. (1990).

GAZİLER, Iğdır'ın Tuzluca ilçesine bağlı bucak; 6 976 nüf. (1990); 30 köy. Merkezi *Gaziler,* 1 572 nüf. (1990).

GAZİLER, rumca **Pirol,** KKTC'de Lefkoşa ilçesine bağlı köy.

GAZİLİK a. **1.** Gazi olma durumu. **—2.** Gazinin sanı.

GAZİMİHAL → KÖSEMİHAL (Abdullah Bey).

GAZİMİHAL (Mahmut Ragıp), türk müzik araştırmacısı, halkbilimci ve eğitimci (İstanbul 1900 - *ay. y.* 1961). Çeşitli İstanbul liselerinde müzik öğretmenliği yaptı. Belediye konservatuvarı'nın derleme gezilerine katıldı. 1932'de Musiki muallim mektebi'nde öğretmenliğe atandı. Ankara Devlet konservatuvarı'nda (1936-1960) ve Gazi eğitim enstitüsü'nde genel müzik bilgisi, keman, opera ve bale tarihi dersleri verdi. Yerli ve yabancı dergilerde çok sayıda yazısı yayımlandı. Başlıca yapıtları: *Anadolu türküleri ve musiki istikbalimiz* (1928), *Şarki Anadolu türkü ve oyunları* (1929), *Türk halk musikilerinin tonal hususiyetleri meselesi* (1936), *Türk halk musikilerinin kökeni meselesi* (1936), *Balkanlardaki musiki hareketleri* (1937), *Türkiye-Avrupa musiki münasebetleri* (1939), *Türk askeri mızıkaları tarihi* (1955), *Ellibeş opera* (1957), *Musiki sözlüğü* (1961), *Türk nefesli çalgıları* (1975), *Türk vurmalı çalgıları* (1975), *Ülkelerde kopuz ve tezeneli sazlarımız* (1975).

GAZİNO a. (ital. *casino*). **1.** Yemek yenilen, program izlenilen, bazılarında dans da edilen kapalı ya da açık eğlence yeri. **—2.** Meşrubat içilebilen (bazılarında içki de verilir) bahçeli büyük kahvehane.
—ANSİKL. Eğl. Ekim 1917 devrimi'nden sonra Türkiye'ye sığınan Beyaz Ruslar tango, foxtrot, çarliston gibi dansları özellikle İstanbul'un Beyoğlu semtindeki eğlence yerlerine tanıtıp yaydılar. Bunun sonucu, alaturka ve Batı müziği sanatçılarının şarkı söyledikleri, akrobat, hokkabaz cambaz, revü sanatçıları vb.'nin gösteri yaptıkları, yemek yenilip ilk zamanlar *cazbant* denilen orkestraların eşliğinde dans da yapılan birçok kapalı ve açık eğlence yeri faaliyete geçti. İstanbul'da bunlardan en ünlüleri (Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemlerde) Novotni gazinosu, Belvü gazinosu, Maksim gazinosu, Taksim belediye gazinosu, Caddebostanı Ayten (Küçük maksim) gazinosu, Bebek belediye gazinosu, Suadiye otel ve gazinosu, Maçka taşlık gazinosu oldular. Ankara'nın başkent oluşundan (13 ekim 1923) sonra bu kentte de Gar gazinosu, Karpiç lokanta ve gazinosu, Atatürk Orman çiftliği Marmara havuzu gazinosu, Göl gazinosu vb. yerler açıldı. Öteki büyük kentlerde de durum aynı oldu. Son zamanlarda büyük kahvehane ve birahanelere, talih oyunları oynatılan eğlence yerlerine ve otellerin bu tür bölümlerine de gazino denildi.

GAZİNOCU a. Gazino işleten kimse.

GAZİNOCULUK a. Gazino işletme işi.

GAZİOSMANPAŞA, Marmara bölgesinde İstanbul iline bağlı ilçe; 393 667 nüf. (1990); 116 km^2; 10 köy. Merkezi Haliç'in K.-B.'sında *Gaziosmanpaşa;* 354 186 nüf. (1990). 1952'den itibaren, Balkanlardan gelen göçmenlerin buraya yerleştirilmesi ve çevredeki sanayi alanlarında çalışan işçilerin burada toplanmasıyla nüfusu, büyük oranda artmıştır.

GAZİPAŞA, Akdeniz bölgesinde Antalya iline bağlı ilçe; 40 840 nüf. (1990); 931 km^2; 39 köy. Merkezi Antalya'nın 177 km G.-D.'sunda *Gazipaşa;* 13 697 nüf. (1990); Tahıl, baklagiller, sebze ve meyve üretimi, seracılık, hayvan yetiştiriciliği.

GAZİPUR, Hindistan'da (Uttar Pradeş) kent, Ganj kıyısında; 45 600 nüf. Tarım pazarı. Parfüm sanayisi. Dokuma.
—Tar. Hindu savaşçılarını yenen Mesut Melik es-Sedat Gazi adlı, arap olduğu söylenen bir müslüman emir tarafından kuruldu (1330). XV. yy. sonlarında Delhi

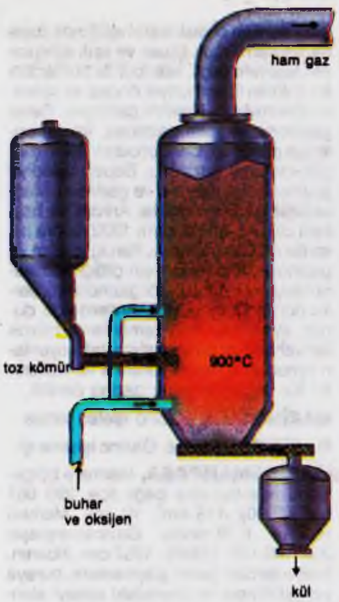

İstanbul'da Taksim açık hava gazinosunun ilk günleri (1929)

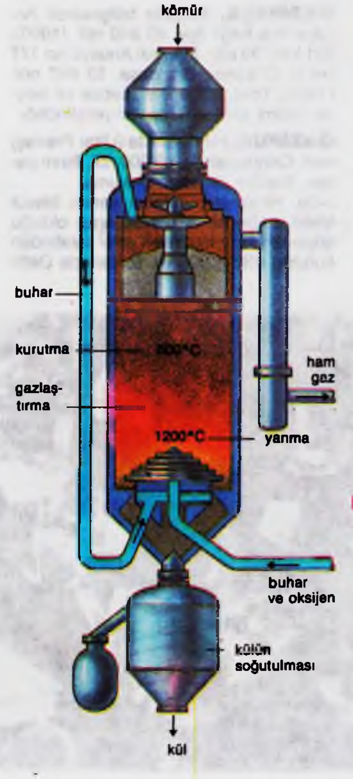
hint-türk devletine bağlandı. Afgan hükümdarı Şir Şah, hint-türk imparatoru Hümayun'un ordusunu bu kentin sınırları içinde Kannavuç'ta yendi (1539). Bugün Hindistan Cumhuriyeti'nin Uttar Pradeş yönetim birimine bağlı bir ilçe merkezidir.

GAZİTTİN HAYDAR, Aydha prensi (öl. 1827). Babası Saadet Ali Han'ın ölümü üzerine İngiltere'nin Hindistan genel valisi tarafından parçalanmış Türk-Hint İmparatorluğu'nun müslüman prensliklerinden (racalık) biri olan Aydha'nın başına getirildi. İçkiye ve sefahate düşkünlüğü yüzünden prenslik tam anlamıyla İngilizler'in denetimi altına girdi. *Heft kulzum* adlı farsça bir sözlük hazırladı ve bir dilbilgisi kitabı yazdı.

GAZIURA. Tar. coğ. Anadolu'nun Kappadokia bölgesinde eskiçağ kenti. Kappadokia satraplığının ve Kappadokia krallığı'nın merkeziydi. (Bugün, Turhal.)

Winkler yöntemine göre **gazlaştırma**

Lurgi yöntemine göre **gazlaştırma**

GAZİVERAN, rumca **Kozivera,** KKTC'de Lefkoşa ilçesine bağlı köy.

GAZİYAN çoğl. a. (ar. *ġāzī*'nin fars. çoğl. *ġāziyān*). *Esk.* Gaziler.

GAZİYANE be. (ar. *ġāzī* ve fars. *-āne*'den *ġāziyāne*). *Esk.* Cesur bir biçimde, korkusuzca.

GAZİYE a. **Barâmika** da denir, Mısır'da rakkaselere verilen ad. Bunlar, oyun oynarlarken gazavati denilen kocaları çalgı çalarak kendilerine eşlik ederler, bu işi yapmayanlar uşak olarak çalışırlardı. Gaziyeler ve gazavatiler yalnız kendi aralarında evlenirlerdi. Mısır'da gaziyelerin sokaklarda da oyun oynamaları 1834'te yasaklandı.

GAZİYE a. Seydi Ebül Kasım Gazi -ül -Selcemas (öl. 1573) tarafından kurulan tarikat. Şazeliye tarikatı reşadiye kolunun dallarından biridir. Kurucusunun adından dolayı kasimiye diye de anılır.

GAZLAMAK g. f. **1.** Bir şeyi gazlamak, o şeye gazyağı sürmek: *Tahta parçalarını gazlayarak ateş yakmak.* **—2.** *Tkz. Bir taşıtı gazlamak,* gaz pedalına yüklenmek; bütün hızıyla gitmek: *Şu arabayı gazla da geç kalmayalım.*

◆ gçz. f. *Arg.* Kaçmak, çekip gitmek, defolmak: *Serseri, polisi görünce hemen gazladı. Hadi artık gazla!*

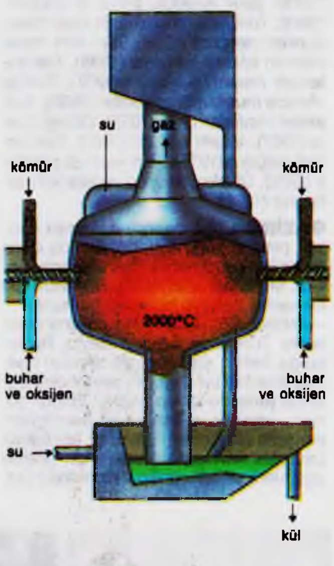
◆ **gazlanmak** dönşl. f. Üzerine gazyağı bulaşmak.

GAZLANDIRICI a. Suya ya da bir sıvıya gaz vermeye yarayan aygıt.

GAZLANMAK → GAZLAMAK.

GAZLAŞMAK gçz. f. Gaz durumuna gelmek.

◆ **gazlaştırmak** ettirg. f. Bir maddeyi gaz haline dönüştürmek.

Koppers-Totzek yöntemine göre **gazlaştırma**

GAZLAŞTIRICI a. Bir sıvıyı gaz haline dönüştürmeye yarayan aygıt.

GAZLAŞTIRMA a. Kim. **1.** Karbon içeren sıvı ya da katı ürünleri tümüyle yanıcı gaz haline dönüştürme. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Yeraltında gazlaştırma,* bir taşkömürü katmanını ocaktan çıkarmadan sınırlı miktarda bir havayla yakarak yerinde yanıcı gaz haline dönüştürme.

—Petr. san. *Yeniden gazlaştırma,* sıvı bir petrol ürününü yeniden gaz haline dönüştürme. (Bir metan gemisiyle —160° C'ta taşınan sıvılaştırılmış doğal gazı yeniden gazlaştırmak için, ısı değiştiricilerden deniz suyu geçirilerek gaz ısıtılır.)

—ANSİKL. Kim. Enerji fiyatlarının yükselmesinden sonra kömürden değişik biçimlerde ve daha iyi yararlanmak amacıyla, bu madenin gazlaştırılmasına büyük önem verildi: böylece kömürden fakir gaz, doğal gaza eşdeğer olan ornatma gazı, hidrojen bakımından zengin gaz ve çeşitli sıvı yakıtlar elde edildi. Kömür yatakları gerçekte hidrokarbonlardan daha boldur ve dünya üzerinde daha geniş bir alana yayılmıştır. Bununla birlikte, var olan dağıtım ağlarından yararlanma isteği, doğal gaza eşdeğer olan, dolayısıyla yüksek bir metan oranı içeren değerli gaz karışımlarının üretiminin araştırılmasına belirgin bir öncelik sağladı. Eskiden kullanılan gazlaştırma yöntemleriyle yalnızca fakir gaz (gazojen gazı, su gazı) üretiliyordu. Değerli ürünler elde etmek için birbirini izleyen dört aşama gereklidir: buharla yükseltgeyerek gazlaştırmada, karbon yükseltgenirken, su buharının hidrojeni indirgenir; karbonmonoksidin dönüştürülmesinde hidrojen elde edilir; metanlaşma aşamasında, hidrojenle karbon oksitleri birleşir; nihayet hidrojenleme, hidrojenin kömür üzerine doğrudan etkimesidir. Çok iyi bilinen ilk iki aşamada, su buharı yerine hava kullanıldığında kömürden fakir gaz elde edilir; hava yerine basınçlı arı oksijen kullanıldığında, orta zenginlikte bir gaz üretilir; buna sanayi gazı denir. Üçüncü aşamada karbonun bir bölümü metana dönüştüğünden, ısıl değeri yüksek ve doğal gaza eşdeğer bir karışım elde edilir. Dördüncü aşama, sentetik sıvı yakıt üretiminin başlangıç noktasıdır. Ancak çeşitli kimyasal tepkimeler sırasında karbonun bir bölümü yanar.

Metan bakımından fakir sanayi gazının elde edilmesinde kullanılan sanayisel çeşitli yöntemler geliştirildi; üçüncü aşama Lurgi, Winkler, Koppers-Totzek, Texaco yöntemleriyle kısmen aşıldı. Gazlaştırılabilecek kömür türlerinin artırılması, yan-ürünlerin azaltılması ve metan oranının yükseltilmesi (kimi katalizörlerin kullanılmasıyla) konusunda denemeler sürdürülmektedir. Metanlaşma ya da diğer deyimiyle üçüncü aşama konusunda 1981'e dek sürdürülen araştırmalardan hiçbiri henüz ekonomik olarak sanayisel boyuta ulaşamamıştır. Ancak günümüzde ABD, Almanya ve Büyük Britanya gibi ülkelerde pilot birimler etkinliğini sürdürmektedir. Nihayet sentetik petrol üretme umuduyla kömürün hidrojenlenerek gaz ve sıvılara dönüştürülmesi, özellikle ABD'de yürütülen pek çok araştırmanın konusudur. Ancak henüz deneme aşamasındadır.

Yerinde gazlaştırma, doğrudan kömür katmanı içinde bir yeraltı gazojeninin oluşturulmasına dayanır. Bu yöntem öncelikle, geleneksel yöntemlerle işletilemeyen kömür katmanlarının değerlendirilmesi amacına yöneliktir. Kuruluşun ana şeması oldukça yalındır: toprak yüzeyinden kömür katmanına inen, birbirinden 50-70 m uzaklıkta iki kuyu açılır; bu kuyuların tabanları arasında bir çatlak oluşturulur. Kömür yakılarak bu çatlak boyunca bir kanal açılır. Böylece oluşturulan gazojen kuyularından birinin dibinde gazlaştırma işlemi başlatılır. Daha sonra oksijen püskürtülerek işlem sürdürülür. Öteki kuyudan özütlenen metan oranı düşük fakir gazlar, yüzeyde metanlaştırma işleminden geçirilir.

Belçika ve Almanya'da gerçek büyüklükteki denemeler bu ilkeye göre sürdürülürken, Fransa'da daha küçük ölçekteki bir denemede kuyular arasındaki ilk bağlantı, suyla çatlak oluşturma, kanal açılışıyla, geri yakma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. İlk yerinde gazlaştırma denemelerinin oldukça gerilere gitmesine karşın (SSCB, 1935), daha aşılması gereken pek çok sorun vardır: yanma odasının büyüyerek, püskürtme kuyusu tabanından tepkime alnının sürekli uzaklaşmasına ve bu yüzden oluşan oyukların kaçınılmaz göçmelerine rağmen kuyular arasındaki

bağlantının işletme sırasında korunması; kuyuların maliyeti ve her yıl 3 milyon m^3 doğal gaza eşdeğer gazın üretimi için gerekli olan 200 çift kuyu açmanın pratik zorluğu.

GAZLAŞTIRMAK → GAZLAŞMAK.

GAZLI sıf. **1.** İçinde gaz bulunan ya da gaza batırılmış, üzerine gaz bulaşmış şey için kullanılır: *Gazlı çakmak.* **—2.** Bünyesi gaz yapan kimse için kullanılır. *Çok gazlı bir bebek.*
—İçit san. İçinde erimiş halde gaz bulunan sıvılara denir: *Gazlı ya da gazsız içkiler.* || *Gazlı su,* bir kaynaktan gelen gazlı maden suyu. (Bunların işletilmesi resmi izne bağlıdır.)
—Metalürj. Aşırı oranda gaz içeren bir metal için kullanılır.
—Patol. Anaerobi mikroplarca üretilen gazla birlikte olana denir. (Örneğin gazlı kangren.)
—Soğut. san. *Gazlı soğutucu,* çalışması için gerekli ısıl enerjiyi gazı yakarak sağlayan soğurmalı soğutucu.
—Şarapç. *Gazlı şarap,* salt mayalanmadan doğan karbondioksit içeren şarap. (20°C'ta kapalı şişede kalınca, gazını kaybetmez, gaz basıncı da köpüren şaraplardakinden az olur.)

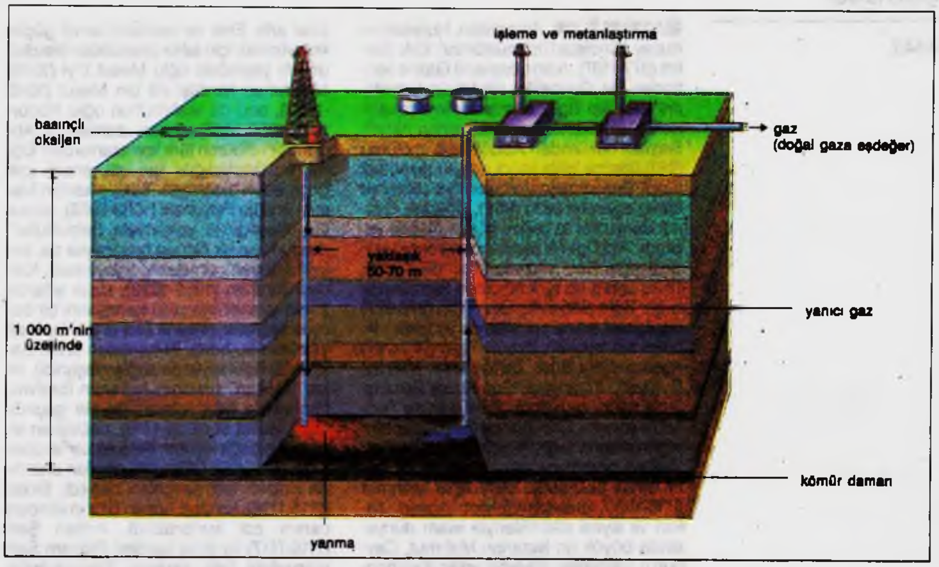
GAZLI, Özbekistan'da kent, Buhara'nın K.-B.'sında, Amu-Derya'nın yakınlarında; 12 000 nüf. Batı Rusya'ya borularla bağlı doğal gaz yatağı.

GAZLIBEZ ya da **GAZBEZİ** a. (*gaze* ve *bez*'den). Tıpta yaraların temizlenmesi ve sarılmasında kullanılan, gaze*'ye benzer ince ve seyrek bez. (Dokuması ve görünümü gaze'yi andırdığından bu ad verilmiştir.)
—Eczc. *Gazlıbez,* çok hafif ve seyrek dokunmuş enlice şerit halinde pamuklu bez. Sterilize edildikten sonra, pansumanlarda kompres yapımında kullanılır. || *Aprelenmiş gazlıbez,* nişastalı suyla aprelenmiş bez. (Alçılı sargıları desteklemekte ve kılıf olarak lapa uygulanmasında yararlanılır.) || *Hidrofil gazlıbez,* beyazlatılmış ve temizlenmiş hidrofil pamuklu bez. (Bant, kompres, örtü ya da "çarşaf" şeklinde, değişik boyutlarda ve cm^2'deki iplik sayısı ile belirlenen 8 tip halinde bulunur.) || *İlaçlı gazlıbez,* önceden antiseptik yara iyi edici ya da antibiyotik maddeler emdirilmiş gazlıbez. || *Steril hidrofil gazlıbez,* kuru ya da nemli ısı etkisiyle sterilize edilmiş gazlı bez. (Her türlü kirlenmeye karşı üzerleri sarılı olarak ya da sıkı kapalı kaplarda saklanırnalıdır.)

Gazlıgöl hamamı, Afyonkarahisar'ın 20 km kadar K.'inde, Gazlıgölakören köyü yakınında kaplıca ve içme. Kızılay madensuyu tesislerine giden yol üzerindedir. Akımları zayıf birkaç kaynaktan çıkan suların sıcaklığı 48-64°C arasında değişir; hipertermal, hipotonik, düşük radyoaktiviteli ve karbondioksitlidir. Kaynakların çevresinde otel, motel, hamam ve lokanta gibi kuruluşlar yer alır.

GAZLIGÖLAKÖREN, Afyonkarahisar'ın İhsaniye ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 1 479 nüf. (1990). Gazlıgöl* hamamı. Kesme taştan, beşik tonoz örtülü, iki katlı Sayababa türbesi'nin XIII. yy.'da yaptırıldığı sanılmaktadır.

GAZNE ya da **GAZNİ,** Afganistan'ın D. kesiminde, aynı addaki geniş ilin merkezi, Gazneliler'in başkenti. 30 400 nüf. Yüksek dağlarla kaplı bir alanda, Hilmend ırmağının kaynak kollarından Lujah'ın yukarı çığırında, Kâbil'in yaklaşık 140 km G.-B.'sında kurulmuş olan Gazne'nin, Kâbil'i Kandehar'a bağlayan yol üzerinde stratejik bir konumu vardır. *Gazne ili,* 31 329 km^2; 1 205 000 nüf.
• TARİH. Samaniler'in hassa ordusunun türk komutanlarından Alp Tigin, kenti ele geçirerek burada bir devlet kurdu (962). [→ GAZNELİLER.] Sebük Tigin Gazne emiri olduktan sonra burasını başkenti yaptı (977). Alp Tigin'in torunu Gazneli Mahmut (998-1030) burada bağımsızlığını ilan ederek Gazneliler hanedanını kurdu ve devletinin sınırlarını genişletti. Firdevsi ünlü *Şehname*'sini Gazneli Mahmut'a burada sundu (1010). Mahmut'un torunu Behram Şah, guri melikülmülüku Kutbettin'i öldürünce (1128), guri sultanı Alaettin Cihansuz Gazne'yi yakıp yıktı (1150). Emir Muizüttin Muhammet Gazneliler devletine son vererek Guriler hanedanını kurdu ve kenti ülkesinin hükümet merkezi yaptı (1187). Cengiz Han'ın oğlu Ögedey tarafından ele geçirilerek yıkıma uğradı (1235). Babur'un kurduğu Türk-Hint İmparatorluğu'nun bir parçası oldu (1526-1773). Bu tarihte yeni kurulan Afgan krallığı'na bağlandı. Hindistan'ı sömürgeleştiren İngilizler'in işgaline uğradı (1839). Daha sonra yeniden dört aylık bir kuşatmanın ardı sıra yeniden Afganlılar'ın eline geçti (6 mart 1842). Aynı yıl İngilizler tarafından geri alındı (eylül 1842). Bağımsızlık savaşı olarak nitelenen üçüncü afgan-ingiliz çatışmasından sonra kesinlikle Emanullah Han yönetimindeki Afgan krallığı'nın topraklarına katıldı (8 ağustos 1919).
• ARKEOLOJİ ve MİMARLIK. Korunaklı bir kent olan Gazne'nin yaklaşık 4 km K.-D.'sundaki kalıntılar ve tepeler, yerleşmenin büyüklüğüne tanıklık eder. Sürekli yakılıp, yıkılmalar sonucu, bir zamanlar Bağdat'la yarışan, dünya çapındaki ünlü başkentten yalnızca yıkıntılar kalmıştır. İbni Batuta da buraya geldiğinde (1332), kalıntılardan başka birşey bulamamıştır. Sultan Mahmut'un kentte yaptırdığı cami, medrese ve kütüphaneler günümüze ulaşmadı. Yazılı kaynaklara göre, Arus ül-Felek camisi, Hindistan'dan getirilen ağaç direklere oturan çatıyla örtülü, altın ve lacivert taşıyla süslü, görkemli bir yapıydı. Uzun yıllar zafer anıtı olduğu sanılan iki yapıtın minare olduğu anlaşıldı. Bunlardan biri yazıtına göre Sultan Mesut III dönemindendir. 48 m yüksekliğindeki tuğla minare, taş kaide üzerinde, sekiz köşeli yıldız biçiminde yivli, silindirik bir gövdeden oluşur. İçte döner bir merdiven vardır. Silindirik üst gövde depremden yıkılmıştır. Tuğla üzerine kûfi yazıtlar, bitkisel ve geometrik motiflerden oluşan bezemelerinin alt bölümü, Mesut III'ün ölümü üzerine tamamlanamamıştır. J. Sourdel Thomine'nin incelemeleriyle, ikinci minarenin Behram Şah'a (1117-1162) ait olduğu anlaşıldı. Bu anıt Mesut III'ün minaresinin yalın bir örneğidir. Gazne'nin 2 km D.'sundaki Ravza'da bulunan Mahmut türbesi, sandal ağacından yapılmış zengin süslemeli kapısıyla (bugün Delhi müzesi'nde) dikkati çeker. Bombaci ve Scerrato yönetimindeki italyan ekibince başlatılan kazılarda (1957), Mesut III'ün sarayı ortaya çıkarıldı. Sultanın adını taşıyan 1112 tarihli nesih yazıttan, yapının mimarının Hüseyin bin Mübarek olduğu saptandı. Dört eyvanlı avlu şemasının uygulandığı sarayın bir taht salonu ve camisi vardı. Avlu ve eyvan duvarlarının üst bölümü sarı, kırmızı ve mavi renkli geometrik motifler ve yazılarla süslü pişmiş toprak ve stuko levhalarla, alt bölümse işlemeli mermer levhalarla kaplıdır. 250 m uzunluğundaki farsça yazıtı benzersizdir. Saray Guriler ve dağlı kabileler tarafından yağmalandı (1150). Serdar Tepe'de, italyan arkeologlarca ortaya çıkarılan buddha manastırında (VI.-VIII. yy.), pişmiş topraktan ve yalancımermerden heykeller ve bezemeler bulundu.

yeraltı gazlaştırması

Gazne
Mesut III'ün yaptırdığı tuğla kaplamalı minare, XII. yy. başı

R. Michaud-Rapho

GAZNELİLER, Afganistan, Horasan ve Kuzey Hindistan'da müslüman türk devleti (977-1187). Adını, başkenti Gazne kentinden alır. Gazneliler devletinin temellerini atan Alp Tigin, Samaniler'in hizmetindeki türk kölemen komutanlardan biriydi. Samani hükümdarı Abdülmelik'in ölümü (961) üzerine tahta kendi adayını çıkarmak istedi. Başaramayınca Gazne'ye çekildi ve kente egemen oldu (962). Böylece Gazne, Samaniler'le bağını büyük ölçüde kopardı. Alp Tigin'in ölümünden sonra Gazne'yi oğlu Ebu İshak İbrahim (963-966), daha sonra da türk kölemen komutanlar Bilge Tigin (966-975), Böri Tigin (975-977) Samaniler adına vali sıfatıyla yönettiler. İktidarı ele geçiren Sebük Tigin (977-997) egemenliğini Büst, Zemindaver, Kusdar, Bamyan, Toharistan, Gur, Kuzey Belucistan'a kadar genişletti; Hindistan'da Pencab'a yöneldi. Öldüğünde Gazneliler, hint-afgan sınırına sağlam biçimde yerleşmişti. Vasiyeti gereğince tahta çıkan küçük oğlu İsmail (997-998), öteki oğlu Mahmut (998-1030) tarafından tahttan indirildi. Askeri ve siyasi etkinlikleriyle islam dünyasında büyük ün kazanan Mahmut, Ceyhun'u Samaniler devletini yıkan Karahanlılar'la sınır olarak saptadı. Bir yandan islamlığı yaymak için Hindistan'a seferler yaparken, bir yandan da halifeyi egemenlikleri altında bulunduran Büveyhiler'i sınırlarından uzak tuttu. Öldüğünde imparatorluğu Hindistan'da Pencab ve Sind'in bir bölümü ile Belucistan'ın kuzeyi, Afganistan, Gur, Sistan, Horasan Cibali'ne kadar Fers ve Toharistan'la Maveraünnehir' in bazı sınır bölgelerini kapsıyordu. Mahmut'tan sonra yerine geçen oğullarından Muhammet'i (1030) tahttan indiren Mesut (1030-1040) gözü pek bir savaşçı olmakla birlikte babasının siyasal yeteneğinden yoksundu. Hindistan'daki savaşları sürdürdü, Büveyhiler'i ülkesinden uzak tutmaya çalıştı, kısa bir süre için Kirman'ı ele geçirdi (1033). Ceyhun'u geçmeye ve yavaş yavaş Horasan'ı ele geçirmeye başlayan Selçuklular'ı engellemeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Sonunda, Dandanakan'da Selçuklular karşısında ağır bir yenilgiye uğradı (1040), Hindistan'a kaçmaya çalışırken tahtından indirildi ve öldürüldü. İkinci kez tahta çıkarılan Muhammet'i (1040-1041) bu kez de Mesut'un Belh valisi olan oğlu Mevdut tahttan uzaklaştırdı. Mevdut'un (1041-1049), selçuklu ilerlemesini durdurmak için giriştiği çabalar bir sonuç vermedi. Selçuklular 1044-1046 arasında Gazne kentini tehdit etmeye başladılar. Ünlü komutan Basi Tigin, Gazne'yi Selçuklular'ın eline düşmekten güçlükle kurtarabildi. Sistan'ı Selçuklular'dan kurtarmak üzere iken ölen Mevdut, İran'ı kaybetmekle birlikte imparatorluğun temelini oluşturan Afganistan ve Hindistan'ı koruyabilmişti. Ölümünden sonra, Gazneliler devleti içindeki karışıklıklar arttı. Emir ve vezirlerin kendi güçlerini artırmak için tahta çıkardıkları Mevdut' un altı yaşındaki oğlu Mesut II'yi (1049) Mevdut'un kardeşi Ali bin Mesut (1049-1050), onu da Mahmut'un oğlu Abdürreşit (1050-1053) tahttan uzaklaştırdı. Abdürreşit'i öldüren türk komutanlardan Tuğrul, hükümdarlığını ilan etti, ancak çok geçmeden öldürüldü. Tahta çıkarılan Mesut I'in oğlu Ferruhzat (1053-1059), komutanı Nuştigin'in yardımıyla Selçuklular'ı durdurmayı bir ölçüde başardıysa da, onların Mekran'ı almalarını önleyemedi. Kardeşi İbrahim (1059-1099), uzun yıllardır süren gazneli-selçuklu savaşlarını bir barış antlaşmasıyla sona erdirdi (yaklaşık elli yıl süren bu barış, iki hanedan arasındaki evlilik ilişkileriyle de sağlamlaştırıldı). İlk kez "Sultan" unvanını kullanan İbrahim, Pencab'da bazı kaleleri de ele geçirdi. Oğlu Mesut III (1099-1115), babasının siyasetine bağlı kalarak Selçuklular'la dostluğu sürdürdü. Ölümü ile oğulları arasında şiddetli taht kavgaları başladı. Şirzat (1115-1116), kardeşi Arslan Şah'ın elinden canını zor kurtarabildi. Arslan Şah (1116-1117) ile öteki kardeşi Behram Şah arasındaki taht kavgası Selçuklular'ın Gazne işlerine karışmalarına yol açtı. Selçuklu sultanı Sencer'in yardımı ile Gazne tahtını ele geçiren Behram Şah (1117-1157), Selçuklular'ın yüksek egemenliğini kabul etti ve onlara oldukça ağır bir vergi ödedi. Bu sayede Hindistan'a kaçan kardeşi Arslan Şah'ın saldırılarına selçuklu korumasıyla karşı koymak olanağını buldu. 1119-1120 arasında yaptığı üç savaş sonunda Pencab'da egemenliğini kabul ettirdi. Sencer'in egemenliğinden kurtulma çabaları ise sonuçsuz kaldı (1135'te yıllık vergisini ödememesi, Sencer'in Gazne üzerine yürümesine neden oldu). Guriler hanedanı üyelerinden birinin Gazne' de zehirletilerek öldürülmesi üzerine, guri sultanı Alaettin Cihansuz, Behram Şah'ı Zemindaver önünde yendikten sonra Gazne'yi yerle bir etti (1150). Hindistan'a kaçan Behram Şah, ancak Selçuklular'ın yardımıyla Gazne'ye yeniden egemen olabildi. Bu arada Sencer'in Oğuzlar tarafından esir edilmesi (1153) Gazneliler' in selçuklu yardımından yoksun kalmasına yol açtı. Behramşah'ın oğlu ve ardılı Hüsrev Şah'ın (1157-1160) egemenliği, Pencab dışında Gazne, Zabulistan ve Kâbil'den ibaret kaldı. Son gazneli sultanı Hüsrev Melik (1160-1187), ülkesinin bir yandan Oğuzlar, bir yandan Guriler tarafından ele geçirilmesine tanık oldu. 1163 başlarında Gazne ve bütün Afganistan topraklarını Oğuzlar'a bıraktı. Daha sonra bu toprakları Pencab'a karşı hareket üssü olarak kullanan Guriler, Lahor başkent olmak üzere Peşaver, Multan ve Sind'i elinde tutan Hüsrev Melik'i Lahor'da sıkıştırdılar. Uzun bir kuşatmadan sonra teslim olan Hüsrev Melik, çocuklarıyla birlikte öldürüldü. Böylece yöredeki öteki türk hanedanlarına oranla daha erken bir dönemde iranlılaşan Gazneliler devleti son buldu.

Gazneliler devleti, yöneticilerinin ve ordusunun türk olması ve egemen olduğu bazı yörelere müslümanlaşmış türk halkların yerleşmeye başlaması nedeniyle güçlü bir türk niteliği kazanmıştı. Ancak Gazneliler devleti, beraberinde kendi geleneklerini ve düzenlerini getiren bir türk halkının ortaya koyduğu bir devlet değildi. Yönetenlerden çok, yönetilenlerin töre ve geleneklerine bağlıydı ve Hindistan dışında iranlı hükümdarlarca yönetilmiş Samani devletinin bir devamıydı.

Gazneliler'in türk ve islam tarihindeki başlıca rolü Kuzey Hindistan fetihleri ile müslümanlığı Pencab'da yaymaları ve daha sonraki Hindistan fetihlerine zemin hazırlamalarıdır.

—Güz. sant. Gazneli sanatının italyan (Gazne) ve fransız (Leşker-i Bazar) kazılarıyla aydınlanması, Ortaçağ islam sanatına ilişkin bilgilerin genişlemesini sağlamıştır. Gazne islam ve hint sanatının karşılaşma yeri olmuş, gazneli mimarisi, resmi ve süslemesi bir yandan büyük selçuklu, öte yandan da baburlu sanatını etkilemiştir.

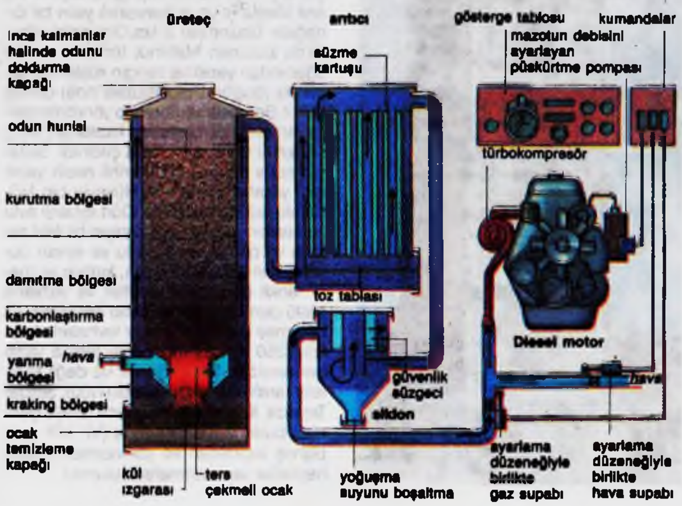
Gazneli sanatı özellikle Mahmut zamanında (997-1030) gelişmiştir. Gazne sarayı bir dönemde sanatçıların ve bilim adamlarının toplandığı yer olmuş, Firdevsi *Şehname*'sini burada bitirerek Gazneli Mahmut'a sunmuştur (1010). Ünlü coğrafyacı Biruni de son yıllarında burada yaşamış ve ölmüştür. Benzersiz saraylar ve camilerle donanmış olan Gazne kentindeki bu görkemli yapılardan günümüze çok az kalıntı ulaşmıştır.

Fransız arkeolog Schlumberger tarafından gerçekleştirilen Leşker-i Bazar kazılarında (1948-1951) ortaya çıkarılan büyük saray, gazneli mimarlığıyla selçuklu sanatı arasındaki bağlantıyı da güçlendirmiştir. Bu saray arap kaynaklarının el-Asker, iran kaynaklarınınsa Leşkergâh olarak söz ettikleri Bust kalesi yakınındadır. Geniş bir alanı kaplayan saray, çeşitli kasırlardan oluşuyordu. Bunların en büyük ve görkemlisi Gazneli Mahmut zamanında, XI. yy. başlarında yaptırılan Güney kasrı'ydı. Dikdörtgen planlı yapının temeli tuğladan, duvarları kerpiçtendir. Ön cephesi stuko süslemeli iki sıra sağır kemerlerle bezelidir. Ortadaki derin bir kapıdan dört yanı eyvanlı büyük bir avluya geçilmektedir. Bu plan, daha sonra İran'da büyük selçuklu mimarlığında geliştirilen dört eyvanlı avlu şemasının ilk denemesi olması açısından önemli. Sarayın en anıtsal ve görkemli bölümü, tören ve kabul salonudur. Duvarların üst kesimi tuğla süslemelidir. Alt bölümler ise uygur duvar resmi geleneğinin bir devamı olarak nitelendirilen fresklerle kaplıdır. Önemli bir bölümü günümüze ulaşan bu resimlerde Gazneli Mahmut' un muhafız kıtasını gösteren, yan yana dizilmiş insan figürleri işlenmiştir. Parlak renkli kumaşlardan dikilmiş, uzun giysili figürlerin arasında rozet, çiçek ve kuş motifleri vardır. Bu freskler Abbasiler'le (IX. yy.), Safeviler (XVI.-XVII. yy.'lar) arasında, minyatür sanatından bağımsız bir resim geleneğinin varlığını da ortaya koymuştur.

Güney kasrı'nın G.'indeki Leşker-i Bazar Ulu camisi'ndeyse mihrap önü kubbesinin önem kazandığı, çok ayaklı camilerin gelişmiş bir örneğiyle karşılaşılmaktadır (XI. yy.'ın ilk yarısı). Mihrap duvarına koşut, enine gelişen iki sahınlı ve iki sahın genişliğindeki mihrap önü kubbeli cami planı, daha sonra Büyük Selçuklular' la İran'da, Artuklular'la Anadolu'da ve Memluklar'la Mısır'da uygulanım alanı buldu.

Gazne'deki sanat tarihi açısından tartışmalı iki yapıttan biri olan Mesut III anıtı' nın (1114), son araştırmalara göre minare olduğu sanılmaktadır. Alçak bir kaide üzerinde sekiz köşeli yıldız biçimindeki anıt, kûfi yazıltı kuşaklarla süslüdür. Daha eski

G. İ. E. Génétrans belgesine göre

mazot (% 20) ve odun gazı (% 80) karışımıyla beslenen bir Diesel motorlu kamyon üstündeki odun gazojeni şeması

olduğu düşünülen ve Gazneli Mahmut dönemine tarihlendirilen ikinci anıtın ise J. Sourdel Thomine'nin incelemeleriyle Behram Şah'a ait olduğu anlaşılmıştır (XII. yy.'ın ilk yarısı).

İtalyan arkeologlar Bombaci ve Scerrato yönetiminde Gazne'de başlatılan kazılarda (1957), Mesut III'ün sarayı ortaya çıkarılmıştır. Yazıtına göre 1112'de bitirilen bu saray da dört eyvanlı avlulu plandadır. Avluyu çevreleyen tuğla duvarların üst bölümleri çeşitli renklerde pişmiş toprak ve stuko, alt bölümleriyse işlemeli mermer levhalarla kaplıdır.

Delhi müzesi'nde bulunan, Gazneli Mahmut'un türbesine ait zengin süslemeli kapı kanatları, Gazneliler'in ahşap oymacılığında da ileri olduklarını göstermektedir. (→ Kayn.)

GAZNİ → GAZNE.

GAZNOFİSKİ a. Ask. denizc. Geceleri savaş gemileri arasında işaretleşmede kullanılan renkli (beyaz, yeşil ve kırmızı) elektrik lambaları. (Serene çekilen gaznofiskilere köprüüstünden kumanda edilir.)

GAZOİL a. (ing. *gas-oil*). 232 ile 426°C arasında kaynayan, petrol damıtma ürünlerinin (kerosen, mazot, fueloil, gaz) genel adı.

GAZOJEN a. (fr. *gazogène*). **1.** Katı ya da sıvı bir yakıtı su buharı katarak ya da katmadan hava ya da oksijen etkisiyle gazlaştırmaya yarayan aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Yeraltı gazojeni,* yerinde gazlaştırma uygulanan kömür yatağı bölümü.

—ANSİKL. Gazojenler sanayisel ısıtmada kullanılan gaz yakıtları üretir. Havagazı üreten bir gazojen, yakıt yüklenen bir hazneden oluşur. Hava ya da oksijen, yanan katı yakıt içine tabandan üflenir ve oluşan gazlar, tutuşma halindeki üst katmanlardan geçerek bu bölümde yakıtla tepkimeye girer. Yeni araştırmalar, özellikle metanlaştırmayla gazların niteliklerini iyileştirmeyi amaçlar. (→ GAZLAŞTIRMA.)

Gazojen ayrıca fakir gaza benzer bir gaz üretebildiği gibi atmosfer havasıyla benzini karıştırarak, patlamalı motorlarda kullanılan yakıt karışımını da sağlar. Gazojenlerin bu özel tipi, yakıt taşıyan bir huniden oluşur; bu huni, altındaki bir delikten yakıtı ocağa akıtır ve yanma oranında ocağı besler. Ocağa hava akımı verilerek oluşturulan gaz, soğutucu bir boru demetine gönderilir; sonra bir arıtıcı süzgeçten geçirilir ve motora ulaşmadan önce karıştırıcı bir aygıtta uygun dozda havayla karıştırılır. Eskiden kamyon motorlarında enerji kaynağı olarak kullanılan bu aygıt tipi, günümüzde biyokütleleri değerlendirme umuduyla yeniden ele alınmış ve duyarlı iyileştirme çalışmalarına konu olmuştur.

GAZOLİN a. (fr. *gazoline*). Petr. san. DOĞAL BENZİN'in eşanlamlısı.

GAZOMETRE a. (fr. *gazomètre*). İşlenmiş gazları değişken hacimde ve genellikle 100 ile 300 mm su basıncına eşit sabit basınç altında depo etmeye yarayan tank. (Bu dev tankların yerini daha yüksek basınç altındaki kapalı depolar aldı.)

—Ölçbil. GAZÖLÇER'in eşanlamlısı.

GAZOMETRİ a. (fr. *gazométrie*). GAZÖLÇÜM'ün eşanlamlısı.

GAZOZ a. (fr. *gazeuse*'den). **1.** Meyve esansı, şeker ve karbon asidi ile yapılan, basınçlı hava ile şişelere doldurularak hazırlanan alkolsüz içecek. **—2.** *Gazoz ağacı,* bir sözün çok saçma olduğunu belirtmek için kullanılır: *O senin dediğin gazoz ağacı* (arg.).

—İçit san. *Limonlu gazoz,* şeker, asit (sitrik, malik, vb.), limon esansı ve karbondioksit katılarak yapılan boyasız gazoz.

GAZOZCU a. **1.** Gazoz yapıp satışa sunan kimse. **—2.** Eğlence yerlerinde dolaşarak gazoz satan kimse.

GAZOZCULUK a. Gazoz yapma ve/ya da satma işi.

GAZÖLÇER a. Ölçbil. Belirli bir basınçla gelen gazın hacmini ölçmeye yarayan aygıt. (Eşanl. GAZOMETRE.)

—Anal. kim. *Sınamalı gazölçer,* ODYOMETRE'nin eşanlamlısı.

GAZÖLÇÜM a. Sanayi gazlarının fiziksel özelliklerinin (hacim, yoğunluk vb.) ölçümü. (Eşanl. GAZOMETRİ.)

—Tıp. *Kanda gazölçümü,* atardamar ve/ya da toplardamar kanındaki gaz (oksijen ya da karbondioksit) oranını ölçmeye yarayan laboratuvar tekniği. İğne ile sıkı bir şırıngaya birkaç santimetre küp kan çekildikten sonra gerekli işlem uygulanır. (Bununla birlikte asit-baz dengesi ölçümleri de yapılır.)

GAZTAMBİDE Y GARBAYO (Joaquín Romualdo), ispanyol besteci ve orkestra yöneticisi (Tudela, Navarra, 1822 -Madrid 1870). Genç yaşta Teatro español'un başına getirildi (1848). Kırk dört zarzuela yazarak bu türün yeniden rağbet görmesine katkıda bulundu: *Catalina* (1854), *Los Magiares* (1857), *El juramento* (1858), *La Conquista de Madrid* (1863).

GAZTAŞI a. Bileme işinde kullanılan bir taş türü.

GAZUBANE be. (ar. *ġażūb* ve fars. *-āne*'den *ġażūbāne*). *Esk.* Öfkeli olarak, kızgınlıkla.

GAZULİ → CEZULİ (Ebu Abdullah Muhammet bin Süleyman EL-).

GAZUP sıf. (ar. *ġażūb*). *Esk.* Kızgın, öfkeli, öfkelenmiş: *"Her an daha mahuf ve tehditkâr seslerle, daha gazup nazarlarla yaklaştılar"* (H. E. Adıvar).

GAZVE a. (ar. *ġazve*). *Esk.* **1.** Akın, saldırı, savaş: *"Haydutluğun ve gazvenin önünü alan odur"* (R. H. Karay). **—2.** Din uğruna yapılan savaş, gaza. **—3.** *Gazve -i Bedr,* Bedir savaşı. || *Gazve-i hendek,* Hendek savaşı.

GAZVİN ya da **KAZVİN,** İran'da kent, Elburz'un güney yamacında; 248 591 nüf. (1986). III. yy.'da kurulmuş, XVI. yy.'da İran'ın başkenti olmuş Gazvin, kanalların suladığı bağlar ve bahçeler arasında bir tarım pazarı ve sanayi (makine ve elektrikli gereçler yapımı) merkezidir.

GAZYAĞI a. Petr. san. Bir alev lambasını beslemede kullanılan petrol ürünü.

GAZYUVARI a. Gökbil. ATMOSFER'in eşanlamlısı.

GAZZALİ → GAZALİ.

GAZZALİYE → GAZALİYE.

GAZZANİGA (Giuseppe), italyan besteci (Verona 1743-Crema 1818). Porpora ve Piccinni'nin öğrencisi. Crema katedrali'nde capella yöneticiliği yaptı. Elli dolayında opera besteledi. *Il convitato di pietra o Don Giovanni Tenorio* (1787) başlıklı operasını Venedik'te sahneleterek büyük başarı elde etti. Librettosunu Bertati'nin yazdığı bu opera, Da Ponte'nin *Don Giovanni*'sinin esin kaynaklarından biridir. İki *Don Giovanni* arasında yüzeysel benzerlikler vardır. Venedik üslubundan kopmuş olsa da, Gazzaniga, Paisiello ve Cimarosa ile birlikte, son örneklerini verdiği opera-buffadan, daha sonra Rossini'nin geliştireceği opera komiğe geçişi sağladı.

GAZZAZ a. (ar. *ḳazzāz*'dan). *Esk.* İpek dokuyan, ipek işleyen kimse.

—Kur. tar. Osmanlı devletinde saray terzilerinin (hayyatini hassa) bir bölümünü oluşturan ipekçiler topluluğu. || *Gazzaz bölükleri,* sarayda ibrişim bükümcüsü olan ipekçi gruplarına verilen ad.

GAZZE, Güney Filistin'de, 1967'den beri İsrail'in işgalindeki bölgenin merkezi kent; 118 300 nüf. —*Gazze toprağı,* 363 km^2; 750 000 nüf. (1990).

—Tar. Gazze İ.Ö. XV. yy'dan beri bilinen bir yerleşmeydi. O zaman, Mısır yönetiminin merkezi durumunda bir Kenan kentiydi. İ.Ö. XII. yy.'dan itibaren Gazze Filistiler'in beş sitesinden biri, önce Asurlular'ın (734'ten başlayarak), sonra Babilliler'in (609'a doğr.) egemen olduğu bir krallığın başkentiydi. Daha sonraları kedarlı Araplar, bu krallığı ilhak ettiler ve Gazze'yi aromalı bitkiler için bir depolama yeri yaptılar. Ama Gazze, her şeyden önce Mısır yolunu koruyan bir kaleydi. Sürekli olarak kuşatılan ve ele geçirilen kent ancak Roma egemenliğinde (İ.Ö. 63) huzura kavuştu.

Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde Gazze'de bir kilise kuruldu. Kent 635'te Araplar'ın eline geçti. 1150'ye doğru da Templier şövalyelerinin kalesi durumuna geldi. 1799'da Suriye seferi sırasında Bonaparte tarafından alındı. Birinci Dünya savaşı boyunca Süveyş'i korumayı amaçlayan ilk ilgiliz saldırısının hedefiydi. Ancak 6 kasım 1917'de Allenby tarafından ele geçirilebildi. (→ GAZZE savaşları.)

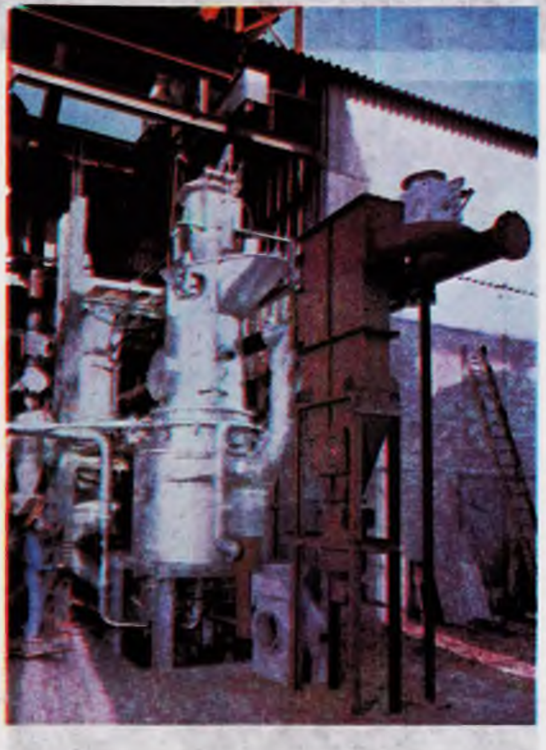
Filistin'i paylaşma tasarısından (1947) beri İsrail ile Mısır'ın arasında tartışma konusu edilen Gazze 1948'den 1962'ye değin Mısır yönetiminde kalmakla birlikte iki ülke arasında sürekli sınır çatışmalarına neden oldu. İsrail askeri birlikleri 1956 seferi sırasında ele geçirdikleri Gazze'de mart 1957'ye değin kaldılar. Aynı tarihte yerlerini önce BM polis kuvvetlerine, sonra da bir Mısır alayına bıraktılar. (→ İSRAİL -ARAP SAVAŞLARI.) 1962'den beri, 400 000'

Calberson-Larousse

odun gazojeniyle donatılmış yarı-römork çekici

Fédération des Industries Mécaniques et Transformatrices des métaux

Provence kamışı kullanan sabit yataklı iki gazojen (Grand-Mannselat alanı Sambuc, Arles, Bouches-du-Rhône)

den fazla filistinli göçmenin toplandığı ve sekiz kadar kampın kurulduğu bölge, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nce (Mısır) atanan bir vali tarafından yönetildi. 1967'de yeniden işgal edilen Gazze, İsrail'in denetimine geçti.

Gazze savaşları, Birinci Dünya savaşı'nda Filistin cephesinde Türkler'le İngilizler arasında yapılan üç savaşın ortak adı (1917).

• *I. Gazze savaşı.* Vadii Gazze önlerine gelen İngilizler (25 mart 1917), burada hazırlıklarını tamamladıktan sonra şiddetli bir topçu ateşi desteğinde saldırıya geçtiler (26 mart). Karşılıklı süngü hücumlarıyla çok kanlı geçen çarpışmalar sonunda İngilizler Gazze'yi doğudan ve kuzeyden kuşatmayı başardılarsa da kenti düşüremediler. Ertesi gün takviyeli bir türk alayının Mecdel'e yaklaşması, Cemame, Tellüşeria ve Birüssebi'deki türk kuvvetlerinin de Gazze'yi kuşatan İngilizler'i yandan sıkıştırması üzerine iki ateş arasında kalan ingiliz birlikleri dağınık bir biçimde ve ağır kayıplar vererek Vadii Gazze'nin batısına çekildiler (27 mart 1917).

• *2. Gazze savaşı.* İyice hazırlanan İngilizler, ilkinde olduğu gibi çok şiddetli bir topçu ateşiyle saldırıya geçtiler (19 nisan 1917). Ancak, düşmanın yeniden saldıracağını hesaplayan Birinci Kuvveyi seferiye komutanlığı, yeterince takviye alarak XXII. Kolordu'ya dönüşmüştü. Dolayısıyla bu kez İngilizler daha çetin bir savunmayla karşılaştılar. İngilizler'in bocalamasından yararlanan türk birlikleri, yine Cemame, Tellüşeria ve Birüssebi'den karşı taaruza geçerek, öncekinden daha ağır kayıplara uğrayan düşmanı püskürttüler (20 nisan 1917).

• *3. Gazze savaşı.* Türk tarafında Yıldırım Ordular grubu (7. Ordu) Halep'ten Filistin'e kaydırıldıktan, alman eski genelkurmay başkanı general Falkenhein türk mareşali rütbesiyle bu birliğin başına getirildikten, Mustafa Kemal Paşa ünlü raporunu vererek 7. Ordu komutanlığından ayrıldıktan ve yerine Fevzi (Çakmak) Paşa getirildikten sonra savaşın başından beri Filistin'de bulunan kuvvetlerden kurulu 8. Ordu komutanlığı bu cephede iki savunma öbeği oluşturdu: çok güçlü tutulmuş olan Gazze ve bir piyade ile bir süvari tümeninden meydana gelen güçsüz Birüssebi grupları. Gazze ile Birüssebi arasındaki boşluğu tutmak üzere de buraya zayıf mevcutlu bir kolordu yerleştirildi. Öte yandan, İngilizler 1. ve 2. Gazze yenilgilerinden sonra yüksek emir ve komuta zincirinde değişiklik yaparak general Allenby'yi ingiliz-mısır kuvvetleri başkomutanlığına getirdiler. İngilizler'in ana planı kabaca, Türkler'i denize doğru sürerek sonuca ulaşmaktı.

Birüssebi'nin oldukça uzağında mevzilenmiş olan 7. Ordu haber alıp da savaş alanına gelemeden, İngilizler yine çok şiddetli bir topçu ateşi desteğinde ve ağırlık merkezini Birüssebi'ye bindirerek, ayrıca burada uçak da kullanarak tüm cephe boyunca saldırıya geçtiler (31 ekim 1917). Birüssebi grubu kendinden en az altı kat üstün düşman kuvvetlerine karşı dayanmaya çalıştı. Bu arada, karşı taaruzlarla düşmanı akşama kadar oyaladı ve karanlıktan yararlanarak elde kalan birliklerle kuzeye çekildi. Gazze-Birüssebi ve Yafa -Kudüs hatları arasında Türkler'le İngilizler'in yaptıkları savaş savunma ve karşı saldırılarla 6 kasım 1917'ye kadar sürdü. 6-7 kasım gecesi türk kuvvetleri tutulması olanaksızlaşan Gazze'den çekilerek Hes vadisi mevzilerine yerleştiler. Böylece sona eren 3. Gazze savaşı'ndan sonra Yafa ve Kudüs savaşları başladı. Kurmay albay Refet (Bele) Bey, general von Kress, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa ve kurmay albay İsmet (İnönü) Bey Gazze savaşlarında büyük yararlıklar göstererek sivrilen başlıca türk ve alman komutanlarıdır. (→ Kayn.)

gb → ab.

GBAYALAR ya da **BAYALAR,** Orta Afrika Cumhuriyeti ve Zaire'nin ırmak bölgelerinde (*Ngbakalar* adıyla anılırlar) yaşayan kavim. Gbayalar ormanda çelikleme, modern tarım kooperatiflerinin kurulduğu bölgelerde manyoka tarımı ve kamışla balıkçılık yaparlar. Babayerli soya dayalı olarak örgütlenen ve islamlıktan etkilenen Gbayalar, gizli bir dernek aracılığıyla geleneksel animist inancı korumaya çalışırlar.

GCA, ingilizce *Ground Control Approach* (yere yaklaşma denetimi) sözcüklerinin kısaltması; radardan yararlanılarak uygulanan görmeden iniş sistemini belirtir. GCA sisteminde pilotu, yerde bulunan bir radar operatörü yönlendirir. Bu operatör iki tür radar kullanır: panoramik bir anten 50 km'lik bir daire içinde bulunan uçakları araştırır; diğer iki duyarlı anten ise, uçağın konumunu ve sapmalarını izleyerek piste inene değin pilotu yönlendirir. Yatay bir eksen çevresinde salınım yapan konum anteniyle uçağın iniş yörüngesi izlenirken, düşey eksen çevresinde salınım yapan sapma anteniyle uçağın yönündeki evrim denetim altında tutulur. Yerdeki radar operatörü yaklaşma süresince radar ekranı üzerinde uçağı gösteren spotların devinimlerini izleyerek pilotu pistin girişine kadar yönlendirir, hatta pist mutlak karanlıkta ya da yoğun bir sis altındaysa ve pilot pisti göremiyorsa uçağı indirebilir.

Gd Anorg. kim. *Gadolinyum*'un simgesi.

GDANSK, esk. alm. **Danzig** ya da **Dantzig,** Polonya'nın başlıca limanı, voyvodalık merkezi, Wisla deltasının batı kenarında, ırmağın kollarından birinin ("Ölü Wisla") denize döküldüğü yerde; 467 000 nüf. (1992).

• COĞRAFYA. Gdańsk, Gdynia ve Sopot'u da içeren, 800 000'i aşkın nüfuslu bir bitişikkentin beynidir. Deniz ile Pomeranya'nın buzultaş tepeleri arasına sıkışmış kent alanı 35 km boyunca uzanır. Bir hızlı karayolu ve bir elektrikli demiryolu, bitişikkentin başlıca ulaşım yollarıdır. Birinci Dünya savaşı'ndan sonra Polonya'yla bağlantısı kesilen Danzig "serbest kenti"nin limana ilişkin görevleri Gdynia'nın kurulmasıyla azalınca, Gdańsk ve Gdynia ortak bir liman bütünü oluşturdu. Gdańsk, kömür ve ambalajsız mal trafiğine yönelik büyük bir ırmak ve deniz limanıdır; başlangıçta, adalarda ve deltanın kıyılarında yayılmış bir havuzlar limanı olan Gdańsk, aşağı kesime doğru ilerledi: eski kentin kenarındaki havuzlar, sonra "yeni liman", en sonunda da, 1970-1975 arasında, petrol gemileri ve kömür ile maden filizi trafiği için tasarlanan bir ön limanın yapılması. Toplam trafik 27 Mt'u (yarısından çoğu Kuzey limanından) aşar. Gdańsk güçlü bir sanayi (çeşitlenmiştir) merkezidir; bununla birlikte Gdańsk'ta etkinliklerin % 60'ı gemi yapımı ve onarımı (Lenin tersaneleri) ile buna bağlı dallarda görülür. Ayrıca, yeniden yapılmış eski semtleriyle kent önemli bir turizm merkezidir. *Gdansk voyvodalığı* (7 394 km^2; 1 410 900 nüf. [1989]), zengin turizm kaynaklarıyla (kıyı, tepeler, ormanlar ve göller içeren iç kesim) desteklenen, hem sanayiye (kıyı, aşağı Wisla), hem tarıma (Wisla'ya doğru uzanan kesim dışında, zayıf potansiyel) ilişkin özellikler taşır.

• TARİH. İ.S. X. yy.'da adı Gdańsk'a çevrilen aziz Adalbert'in hıristiyanlaştırdığı "Gyddanzyc", yukarı Pomeranya'nın başlıca merkeziydi. Gdańsk dükleri XII. yy. sonunda bağımsızlıklarını ilan ettiler. XIII. yy.'da, Lübeck hukukuyla yönetilen kasabaya akın eden alman tüccarları etkisiyle Gdańsk, Dantzig adını aldı. Töton tarikatı

A. de Wildenberg-Gamma

Gdańsk
kentten ve limandan bir görünüm

Everts-Rapho

Belediye sarayı (XIV. -XV. yy.)

14 kasım 1308'de kenti ele geçirdi, Polonyalılar'ı kılıçtan geçirdi ve Wisla deltasını ilhak etti. Dantzig 1343'te belediye ayrıcalık belgesi elde etti; 1361'de Hansa birliği'ne katıldı ve zenginliğiyle Prusya kentlerinin başında yer aldı. Gotik üslupta çok güzel mimari yapılar bu dönemde yapıldı.

1454'te kent Tôton şövalyelerine karşı ayaklandı ve Polonyalı Kazimierz IV'ün himayesine girdi. Her zaman sadık kaldığı Polonya devleti bünyesinde hemen hemen tam bir özerkliğe sahip oldu ve Polonya'nın altın çağında (1466-1648) bu ülkenin deniz ticareti tekelini elinde tuttu. 1523'ten başlayarak Reform hareketinin etkisine girdi. 1650'de 70 000 kişilik nüfusuyla Baltık bölgesinin en önemli limanı ve en kalabalık kentiydi. 1656-57'de Dantzig, İsveç istilasına direndi. 1793'te, halkın karşı çıkmasına rağmen, Polonya'nın ikinci kez paylaşılması sırasında Prusya, kenti ilhak etti.

26 mayıs 1807'de kenti kuşatan ve general Kalckreuth komutasında Prusyalılar'ı teslim alan Napoléon I Gdańsk'ı fransız denetiminde serbest bir kent haline getirdi. 1813'te general Rapp rus saldırısını püskürttü, ama haziranda Württemberg kontunun kurduğu ablukayı kıramadı. 4 haziranda bombalanan kent kısmen yakıldı. Başlayan kıtlık üzerine Rapp, on bir ay süren kuşatmadan sonra 27 kasım 1813'te teslim oldu. 1815'te Prusya devletine bağlanan Dantzig XIX. yy. sonuna değin ölüm kalım savaşı verdi; o tarihten başlayarak büyük bir liman ve büyük bir sanayi merkezi oldu.

1919 tarihli Versailles antlaşması'yla, 1 888 km² yüzölçümlü, 356 000 nüfuslu,Milletler cemiyeti himayesinde uluslararası bir statüye sahip "Dantzig serbest kenti"nin merkezi oldu. Bununla birlikte egemenliği, Polonya yararına sınırlandı (Varşova antlaşması, 24 ekim 1921); Polonya, kenti kendi gümrük sınırlarına kattı, savunmasını üstlendi, limanını kullandı ve iletişim araçlarından yararlandı. 1919'dan 1939'a değin "Dantzig sorunu" Almanya ile Polonya arasında sürekli çatışma kaynağı oldu. 1933'te Dantzig'de çoğunluğunu hitlercilerin oluşturduğu bir Diyet'in kurulması, sorunu daha da ciddileştirdi. Polonya hükümeti, Dantzig'e ve Polonya'yı denize bağlayan "koridor"a (1924-1930 arasında kurulan yeni Gdynia limanı dahil) ilişkin alman isteklerine boyun eğmedi. 28 nisan 1939'da Hitler, Gdańsk'ın Almanya'ya verilmesini istedi; böylece başlayan bunalım 1 eylül 1939'da İkinci Dünya savaşı'nın patlak vermesiyle sonuçlandı. Polonya'nın bozguna uğramasından (eylül 1939) sonra Dantzig bir alman kenti, bir yönetim bölümü merkezi oldu (1939-1945). Hava bombardımanlarının (1941-1945) hemen bütünüyle yıktığı Dantzig, 28-30 mart 1945'te Ruslar tarafından alındı ve 1946'da yeniden bir Polonya kenti oldu ve eski adına (Gdańsk) kavuştu.

14 aralık 1970'te başlayan tersane grevi ve ayaklanmalar tüm limanları sardı ve Gierek'in Gomułka'yı iktidardan uzaklaştırmasına olanak veren bunalımın patlamasına yol açtı. Şubat 1980'de Lenin tersanesi'ndeki grev, 1980 yazında ülke çapında bir bunalıma neden oldu; bunun sonunda da Gierek'in yerini Kania aldı ve bağımsız bir sendikal hareket ortaya çıktı.

• GÜZEL SANATLAR. Eski gotik mahalleler İkinci Dünya savaşı sırasında büyük ölçüde zarar gördü. Bununla birlikte, günümüze anıtsal kapılar, belediye binası, XIV., XV. yüzyıllarda tuğladan yapılmış büyük Marienkirche ve çok sayıda dolma tekniğiyle yapılmış ev kalmıştır.

G.D.P. Kim. GUANOSİN DİFOSFAT'ın kısaltması.

GDYNİA, Polonya'da liman kenti, Gdansk bitişikkentinin bir bölümü; 250 900 nüf. (1990). 300 kişinin yaşadığı bir köyün yerinde, 1924'ten başlayarak bütünüyle yapay bir limanın ve "Dantzig koridoru'nun" ağzına, "serbest kent"in merkezine 20 km uzaklıkta yeni bir kentin yapımına başlandı. 1929 yılında Gdynia'nın nüfusu 30 000'di. Eski bir ırmak buzul vadisinin ucunda bulunan limanın iki bölümü vardır: kıyı ovalarında oyulmuş havzalar; dalgakıranlarla birbirinden ayrılan ve açıklarda setlerle korunan deniz havzaları. Birçok deniz hattının başlangıcı olan Gdynia, hem çeşitli mallar (konteyner trafiği) ve yolcular için, hem de uzak balıkçılık için büyük bir limandır; aynı zamanda da ülkenin tahıl limanıdır. Dengelenmiş akımlar halinde gerçekleşen toplam liman trafiği 15 Mt'dur. Bundan başka Gdynia, gemi yapımının ve besin sanayilerinin (balık) egemen olduğu bir sanayi merkezidir.

Ge Anorg. kim. *Germanyum*'un simgesi.

Ge Hematol. *Ge antijeni*, GERBİCH ANTİJENİ'nin kısaltması.

GÊ a. Brezilya yaylasının doğusunda ve güneyinde, Paraguay'ın kuzeyinde yaklaşık 10 000 kişinin konuştuğu yerli dilleri ailesi. (Sayıları 10 dolayında olan gê dillerinin, tupi diliyle akrabalıklarını düşündüren özellikleri vardır.)

GE → GAİA.

-GE → -GA.

GÉANT (*dent* ya da *aiguille du*), Mont -Blanc kütlesinde doruk. Hem Fransa hem İtalya'ya bakan cephede, birbirinden ayrı iki doruktan ve kayalık iki sivri doruktan oluşur: dört kardeşin (Sella ve J. -J., B. ve D. Maquignaz) 1882'de tırmandığı güney-batı doruğu (4 009 m), W. W. Graham, A. Payot, A. Cupelin'in 1882'de tırmandığı kuzey-doğu doruğu (4 013 m). Bu dağcılık ekiplerinin ikisi de, bugün çok kullanılan klasik yol haline gelmiş ve son bölümü sabit ipler ve kablolarla donatılmış güney-batı yamacını kullandılar.

GEASTER a. (yun. *ge*, yer, ve *aster*, *-asteros*, yıldız'dan). Yıldız biçiminde yer mantarı. (İki kat örtüsü vardır: dıştaki yıldız gibi bir yarık ve yaygın, içteki ortadan deliklidir. Gasteromycetales takımı, bazitlimantarlar sınıfı.)

GEB, Mısır tanrısı; Enneadlar*'dan biri; Dünya'yı simgeler. Hava tarafından (Tanrı Şu*) eşi Nut*'tan (Gök tanrıçası) ayrılınca ona yeniden kavuşmaya çalışır, düzensiz ve boş hamleleri tepeleri ve dağları oluşturur. Hiçbir özel işareti bulunmayan bir erkek olarak tasvir edilmiştir; başının üstünde kimi zaman, adını yazmaya yarayan fonetik bir simge olan kaz resmi bulunur.

GEBA *(rio)*, Batı Afrika'da ırmak; 320 km. Gine'de doğar, sonra Senegal'i sular, ama çığırının büyük bölümü Gine -Bissau'dadır. Uzun bir haliçle (yaklş. 80 km) Atlas okyanusu'na dökülür.

GEBE sıf. **1.** Gebelik dönemindeki kadın ya da hayvan için kullanılır; hamile, yüklü. **—2.** *Belli bir aylık gebe olmak*, gebeliğin belli bir döneminde olmak: *6 aylık gebe.* **—3.** Bir birikim sonucu yakın zamanda ortaya çıkması beklenen durum ya da olaylar için kullanılır: *Gelecek günler yeni yeni olaylara gebe.* **—4.** *Bir kimseye gebe kalmak*, ona karşı maddi ya da manevi açıdan borçlu durumda kalmak. ||*Bir kimseden gebe, hamile kalmak*, onun çocuğunu beklemek. ||*Bir kadını gebe, hamile bırakmak*, cinsel ilişki sonucu kendisinden gebe kalması sağlamak. ||*Bir kimseyi gebe bırakmak*, onu maddi ya da manevi bakımdan kendisine borçlu duruma getirmek.

Loïc Jahan

dent du Géant'ın kuzey-batı cephesi

GEBECE a. *Yörs.* **1.** Başak vermeye başlayan ekin. **—2.** Kısa boylu, geniş karınlı küp.

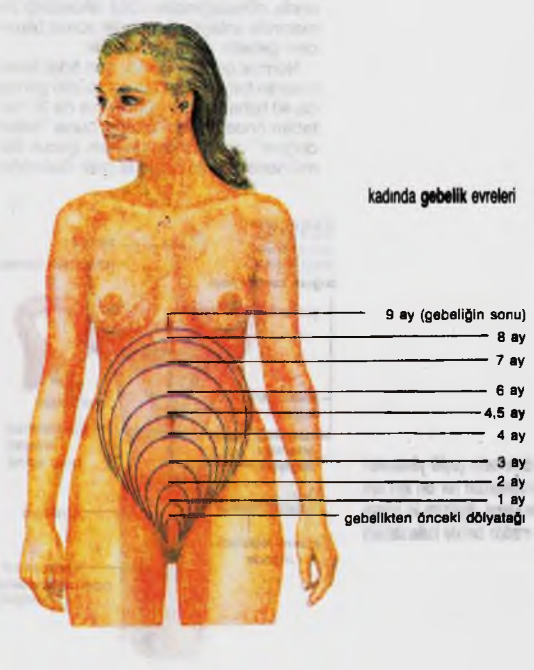
GEBECİLER, Afyonkarahisar'ın Çobanlar ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 792 nüf. (1990).

GEBELİK a. **1.** Kadının döllenme ile doğum yapma arasındaki durumu. (Eşanl. HAMİLELİK.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Zool. Doğurucu bir dişinin (embriyonu, sonra cenini eteneyle besleyen türlerde) yuvalanma ile doğum arasındaki durumu. **—3.** Bu arada geçen süre.

—Kad. doğ. *Gebelik maskesi*, KLOAZMA'nın eşanlamlısı. || *Dış* ya da *ektopik gebelik*, döllenmiş yumurtanın, dölyatağına ulaşmadan önce bir yere, genellikle yumurtalık borusuna tutunarak gelişmesi şeklinde gebelik. ||*Gebeliğin önlenmesi*, gebeliği engelleyen yöntemler kullanılarak sağlanan istemli ve geçici kısırlık sağlama. (Bk. *ansikl.* böl.) ||*Yüksek riskli gebelik*, annenin hastalığıyla, dölyatağı ek organlarındaki biçim bozukluğuyla, büyüme gecikmesiyle karışık ya da 40 yaşından yukarı ve 18 yaşından küçük kadınlarda olan gebelik.

—Psik. *Sinirsel gebelik*, gebe olmayan bir kadında görülen gebelik belirtilerinin (karın ve memelerin kabarması, aybaşından

kadında gebelik evreleri

kesilme, bulantılar) tümü. (Bu psikosomatik olayın kısır ya da cinsel ilişkiden yoksun kadınlardaki şiddetli analık isteğine bağlı olduğu sanılır.)

—Tıp. *Gebeliğin istemle sona erdirilmesi*, ÇOCUK* ALDIRMA'nın eşanlamlısı.

—Vet. *Gebeliğin önlenmesi*, ilaç kullanılarak (gebeliğin geçici önlenmesi) ya da cerrahi yoldan (gebeliğin kesin önlenmesi) gerçekleştirilen geçici ya da kalıcı kısırlık. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Normal gebeliğe "dölyatağı içi gebelik" denir, çünkü döllenmiş yumurta döyyatağına yuvalanır. Tek ya da birden fazla (ikiz, üçüz, dördüz, vb.) olabilir. Gebeliğin başlangıç belirtileri âdetten kesilme, bulantı, uykusuzluk, tütüne karşı isteksizlik, göğüslerde şişme, meme başı çevresinde değişiklik biçiminde ortaya çıkar. Dölyatağı muayenesinde, dölyatağının büyüdüğü, yuvarlaştığı ve yumuşadığı görülür. Son âdet kanamasından sonraki altıncı haftada dölyatağı ekografi ile muayene edilirse yumurta görülebilir. Laboratuvar muayenesiyle gebelik teşhisi, gebe kadının kanında ve idrarında trofoblast tarafından erkenden ve bol miktarda salgılanan bir hormonun (koriyon gonadotrofin hormonu) bulunmasıyla konur. Bu hormonun varlığı uzun yıllar, gebe kadının idrarı çeşitli deney hayvanlarına şırınga edilerek ortaya çıkarılıyordu: erginleşmemiş fare (Ascheim tepkisi), dişi tavşan (Friedman tepkisi) ya da kurbağa. Bu yöntemler çeşitli işlemleri ve yanıt için birkaç gün geçmesini gerektiriyordu. Birkaç saat içinde, in vitro muayeneyle kesin sonuç veren bağışıklık tepkilerinin bulunması bu konuda önemli bir gelişme sağladı. Bu yöntemler, incelenecek idrar ile bir tavşandan elde edilen antiserumun birleştirilmesine dayanır. Doğruluk oranı çok yüksektir, hatta koryon gonodotrofininin tek özgül işareti olan beta alt-birimi bile bununla ortaya çıkarılabilir. Bu çeşit gebelik teşhisini kadının kendisi de koyabilir.

Üç aylıkken başlayarak gebeliğin sık sık, hatta her ay muayenesi gerekir. Gebeliğin gözetimi, ağırlık, atardamar basıncı, idrarda şeker ve albümin aranması, kan grubu ve Rh tayini, frengi, kızamıkçık ve toksoplazmoz muayenesi, hatta idrarın sitobakteriyoloji tahlili ve hemoglobin düzeyi saptanması gibi ölçümlerle yapılır. Buna ekografi, hormon ölçümü, amniyoskopi, amniyosentez, elektronik yolla dölüt kalp frekansının izlenmesi gibi modern yöntemler eklenir. Bu araştırmalar, özellikle "yüksek riskli gebelikler"in izlenmesinde önem kazanır. Bu gözetim sayesinde, dölyatağındaki dölüt rahatsızlığı zamanında anlaşılarak gebelik süresi bitmeden gebelik sona erdirilebilir.

Normal gebelik süresi, son âdet kanamasının başlamasından sonra 280 gün ya da 40 haftadır. 259 günden ya da 37 haftadan önce doğum olursa, buna "erken doğum" denir. Erken doğum, çocuk ölümü nedenlerinin başında gelir. Gebeliğin tam vadesinde gerçekleşmesi, sağlıklı gebelik koşullarına uyulmasıyla ve ağır çalışma, uzun yolculuk, fazla ilaç ve sigara kullanma, kötü beslenme gibi sakıncalardan korunmayı sağlayan sosyoekonomik önlemlerin alınmasıyla sağlanabilir.

—Huk. Gebeliğin çeşitli hukuki sonuçları vardır. Türk Medeni k.'na göre gebelik boşanma, nesep ve miras konularında önem taşır. Medeni kanun yasal gebelik süresini en az 180 en çok 300 gün olarak kabul eder. Kocasından boşanan, kocasının ölümüyle dul kalan ya da evliliğinin butlanına karar verilen kadının yeniden evlenebilmesi için geçmesi gereken 300 günlük bekleme süresi kadın gebe olmadığını kanıtlarsa yargıç tarafından kısaltılabilir (Türk Med. k. md. 95). Evlilik süresinde ya da evliliğin sona ermesinden başlayarak 300 günlük süre içinde doğan çocuğun babası kocadır. Bu süre geçtikten sonra doğan çocuğun nesebi düzgün sayılmaz. Kadının gebe kaldığı zaman kocasından ayrı yaşadığı ya da çocuğun evlenmeden başlayarak 180 günden önce doğduğu mahkeme kararıyla kanıtlanırsa koca çocuğu reddedebilir (Türk Med. k. md. 244). Ananın gebe kaldığı zaman namuslu bir cinsel yaşam sürmediği kanıtlanırsa babalık davası reddolunur (Türk Med. k. md. 302). Evlenmeleri izne bağlı olanlar bu izni almadan evlenmişlerse, ana baba ya da vasi evliliğin bozulmasını dava edebilirler. Kadın gebe ise bu evlenme bozulamaz (Türk Med. k. md. 120). Miras bölüşümünde, kadın gebe olduğunu kanıtlarsa, kocaya ait mirasın bölüşümü çocuğun doğumuna kadar durur. Çünkü çocuk sağ doğarsa mirasçı olur. Türk Ceza kanunu'na göre gebe kadınlar doğurmadıkça idam cezası yerine getirilemez. Gebe bir kadına, gebe olduğunu bilerek bir müessir fiil işlenir ve bunun sonucu kadın çocuğunu düşürürse verilecek ceza artırılır. İş yasası gebe kadın işçilerin doğumdan önceki 6 hafta çalıştırılmalarını yasaklamıştır. Bu süre gerekirse artırılabilir. Gebe kadın işçiler bu süre içinde ücretli izinli sayılırlar. Gebe sigortalı işçilere Sosyal sigortalar kurumu'nca sağlık yardımı yapılır.

—İkonogr. *Meryem Ana'nın Günahsız Gebeliği.* Meryem Ana'nın Günahsız Gebeliği'ne ilişkin inanç bir dogmaya dönüşmeden çok önce birçok resme konu olmuştur. Bu konuyu işleyen ressamlar şunlardır: Girolamo Mazzola (Parma), Carlo Maratta (Viyana), Sassoferrato (Brera), Murillo (Prado, Ermitaj), Juan de Juanes (Granada), Ribera (Madrid), A. A. Palomino (Madrid), Valdés Leal (Sevilla), Fr. Pacheco (Sevilla), vb. Tintoretto, İl Correggio, Guido Reni, Rubens (Madrid), Pietro da Cortona, G. B. Tiepolo (Madrid) gibi sanatçılar da aynı konuyu ele alan tablolar yapmışlardır.

—Kad. doğ. • *Gebeliğin önlenmesi. Doğal* yöntemler, boşalma sırasında geri çekme ve kadının döllenebilir olduğu dönemlerde ilişkiden kaçınmadır. Döllenme dönemi, âdetlerin en uzun sürelerinden yararlanılarak yapılan hesapla (Knaus ve Ogino yöntemi) ya da rektumdan alınan sıcaklık eğrisiyle bulunabilir. Eski olan bu yöntemlerde başarısızlık oranı hayli yüksektir, bu nedenle bunlar giderek yerlerini daha yeni yöntemlere (yerel ya da hormonsal) bırakmaktadırlar.

Yerel yöntemler, kadında ve erkekte mekanik ya da kimyasal engeller kullanmaya dayanır. Erkekte prezervatif hâlâ en yaygın araçlardan biridir ve iyi kullanılırsa yeterince güvenlik sağlar. XIX. yy. sonlarında Almanya'da tasarlanan kadın prezervatifi, kauçuktan yapılmış bir perdenin kadın tarafından her ilişkiden önce dölyatağı boynuna yerleştirilmesini gerektirir. Kimyasal engeller, benzalkonyum klorür gibi sperma öldürücü bir maddenin jel ya da fitil halinde dölyoluna konmasıyla sağlanır. Bu çeşit engeller ya tek başına kullanılır ya da mekanik engellerle tamamlanır. Rahim içi araçlar ya da spiral açık ya da kapalı, çeşitli biçimlerde, bakırla kaplı ya da bakırsız polietilen araçlardan oluşur. Esnekliği sayesinde dölyolu önceden genişletilmeksizin içeri sokulabilir. Öteki mekanik engellerin tersine, spiral, mekanik bir engel gibi görev yapmaz. Etki biçimi tartışma konusudur ve birçok varsayıma elverişlidir: spermatozoitlerin dölleme yeteneğini zedeleme, yumurtanın yumurtalık borusundan geçişini etkileme, dölyatağı mukozasını etkileyerek döllenmiş yumurtanın dölyatağına yuvalanmasını önleme. Bu "yuvalanma önleyici" etki, bakırın eklenmesiyle ortaya çıkan enzim tepkimeleri ve bakır iyonlarının açığa çıkmasıyla güçlenir. Spiralin, delinme ve leğende kısırlığa yol açabilen iltihap tepkileri gibi yan etkileri olabilir.

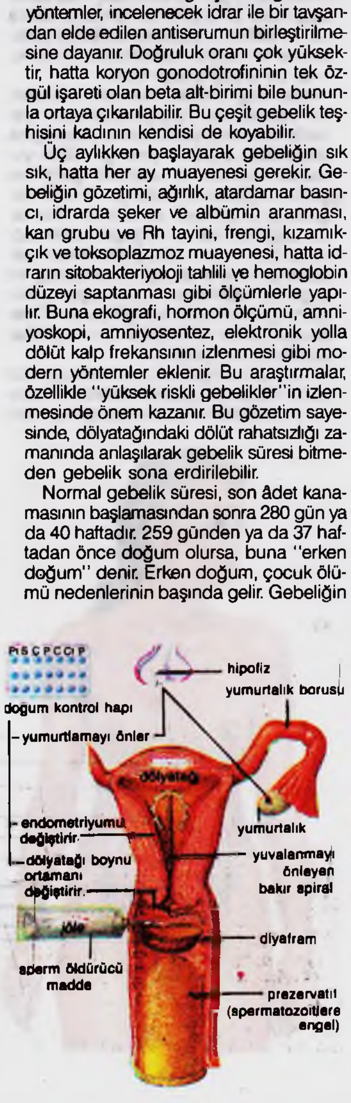
Hormonal yöntemler, östrojen ve/ya da progestatif etkisi gösteren sentetik maddelerin kullanılmasına dayanır. Bu maddeler genellikle "hap" biçiminde kullanılır. Klasik "haplar" 50 mikrogramlık östrojen ve bir progestatif içerir. Haplar, âdetin 5. günü başlanarak 21 gün süreyle verilir ve üç alanda etkili olur: arabeyini etkileyerek yumurtlamayı önleme, endometriyumu etkileyerek yuvalanmayı önleme, kaygan boyun salgısını engelleyerek spermatozoitlerin ilerlemesini önleme. Ayrıca östrojen düzeyi 30-35 mikrogram olan mini haplar vardır. Hapın ve mini hapların hormonal bileşimi genellikle tüm âdet çevrimi boyunca aynı kalır. Eğer hormonsal bileşim âdetin günlerine göre değiştirilirse değişik evreli hap ya da mini hap kullanılır. Bir de östrojensiz bir progestatif içeren mikro haplar vardır. Bunun etkisi hapa ya da mini hapa göre çok eksik sayılır, çünkü yumurtlamayı önlemez, sadece spermatozoitlerin dölyatağı boyunda ilerlemesini etkiler. Hapın tersine, mikro hap ara verilmeden her gün alınmalıdır. Hormonsal yöntemlerin, özellikle östrojen-progestatif karışımı kullanılıyorsa, etkisi çok yüksektir; ama ne var ki, bunlar organların birçoğu için hiç de sakıncasız değildir. Östro-progestatiflerin karaciğer-safra yolları, lipit ve glusit metabolizması, kalp ve damarlar üzerinde yan etkileri vardır.

Bu bakımdan değişik doğrultularda *yeni yöntemler* üzerinde çalışılmaktadır. Yumurtanın yuvalanıp yerleşmesini engellemek için önleyici maddeler geliştirilmektedir: antiprogesteron esaslı bir hap (RU-486), ayda iki kez alındığında âdetleri istemli olarak başlatabilmektedir. Yumurtlamayı engellemeden ve öteki hücrelere zarar vermeden doğrudan doğruya döllenmiş yumurtayı etkileyen ve yalnız onun için zehirli olan maddeler kullanılmaktadır. İmmünolojik araştırmalarla spermatozoitlere ve trofoblastlara karşı etkili antikorlar elde edilmeye çalışılmaktadır; bunlar kadına şırınga edilerek istenirse spermatozoitler, istenirse trofoblast tahrip edilebilecektir. Ayrıca spermatozoitlerin dölyollarında ilerlemesi sırasında bunların dölleme yeteneğini engellemek de düşünülebilir. Bunlardan başka, erkekler tarafından kullanılabilecek gebeliği önleyici bir hap da araştırılmaktadır.

Gebeliği önleme yöntemlerinin etki derecesi Pearl ölçütü ile belirtilir: belli bir yöntem için başarısızlık sayısının toplam uygulama sayısına oranı. Spiralin Pearl ölçütü yaklaşık % 3, hapların ki % 0,5'tir.

Türkiye'de 1 nisan 1965 tarih ve 557 sayılı yasanın yerini alan 24 mayıs 1983 tarih ve 2827 sayılı yasayla gebeliği önleyici ilaç ve araçların satışı serbest bırakıldığı gibi Sağlık ve sosyal yardım bakanlığı bu amaçla özel örgüt kurmakla, gebeliği önleyici ilaç ve araçları sağlamakla, gerekirse imal etmek ya da ettirmekle, bunları muhtaç olanlara parasız ya da mali yetinden ucuz vermekle, verdirmekle yükümlü kılındı.

Ayrıca gebeliğin temelli önlenmesi için kısırlaştırma ameliyatına da (erkek ya da kadın) yasal engel yoktur. Kısırlaştırma ameliyatı, tıbbi sakınca yoksa, reşit kişinin isteği üzerine yapılır.

gebeliği önlemenin çeşitli yöntemleri (bu yöntemlerden her biri ayrı ayrı uygulanır, fakat diyafram ve sperm öldürücü madde birlikte kullanılabilir)

—Vet. Evcil etçil hayvanlarda (köpekler ve kediler) gebeliğin önlenmesi, özellikle kızışma dönemlerine ve sık gebe kalmaya ilişkin sakıncaları ortadan kaldırmak için yapılır. Cerrahi yoldan gebeliğin önlenmesinde, dişilerde yumurtalığı çıkarma, yumurtalık kanallarını bağlama ve kesme, erkeklerde eneme ya da vazektomi yöntemleri uygulanır. Tıbbi yoldan gebeliğin önlenmesi iki şekilde yapılır: kızgınlığın giderilmesiyle geçici kısırlık ya da kazara aşım olmuşsa gebeliğin başlangıçta durdurulması.

—Zool. Gebelik yalnızca memelilere özgü değildir (tekdelikliler yumurtlayıcıdır) ama memelilerin dışında doğurucu hayvanların çoğunda kuluçka dönemine rastlanır; gebe kalan türlere örnek olarak çekiçbalığı (köpekbalığı türü) gösterilebilir. Memelilerde, her batında tek yavru doğuranlar ve çok yavru doğuranlara rastlanır. Gebelik süresi, hayvanların beden irliğiyle hemen hemen orantılıdır; buna karşılık türün geçirdiği evrimle hiçbir ilişkisi yoktur. Bazı hayvanlardaki gebelik süresi şöyledir (gün olarak): sıçan: 21; fare: 22; sincap: 30; tavşan: 30; dağsıçanı: 35; köstebek: 40; sıçrayan tavşan: 42; sansar: 44; kirpi: 48; gelincik: 60; kedi: 60; köpek: 63; tilki: 63; iltis: 63; kobay: 68; kurt: 70; aslan: 110; domuz: 115; kunduz: 120; koyun: 150; keçi: 150; gazal: 160; çengel boynuzlu dağkeçisi: 165; porsuk: 180; jibon: 220; rengeyiği: 230; goril: 230; ayı: 240; mors: 260; insan: 270; fok: 276; inek: 280; yunus: 310; deve: 320; lama: 330; at: 350; eşek: 360; balina: 370; zebra: 375; zürafa: 440; gergedan: 550; fil: 620-650.

Bazı gevişgetirenlerde yuvalanma ve embriyon gelişmesi, kızgınlık ya da doğum olayından biri yaz aylarında olacak biçimde döllenmeden aylar sonra başlayabilir. sözgelimi karacalarda, görünen gebelik 11 ay sürebilir, oysa gerçek gebelik 170 günü aşmaz.

GEBEN, Kahramanmaraş'ın Andırın ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 708 nüf. (1990). Belediye.

Gebere barajı, Niğde ilinde, Uzandı suyu üzerinde kurulu baraj. 1941'de işletmeye açıldı. Sulama amacıyla yapılan barajın gövdesi toprak dolgu tipinde, su toplama hacmi 2,38 milyon m^3, göl alanı 0,26 km^2, sulama alanı 340 ha'dır.

GEBERİK sıf. *Tkz.* **1.** Ölü, ölmüş: *Geberik eşek.* **—2.** Miskin, uyuşuk.

GEBERMEK gçz. f. **1.** Aşağılayıcı bir anlamda ölmek: *Geberdi de herkes kurtuldu. Sokakta gebermek.* **—2.** *Tkz.* Çok yorulmak, ölürcesine yorulmak: *Yorgunluktan, uykusuzluktan gebermek.* **—3.** *Geber! Geberesice!,* "Öl, ölesice!" anlamında kullanılan ilenme sözü.

◆ **gebertilmek** edilg. f. Gebertmek işine konu olmak, öldürülmek.

◆ **gebertmek** g. f. Bir kimseyi gebertmek, gebermesine yol açmak, öldürmek.

GEBERTİLMEK → GEBERMEK.

GEBERTMEK → GEBERMEK.

GEBEŞ sıf. (ar. *kebş*, koç'tan). *Arg.* **1.** Kısa boylu, göbekli, şişman kimse. **—2.** Aptal, ahmak.

GEBEŞAKİ sıf. *Arg.* Aptal, sersem.

GEBEŞLİK a. *Arg.* **1.** Gebeş olma durumu. **—2.** Ahmakça davranış.

GEBİA a. (yun. *ge*, toprak, ve *bios*, yaşam'dan). Akdeniz kıyılarında kumlar arasında çok bol rastlanan, kazıcı, gök yeşili renkli onayaklı kabuklu cinsi. (*Anomura* öbeği.)

GEBİZ, Antalya'nın Serik ilçesine bağlı bucak; 17 744 nüf. (1990); 19 köy. Merkezi *Gebiz*, 4 022 nüf. (1990).

GEBLİ a. Cezayir ve Tunus'ta güneyden esen rüzgârı belirten sirocco'nun bölgesel adı.

GEBR a. (fars. *gebr*). *Esk.* Ateşe tapan, mecusi: *Gebr ü tersa* (ateşe tapan ve hıristiyan).

GEBRE a. (lat. *capra*, keçi'den). Binek hayvanlarını tımar etmeye yarayan kıl ya da çuha kese.

GEBRE a. Gebreotunun küçük yemişi.

GEBRELEMEK g. f. *Bir hayvanı gebrelemek*, onu gebre ile temizlemek.

◆ **gebrelenmek** edilg. f. Gebrelemek eylemine konu olmak.

GEBRELENMEK → GEBRELEMEK.

GEBREOTU a. Daima yeşil olan ve kapari veren çalı görünümünde güzel bitki. (Bil. a. *capparis;* gebreotugiller familyası.) [Eşanl. KAPARİ, KEBERE].

—ANSİKL. Tüm Akdeniz havzasında yetişen gebreotu *(Capparis spinosa)* oldukça büyük, beyaz çiçekli, dikenli, genellikle yere yatık, çalı görünümünde bir bitkidir. Çiçek tomurcukları, meyvesi ve kök kabuğu idrar söktürücü, peklik ve kuvvet verici olarak tanınır. Türkiye'de yalnız çiçek tomurcukları ve meyvesi bu amaçla kullanılır. Çiçek tomurcuklarından kapari ya da kebere turşusu denen ve meze olarak kullanılan bir turşu yapılır. Turşu için elden geldiğince küçük tomurcuklar kullanılır.

GEBREOTUGİLLER a. Gebreotu *(capparis)* ve kleom *(cleome)* gibi bitkileri kapsayan familya. (Bil. a. *capparidaceae.*)

GEBRLER (fars. *gebr*, imansız'dan), VII. yy.'da Araplar tarafından yenilgiye uğratılan Persler'in soyundan gelenler. Topraklarını (Yezd ve Kirman eyaletleri) terk etmediler ve Zerdüşt dinine bağlı kaldılar. (19 000'i Tahran'da olmak üzere 25 000 kişi kadar oldukları sanılır.) Müslümanların fetihlerinden sonra islamlığı benimsemeyen zerdüştiler önceleri Fars ve Horasan'a yerleştiler. İlk göç IX. yy.'da Hindistan'a (günümüzde buradaki sayıları 82 000'dir) doğru gerçekleşti. İsfahan'ın ticaretini geliştirmek isteyen Büyük Abbas I, bin beş yüz gebr ailesinin, kentin dışında Zende Rud ırmağının ötesine yerleşmesini sağladı. Ama bu aileler Abbas II döneminde dağlara geri döndüler. Pers İmparatorluğu'nu sarsan iç savaşlar, savaşlar ve Kandaharlı Mir Mahmut' un istilaları zerdüşti topluluğun parçalanmasına yol açtı. Mahmut'un bayrağı altında toplanan Gebrler, İsfahan kuşatmasına katıldılar (1722); ama kentin ele geçirilmesi Gebrler'in durumunda bir iyileşme sağlamadı. XV. yy.'da İran ve Hindistan'daki zerdüştiler arasındaki ilişkiler gelişti. XIX. yy.'da Yezd ve Kerman zerdüştilerine yardım etmek için Bombay'da bir komite kuruldu. Komitenin, İngiliz hükümetinin desteğiyle Nasrettin Şah'tan aldığı (1882) bir ferman İran zerdüştileriyle şahın diğer tebası arasında eşitliği sağladı.

GEBZE, Marmara bölgesinde Kocaeli iline bağlı ilçe; 257 076 nüf. (1990). Merkez bucağı dışında 2 bucak, 23 köy. Merkezi, İzmit'in yaklaşık 55 km batısında *Gebze*, 159 116 nüf. (1990). Tahıl tarımı, sebze üretimi. İmalat sanayisi hızla gelişmektedir; başlıca kolları kâğıt, makine, torna tezgâhları, otomotiv yan sanayisidir.

—Arkeol. ve Mim. İlçe'deki Kutluca* tümülüsü Prof. Dr. A. Müfit Mansel tarafından araştırılmıştır. Bithynia kralı Prusias'a sığınan Annibal*'ın mezarı da buradadır. XVI. yy.'dan başlayarak batılı araştırmacıların ilgisini çeken mezarın bulunmasına ilişkin girişimler bugüne değin sonuçsuz kalmıştır. Atatürk'ün emriyle, TÜBİTAK'ın yakınındaki servili alana, onun yaşamöyküsünün yer aldığı bir anıt dikilmiştir. Th. Wiegand, Yılanca tepe'de Annibal'ın mezarını ararken, bir bizans kilisesi, şarap ve zeytinyağı yapımevleri ile hıristiyan mezarları ortaya çıkarmıştır. Bu yapıların IX. yy.'a tarihlenen bir manastıra ait oldukları sanılmaktadır.

Türk dönemi anıtlarının en eskisi, Orhan camisi'dir (1328). Kare planlı, basık kubbeli cami, çeşitli onarımlarla günümüze ulaşmıştır. İlyasbey camisi'ni 1323'te Akçakoca'nın oğlu İlyas Çelebi yaptırmıştır. Kentin en önemli ve mimarlık tarihi açısından tartışmalı yapısıysa Çobanmustafapaşa külliyesi'dir. Cami ve medresenin kapılarındaki yazıtlar 1523-1524 tarihlidir. *Tuhfet ül-Mimarin, Tezkiret ül-Ebniye, Tezkiret ül-Bünyan*'da, yapıların mimarı olarak Mimar Sinan gösterilir. Ancak Mimar Sinan bu tarihlerde Belgrad (1521) ve Rodos (1522) seferlerine katıldığından, külliyenin yapımına bir ölçüde katkıda bulunduğu düşünülebilir. Klasik osmanlı mimarlığının özgün örneklerinden olan cami, kare planlıdır. Ana mekânı örten kubbe tonoz bingilere oturur. Önünde beş kubbeli son cemaat yeri vardır. Memluk etkisindeki bezemeleriyle dikkati çeken yapının içi kırmızı, yeşil mermer levhalarla kaplıdır. Mihrap, minber, müezzin mahfili ve kapının iç kesimleri mozaik bezemelidir. Mermer taçkapı geometrik motifler ve mukarnaslarla süslüdür. Fildişi kakmalı ve yıldız motifli kapı ve pencere kanatları dönemin ahşap işçiliğini yansıtır. Kesme taştan, sekizgen planlı, kubbeli bir yapı olan türbenin duvarları içten firuze çinilerle kaplıdır. Medrese, revaklı bir avlu çevresine dizilmiş odalardan ve büyük bir dershaneden oluşur. Kitaplık, ana kapı üzerinde, birbirine açılan iki kare oda biçimindedir. On kubbeli, revaklı darüşşifa, caminin avlusundadır.

Günümüzde yıktırılmış olan Malkoçoğlumehmetbey türbesi (1385), İlyasçelebi türbesi, Orhan camisi'nin bitişiğinde olan ve camiyle aynı tarihlerde yapıldığı sanılan Müezzinhane hamamı, çifte hamam planındaki Mustafapaşa hamamı (1523),

Gebze
Çoban Mustafa
Paşa camisi

Büyük Larousse

TSK'de kullanılan gece görüş aygıtlarıyla donatılmış Unimog-S aracı

Dil deresi üzerindeki, üç gözlü Kanunisüleyman köprüsü (XVI. yy.) Gebze'deki anılması gereken anıtlardır.

GECARCİNİDAE a. Zool. KARAYENGECİGİLLER familyasının bilimsel adı.

GECE a. **1.** Yer'in, bir başka gezegenin ya da Güneş sistemindeki doğal bir uydunun belirli bir yerinde, Güneş'in batışı ile doğuşu arasında geçen süre; bu süreye eşlik eden az ya da çok karanlık: *Kutup bölgelerinde gece aylarca sürer. Şu anda, geceler kısadır. Çabuk gece oldu. Aysız bir gece. Karanlık bir gece. Gece* ya da *gece boyunca araba kullanmayı sevmemek.* (Bk. *ansikl.* böl. Gökbil. ve İkonogr.) **—2.** Bu zaman dilimi içinde, bir günden ötekine geçişi belirten, akşamdan sonra ve sabahtan önce gelen ve genellikle uykuya ayrılan süre: *Bu olay cumayı cumartesiye bağlayan gece oldu. Gecenin ortasında birdenbire uyanmak. Bütün gece uyuyamadım.* **—3.** Yapılan iş, uğraş açısından değerlendirilen bu süre (tamlanan olarak): *Düğün gecesi. Bayram gecesi.* **—4.** Tamlayan olarak, bir işin, bir etkinliğin geceleyin, gece boyunca ya da gecenin bir bölümünde yapıldığını belirtir: *Gece uçuşu. Gece servisi. Gece bekçisi. Gece vardiyası.* **—5.** Tamlayan olarak, gece uyanık olan, gece avlanan hayvanlar için kullanılır: *Gece kuşu. Gece kelebeği.* **—6.** Dışarda, hava durumuyla ilgili bir nedene dayanan karanlık: *Gökyüzü kapandı, birden gece oldu.* **—7.** *Ed.* Zorluklarla, acılarla vb. belirginleşen dönem: *Her gecenin bir sabahı vardır.* **—8.** *Gece bekçisi,* kimi kurum ve işyerlerinde geceleyin bekçilik yapan kimse. || *Gece gözü, kör gözü,* özen gerektiren işlerin gece iyi yapılamayacağını vurgulamak için söylenir. || *Gece gündüz,* sürekli olarak, ara vermeden, her zaman: *Gece gündüz çalışıp o güç işi başardı.* || *Gece gündüz dememek,* bir işin yapımı için vaktin uygun olup olmadığını düşünmemek. || *Gece işçiliği,* geceleyin yapılan hırsızlık (arg.). || *Gece kadısı,* kocasını etkileyerek ona her istediğini yaptıran kadın (tkz.). || *Gece kaim gündüz saim,* aşırı ölçüde dindar olan kimseler için söylenir. || *Gece kuşu,* geceleri uyuma yerine oturmayı, iş yapmayı ya da gezip dolaşmayı seven kimse. || *Gece silahlı gündüz külahlı, gündüz külahlı, gece silahlı,* gizlice kötü işler yapan, kimi davranışlarıyla da kendini iyi bir insanmış gibi göstermeye çalışan kimse için söylenir. || *Gece yarısı,* gecenin ilerlemiş saatleri, ortası: *Gece yarısı olmuş, herkes uykuya dalmıştı.* || *Gece yatısına gitmek,* geceyi de geçirmek üzere bir yere konukluğa gitmek. || *(Bir kimsenin) gecesi gündüzüne karışmak,* herhangi bir nedenle aralıksız, yorucu biçimde çalışarak bütün düzeni bozulmak. || *Geceyi gündüze katmak,* aralıksız olarak çok çalışmak, büyük çaba göstermek: *Geceyi gündüze katıp coşkuyla çalıştı.*

—Ask. *Gece görüş el dürbünü,* gece harekâtında birliklerin görüş ve hareket yeteneğini artıran el dürbünü. (1960'tan bu yana askeri alanda geniş ölçüde kullanılmaktadır.) || *Gece görüş imkânı,* gece çok zayıf ışık altındaki ya da karanlıktaki bir cismi, bir hedefi ya da araziyi gözün seçme ve ayırma gücü. || *Gece görüş sistemleri,* gece görme olanaklarını artıran aygıtların tümü. (Bk. *ansikl.* böl. Ask.) || *Gece görüşü,* kızılaltı ya da laser ışınlarıyla çalışan aygıtlarla karanlıkta görme yeteneği. || *Gece muharebesi,* özel bir teknik ve aygıtlarla karanlıktan yararlanılarak sürdürülen ve iyi eğitim görmüş birlikler gerektiren askeri harekât.

—Astrol. *Bir gökcisminin gece yayı,* gökcisminin bir günde aldığı yolun ufkun altında kalan bölümü.

—Eldivc. *Gece eldiveni,* dantel, saten vb. kumaştan yapılan ve gece elbiseleriyle kullanılan uzun ya da kısa eldiven.

—Esk. eğit. *Gece dersleri,* İkinci meşrutiyet (1908) döneminde uygulanan halk eğitimi hareketi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Folk. *Gece uğursuzluğu,* inanışa göre bazı işlerin gece yapılması sonucu ortaya çıkan olumsuz durum. (Bk. *ansikl.* böl.)

TSK'de kullanılan gece görüş el dürbünü

—Gökbil. *Gece yarısı,* yıldız zamanı, gerçek Güneş zamanı, genel Güneş zamanı, yerel zaman vb. gibi göz önüne alınmış zaman ölçeğini tanımlamada kullanılan devingen gökcisminin meridyenden altgeçişi. (Hangi zaman olduğu belirtilmemişse gece yarısı yerel zamana denk düşer.)

—Jeofiz. ve Meteorol. *Gece ışıldayan bulut,* yazın yüksek enlemde Yer atmosferinin en soğuk kesiminde, 80 km yükseltiye doğru oluşan bulut. (IŞIKLI GECE BULUTU da denir.)

—Oftalmol. *Gece körlüğü,* aydınlık azalınca ya da hafifleyince görüşün önemli ölçüde azalması. (Eşanl. HEMARALOPİ.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Gece körü,* gece körlüğü olan kimseye denir.

—Res. Bir gece manzarasını ya da sahnesini yansıtan tablo. || *Gece etkisi tekniği,* bir ressamın gece etkisi uyandırmak için bir resimde kullandığı yöntem. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Terz. *Gece kıyafeti,* bazı gösteriler ya da gece toplantılarında giyilmesi zorunlu olan erkek (smokin) ya da kadın (gece elbisesi) kıyafeti.

◆ **geceleri** be. **1.** Gece saatlerinde, geceleyin: *Buraları gündüzleri ne kadar sıcaksa, geceleri de o kadar soğuk oluyor.* **—2.** Her gece: *Geceleri genellikle neyle uğraşırsın?*

—ANSİKL. Ask. Gece görüş sistemleri, ilk kez 1960'ta gece görüş dürbününün yapılmasıyla dikkati çekti. Bu sistemler etkin ve edilgen olmak üzere ikiye ayrılır. Etkin sistemlerde hedef laser ya da kızılaltı ışınlarıyla aydınlatılır; hedeften yansıyan laser optik aygıtlarla algılanırken, çıplak gözle görünmeyen kızılaltı ışınları için bunları görüntüye dönüştüren özel dürbünler kullanılır. Bu aygıtlarla elde edilen görüş alanı 350 m'ye ulaşabilir. Bu sistemlerin en önemli sakıncası, laser olsun, kızılaltı olsun, yayınlanan ışınları düşmanın da algılayabilmesidir.

Edilgen sistemler 1960'tan sonra ele alındı ve 70'lerden sonra yaygınlaştı. Bu sistemler iki farklı ilkeye göre çalışır: ışığı ya da görüntüyü yoğunlaştırma; hedefin yaydığı ısıyı algılama. Birinci ilkeye dayanan aygıtlar hedeften yansıyan ışığı 100 000 kat güçlendirerek hedefin görülmesini sağlar. İkinci tür aygıtlar ise hedefin yaydığı ısıyı algılayıp görüntüye dönüştürür. Edilgen sistemlerin görüş alanı etkin olanlara göre çok büyüktür ve 800 m'ye ulaşabilir; ayrıca herhangi bir ışın yayınlamaması nedeniyle düşman tarafından saptanmaları çok güçtür.

—Ed. Divan edebiyatında dün, şeb, leyl, şam gibi sözcüklerle adlandırılan gece sevgiliyi tanımlayan bir benzetme öğesi oldu: *"Yüzü nevruz idi saçı şeb-i kadr"* (Yüzü, aydınlığı dolayısıyla nevruz günü gibiydi; saçı kara renginden ötürü kadir gecesini andırıyordu) [Ahmedi]. Âşık geceleyin sevgiliyle bir arada olur (vuslat); ayrılığın acısını (hicr) geceleri çeker: *"Uyumam hicrin ile her gece ta vakt-i seher"* (Senden ayrı kaldığım için geceleri sabaha dek uyumuyorum) [Nev'i]. Rintler geceleri bir araya gelir (bezm). Gecelerin en uzununda (şeb-i yelda) ayrılık acısı en ağır biçimde çekilir; öte yandan eğlence ve zevk de doyasıya yaşanır: *"Sakiya bu gecedir çün şeb-i yelda gecesi/ İşret ü ayş ü tarab zevk ü temaşa gecesi"* (Ey saki bu gece en uzun gecedir; işret, ayş, eğlence, zevk, seyir gecesidir) [Ahmed-i Dai]. Gece ile gündüzün karşıtlığını tasavvuf görüşüyle yorumlayan yapıtlar (*Münazara-i şeb ü ruz,* Fasih Ahmet Dede) yazıldı. Ramazanlarda gecenin iftardan sahura dek uzanan bölümünde eğlence yaşamının ayrıntıları türlü yapıtlarda (*Ramazan geceleri,* Çaylak Tevfik; *Eski İstanbul ramazanları,* H. F. Ozansoy) canlandırılırken Tanzimat'tan başlayarak Batı toplumundaki gece yaşamı ("Şanze-lize", A. H. Tarhan), bu modele göre gelişen verli yaşam (*Ah Beyoğlu vah Beyoğlu,*

S. Birsel) türlü yapıtlara yansıdı. Divan şiirinde Tanrı'nın birliğine karşılık çokluğun, küfrün simgesi olan gece modern edebiyatta baskı yönetiminin ("Sabah olursa", Tevfik Fikret), gericiliğin (*Yeşil gece*, R. N. Güntekin) simgesi olarak canlandırıldı. Servet-i fünun yazarları ve onları izleyenler sevgiliden ayrılığın, özlemin, hüznün bir çerçevesi olarak geceden çok sık söz ettiler ("Yakazat-ı leyliye", Cenap Şahabettin; "Leyali girizan", H. S. Özsever). Sembolizmin ("Şi'r-i kamer", Ahmet Haşim) zengin çağrışımlı, renkli bir dünya canlandırmada kullandığı temayı çağdaş şairler (F. H. Dağlarca) bilinçaltını yansıtırken, insanın evrendeki yerini araştırırken ele aldılar. Gerçeğin fantastik algılanışı boyunca temayı işleyenler (*Geceyi tanıdım; Eski gece parçaları*, Nazlı Eray) görüldü.

—Esk. eğit. İkinci meşrutiyet'in ilanından hemen sonra İstanbul'da başta İttihat ve Terakki fırkası olmak üzere okullar ve gönüllü kuruluşlar okuma-yazma, din bilgisi, hesap, muhasebe, tarih, coğrafya, fen bilgisi, fransızca vb. konularda bilgileri halktan isteyenlere geceleri düzenlenen derslerle verdiler. Bu faaliyete, dönemin aydın kadrosu ile eğitimciler katıldılar.

—Folk. Anadolu'nun gelenekselliğini koruyan bazı yörelerinde, bugün de yaşayan inanışlara göre, gece tekin değildir ve bazı işlerin gece yapılması uğursuzluk getirir. Örneğin, gece tırnak kesenin ömrü kısa olur; aynaya bakan çıldırır ya da gurbete gider; kama, çakı vb. kesici bir aleti kınından çıkaran yaralanır; karanlık çöktükten sonra dışarı ateş ya da tuz verenin yuvası dağılır; dışarıya özellikle de ağaç altına kirli su dökenin başına (burada yaşayan cinleri rahatsız ettiğinden) mutlaka bir felaket gelir.

—Gökbil. Gündüz gibi, gecenin uzunluğu da yerkürenin değişik noktalarında farklar gösterir. Gündüzle gecenin art arda oluşunu Yer'in dönüşü belirler; sürelerinin değişkenliği ise dönü ekseninin eğikliğinden kaynaklanır. Bu koşullarda, Yer'in Güneş çevresindeki konumuna göre, çeşitli coğrafi noktalar almaşık olarak, eşit olmayan aydınlık ve karanlık yollardan geçer. (→ MEVSİMLER.)

Işığın atmosferdeki yayınımı göz ardı edilirse ve gecenin Güneş'in ufkun altına girdiği an başladığı varsayılırsa, kutuplarda gece ve gündüz 6'şar ay sürer. Kutup daireleri üzerinde, yaz gündönümünde gündüz 24 saat, kış gündönümünde ise gece 24 saattir. Ekvatorda, yıl boyunca gece ile gündüz eşittir. Kutup daireleri ile ekvator arasında, gece-gündüz farkı sürekli değişir. Ama, ışığın atmosferde yayınarak kutup* ışığı ve tan* olayına (her ikisi de mevsimlere ve gözlem yerine göre değişir) yol açması yüzünden gece, kuramsal süresinden daima daha kısadır.

—Huk. Gece vaktinin hukuk açısından özellikleri vardır. Ceza muh. us. k.'nun 96. maddesine göre gece vakti evlerde, işyerlerinde ve öteki kapalı yerlerde arama yapılamaz. (Ancak suçüstü durumunda ve gecikmesinde sakınca olan durumlarda bu kurala uyulmaz.) Ceza hukuku açısından gece vakti, güneşin batmasından bir saat sonra başlar ve güneşin doğmasından bir saat öncesine kadar sürer (Türk Cez. k. md. 502). İş hukuku bakımından gece vakti saat yirmide başlayan ve en çok on bir saat süren dönemdir. İşçilerin gece çalışmaları yedi buçuk saati geçemez. Gece ve gündüz nöbetleşe çalışılan yerlerde bir hafta gece çalışanların öbür hafta gündüz çalıştırılmaları gerekir. Sanayi alanındaki işyerlerinde on sekiz yaşını doldurmamış erkek çocuklarla her yaştaki kadınların çalıştırılmaları yasaktır. İcra hukuku açısından gece vakti güneşin batmasından bir saat sonra başlar ve güneşin doğmasından bir saat öncesine kadar sürer. Bu süre içinde icra takip işlemleri yapılamaz. Ancak, sinema tiyatro gibi gece çalışılan yerlerde gece vakti toplanan paraların haczi yapılabilir. Haciz işlemine gündüz başlanmışsa gece vakti de sürdürülebilir (İc. if. k. md. 51).

—İkonogr. Gece, genellikle örtülü bir kadın olarak betimlenmiştir: Ambrosiana kitaplığı'ndaki *İlyada* minyatürlerinde (Milano, IV. yy.), *Yeşu'nun fermanı*'nda (Vatikan) ya da Paris'teki yunan mezamir kitabında (B. N.), Thorvaldsen'in bir kabartmasında (Kopenhag), Rubens (*Blois kentinden ayrılan Marie de Médicis*, Louvre), Albani (Verospi sarayı, Roma), Le Brun (Sceaux'da Aurore pavyonu), P. Cornelius (Münih), Hodler (Bern), vb. gibi sanatçıların yapıtlarında gece bu görünüm altındadır. Gece, yanında uyuyan iki çocuk, Uyku ve Ölüm (F. Zuccari'nin Caprarola' da bulunan freski, Annibale Carracci ve A. Carstens'in desenleri) bulunan bir kadın olarak da canlandırıldı. Michelangelo, Mediciler'in mezarlarında (Floransa) geceyi, başındaki taçta bir hilal ve yıldız taşıyan, yanında maske, gecekuşu ve (kuşkusuz haşhaş çiçeklerinden) bir çelenk bulunan uykuya dalmış bir çıplak olarak canlandırdı. İl Guercino da, villa Ludovisi (Roma) için hazırladığı dekorasyonda (1621) gece temasını işledi.

—Oftalmol. Gece körlüğü bir hastalık değil bir hastalık belirtisidir. Gözün saydam yapılarının bazı hastalıklarında, retina iltihaplarında ve retina dekolmanında görülür. Karanlıktan sonra yoğun bir ışığa çıkıldığı zaman da oluşabilir. Doğuştan ya da edinsel olabilir. Edinsel olduğu zaman genel bir hastalıktan da doğabilir (mikroplu sarılık, şeker hastalığı, A vitaminsizliği).

—Res. *Aşka tutulmuş kalp*'in (Viyana) minyatürcüsünün ardından birçok ressam gece sahnelerine merak sarmıştır: Altdorfer (*Kutsal gece* [Nativitas], Viyana), J. Gossart (*İsa Zeytin dağı'nda, Nativitas*), Correggio (*Kutsal gece*, Dresden), Elsheimer (*Mısır'a kaçış*, Münih), Cambiaso, Caravaggio ve ondan esinlenen karanlıkçılar: G. de la Tour, Trophime Bigot (Arles 1579 - *ay. y.* 1650'den sonra) [*Azize İrene tarafından iyileştirilen aziz Sebastianus*], "Gecelerin Gerard'ı" adıyla tanınan Van Honthorst, vb. Rembrandt daha çok gece ışık-gölge karşıtlıklarına ya da yarı-karanlıklara yöneldi (*Aziz Petrus'un inkârı*, Amsterdam). Sayısız gece peyzajcıları arasında özellikle ay ışığı ustası A. Van der Neer, J. Vernet ve öğrencisi Pierre Jacques Volaire (lav püskürten Vezüv görüntüleri), Turner ve Pissarro'nun (*İtalyan bulvarı*, Londra) adından söz etmek gerekir.

Bk. resim sayfa 4450

Bu arada S. Ricci (*Gece görünümü*, Venedik) ve Füssli'nin (*Kâbus*, çeşitli versiyonlar) fantazmalarıyla Friedrich ve Carus gibi alman romantiklerin yapıtları da anılmalıdır. "Gece" adı Whistler (Thames'ten görünümler) ve Rouault'nun ("Hıristiyan geceleri") bazı yapıtları için kullanıldı. Jongkind, Van Gogh (*Yıldızlı geceler*), Munch, Magritte (*Işıklar imparatorluğu*, çeşitli versiyonlar) ve Delvaux da gece manzaraları ya da sahneleri yapan ressamlar arasında sayılabilir.

GECE, yun. **Nyks.** Yun. mit. Khaos'un kızı, Uyku'nun, Ölüm'ün, Düşler'in ve buna benzer soyut kavramların annesi. Erebos'un kız kardeşiydi.

GECE BALIKÇILI a. Avustralya dışındaki bütün kıtalarda sık çalılıklar arasında görülen, alacakaranlıkta ve gece do-

Bk. resim sayfa 4450

laşan balıkçıl. (Geceleri suda yakaladığı avlarla beslenir. Kışın tropikal bölgelere göç eder. Bil. a. *Nycticorax nycticorax;* balıkçılgiller familyası.)

Gece devriyesi, Rembrandt'ın 1642' de yaptığı *Yüzbaşı Frans Banning Cocq' un bölüğü* adlı yapıtına verilen ad (3,59 × 4,38 m, Rijksmuseum, Amsterdam). 1946'daki temizleme işleminden sonra resmin gündüz tablosu olduğu anlaşılmıştır. Arkebüzcüler loncası için yapılan tablo 1639-1643 arasında çeşitli ressamlar (Van der Helst, Sandrart, Flinck) tarafından yapılmış öteki grup portreleriyle bir-

Gece (1621)
il Guercino'nun dekorasyonundan ayrıntı
villa Ludovisi, Roma

Scala

Düğün yemeği (1617'ye doğr.)
Gerrit Van Honthorst
Uffizi müzesi, Floransa

Giraudon

Lav püskürten Vezüv (1782)
Pierre Jacques Volaire
Museum of Fines Arts Richmond (Virginia)

Ziolo

gece manzaraları
Mavi ve altın sarısı gece:
Whistler'in *"Eski Battersea limanı"*
adlı yapıtı (1875'e doğr.)
Tate Gallery, Londra

gece balıkçılı

likte Kloveniersdoelen'in (kent milis karargâhı) büyük salonunda yer almakta ve hareketli yapısı, kompozisyon zenginliği ve ışık etkileri bakımından onlardan ayrılmaktaydı. 1715'te Belediye sarayı'na nakledilen yapıt, bu arada biraz küçültülmüştür (25 cm boydan, 30 cm soldan, 10 cm sağdan).

Gece uçuşu *(Vol de nuit),* Antoine de Saint-Exupéry'nin romanı (1931). Yazar bu yapıtında "eylemin (insanı) ölümden kurtardığını" anlatır. Bu lirik belgeselde, derin düşüncelere yer veren ve gündelik yaşamdan kaynaklanan kahramanlık abartmasız, sade bir dille anlatılmıştır.

Gece ve Sis (alm. *Nacht und Nebel;* kısaltması **NN**), alman ölüm kamplarında hiç iz bırakmadan yok edilecek bazı siyasal sürgünleri belirtmek için 1942'den başlayarak kullanılan deyim.

Gece ve Sis *(Nuit et Brouillard),* Alain Resnais'nin, toplama kampına gönderilenleri anlatan kısa metrajlı filminin adı (1955).

GECECİ sıf. ve a. Çalışma saati, nöbeti vb. geceye rastlayan kimse için kullanılır: *Bu hafta gececiymiş. Gececi öğrenciler.* —Zool. Geceleri yuvasından çıkan, hareket eden, uçan, dolaşan hayvan için kullanılır. (Karşt. anl. GÜNDÜZCÜ.)

Gecegün, Erzincan yöresinde, özellikle Kemaliye ve çevresinde, yalnız erkekler tarafından oynanan türkülü, halay türü bir halk oyunu. *Sıklama* da denir.

GECEK, Eskişehir ilinin Günyüzü ilçesine bağlı köy; 444 nüf. (1990). Köydeki Ulu cami, 1175 yılında Umur Bey oğlu Selçuk Bey tarafından yaptırılmıştır. Köyde ayrıca aynı tarihten kalma bir çeşme ile, bir namazgâh ve hamam bulunmaktadır.

GECEKELEBEKLERİ a. Çoğu akşamları ya da geceleri uçuşan, duyargalarının ucu şişkin olmayan (gündüzkelebeklerinin tersine), dinlendikleri sırada kanatlarını dik olarak değil, bedenleri üstünde düz ya da yatık tutan kelebekler bölümü. (Gecekelebekleri bölümü *Sphingidae,* camkanatlıgiller, *Zygenidae,* ipekböceğigiller familyası üyelerini, kukumavpervaneleri, pervaneleri vb. içerir. Öbür bölümler: gündüzkelebekleri, *Microlepidoptera.* Bu bölümler son sınıflandırmalarda iki büyük alttakımla karşılanmaktadır: *Heteroneura* ve *Homoneura.* Bil. a. *Heterocera.*)

GECEKERTENKELESİGİLLER a. Amerika'da yaşayan, *Xantusia* cinsi üyeleri gibi bazı kertenkeleleri içeren familya. (Geceleri dolaşan, yavrularını doğuran, hemen hemen yalnızca böcekle beslenen gecekertenkelesigillerin kimileri ormanlarda yeri kaplayan bitki döküntülerinde, kimileriyse yukaların çürüyen gövdelerinde yaşar. Bil. a. *Xantusiidae.*)

GECEKİ sıf. Gece içinde gerçekleşen, geceye ait şey için kullanılır: *Dün geceki olaylar çok üzücüydü. Geceki toplantıya gelecek misin?*

Gece devriyesi (1642)
Rembrandt *Rijksmuseum, Amsterdam*

Rijksmuseum

GECEKONDU a. **1.** Kent dokusu içinde, başkasına ait bir arsa ya da arazi üzerinde imar yasalarına, sağlık ve fen kurallarına aykırı olarak aceleyle yapılmış izinsiz yapı. (Bk. *ansikl.* böl. Huk.) **—2.** Derme çatma, acele ile yapılmış yapı. || *Gecekondu bölgesi,* büyük bir kentte yoksul halkın oturduğu gecekondulardan oluşan yerleşme merkezi. (Bk. *ansikl.* böl. Şehirc.) || *Gecekondu gibi,* derme çatma, özensizce yapılmış yapılar için kullanılır.

—ANSİKL. Huk. Gecekondu sorunu, Türkiye'nin gündemine, 1940'lı yıllarda başlayan köyden kente yoğun göçlerle birlikte gelmiştir. Büyük kentlerin önce dış çevrelerinde yaygınlaşan bu olgu, sanayileşme süreciyle yakın ilgisini sürdürerek günümüze kadar önemini korumuştur. Başlangıçta köklü önlemlerle bu olguya karşı çıkan ya da günün koşulları nedeniyle ilgisiz kalan siyasal iktidarlar, sonraları yasal düzenlemelerle sorunun çözümü yönünde girişimlerde bulunmuşlardır. Gecekonduları kaldırmak ve gecekondulaşmayı önlemek yolunda ilk yasa 1948'de çıkarılmış, daha sonra 1953'te yeniden bu alanda yasal düzenleme yoluna gidilmiştir. Bugün de yürürlükte bulunan 775 sayılı Gecekondu kanunu 1966 tarihini taşımaktadır. 1976 yılında eklenen üç geçici madde dışında en köklü değişiklik, 6 haziran 1984 tarih ve 3016 sayılı kanunla gerçekleşmiştir. Ayrıca 3 mayıs 1985 tarih ve 247 sayılı kanun hükmünde kararname ile Gecekondu kanunu'nun bazı maddeleri değiştirilmiştir. Özellikle bu sonuncu değişiklik, kanunun uygulanmasında çok önemli bir konumu olan İmar ve iskân bakanlığı'nın görev ve yetkilerini belediyelere devretmesi yönünden, dikkat çekicidir.

Gecekondu kanunu, Türkiye'deki gecekondu sorununa mevcut gecekonduların ıslahı, tasfiyesi, yeniden gecekondu yapımının önlenmesi ve bu amaçlarla ne gibi önlemlerin alınması gerektiği açılarından yaklaşmaktadır. Bu durum yasa koyucunun konuya öncekinden daha esnek ve kapsamlı yaklaşmış olduğunu gösterir. Bununla, sorunun yalnızca hukuksal olmadığı; sosyolojik, ekonomik ve politik boyutlarının da bulunduğu kabul edilmektedir. Ancak bu yaklaşımların ve çözüm girişimlerinin sağlıklı ve dengeli bir biçimde yönlendirilebilmesi her şeyden önce, var olan gecekonduların, belirlenebilmesini gerektirir. Buysa güç ve zaman alıcı bir konudur. Günümüz Türkiyesi'nde gecekondu sayısı tam olarak saptanamamış, gecekondu yapımını önleme çabaları, etkili bir toplu konut politikasıyla desteklenmediğinden, başarıya ulaşamamıştır. Yasa koyucu 8 mart 1984 tarihinde 2981 sayılı İmar ve gecekondu mevzuatı'na aykırı yapılara uygulanacak bazı işlemler ve 6785 sayılı İmar kanunu'nun bir maddesinin değiştirilmesi hakkında kanunla, bu tarihe kadar yapılmış bulunan gecekonduları fiili bir durumdan çıkararak, niteliği tartışmalı hukuksal bir kimliğe kavuşturmuştur. Bu düzenlemeyle sözkonusu kanun hükümlerine göre belirlenecek hak sahiplerine, gelecekteki ıslah imar planlarının yürürlüğe girmesinden sonra alacakları tapuya esas teşkil edilmek üzere, birer "Tapu tahsis belgesi" verilecektir. Bu belgenin hukuksal gücü ve niteliği son derece tartışmalı olmakla birlikte, Cumhuriyet tarihinde gecekondu sahiplerinin elde ettikleri biricik hukuksal kazanım olması bakımından dikkat çekicidir.

—Şehirc. Türkiye'de 1945'lerde, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, tarımda yaşanan yapısal değişme (makineleşme, mülksüzleşme) ve kentlerde gelişmeye başlayan sanayi, kentlere yönelik bir iç göç olayını doğurdu. Kentlerin nüfusu hızla yükselirken, bu yerleşmelerde büyük bir işsiz kitlesinin yığılması olayı yaşandı. Kentlerde sanayi ve hizmet sektörleri yeterince gelişmediğinden göçenler çoğunlukla geçici, güvencesiz işlerde, düşük ücretle çalışmaya başladılar. Bunun sonucu

olarak da, barınacak bir yer bulabilmek önemli bir sorun haline geldi. Bu başlangıç döneminde gecekondular, başkasının arsasına, çoğunlukla da hazine topraklarına, bir toplu işgal biçiminde, imece yoluyla bir gecede, derme çatma, devşirme araç ve gereçlerle yapılan kulübelerden oluşuyordu. Bunlar, yaşam koşulları sağlığa elverişsiz yapılardı. Devletin kolluk güçlerinin baskısına ve önlemlerine karşın, Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük kent çevrelerinde "teneke mahalleleri" denilen çok derme çatma evlerden oluşan yerleşim birimleri hızla yayıldı. 1950'li yıllarda, gecekondulaşmada yeni bir süreç yaşandı. Gecekondu mahallelerinde yaşayanların siyasal iktidarlar üzerindeki baskısı artarken, büyük kentlerde istihdam olanakları da yükseldi. Seçim dönemlerinde, hazine arazisi üzerine kurulmuş olan gecekondulara tapu verilmeye başlandı. Bu durum, gecekonduların bir gün tapulu mülk durumuna gelebileceği düşüncesinin de yaygınlaşmasına neden oldu. 1960-1970'lerde gecekondular, yükselen refah düzeyiyle birlikte hem malzeme, hem yapı olarak geliştiler. Bu dönemde hükümetler ve yerel yönetimler de gecekondulara yasal güvence vermeye ve altyapı hizmetleri götürmeye başladılar. Tapuya, yola, suya, elektriğe kavuşan gecekondularda, buzdolabı, çamaşır makinesi, televizyon, vb. ev araçları yaygınlaştı. 1970'ten sonra hem gecekondularda hem de gecekondu arsalarında spekülasyon olayı yaşanmaya başladı. Bir gecekondu arsasının değeri birkaç kat arttı. Gecekondu bir tür ekonomik güvence ve kazanç kaynağı haline geldi. Bu gelişmelerle birlikte gecekondular kiralanabilir, alınıp satılabilir oldu. Hatta gecekondular kat karşılığı müteahhide verildi, yerlerine apartmanlar yapıldı. Böylece gecekondu mahalleleri de kentleşme sürecine girdi (İstanbul'da Gültepe, Şirinevler, Çağlayan; İzmir'de Gültepe, Şemikler, vb.). 1955-1980 arasında gecekondu sayısı 50 000'den 950 000'e, gecekonduda oturan nüfus ise 250 000'den 4 750 bine yükseldi. 1980'de gecekondu nüfusu, kentli nüfusun % 23,4'ünü oluşturmaktaydı. 1980'den sonra büyük kent belediyeleri gecekondu yapımını önlemeye çalışırken, artan maliyetler de bu konut türünde durgunluğa yol açtı. Artan konut gereksiniminin karşılanabilmesi amacıyla devletçe birtakım yasal önlemler alınmaya başlandı.

• *Gecekondu bölgeleri,* genellikle gerçek anlamda kent dışı semtleri oluştururlar. Üçüncü dünya ülkelerinde ya da sanayileşmekte olan ülkelerde sık rastlanan bu sorun kentleşme olgusuna çok yakından bağlıdır. Büyük kentler, genellikle kırsal kesimden iş aramak için gelen, çoğunlukla okuma-yazması olmayan bir nüfusun akınına uğramakta, sonuç olarak da düzenli bir işe giremeyen ve kazancı yetersiz, yoksul bir nüfusun yığıldığı gecekondu bölgeleri büyük bir artış göstermektedir. (→ Kayn.)

GECEKONDUCU a. **1.** Gecekonduda oturan kimse. **—2.** Geçimini gecekondu yapıp satmak ya da kiraya vermekle sağlayan kimse.

GECEKONDULAŞMAK gçz. f. Kentsel bir bölge sözkonusuysa, gecekondu sayısı çoğalmak, gecekondularla dolmak.

GECELEMEK gçz. f. *Bir yerde gecelemek,* geceyi orda geçirmek: *Burada geceleyelim, yola sabah devam ederiz.*

Geceler (*Night Thoughts on Life, Death and İmmortality*), Edward Young'ın 9 bölümden oluşan felsefi şiiri (1742-1745). Young, gerçek bir yastan -karısı Elizabeth 1741'de ölmüştü- yola çıkarak yer yer çok ölçülü bir üslupla, hıristiyanlığın renk ve zenginliğini vurgulamaya çalışır. Bu şiir "melankoli"yi yeniden değerlendirerek, edebiyatta bir dönüm noktası olmuştur.

GECELEYİN be. Gece olunca, gece vakti: *Geceleyin yola çıkmak.*

GECELİ be. Hiç aralıksız, ara vermeden anlamındaki *"geceli gündüzlü"* deyiminde geçer: *Geceli gündüzlü çalışmak.*

GECELİK a. **1.** Uzun ve bol yatak giysisi. **—2.** Bir gece için ödenen ücret: *Geceliği beş bin liradan odalar.*

◆ sıf. **1.** Belirtilen sayıda gece için ayrılan ya da belirtilen sayıda geceye yetecek ölçüde olan şey için kullanılır: *Dört gecelik otel parası. Evde iki gecelik kömür kaldı.* **—2.** *Gecelik külahıma anlat,* bir kimseye, "boşuna konuşma, söylediklerine inanmıyorum" anlamında söylenir (tkz.).

—Giy. *Gecelik entarisi* → ENTARİ.

GECESEFASI a. Süs bitkisi olarak yetiştirilen ve çiçekleri akşamleyin açılan otsu bitki. (Bil. a. *Mirabilis jalapa; nyctaginaceae* familyası.)

GECİKME a. **1.** Geç kalma: *Faturaların ödenmesindeki gecikme şirketin zararına olur.* **—2.** Beklenilen ya da gerekenden daha geç kalma; rötar: *8.10 treninin tam bir saat gecikmesi var.*

—Dalga ve titr. Sinüzoidal bir büyüklüğün aynı frekanslı bir başka sinüzoidal büyüklüğe göre negatif evre farkı. (Bk. *ansikl.* böl. Opt.)

—Dy. *Gecikme toplamı,* bir trenin seyir sırasında yaptığı gecikmelerin tümü.

—Huk. *Gecikme faizi* → FAİZ.

—İstat. Biri ötekine göre daha geç gerçekleşen iki olay arasındaki zaman farkı.

—Mad. oc. Gecikmeli bir kapsülde ateşleme ile patlama arasındaki zaman farkı. ||Bir fünyenin ateşlenmesi ile patlaması arasındaki zaman aralığı.

—Müz. Bir önceki akorun seslerinden olan ve uzayarak yabancı olduğu bir sonraki akora katılan, böylece de akorun çözülümünü geciktiren ses.

—Siber. *Yol gecikmesi* ya da *arı gecikme,* bir uyarma ve buna bağlı yanıt arasında, bir madde ya da işaretin değişmez hızla yayılmasından kaynaklanan değişmez gecikme. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Termodin. *Hal değişimi gecikmesi,* bir cismin belirli bir fazının, kararlı olmadığı sıcaklık ve basınç koşullarında da sürmesi. (Böyle haller yarıkararlıdır. Örneğin yavaş yavaş soğutulan bir sıvı olağan katılaşma sıcaklığının çok altında da sıvı halde kalabilir. Bu durumda aşırıerimiş bir sıvıdan söz edilir.)

—Verg. huk. *Gecikme cezası,* bir yükümlülüğün yerine getirilmesindeki gecikmeden kaynaklanan para cezası.

—ANSİKL. Opt. Bir dalga bir lamın yüzeyinde yansıyorsa, bir bölümü de iç yüzeyler üzerinde bir ya da birçok kez yansır; bu olgu ışığın lam içinde aldığı yoldan kaynaklanan ve

$$\frac{2\pi}{\lambda}\ ne \cos r$$

bağıntısına eşit olan bir evre gecikmesi doğurur; bu bağıntıda n indisi, λ dalga boyunu, e kalınlığı, r kırılma açısını gösterir. Geçiş ya da kırılma gecikmeleri için de aynı özellikte bir sonuç elde edilir. Nihayet bir dalga tam bir yansımaya uğrarsa, iki titreşim doğrultusu arasında, çok kez "gecikme" adı verilen bir evre farkı görülür.

—Siber. Yol gecikmesi, bir ölü zamanın ortaya çıkmasına yol açar. Örneğin, ısıtılmış bir kaptan geçen bir akışkanın sıcaklığı, kap içinde ölçülemiyor ve çıkış borusunun aşağı çığırında belli bir noktada ölçülebiliyorsa, akışkanın kap çıkışıyla ölçüm noktası arasında geçen yol alma zamanına eşit bir ölçme gecikmesi ortaya çıkar. Bu gecikme, sürece bağlı her sıcaklık ayarlama döngüsünde bir ölü zaman doğurur. Bu tür gecikmeler ayarlama döngüsü üzerinde, ayarlama parametrelerine etkiyerek denkleştirilmesi çok güç olan kararlılık bozucu bir etkiye yol açar.

GECİKMEK gçz. f. (*geç*'ten *gec-ik-mek*). **1.** Bir kimse sözkonusuysa, bir yere gitmekte, bir şeyi yapmakta geç kalmak, onu beklenilen, gereken zamandan sonra yapmak: *Çok gecikti, demek gelmeyecek. Oraya başvurmak için epey gecikmişsin.* **—2.** Bir taşıt vb. sözkonusuysa, bir yere beklenen, gereken zamandan sonra varmak; tehir, rötar yapmak: *Tren on beş dakika gecikti.*

—İc. ifl. huk. *Gecikmiş itiraz* → İTİRAZ.

◆ **geciktirmek** ettirg. f. *Bir kimseyi, bir eylemi vb. geciktirmek,* bir kimsenin gecikmesine, bir eylemin daha geç, daha yavaş gerçekleşmesine neden olmak: *Sizi lafa tutarak geciktirdim. Trafik bizi bir saat geciktirdi. Geçirdiği hastalık büyümesini geciktirdi.*

—Ask. Engeller, atışlar ve seyyar birliklerin eylemi ile düşmanın belirli bir istikamette veya bir bölgede ilerleyişini yavaşlatmak.

—Dy. Bir treni, tarifeye göre geç kaldırmak.

GECİKMELİ sıf. **1.** Gecikmesi olan. **—2.** Zamanında gelmeyen; tehirli, rötarlı.

—Fizs. mekan. *Gecikmeli devinim,* YAVAŞLAYAN* DEVİNİM'in eşanlamlısı.

—Havc. *Gecikmeli açış,* paraşütçünün kumanda ettiği paraşütünü bir süre serbest düşüşten sonra açması.

—Mad. oc. *Gecikmeli kapsül,* ateşleme ile patlama arasında belirli bir süre geçecek biçimde hazırlanmış kapsül. (Maden ocaklarında ve bayındırlıkta kullanılan gecikmeli kapsüller bir atımda çok sayıda lağım deliğinde ateşleme yapmaya olanak verir; böylece daha kısa sürede ateşlenen üstü açık yüzeylere oranla her delikteki patlayıcının en iyi etkiyi yapması için gereken koşullar sağlanır.)

◆ be. Gecikmeli olarak: *Yoğun kar yağışı nedeniyle vapurlar gecikmeli olarak çalışıyor. Faturalarınızı gecikmeli ödemeyiniz.*

GECİKMESİZ sıf. Gecikmesi olmayan, zamanında gelen: *Seferlerimiz gecikmesizdir.*

GECİKTİRİCİ sıf. Bir devinimi, bir süreci, kimyasal bir tepkimeyi yavaşlatan bir madde için kullanılır: *Geciktirici sürtünme, bir yükseltgenme önleyicisinin geciktirici etkisi.*

—Foto. Örtücünün, deklanşöre basıldıktan yaklaşık on saniye sonra açılmasını sağlayan düzenek. (Geciktirici, fotoğraf makinesinin ya içindedir ya da ayrı bir parçadır.)

—Hidr. bağl. Karma suyu içine düşük dozda katılan ve çimento ya da alçının tutmasını geciktirme işlevi gören katkı. (Örneğin şeker çimentonun tutması için güçlü bir geciktiricidir. Sıcak havalarda beton dökmek ya da inşaat derzleri oluşturmak için kullanılan birçok geciktirici vardır.)

—Mad. oc. Gecikmeli bir kapsülde, ateşlemeye göre patlamayı geciktirmek için patlayıcı ile fünye arasına yerleştirilen madde.

—Polim. Bir polimere, polimerleşmesini geciktirmek üzere katılan bileşik. (Geciktiricilerin etki biçimi, yavaşlatıcılarınkine benzemesine karşın onlarınkinden daha az belirgindir.)

—Yapış. Bir yapıştırıcıya katılan ve tutmasını geciktirerek ömrünü uzatan madde.

GECİKTİRİM a. Bir filmin ya da edebi bir eserin, seyirciyi ya da okuyucuyu sü-

rekli sıkıntı, gerginlik ve heyecan içinde bırakan bölümü.

GECİKTİRME a. Geciktirmek eylemi.
—Akust. *Ses geciktirme*, dinleyicilerin de bulunduğu bir salonda üretilen seslerin yapay yankılanmasıyla yaratılmış ses ortamı.
—ANSİKL. Akust. Philips şirketinin geliştirdiği ses geciktirme sistemi, bir salonda yankılanmayı yapay olarak artırmaya dayanır; bunun için, salonda üretilen ses bir mikrofonla alınır ve özel bir teybe kaydedilir; teypte, manyetik bir tamburun çevresine zaman kaymalarıyla yerleştirilmiş birçok okuma kafası vardır. Her okuma kafası, salonda dengeli olarak dağılan birçok hoparlöre bağlanır. Böylece anında kaydedilen ses, zaman kaymaları ve zayıflatmalarla yeniden yayınlanır; dolayısıyla salonun yankı süresi artmış gibi ses uzar, yavaş yavaş yayılır.

GECİKTİRMEK → GECİKMEK.

GECİN a. *Yörs.* **1.** Hayvanlara yem olarak verilen yulaf sapları. **—2.** Taneleri ayrılan yeşil fasulyenin hayvanlara yedirilen kabuk ve sapları.

GECKONİDAE a. Zool. GEKOGİLLER familyasının bilimsel adı.

GEÇ be. **1.** ERKEN'e karşıt olarak, günün, gecenin ilerlemiş bir anında ya da olağan, alışılmış, beklenen zamandan sonra: *Dün gece eve çok geç geldi. Sabah geç kalkmak. İşe geç gitmek.* **—2.** *Geç kalmak*, vaktinde davranmayarak gecikmek. ||*Geç olmak*, vakit ilerlemiş olmak. ||*Geç olsun da güç olmasın*, kimi nedenlerle gerçekleştirilemeyen işler karşısında avunma için söylenir.

◆ sıf. **1.** Günün, akşamın, gecenin ilerlemiş bir zamanına rastlayan şey için kullanılır: *Gecenin geç saatlerine dek çalışmak.* **—2.** Tarihsel bir dönemin daha sonraki bölümü için kullanılır: *Geç latince.*
—Bağc. *Geç tomurcuk*, bağ kütüğü üzerinde beliren ve ilk tomurcuğu yok eden tomurcuk.
—Dilbil. *Geç latince*, bozulmuş olduğu kabul edilen erken ortaçağ latincesi.

-GEÇ → -GAÇ.

GEÇ HİTİT, Hitit İmparatorluğu'ndan türeyen, İ.Ö. VIII. yy.'ın sonuna değin, çok sayıda orta ya da küçük krallıklar biçiminde Anadolu'nun G.-D.'sunda, Suriye'nin K.'inde ve Mezopotamya'nın K.-B.'sında ortaya çıkan kültüre verilen ad. Geç Hitit devletlerinin en önemlileri Anadolu'da Kayseri, Niğde, Nevşehir ve Ürgüp'ü kapsayan Tabal, Malatya ve çevresinde Meliddu ya da Milidia, Gürün ve dolaylarında Kummuh, Kahramanmaraş ve Gaziantep'te Gurgum, Adana ve dolaylarında Kue, bu bölgenin hemen K.'indeki dağlık Toros yöresinde Hilakku, Gaziantep'in G.'inde Fevzipaşa istasyonu yakınında Samal (bugün Zincirli), Hitit İmparatorluğu döneminden beri önemini koruyan Kargamış, Antakya dolaylarında Hattina (Unki), K. Suriye'de Hamat, Yukarı Mezopotamya'da Bit-Bahyani ve Bit-Adini'dir.

Hititler'den sonra İç Anadolu'da bir siyasal ve yerleşme boşluğu görülmesine karşılık, G.-D. Anadolu'da yapılan kazılar, bu kesimde iskânın İ.Ö. 1200-800 arasında kesintisiz sürdüğünü kanıtlamıştır. Burada kurulan krallıklara Geç Hitit denmesine karşı çıkılmış, bu devletlerde kullanılan dilin doğu luvi dili olduğu savunulmuştur. Gerçekten Geç Hitit krallıklarına egemen olan savaşçı soylular, Anadolu'nun G.'inde, luvi dili konuşan ülkelerden gelmekteydi ve bunlar Şuppiluliuma I'in fethettiği Suriye'nin K.'ine yerleşmişti (İ.Ö. 1365'ten başlayarak). Ancak buralarda ele geçen hitit hiyerogliflerinde Uşpilulume, Kuatazili, Mutallu, Lubarna gibi hitit hükümdarlarından alınmış kral adlarına rastlanmıştır, özellikle sanatta hitit etkisi sürmekteydi. Bu durum Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra meydana gelen etnik kaynaşma ve yer değiştirmeyle açıklanmaktadır. Asur kaynaklarında da bu bölge Hatti ülkesi olarak nitelenmektedir.

Geç Hitit devletlerinin kesin olmayan tarihi kendi yazıtlarından çok, asur kaynaklarına dayanır. Bunlardan ilk adı geçen Meliddu ile Kargamış, Asurlu Tukulti-apil-Eşarra I'e (Tiglatpileser I) [İ.Ö. 1112-1111] haraç veriyordu. Sonra, hemen hemen tüm Batı Asya'yı saran karanlık dönem sonunda, aramlı savaşçı gruplar, Yukarı Mezopotamya ve Suriye'deki bazı Geç Hitit devletlerine egemenliklerini kabul ettirdiler; ancak özgün bir kültürleri olmadığından, ele geçirdikleri geç hitit sitelerinin kültürlerini korudular. İ.Ö. IX. yy.'da Asurlular Geç Hitit krallıkları üzerindeki haracı kaldırdılar. Salmanasar III döneminde, Tabal, Kummuh, Kue, Hilakku gibi krallıklar Asur devletine karşı bir konfederasyon oluşturdu. Bunun üzerine Salmanasar III bu devletleri yeniden haraca bağladı. Asur bunalımından (İ.Ö. 827-745) yararlanan Urartular Suriye ve Anadolu sınırlarındaki devletleri kendilerine bağladılar. Tiglatpileser III'le birlikte tüm geç hitit kentleri bir kez daha Asur'un egemenliğini tanımak zorunda kaldılar ve haraca bağlandılar. Sargon II (İ.Ö. 717-708 arası) bu kentleri tam bir asur eyaleti haline dönüştürdü ve yerli yöneticiler yerine asurlu valiler atadı. Salmanasar V döneminde (İ.Ö. 727-722) kent halkları Asur'a sürüldü, yerlerine Asurlular yerleştirildi. Böylece tüm Geç Hitit devletleri Asur'un siyasal ve kültürel baskısı altında ortadan kalktı. Ancak geç hitit sanatı urartu, phrygia, hellen ve etrüsk sanatını etkilemekten geri kalmadı.
—Güz. sant. Birçok yönden hitit kültürünün devamı olan geç hitit kültürü arami ve asur etkileri de taşır. Dönemin ortak özelliklerinden biri hitit hiyeroglifidir. Geç hitit mimarlığı da hitit mimarlığını izlemekle birlikte, bit-hilani bu dönemin özgün yapı biçimidir. Dönemin heykelciliğinde başlangıçta hitit imparatorluk sanatının etkisi belirgindir. Malatya'da bulunan kral Sulumeli kabartması, üslup ve konu yönünden Yazılıkaya ve Alacahöyük okullarının devamı gibidir. İ.Ö. 900-750 arasında, hitit imparatorluk sanatı sürmekle birlikte, geç hitit sanatı özgünlüğünü kazandı. Bu dönemin önemli yapıtları Kargamış ve Samal'da (Zincirli) bulundu. İ.Ö. 750-700'e tarihlenebilecek dönemdeyse, asur-hitit (Kargamış, Araras kabartmaları), arami-hitit (Zincirli, Sakçagözü ve Kahramanmaraş heykelleri) ve fenike-hitit (Karatepe heykelciliği) üslupları gelişti. Özellikle Zincirli ve Sakçagözü heykelciliği (İ.Ö. VIII. yy. ikinci yarısı) yunan ve etrüsk sanatını etkiledi.

GEÇ İMPARATORLUK, tarihçilerin, Roma İmparatorluğu'nun Severus Alexander'in ölümü (235) ve Batı İmparatorluğu'nun sonu (476) arasında kalan dönemini belirtmek için kullandıkları terim.

GEÇ UÇAN YARASA a. Bütün Avrupa'da, ılıman Asya'nın Kore'ye kadar uzanan kesiminde ve Batı Afrika'da bulunan, Avrupa yassıburunlu yarasasına benzeyen tarla yarasası. (Böceklerle, özellikle de pervanelerle beslenir. Bil. A. *Eptesicus serotinus;* yassıburunluyarasagiller familyası; kanat açıklığı 36 cm.)

GEÇE be. (*geçmek*'ten *geç-e*). Bir eylemin saat başından kaç dakika sonra gerçekleştiğini belirtmek için dakikayı belirten sözcükten sonra kullanılır: *Üçü on geçe geldi.* (Karşt. KALA.)

GEÇE a. (*geçmek*'ten *geç-e*). Halk. Karşılıklı iki yandan her biri: *Suyun öteki geçesi. "Bir yol üstüne iki kasap dükkânı kurulmuş, biri bir geçede ve biri bir geçede"* (Ebumüslimname, XV. yy.).

GEÇEGEN sıf. Sürekli olmayan; muvakkat.

GEÇEK a. *Yörs.* **1.** Çok geçilen yol, işlek yer. **—2.** Dere, hendek vb. üzerine yayaların geçebilmesi için yapılan tahta köprü.

Geç Hitit
kapı kabartması, İ.Ö. VIII. yy. (*Zincirli*)

Geç Hitit
kral Sulumeli'nin tanrıya içki sunması, İ.Ö. IX. yy. (*Arslantepe*)

GEÇELİT a. (fr. *getchellite;* Nevada'da *Getchell* kentinin adından). Miner. Monoklinik sistemde yer alan arsenik ve antimon sülfür.

GEÇEN sıf. **1.** Konuşulan andan bir önceki gün, hafta, ay, yıl vb. tarih ya da dönem için kullanılır: *Geçen pazartesi. Geçen ay toplandık. Geçen yaz Avrupa'daydık.* **—2.** Gün ya da gece sözcükleriyle birlikte kullanıldığında belirsiz bir süre öncesini anlatır: *Geçen gece geldiler. Geçen gün onu göndermiş.* **—3.** Geçmişte kalan, geçmiş olan; eski: *Geçen o acılı günler bile şimdi ona tatlı geliyordu.*

GEÇENDE ya da **GEÇENLERDE** be. Bir eylemin kesin bilinmeyen ancak yakın bir zaman önce gerçekleştiğini belirtir: *Geçende bir arkadaşıma rastladım. Geçenlerde senden söz edildi.*

GEÇER sıf. **1.** Yürürlükte bulunan, geçerliği olan, kullanılan: *Geçer para.* **—2.** Sürümü olan, beğenilen, aranan: *Piyasada geçer mal bulmak.* **—3.** *Geçer akçe,* herkesin beğenip aradığı, değer verdiği şey için kullanılır: *Şimdilerde geçer akçe güzellik değil, zenginliktir.* ||*Geçer not almak,* başarılı sayılacak notu almak; bir şey ya da kimse sözkonusuysa, beğenilmek.

GEÇERLİ sıf. **1.** Yürürlükte, uygulamada, kullanımda olan şey için kullanılır: *O zaman verdiğiniz söz bugün de geçerli mi?* **—2.** Gerçek olarak kabul edilebilir olan: *Geçerli bir özür.* **—3.** Beğenilen, sürümü olan: *Geçerli bir meslek.* **—4.** *Geçerli olmak,* beğenilip tutulmak, değer görmek: *Serüven romanlarının bir yanı da her dönemde geçerli oluşlarıdır.*

—Huk. Herhangi bir kusurla sakatlanmamış olan hukuksal işlem ya da belge için kullanılır. (Bunların hukuksal sonuç doğurmaları için belli biçim ve içerik koşullarına uyulması gerekir.)

—Mak. san. İşlenecek parçaya yetecek biçim ve boyutlarda olan ham parça için kullanılır. ||*Geçerli boyut,* bir parçanın bir takım tezgâhında işlenmesi için taşıması gereken maksimum boyutu (örneğin çap ya da yükseklik).

—Mant. Daha önce konmuş yasa ve kurallara uygun olan. ||*Geçerli önerme,* kullanılan dilin oluşma yasa ve kurallarına uyduğu ölçüde doğru olan önerme. (Geçerli önerme, sözü edilen dış olayların gerçekliği konusunda hiçbir şey belirtmediği için yalnızca bir totolojidir [eşsöz].)

—Ruhbil. İyi bir geçerlilik gösteren test için kullanılır.

GEÇERLİK a. **1.** Geçerli bir işlemin, belgenin niteliği: *Bu abonman kartlarının artık geçerliği kalmadı.* **—2.** Geçerli olanın, bir temeli, bir değeri bulunanın niteliği: *Benim için bu önlemin geçerliği yok.* (GEÇERLİLİK de denir.)

—Mant. Geçerli olma niteliği.

—Ruhbil. Ölçmesi gereken şeyi iyi ölçen bir testin niteliği. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ruhbil. Bir testin geçerli olduğunu denetlemek için ilkin onu oluşturan soruların içeriği incelenebilir. Örneğin bilgi testlerinde, sorulan soruların, istenen programla ilgili olmaları sağlanır. Testin ölçtüğü kabul edilen şeyin başka ölçülerini oluşturan ya da aynı nitelik veya yeteneklere başvuran değişkenler olarak düşünülen değişkenlerle testin bağlılaşımı da incelenebilir. Örneğin zekâ testleriyle okul başarısı arasında bir bağlılaşımla karşılaşılması beklenir. Testin ölçmesi gereken varsayımsal değişken, başka değişkenlerle bir beklenen ilişkiler şebekesi aracıyla daha karmaşık bir biçimde de belirlenebilir. Bu durumda geçerlilik incelemesi testle şebekenin değişkenleri arasındaki ilişkilerle ilgili olabilir ve bu şebekeye ilişkin varsayımlardan bazılarını denetlemek olanağını sağlar.

GEÇERLİLİK → GEÇERLİK.

GEÇERSİZ sıf. **1.** Yürürlükten kaldırılmış, geçerliği olmayan: *Geçersiz bir yasa.* **—2.** Değer taşımayan, geçerli olmayan: *Geçersiz bir meslek.*

GEÇERSİZLEŞTİRME a. Psikan. *Geriye yürüyen geçersizleştirme,* bir öznenin bir davranışı (düşünceler, sözler, edimler), hemen ardından tam karşıt bir davranışta bulunarak silmeye, geçersiz kılmaya çalışması biçimindeki ruhbilimsel süreç.

—ANSİKL. Freud geriye yürüyen geçersizleştirmeyi, zorlanımsal görünümü bakımından olduğu kadar büyüsel niteliği yönünden de, saplantı nevrozunun ayırtkan bir belirtisi olarak betimler. Ona göre geçersizleştirme iki karşıt dürtüsel devinim arasındaki bir çatışmanın sonucudur. Freud geçersizleştirmede temel aşk/kin karşıtlığının belirtisini görür.

Anna Freud geçersizleştirmeyi benin bir savunma mekanizması, yani dürtüsel bir devinimle benin kendisi arasındaki bir çatışmanın ürünü saymıştır.

GEÇGLASİYAL sıf. Yerbil. Würm buzullaşmasının yaklaşık −15 000 ile − 10 000 yıl arasını kapsayan son kesimi için kullanılır.

GEÇİCİ sıf. **1.** Yerini belirli ve sürekli bir şey alana kadar sınırlı bir süre için yapılan, kalıcı olmayan şey için kullanılır: *Soruna geçici bir çözüm bulmak. Geçici hevesler peşinde koşmak.* **—2.** Bir görevi, yerini resmen ya da kalıcı olarak yürütecek bir kimse ya bir grup alana kadar ya da kısa bir süre için üstlenen bir kimse, bir grup için kullanılır; muvakkat: *Seçimlere kadar geçici bir hükümet kurulacak. On beş gün için geçici bir yönetici bulundu.* **—3.** Bulaşan, bulaşıcı hastalık için kullanılır: *Deri hastalıkları çabuk bulaşan geçici hastalıklardır.*

—Bot. Bir bölgede, her yıl düzenli olarak bitmeyen yabancı bitki için kullanılır. ||Bütün yaşamsal devresini (filizlenmeden meyve vermeye kadar), birkaç gün içinde, genellikle yağmurdan sonra tamamlayan çöl bitkisi için kullanılır.

—Dy. Yalnız belirli dönemlerde çalışan düzenli trenler için kullanılır.

—Fels. *Geçici ahlak,* Descartes'ın *Metot üzerine konuşma*'sında saydığı ve sağduyuya dayanan bir ahlak kuruluncaya kadar "İyi hareket etmek için iyi hüküm vermek yeter" ilkesine göre davranmamızı sağlayacak genel kuralların tümü. (Geçici ahlak dört genel kuraldan oluşur: "Ülkemin yasa ve âdetlerine boyun eğmek"; "davranışlarımda elimden geldiği kadar sağlam ve kararlı olmak"; "her zaman talihten çok kendimi yenmeye ve dünyanın düzeninden çok kendi isteklerimi değiştirmeye ve genellikle, düşüncelerimizden başka hiçbir şeyin tamamıyla elimizde olmadığına inanmak alışkanlığını edinmeye çalışmak"; "aklımı geliştirmek".)

—Fiz. ve Siber. Kurulu iki rejim arasında doğan olay. — Bu olayın ayırtedici nitelikteki büyüklüğü.

—Huk. *Geçici teminat* → TEMİNAT.

—İda. huk. *Geçici görev,* bir yıldan az süreli ya da mevsimlik görev. (Devlet personel dairesi ile Maliye ve gümrük bakanlığı'nın görüşü alınarak Bakanlar kurulu kararıyla belirlenir.) ||*Geçici personel,* kamu kurumlarında bir yıldan az süreli ya da mevsimlik görevlerde sözleşmeyle çalıştırılan ve işçi sayılmayan personel (657 sayılı Devlet memurları kanunu md. 4/c).

—İş huk. *Geçici iş,* bir işyerinin gereksinme duyduğu işçileri kadrosuna almadan belirli bir süre çalıştırması ilkesine dayanan çalışma biçimi.

—Ormanc. *Geçici ağaç,* daha nazik ve değerli bir ağacın yerleşmesini sağlamak ve ormanlık bir çevre yaratmak amacıyla bazen ağaçlandırma alanında ilk kullanılan ağaç.

—Verg. huk. *Geçici bağışıklık,* yabancı bir eşyanın, Gümrük kanunu'nda saptanmış belli amaçlarla geçici olarak yurda sokulmasında, gümrük vergi ve resimlerinin, eşya yurtdışına çıkarıldığı zaman geri verilmek üzere teminata bağlanması. ||*Geçici çıkış,* ülke eşyasının onarılmak, boyanmak, izabe, tasfiye ve elektrolize edilmek ya da Gümrük kanunu'nda sayılmış bulunan başka amaçlarla ve yeniden geri getirilmek koşuluyla yurtdışına çıkarılması.

Geç Hitit, insan başlı kanatlı aslan kabartması İ.Ö. VIII. yy. *Kargamış*

Geçici devrimci hükümet *(Güney Vietnam Cumhuriyeti—i),* Güney Vietnam'da haziran 1969'da kurulan merkezi organ: Tết saldırısından (ocak 1968) sonra, işgal altında bulunan topraklarda örgütlenen devrimci komiteleri düzene sokmak ve yönetimlerini sağlamak üzere Ulusal kurtuluş cephesi tarafından kuruldu. Huynh Tan Phat'ın başkanlığında bir araya gelen ve yirmi ülkenin tanıdığı geçici hükümetin amacı, Güney Vietnam'dan çekilinceye kadar amerikan birliklerine karşı savaşmak, Thieu hükümetini devirerek genel seçimlere gitmek, bağımsızlık kazandıktan sonra ülkenin birleşmesini sağlamak ve demokratik bir rejim kurmaktı. Cephe' nin başkanı Nguyễn Huu Tho'nun yönetiminde bir danışma organı olan "Bilgeler kurulu" ülkedeki çeşitli milliyetlerin, dinsel topluluklarla toplumsal örgütlerin temsilcilerinden oluşuyordu. Devrimci güçlerin zaferinden (nisan 1975) sonra, geçici hükümet Güney Vietnam'ın resmi hükümeti oldu ve geçici hükümetin üyelerini de içine alan yeni bir Meclis'in kurulduğu nisan ve haziran 1976 seçimlerine kadar geçici niteliğini korudu.

Geçici hükümet *(1848 — i)* [24 şubat-10 mayıs 1848], Temmuz monarşisi'nin düşmesinden sonra Fransa'da kurulan hükümet. Önce ılımlı cumhuriyetçiler çoğunluktaydı. Yeni hükümet 24 şubatta Hôtel de Ville'de cumhuriyeti ilan etti ve acil önlemler aldı: iş hakkı (27 şubat), genel seçim (2 mart), basın ve toplantı özgürlüğü.

Geçici hükümet *(Rusya, 1917 —i),* devletin merkezi iktidar organı, Şubat devrimi'nin başarısından sonra, 2 (15) mart 1917'de kuruldu (→ 1917 RUS DEVRİMİ) ve 25 ekimde (7 kasım) bolşevikler tarafından devrildi.

Ordunun 27 şubatta (2 mart) katıldığı Leningrad işçi ve halk ayaklanması çarlık iktidarını devirdi. Aynı gün duma bir *Geçici komite* seçerken, sosyal-devrimcilerle menşeviklerin denetiminde bir *İşçi ve asker milletvekilleri sovyeti* kuruldu. 2 (15) martta Geçici hükümet, duma Geçici komitesi'nin yerini aldı.

Liberal burjuvazinin bir uzantısı olan ve

İllustration belgesi

sağında Kerenskiy ve solunda da Milyukov'un yer aldığı prens Lvov'un (ortada) başkanlığındaki rus Geçici hükümeti bir oturumda

başkanlığını prens Lvov'un yaptığı, Milyukov'un dışişleri, Guçkov'un savaş ve donanma, Kerenskiy'in de adalet bakanlığını yükümlendiği Geçici hükümet, hiçbir temel reform yapmaya girişmedi; bu işlerin seçilecek Kurucu meclis'in görevi olduğu görüşündeydi. Savaşı sürdürmeye çalıştı ve Müttefikler'e karşı olan yükümlülüklerine bağlı kalacağını açıkladı. "İlhaksız ve tazminatsız bir barış"tan yana olan Sovyet'in muhalefetiyle karşılaştı. Savaşın sürdürülmesi halk tarafından hoş karşılanmadı ve kitleler nisan sonunda (mayıs başı) Leningrad'da yeniden ayaklandı. Bunun üzerine prens Lvov'un başkanlığında, burjuvazinin ve sovyetlerin temsilcileri arasında *ilk koalisyon hükümeti* kuruldu (5 [18] mayıs - 7 [20] temmuz); bu hükümete altı sosyalist bakan girdi (Kerenskiy savaş, Çernov tarım bakanı oldu). Hükümet Galiçya'da saldırıya geçilmesini kararlaştırdı ve hızla halkın gözünden düştü. Lenin 3 (16) nisanda Leningrad'a dönerek bolşeviklerin başına geçmişti. Bolşeviklerin sloganlarını benimseyen halk kitleleri temmuzda hükümet ve Galiçya saldırısı aleyhinde gösteriler düzenlediler. Uzun bir hükümet bunalımından sonra Kerenskiy'in başkanlığında bir *ikinci koalisyon hükümeti* kuruldu (24 temmuz [6 ağustos] - 1 [14] eylül). Hükümet Kornilov'un askeri darbe girişimini durdurmak için yerel sovyetleri yardıma çağırmak zorunda kaldı. Tam bir karışıklık içinde olan ülkede Geçici hükümet, gene Kerenskiy'in başkanlığında, ama artık hiçbir gücü kalmayan *üçüncü koalisyon hükümeti*'yle devam etti (25 eylül [8 ekim] - 27 ekim [8 kasım]). İktidarın sovyetler tarafından ele geçirilişini yöneten bolşevikler, Geçici hükümet'e son verdi.

GEÇİCİLİK a. Kalıcı olmayan şeyin durumu.

GEÇİCİSOLUNGAÇLILAR a. Tam başkalaşma geçiren ve erişkinleri larvaların taşıdığı solungaçları bütünüyle yitiren, kuyruklular takımından amfibyumlara verilen ad. (Geçicisolungaçlılar, bütün yaşamları boyunca solungaçlarını koruyan süreklisolungaçlılarla karşıtlaşır.)

GEÇİLMEK → GEÇMEK.

GEÇİM a. **1.** Bir kimsenin bakımı ve beslenmesi, temel gereksinimlerinin karşılanması; bunun için gerekli olan şeyler; maişet: *Ailesinin geçimini sağlamak. Geçim sıkıntısı çekmek.* **—2.** Anlaşma, uyuşma: *Bir evde geçim olmazsa zenginlik neye yarar?* **—3.** *Geçim derdi*, geçim kaygısı, geçim sıkıntısı: *Herkes geçim derdine düşmüş, böyle şeylere para verirler mi hiç?* ‖ *Geçim dünyası*, kişinin kendi çıkarlarını düşünmesinin doğallığını belirtmek için söylenir. ‖ *Geçim kapısı*, geçim için gerekli kazancın sağlandığı işyeri. ‖ *Geçim yolu*, geçinmek, yaşamak için başvurulan kazanç sağlama çaresi.
—Ask. tar. Eskiden savaşlarda, düşmanın çeşitli darbelerinden korumak amacıyla atlara giydirilen bir tür zırha verilen ad.
—İkt. *Geçim standardı*, tüketilen mal ve hizmet tutarı ile erişilmek istenen yaşam biçimini sağlayacak koşulları da kapsamak üzere hedeflenen gelir düzeyi. (Şimdiki durumu gösteren geçim düzeyi ile erişilmesi amaçlanan geçim standardı kavramları arasında ayrım yapmak gerekmektedir.)

GEÇİMLİ sıf. Başkalarıyla çabuk uyuşabilen ve birlikte yaşaması kolay ve zevkli olan bir kimse için kullanılır: *Her girdiği yerde sevilen, geçimli bir kız. Geçimli bir insandır, sanırım kolay anlaşırsınız.*

GEÇİMLİK a. Yiyecek parası; nafaka.

GEÇİMSİZ sıf. Geçimli olmayan, birlikte yaşanması güç olan, topluma uyamayan kimse için kullanılır.

GEÇİMSİZLİK a. **1.** Bağdaşma, uyuşma yoksunluğu; anlaşmazlık: *Geçimsizlik nedeniyle boşanmak.* **—2.** Geçimsiz kimsenin niteliği: *Geçimsizliğiyle herkesi usandırmak.*
—Med. huk. Boşanma nedenlerinden biri. (→ BOŞANMA.)

GEÇİNDİRMEK → GEÇİNMEK.

GEÇİNECEK sıf. ve a. Geçinmeye yarayan, geçinmeyi sağlayan şey için kullanılır; geçimlik, nafaka.

GEÇİNİLMEK → GEÇİNMEK.

GEÇİNME a. **1.** Geçimini sağlamak eylemi. **—2.** Çevresiyle uyum, anlaşma içinde olmak eylemi.
—İkt. ve İstat. *Geçinme indeksleri* → İNDEKS.

GEÇİNMEK gçz. f. **1.** *Bir şeyle geçinmek*, bir kimseden söz ederken, temel gereksinimlerini karşılayan bir şeyin geliri ile, olanaklarıyla varlığını sürdürmek: *Aldığım kira ile geçinmek zorundayım. Bu maaşla geçinmek zor.* **—2.** *Bir kimseyle geçinmek*, onunla uyum, anlaşma, iyi ilişkiler içinde olmak: *Babasıyla iyi anlaşıyor ama annesiyle geçinemiyor.* **—3.** *Ad ya da sıfat+geçinmek*, öyle olduğu izlenimini yaratmaya çalışmak, taslamak: *Şair geçinmek. Anlayışlı geçinmek.* **—4.** *Bir kimseden geçinmek*, gereksinimlerini başkasına sağlatmak, ona yüklemek: *Çalışacağına annesinden geçiniyor* **—5.** *Yörs.* Ölmek. **—6.** *Geçinip gitmek*, iyi koşullar içinde olmasa da şöyle böyle yaşamını sürdürmek: *Ne yapalım, bu maaşla geçinip gidiyoruz işte.* ‖ *Geçinmeye gönlü olmamak*, bir konuda isteksiz olduğunu türlü özür ya da nedenlerle açığa vurmak, gönülsüzlüğünü belli etmek.

◆ **geçindirmek** ettirg. f. *Bir kimseyi geçindirmek*, onun temel gereksinimlerini sağlamak: *Bu kadar az maaşla koca bir aileyi nasıl geçindiriyorsunuz?*

◆ **geçinilmek** edilg. f. **1.** Temel gereksinimler karşılanmış, sağlanmış olmak: *Bu hayat pahalılığında kolay geçinilmiyor.* **—2.** Bir kimseyle uyum, anlaşma içinde olunmak: *Bu adamla geçinilmez.*

GEÇİNTİ a. Kim. müh. Bir ayırma sürecinde (ters geçişme, ileri süzme vb.) zardan geçen sıvı.

GEÇİRGEN sıf. Çeşitli sıvı ya da çözeltilerin sızmasına olanak veren maddeler ya da ortamlar için kullanılır: *Geçirgen toprak. Geçirgen kayaç.*

GEÇİRGENLİK a. Boşlukları, küçük aralıkları ve çatlakları sayesinde suyu sızdırmaya elverişli bir kayanın, bir toprağın ya da bir cismin özelliği. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Deric. Bir derinin havaya, su buharına ve suya karşı geçirgenliği ayrı ayrı incelenir ve saptanır. Bu özellikler bir ayakkabının kalitesi açısından çok önemlidir.
—Elekt. *Göreli elektriksel geçirgenlik*, izotrop bir maddenin mutlak elektriksel geçirgenliğinin, elektrik değişmezine oranı ($\varepsilon_r = \varepsilon/\varepsilon_0$). [Dielektriklerin göreli elektriksel geçirgenlikleri, çalışma frekansına göre değişir; birkaç büyüklük verilebilir: hava, 1,000 58; petrol, 2; parafin, 2; kâğıt, 2-2,6; polistren, 2,5; ebonit, 3; cam, 3-5; porselen, 5-7; mika, 5-8; su, 77-84; baryum titanat, 1750.] ‖ *Mutlak elektriksel geçirgenlik*, elektrik alanıyla çarpımı, elektrik indüklemesine eşit olan büyüklük. (İzotrop ortamda $\varepsilon = \vec{D}/\vec{E}$ ile gösterilen skaler bir büyüklük ve anizotrop ortamda tansörel büyüklüktür. *Boşluğun mutlak elektriksel geçirgenliği*'ne (ε_0), *elektrik değişmezi* de denir.)
—Manyet. *Göreli manyetik geçirgenlik*, izotrop bir maddenin mutlak manyetik geçirgenliğinin, manyetik değişmeze [$\mu_r = \mu/\mu_0$] oranı. (Ferromanyetik olmayan maddeler için her zaman 1'e yakın olan göreli manyetik geçirgenlik, doymamış ferromanyetik maddeler için, genellikle 10^3 ü aşan, çok yüksek değerler alabilir.) ‖ *Mutlak manyetik geçirgenlik*, manyetik alanla çarpımı manyetik indüklemeye eşit olan büyüklük. (İzotrop ortamda $\mu = \vec{B}/\vec{H}$ ile gösterilen skaler bir büyüklük ve anizotrop ortamda tansörel büyüklüktür. *Boşluğun mutlak manyetik geçirgenliği*'ne [μ_0], *manyetik değişmez* de denir.)
—Teknol. Bir sıvıyı ya da gazı geçiren bir malzemenin özelliği. (Geçirgenlik bir iletim hızıyla belirtilir. Bir malzemenin içerdiği boşlukları belirten gözeneklilikle karıştırmamak gerekir.)
—ANSİKL. Hidrol. ve Tarım. Bir toprağın geçirgenlik derecesi en başta boşlukların büyüklüğüne, biçimine ve konumuna, ayrıca o toprağı oluşturan taneciklerin inceliğine ve yığılışına bağlıdır. Kaba kumlarda, kalker ya da bazalt gibi çatlaklı tıkız kayalarda, su çabuk alta geçer. Buna karşılık, kil gibi gözenekli bir kaya (tüm hacmin % 50'si boşluklardır) geçirgen değildir, çünkü aralarında suyun yerçekimi etkisiyle dolaşamayacağı kadar çok küçük çaplı boşluklar bulunan ince taneciklerden yapılmıştır. Geçirgenlik, bir zaman biriminde, belirli bir toprak yüzeyinden düşey olarak sızabilen verdi olarak tanımlanır. Darcy katsayısı, geçirgenliği pek de kesin olmayan bir biçimde belirler: çok geçirgen topraklar için saniyede 10 cm'den fazla, geçirgen topraklar için 10^{-4} ila 10 cm/sn kadar, az geçirgen topraklar için 10^{-7} ila 10^{-4} ve geçirgen olmayanlar için 10^{-7}'den daha az.
Geçirgenlik, tarım toprakları için çok önemli bir özelliktir, çünkü suya boğulmuş bir toprak, bitkilerin çoğu için sakıncalıdır ve makinelerin ya da hayvanların geçmesine de elverişli değildir. Toprak, derinliğinde ekseriya heterojen olduğundan, az geçirgen ya da hiç su geçirmez sert bir tabaka, suyun süzülmesini frenlemek için yeterlidir. Toprağı işleme biçimleri, bitkilerin kökleri ve iklim, toprağın geçirgenliğini çok etkiler.

GEÇİRGENLİKÖLÇER a. Jeofiz. Bir arazi örneğinin geçirgenliğini ölçmeye yarayan aygıt. (Eşanl. PERMEAMETRE.)
—Kim. müh. ve Teknol. Hafifçe sıkıştırılmış küçük toz bir pastilin hava geçirgenliğini ölçmeye yarayan aygıt. (Geçirgenlik ile uzlaşımsal özgül yüzey biçimi olarak ifade edilen ürünün inceliği arasında bir bağıntı vardır.)
—Manyet. Ferromanyetik maddelerin manyetik özelliklerini belirlemeye yarayan aygıt.

GEÇİRİLMEK → GEÇMEK.

GEÇİRİM a. Geçirme durumu.
—Fiz. Dalgaları, titreşimleri, enerjiyi bir noktadan öbürüne ileten bir ortamın özelliği.
—Kim. *Pelte geçirimle kromatografi*, molekülleri, ağlaşık ve şişkin bir polimer peltesinin gözeneklerine girme farklılığına dayanarak boylarına göre ayırma.
—Manyet. *Manyetik geçirim*, manyetik direncin tersi. (Eşanl. PERMEANS.)

GEÇİRİMLİ sıf. Geçirme özelliği olan; geçirgen.

GEÇİRİMLİLİK a. Geçirimli olma durumu.

GEÇİRİMSİZ sıf. Geçirgenliği olmayan.
—Hidrol. ve Yerbil. Gerek çok sıkı olması

(granit, gneiss), gerek gözeneklerinin suyun dolaşımına izin vermeyecek kadar ince olması (kil, marn, şist) nedeniyle suyu kolaylıkla geçirmeyen kayaç. (Geçirimsiz kayaç bölgelerinde, akarsu ve göller çoktur; geçirimsiz kayaçlar artezyen su tabakalarına örtü ya da hidrokarbon yataklarına kapan işlevi görürler.)
—Tarım. Topraktan ya da altındaki tabakalardan kılcal borularla suyun yükselmesini durduran tepilmiş tabakaya denir.

GEÇİRİMSİZLEŞTİRMEK g. f. *Bir şeyi geçirimsizleştirmek,* onu geçirimsiz duruma getirmek.

GEÇİRİMSİZLİK a. Bir akışkanı geçirmeyen şeyin durumu, niteliği.

GEÇİRME a. Geçirmek eylemi.
—Denizc. *Haritaya geçirme,* tahmin edilen ya da gözlemlenen bir puntu harita üzerinde işaretleme.
—Tuhf. *Atkı ipliğini geçirme,* örme sırasında ilmik sütunları yönüne dikey bir atkı ipliğini geçirme işlemi; bu iplik, geçirildiği yerdeki sıranın ters ilmikleriyle düz ilmikleri arasına tutturulur. || *Atkı ipliğini önden geçirme,* atma ilmikli, zincirli ya da raşel tipi örme makinelerinde, atkıları, örgünün bütün genişliği boyunca art arda sarma; her atkı bütün iğnelere aynı anda yüzden gelir ve oluşan ilmik sıraları atkıları tutar. (Bu işlemde kullanılan makineye, büyük atkılı makine denir.)

GEÇİRMEK → GEÇMEK.

GEÇİRMEZLEŞTİRİCİ a. *Geçirmezleştirici ürün,* üzerine püskürtüldüğü deri ya da kumaşa geçirmezlik özelliği kazandıran, silikonlu ürün.

GEÇİRMEZLEŞTİRME a. Tekst. **1.** Geçirmezleştirmek eylemi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** SUGEÇİRMEZLEŞTİRME'nin eşanlamlısı.
—ANSİKL. Tekst. Geçirmezleştirme yöntemleri yağmurluklara, kimi spor giysilere ve sanayide kullanılan dokumalara uygulanır. Yünlü kumaşlar için, hafif bir dinkleme işlemiyle daha da sıkılaştırılan çok sıkı dokulu tekstil maddeleri kullanılır. Üç yöntem vardır:
1. *plastik kaplama,* dokumaları suya ve havaya karşı geçirmezleştirir. En çok başvurulan yöntem kauçuk kaplamadır; sanayi dokumalarında kullanılan bu yöntemde bir kauçuk hamurundan oluşan kaplama maddesi dokuma üzerine silindirsel bir kalenderle uygulanır. Ayrıca dokuma kauçuk çözündürülerek de kaplanabilir ve genellikle benzin olan çözücü, ısı etkisiyle buharlaştırılır (geçirmez giysi yapımına yönelik çok hafif dokumalar) ya da kaplama ürünü olarak parafin, kimi mumlar, pişmiş keten yağı (mumlu bezler) ve katran (katranlı brandalar) kullanılabilir;
2. *emdirme,* dokumaya yağlı asitlerin organik bileşiklerini ya da bunların metal tuzlarını (krom klorostearat) nüfuz ettirmeye dayanır. Tekstil maddesinin havaya karşı gözenekliliğini koruyan bu yöntem brandalarda ve çadır bezlerinde kullanılır (sugeçirmezleştirme işlemi);
3. *kimyasal dönüştürme.* Lifleri piridin türevleriyle kimyasal olarak dönüştürme (keratin ya da selüloz molekülü üzerine aminli bir yağ zincirini bağlama) liflerin susever özelliklerini gidererek yapılarını değiştirir. Birçok ürün (asit halojenürler, anhidritler, izosiyanik esterler, piridinyum türevi) selülozlu maddelerin hidroksil gruplarını kilitler ve kimyasal geçirmezleştirmeyi sağlar.

GEÇİRMEZLİK a. Manyet. *Manyetik geçirmezlik,* manyetik geçirgenliğin tersi.

GEÇİRTİLMEK → GEÇMEK.

GEÇİRTMEK → GEÇMEK.

GEÇİŞ a. **1.** Geçmek eylemi ya da biçimi: *Törende askerlerin ve öğrencilerin geçişini izledik. Postacının geçişini beklemek.* **—2.** Bir durumdan bir başka duruma geçme; değişme: *Geçiş döneminin sıkıntıları. Diktatörlükten demokrasiye geçiş. Çocukluktan erginliğe geçiş.*
—Antropol. *Geçiş törenleri,* bireyin bir gruptan bir başka gruba, örneğin bir yaş sınıfından bir başka yaş sınıfına geçmesi için düzenlenen törenler ve ayinler.
—Ask. Bir görevi tamamlayabilecek yeterlikte bir kuvveti, ortaya çıkan engelin öbür yanına geçirmek amacıyla düzenlenen kuvvetler arası harekât. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Balıkç. Som, alabalık, tirsibalığı,deniz bofabalığı gibi bazı balıkların üremek için tuzlu sulardan ayrılarak ırmaklara göç etmesi. ||*Geçiş mevsimi,* bu göçün meydana geldiği mevsim.
—Bilş. Karmaşık bir sürece giren temel bir işlemi makinede bir veri kümesi'ne uygulamak için yapılan yürütme işlemi. (Bir derleyici çoğunlukla, birçok doğrulama, değişkenler için gereken bellekleri yaratma ve çevirme geçişiyle gerçekleştirilir.)
—Camc. *Geçiş bölgesi* ya da *kuşağı,* camlaşmanın gerçekleştiği sıcaklık aralığı. || *Camsı geçiş,* camın sıvı halden katı hale, daha doğrusu, aşırıerimiş hale geçmesi. (CAMLAŞMA da denir.)
—Ceb. *Sonlu* n *boyutunda bir* E K- *vektör uzayının bir* $(a_i)_{i \in (1,n)}$*tabanından bir* $(a'_i)_{i \in (1,n)}$ *tabanına geçiş matrisi,i* ranklı sütununun elemanları, a'_i nün a_i tabanındaki koordinatlarından oluşan matris.
—Çamaşır san. Dokuma tezgâhında ters çevrilmiş ilmekleri dokumak için bir iğnenin bir yataktan öbürüne geçmesi. (Bu durumda, yatakların yuvaları karşı karşıyadır ve iğne bir ilmeği yüzden bir ilmeği de tersten dokur [ya da tam tersi].)
—Denizc. *Ekvator geçişi,* bir geminin ekvatoru geçtiği an.
—Dilbil. *Geçiş durumu,* kimi fin-ugur dillerinde bir yerden geçişi belirtmek için kullanılan durum.
—Dy. *Geçiş yolu,* bir triyaj garında kabul yolları ile dağıtım yolları arasında yer alan ve eşek sırtını kullanmadan bu yolların birinden diğerine geçişi sağlayan yol.
—Eğit. Orta ve yükseköğretim öğrencilerine tanınan, bir öğrenim alanından başka birine geçme olanağı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Fels. Marxçı terminolojide, kapitalizmden komünizme geçmeyi belirten uğrak. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Fiz. Bir kuvantum sisteminin (atom ya da molekül) hal değişimi. (Belli bir sistem için geçiş, oluşum sürecinin ilk ve son halleriyle tanımlanır. Geçişe, olasılık genliği denen bir büyüklük karşılık düşer; bu büyüklük, sistemin sözkonusu geçişi gerçekleştirebilme olasılığını hesaplamaya yarar.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Fizs. kim. *Geçiş noktası,* bir çözünürlük eğrisinde, doymuş bir çözeltiyle denge halinde olan çözünmüş cismin kimyasal değişimine denk düşen köşe noktası. (Çözelti, geçiş noktası koşullarında, aşırı çözünme durumundaki iki katıyla denge halindedir.)
—Fizyol. *Bağırsaktan besin geçişi,* bağırsağın sığamsal hareketlerinin etkisiyle sindirim kanalı içeriğinin mide kapısından rektuma kadar yer değiştirmesi. (Radyolojik olarak, ilerlemesi birbirini izleyen radyografilerle izlenen baryumlu çözelti içirilerek incelenir.)
—Gökölç. Bir gökcisminin, gök küresi üzerindeki belirli bir düzlem ya da çizgide ilerleyişi. || Yer'deki bir gözlemci için, bir gezegenin Güneş'in ya da bir uydunun bağlı olduğu gezegenin önünde devindiği süre. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Geçiş aygıtı,* MERİDYEN* DÜRBÜNÜ ya da MERİDYEN DAİRESİ'nin eşanlamlısı. || *Bir yıldızın meridyenden geçişi,* bu gökcisminin, Yer' in dönmesi nedeniyle, bir bölgenin tam meridyen düzleminde bulunduğu an.
—Güz. sant. Resimde renk tonlarını kesikliğe yol açmadan birbirine bağlama. || *Geçiş stili,* habercisi olduğu stilin tüm özelliklerini henüz içermeyen ara stil. (Özellikle mobilyalar için kullanılır.)
—Havc. ve Akışkan. mekan. *Geçiş noktası,* bir kanat profili üzerinde çizgisel akışın son bulduğu ve burgaçlı akışın başladığı nokta.
—Huk. *Geçiş parası,* kamuya ait bazı yollardan (otoyol, tünel vb.) geçerken, yapım ve işletme harcamalarını karşılama amacıyla ödenen para. || *Geçiş üstünlüğü,* görev sırasında belirli araç sürücülerinin,can ve mal güvenliğini tehlikeye sokmamak koşuluyla trafik kısıtlama ya da yasaklarına bağlı olmamaları (Karayolları trafik k.md. 3). [Geçiş üstünlüğüne sahip araçlar öncelik sırasına göre şunlardır: 1. cankurtaran araçları, yaralı ya da acil hasta taşıyan araçlar; 2. itfaiye araçları; 3. hükümlü ve sanık takip eden ya da emniyet ve asayişi korumak için acele olay yerine giden zabıta araçları; 4. bir trafik suçu işleyerek kaçan aracı takip eden ya da trafik güvenliğini koruma ya da trafik kazasına elkoyma amacıyla olay yerine giden görevlilere ait araçlar; 5. alarm sırasında sivil savunma hizmetlerinde görevli bulunan araçlar; 6. koruma ile görevli araçlar. Geçiş üstünlüğü olan araçlar bu haklarını kullanırken duyulur ve görülür geçiş üstünlüğü işareti vermek zorundadırlar. Gereksiz geçiş üstünlüğü hakkını kullanan sürücüler para cezasıyla cezalandırılırlar.]
—Isıbil. *Geçiş katsayısı,* farklı sıcaklıklardaki iki katı (ya da iki sıvı) arasında, bir kelvinlik fark bulunduğunda geçen akıya (watt) eşit ısı aktarımını niteleyen katsayı. (Başlıca iki geçiş katsayısı vardır: *yüzeysel geçiş katsayısı* (K) bir çeperin birim yüzeyine bağlanan geçiş katsayısını $[W \cdot m^{-2} \cdot K^{-1}]$, *doğrusal geçiş katsayısı* [*k*] ise doğrusal bir öğenin ya da bir ısı köprüsünün, bu öğenin birim uzunluğuna düşen geçiş katsayısını $[W \cdot m^{-1} \cdot K^{-1}]$ belirtir.)
—Kim. *Geçiş elementleri* ya da *metalleri,* Dönemli element çizelgesinde dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci dönemlerde, III A ile I B grupları arasında bulunan elementler. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Metalürj. *Geçiş noktası,* sıcaklık ya da dövmeyle biçim değiştirme hızının etkisinde sünek kopmanın kırılgan kopmaya dönüştüğü bölge. (Diğer ölçüm yöntemlerinin yanı sıra, örneğin ferritli çelikler için geçiş sıcaklığıyla ölçülür.)
—Mim. Bir silmenin, bir yivin bitişi.
—Müz. Melodiyi güzelleştirmek için bestecinin ya da ustalığını göstermek için icracının bir müzik cümlesinde yer verdikleri ek sesler. (Genellikle, kısa seslerden oluşan geçiş, kimi zaman da eksiltme ya da çeşitleme ile karışabilir. İtalyan opera şarkıcıları, aryalarda bu türden gösterilere çok sık yer vermişlerdi.) || *Geçiş taksimi* → TAKSİM.
—Nörol. *Beyin-omurilik sıvısından izotop geçişi,* bel yoluyla organizmaya verilen radyoaktif bir izotop yardımıyla, beyin -omurilik sıvısının dolaşım ve dağılımının incelenmesi. (Özellikle normal basınçlı hidrosefali teşhisi için kullanılır.)
—Opt. Bir ışımanın, kendini oluşturan tekrenkli ışınım frekansı değişmeden bir ortamı aşması. (Başlıca geçiş türleri şunlardır: *düzenli geçiş*'te yayınım görülmez; *yayınık geçiş*'te yayınım kırılma yasalarından bağımsız olarak makroskobik düzeyde ortaya çıkar; *karma geçiş* kısmen düzenli, kısmen yayınıktır.) || *Geçiş çarpanı,* geçen enerjinin ya da ışık akısının gelen akıya oranı. (Ortam, ışımanın göreli tayf dağılımını değiştiriyorsa, "seçici bir filtre"dir.)
—Oto. *Vites geçişleri,* bir taşıtın vites kutusunda çeşitli vites küçültme oranlarının sırayla yerleşimine dayanan dizilim. (Eşanl. VİTES KADEMELERİ.)
—Polim. *Camsı geçiş sıcaklığı,* bir polimerin, altındaki sıcaklıklarda sert ve kırılgan, üzerindeki sıcaklıklarda ya bir elastomer ya da oldukça ağdalı bir sıvı gibi davrandığı belirli bir T_v sıcaklığı. (Camsı geçiş sıcaklığı, makromoleküllerin parçalı devinim olasılıklarındaki bir değişim gibi yorumlanır: T_v nin altında tümüyle donmuş olan makromoleküller, bu sıcaklığın üstünde kimi monomer* birimlerinin devinimleriyle canlanır. Erime durumunda makromoleküllerin tümü devinimlidir. Camsı geçiş sıcaklığı, polimerin doğasına göre

çeşitli geçiş türleri

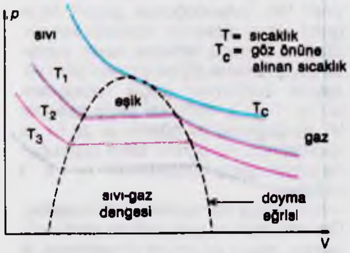

yiv geçişi

köşe (pah) geçişi

değişir. Belirli bir polimer için, özellikle bir plastikleştirici*nin katılmasıyla camsı geçiş sıcaklığı düşürülebilir.)
—Rad. *Geçiş müziği,* bir programın bölümleri arasında çalınan müzik. (İki program arasındaki müzik için daha çok *ara müziği* terimi kullanılır.)
—Sesbilg. Konuşma sırasında, eklemleyici organların yer değiştirmesini yansıtan ses yolunun (bir sesdizim üzerinde gözlemlenebilir) titreşim frekansının süresine bağlı olarak gerçekleşen sürekli evrim.
—Sirk. Uçucu trapezcinin uçan trapezden tutucu trapezciye, ya da bir trapezden ötekine atlaması. ‖ *Geçiş mesafesi,* uçucu trapezcinin uçan trapeze (o sırada en yüksek noktasındadır) atladığı nokta ile bir tutucunun ellerine ya da başka bir trapezin tutamağına ulaştığı nokta arasındaki uzaklık.
—Spor. *Geçiş süresi,* yarışçının, belirli bir parkuru geçme süresinin kronometreyle belirtilmiş puanlaması.
—Teknol. Aygıt içinden geçen bir filmin ya da manyetik bandın düzenli olarak açılması.
—Termodin. *Faz geçişi,* bir sistemin fiziksel halinin değişmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

sıvı-gaz geçişi için çeşitli sıcaklık eğrileri

—Uluslarar. huk. *Zararsız geçiş hakkı,* tüm yabancı gemilere tanınan, tüm devletlerin karasularında seyretme hakkı. (Geçişin "zararsız" olma özelliği çok geniş tutulmuştur. Kıyı devletinin barış ve güvenliğine yönelik saldırı durumu dışında hiçbir sınırı yoktur. Bu hak, mücbir sebep dışında demirleme olanağı tanımaz, denizaltı gemileri de geçiş sırasında su yüzüne çıkmak zorundadır.)
—Zool. Göçmen hayvanların, özellikle de kuşların bir bölgeden bir başkasına gitme eylemi. ‖ *Geçiş dönemi,* göçmen hayvanların mevsimlik göçlerini gerçekleştirdikleri dönem.
—ANSİKL. Ask. Komutanlık, çabuk davranıp köprülere düşman tahrip etmeden ulaşmaya çalışır (1945'te, Müttefikler'in Remagen'de Ren'i geçmeleri). Buna olanak bulunamazsa, çıkarma gemileri, amfibi taşıtlar vb. ile karşı kıyıda bir köprübaşı ele geçirmekten başka çıkar yol yoktur.
—Eğit. Mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında programlararası geçişler, farklı derslerden yapılan sınavlarla sağlanır. 25 yaşından büyük olanlar beden eğitimi, din bilgisi; askerliğini yapmış olanlarla mesleği askerlik olanlar milli güvenlik bilgisi derslerinden sorumlu tutulmazlar. Ortaokul mezunları arasında yaygın eğitim programlarını tamamlayanlar, örgün eğitim sisteminde uygulanan öğretim prgramlarını bitirmek istediklerinde, bunlar yaygın eğitimce okudukları ve ortaöğretim programlarına denkliği bakanlık tarafından kabul edilen ders ya da ünitelerden sorumlu sayılmazlar. Endüstri ve hizmet alanlarında kazanılan bilgi ve beceriler, örgün eğitim programlarına geçişte bakanlıkça belirlenen esaslara göre değerlendirilir.

Genel liselerden meslek liseleri ve teknik liselere yatay geçiş yapılamaz. Ortaokul ve liselerin ara sınıflarından öğretmen liselerine öğrenci alınamaz.

Yükseköğretimde, farklı düzey ve kuruluşlar arasında, öğrencilere yeteneklerine göre, yatay ve dikey geçiş olanağı tanınır.

Önlisans ve lisans düzeyinde yatay geçişler, ancak eşdeğer eğitim programı uygulayan yükseköğretim kurumları arasında yapılır.

Öğrenciler, bir meslek yüksekokulundan benzer dalda eğitim-öğretim yapan bir fakülteye dikey geçiş yapabilirler.

Yükseköğretim kurumlarından yatay ve dikey geçişler, ilgili yönetim kurullarınca saptanan ve rektörlükçe ilan edilen kontenjanları aşmamak koşuluyla, "Yükseköğretim kurumları arasında önlisans ve lisans düzeyinde yatay geçiş esaslarına ilişkin yönetmelik" ile "Meslek yüksekokulları mezunlarının lisans öğrenimine devamları hakkında yönetmelik" hükümlerine göre yapılır.
—Fels. Marxçılar, bir üretim biçiminden bir başka üretim biçimine geçmeyi "geçiş" adıyla adlandırarak, geçişi kabul etmekle şiddeti devrimin tek aleti olarak görmediklerini ortaya koyarlar; çünkü geçiş, üretim biçiminde değişiklikler yapar, temel siyasal ve ideolojik etkilere yol açar. Marx, 1871'de şöyle der: "Kapitalist toplumla komünist toplum arasında, birinden öbürüne devrimci dönüşüm dönemi yer alır. Bu devrimci dönüşüm dönemine, siyasal bir geçiş dönemi karşılık düşer. Siyasal geçiş döneminde devlet, proletaryanın devrimci diktatörlüğünden başka bir şey olamaz" *(Gotha programının eleştirisi).*
—Fiz. Kuvantum geçişlerinin ve bunları niteleyen genliklerin önemi, bu geçişlerin, kuvantum sistemleriyle makroskobik sistemler arasındaki etkileşimleri betimlemesinden kaynaklanır. Özellikle fiziksel ölçme, böyle bir etkileşim sürecidir ve sistemi başlangıç halinden (herhangi bir) ölçü aygıtının belirlediği bir hale ya da ölçülen fiziksel büyüklüğün öz haline doğru bir geçişe yöneltir. Nitekim kuvantum kuramı bu geçişin genliğinden ölçme sırasında şu ya da bu sonucu elde etme olasılığını verir.

Uygulamada, enerjileri farklı durağan haller arasında doğan ve foton yayım*ına ya da soğurulma*sına eşlik eden kuvantum geçişleri önemlidir. Bu geçişler (*ışınımsal* denen), sözkonusu sistemin yayım ya da soğurma tayf çizgilerine karşılık düşer. Öte yandan, ışınımsal geçişlerin eleme kurallarının etkisinde olduğunu belirtmek gerekir; eleme kuralları ise sistemin evrimine yön veren bakışım ya da korunum yasaları belirler. Bu yüzden kimi geçişler *"yasak"*tır.

Işınımsal geçişler arasında, *yapay geçişler* (uygun enerjili fotonlarca oluşturulan ve uyarılan) ve uyarıcı dış elektromanyetik alan yokluğunda doğan *kendiliğinden geçişler* ayırt edilir. (→ EİNSTEİN *katsayıları.*)
—Gökölçm. İç gezegenler Merkür ve Venüs Yer ile Güneş arasından geçerken, küçük siyah disk biçiminde görülür ve Güneş önündeki yörüngelerini birkaç saatte tamamlar. Bu gezegenlerin yörünge düzlemleri tutulum düzlemiyle çakışsaydı, bu olay her yıldız dolanımında, alt kavuşum anında ortaya çıkardı. Ama yörüngelerin eğimi yüzünden kavuşum, Yer'in yörünge düzlemiyle gezegenin yörünge düzleminin arakesiti yakınında oluştuğu zaman geçiş görülür.
—Kim. *Geçiş elementleri.* Geçiş metalleri, yansız durumda ya da bakır, gümüş ve altın gibi çeşitli yükseltgenme derecelerinde kısmen doldurulmuş *d* ya da *f* katmanları içeren atomlarıyla ayırt edilir.

Bunlar, gerek yapıları, gerek fiziksel ve mekanik özellikleri, gerekse erime ve yüksek kaynama sıcaklıkları açısından metallerin genel özelliklerini taşır.

Bu metallerin çoğu, seyreltik asitlerde kolayca çözünür. Dördüncü dönemin "*d* bloğunda" bulunan metaller ise bakırın dışında yükseltgen olmayan asitlerde çözünür. Çünkü pek çok geçiş metali, kısmen doldurulmuş katmanlar içerdiğinden paramanyetik bileşikler verir.

Geçiş metallerinin en önemli ayırtedici özelliği, hemen hemen tüm yükseltgenme derecelerini göstermeleridir. Bir bileşikteki metal atomunun eşkonum sayısı, atomun stereokimyası ile meydana getirdiği bağların doğasına ve atomun yükseltgenme derecesine bağlıdır; bu da tümüyle elektrostatik modeller (kristal alan kuramı) ya da molekül yörüngeleri kuramıyla açıklanır. Bu tamamlayıcı gösterimler, ligant alanı kuramında birleşmiştir.

Altı eşkonumlu, +2 ve +3 yüklü hidratlı iyonlar (örneğin $[Ni(H_2O)_6]^{2+}$), özellikle geçiş metallerinde yaygın ve önemlidir Bu serbest iyonların hidratlama enerjileri ile, bu enerjilerin bir metalden diğerine değişimi, yukarıda sözü edilen kuramlarla açıklanır.
—Termodin. *Faz geçişi.* Bu alanda örnek olarak şunlar verilebilir: erime, buharlaşma, ferromanyetiklikten paramanyetikliğe geçiş, allotropi dönüşümleri, iletken -aşırıiletken ya da olağan helyum-aşırıakışkan helyum geçişleri. Faz geçişlerinin incelenmesi fiziğin önemli dallarından birini oluşturur; bu alandaki bütün sorunlar henüz çözülmemiştir.

Belli sıcaklık ve basınçta, bir sistemin kararlı halinde, serbest entalpi (ya da Gibbs fonksiyonu) minimumdur. Sıcaklığın ya da basıncın çeşitli değerleri için kararlı faz aynı değilse, sistem bir faz geçişine uğrayabilir: değişim, her iki fazın serbest entalpilerinin aynı değer almasına yol açan sıcaklık ve basınçta ortaya çıkar. Faz geçişleri iki sınıfa ayrılır. *Birinci basamaktan* geçişler sırasında sistemin hacmi ve entropisi kesikliğe uğrar; geçiş gizli bir ısı gerektirir ve iki faz bir arada bulunabilir. Bunun tersine *ikinci basamaktan* geçişler sırasında, hacim ve entropi sürekli biçimde değişir; gizli ısı yoktur ve iki faz bir arada bulunamaz; fazlardan biri diğerinden daha bakışımlıdır.

• *Birinci basamaktan faz geçişleri.*

1. *Arı maddelerin hal değişimi.*

—*Geçiş sıcaklıkları* (erime, buharlaşma, süblimleşme). Yalıtılmış katı bir arı madde (bir pistonla kapalı bir kapta bulunan madde), değişmez basınçta tutularak ısıtılırsa, *erime sıcaklığı* adı verilen belirli bir sıcaklığa ulaştığında, sıvılaşma başlar (su için 1 atmosfer basınç altında erime sıcaklığı 0 °C ya da 273,15 K'dir). Isıtma sürdürülürse, katı eridiği sürece sıcaklık değişmez. Katının tümü eridikten sonra sıcaklık yeniden yükselir ve *buharlaşma sıcaklığı* adı verilen bir değere ulaştığında, buharlaşma başlar (su için 1 atmosfer basınç altında buharlaşma sıcaklığı 100 °C ya da 373,15 K'dir). Kap içinde sıvı bulunduğu sürece, buharlaşmayı sürdürmek için ısıtmak gerekir, ama sıcaklık değişmez. Sıvı ile denge halinde olan buhara doymuş buhar denir. Sıvı tükendikten sonra kuru buhar adı verilen buharın sıcaklığı yeniden yükselir. Kimi basınç değerleri için, *süblimleşme* denilen doğrudan katı-gaz geçişi gözlenir. Erime, buharlaşma ve süblimleşme tersinir süreçlerdir: söz gelimi erime sırasında ısıtma durdurulur ve ısı çekilirse sistem yeniden katılaşır.
—*Hal değişimi eğrileri, doymuş buhar basıncı, üçlü nokta, kritik nokta, sıvılaşma eşiği, doyma eğrisi.* Farklı basınçlar altında aynı deney yinelenirse, aynı olayların doğduğu, ama erime ve buharlaşma sıcaklıklarının değiştiği görülür. Düşük basınçlarda ise süblimleşme gözlenir. Geçiş sıcaklığına bağlı olarak geçişin gerçekleştiği basıncı gösteren eğriye *hal değişimi eğrisi* ya da *geçiş çizgisi* (erime eğrisi de denir) adı verilir. Eğrinin bir noktasındaki sıcaklık ve basınçta iki faz kararlıdır ve bir arada dengede bulunabilir. Eğrilerin dışında yer alan bir noktadaki sıcaklık ve basınçta ise fazlardan yalnız biri kararlıdır; öteki fazda bazen bulunabilir, ama yarıkararlıdır.

Katı, sıvı ve gaz hallerindeki üç fazın kararlı oldukları noktada sıcaklık ve basıncın aldığı değerlere üçlü nokta denir. (Su için üçlü nokta sıcaklığı 273,16 K, basıncı ise 4,58 mm cıvadır.)

Buharlaşma eğrisi kritik nokta denilen bir noktada son bulur. (Su için kritik sıcak-

lık 647 K, kritik basınç ise 218 atmosferdir.) Kritik değerlerden daha yüksek sıcaklık ve basınçta sıvı ile gazı ayırt etmek olanaksızdır ve hiçbir zaman iki fazı ayıran bir menisk görülmez.

Sıcaklığın çeşitli değerleri için belli kütledeki bir maddenin hacme göre basınç eğrilerini veren bir (p, V) diyagramında, sıvı ve gaz fazları arasındaki geçiş, *sıvılaşma eşiği* denilen yatay bir eşikle gösterilir; bu eşiğin ordinatı sözkonusu sıcaklıkta bu maddenin doymuş buhar basıncını verir. Hacim eşik boyunca değişirken basınç sabit kalır; buna karşılık gaz halindeki kütlenin oranı değişir (bk. sayfa 4556'daki şekil).

—*Gizli ısı.* Görüldüğü gibi bir faz geçişi sırasında, ısı verilse de, maddenin sıcaklığı değişmez. Gizli ısı denilen bu ısı, katılarda sıvılardan, sıvılarda ise gazlardan daha büyük olan içtutunum kuvvetlerini yenmeye yarar. (Su için 0 °C'ta erime gizli ısısı gram başına 335 joule, 100 °C'ta buharlaşma gizli ısısı gram başına 2 257 joule'dür.) Bütün maddelerin erime, buharlaşma ve süblimleşme gizli ısıları pozitiftir. Gizli ısılar Clapeyron* bağıntısıyla hesaplanır. Kritik noktada gizli ısı sıfıra eşittir.

—*Geçiş gecikmesi: aşırıdoyma, aşırıerime.* Gaz halindeki arı bir madde soğutulduğunda, yukarıdaki olayların tam tersiyle karşılaşılır: sırasıyla buharlaşma ve katılaşma (ya da süblimleşme) sıcaklıklarında gerçekleşen yoğuşma ve katılaşma. Gerçekte, yoğuşmada ya da katılaşmada çok kez gecikmeler gözlenir: dolayısıyla erime sıcaklığından daha düşük sıcaklıkta bir gaz (aşırıdoymuş buhar) ya da katılaşma sıcaklığından daha düşük sıcaklıkta bir sıvı elde edilir. Bu koşulda madde yarıkararlıdır ve bir darbe etkisiyle ya da sıcaklık, geçiş sıcaklığının çok altına düştüğünde, çekirdekler çevresinde ansızın hal değiştirir. Böyle durumlarda geçiş tersinir değildir.

—*Katının allotropi türleri.* Yukarıdaki deney gerçekte, maddenin katı halde tek bir türü varsa geçerlidir. Birçok maddenin birkaç katı türü vardır (örneğin suyun altı buz türü görülür); madde ısıtıldığında, erimeden önce, çeşitli katı fazlar arasında yukarıdaki geçişlere benzer birinci basamaktan belli sayıda geçiş gözlenir.

—*Arı bir maddenin atmosferdeki hal değişimleri: buharlaşma, kaynama.* İncelenen arı madde, pistonla kapatılmış bir kapta yalıtma yerine atmosferle doğrudan temas halinde tutulabilir. Her sıcaklıkta denge, gazın kısmi basıncı sözkonusu sıcaklıktaki doymuş buhar basıncına eşit olduğunda sağlanır: oda içinde doymuş buhar basıncına ulaşılmamışsa, sıvı buharlaşır. (→ BUHARLAŞMA.) Atmosfer basıncı altındaki buharlaşma sıcaklığına kaynama sıcaklığı denir. (→ KAYNAMA.)

2. *Karışımların hal değişimi.*

—*Eşkaynar sıvı karışımının buharlaşması.* Belli bir basınç altında, bileşimi verilmiş bir karışımın buharlaşmaya ya da kaynamaya başladığı sıcaklık tümüyle belirlidir; ama çok kez belli basınçta ve sıcaklık'a bir arada bulunan sıvı karışım ile gaz karışımının (aynı serbest entalpi taşıyan karışımlar) bileşimleri aynı değildir. Sıvı ısıtıldığında oluşan buharın bileşimi başlangıçtaki karışımın bileşiminden farklıdır. Bu olgu sıvının bileşimini, dolayısıyla kaynama sıcaklığını değiştirir. Arı bir maddenin tersine, her karışım değişmez sıcaklıkta buharlaşmaz. Değişmez sıcaklıkta buharlaşan karışıma ise, eşkaynar* karışım denir; belli sıcaklıkta denge halindeki sıvı ve buharın bileşimleri aynı olursa, işte bu tür bir karışım ortaya çıkar.

Karışımların bu buharlaşma özelliğinden, bölümsel damıtma*yla bileşenlerini ayırmada yararlanılır. Bir eşkaynar karışım sözkonusu olduğunda bu tür ayırma sınırlıdır.

—*Bir sıvı karışımının katılaşması.* Bileşimi belli sıvı karışımı değişmez basınçta soğutulursa, karışımın katılaşmaya başladığı sıcaklık belirlidir. Katılar her oranda karıştırılabilen türdense, tümüyle buharlaşmaya benzer bir olayla karşılaşılır. Katılar her oranda karıştırılamıyorsa, sıvının bileşimine göre değişen farklı katı fazların oluştuğu görülür; hatta katılar karıştırılamayan türden olursa, bu fazlar arı maddelerden oluşur. Değişmez sıcaklıkta katılaşan bir karışıma ötektik karışım denir; örneğin iki katı faz ve bir sıvı faz denge halinde bulunursa, böyle bir karışım sözkonusudur.

3. *Çözeltilerin hal değişimi.* Bir çözeltinin buharlaşma ya da katılaşma sıcaklığı çözünenin çözücü içindeki derişimine göre değişir. (→ DONMABİLİM, KAYNAMAÖLÇÜM.)

• *İkinci basamaktan faz geçişleri.* İkinci basamaktan faz geçişlerinde iki faz hiçbir zaman bir arada görülmez. Geçişte, serbest entalpi* ve türevleri entropi ile hacim kesiksiz biçiminde değişirken, bir başka fiziksel büyüklükte, yani özgül ısıda kesiklilik ya da özgünlük gözlenir. İkinci basamaktan her geçişe bir basamak parametresi eşlik eder; bu parametre fazlardan birinde (daha az düzenli) sıfır, ötekinde sıfır olmayan, değişken, yeğin bir niceliktir. Geçiş süresince basamak parametresi sürekli olarak değişir.

—Örnek: *ferromanyetiklik-paramanyetiklik geçişi, Curie sıcaklığı.* Dış manyetik alan bulunmayan bir yerde demir örneğini göz önüne alalım. Demir, düşük sıcaklıkta ve kararlı haldeyken mıknatıslanma özelliği gösterir, dolayısıyla ferromanyetik olduğundan söz edilir. Bu özellik demirdeki manyetik momentlerin gelişigüzel değil, belli bir düzen içinde yönlenmesinden kaynaklanır, dolayısıyla sıfırdan büyük bir mıknatıslanma ortaya çıkar. Demir ısıtıldığında, ısıl çalkalanmanın yol açtığı düzensizlik sonucu mıknatıslanma azalır ve Curie sıcaklığı denilen 1 043 K'de tümüyle ortadan kalkar. Curie sıcaklığının hemen üstündeki sıcaklıklarda, manyetik momentler rastlantısal yönelime girer, düzen ortadan kalkar ve kendiliğinden mıknatıslanma göstermeyen demir artık paramanyetiktir. Curie sıcaklığında özgül ısı sonsuza yönelir ve sözkonusu geçiş, gizli ısı gerektirmez. Bu geçişin basamak parametresi mıknatıslanmadır. Ferromanyetiklik-paramanyetiklik geçişi, sıfır olmayan bir dış manyetik alanda da görülebilir. Böyle bir geçiş, Curie sıcaklığından farklı olan ve manyetik alanın değeriyle değişen bir sıcaklıkta gerçekleşir.

GEÇİŞEBİLİR sıf. Kim. *Geçişebilir madde,* karışılıklı olarak birbirlerine dönüşebilen iki madde. (Örneğin ozon ve oksijen.)

GEÇİŞİM a. Geçişmek eylemi.

GEÇİŞİMÖLÇER a. Kim. Çözelti ile çözücü arasındaki geçişme basıncını ölçmeye ve dolayısıyla çözünen cismin molar kütlesini belirlemeye yarayan aygıt. (Eşanl. OSMOMETRE.)

—ANSİKL. Kim. En yalın geçişimölçer (şekil 1), yarıgeçirgen bir zarla ayrılan iki hücreden oluşur; bu yarıgeçirgen zar, çözücünün moleküllerini geçirmesine karşın, çözünen cismin moleküllerini geçirmez. Çözücü, M'den geçerek D'den C'ye doğru yayınır; belirli bir süre sonra, bir denge oluşur. Bu sırada, kılcal A ve B boruları arasında geçişme basıncına denk düşen bir düzey farkı meydana gelir.

Statik geçişimölçer denen bu tür çok yalın bir aygıtın, dengeye ulaşmasının, uzun zaman gerektirmesi gibi bir sakıncası vardır; bu sakınca, *dinamik geçişimölçerlerin* (şekil 2) ortaya çıkmasından önce bile bu aygıtın, molar kütlelerin belirlenmesindeki kullanımına olan ilgiyi azaltmıştır. Çözelti ile çözücü arasındaki yayınıma bağlı olarak bir basınç farkı oluşur oluşmaz, küçük hava kabarcığının biçiminde değişmesi sonucu, bu kabarcıktan geçen ışık ışını ana yolundan sapar. Bu da bir ışılelektrik hücresi ya da bir servomotor yardımıyla basınç değişimini düzelten çözücü haznesinin yer değiştirmesine yol açar ve böylece kabarcık başlangıçtaki biçimini yeniden kazanır. Bir sayaçla haznenin yer değiştirmesi değerlendirilir.

GEÇİŞİMÖLÇÜM a. Kim. Geçişme basıncının ölçümü.

—ANSİKL. Kim. Geçişimölçüm, temel olarak çözelti halindeki cisimlerin molar kütleleri ile çözeltideki elektrolitik ayrışmanın derecesini ölçmeyi amaçlar. Bu yöntem özellikle, bir polimerin $\overline{M}_n$ sayısıyla gösterilen ortalama molar kütlesine uygulanır. (→ MAKROMOLEKÜL.) Bir polimerin seyreltik çözeltisinin deneysel olarak ölçülen π geçişme basıncı, aşağıdaki bağıntıyla gösterilir:

$$\frac{\pi}{c} = RT\left[\frac{1}{\overline{M}_n} + A_2c + A_3c^2 + \ldots\right], \quad (1)$$

Bu bağıntıda c, polimer çözeltisinin derişimini, R ideal gaz değişmezini, T mutlak sıcaklığı, A_2 ve A_3 viriyelin ikinci, üçüncü katsayılarını gösterir. Polimerin farklı c derişimlerindeki π ölçümü sonunda çizilen [$\pi = f(c)$] eğrisinin dışdeğer biçiminden (1) bağıntısına göre $\overline{M}_n$ bulunur:

$$\frac{1}{\overline{M}_n} = \frac{1}{RT} \lim_{c \to 0} \pi/c.$$

π değerlerinin ölçümü, bir geçişimölçerle yapılır. Yarıgeçirgen zar üretim tekniğinin önemli ilerlemeler göstermesine karşın, ürünün çok dağılması ve çözücüye doğru yayınan düşük kütleli moleküller içermesi yüzünden geçişimölçümün titiz bir şekilde yapılması gerekir. Buna karşılık molar kütle çok yüksek olduğunda, π değerleri ($\overline{M}_n$'e ters orantılı) doğru biçimde ölçülemeyecek kadar küçüktür.

GEÇİŞLİ sıf. Dilbil. **1.** Nesne alabilen fiil için kullanılır: *Ali elma yiyor.* **—2.** Geçişli bir fiilin bulunmasıyla ayırt edilen bir kullanıma, bir kuruluşa denir. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Ceb. *Bir küme üzerinde geçişli işlem yapan grup,* aşağıdaki önermeyi gerçekleyen G işlemleyenler grubu:

$$\forall (x, y) \in E^2, \exists g \in G / y = gx.$$

‖ *Bir* E *kümesi üzerindeki dizilimlerin geçişli grubu,* E nin G dizilimler grubu; E x E nin her (x, y) ikilisi için, G nin, $\pi(x) = y$ eşitliğini gerçekleyen en az bir π dizilim gurubu vardır. (π tekse, G ye yalnızca geçişli denir.)

—Küm. kur. *Geçişli bağıntı,* a ve b ile b ve c elemanları için gerçeklendiğinde, a ve c için de gerçekleşen ikili bağıntı. (Sıralama bağıntıları ve eşdeğerlik bağıntıları geçişlidir.) ‖ *Geçişli küme,* $x \subset A$ ise $x \subset A$ önermesini gerçekleyen A kümesi: $y \in x \in A \Rightarrow y \in A$.

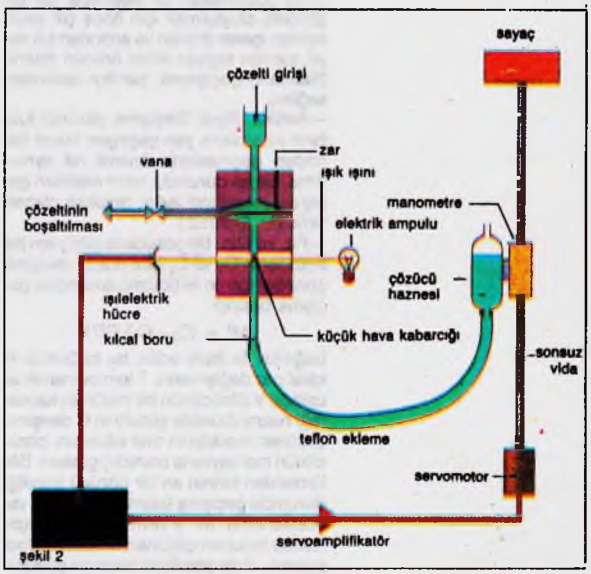

A,B kılcal ölçüm boruları
C seyreltik polimer çözeltisi bulunan hücre
D arı çözelti bulunan hücre
M yarıgeçirgen zar
π geçişme basıncı

şekil 1

bir geçişimölçerin ana şeması

dinamik geçişimölçer (Mechrolab)

şekil 2

—Dilbil. Etken cümleler çerçevesinde fiile bağlı olarak yapılan sözdizimsel çözümlemeler türkçede fiil sınıfında toplanmış sözcüğe ilişkin birimlerin ikiye ayrılmasını getirmiştir. Nesne işlevi alan bir ad öbeğiyle tamamlanmış fiillere geçişli, hiçbir zaman nesne almayan fiillere de geçişsiz denilmiştir. Ancak, anlamsal bir yaklaşımla yönelme durumunda bir tümleçle kullanılan (dolaylı nesne) kimi fiillerin de geçişli olduğu düşünülebilir *(içgüdülerine uymak)*. Geçişli fiillerden bazıları bağlamına göre nesnesiz de kullanılabildikleri gibi *(Düşünüyor. Çocuklarını düşünüyor)*, aynı fiilin değişik bağlamlardaki kullanımlarının biri geçişli, biri geçişsiz olabilir (*çiçek toplamak, toplamak*, 'kilo almak'). Bu da sözcüğün çokanlamlılığını oluşturur. Türkçede geçişli fiillerin bir kısmı nesne işlevi gören ve aynı kökten türeme eylem adlarıyla birlikte kullanılır (*ütü ütülemek, yazı yazmak, içki içmek, dikiş dikmek*, vb.).

GEÇİŞLİLİK a. İstat. *İndekslerde geçişlilik*, bir dönem indekslerindeki değişimleri, başka bir dönemdeki değişimlere göre ayarlama işlemine ilişkin özellik.

—Küm. kur. Geçişli bir ikili bağıntının niteliği.

GEÇİŞME a. Geçişmek eylemi.

—Dilbil. Yeni bir sözlük birimi oluşturmak üzere iki sözcüğün birbirini bulaşma yoluyla etkilemesi.

—Fiz. ve Kim. *Geçişme basıncı*, aynı çözücüde çözünen bir maddenin farklı derişimlerde çözeltiler içeren iki bölümü arasındaki basınç farkı; bu iki bölüm, yalnızca çözücü moleküllerini geçiren yarıgeçirgen bir zarla birbirinden ayrılmıştır. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Fizs. kim. Seyreltik çözeltideki bir çözücüyü, seçimli geçirgen bir zar arasından derişik bir çözeltiye aktarma. (Bk. *ansikl.* böl.) [Eşanl. OSMOZ.]

—Fizyol. *Dışa geçişme*, erimiş durumdaki mineral iyonlarının ve moleküllerin canlı bir hücreden, o hücreyi çevreleyen sıvı ortama geçmesi. (Çeşitli fizyolojik mekanizmalarla çok sıkı denetlenen dışa geçişme, bir cismin hücre zarının iki yanında eşit yoğunluğa erişmesine asla yol açmaz.)

—Kim. *Elektrikle geçişme*, iyonlar içeren bir sıvının elektrik alanı etkisiyle gözenekli bir diyaframdan geçmesi. (Eşanl. ELEKTROOSMOZ.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Telekom. *İşaretlerin* ya da *darbelerin geçişmesi*, birçok kaynaktan gelen işaretlerin, işaret öğelerinin ya da darbelerin ardışık ve dönemsel olarak ortak bir kanaldan iletimi.

—TV. *Satırların geçişmesi*, satır satır görüntü çözümleyen bir sistemde, tek bir görüntü oluşturmak için önce çift sayılı satırları içeren örünün ve ardından tek sayılı satırları taşıyan ikinci örünün iletimi. (Satırların geçişmesi, parıltıyı azaltmayı sağlar.)

—ANSİKL. Biyol. Geçişme, çözünür tuzların ve sıvıların yarı-geçirgen hücre zarından geçmesinde önemli rol oynar. Ama, birçok durumda, zarın nitelikleri geçişme yasalarına aykırı olgulara olanak verir. (→ EPİKTEZ.)

—Fiz. ve Kim. Bir çözücüde çözünen bir maddenin C_1 ve C_2 gibi düşük derişimli çözeltiler içeren iki bölümü arasındaki geçişme basıncı

$$\Delta P = (C_2 - C_1)\ RT/V$$

bağıntısı ile ifade edilir; bu bağıntıda R ideal gaz değişmezini, T termodinamik sıcaklığı, V çözücünün bir molünün kapsadığı hacmi (burada çözeltinin C derişimi, çözünen maddenin mol sayısının, çözücünün mol sayısına oranıdır) gösterir. Bölümlerden birinin arı bir çözücü içerdiği durumda geçişme basıncı Van't Hoff yasasıyla verilir: $\Delta P = nRT/V$. Burada *n*, çözeltide bulunan çözünen maddenin mol sayısını, V de çözeltinin hacmini gösterir. Geçişme basıncının ölçümü, çözünmüş bir cismin molekül kütlesinin bulunmasını sağlar. (→ GEÇİŞİMÖLÇÜM.)

—Fizs. kim. Kimi zarlar, çözeltinin suyunu geçirmelerine karşın, çözeltide bulunan çözünmüş maddeleri geçirmez. Zarın bir yanı su, diğer yanı çözeltiyle temas ettiğinde arı sudan çözeltiye doğru bir geçişin oluştuğu gözlenir. Buna, geçişme olayı denir. *Ters geçişme*, olağan geçişmenin ters yöne dönüştürülmesidir. Bu olay, derişik çözeltiye, geçişme basıncının üzerinde bir basınç uygulanarak meydana getirilir. (Bu tür bir ayırma yönteminden özellikle suyun işlenmesinde ya da tuzunun giderilmesinde, meyve sularının derişikleştirilmesinde yararlanılır.)

—Kim. Elektrikle geçişme ilk kez 1808'de Reuss tarafından gözlendi. Gözenekli boş bir kap, su dolu başka bir kaba daldırılır, bu boş kabın içine ve dışına iki elektrot yerleştirilirse, elektrotlar arasındaki gerilim, belirli bir basınç farkı yaratarak suyun dıştaki kaptan içteki kaba geçmesini sağlar. Bu olayın nedeni şudur: içteki kabın her gözünün çeperi, belirli işarette iyonlar taşır. Çeperin hemen yanında ise sıvıda ters işaretli yükler taşıyan parçacıklar, dengeleyici iyonlardan yayınık bir katman (toplam elektriksel yansızlık ilkesi) oluşturur. Çeperin yüzeyine koşut bir elektrik alanı uygulandığında devinimli dengeleyici iyonlar, sıvıyı sürükleyerek yer değiştirme eğilimi gösterir. Elektrikle geçişme, turba ve odunun kurutulması, derinin tabaklanması, kaolenin arılaştırılması ve kâgir duvarların kurutulması gibi değişik alanlarda kullanılır.

GEÇİŞMEK → GEÇMEK.

GEÇİŞSEL sıf. Psikan. *Geçişsel nesne*, Winnicott'a göre, bebeğin, kendi vücudunun bir parçası olmamakla birlikte, dış gerçekliğe ait olduğunu da henüz bilmediği, ama yine de öz malı saydığı ilk maddi nesne. (Geçişsel nesne, geçişsel olaylar kategorisi içinde yer alır ve "ilk ben-dışı mülk"ü belirtir.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Geçişsel olay*, Winnicott'a göre, bebeğin ağızsal özerotizme eklediği ve depresif boğuntuya karşı kullandığı etkinlik. (Bununla ilgili davranış şeması şöyledir: agulama, seçilmiş bir maddi nesnenin elle yoklanıp kurcalanması [çarşafın bir köşesi, yumuşak bir nesne, vb. gibi].)

—ANSİKL. Geçiş nesneleri, bir dış nesneyle bir iç nesne arası bir değer taşırlar: ne iç nesne gibi büyüsel bir denetim altında, ne de bir dış nesne gibi denetim dışındadırlar; ancak yeterince iyi bir çevre bebeğe ilk yanılsama* deneyimlerini sağlayabildiği ve böylece onda canlı ve çok baskıcı olmayan bir iç nesne oluşturabildiği zaman, geçiş nesneleri iç ve dış nesneler olarak kullanılabilirler. Geçiş nesneleri, ananın yerini tutan rahatlatıcı bir pozitif simgesel değer taşır ve yalnızca yanılsama dönemiyle ilgilidir. Bunlar, gerçekliği bilmedeki ilk yeteneksizlikle, giderek artan bunu bilme yeteneği (bu yetenek doğru nesnesel ilişkinin kaynağını oluşturur) arasında yer alan deneyim bölgesini meydana getirir. Geçiş nesnesine verilen duygusal değer, bebeğin gelişmesi sırasında yavaş yavaş ortadan kalkar, ama bununla ilgili duygu ergin kişide kültür alanı yönünde genişler.

GEÇİŞSİZ sıf. Dilbil. **1.** Özneyle sınırlanmış ve nesne almayan bir oluşu belirten fiil için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Geçişsiz bir fiilin bulunmasıyla ayırt edilen bir kullanıma, bir kuruluşa denir. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Ceb. *Geçişsiz grup*, geçişli olmayan grup.

—ANSİKL. Dilbil. Türkçede geçişsiz fiil doğrudan tamamlayıcı bir ad öbeği almayan fiillere denir, örneğin, "ölmek": *Kedi öldü.* Ancak geçişli fiille geçişsiz fiil arasında kesin bir ayrıklık yoktur. Kimi geçişli fiiller geçişsiz olarak da kullanılabilir *(Ali çok yiyor)*. Bu sözdizim değişimleri anlam değişimlerine yol açar. Geçişli fiillerde olduğu gibi geçişsiz fiillerin birçoğu da nesne işlevine giren kendi köklerinden türeme bir eylem adıyla kullanılabilir *(Bunca yaş yaşadın, ne öğrendin? Öyle bir atlayış atladı ki, herkes şaştı. Uyku uyumak)*.

GEÇİŞSİZLİK a. Ceb. *Geçişsizlik sınıfları*, E, üzerinde bir G dönüşümler grubunun işlem yaptığı bir küme olduğuna göre, E üzerinde, ancak ve ancak $\exists\ f \subset G$ için $b = f(a)$ eşitliği gerçekleniyorsa, *aRb* eşdeğerlik bağıntısıyla tanımlı, eşdeğerlik sınıfları. (E nin bir *a* elemanının sınıfı, *a* nın yörüngesinden başka bir şey değildir. E nin bütün elemanları eşdeğerse G geçişlidir: bu durumda, E nin kendisine karşılık gelen tek bir geçişsizlik sınıfı vardır.)

GEÇİŞTİRİLMEK → GEÇMEK.

GEÇİŞTİRMEK → GEÇMEK.

GEÇİT a. **1.** Geçiş yeri: *Yandaki bloka geçmek için bodrumda bir geçit var.* **—2.** İki yükselti arasındaki geçiş yeri: *Zigana geçidi.* **—3.** *Geçit töreni*, özel günlerde düzenlenen törenlerde belirli bir topluluğun önceden belirlenmiş bir yerden geçerek yaptığı toplu ve düzenli yürüyüş: *Geçit törenine bütün okullar katıldı. Geçit töreni bitti gösteriler başladı.* || *Geçit vermek*, dağ, ırmak vb. sözkonusuysa, geçilecek yeri bulunmak (genellikle olumsuz cümlelerde): *Bu mevsimde Kızılırmak geçit vermez buralarda.*

—Anat. Dar geçişli bazı yerlere verilen ad. || *Skalen geçidi*, ön ve orta skalen kasları ile bu kasların yapıştığı ilk kaburga arasındaki aralık. (Bu aralıktan köprücükaltı atardamarı geçer.)

—Ask. denizc. *Güvenilir akustik geçit* (ing.'de *Reliable Acoustic Path* ya da *RAP*), suya iyice batmış bir sonardan yayınlanan ses dalgalarının izlediği özel yol. (AKUSTİK KANAL da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Ask. istihkc. Engel ve mayın tarlalarından dost birliklerin güvenle geçmesi için özel işaretler konulan yer. (Düşman engel ve mayın tarlalarından geçmek için temizlenen yerlere de *geçit* denir.)

—Avc. Avcıların bir hayvanı avladıkları sırada, hayvanın genellikle geçtiği yer. || Hayvanların geçme alışkanlığının bulunduğu yer. || Geçit avıyla avlanan hayvanların geçtiği an. || Tavşan ve tilkinin gelip geçtiği patika. || *Geçit avı*, suya bağımlı av hayvanlarının tanyeri ağarırken ve akşam karanlığı çökerken, ördeklerin ve bağırtlakların geceyi geçirdikleri yerle gündüz kondukları yer arasında gidip gelirken geçtikleri yol üzerinde pusu kurularak yapılan av.

—Bayınd. *Balık geçidi*, göçmen türlerin bir barajı aşmasını sağlayan inşaat (eklüz, asansör.) || *Odun geçidi*, suda yüzen ağaçların bir barajı aşmasını sağlayan inşaat.

—Bot. *Geçit dokusu*, açıktohumlularda, özellikle kozalaklılarda selülozlu parankima hücreleri ile besisuyunu ileten trakeitler arasında bulunan aktarma dokusu.

—Coğ. Dağlık yörelerde ulaşıma elverişli olan, çoğu kez yolların izlediği, nispeten alçak ve genellikle dar boyun ya da vadi. || Bazı boğazlara verilen ad: örneğin Zigana geçidi, Hayber geçidi. || İki yüksek kara parçası arasındaki boğaz (örneğin Suse geçidi). || Bir akarsuyun karşıya geçmek için yüzmeyi gerektirmeyecek kadar sığ yeri.

—Denizbil. Su ve tortulların geçmesine yarayan uzun çöküntü. (Geçitlere hem kıyılarda [kumsalın ve halicin sığlıkları, deniz gelgitlerinin etki alanı, mercan kayaları] hem çok çok derin yerlerde [derin deniz oluğu] rastlanabilir.) [Eşanl. KANAL.]

—Denizc. *Halat geçitleri*, bir donanımda halatların izledikleri yol.

—Dy. *Geçit bekçisi*, bir karayolu ile demiryolunun kesiştiği noktada bulunan hemzemin geçidin engellerini çalıştırmakla yükümlü demiryolu görevlisi. || *Ara geçit*, bir trende vagonlararası geçişi sağlayan, ge-

nellikle kauçuk körükler, yastıklar ya da halkalarla donatılmış geçit. || *Eşdüzey* ya da *hemzemin geçit,* bir karayolunun, demiryolunu aynı düzeyde keserek aşmasını sağlayan geçit.
—Elektrotekn. *Geçit izolatörü,* bir iletkenin yalıtkan olmayan bir çeperden geçişini sağlayan izolatör.
—Fels. Hegel'e göre, bilginin, kendi içeriğinin çeşitli momentlerini doğrusal ve eksik bir biçimde ilk aşma tarzı.
—Folk. *Geçit yeri,* tulumbacıların yangına gider ya da dönerken izleyicilerin en çok olduğu ve gösteri yaparak geçtikleri yerlere verdikleri ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İnş. *İç geçit,* bir duvarın kalınlığı boyunca açılan, ya bindirmeli yapılan ya da bir destek dizisi tarafından taşınan dar geçit. (Gotik kiliselerin triforiumu genellikle bir iç geçit biçiminde tasarlanır.)
—İnş. ve Şehirc. Yayalara ayrılmış genellikle dükkânlarla çevrili galeri. (PASAJ da denir.) || *Giriş geçidi,* bir binanın girişinde üstü kapalı geçit. || *Kapalı geçit,* bir yapıyı derinliği boyunca kat eden, genellikle kemerli taşıt yolu.
—İstihkc. Bir tahkimli tesisin çeşitli kısımları arasındaki her türlü irtibatı sağlayan ulaştırma yolu. || *Hendek geçidi,* bir kale gediğinin dibine görünmeyerek ulaşmak amacıyla, kale hendeği içinde, saldırıya geçen tarafından yapılan siper.
—Kırs. inş. *İnsan geçidi,* bir çitte açılan ve insanın geçmesine olanak verirken bir hayvanın geçemeyeceği kadar dar yapılan açıt; bir çitin iki yanına yerleştirilen ve bu çiti aşmayı kolaylaştıran iki küçük merdivenden oluşan bütün.
—Mad. oc. Uzun ayakla üretim yapan işletmelerde insanların dolaşımını sağlamak için ayak arınına koşut olarak bırakılan şantiye bölümü.
—Med. huk. *Geçit hakkı,* ana yola çıkmak için yeterli yolu olmayan taşınmaz sahibinin gelip geçmek için kendisine uygun bir yer verilmesini komşularından isteme hakkı. (Esk. eşanl. MÜRUR HAKKI.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Mim. İki yapıyı birbirine bağlayan üstü örtülü yol. (Yanlarda dükkânlar bulunabilir ve iki ucu birer sokağa açılır.) || Bir yapının çeşitli bölümleri arasında bağlantıyı sağlayan aralık, koridor.
—Sirk. Bir sirk gösterisini haber veren geçit töreni. (Bu, pırıl pırıl sirk arabaları ve hayvanlarıyla tüm kumpanyanın katıldığı bir geçit töreni olabilir. Bugün trafik bu tür gösterilere artık olanak vermediği için hoparlörle donatılmış yalnızca birkaç araba kentte dolaşarak bir sirkin gelişini bildirir.)
—Su yapı. Bir ayak ile bir kenar ayak arasında ya da bir barajın, bir köprünün iki ayağı arasında kalan alan. (Bir geçitten gemilerin geçebilmesi, yani bu geçidin seyre elverişli olması için aşağıdaki iki koşulun yerine gelmesi gerekir: debi, seyredilebilir en yüksek suları karşılayan debinin altında kalmalıdır [köprü altında] ya da kimi barajlarda, suların yüksek olduğu dönemde, eklüz kullanmaya gerek kalmadan bu barajın bir geçidi seyre elverişli olmalıdır.)
—Tar. *Cezayir geçit parası,* XVI., XVII. yy.'lar ve XVIII. yy. başlarında hıristiyan ticaret gemilerinin müslüman Akdeniz korsanlarından korunmak için Cezayir dayısına ödedikleri baç.
—Ulaş. *Üst geçit,* anayolun (demiryolu, otoyol) üstünde ikincil yol için yapılan geçit. || *Yaya geçidi* ya da *korumalı geçit,* bir yolu geçmek için yayaların kullanacağı işaretli bölge. || *Yeraltı geçidi,* yayaların bir yolu karşıdan karşıya geçmelerini sağlayan yeraltı tüneli.
—ANSİKL. Ask. denizc. Güvenilir akustik geçit yedekte çekilen sonarın suya en uygun dalışını hesaplamayı sağlayan suyun ısıl verileriyle elde edilir. Bu suya dalış sırasında ses dalgalarının izlediği yol deniz yüzeyine kadar geniş bir hacmi kaplayan bir ses alanı oluşturur. Bu ses alanı düşman denizaltılarını çok daha iyi algılama olanağı sağlar.
—Fels. Hegel'e göre geçit (alm. *Übergang*) varlığın düzenine bağlıdır; öz'den başlayarak, yerini "koyma" edimine bırakmak üzere ortadan kalkar. "İlerleme, bir başka şeyin mantıksal çıkarsanması ya da gerçekten başka bir şeye geçilmesi değildir -ve bu geçiş, her defasında, kendisini yeniden ortadan kaldırır. Demek ki, felsefenin başlangıcı [...], daha sonraki belirlenimlerinde tam anlamıyla içkin olan kavram'dır" (*Wissenschaft der Logik* [Mantık Bilimi], Varlık).
—Folk. Geçit yerinden geçerken en önde olmak ve önüne başkasını geçirmemek, tulumbacı sandığına nam kazandırırdı. Sandık baş üstüne alınır, tepesindeki arma ve süsün sallanmaması ustalık belirtisi sayılırdı. Bu yerlerin en ünlüleri Eminönü meydanından Yenicami'ye dönülen yer, Tophane, Beyazıt meydanı, Saraçhanebaşı ve Aksaray'daki Yeşiltulumba'ydı.
—Med. huk. Geçit hakkı, geçit gereksinmesi olan taşınmaza bağlı bir haktır. Bir taşınmaz sahibinin geçit hakkı isteyebilmesi için şu koşullar aranır: 1. ana yola çıkış için yeterli bir geçidin bulunmaması; 2. komşu taşınmazlar içinde en az zarar verecek olana karşı ileri sürülmesi; 3. geçit hakkı verenin bu yüzden uğrayacağı zararlarının ödenmesi. Sürekli olarak kurulan geçit hakkının tapu kütüğüne yazılması gerekir.

GEÇİTKALE, rumca **Koflnu,** G. Kıbrıs rum kesiminde Larnaka ilçesine bağlı köy.

GEÇİTKALE, rumca **Leukonikon,** KKTC'de Gazi Mağusa ilçesine bağlı köy.

GEÇİTKÖY, Erzincan'ın merkez ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 2 741 nüf. (1990).

GEÇİTKÖY, rumca **Panagra,** KKTC'de Girne ilçesine bağlı köy.

GEÇİTLİ, esk. **Livin,** Hakkâri'nin merkez ilçesine bağlı bucak; 8 234 nüf. (1990); 8 köy. Merkezi *Geçitli;* 1 856 nüf. (1990).

GEÇİTSİZ sıf. Geçidi olmayan.

GEÇKİ a. Bir yapıtta ton, renk, hacim, bir şeyi belirtme, anlatma biçimlerinde yapılan çeşitleme: *Bir tabloda renk, ışık ve gölge geçkisi.*
—Müz. Bir tondan ya da makamdan bir başkasına geçme. (Eşanl. MODÜLASYON.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Müz. Belli bir tonaliteden ya da makamdan bir başkasına yapılacak geçki, yeni tonalitenin ya da makamın ayırtedici ses(ler)i üzerinde ısrarla durmayı gerektirir. Kimi özel sesler, yeni tonaliteyi ya da makamı kesin bir biçimde yerleştirir. Buna karşılık, kimi sesler de, yeni bir tonaliteye ya da makama geçileceğini belli belirsiz hissettirir ve tam bir geçki izlenimi verebilmek için başka ses(ler)i de duyurmak gerekir. İki tür geçki vardır: *yakın geçki, uzak geçki.* Klasik tonalitede, yakın geçki için, geçilecek tonun birçok ayırtedici sesini içine alan bir ya da iki akoru duyurmak yeterlidir (bunların en etkilisi dominant yedili akordur). Aralarında geçki yapılacak tonlar ne kadar uzaksa geçki de o ölçüde güçleşir. Uzak geçki, ya geçilecek tonaliteye götüren bir dizi yakın geçkiyle; ya durak akorundaki üçlü, majörse minörleştirilerek minörse majörleştirilerek; ya yakın ve farklı bir tona ait akorlarla; ya da durak sesinin anarmoniğine (sesteşine) ait akorlarla gerçekleştirilir.

GEÇKİN sıf. **1.** Biraz yaşlanmış olan ya da öyle görünen kimse için kullanılır: *Geçkin bir kadın. Geçkin ve kırışık bir yüz.* **—2.** *Belli bir yaşı geçkin,* o yaşı ardında bırakmış olan kimse için kullanılır: *50'yi geçkin bir adam.*
—Meyvc. Bazen olgunluk belirtisi de sayılan içten bozulmanın başlamasıyla yumuşayan meyve için kullanılır.

GEÇKİNLİK a. Geçkin olma durumu.
—Meyvc. Meyveyi geçkin duruma getiren aşırı olgunluk. (Otolizin özel bir durumudur.)

GEÇME a. Geçmek eylemi.
—Bilş. Bir görev ya da bir programı bir bilgisayarda yürütme.
—İnş. Geçmeli iki tonozun arakesitini oluşturan, çift eğrilikli ayrıt. || *Damlalık geçmesi,* kimi kiremitlerin baş kısmında bulunan ve içine üst sıradaki kiremitlerin damlalıkları yerleştirilen geçme. || *Kesintili geçme,* bir dam örtüsünün sınırları içinde kalan ayrık bölüm. (Örneğin baca kürsüleri, asansör boşluğu.) || *Sürekli geçme,* dam örtüsünü bir yanından sınırlayan yapı bölümü. (Örneğin ortak duvar.)
—Krist. *Tıkız geçme,* temas halinde olan atomların maksimum hacim doldurduğu istif tipi. (İki tıkız geçme türü [kübik ve heksagonal] vardır; iki türde de her atom on iki atomla temas eder.)
—Mak. san. Birleştirilmiş iki parça arasında bulunan boşluk ya da sıkılık derecesi: bunlardan biri içeren parça ya da dişi öğe (bir delik), diğeri içerilen parça ya da erkek öğedir (örneğin bir mil). [Bk. *ansikl.* böl.] || *Boşluksuz geçme,* GÖMME'nin eşanlamlısı.
—Süslem. sant. Tezhipte, birbiri içinden geçer biçimde düzenlenmiş geometrik motiflerden oluşan süsleme. (Bir yüzeyde kullanılabileceği gibi, kenarsuyu biçiminde de olabilir.)
—Teknol. Sağlam bir bütün oluşturmak için, önceden ayarlanmış parçaları birleştirmek eylemi ve yöntemi. ||Bu eylemin sonucu. (Bk. *ansikl.* böl. Doğramac. ve Marangl. ve Mak. san.)

◆ sıf. Bir şeyin içine ya da üstüne gereğinde sökülebilecek biçimde takılmış olan şey için kullanılır: *Geçme kapak. Geçme çerçeve.*
—Biyol. *Geçme tohumlar kuramı,* ilk erkek ya da kadının tüm yumurta ya da spermatozoitleri iç içe durumda içerdiğini ve bunların, ilk insanın ortaya çıkışından bu yana hep insan olarak geliştiklerini, insanlığın yok olmasına kadar da bu oluşun süreceğini savunan kuram. (Ortaya atıldığı XVIII. yy.'da itibar gören bu kuram, bütün hayvan, hatta bitki türlerine uygulanmıştı.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Eşy. *Geçme rahle,* birbirine X biçiminde geçmeli iki parçadan oluşan, katlanabilir rahle. (Cami, mescit, türbe vb. yerlerde üzerinde Kuran okunan bu rahlelerin, çeşitli müzelerde, sedef kakmalı, ince işçilikli örnekleri vardır.)
—Müz. *Geçme bağlama,* tekne bölümü erkek ve dişi olarak hazırlanmış ağaç dilimlerin birbirine geçirilmesiyle yapılmış bağlama. *Parça bağlama* da denir. (Yapımı zor olmakla birlikte, ısı farkları nedeniyle oluşacak bozulma ve eğrilmeleri en aza indirmesi ve nem almaması nedeniyle, bir dönem en çok kullanılan bağlama yapım yöntemlerindendi. Göğsün tekneye tutkalla yapıştırılması ve teknedeki değişimlere ayak uyduramaması dolayısıyla günümüzde daha az kullanılmaktadır.)
—ANSİKL. Biyol. Geçme tohumlar kuramının yandaşları iki gruba bölünmüşlerdi: spermacılar ve yumurtacılar. 1677'de van Leewenhoek spermatozoidi ya da "sperma hayvancığı"nı keşfedince, spermatozoidin baş biçimi de cüce insan homunculus'u andırdığından, sperma kuramı güç kazandı. Bu kurama göre yumurta embriyon için ilk besin kaynağıydı. 1740'ta Charles Bonnet'nin partenogenezi tanımlamasıyla, spermatozoidin sadece gelişme sürecini başlatan bir etken olduğunu savunan yumurtacılar güç kazandılar. Gametler ve döllenme iyice anlaşıldıktan sonra (Spallanzani, 1777) bu iki rakip kuram unutulup gitti.
—Doğramac. ve Marangl. Geçme ve birleştirme kavramları eşanlamlı gibi görünseler de, geçme işleminde tutkal, çivi gibi yardımcı gereçlere gereksinim duyulmadan parçalar bir arada tutulabilir. Genellikle bir erkek ve bir dişi parçayla elde edilen birleştirmelere geçme denir. Günü-

Büyük Larousse

geçme rahle
Türk ve islam eserleri müzesi, İstanbul

müzde geçmelerin dayanımını artırmak için zaman zaman cıvatalı kopça, kenetli halka, rondela, cıvata, çivi vb. kullanılır.
—Mak. san. Birleştirilmiş iki parçadan oluşan geçme tam anlamıyla oturmayabilir. Erkek parçanın boyutu dişi parçanın boyutundan küçükse geçme *boşluklu*'dur denir. Tersi halde boşluk negatiftir, yani geçme *sıkı*'dır; bu tür parçalar çekiç ya da presle kuvvet uygulanmadan birleştirilemez.
Serbest geçme'de içeren parçanın tek işlevi içerilen parçayı taşımaktır; önemli ölçüde boşluk olabilir; bu da montajı kolaylaştırır.
Döner geçme'de bir parça diğerinin içinde, iyi kılavuzlanmış, darbesiz ve güvenli biçimde devinmelidir. Örneğin dönen bir parça ancak bu koşullarda çalışır. Sürtünen yüzeyler arasında yağlama yağı katmanı için yeterli bir boşluğun bulunması gerekir; ısınmadan kaynaklanan bir genleşme olsa bile bu boşluğun korunması zorunludur.
Kayar geçme duyarlı bir birleştirmedir ve her parçanın ötekine göre kesin bir konumu vardır; ayrıca boşluğun en düşük düzeye indirgenmesi gerekir. Bu geçme türü sökülebilir bir birleşme için elverişlidir ya da çok düşük hızda duyarlı bir dönme devinimi yapan bir parçaya uygulanabilir; çünkü yüksek hızda dönme devinimi, parçalarda sarma olayını doğuran ısınmaya yol açabilir.
Tutuk geçme hafif sıkma uygulanan bir geçme türüdür ve sağlamca tutturulmuş, istendiğinde sökülebilecek parçaların birleştirilmesine elverişlidir. Birleştirme belli bir kuvvet uygulamayı gerektirir; bu geçme, örneğin, bir kasnağın mile takılmasında kullanılabilir.
Sıkı geçme, adından da anlaşılacağı gibi, birleşmede aranan sağlamlık düzeyine göre az ya da çok "sıkılık" gösteren bir geçme türüdür. Bu geçme presle kuvvet uygulama, hatta kimi kez dişi öğeyi önceden ısıtma ya da erkek öğeyi soğutma yoluyla (örneğin, sıvı azota daldırma) gerçekleştirilebilir. Sıkı geçme, bir vagon tekerleğini dingile takma işlemi için uygundur. İstenen geçme türünün (tam kayar, hafif sıkı vb.) belirtilmesi boşluğun önemi üstüne kaba bir bilgi verir, ancak birleşmeyi oluşturan parçaların ölçülerini belirlemek için tek başına yeterli değildir. Dolayısıyla kesin ölçüler, adsal ölçü, geçmenin türü ve istenen niteliğe göre belirlenen tolerans* sistemiyle saptanır.

GEÇMEK gçz. f. **1.** *(Bir yerden) geçmek*, kişiler, taşıtlar vb. sözkonusuysa, özellikle de gözleyen bir kimseye göre sürekli olarak yer değiştirmek, bir yerden bir yere gitmek: *Sokaktan geçen insanlara bakmak. Tren geçiyor.* **—2.** *(Bir yerden) geçmek*, bir yöne doğru gitmek: *Leylekler geçiyor. Bak, kim geçiyor.* **—3.** *Bir yerden geçmek*, bir şey, bir kimse sözkonusuysa, orayı katetmek; bir kimseye, bir şeye göre herhangi bir yönde yer değiştirmek: *Tren tünelden geçiyor. Parktan geçip yola çıkmak.* **—4.** *Bir yerden geçmek* (genellikle geniş zamanda kullanılır), bir kimse, bir şey sözkonusuysa, yolu, güzergâhı orası olmak: *Seine nehri Paris'ten geçer. Bizim kasabadan geçerseniz bize de uğrayın.* **—5.** *Bir yerden geçmek*, onun içinden hareket etmek: *Su, bu boralardan geçiyor.* **—6.** *(Bir kimsenin, bir taşıtın önüne, arkasına vb.) geçmek*, onlara göre belli bir yöne, konuma yerleşmek: *Arkama geç, ben sana yolu gösteririm.* **—7.** Bir trafik işaretine uyarak, yoluna devam etmek ya da yeniden harekete geçmek: *Yeşil yanınca geçebilirsiniz. Kırmızı ışıkta geçti.* **—8.** *Gözlerinden, dudaklarından, kafasından vb. geçmek*, soyut bir şey sözkonusuysa, kısa bir an için ortaya çıkmak, belirmek, görünmek: *Gözlerinden alaylı bir parıltı geçti. Dudaklarından alaylı bir gülümseyiş geçti. Yine kafandan neler geçiyor?* **—9.** *Bir yerden, bir şeyden geçmek*, bir şey sözkonusuysa, oraya sığmak, o şeyi, o yeri aşarak diğer tarafa ulaşmak: *Masa kapıdan geçmiyor. İplik iğneden zor geçti.* **—10.** *Bir yerden, bir şeyden (bir yere) geçmek*, bir yere şu ya da bu yolu kullanarak girmek, varmak: *Arka kapıdan geçin. Hırsız pencereden mutfağa geçmiş. Hava çatlaklardan geçiyor;* başka bir yere gitmek üzere bir yerden ayrılmak: *Yemek odasından salona geçtik. Masaya geçelim.* **—11.** Zaman sözkonusuysa, akmak, ilerlemek: *Zamanın geçmesini beklemek. Zaman, gün, çabuk geçiyor. Bir saat geçti. Geçen zaman.* **—12.** Kaybolmak, yok olmak, unutulmak: *Acın birkaç dakika sonra geçecek. Aşk acıları da geçer. Öfkesi çabuk geçti. Tehlike geçti.* **—13.** Bir çizgi sözkonusuysa, çizilmek: *Tek bir noktadan sonsuz sayıda doğru geçer, iki noktadan ancak tek bir doğru geçebilir.* **—14.** Bir şey sözkonusuysa, bir ortamı, bir maddeyi aşmak: *Bu kumaştan ışık geçmiyor* **—15.** *Bir şeye (soyut) geçmek*, oraya gelmek, varmak: *Eyleme, oylamaya geçmek. Ciddi konulara geçelim.* **—16.** *(Bir şeyden) bir şeye geçmek*, durum, düzey değiştirmek: *Katı durumdan sıvı duruma geçen demir.* **—17.** *(Bir şeyden, bir kimseden) bir şeye, bir kimseye geçmek*, birinden diğerine aktarılmak, devrolmak: *Taht, mallar babadan oğula geçiyor. Mirasçısı olmadığından ölümünde malları devlete geçecek.* **—18.** *(Bir sınıftan) bir üst sınıfa geçmek, sınıf + yönelme eki + geçmek*, o sınıfa kabul edilmek: *Son sınıfa geçti. İkiye geçti.* **—19.** Bir sınav kâğıdından, sınav notundan söz ederken, bir üst sınıfa kabul edilmeyi sağlayacak değerde olmak: *Bu kâğıt geçmez, konunun dışına çıkmışsınız. Geçer bir not almak.* **—20.** *Tarihe, ansiklopedilere, gazetelere, vb. geçmek*, orada bir yer alacak nitelikte, değerde görülmek, olmak: *Kahramanlıkları tarihe geçti. Bu buluşuyla ansiklopedilere geçti.* **—21.** *(Bir gruptan) başka bir gruba geçmek*, bir başka grupla birleşmek, o gruba katılmak: *Düşman saflarına, muhalefete geçmek.* **—22.** Bir şey sözkonusuysa, bir devrede dolaşmak: *Bu telden akım geçmiyor.* **—23.** *Bir şeyden bir başka şeye geçmek*, birini diğeri için bırakmak: *Bir düşünceden diğerine geçmek. Durmadan bir meslekten diğerine geçiyor.* **—24.** *(Bir durumdan) bir duruma geçmek*, durum, derece, aşama değiştirmek (bir üst aşama düşüncesini içerir): *Çıraklıktan ustalığa geçmek. Servis şefliğine geçmek.* **—25.** *Yönetime, iktidara vb. geçmek*, yönetimi, iktidarı vb. ele geçirmek; başa geçmek. **—26.** *Bir durumdan, bir aşamadan, bir sınamadan geçmek*, bir süreç boyunca herhangi bir durumda, konumda bulunmak, zor bir duruma katlanmak zorunda olmak: *Tuluat artistlerinin çoğu oradan geçtiler. Benim geçtiğim yerden geçmiş olsaydınız gülmezdiniz. Güç bir dönemden geçmek.* **—27.** *Bir şeyden geçmek*, ona tabi olmak: *Sağlık denetiminden geçmek.* **—28.** *Bir kimseden geçmek*, özellikle soyut bir şey sözkonusuysa, artık o kimsenin alışkanlığı olmamak, onunla ilgili olmamak: *Eskiden tiyatroyu severdim, ama artık benden geçti.* **—29.** *Bir şeyden, bir kimseden geçmek*, artık onunla ilgilenmemek, onu bir kenara bırakmak, ondan vazgeçmek: *Kârdan geçtim, zarar etmeyeyim. Ne anadan geçerim, ne babadan.* **—30.** Sözkonusu hastalıksa, bir kimseden diğerine bulaşmak: *Kızamık sınıftaki diğer çocuklara da geçti;* bir karakter özelliği, alışkanlık, ruh durumu vb. ise, bir başkasını da etkisi altına almak, o kimsede de ortaya çıkmak, görülür olmak: *Annesinin bu huyu ona da geçmiş. Sıkıntısı bana da geçti.* **—31.** Bir dönem, tarih, mevsim vb. sözkonusuysa, sona ermek, bitmek: *Kış geçti, bahar geldi. Yemek saati geçti.* **—32.** Para, tahvil vb. sözkonusuysa, yürürlükte olmak, geçerli olmak: *Artık bir liralıklar geçmiyor.* **—33.** *(Bir yerde, bir tarihte) geçmek*, bir olay sözkonusuysa, o yerde, o tarihte ya da belli kişiler arasında gerçekleşmek: *Olay 19. yy.'da bir taşra kasabasında geçer. Aralarında ne geçti bilmiyorum.* **—34.** *Bir yere geçmek*, oraya taşınmak: *Yeni evinize ne zaman geçeceksiniz?* **—35.** Sıcak, soğuk, güneş vb. sözkonusuysa, bir kimseyi etkilemek: *Başına güneş geçecek. Soğuk ciğerime geçti.* **—36.** *Sözü, parası vb. (bir kimseye) geçmek*, etkili olmak: *Benim sözüm ona geçmez.* **—37.** Meyveden, sebzeden, çiçekten vb. söz ederken, tazeliğini yitirmek, bozulmak. **—38.** *Ömrü, yaşamı, günleri, yılları, vb. (bir yerde) bir şeyle, bir şey yapmakla geçmek*, bütün bir yaşamı süresince ya da sözü edilen günler, yıllar vb. boyunca belli bir yerde, konumda bulunmak ya da belli bir şeyi, işi yapmak, gerçekleştirmek: *Ömrüm yollarda geçiyor. Bütün günüm ortalığı toplamakla geçti.* **—39.** *Bir şeye geçmek*, bir şey sözkonusuysa, bir başka şeyi kaplayacak boyutta olmak: *Lastik tekerleğe geçmiyor.* **—40.** *Aklından, hayalinden geçmemek*, ummamak, beklememek: *Bunu kabul edeceği hayalimden bile geçmezdi.* **—41.** *Yaşı geçmek*, artık belli bir etkinliğe girişecek ya da onu gerçekleştirecek kadar genç olmamak: *Yaşı geçti evlenemedi.* **—42.** *Geçti Bor'un pazarı sür eşeğini Niğde'ye*, kaçırılan fırsatlar karşısında "artık üzerinde durma, yeni fırsatlar ara" anlamında kullanılır. ‖ *Geç geç efendim*, "üzerinde durma, önemseme" anlamında söylenir. ‖ *Geç yiğidim geç*, "onun gücü karşısında ses çıkaramam, her hareketine boyun eğerim" anlamında söylenir. ‖ *Geçtim olsun*, vazgeçtim, istemem (yörs.). ‖ *Adı geçmek* → AD.
—Denizc. *Açık geçmek*, bir gemi için, tehlikeli bir bölgeye ya da bir başka gemiye uzak bir rota izlemek. ‖ *Yakın geçmek*, bir karanın, bir adanın, bir burunun kıyılarını izleyerek geçmek. ‖ *Yetişip geçmek*, öndeki gemiye ulaşmak ve onu geride bırakmak.
—Ekmekç. Gereğinden fazla bekletilen hamurun, fazlaca kabararak ekmek yapımı için gerekli nitelikleri yitirmesi.
—Fiz. Bir enerjiden, bir titreşimden söz ederken, yayılmak, bir yerden öbürüne doğru yer değiştirmek.
—Foto. ve Sine. *Geçen görünüşler* → MÜLTİVİZYON.
—İkt. tar. *Geçer akçe*, Osmanlı devleti döneminde, rayiç para anlamına kullanılan deyim. (Bu deyim, paranın resmi değeri ile piyasa değeri arasındaki farktan kaynaklanıyordu. Borçların ve senetlerin ödenmesinde, yapılan iş sözleşmelerinde paranın piyasa değeri [rayiç değer] esas olarak alınırdı.)
—İnş. Düzey farkını eğim ya da basamaklarla gidermek. ‖ İki ayrı düzlem arasında geçişi sağlamak. ‖ *Kareyi geçmek*, tonoz bingiler ya da küresel bingiler yardımıyla kare planlı bir alt yapıdan üstü piramit ya da kubbeyle örtülebilecek sekizgen ya da dairesel bir düzleme geçmek.
—Spor. *Yanından geçmek*, futbolda oyuncunun topu rakibin bir tarafından geçirip

kendisi de öbür taraftan geçerek topla buluşması.

—Tiyat. Temel olanın üstünde durmak ve bir etki yaratmak için, bir rolün pek önemli olmayan bölümlerini çok hızlı okumak. || *Bir sahneyi, bir perdeyi, bir oyunu geçmek,* yapıtın gelişim ve ritmini daha iyi kavramak ve bütünü üstüne bir düşünce edinmek için ayrıntılar üstünde durmadan kesintisiz prova yapmak.

◆ g. f. **1.** *Bir alanı geçmek,* onu bir ucundan öteki ucuna, bir kenarından öteki kenarına katetmek: *Irmağı yüzerek geçmek. Caddeyi, köprüyü yürüyerek geçmek.* **—2.** *Bir yeri geçmek,* bir noktadan bir noktaya, bir yerden bir yere gitmek: *Onun tek isteği sınırı geçip bir an önce evine kavuşmaktı.* **—3.** *Bir kimseyi, bir şeyi (belli ölçüde) yükseklikte, genişlikte vb. geçmek,* onlardan daha yüksek, daha geniş olmak: *Oğlunun boyu benimkini 20 cm geçiyor. Senin bahçen büyüklükte onunkini geçer.* **—4.** *(Bir kimseyi, bir taşıtı) geçmek,* aynı yönde ilerleyen kimseler, taşıtlar sözkonusuysa, arkada bulunurken bu durumdan kurtulup onları geride bırakmak: *Önündeki kamyonları geçmek. Yarışta rakibini geçmek. Bu çizgide taşıtların birbirini geçmesi yasak.* **—5.** *Bir şeyi, bir yeri geçmek,* belli bir noktaya göre onu aşmak, daha ötesine gitmek: *Hani geçtik artık yavaşlayabilirsiniz. Tren çoktan Ankara'yı geçti.* **—6.** *Bir niceliği, bir sınırı (belli ölçüde) geçmek,* sözkonusu bir kimseyse, onun ötesine gitmek, daha fazlasını yapmak; bir şeyse, onu aşmak, ondan daha fazla olmak: *Enflasyon % 40'ı geçti. Burada hız sınırlaması var, 50 km'yi geçmeyin. Saat 3'ü geçti. Kırkını geçmek.* **—7.** *Bir kimseyi, bir şeyi (bir şeyde bir alanda) geçmek,* gelişip ileri giderek onları geride bırakmak, onlardan daha iyisini yapmak ya da daha iyi durumda olmak: *Geçen yıl matematikte birinciydi ama bu yıl arkadaşı onu geçti. Otomobil sanayiinde Avrupa Amerika'yı geçti.* **—8.** *Bir müzik parçasını geçmek* (klasik türk müziğinde), onu meşk ederek öğrenmek; çalmak ya da söylemek: *Bu parçayı kimden geçtiniz?* **—9.** *Bir şeyi geçmek,* onun üzerinde durmamak, ondan söz etmemek: *O soruyu geçiniz.* **—10.** *Bir haberi geçmek,* onu iletişim araçlarıyla bildirmek. **—11.** *Bir kimseyi (bir kimseye) geçmek,* onun arkasından konuşmak, onu bir başkasına çekiştirmek: *Beni ona geçmişler.* **—12.** *Dalga, matrak vb. geçmek,* alay etmek. **—13.** *Nasihat, diskur vb. geçmek,* vermek. **—14.** *Geç bir kalem,* üzerinde durma, sözkonusu etme: *Söylediklerini geç bir kalem, davranış biçimine bak.*

—Tiyat. Genellikle ayrıntılar üstüne yapılan provalardan sonra bir oyunu baştan sona kesintisiz oynama.

◆ **geçilmek** edilg. f. **1.** Bir yer sözkonusuysa, katedilmek, girilmek, varılmak ya da yola devam edilmek: *Buradan geçilmez. Arka kapıdan da mutfağa geçilebilir. Yeşil ışık yanınca geçilir.* **—2.** *Bir şeye geçilmek,* o şeye gelinmek, varılmak: *Oylamaya ne zaman geçilecek?* **—3.** *Bir şeyden, bir kimseden geçilmek,* bırakılmak, vazgeçilmek: *Sevilen şeyden kolay geçilmez.* **—4.** *Bir şeyden geçilmemek,* o şeyden çok fazla olmak, bulunmak: *Sokaklar çöpten geçilmiyor. Tafrasından geçilmiyor.*

◆ **geçirmek** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi bir şeyden, bir yerden geçirmek,* onun o şeyin içinden, o yerden geçmesini sağlamak: *Suyu borulardan geçirmek. Tepenin arkasından yol geçirmek. İpliği iğneden geçirmek. Unu elekten geçirmek.* **—2.** *Bir şeyi geçirmek,* onu yok etmek, unutturmak: *Bu ilaç ağrılarını geçirecek.* **—3.** *Bir şeyi bir şeye geçirmek;* o şeyin üzerine, çevresine vb. yerleştirmek, takmak: *Lambaya abajur geçirmek. Boruya lastik geçirmek.* **—4.** *Bir şeyi aklından, hayalinden vb. geçirmek,* birdenbire ya da kısa bir süre için onu düşünmek: *Böyle bir sonucu aklımdan geçirmemiştim.* **—5.** *Bir kimseye hastalık geçirmek,* hastalığını o kimseye bulaştırmak. **—6.** *Ömrünü, yaşamını, günlerini vb. bir yerde, bir şeyle, bir şey yapmakla geçirmek,* yaşamı, günleri vb. o yerde, o şeyle, o şeyi yapmakla geçmek: *Günlerimi deniz kenarında gezmekle geçiriyorum.* **—7.** *(Üzerine) bir giysi geçirmek,* onu giymek: *Sırtıma daha ince bir şey geçireyim geliyorum.* **—8.** *Bir şeyi bir şeyden geçirmek,* o şeyi belli bir işleme tabi olacak biçimde oraya tutmak: *Tavuğu ateşten geçirmek. Bardakları sudan geçirmek.* **—9.** *Bir kimseyi, bir grubu geçirmek,* onları yolcu etmek, uğurlamak: *Sizi kapıya gadar geçireyim. Beni istasyona geçirmeye geldi.* **—10.** *Kaza, tehlike, hastalık vb. geçirmek,* onlara uğramak; onları atlatmak. **—11.** Zamanı boşa harcamak: *Bunlarla geçirecek zamanım yok.* **—12.** *Bir kimseyi, bir grubu bir şeyden geçirmek,* ona uğratmak: *Dayaktan, kılıçtan geçirmek. Denetimden geçirmek.* **—13.** *Bir şeyi (bir kimseye) geçirmek,* o şeyi ona uzatmak, vermek: *Tuzu geçirir misin?* **—14.** *Bir kimseye sözünü, gücünü vb. geçirmek,* onun üzerinde sözü, gücü vb. etkili olmak: *Sözünü çocuğuna bile geçiremiyor.*

—Ciltç. *Mukavvaya geçirmek,* sicim ya da şeritleri, kapak için hazırlanmış mukavvalardaki deliklere geçirmek ve tutturmak. || *Tutkaldan geçirmek,* dikilmiş formaların sırtına, birbirine daha sağlam tutturulmalarını sağlamak amacıyla tutkal sürmek.

—Denizc. *Haritaya geçirmek,* geminin konumunu harita üzerinde işaretlemek.

—Muhs. *Kayda geçirmek,* muhasebe defterlerinde göstermek, muhasebe defterlerine yazmak. || *Bir poliçeyi bir kimsenin emrine geçirmek,* poliçeyi ciro yoluyla o kimseye devretmek.

—Spor. *Topu geçirmek,* top oyunlarında topu takım arkadaşına aktarmak. (Eşanl. PAS VERMEK.)

—Tekst. *Tabana geçirmek,* tarak tellerinin uçlarını bunları tutacak zemin dokusuna geçirmek.

◆ **geçirilmek** edilg. f. Geçirmesi sağlanmak.

◆ **geçirtmek** ettirg. f. Geçirmesini sağlamak.

◆ **geçirtilmek** edilg. f. Geçirilmesi sağlanmak.

◆ **geçişmek** dönşl. f. Birbirinin içinden geçmek, birbirini kesmek, birbiriyle kesişmek.

◆ **geçiştirmek** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi* (soyut) tümleç + *geçiştirmek,* ondan kaçınmak, yönünü değiştirmek, ondan ustalıkla kurtulmak; savmak, savuşturmak: *Bir tartışmayı, bir sorunu, bir güçlüğü ustaca bir söylevle, akıllıca önlemlerle geçiştirmek.* **—2.** *Bir süreyi bir şeyle geçiştirmek,* o süre içinde onunla idare etmek, savuşturmak: *Öğleni bir simitle geçiştirmek.* **—3.** *Bir kimseyi bir şeyle geçiştirmek,* o kimseye gereken önemi vermeden başından savmak: *Konukları bir çayla geçiştirmek.*

—Bel. *Geçiştirmekten gelme,* değinmeden geçiştirildiği söylenen bir şeyden yine de dolaylı yoldan söz eden üslup yöntemi. (Örn. *Durumun ne kadar kötü olduğuna değinmeyeceğim...*)

◆ **geçiştirilmek** edilg. f. Geçiştirmek eylemine konu olmak: *Tehlike geçiştirildi.*

GEÇMELİ sıf. Geçmesi olan şey için kullanılır.

—İnş. *Geçmeli kiremit,* bir ya da iki yanında bulunan çıkıntılı nervürler ve oluklar yardımıyla birbirine geçen ve böylece yanaşık kiremitler arasından su sızmasını engelleyen kiremit. (Bu kiremitler, boyutları, örtülecek metre kare başına 20-22 parça gerektiren *küçük kalıp* kiremitleri ve yalnızca 10-15 parça gerektiren *büyük kalıp* kiremitleri olmak üzere iki türdür.) || *Geçmeli örgü,* bazı kemer taşlarının yandaki kemer taşları üstüne kaymasını önlemek için yapılan çıkıntılı derz.

GEÇMELİK a. Kimi yerlerden geçenlerin ödemek zorunda oldukları para; müruriye.

GEÇMİŞ sıf. Geçmiş olan bir zaman, bir dönem; bu zamanda, bu dönemde gerçekleşmiş olan şey için kullanılır: *Geçmiş çağlar. Geçmiş kuşaklar.*

—Dilbil. *Geçmiş zaman,* sözceyi şimdiki zamandan önceki bir süre dilimine oturtan zaman. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Geçmiş zaman sıfatfiili,* geçmiş zaman kavramı taşıyan sıfatfiil. (Bu sıfatfiiller ses uyumuna bağlı *-dık / dik / -duk / dük / -tık, -tik / -tuk /-tük* ve *-mış / -miş / -muş /-müş* ekleriyle oluşturulur: *Bunu ona geldiği zaman anlatırız. Görülmüş şey değil!*)

—Ekmekç. *Geçmiş hamur,* fazla bekletildiğinden çok kabarmış ve ekmek yapmak için gerekli özellikleri yitirmiş hamur. (Bu tür hamurla pişirilen ekmeğe bıçak atıldığında çöker.)

◆ a. **1.** İçinde bulunulan andan önce bitmiş olan ve yaşanmış olayların içinde yer aldığı zaman dilimi; mazi: *Bir olayı geçmişe gömmek.* **—2.** İçinde bulunulan andan, dönemden önce gerçekleşen ve tarihi oluşturan olgular, olaylar bütünü: *Geçmişin dersleri. Geçmişe tapmak.* **—3.** Bir kimsenin, bir grubun, bir örgütün, vb. geleceğine karşıt olarak, içinde bulunduğu zamandan önce gerçekleşmiş olan ve onun tarihini oluşturan olgular, olaylar (bir tamlayanla kullanılır): *Bir kentin, bir işletmenin geçmişi.* **—4.** Bitmiş dönem, bir kimsenin yaşamındaki eski bir döneme ilişkin anılar bütünü: *Geçmişe dönmek. Geçmişte yaşamak. Geçmişi anımsamak.* **—5.** Bir kimsenin ahlaki açıdan değerlendirilen geçmiş yaşamı: *Geçmişi karanlık biri.* **—6.** Bir kimsenin ölmüş yakınları (çoğul olarak kullanılır): *Geçmişlerinizin canı için yardım ediniz.* **—7.** *Geçmiş ola,* kaçırılan bir fırsatın bir kez daha ele geçmeyeceğini belirtmek için söylenir. || *Geçmiş olsun,* hastalanan ya da kaza geçiren kimseye, bir daha böyle bir duruma düşmemesini belirten iyi dilek sözü. || *Geçmişe mazi, yenmişe kuzu derler,* geçmişte kalan bir olay ya da durumun üzerinde durmanın gereksizliğini belirtmek için söylenir. || *Geçmişi kandilli, kınalı,* Allah'ın belası, pis herif (arg.). || *(Biriyle) geçmişi olmak,* bir kimseyle aralarında eskiye dayanan bir ilişki bulunmak; aralarında kırgınlığa yol açacak bir olay geçmiş olmak. || *Geçmişine rahmet,* bir kimsenin yerinde söylediği bir söz ya da uygun bir davranışı karşısında "Allah'ın rahmeti geçmişlerinin üstünde olsun" anlamında söylenen söz. || *Geçmişlerini karıştırmak,* bir kimsenin ölmüş yakınlarını yerici, aşağılayıcı sözler söylemek, onlara sövmek.

—Huk. *Geçmişe etkili,* geçmiş dönem içinde hukuksal sonuç yaratan yasa, karar ya da hukuksal işlemin durumu. (Eşanl. MAKABLE ŞAMİL.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Dilbil. Anlam açısından geçmiş zaman terimi sözceleme anından önceki bir dönemde gerçekleşen oluşum zamanını belirtir. Türkçede yalın ve bileşik olmak üzere iki geçmiş zaman vardır. Yalın geçmiş zaman, eylemin şimdiki zaman diliminden önce olup bittiğini gösteren BELİRLİ* GEÇMİŞ ZAMAN ve eylemin şimdiki zamandan önce olup bittiğini ve başkasından aktarıldığını gösteren BELİRSİZ GEÇMİŞ ZAMAN olarak ikiye ayrılır ve ayrı eklerle (*-dı, -mış*) belirtilir. Bileşik geçmiş zaman aynı anlamsal özelliklerle ve aynı ekler kullanılarak oluşturulur: HİKÂYE* BİLEŞİK ZAMANI (*-dı*) ve RİVAYET* BİLEŞİK ZAMANI (*-mış*). Bu ekler fiil kök ve gövdelerine eklenen birinci zaman (haber ve dilek kipi) eklerinden sonra kullanılarak onları kendi zamanlarından önceye aktarır (*geldi, geldiydi; gelmiş, gelmişti, gelmişmiş; geliyor, geliyordu, geliyormuş; gelir, gelirdi, gelirmiş; gelecek, gelecekti, gelecekmiş; gelse, gelseydi, gelseymiş; gele, geleydi, geleymiş; gelmeli, gelmeliydi, gelmeliymiş*).

—Huk. İlke olarak yasa, karar ya da hukuk-

sal işlemler doğuşlarıyla birlikte hukuksal sonuç yaratırlar, geçmişe etkili olmazlar. Bu genel ilke, Türk Cez. k.'nda şu şekilde dile getirilmiştir: işlendiği zamanın yasalarına göre suç sayılmayan bir eylemden dolayı kimseye ceza verilemez. Ancak ceza hukuku alanında sanık yararına sonuç doğuran yasalar geçmişe etkili olarak uygulanır. Örneğin daha önce suç sayılan bir eylem, yeni çıkarılan bir yasayla artık suç sayılmıyorsa, sanık bu yeni durumdan yararlanır; eylem eski yasa döneminde gerçekleşmiş olsa da ceza verilmez.

Geçmiş zaman peşinde *(A la recherche du temps perdu)*, Marcel Proust'un roman dizisinin genel başlığı; bu dizi şu romanlardan oluşur: *Swann'ın aşkı* (Du côté de chez Swann) [1913], *A l'ombre des jeunes filles en fleurs* (1918), *le Côté des Guermantes* (1920), *Sodome et Gomorrhe* (1922), *la Prisonnière* (1923), *Albertine disparue ou la Fugitive* (1925), *le Temps retrouvé* (1927). Bir anlatım biçimi olan romanda Anlatıcı, romana kaynak olan deneyimini ve estetik buluşunu bize iletir. Zamanın aşındırıcı gücünden kurtulmuş bir mutlak mutluluk peşinde koşan Anlatıcı, bu mutluluğu salon yaşamında, aşkta, sanat yapıtlarını seyretmede boş yere arar ve böylece modern toplumsal ve romansı evrenin temel bir yasasını ortaya koyar: içten gelme yapmacıksız arzunun olanaksızlığı; yabancılaşmış bir bilinç için, arzulayacağı nesneyi kendine gösteren ve aynı zamanda da bu nesneye ulaşmasını yasaklayan bir modelin, bir aracının gerekliliği.

Bu durumda Anlatıcı, kurtuluşu içgüdüsel belleğin çağrışım gücünde bulur: bir rastlantı sonucu, çay fincanına batırdığı bisküvinin ağzında bıraktığı tat, çocukken teyzesinin evindeki kahvaltı âdetlerini onun kafasında yeniden canlandırır; Guermantes otelinin çıkıntılı döşeme taşlarında ayağının kayması, Venedik'te San Marco kilisesi vaftiz yerinin döşeme taşlarını ona anımsatır.

İki ayrı anın (geçmiş/şimdi), böylece yeniden yaşanan aynı duyumda çarpıcı bir biçimde üst üste gelmesi, Anlatıcı'yı hem zamanın dışına çıkarır, hem de onu zamanın özüne ulaştırır: böylece Anlatıcı, içinde bulunduğu olayı bir sonsuzluk görünümü biçiminde yaşar ki, bu biçim aynı zamanda sanatın biçimidir. Demek ki Anlatıcı zamanın üstesinden gelebilmek için onu yazıda durdurmayı amaçlamaktadır ve bu romanı yazabileceğine inandığı ve onu nasıl yazacağını da saptadığı anda roman sona erer.

Yapıtın mimarisini onu ulaştıran romanların çizgisel kesitlerinde aramamak gerekir. Daha çok, bir katedralin hiyerarşik ve simetrik yapısına ya da bir müzik yapıtında karşılıklı seslerin oluşturduğu uyum ağına benzeyen bu yapı, anlatının kendi içinde, yazar Bergotte'un üslubuyla, Vinteuil'ün yedili bestesiyle, Elstir'in ressamlığıyla, Françoise'ın jöleli sığır etiyle, terzi Fortuny'nin giysileriyle ve özellikle bütün romanın kilit taşı sayılabilecek Combray kilisesi'nde simgeleşir (kilisenin sahnında ilerlerken ya da kuleye çıkılırken, kat edilen yalnızca bir mekân değil, aynı zamanda bu kiliseyi dikmek için harcanan yüzyıllardır).

Daha önceki yapıtlarında, hatta gençlik yazılarında bulunan temaları romanında yeniden ele alan Proust, bununla birlikte yapıta can alıcı yeni bir boyut ekler: bu boyut, geçmişin dirildiği mutlu anları, günlük yaşamın boşluğunu yansıtan anlatının sürekliliğiyle birbirine bağlanmasıdır. Böylece romanın tezgâhında dokunan 1880-1914 arası sosyete yaşamının kroniği, hiçbir bakımdan Balzac'ın giriştiği işin bir kopyası sayılamaz: bu kronik, Proust'un yapıtının, gerçek yaşamın tam tersi olan ve ancak sanatta var olabilen yapısının zorunlu bir öğesidir.

GEÇON, Kuzey Kore'de madencilik merkezi (madenkömürü ve çevrede çıkarılan demir cevheri), Pyongyang'ın K.-K.-D.'sunda.

GED (William), iskoçyalı dizgici (Edinburgh 1690 - *ay. y.* 1749). Dizilmiş bir sayfa üzerine, temel bileşeni alçı olan bir madde dökerek bir kalıp elde etti; bu kalıba da erimiş antimon ve kurşun karışımını boşalttı. Lord Stanhope bu yöntemden hareket ederek stereotipiyi bulmuştur.

GEDA a. (fars. *gedā*). *Esk.* **1.** Dilenci, yoksul, fakir: *"Şahla gedâ, nazarında birdir"* (Ömer Seyfettin). **—2.** Âşık: *"Kerem kıl kesme sâki iltifâtın bî-nevâlardan / Elinden geldiği hayrı dirîğ itme gedâlardan"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—3.** *Geda -çeşm,* açgözlü: *"Servet-i Fünun'un tekrar intişariyle halk arasında eskisine nisbeten pek çok ziyade rağbete mazhar olduğunu gören gedâ-çeşmlerin ara sıra aleyhimizde aksaçlılar diye yazılarını okudukça..."* (Ahmet İhsan, XIX. yy.).

—Ed. Divan edebiyatında âşığın (şairin) sıfatlarından biri. ("Şah" ya da "Sultan" ile birlikte kullanılarak tezat sanatı yapılır. Âşık, sevgilinin mahallesinde dolaşıp sevgi, vefa dilenir. Ancak bundan yakınmaz, durumuyla övünür: *"Fakir-i padişah -âsâ geda-yı muhteşemim"* [Padişahı andıran fakirim; ihtişam içindeki dilenciyim] [Fuzuli].)

GEDA AHMET, türk halk şairi (XVII. yy.). Yaşamına ait fazla bilgi yoktur. Balkan Türkleri'nden olduğu sanılıyor. Günümüze ulaşan şiirlerinde sık sık Edirne ve Tunca nehrinden söz ettiği görülür.

GEDA MUSLU, türk halk şairi (XVI. -XVII. yy.). Yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. Garp* ocaklarına bağlı bektaşi şairlerinden olduğu bilinir. 1609'da yapılan bir deniz savaşında Cezayir gemilerinin bir ispanyol kalyonunu ele geçirmeleri üzerine yazdığı iki şiiri vardır. Bektaşi inancına bağlı nefesler yazmıştır.

GÉDALGE (André), fransız besteci ve eğitimci (Paris 1856 - Chessy, Seine-et -Marne, 1926). Paris Konservatuvarı'nda E. Guiraud'nun öğrencisi oldu. 1885 Roma beste yarışmasında ikincilik ödülünü kazandı. 1905'te Paris Konservatuvarı'nda kontrapunto ve füg dersleri vermeye başladı. Çeşitli ders kitapları yazdı: *Traité de la fugue* (Füg incelemesi) [1901], *l'Enseignement de la musique par l'éducation méthodique de l'oreille* (Kulağın yöntemli bir biçimde eğitilmesi yoluyla müziğin öğretilmesi) [1920-1923]. Öğrencileri arasında Ravel, Milhaud ve Honegger gibi ünlü besteciler vardır.

GEDANİT a. (fr. *gedanite*). Gdansk (lat. *Gedania*) yöresinde bulunan fosilleşmiş reçine (kehribar) çeşidi.

GEDAREF, Sudan'ın (Kassala ili) doğu platosunda kent, Etyopya sınırı yakınında, Atbara'nın kollarından birinin kıyısında; 31 000 nüf. Kent, demiryoluyla Port Sudan, Sennar ve Kosti'ye bağlanır.

GEDAYAN çoğl. a. (fars. *ġedā*'nın çoğl. *ġedāyān*). *Esk.* Dilenciler.

GEDAYİ a. (fars. *gedā* ve *-ī*'den *gedāyī*). *Esk.* Dilencilik.

GEDAYİ, türk şair (? 1404 - ? 1494'ten sonra). Asıl adı ve doğum yeri bilinmediği halde Nevai, onun Babur zamanında büyük ün kazandığını bildirmektedir. Şiirlerinde sade bir dil kullanarak ümitsiz aşk, sevgilinin güzelliği ve zulmü gibi konuları işlemiş; zaman zaman tasavvuf içerikli şiirler de söylemiştir. *Divan*'ı J. Eckmann tarafından yayımlanmıştır (1971).

GEDAYİ Tokatlı ya da **Beşiktaşlı,** türk halk şairi (Tokat ? - İstanbul 1887 ya da 1889). Bir aşk serüveni yüzünden Tokat'tan ayrılıp İstanbul'a yerleşti. Beşiktaş'ta arzuhalcilik yaptı. Konaklarda, padişah Abdülaziz'in önünde saz çalıp şiirlerini okudu. İstanbul semai kahvelerinde âşıklarla yarıştı. Bektaşi tarikatına girdi; Mehmet Ali Hilmi Dede Baba'ya bağlandı. Şiirlerinde tasavvufu konu edindi. Divan edebiyatının etkisinde kalarak aruzla da yazdı. Şiirleri *XIX. asır saz şairlerinden Beşiktaşlı Gedayi* adıyla S. Nüzhet Ergun tarafından yayımlandı (1938).

GEDDA (Nicolaï), isveçli tenor (Stockholm 1925). Sanat yaşamına 1952'de başladı. 1953'ten sonra Fransa'da kendini kabul ettirdi. Dünyanın en büyük opera merkezlerinde ve festivallerde sahneye çıktı. 1958'de New York'ta Samuel Barber'ın *Vanessa*'sının prömiyerinde oynadı. Sesini büyük bir rahatlıkla kullanması ve yedi dil bilmesi sayesinde sahnede ve plaklarda, Mozart'tan Gounod ve Franz Lehar'a değin, birçok bestecinin çeşitli türlerden yapıtlarını yorumladı.

GEDDES (Andrew), iskoç ressam ve gravürcü (Edinburgh 1783 - Londra 1844). Çoğu kez Rembrandt'tan esinlenen (oyma peyzajlarında olduğu gibi) yetenekli bir portre ressamıdır. Krallık akademisi'ne üye seçildi (1832).

GEDDES (Patrick), iskoç biyoloji uzmanı ve şehirci (Ballater, Aberdeen, 1854 -Montpellier 1932). Biyoloji uzmanı olarak cinsellik incelemelerinden kalkarak, Le Play'nin etkisiyle toplumsal anket tekniklerini buldu ve bu teknikleri planlamada kullandı: Filistin ile Hindistan'da kent planları önerdi ve uygulamalı modern coğrafyanın ilk örneklerini verdi. Yapıtları şunlardır: *City Development* (1904), *Cities in Evolution* (1915), *Town Planning towards City Development: A Report to the Durbar of İndore* (1918).

GEDDES (*sir* Eric CAMPBELL), ingiliz sanayici ve siyaset adamı (Agra, Hindistan, 1875 - Hassocks, Sussex, 1937). ABD, Hindistan ve İngiltere'de demiryolları işlerinde gösterdiği parlak başarılarla dikkat çekti. Lloyd George tarafından kabineye alındı. Amirallik birinci lordu (1917), daha sonra da ulaştırma bakanı (1919-1921) oldu. 1922'de Dunlop ve İmperial Airways şirketi'nin başkanlığına getirildi.

GEDDES (Charles), **Geddes of Epsom** baronu, ingiliz sendikacı (1897'de doğdu). Trade union'lar kongresi'nin genel kurul üyesiydi (1946-1958); 1954-55 döneminde bu kurulu yönetti; Uluslararası hür sendikalar konfederasyonu Avrupa bölge örgütü başkanlığı yaptı.

GEDEÃO (Rómulo DE CARVALHO, **Antonio** —denir), portekizli şair (Lizbon 1906). Geç de olsa şiirlerinin tanınmasıyla birlikte (*Mouvement perpétuel* [fr. çev.], 1956) Portekiz'in en önemli gerçekçi şairleri arasına girdi (*Poesias completas,* 1964).

GEDELEÇ a. Ok kılıfı; sadak.

GEDEME a. Etnogr. Bir tür keçe çadır, göçebe çadırı.

GEDİK a. (esk. türkç. *ketmek,* çentmek; *ket-ük*'ten). **1.** Bir düzey üzerindeki boşluk, aralık, çatlak: *Kale duvarında bir gedik açıldı.* **—2.** Boşluk, eksiklik: *Kanunların gediklerinden yararlanmak. Aldığım borç gediğimi kapatmaya yetmez.* **—3.** Dağlar arasındaki geçit. **—4.** *Esk.* Dişleri dökülmüş, eksik dişli. **—5.** *Gedik açmak,* bir şey üzerinde giderilmesi güç bir zarar meydana getirmek. || *Eksik, gedik kapamak* → EKSİK. || *Gedik kapmak,* bir gelir kaynağı elde etmek, yakalamak. || *Gedikleri tıkamak,* çıkan ya da çıkabilecek güçlükleri önleyici önlemler almak.

—Ask. Bir birlik içinde, bir maddi engel ya da bir sur içinde açılan geçit ya da yarma yeri. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Gedik açmak,* bir giriş yeri açmak için top ateşine tutmak; şiddetle saldırmak. || *Gedik ateşi,* Vauban tarafından ortaya atılan top atış biçimi. Buna göre, yıkılmasını sağlamak üzere sur içinde yatay ve dikey çökükler oluşturulur.

—İsl. huk. Esnaf ve sanatkârların kira ile oturdukları vakıf ya da özel kişilere ait dük-

kân vb. yerlerde mütevellinin ya da mal sahibinin iznini alarak ve orada süresiz kalmaları koşuluyla yaptıkları tesisler, takım ve tezgâhlar. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Gedik muaccelesi*, gedik kurmak ya da kurulu gediği satın almak isteyen kişinin vakıf mütevellisine, mal sahibine ya da gediğin kendinden önceki sahibine ödediği bedel. (Gedik sahibi o işyerini sürekli kullanma hakkını elde ettiği için bu bedel o işyerinin değerine yakın bir tutardır.) || *Gedik müeccelesi*, gedik mülkünün sahibine ya da mütevellisine, aydan aya ya da yıldan yıla ödenen kira bedeli. || *Havai gedik*, bir işyerine bağlı olmayarak her yerde aynı tür şeyleri gezici olarak satma ruhsatı.

—İstihkc. Bir engel sistemi içerisinde engel ya da mayın döşenmemiş bölüm. (Dost birliklerin yapacağı karşı taarruzlar için boş bırakılır. Genişliği en az 90 m'dir.)

—Spor. Top oyunlarında, bir takımın savunma (defans) alanında açılan boşluk. Rakibin savunmasında meydana getirilen açık.

—ANSİKL. Ask. Bir tahkimli mevzii savunan düşmanı yenmek için, taarruz eden taraf, çoğu kez kalenin bedeninde ve surlar içinde gedik açmak zorunda kalmıştır. Bu yüzden, *gedik açmak* kuşatma savaşının ilk aşamasıdır. Madeni gülle atan toplardan önce, koçbaşı ya da patlatılan lağımlarla gedik açılmaktaydı. XV. yy.'dan itibaren toplardan yararlanılmaya başlandı. Vauban, yakın mesafeden gedik açma atışlarını büyük bir titizlikle kurallara bağladı. Yivli toplar (1860), daha sonra modern top mermileri, siper arkasından ve uzak mesafelere atış yapma olanağını sağladı. Günümüzde, gedik açma atışının yerini top, füze ve uçaktan atılan tahrip mermileri aldı.

—İsl. huk. Gedik, taşınmaz üzerinde gedik sahibi yararına bir tür "intifa hakkı" doğurmaktadır. Taşınmazın sahibi ya da mütevellisi, gedik sahibi olan kiracısını çıkarma ya da yükseltme yetkisine sahip değildir. Gedik sahibi ölünce bu hak mirasçılarına geçer.

Gedik islam hukukunun genel kurallarına aykırı olmakla birlikte zorunluluklar nedeniyle bir kısım islam hukukçusu tarafından kabul edilmiştir. Şeyhülislam Ebusuut Efendi'nin padişaha olumlu görüş bildirmesinden sonra gedik uygulaması Osmanlı devletinde yaygınlaşmıştır. 1592'lerde esnaf ve sanatkârların sayıları sınırlandırılmış, yeni dükkân ve işyeri açılması ruhsata bağlanmıştır. Bu dönemde gedik, esnaf ve sanatkârlık yapabilme ruhsatı anlamı kazanmıştı. Gediklere, ya devirle ya da açık artırma ile sahip olunurdu. Gediğin yeni sahibi aynı işi yapmak zorundaydı.

Gediklerin kullanma hakkı, devir, ferağ, rehin vb. işlemleri esnaf kethüdasının temessük*ü ve mahkeme hüccet*i ile belgelenmekteydi. Vakıf dükkânlarda kurulu bulunan gediklerin büyük bir bölümü zamanla vakfa bağışlanmış olduğu için bu tür vakıflar, daha sonra "icareteynli vakıflar" gibi kullanılmışlardır.

Haziran 1861 tarihinde çıkarılan bir tüzükle, yeni gediklerin kurulması ve havai gediklerin boşalması durumunda satılması ve yargıçların gedik vakfını tescil etmeleri yasaklanmıştı. Bu tüzüğe göre, 1831 tarihinden önce verilmiş resmi senetlere ya da kalem ve mahkeme sicillerinde kaydı bulunmayan gediklerin dikkate alınmaması gerekiyordu. Gedikler nedeniyle taşınmaz sahiplerinin hakları korunamaz duruma gelmişti. 2 mart 1913 tarihinde çıkarılan bir yasa gedik sahiplerinin, taşınmaz sahiplerine belli bir bedel vererek bu yerlerin sahibi olmaları ve bundan sonra da gedik kurulmasının yasaklanması konusunda hüküm getirmişti.

GEDİK a. (öncekiyle eş kökenli). *Esk.* **1.** Bir şeyden yararlanmak için verilmiş hak; imtiyaz. **—2.** *Tunus gediği*, vazgeçilmeyecek kadar kârlı iş.

GEDİK (Namık), türk siyaset adamı (İstanbul 1911 - Ankara 1960). İstanbul Üniversitesi tıp fakültesi'ni bitirdi (1936). İçhastalıkları uzmanı olarak çalıştı. DP'den Aydın milletvekili seçildi (1950), Meclis'teki yerini 27 Mayıs'a kadar korudu. Menderes' in kurduğu hükümetlerde içişleri bakanı olarak görev yaptı (1954, 1956-1960). 27 Mayıs'ta tutuklanarak getirildiği Harp okulu'nda intihar etti.

GEDİK AHMET PAŞA, türk sadrazam (öl. Edirne 1482). 1461'de Anadolu beylerbeyiydi. Aynı yıl Mehmet II'nin (Fatih) Trabzon seferine katıldı; Akkoyonlular' ın elinde bulunan Koyulhisar'ı zapt etti. Karaman ilinin ele geçirilmesinde önemli rol oynadı ve Karaman valiliğine atanan şehzade Mustafa'nın lalalığına getirildi (1469). Eğriboz fethinde gösterdiği yararlık nedeniyle vezirliğe yükseltildi (1470). 1471'de Alaiye'yi (Alanya), 1472'de Karamanoğulları' nın elinde kalan Silifke, Mokan, Gorigos kalelerini ele geçirdi. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'a karşı yapılan Otlukbeli savaşı'na (1473) katıldı ve büyük yararlık gösterdi. 1474'te karaman beylerinin yeniden ele geçirdiği İçel'i geri aldı; bu sefer sırasında ölen şehzade Mustafa'nın yerine Karaman valiliğine atanan Cem'e lala oldu; kısa bir süre sonra idam edilen Mahmut Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi (1474). Kuzey Karadeniz'deki Ceneviz kolonilerinin ele geçirilmesiyle görevlendirildi; Kefe, Azak, Menkup kalelerini aldı; Kırım hanlığı'nın osmanlı himayesine girmesini sağladı. Mehmet II'nin Morava, Boğdan seferlerine katıldı (1476). İşkodra'nın fethiyle görevlendirildi; ancak bu görevi kabulde gevşeklik gösterdiğinden sadrazamlıktan azledilerek Rumelihisarı'na kapatıldı (1477). Bağışlanarak kaptanıderyalığa atandı (1478); 1479'da Kefalonya, Zakynthos, Santamavra adalarını ele geçirdi. 1480'de Napoli krallığı'na düzenlenen seferin komutanı olarak Otranto'yu zapt ve tahrip etti. Mehmet II'nin ölümü ve yeni padişah Bayezit II'nin çağrısı üzerine İstanbul'a döndü. Bayezit II ile Cem arasındaki taht kavgasında Bayezit II'nin yanında yer aldı; Cem'in bozguna uğratıldığı Yenişehir savaşı'nda Bayezit II'nin kuvvetlerine komuta etti. Ancak, Cem'i ele geçirememesi, daha önce lalalığını yaptığı Cem'in yandaşlığı ile suçlanmasına ve hapsedilmesine yol açtı. İshak Paşa ve Hersekzade Ahmet Paşa'nın girişimleriyle bağışlandıktan sonra, üzerine gönderildiği Karamanoğlu Kasım Bey'i İçel'den çıkardı. Yeniden harekete geçerek Konya'ya kadar ilerleyen Cem'e karşı Bayezit II'nin yanında savaştı. Ancak, Ahmet Paşa hakkındaki kuşkularını bir türlü yenemeyen Bayezit II, Edirne'de bir ziyafet sırasında onu öldürttü. Gedik Ahmet Paşa İstanbul'da adıyla anılan semtte (Gedikpaşa) bir külliye, Afyonkarahisar'da imaret, kütüphane ve medrese yaptırdı. (→ Kayn.)

Gedikahmetpaşa kütüphanesi, Afyonkarahisar'da kitaplık. Fatih Sultan Mehmet'in sadrazamlarından Gedik* Ahmet Paşa tarafından yaptırılan medresede, onun bağışladığı 200 kitapla kuruldu. Daha sonra yapılan bağışlarla zenginleşti ve medreseden ayrı bir binaya taşındı. Vakıflar'a bağlı olan kitaplık 1924'te çıkan 430 sayılı Tevhidi tedrisat kanunu gereğince Milli eğitim bakanlığı'na geçti. Aynı yasayla Recebefendizade medresesi'nin ve 677 sayılı yasa gereği Afyonkarahisar Mevlevi tekkesi kütüphanesi'nin tüm kitapları buraya alındı. Halkevleri'nin kapatılması üzerine (1951) Afyonkarahisar Halkevi kütüphanesi'ndeki kitaplar da dermesine katıldı. 1972'de yeni bir yapıya taşınan kitaplıkta bir de çocuk kitaplığı açıldı. Toplam dermesi 24 000 dolayındadır (1 283'ü yazma). Abecesel fiş ve konu kataloğu vardır.

GEDİKBAŞI, Sıvas'ın Divriği ilçesine bağlı bucak; 2 006 nüf. (1990); 11 köy. Merkezi *Gedikbaşı;* 232 nüf. (1990).

GEDİKBULAK, Van'ın merkez ilçesine bağlı Timar bucağının merkezi; 1 490 nüf. (1990).

GEDİKLER, esk. **Germili,** Tunceli'nin Çemişkezek ilçesine bağlı bucak; 1 621 nüf. (1990); 14 köy. Merkezi *Gedikler;* 121 nüf. (1990).

Büyük Larousse

Gedik Ahmet Paşa tarafından yaptırılan İmaret camisi *Afyonkarahisar*

GEDİKLİ sıf. **1.** Gediği olan yer. **—2.** Bir yerde sürekli, her zaman olan; temelli: *Gedikli müşterilere indirim yapılıyor.* **—3.** *Arg.* Aynı sınıfta üst üste okuyan öğrenci: *Gediklileri bizim sınıfa toplamışlar.*

—Ask. ve Kur. tar. Yeniçeriler arasında eskilikleri nedeniyle ayrıcalıklı olanlar için kullanılırdı. || *Gedikli ağalar*, devlet büyüklerinin yanında görev yapan ağalar sınıfı. || *Gedikli cariyeler*, osmanlı saray cariyeleri içinde bir derece. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Gedikli çavuş*, Divanı hümayun çavuşlarının en kıdemlilerine verilen ad. || *Gedikli efendiler*, Hazine-i hümayun'da çalışan kâtip sınıfından dört görevliye verilen ad. (Dışalım ve dışsatım defterleriyle öteki bazı kayıtları tutan bu memurların amirine "baş efendi", öteki üçüne de sırasıyla "ikinci", "üçüncü", "dördüncü" efendi denirdi.) || *Gedikli kâtipler*, Divanı hümayun'un hocaları arasında sayılan üst dereceli yazıcılara verilen ad. (Bunlara "hademei babı âsafi" ya da "hademei babı âli" de denirdi.) || *Gedikli mehterler* (*Seraser kuşaklılar* da denirdi), ağa kapısında 19 kişiden oluşan ve yeniçeri ağasının hizmetinde çalışan bir asker sınıfı. || *Gedikli muhtarlar*, Enderun koğuşları ve odalarında ödenekleri toplamakla ve disiplini sağlamakla görevli en kıdemli gedikliler. || *Gedikli müteferrikalar*, zeamet ve tımar sahibi olan saraylı ve vezirlerin hizmetinde bulunan görevliler için kullanılan terim. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Gedikli tellallar*, İstanbul bedesteninde çavuşbaşılar tarafından atanan ya da azledilen ve orada sürekli olarak çalışan görevlilere verilen ad. || *Gedikli zeamet*, devlet merkezinde görevli kimi kişilere, görevleri karşılığı cebeliden bağışık olarak verilen zeamet. (Bu tür zeamet, genellikle Divanı hümayun kâtiplerine, müteferrikalara ve çavuşlara verilirdi.)

—Jeomorfol. Patlayıcı etkinlik evresinde bir lav akıntısının çıkışı nedeniyle geniş bir biçimde çentiklenmiş cüruf konisi için kullanılır. (Cüruflar döküldükçe, hareket halindeki lav tarafından alınıp götürülür, diğer taraflardaysa dökülen cüruflar yığışır ve bir ayça oluşturur.)

◆ a. Bir yerin gediklisi, bir yer ya da işle sürekli ilişkisi olan kimse: *Bizim kahvehanenin gediklisidir.*

—Ask. Eskiden Türk silahlı kuvvetleri'nde görevli, çavuşla kıdemli başçavuş arasında rütbesi olanlara verilen ad. (Ortaokul ve eşiti okulları bitirdikten sonra gedikli erbaş okullarını da bitirenler gedikli çavuş

gedikli cariye
Atatürk kitaplığı, İstanbul

Beaujard

Lassolas tepesinin **gedikli** konisi (Puy-de-Dôme)

olarak görevlendirilirlerdi. Türk ordusunda 1951'e kadar bu biçimde görevlendirilen gedikliler, daha sonra astsubay adını aldılar.)

—ANSİKL. Ask. ve. Kur. tar. *Gedikli cariye,* Türkler dışında, çeşitli ırkların kızlarının köle ya da tutsak olan en güzelleri arasından satın alınır ya da Kırım hanı, imparatorluğa bağlı prensler, beylerbeyleri ve valilerce padişaha armağan olarak gönderilirlerdi. Önce okuma yazma, müslümanlığın ilkeleri öğretilir, yeteneklerine göre musiki, dikiş, oyun dersleri verilerek saray terbiyesine göre yetiştirilirlerdi. Cariyeler beş sınıfa ayrılırdı: "acemi", "cariye", "şakirt", "usta" ve "gedikli". Kalfa ya da usta diye de adlandırılan gedikli cariyeye yaptığı işe göre ad verilirdi; örneğin "hazine" denilen değerli şeylere bakanları "hazinedar kalfa", sofraya bakanları "çaşnigir usta" diye adlandırılırdı. Bunlar arasında en genç ve güzel olanları seçilerek padişahın kişisel hizmetine alınır, onun gönlünü çelmeyi başaranlara "has odalık", "gözde", "ikbal" denirdi. İkballerin en gözde olanı "baş ikbal" olur, bunlardan padişahın ölen ya da gözden düşerek eski saraya gönderilen hanımlarının yerine geçenleri "kadın" unvanını kazanırdı. Padişahın eşi sayılan kadınların en sevileni "haseki", çocuk doğuranları "haseki sultan" adını alırdı. Kadın derecesine yükselen cariye, padişahın eteğini öptükten sonra samur kürk giyer, kendisine özel bir daire ile cariyeler verilirdi. Cariyeler arasında yalnızca ikballer kış aylarında kürk giyme ayrıcalığına sahiptiler, ötekilerse mücevher takabildikleri halde kürk giyemezlerdi. Padişah ölünce doğurmamış, kız çocuk doğurmuş ya da doğurduğu erkek çocukları yaşamamış olan kadınlar ve hasekiler devlet adamlarından biriyle evlendirilirlerdi.

• *Gedikli müteferrikalar,* müteferrika, hizmetli demekti. Padişahın maiyetinde olduğu gibi vezirlerin ve öteki hizmet sahiplerinin de müteferrikaları vardı. Padişah müteferrikaları itibarlı ve şerefli hizmetlerden olduğu için buraya seçme, soylu ve güvenilir kimseler alınırdı. Gedikli (yani timar ve zeamet sahibi) ve ulufeli (maaşlı) olmak üzere iki tip müteferrika vardı.

Gedikli Höyük

GEDİKLİ HÖYÜK ya da **KARAHÖYÜK,** Gaziantep'in Nurdağı ilçesi Sakçagözü bucağına bağlı Gedikli köyünde höyük. 1958'de, İslahiye bölgesi kazı ve araştırma kurulu'nca gerçekleştirilen yüzey araştırmalarından sonra, 1964-1967 yılları arasında U. B. Alkım yönetiminde kazı yapıldı, Bakırtaş dönemine değin inen sürekli bir yerleşme saptandı. Özellikle Bakırtaş dönemi ve İlk Tunç çağda (yakl. İ.Ö. 4000-2000) gelişen kent Kilikia, K. Suriye, Orta Anadolu, K.-B. Anadolu (Truva), Kıbrıs ve Mezopotamya ile ticaret ilişkileri içindeydi. İlk Tunç çağ yerleşmesi üç katmandan oluşur. Kentin 3-3,5 m kalınlığında bir surla çevrili olması bu dönemde güçlü bir düşmanla karşılaşıldığını göstermektedir. Sur içindeki evler taş temelli, kerpiç duvarlıdır. İlk Tunç çağ II ve III katmanlarında, ölü gömme geleneğine ilişkin önemli buluntulara rastlanmıştır. Kent nekropolisinin G.'inde dikdörtgen planlı, duvarları küçük taşlardan örülmüş, üstleri tek parça taşla örtülmüş altı oda mezar ortaya çıkarıldı. Bunlardan biri dromosludur. Ayrıca ölülerin doğrudan toprağa gömüldüğü ya da yakıldığı görülmektedir. Nekropolisin K.'indeki üst üste dizilmiş yüzlerce ölü yakma kabından oluşan kremasyon mezarlığı, Anadolu'da bu tür gömme geleneğini yansıtan en eski örnektir. Buluntulara göre cesetler kısmen yakılmış, söndürüldükten sonra bir beze sarılıp iğneyle tutturularak ölü armağanlarıyla birlikte bir kaba konmuştur. Kremasyon mezarlığına ait iki ölü yakma fırını da saptanmıştır. Nekropoliste ayrıca yeraltı tanrıları kültüyle ilişkili olduğu sanılan bir yapı ortaya çıkarılmıştır. Höyüğün en üst katında, Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerinden yapı kalıntıları, seramikler ve sikkeler bulunmuştur. Gedikli Höyük buluntuları Gaziantep müzesi'nde sergilenmektedir. (→ Kayn.)

GEDİKOĞLU (Şevket), türk eğitimci (Eğridere, Bulgaristan, 1910 - Ankara 1990). Türkiye'ye göçtü, Ankara Gazi eğitim enstitüsü'nü bitirdi (1936). Öğretmen ve müfettiş olarak çalıştı. Köy enstitülerinde görev aldı. Milli eğitim bakanlığı'nda çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Halk eğitimi genel müdürlüğü yaptı (1960-1964). Eğitim ile ilgili başlıca yapıtları: *Niçin eğitmen kursları ve Köy enstitüleri* (1949), *İlköğretim çalışmalarında problemler ve pratik tedbirler* (1951), *Halk eğitiminde örgütlenme ve sonuçları* (1964), *Evreleri, getirdikleri ve yankılarıyla Köy enstitüleri* (1971), *Kemalist eğitim ilkeleri, uygulamalar* (1978).

Gedikpaşa tiyatrosu, Tanzimat döneminde, özellikle de 1868-1884 yılları arasında türk tiyatrosu tarihinde önemli yeri olan tiyatrolardan biri. İstanbul'da, Beyazıt semtinde, Souillier adlı bir fransız tarafından cambazhane ve sirk olarak yaptırıldı (1861). Sonraki yıllarda Ohannes Kasparyan, burasını tiyatro salonuna dönüştürdü. Bazı ermeni ve yabancı kumpanyalar burada vodviller ve müzikli oyunlar sahnelediler. 1868'de buraya, Güllü* Agop'un yönetimindeki Asya kumpanyası yerleşti; Gedikpaşa tiyatrosu'nun adı da "Tiyatro-i osmani" olarak değiştirildi. Daha sonra Asya kumpanyası da "Osmanlı* tiyatrosu" adını aldı. 1870'te, sadrazam Âli Paşa'nın desteğiyle, türkçe oyunlar oynamak için on yıllık bir imtiyaz elde etti. Ayrıca Ahmet Necip, Ahmet Fehim, Hüsnü gibi müslüman oyunculara da ilk kez kadrosunda yer verdi. Ebuzziya Tevfik, Şemsettin Sami, Teodor Kasap, Samipaşazade Sezai, Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi gibi birçok yazarın yapıtları da ilk kez burada sahnelendi. Bunlardan bazılarıysa birtakım olayları da birlikte getirdi. Örneğin, Namık Kemal'in *Vatan* yahut Silistre* oyunu (1873) sahnelendiği zaman halk coştu; bu durum, Namık Kemal'in Mağusa'ya sürülmesine, İbret gazetesinin de kapatılmasına yol açtı. Bu tarihten yaklaşık on yıl sonra ise, Ahmet Mithat Efendi'nin çerkez gelenek ve göreneklerinden örnekler veren, yazarın *Hükm-i dil* adlı oyunu gibi toplum sınıfları arasındaki farklılıkları irdeleyen *Çerkez özdenleri* oyunu, Gedikpaşa tiyatrosu'nun sonunu belirledi. Yapıtta "hânedân-ı âl-i Osman'a ve devlet-i osmaniye'ye karşı isyan" kokusu sezildiği yolunda, Saray'a yapılan jurnal üzerine tiyatro, 1884 yılı sonlarına doğru bir gecede yıktırıldı. Bu tarihte Gedikpaşa tiyatrosu Mınakyan* ve Ahmet* Fehim'in yönetiminde idi.

GEDİKSARAY, esk. **Varay,** Amasya'nın Göynücek ilçesine bağlı bucak; 7 044 nüf. (1990); 16 köy. Merkezi *Gediksaray,* 2 637 nüf. (1990).

GEDİLMEK → GEDMEK.

GEDİMİN ya da **GEDİMİNAS,** Litvanya grandükü (1260'a doğr.-1341). 1316'da grandük Vitenis'in yerine geçti ve Ukrayna'da elde edilmiş olan yerleri Tatarlar'dan koruyabilecek güçte bir orduya sahip büyük bir Litvanya devleti kurdu. Töton tarikatının ve Livonya konfederasyonu'nun oluşturduğu germen kıskacına karşı savaşabilmek amacıyla Riga başpiskoposu ve tüccarlarıyla Polonya kralı Wladyslaw I Lokietek ile ustalıkla hazırlanmış anlaşmalar yaptı; Wladyslaw I'in, daha sonra Kazimierz III olan oğlu Gedimin'in kızı Aldona ile evlendi. Vilna kentini kurdu ve başkent yaptı. Kendisi paganlığını korumakla birlikte, bütün dinleri hoşgörüyle karşıladı, ortodokslara arka çıktı ve bu arada papaya yakınlık gösterdi. Germenler'e karşı savaşırken öldü. 7 oğlu devletini bölüştüler; bu da birçok karışıklığa neden oldu. 13 çocuğu, Jagellon krallık sülalesiyle, daha sonra polonyalı ya da rus olan birçok prens ailesinin kaynağını oluşturdular.

Gediminas nişanı, Litvanya sivil ve askeri nişanı, 1928'de ihdas edildi. Beş derece. Menekşe ve altın sarısı dikey çizgili kurdele.

GEDİNİYEN → GEDİNNE KATI.

GEDİNNE KATI a. Devon sisteminde kat. (→ KATMANBİLİM.)

GEDİZ, İçbatı Anadolu bölümünde Kütahya iline bağlı ilçe; 66 790 nüf. (1990); 66 köy. Merkezi Kütahya'nın 88 km güney-batısında *Gediz,* 14 492 nüf. (1990). Gediz, 28 mart 1970'te şiddetli bir depremle büyük ölçüde yıkıldı. Kent bütünüyle terk edilmemekle birlikte, 7 km güney-batıdaki Karılarpazarı mevkiinde yeniden kuruldu. Bu yeni kent, Bakanlar kurulu kararıyla ve Gediz adıyla ilçe merkezi oldu. Tahıl, şekerpancarı, meyve ve sebze, baklagiller üretimi. Tarıma dayalı besin sanayisi, dokuma sanayisi. Linyit, şap yatakları.

—Tar. İlkçağ'da Phrygialılar'ın yerleşime açtığı kent, Bizans yönetiminden sonra XIV. yy.'da Germiyanoğulları'nın, XV. yy. başlarında da Osmanlılar'ın eline geçti (1428). 1911 yangınında büyük bölümü yanan Gediz, Kurtuluş savaşı sırasında iki kez yunan işgaline uğradı. Bu arada bütünüyle yandı (1919). İşgalden kurtuldu (1 eylül 1922). 1944, 1969 ve 1970 depremlerinde büyük hasar gördü. Özellikle son depremde tümüyle yıkılan kent bugünkü yerinde yeniden kuruldu.

—Mim. Gediz'deki tarihsel yapılar, depremlerden önemli ölçüde zarar görmüştür. Günümüze ulaşan yapıların en önemlisi, Ulu cami ya da Gazanferağa camisi'dir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Darüssaade ağası Gazanfer Ağa tarafından yaptırılmıştır. Planını Mimar Sinan'ın hazırladığı cami, onun başkalfalarından Süleyman Çavuş'un ürünüdür. Ana mekân, sivri kemerli altı payeye oturan büyük bir kubbeyle örtülüdür. Önünde beş küçük kubbeli son cemaat yeri vardır. Dışa taşkın mihrap nişi mukarnaslıdır. Caminin içi geç dönem kalem işleriyle süslüdür. 1549 tarihli Kurşunlu cami kare planlı, tek kubbelidir. Dıştan yalın bir yapı olmasına karşılık, içten geç dönem kalem işleriyle bezelidir. Gediz çayı üzerindeki Debboy köprüsünün Anadolu Selçukluları döneminden olduğu sanılmaktadır. Kesme taştan, sivri kemerli yapı günümüzde onarılmıştır.

Gediz depremi, 28 mart 1970 tarihinde saat 23 00 sıralarında meydana gelen, şiddeti 9'u, magnitüdü 7'yi geçen yer sarsıntısı. Yaklaşık 4 000 km²'lik bir alanda etkili olmuş, 1 100 kişinin ölümüne, 15 000 yapının da yıkılmasına ya da ağır hasarına yol açmıştır. Bu deprem sonunda Gediz kasabası zemin bakımından daha uygun bir yerde yeniden kurulmuştur.

GEDİZ nehri, antik **Hermos,** Ege bölgesinin en büyük akarsularından biri; 401 km. İçbatı Anadolu'da Murat dağının K. yamaçlarından doğar. Tektoniğin belirlediği doğrultuyu izleyerek önce G.-B.'ya, sonra B.'ya yönelerek sağdan Selendi çayını alır ve Karataş'ta kendi adını taşıyan çöküntü ovasına girerek B.'ya doğru izler. Alaşehir suyunu ve Akhisar'dan gelen Kum çayını aldıktan sonra Menemen boğazını aşar ve geniş bir delta ile İzmir körfezinin dış kesiminde denize dökülür. Geçen yüzyılın ikinci yarısında Çamaltı tuzlası D.'sunda denize dökülüyor ve körfezi alüvyonlarla dolduruyordu. İzmir limanının geleceğini tehdit eden bu sakıncalı durumu önlemek için çığır değiştirilerek nehir ağzı daha K.'e, Foça G.'ine alınmıştır. Zaman zaman taşkınlara yol açan sel karakterli bir akarsudur. Ortalama akım 59 m³/sn. Ocakta en çok, ağustosta en az su geçirir. Sulama ve hidroelektrik üretimi (Demirköprü barajı).

Gediz taarruzu, Kurtuluş savaşı muharebelerinden biri. Anadolu'da ilerleyen Yunanlılar Uşak'ı ele geçirdikten sonra, kuzey yanlarını korumak için Gediz'de bir tümen bulunduruyorlardı. Batı cephesi komutanı Ali Fuat Paşa (Cebesoy), bu tümene bir baskın yaparak başarı kazanmak istedi. TBMM'de de yunan kuvvetlerine saldırılması için propaganda yapılıyordu. Genelkurmay başkanı İsmet Bey (İnönü), ordunun bu çapta bir saldırıyı gerçekleştirmeye henüz hazır olmadığını ileri sürerek harekâta karşı çıktı. Genelkurmay'ın uyarısını dinlemeyen Ali Fuat Paşa emrindeki 11. ve 61. tümenler, Çerkez Ethem kuvvetleri ve Emet (bolşevik) taburuyla 24 ekim 1920'de Gediz'e saldırdı. Yunan ordusu, ertesi gün başlattığı karşı saldırıyla birlikleri geri püskürttü; Yenişehir ve İnegöl'ü ele geçirdi. 27 ekimde savaş sürerken Genelkurmay'a telgraf çeken Ali Fuat Paşa asker, giyecek ve silah istedi.

Yenilgiden sonra Ali Fuat Paşa komutanlıktan alındı, Moskova'ya elçi atandı. İsmet Bey, Genelkurmay başkanlığı görevi de üstünde olmak üzere Batı cephesi kuzey kesimi komutanlığına, Refet Paşa (Bele) güney kesimi komutanlığına getirildi (9 kasım). Mustafa Kemal Paşa, her iki komutana da "süratle muntazam ordu ve büyük süvari kitlesi" kurmaları için emir verdi.

GEDMEK g. f. Bir şeyi çentmek, onda gedik açmak.

◆ **gedilmek** edilg. f. Çentilmek, gedik açılmak, oyulmak.

GEDRİT a. (fr. *gédrite*, öz. a. *Gèdre*'den). Miner. Doğal alüminyum, demir ve magnezyum silikat. (Gèdre [Hautes - Pyrénées] köyü yakınlarında bulunan bu mineral ortorombik amfiboller grubunda yer alır.)

GEE a. (yapımcı firmanın adı ingilizce *General Electric Equipment* sözcüklerinin kısalt.). Bir istasyon zincirinden belirli aralıklarla yapılan yayınlarla uçuş halindeki bir uçak pilotunun konumunu belirlemesini sağlayan, kısa ve orta yol hava radyoseyrüsefer sistemi.

—ANSİKL. Gee sistemi, birbirinden birkaç yüz kilometre uzaklıkta bir yıldız oluşturacak biçimde yerleştirilen dört istasyondan oluşur. Ana istasyon yıldızın merkezinde, ikincil ya da bağımlı istasyonlar yıldızın köşelerinde yer alır. Ana istasyonun yayınladığı dalga dizileri ikincil istasyonlarca alınarak aynı frekansla yeniden yayınlanır. İstasyonların farklı uzaklıklarda olmaları nedeniyle bu işaretler uçuş halindeki uçağa bir süre kaymasıyla ulaşır. Kaymalar uçakta bulunan bir katot salınım üretecinin ekranında okunur. Pilot bu bilgileri, yayın yapan istasyonlar arasındaki uzaklığa göre özel olarak çizilmiş kareli bir haritaya aktararak uçağın konumunu belirler. Bu yöntem küçük bir hata payı ile (100 m ile 150 km) konum belirlemeye olanak verir. İkinci Dünya savaşı'nda Büyük Britanya'da uygulanan bu sistem devletler arasında anlaşma sağlanamaması yüzünden genelleştirilememiştir.

Gee-Herter hastalığı (ingiliz hekim Samuel Jones *Gee* [1893-1911] ve Christian Archibald *Herter*'in [1865-1910] adlarından), ÇÖLYAK* HASTALIĞI'nın eşanlamlısı.

GEEL, Belçika'da (Anvers ili) komün, Nete ırmağı kıyısında, Turnhout'un güneyinde; 32 000 nüf. (1992). Hastanın evinde tedavi gören akıl hastaları kolonisi (bu geleneğin temeli XIV. yy.'a dayanır). AET'nin bilimsel araştırma merkezi.

GEELONG, Avustralya'da (Victoria) liman, Port Philip körfezinin batı kolu olan Corio koyu kıyısında, Melbourne'un K.-B.'sında; 151 400 nüf. (1990). Üniversite. Sanayi (alüminyum, süperfosfatlar, petrol rafinerisi, otomobil sanayisi, viski damıtmaevleri) ve ticaret (yün) merkezi.

GEELVİNK koyu → İRİAN körfezi.

GEER (le), Belçika'da ırmak, Hesbaye'ın doğu kesiminde, Meuse'e kavuşmadan önce Tongeren'e girer.

GEERTGEN tot Sint Jans, hollandalı ressam (Leiden 1465'e doğr. - Haarlem 1495'e doğr.). XV. yy.'da Kuzey Hollanda'nın en önde gelen sanatçılarındandır, ama yaşamı konusunda pek az şey bilinmektedir. Haarlem'de Saint-Jean şövalyelerinin hizmetinde çalıştı ve çok genç öldü. Büyük bir incelikle işlenmiş olan tablolarının peyzaj temelleri, özellikle de *Vaftizci Yahya çölde*'ninki (Berlin-Dahlem), dönemin ahşap heykellerini anımsatan tablo kişilerinin katılığıyla çatışır. Haarlem'deki Saint Jean şövalyeleri manastırı için yapılmış olan üçkanatlı tablo, parçalara ayrılmıştır (Viyana'da, *İsa'ya yakınma* ile *Vaftizci Yahya'nın yaşamı*'ndan dört sahne bulunmaktadır). Bunlardan başka *Müneccimlerin tapınması* (Prag), *Âzir'in dirilişi* (Louvre) ve *Azize Lucia'nın cefası* (Amsterdam) anılmaya değer öteki tablolar arasındadır.

GEESİNK (Anton), hollandalı judocu (Utrecht 1934). Çok güçlü bir sporcuydu (1,90 m, 120 kg). 1961'de Dünya judo şampiyonası'nı kazanan ilk avrupalı oldu. 1964 Olimpiyatları'nda ve 1965 Dünya şampiyonası'nda tüm kategorilerde birinci olarak üstün yeteneğini ortaya koydu.

Anton Geesink (1964'te)

Presse Sports

Gediz nehri

GEEST, Almanya'nın kuzeyinde, buzultaşlı bölgelerden oluşan arazilerin oluşturduğu bütün. Geest'in yüzey şekilleri çeşitlidir: ovalar, tepeler ya da plato. İç kesimde turba yatakları. Eskiden az gelişmiş bir tarım bölgesi olan Geest'in toprakları iyileştirildi. Geest'lerin en ünlüsü Lüneburg toprakları'dır; en büyük tarım alanları Weser ile Elbe arasındadır.

GEESTHACHT, Almanya'nın Schleswig-Holstein eyaletinde kent, Elbe ırmağının kıyısında, Hamburg'un güneydoğusunda; 24 800 nüf.

GEF a. (fars. *gaf*'tan *gef*). Fars abecesinin yirmi altıncı, osmanlı abecesinin yirmi beşinci harfi. Ebcet hesabında 20 sayısının karşılığıdır.

GEFFROY (Gustave), fransız yazar ve sanat eleştirmeni (Paris 1855 - *ay. y.* 1926). 1880'de yazarlık mesleğine başladığı la Justice gazetesinde tanıdığı Clemenceau, 1896'da Belle-Île'de karşılaştığı Monet ve ayrıca Mirbeau, Carrière, Maurice Rollinat, Edmond de Goncourt, ilerde Goncourt akademisi'nin başkanlığına seçilecek olan bu kıvrak zekâlı eleştirmenin dostları oldular. 1887'de makalelerini *Notes d'un journaliste* başlıklı bir kitapta topladı, daha sonra sanat yazılarını bir araya getiren *la Vie artistique* adlı sekiz ciltlik yapıtını, 1892-1902 arasında yayımladı. Monografileri (*Daumier*, 1901; *Rubens*, 1902; *Constantin Guys*, 1904; vb.) arasında *Claude Monet* (1922-1924) ile ilgili olanı önemli bir tanıklık belgesidir. 1908'de Gobelins yapımevi'nin yöneticisi olan Geffroy,

Geertgen tot Sint Jans'ın *Âzir'in dirilişi* adlı tablosu *Louvre müzesi, Paris*

Réunion des musées nationaux

Réunion des musées nationaux

Gustave **Geffroy**
Cézanne (1895)
Louvre-Orsay müzesi, Paris

bu alana gerçekçi ve izlenimci modeller soktu, Blanqui'nin yaşamı üzerine yazdığı, *l'Enfermé* (1896) adlı kitabı büyük yankılar uyandırdı. Bunu, natüralist türde romanları izledi (Komün anılarıyla yoğrulmuş *l'Apprentie*, 1904; *Herminie Gilquin*, 1907; vb.). Cézanne'ın yaptığı *Geffroy* portresi, Louvre'da (Orsay müzesi), Rodin'in yaptığı büstüyse Rodin müzesi'ndedir.

GEGCE a. Arnavutluk'ta Shkumbin nehrinin kuzeyinde ve Kosova bölgesinde konuşulmakta olan arnavutça lehçeler bütünü.

GEGE a. *Yörs.* **1.** Davarları yakalamaya ya da meyve dallarını eğmeye yarayan ucu çengelli sırık. **—2.** Ağaç ya da demirden çengel. **—3.** Baston.

GEGENBAUR (Karl), alman anatomici (Würzburg 1826 - Heidelberg 1903). Jena Üniversitesi'nde anatomi ve fizyoloji profesörüydü (1855), sonra (1873) Heidelberg Üniversitesi'ne geçti. Karşılaştırmalı anatomi ve embriyoloji alanında çalışmalar yaptı.

GEGENSCHEİN a. (alm. sözc.). Gökbil. Gökte, Güneş'in karşıt yönünde ortaya çıkan çok zayıf ışık. (XIX. yy.'ın başında Humboldt'un bulduğu bu hafif ışık, Avrupa'da yalnız sonbaharda Balıklar takımyıldızı'nda gözlenebilir. Uzun süre Yer'e bağlı bir toz bulutunun bu ışığa yol açtığı sanıldıysa da, uzay sondalarıyla yapılan gözlemler, olayın, yıldızlararası ortamda bulunan ince katı parçacıkların geriyayım özelliklerinden kaynaklandığını kanıtladı.) [Eşanl. KARŞIT IŞIMA.]

GEĞİRME a. Ağızdan gaz çıkarma. (Geğirme hava yutma yüzünden ya da midede anormal ölçüde ekşime olduğu zaman ortaya çıkar.)

GEĞİRMEK f. Midedeki gazı ağız yoluyla dışarı atmak.

GEĞİRTİ a. Mideden kaynaklanan gazın ağızdan sesli bir biçimde bırakılması; bu sırada ağızdan çıkan ses.

GEĞREK a. Anat. **1.** Karnın iki yanında, kaburgaların aşağısında yer alan kısım. **—2.** *Geğrek batması*, geğrekte duyulan sancı.

-GEH → -GÂH.

GEH → GÂH.

GEHENNA a. (ibranice *ge Hinnom*, Hinnom vadisi'nden). Kutsal metinlerde cehennem.
—ANSİKL. Yeremya zamanında, Kudüs'ün güney-batı'sındaki Hinnom vadisi, orada yapılan pagan ayinler, özellikle de çocukların yakılarak kurban edilmesiyle ünlüydü. (→ MOLOH.)
Babil sürgününden sonra burası öteki dünya cezalarının çekildiği yer olarak tanındı. İsa döneminde "ateşin hiç sönmediği" ve çöplerin yakıldığı bir yere dönüşen gehenna, hıristiyan ve yahudi metinlerinde lanetli yerin ve sonsuz cezanın simgesidir.

GEHİ be. (fars. *geh*'ten *gehî*). *Esk.* Bazen, ara sıra: *"Gâh ol şûhu gehi tab'ını vasfeylemeden"* (Nedim, XVIII. yy.).

GEHLEN (Reinhard), alman general (Erfurt 1902 - Berg am Starnberg 1979). Önce topçu kuvvetlerine girdi (1920), çok yetenekli bir matematikçi ve analizci olarak haberalma konularında görev yaptı: 1940'tan 1945'e kadar OKH'de (kara orduları başkomutanlığı) çalıştı, 1942'den başlayarak sovyet ordusunu takip eden Yurtdışı doğu ordusu (FHO) [Fremde Heere Ost] bölümünü yönetti. Abwehr (savunma örgütü) ile SS'ler arasındaki anlaşmazlıklar karşısında kendi casusluk örgütünü kurmayı yeğledi. Doğu cephesindeki bütün harekâtların hazırlanmasında önemli rol oynadı. Guderian tarafından generalliğe yükseltildi (aralık 1944), ama Hitler, sovyet saldırılarının beklendiğini Gehlen'den öğrenince her ikisini de bozgunculukla suçlayarak kovdu (mart 1945). Bavyera'da Amerikalılar tarafından esir alınınca arşivlerini onlara teslim etti ve temmuz 1946'dan itibaren Oberursel'de (Taunus), Doğu Avrupa'daki durumu izleyen teknik bir kurmay heyeti kurdu. Gehlen'in bu örgütü, soğuk savaş sırasında büyük hizmetler gördü. Pullach'a (Bavyera) nakledilen örgüt, 1956'da, doğrudan Almanya Federal Cumhuriyeti başbakanına bağlanarak *Bundesnachrichtendienst* (BND) [Federal haberalma servisi] adını aldı; Gehlen bu örgütü 1968'e kadar yönetti. Elde ettiği büyük başarıların ardından, özellikle Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde, bazı başarısızlıklara uğrayınca, acımasızca eleştirildi. 1971'de, *Der Dienst, Erinnerungen 1942-1971* (Hizmet anıları 1942-1971), 1973'te de *Zeichen der Zeit -Gedanken und Analysen zur weltpolitischen Entwicklung* (Zamanın izleri - Dünya politikasının gelişimi üzerine düşünceler ve çözümlemeler) adlı yapıtları yayımladı.

GEHLEN (Arnold), alman filozof (Leipzig 1904 - Hamburg 1976). Fichte'nin felsefesini anımsatan idealist bir felsefe ve işlevselci tipte bir toplumsal antropoloji üzerinde çalıştı. Başlıca yapıtları: *Der Mensch; seine Natur und seine Stellung in der Welt*, 1940; *Urmensch und Spätkultur*, 1956. Ayrıca 1954'te İTÜ'de verdiği bir dizi konferans (8 konferans), aynı yıl İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi tarafından *İnsan* adıyla yayımlandı.

GEHLENİT a. (fr. *gehlénite;* A. F. *Gehlen*'in adından). Miner. $Ca_2Al_2SiO_7$ formülünde doğal kalsiyum alüminosilikat. (Kuvadratik sistemde yer alır; melilit grubundandır.)

GEHVARE ya da **GAHVARE** a. (fars. *gehvare*). *Esk.* **1.** Beşik: *"Zevrakçe, o bir neş'eli gehvâre-i sevdâ, / bir lâne-i cevvâl"* (Tevfik Fikret). **—2.** *Gehvare-ger,* beşik yapan, beşikçi. ||*Gehvare-nişin,* beşikteki çocuk. ||*Gehvare-i fena,* fanilik beşiği; dünya.

GEİAMİ, japon ressam (Kyoto 1431 - *ay. y.* 1485). Üyeleri, kuşaktan kuşağa Aşikaga şogunlarının sarayında sanat danışmanı olan Ami ailesindendir. Tek renkli lavi tekniğiyle tanınmıştır.

GEİBEL (Emanuel), alman şair (Lübeck 1815 - *ay. y.* 1884). Bir süre Yunanistan'da kaldı ve Ernst Curtius ile birlikte *Klassisches Studien*'i (Klasik incelemeler) [1840] yazdı. Aynı yıl, bir şiir kitabı yayımladı *(Gedichte)*. Prusya kralı Wilhelm I'i Almanya'nın tek umudu olarak gösteren bir şiiri nedeniyle 1852'de Bavyera kralı Ludwig II tarafından Münih Üniversitesi'ndeki öğretim görevinden uzaklaştırıldı, Lübeck'e sığındı (1868) ve Prusya'daki muhafazakâr partinin resmi şairi oldu.

GEİGER (Abraham), alman haham (Frankfurt am Main 1810 - Berlin 1874). Reformcu yahudiliğin önderlerindendi. Gelenekçi hahamlarla çatıştı. Kişisel bir mesih düşüncesini yadsıdı ve ayinlerin yeniden düzenlenmesini istedi. Her ülkenin kendi dilinde ibadet etmesini diledi: İbrani bilimine çok önemli katkılarda bulundu: *Urschrift und Übersetzungen der Bibel in ihrer Abhängigkeit von der innern Entwicklung des Judentums* (Kutsal Kitap'ın özgün metni ve çevirileri) [1857], *Das Judentum und Seine Geschichte* (Yahudilik ve tarihi) [1864-1871; 3 cilt].

GEİGER (Hans), alman fizikçi (Neustadt an der Weinstrasse, Rheinland-Pfalz, 1882-Potsdam, 1945). Erlangen Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra, Manchester'de Rutherford'un asistanı oldu. Daha sonra Berlin Yüksek teknik okulu fizik enstitüsü'nde profesör olarak çalıştı (1925) ve 1936'da bu okulun müdürlüğüne getirildi. Rutherford'un teşvikiyle alfa parçacıklarının yörüngesini deneysel olarak inceledi ve bu parçacıkların elektrik yükünü belirledi (1908). Geiger, alfa parçacıklarının çeşitli radyoaktif dönüşümlerindeki enerjilerini ölçtü ve parçacığın yarı ömrü kısaldıkça enerjinin büyüdüğünü gösterdi (1912). 1913'te, E. Marsden ile birlikte, alfa parçacıklarının büyük açılar içinde dağılımını inceleyerek bir kimyasal elementin atom sayısının, çekirdeğinde taşıdığı elektrik yükü sayısına eşit olduğunu kanıtladı. Fakat Geiger asıl ününü, 1913'te bulduğu, daha sonra Müller ile geliştirdiği (1928) ve kendi adıyla anılan parçacık sayacına borçludur. (→ GEİGER -MÜLLER SAYACI.)

GEİGER (Theodor), alman toplumbilimci (Münih 1891 - Kanada'ya yaptığı bir geziden dönerken 1952). Braunschweig Yüksek okulu'nda ve 1938'den sonra Arhus (Danimarka) Üniversitesi'nde profesörlük yaptı; modern toplumda küçük grupların rolü, toplumsal tabakalaşma ve hareketlilik, toplumsal gerçekliğin asıl ideolojik yanları olarak hukuksal kavramlar konusunda toplumbilim kuramına önemli katkılarda bulundu. Yapıtlarından bazıları şunlardır: *Die Masse und ihre Aktion* (Kitle ve kitle eylemi) [1926], *Die Gestalten der Gesellung* (Toplulaşma biçimleri) [1928], *Die soziale Schichtung des deutschen Volkes* (Alman halkının toplumsal katları) [1932], *Die Klassengesellschaft im Schmelztiegel* (Kap içindeki sınıflar topluluğu) [1949], *Soziale Umschichtungen in einer dänischen Mittelstadt* (Bir danimarka kentinde toplumsal katmanlaşma) [1951], *Demokratie ohne Dogma* (Dogmasız demokrasi) [ölümünden sonra yayımlanmıştır, 1963]. Geiger, Uluslararası toplumbilim derneği'nin kurucularındandır.

GEİGER (Hermann), isviçreli havacı (Savièse, Sion yakını 1914 - Sion 1966). Çok yükseklerden yere inme ve kar üstünden havalanma tekniğini buldu, dağda uçma ve kurtarma uzmanı olarak 4 000'i aşkın insanın yaşamını kurtardı. Alpler'de hava turizminin öncülerinden biridir. Kendi uçağını kullanırken öldü. *Pilote des glaciers* (Buzullar pilotu) [1954] ve *Geiger et les Alpes* (Geiger ve Alpler) [1959] adlı iki yapıt yayımladı.

■ **Geiger-Müller sayacı,** gazla dolu (soy gaz karışımı) metal bir silindirden (katot) oluşan, iyonlaştırıcı parçacık algılayıcısı; silindirin ekseninde, görece yüksek artı potansiyel verilmiş ve yalıtılmış ince iletken bir tel (anot) gerilidir. İyonlaştırıcı bir parçacığın sayaçtan geçişi, anotta toplanmış bir elektron çığının başlamasına yol açar ve bu çığ bir darbe doğurur. Aygıt bu darbeleri sayar. Geiger-Müller sayaç-

ları, sivil ve askeri alanlarda, korunma amacıyla olduğu kadar radyoaktif cevherleri aramada da yararlanılan taşınabilir ışın algılama aygıtlarında kullanılır.

Geigy → CIBA-GEIGY AG.

GEİJER (Erik Gustaf), isveçli yazar (Ransäter, Värmland, 1783 - Stockholm 1847). Uppsala Üniversitesi'nde tarih dersleri veren Geijer, Tegnér ile birlikte, İsveç'in en büyük romantik şairlerinden biridir. İsveç' in geleneksel erdemlerini *Vikingen* ve *Odalbonden* (1811) adlı şiirlerinde yüceltti. Son derece dindar olan *(Psalmförsök*; 1812) Geijer, çağının bütün tartışmalarına katıldı; önceleri tutucu görüşler, sonralarıysa liberalizme yakın kuramlar savundu (1830). Şiirlerinin çoğunu besteleyen Geijer, piyano için besteler yaptı, dörtlüler yazdı ve Afzelius ile birlikte *Svenska Folkvisor*'u (İsveç halk şarkıları) [1814-1817] yayımladı. Tarihsel yapıtlarının (*Svenska folkets historia* (İsveç halkının tarihi) [1832-1836] günümüzde geçerliği kalmamıştır.

GEİJER (Arne), isveçli siyaset adamı (Grangärde 1910 - Stockholm 1979). 1956-1973 arasında İsveç sendikalar konfederasyonu (Landsorganisationen) başkanı. 1955'ten başlayarak sosyal-demokrat milletvekili olan Geijer, zorunlu ek emekliliğin kabul edilmesi için çaba gösterdi (1957).

GEİJERSTAM (Gustaf), isveçli yazar (Jönsarbo, Västmanland, 1958 - Stockholm 1909). *Grakallt* adlı öykü kitabıyla edebiyata atıldı (1882) ve isveç natüralizminin önderlerinden biri oldu. Romanları (*Erik Grane*, 1885; *Pastor Hollin*, 1887; *Medusas Huvfund*, 1895) giderek ruhbilimsel incelemelere yöneldi (*Kvinnomakt*, 1901; *Boken om Lillebror*, 1902; *Nils Tufvesson och hans Moder*, 1902); Geijerstam, köylü yaşamını konu alan oyunlar ve bir dram (*Sascha*, 1896) da yazmıştır.

GEİKİELİT a. (fr. *geikielite*, öz. a. *Geikie*' den) Miner. $MgTiO_3$ formülünde doğal titan ve magnezyum oksit; ilmenite benzer ve romboedrik sistemde yer alır.

GEİLER von Kaysersberg (Johannes), alman vaiz (Schaffhausen 1445 -Strasbourg 1510). 1478'de Strasbourg katedrali vaizliğine getirildi ve çok etkili oldu. Vaazlarını herkesin dinleyebilmesi için 1486'da katedralin dış duvarına sırt vermiş taştan yontma bir kürsü yaptırıldı.

GEİLER (Hans), isviçreli heykelci (1513'te Fribourg'da adı geçti, 1534'ten sonra kayboldu). İnsanı duygulandıran birçok ahşap heykelinin yanı sıra, en önemlisi, Fribourg Belediye sarayı önündeki Saint-Georges çeşmesi olmak üzere birçok çeşmesiyle tanınmıştır.

GEİRANGERFJORD, Norveç'in batı kıyılarında fiyord, Storfjord'un kolu.Yanı başında, büyük çağlayanların döküldüğü çok büyük bir kayalık duvar yükselir.

GEİRİNGER (Karl), ABD yurttaşlığına geçmiş avusturyalı müzikbilimci (Viyana 1899). R. Stöhr, Adler ve Sachs'ın öğrencisi. 1938'de Avusturya'dan ayrıldı, 1941-1962 arasında Boston Üniversitesi'nde ders verdi. 1955-56'da Amerikan müzikbilim derneği'nin başkanlığını yaptı. Özellikle Haydn (1932), Brahms (1935) ve Bach üzerinde (*The Bach Family*, 1954) çalıştı.

GEİSEL (Ernesto), brezilyalı general ve devlet adamı (Bento Gonçalves, Rio Grande do Sul, 1908). Başkan Castelo Branco'nun muhafız birliği komutanlarından olan Geisel, 1969'da ordudan ayrıldı ve devlet petrol işletmesi Petrobrás'ın başına geçti. 15 ocak 1974'te cumhurbaşkanı olan G. Medici tarafından halef olarak seçildi ve 15 mart 1974'te görevi ondan devraldı. Cumhurbaşkanlığı döneminde (1974-1979) artan enflasyon ve yavaşlayan büyüme hızı Brezilya ekonomik modeline gölge düşürdü, ama rejimde bir liberalleşme eğilimi belirdi.

GEİSER (Walther), isviçreli besteci (Zofingen, Aargau kantonu, 1897). Basel Konservatuvarı'nda öğrenim gördükten sonra Berlin'de F. Busoni'nin öğrencisi oldu. 1924-1963 arasında Basel Konservatuvarı'nda ders verdi. 1955-1972 arasında Basel'deki Bach korosu'nu yönetti. Bir yandan da aynı kentteki orkestrada ve dörtlüde viyola çaldı. En önemlileri iki senfoni (1953, 1967), bir *Stabat Mater* (1931), bir *Te Deum* (1960) olan orkestra yapıtları ve oda müziği (iki dörtlüsü [1921, 1923] önemlidir) parçaları besteledi.

GEİSERİCH ya da **GENSERİCH** (öl. 477), Afrika'nın ilk vandal kralı (428-477), Godegisel ile bir kadın kölenin oğlu. Kardeşi Gunderich'ten sonra tahta geçti ve 429'da, dinsel ve toplumsal karışıklıklar (circumcelliusların ayaklanması) nedeniyle gücü zayıflayan Roma Afrikası'na geçti. Numidia'da ilerledi, kont Bonifacius'u Hippo Regius'ta kuşattı (431), sonra da düz ovada yendi. 435'te, imparatorluk federasyonuna dahil devlet statüsünün Vandallar'a da tanınmasını sağladı ve Numidia'nın bir bölümünü işgal etti. Bundan sonra topraklarında ariusçuluğu yaymaya çalıştı. 439'da Kartaca'yı zapt etti, ardından, İtalya'yı titreten çok kuvvetli bir donanma meydana getirdi. Persler ile anlaşıp Doğu İmparatorluğu donanmasının hareket olanağını yok etmeyi başararak hükümdarlığının tanınmasını sağladı (442). Bundan sonra Vandal Afrikası'nı örgütledi: birçok mülke elkoydu ve vandal mülk sahiplerini vergiden muaf tuttu, ama iki toplumun ayrılığını korumaya dikkat etmekle birlikte, roma törelerinin etkisi sürdü. Valentinianus'un ölümünden sonra Geiserich, İtalya'ya çıktı, Roma'yı yağmaladı (455), beraberinde ganimet ve esirlerle döndü. Elindeki büyük mali olanaklardan yararlanarak, güçlü deniz savaş filosu sayesinde Akdeniz'de gerçek bir buğday imparatorluğu kurdu. İtalya'nın Campania kıyılarına ve Balkan kıyılarına akınlarını sıklaştırdı, 468'de, zapt ettiği yerleri geri almak için gönderilen bizans donanmasını yok etti ve Batı Roma İmparatorluğu'nun yok olmaya yüz tuttuğu bir sırada (476) Afrika, Korsika, Sardinya, Sicilya ve Balear adalarının kendi mülkiyetinde bulunduğunu Doğu Roma İmparatorluğu'na kabul ettirdi.

GEİSLİNGEN AN DER STEİGE, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde kent, Stuttgart'ın güney-doğusunda, Schwaben Jurası'nın eteğinde; 27 500 nüf. Kilise ve XV. yy.'dan kalma belediye konağı. Metalürji. Makine sanayisi. Elektroteknik. Tekstil. Kimya. Camcılık.

GEİSSLER (Heinrich), alman mekanikçi ve fizikçi (İgelshieb, Thüringen, 1814-Bonn 1879). Tübingen'de bir cam fabrikasında çalıştı. Daha sonra Hollanda'ya yerleşti. 1854'te Plücker'in yönetiminde kendini geliştirmek için Bonn'a gitti. Burada çok kısa zamanda uluslararası ün kazanan bir fizik ve kimya aletleri fabrikası kurdu. Kendi adıyla anılan tüpleri yaptı. 1857'de, bir milimetre cıva basıncının 1/100'ü kadar vakum yaratabilen ilk cıvalı tulumbayı yaptı.

Geissler tüpleri, seyreltilmiş bir gaz içeren ve bir gaz iletimine eşlik eden ışık olaylarını deneysel olarak incelemede kullanılan cam tüpler. Bu incelemeyle gazı oluşturan atomların enerji düzeyleri üstüne bilgi elde edilir.

GEİTEL (Hans Friedrich), alman fizikçi (Braunschweig 1855 - Wolfenbüttel 1923), Wolfenbüttel'de profesör oldu. Meslektaşı Elster ile birlikte, atmosferin iyonlaşması ve fotoelektrik etki üstüne incelemeler yaptı. Bu iki bilim adamı 1899'da radyoaktifliğin azalma yasasını belirttiler.

GEJİU → GICIU.

GEKO a. (malayca *gekok*'tan). Zool **1.** Güney-doğu Asya'da yaşayan iri (35-40 cm), çok gürültücü kertenkele. (Bil. a. *Gecko gecko*.) [Eşanl. TOKAY.] **—2.** Gekogiller familyası üyelerinin genel adı.

GEKOGİLLER a. Bütün tropikal ve yarıtropikal bölgelerde bulunan ve gelişmemiş özellikler taşıyan kertenkele familyası. (Bil. a. *Geckonidae*).

—ANSİKL. Gekogiller, ayakları çok gelişmiş, geniş ve yassı kafalı, saydam alt gözkapağıyla örtülen küre biçimi gözlü kertenkelelerdir; bedenleri küçük, çok taneli pullarla örtülüdür; kumlarda yaşayan birkaç tür dışında, gekoların parmaklarının alt yüzünde düşey yüzeylere ya da dimdik yerlere tırmanma olanağı veren yaprakçıklar ve/ya da tırnaklar vardır. Kuyruk kısa, bazen topuz biçimindedir. Gekogillerin boyu kısadır: geko ya da tokay (boyu 35-40 cm'yi bulur) bir yana bırakılırsa 5-20 cm arasında değişir. Gece dolaşan türler koyu renk bedenli, gündüz dolaşan ağaççıl türler çok renkli bedenlidir; içinde bulundukları çevreye bağlı olarak renk değiştirebilirler. Gekogillerin hepsi böcekçildir; birçoğu evlere yerleşerek buralardaki böcekleri yok ederler. Akdeniz bölgesi bu hayvanların coğrafi dağılımının kuzey sınırıdır. Gekogiller, yaşama alanlarındaki bütün çöllere, savanlara ve ormanlara yayılırlar. 200'ü aşkın geko türü bilinir.

GELA, İtalya'da kent (Caltanissetta ili, Sicilya), Akdeniz kıyısında; 77 000 nüf. (1992). Rafineri ve petrokimya tesisleri.

—Tar. Antik kent, *Gelas*'ın denize döküldüğü yerde Rodoslular ve Giritliler tarafından kuruldu (İ.Ö. 690'a doğr.). Gela halkı 580-579'da Akragas (Agrigento) kentini kurdu. Oligarşiyle yönetilen kentte egemenliği ele geçiren tiranlar (Kleandros [505-498], Hippokrates [498-491] ve özellikle Gelon [491-478]) Sicilya'nın en güçlü krallarıydılar. Siracusa'ya egemen olan Gelon, Gela halkının yarısını buraya nakletti. Siracusa İ.Ö. 405'te Kartacalılar tarafından ele geçirildi ve yıkıldı. Yeniden kurulan kenti, İ.Ö. 282'de Mamertini halkı kesin olarak yerle bir etti. Gela, Roma döneminde ve Ortaçağ'da, 1230'da yeni bir kent (Terranova) kuruluncaya kadar gölgede kaldı; Terranova, 1927'de yeniden Antikçağ'daki adını aldı. Yapılan kazılarda birçok tapınak kalıntısı ve özellikle kâgir bir kaide üzerinde pişmemiş tuğlalardan görkemli bir sur ortaya çıkarıldı. —Müttefik kuvvetler temmuz 1943'te Gela'ya çıkarma yaptılar.

GELANOR. Yun. mit. Argos kralı; onun ardından tahta Danaos çıktı.

GELBERİ a. (*gelmek*'ten *gel* ve *beri*). **1.** Gemilerde ve büyük ocaklarda ateşi karıştırmak, cürufun ya da yakıtın yerini değiştirmek, ateşi ya da külü dışarı çekmek için kullanılan ucu yassıltılmış ve kıvrılmış, uzun saplı demir araç. **—2.** Tırmık. **—3.** Ağaç dallarını budamaya yarayan eğri demir. **—4.** *Gelberi etmek*, çalmak, aşırmak (arg.).

—Camc. Erimiş camın yüzeyindeki pislikleri sıyırmaya yarayan camcı aleti.

—Fıçıc. Bir fıçının son çemberlerini ve zemindeki son parçayı yerleştirmeye yarayan, uzun tahta bir saptan, boğumlu ve ucu eğri çelik bir parçadan meydana gelmiş olan alet.

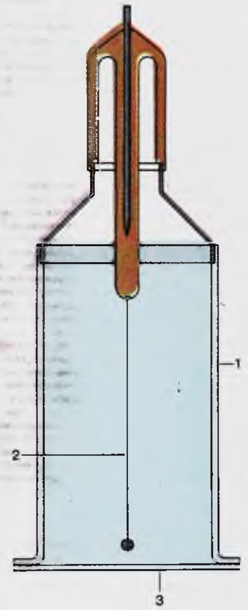
—Fırınc. Fırın ya da tandırda pişenleri öne çekmek amacıyla kullanılan, ucuna dik açı oluşturacak biçimde yassı bir tahta parçası çakılmış uzun saplı kürek. *Fırın kancası* da denir. ||*Fırıncı gelberisi*, fırındaki koru çekerek söndürme kabına boşaltmak için kullanılan bir çeşit araç.

—Isıbil. Ocaklarda ızgara üzerindeki yakıtın ya da cürufun yerini değiştirmeye yarayan, yassı ucu dik açı yapacak biçimde kıvrılmış alet.

—İnş. Harç karmak için kullanılan alet.

—Marangl. Kapatılan pencere kepenklerini kilitlemeye yarayan çengel.

—Metalürj. Kavurma amaçlı metalürji fırın-

bir **Geiger-Müller sayacının** şematik kesiti
1- Katot;
2- Anot;
3- Giriş penceresi.

GEKOGİLLER

gekonun başından ayrıntı

geko ya da tokay *(Gecko gecko)*

Madagaskar ağaççıl gekosu *(Urolaptus fimbriatus)*

gekonun ayağından ayrıntı (alttan görünüş)

larında cevheri yaymada ve karıştırmada kullanılan tırmık biçiminde alet. —Fırından erimiş arıtma curuflarını sıyırmada kullanılan çengel.
—Nalbantl. Ocakta bulunan külü temizlemekte kullanılan, ucu eğri, uzun demir çubuk.
—Teknol. Bir fırının, bir ocağın yükünü karıştırmada kullanılan alet.

GELBERİLEMEK g.f. Isıbil. **1.** Gelberiyle karıştırmak. **—2.** Kütle içine hava girmeyecek biçimde yüzey altından karıştırmak. **—3.** *Alçıyı gelberilemek,* alçıya karışmış kömürü gidermek.

Gelbvieh ırkı, Almanya'da yetiştirilen, hem et hem de süt hayvanı olarak beslenen, sarı renkli sığır ırkı.

GELDEK a. Dokmc. Dokunacak halılar için hazırlanan iplik çileleri.

GELDERLAND, Hollanda'nın doğusunda il; 5 131 km^2; 1 794 700 nüf. (1989). Yönetim merkezi *Arnhem.* İl başlıca üç doğal bütün içerir: K.'de, Veluwe'nin kumlu ve ormanlık tepeleri; D.'da, hayvancılığın egemen olduğu killi ve kumlu Achterhoek; G.'inde Ren'in alüvyonlu ovası, çayırlıkları ve meyve bahçeleriyle Waal. Gelderland bugün büyük ölçüde sanayileşmiştir: geleneksel sanayi dallarına (özellikle tuğlacılık ve kâğıtçılık) metalürji ve kimyasal dokuma sanayileri de eklenmiştir; Randstad Hollanda'da etkinliklerin merkeziyetçilikten kurtarılması, üç büyük kentte (Arnhem, Nijmegen ve Apeldoorn) çok güçlü olan hizmet sektörünü desteklemiştir.

GELDERLAND KONTLUĞU, sonra — *düklüğü,* Friesland, Meuse, Jülich düklüğü, Ren ırmağı, Kleve düklüğü, Hollanda kontluğu ve Utrecht bölgesi arasında kalan imparatorluk fiefi.
Ortaçağ'da ekonomisi bütünüyle tarıma dayalı olan bu bölge, önce Aşağı Lotharingia'ya bağlandı. XI. yy.'da, Otto von Nassau'ya bağlı bir Gelderland senyörlüğü doğdu (1061). Gelderland 1079'da kontluk, 1339'da da düklük durumuna geldi. Düklük, evlilik yoluyla önce Jülich (1371), sonra Egmond* (1423) sülalelerine geçti. 1472'de de Atak Charles'a satıldı (1472), ama Karel von Egmond, Fransa'nın araya girmesiyle dük ilan edildi (1492) ve ölümüne değin (1538) unvanını korudu. Onun mirasçısı Kleve dükü 1543'te Gelderland'ı ele geçiren Karl V'e karşı savaştı. Bunun üzerine düklük Bourgogne eyaletleriyle birleştirildi. 1578'de Ren'in kuzeyinde kalan ve başkenti Arnhem olan bölge Birleşik Eyaletler'den biri oldu. Geri kalan bölümse İspanyol Hollandası'na katıldı. 1713'te İspanyol Gelderland'ı Utrecht antlaşması ile Avusturya ve Prusya arasında paylaşıldı. 1814'te de Birleşik Eyaletler'e katıldı.

GELDERN, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaleti sınırları içinde kent, Krefeld'in kuzey-batısında yer alır; 24 700 nüf.

Gelderland ilinde yukarı Veluwe'deki ulusal parktan bir görünüm

Levassort

GELDİAY (Samahat), türk zoolog (İzmir 1925). İstanbul Üniversitesi fen fakültesi tabii ilimler bölümü'nü bitirdi (1947). Ankara Üniversitesi fen fakültesi'ne zooloji asistanı olarak girdi (1950). Zooloji kürsüsü profesörlüğüne yükseldi (1967). Zooloji bölüm başkanlığına getirildi (1982). TÜBİTAK endokrinoloji bilim ödülü'nü "Böceklerin beyninde bulunan nörosekresyon hücrelerinin ultrastrüktürel yapısı ve bu hücrelerde hormon oluşması" konusundaki çalışmasıyla kazandı (1975). Başlıca yapıtları: *Zooloji laboratuvar kılavuzu* (1962), *Genel zooloji* (R. Geldiay ile, 1970), *Embriyoloji atlası* (S. Karaçalı ile, 1976).

GELDİNG a. (iğdiş at anlamında ing. sözc.). XVI. ve XVII. yy.'da İngiltere'de yaygın olarak kullanılan, rahvan yürüyen at. (Hızlılığı ve dayanıklılığı, bu hayvanın, İngiltere ve ABD'de geliştirilen rahvan atlar yarışında kullanılmasına yol açtı.)

GELE a. (*gelmek*'ten *gel-e*). Tavla oyununda kırık taşı olan oyuncunun attığı, taşını koyabileceği açık haneye uygun olmayan zar. ||*Gele atmak,* tavla oyununda, uygun olmayan bir zar atarak elindeki kırık pulu (pulları) oyuna sokamamak, beklemek zorunda kalmak.

Gelebauya, Dniestr yakınında bir kale. Lehistan seferi (1498) sırasında Malkoçoğlu Bali Bey tarafından yıkıldı.

GELEBİCİN a. Zool. YAYINBALIĞI'nın eşanlamlısı.

GELECEK sıf. **1.** Konuşulan anı izleyecek olan ilk gün, ilk ay, ilk hafta vb. tarih ya da dönem için kullanılır: *Gelecek pazartesi. Gelecek ay taşınıyoruz. Gelecek yıl. Gelecek kış kayak yapmaya gideceğiz.* **—2.** Gelecek olan bir zaman, bir dönem, bu zamanda, bu dönemde gerçekleşecek olan şey için kullanılır: *Gelecek kuşaklar, gelecek çağlar.*
—Dilbil. *Gelecek zaman,* bir eylemin, bir durumun gelecekte yer aldığını gösteren fiil biçimi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Gelecek zaman sıfatfiili,* gelecek zaman kavramı taşıyan sıfatfiil. (Bu sıfatfiiller *-acak/-ecek* ekiyle oluşturulur: *Verecek cevap bulamadı.*)
◆ a. **1.** Gelecek olan zaman, zamanın gelecek olan kısmı; istikbal: *Gelecekte değil bugünde yaşamak. Geleceğe yönelik düşünceler. Yakın bir gelecekte.* **—2.** Gelecek olaylar, gelecek zamanlarda gerçekleşecek olanlar: *Geleceği düşünmek, hazırlamak. Geleceği görmek, söylemek. Gelecek kaygısı içinde yaşamak. Gelecekten umutlu olmak.* **—3.** Bir kimsenin daha sonraki bir zamandaki durumu, yazgısı; bir şeyin evrimi, varış noktası: *Kendisinin ve ailesinin geleceğini tehlikeye atmak. Ona güzel bir gelecek hazırladılar. Bir ülkenin, insanlığın geleceği. Bir kuruluşun geleceği hakkında kötümser olmak.* **—4.** Gelecek kuşaklar, daha sonra yaşayacak kişiler: *Gelecek onu affetmeyecektir* **—5.** *Geleceği olmak, hiçbir geleceği olmamak,* bir kimse ya da bir şeyden söz ederken, bir zafere, kalıcı bir başarıya aday olmak, olmamak: *Geleceği olan bir parlamenter.* ||*Geleceğin kimsesi ya da şeyi,* gelecekte başarılı olması, kendini kabul ettirmesi, üne kavuşması umut edilen kimse; nitelikleri, değeri, gerekliliği nedeniyle kendini kabul ettirecek olan şey için kullanılır: *Geleceğin işadamı. Geleceğin otomobili.*
—Fels. *Olumsal gelecekler sorunu,* ilk kez Aristoteles tarafından formüle edilen ve örneğin *"yarın bir deniz savaşı olacak"* gibi olumsal olaylara yönelik gelecek zaman önermelerinin değerlendirilmesiyle ilgili mantıksal sorun. (Öyle görünüyor ki üçüncünün olmazlığı ilkesi gibi mantık yasaları, yazgıcılık gibi istenilmeyen sonuçlara yol açılmaksızın bu soruna uygulanamaz: eğer sözkonusu tümce örneğin doğruysa [bugünden başlayarak], bu savaşı önlemeye yönelik her eylem yararsızdır.)
—Ormanc. *Gelecek ağacı,* oluşacak ağaç topluluğunda yer almak üzere önceden saptanan ve seyreltme sırasında alıkonan ağaç. ||*Gelecek değeri,* bir ormandaki ağaç topluluğunun kesim yaşında ulaşacağı değer. (Bu değer, ağaç türlerine, yetişme yerinin doğal koşullarına ve uygulanması öngörülen ormancılık işlemlerine göre değişir. Ama, ormanın karşılaşabileceği afetler nedeniyle [fırtına, yangın ve hastalık, hatta ekonomik dalgalanmalar] hiçbir zaman kesin değildir.)
—ANSİKL. Dilbil. Türkçede gelecek zaman, fiil kök ve gövdelerine eklenen *-acak* / *-ecek* ekiyle kurulur. Çekiminde ikinci tip kişi ekleri kullanılır: *gel-ecek-im, gel-ecek-sin, gel-ecek, gel-ecek-iz, gel-ecek-sin-iz, gel-ecek-ler.* Ayrıca, fiilleri şimdiki zaman ve geniş zaman çekiminde olan kimi cümleler de gelecek zaman belirtir *(Yarın geliyor. Mutlaka gelir.)* Şimdiki zamanla anlatılan gelecek kavramı çok yakın bir geleceği, geniş zamanla anlatılansa bir olasılığı gösterir.

GELECEKBİLİM a. İktisadi, toplumsal ve teknik evrimin yönünü öngörme ereği güden araştırmaların tümü.

GELECEKÇİ → FÜTÜRİST'in eşanlamlısı.

GELECEKÇİLİK → FÜTÜRİZM.

GELECHİA a. Çok zararlı küçük güve cinsi. (*Gelechia* cinsinin en iyi bilinen türü tırtılı pamuğa büyük zarar veren *Gelechia gossypiella*'dır; *Gelechiidae* familyası.)

GELÉE (Claude) → LORRAIN.

GELEEN, Hollanda'da (Limburg) kent, Maastricht'in K.-D.'sunda; 35 000 nüf. Kimya (gübre), metalürji, tekstil ve besin sanayileri, maden araştırmaları enstitüsü.

GELEĞEN a. Genellikle bir göle dökülen akarsu için kullanılan, ama yaygın olmayan terim.

GELEK a. *Yörs.* **1.** Azgın sığır. **—2.** Koyun ve keçilerin başlarına takılan büyük çıngırak.

GELEMBE a. Koyun yatağı, ağıl.

GELEMBE, Manisa'nın Kırkagaç ilçesine bağlı bucak; 11 922 nüf. (1990); 21 köy. Merkezi *Gelembe,* 1 981 nüf. (1990).

Gelemen tarım işletmesi, Samsun-Çarşamba karayolu üzerinde, Tarım işletmeleri genel müdürlüğü'ne (TİGEM) bağlı devlet çiftliği. 1943'te Zirai kombinalar'a bağlı olarak Gelemen çiftliği adıyla, bataklık ve ormanlık bir alanda kuruldu. İlk yıllarda bataklık alanlar kurutuldu, ormanlık alanlar açıldı ve arazi tarım yapmaya hazır bir duruma getirildi. 1950'de, Devlet üretme çiftlikleri genel müdürlüğü'ne bağlandı. 1984'te, 233 sayılı Kanun hükmünde kararname ile TİGEM'e bağlanarak "Gelemen tarım işletmesi" adını aldı. Toplam 13 162,5 da alanı olan çiftlikte 1 500 da'lık alanda sulu tarım yapılmaktadır. Çiftliğin, bitkisel üretim bölümünde buğday, yulaf, ayçiçeği gibi tarla bitkileri ile yem bitkileri ve sebze fideleri yetiştirilmektedir. Hayvancılık bölümünde ise sığırcılık ve kümes hayvancılığı yapılmaktadır.

GELENBEVİ (Baha), türk film yönetmeni ve fotoğraf sanatçısı (İstanbul 1907 - *ay. y.* 1984). Fransa'da Valabre Tarım yüksekokulu'nu bitirdikten (1928) sonra bir süre sinema sanayısinin çeşitli dallarında işçilik yaptı. Haber filmlerinde kameraman olarak çalıştı. İkinci Dünya savaşı'nın başlaması (1939) üzerine Türkiye'ye döndü. 1943'te *Dertli pınar* filminin görüntü yönetmenliğini yaptıktan sonra 1944-1958 arası dokuz filmin yönetmenliğini üstlendi. Avrupa'da öğrendiği çağdaş film tekniklerini çektiği filmlere uygulayarak türk sinemacılığına katkıda bulundu. 1958'de son filmini çektikten sonra yalnızca fotoğraf sanatıyla uğraştı. Bu alandaki çalışmalarından ötürü Uluslararası fotoğraf sanatı federasyonu (FİAP) tarafından kendisine

"Honefiap" unvanı verildi (1983). Çeşitli dergilerde sinema sanatı üzerine kuramsal yazılar da yazan Gelenbevi'inin asıl mesleği tarımcılıkla ilgili *Kuru meyvecilik* (1939) ve sinema ile ilgili *Film reji asistanı kılavuz kitabı* (1983) adlı iki kitabı vardır. Yönettiği başlıca filmler: *Deniz kızı* (1944). *Yanık kaval* (1946), *Çıldırtan kadın* (1947), *Kanlı döşek* (1949), *Barbaros Hayrettin Paşa* (1951), *Boş beşik* (1952), *Kaldırım çiçeği* (1953), *Bin ikinci gece ya da Balıkçı güzeli* (1954), *Günahkârlar cenneti* (1958).

GELENBEVİ İSMAİL EFENDİ, türk matematikçi (Gelembe, Manisa, 1730 - Yenişehir, Yunanistan, 1790). İstanbul'da dönemin ünlü bilginlerinden "Ayaklı kütüphane" lakabıyla da anılan Mehmet Emin Efendi'den mantık ve matematik öğrenimi gördü. Mühendishane-i bahri-i hümayun'da matematik dersleri verdi. Kâğıthane'de düzenlenen bir topçu atış uygulamasında, atışlardaki açı yanlışlarını matematiksel yöntemle düzelttiğini gören dönemin padişahı Selim III, onu ödüllendirerek Yenişehir Fener mollalığına getirdi. Bu görevi ölümüne kadar sürdürdü. Logaritma ve trigonometri alanlarındaki çalışmaları ile tanındı. Konunun, Türkiye'deki öğrenim kurumlarında öğrenilip anlaşılmasında etkin rol oynadı. *Burhan* adlı mantık kitabının dışındaki yapıtları: Logaritma cetvellerinin açıklanmaları ile ilgili *Şerh-i cedavil ül-ensab* (1788), trigonometrinin kapsamını konu edinen *Adla-i müsellesat* (1805), gözetleme (rasat) yöntemlerini anlattığı *Kitabü ül-merasıd.*

GELENBEVİOĞLU (Sait), türk eğitimci (İstanbul 1864 - *ay. y.* 1937). Mülkiye mektebi'ni bitirdi (1883). Danıştay ve Ticaret nezareti'nde çalıştıktan sonra Maarif nezareti'ne geçti; lise ve maarif müdürlüklerinde bulundu, maarif müsteşarlığı yaptı. Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1912) ve Damat Ferit Paşa'nın 2. ve 3. kabinelerinde (1919), Ali Rıza Paşa hükümetinde (1919-1920) maarif nazırlığı yaptı. 1920'de Darülfünun'un fen bölümü dekanı oldu. Cumhuriyet döneminde aynı bölümde ders vermeyi sürdürdü. Yüksekokullar öğretim kurulu'nun Onur ödülü'nü kazandı (1932). Üniversite reformu sırasında kadro dışı kaldı, emekli edildi (1933).

GELENDOST, Akdeniz bölgesinde Isparta iline bağlı ilçe; 22 739 nüf. (1990); 624 km²; 13 köy. Merkezi, Isparta'nın 81 km K.-D.'sunda *Gelendost,* 7 338 nüf. (1990). Tahıl, baklagiller, meyve üretimi.

GELENEK a. Uzun bir süre boyunca kuşaktan kuşağa aktarılan efsaneler, olaylar, öğretiler, alışkanlıklar vb. bütünü; anane: *Bu şenlikler bölgenin geleneğidir. Bir geleneğe uymak.*
—Giz. bil. İnsanlara, peygamberler ya da elçiler aracılığıyla ulaştırılan ve insan etkinliğinin her alanına: dine, sanata, bilime, siyasete uygulanabilen tanrısal kökenli gerçeklerin ya da ilkelerin bütünü.

GELENEKÇİ sıf. ve. a. Geleneklere, geleneklerle aktarılan kurum ve düşüncelere sıkısıkıya bağlı kimse için kullanılır.

GELENEKÇİLİK a. Topbil. **1.** Geleneğe dayalı inançlar sistemi. **—2.** Geleneksel âdet ve inançlara bağlılık; muhafazakârlık, tutuculuk.
—Katol. XIX. yy.'da, Bonald, Bonnetty, Bautain, La Mennais gibi filozof ve tanrıbilimcileri tarafından geliştirilen öğreti (Metafizik ve dinsel bilgilere mantıkla ulaşılamaz. Bunlar halkların dili, geleneği, Kilise, vb. tarafından aktarılan ve kaynakta yer alan bir vahiy yoluyla öğrenilebilir. Bu öğreti Vatikan I tarafından reddedilmiştir [nisan 1870].)

GELENEKLEŞMEK gçz. f. Gelenek durumuna gelmek: *Her yıl eylül ayında yapılmakta olan yat yarışları artık gelenekleşti sayılır.*
◆ **gelenekleştirmek** ettirg. f. *Bir şeyi gelenekleştirmek,* onu gelenek durumuna getirmek.

GELENEKLEŞTİRMEK → GELENEKLEŞMEK.

GELENEKSEL sıf. **1.** Geleneğe, eski alışkanlıklara dayanan şey için kullanılır: *Geleneksel oyunlar, yemekler, giysiler* **—2.** Gelenek niteliği almış, belli aralıklarla tekrarlanan şey için kullanılır: *Geleneksel pilav günü.*
—Eğit. *Geleneksel eğitim,* program, yöntem, öğrenci-öğretmen ilişkileri, derslik düzeni bakımından çağdaş eğitime ters düşen eğitim türü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tiyat. *Geleneksel tiyatro,* türk tiyatrosunda hem halk tiyatrosu (karagöz, meddah, ortaoyunu, vb.), hem de köy seyirlik oyunları geleneğini kapsayan tiyatro türü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Eğit. Bu tür eğitimde sınıf içi çalışmalarda etkin olan öğrenciler değil, öğretmenlerdir. Öğretim programında yer alan konular öğretmen tarafından anlatılıp açıklanır; öğrencilerin birlikte çalışmalarına, tartışmalarına pek olanak tanınmaz. Öğrencinin başarısı, kendisine anlatılanları bellek gücü ile anımsamasına bağlıdır. Derslikte öğrenciler yüz yüze, yan yana değil, sıralarda arka arkaya otururlar. Hoşgörüden çok, katı bir otoriteye önem verilir. Ders araçları, genellikle yalın bir nitelik gösterir.
—Tiyat. Geleneksel tiyatro, genellikle yazılı metne dayanmaz, ancak, kurgu ve konuşmalar çoğunlukla belli bir konu çevresinde gelişir. Bir başka niteliği de süreklilik taşımaması, kapalı salon ve dekor gibi öğelere gereksinme duymayışıdır. Düğün, eğlence, bayram gibi vesilelerle oynanan oyunlarda kişilerin karakter niteliği yoktur; hepsi önceden belirlenmiş, kalıplaşmış tiplerdir. Soyutlama, alegori, taklit, doğmaca iç içedir. Bazı oyunların değişmez kuralları ve yapısal özellikleri vardır (örneğin, karagöz oyunları "mukaddeme", "muhavere", "fasıl", "bitiş" gibi bölümlerden oluşur). Köy seyirlik oyunlarında ise animizm, şamanlık gibi eski ritüellerden izlere rastlanabilmektedir.
Geleneksel türk tiyatrosu dramatik (meddah, kıssahan, kukla, ortaoyunu, Bitlis zeybeği vb.) ve dramatik olmayan (sihirbazlık gibi gözbağcılık oyunları, gürzbaz, şişebaz, cambazlık gibi güç ve denge oyunları, maymunbaz, ayıbaz gibi hayvanlarla yapılan gösteriler vb.) nitelikte oyunlar içerir. Sözsüz oyunlar içinde de dramatik olanlar bulunmaktadır.
Geleneksel tiyatronun açık biçim ve göstermeci öğeleri çağdaş türk tiyatrosunda, A. K. Tecer, H. Taner, A. Nesin, O. Arayıcı, H. Zeybek gibi yazarlarca da denenmiştir.

GELENİ a. *Yörs.* Tarla faresi.

GELENİUS (Sigismond), çek hümanist ve filozof **Zikmund Z Jelení**'nin (Sušice, Klatovy yakınında, 1497-Basel 1554) latinceleştirilmiş adı. 1523'te Basel'e yerleşti, Erasmus'un tavsiyesi üzerine Froben onu basımevine aldı; Gelenius burada bir dizi yunanca yapıtı latinceye çevirdi, ayrıca *Lexicon symphonum* adıyla, karşılaştırmalı bir yunanca, latince, almanca ve çekçe sözlük yayımladı (1537). Bundan başka da bir *Mantık* elkitabı hazırladı.

GÊLER ya da **JÊLER,** Xingu'nun doğusundan Maranhão'nun (Brezilya) güneyine uzanan bölgede yaşayan etno-dilbilimsel öbek. Gêler üç öbeğe ayrılır: Goias'ın kuzeyinden Maranhão'nun güneyine değin Timbiralar ya da Canellalar'ı ve Xingu'nun orta kesiminde Para'nın güneyinde, Mato Grosso'nun kuzeyinde Cayapalar ve Suyalar'ı içeren Kuzey Gêleri; Cherenteler'den ve Chavanteler'den oluşan Akwe alt öbeğiyle Mato Grosso'nun doğu bölümündeki Acroalar'ı kapsayan Orta Gêleri; Kaingang'lar*'dan oluşan Güney Gêleri. Bu çeşitli kavimler av, balık, meyvecilik ve özellikle tarımla (manyoka, hint patatesi, tatlı patates) uğraşırlar. Bugün bütün Gêler kültür açısından iyice

Gelendost'tan genel bir görünüm
Isparta

GELFAND (İzrail Moiseyeviç), rus matematikçi (Okna, Odesa bölgesi, 1913). 1943'ten beri Moskova Üniversitesi'nde profesör. Normlu cebirler kuramını geliştirdi. Genelleştirilmiş fonksiyonları inceledi ve nörofizyolojik sistemlerin matematik modelleriyle ilgilendi.

GELFOND (Aleksandr Osipoviç), rus matematikçi (Sen-Petersburg 1906 - Moskova 1968). Moskova Üniversitesi'nde matematik profesörlüğü yaptı (1931'den sonra), üstün sayıların incelenmesine büyük katkıları oldu. Bu alanda yaptığı çalışmalar sonunda, 1934'te Hilbert'in yedinci problemini çözdü: *a,* 0 ve 1'den farklı cebirsel gerçek bir sayı ve *b* cebirsel bir orandışı sayı olduğunda a^b üstün bir sayıdır. Örneğin, $2^{\sqrt{2}}$ üstündür.

GELGEÇ sıf. (*gelmek* ve *geçmek*'ten). **1.** Düşünceleri, istekleri çok çabuk değişen, bir işte bir yerde uzun süre duramayan sebatsız kimsenin tutumu için kullanılır: *Ona güvenilmez, gelgeç hevesleri vardır.* **—2.** Yerleşik, kalıcı olmayan, gelip geçici kimse ya da şey için kullanılır: *Gelgeç bir konuk, çok kalmayacak. Gelgeç kararlar almayın!* **—3.** *Gelgeç gönüllü,* hevesle başladığı bir işi sonuna erdirmeyen kimse için söylenir. ‖ *Gelgeç hanı,* kimsenin sürekli kalmadığı bir yerden söz edilirken kullanılır.
—Sey. oy. *Gelgeç muhaveresi,* karagöz oyunlarında bir muhavere* türü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Sey. oy. Gelgeç muhaveresinde Hacivat perdeye gelip ölçülü uyaklı bir dize söyler ve gider, ardından Karagöz gelip onun sözlerine ölçü ve uyak yönünden uygun, ama saçma bir yanıt vererek perdeden ayrılır. Yapılan atışmalı söyleşme bu gidiş gelişlerle sürer. *Sünnet* oyununda bu muhavere küçük boy Karagöz ve Hacivat arasında yapılır, kimi zaman normal boy figürler de söyleşmeye katılır.

GELGEL a. **1.** Alım, albeni. **—2.** *Yörs.* Başa takılan altın ya da elmas iğne.
—Oy. Pokerde seansın bölümlerinden biri. (Bu bölümde oyuncu, kâğıdı yapanın belirleyeceği miktarda parayı her el yere koymak zorundadır. Bu miktar 1-5 pot arasında değişir. Yerde zaten bir miktar para varsa, kâğıt yapan yere para çağırmayabilir.)

Gelgel, Adana'nın Kozan ve Kadirli yöresinde kadın erkek birlikte oynanan halay türü bir halk oyunu. Figürleri, erkeğin beğendiği kadını elde etmek için yaptığı hareketleri temsil eder.

GELGELELİM bağ. (*gelmek*'ten). Ama, ancak: *İşi dün bitirecekti, gelgelelim evdeki hesap çarşıya uymadı.*

GELGELLİ sıf. Albenili, çekici.

GELGİT a. (gelmek ve gitmek'ten). **1.** Bir yere boşuna gidip gelme: *Bu gelgitler bir işe yaramadı.* **—2.** Almaşık olarak yükselme ve alçalma biçiminde ortaya çıkan, denizin günlük düzey salınımları. (Esk. eşanl. MEDDÜCEZİR.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Denizc. ve Denizbil. *Gelgit akıntısı,* al-

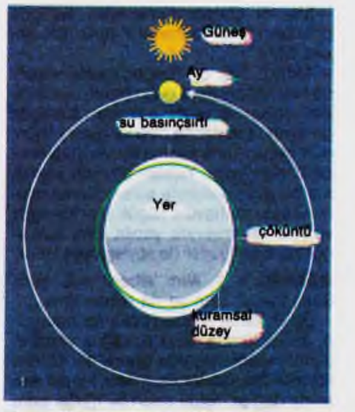
çalmanın ve kabarmanın neden olduğu akıntı. (Bk. *ansikl.* böl., Denizc., Denizbil., Gökbil. ve Jeofiz.) || *Gelgit değişimi,* akıntının yön değiştirmesi. || *Gelgit işaretleri,* limandaki su yüksekliğini denizcilere bildirmek için ticaret limanlarının ağzına yerleştirilen işaretler. || *Gelgit katsayısı,* her gelgite özgü olan ve 20 ile 120 arasında değişen sayı; bir limanın su yükseklik birimiyle çarpılarak ortalama düzeye göre denizin maksimum yüksekliğini ya da alçaklığını verir. || *Gelgitten yararlanmak,* bir limana ya da bir geçite girmek ya da çıkmak için kabarma ya da alçalma akıntılarından faydalanmak. || *Gelgitin yön değiştirmesi,* gelgit akıntısının yön değiştirdiği an. (Bu durumdaki denize *durgun* denir.) || *Büyük gelgit,* gelgit çevriminde, gelgit genliğinin en yüksek olduğu dönem. (Büyük gelgit yeniay ve dolunay dönemine rastlar. Terim yalnızca yarım günlük gelgit tipi için kullanılır.) || *Çekilmiş gelgit,* alçak deniz düzeyi. || *Günlük eşitsizlik gösteren yarım günlük gelgit,* birbirini izleyen iki alçalmanın farklı yüksekliklere ulaştığı gelgit. || *Günlük gelgit,* Ay'ın meridyenden iki geçişini ayıran zaman aralığında bir kabarma ve bir alçalma içeren gelgit. || *Karma gelgit,* gelgitin kamer ayının bir bölümünde günlük, diğer bölümünde yarım günlük olması. || *Yarım günlük gelgit,* Ay'ın meridyenden iki geçişini ayıran zaman aralığında iki kabarma ve iki alçalma içeren gelgit.

—Gökbil. Bir gökcisminde, bir başka gökcisminin çekiminden kaynaklanan her tür biçim değişimi.

—Jeofiz. *Yer gelgiti,* Güneş sistemindeki yıldızların, özellikle Ay ve Güneş'in yer yuvarına göre ayrımsal çekimlerinden kaynaklanan, Yer'in biçim değişimi. (Sık sık gözlenen okyanus gelgitleri, okyanus yüzeyinin devinimi ile kara yüzeyinin devinimi arasındaki farktan doğar. Kara yüzeyindeki devinimlerin okyanuslara oranla göz ardı edilemeyecek düzeyde olduğunu vurgulamak gerekir; çünkü bunların genliği ekvator bölgesinde onlarca santimetreye ulaşır.)

statik **gelgit** kuramı

1. **gelgitin** med döneminde Güneş ve Ay'ın çekimleri birbirine eklenir

2. cezir döneminde birbirini götürür

—Meteorol. *Atmosferik ya da barometrik gelgit,* Güneş'in ya da Ay'ın yol açtığı çok zayıf basınç salınımları. (Yalnızca evrensel çekimden kaynaklanan Ay gelgitleri [okyanuslardaki gibi] belirgin değildir; oysa Güneş önemli gelgitlere yol açar, çünkü ısıl dalga çekim dalgasına eklenir (özellikle dönenceler arası bölgelerde görülen *rezonans* olayı) [*basıncın yarı-günlük salınımı*].)

—Süslem. sant. *Gelgit ebrusu,* boyalar serpildikten sonra bir iğne ya da at kuyruğu kılıyla, gelişigüzel hareketlerle desenler oluşturarak elde edilen ebru. (*Tarama ebru* da denir.)

—Tekst. Tül yapımında, bu dokumayı üreten tezgâhın almaşık devinimi.

—ANSİKL. Denizc. Denizbil., Gökbil. ve Jeofiz. Statik gelgit kuramında (bk. şekil) bir A gökcisminin yüzeyindeki bir P noktasında, komşu bir S gökcisminin varlığından doğan gelgit, S'nin A'ya uyguladığı çekimden değil, A'nın merkezi ile P noktasına S'nin uyguladığı çekimlerin farkından kaynaklanır. Bu ayrımsal çekim, S'nin kütlesiyle doğru, SA uzaklığının küpü ile ters orantılıdır.

Ay'ın ve Güneş'in göreli kütleleri ile bu gökcisimlerinin Yer'e uzaklıkları göz önüne alındığında, Yer yüzeyinin herhangi bir noktasına Ay'ın tedirgin edici etkisinin, Güneş'in etkisinden 2,17 kat büyük olduğu anlaşılır.

Yer yüzeyindeki noktalar için gelgit, *yarı-günlük* bir olaydır. P_0 ve P'_0 Yer'in, tedirgin edici S gökcismi doğrultusundaki çapının iki uç noktası olsun: S'nin, P_0 noktasına uyguladığı çekim, Yer'in A merkezine uyguladığı çekimden büyüktür; dolayısıyla P_0 üzerinde bulunan sıvı molekülller S'ye doğru yönelen bir sıvı basınç sırtı oluşturma eğilimi gösterir. Ama S'nin, A'daki çekimi P_0' noktasındaki çekimden büyük olması yüzünden, P_0' daki yerçekimi bu iki çekimin farkı kadar azalır. Bu kez P_0' noktasında AS'ye ters yönde gelişen bir kabarıklık görülür. Her iki kabarıklık hemen hemen bakışımlıdır.

Gerçekte, gelgit dalgalarının ayırtedici özellikleri, çekim kuvvetlerine (gelgiti doğuran kuvvetler) bağlansa bile, coğrafi ortamın etkisiyle az çok değişim gösterir.

Gelgiti doğuran kuvvetin yeğinliği, Ay ve Güneş çekimlerinin (büyük med doğuran birleşim) birbirine eklenmesine ya da birbirini götürmesine göre (cezire yol açan dörtlük ve ters birleşim) değişir. Demek ki genlik, zaman içinde farklar sunar; med kuvvetli, cezir ise zayıftır. Genliğin bu çevrimsel değişimleri *gelgit katsayıları* ile ifade edilir. Ayrıca etkiyen kuvvet, dalganın asal bileşenlerinin Ay ya da Güneş kökenli olmasına göre med ve cezirin dönemselliğini düzenler; bu dönemsellik günlük (Doğu Asya takımadaları, Kızıldeniz ve Antiller denizi), yarı-günlük (Atlas ve Hint okyanusu kıyıları) ya da karma (Nam Phân'da küçük ve büyük çekilme, Hawaii adalarında küçük ve büyük kabarma vb.) olabilir.

Kuramsal dalganın genliği, dönemi ve izlediği yol, okyanus çanaklarının biçimlerine göre değişir. Okyanusların ortasında zayıf olan kabarma, geniş çanaklarda (özellikle kıyılarda) rezonans etkisiyle genliğini artırır: metrelerce boyutlara ulaşan genliklerle karşılaşılır; rekor düzeydeki genlikler Mont-Saint-Michel koyunda (16,10 m), Fundy koyunda (19,60 m) ve Doğu Kanada'da görülür. Tersine Akdeniz gibi bazı kenar denizlerinde genlik düşüktür. Bazı bölgelerde bileşenlerin biri üstünlük kurar; bazı bölgelerde de sinüzoit biçimini az ya da çok bozabilen hidrolik dalgalar oluşur: haliçlerdeki med biçimi ya da Le Havre'da 2 saat arayla birbirini izleyen iki med buna örnektir.

Yarı aylık, aylık, yıllık ve hatta Ay yörüngesinin düğüm* dolanımını karşılayan 18 2/3 yıllık dönem gibi çok daha uzun dönemli dalgalar da görülür. Yer ve Ay yörüngelerinin dışmerkezliğinden kaynaklanan Yer-Ay ve Yer-Güneş uzaklıklarındaki değişimlerin de göz önüne alınması gerekir. Gökgünlükleri*, yılın her günü için bu üç gökcisminin birbirine göre konumlarına denk düşen kuramsal bir katsayı (bir yükseklik tipine göre) yayınlar. Bu katsayılar yaklaşık 0,26 ile 1,19 arasında (iki uç noktası) değişir. Var olan cisimlerin kütlelerine göre hesaplanan okyanus gelgitlerinin ortalama genliği 0,55 m'yi geçmez.

Deniz altı engebeleri, gelgit dalgalarını az ya da çok hızla yayılmaya ve amfidromik bir noktanın çevresinde dönel ötelenme devinimi yapmaya zorlar.

Gelgit akıntıları, dalga geçişinin deniz yüzeyinde doğurduğu düzey farklarından kaynaklanır. Yükselme sırasında med akıntıları, çekilme sırasında da cezir akıntıları oluşur. Akıntıların doğrultusu gelgitin saatine göre değişir. Yakın engel bulunmadığında akıntı vektörleri topaç devinimi yapar. Boğaz ve haliç gibi dar geçitlerde devinim almaşık biçime dönüşür. Devinimin hızı genlikle ve gelgit katsayısıyla doğru orantılıdır. Öte yandan hız, deniz altı engebesinden de etkilenir (sığ bölgelerde ve liman ağızlarında hızlanma). Dalga kararlı olduğunda, akıntı hızı, med ve cezir dönemlerinin ortasında en yüksek düzeye ulaşır; maksimum med ve maksimum cezir anında ise hız sıfırlanır. Kararlı iki dalganın girişimi, ilerleyen bir dalga oluşturduğunda, akıntı hızı med ve cezir dönemlerinin ortasında en düşük, maksimum med ve maksimum cezir anında en yüksek düzeydedir; gelgit akıntıları özellikle kıta sahanlıklarında ve kıyılarda çok etkindir; nitekim termohalin rejimde akıntılar derinlikleri 200 m'nin altında olan bölgelerde biçimlenmede, tortulların dağılımında, suların ve deniz tabanının üretkenliğinde ve deniz ulaşımında çok büyük bir rol oynar. Akıntı enerjisi, Rance'taki gelgit santralını çalıştırmak için yalnızca bir bölümü yetecek kadar büyüktür.

Her büyük ülkede bir *hidrografi servisi,* her ilginç kıyı noktasında en önemli dalgaların yerel genlik ve evre katsayılarını deneysel olarak belirler. Böylece bu noktalar ve yılın her bir günü için yukarıda belirtilmiş öğeler kullanılarak bir tahmin yapılır.

GELGİTARASI sıf. Denizbil. ve Jeol. **1.** Gelgitlerin ulaşabildikleri en uç sınırlar arasında kalan kıyı kuşağı için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu kuşakta çökelmiş tortul için kullanılır.

—ANSİKL. Biyocoğ. Büyük gelgit sırasında suların en kabarık olduğu düzeyle en çekik olduğu düzey arasında yukarıdan aşağı doğru yüze çıkma dönemlerinin hem sıklık, hem süre olarak düzenli biçimde azaldığı bir kuşak uzanır. Flora ve fauna bu farklılıkları çok güçlü biçimde vurgular: aynı cins içinde yer alan hayvan ve bitki türleri farklı düzeylerde bulunur; sözgelimi Atlas okyanusu ve Manş denizi rıhtımlarında, bir dizi yatay şerit oluşturan *Littorina* (çok yerleşik, karındanbacaklı yumuşakçalar) kuşakları ve *Laminaria* kuşakları (yapışık esmer yosunlar) vb. vardır. Ayrıca, gelgitarası kuşak, dalgaların çatlama kuşağıdır; bu yüzden, dalgaların gücüne karşı koyabilmek için hayvanların ve bitkilerin güçlü bir direnç göstermeleri gerekir. Dahası, sıcak havalarda buralardaki sıcaklık değişiklikleri de ani olur. Bu sert koşullara, haliçlerde, sulardaki ani ve önemli tuzluluk değişiklikleri de eklenir.

Örneğin Finistère'deki kayalık bir kıyıda, yukarıdan aşağıya doğru başlıca beş düzey görülür: 1. *Balanus, Patella* cinsi üyeleri, *Littorina rudis,* deniz şakayıkı, *Cloporta,* tek tük böcek *(Machilis maritima)* bu-

lunan düzey; 2. *Pelveltia canaliculata* (esmer yosun), *Kellya suborbicularis* (ikiçenetli yumuşakça), akarları barındıran son likenlerin bulunduğu düzey; 3. *Fucus*, midye, *Littorina littorulis*, çoğu tutunmuş birçok deniz türünün yer aldığı düzey; 4. *Himanthalia* ve *Cystoseira*'ların bulunduğu düzey; 5. *Laminaria saccharina*'nın, istridyelerin, büyük kabukluların düzeyi.

Kumlu kıyılarda biyotop yayılımı daha belirsizdir; yosun kalıntıları *Talytrus* cinsi üyelerini ve sinekleri, kalın kum tabakasıysa kazıcı ikiçenetlileri (iki gelgit arasında kuraklığa mahkûm olan *Solen*, yürekmidyesi, *Venus verrucosa* vb.'ni hatta yembalığı gibi balıkları) içerir. Kumsalın alt kesiminde *Arenicola* cinsi üyeleri bulunur ve medüzler burada karaya vurur.

GELGİTÖLÇER a. Denizin belli bir noktadaki düzey değişikliklerini, ortalama düzeyi bulmak için, otomatik olarak kaydeden aygıt.

—ANSİKL. Gelgitölçer başlıca iki bölümden oluşur: kaydedici bir aygıt ve deniz düzeyi aktarıcısı. Yaklaşık 30 cm çapındaki bir şamandıranın yer değiştirmeleri santimetre düzeyinde bir duyarlıkla elektrikli kaydediciye aktarılır ve elektrikli saatlerin denetiminde açılan kareli kâğıtlara kaydedilir. Uzaktan kumandalı yineleyiciler liman kaptanlıklarına, semaforlara, meteoroloji merkezlerine vb. yerleştirilir. Gelgitölçerler ayrıca çok büyük hidroelektrik barajlarında su düzeyini izlemek için kullanılır; bu durumda kaydediciler 100 m'yi aşabilen değişiklikleri kaydedecek biçimde değiştirilir.

GELİBOLU, Marmara bölgesinde, Çanakkale iline bağlı ilçe; 40 020 nüf. (1990); 806 km^2; merkez bucağı dışında 2 bucak, 36 köy. Merkezi, aynı addaki yarımadanın K.-D. kıyısında *Gelibolu*, 18 670 nüf. (1990). Tarım (tahıl, zeytin, üzüm, ayçiçeği) üretimi, balıkçılık. Besin sanayisi. Liman.

—Tar. Palaiologoslar döneminde Bizans hizmetine girerek o zamanlar *Gallipolis* adıyla anılan kente yerleştirilen Katalanlar, giderek tüm boğaza egemen oldular. Daha sonra Katalanlar'a karşı girişilen cezalandırma hareketinde, Türkmenler de Melik İshak ve Halil Ece komutasında, Katalanlar'ın müttefiki olarak burada Bizanslılar'la savaştılar. Sonuçta Katalanlar Gallipolis'i boşaltmak zorunda kalınca (1311), türkmen savaşçıları da Anadolu yakasındaki Karesi topraklarına çekildiler. Aydınoğlu Umur Bey ile Saruhanoğlu birlikte kenti kuşattılarsa da ele geçiremediler (1322). Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa komutasında Rumeli'ye geçen Ece Bey ile Gazi Fazıl, bir deprem sonunda surları yıkılmış bulunan kente girerek burasını osmanlı topraklarına kattılar (1356). Bizans imparatoru İoannes V komutasındaki haçlı ordularınca geri alınan kent (1367), yine aynı yıl sonunda Murat I tarafından fethedildi. Buraya büyük önem veren Yıldırım Bayezit, Boğaz muhafızlığı kurarak merkezini Gelibolu'ya taşıdı ve Saruca Paşa'yı bu merkezin komutanlığına atadığı gibi, bir tepenin üzerinde bulunan iç kaleyi berkitirken, dış kaleyi yıktırdı. Yapay limanı temizletip ağzına gerektiğinde limanı üç katlı zincirle kapatma olanağı sağlayan iki kule yaptırdı. (Bu deniz üssü aracılığıyla, Çanakkale boğazı denetim altına alındıysa da düşman donanmalarının kimi zaman Gelibolu önünden İstanbul'a geçmeleri engellenemedi: bir fransız amirali komutasında haçlı donanması [1395], bir venedik filosu [1396], yine fransız amirali Boucicaut komutasında bir başka haçlı donanması [1399] vb...)

Çelebi Mehmet Osmanlı devletine egemen olduktan sonra Gelibolu'ya yine önem verilmesi sonucu kale yeniden berkitildi ve Ankara bozgunundan (1402) bu yana atama yapılmayan Boğaz muhafızlığı ikinci kez kuruldu (1415). Böylece Çavlı Bey komutasındaki türk donanmasına karşı Gelibolu açıklarında savaşan Venedikliler, savaşı kazanmalarına karşın karaya asker çıkarmaya cesaret edemediler (1416). Düzmece Mustafa olayı sırasında bu şehzadenin tarafını tutan kenti kısa sürede eline geçiren Murat II, kaleyi yeniden onartarak berkitti. Yine bu padişahın Selanik seferi sırasında Venedikliler'in saldırısına uğrayan Gelibolu, kendisini başarıyla savundu. Fatih Sultan Mehmet döneminde Gelibolu muhafızlığı, kaptanıderyalık makamının yetkileri içine alındı. Kanuni Sultan Süleyman döneminde yeniden yapılan yönetim düzenlemesi sonunda İnebahtı, Midilli, Kocaeli, Karlıeli, Rodos, Mizistra sancaklarından meydana gelen Kaptanpaşa eyaletinin merkezi ve derya sancaklarından biri durumuna getirildi. Bu yönetim birimi, düzenini Abdülhamit I dönemine kadar sürdürdü ve daha sonra Boğaz muhafızlığı merkezinin Çanakkale'ye taşınması sonucu önemini yitirdi. Ayrıca, uzun süre siyasal hükümlüler için bir sürgün yeri olarak da kullanılan Gelibolu, Kırım savaşı sırasında (1854) Osmanlı devletinin müttefikleri olan ingiliz ve fransız askerlerinin konakladıkları, Birinci Dünya savaşı sonunda da (1918) aynı ulusların kuvvetlerince istila edilmek istenen bir yer oldu. XX. yy. başlarında Edirne vilayetine bağlı bir sancak merkezi olan Gelibolu, Cumhuriyet döneminde Çanakkale'nin ilçelerinden biri konumuna getirildi (1926).

—Mim. Antik Gallipolis'ten günümüze kalıntı ulaşmamıştır. Türk döneminde, XIV. ve XV. yy.'larda, Murat II ve Fatih Sultan Mehmet zamanında ilçe pek çok yapıyla donanmış, ancak bunlar zamanla yıkılmıştır. Antikçağ'a tarihlenen Gelibolu kalesi, İustinianos I döneminde onarılmıştır. Altı köşeli, yetmiş kuleli yapının yalnızca bir burcu kalmıştır. İlçenin en büyük camisi, Murat I zamanında yaptırılan Ulu cami ya da Hüdavendigâr camisi'dir. 1667'de onarılmış, 1889'da yenilenmiştir. İlk yapı dört sütunun taşıdığı dokuz kubbeyle örtülüyken, günümüzdeki cami sekiz sütuna dayanan, ortası fenerli çatıyla örtülüdür. 1407 tarihli Azebler namazgâhı ise bu yapı türünün en görkemli örneği olarak nitelenmektedir. Namazgâh, 12,50 X 10 m ölçülerinde, üstü açık, çevresi korkuluklu bir ana mekândan oluşur. Biri külah örtülü, ötekisi açık iki minberi ve mermerden mihrabı vardır. Yazıtlı ve rumi süslemeli kapısı Ladikli Süleyman bin Âşık'ın ürünüdür. Murat II döneminden Yazıcıoğlu camisi, Abdülmecit zamanında yenilenmiştir. Minaresinin yüksekliğiyle dikkati çeken cami, uzunlamasına bir ana mekânla, son cemaat yerinden oluşur. Pencerelerdeki topuzlu parmaklıklar ilk yapıdandır. Bitişiğinde Yazıcıoğlu türbesi vardır. Murat II döneminden Sofçahalil mescidi onarımlarla özgünlüğünü yitirmiştir. Gene Murat II dönemine tarihlenen Ahmetbican türbesi, tek kubbeli, revaklı bir yapıdır. Aynı dönemden Sarucapaşa türbesi, onarılırken özgünlüğünü yitirmiştir. Önü eyvanlı, altı köşeli yapının eyvan duvarında, 1436 / 1437 tarihli imaret yazıtı vardır. Tek hamam planındaki Kasaboğlualibey ve çifte hamam planındaki Sarucapaşa hamamları da Murat II dönemindendir. İlçede ayrıca 1914-1918 arasında ölmüş türk ve yabancı askerlerin anısına dikilmiş birçok anıt bulunmaktadır. Ege denizi'nin Çanakkale boğazına girişinden başlayarak Helles anıtı, Fransız anıtı, Yeni Zelanda anıtı, Lone Pine (Tek çam) anıtı, Conkbayırı Mehmetçik anıtı, Kemalyeri anıtı, Gelibolu şehitliği ve Mehmetçavuş anıtı sıralanır.

Gelibolu acemi ocağı, Murat I döneminde Gelibolu'da kurulan er eğitim merkezi. Önceleri bu ocağa savaşlarda tutsak edilen ve "pençik* oğlanları" denen güçlü kuvvetli hıristiyan gençleri alınır, bunlar sünnet edilip müslümanlaştırılarak eğitimlerine özen gösterilirdi. Türkçeyi öğrenerek burayı bitirme hakkını kazanan gençler, bir akçe gündelikle Gelibolu-Çardak arasında işleyen devlet gemilerinde görev yaparlar, daha sonra da iki akçe gündelikle başlamak üzere Yeniçeri ocağı'na alınırlardı. İstanbul alındıktan sonra Fatih Sultan Mehmet burada daha düzenli acemi ocakları kurunca Gelibolu acemi ocağı önemini yitirdiyse de işlevini sürdürdü. Zamanla devşirme ve kuloğullarıyla kadrosu genişletilerek bölük sayısı sekize çıkarılan ocağın mevcudu 400 ile 500 kişi arasında değişirdi. Yeniçeri ocağı'yla birlikte kaldırıldı (1826).

GELİBOLU AĞASI a. Ask. tar. Gelibolu acemi ocağı'nın en üst rütbeli komutanı.

—ANSİKL. İlk açıldığında ocağın başka benzeri bulunmadığından, komutanına "Acemi ocağı ağası" denirdi. İstanbul'un fethinden sonra başkentte çok daha ge-

Service hydrographique de la marine

1978'de Büyük Okyanus'ta kullanılan **gelgitölçer** türü

Gelibolu'dan bir görünüm *Çanakkale*

Gelibolu kalesinden bir görünüm, *Çanakkale*

niş kadrolu ve eksiksiz ocaklar kurulunca, Gelibolu'daki Acemi ocağı komutanının unvanı, Gelibolu ağası olarak değiştirildi. Bu ağanın buyruğundaki 8 acemi bölüğünden her birinin "çorbacı" denen bir komutanı vardı. Göreve yaşam boyu atanan gelibolu ağası öldüğünde, yerine çorbacıların en kıdemlisi olan birinci çorbacı geçerdi. Acemi oğlanı için kapıya çıkmak (gemi hizmetinden sonra Yeniçeri ocağı'na girmek) zamanı geldiğinde kararı gelibolu ağası verir, sicil ve kayıt işlemleri buna göre yapılırdı.

Gelibolu tersanesi, Gelibolu'da kurulan osmanlı tersanesi, XIV. yy.'ın sonunda, Bayezit I'in emri ile Saruca Paşa tarafından yaptırıldı. Osmanlılar, daha önceleri Karamürsel, Edincik ve İzmit'te, Riva deresi ağzında tersaneler yapmışlarsa da, bunlar küçük çapta kuruluşlardı. Bayezit I'in İstanbul'u kuşatması sırasında kullandığı yaklaşık 60 gemiden oluşan donanma, Gelibolu tersanesi'nde yapılmıştı. Mehmet II döneminde büyük önem kazanan bu tersane, Selim I döneminde İstanbul tersanesi yapılınca eski önemini yitirdi.

GELİBOLU yarımadası, antik **Khersonesos,** Çanakkale boğazı ile Saros körfezi arasında G.'e doğru genişleyerek uzanan yarımada. K.'de dar (5 km) Bolayır kıstağı ile Trakya'ya bağlanır. Bir fay ile sınırlanmış yüksek ve düz B. kıyılarından D.'ya, boğaza doğru alçalan, vadilerle yarılmış sırtlardan oluşan yüzey şekilleri jeolojik yapıya uymuştur. Yarımadanın B. yarısını kuvvetle meyillenmiş eosen ve oligosen flişleri, D. yarısını hafif dalgalı miyosen ve pliyosen çökelleri kaplar.

GELİBOLULU ÂLİ, asıl adı **Mustafa,** türk şair ve tarihçi (Gelibolu 1541 - Cidde 1599). Ahmet adlı bir tüccarın oğludur. Habib-i Hamidi'den arapça, Gelibolulu Sürûri'den tefsir ve fıkıh dersleri aldı. İlk şiirlerini *Çeşmi* mahlası ile yazdı, sonradan Âli adını aldı. Şehzade Selim'in (Selim II) yanına kâtip olarak girdi (1562). *Mihr ü mâh* adlı mesnevisini, şehzadeye sundu, *Tuhfet ül-uşşak* yapıtının ilk şeklini yazdı. Bir ara İstanbul'a giderek Süleyman I'den (Kanuni) kadılık ya da müderrislik isteyen yazılar yazdıysa da, şehzadenin yanına dönmesi emrolundu. Şam beylerbeyi Mustafa Paşa'nın daveti üzerine Şam'a gitti (1563). Paşanın divan kâtibi olarak altı yıl Şam'da kaldı. Mustafa Paşa'nın Yemen fethi serdarlığına atanmasıyla, onunla birlikte Mısır'a gitti (1569). Mısır beylerbeyi Sinan Paşa, Mustafa Paşa'nın Yemen'e gitmek istemediğine ilişkin padişaha şikâyette bulundu, işi incelemek için müfettişler gönderildi. Âli de Manisa'da şehzade Murat'a (Murat III) sığındı. Şehzadeye 7 000 beyitlik *Mihr ü vefa* mesnevisini sundu. Şehzadenin emriyle Tifaşi'nin cinsel konularla ilgili *Rucu üş-şeyh ila sabah* adlı arapça tıp kitabını *Rahat ün-nüfus* adıyla türkçeye çevirdi (1570). Şehzade Selim ile Bayezit'in Konya savaşı'nı anlatan *Nadir ül-mehârib*'i yazdı. Husrev-i Dihlevi'nin *Matla ül-envar*'ına nazire olarak yazdığı 3 006 beyitlik *Tuhfet ül-uşşak* mesnevisini kesin şekline soktu. 1572'de İstanbul'a gelerek, aynı yıl yazdığı, Kanuni'nin Zigetvar seferini anlatan *Heft meclis*'i (basılışı 1898) Sokullu Mehmet Paşa'ya sundu. Umduğu 30-40 bin akçelik zeameti alamadı. Bosna beylerbeyi Ferhat Paşa'nın divan kâtipliğine gönderildi. Lala Mustafa Paşa, Gürcistan, Azerbaycan ve Şirvan taraflarına serdar olarak gönderilince (1578), Âli de Hoca Sadettin Efendi'nin aracılığı ile paşanın divan kâtipliğine atandı. Ardından Halep defterdarlığı verildi (1580). Bu sıralarda *Menşe ül-inşa*, Kadı Adud'un *İşrak üt-tevarih* adlı din tarihi kitabının genişletilmiş bir çevirisi olan *Zübdet üt-tevarih,* evliyalar tarihi niteliğindeki *Hilyet ür-rical* ile 1578-1580 arasında süren Azerbaycan ve Şirvan seferlerinin tarihi olan *Nusretname*'yi kaleme aldı. Defterdarlık sırasında sürekli durumundan yakınarak, başka üstün görevler istediği, bu yüzden bazı devlet büyüklerine mektuplar yazıp sonuç alamadığı için İstanbul'a geldi. Murat III'ün oğlu Mehmet için 1582'de düzenlediği görkemli sünnet düğününü betimleyen *Cami ül-hubûr der mecalis-i sûr*'u padişaha sundu. Ancak umduğu çıkmadığı gibi görevinden de alındı. İki yıl açıkta kaldı. Erzurum, altı ay sonra da Bağdat mal müdürlüğüne nakledildi. Görgü kurallarına ilişkin *Kavaid ül--mecalis*'i hazırladı (1587). Sıvas defterdarlığı, yeniçeri kâtipliği (1592), Amasya, Kayseri ve son olarak Cidde (1599) sancak beyliklerinde bulundu. Âli, kendi çağının bilginlerinden, hattatlarından ve oldukça iyi şairlerinden biri olmakla birlikte, tarihçi olarak ün yapmıştır. Resmi görevi bakımından maliyeci olmasına karşın bu alanda hiç tanınmamıştır. Elliye yakın yapıtı olduğunu ileri sürerse de bunların kimisi ortada yoktur. Ünlü yapıtı *Künh ül-ahbâr* (basılışı 1861, 5 c.) evrenin yaratılışından 1453'e kadar gelen genel bir tarihtir. Hattatlar, nakkaşlar, ciltçiler ve başka sanatkârlardan bahseden *Menâkıb-ı hünerverân* (basılışı 1926, sadeleştirilmiş türkçe basımı *Hattatların ve kitap sanatçılarının destanları* adıyla, 1982), padişahlara yol gösterici, ahlak ve siyaset kitabı olan *Nasihat üs-selâtin* (metin ve çeviri A. Tietze, Mustafa Âli's counsel for sultan of 1581, Viyana, 1979-1982, 2 c.), Mısır'ın eski ve yeni tarihini, âdetlerini konu alan *Hâlât ül -Kahire min'el- âdât iz-zâhire* (metin ve çeviri, A. Tietze, Mustafa Âli's description of Cairo of 1599, Viyana, 1975, sadeleştirilmiş türkçe basımı, 1984), *Kavaid ül -mecalis*'in genişletilmiş şekli olan *Mevaid ün-nefais fi kavaid il-mecalis* (tıpkıbasımı, 1956, sadeleştirilmiş şekli, *Ziyafet sofraları*, 1978, 2 c.) adlı yapıtları vardır. *Divan*'ı basılmamıştır (Millet kütüphanesi Ali Emiri Bölümü manzum 271). [→ Kayn.]

Gelidonya batığı
Bodrum müzesi

GELİDİALES a. (lat. *gelidus,* donmuş' tan). Yumurta hücresinin, yardımcı hücreler işe karışmaksızın karposporofit halinde geliştiği çalımsı görünüşte ve sert yapılı kırmızı suyosunları takımı. (Başlıca cinsi: *gelidium.*)

GELİDİUM a. Çeperlerinin jelatinimsi yapısı nedeniyle agar-agar yapımında kullanılan kırmızı suyosunu.. (*Gelidiales* takımının örnek tipi.)

Gelidonya batığı, Antalya'd Finike açıklarında, Gelidonya burnu (bugün Kırlangıç burnu) yakınlarında batık gemi. Batıkta 1959'da P. Throckmorton ve birkaç dalgıç tarafından araştırmalar yapıldı. 1961'de George Bass yönetiminde başlatılan kazılar, Türkiye'de sualtı arkeolojisi alanındaki ilk bilimsel çalışmalardır. Buluntular, batığın İ.Ö. XII. yy.'dan bir filistin ticaret gemisi olduğunu göstermektedir. Gemiden çıkarılan çeşitli aletlerle bakır ve tunç külçeler Bodrum Müzesi'nde sergilenmektedir.

GELİDONYA burnu → KIRLANGIÇ burnu.

GELİMER, Afrika'daki son vandal kralı (530-534). Geiserich'in torunu olan Gelimer, Bizans'a yakınlaşan Hilderich'i devirdi ve tutsak olarak alıkoydu. 533'te bizanslı general Belisarios'un çıkarma yapmasını önleyemedi. Ad Decimum ve Tricamarum savaşlarında yenildi, Mağribliler'e sığındı; daha sonra, yaşamının bağışlanması koşuluyla Belisarios'a teslim oldu (534). Galatia'da kendisine ayrılan malikânelere yerleşti.

GELİN a. (*gelmek*'ten *gel-in*). **1.** Evlenmek üzere olan ya da yeni evlenmiş kız (özellikle evlenme gününde): *Gelinin duvağı. Gelini kutlamak* **—2.** Anne ve babaya göre oğullarının karısı: *Gelinini dostlarına tanıştırmak.* **—3.** Bir aileye evlenme yoluyla girmiş kadın: *Gelin görümce iyi geçinirler.* **—4.** *Bir kızı gelin etmek,* onu evlendirmek. || *Gelin güvey olmak* → KENDİ* KENDİNE GELİN GÜVEY OLMAK. || *Gelin odası gibi,* çok süslü yerler için kullanılır. || *Gelin olmak,* bir kızdan söz ederken, evlenmek. || *Bulgurlu'ya gelin mi gidecek?,* gerekli olmadığı halde sürekli olarak dikiş diken, nakış işleyen ve bunu özenle, ivedilikle yapanlara takılmak için şaka yollu söylenir. || *Ermeni gelini gibi kırıtmak,* hareketleri çok yavaş olanlara alay yollu söylenir.

—Folk. *Gelin ağlatma,* kına gecesinde gelini ağlatmak amacıyla baba evinden ayrılışı, annenin duyduğu üzüntüyü, hasreti dile getiren türküler söyleme. (Ağlamayan ya da az ağlayan gelin adayı ayıplanır, evlenmeye çok hevesli olduğu, evinden ayrılmaktan üzüntü duymadığı düşünülerek kınanır.) || *Gelin ağlatma türküleri,* kına gecesinde gelini ağlatmak amacıyla söylenen acıklı türküler. (*Gelin ağıdı, kına türküleri* de denir.) || *Gelin alayı,* gelini evinden alıp güvey evine götürecek olan erkek yanı davetlilerinin oluşturduğu kafile. (Bk. *ansikl.* böl. Folk. ve Kur. tar.) || *Gelin alıcı,* gelini baba evinden alıp güvey evine götürmek için özel olarak davet edilen erkek yanı davetlilerine verilen ad. (*Hakçılar* da denir.) || *Gelin almak,* evlenecek kızı baba evinden alıp özel bir törenle güvey evine götürmek. (*Hak almak* da denir.) —Evlenecek çağda oğlu olan aile için, oğluna uygun bir eş bulup evlendirmek. || *Gelin ardı yemeği,* gerdek gecesinin ertesi günü kız evinin damat ve arkadaşlarına verdiği öğle yemeği. (*Duvak yemeği* de denir.) || *Gelin aşboğazı,* gelinin beraberinde getirdiği eşya, çeyiz. || *Gelin bakma,* güvey evine getirilen gelinin koltuk töreninden sonra konuklarca izlenmesi. || *Gelin bayrağı,* düğün evinin çatısına asılan bayrak. (*Düğün bayrağı* da denir.) —Gelin alayının başında bulunan öncünün taşıdığı bayrak. (Yörükler' de evlenecek olan erkeğin çadırına bayrak asılır ve düğüne davetli olan obaların her biri bayrak açarak düğün yerine gelir. Bunlara da aynı ad verilir.) || *Gelin bindirmek,* gelini güvey evine göndermek üzere ata (bazı yörelerde traktöre, arabaya) bindirirken, kız yanınca düzenlenen tören. (Gelin evden çıkarken anne ve babasıyla vedalaşır, dualar ve iyi dileklerle ata bindirilir.) || *Gelin çalması,* bazı yörelerde damadın cuma namazından sonra kız evine giderek kadınların arasından gelini alıp odasına götürmesi, || *Gelin çıkarması,* yuvarlak, üzeri değerli taşlarla ya da benzeri parlak taşlarla süslü gül biçimli yapıştırma. (Hazırlandıktan sonra zamkla gelinin her iki yanağına yapıştırılır. Bazı yörelerde gelinin alnı ve çenesine de teller yapıştırılır ve yüze desenli bir kumaş görünümü verilirdi. Günümüzde ancak geleneksel̇liğini sürdüren bazı yörelerde rastlanmaktadır.) || *Gelin çıkartma,* evinden alınıp güvey evine götürü-

lecek gelinin hazırlanıp yolcu edilmesi sırasında yapılan tüm işlemler. || *Gelin gok* → ÇÖMÇE* GELİN. || *Gelin günü,* gelinin evinden alınıp güvey evine götürüldüğü gün. || *Gelin hamamı,* düğünden önce ve gerdekten sonra gelini topluca hamama götürerek yapılan tören. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Gelin havası,* gelin alayı kız evinden çıkıp güvey evine varıncaya değin yol boyu, davul zurnanın çaldığı belli ezgilere verilen ad. || *Gelin indirme,* güvey evine gelen gelini, güveyin özel bir törenle attan indirmesi. (Gelin iyi bir armağan almadan attan inmemekte direnir.) || *Gelin indirmelik,* güvey evine gelen gelini attan indirmek için verilen armağanlar. (Bazı yörelerde bu armağanları kız yanı saptar ve kapı önünde kız evi davetlileri istekte bulunur.) || *Gelin kıtı,* bazı yörelerde gerdek gecesinin ertesi günü gelin evinde yapılan yemekli toplantı. || *Gelin odası,* gelin ve güvey için özel olarak hazırlanan yatak odası. || *Gelin okşama,* kına gecesinde evleneceği evden ayrılacağı için üzgün olan gelini avutmak amacıyla türküler söyleme. || *Gelin okşama türküleri,* kına gecesinde gelini avutmak amacıyla söylenen belli türkülere verilen ad. || *Gelin önü,* gelinin güvey evine geldiği gün erkek yanının davetlilere verdiği ziyafet. || *Gelin övme,* gelin güvey evine geldiğinde, davetliler önünde maniler söyleyerek yeteneklerini dile getirme, meziyetlerini övme. (Bu işi genellikle çalgıcı kadınlar yapar.) || *Gelin parası,* gelin duvak taktığında, oynarken başına saçılan para. || *Gelin saçısı,* gelin güvey evi önüne geldiğinde, damadın yüksekçe bir yerden saçtığı buğday, bozuk para, kuru üzüm karışımı saçı. || *Gelin teli,* gelinlerin duvağına iliştirilen parlak ve ince tel demeti. (Bu tel uğurlu sayıldığından genç kızlar birer parça koparıp "darısı bulaşsın" diyerek başlarına takarlar. Tel ne denli kısa olursa, takanın o denli erken evleneceğine inanılır ve düğünden sonra da saklanır.) || *Gelin uğuru,* bazı yörelerde gelinin güvey evine girerken çevresine ya da yola saçtığı kuru üzüm ya da su. || *Gelin yanı,* erkek tarafına göre gelinin anne, baba ve kardeşleri, akrabaları ve tanıdıkları. —Düğünden bir gün önce, kızın arkadaşlarının toplanarak baba evinde son gününü geçiren kızı avutmaları, eğlendirmeleri.

—Giy. *Gelin sorgucu hotoz,* bir yanına sorguç biçimi verilmiş hotoz.

—Halk oy. *Gelin alayı* → ACEM* HALAYI.

—Kur. tar. *Gelin* ya da *arus alayı,* padişah kızlarının, kız kardeşlerinin ya da hanedana mensup hanım sultanların düğünden sonra törenle saraydan güveyin evine götürülmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Folk. Evlenecek kız nişanlandıktan sonra kendi evinde konuk olarak kabul edilir ve erkek tarafının gelini sayılır. Bundan böyle erkek tarafının isteklerine, gelenek ve göreneklerine uygun davranmak zorundadır. Düğün günü kendi evinden dışarı adım attığı andan başlayarak da tüm sorumluluğu erkek tarafına aittir ve geleneklerin katı bir biçimde uygulandığı yörelerde bir daha baba evine dönemez. Anadolu'nun birçok yöresinde kız babası *gelin çıkartma* sırasında "baba ocağından diri çıktın, koca ocağından ölü çıkarsın inşallah" diyerek kızını uğurlar. Bununla artık kendi sorumluluğundan çıktığını, yeni evine alışması, gelenek ve göreneklerine uyması gerektiğini ve ölümden başka hiçbir nedenle bu beraberliğin bozulmamasını istediğini dile getirmiş olur. Yeni gelin erkek evinde uzun süre özel bir muamele görür. Kendisine her söylenen işe yerinmeden koşmak, büyüklerine saygı göstermek, evin gereksinimlerini görüp bunları karşılamak zorundadır. Birçok yörede günümüzde de yaşayan geleneklere göre yeni evinde yüksek sesle konuşamaz, söze karışamaz, haksızlığa bile uğrasa ses çıkaramaz. Bu hakları elde etmesi için özellikle erkek çocuk anası olması ve kayınbabasından izin verdiğini gösterir bir armağan alması gerekir. Gelin evin erkeklerini adlarıyla çağıramaz ve bu adları başka yerde de söylememesi gerekir. (→ AD*DAN SAKINMA.) Anadolu'nun geleneksellİğini koruyan birçok yöresinde nişanlılık ve evliliğin ilk dönemlerindeki kimi olaylarla gelin arasında ilişki kurulur ve gelinin uğurlu ya da uğursuz olduğuna karar verilir. Gelin eve geldikten sonra mevsimi olmadığı halde bereketli yağmurlar yağarsa, erkek yanının akrabalarından biri erkek çocuk doğurursa, kısrak yavrularsa, hayvanlar dişi yavru doğurursa, bir hasta iyileşir ya da üzüntü veren bir durum ortadan kalkarsa, güvey yaptığı işte başarıya ulaşırsa gelinin uğurlu olduğuna inanılır. Nişan ya da düğün haftasında havalar beklenmedik bir biçimde bozar, ürünü etkileyecek bir doğal olay olur, ay ya da güneş tutulur, erkek tarafından biri ölür ya da hastalanırsa, gelin bindiği attan düşer ya da arabası yolda kalırsa uğursuz olduğu düşünülür. (→ Kayn.)

• *Gelin alayı,* gelin alma günü sabahın çok erken saatlerinde hazırlanır ve arabalara ya da atlara binerek topluca kız evine doğru hareket eder. Alayda güvey tarafının erkek akrabaları ve damadın erkek arkadaşları bulunur. Güveyin sağdıç'ı da bunlar arasındadır. Yol boyunca davul zurna çalınıp havaya silah atılarak ilerleyen alayın başındaki kişi genellikle bir bayrak taşır. Kız evine yaklaşıldığında, haber vermek için havaya silah atılır, karşılayıcı henüz gelmemişse konaklanıp ateş yakılır. Karşılayıcılar gelince hep birlikte kız evine gidilir, uzak yoldan gelmişlerse kız evi yemek çıkarır ya da çay, kahve ikram eder. Bazı yörelerde kayınvalide de alaya katılır. Gelin odasından alınıp kayınvalidenin ve alaycıların eli öptürülür. Kayınvalidenin gelin alayı odaya girdiğinde paçalarını bağlaması beklenir. Bunu yapmazsa gelinle aralarında geçimsizlik olacağına inanılır. Genellikle "gün yarılanmadan yeni evine girsin" diye alay hemen yola çıkar ve öğleden önce güvey evine varılır. Gelin aynı köydense alay kız evine gelir ve güvey evine dönerken çeşitli yollardan geçirilerek dolaştırılır.

• *Gelin hamamı,* genellikle düğünden birkaç gün önce ve salı günü yapılır. Gelin hamamına kız ve erkek yanı çağrılıdır. Bazı yörelerde çağrı gönderilen bir kalıp sabunla yapılır. Gelin hamamının yapılacağı gün gelin adayı, akrabalarıyla birlikte erkenden hamama gider, sırmalı peştemal kuşanıp gümüş süslemeli nalınlar giyerek soğuklukta konukları karşılar. Bu arada kadınlardan oluşan saz takımı çeşitli türküler söyler. Konuklar tamamlanınca gelin adayının ardına evli olmayan arkadaşları sıralanır ve ellerine birer mum alarak hamamdan içeri girerler. Oyunlar oynanır, türküler söylenir, çengi oynatılır. Daha sonra gelin yıkanır, erkek tarafı gelinin kurnasına para atar. Herkes yıkandıktan sonra soğukluğa çıkılıp yemekler yenir, şerbet içilir. Natırlara, çalgıcılara, çengilere armağanlar ve bahşiş verildikten sonra tören sona erer.

Bazı yörelerde gerdek gecesinin ertesi günü yapılan benzeri bir törene de aynı ad verilir. Bu törene yalnız kız tarafının yakınları katılır.

—Kur. tar Gelin ya da arus alayı, gelin sultanın oturduğu Eski ya da Yeni saray'dan başlamak üzere düzenlenirdi. Harem kapısının önüne perde gerilir, gelin sultan hanedana özgü kırmızı atlas gelinlik içinde harem ağası tarafından iki çift atlı, görkemli arabasına bindirilir, ondan sonra saraylılar ve öteki çağrılılar da arabalarına binerler, gelin alayı yola koyulurdu. En önde mehter düğün havaları çalarak ilerler, ardında sadrazam, vezirler, devlet büyükleri ve yalnız sultan evlenmeleri için yaptırılan gümüş ya da mumdan süs ağacı (nahl) giderdi. Sultan konağın kapısında damat ve kızlar ağası tarafından karşılanır, kollarına girilerek harem dairesinin kapısına kadar götürülürdü. Damat konağına gelini getiren alaya, kadın ve erkekler ayrı olmak üzere şölenler verilir ve yatsı namazından sonra çağrılılar evlerine dönerlerdi. Bu arada, damat paşa gelin alayında yer alanlara derecelerine göre armağanlar dağıtır, Darüssaade ağası da damada padişah adına bir samur kürk verir, gelin sultanla damat paşayı tanıştırarak çekilirdi. Sultanlar bir gelenek olarak yalnız perşembe geceleri gerdeğe girerlerdi. (→ Kayn.)

GELİN (Daniel), fransız sinema oyuncusu (Angers 1921). Yönetmen Jacques Becker ona *Temmuz randevusu* (Rendez-vous de juillet) [1949] adlı filmde şans verdi. 1951'de, Fernand Rivers'in Sartre'ın *Kirli eller*'inden (les Mains Sales) uyarladığı filmde oynadı. 1952'de *Uzun dişler* adlı oyunu sahneye koydu. Max Ophuls' ün *Zevk* (le Plaisir) [1952], Becker'in *(Rue de l'Estrapade)* [1953], Duvivier'nin *(l'Affaire Maurizius)* [1954], Marcel Camus' nün *Gizli ölüm* (Mort en fraude) [1956], Kast'ın *(Vacances portugaises)* [1963] ve Louis Malle'in *(le Souffle au coeur)* [1971] adlı filmlerinde oynadı. Aynı zamanda tiyatro ve televizyonda da tanındı ve birçok şiir derlemesi yayınladı.

GELİNAS (Gratien), fransızca yazan kanadalı oyun yazarı ve oyuncu (Saint-Tite-de-Champlain, Québec, 1909). Radyoda komedyenlik yaptı, revüleriyle (*Fridolinades,* 1938-1947) tanındı. 1948'de Québec sahnelerinde ilk büyük başarısını *Tit-Coq* (1948) adlı oyunuyla elde etti. Gelinas'ın bütün oyunları (*Bousille et les justes,* 1959; *Hier les enfants dansaient,* 1966) toplumsal ikiyüzlülüğün pitoresk bir yergisidir.

GELİNBALIĞI a. Yetiştirilen çeşitli kırmızıbalıklara ya da *Carassius auratus*'a verilen ad. (Çin ya da Japonya kökenli bu balıkların temel özelliği, çok büyük tek ve çift yüzgeçleridir.)

GELİNBOĞAN a. Bot. Bir yabanarmudu çeşidi.

GELİNBÖCEĞİ a. Zool. *Coccinella* cinsi üyelerinin genel adı.

GELİNBÖCEĞİGİLLER a. Böcbil. UĞURBÖCEĞİGİLLER'in eşanlamlısı.

GELİNCİK a. **1.** Kırlarda ve tarlalarda yetişen kırmızı çiçekli otsu bitki. (Bil. a. *Papaver rhoeas;* gelincikgiller familyası.) **—2.** *Gelincik gibi kızardı,* utançla ya da başka bir nedenle yüzü kıpkırmızı olan kimseler için söylenir.

—Bot. *Boynuzlu gelincik,* geniş almaşık yapraklı, parlak sarı, turuncu ya da kırmızı renkte büyük çiçekli, 30-40 cm boyunda bir ya da ikiyıllık otsu bitki. (Bil. a. *Glaucium corniculatum;* gelincikgiller familyası.) [Türkiye'de yaygın bir bitkidir. Kurutulmuş çiçekli ve yapraklı dalları yatıştırıcı, öksürük kesici ve uyku verici etki gösterir. Buna yakın bir tür olan sarı boynuzlu gelincik *(G. flavum)* kıyı bölgelerinde kumsal yerlerde yetişir.]

—Kim. *Gelincik kırmızısı,* çoğu oksiazo grubundan gelincik rengindeki boyarmaddelere verilen genel ad.

—Mutf. *Gelincik şurubu,* gelincik çiçeğinin taç yapraklarından yapılan şurup. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Gelincik 20-90 cm yükseklikte, biryıllık otsu bir bitkidir. Yaprakları parçalı, çiçekleri kırmızı, taçyaprakların dip kısmı siyah lekeli ya da lekesizdir. Meyvesi tüysüz ve fıçı biçiminde, çok tohumlu bir kapsüldür. Anadolu'da oldukça yaygın olan gelincik, yol kenarlarında ve ekin tarlalarında bol yetişir.

Türkiye'de 16 kadar *papaver* türü yetişir ve bu türlerin hepsinin çiçekleri halk arasında gelincik çiçeği olarak adlandırılır.

Gelinciğin çiçeği yatıştırıcı, öksürük kesici, göğüs yumuşatıcı ve hafif uyutucu etkilere sahiptir. Ayrıca kurutulmuş gelincik meyvesi toz haline getirildikten sonra balla karıştırılıp öksürük kesici olarak kullanılır.

—Mutf. Gelincik şurubu yapmak için gelinciğin taç yaprakları, siyah kısımları kesilerek kavanoza bastırılır, üzerine limon

suyu ve su konur. Suyun rengi kırmızılaşıncaya değin güneşte bekletildikten sonra şeker ilave edilip süzülür ve şişelere boşaltılır. Gelincik yapraklarını kevgire koyup içinde kaynar su bulunan tencereye yerleştirdikten sonra, gelinciğin rengini ve kokusunu alan suya şeker katarak da yapılır.

GELİNCİK a. Bütün Avrasya'da ve Afrika'da yaşayan küçük etçil memeli hayvan. (Bil. a. *Mustela nivalis;* sansargiller familyası.)

—ANSİKL. Gelincik kakuma benzerse de kızılımsı esmer postludur ve kuyruğunun ucunda sıyah leke yoktur. Bazen köstebek yuvalarında bile yaşamalarına olanak veren küçük bedenlerine karşın gelincikler iri avlara (sıçanlar, tarlafareleri; bu hayvanların aşırı üremesini engellerler), daha ender olarak da kuş yuvalarına ve balıklara saldırırlar. Soğuk ülkelerde yaşayanların post rengi kışın beyaza dönüşür. İnce derisi nedeniyle çok narin bir hayvan olan gelinciğin postu kürk olarak kullanılabilir.

gelincikbalığı
(Gaidropsarus mediterraneus)

GELİNCİK a. *Yörs.* Arpacık, yılancık, çıban vb. yaralara verilen genel ad.

GELİNCİK a. Tekel idaresi'nce üretilen, 68 mm boyunda, 7 mm çapında, oval kesitli, sert içimli sigara çeşidi. (Günümüzde küçük Tekel fabrikalarında az miktarda üretilmektedir.)

GELİNCİK, rumca **Vasili,** KKTC'de Gazi Mağusa ilçesine bağlı köy.

GELİNCİK KEDİSİ a. Zool. FOSSA'nın eşanlamlısı.

GELİNCİKBALIĞI a. Ilık ve oldukça soğuk denizlerin 5-500 m derinlikleri arasında yaşayan, mezgitgiller familyasının *Gaidropsarus, Enchelyopus, Antonogadus* ve *Ciliata* cinslerine giren balıkların genel adı. (Gelincikbalıklarının suratlarında bıyıkları vardır; bedenleri uzundur; birinci sırt yüzgeçleri sürekli hareket halinde krinoit ışınlardan oluşur.)

—ANSİKL. Gelincikbalığının Türkiye sularında yaşayan tek türü *Gaidropsarus mediterraneus*'tur. Taşlı, kayalık diplerdeki çukur ve kovuklarında yaşayan bu balıkta, biri altçenenin ucunda, öbür ikisi üstçenede burun deliklerinin iki yanında bulunan üç bıyık vardır. Gündüz gizlenir, gece avlanır. Dip hayvancıkları (karides, çağanoz, yengeç, böcek, vb.) ve küçük balıklarla beslenir. Boyu Türkiye sularında 45 cm'yi bulabilir.

Diğer gelincikbalığı türleri arasında *Ciliata mustela, C. septentrionalis, Enchelyopus cimbrius, Gaidropsarus communis* sayılabilir.

gelinduvağı

GELİNCİKGİLLER a. Ayrıtaçyapraklı, almaşık yapraklı tohumlu bitkiler familyası. (Gelincikgillerde taçyapraklar çiçek açmadan önce tomurcuğun içinde kırışık olarak bulunur; çanakyapraklar açılır açılmaz düşer, taçyapraklar açılıp gerginleşir; meyve kapsül biçimindedir; meyve çeperinde sütlü sıvı bulunur. Gelincikgiller familyası 30 kadar türü içerir: *papaver* [haşhaş; gelincik], *argemonia, meconopsis, bokkonya, glaucium, chelidonium, eschscholtzia.* Bazı botanikçiler şahteregilleri de bu familyaya sokar. Bil. a. *papaveraceae;* rhoeadales takımı.)

GELİNCİKTEPE. Arkeol. Malatya'da, Arslantepe'nin 2 km K.-D.'sunda höyük. İtalyan arkeologlar A. Palmieri ve S. M. Puglisi tarafından yapılan kazılarda (1962, 1965-1966), en alt katmanı Son Bakırtaş döneminden İlk Tunç çağa geçiş evresine tarihlendirilen (yaklş. İ. Ö. III. binyıl sonlarıyla II. binyıl başları) bir yerleşme saptandı. Bulunan ilkel araçlar halkın tarım ve hayvancılıkla geçindiğini kanıtlamaktadır. El yapımı çanak çömlekler Suriye, Lübnan, Filistin, Mezopotamya buluntularıyla benzerlikler gösterir. Gelinciktepe yapıtları, Malatya müzesi'nde sergilenmektedir.

GELİNDUVAĞI a. Amerika'nın tropikal ve yarı tropikal bölgelerinde yetişen ve üç büyük bürgü yaprağından oluşan bir bürüm içinde çok güzel parlak renkli çiçekler açan tırmanıcı bitki. (Akdeniz bölgesinde ve tropikal ülkelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bil. a. *bougainvillea;* nyctaginaceae familyası.)

GELİNDÜĞMESİ a. Sarı peygamberçiçeği *(Centaurea solstitialis).*

Gélineau sendromu. Nörol. Ani uyku gelmesiyle belirgin narkolepsi ile düşmeye neden olacak kadar ani tonus yitimi biçiminde ortaya çıkan katalepsinin birlikte bulunduğu sendrom. Yeniyetmelerde sık görülen bu sendromun nedeni henüz belli değildir.

GELİNHAVASI a. Denizin hafif dalgalı, çırpıntılı olması.

GELİNKAYA, esk. **Keferhavar,** Mardin'in Midyat ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 2 200 nüf. (1990)

GELİNKUŞU a. Kulaklı tarlakuşu türü. (Eski ve Yeni Dünya'nın kuzey kesimlerinde yaşar. Bil. a. *Eremophila pencillata;* tarlakuşugiller familyası.)

GELİNLİK a. **1.** Gelinin düğün töreninde giymesi için hazırlanan özel giysi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Gelin olma durumu.

—Folk. *Gelinlik etmek,* gelenekselliğini koruyan yörelerde yeni evlenen kızın oğlan evinde törelerin belirlediği kimi yasak ve sakınmalara uyması. (Örneğin yeni gelin evde yüksek sesle konuşamaz, erkek çocuk doğurduktan ve kayınpederinden izin aldıktan sonra konuşmalara katılabilir, kendisine söylenen işi yapmamazlık edemez, evin her türlü gereksinimini görüp karşılamak zorundadır, evdeki erkeklerin adını söyleyemez, çocuklarını başkalarının yanında sevemez.)

◆ sıf. **1.** Gelinlik yapmaya elverişli kumaş için kullanılır: *Gelinlik dantel.* **—2.** *Gelinlik kız,* evlenme çağına gelmiş kız.

—ANSİKL. Folk. Eski İstanbul düğünlerinde gelinlik üzeri küçük pullar ve incilerle süslü beyaz tül gömlek, bilekten büzgülü, bol, kadife ya da atlastan yapılmış işlemeli şalvar ve üzerine giyilen değerli kumaşlardan, işlemeli ve kenarları sırma harçlarla süslü uzun kollu, yenleri dizkapağının altına değin inen entari ya da üç etekten oluşurdu. Bele altın, gümüş ya da değerli taşlarla süslü kemer takılır, ayaklara beyaz güderiden, inci ve sırmayla işlenmiş çedik giyilirdi. Gelinin yüzü yazılır, kulaklarına, boynuna, bileğine ve başına değerli takılar takılırdı. Saçlar arkada sekiz on belik halinde sırma tellerle örülür, belikler birbirine elmas vb. değerli taşlarla süslenmiş saç bağlarıyla bağlanırdı. Önde, kulak hizasında kıvrık perçem bırakılır, başa entarinin art eteğine değin inen al renkte bürümcük, krep vb. ince kumaşlardan yapılmış duvak takılır, duvağın şakak hizasında iki yanına gelin teli tutturulurdu. Duvağın altına ya da üstüne gümüş tepelik, başa parlak ve renkli sorguçlar takıldığı da olurdu.

Günümüzde batı etkisiyle, hemen hemen her kesimde modanın biçimlendirdiği çeşitli modellerde beyaz gelinlik ve duvağın kullanılmasına karşın, Anadolu'nun gelenekselliğini koruyan yörelerinde geleneksel gelin giyiminin sürdürüldüğü görülmektedir.

Geleneksel gelin giyimi yörelere göre biçim, renk, baş süslemeleri yönünden farklılıklar göstermekle birlikte genellikle, içe giyilen ince kumaştan gömlek, göğüslük, fermene, şalvar ve üç etekten oluşur. Bazı yörelerde gömlek, göğüslük, fermene ve şalvardan oluşan giysiyi, işlemeli bir önlük tamamlar. Ayaklara el örgüsü beyaz çorap ve çedik pabuç giyilir, bele kuşak bağlanır. Gelinliğin en gösterişli öğesini yörelere göre değişik biçimlerde krep, oyalı yemeni, altın, pul, boncuk, tepelik vb. çeşitli gereçlerle düzenlenen baş süslemeleri oluşturur. (→ BAŞ* SÜSLEMELERİ.)

Gelinlik türk folklorunda temizliği, el değmemişliği simgeler. Bu nedenle özellikle gelenekselliğini koruyan yörelerde ölene değin saklanır, başkasına verilmez. Nişanlıyken ya da yeni gelinken ölen kadınların tabutu üzerine gelinliği ya da duvağı örtülür. İkinci evliliğini yapan ya da bakire olmayan kadınların gelinlik giymesi hoş karşılanmaz.

GELİNMEK → GELMEK.

GELİNOTU a. Bot. GÜVEYFENERİ'nin eşanlamlısı.

GELİNSAÇI → KÜSKÜT.

GELİR a. İkt. Bir kişi ya da bir topluluk tarafından, yatırılmış bir sermayenin verimi (ödünç verilen bir sermaye üzerinden faiz, konulan bir sermaye üzerinden kazanç ya da bir etkinliğin karşılığı (kâr) ya da işin bedeli (ücret) olarak aynen ya da nakden alınan şey. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Gelir düzeyi,* veri bir dönem içerisinde üretilen ürünlerden ortaya çıkan gelirlerin toplamı. (Gerek harcamalar, gerek faktör ödemeleri yöntemiyle saptanabilen gelir düzeyinden, milli gelir düzeyi kavramına geçebilmek için dolaylı vergiler ve sermaye stokunun amortismanını eklemek gerekmektedir.) ‖ *Gelir enflasyonu,* ekonominin reel kesiminde karşılığı olmaksızın, gelir kategorilerinde ortaya çıkan parasal genişleme. ‖ *Gelir politikası,* resmi makamların, ulusun iktisadi etkinliğinden kaynaklanan gelirleri toplum kategorileri arasında adil bir biçimde bölüştürme eylemi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Fiyatların gelir etkisi,* nispi fiyatlardaki bir değişikliğin sonucunda bireyin kullanılabilir gelirinde oluşan değişiklik. ‖ *Geçici gelir,* sürekliliği olmayan gelir akımına verilen ad. (Geçici gelir kavramı, gerek tüketim kalıplarının saptanmasında, gerek bireysel gelirin vergilendirilmesinde, sürekli gelir kavramına oranla bazı farklılıklar gösterdiğinden önem kazanmaktadır.) ‖ *İkame geliri,* sosyal koruma düzenlerinin, geçici olarak ya da kesinlikle iş piyasası dışına atılmış kişilere sağladığı gelir. ‖ *Kişisel gelir,* milli gelirden amortisman, sosyal sigorta ödemeleri, dolaylı vergiler, dağıtılmayan şirket kârları çıkarıldıktan ve transfer ödemeleri eklendikten sonra elde edilen gelir düzeyi. ‖ *Marjinal gelir,* toplam gelirde değişiklik yapan son gelir birimi. ‖ *Marjinal ürün geliri,* üretilen son birim ürünün toplam gelirde yaptığı değişiklik. ‖ *Ortalama gelir,* toplam gelirin, üretilen toplam ürün tutarına bölünmesiyle elde edilen kavram. —Belli bir dönemde üretilen parasal gelirin, aynı dönemin fiyatlar genel seviyesine bölünmesiyle ulaşılan kavram. ‖ *Takdire bağlı gelir,* kişinin, geliri yüksek bir düzeye ulaştığında, bu gelirin büyük bir kolaylıkla harcayabildiği bölümü. (Bu durumda, tüketici, hiçbiri kesin bir zorunluluk belirtmeyen, ama tümü bir araya gelince onun özgün bir görüntü kazanmasına yarayan bazı mal ya da hizmetler edinmeye ya da tüketmeye çalışır.) ‖ *Transfer geliri,* üretim aşamasında ortaya çıkan gelir bölüşümünü daha adil bir biçime dönüştürmek amacıyla, düşük gelirlilere yapılan, genellikle kamusal kaynaklı ödemeler. ‖ *Ulusal gelir,* ulusça oluşturulan iktisadi servetlerin safi değeri. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Vergiden bağışıklı gelir,* yasa koyucu tarafından çeşitli nedenlerle vergi dışı tutulması kararlaştırılan gelir. ‖ *Vergilendirilebilir gelir,* yasa koyucu tarafından vergilendirilmesi istenen gelir. ‖ *Vergilerin gelir etkisi,* vergi oranlarında yapılan bir değişikliğin, bireyin kullanılabilir gelirini azaltması sonucunda, bu azalışı gidermek isteyen bireyin emek arzını artırması.

—İkt. düş. tar. *Sürekli gelir kuramı,* en başta Milton Friedman tarafından savunulan ve gelirin, bireylerin tüketim akışkanlıklarına göre belirlendiğini ileri süren kuram. (Yaşayış düzeyini korumaya çalışan bir akışkanlık etkisi, tüketimin gelirdeki ani değişikliklere hemen uydurulmasını engeller. Bu yüzden, aileler, gelirleri azaldığı zaman, borçlanmak pahasına da olsa,

giderlerini, olanaklar ölçüsünde uzun süre eski düzeyinde tutarlar. Aynı eylemsizlik davranışı yüksek gelirlere uyumda da gözlenir.)
—Kamu mal. *Gelir fazlası*, vergi gelirlerinin, bütçe yasasında öngörülen miktarlara oranla gösterebileceği fazlalık. (Vergi fazlası, bütçe düzeltme yasalarında, çoğu kez, mali yıl içinde verilmiş ek kredilerin finansmanı için kullanılır.) ‖ *Belirli ve sürekli gelir*, kamu hizmetlerinin, bir önceki yıl, parlamento tarafından onaylanmış koşullar içinde yerine getirilebilmesi için hükümetçe zorunlu sayılan asgari gelir. (Bu gelir, bütçe yasasının hazırlanmasına esas olan sabit mali tutarla buna eklenen eski ve yeni önlemleri içerir; devlet bütçesinin sağlamlığını sağlayan başlıca öğeyi oluşturur.) ‖ *Devletin gelir kaynakları*, bütçe yasasında belirtilen mali ve mali nitelikte olmayan gelirlerin eksiksiz dökümü.
—Verg. huk. *Beyan edilen gelir*, gelirin elde edilmesi için yapılan harcamalar çıkartılarak hesaplanmış tekil gelirlerin bütününden oluşan toplam gelir.
—ANSİKL. İkt. Geniş anlamıyla sermayenin karşıtı olan gelir, bir "akım"dır, belli bir dönem boyunca bir mallar topluluğu tarafından sağlanan bir hizmetler topluluğudur (İ. Fisher). Ama, bu hizmetler topluluğu, ancak ona yoksullaşmaksızın sahip olunduğu takdirde gerçek bir "gelir" oluşturur. Böyle olması, gayri safi gelirle safi gelir arasındaki ayrımı doğrular: safi geliri bulmak için, gelirin elde edilmesi bakımından zorunlu olan giderlerin (ücretler için mesleki giderler, sermaye için bakım giderleri) gayri safi gelirden çıkarılması gerekir. Ayrıca, gerçek anlamıyla gelirden ancak sürekli olma ve dönem dönem yinelenme koşuluyla söz edilebilir.

İktisadi çözümleme, uzun süre, gelirleri üçe ayırdı. Bu üç çeşit gelir, üç üretim faktörüne tekabül ediyordu: emek geliri, yani ücret; toprak geliri, yani rant ve sermaye geliri, yani kâr. Bu üçlü sınıflandırmanın yerine, özel mülkiyet ve işletmeler temeline dayanan bir ekonomide kişilerce yerine getirilen üç işlevi esas alan bir başka sınıflandırma konuldu: bazı kişiler ücretlidirler, emek sunarlar; ötekiler kapitalisttirler, para ya da mal (taşınır ya da taşınmaz) sunarlar; nihayet, başka bazı kişiler de girişimcidirler, üretim faktörleri satın alıp, bunları üretim işi içinde birleştirirler. Bu üç hizmet arzı kategorisiyle bunlara tekabül eden gelirlere bir de rantı, her üç kategoriyi de etkileyebilen fazlalığı ya da kazancı da eklemek gerekir.

• *Gelir politikası*. Bu deyim, 60'lı yıllardan başlayarak, parasal gelirlerdeki artış oranını ulusal üretimin uzun dönemli artış oranı sınırları içinde tutmaya ve böylece enflasyonu denetim altına almaya çalışan bazı sanayileşmiş ülkelerin (özellikle Büyük Britanya ve Hollanda'nın) çabalarıyla kullanım değeri kazandı. Demek ki, gelir politikası, ileri sanayi toplumlarında iktisadi ve toplumsal büyümenin doğurduğu sorunları çözümlemeye çalışan özgün bir teknik olarak ortaya çıktı. Fransa'da, gelir politikasıyla ilgili tartışmalar 1963'ten itibaren başladı.

İktisadi büyümenin meyvelerini adil bir biçimde bölüştürebilmek için, "gelir politikası"nın, gelirlerin oluşması aşamasında, yani ilk bölüşüm düzeyinde eyleme geçmesi gerekir; parasal kazançların, iktisadi büyüme oranından daha yüksek bir hızla artması ancak bu yolla önlenebilir. Gerçekten de, ücret artışlarının fiyat artışlarına yol açması olanaklıdır. Böylece, öteki gelirler, özellikle kârlar da aynı yolu izler. Enflasyon, gelirlerdeki artıştan doğan fiyat yükselişleri biçimini almaya doğru gider. Bu tür enflasyona karşı mücadele etmek için, resmi makamlar geleneksel politikaların (özellikle parasal, bütçesel ve mali türden politikaların) etkili olmadığını fark edebildiler: gerçekten de, kısıtlayıcı bir politika (işletmelere verilen kredilerin azaltılması ya da vergilerin artırılması) genişlemenin yavaşlamasına ve hatta gerilemesine yol açar ve böylece iktisadi etkinlik düzeyi düştüğü halde, fiyatlar aynı ölçüde düşmez. Bir süre sonra, genişlemeyi yeniden başlatmak gerekir, ama bu da enflasyonist eğilimlerin yeniden ortaya çıkmasına neden olur: böylece, iktisadi büyüme süreci ani durup kalkmalarla işler; orta dönemde sonuç, gerçek büyümenin yavaşlamasıyla birlikte para değerinde düşme tehlikesidir. Bu durumda, yeni teknikler kullanılması ve özellikle, gelirlerin oluşumuna özgül bir düzenleme getirilmesi zorunludur. Bu amaçla, ekonominin büyüme oranıyla yatırımların ve tüketimin gelişme oranını belirledikten sonra, ücretlerin ve ücret dışı gelirlerin düzeyini buna göre sabit tutmak gerekir. Bu, hiç kuşkusuz ücretliler, girişimciler ve tasarruf sahipleri arasında, planlamada aranana benzer bir anlaşmanın varlığını gerektirir. Gelir politikası, planlamanın mantığı içinde yer alır ve iktisadi etkinliğin düzenlenmesinde başvurulan yöntemlerdeki yetkinleşmeyi dile getirir. Bu açıdan bakıldığında, gelir politikasının çok geniş bir açılımı olduğu söylenebilir. Gelir politikası, bir yandan, örneğin, ücretliler gelirlerinin dondurulmasını kabul ettikleri takdirde, yatırım için gerekli otofinansman marjlarını saptamak olanağını işletmelere sağlayarak, büyümenin örgütlenmesinde bir araç işlevi görebilir. Öte yandan, bu politika, toplumun en iyi örgütlenmiş gruplarını az ya da sabit gelirliler için çok zararlı olan enflasyonun önlenmesi zorunluluğu konusunda bilinçlendirerek, elverişsiz durumda olan toplumsal grupların çıkarlarının hesaba katılmasını olanaklı kılar.

• *Ulusal gelir*. Ulusal gelir, büyüklüklerin, yani ulusal muhasebenin özel olarak seçilmiş kalemlerini bir araya getirmek yoluyla elde edilen özel niceliklerin bir bölümünü oluşturur. Ulusal gelir üç bakımdan ele alınabilir: üretim bakımından ele alındığında, toplam üretimle bunun bileşimini verir; gelir bakımından ele alındığında, üretim sonucunda dağılan gelirlerin kitlesini ve türünü belirlemeyi sağlar; harcamalar ya da istihdam bakımından ele alındığındaysa, gelirlerin tüketim, yatırım, vb. arasında nasıl bir dağılıma uğradığını göstermeyi olanaklı kılar.

Ulusal gelirin üretim bakımından ele alınması, sonuç olarak *safi ulusal hâsıla*'nın hesaplanmasına varır. Bunu elde etmek için, safi global üretim toplamını almak gerekir. Safi milli hâsıla, sektör dışı alımlar ve amortismanlar çıktıktan sonra kalan gayri safi ulusal hâsılaya eşittir.

Ulusal gelirin, *gelir* bakımından ele alınması, sonuç olarak safi ulusal gelirin hesaplanmasına, yani yıl içinde dağıtılmış ya da dağıtılmamış bütün gelirlerin (ücret, faiz, kâr) toplamına varır. Safi ulusal gelir, zorunlu olarak safi ulusal hâsılaya eşittir, çünkü gelirler, üretimi temsil eden tutarların bu üretimi yapan faktörler arasında bölüşümünden başka bir şey değildir.

Ulusal gelirin harcamalar bakımından ele alınması, safi ulusal gelirin, tüketim harcamalarıyla yatırım harcamaları arasında bölüşüm biçiminin anlaşılmasını olanaklı kılar. Safi ulusal gelir, tüketim harcamalarıyla yatırım harcamalarının toplamına eşittir. Bu bakımdan ele alındığında, burada da, zorunlu olarak safi ulusal hâsılaya eşittir. (Ulusal muhasebe gerçeğinde, bu toplamlar arasında bazı farklar görülebilir, çünkü ulusal gelirin sözkonusu görüşlerin her birine göre ele alınmasında kullanılan yöntemler farklıdır.)

Ulusal gelirin global değeri, iktisadi yaşamın şu ya da bu yanını kavramak istememize göre, ya faktörlerin maliyeti üzerinden, ya da piyasa fiyatları üzerinden belirtilir. Faktörlerin maliyeti üzerinden (üretim hizmet edenlerin fiyatı üzerinden) safi ulusal gelir, ulusal hâsılayı oluşturan ürünlerin fiyatlarının vergiler alınmadan önceki toplamına eşittir. Ya da başka bir deyişle, safi ulusal gelir, özel kesimin vergi tarhından önceki gelirleriyle kamu kesimi gelirlerinin, "transfer gelirleri", yani sırf başka bir gelirden alınmak yoluyla oluşan gelirler çıkarıldıktan sonra kalan toplamına eşittir. Böylece, faktörlerin maliyeti üzerinden safi ulusal gelir, üretim faktörleri tarafından elde edilen kazançlar hakkında bilgi edinilmesini olanaklı kılar.

Piyasa fiyatları üzerinden safi ulusal gelir, yukarıdaki kavrama dolaysız vergileri ekleyip bundan sübvansiyonları çıkarır. Piyasa fiyatları üzerinden safi ulusal gelir hesabı, ulusal hâsılanın satın alıcıları tarafından ödenen global tutarı verir. Nihayet, piyasa fiyatları üzerinden safi ulusal gelire amortisman için ayrılan tutarlar eklenecek olursa, piyasa fiyatları üzerinden gayri safi ulusal gelir elde edilir ki, bu da o yıl içinde üretilmiş olan mal ve hizmetlerin toplam değerini gösterir.

Böylece, yukarıda gösterilen farklı biçimlerde ele alınan ulusal gelir, ulusun üretim gücü, nüfusun refah düzeyi, ülkenin iktisadi potansiyeli, uygulanabilecek vergi politikası ve bunun sonuçları, vb. hakkında bilgiler sağlar. Bu bakımdan, ulusal ekonomilerin yapısını ve evrimini, bir bireşim biçiminde ortaya koyan, son derece değerli bir göstergedir.

GELİR-FİEF a. Tar. XII. yy.'da Fransa'da ortaya çıkan ve metbunun bazı gelirleri üzerinden vasalına bağladığı nakdi ya da ayni yıllık gelirden oluşan derebeyliğe ilişkin uygulama.
—ANSİKL. XI. yy.'dan XIV. yy.'ın ortasına kadar Loire ile Ren arasında kalan ülkelerde, doğu latin devletlerinde ve İngiltere'de yaygın olarak uygulanan gelir-fief, para ekonomisinin gelişmediği ülkelerde (İspanya, Güney İtalya, Sicilya) hemen hiç bilinmiyordu. Bu uygulama İngiltere ve Fransa kralı başta olmak üzere hükümdarlara, vasalı toprak yönetmeye zorlamadan, yeni bankacılık teknikleri kullanarak geniş bir siyasal, diplomatik (yabancı hükümdarların yanına etkili danışmanlar yerleştirmek) ve askeri (XV. yy.'da paralı askerlik uygulaması) bir bağlılık ağı oluşturma olanağını veriyordu. 1450'den sonra, gelir bırakımının sözleşmeye bağlanması hommage'ı ortadan kaldırdı ve gelir-fief sona erdi.

GELİŞ a. Gelmek eylemi ya da biçimi: *Bir kimsenin gelişini dört gözle beklemek. Geliş saatini bildirin. "Benim yarim gelişinden bellidir"* (Karacaoğlan, XVII. yy.).
—Kad. doğ. Gebeliğin sonunda, doğum sırasında dölütün leğenin üst kıstağına ilk giren kısmı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Kad. doğ. Dölüt gelişleri iki gruba ayrılır: *boylamasına* gelişler ve *enlemesine* gelişler. Her gelişte de ayrıca iki konum ve altı konum çeşidi vardır. Boylamasına gelişler, dölütün gelen ucuna göre, *baş* ve *makat* gelişleri diye ikiye ayrılır.

Baş gelişleri, başın bükük, doğru ya da arkaya kaykılmış durumda olmasına göre tepe, yüz ya da alın gelişi diye nitelenir. Makat gelişleri, ayakların ve makatın geliş durumuna göre tam makat ve tam olmayan makat, kabayla ya da ayakla geliş diye çeşitlere ayrılır. Enlemesine ya da omuzdan gelişlere gelince, normal bir doğumla sonlanamayacağından sezaryen ameliyatını gerektirir. En sık ve en uygun olan geliş tepe gelişidir.

GELİŞİGÜZEL sıf. Özensiz, önemi olmayan, alelade bir şey için kullanılır: *Gelişigüzel bir giysiyle düğüne gitmek. Gelişigüzel bir işte çalışmak. Raftan gelişigüzel bir kitap aldım.*

◆ be. Hiçbir yöntem olmaksızın, rastgele ya da düşüncesizce yapılan bir eylemi belirtir: *Gelişigüzel yapılmış bir çalışma. Sözlerine dikkat et, gelişigüzel konuşma!*

GELİŞİM a. **1.** Gelişmek eylemi; gelişme, büyüme, serpilme. **—2.** İlerleme, gelişme; inkişaf, tekâmül.
—Bot. ve Tarım. Bir bitkinin büyüme ve üreme evreleri boyunca geçirdiği ardışık değişiklik ve gösterdiği fizyolojik etkinlik. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Müz. Bir klasik batı müziği yapıtında,

akroton **gelişim**

hipoton **gelişim**

amfiton geliş..n

dipten **gelişim**

epiton **gelişim**

serim bölümünü izleyen ve tema öğelerinin yeniden ele alınarak genişletildiği bölüm. (Beethoven ve ondan sonraki besteciler, sonat biçiminde, gelişim bölümüne önem verdiler ve ona gittikçe daha çok bağımsızlık kazandırdılar.)
—Pedol. *Gelişim gerilemesi,* bir toprağın gelişiminde aşınma yoluyla az gelişmiş başlangıç toprağına ya da çıplak ana kayaya indirgenmiş duruma az çok ani dönüş.
—Ruhbil. *Gelişim ölçeği,* çocukların ya da ergenlerin ruhbilimsel gelişme derecesini ölçme olanağını sağlayan sınama ya da sınamalar bütünü. (Gelişimin çeşitli yönleriyle [psikomotor, düşünsel, duygusal, toplumsal, vb.] ilgili olabilir. Binet ve Simon ölçeği, gelişim ölçeğinin zekâ alanındaki bir örneğini meydana getirir.)
—ANSİKL. Bot. ve Tarım. Bir bitkinin gelişimi dış görünüşündeki değişikliklerle ve özellikle büyüme evresinden üreme evresine geçmesiyle belirginleşir.
Ağaç biçimi *akroton gelişim*'in sonucudur: gerek ana sapta (gövde), gerek dallarda uçtan uzaklaşıldıkça tomurcukların büyümesi giderek zayıflar. Yan dalların üzerinde, koltuk tomurcukları alt yandaysa gelişime *hipoton gelişim* denir (akçaağaç). Tomurcuklar yandan, ana sapın ve dalların böğründen yatay olarak çıkarsa buna *amfiton gelişim* denir (ladin, sedir).
Çalı biçimi *dipten gelişim*'in sonucudur: bitkinin alt dalları gelişir. Genellikle bu dalların üzerinden az ya da çok kıvrık, dikey, yan dallar çıkar, bu da bitkiye orta kısmı çok sık dallı çalımsı bir görünüm verir *(epiton gelişim).* Gelişimin bu özellikleri, bitkinin görünüşü bakımından, tek saplı ya da çok saplı büyüme kavramlarından daha önemlidir. Bir bitkinin gelişimi sıcaklık ve günün uzunluğu etmenlerine de bağlıdır. Her bitkinin bu etmenlere karşı genetiğe bağlı özel bir davranışı vardır. Örneğin düşük sıcaklıklara (0-5°C) gösterilen tepkiye bakılarak biryıllık bitki kültivarları gittikçe artan kışlandırma gereksinimine göre sınıflandırılabilir: "kış" tipleri, "ara" tipler, "ilkbahar" tipleri ve bunlar arasında kalan tüm nüanslar.

Gelişim yayınları aş, İstanbul'da basım yayım kuruluşu. Gelişim basım ve yayım aş adıyla kuruldu (20 şubat 1974). Yönetim kurulu başkanlığını Ercan Arıklı'nın üstlendiği kuruluş önce, yayımladığı ansiklopedilerle adını duyurdu. Başlıcaları: *Devrimler ve karşı devrimler ansiklopedisi* (1975); *Dünyamız çocuk ansiklopedisi* (1975); *Kadın ve erkek, cinsel ilişkiler ansiklopedisi* (1975); *Dinler tarihi ansiklopedisi* (1975); *Bilim ve yaşam, çağdaş bilim ve teknoloji ansiklopedisi* (1976-1978); *Sofra, türk ve dünya yemekleri ansiklopedisi* (1977-1978); *Sağlığımız, herkesin tıp ansiklopedisi* (1979-1981); *Gelişim büyük coğrafya ansiklopedisi* (1981-1984); *Gelişim hayvanlar ansiklopedisi* (1981-1983), *Gelişim dünya atlasları ansiklopedisi* (1982-1983); *Gelişim Hachette alfabetik genel kültür ansiklopedisi* (1983-1986), *Gelişim ilkokul ansiklopedisi* (1984-1985).
1986-1989 arasında *Büyük Larousse sözlük ve ansiklopedisi*'ni yayımlayan kuruluş, 1988'de Asil Nadir tarafından satın alındı. A. Nadir'in İngiltere'deki ana şirketi Polly Peck'in karşılaştığı kriz, işadamının Türkiye'deki basın kuruluşlarının da durumunu sarstı. Gelişim yayınları aş 1990 yılında çalışmalarını durdurdu.

GELİŞİMSEL sıf. Gelişimle ilgili.
— Topbil. *Gelişimsel yaklaşım,* gelenekçi bir siyasal sistemden, modern bir siyasal sisteme götüren sürecin incelenmesi. (Batılı olmayan siyasal sistemlerin analizini ve karşılaştırmalı siyaset incelemelerini kapsayan "siyasal gelişme" araştırmaları, 1960'lı yıllarda amerikalı toplumbilimcilerin ön ayak olmasıyla başladı.)

GELİŞKİN sıf. Gelişmiş olan şey ya da kimse için kullanılır; mütekâmil.

GELİŞME a. **1.** Bir bitkinin, bir canlı varlığın, olgunluğa ulaşmak üzere geçirdiği çeşitli aşamalar bütünü; büyüme: *Buğdayın gelişmesine elverişli bir toprak. Gelişme çağındaki bir çocuğun vitamine gereksinimi vardır. Bir çocuğun zihinsel gelişmesi.* **—2.** Bir şey için ilerlemek, yayılmak, çoğalmak, yaygınlık, önem kazanmak olgusu; ilerleme, büyüme: *Bir bölgenin endüstriyel gelişmesi. Bir işletmenin, birimlerinin gelişmesi.* **—3.** Bir konunun ayrıntılı sunumu: *Kompozisyon, genellikle bir giriş, bir gelişme ve bir sonuçtan oluşur.*
—Ekmekç. Birim ağırlıktaki bir ekmeğin kapladığı hacim. (Yeterli bir gelişme ekmeğin görünüş ve niteliği bakımından önemlidir.)
—İkt. Bir ekonominin ve onun işleyişinin nitelikçe ve sürekli bir biçimde iyileşmesi. (Bu kavram, özellikle, sanayileşmiş ülkelere oranla azgelişmiş sayılan Üçüncü dünya ülkelerinin iktisadi sorunlarının çözümlenmesinde kullanılır.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—İpekböcç. *Gelişmeyi hızlandırma odası,* çalılara tırmanamayacak kadar zayıf olan, gelişmesi gecikmiş ipekböceklerinin konulduğu oda. (Koza örmelerini kolaylaştırmak amacıyla ipekböcekleri bu odalarda kâğıt külahlara konur.)
—Kim. müh. Kimyasal bir tepkimede, başlangıç ile son durumu ayıran çeşitli evrelerin bütünü. || *Gelişme çizgisi,* bir birimde tepkin bir maddeyle izlenen yol.
—Kim. müh. ve Fizs. kim. *Gelişme derecesi,* kimyasal bir tepkimenin belirli bir andaki gelişmesini gösteren ve mol biçiminde ifade edilen yaygınlaştırıcı değişken.
—Topbil. *Gelişme toplumbilimi,* özellikle gelişmekte olan ülkelerde, toplumsal ilişkileri ve toplumsal değişmeyi, iktisadi dönüşümlere bağlı olarak ele alan inceleme.
—Zool. *Gelişme locası, Ectoprocta* öbeğinden yosunhayvanlarının kolonilerinde, yumurtanın gelişmesi için kuluçka kesesi görevi yapan özel küçük kovuk. || *Larvasız gelişme,* yumurtadan geç çıkan, larva evresi geçirmeyen ve yumurtadan çıktıkları sırada erişkinlere benzeyen hayvan türlerinin gelişmesi. (Bu gelişme tipine, genellikle denizde ya da tatlısularda yaşayan hayvan öbeklerinin karada yaşayan biçimlerinde sık rastlanır.)

◆ **gelişmeler** çoğl. a. Bir durumdan, bir olaydan sonra ortaya çıkan, çıkması beklenen olaylar, durumlar: *Gelişmeleri izlemek, merakla beklemek.*
—ANSİKL. İkt. Belli bir iktisadi durumu niteleyen başlıca büyüklüklerdeki yükselişi, oldukça basit bir biçimde dile getiren "büyüme" teriminin tersine, "gelişme" daha belirgin niteliksel görünümlerin varlığını gerektirir: gelişme, iktisadi bir evrimdir (toplam nüfusun refah düzeyinin yükselmesi ve toplumsal durumunun tümüyle ilerleme göstermesi gibi). Gelişme belli bir toplumun ya da tüm dünyanın iktisadi, kültürel, zihinsel durumlarının tümüyle daha yüksek bir refah düzeyine doğru evrimidir.
• *Tarihçe.* Günümüzde artık bağımsızlığına kavuşmuş olan birçok Üçüncü dünya ülkesinin, XIX. yy.'ın ikinci yarısından başlayarak geçirdiği sömürge dönemi, sömürgeci ulusların tohumlarını ektiği -ve bazı bakımlardan kuşku götürmez olan- bir "ilerleme" umudunun filizlenmesine yol açtı. Oysa gerçekte sömürgeci ulusların varlığı, Üçüncü dünya ülkelerinin bağımsızlıklarına kavuştuktan sonra gelişmeleriyle ilgili sorunları ele alıp çözebilecek kültürel olgunluğa erişmelerini geciktirmiştir. 1830'dan başlayarak sanayi devrimi sürecine girmiş olan uluslarla (kabaca: Batı Avrupa, ABD ve Japonya) Üçüncü dünya ülkeleri -ki hemen hepsi bağımsızlığına kavuşmuş ya da kavuşmak üzere bulunuyordu- arasındaki yaşam düzeyi farkı öylesine büyümüştü ki, az çok irade gücüne dayanan, ama aslında gelişmiş ülkeler tarafından başlatılan gelişme politikaları, artık zorunlu duruma gelmişti.
Büyük bölümü, sömürgeciliğe karşı mücadele sonucunda ortaya çıkan Üçüncü dünya ülkeleri, uluslararası örgütler çerçevesinde gruplaşarak, zengin ülkeler karşısında ortak bir cephe oluşturdular. Bandung Afrika-Asya konferansı (nisan 1955), sömürgeciliğin silinmesi amacıyla çabaların ilk kez bir araya toplandığını gösteriyordu. Üçüncü dünya, kendi yazgısını kendisi belirlemeyi ve iktisadi gelişme yolunda ilerlemeyi amaçlayan diplomasisini, BM dışında, *Bağlantısızlar* hareketi* içinde yürütüyordu: bu harekete katılan ülkelerin sayısı 1961'de 25 iken, 1981'de 96'yı buldu; yeni katılanlar, sömürgeciliğin tasfiyesi hareketi sonucunda ortaya çıkan ülkelerdi.
Üçüncü dünya'nın, sömürgeciliğin iktisadi bakımdan tasfiyesi ve Kuzey-Güney arasındaki iktisadi ilişkilerin yeni bir dengeye oturtulması yolundaki mücadelesiyse, daha yakın tarihlerde başladı. 1964'ten bu yana her dört yılda bir toplanan Birleşmiş* milletler ticaret ve kalkınma konferansı'nın (UNCTAD) -ki bu kuruluşta Üçüncü dünya ülkeleri "77'ler" denilen grubu oluşturur- çabaları, gelişmiş ülkelerle, gelişmekte olan ülkeler arasındaki açığın kapanmasını sağlayamadı.
BM'nin, gelişme konusunda belirlediği onar yıllık iki dönem (1960-1970 ve 1970-1980), esasta başarısız kaldı. Üçüncü dünya, petrol üreticisi ülkeler, 1973 yılı sonunda petrol fiyatlarını yükseltmeyi kararlaştırdıkları sırada, ortaya çıkan yeni kuvvet dengesinden yararlanarak, BM olağanüstü genel kurulunun 6. oturumunda (mayıs 1974), eşitsizliklerin sürdürülmesine son verecek bir "Uluslararası yeni iktisadi düzen" (UYİD) önerisinde bulundu. UYİD'in temel amacı, Üçüncü dünya yararına alınacak bir dizi önlemlerle, dünya ekonomisini daha adaletli bir duruma getirmekti. Sözkonusu önlemler şunlardı: hammadde fiyatlarının istikrarlı duruma getirilmesi (ya da hammadde fiyatlarının, sanayi fiyatlarına göre indekslenmesi); gelişmiş ülkelere satılan işlenmiş ürünlere öncelikli giriş hakkı tanınması; Güney'in, dünya sanayi üretimindeki payının artırılması; çokuluslu kuruluşların etkinliklerinin denetlenmesi; teknoloji transferlerinin koşullara bağlanması; yardım koşullarının iyileştirilmesi; borçların hafifletilmesi; uluslararası para sisteminin, gelişmekte olan ülkelerin çıkarlarını koruyacak biçimde düzeltilmesi. Ne var ki, bu konuda günümüze değin elde edilen sonuçlar sınırlı kaldı.
Yalnızca, iki ülkeler grubu elverişli bir durumda gözükmektedir. Bu iki ülkeler grubundan biri, 1973'ten bu yana, dışsatım gelirlerini artırmayı başaran Petrol* ihracatçısı ülkeler örgütü (OPEC) içindeki ülkelerin oluşturduğu grup; diğeriyse, Hongkong, Tayvan, Güney Kore, Singapur, Brezilya ve Meksika gibi gelişmiş ülkelere gittikçe artan miktarlarda işlenmiş ürünler (tekstil ürünleri, makine ve elektrik sanayisi ürünleri) dışsatımı yapan "Yeni* sanayileşmiş ülkeler" grubudur.
Ama, gelişmeyi engelleyen nedenlerin yalnızca gelişmiş ülkelerden kaynaklandığını ileri sürmek haksızlık olur. Bu konuda, Üçüncü dünya'ya düşen bazı sorumluluklar da vardır. Kötü yönetim, rüşvet, savurganlık ve aşırı askeri harcamalar, azgelişmişliğe karşı mücadeleye yönelik her türlü politikayı frenlemektedir. Bazı Üçüncü dünya ülkelerinde gerçekleştirilen gelişmenin niteliğini tanımlamak için "kötü gelişme" deyimini kullananlar bile olmuştur.
• *Gelişme ve kötü gelişme.* Kayda değer değişikliklerin bir bölümü, "gelişme politikaları"nın meyvesi gibi görünürken, bir bölümü de "eşit olmayan bir değişim"in az çok kendiliğinden oluşan evrimi sonucu (bu evrimin içerdiği bazı zararlı yansımalarla birlikte) gibi görünmektedir. Paul Bairoch, bu açıdan, birkaç belli başlı tarihsel evrim biçimi saptamıştır:
—*Üçüncü dünya ülkelerinde, kişi başına düşen besin maddeleri üretiminde azalış,*

gerek Asya (Çin dışında), gerekse Amerika'da, kişi başına düşen toplam besin maddesi üretimi, 1977'de, Birinci Dünya savaşı'ndan öncesine oranla % 10 azalmıştır;

—*Üçüncü dünya'nın dışsatıma dönük tarım alanlarında artış*, bu artış, 1900-1960 arasında, yılda % 3,2'yi bulurken (besin maddelerini karşılayan tarım alanlarındaki yılda yalnızca % 1,1'lik bir artışa karşı), gelişmekte olan ülkelerin besin maddeleri bakımından kendi kendine yeterliliği aynı ölçüde azalmıştır. P. Bairoch'ın değerlendirmelerine göre, 1900-1960 arasında, dışsatıma dönük tarımlar 7,2 kat artarken, besin maddeleri üretiminde yalnızca, 1,9'luk bir artış olmuştur. Bu da, Üçüncü dünya ülkelerinde geçim ekonomisinin, "rant" ekonomisine feda edildiğini göstermektedir;

—*hammadde üretiminde aşırı artış*, 1900-1975 arasında, Üçüncü dünya'nın maden üretimi, gerçekte 66 kat artmıştır;

—*Üçüncü dünya sanayi üretiminin büyümesi*, bu büyüme, 1950'li yılların başından bu yana çok büyük bir hız kazanmış; 1900-1975 arasında, sanayi üretimi hacminin yıllık büyüme oranı % 4,1 olmuştur.

• *Gelişme siyasetleri.* Gelişme siyasetleri, azgelişmişlik kuramlarından kaynaklanır. Bazı kuramcılar, Üçüncü dünya ülkelerinin, zengin ülkelerce izlenen modeli benimsemeleri, yani dünya iktisadi sistemiyle bütünleşerek bunun olumlu "yansımalar"ından yararlanmaları gerektiği görüşündedirler. Bu Rostow'un "kalkışa geçiş" (take off) tezidir.

Öteki bazı kuramcılarsa, gelişmekte olan ülkelerin, iki amaca yönelik yeni bir stratejiyi benimsemeleri gerektiğini düşünmektedirler. Bu stratejinin amaçlarından biri, Üçüncü dünya ülkelerinin genel olarak iktisadi büyümesi, öteki de "temel gereksinimler"in tatminiyle nüfusların mutlak yoksulluğunun azaltılmasıdır.

Nihayet, bu ülkelerden bazıları, azgelişmişliklerinin temel özelliklerini ortadan kaldırabilmelerini sağlayacak bir siyaseti benimsemeyi yeğ tutmaktadırlar. Bu konuda, ulusal iktisadi kurtuluş zorunlu bir geçiş noktası oluşturacaktır. İktisadi kurtuluşla birlikte gerçek bir siyasal özerklik bu ülkeleri bağımsızlıklarına kavuşturacaktır. Bu "kolektif ekonomi" *(Self Reliance)* stratejisi, gelişmekte olan ülkeler arasında sıkı bir işbirliğini (özellikle bölgesel düzeyde) hedef alan bir dayanışma politikasının anlatımıdır. Bu strateji, hem sanayileşmeyi, hem de türdeş ve dinamik bir ekonomi kurmak üzere çeşitli sanayilerin bütünleşmesini öngören (ama bu arada temel gereksinimleri de göz ardı etmeyen) bir yapısal planlı iktisat siyasetini gerektirir. Kendi kendine yeterlilik, her ülke için, öz olanaklarını ve öz kaynaklarını en elverişli bir biçimde kullanabilmek için bağımsızca karar verebilme gücüne sahip olmak demektir. Gerçi bu tutum, otarsi anlamına gelmez, ama gelişmekte olan ülkeler, uluslararası sisteme girip girmeme konusunda karar verme yetkisini ellerinde bulundurmak zorundadırlar. Sözkonusu ülkelerin amacı, bağımlılıktan, karşılıklı bağımlılığa geçiştir.

Bu görüş biçimine yakın bir diğer kavram da "kopukluk" *(delinking)* ya da "kendi içinde gelişme" kavramıdır. Bu kavram, Kuzey ve Güney arasındaki değişim hacmini en aza indirir, "gelişmiş" denen ekonomilere uydurulmuş her türlü modeli reddeder.

• *Gelişmeye yardımın biçimleri.* Dünya nüfusunun üçte ikisi, dünya sanayi üretiminin ancak % 7'sini, tarım üretiminin de % 35'ini sağlamaktadır. Bu gerçeğin bilincine varan ve Üçüncü dünya'nın doğu ya da batı kutuplarından birine kaymasından kaygı duyan sanayileşmiş ülkeler, kaynaklarından bir bölümünü, azgelişmiş ülkelere yardım için ayırdılar. Sanayileşmiş ülkelerce yapılan yardımlar, her şeyden önce bir ticari yardım biçiminde oldu; bu ticari yardım, *teknik* ve *mali* ve nihayet *ayni* (mal ve hizmet) yardımlarla tamamlandı.

Teknik yardım'ın amacı, kazanılmış bilgilerin aktarılmasıdır. Üç uygulama alanını kapsar: bireylerin genel anlamda eğitilmesi *(kültürel yardım);* bütün etkinlik alanlarında -özellikle araştırma alanında-uzmanlar yetiştirilmesi; üretimin iyileştirilmesi, yani eldeki kaynakların daha rasyonel bir biçimde kullanılması için gerekli tekniklerin aktarılması. Bu sonuncu nokta, kısmen tekniklerin aktarılmasıyla ilgili bazı nazik sorunlar ortaya çıkarır; çünkü bu iş, çoğu kez ticari bir nitelik taşır (telif hakları, ihtira beratları, sanayi sırları). Teknik yardım, işçiler için eğitim programları hazırlanması, öğrenciler için burslar verilmesi ve uzmanlar gönderilmesi biçiminde olur.

Ticari yardım, gelişmiş ülkeler tarafından dış ülkelere satılan malların fiyatlarında indirim yapılmasından ya da kredi kolaylıkları tanınmasından, birinci kesim malları (tarım ürünleri ve madenler) satın alan ülkelerin gümrük tarife ve kontenjanları politikasında uygun değişiklikler yapılmasına ve bu arada, Üçüncü dünya'dan satın alınan hammaddelerin fiyatlarına sabit kurlar uygulanmasına kadar uzanır.

Doğrudan ayni yardım, sanayileşmiş ülkeler tarafından hibe biçiminde ya da ayrıcalıklı fiyatlarla yapılan teslimatlar biçiminde gerçekleşir. Bu teslimatlar çeşitli nitelikte olabilir ve maddi nesnelerden ya da personel hizmetlerinden oluşabilir (bu ikinci yardım biçimi, teknik yardım çerçevesine girer). Ayni yardım, komple fabrikalardan oluşabileceği gibi, makineler, yedek parçalar, hatta kitap ya da eczacılık ürünleri gibi çeşitli malları da kapsayabilir. Tarımsal fazlalıkların, iktisadi gelişme amacıyla kullanılması da bu kapsama girer.

Mali yardım, özel sermaye yatırımlarından ve devlet tarafından sağlanan mali olanaklardan oluşur. Özel sermaye akımı biçimindeki yardım, özellikle, yatırımlara katılmalar, dışsatım kredileri, gelişmiş ülkeler hükümetlerince gelişmekte olan ülkelerde yatırımları özendirmek amacıyla yapılan desteklemeler ve verilen güvenceler biçiminde görülür. Burada, tek yanlı önlemler sözkonusu olabileceği gibi (dış yatırım gelirleri ya da işletmelerin yabancı ülkelerdeki şubelerinin kârları üzerinden alınan vergilerde indirimler ya da bağışıklıklar, siyasal ya da parasal zararlara karşı sigortalar) çok yanlı önlemler de (çift vergilendirmenin kaldırılması, ortaklaşa bir sorumluluk sisteminin uygulamaya konulması) sözkonusu olabilir.

Resmi kuruluşların sermaye katkıları, BM örgütü'ndeki kuruluşlarca verilen çok yanlı yardımlarla, çok daha önemli olan iki yanlı (devletten devlete) yardımları içerir. Bu resmi yardım, acaba ödünç verme biçiminde mi, yoksa hibe biçiminde mi olmalıdır? Bu konuda, seçim birçok etkene bağlıdır (faiz oranı, geri ödeme gücü, vb.). Öte yandan, mali katkılar, çoğunlukla, emtia hareketlerine bağlıdır; başka bir deyişle, hibe ve ödünç vermeler, çoğu zaman, transfer edilemeyen bir para üzerinden ve yalnızca yardım veren ülkeden yapılacak alımlarda kullanılmak koşuluyla yapılır.

BM, 1971 yılı için zengin ülkelerin geri kalmış ülkelere yardımını, gayrı safi ulusal hâsılalarının % 0,7'sine çıkarmayı hedefliyordu. Kalkınmaya yardım komitesi'ni oluşturan 17 ülke için sözkonusu yardımın oranı 1979'da ancak % 0,34 olabildi. Bundan başka, bu yardım göreli olarak sürekli bir düşüş göstermektedir: yalnızca Danimarka, Norveç, Hollanda ve İsveç, BM tarafından belirlenen hedeflere uygun davranmaktadırlar. Gelişen ülkelere yapılan resmi yardım, gerçekte olduğu yerde saymakta, hatta toplam katkılar içindeki payı giderek azalmaktadır. Dahası, bu yardım, her zaman halkın yoksul kesimlerine ulaşmamakta (ancak bunun % 5'i tarım kesimine ulaşabiliyor) ve çoğu zaman verilmesi, yardımcı ülkelerden yapılacak alımlara bağlı kılınmaktadır. Buna karşılık, Petrol ihraç eden ülkeler teşkilatı (OPEC) tarafından 1973'ten bu yana yapılmakta olan resmi yardımlar, 1979'da, toplam resmi yardımların % 21'ini ve bu ülkelerin GSMH'nın % 1,5'ini temsil ediyordu.

Yardımların yetersizliğinin yanı sıra, Üçüncü dünya'nın borçları da, özellikle 1973'ten bu yana artmış bulunmaktadır. Piyasa koşulları üzerinden, yabancı sermaye (resmi ya da özel) gereksinimini gidermeye çalışmak, Üçüncü dünya'yı çok elverişsiz faiz oranı ve ödeme vadelerine katlanmak zorunda bırakmaktadır. Bu ülkelerin ödedikleri borçlar, dışsatım gelirleri toplamının % 20'sine eşittir. Borç veren ülkeler, bazıları dışında (Fransa gibi), yoksul ülkelere verilen bu borçlar için bir moratoryum ilanını kabule istekli görünmemektedirler.

R. McNamara'nın, Dünya bankası başkanıyken getirdiği bir öneri üzerine 1977'de kurulan Brandt komisyonu, 22 şubat 1980 tarihli raporunda, insanlığın bir bölümünün hayatta kalabilmesi için, en yoksul ülkeler yönünde kitlesel bir kaynak transferini öngören bir programın hazırlanmasını salık veriyordu.

GELİŞMEK gçz. f. **1.** Bir canlıdan, organizmasının bir parçasından söz ederken, gelişme evrelerinden geçmek, büyümek, boy atmak: *Güneşi görünce çiçekler birden gelişti. Çocuk olağan biçimde gelişiyor* **—2.** Bir beceri sözkonusuysa, ilerlemek, artmak: *Bu elverişli ortamda yeteneği de gelişti. Zekânın gelişmesine yardımcı olan oyuncaklar.* **—3.** Genişlik, yaygınlık kazanmak: *Endüstrimiz giderek gelişmektedir.* **—4.** Gücü, yetkesi çoğalmak, ilerlemek: *Gelişen sendikalar. Gelişen teknikler.* **—5.** Bir düşünce, bir sav sözkonusuysa, daha ayrıntılı bir biçime getirilmek: *Bu düşünce ikinci paragrafta gelişerek bir sonuca bağlanıyor.*

—Ekmekç. Hamur için mayalanıp ekmek yapımına hazır duruma gelmek; kabarmak.

—İkt. *Gelişmekte olan ülkeler*, açıkça görülen bir iktisadi ve toplumsal azgelişmişlik durumundan hareketle, bir gelişme sürecinde yol almaya başlayan ülkeler için kullanılan deyim. (bu ülkelerin çoğuna, Üçüncü dünya ülkeleri de denir). [Bu deyim AZGELİŞMİŞ ÜLKELER deyimine giderek yeğ tutulmaktadır.]

◆ **geliştirmek** ettirg. f. **1.** *Bir kimsenin düşünüşünü, niteliklerini, bedenini geliştirmek*, gücünü, kapsamını artırmak: *Jimnastik kasları geliştirir. Oyun zekâyı geliştirir.* **—2.** *Bir kimseyi geliştirmek*, onun fiziksel büyümesine yardımcı olmak: *Spor çocukları geliştirir.* **—3.** *Bir girişimi, bir etkinliği, bir ilişkiyi geliştirmek*, onu genişletmek, daha verimli duruma getirmek. **—4.** *Bir düşünceyi, bir savı geliştirmek*, onu çözümleyerek daha ayrıntılı, daha kapsamlı bir biçimde sunmak: *Bir paragrafı geliştirmek.*

—Koregr. Dördüncü (öne ya da arkaya) ve ikinci pozisyonların verdiği yönlerden birinde, dizden bükülmüş bacağı kaldırıp tümüyle açmak.

◆ **geliştirilmek** edilg. f. Geliştirmek eylemine konu olmak: *Proje bir yetkili tarafından geliştirilmiş.*

GELİŞMEMİŞ sıf. Ekonomik, toplumsal, entelektüel gelişmesi ya da yaşama biçimi, ölçü olarak alınan başka bir ülke ya da topluluktaki düzeylere ulaşmamış olan bir ülke ya da nüfus kesiminin durumunu anlatmak için kullanılır: *Gelişmemiş bir bölge.*

—Biyol. Belli bir türün atalarında genellikle iyi gelişmiş olduğu halde yeni kuşakta az çok atrofiye uğramış olan organ için söylenir. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Gelişmemiş organ örnekleri pek çoktur; atın tek tarak kemiğinin iki yanındaki kemik iğneler, kaybolmuş olan tarak kemiklerini temsil eder. İnsanda, kalınbağırsaktaki solucansı apandis, dışkulak kasları, vb. de gelişmemiş organlara örnektir.

Reportagebild

Murray Gell-Mann
(1969 Nobel fizik ödülü'nü alırken)

Gelişmemiş organların incelenmesi, canlı varlıkların hangi soydan geldiklerini saptamaya yarar. Zaten, kurbağaların ciğerleri, onikoforların solukborusu, ciğeryosunlarının sporogonu gibi o türün atalarında tam gelişmiş olan organ taslaklarına da "gelişmemiş organ" demek yanlış olmaz. Yani, "gelişmemiş organ" kavramı, yalnız şimdiki organın durumu hakkında fikir edinmemizi sağlar ve evrimin nasıl oluştuğu hakkında varsayımlarda bulunmaya yaramaz.

GELİŞMİŞ sıf. **1.** Belli bir gelişme ya da önem derecesine ulaşmış olan: *Yaşına göre az gelişmiş bir çocuk. Kasları gelişmiş bir genç.* **—2.** Yüksek bir büyüme derecesine ulaşmış olan, güçlü: *Köpekte koku alma duygusu gelişmiş bir duyudur.* **—3.** Yüksek bir ekonomik büyüme aşamasına ulaşmış olan: *Gelişmiş, azgelişmiş ülkeler.*

GELİŞTİRİCİ a. Fizs. kim. Tek başına kataliz özellikleri taşımamasına karşın, varlığıyla bir katalizörün etkinliğini artıran madde.

GELİŞTİRİLMEK → GELİŞMEK.

GELİŞTİRME a. Geliştirmek eylemi.
—Elektrotekn. *Geliştirme bağlantısı*, bir makinede, sargı bobininin bobin yanlarını bağlayan iki bölümünden her biri.
—İnş. *Geliştirme projesi*, bir binanın plan, kesit ve görünüşlerini içeren çizimlerin tümü.
—Koregr. Ortada yapılan büyük sıçramalardan ve çeşitli bacak hareketlerinden önce icra edilerek bunları hazırlayan adage hareketi. (Serbest bacak kaldırılıp bükülür, ayak ucu, yerdeki bacak boyunca, dördüncü [öne arkaya] ya da ikinci pozisyonun verdiği yönlerden birinde kaldırılır. Geliştirme, pointe'teyken ya da ayak yere tam basarken yapılabilir.) [Eşanl. DEVELOPPÉ.]

geliştirme

—Matbaac. Fotomekanik yöntemlerde, yapısı ışığa tutma sırasında değişikliğe uğramamış ışılduyarlı katman parçaların ayırmayı (işleme ya da gravürden önce) amaçlayan işlem; bu katman parçaları, montajların negatif ya da pozitif öğelerinin saydamsızlığı nedeniyle ışığın etkisinden korunmuş olabilir.
—Tekst. Bir azo boyarmadde oluşturmak için, elyaf üzerine bağlanmış naftolle yoğuşan iki azotlu bir bazla gerçekleştirilen işleme.

GELİŞTİRMEK → GELİŞMEK.

Gell ve Coombs sınıflandırması. Bağışıkbil. Aşırıduyarlılık tepkilerini dört grup halinde (çabuk ya da anaflaksi; yarı geç; bağışıklık bileşiklerinin oluşumuna bağlı; geç) sınıflandırmayı sağlayan yöntem.

GELLÉE (Claude) → LORRAİN.

GELLER (Uri), israilli medyum (Tel-Aviv 1946). 70'li yıllarda madenleri el sürmeden bükerek üne kavuştu. Birçok deneyi henüz açıklanamamaktaysa da, bilim adamları tarafından sahtekârlıkla suçlanmıştır.

GELLERT (Christian Fürchtegott), alman yazar (Hainichen, Saksonya, 1715 -Leipzig 1769). Gottsched'in ilkelerini savundu; Leipzig'de, kendisine büyük bir başarı kazandıran bir şiir ve belagat kursu açtı (1745). "Aufklärung"un (Aydınlanma) felsefi ve ahlaksal ülküsünü yansıtan *Fabeln und Erzählungen* adlı yapıtıyla büyük bir başarı kazandı (1746-1748). Ayrıca duygusal burjuva komedileri ve bir roman yazdı (*Das Leben der schwedischen Gräfin*, 1747-1748); bu romanında abbé Prévost'nun ve Richardson'ın etkisi görülür.

GELLERTHEGY ya da **GELLERT dağı,** Budapeşte'de, Tuna'nın yanı başında yükselen kireçtaşlı, dik yamaçlı tepe; 250 m. Gellert dağı, Buda tanık tepesinin G.'inde, Tuna ırmağının sağ kıyısında yer alır. Eski Avusturya kalesi (müze). Sovyet ordusunun anıtı.

GELLİ (Giambattista), italyan yazar (Floransa 1498 - *ay. y.* 1563). Herkesin anlayabileceği ve herkese yararlı bir edebiyat tasarlayan Gelli, bu anlayışını *I Capricci del bottaio*'da (1548) [eşeğiyle konuşan bir fıçıcıyı anlatır] ve *La Circe*'de (1549) [Odysseus'un hayvana dönüşen dostlarıyla konuşmasını anlatır] iyimserlikle dile getirdi.

GELLİBRAND (Henry), ingiliz gökbilimci ve matematikçi (Londra 1597 - *ay. y.* 1636). Gresham College'da gökbilim profesörü oldu (1627); manyetik sapmanın zamana göre değişimlerini inceledi.

GELLİUS (Cnaeus), Roma kurumlar tarihini inceleyen ilk Romalılar'dan biridir (İ.Ö. 150'ye doğr.).

GELL-MANN (Murray), amerikalı fizikçi (New York 1929). 1944'e kadar Columbia koleji'nde öğrenim gördükten sonra Yale Üniversitesi'ne girerek burada fizik konusunda uzmanlaştı. Sonra, 1951'de, Massachusetts Teknoloji enstitüsü'nde doktorasını verdi. 1952'de Kaliforniya Teknoloji enstitüsü'nün kuramsal fizik kürsüsüne getirildi.
Gell-Mann özellikle, güçlü etkileşim gösteren temel parçacıkların (hadronlar) çağdaş sınıflandırılmasına katkıda bulundu. İlk önemli çalışmalarında, 50'li yıllarda yeni keşfedilmiş olan ve güçlü etkileşimlerle kolayca üretilebilir gibi görünen, ama zayıf etkileşimlerle yavaş yavaş parçalanan parçacıkların sırrını çözmeye yöneldi. Gell-Mann, bu olayların güçlü etkileşimlerde korunur, zayıf etkileşimlerdeyse korunmaz nitelikte yeni tip bir elektrik yükü olan "acayiplik" kavramıyla nasıl anlaşılabileceğini gösterdi. Bu çok verimli bir düşünceydi. Nitekim, o tarihten beri bu tipte birçok elektrik yükü (büyü, vb.) bulundu. Gell-Mann, daha sonra, "sekizli yol" denilen şemayı ortaya koydu. Hadronları birim bakışım yardımıyla sınıflandırmayı sağlayan bu şema, zengin temel parçacıklar dünyasını düzenleme olanağı verdi. Nihayet, Zweig ile aynı zamanda, hadron maddesinin ilkel bileşenleri olarak kuarkların varlığını kuramsal olarak ileri sürdü. Günümüzde, temel etkileşimlerle ilgili çağdaş kuramlar kuarklara dayanır (1969 Nobel fizik ödülü).

GELMA, Cezayir'de kent, vilayet merkezi, Seybuz'un geçtiği yeşil bir havzada, Numidia sıradağının eteğinde; 60 100 nüf. Arkeoloji müzesi. İlgi çekici kalıntıları (1908'de onarılan tiyatro) günümüze kadar gelen eski Roma sitesi *Calama*, verimli bir tarım bölgesinin (zeytinlikler ve sığır yetiştiriciliği) merkezi oldu. Makine yapımı. Seramik. Şeker fabrikası. —*Gelma vilayeti*, 3 911 km^2; 361 441 nüf. (1987).

GELME a. Gelmek eylemi.
—Fiz. Bir yüzeye doğru yönelmiş bir cismin ya da bir ışının geometrik niteliği. (Cismin hızının ya da ışın doğrultusunun, yüzeyin karşılaşma noktasındaki [*gelme noktası*] normaliyle yaptığı açıyla [*gelme açısı*] ölçülür.)
—Metalürj. *Kendine gelme*, biçim değiştirmiş ya da ışınlanmış bir alaşımın ya da bir metalin yapısının fizikokimyasal dengeye dönüşünü sağlamak için genellikle ılımlı ısıtmayla uygulanan değişim. (Kendine gelme, özellikle noktasal hataların ve dislokasyonların kaybolması, daha az enerjili biçimlenmelerle yeniden düzenlenmesi, tane ayrım yüzeylerince soğurulması biçiminde belirir. Sıcaklık yeterli olursa, bunu genellikle yeniden kristalleşme izler. Kendine gelme sertlikte hafif bir azalmaya, elektriksel özgül direncin düşmesine yol açar, ancak bazı ilk özelliklerin [kalıcı biçim değiştirmeden önceki] yeniden kazanılmasını sağlar. Kalıcı biçim değiştirmiş çelikler için kendine gelme 300 ile 500 °C arasında uygulanır.) [Eşanl. TOPARLANMA.]

◆ sıf. **1.** *Bir yerden gelme*, bir ülkeden, şehirden vb. gelmiş, getirilmiş olan: *İtalya'dan gelme mayolar.* **—2.** *Bir meslekten, bir topluluktan vb. gelme*, oradan çıkmış, orada yetişmiş olan: *Çıraklıktan gelme bir eleman. İyi aileden gelme bir kız.*

GELMEK gçz. f. **1.** *(Bir yerden), [bir yere] gelmek*, konuşanın ya da kendisinden söz edilen kimsenin bulunduğu yere doğru hareket etmek; orada bulunmak: *Önümüzdeki hafta Ankara'ya gelecek. Yanıma gelir misin? Evden buraya gelmek, bir saatimi aldı. Uçakla mı, yoksa gemiyle mi geliyor? Mal öğleden sonra gelecek.* **—2.** *Bir kimseye, bir yere (doğru) gelmek*, bir kimse, bir taşıt, hareket etmekte olan bir nesne sözkonusuysa, konuşan ya da kendisine söz söylenen bir kimsenin bulunduğu yere yönelmek, yaklaşmak: *Araba bize doğru geliyor. Babam geliyor.* **—3.** *Bir yere gelmek*, oraya geri dönmek: *Siz burada durun, on dakika sonra geliyorum. Çocuk daha bakkaldan gelmedi mi?* **—4.** *Bir şeye, bir şey yapmaya gelmek*, bir eylemde bulunmak için bir kimseye, bir yere gitmek: *Saat beşte, bizi evden almaya gelecek. Yardıma gelin. Çaya bize gelin. Benimle sinemaya gelir misin?* **—5.** *Belli bir düzeye, bir yere (kadar) gelmek*, herhangi bir yüksekliğe, boya, miktara vb. ulaşmak: *Su ancak dizlerime geliyor. Oğlum çok büyüdü, omuzuma geliyor. Orman deniz kıyısına kadar geliyor* **—6.** *(Bir yere, bir kimseye) gelmek*, (orayı, onları) ziyarete gitmek: *Bugün bize misafir gelecek. Akşama teyzemler geliyor, evden çıkamam.* **—7.** *Bir şeye, bir yere, vücudun bir bölümüne gelmek*, oraya isabet etmek; rastlamak, düşmek: *Taş başıma geldi. Top cama gelmiş. Sokağın sonuna varınca okul tam karşınıza gelir.* **—8.** Bir olay, tarih, dönem vb. sözkonusuysa, yakın olmak, başlamak; meydana gelmek: *Havalar ısınıyor, bahar gelecek. Büyük gün geldi, gidiyoruz. Karar anı geldi. Konuşmamızın zamanı geldi. Öyle bir gün gelir ki bunu bile bulamayız. Saati gelince salonu açarız.* **—9.** *Birinci, ikinci, sonuncu gelmek; bir şeyden, bir kimseden önce, sonra vb. gelmek*, bir sıralamada, aşamalı bir düzende belirtilen sırada yer almak: *Benim için bu konu her şeyden önce gelir. Bir yarışmada birinci gelmek.* **—10.** *(Bir yerden) bir kimseye (kadar) gelmek*, ona, oraya (kadar) ulaşmak, varmak: *Yemeğin kokusu bana kadar geldi. Yan odadan bazı sesler geliyor. Tartışmanın yankıları buralara kadar geldi. Beklediğim mektup geldi.* **—11.** *Bir duruma, yaşa vb. gelmek*, ona, oraya ulaşmak, erişmek: *Kendine bakacak yaşa geldin. Bu mevkiye büyük rastlantılar sonucu geldi. Çalışarak bir yerlere gelmek.* **—12.** *Belli bir zamana gelmek*, bir tarih, bir olay sözkonusuysa, belirtilen zamana rastlamak, zamanla çakışmak; belirtilen saate, zamana yaklaşmak: *Toplantı tarihi tatile geliyor. Doğum günüm perşembeye geliyor. Saat dokuza geliyor. Vakit öğleye geliyor.* **—13.** *Bir sözcüğe gelmek*, ona eklenmek: *Türkçede ekler sözcük sonuna gelir.* **—14.** *Bir yerden gelmek*, kökeni o yere dayanmak; orada yetiştirilmek: *Bu meyveler nereden geliyor? Şaraplarımız Trakya'dan gelir.* **—15.** *Bir*

aileden, ırktan, kandan vb. gelmek, kökeni, aslı o aile, o soy vb. olmak: *İyi bir aileden gelmek. Aynı soydan geliyorlar.* **—16.** *Bir şeyden, bir kimseden, bir yerden gelmek,* kökeni, kaynağı o şey, o kimse, o yer olmak: *Teknik terimlerin çoğu ingilizceden gelir. Bu fikir ondan geldi. Bu sesler de nereden geliyor?* **—17.** *Bir şeyden gelmek,* o şeyin sonucu olmak, ondan kaynaklanmak, çıkmak: *Anlaşmazlık yanlış sözcük kullanmanızdan geliyor. Sıkıntıları söz dinlememesinden geliyor.* **—18.** *Tümleç + gelmek,* belirtilen nitelikte olmak: *Bu elbise bana iyi geldi. Sofraya çatallar eksik gelmiş. Bu terlikler sana büyük gelir.* **—19.** *Bir kimseye (iyi, kötü) gelmek,* onu olumlu ya da olumsuz yönde etkilemek: *Buraların havası bize gelmiyor. Bu ilaç mideme iyi geliyor.* **—20.** Önceki dönemlerden kalan bir şey sözkonusuysa, varlığını sürdürmek; intikal etmek: *Günümüze kadar gelen tarihi eserler.* **—21.** *(Bir kimseye) ölçü tümleci + gelmek,* ona (belli bir paraya) o kadara mal olmak; hesaplandıktan sonra toplamı o kadar çıkmak: *Masraflar çıktıktan sonra şarabın şişesi bin liraya geliyor. Kilosu iki bin liraya geliyor.* **—22.** *Bir kimseye, bir şey (gibi) gelmek,* öyle olduğu izlenimini vermek; öyle görünmek: *Bana biraz sinirli gibi geliyor. Bu sefer yolculuk çok uzun geldi. İtirafları samimi gibi geldi. Henüz bir hafta oldu, ama bana bir ay gibi geliyor. Karşıdan kolay gibi geliyor, siz bir de bana sorun.* **—23.** *Bir şeye gelmek,* bir şeyden söz ederken, onun etkisine dayanmak; değişmemek, bozulmamak: *Bu çiçek soğuğa gelmez. Yıkanmaya gelen bir kumaş. Porselen yüksek ısıya gelmez, çatlar.* **—24.** Bir düşünce, duygu vb. sözkonusuysa, bir kimsede ortaya çıkmak: *Yazarken düşünceler ve sözcükler kendiliğinden geliyordu. O anda içimden her şeyi bırakmak geldi. Son günlerde ona bir giyinme merakı geldi.* **—25.** *(Bir kimseye), bir kimseden bir şey (soyut) gelmek,* ona o kimse tarafından aktarılmış olmak; ondan geçmek: *Bazı alışkanlıklar aileden gelir.* **—26.** *Bir şeye (soyut) (gelmek,* ona ulaşmak; dönmek, onu ele almak: *Nihayet en önemli konuya geldik. Sonunda dediğime geldin mi? Gelelim asıl soruna.* **—27.** *(Zaman, durum tümleci +) gelmek,* bir durumdan, bir olaydan söz ederken, olmak, oluşmak: *Aniden gelen krizler. Kış birden geldi. Başıma bir iştir geldi. Baharla gelen yağmurlar.* **—28.** Su, elektrik, gaz vb. sözkonusuysa, bir süre kesintiye uğradıktan sonra yeniden akmaya, yanmaya vb. başlamak: *Sular geldi mi? Elektrik geldi.* **—29.** *Bedenin bir bölümünden gelmek,* bedenden dışarı çıkmak, akmak: *Burnundan kan gelmek. Gülmekten gözlerinden yaş geldi.* **—30.** *Bir şey gelmek,* bir duruma uğramak: *Felç gelmek. Fenalık, havale gelmek.* **—31.** *Bir yerden gelmek,* oradan sağlanmak, edinilmek: *Evlerinden gelen kira onlara yeter. Kışlık yiyecekleri köyden gelir.* **—32.** *Bir şeye (soyut) gelememek,* bir kimse sözkonusuysa, ona tahammül edememek, dayanamamak, katlanamamak; ondan rahatsız olmak: *Terbiyesizliğe hiç gelemem. Gürültüye şamataya gelemez. Şakaya gelmek. Soğuğa gelemez, hemen hastalanır.* **—33.** *Tkz. Bir kimseye gelmek,* bir şey, bir yer ya da bir kimse sözkonusuysa, bir kimseye uymak; uygun olmamak: *Bu kız bize gelmez, gözü çok yükseklerde. Orası size gelmez, rahat edemezsiniz.* **—34.** Bir kimsenin kötü bir davranışıyla karşılaşmak, zarara uğramak: *Ondan sana her kötülük gelir.* **—35.** *Bir şeyi gelmek,* bir şeye, bir şey yapmaya gereksinim duymak: *Uykum geldi, yatacağım. Tuvaleti gelmek.* **—36.** *f. + ası gelmek,* gereksinme anlatan deyimler yapar: *Ağlayası gelmek. Kızınca yüzünü göresim gelmiyor.* **—37.** *f. + cağı gelmek,* kimi fiillerle, gereksinme ve yakınlık bildiren deyimler oluşturur: *Göreceği gelmek. Güleceği gelmek.* **—38.** *...dikçe, ...ceği gelmek,* kimi fiillerden sonra önceki eylemle ilgili olarak pekiştirilmiş bir istek ve sürerlik bildirir: *Yedikçe yiyeceği gelmek.* **—39.** *f. + mazlıktan gelmek, f. + mamazlıktan gelmek,* o eylemi yaptığı halde yapmaz gibi görünmek: *Görmezlikten, görmemezlikten gelmek. Anlamazlıktan gelmek.* **—40.** Yönelme durumundaki kimi sözcüklerle deyimsel fiiller oluşturur: *Akla gelmek. Bu, hangi anlama geliyor? Söze gelmez bir yumurcak.* **—41.** *Gel keyfim gel,* bir yerden, bir iş ya da durumdan duyulan memnuniyeti belirtmek için kullanılır, kimileyin de alay yollu söylenir: *Patırtılardan, gürültülerden uzak bu kır köşesinde gel keyfim gel.* || *Gel zaman git zaman,* aradan uzunca bir zaman geçtikten sonra: *Gel zaman git zaman oğlan, kıza gönlünü kaptırmış.* || *Geleceği varsa göreceği de var,* "bir kötülük yapmaya ya da yiğitlik taslayıp saldırmaya kalkışırsa karşılığını görür" anlamında söylenir. || *Gelen ağam, gıden paşam,* "kim güçlüyse, yönetim kimin elindeyse ayrım yapmadan ben ona uyarım" anlamında söylenir. || *Gelen geçen,* bir yere gelenler, uğrayanlar: *Sokakta gelen geçen kimse yoktu.* || *Gelen giden,* bir yere uğrayanlar, oradan gelip geçenler; soru tonlamasıyla, "uğrayan, arayan soran var mı" anlamında kullanılır. || *...gelince,* "sözkonusu olduğunda, sırası gelince" anlamıyla sözü bir konu bittikten sonra başka bir konuya aktarmak için kullanılır: *Ona gelince, burada kalıp konukları karşılayacak;* ayrıcalık gösteren bir işlem ya da durumu belirtmeye yarar: *Herkese yüksek ücret ödediler, bize gelince ücretleri düşürdüler.* || *Gelip çatmak, gelip dayanmak,* belli bir zaman sözkonusuysa, iyice yaklaşmak: *Borçların ödenme zamanı gelip çatmıştı.* || *Gelip geçici,* kısa süreli, sürekli olmayan. || *Gelip geçmek,* bir mevki, bir yer ya da yetki bir süre bir kimsenin elinde bulunmak: *Müdürlük makamından kimler gelip geçmedi.* || *Gelirse hane boş, gelmezse daha hoş,* birinden söz ederken "eve gelirse buyur etmemezlik yapmam, ancak gelmezse sevinirim" anlamında söylenir. || *Gelmiş geçmiş,* bugüne değin bilinen, tanınmış olan: *Gelmiş geçmiş en büyük romancılardan biri.* || *Gelsin ... gitsin...,* bir işi önemsememeyi, sorumsuzca davranmayı belirtir: *Dükkânın kapısına kilit asmış, gelsin içki, gitsin kumar, sonunda iflas etmişti.*

—Esk. eğit. *Geldi gitti tahtası,* osmanlı eğitim kurumlarında öğrencilerin dershaneye giriş çıkışlarını gösteren levha. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Fiz. *Gelen ışın, dalga, cisim vb.,* etkileşeceği bir sisteme doğru yönelen ışık ışını, dalga, cisim vb. için kullanılır.

◆ **gelinmek** edilg. f. Gelmek eylemi yapılmak.

—ANSİKL. Esk. eğit. Osmanlı eğitim kurumlarında dersler, sabahtan öğleye kadar aralıksız sürerdi; teneffüs yoktu. Değişik yaşlardaki öğrencilerin bu süre içinde sürekli sınıfta kalabilmeleri olanaksızdı. Okul tuvaletleri de genellikle tek kabinli olduklarından, sıkışan öğrenci hocasından izin alır, sınıftan dışarı çıkarken özel levhanın "gitti" yazılı tarafını, dönüşünde de tuvaletin boşaldığını belirtmek amacıyla "geldi" yazılı tarafını çevirirdi. Hoca da, bu levhaya bakarak öteki öğrencilere izin verirdi.

GELMİÇ a. (fars. *gelmic*). Büyük balıklarda bulunan sert kılçık.

GELNHAUSEN, Almanya'nın Hessen eyaletinde kent, Hanau'nun kuzeydoğusunda; 10 000 nüf. Friedrich I Barbarossa'nın saraylarından birinin kalıntıları (XII. yy.). XII. yy.'dan kalma önemli bir Meryem Ana kilisesi (koroyeri XIII. yy.'dandır). —Çevredeki Büdingen'de, tahkimli surların bir bölümüne, XII. ve XV.-XVI. yy.'lardan kalma bir şatoya ve birçok eski evin kalıntısına rastlanır.

GELON, Gela ve Siracusa tiranı (Gela İ.Ö. 540 - Siracusa 478). Gela'da tiran Hippokrates zamanında atlı birliklere komuta etti; Hippokrates ölünce onun yerine geçti (491). Halk tarafından kovulan büyük toprak sahiplerince Siracusa'ya çağrılan Gelon, kentte egemenliğini kurdu (485). Bu dönemde kent, bolluğa kavuştu ve egemenliği Sicilya'nın büyük bir bölümüne yayıldı; 200 kadırgadan ("üç sıralı") oluşan filosuna dayanarak İkinci Med savaşı sonunda etki alanını genişletmek istedi. Sicilya'da Kartacalılar tarafından tehdit edilen Gelon, onları, 480'de Himera'da yendi ve tehlikeli ilerleyişlerini durdurdu. Ortigia adasına karada Akhradine semtini ekledi, fethedilen kentlerin halkını (özellikle megara soylularını) oraya yerleştirerek Siracusa'yı genişletti.

Gelosi ("Kıskanç komedyenler"), Commedia* dell'arte'nin belli başlı italyan topluluklarından biri. XVI. yy. ortalarına doğru kuruldu ve 1583'ten başlayarak Francesco Andreini tarafından yönetildi. İtalya'nın kuzeyinde, özellikle Milano'da, Fransa'da ve Viyana'da sahneye çıkan topluluk 1604'te dağıldı.

GELSENKİRCHEN, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Ruhr'da, Essen'in kuzeyinde, Lippe kanalı'nın kıyısında; 288 000 nüf. (1992). Kömür yatakları. Termik santral. Ağır metalürji. Makine ve elektronik. Camcılık. Kimya. Petrol arıtma. Hazır giyim. Besin sanayileri.

GELTERKİNDEN, İsviçre'de (Basel-Landschaft yarı-kantonu) komün, Eibach ve Ergolz'un birleştiği yerde; 5 000 nüf.

GELTSER (Yekaterina Vasiliyevna), rus kadın dansçı (Moskova 1876 - *ay.y.* 1962). Ünlü mim sanatçısı ve bale yöneticisi Vasiliy Geltser'in (*Kuğu gölü*'nün libretto yazarlarından biri) kızı. Bolşoy tiyatrosu'nun bale okulunda öğrenim gördü; daha sonra Petersburg'da Christian Johansson ve Marius Petipa'dan da ders aldı. Özellikle *Salammbô* (1910) yorumu için Aleksandr Gorskiy'in büyük övgüsünü kazandı; yeni rus devletinin büyük kadın dansçılarının ilki olarak kendini kabul ettirdi. Daha sonra *Esmeralda, Raymonda,* Odette-Odile *(Kuğu gölü),* Prenses Aurore *(Uyuyan güzel),* Swanilda *(Fındıkkıran)* rollerinde de dans etti. *Pavot rouge* adlı baledeki (L. Laşçilin ve V. Tihomirov'un koregrafisi, müz. R. Gliyer'in, 1927) Tao-Hoa rolünü ilk kez yorumladı. 1910'da Rus baleleri'nde ve 1910-11 sezonunda ABD'de Mihail Mordkin'in topluluğunda çalıştı. 1935'te emekliye ayrıldı.

GELYAŞİN buzulu, G.-D. Anadolu'da, Hakkâri'nin 25 km kadar G.-D.'sundaki Buzul dağı (4 135 m) doruğunun K. yamacında, Türkiye'nin en uzun (yaklaşık 4 km) buzulu. Dili 2 800 m'ye kadar sarkar. Önünde yeni gerileme buzultaş setleri.

GEM a. **1.** Atın ağzına takılan ve dizginler aracılığıyla onu sürmeye yarayan çoğunlukla çelikten donanım. **—2.** *Gem almak,* at sözkonusuysa, binmeye ya da yük taşımaya elverişli duruma gelmek. || *Gem almamak,* buyruk ve baskı altına girmemek, söz dinlememek. || *(Birine, duygularına) gem vurmak,* bir kimsenin taşkınlığını, ölçüsüz davranışlarını engellemek, istek ve tutkularını bastırmak: *Tutkularına gem vurmasını bilmelisin. Para hırsına gem vuramayan bir adam.* || *Gemi azıya almak,* sözkonusu atsa, kızmak, gemi artık ağzında hissetmemek, itaat etmemek; bir kimseyse, ölçü, kural tanımaz olmak, söz dinlememek. || *Gemini kısmak,* bir kimsenin davranışlarını denetim altına almak, her istediğini yapmasına izin vermemek için üzerindeki baskıyı artırmak.

—Binc. *Gem demiri,* dizgin kollarının ucuna bağlı ve atın ağzına geçirilmiş demir. Gemin ağızdaki bölümü bazen düz, bazen ortası halkalı oynak olabilir. Kauçuk kaplı gemler de vardır.

—Zootekn. *Gem yastığı,* atgillerde, dişide kesicidişlerle birinci azıdişleri ve erkekte birinci azıdişleriyle köpekdişleri arasında

kalan bölüm. (Gem demiri gem yastığına oturur.) || *Gem yeri*, atın alt çene kemiğinde, kesici dişlerle birinci azı dişleri arasındaki karşılıklı aralık.

Gemara ya da **Gemarah,** *tamamlayıcı* anlamında aramca sözc.; Talmud*'un ikinci bölümünü belirtir. (Birinci bölüm Mişna'dır.)

Haham öğretisinde (II.-III. yy.), sözlü yasaların Tannayimler (belleticiler) tarafından geliştirilmiş bir düzenlemesi olan Mişna*'ya daha sonraki üç yüzyıl içinde, aramca yazılmış ve Mişna'nın yorumu olan Gemara eklendi. Gemara, eşzamanlı olarak iki ayrı yerde, Filistin ve Mezopotamya okulları ya da akademilerinde oluştu. Böylece Amorayımler (sözlü yasa yorumcuları) tarafından iki ayrı yorumlar bütünü geliştirilmiş oldu: 350'ye doğr. yazılan filistin Gemarası ve 500'e doğr. yazılan, VI.—VII. yy.'larda kesin biçimini alan babıl Gemarası. İki ayrı Gemara'nın varlığı, Kudüs Talmudu ve Babıl Talmudu adı altında iki ayrı Talmud'un ortaya çıkmasına yol açtı.

GEMBLOUX-SUR-ORNEAU, hollandaca **Gembloers,** Belçika'da (Namur ili) komün, Orneau kıyısında, Namur'un K.-B.'sında; 18 000 nüf. (1992). 933'te kurulmuş eski benedikten manastırı (tarihçi Sigebert de Gembloux'da yaşadı). Günümüzdeki yapıları (XVIII. yy.) L. B. Dewez yapmıştır ve bu yapılardan hâlâ (Tarım ve ormancılık enstitüsü) yararlanmaktadır. Bıçak, plastik maddeler yapımı.

—Tar. Don Juan de Austria, Felipe II'ye karşı ayaklanan Flamanlar'a, Fransızlar da Avusturyalılar'a karşı (1578) burada zafer kazandılar (1794). 11 mayıs 1940'tan başlayarak I. Fransız ordusu, Wavre ve Namur arasında açılan Gembloux gediğine yerleşti. 14 mayısta 16. panzer birliğinin saldırısına uğradı ve 16 mayısta, Meuse cephesinin bozulmasından sonra geri çekilmek zorunda kaldı.

GEMCİK a. Anat. Gerek fizyolojilerinden, gerek görünümlerinden ötürü bazı mukoza kıvrımlarına verilen ad. (Dil, dudak, veru montanumun, bızır, sünnet derisi [idrar deliğinden kamış başı boynuna kadar uzanır] gemciği.) || *Dil gemciği, dudak gemcikleri*, ağız mukozasının ön orta yerinde bulunan ve bu organların hareketlerini sınırlandıran mukoza kıvrımları. (Süt emmeyi ya da ileride konuşmayı engellerse ameliyatla kesilmeleri gerekir.)

GEMELLAE. Tar. coğ. Avras'ın G.-B.'sında önemli karayolu merkezi ve Afrika *limes*'inin temel öğelerinden biri. Romalılar'dan kalma bir askerı kampın ve bir yerleşmenin izleri. Afrika'da aynı adla anılan birçok roma karakolu vardı.

GEMELLİ CARERİ (Giovanni Francesco), italyan yazar (Radicena 1651 - Napoli 1725). Avrupa, Asya ve Amerika'ya yaptığı yolculukların öyküsü, eleştirel bakışının modernliğiyle dikkati çeker (*Giro interno al mondo*, 1699-1700).

GEMENA, Zaire'de (Ekvador ili) kent. Zaire ve Ubangi ırmaklarının arasında; 40 000 nüf.

GEMEREK, İç Anadolu bölgesinin Yukarı Kızılırmak bölümünde, Sivas iline bağlı ilçe; 48 453 nüf. (1990); 1 153 km^2; 38 köy. Merkezi, Sivas'ın 124 km G.-B.'sında *Gemerek*, 8 646 nüf. (1990). Şekerpancarı, patates, sebze ve meyve üretimi, büyükbaş hayvancılık. Linyit, mermer yatakları. Yem, tuğla fabrikası.

GEMİ a. **1.** Açık denizde ya da iç denizde seyretmek için yapılmış güverteli, büyük tonajlı yüzer deniz yapılarına verilen genel ad: *Ticaret gemisi. Savaş gemisi. Yelkenli, motorlu, buharlı gemi.* (Bk. *ansikl.* böl.) —**2.** *Gemi aslanı*, kalıbı kıyafeti, gösterişi yerinde olan, ama hiçbir işe yaramayan değersiz adam: *Bakma öyle olduğuna, tam bir gemi aslanıdır o.* || *Gemi karaya oturmak*, denizin sığ bir yerine saplanarak yoluna devam edememek. || *Gemisi şapa oturmak*, bir kimsenin beklentileri, umutları gerçekleşmeyip boşa çıkmak, işleri düzelemeyecek ölçüde bozulmak. || *Gemisini kurtaran kaptan*, sıkıntılı ve güç bir durumdan ne yapıp edip sıyrılan ve işlerini yürütmesini bilen kimselere övgü yollu söylenir. || *Gemisini yürütmek*, işlerini her yola başvurarak sürdürmek. || *Karadeniz'de gemilerin mi battı?*, üzgün, sıkıntılı, karamsar görünen bir kimseye söylenir.

—Ask. denizc. *Gemi subayı*, askeri bir gemide yetkili olduğu bölümdeki eratın disiplininden ve çalışmasından sorumlu ve doğrudan geminin en kıdemli subayına (gemi kaptanı) bağlı olan subay: *güverte subayı, makine subayı, telsiz subayı* vb. || *Ağır savaş gemisi*, ağır silahlarla ve güçlü zırhlarla donatılmış büyük tonajlı savaş gemisi. || *Filo sancak gemisi*, filoya komuta eden subayın (amiral) bulunduğu gemi. || *Hatif gemi*, manevra yeteneği ve vurucu gücü yüksek olan süratli gemi (avizo, refakat muhribi). || *Hedef gemisi*, atışlarda hedef olarak kullanılan gemi. — Herhangi bir hedefi yedekte çeken gemi. || *Helikopter gemisi*, üzerinde helikopterlerin inişi ve kalkışı için bir pist bulunan ve açık denizde yapılan harekâtlarda helikopterlere yakıt ikmali yapan gemi. || *Muharebe gemisi*, donanmanın en ağır silahlarıyla donatılmış, vuruş gücü çok yüksek gemi. (Bu gemiler düşmanın her tip gemisiyle savaşacak güçte olduğu gibi düşman kıyılarının bombardımanında da çok yüksek ateş gücüyle etkili olur. Deplasmanı 45 000 t olan bu gemilerin güverteleri ve top taretleri kalın çelik zırhlarla pekiştirilmiştir.) || *Savaş gemisi*, donanmaların genelde temel gemilerini oluşturan, hücum ve savunma için özel silahlarla donatılmış gemi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Yardımcı gemi*, savaş halindeki bir donanmaya lojistik destek (teçhizat, akaryakıt, cephane, gıda maddeleri, sağlık malzemeleri, yedek parça, personel vb.) sağlayan gemi: *tanker, kuru yük gemisi, cephane gemisi, onarım gemisi* vb.

—Ask. tar. ve Esk. denizc. *Gemi azapları* → AZAP. || *Gemi azapları bölük başıları*, azapların başındaki subaya verilen ad. || *Gemi imamı*, savaş gemilerinde dinsel törenleri yönetmek, askerlere dinsel öğütler vermekle görevli din adamı.

—Atç. *Gemi azıya almak*, attan söz ederken, gemi azıların arasına alarak binici ya da sürücünün yönetiminden çıkmak.

—Deniz huk. Kullanılması denizde hareket etme olanağına bağlı olan ve çok küçük olmayan her tür tekne. || Denizde kürekten başka bir aletle yola çıkabilen her tür araç. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Gemi adamları* → ADAM. || *Gemi alacaklısı hakkı*, geminin işletilmesiyle ilgili alacaklarda gemi ve navlun üzerinde alacaklılar lehine doğan yasal rehin hakkı. || *Gemi borda evrakı* → BORDA* EVRAKI. || *Gemi ipoteği*, bir gemi ya da gemi payı üzerinde kurulan ve alacaklıya o gemi ya da payı üzerinden alacağını öncelikle alma yetkisi veren aynı hak. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Gemi jurnali*, geminin her yola çıkışında yolculuk boyunca geçen önemli olayların yazıldığı defter. (Gemi jurnali günü gününe tutulur, kaptan ve ikinci kaptan tarafından imzalanır. Jurnale şunlar yazılır: hava durumu; geminin rotası, bulunduğu enlem ve boylam dairesi; sintinelerdeki su yüksekliği; iskandil edilen su derinliği; kılavuz alınması, kılavuzun gemiye girdiği ve gemiden ayrıldığı saatler; gemi adamlarındaki değişiklikler; gemi meclisinin aldığı kararlar; gemi ya da yükün uğradığı kazalar; gemide işlenen suçlar, doğum ve ölüm olayları.) || *Gemi sicili*, gemilerin nitelikleri ve üzerlerindeki hakların yazıldığı resmi sicil. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Gemi tasdiknamesi*, geminin sicile yazılmış olduğunu gösteren, gemi sicili memurluğunca düzenlenmiş belge. (Gemi tasdiknamesi gemi sicilindeki kayıtları ya da bunların özetini içerir ve özellikle geminin türk bayrağını çekme hakkını gösterir.) || *Gemi tonajı*, geminin hacmini ve taşıma kapasitesini belirten ölçü. (Türkiye'de gemilerin tonajı 14 nisan 1966 tarih ve 6/6125 sayılı Bakanlar kurulu kararı'yla yürürlüğe konan tüzüğe göre saptanır. Tescil, liman, vb. harçların saptanmasında gemilerin tonajı dikkate alınır.)

—Denizc. *Gemi adamı*, bir geminin sevk ve idaresini sağlayan kaptan, gemi zabiti, lostromo, tayfa, miço vb. || *Gemi beşiği*, gemiyi denize indirmekte kullanılan kızak. || *Gemi jurnali*, sefer sırasında gemiyle ilgili tüm işlerin ve belli başlı olayların kaydedildiği defter (manevralar, işaretleme vb.). || *Gemi reisi*, yelkenli gemilerde birinci kaptana verilen ad. || *Gemiyi terk etmek*, bir yangın ya da bir kaza sonucu batma tehlikesi bulunan gemiden ayrılmak. || *Açık deniz gemisi*, açık denizde seyretmeye elverişli gemi. || *Balıkçı ana gemisi*, filoda bulunan balıkçı gemilerinin avladığı balıkları ambarlarında depolayan, bu gemilere yakıt ikmali yapan, filo gemilerinde ortaya çıkan belli arızaları onaran ve gerektiğinde diğer balıkçı gemilerinin mürettebatına yardım eden geniş soğuk hava depolu gemi. || *Harita gemisi*, deniz haritaları çıkarmak için özel olarak yapılmış ve donatılmış gemi. || *Hizmet gemileri*, seyre elverişli sularda ve limanlarda çalışmaya yönelik mekanik donanımlar taşıyan yüzer yapı (tarak gemisi, elevatör, maçuna vb.). || *İtfaiye gemisi*, yangında kullanılan ve en güçlü itfaiye araçlarınınkinden çok üstün bir hidrolik sistem içeren gemi. (İtfaiye gemilerinden liman bölgelerinde, hem su üzerindeki hem de rıhtım kenarındaki yangınlarda yararlanılır; ayrıca bu gemiler, kimi kez uzak bölgelere giden itfaiye araçlarını beslemek için yüzer pompalama istasyonları olarak da kullanılır.) || *Motorlu gemi*, itme aracı olarak motor kullanan gemi. (Ana motor dışında, küçük manevraları yapmak ya da yedekte çekilirken geminin yüzebilirliğini artırmak için yardımcı motorlar da vardır.) || *Onarım gemisi*, tersane ya da liman tesisleri bulunmayan açık denizlerde görevli süsütü ya da sualtı gemilerinin bakım ve onarım işlerinde kullanılan gemi. (Onarım gemisinde genel makine, motor, elektrik, kaynak, elektronik vb. atölyeleri bulunur.) || *Ticaret gemisi*, yolcu ve yük taşıyan gemi. *Yolcu gemisi*, yolcu taşımak için dü-

zenlenmiş motorlu büyük gemi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Yük gemisi*, yük taşımak için düzenlenmiş gemi.

◆ ünl. Denizc. *Gemiyi terk et!*, batma tehlikesi bulunan bir gemide, yolcuların ve mürettebatın gemiden ayrılması için verilen komut.

—Mim. Bir bina yüksekliğinin en büyük bölümünü ya da en azından birçok katın yüksekliğini işgal eden, genellikle uzunlamasına iç mekân. (Latin haçı planlı kiliselerin sahnı, çaprazsahnı, hatta koroyeri bir ya da birçok gemiden oluşur.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Uz. havc. *Uzay gemisi*, özellikle insanların uzay uçuşlarında kullanılan büyük boyutlu uzay taşıtı.

—ANSİKL. *Motorlu gemiler.* Gemiler inşa sistemlerine göre enine inşalı gemiler ve boyuna inşalı gemiler biçiminde ikiye ayrılır; birinci halde enine gemi çerçeveleri (postalar) ikinci halde ise boyuna gemi çerçeveleri (boy takviyeleri) gemi iskeletinin ana öğelerini oluşturur.

Ayrıca gemilerin seyir alanlarına, yani açık denizde, kıyı sularında ve korunaklı sularda seyretmelerine göre de bir ayırım yapılabilir. Bütün sularda seyretmeye elverişli gemilere "açık deniz gemisi", korunaklı bir yere en çok altı saatlik uzaklıkta seyreden gemilere de "kıyı gemisi" denir; "korunaklı su gemisi" terimi de limanlarda, koylarda ya da haliçlerde seyreden gemileri belirtir.

Gemiler kullanılış amaçlarına göre de sınıflandırılabilir:

1. yolcu gemileri, 1974'te kabul edilen denizde insan hayatını kurtarma anlaşmasına göre on ikiden çok yolcu taşıyan teknelerdir. Bu kategoride okyanusaşırı ya da kıyı yolcu gemileri ile feribotlar ve araba vapurları yer alır.

XVIII. yy.'da posta hizmeti gören ve yolcu taşıyan küçük gemilere de "yolcu gemisi" deniyordu.

Daha sonra "yolcu gemisi" adı, yalnız yük taşıyan kargo gemilerinin tersine, posta hizmeti dışında yolcu taşıyan ve düzenli seferler yapan buharlı gemiler için kullanıldı.

Gerçek anlamıyla yolcu gemisi hem belli bir yol izleyen bir hat gemisi, hem bir gezi gemisi, hem de yolcu ve yük taşıyan karma gemi olabilir. Atlas okyanusu'nu aşan ilk yolcu gemisi, 71,9 m boyunda yandan çarklı *Great Western*'dir; Bristol'den New York'a 15 gün 5 saatte ulaştı (1838). Bunu *Great Britain* (1843) ve *Great* Eastern* (1858) izledi. Daha sonra yolcu gemileri uluslararası uzak hatlarda ve özellikle Kuzey Atlas okyanusu'nda bir yüzyıl boyunca kullanıldı. Bu gemiler içinde en ünlüleri *Normandie**, *Queen Mary*, *United States* ve 35,6 deniz millik ortalama hızla mavi kurdelayı ele geçiren *France**'tır. Uçakla girdiği rekabeti sürdüremeyen bu yolcu gemisi tipi ortadan kalkma yolundadır; yalnız *Queen Elizabeth II* Kuzey Atlas okyanusu'nda hizmettedir.

Günümüzde denizcilik şirketleri, saatte yaklaşık 21 deniz mili hız yapan ve 400 ile 1 000 yolcu taşıyan 15 000 ile 20 000 grostonluk gezi sınıfı yolcu gemilerine doğru yönelmiştir;

2. yük gemileri ya da kargolar çok değişik yükler taşır ve klasik kargolar, çokamaçlı kargolar, konteyner gemileri, dökme yük gemileri, cevher gemileri, kuru yük gemileri vb. olarak sınıflandırılır. Okyanusaşırı yük barçları da bu kategoride yer alır.

3. tankerler içinde petrol tankerleri, metan gemileri, sıvı yağ ve kimyasal madde taşıyan gemiler sayılabilir.

4. liman hizmet gemileri ise, yüzer havuzlar, römorkörler, tarak gemileri ve diğer hizmet araçlarından oluşur.

5. deniz çalışmalarında dinamik konumlandırmalı kuyu açma gemileri, dalış gemileri, kaldırma barçları kullanılır.

Kargo alanında, günümüzde, limanlardaki bekleme sürelerini en aza indiren konteyner gemilerini ve ro-roları kullanma eğilimi vardır.

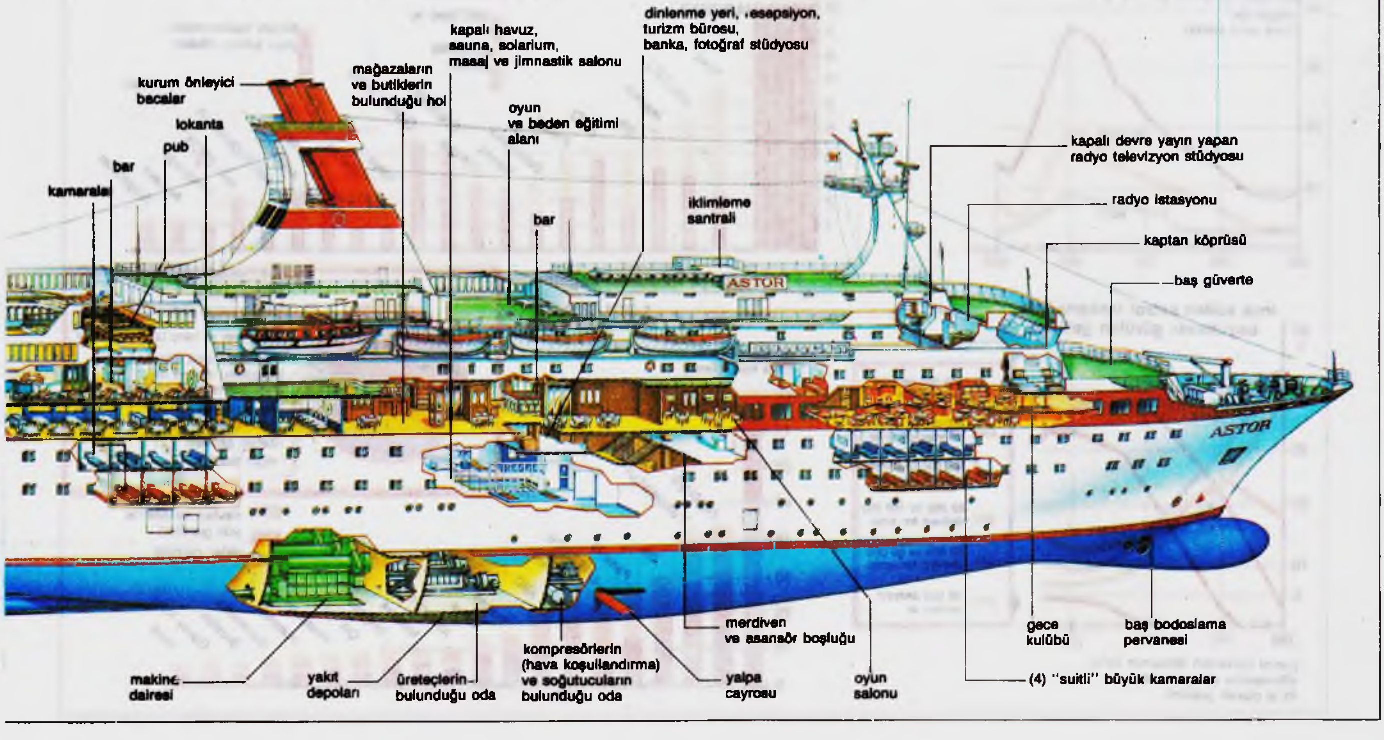
• *Gemi inşaatı.* Gemi inşaatında çeşitli uygarlıklarca çok değişik malzemeler kullanılmış olmasına rağmen, bu inşaatın uzun süre hemen hemen yalnız ağaç işleme tekniklerine dayandığı görülür. Geçen yüzyılın sonuna doğru metal gemi inşaatı ağaç gemi inşaatının yerini aldı ve günümüzde, özellikle gezinti tekneleri alanında, plastik malzemeden (poliester) inşaat önemli bir gelişme gösterdi.

• *Ağaç gemi inşaatı.* İlk ağaç gemiler sallar ve piragualardır. Kaburgalı gemilerin ortaya çıkışı büyük bir gelişmenin belirtisini oluşturdu. Eğriler, baş ve kıç bodoslamalarına sıkıca bağlı omurga üzerine önce tamamen sezgiye dayanan yöntemlerle yerleştiriliyordu; daha sonra yavaş yavaş bilimsel hesaplara başvuruldu. XVIII. yy. başında, inşaata başlamadan önce geminin planları çiziliyor ve malzeme boyutları hesaplanıyordu. Yerine oturtulan eğriler iç omurgaya tutturulmakta ve postaları kemerelere bağlanmaktaydı. Kaburga yapıldıktan sonra dış borda kaplaması yerleştiriliyordu. Günümüzde de ağaç gemi inşa eden küçük tersaneler vardır. Çeşitli parçalar blok halinde inşa edilir (baş ve kıç bodoslamaları, postalar vb.) ve değişmez bir sürece göre birleştirilir. İşe, omurgayı son konumunda birleştirme ve düzenlemeyle başlanır, sonra endaze kalıpları monte edilir ve bunların üzerine aralıklı borda kaplamaları ile postalar oturtulur. Takviye kuşakları yerleştirilir, döşekler, postalar ve omurga cıvatalanır, ardından boşluklar doldurularak borda kaplaması tamamlanır. Borda kaplaması armoz yerine bindirme inşaat biçiminde yapılıyorsa, kaplama tahtaları aşağıdan yukarı doğru çakılır.

1960'a doğru soğuk su tutkallarının ortaya çıkışı, kalıplanmış ağaç gemi inşaatın gelişmesini sağladı. Endaze kalıpları, bükülmez bir kalıp oluşturacak şekilde tekne biçimine göre birleştirilir. Genellikle tekne tersine çevrili olarak, yani omurga üstte kalacak biçimde inşa edilir. Esnek boy takviyeleri ve postalar yerlerine oturtulduktan sonra tutkallanır. Ağaç şeritler halindeki tabakalar birbirine yapıştırılarak elde edilen borda kaplaması yerleştirildikten sonra teknenin omurgayla bağlantı yeri bir ek doblinle kaplanır. On günlük kurumadan sonra endaze kalıpları sökülür, tekne parlatılır, uzun süre sulanıp kurutulduktan sonra yeniden parlatılır. Nihayet tekne döndürülerek iç takviyeler ve güverte döşenerek inşaat tamamlanır.

Kontrplak gemi teknesi, genellikle omurga üstte kalacak biçimde endaze kalıpları üzerinde inşa edilir. Bu tür inşaatta borda kaplaması çok çabuk gelişir. Çünkü kontrplak parçaları, tekne kaburgasını baş bodaslamasından kıç aynalığa kadar kaplayabilecek büyüklüktedir. Böylece yalnız dört öğeden oluşan basit sintine dönümlü bir tekne elde edilir. Ayrıca

"MS" Astor yolcu **gemi**si (Almanya)

Hansa belgesine göre

kontrplak kit halindeki inşaatta amatörlerce yeğlenir.

• *Metal gemi inşaatı.* Çelik gemi inşaatı XIX. yy.'ın başında başladı; ağaç gemi inşaatından esinlenen bu inşaat türünde, özellikle baş ve kıç bodoslamalarıyla uzatılmış bir omurga oluşturulur; buna enine gemi çerçeveleri bağlandıktan sonra borda kaplamaları yerleştirilir. İlk dönemlerde çelik gemiler parça parça inşa edilir, bu parçalar perçinle birleştirilirdi. Bu yöntem 1940 ile 1945 arasında, özellikle kaynağın kullanılması sonucu gelişti. Bu dönemde ABD'de kaynak ve belli ölçüde blok inşaat yönteminden yararlanarak *liberty ship* denilen yük gemilerini inşa etti. Bugün bir gemi teknesinin inşaatı, tersanenin sanayisel olanakları temel alınarak belirlenir ve aşağıdaki aşamalardan geçer: gereç sağlama ve depolama, endaze çizimi, işleme, blok inşaat, montaj, donatım ve teslimden önce deneme. Atölyelerin malzeme gereksinimini gecikmeden karşılamak için gerekli sac ve profiller parklarda depolanır. Araştırma bölümü geminin gerçek karinasını belirleyen planların çizimini yapar ve gereğinde düzeltir. Bu işlemler büyük modern tersanelerde bilgisayarlarla otomatik olarak gerçekleştirilir. İnşa planları tamamlandıktan sonra parçaların işlenmesine (kesme ve biçimlendirme) geçilir; bu işlemler saclara ya da profillere istenilen boyutları ve biçimleri vermeye dayanır. Sonra elde edilen metal parçalar blok inşaat atölyesine gönderilir. Burada saclar ve gemi çerçeveleri az ya da çok büyük levhalar ya da bloklar halinde birleştirilir. Atölyelerde blokların yapımını, büyük tersanelerde inşa havuzuna yakın bir alanda uygulanan bir ön montaj evresi izler. Bu evrede atölyelerden gelen bloklar birleştirilerek ağırlığı 800 t'a ulaşan büyük bloklar oluşturulur. Bu blokların son montajında, kaldırma gücü 1 000 t'a yaklaşan modern kaldırma araçları kullanılır. Nitekim bir geminin üst yapılarının ön montajı bir ya da iki blok halinde yapılabilir. Son montaj işlemi modern tersanelerde, yatay tabanlı inşa havuzlarında ya da klasik tersanelerde, indirme kızağı üzerinde uygulanır. Bu işlem teknenin montajı ve geminin donatımı biçiminde ikiye ayrılır. Tekne indirme kızağı üzerinde monte edilmişse, donanım gemi suya indirildikten sonra döşenir. Tekne, havuzda monte edildiğinde, donanımın yerleştirilmesi daha kısa sürede tamamlanabilir; bir yandan geminin yapım sırasında yatay konumda oluşu, öte yandan çok büyük önüretim bloklarını taşıyan kaldırma araçlarının gücü, bu işlemin hızla gelişmesini sağlayan etkenlerdir. Ayrıca ağır donanımlar (örneğin turboreaktör grubunun tamamı) tek bir blok halinde yerleştirilebilir. Dolayısıyla bu montaj tipinde donatımın tamamlanması denizde donatımdan çok az zaman alır. Gemi armatöre teslim edilmeden önce çeşitli denetimlerden ve denemelerden geçirilir.

Ticaret gemilerinin tekneleri iki ana sisteme göre inşa edilir: boyuna ya da enine.

Boyuna sistem tüm büyük boyutlu gemilerde kullanılır; bu sistemde borda kaplama, güverte kaplama ve karina kaplama sacları 600 ile 900 mm aralıklı boyuna gemi çerçeveleriyle ya da boy takviyeleriyle desteklenir. Kemereler, derin postalar ya da döşekler gibi bu boy takviyeleri de, 3 ile 5 m aralıklı birincil enine gemi çerçevelerine dayanır. Ambar mezarnaları, iç omurgalar ya da destekler gibi birincil boyuna gemi çerçeveleri de kuvvetlerin enine gemi çerçeveleri arasında dağılmasını sağlar. Petrol tankerleri dışında, bu gemilerde genellikle çiftdip vardır.

Enine sistem küçük boyutlu gemilerde kullanılır; bu sistemde borda kaplama sacı 600 ile 900 mm aralıklı enine gemi çerçeveleriyle ya da postalarla desteklenir. Bu postalar karinada döşeklerle ya da boş döşeklerle, güverte düzeyinde de kemerelerle tutturulur. Birincil boyuna gemi çerçeveleri, ambar mezarnaları, iç döşekler ya da stringerler, yüklerin enine öğeler arasında daha iyi dağılmasını sağlar.

Bir tekne karma bir sistemle, yani hem boyuna hem enine sistem kullanılarak inşa edildiğinde, teknenin dayanımının, iki sistemin bağlantı yerlerinde özel olarak incelenmesi gerekir.

Savaş gemileri iki evrede inşa edilir: havuzda inşaat ve denizde donatım. Bu gemilerde, yaşam yerlerinin genellikle çok kısıtlı olması ve yerleştirilecek donanımın karmaşıklığı göz önüne alınarak donatım evresi titizlikle düzenlenir. Gezinti gemilerinde, çelik yerine alüminyum alaşımı kullanılabilir. Çünkü önemli ağırlık kazançları sağlar (yaklaşık % 40), ancak maliyeti daha yüksektir.

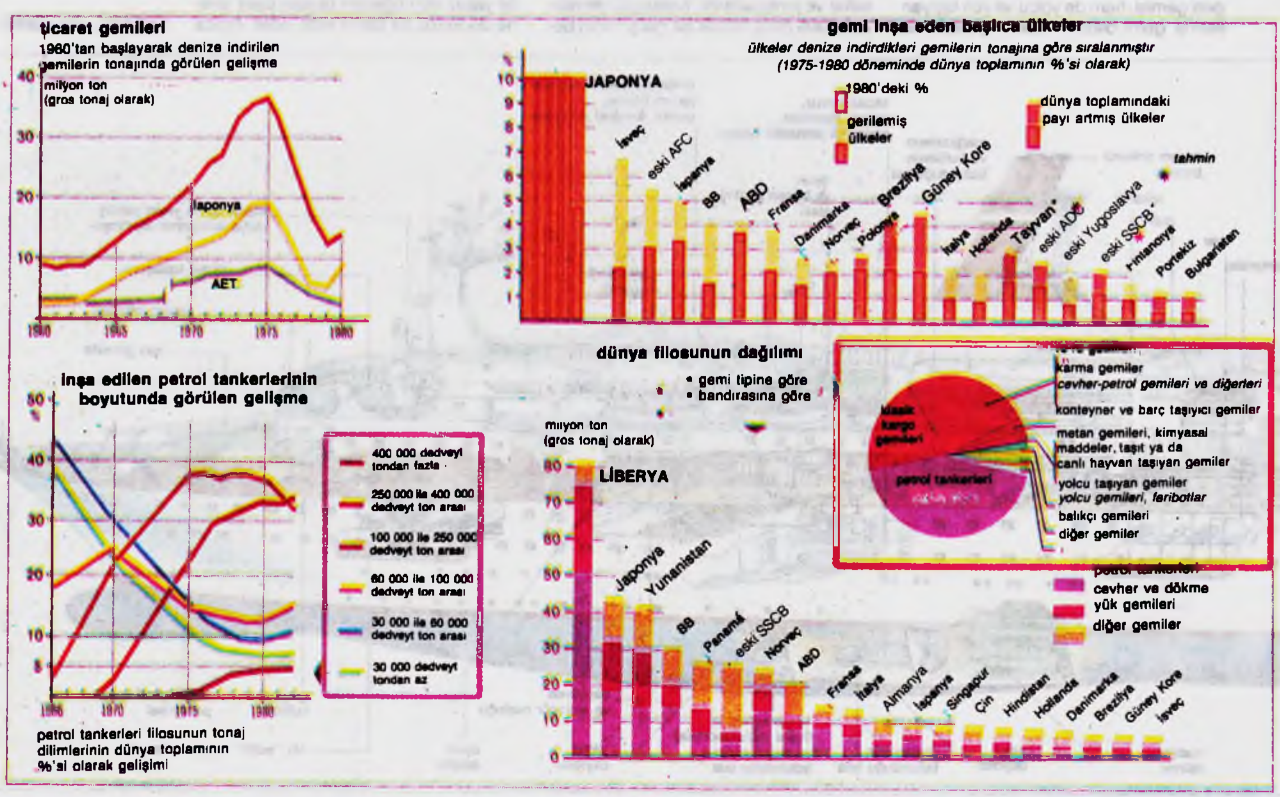
• *Plastik malzemeden gemi inşaatı.* Plastik malzemeden ilk tekneler 1960'a doğru ortaya çıktı. Laboratuvarda yapılan incelemeler bu yeni malzemenin güvenirliğini gösterdi; nitekim yalnız gezinti gemilerinin yapımında değil hücumbotların, balıkçı teknelerinin ve küçük ticaret gemilerinin yapımında da kullanılmaya başlandı. Dökme kalıplamaya çok elverişli olan poliesterin ve pekiştirilmiş plastiğin kullanılması, gezinti teknesi inşa eden kimi tersanelerin seri üretime geçmesini sağladı.

• *Çelik hasırlı beton gemi inşaatı*'nda çok güvenli bir teknik kullanılmasına rağmen, malzemenin homojenliğini ve sızdırmazlığını sağlamak için aşırı özen gerektirmesi, tekne biçimi ve duyarlı boyutlar gibi kimi alanlarda karşılaşılan güçlükler bu yöntemin geleneksel tersanelerce benimsenmesini önledi.

—Coğ. Gemi inşaatı, gemilerin kullanımına göre farklılaşan dört büyük pazarın istemini karşılar: gezi (su sporları sanayisi), balıkçılık, askeri denizcilik, ticaret filoları (ticaret ve hizmet gemileri: römorkörler, tarak gemileri, bilimsel araştırma gemileri vb.). 1960'tan bu yana ise, gemi inşaatı, yeni yapım alanlarına, özellikle denizde kuyu açma platformlarının yapımına yöneldi, hatta bu alanı benimsedi. Bununla birlikte gemi inşa tersaneleri düzeyinde, pazar türleri arasında kesin bir ayrım yapmak güçtür. Gezinti tekneleri inşa eden tersanelerin birçoğu önceleri balıkçı gemileri yaptı. Askeri tersaneler kimi kez ticaret gemileri üzerinde çalışırken sivil tersaneler, özellikle ABD'de ve İngiltere'de, mali yüklerini askeri siparişlerle dengelediler.

Her tür gemi inşaatında göz önüne alınan boyutlara göre çeşitli ölçeklerde tersaneler kurmak gerekir. Yalnız karayoluyla ya da demiryoluyla taşınabilen çok küçük tekneler denizden uzak bölgelerde yapılabilir. Bu tür kuruluşlar özellikle büyük kentlerin pazarına yönelir ve bir ölçüde küçük gezinti gemileri inşaatıyla sınırlıdır. Temel gemi inşa sanayisi çoğunlukla kıyılarda ya da derinliği elverişli su yol-

GEMİ İNŞAATI VE TİCARET FİLOSU

larında kurulur. Gemilerin boyutu ve birçok geminin aynı anda inşası tersane boyutlarını da etkiler. Birçok tersanenin alanı yüzlerce hektarı aşar ve atölyeler inşa havuzuyla (ya da geleneksel indirme kızağı) donatım rıhtımı arasında yer alır. Blok gemi inşaatının gelişmesi ve blok inşaat öğelerini birleştirmede dev kaldırma portiklerinin kullanımı büyük tersanelerin açık arazide kurulmasına yol açtı. Ayrıca gerekli alanın büyüklüğü bazen tersaneleri, büyük ticaret limanları dışında kurma zorunluluğu doğurdu (Türkiye'de Pendik ve Tuzla tersaneleri gibi).

Gemi onarım tersanelerinin yerleşim yeri gemi inşa tersanelerininkinden bir dereceye kadar farklıdır; gemi inşa tersanelerinin tersine onarım tersaneleri ticaret trafiği yoğun olan bölgelerde ve gemi parçalama tersanelerinin yakınında bulunur, ayrıca bu tersaneler de geniş bir alan kaplar. Buna karşılık askeri tersaneler güvenlik nedeniyle doğal korumalı kıyılarda kurulur.

Gemi inşa sanayisinin dünya düzeyindeki dağılımı bu sanayinin kimi temel özelliklerine dayanır: bir yandan büyük anapara gerektiren bir ağır sanayi, öte yandan bir montaj sanayisidir; dolayısıyla çok çeşitli ham ya da işlenmiş ürün (en önemlileri demir-çelik ürünleri ve deniz motorları) gerektirir; ayrıca teknolojik gelişmeye bağımlıdır. Sonuç olarak bu sanayi, uluslararası rekabete açık olduğundan üretim etkenlerinin (ücretler, yardımlar, sübvansiyonlar) değişimlerine aşırı ölçüde duyarlıdır ve hızla bunalıma girer. Gemi boyutlarının artışına ve özel görevli gemilerin yapımına uyarlanan tersanelerin 1950 ile 1975 arasındaki gelişme döneminin ardından dünya gemi inşaatında bir sipariş düşüşüyle karşılaşıldı, mart 1974'te 133,4 Mt olan inşaat hacmi mart 1979'da 25 Mt'a düştü; bu azalmanın nedeni dünya petrol filosunun, o tarihe gelindiğinde gereğinden çok artmış olmasıydı. Ancak 1980'li yılların sonlarına gelindiğinde durum değişti ve 1990 yılında inşaat hacmi 39,9 grostona kadar yükseldi.

Bugün, gemi inşa eden ülkeler dört gruba ayrılabilir; 1960'ta dünya gemi inşaatında birinci sıraya Japonya yerleşti. Demir-çelik sanayisi gruplarıyla donatım şirketleri arasındaki yakın ilişki, özgün örgütlenme biçimi ve teknolojik yenilikler japon gemi inşaatının gelişmesinde temel etkenler oldu; birkaç büyük sanayi grubu (İshikawajima-Harima Heavy İndustries, Mitsubishi, Kawasaki, Hitachi, Mitsui, Nippon Kokan, Sumitomo) ve birkaç büyük tersane (Çiba, Tokyo, Ariake, Kobe, Kure, Sasebo) ile birlikte japon gemi sanayisi kıyılarda, büyük liman ve sanayi merkezleri (Tokyo körfezi, Osaka-Kobe, Hiroşima) yakınında kimi kez dağınık kimi kez toplu halde kuruluşların çoğalması sonucu başarıya ulaştı. 1980'lerin başında, dünya gemi inşa sanayisindeki bunalım Japonya'yı da etkiledi; 1981'de 1975'e göre denize indirilen gemi sayısı yarıya düştü; bununla birlikte japonlar dünya gemi inşa sanayisi alanındaki üstünlüklerini korudular. Bu sektörün dünya genelinde toparlanmasıyla Japonya da krizi atlattı (1991'de 13,2 groston ile dünya siparişlerinin % 41'i).

Aynı dönemde, "geleneksel gemi inşa şirketleri" grubunda, yani 1938'de dünyadaki gemilerin % 82,5'ini (ve 1900'de % 98'ini) inşa eden ülkeler grubunda (Avrupa ülkeleri ve ABD) bir gerileme görüldü. Amerika'nın savaş gemisi yapımı alanındaki çabaları bir yana bırakılırsa, Büyük Britanya Clyde ve Tyne üzerindeki ünlü tersaneleriyle 1960'a kadar dünya gemi inşa sanayisinin tartışmasız lideri olarak kalmıştı. Ama bugün, British Shipbuilders kuruluşunda yeniden gruplaştırılmasına rağmen, ingiliz gemi inşa sanayisi genellikle Clyde ve Tyne üzerinde, Barrow-in-Furness'te ve Belfast'ta bulunan önemli tersanelerinin etkinliğini güçlükle sürdürmektedir.

Amerikan tersaneleri, özellikle Chester, Baltımore, Newport, News, Pascagoula, New Orleans ve San Francisco'da kurulmuştur ve etkinliklerini genellikle askeri siparişlerle sürdürür. Amerikan tersanelerinin dünya piyasasındaki rekabetini azaltan teknolojik gelişme eksikliği değil, ücretlerin ve bunun sonucu olarak maliyetlerin yüksek olmasıdır. Buna karşılık, demir-çelik sanayisinin desteğine rağmen, İsveç (Malmö, Uddevalla, Göteborg, Arendal), Hollanda (Amsterdam ve özellikle de Rotterdam), Belçika (Anvers) tersanelerinin son yıllarda karşılaşmış oldukları güçlüklerin tek nedeni olarak mali yükler gösterilemez.

Buna karşılık, gemi inşaatına "yeni başlayan" ülkeler, gemi inşa sanayisinin gelişme döneminden, yukarıda adı geçen yaşam düzeyi yüksek ülkelerden daha fazla yararlanmaya çalıştılar. Böylece Danimarka, Obense ve Kopenhag'daki tersanelerini geliştirerek gemi inşa eden ülkeler arasında üçüncü sıraya yükseldi (1990'da 1,7 groston). Onu eski Yugoslavya (Pula, Rijeka, Split) [1990'da 1,7 groston] izledi. Bu ülkelerin ardından, 2,2 grostonla Almanya (Hamburg, Bremen, Kiel, Rostock, Wismar), 1,4 grostonla İtalya (Cenova, Sestri, Castellamare di Stabbia, Monfalcone, Palermo, Ancona, Riva la Spezia), 1,3 grostonla İspanya (Ferrol, Cadiz), 1 grostonla Polonya (Gdansk, Gdynia, Szczecin), 0,6 grostonla Cebelitarık ve Romanya (Galati), 0,4 grostonla Finlandiya, Norveç (Stavanger) ve 0.3 grostonla Türkiye gelir.

Üçüncü dünya ülkeleri, araç-gereç, demir-çelik sanayisi, sermaye ve pazar eksikliği nedeniyle uzun süre gemi inşa sanayisinin yoksun akrabası durumunda kaldı. 1970'te Hindistan'da, Arjantin'de, Mısır'da, Peru'da ve Singapur'da birkaç küçük tersane çalışıyordu. İlk önemli gelişme Brezilya'da görüldü (Rio de Janeiro'da, japon ve hollanda yabancı sermayesinin yatırımıyla). Ancak en parlak gelişme Tayvan'da (1991'de dünya siparişlerinin % 3,7'si) ve özellikle Güney Kore'de (1991'de % 22 ile dünya siparişlerinde ikinci sıradadır) oldu; Güney Kore'nin Hyundai (Ulsan) ve Daeuoo (Okpo) tersaneleri japon tersanelerinden % 15 daha düşük fiyat önerir. Ayrıca Çin de Dalien, Ciangnan ve Kanton tersanelerini geliştirmiştir (1991'de 1 groston sipariş).

Port autonome de Marseille

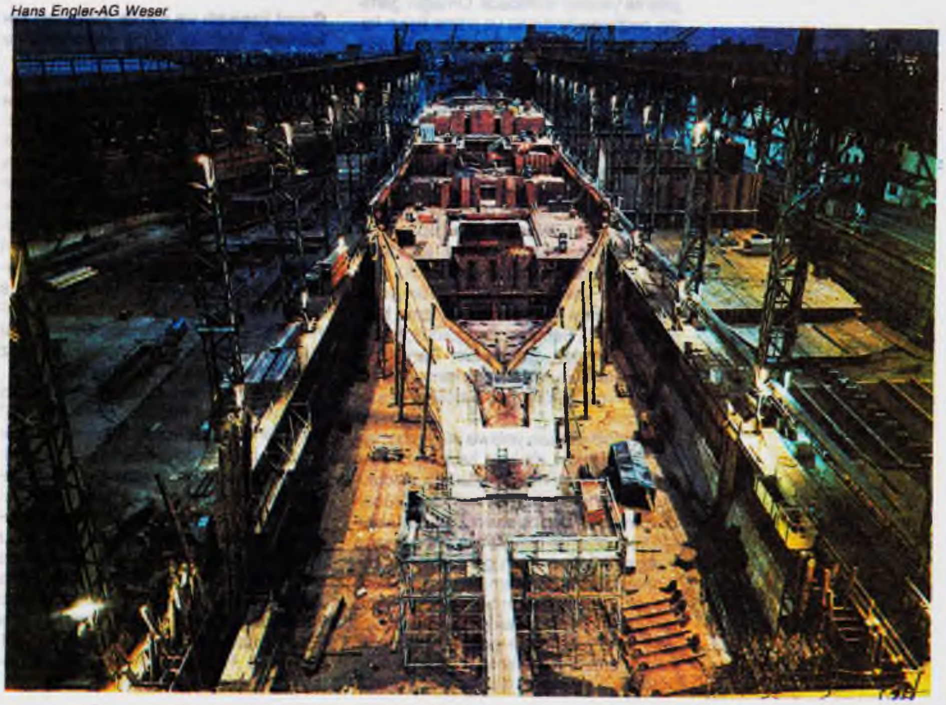
Marsilya özerk limanının su topları ve iki köpük topu çalışır durumda görülen *Louis-Colet* itfaiye **gemisi**

—Ask. denizc. Yelken döneminde savaş gemileri, büyüklüklerine göre birçok sınıfa ya da kategoriye ayrılıyordu. Ancak bu sınıflandırma teknik gelişmelerle birlikte değişti. 1716'da birinci sınıf bir savaş gemisi 84 ile 120 top taşırken, ikinci sınıf bir gemi 64 ile 74, üçüncü sınıf bir gemi 50 ile 62, dördüncü sınıf bir gemi de 40 ile 48 top taşıyordu. 1846'da üç güverteli birinci sınıf bir gemi, sayısı 110 ile 120 arasında değişen toplarla donatıldı; diğer bütün savaş gemilerinin yalnız iki güvertesi vardı; ikinci sınıf savaş gemilerinde 92 ile 100, üçüncü sınıf savaş gemilerinde 80 ile 90, dördüncü sınıf savaş gemilerinde de 50 ile 74 top bulunuyordu.

Sağlam bir direk takımına ve kare yelkenlerle donatılmış bir yelken takımına sahip savaş gemileri savaş filolarının iskeletini oluşturdu. Yelken döneminden sonra da, "savaş gemisi" deyimi savaş hattında yararlanılan zırhlılar için kullanılmaya devam etti. Bu deyim günümüzde de, temel silahı top olan ve savaş hattından başka bir yerde kullanılmayan bütün büyük savaş gemilerini kapsar. Ancak uçak gemileri için kullanılmaz.

—Deniz huk. Kullanım amaçlarına göre çeşitli gemiler vardır: ticaret gemileri; yatlar, denizci yetiştirme gemileri, gezinti, spor, eğitim ve bilimsel araştırma gemileri; kamu hizmetine ayrılmış gemiler; savaş gemileri. Gemi siciline kayıtlı bir geminin

Hans Engler-AG Weser

gemi inşaatı
16 000 t'luk bir kargo gemisi Bremerhaven (Almanya) tersanelerinin indirme kızağında monte edilirken

devri için geminin sahibiyle devir alanın anlaşmaları yeterlidir. İcra ve iflas k. gemileri taşınmaz mallardan saymıştır. Amme alacaklarının tahsili usulü hakkındaki 21 temmuz 1953 tarih ve 6183 sayılı yasa açısından da gemi taşınmaz mal işlemi görür. Her geminin bir milliyeti vardır ve bağlı olduğu devletin bayrağını taşır. Her devlet hangi gemilerin kendi bayrağını çekebileceğini belirleme yetkisine sahiptir. Devletler genellikle kendi kıyılarında yük ve yolcu taşımayla, diğer hizmetler için yalnızca kendi bayrağını taşıyan gemilere kabotaj* hakkı tanırlar. Türkiye 19 nisan 1926 tarih ve 815 sayılı Kabotaj yasası'yla bu hakkı yalnız türk bayrağı taşıyan gemilere tanımıştır.

• *Gemi ipoteği*'nin kurulması için geminin sahibi ile alacaklının, imzaları noterce onaylı bir ipotek sözleşmesi yapmaları ve bu sözleşmeyi gemi siciline tescil ettirmeleri gerekir.

Gemi ipoteği, denizcilik işletmelerinde gemi satın alma ve gemi işletmede büyük kredi gereksinmelerini, gemiyi krediverene teslim etmeden rehnetmek suretiyle, karşılama olanağı sağlar; alacaklıya teslim edilmeden sadece gemi siciline tescil, geminin rehnedilmiş olması için yeterlidir. İpotek koşullarına göre çeşitli adlar taşıyan gemi ipoteği türleri vardır. Borcun tamamı için aynı zamanda birden çok gemi üzerinde ipotek kurulursa buna "birlikte gemi ipoteği" denir ve gemilerden her biri borcun tamamından sorumlu olur. Maksimal gemi ipoteği, miktarı belli olmayan ya da devamlı değişen alacaklar için bir en yüksek had saptanarak yapılan ipotektir. Yurtdışından kredi ile gemi satın alınmalarında, yabancı para ile ödenecek borçlar için Maliye bakanlığı'ndan izin alınarak yabancı para üzerine ipotek kurulabilir. Geminin karşılayacağı alacak miktarının saptanması altın ya da yabancı para ölçüsüne bağlanan fakat türk parası ile ödenecek olan borçlar için ipotek sabit kıymetli ipotek adını alır. Kıymetli evraka ait gemi ipotekleri özel hükümlere bağlanmıştır. İnşa halindeki gemiler üzerinde kurulan yapı ipoteği de akdi gemi ipoteği çerçevesinde yer alır.

• *Gemi sicili*, geminin milliyetini saptamada ve üzerindeki ayni hakların açıklığa kavuşturulmasında önem taşır. Gemi sicilindeki bazı kayıtlar açıklayıcı bazı kayıtlarsa yaratıcı niteliktedir. Örneğin geminin bağlama limanına ve adına ilişkin kayıtlar açıklayıcı nitelik taşır. Buna karşılık gemi ipoteğine ilişkin kayıt yaratıcı niteliktedir; ipotek hakkı ancak tescille doğar. Gemi sicilindeki bazı kayıtlar için yasanın benimsediği karineler vardır: gemi sicilinde sahip gözüken kişi geminin sahibi sayılır; gemi sicilinde lehine bir gemi ipoteği ya da ipotek üzerinde bir hak ya da intifa hakkı tescil edilmiş olan kişi o hakkın sahibi sayılır. Türkiye'de gemi sicilleri, asliye mahkemelerinin gözetimi altında, liman başkanlıkları tarafından tutulur. Gemi siciline ilişkin tüzüğe göre Türkiye'de on sicil dairesi vardır: İstanbul, İzmir, Mersin, Trabzon, Samsun, Zonguldak, İskenderun, Antalya, Çanakkale, Bandırma. Savaş gemileriyle yalnızca kamu hizmetine ayrılmış gemiler gemi siciline kaydedilmezler.

Geminin denize, yola ve yüke elverişliliği. Gemi tekne, makine, kazan gibi esas kısımları bakımından yapacağı yolculuğun deniz tehlikelerine karşı koyabilecek durumdaysa denize elverişli sayılır. Geminin yola elverişli olması için önce denize elverişlilik koşullarının gerçekleşmiş bulunması ayrıca donanım, yakıt, yiyecek ve içecek, gemi adamları bakımından yeterli durumda olması gerekir. Böylece denize ve yola elverişli hale gelmiş olan gemi, ambarlarının yükü almaya, taşımaya ve korumaya elverişli olması halinde yüke de elverişli olur. Türk Tic. k.'nun 1019. maddesine göre taşıyan, yükle ilgililere karşı geminin denize, yola ve yüke elverişli olmamasından doğan zararlardan sorumludur.

• *Gemilerin sınıflandırılması.* Denizci ülkelerin çoğunluğunda, iç idare birimleri yerine, uluslararası alanda faaliyet gösteren sınıflandırma kuruluşları tarafından yapılır. Sınıflandırma kuruluşları, gemilerin yapıları, her yönden yapacakları yolculuklara uygun bulundukları, iyi durumda oldukları hakkında özellikle denizcilik sigorta şirketlerine bilgi verirler. Başlıca sınıflandırma kuruluşları 1828'de kurulan Bureau Veritas, faaliyete geçişi 1834'lere çıkan Lloyd's Register of Shipping, Almanya'da Germanischer Lloyd (1867), Norveç'te Norskeveritas (1864), Amerika'da American Bureau of Shipping (1862) vb.'dir. Bu kuruluşlar, kayıtlarında bulunan gemiler için bir kota saptarlar. Kota gemiye güven derecesini gösterir. Bureau Veritas, çok iyi durumda olan gemilere 3/3 kotasını verir; 5/6 kotası göreceli olarak daha az güven vericidir. Lloyd's Register için en iyi kota 100 A I işareti ile ifade edilir. Gemilerin, dönemsel denetimler sonucu kotalarını koruyup korumadıkları saptanır. Ayrıca gemiler her zarar verici olaydan, yapılan tamirlerden sonra da denetlenir ve kota durumu gözden geçirilir.

—Mim. Erken hıristiyanlık dönemine ait büyük bazilikaların sahınları, sayısı beşi bulan tavanlı gemiler içerir (San Paolo fuori le Mura). Ortaçağ'da hıristiyanlığı yaymaya çalışan tarikatların kiliseleri, bazen bir ayak dizisiyle birbirinden ayrılmış, aynı yükseklikte iki tonozlu gemiden oluşuyordu, ama katedrallerin çoğu, yan sahınlar yüksek pencerelerle donatılmış merkezi gemiden çok daha alçak olmak üzere üç gemi içerirlerdi. Toulouse'daki St -Sernin manastırı gibi birkaç katedralin (Paris, Bourges, Köln) beş gemisi vardır. Güney Fransa'da katedrallerin hemen hepsi tek gemili bir sahna sahiptir. Alman hal* kilisesi, eşit yükseklikteki gemilerden hareketle bir çeşit hypostylos salon oluşturur.

GEMİ (ARGO), Altın postu almaya giden Argonautlar*ın bindiği gemiyi simgeleyen eski güney takımyıldızı. Çok geniş bir bölgeyi kapsayan bu takımyıldız daha sonra üç takımyıldıza ayrıldı: Karina*, Pupa* ve Yelken*.

Gemi inşaatı ve deniz bilimleri fakültesi, İstanbul Teknik üniversitesi'ne bağlı yükseköğretim kurumu.

Türkiye'de gemi inşaat mühendisi yetiştirilmesi için ilk adım 1944'te atıldı ve İTÜ Makine fakültesi içinde bir *Gemi bölümü* açıldı. Makine fakültesi'nin üst sınıflarından da öğrenci alan bu bölüm ilk mezunlarını 1947'de verdi. Gemi inşaatı fakültesi ise 1970'te kuruldu ve daha sonra adı *Gemi inşaatı ve deniz bilimleri fakültesi* olarak değiştirildi. Deniz bilimleri alanındaki öğretime 1982-1983 ders yılında lisansüstü düzeyde, 1983-1984 ders yılında da lisans düzeyinde başlandı. Fakülte, 2547 sayılı Yükseköğretim yasası uyarınca 1982'de *Gemi inşaatı* ve *Deniz bilimleri* adlarıyla iki bölüme ayrıldı.

Uygulama ve araştırma merkezi 1953'te Makine fakültesi gemi bölümü'ne bağlı olarak kuruldu. İlk yıllarda laboratuvar bulunmadığından gemilerin direnç ve sevk araştırmalarıyla ilgili bazı çalışmalar Beylerbeyi sarayı havuzunda yapıldı. 1955'te şimdiki büyük deney havuzu 82 m olarak inşa edildi, 1960'ta boyu 10 m daha uzatıldı. Önceleri telli çekme sistemiyle direnç deneyleri yapıldı, daha sonra 1955'te Denizcilik bankası Camialtı tersanesi'nde inşa edilen model çekme arabası kullanılmaya başlandı. 1970-1971 yıllarında Araştırma merkezi model deney olanakları açısından modernize edilmeye başlandı ve Almanya'dan getirtilen model çekme sistem ve araçgereçleriyle günümüzdeki durumunu almış oldu.

Uygulama ve araştırma merkezi'nde gerek endüstrinin sorunlarını çözmek ve gerekse araştırma amacıyla çeşitli faaliyetler sürdürülüyor. 1982-1987 yılları arasında gerçekleştirilen araştırma ve incelemeler içinde Tuna nehrinde ulaşım projesi, Van gölünde ulaşım olanaklarının incelenmesi ve fizibilite ön etüdü, Türkiye sularına uygun balıkçı gemisi formlarının geliştirilmesi, Türkiye sularına uygun yakın sahil yük gemisi formlarının geliştirilmesi, yüksek narinlik katsayılı gemilerde yumrubaş (bulb) uygulamasında sistematik araştırmalar, blokaj etkisi üzerinde sistematik araştırmalar, form geliştirilmesi ve yumrubaş için sistematik araştırmalar sayılabilir. Endüstri için yapılmış proje çalışmaları ise Denizcilik bankası Türkiye anonim ortaklığı tarafından dizayn edilmiş şehir hattı gemileri, feribotlar üzerinde direnç ve sevk denemeleri, form düzenlemeleridir. Bu merkezde ayrıca savaş, ticaret, özel amaçlı tekneler vb. her tip ve büyüklükteki gemilerin 4,5 m'ye kadar boydaki ağaç ve parafinden modelleri imal edilebilmekte ve bunların direnç, sevk, açık su pervane, iz dağılımı, akım hatları, stabilite dinamometresi yardımıyla stabilite deneyleri yapılabilmekte, orbital çark ile de sabit finlerin yalpa hareketine etkisi, buğday, maden cevheri vb. kayıcı yüklerin yalpa durumunda ambar içindeki hareketi incelenebilmektedir.

Gemi sanayi aş *(Türkiye)*, tüzelkişiliği olan, çalışmalarında özerk ve sorumluluğu sermayesi ile sınırlı bir iktisadi devlet teşekkülü. İlgili olduğu bakanlık, Ulaştırma bakanlığı'dır. 233 sayılı Kanun hükmünde kararname ile 1984'te kuruldu. Ana statüsü 18602 sayılı, 11 ocak 1984 tarihli Resmi gazete'de yayımlandı. Görevleri, her türlü gemi ve deniz araçlarının yapım, onarım ve havuzlama işlerini yapmak, tersaneler kurmak, gemi makine ve donanımlarını yapmak, her çeşit çelik konstrüksiyon yapmak, bu kesimde etkinlik gösteren yerli ve yabancı ortaklıklara katılmak, bu tür ortaklıklar kurmaktır. Kuruluşun ana hizmet birimleri şunlardır: Pendik tersanesi ve ağır sanayi tesisleri müdürlüğü, İstinye tersanesi müdürlüğü, Haliç tersanesi müdürlüğü, Camialtı tersanesi müdürlüğü ve Motor fabrikası müdürlüğü. Taşra kuruluşu ise Alaybey tersanesi müdürlüğü (İzmir) ve Vangölü işletmesi müdürlüğü atölyesi'nden (Tatvan) oluşur. Kuruluşta 4 782 kişi çalışmaktadır (1991).

Gemi yapım ve onarım sanayisi, Türkiye'de ilk kurulan sanayi kesimlerinden biridir. Büyük bir donanmayı yaşatmak zorunda olan Osmanlı İmparatorluğu döneminde, gemi sanayisine önem verilerek birçok tersane hizmete açılmıştır. Ancak, bu dönemde askeri donanmaya daha çok ağırlık verilmiş, ticari donanma ise fazla önemsenmemiştir. Osmanlı döneminde kurulan Camialtı, Haliç, Hasköy, İstinye ve Alaybey tersaneleri Cumhuriyet döneminde geliştirilerek kapasiteleri artırılmıştır. Bu tersaneler daha önce Denizcilik bankası tao'na bağlıyken, 1984'te Türkiye Gemi sanayi aş'ye bağlanmıştır. Özel tersanelerin kuruluşu ise 1950'lerin sonlarında başlamış, çeşitli büyüklüklerde birçok tersane kurulmuştur. 1970 başlarında yapımına başlanan Tuzla özel kesim tersane kompleksinin altyapı yatırımları 1986'da tamamlanarak, özel kesime ait tersanelerin önemli bir bölümü burada toplanmıştır.

1992 yılında, 29 adet deniz taşıtı yapılmış, 470 geminin onarımı ve 208 geminin havuzlanarak bakım ve onarımı gerçekleştirilmiştir.

GEMİCİ a. **1.** Ticaret gemilerinde, muço ile usta gemici arasında yer alan gemi adamı. **—2.** *Usta gemici,* ticaret gemilerinde, zabitlerden ve güverte lostromosundan sonra gelen belli bir deneyime sahip gemi adamı. (Gemi bakımının yanı sıra kaptan gözetiminde dümen de tutar.)
—Dilbil. ve Ed. *Gemici dili,* denizcilikle ilgili terimlerin kullanıldığı meslek dili. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Dilbil. ve Ed. Türkçe birçok sözcük (*engin, kargın, dalga, salıntı, omurga, suluk, çanaklık, kürek, yelken* vb.) daha XV. yy.'dan önce gemicilik terimi olarak kullanılmıştı. Bunlara farsça (*ambar, camadan, çarmıh, rıhtım* vb.) ve arapça (*azap, falaka, hamla, makara* vb.) sözcüklerle slav kökenli az sayıda sözcük (*duba, dombaz* vb.) eklendi. Osmanlı Türkleri'nin denizcilik alanında gösterdiği gelişmeler boyunca özellikle italyanca (*kalyon, baştarda, karavella, mayistra, alarga, dümen, pupa, pusula, tersane, işkampaviya* vb.) ve yunanca/rumca (*fener, iskele, kalafat, mendirek, safra, sandal, küpeşte, palamar, pereme, gönder* vb.) sözcükler gemici dilinde yer etti. Seydi Ali Reis (*Mir'at ül-memalik*), Piri Reis (*Kitab-ı bahriye*), Kâtip Çelebi (*Tuhfet ül-kibar fi esfar il-bihar*), Zekeriyazade (*Ferah-Cerbe fetihnamesi*), Muradi (*Gazavat-ı Hayrettin Paşa*) gibi yazarlar yapıtlarında bu terimlere geniş ölçüde yer verdiler. Tunus ve Cezayir'de yaşamış denizci halk şairlerinin (Armutlu, Çırpanlı) şiirlerinde gemicilikle ilgili sözcükler (*iskele vurmak, kürek, gemi, baş topu, alarga, kadırga, kıçtan çatmak* vb.) yer alıyordu. Yaşamının bir bölümü donanmada geçen Yetim'in şiirlerinde aynı türden sözcükler (*karta, babacuk, suluk, forsa* vb.) bulunuyordu. Nigâri gemici terimlerini (*külek, lenger, yelken açmak, levent* vb.) divan şiirinin belirli dünyasıyla birleştirdi. Âgehi bu tür sözcüklerle (*firkata, tira mola, mayna seren, alarga, tenta fora* vb.) bir moda yarattı. Onun kasidesine tahmis yazan Mısırlı Molla Mehmet (*paçariz, volta vurmak, palamar* vb.), Zaifi (*kalyeta* vb.) gibi şairlerle ona nazire yazan Deruni (*donanmacı, forsa gemi, barça, külek, palamar, komanya*), Gubari (*falya, pupa, seren* vb.) gibi şairler gemici dilinden alınma sözcüklere bol bol yer verdiler. Ahmet Rasim, Osman Cemal Kaygılı, Ercüment Ekrem Talu'nun İstanbul balıkçılarının, gemicilerin, tersanede çalışanların kullandığı sözcükleri yansıtan yazılarından sonra Halikarnas Balıkçısı yapıtlarında (*Aganta burina burinata* vb.), gemici terimlerini çok geniş biçimde kullandı. Yaman Koray (*Deniz ağacı* vb.), bu eğilimi sürdüren yazarlardan biri oldu.
(→ Kayn.)

GEMİCİ (Hasan), türk güreşçi (Giresun 1928). Güreşe İzmit'te başladı (1949). Uluslararası şampiyonalarda adını duyurdu. En büyük başarısı, 1952 Helsinki Olimpiyat oyunları'nda, 52 kiloda serbest dalda kazandığı olimpiyat şampiyonluğu oldu. 1955'te güreşi bıraktıktan sonra bir süre Romanya'da güreş antrenörlüğü yaptı.

Gemici kaputu (*Il Tabarro*), Giacomo Puccini'nin 1 perdelik operası (ilk kez 1918'de New York'ta sahnelendi). Bestecinin *Suor Angelica* ve *Gianni Schicchi* adlı birer perdelik operalarıyla bir üçlü (*Il Trittico*) oluşturan *Gemici kaputu*'nun konusu, fransız oyun yazarı Didier Gold'un *La Houpelande* adlı yapıtından alınmıştır: kıskanç kaptan Michele, karısını kaçırmak üzere gemiye çıkan âşık Luigi'yi boğarak öldürür. Gerçekçi akım içinde yer alan bu opera, Türkiye'de ilk kez 1958'de Ankara'da sahnelenmiştir.

GEMİCİLİK a. Gemi kullanma ya da gemi işletme sanatı.
—Deniz huk. *Kıyı gemiciliği,* 300 tonilatodan fazla olmayan ve bağlama limanından 100 milden fazla uzaklaşmayan; küçük gemilerle yapılan gemicilik.
—Huk. Deniz ya da nehir gemiciliği serbest bir faaliyettir. Geminin suya indirilmesi, sicile kaydı ve seyrüsefer koşulları basit bir zabıta mevzuatıyla düzenlenir. Bununla birlikte kamuya hizmet veren hizmetlerin ulaşıma elverişli su yollarını kullanmaları önceden izin almayı gerektirir. Bunun dışında gemi işletmelerinin faaliyetleri iki amaçla sıkı sıkıya kurallara bağlanmıştır: ulaşıma elverişli su yollarının en rasyonel biçimde kullanılması ve taşımacılığın eşgüdümü.

GEMİÇ dağı, Marmara bölgesinin G.-D. kesiminde, İznik gölünün G.-B. kıyısında yükselen dağ (1 283 m); yapısında Eosen ve Oligosen flişleri ile andezitler başlıca yeri tutar.

GÉMIER (Firmin TONNERRE, **Firmin** denir), fransız oyuncu ve tiyatro müdürü (Aubervilliers 1869 - Paris 1933). Théâtre-Libre d'Antoine'da meslek yaşamına başladı. Bu tiyatronun kapanması üzerine Boulevard tiyatrosu'na girdi ve orada Courteline'in *Gaîtés de l'escadron* (1895) adlı oyununu sahneye koydu. Sonra Œuvre tiyatrosu'na geçti, burada da A. Jarry'nin *Ubu roi*'sını (1896) sahneledi. Yeniden Antoine tiyatrosu'na döndü, büyük bir komedyen olduğunu kanıtladı ve Renaissance tiyatrosu müdürlüğüne gelerek burada Romain Rolland'ın *Quatorze Juillet*'siyle (1902), yaşamının amacını oluşturan ilk halk tiyatrosu girişiminde bulundu. Odéon'da *la Rabouilleuse*'ü (1903) sahneye koydu, sonra Antoine tiyatrosu'nda Antoine'ın yerine müdür oldu (1906-1919). 1911 ve 1912'de bir gezgin Ulusal tiyatro kurma macerasına atıldı; başarısızlığa uğradı, Shakespeare topluluğu'nu kurdu, başka bazı oyunlar arasında *Venedik taciri*'ni sahneleyerek bütün sahneye koyma ilkelerinde yenilik yaptı: rampayı kaldırdı, dekorları stilize etti, sahneleri salonda oynattı, vb. Aynı şeyleri, büyük çapta olmak üzere, Kış sirki'nde de uyguladı. Bunların yanı sıra, Comédie-Montaigne'i yönetti, eski Trocadéro'da Ulusal halk tiyatrosu'nu kurdu (1920-1933), Odéon tiyatrosu'nu yönetti (1922-1930) ve büyük halk şenlikleriyle kutlamalarının düzenleyiciliğini yaptı.

GEMİKERESTESİBÖCEĞİGİLLER a. *İxmexylon, Hylecoetus, Melittomma* gibi cinsleri içeren oduncul kınkanatlı böcek familyası. (Familyadaki *Melittomma insulare* türü Seychelle adalarında hindistancevizi ağaçlarına zarar verir. Bil. a. *Lymexylonidae.*)

Gemili tabak, yelkenli gemi motifli türk seramik ve çinileri. (XV. yy.'dan başlayarak kullanılan bu motif, özellikle XIX. ve XX. yy. Çanakkale seramiklerinde yaygınlaşmıştır. Günümüzde Kütahya seramiklerinde de kullanılmaktadır.)

GEMİLİK a. TERSANE'nin eşanlamlısı.

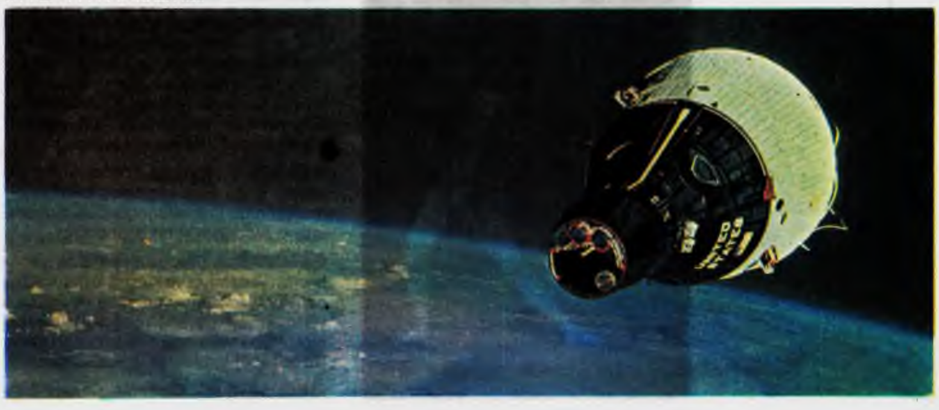

Gemili tabak
Çinili köşk, İstanbul

GEMİNİ, İkizler* takımyıldızı'nın latince adı (kısalt. Gem.).

Gemini, 1965 ve 1966'da gerçekleştirilen, amerikan insanlı uzay uçuşu programı.
1962 ve 1963'te küçük tek kişilik Mercury uçuşları, Sovyetler'in Vostok uzay gemilerinin daha uzun süreli ve daha parlak uçuşları karşısında sönük bir yanıt biçiminde karşılandı; ama Gemini programı Amerikalılar'ın, SSCB'nin gerçekleştirdiği düzeyi birkaç ayda aşmasını sağladı. Gemini kabininin biçimi de Mercury kabini gibi konikti; ama 3,5 t'luk kütlesiyle ondan üç kat daha ağır olduğu gibi iki astronotluk bir ekiple iki haftalık bir özerkliğe kavuşmuştu. Bu özerklik, gelecek on yılda yapımı öngörülen Ay uzay aracı Apollo'nun süresini aşıyordu. Programın amaçlarından biri de, o dönemde rekor sayılacak bu uzay yolculukları sırasında astronotların davranışlarını incelemekti.
Gemini kabininin getirdiği büyük yenilik, servis modülünün içine yerleştirilen küçük roket-motorlarla yörünge değiştirme yeteneğinin artışı oldu. Bir borda radarı ve bilgisayarıyla desteklenen bu yetenek, insanlı Apollo Ay programının geleceği için temel oluşturan, uzayda buluşma işleminin denenmesini sağlayacaktı. Gerçekten de, amerikalı uzmanlar Apollo uçuşu için Ay yörüngesi üzerinde buluşmayı gerektiren bir plan hazırlamıştı.
Gemini programında insanlı 10 uçuş yapıldı. İlk GT-3 uçuşunu 23 mart 1965'te Virgil Grissom ve John Young yaptı. (GT-3 simgesindeki GT, Gemini-Titan ikilisini belirtir; çünkü kabin bir Titan-II füzesiyle fırlatıldı; 3 rakamı ise, daha önce insansız iki deneme uçuşunun yapılmasından kaynaklanır.) Bu kısa süreli (4 sa 52 dk) uçuş, yeni insanlı Gemini kabininin basit bir denemesini oluşturdu. 3 haziran 1965'te James McDivitt ve Edward White, 4 gün sürecek bir uçuş için yola çıktı; bu uçuş sırasında White, sovyet kozmonot Aleksey Leonov'dan üç aydan daha kısa süre son-

İ. P. S. - P. P. P. - NASA kol.

amerikan uzay kabini Gemini 7 15 aralık 1965'te uzayda Gemini 6 ile buluşma anında

ra, bir amerikalı astronotun uzayda, kabin dışına ilk çıkışını gerçekleştirdi. Ağustos 1965'te, bunu izleyen GT-5 uçuşunda Frank Borman ve James Lovell, uzayda 8 gün kalarak kozmonot Valeriy Biykovskiy'in 1963'teki rekorunu kırdılar.

GT-6 uçuş kabininin, daha önce bir Atlas füzesiyle yörüngeye oturtulacak bir Agena katının oluşturacağı hedefle yörüngede buluşması öngörülmüştü. Ne var ki Agena hedefinin fırlatılması başarısızlıkla sonuçlandı. Bu olay üzerine cesur bir karar alındı: 14 gün uzayda kalma rekoru kırmak için öngörülen GT-7 kabini hedef olarak kullanılacaktı. Frank Borman ve James Lovell'ı taşıyan Gemini 7 kabini 4 aralık 1965'te 14 günlük rekor için olağan biçimde havalandı; ardından 15 aralık 1965'te, Walter Schirra ve Thomas Stafford'u taşıyan Gemini 6 kabiniyle başarıyla buluştu. Bu olay uzay havacılığı tarihinde uzayda ilk buluşma oldu.

Diğer beş Gemini uçuşu 1966'da yapıldı. GT-8, mart ayında Agena hedefiyle ilk kenetlenmeyi gerçekleştirdi; ancak bu ilk kenetlenmede ciddi bir kaza oldu: bir dengeleme motorunun kilitlenmesi sonucu Gemini-Agena sistemi hızla dönmeye başladı ve astronotlar büyük tehlike içinde Yer'e dönmek zorunda kaldı. Bırkaç kaza olmasına rağmen bunu izleyen uçuşlarda, birçok buluşma, kenetlenme işlemi başarıldı ve astronotlar kabinden çıkarak daha uzun süre dışarıda kaldı.

Gemini, bale. Hans Werner Henze'nin *3. senfoni*'si üzerine Glen Tetley koregrafiledi; senografisini ve kostümlerini Nadine Baylis hazırladı. İlk kez 1973'te Sydney'deki Elizabethan Theatre'da sahnelendi. Başlıca rolleri Marilyn Rowe, John Meehan, Gary Norman, Alida Chase yorumladı. —Vicente Nebrada'nın Harkness Ballet için Mahler'in *V. senfonisi*'nin adagiettosu üzerine düzenlediği aynı adlı erkek pas de deux'sü ilk kez 1972'de Washington'daki Kennedy Center'da Rafael Reyes ve Darrell Barnett tarafından yorumlandı.

GEMİNİANİ (Francesco), italyan kemancı ve besteci (Lucca 1687 - Dublin 1762). Önce babasından, sonra da C. A. Lonati, Corelli ve A. Scarlatti'den ders aldı. 1707-1710 arasında Lucca'daki Signoria tiyatrosu'nda keman çaldı. Bir süre başkemancılık yaptığı Napoli Saray tiyatrosu'nun yöneticiliğine getirildi (1711). 1714'te Londra'ya gitti, Saray'da çaldı ve Händel'le dostluk kurdu. 1733-1740 arasında Dublin'de yaşadı. Kent kent dolaştıktan sonra 1749-1755 arasında Paris'te kaldı. Sonra İngiltere'ye döndü. Çalgı yapıtları arasında 5 cilt tutan *concerto grosso*'lar (1732-1746), 4 cilt tutan keman sonatları, Corelli'nin op. 5 keman sonatlarından çıkarılmış *concerto grosso*'lar, 12 üçlü ve çok sayıda düzenleme vardır. Kuramsal yapıtlarının başlıcaları şunlardır: *Rules for playing in True Taste* (Güzel çalmanın kuralları) [1748], *A Treatise of Good Taste* (Güzel çalma üzerine inceleme) [1749], *The Art of playing on the Violin* (Keman çalma sanatı) [1751]. Keman çalma tekniğini geliştiren Geminiani, bu tekniği F. M. Veracini ile İngiltere'ye götürdü. Corelli'nin anlayışına ve kilise sonatı biçimine bağlı kaldı ve füglü formları çok sık kullandı.

Manuel Molina ve Zhandra Rodriguez, Vicente Nebrada'nın *Gemini*'sinin bir erkek ve bir kadın dansçı için yapılmış versiyonunun Ballet du Nouveau Monde tarafından sunulan temsilinde (Champs-Elysees tiyatrosu, Paris, temmuz 1976)

Colette Masson

GEMİNİTLER, radyan noktası İkizler takımyıldızı'nda bulunan göktaşı yağmuruna verilen ad. Geminitler en çok 13 aralıkta olmak üzere, 7 ile 15 aralık arasında gözlenebilir.

GEMİNOS, İ.Ö. I. yy.'da yaşamış yunan gökbilimci ve matematikçi. *Ek Tu Geminu Pros Eisagogen eis ta Phainomena* (Olaylara giriş) ile elimizde bazı parçaları bulunan *Geometrias Enkheiridion* (Geometri kitapçığı) adlı yapıtların yazarıdır. Öte yandan, Proklos'a atfedilen küre incelemesi, Geminos'un kitabının bazı bölümlerinin özetinden başka bir şey değildir.

GEMİSTOS PLETHON (Georgıos), bizanslı filozof ve hümanist (İstanbul 1355'e doğr. - Peloponisos 1450'ye doğr.). Mistra sarayı'nda bulundu ve Floransa'da platoncu Akademi'yi kurdu. *Peri on Aristoteles pros Platonia diapheretai* (Aristoteles ile Platon arasındaki fark) ve *Peri Nomon te kai Politeias les Aristes* (Yasalar ve Devletler üzerine) adlı iki yapıtı vardır. Latinler'e karşı olan Gemistos Plethon, toplumsal sorunlarla ilgilendi; Peloponisos'ta reformlar yapılması gereğini ileri süren iki yazısı elimizde bulunmaktadır.

GEMLEMEK g. f. **1.** *Bir hayvanı gemlemek*, ağzına gem takmak. **—2.** *Tkz. Duygularını, isteklerini vb. gemlemek*, onlara engel olmak; gem vurmak, dizginlemek: *Coşkularını gemlemek*.
—Atç. *Atı gemlemek*, ağzına uygun ağızlık koymak.

◆ **gemlenmek** edilg. f. Gemlemek eylemi yapılmak ya da gemlemek eylemine konu olmak.

GEMLENMEK → GEMLEMEK.

GEMLİK, Marmara bölgesinde Bursa iline bağlı ilçe; 78 193 nüf. (1990); 611 km^2; merkez bucağı dışında 1 bucak, 26 köy. Merkezi, aynı adlı körfezin kıyısında, Bursa'nın 24 km K.'inde *Gemlik*; 50 237 nüf. (1990). Bağcılık, zeytincilik, suni ipek ve zeytinyağı fabrikaları. Liman.

GEMLİK DİYABAZI a. Taşoc. Gemlik'ten çıkarılan koyu yeşil taş. Olivinden ve plajioklaz içeren hamur içindeki siyah ojit kristallerinden oluşmuştur. İşlenmesi güçtür, ancak iyi cila kabul ettiği için kaplamalık olarak kullanılır.

GEMLİK körfezi, Marmara denizi'nin G.-D. kıyılarında, ucunda Gemlik kasabasının bulunduğu büyük girinti. K.'de Samanlı, G.'de Mudanya dağları arasına sokulmuştur ve daha D.'da, K. Anadolu fay sisteminin belirlediği İznik gölü çöküntü alanının, şelf üzerindeki uzantısıdır.

GEMMA a. (tomurcuk anlamında lat. sözc.). Biyol. Phycomycetes takımından mantarlarda (saprolegniales ve mucorales) KLAMİDOSPOR'un eşanlamlısı.

GEMMAİL a. Dolgusuz, şeffaf bir yapıştırıcının yardımıyla ve kurşun kullanmadan çam parçacıklarını yan yana ve üst üste yerleştirmeye dayanan çağdaş vitray tekniği. (1930 yıllarında ressam Jean Crotti [1878-1958] tarafından bulunmuştur.)

GEMMAR, esk. **Guémar,** Cezayir Sahrası'nda (Beskra vilayeti) yer. 26 400 nüfuslu bir vahanın başlıca merkezi. Halıcılık.

GEMMİ *(la)*, İsviçre'de geçit, Bern Alpleri'nde, Kander vadisi ile Rhône'un kolu Dala'nın vadisi arasında; 2 314 m.

GEMMİYO (ya da **GEMMEİ**) **TENNO,** Japonya imparatoriçesi (708-714). Oğlu Mommu'dan sonra tahta çıkan Gemmiyo 710'da başkenti Nara'ya nakletti ve böylece 794'e kadar sürecek olan *Nara çağı*'nı başlatmış oldu. İmparatorluk sülalesinin meşruluğunu göstermeyi amaçlayan *Kociki* adlı tarihsel vakayinameler derlemesinin yazılmasını emreden odur.

GEMONİAE a. (lat. sözc.). Tar. Capitolium tepesinin kuzey-batı yamacında zindanları kaleye bağlayan merdiven. (İşkence görenlerin cesetleri, burada teşhir edilir, sonra Tevere ırmağına atılırdı.)

Gempei Seisuiki *(Minamotolar ve Tairalar'ın yükselme ve çöküş tarihi)*, yazarı bilinmeyen, XIII. yy. japon yapıtı; XII. yy.'da Genciler klanıyla Heikeler klanı arasındaki mücadeleleri 48 kıtapta anlatır. En büyük gunki*'lerden biridir.

GEMPYLİDAE a. Tropikal denizlerin orta sularında yaşayan, çoğunlukla uzun bedenli, uzun sırt yüzgeçli kemiklibalık familyası. (Göğüs yüzgeçleri küçüktür. Çoğunlukla uçan balıklarla beslenir. *Nesiarchus nasutus* ve *Ruvettus pretosius* türleri iyi bilinir.)

GEMSBOK a. (afrikaancadan gelme ing. sözc.). Güney Afrika'nın yarı çöl bölgelerinde yaşayan, düz ve uzun boynuzlu, suratı ve ayakları siyah ve beyaz lekeli antilop. (Bil. a. *Oryx gazella;* boynuzlugiller familyası.)

GEMU-GOFA → GAMU-GOFA.

GEMULA a. Biyol. **1.** Bazı yosunlarda (*tetraphis, aulacomnium, calypogeia*) ya da ciğeryosunlarında *(marchantia)* yaşatkan bir tüyün bölünmesiyle oluşan ve çeşitli biçimlerde olabilen çokhücreli cisimcık. (Gemulalar genellikle talların yüzeyindeki ovogon dağarcığının ya da dağarcığın içinde oluşur. Yaşatkan [vejetatif] çoğalmayı sağlar. Bazı eğreltiotlarındaki önçimler de işsi biçimde gemulalar yapar ve bunlar yayılarak birçok önçimin oluşmasını sağlar.) **—2.** Kalıtımı açıklamak için Darwin'in ortaya attığı hücresel özellikler taşıyan tanecik. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Zool. Bazı tatlısu süngerlerinde kışa dayanma ve eşeysiz çoğalma biçimi. (Hayvan kışın başında dejenere olarak, ayrışma yoluyla birçok gemulayı serbest bırakır; bu gemulalar, bir sonraki ilkbaharda tomurcuklanarak yeni süngerler verir.)
—ANSİKL. Biyol. Darwin'e göre, gemulalar, hücre bölünmesi sırasında bir hücreden öbürüne geçebilen çok küçük cisimlerdir. Anadan ve babadan gelen tüm gemulalar yumurtaya yerleşir ve burada art arda bölünerek oluşan hücreler gemulalardan bir ya da birkaçını alır; böylece embriyon ya anadan ya babadan ya da ikisinden birden gelen karakterlerden oluşur: buna kalıtım denir. Maddi bakımdan doğru olmasa da bu kuram, kromozomlardaki genlerin bulunmasına öncülük etmiştir

GEN sıf. (esk. türkç. sözc.). **1.** Geniş. **—2.** Boş bırakılmış, ekilip işlenmemiş yer için kullanılır. **—3.** Mat. Kimi geometri terimlerinde "kenarlı" anlamında kullanılır: *Üçgen, dörtgen, altıgen* vb.

GEN a. (ing. *gene*; yun. *genos*, köken, döl'den). Enzim işlevi olan ya da olmayan bir proteini ya da proteinin bir bölümünü sentezleyen ve böylece bireye kalıtımsal bir özellik kazandıran DNA parçası.
—Biyol. *Çok genlilik*, birçok gene bağlı olan özellik. (Genler aynı yönde etki yaratabilir ve bu durumda etkileri kuvvetlenir ya da bir grup oluşturur; bu grubun içindeki bir ya da birçok gen [epis-

statik gen] kesin etki yaratır.)

—Fizyol. *Benzer genler,* bir bireyin kromozomlarındaki birbirine eş lokuslarda yer alan genler. || *Değiştirici gen,* önemli genlerin etkisini değiştiren gen. || *Eşeyliğe bağlı gen,* eşeysel kromozom üzerinde bulunan gen. || *Önemli gen,* fenotipik özellik üzerinde önemli etkisi olan gen. || *Özdeş genler,* değişinim geçirmeden, Mendel yasalarına uygun olarak tek bir atadan türeyen genler. (Bu kavram kan hısımlığıyla ilintilidir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Genet. *Gen yerinin belirlenmesi,* belli bir türün karyotipi içinde bir genin yerini (lokus) tanımlama. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Fizyol. Gen sözcüğünü 1911 yılında Johannsen uydurdu, ama sözcüğün içerdiği kavram giderek önemli ölçüde değişti.

• *Tarihçe.* Bezelyenin buruşuk ya da pütürsüz olması gibi belirgin karakterlerden sorumlu bağımsız kalıtımsal parçacıklar bulunduğu görüşü Mendel'in çalışmalarından doğdu.

Morgan'ın çalışmaları *drosophila*'da böyle pek çok kalıtımsal karakteri ortaya çıkardı. Bu sineğin çok önemli bir özelliği vardır: tükürük bezlerinde dev kromozomlu hücreler bulunur. Dev kromozomlarda yapılan özgül sakatlamalar sayesinde genlerin bulunduğu yeri (lokus) belirleme olanağı bulundu.

Buna koşut olarak bu yüzyılın başında Garrod'un yaptığı gözlemler, daha sonra Tatum, Beadle, Haldane ve Ephrussi'nin çalışmaları, her genin bir enzimin yapımından sorumlu olduğu görüşünü doğurdu: "bir gen bir enzim" yasası. İngram'ın hemoglobinler üzerindeki çalışmaları ve daha başka çalışmalar genlerin organizmadaki tüm protein moleküllerinin (enzimler ya da yapısal proteinler) yapımından sorumlu olduğunu ortaya koydu. Böylece genlerin kalıtım maddesi olduğu anlaşıldı.

Avery, McLeod, McCarthy'nin araştırmaları, 1944'te genlerin molekül yapısını ve nasıl çalıştığını açıklamaya yarayan çağdaş buluşlara yol açtı.

Gen kavramı tam anlamıyla nükleik asitlerdeki baz dizisini özgül bölgelerden kesebilen maddeler kullanılarak uygulanan teknikler sayesinde giderek daha da gelişti ve genlerin temeli olan baz çiftlerinin yer alış sırasını çıkarsamak, klonlamak ve belirlemek olanağı doğdu. Böylece genlerden pek çoğunun, aslında, genin sorumlu olduğu protein molekülü için kodlama yapmayan, DNA bölütleriyle ayrılmış parçalar olduğu keşfedildi. Bu bölütlere "intron", asıl gen bölütlerine de "ekson" denir.

Elektronik mikroskop teknikleriyle bir genin nasıl çalıştığı gözlenebilmektedir. DNA bölütü her intronda eksonların, yani genlerin sürekliliğini sağlayacak tarzda bir halka oluşturur. O sırada eksonlardan yararlanılarak haberci RNA'nın bireşimi yapılır.

Ayrıca genetik materyalin büyük bir bölümünün, aynı DNA bölütünün binlerce kopyası halinde çok sayıda bulunduğu bilinmektedir. Bu bolluğun nedenleri henüz tam anlaşılamamıştır.

Günümüzde, belli genler ayrılıp başka organizmaların DNA'larına sokulabilmektedir; örneğin tavşan globin geni (hemoglobin proteini) bir fare DNA'sına sokulduğunda farede tavşan hemoglobini yapımı başlar.

İnsan patolojisinde normal ve hastalıklı genlerin kromozomlar üzerindeki yerlerinin bilinmesi, hastalara yardımcı olmak ve ailelerin girecekleri riskler hakkında genetik danışmanlık yapabilmek açısından çok yararlıdır.

• *Tıbbi ve biçimsel genetikte gen.* İnsan topluluklarındaki karakterleri araştıran genetikçi için ya da bir ailedeki kalıtımsal bir hastalığı inceleyen hekim için gen bir kalıtımsal işlev, bileştirme ve değişinim birimidir ve Mendel yasalarına göre çalışır. Biraz sonra bunun moleküler düzeyde doğru olmadığı görülecektir. Bir toplulukta belli bir gen çoğu zaman "normal" ya da "yabanıl" biçimde bulunur. Fakat, zaman zaman değişinim*ler olur: bu değişimler yabanıl geni "alel" denen değişik bir biçime dönüştürür. Aslında yalnız değişinimler bir geni bulup tanımaya yarar: hemofilili hastalar olmasaydı kanı pıhtılaştırma geni tanınamayacaktı. Değişinimlerin sıklığı genlere göre değişir. Her kuşakta, kabaca 10 000'de 1 dolayındadır.

Bir ya da daha çok alel gen aynı kromozomsal lokusta yer alır, ancak belli bir kromozomdaki belli bir lokusta aynı zamanda yalnız bir alel gen bulunur. Kromozomlarında birbiriyle özdeş 2 alel (iki kromozomun her birinde bir alel) bulunan kişiye *homozigot,* birbirinden farklı 2 alel bulunan kişiye *heterozigot* denir. Heterozigot bir kişide iki ayrı alelin birlikte gösterdiği etki gözlenir ve ortaya çıkan sonuca göre bir karakterin başat mı yoksa çekinik mi olduğu belirlenir. "Başat gen", "çekinik gen" terimleri yanlıştır: başat ya da çekinik olan genler değil, onların belirlediği karakterlerdir. Alel genlerin toplumda görülme sıklığı bazı yasalara bağlıdır, bu yasaları toplum genetikçileri inceler. Hardy-Weinberg yasası ana yasadır. Aynı genin A ve *a* aleline tekabül eden 3 fenotipin görülme sıklığı, denge durumunda, p^2(AA), $2pq$ (A*a*) ve q^2 (*aa*) dır; burada *p* ve *q* sırasıyla A ve *a* alellerinin görülme sıklığıdır.

• *Moleküler genetikte gen.* Genler, bir sonraki hücre kuşağına eşit sayıda aktarılmak üzere eşlenebilir. Eşlenme sırasında kazaya uğrarsa bir değişinim gerçekleşmiş olur. Ayrıca her gende genetik kodla (şifre) belirli bir mesaj bulunur. Bu, dört ayrı harf (dört çift baz) kullanan bir koddur. Harfler üç harflik "sözcük" kümeleri halinde kümelenir ve her sözcük (ya da kodon) sentezlenecek protein molekülündeki bir aminoaside özgüdür. Bir genin boyu hakkında fikir edinmek için şöyle bir hesap yapılabilir: bir protein molekülü, her biri 150 aminoasitlik özdeş iki polipeptit zincirinden oluşursa, bu molekülü yaptıracak genin uzunluğu 150 × 3 = 450 nükleotit çiftine eşit olur. Bu durumda bir gen artık aynı zamanda bir işlev, bileştirme ve değişinim birimi değil yalnızca işlev birimidir. Gerçekten de gen herhangi bir yerinden kopabilir ve aynı şekilde herhangi bir nükleotit çifti bir değişinime uğrayabilir.

Gen kromozomun üzerinde bulunur, dolayısıyla çekirdeğin içindedir. Oysa protein sentezi sitoplazmada yapılır. Bu sorun şöyle çözülmüştür: gen, fotoğraf filminin negatifi ve pozitifine benzer biçimde, kalıtımsal mesajın "kopyası" olan bir haberci ya da elçi RNA (h-RNA) bireştirir. (DNA'daki her adenin molekülünün karşısına h-RNA üzerindeki bir urasil denk gelir, vb.); h-RNA çekirdekten çıkarak protein yapımını başlatmak üzere sitoplazmaya girer. Aminoasitler sitoplazmada serbest olarak bulunur, ancak bir uçları ile her biri özgün ve özel bir RNA molekülü olan taşıyıcı RNA'ya (t-RNA) bağlıdır. t-RNA'daki öbür uç h-RNA'daki uygun şifreyi tanıyabilir. Bunun dışında, h-RNA'daki şifre sitoplazmada ribozom adı verilen özel yapılarca çözülecektir. Bunlar h-RNA'da yazılı olan mesajın şifresini çözebilecek gerçek birer okuyucudur. Ribozomlar üzerinde ilerlerken h-RNA ortamda bulunan ve her şifreye uyan t-RNA'yı da tanır. Böylece h-RNA'da yazılı olan mesaja göre t-RNA gerekli aminoasitleri taşır ve birbirine bağlanmasını sağlar. Bu mesaj ise, genetik mesajın, yani genin kopyasıdır.

Bir genin etkinliğinin zamanla sabit kalamayacağı açıkça görülür. Tam tersine bu etkinlik hücrenin değişken olan şartlarına uymak zorundadır. Jacob ve Monod'ın çalışmalarıyla büyük ölçüde aydınlatılmış olan bir düzenleme sistemi vardır. Burada elektronikçiler ve sibernetikçilerin kullandıklarına benzer bir feed-back mekanizmasıyla çalışan gerçek akımlar sözkonusudur. Bireşimi yapılacak enzim miktarı, oluşacak ürün miktarına bağlıdır. Bu da genetik olarak denetlenen düzenli aralarla gerçekleşir. Resim, A maddesini, B maddesine, daha sonra C maddesine ve son ürün olan F maddesine dönüştüren metabolizma yollarının nasıl denetlendiğini gösteriyor. A → B, B → C, C → F aşamaları E_1, E_2 ve E_3 enzimleriyle denetlenir. Bu enzimler ise $G_1G_2G_3$ genleri tarafından şifrelenen h-RNA tarafından oluşturulur. Enzimlerin yapısından, yani aminoasitlerin dizilişinden sorumlu olan bu genlere *yapı genleri* denir.

Fakat başka genler de vardır; "düzenleyici genler" enzimlerin yapısını değil, bireşim miktarını düzenler. Örneğin $G_1G_2G_3$ genleri aynı kromozom bölütü üzerinde yer alır ve kendilerine komşu bir işlemci (operatör) O geni ile kendilerine bitişik bir başlatıcı (promotor) P geniyle birlikte bulunur. Bu şekilde kümelenmiş olan yapı genleri ile operatörlerine *operon* denir.

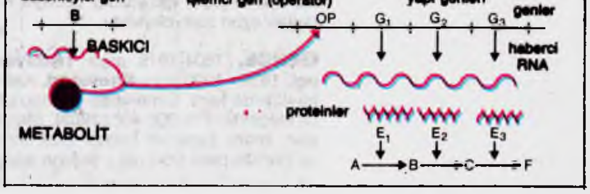
Bunun dışında kromozomda "baskıcı" denen bir proteini yapan düzenleyici bir D geni bulunur. Bu gen son ürünle, yani metabolitle birleşerek operatörü etkiler ve ona, ortamda bulunan son ürünün miktarına göre h-RNA yapımına devam etmeyi ya da yapımı durdurmayı emreder.

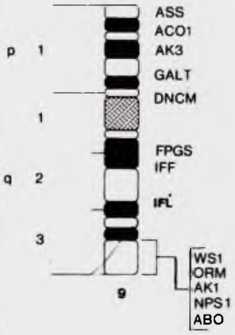
Burada sibernetik bir devreyle karşılaştırılabilecek bir özdüzenleme devresi sözkonusudur. Şimdi genlerin çoğunun, hatta tümünün organizmanın çeşitli metabolizma yollarından sorumlu "işlemci birimler" halinde örgütlenmiş olduğu kabul edilmektedir.

• *Toplum genetiğinde genlerin kökeni üzerine olasılıklar.* Genlerin geçirdiği değişiklikler üzerinde ince bir araştırma yapılabilmesi için, köken olarak alınan kuşağa dek varan bir soyağacı çizilmesi gerekir. Köken olarak alınan kuşağın her bireyi "kurucu" olarak kabul edilir. Soyağacından yola çıkılarak "W_{ij} kökenli olasılıklar" hesaplanabilir. Bu hesap *i* bireyinin taşıdığı genin, kurucu *j* tarafından ona aktarılma olasılığını gösterir.

Bu sayılar bir bilgisayarla hesaplanabilir. Sayıların toplanmasıyla, bir birey topluluğunun, örneğin bir kuşağın genetik kökeni bulunabilir. Böylece, eğer elde güvenilir soyağaçları varsa, bir topluluğun biyolojik atasının yüzyıllar boyunca uğradığı değişiklikler saptanabilir. Bu yöntemin en çarpıcı uygulama örneklerinden biri Mali'de, Nijerya sınırına yakın bir bölgede yaşayan 400 kişilik Tuareg Kel Kummer göçebe kabilesi üzerinde yapılan araştırmadır. Etnolog A. Chaventré, bu kabilenin kuruluşuna dek varan ve hemen hemen tamam olan soyağacını elde etmiştir. Kabilenin üç yüzyıl boyunca genetik yalıtımının korunduğu gözlenmiştir: bugünkü toplumda genlerin % 42'si ilk 5 kurucudan, % 40'ı başkalarından ve yalnız % 18'i sonradan kabileye girmiş olanlardan (özellikle evliliklerde) gelmiştir.

Böylesine belirgin bir kapalılık çok ender bulunur; buna karşılık, soyağacı çalışmaları genellikle dış genetik etmenlerin, antropologların ve ilgililerin sandığından daha fazla etkili olduğunu göstermiştir. Kapalı bir topluluk olduğu kabul edilen, yani birbirleriyle akraba olan "kapalı bir protestan topluluğu"nda (bugünkü bireylerin % 50'si aynı "kurucu çiftten" gelir) her kuşaktaki genlerin % 20'sinin gruba dışarıdan giren kişilere ait olduğu anlaşılmıştır; demek ki, kapalı bir topluluk varsayımı biyolojik gerçeklere aykırıdır.

İnsanda **gen** yeri belirlenmesine örnek (9. kromozom). Yukardan aşağıya doğru şu genlerin yerleri belirlenmiştir:
– ASS, arginin süksinat sentetaz (enzim);
– ACO1, çözünür akotinaz (enzim);
– AK3, adenilat kinaz 3 (enzim);
– GALT, galaktoz-1-fosfat üridil transferaz (enzim);
– SZDNA, sitoplazma zarı DNA'sı;
– FPGS, folipoliglutamat sentetaz (enzim);
– FIF, fibroblastik interferon;
– LIF, lökosit interferonu;
– WS1, Wardenburg 1 sendromu;
– ORM, orozomükoit;
– AK1, adenilat kinaz 1 (enzim);
– NPS1, Nail-patella sendromu;
– ABO, ABO kan grubu sistemi.

Leyla Gencer

—Genet. *Gen yerinin belirlenmesi.* Bir tür için yerleri bilinen tüm genler o türün genetik haritasını oluşturur. İnsanda bu haritanın çizilebilmesi için en çok kullanılan yöntem hücrelerin melezleştirilmesidir. Ayrıca, kromozom yapısında patolojik olarak görülen yenibiçimlenmelerden de (kopmalar, trizomiler) yararlanılabilir. İnsanda belirlenmiş olan 400 gen yerinden en önemlileri şunlardır: 9. kromozomun uzun kolunun en ucunda kan grubu, 2. kromozomun kısa kolunda Rh grubu, 6. kromozomun kısa kolunda HLA sistemi, 11. ve 16. kromozomların kısa kollarında hemoglobin genleri, 9. kromozomda interferon geni, 2., 14. ve 22. kromozomlarda immünoglobülin genleri yer alır.

Maymunlarda (şempanze, goril, vb.), kedide ve tavşanda da birçok genin yerleri belirlenmiştir. Farenin genetik haritasıysa çok iyi bilinmektedir.

Genlerinin yeri çok iyi bilinen X kromozomu evrim boyunca hiç değişmeden kalmıştır. Çeşitli türlerin gen haritaları birbirleriyle karşılaştırılırsa, bağlantı gruplarının ve gen yerlerinin pek değişmediği görülür.

-GEN → -GAN.

GENA UÇLARI a. Paleont. Trilobitlerin (Birinci Zaman'da yaşamış fosil hayvanlar) başında, yanakların yan ve arka köşelerini arkaya doğru devam ettiren uçlar.

GENALKALOİT a. (fr. *génalcaloïde'* den). Ecz. Bir alkoloidin yükseltgenmesi sonucu meydana gelen madde. (Genalkaloit, türevi olduğu alkaloitin tedavi edici özelliklerini taşır ve daha az zehirlidir. En çok kullanılanları atropin ve eserin genalkaloitleridir.)

Gen-Ar tiyatrosu, Beyoğlu Parmakkapı'da, şimdi Etibank'ın bulunduğu binanın altındaki gece kulübü, Ziyat Ebüzziya, Muhtar Kocataş gibi sanatseverlerin bulunduğu bir grup tarafından 165 kişilik bir tiyatro salonuna dönüştürüldü (1963). Perdesini *Düşman çiçek yollamaz* adlı komedyayla açan tiyatro, 1970'lerin başlarına değin yirmiyi aşkın yapıt sahneledi. Oyuncular, her oyun için zamanın tanınmış sanatçıları arasından seçilerek çalıştırıldı. Türkiye Tiyatrocular sendikası (Tİ-SEN) ile ilk toplusözleşme, bu tiyatroda imzalandı (1968).

GENAY, Côte-d'Or'da (Fransa) bulunmuş, çökmüş kayaç altı sığınağı. (Sığınakta Neandertal insandan kalma bir dizi fosil kemik kalıntısı ortaya çıkarıldı.)

GENC a. (fars. *genc*). *Esk.* **1.** Hazine, gömü: *"Açam gönlü kilidini gencini izhar eyleyem"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.). **—2.** *Genc-bahş,* hazine bağışlayan. ‖ *Genc-dar,* hazinesi olan, hazinedar. ‖ *Genc-i arus, genc-i bâd, genc-i bâr, genc-i dibe, genc-i efrasyab, genc-i saygam,* İran hükümdarı Husrev Perviz'in hazinelerine verilen adlar ‖ *Genc-i hâki,* Hz. Âdem; insan. ‖ *Genc-i hakim,* Fatiha suresine verilen ad. ‖ *Genc-i maani,* anlamlar hazinesi; şiir hazinesi. ‖ *Genç-i nihan,* gizli hazine. ‖*Genc-i revan,* Karun'un kaybolan hazinesi.

GENCAN (Tahir Nejat), türk dilci (Ahlat 1892 - İstanbul 1980). Bitlis ve Diyarbakır öğretmen okullarında okudu; ortaokul öğretmenliği yaptı (1912). Sınavla lise edebiyat öğretmenliğine geçti (1942). Emekli olduktan sonra (1957) Darüşşafaka lisesi ve İstanbul Üniversitesi yabancı diller okulu'nda öğretmenliğini sürdürdü. TDK'de yönetim kurulu üyesi olarak görev yaptı. İlk, orta ve liseler için yazdığı dilbilgisi kitapları uzun süre okutuldu.

GENCE, 1804-1918 arası **Yelizavetpol,** 1935 - 1990 arası **Kirovabad,** Azerbaycan'da kent. Ermenistan platosunun D. eteğinde; 278 000 nüf. (1989). Birçok anıt: Imam Zade'nin türbesi (XIV.-XVII. yy.) ve Ulu cami (XVII. yy.). Makine sanayileri. Besin ve tekstil (pamuk, halılar) sanayileri. Alümin fabrikası. Porselenler.

—Tar. V. yy.'da kurulan Gence, VII. yy. ortalarında müslüman Araplar tarafından ele geçirildi, aynı yüzyılın sonlarında Hazarlar ile Araplar'ın çatışmalarına sahne oldu. Arran'da hüküm süren Şeddadiler'in (952-1076) başkentliğini yaptı, Şeddadiler'in bölgedeki egemenliğine son veren Melikşah tarafından oğlu Muhammet'e ikta edildi. XII. yy. ortalarında Gence, bağımsızlığını kazanan İldenizliler'in yönetiminde bir ticaret ve kültür merkezi olarak gelişti, aralarında şair Nizami'nin de bulunduğu bilgin ve şairlerin yurdu oldu. 1225'te Celalettin Harizmşah'ın, 1235'te Moğollar'ın işgaline uğradı ve tahrip edildi. Dört yıl sonra yeniden kurulan ve İlhanlılar'ın, XV. yy.'da Timur'un, daha sonra Safeviler'in egemenliğine giren kent, 1588-1606 ve 1723-1735 yılları arasında osmanlı yönetiminde kaldı. Nadir Şah'ın öldürülmesinden sonra, 1747'de kurulan *Gence* Hanlığı*'nın başkenti oldu, 1804'te Ruslar'ın eline geçti.

GENCE HANLIĞI, Azerbaycan'ın Gence yöresinde hüküm sürmüş olan devlet (1747-1804). Nadir Şah öldürülünce, Gence de öteki Azerbaycan hanlıkları gibi İran toprağı olmaktan çıkarak bağımsızlığını ilan etti (1747). Böylece Ziyatoğulları hanedanını kuran Kalaç Türkleri'nden Şahverdi, Gence'nin ilk hanı oldu. XIX. yy. başlarında Gürcistan'ı ele geçiren Rusya (1801), Gence ile birlikte bağımsız tüm Azerbaycan hanlıkları için bir tehdit öğesi oluştururken, bu devletçikler büyük tehlikeye karşı aralarında birleşmeyi başaramadılar. Kafkasya'daki rus orduları komutanı general Sisyanov, savaş durumunda bulunduğu Dağıstan ve Kuzey Kafkasya halklarını kıskaç içine almak amacıyla kuvvetlerinin başında Tiflis'ten harekete geçerek Gence'yi kuşattı (1803). Generalin tüm teslim önerilerini geri çeviren son Gence hanı Ziyatoğlu Cevat, savaş kararını bildirdi. Üç gün süren şiddetli savaşlardan sonra Cevat Han'ın Hacıkale adlı burç üzerinde vurularak ölmesi sonucu iki koldan kente giren Ruslar, Gence Hanlığı'nı ortadan kaldırdılar ve burasının adını da çariçelerinin onuruna Yelizavetpol olarak değiştirdiler (1804).

GENCECİK sıf. Çok genç olan: *Gencecik kadın. Gencecik yaşta öldü gitti.*

GENCEK, Konya'nın Derebucak ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 468 nüf. (1990). Belediye.

GENCELİ NİZAMİ → NİZAMİ Genceli.

GENCELMEK gçz. f. Gençleşmek, gençlik özellikleri kazanmak.

GENCER (Leyla), türk soprano (İstanbul 1923). İstanbul Belediye konservatuvarı'nda Elvira De Hidalgo ve Giannina Arangi Lombardi'nin öğrencisi oldu. 1946-1949 arasında İstanbul Şehir korosu'nda solocuydu. 1950'de girdiği Ankara Devlet operası'nda, *Cavalleria rusticana*'daki Santuzza rolünde büyük başarı gösterdi. 1954'te aynı rolü Napoli'deki San Carlo operası'nda yorumladı. Başarısını gören yönetmen Pasquale Di Costanzo, kendisine *Madame Butterfly* ve *Yevgeniy Onegin*'de başrol verdi. Bu operalardaki başarısıyla, -Maria Callas'ı da keşfetmiş olan- Tulio Serafin'in dikkatini çekti, onun yardımıyla İtalya'da ve başka batı ülkelerinde "konuk sanatçı" olarak birçok operada oynadı. 1957'de Scala di Milano ile sözleşme imzaladı, Francis Poulenc'in *les Dialogues de Carmélites* adlı yapıtının ilk sahnelenişinde başrol oynadı. Ertesi yıl "primadonna"lığa yükseldi. Özellikle Gaetona Donizetti'nin yapıtlarındaki kraliçe rollerini yeni bir anlayışla yorumlayarak "diva"lar arasına girdi.

İtalya'da yaşayan sanatçı, dünyanın pek çok ülkesinde sahneye çıktı, bu arada birçok kez Türkiye'ye gelerek konser verdi.

Gencer, renkten renge sokmayı bildiği, gereğinde yükseltip gereğinde ustaca kıstığı sesi ve büyük oyun gücü sayesinde, operayı salt müzik olmaktan kurtarıp, müzikle dramatik öğeyi dengelemeyi başaran sayılı şarkıcılardan biri olarak kendini kabul ettirdi. Birçok uluslararası ödül kazandı, çeşitli nişanlarla onurlandırıldı. 1986'da Türk tanıtma vakfı ödülü'nü aldı. 1987'de kendisine devlet sanatçısı unvanı verildi. Aynı yıl XV. Uluslararası İstanbul festivali'ne de katıldı. Yaşamı üzerine İtalya'da (*Leyla Gencer, Romanzo vero di una primadonna* [Leyla Gencer, bir primadonna'nın gerçek romanı]) ve Türkiye'de (*Tutkunun romanı,* Zeynep Oral, 1992) kitaplar yayımlandı.

GENCİNE a. (fars. *genc*'den *gencıne*). *Esk.* **1.** Hazine, gömü: *"Rahşan görünür her birinin ka'rından ỈNâdide mücevherât gencineleri"* (Y. K. Beyatlı). **—2.** *Gencine-i güftar,* söz hazinesi.

GENCİNEDAR a. (fars. *gencine* ve *dār*'dan *gencine-dār*). *Esk.* Hazinenin yönetim ve korunmasından sorumlu olan kimse, hazinedar.

Gencine-i raz, Taşlıcalı Yahya'nın mesnevisi (1540). Nizami, Sadi, Cami gibi büyük İran şairlerinin *Bostan, Gülistan, Mahzen ül-esrar* gibi yapıtlarından seçilmiş çeşitli konularda öykülerden oluşmuştur. Mesnevi, âdet olduğu üzere münacat, tevhit ve naat bölümleriyle başlar, ardından devrin padişahı Kanuni Sultan Süleyman övülür.

GENCNAME a. (fars. *genc* ve *nāme'* den *genc-nāme*). *Esk.* Hazine ile ilgili yazı, kitap.

GENCVER ya da **GENCÛR** a. (fars. *genc*'den *gencver, gencūr*). *Esk.* Hazine bekçisi.

GENÇ sıf. **1.** Yaşı az ilerlemiş kimse ve bu kimseye özgü bedensel, ruhsal özellikler ya da davranma biçimleri için kullanılır: *Çok gençken tanışmışlar. Genç ve umut dolu. Genç yetenekleri aramak. Daha çok genç, zamanla olgunlaşır.* **—2.** İki kişinin yaşlarını karşılaştırmak için kullanılır: *Kendinden genç bir adamla evlendi.* **—3.** Hangi yaşta olursa olsun gençliğin kimi özelliklerini (güçlülük, dirilik, ataklık vb.) taşıyan kimse ya da onda, bunu ortaya koyan şey için kullanılır: *80 yaşında genç bir adam. Ne kadar genç bir yüzü, sesi var.* **—4.** Yaşı, aynı meslek ya da durumdaki kimselerin yaş ortalamasının altında olan kimse için kullanılır: *Çalışmaları dikkat çeken genç bir araştırmacı.* **—5.** Çok az bir süreden beri var olan, kurulması, oluşumu, üretilmesi vb. yakın ya da görece yakın bir tarihte gerçekleşmiş olan şey için kullanılır: *Genç bir endüstri. Genç cumhuriyet.* **—6.** Yaşlı olmayan kişilerden oluşan grup için kullanılır: *Genç kuşak. Genç bir toplum. Genç kitlelere yönelik bir gösteri. Genç şairler. Genç kalemler.* **—7.** Büyümesini, gelişmesini tamamlamış bir hayvan, ya da bitki için kullanılır: *Genç at, genç ağaç.* **—8.** *Genç erkek,* henüz genç olan erkek ya da ergin. ‖ *Genç evliler,* yakın zamanda evlenmiş olan çiftler. ‖ *Genç giyim,* gençlerin zevkine seslenen giyim. ‖ *Genç kadın,* henüz genç olan kadın. ‖ *Genç kız,* henüz evlenmemiş kız ya da ergin kız. ‖ *Gençten,* genç: *Kapıyı gençten bir adam açtı.*

—Ormanc. *Genç ağaç,* normal kesim yaşına henüz ulaşmamış ağaç ya da ağaç topluluğu. (60 yaşında kesilecek bir ağaç 20 yaşına dek gençtir.)

—Spor. Çeşitli sporlara göre değişiklik gösteren ve küçüklerle büyükler arasında yer alan yaş kategorisi için kullanılır (16-20 yaş): *Genç takımlar.*

—Tar. *Genç Türkler hareketi* → JÖN TÜRKLER.

◆ a. **1.** Gençliğini yaşayan, genç kuşaktan olan kimse (çoğunlukla gençliği belirtmek için çoğul olarak kullanılır): *Genci, yaşlısı herkes sokağa dökülmüştü.*

Gençlerle arkadaş olmak. Gençlere söz hakkı tanımak. Gençlerin uzlaşmaz tutumu. **—2.** Genç erkek; delikanlı: *Bir genç sizi aradı.* **—3.** *Genç irisi:* yaşına göre iri yapılı, bedence serpilip gelişmiş genç.

◆ be. **1.** Gençliğin kimi özelliklerini taşır biçimde: *Yaşını göstermiyor, olduğundan genç duruyor. Genç görünmek, genç kalmak için spor yapmak.* **—2.** Gençken: *Çok genç evlendi.*

GENÇ, D. Anadolu bölgesinde Bingöl iline bağlı ilçe; 43 714 nüf. (1990); 1 646 km^2; merkez bucağı dışında 4 bucak, 62 köy. Merkezi, Bingöl'ün yaklaşık 25 km G.-G. D.'sunda *Genç,* 11 544 nüf. (1990). Tahıl (buğday) üretimi, hayvancılık.

GENÇ (Süleyman), türk siyaset adamı (Rize 1944). Elazığ Askeri lisesi'ni bitirdi, Kara harp okulu öğrencisiyken 21 Mayıs olaylarına katıldığı gerekçesiyle okuldan uzaklaştırıldı (1963). İzmir İktisadi ticari ilimler akademisi'ni bitirdi (1968). CHP gençlik kolları başkanlığına seçildi (1970). B. Ecevit'in CHP genel başkanlığına seçilmesinde etkin rolü oldu. 1973'te CHP'den İzmir milletvekili seçildi. Demokrat İzmir ve Vatan gazetelerinde yazdı. 12 Eylül askeri darbesinden sonra siyasetle uğraşması yasaklandı. Halkoylaması sonucu bu yasağı kalktı (1987). SHP üyesi olarak politika yapıyor.

Genç dernekleri, türk yarı-askeri gençlik örgütleri, İttihat ve Terakki yönetimi tarafından kurdurulan dernekler, yine aynı parti iktidarınca örgütlenen Osmanlı güç dernekleri'nin yerini aldı (1913).

Almanya'daki yarı-askeri gençlik örgütlerini örnek alarak bu derneklerin kurulmasını öneren alman uzman Von Hoff genel müfettişliğe getirildi. Derneğin amacı, Enver Paşa'nın bir bildirisinde açıkladığına göre, gelecekte başarıyla savaşabilecek dayanıklı, cesur, yürekli, kişilikli gençler yetiştirmekti. Özel yasası gereği bütün osmanlı gençlerinin örgüte katılmaları gerekiyordu. Her okulun bir Gürbüz derneği (12-17 yaşlar arası gençler) ve bir Dinç derneği (17 yaşından büyükler) olacak ve bu dernekler her okulun Genç derneği'ni oluşturacaktı. Bu derneklerde 60'ar kişilik takımlar ve 3'er takımdan oluşan bölükler halinde örgütlenen gençlerin siyasetle uğraşmaları yasaktı. Haftada iki kez, birer saat beden eğitimi, bir saat de tatbikat yapacaklardı. Yerel askeri birlikler gençlere, talimleri için gerekli yer ve araçları sağlayacaklardı. Geniş biçimde örgütlenen dernekler Mütareke döneminde kapatıldı.

Genç kalemler, Selanik'te yayımlanmış on beş günlük bilim ve edebiyat dergisi (1-4 c 1911-1912). Ömer Seyfettin ve arkadaşları tarafından Yeni* lisan hareketinin yayın organı olarak çıkarıldı. Ömer Seyfettin'in derginin ilk sayısındaki imzasız, dilde sadeleşmenin sınırlarını, yöntemini konu edinen *Yeni lisan* adlı yazısı Milli* edebiyat akımına temel oluşturdu. Ziya Gökalp, "Gökalp" imzasını ilk kez bu dergide çıkan "Turan" adlı şiirinde kullandı. Yazarları arasında Kâzım Nami (Duru), Ali Canip (Yöntem), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Süleyman Nazif vb.'nin yer aldıkları dergi Servet-i fünun ve Fecr-i ati'nin dil ve edebiyat anlayışını eleştirdi.

Genç Osman, Musahipzade Celal'in, M. Şükrü Erden'le birlikte yazdığı son oyunu (1937). Musahipzade'nin öteki oyunlarından tragedya denemesi oluşuyla ayrılan *Genç Osman,* osmanlı tarihinin kardeş kanına bulanmış bir sayfasını, özellikle de yozlaşmış Yeniçeri ocağı'yla fesat yuvasına dönüşmüş ilmiye sınıfının, ülkenin ve devletin başına açtığı dertleri anlatır. Büyük işler başarmak tasarısıyla tahta çıkan Osman* II, devletin selameti için kardeşinin canına kıymaktan bile çekinmez, ama sonunda fesatçıların düzenine yenik düşer.

İlk kez 1956'da Ankara Devlet tiyatrosu'nda Behzat Butak'ın, 1974-1975 döneminde İstanbul Şehir tiyatrosu'nda Tunç Yalman'ın yönetiminde oynayan yapıt basılmadı.

Genç Osman, Turan Oflazoğlu'nun üç perdelik trajedisi (1979). Konularını çoğunlukla osmanlı tarihinden ve saray entrikalarından alan yazar, Osman* II'nin yenilikçi ve ödünsüz yanlarına karşın, toplumsal dengeleri sağlamadaki başarısızlığını, gerici güçlerin karşısında bozguna uğramasını sahneye getirir. Devletin yükselmesinin durakladığını gören padişah, buna çözüm bulmak için bazı yenileştirme hareketlerine girişir. Ancak halkla ilişki kurup tasarılarını anlatamadığından, ayrıca düzendeki çeşitli çıkar kurumlarını tedirgin ettiğinden yalnız ve desteksiz kalır. Buna saray içindeki entrikalar ve kendi deneyimsizliği de eklenince, genç padişah yazgısına boyun eğmek zorunda kalır.

Devleti yönetenlerin halkla daha yakından ilgilenmesi, halkın isteklerine saygı göstermesi temasını işleyen *Genç Osman,* Ankara (1980) ve Adana (1985) Devlet tiyatrosu'nda, İstanbul Şehir tiyatrosu'nda (1986) oynandı.

GENÇ OSMAN → OSMAN II.

Genç Osman hikâyesi, Murat IV'ün Bağdat seferine katılan Genç Osman adlı delikanlıyla ilgili menkıbe (XVII. yy.). Kahramanın genç yaşta nasıl orduya katıldığını, sakalının, bıyığının çıkacağı yaşa geldiğini ispatlamak için suratına demir tarağı nasıl sapladığını, Padişah'a kentin alınması için nasıl yol gösterdiğini, kesilen kellesini koltuğuna alarak savaşmasını vb. anlatan farklı manzum metinler bestelenerek yeniçeri ortalarında okunmuştur. (→ Kayn.)

Genç Osmanlı fırkası, türk siyasal partisi. Abdülhamit II yönetimine karşı çıkan Jön Türkler'in kurduğu (1900) partinin programında padişahın tahttan indirilmesi, meşrutiyetin kurulması, yasaların tam uygulanması, yönetimin yeniden düzenlenmesi, kişisel ayrıcalıkların kaldırılması; din, milliyet farkı gözetilmeksizin bütün Osmanlılar'ın yasalar karşısında eşit olması gibi ilkeler yer alıyordu. Partinin, Abdülhamit II'yi öldürtmek için iki üyesini Türkiye'ye gönderdiği söylenir.

GENÇ SANCAĞI. Kur. tar. Doğu Anadolu'da Osmanlı devletine bağlı yönetim birimi.

—ANSİKL. İçişlerinde bağımsız, siyasal ve ekonomik yönden Osmanlı devletine bağımlı Genç sancağı, devlete her yıl belirli miktarda vergi ödemekle yükümlüydü. Ankara'da TBMM hükümetinin 20 ocak 1921 tarihli Teşkilatı esasiye kanunu kararıyla yapılan değişiklik üzerine eski sancak yönetimi (serbest mirimiranlık) kaldırılarak önce vilayete, ardından da ilçeye dönüştürüldü.

Genç-Almanya *(Junges Deutschland),* 1830'a doğru ortaya çıkan liberal ve Fransa yanlısı aydın hareketi. Paris'te göçmen olan Heine ile Börne tarafından ortaya atıldı ve Almanya'da, geniş ölçüde saint-simoncu düşüncelerden esinlenen ve aralarında anarşizme kadar varan A. Grün'ün de bulunduğu K. Gutzkow, H. Laube, T. Mundt, G. Herwegh, K. İmmermann, L. Wienbarg gibi yazarlarca desteklendi; Frankfurt Diyet meclisi, bu hareketi dine, ahlaka ve toplumsal düzene aykırı buldu (1835) ve Gutzkow'un Alman dergisi ile düşünce arkadaşlarının yapıtlarını yasakladı. 1840 milliyetçi eylemi, harekete sert bir darbe indirdi. Sonunda bu hareket 1848 devrimi'yle ortadan kalktı.

Genç-Avrupa, Bern'de Mazzini tarafından kurulan gizli örgüt (1834). Genç-İtalya ile aynı çizgide yer alan örgüt, İtalya'nın önderliğinde Avrupa kıtasını yeniden canlandırma amacını güdüyordu.

GENÇAY → KASAPÇI (Gençay).

Genç-İrlanda, 1840'a doğru Charles Gavan Duffy, Thomas Davis ve John Dillon tarafından kurulan ve İrlanda'nın bağımsızlığını isteyen hareket.

Genç-İtalya, Marsilya'da eski carbonaro Mazzini tarafından 1831'de kurulan gizli örgüt. Amacı, cumhuriyet yoluyla İtalya'nın bağımsızlığını ve birleşmesini sağlamaktı (bu yönden Gioberti'nin federasyoncu görüşünden farklı bir çizgideydi). Ancak Mazzini, katolikliğe de sıkıca bağlıydı. Ülkü olarak "Tanrı, halk ve insanlık"ı, simge olarak da yeşil, kırmızı ve beyaz renkli bayrağı gösteriyordu. Hareket gençlik içinde büyük yaygınlık kazandı, hatta Sardinya krallığı dışına bile taştı. Ancak, Carlo Alberto rejimine karşı girişilen tüm ayaklanma hareketleri (Modena 1933, Savoia 1934, Sicilya 1837 ve Calabria 1843-44) trajik bir biçimde son buldu.

Gençler balosu *(Graduation Ball),* 1 perdelik bale. Konusunu ve koregrafisini David Lişin, dekor ve kostümlerini Aleksandr Benois hazırladı. Johann Strauss'tan alınan müziği Antal Dorat düzenledi ve orkestraladı. İlk kez 1940'ta, Sydney'deki (Avustralya) Theatre Royal'da Original Ballet Russe tarafından sahnelendi. Başlıca rolleri Tatyana Ryabuşinska, Nicholas Orloff ve D. Lişin yorumladı. Birçok topluluğa yorumlanan bu bale, her zaman parlak bir başarı kazandı. Konu, Viyana'da harp okulu öğrencileri onuruna, yatılı bir kız okulunda düzenlenen balo çevçevesinde gelişir.

Yapıt, Türkiye'de ilk kez 1962-63 sezonunda Ankara Devlet opera ve balesi tarafından sahnelendi.

Gençlerbirliği spor kulübü, türk spor kulübü. Ankara sultanisi (Atatürk lisesi) öğrencileri tarafından kuruldu (1923). Forması kırmızı-siyahtır. Türkiye Birinci futbol ligi'nin kuruluşundan (1959) 1969-1970 sezonuna kadar bu ligde yer aldı. 1970-1971 sezonundan 1980-1981 sezonuna kadar Türkiye İkinci ligi'nde oynadı. 1980-1981 sezonunda yeniden birinci lige yükseldi. Bu ligde oynamayı sürdürüyor (1987-1992). Birçok kez Ankara Amatör lig şampiyonluğunu kazandı, Federasyon kupası şampiyonu oldu (1986-1987).

GENÇLEŞME a. Gençleşmek eylemi.

—Jeomorfol. *Engebenin gençleşmesi,* bir engebenin, bir aşınma işlevi sonucunda, uğradığı değişim.

—Pedol. Bir toprağın üst katlarının dekapaj ya da karışma yoluyla yenilenmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Yerbil. Farklı bir zorlanmanın etkisi altında, hareketin, daha önce oluşmuş bulunan bir kırık boyunca yeniden başlaması. (Hercynia tektonik evresi sonunda oluşmuş bulunan Cévennes kırığı, alp tipi evreler sırasında önemli bir gençleşmeye uğramıştır.)

—ANSİKL. Pedol. Özellikle dağlık kesimlerin kuvvetli eğimleri üzerindeki toprak zincirlerinde, bir toprağın ortam koşullarıyla denge durumuna doğru evrimi, aşınma ve/ya da düşey kesitin üst katlarını etkileyen kolüvyonlanmayla yavaşlayabilir. Aşınmaya bağlı olan dekapaj etkisi, yeni eklenen gereçleri büyük ölçüde aştığı zaman toprak, başlangıçtaki az bozulmuş ana kayaç durumuna dönüşür.

GENÇLEŞMEK gçz. f. **1.** Gençlikteki kimi özellikleri (güçlülük, canlılık, göz alıcılık vb.), yetenekleri yeniden kazanmak; olduğundan daha genç görünmek: *Ben görmeyeli gençleşmişsin. Tatil yaramış, gençleşmiş, dinçleşmişsin.* **—2.** Bir kurum sözkonusuysa, alınan genç elemanlarla yaş ortalaması düşmek: *Kadro gençleşti.*

◆**gençleştirmek** ettirg. f. **1.** *Bir kimseyi (belli bir ölçüde) gençleştirmek,* ona gençlik kazandırmak; onu genç göstermek: *Yaşlıları gençleştirdiği ileri sürülen kürler. Bu giysi sizi gençleştiriyor. Bu evlilik onu on yaş gençleştirmiş.* **—2.** *Bir kurumu gençleştirmek,* genç elemanlar ala-

rak, grubun yaş ortalamasını düşürmek: *Gençleri işe alarak bir işletmenin personelini gençleştirmek. Takımı gençleştirmek.*

◆**gençleştirilmek** edilg. f. Gençleştirmek eylemine konu olmak.

GENÇLEŞTİRİLMEK → GENÇLEŞMEK.

GENÇLEŞTİRMEK → GENÇLEŞMEK.

Gençliğe hitabe, Atatürk'ün CHP'nin ikinci kurultayında (15-20 ekim 1927) verdiği büyük Söylev'in (Nutuk) sonunda türk gençliğine seslenen bölüm. Atatürk, bu bölümde, gençliğin birinci görevinin bağımsızlığı ve cumhuriyeti korumak olduğunu vurgular, cumhuriyeti türk gençliğine emanet eder:

"Ey türk gençliği! Birinci vazifen, türk istiklalini, türk cumhuriyetini, ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin, en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dahili ve harici bedhahların olacaktır. Bir gün istiklal ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklal ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hileyle aziz vatanın bütün kaleleri zaptedilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elim ve daha vahim olmak üzere, memleketin dahilinde, iktidara sahip olanlar gaflet ve dalalet ve hatta hıyanet içinde bulunabilirler. Hatta bu iktidar sahipleri menfaatlerini müstevlilerin siyasi emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakrü zaruret içinde harap ve bitap düşmüş olabilir.

Ey türk istikbalinin evladı! İşte bu ahval ve şerait içinde dahi, vazifen türk istiklal ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur."

GENÇLİK a. **1.** Çocuklukla olgunluk arasındaki dönem: *Bir gençlik hatası. Bir yazarın gençlik ürünleri. Gençliğinde doktor olmak isterdi.* **—2.** Genç olma durumu: *Gençliği görevden uzaklaştırılmasına neden oldu. Bahane olarak gençliğini ileri sürmek. Gençliğine ver, isteyerek yapmamıştır.* **—3.** Genç insanlara özgü olan, ancak bazıları artık genç olmayanlarda da var olabilen fiziksel ya da ruhsal özellikler bütünü: *Yaşına bakmıyor, gençlik havalarında. Bu güne dek gençliğini korumuş.* **—4.** Gençler ya da çocuklar ve ergenler topluluğu: *Gençliğin istekleri. Gençliğe hitabe. Gençliğe yönelik yayınlar*

—Ağ. yet. *Gençlik dönemi*, bir ağacın dikilişi ile ilk meyve verişi arasında geçen yılları.

—Biyol. Hayvanlarda ergenlik çağından ve bitkilerde ilk meyve verişten önceki dönem. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Böcbil. *Gençlik hormonu, corpus allatum*'un salgıladığı ve imago evresindeki bireylerin gelişmesini, dolayısıyla da erişkinlere özgü özelliklerin ortaya çıkmasını engelleyen hormon. (C_{17} ve C_{18} halindeki seskiterpenik asitlerin türevleri olan, karışım halinde iki hormon vardır; formülü $C_{17}H_{28}O_3$ ve $C_{18}H_{30}O_3$'tür.) [Eşanl. NEOTENİN.]

—Ed. *Gençliğe yönelik yayınlar* → ÇOCUK.

—Eğit. *Gençlik kampları*, gençlerin boş zamanlarını sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlerle değerlendirmelerini sağlamak amacıyla Milli eğitim gençlik ve spor bakanlığı'nca her yıl açılan kamplar (1987'de Artvin, Burdur, Elazığ, Konya, Şanlıurfa, Van, Mardin, Trabzon, Sinop, Tokat, Kahramanmaraş, Sıvas, Isparta, Kırklareli, Ordu, Bursa, Erzurum ve İzmir'de bu tür kamplar açıldı).

—Jeomorfol. *Gençlik evresi*, Davis'in aşınma döngüsü kuramında, bir vadinin topografyasının ilk evresi.

—Tiyat. *Gençlik tiyatrosu*, doğrudan doğruya gençler tarafından kurulan, yönetilen ve yönlendirilen tiyatro topluluğu.

—ANSİKL. Biyol. Gençlik doğumla, yumurtanın açılmasıyla, tohumun çimlenmesiyle, yani "serbest" yaşamla başlar ve hayvanlar âleminde büyümenin sona ermesiyle, bitkilerdeyse üreme döneminin başlamasıyla sona erer. Gençlik art arda birbirini izleyen birçok dönem kapsar:
1. *çocukluk dönemi*, beslenme açısından ana-babaya bağımlılıkla belirgindir: memelilerde emzirilme, kuşlarda ve toplum halinde yaşayan böceklerde yuvada kalma, amfibyumların ve balıkların birçoğunda çeşitli tipte kuluçka dönemi. Bu dönem, aynı zamanda yavru balıkların vitellindeki ya da çok genç bitkilerin tohumdaki yedek besinleri kullanması dönemidir;
2. *kurtçuk dönemi*, özerktir, ama bu dönemde kurtçuk ancak bir dizi başkalaşma* (amfibyumlar, eklembacaklılar, derisidikenliler, yumuşakçalar, vb.) geçirdikten sonra meydana gelecek olan yetişkinden çok farklı olan biçimiyle belirgindir;
3. *çok önemli dönüşümler görülmeyen büyüme dönemi*, ister sürekli biçimde olsun (omurgalılar, yumuşakçalar) ister art arda deri değiştirme (eklembacaklılar) yoluyla olsun, her zaman bireyin biçimini ve organların birbirine göre oranını değiştiren alometri*yle ya da bazı organların farklılaşarak büyümesiyle belirgindir;
4. *ergenliksonrası büyüme dönemi*, üremeyle ilgilidir: yalnız ergenlikte üreme işlevi kazanan eklembacaklılarda görülmeyen bu dönem, insanda kısa, balıklarda ve çeşitli sürüngenlerde uzun, çokyıllık bitkilerde sınırlı, ama meyve verdikten sonra ölen biryıllık bitkilerde kısadır.

Bu dönemlerin tümü birden her grupta görülmez.

Gençlik organları'nın bulunması gençliğin önemli bir özelliğidir: memelilerdeki timus, böceklerdeki *corpora allata* (gençlik hormonu salgılar), bitkilerin genç biçimleri, kemikli omurgalılardaki uzun kemiklerin büyüme kıkırdakları, sütdişleri, vb. yetişkinlerde bulunmaz.

İnsan türünde, gençliğin bilimsel tek belirtisi uzunluğuna büyümedir, yani kol ve bacaklardaki uzun kemiklerin gövdesi ve ucu arasında, büyüme kıkırdağının bulunmasıdır; bu açıdan, erkeklerde gençlik 18-20, kızlarda 16-18 yaşına doğru son bulur. Bundan sonra yetişkin sayılan organizma, yavaş yavaş yaşlanmaya başlar.

—Tiyat. Gençlik tiyatroları genelde bir kuruma (örnekse halkevi, üniversite, sendika vb.) bağlı ya da bağımsız olarak çalışabildikleri gibi, amatör ya da profesyonel nitelikte de olabilirler. Gençlik tiyatroları deneysel uygulamalarla tutucu tiyatro anlayışına karşı çıkar. Gençlik tiyatrosunun aynı zamanda bir araştırma ve laboratuvar tiyatrosu da olması gerekir. Önemli bir özelliği de, öncelikle öteki tiyatroların gitmedikleri yörelere gitmek ve bu yoldan halkın güncel sorunlara daha yakından ortak olmasını sağlamaktır.

Gençlik marşı, "Dağ başını duman almış gümüş dere durmaz akar" dizesiyle başlayan marş. Ali Ulvi Elöve'nin 1917'de yazdığı bir şiir, İsveç Halkevleri marşının müziğine uyarlanarak oluşturulmuştur. Başlangıçta bir izci marşıyken, cumhuriyet döneminde ilk ve ortaöğretim kurumlarında ve askeri birliklerde yürüyüş marşı olarak kullanıldı. Günümüzde, Cumhuriyet'in ilk dönemindeki kadar yaygın değildir.

Gençlik ve spor bayramı, Mustafa Kemal Paşa'nın Milli mücadele'yi başlatmak üzere Samsun'a çıktığı 19 mayıs 1919 gününün yıl dönümleri 20 haziran 1938 gün ve 3466 sayılı yasayla Gençlik ve spor bayramı adıyla milli bayram olarak kabul edildi. 7 mart 1981 gün ve 2429 sayılı yasayla adı "Atatürk'ü anma ve gençlik ve spor bayramı" olarak değiştirildi ve resmi bayram günü sayıldı. Bayram, yurdun her yerinde beden eğitimi ve spor gösterileriyle kutlanır.

Gençlik ve spor bayramı koşusu, atletlerin Samsun'dan aldıkları bayrak ve simgesel toprağı Ankara'ya getirdikleri, 593 km'lik koşu. Yol boyundaki il ve ilçe atletleri, toprak ve bayrağı birbirlerine aktararak taşır, 19 mayıs törenleri sırasında cumhurbaşkanına sunarlar.

Gençlik ve spor genel müdürlüğü → Beden terbiyesi genel müdürlüğü.

GENÇOSMAN (Kemal Zeki), türk gazeteci ve yazar (Elazığ 1914 - İstanbul 1982). Ortaöğrenimini bitirdikten sonra muhabir olarak girdiği Ulus gazetesinde çeşitli kademelerde çalıştı (1935-1955). Bu süre içinde Ankara Üniversitesi hukuk fakültesi'ni bitirdi (1941). Bir süre avukatlık yaptıktan (1956-1959) sonra yeniden gazeteciliğe döndü. Kurucu meclis üyeliğinde bulundu (1961). İsviçre basın ataşeliği görevinden (1961-1965) emekliye ayrılınca serbest gazetecilikle yaşamını sürdürdü. Başlıca yapıtları: *Atatürk ansiklopedisi* (5 C., N. A. Banoğlu ile, 1971), *Türk destanları* (1972), *Türk isimleri sözlüğü* (1976), *Bir imparatorluğun yıkıntısı üstünde bir cumhuriyet doğuyor* (1976), *İhtilal meclisi* (1980), *Devleti kuran meclis* (1981), *Beni hatırlayınız* (1982).

GENÇTEKTONİK a. Yerbil. Yeni biçim değiştirmelerin, güncel jeodinamik olaylarla (deprem ya da yanardağ olayları) bağıntıları açısından incelenmesi. (Alp yaşının paroksizma evrelerinden sonra gelen tektonik bölümlerin tümü gençtektonik içinde sınıflandırılır.)

GENDÜM a. (fars. *gendüm*). *Esk.* **1.** Buğday. **—2.** *Gendüm-gûn*, buğday renkli, esmer. ‖ *Gendüm-nüma*, yüze gülüp aldatan, hilebaz.

GENDÜME → GÖCE.

GENE ya da **YİNE** be. **1.** Tekrarı belirtir; bir kez daha: *Gene yağmur yağıyor. Gene yanıldınız. Beni görmeye gene gelmeyeceksin, biliyorum. Gene uzun bir tartışma başladı.* **—2.** Bir şeyin, sürmesi ya da yinelenmesi karşısında usanç belirtir: *Gene mi sen?* **—3.** *Gene de*, başta *fakat*, *ama* ile bir kısıtlama getirir; bununla beraber: *Bu çözüm akla yakın geliyor, ama gene de kesin sayılmaz.* ‖ *Gene iyi*, olumsuzlukları derecelenen iki eylemden kötüsünün gerçekleşmesi durumunda söylenir: *Yağmur yağsa gene iyi, dolu yağdı.* (GİNE de denir.)

Genealogie der Moral *(Zur)* [*Ahlakın soykütüğü üzerine*], F. Nietzsche'nin yapıtı (1887). Bu kitap, *Jenseits von Gut und Böse*'nin (İyinin ve kötünün ötesinde) devamıdır. *Der Fall Wagner* (Wagner olayı) ve *Götzendämmerung* (Putların düşüşü) ile birlikte, Nietzsche'nin son yıllarında hazırladığı ve bitmemiş olan büyük yapıtı *Der Wille zur Macht*'ın (Kudret iradesi) ayrı bir parçasını oluşturur. Kitap üç bölümdür: efendiler ahlakı ve köleler ahlakı, günah ve suçluluk bilinci, çilecilik ideali. Yapıttaki temel düşünce şudur: ahlak (çilecilik ve bilim bunun iki cephesinden başka bir şey değildir), yeteneksizliklerinden ötürü eyleme girişemeyen ve kendilerine olduğu gibi yaratıcı kişilere de eylemi yasaklayan kurallarla bu yeteneksizlikleri dengeleme-ye çalışanların hıncından doğmuştur.

GENÉE (Anina Margarete JENSEN, **Adeline** adıyla tanınır), danimarkalı kadın dansçı (Hinnerup, Århus, 1878 - Esher, Surrey, 1970). Marius Petipa'nın ve Christian Johansson'ın dersleriyle yetişti. Sahneye ilk kez 10 yaşındayken Christiania'

da (bugün Oslo) çıktı, sonra Stettin, Berlin ve Münih'te dans etti. 1897'de Londra'da çalışmaya başladı, 1907'ye dek bu kentteki Empire Theatre'da kaldı ve seyircinin büyük sevgisini kazandı. ABD'de, Avustralya'da ve Yeni Zelanda'da sahneye çıktı. 1914'te Londra'da sahneye veda etti. En başarılı olduğu rollerden biri *Coppélia*'daki Swanilda'dır. Camargo* Society'nin kurucusu olan sanatçı, Association of Operatic Dancing'in (1920'de kuruldu ve 1935'te Royal* Academy of Dancing [RAD] adını aldı) birinci başkanlığını yaptı, RAD'ın verdiği en büyük ödül olan "Adeline Genée Gold Medal"'i ihdas etti (1931).

GENEL sıf.**1.** Bir varlıklar ve şeyler bütününe uygulanabilen için kullanılır: *Fiziğin genel bir yasası. Bir türün genel karakterleri. Bir sözcüğü en genel anlamında kullanmak. Genel çıkarlar doğrultusunda hareket etmek.* **—2.** Bir bireyler ya da şeyler bütününün tüm öğelerini ilgilendiren şey için kullanılır: *Üniversite öğrencilerinin genel toplantısı. Basın suçları için genel af. Genel istek üzerine şarkıyı bir kez daha söyledi.* **—3.** Olguların ya da varlıkların büyük bir çoğunluğuna uygulanan şey için kullanılır: *Genel eğitim. Genel kanı sizin haksız olduğunuz yönünde.* **—4.** Özel durumları hesaba katmaksızın bütünüyle ele alınan şey için kullanılır: *Genel durum oldukça iyi.* **—5.** Belli bir alana ilişkin bilgi ya da kavramlar bütünü için kullanılır: *Genel kültür. Uygarlıkların genel tarihi.* **—6.** Bir hizmet kesiminin, bir idarenin tümünden sorumlu olan ve hiyerarşinin en yüksek basamağında bulunan bir görev, mevki, rütbe, yönetim kurulu için kullanılır: *Tekel genel müdürlüğü. Genel yayın yönetmeni. Genelkurmay başkanlığı.* **—7.** Bir kimsenin vücudunun bütününü ilgilendiren şey için kullanılır: *Genel durumu iyi. Genel felç durumunda alınacak ilk önlemler.* **—8.** Herkesin yararlanabileceği, herkesin kullanımına açık olan: *Genel kitaplık. Genel giriş kapısı.* **—9.** *Genel ev* → GENELEV. || *Genel kurul,* bir kuruluşun bütün üyelerinin ve ilgililerinin oluşturduğu kurul; kurultay. || *Genel olarak,* genellikle, olağan biçimde; genelde, istisnalar dışında: *İşler genel olarak iyi gidiyor.* || *Genel yazman, genel sekreter,* kimi kamu ya da özel kuruluşlarda yönetim işlerinden sorumlu kişi.
—Dilbil. *Genel sözlük,* dilin tüm sözcüklerini ele alan sözlük. || *Genel dilbilgisi,* tüm dillerde kimi ortak ilkeleri (tümelleri) inceleyen dal. (Genel dilbilgisi XVII. ve XVIII. yy.'larda Port-Royal kuramcıları doğrultusunda geliştirildi. Düşüncenin yansıması olan dilin yargıları dile getirdiği ve farklı dillerdeki çeşitli gerçekleşmelerin evrensel mantık şemalarına uygunluğu ilkesi çıkış noktası olarak alındı.) || *Genel dilbilim,* F. de Saussure'ün özel dillerin çeşitliliğini aşarak dili kendi içinde ve kendi için inceleyip işleyip yasalarını ortaya çıkarmayı amaçlayan dalı belirlemek için yarattığı deyim.
—Huk. *Genel kadın,* çıkar karşılığında ya da alışkanlık sonucu olarak kendisini başkalarının cinsel zevklerine sunmayı meslek edinen ve birçok erkekle ilişkide bulunan kadın. (Genel kadınların saptanması, tescili, muayene ve tedavilerinin yapılması, Fuhuşla ve fuhuş yüzünden bulaşan zührevi hastalıklarla mücadele tüzüğü'ne göre yapılır.) || *Genel kurul,* tüzelkişilerin en yetkili karar organı.
—Mant. Genellik niteliği olan şey için kullanılır.
—Ruhbil. Bir öğeler, bireyler ya da olaylar sınıfına (bu öğeler, bireyler ya da olaylar o sınıfın kapsamını oluşturur) uygulanması bakımından, her türlü kavramı belirginleştiren şey için kullanılır. (Genellik derecesinin ters özelliği soyutlama derecesidir.) || *Genel etken* → ETKEN. || *Genel ruhbilim,* ilke olarak her birey için geçerli olan en genel bilgileri geliştirip aktarmayı amaçlayan ruhbilim dalı.
—Tiyat. *Genel prova* bir oyunun konuk seyirci topluluğu önünde başından sonuna kadar yapılan son provası. (Batı tiyatro geleneğinde, genel prova çoğunlukla, oyun seyirci önünde birkaç kez oynanıp iyice oturduktan sonra yapılır.)

Genel maden-iş sendikası (Genel maden işçileri sendikası), 1946'da, Zonguldak maden havzasında çalışan 11 maden işçisinin bir araya gelmesiyle, bir dernek olarak kuruldu. Türk kömür havzası maden işçileri sendikası adı ile kurulan dernek, 1947'de yürürlüğe giren yasa ile gerçek anlamda sendika kurma olanağı doğunca, tüzük değişikliği ile sendikaya dönüştü. Ereğli Maden işçileri sendikası adı altında bir yıl etkinlik gösterdikten sonra, adı Zonguldak Maden işçileri sendikası olarak değişti. 1958'de, Maden-İş federasyonu'nun kuruculuğunu yaptı. Daha sonra federasyonun merkezi Zonguldak'tan Ankara'ya alındı. Türk-İş'in kurucu üyelerinden olan sendika, 1983'te, 2821 sayılı yasa ile federasyonlar yasaklanıp milli tip örgütlenme zorunluluğu getirilince birlikten ayrıldı. Zonguldak Maden işçileri sendikası tüzüğünde yapılan değişiklikle, Türkiye çapında örgütlenmeye açık, merkezi Zonguldak'ta Genel maden-iş sendikası oldu. 38 754 üyesi vardır (1993).

GENELDE be. (*genel* ve *-de,* bulunma eki). Bazı istisnalar dışında; genel olarak, genellikle: *Genelde onunla anlaştığımız söylenemez. Kasım ayında havalar genelde kötüdür. Tatil için genelde güneye gideriz.*

GENELEME → TOTOLOJİ.

GENELEV a. Genel kadınların fuhuş yapmak amacıyla bir arada bulundukları yer. (Fuhuşla ve fuhuş yüzünden bulaşan zührevi hastalıklarla mücadele tüzüğü'ne göre genelev, fuhuş yapılan yerlerden biridir. Genelevler zabıtanın denetimi altındadır. Fuhuş yapılan öteki yerler ise birleşme yerleri ve tek başına fuhuş yapılan yerlerdir.) [Eşanl. KERHANE, UMUMHANE.]

GENELGE a. İda. huk. Kamu hizmetinin yerine getirilmesine ilişkin olarak üst makamların hiyerarşi güçlerine dayanarak kendi altlarındaki personele gönderdikleri yazılı yönerge. (Genelge, yasa ve yönetmeliklerin yöneticilerce nasıl yorumlandığını, bunların nasıl uygulanacağını alt düzeydeki personele iletilmesini sağlar ve genellikle hizmet birimi içinde sonuç doğurur. Ancak bazı durumlarda kamu hizmetinden yararlanan kişiler için de hukuksal sonuçlar doğurabilir.) [Eşanl. TAMİM, SİRKÜLER.]

GENEL-GEÇER sıf. Dy. *Uluslararası genel-geçer gabari,* Avrupa'da (Büyük Britanya dışında) normal hatlı demiryolu taşıtlarının uyduğu gabari.

Genel-İş sendikası (Türkiye Genel hizmet işçileri sendikası), 22 nisan 1962'de İstanbul'da kuruldu. Türkiye çapında temizlik işçilerini toplama girişiminde bulunan sendikaya aynı yılın haziran ayından başlayarak İzmir, Ankara, Antalya ve Konya'dan katılanlarla gelişme gösterdi. İlk genel kurulunda sendikanın kurucu üyelerinden Abdullah Baştürk genel başkan seçildi. Temizlik işkolunun genel hizmetler işkolu ile birleşmesi üzerine tüzük değişikliği yapılarak belediyelerde çalışan temizlik ve sağlık işçileriyle kent içi otobüslerde ve öteki bölümlerde çalışanların örgütlenebilecekleri bir sendikaya dönüştü. Kuruluşu ile birlikte Türk-İş'e üye olan sendika, uzun yıllar Türk-İş içinde oluşturulan sosyal demokrat muhalefet kanadının öncü sendikalarından biri olarak tanındı. 1975'te yapılan olağanüstü genel kurulunda Türk-İş'ten ayrılma kararı alındı. Bir süre bağımsız kalan Genel-İş sendikası, 1975'te yapılan bir ön protokolle ve 1976'da yapılan genel kurul kararı ile DİSK'e katıldı. Üye sayısı 160 bin dolayına ulaşmışken, 12 eylül 1980 harekâtı ile DİSK üyesi tüm sendikalar ile birlikte çalışmaları askıya alındı. 1986'da yöneticileri, DİSK ve Genel-İş davaları içinde yargılanırken, İstanbul 2 no'lu sıkıyönetim mahkemesi sendikayı kapatma kararı verdi. Ancak daha sonra aklanan sendika 1992'de yeniden açıldı (39 831 üye).

GENELKURMAY a. Ask. Silahlı kuvvetlerin stratejik, teknik, lojistik, taktik vb. her türlü etkinlik ve hizmetlerin yürütülmesiyle görevli en büyük askeri karargâha verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Genelkurmay başkanı,* silahlı kuvvetlerin komutanı; savaşta cumhurbaşkanı adına başkomutanlık görevlerini yerine getiren, silahlı kuvvetlere ilişkin hizmetlerin yürütülmesinde Milli savunma bakanlığı'yla işbirliği içinde olan, yetki ve görevlerinden ötürü başbakana karşı sorumlu olan silahlı kuvvetlerin en yüksek rütbeli ve kıdemli subayı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ask. Türk silahlı kuvvetleri'nin genel karargâhı görünümünde olan genelkurmay, savaş zamanında başkomutanlık karargâhının çekirdeğini oluştururken, barış zamanında ulusal güvenliğin Silahlı kuvvetler'e ilişkin işlerinin düzenlenmesini ve yürütülmesini sağlar. Genelkurmayda "ana görevler" ve "özel görevler" olmak üzere hizmetler iki büyük bölüm içerisinde yürütülür. Ana görevleri ilgili birimlerce yürütülen personel, moral, haber alma, güvenlik, propaganda, protokol, plan, harekât, teşkilat, seferberlik, eğitim, gereksinimler, ikmal vb.; özel görevleri ise harp tarihini araştırma, arşivleme, istihkâm, inşaat, muhasebe, ulaştırma, donatım, maliye, levazım, sağlık, veterinerlik, denetleme ve hukuk konularındaki işler oluşturur.
• *Genelkurmay başkanı.* Bakanlar kurulu'nun önerisiyle, kuvvet komutanlığı yapmış orgeneral ya da oramiraller arasından başbakan tarafından atanan genelkurmay başkanı, görev ve yetkilerinden dolayı başbakana karşı sorumludur. Görev süresi dört yıl olan genelkurmay başkanının görevleri şunlardır: barışta ve seferde Türk silahlı kuvvetleri'nin tüm etkinliklerini sevk ve idare etmek; Türk silahlı kuvvetleri'nin savaşa hazırlanmasında personel, istihbarat, harekât, lojistik etkinliklerine ilişkin ilke ve öncelikleri saptamak; ulusal güvenlik politikası, topyekün seferberlik planlaması ve uygulaması alanlarında hükümete ya da Milli güvenlik kurulu'na önerilerde bulunmak; uluslararası sivil antlaşma ve protokollerin yapılması, değiştirilmesi, yürürlükten kaldırılması konularında görüş bildirmek; Silahlı kuvvetler'le ilgili ikili ya da çok taraflı askeri anlaşma, sözleşme ve protokollerin yapılmasını, değiştirilmesini ya da yürürlükten kaldırılmasını önermek; ülkenin toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel vb. gelişmelerini izlemek; belgelere dayanılarak Türk silahlı kuvvetleri'nin tarihinin hazırlanmasını sağlamak.
—Tar. Yeniçeği ocağı'nın kaldırılmasından sonra, osmanlı ordusuyla ilgili işlemler seraskerlikçe yürütülmeye başladı. Seraskerlik bünyesinde bir şube olarak çalışan Erkânıharbiyei umumiye dairesi, o dönemin genelkurmay kuruluşuydu. Bu dairede askerlikle ilgili görevleri yapan subayların yanı sıra Ceride*i askeri ve basma-

Genelkurmay başkanı
Orgeneral Doğan Güreş

hane (matbaa) işlerinde görevli subaylar da vardı. 1879'da yayımlanan "Erkânıharbiyei umumiye reisi umumisinin ve Erkânıharbiye dairesinin vazifeyi dahiliyesi hizamnamesi" uyarınca seraskere bağlanan daire, 1908'de kurulan Harbiye nezareti'ne bağlandı ve "Erkânıharbiyei umumiye riyaseti" adını aldı. Kurtuluş savaşı yıllarında TBMM hükümetlerinde genelkurmay başkanları Erkânıharbiyei umumiye vekili adıyla bakan olarak görev yaptılar. Cumhuriyet'in ilk yıllarında da aynı adla anılan kuruluşun adı sonradan Genelkurmay başkanlığı olarak değiştirildi.

1.	Mirliva (tümgeneral) İsmet İnönü	3.5.1920	-	9.8.1921
2.	Müşir (mareşal) Fevzi Çakmak	9.8.1921	-	12.1.1944
3.	Orgeneral Kâzım Orbay	12.1.1944	-	1.8.1946
4.	Orgeneral Salih Omurtak	1.8.1946	-	8.6.1949
5.	Orgeneral A. Nafiz Gürman	10.6.1949	-	6.6.1950
6.	Orgeneral Nuri Yamut	6.6.1950	-	10.4.1954
7.	Orgeneral Nurettin Baransel	28.5.1954	-	25.8.1955
8.	Orgeneral İ. Hakkı Tunaboylu	25.8.1955	-	10.10.1957
9.	Orgeneral Feyzi Mengüç	10.10.1957	-	22.8.1958
10.	Orgeneral Rüştü Erdelhun	23.8.1958	-	27.5.1960
11.	Orgeneral Ragıp Gümüşpala	3.6.1960	-	4.8.1960
12.	Orgeneral Cevdet Sunay	4.8.1960	-	15.3.1966
13.	Orgeneral Cemal Tural	15.3.1966	-	15.3.1969
14.	Orgeneral Memduh Tağmaç	16.3.1969	-	29.8.1972
15.	Orgeneral Faruk Gürler	29.8.1972	-	5.3.1973
16.	Orgeneral Semih Sancar	6.3.1973	-	6.3.1978
17.	Orgeneral Kenan Evren	6.3.1978	-	1.7.1983
18.	Orgeneral Nurettin Ersin	1.7.1983	-	3.12.1983
19.	Orgeneral Necdet Üruğ	6.12.1983	-	2.7.1987
20.	Orgeneral Necip Torumtay	2.7.1987	-	4.12.1990
21.	Orgeneral Doğan Güreş	4.12.1990	-	

Brassaï

Jean Genet

GENELLEME a. **1.** Konuyla bağlantısız, az ya da çok belirsiz olacak kadar genel düşünceler: *Genellemeler yanlış değerlendirmelere yol açabilir* **—2.** Kimi olguların gözlenmesinden çıkan sonucu, olabilecek durumların tümüne yayma etkinliği. (Genelleme tümevarım varsayımının geçerliliğine dayanır.)
—Haritc. Daha şematik ve genellikle daha küçük ölçekte bir gösterim sağlamak amacıyla bir haritanın öğelerini seçme ve biçimlerin ayırtedici niteliklerini sadeleştirme.
—Mant. NICELEME'nin eşanlamlısı. (Örneğin Russell bir değişkene ilişkin *tümel ve varoluşsal* genellemeden söz eder.) || *Genelleme kuralı,* $\forall x\varphi(x)$ in $\varphi(x)$ formülünden çıkarılabilmesine yarayan çıkarım kuralı. || *Tümevarımcı genelleme,* birkaç kişiyle ilgili bir önermeden, herkesle ilgili bir önermeye geçişte başvurulan çıkarım. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ruhbil. *Kavramsal genelleme,* bir kavramın geliştirilmesinin, bu kavramı bir çokluğa, yani bir öğeler sınıfına uygulama olanağını da zorunlu olarak içermesi olgusu; bir kavramı belli bir genellik düzeyinden daha yüksek bir genellik düzeyine yükselten değişim. || *Algısal genelleme,* uyartı genellemesi olayına oldukça yakın, ama algısal bir ilişkiyi, genellikle sabit kalan bir karşıtlık içeren uyartı çiftlerini kapsayan olay. || *Anlamsal genelleme,* uyartıların anlamlı birimler oluşturdukları, benzerlik ilişkisinin anlamsal nitelikte olduğu uyartı genelleme biçimi. || *Uyartı genellemesi,* koşullanmanın incelenmesiyle ortaya çıkarılan olgu: buna göre, belli bir U_0 uyartısı tarafından koşullu bir tepki oluşturulduğu zaman, hiç ortaya konmamış, dolayısıyla da hiç koşullandırılmamış, ama U_0 ile benzerlik ilişkileri içindeki başka uyartıların da koşullu tepkiyi başlattıkları görülür.
—ANSİKL. Mant. *Tümevarımcı genelleme.* Bu türlü bir genellemenin yaygın örneği şudur: hepsi de beyaz olan *n* sayıda kuğu gördüğümüzü ve buna dayanarak, "bütün kuğular beyazdır" gibi bir genelleme yaptığımızı düşünelim. Biçimsel bakımdan "kuğu olmak" yüklemini φ ve "beyaz olmak" yüklemini de ψ ile gösterirsek, "bütün kuğular beyazdır" önermesi şöyle yazılır: $\forall x[\varphi(x)\rightarrow\psi(x)]$.
Genelleme kuralının ve daha genel olarak tümevarımcı mantığın içerdiği güçlükler konusunda Goodman paradoksu bir fikir verebilir. Bu paradoks şöyledir: φ "beyaz olmak ve *t* anından sonra görülmüş olmak" yüklemini, *t* de *n* sayıdaki beyaz kuğunun görüldüğü son anı göstersin. Genelleme kuralına göre $\forall[\varphi(x)\rightarrow\neg\psi'(x)]$ elde edilir: bu da gelecekte görülecek hiçbir kuğunun beyaz olmayacağı anlamına gelir.

Buster Keaton, Clyde Bruckman ile birlikte gerçekleştirdiği *General*'in (1926) bir sahnesinde

Athos-Films

GENELLEMEK g. f. Varlıklar ya da olaylar arasındaki benzerlikleri tek bir düşüncede toplamak; genelleme yapmak.

◆**genelleşmek** dönşl. f. Genele yayılmak: *Genelleşen bir töre.*

◆**genelleştirmek** ettirg. f. *Bir şeyi genelleştirmek,* ona genel bir nitelik vermek; onun genele yayılmasını sağlamak: *Bir yöntemi genelleştirmek. Durumunuz özel, genelleştirmemek gerekir, çünkü herkes sizin durumunuzda değil.*

◆**genelleştirilmek** edilg. f. Genelleştirmek eylemine konu olmak.
—Dilbil. *Genelleştirilmiş dönüşüm,* üretici dilbilgisinde, taban tarafından üretilen iki (ya da daha çok) dizi üstünde yapılan ve bunlardan birini (oluşturucu cümle) ötekine (temel cümle) geçirerek gerçekleştirilen dönüşüm. (Örneğin, ilgi ve tümleyen dönüşümleri genelleştirilmiş dönüşümlerdir: her tür karmaşık cümle oluşumunda etkin işlev üstlenirler, tikel dönüşümlerle karşıtlaşırlar.) [Eşanl. İKİLİ DÖNÜŞÜM.]

GENELLENEBİLME a. Ruhbil. Bir gözlemin, ilişkin olduğu bir gözlemler sınıfına genellenme yeteneği. (Bu kavramı öneren L. Cronbach'a göre, bir gözlemin gerçeğe uygunluğuyla ilgilenilmesinin nedeni, bu gözlemi kendi gözlemler ana kitlesine genelleyebilmek isteğidir. Gözlemin genellenebilmesini ölçmek için, her gözlem aynı anda birçok genelleme ana kitlesine ilişkin olarak düzenlendiğine göre, hangi ana kitleyle ilgilenildiğini belirtmek gerekir.)

GENELLEŞME a. Genel bir nitelik kazanma.

GENELLEŞMEK → GENELLEMEK.

GENELLEŞTİRME a. **1.** Genelleştirmek, genel duruma getirmek eylemi. **—2.** Fels. Birkaç durumun gözlem sonuçlarını olası bütün durumlara yayma etkinliği. (Genelleştirme tümevarımın geçerliliği varsayımına dayanır.)

GENELLEŞTİRMEK → GENELLEMEK.

GENELLİK a. Genel olma durumu, yaygınlık.
—Dilbil. Bir dilin yalınlığının yanı sıra, olası değişik gramerlerini değerlendirmeye olanak veren ölçüt.
—Kamu mal. *Bütçede genellik ilkesi,* kamu tüzelkişilerine ait bütçelerin ve özellikle bütçe yasasının sunuluş biçimiyle ilgili dört ilkeden biri (öteki ilkeler, bütçenin yıllık olması, özelliği ve birliğidir). Bu ilkeye göre, bütün gelirler (vergi ve vergi dışı) tek bir belge içinde bir araya getirilir ve yine tek bir belge içinde ayrıca toplanan giderler, bu gelir kütlesi hesabına yüklenir. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mant. Tümel olarak nicelendirilmiş önermelerin özelliği.
—ANSİKL. Kamu mal. *Bütçede genellik ilkesi.* Bu ilke, gelir ve gider tutarlarının tam olarak bilinmesine olanak sağlar ve bunların gelir ve giderler arasında yapılacak takaslarla ("gayri safi hasıla" kuralı) ya da belli bir gelirin belli bir gidere tahsisi yoluyla ("tahsis edilememe" kuralı) kamufle edilmesini önler. Bununla birlikte, bazı pratik nedenlerden ötürü parlamento, genellik kuralında bazı istisnalar kabul etmek zorunluluğunu duymuştur. Bu istisnaların bir bölümü genel bütçe içinde ("yerel" yönetim fonları" ve "tahsisat düzeltmeleri"), bir bölümü de genel bütçenin ekinde yer alır ("katma bütçeler", "hazine özel hesapları" ve "parafiskal gelirler").

GENELLİKLE be. Genel olarak, çoğu kez, genelde: *Bu hattın otobüsü genellikle geç gelir. Genellikle bu tür ayrıntılara önem verilmez.*

GENELMEK gçz. f. (*gen,* geniş'ten *gen -el-mek*). *Yörs.* Genişlemek, rahatlamak, ferahlamak.

GENERAL a. Ask. Alaydan daha büyük birlik ya da bu birliklerin eşiti kuruluşlara komuta eden albaydan daha üst rütbeli subaylara verilen genel ad.
—Hırist. Kimi tarikatların başpapazlarına verilen ad (örneğin, cizvitler generali).
—ANSİKL. Alaydan sonra ilk büyük birlik olan tugaya komuta eden generale "tuğgeneral", birkaç alay ya da tugaydan kurulu tümene komuta eden generale "tümgeneral", iki ya da daha çok tümen ve tugaydan kurulu kolorduya komuta eden generale "korgeneral", iki ya da daha çok kolordu ve tugaydan kurulan orduya komuta eden generale "orgeneral" denir. Birkaç ordunun ya da bir cephenin komutanlığına atanan generaller, orgeneral rütbelisinin kıdemli olanları arasından seçilir.
Kara ve hava kuvvetlerindeki "general"in karşılığı olarak, deniz kuvvetlerinde "amiral" adı kullanılır. Bunlar da yaptıkları göreve göre tuğamiral, tümamiral, koramiral ve oramiral diye adlandırılır.
1934'ten önce Türk silahlı kuvvetleri'nde general ve amiral düzeyindeki komutanlar için "paşa" terimi kullanılırken, bu tarihten sonra "general" ve "amiral" terimlerinin kullanılması kabul edilmiştir.

■**General** *(The General),* Buster Keaton ile Clyde Bruckman'ın yönettiği 1926 yapımı amerikan filmi. Amerikan İç savaşı ortalığı kasıp kavururken Buster'ın "General" adlı lokomotifini sürüp yürütmekten, olanca anlamsızlığıyla sürüp giden savaş ve çatışmaların içinde, sevdiği kızın gönlünü çelmekten başka derdi yoktur. Bu filmde son derece soğukkanlı ve inatçı, çevresindeki kıyamete ilgisiz, sürek-

li kovalayan ve kovalanan bir roldeki Buster Keaton, ortalığı kırıp geçirerek harikalar yaratır. *General*, kaba ve şiirsel güldürünün en saf, en neşeli başyapıtlarından biridir.

General Agreement on Tariffs and Trade → GÜMRÜK TARİFLERİ VE TİCARET GENEL ANLAŞMASI.

General Dynamics Corporation, 1943'te, Consolidated Aircraft Corporation ve Vultee Aircraft'ın birleşmesiyle kurulan amerikan şirketi. 1954'te Convair Corporation da şirkete katıldı. General Dynamics Corporation özellikle uzay havacılığı, savaş donanımları, uçaklar ve uzay araçları üretiminde uzmanlaşmıştır. 1990 yılı satış geliri 10,1 milyar dolardır.

General Electric, 1892'de kurulan amerikan şirketi; elektrik ve elektronik donanımları alanında dünyanın ilk kuruluşu, iş hacmi bakımından dünyanın önde gelen şirketlerinden biridir. Şirket kuruluşunun hemen ardından, Edison General Electric, Thomson-Houston Electric ve Thomson-Houston İnternational Electric şirketlerini ele geçirdi. General Electric grubunun, "doğal kaynaklar"ı işletme bölümünden başka, beş temel işletim bölümü daha vardır: elektrikli ev eşyaları; sanayi donanımları; ağır alet ve donanım takımları; uzay havacılığı ve askeri gereç üretimi (reaktör yapımı); uluslararası bölüm.

General Electric Company, elektrik donanımları üreten ingiliz şirketi; üç firmanın birleşmesiyle kuruldu: General Electric Company'ye (GEC) 1967 kasımında AİE (Associated Electrical İndustries) katıldı ve bu kuruluş 1968'de English Electric'le birleşti. Grubun etkinlikleri, elektrik ampulünden, uzay gemisine ve nükleer santrala değin uzanır; mühendislik, elektronik, otomasyon, telekomünikasyon, kablo üretimi, elektromekanik vb. gibi alanlarda etkinlik gösterir.

GENERALİC (İvan), hırvat ressam (Hlebine 1914). Daha çocukken resim yapmaya başladı ve 1931'de Zagreb'de ilk sergisini açtı. Köylü yaşamını terk etmeden, K. Hegedušić'in yardımıyla, Hlebine*'de "köylü ressamlar" okulunu kurdu. Daha çok cam üstüne yağlıboya resim yapan Generalić, zengin renkler ve gerçekten naif bir sanat anlayışıyla kırsal yaşamdan sahneler sergiledi. —Oğlu JOSİP (doğm. 1936), biraz daha fantastik biçimde, babasıyla aynı çizgide resimler yaptı.

Generalidad da Cataluña, XIV.-XVII. yy. arasında Aragön krallığı'na bağlı ülkelerde Cortes'in daimi delegasyonuna verilen ad.

Generalife, ar. **Cennet ül-Ârif,** Granada'da Nasri hükümdarlarının sayfiye evi (XIV. yy.). Generalife'nin sözü edilmeye değer en önemli bölümü bahçeleridir. İki küçük giriş avlusundan *(patio)* sonra, duvarlarla çevrili, uzun, dikdörtgen bir bahçeye varılır. *Patio de la acequía* diye anılan bu bahçenin bir yanı, çevreyi görmeyi sağlayan kemerlerle dışarı açılır. Kemerlerin ortasında bir mirador bulunur. Bahçenin uzun ekseni boyunca, iki yanında fıskıyeler sıralanan bir kanal yer alır. Fıskıyelerin sağında ve solunda iki uzun parter uzanır. Bahçenin kısa kenarlarında pavyonlar yükselir. Kuzeyde bulunan ve gözalıcı bezemeleriyle dikkati çeken pavyon üç katlıdır ve hem bahçeye, hem de Granada manzarasına egemen olan en zengin salonu üçüncü kattadır. XIV. yy. başından kalan bu pavyon, alçı heykellerinin üslubuyla da eşsizdir.

Yollarının izine bakılarak müslüman dönemde yapıldığı sanılan ve Doğu'da uzanan biraz daha yüksek ikinci bir bahçe, günümüze kadar birçok değişikliğe uğramıştır. Bakımlı ağaçları ve çiçekleri, akan ve fışkıran sularıyla Generalife Nasri hükümdarlarının özel yaşamını çok güzel yansıtır. Granadalı mimarlar, bahçe, su, manzara ve mimarlığı uyumlu bir bütün olarak birleştirme tasalarını en güzel bu yapıda dile getirmişlerdir.

GENERALLİK a. Ask. General rütbesi; generalin görevi.

General Motors Corporation, 1908' de kurulmuş güçlü amerikan sanayi şirketi ve dünyanın birinci otomobil yapımcısı. 1914-1918'de büyük bir atılım yapan şirket, 1930'dan başlayarak Diesel lokomotifleri yapımına girişti; bundan başka 1920 ile 1940 yılları arasında soğutucu (buzdolabı) imalatında da dünyada ilk sırayı aldı, amerikan tarım traktörleriyle uçak motorları yapımcıları arasında en üst sıraya yükselmeyi başardı. 1949'da, çeşitli ekonomik kesimlerde ağır basan durumu, antitröst yasasını ihlal etmiş olması gerekçesiyle Amerika Birleşik Devletleri hükümeti tarafından mahkemede bir kovuşturma açılmasına neden oldu. Bu saldırıların üstesinden gelen GM, 1950'den beri, Chevrolet, Buick, Pontiac, Oldsmobile ve Cadillac'larıyla ABD'de imal edilen otomobillerin yarısından fazlasını üretmektedir. Dünya otomobil üreticileri içinde en çok otomobil satışı yapan kuruluştur. 1991 yılında, 5 483 000'i binek arabası olmak üzere 7 425 000 araç üretmiş, 126 milyar dolarlık satış gerçekleştirmiştir. Amerika dışındaki ülkelerde, örneğin Almanya'da Adam Opel AG ve Avustralya'da Holden Limited gibi şubeleri vardır.

GENERAL SAN MARTİN, Buenos Aires'in batı banliyösünde sanayi yerleşmesi; 384 300 nüf. Rosas'ın yenildiği Monte Caseros savaşı burada yapıldı.

GENERAL SARMİENTO, Arjantin'de kent, Buenos Aires yerleşmesinin kuzey-batı'sında; 499 700 nüf.

Genera plantarum *secundum ordines naturales disposita, juxta methodum in Horto regio parisiensi exaratam* (Paris 1789), A. L. de Jussieu'nun yapıtı. Bitki cinslerinin familyalar ve familyaların sınıflar halinde sıralandığı bu yapıtta Jussieu *karakterlerin aşama sırası*'na dayalı *doğal yöntemi* esas alır. Bu yüzden *Genera plantarum* modern sınıflandırmaların hepsine temel olmuştur. O zamandan beri bu konuda daha başka yapıtlar da yazıldı; Endlicher'in, Bentham'ın, Hooker'in yapıtları, Baillon'un *Histoire des plantes*'ı (Bitkilerin tarihi); Engler ile Prantl'ın *Die Pflanzenfamilien*'i (Bitki familyaları).

GENESARET, Aziz Matta, Markos ve Luka İncilleri'nin yunanca metninde Taberiye gölü ve yakın çevresine verilen ad. Tevrat'ta bu göl *Kineret gölü* diye geçer.

GENESİOS (İosiph), bizanslı tarihçi, X. yy. İstanbul doğumlu. İmparator Konstantinos VII'nin buyruğuyla, imparatorluğun 813'ten 886'ya kadar olan dönemini kapsayan *Tessara Biblia Basileion* (İmparatorlar tarihi) adlı kitabı yazdı.

GENESTET (Petrus Augustus DE) → DE GENESTET.

GENET (Jean), fransız yazar (Paris 1910 - *ay. y.* 1986). Babası belli değildi, anası tarafından terk edildi. Öksüzler yurduna verildi ve on altı yaşında ıslahevine konuldu. 1930-1940 arasında Avrupa'nın genelevlerini dolaştı, hırsızlarıyla tanıştı. Savaş sırasında hırsızlıktan hapse atıldı. Hapishanede *Notre-Dame-des-Fleurs* (1944) ve *Miracle de la rose* (1946) adlı kitaplarını yazdı. Bu kitapların dili olağanüstü güzellikteydi: Pigalle'in travestileriyle Mettray' nin küçük mahpuslarından hiç böylesine kesin ve görkemli bir dille söz edilmemişti. Yazarın eşcinsel fantazmalarında gerçekte devrimci hiçbir yan yoktu, bunların tümü basit bir sado-mazoşist mantığa kolayca indirgenebilirdi. Kala kala arzunun sonsuz egemenliği, dilin olağanüstü gücü kalıyordu. *Le Journal du voleur* (1949) ve *le Condamné à mort*'dan (yazımı 1942; yayımı 1951) sonra Genet, roman yazmayı bıraktı ve kendini tiyatroya verdi. Oyunlarında çağdaş dünyanın ırkçı ve toplumsal önyargılarını şiddetle eleştirdi (*Hizmetçiler** 1947; *Haute Surveillance*, 1949; *Balkon**, 1957; *les Nègres*, 1959). *Les Paravents* (1961) adlı oyunuyla, Cezayir savaşı'nın tam ortasında, yapıtlarının skandal yaratıcı özelliğini bir kez daha gösterdi: ortada belli bir siyasal niyet bulunmamakla birlikte Zenciler'den sonra, bu kez de Araplar sahneyi işgal ediyordu. Oyunun özü, bir sıra paravananın geçilmesinden sonra, son paravananın ardından ölümün çıkagelmesiydi. Jean Genet' ye göre, yaşam iğrenç bir soytarılıktır ve edebiyat ancak kendi kendinin celladı olduğu ölçüde bir anlam taşır: bu durumda, ihtişam bir pastiş, erkeklerin erdemiyse batı dünyasının yıkımıdır.

GENETHLİA a. (yun. sözc; *doğum gününde yapılan şenlik* anlamındaki yun. *genethle*, doğum'dan). Antik. Yunan eya-

Mona Lisa galerisi

İvan **Generalić**
Kadın çoban
(1964)
cam üzerine yağlıboya
özel kol.

Oronoz-Ziolo

Generalife
Patio de la acequía'da kanal ve fıskıyeler
islam sanatı, XIV. yy.

letlerinde, Roma imparatorunun doğum yıldönümünde düzenlenen şenlikler.

GENETİK sıf. (fr. *génétique;* yun. *gennan,* doğurmak'tan). Biyol. **1.** Kalıtımla ve genlerle ilgili olan şeyler için söylenir. **—2.** *Genetik bilgi,* nükleik asitlerin (DNA ya da RNA) bir nükleotit dizi bölütünde yer alan bilgi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Karş. ruhbil. *Bireysel farklılıkların genetik çözümlemesi,* ruhbilimde kullanılan ve gözlemlenen farklılıklarla bireysel kalıtımsal farklılıklar arasında bir ilişki kurmayı amaçlayan yöntem. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mant. *Genetik yöntem,* matematik kuramları sergileme yöntemi; belitsel yöntemin karşıtı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ruhbil. *Genetik ruhbilim,* erginin zihinsel yapılarını açıklaması bakımından çocuğun zihinsel gelişmesini inceleyen ruhbilim dalı.
◆ a. **1.** Kalıtım yasalarını inceleyen biyoloji dalı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Biçimsel genetik,* kalıtımsal bilginin ana-babadan yavrulara nasıl aktarıldığını inceleyen bilim. || *Nicel genetik,* çeşitli evrimsel baskıların etkisiyle (ayıklanma, göç, değişinim, toplumda boy kısalması, vb.) bireyler arasındaki fenotip farklılıklarının kuşaktan kuşağa nasıl aktarıldığını inceleyen bilim. (Bu inceleme ancak çevre etmenleri [yani genetik olmayan her şey] düzeltildikten sonra yapılabilir.) || *Topluluk genetiği* ya da *matematiksel genetik,* bir toplumdaki genlerin kuşaktan kuşağa nasıl değiştiğini inceleyen bilim. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Biyol. Genetik, 1865'te Mendel yasalarının keşfiyle başladı. Bu yasalar bir süre unutulduktan sonra, XX. yy.'ın başlarında Bateson, Correns, Tschermak ve H. de Vries tarafından yeniden keşfedildi. Daha sonra, genler, bunların kromozomlar üzerindeki yeri ve genetik değişinimleri bulundu. İkinci Dünya savaşı'nın sonunda, DNA'nın işlevini tanımlayan Avery, MacLeod ve McCarty (1944) DNA'nın rolünü keşfederek moleküler genetiğin öncüsü oldular. DNA'nın çift sarmaldan oluşan molekül yapısı 1954'te Watson ve Crick tarafından belirlendi. Birkaç yıl sonra, Jacob ve Monod bazı genetik düzenleme mekanizmaları bulunduğunu gösterdiler. Sonraki yıllarda genlere doğrudan el atılabileceği ve onlar üzerinde oynanabileceği anlaşıldı.

Biyolojinin hemen hemen hiçbir dalı yoktur ki, şöyle ya da böyle, genetikle ilgisi olmasın: tıp, moleküler biyoloji, biyokimya, viroloji, vb.

• *Topluluk genetiği.* Bu alandaki ilk önemli buluş, 1908'de ingiliz matematikçi Hardy ile alman biyolog Weinberg'in keşfettiği ve onların adlarıyla anılan yasadır. Bu bilginler, çeşitli genotiplerin bulunma sıklığının genlerin bulunma sıklığıyla bağlantılı olduğunu ve dengenin bir kuşaktan diğerine geçerken korunduğunu belirtiyorlardı. Ancak, burada yalnız matematiksel bir tecessüs sözkonusudur. Aynı yöntemle, Bernstein 1923'te Fransız bilimler akademisi'ne sunduğu bildiride, Mendel'in yasalarını matematiksel olarak tanıtladı: özelliklerin bağımsız kalıtımı yasasının doğruluğunu ispatlamak için çeşitli renk ve biçimlerdeki bezelyeleri teker teker saymak gerekmez; iki sayfalık bir işlemler dizisi, kalıtımın değişmez ve ikili olarak etkiyen genlerle sağlandığını ve bunun da Mendel yasalarına uygun olduğunu göstermeye yeter.

İkinci Dünya savaşı'na dek uzanan bundan sonraki dönemde topluluk genetiği oldukça ilerledi. İngiliz R. Fisher ve J. Haldane ile amerikalı S. Wright buluşun tamamlanması için temel gereçleri sağladılar: 1924-1932 arasında J. Haldane'in yayımladığı *A Mathematical Theory of Natural and Artificial Selection* (Doğal ve yapay ayıklanmanın matematiksel kuramı), 1930'da R. Fisher'in yayımladığı *The Genetical Theory of Natural Selection* (Doğal ayıklanmanın genetiksel kuramı) ve 1931'de S. Wright'ın yayımladığı *Evolution in Mendelian Populations* (Mendel topluluklarında evrim). Böylece yavaş yavaş, tutarlı bir öğreti yerleşmeye başladı; Darwin'in düşündüğü evrim mekanizmasının Mendel kuramına ters düşmediği görüldü: hatta bu kuram, Darwin mekanizmasına onda eksik olan biyolojik temeli sağladı. Matematikçilerin buluşu olan bu uzlaştırma Mendel modelinden yana olan biyologlarla Darwin yandaşları arasındaki kavgaya son verdi:
—Darwin'in temel görüşü, türlerin evriminin kaynağını bireyler arasındaki sapmalarda görmektir. Türler birbirinden türer. Türlerin gitgide değişmesi bir ereğin, dıştan bir niyetin sonucu değil, bir·iç gereğin rekabetten doğan doğal ayıklanmanın, yaşam için mücadelenin, en yetenekli olanın zaferinin ve bu "en yetenekli"nin taşıdığı ya da edindiği karakterleri sonraki kuşaklara aktarmasının sonucudur.
—Bugün gerçeğe uygun olduğu bilinen Mendel varsayımına göre, eşeyli bireylerde bulunan her karakterin kalıtımsal olması, biri anadan, biri babadan gelen iki öğeyle sağlanır; bu genler hiç değişmeden bir arada bulunur; yeni dölün oluşumu sırasında bunlardan biri, rastlantıya bağlı olarak yavruya aktarılır.

XX. yy.'ın başında birinci görüşün süreklilik kavramıyla, ikinci varsayımın süreksizlik kavramı arasındaki karşıtlığı giderilemeyeceği sanıldı; yenidarwinciliğin kurucusu olan matematikçilerin ince hesapları ve çözümlemeleri bu iki görüşün birbirini tamamladığını gösterdi.

Temel kavram, çok iyi tanımlanmış olan "ayıklayıcı değer" kavramıdır: "bir genotipin ayıklayıcı değeri, bu genotipi taşıyan bireyden gelen doğrudan döllerin sayısıyla orantılı bir sayıdır". Bu tanım, bazı koşullar göz önünde bulundurularak, genlere, genler arasındaki ilişkilere ve toplumlara dek genişletilebilir; bu durumda, topluluğun "ayıklayıcı değeri" o toplulukta rastlanan genotiplerin tümüne ait ayıklayıcı değerlerin ortalamasıdır. Bu ayıklayıcı değerlerden yararlanılarak, genetik varlığın tedrici değişimleri açıklanabileceği gibi bu değişimlerin ritmi ve olası dengeleri de belirlenebilir. Fisher'in *doğal ayıklanmanın temel kuramı* adıyla ilan ettiği sonuç hiç kuşkusuz bu kuramın en iyi açıklamasıdır: "Bir toplulukta her an artan ayıklayıcı değer çeşitli genlerin ayıklayıcı değerlerinde meydana gelen değişikliklerle orantılıdır." Bir başka deyişle, bir değişiklik olumluysa, doğal ayıklanmanın etkisi grup için ancak yararlı olabilir; çeşitlenme ne kadar belirgin olursa yarar da o kadar büyük olur. Çeyrek yüzyıldan beri topluluk genetiğinin en can alıcı özelliği, gün geçtikçe matematiğe daha iyi uyarlanabilmesidir. Daha 1948'de fransız G. Malecot, olasılık mantığının kullanılmasıyla araştırmalarda verimliliğin artacağını göstermiştir; genetikte rastlantısal olaylar (ana-babadan çocuklara gen aktarılması ya da bir toplumda meydana gelen değişiklikler) önemli rol oynar; rastlantısal karakteri göz önünde bulunduran yöntemler tam olarak bu soruna uyarlanmıştır. Özellikle Kimura Motoo'nun temsil ettiği japon okulu bu yönde ilerlemiştir: Kimura Motoo, matematikçi Kolmogorov'un rastlantısal dağılım süreciyle ilgili "backward" ve "forward" denklemlerini ustaca kullanarak, genetik yapının değişme koşullarını inceden inceye belirleyebilmiştir.

Aynı zamanda birçok araştırma birden "genetik yük"e yöneltildi: Bir topluluğu oluşturan yaratıkların çeşitliliği, Fisher' in temel kuramına uygun olarak, onun evrimi için muhakkak gereklidir, ama her an için de bir yük oluşturur: ortalama ayıklayıcı değer, aslında, bütün bireyler en yüksek ayıklayıcı değere tekabül eden genotiple donatılmış olsalardı ulaşılacak değerden aşağıdır.

Yenidarwinciliğin yakın yıllarda yediği en önemli darbe, hangi türden olursa olsun, bütün topluluklarda çok fazla sayıda "polimorfizm" bulunduğunun anlaşılması oldu. Matematiksel modellerin çoğu genetik yapıların evrim sonucunda homojen bir dengeye ulaşması gerektiğini göstermekteyse de, bir proteinin çeşitli biçimlerini ayırt etmeye yarayan tüm gözlemler, özellikle elektroforez yöntemleri kullanarak yapılan deneyler, pek kalabalık olmayan toplumların bile homojen olmadığını göstermektedir: topluluklar hemen hemen tüm karakterler bakımından polimorftur. Uzun vadede polimorfizmin varlığını destekleyen en basit gerekirci süreç, etkileri farklı iki geni bulunan bir bireyin (AA ya da aa homozigotlarına karşılık Aa heterozigotları) ayıklanmada avantajlı olduğu temeline dayanan süreçtir. Heterozigotların avantajlı olduğu böyle bir karakter örneği insanlarda bulunmuştur: Afrika' da sıtma görülen bölgelerin birçoğunda rastlanan orak-hücre anemisi. İki S geni taşıyan bireyler bu anemiye yakalanır, ama yalnız bir S geni taşıyanlar heterozigottur ve sıtmaya dayanıklı olur; böylelikle toplumda S geninin bulunmasını sağlayan bir denge oluşabilir. Ancak buna benzer başka örnekler bulunamamıştır. Öyleyse, tüm topluluklarda görülen olağanüstü genetik çeşitlilik nasıl korunmaktadır?

Bu soruya yanıt olarak birinci yol, ayıklayıcı değer kavramından vazgeçmektir: bu durumda çeşitli genlerin yansız olduğu kabul edilir; böylece tüm genlerin ve genotiplerin birbirleriyle eşdeğer olduğu varsayıldığı için genetik yüke ilişkin hiçbir aykırı düşünce kalmaz. Önemli çalışmalar sonucunda, bazılarınca, biraz da kışkırtma olsun diye, evrimin "darwinci olmayan kuramı" adı verilen tutarlı bir öğretinin kurulabileceği anlaşıldı.

İkinci bir yol, ele alınan basit bir karakteri etkileyen genlerin evrimini değil, çeşitli lokusların birbiriyle ilişkilerini göz önünde bulundurarak, belli bir karakteri belirleyen çeşitli kromozomlara dağılmış genlerin tümünü birden incelemektir. Günümüzde birçok çalışmalar bu görüş üzerinde yoğunlaşmış ve karmaşık formüllerin ortaya çıkmasına yol açmıştır; formüller ancak bilgisayarlarla çözülebilmektedir. Toplam genomun ele alınması, bir genin yalnız kendi özellikleri yoluyla etki göstermediğini, aynı kromozom üzerinde bulunan ve çeşitli karakterleri etkileyen başka genler yoluyla da etki gösterdiğini ortaya koymuştur; bu durumda genom birbirinden bağımsız nedenlerden, yani Cournot'nun aldığı anlamda rastlantısal nedenler dizisinden etkilenir. Bu iki yol da benzer sonuçlar doğurur: evrimi açıklamada rastlantısal olayların önemi büyüktür.

İster "yansızlık" kuramına dayanılsın, ister klasik olarak ele alınan ayıklanma mekanizmalarına karşılık daha gerçekçi olan ayıklanma mekanizmaları göz önünde bulundurulsun, araştırmalar sırasında matematiksel yöntemlerden yararlanmak zorunludur. Günümüzde topluluk genetiğiyle ilgili çalışmaların birçoğunda, R. C. Lewontin'in *The Genetic Basis of Evolutionary Change* (Evrimsel değişimin genetik temeli) [1974] adlı yapıtında öne sürülen bir eğilim görülür: gözlemcilerle, kuramcıların düşünceleri arasında koşutluk kurmak. Asıl sorun canlı dünyanın evrimidir; bunu tanımlamak için, gözlemlenen olaylarla, kuramsal incelemeler arasındaki tutarlılık sağlamlaştırılmalıdır.

• *Genetik bilgi.* RNA virüsü denen bazı virüslerde genetik bilgi RNA moleküllerinde saklıdır. DNA virüslerinden memelilere dek tüm başka organizmalarda genetik bilgi DNA molekülünde bulunur. Bakterilerin DNA'sı, sitoplazmada çıplak ve tek bir dairesel kromozom biçiminde yer alır. Evrim basamaklarından yukarı doğru çıkıldıkça, çekirdek bireyselleşir ve genetik bilgi birçok kromozomun DNA'sında saklanır.

Genetik bilgi çeşitli şekillerde aktarılabilir:

Beden hücresinde, genetik şifreye göre DNA'nın kodladığı genetik bilgi haberci RNA'ya aktarılır. Haberci RNA sitoplazmaya gelir ve burada bulunan taşıyıcı RNA'lar şifreyi çözerek polipeptit zincirlerinin yapılmasını sağlar. Bu zincirler daha sonra bir araya gelerek hücrenin yaşamı için gerekli yapısal ve enzimsel proteinleri meydana getirir.

Genetik bilgi ana-babadan çocuğa gametogenez, daha doğrusu meyoz yoluyla aktarılır.

Bunun yanı sıra, genetik bilgi organizmadan, organizmaya başka yollarla da aktarılabilir: bakterilerin DNA'ları çıkartılarak genetik dönüşümler elde edilirse, bakterilerin birbirleriyle kavuşturulması ya da bakteriyofajlar daha genel olarak da plazmitlerle transdüksiyon yapılması bu yollardan birkaç tanesidir. Günümüzde genler üzerinde yapılan işlemler yoluyla, bir organizmadan alınan ya da yapay olarak elde edilen genetik bilginin başka bir organizmanın beden hücrelerine aktarılmasına çalışılmaktadır.

—Karş. ruhbil. *Bireysel farklılıkların genetik çözümlemesi.* P. Roubertoux, genetik çözümlemenin üç işlevini tanımladı ve bu işlevlerin birbirlerinden bağımsız olduklarını tanıtladı. Bu işlevler şunlardır:
1. Morfolojik, fizyolojik ya da davranışsal bir özelliğin *çeşitlenme bileşkelerini çözümleme işlevi.* Bu işlev akraba bireyler arasındaki benzerlik kaynaklarının saptanmasına katkıda bulunur;
2. Ruhbilimsel ya da fizyolojik özelliklerle ilgili ölçüler bakımından *gruplar arasındaki ortalamaların bileşkenlerini çözümleme işlevi;*
3. Tekkalıtımsal ya da çokkalıtımsal bir özelliğin geçme biçimini saptamaya yarayan bir *ayrımları çözümleme işlevi.*

Davranışlardaki farklılıkların kalıtımsal çözümlemesi, özellikle biçimsel kalıtım, topluluklar kalıtımı ve niceliksel kalıtımdan yararlanmaktadır.

—Mant. *Genetik yöntem.* Hilbert şöyle der: "1 sayısı kavramından başlayarak saya saya 2, 3, 4,... gibi tam, rasyonel, pozitif sayılara varılır ve hesap kurallarına açıklık kazandırılır. Çıkarma olasılığının getirdiği gereklilik bizi negatif sayılara götürür; ardından kesirli sayı örneğin bir sayı çifti [...] olarak tanımlanır, en sonra da gerçek sayı bir kesim olarak ya da uygun bir dizi yardımıyla tanımlanır [...]. İşte bu yöntemi *genetik* diye nitelendiriyoruz, çünkü bu yöntemde genel reel sayı kavramı, basit bir kavram olan sayı kavramının ardışık genişletilmelerinden doğar.

GENETTE (Gérard), fransız denemeci (Paris 1930). *Figures* (1966-1972) adlı dizide, klasik ve modern yazarlarla Proust'tan kalkarak bir anlatımbiliminin ilkelerini ve her yapıtın öteki yanını, suskun yönünü ortaya koymaya çalıştı. *Mimologiques* adlı yapıtındaysa, dille kökenleri üzerine bir söylemin tarihini çizdi (1976). *İntroduction à l'architexte*'te (1979) yazınsal türler sorununu ele aldı. *Palimpsestes*'te "ikinci dereceden edebiyat"ı inceledi (1982).

GENEVOIX (Maurice), fransız yazar (Decize, Nièvre, 1890 - Alsudia-Cansades, Alicante, 1980). 1950'de *Ceux de 14* adıyla bir araya topladığı ilk kitaplarında, kendisini hem bedenen, hem de manen derin bir biçimde etkilemiş olan Birinci Dünya savaşı'nı anlattı. Val de Loire'a yerleşti, orada Sologne'lu bir kaçak avcının yaşamını anlatan *Raboliot* adlı romanını yazdı (Goncourt ödülü, 1925). Aynı çizgiyi koruyarak, bir geyikle bir avcının ölüm kalım mücadelesini heyecanlı ve coşkun bir üslupla dile getiren *la Dernière Harde*'ı yayımladı (1938). Hayvansal içgüdünün havariliğini yapan Genevoix (*Beau François*, 1965; *la Forêt perdue* 1967; *les Bestiaires*, 1969-1971; *Un jour*, 1976), hayvanlarda kendisini hayran bırakan o masumluğu, ancak çocuklarda ve yeni yetişenlerde buluyordu (*la Loire, Agnès et les garçons*, 1962; *Tendre Bestiaire*, 1969; *Bestiaire sans oubli*, 1971; *Lorelei*, 1978). "Dürüst insan"ın mükemmelliğiyle "köy insanı"nın sağlamlığını bağdaştırmaya çalıştı. Son kitabı *30 000 Jours*, 1980'de yayımlandı. 1946'da Fransız akademisi üyesi, 1958-1974 arasında Akademi daimi sekreteri, daha sonra da onursal sekreteri oldu.

GENF, Cenevre'nin almanca adı.

GENGA (Girolamo), italyan ressam ve mimar (Urbino 1476'ya doğr. -ay. y. 1551). Signorelli'nin ve daha sonraları da, Roma'da yardımcılığını yaptığı Perugino'nun öğrencisi olan sanatçı, Toscana'da ve Pesaro yakınlarında Urbino düklerinin kaldığı yer olan Villa imperiale'de gölgeli resim tarzını geliştirdi. En iyi resimleri arasında *Meryem ana ve İsa azizlerle* (Milano, Brera) adlı yapıt anılabilir. Sanatçı aynı zamanda mimardı ve Pesaro'daki S. Giovanni Battista kilisesi'nin yapımına başladı. — Oğlu BARTOLOMEO (Cesena 1518-Malta 1558) mimar ve heykelci oldu.

GENGOU (Octave), belçikalı bakteriyolog (Ouffet 1875 - Brüksel 1957). Jules Bordet ve Roux'nun öğrencisi oldu, Brabant'daki Pasteur enstitüsü'nde müdür yardımcılığı yaptı ve 1906'da Bordet ile birlikte boğmaca basilini yalıttı. (→ BORDET-GENGOU BASİLİ.)

GENİL, İspanya'da ırmak, Andalucía'da, Guadalquivir'in kolu (sol kıyı); yaklş. 350 km. Sierra Nevada'nın kuzey yamacından doğar, Granada'yı, Loja ve Écija'yı sular, Palma yakınında Guadalquivir'e kavuşur. Loja ve *Genil* arasında hidrolik tesis.

GENİPA a. Tropikal Amerika'da yetişen her zaman yeşil ağaç. (*Genipa americana* türü yenilebilen üzümsü bir meyve verir. Kökboyasıgiller familyası.)

GENİSTEİN a. (fr. *génistéine*'den). Org. kim. Formülü $C_{14}H_{10}O_5$ olan ve katırtırnağı çiçeğinde luteolinle birlikte bulunan boyarmadde.

GENİŞ sıf. **1.** Genişliği, eni çok olan şey için kullanılır: *Geniş bir cadde. Geniş omuzlar. Geniş piliter.* **—2.** Alanı büyük olan, içine çok şey alan, alabilen şey için kullanılır: *Geniş bir ev. Geniş bir kap.* **—3.** Büyük bir alanı kaplayan: *Geniş halk kitleleri. Geniş bir çevreye yayılmak.* **—4.** Çeşitliliği, doğal alanı ya da eylem alanı yönünden dikkat çekici olan: *Sözcük dağarcığı çok geniş. Geniş bir düş gücü. Geniş iş alanları.* **—5.** Kolay kolay telaşa kapılmayan, tasalanmayan, kızmayan, her şeyi doğal akışına bırakan kimse için kullanılır: *Çok genişsin, niçin geciktiğini merak etmiyor musun?* **—6.** *Geniş bir nefes almak*, içinde bulunulan güç ve sıkıntılı durumdan kurtulup rahatlığa, ferahlığa kavuşmak: *Ürünler satılırsa elimiz genişler, geniş bir nefes alırız.* ‖ *Geniş gönüllü*, olayları, olguları ve durumları hoşgörüyle karşılayan, olur olmaz her şeye kızıp sinirlenmeyen kimse için kullanılır: *Böyle şeylere ses etmeyecek kadar geniş gönüllü biridir o.* ‖ *Geniş mezhepli*, namus konusunda duyarlık ve titizlik göstermeyen, kimse için kullanılır. ‖ *Geniş yürekli*, olaylar ve durumlar karşısında telaşa kapılmayan, her şeyi doğal akışına bırakan, kolay kolay tasalanmayan kimseler için kullanılır: *Biraz geniş yürekli ol, göreceksin, işler yoluna girecek.*

—Antropol. *Geniş aile*, aynı toprak parçası üstünde ve bir aile başkanının buyruğu altında yaşayan siyasal-iktisadi insan birliği. (Karşt. ÇEKİRDEK* AİLE.)

—Binc. *Geniş engel*, engelli atlama yarışlarında ya da tam konkurda klasik engel. (Geniş engel, aralarında [30-40 santim ile uluslararası yarışmalarda yaklaşık iki metre] uzaklık bulunan iki dikey paralel çubuk düzleminden oluşur.) [Eşanl. OKSER.]

—Dilbil. *Geniş zaman*, bir eylemin geniş bir zaman dilimi içinde yer aldığını ya da bir olgunun genelliğini belirten fiil biçimi: (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Geniş zaman sıfatfiili*, geniş zaman kavramı taşıyan sıfatfiil. (Bu sıfatfiiller *-r* ekiyle oluşturulur: *İşe yarar şeyler.*)

—Geom. *Geniş açı*, açısal farkı dik açı ile doğru açı arasında yer alan geometrik açı. ‖ *Geniş açılı*, bir açısı geniş olan bir üçgen için kullanılır. —Ölçek açısı geniş olan bir çift ikidüzlemli için kullanılır. —Geniş geometrik açıyla sınırlanan çıkıntılı bir açısal kesme için kullanılır. (Böyle bir açısal kesmenin ölçüsü 90° ile 180° ya da radyan olarak $\frac{\pi}{2}$ ile π arasında yer alır.)

—Mat. *Geniş anlamda*, bir eşitsizlikte, eşitliğe izin verilebileceğini anımsatan ifade.

—Sine. *Geniş perde*, sinemada anamorfozcu mercek işlemine dayanan bir geniş perde işlemi. "Hypergonar" adı verilen bu mercek görüntüyü iki yanından basıklaştırmak özelliğindedir. Böylelikle geniş bir sahnenin, 35 mm'lik film üzerindeki görüntüye sığdırılmasından sonra, gösteriye takılan ikinci bir "hypergonar" mercek, bu sıkıştırılmış görüntüyü asıl büyüklüğüne çevirir.

—ANSİKL. Dilbil. Türkçede geniş zaman, fiil kök ve gövdelerine eklenen *-r* ekiyle kurulur. Ünsüz ile biten kök ve gövdelere bu biçimiyle gelen ek *(oku-r)*, ünsüzle bitenlerden sonra *-i, -ı, -u, -ü* ya da *-a, -e* bağlantı sesleriyle eklenir *(al-ır, yap-ar)*. Çekiminde ikinci tip kişi ekleri kullanılır: *gid-e-rim, gid-e-r-sin, gid-e-r, gid-e-r-sin-iz, gid-e-r-ler.* Geniş zaman çekiminde olan kimi cümleler gelecek zamanı *(Biraz hava alırsan kendine gelirsin [geleceksin])*, geçmiş zamanı *(gelir [geldi] köyü yakıp yıkıp gider [gitti])* belirtir. Saygı belirten hitaplarda soru takısıyla birlikte kullanılır *(Siz de bizimle gelir miydiniz?)*. Sorulu kullanımlarda yadsıma ayırtısı da içerirler *(Ben hiç böyle işlere karışır mıyım? [Karışmam])*. Geniş zaman çekiminde olan kimi cümleler buyruk cümlesi anlamı taşırlar *(Sabah erkenden gider [git], güneş batmadan dönersin [dön])*.

GENİŞ GAGALI FALAROP a. Zool. Kuzey yarıkürenin kuzey kesiminde kuluçkaya yatan falarop. (Erkeği, dişiye oranla daha küçük ve daha donuk renklidir. Göçmen kuştur. Deniz üzerinde kışlar. Kabuklular, kırkanatlılar, halkalılar, sinekler ve larvalarla beslenir. Bil. a. *Phalaropus fulicarius;* yağmurkuşugiller familyası; uzunluğu 20-23 cm.)

GENİŞ KULAKLI YARASA a. Geniş kulaklı, küçük bedenli yarasa. (Batı Avrupa'dan Çin'in güneyine kadar uzanan alanda yaşar. Böcekçildir. Gündüzleri mağaralara ya da tavan aralarına sığınır. Bil. a. *Barbastella barbastella;* yassıburunluyarasagiller familyası.)

GENİŞAÇI a. Alan açısı normal objektifinkinden daha geniş olan objektif. (24 × 36'lık formalarda genişaçıların alanı 470°'den yüksektir, bu da 50 mm'lik objektifin alanına tekabül eder.)

GENİŞKE a. *Yörs.* Koyun ya da keçi yavruladığı zaman çobana verilen bahşiş.

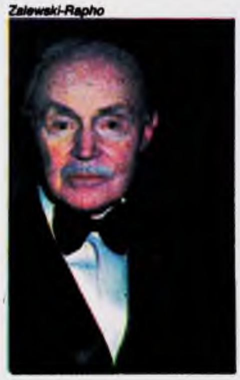
GENİŞLEME a. Genişlemek eylemi.

—Akışkan. mekan. *Gazların genişlemesi*, basınç azalması eşliğinde oluşan hacim artışı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Ceb. *Bir* k *cisminin genişlemesi*, *k* yı altcisim kabul eden her K cismi. (K, *k* nın bir üstcismidir de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Dilbil. *Anlam genişlemesi*, bir sözcüğün, çeşitli çağrışımlarla daha büyük bir çokanlamlılık yüklenerek anlam değiştirmesi (örneğin, türkçede önceleri suda belli devinimleri belirten *dalga* sözcüğü, sonraları fr. *onde*, ing. *wave*, alm. *welle* (dalga) terimlerinin etkisiyle fizikteki "dalga" kavramını da yansıtan bir fizik terimi durumuna gelmiştir. ‖ *Biçimbirim genişlemesi*, sözcüğün yanlış kesitlenmesiyle sonekin değişmesi (örneğin, *görüntü* sözcüğündeki *-ti* eki, kimi sözcüklerde [*girinti, çıkıntı*] *-inti* biçimine dönüşerek genişlemiştir.)

Zalewski-Rapho

Maurice Genevoix (1979'da)

—Ekmekç. *Hamurun genişlemesi* → HAMURUN BAYILMA*SI.

—Gökbil. *Evren'in genişlemesi,* Evren'de çeşitli gökadaların karşılıklı uzaklıklarıyla orantılı bir hızla birbirinden uzaklaştığını öne süren ve genel görelilik kuramına dayanarak hollandalı gökbilimci De Sitter tarafından 1917'de ortaya atılan anlayış. (1922'de önce alman gökbilimci Friedmann, sonra 1927'de belçikalı Lemaître bu anlayışı geliştirdi.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—İkt. *Genişleme politikası,* özellikle tüketimi ve yatırımı desteklemeye yönelik önlemlere (faiz hadlerinin düşürülmesi ya da vergi kolaylıkları sağlanması) başvurarak kararlı ve planlı bir biçimde genel iktisadi etkinliği ya da belirli bir kesimi canlandırmayı amaçlayan politika. || *İktisadi genişleme,* milli gelirin ya da iktisadi etkinliğin artması. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kim. Bir cisimden söz edildiğinde genleşme, hacim ya da yüzey olarak büyüme: *Cisimlerin çoğu, ısı etkisiyle az ya da çok genişlemeye uğrar.*

—Küm. kur. *Genişleme beliti,* kümeler kuramında, aynı elemanları taşıyan iki kümenin eşit olduğunu belirten temel belit. (Bu durumda, her küme, elemanları verilerek tümüyle belirlenir ve tam olarak tanımlanır.) || *Bir φ uygulamasının parçalar kümesine $\mathfrak{P}$ kanonik genişlemesi,* φ, bir M kümesinden bir N kümesi içine bir uygulama olduğuna göre, M nin $\mathfrak{P}(M)$ parçalar kümesi üzerine tanımlanmış, değerlerini N nin $\mathfrak{P}(N)$ parçalar kümesinden alan ve M nin her A altkümesine, A nın elemanlarının φ ile elde edilen görüntüler kümesini eşlik ettiren φ uygulaması. (Bir birebir uygulamanın kanonik genişlemesi birebirdir; bir sürjeksiyonun kanonik genişlemesi örtendir.)

—Patol. İçi boşluklu bir organın, genellikle bir kanalın bir bölümünün kalıcı olarak genişlemesi. (Atardamar genişlemesine *anevrizma* denir.)

—Sil. Bir silahın namlu ağzında atış yüzünden doğan büyüme.

—Soğut. san. *Genişleme valfi,* bir soğutma donanımında, soğutucu akışkanın kısılarak genişlemesini sağlayan valf. (Genişleme valfi soğuk üretimini ayarlamaya yarar.) || *Kademeli genişleme,* soğutucu alışkanın, dizi halindeki genişleticilerden ardışık olarak geçmesine dayanan soğutma yöntemi.

—Termodin. Bir sistemde genellikle hacim artışı eşliğinde görülen basınç düşüşü. (Bir madde, özellikle gaz, çeşitli biçimlerde genişleyebilir: değişmez sıcaklıkta eşsıcaklık genişlemesi; dış ortamla ısı alışverişi olmaksızın adiyabatik genişleme vb. Adiyabatik genişlemenin özel bir türü de Joule-Thomson genişlemesidir.) [Bk. *ansikl.* böl. Isıl mot.]

—Tıp. Bir organın hacminin, bir deliğin ya da bir kanalın çapının büyümesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Ulaş. *Kesit genişlemesi,* virajlarda, bir yolun şose genişliğinin ya da gemilerin çalışabildiği bir kanalda, dip genişliğinin artması.

—ANSİKL.Akışkan. mekan. *Gazların genişlemesi.* Buharın, genişleme sırasında, yer aldığı kapalı uzamı doldurma ve bu uzama, kapladığı hacimle ters orantılı bir basınç uygulama özelliği vardır. Bu özellikten, buhar makinelerinde yararlanılır. Makinenin devindirici organı, buharın toplam genişleme gücünü, bir tek silindirde soğurabileceği gibi iki, üç ya da dört silindirde ardışık evreler biçiminde de kullanılabilir; dolayısıyla makine, evre sayısına göre basit, iki, üç ya da dört genişlemeli makine adını alır. Lokomotifler genellikle basit ya da iki genişlemeli (bileşik) makineden yararlanır; üç ya da dört genişlemeli makineler genellikle sabittir.

—Ceb. *Bir* k *cisminin genişlemesi.* K, *k* cisminin bir genişlemesiyle, *k* üzerinde bir vektör uzayı yapısındadır ve bu vektör uzayının sonlu ya da sonsuz boyutta olmasına göre, sonlu ya da sonsuz genişlemeden söz edilir. Boyut *n* ise, K, *k* üzerinde *n* inci dereceden bir genişlemedir; derece [K:*k*] biçiminde gösterilir. K nın, *k* üzerinde sonlu dereceden bir genişleme olması halinde, K, *k* nın bir cebirsel genişlemesidir (K nın her elemanı *k* üzerinde cebirseldir) ve K sonlu biçimde doğurulmuştur. α nın, *k* üzerinde cebirsel bir eleman olması halinde, $k(\alpha)$ genişlemesine (bir tek eleman katarak elde edilen genişleme) *k* üzerinde yalın genişleme denir. *k* üzerindeki $k(\alpha)$ genişlemesinin derecesi, katsayılarını *k* dan alan değişmez olmayan, indirgenemez ve bir kökü α olan bir polinomun derecesine eşittir; bu polinom Irr (α, *k*, *x*) biçiminde gösterilir ve α nın en küçük polinomu adını alır. α nın, *k* üzerinde üstün bir eleman olması halinde, $k(\alpha)$, *k* nın yalın, üstün bir genişlemesidir.

k nın, içinde her α elemanının minimal polinomunun birinci dereceden çarpanlara ayrıldığı bir K genişlemesi, normal bir cebirsel genişlemedir. *k* nın normal genişlemesi K nın, *k* yı değişmez bırakan özyapı uygulamaları grubu olan G(K/*k*) grubuna, genişlemenin Galois grubu denir; bu grup *k* nın normal cebirsel genişlemesidir. Bu grup her eşlenik eleman sınıfında, geçişli olarak işlem yapar: *x* ve *y* iki eşlenik elemansa, G(K/*k*) nın $\sigma(x)=y$ eşitliğini sağlayacak bir σ elemanı vardır.

Herhangi bir elemanının minimal polinomunun katlı kökleri yoksa, cebirsel genişlemenin ayrılır olduğundan söz edilir. Sonlu, normal ve ayrılır genişlemelere, Galois genişlemeleri adı verilir.

k nın bir K genişlemesi, G(K/*k*) ile değişmezlerin K^G biçiminde gösterilen cismi *k* ya eşitse, Galois genişlemesidir. Genişleme n inci derecedense, G(K/*k*) Galois grubu *n* inci basamaktandır.

K, *k* nın bir Galois genişlemesi ise, G(K/*k*) nın altgruplar kümesi ile K nın *k* yı içeren altcisimler kümesi arasında bir bijeksiyon vardır; G(K/*k*) nın her H altgrubuna bu bijeksiyon, H ile değişmezlerin altcismi olan K^H yı eşlik ettirir. Benzer biçimde, K nın, *k* yı içeren her L altcismine, bunun G(K/L) Galois grubu eşlik ettirilebilir (K nın L üzerindeki genişlemesi yine Galois genişlemesidir); bu bijeksiyon öncekinin evriğidir.

Bu kuramdan yola çıkarak, cebirsel denklemlerin "köklerle çözülebilirlik" yönü belirlenebilir. P(X)=0 denkleminin köklerle çözülebilmesi (P, katsayıları, sıfır ayırtedicili *k* cisminden alınan polinomdur), $G(k_p/k)$ grubunun çözülebilmesine denktir [k_p,P(X) in *k* üzerindeki parçalanmış cismidir].

Galois kuramının ilginç bir uygulaması da sonlu* cisimlerin incelenmesidir.

—Gökbil. *Evren'in genişlemesi.* Birkaç maddesel nokta serpiştirilmiş (örneğin gezegenleriyle birlikte Güneş sisteminin durumu) bir uzayda yalnızca bir tek kütlenin yer aldığı düşünülmezse, bu kuram genel görelilik* kuramıyla bağdaşır. Bu özel durumda, ds^2 denilen uzayın temel aralığının değerini veren denklemi, 1916'da Einstein'ın çalışmalarına dayanarak K. Schwarzschild kurdu; ds^2, uzay-zamanda (dört boyutlu uzay-zaman evreni) bir olayın konumunu belirleyen dört koordinatın diferansiyellerinin kuvadratik biçimidir. Sözkonusu denklem ds^2nin $g_{\mu\nu}$ katsayılarından oluşan ve "Ricci tansörü" denilen belli bir tansörü sıfırlayarak elde edilir. Bu koşul simgesel olarak $G_{\mu\nu}=0$ biçiminde ifade edilir.

Genel halde bu bağıntının yerini aşağıdaki bağıntı alır:

$$G_{\mu\nu}-\frac{1}{2}G\cdot g_{\mu\nu}+\lambda\cdot g_{\mu\nu}=-K\cdot T_{\mu\nu}.$$

Bu ifadede, G Ricci tansöründen çıkarılan bir değişmez, T "itme-enerji tansörü" denilen bir madde tansörü, K göreci çekim değişmezi, λ Einstein'ın 1917'de ortaya attığı,sonra vazgeçebileceğini söylediği "evrenbilimsel değişmez" adı verilen bir katsayıdır. Yukarıda karşılaşılan özel durumda bu bağıntı $G_{\mu\nu}=0$ yerine $G_{\mu\nu}+\lambda\cdot g_{\mu\nu}=0$ biçimini alır; bu koşul λ nın çok küçük bir katsayı olduğunu, Güneş sisteminin boyutlarına ve yapısına indirgenmiş bir evrene etkisinin göz ardı edilebileceğini kanıtlar.

Öte yandan çekime karşı koyacak bir *itme kuvveti* biçiminde görülen λ katsayısı, her noktada dengenin kurulması (statik Evren) için bir koşul oluşturur. Lemaître, 1924'te, maddenin ortalama yoğunluğunda küçük bir dalgalanma halinde bu dengenin kararsızlaşacağını ortaya koydu.

1922'de rus matematikçi A. Friedmann λ itme değişmezinin varlığını açıkça belirtmeden aynı sonuçlara varılabileceğini gösterdi; bu düşünceye 1930'da Einstein da katıldı. Friedmann ayrıca Evren'in statik olamayacağını ve durumunun, tüm Evren'e dağılan maddelerin ortalama yoğunluk değerine bağlı olduğunu gösterdi. Ortalama yoğunluk için benimsenen en son değer $3x10^{-31}$ g/cm³'tür; bu anlayışa göre Evren, *sözde Eukleides'çi* hale çok yakındır, ama çeşitli parçacıkları (gökadalar) sistemli olarak birbirinden uzaklaştığı için net bir genişleme özelliğini korur. Farklı varsayımlarla 1917'de De Sitter, 1924'te de Lemaître aynı sonuçlara varmıştı.

• *Hubble yasası.* Genişleme halinde bir Evren kuramı, iki buluşla doğrulandı: gökadaların tayf çizgilerinde gözlenen kırmızıya kayma; 1929'da Hubble'in bu kaymanın büyüklüğü ile gökadanın uzaklığı arasında bir orantı bulunduğunu belirlemesi. Kırmızıya doğru kaymayı Doppler-Fizeau etkisiyle yorumlayan Hubble, "Hubble yasası" diye adlandırılan aşağıdaki gözlemsel ve deneysel yasayı öne sürdü: gökadalar *d* uzaklıklarıyla orantılı bir kaçma hızıyla devinim halindedir. Kaymanın ayırtedici özelliğini, durgun haldeki λ_0 dalga boyu ile gözlenen dalga boyu arasındaki $\Delta\lambda$ farkı oluşturur; $\Delta\lambda/\lambda_0$ oranı *z* harfiyle gösterilir. Bu orana "kırmızıya doğru göreli tayf kayması" ya da kısaca "redshift" (ing. sözc.) adı verilir. Doppler-Fizeau bağıntısı ilk yaklaşımla $z=\frac{V_r}{c}$ biçiminde ifade edilir; V_r radyal hızı, *c* ise ışık hızını belirtir. Hubble yasası $V_r = cz = H_0 d$ bağıntısıyla verilir; bağıntıdaki H_0 "Hubble değişmezi" de denilen orantı değişmezini belirtir. Yukarıdaki bağıntı ancak *cz* değerleri ışık hızından küçük olursa, doğrudur; büyük tayf kaymaları halinde bu bağıntının yerine, göreci bir ifadenin kullanılması gerekir. Nitekim, bazı kuazarlar*da gözlenmiş $z=3$ ile 4 arasında yer alan kaymalar ışık hızından yüksek V_r hızlarını içermez.

• *Hubble değişmezi.* Günümüz Evreni' nin evriminde H_0 Hubble değişmezinin değeri, uzaklıklardan ve *z* yi veren tayf gözlemlerinden çıkarılır. Uzaklık konusunda eldeki veriler, 10 000 km·s⁻¹ değerinin altında bir *cz*'ye ulaşan birkaç yüz gökada için belirlenmiştir. H_0 ın çağdaş değerleri henüz tartışma konusudur ve 50 den 110 km·s⁻¹ Mpc'e kadar gider (1 Mpc = 1 megaparsek = 10^6 parsek), çünkü bütün sistemli eğimlerden kurtularak uzaklıkları kesin şekilde saptamak çok güçtür. Bağımsız yöntemlerle elde edilen yeni değerler H_0 = 100 değeri üstünde toplanır. Hubble döneminde H_0 = 530 km·s⁻¹ Mpc değeri öngörülmüştü; bu değer, uzaklık göstergesi biçiminde alınan Sefeitlerin parlaklığında, soğurma* etkisi açısından düzeltme yapılmamasından kaynaklanıyordu.

• *Olağandışı kaymalar.* Hubble yasasıyla formüle bağlanan Evren'in genişlemesi göreci evrenbilim çerçevesinde kolayca yorumlanabilir; bu kuramda genişleyen Evren'de gökada uzaklaştıkça büyüyen sistemli bir kırmızıya kayma öngörülür.

Güncel bilgilerin ışığında fizik yasalarıyla uyuşacak bir başka kuramla bu gözlem olaylarını açıklamak olanaksız görülmektedir. Bununla birlikte birkaç gökcisminde görülen Hubble yasasına göre olağandışı sayılacak bazı kaymaların doğması olasıdır; nitekim aynı uzaklıkta oldukları mantıksal nedenlere dayanan iki gökada çok farklı kaymalar gösterebilir. Olağandışı bu tür olayların gerçekliği henüz tartışma konusudur. Kaldı ki bu olgu Evren'in genel genişleme kuramını bütünü içinde yalanlayamaz ve fiziksel mekanizmayla açıklanabilecek yerel olaylar sözkonusu olabilir.
—Isıl mot. Genişleme sırasında aynı anda hem hacimde bir artma (en azından *sıkıştırılabilir* bir akışkan için), hem de basınçta bir azalma görülür. Genişleme duruma göre iş yaparak ya da yapmadan, ısı alışverişi olsun ya da olmasın, az ya da çok büyük bir entropi değişimiyle birlikte oluşur. Isıl ve soğutma makinelerinin çevrimleri genişleme evreleri içerir. Devindirici bir ısıl motorda genişleme, silindir içinde yalıtılan akışkanın basıncı azalırken hacminin arttığı dönemdir.
—İkt. Fizik biliminden alınan "genişleme" terimi, iktisadi çözümleme tarafından iki anlamda kullanılır; dar anlamda (amerikalı iktisatçı Mitchell'in dediği gibi), konjonktürün belirli bir aşamasını; iktisadi etkinliğin dalgalanmalarında, çevrimin yüksek seyrini oluşturan aşamayı belirtir. Geniş anlamdaysa -günümüzde daha çok bu anlam geçerlidir- reel milli gelirde bir büyüme ve alış gücünde bir artış görülen kısa vadeli bir süreci belirtir. Gerçekte, bu süreç çoğu kez bir enflasyonla birlikte gider ve çağdaş iktisat politikaları bu enflasyona söz geçirmeye, böylece iktisadi genişlemeyle parasal istikrarı uzlaştırmaya çalışırlar.
—Tıp. Tıpta iki çeşit genişleme sözkonusudur: fizyolojik genişleme ve patolojik genişleme. Fizyolojik genişlemeye örnek olarak karanlık ya da belladon etkisiyle gözbebeğinin genişlemesi ve doğum sırasında, dölyatağı kasılmalarının etkisiyle dölyatağı boynunun genişlemesi gösterilebilir. Patolojik genişlemelerse pek çoktur: bronş genişlemesi *(bronşektazi)*, gözbebeği genişlemesi *(midriyaz)*, aort genişlemesi *(aortektazi)*, mide genişlemesi *(gastrektazi)*, vb.

GENİŞLEMEK gçz. f. **1.** Daha geniş olmak, daha geniş görünmek: *Burada yol genişliyor. Masayı çıkarınca oda genişledi.* **—2.** Daha büyük bir boyuta ulaşmak, daha büyük bir yayılımı olmak: *Etki alanı giderek genişliyor. İşe girince çevresi de genişledi.* **—3.** Parasal yönden rahatlamak: *Bütçesi, eli genişlemek.*
◆ **genişletmek** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi (somut) genişletmek,* genişliğini artırmak; alanını büyütmek, sınırlarının ötesine geçirmek: *Kuyunun ağzını genişletmek. Topraklarını, sınırlarını genişletmek.* **—2.** *Bir şeyi (soyut) genişletmek,* onun daha büyük, geniş, yaygın, genel olmasını sağlamak: *Çevresini, çevreyle ilişkilerini, ilgi, etki alanını, genişletmek: Çeşitli kitaplar okuyarak bilgisini genişletmek.* **—3.** *Bir konuyu, incelemeyi, soruşturmayı, vb. genişletmek,* onu ayrıntılarını ortaya koyarak açmak, derinleştirmek.
—Terz. Dikişlerini ya da penslerini sökerek bir giysiyi daha geniş duruma getirmek.
◆ **genişletilmek** edilg. f. Genişletmek eylemine konu olmak.

GENİŞLEMELİ sıf. Soğut. san. *Doğrudan genişlemeli soğutma,* buharlaştırıcının soğutulacak ortamla doğrudan temas etmesine dayanan soğutma sistemi.

GENİŞLETİCİ sıf. ve a. Genişletmeye yarayan.
—Anat. *Genişletici kas,* yapıştığı boşlukların çeperlerini genişletmeye yarayan kas.
—Ceb. *Sıralı bir E kümesinin kendi içine genişletici uygulaması,* ≤, F kümesi içinde basamak (küçük ya da eşit) bağıntısını göstermek üzere

$$x \leq f(x), \forall x \in E$$

bağıntısını gerçekleyen *f* uygulaması. w
—Hidr. pnöm. Bir buhar, su ya da gaz donanımına yerleştirilen ve girişteki basıncın her yüksek değeri için çıkıştaki basıncı değişmez tutan aygıt. (Eşanl. DETANDÖR.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Kuyuc. Önceden açılmış ya da açılmakta olan bir kuyunun çapını genişletmeye yarayan alet.
—Mant. *Genişletici tümevarım,* belirli sayıda tek tek olgudan, aynı tür bütün olgular için geçerli genel bir yasaya geçişe dayanan akılyürütme. *Baconcı tümevarım* da denir.
—Polim. Doğrudan plastikleştirici etki taşımayan, ama plastikleştiricilere ve ana hammaddelere katılarak maliyet fiyatını düşüren sıvı madde. || *Zincir genişleticisi,* UZATICI'nın eşanlamlısı.
—Tekst. Kurutma fırınlarının, germeli kurutucuların ve apre makinelerinin girişinde, bir dokumanın buruşukluklarını gidermek ve genişliğini artırmak için kullanılan düzenek. (Bk. *ansikl.* böl. Tekst.)
—Tıp. Bir organın ağzını, bir boşluğu büyütmeye, genişletmeye yarayan: *Genişletici forseps.*
—ANSİKL. Hidr. pnöm. Bir genişletici genellikle, bir kısma organından (vana ya da klape) oluşur; organın deliği bir yandan çıkış basıncının, öbür yandan bir yayın etkisindeki bir denge düzeneğiyle kumanda edilir. Bu tür genişleticiler özellikle su ya da gaz dağıtımında, bir abonenin donanımında basıncı değişmez tutmak için kullanılır; bu aygıtlar arasında şu türler yer alır: *basit genişleticiler,* yalnız tek bir kademe içerir; *çift genişlemeli genişleticiler* ise ardışık iki kademede işlev görür. Daha gelişmiş aygıtlara *basınç düzenleyicisi* adı verilir.
—Tekst. Genişletici, dış yüzeyine helis biçiminde yivler açılmış metal bir silindirden oluşur: silindirin bir yarısındaki helis yönü ile diğer yarısındaki helis yönü birbirine terstir. Böyle bir silindire sıkıca temas ederek geçen dokuma her iki kenarına doğru uzar: boyuna kırışıklıklar giderilir ve enine uzama, genişliğin biraz artmasını sağlar. Germeli kurutucularda genişletici silindirin etkisi, dokumayı kenarlarından kıskaç ya da iğnelerle tutan iki zincir ayrılarak artırılabilir. Böylece atkı yönünde elde edilen gerilme dokumayı genişletmeye yardımcı olur.

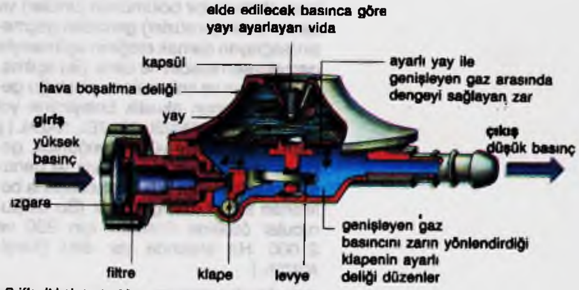
GENİŞLETİLME a. Genişletilmek eylemi.
—İş örgüt. *İş genişletilmesi,* daha önce birçok posta arasında bölüştürülmüş olan bir işin, aynı iş postasında bir araya getirilmesi. (İş genişletilmesi, işin yeniden örgütlenmesinde birinci aşamayı oluşturur. Bundan sonra, işlerin içerikçe zenginleştirilmesine gidilebilir.)

GENİŞLETİLMEK → GENİŞLEMEK.

GENİŞLETME a. Genişletmek eylemi.
—Bel. Bir anlatımı, konunun bütün ayrıntılarını sayarak geliştirme: *Vurdular, dövdüler, pestilini çıkardılar.*
—Dilbil. Bir sözcük ya da bir köke yeni bir biçimbirim ekleme. (Örn. lat. *frangere,* "kırmak" sözcüğünde *frag* köküne *n* içeki takılarak genişletme yapılmıştır.)
—Müz. Bir çalgının ses alanının genişlemesini sağlayan işlemlerden her biri. || Klavsenin bir klavyesindeki tuş sayısını artırma. ("Küçük genişletme"de, klavyenin her iki ucuna birkaç tuş eklenir, klavye[ler]deki tuş sayısı 50'den 56'ya yükselir. "Büyük genişletme" [61 tuşlu klavye(ler)] çalgının ses kutusunun ve ses tablasının yeniden yapılmasını ve yeni klavyelerin takılmasını gerektirir. Orgda genişletme, bir pedalın pes bölgesinde yapılabilir. Sonuçta bu klavyedeki tuş sayısı 27'den 30'a, hatta 33'e çıkar.)
—Tıp. Bir kanala ya da bir deliğe alet sokarak zorla çapını büyütme. (Su fışkırtarak ya da fitil sokarak dölyatağı boynunu genişletme; yemekborusunu, anus kanalını genişletme; erkekte, işeme güçlüğü yaratacak kadar darlık olduğunda üretrayı genişletme.)

GENİŞLETMEK → GENİŞLEMEK.

GENİŞLİK a. **1.** Geniş olma durumu, geniş olan şeyin niteliği: *Omuzlarının genişliğiyle dikkati çeken bir ceket.* **—2.** Umursamazlık, vurdumduymazlık: *Bu kadar genişlik de fazla.* **—3.** İki boyuttan kısa olanı; en: *Kumaşın genişliği yeterli değil. 50 santimetre genişliğinde bir tahta parçası.* **—4.** Parasal rahatlık; refah.
—Geom. Bir dikdörtgenin en küçük kenarı; bu kenarın ölçüsü. || *Kapalı bir* (Γ) *eğrisinin* (δ) *doğrultusundaki genişliği,* Eukleides düzlemine ilişkin tıkız dışbükeyin, sözkonusu doğrultu için sınırı (Γ) olan genişliği. (ÇAP da denir ancak, bu sözcük birkaç anlama çekilebilir.) || *Tıkız bir* (C) *dışbükeyinin en büyük ya da en küçük genişliği,* (δ), doğruların doğrultular kümesini betimlediğinde, (C) nin genişliğinin (δ) doğrultusundaki üst ya da alt sınırı. || *Tıkız bir* (C) *dışbükeyinin* (δ) *doğrultusundaki genişliği,* (𝒦), afin karşılaştırma uzayının bir aşırıdüzlemler doğrultusu olmak üzere ve (𝒦) ile (δ) dikgen olarak alındığına göre, (C) nin görüntü tıkızının, (δ) doğrultulu bir doğru üzerindeki, (𝒦) doğrultulu izdüşüm içindeki uzunluğu (ya da çapı).
—Mad. oc. *Kritik genişlik,* bir maden ocağı işletmesinde örtü arazi basıncının tümüyle duyulmaya başlandığı boyut. (Bu boyuttan daha düşük genişliklerde, işletmede üst katmanların sıkışmasından yararlanılır.)
—Müz. Bir ses sanatçısının, bir ezginin ya da bir çalgının en tiz ve en pes sesleri arasındaki uzaklık.

Briffault belgesine göre
basit genişlemeli genişletici

GENİTALİA a. Böcbil. DIŞ* EŞEY ORGANI'nın eşanlamlısı.

GENİTA MANA, doğumları düzenleyen eski romalı tanrısal varlık.

GENİTİF a. (fr. *génitif*'ten). Dilbil. TAMLAYAN* DURUMU'nun eşanlamlısı.

GENİTİVUS sıf. (oluşturan, doğuran anlamında lat. sözc.). TAMLAYAN* DURUMU' nun eşanlamlısı.

GENİUS a. Mit. Eski Roma'da her insanın kendisiyle birlikte doğup ölen tanrılaştırılmış bilinci. (Aile reisinin *genius*'u aile sunağında onurlandırılırdı.)
—ANSİKL. Mit. Ruhun bir yansıma biçimi olan eski roma mitolojisindeki genius, Eski Yunan'daki *daimon*'u çağrıştırır: "İnsanın, dünyaya geldiği biçimiyle tanrılaştırılmış kişiliği" (Georges Dumézil), kişiyi koruduğu sanılan (ender olarak zarar veren) ve bu açıdan bir çeşit şeytan olan, ben'in benzeri, eşi, derin ben, gerçek ben. Erkeğin her davranışı kendi özel *genius*'u tarafından emredilirdi. Her kadının da aynı görevi üstlenen bir iuno'su vardı. Genius eski Roma'da evleri koruyan tanrılarla birlikte betimlenir ve hemen hemen onlar gibi gösterilirdi. Semtlerin, askeri birliklerin, yapıların ve kentlerin koruyucuları olan geniuslar bulunmaktaydı. Roma halkının bir geniusu olduğu gibi, İmparatorluk dö-

neminde, İmparator'un geniusu özel bir tapınmaya yol açmıştı. Tanrıların da kendi geniusları vardı.

GENIUS CUCULLATUS, *kapüşonlu cin* anlamında lat. sözcükler, arkeolojide kapüşonlu pelerin kuşanmış küçük boyutlu insan figürlerinden oluşan galya-roma heykelciklerini belirtir.

GENİZ, -nzi a. **1.** Burun deliklerinin arkasındaki ağız, burun boşluğu. (Bk. *ansikl.* böl.) —**2.** *Genzinden konuşmak*, burnu tıkalıymış gibi konuşmak.
—Dilbil. Geniz ünlüsü, geniz ünsüzü.
—ANSİKL. Anat. Geniz altı çeperlidir. Üst çeper, artkafa kemiğinin taban çıkıntısıyla ilintilidir, yutak bademciği denen önemli bir lenfoit oluşumu taşır. Arka çeper de artkafa kemiğiyle ilintilidir, üst çeperin devamı olarak ilerler ve bununla birlikte içbükey bir kemer oluşturur. Yan çeperlerin her biri üzerinde östaki borusunun yutağa açılan deliği bulunur. Ön çeper burun deliklerinin arkada açıldığı yerdir. Tam olmayan alt çeper damak eteğinden oluşur ve yutağın ağız bölümüyle bağlantılıdır.

GENİZA a. (aramca *saklamak, değerli olmak* anlamında *gnz* kökünden türetilmiş ibranice sözc.). Yahudi. Bir sinagogda, artık yararlanılmayan, ama Tanrı adını içerdikleri için yok edilemeyen ve saygıda kusur edilmemesi gereken, Kutsal Kitap'a ilişkin elyazmalarını saklamak için ayrılan özel bölüm. (Eski sinagoglarda çok değerli elyazmaları bulunabilir.)

GENİZSİ → GENİZSİL.

GENİZSİL sıf. Sesbilg. Gırtlaktan çıkan hava akımının bir bölümünün (ünlüler) ya da tümünün (ünsüzler) genizden geçmesini sağlayan damak eteğinin açılmasıyla gerçekleşen sesbirime denir. (Bu açılma, ses yolunun ve tınlamaların oluştuğu geniz boşluğunun akustik birleşimine yol açar.) [Eşanl. GENİZSİ, GENZEL, NAZAL.] || Akustik düzlemde yüksek yoğunluk, geniş frekanslarda enerji yayılımı ve genizsillik oluşturucuları adlı oluşturucularla belirlenen ayırıcı özelliğe denir. (Bu oluşturucular özellikle ünsüzler için 250 ve 2 000 Hz arasında yer alır.) [Karşt. AĞIZSIL.]

GENİZSİLLEŞME a. Bir sesin genizsil bir nitelik alması; genizsil bir sesin oluşum süreci. (Anadolu ağızlarında ve kimi türk lehçelerinde dudak sesi *b*'nin *m* sesine dönüşmesi gibi: *ben > men, bunalmak > munalmak.*)
—ANSİKL. Fransızca ve portekizcedeki genizsilleşme olgusunun ilginç bir yanı vardır. Bu dillerin sesbirim dizgelerinde, genizsil ünlü sesbirimlerden (örneğin *m, n*) başka, dilsel nitelikleri genizsilleştirilmiş ünlülerden farklı, genizsil ünlüler de bulunur: çağdaş fransızcada dört genizsil ünlü vardır: [ã], [ɛ̃], [ɔ̃], [œ̃]. Bununla birlikte kuzey ve Paris fransızcalarında [ɛ̃], [œ̃] ayrımı giderek kaybolmuş ve [ɛ̃] nin kullanımı benimsenmiştir. Bu genizsil ünlüler, latincedeki ağızsıl ünlülerin, damak eteği hareketinin öne alınması sonunda genizsil ünsüz önünde genizsilleşmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu olgu önce açık sonra da kapalı ünlüleri etkilemiştir. XII. yy.'ın başlarına doğru [ɑ̃] ünsüzden sonra gelen [m] ya da [n] önünde genizsilleşti. Aynı konumdaki [ɛ̃] önce [e] biçimini aldı, ardından [ɑ̃] ile karıştı [ɔ̃] XII. yy.'da ortaya çıktı. [ĩ] ise XIII. yy.'da genizsilleşti; kimi taşra ağızlarında varlığını sürdüren [ĩ] tınısına büründükten sonra [ɛ̃] biçiminde açıldı. [u] genizsilleşerek önce [ũ] sonra [œ̃] biçimine girdi. Eski fransızca ve XVI. yy.'a değin süren fransızcada genizsil ünlüler genizsil ünsüzlerin önü de yer alıyordu: Bonne [bõna] flamme [flãm]. Aynı olgu portekizcede de gözlemlenir: genizsil ünsüzden önce gelen her ünlü genizsilleşir (*campo, cinco, nunca*, vb.). Eklemlenim yerinin değişikliği ve dudaksıllaşma fransızcadaki dört genizsi ünlüyü ayıran özelliklerdir: [ɛ̃] [+ön-dudaksıl] [œ̃]:+ön+dudaksıl, a -ön-dudaksıl ve: -ön+dudaksıl.

GENİZSİLLEŞMEK gçz. f. Sesbilg. Bir ünlü ya da ünsüz sözkonusuysa, genizsil bir duruma gelmek.

◆ **genizsilleştirmek** ettirg. f. Sesbil. Bir ünlü ya da ünsüze genizsil bir tını vermek.

GENİZSİLLEŞTİRME a. Bir sesi genizsilleştirmek eylemi.

GENİZSİLLEŞTİRMEK → GENİZSİLLEŞMEK.

GENİZSİLLİK a. Sesbilg. Bir ses, sesbirim ya da ayırıcı özelliğin genizsil niteliği.

Genji monogatari *(Genji'nin romanı)*, Heian sarayının soylu hanımı Murasaki Şikibu'nun bu yapıtı, klasik japon romanının en önemli örneğidir. XI. yy. başında yazılmış olan romanda Kiyoto sarayı'ndaki insanlar, eğlenceler, çevrilen entrikalar anlatılır. Kitap, o dönemin seçkin, ama çökmeye başlamış olan çevreleri üstüne bilgi veren ilginç bir araştırma niteliğindedir.

GENK, Belçika'da (Limbourg) komün, Meuse vadisinin B.'sında; 62 000 nüf. (1992). Sanayi (otomobil montajı, çelik fabrikası, kimya sanayisi) merkezi.

GENLEŞEBİLİR sıf. Fiz. Genleşmeye elverişli maddeler için kullanılır.

GENLEŞEBİLİRLİK a. Fiz. Cisimlerin genleşebilme özelliği.
—Ger. day. Kimi cisimlerin basit kayma gerilmeleri etkisiyle hacimlerini artırma özelliği.

GENLEŞME a. Yapısında ve bileşiminde bir değişiklik olmaksızın bir cismin hacminin sıcaklık değişimi sonucu artışı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Dy. *Yol genleşme aygıtı*, sıcaklık değişikliklerinden etkilenen rayların genleşme ve büzülmelerini dengelemeye yarayan düzenek.
—Fiz. Bir katı faz ve bir sıvı fazdan oluşan bir sistemin (örneğin çatlakları su içeren kayaç), mekanik baskı karşısında, sertleşerek dış kuvvetlere daha iyi dayanması olayı. (Örneğin, çatlaklar açılır ve böylece kayacın hacmini artırır. Bu olay, kuru kuma göre ıslak kumda neden daha kolay yürüdüğünü açıklar; öte yandan genleşme, deprem bölgesindeki enerji birikiminin de nedenini oluşturur.)
—Geom. Oranı 1 den sıkı büyük afinlik.
—Isıbil. *Genleşme parçası*, GENLEŞME DENKLEŞTİRİCİ'nin eşanlamlısı.
—Metalürj. *Genleşme anomalisi*, ölçü aygıtında, genleşmeölçüm kayıt eğrisinde görülen ve incelenen malzemenin özel bir dönüşümünden ya da bir bileşenin sapmasından kaynaklanan düzensizlik. || *Genleşme dartı*, ham metal döküm parçası üzerinde, genellikle kalıptan kopmuş bir kum kütlesini çevreleyen ve düzlemsel artış biçiminde oluşan yüzey özürü. (Kesikli olarak yükselen metalin daha önce katılaşmış bir yüzeyi örtmesi halinde ortaya çıkar.) || *Genleşme deneyi*, bir metalürji ürününün genleşebilirliğini ve alaşımların katı haldeki iç dönüşümlerini incelemeye yarayan deney yöntemi.
—ANSİKL. Termodin. Cisimlerde sıcaklık farklarından kaynaklanan hacim değişimleri sıvılarda katılardan, gazlarda da sıvılardan daha büyük boyutlara ulaşır.

$$\alpha = \frac{1}{V}\left(\frac{\partial V}{\partial T}\right)_p$$

eşitliğiyle verilen α büyüklüğüne kübik (ya da hacimsel) genleşme katsayısı adı verilir; bu eşitlikte V, T mutlak sıcaklığında cismin hacmini, $\left(\frac{\partial V}{\partial T}\right)_p$ ise V (*p*, T) hal fonksiyonun sıcaklığa göre kısmi türevini, *p* indisi de genleşmenin sabit basınçta geliştiğini gösterir. Ayrıca doğrusal genleşme katsayısı,

$$\lambda = \frac{1}{L}\left(\frac{\partial L}{\partial T}\right)_p$$

bağıntısıyla tanımlanır; bağıntıda L cismin uzunluğunu, $\left(\frac{\partial L}{\partial T}\right)_p$ ise L(*T*, *p*) hal fonksiyonunun kısmi türevini gösterir. İzotrop bir gereç için $\alpha = 3$ değerindedir. Bu katsayılar genellikle pozitiftir; dolayısıyla sıcaklık artışındaki değişim, cismin boyutlarında bir değişime yol açar. Sıcaklık değişimleri görece düşükse, bir cismin hacminin ve uzunluğunun değişim yasaları

$$V = V_0[1 + \alpha(T - T_0)]$$

ve

$$L = L_0[1 + \lambda(T - T_0)]$$

eşitlikleriyle verilir; burada V_0, L_0, V ve L cismin T_0 ve T sıcaklıklarındaki hacimlerini ve uzunluklarını gösterir. 0°C dolayındaki hacim ve uzunluk, °C olarak *t* sıcaklığının bir fonksiyonu biçiminde

$$V = V_0[1 + \alpha(T - T_0)]$$

ve

$$L = L_0[1 + \lambda(T - T_0)]$$

yasalarıyla ifade edilir.

• *Gazlar.* İdeal bir gaz için α genleşme katsayısı $\frac{1}{T}$ ye eşittir (Gay-Lussac yasası); 0°C'ta $\alpha = \frac{1}{273,15}$ K^{-1} değerini alır. Gerçek bir gaz için α genellikle $\frac{1}{T}$ den büyüktür; hidrojen ve soy gazları bu kuralın dışında kalır.

• *Sıvılar.* Sıvıların genleşme katsayıları gazlarınkinden daha küçüktür ve göz önüne alınan maddeye bağlıdır; α'nın değeri 10^{-3} K^{-1} düzeyindedir; (su için $\alpha = 0{,}21.10^{-3}$ K^{-1} ve 20°C sıcaklıkta benzen için $\alpha = 1{,}22.10^{-1}$ K^{-1}). 0 ile 4°C arasında α genleşme katsayısı su için negatif bir değer alır, dolayısıyla bir anormallik gösterir; nitekim suyun yoğunluğu 4°C'ta maksimumdur.

• *Katılar.* Katıların genleşme katsayıları 10^{-5} K^{-1} düzeyindedir. Demirde α'nın değeri $3{,}5.10^{-5}$ K^{-1} olmasına karşılık, bir demir ve nikel alaşımı olan İnvar için çok küçüktür (20°C'ta $1{,}8.10^{-6}$ K^{-1}). Kristal halde anizotrop bir cisim için genleşme katsayıları her yönde aynı değildir. Doğrusal genleşme katsayıları kristalin temel doğrultularına göre tanımlanır; bu katsayılar pozitif ya da negatif olabilir.

GENLEŞMEK gçz. f. (*gen*'den *gen-le -ş-mek*). Isı etkisiyle oylumu büyümek.
—Hidr. bağl. *Genleşen çimento*, priz yaparken hacmi hafifçe artan çimento. (Bu hacim artışı az miktarda alüminyum sülfatlı çimento ya da kalsiyum sülfat katarak elde edilir. Bu malzemelerin en önemli üstünlüğü, katıldığı betona bir özgerilme etkisi vermeleri, öz dayanım ve esneklik modülünü artırmalarıdır.)

◆ **genleştirmek** ettirg. f. Isı etkisiyle oylumunu büyütmek.
—Fiz. *Bir cismi genleştirmek*, sıcaklığını değiştirerek bu cismin hacmini ya da boyunu artırmak.
—Hidr. pnöm. Bir akışkanın basıncını düşürmek.

◆ **genleştirilmek** edilg. f. Genleştirmek eylemine konu olmak.
—İnş. ve Bayınd. *Genleştirilmiş kil*, özel bir yöntemle ufalanmış ve pişirilmiş kil. Bu işlem sırasında kil bünyesindeki su, sert ve hafif bir gereç elde etmeyi sağlayan bir şişme oluşturur. (Beton agregası olarak kullanılan bu gereç, hafif ve dayanıklı, ayrıca iyi bir ısı ve ses yalıtıcısı da olan bir beton yapmaya yarar.)

GENLEŞMEÖLÇER a. Mad. oc. Topuklar içindeki kayaçta, üstündeki toprağın basıncından kaynaklanmış genleşmeyi ölçmede kullanılan aygıt.
—Ölçbil. DİLATOMETRE'nin eşanlamlısı.

GENLEŞMEÖLÇÜM. Fiz. Cisimlerin genleşmesini ölçme.

GENLEŞTİRİCİ a. Telekom. Kazancı, girişteki işaretin ortalama gücüyle artan ve bu işareti genleştirmeye yarayan düzenek.

GENLEŞTİRİLMEK → GENLEŞMEK.

GENLEŞTİRME a. Genleştirmek eylemi.

—Metalürj. Bir bileşiğin parçacık dağılımını (fizikokimyasal faz) incelemek amacıyla bir alaşım yapısının görünümünü yığıştırma etkisiyle değiştirme işlemi. (Mikroskobik kuantometride kullanılan terim.)

—Petr. san. Petrolü, işletilen bir kuyuya doğru akaçlama biçimi. (Kuyu açıldığında özellikle petrol içinde çözünmüş doğal gazın genleşmesinden yararlanılır.)

—Telekom. Genellikle sıkıştırma etkisinde kalmış bir işaretin ortalama düzey değişimlerini bir aygıtla otomatik olarak artırma. (Aygıtın değişken kazancını bu işaret kumanda eder ve giriş işaretinin ortalama gücü büyüdükçe bu kazanç artar.)

GENLEŞTİRMEK → GENLEŞMEK.

GENLİK a. **1.** Genişlik. **—2.** Bolluk, refah.

—Denizbil. *Gelgit genliği*, suların en yüksek düzeyiyle bunu izleyen en alçak düzeyi arasındaki fark. || *Dalga genliği*, dalga çukuru ile dalga tepesi arasındaki düzey farkı.

—Etol. Bir biyoloji olayının kaydı sırasında her an incelenen ve değişme[illegible] bir tek kipli ya da ikili ritimli bi[illegible]erini tanımlama olanağı ver[illegible] Her çevrim sonunda genlik [illegible] maksimumundan geçer. F[illegible]g[illegible] göre genlik, bir biyoloji düzün[illegible]nımlamak için gerekli dört parametreden biridir.)

—Fiz. Genel an[illegible]a, zaman[illegible]e, uzayda ya da uzay-za[illegible]n içinde değişen fiziksel bir büyüklüğün önemini gösteren fonksiyon (örneğin bir alanın* genliği). || Kimi basit hallerde, bu fonksiyonun en büyük değeri. (Örneğin *a*, zamanın $a \cos \omega t$ fonksiyonuyla betimlenen sinüzoidal bir *titreşim* büyüklüğünün genliğidir; $\frac{a}{r}$ uzayın ve zamanın $\frac{a}{r} \cos \omega t$ fonksiyonuyla betimlenen bir sinüzoidal dalga büyüklüğünün, başlangıç noktasından *r* uzaklığındaki genliğidir.) || Kuvantum fiziğinde, bir sistemin, bir halden öbürüne geçişlerini niteleyen karmaşık büyüklük. (Geçiş olasılığı, genlik modülünün karesiyle verilir. Bu kuvantum genlikleri, klasik dalga genlikleri gibi üst üste gelme ilkesine uyar.)

—İklimbil. İklimin döngüsel öğelerinden birinin iki uç değeri arasındaki fark. (Genlik kuramı özellikle sıcaklığa uygulanır. Seçilen zaman aralığı gün, ay ya da yıl olabilir. Yıllık sıcaklık değişimi genliği [en sıcak ayın sıcaklık ortalaması ile en soğuk ayınki arasındaki fark] çoğunlukla iklimi tanımlamakta kullanılır.) [ISI GENLİĞİ de denir.]

—Jeofiz. Bir depremin, ölçüm noktasından bağımsız ve onun açığa çıkardığı toplam enerjiye ilişkin ayırtedici parametresi. (Eşanl. MAGNİTÜT.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Saatç. Sarkacın ya da çembersel balansın duraklama konumu ile salınım sınırı arasındaki açısal uzaklık.

—ANSİKL. Jeofiz. Genlik, şiddetin tersine, bir sismografın kaydettiği değerden çıkarılır; bu amaçla toprağın devinim miktarının logaritması alınır ve sonuç, deprem odağı ile sismograf arasındaki uzaklığın etkisi göz önüne alınarak düzeltilir. Ölçüme olanak veren dalga türlerine göre çeşitli genlik ölçekleri yapılmıştır; m_1 genlik ölçeği kısa mesafelerde yüzey dalgalarını göz önüne alır (Richter ölçeği); büyük m_b genlik ölçeği büyük mesafelerde P dalgalarını ele alır (2. Richter ölçeği); M_s genlik ölçeği ise S dalgalarını işler (Gutenberg-Richter ölçeği). Bu genlikler arap rakamlarıyla yazılır; günümüze değin 9'dan daha yüksek genlikte hiçbir deprem gözlenmemiştir. 1755 Lizbon depremi (8 3/4 genliğinde), dünyanın en şiddetli depremlerinden biri kabul edilir. Yakın geçmişte çok yıkıcı depremler arasında 1960 Şili depremi 8,3'lük bir M_s genliğine ulaşmıştır (bu olayda ek yıkıcı etkiler, tsunami* gibi ikincil olaylardan kaynaklandı).

GENLİKARTIŞI a. Denizbil. Gelgit dalgasının, dalga uzunluğuyla dalganın aştığı havzanın boyutları (derinlik, genişlik) arasındaki orantıya bağlı olarak artması.

GENNADİOS II SKHOLARİOS, bizanslı tanrıbilimci (İstanbul 1405'e doğru - öl. 1472'den sonr), İstanbul patriği (1454-1456, 1462-63, 1464-65). Dilbilgisi, felsefe ve tanrıbilim profesörü, saray vaizi, imparatorun danışmanı ve sekreteriydi; Floransa konsili'nde yer aldı (1438-39). Kiliseler birliği'ni destekledikten sonra, karşı tarafa geçerek (1443) onunla mücadele etti. 1450'de keşiş oldu. 1453'te Türkler tarafından hapsedildi, ertesi yıl, Mehmet II tarafından İstanbul patrikliği'ne atandı; entrikalardan bıkarak 1456'da istifa etti, sonra iki kez aynı göreve getirildi. Özellikle Thomas Aquinus, Gilbert de Poitiers, İspanyalı Pedro'ya ait skolastik yapıtlar ve kilise yazıları üzerine kurulu çok iyi bir bilgiye dayanan özgün ve yoğun dinsel çalışmalar yaptı. Latinler'e, Yahudiler'e ve müslümanlar'a karşı tartışmacı yazılar, ayrıca yorumlama çalışmaları, dinsel söyleşiler, litürjik şiirler, felsefe yorumları bıraktı.

GENNARGENTU, Sardinya'nın ortasında kütle, eski temeli kesen yüksek aşınma yüzeylerinden oluşur; 1 834 m.

Gennari çizgisi. Nöroanat. Mahmuz yarığının çevresinde yer alan görsel korteksin beyaz çizgisi. Görsel korteksin hücrece fakir IV. tabakasıdır; burada yalnız Meynert büyük yıldız hücreleri bulunur.

GENNES (André Lucien DE), fransız hekim (Paris, 1892 - *ay. y.* 1968). Paris Tıp fakültesi'nde profesördü. İç salgı bezleri, lipidik metabolizma üstüne araştırmalar yaptı. Kortizon türevleri gibi iltihap önleyici maddelerin tedavide kullanılmalarının düzenlenmesi yolundaki çalışmalara katkıda bulundu.

GENNEVİLLİERS, Fransa'da kanton (Hauts-de-Seine) merkezi, Paris'in kuzey-batı banliyösü, Sen kıyısında; 45 052 nüf. (1992). XVI. ve XVII. yy.'da yapılmış kilise. Önemli liman tesisleri (Sen'in sol kıyısına yayılmış altı havuz). Antrepolar. Önemli sanayi (otomobil ve hava taşıtları, elektronik, kimya, besin, çimento, termik santral) merkezi.

GENNRİCH (Friedrich), alman müzikbilimci (Colmar 1883 - Langen, Hessen, 1967). Frankfurt am Main Üniversitesi'nde ders verdi. Uzmanlık alanı Ortaçağ müziğiydi. Ayrıca XIV. ve XV. yy.'larda kullanılmış müzik yazıları, Ortaçağ formları, Pérotin, organum ve Guillaume de Machaut üzerine değerli incelemeler yazdı.

GENOA a. (ital. sözc.). Denizc. Yelkenli teknelerde kullanılan geniş yüzeyli flok.

—ANSİKL. M. Curry tarafından yapılan genoa, Cenova'ya getirildi ve buradan *Cenova floku* ya da *genoa floku* adı altında Amerika'ya götürüldü. Flok yelkeninin yerine açılan bir "iyi hava" yelkenidir, ancak yüzeyi geriye doğru grandi yelkenini kapadığından ve ıskota yakası yelkenli teknenin çok gerisine doğru uzandığından, ıskota halatı çarmıkların dışından geçer.

GENODERMATOLOJİ a. (fr. *génodermatologie*). Kalıtımın deri hastalıkları üzerindeki etkisini inceleyen dermatoloji dalı.

GENODERMATOZ a. (fr. *génodermatose*). **1.** Genetik kökenli deri hastalığı. (Birçok deri hastalığında [sedef hastalığı, egzama, vb.] az çok belirgin olarak ailesel etken sözkonusudur. Genodermatoz terimi, yalnız genetik kurallara [çekiniklik, başatlık, eşeye bağlılık] bağlı olarak geçen hastalıklar için kullanılır. Genellikle içorgan bozukluklarıyla deri bozuklukları birlikte görülür.) **—2.** *Degos fiyonk genodermatozu*, sık sık tekrarlayarak gelişen ve ortası pullarla örtülü eritemli büyük plakalarla belirgin (bu nedenle döküntüler fiyonga benzer) kalıtımsal deri hastalığı.

E. Quemere-Marina-C.E.D.R.İ.

bir grandi yelkeni ve bir genoa ile donatılmış sloop

GENOİNO (Giulio), italyan siyaset adamı ve hukukçu (Cava dei Tirreni, Salerno, 1567 - Mahón limanı 1648). Soylulara karşı halkın haklarını savundu. Tutuklandı, sonra İspanya'ya sürüldü. Napoli'ye döndüğünde, una konulan ağır vergilere ilişkin yazıları yıkıcı bulundu ve yeniden hapsedildi. 1647'de Napoli halkı, o sırada kral naibi olan Arcos dükünün getirdiği dolaylı vergilere karşı ayaklandı. Genoino birkaç gün süreyle ele geçirdiği iktidardan bir ayaklanmayla uzaklaştırıldı.

GENOM a. (fr. *génome*'dan). **1.** Ökaryot bir türdeki genlerin tümü ya da haploit sayıdaki kromozom miktarı. (Beden hücrelerinde genomun iki kopyası vardır, gametlerse salt genomdan oluşur.) **—2.** Prokaryotlarda (bakteri, virüs) genlerin tümü. (Bunlarda genom bir tek kromozom üzerinde bulunur.)

GENONÖRODERMATOZ a. (fr. *génoneurodermatose*'dan). Patol. Deri ve sinir hastalıklarının birlikte görüldüğü kalıtımsal hastalık.

GENOPLASTİ a. (fr. *génoplastie*'den; yun. *genus*, yanak, ve *plasis*, biçim vermek). Yanakların ameliyatla düzeltilmesi.

GENOS (*aile, klan* anlamında yun. sözc.). Klasik ve Hellenistik dönemde bazı kültlerin sürdürülmesini ya da üyelerinden birinin iktidarda kalmasını sağlayan aileler.

GENOSİT a. (fr. *génocide*). → SOYKIRIM.

GENOTİP a. (fr. *génotype*'ten). Biyol. Bir organizmada, türe özgü kromozomların tümünden oluşan kalıtımsal yapı. (Karşt. FENOTİP.)

—ANSİKL. Genotip, diploit sayıda (2N) kromozoma tekabül eder; biri anadan biri babadan gelen iki genomun kromozomlarının toplanmasıyla meydana gelir. Bireyin kalıtımsal formülünü oluşturur. Belli bir işlevi olsun olmasın genlerin doğasını tanımlar. Farklı genotipte olan bireylerin dış görünüşü aynı olabilir. Gri bir farenin genotipi GG ya da Ga olabilir, çünkü gri G geni, albino a genine göre başattır. GG ve Ga genotipinden olan gri farelerin genotipi farklı, fenotip*i aynıdır.

Bezelyede düz olma karakteri (D) buruşuk olma karakterine (B) göre başattır. Düz bir bezelyenin DD ya da DB gibi bir-

birinden farklı iki genotipi olabilir, ama buruşuk bir bezelyenin genotipi yalnız BB olabilir.
—Bakteriyol. Bakteri ya da virüs hücrelerini belirleyen ve onlara fenotipik özelliklerini kazandıran kalıtımsal karakterlerin tümü.

GENOUİLLY (Charles RIGAULT DE), fransız amiral (Rochefort 1807 - Paris 1873). 1854'te tuğamiral oldu. Kırım seferi sırasında bir deniz piyade birliğine komuta etti. 1856'da Çin'deki deniz tümeninin başına getirildi. Kanton'un işgalinde İngilizler ile işbirliği yaparak (1857) 1859'da Saigon'u ele geçirdi ve Mekong deltasının büyük bir bölümünü denetimi altına aldı. 1860'ta senatör, 1864'te amiral oldu. 1867'den 1870'e donanma bakanı olarak hizmet etti.

GENOVA → CENOVA.

GENOVESİ (Antonio), italyan yazar ve iktisatçı (Castiglione, Salerno, 1713 - Napoli 1769). Önce metafizik ve ahlak okuttu, daha sonra Napoli'de kurulan, Avrupa'nın ilk ekonomi politik kürsüsünün başına geçti (1754). Görüşlerini, XVIII. yy.'da Avrupa'da iktisat alanında yazılmış en önemli yapıtlardan biri olan *Lezioni di commercio*...'da (Ticaret dersleri...) [1765 -1767] topladı. Bu yapıtında, tarımı temel iktisadi etkinlik olarak gördü ve dış ticaret konusunda merkantilizmin etkisinde kaldı.

Genroku, imparator Higaşi-Yama'nın saltanatına rastlayan japon çağı (1688 -1704). Hideyoşi döneminden beri ağırlığı duyulan askerlik büyük ölçüde gerilerken, sanat ve edebiyat yeni bir gelişme sürecine girdi. Genroku döneminin başlıca özelliği, Tokugavalar'ın yüz yıldan beri sürdürdükleri askeri diktatörlüğün sağladığı barış ve huzurun ticarette yeni bir gelişmeye yol açmasıdır. Tokugavalar'ca başkent olarak seçilen Edo (bugün Tokyo), Osaka ile rekabete giren bir ticaret merkezi oldu.

GENS a. (lat. sözc.). Tar. Roma'da aynı atadan gelen aileler grubu.
—ANSİKL. Roma toplumu, sitenin temel grupları olan gensler biçiminde örgütlenmişti; gens sözcüğü bile sıkı akrabalık ilişkilerini gösteriyordu. Her gens, kendi önderinin çevresinde toplanan, aynı atadan geldiklerini ve onun adını taşıdıklarını söyleyen kişilerden oluşuyordu. Her gensin kendi ataları, dinsel törenleri, ortak mezarları, özel sunakları vardı. Ama gens, yalnızca aynı kandan gelenlerden oluşmuyordu; egemenliğindeki daha az ya da daha çok sayıda kişiyi de (cliens) kapsıyordu. Bunların gense girebilmeleri için, itaat karşılığında korunmayı taahhüt eden manevi bir sözleşme imzalamaları gerekiyordu. Cliens'lik hakkı babadan oğla geçer ve "patron"un toprak verdiği gönüllülerden oluşabilirdi. Çok geçmeden merkez dışı güçlerin, genslerin dağılma sürecini başlattığı ve onların yerini, daha dar bir grup olan *familia*'nın almasına yol açtığı sanılmaktadır. Birçok cliens'in yoksullaşması ve gens üyesinin de gücünü yitirmesi pleb genslerin sayısını artırıyordu. Ama bazı gensler siyasal ve dinsel hakları yavaş yavaş kendi ellerinde topladılar ve toplumun geri kalan bölümünü her tür sorumluluktan dışlayarak *patriciatus*'u oluşturdular. Patriciatus, Tarquinius Lucius Superbus'un krallığının yıkılmasından sonra iktidarı bütünüyle ele aldı. Böylece, genslerin bu bölümü varlığını sürdürebildi ve Cumhuriyet'in ilk zamanlarında önemli bir rol oynadı (*Claudii* ya da *Fabii* gibi).

GENSCHER (Hans Dietrich), batı alman siyaset adamı (Reideburg, Halle yakını, 1927). 1965'te liberal partiden milletvekili, 1968'de FDP başkanı oldu. 1969'da Brandt kabinesinde içişleri bakanlığına getirilen Genscher 1974'te dışişleri bakanı, 1982'de aynı zamanda başbakan yardımcısı oldu. 1992'de bu görevlerinden ve siyasetten ayrıldı.

GENSERİCH → GEISERICH.

GENSFLEİSCH (Johannes) → GUTENBERG.

GENSORU a. Anayas. huk. Hükümetin ya da bir bakanın siyasal sorumluluğuna ve görevden uzaklaştırılmasına yol açabilen, Meclis'e ait bir denetim yetkisi.
—ANSİKL. Anayas. huk. Gensoru sonunda yapılan oylamada yeterli oyu alamayan ya da belli bir düzeyin üstünde güvensizlik oyu alan hükümet, meclis desteğini kaybetmiş sayılır ve çekilmek zorunda kalır. 1982 Anayasası'na göre gensoru önergesi bir siyasal parti grubu adına ya da en az yirmi milletvekilinin imzasıyla verilir. 1960 öncesinde gensoru yoluyla denetimin iktidar partisince engellenmesi nedeniyle, 1961 ve 1982 anayasaları gensoru kurumunu ayrıntılı biçimde düzenlemişlerdir. 1982 Anayasası'na göre gensoru önergesi, verilişinden sonraki üç gün içinde bastırılıp üyelere dağıtılır; bundan sonraki 10 gün içinde gündeme alınıp alınmayacağı Meclis'te görüşülür. Bu görüşmede ancak önerge sahiplerinden biriyle, siyasal parti grupları adına birer milletvekili, Bakanlar kurulu adına da başbakan ya da bir bakan konuşabilir. Gündeme alınma kararı verilmişse, gensorunun görüşülme günü de belli edilir, ancak bu süre iki günden az, yedi günden de çok olamaz. Gensoru görüşmeleri sırasında verilecek güvensizlik önergesi ya da Bakanlar kurulu'nun güven istemi, bir tam gün geçtikten sonra oylanır. Bakanlar kurulu'nun ya da bir bakanın düşürülebilmesi üye tamsayısının salt çoğunluğunun oylarıyla (201 oy) olur; oylamada yalnız güvensizlik oyları sayılır (Anayasa, md. 99). Böylece hükümet istikrarının sağlanması amacıyla, hükümetlerin düşürülmesi zorlaştırılmıştır.

GENŞİN → EŞİN SOZU.

GENT, Belçika'da liman kenti, Doğu Flandre'ın yönetim merkezi; 235 700 nüf. (1991). Üniversite.
• COGRAFYA. Escaut ile Lys'in birleştiği yerde bulunan Gent büyük bir kavşaktır: iç suyolu ulaşım merkezi (aynı zamanda Terneuzen kanalıyla denize bağlanır), otoyolların kesişme yeri. Yoğun trafik nedeniyle Gentliler daima sanayiye ilgi göstermişlerdir. Ortaçağ'da Flamanlar'ın büyük tekstil kentiydi. Gent, bugün de bir tekstil merkezidir, ama buna, limana bağlı olarak, birçok başka sanayi (kimya, elektrometalürji, kâğıtçılık) de eklenmiştir. 1960'tan bu yana sanayideki gelişme için gerekli sermayenin büyük bölümünü, demir-çelik, petrol arıtma, otomobil yapımı gibi kollarda yabancı sermaye karşılamaktadır. Günümüzde 70 000 t'luk gemilerin girebildiği, Belçika'nın Anvers'ten sonra ikinci büyük limanı olan Gent trafiği, 1990 yılı rakamlarıyla 24,4 Mt a ulaşmıştır.
• TARİH. Kent VII. yy.'da kuruldu. Önceleri, İngiltere, Kuzey Almanya ve Rheinland'la ticaret yapan Gentliler, XIII. yy.'da lübeckli ve kölnlü tüccarların araya girmesiyle Almanya ve Rheinland pazarlarını kaybettiler, gene de elde ettikleri kârlarla kumaş endüstrisini geliştirmek ve denetimlerine almak için gerekli olan sermayeyi sağladılar; böylece halkın yarısı kumaş sanayisinden geçinmeye başladı. Bir süre Flandre bölgesinin yününü işleyen dokumacılar, daha sonra İngiltere'den hammadde getirtmek zorunda kaldılar. XIII. yy.'ın sonunda Gent, Avrupa'nın en büyük kumaş üreticisiydi (yaklaşık 60 000 nüf.).

Yüzyıl savaşları sırasında Gent, Flaman kentlerinin en önemlilerinden biri haline geldi. Ancak, 1336'da İngiltere kralının yün ihracatını durdurması büyük bir işsizliğe yol açtı.

Yaşadığı güçlüklere rağmen, Gent XVI. yy.'ın ortalarına kadar refah içindeydi. Kumaş sanayisinin XIV. yy.'daki bunalımını atlatan kent, XIV. yy.'da Fransa'nın hububat pazarı, XV. yy.'da büyük bir hububat deposu ve işlek bir nakliyat merkezi ve nihayet XVI. yy.'da önemli bir halıcılık merkeziydi. Ancak kentin refahı Din savaşları'ndan sonra sürmedi. Katolikleri ezen calvinci azınlığın eline geçen kent, 1579'da Utrecht birliği'ne katıldı. Ancak, 1584'te bütünüyle İspanyollar'ın egemenliğine girdi.

Kentin iktisadi çöküşü, XVIII. yy.'da yeni tekstil ürünleri sayesinde önlendi. Denize elverişli bir bağlantı kuran Gent -Terneuzen kanalı (1827), kentin Belçika'nın en önemli tekstil ürünleri haline gelen ürünlerine gerekli hammaddeler sağlıyordu.

Sanayi proletaryasının önem kazanmasıyla Gent, XIX. yy.'da flaman sosyalizminin kalesi oldu.
• GÜZEL SANATLAR. Gent'te çok sayıda tarihsel yapının bulunması kentin Ortaçağ'da taşıdığı ekonomik önemden ileri gelir. Escaut ırmağıyla taşınan malzemeler, özellikle de tournai taşıyla Escaut okulunun biçim anlayışı da kentte egemen oldu; daha sonra mimarlık brabant gotiğinin etkisinde kaldı.

Roman döneminde kurulmuş olan Sint

Fiorepress

Gent'ten bir görünüm.

-Baafs katedrali (yeraltı kilisesi) XIII. yy. sonu ve XIV. yy.'da escaut gotiği üslubunda yeniden yapıldı. XV. yy.'da yapıya capellalar eklendi. Kumtaşından cephe kulesi (1402-1534) brabant gotiği üslubundadır; sahın ve çaprazsahın XVI. yy.'dan kalmadır. Çok sayıda XVII. ve XVIII. yy. eşyası. Genç J. Duquesnoy, Rombout Pauwels, J. Delcour, vb.'nin XVII. yy.'da yaptıkları mezar anıtları. Hazine. Aralarında Van Eyck'in *Mistik* kuzu* adındakı çokkanatlısı, Gentli Justus tarafından yapıldığı sanılan *Çarmıha geriliş* üçkanatlısı, Rubens' in ya da ondan esinlenen sanatçıların tabloları, Yaşlı F. Pourbus, De Crayer, vb.'nin yapıtları bulunan ünlü tablolar koleksiyonu.

Üç sahınlı ve escaut gotiği üslubunda aydınlık kulesi bulunan Sint-Niklaas kilisesi'nin yapımına 1200'e doğru başlandı; XIV. yy.'ın sonunda inşaat tamamlandı ve sonradan elden geçirildi. Sint-Michiels kilisesi brabant gotiği üslubundadır; bazı bölümleri roman döneminden kalma bir kilise olan Akkergem'deki Sint-Maarten kilisesi XVI. yy.'ın başında ve XVII. yy.'da yeniden yapıldı. Roman bölümleri (batı kuleleri, orta kulenin temeli) ve gotik koroyeri (XV. yy.) olan Sint-Jacobs kilisesi'nin mobilyası ilginçtir. Byloke'deki (Bijloke) eski bir Cîteaux tarikatı manastırı'nda XIII. yy.'dan kalma gotik ahşap doğramalı bir hasta koğuşu ve XIV. yy.'dan kalma (yemekhane ve yatakhane) bölümler vardır; ayrıca manastır bünyesinde bir arkeoloji müzesi de bulunur. Sint-Pieter'deki eski benedikten manastırı 1629'dan başlayarak P. Huyssens'in yönetiminde yeniden yapıldı; çaprazsahın karesinde yükselen sekizgen kubbenin yapımı 1729'da tamamlandı; ayrıca, soğankubbeli bir doğu kulesi, barok cephesi, güzel bir koroyeri parmaklığı vardır. Sint-Baafs manastırı'nın (XI.-XV. yy.) kalıntılarında bir taş işleri müzesi yer almaktadır.

IX. ve X. yy.'lardan kalma bir şatonun yerine yapılan kontlar sarayı büyük ölçüde onarım görmüştür; merkez burç, surlar ve hendeklerle çevrilidir; kontların yaşadığı bölümse XIII. yy.'dan kalmadır. Şeytan Gerard'ın köklü bir onarım gören şatosunun tarihiyse XIII. yy.'a kadar uzanır. Büyük bölümü XVI. yy.'ın başına tarihlenen belediye sarayının mimarları R. Keldermans ile D. de Waghemakere'dir. Yapımına 1314'ten önce başlandığı sanılan brabant gotiği üslubundaki gözetleme kulesi, hallerin (XV. yy.) üstünde yükselir. Kentte çok sayıda eski ev vardır.

Güzel sanatlar müzesi, Dekoratif sanatlar ve Folklor müzeleri Gent'in en önemli müzeleri arasındadır.

Gent antlaşması, ABD ile Büyük Britanya arasında İkinci bağımsızlık savaşı'na son veren antlaşma (24 aralık 1814); antlaşma statu quo'yu yeniden sağladı; ama geç haber alındığı için, İngilizler'in karaya çıkmasını ve New Orleans'ta bozguna uğramasını önleyemedi (8 ocak 1815).

Gent Barış antlaşması, Anvers'in yağma edilmesinden sonra İspanyollar'a karşı Hollanda katolikleri ve protestanları arasında yapılan ittifak paktı (5-8 kasım 1576). Paktı imzalayanlar, ülkenin kurtarılması için birbirlerine yardım etmeyi üstleniyorlardı.

Gent Güzel sanatlar müzesi. XVIII. yy. sonunda, Fransa'nın Belçika'yı işgalinden hemen sonra kuruldu. Barındırdığı eski sanat yapıtları arasında Horenbout gibi gentli ressamların, flaman ressamların (Rubens, De Crayer, C. de Vos, Jordaens, Van Dyck ...), hollandalı (J. Bosch, Van Heemskerck, F. Hals), ingiliz (Hogarth, Raeburn), fransız (Ph. de Champaigne, Chardin, Géricault) sanatçıların resimleri yer alır. Müzenin modern koleksiyonuysa, H. de Braekeleer, Evenepoel, Ensor, Sint-Martens-Latem okulu sanatçıları, Barbizon ressamları, Daumier, Rouault, Magritte, vb. ressamlarla J. Lambeaux, C. Meunier, G. Minne, J. Cantré, vb. heykeltraşların yapıtlarından oluşur.

GENTAMİSİN a. (fr. *gentamicine*'den). Eczc. *Micromonospora purpurea* kültürlerinden elde edilen aminoglikozit cinsinden antibiyotik.
—ANSİKL. Gentamisin, başta piyosiyanik basiller ve proteus olmak üzere, Gram pozitif ve çok sayıda Gram negatif mikroorganizmalar üzerinde etkili geniş spektrumlu bir antibiyotiktir. Kas içi ve omurga yoluyla kullanıldığında, nefrotoksisitesi ve ototoksisitesi nedeniyle böbrekler ve kulaklar gözetim altında tutulmalıdır.

Gent-Brugge kanalı, Belçika'da ulaşıma elverişli su yolu, elli kilometre kadar uzunlukta; Escaut'yu Brugge'ye birleştirir (Zeebrugge ve Oostende bu kanalı devam ettirir).

GENTİAMARİN a. (fr. *gentiamarine*'den). Kim. Centiyan kökü özütünden elde edilen heterozit; gentiopikrinin enzim etkisinde kurutulması sırasında ortaya çıkar.

GENTİANACEAE a. Bot. CENTİYANGİLLER familyasının bilimsel adı.

GENTİANOZ a. (fr. *gentianose*'dan). Org. kim. Centiyandan özütlenen trisakkarit; suyla ayrıştırılmasıyla gentiobiyoz elde edilir.

GENTİLE da Fabriano, italyan ressam (Fabriano 1370'e doğr. - Roma 1427). Lombardialı minyatürcülerin etkisiyle, Orta İtalya'da uluslararası gotik üslubun başlıca temsilcisi olarak ün yaptı ve yapmacıklı, aristokrat, zarif bir üslup yarattı. 1409'da, Venedik'te, dükalık sarayının fresklerinde (kaybolmuştur), 1414'ten 1419'a kadar Brescia'da çalıştı. Yapıtları, Pisanello ve İacopo Bellini gibi Venedik

Bk. resim sayfa 4502

ressamları üstünde belirleyici bir etki yarattı. San Giovanni in Laterano kilisesi'ni süslemek için Roma'ya çağrıldı (freskler tahrip olmuştur), 1423-1425 arasında, Floransa ve Siena'da çalıştı. *Müneccimlerin tapınması* (1423) ve çokkanatlı Quaratesi (1425; çeşitli koleksiyonlarda, bu arada Palazzo degli Uffizi ve Vatikan'da yer almaktadır). Floransa ressamları üstünde sürekli bir etki bırakmıştır.

GENTİLE (Giovanni), italyan filozof (Castelvetrano, Sicilya, 1875 - Floransa 1944). Palermo, Pisa ve Roma üniversitelerinde profesörlük, Mussolini döneminde milli eğitim bakanlığı yaptı (1922-1924) ve bu dönemde gerçekleştirilen eğitim reformunu düzenledi. 1925'te *Enciclopedia italiana*'nın çıkarılması işini üstlendi ve kendi kurduğu Giornale critico della filosofia'yı 1943'e kadar yönetti. Etkin bir biçimde faşist harekete katıldığı için direnişçi partizanlar tarafından öldürüldü. Yapıtları: *Rosmini e Gioberti*, 1897; *la Filosofia di Marx*, 1899; *L'atto di pensare come atto puro*, 1916; *Sistema di Logica come teoria del conoscere*, 1917-1922; *I Fondamenti dell'Attualismo*, 1931; *La mia religione*, 1943.

Özgün bir nitelik taşıyan felsefesi (edimci idealizm), Hegel'den esinlenmek ve Croce'nin felsefesine yakın olmakla birlikte, her türlü gerçekliği (sanat, doğa, din, tarih, vb.) salt tin edimlerine indirgiyordu. Tinin felsefi işlevi, dışlaştırmış olduğu kendi öz ürünlerini (örn. Tanrı) geri almaktı. Gentile, Descartes'ı yeniden yorumladı; ona göre varlık ("varım") tine ("düşünüyorum") değil, tinin edimine dayanıyordu. G. Gentile kantçı numen'in varlığını yadsır ve Hegel diyalektiğinin soyut niteliğini eleştirir.

GENTİLES, lat. sözc., Roma'da *gens*' in soyundan gelen ve gensin adını taşıyan kişilerin tümünü belirtir.

GENTİLESCHİ (Orazio LOMİ —denir), italyan ressam (Pisa 1562'ye doğr. -Londra 1647). Toscana'da manierismo ortamı içinde yetişti. Roma'da G. Reni ve Caravaggio ile tanıştı ve onların örneklerinden, yumuşak ve ayrıntıların ağır bastığı kişisel bir üslup çıkardı (*Mısır'da dinlenme*, Birmingham müzesi; *Lut ve kızları*, Londra; *Aziz Khristophoros*, Berlin). Çalışmalarını Marche, Cenova ve Paris'ten sonra 1626'dan başlayarak İngiltere'de, Charles I'in sarayında sürdürdü. —Kızı ARTEMİSİA (Roma 1597 - Napoli 1651'den sonr.), önce Floransa'da çalıştı, 1630'a doğru Napoli'ye yerleşti. Üslubuna şiddetli bir caravaggio'culuk egemendir (*Holophernos'un kafasının kesilmesi*, Uffizi).

Bk. resim sayfa 4502

GENTİLHOMME a. (fr. sözc.). Fransa'da eskiden resmen ya da prensin izniyle soylu ilan edilenler (bu kişiler gentilhomme olmadan soylu sayılırdı; ama çocukları hem soylu, hem gentilhomme olurdu) dışında doğuştan soylu sayılan kişi.

Hétier-Atlas-Photo

Gent
kontlar şatosu
(bir bölümü XI.-XII. yy.'larda yapılmıştır)

Giraudon

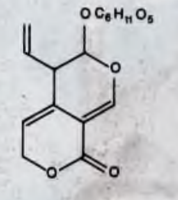

Gent'te Sint-Baafs katedrali'nin yeraltı kilisesi (XI. yy.)

Scala

Gentile da Fabriano
"Fırtınayı dindiren Aziz Nicolaus" çokkanatlı Quaratesi (1425) panosu
Vatikan pinakoteki

gentiopikrin

—Tar. ve Ask. tar. Fransa'da Ancien Régime döneminde kralın ya da bir prensin kişisel hizmetinde çalışan soylu.

GENTİLİ (Alberico), **Albericus Gentilis** denir, italyan hukukçu (San Ginesio 1552 - Londra 1608). Protestandı. Oxford'da hukuk dersleri verdi (1580). Büyük Britanya'nın yargı kurulları önünde ispanyol çıkarlarını savundu. *De jure belli* (Savaş hukuku) [1588] adlı yapıtı XVI. yy. savaş kurallarını açıklar.

GENTİLİCİUS sıf. ve a. (*bir aileye özgü* anlamında lat. sözc.). Tar. Roma'da, *gens*'e özgü ada denir. Kişinin adıyla takma adı *(cognomen)* arasında yer alır. (Bu gentiliciusun bulunması, kişinin roma yurttaşı olduğunu gösterirdi.)

GENTİLLY, Kanada'da (Québec) yer, Saint Lawrence kıyısında, Trois-Rivières' in karşısında. Nükleer santral.

GENTİLONİ (Vincenzo Ottorino, *kont*), italyan siyaset adamı (Filottrano, Ancona, 1865 - Roma 1916). 1909'da papa Pius X tarafından Katolik seçim birliği'nin başkanlığına getirildi. İtalyan katoliklerin siyasal yaşama katılmasını teşvik etti. 1913'te Giolitti ile katoliklerin, kilise karşıtı bir siyaset izlememeleri koşuluyla liberal adaylardan yana oy kullanmalarını sağlayan bir antlaşma imzaladı.

GENTİNG HİGHLANGS, Malaysia' da dağ sayfiyesi (900-1 700 m), Malezya' da, Kuala Lumpur'un K.'inde.

GENTİOBİYOZ a. (fr. *gentiobiose*'dan). Org. kim. Formülü $C_{12}H_{22}O_{11}$ olan diholozit, iki glukoz molekülünün yoğuşmasından oluşur ve centiyan kökü ya da amigdalozitte bulunan şekerlerin suyla ayrılıştırılması sonucu elde edilir.

GENTİOPİKRİN ya da **GENTİOPİKROZİT** a. (fr. *gentiopicrine* ya da *gentiopicroside*'den). Org. kim. Formülü $C_{16}H_{20}O_9$ olan monoterpensel heterozit; centiyanda bulunan ana acı maddeyi oluşturur.

GENTİSAT a. (fr. *gentisate*'dan). Kim. Gentisik asidin tuzu ya da esteri. (Sodyum gentisat, salisilatla benzer özellikler taşır, ama ondan daha dayanıklıdır; romatizma tedavisinde kullanılır. Klorokin gentisattan ise sıtma tedavisinde yararlanılır.)

GENTİSEİN a. (fr. *gentiséine*'den). Org. kim. Ksantondan türeyen trifenol; floroglusinol ile gentisik asidin oluşturduğu bileşik.

GENTİSİK sıf. (fr. *gentisique*'ten). Org. kim. *Gentisik asit,* formülü $(HO)_2C_6H_3$—COOH olan dihidroksi-2,5 benzoik asidin yaygın adı; gentisinin alkalilerle eritilmesi sonucu oluşur.

GENTİSİN a. (fr. *gentisine*'den). Org. kim. Ksanton grubundan, formülü $C_{14}H_{10}O_5$ olan sarı boyarmadde; sarı centiyandan özütlenir. (Gentiseinin metilli bir esteridir.)

GENTLEMAN-RİDER a. Atç. At yarışlarına katılan amatör süvari. (En az 16 yaşında olmalı ve yarış kuruluşları tarafından kabul edilmelidir. Gentleman-rider'lar kendileri için düzenlenen özel yarışlara katılırlar; her yıl üç dalda en iyiyi belirleyen uluslararası bir klasman düzenlenir. Bunlar, profesyonel jokeylerle karşılaştıkları yarışlara da katılabilirler. Gentleman-rider'lara ödeme yapılmaz ve jokeylerle ilgili tüm mevzuat onlara da uygulanır.)

GENTO (Francisco GENTO LÓPEZ, —denir), ispanyol futbolcu (Guarnizo, Santander ili, 1933). Real Madrid'in solaçığı (1953-1968). Takımının on İspanya şampiyonluğu, altı Avrupa kupası, bir kıtalararası kupa kazanmasında büyük payı oldu ve 44 kez ulusal takıma seçildi.

GENTOFTE, Danimarka'da kent, Kopenhag yerleşmesinin kuzeyinde; 66 800 nüf.

GENTRY a. (ing. sözc.). İngiltere'de unvanı olmadan arma taşıma hakkına sahip soylular.
—ANSİKL. "Gentry" terimi, Ortaçağ'ın sonundan XIX. yy.'a değin daha çok küçük soylular, gentlemenler, sayıları giderek azalan şövalyeler ve özellikle squire'ler için kullanıldı. XVII. yy.'dan başlayarak gentry'nin etkisi ve gücü özellikle kırsal kesimde duyuldu. Yeomanry'nin giderek gerilemesi, gentry'nin elindeki toprakları hızla genişletmesine ve XIX. yy.'ın başında çok büyük bir güç olmasına yol açtı. Kentlerde, evlilik ve iş ilişkileri yoluyla, zengin burjuvaziyle birleşti ve bu sınıfla Lordlar kamarası'nda egemen olan aristokratlar arasında bir ara katman oluşturdu. XVIII. yy. bu sınıfın altın çağıdır. Gentry, Ortaçağ'dan 1832 seçim reformuna değin Avam kamarası'na egemen oldu. XIX. yy.'da ülkenin sanayileşmesi, gentry'nin başlıca dayanağı olan toprağın eski toplumsal üstünlüğünü yitirmesine ve bu sınıfın yükselen burjuvaziyle daha çok kaynaşmasına neden oldu.

Gent-Terneuzen kanalı, Belçika ve Hollanda'da Gent'i Batı Escaut'ya birleştiren deniz yolu; 51 km. 70 000 t'luk gemilerin geçebildiği kanal, Gent'in Anvers' ten bağımsız bir deniz limanı olmasını sağladı.

GENTZ (Friedrich), alman gazete yazarı ve diplomat (Breslau 1764 - Weinhaus, Viyana yakını, 1832). Önce Prusya maliye genel müdürlüğü sekreteri old... [illegible] yazılarını almancaya çevirdi. 1802'de imparatorluk danışmanı ve yarı resmi siyaset yazarı olarak Avusturya'nın hizmetine girdi. Berlin (1806) ve Viyana (1809) saraylarının Napoléon I'e karşı bildirilerini kaleme aldı. 1810'dan başlayarak Metternich'e bağlandı. 1815 Paris antlaşması'nı hazırlayanlardan biridir.

GENTZEN (Gerhard), alman mantıkçı (Greifswald 1909 - Prag 1945). Weyl'e, özellikle Hilbert'e asistanlık etti. 1942'de Göttingen'de, sonra 1944'te Prag'da öğretim görevlisi olarak çalıştı. Bu kentte, Sovyetler tarafından hapse atılmasından üç ay sonra, kötü beslenmeden öldü. Yüklemler hesabının *(verschärfter Hauptsatz)* üstmantığı üzerine önemli bir teorem, belitsel olmayan, özgün bir mantık sisteminin biçimlendirilmesi (mantığa doğal tümdengelim sistemleri sokarak) ve sonluötesi tümevarıma dayanan aritmetik için bir özyeterlilik tanıtlaması gibi katkılarda bulundu. Yazıları *The collected Papers of Gerhard Gentzen* başlıklı bir yapıtta toplandı (1969).

GENU PEKTORALE sıf. *Genu pektorale duruş,* göğsün dizlere değdiği duruş. (Kişi, dizleri yerde olmak üzere dirseklerine dayanarak öne doğru eğilir. Anus ve rektum muayenesi için en uygun duruştur.)

GENU RECURVATUM a. (lat. *genu,* diz, ve *recurvatum,* kıvrık, eğik'ten). Patol. Bacağın geriye doğru çok fazla yaylanmasıyla belirgin, genellikle doğuştan olan biçim bozukluğu.

GENU VALGUM a. (lat. *genu,* diz, ve *valgum,* dışa dönük'ten). Patol. İçe çarpık diz. Bacak ekseninin, kalça ekseni ile, içtepesi dışa dönük bir açı oluşturduğu bacak biçimi bozukluğu. (Bu biçim bozukluğu travmaya, doğumsal nedenlere ya da patolojik bir duruma bağlı olabilir. Genu valgum "paytak bacak"ın tıp dilindeki adıdır.)

GENU VARUM a. (lat. *genu,* diz, ve *varum,* dışa dönük'ten). Patol. Bacaklar gergin olduğu sırada, ayaklar birbirine değdiği halde dizlerin birbirinden ayrı durması ile belirgin bakışım bozukluğu; yay bacak. (Genu varum, genellikle raşitizmden ileri gelir.)

GENUZİS ya da **İANUZİS,** rum kökenli türk denizci (XV. yy.). İstanbul'un fethi sırasında Gelibolu'daki osmanlı donanmasının komutanıydı. Ege'deki Aragón ve Katalan korsanlarına karşı başarısızlıkla sonuçlanan seferler yaptı; daha sonra idam edildi.

GENY (François), fransız hukukçu (Baccarat 1861 - Nancy 1959). Hukuk felsefesi uzmanı. Yargıca, yasal boşlukları "serbest bilimsel araştırma" çerçevesi içinde mantık yoluyla doldurma yetkisi tanır. Başlıca yapıtları: *Méthode d'interprétation et sources en droit privé positif* (Özel pozitif hukukta yorum yöntemi ve kaynaklar) [1919], *Science et technique en droit privé positif* (Özel pozitif hukukta bilim ve teknik) [1919-1924].

GENZANO Dİ ROMA, İtalya'da kent, Lazio'da (Roma ili), Apia yolu üzerinde, Nemi gölü yakınında; 15 300 nüf. Çiçek bayramı.

GENZEK sıf. *Yörs.* Genizden konuşan kimse için kullanılır; hımhım.

GENZEL → GENİZSİL.

GEODİA a. (yun. *geodes,* topraksı'dan). Akdeniz kıyılarında çok yaygın sünger cinsi.

GEOFFREY of Monmouth, walesli yüksek rütbeli papaz ve yazar (Monmouth 1100'e doğr. - Saint Asaph 1155). Saint Asaph piskoposu oldu (1152). Latince yazılmış olan *Historia regum Britanniae* (Britanya krallarının tarihi) adlı yapıtın yazarı...

Orazio Gentileschi, *Muştulama*(1623)
Sabauda galerisi, Torino

Scala

yapıtın bir çevirisini yaptı. Bir truvalı olan Brutus İngiltere'nin kurucusu olarak gösterildiğinden, yapıt, Arthur efsanelerinin kaynağı ve XVI. yy.'a kadar ingiliz ulusal tarihinin temeli sayılmıştır.

GEOFFREY, İngiltere maliye bakanı (1152 - Normandiya 1212). İngiltere kralı Henry II'nin evlilikdışı oğlu. Babasına çok bağlıydı. Lincoln piskoposu (1173), krallık maliye bakanı (1182), York başpiskoposu (1189) oldu. Üvey kardeşi Yurtsuz John ile yaptığı savaş sonucu Normandiya'ya sığınmak zorunda kaldı (1207).

GEOFFROİ I Grisegonelle, Anjou kontu (960'a doğr. - 987), İyi Foulques II' nin büyük oğlu.

GEOFFROİ IV MARTEL (1071'e doğr. -1106), Anjou kontu (1103-1106), Foulques IV'le Réchin'in ikinci oğlu. Kontluğun yönetimini babasıyla birlikte yürüttü. Babasından önce ölünce, Foulques IV, kontluğu en küçük oğlu Genç Foulques V'e bıraktı.

GEOFFROİ V Güzel, Plantagenêt, denir (1113-1151), Anjou ve Maine kontu (1129-1151), Normandiya dükü (1144 -1150), Anjou kontu Foulques V'in büyük oğlu. 1128'de İngiltere kralı Henry I'in kızı ve imparator Henry V'in dul karısı Matilda ile evlendi. Karısı İngiltere'yi almak için giriştiği savaşta Stephen'e yenildi. Geoffroi Rouen'ı işgal etti (1144) ve Normandiya'yı 1150'de, oğlu Henry Plantagenêt' ye (geleceğin İngiltere kralı Henry II) bıraktı.

GEOFFROİ I DE VİLLEHARDOUİN, Akhaia prensi (1209'a doğr. - 1228/1230). —**Geoffroi** II, Akhaia prensi (1228/1230 -1246), öncekinin büyük oğlu. (→ AKHAİA PRENSLİĞİ.)

GEOFFROY SAİNT-HİLAİRE (Étienne), fransız doğabilimci, (Étampes 1772 - Paris 1844). 1793'te zooloji profesörü oldu. Jardin des Plantes'ta bir hayvanat bahçesi kurdu ve yabancı ülkelerle değiştokuş yaparak bahçedeki hayvan çeşitlerini zenginleştirdi. Bonaparte ile Mısır seferine giden bilim kuruluna katıldı. 1807'de Bilimler akademisi'ne girdi. Yapıtlarına egemen olan düşünce bütün hayvanlardaki organik yapı birliğidir. —Oğlu İSIDORE (Paris 1805 - *ay. y.* 1861) Fransa Ulusal iklime alıştırma derneği'ni kurdu.

GEOFFROY YUNUSBALIĞI a. Amazon ve Orinoco ırmaklarının tatlısularında yaşayan, ince uzun gagalı, balıkla beslenen yunusbalığı türü. (Bil. a. *İnia geoffroyensis;* ırmakyunusbalığıgiller familyası.)

GEOFİT a. (fr. *géophyte*'ten; yun. *ge,* yer, ve *phyton,* bitki). Kötü mevsimde yalnız yerin altındaki yaşamsal organları (sapların dibindeki tomurcuklar, köksaplar, vb.) canlı kalan çokyıllık bitki. (Geofitler tropikal çöllerde ve kışı sert geçen bütün iklimlerde oldukça çoktur.)

GEOGALE AURİTA a. Madagaskar'ın batısında yaşayan böcekçil memeli. (Küçük bedenlidir. Kurak mevsimi uyuşuk halde geçirir. Tanrekgiller familyası.)

géographie de Paris *(Société de)* [Paris Coğrafya derneği], 1821'de kurulan dernek. Birçok keşif gezisi düzenleyerek, geniş bir bölgenin tanınmasına katkıda bulundu. Dünyanın en eski coğrafya derneğidir.

Géographie universelle, P. Vidal de La Blache ve L. Gallois yönetiminde yayımlanan yapıt (23 ciltlik 15 bölüm, 1927-1948). Paul Vidal de La Blache, Élisée Reclus'nünkinin yerini alacak yeni bir evrensel coğrafya kitabı hazırlamayı düşündü. Ancak, yapıtının gerçekleşmesini göremeden öldü, öğrencisi ve dostu Lucien Gallois fransız coğrafya okulu kurucusunun hazırladığı plan ve yönergelere uyarak yapıtı tamamladı. Yapıtta, Dünya büyük bölgelere ayrıldı ve bunların her birinin içinde siyasal çerçeveye bağlı kalındı. Dönemin başlıca coğrafyacıları (E. de Martonne, A. Demangeon, R. Blanchard, H. Baulig, M. Sorre) bir eşi daha gerçekleşmeyen bu toplu çalışmaya katkıda bulundular.

GEOİD, Yeryuvarın gerçek ve düzensiz yüzeyinden farklı ve çekim şiddetine göre belirlenen kuramsal biçimi; özelliği, yüzeyinin yerçekim şiddeti bakımından her yerinde eşit olması ve yine her yerinde çekülle 90°'lik açı yapmasıdır. Örneğin okyanus yüzeyinin karalar altında serbestçe uzandığı varsayıldığı takdirde ortaya çıkacak şekil geoide karşılık gelir. Geoide en yakın şekil sferoiddir. Bu nedenle ölçümbilimde standart referans yüzeyi olarak sferoid kullanılır. Bununla beraber, geoid ve sferoid yüzeyleri arasında yer yer −90 ve +50 m arasında oynayan farklar vardır.

GEOKİNEZ a. (fr. *géocinèse*). Etol. Yerçekiminin yol açtığı yer değiştirme. (Negatif geokinezler bireyi Yer'in merkezinden uzaklaştırır ve çıkıcı hareketler biçiminde gerçekleşir: terliksihayvanlarda negatif geokinezlere rastlanır.)

GEOKRONİT a. (fr. *géocronite*'den). Miner. Pb_5SbAsS_8 formülünde doğal kurşun antimon sülfür.

Geologi *(Jeologlar),* 1 perdelik bale; librettosunu ve koregrafisini Natalya Kasatkina ve Vladimir Vasilyov, müziğini Nikolay Karetnikov, dekor ve kostümlerini E. Sternberg hazırladı. İlk kez 1964'te Moskova Bolşoy tiyatrosu'nda Bolşoy bale topluluğu tarafından sahnelendi. Başlıca rollerde N. Kasatkina ve V. Vasilyov dans ettiler. En modern rus balelerindendir.

GEOMBİ a. Ekvatoral Afrika'da (Gabon) yetişen ve bakır parıltılı pembemsi esmer, yarı kaba, yarı sert, yarı ağır bir odun veren ağaç. (Odunu marangozlukta, mobilyacılıkta ve kontrplak yapımında kullanılır. Bil. a. *Sindoropsis letestui.*)

GEOMETRİ a. (fr. *géométrie;* yun. *geometria*). Eukleides'e göre uzay şekilleri bilimi; F. Klein'e göre (Erlangen programı), uzayın bir dönüşümler grubunun değişmezlerini inceleme. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Tasarı geometri,* uzay şekillerini, düzlem şekillerle gösteren geometri dalı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Geom. Eukleides'in öğretisinden Klein'in öğretisine geçmek için 22 yüzyıl beklemek gerekti. Ama Eukleides'in yapıtı da (İskenderiye, İ.Ö. IV.-III. yy.) daha önceki gelişmelerin bir sonucuydu. Geometri, soyut ve tümdengelimli bilim olarak yunan düşüncesinin bir yapıtı olsa bile kökeni (Mezopotamya*'da ve Mısır*'da) çok daha eski dönemlere iner. İlk uygarlıkların geometrisi, kuşkusuz uygulama alanında, deneysel sonuçlar ve az çok doyurucu yaklaşıklık kuralları dizisi biçiminde ortaya çıktı; ancak bu savı destekleyecek hiçbir kanıt yoktur.

Yunan geometrisi (İ.Ö. 600 ile 300 arasında) daha önceki uygarlıkların pragmacılığını terk etti. Ayrıca kesikli buluşlar dönemini, sistemli buluşlar çağı izledi. Platon ve çağdaşları zamanında bu sistemli buluşların sonuçları belli bir sıra içinde toplanarak geometrinin öğeleri bir kitap haline getirildi. Bu yazılı yapıtlar arasında Eukleides'in, *Stoikheia* (Geometrinin öğeleri) adlı kitabı hem içerik hem de tümdengelim yönteminin sistemli kullanımı bakımından eksiksiz ve gerçek bir matematik anıtıdır. Bu yapıtta yalnızca, doğru ve çember gibi temel şekiller ele alınmış, pergel ve cetvel kullanılarak somut çözümleri elde edilmiştir. Yapıtın kuruluşunda temel oluşturan koyutlar, Eukleides uzayının özelliklerini belirler. Bu uzay, sonsuz ve homojendir; çünkü "sonlu her doğru, kendi doğrultusunda kesiksiz uzatılabilir" ve geometrik şekiller yer değiştirme sonucu değişime uğramaz.

Alan kavramı yunan geometrisinin temelini oluşturur; nitekim, Pythagoras okulunda (İ.Ö. V. yy.) geliştirilmiş çizim tekniği olan "alanların uygulaması", verilmiş bir şekille aynı alanı taşıyan, yine verilmiş bir şekile benzer şekilin çizimini konu alır. Bu teknik, Apollonios'a (İskenderiye, İ.Ö. III. yy.'ın ikinci yarısı) üç konik kesiti çizme olanağını verdi. Arkhimedes (Siracusa, İ.Ö. 287-212), artan ya da azalan eşitsizliklerden yararlanıp eğrisel uzunlukları doğrusal uzunluklarla, eğrisel alanları çokgen alanlarıyla karşılaştırmak için, istendiği kadar kesin bir yaklaşıklıkla eşitliği sağlayan tüketme yöntemini kullandı. İskenderiye* okulu'nda, Eukleides kesinliğiyle Babil ve Mısır teknikleri birleştirilerek daha çok uygulamaya yönelik bir geometri oluşturuldu.

Araplar, İskenderiye'yi aldıktan (642' de) sonra, yavaş yavaş yunan bilgilerini ele aldı, eleştirdi ve hellenistik geometrinin sınırlarını aşmadan bunları genişletti. Arap matematikçiler uygulamaya yönelik çizim yöntemlerini yalınlaştırdı (örneğin, pergel açıklığını değişmez tutarak), gökbilimin gereksinimleri için küre geometrisini ve trigonometriyi inceledi, tüketme yöntemini gittikçe daha karmaşık hacim hesaplarına uyguladı.

Ortaçağ'da Avrupa, yunan metinleri üstüne Haçlılar'ın (1100-1300) ya da tüccarların ilettiği arap çevirileri ve yorumlarından bilgi edindi. Öte yandan XV. yy.'da, İstanbul'un alınmasından sonra Batı, Bizans bilginlerince korunmuş yunan kalıtını coşkuyla karşıladı.

İzdüşüm yöntemlerini geometriyle bütünleştirme, rönesans matematikçilerinin bu bilim dalına yaptığı ilk katkı oldu. Bu yeniliğin kökeni, haritacıların ve sanatçıların uygulamalarına dayanır. Özellikle sanatçılar, uzay şekillerini, gözün görüş açısını temel alarak bir düzlem içinde göstermeye olanak veren geometrik kuralları, yani perspektif kurallarını ortaya koydu.

Girard Desargues (1591-1661), izdüşüm yöntemlerini kullanarak *Brouillon project* (1639) adlı yapıtında, konikler kuramının tekniklerini birleştirmeyi başardı. Nitekim konikleri, koninin tepesinden arakesit düzlemi üstüne düşürülen bir çember izdüşümü biçiminde yorumlayarak, konik kesitlere (çember ve iki doğru sistemi dahil), koninin tabanını oluşturan çemberin özelliklerini kazandırdı. Perspektifin, koşut doğrular sistemini kesişen doğrular sistemine dönüştürdüğünü saptayan Desargues, her doğru üzerinde yeni bir nokta, yani *sonsuzdaki nokta* kavramını getirdi; bu nokta uzlaşma gereği, koşut doğrular sisteminin kesişme noktası olacaktı. Dolayısıyla kesişen doğrular ve koşut doğrular aynı niteliği gösteriyordu.

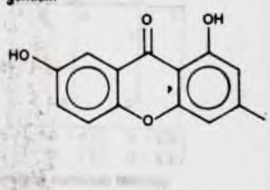
XVIII. yy.'da, Descartes ile Fermat'nın yapıtlarında (1629; yayını 1679) ortaya çıkan *analitik geometri* yöntemleri Desargues'in görüşlerini unutturdu. Descartes, *Geometrie* (1637) adlı yapıtında, cebirsel yöntemleri, eğrileri incelemede kullandı; yavaş yavaş bir eğrinin denklemi düşüncesi ortaya çıktı. Descartes, düzlem eğriler (cetvel ve pergelle çizilebilen), katı eğriler (konik kesitler) ve doğrusal eğriler (kavkı, sarmal vb. gibi bütün öbür eğriler) biçimindeki eski sınıflandırmayı bırakıp geometrik eğriler ve mekanik eğriler biçiminde bir ayrım yaptı. Bu eğrilerden yalnızca, iki x ve y koordinatı, cebirsel $P(x, y)=0$ denklemiyle birbirine bağlı olan geometrik eğrileri inceledi (günümüzde bunlara cebirsel eğriler denir). Yöntemlerinin kullanışlılığı, algoritmalarının kolaylığı nedeniyle analitik geometri, kısa sürede çok sayıda yandaş topladı ve ilk yöntemleri genişletildi.

XVIII. yy.'da, matematikçiler çalışmalarında daha çok fiziğe ağırlık verdiler, dolayısıyla eğriler ve yüzeyler konusunda geniş bilgi edinmek gerekti; örneğin devinen cisimlerin yörüngeleri eğrilerden oluşuyordu ve cisimler yüzeylerle çevriliydi. Sonsuz küçükler hesabının teknikleri, bir noktadan öbürüne değişen özellikleri

Etienne **Geoffroy Saint-Hilaire**

gentisin

incelemeye olanak verdi. Öte yandan bu hesap yöntemleri ile analitik yöntemlerin etkileşimi *diferansiyel geometri'* nin kökenini oluşturdu.

Koordinatların kullanımı analitik geometriye çok büyük bir genellik kazandırdı, çünkü bu kullanım sonucu sentetik geometride kaçınılmaz olan birçok "şekil hali"ni göz önüne alma gereği kalmadı. Monge'u izleyen geometriciler, izdüşümsel yöntemlere bu genelliği kazandırmaya çalıştı.

Monge'un, uzayın noktalarını, birbirine dik iki düzlem üzerindeki dikgen izdüşümleriyle gösteren *tasarı geometri'*yi kurması sonucu izdüşümsel geometri yeni bir atılım elde etti. Monge'un öğrencisi V. Poncelet (1788-1867), *Traité des propriétés projectives des figures* (1822) [Şekillerin izdüşümsel özellikleri üstüne inceleme] adlı yapıtında üç ilkeye dayanan yalın ve genel yöntemler ortaya koydu: izdüşüm ilkesi genel tanıtlamaları özel yalın hallere indirgedi; süreklilik ilkesi şekillerin özelliklerini sonsuz ve sanal elemanlara genişletti; ikillik ilkesi, bir teoremde "nokta" yerine "doğru" ve "doğru" yerine "nokta" kavramını kullanmaya ve buradan hâlâ geçerli bir teorem çıkarmaya olanak verdi.

Bu yapıt "arı" geometrinin gerçek bir açıklaması olarak kabul edildi. XIX. yy.'da, biçime öncelik veren ve yalnızca, izdüşümle değişmeyen tasarı özelliklerini (hizalanma, ikikat oran vb.) inceleyen geometriciler ile cebirsel yöntemleri destekleyen çözümlemeciler arasında bir uçurum oluştu. Analitik yöntemlerden kurtulmuş bir "arı" geometri yaratma isteği C. von Staudt'un (1798-1867) izdüşümsel koordinatları bir metrikten bağımsız olarak tanımlama girişiminde doruğa ulaştı. Buna koşut olarak analitik yöntemler de gelişti; A. F. Möbius (1790-1868) ve J. Plücker (1801-1868) homojen koordinatları gündeme getirdi, izdüşümsel geometri ilkelerinin ve özellikle ikillik ilkesinin analitik bir açıklamasını hazırladı.

*Eukleidesçi olmayan geometriler'*in (sentetik ya da analitik) ortaya çıkışı Eukleides geometrisinin durumunu derinden sarstı ve gerçek dünya ile matematiksel nesneler arasındaki ilişkiyi yeniden gündeme getirdi. Gerçekte, XIX. yy.'a dek Eukleides geometrisinin, algılanabilir dünyayı göz önüne aldığı sanılıyor ve sonuçları mutlak olarak doğru kabul ediliyordu. Bu yüzyılın sonunda, kimi bilim adamları deney verilerinden bağımsız, Eukleides belit sistemi ile mantıksal olarak tutarlı yeni geometrilerin kurulabileceğini sezinlediler; ancak bu durumda, Eukleides'in koşutlara ilişkin 5'inci koyutu yerine, bunun olumsuzunu göz önüne almak gerekiyordu. Eukleides'in ilk yorumcuları koşutlar koyutunun (belli bir noktadan, belli bir doğruya ancak tek bir koşut çizilebilir) doğruluğu üzerine olmasa da kesinliği üzerine kuşkularını dile getirmişler ve gerek bu koyutu tanıtlamaya, gerek bunun yerine daha kesin bir koyut bulmaya çalışmışlardı. Araplar'ın, sonra Saccheri, Lambert, Legendre vb.'nin bu koyutu saçmayla tanıtlama girişimleri, bu koyutun olumsuzunun içerdiği iki varsayımı (belli bir noktadan, belli bir doğruya, sonsuz sayıda koşut çizilebilir ya da tek bir koşut bile çizilemez) göz önüne almaya ve bu varsayımlardan eukleidesçi olmayan geometri teoremlerinden oluşacak önermeleri çıkarmaya olanak verdi.

C. F. Gauss (1777-1855), zamanında yayımlanmamış notlarında, eukleidesçi olmayan geometriye, "şu garip geometri; bizimkinden tamamen farklı... ama kendi içinde tümüyle tutarlı" diyor ve buna Eukleides geometrisi ile aynı ölçüde fiziksel uzayı betimleme hakkını tanıyordu. N. I. Lobaçevskiy (1826) ve J. Bolyai (1832 - 33), belli bir doğruya, dışındaki bir noktadan sonsuz sayıda koşut çizilebilir varsayımına dayanan ve F. Klein'in hiperbolik adını verdiği geometrinin ilk sistemli açıklamalarını yaptılar. Bu geometride, bir üçgenin iç açılarının toplamı π rad'dan (ya da 180°'den) küçüktür. Gauss'un, Göttingen'de öğrencisi olan B. Riemann (1826 - 1866), öbür varsayımdan çıkarılan eliptik geometriyi inceledi. Gauss'un *Eğri yüzeyler üzerine genel araştırmalar* (1827) adlı yapıtında açıkladığı diferansiyel geometrinin yerel bakış açısını benimsedi. Gauss bu yapıtta, yüzeyi, yer aldığı uzayın özelliklerinden soyutluyor ve yüzeyi başlıbaşına bir uzay olarak kabul ediyordu; bu anlayış ona sözkonusu yüzeyde birçok geometri tanımlama olanağını verecekti. Riemann (1854) üç boyutlu uzay kavramını aşarak, çok boyutlu büyüklükleri katlı uzayları (yüzey kavramının genelleştirilmesi) göz önüne aldı ve daha genel bir çerçeve çizdi.

Riemann uzayın yapısını sorun olarak ele aldı. Bu yapıdan yalnızca kendi maddesel içeriğinden oluşan ve ayrıca metriğini de belirleyen, üç boyutlu biçimsiz bir katlı uzay kavramı çıkardı. Uzay artık, fiziksel olayların geçtiği yansız bir toplanma yeri değildi; tersine uzayla içerdiği cisimler arasında bir etkileşim vardı.

Riemann; çağının düşüncelerine göre çok ilerdeydi. Geliştirdiği uzay kavramı, daha o dönemde genel görelilik kavramının öncüsü olmasına rağmen, tasarı geometri ile metrik geometri arasındaki tartışma henüz kapanmamıştı. 1859'da Cayley metrik geometriyi izdüşümsel geometrinin bir parçası olarak yorumladı: düzlemsel bir F şeklinin metrik özelliklerinin, F ve temel bir konikten oluşmuş düzlemsel F' şeklinin izdüşümsel özellikleri olduğunu öne sürdü. F. Klein (1871) olası bütün temel konik seçimlerine karşılık gelen geometrileri belirledi ve eukleidesçi olmayan geometrileri, izdüşümsel geometri içinde topladı.

Metrik geometrilerle izdüşümsel geometri arasındaki bağıntının gün ışığına çıkması üzerine Klein, Erlangen programında (1872), "her iki yöntemde de geçerli genel bir ilke" ortaya koymayı tasarladı. Her geometrinin ayırtedici özelliklerini bir dönüşümler grubuyla belirlemeyi ve bu grubun değişmezlerini inceleyerek geometrinin türünü saptamayı düşünüyordu.

Bu düşünce aşağıdaki sınıflandırmayla sonuçlandı:

1. *İzdüşümsel geometri* (eşcisimlerin izdüşümsel grubu yoluyla değişmezlerin incelenmesi); bu geometride sonsuzdaki nokta ve doğru kavramı yer alır. İzdüşümsel grubun dönüşümleri, düzlemde şu formüllerle belirtilir:

$$x' = \frac{a_1x + b_1y + c}{dx + ey + f}$$

ve

$$y' = \frac{a_2x + b_2y + c}{dx + ey + f}.$$

2. *Afin geometri* (afin grup yoluyla değişmezlerin incelenmesi); bu alanda doğrular korunur, ama uzunluklar ve açı ölçüleri korunmaz. Afin grubun dönüşümleri aşağıdaki formüllerle ifade edilir:

$$x' = a_1x + b_1y + c$$

ve

$$y' = a_2x + b_2y + c,$$

formüllerdeki $a_1b_2 - b_1a_2$ determinantı sıfır değildir.

3. *Metrik geometri* (izometriler grubu yoluyla değişmezlerin incelenmesi); bu incelemede uzaklıklar korunur; dolayısıyla yukarıda belirtilen determinantın değeri 1 ya da (−1) dir.

4. *Eukleides geometrisi* ("bükülmez" dönüşümler grubu yoluyla [dönme, ötelenme, yansıma] değişmezlerin incelenmesi); burada uzunluk, açıların ölçüsü, boyut ve şekillerin biçimi korunur. (Yukarıdaki determinantın değeri 1 dir.)

5. Afin geometriyle aynı düzeyde yer alan: a) *eukleidesçi olmayan geometriler;* Klein hiperbolik metrik geometri adını verir (izdüşümler grubunun, bir gerçek koniği değişmez bırakan özel bir altgrubu yoluyla değişmezlerin incelenmesi); b) *parabolik metrik geometri;* bu geometride açıların ölçüsü korunur.

Topoloji ise, bu görüşe göre, sürekli noktasal dönüşümler grubuna ait değişmezlerin geometrisidir.

Bu sınıflandırmanın tek yetersizliği, diferansiyel geometri ve sonsuz küçükler geometrisi gibi birkaç önemli geometri dalını göz önüne almamasıdır; Élie Cartan ve Sophus Lie'nin daha sonraki araştırmaları bu eksikliği giderdi. Sonsuz küçükler geometrisi, analitik geometriden doğdu; analitik geometride, diferansiyel ve integral hesabı göz önüne alındı, dolayısıyla bir eğrinin eğriliği ya da bir yüzeyin toplam eğriliği gibi diferansiyeller ya da türevlerle tanımlanan yeni geometrik kavramlar tasarlandı.

Analitik geometrinin ilkesi, descartesçı bir işaretteki noktaların koordinatlarına dayanarak, iki vektörün skaler ve vektörel çarpımlarını, uzaklıkların, alanların ve hacimlerin ölçüsünü, bir doğrultunun tanımını ve yönlü olsun ya da olmasın iki doğrultunun açısını ifade etmektir. Bu işlemlerde eğrilerin ve yüzeylerin denklemleri elde edilir, dolayısıyla salt cebirsel hesaplara dönülür: böylece, kesişim problemleri, denklem çözümlerine indirgenir.

XX. yy.'da, koordinatlarla cebire bağlanan geometri, cebirsel geometri şeklini aldı. Cebirsel geometri, çözümlemeden ve topolojiden alıntılarla önemli ölçüde zenginleşti.

• *Tasarı geometri.* Bu geometri dalı, geometri problemlerini, uzayda düzlemsel şekillerle çözmeye olanak verir. Bir A noktası, düzlemsel çizimde *a* yatay izdüşümü ($\overline{\alpha a} = \overline{aA}$, A noktasının *kot'*udur) ve *a'* düşey izdüşümü ($\overline{\alpha a'} = \overline{a'A}$, A-noktasının *uzaklık'*ıdır) ile gösterilir. (*a, a'*) ikilisinin gösterimine, A nın *arıçizim'*i adı verilir.

Çeşitli şekilleri kurmak için temel olarak I ikidüzlemlisi kullanılır: bu durumda kotlar ve uzaklıklar pozitiftir. İkidüzlemlinin (*x'x*) ayrıtına *yer çizgisi* adı verilir.

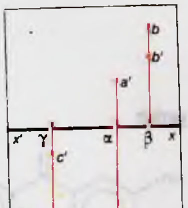
GEOMETRİCİ a. Geometri alanında çalışan matematikçi.

Geometriciler federasyonu *(uluslararası)*, meslek sorunlarıyla ilgili incelemeler için bütün ülkelerden geometricileri ve topografları bir araya getiren örgüt. Kongreleri her dört yılda bir toplanır.

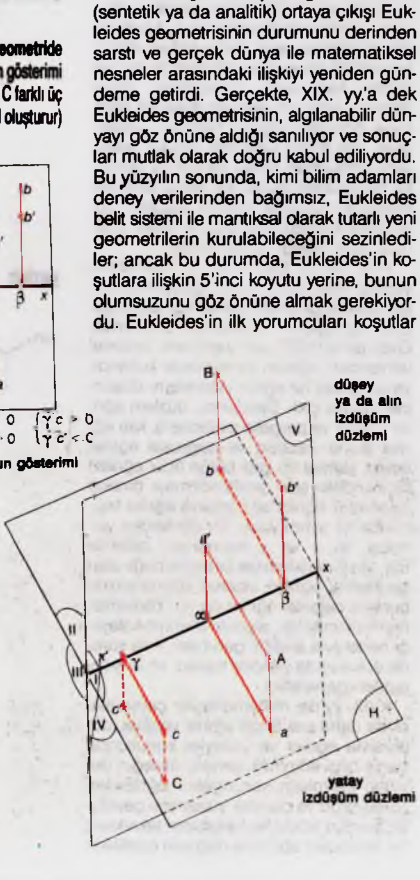
GEOMETRİCİLİK a. Fels. Her şeyi ge-

tasarı geometride bir noktanın gösterimi (A, B, C farklı üç hal oluşturur)

yandaki durumun gösterimi

ometrinin yöntem ve biçimlerine indirgeyen sistem.

GEOMETRİDAE a. Böcbil. MÜHENDİSPERVANEGİLLER familyasının bilimsel adı.

GEOMETRİK sıf. Geometri ile ilgili.

—Arit. *Geometrik dizi,* her n tamsayısı için, $U_{n+1}=qU_n$ olacak biçimde bir q gerçek sayısının var olduğu $(U_n)n\in\mathbb{N}$ gerçek sayılar dizisi. (Her terim, bir önceki terim, değişmez q sayısıyla çarpılarak elde edilir.) [Bk. *ansikl.* böl.] || n *pozitif sayının geometrik ortalaması,* bu sayıların çarpımının n inci kökü. || *Sonlu geometrik dizi,* bir $[O, n]$ sonlu aralığına ilişkin bir geometrik diziden elde edilmiş dizi.

—Arkeol. İ.Ö. XI.-VIII. yy.'lar arasında Yunanistan'da yapılan ve geometrik biçimlere (pergelle çizilen daireler ve yarım daireler, üçgenler, kıvrımlar...) büyük ölçüde yer veren vazo süslemesi için kullanılır. || Yunan sanatında bu süsleme biçiminin geliştiği dönem için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Geom. *Geometrik açı,* yarıdoğru çifti açısı. || *Geometrik çizim,* bir noktanın, bir doğrunun vb.nin, bilinen özelliklerini kullanarak, bu çizimle elde edilen şekli ya da belirtimi. || *Geometrik yay,* $\mathcal{R}$ bağıntısıyla parametrelenmiş yaylar kümesi üzerinde tanımlı eşdeğerlik sınıfı: $(I,f)\,\mathcal{R}\,(J,g) \Leftrightarrow f=g\circ\varphi$ olmak üzere $I\to J$ biçiminde tanımlı bir φ eşyapı uygulaması vardır. || *Geometrik yer,* ayırtedici, ortak bir geometrik özelliği olan noktalar kümesi. (Analitik geometride, geometrik yeri araştırma, bir çizgi, bir yüzey vb. olabilen bu yerin denklemini ya da denklemlerini belirlemeye dayanır.) || *Geometrik yüzey,* "geometrik yay"daki türden bir bağıntıyla parametrelenmiş yüzeyler kümesi üzerinde tanımlı eşdeğerlik sınıfı. || S *sisteminin geometrik toplamı,* aşağıdaki biçimde gösterilen toplam:

$$\sum_{i=1}^{n}\overrightarrow{A_iB_i};$$

burada, $S=\{\overrightarrow{A_1B_1},...,\overrightarrow{A_nB_n}\}$ bir kayan vektörler sistemidir.

—Mat. çözlm. *Geometrik seri,*

$$a+\sum_{n\in\mathbb{N}^*} a\cdot x^n$$

biçiminde olan seri. (Sıfır olmayan a sayısına, geometrik serinin oranı adı verilir. $|x|<1$ ise bu seri $\frac{a}{1-x}$ e yakınsar; $x\geq 1$ ise seri ıraksar.)

—Olasıl. *Geometrik yasa,* değerlerini $\mathbb{N}$ den alan ve $0<p<1$ ve $q=1-p$ olmak üzere, dağılım fonksiyonu $P(X=k)=pq^k$ olan kesikli, rastlantısal X değişkeninin olasılık yasası. (Matematiksel beklenti $\frac{q}{p}$, değişke $\frac{q}{p^2}$ dir.) [Eşanl. PASCAL YASASI.]

—Süslem. sant. *Geometrik bezeme,* şemalarla ve geometrik figürlerle yapılan bezeme. (Bk. *ansikl.* böl.)

—XX. yy. sanatı. *Geometrik soyutlama,* çizgilerin, geometrik figürlerin ve rengin estetik gücünü sistemli biçimde deneyen soyut sanat eğilimi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Arit. *Geometrik dizi.* Bir $(U_n)\,n\in\mathbb{N}$ geometrik dizisi için, $U_{n+1}=qU_n$ eşitliğini gerçekleyen q sayısına, geometrik dizinin *oran'*ı adı verilir. q sıfır değil ve $U_0=a$ ise, geridönüşle her n tamsayısı için $U_n=aq^n$ eşitliği elde edilir. $U_n=aq^n$ bağıntısı (U_n) yi incelemeye olanak verir. q nün değerine göre şu sonuçlar elde edilir:

$q=1$ ise, dizi durağandır;

$q>1$ ve $U_0>0$ ise, dizi sıkı artandır;

$0<q<1$ ve $U_0>0$ ise, dizi sıkı azalandır.

Bu son iki halde, U_0 negatifse sonuçlar evirtilmiştir; $q<0$ ise, dizi almaşıktır; U_{2n} gerçek sayıları U_0 ın işaretini taşır ve U_{2n+1} gerçek sayıları ise, U_0 a zıt işaretlidir.

Bir (U_n) geometrik dizisinin ilk n teriminin

$$S_{n-1}=U_0+U_1+...+U_{n-1}$$

toplamı, $q\neq 1$ ise $\frac{1-q^n}{1-q}$ ye, $q=1$ ise $n\cdot a$ ya eşittir.

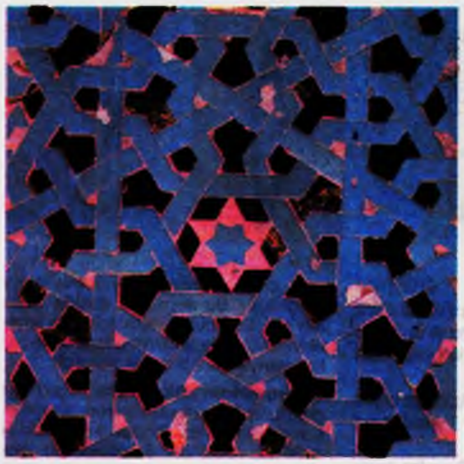
—Arkeol. Dönemin tüm yunan sanatlarını kapsayan geometrik üslup, özellikle seramik eşyalarıyla tanınmıştır; seramikçiliğin gelişimi, kronolojik evrelerin belirlenmesine olanak vermiştir. Öngeometrik denen ilk evre (İ.Ö. 1150-950), çeşitli bölgelerde aynı tarihte ortaya çıkan bir sürece uygun olarak alt mykenai üslubunun basitleştirilmesinden türemiştir. Eski geometrikten orta geometriğe doğru süsleme önce hayvan, sonra insan figürünün ortaya çıkışına kadar zenginleşti (eski geometriğin sonu, İ.Ö. 750'ye doğr.). Başlıca merkezler Argolis ve Attike'dir; Dipylon*'da bulunan ve aristokratların yaşamından sahnelerin (deniz savaşları, araba geçitleri, cenaze törenleri) betimlendiği büyük mezar vazoları buralarda yapılmıştır.

Bronz ustaları, silahların (Argos zırhı) yanı sıra, süslemeli kazanlar ve sacayakları, hayvan ve insan (Olympia, Delphoi) heykelcikleri yaptılar. Görkemli süslemeli tokalar, küpeler ve yüzükler kuyumculuk ürünleriydi. Yakın tarihte yapılan kazılar, uzunlamasına binalarla dikkati çeken mimarlığın önemini ve özgünlüğünü ortaya çıkardı.

—Süslem. sant. *Geometrik bezeme,* bitki ya da hayvan görünümlerine değil de, eğri ve düz çizgilerin bağdaşmasıyla oluşmuş çeşitli motiflere dayanan bezeme. Primitif denen sanatlarda, ayrıca da islam sanatında rastlanan bu tür, daha özgür bir bezek motifi olan arabesk*'le karıştırılmamalıdır.

Türk sanatında geometrik motiflere kitap sanatlarından, mimarlığa, halı, kilim, vb. dokumalardan, taş, çini, ahşap, maden işçiliğine dek çok çeşitli alanlarda rastlanır. Özellikle Anadolu Selçukluları geometrik düzenlemelerle çok çeşitli desenler elde etmişlerdir (madalyonlu geometrik geçmeler, dörtlü düğüm ve yıldızlar, beşli ve altılı geçmeler, vb.). Geometrik motiflerin en yalın biçimi, iki kırık çizginin birbirini kesmesinden oluşan zikzak bordürlerdir. Kimi örneklerdeyse ikiden fazla kırık çizgilerle daha girift geçmeler elde edilir. Anadolu selçuklu mimarlığında çokça kullanılan bu tür geçmelere osmanlı mimarlığında rastlanmaz. Antik yunan sanatındaki meandr motifiyle, âşık yolu, âşık yolunu şaşırmış, vb. adlarla türk sanatında da karşılaşılır. Ayrıca kare, üçgen ve zikzaklardan çok değişik desenler elde edilmiştir. Türk sanatında sıkça görülen bir başka geometrik motif de çok kollu (dört, beş, altı, sekiz, dokuz, on, onikı, vb.) yıldızlardır. Özellikle Anadolu Selçukluları dönemi taş işçiliğinde ve ahşap yapıtlarda (mihrap, minber, kapı ve pencere kanatları, tavanlar) bu motifin çok zengin örnekleriyle karşılaşılır. Sekiz kollu yıldızlarla, sekizgenlerin almaşık olarak kullanıldığı ve aralarında birleştirici olarak beşli yıldızların bulunduğu desen, bu tür bezemenin en klasik biçimidir.

—XX. yy. sanatı. *Geometrik soyutlama.* Bu akım Mondrian'ın yeniplastikçiliği, Maleviç'in süprematizmi ve rus konstrüktivizmi arasında gelişti. 1929'dan başlayarak (Cercle* et Carré grubu) ve 30'lu yıllarda (Soyutlama* - Yaratma grubu) büyük bir canlılık gösteren geometrik akım savaştan sonra da etkinliğini sürdürürken (Albers, Max Bill, Herbin, Magnelli, Dewasne vb.; 1946'da kurulan Paris Yeni gerçekler salonu) lirik soyutlama ön plana çıkıyordu: iki akımı birbirinden ayır-

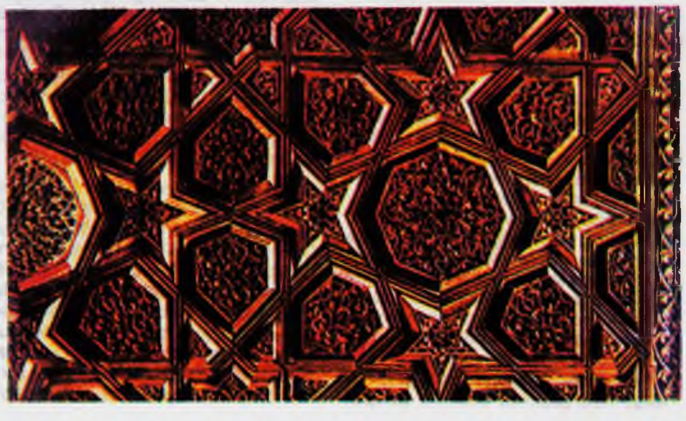
geometrik desenli duvar çinisi, XIII. yy. Anadolu selçuklu dönemi

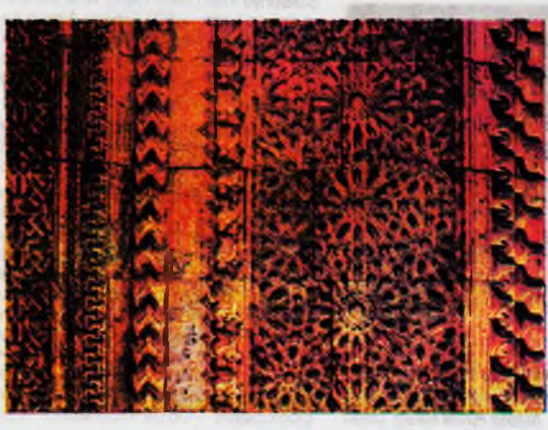
Takase-Ziolo

üzerinde cenaze töreni ve araba yarışı sahneleri bulunan **geometrik** süslemeli iki kulplu şarap testisi pişmiş toprak İ.Ö. 750'ye doğr. *Ulusal arkeoloji müzesi, Atina*

ahşap **geometrik** süsleme örneği (ayrıntı) Birgi ulucamisi minberi

Sultanhan'daki **geometrik** motiflerden bir örnek *Aksaray*

GEOPHYRİA
solda: *Echiurus pallasi* (çamur ya da çamurlu kum içinde yaşar)
ortada: *Phascolosoma vulgare* (kumda yaşar)
sağda: *Phascolion strombi* (*dentale* cinsi üyelerinin ya da karındanbacaklıların kavkıları içinde yaşar)

Fleming

George I
G. Kneller'in atölyesinde yapılmış bir portreden (1714'e doğr.) ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

Fleming

George II
Charles Jervas'ın atölyesinde yapılmış bir portreden (1727'ye doğr.) ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

mak için o dönemde soyutlama terimi yaygınlaştı. Bu akım kısa sürede Vasarely'nin, Soto'nun, kinetik sanat ve amerikan hard-edge akımının araştırma ve çalışmalarıyla yeni boyutlar kazandı.

Geometrinin kökeni *(Die Frage nach dem Ursprung der Geometrie als intentional-historisches Problem)*, Husserl'in 1936'da, *Krisis der Europäischen Wissenschaften* (Avrupa biliminde bunalım) ile aynı görüş açısından kaleme aldığı ve 1938-39'da yayımlanan metni; Husserl bu metinde, geometrinin yargı öncesi anlamını ortaya çıkarmaya, yani "yaşam dünyası"nı hedeflemeye çalışır ve çağdaş matematikçilerin (Hilbert'ten başlayarak), geometrinin kökenini unutarak, bunu biçimci sapmalara uğratmalarına karşı çıkar.

GEOMYİDAE a. Zool. AVURDUKESELİGİLLER familyasının eşanlamlısı.

GEOMYZA a. (yun. *ge*, toprak, ve *mydzein*, emmek'ten). Larvası buğdaysıların sapını yiyen sinek cinsi. (*Opomyzidae* familyası.)

GEOPELİA a. (yun. *ge*, toprak, ve *peleia*, güvercin'den). Malezya ve Avustralya'da yaşayan, çoğunlukla kafeste yetiştirilebilen küçük güvercin cinsi. (Güvercingiller familyası.)

GEOPHAGUS a. Zool. Tropikal bölge tatlısularında yaşayan, canlı renkli, çoğunlukla akvaryumlarda yetiştirilebilen kemikli balık cinsi. (Sihlidgiller [*Cichlidae*] familyası.)

GEOPHİLUS a. (yun. *ge*, toprak, ve *philos*, dost'tan). Kör, kurtsu bedenli, humus içinde ve bahçelerdeki çürümüş organik maddelerde yaşayan çokbacaklı cinsi. (Bazı türleri ışık saçar; *Chilopoda* altsınıfı.)

GEOPHYRİA a. (yun. *gephyra*, köprü'den). Halkalısolucanlar ile derisidikenliler arasında yer aldıkları kabul edilen kurt öbeği. (*Geophyria* öbeği, günümüzdeki küçük *Echuria*, *Priapulia* ve *Sipunculia* şubelerini karşılıyordu.)

Geoponika, vaktiyle İstanbul'da, belki de Konstantinos Porphyrogenetes'in emriyle tarım bilimi üstüne yazılmış derleme. Bithynialı Cassanius Basus tarafından yazıldığı sanılmaktadır. Geoponika, gerçek bir tarımcıdan çok usta bir yazarın elinden çıkma bir yapıttır.

GEORG I (Pillnitz 1832 - *ay. y.* 1904), Saksonya kralı (1902-1904). Kral Johann'ın üçüncü oğlu, 1870 Fransız-Alman savaşı sırasında bir tümene kumanda etti. Kardeşi Albrecht'in yerine geçti ve sosyalizmin işçi sınıfına yayılmasına karşı savaştı.

GEORGE, Güney Afrika'da (Cape ili) kent, Hint okyanusu yakınında; 26 900 nüf. Tersaneler. Mobilya. Sayfiye merkezi.

GEORGE I (Osnabrück, Hannover yakını, 1660 - *ay. y.* 1727), Büyük Britanya ve İrlanda kralı (1714-1727) ve Hannover seçicisi (1698-1727). Braunschweig-Lüneburglu Ernst August ile İngiltere kralı James I'in torunu Sophia'nın oğlu. 1682'de yeğeni Sophia Dorothea ile evlenerek Hannover birliğini sağladı, ancak 1694'te düşes boşanmaya zorlandı ve 1726'da yalnızlık içinde öldü. 1692'de imparator tarafından babasına verilen seçicilik payesi 1708'de imparatorluk diyeti tarafından George'a da tanındı.

1701'deki *Act of Settlement* katolik Stuartlar'ın İngiltere tahtı üzerindeki veraset haklarını onların yeğenleri olan protestan Hannoverliler'e devretti. Annesinin ölümü, bundan kısa bir süre sonra kraliçe Anne'in ölümü (1714) George'u Britanya krallıklarının vârisi ve yeni hanedanın kurucusu durumuna getirdi.

İngiltere'ye karşı ilgisi, yalnızca akrabalarına, eşine dostuna ve metreslerine bol gelirli arpalıklar dağıtmasını sağlayan gelirlerden kaynaklanıyordu. Bu nedenle, İngiltere'de hemen hiç saygınlığı yoktu: dahası, cesaretli olmasına rağmen kalleş bir görünümü vardı. Torylerden çekinen George I gücünü Whig partisi'yle kurduğu iyi ilişkilere dayandırdı, whiglerin partizanca bir egemenlik kurmasını sağladı. 1715'te bir jacobite ayaklanma girişimi başarısızlığa uğradı. Kaderini Orléans hanedanının kaderine sıkı sıkıya bağlayan, 1717'de Fransa ve Birleşik Eyaletler ile üçlü ittifak kurarak taht üzerinde hak iddia eden Stuartlar ve İspanya kralı Felipe V karşısında kendisinin ve naibin haklarını sağlama bağlayan, böylelikle uluslararası siyasette etkin bir rol üstlenen George I, buna rağmen Britanya iç siyasetinin yönetimini bakanları Stanhope (1717-1721) ve özellikle Walpole'e (1715-1717 ve 1721-1742) bıraktı. İngilizce öğrenmediği ve ingiliz bakanlarının dilinden anlamadığı için kral bakanlar kurulu toplantılarına katılmaz oldu. Böylece Özel Konsey'in yerini alarak en yüksek iktidar organı durumuna gelecek ve parlamenter kurumların yerleşmesine kesin biçimde katkıda bulunacak olan kabine oluştu.

GEORGE II (Herrenhausen, Hannover, 1683 - Kensington, Londra yakınında, 1760), Büyük Britanya ve İrlanda kralı, Hannover seçici prensi (1727-1760), öncekinin oğlu. İngiltere'ye babasından daha az yabancı oluşu, George I ile olan anlaşmazlığı ve karısı Caroline of Ansbach'ın danışmanlığı nedeniyle önce belli ölçüde de olsa halkın sevgisini kazandı. Karısı, George II'nin tahta çıkmasından sonra da başbakan olarak kalan Walpole'un en büyük desteğiydi. George II ülkesini meşruti bir kral olarak yönetti; kayırıcılık ve yolsuzluklar nedeniyle üyelerini dilediği gibi atayabildiği için Parlamento'nun gücü onu hiç kaygılandırmıyordu. Ama rejimin bozulması, Walpole'un barışçı siyaseti, kralın Almanya ile ilgili işlere öncelik vermesi ingiliz kamuoyunu olumsuz yönde etkiledi. Kendisine karşı dağınık bir muhalefet yaratma sırası bu kez de 1736'dan bu yana arasının açık olduğu oğlu Wales prensi Frederick'e geldi. Walpole düşürüldü. Hannover çıkarlarının Büyük Britanya'yı kıta Avrupası'nda felaketle sonuçlanan bir sefere sürüklediği Avusturya Veraset savaşları (1740-1748), muhalefeti körükledi. Birinci Pitt'in ateşli söylevlerine hız kazandırdı. Birinci Pitt'in Avam kamarası'nda yükselişi, kralı istemeden de ola, Yedi Yıl savaşları'ndaki (1756-1763) başarılarıyla etkisini güçlendirecek olan büyük hatibin hükümete girmesine izin vermek zorunda bıraktı.

GEORGE III (Londra 1738 - Windsor 1820), Büyük Britanya ve İrlanda kralı (1760-1820), Hannover seçicisi (1760-1815) ve kralı (1815-1820), Wales prensi Frederick ile Saksonya-Gotha hanedanından Augusta'nın oğlu. Sinirli ve tutarsız, ama dürüst ve ciddiydi, "krallık mesleği"nin son derece bilincindeydi. Kendisinden önceki iki kralın yönetimi sırasında zayıflayan krallık haklarını yeniden kazanmak amacıyla iç siyasetle ilgilendi. Geleneklere ve anayasanın yerini tutan yasalara saygılıydı; buna karşılık, partiler hükümetine ve whig aristokrasisinin isteklerine şiddetle karşıydı. Bu konuda, yeni toryciliğin önderlerinden olan, danışmanı Bute kontu John Stuart'ın etkisi altındaydı. Bu nedenle, whiglerden kurtulmaya çalıştı. Pitt'i zararsız hale getirmek amacıyla barıştan yana bir tutum takındı; Pitt istifa etmek zorunda kaldı (1761) ve yerine Bute getirildi. Bu dalkavuk, üstelik de iskoç bakan halk tarafından sevilmedi, bunun sonucu olarak George III ulusuna olan sevgisini yitirdi. Bute, 1763'ten sonra harcandıysa da, bu arada "kralın dostları" adıyla bırparti kuruldu: ama bunun yetersizliği, George III'ü, whig oligarşisini, uygulamakla suçladığı baskı ve yolsuzluk yöntemlerini kullanmaya itti, yine bu yöntemler sayesinde, 1770'ten 1782'ye kadar bakanı lord North'un adı altında gerçek anlamda hükümeti yönetme olanağı buldu. Kendine yakın olan *King's Friend*'leri seçtirdi (1774 ve 1780 seçimleri), basının ve Londra belediye başkanlığına Wilkes'i aday gösteren (1774) parlamento üyelerinin (Fox) karşı çıkmalarına rağmen, whigleri Avam kamarasından çekilmeye zorladı (1777).

Bununla birlikte, George III, amerikan sorunları yüzünden başarısızlığa uğradı. Aslında, sömürgelerin ortak harcamalara daha çok katılmaları gerektiğini ve Londra parlamentosu'nun da, öteki ilgililerin görüşünü almaksızın, sömürgelere uygulanacak vergileri oylama yetkisi bulunduğunu düşünüyordu; geleneksel özgürlüklere titizlikle bağlı olan amerikan sömürgeleri bu durumu kabullenmeye hazır değildiler. North'un ve özellikle "yurtsever kral"ın kılı kırk yaran katılıkları 1775'te, amerika sömürgelerinde Fransa ve İspanya'nın desteklediği bir ayaklanmaya, az sonra da bu sömürgelerin krallıktan ayrılmalarına yol açtı. Amerika savaşı 1783'te bozgun ve karışıklıklarla son buldu; 1782'de North istifa etmek, kralsa whiglere başvurmak zorunda kaldı.

Bu tarihten sonra George III'ün siyasal etkinliği tümüyle ortadan kalktı. Bu döneme 1783'ten 1801'e, 1804'ten 1806'ya kadar başbakan olan ikinci Pitt'in kişiliği egemendir. Britanya'nın gücünü yeniden ortaya koyan, krallığı, Devrim'den yeni çıkmış olan Fransa'ya karşı uzun bir savaşa sürükleyen odur. Kralın akıl yönünden zayıflığı (daha 1765'te küçük bir kriz atlatmış, 1788-89'da, 1803'te ve 1804'te delilik nöbetleri geçirmişti) bakanın otoritesinin artmasıyla sonuçlandı. 1811'de kralın hastalığının tedavi edilemeyeceği açıkça görülünce, geleceğin George IV'ü olan oğlu adına bir naiplik yönetimi kurmak gerekti; George III ise, son günlerini kör ve deli olarak yalnızlık içinde geçirdi.

GEORGE IV (Londra 1762 - Windsor 1830), Büyük Britanya, İrlanda ve Hannover kralı (1820-1830), öncekinin büyük oğlu. Zeki ve kültürlü, ama karakterden yoksundu, daha gençliğinde kumara ve sefahate düştü. Hannover hanedanının geleneğini izleyerek, Wales prensi kimliğiyle muhalefetin başına geçti; arkadaşı Fox, 1788'de kendisini naip olmaya zorladıysa da bu gerçekleşemedi. 1785'te -gizlice ve yasalara aykırı olarak- Maria Fitzherbert adlı katolik bir kızla evlendi. Bu evliliğin geçersiz sayılmasından sonra 1795'te, kuzini Caroline of Brunswick ile evlendi. Çok geçmeden araları bozuldu ve George IV, 1820'de gürültüler koparan bir boşanma davası açtı. Naip (1811) ve kral (1820) oldu. whiglerden ayrılarak hükümeti, son derece muhafazakâr görüşlerini paylaştığı anlaşılan toryli üç bakana teslim etti.

GEORGE V (Londra 1865 - Sandringham 1936), Büyük Britanya kralı (1910-1936), Edward VII'nin ikinci oğlu. Ağabeyi Clarence dükü 1892'de ölmüş olduğundan, babası tahta çıkınca veliaht ilan edildi. Saltanat döneminde pek çok sorunla karşılaşıldı: kendinden önceki dönemde başlayan ve çözülmesine yardımcı olduğu anayasa bunalımı; Birinci Dünya savaşı; imparatorluğun ve iktisadın savaş sonrası dünyasına uyumunda ortaya çıkan

sorunlar. George V muhafazakâr ve dar görüşlüydü, ama sağduyu sahibi, uzlaşma yanlısı ve son derece sade bir insandı; bu erdemleriyle gerçekten ulusal, demokratik ve meşruti bir kral olmayı bildi. Bu tutumu halkın krallığı daha benimsemesini sağladı.

GEORGE VI (Sandringham 1895 -*ay. y.* 1952). Büyük Britanya kralı (1936-1952), George V'in ikinci oğlu. Ağabeyi Edward VIII'in tahtı bırakması üzerine aniden tahta çıktı. Siyasal işlevi kaçınılmaz biçimde sınırlı olmakla birlikte tahta çıktıktan sonra üst üste gelen uluslararası sorunlar ona ağır görevler yükledi. Çeşitli dost ülkelere, özellikle Fransa'ya (1938) ve ABD'ye (1939) yaptığı resmi ziyaretlerle ülke diplomasisine büyük katkıda bulundu. İkinci Dünya savaşı sırasında halkının uğradığı yıkımları alçakgönüllükle ve kahramanca paylaştı.

GEORGE (Henry), amerikalı gazete yazarı ve siyaset adamı (Philadelphia 1839 - New York 1897). San Francisco'da Post gazetesinin yazarı, yazı işleri müdürü ve sahibiydi. Daha sonra kendini iktisadi ve toplumsal sorunlara adadı. Görüşlerini *Our Land and Land Policy* (Ülkemiz ve ülke siyasetimiz) [1871] adlı yapıtında dile getirdi. *Progress and Poverty* (Gelişme ve yoksulluk) [1879] adlı kitabıyla büyük ün kazandı. Bu yapıtında toprağın herkese

Bk. resim sayfa 4058

ait olduğunu, oysa üreticilerin, toprak artık değerinden aldıkları payın sürekli artış gösterdiği toprak sahiplerinin yararına çalıştıklarını öne sürdü. Ona göre bu haksızlığın çaresi toprak artık değeri üstüne tek bir vergi *(single-tax)* koymaktı. H. George Büyük Britanya'da Fabian hareketinin başlangıç döneminde etkili oldu.

GEORGE (David LLOYD) → LLOYD GEORGE.

GEORGE (Stefan), alman şair (Büdesheim, Bingen yakınında, Rheinland, 1868 -Minusio, Locarno yakınında, İsviçre, 1933). Ortaöğrenimini Darmstadt'ta tamamladı; 1888 - 1890 arasını yurtdışında geçirdi, İngiltere, Roman İsviçresi ve Kuzey İtalya'da dolaştı, Paris'e gitti, orada simgecilerle tanıştı. Berlin'e yerleştikten sonra Blätter für die Kunst adlı şiir dergisini çıkardı (1892-1919); George'nin "topluluğu" bu derginin çevresinde oluştu; Hofmannsthal de bir süre bu topluluğa katıldı. George, 1890'dan sonra, pek tutulmayan şiir kitapları yayımladı (*Hymnen; Pilgerfahrten*, 1891; *Algabal*, 1892). Mitle tarihsel konuları bir arada işleyen *Die Bücher der Hirten und Preisgedichte* ve *Der Sagen und Sänge und der hängenden Gärten* (1895-1899) adlı yapıtlar aynı başarısızlığa uğradı. 1895'e doğru George' nin şiirinde "insani" bir boyut gelişti. Bu evrim *Das Jahr der Seele*'de (1897), özellikle de *Der Teppich des Lebens* (1900) ve *Der siebente Ring*'de (1907) belirgindir. 1914'te yayımladığı *Der Stern des Bundes*'teyse bir peygamberlik havası sezilir. Öte yandan, üstlendiği kılavuzluk görevine bağlı kalan George çevresine kendi sanat anlayışını sürdürenleri ve "genç kahramanlar"ı topladı, Baudelaire, Shakespeare, Dante gibi büyük avrupalı şairlerden çeviriler yaptı ve Hölderlin'in şiirini yeniden tanıtmaya çalıştı. Hazırladığı bir alman şiiri antolojisiyle de az bilinen kimi şairlerin adlarını duyurdu. Uzun bir suskunluk döneminden sonra, 1928'de, 1914-1918 arasında yazdığı şiirlerini toplayan *Das neue Reich*'ı yayımladı; kitapta yer alan son şiirler aklın zaferine bir övgüdür.

GEORGE (Pierre), fransız coğrafyacı (Paris 1909). 1945'ten sonra fransız insan coğrafyasının üstadı. 1948-1978 arasında Sorbonne'da profesör olan George, çok sayıda yapıtlarında iktisadi coğrafya, kente kır coğrafyası (*la Ville* [Kent, 1952]; *la Campagne* [Kır, 1956]), nüfus coğrafyası ve toplum coğrafyasını inceledi. Bir süre SSCB ve sosyalist Avrupa ile ilgilendi. Bölgesel çalışmalarında, kutup bölgelerini ve Fransa'yı inceledi. Ayrıca, dünyanın karşı karşıya bulunduğu gerginlikleri (*l'Action humaine* [İnsan eylemi, 1968]) ve uluslararası dengeler üzerinde durdu.

George Cross ("George haçı"), cephe gerisinde gösterilen kahramanlıkları ödüllendirmek için kral George VI tarafından 1940'ta ihdas edilen ingiliz nişanı. Mavi kurdele.

George Dandin, Molière'in üç perdelik düzyazı komedisi (1668). Oyunda, parası sayesinde, yoksul düşmüş bir soylunun kızıyla evlenen bir köylünün başından geçenler anlatılır; her perdenin kurgusu aynıdır. Kişilerin her biri, insanların acınılacak yönlerini sergiler: boş gurur, güçsüzlük, budalalık ve kalleşlik insanlığın yazgısıdır. Bu yapıt 1872'de Ahmet Vefik Paşa tarafından *Yorgaki Dandini* adıyla türkçeye uyarlanmıştır.

GEORGE gölü, ABD'de göl, New York eyaletinde, Champlain gölünün G.-B.'sında; fazla suları, çavlanlarla kesilen bir gidegenle Champlain'e boşalır. Turizm.

GEORGE gölü, Uganda'nın güney -batı'sında göl, Edward gölünün K. -D.'sunda.

GEORGECULUK a. Henry George tarafından 1879'da ileri sürülen ve toprak üzerine tek bir vergi konulup bu yoldan toprak rantlarının yavaş yavaş kamulaştırılmasını öğütleyen iktisadi ve mali doktrin. (Bu doktrin Avustralya'da, Kanada'da ve Yeni-Zelanda'da uygulandı, İskandinav ülkelerinde ve özellikle Danimarka'da Adalet partisi tarafından savunuldu.)

GEORGESCU-RGEGEN (Nicholas), rumen asıllı amerikalı iktisatçı (Köstence 1906). Paris'te istatistik doktorası yaptıktan (1930) sonra, Bükreş Üniversitesi'nde ders verdi. 1948'de ABD'ye giderek Vanderbilt Üniversitesi'nde iktisat profesörü oldu. Termodinamik kavramlarını iktisada aktarmasıyla ünlüdür. Entropinin iktisada sokulması, iktisadi analiz ve özellikle haberleşme kuramına yenilik getirdi. 1971'de iki temel yapıt yayımladı: *The Entropy Law and the Economic Problem* (Entropi yasası ve iktisat sorunu), *The Entropy Law and the Economic Process* (Entropi yasası ve iktisadi süreç). Bunları, 1976'da *Economic Essays* (İktisat denemeleri) izledi.

GEORGE TOWN, Malezya'da (Malaysia) liman kenti, Penang adasında, Penang eyaletinin merkezi; 251 000 nüf. (1992). 1786'da kurulan kent, XIX. yy.'ın ilk yarısı boyunca Malakka'nın yerini tutan en önemli ticaret merkeziydi, ama daha sonra bu özelliğini Singapur'a kaptırdı. Ticaret merkezi. Kalay metalürjisi. Besin sanayileri. Kauçuk ve kopra dışsatımı.

GEORGE TOWN, Cayman İslands'ın yönetim merkezi, Grand Cayman adasında; 8 000 nüf.

GEORGETOWN, Guayana'nın başkenti, Demerara yönetim bölümünün merkezi, Atlas okyanusu kıyısında, Demerara ırmağının denize döküldüğü yerde; 188 000 nüf. (1992). Yönetim ve ticaret merkezi; boksit dışsatımı yapan etkin liman.

GEORGİ I Terter, bulgar kralı (1280-1292), İvan IV Asen III'ün halefi. Tahta çıkar çıkmaz Bizans'a karşı bir siyaset izlemeye başladı. İmparator Mihail VIII üstlerine Moğollar'ı göndererek, Bulgarlar'ı barışa zorladı (1284). Terter, ertesi yıl, moğol hanı Nogay'ın vasalı olmayı kabul etmek zorunda kaldı. Terter'in Bulgaristan'ı savunmadaki yetersizliği ülkenin parçalanmasına yol açtı; birçok boyar bağımsızlığını ilan etti. Bulgar kralı, yeni bir moğol akını karşısında İstanbul'a sığındıysa da orada hapse atıldı. 1300'e doğru oğlu Todor Svetoslav, Georgi'yi bizanslı soylularla değişti.

GEORGİ II Terter, bulgar kralı (1321-1323), Todor Svetoslav'ın oğlu. Doğu imparatorları Andronikos II ile Andronikos III arasındaki iç savaştan yararlanarak Edirne'ye kadar ilerledi, ama yenildi ve daha sonra vâris bırakmadan öldü. Kısa bir fetret döneminin ardından Mihail III Şişman kral ilan edildi.

GEORGİ (Yvonne), hollandalı kadın dansçı, koregraf ve bale yöneticisi (Leipzig 1903 - Hannover 1975). E. Jaques -Dalcroze, Mary Wigman ve Viktor Gsovskiy'in öğrencisi. Solocu olarak sahneye ilk kez Ballets Jooss ile birlikte Münster Operası'nda çıktı (1924/25 sezonu). 1925'te Gera'da, 1926-1931 arasında Hannover'de bale yöneticiliğini yaptı, sonra Amsterdam'a yerleşti (1931-32). Burada bir topluluk kurdu. 1932-1936 arasında yeniden Hannover Operası'nda çalıştı. 1941'de topluluğuyla birlikte Amsterdam Operası'na bağlandı. 1951'de Düsseldorf'ta, 1954-1970 arasında da Hannover'de bale yöneticiliği yaptı, Hannover Müzik akademisi'nin "dans" bölümünü yönetti (1970-1973). Anlatımcılığı benimseyen Georgi, yavaş yavaş klasik baleye yöneldi ve *Animaux modèles* (1951), *Coppélia* (1952), *le Chateau de Barbe-Bleue* (1953), *La Symphonie fantastique* (1954), *les Biches* (1955), *le Loup* (1957) adlı baleleri sahneledi. *Masques ostendais* ve *Ruth* (1959), *Ballet électronique* (1958), *Paradise lost* (1968) adlı yapıtları gerçekeştirdi. *Ballerina* (1950) filminde Violette Verdy'nin yorumladığı dansların koregrafisini yaptı.

GEORGİA, ABD'nin güney-doğusunda eyalet; 152 488 km^2; 5 463 000 nüf. (1992). Merkezi *Atlanta*. Georgia üç bölgeye ayrılır: Kuzey-batı bölgesi Blue Ridge'in bir bölümü ve Apalaş dağlarını içerir. Orta kesimdeki Piedmont, bu dağlarla G.-D. daki kıyı ovası arasında bir geçiş platosudur ve bu platodan Fall Line'la ayrılır. Aşırı işleme nedeniye yoksullaşan kesimi dışında, çok verimli olan Piedmont toprakları, kıyı ovasının kumları ve bataklıklarıyla karşıtlaşır. Georgia, yarı tropikal iklimin etkisindedir (kışın 10-12°C, yazın 25-28°C; yağışlar 1 000- 1 200 mm). Bu koşullar Piedmont'da eski köleci sisteme dayalı büyük tarım işletmelerinin kurulmasını kolaylaştırmıştır. Eski Cotton Belt'de bugün özellikle, domuz ve tavuk yetiştirilir, mısır, soya ve yerfıstığı ekilir. Yerleşime elverişsiz ve tenha olan kıyı kesiminin tek önemli limanı Savannah'tır. Piedmont eski bir yerleşme bölgesidir. Fall Line kıyısındaki Columbus ve Macon'da orman ürünleri ve tekstil sanayileri gelişmiştir. Eyalet yönetim merkezi ve bölge anakenti olması, federal hizmetlerin buradan görülmesi, kara ve havayolları kavşağında bulunması, Atlanta yerleşme alanına geniş olanaklar sağlar. ABD' deki en zengin kaolin ve ateşe dayanıklı kil yatakları Georgia'dadır.

Bk. resim sayfa 4508

—Tar. 1540'tan başlayarak İspanyollar'ın bir baştan öteki başa geçtiği 1721'de İngilizler'in geldiği Georgia, 1732'de resmi olarak İngilizler'in oldu. 1763 antlaşmasıyla sınırları kesin olrak belirlendi ve Georgia 1788'de Federal anayasa'yı onayladı. Ancak, pamuk plantasyonlarından (ve hatta yaklaşık 1840 ve 1860 arası burada gelişen şekerkamışı plantasyonlarından) dolayı köleci bir eyalet olan Georgia, 1861'de Federasyon'dan ayrıldı ve Konfederasyon devletlerinin başkan yardımcılığına Georgia'dan A. H. Stephens getirildi.

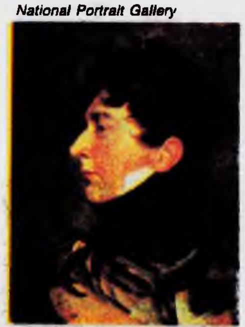
GEORGİA *(Güney)*, Güney Atlas okyanusu'nda ada, Falkland adalarına bağlı, Falklandlar'ın yaklaşık 1 300 km doğusunda ve 54° G. enlemi yakınında; 522 nüf. Yönetim merkezi *Grytviken*. 1675'te

National Portrait Gallery

George III
A. Ramsay okulunun bir portresinden (1767'ye doğr.) ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

National Portrait Gallery

George IV
Thomas Lawrence'ın bir taslağından ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

National Portrait Gallery

George V
L. Calkin'in portresinden ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

National Portrait Gallery

George VI
R. G. Eves'in bir portresinden ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

Vatikan kütüphanesi

Vergilius'un *Georgica*'sının bir bölümünü süsleyen minyatür (İ.S.IV. - V.yy.)
Vatikan kütüphanesi

L.L.

Henry George (1887)
Bibliothèque nationale, Paris

Georgia (ABD) Thomasville yakınlarından bir görünüm

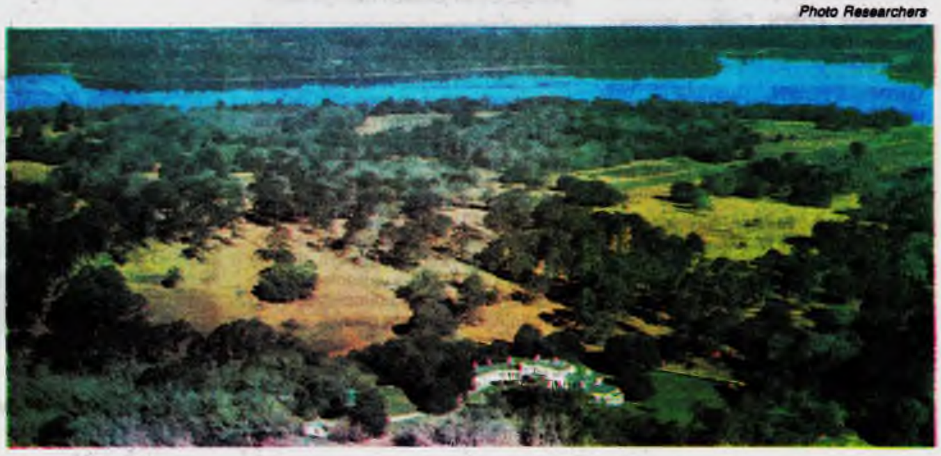

Photo Researchers

ispanyol Antonio de la Roca'nın bulduğu bu dağlık toprak 2 934 m yükseltiye ulaşır; birçok buzul içerir. 1982'de ada birkaç gün bir Arjantin müfrezesince işgal edildiyse de 25 nisanda İngilizler adayı geri aldılar. (Bk. FALKLAND adaları.)

GEORGİA boğazı, Büyük Okyanus'un Vancouver'le, İngiliz Kolombiyası (Kanada) kıyısı ve Washington (ABD) eyaletinin kuzey ucu arasında oluşturduğu deniz kolu. Özellikle kuzey kesiminde birçok ada vardır; Fraser'in denize döküldüğü yerde geniş bir havza biçiminde yayılır. Kuzey girişine *Kraliçe Charlotte boğazı* adı verilir; güneyde, Juan de Fuca boğazıyla Büyük Okyanus'a bağlanır.

GEORGİA SİSTEMİ a. (ABD'de [Vermont] bir kent adından). Cambria sisteminin alt kesimi. (→ KATMANBİLİM.)

GEORGİADEZİT a. (fr. *georgiadésite*' ten). Miner. Doğal kurşun kloroarsenat.

GEORGİAN sıf. (ing. sözc.). **1.** Ed. İngiliz edebiyatında ve şiirinde, George V (1865-1946) döneminde şiir geleneğini, bazen şiddet ve destan havası da katarak daha içten bir lirizmle kurmaya çalışan okul (Brooke, Davies, De La Mare, Lawrence, Masefield, Graves) için kullanılır. (Yeats, Pound ve Eliot'ın modernizmi 1920 yıllarında Georgian okulunu gölgede bıraktı.) **—2.** Güz. sant. *Georgian üslup*, İngiltere'de, George I, II ve III dönemlerindeki (1714-1820) çeşitli mimarlık eğilimlerini ve aynı dönem amerikan sanatını belirtmek için kullanılan deyim.

◆ a. Ed. Georgia okulundan olan.

GEORGİAN BAY, Hudson gölünün Kanada kıyısında oluşturduğu koy, dar Saugeen yarımadası ve ulusal park haline getirilen bir ada dizisiyle çevreden ayrılır.

Georgica, Vergilius'un dört şarkıdan meydana gelen didaktik şiiri. İ.Ö. 39 ile 29 arasında kaleme alındı. Vergilius, Augustus'un italyan tarımına yeni bir atılım kazandırma ve geleneksel değerlere dönüş arzusuna bir yanıt olarak, *Georgica*'sında Hesiodos, Aratos, Cato, Varro ya da Hyginus'un yapıtlarından esinlenen teknik gelişmelerle, parlak şairane çıkışları ustalıkla birleştirir.

Buğday tarımını konu alan ilk şarkı Sezar'ın ölümünü haber veren bir öngörüyle sona erer. İkinci şarkı meyvecilik ve bağcılığı konu alır ve kır yaşamı üzerine ünlü bir övgü içerir. Üçüncü şarkıda, Vergilius hayvan yetiştirme tekniğini öğretir ve şarkı vebanın tasviriyle son bulur. Nihayet dördüncü şarkıda arıcılık ele alınır. Bu şarkıda Aristaios'u konu alan uzun bir parça vardır. Orpheus ve Eurydike efsanesine de bu parçada değinilir.

Georgica Vergilius'un en yetkin yapıtı kabul edilir. Tekniğin ve insan emeğinin şiiri olduğu kadar, insanın gelişiminin temelini meydana getiren doğaya da bir övgüdür. İtalya'yı lirik bir biçimde canlandıran renkli tasvirlerle dolu bölümlerle şairin metafizik ve dinsel soruları iç içedir.

Georgi Dimitrov, Bulgaristan'da baraj, Tunca ırmağı üstünde, Kazanlık'ın yukarı kesiminde Georgi Dimitrov bir hidroelektrik santralı besler ve 50 000 ha'lık bir alanın sulanmasını sağlar.

GEORGİEV (Kimon), bulgar siyaset adamı (Pazarcık 1882 - Sofya 1969). Albay olarak Zveno hareketini yönetti, parlamentarizmin ordu tarafından tasfiyesinden (mayıs 1934 - ocak 1935) sonra başbakan oldu ve otoriter bir rejimin kurulması için çalıştı. Eylül 1944'te Rusya ile ateşkes imzalanması üzerine bir koalisyon hükümetinin başına geçti ve kabinede komünistlerin istekleri doğrultusunda değişiklik yaptıktan (1945) sonra yerini Dimitrov'a bıraktı.

GEORGİEV (Vladimir), bulgar dilbilimci (Gabare 1908). Sofya'da profesörlük yaptı, Bulgar bilimler akademisi başkan yardımcılığına getirildi. Minos yazılarını ve balkan dillerinin slavöncesi kalıntılarını inceledi: *la Langue thrace* (fr. çev.) [Trakya dili], 1957; *Questions d'étymologie bulgare* (fr. çev.) [Bulgarcada kökenbilim sorunları], 1958.

GEORGİLAS (Emmanuil). XV. yy.'ın ikinci yarısında yaşamış bizanslı şair. *Dhieghesis Belisariu* adlı yapıtı yeniden işledi; ayrıca, 1448-1450 Rodos veba salgını üzerine *Thanatikon tes Rodu* adlı bir şiiri bulunmaktadır.

GEORGİOS Pisides, VII. yy.'da bizanslı şair. Herakleios'un çağdaşıydı, üç bölümlük bir destanda *(Heraklaiada)* bu imparatorun Persler'e karşı kazandığı zaferleri yüceltti ve Avarlar'a karşı yürütülen savaş üzerine bir şiir yazdı. Ayrıca, dinsel içerikli şiirleri de *(Eis ten Heksaemeron he kosmurghian, Hymnos eis ten Anastasin tu Khristu)* vardır.

GEORGİOS Synkellos, VIII. yy.'ın ikinci yarısında yaşamış bizanslı kronik yazarı; dünyanın varoluşundan Diocletianus'un hükümdarlık dönemine (284) kadar geçen zamanı içeren *Eklogen khronographias*'ın yazarıdır. Bu kroniğin devamı Theophanos tarafından kaleme alınmıştır.

GEORGİOS Trabzonlu, bizanslı hümanist (Kandiye, Girit, 1396 - Roma 1486). 1428'de Venedik'te, Filelfo'nun yerine yunanca öğretti. Papa Eugenius IV ve papa Nicolaus V tarafından desteklenen Georgios, Aristoteles'in *Retorike*'sinin ve Ptolemaios'un *Almagest*'ini latinceye çevirdi.

GEORGİOS I (Kopenhag 1845 - Selanik 1913), Yunanistan kralı (1863-1913), Danimarka kralı Christian IX'un ikinci oğlu. Kral Otto'nun tahttan indirilmesinin ardından Millet meclisi'nin oylarıyla seçilerek, üç hami devlet (İngiltere, Fransa, Rusya) tarafından kral olarak atandı ve ilan edildi (30 mart 1863). İngiltere, İonia takımadaları'nı Georgios'a bıraktı, ancak 29 mart 1864'te, Yunanistan'ı üç ülkenin "himaye"sine sokan antlaşma onaylandı. Georgios I, milliyetçi duyguları teşvik ederek ve kasım 1864'te yürürlüğe bir anayasa koyarak yabancı kökenli oluşunu unutturmaya çalıştı. 1866'dan başlayarak Girit'in Osmanlılar'a başkaldırmasını destekledi. Granddüşes Olga ile evlenerek çocuklarını yunan ortodoks dinine göre yetiştirdi. Ağustos 1875'te meclis, kralı parlamenter bir rejimi kabule zorladı. Georgios, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı'nda Tesalya'yı işgal ederek, 1881'de (İstanbul konferansı) Tesalya'nın büyük bir bölümüyle, Epeiros'un küçük bir bölümünün Yunanistan'a bağlanmasını sağladı. Girit 1896'da yeniden ayaklandı ve kralın büyük oğlu Konstantin, çok geçmeden Tesalya'da türk birlikleri tarafından bozguna uğratıldı. İstanbul antlaşması (4 aralık 1897) ile Girit'e, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı kalmak koşuluyla özerklik verildi ve Yunanistan ağır bir savaş tazminatı ödemek zorunda kaldı. Girit'te yeniden patlak veren ayaklanmalar üzerine (eylül 1898), hami devletler kralın öteki oğlu Georgios'u Girit'e yüksek komiser olarak atadılar. Oğul Georgios'un aşırı otoriter tutumu üzerinde Venizelos'un kışkırtmasıyla yeniden karışıklıklar baş gösterdi; Georgios I'i oğullarının elinden tüm askeri komutayı almaya zorlayan bir hükümet darbesinin ardından, 1910'da Venizelos Yunanistan başbakanlığına getirildi ve 1911'de daha liberal bir anayasayı yürürlüğe koydurdu. 1912'de Yunanistan'ın Balkan ittifakı'na katılması ve Türkiye'ye karşı kazandığı başarı, Makedonya ile Epeiros'un bir bölümünün, Ege adalarının pek çoğunun Yunanistan'a verilmesine yol açtı.

18 mart 1913'te Georgios I Selanik'te öldürüldü: yerine büyük oğlu Konstantin geçti.

GEORGİOS, yunan prensi (Korfu 1869 Paris 1957), kral Georgios I'in ikinci oğlu. 1898'de özerk Girit'e yüksek komiser olarak atandı. Burada, 1905'te, sert yönetimi yüzünden bir ayaklanmaya yol açtı; 1906'da istifa etmek zorunda kaldı, yerini E. Venizelos'un yandaşlarına bıraktı.

GEORGİOS II (Tatoi 1890 - Atina 1947), Yunanistan kralı (1922-1924 ve 1935-1947); kral Konstantinos ile kraliçe Sophia'nın büyük oğlu. 1917'de babasının İttifak güçleri tarafından tahttan uzaklaştırılması sırasında, kardeşi Aleksandros (öl. 1920) yararına saf dışı bırakıldı. Konstantinos 1922'de ikinci kez tahttan çekilince, Georgios II kral oldu. Türkler karşısındaki bozgunun ardından yeniden güç kazanan Venizelos yanlısı hareketlerle mücedele etmek zorunda kaldı ve 1923'te ülkeden ayrıldı. 1924'te cumhuriyet ilan edildi. Kasım 1935'te yapılan seçimlerde ve bir halkoylamasında krallık yanlılarının kazanması üzerine Georgios II naip Kondhylis sayesinde Atina'ya döndü. Ancak, fiili iktidar 1936'dan 1940'a kadar general

Metaksas'taydı. Bu dönemde, 1930 ve 1933 antlaşmalarını güçlendiren ve sürelerini uzatan 1938 Türk-Yunan antlaşması imzalandı. General 28 ekim 1940'ta İtalya'ya bir ültimatom verdi. Yunanlılar italyan birliklerini kolaylıkla yenilgiye uğrattılar, ama nisan 1941'de Yunanistan, Almanlar tarafından işgal edildi: Georgios II, Girit'e, sonra Kahire'ye ve ardından da Özgür Yunanistan hükümetini kurduğu Londra'ya (1941-1944) sığındı. Krallığın halkoylamasına sunulmasından önce Yunanistan'a dönmeyi reddederek başpiskopos Damaskinos'u kral naibi atadı (30 aralık 1944). 1944'ten 1946'ya kadar, Yunanistan uzun ve zorlu bir iç savaş dönemi yaşadı ve Georgios II ancak eylül 1946'da bir halkoylaması sonunda tahta çıkabildi. Birkaç ay sonra da öldü ve yerine kardeşi Paulos I geçti.

GEORGİOS HAMARTOLOS ("Günahkâr"), IX. yy.'da yaşamış bizanslı kronikçi. Dünyanın yaratılışından imparator Theophilos'un ölümüne (842) kadar geçen zamanı içeren bir kronik yazdı. Bu yapıtın, yalnızca, 813'ten 842'ye kadar olan dönemi anlatan bölümü özgün bir özellik taşır.

Georgios I nişanı, 1915'te ihdas edilen yunan nişanı. Beş sınıf. Kırmızı şerit.

GEORGİUS *(aziz),* IV. yy. din kurbanlarından. Yaşamına ilişkin bilgiler pek belirgin değildir. Ama, Lod'daki (Filistin) mezarı eskiden beri ziyaret edilirdi; kültüyse XII. yy.'dan önce hem Doğu'ya hem Batı'ya yayıldı. İngiltere'nin ve bazı şövalye tarikatlarının koruyucusudur. Venedik'te üç kilise ona adanmıştır. Birçok sanat yapıtında ejderhayla mücadelesi gösterilir.
—İkonogr. Bazı yapıtlarda (Chartres katedrali'ndeki ünlü heykel, Donatello'nun Floransa'daki mermer heykeli, Mantegna'nın Venedik'teki resimleri, Van Eyck'ın Brugge'deki *Meryem, Van de Paele piskoposları* arasında tablosu, J. Huguet'nin Barcelona resimleri, A. Dürer'in Münih'te *Paumgartner sunakarkalığı*, Correggio'nun Dresden'deki *Aziz Georgius Madonnası* tabloları), yaya bir haçlı savaşçısı, bazı yapıtlarda (Basel ile Prag'ın Hradčany katedrallerinin cephesindeki heykeller) atlı olarak temsil edilir. Ayrıca birçok ikonada da (Yunanistan, Rusya) yer alır.
Azizin yaşamından sahneler Pisanello'nun Verona'daki S. Anastasia kilisesi'ni süsleyen fresklerinde, Carpaccio'nun Venedik'teki tablolarında işlenmiştir. *Aziz Georgius'un ejderhayla mücadelesi* ise Raffaello (Louvre, Leningrad), Francia (Roma), B. Notke (Stockholm), M. Colombe (Louvre) tarafından canlandırıldı. *Aziz Georgius'un ölümü*, Veronese (Louvre, Verona) tarafından resmedildi; *Aziz Georgius Haçlılar'ın başında* sahnesi Cressac (Charente) ve Clermont-Ferrand duvar resimlerinde işlendi.

Aziz Georgius'un ejderha ile mücaledesi (1505'e doğr.) Raffaello'nun yapıtından ayrıntı *(Louvre müzesi, Paris)*

Lauros-Giraudon

GEORGİY III, Gürcistan kralı (1156-1184). Selçuklular'ın eline geçen kentleri (Divin, Ani) yeniden fethetti ve 1178'de kızı Tamara'yı krallığın yönetimine kattı.

GEORGİY V Brtskinvale ("Parlak"), Gürcistan kralı (1314-1346). Moğollar'ı krallığından çıkarmak için İlhanlılar saltanatının sonlarındaki karışıklıklardan yararlandı. İmeretiya'yı ilhak etti (1327) ve dağlıları kesin olarak merkezi iktidara bağlı kıldı.

GEORGİY XII (1746-1800), Kartli-Kahetya'nın (Doğu Gürcistan) son kralı (1798-1800). Pavel I'den, 1783'ten başlayarak Rusya'nın protektorasında bulunan krallığını Rus İmparatorluğu'na katmasını ve pagratid hanedanına hüküm sürme güvencesi vermesini istedi. Pavel I, Kartli-Kahetya'nın ilhakına karar verdi.

GEORGSMARİENHÜTTE, Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinde kent; Osnabruck'ün güneyinde; 30 400 nüf. Özel çelikler.

GEORG-WİLHELM (Kolln, bugün Berlin'de, 1595 - Königsberg 1640), Brandenburg seçiciprensi (1618-1640). 1631'de Gustaf Adolf'un siyasetini izlemek zorunda kaldı, Prag barışı'na katıldı (1635), ancak İsveçliler'in Brandenburg'u yerle bir etmelerini engelleyemedi.

GEORYSSUS a. (yun. *ge,* toprak, ve *oryssein,* kazmak'tan). Toparlak gövdeli, başı göğsü altında gizlenmiş, dikenli ön ayakları kazmaya uyarlanmış küçük kınkanatlı böcek cinsi. (*Georyssus*'lar ırmakların kıyısındaki kumların içinde yaşar, ancak yer değiştirmek için dışarı çıkarlar. *Georyssidae* familyası.)

GEOSARGUS a. Nemli yerlerde yaşayan, çürümüş organik maddelerle beslenen, madensel parıltılı böcekleri içeren cins. (*Stratomyidae* familyası.)

GEOTEKSTİL a. (fr. *géotextile*'den). İnşaat mühendisliğinde kullanılan tekstil ürünü.
—Ansikl. Birçok ürünün bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş geotekstillerde, bileşenlerden en az biri bir geotekstildir. Geotekstiller, az çok sürekli, ana görevler üstlendikleri inşaat mühendisliği çalışmalarında kullanılırlar: kiltutucu görevi (dolgular, demiryolu balastları, gereç depolama alanı), akaç görevi (barajlar, tarımsal akaçlama), filtre görevi (barajlar, kanal şevleri), donatı görevi (düşey cidarlı dolgu, istinat duvarı). En çok kullanılan geotekstiller polyester ve polipropilen esaslı, dokunmamış, iğnelenmiş ya da dokulu tekstil ürünleri ve dokunmuş tekstillerdir.

GEOTRİCHUM a. Maya mantarlarına benzeyen ilkel ve basıt mantar cinsi. (*Geotrichum candidum* [ya da *Oospora lactis*] süt mamullerinde sık görülür.)

GEOTRİİDAE a. Güney yarıkürede, Güney Amerika, Avustralya ve Yeni-Zelanda'nın denizlerinde ve ırmaklarında yaşayan bofabalığı familyası. (*Geotriidae* familyası üyeleri yalnızca üremek ve ölmek için akarsulara girer; yavruları başkalaşma geçirir geçirmez denize iner.)

GEOTRİKOZ a. (fr. *géotrichose*'dan). Pnömol. *Geotrichum* cinsinden mantarların yol açtığı, ender görülen bronş-akciğer hastalığı.

GEOTRUPES a. (yun. *ge,* toprak, ve *trupan,* delmek, delik açmak'tan). Dışkıcıl, bombeli, siyah ya da parıltılı bedenli bokböcekleri cinsi. (Alışkanlıkları bokböceklerinin alışkanlıklarıyla aynıdır. *Geotrupes stercorarius* türü Batı Avrupa'da yaygındır. *Geotrupidae* familyası.)

GEOTRUPE TYPHEA a. Dışkıcıl kınkanatlı bokböceği.

Rhône-Poulenc- D.I.C.

geotekstille kaplanmış dolgular (donatı işlevi) Capdenac (Lot) yakınında 1978'de sürdürülen çalışmalar sırasında gerçekleştirilmiştir

GEPGENÇ ya da **GEPEGENÇ** sıf. (*genç*'ten pekiştirilerek). Çok genç; gencecik: *Gepgenç bir yönetici.*
◆ be. Çok gençken: *Gepgenç öldü.*

GEPHYRAİOİ. Esk. Yun. Atinalı büyük ailelerden biri. Köklerinin hellen öncesine dayandığını öne süren Gephyraioi ailesi Boiotia'ya, sonra da Akhaia Demeter'i kültünü götürdükleri Attike'ye yerleşti. Arkaik dönemde sitenin siyasal yaşamında büyük rol oynadılar ve Alkmeonidai ailesiyle birlikte karşı çıktıkları Peisistratos oğullarının Atina'dan sürülmesine yardım ettiler.

GEPİDELER, Wisła ırmağının ağızlarına yerleşen germen asıllı halk (İ.S. I.-II. yy.). Karpatlar'a (III. yy.), Tuna'ya (350'ye doğr.) ulaşan Gepideler, Hunlar tarafından Batı'ya doğru sürüklendiler ve kralları Ardarich'in yönetiminde Catalaunici alanlarında savaştılar (451). Attila'nın ölümü üzerine (453) Ardarich ayaklandı ve Attila'nın halefi olan oğlu İlek'i öldürdü (Nedao ırmağı zaferi ?). Yeniden bağımsızlıklarına kavuşan Gepideler, sonraları *Gepidia* adını alan Daçya'ya yerleştiler. İtalya'ya gitmesini engelledikleri Theodorich'e yenildiler ve kısmen dağıldılar (Ulca savaşı, 488-489). Bayan'ın yönetimindeki Avarlar'ın yardım ettiği Lombardlar 567'ye doğru Gepideler'i ortadan kaldırdı.

GER bağ. (fars. *eger*'den *ger*). *Esk.* Eğer'den kısaltılarak, cümle başlarında kullanılan koşul bağlacı (daha çok şiirde kullanılır): *"Ger sana düşman mukabil durmadıysa veçhi var"* (Fuzuli, XVI. yy.).

-GER fars. sonek. (*-ger*). Adlara eklenerek, o işle uğraşanı, meslek edineni gösteren adlar türetir: *ahenger* (demirci), *yağmager* (yağmacı, talancı), *zerger* (kuyumcu) vb.

GERA, Almanya'nın Thüringen eyaletinde, Jena'nın doğusunda, Saksonya eyaleti sınırına yakın kent, Beyaz Elster ırmağının kıyısında; 134 500 nüf. (1989). XVI.-XVIII. yüzyıllardan kalma anıtlar. Takım tezgâhı fabrikası. Elektronteknik. Tekstil. Müzik aletleri.

GERA dağı, Çad'da kütle, Sarh'ın 300 km K.'inde; 1 800 m. —*Gera ili,* 58 950 km²; 254 000 nüf. (1988). Yönetim merkezi *Mongo.*

GERALDY (Paul Lefèvre-Géraldy, **Paul** —denir), fransız edebiyatçı ve oyun yazarı (Paris 1885 - Neuilly-sur-Seine 1983). En tanınmış yapıtı, ilk şiir kitabı olan *Toi et Moi*'dır (1913). Ancak Géraldy, "hafif trajediler" adını verdiği oyunlarında da usta bir aşk ruhbilimcisi olarak görülür (*les Noces d'argent,* 1921; *Robert et Marianne,* 1925; *Gilbert et Marcellin,* 1945; *Ainsi soit-il,* 1946).

Gerali, Ege bölgesinde, özellikle Aydın, Muğla ve çevresinde oynanan zeybek türü bir halk oyunu.

GERANA. Yun. mit. Artemis ve Hera ta-

Lauros-Giraudon

François Gérard
Küçük kızını elinden tutan J.-B. İsabey (1795)
Louvre müzesi, Paris

rafından turnaya dönüştürülen Pigmeler kraliçesi Gerana, Pigmeler'in turnalara karşı giriştiği savaş sırasında kendi halkı tarafından öldürüldü. Bu tema, antikçağ sanatçılarına sık sık esin kaynağı olmuştur.

GERANİACEAE a. Bot. TURNAGAGASIGİLLER familyasının bilimsel adı.

GERANİAL a. (fr. *géranial*'dan). Org. kim. Sitralin E stereoizomeri.

GERANİK sıf. (fr. *géranique*'ten). Org. kim. *Geranik asit*, geraniol ya da sitralin yükseltgenmesiyle elde edilen asit.

GERANİLGERANİOL a. (fr. *géranylgéraniol*'den). Org. kim. Formülü $H—(CH_2—C(CH_3)=CH—CH_2)_4—OH$ olan diterpensel alkol; tetrametil -3, 7, 11, 15 heksadekatetraen -2, 6, 10, 14 ol-1'in yaygın adı; tüm diterpenler ile karotenoitlerin öncüsüdür.

GERANİOL a. (fr. *géraniol*'dan). Org. kim. Formülü

$$(CH_3)_2C=CH—(CH_2)_2—C(CH_3)=CH—CH_2OH$$

olan monoterpensel alkol; dimetil -3, 7 oktadien -2, 6 ol-1'in E stereoizomerinin yaygın adı; pek çok temel yağda (sakızsardunyası, palmaroza, sardunya, gül) bulunur. [Keskin bir turnagagası kokusu taşıyan geraniol, parfümcülükte çok kullanılır; monoterpenlerin biyosentezinde temel bir ara maddedir.] (Eşanl. LAVANDOL.)

GERAR. Tar. coğ. Filistin ile Mısır arasında sınır kenti; İbrahim ile İshak'ın yaşadıkları yer (Yaradılış, XX ve XXVI). Yaradılış, Gerar kralı Abimelek'i filistinli bir kral olarak tanıtır. Ama bölge ancak İ.Ö. XI. yy.'da filistin egemenliğine girdiğine göre, bu sav tarihe aykırı düşer.

GERARD (Charles), 1. **Macclesfield** kontu, ingiliz general (1618'e doğr.-1694). İç savaş sırasında kral yanlısı generaller arasında yer aldı. 1685'te, Monmouth'u desteklediği için sürgüne gönderildi: bunun üzerine William III'ün safına geçti ve Wales markasının konsey başkanlığına getirildi.

■ **GÉRARD** (François, *baron*), fransız ressam (Roma 1770 - Paris 1837). Pajou'nun, sonra da David'in öğrencisi olan sanatçı, *Psykhe ve aşk* (1798 Salonu, Louvre), *Ossian, Austerlitz savaşı* (1810, Versailles) adlı tablolarıyla ün kazandı. *Moreau*'nun, *Mme Récamier*'nin, *Talleyrand*'ın, imparator ailesinin, *Louis XVIII*'in, *Charles X*'un, *Louis-Philippe*'in portrelerini yaptı: yapıtlarının en iyi bölümünü, özellikle küçük boyutlu ve taslak halindeki portreleri oluşturur (Versailles müzesi). "Kralların ressamı ve ressamların kralı" olarak adlandırıldı. *Küçük kızını elinden tutan J.-B. İsabey* (1795, Louvre) adlı portresi en iyi yapıtlarındandır. Louis XVIII tarafından kendisine soyluluk payesi verildi.

GERARDO di Borgo San Donnino, Lombardia kökenli fransisken (Borgo San Donnino ? - Paris 1276). Paris'te öğrenciyken *Liber introductorius ad Evangelium aeternum*'u (Ebedî İncil'e giriş) [1254] yayımladı. Bu kitapta ruhani kişilerin yoksulluk anlayışının saygınlığa kavuşacağı dünyanın üçüncü çağını (Kutsal ruhun egemen olacağı çağ) haber verdi. Kitap yasaklandı [1255] ve kendisi de Sicilya'ya gönderildi. 1258'de yaşam boyu hapse mahkûm edildi.

■ **GERASA,** Ürdün'de, Ürdün ırmağının D. yakasında, bugünkü Cereş'in yerinde bulunan kent. Gerasa miletoslu Hippodamos'un damalı planına uygun olarak hellenistik dönemde kuruldu. 900 m uzunluğundaki *cardo*, iki ana *decumanus*'u keser. Kent, 0,8 km uzunluğunda bir surla çevrilmiştir. Başlıca kamu yapıları roma döneminden kalmadır: iki tiyatro (bunlardan biri 3 000 seyirci alabiliyordu), Artemis tapınağı, Zeus tapınağı, hamamlar, hipodrom ve Diocletianus döneminden kalma elips biçiminde bir forum. Kent o dönemde piskoposluk merkezi haline geldi. Kentin III. yy.'dan IV. yy.'ın sonuna kadarki yaşamı iyi bilinmemektedir. Buna karşılık kent, V. yy'da canlılık kazandı; tapınaklar kapatıldı, ancak yıktırılmadı. Artemis tapınağı'nın yanına dinsel yapılar inşa edildi: kuzeyde aziz Theodorius kilisesi (494-496), güneyde katedral; dinsel işlevli yapılar çoğaldı: Peygamberler, Havariler ve Martyrler kilisesi (464-465), aziz Petrus ve Paulus kilisesi (526). Persler'in kente gelişinden (614) önce inşa edilen son kilise, aziz Genesius'a adanmış üç sahınlı bazilikadır.

GERASİMOS, Fener rum ortodoks kilisesi'ne bağlı üç İstanbul patriğinin ortak adı: GERASİMOS I, (doğm. Philadelpheia [Lydia]), İstanbul patriği (1320-1321). Sosandra manastırı'nda rahiplik ve başrahiplik yaptı. Patrik Ioannes XIII'ten sonra İstanbul patrikliği görevinde bulundu. —GERASİMOS II, (doğm. Girit), İstanbul patriği (1673-1675). Proilavon (1655-1658) ve Tyrnovos metropolitliklerinde (1658-1673) bulundu. Muselimin IV'ten sonra patrıklik yaptı. Bu görevden ayrılınca önce Sakız, sonra Andros adasına metropolit olarak atandı. Kısa bir süre Paranoksis metropolitliğinde de bulundu (1683). — GERASİMOS III, (doğm. Kıbrıs), İstanbul patriği (1794-1797). İzmit (1783-1791) ve Terkos (1791-1794) metropolitliklerinden sonra İstanbul patriği oldu.

■ **GERASİMOV** (Aleksandr Mihailoviç), rus ressam (Miçurinsk 1881 - Moskova 1963). Devrim sırasında propaganda amaçlı duvar ilanları yaptıktan sonra, 1926'da, *Mareşal Voroşilov* adlı portresiyle dikkatleri çekti ve 1932'de, aynı kişinin bir de atlı portresini yaptı. Bundan başka *Lenin tribünde* (1932) ve *Stalin XVI. parti kongresinde* (1933) adlı tablolarla kolektif bir portre olan *Birinci süvari ordusu* (1936) adlı yapıtı gerçekleştirdi. "Seçkin sanatçı" daha sonraları da "ulusal sanatçı" payelerini kazandı, 1947'de Pravda'da, toplumcu gerçekçiliğin bildirisi sayılan bir yazı yayımladı.

Mario Gerardi-Roma

Aleksandr Mihailoviç Gerasimov
Lenin tribünde (1947 tarihli ve imzalı tuval)
galeri Tretyakov, Moskova

GERASİMOV (İnokenti Petroviç), rus coğrafyacı (Kostroma 1905). Fiziksel coğrafya uzmanı, Rusya Bilimler akademisi üyesi (1953). Gerasimov, rus araştırma çalışmalarını çevre analizine yöneltmiştir.

GERAY (Cevat), türk şehircilik uzmanı (İstanbul 1930). Ankara Siyasal bilgiler fakültesi'ni bitirdi (1953). Aynı fakültede görev alarak (1956) profesör oldu (1974). 1977-1982 arasında dekanlık yaptı. DPT, TRT ile İmar ve iskân bakanlığı'nda danışman ve müsteşar olarak çalıştı. 1983'te sıkıyönetimce görevine son verilmesi üzerine emekliye ayrıldı. Yeni kurulan Türk dil derneği'nin başkanlığına getirildi (1987).

Binois-Pitch

Gerasa: Domitianus döneminde (81-96) inşa edilen güney tiyatrosu (arka planda, sağda, elips biçimindeki forum [İ.S. I. yy.])

Toplumsal kalkınma, kentleşme ve kooperatifleşme üzerine yoğunlaştırdığı çalışmalarına ilişkin kitapları: *Şehir planlamasının başlıca tatbik vasıtaları* (1960); *Toplum kalkınması deneme çalışmaları: Bünyan örneği* (1967); *Küçük belediyelerin sorunları* (R. Keleş'le birlikte) [1968]; *Köye yönelik çalışmalar* (1974); *Halk eğitimi* (1978); *Şehircilik* (F. Yavuz, R. Keleş'le birlikte) [1978]; *Kırsal Türkiye'de toplum kalkınması ve kooperatifçilik* (1981).

GERBAULT (Alain), tek başına yolculuk eden fransız denizci (Laval 1893 - Dili, Timor adası, 1941). Nisan 1923 - temmuz 1929 arasında *Firecrest* adlı 11 m'lik küçük bir yelkenliyle bir dünya turu yaptı. Cannes'dan yola çıktı. Cebelitarık yoluyla New York'a ulaştı, Panamá kanalı üzerinden Galápagos'a, Tahiti'ye, Samoa'ya, Fiji'ye, Tuamotu'ya, New Hebrides'e uğrayarak; Torres boğazını geçti, Timor'a, Reunion adasına, Cape Town'a, Saint Helena'ya, Ascension adasına, Cabo-Verde ve Asor takımadalarına ulaştı, Le Havre'da yolculuğunu tamamladı. Eylül 1932'de kendi adını taşıyan yeni bir gemiyle Marsilya'dan ayrıldı, yeniden Atlas okyanusu'nu ve Panamá kanalı'nı geçti ve haziran 1934'te Tahiti'ye vardı. Büyük Okyanus'taki adalara pek çok sefer yaptı ve Polinezyalılar ile ilgili önemli bilgiler topladı. İkinci Dünya savaşı'nın başında Fransa'ya dönmek üzere Tahiti'den yola çıktı, ağustos 1941'de Timor'a vardı. Sıtmaya yakalandı, hastaneye kaldırıldığı Dili'de öldü. Yapıtları: *Seul à travers l'Atlantique* (Atlas okyanusu'nda tek başına) [1925]; *À la poursuite du soleil: de New York à Tahiti* (Güneş'in izinde: New York'tan Tahiti'ye) ve *Sur la route du retour: de Tahiti vers la France* (Dönüş yolunda: Tahiti'den Fransa'ya) [1929].

GERBER (Ernst Ludwig), alman müzikbilimci (Sondershausen 1746 - *ay. y.* 1819). Çok usta bir çellocu ve orgcuydu. Zengin bir kitap koleksiyonu vardı. *Neues Historisch-Biographisches Lexikon der Tonkünstler* (Tarihsel ve biyografik müzikçiler sözlüğü) [1790-1792] ve *Neues Lexikon* (Yeni Sözlük) [1812-1814] adlı yapıtları vardır.

GERBER (Rudolf), alman müzikbilimci (Flehingen, Baden-Württemberg, 1899 - Göttingen 1957). Berlin, Giessen, Frankfurt ve Göttingen'de ders verdi. Gluck'un tüm yapıtlarını yayıma hazırladı, Schütz, Hasse, Gluck, Brahms, XV. yy.'dan kalma çoksesli ilahiler ve Bach'ın *Brandenburg konçertoları* üzerine incelemeler yazdı.

GERBER (Rene), isviçreli besteci (Travers, Neuchâtel kantonu, 1908). Zürich'te öğrenim gördükten sonra, Paris'te Nadia Boulanger ve Paul Dukas'nın öğrencisi oldu. 1947-1951 arasında Neuchâtel konservatuvarı'nı yönetti. Başlıca yapıtları: Orkestra için *Ronsard'a saygı* (1933), *Fransa saatleri* (1937), *Brueghel'in üç peyzajı* (1942), *Romeo ve Juliet* operası (1957, ilk kez 1961'de sahnelendi). Ayrıca birçok konçertosu ve yaylı çalgılar için 3 dörtlüsü vardır.

Gerber yöntemi, süt veren hayvanların özellikle ineklerin sütünün kontrolünde kullanılan ve sütteki yağın miktarını çabucak ölçmeye yarayan yöntem. (Bu yöntemin esası şudur: önce yağdan başka maddeler, sülfürik asit etkisiyle çözündürülür, sonra amil alkol ve merkezkaç kuvvetiyle yağlı maddeler ayrılır. Böylece ayrılan yağın bir kilo sütteki miktarı, yağölçerin boynundaki sayı okunarak bulunur.)

GERBERA a. Asya'nın ve Afrika'nın sıcak bölgelerinde yetişen uzun ömürlü otsu bitki. (Kömeci yıldız biçimindedir ve yapraksız bir çiçek sapı üzerinde bulunur. Kök dibinden çıkan yaprakların kenarları dişli ve üzeri tüylüdür. Gerberanın çeşitli melezleri özellikle kesme çiçek elde etmek amacıyla bahçelerde yetiştirilir. Bileşikgiller familyası.)

Gerbich ya da **Ge antijeni,** beyaz ırktan olanlarda ender bulunan, fakat Yeni -Gine halkın hiç de az bulunmayan antijen çeşidi.

GERBİLLİNAE a. Çöl bölgelerinde yaşayan, cırlaksıçangiller familyasından kemirgenler oymağı.

—ANSİKL. Başlıca üyeleri arasında *Gerbillus* ve *Meriones* cinsi üyeleri, Kuzey Afrika ve Mısır'da yaşayan topuz kuyruklu fare (*Pachyuromys duprasi*) vb. sayılabilir. *Gerbillinae* oymağı üyeleri çöl hayvanlarında görülen özellikleri taşır: iri gözler, geniş kulaklar, güçlü kulakzarları; çoğunun arka ayakları uzundur ve hem hayvanları topraktan yalıtmaya hem de sıçramalarla yürümesine olanak verir. Birçoğu, yalnızca yedikleri besinde (taneler, yapraklar, kökler) bulunan suyla yetinerek (hatta havadaki nemi bile soğurabilirler) hiç su içmeden yaşayabilir.

GERBİLLON (Jean), fransız cizvit ve misyoner (Verdun 1654 - Pekin 1707). Louis XIV'ün matematikçilerindendi. 1687'de Siyam yoluyla Çin'e gitti. 1689'da Rusya ile yapılan Nerçinsk antlaşması ile ilgili görüşmelerde imparator Kangşi'ye büyük yardımları dokundu. Çin'deki fransız cizvit misyonunun başkanlığına getirildi. Çince ve mançu dilinde *Traité de géométrie* (fr. çev.) [Geometri el kitabı], çince *Observations historiques sur la Grande Tartarie* (fr. çev.) [Büyük Tataristan üzerine tarihsel gözlemler] ve *Relations de huit voyages en Tartarie* (fr çev.) [Tataristan'a yapılan sekiz gezinin hikâyesi] kitaplarını yazdı.

GERBİLLUS a. Afrika ve Asya'nın çorak kesimlerinde yaşayan, fare iriliğinde, arka ayakları uzun, küçük kemirgen cinsi. (Cırlaksıçangiller familyası, *Gerbillinae* oymağı.)

—ANSİKL. *Gerbillus* cinsinde üyeleri gece dolaşan, gündüz sıcağında yeraltı yuvalarına sığınan 30 tür vardır. Bazıları araptavşanı gibi sıçraya sıçraya yürür. *Gerbillus* cinsi üyeleri çeşitli bitkilerle (kış için yuvalarına depolarlar), bazen de böcekler ve kuş yumurtalarıyla beslenirler. Yakın bir cins olan *Tatera* cinsinin üyelerinde arka ayaklar daha kısadır.

GERCÜŞ, G.-D. Anadolu bölgesinde Batman iline bağlı ilçe; 33 002 nüf. (1990). Merkez bucağı dışında 1 bucak, 57 köy. Merkezi, Batman'ın 51 km güney-doğusundaki *Gercüş*, 8 116 nüf. (1990). Tahıl, meyve (üzüm), hayvancılık.

GERÇEĞİMSİ sıf. Fels. Doğruluk kaygısı ağır basmaksızın, gerçekliğin akla yatkın bir imgesini vermeke uğraşan.

GERÇEK sıf. **1.** Fiilen var olmuş ya da var olan, gerçeklikte yer alan ve düş ürünü olmayan bir kimse, bir şey için kullanılır: *Gerçek olaylara dayanan bir roman. Bir davranışın gerçek nedenlerini araştırmak. Gerçek yaşamda olaylar böyle gelişmez.* **—2.** Gerçekten göründüğü ya da gösterildiği gibi olan, doğasına uygun tüm özellikleri taşıyan kimse, şey için kullanılır: *Gerçek bir dost. Bunlar sanatçının gerçek tabloları, taklit değil. Gerçek bir bilim adamı. Onu gerçek bir aşkla sevdi. Bu gerçek bir mutluluk.* **—3.** Yalan olmayan şey için kullanılır; doğru: *Söylediklerinin hepsi gerçek.* **—4.** Benzerlerinden tek, önemli ya da belirleyici oluşuyla ayrılan, dikkatleri üzerinde toplaması gereken bir öğe için kullanılır; hakiki, asıl: *Bu durumda gerçek tehlike ona güvenmemiz. İstifasının gerçek nedenini bilmiyoruz.* **—5.** Bir kimseye ya da bir şeye en çok uyan, bir amaca, bir hedefe en çok yaklaşan için kullanılır: *Gerçek değeri anlaşılamamış bir yazar.*

—Antropol. *Gerçek akrabalık,* birçok birey arasındaki biyolojik akrabalık (karşt. *sınıflayıcı akrabalık*).

—Bilş. Bir programda, tamsayı olmayan sayısal değerler alabilen bir değişken için kullanılır. || *Gerçek zamanda işlem,* bir bilişim sisteminde, bir bilgisayarın dışarıdan edindiği ya da aldığı bilgilerden yararlanarak, bağlantı halinde olduğu sürecin evrimine göre çok kısa bir zaman aralığında kumanda, kontrol ya da yalnızca yanıt bilgileri hazırlamasına dayanan çalışma biçimi.

—Denizc. *Gerçek kerteriz,* pusulanın doğal sapmasından arındırılmış kerteriz. || *Gerçek rota,* rota sapmasından arındırılmış gerçek kerteriz.

—Fels. Descartes'a göre, olumlu bir madde oluşturan şey için kullanılmakla birlikte, o maddeyi belli bir örneğe göre şekillendiren bir biçim için kullanılamaz. (*Dördüncü Düşünce*'de, Tanrı "gerçek ve olumlu" bir fikir olduğu halde, hiçlik olumsuz bir fikirden başka bir şey değildir.) || Kant'a göre, dışsal olan ve varoluşu algıyla dolayımsız olarak kanıtlanan şey için kullanılır (Kant, gerçek olanı adlandırmak için bazen *wirklich*, bazen de *real* terimini kullandığı halde, bazı filozoflar gelişen bir sürece ilişkin olan şeyi (alm. *wirken*, etken olmak), o sürecin sonucunun (lat. *res*, şey) karşıtı olarak göstermeye çalışmışlardır; Hegel ise her zaman *real* terimini kullanır. || Hegel'e göre, her türlü diyalektik sürecin ikinci hareketini belirten şey için kullanılır.

—Geom. Analitik geometride, bütün noktalarının koordinatları gerçek sayılar olan bir küme için kullanılır.

—Gökölçm. ve Kronol. *Gerçek Güneş zamanı,* belirli bir yer için, Güneş'in merkezinin görünen saat açısı (karşt. *ortalama güneş zamanı*). || *Gerçek öğle zamanı,* Güneş'in belirli bir yerin meridyeninden geçiş saati. || *Gerçek yükseklik,* kırılma hatası düzeltilmiş yükseklik (karşt. *görünen yükseklik*). || *Bir gökcisminin gerçek koordinatları,* bu gökcisminin üğrüm hatası düzeltilmiş ortalama koordinatları. (Bunlar, doğrudan doğruya gözlemlerden elde edilen koordinatlardan kırılma ve sapınç düzeltmeleri yapılarak elde edilir.)

—Med. huk. *Gerçek kişi* → KİŞİ.

—Müz. *Gerçek nota,* bir melodinin kendisine eşlik eden akorlarda da bulunan notası.

—Tiyat. Bir dekorda çizilmiş değil de, gerçek olarak bulunan ve oyuncular tarafından kullanılabilen bir öğe için kullanılır.

◆ a. **1.** Fels. Gerçeklik ile onu düşünen insan arasında, bilginin ideali olarak değerlendirilen uygunluk; hakikat: **—2.** Genel bir uzlaşmaya götüren ya da bir kimsenin gerçeklik duygusuyla bağdaşabilen düşünce, önerme; hakikat: *Evrensel gerçekler. Bu, en temel gerçek.* **—3.** Olayların oluşumuna uygun olan bilgi; bu olayların kendileri, doğru, hakikat: *Tanık gerçeği gizledi. Gerçeği aramak. Olayların anlatımı tarihsel gerçeklere uyuyor.*

—ANSİKL. Fels. Hegel'e göre, özdeşlik düzeyindeki *biçimsel* tümellikten sonra ve varoluş olarak fışkıran gelişme ve temel düzeyindeki *mutlak* tekillikten önce, *gerçek* (alm. *real*) tikellik ayrım ve somutluk zamanını yansıtır. Böylece, "biçimsel zorunluluk henüz kendinde hiçbir içerik ve hiçbir belirlenmişliğe sahip değildir"; ama "gerçek zorunluluk *belirlenmiş* zorunluluktur [...]. Zorunluluğun belirlenmişliği, olumsuzlamayı ve olumsallığı kendinde barındırmasına dayanır" (*Wissenschaft der Logik* [Mantık bilimi], "Öz", 3, 2.).

GERÇEK (Selim Nüzhet), türk gazeteci ve yazar (İstanbul 1891 - *ay. y.* 1945). Hazinei evrak dergisinin kurucusu Mahmut Celalettin Bey'in oğlu, Abdülhak Şinasi Hisar'ın kardeşidir. Galatasaray lisesi'ni bitirdi (1910). Cenevre Üniversitesi'nde okudu. Türkiye'ye dönüşünde tarih öğretmenliği ve bir süre Darülbedayi'de yönetmenlik yaptı. 1921'de Yarın dergisinde yazarlığa başladı. Kuruluşunda büyük emeği geçtiği Basma yazı ve resimleri derleme müdürlüğü'nün ilk yöneticisi oldu (1934). Birçok yayın organında tiyatro ve basın tarihi konularında tanıtma, eleştiri ve incelemeler yazdı. Çevirdiği ya da uyarladığı oyunlardan bazıları, *Aman hanım biraz sus* (1921), *Ben operet yazarım* (1921), *Miras peşinde* (1926), *Salıncak sefası* (1931), *Oyun içinde oyun* (1941), *Promete zincirde* (1942), *Kurbağalar* (1943). Başlıca inceleme ve derlemeleri: *Türk matbaacılığı -200. sene-i devriyesi münasebetiyle-* (1928), *Türk temaşası -meddah, karagöz, ortaoyunu-* (1930), *Türk gazeteciliği* (1931), *Almanak* (1933), *Türk taş basmacılığı*

Roger-Viollet-Viollet kol.

Alain Gerbault
(dünya turunu tamamladıktan sonra [nisan 1923-temmuz 1929])

Selim Nüzhet Gerçek

(1939), *Atalar sözü* (S. G. Kırımlı ile, 1939), *Tiyatro bilgisi* (1944), *Tiyatro tarihi* (1944). [→Kayn.]

Gerçek yayınevi, İstanbul'da yayınevi. Fethi Naci tarafından kuruldu (1965). Başlangıçta azgelişmiş ülkelerin sorunlarını inceleyen kitaplar yayımladı. 1968'den sonra siyaset, edebiyat, felsefe, ekonomi vb. konularda, *100 soruda* adlı dizi kitaplarını yayımlamaya başladı.

GERÇEKBALİNAGİLLER a. Balinalar takımından, balinaçubuklu bazı türleri içeren familya. (Gerçekbalinagiller, Groenland balinası [*Balaena mysticetus*], buzul balinası [*Eubalaena glacialis*], cüce balina [*Neobalaena marginata*] türlerini içerir. Bil. a. *Balaenidae*.)

GERÇEKÇE a. Dilbil. Bir sözcüğün gösterilenini bulmayı sağlayan her türlü dilbilim dışı gerçeklik (örneğin, bir sözlükte bir nesneyi gösteren resim).

GERÇEKÇEKİRGEGİLLER a. Böcbil. KISADUYARGALIÇEKİRGEGİLLER'in eşanlamlısı.

GERÇEKÇİ sıf. **1.** Felsefi, estetik vb. görünümleriyle gerçekçiliğe bağlı; realist: *Gerçekçi bir roman.* **—2.** Gerçeklik duygusundan kaynaklanan, pratik ve faydacı bir düşünce biçiminin ürünü olan: *Gerçekçi bir görüş.* **—3.** Gerçekliğin basit, bayağı görünümlerini betimleyen, çizen. —Müz. *Gerçekçi şarkı*, mutsuz aşkları, sokak kızlarını, geceyi, baloları, limanları, sisleri vb. anlatan dramatik ve şiirsel fransız şarkısı. (Özellikle, Damia, Fréhel, Lys Gauty, Édith Piaf, Georgette Lemaire, Pia Colombo ve Jacqueline Danno gibi yetenekli kadın şarkıcılar tarafından halka sevdirildi.)

◆ sıf. ve a. **1.** Gerçeklik duygusuna sahip, pratik ve faydacı bir düşünce biçimi olan kimse için kullanılır: *Duygularına kapılmayan gerçekçi bir insan.* **—2.** Felsefede, sanatta, edebiyatta gerçekçilik yanlısı; realist: *Gerçekçi bir yazar.*

GERÇEKÇİLİK a. **1.** Gerçekçi olma durumu ya da gerçekçi tutum, davranış. **—2.** Gerçekliğin nesnel bir betimlemesini yapan, en çiğ, en kaba görünümlerini bile gizlemeyen şeyin niteliği: *Ürkütücü bir gerçekçilik anlayışı.* **—3.** Yazın ve sanat akımı. (Bk. *ansikl.* böl. Ed. ve Güz. sant.) —Ed. *Büyülü gerçekçilik.* İkinci Dünya savaşı'ndan sonra gelişen ve gerçeğin anlatılmasına psikolojik nedenlerin çözümlemesini katan alman edebiyat akımı. (Başlıca temsilcileri H. Kasack ve E. Langgässer.) || *Şiirsel gerçekçilik,* 1871'de Otto Ludwig tarafından böyle adlandırılan ve romantik estetikle Genç-Almanya'yı izleyen dönemi (1850-1885) belirleyen alman edebiyat akımı. (Mizahla yumuşatılmış ve bölgesellikten etkilenmiş bir gerçekçiliktir. Auerbach, Keller, Storm, Freytag.) || *Sosyalist gerçekçilik,* SSCB'de geçerli olmuş olan estetik öğreti.

—Fels. Gerçekliğin bilgisinin, gerçekliğin kendisini oluşturduğunu ve bu bilginin tek gerçeklik olduğunu, ya da onun yanında bilginin nesnesini oluşturan başka bir gerçeklik bulunduğunu öne süren öğreti. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Ruhbil. 3-7 yaş arası çocukların, ruhsal dünyayla fiziksel dünyayı, başkasının görüşüyle, olanaklı tek görüş olarak gördükleri kendi görüşlerini karıştırmalarına dayanan ve sonu benmerkezciliğe varan belirtici eğilim.

—Siyas. bil. *Siyasal gerçekçilik,* temel amacı etkililik olan, olayları ve uygun koşulları kollamayı ön plana alan, dogmatik ya da ideolojik görüşleri peşin olarak dışlayan siyasal tutum.

—ANSİKL. Ed. Gerçekçilik bir okul sayılmayı reddederek, yeteneklerin tam anlamıyla geliştirilmesini önerir. Ama gerçekçilik aynı zamanda, ölmek bilmeyen bir romantizme tepki olarak, en geniş anlamıyla, "edebiyat"ın ve bilimsel kaygıların yüzyıla egemen olduğu bir dönemde, "bilimler" arasındaki kesin bölmeleri kaldırmak ister. Güzel, Gerçek'tedir ve edebiyat ile sanatları düşselliğin aldatmacalarından kurtarmak gerekir. Duranty açıkça şöyle der: "Gerçekçilik, yaşanan dönemin, toplumsal ortamın *içten, tam, doğru* olarak yansıtılmasından yanadır; çünkü incelemelerdeki bu doğrultu, sağduyuya, düşünsel gereksinimlere ve halkın ilgisine uygun düşer ve her türlü yalandan, aldatmacadan uzaktır." Öncelikle bunun kanıtlanması gerekiyordu. Böylece gerçekçilik basit bir "ruh hali" olmaktan öte, edebiyatın, yazıyı göz ardı etmeden kesin bilimler arasına girmesini sağlayacak gerçek bir yöntembilimdir. Felsefedeyse Auguste Comte'u örnek almak yerinde olacaktı. Ünlü yazarlar arasında yalnızca Champfleury ve Duranty kendilerini tam anlamıyla gerçekçi kabul ederler; Flaubert ile Goncourt'lar doğalcı sıfatını kabul etmedikleri gibi gerçekçilik adını da reddederler. Zola'nın gerçekçiliğiyse 1880'lere doğru önem kazanan doğalcılık yönünde gelişti. Fransa dışında, Victoria dönemi romanlarında, verismo akımında ya da Hauptmann'ın *Die Weber* (1892) adlı yapıtında gerçekçiliğe ilgi daha büyüktür.

• *Sosyalist gerçekçilik.* "Sosyalist gerçekçilik" kavramı, RAPP'ın *(Rosiskaya Asotsıyatsıya Proletarskih Pisateley)* [Proleter rus yazarları derneği] "diyalektik maddeci" bir estetik kurmak amacıyla, Gorki'nin yapıtını ve Marx, Engels, Plehanov ve Lenin'in *(Organisation du parti et littérature de parti)* [fr. çev.] (Parti örgütü ve parti edebiyatı; 1905) çalışmalarına dayanarak 1932'de ortaya çıktı. 1934 Kongresi'nde Jdanov'un etkisiyle, sosyalist gerçekçilik, Sovyet yazarlar biriiği'nin resmi öğretisi oldu. Anlatım biçimlerini seçmeyi yazara bırakmakla birlikte, devrimci gelişimi içinde kavranan toplumsal gerçeğin, aslına bağlı bir betimlemesini ve kitlelerin uyanışına katkıda bulunmayı istiyordu. Böylece yazarın emekçi sınıfının ("partiynost") yanında yer alması, anlaşılır ve ulusal düşünüşe ("narodnost") uygun yapıtlar vermesi gerekıyordu. Yeni bir edebiyatın oluşmasını teşvik etmiş olan (destansı roman, yeni bir kahraman tipi, toplumsal değişimin romantizmi vb.) sosyalist gerçekçilik, 1954'e kadar dogmatik bir biçimde yorumlanarak (gerçeği karamsar biçimde betimlemeyi [doğalcılık], deneyi [biçimcilik], dış etkileri [kozmopolitlik] reddetme) genellikle verimli olamadı. 1954'te, Yazarlar kongresi, sosyalist gerçekliğin ideolojik geçerliğini onaylayarak, estetik alana yaygınlaştırılmasını (ulusal kimliğin vurgulanmasına ve kişisel araştırmalara hoşgörü gösterilmesi) kabul etti: bundan sonra "açık" bir nitelik kazanan sosyalist gerçekçilik, pek çok yapıta temel oluşturdu.

• Türk edebiyatında, bir edebiyat akımı olarak gerçekçilik, tanzimat edebiyatı döneminde başladı. Divan edebiyatında, şiir dışında kalan tarih, seyahatname, sefaretname vb. türlerinde, o türlerin yapısı gereği, gözlemlerden yararlanılmıştı. Tanzimat edebiyatında Samipaşazade Sezai (1860-1936), Batı'daki gerçekçilik akımını benimseyen ilk yazar olarak kabul edilir. Konaklardaki esir kadınların yaşamı üzerine kurulmuş ve bir gözlem sonucu yazılmış bulunan *Sergüzeşt* (1889) adlı romanı, bütünüyle romantizmden kurtulabilmiş değilse de, yer yer gerçek izleri taşımaktadır. Buna karşılık, birkaç hikâyesi ("Kediler", "Hiç") tam gerçekçi bir yöntemle yazılmıştır; "Kediler" hikâyesinin altında, "Büyükada'da geçmiş bir vakanın istinsâhıdır (kopyasıdır)" diye bir not verdir. Samipaşazade'den daha önce, Ahmet Mithat da (1844-1912), *Henüz on yedi yaşında* (1880) adlı romanının önsözünde, "Bu hikâyenin en büyük meziyeti her vakanın kat'i doğruluğudur" diye yazmıştır. Bu dönemde Nabizade Nazım'ın (1862-1893) "Gerçekçilik yolunda yazılmış bir roman" diye tanımladığı *Kara Bibik* (1890) adlı uzun hikâyesi ile, Recaizade Mahmut Ekrem'in (1847-1914) "İnsanlık vakalarının ve hallerinin bir aynası olmak" üzere kaleme aldığı *Araba sevdası* (1889) adlı romanı, bu akımın ilk başarılı örnekleridir. Tanzimat döneminde Beşir Fuat (1852-1887), Batı'daki gerçekçilik ve natüralizm akımlarını bilimsel yöntemlerle inceleyip tanıtan olgucu bir yazar olarak bilinir. Böyle bir hazırlıktan sonra yetişen Edebiyatı cedide hikâye ve romancılarından Halit Ziya Uşaklıgil (1866-1945), Mehmet Rauf (1875-1931) ve Hüseyin Cahit Yalçın (1874-1957), yakından izledikleri Balzac, Stendhal, Flaubert, Zola, Daudet, Maupassant, Goncourt kardeşler vb. gerçekçi yazarlar yolunda, sözkonusu akımın bütün kural ve yöntemlerini benimseyip uygulamışlardır. Halit Ziya Uşaklıgil, aile çevresinde ve yörede tanıdığı kişilerden birtakım hikâyeler ("Ferhunde kalfa", "Mahalleye mevkuf", "Raife Molla", "Dilhoş Dadı" vb.) çıkardığını, *Kırık hayatlar* (1924) adlı romanında "memleketin gerçek yaşamından bir levha" göstermek istediğini, *Aşk-ı memnu*'daki (1900) kişilerin "birçok kişilerden alınmış çeşitli parçaların bir araya toplanmasından doğan birleşik varlıklar" olduğunu bildirir. Edebiyatı cedide topluluğu dışında kalan Hüseyin Rahmi Gürpınar (1864-1944), yerli gelenek ve görenekleri gerçekçi yöntemle yansıtan töre romanları yazmıştır. Gürpınar'ın, dikkate değer bulduğu şeyleri not defterine yazıp sonradan bunları yapıtlarında malzeme olarak kullandığı biliniyor; yazar "Bir sanatçı, doğayı ne kadar açık ve doğru kopya edebilirse, yapıtına o kadar ruh vermiş olur; yaratmada hiçbir imgelem, doğa kadar zengin ve renkli olamaz" der. Milli edebiyat döneminde Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1889-1974), Refik Halit Karay (1888-1965), Ömer Seyfettin (1884-1920), fransız hikâyecisi Maupassant yolunda,"gerçek vakalara dayanan" hikâyeler yazmışlardır; Refik Halit'in hikâye kitabının *(Memleket hikâyeleri)* adı dahi, bunların birer gözlem ürünü olduğunu göstermeye yeter. Bu dönemde gerçekçilik akımının benimsenip yaygınlaşmasında Halide Edip Adıvar (1884-1964), Reşat Nuri Güntekin (1889-1956), F. Celalettin (1895-1975) vb. yazarların katkısı olmuştur. Sözkonusu akım Cumhuriyet döneminde de, Bekir Sıtkı Kunt, Sabahattin Ali, Sait Faik, Kemal Tahir, Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Aziz Nesin, Haldun Taner, Nezihe Meriç, Fakir Baykurt vb. sanatçıların katkılarıyla süregitmiştir.

—Fels. Platon'da, sınıflama kuramı olarak gerçekçilik, İdealar kuramına dayanır: İdealar, madde dünyası karşısında tek fiili gerçeklik olarak tanımlanırlar; madde dünyası ise, İdealar dünyasının yansımasından başka bir şey değildir, dolayısıyla hiçbir gerçekliği yoktur.

Daha sonraları, gerçekçilik, gerçekliği çözümlememizi sağlayan ve içinde göründükleri varlıklardan ya da şeylerden bağımsız olan birtakım kavramların varlığını ileri süren bütün öğretilere verilen ad oldu. Ortaçağ'daki tümeller* tartışması, işte bu kavramların doğasıyla ilgiliydi. Doğa bilimlerinin gelişmesi ve descartesçı felsefe üzerindeki etkileri, gerçekçilik anlayışını değiştirdi; ama ağır bir değişmeydi bu, çünkü Descartes yine de düşüncemizin ürünleri olan genel fikirler olarak tümelleri kabul etmekten geri kalmıyordu *(Felsefenin ilkeleri,* 1, 58).

Maddenin fiili, yani onu düşünen zihnin dışında bir gerçekliğe sahip olduğunu kesin olarak kabul eden ilk düşünür Kant oldu. Ancak Kant, bilgi sürecinde düşüncenin önceliğini hiçbir zaman tartışma konusu yapmadı. Kant şöyle diyordu: "Mekânda ya da zamanda sezgiyle algılanan her şey, yani bizim için mümkün bir deneye konu olabilecek tüm nesneler, birtakım görüngülerden, yani [...] düşüncelerimizin dışında, kendinde bir varoluşa sahip olmayan basit tasarımlardan başka bir şey değildir. Ben bu sisteme *Transsenden-*

Reunion des musees nationaux

Reunion des musees nationaux

Çamaşırcı kadın (1863)
Daumier'nin tablosu

SANATTA **GERÇEKÇİLİK**

Harmancı
Millet'nin 1848 Salonu'na gönderdiği, yok olan tablosunun kopyası
Louvre müzesi, Paris

Fleurier köprüsü
Courbet'nin tablosu
Güzel sanatlar müzesi,Besançon

Lauros-Giraudon

Otlar (1878) Bastien-Lepage'ın tablosu *(Louvre müzesi, Paris)*

Réunion des musées nationaux

tal idealizm adını veriyorum Transsendental anlamda gerçekçilik, duyarlığımızdaki bu değişmeleri, kendi kendine var olan şeyler haline getirir ve dolayısıyla basit tasarımları kendinde şeyler haline sokar. Mekânın kendine özgü gerçekliğini kabul etmekle birlikte, mekânda yer alan uzamlı varlıkların varoluşunu yadsıyan [...] deneyci idealizme bağlandığımızı söyleyen çıkarsa, bize haksızlık etmiş olur [...]. İç duyumun zaman içindeki görüngülerine gelince, bunların gerçek şeyler olarak kabul edilmesinde hiçbir güçlük yoktur (*Kritik der reinen Vernunft* [Salt aklın eleştirisi], 2, 2, 2, 6).

Fichte'ye gelince, gerçek ile düşünce arasındaki bu gidip-gelme, onun felsefesinin belirgin bir özelliğidir. Bu yüzden, onun sistemi hem bir gerçekçilik, hem bir idealizm olarak nitelenir. Nitekim Fichte şöyle der: "Bizim yüksek gerçekçiliğimiz, yani düşünme gücümüzün ulaştığı en yüksek bakış açısı, aslında şimdiye kadar kökleri bizim için saklı kalan bir idealizmden başka bir şey değildir" (*Wissenschaftslehre* [Bilim kuramı], 14. konferans).

É. Gilson, gerçekçi felsefelerin tarihini âdeta özetleyerek, gerçekçiliği şöyle tanımlar: "Gerçekçi bir filozof için düşüncenin tek içeriği, kendi yetileri sayesinde şeylerden soyutladığı ve kendi ilkelerine göre yoğurduğu içeriktir" (*le Réalisme méthodique* [Yöntemli gerçekçilik], 3).

Nihayet bilim, şeylerin bizim onları algıladığımız gibi olduklarını öne süren safdil gerçekçiliği kabul etmez. B. Russell'a göre, "safdil gerçekçiliği" çıkış noktası alacak olursak, [...] çimenin yeşil, karın soğuk olduğunu düşünürüz. [...] Safdil gerçekçilik bizi fiziğe götürür; fizik ise, eğer doğruysa, safdil gerçekçiliğin yanlış olduğunu gösterir" (*An inquiry into meaning and truth* [Anlam ve hakikat üzerine bir araştırma]).

Bachelard'a göre de, bilgin, çoğu kez yanlışlara yol açan gerçekçiliğin apaçık verilerine karşı kuşkulu olmalıdır: "Gerçekten de, gerçekçiliğin en baş inancı hiç tartışılmadığı gibi, öğretim konusu da yapılmamıştır. Öyle ki, gerçekçiliğin biricik doğuştan felsefe olduğu haklı olarak söylenebilir; ama böyle olması bizce onun lehinde bir kanıt sayılamaz" (*la Formation de l'esprit scientifique* [Bilimsel anlayışın oluşumu], 7).

Bachelard'a göre, bilim adamının işi, gerçekçilikten kaynaklanan ve her türlü bilimsel ve felsefi kültüre zarar veren içgüdüsel eğilimlere karşı mücadele etmektir: "Gerçekçiliğe bağlı kaldığını öne süren bir filozof, bunu ancak [...] kültürünü sistemli bir şekilde gerileterek ve düşüncesini keyfi bir biçimde ilk evresine dayandırarak yapabilir" (*la Philosophie du non* [Ret felsefesi]).

—Güz. sant. XIX. yy.'ın ortalarında ortaya çıkan ve yeniklasikçilikle romantizmin biçimsel güzellik esaslarına karşı bir tepki olan gerçekçiliğin üç anlatım biçimi vardır: Barbizon okulunun benimsediği peyzajcı gerçekçilik, akademik gerçekçilik, sosyal gerçekçilik. Ressamın nesnel bir tutum içinde olmasını isteyen gerçekçilik, düşsel ve ahlakçı tablolar dışında uzun süredir resimden uzaklaştırılmış olan köylü, işçi gibi konuları yeniden gündeme getirdi. Courbet, Duranty (1856-57'de Gerçekçilik adıyla bir dergi çıkardı) ve Champfleury (XVII. yy.'ın önemli gerçekçileri olan Le Nain'ler hakkında 1850'de bir monografi yazdı) ile gerçekçiliğin ilk yorumcularından olan Castagnary'e göre, "retina üzerine yansımayan her şey resmin konusu dışındadır". 1834'te Daumier'nin *Transnonain sokağı katliamı;* Millet'nin 1848 Salonu'nda sergilenen *Harmancı* adlı yapıtı ile Courbet'nin 1849'da yaptığı *Taşkırıcıları* adlı yapıtı gerçekçilik akımının başlangıcını gösterir. 1848 devrimi bu insancıl ve doğalcı sanat anlayışında rol oynadı: Daumier'nin taşbaskı, resim ve yağlıboyaları (*Çorba; Üçüncü mevki vagonu;* 1862'ye doğru, New York; *Çamaşırcı kadın*, 1863'e doğru, Louvre) anlatımcı bir gerçekçiliğe bağlanır. Millet'nin yapıtıysa (*Çapalı adam*, San Francisco) köylü durumunu anlatır ve klasik bir boyuta ulaşır. Millet'nin çevresinde Barbizon okulunun peyzajcıları, başta Rousseau olmak üzere, gözün gördüğü her şeye tam bir bağlılık ararlar. Courbet'nin 1855'teki büyük sergisi bir bakıma bir gerçekçilik bildirisi anlamı taşıyordu. Courbet'ye göre 1830'un insanlarına roman-

Mustafa Fehmi Gerçeker

tik adı nasıl benimsetildiyse, gerçekçilik adı da ressama öyle kabul ettirilmişti. Courbet'nin *Sen kıyısındaki kadınlar*'da (Paris, Petit Palais) ya da büyük av manzaralarında (*Buğday eleyen kadınlar*'da 1854, Nantes) uyguladığı gerçekçilik - yandaşı olduğu bu akımı dostu Proudhon felsefi temellere oturttu- biçimsel güzellikle değişime uğradı. Courbet Paris'te Andler birahanesi'nde toplanan gerçekçi çevreye dahil bütün sanatçıları (Ribot, Legros, vb.) etkiledi.

Gerçeğe uyma, Gérôme, A. Stevens, R. Bonheur, J. Breton, Bastien-Lepage, Lhermitte, macar Munkácsy gibi kimi ressamlar tarafından, bazen neredeyse bir fotoğraf sadakatiyle uygulandı. XIX. yy.'ın ikinci yarısında, batılı sanatçıların bir bölümü de gerçekçiliği benimsedi: Lenbach, Menzel, Leibl, F. von Uhde gibi Almanlar; Ch. De Groux, C. Meunier, E. Smits gibi Belçikalılar; Alberto Pasini, Francesco Michetti, Angelo Morbelli ve Macchiaioli grubundan İtalyanlar; Homer, Eakins gibi Amerikalılar. İngiltere'de, raffaellocu ressamlar başlangıçta tam bir "doğaya bağlılık"tan yanaydılar (Millais ve F. M. Brown'un yapıtları). Nihayet, Rusya'da Gezginler grubu (Kramskoy, Repin, Vasiliy, Perov vb.) ile Vereşçagin'in çalışmaları gerçekçiliğin ne kadar yaygınlaştığı hakkında bir fikir verir.

XX. yy.'da salt resimle ilgili araştırmalar ve soyutlamalar önemli olmakla birlikte, gerçekçilik çeşitli biçimlerde varlığını sürdürdü; bazen sıradan (çeşitli "yeni gerçekçi" akımlar), bazen yeni biçimler altında, bazen karikatür kadar sert (Grosz ve Dix gibi alman ressamların Yeni* nesnelliği) bazen çarpıcı (Pyke Koch gibi hollandalı ressamların "büyülü gerçekçiliği"), bazı ülkelerdeyse propagandaya varacak kadar öğretici bir biçim kazandı (sosyalist gerçekçilik). Nihayet batı ülkelerinde olduğu gibi genellikle yeni bir militan figüratif sanatta ya da yapıtın içine gerçek nesneleri sokan yeni gerçekçilikte, ya da şaşırtıcı, fotoğrafsı bir kesinlik kazanarak sürdü (30'lu yıllardan başlayarak Hopper, Sheeler ya da Andrew Wyeth'in yapıtlarında ortaya çıkan amerikan hiperrealizminde*; J. Monory ve G. Aillaud'nun tablolarında; W. Gäfgen ya da Titus - Carmel'in desenlerinde).

GERÇEKDEVEKUŞLARI a. Zool. ÖZDEVEKUŞLARI'nın eşanlamlısı.

GERÇEKDIŞI sıf. Gerçeğe uymayan, gerçekle ilişkisi bulunmayan, düşsel: *Gerçekdışı olaylarla öyküye bir masal havası vermek.*
—Dilbil. Oluşun gerçekleşemeyecek bir koşula bağlı bulunduğunu gösteren yapı ya da fiil biçimi. (Bu koşul şimdiki zamana [*isteseydin başarırdın*] ya da geçmiş zamana [*istemiş olsaydın başaracaktın*] ilişkin olabilir. Kimi dillerde gerçekdışıyla yeterlik açısından ayrım yapılır.)
—Psik. *Gerçekdışı düşünme*, gerçekten ve mantıksal zorunluluklardan uzaklaşan düşünme. (Gerçekdışı düşünme, E. Bleuler'e göre şizofrenin bir düşünme özelliğidir ve şizofrende istek alanının gerçeklik algısından daha ağır bastığını gösterir.)

GERÇEKDIŞILIK a. Gerçekdışı olma durumu.
—Güz. sant. Gerçekçi bir görünüme başvurmadan anlatma eğilimi.

GERÇEKER (Mustafa Fehmi), türk siyaset adamı (Karacabey, Bursa, 1868 - Ankara 1950). Medrese eğitimi gördü. Karacabey'de kaymakamlık, müderrislik, müftülük yaptı. İttihat ve Terakki'ye katıldı (1906), bu nedenle görevinden uzaklaştırıldı (1919). Müdafaai hukuk cemiyeti'nin Karacabey şubesini kurdu. Açılışında Bursa milletvekili olarak girdiği TBMM'deki sandalyesini (1920) ölümüne değin korudu. Mustafa Kemal Paşa'nın birinci, Fevzi Paşa'nın ikinci ve üçüncü icra vekilleri heyetlerinde şeriye ve evkaf vekilliği (1920-1922) yaptı. Manzum biçimde yazdığı *Hilye-i fahr-i âlem* adlı bir yapıtı vardır.

GERÇEKER (Mehmet Tevfik), türk din adamı ve hukukçu (Karacabey, Bursa, 1898). Mustafa Fehmi Gerçeker'in oğlu. İstanbul'da medrese öğrenimini tamamladıktan sonra (1928) Ankara Hukuk mektebi'ni bitirdi (1930). Şeriye vekâleti ile Diyanet işleri başkanlığı'nda çeşitli görevlerde bulundu. Danıştay'da 9. ve 7. daire başkanı, bir süre de başkan vekili olarak çalıştı (1961). Anayasa mahkemesi üyesi ve başkan vekili oldu. 1963'te emekliye ayrıldıysa da aynı yıl bu işlem iptal edilerek Diyanet işleri başkanlığına getirildi; 1965'e kadar bu görevi yürüttü.

GERÇEKKARABÖCEKGİLLER a. Böcbil. KOŞARKINKANATLIGİLLER'in eşanlamlısı.

GERÇEKKERTENKELEGİLLER a. Zool. ÖZKERTENKELEGİLLER'in eşanlamlısı.

GERÇEKLEME a. Gerçeklemek eylemi.

GERÇEKLEMEK g. f. *Bir şeyi gerçeklemek*, onun doğruluğunu ortaya koymak.
—Mat. Bir denklemin çözümü olmak; bir koşulu sağlamak.

GERÇEKLEŞİM a. Fels. Bir şeyin gerçeklik kazanmasına yol açan eylem. (Hegel'de gerçekleşim, diyalektik döngü* ile simgelenir.)

GERÇEKLEŞME a. Gerçekleşmek eylemi.
—Dilbil. Bir dilbilimsel birimi, söz düzleminde somut biçimde ortaya çıkartan işlem. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Dilbil. Her dilbilimsel birimin, dil dizgesinde soyut bir varlığı vardır (gücüllükler bütünü). Bu gücüllükler söz ediminde gerçekleşir: kavramlar, zaman ve uzamda belirli bir konumda bulunurlar ve nicelikleri belirginleşir. Gerçekleşme dilbilimsel bağlamla sağlanır: *O gidecek* cümlesinde yüklem, özne ve gelecek zamanla gerçekleşir. *İşte Ali* dendiğinde *İşte*, "Ali"yi gerçekleştirir. Kimi durumlarda gerçekleşme, salt bildirişim durumundan kaynaklanır: *Günaydın!* ya da *Yürüsene!* dendiğinde anlamın ortaya çıkması için durumun dildışı öğelerini bilmek gerekir.

GERÇEKLEŞMEK gçz. f. Bir istek, bir girişim ya da olası bir durum sözkonusu ise, somut bir gerçek durumuna gelmek; tahakkuk etmek: *Gerçekleşmesi güç istekler. Bütün hayalleri gerçekleşti.*
—Mant. *Gerçekleşmiş sonsuz*, edimde verilmiş gibi düşünülen sonsuz. ("Gerçek sonsuzla, örneğin 1,2,3,4... sayılar öbeğini tamamlanmış bir birlik gibi düşündüğünüz ya da bir doğru parçasının noktalarını bize tamamlanmış bütünlük durumunda görünen bir öbek olarak ele aldığımız zaman karşılaşırız. Bu tür sonsuza *gerçekleşmiş sonsuz* adı verilir" [Hilbert, *Sur l'infini* (fr. çev.)].) [Gerçekleşmiş sonsuz'un karşıtı POTANSİYEL* SONSUZ dur.]
—Olasıl. *Gerçekleşmiş olay*, bir olasılıkla donatılmış bir evrenin, kendini oluşturan olasılıklardan herhangi biriyle meydana getirilebilen olayı.

◆ **gerçekleştirmek** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi gerçekleştirmek*, onu gerçek kılmak, onun somut bir gerçek olmasını sağlamak: *Sosyal adaleti gerçekleştirmek. Boğazda bir yalı satın alarak düşlerini gerçekleştirdi.* **—2.** Bir şeyi gerçekleştirmek, onu yapmak, ortaya çıkarmak: *Bu filmi gerçekleştiren ekip çok genç elemanlardan oluşuyor.*
—Dilbil. Dilsel bir birimin gerçekleşmesini sağlamak. || Soyut bir birimin somut biçimde gerçekleşmesini sağlamak.
—Fels. Nesnel bir gerçeklik yüklemek.
—Müz. Yalnızca rakamlarla belirtilmiş akorları, çalgıyla icra etmek.

◆ **gerçekleştirilmek** edilg. f. Gerçekleştirmek eylemine konu olmak.

GERÇEKLEŞTİRİCİ a. Bir şeyi gerçekleştiren, sağlayan.
—Dilbil. Gerçekleşmeyi sağlayan öğe, biçimbirim (örn. *işte*, *bu*, vb.).

GERÇEKLEŞTİRİLMEK → GERÇEKLEŞMEK.

GERÇEKLEŞTİRME a. Bir şeyi gerçekleştirmek, gerçek kılmak, var olan bir şey durumuna getirmek eylemi.
—Dilbil. Bir dilbilim dizgesinde bulunan soyut bir birimi somut biçimde ortaya çıkarma. (Sesbirim, sözce içindeki konumuna ve konuşan kişinin bireysel ve coğrafi özelliklerine göre birçok değişik biçimde [eklemsel ve akustik bakımdan] gerçekleşebilecek soyut bir birimdir.)
—Müz. Bir rakamlı bastaki akorları yazma ya da eksiksiz olarak icra etme. (Gerçekleştirme, icra sırasında doğaçtan yapılabildiği gibi, tümüyle önceden de yazılabilir. İcracı, seslendirilecek yapıtın yaratıldığı dönemin ve bestecisinin üslubunu tanımak zorundadır.)
—Ruhbil. Biçimselleştirme süreçlerinin uygulandığı içeriklerin yaratılmasını açıklamak için M. Reuchlin tarafından tasarlanan ruhbilimsel süreç.

GERÇEKLEŞTİRMEK → GERÇEKLEŞMEK.

GERÇEKLEYİCİ sıf. Dilbil. J. Austin'in terimcesinde, adlandırılan eylemi gerçekleştiren ya da gerçekleştirme eğiliminde olan söz edimi için kullanılır. (Örneğin, *Çalışacağıma söz veriyorum*, söz vermek eylemini gerçekleştiren bir söz edimidir. Gerçekleyici fiiller arasında Austin kullanımsallar [*emir vermek*] ve davranış fiillerini [*yemin etmek*] ayırır.)

GERÇEKLİK a. **1.** Gerçek olanın, fiilen var olanın ve sadece düşünce ürünü olmayanın özelliği; hakikat: *Bir olgunun gerçekliğinden kuşkuya düşmek. Olayların gerçekliğine uygun bir değerlendirme. Gerçeklikten yoksun iddialar* **—2.** Düşlenene, kurgusal olana karşıt olarak gerçek olan, gerçekleşmiş olan: *Gerçeklikleri değiştirmek. Gerçeklik kurguyu aşıyor.* **—3.** İsteklere, yanılsamalara karşıt olarak, olduğu haliyle gerçek yaşam: *Gerçeklikten uzaklaşmak. Gerçekliğe dışarıdan bakmak. Gerçekliğin bilincine varmak.* **—4.** Bir şeyin gerçek olduğunu bütünüyle ortaya koyan şeyin niteliği; aslına sadık anlatım: *Bir tablodaki kişilerin gerçekliği. Kişilerin böyle anlatılmaları, onlara ilişkin gerçeklik duygusunu zedeliyor.*
—Fels. Hegel'de, belirlenmiş varlık, yani kendisinde içkin bulunan ideanın (fikir) hareketiyle, kendi belirlenimini fiili ve nesnel bir duruma getirmeye çalışan varlık. (Hegel şöyle yazar: "Eğer gerçeklikten anlaşılan tözsellik ise, hakikatin kendisi ise, asıl gerçeklik, ideallik demektir" [*Wissenchaft der Logik* (Mantık bilimi), "Varlık", 1, 3].) || *Nesnel gerçeklik*. Descartes'ta, fikirlere özgü aşamalı varoluş tarzı. Bu varoluş tarzı, sıradan bir tasarımın, ya da bir imgenin ilişkin olduğu gerçeklikten daha esaslı sayılan bir gerçekliğe uygun düşer. (Descartes şöyle yazar: "Çünkü, bana tözleri temsil eden fikirlerin elbette ki daha üstün bir yanları vardır ve bu fikirler [eğer deyim yerindeyse] daha fazla bir nesnel gerçeklik içerirler, yani zihnimde yalnızca kipleri ya da ilinekleri temsil eden fikirlere oranla daha yüksek bir varlık ya da yetkinlik derecesini temsil ederler" [*Metafizik düşünceler*, 3].)
—Psikan. *Ruhsal gerçeklik*, bilinçdışı oluşumların, en önemli bağlayıcı öğesi bilinçdışı olan ruhsal bir nedenselliğe göre düzenlendikleri yolundaki koyut. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Psikan. Ruhsal gerçekliğin ilk bağlayıcı öğesi fantazmadır. Bastırılmış anıların bütün ara bağlayıcı öğeleri fantazmaya bağlanır. Oysa ruhsal aygıtın öteki ucundaki belirti, bastırılmışın ortaya çıkması, geri dönmesidir. Öyleyse ruhsal gerçeklik (alm. *Realität*), basit maddi gerçeklikten (*Wirklichkeit*) geniş ölçüde bağımsızdır.

GERÇEKMAYMUNLAR a. Asıl maymunları içeren alttakım. (Gerçekmaymunlar alttakımı iki öbeğe ayrılır: yassıburunlu maymunlar [ya da Yeni Dünya maymunları], darburunlumaymunlar [ya da Eski Dünya maymunları]. Bu iki öbek de üstfamilyalar içerir: Cynomarpha [uzunkuyruklumaymungiller ve *Colobidae*] ve insansılar [uzunkollumaymungiller ve insansımaymungiller].)

GERÇEKMEDÜZLER a. Velumsuz, 4 "kol" halinde genişleyen manubriyumlu medüzler sınıfı. (Skifistom [bir yere tutunarak geçirdikleri larva evresi] evresinde strobilasyonla ürerler. Gerçekmedüzler sınıfının 5 takımı vardır: tutunarak yaşayan *Lucernaria;* kübikmedüzler; kalın şemsiyeli *Coronata;* denizanası; *Pelagia noctiluca* ya da *Cyahea capillata* gibi iri türleri içeren *Semeostomae;* mikroorganizmalarla beslenen kökmercanlar. Bil. a. *Scyphozoa.*)

GERÇEKSİLİK a. Ed. Olayın, tiyatro yapıtındaki başlangıç verilerine kesin bağımlılığı. || Bir yapıtı bir dönemin seyirci tarafından da paylaşılan dünya görüşüyle uzlaştırma. (Klasik dönemde, gerçeksi, tiyatroda zorunlu olarak görülmesi gerekmeyen *gerçek*'in ve gülünç ya da inanılmaz güç diye nitelenebilen *olanaklı*'nın karşıtıdır.)

GERÇEKTE be. Aslında, gerçek olarak, doğrusunu söylemek gerekirse: *Bu dilekçeyi imzaladım ama gerçekte iyi bir şey yaptığımdan emin değilim.*

GERÇEKTEN be. Gerçek olarak; kesin bir biçimde, sahiden: *Gerçekten bütün bunları biliyor muydunuz? Gerçekten iyi yazıyor.*

GERÇEKÜSTÜ sıf. Ed. Gerçeküstücü etkinliğin amaçladığı gerçek ve gerçekdışı (hayal ürünü, arzunun yöneldiği nesne) arasındaki bireşimin ürünü için kullanılır. (Eşanl. SÜRREALİST.)

◆a. Gerçeküstü olgu.

GERÇEKÜSTÜCÜ sıf. **1.** Gerçeküstücülükle ilgili. **—2.** Gerçekliğin tamamen dışında olan; ütopyacı. (Eşanl. SÜRREALİST.)

◆sıf. ve a. Gerçeküstücü hareket üyesi için kullanılır.

■ **GERÇEKÜSTÜCÜLÜK** a. André Breton'un etkisiyle iki savaş arasında doruğuna ulaşan şiir, edebiyat, felsefe ve sanat hareketi. (Eşanl. SÜRREALİZM.)

—ANSİKL. Gerçeküstücülüğü yalnızca edebiyat tarihi, hatta yalnızca sanat tarihiyle ilgili bir olay olarak görmek, onun önemini küçümsemek olur. Gerçekten, daha başında - başlangıç noktası olarak, dadacı hareketten. 1922'de Littérature dergisinde yayımlanan bir bildirgeyle kesinleşen koyuştan çok, Breton tarafından 1924'te yayımlanan ve girişime kendi tutarlığını kazandıran birinci *Manifeste du surréalisme* (Gerçeküstücülük bildirgesi) alınabilir - gerçeküstücü topluluğun etkinliği özgün sanat yapıtları üretmekten çok, Birinci Dünya savaşı'nın iflasını apaçık ortaya koyduğu batı uygarlığının güdük ve kısıtlayıcı düşünce çerçevelerini (gerçek/imgesel, düşünme/ eylem, ruh/madde, bilinç/bilinçdışı, akılsal/akıldışı karşıtlıkları ve hiç kuşkusuz sanatla yaşam arasındaki kopukluk) ortadan kaldıracak yeni bir dünya görüşünü kurmaya yöneldi.

Buna göre topluluğun başlıca isteklerinden biri, kendi dil ("şiir", "edebiyat") ve plastik (resim, heykel, sinema ..) ürünlerine, aynı zamanda hem dünyayı, hem insanı ve hem de insanın dünya görüşünü değiştirebilecek tek şey olan *bilimsel deneyleme* statüsünün tanınmasıydı. Bu çaba Rimbaud'nun düşüncesine olduğu kadar, Marx ile Freud'un düşüncelerine sahip çıkılmasını da açıklar. Gerçeküstücülere göre bunların her üçü de insana, kendi kendisiyle barışma yolunu açmışlardır. Bundan ötürü gerçeküstücü deneyleme, geleneksel ölçütleri etkisizleştiren inceleme ve yaratma tekniklerine (özdevimsel yazma, hipnotik uyku, "cadavres exquis", kolektif yazma, "nesnel rastlantı"nın sorgulanması, soruşturmalar...) başvurur: burada her şeyden önce *bilgi etkinliği* olmak isteyen şiir eğer "estetik" bir sonuca da yol açarsa, şimdiye değin burjuva ideolojisinde doruk noktasına varan batı akılcılığı tarafından gizlenen bilindışı bir zenginliğin şaşırtıcı bir ürünü olarak yol açar. Bu çok yanlı özgürlük arayışı, gerçeküstücü topluluğun birleşme ve kopmalarla belirginlik kazanan çalkantılı tarihini ve Komünist parti'yle çatışmalı ilişkilerini açıklar.

1922'de Tristan Tzara ile bozuştuktan sonra, Louis Aragon, René Crevel, Philippe Soupault, Benjamin Péret, Paul Eluard, Robert Desnos, Roger Vitrac ve Georges Limbour, hepsi de dadacı olumsuzlamayı aşma isteğiyle André Breton'un çevresinde toplandı. Bu dönem, özdevimsel yazma, rüyanın ve hipnotik uykuların keşfedilmesi dönemiydi. 1924'te Breton, birinci *Manifeste du surréalisme*'de (Gerçeküstücülük bildirgesi) bu deneylerin bir bilançosunu çıkardı, gerçeküstücülüğün ilk tanımlamasını verdi - ister sözle, ister yazıyla, isterse herhangi bir başka biçimde, düşünmenin gerçek işleyişini ortaya koymaya yarayan salt ruhsal özdevinim. Aklın her türlü denetimi dışında, her türlü estetik ya da ahlaki kaygıdan sıyrılarak, kendini düşüncenin akışına kaptırma - ve herkesin kuramsal çerçevesini saptadı. Littérature kapandı, yerini la Revolution surréaliste'e bıraktı. O sırada yankılar uyandıran gösterilerle (Anatole France'ın ölümü üzerine "Un cadavre" [Bir kadavra] başlıklı yergi, la Closerie des Lilas'da Saint-Pol-Roux şöleni, Paul Claudel'e açık mektup, Rif savaşına karşı bildiri) adından söz ettiren topluluğun ortak yayın organı olan la Révolution surréaliste'in (Gerçeküstücü devrim) yönetimini 1925'te Breton üstlendi. Bu vesileyle, gerçeküstücüler komünistlere yaklaştı, Marx, Lenin ve Troçki'yi keşfetti.

1925-1929 arasında André Breton, gerçeküstücülüğün özerkliğini iki tehlikeye karşı korumaya çalıştı: gerçeküstücülüğü siyasal bir hareket durumuna getirmek isteyenlere (özellikle Pierre Naville) karşı, *Légitime Défense* ve *Au grand jour*'u yayımladı. Ama 1930'da, bir "ilkelere çağrı" olma iddiası taşıyan *Second Manifeste du surréalisme*'de (İkinci gerçeküstücülük bil-

GERÇEKÜSTÜCÜLÜK

Larousse

Bıyık kafa (1927)
boyalı karton kabartma
Jean Arp'ın yapıtı
özel kol.

Lauros-Giraudon

Gözsüz göz, yüz başlı kadın sırrını vermez (1929)
Max Ernst'in kolajı
Bibliothèque nationale, Paris

Boymans - Van Beuningen müzesi

Özgürlüğün eşiğinde (1930)
Magritte'in yapıtı
Boymans-Van Beuningen müzesi, Rotterdam

Larousse

Kilisenin yumurtası (1933) André Breton'un fotomontajı *özel kol.*

Van der Heeke

Şölen 1959-60 uluslararası gerçeküstücü sergi ("Eros") (*Şölen*'i yöneten M. Oppenheim, baş yemek ve altlık ise yüzü yaldızlı çıplak bir kadındır)

dirgesi), kendince sanatın çekiciliğine kapıldığını düşündüğü herkesi dışladı: Joseph Delteil, Antonin Artaud, ilk yol arkadaşı Philippe Soupault, Robert Desnos, Francis Gérard, Georges Limbour, André Masson, Roger Vitrac, Georges Ribemont-Dessaignes, Francis Picabia. Bunlardan bazıları Michel Leiris, Raymond Queneau, Jacques Prévert ve Georges Bataille'ın da katılmasıyla, ona son derece sert yeni bir *Cadavre* (Kadavra) ile karşılık verdiler.

1930-1933 yıllarının başlıca özelliği Komünist parti'yle sıkıntılı ilişkiler -bu ilişkiler partiyle olduğu kadar Aragon, Sadoul ve Unik gibi yakın arkadaşlarla da kesin bir bozuşmayla sonuçlandı- ve yeni güçlerin (Salvador Dalí, Luis Buñuel, Georges Hugnet, René Char, Albert Valentin, André Thirion ve Tristan Tzara) katılması oldu. Hareketin yeni organı, 1930'da la Révolution surréaliste'in yerine geçen le Surréalisme au service de la révolution, gerçeküstücülük etkinliğinin (ama çalkantılara yol açan tartışmaların da) sadık bir yansımasıydı: Aragon ile bozuşmadan sonra çok yaşamadı. Aragon 1932'de sanat ve felsefe alanında komünist parti yönergelerine bağlılığı seçti; oysa gerçeküstücüler, devrimci güçler içindeki özerkliklerini gitgide daha açık bir biçimde istiyorlardı.

1933 ile İkinci Dünya savaşı'nın başı arasında, hareket uluslararası (Belçika, Çekoslovakya, İsviçre, İngiltere, Japonya, Antiller...) bir nitelik kazandı: 1938'de Paris'te düzenlenen uluslararası bir sergi, dünyadaki başlıca gerçeküstücülük yandaşlarını bir araya getirdi. İkinci Dünya savaşı, ABD'ye kayan gerçeküstücü etkinliğe bir süre için son verdi. Paul Eluard'ın 1938'de gerçeküstücülükten soğumasından sonra, hareketin kurucularından yalnız André Breton ile Benjamin Péret kaldı. Bu iki arkadaş Amerika'dan dönüşlerinden 1960'a değin, yeni bunalımlar ve zaman zaman dışlamalar arasında, genç güçleri (Jean-Pierre Duprey, Gérard Legrand, Jean Schuster, J.-L. Bédouin, R. Benayoun...) bir araya getirmeye çalıştı. Topluluğun etkinliği 1969'a kadar J. Schuster'in çevresinde sürdü. Breton'un 1966'da ölümü, onun yokluğunda hareketin ancak yapay olarak sürdürülebileceğini gösterdi. Ama kurulmasından ve kurumsal örgütlenmesinden önce de var olan gerçeküstücü anlayış, zaman zaman görülen toplaşmaların ötesinde de yaşadı ve kendi ahlaki titizlik ve kesinliğini sürdürdü.

—Ed. Tekerlemeler, masallar ve karagöz oyunundaki olağandışı kişilerle olaylar (Kanlı kavak, cazular vb.), tasavvuf şiirinde (Yunus Emre, Kaygusuz Abdal vb.) şathiye'ler vb. gerçeküstücü motifler taşır. Çağdaş türk edebiyatında ise, gerçeküstücülüğün Batı'daki doğuş nedenlerine bağlı olmaksızın, akımın teknik özelliklerinden yararlanan şairler ve yazarlar olmuştur. Garip akımının, "şairanelik" karşıtı tutumları, daha çok gündelik dile ve yaşama önem vermeleri gibi özelliklerine karşın, kimi şiirlerinde, gerçeküstücülüğün etkisi görülür (Orhan Veli'nin; "*Gökyüzünü boyarım her sabah*" dizesi vb.) Garipçilerin tersine, İkinci yeni akımının, dilin alışılmış kalıplarının yıkılması, sözdiziminin değiştirilmesi ya da bozulması, aklın ve mantığın bağlayıcılığından kurtulmak gibi görüşleri, bu şairleri gerçeküstücülere yaklaştırıyordu. Ancak İkinci yeni de bütünüyle gerçeküstücü bir akım sayılmaz. Hikâyede gerçeküstücülüğün fantastik motiflerini dikkate değer bir biçimde Ahmet Hamdi Tanpınar kullandı (*Abdullah Efendi'nin rüyaları*, 1943). Aynı özellik Sait Faik Abasıyanık'ın kimi hikâyelerinde de görülür. Sevim Burak, Ferit Edgü, Hulki Aktunç, Nazlı Eray. Latife Tekin gibi yazarlar, hikâye ve romanlarında bu akımın getirdiği anlatım olanaklarından yer yer yararlandılar.

—XX. yy. sanatı. Gerçeküstücülük, kesin bir estetik ortaya koymadı, ama gerçeküstücüler gerek desen ve resmi, gerek heykelciliği, "düşüncenin gerçek işleyişi"ni anlatmanın aracı olarak gördüler Gerçeküstücülüğün kaynakları çok çeşitlidir: simgeci görüntüler (G. Moreau), "metafizik" gariplikler (De Chirico), dadacı köktencilik (Duchamp), kübistlerin yeni sorgulamaları (Picasso), soyutlamanın şiirsel kendiliğindenliği (Kandinsky), ilkel ya da akıldışı yaratıcılık (okyanusya sanatı, naif sanat, akıl hastalarının sanatı). Gerçeküstücüler bu yönelişleri André Breton'un *le Surréalisme et la peinture* (Gerçeküstücülük ve resim) [Révolution surréaliste'te yayımlanan dizi, 1928'de bir kitapta toplandı] adlı yazı dizisinde kullandığı "içsel model"in çeşitli düzeylerde ortaya çıkması olarak yorumladılar. Gerçeküstücülerin asıl tasarladıkları, bilinçaltı zenginliklerini ortaya dökmek ve insanoğlunun derinliklerini kavramaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için kullandıkları yöntemse *otomatiklik**'tir. Ortak bir üslup oluşturmaktan uzak olan gerçeküstücü ressamlar arasında büyük farklılıklar vardı; ancak aynı şiirsel coşkuyu taşıdılar, rastlantısal durumlardan yararlanmaya yönelik teknikler uygulayarak arzuyu ve öznelliği biçimlendirmekte aynı büyük yaratıcılığı gösterdiler. Ernst' in kolaj ve sürtmeleri, Masson, Miró ve Tanguy'nin desenleri ve otomatik resimleri, Masson'un "kum tabloları", Man Ray'in "rayogramlar"ı, Magritte'in nesneleri alışılmamış bir biçimde yan yana getirmesi ve akademik üslubu, Arp'ın soyut çokrenkli kabartmaları, 20'li yılların başlıca özelliğidir. 30'lu yıllardaysa, 20'li yılların sonlarında Buñuel ile gerçeküstücü filmler yönetmiş olan ve "paranoyak eleştiri yöntemi"ni icat eden Dalí'nin katkısı ortaya çıktı. Ayrıca, özellikle heykelcilik (Giacometti, Arp) ve "gerçeküstücü nesne" üzerine yeni arayışlar başladı (Breton, Miró, Oscar Dominguez [1906-1957], Bellmer, M. Oppenheim, Seligmann, Paalen, vb. gibi sanatçıların şiirsel ve bozguncu öğeler içeren asamblajları). Çıkartma (Dominguez), "dumanlama" (Paalen) ya da "kazıma" (Esteban Francès [doğm. 1914]) gibi Matta'nın en üst düzeyde temsil ettiği "mutlak otomatikliğe" benzer yeni teknikler ortaya çıktı. Savaş sırasında ABD' ye göçen birçok gerçeküstücü arasında Masson, Ernst ve Matta'nın amerikan resmi üzerinde belirleyici bir etkileri oldu (A. Gorky, soyut anlatımcılık). Savaştan sonra ilk büyük gerçeküstücü ressamlar uluslararası bir üne kavuşurken kopmalar ve dışlamalar (Matta, Brauner, Ernst, vb.) başladı. Öte yandan, 50'li ve 60'lı yıllarda akıma yeni katılan sanatçılar (Toyen, Svanberg, Molinier, Jean-Claude Silberman [doğm. 1935], Camacho, vb.) gerçeküstücü resmin "resmi" görünümünü yenilediler. Olağanüstü ve fantastik boyutlar gelişti, aynı zamanda lirik soyutlamayla (Hantaï, Reigl, Alechinsky, vb.) düşsel figürasyon (Klapheck, Télémaque, vb. tarafından geliştirildi) gibi karşıt eğilimlerin baskısı da duyulmaya başladı. 1965'te, Breton'un önderliğinde *uluslararası sergiler* adı altında uzun süredir (1935) düzenlenmekte olan sergi dizisinin sonuncusu açıldı. Gerçeküstücülük çokyönlü ve çapraşık etkisini bu tarihten sonra da duyurdu: nesnelerin ve yaşanmış olanın öneminin kabul edilmesi, bakışın fantastik ve şiirsel bir dünya üzerinde yoğunlaşması, kendiliğindenliğin ve öznelliğin vurgulanması gibi yönelimler, kısmen de olsa pop art'ı, yeni gerçekçiliği, yeni figürasyonu, belirli bir soyutlama anlayışını etkiledi.

GERÇEKÜSTÜLÜK a. "Yüksek düşünme düzeyi"nin, zihinsel alışkanlıkları temellendiren çelişmeleri (yaşam/ölüm, rüya/gerçek) ortadan kaldırarak eriştiği gerçek algısı.

GERÇİ be. (fars. *eger* ve *çi; egerçi*'den). Karşıtlık belirtir; her ne kadar, ise de: *Gerçi zengindir, ama nedense kimseye yardım etmez.*

GERÇİN. Arkeol. Gaziantep'in İslahiye ilçesinde höyük, Zincirli'nin (esk. Samal) yaklş. 7 km K.-D.'sundadır. Burada, Samal kralı Panamu I döneminde (İ.Ö. VIII. yy.) fırtına tanrısı Hadad'a adanmış, aramca yazıtlı büyük bir stel bulundu.

GERD a. (fars. *gerd*). *Esk.* **1.** Toz, toprak. **—2.** Acı, üzüntü. **—3.** *Gerd-âlud*, toza toprağa bulanmış, tozlu. || *Gerd-hîz*, toz kaldıran. || *Gerd-i küdûret, gerd-i siyah*, üzüntü, kaygı, tasa. || *Gerd-i zümürrüd*, yeni çıkmaya başlayan sakal.

GERD sıf. (fars. *gerdiden*, dönmek, dolaşmak'tan *gerd*). *Esk.* "Dönen", "dolaşan" anlamlarında bileşik sıfatlar türetilmiştir: *cihan-gerd* (dünyayı dolaşan, gezgin), *tiz-gerd* (çabuk dönen) vb.

GERD. İskand. mit. Dev Ymir ile devanası Oerboda'nın kızı. Güzelliğine kapılan tanrı Freyr, araya habercisi Skirner'i koyarak onu istedi. Skirner, söz kesildiği takdirde Freyr'den, tek başına savaşa giden harika kılıcını kendisine vermesini istedi. Söz kesilecek tanrının karısı olan Gerd, tanrıçalar arasına girdi.

GERDAN a. (fars. *gerden*'den). **1.** Vücudun çeneyle göğüs arası, boynun ön tarafı. **—2.** Bazı kimselerde, genellikle şişmanlarda çenenin altında oluşan tombulluk, kat. **—3.** *Gerdan kırmak*, nazlanıp kırıtarak başla boynu birlikte sağa sola oynatmak; boynu ve başı birlikte geriye doğru çekerek büyüklük taslayan, çalım satan bir tavır takınmak.

—*Esk. Gerden-bend*, boyuna bağlanan şey, boyunbağı, atkı. ‖ *Gerden-dade*, itaatli, boyun eğmiş. ‖ *Gerden-efraz*, boyun kaldıran; kibirli, mağrur, serkeş.

—Bes. san. *Gerdan ile bel*, pastırmacılıkta sığır ya da mandanın boynundan başlayıp kuyruksokumuna değin olan omurga kemiklerinin bir bütün olarak çıkarılmış biçimine verilen ad.

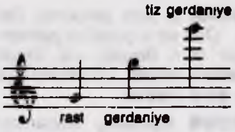
—Kasapl. Büyükbaş hayvanlarda omuzdaki kas kütleleriyle boynun devamı olan kas kütleleri arasında, küreğin ön üst kenarında yer alan iki yanlı parça.

—Kuşç. Kuşun, boyunla göğüs arasında kalan ve rengi bedenin geri kalan bölümlerinden farklı olan tüyleri.

GERDÂN sıf. (fars. *gerdiden*, dönmek, dolaşmak'tan *gerdan*). *Esk.* **1.** Dönücü, dönen, dolaşan: *Çenber-i gerdân, çerh-i gerdân* (dönen çark; dünya). **—2.** "Dönen", "döndüren", "çeviren", anlamlarında bileşik sıfatlar türetilmiştir: *rû-gerdân* (yüz çeviren), *ser-gerdân* (başı dönen, serseri, perişan) vb.

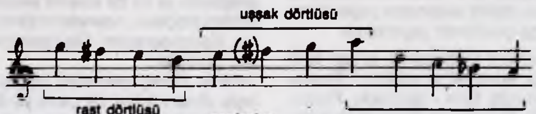
GERDANE a. (fars. *gerdan*'dan). Sil. Taşınır silahlarda namluyu kundağa bağlayan metal halka. ‖ *Alt gerdane*, tüfek kayışının alt ucuna takılmak üzere dipçiğe tutturulmuş halka. ‖ *Üst gerdane*, tüfek kayışının üst ucuna takılmak üzere boy kundağına tutturulmuş halka.

GERDANİYE a. Müz. Türk müziğinde tiz sekizlideki *sol* (piyanoda *re*) sesinin adı. (Orta sekizlideki *sol*'ün adı "rast", tiz tiz sekizlideki *sol*'ün ise "tiz gerdaniye"dir.)

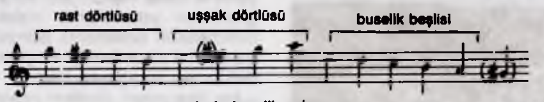
gerdaniye perdesi

GERDANİYE a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Hüseyni makamının, neva [*re*] perdesi üzerine taşınmış rast dörtlüsüyle başlayan biçimidir.)

gerdaniye makamı

GERDANİYEBUSELİK a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Gerdaniye makamının buselik beşlisiyle sona eren biçimidir.)

gerdaniyebuselik makamı

GERDANİYEBÜZÜRG a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

GERDANİYEHİCAZ a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

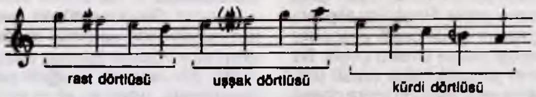
GERDANİYEHÜSEYNİ a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

GERDANİYEIRAK a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

GERDANİYEISFAHAN a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

GERDANİYEKÜÇEK a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

GERDANİYEKÜRDİ a. Müz. Türk müziğinde, günümüze ulaşmış örneği bulunmayan bir bileşik makam. (Selim III'ün bulduğu makamlardandır. Abdülbaki Nasır Dede'nin *Tedkîk u tahkîk*'ında tanımı vardır. Buna göre, gerdaniye makamının kürdi dörtlüsüyle sona eren biçimidir.)

gerdaniyekürdi makamı

GERDANİYENEVA a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

GERDANİYENİGÂR a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

GERDANİYENİKRİZİ a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

GERDANİYERAST a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

GERDANİYEREHAVİ a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

GERDANİYEUŞŞAK a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

GERDANİYEZENGULE a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

GERDANLI DALGIÇKUŞU a. Kuzey bölgelerinde yaşayan, İzlanda ve Groenland'da yuva yapan, Akdeniz ülkelerinde kışlayan büyük dalgıçkuşu. (Bil. a. *Gavia immer:* dalgıçkuşugiller familyası.) [Eşanl. BÜYÜK DALGIÇKUŞU.]

GERDANLIK a. Değerli taşlardan, madenlerden ya da altın paradan yapılan kolye.

—Koşumc. Atların boynuna takılan nazarlık, muska, renkli püsküller ve boncuklarla donatılmış kolye.

—Zool. Bazı hayvanların (yılan, güvercin, vb.) boynunu çevreleyen renkli leke.

—Zühr. hast. bil. *Venüs gerdanlığı*, genellikle esmer genç kadınlarda görülen, frenginin ikinci devresine özgü lezyon. (Boynun yan taraflarında ve göğüste görülen Venüs gerdanlığı, pigmentli bir ağ içinde yer alan normal ya da rengini yitirmiş deri lekeleri [kabarcıklı frengi nedbeleri] ile belirgindir. Bulaşmadan 3 ya da 4 ay sonra meydana çıkar ve tedaviye rağmen yıllarca yerinde kalabilir, çoğu zaman gizli olarak ya da bilinmeden geçirilmiş bir frenginin geçmişe dönük olarak teşhis edilmesini sağlar.) [Eşanl. İKİNCİL FRENGI LÖKOMELANODERMİSİ.]

Gerdanlık olayı, Hz. Muhammet'in eşi Ayşe'nin adının karıştığı, kanıtlanmamış dedikodu. Beni Mustalik seferinden dönüşünde (628) Hz. Peygamber'in yanında eşi Ayşe* de kafilede bindiği bir devenin üzerinde mahfe (örtülü, kapalı binek yeri) içinde ona eşlik etti. Ayşe, mahfenin içindeyken perdeler kapatılıyor, dışına çıkınca açılıyordu. Medine yakınlarında kafile konaklayınca Ayşe aptes almak amacıyla kafileden ayrıldı. Dönüşünde akik gerdanlığını düşürdüğünü anlayarak gerdanlığı aramak için aptes aldığı yere gitti. Ancak, bu arada mahfenin perdelerini açmayı unuttu. Perdeyi kapalı görenler, Ayşe içeride sanarak boş mahfeyi deveye yükleyip yola devam ettiler. Ayşe, dönüşünde kimseyi bıraktığı yerde bulamayınca bir süre bekledi ve bu sırada oradan geçmekte olan Safvan bin Muattal'ın devesine binerek Medine'ye döndü. Bu olay, Medine'deki islam cemaati arasında tepki ile karşılandı, dedikodulara yol açtı ve Ayşe suçlandı. Ayşe'yi suçlayanlar arasında Mistah bin Usasa, Hamna bin Cehş ve şair Hasan bin Sabit gibi ünlü sahabeler de vardı. Hz. Muhammet, durumu Ali ve Usame bin Zeyd'e danışarak ne yapılması gerektiğini sordu. Usame, Ayşe'yi suçsuz görürken Ali Hz. Peygamber'e Ayşe'yi boşamasını önerdi. Olay bu yönde gelişirken Hz. Muhammet, eğer Ayşe gerçekten suçlu ise, bunun dört tanıkla kanıtlanması, ve inanılır bilgileri vermeyenlerin tanıklıklarının geçersiz olacağı yolunda vahiy indiğini (Kuran, XXIV,11-13) bildirdi. Sorun böylece çözüme kavuştuktan sonra, bazı kaynaklara göre Ayşe bir kez daha Hz. Peygamber ile yolculuğa çıktı. Bu yolculukta da gerdanlığını kaybedince kendisi aramayıp adamlarına arattı. Namaz için aptes almak istediğinde su bulamayınca, Hz. Muhammet su bulunamayan yerlerde kum ile aptes alınabileceği (teyemmüm) kuralını getirdi.

Gerdanlık olayı, Paris parlamentosu'nda 1785-86 yıllarında görülen ünlü dava; olay sonucu fransız kraliyet hanedanının prestiji büyük ölçüde sarsılmıştı. Gözden düşen kardinal Louis de Rohan, Saray'a yakın ilişkileri olan kontes de La Motte ve suç ortağı Cagliostro tarafından kandırılarak kraliçe Marie-Antoinette'e yaranmak amacıyla çok değerli bir kolye satın alır. Kolye, kraliçeye hiçbir zaman ulaşmaz, ancak kardinal borcunu ödeyemeyince kuyumcular krala başvururlar ve kardinal, Bastille'e atılır. Kopan skandal sonucu soylular kardinalin yanında yer alırlar ve görülen dava sonucu kardinal beraat eder (mayıs 1786), kontes de La Motte ise hapsedilir.

GERDANLIKLI KÜÇÜK PAPAĞAN a. *Paleornis* cinsi üyelerinin genel adı.

GERDE ya da **KERDE** sıf. (fars. *kerden*, yapmak, etmek'ten *kerde, gerde*). *Esk.* "Yapılmış", "etmiş", "edilmiş" anlamında bileşik sözcükler türetilmiştir: *bina-gerde* (bina edilmiş), *iltimas-gerde* (iltimas edilmiş, kayırılmış), *telif-gerde* (telif edilmiş, toplanıp yazılmış), *tertib-gerde* (tertip edilmiş, düzenlenmiş) vb.

GERDEK a. (fars. *girdek*'ten). **1.** Düğün

gecesi yeni evlilerin yalnız kaldıkları oda. **—2.** Zifaf. **—3.** *Gerdeğe girmek,* güveyden söz ederken, düğün gecesi gelinle bir araya gelmek.

—ANSİKL. Folk. Çağrılılara düğün yemeği verilip tören sona erdikten sonra gelin, yanında yengelik görevini yapan kadın ve birkaç kişiyle gelin odasına getirilir. Yenge geline gerdek için gerekli bilgileri verir. Güveyi gerdeğe hazırlamak *sağdıç*'ın görevidir. Erkekler yemekten sonra camiye giderek yatsı namazını kılar ve imamla birlikte topluca güveyi evine getirirler. Burada imam dua eder ve güveye öğütler verir. Daha sonra damat gelin odasına doğru itilir. Bazı yörelerde ve esnaf düğünlerinde güvey gerdek odasına yumruklanarak sokulur. Güvey içeri girdiğinde gelin onu ayakta karşılar. Yenge gelinle güveyi el ele verir ve dualar edip iyi dileklerde bulunduktan sonra dışarı çıkıp şeker ve kahve getirir. Fincanları alıp tekrar dışarı çıkar ve içinde çeşitli yiyecekler bulunan tepsiyi odaya bırakıp çekilir. Bu sırada damat yengelik hakkı olarak yüklüce bir bahşiş verir. Bundan sonra damat yere serili seccadede iki rekât hacet namazı kılar ve köşesine oturtmak üzere gelinin koluna girer. Bu sırada hangisi atik davranıp ötekinin ayağına basarsa onun sözünün geçeceğine inanılır. Bazı yörelerde güvey gelinin yüzünü koltuk töreninde, bazılarındaysa gerdek gecesi açar. Duvağı açtığında *yüzgörümlüğü** denen küpe, kolye, yüzük vb. bir armağanı geline takar. Gelin bu sırada hiç konuşmaz. Konuşmasını sağlamak için damadın *söyletmelik** denen armağanı vermesi gerekir. Gelin gerdekte bakire çıkarsa, damat pencereden silah atarak durumu çevreye haber verir. Bazı yörelerde bakire çıkmayan gelin ertesi gün bir eşeğe ters bindirilerek babasının evine gönderilir. Gelinin bakire çıkmaması kız evi için en büyük ayıplardan biridir. Gerdek gecesinin sabahı güveyin akrabalarının ve kızın ailesinin görmesi için yenge tarafından kirli yatak çarşafı toplanır ve kayınvalide içine para atar. Bu para uğurlu sayıldığından kadınlarca kapışılır. Daha sonra gelinin kirli çamaşırı ya da çarşaf kızın annesine götürülerek müjde verilir ve *yüz* aklığı* denen bahşiş alınır.

Gerdek boğazı kaya mezarı, Çankırı'nın Çerkeş ilçesinde, Gerdek boğazında kaya mezarı. Prof. R. Leonhard'ın bulduğu mezarın İ.Ö. VII. yy.'dan kalma olduğu sanılmaktadır. Anıt, sütunlu, üçgen alınlıklı bir girişle, kayaya oyulmuş, birbirine açılan üç odadan oluşur. İç içe geçmiş dörtgen motifli tavan süslemesi ahşap işçiliğini anımsatır.

GERDEL a. (yun. *kardara,* süt kabı'ndan). **1.** Ağzıyla dibi aynı genişlikte olan genellikle süt, su taşımakta kullanılan ağaç ya da deri kova. **—2.** *Yörs.* Kepçe; çamur taşımaya yarayan tahta kap.

—Denizc. Gemilerde temizlik amacıyla kullanılan ve içinde sürekli olarak su bulundurulan tahta kova. ‖ *Gerdel cevizi,* PİYAN* CEVİZİ'nin eşanlamlısı.

—Kuşç. Kuş kafesine konan ve ortasında kuşun başının geçeceği bir delik bulunan kovacık.

GERDELLİK a. Denizc. Gemilerde gerdellerin oturtulduğu yuvalar.

GERDEME → SUTERESİ.

GERDEN → GERDAN.

GERDER a. Denizc. Güverte döşemesi bindirilen kemerelerin arasındaki kısa çıtalar.

GERDİDE sıf. (fars. *gerdide*). *Esk.* **1.** Dönmüş, dolaşmış. **—2.** Durumu değişmiş.

GERDİRİLMEK → GERMEK.

GERDİRME a. Gerdirmek eylemi.

—Marangl. *Gerdirme düzeni,* şerit testere makinelerinde, çalışması sırasında testereyi sürekli gergin tutmaya yarayan ayar düzeni. (Bir yay ya da bir ağırlık parçasıyla donatılmıştır. Ayarın en alt ve en üst noktaları, testere lamasının en kısa ve en uzun boy sınırlarını belirler.)

GERDİRMEK → GERMEK.

GERDİŞ a. (fars. *gerdiş*). *Esk.* **1.** Dönme, dolaşma: *"Uyar edvâr-ı siyaset feleğin gerdişine"* (Neyzen Tevfik). **—2.** Değişim. **—3.** *Gerdiş-i devran,* zamanın değişimi. ‖ *Gerdiş-i ecram,* gök cisimlerinin dönüşü. ‖ *Gerdiş-i eflak,* feleklerin, dünyaların dönüşü. ‖ *Gerdiş-i encam,* yıldızların dönüşü, dolaşımı. ‖ *Gerdiş-i eyyam,* günlerin geçip gitmesi, değişimi. ‖ *Gerdiş-i zaman,* zamanın geçip gitmesi.

GERDİZ, Afganistan'da, Kâbil'in G.'inde il merkezi; 40 000 nüf. Ticaret merkezi.

GERDİZİ (Ebu Salt Abdülhay bin el -Zehhak bin Mahmut), iranlı tarihçi (XI. yy.). Hindistan'ı Gazne'ye bağlayan yol üzerindeki Gerdiz'de doğduğu sanılır. Müslümanlık öncesi İran hükümdarlarının, Hz. Muhammet'in, XI. yy. ortalarına kadar olan halifelerin ve Araplar'ın fethinden sonra XI. yy. ortalarına kadar Horasan'ın tarihini anlatan *Zeyn ül-ahbâr* adlı manzum bir tarihsel yapıtı vardır. Bu yapıtında ayrıca Orta Asya coğrafyası, türk boyları ve Hindistan konusunda ayrıntılı bilgiler verir Türkler'e ilişkin bölümde İbni Hurdatbeh, Ceyhani ve İbni Mukaffa gibi eski coğrafyacı ve tarihçilerin yapıtlarından yararlandığı görülür. Yapıtın Türkler'le ilgili bölümü V. V. Barthold (1897) ve Geza Kuun (1898) tarafından çeşitli Avrupa dillerine çevrilerek yayımlandı.

GERDT (Pavel Andreyeviç), alman asıllı rus dansçı, koregraf ve eğitimci (Petersburg yakınında 1844 - Vommola, Finlandiya, 1917). Petersburg İmparatorluk bale okulu'nda Marius Petipa ve Christian Johansson'un öğrencisi oldu. Rus okulundan soylu dansçıların en büyüklerinden biri olarak tanındı. Petersburg İmparatorluk balesi'nde başdansçılık yaptı. Olağanüstü bir mim sanatçısıydı. Petipa'nın (*Uyuyan güzel,* 1890; *Kalkabrino,* 1891; *Külkedisi* [Lev Ivanov'un katkısıyla], 1893; *Halte de cavalerie* 1896; *Raymonda,* 1898), Petipa ve İvanov'un (*Kuğu gölü,* 1895), İvanov'un (*Fındıkkıran,* 1892) birçok yapıtının prömiyerinde dans etti. 1906'dan sonra ileri sınıflarda adage ve mim öğretmenliği yaptı; derslerini Pavlova, Karsavina, Nijinski ve Fokine de izledi. 1916'da sahne yaşamına son verdi. — Kızı YELİZAVETA PAVLOVNA (Petersburg 1891 - Moskova 1975). Babasının dersleriyle yetişti. Anna Johansson ve Fokine'den de ders aldı. 1908'de Petersburg İmparatorluk bale okulu'nu bitirdi, 1913'te Marıynskiy tiyatrosu'nun (daha sonra GATOB adını aldı) bale topluluğunda solocu, 1917'de başdansçı ve 1919'da yıldız dansçı (1928'e değin) oldu. Repertuvarın büyük rollerini yorumladı ve Fyodor Lopuhov'un *le Tourbillon rouge* (1924) ve *Pulchinella* (1925) adlı yapıtlarının prömiyerinde dans etti. 1928-1934 arasında GATOB'un bale okulunda, 1936-1960 arasında da Bolşoy okulu'nda öğretmenlik yaptı. 1971'de emekli oluncaya değin yetkinleşme sınıflarında ders verdi. Kendinden sonraki tüm bir kadın dansçı kuşağını derinden etkiledi.

GERDÛN a. (fars. *gerdûn*). *Esk.* **1.** Gök, felek: *Gerdûn-ı mina* (mavi gök). **—2.** Dünya: *"İtiraf etti bana aczini gerdûn-ı kühen"* (Nedim, XVIII. yy.). **—3.** Talih, baht: *"Meni kararım ile koymaz oldun ey gerdûn"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—4.** *Gerdûn-haşmet,* gökyüzü gibi haşmetli. ‖ *Gerdûn-iktidar,* gök gibi güçlü. ‖ *Gerdûn-ı dûn,* alçak dünya; kötü talih. ‖ *Gerdûn-paye,* yüksek onur sahibi. ‖ *Gerdûn-penah,* çok talihli, talihin kendisine sığındığı. ‖ *Gerdûn-sirişt,* kibirli, kendini beğenmiş; tembel; kan dökücü.

◆ sıf. Dönen, dönücü: *Çerh-i gerdûn* (dönen gök; değişen talih).

GERDÛNE a. (fars. *gerdûne*). *Esk.* **1.** Araba: *"Dört atlı o gerdûne gelirken dolu dizgin"* (Y. K. Beyatlı). **—2.** *Gerdûne-i iclal,* saltanat arabası. ‖ *Gerdûne-i şükûh,* şan ve şeref arabası.

GERECSE kütlesi, Macaristan'da dağ, Tuna'nın G.'inde Komârom ile Estergon arasında; 634 m. Bütünüyle ağaçlı dağ, G.'de, Tatabânya sanayi merkezine egemendir.

GEREÇ a. Bir fabrikada, bir serviste, bir işletmede ya da bir etkinlik sırasında kullanılan araçların, nesnelerin tümü; malzeme. *Kamp gereçleri. Okul gereçleri. Fabrika gereçleri.*

—Aktar. *Gereç asansörü,* düşey bir çatkıyla yönlendirilen, bir çıkrık ya da palangayla kaldırılan bir platform ya da bir kepçeden oluşmuş, düşük güçlü yapı inşaat düzeneği.

—Ger. day. *Gereç bilimi,* bağ türleri (iyon, ortak değerlik, metal vb.), kristal ya da biçimsiz yapı, özürler vb. gibi fiziğin, kimyanın ve katılar mekaniğinin kuramsal bilgilerinden yararlanarak malzemelerin makroskobik özelliklerini (süneklik, kırılganlık vb.) yorumlamayı ve gerektiğinde belirlemeyi amaçlayan bilim.

—İnş. *Yapı gereci,* binaların inşasında kullanılan doğal ya da yapay kökenli maddeler: *Yıkımlardan gelen gereçler.*

—Psikan. Psikanaliz seansları sırasında hasta tarafından söze (serbest çağrışımlar, rüyalar, fantazmalar ve anılar) ya da davranışa (boş edimler, acting-out, vb.) dönüştürülen ve gerek yoruma, gerekse işlenmeye elverişli olan her şey.

GEREDE, Batı Karadeniz bölgesinde Bolu iline bağlı ilçe; 41 274 nüf. (1990); 90 köy. Merkezi Bolu'nun 54 km doğusunda, İstanbul-Ankara karayolu üzerinde *Gerede,* 18 780 nüf. (1990). Tahıl (buğday) üretimi, küçükbaş hayvancılık ve hayvan ürünleri. Ormancılık.

Gerede'den bir görünüm
Bolu

■ **GEREDE** (Hüsrev), türk asker ve diplomat (Karaağaç, Edirne, 1886 - İstanbul 1962). Harp okulu'nu, Harp akademisi'ni bitirdi (1908). Balkan savaşı'nda çarpıştı. Birinci Dünya savaşı'nda, Doğu cephesi Kafkas ordusu'nda görev aldı (1914-1917). Mondros ateşkesi sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhında görevliydi. 19 mayıs 1919'da, onunla birlikte Samsun'a çıktı. Trabzon'dan milletvekili seçilerek İstanbul'daki Meclisi mebusan'a katıldı. Meclis kapatılınca Ankara'ya gelerek TBMM'ye katıldı. İç ayaklanmaların bastırılmasında etkinlikleri görüldü. II. dönemde Urfa (1923-1927) milletvekilliği yaptı. Daha sonra Budapeşte, Sofya, Tahran, Tokyo, Berlin'de büyükelçi olarak Türkiye'yi temsil etti. Sıvas milletvekilliği (1935-1939) yaptı. Anıları yayımlandı: *Siyasi hatıralarım I. İran* (1952).

■ **GEREDE suyu,** B. Karadeniz bölgesi iç kesiminde akarsu, 260 km. Bolu'nun G.-D.'sunda Aladağ'ın (2 400 m) D. yamaçlarından doğar; K. Anadolu fayının oluşturduğu bir çukur alanı D.'ya doğru izler. Ilgaz dağlarının K.-B. yamaçları önünde bir yay çizer, aşağı çığırında Soğanlı çayı adını alarak Karabük yakınında Filyos (Yenice) ırmağına kavuşur.

GEREGE a. Etnogr. KANAT'ın eşanlamlısı.

GEREĞİNCE be. **1.** Bir şeyin gereğine göre, onun gereği olarak; mucibince: *İlgili yasa gereğince yargılanacaksınız.* **—2.** Olması gerektiği gibi: *Tatili gereğince değerlendirememek.*

GEREK sıf. (yüklem olarak kullanılır). **1.** *Bir kimseye, bir şeye bir kimse, bir şey gerek,* bir kimseye, bir şeye, bir işin yapılmasına, bir katılıma bir kimse, bir şey gerekli; lazım: *Babanıza güzel bir tatil gerek. Ona bir yardımcı gerek. Bu işin hemen bitmesi için iki kişinin üç gün çalışması gerek.* **—2.** Zorunluluğu, gerekliliği, kaçınılmazlığı belirtir: *Yağmur yağacak, şemsiyeni alman gerek. Her şeyin bir saat içinde hazır olması gerek.* **—3.** Bir usavurmada bir kanıyı, bir varsayımı belirtir: *Gelmediğine göre çok hasta olsa gerek.*

◆ a. **1.** Bir şeyin gerçekleşmesinin bağlı olduğu şey: lüzum: *Bence bu sözün gereği yok.* **—2.** *Gereği düşünülmek,* bir sorunu çözümlemek için yapılacak işi, tutulacak yolu düşünmek. || *Gereği gibi,* olması gerektiği biçimde; yeterince: *Gereği gibi çalışmamışsın.* || *Gereğini yapmak,* ne gerekiyorsa onu yerine getirmek.

◆ bağl. Cümle içinde görevleri aynı olan sözcüklerin her birinin başına getirildiğinde, onları birliktelik, eşitlik anlamları katarak birbirine bağlar; hem... hem: *Gerek ben gerek siz bu işten anlamıyoruz.*

GEREKÇE a. Bir eyleme, bir davranışa yol açan, onu açıklayan, doğrulayan şey; neden: *Reddediyorsun, ancak bunun gerekçesini açıklamalısın.*
—Huk. Bir mahkeme kararının hüküm ya da sonuç bölümünden önce gelen ve varılan kararın nedenlerini açıklayan bölüm. (Mahkeme kararları gerekçeli olmalıdır. Gerekçe yokluğu, gerekçede dayanılan görüşlerin yetersizliği ya da gerekçede çelişkilerin bulunması kararın bir üst mahkemeye götürülerek bozdurulması için neden oluşturur.) || Bir yasanın yapılmasını gerektiren görüşler. (Gerekçe, yasa önerisi ya da taslağının baş tarafında yer alan bölümdür.)
—Mant. ve Mat. Daha önce tanıtlanmış bir önermeden doğrudan doğruya çıkarsanan önerme. || Zorunlu ve apaçık sonuç; bir olaydan zorunlu olarak doğan başka bir olay: *Hak, ödevin gerekçesinden başka bir şey değildir.*

GEREKÇELİ sıf. Gerekçeye dayanan, gerekçesi olan: *Gerekçeli karar. Gerekçeli hüküm.*

GEREKÇESİZ sıf. Belli bir gerekçeye dayanmayan, gerekçesi olmayan eylem, davranış için kullanılır.

GEREKİRCİ → BELİRLENİMCİ.

GEREKİRCİLİK → BELİRLENİMCİLİK.

GEREKLİ sıf. Herhangi bir alanda bir sonucun elde edilmesi, bir şeyin yaratılması, başarılması için kesinlikle zorunlu şey için kullanılır; lüzumlu: *Bu olayların son bulması için gerekli önlemleri alacağız. Harekete geçmek için gerekli cesareti göstermek. Gerekli başvuruları yapmak. Gerekli ise gelirim.*

◆ be. Yapılması yararlı ya da zorunlu olan eylemi belirtir: *Beni uyarmayı gerekli görmemiş. Bunu gerekli bulmuyorum.*

GEREKLİK a. Gerek olma durumu; lüzum, icap.
—Dilbil. *Gereklik kipi,* fiilin gerçekleşmesi gerektiğini belirten isteme kipi (türkçede *-meli* ekiyle kurulur: *gel-meli-yim, gel-meli-sin, gel-meli, gel-meli-yiz, gel-meli-siniz, gel-meli-ler*).

GEREKLİLİK a. Gerekli, vazgeçilmez olan şeyin niteliği; lüzum: *Bir görüşmenin, bir önlemin, ilkyardımın, yaşamını kazanmanın gerekliliği.*
—Cerr. *Ameliyat gerekliliği,* cerrahi bir girişimin gerekliliğine karar vermeyi sağlayan nedenlerin tümü.
—Tıp. Seçilecek tedavi yöntemini ve bunun nasıl uygulanacağını belirlemeye yarayan olguların tümü. (Gereklilik, belli bir hastalığın, yaşın, bünyenin, hastanın geçmişinin, hastalığın biçiminin özelliklerine bakılarak saptanır.) [Eşanl. ENDİKASYON.]

GEREKMEK gçz. f. **1.** Bir şey, bir kimse sözkonusuysa, bir kimseye, bir topluluğa vb. şu ya da bu amaç, eylem vb. için gerekli olmak; lazım olmak: *Buralara acil yardım gerekiyor. Size uzun bir tatil gerekiyor.* **—2.** Bir eylem sözkonusuysa, zorunlu, kaçınılmaz olmak; icap etmek: *Yağmur başladı, şemsiyenizi yanınıza almanız gerekiyor. Gelmek istiyorsan, bir saat içinde hazırlanman gerekecek.*

◆ **gerektirmek** ettirg. f. *Bir şeyi, bir şey yapmayı gerektirmek,* onu gerekli, vazgeçilmez, zorunlu kılmak; icap ettirmek: *Bu çalışma büyük bir dikkat gerektiriyor. Bu durum sabırlı olmamızı gerektiriyor.*

GEREKMEZYAN (Mari), türk heykelci (Kayseri 1915 - İstanbul 1947). İstanbul Güzel sanatlar akademisi heykel bölümü'nde Belling'in öğrencisi oldu. Plastik ve anlatım yönünden başarılı büstler gerçekleştirdi.

GEREKSEME → GEREKSİNME.

GEREKSEMEK → GEREKSİNMEK.

GEREKSİNİM 1. İnsanı, eksikliği duyulan bir şeyi istemeye yönelten yoksunluk duygusu; gereksinme, ihtiyaç: *Eğlenme gereksinimi. Para gereksinimi.* (Bk. *ansikl.* böl. Fels.) **—2.** Varoluş için zorunlu sayılan şey; gereksinme, ihtiyaç: *Sinema benim için vazgeçilmez bir gereksinim.* **—3.** Bir şeyi yerine getirmek, bir durumu karşılamak için gereken şey: gereksinme, ihtiyaç: *Sanayinin işgücü gereksinimi arttı.*
—İkt. Bir ağrıyı, bir üzüntüyü, acı veren bir duyguyu azaltmaya, yok etmeye ya da hoşa giden bir duygu ya da bir hoşnutluğu ortaya çıkarmaya, korumaya ya da artırmaya elverişli olduğu varsayılan bir araçtan yararlanma isteği. (Maffeo Pantaleoni, *"Principi di economia pura"* [Saf ekonominin ilkeleri], 1889.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Ruhbil. *Yalancı gereksinim,* K. Lewin'e göre davranış üzerinde gereksinim gibi etkili olan, ama gerçek bir gereksinimin biyolojik ve doğuştan gelme özelliklerine sahip olmayan yönelim. (Örn. tütün isteği, bir yalancı gereksinimdir.)
—Topbil. *Gerçekleştirme gereksinimi,* başarı özlemi. (Bu kavram, bireyin bir işi en iyi biçimde yerine getirme çabasını vurgular ve aynı zamanda bireyin kendini kanıtlama isteğini belirtir.)

Gerede suyu

—ANSİKL. Fels. Hegel'de gereksinim *(Bedürfnis)*, ruhsal ve zihinsel bir etkinlik olan isteğin karşıtıdır. Doğal dirimsel çevrim düzeyindeyse gereksinim, tersine, giderilmesi için dünyadan, ona sahip çıkarak yararlanmaya yönelen bilinçdışı bir devinimdir. Ekonomi politik düzeyinde "gereksinimler sistemi", bu "dirimsel isteğin" dışsal şeylerin edinilmesiyle (ama toplumsal yararlarıyla birlikte emek aracıyla da) karşılandığı düzeyi adlandırır: "gereksinimin ereği, öznel tikelliğin karşılanmasıdır, ama başkalarının özgür istenç ve gereksinimleri bakımından burada tümellik de sözkonusudur" (*Philosophie des Rechts*).
—İkt. Belli bir hizmet ya da belli bir maldan yararlanamadığı için, belirli bir hoşnutluktan yoksun olduğunu sanan bireyin duyduğu gereksinim yalnızca öznel nitelikte bir ekonomik kavramdır. Ancak, nesnel olarak belirtilebilen bedensel nitelikte temel gereksinimler de vardır; bunlar, birey organizmasının fiziksel gelişmesiyle ilgili ve yaşamı sürdürmeye yönelik tüm gereksinimlerdir (örneğin; insan yapısının belirli nicelikte kalori gereksinimi vardır). İnsanın, yaşamın fiziksel gerekleri dışında da birtakım istekleri vardır; bunlar, kişinin kendine özgü yapısıyla toplumun etkilerine bağlıdır; örneğin, konfor gereksinimi böyle bir ortamdan doğar. Bu tür istekler, toplum içindeki yaşamın ve aynı zamanda daha güzel, daha yararlı bir yaşam özleminin ürünüdür. Bu koşullarda, istek olarak kalan gereksinim, yararlı bir şeye olduğu kadar, gereksiz, hatta zararlı bir şeye yönelik psikolojik bir durumu da belirtir.

Hüsrev Gerede

Böyle bir gereksinim, somut olarak talep kavramıyla açıklanır; bu durumda talep isteğini karşılayabilecek satın alma gücüne sahip olanların isteği anlamını taşır. Bu gereksinim -karşılanabilir istek- kavramı yaşamak için gerekli olsalar bile, para getirmeyen bütün isteklerin yok sayılmasına yol açar. Dolayısıyla ekonomik etkinlik, karşılanmaları için ekonomik bireylerce değerleri ödenen gereksinimlerden başka gereksinimlerle ilgilenmeme eğilimine yönelir. Günümüzde gereksinimlerin üretim yöntemlerine bağlı olduğu ileri sürülmektedir. Üretim kapasitelerini tam olarak kullanabilmek amacıyla girişimler, pazar bulmak ve satışlarını artırmak için reklama başvururlar; girişimler piyasaya yeni ürünler sürerek tüketicide kısa zamanda alışkanlık biçimine dönüşen, yeni gereksinimlere neden olur. Bunun sonucu olarak da, sürekli bir doyumsuzluğa yol açan ölçüsüz bir gereksinim artışı başlar. Bu alandaki çalışmalarıyla J. K. Galbraith ve Vance Packard, tüketiciyi hiçbir zaman tam olarak tatmin etmeden daha bağımlı

erkek gerenukun başı

dişi gerenuk

duruma getirmek amacını güden ve özellikle psikanalizin bulgularından yararlanan bir reklamcılığın neden olduğu savurganlık ekonomisinin işleyişini gün ışığına çıkardılar. Bu sonu gelmez yarışma, aslında karşılanması gereken çok daha önemli gereksinimlerin zararına sürüp gitmektedir.

GEREKSİNME ya da **GEREKSEME** a. Gereksinim, ihtiyaç.

GEREKSİNMEK ya da **GEREKSEMEK** g. f. *Bir şeyi gereksinmek, gereksemek,* ona gereksinim, ihtiyaç duymak.

GEREKSİZ sıf. Gereği, yararı olmayan, işe yaramaz; lüzumsuz: *Gereksiz bir çaba. Gereksiz laflar etmek.*

GEREKSİZLİK a. Gereksiz olma durumu; lüzumsuzluk.

GEREKTİRMEK → GEREKMEK.

GERELTİ a. *Yörs.* Engel.

GEREN a. Kuruyunca çatlayan, ekime elverişsiz killi toprak.

GEREN a. *Yörs.* Kopmuş ve kurumuş ağaç dalı.

GEREN, İzmir'in Foça ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 3 916 nüf. (1990).

GERENUK a. (fr. *guerenouk*). Doğu Afrika'da yaşayan, çok uzun boyunlu ve bacaklı, ağaç dallarını yemek için arka ayakları üzerinde yükselen antilop. (Bil. a. *Lithocranius walleri;* boynuzlugiller familyası.) [Eşanl. ZÜRAFA ANTİLOP.]

GERÊS *(serra do),* Portekiz'de ağaçlı dağlık kütle, Minho ile Lima arasında; 1 536 m. Galicia'nın İspanya'daki bölümünde kırıklı blokları devam ettirir. Ulusal park.

GEREZA a. *Colobus* cinsi üyelerinin genel adı.

■**GERGEDAN** a. Üyelerinde toynaklı üç parmak, yüzünün tam ortasında bir ya da iki boynuz bulunan, tekparmaklı memeli hayvan. (Gergedangiller familyasının örnek tipi.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Gergedanlar iri bedenli ve güçlü hayvanlardır: uzunlukları 5 m'yi, boyları 2 m'yi ve ağırlıkları 4 tonu bulabilir (ak gergedan, günümüzde, fillerden sonra karada yaşayan en büyük hayvandır). Yalnızca otla beslenen gergedanlar, genellikle ürkek, pek ender tehlikeli olan hayvanlardır. Geceleri beslenirler ve yalnız yaşarlar, savanları ve bataklık bölgeleri severler. Kalın derileri üstünde çok seyrek tüyler bulunur; boynuzları bütünüyle üstderi kökenlidir ve birbirine yapışmış keratin liflerden oluşur. Gergedanın gözleri çok küçük ve görüşü çok zayıftır; ama koku alma duyusu çok güçlü olduğundan bu hayvana yaklaşmak güçtür. İri ve hantal bedenli olmalarına karşın çok hızlı koşabilen hayvanlardır. Derisinin kalınlığı (6 cm kadar) gergedanları yırtıcı hayvanlardan korur: gergedanın tek düşmanı insandır. Gebelik süresi 17-18 aydır. 50 yıl ya da daha uzun yaşayabilir.

Pleyistosen devrinde çok yaygın olan gergedanlar günümüzde yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Yaşayan 5 gergedan türü kalmıştır; bu türlerden 3'ü tropikal Asya'da, 2'si Güney ve Doğu Afrika'dadır. Hint gergedanı *(Rhinoceros unicornis)* tek boynuzludur; eklemli deri levhalarından oluşan bir örteneği vardır. Günümüzde yalnızca Nepal'deki ve Assam'daki rezervlerde yaşamaktadır. Cava gergedanı, Sunda gergedanı, Wara gergedanı, *(R. sondaicus)* adıyla bilinen japon gergedanı, eskiden Çin'den Sumatra ve Cava'ya kadar uzanan geniş bir alanda yaygın biçimde yaşardı; oysa günümüzde Cava'daki Ucung-Kulon rezervinde yalnızca birkaç çift japon gergedanı kalmıştır. Üçüncü Asya gergedanı türü Sumatra gergedanı *(Didermocerus sumatraensis)* yaşayan gergedanların en küçüğüdür (2,5 m boyunda, 1 ton ağırlığında); iki boynuzlu, sık tüylüdür ve Güney-doğu Asya'nın sık ağaçlı cengellerinde yapraklar ve bambu sürgünleri arasında yaşar. Afrika'da iki gergedan türüne rastlanır: kara gergedan ya da Afrika gergedanı *(Diceros bicornis);* ak gergedan ya da küt burunlu gergedan *(Ceratotherium simum).* Kara gergedana Natal'dan Somali'ye kadar bütün Afrika'da rastlanır; oysa ak gergedan Afrika'nın yalnızca iki yöresinde yaşamaktadır: Natal ve Uganda. Her iki Afrika gergedanında da iki boynuz vardır: öndeki boynuz çok büyük boyutlara (1,5 m'ye kadar) ulaşabilir.

■**Gergedan,** Eugène Ionesco'nun oyunu (1959). J.-L. Barrault tarafından sahneye koyulan bu yapıtla yazar büyük bir üne kavuştu. Herkesin bir bir gergedana dönüştüğü küçük bir taşra kentinde, bu salgına karşı koyan yalnızca Bérenger'dir: yapıt, dünya ne kadar anlamsız ve saçma olursa olsun, insanın onurundan vazgeçmemesi gerektiğini anlatmaya çalışır ve en kötü yabancılaşmanın totaliler rejimlerin getirdiği yabancılaşma olduğunu vurgular. —Yapıt, Fikret Adil tarafından türkçeye de çevrildi, Devlet tiyatrosu'nda (1960, 1986), ayrıca Haldun Taner'in uyarlamasıyla Devekuşu kabare tiyatrosu'nda (1971) oynandı.

GERGEDANBÖCEĞİ a. Kızıl kahverengi bedenli, erkeklerinde sert bir boynuz bulunan kınkanatlı böcek. (Çürümeye yüz tutmuş ağaçların köklerinde yaşayan gergedanböceklerinin larvaları fildişiye çalan krem renkli, kıvrık ve dolgun bedenlidir. Erişkinlerinin bedeni 22-45 mm kadardır. Bil. a. *Oryctes nasicornis.* Yaprakduyargalıgiller familyası.)

Eugène Ionosca'nun Gergedan adlı oyunundan bir sahne
İstanbul Devlet tiyatroları

GERGEDANGİLLER a. Örnek türü gergedan olan, tekparmaklılar takımından üçparmaklı memeli hayvanlar familyası. (Bil. a. *Rhinocerotidae.*)

—ANSİKL. Gergedangiller familyası iki oymağa ayrılır: üyelerinde tek boynuz bulunan *Rhinocerotinae,* iki boynuz bulunan (fosil biçimlerinde boynuz sayısı daha da çoktur) *Dicerorhinae. Rhinocerotoidae* üstfamilyası *Hyracodon*'lar gibi ince ayaklı küçük bedenli fosil türleriyle Eosen devrinde yaşamışsa da bu türlerin günümüzde yaşayan akrabalarıyla yalnızca azı dişleri açısından benzerlik gösterir. Gergedangiller familyasıysa Oligosen devrinde *Baluchitherium* cinsi üyeleri gibi dev bedenli hayvanlarla temsil ediliyordu. Oysa *Rhinocerotinae* oymağı üyeleri ancak Pliyosen devrinde çoğaldı. Avrupa'nın soğuk Pleyistosen devrinde yaşamış olan yünsü kıllı gergedan (*Coelodonta antiquitatis* ya da *Rhinoceros tichorhinus*) günümüzde yaşayan Afrika gergedanlarının akrabasıdır.

GERGEF a. (fars. *kar,* iş ve *-gâh; kar-*

kara gergedan
(Diceros bicornis)
[Afrika]

yavru
hint gergedanı

hint gergedanı
(Rhinoceros unicornis)

gâh, iş yapılan yer'den). **1.** Üzerine kumaş gerilerek nakış işlemeye yarayan genellikle dikdörtgen biçiminde kasnak; bu kasnakta yapılan nakış: *Bezi gergefe sıkıca yerleştirmek. Gergefi ve dikişi iyi bilir.* **—2.** *Gergef işlemek*, gergefte nakış işlemek.

—Arabac. *Gergef demiri*, at arabasında kolları dip bölümünden birbirine bağlayan, eğri demir çubuk.

—El. sant. Çoğunlukla süslü, değişik biçimlerdeki bir yastıktan oluşan ve dantelcinin üstüne kâğıdını iğnelerle tutturduğu dantel tezgâhı. (Gergefin önünden dantel ipliklerini üstüste atmaya yarayan iğler sarkar.) [Eşanl. YASTIK.] ‖Yazmacılıkta kalem işi yazmaların desenlendirilmek üzere gerildiği dörtgen kasnak. ‖*Gergef bezi*, tezgâhtaki, zıvana deliği denilen ve üstüne işlenecek parçanın tutturulduğu iki yatay çubuğa takılan sağlam bez kayış. (Kenardaki atmaların gerilmesi tiretler ya da şeritler yardımıyla yapılan bir bağlamayla sağlanır.)

GERGER, Yukarı Fırat bölümünde Adıyaman iline bağlı ilçe; 32 587 nüf. (1990); 702 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 44 köy. Merkezi, Adıyaman'ın 99 km K.-D.'sunda *Gerger*, 3 854 nüf. (1990). Tarım, hayvancılık.

GERGİ a. **1.** İp, kayış, tel, vb. şeyleri gerginleştirme işleminde kullanılan araç. **—2.** *Yörs.* Bir yeri bölümlere ayırmak için araya konulan perde. **—3.** *Esk.* İşkence aracı.

—Aşındc. *Gergi bileziği*, aynı mile bağlanmış iki taşlama taşı arasına yerleştirilen malzeme.

—Bayınd. Sehimi artırma ya da bükülmezliği azaltma eğilimindeki kuvvetleri karşılayarak, bir halatın, bir telin, bir kayışın, vb. gerilmesini sağlayan organ. ‖ Yeraltı kazılarında, zeminin iksalanması gerektiğinde, yivli krikolar yardımıyla tek tek yerleştirilen iksa kemerleri üstüne dayanan, boyuna metal kirişlerden her biri.

—Deric. *Gergi tahtası*, derilerin kuruması için gerildikleri delikli sac ya da tahta çerçeve.

—Dülg. Bir çatı makası üçgeninin, üzerinde makas kirişleriyle çatı babasının birleştiği tabanı. (TABAN KİRİŞİ de denir.) ‖ Bir kemer ya da tonozun yapımında kullanılan kalıbın tabanı. (Bindirmelikler üzerine dayanmıyorsa, destek çubuklarıyla taşınır.) ‖ *Çatı kırması gergisi*, mansart çatıda yamuğun tabanını oluşturan gergi. ‖ *Üçgen sağrı gergisi*, bir üçgen sağrının yarım çatı makasının gergisi. ‖ *Yalancı gergi* ya da *kalkık gergi*, ana gerginin üst bölümüne yerleştirilen ve oturulabilir bir çatı arasının tavanını oluşturan gergi.

gergiler
1. Basit bir çatı makasında;
2. Kalkık gergili bir çatı makasında.

—Isıbil. Bir kazanda karşılıklı iki çeperi birbirinden uzaklaştırmaya çalışan basınç kuvvetini önlemek için bu iki çepere cıvatalanmış, yuvarlak demir kuşak. (Eşanl. PAYANDA.). ‖ *Gergi borusu*, bir kazanda ya da değiştiricide boru demeti içine yerleştirilen ve gergi işlevi gören boru.

—İnş. Bir desteği, bir çatkıyı, vb. güçlendirmeye yarayan her tür öğe. ‖ Metal çatı makaslarında taban kirişi işlevi gören ve çekmeye çalışan çubuk. ‖ Bir ucunda içinden bağlama kılıcı geçen bir gözü olan, öteki ucundan döşeme iskeletine ya da kirişlerine tespit edilerek duvarların açılmasını önleyen yassı demir. ‖ Bir kemeri tavkiye etmek için yayına tespit edilen metal çubuk. ‖ *Alt gergi*, metal çatı makaslarında ikincil gergi türü.

—Mak. san. Çit tellerini, telefon tellerini, bir aktarma aygıtının kablolarını germeye yarayan aygıt. ‖ *Gergi çemberi*, bir parçaya germeli bağlama uygulamada kullanılan metal öğe (boru, çember, tel, sac vb.) [Bu öğe kazık ya da dikmelerde etriyelerin yerini tutan kesiksiz bir helistir.] ‖ *Gergi çubuğu*, bir yapıda ya da bir taşıtta iki öğe arasına, gerek dayanım ve bükülmezliği artırmak, gerek bu öğeler arasındaki aralığı değişmez tutmak için yerleştirilen bağlantı parçası. (Yalnızca GERGİ de denir.) ‖ *Gergi kolu*, kollu testere lamasının her bir ucuna yerleştirilen ve lamaya çalışması için gerekli gerginliği vermeye yarayan parça. —Bükerek sıkmak için bir ipe geçirilen tahta parça: *Bir testerenin gergi çubuğu.* ‖ *Gergi tekeri* ya da *kasnağı*, bir kayış, bir film, bir şerit vb.'nin yolu üzerine yerleştirilen ve bunların makaralara dokunma yayını, dolayısıyla aderansını artırmaya yarayan tekercik. (Genellikle bir yay ya da karşıağırlık gergi tekerinin şerite baskı uygulamasını sağlayarak onun kaymasını önler ve başlangıç konumuna dönüşünü kolaylaştırır; böylece bozulmalara yol açabilecek aşırı gerilimler engellenir.)

—Oto. *Gergi kolu*, Macpherson sistemindeki bir askı donanımında içiçe silindirsel öğelerden, eşeksenli helisel bir yaydan ve üçgenleme öğelerinden oluşan, önde direksiyon parçalarıyla tamamlanan basit takım. ‖ *Zincir gergisi*, genellikle bir makara ya da bir zincir dişlisiyle donatılmış eklemli bir koldan oluşan, bir motorun dağıtım zincirine dayanan ve zincir dişlisine mekanik ya da hidrolik (kafada bir ya da birçok kam mili olan motorlarda) basınçla etki yapan düzenek.

GERGİCEK a. Sandalye, masa gibi şeylerin ayaklarını birbirine tutturmak için aralarına konulan çubuk.

GERGİLİ sıf. Gergisi olan.

—Bayınd. *Kiriş gergili köprü*, genellikle alt tabliyeli iki kirişten oluşan köprü; her kiriş, kemer biçiminde bir üst başlıktan ve bir alt gergiden oluşur ve başlıkla gergi, uçlarından birbirine bağlanarak askı çubuklarıyla birleştirilir. (Eşanl. BOW-STRING.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—İnş. *Gergili kiriş*, iki mesnet noktasına dayandığı ve orta noktasından yüklendiği için eğilmeye çalışması gereken, ama uçlarına gömülen bir alt gergiyle basınca çalışmaya zorlanan kiriş.

—ANSİKL. Bayınd. Kiriş gergili köprülerde üst başlıklar kemer gibi çalışır ama bu kemerlerin mesnetleri üzerine uygulayabilecekleri yatay kuvvetler, gergiler tabliyeye gömülmemişse yalnız bu gergiler tarafından etkisizleştirilebilir; tersi durumda gergiler ve tabliyenin geri kalan bölümü yatay kuvvetlerin etkisini ortadan kaldırır. Seçilen enine biçime göre gergiler, köprürün alt iskeletinden az çok farklıdır. Kiriş gergili köprü, mesnetleri üstüne yalnız düşey etkiler uygular. Kiriş gergili bir strüktür, mesnetlerine itki uygulamayan ve alt kirişle taşınan yol arasındaki kalınlık fazla olmadığından alt yolun gabarisini artıran yapılar yapmaya olanak verir.

GERGİN sıf. **1.** Gerilmiş durumdaki şey için kullanılır: *Bu ip çok gergin biraz gevşetir misiniz? Gergin kaslar.* **—2.** Kırışığı, buruşuğu, sarkıklığı olmayan cilt için kullanılır. **—3.** Büyük bir ruhsal gerilim içinde olan kimse ya da bu ruhsal gerilimi yansıtan şey için kullanılır: *Bir süredir kafası bir şeylerle meşgul, çok gergin ve sinirli. Tüm tartışma boyunca gergindi.* **—4.** Bozulmak ya da kopmak üzere olan bir ilişkiden söz ederken kullanılır: *Son günlerde araları çok gergin.*

—Mak. san. *Gergin kolan*, ÇEKEN* KOLAN'ın eşanlamlısı.

—Sesbilg. Bir ses sözkonusu olduğunda, güçlü bir eklemleme gerginliğiyle söylenme; bir dil sözkonusu olduğundaysa, sistemli bir olgu biçiminde ortaya çıkan eklemleme gerginliği özelliğini taşıma. (Örn. fransızca gergin bir dildir). ‖ Akustik özellikler kuramında, bir sesbirimin,kesin biçimde saptanmış yankı alanlarıyla, büyük bir zamansal yayılımla, işitilebilirliğini güçlendiren yüksek bir enerji ve ilk iki oluşturucunun yansız ünlününkilere göre aşırı derecede sapmayla nitelenmesi (bu son özellik, öncelikle ünlülere uygulanır). [Fizyolojik açıdan, gergin sesbirimler ses yolunun gevşek konuma göre biçim değiştirmesiyle, ünsüzler için de ağız içi basıncının yüksek bir düzeye erişmesiyle belirlenir.]

GERGİNLEŞMEK gçz. f. **1.** Gerili, gergin duruma gelmek. **—2.** Kişi ya da topluluklar arasındaki ilişkiler sözkonusuysa, bozulmak, düşmanlık yansıtır bir duruma gelmek: *İki devlet arasındaki ilişkiler geçen yıl gerginleşmeye başladı. Siyasal durum çok gerginleşti.*

◆ **gerginleştirmek** ettirg. f. **1.** Bir şeyi gerili, gergin duruma getirmek. **—2.** *Bir durumu, ilişkileri gerginleştirmek*, kişiler ya da topluluklar arasında gerilim, karşıtlık, düşmanlık yaratmak: *Tartışma toplantının havasını birden gerginleştirdi. Bu olay diplomatik ilişkileri gerginleştirebilir.*

GERGİNLEŞTİRMEK → GERGİNLEŞMEK.

GERGİNLİK a. **1.** Gerilmiş olan şeyin durumu. **—2.** Gerilmiş, kasılmış, sinirli bir kimsenin durumu: *Öyle bir gerginlik içinde ki, hiç yoktan sinirleniyor* (SİNİR GERGİNLİĞİ de denir.) **—3.** İki kişi, iki grup, iki devlet arasındaki gergin durum: *Diplomatik gerginlik.* **—4.** Kişiler ya da gruplar arasında bir kopukluğa, anlaşmazlığa yol açabilecek sorun, güçlük: *Aralarında bir gerginlik var.*

—Patol. *Kıpırtılı karın gerginliği*, mide kapısı (pilor) darlığının erken belirtisi. (Karnın sol bölgesinde şişkinlik biçiminde ortaya çıkar.)

GERGOVİA. Tar. coğ. Galya'da kent, Arvernler ülkesinin bazaltlı bir platosunda. Günümüzdeki Clermont-Ferrand'ın yakınındaydı. İ.Ö. 52'de, Sezar'ın burada kuşattığı Vercingetorix kahramanca dayandı. Vercingetorix, kanlı bir çarpışmadan sonra Romalılar'ı geri püskürttü. Sezar kısa süre sonra kuşatmayı kaldırdı.

Günümüzde iki yer konusunda belirsizlik vardır: 6 km güneyde bulunan, Gergovia adıyla da bilinen Merdogne dağı; 2 km kuzeydeki Clermont sırtları. Her iki sit de önemli Galya kalıntılarıdır. Merdogne sitinde Romalılar'ın fethinden sonra bir konak yapılmış, daha sonra konak yıkıldıysa da tapınaklar kavimler göçü dönemine kadar hacıların ziyaret ettiği bir yer olmuştur.

GERHAERT Leidenli (Nikolaus), hollanda asıllı heykelci (Leiden ? 1430'a doğr. - Viyana 1473). 1462'den başlayarak Trier'de (başpiskopos Jakob von Sierck'in mezarı), Strasbourg'da (eski şansölyelik binasında büstler), Baden-Baden'de (eski mezarlıkta çarmıh), Viyana'da (Ste-

Studio du Temple

dantelci gergefi

gergi çubukları

bir kaset okuyucusundaki gergi tekeri

phansdom'da, imparator Friedrich III'ün mezarı, 1467) çalıştı.

GERHARD (Hubert), hollandalı heykelci (Amsterdam, 1545'e doğr. - Münih 1620). Bir süre İtalya'da kaldıktan sonra, Almanya'ya yerleşti (1581), Bavyera kralı Wilhelm V, Fuggerler, Avusturyalı Maximilian ve Brükselli İnfante İsabel için çalıştı. Üslubu Giambologna'dan etkilenmiştir (Münih Sankt Michael kilisesi; Bavyera Ulusal müzesi; Augsburg'da August çeşmesi.)

GERHARD (Roberto), İsviçre asıllı, ingiliz yurttaşlığına geçmiş ispanyol besteci (Valls, Katalonya, 1896 - Cambridge 1970). Pedrell ve Granados'un öğrencisi. Daha sonra Schönberg'den de ders aldı. Barcelona'ya yerleşti. 1939'da İngiltere'ye göç etti. İspanyol geleneğiyle diziselciliği birleştirme denemesinin son örnekleri olan *Don Quijote* (1941) ve *Pandora* (1944) adlı bale müzikleriyle, *The Duenna* (1947) operasından sonra çalgıların ses renklerine ve ritim karşıtlıklarına dayalı, kendine özgü "atematik" bir müzik anlayışına ulaştı. Başlıca yapıtları: 4 senfoni (1953, 1959, 1960, 1967) [*Collages* başlıklı 3. senfonisinde manyetik bant bölümü de vardır], yaylılar için 2 dörtlü (1951, 1962), konusunu Camus'nün yapıtından aldığı *Veba* kantatı (1964), 1 orkestra konçertosu (1965), küçük topluluk için *Libra* (1968) ve *Leo* (1969).

Faillet-Ziolo

Gerhaert Leidenli
Eli çenesinde büstü (1467)
Notre-Dame müzesi
Strasbourg

GERHARDSEN (Einar), norveçli siyaset adamı (Asker, Oslo yakınında, 1897 - Lilleborg 1987). Yol işçisiydi, çalıştığı işkolunda sendika başkanlığına yükseldi. Almanlar 1940'ta Norveç'i işgal ettiklerinde Oslo belediye başkanıydı. Toplama kampına gönderildi. Sosyalist parti başkanlığı (1945-1965) ve başbakanlık yaptı (1945-1951, 1955-1963, 1963-1965). Ülkesinin NATO'ya girmesine ön ayak oldu (1949) ve ileri biri reformculuğa dayalı, halkın çıkarlarını gözeten bir siyaset güttü. 1972'ye kadar parlamento üyesi.

GERHARDT (Paul), alman şair (Gräfenhainichen 1607 - Lübben 1676). Lutherci papaz; dinsel tartışmalara karıştı ve Büyük Seçici'nin kabul ettirmek istediği, lutherci tarikatlarla protestan tarikatların birleşmesi düşüncesine karşı olduğu için görevinden uzaklaştırıldı. 134 ilahinin sözlerini yazdı; bu dizelerde, gizemci düşünceyi halk şiiri gelenekleriyle birleştirdi. Gerhardt'ın yapıtında, o dönemin "barok" beğenisi egemendir.

GERHARDT (Charles Frédéric), fransız kimyacı (Strasbourg 1816 - *ay. y.* 1856). Öğrenimini Strasbourg'da yaptı, Giessen' de Liebig, daha sonra da Chevreul ile çalışarak kimya bilgisini geliştirdi. 1841'de Montpellier Üniversitesi'nde profesör oldu, 1848'de Paris'e dönerek burada bir uygulamalı kimya okulu kurdu. 1855'te Strasbourg Üniversitesi'ne atandı. Kediotu, kimyon, tarhunotu esansları ve salisilik asit üzerine araştırmalar yaptı. 1842'de kinoleini elde etti ve 1852'de asitlerin anhidritlerini buldu. Berzelius ve Liebig'in yapıtlarını fransızcaya çevirdi. Ayrıca, bazı kitaplar ve bu arada *Traité de chimie organique* (Organik kimya) [1855] adlı dikkate değer bir kitap yayımladı. Modern kimyanın kurucularından biri sayılabilir. Organik kimya alanındaki çalışmaları, *homolog seriler, fonksiyonlar*, vb. üzerine kuramsal görüşleriyle, arkadaşı Laurent ile birlikte, epey güçlük çekerek, eşdeğerler reformunu ve halen kullanmakta olduğumuz atom ağırlıklarını kabul ettirdi.

GERHARDT (İda Gardina Margaretha), hollandalı kadın şair (Gorinchem 1905). Mezamirlerinde, doğanın ve antik düşüncenin esinlediği dinsel duyguları zaman zaman yalın, zaman zaman da fırtınalı bir biçimde anlatmaya çalıştı: *La Maison du passeur* (fr. çev.) [1945]; *le Vaisseau des étoiles* (fr. çev.) [1979].

GERHARDTİT a. (fr. *gérhardtite;* öz. a. C. *Gerhardt*'tan). Miner. Hidratlı doğal bakır nitrat.

GERİ a. **1.** İLERİ'ye karşıt olarak herhangi bir yere göre daha arkada olan yer: *Masayı biraz geriye çek. Bahçe duvarını geriye almak.* **—2.** Bir şey ya da kimse dizisinin ardı, arkası: *Sıranın, taburun gerisi.* **—3.** Geçmiş: *Dönüp geriye bakınca yıllarına acıdı.* **—4.** Söylenecek, yapılacak, kabul edilecek vb. öteki şeyler; sözkonusu olandan fazla olan her şey: *Siz bu kadarını yapın, gerisiyle ben ilgilenirim. Önemli olan sağlık, gerisi boş. Gerisini yarın anlatırım.* **—5.** Bir çıkartma işlemi sonunda bir şeyden, bir miktardan, bir bütünden ya da bir bütünün bir bölümünden arta kalan bölüm: *İki taksidini ödedi, geriye üç taksit kaldı. Birkaç hayvan kurtuldu, sürünün gerisi öldü.* **—6.** Bir şeyin gizlenen, görünmeyen yönü: *Bu sözlerin gerisinde başka bir anlam var* **—7.** Bir insanın ya da hayvanın kalça ve kıçı kapsayan bölümü: *Tavuğun gerisi. Top adamın gerisine rastladı.*

—Huk. *Geri alım hakkı*, satılan malı kararlaştırılan bedel karşılığında geri almayı tek taraflı olarak isteme yetkisi veren yenilik doğurucu hak. (Eşanl. VEFA HAKKI.) ||*Geri alım sözleşmesi*, satılan malı alıcıdan geri almak hakkını veren sözleşme. (Taşınmaz mal satımını düzenleyen Borçlar k.'nun 213. maddesine göre geri alım sözleşmesinin geçerli olması için resmi şekilde yapılması gerekir.)

—Muhs. *Geriye doğru hesaplama yöntemi*, cari hesaplarda, bütün sermayeleri iskonto uygulamasıyla geçmiş bir döneme (bir üç aylık devre başlangıcına ya da ilk işlem tarihine) geri götürerek faizleri belirlemeye dayanan hesaplama yöntemi.

—Müz. *Geriye doğru hareket*, bir parçanın tümünü, bir bölümü ya da bir aralığı, son sesinden ilk sesine doğru yeniden düzenleme.

—Spor. *Geri oyuncusu*, futbolda, rakip takımın hücumunu engelleyen oyuncu. (Eşanl. SAVUNMA OYUNCUSU.)

◆ sıf. **1.** Belli bir sürede gerçekleşmesi gereken gelişmeyi, ilerlemeyi göstermeyen: *Yaşıtlarına göre iki yıl geri. Programa göre iki ay geriyiz. Geri çocuklar için özel eğitim.* **—2.** Geçmiş bir dönemin davranış biçimlerini, düşüncelerini benimseyen kimse ya da onun düşünceleri, davranışları için kullanılır: *Çok gerisin, çağın dışında kalıyorsun.* **—3.** Gerçek zamandan daha önceki zamanı gösteren saat için kullanılır: *Saatin beş dakika geri, düzelt.* **—4.** *Arg.* Aptal, kafasız (adsız da kullanılır). **—5.** *Geri hizmet*, güç ve ağır olmayan, ikinci derecede görev. || *Geri kafalı*, düşünce ve tutumuyla eskiye bağlı olan ve yeniliklere karşı çıkan, tutucu kimseler için kullanılır: *Geri kafalı kişilerin sayısı günden güne artıyor.*

—Ask. *Geri hareketler*, kara kuvvetlerinin temel harekât türlerinden biri. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Geri hizmet unsurları*, silahlı kuvvetlerde muharip birliklerin sağlık, beslenme, ikmal ve bakım gereksinimlerini karşılayarak kuvvet, sağlık, sayı ve moral yönünden eksiklerini gideren teknik ve idari hizmet birlikleri. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Geri mevzi*, bir bozgunun ardından, zayıf düşmüş kuvvetlerin, geri çekilerek muharebeyi devam ettirmeye çalıştıkları, doğal ya da hazırlanmış engellerle korunmuş sığınma bölgesi. || *Geri yamaç*, askeri harekâttaki savunma düzeni ve tahkimatı sırasında düşmanın ateş etkisini azaltmak amacıyla kullanılan özel tahkim sistemine verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.).

—Gökbil. *Geri devinim*, doğru devinimin ters yönünde yapılan devinim.

—Sine. *Geri dekor*, canlandırma sinemasında dekor yerine geçen ve saydam olmayan kâğıtlar üzerine yapılan desen.

—Spor. ||*Geri dörtlü*, futbolda, defansta (savunmada) yer alan (sağ bek, sol bek, libero ve stoper) dört oyuncu.

◆ be. **1.** Geriye doğru: *İki adım geri git.* **—2.** *Bir şeyi geri almak*, birine önce verdiği bir şeyi isteyerek onu yeniden kendine mal etmek: *Kitabını, kalemini geri almak. Parayı geri almak;* bir şeyi geriye doğru götürmek: *Arabayı azıcık geri al.* || *Bir yeri geri almak*, düşmanın eline geçen bir yeri kurtarmak: *Çok geçmeden Akhisar da geri alınmıştı.* || *Geri basmak*, geri geri gitmek. || *Geri çekmek*, bir görevliyi görevinden geri almak: *Elçisini geri çekmek.* || *Geri çekilmek*, bulunduğu yerden arkaya, geriye doğru gitmek: *Biraz geri çekilirseniz biz de görebiliriz;* yürütüm ve yönetimine karıştığı bir işi bırakmak. || *Bir şeyi geri çevirmek, göndermek*, onu almamak, geldiği yere göndermek, geri vermek: *Bütün hediyeleri geri çevirmişti;* benimsememek: *Yaptığımız her öneriyi, her ricayı düşünmeden geri çeviriyordu.* || *Geri dönmek*, geldiği yere dönüp gitmek: *Bu akşam geri dönüyoruz.* || *Geri durmak*, bir şeyi yapmaktan, bir şeye karışmaktan çekinmek, kaçınmak: *Sen geri dur, varsın onlar yapsın.* || *Geri durmamak, kalmamak*, bir işi yapmaya gücünün el verdiği ölçüde çalışmak; bir başkasından daha az çaba göstermemek, ondan aşağı olmamak: *Çalışırım, onlardan asla geri durmam.* || *Geri gelmek*, geldiği yere tekrar dönmek. || *Geri geri*, gerileyerek, geriye, arkaya doğru: *Geri geri gidiniz: Geri geri yürüyerek kapıdan çıktı.* || *Geri gitmek*, kötüleşmek, bozulmak: *Durumumuz her gün biraz daha geri gidiyor.* || *Geri kalmak*, zaman ya da nitelik yönünden daha geride olmak; benzerlerine oranla daha az gelişmek: *Burası ötekilere göre bölgenin en geri kalmış ili sayılır.* || *Geri kalmışlık*, azgelişmişlik: *Geri kalmışlığın acısını duymak.* || *Geri tepmek*, yönlendirildiği doğrultunun tam tersi bir yönde etkisini göstermek. || *(Bir şeyi) geri vermek*, aldığı kimseye ya da yere vermek. || *Geriden geriye*, gizlice, arkadan, sinsice: *Geriden geriye bizi çekiştiriyorlarmış.*

—Avc. *Köpekleri geri çekmek*, köpekler değiştirilmek istendiğinde ya da ava devam edilmek istenmediğinde, köpeklerin avı izlemesine son vermek.

—Biyol. *Geriye melezleme*, bir melezin ana-baba tiplerinden biriyle çiftleştirilmesi.

—Fizyol. *Ağza geri gelme*, midede ya da sindirim borusunda az çok sindirime uğramış besinlerin, herhangi bir bulantı ya da kusma çabası olmadan ağza dönmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İkt. *Geri kalmış yöreler*, sanayi etkinliklerinin yörelere göre dağılımındaki dengesizlikler nedeniyle, gelir ve refah düzeyi bakımından ülkenin öteki bölgelerine göre daha az pay alan yöreler.

—Oy. *Geri gelme*, bilardoda bir topun bir başka topa vurup kalkış noktasına dönmesi.

—Saatç. *Geri almak*, herhangi bir nedenle ileri gitmiş bir zaman aygıtını ayarlamak için ibrelerinin yerini ters yönde değiştirmek. —Boyunu uzatarak bir zembereğin frekansını azaltmak için raketin yerini belli bir yönde değiştirmek. —Bir zaman aygıtının daha yavaş çalışmasını sağlamak için düzenleyici organın (balans, sarkaç, kuvars) frekansını azaltmak.

—Sine. *Geriye dönüş*, filmin tersten oynatılmasına dayanan hile; bu durumda olay sondan başlar, başta biter.

—Uluslarar. huk. *Geri çağırma mektubu*, bir hükümetin, yabancı bir ülkedeki diplomasi temsilcilerinden birisinin görevine son verdiğini belirten belge.

—Uluslarar. ikt. *Ülkeye geri getirme*, dış ülkelerde bulundurulan alacakların tümünü, özellikle bir kambiyo denetim politikası gereği olarak, çıkış ülkesine getirme.

—Verg. huk. *Geri gelen eşya*, geçici çıkış işlemi ile yurtdışına gönderilip daha sonra geri gelen eşya.

◆ ünl. Bir kimseye geri gitmesi için söylenen uyarı sözü: *Geri!*

◆ ilg. *Esk.* Bundan böyle, sonra, artık:

Şimdiden geri.
—ANSİKL. Ask. Geri hareketler içerisinde muharebeyi kesme, oyalama muharebesi ve geri çekilme hareketleri uygulanır. Geri hareketler düşman uzağındaki bir bölgeye çekilerek burada yeniden muharebeye devam etmek, gerekli zamanı kazanmak ya da olası bir yenilgiye uğramadan düşmandan sıyrılmak amacıyla yapılır.

Elverişsiz koşullar altında muharebeyi sürdürmekten kaçınmak, düşman taarruz tertibatını boşa çıkarmak, başka yerde daha uygun koşullarla muharebeyi sürdürmek için yapılan geri hareketler; biri ihtiyari ve öteki düşman baskısı altında olmak üzere iki şekilde uygulanır. İhtiyari hareketler, çoğunlukla gece yapılır. Düşman baskısı altında yapılacak hareketler daha çok personel, silah ve araç kaybına neden olabilir.

Geri hareketler, komşu birlik ve dost kıtaların taktik durumlarını çok yakından ilgilendirdiğinden, üst makamın oluru alınmadan yapılamaz. Geri hareket sırasında komşu birliklerin yanları açılacağından, bunların kritik duruma düşmelerine meydan vermemek için, çekilme harekâtının, vaktinde, dost ve komşu birliklere duyurulması zorunludur. Geri çekilmek, girişilen muhareberin kaybedildiği anlamına gelmez. Kurtuluş savaşı'nda 1921 yılında kazanılan 1. ve 2. İnönü muharebeleri geri hareketler konusunda tarihsel bir örnek oluştururlar. Yeniden üstün kuvvetlerle girişilen düşman saldırılarını boşa çıkarmak, yeni takviyeler almak için zaman kazanmak, düşmanı üslerinden uzaklaştırarak elverişsiz durumda muharebeye zorlamak için, Batı cephesindeki kuvvetlerin Sakarya ırmağı gerisine kadar çekilmesine karar verilmişti. Bu geri harekât sonucunda, Sakarya cephesinde düşman ağır bir yenilgiye uğratılmış ve tekrar Eskişehir -Afyon cephesine kadar geri çekilmek zorunda bırakılmıştı.

• *Geri hizmet unsurları.* Yardımcı sınıf birlikleri adı da verilen geri hizmet unsurları, genellikle silahlı kuvvetlerin lojistik örgütü içinde yer alan, ikmal, bakım, onarım ve tahliye hizmetlerini yürüten destek birlikleridir. Başta sağlık ve personel ikmal hizmetleri olmak üzere, tahliye ve tedavi, veteriner, haberleşme, ulaştırma, akaryakıt, çeşitli kadro araç ve gereçleriyle öteki hizmetleri (posta, eğlence ve dinlenme hizmetleri gibi) sürekli olarak sağlamakla yükümlüdürler. Yol ve köprü yapım, bakım ve onarımıyla görevli istihkâm sınıfından birlikler muharip birliklere götürdükleri tahkimat, tahrip gibi hizmetlerin yanı sıra, gerektiğinde savaş birliği olarak da yardım ederler. Geri hizmet unsurları, askeri harekât öncesinde stratejik ve taktik alanlarda savaşacak birliklerin lojistik ikmal ve idari harekâtını sürekli olarak destekleyebilmek için geri hizmet etkinliklerini yürütmek üzere üst komutanlıklarca hazırlanmış bir lojistik ikmal, hizmet ve bakım planına göre muharebe alanında ve menzil sahasında tertiplenmek zorundadır. İdari ve teknik işlerle ilgili ayrıntılar ast birliklere bırakılarak yapılan tali planlar bu ikmal ve bakım birliklerince uygulanırken muharip birliklerin başarısı için en etkili desteği sağlamış olurlar. Geri hizmet ve ikmal unsurları, harekât alanında kurarak işletecekleri, gezici ve sabit depo, bakım ve onarım merkezlerinin yanında bölgede bulunan hastanelerden, fabrika, atölye, tamirhane, değirmen vb. tesis ve kurumlardan geniş ölçüde yararlanmaya çalışırlar. Harekât sırasında küçük birliklerin lojistik hizmet, ikmal ve tahliye etkinlikleri için ilk merkez tümen katındaki lojistik birlikler olup bundan sonraki kademe, ordu katında ve orduca kurulmuş, ikmal ve bakım alanlarında yürütülür. Kolordular bir ikmal ve bakım sorumluluğunda olmadığından etkinlik tümenlerle, ordu geri hizmet, ikmal ve bakım bölgesindeki geri hizmet ve ikmal unsurları arasında yürütülür. Bundan sonraki üst kademeler ise menzil sahası ile yurtiçi bölgelerine doğru uzanır.

• *Geri yamaç.* Geri yamaç mevzileri özellikle düşmanın yatık yollu silahlarına karşı savunmada kullanılan asıl muharebe hattını düşmandan gizlemek ve düşman ateşini boşa çıkarmak için, seçilen savunma mevzilerinin doruk çizgileri gerisinden geçirilir. Bu tür mevziler kararlaştırılan savunma sistemi, arazi koşulları ve düşmanın ateş üstünlüğü dikkate alınarak seçildiğinden, her savunma harekâtında kullanılmayabilir.

—Fizyol. Ağza geri gelme, mide ya da sindirim borusundaki bir hastalığın belirtisi olabilir. Süt çocuğunda, biberonla beslenme halinde, geğirti ile birlikte bir yudum sütün ağza geri gelmesi olağan sayılır.

—İkt. Geri kalmış yöreler, çoğunlukla tarımsal etkinliklerin ağır bastığı, düşük gelir düzeyindeki tarım işletmelerinin yoğunlukta olduğu, toprak yetmezliğinin yanında sanayi etkinliklerinin de yok denecek kadar az oluşu yüzünden yaygın işsizliğin bulunduğu, dolayısıyla büyük kentlere kitle halinde göç edilen bölgelerdir. Bu bölgelerin ekonomik durumlarındaki çıkmazlar, bölgelerin kendiliğinden kalkınmasını zorlaştırmakta, bölge halkı ekonomik kalkınmada kendilerine öncelik verilmesini istemektedir. Tarihin her döneminde bu tür bölgelerarası farklılıklar görülmekle birlikte, günümüzde bu tür farklılıkların giderilmesi için çaba harcanmaktadır. Geri kalmış bir yörenin kalkınması ile bölgenin sanayileşmesi sorunları birbirinden ayrılmaz bir olgu olarak düşünülmekte, ancak, sanayileşmenin gerçekleştirilmesi konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bölgelerarası farklılıkların bir hayli azalmış olduğu ABD ve Batı Almanya gibi ülkelerde, bu sorunlar bölgesel planlama çerçevesi içinde ele alınırken, İtalya ve Fransa gibi ülkelerde bu ayrımın daha derinden duyulması, gelişmekte olan ülkelerde ise ciddi boyutlara varması, sorunun bölge düzeyinden çok, genel iktisadi politikalarla çözümlenmesini gerektirmektedir. Türkiye'de de derinlemesine var olan bu sorun, İkinci beş yıllık kalkınma planı'nın son yılında (1972) ele alınarak, DPT içinde, geri kalmış bölgelerin sorunları konusunda araştırma yapmakla görevli bir "Kalkınmada öncelikli yöreler dairesi" kurulmuştur. Bu daire, belirli ölçütler saptayarak Türkiye'de kalkındırma çalışmalarında öncelik verilmesi gereken illeri belirlemiştir. Başta Doğu ve Güney-doğu Anadolu bölgelerindeki iller olmak üzere, kalkınmada öncelikli yörelerin sosyal, ekonomik ve kültürel bakımdan geliştirilmesi ve bu bölgelerle öteki bölgeler arasındaki ayrımın giderek azaltılması, kalkınma planlarında temel hedeflerden biri olarak ele alınmıştır. Bu bölgelere yapılacak yatırımlar için kredi sağlama, vergi indirimi, çalışanlara daha yüksek ücret verilmesi gibi özendirici önlemler alınmakla birlikte, altyapı yetersizliğinden dolayı yatırımların bu bölgelere kayması sağlanamamıştır. Özendirici yatırımların önemli bölümü Marmara ve Ege bölgesinde kalmış, buna karşılık, Doğu ve Güney-doğu Anadolu bölgelerine yapılan yatırımlar oransal olarak daha düşük düzeyde kalmıştır. Ancak, bu bölgelere yapılan yatırımların tutarı yıllar içinde sayısal olarak artış göstermiştir. 1984'te, bu bölgelere yapılan teşvik yatırımları 1 milyar 105 milyon TL iken, 1991'de bu miktar 4 793 milyar TL'ye çıkmıştır. Bu konuda yapılan en önemli girişim, Güney-doğu Anadolu projesi (GAP) olmuştur. Projenin tamamlanmasıyla bölgede önemli bir gelişme sağlanması beklenmektedir.

GERİ a. *Yörs.* Saman, tahıl vb. taşımak için arabaya gerilen hasır ya da çul.

GERİ-AKIŞ a. Kim. müh. Buharlaştırılmış kesimin bir bölümünü yoğuşturduktan sonra damıtma aygıtına sıvı olarak geri gönderme. ||*Geri-akış oranı,* kolona geri gönderilen sıvının, kolonun tepesinden alınan sıvıya oranı. (Ürünlerin arılığını artırmak için geri-akış oranı yükseltilir, buna karşın alınan sıvı miktarı azalır.) ||*Geri -akıtmak,* buharlaştırılmış ve yoğuşturulmuş kesimin bir bölümünü damıtma kulesine geri göndermek ||*İç geri-akış,* tablalı bir kolona geri gönderme.

GERİATRİ a. (fr. *gériatrie*'den; yun. *geron, -ontos,* ihtiyar, ve *iatros,* hekim). Yaşlılık tıbbı; ihtiyarlığın başlamasını geciktirmeye yarar araçların tümü. (Önlemler üç yönden ele alınır: organik [tıbbi bakım], psikolojik [yaşlıya sağlıklı yaşlanmasında yardım ederek] ve sosyal [etkili bir sosyal yardım sağlayarak].)

GERİBESLEME a. Elektron. ve Telekom. Bir yükselteçte, çıkış işaretinin bir bölümünü, girişe geri gönderme. (Eşanl. FEED-BACK.) [Bk. *ansikl.* böl.] ||*Aşırı geribesleme,* salınımlarla çalışma sınırı ötesinde eşleşmiş bir geribeslemeli algılayıcı kullanarak radyodalgalarını alma yöntemi. (Algılayıcının tetiklenmesi aşırı akustik frekanslı yerel bir salınımın yarıdönemleri sırasında dönemsel biçimde durdurulur. Bu yöntem işareti çok yüksek değerlere ulaştırır, ama yüksek düzeyde gürültüyle binişmesine de yol açar.) ||*Negatif geribesleme,* elektronik bir montajın girişine, çıkıştan alınan işaretin bir bölümünü zıt fazlı olarak yeniden uygulama. (Bk. *ansikl.* böl.) ||*Pozitif geribesleme,* giriş işaretiyle aynı fazda bir işareti girişe gönderen geribesleme.

—Siber. Bir tedirginlikten sonra otomatik olarak başlayan ve ters yönde düzeltici bir etki yaratmayı amaçlayan süreç. (Eşanl. FEED-BACK.) [Bk. *ansikl.* böl.] ||*Kararlılaştırıcı geribesleme* ya da *karşıpompalama geribeslemesi,* pompalamaya yatkınlığı azaltma etkisi yapan geribesleme. ||*Otomatik denetim geribeslemesi,* bir büyüklüğü bir karşılaştırma ya da yönerge büyüklüğüyle denetlemeyi ya da yönerge değerini çıkış büyüklüğünün değerine göre değiştirmeyi amaçlayan geribesleme.

—ANSİKL. Elektron. ve Telekom. 1913'te, birçok araştırmacının, geribesleme ve salınımlı odyon ilkesinin patentini almasından sonra, 1914'te Edwin Armstrong, geribeslemeli algılayıcıyı tanımlayarak gerçekleştirdi; bu aygıt, 1920 ile 1930 arasında, radyo alıcısı olarak yaygın bir kullanım alanı buldu. Bu aygıtta çıkış geriliminin bir bölümü girişe gönderildiğinde geribeslemeyle aynı fazlı frekanslarda yükseltmenin arttığı ve zıt fazlarda azaldığı anlaşıldı. Toplam algılamadaysa, ayar frekansında kazanç ve seçicilik artıyordu. Girişe uygulanan geribesleme işareti yükseltilip bir bölümü girişe yeniden gönderildiğinde, toplam çıkış gerilimi, geribesleme işaretinin bu bölümüyle yükseltme miktarının çarpımı 1'den büyük olursa, ıraksak geometrik bir diziyle gösterilebilir; bu durumda yükselteç bir salınım üretecine dönüşür. Algılayıcının kararlı olması için, bu çarpımı değişmez olarak bu sınırdan uzakta tutmak gerekir.

Günümüzde, bir yükseltecin, geniş bir frekans bandında bağlılığını sağlamak için daha çok negatif geribesleme kullanılır. Bu amaçla oluşturulacak yeni bandın tümüne, faz zıtlığını sağlamak için, işaret, bir geribesleme bandıyla girişe gönderilir. İşaretin, çok yükseltilmiş bileşenleri üzerinde, negatif geribesleme daha güçlüdür ve giriş işaretini azaltmaya çalışır; geribesleme döngüsünün, bandın tümünde istenen faz kaymasını sağlaması kazancı azaltır, ama bütün frekanslar için kazanç tekdüze olma eğilimi gösterir. Dolayısıyla, bozulmayı azaltmak için, kazancın bir bölümü gözden çıkarılır.

Transfer fonksiyonu μ olan yükseltici bir öğe üzerinde negatif geribesleme, çıkış işaretinin bir kesimini yükselteç girişine geri veren β transfer fonksiyonlu bir dönüş zinciriyle gerçekleştirilir. $1-\mu\beta$ niceliğine, geribesleme oranı adı verilir; negatif geribesleme halinde modülü birden büyük olan bir nicelik ortaya çıkar. Negatif

geribesleme, geçirme bandını iyileştirir ve geribesleme oranından doğan bozulmayı azaltır; buna karşılık yükseltme de aynı oranda zayıflar.
—Siber. Geribesleme, doğal ya da yapay bütün ayarlama ve kumanda süreçlerinin temelidir. Gerçekten bir büyüklük, kendisini olağan değerinden saptırmaya çalışan bir tedirginlikle karşılaştığında, ters yönde düzeltici bir etki doğuracak bir geribesleme süreci otomatik olarak başlamazsa, bu büyüklük ne değişmez değerini koruyabilir, ne de belirli bir yasa uyarınca değişebilir; bu düzeltici etki, geribesleme enerjisi, sürece giren enerjiden çok küçük olması koşuluyla, bir ayarlama ya da otomatik denetleme döngüsünde doğabilir; oysa, klasik mekanikte, geribesleme etkiye eşit ve zıt işaretlidir.
Bir kimyasal birimin ya da bir elektrik santralının iyi çalışması için birçok ayarlama döngüsünde birçok geribesleme sağlamak zorunludur; aynı şekilde biyolojik dengeyi de çok geniş geribesleme devreleri sağlar: örneğin kandaki karbondioksit oranının belli bir değerde tutulması; insülin üretimi; sıcakkanlı hayvanlarda sıcaklık ayarı. Bununla birlikte yüzeysel benzerlikler bir yana bırakılırsa, biyolojik ayarlamaların karmaşık yapısı, çoğu kez teknolojik ayarlamalardan farklıdır. Teknolojik ayarlamalarda, düzeltici etki, sapmanın yükseltilmesinden kaynaklanır; oysa biyolojik ayarlamalar parametrik türdedir, yani sapmadaki değişimler, sistemin yapısındaki parametreleri değiştirir.

GERİBESLEMELİ sıf. Geribeslemesi olan.

Théodore Géricault
Rusya ricatı (1818'e doğr.)
tüy, kahverengi mürekkep ve suluboya
Güzel sanatlar müzesi, Rouen

Lauros-Giraudon

—Siber. *Geribeslemeli sistem*, OTOMATİK DENETİM* SİSTEMİ'nin eşanlamlısı.

GERİBIRAKMA a. Soğut. san. ve Isıbil. Bir katının soğurduğu ya da yüzde tuttuğu gazları belli bir sıcaklıktan sonra bırakmasına yol açan olay. (Yüzde tutma -geribırakma eşsıcaklıkları çoğu kez histerezis olayını doğurur.)

GERİBIRAKMAK g. f. Fizs. kim. İçerdiği maddeyi kusmak. (Eşanl. GERİSALMAK.)

GERİBIRAKMALI sıf. Geribırakması olan.
—Soğut san. *Geribırakmalı soğutma*, daha önce yüzde tutulan bir maddeyi adiyabatik olarak geribırakan soğutma yöntemi.

GERİBİLGİ a. Parapsikol. Öznenin bildiklerine, anımsadıklarına ya da belleğine dayanarak çıkarsayamayacağı geçmiş olaylarla ilgili duyuüstü algı biçimi.

■ **GÉRICAULT** (Théodore), fransız ressam ve taşbaskıcı (Rouen 1791 - Paris 1824). 1808'de Carle Vernet'nin, daha sonra, 1810'da da Guérin'in atölyesine girdi. Yeniklasikçiliğe muhalefetini ve Gros'un etkisini yansıtan büyük boyutlu tuvalleriyle adını duyurdu *(Hücuma kalkmış muhafız alayı süvari subayı)* [1812 Salonu'nda altın madalya, Louvre] ve *Cepheyi terk eden zırhlı süvari* [1814 Salonu, Louvre]). Binicilik tutkusu yüzünden kralın silahşörleri arasına giren Géricault, Bourbonlar'ın dönüşünden Louis XVIII'in Béthune'e kaçışına kadarki dönemde kralın yanından ayrılmadı. 1816 güzünden 1817 güzüne değin, İtalya'da kaldı; Michelangelo'ya duyduğu hayranlık, Roma'da seyrettiği berberi atlarının yarışlarını konu alan güçlü taslaklarda görülebilir (*Cheval arrêté par des esclaves*, Rouen müzesi). Ülkesine döndükten sonra kamuoyunu sarsan *Méduse* kazazedelerinin dramını bazı değiştirmeler yaparak işledi. Klasik kültür ve gerçekçilik kaygısı (Beaujon hastanesi'nin kadavralarını örnek alarak yapılan etütler) romantizmin ilk manifestosu sayılan *Méduse* Salı* adlı büyük boyutlu tabloda iyice belirgindir. 1819 Salonu'nda iyi karşılanmayan bu tuval, İngiltere'de büyük bir ilgi uyandırdı; sanatçı, 1820 ve 1821 yıllarını İngiltere'de geçirdi, Constable'ın modernliğinden, suluboya ressamlarının yalınlığından etkilenerek yeni yollar aramaya yöneldi. *Alçı ocağı* (1822, Louvre) adlı tablonun sadeliği le Nain kardeşler ile Cézanne arasında bir geçiş sayılabilir. *Derby d'Epsom* (1821, *ay. y.*) adlı tablonun aydınlık renkleri ise bu yeni anlayışın bir örneğidir. Son yapıtları, Salpêtrière hastanesi'nden bir hekimin teşvikiyle çizdiği beş deli portresi (Charles Clément'a göre 10 tane) sanatçının tam bir bilimsel gerçekçilik kaygısına kapıldığını göstermektedir. İngiltere'den sağlığı bozulmuş olarak dönen Géricault, iki kez attan düştükten sonra, bu kazanın yol açtığı ihtilat yüzünden öldü. Yetenekli bir desinatör (Barye ve Delacroix ile birlikte Jardin des Plantes'da yaptığı atlar, aslanlar) ve taşbaskı ustası olan sanatçının (*Rusya ricatı*; ingiliz tarzı 12 çalışmadan oluşan bir dizi: *Kömür arabası, Gaydacı*, vb.) heykelleri de vardır *(Ekorşe at, Bir kadını kaçıran Satyros*, vb.).

Lauros-Giraudon

Théodore Géricault
Alçı ocağı (1821-22)
Louvre müzesi, Paris

GERİCİ sıf. ve a. Dar görüşlü bir tutuculuktan ya da eski toplumsal ya da siyasal düzene geri dönüşten yana olan kimse: *Gerici hükümet. Gericilerin elinde olan gazete.* (Eşanl. MÜRTECİ.)
◆ sıf. Siyasal ve toplumsal açıdan gerici düşünceleri açığa vuran, taşıyan ya da dile getiren için kullanılır.

GERİCİ a. Germe işini yapan.
—Müz. Keman, çello gibi telli çalgılarda, kuyruğa takılan, vidalı küçük aygıt. (Burguların gidermekte yetersiz kaldığı küçük akort farklarını gidermeye yarar.) [FİKS ya da FİKSATÖR de denir.]
◆ sıf. Nörobiyol. Fizyolojik olarak, hareket sırasında kirişleri ya da aponevrozları geren kaslara denir. (Örneğin yürüyüş sırasında geniş fasyanın gerici kası uyluğun yan aponevrozunu gerer.)

GERİCİLİK a. Yenilikleri yadsıyarak geçmişteki toplumsal ve siyasal duruma dönme düşüncesi, tutumu: *Gericiliğe ödün vermek.*

Gericilik hareketleri → İRTİCA.

GERİÇEKME a. Mak. san. *Geriçekme kuvveti*, bir yay ya da geriçekme düzeneğiyle (biyelcikli, eğik düzlemli vb.) uygulanan kuvvet. ||*Geriçekme yayı, vidası*, bir mekanizmanın devingen bölümünü dinginlik konumuna getiren yay, vida.

GERİDEOYUKLU sıf. Zehir çengelleri üst çenelerinin gerisinde olan yılanlar için kullanılır.

GERİDEOYUKLULAR a. İçinde zehirin akması için bir yarık bulunan zehir çengelleri üst çenenin arka bölümünde yer alan yılanları içeren öbek. (Susatangiller ve kumyılanıgiller familyalarını içeren öbekteki yılanlar ancak avlarını yutarken zehirlerini akıtabildiklerinden insan için zararsızdır. Bil. a. *Opisthoglypha*.)

GERİDON a. (fr. *guéridon*). Genellikle üstü mermer, tek ayaklı yuvarlak masa.

GERİDÖNÜŞ a. Bilkur. Bilimler tarihinin yalnızca olayların bir anlatısı olmadığı, bilimlerin güncel durumunu göz önünde tutan bir değerlendirme tarihi de olduğu yolundaki kavram. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mat. çözlm. Geridönüşlü bir dizinin terimlerini birleştiren bağıntı. [$u_n = f(u_{n-1})$ biçimindeki *f* fonksiyonu eşçizimli olduğunda geridönüş eşçizimlidir. Yine bu *f* fonksiyonu doğrusal ya da afin olduğunda ya da *a* ile *b* bilindiğine ve $b \neq 0$ olduğuna göre, $u_n\ f(u_{n-1}, u_{n-2})$ biçimindeki *f* fonksiyonu $f: (x, y) \to ax + by$ ile tanımlandığında, geridönüş doğrusaldır.]
—Mat. ve Mant. *Geridönüşle akılyürütme*, homojen terimli bir dizinin en az iki terimine ilişkin bir özelliğin doğruluğunu, bu dizinin bütün terimlerine genişleterek yapılan tanıtlama. (Eşanl. TÜMEVARIMLA AKILYÜRÜTME.) ||*Doğal tamsayılar kümesi üzerinde geridönüşle tanımlama ilkesi*, boş olmayan bir A kümesi içinde tanımlı bir G fonksiyonu ve A nın bir *a* elemanı verildiğinde, ℕ den A içine, $f(0) = a$ ve her *n* tamsayısı için $f(n+1) = G(f(n))$ olacak şekilde tanımlı bir tek *f* fonksiyonunun var olduğunu belirten ilke (burada basit, ancak biraz sınırlayıcı biçimde önerilmiş). [*f* fonksiyonunun, G ve *a* dan yola çıkarak geridönüşle tanımlı olduğu söylenir. Örneğin

$n \to 2^n$ fonksıyonu, $a = 0$ bağıntısına ve ℕ den ℕ içine tanımlı olan ve $g(m)=2m$ ile verilen G fonksiyonuna dayanılarak geridönüşle tanımlanır.] ‖*Doğal tam sayılar kümesi üzerinde geridönüşle tanıtlama ilkesi, n* tam sayısı için gerçeklendiğinde her $n+1$ tamsayısı için de gerçeklenen bir özelliğin, 0 için gerçeklendiğinde her tamsayı için de gerçekleneceğini belirten ilke. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Müz. Bir ses dizisinin ters yönde sıralanmış biçimi. (Kontrapunto işlemlerinden olan bu besteleme yöntemi, XIX. yy.'a değin kullanıldı. 1920'den sonra, dizisel müzikte, dizinin alabileceği dört biçimden birini oluşturdu.)

—ANSİKL. Bilkur. Bilimkuramı alanındaki geridönüş kavramı Bachelard'ın çalışmalarından doğdu. Bir bilimin geçmişini ortaya koymak demek, onun gelişmesini öğrenme araçlarını edinmek demektir. Bilimin şimdiki durumunu bilmeyen biri böyle bir yol izleyemez. Bilimsel olaylar doğruluk değerleri oluştururlar; "olayların oluşma tarihini değerlerin oluşma tarihiyle tamamlamak" (geridönüşlü tarih) zorunluluğunun nedeni de budur. Bilimler tarihi değerlendirilmiş bir tarihse, bilim tarihçisinin tarihini yaptığı bilimin son gelişmeleri konusunda bilgi sahibi olması gerekir. Bir bilimin bugünkü bilim tarafından onaylanan tarihinin ürünü olan güncel geçmişiyle bütün önermeleri bilimöncesi önermeler olarak kapsayan zamanaşımına uğramış geçmişi arasındaki ayrım, geridönüşe dayanır.

—Mat. ve Mant. Matematikte uzun zamandan bu yana kullanılan geridönüş ilkeleri, çatışkıların ortaya çıkması (Berry, Richard) sonucu yeniden gündeme geldi, günümüzde kümeler kuramı çatışkılardan sakınmaya olanak verdi: geridönüş ilkeleri gerçekte bu kuram içinde ifade edilir ve doğal tamsayılar kümesi ℕ nin (gerçekte sonlu sıra sayıları kümesi olan) sıralı olma özelliği kullanılarak kolayca tanıtlanır. Böylece geridönüş ilkeleri bir yasallık kazanır ve gerçekte Peano'nun ikinci basamaktan aritmetiğinin (geridönüşle tanıtlamanın bir belit olduğunu belirten kuram) göreli çelişmezliği (kümeler kuramının çelişmezliğine bağlı kalması anlamında) kanıtlanır. Öte yandan, geridönüş ilkelerinin mutlak kuruluşuna ilişkin her akla yatkın girişimin, Gödel'in ikinci eksiklik kuramı nedeniyle başarısızlığa uğradığını da belirtmek gerekir.

GERİDÖNÜŞLÜ sıf. Geridönüşü olan.

—Mat. çözlm. u_0 ya da u_1 ya da her ikisi verildiğine göre, n inci ranktan terimi, bundan önce gelen bir ya da birçok terime (çoğu kez $n-1$ ya da $n-2$ ranklı terimler hatta her ikisi) tanımlanan bir dizi için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Mat. çözlm. Geridönüşlü diziler şu yöntemle incelenebilir: (u_n), $u_n=f(u_{n-1})$ ya da $u_n=(u_{n-1},u_{n-2})$ türünde bir bağıntıyla tanımlıysa, f sürekli bir uygulama olmak üzere, olası l limiti, $l=f(l)$ ya da $l=f(l,l)$ denkleminin köküdür. Daha sonra, (u_n-1) nin, köklerden biri için, 0 a doğru yakınsadığını doğrulamak gerekir. Geridönüşlü diziler, değişkeni n ye bağlı çembersel fonksiyonlarla terimi belirtilen dizilerin olası limitlerini belirlemede kullanılabilir: bu durumda rankları farklı terimler arasında bir geridönüş bağıntısı kurulur.

Aynı şekilde, kimi yalın I_n integrallerinin hesabı için, bir ya da birçok kısmi integrallemeyle, I_n ve I_{n-1} ya da I_{n-2} arasında bir geridönüş bağıntısı kurulur; bu da, I_1 ya da I_0 dan yola çıkarak, I_n yi belirlemeye olanak verir.

GERİETKİ a. Ruhbil. Bir davranışın yol açtığı ve bu davranışın öznesi olan organizma tarafından algılanan uyartı. (Gerietki sözkonusu davranışın düzenlenmesinde genellikle büyük bir rol oynar.) [Eşanl. FEED-BACK.]

GERİETKİLİ sıf. Ruhbil. Kendi kaynağı üzerine karşı etkide bulunan. ‖*Gerietkili uyartı*, bir davranış (örn. kassal, eklemsel, görsel ya da işitsel bir biçim altında, bir devinime yönelik) tarafından yol açılan ve organizma tarafından genellikle daha sonraki davranışların düzenlenme, öğrenilme ya da geliştirilmesi için yararlanılan uyartı.

GERİEVRİM a. Fels. Ayrışıktan bağdaşığa, değişikten aynıya, çoktan teke geçiş.

GERİ-İZDÜŞÜM a. Fiz. Bir retroprojektörle elde edilen izdüşüm.

GERİKAZANIM a. Isıbil. Dumanın entalpisini bir reküperatörle ikincil havaya ya da ısıtma gazına ileten işlem. (Eşanl. REKÜPERASYON.) ‖*Gerikazanım çevrimi*, dış ısı kaynaklarıyla ısı alışverişlerinin yanı sıra iç ısı alışverişlerini de içeren termodinamik çevrim. (Devrenin bir noktasında etkin akışkandan alınan ısı başka bir noktada devreye geri verilir; bu iç ısı alışverişi ısıl bir reküperatörle sağlanır ve bazen etkin akışkanın ana debisinin bir bölümünü almak gerekir.) [Eşanl. YENİLEME ÇEVRİMİ.] ‖ *Gerikazanım fırını*, reküperatörler içeren fırın. ‖*Gerikazanım kazanı*, içinden bir sanayi aygıtının (örneğin fırın) çıkışından alınan henüz sıcak gazların geçtiği kazan. (Gerikazanım kazanı, buhar ya da sıcak su üretmek için bu gazların entalpisinden yararlanır.)

GERİKAZANIMLI sıf. Gerikazanımı olan.

—Dy. *Gerikazanımlı frenleme*, kimi elektrikli lokomotiflerde ve elektrik motorlu taşıtlarda kullanılan frenleme sistemi. (Bu sistemde, cer motorları akım üreteçleri biçiminde çalışarak tekerleklerin ilettiği mekanik enerjiyi elektrik enerjisine dönüştürür. Böylece elde edilen akım katenere ya da iletken raya gönderilir. Özellikle uzun rampalı dağ hatlarında tutunma freni biçiminde kullanılan gerikazanımlı frenleme sistemi, fren pabuçlarında aşınmayı azaltır ve cer enerjisinin bir bölümünü tasarruf etmeye olanak verir.)

GERİLEK sıf. Bir gerilemeyi belirten.

—Çevrebil. *Gerilek dizi*, bitki gruplarında, gelişmiş bir oluşumdan, basit bir oluşuma doğru meydana gelen gerileme. (Karşt. İLERLEYİCİ* DİZİ.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Nöropsikol. Bellek yitimine neden olan kazadan önceki olayların hatırlanamadığı ve çok uzak bir geçmişe uzanabilen bir bellek yitimi biçimi için kullanılır.

—ANSİKL. Çevrebil. Elverişli iklim sayesinde gelişmiş olan ve kışın yapraklarını döken ağaçlardan oluşan bir orman, insanların etkisiyle, yangınlar ya da tarla açma yüzünden, çalılardan oluşan bir fundalığa dönüşebilir. Eğer insan baskısı sürerse bu son oluşumun yerini de otsu bitkiler alabilir.

GERİLEME a. Gerilemek eylemi.

—Biyol. Bir hayvan ya da bitki şubesinde, atalarda iyi gelişmiş olarak bulunan bir ya da birçok organın o soyun çok sonraki döllerinde körelmesi, hatta büsbütün yok olması biçiminde tersine evrim (mağaracıl hayvanlarda gözlerin, yılanlarda ayakların, içasalaklarda ve bitkilerden bazılarında, örneğin sumercimeğinde organların pek çoğunun kaybolması).

—Gökbil. Bir gezegenin yermerkezli devinimınde, boylamının azaldığı evre. ‖ *Gökadaların gerilemesi*, gökadaların aralarındaki uzaklıkla orantılı bir hızla birbirinden uzaklaşması.

—Jeomorfol. *Buzul gerilemesi*, buzulların geri çekilmesi.(Bk. *ansikl.* böl.)

—Mant. ve Fels. Gerilemeli olanın özelliği. ‖Edimsel olarak hesaplanabilirlik ve kararverilebilirlik sezgisel kavramlarının incelenmesine uygun bir çerçeve sağlamayı amaçlayan kuram. (Bk. *ansikl.* böl. Mant. ve Mat.)

—Manyet. *Gerileme çevrimi*, gerileme halinde geçilen histerezis çevrimi ya da bu çevrimin bir bölümü (son durumda daha çok *gerileme çizgisi* ya da *eğrisi* denir). ‖*Gerileme hali*, iç manyetik alanı zayıflamış bir sürekli mıknatısın hali.

—Nörol. *İvmeli gerileme*, geriye doğru yürüme başladıktan sonra yürümenin giderek hızlanması. (İvmeli gerileme özellikle Parkinson hastalığında görülür.)

—Psikan. Katlanamayacağı engellenmelerle karşılaşan, bunlardan korunmak için libido yaşamının en eski aşamalarına dönen ve düşsel bir doyuma kavuşmak amacıyla buralarda yerleşen öznenin libidosal örgütlenme süreci.

—Tıp. Hastalık belirtilerinin yok olması ya da hafiflemesi.

—ANSİKL. Jeomorfol. Buzul gerilemesi, yeterince hızlı olduğu zaman, özel engebe biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açar. Buna örnek olarak, iklimin aşırı ısınmasıyla hızlı bir buzul gerilemesinin meydana geldiği buzulçağı sonu inlandsıs buzulları gösterilebilir: buzulun yüzeyinde büyük bir su kütlesi oluşur, bu su süzülerek, *os* ve eskerler dediğimiz özel engebe biçimlerine yol açan güçlü buzulaltı sellerini besler. Bunun yanı sıra, basınç altındaki bu su yerli kayaç içerisinde buzulaltı kanyonları da açar.

—Mant.ve Mat. Edimsel olarak hesaplanabilirlik ve kararverilebilirlik kavramlarının eski kavramlar olmalarına karşın (eukleidesçi bölme algoritması, iki tamsayının en büyük ortak bölenini hesaplama algoritması, bir tamsayının asal olup olmadığını ortaya koyan Eratosthenes kalburu, vb.), kesin bir matematik tanım zorunluluğu özellikle Schröder ve Hilbert'in çalışmaları sonucu, ancak XX. yy. başında ortaya çıktı. Oldukça farklı kaygılara cevap vermek üzere birçok tanım (Church, Gödel, Herbrand, Kleene, Markov, Post, Turing, vb.) ortaya kondu. Ancak bu tanımların hepsinin de eşdeğer olduklarının anlaşılması, gerileme kavramının edimsel olarak hesaplanabilme kavramının matematik eşdeğeri olduğunu ileri süren Church'ün savını (1936) daha da pekiştirdi. Aşağıda verilen gerilemeli fonksiyon kavramı "edimsel olarak hesaplanabilir fonksiyon"un kesin matematik karşılığı- Gödel ve Herbrand tarafından ileri sürüldü. Kolaylık bakımdan "tümel" denilen gerilemeli fonksiyonlarla, yani değerlerini ℕ içinden alan $\mathbb{N}^p$ (p keyfi pozitif tamsayı) alanıyla yetinildi. $\mathbb{N}^p$ den ℕ içine uygulamaların kümesi $F^{(p)}$ ile, p sayısı sıfır olmayan doğal tamsayılar kümesini taradığı zaman $F^{(p)}$ kümelerinin birleşimi F ile gösterilerek şu adlandırmalar yapıldı:

1. *ornatma*, $F^{(p)}$ nin her $g(y_1, ..., y_p)$ elemanına ve $F^{(n)}$ elemanlarının her $(h_1, ..., h_p)$ p-lisine, $F^{(n)}$ nin $g(h_1(x_1, ..., x_n), ..., h_p(x_1, ..., x_n))$ elemanını eşlik ettiren işlem;

2. *geridönüş*, $F^{(n)}$ nin $f(x_1, ..., x_n)$ ve $F^{(n+1)}$ in $g(x_1, ..., x_{n+1})$ gibi iki elemanına, $h(x_1, ..., x_n, 0) = f(x_1, ..., x_n)$ ve her m tamsayısı için $h(x_1,...,x_n,m+1) = g(x_1,...,x_n,h(x_1,...,x_n,m))$ biçiminde geridönüşle tanımlanan $h(x_1,...,x_n)$ fonksiyonunu eşlik ettiren işlem;

3. *minimum bulma*, $F^{(n+1)}$in $\forall x_1 ... \forall x_n \exists y\, f(x_1, ..., x_n, y) = 0$ ı gerçekleyen her f fonksiyonuna, y ancak ve ancak $f(x_1,...,x_n,y)=0$ olacak biçimde en küçük tamsayı olduğunda, $h(x_1, ..., x_n) = y$ ile tanımlanan $F^{(n)}$ nin h fonksiyonunu eşlik ettiren işlem.

Bu tanımlarla donatılmış olarak, tümel gerilemeli fonksiyonların R kümesi topluca, F nin tüm altkümelerinin-her tamsayıya 0 ı eşlik ettiren sıfır fonksiyonunu, her n tamsayısına $n+1$ i eşlik ettiren ardıl fonksiyonu, p-li $(x_1,...,x_p)$ ye onun i-nci koordinatı x_i yi eşlik etterin pr_i^p izdüşüm fonksiyonlarını içeren ve ornatma, geridönüş ve minimum bulma (tanımı minumum bulmayı gerektirmeyen gerilemeli fonksiyona "ilkel gerilemeli" denir) işlemleri için kararlı olan-kesişimi olarak tanımlanır. Geridönüşlü fonksiyonların edimsel olarak hesaplanabilir oldukları açıktır; buna karşılık matematik uygulamada karşılaşılan edimsel olarak hesaplanabilir her fonksiyonun (örneğin sıfır olmayan iki tamsayıya onların en büyük ortak bölenini eşlik ettiren uygulama gibi), yukarda belirtilen

bir dış gezegenin gerilemesi
(Mars gibi bir dış gezegen aylarca düzenli olarak gözlenirse, bu gezegenin gökte takımyıldızlar arasında geniş kıvrımlar çizdiği saptanır: kimi kez yıldızlara göre Güneş'le aynı yönde yer değiştirir, kimi kez de geriler ve ters yönde ilerler [şekilde 1 ve 3 noktaları arasındaki yol]. Bu olay Yer ve göz önüne alınan gezegenin Güneş çevresinde farklı hızlarla devinmesinden kaynaklanır; Yer daha hızlı döner.)

tanım anlamında geridönüşlü olduğu gerçeklenerek, Church'ün tezinin iyi temellendirilmiş olduğuna güven getirilebilir (bununla birlikte, "edimsel olarak hesaplanabilir fonksiyon"un kesin bir tanımı olmadığından, Church'ün tezi gibi bir tezin kanıtlanamayacağını da belirtmek gerekir). Fonksiyonlar ve geridönüşlü kümeler kuramı ($\mathbb{N}^p$ nin bir parçasının ayırtedici fonksiyonu geridönüşlüyse, parçanın kendisi de geridönüşlüdür), kararverilebilir kuram kavramına belli bir anlam verme olanağını sağladı ve ilkin kısmen bunun için ortaya kondu. Mantıksal olmayan sonlu sayıda bir $a_1,\ldots,a_n$ simgesi olan birinci dereceden bir L dili verildiğine göre L "aritmetikleştirilir", yani L'nin her s simgesine birebir olarak $\bar{s}$ ile gösterilen bir tamsayı eşlik ettirilir (örneğin $1 \leqslant i \leqslant n$ için $\bar{s}_i = i$, $\bar{\&} = m+1, \bar{\vee} = m+2,$ $\bar{\neg} = m+3, \bar{\forall} = m+4, \bar{\exists} = m+5,$ $\bar{x}_i = m+6+i$, burada x_i L'nin i-nci değişkenini gösterir), sonra L'nin simgelerinin her

$$\frac{\sigma}{s_1} = \frac{s}{s_2^1} \ldots s_{n\bar{n}}^{s}$$

sonlu dizisine onun $\bar{\sigma} = 2 \cdot 3 \ldots p_n$ numarası eşlik ettirilir (burada p_n n-nci asal sayıyı gösterir). L'nin formül numaralarının geridönüşlü bir küme kurduklarını görmek kolaydır. Bu durumda, eğer T teoremi numaralarının kümesi geridönüşlüyse, bu türlü aritmetikleştirilmiş bir dilin K kuramına "kararverilebilir" denir. Bu tanımdan başlayarak, birçok kararverilebilirlik ve kararverilemezlik sonuçları saptanabildi. Bu sonuçların en ünlüsü, birinci dereceden aritmetiğin kararverilemezliğini tanıtlayan (Peano) Gödel-Church teoremidir (1936). Gerileme son zamanlarda (Matijasevic'e göre, 1970) Hilbert problemlerinden birine olumsuz yanıt verme olanağını da sağladı: değişkenlerin herhangi bir sayıdaki rasyonel tamsayılar $\mathbb{Z}$ halkası içindeki çokterimli poligonlar kümesi P, P'nin $\mathbb{Z}$ içinde en az bir kökü olan polinomlardan meydana gelen altkümesi de Q olsun. P aritmetikleştirilince (örneğin yukarda tanımlanan yönteme benzer bir yöntemle ve P elemanlarının numaraları gerilemeli bir küme meydana getirecek bir biçimde), Q elemanları kümesi gerilemeli değildir. Bilişim sayesinde, gerilemeli fonksiyonlar kuramı günümüzde verimli araştırmaların konusu durumuna geldi.

GERİLEME DÖNEMİ, Mısır tarihinin, XXI. hanedandan XXX. hanedana ve ikinci pers egemenliğine (İ.Ö. 1085-333) değin uzanan dönemi; bu dönem firavun monarşisinin tedrici çöküşüyle belirlenir: güçsüz hükümdarlar, gasıp krallar, yabancı kökenli firavunlar.

Ramsesler'den sonra, Tanis'e (Delta'nın batısında) yerleşen XXI. hanedan hükümdarları Smendeler ve Psusenneler, krallık iddiasında olan (→ HERİHOR) ve Amon kehanetlerine dayanarak Yukarı Mısır'ı keyiflerince yöneten Thebais büyük rahiplerinin gücüne rağmen ülkenin monarşik birliğini korumayı bildiler.

Ancak, batıda (XX. hanedandan beri Delta'da bulunmalarına göz yumulan) libya askeri kolonileri güçlerini artırarak, yavaş yavaş Teb Bubastis'e (Delta'nın doğusu) yayıldı. Psusennes II'nin ölümünden sonra Libyalı Şeşonk (Nemrud I'in oğlu) firavunların tahtını ele geçirdi (İ.Ö. 950'ye doğru) ve "libyalı" olarak anılan XXII. hanedanı kurdu. Filistin'in Davut ve Süleyman'ın saltanatları altında güç kazanması, o sıralarda dış durumun önemini artırmıştı. Süleyman'ın ölümünden sonra Filistin'in İsrail krallığı ile Yahuda krallığı olarak ikiye bölünmesi üzerine Mısır kralı Filistin'e sefer düzenlemeye karar verdi. Şeşonk I büyük bir zafer kazandı ve Kudüs tapınağı'nın hazinelerini Mısır'a getirdi, bu da ona Asya'da büyük bir saygınlık kazandırdı. Ama iç durum bozulmaya yüz tutmuştu: Amon tanrısı adına yapılan ve yapanların kendilerine yonttukları kehanetler, özellikle Delta yerel prenslerinin hırslarından kaynaklanan karışıklıklar, bir yandan libyalı askeri önderlerin, öte yandan Teb'li büyük Amon rahiplerinin kazandıkları önem, Şeşonk I'in ardılları ve XXII. hanedan hükümdarları döneminin belirleyici özelliği oldu İ.Ö. 730'a doğru, Sais kenti prensi Tefnakht bir maceraya atılarak kendisini firavun ilan etti ve XXIV. hanedanı kurdu, ardından Aşağı ve Orta Mısır'ı zapt etti. Tefnakht'ın, ardılı Bokkhoris gibi reformcu ve yasacı bir kral olduğu sanılır. Ancak, Şeşonk'a başkaldırmış Mısırlılar' ın sığındığı Güney Sudan Napata krallığı'ndan gelen Piankhi düzenlediği birçok seferden sonra Mısır'ı fethederek (İ.Ö. 715'e doğru) "etyopyalı" olarak anılan XXV. hanedanı kurdu. Ardılı Şabaka'nın Delta'yı ele geçirmesine karşın, Güney hükümdarlarının, yerel prensler arasındaki çekişmelerin sürüp gittiği Aşağı Mısır üzerinde pek ağırlığı olmadı. Bununla birlikte Şapenupet II, Amenardis II gibi kuşi (*Kuş*, Sudan'ın mısır dilindeki adıydı) ilahi bir tapınıcının koruyuculuğuna giren Teb ve Memfis özellikle Amon'a tutkuyla bağlı ve Karnak'ın yapımcısı Taharka'nın hükümdarlığı sırasında yeniden canlılık kazandı. Ancak aynı dönemde egemenliğini tüm Akdeniz kıyısına yayan Asur, tehlikeli bir hal almıştı: Asarhaddon Delta'yı istila etti (İ.Ö. 671'e doğru), Memfis'i aldı ve kendini Mısır ve Sudan kralı ilan etti. Taharka Memfis'i geri alınca Asurbanipal, yeniden harekete geçerek, bu kez, Teb'e kadar ilerledi. Taharka'nın yeğeni Tanutamon'un kısa süren hükümdarlığından sonra, giriştiği ikinci saldırıyla Güney'in büyük kentini yağmaladı ve yakıp yıktı; Mısır üzerindeki egemenliğini sürdürerek Ninova'nın vasalı oldu. Bunun üzerine, "etyopyalı" krallar Sudan'a çekilerek Napata-Meroe bölgesine yerleştiler: mısır kökenli alışkanlıkları değiştirip, farklı bir dil (merve dili) benimsediler, Nübye ile Mısır'ı kesin olarak birbirinden ayırdılar.

O sırada (İ.Ö. 663'e doğru), sais prensi Psamtik Asurlular'ı ulusal topraklardan kovdu ve Filistin'e kadar sürdü; bunu müttefiki kral Lydialı Gyges'in yolladığı yunanlı paralı askerlerin yardımıyla başardığı sanılır (Aşdod kuşatması). Delta ve Orta Mısır'ın hâkimi Psamtik, kızı Nitokris'i Teb'de, Amon'un ilahi tapınıcısı olarak kabul ettirerek ve Teb prensi Mentuemhat'ın birtakım ayrıcalıklarını elinden alarak Yukarı Mısır'la uzlaştı, "sais" olarak adlandırılan XXVI. hanedanı kurdu. Bu hanedan tüm istila girişimlerini ya da bir iç bölünmeyi başarısızlığa uğratacak kadar güçlüydü, ulusal ticaret yeniden canlandı ve Memfis (asıl başkent) ve Kuzey kentleri yeniden imar edildi. Görkemli geçmişin düşünce ve sanat geleneklerine yeniden dönüldü (piramit metinleri yeniden mezarlara kazındı, heykel ve alçakkabartmalarda eski örneklerden esinlenildi); geçmişin siyasal gelenekleri de önem kazandı: Neho (İ.Ö. 594'e doğru) Asya İmparatorluğu'nu ele geçirmeyi amaçladı. Megiddo önlerinde Yahuda kralı Yoşiya'yı bozguna uğrattı, Filistin (Kudüs kendisine ağır bir haraç ödeyecekti) ve Suriye'yi ele geçirdi, Fırat'a ulaştı. Ancak egemenliği tehlikeye düşen Asur harekete geçti, Asur kralı Nabukodonosor Kargamış'ta, Neho'yu yenilgiye uğrattı. Ardılı Psamtik II atalardan kalma bu büyüklük siyasetini sürdürerek, bir kuşi saldırısına karşı Güney sınırlarını koruma altına almak istedi: Amasis ile yunanlı paralı askerlerin önderi Potasimto komutasındaki bir mısır ordusu Nil boyundan yukarı ilerledi (belki de 5. Çağlayan'a kadar). Bu "büyük ulusal hanedan" (Nabukodonosor tarafından Kudüs'ten sürülen Yahudiler'e kucak açan) Apries, (iktidarı libyalı savaşçıların yardımıyla ele geçirerek yunan paralı askerlerinin mısır ordusu üzerindeki üstünlüğüne tavır alan) Amasis ve Psamtik III'ün saltanatlarıyla son buldu.

İ.Ö. 525'e doğru Kambiz ve Persler, Mısır'ı istila ettiler, Mısır 401'e değin, bir yüzyıl boyunca Ahemeniler ("persli" olarak adlandırılan XXVII. hanedan) İmparatorluğu'na bağlı kaldı. Dara I Mısır yasalarına saygı göstererek yeni satraplığı örgütledi. Dara'nın, Marathon'da bozguna uğramasından yararlanan Mısırlılar ayaklandılar, ancak Kserkses tarafından yenilgiye uğratıldılar, böylece pers egemenliği yerleşti. İnaros (libyalı kral) ve Amyrtaios (saisli) bir yunan donanmasının yardımıyla Papremis'te geçici bir zafer kazandı. İ.Ö. 410'a doğru Amyrtaios'un (öncekinin torunu) yönetiminde işgalcilere karşı yeni bir ayaklanma meydana geldi. 404'te Mısır'ın bağımsızlığı tanındı ve Amyrtaios firavun monarşisini (XXVIII. hanedan) yeniden kurdu. Daha çok taht kavgalarıyla belirlenen Delta Mendes kökenli XXIX. hanedan daha az tanınır. Son olarak, Delta'da başka bir kent olan Sebennytos'tan gelen Nektanebo I tahminen sais ruhban sınıfının desteğiyle, XXX. hanedanı başlattı (İ.Ö. 378). Artakserkses II komutasındaki asur ordusunu Memfis önünde bozguna uğrattı; birçok tapınak yaptırttı. Teos ile Nektanebo II'nin devrinde yunan etkisi arttı. Fakat, Artakserkses III İ.Ö. 341'e doğru, kısa bir dönem için Mısır'ı fethetti. İ.Ö. 333'te, Büyük İskender İssos'ta Dara III Kodaman'ı yenilgiye uğratarak Mısır'ı eline geçirdi. Tanrı Amon'un Siva vahasındaki tapınağında kendisini tanrı Amon adına firavun ilan ettirdi.

Bunun ardından bu ülke, tarihin üç bin yılını kaplayan görkemli geçmişiyle bağını kopardı; Büyük İskender'in zaferinin ardından gelen dönem, ulusal özelliklerin zayıfladığı ilk evredir.

GERİLEMEK gçz. f. **1.** Geriye çekilmek: *Bir resme bakmak için birkaç adım gerilemek. Gerileyip topa bir tekme attı.* **—2.** *(Belli bir ölçüde) gerilemek,* daha önceki duruma oranla değer kaybetmek, daha aşağı dereceye düşmek; düşmek: *Bir önceki yıla göre faizler yüzde iki geriledi. Fiyatlar geriledi. Bu işletmenin yıllık hacmi % 10 geriledi.* **—3.** Bir hastalık sözkonusuysa, etkisi azalmak, yok olmaya yüz tutmak: *Durum iyiye gidiyor, hastalık geriledi.* **—4.** Gelişinin ters yönünde ilerlemek: *Gerileyen sanat, uygarlık.*

—Gökbil. Güneş sistemindeki bir gezegen sözkonusu olduğunda, azalan yermerkezli bir boylamı olmak.

—Koregr. *Gerileyerek,* yüzü seyirciye dönük olarak sahnenin dibine doğru geri çekilmeyi belirtmek için kullanılır.

—Yerbil. *Gerileyen,* termodinamik iklimlerde şiddetin düşmesiyle ortaya çıkan bir olay için kullanılır. (Bir başkalaşım bir diğerine göre, ortaya koyduğu termodinamik koşullar [basınç ve sıcaklık] Yer yüzeyi koşullarına doğru bir dönüşü yansıttığında, gerileyendir.)

◆ **geriletmek** ettirg. f. *Bir şeyi, gelişmeyi geriletmek,* onun gerilemesine neden olmak, onu geri bırakmak: *Hastalık okumasını geriletti.*

GERİLEMELİ sıf. Mant. Sınırsız biçimde yinelenebilen. ‖ *Gerilemeli fonksiyon,* gerileme kuramı çerçevesinde tanımlanan ve incelenen belirli özellikleri (örn. hesaplanabilirlik) olan fonksiyon.

—Mant. ve Mat. *Gerilemeli sıralanabilir küme,* $\mathbb{N}^{p+1}$ in gerilemeli bir altkümesinin izdüşümü olan $\mathbb{N}^p$ nin (p tamsayı) kuvvet kümesi. (Eğer $(x_1,\ldots,x_p) \in B \longleftrightarrow \exists y$ $(x_1,\ldots,x_p,y) \in A$ ise, $\mathbb{N}^p$ nin B altkümesinin, $\mathbb{N}^{p+1}$in A altkümesinin izdüşümü olduğu söylenir.) [Gerilemeli olmayan gerilemeli sıralanabilir kümeler vardır. Eğer bir küme ve onun tümleci gerilemeli sıralanabilirlerse, o küme gerilemelidir.]

GERİLETMEK → GERİLEMEK.

GERİLEYİCİ sıf. Geri giden, gerileyen şey için kullanılır.

—Sesbilg. *Gerileyici benzeşim,* benzeşen öğenin benzeştirici öğeden önce geldiği benzeşim biçimi.

GERİLİ sıf. **1.** Gerilmiş olan. **—2.** Gerili durumda: *Duvarda eski bir halı geriliydi.*

GERİLİK a. Geri kalma durumu.
—Ruhbil. *Duygusal gerilik,* özerklik yokluğu, çocuksuluk, benmerkezcilik ve ana-baba imgelerine aşırı takılmayla belirginleşen duygusal gelişmemişlik. (Bazı yazarlara göre, duygusal gerilik düşünsel bir geriliğin karmaşıklaşmasına yol açabilir ya da düşünsel yetersizlikten bağımsız, özerk bir özlük olabilir.) || *Zihinsel* ya da *düşünsel gerilik,* zihinsel gelişmenin, özellikle önemli bir düşünsel yetersizlikle belirginleşen büyük ve mevsimsiz yetersizliği.

GERİLİM a. **1.** Çekme kuvvetiyle karşılaşmış bir öğenin durumu. **—2.** Bir cisme uygulanan çekme kuvvetlerinin miktarı ve özellikle bu kuvvetlerin dik bileşeni. **—3.** Bir filmde, bir oyunda ya da bir edebiyat yapıtında, seyirciyi, dinleyiciyi ya da okuru olabileceklerin endişeli bekleyişine sürükleyen gerginlik, tansiyon: *Gerilim filmleri haftası sürüyor. Kendini romanın gerilimine kaptırmak.* **—4.** Geleceğinden, gelişmelerinden yoğun bir endişe duyulan durum ya da olay; gerginlik, tansiyon: *Bölgede gerilim tırmanıyor.*
—Camc. *Artık gerilim,* yeniden pişirildikten sonra camda kalan mekanik gerginlik.
—Elekt. Bir $\vec{E}$ elektrik alanının, belli bir yol boyunca, bir A noktasından bir B noktasına ulaşmak için aldığı yola eşit skaler büyüklük: $U_{AB} = \int_A^B \vec{E}\cdot d\vec{l}$. (Eşanl. POTANSİYEL FARKI.) || *Tetikleme gerilimi,* iki iletken arasında bir kıvılcım ya da bir arkın oluşumu için gerekli gerilim.
—Elektron. *Anot düz tepe gerilimi,* olağan akımın geçiş yönünde anot gerilimin en büyük, anlık değeri. || *Anot ters tepe gerilimi,* doğrultucu bir tüpte, olağan akımın geçiş yönüne zıt yönde anot geriliminin en büyük, anlık değeri. || *Ateşleme* ya da *tetikleme gerilimi,* bir gaz tüpünde, birincil boşalmanın doğmasını sağlayan anot gerilimi değeri. (Bu anda katot-tetikleme elektrotu iletken değildir ve bütün öbür öğeler, katodun boşalmadan önceki potansiyeline eşit bir potansiyel taşır.) || *Çok yüksek gerilim,* özellikle osiloskop ve televizyon alıcısı gibi aygıtlarda, katot tüplerinin anoduna uygulanan binlerce voltluk gerilim. || *Düz gerilim,* bir doğrultucunun uçları arasına, akımın en yüksek değeri aldığı yönde uygulanan gerilim. || *Elektrot gerilimi,* bu elektrot ile eşpotansiyelli bir katot ya da eksi ucu doğrudan ısıtmalı bir katodun belirli bir noktası arasındaki potansiyel farkı. || *Isıtma gerilimi,* bir filamanın uçlarına uygulanan gerilim. || *Izgara gerilimi,* ızgara ile katodun özgün bir noktası arasındaki gerilim. || *Kayma gerilimi,* işlemsel bir yükselteçte, iki giriş arasında yer alan parazit gerilim kaynağı. || *Kesme gerilimi,* bir elektron tüpünde, bir elektrot geriliminin, kendisine bağlı bir büyüklüğün, genellikle bir akımın uygulamada göz ardı edilebilecek özel bir değere ulaştığı andaki değeri. (Bir gaz tüpünde bu değer, anot gerilimi azaltılarak belirlenir.) || *Kritik ızgara gerilimi,* bir gaz tüpünde ızgara akımını tetikleyen belirli bir anot gerilimi için ızgara geriliminin değeri. || *Kumanda gerilimi,* bir türdönüştürücü kumanda sargısının uçları arasındaki gerilim. || *Kutuplama gerilimi,* dış bir kaynağın, bir elektrot devresine uyguladığı genellikle doğru ve değişmez gerilim. || *Ortalama gerilim,* dinamik rejimde, bir elektrot geriliminin ortalama değeri. || *Sönme gerilimi,* azalan gerilimle beslenen bir gaz tüpünde, boşalmanın sönmesine yol açan anot gerilimi değeri. || *Tıkama gerilimi,* bir elektron tüpünde, elektrotun bir kumanda ızgarası olması halindeki kesme gerilimi. —Işıldayan bir tüpte, ekranın ikincil yayım oranının 1'den küçük olmasına yol açan gerilim sınırının üstündeki anot gerilimi. (Bu durumda ekran, gelen elektronları iten eksi bir yük kazanır.) || *Yeniden ateşleme gerilimi,* artan gerilimle beslenen bir gaz tüpünde boşalma söndükten sonra ve iyonlaşma tam durmadan önce boşalmayı yeniden başlatan gerilim değeri. || *Yüksek gerilim,* elektron tüplerinin beslenme gerilimi.
—Elektrotekn. *Gerilim artırıcı,* bir elektrik devresine, bir kaynağın verdiği gerilime, bir başka gerilim ekleyecek biçimde, bağlanan makine ya da transformatör. || *Gerilim ayarı,* bir üretecin ya da bir dağıtım ağının uçlarında tüketilen akımdan bağımsız bir gerilimi koruma yöntemi. || *Gerilim bayılması,* dağıtım ağının bir noktasındaki ani gerilim düşüşü. (Bunu, birkaç dönemden, birkaç saniye kadar değişen kısa bir zaman aralığından sonra, olağan gerilime dönüş izler.) || *Gerilim bölücü,* yüksek gerilimde kullanılan ve belirlenecek işareti genellikle bir kilovoltun altına düşürerek ölçü ve kayıt aygıtlarının kullanımına olanak veren düzenek. (İşlenecek gerilimin yapısına ve istenen geçirme bandına göre dirençsel ya da kapasitif bölücüler kullanılır.) || *Gerilim değiştiricisi,* gerek gerilim yükseltici gerekse gerilim düşürücü olarak çalışabilen makine ya da transformatör. (Bir gerilim değiştiricisi, gerilimi dalgalanma gösteren bir ağa bağlanmış elektrikli aygıtların besleme gerilimlerinin değişmezliğini korumaya yarar.) || *Gerilim dışı* (ya da *gerilim altında*), bir gerilim uygulanan (ya da uygulanmayan) bir düzenek, bir devre için kullanılır. || *Gerilim düşürmek,* bir elektrik kaynağının gerilimini azaltmak. || *Gerilim düşürücü,* elektromotor kuvveti, başka bir elektrik kaynağınca verilen gerilimi azaltacak biçimde yerleştirilmiş yardımcı makine. || *Gerilim verme,* bir elektrik donanımını besleme. || *Faz gerilimi,* çokfazlı bir düzeneğin bir fazının uçları arasındaki potansiyel farkı.
—Fizs. kim. *Bozunma gerilimi,* bir elektroliz aygıtında, iyonların elektrotlar üzerinde yüklerini vermesi için gerekli olan minimal potansiyel farkı. || *Elektrolitik çözünme gerilimi,* elektrotların çözeltiye iyon verme olasılığına denk düşen saymaca basınç. || *Elektrot gerilimi,* bir elektrolite daldırılmış elektrot ile elektrolit arasında gözlenen elektriksel potansiyel farkı.
—Fizs. mekan. *Gergin bir ipin gerilimi,* ipi germek için uygulanan kuvvet. (Ne kalınlığı ne de sertliği olan, değişmez uzunlukta ideal bir ip için gerilim, ipin herhangi bir noktasında iki parçasının birbirine uyguladığı kuvvettir: bu olgu, ip bu noktadan kesildiğinde, parçalardan birini gergin tutmak için, bu parçaya aynı gerilimi uygulamak gerektiğini belirtir.)
—Fizyol. ve Ruhbil. Bir kısım kasların hafifçe kasılması sonucu ortaya çıkan gerginlik hali. (Uyum sağlayıcı etkisi nedeniyle bu durum kişiyi eyleme hazırlar.) || Bir kişinin davranışlarında görülen ve kasların bu durumunun yaygınlaşmasına ya da doğurduğu sonuçlara bağlı gerginlik hali. || Bazı uzmanlara göre GÜDÜLENİM'in eşanlamlısı (kas geriliminin yayılması ile güdülenim arasındaki sıkı bağımlılık nedeniyle.)
—Güz. sant. Dizginlenmiş dinamizm.
—Sesbil. g. Bir sesbiriminin oluşması için, ses örgenlerinin sesletimde gerekli konuma girdikleri ilk evre.
—Sine. *Gerilim filmi,* seyirciye herhangi bir olayın meydana geleceğini hissettirip, sonucu sürekli geciktirerek gerginlik, sıkıntı ve heyecan içinde bırakan film türü.
—Teknol. *Gerilim verme,* sağlamlaştırma amacıyla testere lamasını haddeden geçirerek dış düzenine çekme gerilimi verme işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Teknol. Alt volanla üst makara arasında gerilen testere şeritleri büyük bir çekme kuvveti etkisinde kalır; buna montaj gerilimi denir. Çelik şerit, gerilim verme işleminde iç gerilim edinir; kenarları orta life göre daha kısa olan çelik şerit bu gerilimi haddeleme işlemi sırasında alır. Kenarların orta liften kısa olması, şeridin yüksek hızda dönerken volanlar üzerinde tutunabilmesi için gereklidir; çünkü testere şeridi ağaca daldığında, odun, şeridin volan jantları üzerinde kaymasına yol açacak bir tepki gösterir. Bu nedenle volan jantına hafifçe dışbükey bir profil verilir ve şerit yukarıda belirtilen iç gerilim etkisiyle doğrusal devinimi boyunca düzlem biçimini korur, volan üstünde ise dışbükey biçim alır. Lamayı bileme sırasında bu gerilimin korunması gerekir; bileyicinin özen göstermesi gereken gerilim verme işlemi, özel bir aygıt ya da çekiçle uygulanır.
Farklı nedenlerle bile olsa, belli çaplardaki çember testere disklerine de gerilim verilir.

GERİLİMETKİN sıf. Fizs. kim. Gerilimetkinlik özelliği olan bir madde için kullanılır. (Yüzey etkeni, gerilimetkin bir maddedir; sulu çözeltilerin, suyunkine oranla çok yüksek yüzeysel bir gerilimi vardır.)

GERİLİMETKİNLİK a. Fizs. kim. Çözücünün yüzeysel gerilimini değiştirmek amacıyla çözeltiye katılan cisimlerin davranışı.

GERİLİMLİ sıf. **1.** İzleyiciyi, dinleyiciyi ya da okuru gerilime sürükleyen film, oyun, edebiyat yapıtı ya da bunların kimi bölümleri için kullanılır: *Gerilimli bir film.* **—2.** Yoğun bir gerilim yaratan şey için kullanılır: *Karşılaşmanın gerilimli anları.*
—Elekt. *Yetersiz gerilimli,* olağan geriliminden düşük bir gerilimle beslenen bir aygıt için kullanılır.

GERİLİMÖLÇER a. Elekt. Elektriksel bir potansiyel farkını ölçmeye yarayan aygıt. (Eşanl. VOLTMETRE.) [Bk. *ansikl.* böl.] ||*Elektronik gerilimölçer,* ölçme noktalarından aldığı elektrik akımını azaltmak için tasarlanmış elektronik devreler içeren gerilimölçer. || *Tepe değeri gerilimölçeri,* almaşık bir gerilimin tepe değerini ölçen gerilimölçer.
—Fiz. Bir sıvının yüzey gerilimini ölçmeye yarayan aygıt.
—Mak. san. Mekanik gerilimlerle karşılaşmış bir katının biçim değiştirmelerini ölçen aygıt.
—Tekst. Bir dönüştürme işlemi sırasında (örme, dokuma, yağlama vb.) bir kesiksiz life, bir ipliğe uygulanan gerilim kuvvetini ölçen ya da kaydeden (kimi kez her ikisini) aygıt, düzenek.
—ANSİKL. Elekt. Gerilimölçerin, ölçülecek potansiyel farkını olabildiğince az bozması, dolayısıyla çok az akım tüketmesi gerekir. Bu aygıt, genellikle yüksek değerli bir ek dirençle seri bağlı, duyarlı bir galvanometredir. Direnç artırıldığında, duyarlık azalır ve ölçme alanı artar, ama tam sapmada tüketilen akım değişmez. Bu akımı azaltmak amacıyla bir gerilimölçerle bir elektronik devre birleştirilerek elektronik gerilimölçerler yapıldı; "empedans adaptörü" denilen bu elektronik devre, duyarlılığı bozmadan tüketilen akımı büyük ölçüde azaltır. Bu yöntem yalnızca elektronik devrelerin kararlılık kusurlarıyla sınırlıdır.

GERİLİMÖLÇÜM a. Sıvılardaki yüzey gerilmelerini belirleme.
—Anal. kim. Bir çözeltinin potansiyelini ölçmeye dayanan elektrokimyasal çözümleme tekniği. [Bk. *ansikl.* böl.] (Eşanl. POTANSİYOMETRİ.)
—ANSİKL. Çözeltiye daldırılan bir belirteç (bel) elektrotu ile bir karşılaştırma (karş) elektrotundan (genellikle kalomel) oluşan bir pilin E elektromotor kuvveti, bir milivoltölçerle ölçülür. Ölçüm sonunda E= | E bel - E karş | bağıntısı elde edilir. E karş potansiyeli değişmez ve bu nedenle duyarlı olarak kesinlikle belirlenir. Dolayısıyla bu ölçümle, E bel potansiyeli de saptanır; bu potansiyelin değeri, çözeltide bulunan bir ya da birçok iyon molarlığının işlevidir. Çözeltiye katılan ayraç hacmini E bel potansiyelinin işlevi olarak gösteren eğrinin çizimi, bir tepkimenin gelişiminin izlenmesini sağlar. Ancak çoğu kez E bel'in ölçümü, titre edilerek sürdürülen bir tepkimenin eşdeğerlik noktasının saptanmasında işe yarar.
Gerilimölçüm, tam deyimiyle bir çözeltinin yükseltgeme-indirgeme potansiyeli-

nin ölçülmesidir (permanganat iyonuyla demir II tuzunu titre etme); E bel potansiyelinin, bir çözeltideki H_3O^+ derişimine bağlı olarak değişen pH değerinin bulunmasına ise pH-ölçüm denir.

GERİLLA a. (isp. *guerilla*) **1.** Bir düşman ordusunun yanlarına, gerilerine ve muharebe irtibatları üzerine düzenli birlikler ya da partizan çeteleriyle yapılan baskın, pusu kurma, hırpalama gibi sürekli olmayan eylemlerle gerçekleştirilen savaş biçimi. **—2.** Hafif silahlarla donatılmış ve düşmanı hırpalamakla görevlendirilmiş askeri birlik. **—3.** Yasadışı grupların sürdürdüğü ve bir rejimi zayıflatma amacına yönelik eylemlerle belirginleşmiş muharebe türü: *Şehir gerillası*, kentlerde yürütülen yasadışı, silahlı ve örgütlü eylemlere ve bu eylemleri gerçekleştirenlere verilen ad; *kır gerillası*, köylerde ve kırsal kesimlerde yürütülen gerilla eylemlerine ve bu eylemi yapanlara verilen ad.

GERİLLACI a. Gerilla eylemleri yapan bir gruba katılan savaşçı.

GERİLME a. Gerilmek eylemi.

—Ger. day. Bir katı cismin içinden ya da çevresinden alınan bir yüzey öğesinin birim alanına etki yapan kuvvet. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Asal gerilme*, teğetsel bileşen içermeyen gerilme. (Bu gerilmenin doğrultusuna asal doğrultu adı verilir; katının her noktasında birbirine dik üç asal doğrultu bulunur.) || *Normal gerilme*, gerilmenin, etki yaptığı yüzey öğesinin normali doğrultusundaki bileşeni. || *Teğetsel gerilme* ya da *kayma gerilmesi*, gerilmenin, etki yaptığı yüzey öğesine teğet olan düzlem üzerindeki bileşeni.

—İnş. ve Bayınd. *İlkel gerilme uygulaması*, betonun sertleşmesinden önce, donatılara sürekli bir çekme kuvveti uygulamaya dayanan öngerilme yöntemi.

—Jeol. Tektonikte, normal kırıkların oluşumuyla sonuçlanan süreç.

—Mad. oc. *Artık gerilme*, bir yeraltı yapısının kararlılık koşullarını değiştirmeye elverişli, olağandışı doğal gerilme. || *Doğal gerilme*, cevher çıkarma işleminden önce kayaç kütlesinin herhangi bir noktasında görülen gerilme. (Bu gerilme olağan olarak üstteki arazinin ağırlığından kaynaklanır.)

—Mak. san. Çalışan bir yayın karşılaştığı mekanik olay.

—Nörobiyol. *Gerilme tepkisi*, bir dayanma yüzeyine yaklaştırılan hayvanda görülen tepki (hayvan dayanma yüzeyine değmeden önce ön bacaklarını ileriye doğru uzatır.) [Rademarker'in 1931'de tanımladığı bu tepki görsel kökenlidir ve doğumdan sonraki ilk haftalarda ortaya çıkar. Hayvanın ilk duyu-hareket deneylerine bağlı değildir.] || *Gerilmeye tepki*, böceklerin kaslarında gözlenen bir tepki çeşidi. (Kasların gerilme sırasında kendiliğinden kasılma özelliğine dayanır. Bu durum, böceklerde kanatların çok hızlı hareketine bağlı olan uçuşları açıklar.) || *Kas gerilmesi*, kas uzunluğunun artması. (Kasılmanın tersine, kas gerilmesi edilgin bir olgudur ve enerji tüketmez; karşıt kasların kısalmasını gerektiren hareketler sırasında gözlenir.)

—Tıp. Bir eklem dokularının zıt yönlere doğru çekilmesi. (Belli bir dereceden sonra gerilme, burkulmaya dönüşür.)

—ANSİKL. Dış kuvvetlerin etkisi altında dengede olan ve bir S yüzeyiyle (A) ve (B) gibi iki bölüme ayrılan bir katı cisimde, (B) bölümünün dengede kalması için (A) bölümünün (B) bölümüne S yüzeyi aracılığıyla S alanının *d*S öğesine uygulanan $\vec{f}d$S temel kuvvetlerini iletmesi gerekir. Sözkonusu $\vec{f}d$S kuvvetlerine iç kuvvetler (ya da katı cisim esnek bir davranış gösterdiğinde esnek kuvvetler) adı verilir. Göz önüne alınan noktada S'in birim alanına etki yapan $\vec{f}$ kuvveti bu noktadaki gerilmedir. $\vec{f}$'nin bu noktada S'ye normal ve teğet olan düzlem üzerindeki bileşenleri normal ve teğetsel (ya da kayma) gerilmeleri verir. Gerilme göz önüne alınan noktaya ve yüzeye bağlıdır. Örneğin aynı noktada dikdüzgülü bir üçdüzlemlinin üç birim vektörünü normal alan üç yüzey öğesine ilişkin gerilmeler göz önüne alınabilir. Bu üç gerilmenin bileşenlerine eşit olan dokuz skaler büyüklük, gerilme tansörü adı verilen ikinci basamaktan bir tansör oluşturur. Dengede bulunan bir cisim için bu tansör bakışımlıdır.

Gereç dayanımının klasik yasaları, çağdaş sonlu öğeler hesabı yöntemlerini kullanarak olağan yapılarda basit problemlerin çözümünü sağlar. Bırleşik iç kuvvetlerin etkisinde kalan karmaşık üçboyutlu parçalardaki gerilmeler çeşitli yöntemlerle saptanabilir: ölçme aygıtlarıyla uzamaölçüm, ışılesneklikölçüm çatlayan vernik, harelenme, girişimölçüm ve holografi.

GERİLMEK → GERMEK.

GERİM a. (*germek*'ten ger-im). **1.** Germek eylemi ya da derecesi. **—2.** *Yörs.* Dokuma tezgâhlarına bir kerede gerilen çözgü iplikleri: *Günde üç gerim bez dokumak.*

GERİNDİYUM a. (lat. sözc.). BAĞFİL'in eşanlamlısı.

GERİNG (Ulrich), alman matbaacı (Konstanz 1440'a doğr. - Paris 1510). Sorbonne Üniversitesi rektörü Guillaume Fichet tarafından Paris'e çağrıldı, 1470 yılında, Michael Friburger ve Martin Crantz ile birlikte, Sorbonne binalarında Fransa'nın ilk tipografi kuruluşunu gerçekleştirdi.

GERİNMEK → GERMEK.

GERİS *(uved)*, Fas Sahrası'nda ırmak; yaklş. 270 km. Doğu Yüksek Atlaslar'da doğar ve yukarı çığırı bir boğazlar ve ekili havzalar dizisinden oluşur. Dağdan çıkışta, vadi gerçek bir palmiye yolu görünümündedir. Todra'yı alan ırmak, Tefilalet vahalarına ulaşır ve vahaların güneyinde Ziz uvedinden geçerek Cezayir çölünde kaybolan *Daura uvedi*'ni oluşturur.

GERİSALMAK g. f. Fizs. kim. GERIBIRAKMAK'ın eşanlamlısı.

GERİSİNGERİ ya da **GERİSİNGERİYE** be. Geriye dönerek, geldiği yöne doğru: *Gelmeni istemiyor, gelirsen seni gerisingeri yollar.*

GERİŞ, Antalya'nın Akseki ilçesine bağlı bucak; 2 084 nüf. (1990); 9 köy. Merkezi *Geriş*, 137 nüf. (1990).

GERİTEPME a. Bir ateşli silahta atım anında gazların yol açtığı, namlunun geri gelme devinimi. || *Geritepmeyi azaltma*, geritepme enerjisini olası en düşük düzeye indirme ilkesi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Geritepme tertibatı*, bir ateşli silahta, atımdan sonra namluyu ya da devingen doldurma mekanizmasını atış konumuna getirmek için geritepme kuvvetinden yararlanan düzenek. (Bu düzenek otomatik silahlarda basit bir yay, toplarda ise sıkıştırılmış havayla çalışan bir mekanizmadır.) — Kundağın nişan konumunu bozmadan atım anında namlunun geri gelmesine olanak verecek biçimde namlu ile kundak arasında esnek bir bağlantı kuran organ. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Cerr. *Geritepme travması*, dolaylı bir darbenin etkisiyle bir organın zedelenmesi (örneğin topukların üzerine düşme sonucu omurların üst üste binmesi yüzünden ortaya çıkan kırık).

—Isıl. mot. *Alev geritepmesi*, ALEV DÖNÜŞÜ'nün eşanlamlısı.

—Isıt. havld. *Geritepme önleyici*, çekmenin evrilmesini önlemek için duman ya da havalandırma kanalının girişine yerleştirilen öğe.

—Teknol. *Geritepme klapesi* → KLAPE.

—ANSİKL. Sil. Bir ateşli silahın geritepmesi, gazların etkin kuvveti, merminin *m* kütlesi ve ateşli silahın geritepen M kütlesinin karşılıklı değerlerine bağlıdır. Geritepme, gazların devinim miktarından ve sürtünmeden soyutlanırsa, yalın biçimde aşağıdaki bağıntıyla verilebilir: $Mv = mV$; bağıntıda *v* geritepme hızı ve V merminin hızıdır. *v* değerini sınırlamak için M değerini artırma yoluna gidildiği gibi hidrolik ya da sürtünmeli bir frene, gazlı ya da yaylı geritepme tertibatına da başvurulur.

Bir topun geritepmesini azaltma. "Diferansiyel geritepme" de denilen bu ilke şu düzene dayanır: ateşli silah atımdan önce geritepme yolunun sınırına getirilir ve gerіçekme organı askı sistemiyle sıkıştırılarak bu konumda sabitleştirilir. Askı sisteminin boşalması namlunun serbest kalarak geriçekme düzeneği etkisiyle öne fırlamasını sağlar; namlu ön sınır konumuna ulaştığı anda silah otomatik olarak ateşlenir; böylece geritepme enerjisi azalır. 65 mm'lik M 1906 toplarında kullanılan bu ilke 20 ve 30 mm'lik otomatik toplarda yeniden ele alındı.

Geritepme tertibatı. Ateşli silahla beşik arasına yerleştirilen geritepme tertibatında bir atış freni ve bir geriçekme organı (pnömatik ya da yaylı) yer alır; ikinci öğe geritepme sırasında sıkışır ve boşaldığında namlunun atış konumuna gelmesini sağlar. Adı geçen iki öğe genellikle birbirine koşut olarak çalışır. Yalnız kimi 75 mm'lik toplarda bu iki organ eş eksenli olarak bağlıdır ve bu ilkenin dışında kalır. Saniyenin bında birinin birkaç katı gibi çok kısa bir sürede gelişen ani geritepme binlerce kilonewtonluk bir kuvvet oluşturur. Geritepme tertibatı bu kuvveti 10 ile 20 kez daha düşük bir kuvvete dönüştürür ve etkisi saniyenin onda birinin birkaç katı kadar sürer.

GERİVERİM a. Aydınlt. *Renksel geriverim*, özel koşullarda bir karşılaştırma ışık kaynağıyla aydınlatılmış nesnelerin renksel görünümüne oranla bir ışık kaynağının bu nesnelerin renksel görünümünde doğurduğu etki.

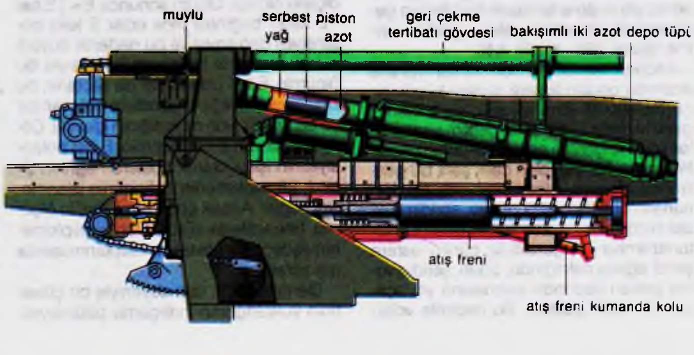
GERİYANSITICI a. Opt. Bir ışımayı geldiği doğrultuya yakın yönde geri gönderme özelliği olan düzenek. (Bu özellik gelen ışımanın doğrultusundaki önemli değişmeler halinde de korunur.)

◆ sıf. Işığı, geldiği doğrultuda büyük bir yansıtma gücü olan gereç için kullanılır. (Bu tür gereçlerden gece işaret düzeneklerinde yararlanılır.)

GERİYAYINIM a. Fiz. Klasik bir parçacığın ya da bir kuvantonun, kendi yayım doğrultusuna göre, 90° den büyük bir açıyla geriye doğru yaptığı yayınım.

Sophie Germain
Bibliothèque nationale Paris

155 mm'lik bir topun geritepme tertibatı

GERİZ a. (fars. *kariz*'den). **1.** Esk. Çirkef, lağım. **—2.** *Gerize taş atmak,* saygısız, şirret birinin saldırısına yol açacak davranışta bulunmak; çirkefe taş atmak.

GERİZİM. Esk. coğ. Orta Filistin'de, Şhem (bugün *Nabulus*) yakınında Samiriye dağı. Nehemya zamanında, Yahudiyeliler ile Samiriler'in birbirlerinden ayrılmasından sonra, İ.Ö. IV. yy.'da, Samiriler, burada, Kudüs'teki tapınağa rakip bir tapınak yaptırdılar. Yan Hirkan, İ.Ö. 128'de bu tapınağı yıktırdı. Gerizim, bugün bile Nabulus çevresinde yaşayan yüzlerce Samiriler'in toplandığı ve dua ettiği bir yerdir.

GERLACH (Stephan), avusturyalı gezgin, yazar (Knittlingen 1546 - Tübingen 1612). Avusturya imparatoru Maximilian II adına, elçi David Ungun'un heyetiyle birlikte İstanbul'a geldi. 1573-1578 arası Türkiye'de kaldı; çeşitli yerleri gezdi. Bu döneme ilişkin latince yazdığı anıları, torunu Samuel Gerlach tarafından *Tageburch an die ottomanische pforte abgefertigten gesandschaft* (Osmanlı sarayına gönderilen bir elçinin günlüğü) [1674] adıyla yayımlandı. Yapıtta XVI. yy. osmanlı devlet örgütü, türk gelenekleri gerçekçi bir dille anlatılır.

GERLACH (Ernst Ludwig VON), alman siyaset adamı (Berlin 1795 - *ay. y.* 1877). Piyetist partinin liderlerinden biri. Kurduğu Neue Preussische Zeitung'da aşırı sağın feodal geleneklerini savundu . 1873'te mayıs yasalarıyla *(Kulturkampf)* mücadele etti.

GERLACH (Helmut VON), alman siyaset adamı (Mönchmotschelnitz, Wohlau yakını, 1866 - Paris 1935). Naumann ile birlikte *Nationalsozialer Verein*'i (Nasyonal bosyalistler birliği) 1908'de Breitscheid ile birlikte, 1918'den sonra oldukça önemli bir gelişme gösteren Demokratik birlik'i kurdu. 1910'dan başlayarak izlediği radikal barışçı tutumuyla dikkat çekti. Hitler'in iktidarı ele geçirmesi üzerine Fransa'ya sığındı.

GERLACH (Walther), alman fizikçi (Biebrich 1889 - Münih 1979). Frankfurt am Main (1921), Tübingen (1924), daha sonra da Münih'te (1929) profesör olan Gerlach, atomun yapısı ve manyetik üstüne çalışmalar yapmıştır. 1921'de Stern ile birlikte, gümüş iyonlarının elektromıknatıs sapmalarını ölçerek temel manyetik momenti ya da manyeton'u belirledi.

GERLACHE DE GOMERY (Adrien DE), belçikalı denizci ve kâşif (Hasselt 1866 - Brüksel 1934). 1897-1899 arasında *Belgica* adlı gemiyle Antarktika okyanusu'na keşfe çıktı ve *Français*'nin kaptanı olarak ilk Charcot seferini yaptı: 1905'ten sonra prens Philippe d'Orleans' ın seferinde teknik müdür oldu. Bilimsel incelemeler dışında *Quinze Mois dans l'Antarctique* (Antarktika'da on beş ay) [1901] adlı bir yapıt yayımladı.

GERLACHOVKA, Karpatlar'ın ve Yüksek Tatralar kütlesinin en yüksek doruğu, Slovakya'da; 2 655 m. Štrba kaplıca merkezinin yanında yükselir.

GERLİN (Ruggero), italyan klavsenci (Venedik 1899 - Paris 1983). Wanda Landowska'nın öğrencisi ve iş arkadaşı. Napoli Konservatuvarı'nda (1941) ve Siena' daki Accademia Chigiana'da (1947) ders verdi. 1965'ten sonra Paris'te öğrenci yetiştirdi ve G. B. Grazioli, A. Scarlatti, B. Marcello gibi bestecilerin yapıtlarını yayımladı.

GERLOS, Avusturya'da sayfiye ve kış sporları merkezi (Tirol'de yüksekliği 1 246 m), Kitzbühel Alpleri'nde, İnnsbruck'un D.'sunda; 680 nüf.

GERM sıf. (fars. *germ*). *Esk.* **1.** Sıcak: *"Bilir bâzârını germ etmenin resmin ne kâfirdir"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** *Germâbe,* hamam. ‖ *Germagerm,* çok kızmış, ısınmış: *"Gece pervânelerle bezm-i germâgerm idi şemin / Seher baktım ne şem-i meclisârâ var ne pervâne"* (Şeyhülislam Yahya, XVI. yy.). ‖ *Germâgermi,* aşırı sıcaklık, alev alev yanma. ‖ *Germend,* aceleci, tezcanlı. ‖ *Germgâh,* öğle vakti. ‖ *Germ-hane,* çiçek serası. ‖ *Germ-hûn,* sıcakkanlı, sokulgan. ‖ *Germ-ülfet,* sıkı fıkı, içlidışlı: *"Söylen Nedim-i zâr ile germ-ülfet olmasın"* (Nedim, XVIII. yy.). ‖ *Germ ü serd,* sıcak ve soğuk; iyilik ve kötülük, acılık ve tatlılık, darlık ve genişlik: *"Dehrin hemişe çekmedeyiz germ ü serdini"* (Nedim, XVIII. yy.).

◆ be. Sıcağı sıcağına, hemen.

GERMÂ a. (fars. *germā*). *Esk.* **1.** Sıcaklık, sıcak: *"Böyle germâda kı deryâları huşk etti heva"* (Nef'i, XVII. yy.). **—2.** *Germa-peyma,* termometre.

◆ sıf. Sıcak: *Mevsim-i germâ* (sıcak mevsim; yaz).

GERMA COLONİA. Tar. coğ. Eskişehir'in Sivrihisar ilçesi merkez bucağına bağlı Babadat köyünün Örenyaka mevkisinde antik kent. Roma imparatoru Augustus'un karısı Livia adına kuruldu. Dorylaion'dan Ankyra'ya giden kral yolu, Germa'nın G.'inden geçiyordu. 1981'de Eskişehir müzesi müdürü Güngör Gürkan yönetiminde yapılan kazılarda ele geçen yüzey buluntularından ve sikkelerden, kentin Augustus'tan Commodus'a değin varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Kazılarda büyük bir yapılar topluluğunun bir parçası olduğu sanılan Hygieia kutsal odasıyla, bu odada bulunan Hygieia heykelinin kaidesi ve parçaları ortaya çıkarıldı.

GERMAİN (Sophie), fransız kadın matematikçi (Paris 1776 - *ay. y.* 1831). Bir uzay eğrisinin bir noktadaki ortalama eğriliği kavramının yaratıcısıdır. Esneklik sorunlarıyla ilgilendi ve 1816'da *Mémoire sur les vibrations des lames elastiques* (Esnek lamların titreşimleri üzerine) ile Fen bilimleri akademisi'nin matematik bilimleri ödülünü aldı. Takma erkek adı kullanarak Gauss ile yazıştı.

GERMAİN (*lord* George SACKVILLE) → SACKVİLLE.

GERMAİNE DE FOİX (1488'e doğr. -Liria 1537), Aragon kraliçesi (1505-1516), Narbonne vikontu ve Étampes kontu Jean de Foix ile Louis XII'nin kız kardeşi Marie d'Orleans'ın kızı. Aragon kralı ve Louis XII arasında yapılan ikinci Blois antlaşması (1505) gereğince Katolik Fernando II ile evlendi (1505). Louis XII kendisine düğün armağanı olarak Napoli üstündeki haklarını devretti. Çocuğu olmadığı takdirde bu haklar Fransa'ya geri verilecekti. Germaine de Foix'nın 1509'de Fernando'dan olan oğlu yaşamadı.

GERMAN a. (fr. *germane*'dan). Org. kim. **1.** Formülü GeH_4 olan bileşik. **—2.** Hidrojen atomlarının organik köklerle ornatılması sonunda bu maddeden türeyen pek çok bileşiğin genel adı.

GERMAN (*sir* Edward), walesli besteci (Whitchurch, Shropshire, 1862 - Londra 1936). Geniş kültürlü, geleneksel müzik anlayışına bağlı German tiyatroya ilgi duydu. Oda müziği parçaları, melodiler, senfonik yapıtlar (iki senfoni, *Wales rapsodisi*), sahne müzikleri (*Henry VIII, Nell Gwynn)* ve operetler (*Merrie England,* 1902; *Tom Jones,* 1907) besteledi. 1928'de kendisine soyluluk unvanı verildi.

GERMANAT a. (fr. *germanate*'dan). Anorg. kim. GeO_2 formüllü anhidritten türeyen çeşitli tuzların genel adı.

GERMANER (Ali Teoman), **Aloş** denir, türk heykelci (İstanbul 1934). İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi heykel bölümü'nü bitirdi (1957). Burada önce Belling, ardından Zühtü Müritoğlu'nun öğrencisi oldu. Okulda heykel öğrenimini sürdürürken bir yandan da desen ve gravür çalışmalarına yöneldi. Kazandığı bursla Paris'e giderek çalışmalarını orada sürdürdü (1961-1965). Türkiye'ye dönüşünde bitirdiği okula asistan oldu. Profesörlüğe yükseldi (1976).

Paris'ten dönüşünde taş ve ağaç malzeme ile tek elemana yönelen, dolu kitle etkisi arayan figürsüz yapıtlar üretti. Daha sonraki dönemde yapıtlarının içeriğini fantastik hayvanlar oluşturdu; bakır, bronz, taş, ahşap gibi malzemelerle daha çok figürlü röliyefler üretti; fastastik, gerilimli yapıtlar ortaya koydu. Yurtiçinde birçok kişisel sergi açtı, yurtdışında çeşitli bienallere katıldı. Devlet resim ve heykel sergisi (1968) ile Fatih anıtı proje yarışması (1972) birincilik ödüllerini kazandı. Kocaeli parkındaki Atatürk anıtı ve Artvin Atatürk anıtı ile İstanbul'da Unkapanı manifaturacılar çarşısı'nın bir duvarındaki soyut taş kabartmayı gerçekleştirdi.

GERMANİA a. (*dernek* anlamında modern lat. sözc.). İspanya'da XVI. yy.'dan başlayarak konuşulduğu saptanan cani argosu. (Romani dilinin etkisinde kalan germania daha sonraları caló'ya dönüştü.)

GERMANİA → GERMANYA.

Germania *(De origine et situ Germaniae)* [Germenler'in kökeni ve ülkesi üstüne], Tacitus'un yapıtı (İ.S. 98). Etnografik ve coğrafi bir monografi olan bu yapıt yazarın tarihsel yapıtına giriş niteliğindeydi. Üstelik konu da günün konusuydu: Traianus Ren sınırını güçlendirmeye çalışıyordu. Tarihçi bu konuyu işleyerek imparatorluk Roması'nın yozlaşmış törelerine karşı imparatorluğu tehdit eden toplulukların enerjisini ve gücünü belirtmek fırsatını buluyordu.

GERMANİCOPOLİS. Tar. coğ. Roma döneminde Anadolu'daki kimi kentlerin ortak adı (Çankırı, Ermenek).

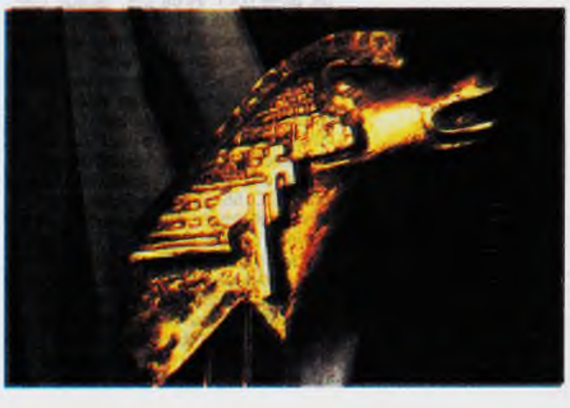
GERMANİCUS (Julius Caesar), romalı general (Roma İ.Ö. 15 - Antiokheia İ.S. 19), Decimus Drusus Nero ile Antonia'nın oğlu, Augustus'un yeğeni, İ.Ö. 4'te Tiberius tarafından evlat edinildi. İ.S. 7'de quaestor oldu, iki kez ayaklanan Dalmaçyalılar'ı ve Pannonialılar'ı egemenliği altına aldı ve yaşı tutmadığı halde konsüllüğe getirildi. Augustus'un güvenini kazandı. Tiberius, Ren sınırları dışına çıktığında, sınırı koruma görevini ona bırakıyordu. Augustus ölünce, Germanicus disiplinden yoksun Germanya lejyonlarını yeniden düzenledi. İdistaviso'da Varus'u yenen Arminius'u (16) mağlup etti ve daha önceki yenilginin kurbanları için de cenaze töreni yaptırttı. Tiberius, Asya'daki önemli ve özel bir görevi ona vermeyi tercih edince, ünü daha da arttı: görevi Parthlar ile Ermeniler'i birbirinden ayırmaktı. Mısır'ı, Yahudiye'yi ve Suriye'yi dolaştı ve kendisini denetlemekle yükümlü vali Cneius Çalpurnius Pison ile anlaşamadı. Sonunda Pison'u uzaklaştırdı. Tarih çalışmaları yapmak gerekçesiyle, Tiberius'un izni olmadan Mı-

Tomsich-Ricciarini

çocuk **Germanicus**
Ara Pacis Augustae
bir kabartmadan ayrıntı
Roma

Ali Teoman **Germaner**
Savaş atı (tunç), 1985

sır'a gitti (19). Bir süre sonra Antiokheia'da birdenbire öldü (19). Ölümü Roma'da büyük üzüntü yarattı, Tiberius'un düşmanları bu ölümden yararlanarak, Pison'un Germanicus'u zehirlediğini öne sürdüler. Halktan çekinen Tiberius Pison'u Senato'nun önüne çıkardı; herkesin terk ettiği Pison da canına kıydı.

GERMANİK sıf. Anorg. kim. Formülü GeO_2 olan anhidrit ile bu anhidrite denk düşen asitler için kullanılır.

GERMANİN a. (fr. *germanine*'den) Org. kim. Difenilürenin, formülü $C_{51}H_{36}N_6O_{23}S_6$ olan karmaşık bir türevinin yaygın adı; disodyum tuzu, uyku hastalığı ile filaryoza karşı kullanılır.

GERMANİT a. (fr. *germanite; germanium*'dan). Miner. Kübik sistemde yer alan, doğal germanyum, demir ve bakır sülfür.

GERMANOS, bizanslı general (öl. 550), İustinianos'un yeğeni; Trakya'da Slavlar'ı püskürttü ve Afrika'da yararlılık gösterdi (536-539). 540'ta Persler Antiokheia'yı zapt edince gözden düşen Germanos, Theodora'nın ölümünden sonra yeniden saygınlık kazandı ve 550'de İtalya savaşı'nı yönetmekle görevlendirildi. Seferin hazırlıkları sırasında öldü.

GERMANOS I (öl. 733), İstanbul patriği (715-730). İkonakırıcılığın amansız düşmanıydı; yazdığı üç adet dogmatik mektupla ikonakırıcılıkla savaştı. İmparator Leon III tarafından görevinden alındı (730). Meryem ile ilgili homilia'ları vardır.

GERMANOS II, 1222-1240 arasında Nikaia'da oturan İstanbul patriği. İmparator İoannes III Dukas Vatatzes'in baskısıyla papa Gregorius IX ile Kiliseler'in birleştirilmesi sorununu görüştü: tüm yazılarında görülen latin düşmanlığından dolayı aslında buna inanmıyordu. İmparatorluğun parçalanmasıyla tehlikeye giren Bizans kilisesi'nin birliğini korumaya çalıştı.

GERMANOS → GHERMANOS.

GERMANOS, rum din adamı (Sakız adası 1868 - ?). Heybeliada ruhban okulu'nu bitirdi. Rum toplumu tarafından ilahiyat ve felsefe öğrenimi için Almanya'ya gönderildi. Türkiye'ye dönüşünde önce Heybeliada ruhban okulu'nda öğretmenliğe getirildi. Metropolitliğe yükseldi. Sen sinod meclisi'ne üye seçildi. Samsun metropoliti oldu. Türk ulusu aleyhine çalışmalarda bulundu. Ulusal kurtuluş savaşı yıllarında K. Karadeniz bölgesinde bir Pontos devletinin kurulması yolunda yoğun çaba harcadı. Mondros mütarekesi (30 ekim 1918) imzalandıktan sonra Türkiye'den kaçtı.

GERMANYA, lat. **Germania.** Esk. coğ. Orta Avrupa'da bölge; K.'de Kuzey denizi ve Baltık denizi, D.'da Wisła, G.'de Karpatlar ve Tuna, B.'da Ren ırmağıyla çevrilidir. Germanya, bugünkü Almanya'yla Bohemya'yı ve Polonya'nın batı bölümünü kapsardı. İ.Ö. 1000 ve 500 arasında yavaş yavaş Germenler*'in yerleştiği bölge, adını İ.Ö. I. yy.'da aldı. Tacitus, Germanya'yı, farklı ve birbirine düşman kavimlerin yaşadığı bir ormanlar ve bataklıklar ülkesi olarak tasvir eder.

İ.Ö. I. yy.'a değin germen kabileleri, Keltler'i püskürterek yavaş yavaş G. ve B.'ya doğru yayıldılar. Marius, İ.Ö. 102 ve 101'de Galya ve İtalya'ya inen Tötonlar ve Kimberler'i Aix'de ve Vercelli'de yendi. Romalılar, Germanya'ya seferler düzenlediler (İ.Ö. 55, 53), ama Sezar bölgenin fethine kalkışmadı. Augustus'un İ.Ö. 16-13 arasında bir süre Galya'da oturmasından sonra, Drusus ve Tiberius yönetiminde Elbe'ye dek uzanan bir saldırı düzenlendi. Saldırı, Drusus'ün ölümü (İ.Ö. 9), Pannonia ayaklanması ve üç lejyonun yok olmasına yol açan Varus bozgunuyla (İ.S. 9) yarıda kaldı. 14'te Germanicus ciddi bir askeri komployu bastırdıktan sonra Ren ırmağının sağ kıyısına bir dizi sefer (15 yılındaki sefer Kuzey denizi'nde patlak veren fırtınayla, 16 yılındaki ise Cherusci Arminius'a karşı verilen İdistaviso savaşı'yla bilinir) düzenledi, ama Ren'in sağ yakasını işgal etmekten vazgeçen (birkaç istisna dışında) Tiberius tarafından geri çağrıldı ve Ren sınırını yeniden düzenlemeye girişti. Tiberius, sınır yönetimini, Belçika'nın askeri yönetim bölümleri olan *Yukarı Germanya* ve *Aşağı Germanya* legatuslarına bıraktı. 21 yılındaki Florus ayaklanması ve 28'de Frisi halkına (Frieslandlılar) karşı düzenlenen bir sefer dışında Domitianus dönemine dek huzur bozucu bir olay olmadı.

Domitianus zamanında, Chatti halkına karşı girişilen çetin seferlerden sonra ülkenin örgütlenmesi tamamlandı: Ren-Tuna açısındaki Decumates agri'nin işgali (89); *Aşağı Germanya* ve *Yukarı Germanya* askeri bölgelerinin 90'da Belçika'dan ayrılması ve yönetim merkezleri sırasıyla Colonia Claudia Ara Agrippinensis (bugün Köln) ve Mogontiacum (bugün Mainz) olan iki eyalete dönüştürülmesi. Roma Germanyası, Claudius zamanında başlatılan Hadrianus tarafından çizilen ve Antoninus'un düzelttiği *limes* içinde, tarım ve sanayi alanında geliştirildi. Bu gelişmeden yararlanan başlıca kentler rheinland kentleriydi (özellikle Strasbourg ve Köln). Ama bu gidiş, 166'da, Marcus Aurelius'un Tuna'nın ötesine atmayı başardığı Tuna Germenleri, Quadı halkının ve Markomanlar' ın kendilerini toparlamalarıyla tehlikeye düştü. O tarihten başlayarak istilalar birbirini izledi. III. yy.'ın ortasında *limes*'in başlıca savunma noktaları düştü. 257-258 yıllarında Ren'e doğru çekilme başladı. III. yy.'ın sonuyla, IV. yy.'ın başındaki toparlanma kısa ömürlü oldu. Sınırı daha iyi savunmak için imparatorlar Trier'i (Belçika'da) ikâmetlerinden biri haline getirdiler. Julianus, Alamanlar'ı yenerek (357) tehlikeyi bir süre savuşturdu. Ama, bu canlanıştan sonra ikinci bir istila dalgası başladı. 378'de Ren ötesindeki son harekâta girişildi. 395'te Galya valiliği, Trier'den Arles'e taşındı ve Ren sınırı terk edildi. Örgütlü direnişler 455'e doğru son buldu (451: son Strasbourg yangını). Doğudaki topraklarını, VIII. yy.'a dek sürekli ilerleyen Slavlar'a kaptıran, batıda Saksonyalılar'ın egemenliğine giren Germanya, sonunda Karolenj İmparatorluğu'na bağlandı.

Eyalet, ordunun etkisiyle baştan aşağı romalılaştırıldı: yollar, sukemerleri, anıtlar yapıldı, maden ve taş ocakları işletildi. Birliklerin Tuna yolu boyunca sık sık yer değiştirmesi, Doğu'dan gelen etkilerin Germanya'ya sızmasına yol açtı. Bunlar dinsel etkiler (süvari tanrı Mithra kültleri), güzel sanatlar ve el sanatları (heykel ve camcılık atölyelerinin açılması) alanlarındaki etkilerdi. Öte yandan lejyoner kampları, kentlerin kurulmasına yol açtı: Yukarı Germanya'da Mogontiacum (Mainz), Argentoratum (Strasbourg), Vindonissa (Windisch); Aşağı Germanya'da Bonna (Bonn), Novaesium (Neuss), Castra Vetera (Xanten), Noviomagus (Nijmegen).

Germanya kralı, Ludwig II'den (843-876) Heinrich II'ye (öl. 1024) değin Germen ülkeleri hükümdarlarınca taşınan unvan.

GERMANYA KRALLIĞI, Karolenj İmparatorluğu'nun bölünmesinden doğan devlet. 843'te Verdun antlaşması ile Germen Ludwig'e verilen topraklar (Saksonya, Thüringen, Franken, Alamanya, Bavyera ve Doğu uç eyaletleri) üstünde kurulmuştur. Lotharingia'nın büyük bölümünü Germen Ludwig ile Kel Charles arasında paylaştıran Meerssen (Limburg) anlaşması ile (870) Germanya krallığı'nın batı sınırları Meuse ve Saône'a kadar ulaştı. Ama bu sınırların sürekli değişmesi ve derebeyliklerin durmadan el değiştirmesi yüzünden Germanya krallığı hiçbir zaman güvenli ve kesin sınırlara sahip olamadı. Germanya krallığı deyimi, Heinrich II'in 1024'te ölümünden sonra kullanılmaz oldu.

GERMANYUM a. (fr. *germanium*'dan; lat. *Germania*, Germanya, Almanya). Silisyum ve kalayla benzerlikler gösteren değerli metal. (Simgesi Ge olan kimyasal element.)

Atom numarası: 32
Atom kültesı: 72,59
Özgül kütlesi: 5,32 g/cm³
Erime sıcaklığı: 937.4°C
Kaynama sıcaklığı: 2830°C
Yükseltgenme dereceleri: -4, +2, +4
Elektron biçimlenmesi:
[2, 8, 18] s^2 p^2
İzotopları: 66-78
Doğal germanyum: 70 Ge % 20,55
72Ge % 27,37
73Ge % 7,67
74Ge % 36,74
76Ge % 7,67

—ANSİKL. Winckler germanyumu, 1886'da argirodit mineralinde bulduğunda, bu elementin dönemli sınıflandırmadaki yeri henüz boştu.

Germanyum çok kırılgan, gri bir metaldir. Soğukta, havadan etkilenmemesine karşın kızıl derecede yükseltgenir ve klorda yanar. Asitlerle kolayca tepkimeye girer. Hidrokarbonlara benzeyen ve en önemlisi german (GeH_4) olan çeşitli hidrürleri verir. Organogermanyum bileşiklerinin kimyası, organokalay bileşiklerinin kimyasına benzer. Germanyum fluorür (GeF_4), suyla fluorogermanik asidi (H_2GeF_6) verir. Germanyum klorür ($GeCl_4$), kalay IV klorür gibi havada tüten renksiz bir sıvıdır. Başlıca oksidi olan GeO_2, belirgin bir asit netiliği taşır ve alkalilerle germanatları oluşturur.

Germanyumun başlıca cevherleri, bir gümüş-germanyum sülfürü olan argirodit ile bakır-demir-germanyum sülfürü olan germanittir. Ayrıca blendde de bulunur. Ticari olarak kullanılan tek cevheri, yaklaşık % 6 metal içeren germanittir. Sıcakta HCl ile tepkimeye sokulan bu cevher, damıtılarak elde edilen germanyum klorürü verir. Bunun suyla ayrıştırılmasından da oksidi (GeO_2) elde edilir. Metal, bu oksidin daha sonra karbon ve hidrojenle indirgenmesinden üretilir. Bölgesel eritme tekniğiyle çok arı germanyum elde edilebilmektedir.

Yarıiletken özellikleri (dönemli tabloda VB [P, As, sb] ya da III B [B, Al, Ga] kolonlarında bulunan elementlerin katılmasıyla daha da geliştirilir) diyot ve tranzistorlarda değerlendirilir. Bu amaçla kullanılacak germanyumun ileri ölçüde arılaştırılması (100 milyon germanyum atomu içindeki yabancı madde atomu 1'den az olmalı) ve tekkristal biçiminde eritilmesi gerekir.

GERMANYUM II sıf. Anorg. kim. İkideğerli germanyum bileşikleri için kullanılır. (Örneğin germanyum II klorür $GeCl_2$.)

GERMARYUM a. (lat. *germarium*). Zool. Böceklerde, üreme aygıtının dip bölümü. (Cücük hücreleri burada birbirinden farklılaşır.)

GERME a. **1.** Germek eylemi. **—2.** *Yörs.* Bir yeri daha küçük bölümlere ayırmak, sınırlarını belli etmek için kullanılan tahta perde, parmaklık, çit.
—Bisikç. *Germe düzeneği,* transmisyon zincirini uygun gerginliğe getirmeye yarayan düzenek.
—Cerr. Çıkık bir ekleme, kırık bir kemiğe, eklem yerine girsin, kemik parçaları yerlerine otursun diye elle ya da aletle uygulanan çekme eylemi. ‖ *Sürekli germe,* kırık kemikler gereğince kaynasın ve kaslar büzülmesin diye kırıktan uzak, ama

ona bağlı bir noktaya uygulanan sürekli çekme. (Bu çekme ya bir ağırlık asılarak ya da bazı yay sistemleri kullanılarak gerçekleştirilir. Çekme ya yapıştırıcı bantlarla ya da kemiğin bir ucuna geçirilen madeni bir nesneyle [Kirschner halkası] sağlanır.)

—Dy. *Germe dişlisi*, iki demiryolu taşıtını birbirine bağlamaya yarayan ve iki halka ya da başlıktan oluşan organ. (Organlardan biri bir taşıtın koşum traversi üzerinde döner, öteki ise öbür taşıtın cer kancasına bağlanır.)

—Koregr. Barda ya da ortada yapılan bacak yumuşatma hareketi. (Dayanma bacağı üzerinde dengede durulurken, öbür bacağın topuğu elle tutulur. Bacak önce gergin olarak öne doğru kaldırılır, sonra yana çevrilir.) [DETİRE ya da PİED DANS LA MAİN de denir.]

—Polim. *Germe kalıplama*, bir dişikalıp ile bir zımbanın eşlenik etkisinden yararlanarak plastik bir yaprağı biçimlendirme. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Seram. Kütahya seramik atölyelerinde, biçimlendirilmiş çamurun ya da sırça çekilmiş seramiklerin kurutulduğu raf.

—Spor. Sporcuların, adalelerine esneklik vermek ve adalenin yorgunluğunu gidermek için yaptıkları esnetme alıştırması. (Eşanl. STRECH.)

—Tekst. Dokuma sırasında, çözgü levendinin çok hızlı boşalmasını önleyen bir frenle çözgüye yapılan etki.

—ANSİKL. Plastik bir yaprak (ya da pul) bir dişikalıp üzerine yerleştirilir ve ayarlanabilen bir baskı plakasıyla tutturulur. Kullanılan pulların kalınlığına göre işlem, düşük ya da yüksek sıcaklıkta gerçekleştirilir. Düşük sıcaklıkta yapılan germe kalıplama, kalınlığı 0,1 - 1 mm arasında değişen ve germe kalıplama derinliği daha düşük olan pullara uygulanır. Dişikalıp ve baskı plakasının aynı sıcaklıkta ısıtılmasına karşın, zımba daha düşük bir sıcaklığa dek ısıtılır; bu da presin sökülmesi sırasında elde edilen eşyanın zımbanın üzerinde kalmasını sağlar. Daha sonra bu eşya bir kalıptan çıkarıcıyla zımbadan ayrılır. Yüksek sıcaklıkta germe kalıplama, kalınlığı 1 mm'nin üzerinde olan pullara uygulanır. Bu pullar germe kalıplama işleminden önce bir kurutma fırınında ısıtılır.

Germeçtepe Barajı, Kastamonu ilinde, Şadibey suyu üzerinde kurulu baraj. 1985'te işletmeye açıldı. Sulama amacıyla yapılan barajın gövdesi kaya dolgu tipinde, su toplama hacmi 7,26 milyon hm^3; göl alanı 0,45 km^2, sulama alanı 968 ha'dır.

GERMEK g. f. **1.** *Bir şeyi germek*, olabildiğince düz bir duruma gelmesi, uzaması, bir yeri kaplaması için onu karşıt yönde çekmek: *Bir yayı, ipi, davulun derisini germek.* **—2.** *Bir şeyi (bir yere, bir şeyin üzerine) germek*, onu olabildiğince gergin duruma gelecek biçimde çekerek bir şeyin üzerine yerleştirmek: *Gergefe kumaş germek.* **—3.** *Bedenin bir bölümünü germek*, onu olabildiğince uzatmak: *Bacaklarını germek.* **—4.** *Sinirlerini, asabını germek*, bir kimşeyi sinirli, gergin duruma getirmek; sinirlendirmek: *Beklemek sinirlerimi gerdi.*

—Balıkç. *Oltayı, ağları germek*, bir balık oltasını ya da ağlarını gergin hale getirmek.

—Denizc. *Bir halatı germek*, bir halatı boyu yönünde uzatmak, çekmek. ‖ *Çarmıkları germek*, gevşemiş çarmıkları yeniden gergin duruma getirmek.

—Deric. Deriyi düz olarak kurutmak için, uçlarından çerçeveye çivilemek ya da mandalla tutturmak.

—Eldivc. Eldivenin uzunluğuna ve boyuna uygun ölçüleri vermek için deriyi sırasıyla enlemesine ve boylamasına germek. Bu germe sırasında kusurlar parmakların arasına getirilir. Daha sonra bu parçalar makasla kesilir ve kesme makinesiyle kırpılıp temizlenir.

◆ **gerdirmek** ettirg. f. Bir şeyi gergin duruma getirmek: *İpi, yayı gerdirmek.*

◆ **gerdirilmek** edilg. f. Gerdirmek eylemine konu olmak.

◆ **gerilmek** edilg. f. Germek eylemine konu olmak.

◆ **gerilmek** dönşl. f. **1.** Bir kimseden söz ederken olumsuz bir durumun etkisiyle rahatlığını yitirmek, sinirli gergin duruma gelmek: *Bütün gün öyle gerilmiştim ki nihayet patladım.* **—2.** Bir şeyi atmak için bedenini, bedeninin bir bölümünü geriye çekmek: *Gerildi gerildi topu fırlattı.* **—3.** Bedenin bir bölümünden söz ederken kasılmak sertleşmek: *Gerilen kaslar, çene.* **—4.** Yüz hatlarından söz ederken, daha sert bir ifade almak: *Yüz hatları gerildi, sert sert baktı.* **—5.** *Gerile gerile*, önemli bir iş başarmışçasına övünüp, kasılarak: *Divana oturmuş, gerile gerile dünkü yaptığı rezaleti anlatıyordu.*

◆ **gerinmek** dönşl. f. Gevşemek için kol ve bacaklarını uzatıp sırtını geri atmak: *Kedi koltuğun üzerinde gerindi, esnedi, sonra yeniden uyuklamaya başladı.*

GERME-KURUTMA a. Tekst. **1.** Bir dokumaya hem germe, hem de kurutma işlemini aynı anda uygulama. **—2.** *Germe-kurutma makinesi*, boyamada ve aprelemede, denetimli enine bir gerilim gerektiren dokumalara ve örgülere ısıl işlem uygulamaya yarayan makine. (Eşanl. RAM.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Germe-kurutma makinesi, dokuma ya da örgü parçalarını kurutmada ya da aprelemede kullanılan ısı verici yatay bir kutudur. Modüler bölümlerden oluşan bu kutunun içinden kıskaçlarla ya da iğnelerle donatılmış, uzaklığı ve koşutluğu ayarlanabilen iki sonsuz zincir geçer. İşlenecek dokumalar, tüm işlem boyunca saymaca genişliklerini sürdürecek biçimde, bu kıskaçlar arasına kesintisiz olarak tutturulur. Makineden geçişi sırasında tekstil maddesinin her iki yüzü, her bölmeye yatay olarak yerleştirilmiş memelerden çıkan güçlü bir sıcak hava akımının (110°C -180°C) etkisinde kalır. Bölme sayısı makineden beklenen yetkinliğe göre değişebilir (6 ile 12); ayrıca uzunluğu 30 ile 40 metre arasında değişen makinede saatte bir ton dokuma işlenebilir.

Germe-kurutma makineleri kurutma işleminde olduğu kadar sentetik tekstil maddelerini ısılkararlılaştırmada, polyester dokumalara plastik çözünürleri bağlamada ve aprelerin polimerleşmesinde de kullanılır.

Pamuklu dokumaları kesintisiz mersenize yapma işleminde de, biraz değişik türde germe-kurutma makinelerinden yararlanılır; açıkta bulunan sonsuz zincirli düzenek tepkinin etkisi boyunca dokuma parçasını gergin tutar.

GERMELİ sıf. Germesi olan.

—Mak. san. *Germeli bağlama*, bir parçayı ya da parçalar bütününü, *gergi çemberi* adı verilen metal bir çatkıyla çevreleyerek dayanımını artırma işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

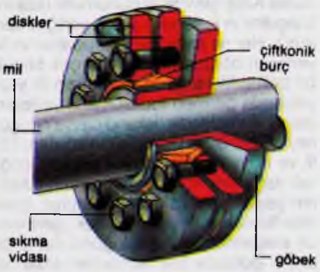
—Bir parçayı çevreleyen gergi çemberlerinin tümü.

—ANSİKL. Mak. san. Germeli bağlamanın amacı, gerek dış, gerek iç eksenel ya da radyal gerilme etkisindeki bakışımsız bir parçanın biçim değiştirmesini sınırlamak ve kopmasını önlemektir. Gergi çemberinin iç çapı parçanın dış çapından, *sıkılık* adı verilen miktar kadar küçüktür. Sıkı geçme ya gergi çemberini ısıtarak genleştirdikten sonra (ısıl germeli bağlama) ya da parçayı gergi çemberi içine bir presle soğukta çakarak (mekanik germeli bağlama) gerçekleştirilir. Sıkma, parçada basınç gerilmelerine yol açar, ama parçanın çalışma gerilmelerini aynı oranda azaltır.

Özgermeli bağlamada, bitişik sarımlar biçiminde bir tel ya da sac, belli bir çekme kuvveti uygulanarak parça üzerine sarılır ve aynı etki elde edilir. Böylece bir hidroelektrik santralını yüksek düşüşlü su ile besleyen cebri boruların dayanımı artırılır.

Elektrik makinelerinde (dinamolar, motorlar, alternatörler vb.) rotorların sargıları, merkezkaç kuvvetine karşı dayanımı artırmak için hemen her zaman gergi çemberleriyle çevrelenir. Manyetik kaçakları önlemek için özel bronzlar (alüminyum bronzu, manganezli bronz) ya da nikel oranı yüksek (% 25 ile 30) çelik kullanılır. Hızla dönen, dolayısıyla büyük bir merkezkaç kuvvetinin etkisinde kalan, yüksek güç türboalternatörlerinde bir miktar manyetik kaçağı kabullenmek ve krom nikelli çelikler kullanmak gerekir.

Para üretiminde vurma kalıplarına, erkek kalıplara ve bileziklere germeli bağlama uygulanır.

Stüwe belgesine göre

germeli bağlama
düz bir milin
kuvvet çiftlerini ve eksenel kuvvetlerini
aktarmaya yarayan
sıkma diskli gergi çemberi

GERMEN sıf. ve a. Germania halkından olan.

◆ a. (tamlayan olarak) Germenler'e ya da Germania'ya ilişkin: *Germen kültürü.*

◆ sıf. Germen tarzında.

—Marangl. *Germen menteşe*, boyu 8-16 cm arasında değişen ve doğrama kapılarıyla pencere kanatlarına takılan menteşe türü. (Küçük tipleri daha çok mutfak dolaplarında ve lambalı kapakla donatılmış sabit dolaplarda kullanılır.) ‖ *Germen menteşe kalemi*, germen menteşe yuvalarını açmaya yarayan, yassı ucuna testere dişine benzer ağız açılmış çelik kalem.

GERMEN a. *Esk.* Kale (KİRMAN da denir).

GERMEN a. (lat. *germen*, tomurcuk, tohum'dan). Biyol. Bitki ya da hayvan embriyonunda, üreme organlarının farklılaşması sırasında, üreme hücrelerini ya da gametleri oluşturacak olan hücrelerin tümü.

—ANSİKL. A. Weismann canlı varlığı *germen* ve *soma* diye iki bölüme ayırır. Germen gametlerin başlangıcıdır; soma ya da beden, organizmadaki tüm öteki dokular demektir. Soma ölümle yok olur, buna karşın germen, art arda kuşaklar boyunca sürer gider, çünkü hücreleri yaşlılıkla değil kaynaşıp birleşme yoluyla (→ DÖLLENME) kaybolur. Gerçekte, ölümden kurtulabilen çok az sayıda üreme hücresi vardır, ama bu hücreler yaşamı süresince somayı etkileyen olaylardan hiçbir biçimde etkilenmemiştir. Bu nedenle, edinsel karakterler (somasyon) dölden döle aktarılamaz, bu da Lamarck'ın soyların evrimi hakkındaki görüşlerine ters düşer.

GERMEN (Mazhar), **Doktor Mazhar** da denir, türk siyaset adamı (Aydın 1887 - Ankara 1967). İstanbul Tıbbiyesi'ni bitirdi, hekim oldu, Fransa'da uzmanlık eğitimi gördü. Mütareke sonrasında Eskişehir hastanesi başhekimi iken Kurtuluş savaşı'ndan yana tavır aldı (1919). Aydın milletvekili seçildi (1920). Milletvekilliği 1946 yılına kadar aralıksız 26 yıl sürdü. Fethi Okyar'ın kurduğu hükümette sağlık bakanlığı (1924 -1925) yaptı. CHP grup yöneticiliği, TBMM başkan vekilliği görevlerinde bulundu.

Mazhar **Germen**

GERMEN (Nur), türk basketbolcu ve yönetici (Ankara 1948). Basketbola Ankara'da başladı. Kısa zamanda başarılı olarak 25 kez milli formayı giydi. Döneminin en iyi basketbolcularından biri olarak kabul edildi; yöneticilik ve menajerlik yaptı. Bir

süre Karşıyaka basketbol takımını çalıştırdı.

GERMENCE a. İngilizce, almanca, hollandaca, iskandinavca, vb.'nin kaynaklandığı hint-avrupa dilinin bir dalı.

—ANSİKL. Hint-avrupa ailesinin germence öbeği, eski ve yeni biçimleri, edebi biçimlerle almanca ağızlarının lehçesel biçimlerini, ingilizceyi, friesland dilini, hollandacayı (batı germence) ve iskandinavcanın ağızlarını (isveççe, danca, norveççe, izlanda dili) [kuzey germence] kapsar. Bu iki öbeğe, Wisła bölgesinden yola çıkarak Roma İmparatorluğu içine dağılan halkların (Vizigotlar, Ostrogotlar, Burgundlar, Vandallar) konuştuğu, ortadan kalkmış dilleri eklemek yerinde olur: bu doğu germence içinde ancak biri, bir Kutsal Kitap çevirisiyle günümüze ulaşan, Vizigotlar'ın kullandığı gotça varlığını sürdürür. Her ne kadar Hint-Avrupalılar'ın ilk yerleşim bölgesi konusunda çok büyük bir belirsizlik varsa da, çağımızın ilk yüzyıllarında germen toplulukların yerleşim alanı bilinmektedir: İskandinavya'nın güneyi, Elbe, Oder ve Wisła'nın ağızları; İ.S. II. ve VI. yy.'lardaki "büyük göçler", coğrafi dağılımın ve modern germen dillerinin çeşitliliğinin kökenini oluşturur; özellikle Romalılar ile yakın ilişkileri, germence araştırmalarının güçlüğünü daha da artırır: gotçada bile latinceden aktarma sözcükler bulunur; her zaman bir ilişkiden söz edilmezse de, bu dönemin coğrafi çeşitliliği, önceleri birbirinden ayrı olan geleceğin "dil" ya da "lehçe" (örneğin, almanca alanında: Franklar, Alamanlar, vb.) öbeklerinin oluşumunu açıklar.

Ortak germence, bir dizi benzeşen özellikle tanımlanır. Ünsüz düzleminde, hint-avrupa dilinin üç temel ünsüz dizisi nitelik değiştirdi (ünsüz değişimi ya da *Lautverschiebung*): 1. *p, t, k* türünden titreşimsiz kapantılılar, *f*, *þ* (ingilizcedeki sert *th*); *x* (almanca *ch*) ya da *h* (örn. latince *piscis* / ingilizce *fish* [balık]; latince *tenuis* / ingilizce *thin* [seyrek, cılız, vb.]) türünden titreşimsiz daraltılılara dönüştü; 2. *b, d, g* türünden titreşimli kapantılılar, *p, t, k* türünden titreşimsiz kapantılılara (örn. latince *id* /gotça *ita* /ingilizce *it* [nesneler için, "o", "ona", "onu", vb.]) dönüştü; 3. yalnızca hint-avrupa dilinin "soluklu" denilen titreşimlileri (germencede *bh, dh, gh* biçiminde yazılan), titreşimlilik özelliğini korudu. Bu öğeler varlıklarını, konumlarına göre titreşimli kapantılı ya da sızıcılarla sürdürdü (örn. sanskritçe *bharati*,"taşıyor, taşır"/gotça *bairiþ* /ingilizce *to bear*). Ardından, titreşimli çevrede yer alan *f, þ, x*, eski *b, d, g* titreşimlilerinden ayrılmayan *b, d, g*'de titreşimli niteliği kazandı (örn. latince *aper*/eski yukarı almanca *ebur* [yabandomuzu], latince *pater*/gotça *fadar* [baba]). "Verner yasası", titreşimsiz sızıcılar dolaysız bir biçimde vurgulu heceyi izlediğinde, titreşimlileşmenin gerçekleşmediği ilkesini ortaya koyar. Bu evrede, vurgunun yeri kesin değildi ve ille de birinci hecede olması gerekmiyordu. Hint-avrupa ıslıklısı *s*, aynı koşullarda *z*'de titreşimlileşti ve daha sonra *r* ile karıştı (örn. latince *nepos* / almanca *neffe* [torun]; latince *frater*/gotça *broþar* /ingilizce *brother* [erkek kardeş]). Batı germencesinde, iki hece sınırındaki + *j* ünsüz öbeği ya da + *r* ünsüzü, çiftünsüzleri verdi (örn. gotça *satjan*/eski saksonca *settian;* gotça *akrs*/almanca *Acker*). Ünlü düzleminde, germence, kökteki ünlü almaşmasını korudu (bunu güçlü denilen fiil çekiminin temeli yaparak dizgeleştirdi de: *nimmt, nahm, genommen*); buna karşılık, hint-avrupa dilinde yer alan *ă* ve *o* tınıları arasındaki ayrımı yitirdi: *ă* ve *ŏ* (kısa) *a*'ya karışırken, *a* ve *o* (uzun) *o*'ya karıştı (örn. latince *pater*/almanca *Vater* [baba]; latince *octo*/almanca *acht* [sekiz]; latince *frater*/gotça *broþar* [erkek kardeş]). Ünlülere bağlı olarak kullanılan *r, l, m, n* selenlileri *u* tınısında bir ünlü ortaya çıkardı (örn. hint-avrupa *kntom*/germence *hund*). Germence, ancak ilk öğesi kısa olan *ei, eu, ai, au* ikili ünlülerini korudu; tüm germence lehçelerinde, *ei*, *i*'ye dönüşüp tekünlüleşti. Son olarak, değişken konumlu hint-avrupa vurgusu yerine, sözcüğün ilk hecesini öne çıkaran ve anlamın ayrıcalıklı dayanağı olan bir vurgu belirdi; bu ilke, modern germen dillerinin çoğunda varlığını sürdürür.

Ortak germencenin dilbilgisel yapısı, hint-avrupa dilinin bir yalınlaşmasını, "ikil"in hemen hemen ortadan kalkmasını, ad çekimi sınıflarının azalmasını da yansıtır. Ayrıca yeni olguların ortaya çıkışı da: çözümleyici bir niteliğe bürünme eğilimi (kimi durumların yerini alan edat ulamaları), kökü eski fiillerin çekiminde ünlü almaşmasının *(Ablaut)* dizgeli gelişimi ve aynı zamanda "zayıf" bükünün (şimdiki zaman biçimine, -di'li geçmiş zaman ve ortaç yapmak üzere, *-d* dişsilinin eklenmesi) ortaya çıkması, sıfatların zayıf bükününün ortaya çıkması da sözkonusu dilbilgisel yapının belirgin özellikleridir.

Ortak germencenin sözcük dağarcığındaki üçte birlik bölümün, hint-avrupa dilinin ilk biçiminden kalma dolaysız bir miras olmadığı sanılır. Bu bütün içinde, özellikle belirlenmesi gerekenler şunlardır: 1. bir baltık uygarlığına bağlama eğilimi ağır basan hint-avrupa dışı bir "altkatman" *(Weib, Segel, Steuer)*; 2. aktarımların hangi yönde yapıldığını saptama olanağı bulunmayan keltçeyle ortak sözcük dağarcığı *(Reich, Geisel, Amt, Eisen)*; 3. önceleri (ses değişimlerinin kesin incelenmesinden önce), ilk örneğe uzandığı sanılan latinceden "geçiş"ler (örn. latince *cicer*, almancada *Kicher*'i "nohut" verir).

GERMENCİK, Ege bölgesinde Aydın iline bağlı ilçe; 45 907 nüf. (1990); 404 km^2; merkez bucağı dışında 1 bucak, 29 köy. Merkezi, Aydın'ın 21 km B.'sında *Germencik*, 12 285 nüf. (1990). Buğday, incir, pamuk, zeytin üretimi. Çırçır, zeytinyağı, un, buz fabrikası. Turizm.

GERMENLER, Güney İskandinavya kökenli hint-avrupa halkı.

• *Tarih*. Germenler, İ.Ö. 1000 yıllarından başlayarak İskandinavya'nın güneyindeki bir odaktan güneye, Avrupa'ya yayıldı ve İ.Ö. III. yy.'da Almanya'daki Keltler'i oradan uzaklaşmak zorunda bıraktılar. Tarihleri bitip tükenmez halk hareketleriyle doludur. İçlerinden pek azının tarihi başından bu yana izlenebilir. II. yy.'dan başlayarak Germenler, Roma ile çatıştı, imparatorluk bunları İ.S. III. yy.'a kadar imparatorluk sınırları dışında tutmayı başardı (İ.Ö. 102-101 Kimberler'e ve Töton şövalyelerine, İ.Ö. 58'de Ariovistus'a karşı yapılan savaşlar).

Roma İmparatorluğu'nda ilk germen akınları sırasında Tacitus'un tanıklığından bu yana (I. yy.), kabilelerin ad ya da yer değiştirdikleri yeni federasyonların kurulmuş olduğu görülür: Ren yakınlarında Saksonlar, Franklar, Alamanlar, *Doğu Germenleri*'nin (Burgundlar, Gepideler, Gotlar, Heruller, Ruglar, Skirler, Vandallar) akınlarıyla karşı karşıya kaldılar. İ.S. I. yy.'da çoğunlukla İskandinavya'dan gelen bu halklar, yerli halkları yok etmeden Urallar'a ve Karadeniz'e kadar yayıldılar. Burgundlar ve Silingae Vandalları Franken'i, Hasding Vandalları Pannonia'yı işgal ettiler; Gepideler ise Roma'nın çekildiği Daçya'yı ele geçirdiler. En güçlüleri olan Gotlar Sarmatlar'ı ikiye bölerek İmparatorluk için tehlike oluşturduktan sonra (III. yy.) Ostrogot ve Vizigotlar olarak iki kola ayrıldılar. Asya'dan gelen istilacıların önlerine kattıkları Vizigotlar Roma İmparatorluğu'na sığınarak *büyük akınları* başlattılar (376). Hunlar'ın Germanya'ya yayılması, önlerine kattıkları Alenler, Süevler, Burgundlar ve Vandallar'ın Ren'i aşarak (406) imparatorluğa yerleşmelerine yol açtı. İmparatorluğun topyekûn yıkımdan kurtulması, germen halkları arasındaki birlik yoksunluğundan, hatta etnik bir ortaklık duygusunun bulunmamasından kaynaklanır. Kuzey denizi kıyılarındaki Germenler, bu denizde korsanlık yaptıktan sona Bretagne'ı istila ettiler. Ardından Ostrogot ve Lombardlar da sırasıyla İmparatorluk İtalyası'na yerleştiler.

Bazı küçük toplulukların imparatorluk topraklarında kurdukları krallıklar kalıcı olmadı, ama Galya'da Franklar'ın kurdukları krallık, Germanya'nın geri kalan bölümünü ele geçiren Charlemagne İmparatorluğu'nun doğmasına yol açtı. Yine de Karolenj İmparatorluğu parçalandığında (843), *Francia orientalis* adı kısa sürede Germanya* adı karşısında silindi. (→ ALMANYA, GERMANYA.)

• *Uygarlık*. Germen dünyasının birliği ancak komşuları tarafından duyumsanmıştır; "Germen" adı bile kelt kökenlidir. Bu birlik özellikle tekniklerin ve uygarlığın benzerliği biçiminde ortaya çıktı. Dar bir alışveriş ilişkisinin sağlamlaştırdığı bir kabile yapısına (savaş aristokrasisi, özgür insanlar, köleler) sahip olan Germenler, özellikle savaşçı ve köylüydü.Tarım, orman yakımıyla elde edilen topraklarda imece yöntemi, hayvancılık da yaygın yöntemlerle yapılırdı.

Germenler, başarılı savaşların tanrısı *Odin* (ya da *Wotan*), topluluklar tanrısı *Tyr*, kollarıyla yıldırımı fırlatan *Thor* (ya da *Donar*) gibi tanrıların boy ölçüştüğü savaş alanı olan doğaya taparlardı. Doğaya tapma geleneği, yüksek yerlerde (kutsal dağlar), dev ağaçların dibinde (Saksonya *Irminsul*'u) ya da bir kaynağın başında yerine getirilirdi. Kurban törenlerini çoğu zaman kabile ya da aile başkanı yönetirdi, Keltler'de olduğu gibi din adamları sınıfı yoktu. Krallık dinsel bir nitelik taşırdı.

Yakılan, daha sonraları Kelt etkisiyle silah ve gereçleriyle birlikte gömülen ölüler Valkürler tarafından Odin'in yanına götürülür, şölenler ve büyük çarpışmalarla dolu o mutlu sonsuz yaşama katılırlardı. Daha ileri tarihli bir edebiyat ürünü olarak tanınan germen destanı (*Nibelung*, iskandinavca *Edda*, saksonca *Beowulf*) büyük olasılıkla Keltler'inkini andıran halk ozanlarının doğaçlamalarıdır.

Germen sanatının ayırıcı özelliği boşluk korkusudur: dekor yüzeyi tümüyle kaplar. Büyük ölçüde kelt sanatından, Gotlar aracılığıyla da doğu sanatlarından etkilenen germen sanatı, en başarılı ürünlerini özellikle bölmeli kuyumculuk işlerinde vermiştir (fibulalar ve kemer tokaları).

GERMER (Lester Halbert), amerikalı fizikçi (Chicago 1896 - *ay. y.* 1971). New York'ta Bell telefon şirketi'nde görevliydi, ısıl elektron yayımı ve dalga optiği üzerine çalışmalar yaptı. Davisson ile birlikte elektronların bir kristalde kırınımını ortaya koydu ve böylece dalga mekaniği kuramını doğruladı (1927). Yüzey kimyası üzerine çalışmaları da vardır.

GERMERSHEİM, Almanya'nın Rheinland-Pfalz eyaletinde kent, Ren kıyısında, Speyer'in yukarı kesiminde; 14 000 nüf. 1644-1814 arasında Fransa ile Pfalz arasında el değiştirip durdu.

GERMİ a. (fars. *germ* ve *-i*'den *germi*). *Esk.* **1.** Sıcaklık, kızgınlık, hararet: *Germi-i mübahese* (konuşmanın harareti, sıcaklığı). *Germi-i şems* (güneşin sıcaklığı). **—2.** Çok çalışma, gayret.

GERMİ (Pietro), italyan sinemacı (Cenova 1914 - Roma 1974). Roma'da sinema eğitimi gördü ve ilk filmini 1946'da gerçekleştirdi: *Il Testimone*. Bunu *Kanun namına* (In nome della legge) [1949], *Umut yolu* (Il cammino della speranza) [1950], *Il ferroviere* (1956) adlı yeni gerçekçi filmleri izledi. *Il uomo di paglia*'yla (1957) en başarılı yapıtlarını verdiği yergici komedi türüne başladı. *İtalyan usulü boşanma* (Divorzio all'italiana) [1961], *Aldatılmış ve*

terk edilmiş (Sedotta e abbandonata) [1964], *Erkekler ve kadınlar* (Signore e signori) [1966; Cannes film festivali'nde Altın palmiye ödülü], *Dağların çapkını* (Serafino) [1968], *Alfredo, Alfredo* (1972) ve *Amici miei* (Monicelli tarafından bitirilmiştir, 1974) Germi'nin yergici komedilerinin en önemlileridir.

GERMİN a. (fr. *germine*'den). Org. kim. Formülü $C_{27}H_{43}NO_8$ olan ve sterollerden türeyen alkaloit; patlıcangillerin çeşitli türlerinden özütlenir ve hipertansiyona karşı kullanılır.

Germinal, Émile Zola'nın romanı (1885), *Rougon-Macquart** dizisinin on üçüncü kitabı. Fabrikadan kovulan parisli işçi Étienne Lantier, "Marchiennes'den Montsou'ya uzanan büyük karayolu"ndan, yalnız başına, madende iş aramaya gelir. On üç ay sonra, yine yalnız başına oradan ayrılacaktır. Ama bu kısa süre içinde, arkadaşlarının sefaletleri hakkında bilgi edinmelerini sağlayacak, sendikacılığı canlandıracak ve ayaklanmalar, gösteri yürüyüşleri ve ölümlerle dolu korkunç bir grevi başlatacaktır. Romanda, maden kuyusunu yıkan nihilist Souvarine'den, Étienne'i barındıran Maheu ailesine kadar -bu arada, vicdan rahatlığına sığınmış "patronlar" ile "burjuvalar" da dahil olmak üzere- bütün kişiler, destansal bir dünya içinde birbirine dolanmış kaderleriyle, tam bir gerçeklik izlenimi uyandırırlar. Gerçi, Zola, romanını yazarken, sağlam belgelere dayanmış, yazılı ya da sözlü en güvenilir kaynaklardan yararlanmış, hatta işi yerinde araştırmalar yapmaya kadar vardırmıştı (konu, Kuzey'de güncel bir sorundu) ama, yapıtını lirizmin boyutlarına eriştirecek kadar yücelttiği de bir gerçektir. Zola, insana olan inancını sarsılmaz bir biçimde korur; ve romanın son satırlarından da anlaşılacağı gibi, *Germinal* adı (tohum anlamına fr. *germe*' den) planını en uygun bir biçimde yansıtmaktadır: "Kara bir intikam ordusu [...] gelecek yüzyılda meyvelerini vermek üzere toprağın altında gittikçe büyüyordu ve ilk filizleri çok geçmeden yeryüzünü çatlatacaktı."

Germinal yıl III *(12)* [1 nisan 1795], thermidor döneminde jacobinlerin iki ayaklanmasından biri. Artan sefalet, açlık, fiyatların korkunç bir hızla yükselmesi, 1795 ilkbaharında Paris'in kenar mahallelerinde karışıklıklara yol açtı. İlk ayaklanma 12 germinal günü oldu. Ayaklananlar "Ekmek ve 1793 Anayasası"nı isteyerek Meclis'i bastılar. Konvansiyon, birçok eski teröristi sürgüne göndererek bu eyleme karşılık verdi: Collot d'Herbois, Billaud-Varenne, Vadier, Barère ve ayrıca montagnardlardan yirmi kadar milletvekilini tutuklattı. Ama, birkaç hafta sonra, daha ciddi bir başka ayaklanma patlak verdi.

GERMİSTON, Güney Afrika'da (Transvaal) kent, Witwatersrand'da, Johannesburg'un G.-D.'sunda; 155 000 nüf. Altın madenleri ve ayırma tesisleri. Sanayi gazı üretimi, Demiryolu gereçleri onarımı.

GERMİYAN, Tar. çoğ. İçbatı Anadolu'da K.'de Simav, Tavşanlı, Kütahya ve Sivrihisar'dan G.'de Afyonkarahisar'a, Göller yöresine, Denizli yakınlarına kadar uzanan bölgeye, burada kurulan Germiyanoğulları beyliği dolayısıyla verilen ad. Merkezi, Kütahya (bir ara Kula) idi.

GERMİYANOĞULLARI, Anadolu türk beyliği (1300-1429). Germiyan aşireti ilk kez Malatya ve çevresinde görüldü (XIII. yy.). Reisleri Alişiroğlu Muzafferettin, Anadolu Selçukluları tarafından Baba İshak ayaklanmasını bastırmakla görevlendirildiyse de (1240), iki kez başarısızlığa uğradı. Onun oğlu olduğu sanılan ve selçuklu şehzadeleri arasındaki taht kavgalarına karışan Kerimettin Alişir de Moğollar tarafından öldürüldü (1264). Bu arada aşiret, büyük olasılıkla, moğol baskısı karşısında Kütahya yöresine göçmek zorunda kaldı. Daha sonra Germiyanlılar Anadolu selçuklu hükümdarı Gıyasettin Mesut II' nin yönetiminde Moğollar'a karşı savaştılar. Ancak, beyliğin gerçek kurucusu olan Kerimettin Alişir'in oğlu Yakup Bey ikinci kez tahta çıkan Gıyasettin Mesut'a bağlı kalmayarak doğrudan İlhanlılar'ın egemenliğini tanıdı ve vergisini bu devlete vermeye başladı (1300). Kütahya'yı beyliğinin başkenti yapan Yakup Bey I'in yönetiminde Germiyanoğulları, kısa sürede Anadolu beyliklerinin en güçlülerinden biri olarak Bizans sınır bölgesinde önemli bir rol oynar duruma geldiler. Böylece "Germiyan Sultanı" diye anılmaya başlanan Yakup Bey I, maiyetinde görevli Aydınoğlu Mehmet Bey'i Bizans topraklarında gazaya gönderdi. Ege kıyılarına kadar inen bu kuvvetler, Ayasuluğ (Selçuk) ve Birgi'yi ele geçirdiler (1303). Öte yandan, Yakup bey I de başında bulunduğu birliklerle Menderes havzasına girerek Tripolis kentini fethetti (1305). Daha sonra Alaşehir'i kuşattıysa da Bizans imparatorunun İspanya'dan getirttiği paralı katalan askerlerinin direnişi karşısında kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı (1306). Sekiz yıl sonra bu kenti ele geçiren Yakup Bey I Bizans devletini de yıllık vergiye bağladı (1314). Aynı yıl, başına buyruk davranan Anadolu beyliklerine boyun eğdirmek için Anadolu'ya gelen ilhanlı emiri Çoban'a bağlılığını bildirdi. Oğlu ve ardılı Mehmet Bey, Bizanslılar'dan Simav (Angir) ve Kula'yı geri aldıysa da (1328) babasına bağlı olan Aydınoğulları'nın kendisinden ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etmelerini engelleyemedi. Mehmet Bey ölünce (1363), yerine geçen oğlu Süleymanşah'ın saltanatının ilk yılları sakin geçti. Ancak, Karamanoğulları ile Hamitoğulları arasındaki çekişmede Hamitoğlu İlyas Bey'in tarafını tutması üzerine Karamanoğulları ile bozuştu. Karamanoğulları'nın baskısı karşısında giderek güçlenen Osmanlılar'a yanaştı. Kızı Devlet Hatun'u Murat I'in şehzadesi Bayezit ile evlendirdi, çeyiz olarak Kütahya, Tavşanlı, Simav ve Eğrigöz'ü (Emet) Osmanlı devletine bıraktıktan sonra kendisi de Kula kasabasına çekildi (1381). Süleymanşah'ın ölümü üzerine (1387) yerine geçen oğlu Yakup Bey II, osmanlı hükümdarı Murat I'in Kosova'da şehit düşmesini (1389) fırsat bilerek babasının Osmanlılar'a verdiği toprakları geri almak için harekete geçti. Kütahya'yı ele geçirdikten sonra öteki kentler üzerine yürüdü. Ancak, Rumeli'de durumunu düzelterek Anadolu'ya geçen Bayezit I (Yıldırım), Kütahya'yı kuşattı, teslim olmak zorunda kalan Yakup Bey II'yi İpsala kalesine kapattı ve Germiyanoğulları beyliğini osmanlı topraklarına kattı (1390). Hapsedildiği İpsala kalesinden kaçmayı başaran Yakup Bey II, Timur'un yanına sığındı (1399). Ankara savaşı'ndan (1402) sonra Timur, kendisine bağlı kalması koşuluyla, beyliğini ona geri verdi. Fetret döneminde kız kardeşinin oğlu olan Çelebi Mehmet'in tarafını tuttu. Karamanoğulları'nın saldırıları karşısında ülkesini terk etmek (1411) zorunda kalan Yakup Bey II, daha sonra Çelebi Mehmet'in Karamanlılar'ı yenmesi üzerine yeniden beyliğinin başına geçti (1414). Murat II döneminde Karamanoğulları ile bağlaşan Yakup Bey II, padişaha karşı ayaklanan Çelebi Mehmet'in öteki oğlu Mustafa Çelebi'nin yanında yer aldı. Ancak, Isparta sancakbeyi Mustafa Çelebi'nin İznik'te öldürülmesi üzerine (1423), yeniden Murat II'ye bağlandı. Edirne'ye giderek padişahla görüştü (1428) ve erkek çocuğu bulunmadığı için ölümünden sonra ülkesinin osmanlı topraklarına katılmasını istediğini söyledi. Kütahya'ya döndükten bir süre sonra ölmesi üzerine osmanlı topraklarına katılan Germiyanoğulları beyliği, kesin olarak ortadan kalktı (1429).

• SANAT. Germiyanoğulları mimarlığı osmanlı sanatının etkisinde gelişmiştir. Ancak erken tarihli gözlemevi, değişik yapısıyla selçuklu geleneğine bağlanır. Dönemin önemli yapıları Germiyanoğulları'nın merkezi Kütahya'da bulunmaktadır. Camiler tek kubbeli ana mekânları ve üç kubbeli son cemaat yerleriyle klasik şemada örneklerdir. Almaşık düzende kesme taş ve tuğla örgülü duvarlar Batı Anadolu üslubundadır. En erken tarihli örnek, ahi Şeyh Mehmet'in yaptırdığı Kurşunlu cami'dir (1377). Ana mekânı örten kubbe, türk üçgenlerine oturur. Son cemaat yeri ortada aynalı tonoz, yanlarda kubbeyle örtülüdür. 1433 tarihli İshakfakih camisi ile 1487 tarihli Hisarbey camisi gösterişli cepheleri, özenli mimarileriyle dikkati çekerler. İshakfakih camisi'nin yüksek kare kaideli, kalın silindirik gövdeli minaresi XV. yy. üslubunu yansıtır. Hisarbey camisi'nde, kırmızı tuğlalarla çevrili kesme taştan duvar örgüsüyle değişik bir görünüm elde edilmiştir. Sütun başlıkları türk üçgenleri biçimindedir. Taş mihrabı çevreleyen iki renkli rumilerle süslü çiniler de XV. yy. özelliğidir.

Gözlemevi olarak yapıldığı sanılan 1314 tarihli Vacidiye medresesi, Anadolu Selçukluları'nın kapalı avlulu medreseleri planındadır. Türk üçgenlerine oturan büyük kubbenin ortasında büyük bir açıklık, altında da havuz vardır. Büyük eyvanın yanlarında ortaları açık kubbeli dershaneler bulunur. Aşırı ölçüde dışa taşkın sivri kemerli taçkapısı ve mekân düzenlemesi XV. yy. özelliklerini yansıtır. Yakup Bey II'nin yaptırdığı Yakupbey külliyesi, Beylikler dönemi mimarlığının en önemli yapıtlarındandır. Medrese, imaret, mescit ve türbe bölümlerinden oluşan külliyenin ana mekânı, ortası açık büyük bir kubbeyle örtülü, şadırvanlı avluyla, buraya açılan üç eyvandan oluşur. Üç kubbeli, üç kemerle dışa açılan girişin yanlarında da kubbeli birer oda vardır. Yapı bu planıyla erken osmanlı mimarlığında çokça görülen ters T (zaviyeli) camileri andırır. (→ Kayn.)

GERMİYET a. (fars. *germ* ve *ar -iyyet'* ten osm. *germiyyet*). *Esk.* **1.** Sıcaklık, ısınma, hararet: *"Şu bürudetin külliyen ref-ü imhasıyla germiyyet-i muhabbete bi't -tahvil..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—2.** Ateşli çalışma.
—Dil. Arapça kurala göre yapılmış osmanlıca bir sözcüktür.

GERNSBACK (Hugo), Lüksemburg asıllı amerikalı mühendis ve yazar (Lüksemburg 1884 - New York 1967). Radyo ve televizyonun öncülerindendir. 1911'de radar ilkesini ilk açıklayan odur. Tranzistorun icadından beş yıl önce, "kristalli triyodu" betimledi. "Science fiction" (bilim -kurgu) deyimini ortaya atan da odur.

GERO, germen markgraf (900-965). Elbe ve Oder arasında, gelecekte Brandenburg'un kökenini oluşturacak büyük bir devlet kurdu, imparator Otto I, kendisine markgraf unvanını verdi. Gero, Slavlar'ın, Vendler'in ve Polonyalılar'ın ilerlemesini durdurdu. *Nibelungen*'in kahramanlarından biridir.

GEROLSTEİN, Almanya'nın Rheinland-Pfalz eyaletinde sayfiye merkezi, Eifel dağ kütlesi üzerinde, 360 m yükseltide; 4 600 nüf. Maden suları.

GÉRÔME (Jean Léon), fransız ressam

Lauros-Giraudon

Jean Léon Gérôme
Mahkûm (1861)
Güzel sanatlar müzesi, Nantes

ve heykelci (Vesoul 1824 - Paris 1904). Delaroche'un öğrencisi ve "yeni yunanlılar" denilen okulun önderi olan sanatçı (*Kral Kandaules*, 1859, Porto Riko müzesi) aynı zamanda bir doğubilim uzmanı oldu. Tablo tüccarı Goupil'in damadı olan sanatçı uluslararası bir başarıya erişti. 1863'ten başlayarak Güzel sanatlar okulu'nda öğretmenlik yapan Gérôme, çok sayıda yabancı öğrenci yetiştirdi (T. Eakins). İzlenimci üslubun yeminli bir düşmanı olmakla birlikte, Manet ve Degas ile dosttu.

GERONA, İspanya'da kent, Katalonya'da, il merkezi, Onar ırmağı kıyısında, bu ırmağın Ter'e kavuştuğu yerin yukarı kesiminde; 67 000 nüf. (1990). Tekstil sanayisi. —*Gerona ili*, 5 886 km²; 521 454 nüf. (1990). Yukarı Ter vadisi bölgesinde ve Cerdanya'da Pireneler'in oldukça dar bir kesimini kapsar. D.'ya doğru gittikçe genişleyen ovalarla (özellikle Ampurdán) kesilen tepeler kente egemendir. Tepelerde, çeşitli ürünlere yönelik yoğun yöntemlerle kuru tarım (buğday, yonca, mısır, fasulye) yapılır. Bir bölümü sulanan ovada çeltik tarlaları vardır. Güzel görünümlü kıyı şeridi (*Costa Brava*), çok tutulan bir turizm alanıdır.

—Güz. sant. Güzel bir manzarası olan yukarı kent tarihsel ve sanatsal anıtlar açısından çok zengindir. Önemli stratejik konumu kente Roma döneminden başlayarak askeri açıdan büyük bir önem kazandırmıştır. Roman sanatını temsil eden yapılar. San Pedro de Galligants manastırı, küçük San Nicolás kilisesi ve "Arap hamamları"dır. Katalan gotiğinin başyapıtlarından biri olan katedralin (XIV. ve XV. yy.) yanında bir manastır (XII. yy.) ve güzel bir çan kulesi (XI. yy.) vardır.

GERONGGANG a. Tropikal Asya'da yetişen, siyah damarlı, tuğla kırmızısı renginde, genellikle kaba dokulu ağaç. (Fazla ağır ve fazla sert olmayan odunu kontrplak yapımında ve marangozlukta kullanılır. Bill. a. *Cratoxylon arborescens*.)

GERONİMO, apaçi şefi (No-Doyohn Canyon, bugün Clifton, Arizona, 1829 -Fort Sill, Oklahoma, 1908). Özellikle, 1882-83 ve 1885'te, silaha sarılarak, Amerika'nın güney-batısı'ndaki kızılderili direnişini oluşturan yarı savaş, yarı çatışma niteliğindeki harekâtların birkaçını yürüttü. Daha sonra Meksika'ya kaçtı. Amerika'ya geri döndü ve kabilesinin Oklahoma'da toplanabilmesini başardı. 1901'de, Theodore Roosevelt'in başkanlığa gelişini kutlama geçit töreninde Washington sokaklarında halka teşhir edildi.

Gerona
gotik üsluptaki katedralin (XIV. yy.-XV. yy.) yanındaki "Charlemagne" kulesi (XII. yy.)

Scala

GERONTOFİLİ a. (fr. *gerontophilie*'den). Psik. Bir ihtiyara karşı cinsel ilgi duyma. (Kaybolmakta olan bir ana baba imajını, çocukluğa özgü durumları aşmaktan kaçınarak, canlı tutma gereksinimini dile getirir.)

GERONTOKRASİ a. (fr. *gérontocratie*'den). Siyas. bil. Yaşlıların egemen olduğu siyasal ve toplumsal sistem.

GERONTOKSON a. (fr. *gérontoxon;* yun. *gerontos*, yaşlı, ve *tokson*, yay'dan). Tıp. YAŞLILIK HALKASI'nın eşanlamlısı.

GERONTOLOG a. (fr. *gérontologue;* yun. *gerontos*, yaşlı, ve *logos*, bilim). Gerontoloji uzmanı.

GERONTOLOJİ a. (fr. *gérontologie*,'den; yun. *gerontos*, yaşlı, ve *logos*, bilim). Yaşlıların ekonomik, sosyal, psikolojik ve biyolojik sorunlarıyla uğraşan bilim.

—ANSİKL. İkinci Dünya savaşı'ndan hemen sonra batı toplumlarında yaşlıların sayısının ve oranının önemli ölçüde artması ve bu olgunun bilincine varılması gerontolojiye önem verilmesine yol açtı. İnsan yaşamının uzaması da yaşlılık kavramında değişiklik yarattı. Artık hastalıkları önlendiği (aşılama) ve enfeksiyonlar etkili biçimde tedavi edildiği (antibiyotikler) için ileri yaşlara dek ulaşabilen insanlar, o yaştan sonra daha çok damar sertliği ve urlar nedeniyle hastalanmaktadır. Bu patolojik durumların önlenmesi ve tedavisi gittikçe daha çok önem kazandı. Tıbbın gelişimine koşut olarak çeşitli mesleklerde emeklilik yaşının azaltılması çalışmayan yaşlıların sayıca artmasına yol açtı. Yaşlıların hem basit gereksinimlerini karşılamak, hem onlara oyalayıcı uğraşlar bulmak zorunlu hale geldi. Yaşlıların sosyal yaşama katılmalarını (aile içinde, mahallede, şehirde) sağlamak, genellikle onları özel ev ya da bakım evlerinde toplamaya yeğlenir, ancak sakat ve güçsüz olanlar için daha çok bu ikinci çözüm yoluna başvurmak gerekmektedir.

GEROV (Nayden), bulgar yazar ve sözlükçü (Koprivştisa 1823-Filibe 1900). Modern bulgarcayla yazılmış, hemen hemen ilk şiirlerden birini yayımladı (*Stoyan i Rada*, 1845) ve böylece bu dilin şiirsel anlatıma yatkın olduğunu gösterdi. Bulgar dilinin ilk eksiksiz dağarını oluşturan *Bulgarca sözlük* (1895-1904) ile üne kavuştu. Verdiği bilgilerin bolluğuyla (halk şarkıcılarından yapılmış 6 000'den çok alıntı ve 16 000'e yakın atasözü ve özdeyiş) tartışmasız bir değer taşıyan bu yapıt, çok eski bir yazım sistemi kullanmanın sakıncalarını içermektedir.

GERÖ (Ernö SİNGER, **Ernö** —denir), macar siyaset adamı (Terbegec 1898 -Budapeşte 1981). Macar komünist partisi üyesiydi. Komintern'i önce Fransa'da (1932), sonra İspanya'da (1937) temsil etti. 1945'te, Macar komünist partisi siyasal bürosuna girdi, MKP, bu tarihte, Sosyalist parti ile birleşerek Macar sosyalist işçi partisi adını aldı. 1952'de başbakan, 1953'te içişleri bakanı, temmuz 1956'da MSİP'nin genel sekreteri oldu. Macaristan'daki ekim 1956 silahlı çatışmalarından sonra SSCB'ye göç etti. 1962'de MSİP'ten atıldı.

GERRA, Arabistan yarımadasında, Basra körfezi kıyısında, Tilos adası karşısında, deniz düzeyinden 200 m yükseklikte antik kent. Stravona'ya bakılırsa, Babil'den gelen kaldeli göçmenlerce Gerralılar'ın başkenti olarak kuruldu. Konumu sayesinde, batıda Mısır, doğuda Hindistan ile ticaret bağları kurması sonucu kısa sürede ünlü ticaret merkezlerinden biri oldu. Ticaret mallarını Babil'e, oradan da Fırat yoluyla Thapsakos'a taşıyan gerralı tüccarlar, daha sonra bunları çeşitli yerlere götürüp satarlardı. Kenti ele geçiren Büyük Antiokhos (İ.Ö. 205), Gerralılar'ın egemenliğine son verdi.

GERRHONOTİDAE a. (yun. *gerron*, kalkan ve *notos*, sırt). Amerika'da yaşayan ve babaköşü andıran sürüngenleri içeren familya. ("Kertenkele-kaymanlar" gibi [*Gerrhonotus* cinsi], Kanada'dan Orta Amerika'ya kadar yayılan gündüz dolaşan, güçlü kısa bacaklı türleri vardır. Ayrıca Meksika, Kuzey Afrika, Yakındoğu ve Çin'de geceleri dolaşan, çok nazik kuyruklu, bacaksız, yılansı türleri [*Ophisaurus* cinsi] de bulunur.)

GERRHOS, Borysthenes (bugün Dniepr) nehri kıyısında iskit kral mezarlarının bulunduğu yer.

GERRHOSAURİNAE a. (yun. *gerron*, kalkan, ve *saura*, kertenkele'den). Güney Afrika ve Madagaskar'da karada yaşayan, dörtgen iri pullu, skinkler gibi küçük bacaklı kertenkeleleri içeren oymak. (Dikenkuyruklukertenkelegiller familyası.)

GERRİS a. Suların yüzeyinde hızla koşabilen, ince ve uzun bacaklı, çok narin bedenli çeşitkanatlı böcekler cinsi. (*Su örümceği* genel adıyla da bilinen bu etçil böceklerin bedenleri siyah ya da kahverengi, alt kesimleri ipeksi gri renklidir. Bütün yerküreye yayılırlar; *Gerridae* familyasının örnek tipi.)

GERRYMANDER a. (ing. sözc.). Siyas. bil. Seçim çevrelerinin, temsil eşitliğini bozacak ve seçim sonuçlarını saptıracak biçimde oluşturulması. (Gerrymander sözcüğü, bir ABD eyalet valisinin [E. *Gerry*] 1812'de, partisinin seçimlerde kazanmasını sağlamak için, semender [sala*mander*] şeklinde garip bir seçim çevresi oluşturmasından ortaya çıktı.)

GERS, Fransa'da (Midi-Pyrénées bölgesi) *département;* 6 254 km²; 174 587 nüf. (1992). Merkezi *Auch.*

Gers, Lannemezan platosundan doğan ırmaklarla (Save, Gers ve özellikle de Baïse) akaçlanan (bu ırmakların vadileri, G.'den K.'ye doğru 600 m'den 200 m'ye inen uzun tepe çizgilerini birbirinden ayırır) Gaskonya'nın ortasındadır. Gers *département*'ı, küçük köyler ve birçok çiftlik (bu çiftliklerde geçen yüzyıla oranla sayıları artmış olan köylüler, buğday ve üzüm başta olmak üzere çeşitli ürünler yetiştirirler; ayrıca sığır ve kümes hayvanı yetiştiriciliği de yapılır). *Département*'ın tek önemli kenti Auch'ta bile önemli bir sanayiye rastlanmaz.

GERS *(le)*, Fransa'da (Akitanya havzası) ırmak, Lannemezan platosundan doğar, Auch'u, Fleurance'ı, Lectoure'u geçer, Agen'in yukarı kesimine 10 km uzaklıkta Garonne'a (sol kıyıdan) kavuşur; 178 km.

Gersaint'in Tabelası, Watteau'nun 1720'de yaptığı tuval (1, 63 x 3,08 m, Berlin, Charlottenburg). Yapıt, parisli tablo satıcısı Gersaint'in dükkânının içini gösteriyordu ve dükkâna tabela olarak asılması düşünülmüştü. Sekiz günde meydana getirilen ve büyük bir ilgi gören tablo çok kısa bir süre tabela olarak kullanıldı; zarif gerçekçiliği, doğallığıyla sanatçının ve o dönemin büyük yapıtları arasında yer alır.

GERSAU, İsviçre'de (Schwytz kantonu) komün, Luzern gölü kıyısında, Rigi'nin eteğinde. Gersau, 1390-1798 arasında bağımsız küçük bir cumhuriyetti; 1817'de Schwytz kantonuna bağlandı.

GERSDORFFİT a. (öz. a. H. von *Gersdorff*'tan). Miner. Doğal nikel arsenosülfür.

GERSEF a. LİKA'nın eşanlamlısı.

GERSHWİN (George), amerikalı beste-

Held-Ziolo

Gersaint'in Tabelası (1720)
Watteau
Charlottenburg şatosu, Berlin

ci, piyanocu ve orkestra yöneticisi (Brooklyn 1898 - Hollywood 1937). Kısa bir süre geleneksel müzik öğrenimi gördükten sonra savaş sonrası döneme özgü broadway şarkıları besteledi. Bu şarkılarda caz (blues), yahudi halk ve romantik avrupa müziklerini kaynaştırdı. İlk başarısını, Paul Whiteman'ın ısmarladığı *Rhapsody in blue* (1924) adlı yapıtıyla kazandı. Öbür önemli yapıtları: piyano ve orkestra için *"Fa" tonunda konçerto* (1925), *Paris'te bir amerikalı* (An American in Paris) [1928], *Küba uvertürü* (1932) ve kahramanları amerikalı zenciler olan *Porgy and Bess* (1935) operası.

GERSON (Jean CHARLİER, **Jean de** — denir), fransız filozof ve tanrıbilimci (Gerson, Ardennes, 1363 - Lyon 1429). Değerli bir vaazcıydı, bütün hıristiyanları birleştirmek yoluyla Büyük Ayrılık'ı gidermeye çalıştı. Bu konuda, rektörlüğünü üstlendiği (1398) Üniversite'nin önerilerini krala sundu (6 ocak 1391).

Gerson, özellikle tanrısal şeylerin incelenmesinde insan aklının aşırı tutkularına kapılmamaya özen gösterdi. Aziz Bonaventura gibi, insanların doğuştan bir tanrı düşüncesine sahip olduklarını düşünüyordu. Yeniplatoncular dışında, pagan yazarların okunmasını kabul etmekle birlikte, mantık, dilbilgisi ve metafiziğin iç içe girmesine yol açan "türler karışımı"nı şiddetle eleştirdi.

GERSONİDES (Levi BEN GERŞON, — denir), yahudi matematikçi, gökbilimci, fizikçi ve filozof (Bagnols-sur-Cèze, Gard, 1288 - Perpignan 1344'e doğru). Avignon, sonra da Orange ve Perpignan'da yaşadı. İbranice yazdığı kitaplar latince çevirileriyle tanınır: *De numeris harmonicis* ve bir trigonometri kitabı olan *De sinibus, chordis* ve *arcubus* bunlardan birkaçıdır. Felsefesi aristotelesçilik, yahudilik ve İbni Meymun felsefesinin bir bireşimidir.

GERSOPPA FALLS ya da **JOG çavlanları,** Hindistan'da yer, Batı Gatlar'da, Şaravati (Karnataka) ırmağının iki yakasında. Hindistan'ın en güzel doğal sitlerinden birini oluşturan dört çavlanın aşağı kesimindedir. 2 500 km uzakta hidroelektrik tesis.

GERSTENBERG (Heinrich Wilhelm VON), alman eleştirmen ve şair (Tondern, Schleswig, 1737 - Altona 1823). *Das Gedicht eines Skalden* (1766) adlı şiiriyle iskandinav mitolojisini alman edebiyatına sokarak, *Briefe über Merkwürdigkeiten der Literatur* da Shakespeare'i yücelterek (1766-1771) ve ...nusunu Dante'nin *İlahi komedya*'sından alan *Ugolino* adlı dramı yazarak (1768) *Sturm* und Drang* hareketinin doğmasına katkıda bulundu.

GERSTENMAİER (Eugen), alman siyaset adamı (Kirchheim unter Teck, Württemberg, 1906 - *ay. y.* 1986). Naziler tarafından birçok kez tutuklandı, 20 temmuz 1944 komplosuna katıldığı iddia edilerek ölüme mahkûm edildi. Bununla birlikte, cezası hafifletildi ve amerikan birliklerinin ilerlemesi üzerine serbest bırakıldı. Almanya'daki Evangelische Kirche'nin sinod üyesi oldu, Alman hıristiyan demokrat partisi'nden Bundestag'a milletvekili seçildi (1949). 1954'ten 1967'ye kadar Bundestag başkanlığı yaptı.

Gerstmann sendromu. Nöropsikol. Beyin korteksinin yankafa-şakak bölgesi lezyonlarında görülerek 1924'te *Gerstmann* tarafından tanımlanan sendrom. Başlıca dört belirtisi vardır: parmak agnozisi, sağı solu ayırt edememe, yazma ve hesaplama yitimi.

GERSTNER (Franz Josef VON), avusturyalı matematikçi (Chomutov, Bohemya, 1756-Mladějov, Moravská Třebová yakını, 1832). Önceleri mühendisti; sonra Viyana'da gökbilimci, 1787'de Prag Üniversitesi'nde matematik ve mekanik profesörü oldu. Hidrolikteki çalışmaları ve özellikle dalgalanma kuramıyla hidrolik tekerlek üzerine incelemeleriyle tanınır. *Handbuch der Mechanik* adlı bir yapıt yayımlamıştır (1831).

GERSTNER (Franz Anton VON), avusturyalı mühendis (Prag 1796-Philadelphia 1840). Viyana Politeknik enstitüsü'nde topografi profesörüydü, České Budějovice (Çekoslovakya) ve Linz (Avusturya) arasındaki ilk tramvay hattıyla (1825-26) Petersburg ve Tsarskoye Selo arasındaki hattı yaptı (1834).

GERŞASB (Avesta'da *Kereşoşpa,* zayıf atlar sahibi). Mit. İran efsanelerinde adı geçen iki mitoloji kahramanı: — Firdevsi'nin *Şehname*'sinde adı geçen kahramanlardan, Minuçihr'in önde gelen adamlarından ve hazinedarıdır. *Şehname*'de, soyu Cemşit'e dayanır. Rüstem'in büyükbabası Neriman onun oğludur. Biruni'nin ve kimi batılı doğubilimcilerin incelemelerine göreyse Gerşasb, Saru ve Neriman aynı kişidir. Esedi-i Tusi'nin *Gerşasbname*'si bu kahramanın serüvenlerini anlatır. —Zâb ve Pişhad hanedanının son hükümdarı. Ölümünden sonra ülkesine Turanlılar'ın saldırıları arttı.

GERTRUD Meranolu (1185-1213), Merano dükü, dük Berthold IV'ün kızı ve Macaristan kralı Andras II'nin karısı. Yabancıları kayırmakla suçlandığından macar soyluları tarafından öldürüldü. Macar dram yazarı József Katona, Gertrud'un acıklı sonunu, *Bánk Bán* adlı trajedisinde (1821) tema olarak kullandı.

GERUNDİUM → ULAÇ.

Gerusalemme liberata *(La)* [*Kurtarılmış Kudüs*], Tasso'nun epik şiiri, 1559-1575 arasında yazıldı, 1580'de, yapıtın bir bölümü şairin onayı alınmadan basıldı. 1581'deyse tam metin biçiminde yayımlandı. 1584'te büyük ölçüde yeniden gözden geçirilen metnin yeni bir baskısı yapıldı. Esteli Alfonso'ya adanan şiir, I. Haçlı seferi sırasında, Godefroi de Bouillon komutasındaki hıristiyanların Sultan Süleyman'ın ve Argante'nin bölüklerine karşı sürdürdükleri savaşımı anlatır. Bu ana temaya eklenen başlıca bölümler hıristiyan Tancredi'nin pagan Clorinda'ya, Erminia'nın Tancredi'ye duydukları aşk ve büyücü kadın Armida'nın Rinaldo'yu baştan çıkarmak için başvurduğu hileler ve sonunda onun dinini kabul etmek zorunda kalışıdır. Efsaneye göre, Rinaldo'nun kurduğu Este sülalesi konu dışına çıkılarak görkemli bir anlatımla övülür, melek ve iblis toplulukları olayların olağanüstü sonuçlara ulaşmasına her an katkıda bulunurlar.

GERUSİA, yaşlılar meclisini (gerontes) belirten yun. sözc. Klasik dönemde bu geleneksel kurum yalnız birkaç sitede kalmıştı. Sparta'da (60 yaşını doldurmuş Spartalılar arasından alkışlarla ömür boyunca seçilen) 28 gerontes, meclisin onayına sunulacak yasa tasarılarını hazırlamak üzere kralların yanında yer alırlardı. Roma İmparatorluğu döneminde, birçok yunan sitesinde (özellikle Küçük Asya'dakiler), siyasal olmaktan çok dinsel rol oynayan bu tür meclisler kuruldu.

GERÜR → ORTABAĞ.

GERVASE of Canterbury, ingiliz kronikçi (Maidstone ?, Kent, 1141'e doğr. -1210'a doğr.). 1163'ten sonra Canterbury Christ Church'te benedikten keşişi oldu. Christ Church'ün 1199'a kadar uzanan bir kroniği olan *Chronica*'yı, İngiltere tarihi *Gesta regum*'ları ve İngiltere'nin dinsel topografyası *Mappa mundi*'yi yazdı.

GERVASUTTİ (Giusto), italyan dağcı (Cervignano del Friuli 1909 - Tacul Mont Blanc 1946). İki dünya savaşı arasındaki dönemin en ünlü dağcılarındandı: R. Chabod ile birlikte Tacul Mont Blanc'da

B.N., Paris

George Gershwin
Bibliothèque nationale, Paris

Giraudon

Jean de Gerson
Tutkular üstüne vaazlar'ının bir elyazma nüshasındaki (1480'e doğr.) bir minyatürden ayrıntı
Valenciennes Belediye kütüphanesi

buz boğazına (Gervasutti boğazı), L. Devies ile birlikte Ailefroide'ın kuzey-batı yüzü; G. Gagliardone ile birlikte Jorasses' in doğu yüzüne (1942) tırmandı.

GERVİNUS (Georg Gottfried), alman tarihçi ve siyaset adamı (Darmstadt 1805 - Heidelberg 1871). Heidelberg ve Göttingen üniversitelerinde ders verdikten sonra 1847'de *Deutsche Zeitung*'u kurdu ve 1848'de liberal muhalefet liderlerinden biri olacağı Frankfurt parlamentosu'na üye seçildi. *Geschichte der poetische Nationalliteratur der Deutschen* (Alman ulusal şiir sanatı tarihi) adlı bir kitapla (5 cilt, 1835-1842) *Geschichte des 19.Jh. seit den Wiener Verträgen* (Viyana anlaşmalarından başlayarak XIX. yy. tarihi) [1830'a kadar] adlı dev bir yapıt (8 cilt, 1855-1866) bıraktı.

GERYON. Yun. Mit. Khrysaoros ve Kallirrhoe'nin oğlu, Hesperia kralı, üç başlı ve üç gövdeli dev. İber yarımadası açıklarında Erytheia adasında yaşardı. Herakles sahip olduğu öküz sürüsünü elinden almıştır.

GERYONİA a. (mitolojide geçen *Geryon*'dan). Yerkürenin bütün sıcak ve ılıman denizlerinde bulunan, on iki dokunaçlı, yaklaşık 8 cm çapında diskli medüz.

GERZE. Arkeol. Orta Mısır'da Fayyum ile Nil nehri arasında höyük. İ.Ö. IV. binyıl'a, Bakırtaş dönemine tarihlenen Gerze nekropolis buluntuları, *Gerze* kültürü* olarak tanımlanır.

GERZE, Batı Karadeniz bölgesinde Sinop iline bağlı ilçe; 28 215 nüf. (1990); 39 köy. Merkezi, Sinop'un yaklaşık 41 km güneyinde *Gerze*, 8 609 nüf. (1990). Çeşitli tarımsal üretim: tütün, mısır, keten, sebzecilik, meyvecilik. Hayvancılık, arıcılık.

GERZE KULTÜRÜ a. Tarönc. Orta Mısır'da Bakırtaş döneminde yaşayan kültür. Gerze nekropolisinde ortaya çıkarıldı. IV. binyıl'a tarihlenir. Nagada kültürünün ikinci evresine aittir.

Gerze tavuğu → HACIKADIN.

GESAR, Ladakhi ve moğol efsanelerinde adı geçen, Tibet'in efsanevi kralı. Ladakhi efsanesinde, mevsim mitleri ağır basar. Lamacılık ikonografisinde serüvenleri resmedilmiş olan Gesar, uğursuz kuşları öldürürken, büyülenmiş tavşanları yok ederken, bir devle savaşırken ve Yasa'nın üç kralıyla buluşmak üzere göğe yükselirken görülür.

Geschichte der Religion und Philosophie in Deutschland *(zur)* [*Almanya'da dinin ve felsefenin tarihi*], Heinrich Heine'nin 1834'te *la Revue des Deux Mondes* dergisinde fransızca olarak yayımlanan ve 1835'te ayrı bir kitap biçiminde çıkan (2. bas., 1855) denemesi. Yapıt, Mme Stael ile hıristiyanlık ve Ortaçağ'a büyük bir coşkuyla hayranlık duyan romantiklerin eleştirisidir.

Yapıtta, Reform'un ve yeni duyumculuğun beşiği olan Almanya, düşünsel ve toplumsal bir devrimin teşvikçisi olarak gösterilmekte ve bu devrimin Fransız devrimi'nce gerçekleştirilen her şeyi aşmaya aday olduğu ileri sürülmekteydi.

Geschichte und Klassenbewusstsein *(Tarih ve sınıf bilinci)*, György Lukács'ın yapıtı (1923). Yazar, Hegel ile Marx arasındaki en önemli ideolojik devrimin bir yöntem yerine bir başkasının konması değil, bu yöntemin nesnesinin, diyalektiğin dönüşümü olduğunu göstermeye çalışır. Özellikle şöyle der: "Tarihin açıklanmasında marxçılığı burjuva biliminden kesin olarak ayıran şey iktisadi olguların baskınlığı değil, bütünsellik görüşüdür. Bütünsellik kategorisi, bütünün parçalar üzerindeki ve bütün alanlardaki belirleyici egemenliği, Marx'ın Hegel'den ödünç aldığı yöntemin özünü oluşturur." Lukács'ın kullandığı en önemli kategori dolayım, yani bir durumun olgusallığıyla oluş halindeki bütünsellik arasındaki bağ kategorisidir. Lukács bu yapıtta şeyleşmeyi, yani toplumun öznel olarak yaşanmış bir durumu nesnel ve etkin bir kavrama dönüştürmesini de inceler. Lukács,Komünist enternasyonal' ın haziran 1922'deki IV. kongresi'nde, Buharın ve Zinovyev tarafından idealizmle suçlandı ve revizyonist olarak sert bir biçimde eleştirildi. Lukács'ı Kautsky de eleştirdi.

GESCHWİND (Norman), amerikalı nöropsikolog (New York 1926). Bağlantı kopukluğu kavramının yenilenmesine katkıda bulundu ve bu kavramı beyin zarı lezyonlarından sonra ortaya çıkan eksikliklerin açıklanmasında kullandı. *Disconnexion Syndromes in Animals and Man* (Hayvanlarda ve insanda bağlantı kopukluğu sendromları) [1965] adlı bir yapıt yazdı.

GESELL (Silvio), alman iktisatçı (Sankt -Vith, Belçika, 1862 - Oranienburg 1930). Bavyera'da maliye bakanlığı yaptı (1919), sonra Arjantin'e yerleşti. İddiaların önüne geçmek için, altın parayı, üzerine sık aralıklarla damga vurulmuş kâğıtlarla temsil etmeyi öngören bir para kuramı geliştirdi.

GESELL (Arnold Lucius), amerikalı psikolog ve çocuk hastalıkları uzmanı (Alma, Wisconsin, 1880 - New Haven, Connecticut, 1961). Yale çocuk gelişimi kliniği'ni kurdu ve yönetti. Çalışmalarında çocuğun, özellikle bebeğin psikolojik ve nörolojik gelişimini inceledi. 1938'den başlayarak önemli gelişim ölçekleri hazırladı. Başlıca yapıtları şunlardır: *How a baby grows* (Bebek nasıl büyür) [1945]; *The Child from five to ten* (Beş yaşından on yaşına kadar çocuk) [1946]; *Vision: Its development in infant and child* (Görme: bu duyunun bebek ve çocukta gelişmesi) [1949]; *Infant Development* (Bebeklikte gelişme) [1952]; *Youth, the years from ten to sixteen* (Gençlik, on yaşından on altı yaşına kadar) [1956].

GESEN → GOŞEN.

GESENİUS (Wilhelm), alman dilbilimci, doğubilimci ve Kutsal Kitap uzmanı (Nordhausen 1786 - Halle 1842). Halle Üniversitesi'nde profesör, sami dilleri üstüne çok sayıda kitap yazdı; ibranice sözlük yapımını ilk başlatan uzman olarak görülür. *İbranice-Almanca sözlüğü* (1810-1812, 2 cilt) ve *İbranice-Aramca* (1815) sözlüğünün yanı sıra en önemli yapıtı, E. Kautzsch (1841-1910) tarafından yeniden elden geçirilerek düzeltilen ve temel kaynak olma niteliğini koruyan *Hebraische Grammatik* (İbranice dilbilgisi) [1813] adlı kitabıdır.

GESNER (Conrad), isviçreli doğabilimci (Zürich 1516 - *ay. y.* 1565). Birçok bilim dalıyla ilgilenen Gesner, 1551-1558'de birçok hayvan türü hakkında bilgiler veren *Historia animalium* (Hayvanlar tarihi) adlı anıtsal bir yapıt yazdı. İçinde çeşitli gravürlerin de bulunduğu 4 500 sayfalık yapıtın 176 sayfası atlara ayrılmıştır. Böcekler üstüne derlediği notlardan ölümünden sonra Thomas Moffett yararlandı. Gesner botanik ve sınıflandırmaya tür kavramını soktu ve sınıflamada çiçek ve meyvenin özelliklerinin değerini vurguladı. Bundan başka bibliyografya ve karşılaştırmalı avrupa dilbilimi konularıyla da ilgilendi.

GESNER (Jean), isviçreli yerbilimci (Zürich 1709 - öl. 1790), İskandinavya'nın bugünkü yükselme hızını hesaba katarak, Apennin'in, su yüzüne çıkması ve bugünkü yükseltiye erişebilmesi için, en az 24 000 yıl geçmesi gerektiğini kanıtladı. Bu kanıtlamayla, haksız olarak, İncil'e dayandırılabileceği sanılan kısa kronolojilerin önemsizliğini kanıtlamaya katkıda bulundu ve çağdaş jeokronolojinin temelini oluşturan dışdeğer biçim ilkesini ortaya koydu.

GESNERİA a. (öz. a. *Gesner*'in adından). Amerika'nın sıcak bölgelerinde yetişen otsu bitki. (*Gesneriaceae* familyasının örnek tipi.)

—ANSİKL. Gesneria yumru köksaplı bir bitkidir, toprak üstündeki kısmı kısa ve dik, yaprakları karşıt, bütün kısımları yumuşak tüylerle kaplıdır 60 kadar türü vardır; bunların birçoğu bahçelerde ve seralarda yetiştirilir.

GESNERİACEAE a. Tropikal ya da yarı tropikal bölgelerde yetişen zigomorf erdişi çiçekli, karşılıklı dizilmiş basit yapraklı bitkiler familyası. (Gesnericeae familyası 85 cins ve 1 200 tür içerir: birçok cinsi süs bitkisi olarak yetiştirilir: *sinningia, afrika menekşesi, streptocarpus, achimenes gesneria*, vb. Solanales takımı.)

GESONG, Kuzey Kore'de kent, Güney Kore sınırında, Seul'ün K.-B.'sında; 5 366 km² yüzölçümlü ve 265 000 nüf.'lu (kentinki 177 000 nüf. [1987]) yönetim bölümünün merkezi. Tekstil. Müze (porselenler). Gesong, Kore'deki Koryo krallığı'nın başkenti oldu (918-1392); saray ve sekizgen pagodaları güney song mimarisi etkisinde kalınarak yapılmıştır. Kore savaşı sırasında (1951 yılı temmuz-eylül ayları), silah bırakışmasını amaçlayan görüşmeler burada gerçekleştirildi.

GESSENAY, Saanen'in fransızca adı.

GESSİ (Giovanni Francesco), italyan ressam (Bologna 1588 - *ay. y.* 1649). S. Cantarini ve Siraniler ile birlikte, Bologna'da Guido Reni'nin başlıca izleyicilerindendir.

GESSİ (Romolo), italyan gezgin (İstanbul 1831 - Süveyş 1881). Mısır hükümetinin hizmetine girdi. Mısır Sudanı'na gönderildi. Gordon ile birlikte Nil nehrinin Albert gölünden çıktığı yere kadar gitti (1877). Daha sonra Matteucci ile birlikte Gallalar bölgesine giremedi. O dönemde Sudan genel valisi olan Gordon tarafından Bahrülgazel valiliğine atandı. Darfur'daki bir ayaklanmayı güçlükle bastırdı (1880).

GESSLER, avusturyalı aile. Efsaneye göre Hermann Gessler'in Wilhelm Tell tarafından öldürülmesi İsviçre'nin bağımsızlığı için mücadeleyi başlattı.

GESSLER (Otto), alman siyaset adamı (Ludwigsburg, Württemberg, 1875 - Lindenberg, Allgäu, 1955). Weimar meclisi'nde ve Reichstag'da milletvekili. Demokrat parti saflarında oturumlara katıldı, Birinci Dünya savaşı'ndan sonra Yeniden inşa devlet bakanı (1919), sonra da savaş bakanı *(Reichswehr)* oldu (1920-1928). Ulusal savunmaya çeki düzen verdi, ama sol tarafından ordunun demokratlaştırılmasında başarısızlıkla suçlandı. Gessler ocak 1928'de istifa etti, yerine general Groener getirildi. Nazi rejimi sonunda Ravensbrück toplama kampına kapatıldı, 1950'den 1952'ye kadar alman Kızılhaçı' nın başkanı oldu.

GESSNER (Salomon), almanca yazan isviçreli yazar (Zürich 1730 - *ay. y.* 1788), ressam ve gravürcü. *İdyllen* adlı yapıtında, gerçekten değerli resimlerle süslediği, çapkın çobanlarla dolu, cenneti anımsatan bir dünyayı anlattı (1756 ve 1772'de). Gessner'in, çoban şiirleri geleneği içinde yer alan yapıtı, Rousseau'nun doğayı yücelten tutumuna tam anlamıyla uygundu ve ona Avrupa ölçüsünde bir ün sağladı.

Gesta Dei per Francos *(Franklar tarafından Tanrı adına yapılanlar)*, Haçlı seferlerine ilişkin kroniklerle tarihsel belgeler derlemesi. 1611 yılında bilgin J. Bongars *(Bongarsius)* tarafından yayımlandı. Yapıtın adı Guibert de Nogent'dan alındı.

Bu derlemenin birinci cildinde, Robert le Moine; Dol piskoposu Baudri; Puy papazı Raimond d'Agiles; Albert d'Aix; Foucher de Chartres; Gautier le Chancelier, Guibert de Nogent; Tir'li Guillaume; Jacques de Vitry; Olivier de Cologne'nin kronikleri, II. ciltteyse, Marin Sanudo'nun *Liber secretorum fidelium Crucis*'iyle (Ha-

ça sadık olanların özel görüşmeleri) mektupları vardır.

GESTAJEN sıf. (fr. *gestagène*'den). Biyol. Yumurtanın dölyatağına tutunup orada yerleşmesini ve gelişmesini sağlayan şey için söylenir.

GESTALT a. (*biçim, dış görünüş* anlamına gelen alm. sözc.). Ruhbil. Genellikle algısal bir özlüğün, bir parçalar topluluğu olmaktan çok bir bütün olarak ele alınması.

GESTALT - TERAPİ a. (ing. *Gestalt - Therapy*). Psikoterap. 60'lı yıllarda ortaya çıkan ve bireyin bütünsel bir kişi durumuna gelmesini sağlamak için onun olanaklarını harekete geçirmeyi amaçlayan, hümanist ruhbilim akımı denilen amerikan akımına bağlı grup tedavisi.
—ANSİKL. Gestalt-terapinin kurucusu olan F. Perls'ün esin kaynakları, W. Reich, M. Scheler, fenomenoloji ve özellikle K. Goldstein ile biçim ruhbilimidir. F. Perls'ün görüşleri daha çok kişinin şimdi ve buradaki bütünsel deneyimi üzerinde durur. Perls'e göre birey, deneyimini kendi öz gereksinimlerine bağlı olarak örgütler; örneğin, eğer açsa, tüm kişi "ben açım" tarafından örgütlenir. Kişinin geçici örgütlenmesini özellikle bedensel anlatım ortaya koyar. "Sağlıklı" bireyde varlık tarzı (biçim) varlık gereksiniminin (temel) yansımasıdır. Kişi gereksinim içinde gelişir: karşılanan gereksinim, biçimi tamlaştırarak bireyi yeni bir durum için özgürleştirir; karşılanmayan gereksinim, sert ve zorlayıcı bir yapıya dönüşen bir gerginlik yaratır. Gelişme, kişinin deneylediği şeyi tamamlaması anlamına gelir. Gestalt-terapi burada ve şimdi deneyimin birlik ve bölünmesi üzerinde çalışmayı amaçlar. Erek, yüzeyde ve derinlikte görülen şeyle bu iki düzey arasındaki ayrılık ve sapmalar üzerine burada ve şimdi bir bilinçlenmeye yol açmak üzere, oluşumla (davranış) temel (istek, gereksinim, kesilme) arasındaki ilişkileri yeniden kurmaktır. Bu bilinçlenme kişiyi kendi çelişmeleri ve onları ele alma biçimi konusunda kendi başına bir tanıda bulunmaya ve böylece kendi sorumluluğunu üstlenmeye götürecektir.

Perls freudcu psikanalizi, sözselleştirmeyle geçmiş deneyimleri aşırı değerlendirmesinden ve anlıkçılığından ötürü eleştirir. Çözümlemenin karşısına bütünleşmeyi, bilinçdışının (ona göre böyle bir şey yoktur) karşısına da "özne" ve "ego" bolgesini koyar. Öznenin simgesel örgütlenmesini göz önünde bulundurmayan Gestalt-terapinin çalışma alanı, narsis onarımı ve kişisel özdeşlik alanıdır. Kuram, toplumsal işlevler, nevrotik takılmalar ve kültürel klişeler engeliyle gizlenen holistik bir kişi görüşüne dayanır.

GESTALTTHEORİE *(Gestalt kuramı)*. a. Ruhbil. Biçim* kuramının almanca adı.

Gestapo (*Ge* [*heime*] *Sta* [*ats*]- *po* [*lizei*]'ın kısaltması, Devlet gizli polisi), nazi Almanyası'nda siyasal polis. Rejime karşı her tür muhalefeti ortadan kaldırmakla görevliydi, Wehrmacht'ın işgal ettiği topraklarda da etkinlik gösterdi. Gestapo'yu, Prusya teşkilatından sorumlu bakan Göring Berlin'de, *Reichsführer SS* Himmler ve yardımcısı SD (*Sicherheitsdienst*, 1931'de kurulan parti içi güvenlik dairesi) şefi Heydrich Münih'te, birbirlerinden ayrı olarak, ama aynı zamanda (mart-nisan 1933) *Kripo*'da (cinayet masası) görevli siyasal işler uzmanları ve SS üyeleriyle birlikte kurdular. Aralarındaki birleşme, 1934'te Himmler'in Prusya Gestaposu'na Göring'in yardımcısı olarak atanmasıyla başladı. 1936 yasaları, Heydrich yönetimindeki *Sipo* (güvenlik polisi = Gestapo + Kripo) ve SD ile *Orpo*'dan (emniyet polisi) oluşan polis örgütlerini Himmler'in yönetiminde merkezileştirdi. "Devlet ve parti için tehlikeli tüm hareketleri", özellikle "fiziksel ve ahlaki bozuklukları nedeniyle alman toplumundan uzaklaşan bireyleri yok etmek"le görevli olan Gestapo'nun olağanüstü yetkileri vardı: kararlarını yargı merciinin onaylanmasına gerek yoktu; iş adalete intikal ettiğinde, Gestapo görevlileri suçlamayı halkın vekili olarak desteklerlerdi. Emniyet polisi ve yönetim, emirlerini kesinlikle yerine getirmek zorundaydı; caydırıcı olma gerekçesiyle tutuklamalar yapabilirdi. Askeri bölgelere ve sınırlara dağıtılan 50 000 görevli her yere sızmıştı. Şüpheli tüm kişileri tutuklar, işkenceye tabi tutar, yok eder ya da toplama kamplarına yollardı. Abwehr'in yetkisinde olan dış karşı casusluk işlerine müdahale eder. Gestapo Wehrmacht'a da meydan okumuştu (Blomberg ve Fritsch olayları, 1938). RSHA'nın (*Reichssicherheitshauptamt*, eylül 1939'da kurulan, önce Heydrich, sonra Kaltenbrunner tarafından yönetilen, Reich'ın temel güvenlik örgütü) Amt IV'ü olan Gestapo, SS generali Müller'in yönetimi altında III. Reich'ın polis rejimini tüm Avrupa'ya yaydı: Doğu cephesinin gerisinde, yerel yöneticileri ve Yahudiler'i katleden komando örgütü *Einsatzgruppen*'ın içine sızdı; Wehrmacht'ın tereddütüne rağmen işgal altındaki öteki ülkelere girdi ve direnişçileri izlemek için en iğrenç yollara (işkence, şantaj, jurnalcilik) başvurdu; Yahudiler'in kitlesel olarak toplama kamplarına gönderilmesine katıldı. Sınır (1937) ve ordu güvenlik polisini (*Feldpolizei*, 1942) bünyesinde eritti, Abwehr'in kaldırılmasını sağlayarak (şubat 1944) gücünün doruğuna erişti; ne var ki 20 temmuz 1944 darbesini öngöremedi; bu darbe Gestapo'nun yok etme hırsını büsbütün artırdı. Müttefikler'in eline düşen üyeleri savaş suçluları olarak yargılandılar.

GESTE a. (lat. *gesta*, kahramanlık'tan fr. sözc.). Ed. XI. yy.'dan XIV. yy.'a kadar, adları Fransa tarihine, büyük derebeylikle monarşinin kurucu soyuna bağlanan kahramanların savaşlardaki başarılarını anlatan uzun şiirlere verilen ad.

GESTEL (Leo), hollandalı ressam (Woerden 1881 - Blaricum 1941). Stilize edilmiş bir kübizme yöneldikten sonra, Birinci Dünya savaşı sırasında Bergen'de toplanan ressamların gerçekçi ve zengin anlatımlı resim akımına katıldı, daha sonraları flaman anlatımcılığına yaklaştı.

GESTİDO (Oscar), uruguaylı devlet adamı (Montevideo 1901 - *ay. y.* 1967). 1955'te genelkurmay başkanı oldu, 1961'de emekliye ayrıldı. 27 kasım 1966'da cumhurbaşkanlığına seçildi, 1 Mart 1967'de göreve başladı ve 1952'de kurulan ortak yönetime son verdi.

GESTUS a. Tiyat. Brecht'in kullandığı didaktik terim. Bireyler arasındaki ilişkileri (özellikle toplumsal) açıklamaya yönelik, sözlerle bağlantılı hareketler bütününü belirtir.

Gesù, Roma'da Vittorio Emanuele caddesi üzerinde başlıca cizvit kilisesi. Kardinal Farnese tarafından yapımıyla görevlendirilen Vignola (1568) transeptı tonozlu, latin haçı biçiminde geniş, tek bir mekân tasarlarken bunu vaaz vermek için daha elverişli bulan tarikatın isteğine uydu. Bırçok kilise, özellikle de Cizvit birliği'nin kiliseleri bu örnekten esinlenmiştir.

Gesù'nun cephe ve kubbesini Giacomo Della Porta 1575'te inşa etti. Vignola'nın sade mekân düzeni bir XVII. yy. dekoruyla değişime uğratıldı. Baciccia kubbeleri görkemli fresklerle donattı (1672-1679): kubbede, *İsa'nın şanlı adı* yandan ışık alarak etkileyici ışık-gölge oyunları arasında yer alır; düzenlemesi daha sade olan *Kuzuya tapınma* ise absid bölümündedir. P. Pozzo, 1700 yılında kilisede aziz Ignatius mihrabını yükseltti.

GESUALDO (Carlo), principe **di Venosa** (Venosa prensi), italyan besteci (Napoli 1560'a doğr. -*ay. y.* 1614'e doğr.). Daha ilkgençliğinde babasının evine gidip gelen müzikçilerle (F. Dentice, lavtacı Filomarino) ve müzik kuramcılarıyla (Macque, Nenna, Effrem) ilişki kurdu. Bir lavta virtüozu ve çok başarılı bir madrigal bestecisi olarak tanındı. Tasso'nun arkadaşıydı, onun madrigallerinden 9'unu besteledi. Karısını ve aşığını öldürdükten (1590) sonra, Este'li Eleonora ile evlendi (1594). L. Luzzaschi ile ilişkisi, öbür madrigallerinin bestelenmesinde onun etkisi olduğunu düşündürmektedir. Gesualdo'nun 5 sesli 6 madrigal kitabı (1594-1611), Effrem tarafından yayımlanmış (1626) 6 sesli madrigalleri ve 5, 6 ya da 7 sesli *sacra cantio*'ları (1603) günümüze ulaşmıştır. Anlatıma ağırlık veren Gesualdo, metnin dramatik yoğunluğunu artırmaya yarayan her yola, özellikle de kromatizmin, uyumsuz aralıkların ve kural-dışı ilişkilerin çok sık kullanılmasıyla elde edilen ince renk ayrımlarına başvurdu.

Scala

Gesù kilisesi. XVI-XVII. yy.

GEŞM ya da **KEŞM,** Basra körfezi girişinde İran'a bağlı ada; 1 200 km²; 15 000 nüf. Merkezi *Geşm* ya da *Keşm* (adanın kuzey-doğu ucunda). Balıkçılık. Doğal gaz yatağı.

GEŞT a. (fars. *geşten*, dolaşmak'tan *geşt*). *Esk.* **1.** Gezme, dolaşma. **—2.** Geçme. **—3.** *Geşt etmek*, gezmek, dolaşmak: "*Geşt ederim sahraları, meskenim dağlar başı*" (Kernali, XVII. yy.). || *Geşt ü güzar etmek*, gezip dolaşmak, gezip tozmak.

GEŞTE sıf. (fars. *geşten*, dönmek, dolaşmak, almak'tan *geşte*). *Esk.* "Gezmiş", "dönmüş, dolaşmış", "olmuş", anlamında bileşik sıfatlar türetilmiştir: *ber-geşte* (altüst olmuş), *güm-geşte* (kaybolmuş, yitmiş), *ser-geşte* (başı dönmüş sersem) vb.

GETA (Publius Septimius) [189-212], Roma imparatoru (211-212), Septimius Severus'un ikinci oğlu. 198'de sezar 209'da augustus olup iktidarı büyük kardeşi Caracalla ile paylaştı. Ne var ki iki kardeş birbirinden nefret ediyordu ve Caracalla, Geta'yı annesi Julia Domna'nın kolları arasında öldürttü.

GETAE, Balkanlar ile Tuna arasında yerleşmiş Trakya halkı. İ.Ö. 512'de Darios'a boyun eğdi. Büyük İskender'e (İ.Ö. 335). sonra Keltler'e yenilen Getae halkı sonunda Daçyalılar ile kaynaştı. Yasa koyucuları olan filozof kral Zalmoksis'i tanrısallaştırdıkları söylenir.

GETAFE, Madrid'in (İspanya) güney banliyösünde yerleşme alanı, Toledo yo-

Arborio Mella

Carlo **Gesualdo**
Gesualdo'daki (Avellino ili) bir kilise freskinden ayrıntı

lu üzerinde; 126 600 nüf. Hava taşıtları yapımı. Elektrik gereçleri.

GETİRİ a. İktisadi bir değerin sağladığı gelir: *Devlet tahvillerinin getirisine % 3 vergi kondu. Kâr, sermayenin ve girişimcinin sağladığı bir getiridir.*
—İkt. Girdiler ve çıktılar arasında ilişki kuran bir fonksiyonda, girdi tutarlarında ortaya çıkan bir değişikliğin çıktı düzeyine yansıması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Muhs. *Getiri süresi*, üretken bir yatırımın rantabl duruma gelmesine kadar geçen süre. || *Yatırımların getirisi*, bir işletmeye ya da bir etkinliğe yatırılan sermayelerin rantabilitesini belirten mali oran. (Net kâr/yatırılan sermaye oranıyla gösterilir.)
—ANSİKL. İkt. Neoklasik iktisat kuramı, üretim fonksiyonları aracılığıyla, üretim etmenleri ve çıktılar arasında ilişki kurar. Y = *f* (K, N) biçiminde ifade edilen üretim fonksiyonunda Y üretimi, K sermayeyi, N emeği göstermektedir. K ve N *a* kadar artırıldığında Y de *a* kadar artıyorsa *ölçeğe göre sabit getiri*, *b*<*a* kadar artarsa *ölçeğe göre azalan getiri*, *b*>*a* kadar artarsa *ölçeğe göre artan getiri* sözkonusudur.

GETİRİCİ sıf. Anat. Bir organa sıvı getiren damara ya da bir organa ve bir merkeze sinir akısı getiren yola denir.

GETİRİLMEK → GETİRMEK.

GETİRME a. Getirmek eylemi.
—Mant. *Öncül getirme yasası*, "*p*, *q*'nun *r*'yi içermesini içerir" formülünün, "*q*, *p*'nin *r*'yi içermesini içerir" formülüyle eşdeğerde olduğunu belirten yasa (simgesel anlatım şöyledir: [*p* → (*q* → *r*) ≡ [*q* → (*p* → *r*)]). [Karşt. GÖNDERME* YASASI.]

GETİRMEK g. f. (esk. türkç. *kelmek*, gelmek'in ettirgeni *keltür-mek*'ten). **1.** *Bir şeyi, bir kimseyi bir yere getirmek*, onun bir yere gelmesini sağlamak: *Şehre su getiren borular. Turistleri getiren otobüs yolda kaldı.* **—2.** *Bir şeyi, bir kimseyi (bir yere) getirmek*, bir yere gelirken onu da yanına almak, onunla birlikte gelmek: *Kitaplarımı getirmeyi unutmayın. Bir dahaki sefere nişanlını da getir.* **—3.** *(Bir yerden) bir kimseye bir şey getirmek*, onu bir kimse için, o kimsenin bulunduğu yere taşımak; o kimseye vermek: *Size İtalya'dan bir armağan getirdim. Bahçedeki konuklara içki getirmek. Bana bir bardak su getirir misin?* **—4.** *Bir kimseye bir haber, bir mesaj getirmek*, onu, o kimseye bildirmeye gelmek; o kimseye iletmek: *Umarım babanızdan iyi haberler getirmişsinizdir? Size dostlarınızdan selam getirdim.* **—5.** *(Bir kimseye, bir şeye) soyut bir şey getirmek*, onu sağlamak, vermek; ona yarar sağlamak, onun için bir yarar oluşturmak: *Bu tanıklık suça ilişkin yeni kanıtlar getirdi. Konuya yeni boyutlar getirmek. Soruya bir açıklama getirmek. Bu çocuk bana dertten başka bir şey getirmedi. Onların arasına katılmak sana üzüntüden başka ne getirdi? Eve bir parça neşe getirmek.* **—6.** *(Bir kimseye) kazanç, gelir, kâr getirmek*, onu sağlamak: *Ortaklarına iyi gelir getiren bir işletme. Yüzde beş getiren bir yatırım.* **—7.** *Bir kimseyi bir yere getirmek*, onu, bir görev, mevki, yer için seçmek; oraya atamak: *Onu bölüm şefliğine getireceklermiş.* **—8.** *Bir şey getirmek*, bir olay, bir durum ya da bir kimse sözkonusuysa, bir duruma, bir olaya yol açmak, onun oluşmasına neden olmak: *Bu rüzgâr sıcak getirecek. Pislik hastalık getirir. Senin sorumsuzluğun bizi bu hale getirdi.* **—9.** *Yazı, kışı getirmek*, ona erişmek, ulaşmak ya da eriştiğini, ulaştığını sanmak: *Kışı getirmek. Bakıyorum bahar gelmeden yazı getirmişsin.* **—10.** *Bir şeyin, bir işin sonuna getirmek*, onu bitirmek, tüketmek: *Lafın sonunu getiremedi.* **—11.** *Bir kimseyi bir şeye getirmek*, onu bir duruma sokmak: *Boğuntuya getirmek.* **—12.** *...ini... ine getirmek*, ikileme biçiminde iki şeyi birbirine uydurmak, denkleştirmek: *Kumaşın çizgisini çizgisine getirmek.* **—13.** Bir adla birlikte tek bir fiil değerinde deyimsel fiiller oluşturur: *Cinnet getirmek. Şehadet getirmek. Tekbir getirmek. Denk getirmek. Bıkkınlık getirmek.*

◆ **getirilmek** edilg. f. Getirmek işine konu olmak: *Kasabaya su getirildi. Getirilen kanıtlar yetersiz.*

◆ **getirtmek** ettirg. f. Bir şeyin, bir kimsenin (bir yere) getirilmesini, ulaştırılmasını sağlamak: *Yurtdışından ilaç getirtmek.*

GETİRTMEK → GETİRMEK.

GETR a. (fr. *guêtre*). Bacağın ve ayakkabının üst bölümünü örten bir çeşit deri ya da kumaş, tozluk.
—Atç. Bir işe koşulan ya da yük çeken bir atın incik kemiği ve topuk kısımlarına zedelenmesin diye sarılan deri ya da kumaş parçası.
—Zool. Memelilerde, bacaklarının uç kısmına tüyleri ayrı renkte olduğu zaman verilen ad.

Getsemani ("sıvı yağ cenderesi"). Esk. coğ. Cedron vadisinde bulunan alan, Kudüs'ün D'sunda Zeytinler dağının eteğinde; İsa burada tutuklandı. IV. yy.'da yapılmış ve Haçlılar'ca onarılan bir bizans kilisesinin temelleri üzerinde yapılan kilise, İncil'de anlatılan bu olayın anısına yapılmıştır.

GETTER a. (ing. *sözc.* to *get*, elde etmek'ten). Elektron. VAKUM* ALAŞIMI'nın eşanlamlısı.

GETTO ya da **GHETTO** a. (ibranice boşanmak anlamına gelen *geth*'den, venedik lehçesinde sözc.). **1.** Musevi cemaatinin yaşadığı ya da eskiden özellikle Doğu Avrupa'da bazı kentlerde musevilere ayrılan mahalle. **—2.** Bir topluluğun dışında yaşayan bir cemaatin bulunduğu yer; bu cemaatin kendisi: *New York'ta zenci gettosu.*
—ANSİKL. Eskiçağ'dan beri yahudi toplulukları, öncelikle kendi kimliklerini korumak için kentlerin içinde ayrı kesimlere yerleştiler. Pagan imparatorlar döneminde sahip oldukları özgürlük, hıristiyanlığın zaferiyle birlikte zorunlu ayrımcılığa dönüştü: Iustinianus yasası, Caracalla'nın Yahudiler'e tanıdığı *jus honorum*'u geri aldı; Bizans imparatorları, Yahudiler'i özel semtlerde oturmak zorunda bıraktılar. Batıda ise hıristiyanların Yahudiler'le bir arada yaşamalarının sık sık yasaklanması benzer bir tecrite yol açtı: ibrani mahalleleri kentlerin çevresinde toplandı; XIII. yy.'da Paris'te sınırları kesin olarak belirlenmiş dört *yahudi mahallesi* vardı. Müslüman ülkelerde Ömer anlaşması (VII. yy.) yahudiyi müminden ayırıyordu; halifeler döneminde İspanya'da "sünnetliler"in sahip olduğu ayrıcalıklı durum Reconquista'nın gelişmesiyle yavaş yavaş ortadan kalktı: katolik İspanya'daki *juderia*, Engizisyon'un yahudi toplulukları çember içine almasını kolaylaştırdı. Ortaçağ'ın sonunda, batılı ülkelerin birleşmesi üzerine Batı Avrupa'dan sürülen ve Doğu Avrupa'ya geçen Yahudiler, siyasal parçalanmadan da yararlanarak toplu olarak Almanya (burada *Judengassen*'e yerleştirildiler) ve İtalya'ya yerleştiler. İtalya'da zaten, Mezzogiorno'daki Giudaiche'ler ve Venedik'teki *İsola Giudecca* gibi yahudi mahalleleri eskiden beri vardı: böylece Yahudiler italyan kentlerinin iktisadi yaşamına serbestçe katıldılar. XV. yy.'da yarımadaya egemen olan ispanyol etkisi, ardından Karşı-Reform (XVI. yy.), ürkütücü ve aşağılayıcı bir ayrımcılığın doğmasına yol açtı; Venedik'te (1516) tüm Yahudiler, *getto* ya da *ghetto* denilen özel bir mahallede yaşamak zorunda bırakıldılar: utanç verici bir anlamı olan getto sözcüğü böylece, aynı türden tüm mahalleler için kullanıldı; bunlar, duvarlarla çevrili ve yer darlığı nedeniyle çok yüksek ve sağlığa aykırı yapıların daracık sokaklarda üst üste yığıldığı kentlerdi. "Papanın Yahudiler'i-nin" yaşadığı Avignon'da, Roma'da (1555), Floransa'da (1571), Padova'da (1601) ve daha birçok italyan kentinde gettolar kuruldu. Ticari nedenlerle yalnızca Livorno, kendilerine ayrılan sokakları kullanmaları koşuluyla kentin zengin yahudi burjuvazisine ayrıcalıklı bir statü tanıdı. Gettolar tüm Avrupa'da kapalı kentlerdi: bazıları genişti; XVII. yy. başında haham Lippmann Heller'in yaptırmakla övündüğü Viyana gettosu bunlardan biriydi. Fransız devrimi, Yahudiler'e medeni haklarını tanıyarak Avrupa'daki gettoların değişmesine yol açtı; başta Doğu Avrupa'dakiler olmak üzere varlığını sürdüren kimi gettolar yasak kent olmaktan çıktı.
İkinci Dünya savaşı sırasında naziler, Doğu Avrupa'daki Yahudiler'i yaşadıkları mahallelerde topladılar: özellikle Vilna'da, Kaunas, Kraków, Lublin, Lwów, Rıga ve Białystok'taki yahudi mahalleleri, dışarıyla her türlü ilişkiyi kesen duvarlarla çevrili gettolara dönüştü. Łódź ve Varşova gettolarında sırasıyla 170 000 ve 500 000' den fazla yahudi yaşıyordu. Çalışma kamplarına dönüştürülen gettolarda topluca yaşayan Yahudiler ya aşırı kalabalık nedeniyle havasızlıktan ve beslenme yetersizliğinden, ya da pogromlarda ve toplama kamplarına gönderilerek ölüme mahkûm edilmişlerdi. Nüfusu 40 000'e düşen Varşova gettosu ayaklandı ve nisan-mayıs 1943'te yiğitçe bir direnişten sonra taş taş üstünde bırakılmamacasına yerle bir edildi. Kalıntıları üzerinde bir müze kurulmuştur Łódź gettosu gibi başka gettolar da Sovyet ilerlemesi sırasında tahrip oldu.

H. Jaeger-Time-Life-Colorific

Kutno **gettosu** (Polonya), 1940'a doğru.

GETTY (Paul), amerikalı sanayici ve koleksiyoncu (Minneapolis 1884 - Sutton Place, Surrey, 1976). Petrol sanayisi önemli bir servet edinmesini sağladı. 1930'dan sonra, eski Yunan ve Roma'ya duyduğu büyük ilgi, 300 parçadan fazla yapıt satın almasına yol açtı. Aralarındaki büyük boy heykeller, Herculanum'daki bir roma villasının kopyası olarak Malibu'da (Kaliforniya) yapılan bir müzede yer almaktadır. Getty XVIII. yy. fransız sanat eşyalarıyla da ilgilendi: mobilya, gümüş eşya, Sevres porseleni, duvar halıları. Aralarında, Raffaello, Rubens, Rembrandt, Poussin, Georges de La Tour ya da Boucher' nin yapıtlarına rastlanmakla birlikte, resimler Getty koleksiyonunda ikincil bir yer tutar.

GETTYSBURG, ABD'de (Pennsylvania) yer, Apalaşlar'ın kenarında. Kuzeyliler Lee komutasında Güneyliler'i burada yenerek (1-3 temmuz 1863), Güneyliler' in Pennsylvania'daki ilerleyişini kesin biçimde durdurdu. Bu yenilgi, Güneyliler' in ülke dışındaki siyasal saygınlığına gölge düşürdü. (→ AMERİKAN İÇ* SAVAŞI.)

GETULİA. Esk. coğ. Afrika'da yöre, Mağrib'in güneyinde, göçebe Gaetullar' ın ülkesi.

GETZ (Stanley, **Stan** —denir), amerikalı caz tenor saksofoncusu (Philadelphia 1927 - Malibu, Kaliforniya, 1991). 1947-1949 arasında Woody Herman'ın büyük orkestrasında, Z. Sims, H. Stewart ve S. Chaloff ile birlikte Lester Young'ın üslubunu, "cool" tarzında yaşatmaya çalışan *Four Brothers* adlı bir grup oluşturdular. 1951'de kurduğu ve Jimmy Raney ile Al Haig'in de yer aldığı beşli, çok etkili oldu. 1957-58 mevsiminde, Jazz At the Philarmonic'in (JATP) turnesine katıldı, özellikle J. J. Johnson ile çaldı. 1958-1961 arasında müzikten uzak olarak İskandinavya'da yaşadı, ABD'ye dönünce -yaylılar orkestrasıyla doldurduğu- *Focus,* özellikle de -caz tarihinin en çok satan plaklarından olan- *Jazz samba* adlı plaklarıyla cazseverlere kendini yeniden kabul ettirdi. Daha sonra, peş peşe keşfettiği yetenekli gençleri çevresine aldı ve müzik yaşamını parlak bir solocu olarak sürdürdü. Çalgısından çıkardığı buğulu, hafif tınının olağanüstü niteliği dolayısıyla "The Sound" (Ses) diye anılan Getz, yumuşaklığa coşkulu bir sertliği de ekleyerek "cool" üslubunu, daha evrensel bir anlatıma dönüştürdü. Başlıca plakları: *Early Autumn* (Woody Herman ile, 1948), *It never entered in my mind, Blues in the Closet* (J. J. Johnson ile, 1957), *Night Rider* (yaylılarla, 1961), *Desafinado* (1961), *The Peacocks* (J. Rowles ile, 1977).

GEUFFROY (Antoine), St-Jean şövalyesi (XVI. yy.). *Estat de la court du grand turc* adlı yapıtında Kanuni Sultan Süleyman'ı ve onun dönemine ilişkin gözlemlerini anlatır.

GEULİNCX (Arnold), flaman filozof (Anvers 1624 - Leiden 1669). Louvain'de, sonra Leiden'de ders verdi. Ölümünden sonra yayımlanan *Metaphysica vera, Ethica* ve *Physica vera* adlı yapıtlarında Descartes'ın düşüncelerini savundu; bedenle ruhun birbiri üzerindeki karşılıklı etkisini yadsıyan (okazyonalist) anlayışı, Malebranche'tan önce ortaya koydu ve daha sonra Leibniz'in yapacağı gibi, ruhla bedeni birbiriyle uyumlu, ama birbirinden bağımsız iki saatte benzetti. Malebranche ile aynı görüşü paylaşarak, descartesçı felsefenin bir ahlak anlayışıyla tamamlanması gerektiğini öne sürdü.

GeV a. Parçacıklar fiziğinde kullanılan, enerji birimi *gigaelektronvolt*'un (bir milyar elektronvolt) simgesi.

GEVACOLOR a. (tesc. edil. ad). Bir renkli film işlemi (16 mm, 35 mm ve geniş boyutlarda).

GEVAERT (François Auguste, *baron*), belçikalı besteci, eğitimci ve müzikbilimci (Huise, Doğu Flandre, 1828 - Brüksel 1908). 1847'de Roma ödülü'nü kazandı. 1859-1861 arasında Paris'te yaşadı. Daha sonra İspanya, İtalya ve Almanya'da dolaştı. Paris'e dönünce lirik yapıtlar besteledi, Paris operası'nın müzik yöneticiliğini üstlendi. 1870 savaşı yüzünden Belçika'ya dönmek zorunda kaldı, Fétis'in yerine, Brüksel konservatuvarı müdürü oldu. Bu kurumda önemli reformlar gerçekleştirdi. Özellikle ders kitapları ve müzikbilim alanındaki yapıtları, günümüzde de değerini korumaktadır: *Traité général d'instrumentation* (Genel çalgılama) [1863; 1885'te yeniden yazdı], *Histoire et theorie de la musique de l'Antiquité* (Antikçağ müziğinin tarihi ve kuramı) [1875-1881], *les Origines du chant liturgique de l'Église latine* (Latin kilisesi'nin ayin müziğinin kökenleri) [1890], *Cours méthodique d'orchestration* (Yöntemli orkestralama dersleri) [1890], *les Problèmes musicaux d'Aristote* (Aristoteles'te müzik sorunları) [1899 -1903].

Gevaert, 1894'te Lieven Gevaert (1868-1935) tarafından kurulan L. Gevaert ve Ortakları şirketi'nin dönüştürülmesiyle 1920'de kurulan şirket. 1964'te alman Agfa AG şirketi'yle birleşerek Agfa-Gevaert grubunu oluşturdu. Bu grup, 1991'de 22,1 milyar $ iş hacmiyle, dünya fotoğraf malzemesi sanayisinin % 15'ini temsil eder. Fotoğrafçılık alanında bir dizi ürün üretmektedir: profesyonel alanda (filmler, fotokopi makineleri vb.), amatör alanda (fotoğraf makineleri, kameralar, filmler, manyetik bantlar, vb.).

GEVAH → GÜVAH.

GEVAR → YÜKSEKOVA.

GEVAR ovası → YÜKSEKOVA.

GEVARE a. (sığır sürüsü anlamında fars. söz.) İkt. tar. *Gevare resmi,* Osmanlılar döneminde, zamanından önce yetişen meyve ve sebzelerden, tahıllardan alınan öşür oranında vergi.

Gevaruk vadisi kaya resimleri, Hakkâri'nin G.-D.'sunda, Buzul-Sat dağları arasındaki Gevaruk vadisindeki kaya resimleri. 2 600 m yükseklikte, bir boğazda, kayalara çizilmiş olan bin dolayındaki resmin bir bölümü ilk kez 1956-1958'de M. Uyanık ve Dr. W. Freh tarafından yapılan araştırmalar sırasında bulundu. Daha sonra ingiliz ve alman dağcılar da yeni resimler saptadılar. Bu resimlerin bir bölümünün Yenitaş döneminde yapıldığı öne sürülürken bir bölümü de daha yakın zamanlara tarihlenmektedir. İlkel ve simgesel bir üslupta çizilen resimlerde, yörede çokça görülen bir tür dağkeçisi, geometrik motifler, av için hazırlanmış tuzaklar, hayvanlara sopalarla saldıran insanlar betimlenmiştir. Buzul dağlarının başka tepelerinde ve Beytüşşebap ilçesi Mezraa köyünde de rastlanan bu tür resimler İspanya ve Kuzey Afrika'da bulunmuş örneklerle de büyük benzerlik göstermektedir. Resimlerin çokluğundan ve dönemlerinin tartışmalı oluşundan, yöre avcılarının kayalara resim çizmeyi gelenek olarak sürdürdükleri anlaşılmaktadır. (→ Kayn.)

■**GEVAŞ,** Doğu Anadolu bölgesinde Van iline bağlı ilçe; 32 119 nüf. (1990); 33 köy. Merkezi Van'ın 39 km güneybatısında *Gevaş,* 9 994 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı, meyve üretimi. En önemli gelir kaynağı, hayvancılık ve hayvan ürünleri.
—Arkeol. ve Mim. İlçedeki Tilkitepe* höyüğü'nde yapılan kazılarda Bakırtaş dönemine değin inen bir yerleşme saptanmıştır. Akdamar* adası üzerindeki kilise, figürlü kabartmalarıyla ilgi çeker. Van beylerbeyi İzzettin Şir Bey'in yaptırdığı İzdişar camisi günümüzde onarılmıştır. Kesme taştan yapıyı medrese odalarının sıralandığı bir avlu çevrelemektedir. Karakoyunlu mimarisi örneklerinden olan Halimehatun kümbeti (1358), çok köşeli, piramit biçimi külahla örtülü bir yapıdır. Cephelerde, bursa kemerli nişler, sekizgen geçmeler ve dörtlü düğüm motifleriyle zengin bir görünüm elde edilmiştir.

GEVAY (Antal), macar tarihçi (Komárom 1796 - Viyana 1845). Kont Pal Széchenyi'nin yanında yetişti. 1827'de Viyana saray kitaplığı memurluğuna, 1840'ta saray arşivciliğine atandı. Avusturya ile Osmanlı devleti arasındaki ilişkileri içeren belgeler üzerine yaptığı çalışmalarla tanındı. Başlıca yapıtları: *Legatio Jo. Hoberdanacz et Sigismundi weichselberger ad Suleimannum I. imp. türc* (Jo. Hoberdanacz ile Sigismund Weichselberger'in türk imparatoru Süleyman I'e elçiliği) [1834], *Az 1625 majus 26 költ gyarmati bekekotés czi kkelyei deákul, magyarul es törökül* (26 mayıs 1625'te imzalanan Gyarmat barış antlaşması'nın latince, macarca ve türkçe olarak maddeleri) [1837], *Gesandschaft König Ferdinands I an Sultan Süleyman I 1530* (Kral Ferdinand'ın Süleyman I'e gönderdiği elçilik heyeti 1530) [1838], *Urkunden und Actenstücke zur geschichte der verhältnisse zwischen Österreich und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhundert* (XVI. ve XVII. yy.'larda Avusturya ile Babıâli arasındaki ilişkilerin tarihi üzerine belgeler ve antlaşmalar) [1841], *A Budai pasák* (Budin paşaları) [1841].

GEVE a. *Yörs.* Budanan dallarda kalan kuru uç; dal çotuğu.

GEVELEME a. Gevelemek eylemi.

GEVELEMEK g. f. **1.** *Bir nesneyi gevelemek,* onu çiğnemeden ağızda dolaştırmak, evirip çevirmek. **—2.** *Sözü, lafı gevelemek,* söyleyeceğini tam ve açıkça söylememek; kem küm etmek: *Lafı ağzında gevelemeyi bırak da anlat olanları.* **—3.** *Evelemek gevelemek* → EVELEMEK.
—Binc. *Gemi gevelemek,* at için, başını sallayarak gemi sertçe çekiştirmek.

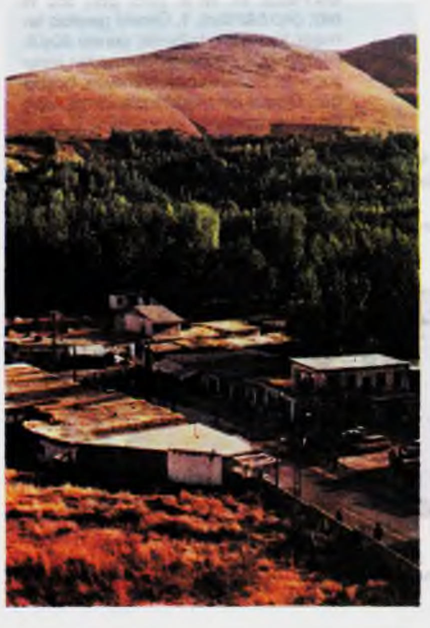
GEVELSBERG, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Ruhr'da; 30 900 nüf. Kent XIII. yy.'da bir manastır çevresinde kuruldu. Makine ve elektronik sanayileri. İki tekerlekli taşıtlar.

GEVEN a. Bileşik tüysü yapraklı, yastık biçiminde küme küme çiçekli, sık dikenli otsu bitki. (Bil. a. *astragalus,* baklagiller familyası.)
—ANSİKL. Geven çokyıllık dikenli bir bitkidir. 1 000'den fazla türü vardır ve bunların 400 kadarı Türkiye'de yetişir. Birçok türünden *(Astragalus gummifer, A. aureus, A. brachycalyx, A. microcephalus)* kitre zamkı elde edilir. Gevenin toprak üstü kısmı Orta ve Doğu Anadolu'da yakacak ve yem olarak kullanılır. Yem olarak kulla-

IPS

Gettysburg savaşı'ndan bir sahne (1-3 temmuz 1863), Philippoteaux'nun Gettysburg ulusal mezarlığı için yaptığı bir panoramadan ayrıntı

Gevaş'tan bir görünüm
Van

nılacak geven önce harlı ateşte alazlanarak dikenleri yakılır, sonra ezilip kıyılır ve akşamdan üzerine tuzlu su serpilerek ıslatılır, sabaha kadar yumuşaması sağlanır, ondan sonra hayvanlara yedirilir.

GEVEŞT a. Müz. Türk müziğinde orta sekizlideki *fa* ♯ sesinin adı. (Tiz sekizlideki *fa* ♯ sesi ise, "mahur" adını taşır.)

geveşt perdesi

GEVEŞTBUSELİK a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

GEVEŞTBÜZÜRG a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

GEVEŞTGERDANİYE a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

GEVEŞTHİCAZ a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

GEVEŞTHÜSEYNİ a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kulanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

GEVEŞTIRAK a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

GEVEŞTISFAHAN a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

GEVEŞTKÜÇEK a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

GEVEŞTNEVA a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

GEVEŞTREHAVİ a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

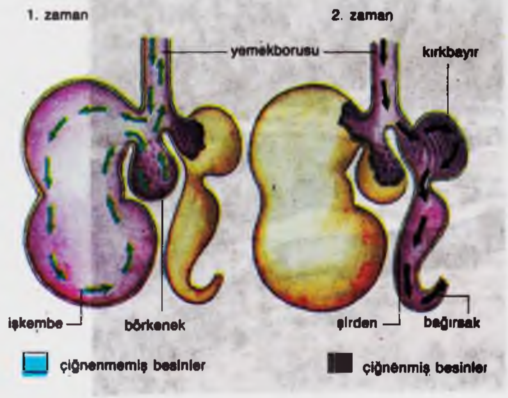
GEVEŞTUŞŞAK a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

GEVEŞTZENGULE a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

GEVEZE sıf. ve a. (fars. *gep*, söz ve *bāz*; *gep-bāz*'dan). **1.** Gerekli gereksiz konuşan kimse için kullanılır; çenesi düşük, lafazan: *Çok gevezedir, durmadan konuşur.* **—2.** Sır saklamayı bilmeyen, boşboğaz: *Geveze biri müdüre planlarımızı açıklamış.*

—Hayvc. *Yörs.* Sürü hayvanlarının (koyun, keçi, vb.) boynuna takılan küçük çan, çıngırak.

geviş getirme sırasında besinlerin izlediği yol

Geveze, İstanbul'da yayımlanmış iki mizah gazetesi. Bunlardan ilki Çaylak Tevfik tarafından haftada iki gün çıkarıldı (1875, 10 sayı). Hepsi de imzasız olan yazıların yanı sıra ilkel çizgilerle çizilmiş karikatürlere de yer verdi. —İstanbul'da haftada iki gün,*Yeni geveze* adıyla da(1909) haftada üç gün yayımlanmış mizah gazetesi (1908, 63 sayı; 1909, 52 sayı) Kirkor Faik Efendi tarafından çıkarıldı.

GEVEZELENMEK gçz. f. Gevezelik etmek.

GEVEZELİK a. **1.** Geveze olma durumu. **—2.** Geveze kimsenin niteliği: *Bıktım senin gevezeliğinden.* **—3.** Rasgele, gelişigüzel konuşma, yazma: *Çalışmaktan hoşlanmaz, işi gücü gevezelik.* **—4.** *Gevezelik etmek*, boş ve gereksiz şeyler söylemek, şuradan buradan konuşarak yarenlik etmek; gevezelenmek.

GEVGİLİLİ (Ali), türk gazeteci (İzmir 1938). Gazeteciliğe, bitirdiği (1955) İzmir Özel türk koleji'ndeki öğrenim yıllarında *Ege ekspres** gazetesinde başladı (1954). İstanbul'a gelerek *Yeni İstanbul* (1955), *Vatan* (1956-1962), *Milliyet* (1963-1980) gazetelerinde çalıştı. İÜ basın yayın yüksekokulu'nda öğretim görevlisi oldu. Sinema, siyaset, ekonomi, toplum sorunları gibi konularda yazdı. Başlıca yapıtları: *Atatürkçü dış politika, Nato ve Türkiye* (1968, Ali Halil adıyla), *Türkiye'de kapitalizmin gelişmesi ve sosyal sınıflar* (1973), *Yükseliş ve düşüş* (1981), *Türkiye'de yenileşme düşüncesi, basın ve Atatürk* (1983), *Çağını sorgulayan sinema* (1989).

GEVHER a. (fars. *gevher*). *Esk.* **1.** Değerli taş, elmas, inci, cevher: *"Bu gevheri ne bilsin değme sarraf"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.). **—2.** Bir şeyin kökü, aslı, esası, özü: *Bed-gevher* (soysuz). *Pak-gevher* (aslı temiz, soylu). **—3.** Güzel ve anlamlı söz. **—4.** *Gevher-bar*, cömert, eli açık; güzel konuşan ve yazan: *"ki dürr ü şebnemle oldı gevher-bâr"* (Vasfi, XVI. yy.). ‖ *Gevher-efşan, gevher-nisar, gevher-rîz*, cevher saçan, cevher döken; güzel söz söyleyen, güzel konuşan. ‖ *Gevher-fürûş, gevher-şinas*, kuyumcu, değerli taş satan, mücevherden anlayan. ‖ *Gevher-nişîn*, değerli taşla süslenmiş. ‖ *Gevher-tab*, altın ve simli başörtüsü. ‖ *Gevher-i pend*, nasihat incisi, öğüt.

Gevher Nesibe tıp fakültesi → HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ.

GEVHERAYİN (Sadettin), selçuklu emir (XI. yy.).Büveyhiler'in hizmetinden ayrılarak selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey'in yakın adamları arasına girdi. Yaşlı hükümdarın ölümünden sonra yerine geçen Alparslan'la birlikte Malazgirt savaşı'na, ordunun sağ kanat komutanı olarak katıldı (1071). Melikşah döneminde Bağdat emiri olarak tehlikeli bir durum yaratmaya başlayan Mehdi ayaklanmasını başarıyla bastırdı.

GEVHERHAN SULTAN, Fatih Sultan Mehmet'in adı bilinebilen tek kızı (XV. yy.). Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Mehmet Bey'le evlendirildi (1474). Babası tarafından Sıvas beylerbeyliğine atanan kocasının öldürülmesi üzerine İstanbul'a döndü (1477) ve hayır işlerine bağlandı. Bu evlilikten doğan Göde Ahmet Bey, akkoyunlu hükümdarı oldu (1497).

GEVHERHAN SULTAN, Selim II'nin kızı (Manisa 1544 - İstanbul 1599). 17 yaşında evlendiği Piyale Paşa'nın ölümünden sonra üçüncü vezir Boyalı Mehmet Paşa ile evlendirildi (1562). Cağaloğlu'nda kendi adını taşıyan bir medrese yaptırdı (1587). Yaşamı boyu birçok hayır işine katkıda bulundu.

GEVHERİ a. (fars. *gevher* ve *-i* 'den *gevheri*). *Esk.* Kuyumcu.

◆ sıf. Mücevherle ilgili.

GEVHERİ, türk halk şairi (Kırım XVII. yy.'ın ilk dörtte biri - İstanbul 1716'dan sonra). Kırım hanı Selim Giray'ın İstanbul'a gelişi (1689) dolayısıyla söylediği övgü şiirine dayanılarak kırımlı olduğu ileri sürülür. Medrese öğrenimi gördü; şair ve hattat Bahri Paşa'nın divan kâtipliğini yaptı. Şam'a, Bağdat'a gittiği, yaşamının bir kısmının orduda geçtiği, Rumeli sınır boylarında dolaştığı, bektaşi olduğu, şiirlerinden anlaşılır. Genellikle aşk konusunu işledi. Sevgilinin vefasızlığından, rakipten, ayrılıktan yakınan şiirleri kadar aruzla yazılmış ürünleri (divan, kalenderi, gazel, semai, müstezat) ve arapça farsça sözcüklerle 2'li, 3'lü tamlamaları, teşbih ve mecazlara çokça yer verişi, onu divan şairlerine yaklaştırır. Besteleri de vardı. Kendi adıyla anılan bir makam oluşturmuştu. (→ Kayn.)

GEVHERİ KADIN, Abdülaziz'in dördüncü kadını (? 1850 - İstanbul 1884). Baş ikbal olarak Esma Sultan'ı (1873), Mehmet Seyfettin Efendi'yi (1874) dünyaya getirdi. Bunun üzerine dördüncü kadınefendiliğe yükseldi (1875). Musikiye olan düşkünlüğü ve ut çalmasıyla tanınırdı.

GEVHERMÜLÜK SULTAN, Bayezit II'nin kızı (öl. İstanbul 1550). Dukakinzade Mehmet Bey ile evlendirildi. Hayır işlerine bağlandı. Zalmahmutpaşa camisi yakınında kendi adını taşıyan bir okul yaptırdı.

GEVİK a. *Yörs.* **1.** Hayvanlarda koyu kırmızı ile siyah karışığı renk. **—2.** Yavrusu ölen ineğin süt sağdırması için emzirtilen başka buzağı.

GEVİŞGETİRENLER a. Mideleri birçok bölmeye ayrılmış ve daha önce yuttuğu besinleri ağzına geri getirerek çiğneyen çiftparmaklı memeliler alttakımı. (Çok sayıda ve yüksek ekonomik değerde tür içerir. Bil. a. *Ruminantia.*)

—ANSİKL. Gevişgetirenlerin iki parmaklı (çiftparmaklılar) üyeleri vardır; her üyedeyse birer toynak (toynaklılar) bulunur. Diş yapıları yalnızca gevişgetirenlerde görülen özellikler taşır: üst çenede kesici dişler yoktur; köpekdişleri çok küçüktür (yalnız cücegeyiklerin ve miskgeyiklerinin köpekdişleri, savunma dişi görevi üstlendiğinden uzundur) ve genellikle üst çenede bulunmaz; yarım ay biçimindeki uzunlamasına mine tümsekleriyle donanan jugal dişlerse selenodont tiptedir. Çiğneme sırasında altçene yana doğru hareket eder. Etene az çok yuvarlaktır, bağdokulu ve döllenmiş yumurtanın en dış bölümü bir zarla kaplıdır. Gevişgetirenlerde kasığa doğru bir ya da iki çift meme vardır. Alın kemikleri üstünde boynuzlar ya da boynuz çıkıntıları bulunur. Mide dört bölümlüdür; bu bölümlerden üçü (börkenek ya da ikinci mide, işkembe ve kırkbayır) yemekborusu dokusundadır. Yalnızca birinci mide bölümü, yani şirden mide dokusundadır.

Bazı bilim adamları develeri gevişgetirenler içine sokar; ne var ki toynakları ve boynuzları olmaması, tam olarak parmaklara basarak yürümemeleri nedeniyle bu hayvanları özel bir alttakım *(Tylopoda)* içine yerleştirmek daha doğru olur. Gevişgetirenler, çiftparmaklıların yeryüzünde en geniş alana yayılmış ve sayıca en kalabalık olanıdır. Bunlar otçul hayvanlardır, sürüler halinde yaşarlar ve çok sayıda türü evcilleştirilmiştir. Etçil hayvanlara av olan gevişgetirenler daima diken üstünde dururlar ve bu nedenle uyku süreleri son derece kısadır. Ağırlıkları, yaklaşık bir tonla (büyük sığırgillerde olduğu gibi) 7-8 kg (cücegeyikler, gazallar) arasında değişir.

Gevişgetirenler altı familyaya ayrılır: cücegeyikgiller (cücegeyik); miskgeyiğigiller (miskgeyiği); geyikgiller (geyik, alageyik, mus, rengeyiği, karaca); zürafagiller (zürafa, okapi); antilopgiller ve boynuzlugiller. Boynuzlugiller familyasıysa beş altfamilyaya ayrılır: sığırlar (sığır, bizon, yak, manda, zebu); *Cephalophinae* (*Cephalophus*, duiker); *Hippotraginae* (oriks,

gnu, bontebok, blasbok vb.); *Antilopinae* (antilop, ceylan ya da gazal, impala, sprinbok) ve *Caprinae* (keçi, dağkeçisi, misksığırı, koyun, muflon).

Evcil gevişgetirenlerin (sığırlar, keçiler, koyunlar) önemli ekonomik değerleri vardır. Gevişgetirenler işkembelerindeki mikroorganizmalar sayesinde insanın doğrudan doğruya yiyemediği bitkileri dönüştürerek insanın yararlanabileceği hale getirirler. Başka biçimde değerlendirilemeyen bölgelerdeki (dağ, fundalık, otluk) bitkilerle beslenirler. Bu hayvanların sütünden (birçok yanürün de elde edilir), etinden, yününden ve derisinden yararlanılır.

GEVİŞGETİRME a. İşkembede duran besinleri ağza getirerek yeniden çiğneme. (Gevişgetirenler ve topuktabanlılar [develer ve lamalar] gevişgetirirler.)

—ANSİKL. Yırtıcı hayvanların tehdidi altında geniş ovalarda yaşayan gevişgetirenler, bitkisel besinleri nerdeyse çiğnemeden hızla yutarlar ve bu besinleri yutak kesesi olan işkembelerinde (hacmi sığırda 250 litreye ulaşabilir) biriktirirler. Daha sonra dinlenme anında güvenli bir yere çekilen hayvan antiperistaltik kasılmalar yardımıyla işkembesindekileri ağzına çıkartır ve yuttuğu besinleri iyice çiğner. Uzun süre işkembede duran bu besinler, işkembedeki havasız yaşayan ve özellikle besinlerdeki sellülozu etkileyen bakterilerin oldukça yoğun biyokimyasal tepkimelerinden etkilenir. Bu mayalanma, bazı gazlar (metan ve karbondioksit) ve mukoza tarafından soğurulan yağlı asitler üretir. İşkembe denilen mide bölümünde, ayrıca, bakteriler ve işkembedeki bitkilerle beslenen oldukça zengin bir ortakyaşar kirpikliler faunası da vardır; öte yandan bu kirpiklileri de gevişgetiren hayvan yavaş yavaş ve azar azar sindirir. Ağızdaki gevişgetirme olayından sonra besinler, önce kırkbayıra, daha sonra da proteinlerin ayrıştırılarak sindirildiği şirdene geçer.

GEVİŞGETİRMEK gçz. f. Bazı hayvanlardan söz ederken, midedeki besinleri ağza geri getirerek çiğnemek.

GEVİŞGETİRMEYENLER a. Mide yapıları yalın ve geviş getirmeye elverişsiz çiftparmaklılar alttakımı. (Gevişgetirmeyenler alttakımında at, eşek gibi hayvanlar yer alır. Bil. a. *Nonruminantia.*)

GEVMEK g. f. *Yörs.* **1.** Ağızda dolaştırmak, çiğnemeye çalışmak. **—2.** Gevişgetirmek.

GEVREK sıf. **1.** Kolayca kırılıp ufalanan şey için kullanılır: *Gevrek simit.* **—2.** Kesik kesik, seslice ve neşeli gülüş için kullanılır: *Gevrek bir kahkaha.* **—3.** *Gevrek gevrek gülmek,* karşısındakini önemsemediğini ya da kendisine güvendiğini belirtir bir tonda hoşlanılan bir şeyden söz ederken kesik kesik, seslice gülmek.

—Taşoc. *Gevrek taş,* sıkıştırmaya karşı dayanıklı olmayan (120 kgf/cm^2'ye kadar), yoğunluğu düşük (1 400 ile 1 850 kg/m^3) kireçtaşı. (Bu taş, sertlik ölçeğinde ilk üç numara içinde yer alır.)

◆ a. Mayalı hamurdan hazırlanıp fırında içinde nem kalmayıncaya değin kurutulan ve uzun süre saklanabilen peksimet türü yiyecek. (Genellikle ince ve küçük dilimler halinde yapılır. Bazılarının hamuruna anason da katılır.)

GEVREKÇİ a. Gevrek yapan ve / ya da satan kimse.

GEVREKLEŞME a. Boyac. İnce bir boya tabakasının başlangıçtaki esneklik, yapışkanlık ve bütünlüğünün azalması biçimindeki bozulma.

GEVREKLİ, Konya'nın Seydişehir ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 407 nüf. (1990). Belediye.

GEVREKLİK a. Gevrek olma durumu.

—Ger. day. KIRILGANLIK'ın eşanlamlısı.

—Soğut. san. *Soğuk gevreklik,* bir gerecin düşük sıcaklıkta küçük bir gerilmede bile gösterdiği kırılma özelliği.

GEVREKZADE HAFIZ HASAN EFENDİ, türk hekim (öl. İstanbul 1801). Medrese öğreniminden sonra Tokatlı Mustafa, Hekim İsmail Efendi, Müneccimbaşızade Mehmet Emin Efendi'den tıp öğrendi. İlmiye sınıfından olduğu için bir yandan Mekke-i Mükerreme rütbesine yükselirken, hekim olarak da Süleymaniye Tıp medresesi müderrisliğine getirildi. Mustafa III döneminde, Türk-Rus savaşı sırasında hekimbaşı oldu (1768). Aynı görevi Abdülhamit I ve Selim III dönemlerinde de yürüttü (1786-1789). *Neticet ül-fikriye fi tedbir ül-veladet-i bikriye* (1794) adlı yapıtı, Türkiye'de çocuk ve kadın hastalıkları üzerine yazılan ikinci kitap olarak kabul edilir. Öteki yapıtları: *Nikrıs risalesi, Menakıb-ı Mevlânâ, Dürret ül-mansuriye fi tercümet ül-mansuriye.*

GEVREMEK gçz. f. (esk. türkç. *kevremek,* zayıflamak, gevşemek'ten). **1.** Bir şey sözkonusuysa, kavrulmak, çok kurumak, kolay kırılır duruma gelmek. **—2.** *Tkz.* Bir kimse sözkonusuysa, soğuk, sıcak, susuzluk vb. olumsuz bir durumdan çok etkilenmek: *Açlıktan gevremek. Ayazda gevremek.*

◆ **gevretmek** ettirg. f. *Bir şeyi gevretmek,* onun gevremesini sağlamak: *Ekmeği ateşte gevretmek.*

GEVRETMEK → GEVREMEK.

GEVŞEK sıf. **1.** Sıkı ya da gergin olmayan, gevşemiş şey için kullanılır: *Gevşek bir düğüm. Gevşek ip. Gevşek kasları olmak.* **—2.** İplikleri seyrek dokunmuş kumaş için kullanılır: *Gevşek bir kumaş.* **—3.** Güçsüzlük, isteksizlik içindeki kimse, bu kimsenin davranışı vb. için kullanılır: *Gevşek bir adam. Gevşek bir öğrenci. Gevşek bir davranış.* **—4.** *Gevşek ağızlı,* boşboğaz, sır saklamasını bilmeyen, geveze kimse için kullanılır: *Bunu ona söyleme, gevşek ağızlının biridir.*

—Fizyol. Gevşeklik halindeki organa denir.

—Güz. sant. Sıkı, kesin olmayan.

—İnş. Yerini dolduramayacak kadar ince olan her türlü inşaat öğesi için kullanılır (örn. kilittaşı, zıvana dili, vb.).

—Jeol. *Gevşek oluşum,* bileşenleri birbirlerine bir çimentoyla bağlanmamış olan oluşum (çakıl, kum, limon, kıyı çamuru, volkanik kül, vb.).

—Nörol. *Gevşek felç,* kasların hipotonik durumda olduğu felç türü.

—Pedol. TANECİKLİ'nin eşanlamlısı.

—Sesbilg. *Gevşek sesbirim,* gergin sesbirimlere karşıt olarak yumuşak sesbirim.

—Taşoc. Ufalanan, keskin ayrıtlarla yontulamayan ya da bir kez yontulduktan sonra bu keskin ayrıtları koruyamayan bir taş, bir mermer için kullanılır.

—Tekst. *Gevşek ipek,* hafifçe bükülmüş iki ya da üç katlı ipek ipliği.

—Tıp. *Gevşek eklem,* cerrahi bir girişim ya da darbe sonucu ya da doğuştan biçim bozukluğuna bağlı olarak kemik dokusunun yitirilmesi nedeniyle her yöne doğru, anormal biçimde hareket edebilen eklem için söylenir.

◆ be. **1.** İsteksizlik, cansızlık, güçsüzlük, gayretsizlik gösterir biçimde: *İşte çok gevşek davranıyorsun, yöneticiyle aranda sorun çıkabilir.* **—2.** Seyrek olarak: *Bunu biraz daha gevşek örmeliydin.*

GEVŞEKLEŞME a. Jeomorfol. Sert bir kayacın, aşınmayla hareketli hale konulabilen gevşek kırıntılara dönüşümü.

GEVŞEKLİK a. **1.** Sıkı ya da gergin olmayan, gevşemiş olan şeyin durumu. **—2.** Seyrek dokunmuş, örülmüş kumaşın vb. niteliği. **—3.** Bir kimsedeki canlılık, güç ve gayret yoksunluğu; bunu gösteren davranış; uyuşukluk, kesiklik: *Aşırı sıcaklar insana gevşeklik veriyor.*

—Fizyol. Dikilebilme özelliği olan bazı organların, kanla dolu olmadığı zamanki durumu.

GEVŞEME a. **1.** Sıkı, gergin ya da gerilmiş bir şeyin gevşek bir duruma gelmesi: *Keman tellerindeki gevşeme.* **—2.** Bir eylemi sonuçlandırmada, bir etkinliğin gerçekleştirilmesinde vb. görülen yavaşlama ya da savsaklama; işi oluruna bırakma: *Son zamanlarda sende bir gevşeme var. Disiplinin gevşemesi.*

—Camc. Tavlama işleminde, bir cam kütlesini, iç gerilimleri önceden saptanan en yüksek sınırın altına düşürmek için, belirli bir sıcaklığın üzerinde gerektiği kadar uzun süre tutma.

—Fiz. Bir sistemin dengesi bozulduğunda, kendiliğinden oluşan ve sistemi yeniden, yavaş yavaş denge haline getiren olayların tümü. || *Gevşeme salınımı,* fiziksel bir sistemde, her çevrimi ayrı ve genellikle süreleri çok farklı iki evreden oluşan dönemsel salınım. (Bu iki evreden birinde sistem enerji alır ve denge halinden uzaklaşır, öbüründe kendiliğinden değişir ve denge haline döner.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Gevşeme zamanı,* tedirginliğe uğramış bir sistemin, denge haline dönme süresini niteleyen zaman. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Fizs. kim. Çok hızlı kimyasal tepkimeleri (μsn basamağında) inceleme yöntemi; bu yöntem, denge halindeki bir sistemin denge durumunun aniden bozulmasıyla (sıcaklığın yükseltilmesi vb.) sistemin ayırtedici özelliğindeki değişmelerin (örneğin ışığın soğurulması) gözlenmesi ve tepkimenin yeniden denge haline dönüş hızının belirlenmesine dayanır. (Bu yöntemi, Manfred Eigen bulmuştur.)

—Fizyol. Kasıldıktan sonra bir kasın eski haline dönmesi. (Bk. *ansikl.* böl.) || İsteyerek sağlanan ruhsal rahatlama ve genel kas yumuşaması. ||Çizgili kaslarının gerginliğini, dolayısıyla da her koşula uygun olarak heyecansal tepkiyi denetim altına almaya olanak sağlayan yöntem. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Ger. day. Sürekli biçim değiştirme halinde tutulan katı bir cismin karşılaştığı gerilmenin zamanla azalması. (Gevşemenin öngerilme armatürlerinin gerilimini düşürücü bir etkisi vardır.) [Eşanl. RÖLAKSASYON.]

—Patol. Dokuların esnekliğinin azalmasına bağlı gevşeklik durumu ya da tüm olmayan kasılma.

—Polim. Bir polimere daha önceden kazandırılan uzamayı aynı düzeyde tutmak için, gerekli olan gerilme kuvvetinde zamanla görülen azalma. (Bu olay, akmayla birlikte, akışmaz esnekliğin ayırtedici iki özelliğidir.)

—Seksol. Cinsel birleşmede orgazmı izleyen dönem.

—Sesbilg. *Gevşeme evresi,* bir ünsüzün, oluşturucuların ses üretimi için aldıkları durumdan çıktıkları son söyleyiş evresi. || *Geç gevşeme,* üretici sesbilimde, yarı kapantılı ve daraltılıları kapantılılara karşıt kılan özellik.

—Termodin. *Isıl gevşeme,* bir sistemin çeşitli bölümleriyle termostat işlevi gören çevre ortam arasında ısı alışverişi sonucu bu sistemin ısıl dengeye doğru evrimi.

—Tıp. *Aşamalı gevşeme yöntemi,* JACOBSON YÖNTEMİ'nin eşanlamlısı.

—ANSİKL. Fiz. Gevşeme salınımları, enerjinin, bir hidrolik depo ya da bir elektrik kondansatörü gibi bir ortamda, yavaş yavaş birikiminin dönemsel olarak yinelenmesiyle oluşabilir; depolanan enerji düzeyi, deponun yapımı sırasında saptanmış belli bir değere ulaştığı an, bu enerji ansızın serbest kalır. Televizyon tarama işaretleri, gevşeme salınımları yapar.

• *Gevşeme zamanı.* Olayı yönlendiren zaman yasası uyarınca (*t*: zaman), birçok halde $e^{-t/T}$ ifadesi geçerlidir. İşte bu hallerde T, gevşeme zamanıdır. Denge haline dönüş, birçok mekanizmaya bağlı olursa, bunların her biri için bir gevşeme zamanı göz önüne alınır. Bu olgu, özellikle atom fiziğinde sözkonusudur: kristal yapılı bir katıdaki manyetik gevşeme, manyetik momentler ile kristal kafesi iyonlarının etkileşiminden (spin-kafes gevşemesi) ya da spinlerin birbiriyle etkileşiminden (spin-spin gevşemesi) kaynaklanabilir. Gevşeme zamanlarının ölçümü, atom ve molekül yapıları hakkında ilginç bilgiler verir.

—Fizyol. Kas gevşemesi, moleküler düzey-

geyik boynuzunun evrimi

de kas hücresi sitoplazmasında kalsiyum miktarının düşmesiyle olur. Kalsiyum yokluğu ise kas lifi proteinlerinin (aktin ve miyozin) normal etkinliğini engellediği için bunların oluşturduğu köprüler artık oluşamaz ve kas böylece edilgen bir biçimde dinlenme durumuna geçer. Kasılmanın tersine, kas gevşemesi enerji tüketmez.

• Gevşemenin kökeni çok eskidir ve hint-tibet düşüncesinin çileci yöntemler (yoga, kung-fu, zazen) uygulamasına kadar uzanır. Bu yöntemler, batılı düşünceye uymalarındaki güçlük nedeniyle Avrupa'ya çok daha geç (XIX. yy. sonunda) erişti. Gevşeme, vücut bilincinde bir değişiklik meydana getirerek, bireyin başkasıyla ve kendi kendisiyle olan ilişkilerinde bir değişikliği amaçlar.

GEVŞEMEK a. **1.** Bir şey sözkonusuysa, gerginliği, sıkılığı kalmamak, gevşek duruma gelmek: *Düğüm gevşedi. Gevşeyen kayışı değiştirmek. Gitarın telleri gevşedi.* —**2.** Soyut bir şey sözkonusuysa, etkisi, yoğunluğu, sertliği azalmak: *Katı disiplin kuralları giderek gevşiyor.* **3.** Bir kimse sözkonusuysa, gerginliği kalmamak, rahat, sakin, yatışmış bir duruma gelmek; rahatlamak, sakinleşmek; bir etkinlikte gösterdiği istek, gayret, ciddilik azalmak: *Sinirlerim bir türlü gevşemiyor. Gevşerseniz daha az acı duyarsınız. Son günlerde iyice gevşedim, derslerim kötülüyor.* —**4.** Arg. Bir kimse sözkonusuysa, birinden

Virginia geyiği
(*Odocoileus virginianus*)

Virginia geyiği'nin sağrısı

kızıl geyik
(*Cervus elaphus*)

kızıl geyik'in sağrısı

hoşlanmak: *Kızı görünce amma da gevşedin.*
—Bes. san. Pastırma yapımı için kesilmiş etler sözkonusuysa, ölüm sertliğinden sonra yavaş yavaş yumuşamaya başlamak. (Gevşeyen etlerin bozulması daha kolay olduğundan, pastırmalık etlerin ölüm sertliği geçmeden ayrılması ve tuzlanması gerekir.)
—Fiz. Bir aygıtın çalışmasından, bir sistemin evriminden söz ederken, gevşeme olaylarına başvurmak. (Örneğin gevşemeyle çalışan laser.)
—Teknol. Bir kayış sözkonusu olduğunda, kasnaklarda ve kasnak aralarında sallanmak, bollaşmak.

◆ **gevşetilmek** edilg. f. Gevşek bir duruma getirilmek.

◆ **gevşetmek** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi gevşetmek*, onun gevşek bir duruma gelmesini sağlamak: *Dizginleri gevşetmek.* —**2.** Bir kimseyi gevşetmek, onun fiziksel ya da ruhsal olarak rahatlamasını sağlamak: *Sıcak bir banyo seni gevşetir.*
—Aktar. Daha iyi bir kavrama sağlamak için, kaldırma işleminden önce bir kablonun gerilimini azaltmak.
—Dy. Yavaşlatma sırasında, dingillerin kilitlenmesine neden olan çok yüksek frenleme kuvvetini azaltmak.
—Tıp. *Kas gevşetmek*, kasın kasılmış halini gidermek. || *Bir kimseyi gevşetmek*, onun ruhsal gerilim haline, sıkıntısına son vermek: *Bu banyo beni gevşetti, kendimi artık sinirli hissetmiyorum.*

GEVŞEMELİ sıf. Fiz. *Gevşemeli salınım üreteci*, bir gevşeme salınımı üreten, doğrusal olmayan salınım üreteci.

GEVŞETİCİ sıf. Sıkı, gergin, gerilmiş bir şeyin gevşemesini sağlayan şey için kullanılır.

◆ a. Dy. Taşıt yavaşlarken kilitlenmeyi önlemek için frenleme kuvvetini azaltmaya yarayan aygıt.

GEVŞETİLMEK → GEVŞEMEK.

GEVŞETMEK → GEVŞEMEK.

Gewandhaus, Almanya'da (Leipzig) konser salonu. 1780-81'de mimar J. C. F. Dauthe tarafından yapılan bu binada *Gewandhauskonzerte* ("Bez pazarı konserleri") adı altında konserler düzenlendi. 1884'te yeniden yapılan salonun parlak bir geçmişi vardır: Mozart 1789'da burada bir konser verdi; Beethoven 1801'de ilk senfonisini burada yönetti; Mendelssohn 1835-1847 arasında burada orkestra şefliği yaptı; Clara Schumann 1885'te son konserini burada verdi. Gewandhaus orkestrası ise, özellikle A. Nikisch, W. Furtwängler, B. Walter ve C. Schuricht'in şeflik dönemlerinde, dünyanın en büyük orkestralarından biri durumuna geldi.

GEYHATU (öl. 1295), İlhanlı hükümdarı (1291-1295). Hulagu'nun torunu ve Abaka Han'ın küçük oğlu. Anadolu genel valisiyken, ağabeyi Argun'un ölümü üzerine ilhanlı tahtına çıktı (1291). Müslümanlığa kolaylık ve yakınlık gösterdi. Moğol emirlerini devlet yönetiminden uzaklaştırarak Sadrüttin Ahmet el-Halidi gibi müslüman bilginleri işbaşına getirdi. Çinliler'e öykünerek ilk kez kâğıt para bastırdıysa da bu yöntem tutmadığı için uzun ömürlü olmadı. Bu arada bir salgın hastalık yüzünden ülke hayvan kırımına uğradığı gibi, devlet iç ve dış borçlarını da ödeyemez duruma geldi. Bu parasal bunalım içinde Geyhatu, hoşnutsuzların önderi ve kendi ardılı Baydu'nun girişimiyle boğdurularak öldürüldü.

■**GEYİK** a. **1.** Başında dallı budaklı boynuzlar bulunan, geyikgiller familyasından, gevişgetiren memeli hayvan. (Boynuz çıkıntısı her yıl düşerek yerine bir dal fazla olarak yeniden çıkar. Dişi geyiğe *maral* denir; yavru geyiğe ise *zaraf* gibi çeşitli yöresel adlar verilir.) [Bk. *ansikl.* böl.] —**2.** Arg. Karısı tarafından aldatılan ya da yakını olan bir kadının iffetsizliğine göz yuman erkek; boynuzlu. —**3.** *Geyik etine girmek*, bir genç kızın erinlik çağına girip kadın görünümünü kazandığını belirtmek için kullanılır. || *Geyikler kırkımında*, bir işin hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini belirtmek için şaka yollu söylenir.
—ANSİKL. Amerika, Avrupa ve Asya'nın kuzey bölgelerine yayılmış kırka yakın geyik türü ve yirmi kadar cinsi vardır. Üçü dışındaki bütün türlerde yalnızca erkek geyiklerde boynuz bulunur. Boynuzlar ilkbahardan ilkbahara gerçekleşen büyümeleri sırasında *kadife* denilen kısa tüylerle kaplanır; daha sonra kan dolaşımı kesilince boynuzu kaplayan deri yok olur ve boynuz ölür. Batı Avrupa'da bulunan kızıl geyiğin (*Cervus elaphus*) postu kahverengi-kırmızıdır; uzunluğu 2 m'yi, omuz yüksekliği de 1,30 m'yi aşar. Kızıl geyiğin yakın akrabaları kanada geyiği de denilen Vapiti (*Cervus canadensis*) ile aristo geyiği de denilen sambar ya da samburdur (*Cervus unicolor*); her iki tür de yüksek, ılıman ovalarda yaşar. Aksis ile Sikanın (ya da japon geyiği) yetişkinlerinde post beneklidir. David geyiği (*Elaphurus davidianus*) Çin kökenlidir ve günümüzde yalnızca koruma altına alınmış alanlarda varlığını sürdürmektedir. Virginia geyiği (*Odocoileus virginianus*) Kuzey Amerika kökenlidir ve çizgi roman kahramanı Bambi'ye örnek olmuştur. Güney Amerika'da küçük bedenli birçok geyik türü barınır: bataklık geyiği (*Blastoceros dichotomus*), pampa geyiği (*Ozotoceros bezoarticus*), Andlar'da yaşayan geyikler (*Hippocamelus* cinsi); mazamalar (*Mazama* cinsi) ve pudular (*Pudu* cinsi). Çin geyiğinde (*Hydropotes inermis*) boynuz çıkıntıları yoktur, ama erkeklerde köpekdişleri bulunur. Çin geyiğine su geyiği adı da verilir.
—Avc. Geyik avcıları geyiklere, yaşına göre çeşitli adlar verirler: bir yaşına kadar olana *yavru geyik* (bazı yörelerde *zaraf*); iki yaşına kadar olana *tosun geyik*; üç yaşındakine *iki çatallı*; dört yaşındakine *üç çatallı*; beş yaşındakine *dört çatallı*; altı, yedi, yaşındakine *on çatallı*; sekiz yaşındakine *koca geyik*; dokuz yaşındakine *yaşlı geyik*. Geyik sürek avıyla, bekleme avıyla, tuzak avıyla vb. gibi çeşitli biçimlerde avlanır.

Sürek avıyla geyik avına başlamadan, geyiğin barındığı yeri bulmak gerekir. Avcı, otlar üzerindeki ayak izlerini, kırık dalları, geyik pisliklerini dikkatle inceleyerek hayvanın boyunu, cinsiyetini, yaklaşık yaşını belirler. Av köpekleri geyiği izlemeye başlar ve onu yakalamaya çalışır. Avcılardan biri geyiği bıçakla ya da tüfekle öldürür. Sonra *tazı hakkı* verilir ve avcıların başkanı *ayak ikramı*'nı yapar, yani geyiğin ön sağ ayağını konuklardan birine ikram eder. Bazı ülkelerde sürek avının çeşitli evreleri (saldırı, geyiği ormandan çıkarma, yakalama, tazı hakkı verme, ayak ikramı vb.) borularla duyurulur.
—Ed. Türkler'in destan, efsane, masal gibi halk edebiyatı ürünlerinde kutsal dişi geyik motifi yer alır. Ona zarar verilmesi ağır bir günah sayılır. Bir göktürk efsanesinde ak dişi geyiğin deniz (ya da göl) tanrıçası olduğu, onu okla vuran bir askerin ve kabilesinin cezalandırıldığı anlatılır. *Moğollar'ın gizli tarihi*'ne göre Cengiz Han'ın atası olan gökten inmiş kurdun eşi de dişi geyiktir. Bir efsanede sürek avına çıkan hun avcılarını dişi bir geyik, ardından sürükleyip bir bataklığı geçirerek İskit ülkesine getirir. Yaygın bir efsaneye göre geyik avlayan bir avcı bu kutsal hayvanı öldürdüğü için günaha girer; bir geyik onu kayalıklara sürükleyip öldürerek cezalandırır. Karaçay Türkleri'nin Avcı Bineger destanı'nda da ele alınan bu konu Anadolu'da türkü haline getirilmiş, Yaşar Kemal *Üç Anadolu efsanesi* yapıtında aynı konuyu işlemiş, N. Cumalı *Yaralı geyik* adıyla oyunlaştırmıştır. Geyik dinsel yapıtlara da yansımış bir motiftir. Mevlit kitaplarının sonunda yer verilen manzum destanlardan biri Hikâye-i geyik'tir (XV. yy.). Bu kısa mesnevide yaralı bir geyiğin Hz. Peygamber'in önünde dile gelerek Tanrı'nın adını anması, yavrularının yanına gidip döndükten sonra onu yaralayan kâfirlerin Hak dinini kabul etmelerini sağlaması anlatılır. Buna benzer daha başka dinsel efsanelerde Hz. Hamza'nın avda izlediği geyiğin dile gelerek onu yaralı yeğeni Hz. Muhammet'in yanına göndermesi, bu olay üzerine Hamza'nın müslüman olması, bir geyiği yaralayan Kaygusuz Abdal'ın onu izleyerek gittiği tekkede Abdal Musa'ya mürit olması konu edinilir. Ziya Gökalp türklüğe yol gösteren geyiği (alageyik*) birçok şiirinde konu edinmiştir. T. Uyar "Geyikli gece" şiirinde, insanın iç dünyası ve doğa ile ilişkisini dile getiren bir motif olarak kullanmıştır.
—Güz. sant. Aziz Hubert'in ikonografisine bağlı *Legenda aurea*'daki (Altın efsane) mucizevi geyik, birçok minyatür, vitray,

resim, heykel ve gravür için esin kaynağı oldu. Rönesans döneminde geyik, süsleme sanatlarında, özellikle majolika tekniğiyle sık sık resmedilen Aktaion destanında yer aldı. Ayrıca Desportes'un tablolarını da anmak gerekir (*Geyik avı*, Louvre). Courbet'nin birçok resminde (*Geyiklerin çatışması, ay. y.*), Dürer'in gravürlerinde *(Ölü geyik)*, Barye'nin *(Kaplan saldırısına uğramış geyik)* ve Pampon'un heykellerinde bu konu işlenir (*Geyik*, Dijon müzesi). [→ AV.]

—Teknol. Geyik boynuzları bıçak ve diğer aletlerin saplarını yapmada kullanılır. Geyik derisinden kalınlığı, sağlamlığı ve esnekliği nedeniyle uzun süre askeri giysiler yapıldı. Ortaçağ başlarında büyük senyörler geyik derisinden kefene sarılarak toprağa veriliyordu. Geyik yağı ilaç ve silah bakımında yağlayıcı olarak ün kazanmıştı.

■ **GEYİK dağları,** Akdeniz bölgesinde Antalya körfezinin D.'sundaki B. Toros sıradağlarının Akseki ile Ermenek arasında uzanan yüksek sıralarına verilen genel ad. Bazı dorukları 2 500 metreyı aşar (en yüksek doruk, Alanya'nın K.'inde 2 887 m). Yüksek kesimlerinde Dördüncü Zaman buzullaşmasına ait izler vardır.

■ **GEYİK DOMUZU** a. Sulavesi adalarında yaşayan, çıplak derili, erkeklerinin köpekdişleri güçlü savunma dişlerine dönüşmüş yabanıl domuz. (Bil. a. *Babirussa babirussa;* domuzgiller familyası.)

Geyik oyunu, Tokat ve çevresinde, geyiğin hareketlerine öykünülerek oynanan halay türü bir halk oyunu. Kadın erkek birlikte oynanan oyunda geyiğin devinimleri, avcılar tarafından vurularak öldürülmesi ve yeniden dirilmesi canlandırılır.

GEYİKBOYNUZU a. İki değişik tipteki yaprakları nedeniyle özel bir duruşu olan epitif eğrelti. (Yaprakların bir çeşidi geniş ve yuvarlak [kökler bunlardan çıkarak toprağa dalar], öteki çeşidi uzun, biraz geniş ve ayrık lopludur. Sporlar büyük plakalar halinde bölütlerin tepesinde ya da sinüslerin içinde bulunur. Bir düzineden fazla tropikal türü vardır. Bil. a. *Platycerium;* polipodiaceae familyası.)

■ **GEYİKBÖCEĞİ** a. Eşey ayrılığıyla dikkati çeken kınkanatlı böcek. (Bil. a. *Lucanus cervus;* geyikböceğigiller familyasının örnek türü.)

—ANSİKL. Geyikböcekleri, yaz gecelerinde, meşelerin çevresinde uçuşur; geyikböceği larvaları meşelerde derin dehlizler açarak 3-5 ay içinde başkalaşmasını tamamlar. Kınkanatlıların iri bedenli türlerindendir: erkeklerinin boyu, çatallı ve güçlü altçenesiyle birlikte 8 cm'yi bulabilir. Geyikböceği, alometrinin en güzel örneklerinden biridir.

GEYİKBÖCEĞİGİLLER a. Larvaları çürümüş ağaçlarda yaşayan kınkanatlı böcek familyası. (Familyanın örnek türü geyikböceği [*Lucanus cervus*] yaz akşamları meşelerin çevresinde uçar; larvaları meşelerde derin delikler açar; erkeklerin boyu 8 cm'yi bulur. Bil. a. *Lucanidae.*)

GEYİKDİKENİ a. Bot. AKDİKEN'in eşanlamlısı.

GEYİKDİLİ a. Tüm ılıman bölgelerde nemli yerlerde yetişen eğrelti türü. (Bil. a. *Scolopendrium officinale* ya da *Phyllitis scolopendrium,* aspleniaceae familyası.)

—ANSİKL. Geyikdili 20-50 cm yüksekliğinde, çokyıllık otsu bir bitkidir; yapraklar 40-50 cm uzunlukta, kısa saplı, tam yassı şerit biçiminde açık yeşil renktedir; sporkeseleri yaprakların alt yüzünde çizgi biçiminde esmer lekeler halinde görülür. Geyikdili Kuzey ve Batı Anadolu'da sahil bölgelerinde kalkerli kayalıklarda ve orman altlarında yetişir.

—Eczc. Geyikdilinin yapraklarında tanen, müsilaj ve C vitamini vardır. İdrar söktürücü, göğüs yumuşatıcı, hafif peklik verici ve yara iyi edici niteliklerinden dolayı kurutulmuş yapraklardan hazırlanan infusyon (% 3-6), balla tatlandırıldıktan sonra günde 1-2 bardak içilir.

GEYİKGİLLER a. Temel özellikleri taşıdıkları boynuz olan gevişgetiren memeliler familyası. (Rengeyikleri bir yana bırakılırsa yalnızca erkeklerde boynuz vardır; rengeyiklerinin dişisinde de boynuz bulunur.)

—ANSİKL. Bütün geyikgiller otçuldur. Çoğunda, gözçukurunun altında bir salgı bezi, parmaklar arasında kokulu sıvı salgılayan bezler, yalnızca erkeklerde köpekdişleri bulunur. Familyanın altbölümleri konusunda düşünce birliğine varılamamıştır: familya 4 oymağa ayrılabilir: *Moschinae* (mıskgeyiği), *Muntiacinae* (munçaklar), *Cervinae* (geyik, alageyik, sika) ve *Odocoileinae* (Virginia geyiği, Avrupa musu, rengeyiği, karaca). Güney Amerika' daki küçük geyikler bir yana bırakılırsa, geyikgiller Kuzey yarıkürede yaşayan hayvanlardır.

GEYİKKÖPEĞİ a. Kuzey bölgelerinde koca geyik avında kullanılan, yağmura ve kara dayanabilen, çok güçlü ferma köpeği.

GEYİKLİ, Çanakkale'nin Ezine ilçesine bağlı bucak; 9 854 nüf. (1990); 10 köy. Merkezi *Geyikli,* 2 763 nüf. (1990). Bozcaada seferlerinin yapıldığı iskele.

GEYİKLİ, esk. **Alagavur,** Trabzon'un Şalpazarı ilçesine bağlı belde; 3 000 nüf. (1990). Belediye.

GEYİKLİ BABA, efsanevi türk derviş (XIII. - XIV. yy.). Germiyanoğulları'ndandı. Söylentiye göre, Osmanlı devletinin kuruluş döneminde Osman Gazi ve Orhan Gazi'nin yanında çeşitli savaşlara katılarak yararlı oldu. Bursa Osmanlılar'ın eline geçtikten sonra yaşı bir hayli ilerlediğinden kendisini tasavvufa vererek Uludağ'da geyiklerle birlikte tek başına yaşamaya başladı ve bu nedenle Geyikli Baba adıyla anıldı. Türbesi Bursa yakınlarında olan Geyikli Baba'nın çeşitli kerametleri bulunduğuna inanılırdı.

Geyiklibaba külliyesi, Bursa'nın Kestel ilçesi merkez bucağına bağlı, Babasultan köyünde külliye. Cami, türbe ve hamamdan oluşan külliye, Orhan Gazi döneminde, Bursa'nın fethine katılan Germiyanoğulları'ndan Geyikli Baba adına yaptırıldı. Türbeye bitişik, kubbeli bir yapı olan camiye XIX. yy.'da, çatılı, basık tavanlı bir bölüm eklenmiştir. Çapraz tonozlu bir girişle, kubbeli bir mekândan oluşan türbede, Geyikli Baba ve Balım Sultan'ın sandukaları bulunmaktadır.

GEYİKOTU a. SATER'in eşanlamlısı.

GEYİKPINAR, Bitlis'in Mutki ilçesine bağlı bucak; 5 641 nüf. (1990); 8 köy. Merkezi, *Geyikpınar,* 1 434 nüf. (1990).

GEYL (Pieter Catharinus Arie), hollandalı tarihçi (Dordrecht 1887 - Utrecht 1966). Utrecht Üniversitesi'nde modern tarih profesörüydü (1936-1958). Yayımladığı pek çok yapıttan en önemlisi *Geschiedenis van de Nederlandsche Stam*'dır (Hollanda toplumunun tarihi) [3 cilt; 1930, 1934 ve 1937].

GEYLAN → GİLAN.

GEYLANGİL (Saffet), türk coğrafyacı (İstanbul 1877 - *ay. y.* 1945). Mülkiye Mektebi'nden mezun oldu (1896). Bir süre öğretmenlik yaptı. 1899'dan başlayarak coğrafyacılığa yöneldi. Birçok orta ve yüksek-öğretim kurumunda, bu arada Darülfünun'da Türkiye ve iktisadi coğrafya öğretmeni olarak ders verdi. İlk, orta ve yüksekokullar için ders kitapları yazdı. En tanınmış yapıtı: *Resimli ve haritalı coğrafya-yı umumi* (İstanbul, 1913).

GEYLANİ (Abdülkadır) → ABDÜLKADİR GEYLANİ, GİLANİ ya da CİLANİ

GEYMONAT (Ludovico), italyan filozof (Torino 1908 - *ay.y.* 1991). Viyana çevresinin bilgi kuramıyla ilgili görüşlerinin İtalya'daki ilk temsilcilerinden biridir. Ona göre felsefenin bilim sonuçlarını aşmaması gerekir ve dil her türlü tanıtlamada temel bir rol oynar. Öznel apaçıklığın hiçbir değeri olmadığını ileri sürer. *Il problema della conoscenza* (Bilgi sorunları, 1931), *Studi per un nuovo razionalismo* (Yeni akılcılık üzerine incelemeler, 1945), *Galileo Galilei* (1957) gibi yapıtları vardır.

GEYMÜLLER (Heinrich, *baron* VON), avusturyalı mühendis ve sanat tarihçisi (Viyana 1839-Baden-Baden 1909). Rönesans dönemine ait Roma'yla ilgili yayınlanmamış belgeleri almanca ve fransızca olarak yayımladı (*les Thermes antiques* [Antik hamamlar], 1883; *les Projets primitifs pour Saint-Pierre* [San Pietro bazilikası için ilkel tasarılar], 1868-1875; *Die Architektur der Renaissance in Toscana* [Toscana'da Rönesans mimarlığı], 1885 -1888; *la France* [Fransa], 1898-1901). Ayrıca birçok sanatçıyla ilgili kitaplar hazırladı: *Raphael* (Raffaello) [1884], *Sangallo* (1885), *les Du Cerceau* (Du Cerceau'lar) [1887], *Bramante, Fra Giocondo* (1891), *Michelangelo Buonarroti als Architekt* (Mimar olarak Michelangelo Buonarroti) [1904]. Yapıtlarının eleştirel örgüsü günümüzde de değerini korumakta ve bu kitapları XV. ve XVI. yy. mimarlığı üzerine her türlü araştırma için vazgeçilmez kaynaklar arasına katılmaktadır.

GEYRE, Aydın'ın Karacasu ilçesi, merkez bucağına bağlı köy; 1 888 nüf. (1990). Antikçağ'ın ünlü kentlerinden Afrodisias* ya da Aphrodisias, köyün yerinde kuruluydu.

GEYSERS, ABD'de yöre, Kaliforniya'da, San Francisco'nun K.'inde, jeotermik elektrik üretimi için düzenlenmiştir.

GEYŞA a. (japonca sözc.). Japon kadın dansçı ve şarkıcı.

—ANSİKL. Geyşalar, on yaşına basar basmaz özel okullara gönderilen ve burada şarkı söylemeyi, şiir okumayı, geleneksel çalgıları çalmayı, töreye uygun olarak çay hazırlayıp sunmayı vb. öğrenen kızlardır. Bu okullarda onlara, çok çeşitli konularda konuşabilme yetisi de kazandırılır. Çıraklık dönemleri sona erince geyşalar, çayhanelerde çalışmaya başlarlar. Bir geyşanın çayhanedeki görevi, çeşitli sanat gösterileriyle müşterilerin hoşça vakit geçirmesini sağlamaktır. Bazı zenginler, ziyafetlerde, toplantıyı renklendirmek ve hareketlendirmek amacıyla da geyşa tutarlar.

GEYVE, Marmara bölgesinde Sakarya

Geyik dağları

geyikböceği *(Lucanus cervus)* dişi

erkek **geyikböceği** uçuşu sırasında.

geyik domuzu

iline bağlı ilçe; 41 331 nüf. (1990); merkez bucağı dışında 1 bucak, 64 köy. Merkezi, il merkezi Adapazarı'nın 31 km güney-güneybatısında *Geyve,* 13 405 nüf. (1990). Tütün, pamuk, meyve üretimi, ipekböcekçiliği.

GEYVE boğazı, Marmara bölgesinin D.'sunda vadi. G'de Pamukova depresyonu ile Adapazarı ovası arasında Samanlı dağlarının D. kesiminde Sakarya nehrinin açtığı dar, derin ve çok eğimli boğaz. Kara ve demiryolu bu vadiyi izler.

GEZ a. (fars. *gez,* arşın, ok'tan). **1.** Esk. sil. Yeleksiz, temrensiz, ortası kalın bir tür talim oku. *Esk.* **—2.** Yer ölçümünde kullanılan ve düğümlerle bölümlere ayrılmış ip. **—3.** Yapı işlerinde kullanılan çekül. **—4.** *Geze vurmak,* çekülle düzeltmek.
—Esk. bot. Ilgın ağacı. || *Gez-i manna,* kudret helvası elde edilen ılgın ağacı.
—Esk. sil. Kemankeşlerin kullandığı bir ölçü birimi. (Bir gez 66 cm idi. Atışlar bununla saptanırdı. Kabza almak için oku 900 geze atmak gerekirdi.) || *Gez yeri,* okun çileye takılan kertiği. || *Hava gezi,* çoğunlukla çam ağacından yapılan, temrensiz, soyasız, yeleksiz talim oku. || *Torba gezi,* genellikle gürgen ağacından yapılan, yeleksiz, başpare gezli, temrenli talim oku.
—Sil. Eskiden ateşli silahın namlusunda açılan, bugün ise nişangâh kızağı üstünde yer alan V biçiminde yarık. (Bunun yerini genellikle yuvarlak gez almıştır.) || *Geze almak,* tüfeği ateş edilecek noktaya doğrultmak. || *Yuvarlak gez,* kimi silahlarda nişangâh kızağı üzerindeki V biçiminde gezin yerini alan küçük, çembersel gez.

GEZ a. (fr. *gaize*). Tıkız, pürtüklü, gri -yeşilimsi, silisli tortul kayaç; az çok killi ya da kireçli, glokonit bakımından zengin ve opal bir bağlayıcı içinde sünger iğnecikleri ve silisli mikroorganizmalar içeren ince bir kumtaşı görünümündedir. (Hafif ve gözenekli olan gez, dinamit yapımında soğurucu olarak kullanılmıştır. Ayrıca, harcın ve betonun deniz suyunun kimyasal etkilerine karşı direncini artırmak için portland çimentosuna da katılmıştır.)

GÉZA, Macaristan prensi (972-997). Hükümdarlığı, Macarlar'ın komşu ülkelere akın yapmaktan vazgeçip yerleşik düzene geçmeye başladığı bir döneme rastlar. Otto I ile bir ittifak yaptı ve topraklarını hıristiyan misyonerlerine açtı. Kendi de vaftiz olan Géza, ülkesini hıristiyanlaştıran aziz İstvan'ın babasıdır.

GÉZA I (Polonya'da 1044 - öl. 1077), Macaristan kralı (1074-1077). Árpád sülalesinin yedinci kralı. Babası Béla I'in ölümünden sonra (1063), önceleri kuzeni Salomon'a boyun eğdi, ancak 1074'te onun velayetinden kurtuldu ve yenilgiye uğratarak Almanya'ya kaçmaya zorladı; bu arada papanın kendisini tanımasını sağladı. Bizans imparatoru Mikhael VII kendisine bir taç gönderdi; böylece aziz İstvan'ın papa Silvester II'den aldığı tacın yanına bir taç daha eklenmiş oldu.

GÉZA II (1129-1162), Macaristan kralı (1141-1162). Transilvanya'da bir sakson kolonisi kurdu ve onlara özerklik tanıdı. Bizans imparatoru Manuel I Komnenos'a karşı sürdürdüğü mücadeleyi kazanarak (1155) ülkesinin bağımsızlığını sağlamlaştırdı.

GEZÂ ya da **GEZÂY** sıf. (fars. *geziden,* ısırmak'tan *gezā* ya da *gezāy*). *Esk.* "Isıran", "ısırıcı" anlamıyla bileşik sözcükler türetilmiştir: *can-gezâ* (can ısıran, can acıtan, can yakan), *engişt-gezâ* (parmak ısıran), *leb-gezâ* (dudak ısıran; şaşakalan).

GEZÂY → GEZÂ.

Gezbeli kabartması ya da **Hanyeri kabartması.** Arkeol. Erciyes dağının G.-D.'sunda hitit anıtı, Adana'nın Tufanbeyli ilçesi merkez bucağına bağlı Hanyeri köyü yakınındadır. 1939'da saptanan kabartmada kısa eteklikli, sivri pabuçlu bir hitit prensi betimlenmiştir. Prens sol eliyle omzuna asılı yayı tutmakta, sağ elini de öne uzatmaktadır. Boğazköy ve Karabel kabartmalarıyla aynı tarihlerde yapıldığı sanılmaktadır.

GEZCE a. Eskiden Aksum krallığı'nda konuşulan etyopya dili. Gezce bugün Etyopya kilisesi'nin ayin dilidir.
—ANSİKL. Gezce, eski Aksum krallığı'nın resmi diliydi. En eski metinler İ. Ö. III. ya da IV. yy.'dan kalan yazıtlardır ve bunlar bir ünsüz abecesiyle yazılmıştır. IV. yy.'dan sonra Aksum'da bulunan belgeler ünlüleri de kapsayan ve bugün de kullanılan bir hece yazısıyla yazılmıştır. Öbür sami dillerinin tersine bu yazı soldan sağa yazılır. Kutsal Kitap, V. - VII. yy.'lar arasında gezceye çevrilmiştir. 900-1200 yılları arasında konuşma dili işlevini yitiren gezce, edebiyat dili olarak (klasik dönem XIII. ve XVII. yy.'lar arasında yer alır) varlığını sürdürmüştür. Bugün gezce Etyopya kilisesi'nin ayin dilidir. Günümüzde konuşulan tigrignanın, gezcenin devamı olduğu sanılır. Gezce sesçil düzlemde, yaşayan etyopya dillerinde hemen hemen bulunmayan, ortak sami dilinin gırtlaksıl ve boğazsıllarını korumuştur.

GEZDİRMEK → GEZMEK.

GEZEGEN a. **1.** Güneş'in çevresinde dolanan ışıksız gökcismi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Güneş'ten başka yıldızların çevresinde dolandığı varsayılan gökcismi. || *Gezegenler sistemi,* Güneş'in ve büyük bir olasılıkla öteki yıldızların çevresinde dolanan gezegenler kümesi. || *Dış gezegen,* Güneş'e Yer'den daha uzak olan gezegen. || *İç gezegen,* Güneş'e Yer'den daha yakın olan gezegen. || *Küçük gezegen,* boyutları birkaç yüz kilometreyi geçmeyen gezegen. (Eşanl. ASTEROİT.)
—ANSİKL. Bir gezegen bir yıldızdan farklı olarak kendine özgü bir ışınım yayınlamaz, yalnızca çevresinde dolandığı yıldızdan aldığı ışığı yansıttığı için parlak görünür. Bugün Güneş çevresinde bilinen dokuz ana gezegen vardır ve Güneş'e yakınlıklarına göre şöyle sıralanır: Merkür*, Venüs*, Yer*, Mars*, Jüpiter*, Satürn*, Uranüs*, Neptün*, ve Plüton*. Bunlardan beşi, yani Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter ve Satürn gökyüzünde çıplak gözle görülebilir, dolayısıyla Antikçağ'dan bu yana gözlenir. Bu temel gezegenlerin dışında çoğu Mars ve Jüpiter'in yörüngeleri arasında dolanan pek çok küçük gezegen vardır.

XVI. yy.'da Kopernik'in günmerkezliliği savunmasından sonra, XVII. yy.'da Kepler, gezegenlerin Güneş çevresinde dolanımıyla ilgili yasaları, deneysel olarak buldu; sonra Newton'un evrensel çekim ilkesinin bir sonucu biçiminde ortaya çıktı.

Güneş'e en yakın gezegen günberi noktasında 45,9 milyon km ile Merkür ve en uzak gezegen ise günöte noktasında 7,4 milyar km ile Plüton'dur; Güneş çevresindeki dolanımları 3 ay ile 248 yıl arasında değişir; öteki gezegenler bu iki uzaklık arasında yer alır ve tümü fiziksel açıdan iki ailede toplanır: **1.** Güneş'e yakın, boyutları küçük ama yoğunlukları görece yüksek olan yersel gezegenler (Merkür, Venüs, Yer, Mars). Bunlar, oluşumlarından bu yana çok büyük evrim geçirmiştir. Uçucu elementlerini yitirmiş, bugünkü atmosferleri büyük bir olasılıkla gaz çıkarma ve kimyasal evrim sonucu oluşmuş ikincil atmosferdir. Ayrıca bunların, çekirdekleriyle atmosferlerini ayıran katı bir kabukları vardır; **—2.** Güneş'ten daha uzak, çok daha iri, daha hacimli, ama yoğunlukları düşük dev gezegenler (Jüpiter, Satürn, Uranüs ve Neptün). Temel maddeleri hidrojen ve helyum olan bu gezegenler, en azından Jüpiter ve Satürn, kökenlerini oluşturan bulutsuya çok yakın bir bileşim taşır. (→ EVRENDOĞUM.) Dış katmanları gazlardan oluşur, iç katmanları ise çok yüksek basınç yüzünden sıvı ya da katı halde olduğu sanılmaktadır. Görünen yüzeyleri, bazı gaz bileşenlerin yoğuşması sonucu doğan bulutlarla kaplıdır. Güneş'e en uzak gezegen Plüton'a, henüz iyi tanınmadığından, bir sınıfta yer vermek çok güçtür. Plüton, boyutları bakımından yersel gezegenlere, yoğunluğu bakımından ise dev gezegenlere benzer.

Kuramcılar pek çok yıldızın gezegeni bulunduğuna kesin gözüyle bakar ve bir gezegen sisteminin oluşumunu sıradan bir olay biçiminde değerlendirir. Bununla birlikte, yıldızların çok uzakta bulunmaları yüzünden Güneş sistemi dışında henüz hiçbir gezegen gözlenemedi; yalnızca en yakın yıldızlardan bazılarının özdevinimlerinde, bu yıldızların çevresinde başka gezegenler bulunduğu izlenimi veren hafif salınımlar saptandı. Amerikan uzay mekiğinin 1986'da yörüngeye yerleştireceği uzay teleskobu*'nun, sönük gökcisimleri için düzenlenen fotoğraf odasıyla Güneş dışındaki yıldızların gezegenlerini saptama olanağı vereceği umut edilmekteydi.

Küçük gezegen. Sonuncu yersel gezegen Mars ile ilk dev gezegen Jüpiter arasında Güneş sistemini ikiyi bölen büyük boş bir alan uzanır. XVIII. yy.'ın ikinci yarısında, gezegenlerin Güneş'ten göreli uzaklıklarını deneysel olarak veren ve *"Titius-Bode yasası"* adıyla bilinen sayısal bir bağıntının bulunması, gökbilimcilerin, bu boşluk içinde henüz bilinmeyen bir gezegenin yer aldığını düşünmelerine yol açtı. Böylece, Berlin gözlemevi müdürü Bode ile macar amatör gökbilimci von Zach'ın girişimleri sonucu, sürekli olarak bu gizemli gezegeni araştırmak amacıyla bir gözlemci grubu oluşturuldu. Ne var ki, bu "gökyüzü polisi"nden daha önce davrananlar olmuştu. Nitekim 1 ocak 1801'de Palermo'da P. Guiseppe Piazzi Boğa takımyıldızı'nda, hiçbir gök haritasında yer almayan bir gökcismi bulmuştu; bu gökcisminin Güneş'e 414 milyon km'lik ortalama uzaklıkta, 1 680 günde dolanımını tamamlayan küçük bir gezegen olduğu anlaşıldı. Ama Ceres adı verilen bu küçük gezegen tek değildi. Bunu izleyen yıllarda, art arda Pallas (1802), Junon (1804), Vesta (1807) ve Astraia (1845) bulundu.

1848'den bu yana her yıl yeni gezegenler saptandı. Günümüzde, 2 500 küçük gezegen fişlenmiştir, yüzlercesi de karşıkonumları yakınında yeniden gözlenerek yörünge öğelerinin hesaplanmasını beklemektedir. Büyük bir olasılıkla, henüz saptanamayan binlerce küçük gezegen vardır: 19. kadirden daha parlak küçük gezegen sayısının yaklaşık 30 000 ve küçük gezegen kuşağında yer alan çapları 1 km'nin üzerinde gökcisimlerinin sayısının ise 400 bin olduğu tahmin edilmektedir.

• *Yörüngeler.* Küçük gezegenlerin çoğu Mars ile Jüpiter'in yörüngeleri arasında Güneş'ten ortalama 2,17 ile 3,3 astronomik birim (ab) uzaklıktaki bir bölgede toplanmıştır. Bununla birlikte bu halkanın içinde, 1866' da amerikalı gökbilimci *Kirkwood* bulduğu için *Kirkwood boşlukları* adı verilen bazı bölgelerin hemen hemen boş olduğu sanılmaktadır; çünkü bu bölgeler küçük gezegenlerin tutunamayacağı, Jüpiter'in rezonans ve çekim kuşakları içinde kalır. Sözkonusu boşluklar özellikle Güneş'ten 2,50, 2,82, 2,96 ve 3,28 ab uzaklıklarda gözlenir; bu uzaklıklarda yörünge çizecek gezegenler bulunsaydı, dolanım süreleri ile Jüpiter'in dolanım süresi arasındaki oran sırasıyla 1/3, 2/5, 3/7 ve 1/2 olacaktı.

Bununla birlikte bazı küçük gezegenler, çoğunluğun toplandığı bölgeden oldukça uzaklaşır. Çok büyük dışmerkezli yörüngeleri, bunların dönemsel olarak Yer'e, Venüs'e, hatta Merkür'e yaklaşmalarına yol açar. Yer'e bu ölçüde yaklaşan gezegenler (*earth-grazers* ya da *earth -grazing asteroids;* kısaca EGA) arasında, özellikle Eros, İkar ve Hermes sayılabilir. Bu kategorideki bazı gökcisimleri arasında, Yer'in yörüngesinin içinde kalan yörüngeler çizenler, dolayısıyla dolanım süreleri Yer'in dolanımından kısa olanlar da vardır.

*Truvalılar** gezegenleri ise, küçük gezegen kuşağının dışında dolanan bir başka özel küçük gezegen grubunu oluşturur.

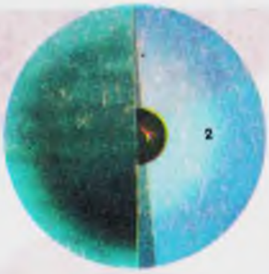
Kuşkusuz Mars'ın iki küçük uydusu, Phobos ve Deimos çekim etkisiyle yakalanmış eski küçük gezegenlerdir. Aynı varsayım Jüpiter'in dış uyduları, Satürn sistemindeki Phoebe ve Neptün sistemindeki Nereid için de öne sürülmektedir.

Bugün için Güneş'ten en uzak küçük gezegen, 1977'de bulunan ve Satürn ile Uranüs'ün yörüngeleri arasında bir yörünge çizen Chiron'dur.

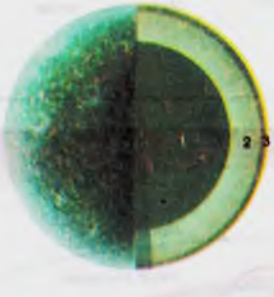
Güneş sisteminde ana gezegenlerin fiziksel özellikleri

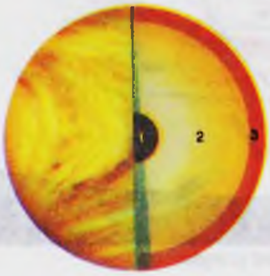
Jüpiter
1. Çekirdek;
2. Metal hidrojen ve helyum;
3. Molekül hidrojen ve helyum

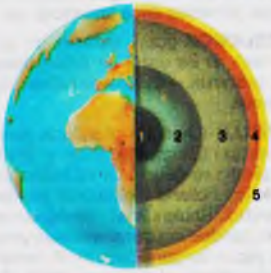
Plüton
1. Kaya çekirdek (?);
2. Buz manto (?)

Merkür: 1. Demir çekirdek;
2. Silikat manto; 3. Kaya kabuk

Venüs: 1. Metal çekirdek;
2. Manto; 3. Kabuk

Yer: 1. İç çekirdek (katı) [demir+nikel];
2. Dış çekirdek (sıvı) [demir+nikel];
3. İç manto;
4. Dış manto; 5. Kabuk

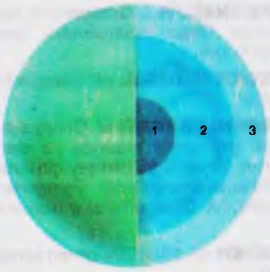
Mars: 1. Metal çekirdek;
2. Manto; 3. Kabuk

Satürn
1. Çekirdek;
2. Metal hidrojen ve helyum;
3. Molekül hidrojen ve helyum

Uranüs
1. Kaya çekirdek;
2. Buz manto (metan);
3. Hidrojen ve helyum

Neptün: 1. Kaya çekirdek;
2. Buz manto (metan ve amonyak?);
3. Hidrojen ve helyum

• *Kütleler ve boyutlar.* Küçük gezegenlerin incelenmesinde, kütlelerinin ve boyutlarının belirlenmesi büyük önem taşır.

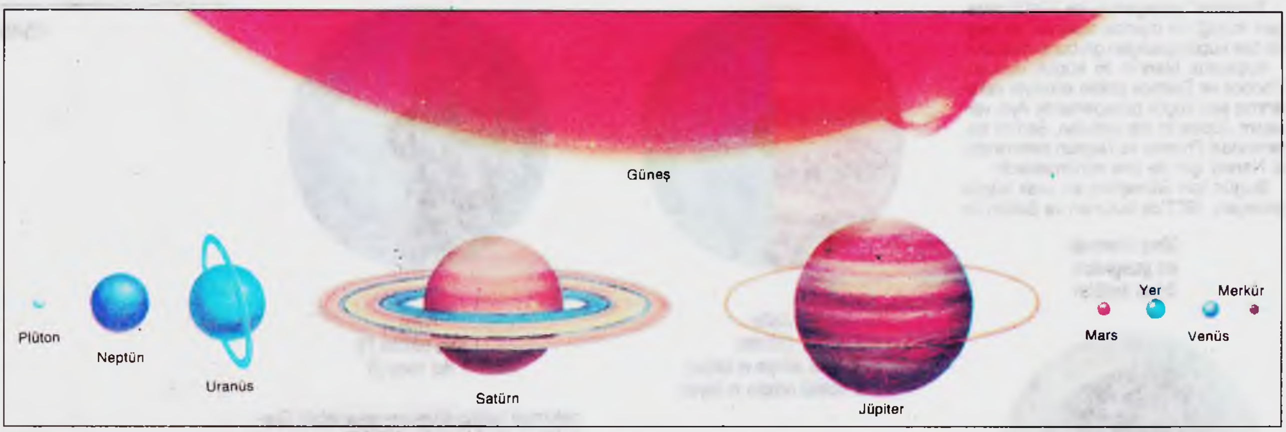
Bir küçük gezegenin kütlesi, bir başka küçük gezegenin devniminde yol açtığı çekimsel tedirginliklerden çıkarılabilir. Gerçekte bu tedirginlikler, ölçülemeyecek kadar zayıf olması yüzünden bu yöntem yalnızca üç ana küçük gezegene uygulandı: Ceres, Pallas ve Vesta. Öteki küçük gezegenlerin kütlelerini saptamak için, önce çaplarını belirlemek ve ortalama yoğunluklarını tahmin etmek gerekir. Yakın zamana dek, bir küçük gezegenin çapını belirlemek için yalnızca bir yöntem vardı: Gökdürbünüyle görsel olarak gözlemek ve görünen çapını ölçmek. Ne var ki küçük gezegenlerin çoğu, en güçlü aygıtlarla bile nokta biçiminde görünür; dolayısıyla bu yöntem de ancak en hacimli dört küçük gezegene uygulanabildi; kaldı ki bu ölçümlerde bile hata payı olasılığı oldukça büyüktü ve gözlenen görüntülerin açısal çapı en çok yay saniyesinin onda birinin birkaç katını geçmiyordu. 1970'ten sonra dolaylı iki yeni teknik başarıyla kullanıldı. Her iki teknikte de albedoya başvuruldu; nitekim bir küçük gezegenin parlaklığı, uzaklığı ve albedosu bilinirse küresel olduğu varsayılarak yaklaşık çapı belirlenebilir. Birinci yöntem, küçük gezegenin farklı açılarda yansıttığı ışığın kutuplanmasını ölçmektir; gerçekten göktaşlarının laboratuvarda çözümlenmesi, kutuplanmanın, yüzeyin yansıma gücünün fonksiyonu olduğunu göstermiştir: yüzey ne kadar koyu olursa, bir başka deyişle albedo ne kadar küçükse kutuplanma o kadar büyür. İkinci teknik küçük gezegenin parlaklığının görünen ışıkta ve kızılaltında ölçümüne dayanır: bu ölçüm gökcisminin yansıttığı, güneş ışığı miktarı ile soğurup ısı biçiminde yayınladığı ışık miktarını karşılaştırmaya olanak verir.

Birbirinden tümüyle bağımsız bu iki yöntem, tamamen çakışan sonuçlar verdi ve 200'ün üstünde küçük gezegenin boyutlarının saptanmasını sağladı: bu gökcisimleri arasında yalnızca 8'inin çapı 300 km'nin üzerindedir ve çapı 100 km ya da daha büyük olanların sayısı yüzü geçmez.

Bir küçük gezegenin bir yıldızı örtmesi çok seyrek rastlanan bir olay olsa bile böyle bir olayın gözlemi sözkonusu küçük gezegenin boyutlarını tam belirleme olanağı verir. 1977'de Herculina küçük gezegenine uygulanan bu yöntem, en büyük çapı için 240 km'lik bir değer bulunmasını sağlamakla kalmayıp, ayrıca çevresinde, 1 000 km uzaklıkta dolanan 40-50 km çapında bir uydunun varlığını da ortaya koydu: bu ikili, bilinen ilk çift küçük gezegendir.

Gerçekte, küçük gezegenlerin çoğu, dönemsel parlaklık değişimleriyle ortaya çıkan düzensiz bir biçim taşır. Nitekim çeşitli gözlemler, Eros'un 10 × 15 × 36 km büyüklüğünde, Mars'ın uydularına benzeyen uzunca bir cisim olduğunu ortaya koydu.

• *Yüzeysel bileşim.* Küçük gezegenlerin fiziksel özelliklerini araştırmada çeşitli teknikler (ışıkölçüm, tayfölçüm, polarimetri, kızılaltı ışınölçümü vb.) geliştirilmiştir. 70'lerin başından bu yana bu alanda elde edilen en önemli sonuçlardan biri, kü-

Güneş sistemindeki başlıca **gezegen**lerle Güneş'in karşılaştırmalı boyutları

çük gezegenlerin fiziksel açıdan 6 büyük grupta toplanmasıdır:

—*C* türünde (incelenen küçük gezegenlerin % 47'si), yüzeyleri karbonla kaplı gökcisimleri yer alır; koyu renkli (albedo: 0,02 - 0,06) bu cisimler karbonlu göktaşlarının yansıtma özelliklerini sunar;

—*S* türünde (incelenen küçük gezegenlerin % 35'i), yüzeyleri silikatlı gökcisimleri (albedo: 0,10 - 0,22) toplanır; yansıma tayfları silikatlarca zengin göktaşlarını andırır;

—*M* türü (incelenen küçük gezegenlerin % 3'ü), metal bakımından zengin cisimleri (albedo: 0,08 - 0,15) içerir;

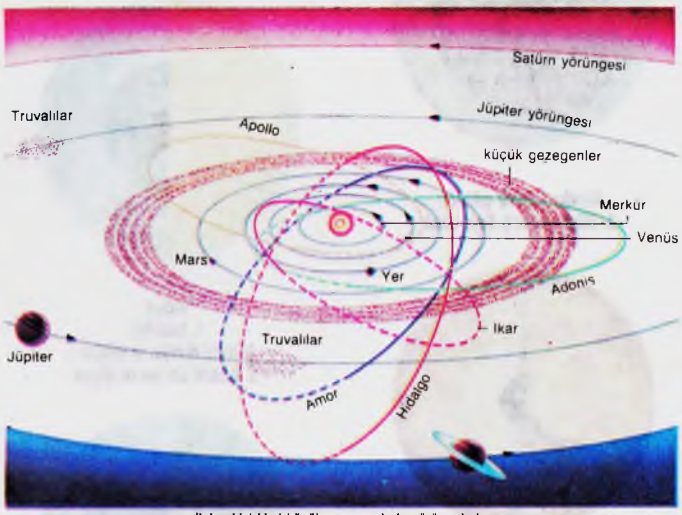
—*R* türü (incelenen küçük gezegenlerin % 1'i), demirce fakir olağan kondritlere benzer cisimlerdir (albedo: 0,20 - 0,30);

—*E* türü, yüzeylerinde hiç demir bulunmayan ender cisimlerden (albedo: 0,30 -0,38) oluşur;

—*Vesta* türünde çok az sayıda cisim (albedo yaklaşık: 0,25) yer alır; bazalt kökenli kimi kondritleri andıran bir yüzey taşırlar.

Bu türler içinde *C* ve *S*, incelenen küçük gezegenlerin % 80'den çoğunu kapsar. Buna karşılık, incelenen küçük gezegenlerin yaklaşık % 13'ü yukarıdaki 6 türün hiçbirine girmez; şimdilik U (unclassified: sınıflanmamış) ile belirtilen bu gökcisimlerinin gelecek yıllarda başka göktaşı sınıfları içine alınması olasıdır.

• *Köken.* Son yıllarda küçük gezegenlerle ilgili bilgilerin çok artmasına ve araştırmaların ilerlemesine rağmen, kökenleri henüz tartışma konusudur. Geçen yüzyılda alman gökbilimci Olbers, bu küçük gökcisimlerinin, çok eskiden bilinmeyen bir nedenle patlayan büyük bir gezegenin kalıntıları olduğu varsayımını ortaya attı. Bu kuramın yandaşları hâlâ vardır. Bununla birlikte, uzmanların büyük çoğunluğu, küçük gezegenlerin tek bir cisimden kaynaklanmadığı kanısındadır; daha çok kütle yetersizliği (10^{-9} Güneş kütlesi, yani Merkür'ün % 1'i) yüzünden bir gezegen biçiminde toplaşamayan, başlangıçtaki Güneş bulutsusunun yoğuşması sonucunda oluştukları sanılmaktadır. Bazı küçük gezegenlere uzay sondalarının gönderilmesi, yakın gelecekte, çok sayıda soruya yanıt getirecek yeni öğelerin elde edilmesini sağlayacaktır.

ilgi çekici kimi küçük **gezegen**lerin yörüngeleri

Başlıca on küçük gezegen

no	*ad*	*çap (km)*	*Güneş'e ortalama uzaklık (ab)*
1	Ceres	1 000	2,766
2	Pallas	610	2,769
4	Vesta	540	2,362
10	Hygiea	450	3,151
31	Euphrosyne	370	3,156
704	İnteramnia	350	3,057
511	Davida	320	3,423
65	Cybele	310	3,191
52	Europa	290	3,096
451	Patientia	280	2,642

GEZEGENBİLİM a. Gezegenlerin karşılaştırmalı fiziksel incelenmesini konu alan bilim dalı.

GEZEGENBİLİMSEL sıf. Gezegenbilimle ilgili.

GEZEGENLERARASI sıf. Güneş sistemindeki gezegenler arasında yer alan, oluşan ya da yer değiştiren şey için kullanılır: *Gezegenlerarası uzay. Gezegenlerarası yolculuk. Gezegenlerarası uzay aracı.*

GEZEĞEN sıf. *Yörs.* Çok gezen kimse, gezenti.

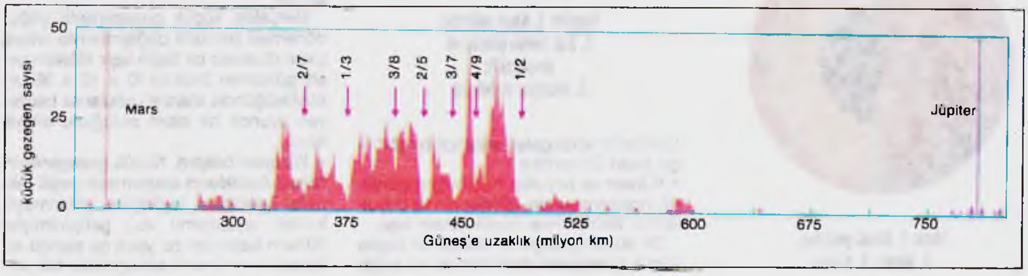
GEZEK a. *Yörs.* **1.** Sıra ile hayvan gütme. **—2.** Sığır sürüsü.

GEZEKÇİ a. *Yörs.* Sığır çobanı.

GEZEKLİK a. *Yörs.* Sığır sürüsünün otlamaya gitmeden önce toplandığı yer.

GEZELEMEK gçz. f. (*gezmek*'ten *gez -ele-mek*). **1.** Bir aşağı bir yukarı dolaşmak; gezinmek. **—2.** Kararsız kalmak, duraksamak.

GEZELLE (Guido), hollandaca yazan belçikalı şair (Brugge 1830 - *ay. y.* 1899). Çok zengin ve üsluplu bir dil kullanarak Belçika'da hollanda kültürünü yeniden canlandırdı. Roulers koleji'nde öğretmenlik, Brugge'deki ingiliz manastırında yöneticilik yapan bu genç papazın ilk romantik şiirleri (*Kerkh of blommen*, 1858; *Gedichten, Gezangen en Gebeden*, 1862) Kilise tarafından kınandı. Antiliberal bir gazeteci olarak, Loquela (1881-1895) dergisini yayımladı ve kendi dilini savundu. Longfellow'un *Song of Hiawatha* adlı yapıtını uyarladı. 1893'te *(Tijdkrans)* ve 1897'de *(Rijmsnoer)* çıkan son kitapları ona "çağdaşçı" şiirin kurucusu unvanını kazandırdı.

küçük **gezegen**lerin Güneş'e uzaklıklarına göre dağılımı ve Kirkwood boşluklarının yeri

GEZEN (Müjdat), türk tiyatro ve sinema oyuncusu, yönetmen, yazar (İstanbul 1943). İstanbul Belediye konservatuvarı tiyatro bölümü'nde okudu. İstanbul Şehir tiyatrosu'nda ve bazı özel topluluklarda oynadı. Şuhuculuk, show-man'lik yaptı. 1962'den başlayarak *Yedi kocalı Hürmüz* filmiyle beyaz perdede, 1970'li yıllardan sonra da Uğur Dündar ve Perran Kutman'la birlikte televizyon skeçlerinde göründü. 1983'te Kandemir Konduk'la birlikte *Güldürü üretim merkezi* adlı şirketi, 1991'de *Müjdat Gezen sanat merkezi* adlı özel konservatuvarı kurdu. Gülmece edebiyatı türünde de ürün veren sanatçının *Kuzucuk* (1975), *Çizgilerle Nazım Hikmet* (1978), *Ustalarım* (1981), *Bir bulut olsam* (1982), *Acayip şiirler antikalojisi* (1989), *Komikler ağlamaz* (1991) adlı kitapları yayımlandı.

GEZEND a. (fars. *gezend*). *Esk.* **1.** Zarar, boşa harcanan emek ya da mal. **—2.** Keder, yas, büyük felaket, afet.

Gezende hidroelektrik santralı, İçel ilinde Ermenek suyu üzerinde baraj ve santral (1990). Göl hacmi 92 milyon m³, göl alanı 4 km², santral gücü 159 MW, yıllık enerji üretimi 526 milyon kW'sa.

GEZENTİ sıf. *Yörs.* Çok gezen, gezmeyi çok seven kimse; gezeğen: *Gezentinin biri.*

GEZER sıf. Mak. san. *Gezer punta*, bir torna tezgâhında gerektiğinde dönebilen, banko boyunca devinen ve iş parçasının aynaya ters yöndeki ucunun merkezleme deliğiyle destek almasına yarayan konik punta.

GEZER ya da **TEL GEZER,** Filistin'de eski kent; Yahudiye dağlarının batı yamacında, Şefelah ovasıyla buluştuğu yerde. Önce 1902-1909 arasında, sonra 1934'te, en son olarak da 1964'ten 1973'e kadar kentte kazılar yapıldı. Mısır ve Kutsal Kitap metinlerinde birçok kez adı geçen bölgenin geçmişi gasul* kültürüne kadar uzanır (İ.Ö. IV. binyıl'ın sonu). Eski tunç devrinin başlarında diğer Filistin kentlerinden farklı olarak surlarla çevrili olmadığı görülmektedir. Gezer en parlak dönemine II. orta tunç devrinde ulaştı: İ.Ö. XVII. yy'ın ortasına doğru kente bir sur inşa edildi. İ.Ö. 1500'e doğr. kentin ortasında yüksek bir yerde, taşlarla örülmüş bir platform üzerinde bir tür sunak bulunuyordu: platform, yüksekliği 1,65-3,28 m arasında değişen bir sıra halinde 10 tektaştan meydana geliyordu. Bu sıranın B.'sında kaybolan monolitin zemini ya da kaidesi olması gereken içi oyulmuş kübik bir taş blok bulundu.

GEZER (Hüseyin), türk heykelci (Mut, Mersin, 1920). İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi heykel bölümü'nü bitirdi (1948). Burada Belling'in öğrencisi oldu. Kazandığı bursla Paris'e giderek heykel ve taş çalışmalarını orada sürdürdü (1948-1950). Türkiye'ye döndükten sonra bitirdiği okulun heykel bölümüne asistan olarak atandı (1951). Aynı yerde müdür yardımcılığına ve heykel bölümü atölye öğretmenliğine getirildi (1955). İDGSA müdürlüğü yaptı (1966-1969). Daha sonra İstanbul Resim ve heykel müzesi müdürlüğünü üstlendi (1969-1976).

Yapıtlarının altyapının oran ve kurgu sağlamlığına, bütün-ayrıntı ilişkilerine önem verdi; bütünün önceliğine özen gösterdi. Fizik ve matematiğin, sanatın temel ilke ve değerleriyle ilişkisi üzerinde araştırmalar yaparak çıkardığı sonuçları yapıtlarında uyguladı. Anıt çalışmalarında bir dönem yapıtlarına egemen olan yatay ve dikeylerin kurduğu statik düzen yerine, diyagonallerin ördüğü dinamik bir kurgu uyguladı. Sanatçı, Antalya Atatürk anıtı (1964), TBMM anıtı (1979) ve Fatih anıtı yarışmasında (1985) birincilik ödülünü kazandı. Başlıca yapıtları: *Türbanlı kadın* (1946), *Çıplak kadın* (1948), *Çocuk ve ana* (1967), *Etenin aşkı ya da aşkın kudreti* (1951), *Köprülü Mehmet Paşa büstü* (1958), *Yahya Kemal büstü* (1958), *Geyve Atatürk anıtı* (1961), *Karabük Demir çelik fabrikaları Atatürk anıtı* (1961), *Akhisar Atatürk anıtı* (1962), *Balıkesir Atatürk anıtı* (1963), *Antalya Atatürk anıtı* (1964), *Polatlı Atatürk anıtı* (1965), *İstanbul Yıldız yolundaki Yahya Kemal anıtı* (1968), *50. Yıl Atatürk büstleri* (1973), *TBMM anıtı* (1981), *Polis şehitleri anıtı* (1982).

Kitap olarak yayımlanmış yapıtları: *Elli yılın türk resim ve heykeli* (N. Berk ile 1973), *Cumhuriyet dönemi türk heykeli* (1984).

GEZGE a. (*gezmek*'ten *gez-ge*). *Yörs.* Devriye, kol gezen silahlı kuvvet.

GEZGİN sıf. Ülkesinden, oturduğu kentten sık sık ayrılarak yolculuk etme alışkanlığı olan kimse, seyyah: *Evliya Çelebi büyük bir gezgindir.*
—İşlem. *Gezgin kumanda tablosu*, kimi takım tezgâhlarında başlıklı destekle asılan ve onun çevresinde devinebilen kumanda tablosu.
—Tar. *Gezgin rahip*, Ortaçağ'da vaaz vermek üzere kentten kente dolaşan rahip.

GEZGİN (Hakkı Süha), türk yazar (Manastır 1895 - İstanbul 1963). Dışardan sınav vererek edebiyat öğretmenliği belgesi aldı. Çapa kız muallim mektebi, Fener rum lisesi, Şişli terakki lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yaptı. İstanbul Erkek lisesi'nde edebiyat öğretmeniyken emekliye ayrıldı (1957).

Vakit gazetesinde uzun yıllar fıkra yazarlığı yaptı. Otuz kadar yapıtı türkçeye çevirdi (*Suç ve ceza, Karamazof kardeşler, Toprak* vb.). *Yeni mecmua*'da türk edebiyatçıları üzerine yazdığı anı, fıkra, makale ve biyografileri (1939-1941) güvenilir bir kaynak olarak kabul edilir. Başlıca yapıtları: *Aşk arzuhalcisi* (1926), *Edebi portreler* (1939).

GEZGİN (Nurullah), türk iş adamı (İstanbul 1927). İstanbul Üniversitesi Hukuk fakültesi'ni bitirdi (1951). Avukatlık yaptı (1953-1964). Hilal ambalaj sanayi ve ticaret aş'yi kurdu. İstanbul Sanayi odası meclisi'ne girdi (1963). Sanayi odası'nda yönetim kurulu üyesi (1965-1972) ve yönetim kurulu başkanı (1972-1979 ve 1981-1990) olarak görev yaptı.

GEZGİN YAHUDİ → AHASVERUS.

GEZGİNCİ sıf. Sürekli gezen, gezici.

GEZGİNCİLİK a. Gezginci olma durumu.

Gezginler (rusça *Peredvijniki*), gerçekçi rus ressamlar topluluğu. 1870'le 1923 yılları arasında açtıkları sergilerin bütün Rusya'yı dolaşması nedeniyle bu adla anılırlar. Bu ulusal resim akımında bütün türler denendi. Gezginler rus şiirselliğini yansıtmayı başardılar (Aleksey Savrasov, *Ekin kargaları geldi*, 1871, Tretyakov galerisi; Vasiliy Polenov, *Ot kaplı göl*, 1879, Tretyakov galerisi). Halk yaşamını konu alan yapıtlarında, toplumdaki kötülükleri, çocukların acımasızca çalıştırılmalarını, kadınların kötü durumlarını, din adamlarının uygunsuz davranışlarını, polisin sert tutumunu vb. sergilediler. Portre dalında da önemli yapıtlar veren Gezginler sayesinde, XIX. yy'ın tüm büyük adamlarının resimlerini kapsayan bir koleksiyon kurulmuştur. Tarihsel resim alanında ise ulusal kaynaklardan yararlandılar (Vasiliy Surikov, *Boyarin Morozova*, 1887, Tretyakov galerisi; İlya Repin, *Sultan'a bir mektup yazan Zaporog Kazakları*, 1880-1890, Rus müzesi; Nikolay Gay, *Tçareviç sorgulayan Petro I*, 1871, Tretyakov galerisi). İsa'nın insan yanını vurgulayan Gezginler'in dinsel resim'de de önemli bir yeri vardır (N. Gay, I. Kramskoy, İ. Repin). Bu sanatçılar resmi gerçi demokratlaştırdılar, ama bunu çoğu kez resmin kalitesi pahasına sağlayabildiler. Repin hariç, öbürlerinin portreleri sıradan yapıtlardır.

Hayaux du Tilly

Gezer'de monolit sıraları orta tunç İ.Ö. 1500'e doğr.

GEZİ a. **1.** Genellikle uzak bir yere inceleme, araştırma, bir görevi yerine getirme ya da eğlence amacıyla yapılan yolculuk, seyahat: *Bir geziye çıkmak. Avrupa gezisi. İş gezisi. Seçim gezisi. Bilimsel bir gezi.* **—2.** Gezip dolaşılacak, hava alınacak yer, gezinti yeri: *Taksim gezisi.*
—Denizc. Bir yolcu gemisiyle ya da bir gezinti teknesiyle yapılan turistik yolculuk. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Günlük gezi motoru*, kıyı denizciliğinde kullanılan, güvertesinde kötü havalardan korunmayı ve gerektiğinde yemek yemeyi sağlayacak kapalı küçük bir korunak bulunan motorlu gezi teknesi.
—Tur. Sade bir ulaşım aracı olarak kullanımı gerilerde kalan yolcu gemisi, eğlence sanayisinin hizmetinde, özellikle bu amaca ayrılmış bir tatil yeri halini aldı.
—ANSİKL. Denizc. Gezi yatçılığı 1950'den sonra, uzunluğu genellikle 5 ile 12 m arasında değişen yelkenli küçük yatların (yardımcı motor içeren) kullanılmasıyla büyük bir gelişme gösterdi. "Gezi" terimi birkaç grup altında toplanır: *deniz kampingi* genellikle safrasız, salma omurgalı teknelerde yapılır; *kabotaj; kıyı gezisi* (kıyıdan kabotaj gezisine oranla daha fazla açılır); *açık deniz gezisi* (birkaç gün deniz yolculuğu yapmak için kara terk edilir). Adından da da anlaşıldığı gibi *açıkdeniz yat** yan-

Gezginler
Aleksey Savrasov'un
***Ekin kargaları geldi* (1871) adlı yapıtı**
***Tretyakov galerisi*, Moskova**

A.P.N.

şı da gezi alanında yer alır, ancak gittikçe yarışma kapsamına girmektedir.
—Ed. Türk edebiyatında *seyahatname* adıyla bilinen çok sayıda gezi kitabı vardır. Tanınmış türk denizcilerinden olan ve Kâtibi mahlasıyla şiirler de yazmış bulunan Seydi Ali Reis'in seyahatnamesinin adı *Mir'ât ül-memâlik*'tir; yazar, Hint denizi'nde fırtınaya tutulup Gücerat'ta karaya çıktıktan sonra Belücistan, Hindistan, Afganistan, Buhara, Maveraünnehir yolundan Edirne'ye dönünceye kadar dört yıl süren yolculuğu boyunca tanık olduğu olayları, gördüğü yerleri, kişileri anlatır. Yirmi yaşında dünyayı görüp öğrenmek üzere geziye çıkan Trabzonlu Mehmet Âşık, *Menâzır ül-avâlim* adlı yapıtında 1571-1596 yılları arasında gezdiği yerlerle ilgili güvenilir bilgiler vermiştir. Türk seyahatnameleri içinde en önemlisi diye kabul edilen yapıt, *Evliya Çelebi seyahatnamesi*'dir; *Tarih-i seyyah* adıyla da anılan 10 ciltlik kitapta Evliya Çelebi, 50 yıl kadar süren gezilerinde gördüklerini zengin bir dille anlatır. XVII. yy. yaşayışına ışık tutan kitap coğrafya, tarih, folklor, dil, etnografya, toplumbilim açılarından çok önemlidir. İstanbul'dan Mekke'ye kadar olan hac yolunu anlatan kitaplar arasında Mehmed Edip'in *Menâsık ül-hac* adlı yapıtı ile Nabi'nin *Tuhfet ül-haremeyn* (1712) adlı manzum hac gezi notları anılmaya değer. XVII. yy.'dan sonra Avusturya, İspanya, İtalya, Lehistan, Prusya, Rusya gibi Avrupa ülkelerine, Buhara, Fas, İran gibi islam ülkelerine gönderilen elçilerin yazdıkları sefaretnameler de seyahatname özelliği taşır. XVIII. yy.'da Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin *Fransa sefaretnamesi* (1820-1821), Resmi Ahmet Efendi'nin Viyana (1857) ve Berlin (1763) sefaretnameleri, Şehdi Osman Efendi'nin *Rusya sefaretnamesi* (1757-1758) bunların en tanınmışlarıdır. XIX. yy.'da Yasincizade Seyit Abdülvahap Efendi'nin *Musavver İran sefaretnamesi* (1811) adlı yapıtında, elçilik kurulunun Üsküdar'dan Merzifon'a kadar geçtiği yerler, kent ve kasabalar da anlatılır; kitapta 31 resim vardır. Tanzimat'tan sonra sayıları gittikçe artan seyahatnamelerin yazarları, çoklukla askerler, denizciler, devlet memurları, doktorlar, imamlar vb. görevli kişilerdir. Abdülaziz döneminde Cava adasında yaşayan müslümanlar için gönderilen din adamı Hacı Ebubekir Efendi'nin yanına aldığı öğrencisi Ömer Lütfü'nün *Ümit burnu seyahatnamesi* (1875) adlı yapıtında Ümit burnunun şehir ve köyleri, yabanıl hayvanları, halkın gelenek ve görenekleri ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Seyyah Mehmet Emin de, *İstanbul'dan Asya-yı vustâ'ya seyahat* (1878) adlı büyük hacimli kitabında Poti, Tiflis, Gence, Çırvan, Bakü üzerinden Orta Asya'ya kadar gördüklerini hiçbir süslemeye yer vermeksizin anlatır; yapıtta özellikle Türkmenler'in gelenek ve görenekleri üzerinde durulmuştur. Mühendis Faik, *Seyahatname-i bahrimuhit* adlı taşbaskısı yapıtında Malta, Cezayir, Kanarya adaları, Brezilya, Ümit burnu, Bombay, Basra vb. yerlerde gördüklerini anlatır. Abdülhamit II döneminde Stockholm'da toplanan "müsteşrikler kongresi"ne türk delege olarak giden Ahmet Mithat Efendi'nin *Avrupa'da bir cevelan* (1891) adlı büyük yapıtı yazarın 70 gün süren gezi izlenimlerini içerir. Abdülhamit II'nin siyasal amaçlarla gönderdiği Sadıkulmüeyyet de, *Afrika Sahrayıkebiri'nde bir osmanlı zabiti* (1892) ve *Habeş seyahatnamesi* (1905) adlı yapıtları yazdı. Âli Bey'in *Seyahat jurnalı* (1897), Karçıncızade Süleyman Şükrü Bey'in *Seyahat ül-kübrâ*'sı (Petersburg, 1907), tabip albay İbrahim Avnüsselam'ın *Yemen seyahatnamesi* bu dönemin önemli gezi kitaplarıdır. İkinci meşrutiyet'in ilanından sonra gezi kitapları daha da çoğalmıştır; Cenap Şahabettin'in *Hac yolunda* (1909), *Âfak-ı Irak* (1915), *Avrupa mektupları* (1919), Cami'nin *Trablusgarp'tan Sahrayıkebir'e doğru* vb. bunlar arasındadır. *Tanin* muhabiri Ahmet Şerif, 1909-1910 yıllarında çalıştığı gazete adına Anadolu'da yaptığı gezilerin izlenimlerini *Anadolu'da Tanin* (1910) adlı bir kitapta toplamıştır. Cumhuriyet döneminde Falih Rıfkı Atay, dünyanın birçok yerine gazeteci olarak yaptığı gezileri, *Denizaşırı* (1931), *Taymis kıyıları* (1934), *Bizim Akdeniz* (1934), *Tuna kıyıları* (1938), *Hind* (1944), *Yolcu defteri* (1946) vb. adlı kitaplarında anlatır. Ahmet Haşim'in *Bize göre* (1928) adlı kitabının içindeki "Bir seyahatin notları" adlı bölüm, *Frankfurt seyahatnamesi* (1933), Sadri Ertem'in *Bir vagon penceresinden* (1934), *Ankara-Bükreş* (1937), İsmail Habip Sevük'ün *Tuna'dan batıya* (1935), *Yurttan yazılar* (1943), Reşat Nuri Güntekin'in *Anadolu notları* (2 cilt, 1936, 1946), Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Beş şehir* (1946), Azra Erhat'ın *Mavi yolculuk* (1962) vb., Melih Cevdet Anday'ın *Sovyet Rusya, Azerbaycan, Özbekistan, Bulgaristan, Macaristan* (1965), Oktay Akbal'ın *Hiroşimalar olmasın* (1976), Yaşar Kemal'in *Bu diyar baştan başa* (1971), Fikret Otyam'ın *Gide gide* (13 cilt, 1959 →) adlı yapıtları XX. yy.'da yazılmış önemli gezi kitaplarıdır.

GEZİ a. (fars. *gez*, arşın'dan *gezi*). *Esk.* Pamuk ve ipekle dokunmuş bir arşın eninde hareli kumaş.
—ANSİKL. Gezinin çözgüsü ipek, atkısı genellikle pamuk ipliğindendir. İyi cins gezilerde atkıda pamuk ve ipek iplik birlikte kullanılmıştır. Atkı ipliği çözgüye oranla çok daha kalın olduğundan bezayağı örgüde olduğu halde çözgü ripsi görünümünde, enine kabarık çizgilidir. Çözgüsü ince ve sıktır. Dokunduktan sonra top halinde kalıplanıp sıkıştırılarak hare verilir. Hemen her renk dokunursa da açık renkli olanları yeğlenir. Osmanlılar döneminde Şam, Bağdat ve Halep'te dokunan geziler ünlüydü, Hindistan'dan da ithal ediliyordu. Daha çok kadın giysisi yapımında kullanılan gezinin eni çok dar ve dokuması oldukça sertti.

GEZİ, esk. **Gesi**, Kayseri'nin Melikgazi ilçesine bağlı bucak; 13 034 nüf. (1990); 11 köy. Merkezi *Gezi*, 2 180 nüf. (1990).

GEZİCİ sıf. Etkinliğini ya da mesleğini belli aralıklarla aynı yere gelerek ya da sürekli bir yerden bir yere giderek sürdüren kimse ya da örgütlenmiş topluluk için kullanılır; seyyar: *Gezici tiyatro topluluğu. Gezici kütüphane. Gezici posta servisi.*
—Der. hast. *Gezici eritem*, her gün yer değiştiren eritem.
—Eğit. *Gezici köy kursları*, 1938-1981 arası sanat okullarına bağlı olarak her yıl başka bir köyde kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı düzenlenen halk eğitimi etkinliği. (Gezici kadın kursları programlarında genel eğitim, ev ve aile yönetimi, besin ve beslenme eğitimi, tarım bilgileri, toplum kalkınması, giyim, el ve ev sanatları yer almaktaydı. Köy erkekleri için de demircilik ve marangozluk konularında gezici köy kursları düzenlenmekteydi. 1981'den başlayarak bu çalışmalar Halk eğitimi merkezi'ne bağlandı ve yerleşik duruma getirildi.)
—Patol. Vücudun çeşitli bölgelerinde art arda ortaya çıkan hastalıklar için söylenir.
—Zool. Üyeleri hep aynı yolları kullanmadan ve gerisingeriye belli bir noktaya dönmeden yer değiştiren hayvan türleri için kullanılır.

GEZİCİÇOKKILLISOLUCANLAR a. İri kafalı, yırtıcı, gezici çokkıllı halkalısolucanlar altsınıfı. (Çamurcul ya da mikroorganizmalarla beslenen yerleşik çokkıllısolucanlarla karşıtlaşırlar. Altsınıfın 17 familyası vardır. Bil. a. *Errantia*.)

GEZİDE sıf. (fars. *geziden*, ısırmak'tan *gezide*). *Esk.* Isırılmış: *Mar-gezide* (yılan tarafından ısırılmış olan).

GEZİLMEK → GEZMEK.

GEZİNİMCİ sıf. Gezinimcilikle ilgili.
◆ sıf. ve a. Gezinimcilik yanlısı. (Gezinimcilerin bu adla anılmaları, Aristoteles'in ders verdiği dönemde, Atina'daki Lykeion bahçelerinde felsefe konularını hep dolaşarak konuşmalarından kaynaklanır.)

GEZİNİMCİLİK ya da **GEZİMCİLİK** → ARİSTOTELESÇİLİK.

GEZİNME a. Gezinmek eylemi.
—Oto. Bir taşıtın sağa ya da sola doğru yoldan çıkması.

GEZİNMEK → GEZMEK.

GEZİNTİ a. **1.** Hava almak, dolaşmak amacıyla uzak olmayan bir yere yapılan gezi; gezip dolaşma: *Bir kayık gezintisine çıkmak. Parkta bir gezinti yapmak.* **—2.** Kale duvarlarının iç bölümünde kuleleri birbirine bağlayan dar yol. **—3.** *Yörs.* Evlerde oda kapılarının açıldığı aralık, koridor.
—Koregr. Bir pas de deux'de erkek dansçının, parmak uçlarında duran kadın dansçı çevresinde yürüyerek aldığı yol. (Bu yürüyüş sırasında erkek dansçı, kadın dansçıyı da döndürür.) ||Salon danslarında ölçüye uygun olarak yumuşak adımlarla öne ya da arkaya yapılan adi yürüyüş.

GEZİNTİLİK a. İnş. Bir yapıda, gezinenleri korumaya yarayan, dışa açık galeri. (Revaklar, peristylonlar, kemerli galeriler, birer gezintiliktir.)

GEZİRE → CEZİRE (**EL-**).

GEZLEMEK g. f. **1.** *Bir yeri gezlemek*, o yeri ölçmek. **—2.** *Bir oku gezlemek*, okun gezini çileye takmak. **—3.** *Bir silahı gezlemek*, hedefi vurmak için silahı o doğrultuya yöneltarak nışan almak.

GEZLİK a. **1.** Eğri kılıçların ağız bölümü. **—2.** Çakı.

GEZME a. (*gezmek*'ten *gez-me*). **1.** Gezmek eylemi; eğlenmek, hava almak vb. amacıyla bir yere gidip dolaşma; seyran: *Gezmeye gitmek. Anneniz evde mi? Yok, gezmeye gitti.* **—2.** *Esk.* Bekçi.

GEZMEK gçz. f. **1.** Bir yerde yürümek, gezinmek, dolaşmak: *Bir haftadır yatıyordu, ama şimdi yavaş yavaş gezebiliyor. Çık biraz gez, açılırsın.* **—2.** Bir sorunu çözmek amacıyla çeşitli yerlere, kişilere birçok kez başvurmak: *Derdine çare bulmak için gezmediği doktor kalmadı.* **—3.** *Gezip tozmak*, eğlenmek için şurada burada çokça gezmek. || *Ne gezer* → NE.
—Denizc. Bir tekne için, rüzgârın ya da akıntının etkisiyle sağa ve sola sürekli yer değiştirmek.
◆ g. f. *Bir yeri gezmek*, özelliklerine, ilginç yönlerine, görülecek yerlerine vb. dikkat ederek dolaşmak: *İstanbul'u gezmek için bir haftalarını ayırdılar. Bir müzeyi, sergiyi gezmek.*
◆ **gezdirmek** ettirg. f. **1.** *Bir kimseyi, bir hayvanı gezdirmek*, onu eğlendirmek, dinlendirmek, hava almasını, hareket etmesini sağlamak amacıyla dolaştırmak: *Misafirleri gezdirmek. Çocuğu gezdirmek. Köpeği gezdirmek.* **—2.** *(Bir kimseye) bir yeri gezdirmek*, orayı tanıtmak için bir kimseyi oraya götürmek, orada dolaştırmak: *Turistlere İstanbul'u gezdirmek.* **—3.** *Bir şeyi, bir şeyin üzerinde gezdirmek*, onu, bir şeyin üzerinde götürüp getirmek, onun üzerine dökmek, ona sürmek: *Elbise üzerinde ütüyü gezdirmek.*
—Denizc. *Gemiyi gezdirmek*, bir seyir sırasında, gemiyi belirlenmiş rotanın sağına ve soluna kaydırmak.
—Mutf. Pişmiş ya da pişmek üzere olan bir yemeğin üzerine yağ ya da sos dökmek.
◆ **gezilmek** edilg. f. **1.** Gezmek eylemine konu olmak: *Bütün bir gün saraylar ve müzeler gezilecek.* **—2.** Şu ya da bu biçimde dolaşmak, ortada görünmek: *Bu kılıkta sokakta gezilir mi?*
◆ **gezinmek** dönşl. f. **1.** *(Bir yerde) gezinmek*, bir yerde gezmek, dolanmak: *Kıyı boyunca gezinmek. Bütün gün sokaklarda gezindi durdu.* **—2.** Bir aşağı bir yukarı gidip gelmek: *Gezinip durma, başım dönüyor.*

—Müz. Genellikle, icra edilecek sözlü yapıtlardan önce, akort vermek amacıyla, bu yapıtların makamında yapılan kısa, özensiz doğaçlama.

GEZMİŞ (Deniz), türk eylemci (Erzurum 1947 - Ankara 1972). İstanbul Üniversitesi hukuk fakültesi'ne girdi. Öğrenciliği sırasında Türkiye İşçi partisi'ne katıldı. Parti içinde Milli demokratik devrim hareketinin etkisinde Devrimci öğrenci birliği'ni kurdu; örgütün başkanı seçildi. Fikir kulüpleri federasyonu'nun Dev-genç örgütüne dönüştürülmesi girişimine katıldı. Ankara'da dört ABD'li askerin kaçırılması, İş bankası Emek şubesi'nin soyulması gibi eylemlere karıştı. Şarkışla'da güvenlik kuvvetleriyle çıkan bir çatışmada yakalandı. Anayasa'yı ihlal ettiği gerekçesiyle yargılanarak Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan adlı arkadaşlarıyla birlikte idam edildi (1972).

GEZO (öl. Abomey, 1858), Dan Home (Dahomey) kralı. 1818-1858 yılları arasında süren krallığı boyunca ülkesinin topraklarını genişletmek, esir ticaretini ve palmiye yağı üretimini artırmak için komşularıyla sürekli savaştı.

GHAGAR, Hindistan'da ırmak; yaklş. 350 km. Himaçal Pradeş'te Sivalik dağlarından doğan Ghagar'ın suları, Sirsa'nın G.-B.'sında, iki sulama kanalına dağıtılır: B.'ya yönelen bu kanallar, Pencab ve Kuzey Racastan'ı sular. İndus'un eski kolu olan Ghagar, bugün yalnızca yağışlı mevsimlerde akan, yağışsız mevsimlerde kuruyan bir akarsudur.

GHAGHRA → GOGRA.

GHANA → GANA.

Ghana Bird Sanctuary, Hindistan'da (Uttar Pradeş) kuş rezervi, Agra'nın B.'sında; 3 100 ha.

GHANTA, sanskritçe sözc. Şiva'nın başlıca nitelemelerinden biri olan ve onun sesli biçimini, yaratıcı etkinliğini simgeleyen ve koruyucu nitelikleri olan çan.

GHARİPUR → ELEPHANTA.

GHAT a. Hindistan'da bir nehrin, özellikle de Ganj'ın sarp kıyılarında yapılmış olan basamakların adı. İnananlar bu basamaklardan nehir kıyısına inerek aptes alır ve dua ederler.

GHAT → GAT.

GHEBA, Hindistan'ın Pencab bölgesindeki Aşak yöresinde yaşayan müslüman kabile. Racputlar soyundan geldikleri öne sürülür. Ne zaman ve hangi yolla müslümanlığı benimsedikleri konusunda bilgi yoktur.

GHE-BÔ a. XIX. yy.'da Annam'da kullanılan ince uzun yapılı, pruvasında beyaz zemin üzerine siyaha boyanmış yontma bir göz bulunan üç direkli tekne.

GHEDİNİ (Fernando Antonio), italyan yazar (Bologna 1684 - *ay. y.* 1767). Hekim ve hümanist; *Lettere familiari*'yi (1744) ve Petrarca tarzında şiirler yazdı.

GHEDİNİ (Giorgio Federico), italyan besteci ve eğitimci (Cuneo, Piemonte, 1892 - Nervi, Cenova, 1965). 1951-1962 arasında Milano Konservatuvarı'nı yönetti. *Partita* (1926) ve *Concerto grosso* (1927) başlıklı yapıtlarından başlayarak, eski italyan ustaların etkisini taşıyan kişisel bir çoksesli üslup geliştirdi. Çok sayıda senfonik yapıtı ve oda müziği parçası dışında, operalar (*Maria d'Alessandria*, 1937, *Re Hassan*, 1939 [1961'de gözden geçirdi]; *La Pulce d'oro*, 1940; *Le Baccanti*, 1948; *Billy Budd*, 1949), 1 radyofonik opera (*Lord Inferno* [1952 İtalia ödülü; *L'Ipocrita felice* adı altında 1956'da sahne versiyonunu hazırladı) ve 1 oratoryo (*La Messa del Venerdi Santo*, 1929) besteledi.

GHEE a. (ing. sözc.). Hindistan'da manda, inek, koyun ya da keçi yağının karışımından oluşan yağlı madde.

—ANSİKL. Hindistan'da hindu, buddhacı ve caynacı kurban ayinleri sırasında ghee kullanılır. Kutsal ateşi beslemek ve canlandırmak için bu ateşin üzerine, ayrıca arınma belirtisi olarak tanrı resimleri üzerine ghee serpilir. Veda ayininde, tanrılar onuruna ghee serpilmesi kozmik yaratılışı simgeler ve buna *amrita-ghrita* denir. Ayrıca ayurveda tıbbında birçok ilacın bileşiminde de ghee kullanılır.

■ **GHELDERODE** (Adhemar MARTENS, **Michel de** —denir), fransızca yazan belçikalı oyun yazarı (İxelles-Brüksel 1898 - Schaerbeek, Brüksel, 1962). Ghelderode'un tiyatrosu, Jheronimus Bosch'un olağandışı dünyasıyla sinema dekupajını, karnaval maskaralığıyla auto sacramental'lerin gizemciliğini birleştiren gözalıcı bir anlatımla, yaratılışın, hayatın ve ölümün sırlarını işledi (*Barabbas*, 1929; *Hop signor!*, 1938; *Fastes d'enfer*, 1938; *Mademoiselle Jaïre*, 1942).

GHEON (Henri Léon VANGEON, **Henri** —denir), fransız şair ve oyun yazarı (Bray-sur-Seine, Seine-et-Marne, 1875 - Paris 1944). *Chansons d'aube*'la (1897) hekimliği bırakıp edebiyata geçti, o döneme kadar üstünde pek durulmayan manzum tiyatro üzerine bir bildiri kaleme aldı (*Nos directions*, 1911). *Nouvelle Revue française*'in kurucularından olan Gheon, Vieux-Colombier tiyatrosu'nun çalışmaya başlamasını coşkuyla karşıladı (1913). Birinci Dünya savaşı sırasında katolikliğe döndü, "les Compagnons de Notre-Dame"ı kurdu ve onlar için Ortaçağ hıristiyanlığından esinlenmiş, gizemci, popüler oyunlar yazdı (*le Pauvre sous l'escalier*, 1921; *Mystère de la messe*, 1936).

GHEORGHE GHEORGHİU-DEJ, Romanya'da *Oneşti* kentinin (Bacau bölgesi) 1965 yılında aldığı ad, Bacau'nun G.'inde; 45 803 nüf. 50'li yıllarda gelişen yeni sanayi merkezi; termik santral, petrol rafinerisi, kimya sanayileri (sentetik kauçuk).

■ **GHEORGHİU-DEJ** (Gheorghe), rumen devlet adamı (Bîrlad 1901 - Bükreş 1965). Komünist işçiydi; 1933'ten 1944'e kadar hapis yattı. 1945'te Rumen komünist partisi genel sekreterliği, sanayi ve ticaret bakanlığı (1946-1949), başbakan yardımcılığı (1948-1952), görevlerinde bulundu, sonra başbakan, (1952 -1955) oldu. 1961'de Devlet konseyi başkanlığına (devlet başkanlığı) seçildi.

GHERARDESCA, Pisa'nın ghibellino partisini, Welfeler'in şefi galluralı Visconti'lere karşı yöneten toscanalı aile. XIII. yy.'da Pisa tiranı olan Donoratico kontu UGOLİNO DELLA GHERARDESCA (öl. 1288/89) tarafından üne kavuşturuldu. Dante'nin övdüğü Ugolino Pisa'da yüksek iktidarı ele geçirip burada teröre dayalı bir yönetim kurduktan sonra Pisa başpiskoposu Ruggieri degli Ubaldini tarafından devrildi. Piskopos iki oğlu ve iki torunuyla birlikte onu Gualandi kulesine kapattı ve anahtarları Arno nehrine attırdı. Kulenin adı o zamandan beri "Açlık kulesi"dir. Anlatılanlara göre, Ugolino burada son nefesini vermeden önce, oğullarının cesetlerini yemeye çalışmıştı.

GHERARDİ (Giovanni), **Giovanni da Prato** denir, italyan yazar (Prato 1367'ye doğr. -Floransa 1446'ya doğr.), hümanist kültü're geniş yer veren bir hikâye kitabı (*il Paradiso degli Alberti*, 1867) yayımladı.

GHERARDİ (Evaristo), italyan komedyen ve oyun yazarı (Prato 1663 - Paris 1700). Zamanının toplumsal sorunlarını da oyununa katarak, fransız tiyatrosunun en büyük Arlecchino'larından biri durumuna geldi. *Théâtre - İtalien* adı altında bir commedia dell'arte senaryo derlemesini fransızca yayımladı (1694-1697). Oyunlarından yalnızca biri, 1695'te Théâtre-İtalien'de oynanan *Retour de la foire à Bezons* adlı komedisi, günümüze kalmıştır.

GHERARDİNİ (Giovanni), italyan yazar (Milano 1778 - *ay. y.* 1861). Rossini için librettolar yazdı, Darwin'i manzum olarak çevirdi ve sözlük çalışmaları yaptı.

GHERARDO da Cremona, lat. **Cremonensis,** italyan çevirmen (Cremona 1114 - *ay. y.* 1187). Arap dilini ve bilimini öğrenmek için Toledo'ya yerleşti; aralarında Ptolemaios'un *Almagest*'i (1515'te Venedik'te basıldı), İbnülheysem'in *Traité des crépuscules* (fr. çev.) [Gün batımları incelemesi] adlı yapıtını *De Crepusculus et Nuluim Ascensionibus* adıyla latinceye çevirdi ve *Kitâb ül-menâzır* (Perspektif incelemesi) [sırasıyla 1542 ve 1572'de basıldı] ve İbni Sina'nın çok sayıda yapıtının bulunduğu çevirilerle geri döndü.

GHERARDO di Giovanni del Fora, floransalı minyatürcü ve mozaikçi (Floransa 1445 - *ay. y.* 1497). Kardeşi MONTE ile 1470-1495 arasında çok etkin bir minyatür atölyesini yönetti (Floransa katedrali'nin *Missalis*'i, Bargello müzesi). Katedralin S. Zanobi capellası'nın mozaiklerini yaptı.

GHERMANOS ya da **GERMANOS,** yunanlı papaz (Dhimitsana, Mora, 1771'e doğr. - Nafplion 1826). Patras başpiskoposluğu sırasında Mora Rumları'nı osmanlı yönetimine karşı ayaklanmaya kışkırttı (1821). 1822'de Verona kongresi'nde destek aradı.

GHETTO → GETTO.

■ **GHEZZİ** (Pier Leone), italyan ressam ve karikatürcü (Roma 1674 - *ay. y.* 1755). Özellikle, XVIII. yy.'ın ilk yarısında Roma'da yaşamış seçkin aydınları, din adamları ve sanatçıları karikatürcü üslubuyla sergileyen, koyu mürekkep kalemiyle çizilmiş güçlü desenleriyle tanındı (Roma'da Fransız akademisi üyelerinin karikatürleri, 1747, Paris, B.N.).

GHİBELLİNO a. (ital. sözc.). Tar. İtalya'da germen asıllı Roma imparatorlarını destekleyen kimse. (Karşıtı, papaları ve İtalya'nın bağımsızlığını destekleyen WELFELER*)

◆ sıf. Ghibellinolar partisinden olan kimse.

■ **GHİBERTİ** (Lorenzo), floransalı heykelci, kuyumcu ve mimar (Floransa 1378 - *ay. y.* 1455). 1401'de Jacopo Della Quercia ve Brunelleschi'nin katıldığı bir yarışmadan sonra, Floransa vaftizhanesi için, Andrea Pisano'nunkinin benzeri ikinci bir bronz kapı yapımıyla görevlendirildi. 1424'te bitirdiğinde, kapı İsa'nın yaşamını, incilcileri ve kilise bilginlerini gösteren, yaprak ve meyvelerin çevrelediği, dörtdilimli 28 bölümden oluşuyordu. Ghiberti, katedralde mimar olarak da çalıştı ve Orsammichele kilisesi için birçok heykel yaptı. 1425'te vaftizhanenin üçüncü kapısının yapımıyla görevlendirildi; orada Eski Ahit'in başlıca bölümlerini kare biçiminde 10 bölümde bir araya getirdi. Michelangelo'nun "Cennetin kapısı" de-

Bernand

Michel de Ghelderode (1953'te)

Enciclopedica Romana

Gheorghe Gheorghiu-Dej

Scala

Pier Leone Ghezzi
Giovan Mario Crescimbeni'nin karikatürü
Vatikan Kütüphanesi

Scala

Lorenzo Ghiberti
İshak'ın kurban edilişi (1402)
Floransa vaftizhanesi'nin kuzey kapısı için yarışma parçası yaldızlı bronz
Bargello müzesi
Floransa

Lorenzo **Ghiberti**
Yakup ve Esav'ın öyküsü
Eski Ahit'in
Floransa vaftizhanesi'nin *Cennetin kapısı*'nda
betimlenen bölümlerinden biri

Lorenzo **Ghiberti**
Cennetin kapısı (1425-1452)
Eski Ahit'ten 10 bölümün betimlendiği
Floransa vaftizhanesi'nin doğu kapısı
yaldızlı bronz

Scala

diği bu görkemli kapı 1452'de tamamlandı. Öteki heykelleri arasında, Siena vaftiz kurnaları için *İsa'nın vaftizi* ve *Herodes'in huzuruna götürülen Aziz Yuhanna* (1427) adlı bronz alçakkabartmalar, Floransa katedrali'nde aziz Zenobius'un bronz sandığı sayılabilir. Bu katedral için, birçoğu yuvarlak vitray modelleri de yaptı. Ghiberti'nin üslubu gotik bir inceliğe sahiptir. Son yıllarında usta, eski çağlardan aldığı bilgilerle, Ortaçağ kültürüne bağlı kalarak, kendini "modern" sanatın bir temsilcisi olarak sunduğu *Commentari*'yi yazdı.

GHİKA, Eflak, Moldavya ve sonra Romanya'ya birçok prens ve siyaset adamı yetiştirmiş arnavut asıllı aile. —GHEORGHE, prenslik sülalesinin kurucusu. XVII. yy.'da Vasile Lupu döneminde Moldavya'ya yerleşti. Prens Gheorghe Stefan tahttan indirilince Moldavya'da onun yerini aldı (1658-59), sonra Eflak'ta saltanat sürdü (1659-60). —Oğlu GRIGORE I ve GRIGORE II (öl. 1752), önemli kiliseler yaptırdılar. Doğu Avrupa'da benzeri olmayan bir sosyal yardım kuruluşu olan *Hastaneler mütevelli heyeti*'ni kurdular ve bu kuruluşa büyük bağışlar yaptılar. —GRIGORE III (öl. 1777), Moldavya (1764-1767 ve 1774-1777) ve Eflak (1768-69) prensi. Moldavya'nın eyaleti Bukovina'nın Avusturya'ya katılmasını önlemeye çalıştığından Avusturyalılar'ın kurduğu pusuya düşerek öldü. Romanya tarihinde kendisinden martyr olarak söz edilir. —DIMITRIE, bir öncekinin kardeşi, Eflak'a kaçtı, burada Oltenia büyük banı oldu. Aşağıdaki ikisinin babasıdır. —GRIGORE IV **Ghika VIII** (1765-1834), Eflak prensi (1822-1828) ve ALEXANDRU **Ghika IX** (1795-1862), Eflak prensi (1834-1842), Alexandria kentinin kurucusu. —GRIGORE **Ghika X** (1807-1857), Moldavya prensi (1849-1853), rus işgali sırasında Viyana'ya sığındı. 1854'ten 1856'ya kadar eski görevine devam etti. İki prensliğin birleşmesinden yanaydı. Bu konuda Napoléon III'e yerel adaylar arasındaki çekişmeye son vermek için yabancı bir hükümdarın yardımını istediği bir memorandum verdi. —ION (1829-1881), bir öncekinin oğlu. Generaldi, Romanya savaş bakanlığına getirildi 1877 Türk-Rus savaşı'nda Alexandr II'nin nezdinde orduyu temsil etti ve Romanya'nın savaş ilanını Türkiye'ye bildirdi. —DIMITRIE (1816-1897), Grigore VI'nın oğlu. Bakanlar konseyi'nin ve Karoly I döneminde senatonun başkanıydı. —ION (Bükreş 1816 - Ghergani 1897), önceleri osmanlı yönetimi süresince Sisam valiliği (1854-1859) yaptı. Kendisini bakanlığa atayan prens Cuza'nın devrilmesinde (1866) rol oynadı. Aynı yıl iki kez başbakanlık görevini üstlenen Ghika, ikinci hükümeti sırasında I. Carol'un Osmanlı yönetimince tanınmasını sağladı. Üçüncü başbakanlığının (1870-1871) ardından Londra'da Romanya elçisi olarak görev yaptı (1880-1887). En ünlü yapıtı *Scrisori catre V. Alecsandri*'dir (V. Alecsandri'ye mektuplar). —ELENA (1828-1888), prens Mihail'in kızı, DORA D'ISTRIA takma adıyla Arnavutluk ve folklor üzerine kitaplar yayımladı ve Jungfrau'a tırmanan ilk kadın dağcı oldu.

GHİL (René), belçika kökenli fransız şair (Tourcoing 1862 - Niort 1925). İlk şiir denemesinden sonra (*Légende d'âmes et de sangs*, 1885), esinlendiği kişi olan Mallarmé'nin *Traité du verbe* (1886) adlı kitabı için bir önsöz yazmasını sağladı; bu kitabında, Rimbaud'nun *Voyelles* başlıklı sonesinde yapmayı salık verdiği ses/renk yakınlıkları sistemini uygulamaya koymak istemişti. Oldukça kapalı bir özellik gösteren "bilimsel şiir" kuramını örneklemek için, kavranması oldukça güç, üç bölümlü bir şiir yazdı (*Dire du mieux, Dire des sangs, Dire de la loi*). Bugün çok güncelleşmiş olan amacı, çeşitli sanat biçimlerinin bir bireşimini gerçekleştirmekti.

Domenico **Ghirlandaio**
Ziyaret
1486-1490'da yapılmış
fresklerden birinden ayrıntı
Santa Maria Novella, Floransa.

Scala

GHİRLANDAİO (Domenico BIGORDİ, **Domenico** —denir), italyan ressam (Floransa 1449 - *ay. y.* 1494). Baldovinetti'den, flaman ressamlardan, daha sonraları da Verrocchio'dan etkilendi. 1475'te, San Gimignano kilisesi'nde, *Azize Fina'nın yaşamı* adlı freskleri yaptı. 1480'de, Floransa'nın Ognissanti kilisesi'nde çalıştı *(Bağışlayıcı Meryem Ana, Aziz Hieronymus, Son yemek)*. 1481'de, papa Sıxtus IV tarafından Roma'ya çağrıldı ve Sistina capellası'nın bezeme çalışmalarına katıldı *(Aziz Petrus ile aziz Andreas'ın vahyi)*. Floransa'ya döndükten sonra, çağdaş figürlerin portrelerini kutsal olaylarla bir arada işleyen bir dizi düzenlemeye girişti ve S. Trinità kilisesi'nde *Aziz Francesco'nun öyküsü* (1483-1485), S. Maria Novella kilisesi'nde *Bakire Meryem ile aziz Vaftizci Yahya'nın öyküleri* (1486-1490) adlı freskleri yaptı. Bundan başka Öksüzler yurdu için *Müneccimlerin tapınması* adlı çalışmayı gerçekleştirdi (1488). *Ziyaret* (1491) adlı çalışmasıyla, titiz bir gerçekçilikle çizilmiş *Çocuklu yaşlı adam portresi*, Louvre müzesi'ndedir. Ghirlandaio, Michelangelo'nun resme başladığı ve ölümünden sonra da kardeşi, ressam ve mozaikçi DAVİDE (Floransa 1452 - *ay. y.* 1523) tarafından sürdürülen bir atölyeyi yönetti. —Domenico'nun bir başka kardeşi, ressam BENEDETTO (Floransa 1458 - *ay. y* 1497), Fransa'da çalıştı (*İsa'nın doğuşu*, Aigueperse). —Domenico'nun oğlu ve öğrencisi ressam RİDOLFO **del Ghirlandaio** (Floransa 1483 - *ay. y.*1561), büyük ölçüde Raffaello ve Fra Bartolomeo'dan etkilenerek Salviati'ninkine yakın, manierismocu bir anlayışa yöneldi.

GHİSİ (Federico), italyan müzikbilimci ve besteci (Şanghay 1901 - Luzern 1975). C. Gatti ve G. F. Ghedini'nin öğrencisi. Floransa, Perugia ve Pisa üniversitelerinde müzik tarihi dersleri verdi. XIV., XV. ve XVI. yy.'lardaki çokseslilikle, birsesliliğin kökeniyle, lauda'larla, Peri ve Carissimi ile ilgili çalışmaları vardır. Çok sayıda müzikbilim araştırması yayımladı: *I Canti carnascialeschi* (Karnaval şarkıları) [1937], *Le Feste musicali della Firenze medicea* (Medici Floransası'nda müzikli şenlikler) [1939], *Alle fonti della monodia* (Birsesliliğin kaynakları) [1940], Besteleri arasında 1 opera-bale (*Piramo e Tisbe*, 1941), 1 bale-pantomim, senfonik yapıtlar ve oratoryolar vardır.

GHİSLANDİ (Giuseppe), **Fra Galgario** denir, italyan ressam (Bergamo 1655 - *ay. y.* 1743). Çok özgün bir portre ressamıydı; Lombardia ve Venedik geleneklerini Rembrandt'ın bazı teknikleriyle birleştirerek, çok sayıdaki yapıtının toplumbilimsel boyutuyla sanat tarihçilerini her zaman ilgilendirdi; yapıtlarının en güzel örnekleri Bergamo'daki Accademia Carrara'da korunmaktadır.

GHİSLANZONİ (Antonio), italyan yazar (Barco di Maggianico, Lecco, 1824 - Caprino Bergamasco 1893). Serüvenli bir gençlik döneminden sonra, birkaç yıl oyunculuk ve şarkıcılık yaptı, daha sonra kendini edebiyata verdi. Romanlar (*Gli artisti di teatro*, 1856), hikâyeler (*Abrakadabra*, 1884) yazdı. Verdi'nin librettocusuydu (*Aida, La Forza del destino)*, Rivista minima'yı kurdu ve yönetti.

GHİLARENTSA → KLARENTSA.

GHLİFADHA, Yunanistan'da sayfiye ve konut merkezi, Atina'nın G.'inde.

GHONATAS (Epaminondas, **E.K.** —denir), yunanlı yazar (Atina 1924). Şiirleri dokunaklı bir lirizm taşıyan Ghonatas aynı zamanda Yunanistan'da gerçeküstücü düzyazının en önemli temsilcilerinden biridir. Kısa anlatılarda, düşle saçmanın gerçekler üstündeki sis perdesini etkileyici bir biçimde kaldırdığı kapalı bir evreni betimledi (*Ho taksidhiotis*, 1945; *E krypte*, 1959; *To barathro*, 1963; *Oi aghéladhes*, 1963). 1961-1963 yıllarında yayımlanan bir sanat dergisi kurdu, Yvan Goll'un ve Wols'un şiirlerini yunancaya çevirdi.

GHRAMMOS ya da **GRAMMOS dağları,** Yunanistan'ın kuzey-batı kesiminde dağ kütlesi, Arnavutluk sınırında; 2 523 m. Ekim 1949'da, komünist yunan birlikleri hükümete bağlı birliklere yenildiler ve yenilgi iç savaşa son verdi.

GHREVENA, Yunanistan'da kent, Makedonya'da, *nomos* merkezi; 8 400 nüf. *Ghrevena nomos*'u, 2 338 km²; 35 300 nüf.

GHRİGHORİOS, İstanbul patriği (Dhimitsana, Mora, 1739 - İstanbul 1821). İzmir piskoposluğu yaptı. Üç kez patrikliğe atandı (1797-1798; 1806-1808; 1818-1821). Filiki Eterya'ya katıldı. İki tarafı idare etmeye yönelik politikası hem Türkler hem de isyana hazırlanan Yunanlılar tarafından şüpheyle karşılandı. Yunan isyanı başlayınca isyanı destekleyen ruhani önderlere karşı bir afarozname yayımladı. Ama bu Mahmut II'nin emriyle tutuklanmasına ve Patrikhane'nin orta kapısı önünde asılmasına engel olamadı. Boğaz'a atılan cesedi bir rus gemisi tarafından bulundu ve Odesa'ya götürülerek gömüldü.

GHURNİA, Mirabellos (Doğu Girit) körfezindeki bir Eskiçağ kentinin modern adı. Kazıları 1901-1904 arasında yapılan kent, geç minos dönemi kentsel yerleşmelerinin örnek tipi sayılır; kıvrımlı ve dar sokaklar, tepenin yamacında ve bir saray ile bir agora çevresinde sıralanan evler.

GHYTİON, Yunanistan'da liman kenti, Peloponisos'da (Lakonia *nomos*'u), Lakonia körfezi kıyısında, Tayghetos karayolunun girişinde; 4 900 nüf. Meyve ve zeytinyağı dışsatımı.

> **-GI [-Gİ, -GU, -GÜ, -KI, -Kİ, -KU, KÜ].** Yapım eki. Fiil köklerine getirilerek somut ve soyut anlamlı adlar türetilir: *algı* (al-gı), *çalgı* (çal-gı), *sargı* (sar-gı), *dergi* (der-gi), *ilgi* (il-gi), *sezgi* (sez-gi), *bulgu* (bul-gu), *duygu* (duy-gu), *olgu* (ol-gu), *döngü* (dön-gü), *görgü* (gör-gü), *sürgü* (sür-gü), *askı* (as-kı), *atkı* (at-kı), *katkı* (kat-kı), *ilişki* (iliş-ki), *tepki* (tep-ki), *yetki* (yet-ki), *coşku* (coş-ku), *tutku* (tut-ku), vb.

GICIK a. **1.** Boğazda aksırmaya, öksürmeye neden olan yakıcı kaşıntı. **—2.** *Gıcık almak, gıcık kapmak, gıcık olmak*, bir kimse ya da davranışa karşı sürekli bir sinirlilik içinde bulunmak (arg.). ‖ *Gıcık tutmak*, boğaz gıcıklanmasına yakalanmak. ‖ *Gıcık vermek*, sözkonusu bir şeyse, etkisiyle boğaz gıcıklanmasına yol açmak; bir kimseyse, birinin kıskançlığını kamçılayacak davranışlarda bulunmak (arg.).

◆ sıf. ve a. *Arg.* Sözleriyle ve davranışlarıyla karşısındakini kızdıran, sıkan: *Ne gıcık adam! her şeye itiraz ediyor.*

GICIK a. Müz. → GİZEK.

GICIKLAMAK g. f. **1.** Yenilen, içilen bir şeyden söz ederken, boğazda gıcığa yol açmak; boğazı kaşındırmak. **—2.** *İçini, yüreğini gıcıklamak*, bir şeyden söz ederken, bir kimsede cinsel istek uyandırmak: *Yürüyüşü, hareketleri insanın içini gıcıklıyor.* **—3.** Harekete geçirmek, kuşkulandırmak: *Konuşmalar merakını gıcıklıyordu ama işin aslını da bir türlü sorup öğrenemiyordu.*

◆ **gıcıklanmak** dönşl. f. **1.** Gıcık hissetmek: *Boğazı gıcıklanmak.* **—2.** Cinsel istek duymak: *İçi gıcıklanmak.* **—3.** Kuşkulanmak.

GICIKLANMAK → GICIKLAMAK.

GICIR a. **1.** Sakıza katılığını gidermek, esnekliğini artırmak için katılan dişbudak ağacından çıkarılan madde. **—2.** *Arg.* Yeni: *Gıcır giysiler almak.* **—3.** *Gıcırı bükme*, hemen bir başkasına taşınan söz için kullanılır: *Gıcırı bükme bir söz;* zoraki olan, içten gelmeyen: *Gıcırı bükme bir yakınlık;* çabucak, zorla: *Ne yapar ne eder, senden gıcırı bükme alırım bunu* (arg.). —Spor. *Gıcırı bükmek*, güreşte çok güçlü olan güreşçinin, rakibini çapraza aldıktan sonra, hiç sürmeden hemen tuşa getirmesi.

Scala

Giuseppe Ghislandi
Kont Suardi uşağı ile
(1717)
Accademia Carrara
Bergamo

Boutin-Atlas-Photo

Ghurnia
geç minos dönemi sitinden
genel görünüm

Lauros-Giraudon

bir aslan yavrusu tutan Gılgamış Hursabad'da (Irak) Sargon II sarayı'nda bulunan alçakkabartma asur sanatı, İ.Ö. VIII. yy. *Louvre müzesi, Paris*

GICIR GICIR be. (yansıma sözc.). **1.** Sert nesnelerin birbirlerine sürtünürken çıkardıkları kulak tırmalayıcı sesi belirtir: *Kapının menteşeleri paslanmış, gıcır gıcır ediyordu.* **—2.** Tertemiz, pırıl pırıl: *Evi gıcır gıcır yaptım.* **—3.** *Gıcır gıcır etmek,* gıcır gıcır ses çıkarmak; gıcırdamak.

◆ sıf. Hiç kullanılmamış, yepyeni, tertemiz olan şey için kullanılır: *Gıcır gıcır bir araba almak. Gıcır gıcır tabaklar.*

GICIRDAMAK gçz. f. (yansıma sözc. *gıcır-da-mak*). Keskin, tiz bir ses çıkarmak: *Menteşeleri paslanmış kapı gıcırdıyor.*

◆ **gıcırdatmak** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi gıcırdatmak,* onun gıcırdamasına neden olmak. **—2.** *Dişlerini gıcırdatmak,* altçene kemiğini, alttaki dişlerin üstteki dişlere sürtmesiyle bir gürültü çıkaracak şekilde yanlamasına oynatmak; hoşgörülemeyecek bir şey karşısında için için bir öfke, bir kızgınlık duymak.

GICIRDATMAK → GICIRDAMAK.

GICIRTI a. (yansıma sözc.). Gıcırdayan bir şeyin çıkardığı ses.
—İnş. Ahşap bir çatmanın, ağır bir yükü kaldırırken çıkardığı ses.

GICIRTILI sıf. Gıcırtı çıkaran şey için kullanılır.

GICIRTISIZ sıf. Gıcırtı çıkarmayan.

GICIU ya da **GEJIU,** Çin'de (Yünnan) kent, Vietnam sınırının ve Song Koi ırmağının yakınında yer alır; 211 300 nüf. (1990). —Yakınında, kalay madenleri.

> **-GIÇ [-GİÇ, -GUÇ, -GÜÇ].** Yapım eki. Fiil kök ve gövdelerine getirilerek, ad soylu sözcükler türetilir: *başlangıç* (baş-lan-gıç), *dalgıç* (dal-gıç), *bilgiç* (bil-giç), *sorguç* (sor-guç) vb.

GIÇAK a. Müz. XI. yy.'dan başlayarak doğu ülkelerinde kullanılmaya başlanan, üç telli ve yaylı bir çalgı. (Dize ya da yere dayanarak çalınır. Anadolu'da *ıklığ** adıyla bilinir.)

GIDA a.(ar. *ġadā*, kuşluk vakti yenen yemek'ten). **1.** BESİN'in eşanlamlısı. **—2.** Duygu ve düşünceyi besleyen, geliştiren şey: *Müzik ruhun gıdasıdır.* **—3.** *Gıda pazarı,* besin maddelerinin satıldığı dükkân.
—İkt. *Gıda sanayisi* → BESİN* SANAYİSİ.
—ANSİKL. Huk. Gıda maddelerinin sağlık koşullarına uygun olması gerekir. Türk hukukunda gıda maddelerine ilişkin kurallar Umumi hıfzıssıhha k., Türk Ceza k., Belediye k. ve Gıda maddeleri tüzüğü'nde yer alır. Özellikle, Gıda maddeleri tüzüğü gıda maddelerinin sağlık koşullarına ilişkin niteliklerini ayrıntılı olarak düzenlemiştir. Gıda maddelerinin ve bunların üretimi, satılması, saklanması için kullanılan malzemenin sağlık koşullarına uygunluğu devletin denetimi altındadır. Bu denetim, belediye olan bölgelerde belediye tarafından, belediye örgütü bulunmayan yerlerde de Sağlık ve sosyal yardım bakanlığı tarafından yapılır. Sağlığa zarar verecek derecede bozulmuş gıda maddeleri ilgili kişilerin raporu ile yok edilir. Sağlığa zarar verecek biçimde gıda maddesi üretmek, saklamak ve satmak yasaktır. Sağlık ve sosyal yardım bakanlığı, bazı gıda maddelerinin üzerine üretici ve satıcının adlarının, gıda maddesinin niteliği, üretim tarihi ve net ağırlığının türkçe olarak yazılmasını zorunlu tutabilir. Gıda maddelerinin sağlık koşullarına aykırı bir biçimde üretilmesi ve satılması suçtur. Türk Cez. k.'nun 394. ve onu izleyen maddeleri halkın sağlığına zarar verecek gıda maddelerine ilişkin suçları ve bu suçlara verilecek cezaları düzenler. Bu suçlardan birini işleyerek ağır hapis ya da hapis cezasıyla cezalandırılanlar ayrıca ceza sürelerine eşit bir zaman boyunca meslek ve sanatlarını yapmaktan yasaklanır ve eylemin işleniş biçimi ya da niteliğine göre yedi günden altı aya kadar işyerinin kapatılmasına karar verilir (Türk Cez. k. md. 402). [Ceza yasasının bu maddesinin son cümlesi işyerinin, bulunduğu çevre açısından yaşamsal bir önem taşıdığı takdirde kapatma kararının verilemeyeceğini öngörmektedir. Bu da denetimi büyük ölçüde engelleyici bir durum yaratabilir niteliktedir.] Yine aynı maddenin uygulandığı durumlarda verilip kesinleşen mahkeme kararlarının özetleri işyerinin görünür bir yerine yapıştırılır. Ayrıca bu karar özetleri İstanbul, Ankara ve İzmir'de yayımlanan ve tirajı yüz binin üzerinde bulunan bir ya da iki gazete ile suç yerinde yayımlanan yerel bir gazetede ilan edilir.

GIDAİ sıf. (ar. *ġıdā'* ve *-ī*'den osm. *ġıdā'ī*). *Esk.* Gıda ile ilgili, besin değeri olan.

Gıda-İş sendikası *(Türkiye),* 1947'de İstanbul Gıda sanayisi işçileri sendikası adıyla kuruldu. Sendika, 1948'de, İstanbul İşçi sendikaları birliği'ne kurucu üye olarak katıldı. 1952'de, Türk-İş'in kurucu üyeleri arasında yer aldı. 1961'de, Türkiye Tütün müskirat ve Gıda-İş federasyonu'na üye oldu. 1962'de Türkiye Gıda işçileri sendikası adını aldı ve İstanbul dışında da örgütlenme çalışmalarına başladı. 1967'de DİSK'e kurucu üye olarak katılma kararı aldı ve Türk-İş ile ilişkisi kesildi. 1977'de Besin-İş, 1978'de Çağdaş gıda-iş sendikaları Gıda-İş'e katıldı. 12 Eylül 1980 hareketiyle, DİSK üyesi tüm sendikalar ile birlikte çalışmaları askıya alındı. 1986'da, İstanbul 2 No'lu sıkıyönetim mahkemesi, sendikayı kapatma kararı verdi. Temmuz 1991'deki beraat kararından sonra, aynı yıl aralık ayında faaliyete geçti. 29 301 üyesi vardır (1992).

GIDAKLAMAK gçz. f. (yansıma sözc.). Tavuktan söz ederken, bağırmak.

GIDALI sıf. Besleyici, besin değeri yüksek: *Gıdalı yiyecekler yemek.*

GIDASIZ sıf. Besleyici değeri olmayan.

◆ be. Gerekli besini almadan: *Gıdasız kalan çocuklar.*

GIDASIZLIK a. Gıdasız kalma, besinsizlik: *Gıdasızlıktan ölmek.*

GIDIK ya da **GIDI** a. **1.** Çene altı, gerdan (çocuklar için kullanılır). **—2.** *Gıdı gıdı;* çocuğu gıdıklarken söylenen söz.

GIDIKLAMA a. Gıdıklamak eylemi.

GIDIKLAMAK g. f. *Bir kimseyi, bedeninin bir yerini gıdıklamak,* hafif ve sürekli dokunuşlarla derisinde ya da kaslarında kimi zaman hoş, kimi zaman da rahatsız edici ve istem dışı bir gülüşe yol açabilen bir uyarı yaratmak.

◆ **gıdıklanmak** dönşl. f. Gıdıklamak eyleminin etkisini duymak: *Dokunuşlarımdan gıdıklandı ve garip seslerle gülmeye başladı. Çok gıdıklanır.*

GIDIKLANMA a. Gıdıklanma eylemi.

GIDIKLANMAK → GIDIKLAMAK.

GIDİK a. *Yörs.* Keçi yavrusu, oğlak.

GIGI a. Çocuk dilinde çene altı: *Bebeği gıgısından öpmek.*

GIK a. Kimi deyimlerde geçen yansıma sözcük. *Gık dedirtmemek,* karşısındakinin davranmasına, ses çıkarmasına fırsat vermemek: *Gık dedirtmeden adamı bir vuruşta yere yıkmıştı.* ‖ *Gık demek,* bir eylem ya da davranış karşısında sesini çıkarmak, karşı koymak: *Gık diyeni öldürürüm diye bağırdı.* ‖ *Gık çıkmamak,* sessiz, usluca durmak; zora ve baskıya ses çıkarmadan katlanmak: *Çocuğun gıkı çıkmadı, güzel güzel uyudu.*

GIL a. (ar. *ġill*). *Esk.* Açığa vurulmayan kin, gizli düşmanlık.

-GIL ya da **-GİL,** eski türkçe ve eski Anadolu türkçesinde ikinci tekil kişi emir eki: *yazgıl* (yaz), *vergil* (ver), *tutgıl* (tut) vb.

GILADORA a. Denizc. Ticaret gemilerinde en üst güvertenin altına rastlayan ambar güvertesi.

GILAF a. (ar. *ġılāf*). *Esk.* Kılıf, kın, koruyucu tabaka, zar: *"Gılaf içre nitekim sahlanur görmez ziyan hançer"* (Fuzuli, XVI. yy.). *Gılaf-ı seyf* (kılıç kını).
—Esk. anat. Dölyolu. ‖ *Gılaf-ı adalat,* kas kılıfı. ‖ *Gılaf-ı bızır,* klitoris kılıfı. ‖ *Gılaf-ül -kalb,* yürek dış zarı. ‖ *Gılaf-ı veteri,* kiriş kılıfı.
—Esk. bot. *Gılaf-ı dahili-i semer,* meyve iç kılıfı. ‖ *Gılaf-ı harici-i semer,* meyve dış kılıfı. ‖ *Gılaf-ı mutavassıt-ı semer,* meyve orta kılıfı.
—Esk. patol. *Gılaf-ı veteri iltihabı,* kiriş kılıfı iltihabı. ‖ *Gılaf-ı veteri istishası,* kiriş kılıfı şişkinliği.

GILDIR GILDIR be. (yansıma sözc.). Yüksek, tok ve sürekli bir ses çıkararak: *Gıldır gıldır çalışan makineler*

GILDIRGAÇ a. *Yörs.* Tahterevalliye benzer bir oyun aracı. *Cıngırak, çıkrık, çingırçak, gıcır* da denir.
—ANSİKL. Gıldırgaç, özellikle Anadolu'da günümüzde de yaygın bir oyun aracıdır. 1 m boyunda, ucu sivriltilmiş bir ağaç ve ortası oyulmuş 3-4 m uzunluğunda kalın bir kalastan oluşur. Ucu sivriltilmiş ağaç yere sağlamca çakılır, üzerine oyuğu alttaki ağacın sivri kısmına gelecek biçimde kalas yerleştirilir. Oyuncular kalasın uçlarına yüzüstü yatarak tutunur ve ayaklarını yere vurarak dönerler.

GILDIRGIÇ a. Ciltç. Eskiden ciltçilerin kullandığı, kitaplar ciltlenirken, kenarlarını kesmeye yarayan rende biçiminde alet.

Gılgamış, bir Mezopotamya destan kahramanı. Gılgamış destanı akkadcanın en önemli yazın örneklerinden biri olarak nitelenir. Pek çok çeşitlemesi bulunan bu destanın Asur kralı Asurbanipal'in (İ.Ö. 669-629) Ninova'daki kitaplığında bulunmuş olan akkadcadaki örneği on iki tabletten oluşur. Metindeki boşluklar Mezopotamya ve Anadolu'da ortaya çıkarılmış başka yazıtlardan elde edilen bilgilerle tamamlanmıştır. Ayrıca İ.Ö. II. binyıl'ın ilk yarısına tarihlenen, sümer dilinde yazılmış beş küçük şiir vardır. Bunlar "Gılgamış ve Huvava", "Gılgamış ve Gökyüzü'nün boğası", "Gılgamış ve Kişli Agga", "Gılgamış, Enkidu ve Ölüler dünyası" ve "Gılgamış'ın ölümü" gibi adlar taşır.

Destandaki ve şiirlerdeki Gılgamış, İ.Ö. III. binyıl'ın ilk yarısında Güney Mezopotamya'daki Uruk'ta hüküm sürmüştür. Ondan Tufan'dan sonraki sümer kralları listesinde de söz edilmektedir. Ancak destan ve şiirlerde anlatılan kahramanlıkların tarihsel belgesi yoktur. Ninova'daki tabletlere göre Gılgamış büyük bir savaşçı; yapıcı, yeryüzünde ve denizlerde olan biteni bilen, yarı insan yarı tanrıdır; zalim ve sert bir yöneticidir. Uruk halkı tanrılara başvurarak, onun bu sert yönetiminin önlenmesini isterler, tanrılar yabanıl Enkidu'yu yaratır. Ancak Gılgamış'ın gönderdiği bir fahişe Enkidu'yu uysallaştırır ve kente getirir. Birinci tablette yer alan bu olaylardan sonra, ikinci tablette Gılgamış ve Enkidu'nun güç gösterisi dile getirilir. Gılgamış'ın zaferiyle sonuçlanan bu yarışmadan sonra ikisi dost olurlar. Üçüncü -beşinci tabletlerde Gılgamış ve Enkidu *Sedir ormanı*'nın korucusu Huvava'yı öldürmeye giderler. Altıncı tablette, Uruk'a dönen Gılgamış, Aştar'ın evlenme teklifini reddeder ve Enkidu'nun yardımıyla, onun üzerine saldığı boğayı öldürür. Yedinci tablette Enkidu düşünde boğayı öldürdüğü için Anu, Ea ve Şamaş tarafından ölüme mahkûm edildiğini görür. Sonunda Enkidu hastalanır ve ölür. Gılgamış umutsuzluk içinde dostuna ağıtlar yakar ve onun için büyük bir cenaze töreni düzenler (sekizinci tablet). Dokuzuncu ve onuncu tabletlerde Gılgamış'ın, ölümsüzlüğe ulaşmak üzere, Tufan'dan kurtulan Utanapiştim'i bulmak üzere yaptığı tehlikeli yolculuk anlatılır. On ikinci tablette Gıl-

gamış'a Tufan'dan söz eden Utanapiştim ona gençlik bitkisini nerede bulacağını bildirir. Gençlik bitkisini bulduktan sonra bir yılana kaptıran Gılgamış üzgün üzgün Uruk'a döner. Destan Enkidu'nun ruhunun yeryüzüne dönüşü ve ölüler dünyasındaki kötü, hüzünlü koşulları dile getirmesiyle son bulur. Gılgamış böylece bilgeliğin dünyanın nimetlerinden yararlanmak anlamına geldiğini kavrar.

Gılgamış destanı Hititler'e de geçmiştir. Boğazköy'de bulunmuş bir tablet parçası akkadcadaki aslının yazman yetiştiren okullarda kullanıldığını göstermektedir. Aynı destanın hitit ve hurri dillerindeki çeşitlemeleri de vardır.

Gılgamış destanının metni ingiliz arkeolog R.C. Thompson tarafından *The Epic of Gilgamish* adıyla yayımlandı (Oxford, 1930); Schott tarafından almancaya (*Das Gilgamesch-Epos* [Leipzig, 1934]) ve G. Contenau tarafından da fransızcaya (*Epopée de Gilgamesh* [Paris, 1939]) çevrildi. Türkçesi Muzaffer Ramazanoğlu tarafından yayıma hazırlandı.

—İkonogr. Mezopotamya sanatının birçok yapıtında Gılgamış motifinin işlendiği sanılmıştır. Bunlar ortadan ayrılmış kıvırcık uzun saçlı, sakalı göğsüne inen, genellikle çıplak, geniş omuzlu, pehlivan görünüşlü, vahşi hayvanları, özellikle aslan ve boğaları dize getiren bir adam görünümündeki kabartmalar, gravürler ve hakkâklık ürünleridir. Ancak bu tema Yakındoğu ikonografisinde, Uruk döneminde (İ.Ö. IV. binyıl sonu), yani Gılgamış'ın krallık dönemi olarak kabul edilen Hanedanlaröncesi II. dönemden (İ.Ö. 2700'e doğr.) çok daha önce ortaya çıkmıştır. Akkad sanatında (İ.Ö. 2300 - 2125'e doğr.) Gılgamış ve Enkidu silindir mühürlerde aslanlar, boğalar ve vahşi yaratıklarla savaşırken betimlenmiştir. Gılgamış betimlemelerine ahemeni sanatında da rastlanır, ancak bu yalnızca aynı temanın korunması dışında bir değer ifade etmez. Bu durum, daha eski bir ikonografi temasının, Gılgamış efsanesi olarak kullanıldığını ve mezopotamya sanatının bu ana temasının bazı dönemlerde Gılgamış destanında yorumlandığını gösterir.

• Gılgamış destanı türkçede sanat yapıtlarına da konu olmuştur. Orhan Asena *Tanrılar ve İnsanlar* oyununda halkını zalim hükümdarın elinden kurtaran yarı insan-yarı tanrı kahramanın tanrılara başkaldırmasını anlatır. Kendinden üstün güç tanımayan, özgürlüğünü sonsuz olarak duymak isteyen, kendisini insanlara adamış Gılgamış, sonunda yüceliğin yalnızlık,yalnızlığın ölüm demek olduğunu anlar. Yapıtta Gılgamış'ın yitirdiği savaşın boşuna olmadığı, insanlığın bir gün gelip "tanrılara değil Gılgamış'lara inanacağı" vurgulanır. Oyun, Ankara(1954) ve İstanbul (1983) Devlet tiyatrosu'nda sahnelendi. Asena'nın librettosu üzerine Nevit Kodallı'nın bestelediği *Gılgamış* adlı opera, ilk kez 1965'te Ankara'da sahnelendi. Melih Cevdet Anday destandan yola çıkarak yazdığı *Ölümsüzlük ardında Gılgamış* (1981) adlı şiir dizisinde, dostluk-yengi-yenilgi sürecini, yabanıl-uygar, ölümlü-ölümsüz karşıtlıklarını konu edindi. Kahramanın serüvenini, "bilgi" arayışı temasıyla birleştirdi.

GILLIGIŞ → GILLÜGIŞ.

GILLIGIŞLI → GILLÜGIŞLI.

GILLIGIŞSIZ → GILLÜGIŞSIZ.

GILLÜGIŞ ya da **GILLIGIŞ** a. (ar. *ġıll* ve *ġışş*'tan *ġıll ü ġışş*). Kin ve hile, birini aldatmak için çevrilen dolap, düşmanlık: "*Bu hizmette gıll ü gışlardan muztarip olduğu gibi, gafletlerimize de mütahammil değil*" (Y.K. Beyatlı).

GILLÜGIŞLI ya da **GILLIGIŞLI** sıf. (ar. *ġıll ü ġışş*'tan). Aldatıcı, art niyetli.

GILLÜGIŞSIZ ya da **GILLIGIŞSIZ** sıf. (ar. *ġıll ü ġışş*'tan). Hiçbir art niyet taşımayan.

GILMAN çoğl. a. (ar. *ġulām*'ın çoğl. *ġılmān*). *Esk.* **1.** Yeni delikanlılar, gençler. **—2.** Cennette hizmet gördüğü düşünülen delikanlılar: "*Hûr u gılmanı kalur kendüsine Rıvan'un*" (Fuzuli, XVI. yy.). **—3.** Köleler, esirler: *Gılman-ı hassa* (padişah sarayında hizmet gören gençler). **—4.** *Gılman ü cevâri*, köleler ve cariyeler. || *Gılman-ı cennet*, cennet uşakları.

—Kur. tar. *Gılmanı acemiyanı İstanbul*, İstanbul Acemi ocağı'na mensup acemi oğlanları. || *Gılmanı bağçeyi hassa*, sarayda has bahçede görevli bostancılar. || *Gılmanı Enderun* (*Gılmanı hassa* ya da *gılmanı sarayı amire* de denir), Topkapı sarayı'nda görevli iç oğlanları. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. *Gılmanı Enderun.* Bunlar kıdem ve derecelerine göre sırasıyla Hasoda, Hazine odası, Seferli koğuşu, Kiler odası, Doğancı koğuşu, Büyük ve Küçük odalar olmak üzere saraydaki görevleri açısından yedi ayrı bölüğe ayrılırlardı. Dolama giyen Büyük ve Küçük oda gılmanları bu nedenle "dolamalı", kaftan giyen öteki tüm oda gılmanları da "kaftanlı" adıyla anılırlardı. Bunların bütün gereksinimleri sarayca karşılanır, görev bölümü ve atamalarsa padişah tarafından yapılırdı. Yükselme zamanı gelince, odaların en kıdemlileri bir üst derecedeki odaya geçerlerdi.

GILZET a. (ar. *ġılẓet*). *Esk.* Kalınlık, kabalık, sertlik: "*...hüsn ü endamlarına halel ve gılzet gelmemek için...*" (Cevdet Paşa,XIX. yy.). *Gılzet-i kumaş* (kumaş kalınlığı). *Gılzet-i mizaç* (huy sertliği). *Gılzet-i zihni* (kalın kafalılık).

GILZEYLER ya da **GALZAYLAR,** Gazne ile Kandahar arasında göçebelik eden afgan aşiretleri konfederasyonu. Birçok alt kolları bulunan bu kabilenin, büyük olasılıkla Halac adlı türk kabilesinden geldiği sanılmaktadır. Gılzeyler'den ilk kez Babur'la Gazne'de yaptıkları savaş dolayısıyla söz edilir. Daha sonra Şah Abbas I'in Kandahar'dan Herat'a sürdüğü Abdaliler'den boşalan alana yerleştiler. Önderlerinden Mir Veys, İranlılar'a karşı ayaklandı ve 1707'de bağımsızlığını ilan etti. Mir Veys'in ölümünden (1715) sonra ardılları Mahmut ve Eşref dönemlerinde İsfahan da dahil Fars'a egemen oldular. Sonunda Nadir Şah, Gılzeyler'in İran'daki egemenliğine son verdi. Bundan sonra Afganistan'daki bazı yerel olaylara karışan Gılzeyler'in bir bölümü Afganistan'ın kuzeyinde Meymene ve Bedahşan'da, büyük bölümü ise Gazne'nin doğu ve güney -doğu'sunda yerleşmişlerdir. Aşağı yukarı iki milyonu bulan nüfusun dörtte üçü Afganistan, kalanı Pakistan sınırı içindedir.

GIMÇI a. *Yörs.* Ağaç dallarının uçlarından süren filiz; dal sürgünü.

GIMÇON → GİMÇON.

GIMD a. (ar. *ġımd*). *Esk.* **1.** Kın: *Gımd-ı seyf* (kılıç kını). **—2.** Baklagillerin kabuğu.

-GIN [-GİN, -GUN, -GÜN, -KIN, -KİN, -KUN, -KÜN]. Yapım eki. Fiil kök ve gövdelerine getirilerek genellikle sıfat göreviyle kullanılan soyut anlamlı sözcükler türetilir: *dalgın* (dal-gın), *kızgın* (kız-gın), *belirgin* (belir-gin), *gezgin* (gez-gin), *durgun* (dur-gun), *solgun* (sol-gun), *ölgün* (öl-gün), *süzgün* (süz-gün), *bıkkın* (bık-kın), *şaşkın* (şaş-kın), *bitkin* (bit-kin), *seçkin* (seç-kin), *suskun* (sus-kun), *tutkun* (tut-kun) *göçkün* (göç-kün), *küskün* (küs-kün) vb.

GINA a. (ar. *ġınā*). **1.** *Esk.* Zenginlik, bolluk. **—2.** *Esk.* Bir şeyden yeteri kadar bulma, doygunluk. **—3.** *Bir kimseye (bir şeyden) gına gelmek, (bir şeyden) gına getirmek*, bıkıp usanmak: *Her gün bu yakınmaları dinlemekten gına geldi bana.*

—Esk. *Gına-ı tabii*, doğal zenginlik. || *Gına-i tam*, tam zenginlik.

GINA a. (ar. *ġınā'*). *Esk.* Şarkı, türkü söyleme; nağme, ezgi.

GINAİ sıf. (ar. *ġınā*, şarkı ve -*ī*'den *ġınāī*).*Esk.* Lirik: "*Gınai manzumeleri Âkif bizim gibi fâni hâzımlara terk etti*" (Cenap Şahabettin).

GINCIRAK a. *Yörs.* Katır yavrusu.

GINÇ a. *Yörs.* Çoban köpeklerinin boynuna takılan dikenli tasma.

GIPTA a. (ar. *ġıbṭa*). **1.** İmrenme, özenme. **—2.** *Bir kimseye gıpta etmek*, ona imrenmek, özenmek: *Ona gıpta ettiği her halinden belli.*

—*Esk.* *Gıbta-âver, gıbta-efza, gıbta-keş*, gıpta eden, imrenen. || *Gıbta-resan*, gıpta verici, gıpta uyandıran. || *Gıbta-zen*, imrenen, özenen.

—İsl. İslam ahlakçıları, Hz. Muhammet' in bir hadisine dayanak *gıpta* ile *haset*'i birbirinden ayırırlar. Bu ayrıma göre haset, başkasını maddi ve manevi üstünlükleri nedeniyle çekememe ve bu üstünlükleri taşıyanın bunlardan yoksun kalmasını isteme biçiminde olumsuz bir duygu; gıpta ise, iyi durumdakiler gibi olabilme çabası göstermeye yönelik, olumlu bir duygu, hatta bir erdemdir.

—ANSİKL. İkonogr. Ortaçağ heykelciliğinde Gıpta çoğunlukla kara kurbağası,bazen de yılan ya da yanında hırçın bir köpek bulunan bir keşiş biçiminde betimlendi. Poussin *Zaman, Gerçeği, Gıpta ve Feset'in saldırısından kurtarıyor* (Louvre) adlı yapıtında Gıpta'yı saçlarına yılanlar dolanmış bir kadın biçiminde göstermiştir. Gıpta, Rubens'in Marie de Médicis'ye adadığı üç tabloda da yer alır: *Tanrılar meclisi, Naiplik'in büyük mutluluğu* ve *Barış töreni* (Louvre).

GIR a. *Arg.* **1.** Söz, lakırdı: *Adamın işi gücü hep gır.* **—2.** *Gır atmak*, laf atmak, konuşmak, çene yarıştırmak. || *Gır geçmek*, dikkat etmemek, aklını elindeki işe vermemek. || *Gır kaynatmak*, birden çok kişi sözkonusuysa, işlerini bırakıp çene çalmak, şundan bundan konuşmak.

◆ sıf. Yalan, uydurma: *Gır lafa karnımız tok.*

GIRADİN → GRADİN.

GIRAFA a. Denizc. Fırat ve Dicle nehirlerinde kullanılan küçük teknelerin kısa küreklerine verilen ad.

GIRAJOVA ATEŞİ a. Esk. denizc. Yelken devrindeki savaşlarda, tutuşturulduktan sonra düşman gemilerinin içine atılarak yangın çıkarmada kullanılan, eritilmiş kükürt, alkol, balmumu ve kâfur karışımına batırılmış yün parçaları.

GIRBÂL a. (ar. *ġırbāl*). *Esk.* Elek, kalbur: *Gırbâl üş-şekl* (kalbur gibi delikli olan, kalbura benzeyen).

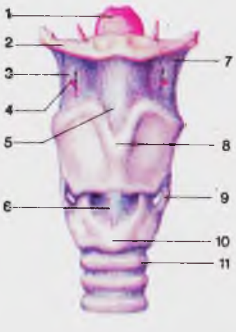
GIRBÂLİ sıf. (ar. *ġırbāl* ve -*ī*'den *ġırbālī*). *Esk.* Kalbur gibi birçok delikleri olan, çok delikli: *Gırbâliy-üş-şekl* (kalbur biçiminde, kalburumsu).

GIRCALA a. Denizc. Façuna ve piyan yapmada ya da şıpka örmede kullanılan iki ya da dört kollu kendirden bükülmüş mürnel. || *Gırcala halatı*, ırgat çalışırken manivelaların yuvalarından çıkmasını önlemek için bunların cundasına sarılan halat.

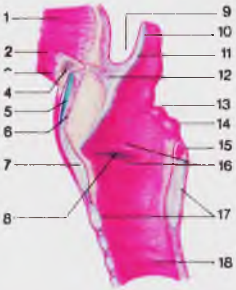
GIRCİKYAN (Antranik) → ANTRANİK PAŞA.

GIRÇ a. *Yörs.* Hayvan yeminin, yendikten sonra arta kalan kısmı.

GIRGIR a. (yansıma sözc.). **1.** Bazı araçların çalışırken çıkardığı kaba ve sürekli ses. **—2.** Açık denizde balık avlamak için kullanılan büyük ağ: *Gırgırla balık avlamak.* **—3.** → GARGAR. **—4.** Halıyı, kilimi vb. süpürmek için kullanılan, mekanik düzenekli araç (firma adı *Gırgır*'dan genelleşerek). **—5.** *Arg.* Gevezelik etme, şamata, boş verme, dalga geçme: *Bırakın gırgırı da beni dinleyin. Şimdi gırgırın sırası*

gırtlak (önden dış görünüş)
1. Epiglotis kıkırdağı;
2. Dilkemiği;
3. Üst gırtlak siniri;
4. Üst gırtlak damarı;
5. Tiroit-dilkemiği zarı;
6. Halka kıkırdak-tiroit zarı;
7. Tiroit-dilkemiği yan bağı;
8. Tiroit kıkırdağı;
9. Tiroit kıkırdağının küçük boynuzu;
10. Halka kıkırdak;
11. Solukborusu kıkırdağı;

gırtlak (önden arkaya doğru kesit)
1. Çene-dil kası;
2. Dil kası;
3. Çene-dilkemiği kası;
4. Dilkemiği;
5. Boyer seröz kesesi;
6. Tiroit-dilkemiği zarı;
7. Tiroit kıkırdağı;
8. Morgagni karıncığı;
9. Dil-epiglotis kıvrımı;
10. Epiglotis;
11. Epiglotis kıkırdağı;
12. Epiglotis zarı;
13. Morgagni kabarcığı;
14. Santorini kabarcığı;
15. Ari-aritenoit kas;
16. Ses telleri;
17. Halka kıkırdak;
18. Solukborusu.

değil. **—6.** *Gırgır geçmek,* gevezelik etmek, şamata yapmak, dalga geçmek: *Ne çalışması, bütün gün gırgır geçip duruyoruz.* || *Bir kimseyi gırgıra almak, gırgıra getirmek, bir kimseyle gırgır geçmek,* (onunla) alay etmek, (onu) alaya almak (arg.).

Gırgır, İstanbul'da yayımlanan haftalık mizah dergisi. 1972 yılında *Gün* gazetesinin "Gırgır" başlığı altında verdiği mizah sayfası, ertesi yıldan başlayarak karikatürcü Oğuz Aral'ın yönetiminde bağımsız bir dergiye dönüştü. Kelebek Hüsnü, Hafiyesi Mahmut, Avanak Avni, Gaddar Davut vb. bant karikatür dizileriyle geniş bir okur yelpazesinin ilgisini çekti, tirajı kimi zaman dört yüz bine ulaştı. ABD'de yayımlanan *Mad* ve Rusya'da yayımlanan *Krokodil* dergilerinden sonra dünyada en çok satılan dergiler sıralamasında üçüncü oldu. Dergiye Bülent Arabacıoğlu, Oğuz Aral, Latif Demirci, İlban Ertem, Behiç Pek, Galip Tekin vb.'nin yanı sıra, birçok genç yazar ve karikatürcü de katkıda bulunuyordu. Derginin 1989'da sahip değiştirmesi üzerine yöneticisi Oğuz Aral ve bazı çizerler dergiden ayrıldılar.

GIRGIR ya da **GIRGIR AĞI** a. Balıkç. Su yüzeyine yakın dolaşan ve sürü oluşturan balıkları (uskumru, lüfer, palamut, istavrit, hamsi, sardalya, vb.) avlamak için kullanılan bir çeşit çevirme ağı.
—ANSİKL. Balıkç. Gırgır, genellikle avlanacak balığa göre adlandırılır: palamut gırgırı, hamsi gırgırı, vb. Boyu 144 m ile 800 m, eni 24 m ile 112 m arasında değişir. Büyüklüğüne bağlı olarak 2 kayık ya da 2 motor aracalığıyla denize atılır ve toplanır. Bu düz ağın su üstünde kalmasını sağlayan bir *mantar yakası* ve ağı suda dik durduran bir *kurşun yakası* vardır. Ağın alt yaka halkalarından geçirilmiş *istinga halatı,* iki kayık ya da motordan karşılıklı olarak çekilerek (yani her motor elindeki istinga halatı ucunu karşısındaki motora verip, karşısındaki motorun istinga halatını alıp çeker) ağın alt tarafı kapatılır ve balıklar ağ içinde toplanır; mantar yaka daraltılarak balıklar kepçeyle motora alınır.

GIRGIRLAMAK g. f. Gırgırla süpürmek: *Yerleri gırgırlamak.*

GIRIL GIRIL be. (yansıma sözc.). Sert ve sürekli bir ses çıkararak: *Gırıl gırıl işlemek.*

GIRİV a. (fars. *ġırīv*). *Esk.* Bağırma, çağırma, bağrışma. *"Gittikçe büyür bir yangın dâimi bir zelzele. / Feryâd-u gırîv"* (A.H. Tarhan). *Gıriv-i nisvan* (kadınların bağrışmaları, çığlıkları). *Gıriv-i şadi* (sevinç çığlıkları).

GIRİVAN ya da **GIRİVENDE** sıf. (fars. *ġirīviden,* bağırıp, çağırmak'tan *ġirīvān, ġirīvende*). *Esk.* Bağırıp çağıran, çığlık koparan.

GIRLA be. (yansıma sözc.). **1.** *Arg.* Çok, alabildiğine: *Kadında çene, laf gırla.* **—2.** *Gırla gitmek,* sözkonusu bir şeyse, oldukça çok ortaya dökülmek, alabildiğine harcanmak: *İçkiler, yemekler gırla gidiyor;* bir eylemse, kesintisiz biçimde sürüp gitmek: *Sağa sola sataşmalar, bağırıp çığırmalar gırla gidiyor* (tkz.).

GIRLAÇ a. Denizc. Tuna nehrinde kullanılan altı düz, başı ve kıçı yüksek, iki direkli küçük yelkenli.

GIRNATA a. Klarinet'e halk arasında verilen ad.

GIRNATA → GRANADA.

GIRNATACI a. Klarinet çalan kimse; klarinetçi.

GIRRA ya da **GIRRE** sıf. (ar. *ġırra, ġırre*). *Esk.* **1.** Gururlu, kibirli, kendini beğenmiş. **—2.** Boş bir şeye kapılıp aldanan, övünen.

GIRRE → GIRRA.

GIRRET a. (ar. *ġırret*). *Esk.* Dikkatsizlik, ihmal, boş verme.

GIRT a. **1.** Kalın ya da sert bir cismin kesilirken, doğranırken çıkardığı ses. **—2.** *Gırt gırt,* gırt sesi çıkararak: *Kartonları makasla gırt gırt kesmek.*

GIRTLAK a. **1.** Solunum yolları üzerinde, yutak ve solukborusu arasında bulunan ses çıkarma organı. (Eşanl. HANÇERE.) [Bk. *ansikl.* böl. Anat.] **—2.** *Tkz.* Yeme, içme. **—3.** *Gırtlak gırtlağa gelmek,* boğaz boğaza gelmek. || *(Bir kimsenin) gırtlağına basmak,* boğazına basmak. || *Gırtlağına düşkün,* boğazına düşkün (tkz.). || *Gırtlağına kadar,* boğazına kadar, çok fazla (tkz.): *Gırtlağına kadar borcu var. Bir işe gırtlağına kadar gömülmek.* || *Gırtlağına sarılmak,* bir kimsenin boğazına sarılmak. || *Gırtlağından kesmek,* boğazından kesmek: *Gırtlağından kesmiş, bir ev parası biriktirmişti* (tkz.).
—Anat. *Gırtlak kapağı* → EPİGLOT.
—Karş. anat. Dörtayaklı omurgalılarda glotis bölgesinin iskelet desteği. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Patol. *Gırtlak iltihabı* → LARENJİT. || *Gırtlak kasılması,* ses tellerinin kasılmasıyla glotisin kapanması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tıp. *Gırtlak mikrofonu* → LARENGOFON.
—ANSİKL. Anat. Boynun ön kısmında ve dilkemiğinin altında yer alan gırtlak, içi boş bir organdır. Soluk verirken çıkan hava ses çıkarma aygıtını burada harekete geçirir. Gırtlak hareketlidir ve fizyolojik olarak yutma, ses çıkarma ve öksürme sırasında kıpırdar. Hacmi cinsiyete ve yaşa göre değişir. Gırtlak boşluğunda şu organlar bulunur: glotis üstü boşluğu, ses tellerinden oluşan glotis ve glotis altı boşluğu. Gırtlağın çatısı şu kıkırdaklardan oluşur: tiroit kıkırdakları (ön çıkıntısına ademelması denir), halka kıkırdak, aritenoit, Santorini kıkırdakları, Wrisberg lifsel kıkırdakları ve epiglotis. Bu kıkırdakları hareket ettiren kaslar glotis ağzına değişik biçimler verir. Gırtlağın iç yüzünü kaplayan mukoza, ağız mukozasının devamıdır.
Gırtlak atardamarları tiroit atardamarından kaynaklanır; toplardamarlarsa boyun iç toplardamarlarına dökülür. Sinirler her yanda iki tanedir: üst gırtlak siniri, halka kıkırdak-tiroit kasının duyu-hareket siniridir. Vagus sinirinden doğan alt gırtlak siniri, tüm öteki kasların hareket siniridir; bu sinirdeki her çeşit lezyon ses tellerinin felcine ve afoniye ya da disfoniye yol açar.
—Cerr. patol. Gırtlak cerrahisi üç tür hastalığı ilgilendirir. Bunlardan en sık rastlanılanı *gırtlak kanseri*'dir. Gırtlak kanserine yakalanma riskleri iyi bilindiği için gırtlağın bir bölümü ameliyatla alınarak tedavi yoluna gidilir. Bu müdahale sırasında urlu bölge ve uydu gangliyonlar çevresiyle birlikte çıkarılır, kalan gırtlak bölümü solunumu sağlamak ve ses çıkarma özelliklerini korumak için yeterlidir. Bir ses teli çıkarılabilir ya da glotis üstü larenjektomi yapılabilir. Yüksek enerjili ışınımla ışın tedavisi bazı yutak ve gırtlak urlarında olumlu sonuç verir. *İyi huylu gırtlak urları* ve bazı *süreğen gırtlak iltihapları* larengoskopiyle tedavi edilebilir. Bunun için çok küçük boyutta (mikro) aletlerle mikroskop altında cerrahi müdahale yapılmakta ve lazer uygulanarak bu tür hastalıklar iyileştirilmektedir. Bu tekniklerle tam bir ses yaratma mikrocerrahisi gerçekleştirebilir. Solukborusuna tüp sokmanın yaygınlaşmasıyla gelişen yeni bir patolojiyse doğuştan ya da edinsel olabilen *solukborusu-gırtlak darlığı*'dır. Bu darlık ameliyatla genişletilebilir.
—Karş. anat. Kuyruklu amfibyumlarda gırtlak, solungaç kökenli bir ya da iki çift kıkırdak (aritenoit ve halka kıkırdak) içerir. Kurbağalarda halka kıkırdaklara dayalı ses telleri ortaya çıkar. Sürüngenlerin gırtlağı, kurbağalarınkinden çok az farklıdır, ama dilkemikleri birbirine benzer. Kuşların gırtlağında ses telleri bulunmaz, ses organı, yani göğüs gırtlağı bronşlarda ya da bronşlarla soluk borusunun bitiştiği yerde bulunur. Memelilerde yeni kemikler ve tiroit kıkırdakları ortaya çıkar; bunlar halka kıkırdaklarla birlikte ses tellerine desteklik eder. Gırtlak boşluğu, seslerin artmasını sağlamak için, uluyan maymunda olduğu gibi, tek ya da çift torbalar biçiminde gelişebilir.
—Patol. Gırtlak hastalıkları çok çeşitlidir: akut ya da süreğen, basit ya da özgün (verem, frengi), ura bağlı (iyi huylu urlar ya da kanserler), sinirsel (kasılma, felç), travma kökenli (yabancı cisim, kırıklar) olabilir. Ses çıkarmada ve dolaylı olarak solunumda bozukluk yaratır. Gırtlaktaki hastalığın türü ancak larengoskopiyle anlaşılır.
• Gırtlak kasılması gırtlağın akut iltihabı sırasında görülebilir; bu durumda hırıltılı larenjitin belirtisidir. Bunun dışında, çok hafif genel anestezi yapıldığında da karmaşa olarak gırtlak kasılması görülür; solukborusuna tüp sokularak ciğerlere yeterli oksijen gönderilmesiyle tedavi edilir. Yenidoğanda, gırtlak kasılması, tetanos sendromunun gırtlaktaki belirtisi olabilir; morarma, bilinç yitimi ve boğulma nöbetleriyle ortaya çıkar.

GIRTLAKALTI sıf. Sesbilg. Gırtlağın altında. (Gırtlakaltı basınç, ses tellerinin titreşimi için gereklidir.)

GIRTLAKLAMAK g. f. *Bir kimseyi gırtlaklamak,* onun boğazını sıkmak; boğazını sıkarak öldürmek.

◆ **gırtlaklaşmak** işt. f. İki ya da daha çok kimse sözkonusuysa, birbirinin boğazına sarılarak ölesiye dövüşmek.

GIRTLAKLAŞMAK → GIRTLAKLAMAK.

GIRTLAKSI sıf. Sesbilg. GIRTLAKSIL'ın eşanlamlısı.

GIRTLAKSIL sıf. Sesbilg. **1.** Ses üretiminde gırtlağı ilgilendiren çeşitli olgular için kullanılır. (Eşanl. GIRTLAKSI.) **—2.** Gırtlakta eklemlenen ünsüz için kullanılır (örn. genellikle gırtlak vuruşu diye bilinen kapantılı gırtlaksıl [ʔ]). **—3.** *Gırtlaksıl ton,* ses tellerinin titreşimiyle oluşan ses.

GIRTLAKSILAMAK g. f. Sesbilg. Bir sesbirimin gerçekleşmesinde, gırtlaksıl eklemlenimle ağızsıl eklemlenimi birleştirmek. (Örn. arapçanın [tʰ] ünsüzü.)

GIRTLAKSILAŞMA a. Sesbilg. Bir sesbirimin gırtlaksıl bir nitelik kazanması.

GIRTLAKÜSTÜ sıf. Sesbilg. *Gırtlaküstü oluşturucular,* ses üretimine katılan eklemleyici örgenlerin tümü (dudaklar, dil, damak eteği).

GIŞ a. (ar. *ġışş*). *Esk.* **1.** Aldatma, oyun düzme, kandırma. **—2.** Karışıklık, saf olmayış.

GIŞA a. (ar. *ġışa'*). *Esk.* **1.** Örtü, perde. **—2.** Zar, deri koruyucu tabaka.
—Esk. anat. *Gışa-yı bikr,* kızlık zarı. || *Gışa-yı muhati,* mukoza zarı. || *Gışa-yı tabli,* kulak zarı.

GIŞAİ sıf. (ar. *ġışā'* ve *-ī*'den *ġışā'ī*). *Esk.* Örtü gibi; zar cinsinden olan, zar gibi.
—Esk. zool. *Gışaiyül-cenah,* zarkanatlılar.

GIŞAVE → GIŞAVET.

GIŞAVET ya da **GIŞAVE** a. (ar *ġışāvet, ġışāve*). *Esk.* Örtü, perde.
—Esk. tıp. Körlüğe neden olan zar, aksu.

GITA a. (ar. *ġıṭā'*). *Esk.* **1.** Örtü, perde: *Gıta-yi rakik* (ince örtü). **—2.** *Gıta-yı basar,* göz perdesi.

GIVIL GIVIL be. (yansıma sözc.). Bir insan ya da hayvan topluluğundan söz ederken, topluca hareket ederek, kaynaşarak.

GIVIŞKANOTU a. Sapsız yapraklı, beyaz çiçekli, çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *Silene vulgaris;* karanfilgiller familyası.)
—ANSİKL. Gıvışkanotu Anadolu'da oldukça yaygın bir bitkidir. Güney Anadolu'nun dağ köylerinde çiçeklenmeden önce yaprakları pişirilerek yenir. Kökleri ve toprak üstü kısımları infusyon halinde (% 5), idrar kesesi ve idrar yolları hastalıklarında

kullanılır. Yaprakları ezildiğinde verdiği sesten ötürü bazı yerlerde ibiş-gıbış da denir.

GIY GIY be. (yansıma sözc.). Yaylı çalgıların çıkardığı sesi aşağılayıcı bir biçimde betimlemek için kullanılır.

GIYABEN be. (ar. *gıyāb*'dan *gıyaben*). **1.** Kendi yokken, ortada bulunmaksızın: *Gıyaben yargılandı.* —**2.** Adını, sözünü başkalarından duyarak, görmeden, yüz yüze karşılaşıp tanışmadan: *Kendisiyle gıyaben tanışırız. Tanıştırılmadık, ancak gıyaben tanırım.*

GIYABİ sıf. (ar. *gıyab* ve *i*'den *gıyabi*). **1.** Bir kimsenin bulunmadığı sırada gerçekleşen şey için kullanılır: *Gıyabi karar. Gıyabi duruşma.* —**2.** Görmeden, uzaktan: *Babanıza gıyabi hürmetlerimi iletmenizi rica ederim.*

GIYAP a. (ar. *gıyāb*). **1.** Göz önünde olmama, ortalıkta bulunmama. —**2.** *Gıyabında*, yokluğunda, arkasından.
—Med. us. huk. Davanın, duruşmaya gelmeyen tarafın yokluğunda görüleceğine ilişkin mahkeme kararı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Med. us. huk. Gıyapla ilgili yasa kuralları 5 mart 1985 tarihli Resmi gazete'de yayımlanan 3156 sayılı yasayla kaldırıldı. Bu kurallar artık 6 nisan 1985'ten önce açılmış olan davalar için geçerlidir. Yapılan yasa değişikliğinden sonra davacı ya da davalının duruşmaya gelmemesi halinde mahkeme iki türlü karar verebilir: 1. duruşmaya gelmiş olan taraf davayı sürdürmeyeceğini bildirirse dosyanın işlemden kaldırılmasına karar verir; 2. duruşmaya gelmiş olan taraf davayı sürdüreceğini bildirirse dava karşı tarafın yokluğunda sürer. Ancak bunun için davanın gelmeyen tarafın yokluğunda sürdürüleceğinin gelmeyen tarafa yazıyla bildirilmesi gerekir. Bundan sonra geçerli özrü olmadan duruşmaya gelmeyen taraf, yokluğunda yapılmış işlemlere itiraz edemez. 6 nisan 1985'ten önce açılmış davalarda gıyap kararının verilebilmesi için taraflardan birinin duruşmaya gelmiş olması ve öteki tarafın çağrıya rağmen gelmemiş olması gerekir. Ayrıca gelen taraf gıyap isteminde bulunmalı ve gıyap kararı gelmeyen tarafa tebliğ edilmiş olmalıdır. Gıyap kararı kesinleşince yargılama duruşmaya gelmeyen ve hakkında gıyap kararı verilmiş olan tarafın yokluğunda yapılır.

GIYAS a. (ar. *gıyaş*). *Esk.* Yardım.
◆ sıf. Yardımcı: *Gıyas-üd-din* (dinin yayılmasına yardımcı olan kişi).

GIYASE (el) a. Denizc. Nil deltasında kullanılan baş bodoslaması çok yüksek, iki ya da üç direkli yelkenli tekne; latin yelkenleriyle donatılır.

GIYASETTİN, Gur hükümdarı (XII. yy.). Herat'ta büyük bir medrese yaptırdı ve zamanın en ünlü bilginlerini buraya toplayarak bilime önem verdiğini gösterdi.

GIYASETTİN (Sultan), harizmşah hükümdarı (XII. yy.). Sultan Kutbettin Mehmet'in oğlu. Kirman valisiyken, babasının Moğollar'a karşı yapılan savaşlardan birinde öldürülmesi sonucu tahta çıktı. Cengiz Han ordularının saldırıları karşısında Kirman'ı yitirdi. Bunun üzerine batıya çekilip fars ülkelerine akınlar düzenledi. Güçlü bir orduyla Hindistan'dan dönen ağabeyi Celalettin Harizmşah'a bağlılığını bildirdiyse de daha sonra ona karşı ayaklandı. Yenilince, dağlık bölgeye çekildi. Ağabeyinin adamları tarafından zehirlenerek öldürüldü.

GIYASETTİN BALABAN → BALABAN (Gıyasettin Uluğ Han).

GIYASETTİN CEMŞİT BİN MESUT → CEMŞİT BİN MESUT EL-KAŞİ.

GIYASETTİN KÂŞİ → KÂŞİ (Gıyasettin).

GIYASETTİN KEYHÜSREV I (öl. 1211), Anadolu selçuklu sultanı (1192-1196, 1205-1211). Kılıç Arslan II'nin en küçük oğlu. Annesi, Bizans imparator ailesinden bir prensesti. Babası eski türk töreleri uyarınca ülkesini on bir oğlu arasında bölüştürünce, ona da Uluborlu ve yöresi düştü (1182). Böylece Kütahya'ya kadar uzanan bölgeyi yöneterek adına para bastırdı ve hutbelerde babasından sonra melik unvanıyla kendi adını okuttu. Haçlı ordusuyla savaşarak (3. Haçlı seferi) onlara önemli kayıplar verdirdi (1190). Konya'daki oğlu Kutbettin Melikşah'ın baskısından kurtulmak için yanına sığınan babası Kılıç Arslan'ı çok iyi karşıladı. Nitekim, rahata kavuşan hükümdar tarafından veliaht ilan edildi. Babasıyla birlikte Konya üzerine yürüdü ve halkın da yardımıyla kenti ele geçirdi. Ağabeyinin sığındığı Aksaray'ı kuşattığı sırada babasının ölümü üzerine veliaht sıfatıyla selçuklu tahtına oturdu (1192). Bu durum karşısında güçlü ağabeyleri Kutbettin Melikşah'ın çevresinde toplanan öteki kardeşleri Mesut ve Rüknettin Süleymanşah, onun Aksaray'da apansız ölmesi sonucu birbirlerine düştüler. Fırsattan yararlanan Gıyasettin Keyhüsrev I, Bizans imparatoru Aleksios III Angelos'a karşı bir sefer düzenleyerek Menderes vadisine kadar olan bölgeyi denetimi altına aldı. Bu arada, öteki tüm kardeşlerine boyun eğdiren Rüknettin Süleymanşah, tahtı ele geçirmek amacıyla Konya üzerine yürüdü. Gıyasettin Keyhüsrev I, kendisinin ve yanındakilerin canlarının bağışlanması koşuluyla tahtı ağabeyi Rüknettin'e bırakarak Konya'dan ayrıldı (1196). Trabzon yoluyla denizden İstanbul'a giderek annesinin akrabası olan Bizans imparatoru Aleksios III'ün konuğu oldu. İstanbul'un dördüncü Haçlı seferi sırasında Latinler tarafından ele geçirilmesi üzerine, Komnenos hanedanı mensuplarıyla birlikte İznik yakınlarında bir kaleye çekildi (1204). Rüknettin Süleymanşah'ın ölümü üzerine onun küçük yaştaki oğlu Kılıç Arslan III tahta çıkınca (1204), durumdan yararlanmak isteyen kendi taraftarları ve bazı devlet büyüklerince selçuklu tahtına çağrıldı. Komnenoslar'dan da yardım gören devrik selçuklu hükümdarı, ordusuyla Uluborlu'dan Konya üzerine yürüdü. Yaklaşık bir ay süren kuşatma sonunda başarısızlığa uğrayarak Ilgın'a çekildi. Ancak, daha sonra Konya ve Aksaray halkının isteğiyle yeniden tahta çıktı (1205). İlk iş olarak yeğeni Kılıç Arslan'la adamlarını Gavele kalesinde hapse attırdı. Devlet işlerini düzene koydu. Mengücükler, Eyyubiler, Artuklular gibi öteki beylikler de ona bağlılıklarını bildirdiler. Büyük oğlu Keykavus'u Malatya'ya, öteki oğlu Keykubat'ı da Tokat'a melik atadı. Karadeniz kıyılarını ele geçirmeye kalkışan Aleksios Komnenos'u yenilgiye uğratarak kuzey ticaret yolunu güven altına aldı. Kıbrıs Frankları'nın engellemesine karşın, Antalya'yı güç de olsa ele geçirdi (1207). Burasını selçuklu deniz kuvvetlerinin üssü durumuna getirdikten sonra da Pertus kalesini aldı (1209). Akrabası Aleksios III'ün tahtını elinden alan ve giderek güçlenen İznik imparatoru Theodoros Laskaris'ten, bizans tahtını gerçek sahibine geri vermesini istedi. Önerisine olumsuz yanıt alınca da Alaşehir üzerine yürüdü. Kent önünde yapılan savaşta Bizans kuvvetlerini bozdu ve kovalamaya başladı. Selçuklu kuvvetleri yağmaya başlayınca, bu kargaşadan yararlanan bir bizans askeri tarafından öldürüldü. Sultanın öldüğü haberi yayılınca ordusu dağıldı (1211). [→ Kayn.]

GIYASETTİN KEYHÜSREV II (1222-1246), Anadolu selçuklu sultanı (1237-1246). Alaettin Keykubat I'in büyük oğlu. Babası onu Erzincan melikliğinde bırakırken, küçük oğlu İzzettin Kılıç Arslan'ı veliaht ilan etmişti. Sultan ölünce (1237), Sadettin Köpek başta olmak üzere emirlerin baskısıyla kardeşinin yerine tahta çıkarıldı. Gerçekte çekingen, kararsız ve eğlenceye çok düşkün olan genç sultan, saltanatının ilk yıllarında kuşkularını ustalıkla sömürmeyi beceren Sadettin Köpek'in etkisi altında kaldı. Köpek, kendisiyle boy ölçüşebilecek emirlerin hükümdara karşı cephe aldıklarını ileri sürerek ortadan kaldırılmaları için fermanlar almayı başardı: ilk olarak Kılıç Arslan'ı tuttuğu savıyla harizm beylerinin başı olan Kayır Han'ı hapse attırdı. Onu öteki deneyimli ve büyük nüfuz sahibi selçuklu emirleri izledi: Altun Aba, Tacettin Pervane, Kemalettin Kaymar öldürüldü. Çevresinde kendisiyle başa çıkacak kimse kalmayan Köpek, bu kez gözlerini tahta dikti. Sonunda sultan, gerçek amacını anladığı Sadettin Köpek'i Kubadabad sarayı'nda verdiği bir şölende öldürttü (1239). Köpek'in ölümünden sonra deneyimli devlet adamlarının (Mühezzibüttin Ali, Şemsettin İsfahani, Celalettin Karatay) işbaşına dönmeleri sonucu, ülkenin doğu kesimlerine çekilip çapulculuklarını sürdüren Harizmliler denetim altına alındığı gibi, birkaç kez kuşatıldığı halde alınamayan Amid de (Diyarbakır) ele geçirildi (1240). Ancak, Amasya yöresindeki tekkesinde etkinlik gösteren türkmen şeyhlerinden Baba İlyas'ın sultana karşı başlattığı ayaklanma giderek yaygınlık kazandı. Türkmenler gitgide büyüyen bir kitle halinde Sıvas'ı yağmaladılar ve ardından Baba İlyas'la buluşmak amacıyla Amasya'ya yöneldiler. Telaşa kapılan Gıyasettin Keyhüsrev II, Beyşehir gölü üzerindeki Kubadabad sarayı'na kaçtı. Amasya'yı ele geçiren Türkmenler, Konya üzerine yürümeye başladılar. Bu durumda sultan, doğu sınırlarını Moğollar'a karşı savunmak için Erzurum'da bulunan orduyu çağırmak zorunda kaldı. Bu kuvvetler, Türkmenler'i Kırşehir dolaylarında yenerek ayaklanmayı bastırdı (1240). [→ BABAİLER AYAKLANMASI.] Bu gelişmeler selçuklu devletini zayıflattı. Moğol ordusu, Baycu Noyan komutasında sınırı geçerek Erzurum'u aldı ve halkın büyük çoğunluğunu kılıçtan geçirdi (1242). Bu beklenmedik saldırı üzerine tüm kuvvetlerini toplayarak Sıvas'a hareket eden selçuklu sultanı, moğol ordusuyla Kosedağ'da (Zara ile Suşehri arasında) karşılaştı (1243). Bu savaşta kesin yenilgiye uğrayan ve ordusu dağılan Gıyasettin Keyhüsrev II, Tokat yoluyla Konya'ya kaçtı. Anadolu içlerine ilerleyen moğol ordusuna Sıvas teslim oldu, direnen Kayseri ise insafsızca yağmalandı. Baycu Noyan'ı Mugan'daki karargâhında ziyaret eden selçuklu veziri Mühezzibüttin Ali, verilecek yıllık vergi miktarını saptayarak bir barış antlaşması yapılmasını sağladı. Böylece Kosedağ yenilgisinden sonra Anadolu selçuklu devleti moğol koruması altına girmiş oldu. Bu arada, selçuklu sultanına bağlı olan Kilikia prensi, Kosedağ yenilgisinden yararlanarak birkaç sınır kalesini ele geçirdi. Kilikia üzerine bir sefer düzenleyen Selçuklular, birçok kaleyi aldıktan sonra Tarsus'u kuşattılar (1246). Kent düşmek üzereyken Gıyasettin Keyhüsrev II'nin ölüm haberi gelince, ordu komutanı Şemsettin İsfahanı kuşatmayı kaldırarak Konya'ya döndü. Ölen sultanın üç oğlundan İzzettin Keykavus II babasının ardılı oldu. (→ Kayn.)

GIYASETTİN KEYHÜSREV III (öl. 1284), Anadolu selçuklu sultanı (1266-1284). Kılıç Arslan IV'ün oğlu. Vezir Muinettin Pervane'nin Moğollar'ın desteğini kazanarak öldürttüğü babasının yerine tahta çıkarıldığında altı ya da on yaşındaydı. Böylece devlet yönetimi tam anlamıyla Pervane'nin eline geçti. Devlet büyüklerinden Sahip Ata, Kırım'da yaşayan eski sultan İzzettin Keykavus II ile ilişki kurmakla suçlanarak Pervane tarafından hapse atıldı (1271). Pervane ve öteki bazı selçuklu emirlerinin ilhanlı başkentine gitmelerini (1276) fırsat bilen Hatiroğlu Şerefettin, Moğollar'a karşı cihat ilan edince, Karamanlılar da bu harekete katıldılar. Ancak, noyanlar ve moğol askerleriyle birlikte Anadolu'ya dönen Pervane, bu ayak-

lanmayı kısa sürede bastırıp Hatiroğlu ile adamlarını öldürttü. Taraftarlarının, özellikle Karamanoğlu Mehmet Bey'in çağrısı üzerine Anadolu seferine çıkan memluk sultanı Baybars, Elbistan ovasında moğol kuvvetlerini bozguna uğratarak Kayseri'ye yürüdü (1277). Bu arada, iki yanlı oynayan Pervane yanına Gıyasettin Keyhüsrev'i de alarak Tokat kalesine çekildi. Karamanoğlu Mehmet Bey ise, buyruğundaki Türkmenler'le Konya üzerine yürüyerek kenti ele geçirdi ve yanında bulunan Keykavus II'nin oğlu Alaettin Siyavuş'u (Cimri) selçuklu hükümdarı ilan etti (14 mayıs 1277). Anadolu'da hiçbir emirin kendisiyle işbirliği yapmadığını gören ve ordusunun silah ve yiyecek gereksinimi açısından sıkıntıya düşen Baybars, Pervane'ye öfkesini belirterek ülkesine geri döndü. Öç almak için büyük bir ordunun başında Anadolu'ya gelen Abaka Han, Baybars ile gizli ilişkilerini saptadığı Pervane ve birçok emiri Aladağ'da idam ettirdi (1277). Karamanlılar'ı yenilgiye uğratan selçuklu-moğol kuvvetleri Mehmet Bey'le kardeşlerini ve dağlarda gizlenen Cimri'yi ele geçirip öldürerek ayaklanmayı bastırdı (1278). Böylece Keyhüsrev III, Abaka Han'a bağlı kalmak koşuluyla Selçuklu devletinin gerçek egemeni durumuna geldiyse de Keykavus II'nin oğlu Mesut, babasının ölümü üzerine Kırım'dan Anadolu'ya geçerek ilhanlı sarayına sığındı (1280). Abaka Han ölünce (1282), onun yerine geçen Ahmet Teküdar, selçuklu ülkesini Keyhüsrev III ile Mesut II arasında bölüştürdü. Ancak, amcası Teküdar'ı öldürterek ilhanlı tahtını ele geçiren Argun Han (1284), Mesut II'yi tek başına selçuklu hükümdarı ilan etti ve Erzincan'da bulunan Keyhüsrev III'ü yayının kirişiyle boğdurttu. (→ Kayn.)

GIYASETTİN MİRZA Baysungur → BAYSUNGUR (Gıyasettin).

GIYASETTİN TUĞLUK (öl. 1325), Delhi sultanı (1320-1325). Amcası Firuz Şah'ı hileyle öldürtüp yerine geçen Alaettin Halaci'nin hükümdarlığı döneminde (1296-1316), sınır kuvvetlerinin komutanı olarak Moğollar'a karşı başarılı savaşlar yaptı. Alaettin Halaci'nin oğlu Mübarek'i öldürerek tahtı ele geçiren Hüsrev'i yenilgiye uğratıp başkent Delhi'ye girince, beyler tarafından hükümdar ilan edildi (1320). Böylece Tuğluk hanedanını kurmuş oldu. Başarılı geçen Bengal seferinden dönüşte veliaht atadığı oğlu Muhammet Han onu Delhi dışında karşıladı (1325). Kendisine hazırlanan köşkte fillerin geçişini izlerken, yapının çökmesi sonucu yıkıntı altında kalarak öldü. Bu kaza olayının, ardılı olan oğlu Muhammet Tuğluk tarafından düzenlendiği söylenir.

GIYBET a. (ar. *ġıybet*). *Esk.* **1.** Birisinin bulunmadığı ortamda onu yerici konuşma, dedikodu: *"Gıybetten kesegör dilin"* (Hatayi, XV. yy.). **—2.** Göz önünde bulunmama, kaybolma. **—3.** *Gıybet etmek*, arkadan söylemek, dedikodu yapmak.

Maeght galerisi

Alberto **Giacometti**
Keskin baş
bronz (1953)
özel kol.

Lauros-Giraudon

Alberto **Giacometti**
Çift
bronz (1926-27)
Fondation Giacometti Kunstmuseum, Basel

GIYBETÇİ sıf. ve a. (ar. *ġıybet*'ten). *Esk.* Arkadan konuşan kimse, dedikoducu.

GIYGIYCI a. Yaylı bir çalgıyı iyi çalamayan kimse.

-Gİ → -GI.

-Gİ fars. sonek (*-gî*). Farsça *-i* ad yapma ekinin, sonu *e* (eski yazıda h) ile biten sözcüklere eklendiğinde aldığı biçim: *bendegi* (kölelik), *divanegi* (delilik, çılgınlık) vb.

G.I. a. (ing. *Government Issue*'nün [devlet malı] baş harfleri). İkinci Dünya savaşı'ndan beri amerikan ordusu askerleri anlamına gelir.

GİACOBİNİTLER çoğl. a. (fr. *giacobinides*'den). Gökbil. Giacobini-Zinner dönemsel kuyrukluyıldızı'na bağlanan ve radyan noktası Ejderha takımyıldızı'nda bulunan göktaşı yağmuru. 9 ekimde görülen Giacobinitler 1933 ve 1946'da önemli göktaşı sağnağına yol açtı.

GİACOMETTİ (Paolo), italyan oyun yazarı (Novi Ligure 1816 - Gazzuolo, Mantova, 1882). Yurtseverliğe (*Torquato Tasso*, 1855) ve toplumsal temalara ilişkin (*La Morte civile*, 1861) 80 kadar dram yazdı.

GİACOMETTİ (Giovanni), isviçreli ressam (Stampa, Graubünden, 1868 - Glion 1933). C.Amiet ile birlikte, isviçre geçizlenimciliğinin temsilcisi oldu. Köy yaşamını ve önceleri öğrencisi olduğu Segantini'nin çok sevdiği bir tema olan yüksek Graubünden vadilerinin ışığını resimledi (*Ekmek*, Basel müzesi).

GİACOMETTİ (Augusto), isviçreli ressam (Stampa, Graubünden, 1877 - Zürich 1947), G. Giacometti'nin kuzeni. Zürich Uygulamalı sanatlar okulu'nda, sonra da Paris'te, yurttaşı, E. Grasset'nin yönettiği École normale de dessin'de öğrenim gördü. Kutsal sanat yapıtı süslemeleriyle (Stampa, Zürich), çiçekleri konu alan resimleriyle ve 1910'dan başlayarak yaptığı, lekeci, soyut yapıtlarıyla tanındı.

■ **GİACOMETTİ** (Alberto), isviçreli ressam ve heykelci (Stampa, Graubünden, 1901 - Chur 1966), Giovanni'nin oğlu, Bourdelle'in öğrencisi (1922-1925), ilkel sanatların ve kübizmin etkisinde kalarak yalınlaştırılmış biçimlere yöneldi: saplantılı konuları (*Kaşık kadın*, bronz, 1926, Zürich'te Kunsthaus), 1930-1935'e doğru gerçeküstücü döneminin basit ve anlamsız yapıtlarında (*Öğleden sonra saat dörtte saray*, 1932, New York Modern sanat müzesi; *Görünmez nesne*, 1934-35) daha da geliştirdi. Ama, birçok araştırmadan sonra, modelden insan figürlerine (ayakta hareketsiz figür, yürüyen figür, büst), önce heykellerinde, sonra desen ve resimlerinde geri döndü. Karmaşık yapıdaki heykellerinin (*Ayaktaki kadın*, 1948, Zürich'te Kunsthaus; *Yürüyen adam I* ve *II*, 1959-60 Maeght vakfı, Saint-Paul-de-Vence) ve gri renkteki, birbirine geçmiş çizgilerden oluşmuş tablolarının (*Diego*, 1951, Zürich'te Kunsthaus) ortak özelliği uzatılmış ve inceltilmiş olmalarıdır ve betimlemeden çok figürleri boşlukta yerleştirme istencine yanıt verirler. Bu bitmemişlik, sanatçının 1957'den sonraki daha dolgun ve daha gerçekçi yapıtlarında görülen bunalımlı ve şaşkın anlatımın bir parçasıdır (*Caroline*, 1962, Basel).

GİACOMİNO da Verona, italyan yazar (Verona XIII. yy.). Fransiskendi; cehennem azabı ve cennet mutluluğu üstüne yazdığı iki şiirinde gerçekçilikle düşsellik içiçedir. (*De Ierusalem celesti, De Babylonia civitate infernali*). Bu şiirlerle Giacomino da Verona Dante'nin öncüleri arasında sayılabilir.

GİACOMO I (Montpellier 1243 - Mallorca 1311), Mallorca kralı (1276-1311). Aragón kralı Fatih Jaime I'in oğlu. Babası, Balearlar, Roussillon, Cerdanya ve Montpellier senyörlüğünü kapsayan Mallorca krallığı'nı Giacomo'ya bıraktı. Fransa'nın yanında yer alarak kardeşi Aragónlu Büyük Pedro III'e karşı çıktı. Giacomo sayesinde Mallorca'da birçok kent kuruldu.

GİACOMO II (Catania 1315 - Mallorca 1349), Mallorca kralı (1324-1343), Mallorca veliahtı Aragónlu Fernando'nun oğlu. Amcası Sancho'nun yerine tahta çıktı, ama senyörü olduğu Montpellier dolayısıyla Fransa kralına karşı yükümlülüklerini yerine getirmek istemeyince Fransa kralıyla arası açıldı (1341). Aragón kralı Pedro IV bu durumdan yararlanarak Balear adalarını (1343) ve Roussillon'u (1344) aldı. Giacomo II, Montpellier'yi Fransa kralına sattı ve Balear adalarını geri almaya çalışırken Aragónlular tarafından öldürüldü.

GİACOMO III (Perpignan 1336 - Soria 1375), Mallorca (1349-1375) ve Sicilya (1363-1375) kralı. Giacomo II ile Aragónlu Costanza'nın oğlu. Babasının öldüğü çarpışmada, Arágonlular tarafından esir alındı, 1362'de kaçtı ve Napoli'ye gitti. Sicilya kraliçesi Giovanna I d'Angio ile evlenerek (1363) Sicilya tahtını elde etti. Karısıyla aralarındaki anlaşmazlık yüzünden kısa bir süre sonra tahtı tehlikeye düştü. 1367'de Castilla'da Pedro I ile çarpıştı, Napoli'yi geri aldı, sonra babasından miras kalan yerleri yeniden fethetmek istedi, ama Roussillon'un ve Cerdanya'nın bir bölümünü geri aldıktan sonra yenilgiye uğradı.

GİACOMO ya da **JACOPO da Lentini,** XIII. yy.'ın birinci yarısında yaşamış italyan şair. Sicilya okulunun en eski lirik şairlerinden biridir; şarkılar, soneler yazdı ve yaşadığı dönemin şiirindeki başlıca ölçüleri sistemli bir biçimde sınıflandırdı.

GİACOMO (Salvatore Di) → Di GIACOMO.

GİACOSA (Giuseppe), italyan yazar (Colleretto Parella 1847 - Milano 1906). Yerel özellikler içeren öyküler (*Novelle e paesi valdostani*, 1886) ve sahneleme yönünden büyük ustalık taşıyan ama dokunaklı etkilerin aşırılığı yüzünden değerinden bir şeyler yitiren natüralist komediler (*Tristi Amori*, 1887; *I Diritti dell'anima*, 1894; *Come le foglie*, 1900) yazdı.

GİA DİNH, Vietnam'da kent, Hô Chi Minh-Ville'in kuzey-doğu'sunda.

Gia Dinh bao (*Gia Dinh'in gazetesi*), 1865'te, Saigon'da kurulan ilk vietnam dilinde gazete. Resmi yazılar ve kısa hikâyelerin yayımında uzmanlaştı. Ününü iki tanınmış başyazara borçluydu: Huynh Tinh Cua, sonra 1869'da, onun yerine geçen Truong Vinh Ky. 1897'de kapandı.

GİAEVER (İvar), Norveç asıllı amerikalı fizikçi (Bergen 1929). Norveç Teknoloji enstitüsü'nde mühendisti, 1964'te Rensselaer politeknik enstitüsü'nde (New York) fizik doktoru oldu. General Electric laboratuvarlarında (Kanada ve Schenectady [New York]) çalıştı. "Tünel etkisi"ni kullanarak elektronların aşırı iletkenlerde çifter çifter eşleştiklerini ortaya koydu ve böyle bir eşlemenin enerjisini ölçmeyi başardı. 1958'de varlığını doğruladığı Josephson etkisinin değişik uygulamalarını da yapmıştır. 1973 Nobel fizik ödülü'nü Leo Esaki ve Brian Josephson ile paylaştı.

GİAFFERİ (Luigi), korsikalı yurtsever (Talasani 1663 - Napoli 1748). 1730'da korsikalı asilerin önderi seçilen Giafferi, 1732'de Cenovalılar tarafından Savona'ya sürüldü ve hapsedildi. Ertesi yıl serbest bırakıldı. Korsika ordusunun başkomutanlığına getirildi (1734), Theodor Neuhof'u Korsika kralı olarak tanıdı (1736), ama Fransızlar adaya elkoyunca 1739'da Napoli'ye sürüldü.

GİA LAİ-CÔNG TUM, Vietnam'da il, Da Nang'ın G.'inde; 23 850 km²; 873 000 nüf. (1989). Yönetim merkezi *Plây Cu.*

GİA LONG, Vietnam imparatoru (Huê 1762 - *ay. y.* 1820). 1775'te Tây Sonlar hareketiyle iktidardan uzaklaştırılan Nguyên ailesinin prensi Nguyên Anh bir süre Mekong (eski Koşinşin) deltasında tutunabildi. Siyam'a sığındı. Adran piskoposu aracılığıyla Louis XVI'dan aldığı kısıtlı askeri yardımla Tây Sonlar'ı yenip Annam prenslikleri çevresinde topladı (1802). Nguyên hanedanını yeniden kurup Gia Long adıyla imparator oldu ve birliğin kurulduğu topraklara Vietnam adını verdi. Fransa, Vietnam'a onun saltanat döneminde girmiştir.

■**GİAMBOLOGNA** (Jean BOLOGNE, DE BOLOGNE ya da BOULOGNE ya da ital. **Giovanni Bologna**), flaman heykelci (Douai 1529 - Floransa 1608). Mons'ta Dubrœucq'ün öğrencisi, 1550'ye doğru öğrenim yapmak için İtalya'ya gitti, iki yıl Roma'da kaldı, sonra Floransa'da Mediciler'in hizmetine girdi. Önemli ilk yapıtı, Bologna'daki *Neptün çeşmesi* ona, tıpkı ünlü *Uçan Mercurius*'u (bronz, Bargello) gibi büyük bir ün kazandırdı. Öteki heykelleri arasında, *Zafer kazanmış Floransa alegorisi*'ni (Bargello), *Filisti'yi öldüren Samson*'u (Londra, Victoria and Albert Museum) sayabiliriz. Boboli bahçeleri için *Okyanus çeşmesi* ve Pratolino parkı için *Apennin*'i yaptı. *Venüs*'leri (Petraia villası ve Boboli bahçeleri) maniyerist bir güzellik taşır. *Bir Sabina'nın kaçırılışı* (mermer, loggia dei Lanzi) ve *Hercules ve Nessus (ay. y),* Cosimo I ile Ferdinando I'in at üzerindeki heykelleri meslek yaşamının son yıllarına aittir. Dinsel yapıtlar da yapmıştır. Bir maniyerizm ustası olarak üslubunu bütün Avrupa'ya, özellikle kendi atölyesinin ürünleri olan, küçük bronz yapıtlar aracılığıyla kabul ettirdi. P. Tacca, A. De Vries, P. Francheville, Giambologna'nın anlayışını sürdüren başlıca sanatçılardır.

GİAMBONİ (Bono), italyan yazar (Floransa, XIII. yy.'ın ikinci yarısı), anlatım tarzıyla *İlahi komedya*'yı haber veren bir kurtuluş alegorisi yazdı *(Libro de' Vizi e delle Virtudi).*

GİAMBULLARİ (Pier Francesco), italyan yazar (Floransa 1495 - *ay. y.* 1555). Filolog ve tarihçi; Accademia degli Umidi'nin kurucularından biriydi. Bir dilbilgisi kitabı (*Della lingua che si parla e si scrive in Firenze* [Floransa'da konuşulan ve yazılan dil], 1551) ve barbar istilaları dönemini (887-947) anlatan bir tarih kitabı yazdı (*Historia dell'Europa* [Avrupa tarihi], 1556).

Gianduja ya da **Giandula,** commedia* dell'arte'nin kahramanlarından biri, Torino kökenliydi, Milano ve Cenova'da da tanınıyordu. Önceleri Gironi ya da Girolamo (Jérôme) diye bilinirdi, emprezaryolar 1802'de Jérôme Bonaparte'a saygılarından adını *Gioan d'la douja* yaptılar. Aptal görünmeye çalışan kurnaz bir köylü tipidir.

GİANNİ (Lapo), italyan yazar (Floransa XIII. yy. - XIV. yy.), Dante'nin arkadaşı ve "dolce stil* nuovo"nun başlıca şairlerinden biri.

GİANNİ (Francesco Maria), italyan iktisatçı ve siyaset adamı (Floransa 1728 - Cenova 1801). Siena eyaletindeki kıtlığa (1766) son vermek için, tahıl ürünlerinin serbest dolaşımını salık vererek, Toscana grandükü Pietro Leopoldo'nun bakanlarından biri oldu; Pietro Leopoldo, Léopold II adıyla imparator olunca da Naiplik meclisi üyeliğine getirildi. Fransız devrimi'nden yana çıktı, Cenova'ya çekildi.

GİANNİNİ (Guglielmo), italyan yazar ve siyaset adamı (Pozzuoli, Napoli yakınında, 1891 - Roma 1960). 1944'te, mizah dolu ve etkin, haftalık *l'Uomo qualunque* (Sokaktaki adam) gazetesini kurdu. Faşistlerin sempatisinden güç alan "Fronte dell' Uomo qualunque" hareketi, 1946 ve 1947 seçimlerinde büyük başarı kazandıktan sonra, ilerki yıllarda yenifaşist italyan toplumsal hareketiyle rekabete girdi. Gazete Giannini tarafından kapatıldı (1955).

Gianni Schicchi, G. Puccini'nin bir perdelik operası. Librettosunu, Dante'nin *İlahi komedya*'sındaki *Cehennem* bölümünün bir epizodundan yararlanarak, G. Forzano yazdı. İlk kez 1918'de New York'ta sahneleden yapıt, bestecinin *Gemici kaputu* (il Tabarro) ve *Suor Angelica* adlı operalarıyla birlikte bir üçleme oluşturur. Hem librettosu hem de müziğiyle bir güldürü olan bu opera, bir vasiyetnamenin saptırılmasını anlatır ve bu yönüyle Ben Jonson'ın *Volpone*'unu anımsatır.

GİANNONE (Pietro), napolili tarihçi (İschitella, Foggia, 1676 - Torino 1748). Aforoz edilmesine neden olan *İstoria civile del regno di Napoli* (Napoli saltanatının uygarlık tarihi) [1723] adlı kitabının liberal görüş üzerinde büyük etkisi oldu. Viyana'ya sığındı ve burada *Il triregno, ossia del regno del cielo, della terra, e del papa* (Gökyüzü, yeryüzü ve papa hükümdarlığından oluşan üçlü iktidar) [1895] adıyla bir kitap yazdı. Sonra, Cenova'ya gitti (1735). Ancak, Savoia sınırında kendini tehlikeye attı, Sardinya polisi tarafından tutuklandı (1736) ve Torino kalesinde öldü.

GİANNOTTİ (Donato), italyan yazar (Floransa 1492 - Roma 1573). Diyaloglar, siyasal incelemeler (*Trattato della repubblica fiorentina* [Floransa Cumhuriyeti üzerine inceleme], 1531) ve iki komedi yazdı (*Il vecchio amoroso,* 1536).

GİANT'S CASTLE, Güney Afrika'da dağ, Lesotho sınırı yakınında, Drakensberg'in kuzey-doğu'sunda; 3 313 m. Ulusal park.

Gianuzzi ayçaları. Dokubil. HEIDENHAİN* AYÇALARI'nın eşanlamlısı.

Giaour *(Ten)* [*Gâvur*], Lord Byron'un (1813) şiiri. Sadakatinden kuşku duyulan genç bir köle kız, bir deri torba içinde denize atılır. Hıristiyan "köpeği" *Giaour,* Hasan'ı teke tek çarpışmada öldürerek sevgilisinin intikamını alır. Buradaki egzotizm ve şövalyelik, Hugo, Vernet ve Delacroix' ya esin kaynağı olmuştur.

GİAP (VÔ NGUYÊN) → VÔ NGUYÊN GİAP.

GİAQUİNTO (Corrado), italyan ressam (Molfetta 1703 - Napoli 1765). İtalyan resim sanatındaki rokay üslubunun ender yaratıcılarından ve ustalarından olan Giaquinto, Napoli, Roma (çeşitli kilise dekorları), Torino ve sonra Madrid'de (1753 -1762) etkinlik gösterdi; Madrid'de, kralın ressamı ve Akademi yöneticisi oldu ve özellikle yeni krallık sarayında bezeme çalışmaları yaptı.

GİARDİA a. (öz. a. *A. Giard*'dan). Amfibyumlarda, sürüngenlerde, kuşlarda ve memelilerde asalak yaşayan kamçılı *Protozoa* cinsi. (Cinse giren birçok türden biri, yani insanda çoğunlukla onikiparmak bağırsağı-incebağırsak bölümünde görülen *Giardia intestinalis* [ya da *Lamblia intestinalis*], bir çeşit dizanteriye yol açabilir. *Diplomonadina* takımı ya da alttakımı.)

GİARDİNİ (Felice), italyan besteci, kemancı ve orkestra yöneticisi (Torino 1716 - Moskova 1769). Milano'da Paladini'den, Torino'da G.B. Somis'ten ders aldı. 12 yaşındayken, San Carlo di Napoli tiyatrosu'nda Jommelli'nin orkestrasına kemancı olarak girdi. 1750'de yerleştiği Londra'da kemancı, öğretmen ve İtalyan operası'nın orkestra şefi olarak ünlendi. 1793'te Rusya'ya gitti. Birkaç opera, çok sayıda enstrümantal yapıt besteledi. Yapıtlarında Mannheim okulundan bestecilerin dinamizmini, Johann Christian Bach'ın müziğindeki melodik zarafetle kaynaştırdı.

GİARDİNO (Gaetano), italyan mareşal (Montemagno 1864 - Torino 1935). Tümen ve kolordu komutanlıkları yaptı (1915-16). 1917'de Boselli kabinesinde savaş bakanı oldu. Müttefiklerarası Versailles yüksek konseyi'ne italyan temsilcisi olarak gönderildi. Daha sonra IV. italyan ordusuna komuta etti (1918). 1923'te askeri vali olarak bulunduğu Fiume'nin İtalya'ya katılmasını sağladı. 1926'da mareşalliğe yükseldi.

GİARRE, İtalya'da kent, Sicilya (Catania ili), İon denizi yakınında, Etna'nın eteğinde; 23 200 nüf. Tarım ürünlerinin üretimi ve pazarlanması.

GİAUQUE (William Francis), amerikalı kimyacı (Niagara Falls, Kanada, 1895 - Oakland 1982). Kaliforniya Üniversitesi'nde profesör (1922). 1924'te Debye ile aynı zamanda, adiyabatik mıknatıslık gidermeye dayanan soğutma yöntemini bularak, bu yöntemle o gün için varılabilen en düşük sıcaklıkları gerçekleştirdi. 1929'da, H. L. Johnston ile birlikte oksijenin iki ağır izotopunu buldu. Bu buluş, üç yıl sonra döteryumun bulunmasına yol açtı. (1949 Nobel kimya ödülü.)

GİAUQUE (Elsı), isviçreli kadın dokumacı ve halı modelcisi (Wald, Zürich, 1900). 1918-1922 arasında Sophie Taeuber -Arp'ın derslerini izledi. Kendi atölyesini kurmadan önce, görgü ve bilgisini artırmak üzere çeşitli yolculuklar yaptı. 1944'te, Zürich Sanat ve meslek okulu'nda ders vermeye başladı. Soyut-geometrik ilkelere bağlı kalan düzenlemeleri, sonraları üç boyutlulukta karar kıldı. Giauque, çözgü ipleriyle oluşturduğu örtüleri üst üste getirerek ve çeşitli parlak gereçlerden (metal, saydam plastik) yararlanarak özgün dokumalar yarattı.

GİAZOTTO (Remo), italyan müzik yazarı (Roma 1910). Floransa Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. XVII. ve XVIII. yy.'larda Cenova'daki müzikli oyunlar, Albinoni (1945), Busoni (1948), Viotti (1956), Stradella (1962), Vivaldi (1965) üzerine çalışmaları vardır. 1949'dan beri İtalyan radyosu'ndaki oda müziği bölümünü, 1967'den beri de Nuova Rivista musicale italiana adlı dergiyi yönetmektedir.

GİB a. Ekvator Afrikası'nda ve Güney Afrika'da yaşayan, su yakınındaki ormanda ya da çalılıklarda dolaşan küçük antilop. (Derisi kızılımsı esmerdir ve beyaz lekelidir; yalnızca erkeklerinde bulunan boynuz çok sarmaldır. Bil. a. *Tragelaphus scriptus;* boynuzlugiller familyası; 60 kg ağırlığa kadar cidago yüksekliği 75 cm.)

GİBB (Elias John Wilkinson), iskoçyalı türkolog (Glasgow 1857 - Londra 1901). Glasgow Üniversitesi'nde okudu, arapça, farsça ve türkçe öğrendi. Daha sonra Londra'ya geldi (1878). Hoca Sadettin Efendi'nin *Tac üt-tevarih*'ini kaynak alarak, İstanbul'un zaptına ilişkin *The capture of Constinople* adlı yapıtını yayımladı (1879). Sözlük yazarı James Redhouse ve doğubilimci E. G. Browne ile tanıştı. Cambridge Üniversitesi türkçe öğretim üyelerinden Prof. Muhammet Bereketullah ve Halil Halit Bey'den çalışmalarında yardım gördü. Giritli Aziz Efendi'nin *Muhayyelat*'ından Cevat'ın hikâyesi'ni *The story of Jevad* (1884) adıyla, Kırk vezir hikâyesi'ni de, *The forty vezir's* (1886) adıyla ingilizceye çevirdi. En ünlü yapıtı, divan şiirine ilişkin *A history of ottoman poetry*'dir (1900-1909, 6 c). Bu yapıtında divan şiirinin gelişimini inceledi, şiirleri vezinli ve kafiyeli bir biçimde ingilizceye çevirdi. Ancak birinci cildini yayımlayabildiği yapıtın öteki ciltlerini ölümünden sonra E.G. Browne yayıma hazırladı. Halide Edip Adıvar ve öğrencileri bu yapıtın birinci cildinin bir bölümünü türkçeye çevirdiler (1943).

GİBB (*sir* Hamilton Alexander Rosskeen), ingiliz doğubilimci (İskenderiye 1895 - Shipston-on-Stour, Warwickshire, 1971). Edinburgh ve Londra üniversitelerinde okudu. Londra (1930), Oxford (1937), Har-

Scala

Giambologna
Banyodan çıkan Venüs
mermer
Boboli bahçeleri, Floransa

vard (1955) üniversitelerinde arap dili ve edebiyatı profesörlüğü yaptı. *The Arap conquests in central Asia* (Orta Asya'da arap fetihleri, 1923, türkçe çevirisi 1930), *Arabic literature* (Arap edebiyatı, 1926) ve Harold Bowen ile birlikte hazırladıkları *İslamic society and the west* (İslam toplumu ve batı, 1950-1957, 2 c) gibi yapıtları vardır.

GİBBERD (*sir* Frederick), ingiliz mimar ve şehirci (Coventry 1908). Birmingham'da mimarlık öğrenimi gördükten sonra 1938'de ingiliz mimarlık tarihi üstüne bir yapıt yayımladı. 1953'te, Londra'da bir uydu kent gerçekleştirdi (Harlow New Town) ve şehircilik üstüne önemli bir deneme yazdı. Sonra okullar, Belfast'ta bir hastane, nükleer santrallar (kent dokusuyla bütünleşen bir "kale" görünümündeki Sizewell), Londra'da dok işçileri sendika binasını ve havalimanını inşa etti. En önemli yapıtı beton ve vitraydan bir taçı andıran, Liverpool'daki katedraldir (1960'a doğr).

Kersting-Ziolo

Josiah Willard Gibbs

GİBBERELLA a. Birçok bitki hastalıklarına yol açan ve gibberellin denen bir madde elde edilen asklı mantar. (*Gibberella zeae* mısırda hastalık yapar. Hypocreales takımı.)

GİBBERELLİN a. Diterpenik yapıda bitkisel hormon.

—ANSİKL. Gibberellinin bugün için otuzdan fazla çeşidi bilinmektedir. Bunların on beşi çeltikte asalak yaşayan bir askılı mantarda *(Gibberella fujikuroi)*, yirmi kadarı da daha üstün bitkilerde bulunur.

Gibberellinin etkileri çeşitlidir; en önemli yararlı etkisi sap hücrelerinin çoğalması ve uzaması yoluyla düğüm aralarının boylanmasını sağlamasıdır; bunun için gerekli doz çok azdır [1/100 μ g]; ikiyıllık bitkilerde gibberellin soğuk etkisinin (kışlama) yerine geçerek çiçek açacak sapın oluşumunu hızlandırır. Çiçek açma zamanını da etkiler (bitkilerin kısa gün ya da uzun gün bitkisi oluşuna göre ilerletme ya da geciktirme) ayrıca yüzeylerini genişletmek suretiyle bazı yapraklarda (üçgül, turp) büyüme sağladığı görülür. Gibberellin meyvelerin perikarpında oksin etkisi göstererek gelişmeyi hızlandırır, bu da döllenmesiz meyve elde edilmesini sağlar. Bazı durumlarda gibberellin ile oksin birbirini tamamlayıcı, bazı durumlardaysa birbirine aykırı etki gösterir. Gibberellin, marulda olduğu gibi, kırmızı ışığın etkisine duyarlı tohumların uyanmasını da sağlar. Bazı ağaçlarda (çınar, huş, şeftali) gibberellin uygulanarak tomurcukların açılması sağlanabilir.

GİBBİUM SCOTİAS a. Her yerde bulunan kınkanatlı böcek. (Parlak kırmızı renkli, 2-3 mm uzunluğunda, bombeli gövdeli, ince duyargalı ve bacaklıdır; evlerde her çeşit döküntüyü yiyerek yaşar. Bazen ecza maddelerinde ve doğa tarihi koleksiyonlarında bu böceğe rastlanır, Mısır'daki büyük anıt mezarlarda, mumyaların yanındaki boş küplerde bol miktarda bulunur; *Ptinidae* familyası.

Kersting-Ziolo

James Gibbs
Oxford'da Radcliffe kütüphanesi (1737-1749)

Gibb memorial series *(Gibb hatıra vakfı yayınları)*, iskoçyalı doğubilimci Elias John Wilkinson Gibb'in anısına, annesi tarafından kurulan vakfın yayınları. 1905-1920 arasında yayınların I. serisi, 1921'den sonra da II. serisi çıktı. Vakfın ilk mütevellileri arasında bayan Jane Gibb ve tanınmış doğubilimcilerden E.G. Browne, H.F. Amedroz, Sir E. Denison Ross, R. A. Nicholson bulundu. Vakfın parası ile bu serilerde arap, iran, türk edebiyatı, tarihi, felsefesi vb. konulara ilişkin metinler, metinlerin tıpkıbasımları ve kimisinin batı dillerinden birine çevirileri yayımlandı. *Bâbur-nâma* (Babür Şah'ın doğu türkçesiyle yazılı anıları, metin ve tıpkıbasım, yay. A. S. Beveridge, 1905), *History of Tabaristân* (İbni İsfendiyar'ın *Taberistan tarihi*'nden özet, haz. E. G. Browne, 1905), *Yâqût's dictionary of learned men* (Yakut-u Hemevi'nin *İrşad ül-arib*'inden çeviri, D. S. Margoliouth, 1908-1927, 7 c), *Tarih-i Jihângushây* (Cüveyni'nin farsça *Tarih-i Cihanküşa*'nın metni, haz. Mirza M. Kazvini, 1912-1937, 3 c), *Jâmi'ut-tawârikh* (Reşidettin'in *Cami üt-tevarih*'inin farsça metni, haz. E. Blochet, 1912).

GİBBON (Edward), ingiliz tarihçi (Putney, Londra, 1737 - Londra 1794). 1770'te geniş bir Roma İmparatorluğu tarihi yazmaya başladı ve bu yapıtında Bizans İmparatorluğu tarihine de kısaca yer verdi. (*The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* [Roma İmparatorluğu'nun gerileme ve çöküş tarihi], 5 cilt, 1776-1788).

GİBBONS, XVI. ve XVII. yy.'da yaşamış müzikçi ingiliz aile. —WİLLİAM (Oxford 1540'a doğr. - Cambridge 1595), 1567'de Cambridge Belediye orkestrası'na girdi. Daha sonra Oxford belediye orkestrası'nda çaldı. —EDWARD (Cambridge 1568 -Exeter 1650'ye doğr.), ELLİS (Cambridge 1573 -Londra 1603), FERDİNANDO (Oxford 1581 -öl. 1611'den sonr.) adlı oğulları da müzikçi ve besteciydi. Ama ailenin en ünlü üyesi en küçük oğlu ORLANDO'dur (Oxford 1583-Canterbury 1625). 1596-1599 arasında, Cambridge'deki King's College'ın korosunda şarkı söyledi; 1603'ten ölümüne dek Krallık capellası'nın, 1623'ten sonra da Westminster manastırı'nın orgculuğunu yaptı. Orlando Gibbons'ın tüm dinsel yapıtları anglikan ayinleri için bestelenmiştir. Yazdığı kırk kadar *anthem*'in 15'i, Taverner, Tallis ve Byrd'ün çoksesli üslubunda bestelenmiş *full anthem;* diğer 25'i de, org ya da kemanın eşlik ettiği solonun koroyla almaştığı *verse anthem*'dir. Madrigalleri, motetleri (1612) ve çalgı yapıtları, Wilbye, Weelkes ve Ward gibi ustaların aynı türdeki yapıtları kadar değerlidir. Klavyeli çalgılar için yazdıkları, "virginalciler" denilen okulun en parlak yapıtlarıdır. Viol topluluğu için bestelediği yapıtlar da son derece başarılıdır (bunların en önemlileri, 3 sesli 9 fantezisidir). Bu yapıtlar, Orlando'nun XVI. yy. vokal çoksesliliğinden türemiş bir teknikle yazdığının kanıtıdır. (Bu teknik, Purcell'a değin sürdürüldü.) Orlando Gibbons, Byrd ile birlikte, Elizabeth çağı müziğinin en büyük temsilcisidir. —CHRİSTOPHER (Londra 1615 - *ay. y.* 1676), Orlando'nun ikinci oğlu. 1638'de Winchester katedrali'nin 1660'ta da Westminster manastırı'nın baş orgculuğuna atandı. Yaylı çalgılar için 2 ya da 3 partili fanteziler, *anthem*'ler besteledi; Matthew Locke ile birlikte, James Shirley'nin *Cupid and Death* adlı "maske"sinin müziğini hazırladı.

GİBBONS (Grinling), ingiliz ağaç heykelcisi (Rotterdam 1648 - Londra 1721). Genç yaşta İngiltere'ye gitti. Bezemedeki ustalığı ve gerçekçiliğiyle dikkati çekti. (Londra'da Saint Paul'un sıraları, Canterbury baştahtı). Charles II hesabına Windsor'da çalıştı. G. Gibbons ayrıca Blenheim'e de hizmet etmiştir (Whitehall sarayı vb.).

GİBBONS (Herbert Adams), ABD'li gazeteci, tarihçi (Annapolis, Maryland, 1880 -Grundlsee, Avusturya, 1934). Princeton Üniversitesi ilahiyat fakültesi'ni bitirdi. Bir presbiteryen papazı olarak Türkiye'ye gitti (1909); Tarsus'ta Amerikan koleji'nde, İstanbul'da Robert kolej'de (1910-1913) ders verdi. Türk-İtalyan ve Balkan savaşları ile Birinci Dünya savaşı'nda Fransa, Mısır, Sudan'da çeşitli amerikan yayın organları adına muhabirlik yaptı. Türkiye'de *The foundation of the Ottoman empire* (Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu) [1916] adlı yapıtıyla adını duyurdu. Ragıp Hulusi Özdem tarafından türkçeye çevrilen (1928) bu yapıtta öne sürdüğü görüşler, Fuat Köprülü'nün *Osmanlı devletinin kuruluşu* adlı yapıtında eleştirildi. Öteki yapıtlarının başlıcaları: *The new map of europe* (1914), *Contemporary world history* (1932).

GİBBS (James), ingiliz mimar (Footdeesmire, Aberdeen yakınında, 1682 - Londra 1754). Palladioculuktan hiç etkilenmeyen bu iskoç sanatçı, Roma'da Fontana ile çalıştı ve onun etkisini toryler için yaptığı konutlarda (Ditchley House, 1720-1722), Hawksmoor'un yerine geçerek Senato binasını (1722-1730) ve King's College'ın dört yapısından birini (1724) yaptığı Cambridge'de ve Radcliffe kütüphanesi'ni (gravürleri onun çabalarıyla 1747'de yayımlanan yuvarlak yapı) yaptığı Oxford'da sürdürdü. Çalıştığı Londra kiliselerinde Wren ile işbirliği yaptı (St Mary - Strand, 1714-1717; St Clement Danes, 1719; 1722-1726'da St Martin-in-the -Fields ve St Peter-in-vere-Street [papazlık bölgesi kiliselerine örnek olmuştur] ve 1723-1725'te Derby katedrali). Ülkesinin en büyük mimarlarından biri olan Gibbs, 1728 ve 1732'de yayımlanan iki inceleme kitabıyla Amerika'da büyük bir etki yarattı.

GİBBS (Josiah Willard), amerikalı fizikçi (New Haven, Connecticut, 1839 - *ay. y.* 1903). Öğrenimini Yale Üniversitesi'nde yaptı, doktorasını dişli takımları üzerine bir tezle verdi ve bu üniversitede latince öğretimiyle görevlendirildi. 1866'da, Avrupa'ya giderek Paris, Berlin ve Heidelberg' de üç yıl kaldı. 1871'de, Yale Üniversitesi'nde matematiksel fizik profesörlüğüne atandı.

Gibbs'i ilk büyük amerikan fizikçisi sayabiliriz. Çalışmaları özellikle termodinamik, istatistiksel mekanik ve fiziksel kimya ile ilgidir. Bu üç konu, onun yapıtlarının birbirine sıkıca bağlı üç cephesini oluşturur. 1874'ten beri yaptığı çalışmaları açıklayan ve ingilizce özgün baskısı almancaya W. Ostwald (1890), fransızcaya H. Le Chatelier (1899) tarafından çevrilen temel yapıtı *On the Equilibrium of Heterogenous Substances*'da (Heterojen maddelerin dengesi üzerine) [1876-1878] termodinamiği kimya alanına uyguladı. Kimyasal potansiyel kavramını ortaya attı. Bu çalışmalar, kısa bir süre sonra, özellikle Pierre Duhem tarafından geliştirildi. Gibbs, bu yapıtında, ayrıca, termodinamiğin kapsamının bu genişlemesinden yararlanarak fiziksel kimyanın temelini attı: özellikle pillerindeki elektrik enerjisi süreçlerini ve elektrolit ile elektrot arasındaki temas olaylarını açıkladı ve hesapladı.

Nihayet Gibbs, istatistiksel mekaniğin yaratıcıları olan Maxwell ve özellikle Boltzmann'ın çalışmalarını birçok noktada sürdürdü ve geliştirdi. *Elementary Principles in statistical Mechanics* (İstatistiksel mekaniğin temel ilkeleri) [1902] adlı yapıtında, istatistiksel mekaniğin içerdiği mikroskobik süreçlerin, salt termodinamikçilerin pozitivizm adına yadsıdıkları gerçekliğini doğruladı. Einstein, Gibbs'in bu çalışmalarından yararlanarak ve kuvantum kura-

mını da hesaba katarak, 1905'te, oldukça bağımsız bir biçimde, bir istatistiksel mekanik kuramı hazırladı.

Gibbs dağılımı, kimi yazarların termodinamikteki kanonik küme dağılımına verdiği ad.

Gibbs fonksiyonu, SERBEST ENTALPİ*'nin eşanlamlısı.

Gibbs paradoksu, gaz moleküllerinin, ayırt edilebilir olarak kabul edildiğinde karşılaşılan paradoks; bu durumda, N sayıda molekül içeren ve hacmi V olan kaptaki gazın entropisinin, her biri N/2 sayıda molekül içeren ve hacimleri V/2 olan iki gazın entropisine eşit olmadığı görülür.

Gibbs-Duhem formülü, kimyasal potansiyel (μ), basınç (*p*) ve sıcaklık (T) değişmeleri arasındaki bağıntıyı ifade eden formül; bu formül, bir sistemdeki tüm yeğinlik değişkenlerinin birbirinden bağımsız olmadığını gösterir ve şöyle yazılır:

$$d\mu = - s dt + v dp.$$

bu formülde *s*, her parçacığın entropisini, *v* ise hacmini gösterir.

GİBBSİT a. (fr. *gibbsite;* G. *Gibbs*'in adından). Miner. ve Pedol. Al $(OH)_3$ formülünde doğal alüminyum hidroksit; tropikal ülke topraklarında, alüminyum yığınları halinde bulunur.

GİBBULA a. (lat. *gibbus,* kambur'dan). Denizde yaşayan, koni biçimi kavkılı karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (Kavkılarının sargıları şişkin ve kamburdur; kapakçığında birçok sargı vardır. Atlas okyanusu ve Hint okyanusu'nda bulunur. *Trochidae* familyası.)

GİBEA (*tepe, dağ* anlamında ibranice sözc.). Tar. coğ. İncil'de sözü edilen birçok kentin adı. Bunlardan en önemlisi, Bünyamin kabilesi topraklarında, Kudüs'ün 6 km K.'inde bulunur ve İncil'de adı sık sık geçer. 1922-23 ve 1933'te amerikalı arkeolog W. F. Albright'ın yaptığı kazılar sonucunda, İ.Ö. XII. yy. ile roma dönemi arasında beş halk dönemi saptandı. II. dönemin (İ.Ö. XI. yy.'ın sonu) temel özelliği, büyük olasılıkla Filistiler'in yaptığı, Şaul'ün yararlandığı "Şaul Hisarı" adı verilen hisardır.

GİBERELİK sıf. (fr. *gibbérellique*'ten). Org. kim. *Giberelik asit,* formülü $C_{19}H_{22}O_6$ olan diterpenik asitalkol; *Gibberella fujikuroi*'den özütlenir ve bitkilerin büyümesini önemli ölçüde hızlandırır.

GİBİ ilg. **1.** Benzetme, karşılaştırma belirtir: *Onu oğlumuz gibi seviyoruz. Söylendiği gibi yazılır. Bu inceleme roman gibi okunuyor. Onu bıraktığım gibi buldum. Boğazlıyorlarmış gibi bağırmak.* **—2.** Bir ekleme ilişkisi belirtir; kadar: *Gençler gibi yaşlılar da eyleme katıldılar.* **—3.** Basmakalıp, pekiştirmeli benzetmelerle kullanılır: *Kedi gibi çevik. Kar gibi beyaz.* **—4.** Bir örnekten sonra kullanılır; ve benzeri: *Ev, tarla, bağ, bahçe gibi taşınmaz mallar.* **—5.** (Bir ad, sıfat ve sıfatfiilden sonra) bir savı hafifletir ya da kesinlikten uzaklaştırarak olasılık bildirir: *Üzülmüş gibi bir hali var. Yaz bitti gibi. Leke gibi görünüyor.* **—6.** *f.* + *-dığı gibi,* "bir şeyden hemen sonra; o anda" anlamında tezlik, çabukluk belirtir: *Parayı aldığı gibi bakkala koştu.* **—7.** Bir niteliğe, bir kimseye uyma, yakışma belirtir: *İnsan gibi yaşamak. Hayvan gibi davranmak.* **—8.** *(Bir kimseye) bir şey gibi gelmek,* bir şey sanısı uyandırmak: *Karanlıkta büyük bir konak gibi geldi bana. Önceleri kurnaz biri gibi gelmişti ona.* (→ GELMEK.) ‖ *Gibi olmak,* bir duruma, bir kanı ya da duyguya yaklaşmak: *Bir ara yağmur diner gibi oldu. Ağlayacak gibi olmuş, gözleri dolmuştu.* ‖ *Gibi yapmak,* yapıyormuşçasına, imişçesine davranmak, böyle bir tutum takınmak: *Etrafı denetliyormuş gibi yaparak yanımıza yaklaştı.*

◆**gibisi, gibiler** a. **1.** Eşi, benzeri; benzerleri: *Senin gibisini görmedim. Onun gibisinden hayır gelmez. Bunun gibilerle her zaman karşılaşacaksın.* **—2.** *Gibilerden,* ona benzer biçimde; onu andırırcasına: *Gelmiyorum gibilerden bir işaret yaptı.* ‖ *Gibisine gelmek,* biçiminde, durumunda gözükmek, öyle sanmak: *Bu kış uzun sürecekmiş gibime geliyor* ‖ *...gibisine getirmek,* öyle bir sanı vermek, öyle bir sanı uyandırmak: *Önerilen parayı yeterli bulmamış gibisine getirdi.*

GİBİL, akkadca **Girru.** Mit. Sümerler'de ateş tanrıçası. Doğruyla yanlışı ayırt etme gücü olan tanrıça, adaletin ve mahkemelerin koruyucusuydu. Akkadlar'dan kalma silindirlerde, elinde içinde balıklar bulunan bir vazoyla, tahtta oturur biçimde betimlenmiştir.

GİBİL → GIRRA.

GİBRALTAR → CEBELİTARIK

GİBSON (John), ingiliz heykelci (Gyffin, Conway yakınında, 1790 - Roma 1866). *Kraliçe Victoria* ile *Robert Peel*'in (Westminster) heykellerini yaptı.

GİBSON (Charles Dana), amerikalı ressam ve karikatürcü (Roxbury, Massachusetts, 1867 - New York 1944). Life dergisinde ressam olarak çalıştı, güçlü ve özgün çizgileriyle tanındı. 20'li yılların vamp kadın tipini haber veren "Gibson girl"ün yaratıcısıydı.

■**GİBSON** (Ralph), amerikalı fotoğrafçı (Los Angeles 1939). Öğrenimini San Francisco Art İnstitute'te yaptı ve D. Lange'ın asistanı oldu (1962). Çok özentili bir tekniği olan ve tek başına çalışan sanatçının yapıtlarında siyahların yoğunluğuyla yumuşak griler ve parlak beyazlar bir karşıtlık yaratır. Genellikle yakın plan olarak (D. Gnoli'yi hatırlatır) çerçevelenmiş gerçek kesimlerinden oluşturduğu donuk, ama temelde öznel bakışı hem gerçeküstücülüğe hem de pop art'a bağlanan garip bir dünyayı gözlerimizin önüne serer. Yayınları arasında şunlar sayılabilir: *The Somnambulist* (1970), *Days at Sea* (1975).

GİBSON (Michael, **Mike** —denir), irlandalı rugby oyuncusu (Belfast 1942). Hemen hemen her mevkide oynamış çok yetenekli ve hırslı bir oyuncudur. Altmış dokuz kez milli olarak dünya rekoru kırmıştır.

GİBSON çölü, Batı Avustralya'da tuzlu bataklıklar içeren çölsü plato.

GİCA, Kore'nin ilk hükümdarı. Gica, çinli bakan Çi Zi'nin Kore dilindeki adıdır. Çi Zi, Coular sülalesinin iktidara gelmesiyle, yönetimden uzaklaştırıldı ve öteki siyasi sürgünlerle birlikte Yalu'ya geçti. İ.Ö. 1122'ye doğru, Çoson ("Sakin Sabah") imparatorluğunda bir hanedan kurdu. İlk yasalar, çeltik ve ipekböceği yetiştiriciliği ona mal edilir. Kore uygarlığına en büyük katkısı Çin yazısını yaygınlaştırmasıdır.

GİCEK a. Müz. GİZEK'in eşanlamlısı.

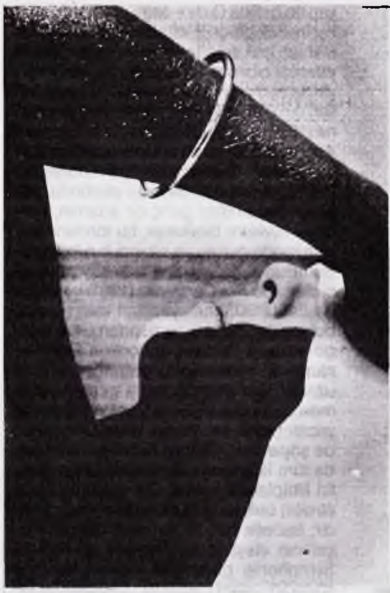
GİCHTEL (Johann Georg), bavyera kökenli alman gizemci ve teozof (Regensburg 1638 - Amsterdam 1710). Jakob Böhme'nin tilmiziydi, 1682'de hocasının yapıtlarını yayımladı, erdişilik ve tanrısal bilgeliğin *(Sophia)* biçim ve ilkelerini inceledi. Batı'da fizik bedenin gizil anatomisini irdeleyen nadir kabalacılardan biriydi. Metin açısından özgünlüğü kuşkulu olan *Theosophia practica* (Uygulamalı tanrıbilim) [1722] adlı yapıt ona mal edilir.

GİCİŞMEK gçz. f. *Yörs.* Kaşınmak, kaşıntı duymak. (GİDIŞMEK de denir.)

-GİÇ → -GIÇ.

GİDAYU a. (Takemoto Gidayu'nun [1651-1714] adından). Japon kukla tiyatrosunda eşlik müziği.

GİDDİNGS (Franklin Henry), amerikalı toplumbilimci (Sherman, Connecticut, 1855 - Scarsdale, New York eyaleti, 1931). Columbia Üniversitesi'nde (New York) toplumbilim profesörüydü. Yapıtları: *The Modern Distributive Process* (Modern dağıtım süreci) [J. B. Clark ile birlikte, 1888], *The Theory of Sociology* (Toplumbilimin kuramı) [1894], *Principles of Sociology* (Toplumbilimin ilkeleri) [1896], *The Theory of Socialization* (Toplumsallaşma kuramı) [1897], *Democracy and Empire* (Demokrasi ve imparatorluk) [1900], *İnductive Sociology* (Tümevarımcı toplumbilim) [1901], *Studies in the Theory of Human Society* (İnsan toplumu kuramı konusunda incelemeler) [1922], *The Scientific Study of Human Society* (İnsan toplumunun bilimsel incelenmesi) [1924]. Giddings'in çalışmaları, bir toplumsal etkileşim kuramı için zemin hazırlamıştır.

Ralph Gibson

Ralph Gibson
Chiaroscuro **(1980)**

GİDE (Charles), fransız iktisatçı (Uzès 1847 - Paris 1932), Paul Gide'in kardeşi. Çeşitli fakültelerde ve öğrenim kurumlarında siyasal iktisat profesörlüğü yaptı. Başlıca yapıtları: *Principes d'économie politique* (Siyasal iktisatın ilkeleri) [1884], *la Coopération* (İşbirliği) [1900], *Histoire des doctrines économiques* (İktisadi doktrinler tarihi; Rist ile birlikte) [1909], *les Sociétés coopératives de consommation* (Tüketim kooperatifleri ortaklıkları) [1910], *les İnstitutions du progrès social* (Toplumsal ilerlemenin kurumları) [1921]. Charles Gide, "Nîmes okulu" diye adlandırılan kooperatifçilik okulunun kurucularından biridir.

■**GİDE** (André), fransız yazar (Paris 1869 - *ay. y.* 1951). Babası hukukçu Paul Gide tarafından protestan, annesi tarafından ise katolik kökenli olan Gide, serveti sayesinde bağımsızlığını korudu ve yazdığı şiirler ve kısa anlatılarla adını duyurdu (*Les Cahiers d'André Walter,* 1891; *le Traité de Narcisse,* 1891; *le Voyage d'Urien,* 1893; *la Tentative amoureuse,* 1893). *Dünya nimetleri* (les Nourritures terrestres) [1897] başlıklı yapıtından itibaren, bir kışkırtıcı, ya da daha doğrusu *Günce*'sinde (le Journal) [1939-1949] yazdığı gibi, bir "kaygı aşılayıcı" olarak gözüktü. Bu yapıtın kendini kabul ettirmesi çok uzun bir zaman aldı, ama Birinci Dünya savaşı'ndan sonraki yeni basımı sırasında, yazarını yeni kuşağın önderi olarak kitlelere benimsetti: Gide bu yapıtında, lirik bir üslupla, bireyin özgürlüğe kavuşmasını, yaşamın tüm biçimleriyle fethedilmesini yüceltti. Kuzey Afrika'dan dönüşünde (1897), kendisi için herhangi bir şeye ve özellikle de konformizme kök salmanın sözkonusu olmadığının bilincine vardı. 1895'te, kuzini Madeleine Rondeaux ile bir uzlaşma evliliği yaptı. *Paludes* aynı yıl yayımlandı: bu

yapıtla birlikte Gide'e özgü ironi doğdu ve eşcinsellik gerçeği kabullenildi. Gide'in ilgi alanları çok sayıda ve karmaşıktır; çeşitli yazınsal biçimler kullanarak, bunları yavaş yavaş aydınlığa kavuşturdu. Bir çeşit felsefi öykü olan *le Prométhée mal enchaîné* (1899) adlı yapıtından sonra, *Lettres à Angèle* (1900) ve en anlamlı yapıtlarından biri olan *Töretanımaz* (l'Immoraliste) [1902] yayımlandı; Gide bu yapıtında, katı ahlak ilkeleri olan genç bir adamın, kendisini zevklere bırakarak, bu töretanımazlığın içinde gururu ve sevinci bulup özgürleşmesinin öyküsünü anlattı. Oyun yazarı olarak *le Roi Candaule* (1901) ve sonra da *Saül* (1903) adlı yapıtları kaleme aldı; bu yapıtlar daha o zamandan Gide'e özgü yazarlık "anlayış"ını ortaya koyarlar: sanatsal yaratmanın getirdiği eleştirel uzaklık tüm doğrultularda gerçekleştirilmelidir: mutlak hiçbir şey yoktur, aşılamayacak hiçbir şey yoktur. Gide *Günce*'sinde şöyle der: "*Dünya nimetleri*'nin dışında tüm kitaplarım ironik kitaplardır: eleştiri kitaplarıdır bunlar. *Dar kapı* (La Porte étroite) belli bir gizemci eğilimin eleştirisidir; *İsabelle*, belli bir romantik düşgücü biçiminin eleştirisidir; *Pastoral senfoni* (la Symphonie pastorale) insanın kendine söylediği yalanın eleştirisi; *Töretanımaz* ise bir bireycilik biçiminin eleştirisidir. "Coşku ve ironi birbirine karışmıştır. Değerler aşama sırasını yadsıma, "aldırış etmeme", aşırı uçların ötesine gitme istencidir Gide'e özgü ahlak: ve bu ahlak bir hümanizm ve ölçü ahlakıdır. "Devrimci" kişi bir mirasçıdır ve özgürlüğün izlerini ne estetizmde, ne de siyasal bağlanmada görür.

Lauros-Giraudon

André **Gide** (1912'de) Jacques Émile Blanche'ın tablosundan ayrıntı *Güzel sanatlar müzesi, Rouen*

Bir eleştirel inceleme kitabından (*Prétextes* [1903] ve *Nouveaux Prétextes* [1911]) ve *Dar kapı* (1909) ile *İsabelle* (1911) adlı anlatılardan sonra, bir roman parodisi olan *Vatikan***'ın zindanları* (les Caves du Vatican) [1914] yayımlandı; Gide bu romanında kahramanının davranışlarını "nedensiz edim" kavramı üzerine temellendirdi. Bundan böyle, yapıtlarının temel temalarından çoğu formüle edilmiş oluyordu. Gide, 1919'da, *Pastoral senfoni* adını taşıyan dokunaklı ve derinden derine insani bir roman kaleme aldı. *le Retour de l'enfant prodigue* (1907) ve *Numquid et tu?* (1922, yazımı: 1916) adlı yapıtlardan sonra ortaya çıkan dinsel eğilim hıristiyanca bir mutluluktan beslenmekle birlikte, bu yapıtlarında Gide, aziz Paulus'a, ırk, aile, yurt gibi değerlere karşı çıktı. Sonra savunu kitapları yazma isteğine kapıldı: 1920'den 1924'e değin, *Si le grain ne meurt* (tam basım, 1924-1926) adlı yapıtında, şiddetli eleştirilere hedef olan anılarını yayımladı ve eşcinselliği sözkonusu etti. Gide eşcinselliğin savunusuna 1911'de anonim ve 1924'te de kendi adıyla yayımlanan küçük bir kitapta girişmişti: *Sapık sevgi* (Corydon). Son olarak, Gide'deki üçüncü bir eğilimden, bağlanma'dan söz etmek gerekir. *Voyage au Congo* (Kongo yolculuğu) [1927] ve *Retour du Tchad* (Çad'dan dönüş) [1928] sömürge kapitalizmine yönelik iki sert saldırıdır. Yavaş yavaş komünist idealin çekiciliğine kapılan Gide, Doğu'da ailelerin, sınıfların, dinlerin kaldırılmış olduğunu düşünüyordu. Ancak, SSCB'ye yaptığı yolculuk sırasında, Stalin döneminin gerçekleriyle yüz yüze geldi. Düş kırıklığı yaratan bu deneyimi ve onu komünizmden yüz çevirmeye zorlayan nedenleri *Retour de l'U.R.S.S.* (SSCB'den dönüş) [1936] ve *Retouches à mon retour de l'U.R.S.S.* (SSCB'den dönüş'üme düzeltmeler) [1937] adlı yapıtlarında anlattı. İki savaş arasında ise, yergili bir roman üçlemesiyle (*l'École des femmes*, 1929; *Robert*, 1929; *Geneviève*, 1936) *Œdipe* (1931) adlı bir trajedi yazdı.

Gide'in uyandırdığı büyük etkiyi açıklayabilecek dört etkenden söz edilebilir: her türlü Kilise'den ve her türlü uzlaşmadan uzak kişisel "felsefesi"; *Kalpazanlar* (les Faux-Monnayeurs) [1926] adlı yapıtında roman türünü sorgulaması (böylece roman etkinliğinin "kurucu öğelerine ayrılması" işlemine giden yolu açmıştı); Nouvelle Revue française dergisinin başında bulunuşu (Gide, derginin çizgisini uzun süre boyunca derinden etkiledi ve fransız ve yabancı yazarlar üzerine sahip olduğu ansiklopedik bilgiyle ağırlığını kabul ettirdi); ve son olarak, üslubunun ustalığı ve sadeliği (Gide'in üslubunda, en küçük bir dil devinimi, bir düşünce nüansını ve bir duyarlığın titremesini gösterir). Francis Jammes (1948) ve Paul Claudel (1950) ile *Correspondance*'sının (Mektuplar) yayımlanmasını, ölümünden sonra Rilke (1952) ve Valéry (1955) ile *Correspondance*'ının yayımlanması izledi. Gide, son yazılarında (*les Nouvelles Nouritures*, 1935; *Thésée*, 1946; *Et nunc manet in te*, 1951) ve *Günce*'sinde, zekânın saydamlığıyla içgüdülerin canlılığını uzlaştırmaya yönelik modern bir hümanizm arayışını sürdürdü. (1947 Nobel ödülü.)

GİDEĞEN ya da **GÖLAYAĞI** a. Bir gölden doğan ya da bir gölün sularını boşaltan akarsu. (Rhône ırmağı, Cenevre gölünün hem kolu, hem gideğenidir.)

GİDEON, Kutsal Kitap kişisi, İsrail'in beşinci hâkimi (İ.Ö. XII. ya da XI. yy.). Hikâyesi, Hâkimler kitabında (VI-VIII) anlatılır. Gideon, İsrail topraklarını yağmalayan Madyanlılar'la savaştı. İsrail'in güvenliğini sağladıktan sonra inzivaya çekildi ve hemen hemen unutulmuş olarak öldü.

GİDER a. Bir şey için harcanan paranın tümü; masraf: *Aylık giderleri hesaplamak. Arabanın onarım gideri bütçemizi sarstı.*
—Huk. *Yargılama giderleri* →YARGILAMA.
—İşl. ikt. *Genel giderler*, işletmelerde, satılan malların maliyetine eklenmeyen gider kalemleri. (Küçük işletmelerde büro giderleri, taşıma giderleri, sigorta giderleri gibi kalemlerden oluşan bu tür giderler muhasebe kayıtlarında genel giderler hesabına geçirilir.)
—Muhs. Bir ya da birden çok işlemin işletme giderlerini oluşturan maliyetleri. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Genel giderler*, bir işletmenin herhangi bir malın üretim giderlerine girmeyen harcamaları. ‖ *Gerçek giderler*, bir çalışanın, mesleğini sürdürürken yapmak zorunda kaldığı ve belgelendikleri takdirde kendisine geri verilebilen ya da vergi hesabında kullanılabilen giderler. (Bu sistemin karşıtı götürü* tazminat sistemidir.) ‖ *Kuruluş giderleri*, bir girişimin kurulması, ya da işletme araçlarını satın alması sırasında yapılan kuruluş, sermaye artırımı, tahvil ihracı, serbest meslek sahiplerine ödenen ücretler ve sözleşme giderleri gibi harcamalar. (Bunlar, ürünlerin maliyet fiyatına girmemekle birlikte, kârdan karşılanarak amorti edilirler ve amorti edilinceye kadar henüz gerçekleşmemiş bir aktif oluştururlar.) ‖ *Mali giderler*, ödünç alınan sermayeler bedelinin, bir işletme için oluşturduğu yük. ‖ *Mesleki giderler*, bir çalışanın mesleğini sürdürmek için yapmak zorunda olduğu giderler. ‖ *Sermaye faizi giderleri*, kârdan ya da ihtiyatlardan ortaklara ödenen kazançlarla nizami faizler dışında, bir işletmenin emrine verilmiş olan paraların mal olduğu faizler ve öteki mali giderler.
—Müz. Türk müziğinde, bir yapıtın melodik yapısına en uygun hız.
—Verg. huk. *Gider indirimi*, geliri oluşturan kazançların elde edilmesi için yapılan harcamaların gayri safi gelirden indirilmesi. (Gelirin safi tutarının vergilendirilmesi ilkesine dayanan Gelir vergisi kanunu, kazançlardan hangi giderlerin indirileceğini ayrı ayrı belirtmiştir. Bunların dışındaki giderler indirilemez.) ‖ *Gider vergileri*, tasarruf amaçlı maliye politikalarında, vergilendirilmesi gereken iktisadi büyüklüğü tüketim olarak ele alan ve bireylerin tasarruflarını vergi dışı bırakan vergi türü.
—ANSİKL. Med. huk. Bir eşyaya iyiniyetle zilyet olan kişi ona yapmış olduğu gerekli ve yararlı giderleri eşyanın geri verilmesini dava eden kimseden isteyebilir ve bunlar ödeninceye kadar eşyayı alıkoyabilir. Gerekli ve yararlı giderlerin dışında kalan ve lüks giderler diye anılan giderlerin ödenmesini isteyemez. Yapılan giderin hangi gruba girdiği yerel âdetlere göre nesnel bir biçimde belirlenir (Türk Med. k. md. 907).
—Muhs. Bir işletmenin giderleri, *sabit giderler* ya da *devre giderleri* ve *ürün giderleri* ya da *değişken giderler* olarak ikiye ayrılır. Birinci tür giderler, imalat ve satış etkinliklerinden bağımsızdır (üretimin belli bir basamağı için): yöneticinin maaşı, kiralar, amortismanlar, vb.; ikinci tür giderler ise, üretim ve satış etkinliklerine bağımlıdır (direkt malzeme ve işçilik, enerji, temsilcilik komisyonları, vb.). Satışların tutarı, önce değişken ve sabit giderler toplamını karşılamalı, sonra da kârı oluşturan bir fazlalık bırakmalıdır. Başabaş* nokta ya da sabit giderleri çıkarmak için gereken asgari cıro, işletmenin yönetilmesi bakımından çok önemli bir kavramdır. Giderler, *dolaysız giderler* ve *dolaylı giderler* diye de ayrılabilir. Birinciler bir siparişe yükletilebilen; ikinciler ise, herhangi bir siparişe açık ve kesin bir biçimde yükletilemeyen ve ancak bölüştürülmekle yetinmek zorunda kalınan giderlerdir. Bu tümüyle muhasebeyi ilgilendiren bir kavram olup, işletmenin yönetiminde ancak dolaylı bir biçimde rol oynar. *Sabit genel giderlere* (sermayenin faizi, kiralar, vergiler, sigortalar, vb.) böyle denilmesinin nedeni, bu giderlerin üretimin miktarına bağlı olarak değişmemesidir. *Değişken genel giderler* ise (taşınmaz malların ve demirbaşın bakımı, aydınlatma, yakacak, temizlik, komisyonlar, vb.) üretimin miktarına göre değişir.

GİDERAYAK be. Gitmek üzereyken, gitme anında: *Giderayak kavga etmeyelim. Giderayak yeni bir sorun çıktı.*

GİDEREK be. Yavaş yavaş, gitgide, gittikçe, tedricen: *Durumu giderek kötüleşiyor.*

GİDEREN sıf. Elekt. *Gideren alan*, indüklemenin sıfır olduğu H manyetik alan değeri. (Grafik gösterimde H'lar ekseniyle mıknatıslanma eğrisinin kesişme noktasını karşılayan değerdir.)

GİDERENLİK a. Manyet. Tekdüze biçimde değişen bir alanın etkisiyle doyma halinden çıkan bir manyetik gerecin, gideren alan değeri.

GİDERİCİ sıf. Bir şeyi gideren, giderilmesini sağlayan: *Kır, leke giderici ilaçlar. Ağrı giderici ilaç.*

◆ a. Havc. *Statik elektrik gidericisi*, bir hava taşıtının yüzeyinde havanın çeperlere sürtünmesi sonucu toplanacak statik elektriği gideren düzen. (En çok kullanılan statik elektrik gidericisi, kanadın kaçış kenarına yerleştirilen bir metal tel örgü ya da taraktan oluşur.)

GİDERİLMEK → GİDERMEK.

GİDERİM a. Psikan. Her canlı varlığın, herhangi bir alandaki eksikliklerini gidererek bir denge kurmak ve hatta başlangıçta aşağı durumda olduğu sektörde başarılarını ortanın oldukça üstüne çıkarmak (üstgiderim) amacıyla çaba harcama süreci. (Giderim, Adler'in, ruhsal hayatın anahtarı saydığı aşağılık duygusuyla ilgili kuramında geçer.)

GİDERMEK g. f. *Bir şeyi gidermek*, onu ortadan kaldırmak, yok etmek, onun varlığına son vermek: *Bir ihtiyacı gidermek. Kötü kokuları gidermek.*

◆ **giderilmek** edilg. f. Gidermek eylemine konu olmak.

◆ **gidertmek** ettirg. f. *Bir şeyi gidertmek*, onun giderilmesini, yok edilmesini, ortadan kaldırılmasını sağlamak.

GİDERTMEK → GİDERMEK.

Gidgealpa, Avustralya'da doğal gaz yatağı, Güney Avustralya'da. Adelaide'e boruhattıyla bağlanır.

GİDİ a. **1.** Şaka yollu söylenen çıkışma, takılma sözü: *Seni gidi yaramaz seni.* **—2.** Geçmişe, geçmişteki bir şeye duyulan özlemi vurgular: *Hey gidi günler!* **—3.** *Esk.* Pezevenk.

GİDİCİ sıf. *Tkz.* **1.** Kalıcı olmayan, gitmek üzere olan: *Bu muavin gidici.* **—2.** Ölmek üzere olan: *Bu yaralı gidiciye benziyor.*

GİDİLMEK → GİTMEK.

GİDİMLİ sıf. Fels. Akılyürütmeye dayanan. (Gidimli düşünme geleneksel olarak sezgisel düşünmenin karşıtıdır.)

GİDİŞ a. **1.** Bir yere gitmek eylemi: *Sadece gidiş iki saat sürüyor.* **—2.** Gitme biçimi; tempo: *Bu gidişle biz eve ancak gece yarısı varabileceğiz. Bir şeyin gidişine ayak uydurmak.* **—3.** Bir kimsenin tutumu, davranış biçimi; bir şeyin oluş tarzı: *Sen bu gidişle mezun olamazsın. Bu işin gidişini hiç beğenmiyorum.* **—4.** *Gidiş dönüş, gidiş geliş,* gitme ve dönme: *Biletim gidiş dönüş olacak.* ‖ *Gıdış o gidiş,* bir yerden ayrılan kimseden söz ederken, bir daha dönmediğini belirtmek için söylenir. ‖ *Gidişin olsun da dönüşün olmasın,* bir kimsenin gittiği yerde ölümünü dileyen ilenme sözü.

—Kur. tar. *Gidiş ağası,* gidiş alayının düzenlenmesinden ve yönetiminden sorumlu olan görevli. ‖ *Gidiş alayı,* Tanzimat öncesinde padişahların saray dışına yaptıkları gezintiler dolayısıyla düzenlenen özel tören. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Oto. *Yalpalı gidiş,* dingillerinin göreli konumu bozulmuş bir taşıtın salınımlı gidişi.

—ANSİKL. Kur. tar. Özel bir nitelik taşıyan gidiş alayları, önceden halka duyurulmasa da törelere sıkıca dikkat edilirdi. Bu alay sırasında padişahın yağmurluğunu ve şemsiyesini taşıyan baş çuhadar onun atının sağında, kırmızı çuha kese içinde hünkârın yürüyüş ayakkabılarını taşıyan ikinci çuhadar sol yanında yürürdü. Padişahın çizmelerini taşıdığı için "çizmeci" diye de anılan üçüncü çuhadarsa baş çuhadarın arkasından gider onu da para kesesini taşıyan dördüncü çuhadar izlerdi. Alayda bunlara ek olarak yeterince çuhadar ve solak da bulunurdu. Yolda bir köprüye rastlandığında solakbaşı padişahın atının dizginlerini tutar, ayrıca iniş ve binişlerde de ona yardım ederdi. Hükümdar kayıkla gezintiye çıktığı zaman dümeni bostancıbaşı tutardı. Tanzimat'tan sonra bu tören kaldırıldı. Gidiş alayı yerine daha sade bir yöntem uygulanmaya başlandı.

GİDİŞAT, -tı a. (*gidiş* ve ar. *-at,* çoğul eki'nden). **1.** Olayların, işlerin gelişme biçimi, durumu: *Memleketin, hükümetin gidişatı.* **—2.** Durum, tutum, davranış: *Adamın gidişatını beğenmiyorum.*

GİDİŞGELİŞ a. **1.** Gitme ve gelme; ziyaret, görüşme: *Aileler arası gidişgelişler sıklaştı.* **—2.** Ulaşımın gerçekleşmesi; trafik, seyrüsefer: *Gidişgelişi düzenlemek.*

GİDİŞMEK → GİCİŞMEK.

GİDON a. (fr. *guidon*). Furşun düşey yatağına tutturulmuş bir dirsek üzerine takılan ve iki tekerlekli ya da üç tekerlekli bir aracın yönlendirici tekerleğine kumanda eden saplı enine parça.

GIEDION (Sigfried), isviçreli sanat tarihçisi (Lengnau 1888-Zürich 1968), Zürich Polytechnicumu'nda profesördü. Bauhaus'un ve Le Corbusier'nin etkisinde kaldı. 1928'de CIAM'ın (Modern mimarlık uluslararası kongreleri) sekreteri oldu. Yazıları ve Harvard'daki dersleriyle amerikalı yeni mimarlar kuşağını derinden etkiledi. Modernliğe tutkun olan Giedion, *Space, Time and Architecture* (Mekân, zaman ve mimarlık) [1941] adlı yapıtında, XX. yy.'a kadar statik kalan mimarlık biçimlerinin, bu tarihten sonra zamanı da içine alarak nasıl dinamikleştiğini gösterdi. Giedion, aynı zamanda, ABD'de makineleşmiş üretimin yeni yöntemlerinin tarihini ilk yazanlar arasındadır (*Mechanization takes command* [Makineleşme yönetimi ele geçiriyor, 1948]). *l'Éternel Présent* (fr. çev. 1962-1968) adlı yapıtında sanatın ve mimarlığın yaratıcı kaynaklarının geniş bir çözümlemesini sergiledi.

GIELGUD (*sir* Arthur John), ingiliz oyuncu ve sahneye koyucu (Londra 1904). Meslek yaşamına 1921'de, Old Vic'te *Henry V*'teki Araldo rolüyle başladı ve burada Shakespeare'in yapıtlarındaki bütün büyük rollerde oynadı. Gordon Daviot'un *Richard of Bordeaux*'sunda (1933) kazandığı başarı, onu, oyunculuk mesleğinin yanı sıra yönetmenlik de yapmaya teşvik etti. *Romeo ve Juliet*'te (1935) sir Laurence Olivier'nin oyununu yönetti ve onunla dönüşümlü olarak Romeo ve Mercutio rollerini oynadı. Yeni ve kendine özgü bir biçimde sahnelediği *Hamlet* yorumlaması (1939) bu role yepyeni bir kişilik kazandırmıştır Bu rolü 500 kereden fazla oynadı. Oscar Wilde'dan (*The İmportance of Being Earnest,* 1930; 1942 ve 1947'de tekrarlandı) Tennessee Williams'a (*The Glass Menagerie,* 1948) kadar, bu arada meslek yaşamının her aşamasında oynayıp sahneye koyduğu Çehov da (*İvanov,* 1965) dahil olmak üzere, tiyatronun bütün biçimlerini sürekli denemesine rağmen, Gielgud, her şeyden önce, en mükemmelinden bir Shakespeare oyuncusu olarak kaldı ve bütün dünyada Shakespeare resitalleri verdi. Sinemada rol aldığı filmler arasında özellikle şunları sayabiliriz: *Falstaff* (Orson Welles'in, 1965), *Providence* (A. Resnais'nin, 1976), *Orkestra şefi* (A. Wajda'nın, 1980), *Bolluk* (F. Schepisi'nin, 1985), *Arthur II on the Rocks* (B. Yorkin'in, 1988).

GIELGUD (Maina), ingiliz kadın dansçı (Londra 1945), sir Arthur John Gielgud' un yeğeni. Legat School'da öğrenim gördükten sonra Tamara Karsavina ve Leon İdzikowski'den ders aldı, Royal Ballet School'da tekniğini güçlendirdi. Roland Petit topluluğu'nda (1961-62), marquis de Cuevas'ın Grand Ballet'sinde (1962), Milorad Miskoviç'in topluluğunda (1963), Rosella Hightower ile, Fransa'daki Grand Ballet classique'te (1965-66) çalıştı. 1967-1971 arasında XX. yy. balesi'nde Maurice Béjart'ın yapıtlarını yorumladı; *Bhakti* (1968), *Baudelaire* ve *Ni fleurs ni couronnes* (1968), *le Voyage* (1969), *Serait-ce la mort?* (1970), *Offrande chorégraphique* (1971) adlı baleleın ilk sahnelenişinde; *Romeo ve Juliet; les Noces; IX. senfoni; Webern, opus 5; Variations pour une porte et un soupir* adlı balelerinse yeni yorumlarında dans etti. Dünyanın birçok ülkesindeki çeşitli topluluklarla sahneye çıktı. Rudolf Nureyev'e (*Uyuyan güzel,* 1971), Viktor Rona'ya (*Kuğu gölü,* 1972) ve Paolo Bortoluzzi'ye (*Apollon Musagete* filminde, 1973) eşlik etti. 1971'den sonra, New York City Ballet'de, Berlin Operası'nda, Cenevre'deki Grand Théâtre'da sahneye çıktı. Kanada'daki Great Ballet ile *Giselle*'i (1974), Royal Ballet ile *Satranç* ve *Müsrif oğul*'u (1975) yorumladı. 1978'de Paris'te Espace Cardin' de ve 1980'de Londra'da *Petits Pas et crac!* adlı baleyi sundu. İlk koregrafisini Stravinskiy'nin müziği üzerine hazırladı: *Askerin öyküsü* (1980).

GIEN → GİYEN.

GIEREK (Edward), polonyalı siyaset adamı (Porąbka, Będzin yönetim bölgesi, 1913). Bir madencinin oğluydu; annesiyle birlikte Fransa'ya göç etti (1923), maden ocaklarında çalıştı (1926), grevlere katıldığı için Fransa'dan sürüldü (1934) ve Polonya'da yaşamaya başladı (1934-1937), daha sonra, yine maden işçisi olarak Belçika'ya göç etti. Belçika Komünist partisi'nde etkin görev üstlendi; alman işgaline karşı direnişe katıldı, Belçika'da Polonya İşçi partisi'ni ve Polonyalı yurtseverler birliği'ni örgütledi; Belçika'daki Polonya Ulusal konseyi'ne başkanlık etti (1946-1948). Polonya'ya kesin dönüşünden sonra (1948), maden mühendisi unvanını kazandı, bu arada Polonya İşçi partisi'nde ve daha sonra Polonya Birleşik işçi partisi'nde önemli görevlerde bulundu: Polonya Birleşik işçi partisi Katowice voyvodası komite sekreterliği (1949), Diyet milletvekilliği (1952), parti merkez komitesi üyeliği ve komite "ağır sanayi" bölümü başkanlığı (1954) yaptı, parti merkezi komitesi sekreterliğine ve Politbüro üyeliğine (1956), yeniden Polonya Birleşik işçi partisi Katowice voyvadası komitesi birinci sekreterliğine getirildi (1957), Silezya' da nüfuz sahibi oldu. 1964 ve 1968'de yeniden politbüro üyeliğine seçildi, Gdańsk, Gdynia ve Szcsecin'deki işçi grevlerinin Gomułka'nın istifasına yol açması üzerine, 20 aralık 1970'te Polonya Birleşik işçi partisi merkez komitesi birinci sekreteri oldu. İşçi ücretlerini artıracağına ve fiyatları iki yıl süreyle donduracağına söz verdi. İktisadi ve toplumsal bir eylem programı önerdi ve daha sonra tutukevlerindeki üniversitelileri serbest bıraktırdı. Katolik kilisesi'ne, ülkenin B.'sı ve K.'inde eski alman topraklarında bulunan kilise mallarının tam mülkiyetini verdi. 1976'da fiyat artışlarının yol açtığı Radom işçi hareketleri bir bunalımın başlangıcı oldu. 1980 yazındaki işçi ayaklanması sonunda, Gierek görevinden alındı, yerine 5 eylülde parti merkez komitesi birinci sekreteri olarak Stanisław Kania getirildi. Merkez komiteden, daha sonra da partiden (temmuz 1981) uzaklaştırıldı. 1981'de "savaş durumu" nun ilan edilmesi üzerine tutuklandı, 1983'te serbest bırakıldı.

Gamma

Edward Gierek (1972'de)

Gierke hastalığı (alman patolojik anatomi uzmanı Edgar von *Gierke*'nin [1877-1945] adından), glikojenoz çerçevesine giren ve çekinik kromozomla soydan geçen doğuştan hastalık. Glukoz-6-fosfataz eksikliğinden ileri gelir. Başlıca özelliği yağ birikimi ve karaciğer büyümesidir, bazen adiposo-genital tipte bir çocuksuluk da görülür. Genellikle kötü sonuçlanmaz.

GIERS (Nikolay Karloviç) → GİRS (Nikolay Karloviç).

GIERYMSKI (Aleksander), polonyalı ressam (Varşova 1850 - Roma 1901). Ülkesinde gerçekçi sanatın ustası ve keskin bir gözlemci olarak tanındı. Yapıtlarında ışığa büyük bir önem verdi ve daha çok günlük yaşam sahnelerine, kır ve kent yaşamından görüntülere ağırlık verdi. — Ağabeyi MAKSYMILIAN (Varşova 1846 -Bad Reichenhall 1874) da ressamdı; savaş sahneleri (1863 ayaklanması) ve kendisine uluslararası bir ün kazandıran Mazovya manzaraları yaptı.

GIESE (Wilhelm Friedrich Carl), alman türkolog ve tarihçi (Starogard, bugün Polonya'da, 1870 - Eichwalde, Berlin yakınları, 1944). Greifswald üniversitesi'nde tanrıbilim ve doğu dilleri öğrenimi gördü. Doğubilimci Georg Jacob'un etkisiyle çalışmalarını türk dili üzerine yoğunlaştırdı. İstanbul'a gelerek Alman lisesi'nde öğretmenlik yaptı (1899-1905). Mehmet Emin Yurdakul'un şiirlerini, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *İffet* adlı romanının bazı bölümlerini almancaya çevirdi. Anadolu'da araştırma gezilerine çıktı, yöresel ağız incelemelerinde bulundu. Konya'da derlediği hikâye ve türküleri *Erzahlungen und Lieder aus dem Vilayet Qonyah* (1907) adlı kitabında topladı. Bunu Anadolu türkçesine ilişkin *Materiellen zur Kenntnis des anatolischen Türkisch*'in birinci cildi izledi (1907). Berlin Doğu dilleri seminerinde türk dili dersleri verdi. 1914-1915 arasında Birinci Dünya savaşı'na katıldı. Breslau Üniversitesi türk dili profesörlüğüne atandı (1920). Çalışmalarını 1907'den sonra osmanlı tarihi alanında sürdürdü. Osmanlı devletinin kuruluş dönemiyle ilgili, yazarı belli olmayan bir tarihi (*Die altosmanischen anonymen chroniken tewarih-i Âl-i Osman* [Anonymus Giese, 1922] ve

Âşıkpaşazade tarihi'ni (Die altosmanische Chronik des Âşıkpaşazade [1947]) yayımladı.

GİESEKİNG (Walter), alman piyanocu (Lyon 1895 - Londra 1956). Hannover'de K. Leimer'in öğrencisi oldu. Dünyanın en ünlü virtüozlarından biri durumuna geldi. 1947'de Saarbrücken konservatuvarı'nda ders vermeye başladı. Mozart'ın, izlenimci fransız bestecilerin, özellikle de Debussy ve Ravel'in en iyi yorumcularından biri olarak tanındı. Çağdaş yapıtların yaygınlaşması için büyük çaba gösterdi.

GİESEL (Friedrich Oskar), alman kimyacı (Winzig, Silezya, 1852 - Braunschweig 1927). Berlin'de Liebermann'ın asistanı oldu ve Braunschweig kinin fabrikasında kimyager olarak çalıştı. 1899'da alfa ışınlarına tutulan çinko sülfürün fluorışısını buldu, aynı yıl beta ışınlarının manyetik sapmasını ölçtü ve bunların elektronlardan oluştuğu sonucuna vardı. 1902'de aktinyumun yayılımını inceledi.

GİESSEN, Almanya'nın Hessen eyaletinde kent, Lahn ırmağı kıyısında, Frankfurt'un K.'inde; 74 757 nüf. XIV. ve XVI. yy.'dan kalma şato. Sanayi (makine, elektrikli gereç) ve üniversite merkezi.

GİFFARD (Walter), ingiliz papaz (öl. 1279), York başpiskoposu. 1265'te İngiltere adalet bakanı oldu ve Edward I'in yokluğunda, 1272'den 1274'e kadar naiplik yaptı.

GİFFARD (Henry), fransız mühendis (Paris 1825 - *ay. y.* 1882). Sepetine yerleştirilen bir buharlı makineyle rüzgâra göre yönlendirilebilen ilk balonu tasarladı ve yaptı (1852). Buhar kazanlarının beslenmesi için bir buhar enjektörü geliştirdi (1858).

GİFFARD a. (H. *Giffard*'ın adından). Isıbil. *Giffard enjektörü,* bir buhar kazanını suyla beslemeye yarayan ve sürükleme akışkanı olarak kazanın kendi buharını kullanan enjektör.

Giffen etkisi (ingiliz iktisatçı Robert *Giffen*'in adından), bir malın fiyatı arttığı zaman talepte de bir artışa, fiyatı düştüğü zaman ise, talepte de bir düşüşe yol açan paradoksal etki. Bu etki, ilk kez, temel gereksinmelerde gözlendi. Örneğin, Fransa'da, XVIII. yy.'da, ekmeğin fiyatı yükseldiği zaman, tüketiciler taleplerini hiç de kısmıyorlardı; hatta, tam tersi oluyordu; çünkü, yaşam düzeylerini koruyabilmek için, bazı daha pahalı gıda giderlerini (sebze, et) kıstıklarından, böylece serbest kalan gelirleri ekmeğe gidiyordu. Tersine olarak, ekmek fiyatının düşmesi, tüketicilerin gelirini artırmakta ve bu da onların başka gıda maddeleri satın almalarını olanaklı kılmaktaydı. Böylece, sonuçta, tüketiciler daha az ekmek satın alıyorlardı.

GİFFORD (William), ingiliz şair ve eleştirmen (Ashburton, Devon, 1756 - Londra 1826). Denizcilik, sonra kundura tamirciliği yaptı; koyu bir tutucu olarak Juvernalis'i ingilizceye çevirdi. Anti-Jacobin'i, daha sonra da Quarterly* Review'ı yönetti; yergici bir üslupla karşı devrim'i savundu (*The Baviad,* 1791; *The Maeviad,* 1795). Keats'e ve Hazlitt'e yönelttiği sert eleştirilerle ünlendi.

GİFHORN, Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinde kent, Alter ırmağı kıyısında, Braunschweig'ın kuzeyinde; 32 400 nüf.

GİFU, Japonya'da kent, Honşu adasında il merkezi, Nagoya'nın K.-B.'sında; 410 000 nüf. Demiryolu kavşak yeri olan kent, bir sanayi (tekstil, seramik, kırtasiye) ve elsanatları (şemsiye ve fener) merkezidir. Nagara'da balıkçılık. —*Gifu ili,* 10 596 km^2; 2 059 000 nüf. (1989).

GİGA-, (yun. *gigas, -antos,* dev'den) →JİGA-.

GİGAKU a. (japonca sözc.). VI.-VII. yy.'larda Çin'den Japonya'ya geçen ve Buddha manastırlarında açık havada maskeli olarak yapılan dans. (Nara'daki Şoso-in'de bulunan en eski maskeler VII.-VIII. yy.'lardan kalmadır ve tüm başı örtecek büyüklüktedir. Bu renkli maskelerin her biri temsil ettiği kişiliğe uygun çizgiler taşır.)

GİGANOV (Josif), rus türkolog (XVIII.-XIX. yy.). Asıl mesleği rahiplikti. Tobol Halk okulu'nda tatar dili okuttu. Tatar dili ve lehçesi üzerinde çalışmalar yaptı. *Grammatika Tatarskogo Yazıka* (Tatar dili grameri, 1801) adlı kitabı yazdı. Rusça-tatarca bir sözlük düzenledi: *Slovar Rossiysko-Tatarskiy* (Rusça-tatarca sözlük, 1804).

Gigantomakhia →DEVLER SAVAŞI.

GİGANTOPİTHECUS a. (yun. *gigas, -antos,* dev, ve *pithekos,* maymun'dan). Hindistan ve Çin'de fosilleri bulunmuş, çok iri insansı maymun cinsi. (Miyosen devri sonlarıyla Dördüncü Zaman başları arasından kalma tabakalarda fosillerine rastlanır. *Gigantopithecus* ile insangiller ve günümüzdeki iri maymunlar arasında benzerlikler vardır; cinsin üyelerinden yalnızca birkaç diş günümüze kadar gelebilmiştir.)

GİGANTORHYNCHUS a. (yun. *gigas, -antos,* dev, ve *rhygkhos,* gaga, surat'tan). Domuzda ve erişkinleri bazen insanda, hamamböceği larvalarında ve kendi larva evresinde altınböcekte asalak yaşayan kurt cinsi. (*Acanthoceplia* şubesi.)

GİGANTOSTRACA a. Paleont. EURYPTERİDA'nın eşanlamlısı.

GİGANTURİFORMES a. (yun. *gigas, -antos,* dev, ve lat. *forma,* biçim'den). Kuyruk yüzgeci çok uzun alt loblu batipelajik kemiklibalıklar takımı. (Takımdaki balıkların boyu ufaktır; ama bu balıklar kendi boylarındaki avları bile yutabilirler.)

GİGARTİNALES a. (yun. *gigarton,* üzüm çekirdeği'nden). Karposporofitin gelişmesi, daha döllenme olmadan, farklılaşmış yardımcı hücrelerce başlatılan kırmızı suyosunları takımı. (Örnek tipi: *gigartina.*)

GİGE → JİG.

GİGHTİS. Tar. coğ. Afrika'da roma kenti, yıkıntıları Tunus'ta, Bu Grara körfezi kıyısı yakınında, Cerbe adasının G.'indedir. Bir forumu, bir curia'sı, bir bazilikası, tapınaklar, kaplıcaları ve bir pazarı vardır.

GİGLİ (Girolamo), italyan yazar (Siena 1660 - Roma 1722). Siena Üniversitesi'nde ders verdi (1698-1708); siena lehçesinin floransa lehçesinden üstün olduğunu kanıtlamak için kendini filoloji çalışmalarına adadı. En ünlü yapıtı, Molière'in *Tartuffe*'ünden esinlenen *Il Don Pilone* (1709) adlı komedidir.

GİGLİ (Beniamino), italyan tenor (Recanati 1890 - Roma 1957). Sesinin benzersiz bir tınısı vardı. Dünyanın en büyük tenorlarından biri olarak kendini kabul ettirdi. Sahneye ilk kez 1914'te çıktı (*La Gioconda).* 1918'de Milano'da, 1920'de de New York'ta *Mefistofele*'yi yorumladı. New York Metropolitan opera'da Caruso'nun yerini aldı. Özellikle Puccini'nin yapıtlarında ve gerçekçi operalarda başarı gösterdi. Sanatını 1955'e değin sürdürdü. Birçok film çevirdi, kendi yaşamöyküsünü kaleme aldı.

GİGLİO, İtalya'da granitli ve kireçtaşlı küçük ada, Toscana'da (Grosseto ili), Monte Argentario karşısında; 21,2 km^2; 1 700 nüf. Turizm.

GİGLİO-TOS (Ermanno), italyan biyolog (Chiaverano, Torino, 1865 - Torino 1926). Cagliari, Floransa ve Torino'da profesörlük yaptı. Sistematik zooloji, dokubilim, genel biyoloji, embriyoloji alanında birçok araştırma ve *Problemi della Vita* (Yaşamın sorunları) [1900 - 1910] adlı önemli bir yapıt yayımladı.

GİGNOUX (Maurice), fransız yerbilimci (Lyon 1881 - Grenoble 1955). Strasbourg (1919-1925) ve Grenoble'da profesör, Bilimler akademisi üyesi (1946). Batı Akdeniz'in eski kıyılarını inceledi ve Alpler'in iç bölgelerinin katmanbilimini yeniledi. Kıvrılmalar sırasında kayaçların "çekimle akması" kuramı büyük yankı uyandırdı. Yapıtları: *Traité de géologie stratigraphique* (Stratigrafik yerbilim el kitabı) [1925], *Géologie des barrages* (Barajlar yerbilimi) [R. Barbier ile, 1954].

GİGUE → JİG.

GİJÓN, İspanya'da (Oviedo ili) liman kenti, Atlas okyanusu'ndaki küçük bir yarımadanın kıyısında; 265 000 nüf. (1990). Kentte Rönesans'tan kalma iki yapı vardır: Revillagigedo kontluk sarayının (XV. yy.'da yapılmış iki kule arasındadır) ve bir manastırın cepheleri. Yakınında madenkömürü ocakları. Sanayi merkezi: demir-çelik, makine, camcılık, iplikçilik, tersane.

GİJSEN (Jan Albert GORİS. **Marnix** — denir), hollandaca yazan belçikalı yazar (Anvers 1899 - *ay.y.* 1984). 1920'li yılların bu ünlü anlatımcı şairi, ABD'ye gitti (1937-1964), burada önceleri yalnız bilimsel kitaplar yayımladı. *Het Boek van Joachim van Babylon* (1947) adlı romanıyla edebiyata döndü. Bazı romanlar (*Goer en Kwaad,* 1950; *Harmagedon,* 1965), hikâye kitapları (*Telemakhus in het Drop,* 1948; *la Diaspora* [fr. çev.], 1961), denemeler (*Les écrits restent,* [fr.çev.] 1960), *Portrait de l'auteur, flatté, bien sûr* (fr. çev.) [1965] adlı bir özyaşamöyküsü ve *The House by the leaning tree* (1963) adlı bir derleme yayımladı.

GİL a. (fars. *gil*). *Esk.* **1.** Sulu, yapışkan toprak, balçık, çamur, kil: *"İkbaâl ile iclâlden etmiş gil û âhek"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** *Gil-i ermeni, gil-i horasani,* eczacılıkta kullanılan, koyu kırmızı renkli, yumuşak ve yağlı bir çamur; kilermeni. || *Gil-i mahtum, gil-i nibişte,* sarımtırak kurşuni renkte toprak. || *Gil-i parsi,* toprakboya. || *Gil-i rumi,* kırmızı renkli toprakboya, aşıboyası. || *Gil-i şemûsi,* Sisam adasında ilaç olarak da kullanılan balçık. || *Gil-i zerd,* sarı renkli toprakboya.

-GİL ek. (esk. türkç. *gil,* ev'den). **1.** Kişi adlarının ve sanlarının sonuna getirilerek o kimseyle ilgili aileyi belirtir: *Ahmetgil'e gideceğiz. Ahmetgil gelecek. Amcamgilin evi.* **—2.** Çoğul olarak, botanikte ve zoolojide (bitki ya da hayvan adlarına [gülgiller, kedigiller] ya da belli bir niteliği gösteren sıfata [boynuzlugiller] eklenerek) familya belirtir.

-GİL → -GIL.

GİL DE BİEDMA (Jaime), ispanyol yazar (Barcelona 1929). Şair ve eleştirmen; şiir kitapları (*Compañeros de viaje,* 1959; *Cuatro poemas morales,* 1961; *En favor de Venus,* 1965), pek çok eleştiri yazısı ve Jorge Guillén'in *Cántico*'su üzerine değerli bir inceleme yayımladı (1960).

GİL DE HONTAÑÓN (Rodrigo), ispanyol mimar (? 1500/1510'a doğr. - Segovia 1577). Juan Gil de Hontañón'un (? 1480'den önce - Salamanca ? 1526) oğlu; babasının planlarına göre 1539'da tonozlu Segovia katedrali'ni gerçekleştirdi. Salamanca'da Monterrey sarayı'nı ve yeni katedrali, Alcalá de Henares'te üniversitenin cephesini (1551-1553) inşa etti. Castilla, León ve Batı'daki birçok yapısında çok dinamik bir plateresco üslubu dikkati çeker. İspanyol mimarlığını derinden etkileyen Gil de Hontañón'un desenleri ölümünden bir yüzyıl sonra Simón Garcia adındaki bir izleyicisinin derlemelerinde bulunmuştur (1681, 1941'de yayımlandı).

GİL Y CARRASCO (Enrique), ispanyol

yazar (Villafranca del Bierzo 1815 - Berlin 1846). Espronceda'nın arkadaşıydı; karamsar ve ağırbaşlı bir lirizmle dolu şiirleriyle ve *El señor de Bembibre* (1844) adlı romanıyla tanındı.

GİL Y ZÁRATE (Antonio), ispanyol oyun yazarı (El Escorial 1793 - Madrid 1861). Öğrenimini Paris'te yaptı, klasik tiyatro beğenisini orada kazandı; gerçekte, ilk piyesleri bazı fransızca yapıtların çevirileri olmaktan öteye geçmez. Daha sonra romantik akımlardan etkilenerek tarihsel dramlar yazdı (*Don Álvaro de Luna*, 1840; *Guillermo Tell*, 1843; *Guzmán el Bueno*, 1843).

GİLA çölü, Büyük Amerikan çölünün güney-batı bölümü, Arizona'nın ve Kayalık dağlar'ın G.-B.'sında. Colorado'nun kolu *rio Gila*'nın akaçladığı Gila çölü, dökün-tülü yamaçlardan sonra küçük sıradağların yükseldiği ovalık bir bölgedir. Sulu tarım birkaç vahada yapılmaktadır. Bakır, altın, vanadyum madenleri.

Gila ejderi, HELODERMA'nın eşanlamlısı.

GİLABURU a. Kışın yapraklarını döken, bileşik beyaz çiçekler açan, 2-4 m yüksekliğinde ağaççık. (Bil. a. *Viburnum opulus;* hanımeligiller familyası.)
—ANSİKL. Gilaburu Kuzey ve Orta Anadolu'da orman kenarlarında yetişir. Bahçelerde süs bitkisi olarak da yetiştirilir. (Bunun bir alttürü [*V. opulus var. sterilis*] kartopu adıyla anılan ünlü bir süs bitkisidir.) Gilaburunun kurutulmuş olgun meyveleri renk maddeleri, tanen ve organik asitler (izovalerian asidi) taşır. İdrar artırıcı, müshil ve yatıştırıcı etkileri nedeniyle safra ve karaciğer hastalıklarına karşı (Orta Anadolu bölgesinde özütü) kullanılır. Avrupa'da özellikle çiçekleri ve gövde kabuğu peklik verici, idrar artırıcı ve yatıştırıcı olarak kullanılır. Meyvelerden hazırlanan infusyon (% 2-3) günde 2-3 bardak içilir. Yöresel olarak *dağdığan* ağacı da denir.

GİLAN, İran'da il, Hazar denizi kıyısında, Elburz'un K.'inde 15 000 km^2; 2 081 000 nüf. (1986). Merkezi *Reşt.* Hazar denizi bölgesinin yarı tropikal iklimli şeridine (kışları ılık ve bol yağışlıdır) giren Gilan ili, İran'ın en yoğun nüfuslu illerinden biridir. Gilan, sulu pirinç ekiminin (1962'de Safid Rud üzerinde yapılan sulama barajı sayesinde yörenin gereksinimi daha iyi karşılanmaktadır) ve çay işletmelerinin egemen olduğu, dağınık evlerin sıralandığı kıyı ovasını dağ yamaçlarına (bu kesimdeki vadilerde bulunan köyler, karmaşık ve mevsimlik bir tarım işçileri göçünün gelişmesine yol açar) bağlar.

GİLBERT, XV. yy. sonunda yaşamış ingiliz ressam. Eton koleji capellası'nın güney duvarını bezeme çalışmalarına katıldı.

GİLBERT (*sir* Humphrey), ingiliz denizci (1539'a doğr. - Atlas okyanusu'nda 1583). 1578'de Newfoundland'ın kuzey-doğu kıyısına bir sefer düzenledi, sonra aynı bölgelere yeniden döndü ve dönüşü sırasında bir deniz kazasında öldü.

GİLBERT (William), ingiliz hekim ve fizikçi (Colchester 1544 - Londra ya da Colchester 1603). Kraliçe Elizabeth'in, sonra da kral James I'in başhekimi, Saint John's College (Cambridge) üyesi ve Hekimler birliği başkanı. Elektrostatik ve manyetiklik üstüne ilk deneyleri gerçekleştirdi. İdyoelektrik (yalıtkan) cisimler ve anelektrik (iletken) cisimler ayrımını yaptı ve ilk elektroskopu gerçekleştirdi. Etkiyle mıknatıslanmayı buldu ve demirin kızdırılınca mıknatıslığını yitirdiğini gözlemledi. Manyetik eğikliği ve değişimlerini ortaya koydu. Dünyanın büyük bir mıknatıs olduğu düşüncesini ilk kez ileri sürdü ve mıknatıslı bir küre yaparak oluşan manyetik alanı inceledi. Gilbert'ten önce hiçbir araştırmacı, deneysel yöntemi bu kadar geniş çapta uygulamamıştı. Başlıca yapıtı *De Magnete* (Mıknatıslar) 1600'de yayımlandı.

GİLBERT (*sir* Joseph Henry), ingiliz kimyacı ve tarım uzmanı (Hull 1817 - Harpenden, Hertfordshire, 1901). Tarımsal kimya alanında çalışmalar yaptı ve 1843'te J. B. Lawes'in iş arkadaşı oldu. Birlikte, Liebig' in mineral kuramı yerine tarım biliminde bir devrim yaratan nitrojen kuramını geliştirdiler.

GİLBERT (*sir* William Schwenk), ingiliz oyun yazarı (Londra 1836 - Harrow Weald, Middlesex, 1911). 1875'ten 1896'ya kadar, R. D'Oyly Carte'ın kumpanyası için pek çok opera-komik librettosu yazdı; Arthur Sullivan'ın bestelediği bu yapıtlarda (*The Pirates of Penzance*, 1879; *İolanthe*, 1882; *The Mikado*, 1885), Victoria dönemine özgü mizah anlayışıyla opera-komiğe büyük bir çekicilik kazandırdı.

GİLBERT (Grove Karl), amerikalı jeomorfolog (Rochester, New York Eyaleti, 1843 - Jackson, Michigan, 1918). Özellikle sekilerin oluşumunu inceleyen *The Bonneville Monograph* (Bonneville monografisi) adlı klasik bir kitabın yazarıdır.

GİLBERT (Kenneth), kanadalı orgcu ve klavsenci (Montréal 1931). G. Leonhart, G. Litaize ve N. Boulanger'nin öğrencisi. Öğretmenlikle icracılığı birlikte sürdürdü. Özellikle XVII. ve XVIII. yy. yapıtlarının yorumunda uzmanlaştı. Avrupa'da daha çok klavsenci olarak tanındı. Yayımcılık da yaptı; F. Couperin, D. Scarlatti ve J. H. Danglebert gibi bestecilerin tüm yapıtlarını yayımladı.

GİLBERT adaları → KİRİBATİ.

Gilbert hastalığı, AİLEVİ KOLEMİ'nin eşanlamlısı.

GİLBERT DE LA PORRÉE, fransız filozof (Poitiers 1076 - öl. 1154). Abélard'ın öğrencisiydi; Chartres, Paris ve aynı zamanda piskoposluk da yaptığı Poitiers'de (1142) ders verdi. Tanrı'nın doğası, yani Teslis üzerine ileri sürdüğü öğreti, Reims konsili'nde eleştirildi (1148), ancak G. de la Porrée mahkûm edilmedi. *De sex principiis* adlı yapıtında metafiziğe açılan bir mantığın temellerini attı. Aristoteles'in kategorilerini, töz'ün bütünleyici parçaları olan "içkin biçimler" ile töz'ün dışında kalan "arızı biçimler" olmak üzere iki gruba ayırdı. Üç tür kavram çifti ayırt etmek gerektiğini ileri sürdü: 1) "varolan şey" / "bu varolan şeyin ne yoldan varolduğu"; 2) "töz" / "sürekli varoluş"; 3) "öz" / "sürekli varoluş". İkinci ve üçüncü kavram çiftleri, "ilineklerin altında yer alan şey" (töz), "varolan şeyin, kendisinde dile geldiği şey" (sürekli varoluş) ile "varolanın varlık nedeni olan şey"i (öz) karşı karşıya getirir. Gilbert de la Porrée, bu üç kavram çiftini Boetius'un felsefi mantığını anımsatan bir düzene göre birbirine bağlamıştır.

GİLBERT ve GEORGE, ingiliz sanatçılar (Gilbert PROERSCH, doğm. 1943; George PASSMORE, doğm. 1942). Londra'daki St Martin's School of Art'ın eski öğrencileri olan sanatçılar, 60'lı yılların sonunda ve 70'li yıllarda gövdesel sanat ve kavramsal sanattan etkilenen, ama soğuk bir alay da içeren özgün yapıtlar verdiler; donuk ve anlamsız "canlı heykeller" sergileyen, resim, fotoğraf ya da video ile günlük yaşamın yavanlığını gözler önüne seren, hem kendi çevrelerinde odaklanmış hem de kendilerine yabancılaşmış bir sanat uyguladılar.

GİLBOA. Tar. coğ. Orta Filistin'de dağ. Museviler burada Filistiler'e yenildi; Şaul ve oğulları savaşta öldü (İ.Ö. 1010'a doğr.). Gilboa bozgunu, Davut'a mal edilen ve Kutsal Kitap'ın en eski manzum parçalarından biri olan bir manzumede anlatılır.

GİLBOA (Amir), israilli yazar (Radzivilov, Rusya, bugün Çervonoarmeisk, Rovno oblastı, Ukrayna, 1917). 1937'de Filistin'e göç etti ve Yahudi tugayı saflarında katıldığı İkinci Dünya savaşı'ndan esinlenerek yazdığı ilk şiirlerini yayımladı (*les Sept Autorités* [fr. çev.], 1949; *Chant, au matin* [fr. çev.], 1953; *J'ai voulu transcrire les jugements anciens* [fr. çev.], 1968).

GİLBRETH (Frank Bunker), amerikalı mühendis (Fairfield, Maine, 1868 - Montclair, New Jersey, 1924). Taylor'ın çalışma arkadaşıydı, özellikle çözümleme yöntemleri (*therbligs* denilen grafikler ve simgeler) geliştirerek, devinimlerin incelenmesi ve iş örgütlenmesi konularında öncülük etti. Sürelerinin ve yorgunluğun azaltılması amacıyla, devinimlerin basitleştirilmesi ilkelerini ortaya koydu. —Kendisi gibi mühendis olan karısı Dr. LILLIAN EVELYN MOLLER (Oakland, Kaliforniya, 1878 - Phoenix, Arizona, 1972) araştırmalarında ona yardım etti.

GİLDA. Tar. coğ. Mauretania Tingitana'da kent, Tingis (Tanca) ile Volubilis arasında.

GİLDAS (*aziz*), **Bilge** denir, ingiliz misyoner (Dumbarton, Clyde üzerinde, 500'e doğr. - Houat adası 570). 518'e doğru papazlığa kabul edildi. Büyük Britanya' nın kuzeyinde ve İrlanda'da hıristiyanlığı yaydı. 538'e doğru Houat adasına çekildi ve Rhuis manastırı'nı kurdu. *De excidio et conquestu Britanniae* adlı yapıtı Bretagne tarihi üstüne en eski çalışmadır.

GİLDİT a. (fr. *guildite*). Miner. Hidratlı doğal demir ve bakır sülfat.

GİLDON, mağribli şef, Theodosius döneminde Afrika kontu. Kardeşi Firmus'un ayaklanmasını bastırdı, ama Roma'ya başkaldırdı (397) ve Tunus'ta Thabraca' da (bugün Tabarka) yenilgiye uğradı (398).

GİLELS (Emil Grigoriyeviç), ukraynalı piyanocu (Odesa 1916 - Moskova 1985). G. Neuhaus'un öğrencisi. 1933 yılı Sovyet yorumcular yarışması'nda birinci oldu. 1938'de Ysaye ödülü'nü, 1946'da Stalin ödülü'nü kazandı. Daha sonra birçok ülkede konser verdi. 1952'de Moskova konservatuvarı'nda ders vermeye başladı. Özellikle romantik yapıtlarda başarı gösterdi.

GİLETTİ (Alain), fransız patenci (Bourg-en-Bresse 1939). Beş kez Avrupa şampiyonu (1955-1961 arası), 1960'ta dünya artistik patinaj şampiyonu oldu.

GİLGİT, Keşmir'in yönetim bölümü, Pakistan denetiminde, Hindukuş ve Karakurum dağlarının sınırında; 39 326 km^2; 176 200 nüf. Gilgit ve Hunza vadilerinde güzel meyve bahçeleri, pirinç ve pamuk tarlaları yayılır. —*Gilgit kenti* bölgenin yönetim merkezidir (4 600 nüf.).

André Morain

Gilbert ve George
Bloody Life
fotoğraf montajı
özel kol.

Lauros-Giraudon

Gilles (1717'ye doğr.)
Watteau
Louvre müzesi, Paris

J. P. Leloir

Dizzy Gillespie (1975'te)

GILI, 1902'de Barcelona'da Gustavo *Gili* Roig (1869-1945) tarafından kurulan ispanyol yayınevi. Sanat yapıtları, bilimsel ve teknik kitaplar yayımlar.

GİLİM a. (fars. *gilim*). *Esk.* **1.** Kışlık elbise yapımında kullanılan kaba yün dokuma. **—2.** Kaba dokunmuş yer örtüsü, kilim, seccade. **—3.** *Gilim-pûş*, kötü kumaştan elbise giyen kimse.
—Esk. bot. *Gilim-şûy*, kilim yıkayan; çövenotu, sabunotu.
—Mit. *Gilim-gûşan*, büyük kulaklı bir kavim. *Ferhengi Nefisî*'ye göre, yatarken kulaklarının birini yastık, ötekini yorgan olarak kullanıyorlardı.

GİLİNDİRE → AYDINCIK.

GİLİOLİ (Émile), fransız heykelci (Paris 1911 - *ay. y.* 1977). Önce Nice Dekoratif sanatlar okulu'nda, sonra Paris'te Güzel sanatlar'da öğrenim gördü (1931). Çağdaş arayışlara olduğu kadar (Duchamp-Villon, Brancusi), eski geleneklere de (yunan, arkaik, mısır, roman) ilgi duydu. 1940'lı yıllarda, doğal yapıları anımsatan, yalın ve açık seçik soyut biçimlere yöneldi (*Şarap hali*, 1946; *Mimari görüntü*, 1964). Taş, mermer, beton, alçı ve bronzla çalıştı. Esnek bir geometrisi olan, bakışımsız ve yoğun hacimli anıtlar gerçekleştirdi (*Ulusal direniş anıtı;* anıt-heykel, 1973, Glières). Ayrıca halı desenleri de çizmiştir.

saint Gilles Ustası
saint Gilles missası (1500'e doğr.)
sunakarkalığı panosu, *National gallery, Londra*

National Gallery

GİLKİN (İwan), fransızca yazan belçikalı şair ve oyun yazarı (Brüksel 1858 - *ay. y.* 1924). Kurucuları arasında yer aldığı la Jeune Belgique (1881) dergisini birkaç yıl yönetti. Baudelaire'e özgü bir karamsarlığı yansıtan lirik derleme *la Nuit*'den (1897) sonra, daha iyimser bir dünya görüşünü benimsedi (*le Cerisier fleuri*, 1899). Felsefi bir dram olan *Prométhée*'deyse (1900), evrim kuramlarından esinlendi.

GİLL a. (ing. sözc.). Ölçbil. İngiltere'de yaklaşık 0,142 litreye, Amerika Birleşik Devletleri'nde ise 0,118 litreye eşdeğer ölçek.

GİLL (*sir* David), iskoç gökbilimci ve jeodezi uzmanı (Aberdeen 1843 - Londra 1914). Gökbilimde fotoğrafı ilk kullananlardan biridir; bu yolla tüm Güney yarıküresinin haritasını çıkardı. Ayrıca Güneş paralaksı üstüne önemli çalışmalar ve Kuzey Afrika'da birçok jeodezi işlemi gerçekleştirdi.

GİLL-BOX a. (ing. sözc.). Tekst. TEK TARAKLI ÇEKME* MAKİNESİ'nin eşanlamlısı.

GİLLEBERT → GISLEBERT.

Gilles, Watteau'nun tablosu (1,84 m × 1,49 m; Louvre müzesi). Giyim ve duruş açısından fransız panayır tiyatrolarının saf âşık tipi *Budala Gilles*'e benzer. 1717 yılına doğru yapılmış olan tuval hiç kuşkusuz Paris'te bir panayır tiyatrosu için hazırlanmış bir reklamdı. Kimilerine göre aktör Biancolelli'nin portresidir.

GİLLES (saint) USTASI, XV. yy. sonunda, Paris'te Fransa kralları için çalışmış, flaman kökenli olduğu sanılan ressam. Başka yapıtların yanı sıra, 1500'e doğru, olasılıkla St-Leu-St-Gilles kilisesi için 4 sunakarkalığı panosu yapmıştır (Londra ve Washington).

GİLLES (Jean), **Tarasconlu** denir, fransız besteci (Tarascon 1668 - Toulouse 1705). Aix-en-Provence'ta Guillaume Poitevin'den ders aldı. Sırayla Aix, Agde, Toulouse ve Avignon kentlerinde müzik öğretmenliği yaptı. Bir *Te Deum*, Rameau ve Louis XV'in cenaze törenlerinde çalınan ünlü bir *Ölüler missası*, motet'ler besteledi. İtalyan müziğinden etkilenen Jean Gilles, son derece melodik olan yapıtlarının anlatım açısından güçlü olmasına ve bir yüceliği yansıtmasına önem verdi.

GİLLES D'ALBY (Pierre), fransız gezgin (XVI. yy.). Fransa elçisi Gabriel Aramon'un danışmanı olarak İstanbul'a gitti (1546). İstanbul'un doğal yapısı ve eski yapılarıyla ilgili iki yapıtı vardır: *De Bosphorus thracio, De topographia Constantinopoleos et de illius antiquitatibus.*

GİLLESPİE (John BIRKS, **Dizzy** — denir), amerikalı caz trompetçisi, şarkıcısı ve orkestra yöneticisi (Cheraw, Güney Carolina, 1917 - Englewood, New Jersey, 1993). Sanat yaşamının ilk yıllarında, Teddy Hill, Charlie Barnet ve Earl Hines'in büyük orkestralarında çalıştı. 1942'de birlikte çalmaya başladığı Charlie Parker ile, bop devriminin armoni anlayışını oluşturdular. 1946-50 arasında yönettiği büyük orkestra, görülmemiş bir ün kazandı. Daha sonra hep küçük topluluklarla çalan Gillespie, çok verimli bir döneme girdi: sayısız plak doldurdu, birçok ülkede turneye çıktı. 1980'de yayımladığı *To be or not to bop* adlı kitabında yaşamöyküsünü anlattı. Aynı zamanda bir gösteri adamı ve şaklaban bir şarkıcı da olan Gillespie, her şeyden önce bir trompet virtüozudur. Be-bop hareketinin başlıca önderlerinden olan bu taşkın müzikçi, caza, Afrika kökenli Küba ritimlerini soktu. Bazı plakları: *Hot House* (1945), *Manteca* (1948), *The Cihamp* (1951), *Tin tin deo* (1953), *Dark Eyes* (1956).

GİLLET (Guillaume), fransız mimar (Fontaine-Chaalis 1912 - ? 1987), Louis Gillet'nin oğlu. Roma büyük ödülü'nü kazandı (1946) ve Güzel sanatlar ulusal yüksekokulu'nda öğretmenlik yaptı. Perret'nin izleyicisi olan Gillet, alışılagelmiş programları duyarlıkla işlemekle yetinmedi: bir yandan Roma'da ve bazı Akdeniz kentlerinde önemli yapıları, okul ve cezaevi binaları (Fleury-Mérogis, Claude Charpentier ile birlikte), şehircilik çalışmaları (Caen'de ZAC) ve gösterişli yapılar (Maillot kapısındaki Kongreler sarayı, Paris, 1970) gerçekleştirirken, bir yandan da Lafaille ve Sarger'in asma strüktürlerinden büyük bir ustalıkla yararlanarak, bunları hem 1958 Brüksel Uluslararası sergisi'nde (Fransa ve Paris pavyonu), hem çeşitli kiliselerde uyguladı (bu kiliselerden Notre-Dame de Royan [1954-1959], fransız yapısalcı mimarisinin en çarpıcı örneğidir).

GİLLET (Roger Edgar), fransız ressam (Paris 1924). Önceleri informel soyut resme yöneldi, 60'lı yılların başından itibaren, karikatürümsü kişileriyle ayırt edilen özgün bir üslup yarattı (*Aynadaki kadın*, 1968). Sanatının özelliği, zengin ve titizlikle işlenmiş malzemesini, kaba güldürüyle duygusal çoşkunluğu bağdaştıran bir çeşit anlatımcılık çerçevesinde sunmasıdır.

GİLLİERON (Jules), isviçreli dilbilimci (La Neuveville 1854 - Cergnaux-sur-Gléresse, İsviçre, 1926). École des hautes études'de Gaston Paris'in öğrencisiydi. Aynı okulda 1883'ten ölümüne kadar roman lehçeleri dersleri verdi. Önce *Patois de la commune de Vionnaz*'ı (Vionnaz komününün ağzı) [1880], *Atlas phonétique du Valais*'yi (Valais'nin fonetik atlası) [1881] yayımladı. Rahip Rousselot ile birlikte Revue des patois gallo-romans'ı (1887-1892) ve Société des parlers de France'ı (1893-1900) kurdu. 1902'de, E. Edmont'un işbirliğiyle gerçekleştirdiği *Atlas linguistique de la France*'ın (Fransa'nın dil atlası) ilk fasikülü yayımlandı. Türünün ilk örneği olan otuz beş ciltlik bu dev yapıt 1902-1909 yılları arasında çıktı (1914-1915'te de eki yayımlandı). Başlıca yapıtları: *les Études de géographie linguistique* (Coğrafi dilbilim incelemeleri) [J. Mongin ve M. Roques ile birlikte], *la Généalogie des mots désignant l'abeille* ("Arı" anlamına gelen sözcüklerin soykütüğü) [1918], *Thaumaturgie linguistique.* Ölümüyle *Atlas linguistique de la Corse* (Korsika'nın dil atlası) çalışması yarım kaldı. Coğrafi dilbilimin yaratıcısı olan Gilliéron etimoloji çalışmalarına büyük yenilikler getirmiş ve yeni gramercilerin fonetik "yasaları"nın önünde bir engel oluşturan, (sözcükleri yanlış köklere bağlama olguları, eşadlı ve benzer sözcüklerin karıştırılması, vb.) pekçok lehçe etkenini açıklığa kavuşturmuştur.

GİLLİNGHAM, Büyük Britanya'da (Kent) kent, Medway'in ağzında, Rochester'ın yakınında; 94 000 nüf. Tersaneler.

GİLLOT (Claude), fransız ressam ve gravürcü (Langres 1673 - Paris 1722). Estamplarında günlük yaşamdan sahneleri, gülünç serüvenleri işledi. Paris Operası'nda süsleme çalışmalarını ve kostüm atölyesini yönetti. *Livre d'ornements, de trophées, culs-de-lampe et devises* (1732) ve *le Théâtre-Italien* adlı, komik sahneleri konu alan bir kitap yayımladı. Watteau'nun ustası olan sanatçı, fransız resmine, yeni bir tür olan "fête galante"ı sokmuş-

tur. *Deux Carrosses* adlı tablosu Louvre müzesi'ndedir.

GİLLRAY (James), ingiliz gravürcü ve karikatürcü (Chelsea 1756 - Londra 1815). Öğrenimini Royal Academy'de yaptı. Ama en çok karikatürde başarılı oldu. Kral George III'ü, Pitt ve hükümetini, Napoléon'u hicvettiği karikatür ve gravürleri ünlüdür.

GİLLY (David), prusyalı mimar (Schwedt 1748 - Berlin 1808). Ailesi calvinci göçmenlerdendi; Berlin önklasikçiliğinin temsilcisi olarak tanındı. Pomeranya'da bazı çalışmaları yönetti, kırsal kesim yapılarıyla ilgili bir kitap yayımladı ve *Bauakademie*'yi kurdu. —Oğlu FRIEDRICH (Altdamm, Stettin yakınları, 1772 - Karlsbad, bugün Karlovy Vary, 1800), Boullée, Ledoux ya da Soane'ın etkisini taşıyan projeleriyle, hacimlerin düzenlemeden daha ağır bastığı bir Prusya yeniklasikçiliğinin öncüsüdür (Büyük Friedrich anıtı, 1796; Berlin için bir tiyatro, 1798). Gotik tarzı canlandırmak için çalıştı ve Berlin Akademisi'nde ders verdi (1798).

GİLMAN (Harold), ingiliz ressam (Rode, Somerset, 1876 - Londra 1919). Sickert' in dostu artizlenimci. "Camden Town group"un kurucularından (1911: Charles Ginner, S. Gore, D. Grant, A. John, L. Pissarro) ve "London group"un ilk başkanı. "Yenigerçekçilik" anlayışında Van Gogh, Cézanne ve Gauguin'in etkileri görülür.

GİLMAR DOS SANTOS NEVES, brezilyalı futbolcu (Santos 1930). Çevikliği ve hava toplarına hâkimiyetiyle ünlüydü; 1953'ten 1966'ya kadar Brezilya kalesini korudu. 1958 ve 1962 Dünya şampiyonluklarını kazanan Brezilya milli takımında da yer aldı.

GİLMOUR (Sally), ingiliz kadın dansçı (Malezya'da 1921). Singapur'da öğrenim gördükten sonra İngiltere'ye gitti ve Ballet Rambert'e girdi. 1939'da Andrée Howard'ın *Lady into Fox*'unun prömiyerinde başrol oynayarak ünlendi. 1944'te *Giselle*'i yorumlayarak yıldız dansçılığa yükseldi. Walter Gore'un *Confessional* (1941), *Simple Symphony* (1944), *Winter Night* (1948) ve Andrée Howard'ın *The Fugitive* (1944), *The Sailor's Return* (1947) adlı yapıtlarını ilk kez yorumladı. *Jardin aux lilas*'daki Caroline rolünde ve Antony Tudor'un *Dark Elegies*'inde büyük başarı gösterdi. 1953-1972.arasında Avustralya' daki Royal Academy of Dancing'de ders verdi.

GİLPİN (William), ingiliz yazar, desinatör ve gravürcü (Scaleby, Carlisle, 1724 -Boldre, Hampshire, 1804). Akuatintalarla resimlenmiş, ingiliz manzaralarını konu alan kitapları onu *pitoresk* akımın öncüsü ve kuramcısı yaptı. —Kardeşi SAWREY (Cumberland 1733 - Londra 1807), atçılıkla ilgili konularda uzmanlaşmış, yetenekli bir hayvan ressamıydı.

GİLPİN (John), ingiliz dansçı (Southsea, Hampshire, 1930 - Londra 1983). Sahneye ilk kez sir James M. Barrie'nin oyunu *Peter Pan*'da çıktı (1942/43 sezonu). 1949'da Ballet Rambert'de solocu oldu. Aynı yıl Champs-Elysees balesi'nde de dans etti. 1950'de çalışmaya başladığı London's Festival Ballet'de kendini kabul ettirdi. Klasik bale repertuvarındaki birçok yapıtın ilk ya da yeniden sahnelenişinde rol aldı: *Vision of Marguerite* (F. Ashton' un, 1952), *Symphony for Fun* (M. Charnley'in, 1952) ve *Alis harikalar diyarında* (M. Charnley'in, 1953), *Esmeralda* (N. Beriozov'un versiyonu, 1954),*Études* (H. Lander'in, 1955), *Variations for Four* (A. Dolin'in, 1957), *Peter Gynt* (V. Orlikovskiy'in, 1963). *Le Spectre de la rose* (M. Fokine' in) ve *The Witch Boy* (Jack Carter'ın, 1957) en başarılı olduğu iki baledir. Anton Dolin'den sonra London's Festival Ballet'in sanat yönetmenliğini yaptı (1961-65); topluluğun baş dansçılığını da sürdürdü. 1970'te öğretmenliğe başladı. Kopenhag'da (1971), Ankara'da (1972) ve XX. yy. balesi'nde (1973) konuk öğretmen olarak ders verdi.

GİL POLO (Gaspar), ispanyol yazar (Valencia 1530'a doğr. - Barcelona 1584). *Diana* adlı yapıtının devamı olan, pastoral romanı *La Diana enamorado* ile üne kavuştu (1564).

■ **GİL-ROBLES** (José María), ispanyol siyaset adamı (Salamanca 1898 - Madrid 1980). Hukuk profesörüydü. Katolik siyasal akımları destekledi. 1931 Kurucu meclisi'ne milletvekili olarak girdi, revizyonist kampanyaya katıldı. Kurduğu İspanyol bağımsız sağcılar konfederasyonu (CEDA) [Confederación Española de Derechas Autónomas] 1933 seçimlerinde çoğunluğu kazandı. Lerroux hükümeti döneminde (1935) Milli savunma bakanlığı sırasında general Franco'yu bakan yardımcısı olarak göreve çağırdı. İspanyol askeri birliği'ni (UME) örgütledi. 1936 yılında "Frente popular" iktidarı ele geçirdi. Gil-Robles Fransa'ya gitti ve ancak 60'lı yılların sonlarında ülkesine döndü.

GİLSON (Étienne), fransız filozof (Paris 1884 - Cravant, Yonne, 1978). Edebiyat doktoru (1913), Lille (1913), Strasbourg (1919-1921), Sorbonne Üniversitesi ile École pratique des hautes études'de (1922-1932), daha sonra da Collège de France'ta (1932-1950) profesörlük yaptı.

Skolastiğin Descartes'ın düşüncesi üzerindeki etkisini ortaya koyan Gilson, yeterince tanınmayan ortaçağ felsefesine yeni bir yorum getirdi. 1931'de hıristiyan felsefi kavramı üzerindeki tartışmaların sentezini *Christianisme et philosophie* (Hıristiyanlık ve felsefe) [1936] adlı kitabında yaptı. Ortaçağ felsefe tarihi, Duns Scotus, aziz Bonaventura, aziz Bernard ve aziz Augustinus, aziz Thomas Aquinus üzerine çok sayıda bilimsel inceleme yayımladı.

GİLŞAH a. (fars. *gil* ve *şāh*'tan *gil-şāh*). *Esk.* **1.** Balçıktan yapıldığına inanılan Âdem peygamberin lakabı. **—2.** Farslar' ın masal hükümdarı Keyumers'in adı.

GİLYA a. Amerika'da yetişen, az ya da çok uzun borumsu biçimde düzgün çiçekli otsu bitki. (Birçok türü Avrupa'da bahçelerde yetiştirilir. Bil. a. *glia;* polemaniaceae familyası.)

GİLYAK a. Gilyaklar'ın konuştuğu paleo -sibirya dili. (Eşanl. NİVHE.)

GİLYAKLAR ya da **NİVHLER,** Amur' un aşağı çığırında ve Sahalin'de yaşayan paleoarktik gruptan bir etni. Nüfuslarının 4 000 kadar olduğu sanılan Gilyaklar, yerleşik balıkçılar olup, kayınağacından yapılmış evlerde otururlar (yazın yerüstünde, kışın yeraltında). Ayı kültüne bağlı babasoylu klanlar halinde gruplaşmışlardır. Başlıca uğraşları köpek yetiştiriciliğidir (taşıma, giyim, av, besin).

GİLZAR a. (fars. *gil* ve *-zār*'dan *gilzar*). *Esk.* Çamurlu, balçıklı yer.

Gimbernat kirişi (ispanyol cerrah Antonio de *Gimbernat* y Arbós'un [1734-1816] adından). Anat. Uyluk kemerinin iç bölümünden doğan şerit biçiminde bağ.

GİMÇON ya da **GIMÇON,** Güney Kore'de kent, Degu'nun K.-B.'sında; 67 000 nüf.

GİMENEZ CABALLERO (Ernesto), ispanyol yazar (Madrid 1899). 1922'de Rif savaşı üzerine bir röportaj olan *Notas marruecas de un soldado* adlı yapıtla tanındı. *El Sol* gazetesinde çalışan yazar, 1927'de *Gaceta literaria*'yı kurdu. Kısa bir gerçeküstücü dönemden sonra (*Yo, inspector de alcantarillas,* 1928), Mussolini rejiminin çekiciliğine kapıldı (*Circuito imperial,* 1930) ve *Genio de España* (1932) adlı yapıtında ispanyol faşizminin sözcülüğünü yaptı.

GİMENO (Francisco), ispanyol ressam (Tortosa 1858 - Barcelona 1927). Kendi kendini yetiştirmiş olan ve hayattayken tanınmayan sanatçı zaman zaman dramatik havalı manzara resimleri, natürmortlar, renkli ve büyük boyutlu portreler yaptı (Prado; Barcelona Modern sanat müzesi).

Lauros-Giraudon

Guillaume **Gillet**
Notre-Dame de Royan kilisesi (1954-1959)

GİMLE. İskand. mit. *Ragnarök*'ten (Mahşer) sonra, tanrıların oturdukları ve dürüst ruhların sonsuz bir mutluluğa eriştikleri yer.

GİMMA → CIMMA.

GİMMA (Giacinto), italyan yazar (Bari 1688 - *ay. y.* 1735), ilk italyan edebiyatı tarihini yazdı (*Idea della storia dell'Italia letterata,* 1723).

GİMMİ (Wilhelm), isviçreli ressam (Zürich 1886 - Chexbres, Vaud kantonu, 1965). İki savaş arasında özellikle Paris'te etkinlik gösterdi. En sevdiği konular çıplak kadınlarla (genellikle sırttan görünen) canlı ve ışıklı ev içi sahneleridir.

Spengler-Sygma

José María **Gil-Robles** (1976'da)

Lauros-Giraudon

Claude **Gillot**
Tiyatro sahnesi, mürekkep, kalem ve lavi
Louvre müzesi, Paris

GİMNOKARP sıf. (fr. *gymnocarpe*'tan). Sporları daha başlangıçta dışarda bulunan mantarlar (örneğin clavaria) ve apotesyumları yüksekte olan likenler için kullanılır.

GİMNOSPORANGİYUM a. Pasmantarları takımından bazitlimantar. (Hem bazı ardıç türlerinde, hem gülgillerde [armut, elma, akdiken] rastlanan çokkonaklı asalak bir mantardır. Gülgillerde yer yer pas* hastalığına sebep olur.)

GİMOND (Marcel), fransız heykelci (Tournon 1894 - Nogent-sur-Marne 1961). Lyon'da güzel sanatlar okuduktan sonra, Maillol ve Renoir'ın öğütlerinden yararlandı. Kesin ve yalın anlatımıyla Maillol'un etkisini taşıyan yapıtlar verdi (Çağdaş sanat ulusal müzesi'nde: *Yıkanan kadın* [bronz, 1925]; *Türbanlı Gimond* [bronz 1931]; *İnsan başı* [taş, 1932]).

L.L.

Marcel Gimond
Foujita'nın başı
bronz (1959)
özel kol.

GİMONDİ (Felice), italyan bisiklet yarışçısı (Sedrina, Bergamo ili, 1942). 1964'te "Gelecek turu"nu, 1965 Fransa, 1967, 1969 ve 1976 İtalya, 1968 İspanya turlarını kazandı. 1973'te dünya yol yarışı şampiyonu oldu.

Gim-P'o, Seul'un B.'sında yer alan uluslararası havalimanı.

-GİN → -GIN.

-GİN fars. sonek (*-gîn*). Adların sonuna eklenerek sıfat yapar: *gamgîn* (gamlı, kederli), *şermgîn* (utangaç, mahcup) vb.

GİNASTERA (Alberto Evaristo), arjantinli besteci (Buenos Aires 1916 - Cenevre 1983). La Plata konservatuvarı'nı kurdu ve yönetti (1948-1952). İlk yapıtlarında doğduğu bölgenin halk müziğinden yararlandı. Daha sonra, sistemci bir tutumdan uzak olarak, dizisel teknikleri, uzamsal yöntemi ve cluster'ları kullandı. 1958'den sonra Buenos Aires'te ders verdi. Başlıca yapıtları: *Panambí* (koregrafik efsane, 1940), *Estancia* (bale, 1941), kantatlar, koro yapıtları, yaylılar için 3 dörtlü (1948, 1958 ve 1973), *Bomarzo* (opera, 1966), *Beatrix Cenci* (opera, 1971), *Barabbas* (konusu de Ghelderode'un yapıtından alınmış opera, 1977), *Milena* (konusu Kafka'nın yapıtından alınmış kantat, 1971), orkestra için *Jubilum* (Buenos Aires'in 400. kuruluş yıldönümü dolayısıyla, 1980). 2. çello konçertosu ilk kez 1981'de Viyana'da çalındı.

GİNDAZO a. (ital. *ghindazzo*). Denizc. Yelkenli gemilerde gabya ve babafingo çubuklarını yerine sürmek için kullanılan selviçe. ‖ *Gindazo bastikası*, gabya ve babafingo çubuklarının topuk tarafında, biri kaşkaval deliğinin üzerinde, diğeri altında bulunan ve gindazolara donatılan iki bastika. ‖ *Gindazo tornosu*, gindazolara donatılmak üzere ana destemoraların kıç tarafındaki mapalara takılan torno.

Gindirea → GÂNDIREA.

GİNE → GENE.

GİNE, eskiden Sudan'ın güneyinde Gabon'a kadar uzanan kıyı bölgesine verilen ad. Buraya, XIV. yy. sonunda Dieppeliler'in yerleştikleri sanılırsa da, bilinen ilk tesisleri, 1480'den başlayarak bütün kıyı kesimini tarayan Portekizliler kurdular. Portekizliler altın ticareti için, Casa de Mina'nın denetimi altında, birbirine uzak ticaret merkezleri oluşturdular. Antiller bölgesinde ve Brezilya'da şeker işletmelerinin gelişmesiyle, Afrika kıtasından zenci köle getirilerek çözümlenmeye çalışılan ciddi işçi bulma sorunları yarattı. Gine kıyısı, İngiltere, Hollanda, Danimarka ve Fransa'nın yürüttüğü, aralarında çekiştikleri üçlü ticaretin doruklarından biri oldu. Birçok şirket bu ticaretle uğraşıyordu; Fransa adına, Senegal şirketi ve onun yerini alan Gine Fransız şirketi, sonra Yeni Hindistan şirketi (1722); İngiltere adına, Gine-Benin şirketi; Hollanda adına, Doğu Hindistan şirketi (1602) vb. XVIII. yy.'ın ikinci yarısından başlayarak, bugünkü Gine Cumhuriyeti kıyılarındaki ve çevresindeki ticaret gerilerken, Biafra körfezi ve Angola bölgelerinin ticareti gelişti. 1815'te köleliğin kaldırılması, bu ticarete ağır bir darbe indirdi ve kolay kolay ortadan kaldırılamayan bir kaçakçılık haline dönüştürdü. Portekizliler, günümüzde Ekvator Ginesi adı verilen bölgeyi 1778'de İspanya'ya bıraktıktan sonra (Pardo antlaşması), bugünkü Gine-Bissau topraklarını ellerinde tuttular (1879'da sömürge oldu). Fransa'ysa, Rivières-du-Sud'den başlayarak yavaş yavaş bugünkü Gine Cumhuriyeti'ne yerleşti.

GİNE, Batı Afrika'da devlet; 250 000 km²; 7 500 000 nüf. (1992). Başkenti *Conakry*. Resmi dili *fransızca*.

COĞRAFYA

• *Doğal çerçeve.* Gine, manzaraları ve kaynakları bakımından çelişkili dört doğal bölgeye ayrılır. Atlas okyanusu kıyısındaki deniz kıyısı Ginesi, 50-90 km genişliğinde, Futa-Calon'dan inen küçük ırmakların "ria"larınca yarılmış bir ovadır. Burada yağışlar çok boldur (Conakry'de 4 300 mm), ama beş ay süren bir kurak mevsim doğal bitki örtüsünü yarı nemcil ormana indirgemiştir. Buna karşılık kıyıda mangrov genelleşmiştir. D.'da, Orta Gine Futa-Calon'u içerir. Yağışlar, yükseltinin artmasına karşın, daha azdır (Labe'de 1 715 mm) ve hava daha serindir. Doğal bitki örtüsü, kurak yüksek kesimlere özgü ormandır. Daha da doğuda, Futa-Calon'un eteğindeki Yukarı Gine şistli bir havzadır. Yağışlar 1 500 mm dolayındadır (Kankan'da 1 700 mm, Sigiri'de 1 400 mm); ama burada, kurak mevsim uzar ve sıcaklık farkları artar. Doğal bitki örtüsü seyrek orman, hatta ağaçlı savandır. Nihayet, G.-D.'da, yani ormanlık Gine'de, Nimba ve Simandu dağ zincirleriyle arazi yeniden engebeli bir görünüm kazanır. 2 000 mm'yi aşan yağışlar 11-12 aya yayılır. Bitki örtüsü tropikal yağmur ormanı tipindedir.

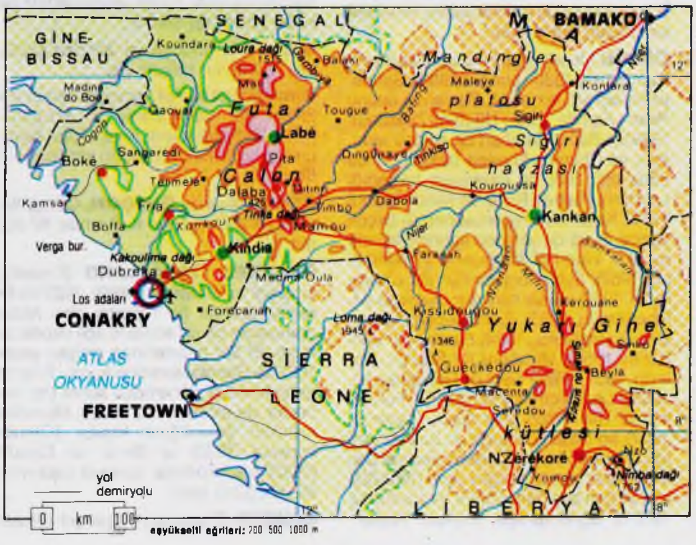
• *Nüfus.* Nüfus artış hızı, doğumların çok fazla olması nedeniyle % 2,5'e yaklaşmaktadır. Etnik öğeler çeşitlidir. Ama geleneksel olarak, Futa-Calon'un Pöller'i (% 40) ile kenar kesimlerin Paleosudanlılar'ı ayırt edilir: kıyıda Susular (% 11); kuzeyde Basariler, Koniagiler ve Badiarankeler, Yukarı Gine'de Malinkeler (% 29), orman bölgesinde Kisiler (% 8) ve Gerzeler. Nüfus sıklığı çok düzensizdir; Futa-Calon'da (km²'ye 50 kişi) ve kıyıda büyük yoğunlaşma vardır. Kırsal kesimde yaşayanların oranı % 80'e yakındır. Conakry bir yana bırakılırsa, kentler küçüktür.

• *İktisat.* Doğal ortamın çeşitliliği ve bazı bölgelerin zenginliğine karşın, tarım oldukça ihmal edilmiştir. Besin maddeleri ekimi önceliğini korumuştur. Pirinç, mısır, darı, manyok, hint patatesi ve tatlı patates, yerfıstığı vb. yetiştirilir. Çin'in desteğinden yararlanan sulu pirinç ekimi, Yukarı Gine'deki ve ormanlık Gine'deki mangrov topraklarında gelişmiştir. Bununla birlikte üretim 486 000 t (1990) dolayında duraklamıştır ve dışalım gerekmektedir. Ticari tarım ürünleri ekiminde eşsiz bir gelişme görülmektedir. Muz ağacı ekimi, 80 000 ton dolayında ürün sağlamaktadır. Daha yakın dönemlerde, ormanlık Gine'de gelişen kahve ekiminin daha da artacağı sanılmaktadır (1990'da 24 000 ton üretim). Değer açısından kahve dışsatımları muz dışsatımlarından fazladır. Bununla birlikte ananas üretimi en kârlısıdır. Ananas yetiştiriciliği devlet-özel kesim ortaklıklarının önderliğinde muz ekimi yapılan bölgelere yerleşmiştir. Üretim 30 000 t'u bulur. Buna karşılık, eskiden küçük bir dışsatım ticaretini besleyen turunçgiller ve yağ palmiyesi üretimi hemen hemen yok olmuş, Yukarı Gine'deki pamuk ekimi duraklamıştır. Fransız işletmecilerin toplu göçü, kırsal kesim halkının geleneksel zihniyeti, modern üretim araçlarının yetersizliği, satış güçlükleri ve üreticilere ödenen düşük taban fiyatları bu durumun temel nedenleridir. "Üretim kolları" ve "sosyalist kooperatifler" denemeleri zaman zaman yeniden gündeme getirilmektedir. Futa-Calon'da yoğunlaşan sığır yetiştiriciliği, hemen hemen 2 milyon başa ulaşmıştır. Ne var ki yetersiz sağlık koşulları nedeniyle sığırlar az üretkendir. Balıkçılık, Japonya ve ABD'nin yardımı sayesinde biraz gelişmiştir.

Maden üretimi başlıca gelir kaynağı olarak ortaya çıkmıştır. Gine'nin, Kaloum yarımadasında, Boké ve Télimélé bölgelerinde, özellikle de Nimba ve Simandu dağlarında demir cevherleri vardır. Ormanlık Gine'deki rezervler (maden oranı % 65-70 arasında değişir) yaklaşık 15 milyar tondur. Gine ayrıca Boké, Fria, Kindia, Dabola ve Tougué'de önemli boksit yataklarına sahiptir. Boksit rezervlerinin 8 milyar ton olduğu tahmin edilmektedir. Gine ayrıca, Bure'de altın, ormanlık Gine'de elmas, grafit, kobalt, nikel madenlerine sahiptir.

Altın arama çalışmaları yok olmaya yüz tutmuştur, ama elmas madenlerinin işletilmesine yeniden başlanmıştır. Üretim yılda 4 ile 5 ton arasında oynar. Demir cevheri çıkarımı 3 Mt'a yakın bir üretim sağlamaktadır. Ama en büyük üretim boksitten elde edilmektedir. Toplam üretimleri 12 Mt'u bulan birçok boksit yatağı

GİNE

işletilmektedir: Fria, Kindia ve Boké yatakları bunların başlıcalarıdır. Bu yataklar var olan yatakların en önemlileri değil, en kolay ulaşılabilir olanlarıdır.

Fria yatağı yakınında, yabancı sermayeyle bir alümin fabrikası yapıldıysa da Gine, kompleksi işleten yeni şirketin hisselerinin % 49'unu aldı ve fabrikanın kapasitesi 1 100 000 t'a yükseltildi.

Öteki sanayi girişimleri (çoğu sosyalist ülkelerin yardımlarıyla gerçekleştirilmiştir), devlet şirketlerinin ya da katılımın büyük bölümü devletin olan karma şirketlerin elindedir. Bu şirketler öteki yerel ürünleri (kereste, tarım ürünleri) değerlendirir ya da dışalımları azaltan mallar üretirler. Bu kuruluşlar az işçi kullanırlar ve özellikle yerel pazara yöneliktirler (ananas konserveciliği dışında).

Kömür ve petrolden yoksun Gine, hidroelektrik potansiyeli değerlendirmeye başlamıştır. Kindia yakınındaki Büyük Çağlayanlar'ın ve Pita yakınındaki Kinkon'un düzenlenmesinden sonra, Çin'in yardımıyla, Dabola maden merkezinin yakınında Tinkiso barajı yapıldı. Fria alümin fabrikasının yakınında, Konkouré üzerinde daha önemli projeler öngörülmektedir.

Ulaşım yolları yetersizdir. Karayolu ağı kopuk kopuktur. Karayolu ağı, her mevsim ulaşıma açık yaklaşık 80 000 km ilkel yol içerir. İki toprak karayolu, Boke ve Fria'yı Conakry'ye bağlar. Asfaltlanmış iki karayolundan biri ormanlık Gine'deki Kissidougou ve Faranah'ı Mamou ve Kindia'dan geçerek başkente, öteki Futa-Calon'un kuzeyi, Mali, Labé ve Pita'yı Mamou'ya bağlar. Boké ile Mali arasında, Gine'yi aşan yola koşut olarak, Mamou, Dabola, Kouroussa ve Kankan arasında, N'Zérékoré, Beyla ve Kankan arasında, ormanlık Gine'de Masenta, Guéckédou ve Kissidougou arasında çalışmalar yapılmaktadır. Gine'yi aşan yeni bir yolun yapımıyla bağlantılı olarak, Kankan ile Kissidougou arasında bir hızlı yol ekseni öngörülmektedir. Conakry-Kankan demiryolunun gerilemesinden olumsuz etkilenen ormanlık Gine ve Yukarı Gine bu karayolunun yapılmasıyla güç ulaşılır bölgeler olmaktan bir ölçüde kurtulacaktır. Çözümü güçleştiren bir başka nokta da, zar zor geçilebilen dar yolların varlığı, kusurlu bir bakım ve genel yedek parça kıtlığı nedeniyle taşıtların (20 000 kadardır; bunların yaklaşık yarısı kamu kesimindir) kötü durumudur. Bununla birlikte, Fria-Conakry ve Boké-Kankan özel demiryolu ağları yeterliyse de, Conakry-Kankan devlet demiryolu (boksit taşımak için son yıllarda çift hat haline getirilen, Kindia-Conakry bölümü dışında) hemen hemen kullanılamaz durumdadır. Bunlara karşın, Gine'nin bölgeleri Conakry'ye ve birbirine Gine havayolları'nın düzenli uçuşlarıyla oldukça iyi biçimde bağlanır. Gine'nin, ülkeye iyi dağılmış ve ulaşımı iyi sağlayan üç uluslararası havalimanı (Conakry, Kankan, Faranah) ve bölgesel havalimanları (Sigiri, N'Zérékoré, Kissidougou, Masenta, Labé) vardır. Şu açıktır ki ormanlık Gine'nin ve Orta ve Doğu Futa-Calon'un zenginlikleri ancak karayoluyla ve gelecekte yapılacak, Gine'yi boydan boya aşan bir yolla değerlendirilebilecek ve daha genel olarak, ormanlık ve Doğu Gine bölgeleri kıyı Gine ile bütünleşecektir.

İç ve dış ticaretin ulusallaştırılması, komşu devletlere kaçak dışsatımları desteklemiştir. Öz potansiyelinin ve aldığı yardımların büyüklüğüne karşın, hep akıntıya kapılmış gibi oradan oraya sürüklenen bu devletin kalkınmasını hızlandırmak için çok büyük çabalar gerekmektedir. Parası uluslararası pazarda tanınmamıştır. Alümin, boksit, belki de demir ve elmas (istatistiklerde görünmemektedirler) ülke dışsatımlarının hemen hemen tamamını oluşturmaktadır. Buna karşılık Gine dışardan besin maddeleri (özellikle pirinç), tüketim ve donanım malları almaktadır. Alışveriş yaptığı ülkelerin sayısı çoktur, ama, Batı ülkeleriyle yaptığı ticaret, alümin ve maden filizleri satışı sayesinde fazlalık vermektedir.

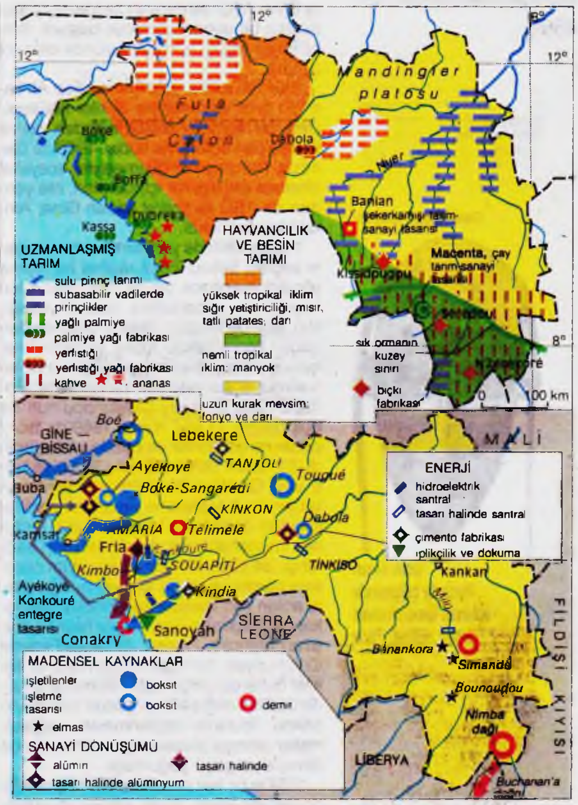
TARİH

Fransa kralı Louis-Philippe döneminde köle ticaretini engellemekle görevli deniz üssünün komutanı olan kaptan Bouet-Willaumez, bordeauxlu tüccarların isteği üzerine, yerel yöneticilerle anlaşmalar yaparak "Güney Irmakları" üstünde ticaret merkezlerinin kurulmasını sağladı. Çeşitli halklar arasında bölünmüş bu ülkenin tarihine ilişkin pek az bilgi vardır. Landuman-Tyapiler'in (Cocoliler), Bagalar'ın ve Nalular'ın XVIII. yy. ortalarında Susular'ın egemenliği altına girdiği sanılmaktadır. Susular da, Futa-Calon* Pölleri tarafından kıyıya sürülmüştür. XVI. yy.'dan başlayarak Senegal ve Masina'dan gelen Pöller büyük bir teokratik devlet kurdular ve yerli halkı, özellikle Susular gibi manding olan Dıalonkeler'i de egemenlikleri altına aldılar. Senegal'e bağlanan, sonra da ayrılan (1854) ve yeniden bağlanan (1859) ticaret merkezleri daha sonra Fildişi Kıyısı ve Gabon fransız tesisleri adıyla, deniz üssünün komutanı emrine verildi. 1875'te denizcilik bakanı bunları Gambiya ile değiştirmek istediyse de Büyük Britanya parlamentosu razı olmadı. Ticaret merkezleri 1882'de yeniden, oldukça belirsiz bir statüyle Senegal valisinin denetimine bırakıldı.

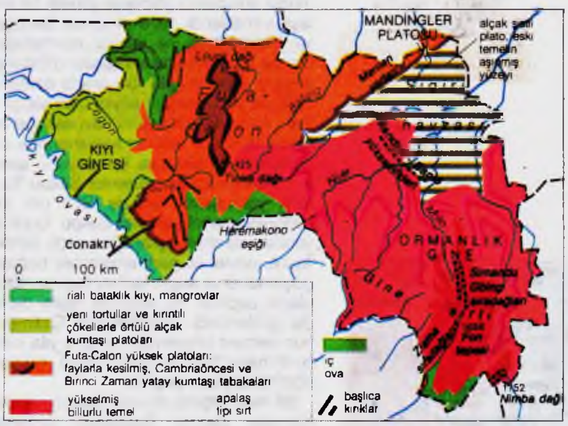
1880'de, Olivier Pastré de Sanderval, Pöller'in başkanıyla yeni bir protektora antlaşması imzalayarak, yapımına ancak 1890'da başlanacak olan Conakry-Nijer demiryolunun imtiyazını elde etti. 1881'de Futa'ya gönderilen doktor Bayol imzaladığı yeni protektora antlaşmasıyla bütün Güney Irmakları yöresini denetimi altına aldı. Yönetim merkezi 1889'dan başlayarak Conakry oldu ama bölge Senegal'in denetiminden çıkmadı. Fransız Ginesi 1893'te kuruldu, ilk vali N.-E. Ballay'di. Fransa protektora antlaşmasını ihlal edince Futa-Calon'da olaylar patlak verdi. Almami Sorya Bubakar öldürüldü ve ülke doğrudan yönetim sistemine geçti.

Yerli halkını Malinkeler'in oluşturduğu Kuzey Gine önce Mali* İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. Daha sonra Milo'da Kankan egemenliği (XVII. yy. başında Kabalar'ın Soninke soysopunca kurulmuştu) görüldü ve Diula Malinkeler de Nijer ve Bandama arasındaki bölgenin tümüne sızdılar. Bu bölgenin ele geçirilmesine Sudan'dan başlanmıştır ve bu hareket, Fransızlar'ın Elhac Ömer, Mamadu Lamin ve özellikle Samori'ye karşı giriştikleri eylemlerle bağıntılıdır. 1848'de Futa-Calon'un kuzey-doğusu'nda Dinguiraye'ye yerleşmiş olan Ömer'in yerini kardeşi Agibu aldı ve 1887'de Fransız protektorasını kabul etti. Mamadu Lamin'in aynı yıl Gallieni'ye yenilmesi ise yüzyılın başından beri gündeyde gözü olan ve çıkar çatışması içinde bulunan Kankan, Cisse, Konyan şeflerinin ve Samori'nin iştahını kabarttı. Samori büyük bir Diula krallığı kurmaya çalışıyordu. Eski düşmanı Sikasso kralıyla rahatça uğraşabilmek için Fransa ile Bisandugu antlaşması'nı imzaladı (1887). Amadu'ya karşı girişilen harekâtla ortak yürütülen harekâtın alanı önce Yukarı Fildişi Kıyısı daha sonra da güneye kaydı ve Samori'nin Beyla'dan gelen bir birlik tarafından tutsak edilmesiyle sonuçlandı (1898). Kisi ülkesi 1893'te işgal edilmişti. Büyük Britanya (1885 ve 1895) ve Portekiz ile (1886) yapılan anlaşmalar komşu kolonilerle olan sınırları çizmişti. Gine, Fransız Batı Afrikası genel valiliğine katıldı (1895). Fransız-İngiliz dostluk antlaşması ile (nisan 1904) Büyük Britanya Conakry'nin karşısındaki Los adalarını Fransa'ya bıraktı.

Muz plantasyonlarına karşın ülke genelde çok yoksuldur. İkinci Dünya savaşı'nı izleyen yıllarda, Fria'daki boksit yataklarının değerlendirilmesine başlandı. Boké'de boksit, Nimba tepelerinde demir yatakları ortaya çıkarıldı.

EKONOMİ

JEOMORFOLOJİK BÖLGELER

Gine'de siyasal yaşam 1945'te canlanmıştır. Sendikacı Sékou Touré 1952 yılında Gine Demokratik partisi'nin (GDP) genel sekreteri oldu. Bu örgüt, Afrika Demokratik birliği'nin Gine koludur. 1956 çerçeve antlaşması'nın ve GDP'nin büyük başarı kazandığı mart 1957 seçimlerinin ardından, Sekou Toure Yerel yönetim konseyi başkan yardımcılığına getirildi. İlk işi, yönetim kadrosunun Afrikalılar'dan oluşmasını sağlamak ve parti içindeki geleneksel başkanlık sistemini ortadan kaldırarak, yerine parti kademelerini esas alan bir başkanlık sistemi kurmak oldu.

General de Gaulle'ün önerisi üzerine yapılan referandum ile ülke bağımsızlığı seçti (28 eylül 1958). Aynı zamanda hükümet başkanı da olan Sékou Touré'nin başkanlığında Gine Cumhuriyeti kuruldu. Bu tarihten sonra ülkedeki Fransızlar'ın neredeyse tümü geri çekildi. Fransızca konuşan Afrika ülkelerinden dışlanışından doğan yalnızlığı Gana'nın desteğiyle doldurmaya çalıştı; iki ülke Mali ile birlikte Afrika Devletleri birliği'ni kurdular (1961). Sékou Touré rejimi SSCB'den, Çekoslovakya ve Çin'den yardım aldı. 1962'den son-

Oster-İnsan müzesi

Gine sanatı
Macenta bölgesinde
bulunan toma maskesi
İnsan müzesi, Paris

ra Gine, ABD yardımının belirlediği daha tarafsız bir siyaset izlemeye başladı. Afrika Birliği örgütü'nün kuruluşunda etkin rol oynadı.

1964'ten sonra, eski Fransız Batı Afrikası'nın ılımlı devletleriyle ilişkiler kötüleşti. Ülke bir komplo suçlamasından sonra Fransa'dan bütünüyle koptu. 1966'da Gana'da Nkrumah'ın düşmesiyle, sosyalist ülkelerle sıkı ilişkiler içinde olan, öte yandan da ABD ile ticaret yapan Gine, Afrika'da yalnız kaldı.

1 ocak 1968'de yeniden cumhurbaşkanı seçilen Sékou Touré radikal bir rejime yöneldi (fransızca yerine yerli dillerin konuşulması, yabancılara ticaret yasağı, vb.). Mali'de Modibo Keita'yı düşüren darbeden sonra Sékou Touré, yabancı ülkelerin kendisini devirmeye çalıştıklarını ileri sürdü: aralarında eski bakanlardan Fodeba Keita ile Barry Diawandou'nun da bulunduğu 13 kişi, mayıs 1969'da ölüm cezasına çarptırıldı ve cezaları infaz edildi. 22 kasım 1970'te, Sékou Touré'ye karşı olan Gineliler, Portekizliler'in yardımıyla Conakry'ye çıkartma yaparak siyasal tutukluları özgürlüğe kavuşturdular. Ordunun müdahalesiyle düzen yeniden sağlandı. 24 ocak 1971'de 91 kişi ölüm cezasına çarptırıldı ve 58 kişi asıldı. Ağustosta açılan yeni davada ise Conakry başpiskoposu Çidimbo ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı. Fransa, Almanya Federal Cumhuriyeti, Senegal, Fildişi Kıyısı ile ilişkiler daha da gerginleşti. Kabinede art arda yapılan değişiklikler gücün bütünüyle Sékou Touré'de toplanmasını sağladı. Halkın komşu ülkelere, aynı zamanda da Avrupa'ya göçü yoğunlaştı.

1974'te bir kez daha cumhurbaşkanlığına seçilen Sékou Touré, Fransa'ya yanaştı. Kasım 1975'te Gine'ye bir fransız misyonu yerleşti ve 1977 başında mali uyuşmazlık sorunlarını çözmeye yönelik bir anlaşma imzalandı. 1978 yılı içinde Senegal ve Fildişi Kıyısı ile ilişkiler normalleşti: Fransa cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing aralıkta Gine'ye gitti. Bu arada özellikle 1976'da yeni komplo söylentileri yaygınlaştı. Afrika Birliği örgütü'nün eski genel sekreteri Diallo Telli'nin hapishanede öldürülmesi uluslararası kamuoyunu sarstı. 1977'de yapılan gösteriler Sékou Touré'yi yumuşattı. 1978'de GDP'nin XI. kongresi, genel sekreter Sékou Touré'yi yeniden cumhurbaşkanlığına seçti. Sékou Touré, devlet ile parti arasındaki bağları güçlendirdi ve seçim tarihini haziran 1979 olarak saptadı. Bu seçimler rejimi daha da güçlendirdi. Başpiskopos Çidimbo'nun serbest bırakılması da aynı yıla rastlar. 9 mayıs 1982'de Sékou Toure yeniden cumhurbaşkanı seçildi.

28 mart 1984'te ölünce ülke büyük değişmeler geçirdi. Başbakan Lansana Beaovogui geçici başkan oldu. Ancak ordu 3 nisanda bir darbeyle yönetime elkoydu. Albay Lansana Conté başkanlığında bir Ulusal düzenleme askeri komitesi kuruldu. Gine Demokrat partisi kapatıldı, meclis dağıtıldı. Albay Diara Traoré başbakan oldu. Eski dönemde tutuklanmış bütün siyasi suçlular serbest bırakılırken, bu defa o dönemin yöneticileri tutuklandı. 1984 yılında başbakanı uzaklaştıran Conté, yeni bir kabine kurdu. Ama yeni başkan çok ağır ekonomik sorunlarla karşı karşıyaydı. Temmuz 1985'te bir darbe girişimi önlendi ve darbenin lideri eski başbakan Traoré idam edildi. 1990 yılında, askeri rejime son verilmesini ve çokpartili düzene geçilmesini amaçlayan yeni anayasa halk oyuna sunuldu ve kabul edildi. Muhalefet liderleri sürgünden döndü.

EDEBİYAT

→ AFRİKA (ZENCİ).

SANAT

• *Baga sanatı.* Gine Bagaları islamlaşmış ve kendilerinden daha dinamik olan Susular'ın etnik bütünü içinde eriyip yok olmaya yüz tuttuklarından yakın dönemlere kadar gerçek özgünlüklerini korumuş Gine-Bissau Bagaları'nın sanatını işlemek daha yerinde olacaktır. (→ GİNE-BİSSAU.)

• *Toma sanatı.* Liberya sınırında ve Gine'nin güney-doğu'sunda bulunan Macenta bölgesini işgal eden Tomalar kendilerine düşman bir çevre içinde yaşamak zorunda kaldılar. Az ya da çok gizli toplulukların -yalnızca acıya katlanma deneyimi geçirmiş olan erkekler ve kadınlık organları çıkarılmış kadınlar girebilirlerdi- ve kimi "insan-hekimler"in bu toplum içinde oynadıkları çok etkin rol, kısmen, doğaüstü güçlerle uzlaşarak insanın doğa karşısındaki çaresizliğini ödünlemek isteğiyle açıklanabilir. Köyü çevreleyen orman bir tapınak işlevi görür, ayinlerde kullanılan çeşitli eşyalar burada korunur; ayrıca erginlik çağına yeni girmiş gençlerin ilk cinsel deneyimlerini edindikleri yerdir. Bu arada, gizli kültlerin büyülü törenlerini yabancılardan gizlemeye de yaramaktadır.

Orman tanrısının cisimleşmesi olan karaağaçtan yapılmış yarı timsah yarı koç biçimindeki büyük *okoguzogi* maskesi yalnız geceleri ortaya çıkarılır. Büyük, yassı ve yarı açık ağızlı bu maske bir kâhin tarafından taşınır ve Bagalar'ın *banda* maskesini anımsatır ama üzerinde hiçbir süs yoktur. Yüce varlık *Afvi*'nin cisimleşmesi olan *angbai* maskesi bir tür sırt sepetinde korunur; çıplak, yassı, oval bir yüzü vardır. Gözü yoktur, burnu büyük ve uzundur, geniş ve çıkık alnında bir çift boynuz yer alır. *Bakorogi* maskeleriyse *angbai* maskelerini andırır. Panter pençesini simgeleyen üç dişli bir yaba taşıyan maskeli kişiler kimi şenliklerde ve cenaze törenlerinde dans ederler.

• *Kisi sanatı.* Değişik kökenlerden gelmelerine rağmen Yukarı Gine Kisileri yaşam biçimleri, konutları ve toplumsal kurumlarıyla orman halklarına özgü özellikler gösterirler. Köyleri, kült yerlerini ve gençlerin ilk cinsel deneyimlerini edindikleri düzlükleri de barındıran tarıma açılmamış bir ormana gizlenmiştir. Yamaçlarda ya da vadilerin dibinde son derece bakımlı pirinç tarlaları uzanır. Pirinç tarımına çok önem verdikleri için Kisiler'e "pirinç insanları" adı yakıştırılmıştır.

Komşuları Tomalar'ın tersine, bunlar ağaç heykeller yapmaz, kültlerinde taş heykelcikler kullanırlar. Büyük bir saygıyla tapındıkları bu heykelcikler kendi ürünleri değildir, tarlalarda bulunmuştur. Köy meydanına yakın bir yerde duvarsız, çatısı samandan ve kazıklardan oluşturulmuş bir barınak yükselir. Bir toplantı yeri olan bu barınak aynı zamanda da ölülerin tapınağıdır, barınakta killi bir tekne içinde *pomta* ("ölülerin resmi") adı verilen taş figürler saklanır. Bu küçük insan heykelcikleri ya da üstüne kurumuş kurban kanı sürülmüş pamuk parçalarına sarılı havanelini andıran, altları damalı bu küçük tahta parçaları, halkın saygı ve bağlılıklarını sunduğu nesnelerdir ve kâhinlik törenleri sırasında çok aranırlar. Kisiler bu eşyaların çok uzak ataları tarafından yapılmış olduğuna ve bunların, varlıklarını düşlerinde ya da bir kehanet sırasında öğrendikleri ölmüş önderlerinin ve ileri gelenlerinin resimleri olduğuna inanırlar. İnsan figürleri, üzerinde kaba hatlarıyla çiziktirilmiş bir yuvarlak başın yer aldığı silindirlerdir. Erkek heykelcikleri genellikle sakallı, kanca burunludur ve üst dudaklar yukarı doğru kalkık, dişler meydandadır. Kimilerinin elinde bir sopa ya da bir silah bulunur. Bu taş heykellerin tarihleri belirsizdir ve üslupların farklılığı çok değişik dönemlerde yapıldıklarını düşündürmektedir.

GİNE *(Ekvator —si),* Ekvator Afrika'sında, Gine körfezi kıyısında devlet; 28 100 km²; 400 000 nüf. (1992). Başkenti *Malabo.* Resmi dili *ispanyolca.*

COĞRAFYA

Ülke, kıtada yer alan Mbini ilini (esk. Río Muni; batıda, bir kıyı ovasıyla sınırlanan eski Cambriaöncesi temel en yüksek noktasına 1 200 m ile Mitra'da ulaşır) [26 000 km²], bütünüyle yanardağ kökenli Bioko (esk. Fernando Poo) ve Pagalu adası gibi birçok adayı içerir. Yarı tropikal iklim, sıcak (yüksek yerler dışında) ve nemlidir. Bioko'da çok azalmış olan orman hemen hemen bütün Mbini'yi örter. Genellikle küçük köylerde yaşayan halkın çoğu bantu kökenlidir: kıtada Fanglar, Bioko'da Bubiler; Macías Nguema rejimi sırasında 120 000'i aşkın insan ülkeden kaçmıştır.

1968'den önce ülke iktisadı, yiyecek maddeleri tarımı (manyok, 57 000 t), ilkel balıkçılık ile kakao (ekilmiş 60 000 ha'dan 40 000 t ürün), kahve (8 000 t; özellikle Mbini'de), kereste (350 000 m³; okume ve çeşitli keresteler) dışsatımına dayanıyordu. Ülkenin harap olması bu rakamları kakao için 9 000 t'a, kahve için 7 000 t'a, kereste için 6 500 m³'e indirdi. Bugün bütün işletmelerin yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Sanayi başlangıç aşamasındadır. Ülke iktisadının yeniden kurulması için Ekvator Ginesi'ne çeşitli yardımlar verilmektedir.

TARİH

Kamerun ile Gabon arasındaki İspanyol Ginesi, Portekiz'in XV. yy.'dan beri işgal ettiği ve Annobón ve Fernando Poo adalarıyla kıyının bir bölümünü içine alan tesislerini bırakmasından hemen sonra Pardo antlaşması'yla (1778) kuruldu. Ülke halkı, zenci ticaretinde ve "değiş-tokuş"ta Portekizliler'e aracı olan Ndoveler'den oluşuyordu. İspanya bölgeye resmen 1843'te müdahale etti. İngilizler 1827-1845 arasında Fernando Poo'yu işgal etti. İspanya temsilcisi Lerena, rio Benito'dan Santa Clara burnuna kadar uzanan kıyı kesimindeki çok sayıda ndove şefinin bağlılığını sağladı. Annobón da 1843'te İspanya'ya bağlandı. İlk ispanyol

EKVATOR GİNESİ

vali sömürgeyi 1858'de teslim aldı. XIX. yy. sonunda fang göçleri rio Muni kıyılarına ulaştı. Krular'ın Fernando Poo'da yerli halkla melezleşmesi sonunda Fernandinolar ortaya çıktı. Fransa kıyının işgaline karşı çıktı. Bu sorun kıtadaki ispanyol egemenliğini sınırlayan 1900 Paris antlaşması'yla çözümlenebildi. Rio Muni'nin iç kesimi ancak 1926'da resmen işgal edildi. Sömürge 1959'da ispanyol eyaleti oldu. Daha 1950'de bazı kesimler bağımsızlık istemeye başlamışlardı.

Movimiento Nacional de Liberación de Guinea Ecuatorial (MONALİGE) kesin olarak 1962'de kuruldu. Bir referandumdan (aralık 1963) sonra İspanyol Ginesi 1 ocak 1964'te özerkliğini elde etti; 1968'de, bölünmez bir cumhuriyetin kurulmasını sağlayan bir anayasa referandumuyla bağımsızlığına kavuştu. 29 eylül 1968'de Esangi klanından bir Fang olan Macias Nguema cumhurbaşkanı oldu. Binlerce yurttaşının tahliyesini güvenceye almak için şubatta paraşütçüler gönderen İspanya ile ilişkiler 1969'dan başlayarak gerginleşti. Macias, ispanyol işletmelerini kapattı; aynı anda nijeryalı işçiler ülkelerine dönmeye başladılar. Ekvator Ginesi kadrosuz kalırken İspanya bütçe açığını kapattı.

1970'ten başlayarak tüm siyasal partiler kapatıldı ve bunların yerine 1972'de *Partido Unico Nacional de los Trabajadores* (PUNT) adını alan *Partido Unico Nacional* (PUN) oluşturuldu. Zorba (ve eş -dost kayırıcılığına dayalı) bir rejim kuruldu. Ülke kapıları sovyet askeri danışmanlara ve çinli teknisyenlere açıldı. Tutuklamalar ve siyasal cinayetler yoğunlaştı. Ekvator Ginesi yurttaşlarının ülke dışına göçü hızlandı; çok geçmeden nüfusun üçte biri ülkeden ayrılmış durumdaydı. 1974'te bir ayaklanma ve bir hükümet darbesi girişimi bastırıldı. İktisadi durum gün geçtikçe bozuldu. Çin yardımını azaltırken, AET askıya aldı. 3 ağustos 1979'da albay Teodoro Obiang Nguema Mbasogo, F. Macias Nguema'yı devirdi; ancak, Küba'dan ve Doğu Avrupa'dan gelen kiralık askerlerin yardımıyla F.M. Nguema, başarısız bir karşı darbe girişiminde bulunduktan sonra tutuklandı ve eylülde idam edildi. T. Obiang Nguema Mbasogo'nun başkanlığındaki bir Yüksek askeri konsey'in temsil ettiği iktidar, her türlü muhalefeti ezen, fang kabilesinden bir askeri grubun elindedir. İspanya ve Batı ile ilişkiler yeniden canlanmaktadır.

Ağustos 1982'de yapılan referandumla yeni anayasa kabul edildi. Yönetime karşı olanlar yurtdışında birleşik cephe oluşturdular (1983). Ocak 1985'te % 82 oranında devalüasyon yapıldı, yardım konusunda İMF ile anlaşmaya varıldı. Aynı yıl bir darbe girişimi önlendi, suçlular cezalandırıldı. 1991'de yeni bir anayasa halk oyuna sunuldu ve kabul edildi. 1992'de bazı koşullarla çokpartili yaşama izin verildi ve demokratikleşme yoluna girildi.

GİNE (*İspanyol —si*) → GİNE (*Ekvator —si*).

GİNE (*Portekiz —si*) → GİNE-BİSSAU.

GİNE (YENİ) → YENİ GİNE.

GİNE akıntısı, ekvator karşı akıntısının doğu ucu (doğudan gelen bir kolu vardır). Su tabakası kalınlığı az, yavaş bir akıntıdır; suları sıcaktır (27-28°C), tuzluluğu mevsimden mevsime (özellikle Nijer ile Zaire arasında) değişir.

Gine fransız şirketi, 1685'te, zenci ticareti tekelinde Senegal şirketi'nin yerini alan ticaret şirketi. Kişi başına 13 lira prim karşılığında, yılda bin zenci teslim etmekle yükümlüydü. 1719'da, Law, şirketin ayrıcalığını devraldı.

GİNE havzası, tropikal Atlas okyanusu'nun doğusunda havza, Afrika kıyısı, Sierra Leone ve Gine eşikleriyle Atlas okyanusu sırtının (ekseni büyük ölçüde doğuya doğru ötelenmiştir) devamı olan kırılma kuşakları arasında.

GİNE kırık kuşağı, Atlas okyanusu tabanında, B. Afrika kıyıları ile Atlas okyanusu orta sırtı arasında, yaklaşık 10°K. paraleli boyunca uzanan fay kuşağı.

GİNE körfezi, Afrika kıyısının Palmes burnu (Liberya) ile Lopez burnunu (Gabon) birleştiren çizginin içine doğru yaptığı büyük girinti.

Gine pesetası, EKPWELE'nin eşanlamlısı.

GİNE sırtı, Gine'nin güney-doğu'sunda Futa-Calon'un devamı olan yükseklikler. Demir filizi.

Gine-Benin şirketi, ingiliz ticaret şirketi. Gambiya'dan Altın Sahil'e kadar olan bölgeden topladığı kölelerin ticaretini yapan şirket, etkinliğini otuz yıl kadar sürdürdükten sonra, 1650'ye doğru Hollandalılar tarafından yıkıldı.

GİNE-BİSSAU, esk. **Portekiz Ginesi,** Batı Afrika'da devlet, Senegal ile Gine arasında, Atlas okyanusu kıyısında; 36 125 km² (Bissagos takımadasıyla birlikte); 980 000 nüf. (1990). Başkenti *Bissau.* Resmi dili *portekizce.*

COĞRAFYA

Ülke 12° K. enlemindedir. Kıyıdaki ovalar, ırmakların (Cacheu, Geba) geniş haliçleriyle parçalanır. Bataklıkların killi kesimleri, özellikle nüfusun üçte birini oluşturan Balantlar sayesinde, pirinç tarlalarına dönüştürülmüştür. Platolarda ve iç kesimin (burada savanlar geniş yer kaplar) ağaçlı yüksek tepelerinde, hayvancılıkla uğraşan Pöller ve Mandeler (müslüman çiftçilerdir) yaşar. Beslenmede ön sırayı alan tahıllar arasında pirinç (sulamalı ve yağmura dayalı), darı, hintdarısı ve mısır sayılabilir. Tarımın temel biçimi, besin maddeleri yetiştiriciliğine dayalı köy iktisadına dayanır. Tek dışsatım (değer bakımından dışalımların çok altındadır) malları, yerfıstığı (50 000 t) ve biraz da palmiye yağı ve kopradır. Bağımsızlığa kavuşulduğu (1974) sırada sanayi, GSMH'nın yalnızca % 2'sini oluşturuyordu. Ülkeden kaçanların geri dönmesi ve yeniden yerleştirilmeleri, sanayinin düzene konması ve geliştirilmesi sağlık ve eğitim kadrolarının iyileştirilmesi, 1974'ten bu yana uygulanan siyasetin başlıca özelliğidir. Nüfusun büyük bölümü okuma yazma bilmez ve kişi başına düşen yıllık gelirin 200 doların altında olduğu tahmin edilmektedir.

TARİH

Bölge, 1446'da, rio Geba halicine ulaşan Nuno Tristão tarafından bulundu. Portekizliler'in ilk yerleşme girişimlerinin başarısızlığına karşın, XVII. yy.'da bölgeyle daha sıkı ilişkiler kuruldu ve birkaç ticaret acentası açıldı: Cacheu, Farim, Bissau, Ziguinchor'daki bu kuruluşların amacı Brezilya ya da Cabo Verde adalarıyla zenci ticareti yapmaktı. Ülke içinde manding kökenli Gabu devleti XVI. yy.'da en parlak dönemini yaşadı; bu devlet rio Geba nın D.'sundaki topraklar üzerine yayılmıştı (daha küçük olan Oio ve Braço devletleri Geba'nın B.'sındaydı). XIII. yy.'da Sundiata*'nın torunlarından biri tarafından Mandingler'in arasında kurulduğu sanılan bu devletin başkenti Kansala'ydı. Çevre bölgelerde göçebe bir yaşam süren Pöller XVIII. yy. sonuna doğru bu ülkeye sızmaya başladılar. Masina*'dan da başka topluluklar geldi. Labé'nin yönetimindeki Pöller, sürekli saldırılar düzenleyerek 1867'de ülkeyi işgal ettiler. Portekiz Ginesi, 1879'da idari bakımdan Cabo Verde'den ayrıldı. 1941'e değin Bolama adacığı başkent, Bissau yönetim merkezi oldu. Sınırlar 1886'da belirlendi; buna göre Senegal Ziguinchor'u geri aldı. Yönetimle pöl önderleri arasında anlaşma sağlanmasına karşın animist kabilelerin boyun eğmesi güç oldu. 1927'ye kadar eyalet,

Naud-A.A.A.

Ekvator Ginesi kıtadaki Mbini ili kenti Bata'dan bir görünüm

1927-1951 arasında sömürge (1930'da Salazar sömürge yasasını ilan etti), sonra yeniden eyalet olan Portekiz Ginesi yalnızca Portekiz'in çıkarlarına hizmet ediyordu.

1956'da Amilcar Cabral, Portekiz Ginesi ve Cabo Verde'nin bağımsızlığı için Afrika partisi'ni kurdu. Fransız Ginesi'nin bağımsızlığına kavuşması üzerine Conakry' de bir yönetici okulu açtı. 1963'ten başlayarak giriştiği silahlı eylemler Portekiz'i bu ülkeye birlikler göndermek zorunda bırakırken, yönetimde merkeziyetçilikten vazgeçildi ve bir Yürütme konseyi kuruldu. Gerilla savaşını sürdüren parti, idari bir örgüt oluşturdu: eylül 1973'te Ulusal halk meclisi ve bölge konseyleri seçildi. Meclis ülkenin bağımsızlığını ilan etti; ama Cabral ocak ayında Conakry'de öldürüldü.

Portekiz tarafından tanınmamasına karşın, Afrika ülkelerinin çoğu ve Birleşmiş milletler örgütü'nce tanınan yeni devlet

GİNE—BİSSAU

Gine-Bissau'nun kuzey-batı'sında geleneksel köy

Ch. Sappa-C.E.D.R.İ

İnsan müzesi, Paris

Gine-Bissau sanatı
Boffa bölgesinde bulunan
Simo toplumu ürünlerinden
çokrenkli bir baga maskesinin tepesi
İnsan müzesi, Paris

Gine-Bissau adını aldı. Yürütme organı olan Devlet konseyi başkanlığına, Amilcar'ın üvey kardeşi Luis de Almeida Cabral getirildi. 1974'te, Portekiz'deki rejim değişikliğinden sonra, mayıstan başlayarak Lizbon'la görüşmelere geçildi. Portekiz, 26 ağustos'ta Cezayir antlaşmasıyla Gine-Bissau'nun bağımsızlığını tanıdı. 10 eylülde cumhuriyet ilan edildi. Rejimin marxçı-leninci çizgisi 1977'de iyice belirginleşti. 14 kasım 1980'de Luis de Almeida Cabral askeri bir darbeyle devrildi. Komutan João Bernardo Vieira'nın başkanlığında bir devrim konseyi kuruldu.

Mayıs 1984'te yeni bir anayasa kabul edildi. Kasım 1985'te girişilen bir hükümet darbesi önlendi, darbenin sorumluları 1986 yılında idam edildi. Aynı yıl serbest piyasa ekonomisine geçildi. Mayıs 1991'de çokpartili sisteme geçilmesi kabul edildi ve Carlos Correia başbakan olarak göreve başladı.

SANAT

Bissagos takımadalarında yaşayan Bidyogolar olsun, Bagalar, Nalular, Landumanlar olsun, bütün bu halklar arasında kesin bir birlik vardır ve sanatları benzeşir: deniz-kara ve kıyı-bozkır karşıtlıkları, denizcilerin, pirinç ve meyve üreticilerinin ve bunların dışında kalan özgür insanların sanatlarını çeşitli küçük öbeklere ayırmıştır. Bunların her birinde sanatçılar, her zaman koruyucu cinlerini, yer tanrıçalarını, soyut güçleri ve geçmişteki büyüklerini çeşitli biçimlerde betimlemişlerdir.

• *Bidyogolar'ın sanatı.* Bidyogolar'da atalara tapınmaya verilen önem, üzerlerine boyayla ayrıntıların işlendiği birçok açık renk ahşap heykelciğin üretilmesine yol açtı. Çoğunlukla genç kadınları betimleyen bu heykelcikler, yalnızca anaerkil düzenin geçerli olduğu bu topluluklarda kadına verilen öneme tanıklık eder. Hacimlerin vurgulanmasındaki, başlık süsleri ve giysi ayrıntılarındaki gerçekçilik özellikle dikkat çekicidir. Kâhinlik ve büyücülükle ilgili törenlerde ruhları cisimleştiren heykelciklerse bambaşka bir anlayışın ürünüdür. Küp biçiminde küçük bir yapının tepesine oturtulan kadın büstleri çok şematik olarak işlenmiştir.

Bidyogolar'ın en özgün plastik yaratıcılığının kökeninde, bir ikonografi teması olarak yaban öküzü yer alır. Kral piragualarının baş bodoslamalarını çatal boynuzlu, güçlü kuvvetli bir öküz başı süsler. Yetişkinliğe geçiş ayinlerinde kullanılan dans maskeleri de öküz başı biçimindedir. Duvar resimlerinde de öküz başı, başlıca motiflerden biri olarak, yılan, piragua ve köpekbalığının yanı sıra yer alır, arada, yalnızca geometrik motiflere ya da modern mekanik dünyaya ilişkin betimlere de rastlanır; bu yapıtlardaki renkler çok canlıdır ve renk tonları Afrika'nın başka yörelerinde, kullanılanlardan çok daha zengindir.

• *Bagalar'ın sanatı.* Yılın büyük bir bölümünde taşkınlar nedeniyle ulaşılamayan baga köylerinde, kadın erkek ve çocuklar neredeyse bütün bir yıl boyunca tarım, palmiye cevizi toplayıcılığı, balıkçılık ve denizden tuz çıkarma işleriyle uğraşırlar. Kurak mevsimin iki ayı ocak ve şubat boyunca pirinç hasadı ve dövümünü izleyen şenliklere yer verilir. Bu sırada *Simo* topluluğuna yeni kabul edilmiş maskeli üyeler bir *Elek* (bir tür kaide oluşturan silindir biçiminde bir kutunun üzerindeki uzun bir desteğin tepesine oturtulmuş kuş-kadın) tarafından korunan aile kutsal emanetleri çevresinde dans ederler. Yatay olarak takılan *banda* adındaki büyük maskelerle zengin renkleriyle ayırt edilen tepe süslemeli tuğlu maskelerin gelenek ve mitlerin koruyucusu olan Simo topluluğuyla bağlantısı vardır. Piton yılanını andıran büklümlü profilli, boyalı ve süslemeli uzun direkler olan *basonyi*'lerin ortaya çıkarak karşı karşıya gelmeleriyle sünnet töreni büyük bir coşku ve hararetle kutlanır.

Bagalar'ın olduğu gibi, komşuları Nalular'ın ve Landumanlar'ın da haklı olarak en çok ün yaptıkları sanat yapıtları Bereket tanrıçası *nimba*'dır. Koyu renkli sert ahşaptan yapılmış, dev bir büst olan nimba, iri, yassı memelidir, koca kafasında kavisli bir burnu vardır. Dört ayağını örten bitki liflerinden giysinin altına, dev büstü taşıyan kişi girer. Nimbaların yapımında çokrenkliliğe yer verilmemiş olması geleneksel Afrika heykelciliğinde az rastlanan anıtsallıktan kaynaklanmakta ve yapıtın görkemini artırmaktadır.

GİNER DE LOS RİOS (Francisco), ispanyol filozof (Ronda, Malaga ili, 1839 - Madrid 1915). 1867'de Madrid Merkez üniversitesi hukuk felsefesi profesörlüğü'ne atandı. 1875'te görevden alındı. Bir yurtsever olarak, Cebelitarık'ta bir ispanyol üniversitesi kurmayı reddetti. 1881'de kürsüsü kendisine geri verildi. Yapıtları: *Estudios jurídicos y políticos* (Hukuk ve siyaset incelemeleri), 1875; *Estudios filosóficos y religiosos* (Felsefe ve din incelemeleri), 1876; *Estudios de literatura y arte* (Edebiyat ve sanat incelemeleri), 1876; *Estudios sobre educación* (Eğitim üzerine incelemeler), 1886; *Resumen de filosofía del derecho* (Hukuk felsefesi özeti), 1898; *Pedagogía universitaria* (Üniversitede eğitbilim), 1905; *Ensayos sobre educación* (Eğitim üzerine denemeler), 1913.

GİN-FİZZ a. (amerikanca sözc.; gin, cin, ve *fizz*, kabarcıklanan içki'den). Gaza katılmış cin ve limon suyundan oluşan kokteyl.

GİNGER-BEER a. (ing. sözc.; ginger, zencefil, ve *beer*, bira'dan). Zencefille kokulandırılmış gazlı içecek.

GİNİ (Corrado), italyan iktisatçı (Motta di Livenza 1884 - Roma 1965). İstatistiğe,demografiye, biyolojiye, anayasa hukukuna ve toplumbilime ilgi duydu ve iktisadın yanı sıra bu bilim dallarında da dersler verdi. Özellikle istatistik yöntemine önemli katkılarda bulundu ve yüksek sınıfların, üreme oranlarının düşmesi dolayısıyla yenilenmeleri gerektiğini ileri süren "toplumsal metabolizma" kuramını geliştirdi. Yapıtlarından ikisi şunlardır: *L'ammontare e la composizione della ricchezza delle nazioni* (Ulusların zenginliğinin tutarı ve dökümü) [1914], *Le medie* (Ortalamalar) [1957].

■**Ginkaku-ci** *(Gümüş pavyon tapınağı),* Kyoto'da (Japonya) tapınak. Şogun Aşikaga Yoşimasa'nın konutuydu (1483), daha sonra tapınağa dönüştürüldü; zen tarzı zarif mimarisi ve Soami'nin elinden çıkan bahçesinin güzelliğiyle ün kazandı.

GİNKEL (Godart VAN) → VAN REED (Godart).

■**GİNKGO** a. (çince sözc.). Dalları erkeklerde dik, dişilerde yatay duran büyük ağaç. (Ginkgo cinsi tek başına ginkgogiller familyasını ve ginkgolar takımını oluşturur; açıktohumlular altsınıfı.)

—ANSİKL. Sonbaharda çok güzel bir sarı renk alan ginkgo yaprakları çiftloplu bir yelpaze biçimindedir ve yaprakların üzerindeki damarlar dikotomi tarzında dallanır; dişi saplarda bulunanlar erkek saplardakilerden 15 gün sonra dökülür.

Ginkgo çok eski zaman bitkileri gibi ürer. Çiçektozlarından çıkan kirpikli anterozoitler çiçektozu odacığının içindeki sıvıda yüzerek yumurtacıklara ulaşır. Tek tek ya da ikişerli gruplar halinde bulunan yumurtacıkların olgunlaşmasıyla, çevresinde etli bir zar bulunan tek çekirdekli meyveler meydana gelir. Tohumlar ağaçtan döküldüğü zaman meyveler bütirik asit salarak çürür. Nişastalı bir kitleyle çevrili olan embriyonu odunsu bir kabuk korur. Anayurdu Çin olan ginkgo bu ülkede tapınakların yakınında yetiştirilir.

—Eczc. *Ginkgo biloba* yapraklarının derişik özütü beyin ve çevre damarlarını genişletici etki gösterir. Flavonoitlerin varlığından doğan bu etki damarların her çeşidini (atardamar, kılcaldamar, toplardamar) etkiler. Bu nedenle dolaşım sistemi hastalıklarının ve ödemlerin tedavisinde içten (içilebilir ampul, damla, jelül) ya da dıştan (jöle halinde) kullanılır.

GİNKGOGİLLER a. Yalnız günümüzdeki ve fosil ginkgo cinsini kapsayan bitki familyası. (Bil. a. *ginkgoaceae;* ginkgolar takımının örnek tipi.)

GİNKGOLAR a. Günümüzde yaşayan *Ginkgo biloba* türü ile perm ve jura tabakalarında bulunan ona benzer fosil türleri kapsayan bitki takımı. (Bil. a. *ginkgoales;* açıktohumlular sınıfı.)

GİNKGOPHYLLUM a. Yaprakları hem ginkgo, hem baiera yaprağını andıran fosil bitki. İzlerine Avrupa'da ve Rusya'nın Kuznetsk havzasında karbonifer ve permi tabakalarında rastlanır.)

Ginn and Co, 1867'de Boston'da Edwin Ginn tarafından kurulan amerikan yayınevi. İlk ve ortaokullar için ders kitapları basan en önemli ve en eski yayınevlerindendir.

Ginnungagap, kuzey mitolojisinde evrenin yaratılışından önce var olan boşluk. Bu boşluk iki görüntüden oluşmuştu: "soğuk", Niflheimr, ve "sıcak", Muspellsheimr. Bu iki ilkenin temasından, bedeniyle dünyaya hayat veren ilk canlı dev Ymir doğmuştur.

GİNOFOR a. (fr. *gynophore*'dan). Bot. Bazı çiçeklerde (kebre, sterculia, vb.) ucunda dişiorgan taşıyan ve dişiorganı erkekorganlar takımından ayıran düğümarasının uzamasından doğan çiçek sapçığı çeşidi.

GİNORİ, italyan porselenci aile. Kurulu-

ginkgo

P. Koch-Rapho

Kyoto'da **Ginkaku-ci** (1479-1482)

şundan başlayarak Doccia* imalathanesinin sahipleridir.

GİNOSTEMA a. (yun. *gyne, -aikos*, kadın, dişi, ve *stema*, penis'ten). Bot. Alt yumurtalıklı bazı bitkilerde (salepgiller, loğusaotugiller), çanak ile tacın çıktığı yerin üstünde erkekorganlarla dişiorganın bitişikliğinden doğan organ.

GİNSBERG (Morris), ingiliz toplumbilimci (Litvanya 1889 - Londra 1970). 1929'dan başlayarak *London School of Economics*'te ders verdi. Zihinsel yaşam ile toplumsal ilişkiler arasındaki bağlantıları inceledi. "Toplumsal ruh" ya da grup fikrini reddederek, aklı, dürtülerin düzenleyici ilkesi, dolayısıyla toplumsal sürecin başlıca motor gücü olarak gördü. Yapıtları: *The Material Culture and Social Institutions of the Simpler Peoples* (Doğal topluluklarda maddesel kültür ve toplumsal kuruluşlar) [1915], *The Psychology of Society* (Toplum psikolojisi) [1921], *Studies in Sociology* (Toplumbilim incelemeleri) [1932], *Sociology* (Toplumbilim) [1934], *Reason and Unreason in Society* (Toplumda mantık ve mantıksızlık [1947], *The İdea of Progress: a Revaluation* (İlerleme ülküsü: yeniden değerlendirme) [1953].

GİNSBERG (Allen), amerikalı şair (Newark, New Jersey, 1926). *Beat generation*'ın öncüsü, bilinmeyenler ülkesi Amerika'ya övgüler düzen, düşkünlerin ve aylakların sesi olan Ginsberg özellikle, ezgisinde büyülü bir hava yaratan sözlü bir şiir sanatı ortaya koydu (*Howl*, 1956; *Kaddish*, 1961; *Reality Sandwiches*, 1963; *Planet News*, 1968). *TV Baby Poems* (1967) ve *Airplane Dreams* hem anarşist hem de milliyetçi özellikler taşıyan, enginliği ve görüş açısıyla, Ginsberg'i William Blake'e, Walt Whitman'a, Herman Melville'e, Hart Crane'e ve W. C. Williams'a yaklaştırır ve şairin, kurtarıcı bir lirizmi şiir sanatına getirmekteki kararlılığını dile getirir. Şiirleri 1985'te topluca yayımlandı: *Collected poems, 1947-1980.*

GİNSENG a. Mançurya ve Kore'de yetişen ve özütünde kuvvet verici, yorgunluk giderici ve hafif afrodiziyak etki bulunan bir bitkinin (aralyagiller familyasından *Panax ginseng* ya *Aralia ginseng*) kökü. (1712'de Kanada'da keşfedilen ve aynı nitelikleri taşıyan Amerika ginsengi, *Panax guinquefolium* türünün kökü*dür*.)
—ANSİKL. İlaç elde etmek için on yıldan daha yaşlı kökler kullanılır. Glikozit, saponin ve çeşitli vitaminler (B1, B2) ve hormona benzer maddeler taşır. Çin'de 2000 yıldan bu yana cinsel yetersizliğe karşı kullanılır. Köklerinden hazırlanan ilaçlar bugün Avrupa'da, özellikle dinçliği koruyucu ve cinsel gücü artırıcı olarak geniş ölçüde kullanılır. Yemeklerden hemen sonra bir defada 1 g toz olarak alınır.

GİNZBERG (Aşer Hirş) → AHAD HAAM.

GİNZBURG (Natalia), italyan edebiyatçı (Palermo 1916 - Roma 1991). Romanlar (*E stato cosi*, 1947; *Tutti i nostri ieri*, 1952), anılar (*Lessico famigliare*, 1963), denemeler (*Le piccole virtù*, 1962) ve komediler (*Ti ho sposato per allegria*, 1966; *La Segretaria*, 1967) yazdı.

GİNZTON (Edward Leonard), amerikalı mühendis (Yekaterinoslav, Ukrayna, 1915). Yüksek güçlü klistronu gerçekleştirdi ve parçacık hızlandırıcılarında kullanılmasını düzenledi.

GİOBERTİ (Vincenzo), italyan filozof ve siyaset adamı (Torino 1801 - Paris 1852). Oratoriumcuların yanında öğrenim gördükten sonra Tanrıbilim doktoru oldu ve Piemonte Tanrıbilim fakültesi'nde ders verdi. Demokrat ve cumhuriyetçiydi, Genç-İtalya hareketine katılmakla haksız yere suçlandı. 1833'te tutuklandı, birkaç ay hapis yattıktan sonra yurdundan ayrıldı, önce Paris'e, sonra Brüksel'e gitti. *Teorica del Sovrannaturale* (Doğaüstücülük kuramı) [1838] ve *İntroduzione allo studio della Filosofia* (Felsefe çalışmalarına giriş) [1839-40] adlı yapıtlarını Brüksel'de yazdı. Bu iki yapıtında hıristiyan tinselciliğini temel alarak, inancılık yanlısı bir anlayış geliştirdi. Deneyciliği ve kantçılığı aşmak isteyen Gioberti, tanrısal Varlık'ı, var olan her şeyin, yani yaratılmış varlıkların ve bizim bu varlıklarla ilgili fikirlerimizin kaynağı olarak ele aldı. Felsefenin rolü Varlık (Tanrı) ile varolanlar (yaratıklar) arasındaki ilişkiyi (birleşme ve ayrılma) anlamaktır. Ama, bunun için akla başvurmak yetmez, inancın yardımı zorunludur. Gurbetten döndükten sonra liberal monarşist olan Gioberti, Kilise'nin Risorgimento'nun başına geçmesini ve oluşturulacak bir italyan devletleri konfederasyonunu yönetmesini önerdi. Önerilerini dinleyen olmadı, ama onu üne kavuşturan *Primato morale e civile degl'İtaliani* (İtalyanlar'ın ahlakça ve uygarlıkça üstünlüğü) [1843] adlı yapıtıyla ulusal duygunun gelişmesine büyük katkıda bulundu. Gioberti bu yapıtında, İtalyanlar'ın bütün alanlarda üstün olduklarını göstermeye çalışıyordu. Daha sonra, çeşitli siyasal görevlerde bulundu (başbakanlık, sonra Piemonte'nin Paris ortaelçiliği). Öbür yapıtları: *Sul Bello* (Güzellik üstüne) [1841]; *Del Buono* (İyilik üstüne) [1843]; *Prolegomeni al Primato* (Üstünlüğe giriş) [1845]; *Rinnovamento civile d'İtalia* (İtalya uygarlığının yenilenmesi) [1851].

Gioconda *(la)* ya da *la Jokond*, Leonardo da Vinci'nin 1503-1507 dolaylarında yaptığı ve 1517'de sanatçıdan François I'in satın aldığı ünlü tablonun (0,77×0,53 m; Louvre müzesi) takma adı. Vasari'ye göre bu resim floransalı bir kadının, Francesco del Giocondo adında birinin karısı Mona Lisa'nın portresidir. Gene aynı yorumcuya göre modelin pembe ve tatlı kırmızı teni, Louvre'daki "soluk prenses"in tersine büyük bir canlılık izlenimi uyandırmaktaydı.

GİOCONDO (Giovanni DA VERONA, **Fra**—denir), italyan dominiken papazı, mühendis ve hümanist (Verona 1433 - Roma 1515). Napoli kralı için bahçeler düzenledi ve şehri tahkim etti. 1495'te Fransa'ya gitti, Blois şatosu için bir sukemeri ve Paris'teki Notre-Dame köprüsünün yeniden inşasıyla uğraştı. 1506-1509 arası Venedik'te Brenta'yı ulaşıma elverişli hale getirdi (onun Rialto köprü projesi gibi Verona projesi de başkaları tarafından gerçekleştirildi). 1514'te, Julius II için San Pietro bazilikası'nın bir modelini yaptı. Bu bilgin hidrolikçi, Vitruvius'un (Venedik, 1511), Frontinus'ın sukemerleri üzerine kitabının ve çeşitli latin yazarların (Cato, Sezar, Plinius) yapıtlarının ilk resimli baskılarını gerçekleştirdi.

GİOCOSO sıf. ("neşeli" anlamında ital. sözc.). Müz. Bir müziğin hafifliğini belirtmek için kullanılır.

GİOHAR → CEVHER.

GİOİA (Melchiorre), italyan yazar ve siyaset adamı (Piacenza 1767 - Milano 1829). Fransız devrimi'nin düşüncelerini benimsedi ve Parma ile Piacenza'nın Milano devletine katılmasını savundu; hapse atıldı, ama Bonaparte'ın araya girmesi üzerine serbest bırakıldı (1797). Campoformio antlaşması'ndan sonra, kısa ömürlü gazeteler çıkardı (*Il Monitore italiano, Il Censore*, 1798): bu gazetelerde Directoire'ın İtalya'daki eylemleri şiddetle eleştirildi. Konsüllük yandaşları arasına katılan Gioia, Cisalpina Cumhuriyeti'nin vakanüvisliğini kabul etti (1801) ve kendini ekonomi politik çalışmalarına verdi (*Ragionamento sui destini della repubblica italiana* [İtalyan cumhuriyetinin yazgısı üzerine görüşler], 1803). İtalya krallığı'nın düşüşünden sonra, özellikle, istatistiğe önemli bir yer veren, iktisadi ve toplumsal incelemelere yöneldi (*Nuovo Prospetto delle scienze economiche* [İktisadi bilimler yeni elkitabı] 1815-1817).

Réunion des musées nationaux

la Gioconda (1503'e doğr.-1507)
Leonardo da Vinci'nin yapıtı
Louvre müzesi, Paris

Ama Carbonari ile kurduğu dostluk onu Avusturya hükümetinin gözünde kuşkulu duruma düşürdü ve yedi ay hapsedildi (1820-21).

GİOİA (Gaetano), italyan dansçı ve koregraf (Napoli 1768 - *ay. y.* 1826). Salvatore Vigano'nun tilmizi. Çok başarılı bir mim sanatçısı ve verimli bir yaratıcı olan Gioia, 220'nin üstünde bale düzenledi ve bunların çoğunun müziğini de besteledi. İlk yapıtı olan *Sofonisba*'yı Vicenza'da sahneledi (1789). Başlıca yapıtları: *Antigone* (Venedik, 1790), *Alceste* (Viyana, 1800), *Il ritorno di Ulisse* (Napoli, 1804) ve özellikle de *Cesare in Egitto*'dur (Milano, 1809).

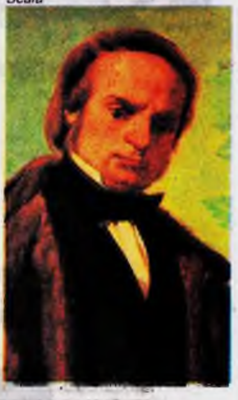
GİOİA DEL COLLE, İtalya'da kent, Puglia'da (Bari ili), Bari'nin G.'inde; 27 600 nüf. Tarım ve ticaret merkezi. Besin ve tekstil sanayileri.

GİOİA TAURO, İtalya'da liman kenti, Calabria'da, Tirren denizi kıyısında, Reggio di Calabria'nın K.-K.-D.'sunda; 15 000 nüf. Sıvı yağ.

GİOLFİNO (Niccolo), italyan ressam (Verona 1476 - *ay. y* 1555). Özellikle doğmuş olduğu kentin kiliseleri için freskler yaptı (*Eski Ahit'ten sahneler*, S. Maria in Organo; *Ruhülkudüsün inişi* [1518] ile *Aziz Dominicus'un yaşamı*, S. Anastasia).

GİOLİTO DE' FERRARİ, 1483'ten 1606'ya kadar etkinliğini sürdüren, italyan basımcı aile. En tanınmış temsilcisi Venedik'e yerleşen GABRİELE'dir (1510-1578): pek çok sayıda, resimlenmiş italyan klasiği yayımladı.

Scala

Vincenzo Gioberti
Antonio Puccinelli'nin
tablosundan ayrıntı
Arte moderna galerisi, Floransa

GİOLİTTİ (Giovanni), italyan siyaset adamı (Mondovi 1842 - Cavour 1928). Kendi halinde bir dağ köylüsünün oğlu. 1873'te maliye baş müfettişi, 1877'de sayıştay genel sekreteri ve 1882'de danıştay üyesi oldu. Anayasacı sol grup milletvekili olarak Meclis'e girdi (1882-1886). Crispi hükümetinde maliye bakanlığı, mayıs 1892'den kasım 1893'e değin meclis başkanlığı yaptı ve toplumsal reform önerilerinde bulundu. Bu tasarıların ve bulaştığı bir mali skandalın doğurduğu tepki üzerine istifa etti. 1893-1900 arasında bir dizi reform tasarısı, özellikle mali reform tasarısı onun sayesinde oldu. Za-

İnternational Grafic Press

Giovanni Giolitti

Yan-Rapho

Jean Giono (1968'de)

nardelli hükümetinde içişleri bakanı olduğu sırada (1901-1903), birçok grevi ustaca savuşturdu; bir yandan görüşmeleri teşvik ederken aynı anda polis yetkililerine gizli talimatlar veriyordu. Katoliklerin italyan siyasal yaşamına katılmalarını kolaylaştırdı ve bazı sosyalistlerle uzlaştı. 11 yıl boyunca neredeyse hiç değişmeden başbakanlık yapan (1903-1905; 1906-1909; 1911-1914) Giolitti, temelde liberal bir siyaset izledi. 1904'teki yeni grev dalgası karşısında yalnızca düzeni korumakla yetindi. Çabalarıyla hükümet, 1903'te bütçe fazlası verdi ve bu kaynağı eğitim ve bayındırlık işlerinin finansmanında kullandı. Giolitti, ayrıca bazı toplumsal yasaların kabul edilmesini sağladı (gece çalışma yasağı, çocuk ve kadınların çalışma süresinin azaltılması) ve oy hakkını genişletti.

Dış siyasette, fırsattan yararlanmak için Türkiye'ye savaş ilan etti (1911) ve Tripoli'yi işgal etti (1912); ama Birinci Dünya savaşı sırasında İtalya'nın tarafsızlığından yana oldu. Altı yıllık bir aradan sonra beşinci hükümetini kurdu (1920-21), ama kesin bir siyasal tutumu olmadığı için savaş sonrasında ortaya çıkan yeni duruma ayak uyduramadı. Matteotti'nin öldürülmesinden (1924) sonra çoğunluk grubundan ayrıldı ve korporatif (mesleki temsile dayalı) bir parlamentonun kurulmasına karşı çıktı (1928).

GİONO (Jean), fransız yazar (Manosque, 1895 - *ay. y.* 1970). İtalyan kökenli fakir bir ailenin oğluydu. Birinci Dünya savaşı sonrasından başlayarak ödünsüz bir barış savunucusu oldu. 1939 ve 1944'te bu tutumundan ötürü hapse atıldıysa da ölümüne dek savaş karşıtı ilkelerinden caymadı. Kırsal kesim yaşantısını konu alan lirik ve tümtanrıcı romanlarıyla (*Colline*, 1929; *Un de Baumugnes*, 1929; *Regain*, 1930) tanındı. Kırsal dayanışmayı ve doğaya karşı topluca mücadeleyi anlatan yapıtları (*Büyük sürü* [Le Grand Troupeau], 1931; *Chant du monde*, 1934; *Que ma joie demeure*, 1935) mutluluk ve felaketlerin iç içe dokunduğu bir örgüye sahiptir. İkinci Dünya savaşı sonrası Stendhal'i çağrıştıran bir dizi tarihi roman yazdı: *Hussard sur le toit* (1951), *le Moulin de Pologne* (1952), *le Bonheur fou* (1957), *l'Iris de Suze* (1970). Tiyatro yapıtları ve filmler de imzalamış olan yazarın *Chroniques*'leri (günce) fransız edebiyatının başyapıtlarından biri sayılır.

GİORDANİ (Pietro), italyan yazar (Piacenza 1774 - Parma 1848). Yeniklasik şair (*Panegirico a Napoleone*, 1807; *Elogio di Antonio Canova*, 1810; *Essequie di Giambattista Galliadi*, 1811); klasik edebiyatın ahlaksal ve pedagojik değeri üzerine çok sayıda deneme yazmış olan Giordani (*A un giovane italiano. İstruzioni per l'arte di scrivere*, 1821), Leopardi'nin daha çok gençken yeteneğini keşfetti ve onu yüreklendirdi.

GİORDANO (Luca), **İl Fapresto** denir, italyan ressam (Napoli 1634 - *ay. y.* 1705). Güney barok üslubun, büyük bir ustalığa sahip başlıca temsilcisidir. Özellikle Napoli (*Tapınaktan kovulan tüccarlar*, Gerolamini kilisesi), Monte Cassino (harap olmuş), Floransa, Venedik ve Roma'da mitolojik ya da dinsel sahneler çizdi. İspanya'ya gitti ve el-Escorial'da on yıl çalıştı. Napoli'de Ribera tarafından yetiştirilen ve Caravaggio'dan etkilenen sanatçı, venedikli ressamlarla ilişki kurunca üslubunu yumuşattı (*Doktorlar arasında İsa*, Roma) ve Pietro da Cortona'dan sonra, berrak bulutlar ve hafif fırtınalarla dolu, hacimli bir resim anlayışına yöneldi (*Mediciler'in yüceltilmesi*, Floransa Medici-Riccardi sarayı'nın tavanı, 1682).

GİORDANO (Umberto), italyan besteci (Foggia 1867 - Milano 1948). Napoli konservatuvarı'nda öğrenim gördükten sonra operalar bestelemeye başladı. *Andrea Chenier* (1896) ve *Fedora* (1898) adlı yapıtları büyük başarı kazandı. *Madame Sans-Gêne* (opera-komik; New York, 1915) ve *İl Re* (opera; la Scala, 1929) gibi son yapıtlarının prömiyerini Toscanini yönetti. Giordano, italyan gerçekçilik akımı içinde yer alır.

GİORGİ (Giovanni), italyan elektrikçi ve fizikçi (Lucca 1871 - Castiglioncello 1950). Beltrami ve Cremona'nın öğrencisi olan Giorgi, önce Cagliari, sonra da Palermo üniversitelerinde matematiksel fizik profesörlüğü yaptı. 1934'te Roma mühendislik okullarından birinde, telgraf ve telefonla iletim ve ölçüm kürsüsünün başkanlığını yaptı. Daha çok, 1901'de MKSA (metre-kilogram-saniye-amper) adı verilen bir birimler sisteminin kullanılmasını önermesiyle tanınır. Uluslararası elektroteknik komisyonu 1935'te bu sistemi kabul etmiştir.

GİORGİNO a. Cenova Cumhuriyeti'nin gümüş parası, üzerinde aziz Georgius'ün başresmi ve Cenova'nın arması vardır.

GİORGİO (Maestro) → ANDREOLİ.

GİORGİO DA SEBENİCO → JURAJ DALMATİNAC.

GİORGİONE (Giorgio DA CASTELFRANCO, —denir), venedikli ressam (Castelfranco Veneto 1477'ye doğr. - Venedik 1510). Sanat yaşamının kısalığına karşın, Venedik resim sanatında önemli bir yeri vardır: ustası Giovanni Bellini'nin hazırladığı tonal resmi ve ışıkçılığı ortaya koydu. Bakire Meryem'i ışıklı manzara üzerinde belirginleştiren iki bölgeli bir düzeni olan *la Pala de Castelfranco* (1505'e doğr.) adlı çalışmada, tablonun bütünlüğünü çehreler üzerine düşen eğik ışık oyunlarıyla, giysi kıvrımlarıyla, aziz Liberale'nin örtüsüyle yarattı. Harabeler ve çalılıklar içinde bilmecemsi küçük bir sahne olan *Fırtına* adlı yapıtıyla (ya da *Kasırga*, Venedik Accademia), sanatının doruğuna erişti; bu tabloda nesnelerin ışık altında ani renklenmelerini yakalayarak en kaçıcı ışık etkilerini tuvale dökmede büyük ustalık gösterdi. 1508'de, genç Tiziano ile birlikte, le Fondaco dei Tedeschi için bir dizi fresk yaptı (harap olmuştur). Bu çalışmalar, aynı döneme doğru yapılmış *Üç filozof* adlı tabloda da (Viyana) görülen belli bir içrekçiliği dışa vuruyordu. Tiziano tarafından tamamlanmış olan *Uyuyan Venüs* (Dresden) adlı tabloda, yaygın ışık, kehribar renkli çıplağın ve manzaranın özellikleri, duyusal, etkileyici bir düş atmosferi yaratırlar. Louvre'da bulunan *Kır konseri* adlı tabloysa, Tiziano'ya mal edilmektedir. Giorgione'ye ait olduğu en belirgin öteki yapıtlar: peyzajın ilk kez büyük bir önem kazandığı *Çobanların büyük sevinci* (Washington), *Yudit* (Ermitaj), *Genç adam portresi* (Berlin-Dahlem), *Oklu genç adam* (Viyana), *Okuyan Meryem ve Çocuk*'tur (Oxford).

Giornale de' Letterati, birçok italyan yayın organının adı. Önceleri, *Journal des savants* (1665) ve B. Bacchini'nin (1686-1695) kurduğu ve Roma'da (1668-1681) Parma'da ve Modena'da yayımlanan *Giornale de' Letterati*, örneğinden yola çıkarak özellikle bilim ve çeşitli uzmanlık konularına eğildi. Daha sonra bu yayınlarda edebiyat haberlerine daha çok yer verilmeye başlandı; bunlardan en ünlüsü Venedik'te A. Zeno'nun kurduğu *Giornale de'Letterati d'İtalia*'dır (1710-1740).

GİOTTİNO, XIV. yy.'ın ikinci yarısında yaşamış floransalı ressam. Stefano ustanın oğlu ve öğrencisiydi. 1368'de ressamlar loncasına yazıldı. Kendisine mal edilen yapıtlar (bunların başında bugün Uffizi'de bulunan, S. Remigio kilisesi'ndeki *Mezara koyma* adlı tablo gelir) Stefano, Giovanni da Milano ve Maso di Banco gibi onun da çağının en seçkin ressamlarından biri olduğunu gösterir.

GİOTTO di Bondone, italyan ressam, mozaikçi ve mimar (Colle di Vespignano, Mugello'da, 1266 - Floransa 1337). Cimabue yeteneğini keşfedip onu öğrenci ola-

Luca Giordano
Doktorlar arasında İsa
Ulusal galeri, Roma

Scala

Giorgione
Fırtına ya da *Kasırga* (1507'ye doğr.)
Galleria dell' Accademia, Venedik

Scala

Scala

Giotto di Bondone
Meryem'in evlenmesi
Padova'da Scrovegni capellası'ndaki fresk
(1303'e doğr. - 1305)

Sçala

Giotto di Bondone
Vaftizci Yahya'nın yaşamından sahneler
(1313'e doğr.)
Floransa S. Croce kilisesi'nin Peruzzi capellası'ndaki tablo

rak yanına almadan önce çobanlık yaptığı söylenir Giotto Floransa'da onun yanında, vaftizhane mozaikçilerinin arasında yetişti; daha sonra Roma'ya, Cavallini'nin yanına gitti. San Pietro kilisesi'nin atriumunda yaptığı *la Navicella* mozaiği (1295'e doğr.) bir başyapıt olarak karşılandı. Giotto Floransa, Roma ve Assisi'de çalıştı; Assisi'deki üst bazilikada bulunan *Aziz Francesco'nun yaşamı* adlı fresklerin büyük bir bölümünün Giotto tarafından yapıldığı (tartışmalı da olsa) ileri sürülür. Pek çok belgeden de anlaşıldığına göre, Giotto, XIV. yy.'ın başlangıcında, hem servete kavuşmuş bir ressam, hem de önemli bir atölye çalıştıran, kendini kabul ettirmiş bir ustaydı. Ünü Kuzey İtalya'ya da yayıldı; Rimini'de, daha sonra da Padova'da çalıştı. Padova'dayken Arena'daki Scrovegni capellası için bugün en büyük yapıtı sayılan freskleri yaptı (*Meryem'in yaşamı ve İsa'nın yaşamı'ndan sahneler, Zaaf ve erdem alegorileri*, 1303-1305'e doğr.). Giotto bu yapıtlarında bizans geleneğinden kesinlikle koparak resim sanatına yeni bir yön verdi ve XV. yy.'ın perspektif araştırmalarını haber vererek uzama üçüncü boyutunu da kazandırdı ve durumlardaki gerginliğin kişilerin plastikliğinden kaynaklandığı kutsal öyküleri büyük bir sadelikle anlattı. Giotto'nun burada zenginleşmeye başlayan renkleri, *Aziz Francesco' nun yaşamından sahneler*'i işleyen Floransa'daki S. Croce kilisesi'ndeki Bardi capellası'nın fresklerinde (1320-25), sonra, *Stefaneschi çokkanatlısı*'nda (1328, Vatikan) büyük bir zarafete ulaştı. 1330'da, Napoli kralı Anjoulu Roberto'nun yanına çağrılan sanatçı, bir dizi ünlü kişinin resimlerini yapmakla görevlendirildi (bunlar günümüzde yok olmuştur). Floransa'ya dönüşünde, kentin baş mimarlığına atandı ve imar ve şehircilik çalışmalarının yönetimini üstlendi; 1334'te, S. Maria del Fiore'deki ünlü Campanile' nin (çan kulesi) inşasına başladı. 1334 ile 1337 arasında Milano'ya gitti. Lombardia resim sanatı üzerine büyük bir etkisi oldu.

Giotto'nun etkisi, yalnızca Maso di Banco, T. Gaddi, Daddi, Stefano ve Giottino gibi seçkin sanatçıların yetiştiği atölyesinde değil, gittiği her yerde hissedildi ve onun sayesinde bizans (yunan) üslubunun yerini latin-gotik gerçekçiliği aldı.

GİOVAGNOLİ (Raffaello), italyan yazar (Roma 1838 - *ay. y.* 1915). Yurtsever bir kişi olan Giovagnoli, mutlak özgürlük düşüncelerinden esinlenerek çok sayıda tarihsel roman yazdı (*Spartaco*, 1874; *Messalina*, 1885).

■**GİOVANNA I d'Angiò** (Napoli 1326 - Aversa 1382), Napoli kraliçesi (1343 -1382); Calabria dükü Carlo'nun ve Marie de Valois'nın kızı. İlk kocası Anjoulu André'nin (1345) öldürülmesinde parmağı olduğu sanılan Anjou-Tarantolu Luigi ile evlendi; Macaristan kralı büyük Lajos I'in saldırısı karşısında önce Marsilya'ya, sonra Avignon'a sığınmak zorunda kaldı; Avignon'u papa Clemens VI'ya sattı. Napoli'ye döndüğünde, 1348'de taç giymiş olan kocası tarafından iktidardan uzaklaştırıldı. Onun ölümünden sonra Mallorca kralı Jaime III ile (öl. 1375) [kocasını iktidardan uzak tuttu], sonra Otto von Braunschweig'la evlendi (1376). 1370'te, hısımlık yoluyla yeğeni olan Durazzo dükü Carlo'yu tahtın vârisi ilan etti. Bununla birlikte, Anjou dükü Luigi I'i evlat edindi. Bunun üzerine Durazzolu Carlo, Giovanna' yı tutsak aldı (1381) ve boğdurdu.

GİOVANNA II (Napoli 1373 - *ay. y.* 1435), Napoli kraliçesi (1414-1435), Napolili Carlo III ile Durazzo sülalesinden Margherita'nın kızı. Kardeşi Laszlo'dan sonra tahta çıktı ve Avusturya dükü Habsburg' lu Wilhelm (öl. 1406) ile, daha sonra (1415'te) Bourbon sülalesinden Marche kontu Jacques II ile evlendi, ama yöneticimi gözdelerine (Pandolfello Alopo, Gianni Caracciolo) bıraktı. Aragön ve Sicilya kralı Büyük Alfonso V'i vâris ilan etti (temmuz 1421), daha sonra, Anjou sülalesinden Luigi III'ü (1423) ve onun sonradan doğan kardeşi İyi René'yi (1434) evlat edindi. Ölümünde Alfonso ile René arasında savaş çıktı.

GİOVANNETTİ (Matteo), italyan ressam (Viterbo ? - Roma 1368-69'a doğr.), yalnızca 1322 ile 1368 yılları arasındaki yapıtları biliniyor. 1343'ten 1367'ye kadar, Avignon'da, Papalık sarayı için çalışan ressamların en önemlisiydi. Yaptığı pek çok fresken günümüze kalanlar: Papalar sarayı'nda, Garde-Robe kulesinde bulunan çeşitli av sahneleri (italyan ve fransız, başka ressamlarla birlikte yapılmıştır), St-Martial capellası'nda bulunan *Aziz Martial'ın yaşamı*'ndan sahneler (1344-45), Grande Audience salonunun dekorundan bir parça (*Peygamberler*, kubbede, 1352, 53) ve Villeneuve manastırı'nda Vaftizci Yahya'ya adanan bir capellanın freskleridir. Giovannetti'in S. Martini ile Lorenzettilerden etkilenmiş olan sanatçı, ışıklı renk anlayışı içinde, gotik saray üslubunun olağanüstü dünyasını haber veren bir zarifliğin yanı sıra, şaşırtıcı bir anlatım özgürlüğüne ulaşır.

Lauros-Giraudon

Giovanna I d'Angiò
Napoli kraliçesi
Amedeo Gras'ın tablosundan ayrıntı (XIX. yy.)
Versailles şatosu

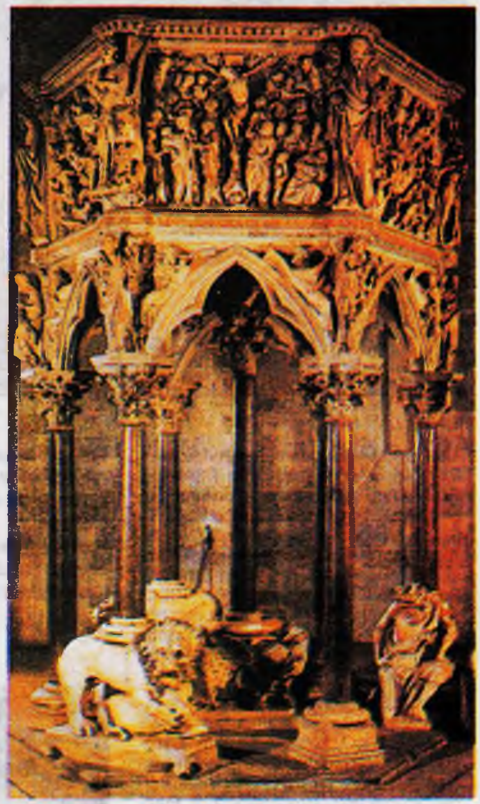
GİOVANNİ da Rimini, XIV. yy.'ın ilk yarısında yaşamış italyan ressam. Rimini ekolünün başı, Giotto'nun sanatının en özgün yorumcularından biriydi; resimlerindeki şiir havası yerel mahalli geleneklerden kaynaklanır (Mercatello'da, S. Francesco kilisesi'nin ve Rimini resim müzesi'nin *Çarmıha gerilme* tablosu; Rimini S. Agostino kilisesi'nde bulunan *Bakire Meryem'in yaşamı* freskleri).

■**GİOVANNİ da Milano,** italyan ressam, Como yakınında Caversago'da doğdu, 1346'dan 1369'a kadar Floransa'da yaşadığına ilişkin belgeler bulunmaktadır. İnce bir gerçekçilik taşıyan sanatı, Floransa okuluna özgü biçimsel yapıyla (Giotto), Lombardia'ya özgü arı ve zarif kültürü birleştirir. 1360-1380 arasında, Lombardia sanatının zengin yapıtlarını etkiledikten sonra, biçimlerinin zarifliği, dindışı kostümler arayışı, yüz ifadelerini dokunaklı biçimde belirginleştirmesiyle uluslararası gotik üslubun oluşmasına katkıda bulunan Giovanni da Milano, On dördüncü

Scala

Giovanni da Milano: *Pietà* (1365).
Galleria dell' Accademia, Floransa

Scala

Giovanni Pisano
Pistoia Sant'Andrea kilisesi'nin vaaz kürsüsü (1301'de tamamlanmıştır) mermerden

yüzyıl ressamlarının en büyüklerinden biri sayılır. Kendisine ait olduğu iyi bilinen yapıtları: Prado Resim müzesi'ndeki çokkanatlı tablo *(Meryem ve Çocuk İsa azizlerle)*, Floransa S. Croce kilisesi'ndeki Rinuccini capellasının freskleri (1365'e doğr.), Floransa akademisi'ndeki *Pietà* (1365).

GİOVANNİ da Prato → GHERARDI (Giovanni).

GİOVANNİ Florentino *(ser)*, XIV. yy. italyan yazar. Bir hikâye kitabı kaleme aldı (*Il Pecorone*, 1378'de yayımlanmıştır). Bu hikâye 25 akşam boyunca bir rahibeyle âşığına anlatılmıştır. Shakespeare *Venedik taciri* adlı oyununun konusunu buradan almıştı.

GİOVANNİ da Fiesole *(Fra)* → ANGELİCO.

GİOVANNİ da Capestrano *(aziz)*, italyan fransisken (Capestrano 1386 - Villacum, bugün İlok, Hırvatistan, 1456). Perugia valisi (1412), Malatestalar'ın tutsağı fransisken rahibi (1416), engizisyoncu (1426) olan Giovanni, fraticellolarla mücadele etti. 1451'de Avusturya, Bavyera, Silezya ve Polonya'da Nicolaus V'in papalık elçisi olarak görev yaptı. Husçular'la savaştı, Türkler'e karşı bir haçlı seferi düzenledi. János Hunyadi'nin ordusuna ve Belgrad'ın savunmasına katıldı (1456). 1960'ta azizleştirildi.

GİOVANNİ da Modena, italyan ressam ve minyatürcü; 1398'den 1456'ya kadar Bologna'da yaşadığına ilişkin belgeler bulunmaktadır. Uluslararası gotik üslubun inceliklerini, Bologna geleneğine özgü popüler özelliklerle karıştırarak, XV. yy.'ın ilk yarısında Bologna resim sanatını derinden etkiledi (S. Petronio kilisesi'ndeki freskler: Bolognini capellası [1408 -1415] ve S. Abbondio capellası [1420]; ayrıca ulusal resim müzesinde bulunan, büyük bir dramatik yoğunluğa sahip, *Çarmıha geriliş* adlı tablo).

GİOVANNİ di Pietro → SPAGNA.

GİOVANNİ da Verona (Fra), italyan heykelci ve kakmacı (Verona 1457'ye doğr. - *ay. y.* 1525). Keşişti; Verona'da S. Maria in Organo kilisesi'nin, sonra Siena'da Monte Oliveto Maggiore'nin kakmalarla süslü koroyeri sıralarını yaptı. Bu yapıtlarda çiçeklere, kuşlara, perspektif olarak çizdiği çok çeşitli mimari öğelere yer verdi. Vatikan'da da çalıştı.

GİOVANNİ da Udine, italyan ressam ve yalancımermer sanatçısı (Udine 1487 - Roma 1564'e doğr.). Vatikan locaları ında (1517 -1519) ve la Villa Madama'da Raffaello ile birlikte çalıştı, Esquilinus kazılarında bulunan roma dönemi süslemelerinden esinlenerek yapılan modern *grotesk*'lerin yaratıcısı oldu. Daha sonraları Mantova'da G. Romano ile Cenova'da da Pierin del Vaga ile çalıştı, natürmortlar da yaptı.

GİOVANNİ da Maiano, XVI. yy.'da yaşamış floransalı heykelci, Benedetto da Rovezzano'nun arkadaşı. Hampton Court şatosu'nu süslemek üzere kardinal Wolsey tarafından çağrıldı, 1521'e doğru burada romalı imparatorların pişmiş topraktan madalyonlarını yaptı. Bu madalyonlar İngiltere'de, Rönesans'a özgü süsleme üslubunun ilk örnekleri arasındadır.

GİOVANNİ da San Giovanni (Giovanni MANNOZZI, —denir), italyan ressam (San Giovanni Valdarno 1592 - Floransa 1636). C. Allori'nin öğrencisiydi. Carracciler'den etkilendi. F. Furini ile Pitti sarayı'nda Badia de Fiesole'nin yemekhanesinde *(Meleklerin İsa'ya hizmeti)*, Rospigliosi sarayı (Pistoia) capellasında ve Roma'daki Santi Quattro Coronati kilisesi'nde büyük tarihsel freskler yaptı.

GİOVANNİ DA PİAN DEL CARPİNE, italyan fransisken (Pian del Carpine, Umbria, 1182'ye doğr. - Antivari, Crna gora, 1252). Aziz Francesco'nun ilk tilmizlerinden biriydi. Önce Germanya'da (1228), daha sonra İspanya'da (1230) fransisken tarikatının bölge başkanı oldu. İnnocentius IV kendisini Moğol hanı Güyük'e elçi olarak gönderdi (1245-46); Bohemya ve Volga'dan geçerek hanın bulunduğu Karakurum'a geldi (22 temmuz 1246), Kiev yoluyla Batı'ya döndü. Giovanni'nin elçiliği önemli bir siyasi sonuç doğurmadı, çünkü han papadan hem siyasal hem dinsel üstünlüğünü de tanımasını istedi. Ancak tanıklığı (*Moğollar'ın tarihi, Sinica fransiscana*'da yayımlandı, 1923-1933), Orta Asya'nın en eski tarih ve coğrafi betimlemesiydi. Giovanni, Antivari başpiskoposuyken öldü.

GİOVANNİ DEL BİONDO, italyan ressam (öl. Floransa 1399). Nardo di Cione'nin öğrencisiydi. Öykülü resimler, süslemeler yaptı: S. Francesco de Castelfiorentino kilisesi freskleri (1360'a doğr.), Floransa, S. Croce'deki Rinuccini capellası sunakarkalığı (1379).

GİOVANNİ Dİ BALDUCCİO, meslek yaşamı özellikle Kuzey İtalya'da geçen XIV. yy.'da yaşamış italyan heykelci. İlk önemli yapıtı olan ve Milano'da S. Eustorgio kilisesi'nde bulunan Aziz Pietro mezarı (1335-1339) heykelsütunlarla taşınır ve toscana sanatından etkiler taşır. Bu tarihten sonra üslubu gelişmiş, sanatçı Milano ortamıyla daha çok bütünleşmiştir.

■ **GİOVANNİ Dİ PAOLO,** italyan ressam (Siena 1399'a doğr. - *ay. y.* 1482). Sassetta ile Gentile da Fabriano'dan etkilenen, ama dokunaklı bir ruhaniliğin temsilcisi olan sanatçı, gotik anlatıma bağlı kaldı. Siena Resim müzesi'nde çok sayıda yapıtı vardır (çokkanatlı tablolar ve çokkanatlı panolar).

■ **GİOVANNİ PİSANO,** italyan heykelci ve mimar (1248'e doğr. - Siena 1314'ten sonr.). Nicola Pisano'nun oğlu ve öğrencisi. Babası gibi o da antik kabartmalar yaptı. Ancak bu klasik kültürle, fransız gotik heykel sanatı üzerine olan derin bilgisini birleştirdi. Ayrıca, italyan sanatına özgün, duygusal bir boyut kazandırdı. Perugia'daki büyük çeşmenin dekorunu bitirdikten (1278) sonra 1284-1299 yılları arasında Siena katedrali'nin cephesini tamamladı. Bu yapıtta fransız tarzı gotik cepheyi Toscana'ya uyarladı. Gene bu yıllarda Pisa vaftizhanesinin dekorasyonu için çalıştı. 1301'de tamamladığı Pistoia'daki S. Andrea kilisesi'nin vaaz kürsüsü Pisano'nun tedirgin mizacını özgürce sergilediği yapıtıdır. Ancak sanatçının Pisa katedrali için yaptığı vaaz kürsüsünde (1302-1310) yeniden klasik biçimlere döndüğü gözlenir. Bu büyük sanatçının, kimi anıtsal olan pek çok heykeli, Pisa Ulusal müzesi'ndedir.

GİOVİ geçidi, İtalya'da geçit, Liguria Apenninleri'nde, İtalya'nın kuzeyiyle Cenova arasındaki ulaşım yolları bu geçidi kullanır; 472 m.

■ **GİOVİO** (Paolo), italyan tarihçi ve hümanist (Como 1483 - Floransa 1552). Pavia'da tıp okudu ve Roma'ya yerleşerek kendini tarih çalışmalarına verdi. Giovio'nun *Historiarum sui temporis libri* (1550-1552) adlı yapıtı, Charles VIII istilasından 1547'ye kadar olan dönemi kapsar ve evrensel bir tarih niteliği taşır. Giovio ayrıca, zamanının bazı ünlülerinin (Leo X, Gonzalo Fernández de Córdoba, Córdobalı Alfonso, Esteli Alfonso) hayatını anlatan monografi derlemeleri ve özellikle *Elogialar*'ı yazdı.

GİOVO geçidi (Monte), İtalya Alpleri'nde geçit, Passirio ve İsarco vadilerinde; 2 094 m. Merano-Brenner yolu buradan geçer.

GİPPİUS ya da **HİPPİUS** (Zinaida Nikolayevna), rus kadın yazar (Belev, Tula, 1869 - Paris 1945). Anton KRAİNİ takma adıyla da tanındı, romanlar yazdı, bir edebiyat salonu açtı. Ama öncelikle şairdi, simgecilikten esinlendi, yazdığı soyut şiirlerde bunalımını ve saltlık tutkusunu dile getirdi (*les Poèmes* [fr. çev.], 1921; *Aux décembristes* [fr. çev.], 1922).

Giovanni di Paolo
Cennet
Son yargı'yı simgeleyen bir predelladan ayrıntı (1460-1465'e doğr.)
Siena pinakoteki

GIPPSLAND, Avustralya'nın (Victoria) güney-doğu'sunda bölge, Avustralya sıradağlarının güney ucuyla deniz arasında. Yaklaşık 35 000 km²'lik bir alan kaplayan bölge verimli, bol yağışlı, süt ineklerinin yetiştirilmesine elverişlidir ve linyit yataklarını içerir.

GİPSY a. Dilbil. BANCARİ'nin eşanlamlısı.

GİPÜR a. (fr. *guipure*). **1.** Eskiden, zemin dokusu olmayan ve geniş ilmeklerden oluşan, iplikten ya da ipekten her çeşit dantel. **—2.** Genellikle perde ve döşemelik storların yapımında kullanılan, dantel taklidi ağımsı kumaş. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. *Venedik işi, güllü iş, Colbert işi* ve genel olarak XVIII. yy.'dan önceki tüm iğne dantelleri gipürdür. Gipürler dantel yapımında uzmanlaşmış kimi bölgelerin ün kazanmasını sağladı. XVIII. yy.'da İngiltere'de dantel yapım makinelerinin icat edilmesiyle, el danteli gittikçe önemini kaybetti ve makine gipürleri büyük bir gelişme gösterdi; dantel makineleri Fransa'ya 1840'a doğru geldi.

Gipür farklı gelişme gösteren üç iplik sistemi içerir. Birinci seri *sabit iplikler*'den oluşur ve yapılacak gipür parçasının uzunluğuna ve genişliğine eşit koşut iplikleden bir örtü meydana getirir. İkinci seri *işleme iplikleri*'nden oluşur ve sabit iplikler arasında ilerler: başlangıçta yan yana bulunan işleme iplikleri bir sabit iplikten başlayarak 1, 2, 3... iplik atlayabilirler ve böylece de ilgili sabit iplikleri bağlayan atlamaları oluştururlar. *Bağlama iplikleri* denilen üçüncü iplik serisi de, sabit ipliklerle işleme ipliklerini sağlamlaştırmak için sürekli olarak sabit ipliklerin çevresine sarılır. İşleme ipliklerinin oluşturduğu atlamalar yan yana gelerek, gipürün desenlerini meydana getiren saydamsız bölümleri ("mat" denir) oluşturur.

Gipür üretiminde kullanılan makine, tül yapımında kullanılana çok benzer. İplik bobinlerini taşıyan düz arabalar içerir; bu arabalar karşılıklı yerleştirilmiş ve üzerinde yuvalar bulunan iki metal parça arasında sürekli olarak salınır. Arabalar tezgâhın alt bölümüne yerleştirilmiş bir çözgü levendinden gelen sabit iplik örtüsünün ortasından geçer. Tezgâhın altına yerleştirilen bobinlerle beslenen işleme ipliklerine de istenilen desenin gerçekleştirilmesi için gerekli yer değiştirmeleri sağlayan çubuklarla kumanda edilir.

GİR sıf. (fars. *giriften*, tutmak'tan *gir*). *Esk.* "Tutan", "tutucu", "zapt eden", "alan", "ele geçiren", "yayılan" anlamında bileşik sözcükler türetilmiştir: *âb-gir* (su alan, su toplayan), *âlem-gir* (dünyayı alan; bütün dünyaya yayılan), *cihan-gir* (→ CİHANGİR.), *giriban-gir* (yaka tutan, yaka tutucu), *kale-gir* (kale tutan, kale zapt eden), *şir-gir* (aslan tutan; sarhoş), *zeh-gir* (yay kirişini tutan) vb.

◆ a. Tutuş, tutma.

GİR a. Batı Hindistan kökenli, Brezilya'ya getirilmiş zebu ırkı. (Gir, yük hayvanı olarak kullanıldığı gibi eti ve sütü için de beslenir.)

GİR, Büyük Sahra'nın Cezayir'deki kesiminde (örneğin Tuggurt) [Biskra ve Vargla vilayetleri] vahalar dizisi, şot Melgir'in G.'inde. Önemli yeraltı ırmakları boyunca sıralanır ve artezyen kuyularından suyunu sağlar. Hurmalıklardan üstün nitelikli ürünler (üretildiği yerde işlenir ve tüketime hazır hale getirilir) elde edilir.

GİR *(uved)*, Fas'ta ve Cezayir'de *uved*, Doğu Yüksek Atlaslar'dan doğar; 260 km. Önce ekilip biçilen bir vadide akar, Budenib vahasını sular, sonra güneye doğru cılızlaşarak Saura uvedini oluşturur.

GİRÂ sıf. (fars. *girâ*). *Esk.* Tutucu, tutan.

GİRAB a. Esk. denizc. Eskiden osmanlı donanmasının Basra körfezinde, Umman denizi'nde ve Dicle'de kullandığı uzun, başı sivri ve keskin, kadırgaya benzeyen çektiri sınıfından savaş gemisi.

—ANSİKL. Mazgal deliklerinden geçirilen kürekler güverte altından çekilirdi. Savaşçıları düşman oklarından ve kurşunlarından korumak için girabların küpeşteleri oldukça yüksek bir biçimde inşa edilirdi.

Giralda, Sevilla'da, katedralin kuzey-doğu köşesinde bulunan, 97 m yüksekliğinde kare kule; 1184-1196 yılları arasında, bugün yıkılmış bulunan Ulu cami'nin minaresi olarak yapıldı. Adını, Bartolomé Morel'in (1568) *İman* adlı dev heykelinden alır. Kulenin tepesine dikilen heykel, ağırlığına rağmen (1 288 kg) en hafif esintide yön değiştirir ve rüzgâr fırıldağı *(giraldillo)* görevi görür. Hernân Ruiz'in yapıtı olan ve çan kulesini oluşturan üst katlar, 1568 yılından kalmadır.

GİRALDİ Cintio (Giambattista), italyan yazar (Ferrara 1504 - *ay. y.* 1573). Shakespeare'in *Othello*'suna esin kaynağı olan hikâyeler yazdı (*Ecatommiti*, 1565). Giraldi'nin, dehşetten zevk alınabileceğini gösteren (bunun kuramcılığını da yapmıştır) pek çok trajedisi de vardır (*Orbecche*, 1541).

GİRAL PEREİRA (José), ispanyol siyaset adamı (Santiago, Küba, 1879 - Mexico 1962). İç savaşın başında, temmuz 1936'da hükümet başkanı oldu, mayıs 1937'de Negrín hükümetinde dışişleri bakanlığına getirildi. Sürgündeki ispanyol hükümetinin başkanlığını yaptı (1945), 1947 başında bu görevinden istifa etti.

GİRAN sıf. (fars. *giran*). *Esk.* **1.** Ağır gelen, ağır. **—2.** Pek çok. **—3.** Pahalı, kıymetli, değerli. **—4.** Can sıkan, bıktırıcı, usandırıcı, sıkıntılı. **—5.** Kokmuş, pis. **—6.** Göze hoş görünmeyen, çirkin. **—7.** Kötü, fena: *"Söyleme sen onlara kavl-i girân"* (Ahmedi, XVIII. yy.). **—8.** Sert, katı. **—9.** *Giran gelmek*, ağır gelmek, dokunmak. **—10.** *Giran-baha*, değerli, pahalı: *"Çıkardı deri ol girân behâyı"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.). ‖ *Giran-bâr*, ağır yüklü, ürünü bol olan ağaç; gebe: *"Gezmek bu dikenlikte girân-bar-ı sefâlet"* (Tevfik Fikret). ‖ *Giran-can*, soğukkanlı; sıkıcı. ‖ *Giran-dest*, eli ağır, yavaş. ‖ *Giran-dest-mâye*, sermayesi bol olan; becerikli, elinden her iş gelen. ‖ *Giran-dûd*, kara duman; sis, bulut. ‖ *Giran-gûş*, kulağı ağır işiten, sağır. ‖ *Giran-hâb*, uykusu geç gelen, uykusu ağır olan; gafil. ‖ *Giran-hâbi*, uyku ağırlığı; gaflet. ‖ *Giran-hâr*, *giran-hor*, çok yiyen, obur. ‖ *Giran-hatır*, canı sıkılmış; dargın. ‖ *Giran-huy*, kötü huylu. ‖ *Giran-kadr*, değeri büyük, değerli. ‖ *Giran-kise*, kesesi ağır; cimri. ‖ *Giran-maye*, değerli, ederi fazla. ‖ *Giran-püşt*, sırtı sağlam; dayanıklı; yük çekici, hamal. ‖ *Giran-rikab*, vakarlı, ağır başlı; savaşta düşman saldırısından yılmayan; düşmanın yerinden edemediği. ‖ *Giran-saye*, üst düzeyde mevki sahibi. ‖ *Giran-seng*, sabırlı, beklemesini bilen. ‖ *Giran-ser*, kibirli, kendini beğenmiş. ‖ *Giran-seyr*, yürüyüşü ve hareketi ağır olan. ‖ *Giran-sirişt*, tembel.

GİRANİ a. (fars. *giran* ve *i*'den *girani*). *Esk.* **1.** Ağırlık. **—2.** Çekilmezlik, usanç duyma.

GİRARD (Albert), fransız matematikçi (Saint-Mihiel 1595 - Leiden ? 1632). Protestandı; Orange prensi Nassaulu Frederik Henrik'in ordusunda mühendislik yaptı, Hollanda'da yaşadı. *İnvention nouvelle en l'algèbre* (Cebirde yeni buluş) [1629] adlı yapıtında Viète'in simgesel gösterimini uyguladı ve yetkinleştirdi. Bu kitapta Girard, cebirin temel teoreminin ilk açıklamasını yaptı: cebirsel bir denklemin köklerinin sayısı, bu denklemin derecesine eşittir.

Girard formülü. Geom. R yarıçaplı S^2 küresinde α, β ve γ açılı küresel bir T üçgeninin alanını veren formül:

$$\mathcal{A}(T) = (\alpha + \beta + \gamma - \pi)\, R^2.$$

Bu formül, S^2'nin açı ölçüleri $\alpha_1,...,\alpha_n$ olan herhangi bir P küresel çokgenine genelleştirilebilir:

$$\mathcal{A}(P) = \left(\sum_{i=1}^{n} \alpha_i - (n-2)\pi \right) R^2.$$

GİRARD (Jean-Baptiste, *baron*—), fransız general ve Chambre des pairs üyesi (Aups 1775 - Paris 1815). 1793'te gönüllü olarak orduya katıldı, 1794-1800 arasında İtalya'da savaştı, 1808-1812 arasında İspanya ordusunda hizmet verdi ve yararlılıklar gösterdi. Büyük Ordu'da, Rusya'da Berezina'yı geçerken yaralandı (1812). Almanya seferi sırasında (1813) Lützen'de yeniden yaralandı. Magdeburg'da abluka altına alındı. 1814 mayısında Fransa'ya döndü. Elbe adasından dönüşünde Napoléon'un öncü birliklerinin komutanlığına getirildi. Ligny savaşı'nda çok ağır yaralandı ve Napoléon tarafından kendisine Ligny dükü unvanı verildi.

GİRARD (Philippe DE), fransız mucit ve sanayici (Lourmarin, Provence, 1775 - Paris 1845). 1805'te değişmez düzeyli ve karpuzu buzlu camdan hidrostatik lambalar ve 1806'da renksemez bir dürbün tasarladı. 1810'da bir keten ipliği makinesi yaparak Napoléon'un, Fransa'yı tüm denizaşırı ürünlerden yoksun bırakan kıta ablukasına çare olabilecek bir iplik makinesi bulana vaat ettiği bir milyon franklık ödülü kazandı. Ancak, makinenin başarısına rağmen söz verilen para ödenemedi. İmparatorluğun çökmesiyle her şeyini yitiren mucit, borçları yüzünden bir süre hapsedildi. Daha o dönemde icadı tüm Avrupa'da kullanıldığı halde, Girard, çar Aleksandr I'in önerilerini kabul etmek zorunda kaldı. 1833'te Varşova yakınlarında bir iplik fabrikası kurdu ve Polonya'daki fabrikaların başmühendisliğine atandı. 1844'te Fransa'ya döndü. Hizmetlerinin karşılığı olarak Polonya'nın büyük bir tekstil merkezine *Zyrardów* adı verildi.

GİRARD (René), fransız deneme yazarı (Avignon 1923). *Mensonge romantique et verité romanesque* (1961), *la Violence et le Sacré* (1972), *Des choses cachées depuis la fondation du monde* (1978) ve *Bouc émissaire* (1982) gibi çözümlemelerden yola çıkarak, bütün kültürlerin şiddet üzerine konulduğu yeni bir insanbilim geliştirmeye çalıştı. Son yapıtı *Les feux de l'envie*'dir (1990).

GİRARDENGO (Costante), italyan bisiklet yarışçısı (Novi Ligure 1893 - Alessandria, Piemonte, 1978). IL CAMPIONISSIMO diye adlandırılan Girardengo, 1912'den 1928'e kadar dokuz kez İtalya yol yarışı şampiyonu ve iki kez İtalya turu birincisi olarak (1919 ve 1923) italyan bisiklet yarışçılığına damgasını vurdu.

GİRARDET (Karl), isviçreli tarih ressamı ve kitap resimleyicisi (Le Locle 1813 - Paris 1871). Bir ressam ailesinden gelen ve Paris'te Cogniet'nin öğrencisi olan sanatçı, daha çok öykülü tablolar yaptı (Neuchâtel müzesi).

GİRARDON (François), fransız heykelci (Troyes 1628 - Paris 1725). Roma'dan döndüğünde onu Roma'ya gönderen rektör Séguier'nin korumasında, Le Brun'ün başlıca çalışma arkadaşları arasına girdi ve kralın baş heykelciliğine getirildi. 1657'de Resim ve heykel akademisi'ne kabul edildi, orada 1659'da profesör, 1695'te rektör oldu. Versailles'da çok sayıda yapıtı vardır: *Nymphelerin hizmet ettiği Apollon* (1666-1673) ile *Nymphelerin banyosu*, *Saturnus havuzu*, *Kış*, *Proserpina'nın kaçırılışı* vb.; öteki heykelcilere birçok model sağladı. *Kardinal Richelieu* (Sorbonne) ve *Louvois*'nın (Tonnerre) vb. mezar anıtlarını yaptı. *Louis XIV*'ün Louis-le-Grand (bugün Vendôme) alanındaki atlı heykeli Devrim'de parçalandı. 1690'da, doğduğu kente armağan olarak, kralın beyaz mermerden büyük boy madalyonunu (belediye binası) yaptı. Birçok büst çalışması da vardır *(Boileau, Ar-*

Giraudon

Paolo Giovio
***Arras derlemeleri*'nden desen**
XVI. yy. sonu
Belediye kütüphanesi, Arras

Louis Monnier

René Girard (1982'de)

Lauros-Giraudon

François **Girardon**
Kış
Versailles şatosu bahçesi kuzey parterinde mermer heykel

Keystone

general **Giraud**
(Metz, 26 kasım 1944)

Lauros-Giraudon

Jean **Giraudoux**
Vuillard
J. Giraudoux kol.

naud). Louis XIV döneminin büyük klasik heykelciliğinin en iyi temsilcisidir.

GİRARDOT, Kolombiya'da, Magdalena kıyısında ırmak limanı; 77 000 nüf. Bogotá'ya giden demiryolunun başlangıcı.

GİRARDOT (Annie), fransız kadın sinema oyuncusu (Paris 1931). 1954'te, Comédie-Française'e girdi ve iki yıl burada çalıştı. Sinemada, *Treize à table* (A. Hunebelle, 1955) ve *Reproduction interdite* (G. Grangier, 1956) filmlerinde aldığı iki küçük rolden sonra *l'Homme aux clefs d'or* (L. Joannon, 1957) filmindeki oyunuyla Suzanne-Bianchetti ödülü'nü aldı. Fransa'da olduğu kadar İtalya'da da çevirdiği sayısız filmler arasında şunlar sayılabilir: *Düşman kardeşler* (Rocca e suoi Fratelli) [L. Visconti, 1960], *la Proie pour l'ombre* (A. Astruc, 1961), *le Mari de la femme à barbe* (M. Ferreri, 1963), *Trois Chambres à Manhattan* (M. Carné, 1965) [Venedik film festivali'nde en iyi kadın oyuncu ödülü], *Yaşamak için* (Vivre pour vivre) [C. Lelouch, 1967], *Erotissimo* (G. Pirès, 1968), *Un homme qui me plaît* (C. Lelouch, 1969), *Elle boit pas, elle fume pas, elle drague pas, mais elle cause* (M. Audiard, 1969), *Ölesiye sevmek* (Mourir d'aimer) [A. Cayatte, 1970], *la Vieille Fille* (J. P. Blanc, 1971), *la Mandarine* (E. Molinaro, 1971), *Şok* (Traitement de choc) [A. Jessua, 1972], *Tokat* (la Gifle) [C. Pinoteau, 1974], *Kadın doktor* (Dr. Françoise Gailland) [J. L. Bertucelli, 1976], *Çılgın hayat* (La Zizanie) [C. Zidi, 1979], *Partir, Revenir* (C. Lelouch, 1985), *Il ya des jours et des lunes* (C. Lelouch, 1990), vb. Tiyatroda da, başta 1958'de L. Visconti'nin yönettiği *Salıncakta iki kişi* olmak üzere pek çok yapıtta rol aldı.

GİRASOL (fr. sözc.; ital. *girasole;* lat. *girare*, döndürmek ve *sol*, güneş'ten). Miner. Mücevhercilikte kullanılan parlak kuvars türü.

GİRAUD (Albert KAYENBERGH, **Albert** —denir), fransızca yazan belçikalı yazar (Louvain 1860 - Brüksel 1929). *La Jeune Belgique*'in kurucularındandı ve bir süre bu dergiyi yönetti; yazılarında parnasyen görüşlerinin katılığı ve polemikleriyle dikkati çekti. Eleştirmen ve dramaturg olan Giraud, her şeyden önce biçimsel olgunluğu kendine tek ideal olarak seçmiş kibirli bir şairdi (*Pierrot lunaire*, 1884; *Hors du siècle*, 1888; *Héros et Pierrots*, 1898). Hayal ettiği bir pagan dünyasını işleyen üçlemesinde (*la Guirlande des dieux*, 1910; *la Frise empourprée*, 1912; *Éros et Psyché*, 1914) nispeten biraz daha yumuşak görülür.

■ **GİRAUD** (Henri), fransız general (Paris 1879-Dijon 1949). Guise yakınında yaralandı ve hapsedildi (1914). Kaçtı, Fransa'ya gitti ve Malmaison'da savaştı (1917). 1939'da VII. ordunun başına getirildi ve bu kuvvetlerle 10 mayıs 1940'ta Belçika'ya girdi. Almanlar'ın Meuse'deki yarma harekâtının ardından esir düştü ve Königstein'e (Saksonya) götürüldü. 1942'de buradan kaçtı ve Cezayir kentine gitti. Darlan'ın ölümüyle Fransız Afrikası'nın askeri ve sivil önderliğini üstlendi. 1943'te, de Gaulle'le birlikte, Fransız ulusal kurtuluş komitesi'nin başkanlığına getirildi. Daha sonra, 1944'e kadar fransız kuvvetlerinin yeniden oluşturulmasını yönetti.

GİRAUD (Osman), fransız kökenli türk atıcı ve yönetici (İzmir 1929). Atıcılığa İzmir'de başladı. 1973'teki Balkan şampiyonası'nda üçüncü oldu. Birçok Türkiye şampiyonluğunu elde etti. 1970-1972 arası Atıcılık ve avcılık federasyonu başkanlığı yaptı.

GİRAUD (Silli), fransız kökenli türk atıcı (İzmir 1937). Atıcılık sporuna İzmir'de başladı. Uluslararası alanda özellikle Balkan şampiyonalarında başarılı oldu. Atıcılık skeet dalında 1968 (İstanbul), 1969 (Bükreş), 1970 (Atina), 1971 (Bükreş), 1972 (Varna) ve 1978 (Ankara) yıllarında yapılan Balkan şampiyonalarında birinci geldi. Osman Griaud'un eşidir.

GİRAUD (Melis), fransız kökenli türk atıcı (İzmir 1961). Babası Osman Giraud'nun antrenörlüğü eşliğinde yetişti. 1980 yılında yapılan Balkan şampiyonası'nda birinci oldu, atıcılığın skeet dalında annesi Silli Giraud'un Türkiye rekorunu 115 puanla kırdı.

GİRAUDİA a. *Thiaridae* familyasından, gölde yaşayan öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (Cinsin üyelerine yalnızca Tanganyika gölünde rastlanır.)

■ **GİRAUDOUX** (Jean), fransız yazar (Bellac 1882 - Paris 1944). Parlak bir eğitim görerek 1906'da Harvard Üniversitesi'nde okutman oldu. Diplomatik bir kariyer yapmak istemesi onu edebiyat alanında, çok sayıda yapıt vermekten alıkoymadı. Yolculukları ve görevleri sırasında edindiği izlenimlerle yazdığı anılar (*Amica America*, 1919; *Adorable Clio*, 1920) ve öykü kitaplarıyla (*les Provinciales*, 1909) tanındı. İlk romanı *Simon le Pathétique*'i 1918 yılında kaleme aldı. En politik romanlarında bile (*Siegfried et le Limousin*, 1922; *Bella*, 1926) fantezi öğeleri ön plandadır. 1928 yılında Louis Jouvet ile karşılaşması edebi yaşamını büyük ölçüde etkiledi, bu tarihten sonra oyun yazarlığına yöneldi. *Siegfried*'in sahneye uyarlaması, *Amphitryon 38* (1929), *Judith* (1931), *İntermezzo* (1933) ve *Cessa* (1934) ile tiyatro alanında yazar olarak pekişen ünü, *Truva savaşı olmayacak* (La guerre de Troie n'aura pas lieu) [1935] ile doruğa ulaştı. Antik yunan ve ibrani mitolojilerinin etkileri *Elpénor* (1919) ve *Elektra* (Électre) [1937] adlı yapıtlarında belirgindir. 1940'ta Fransa işgal edilince Giraudoux Cusset kasabasına çekildi. 1942-43 yıllarında sinema alanında çalışarak iki filme (*la Duchesse de Langeais* ve *les Anges du péché*) imzasını attı.

Son yazdığı üç oyun ölümünden sonra Paris'te sahnelendi: *Deli saraylı* (La folle de Chaillot) [1945]; *Bellac Apollon*'u (l'Apollon de Bellac) [1947]; *Pour Lucrèce* (1953).

Giraudoux'nun yapıtlarında gerçek bir karamsarlıktan çok, kararlı ve güleryüzlü bir hümanizm egemendir. Fransız edebiyatı konusunda uzmanlık düzeyinde bilgi sahibi olan yazar *Littérature* (1941) adlı derlemesinde dilin gücü hakkında ilginç görüşler getirmiştir.

GİRAY a. Kırım hanları ve prenslerinin sanı (Giray lakabını ilk kez Kırım Hanlığı'nın kurucusu Hacı Giray'ın kullandığı anlaşılmaktadır. Sözcük, olasılıkla, Hacı Giray'ı destekleyen "Kerey" kabilesinden gelmektedir. Hacı Giray'ın taht kavgasına girişen oğulları arasında bu sanı yalnızca Mengli Giray taşıyordu. Daha sonra bu san tüm hanedan üyeleri tarafından benimsendi.) [→ KIRIM HANLIĞI.]

GİRAYLAR, Hacı Giray'ın 1430'a doğru kurduğu hanedan. Kırım Hanlığı, Rusya tarafından ilhak edilinceye (1783) kadar Kırım'da hüküm sürdü. Hanedan, Cengiz Han'ın oğullarından Cuci'nin küçük oğlu Tokay Timur'a bağlanır. (→ KIRIM HANLIĞI.)

GİRD a. (fars. *gird*). *Esk.* **1.** Dönme, sürekli dönüş, deveran. **—2.** Birikme, toplanma. **—3.** Şehir: *Dârâb-gird* (Dârâb'ın şehri). *Siyâvuş-gird* (Siyavuş'un şehri). **—4.** *Gird-âb* → GIRDAP. ‖ *Gird-â-gird*, çepeçevre. ‖ *Gird-bâd* ya da *girdibâd*, dönerek esen rüzgâr, hortum; karmaşa: *"Ahmet Kerim vakayiin bu müthiş girdibâdı içinde bir kuru yaprak gibi dönüyordu"* (Y. K. Karaosmanoğlu).

◆ sıf. Yuvarlak, değirmi.

GİRDAP a. (fars. *gird*, yuvarlak ve *āb*, su'dan *gird-āb*). **1.** Suyun hızlı dönme hareketi ve bu hareket sonucunda oluşan çevrinti; burgaç. **—2.** Kötü, zor, tehlikeli durum: *Yoksulluk girdabına düşmek.*
—Akışkan. mekan. → BURGAÇ.
—Denizbil. *Girdap akıntısı*, kapalı bir eğriye göre yönü zaman zaman değişen deniz akıntısı. (Örneğin gelgit akıntıları bu türden akıntılardır.)
—Fels. → ÇEVRİNTİ.
—Kur. tar. *Girdap ağası*, Osmanlı devletinde deniz taşıtlarını bazı derin sularda oluşan girdaplardan korumak ve esenlikle çıkarmakla görevli usta gemici. (Genellikle, Tuna'da işleyen yük gemilerini güven içinde götürmek üzere atanan sorumlu kişi bu adla anılırdı.)
—Meteorol. Havanın hızlı dönme devinimi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Meteorol. Girdaplar düşey eksenli (tornadolar, hortumlar, siklonlar) ve yatay eksenli (yere sürtünmeden doğan küçük çaplı girdaplar) olmak üzere iki türe ayrılır. Büyüklükleri çok çeşitlidir, ılıman siklonların çapı binlerce kilometreye, hortumların çapı yaklaşık yirmi metreye ulaşır; sürtünmeden doğan küçük girdapların çapı ise birkaç metre ile birkaç santimetre arasında değişir.

Mekanikte ve dinamik meteorolojide, Yer'in ya da bir hava kütlesinin düşey doğrultu çevresinde, mutlak eksenlere (Yer' in deviniminden bağımsız sabit yıldızlara) göre görünen dönüşüne de "girdap" adı verilir. *Mutlak girdap*, bir hava kütlesinin mutlak eksenlere göre olan devinimidir. *Göreli girdap* ise, bir hava kütlesinin, yüzeyinin belirli bir noktasında bir *öz girdabı* olan Yer'e göre dönüşüdür. Kutupta gezegenin açısal girdap hızı $\Omega = 729 \times 10^{-7}$ rd/sn'dir. Bir φ enleminde ise bu hız, $\omega_e = \Omega \sin \varphi$ bağıntısına eşittir. (Foucault sarkacı deneyi). Ekvatorda ise, Yer'in girdap hızı sıfırdır ($\sin\varphi = 0$).

GİRDÂR ya da **KİRDÂR** sıf. (fars. *kerden*, yapmak, etmek'ten *girdār, kirdār*). *Esk.* "Yapan", "eden" anlamında bileşik sözcükler türetilmiştir: *adalet-girdâr* ya da *adalet-kirdâr* (adaletli), *bed-girdâr* ya da *bed-kirdâr* (kötü iş yapan, huyu kötü olan), *nîk-girdâr* ya da *nîk-kirdâr* (iyi iş yapan, davranışı iyi olan) vb.

◆ a. **1.** İş, güç, fiil. **—2.** Davranış, hareket, tarz; yaradılış, huy: *"Mehmed Bey'in âdet-i kadimelerine muhâlif etvâr u girdârından nâ-hoşnud oldukları halde..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).
—İsl. huk. Mütevellinin ya da devletin iznini alarak, vakıf ya da miri arazi üzerinde, kendisinin mülkü olarak sürekli kalması koşuluyla kiracı tarafından dikilen ağaç ve yapılan bina. (Gedik* için geçerli olan hükümler girdar için de geçerlidir.)

GİRDE a. (fars. *girde*). *Esk.* **1.** Yuvarlak şey. **—2.** Açılmış hamur, yufka. **—3.** Eskiden yahudilerin müslümanlardan ayrılması için elbiselerine diktikleri sarı, yuvarlak kumaş parçası. **—4.** Bakma, gözleme. **—5.** *Girde-ban* (bekçi, gözcü).
—Mutf. *Girde ekmeği* ya da *Girde pidesi*, bir tür yuvarlak pide. ‖ *Girde kebabı*, et ve girde pidesiyle yapılan kebap.

◆ sıf. **1.** Bütün, hep. **—2.** Yuvarlak: *Girde-bâlin*, *girde-bâliş* (yuvarlak yastık).

GİRDİ a. İkt. **1.** Belli bir üretim için gerekli olan etmenlerin (hammadde, enerji, işgücü, vb.) tümü. (Karşt. ÇIKTI.) **—2.** *Girdi-çıktı tablosu*, giriş ve çıkışları gösteren tablo. (Bk. *ansikl.* böl). **—3.** *Girdisi çıktısı*, bir şeyin ya da yerin bilinmeyen karışık yönleri, ayrıntıları: *Bu aygıtın girdisini çıktısını en iyi o bilir;* bir kimsenin yakın ilişkisi: *Onun girdisi çıktısına kimse akıl erdiremez;* geliri ve gideri: *Girdisi çıktısı birbirine denk gelir.*
—Petr. san. Bir tesisin devindirici enerji, ısı ve yardımcı servisler (elektrik, buhar, su, sıkıştırılmış hava, yakıt) gibi gereksinimlerini karşılamak için kullanılan akışkanlar ve ürünler.
—ANSİKL. W. Leontief tarafından ortaya konulan girdi-çıktı tablosu, milli muhasebede kullanılır ve matris biçiminde çift girişli bir modelle, akımları ve bunların evrimini dile getirir. Girdilerin değeri, işletmenin giderlerini ya da üretim maliyetini de-

ğer olarak (ya da ara tüketimlerini hacım olarak); çıktıların değeri de, işletmenin gelirini değer olarak (ya da üretimini hacım olarak) belirtir.

GİRDİGÂR ya da **KİRDİGÂR** a. (fars. *girdgār*). *Esk.* Tanrı, yaratan: *"Bil kim bilmeğe getürdü seni girdigâr"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.).

GİRDİRMEK → GİRMEK.

GİRDLESTONE (Cuthbert Morton), ingiliz müzikbilimci (Bovey Tracey, Devon, 1895 - Saint-Cloud 1975). Durham'da bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra Fransa'ya yerleşti. Değerli yapıtlar yazdı: *Mozart et ses concertos pour piano* (Mozart ve piyano konçertoları) [1939], *Jean-Philippe Rameau, sa vie et son œuvre* (Jean-Philippe Rameau, yaşamı ve yapıtları) [1957], *la Tragédie en musique considérée comme genre littéraire* (Edebi bir tür olarak müzikli trajedi) [1972].

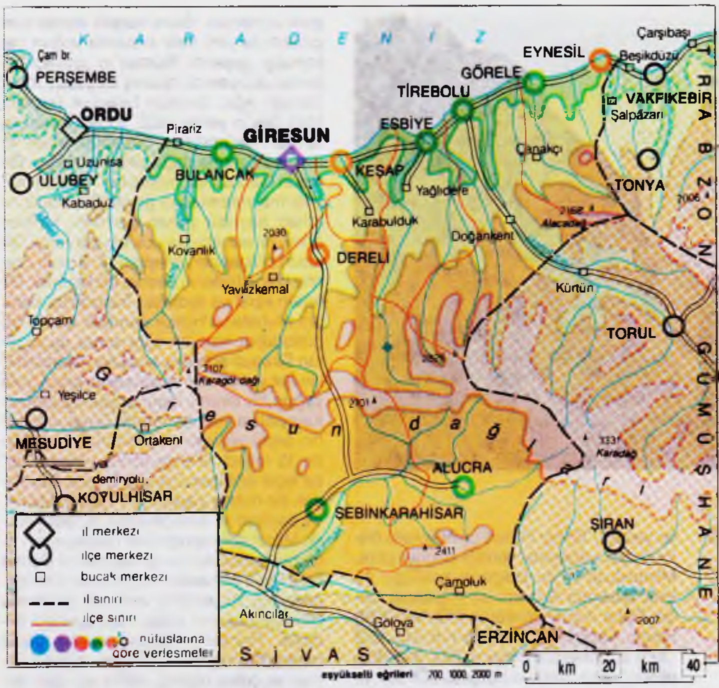
GİRELLİDAE a. Zool. Genellikle Hint okyanusu'nun sıcak bölgelerinde yaşayan kemiklibalık familyası. (Yalnızca *Crenidens crenidęs* türü Süveyş kanalının açılmasından sonra Akdeniz'e girmiştir. Bu türün bedeni ktenoit pullarla kaplıdır; boyu 15 cm'yi bulabilir: ağzında 1 ya da 2 sıra diş vardır.)

GİRENÇIKMAZAĞZI a. Balıkç. Bazı balık ağı ve sepetlerinde huni biçiminde ağız.

GİRESUN (28), Doğu Karadeniz bölgesinin orta bölümünde, denizle güneydeki Kelkit vadisi arasında il; 6 934 km²; 499 087 nüf. (1990); merkez ilçe dışında 15 ilçe, 3 bucak, 514 köy. Merkezi *Giresun*, 67 604 nüf. (1990).

Kıyıdan geriye doğru giderek yükselen il toprakları, birbirinden derin vadilerle ayrılmış dağlık alanlardan oluşur. G. kesimindeki Giresun dağları G.'deki Kelkit vadisine çok dik yamaçlarla iner ve kıyı ile iç kesimler arasında ulaşımı, özellikle kışın, büyük ölçüde güçleştirir. İlin başlıca akarsuları Harşit ırmağı, Aksu deresi, Kelkit çukurunu B.'ya doğru izleyen Kelkit ırmağıdır. Kıyıya iç kesimlere bağlayan karayolları da bu vadileri izler. Jeoloji bakımından il, Anadolu'nun yapısında Pontid adı verilen tektonik birimin sınırları içindedir. En geniş yeri, volkanik kökenli kayaçlarla beraber bulunan Kretase çökelleri kaplar. G.'deki Kelkit vadisi Anatolid'lerle bir kenet kuşağı önemli bir kırık ve deprem alanıdır. İlin, Giresun dağlarının K.'inde ve G.'indeki kesimleri farklı iklim tiplerinin etkisindedir. K.'de Karadeniz'e bakan yamaçlarda ve kıyıda ılık ve nemli bir deniz iklimi görülür. Yağışlar bol (Giresun yıllık ort. 1 264 mm), en yağışlı mevsim sonbahardır; yazlar sıcak (Giresun 22,3°C) ve nemli, kışlar denizin etkisiyle ılıktır (Giresun'da şubat ort. 6,9°C). Doruk hattının G.'inde soğuk ve karlı kışları, 400-500 mm dolayındaki yağışları ile karasal iklim alanına girilir; en çok yağış da, kıyı kesiminin tam tersine ilkbaharda düşer. Bitki örtüsü bir yandan bu farklara, bir yandan da yükseltiye bağlı olarak değişir. İlin K. kesiminde nemli ve sık kayın, meşe, ladin ve köknar ormanları, ortadan kaldırıldıkları kıyı şeridi dışında geniş yer kaplar; buna karşılık Giresun dağları doruk çizgisinin G.'inde orman azalır ve seyrekleşir; nemcil türler yerine karaçam, sarıçam ön plana geçer.

Giresun'da nüfus yoğunluğu (km²'ye 102 kişi), Türkiye ortalamasının üstündedir. Ama bu bakımdan kıyı şeridi ile dağlık alanlar ve G. kesimi arasında çok büyük farklar vardır. Kıyı şeridi Türkiye'de kırsal nüfus yoğunluğunun en yüksek olduğu alanlardan biridir; yoğunluk yer yer km²'ye 200 kişiyi bulur. İlin diğer kesimleri tenhadır. Nüfusun büyük çoğunluğu (% 69) kırsal yerleşmelerde yaşar. Kentsel nüfusun 1/3'ten çoğu da il merkezinde toplanmıştır. İl düzeyinde nüfus artış oranı iç göçler nedeniyle çok düşüktür (1985-1990 döneminde % 0,3); hatta bazı ilçeler (Alucra, Keşan) nüfus kaybeder. Ekili alanlar az yer tutar (il yüzölçümünün % 8 kadarı). En geniş yer (% 90'dan fazla) tahıllara ayrılmıştır. Ama tahıl üretimi önemsizdir, ancak yerel gereksinim için kullanılır. Başlıca tahıl türleri nemli K.'de mısır, az yağışlı G.'de buğday ve arpadır. İlin gelir sağlayan başlıca toprak ürünleri başta fındık (Türkiye üretiminin % 22,3'ü) ile çay ve dağlık kesimlerde patatestir. Özellikle Kuzey kesiminde toplanmış olan büyükbaş hayvan sayısı yüksektir. Koyun da çoktur. Giresun'da rezervleri küçük ama, sayıları çok çeşitli maden yatakları oluşmuştur. Bunların başlıcaları bakır ve pirit (Aşağıtekmezer, Ahilbaba, Harköy, Karaböreк), demir (Kıranmaden), kurşun ve çinkodur (Kuşluvan, Darı, Dereköy). Ayrıca G.'de Kelkit oluğundaki oligosen çökellerinde kayatuzu vardır (Şebinkarahisar). Sanayi fazla gelişmemiştir; başlıca sanayi kuruluşları Aksu kâğıt fabrikası ile fındık ve çay fabrikalarıdır. Kıyı kesimi dışında engebeli arazi nedeniyle ulaşım çok zordur; derin yarılmış vadilerin yamaçlarında toplanmış yerleşmelerin birbiri ile ve komşu vadilerle bağlantısı hemen hemen yoktur.

Giresun il haritası

GİRESUN, D. Karadeniz kıyılarının orta kesiminde, aynı addaki ilin merkezi liman kenti; 67 604 nüf. (1990). Karayolu ile Ankara'dan 627 km uzaklıkta.

• COĞRAFYA. Karasos (lat. Cerasus) adıyla anılan antik Pharnakeia'nın yerinde gelişen Giresun, Karadeniz kıyı kentlerinin çoğu gibi, iç kesimlerden (Şebinkarahisar ve Kelkit vadisi) gelen bir yolun denize ulaştığı yerde kurulmuştur. Çekirdeği kıyıya dar bir kıstakla bağlı kayalık küçük bir yarımada ile kıstak üzerinde yer alan kent, zamanla yarımadanın iki yanındaki koylara ve gerideki yamaçlara doğru yayılmıştır. Eskiden beri fındık üretimi ve ticaretinin başlıca merkezi ve önemli bir liman olan Giresun, kıyıdaki parkı, rıhtımı, düzenli planı, birçok zengin mağazanın sıralandığı ana caddesi, gür yeşilliği ve yarımadanın D.'sundaki adacığı ile güzel ve bakımlı bir kenttir. Ancak iç kesimlerle bağlantısının zor ve önemsiz olması nedeniyle komşu Trabzon ve Samsun kadar büyüyememiş, nüfusu uzun süre 20 000'nin altında kalmış (1935'te 14 000, 1955'te 15 000), ancak son 30 yılda artmaya başlayarak 1965'te 25 000'i, 1975'te 45 000'i, 1985'te 55 000'i, 1990'da da 67 000'i aşmıştır.

• TARİH. Hitit kaynaklarında Giresun'un bulunduğu bölge Azzi ülkesi adıyla geçer Azzi ülkesi, Hitit İmparatorluğu'na bağlı Anadolu vasal devletlerinden biriydi. İ.Ö. XII. yy.'da gerçekleşen "Deniz kavimleri göçü" sırasında bu bölgeye Muskiler, Tibarenler ve Taballar yerleşti. Bu kavimler İ.Ö. 1100'lerde Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla kurulan Phrygia konfederasyonu içinde yer aldı. Phrygia devletinin de yıkılmasıyla Giresun bölgesine Miletoslu-

Giresun'dan genel görünüm

Giresun kalesi

lar yerleşti. Tarihçi Plinius'un *Naturalis historia* adlı yapıtında verdiği bilgiye göre, Miletoslular'ın bu bölgede kurduğu 90 kent arasında Giresun da (Kerasos) vardır. Daha sonra Persler'in (İ.Ö. 546-332) Birinci Kappadokia krallığı'nın (İ.Ö. 332 -323) ve Makedonyalılar'ın (İ.Ö. 323-301) elinde kalan Giresun bölgesi, İ.Ö. 301 yılında Pontos krallığı'nın egemenliğine girdi. Bugünkü kentin merkezi durumunda olan kale Pontos kralı Pharnakes I döneminde yapıldı. Pontos krallığı kentteki egemenliğini Roma İmparatorluğu'na bıraktı (İ.Ö. 66). Uzun süre Roma İmparatorluğu'nda kalan kent, imparatorluğun ikiye bölünmesi üzerine Doğu Roma İmparatorluğu'na bağlandı. Haçlı ordusunun Bizans'ı işgal etmesinden sonra Trabzon'a kaçan imparator Aleksios Komnenos'un, orada Trabzon Rum İmparatorluğu'nu kurmasından sonra Giresun bu devletin sınırları içinde kaldı. XI. yy.'dan sonra kentin bulunduğu bölgeye Türkler birçok kez akınlar yaptılarsa da kenti, selçuklu beylerinden Hacı Emir Bey'in oğlu Süleyman Bey ele geçirebildi (1381). Daha sonra gelen selçuklu beyleri, zaman zaman osmanlı egemenliğini kabul ettiler. Giresun'un osmanlı egemenliğine kesin olarak geçmesi Fatih Sultan Mehmet tarafından gerçekleştirildi (1461).

Giresun, Tanzimat'a kadar Trabzon eyaletine bağlı bir kaza durumundaydı. XVI. yy.'ın ilk yarısında kent, bir kale ve kalenin dışında bir köyden oluşuyordu. XVI. yy.'dan sonra ortaya çıkan celali ayaklanmalarından etkilendi. Ayaklanmaların osmanlı ordularınca bastırılması sırasında birçok kez yıkıldı. Tanzimat'la birlikte Şebinkarahisar'a (Karahisar-ı Şarki) bağlı bir kaza oldu; daha sonra yeniden Trabzon'a bağlandı. Giresun, Mütareke yıllarında işgale uğramadı. Buna karşılık kentte rum çeteleriyle yerli halk arasında yoğun çatışmalar yaşandı. Rumlar'ın ayrılıkçı eylemleri karşısında direniş başlatan Topal Osman Ağa, Giresun belediye başkanı Hacı Bey'in yerine geçti. Topal Osman İstanbul hükümetince cezalandırılmak istenmesi üzerine dağa çıktı. Kurduğu "Giresun Gönüllü laz müfrezesi" ile Rumlar'ı yıldırma eylemlerine girişti. Bu arada kızılhaç bayraklı yunan gemileri, kızılhaç görevlisi adı altında çok sayıda rumu Giresun bölgesine yerleştirmişti. Bunun üzerine bölge halkının direnişi hız kazandı; Giresun eşraf ve aydınları Trabzon'da kurulan Muhafazai hukuk cemiyeti içinde örgütlendiler, kısa bir süre sonra da örgütün Giresun şubesini kurdular. Yayımladıkları *Işık* ve *Karadeniz* gazeteleri aracılığıyla yoğun bir direniş kampanyası başlattılar. Kampanya kısa zamanda, Giresun halkının örgüt çevresinde toplanmasını sağladı. 15 mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar'ca işgal edilmesi üzerine Giresun'da büyük bir miting yapıldı (17 mayıs). Miting' de padişah ve İtilaf devletleri protesto edildi. Miting sonrasında İtilaf devletleri'nin İstanbul temsilcilerine ve sadrazam Damat Ferit Paşa'ya çekilen telgraflarda türk topraklarının Yunanlılar'a verilmesi karşısında Giresun halkının sessiz kalmayacağı bildirildi. Rumlar'ın Giresun'da bir okula pontos bayrağı çekmesi üzerine Topal Osman ve çetesi bayrağı indirdi ve olayın sorumlusu rum marangozu dağa kaldırdı. Bu eylem, silahlı Rumlar karşısında halkın da silahlanması gerektiğini düşünen Cemiyet'in tek silahlı güç olan Topal Osman'la ilişkiye geçmesini sağladı. Muhafazai hukuk cemiyeti yöneticilerinin girişimleri ve Topal Osman'ın rum ileri gelenlerine baskıları sonucunda, Topal Osman bir "affı şahane" ile belediye başkanlığı görevine döndü, Cemiyet'in başkanlığını da üstlendi. Vilayati şarkiye müdafaai hukuku milliye cemiyeti Erzurum şubesinin 30 mayıs 1919'da yaptığı Doğu illeri kongresi'ne Giresun delegeleri de katıldı. Cemiyet'i Dr. Ali Naci (Duyduk) ve İbrahim Hamdi Bey temsil ettiler. 23 temmuzda toplanan Erzurum kongresi'nde Giresun delegeleri çeşitli konularda Mustafa Kemal'le görüş ayrılığına düştüler. Bunu öğrenen Topal Osman, Giresun delegelerine karşı sert bir tutum takındı. Giresun delegeleri yöreyi terk etmek zorunda kaldılar. • ARKEOLOJİ VE MİMARLIK. Giresun'un 3 km B.'sında Batlama adlı bir yerleşmenin kalıntıları vardır. Kenti ikiye bölen yarımadanın en yüksek yerinde kurulu olan Giresun kalesinin Pontos kralı Pharnakes I döneminden olduğu sanılmaktadır. İç kalede saray kalıntısı ve Kurtuluş savaşı gazisi Topal Osman'ın beyaz mermerden mezar anıtı bulunmaktadır. Yörede hıristiyanlığın yayılmaya başladığı yıllarda yaptırıldığı sanılan Meryem Ana kaya kilisesi, çeşitli ülkelerden gelen hastaların ziyaret yeridir. Kentteki osmanlı camileri (Hacıhüseyin, Hacımikdat ve Kale) daha sonra yenilenmiştir. Fatih Sultan Mehmet' in uçbeyi Seyit Vakkas'ın (öl. 1461) türbesi XIX. yy.'dandır. Kentin karşısındaki Giresun adasında (antik Aretias ya da Areionesos) sur ve Sinop piskoposu Phokas' ın adıyla anılan bir manastırın kalıntıları vardır. (→ Kayn.)

Giresun dağları

GİRESUN dağları, D. Karadeniz bölümünde kıyı sıradağlarının B.'da Melen, D.'da Harşit vadileri arasındaki kesimine verilen genel ad. En büyük yükseltiye, Giresun'un G.'inde Karagöl (3 107 m) dağında erişir. Tektonik bakımdan Pontid'lerin bir kesimini oluşturur.

Giresun karşılaması, Giresun ve çevresinde oynanan türkülü karşılama türü bir halk oyunu. Hızlı devinimli figürlerden oluşan oyunun eşlik çalgısı, genellikle kemençedir.

GİREV a. (fars. sözc.). *Esk.* **1.** Rehin, tutu. **—2.** Oyunda bahse konulan şey. **—3.** Yarışta kazanana verilen ödül.

GİREY (Sultan Kılıç), Kafkasya bağımsızlık hareketi önderlerinden (Vulape, Maykop, 1886 - Moskova 1945). Maykop, Ekaterinodar, Terekkale (Terek) ve Tiflis kentlerinde öğrenim gördükten sonra Petersburg Harp okulu'nu bitirdi. Kafkas gönüllü süvari tümeni subaylarından biri olarak Birinci Dünya savaşı'na katıldı; Romanya ve Avusturya cephelerinde savaştı. Galiçya cephesinde Ruslar'a tutsak düşen türk askerlerine yakın ilgi gösterdi. Şubat 1917 devrimi'nden sonra Kerenskiy'e karşı harekete geçen general Kornilov'un yanında yer aldı; iktidarı ele geçiren bolşeviklerle savaştı. Bağımsızlığını ilan eden (11 mayıs 1918) Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'ni Kızıl ve Beyaz ordulara karşı savunmaya çalıştı. On bin kişilik kuvvetle Battalpaşa'yı ve öteki bazı kentleri ele geçirdi. Ancak, sonuçta tam donanımlı ve üstün sayıdaki kuvvetler karşısında yenildi, Avrupa'ya kaçmak zorunda kaldı (1920). İkinci Dünya savaşı'nda alman orduları Kuzey Kafkasya'ya girdiklerinde (1942) Sovyetler'e karşı çarpışmak için "Kuzey Kafkas Gönüllü lejyonu" ve "Kafkasya Dağlılar lejyonu" adlarıyla iki birlik kurdu. Ancak, 1942 sonlarında savaş gücünü yitiren alman kuvvetleriyle birlikte batıya çekildi. Avusturya'da İngilizler'in kurdukları kamplardan birine yerleştirildi. Savaşın bitiminde İngilizler tarafından Sovyetler'e teslim edilerek (28 mayıs 1945) Moskova' ya götürüldü. Aynı yıl orada öldürüldü.

Gir Forest, Hindistan'da (Gucerat), Katyavar yarımadasının güneyinde yaban hayvanları için ayrılan doğal park; 1 350 km².

GİRGE, Mısır'da kent, Yukarı Mısır'da, Nil'in batı kıyısında, eski Abidos'un K.'inde; 44 300 nüf. Çırçır fabrikası. Çömlekçilik.

GİRGENTİ → AGRİGENTO.

GİRGİN sıf. (*girmek*'ten *gir-gin*). Herkesle kolayca yakınlık kurarak işini yürütebilen kimse için kullanılır.

GİRGİNKOÇ (Hilmi), türk bas (İstanbul 1918). Ankara Devlet konservatuvarı'nın opera bölümünde öğrenim gördü. 1943' ten sonra Tatbikat sahnesi'nin opera gösterilerinde bas rollerini yorumladı. 1950'de İtalya'ya giderek Chigiana müzik akademisi'nde şan tekniğini geliştirdi. Yurda döndükten sonra Ankara Devlet operası'nda *Madame Butterfly, Cosi fan tutte, La Traviata, Sevil berberi, Don Juan, Rigoletto, Gemici kaputu, Faust, Saraydan kız kaçırma* gibi yapıtlarda başrollerde sahneye çıktı.

GİRGİNKOÇ (Nurşen), türk tiyatrocu (Diyarbakır 1940). Ankara Devlet konservatuvarı tiyatro yüksek bölümü'nden mezun oldu; aynı yıl Devlet tiyatroları'na girdi (1960). Dil ve tarih-coğrafya fakültesi tiyatro bölümü'nü bitirdi (1966). Ankara Devlet konservatuvarı'nda beş yıl öğretmenlik yaptı (1977-1982). 60'ın üzerinde oyunda rol aldı: *Kanaviçe, Ocak, Bernarda Alba'nın evi, IV. Henri, Chaillot'daki deli, Yapı ustası Solnes, Bağdat Hatun, İzin günü, Julius Caesar, Romeo ve Juliet, Lysistrata, Kedi oyunu, Eski usul komedya, Kadife çiçekleri, İyi geceler anne, Sevinç ve sevgi.* Ayrıca, *Godot'yu beklerken, Kahvede şenlik var, Oturma odası, Sur dibinde, Mine, Sacide, Zor günler, Hortlaklar, Ölüm tuzağı, Sıla* adlı oyunları sahneye koydu. *Chaillot'daki deli* (1974), *Kedi oyunu* (1977), *Eski usul komedya* (1982) oyunları ile Ankara Sanatsevenler derneği'nin en iyi kadın oyuncu ve *Zor günler* (1987) ile en iyi reji ödülü'nü aldı.

GİRGİNLİK a. Girgin bir kimsenin niteliği.

GİRİ (Varahagiri Venkata), hintli devlet adamı (Berhampur, Orissa eyaleti, 1894 - Madras 1980). Hint kongre partisi üyesi; Gandhi'nin eylemine katıldı ve hapse

atıldı (1922). Daha sonra militan sendikacılığa başladı. Kurucularından biri olduğu Hindistan İşçi sendikaları federasyonu'na iki kez başkan seçildi. Madras meclisi milletvekilliğine (1937) ve bu eyaletin çalışma ve sanayi bakanlıklarına getirildi (1937-1939 ve 1946-47). İkinci Dünya savaşı sırasında öbür milliyetçi hint liderleriyle birlikte yeniden hapsedildi. Bağımsızlığın ilanından sonra Seylan yüksek komiserliğine atandı (1947-1951). Hint parlamentosu'na seçildi (1952), çalışma bakanlığı (1952-1954), Uttar Pradeş (1957-1960), Kerala (1960-1965), Maysor (1965-1967) valiliği yaptı. Hindistan cumhurbaşkanı yardımcılığına getirildi (1967-1969). Cumhurbaşkanı Zakir Hüseyin, 3 mayıs 1969'da öldüğünde Varahagiri Venkata Giri fiilen onun yerini aldı. Başbakan İndira Gandhi'nin desteğiyle Kongre partisi'nin adayı N. Sanciva Reddy'e karşı, bağımsız cumhurbaşkanı adayı oldu. Ağustos 1969'da cumhurbaşkanı seçildi, görevini 1974'e kadar sürdürdü.

GİRİBAN a. (fars. *giribān*). *Esk.* **1.** Elbise yakası, yaka: *"Derd ile çâk ederdi girîbân-ı mihnetin"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** *Giriban-çâk*, yakası yırtık. ‖ *Girîban -gir*, yakalayan, yakaya yapışan.

GİRİBANİ a. (fars *giribāni*). *Esk.* Bir çeşit gömlek.

GİRİDA a. Zool. LAHOS'un eşanlamlısı.

GİRİFT sıf. (fars. *giriften*, tutmak'tan *girift*). İç içe girerek birbirine karışmış şey için kullanılır; girişik, çapraşık: *Girift sorunlar.*

—Hat. *Girift yazı*, harfleri iç içe geçmiş bir yazı biçimi. (Belli bir kuralı olmayan bu yazı biçimi, sanatkârca da olsa, okuması ve yazması güç olduğundan fazla tutulmamıştır.)

—Mim. ve Süslem. sant. *Girift bezeme.* Çizgi, rakam ya da tomurcukların iç içe geçirilmesiyle oluşturulan bileşik süsleme.

—Bir balkon korkuluğunda ya da merdiven tırabzanında, parmaklık yerini alabilen iç içe geçmiş çubukların tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Mim. ve Süslem. sant. Girift bezeme, Kelt sanatının mirasçısı olan çeşitli uygarlıklarda, özellikle İrlanda ve Viking uygarlıklarında önemli bir rol oynadı; islam ve roman sanatları da bu bezemeye geniş yer verdi. Daha sonraları, girift bezeme, kilitçiliğe özgü bir süsleme durumuna geldi. Balkonlarda, parmaklıklarda, merdiven tırabzanlarında akla gelebilecek tüm girift bezemeler, demir kullanılarak gerçekleştirildi. Ahşap ancak bazı yunan motifleri gibi düz çizgili girift bezemelerde kullanıldı. Türk sanatında daha çok kıvrım dallar ve yapraklardan oluşan girift bezemede geometrik motifler kullanıldığında geçme* olarak adlandırılır.

GİRİFT a. Müz. XX. yy.'dan önce kullanılmış, ney benzeri, kamıştan türk çalgısı. (Genellikle 45 cm boyunda, 4 ya da 6 boğumlu ve 7 delikli olan giriftin ses alanı bir buçuk oktav kadardır [*kaba çargâh*, tan *muhayyer*'e değin]. Ses alanı *kaba rast*'tan *gerdaniye*'ye değin iki oktava ulaşan giriftler de vardır. Son girift virtüozu olan Giriftzen Asım Bey'den [1852-1929] sonra bu çalgı unutuldu.)

GİRİFTAR sıf. (fars. *giriftar*). *Esk.* **1.** Tutulmuş, yakalanmış, düşmüş; tutkun, düşkün: *"Rahm kıl Vasfi'yi öldürme giriftar görüp"* (Vasfi, XVI. yy.). **—2.** *Giriftar olmak*, kötü bir duruma düşmek, yakalanmak: *"lâkin bu yeise, bu hezimete giriftar olan yalnız Ahmed Kerim mi?"* (Y. K. Karaosmanoğlu).

GİRİFTARAN çoğl. a. (fars. *giriftar*'ın çoğl. *giriftārān*). *Esk.* Yakalanmış olanlar, tutulmuşlar; tutkunlar.

GİRİFTARANE be. (fars. *giriftar* ve *-āne*'den *giriftārāne*). *Esk.* Tutulmuşçasına, tutkuncasına.

GİRİFTARİ a. (fars. *giriftar* ve *-ī*' den *giriftārī*). *Esk.* **1.** Yakalanma. **—2.** Tutkunluk, düşkünlük.

GİRİFTE sıf. (fars. *girifte*). *Esk.* **1.** Tutulmuş, yakalanmış, düşmüş: *"Zavallı şâir hulyâ-girifte hayretle..."* (Tevfik Fikret). **—2.** Tutsak, tutkun. **—3.** *Girifte-dâm*, tuzağa düşmüş. ‖ *Girifte-dem*, nefesi tutulmuş, soluğu kesilmiş. ‖ *Girifte-hatır*, gücenik, kırgın, incinmiş. ‖ *Girifte-leb*, dili tutulmuş; sakin, sessiz. ‖ *Girifte-ser*, aklı, fikri, düşüncesi dağılmış. ‖ *Girifte-zeban*, dili tutuk, kekeme.

GİRİFTEGİ a. (fars. *girifte* ve *-ī*'den *giriftegī*). *Esk.* **1.** Tutkunluk. **—2.** Tutsaklık, esirlik. **—3.** Hastalık durumu.

GİRİFTZEN sıf. ve a. (fars. *girift* ve *zen*' den *girift-zen*). *Esk.* Girift çalan kimse.

GİRİH a. (fars. sözc.). *Esk.* **1.** Düğüm, bağ: *"Acıma kâkül girihin başun içün görme revâ"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** Zorluk, güçlük. **—3.** *Girih-bend*, düğümcü, bağcı; güçlük çıkaran; uçkur. ‖ *Girih-ber-girih* ya da *girih girih*, düğüm düğüm, boğum boğum. ‖ *Girih-bür*, düğüm kesen, yankesici. ‖ *Girih-gir*, düğümlü, dolaşık. ‖ *Girih -güşâ*, engelleri kaldıran.

GİRİK (Fatma), türk sinema oyuncusu (İstanbul 1943). Genellikle Memduh Ün' ün yönettiği filmlerde oynadı. Komedi ve duygusal ağırlıklı filmlerde, kentli ve köylü kadın tiplerini yorumlamadaki güçlü oyunuyla kendini kanıtladı. *Keşanlı Ali destanı* (1965), *Sürtüğün kızı* (1967), *Yaprak dökümü* (1968) filmleriyle Antalya Film festivali'nde, *Ezo gelin* (1969), *Boş beşik* (1970), *Acı* (1971) filmleriyle Adana Film şenliği'nde, *Kızgın toprak* filmiyle 1974 Uluslararası Taşkent film festivali'nde en iyi kadın oyuncu ödüllerini kazandı. 1980'den sonra oynadığı en önemli filmi *Kaçak*'tır (1982). 1989 yerel seçimlerinde SHP'den Şişli (İstanbul) belediye başkanı oldu. 1992 yılında yeniden açılan CHP'ye geçti.

GİRİKİHACIYAN. Arkeol. Diyarbakır'ın Eğil ilçesinde, merkez bucağına bağlı Ekinciler köyü yakınında tarihöncesi dönemden höyük. İstanbul ve Chicago üniversitelerinin G.-D. Anadolu tarihöncesi araştırmaları projesi çerçevesinde, P.J. Watson yönetiminde kazı yapıldı (1968-1970). Bu çalışmalarda İ.Ö. V. binyıla tarihlenen gelişkin bir köy yerleşmesi saptandı. Stilize bitki ve hayvan motifleriyle süslü, Tel Halef türü boyalı çanak çömlekler, çakmaktaşı, obsidyen ve kemikten aletlerle yuvarlak ve dikdörtgen planında yapı kalıntıları ortaya çıkarıldı.

GİRİKTEPE ya da **DEĞİRMENTEPE.** Arkeol. Ağrı'nın Patnos ilçesinde, ilçe merkezinin 2 km G.'inde küçük höyük. Prof. K. Balkan yönetiminde iki dönem sürdürülen kazılarda (1961-1962), Urartular'dan kalma büyük bir saray ve eklentileri ortaya çıkarıldı. İki katlı olduğu sanılan sarayın ve eklentilerinin en önemli özelliği, taş temelli duvarlar üzerinde payanda ve nişlerin tümüyle kerpiçten olmasıdır. İ.Ö. IX. yy. sonlarıyla, İ.Ö. VIII. yy. başlarına tarihlenen sarayın kerpiç duvarları şiddetli bir yangın sonucu pişerek tuğlalaşmış ve günümüze sağlam ulaşmıştır. Sarayın mutfak odalarında şömine biçiminde ocaklar, taşınabilir mangallar, el değirmenleri, tandırlar, çömlekler, insan iskeletleri bulundu. Harem dairesinde ortaya çıkarılan otuz yedi iskelet üzerindeyse çok değerli takılar, damga mühürler, kemerler, miğferler ele geçti. Bu buluntular, K.-B. İran'daki Demir çağı kültürleriyle yakın ilişkilidir. Büyük salonun önünde, taş döşeli avludaki, duvarları taş örgülü derin kuyu, urartu taş işçiliğinin ve su yapılarının önemli örneklerinden biri sayılır. Giriktepe sarayı, yakınındaki Aznavurtepe* gibi, yangın ve yıkımdan sonra terk edilmiştir. Bu saldırıyı yapanların Kafkaslar üzerinden gelen Kimmerler olduğu sanılmaktadır.

GİRİLMEK → GİRMEK.

GİRİMLİK a. Bir yere girme hakkını gösteren belge; giriş kartı.

GİRİNTİ a. ÇIKINTI'ya karşıt olarak bir yüzeyden içeri giren oyuk, çukur yer: *Bir kıyının girinti ve çıkıntıları.*

—Denizbil. Bir kıta sahanlığının, bir kenar platosunun ya da bir denizaltı kütlesinin kenarını yaran, oldukça sarp yamaçlı, geniş ve uzun çöküntü.

—Geom. İçbükey açısal kesme.

—İnş. Bir yapı bloğunun ya da bir bölmenin başka bir bloğa ya da bölmeye giren bölümü.

—Mim. Bir binanın ana diziliş sırasının gerisinde kalan bölümü. ‖ *Girinti duvar*, hiza gerisinde yapılmış duvar.

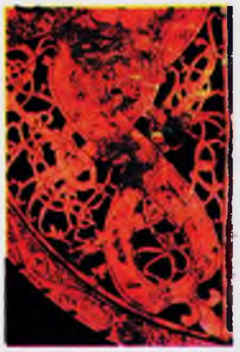
GİRİNTİLİ sıf. **1.** Girintisi olan. **—2.** *Girintili çıkıntılı*, düz olmayan, girinti ve çıkıntıları bulunan şey için kullanılır: *Girintili çıkıntılı bir yüzey.*

—Geom. *Girintili açısal kesme*, dışbükey olmayan açısal kesme ya da tam açılı açısal kesme. (Girintili bir kesmenin derece olarak ölçüsü [180, 360] aralığına aittir.)

GİRİNTİSİZ sıf. Girintisi olmayan.

GİRİŞ a. **1.** Girmek eylemi ya da biçimi. **—2.** Bir yapıda, bir evde esas kapının açıldığı ve öteki odalara, koridorlara geçişi sağlayan bölüm; methal: *Girişte bekleyin.* **—3.** Bir yere girme olanağı: *Girişi yasaklamak. Serbest giriş.* **—4.** Bir yere girmeyi sağlayan yer: *Personel girişi.* (Karşt. ÇIKIŞ.) **—5.** Bir gösteri salonuna, stadyuma vb. girmek eylemi, bunun için ödenen para, duhuliye: *Bir giriş bileti almak. Giriş çok pahalı. Giriş ücretsizdir.* **—6.** Bir konuyu tanıtmak ya da açıklamak üzere bir yapıtın, bilimsel bir yazının başında yer alan başlangıç bölümü: *On sayfalık bir giriş.* **—7.** Bir çalışmaya, bir bilim dalına hazırlık olarak yararlanılacak ön bilgiler içeren kitap: *Dilbilime giriş.* **—8.** Gi-

Ulusal eski eserler müzesi Stockholm

girift
bezemelerle kaplı bir rüzgârgülünden ayrıntı
Söderala'da (İsveç) bulundu
yaldızlı bronz, VI. yy. ortaları
Ulusal eski eserler müzesi Stockholm

Fatma **Girik**

Giriktepe höyüğü

riş kapısı, yapılarda içeriye girmek için kullanılan ana kapı. || *Giriş katı,* bir binanın sokak düzeyinde bulunan katı; zemin katı, yer katı. || *Giriş sınavı,* bir işe, bir okula girecek kimseleri belirlemek için yapılan sınav. || *Giriş yapmak,* başlamak: *İyi bir giriş yaptı, ama sonunu getiremedi.* || *(Bir ülkeye) giriş yapmak,* (o ülkeye) gümrük kapılarından geçerek girmek: *Bayramda gümrük kapılarından on bin gurbetçi giriş yaptı.*

—Bilş. Bilgiyi bir çevre birimine ya da bir çevre biriminden bilgisayara gönderme işlemi. (Giriş birimleri çok çeşitlidir: delikli kart okuyucusu, delikli şerit okuyucusu, manyetik şerit sürücüsü, optik ya da manyetik karakter okuyucusu vb.)

—Bisikç., Isıl mot. ve Oto. Bir ısıl motorda, devindirici akışkanın silindire ya da yanma odasına gelmesini sağlayan çalışma evresi. (Eşanl. EMME.) || *Giriş borusu,* motorun emdiği yakıt karışımını getiren boru ya da kanal. || *Giriş penceresi,* bir motosiklette, karbüratör, karter ve motor arasındaki bağlantıyı kuran pencere.

—Denizc. *Giriş izni,* bir gemiye, gümrük ve sağlık denetiminden geçtikten sonra limana girmesi için verilen izin.

—Dilbil. *Giriş durumu,* kimi fin-ugur dillerinde, kapalı bir yere girme eylemini belirten durum.

—Dy. Belli bir noktaya ya da yöne gitmeyi sağlayan yol makası, rampa, peron. || *Giriş işareti,* bir garın girişine ya da bu gara bağlı bölgenin sınırına yerleştirilen ve trenleri gara girmeden durdurmaya yarayan işaret.

—Elektrotekn. *Kablo girişi,* bir kablonun ya da bir iletkenin, bir aygıt bölmesinden ya da gömleğinden geçişini sağlayan düzenek. || *Yalıtkan giriş,* iletkenlerin yalıtım kaplamasının bozulmasını önlemek için koruyucu ya da yalıtıcı boruların uçlarına yerleştirilen parça.

—Gezbil. *Giriş açısı,* manyetosferin elektrik yüklü bir parçacığının yörüngesi ile manyetik alanın doğrultusu arasındaki açı.

—Havc. *Hava girişi,* bir borda aygıtını, bir soğutma devresini ya da bir motoru beslemek için dış çevreden alınan havanın girdiği delik. (Çok çeşitli tipte hava girişleri vardır. En çok alın girişi ya da dinamik girişe [akış hızının ölçümünde kullanılan aygıtın adından alınarak Pitot girişi de denir] başvurulur; ayrıca çeper girişi ya da statik giriş, akış yönüne dik bir delikten ve sınır katman içinden havayı çeker.) || NACA *hava girişi,* sınır katmana rağmen havanın alınmasını kolaylaştırmak için ABD'de NACA'nın (sonra NASA oldu) geliştirdiği hava girişi tipi.

—İstihkc. *Giriş kapısı,* bir tahkimatın dışarıyla bağlantısını sağlayan kapı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Koregr. Bir balede, her perdenin bölümlerinden her biri. || Bir opera-balenin, ayrı bir konuyu işleyen perdesi. || *Giriş müziği,* bir balenin başlangıç müziği. || *Girişli bale,* az ya da çok açık biçimde birbirine bağlı olan birkaç bölümden oluşmuş bale.

—Mad. oc. *Hava girişi,* maden ocağına temiz havanın verilmesine yarayan yapı.

—Mak. san. *Giriş mili,* bir vites kutusunda ya da bir kuvvet çifti dönüştürücüsünde ve daha genel olarak bir güç aktarma aygıtında, motor yönünde yer alan mil.

—Mim. *Koro girişi,* bir kilisede sahın ile koro yeri arasındaki geçişi belirten düzenek.

—Muhs. Stokun, kasa ya da portföy varlığının artması ve bu artışın ilgili hesapların borcuna geçirilen bir değer kaydı biçiminde belirmesi. (Bu işlemlerin not edilmesine yarayan giriş ve çıkış defterlerinin bakıyeleri envanter durumunu belirtir.) || *Giriş balansı,* kayıtların büyük defterde çift taraflı olarak açılmasını sağlayan günlük defter. || *Giriş ve çıkış kaydı,* belli bir dönem içinde oluşan değer hareketlerinin, giriş ve çıkış olarak kaydedildiği hesap. (Giriş ve çıkış kaydı, belli bir andaki değer stoklarını gösteren bilanço hesaplarının ya da durum hesaplarının tamamlayıcısı niteliğindedir.) [Eşanl. JESTİYON HESABI.]

—Müz. Bir kanonda, "artçıl" denilen vokal ya da enstrümantal bir partinin, "öncül"e yanıt veren başlangıcı. || Özellikle, füg gibi kanon tarzında yazılmış bir parçada, partilerin ya da seslerin birbiri ardı sıra yapıta katıldığı vokal ya da enstrümantal düzenleme. || Bir saray balesinin bölümlerinden her birine verilen ad. || Bir kilise töreninin başında çalınan org parçası. || Vokal ya da enstrümantal bir yapıttan önce seslendirilen, biçim ve tema açısından serbest, ağır tempolu müzik parçası.

—Polim. *Giriş kanalı,* AĞIZ'ın eşanlamlısı.

—Says. çözlm. ve İstat. *İki girişli çizelge,* her terimi bir satıra ve bir sütuna ait olan çizelge. (Bu terimler, genellikle iki indis taşır, biri satırı, öbürü de sütunu belirler, bunların birleştiği yerde göz önüne alınan terim bulunur.)

—Sirk. *Alan girişi,* artistler girişinin yanında, kulislerle pist arasında bulunan boşluk. At cambazları, numaralarına başlamadan önce ata burada binerler.

—Sos. antropol. Bir bireyin, ortak bir bilginin paylaşılmasıyla tanımlanan bir gruba girmesini sağlayan tören. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tar. Bir hükümdarın, önemli bir şahsiyetin bir kenti teşrifi. (Özellikle Fransa'da, Ortaçağ'da ve Ancien Régime döneminde kralların ya da prenslerin bir kente girişleri görkemli törenler ve halk eğlenceleriyle kutlanırdı. Bir başpiskopos ya da bir piskopos ilk kez kendi piskoposluk kentine girerken de benzer şenlikler düzenlenirdi.) [Bk. *ansikl.* böl. Güz. sant. ve Süslem. sant.]

—Teknol. *Giriş deliği,* bir aygıtın, bir makinenin, bir tesisatın (fırın, tank vb.) çeperine, içeri girmek, temizlemek ya da işlemlerin gelişimini denetlemek için açılmış delik.

—Uz. havc. ve Savunm. *Atmosfere giriş,* bir uzay aracının ya da balistik güdümlü mermiden atılan nükleer bir başlığın Yer atmosferine dönmesi. (Bu dönüş, uzay aracının yörüngesinde, atmosferdeki sürtünmeler yüzünden doğan sapmalardan kaynaklanabileceği gibi, aracı Yer'e indirmek amacıyla denetim altında da sağlanabilir. Birinci durumda araç, atmosferin yoğun katmanlarında ısınarak yanar.) [Bk. *ansikl.* böl.]

◆ **girişler** çoğl. a. İşl. ikt. Belirli bir dönem içinde alınan malların tümü.

—ANSİKL. Güz. sant. ve Süslem. sant. Bir eşeğin sırtında kentte sevinç içinde ilerleyen (Çilenin birinci bölümü) *İsa'nın Kudüs'e muzaffer girişi,* hıristiyan ikonografisinde IV. yy.'dan başlayarak ortaya çıktı ve bizans (Dhafni manastırı ya da Palermo saray capellasının mozaikleri), roman (Verona S. Zeno ve Pisa katedrallerinin bronzdan kapı kabartmaları; Saint-Savin ve Nohant-Vic'in duvar resimleri) ve gotik sanatında (Klosterneuburg'da [Viyana yakını] Verdunlu Nicolas'ın mineyle işlediği İsa'nın çilesi dizisi; Duccio, Memling ve Holbein'in sunakarkalıkları; Padova'da Arena'da Giotto'nun freskleri) etkili oldu.

Kralların ve prenslerin girişleri, askeri girişler vb. tarihsel resim sanatının en önemli konularından biridir. Ch. Le Brun *Büyük İskender'in Babil'e girişi*'ni (Louvre), Rubens *Henri IV'ün Paris'e girişi*'ni (Floransa), F. Gérard aynı konuyu (1817, Louvre ve Versailles), Ch. Parrocel *Türk elçisinin Tuileries'ye girişi*'ni ve 30 mayıs 1747'de *Louis XV'in Mons'a girişi*'ni (Versailles), Girodet-Trioson 14 kasım 1805'te *Fransızlar'ın Viyana'ya girişi*'ni, Taunay Rusya seferi'nden sonra *İmparatorluk muhafız birliğinin Paris'e girişi*'ni (Versailles), H. Vernet 9 ağustos 1831'de *Fransız ordusunun Belçika'ya girişi*'ni (Versailles), Benjamin-Constant *Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'a girişi*'ni (1876) tasvir ettiler.

—İstihkc. *Giriş kapıları.* Bunlar daima, özel bir savunma gerektiren duyarlı noktalar olmuştur. Eski tahkimatta iner-kalkar köprüler ve parmaklıklı asma kapılar bir engel oluşturur, savunma da, yapıyı çevreleyen kulelerden yapılırdı. Burçlu tahkimatta giriş kapısı perde hattının ortasına yerleştirilir ve yarım ay tabya tarafından korunurdu. Çok köşeli tahkimatta, giriş kapısı yapının arkasında bulunur ve burçlu hat yandan savunmayı sağlardı. Modern tahkimatta, her yapıda iki kapı vardır: bunlardan biri personel, daha önemli olan diğeri de cephane içindir. Bu kapılar, beton giriş koruganlarından açılan karşılıklı ateşlerle birbirini korur ve ayrıca çevrede bulunan tahkimatlardan açılan ateşle düşmanın bu kapılardan içeri girmesi engellenebilir.

—Sos. antropol. Antropolojide giriş A. Van Gennep'in belirttiği gibi bir "geçiş töreni" kategorisi olarak kabul edilir. Geçiş törenleri, şu üç aşamayı içeren her töreni kapsar: gruptan ayrılma, gruptan ayrı tutulmanın başlangıç dönemi, yeni bir toplumsal statüyle donatılan bireyin grupla yeniden bütünleşmesi.

Giriş, cenaze töreni, evlilik töreni ya da mevsimlik tarım töreni gibi diğer geçiş törenlerinden bir dizi özellikle ayrılır. Topluluğun varlığını sürdürmesini güvence altına alan primitiae törenlerinin ya da teokratik bir hükümdarın tac giymesinin tersine, giriş (girişlerin çoğu grup içinde gerçekleşse de) bireysel bir törendir. Giriş yapan (müptedi) durumuna geçiş, ya törenin kendisiyle gerçekleşir, ya da beden üzerindeki bir takım geçici (elbiseler, boyalar, traş, üstünde özel işaretler taşıma) veya kalıcı (dövmeler, hacamatlar, sünnet) işaretlerle belirginleştirilir. Giriş, özellikle gerçek ya da farazi bir bilgiye sahip olma durumuna sokar ve bu bilgi geniş anlamda bir "iktidar"la, yani giriş yapmayanınkinden daha yüksek bir toplumsal statüyle bağlantılıdır.

Girişin katılınılan topluluklar ve statüler kadar çeşitli giriş törenleri vardır. Tapmaya ilişkin olan ya da olmayan derneklere girişler, özellikle bazı bireyleri toplumsal bir grubun tümüyle bütünleştiren, örneğin kâhinler, üfürükçüler, avcılar, din adamları ya da savaşçılar dernekleri gibi insani olmayan bir güçle ilişkiye sokup sokmadıklarına göre, bir toplumun tüm haklara sahip üyesi statüsüne sokan girişlerden ayrılırlar. Çok yaygın olan bu ikinci tür girişler, çoğu kez erişkinliğe ilişkin törenlerdir; çünkü toplumsal erişkinliği (ruhbilimsel erişkinlikle aynı şey olması gerekmez), reşit yaşa ve her iki cins için de eksiksiz bir toplumsal kişiliğe erişmişliği gösterir: örneğin V. W. Turner'ın incelediği Zambiya'daki Ndembular'da olduğu gibi, diğer toplumlarda da, tüm erkeklerin (ya da kadınların) zorunlu olarak az ya da çok süreli bir girişten geçmeleri gerekir. Bu giriş, bireysel olarak ya da toplumu genellikle yaş sınıfları halinde yapılaştıran dönemlere göre gerçekleşir ve bazen de bireyi kesin olarak "kadın" ya da "erkek" kategorisine sokan bir inzivaya çekilme ve bir acemilik devresi içerir.

Lauros-Giraudon

Charles IX'un Paris'e muzaffer girişi
Nicolo Dell'Abate'nin savaş arabası tasarımı mürekkepli kalemi ve sulu yedirme baskı
Louvre müzesi, Paris

Giriş kurumunun işlevleri amaçlanan statüye göre değişir. Gene de bazı değişmez işlevler vardır. İçrek bir bilgiye giriş (örneğin tapınmalar ya da erişkinlik girişleri) sözkonusu olsun ya da olmasın, girişte gizin önemli bir yeri vardır, zira giriş iki statü arasında zorunlu bir kopuş oluşturur. "Derin" bir bilgiye, efsanelere, toplumun dini ve simgesel temel kategorilerine gönderme yapar. Birçok toplumda, ölüme ve yeniden doğuşa (başlangıç döneminde acemilerin ölüm ayini yapması) ilişkin simgecilik ve sınama teknikleri vardır. Tüm bunlar girişin temel işlevlerini belirler: bireyi değiştirmek, statüsünü resmileştirmek, eğitmek, kutsamak ve toplumsal düzeni sağlamlaştırmak.

• Hinduculukta *upanayana* törenleri, brahmanların, *kşatriya* ve *vaişyalar*'ın, yani "iki kez doğanlar"ın kastlara girişlerinde yapılır. Kutsal kordon ve *gayatri mantra* bu törenlerin temel öğeleridir.

Parsiler'in (zerdüştiler) iki farklı töreni vardır: zerdüşt inancına katılmayı belirleyen *naocit* (bu törende çocuğa kutsal bir gömlek [*sudrah*] ve kutsal bir kemer [*kusti*] verilir) ve papazlığa giriş için yapılan *navar* ve *maratib*.

Buddhacılıkta, keşiş tarikatlarına girerken, önce acemi *pravracya* (pali: *pabbacca*, "başıboş") töreniyle üstadına takdim edilir, ardından tarikata *(sangha)* kesin giriş sırasında *upasampada* ("geliş") töreni yapılır.

—Uz. havc. ve Savunm. Bir güdümlü merminin itme evresinin sonunda nükleer başlık hedefine ulaşmak için gerekli hızı sağlayan roketten ayrılır. Bu başlık boşlukta, birkaç yüz kilometre yükseltiye ulaşan balistik bir mermi yolu izler. Mermi yolunun iniş evresinde başlık, hedef üstünde yaklaşık 100 km yükseltide atmosfere girer. Girişte havanın direncinden kaynaklanan bir frenlenmeyle karşılaşır. Başlığın hızı hava moleküllerinin alınsal sıkışmasına yol açar; bu olgu binlerce derecelik bir ısınma ve bazen yüz g'ye ulaşan bir negatif ivme doğurur. Kinetik enerjinin büyük bölümünün ısıya dönüşerek başlığı parçalamasını önlemek için ısının atmosfer içinde soğurulmasını sağlayan çeşitli yöntemler kullanılır. Bu amaçla en çok kullanılan yöntem, yüzden süblimleşme* tekniğidir. Astronotların birkaç g'den büyük ivmelere dayanmaları güçtür, dolayısıyla insanlı uzay araçlarının kademeli fren yapması zorunludur. Bu yüzden insanlı araçlar atmosfere girişte Yer'e teğet bir yörünge izler. Ayrıca araca bir kaldırma kuvveti uygulandığından giriş yörünge süresi güdümlü mermi başlığının giriş süresinden daha uzundur, dolayısıyla negatif ivme çok küçülür. Kaldırma kuvveti aynı zamanda ısı akışının yeğinliğini de azaltır. Bu ilkeler 60'ların sonuna doğru Ay aracı Apollo'da göz önüne alındı. Ayrıca Apollo, yüzden süblimleşmeyle ısının bir bölümünü soğuran bir ısı kalkanından yararlandı. 1982'den bu yana hizmette olan uzay mekiği ise kaldırma kuvvetini daha iyi kullanır. Öte yandan uzay mekiğinin yüzeyi birbirine yapıştırılmış binlerce "kiremit" ile kaplanmıştır. Temel bileşeni silis olan ateşe dayanıklı bu kiremitler ısıl yalıtımla araçta bulunan donanımı ve mürettebatı ısıya karşı korur.

GİRİŞ-ÇIKIŞ a. Bilş. Bir bilişim sisteminin iki birimi arasında bilgi alışverişi.

GİRİŞİK sıf. Birbirinin içine girmiş; birbirine karışmış şeyler için kullanılır.

—Ceb. *Girişik grup*, girişik özyapı uygulamaları grubu. (Eşanl. SİMPLEKTİK.) || *Girişik matris*, elemanlarını değişmeli bir cisimden alan ve aşağıdaki eşitliği gerçekleyen, $2r$ ($r \subset$ N) M basamağından kare matrisi:

$$ {}^{t}MJ_rM = J_r, $$

burada

$$ J_r = \begin{pmatrix} 0 & I_r \\ I_r & 0 \end{pmatrix} $$

dır. (E, yoz olmayan, almaşık ikili doğrusal biçimli, sonlu boyutta bir vektör uzayı ise, E nin boyutu, $2r$ ile gösterilen bir çift tamsayıdır ve E nin girişik bir tabanı vardır; bu tabanda, E nin girişik her f özyapı uygulamasına eşlik eden matris girişiktir.) || *Girişik özyapı uygulaması*, bir vektör uzayının, yoz olmayan, almaşık, ikili doğrusal bir f biçiminin, değişmeli bir cisim üzerindeki u özyapı uygulaması. [Bu durumda u,

$$ f(u(x),u(y)) = f(x,y) $$

eşitliğini gerçekler.] || *Değişmeli bir* K *cismi üzerinde sıfır olmayan sonlu* n *boyutlu bir vektör uzayı üzerinde tanımlı ikili doğrusal bir* f *biçimine göre girişik taban*, E nin, $(e_1, e_2, ..., e_n)$ tabanı; bu taban için $2r \leq n$ eşitsizliğini sağlayan bir r doğal tamsayısı vardır; öbür hallerde $j \subset [1, r]$ ve $f(e_i, e_j) = 0$ ise aşağıdaki eşitlikler sözkonusudur

$$ f(e_{2j-1}, e_{2j}) = -f(e_{2j}, e_{2j-1}) = 1. $$

—Dilbil. *Girişik cümle* → KARMAŞIK* CÜMLE.

—Petrogr. İç içe feldspat tabletlerinden oluşmuş ve bunların aralıklarına kristal ya da cam dolmuş bir yapı gösteren magma kayacı için kullanılır.

GİRİŞİLMEK → GİRİŞMEK.

GİRİŞİM a. (*girişmek*'ten *giriş-im*). Bir işe, eyleme girişmek, başlamak eylemi; girişilen şey, iş, çalışma; teşebbüs: *Girişimi başarısızlığa uğramak. Tehlikeli bir girişim.*

—Akust ve Opt. Özellikle akustikte, optikte ve telekomünikasyonda aynı yapıda ve eşit (ya da yakın) frekanslı salınımların ya da dalgaların üst üste gelmesinden kaynaklanan olay. (Bu olay, üst üste gelmiş salınımların ya da dalgaların bileşke genliğinin zaman ve uzay içinde değişimi biçiminde belirir.) [Bk. *ansikl.* böl. Akust., Opt.]

—Denizbil. *Girişim çalkantısı*, soluğanın yayılma alanındaki bir kıyıya ya da engellere çarparak geri dönmesi ile meydana gelen girişim sonucu deniz yüzeyinde görülen karmaşık hareket.

—Dilbil. İkidillilik sözkonusu olduğunda, iki dil arasındaki ilişkiden kaynaklanan değiştirme ya da özdeşleştirme. (Girişimlere dilin her düzeyinde rastlanabilir: Sesbilgisi ve sesbilimsel [vurgu alışkanlıkları], biçimbilim ve sözdizim [sözcüklerin sırası], sözüksel [yanlış sözcük seçimi]. Yabancı dil öğretiminde girişimlerin incelenmesi öğrencinin karşılaşabileceği güçlükleri ortaya çıkarır.)

—Fiz. *Girişim filtresi*, çok ince (mikrometrenin yüzde birinin birkaç katı) iki metal katman arasına yerleştirilen, dalga boyu, kalınlığa ve indise bağlı belli ışınımları ileten ince dielektrik (örneğin MgF_2) katman. (Böylece renkli bir filtre oluşturulur.) || *Girişim renkleri*, yağ katmanlarında, ince katmanlarda, sinek kanatlarında, mavi gözlerde vb.'de görülen ve girişimlerden kaynaklanan renkler.

—Geom. ve Tek. res. Koni ve silindirin, iki ayrı eğriden oluşan arakesiti. (Arakesitin bir tek eğriye indirgenmesi halinde bir *bitişim* sözkonusudur.)

—Meteorol. İki tedirginlik akımının karşılaşması. (Girişim, kötü havanın şiddetlenmesi biçiminde belirir. Bu olgu hava kütlelerinin karşıtlığından kaynaklanır [siklon enerjisini kuvvetlendiren de budur]. Bozulmuş bir kutup siklonu ile çok zayıf bir Akdeniz siklonu, karşılaşarak soğuk kutupsal hava ve ılık tropikal hava arasında şiddetli bir karşıtlığa yol açar. En sıcak siklonun soğuk kesimi, arkadan gelen ve cephenin eğimini artıran daha soğuk havayla yeniden beslenir.)

—Opt. *Girişim mikroskobu*, girişimlerle bir cismin mikrokabartmalarını incelemeye ve ölçmeye yarayan optik bir düzenekle donatılmış mikroskop. || *Girişim saçağı*, almaşık olarak parlak ve karanlık olan doğrusal şeritlerin her biri. (Girişim saçağı, iki ışık demetinin giriştiği bölgeye yerleştirilen bir ekran üzerinde ya da bir ışık demetinin kırınımına yol açan doğrusal kenarlı bir engelin arkasında elde edilir.)

—ANSİKL. Akust. Aynı frekanslı iki ses kaynağından çıkan iki ses dalgasının üst üste geldiği uzayın her noktasında, titreşim genliği, dolayısıyla sesin yeğinliği ancak bu noktada üst üste gelen iki titreşim arasındaki evre farkına, yani göz önüne alınan noktanın iki ses kaynağına olan uzaklığına bağlıdır. Bu genliğin minimum (hatta iki titreşimin genlikleri eşitse, sıfır) ve maksimum değerler aldığı noktalar vardır.

İki dalga, bir ses yansıtıcısının yakınında yer alan tek bir ses kaynağından gelebilir. Nitekim kimi gösteri salonlarında, doğrudan kaynaktan gelen dalgalarla salonun duvarlarından yansıyan dalgaların girişimi kulağı rahatsız eder ve kimi noktalarda sesin bozulmasına yol açar. Ses kaynaklarının frekansları eşit değil, birbirine yakınsa, bir noktadaki titreşim genliği, vuru* denilen dönemsel dalgalanmalara uğrar ve frekanslar birbirine yakınlaştıkça vuru azalır.

—Opt. Işık ışınlarının girişim olayını Th. Young buldu; açıklamasını ise ışığın dalga kuramı uyarınca Fresnel yaptı. Bir girişim olayı elde etmek için aynı kaynaktan çıkan, ama farklı yollar izleyen ışık ışınlarını üstüste getirmek yeterlidir. Bu sonuca, gerek ışık ışınlarını uzayda bölerek (Young delikleri, Fresnel aynaları ya da çiftprizmaları vb.), gerekse ışıltıyı yarısaydam lamlarla ikiye ayırarak (Michelson, Fabry-Pérot girişimölçerleri, ince lamlar vb.) ulaşılabilir.

Örneğin λ dalga boyunda, tekrenkli ışık yayan noktasal bir S kaynağını göz önüne alalım; bir sistemin bu kaynağın iki S_1 ve S_2 görüntüsünü verdiğini (*şekil* 1) düşünelim. S_1 ve S_2 den kaynaklanan titreşim genlikleri bir M noktasında üst üste gelir. Optik yolların farkı denen $\delta = S_1M - S_2M$ büyüklüğü verilirse, M noktasındaki E aydınlatması $\cos^2\frac{\pi\delta}{\lambda}$ ile orantılı olduğu kanıtlanabilir. Aydınlatmanın maksimum olduğu noktalar $S_1M - S_2M = k\lambda$ bağıntısıyla, sıfır olduğu noktalarsa $k \subset N$ olmak üzere

$$ S_1M - S_2M = (2k+1)\lambda/2 $$

eşitliğiyle ifade edilir.

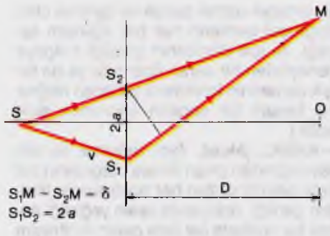
Bu denklemler eşodaklı (S_1 ve S_2 odakları) üst üste gelmiş iki hiperboloit ağının denklemleridir. Bu ağlar, M noktasına yerleştirilen düz bir ekranda almaşık olarak parlak ve siyah saçaklar çizer. Ekran, genel halde olduğu gibi S_1S_2'den yeterince uzaksa, saçaklar eşuzaklıklı doğru parçaları biçimini alır. Ardışık iki parlak saçak arasındaki uzaklığa saçakaralığı adı verilir. Ekran, S_1S_2'ye koşut ve $S_1S_2 = 2a$ eşitliğinden büyük bir D uzaklığına yerleştirilirse, saçakaralığı $i = \frac{\lambda D}{2a}$ değerini alır.

Bu bağıntı saçakaralığının dalga boyuna bağlı olduğunu gösterir. Tekrenkli bir ışık kaynağı yerine, karmaşık bir ışık kaynağı alınırsa, her dalga boyu bir saçak sistemi oluşturur ve bu farklı sistemlerin üst üste geldiği gözlenir. Dolayısıyla O'da her ışınım için bir maksimum elde edilir: orta saçak beyazdır. O'dan uzaklaştıkça her iki yanda iki aydınlanma minimumu, daha sonra sedeflenmiş saçaklar görülür.

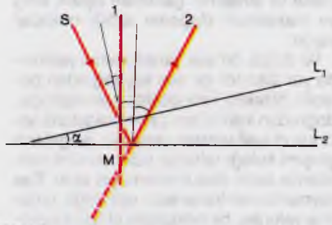
$$ \delta = (2k+1)\lambda/2 \text{ ve } \delta = k\lambda $$

bağıntıları bütün noktalarda, sönümlenmiş ya da maksimum dalga boylarını belirlemeye olanak verir.

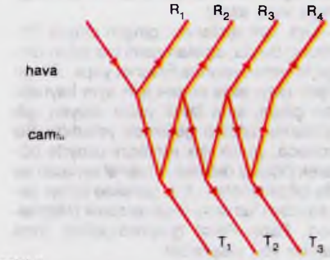
Yukarıda betimlenen girişim olayları uzayın her bölgesinde gözlenebilir: yerel değildir. Bununla birlikte, hava kamaları (*şekil* 2) ya da Newton aygıtı gibi kimi düzeneklerde aynı olay gözlenemez; hava

şekil 1

şekil 2

şekil 3

ışık ışınlarının **girişimi**

kaması, aralarında küçük bir açı yapan koşut yüzlü iki lamdan oluşur; Newton düzeneği ise büyük yarıçaplı küresel yüzeyinden beyaz bir cama oturan düzlem -dış-bükey bir mercekle elde edilir. Bu koşulda saçaklar lamların yakınında toplanır ve kamaya eşit kalınlıkta çizgiler oluşturur.

Bir başka ilginç durum da koşut yüzlü lamlar (*şekil* 3) örneğinde gözlenir; bu lamlar art arda yansıyan ya da iletilen koşut ışınlar verir; bu ışınlar sonsuzda girişime uğrar. Böylece aynı eğimde saçaklar elde edilir. (→ HALKA.)

Girişim olaylarından ışık dalgalarının tam değerini belirlemede yararlanıldı (Michelson ve Fabry). Ayrıca aynı olaylar çok küçük yer değiştirmeleri (girişim genleşmeölçerleri) ya da küçük biçim değişimlerini (mekanik uzunluk etalonlarını ve optik yüzeylerin biçimini denetleme) saptamada kullanıldı.

GİRİŞİMCİ a. Bir işi yapmaya girişen, bundan çekinmeyen kimse; müteşebbis. —İşl. ikt. Bir işletmenin başında bulunan kimse. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. İşl.ikt. Başlangıçta girişimci fikri kişilerin kendi kişisel sermayeleriyle bir iş kurmaları fikrini çağrıştırmaktaydı. Ama, J.-B. Say'in daha önce gösterdiği gibi, girişimci ile sermaye koyucu ayrı ayrı kişiler olabilir. Kaldı ki, kurulan bir işin yönetimi de aynı zamanda girişimcilik niteliklerine gereksinim gösterir.

Bu niteliklerin belki en başta geleni, J. Schumpeter tarafından ortaya konulmuş olanıdır: girişimci durmadan yeni üretim etmenleri, bileşimleri arayıp bulmaya çalışan bir "yenileştirici" olmalıdır; çünkü bir rekabet ekonomisinde dinamizm, işletme için bir ölüm kalım sorunudur. Schumpeter'e göre, özellikle beş yeni bileşim tipi bulunduğu söylenebilir: yeni bir ürün oluşturulması, yeni bir üretim yönteminin bulunması, yeni bir sürüm alanının ele geçirilmesi, yeni ham madde piyasalarının elde edilmesi, üretimde yeni bir düzenleme yapılması. Demek ki, yenilik salt teknik planı aşar, işletmenin ticari, örgütsel ve sosyal yönlerini de kapsamına alır.

Öte yandan, girişimci bir iletişim-karar -eylem sistemi olarak düşünülebilecek olan işletmenin içinde bir "iş yöneticisi"-dir (Perroux). Bu yüzden, işletmenin amaçlarının, bu amaçlara erişmek için kullanılan araçların, işletmenin iyi yolda gittiğinden emin olmak için kurulması gereken denetim düzeninin seçilmesi, işletmenin başında bulunan kişinin yönetim görevleri arasındadır. İşletmenin başı elinde bulunan araçları sürekli olarak gözetilen amaçların gerçekleştirilmesi çabasına uydurmak, bunu yaparken de aşağıda gösterilen, çeşitli zorunlulukları ve bunların belli bir andaki göreli önemini hesaba katmak zorundadır: sosyal zorunluluklar (istihdam piyasası, emekçilerin talepleri, kuvvet oranları, çatışmalar), mali zorunluluklar (iç ve dış kaynakların kullanılabilirliği ve maliyeti), endüstriyel zorunluluklar (üretim araçlarının kapasitesi ve verim derecesi), ticari zorunluluklar (piyasa, rekabet), idari zorunluluk (iş örgütlenmesi, yapıların etkinliği). İşletmenin başı, planlama, örgütlenme, denetim, iletişim ve danışma görevlerini, kuruluşun işleyişini en iyi duruma getirmek ve gelişmesini sağlamak amacıyla yürütür.

Modern ekonomilerde, girişimcinin işlevi giderek bir yönetici ekibin elemanları arasında dağılma eğilimi göstermekle birlikte, işletme çevresi içinde izleyeceği stratejiyi belirleyip yönlendiren tek bir otoritenin varlığı gerekliliğini sürdürmektedir. Bu bakımdan, bir işletmenin başında bulunan kişinin özelliği, bir karar gücünü kullanması ya da işletmenin öteki temsilcilerinden kendisini ayıran bir otorite işlevini yerine getirmesidir. Bu bağlamda, işletmenin başı, piyasanın belki de olumsuz yaptırımlarına uğrayacak birtakım kestirimlere dayanan bir stratejiyi belirlemenin içerdiği risklere girerek bazı özel sorumluluklar üstlenir.

GİRİŞİMCİLİK a. Girişimde bulunma, girişimci olma durumu.

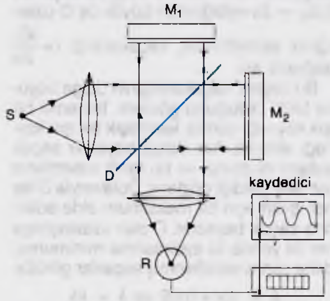
GİRİŞİMÇİZİM a. Opt. Bir girişimölçerle elde edilen fotoğraf klişesi.

GİRİŞİMÖLÇER a. Akust. *Akustik girişimölçer,* akustik bir dalganın bir akışkan içinde yayılma hızını ya da frekansını belirlemeye olanak veren aygıt.

— Ölçbil. Işık girişimleriyle uzaklık ölçmeye yarayan aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)

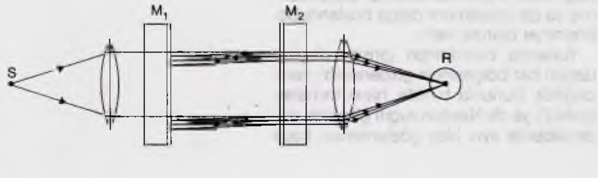
—ANSİKL. Ölçbil. Girişimölçerlerde ötelenmeleri, kalınlıkları, dalga boylarını ya da kırılma indislerini ölçmek için girişim olayından yararlanılır. En basit durumlarda λ dalga boyunda bir tekrenkli S kaynağı, örneğin laser kullanılır ve bir ışılelektrik R alıcısıyla girişimler gözlenir. Işılelektrik işaretin değişimleri kaydedilebildiği gibi elektronik bir sayaçla bu işaretin ardışık maksimumları da sayılabilir.

Michelson'un girişimölçerinde yarı saydam D düzlem aynası gelen ışık demetini kısmen geçirir, kısmen yansıtır. M_1 ve M_2 düzlem aynalarınca yansıtılan kısmi demetler, aynı doğrultuda geri döner ve D'de yeniden yansır ya da D'den geçer. M_2 uzaklaştırıldığında (ya da yaklaştırıldığında) R'ye gelen ışıma, yer değişikliğine bağlı olan sinüzoidal bir yasaya göre değişir; bu durumda iki ardışık maksimum, M_2'nin $\lambda / 2$'ye eşit ötelenmesini karşılar. Böylece, M_2'nin yer değiştirmeleri çok ince, doğrusal bir cetvel üzerinde işaretlenir; S kaynağı görünen ışık (λ, 0,5μm düzeyinde) yayıyorsa, cetvelin adımı 0,25μm kadardır.

Michelson **girişimölçerinin** çalışma ilkesi

Fabry ve Pérot'nun girişimölçerinde birbirine koşut, kısmen saydam iki düzlem M_1 ve M_2 aynası kullanılır. İki ayna arasındaki ardışık yansımalar, girişen birçok kısmi demet oluşturur. M_1M_2 uzaklığı değiştirildiğinde girişimölçerden geçiş, uzaklığa bağlı olarak $\lambda / 2$ değerinde eşit aralıklı dar maksimumlarla dönemsel olarak değişir.

Fabry ve Pérot **girişimölçerinin** çalışma ilkesi

GİRİŞİMÖLÇÜM a. Ölçbil. Girişimleri kullanan ölçme tekniği.

—Gökbil. *Optik (yıldızsal) girişimölçüm,* gökdürbünü ya da teleskopla yapılan gözlem sonuçlarını iyileştirmek amacıyla yıldız ışığının ya da daha genel deyişle görünen çapı küçük kaynakların girişimlerini kullanan yöntem. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Gökbil. Optik ya da yıldızsal girişimölçüm, atmosfer burgaçlarıyla bozulan gözlem aygıtlarının seçme gücünü iyileştirerek (ve kırınım sonucu kuramsal sınıra yaklaşarak) yıldızların çapını ya da çift yıldızlarda bileşenlerin uzaklığını ölçmeye olanak verir.

Yıldızların çapını ölçmek için ışık girişimlerini kullanmayı ilk düşünen 1868'de Armand Hippolyte Fizeau oldu. Bu amaca ulaşmak için, gözlem aygıtının (gökdürbünü ya da teleskop) objektifinin önüne iki küçük delik taşıyan bir ekran yerleştirmeyi önerdi; böylece büyütme gücü çok yüksek bir gözmerceğiyle gözlenen bir yıldızın görüntüsü, her iki delikten geçecek ışık demetlerinin birleşiminden kaynaklanan ve deliklerin uzaklıklarına göre az ya da çok iyi görünen girişim saçaklarının çizgili lekesi biçiminde yansıyacaktı. Bu düşünceyi ilk kez, 1873'te H. Stephan Marsilya gözlemevi'nde uyguladı; daha sonra 1890'da ABD'de Albert Michelson ele aldı. Michelson ilk başarılı sonuçları elde ettikten sonra delikleri 7 m açılabilecek büyük bir girişimölçer yapmak için F. G. Pease ile işbirliği yaptı. Kuramsal seçme gücü 0,02″ ye ulaşan bu aygıtla Pease 1920 kışında ilk kez İkizlerevi yıldızının çapını ölçtü. Ardından beş yıldızın daha çapları belirlendi.

Aynı dönemde, amerikalı Anderson, Wilson dağındaki gözlemevinin 2,50 m'lik teleskobunun odağına çift yıldızların bileşenlerini ayırmaya uyarlanmış başka bir girişimölçer yerleştirdi. Bu aygıt, özellikle bileşenleri birbirine yaklaşık 0,050″ uzaklıktaki tayfölçümsel çift yıldız Kapella'nın seçilmesini sağladı. Anderson'un yıldız girişimölçeri küçük değişikliklerle günümüzde de kullanılır.

İkinci Dünya savaşı'nın sonundan bu yana, özellikle 70'lerin başında benekli* girişimölçüm gibi yeni optik yıldız girişimölçüm teknikleri ortaya çıktı.

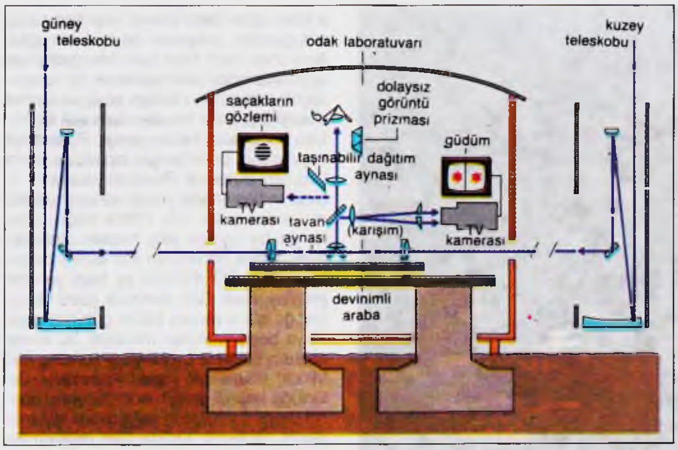
Bununla birlikte, büyük bir teleskoba takılmış düzenekle elde edilecek girişimölçüm, en iyi koşullarda, yaklaşık 6 m çapında bir teleskop için kırınımın sınırlaması yüzünden 0,02″ nin altında bir açısal seçme gücü sağlamaya olanak vermez. Daha iyi sonuçlar elde etmek için iki ya da daha çok bağımsız teleskobun vereceği işaretleri birleştirme yoluna gidildi. Bu yöntem radyoastronomide sık sık kullanıldı.. (→ RADYOGİRİŞİMÖLÇER.) Bu tekniğin optik alana uyarlanması, birçok teleskobun odağında oluşmuş görüntüleri bir tek odak düzleminde üst üste getirmek zorunluluğu doğurdu. Bu tür aygıt bütününün mekanik açıdan yapma güçlüğü-

ne rağmen, 70'li yıllar boyunca uzaysal seçme gücü yüksek gökbilim gözlemleri için çok teleskoplu girişimölçer konusunda birçok tasarı önerildi.

İlk örneği fransız gökfizikçi Labeyrie yaptı. Bu aygıt çok duyarlı biçimde kuzey-güney eksenine göre yerleştirilmiş, 25 cm çapında dirsek verilerek birleştirilmiş iki Cassegrain teleskobundan oluşur; bu teleskopların uzaklığı 6 ile 35 m arasında değişebilir. Mekanik parçaların tümü büyük bir kararlılık taşır; çünkü girişim saçaklarını (titreşim düzeyi toleransı 0,1 μm kadardır) gözleyebilmek için iki ışık demetinin izlediği yolun boyunun birkaç mikrometreden çok değişmemesi gerekir. Aygıtın gökyüzünde seçme gücü 0,003" düzeyindedir; bu değer 60 000 km uzaktan gözlenen 1 m uzunluğunda bir cismi karşılar ve 35 m çapında bir teleskobun kuramsal seçme sınırını gösterir. Saçaklar bir televizyon sistemiyle kaydedilir ve bir bölümü bilgisayar programıyla incelenir. 1974'te hizmete girmesinden bu yana bu aygıt en parlaklarından onlarca yıldızın gözlemini ve çaplarının (0,005" düzeninde) ölçümünü sağladı. Ayrıca bazı çift yıldızlarla ilgili birinci derecede önemli sonuçlar (bileşenlerin uzaklığı, görünmez yoldaşın devinimini inceleme) elde edildi. Sağlanan sonuçların üstün niteliği aynı yerde çok daha büyük bir girişimölçer yapma girişimine neden oldu. İlk aşamada bu girişimölçer birbirinden birkaç yüz metre uzaklıkta 1,50 m çapında birincil ayna taşıyan iki teleskoptan oluşacak, açısal seçme gücü yaklaşık 0,0002" olacaktır. İkinci aşamada yeni teleskoplar eklenerek açıklık bireşimi sağlayacak bir aygıt ağı oluşturulacaktır. Yapılan teleskoplar, yıldızsal girişimölçüm ve açıklık bireşimi tekniklerine bağlı çeşitli zorunluluklardan doğan özgün bir anlayış taşır. Bunlar içi boş ve aynalar taşıyan betonarme bir küreden oluşur ve küre mafsal biçimde yönlendirilir. Betonarme titreşimleri çok iyi sönümleme özelliği taşıdığı ve bir kubbe gerektirmediği için seçilmiştir. Mekanik çatkısı simit biçiminde üç taçtan oluşur. Taçlardan biri zemine bağlı, öbürleri devingendir. Çelik bilyalar iki devingen tacın sabit olana göre konumunu belirler. Devinimleri hidrolik krikolarla kumanda edilir ve optik kodlayıcıyla denetlenir. Küresel yapı, hidrolik krikoların kumandası altında ve patenlerle devingen taçların biri ya da ötekiyle temas kurar. Tümünü ise bir mikroişlemci yönlendirir.

—Ölçbil. Girişimölçüm yüksek duyarlık isteyen uzunluk ölçümlerinde kullanılır. Girişimölçerlerin yarattığı girişim saçakları çok duyarlı bir derecelenme oluşturur; iki girişim saçağı arasındaki aralık 0,3 μm düzeyindedir. Girişimlerle yapılan ölçümler ya karşılaştırmalı ya da mutlaktır. Birinci halde, ölçülecek parça ile örnek alınan bir parça arasındaki uzunluk farkını bulmaya yarar: değerlendirilecek uzaklık kısadır, ölçü hızla ve kolayca alınır. İkinci halde parçanın toplam uzunluğu ölçülür; bu ölçümlerde, ışınımların arılığı, atmosfer koşulları vb. konusunda gereken önlemlerin alınması zorunludur.

Kimi laserlerin yayımladığı ışık, özellikle bu ölçümlere elverişlidir. 30-40 metre uzaklığa kadar, duyarlı bir ölçüm yapmayı sağlayacak net girişim saçakları verebilir.

iki teleskoplu **girişimölçüm** A. Labeyrie'nın kurduğu ilk örneğin şematik görünüşü

Girişim saçakları tezgâh tablaları gibi parçaların yer değiştirmelerini ölçmede de kullanılır; bu durumda yer değiştirme miktarına karşılık gelen girişim saçakları sayısının ölçü birimlerine dönüşümü (mikrometre) özel elektronik sayaçlarla anında sağlanır.

GİRİŞİMSEL sıf. Foto. *Girişimsel fotoğraf*, 1891'de fransız fizikçi G. Lippmann'ın bulduğu renkli fotoğraf tekniği; bu teknikte renkler, cıva banyosunun oluşturduğu bir aynaya temas edecek biçimde yerleştirilmiş bir duyarkatın içinde yer alan girişim düzlemlerinden elde edilir.

GİRİŞK, Afganistan'da kent, Kandehar'ın B.'sında, Hilmend vadisinde; 28 500 nüf.

GİRİŞKEN sıf. Başkalarıyla kolayca ilişki kurabilen, bir işe çekinmeden girebilen kimse için kullanılır: *Girişken bir adam.*

GİRİŞKENLİK a. Girişken olma durumu, niteliği.

GİRİŞLİ sıf. Sesbilg. Ses yoluna yönelen hava çekiminin oluşmasıyla gerçekleşen ünsüz için kullanılır. (Örneğin kimi afrika dillerinde damaksıl girişlilerin söylenimi.)

GİRİŞME a. (fars. *kirişme*). *Esk.* **1.** Kaş göz işareti, yan bakış, gamze. **—2.** Naz, cilve eden.

GİRİŞMEK gçz. f. **1.** *(Bir işe, bir şey yapmaya) girişmek,* genellikle uzun süreli ya da karmaşık bir işi, eylemi yapmaya başlamak: *Uzun soluklu bir çalışmaya girişmek. Bize haksız olduğunuzu kanıtlamaya girişti. Bu işe girişmek için geç kalmış sayılmazsınız. Bir fabrika kurmaya girişmek.* **—2.** *(Birbirine) girişmek,* dövüşmeye başlamak, kavgaya tutuşmak: *Tekme tokat giriştiler.*

—Fiz. Bir girişim oluşturmak: *Girişen dalgalar.*

◆ **girişilmek** edilg. f. Girişme eylemi yapılmak, başlamak, eyleme geçilmek: *Girişilen işin zorluğundan söz etti.*

GİRİT, Ege denizi'nin G. sınırını belirleyen yunan adası; 8 331 km²; 520 000 nüf. (1990). Başlıca kenti *Kandiye.*

COĞRAFYA

Dağlık (Psiloritis ya da İda ve Lefka Ori' de 2 500 m'ye yaklaşır) bir ada olan Girit, yakın geçmişteki sismotektonik olaylarıyla (olayların gelişme çizgisi kıyı profillerinden açıkça anlaşılabilir), ovalarının parçalanmış ve dağ yamaçlarının keskin olmasıyla, Ege ada yayı içinde önemli bir yer tutar. Akdeniz iklimi, bu iklim tipine özgü bitki topluluklarının adada tutunmasını kolaylaştırır ve dağ katında don olayının etkisini azaltır; daha yağışlı kuzey yamacıyla, yer yer kurak güney yamacı arasında biyocoğrafya açısından büyük çelişkiler vardır; adanın 265 km boyunca uzanması, sürekli yağmur alan batı kesimiyle, zaman zaman su sıkıntısı çeken doğu kesimi arasındaki farklılıkları artırmaktadır. Geleneksel tarımın (tahıllar ve zeytinlikler) ve koyunla keçi yetiştiriciliğinin gerilemesi, ada geleneklerinin korunmasında temel rol oynayan kireçtaşlı dağların terk edilmesini hızlandırmıştır. Bu değer yitimi kuru zeytinliklere yayılmış ve kırsal kesimden göç Atina'ya ve sanayileşmiş Avrupa'ya yönelmiştir. Etkinlikler, yeni alüvyonlarla örtülü ovalarda, neojen tortullu tepelerde ve dağlar arasındaki ender havzalarda (Lasithi) yoğunlaşmış ve belli dallarda özelleşmiştir: Kandiye yakınlarında kuru üzüm, sulu tarımla turfanda sebze ve meyve (Malia, Mesara), kış domatesi (İerapetra), turunçgiller (Hanya), şaraplık üzüm (Kastellion), Yunanistan ve Avrupa'yla kurulan modern bağlantılar (feribot, uçak) sayesinde (bu ulaşım yolları turizmin gelişmesini de kolaylaştırdı) ele geçirilen pazarların isteklerine yanıt veren ürünlerin yetiştirilmesi. 1961'de doruk noktasına ulaşan nüfus daha sonra yavaş yavaş azalmış ve nüfusta yeni bir dağılım ortaya çıkmıştır: kırsal kesimin tenhalaşmasına karşılık Ege denizi kıyısındaki kentlerin kalabalıklaşması.

Rethymnon ve Hanya'da, kamu bütçesinden karşılanan etkinlikler (üniversite, hava-deniz üssü) nüfustaki azalmayı önleyememektedir Yönetimsel merkez, başlıca liman, küçük sanayi merkezi ve bir turizm kavşağı olan Kandiye, bütün adayı etkile-

BRONZ ÇAĞINDA GİRİT

J. Vergnal

Girit'in orta kesiminin doğusunda, Dhikti dağı yakınlarından bir görünüm

yen, küçük, gerçek bir bölgesel merkezdir. Ama Girit, ancak, birbiriyle iyi kaynaşmamış küçük bölümlerden oluştuğu ve Yunanistan'dan iyice kopuk olduğu dönemde kasabalar ağı gücünü yitirince gelişebilmiştir.

TARİH

Girit'in Eskiçağ dönemi hakkındaki bilgiler henüz yeterli düzeyde değildir, bunun nedeni girit yazı sisteminin uzun süre çözülememiş olmasıdır. Ventris ile Chadwick'in 1952-53 arası gerçekleştirdikleri çalışmalar, arkaik bir yunan diline çevrilmiş olan en yeni alfabenin (çizgisel B, İ.Ö. XV-XIII. yy.) okunmasını sağlarken, çizgisel A'nın ve ilkel ideogramların sırrı çözülememiştir. Mısır ve doğu metinlerinin ise Giritliler'e ilişkin belirsiz anıştırmalardan başka bir katkısı olmamıştır. Girit üzerine edinilen bilgiler, 1900'de Evans ile başlayan (Knossos), ingiliz, fransız (Malia) italyan, amerikan ve yunan heyetleriyle devam eden arkeoloji kazılarına dayanır.

Girit'te ilk insan Yontmataş döneminde ortaya çıktı. Adaya biri VII. binyıl'da, öbürü İ.Ö. 4500'e doğru olmak üzere iki büyük göç hareketi oldu. Bu tarihöncesi uygarlığı, III. binyıl içinde (2600'e doğr.), Bakır çağının başlarında, kesin bir gelişme dönemine girdi. III. binyıl'ın sonlarına doğru *orta minos** denilen dönemin başlangıcında, kyklades asıllı kavimler yok olurken adada parlak bir uygarlık doğdu. Ada nüfusu o dönemde bile oturmuş bir yapıya sahipti; *tholoi*'nin varlığı yerel bir aristokrasinin olduğunu kanıtlar. Girit komşu adalara göre daha elverişli koşullara sahip olduğundan gelişmesi de hızlı olmuştur. Aynı anda hem Mısır hem Mezopotamya uygarlıklarından etkilenebilecek bir konumdaydı; ormanları, otlakları vardı ve tarıma elverişli toprakları nispeten kalabalık bir nüfusu besleyecek kadar genişti. Bu elverişli koşullardan, önce zengin topraklara sahip Orta Girit (Knossos, Phaistos) yararlandı. II. binyıl'ın başlarında büyük saraylar yapıldı ve kentler gelişti. İ.Ö. 1700'e doğru depremler bu yapıları yıktı, hemen ardından bunu Minos döneminin son evresinde ortaya çıkan. (İ.Ö. XVII-XIV. yy. başı) yeni bir gelişme izledi. Girit denizcilik gücü ve uygarlığı, işte o zaman bütün gücüyle yayılmaya başladı. Yunan mitolojisi, bu evreyi adaletin amansız uygulayıcısı korkunç kral Minos* efsanesiyle yaşatır. Knossos'un üstünlüğü kesindi, ama hükümdarlarının adanın birliğini gerçekten sağladıkları söylenemezdi. Bununla birlikte Girit donanması Akdeniz'e egemendi, bu durum Girit ticaretine, komşu ülkelerin (Mısır, Suriye, Ugari) yanı sıra, Sicilya ve Lipani adaları gibi oldukça uzak yerlerde de etkinlikte bulunma, hatta kendini kabul ettirme olanağını sağlıyordu. Bu ticari ilişkiler, en azından Ege bölgesinin bazı yerlerinde bir tür metbuluğa eşlik ettiğinden Girit deniz egemenliğinin varlığı kesin gibidir. Girit'in kudreti ve refahı, transit ticarete, dışarıdan gelen malların yeniden dışa gönderilmesine dayalı ticari yapıya ya da ihracata dayalıydı. Kısa bir süre sonra ilk sırayı alan ihracatı, tarım (gelişmiş bir hayvancılık, yetersiz bir tahıl üretiminin yanı sıra bağlar ve zeytinlikler) ve büyük bir beceriyi yansıtan el zanaatları (seramik, erguvan renginde kumaşlar, bronz eşyalar ve kuyumculuk) besliyordu. Saraylardaki büyük kilerlere karşılık bu gibi yerlerin özel konutlarda çok küçük olmasından ya da hiç bulunmamasından bu iktisadi durumun nimetlerinden hükümdarların yararlandığı anlaşılmaktadır.

Girit, sanat yapıtlarında da kendini gösterir. Konfor ve sağlık kaygısı, büyük mimari yapılara yansımıştır. Doğacı anlayışa dayalı dini ayinler tapınaklardan çok kutsal yerlerde toprağın verimliliğini yüceltmek amacıyla yapılırdı ve spor oyunlarında da önemli bir yere sahipti. Giritliler ve Hellenler arasındaki ilişkiler, hiç kuşkusuz Akhalar'ın Yunanistan'a yerleşmesiyle başladı, ama bu ilişkilerin niteliği hâlâ bilinmemektedir. Mykenai dönemi Akhaları'nın Giritliler'den gemicilik sanatını öğrendikleri ve İ.Ö. XV. yy.'dan başlayarak adanın en azından bir bölümüne egemen oldukları kesindir. Bunlar adaya at ve savaş arabasını getirmişler; geçit töreni silahlarının yerini de daha etkili donanımlar almıştır. Knossos sarayı çevresinde bir imparatorluk kuruldu. Ama Knossos sarayı, İ.Ö. 1375'e doğru, bir dizi yeni felaket sonucunda bir kez daha yıkıldı. Bunun üzerine başlayan gerileme dönemi, İ.Ö. XI. yy.'da kısa sürede tüm adayı kaplayan dor istilasının başladığı bir sırada hızlandı.

Girit'in güney kıyısında küçük Aghia Galini limanı

Rémy

Uzağında olmasına karşın artık yunan dünyasının bir parçası haline gelen Girit, klasik çağda, dengesine kavuşmuş bir arkaizmin koruyucusu görünümündeydi; adadaki birçok sitede ortak yemek yeme ve yaşlı âşıkların denetimi altında sevgililerince beklenen delikanlıların toplu eğitim görmeleri geleneği korundu; bireylerin statüsü de eski toplumsal yapıların devam ettiğini gösterir nitelikteydi (Gortyne yasası). Tüm haklara sahip yurttaşlar, medeni halin güvencesi olan hetaireia'larda toplanmışlardı. Hetaireia'lardan sonra, bir alt statüde olan *apetairoi*'ler vardı; bunlar, yabancılar, azat edilmiş köleler, bir yurttaşla bir kölenin beraberliğinden olan erkek çocuklar, mirastan mahrumiyetle cezalandırılmış eski hetaireia'lardı. Daha sonra *klaros*'a (*kleros*'un Dorlar'daki karşılığı) bağlı serfler, son olarak da "satın alınan köleler", savaş esirleri ya da korsanların ellerine düşenler gelirdi. İ.Ö. IV. yy.'da daha sonra da hellenistik dönemde, kentlerin kanlı savaşlarla birbirine girdiği (Lyttos savaşı) ada, paralı askerler için büyük bir pazara dönüştü: krallar, ittifak antlaşmalarıyla kendilerine deneyimli, pusu kurma, ok atma ve hançer kullanma konularında usta askerler sağlamaya başladılar. Rodos'un gerilemesinin denizde yol açtığı karışıklık, Giritliler'e, askeri etkinliklerine korsanlığı da eklemeleri imkânını sağladı. Romalılar'la çatıştılar; Roma, çetin seferlerden sonra İ.Ö. 67'de adayı ele geçirdi. O tarihten başlayarak Girit, tek bir yönetim bölgesi olarak Sirenayka'ya bağlandı ve Roma İmparatorluğu'nun öteki doğu eyaletleriyle aynı kaderi paylaştı.

İ.S. 395'te imparatorluğun bölünmesi, adanın Doğu Roma İmparatorluğu'ndaki merkezi durumunu güçlendirdi. Ege denizi'nin kilit noktası durumundaki Girit'in stratejik rolü, VII. yy.'daki müslüman fetihleriyle arttı. Bizans'ın başlıca ileri karakollarından biri durumuna gelen Girit'i 827-828'de fetheden müslümanlar Doğu Akdeniz'de deniz üstünlüğünü ele-geçirdiler. Yeni işgalciler tahkim edilmiş güçlü bir üs olan Hendek (Venedikliler Kandiye derlerdi) kentini kurdular, deniz trafiğini engellediler ve Bizans kıyılarını rahat bırakmadılar. Bizanslılar, birçok başarısız girişimden sonra, ancak 960-961'de Nikephoros Phokas zamanında hem adayı hem de deniz üstünlüğünü ele geçirdiler.

Bizans İmparatorluğu'nun IV. Haçlı seferi'ne katılan "Latinler" tarafından ele geçirilmesiyle (1204) Girit, Bonifacio del Monferrato'nun payına düştü, o da hemen adayı Venedikliler'e sattı. Birçok halk ayaklanmasına karşın Venedikliler'ce güçlü bir şekilde tahkim edilen ve örgütlenen Girit, hem ticari hem askeri bakımdan büyük Doğu Venedik İmparatorluğu'nun en önemli parçası oldu. XIII. yy. sonunda bir ara Bizans tarafından yeniden fethedilme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Venedikliler, Anjoulular'ın müdahalesiyle kurtuldular.

Doğu Akdeniz'de egemenlik kuran ve Girit'e zaman zaman akın düzenleyen (1469, 1538, 1567) Türkler, 1645'te başlattıkları bir sefer sonunda, 1669'da adayı zapt ettiler. (→ GİRİT SEFERİ.) Venedikliler'in adadaki son tutunma noktaları da 1715'te düştü. Hıristiyan halka Venedikliler'e göre daha geniş haklar tanıyan Türkler'in yönetiminde ada 150 yıl süren bir huzur dönemi yaşadı. XIX. yy.'da Osmanlı İmparatorluğu'nun hıristiyan halkları arasında baş gösteren ulusçuluk akımları Girit'i de etkiledi. 1821'de Mora'da başlayan ayaklanma kısa süre sonra Girit'e sıçradı. Girit'te düzeni kurmakla görevlendirilen Mısır valisi Mehmet Ali Paşa, ayaklanmayı bastırmayı başardı. Bağımsız Yunanistan krallığı'nın statüsü saptanırken Girit'in Yunanistan'a bırakılmaması üzerine ada Rumlar'ı yeniden ayaklandılar (1830). Osmanlı devletinin Girit valiliğini de kendisine verdiği Mehmet Ali Paşa, adada düzeni yeniden kurdu (1831). Londra antlaş-

ması'ndan (1840) sonra Mehmet Ali Paşa'nın kuvvetleri Mısır'dan ayrılınca başlayan ayaklanma (1841) kolayca bastırıldı. Girit hıristiyanları 1866'da padişaha bir dilekçe vererek bazı ıslahat isteklerinde bulundular. İsteklerinin kısmen reddedilmesi üzerine de Hacı Mihal'in önderliğinde ayaklandılar ve Girit'in Yunanistan'a katıldığını ilan ettiler. Babıâli, bir yandan ayaklanmayı kuvvet kullanarak bastırmaya koyulurken, bir yandan da Avrupa devletleri nezdinde siyasi girişimlerde bulundu. Girit valisi İsmail Paşa ve onun yerine olağanüstü yetkilerle adaya gönderilen eski Girit valilerinden Mustafa Naili Paşa, isyanın yatıştırılmasında başarılı olamadılar. Bunun üzerine Girit'e gönderilen serdarıekrem Ömer Paşa'nın başarılı askeri harekâtı sürerken Rusya, Fransa, İtalya ve Prusya, Babıâli'ye ortak bir nota vererek Girit'e uluslararası bir komisyon gönderilmesini istediler. Bu öneriyi reddeden osmanlı hükümeti, öngörülen ıslahatı kendisi yapmaya karar verdi ve bu amaçla sadrazam Âli Paşa'yı Girit'e gönderdi. Âli Paşa hazırladığı nizamname ile Girit'e yeni bir yönetim biçimi getirdi ve büyük devletlerin adadan el çekmesini sağladı (*Girit* nizamnamesi*, 1868). Girit nizamnamesi'nin ada hıristiyanlarına tanıdığı haklar 1878'deki bir ayaklanmanın ardından daha da genişletildi *(Halepa* misakı)*.

Girit sorunu, 1897'de yeniden alevlendi. Yunanistan'ın kışkırtmasıyla adada çetelerin etkinlikleri arttı. Bu arada Yunanistan Girit'e 1 500 kişilik bir askeri kuvvet çıkardı. Osmanlı devletinin siyasi girişimleri sonucunda büyük devletler Yunanistan'a bir nota vererek Girit'teki kuvvetlerini geri çekmesini istediler ve adayı abluka altına aldılar. Ancak Yunanlılar Girit'i boşaltmadıkları gibi Tesalya sınırında çete faaliyetlerini artırdılar. Bu durum karşısında Osmanlı devleti Yunanistan'a savaş ilan etti. Yunanlılar'ı Dömeke'de yenen türk kuvvetleri Atina'ya doğru ilerlerken batılı devletlerin araya girmesiyle ateşkes imzalandı. Girit'te İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya'nın himayesinde özerk bir yönetim kurularak Yunanistan kralının oğlu Georgios, olağanüstü komiser sıfatıyla bu yönetimin başına getirildi. Bundan sonra Girit, resmen, osmanlı egemenliğinde bir "eyalet-i mümtaze" statüsünde ve adı geçen dört devletin askeri işgali altında yönetildi. İkinci meşrutiyet'in (1908) ardından Girit meclisi, adanın Yunanistan'a katıldığını ilan etti. Bu oldubittiyi şiddetle protesto eden Osmanlı devleti, Girit'in Yunanistan'a ilhakını, ancak Balkan savaşı'ndaki yenilgisinden sonra, Londra ve Bükreş antlaşmaları ile kabul etti (1913).

EDEBİYAT

Girit'in alınması için sürdürülen savaşlar, adanın osmanlı yönetimine geçmesi, saldırılara karşı korunması, iç ayaklanmalar gibi olaylar özellikle ordu şairlerinin, pek çok destanına konu oldu. Bu şairler arasında Âşık, Seyyahi, Yamak, Kul Muslu, Memioğlu, Şahin, Mecnun, Üsküdari, Keşfi, Selimi, İbrahim, Tasbaz vb. yer alır. Uzun yıllar sürdürülen savaşlar, verilen şehitler, Deli Hüseyin Paşa, Tahir Paşa, Mustafa Paşa vd.'nin kahramanlıkları, Ritime, Ritomnik, Kandiye cenkleri, askerin yurt özlemi, onları bekleyenlerin duyguları vb., destanların içeriğini oluşturur. Tanzimat döneminde Ziya Paşa'nın *Zafername*'si ise 1866 ayaklanmasının ardından adaya giden Âli Paşa'nın politikasını kıyasıya eleştiren bir yergi yapıtıdır.

ARKEOLOJİ VE SANAT

Daha Yontmataş çağında ve daha çok Yenitaş çağında (zengin ama fazla tanınmamış) işgal edilmiş olan Girit, Bronz çağında Minos uygarlığının (→ MİNOS *sanatı*) merkezi olmuştur. Sarayların düşüşünü izleyen karanlık dönemin ardından, Girit sanatı, İ.Ö. VIII. yy'dan VII. yy.'ın sonuna kadar süren parlak bir rönesans hareketi yaşadı. Nüfus iç kesimlere doğru çekilmiş olduğundan, o zamanların yaratı merkezleri -Knossos dışında- değişikti (Praisos, Gortyne, Prinias). Doğu etkilerine (İda kalkanları) çok daha açık adada karmaşık taş heykelciliğinin geliştiği görülür (Auxerre'li kadın, Prinias tanrıçaları). Yeni *sphyrelaton* (daha sonra ahşap bir iskeleti saran çekiçle dövme bronz) tekniğini kullanan (Dreros'un Üçlü'sü, Kandiye müzesi) bronzcular atölyelerinde kalıplar, çıkartma plakalar döktüler, tüm yunan dünyasına süslü silahlar verdiler. İ.Ö. VI. yy.'da Girit sanatı duraklama dönemine girdi. (→ Kayn.)

Girit bıçağı, sapının içine nargile maşası ya da başka küçük bıçaklar yerleştirilen sapı kalın, ucu sivri bir tür bıçak. (Girit'te kullanılan bu tür bıçaklar daha sonra İstanbul ve Bursa'da da yapılmıştır.)

GİRİT denizi, Ege denizi'nin Kyklades takımadaları ve Girit adası arasındaki kesimine kimi kaynaklarda verilen ad. Ege'nin en derin çukuru burada, Kerpe adasının K.-B. kıyıları açığındadır (2 591 m).

S. Held

Aghia Triadha'daki "krallık konağı"ndan bir görünüm, Geç Minos dönemi

GİRİT SANATI

GİRİT LEHÇESİ a. **1.** Antik Girit'te konuşulan dor lehçesi. **—2.** Modern yunancanın Girit'te konuşulan lehçesi.

Girit madalyası, 1868'de Abdülaziz, 1890'da Abdülhamit II dönemlerinde altın ve gümüşten bastırılan madalya.

Girit nizamnamesi, Girit'in yönetimine ilişkin ferman (1868). Olağanüstü memuriyetle Girit'e giden sadrazam Âli Paşa'nın bizzat yayımladığı bu özel nizamnameye göre ada Hanya, İsfakya, Resmo, Kandiye ve Laşit sancaklarına ayrılıyordu. İsfakya ve Laşit sancakları mutasarrıfları hıristiyan, Resmo ve Kandiye sancakları mutasarrıfları müslüman; kaza kaymakamları ise halkının çoğunluğuna göre hıristiyan ya da müslüman olacaktı. Mutasarrıf ve kaymakamların müslüman ise hıristiyan, hıristiyan ise müslüman bir yardımcısı bulunacaktı. Ayrıca her kaza ve sancakta oluşturulacak idare meclislerinde doğal üyelerin yanı sıra üçü hıristiyan, üçü müslüman altı seçilmiş üye bulunması öngörülüyordu (halkının tümü hıristiyan olan yerlerde altı üye yalnızca hıristiyanlardan seçilecekti). Merkez sancak Hanya'nın mutasarrıflığını da üstlenen Girit valisinin yanında, biri müslüman öteki hıristiyan iki yardımcı ve her sancaktan bir müslüman, bir hıristiyan üye seçilmek suretiyle oluşturulacak on kişilik bir idare meclisi bulunacaktı. Ayrıca her kazadan seçilecek dört üyeden (halkı karma olan kazalarda bu üyelerin ikisi hıristiyan, ikisi müslüman olacaktı) oluşacak Girit meclisi yılda bir kez Hanya'da toplanacak ve vilayetin bütününü ilgilendiren bayındırlık, eğitim, ticaret, tarım vb. işleri görüşecekti (Girit 21 kazaya ayrıldığından meclis 84 üyeden oluşuyordu). Üyeleri halk tarafından seçilecek müslüman ve hıristiyanlardan oluşan karma mahkemeler kurulacak ve müslümanlar ile hıristiyanlar arasındaki davalara bu mahkemelerde bakılacaktı. Adada yazışmalar türkçe ve rumca olarak yapılacaktı.

Müslüman ve hıristiyan halkların karşılıklı haklarını gözetmek temeline dayalı bir yönetim düzeni kuran bu nizamnamenin uygulanması da adadaki karışıklıkları durduramadı. Kısa süre sonra vali ile genel meclis, müslümanlar ve hıristiyanlar arasında birtakım anlaşmazlıklar çıktı. Yunanistan ile birleşmek isteyen bir grup hıristiyan isyan hazırlıklarına girişti.

Girit okulu, XVI. ve XVII. yy.'larda Girit edebiyatı. Venedikliler'in işgal ettiği (1211-1669) Girit, Batı ile yapılan kültür alışverişinin merkeziydi. Bu ilişkiler, XVI. ve XVII. yy.'da edebiyatın gelişmesine yol açtı. Ticaret bağlantılarının gelişmesi,

Chuzeville-Rapho

iki avcıyı gösteren kesilmiş ve oyulmuş bronz levha (doğu etkisinde Girit üslubu) İ.Ö. 630'a doğr. *Louvre müzesi, Paris*

Odeon'un yapımında (İ.S. II. y.) yeniden kullanılan taş bloklara oyulmuş Gortyne yasaları (İ.Ö. V. yy.)

S. Held

kent merkezlerinin kurulması ve batı rönesansıyla sürekli ilişki folklordan yüksek düzeyli bir edebiyata geçilmesine yardımcı oldu. Şiirsel üretim özellikle, yazarı belli olmayan anlatı şiirlerinde *(Güzel çoban kızın idili)* Kornaros'un *Erotokritos* adlı manzum romanında ve dinsel ya da dindışı temalı tiyatro yapıtlarında anlatımını buldu.

Girit savaşı (1941). İtalya'nın Yunanistan'a girmesinden sonra 3 ekim 1940'ta İngilizler tarafından işgal edilen ada, general Freyberg'in emrindeki 30 000 kişi tarafından savunuldu. Hitler, Yunanistan'da kazandığı zaferden (nisan 1941) [→ BALKAN *savaşları*] sonra adanın hava indirme birlikleriyle istila edilmesine karar verdi. Girit'in 14-19 mayıs arasında Richthofen'in filoları tarafından bombardıman edilmesinden sonra paraşütçüler ve planörler ayın 20'sinde özellikle Maleme havaalanı çevresine indiler; 21 mayısta havaalanının ele geçirilmesi bir dağ birliğinin gelmesini sağladı. İngilizler Almanlar'a karşı şiddetle direndiler. İngilizler'in ancak yarısı, Luftwaffe'nin saldırıları sonucu ağır kayıplara uğrayan (4 kruvazör, 6 destroyer) Cunningham komutasındaki donanma sayesinde adayı boşaltabildi (29 mayıs-1 haziran). Almanlar'ın ağır kayıplar (24 000 askerden 7 000'i öldü ya da yaralandı) vermesi üzerine Hitler bir daha geniş çaplı hiçbir hava indirme harekâtına girişmedi.

Girit seferi, Girit'in osmanlı egemenliğine girmesi ile sonuçlanan sefer (1645-1669). Doğu Akdeniz'e egemen olan Osmanlılar için Venedikliler'in elinde bulunan Girit'in fethi bir zorunluluk olmuştu. Kızlar ağası Sümbül Ağa'yı Mısır'a götüren geminin Girit sularında malta korsanlarının saldırısına uğraması, Girit seferinin açılmasına vesile oldu. Girit serdarlığına atanan kaptanıderya Yusuf Paşa 30 nisanda İstanbul'dan hareketle 24 haziranda adaya vardı ve 27 haziranda Hanya kalesini kuşattı. Yardım alamayan kale, 54 gün sonra teslim oldu. İstanbul'daki yönetimin zayıflığı, Girit'e gereği gibi yardım yapılmasını engelledi. Buna karşılık Venedikliler, adadaki öteki kalelerin savunmasını güçlendirdiler.

Girit serdarlığına atanan (1646) Deli Hüseyin Paşa kısa sürede Resmo, Kisamo kalelerini zapt ederek adanın fethini büyük ölçüde tamamladı ve adanın merkezi Kandiye kalesini ablukaya aldı. Bu abluka zamanla kuşatmaya dönüştürüldüyse de sağlam olan ve iyi savunulan kale alınamadı. Venedikliler, Türkler'i adadan atamayınca Çanakkale boğazını ablukaya aldılar ve osmanlı donanmasının Girit'e yardım götürmesini büyük ölçüde engellediler. 1656'da sadrazam olan Köprülü Mehmet Paşa, 1657'de Çanakkale boğazını ablukadan kurtardı. Venedikliler'in eline geçen Bozcaada ve Limni geri alındı. Bundan sonra Girit'teki birliklere takviye ve savaş malzemesi gönderilebildi. Köprülü Mehmet Paşa ve oğlu Fazıl Ahmet Paşa zamanında genişleyen Batı'daki harekât, Vasvar barışı (1644) ile sonuçlandıktan sonra Osmanlılar Girit ile yeniden ilgilenmeye başladılar. Girit serdarlığına atanan sadrazam Fazıl Mustafa Paşa, Girit'e girerek (1666) Kandiye'yi kuşattı (1667). İki yılı aşkın bir süre inatla direnen kale sonunda teslim oldu (1669). Kandiye'nin teslimi ile birlikte Girit'i Osmanlı devletine bırakan bir de barış antlaşması imzalandı.

Giritli Aziz Efendi'nin Vâridât adlı yazmasından iki sayfa *Millet kütüphanesi, İstanbul*

Büyük Larousse

Girit sorunu → GİRİT.

GİRİT YAZISI a. Antikçağ'da Girit'te kullanılan yazılara verilen ad. (İ.Ö. 2200'e doğru Girit'te yerel kökenli olduğu sanılan bir resim yazısı, ardından, İ.Ö. 1700'e doğru, "çizgi A" adlı, henüz çözülememiş ve birincinin yalınlaştırılmış biçimi olan bir işlek yazı ortaya çıktı. İ.Ö. XIV. yy.'dan sonra, 1952-53 yıllarında okunabilen "çizgi B" adlı bir başka yazı ortaya çıktı.)

GİRİTLİ sıf. ve a. Girit halkından olan.

GİRİTLİ (İsmet), türk hukukçu (Kırım 1924). İstanbul Hukuk fakültesi'ni bitirdi (1948). Aynı fakültede idare hukuku asistanı (1951), doçenti (1957) ve profesörü (1964) oldu. Marmara Üniversitesi iletişim bilimleri fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yaptı. Başlıca yapıtları: *İdarenin yetkisini kötüye kullanması* (1957), *Türkiye'de ve yabancı memleketlerde hükümet tasarrufları* (1958), *Kemalist devrim ve ideolojisi* (1980).

GİRİTLİ AZİZ EFENDİ, türk devlet adamı, yazar (Girit ? - Berlin 1798). Girit defterdarı tahmisçisi Mehmet Efendi'nin oğludur. Babasının ölümünden sonra kendisine kalan büyük bir serveti kısa sürede bitirerek İstanbul'a geldi, Hassa silahşoru olarak başkente yerleşti. Valide kethüdası Giritli Yusuf Ağa'ya kapılandı. Sakız adası muhassıllığına atandı, ayrıca Belgrad'daki emlak satışını denetlemesi için görevlendirildi. Tasavvuf içerikli bir ahlak kitabı olan *Vâridât*'ında (Millet kütüphanesi, Ali Emiri bölümü no. 936) kendisinin Divanı hümayun hocalarından olduğu belirtilmektedir. 1796'da, mirimiranlık payesi verilerek Selim III tarafından Prusya'ya daimi elçi olarak gönderildi. Burada doğubilimci Fredrich von Diez ile tanıştı, onunla fen ve felsefe konularında mektuplaştı. Mektuplarından arapça ve farsçanın yanında rumca da bildiği anlaşılmaktadır. Elçiliği sırasında Berlin'de ölen Aziz Efendi'nin kemikleri, daha sonra 1866'da kurulan Türk şehitliği'ne nakledildi. Yazarın ününü sağlayan *Muhayyelat** (basılışı 1852, yeni harflerle, *Muhayyelatı Aziz Efendi*, 1973) adlı yapıtı, masal geleneğinden modern hikâyeye geçiş aşamasının ürünüdür. Mecmualarda şiirlerine de rastlanır. (→ Kayn.)

GİRİTLİ MUSTAFA NAİLİ PAŞA → MUSTAFA NAİLİ PAŞA Giritli.

GİRİTLİ SIRRI PAŞA → SIRRI PAŞA Giritli.

GİRÎVE a. (fars. *girîve*). *Esk.* **1.** Çıkmaz yol. **—2.** İçinden çıkılması güç durum: *Girîve-i ıdlal* (sapkınlığın içinden çıkılmaz durumu). **—3.** Zor geçit, yar. **—4.** *Girîveye düşmek, girmek,* güç durumda kalmak: *"Murad Bey'in cild cild üstüne düştüğü girîveye Allah insanı bır fıkrada bile düşürmesin"* (Y. K. Beyatlı).

GİRÎVENDE → GİRÎVAN.

GİRİZ ya da **GÜRİZ** sıf. (fars. *gürihten,* kaçmaktan *güriz*). *Esk.* "Kaçan", "kaçmış" anlamında bileşik sözcükler türetilmiştir: *merdüm-girîz* (insanlardan kaçan, çekingen), *zen-girîz* (kadınlardan kaçan) vb.

◆ a. Kaçma, kaçış.

GİRİZAN ya da **GİRÎZENDE** sıf. (fars. *gürîzân, gürîzende*). *Esk.* **1.** Kaçan, kaçıcı: *"Benden niçin bu gûne girizansın ey gönül"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** *Girîzan olmak,* kaçmak.

GİRİZGÂH a. (fars. *güriz* ve *-gâh*'tan *gürizgâh*). *Esk.* **1.** Kaçacak yer, sığınak; kaçış kapısı. **—2.** Anlatımda maksada gelinceye değin söylenen sözler; söze girmek için yapılan başlangıç, giriş.

—Ed. Kasîdelerde medhiye*'ye geçişi sağlayan beyit. (Nesip* veya teşbip* -varsa tegazzül- bölümü ile medhiye bölümünün arasında yer alır. Kasidenin bölümlerinden biri olmayıp yalnızca şairin bir yolunu bularak, bir ilgi yaratarak konuya girmesine yardımcı olan parçadır. Girizgâhın tek beyit olması şart değildir. Bazen birkaç beyitlik girizgâhlar yazıldığı olur. Konu değişikliğini gerçekleştirdiği için çok ustalıkla yazılmasına ve veciz söyleşiye dikkat edilirdi. Nef'i'nin Murat IV için yazdığı medhiyesinde tegazzülden sonra yazdığı girizgâh beyti şudur: *"Bir câm sun Allah için bir kâse de ol mah için / Tâ medh-i şâhenşâh için alam ele levh ü kalem"* [Allah için bir kadeh sun, bir kâse de o sevgili için sun ki padişahı övmek için elime kalem kâğıt alayım].)

GİRL a. ("genç kız" anlamında ing. sözc.). Bir toplulukta yer alan, müzikhol gösterilerinde, revülerde ve müzikli güldürülerde sahneye çıkan kadın dansçı.

GİRLEANU (Emil), rumen yazar (İaşi 1878 - Craiova 1914). Rumen yazarlar derneği'nin kurucusu (1909), Craiova ulusal tiyatrosu'nun yöneticisi (1911). Öykülerine konu olarak rumen köy yaşamını seçti (*Batranii* [1905]; *Nucul Lui Odobac* [1909]). *Din Lumea celor Ce Nu Cuvânta* (1910) adlı yapıtında hayvanları ince bir duyarlıkla anlattı.

GİRME a. Girmek eylemi.

—Ask. Kara harekâtında taarruz eden kuvvetlerin, düşman savunma hattının komutanlıkça elverişli görülen en zayıf bölgesinde bir gedik* açarak, bunu derinliğine ve enine genişletmesi biçiminde uyguladığı muharebe taktiği. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Ask. havc. *Girme (savunma gerisine)*, düşman savunma düzenini tahrip etme ya da keşfetme görevi üstlenen bir uçak, bir taktik ya da stratejik güdümlü mermi için bu düzeni delme eylemi. (Bk. *ansikl.* böl.)||*Girme yardımcısı*, girmeyi sağlayan karşı-önlem sistemlerinin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.) ||*Girme uçuşu*, düşman topraklarının derinliklerinde bulunan ve hava saldırılarına karşı iyi savunulan hedeflere taarruzla görevli taktik ya da stratejik bir uçağın yaptığı alçak uçuş.

—Bilş. YÜKLEME'nin eşanlamlısı.

—Folk. *Çarşafa girme* → ÇARŞAF.

—Gökbil. *Gölgeye girme*, bir gökcismi için örtülmenin başlangıcı.

—Savunm. Savunma sistemlerine rağmen düşman topraklarının gerekli görülen bölgelerinde eylemde bulunabilme yeteneği. ||Bir stratejik nükleer güç için düşmanın savunma sistemini bir noktadan delme yeteneği. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Sil. Bir merminin zırhı tamamen delip geçmeden, belli ölçüde ilerledikten sonra paralanması.

—ANSİKL. Ask. Girme harekâtı, genellikle kara kuvvetlerinin uyguladığı saldırı taktiklerinden biridir. Böyle bir harekâta karar veren kuvvetler muharebe ve ateş gücünü, düşman savunma hattının komutanlıkça elverişli görülen bir bölgesinde yoğunlaştırır; böylece o bölgedeki savunma kuvvetlerinin direnme gücünü kırarak bir gedik açar. Bu gedik derinliğine ve enine genişletilerek düşman kuvvetleri geri atılıp girme tamamlanır. Ancak girmeden sonra taarruz durdurulmaz; tersine, saldırı sürdürülür ve gereğinde yeni kuvvetler muharebeye sokularak girme yarma*ya dönüştürülür. Yarılan düşman cephesi kesiksiz ve hızla geliştirilen taarruzlarla ele geçirilir.

—Ask. havc. ve Savunm. 1955-1960 arasında orta ve büyük yükseltilerde önleme görevi için geliştirilen yerden havaya güdüm-

lü mermilerin ortaya çıkışı karşısında, önlem olarak, taktik uçaklar alçak uçuş yapmak, bombardıman ve stratejik keşif uçakları ise çok yüksek uçuşa başvurmak zorunda kaldı. Alçak uçuşta amaç, düşman radarlarınca yakalanmamak, yüksek uçuşta ise güdümlü önleme mermilerinin erimi dışına çıkmaktı. 1965 yılından sonra alçak ve çok yüksek uçuşlarda önleme yapabilen yerden havaya güdümlü mermilerin geliştirilmesi, saldıran kuvvetler için yeni sorunlar yarattı. Vietnam savaşı'nın sonlarında Kuzey Vietnam kuvvetlerinin çok sayıda radar güdümlü uçaksavar toplarıyla desteklenen güdümlü mermiler kullanması, Amerikan hava kuvvetleri'ni girme uçuşları için gerçek harekâtlar düzenleme zorunda bıraktı. Girme harekâtları, bir bölümü elektronik karşı-önlemler* almak, bir bölümü yerde bulunan radarlara saldırmak ve nihayet bir bölümü de ana hedefi yok etmek için donatılmış 30 ya da 40 uçakla yürütülüyordu. 1973 Arap-İsrail savaşı'nın başında Mısır kuvvetlerinin sovyet yapısı yerden havaya güdümlü füzelerle sağladığı örtü, günlerce İsrail hava kuvvetleri'nin her tür müdahalesini engelledi.

60'ların ortalarından bu yana *savunma gerisine girme* stratejik alanda büyük önem kazandı. SSCB ve ABD'de ilk stratejik saldırı güdümlü mermilerinin ortaya çıkışından sonra, nükleer saldırı başlıklarını saptama, önleme ve etkisizleştirme yeteneğinde bir ABM savunma sistemi anlayışı egemen oldu. Buna karşılık güdümlü saldırı mermilerinin etkinliğini büyük ölçüde yeniden artırmak zorunluluğu doğdu. Bu amaçla çeşitli teknikler kullanıldı:
—başlıkların düşman radarlarınca yakalanmasını güçleştirecek biçimde büyük bir hızla dalan mermi yolları izlemek;
—nükleer başlıkları kısmi yörüngeye yerleştirerek (FOBS sistemi), yakalanmalarını güçleştirmek;
—savunmanın aşırı yüklenmesini sağlayan MRV ve MİRV tipi çok başlıklı sistemlere başvurmak;
—girme yardımcıları kullanmak;
—manevra yapabilen nükleer başlıklardan (MARV) yararlanmak; *girme yardımcıları* içinde temelde elektromanyetik yayın karıştırıcıları* etkin* ve *edilgen maketler* yer alır. Maketler nükleer başlık çevresinde metalleşmiş ince pullardan bir bulut oluşturur. Amaç, büyük bir radar yankısı yaratarak pul bulutu içinde başlığın konumunun belirlenmesini önlemektir. Bununla birlikte elektromanyetik yayın karıştırıcılar ve maketler atmosfere giriş sırasında frenlediklerinden sakıncalar doğurur. Bu sırada nükleer başlığı ayırt etme ve atmosferiçi güdümlü mermilerle yakalama olasılığı vardır. Öte yandan girme, nükleer başlığa, radar üzerinde çok küçük bir işaret oluşturacak geometrik bir biçim verilerek de sağlanabilir. Ayrıca başlık zayıf bir radar yansıması veren bir boyayla boyanabilir. Kaldı ki başlıkların nükleer bir ortama girmesi bunların gama, X ve nötron ışınlarına ve elektromanyetik darbelere karşı dayanıklı olmasını zorunlu kılar.

GİRMEK gçz. f. **1.** *(Bir yere)* [*bir yerden*] *girmek*, bir yerin dışından içine geçmek: *Bir odaya girmek. Türkiye'ye girmek. Bir eve pencereden girmek. Limana giren gemi.* **—2.** *Bir şeye (içine) girmek, bir şeyden, bir yerden girmek*, onun içine sığmak, oradan geçebilmek: *Eşyalar bu bavula girmiyor. Bu masa kapıdan girmez.* **—3.** *Bir gruba, bir meslek topluluğuna, bir işletmeye vb. girmek*, onlara katılmak, üyelerinden biri olmak; bir okul, bir kurum vb.'den söz ederken, onlar tarafından kabul edilmek, orada çalışmaya başlamak, orada görev almak: *Bir partiye girmek. Bir okula girmek, Baroya girmek. Tıp fakültesine girmek. Makine mühendisleri odasına girmek.* **—4.** *Bir döneme girmek*, o döneme başlamak, o dönemin başlangıcında olmak: *On sekiz yaşına girmek. 21. yy.'a girmek. Kışa girmek.* **—5.** *Bir şeye (konuşma, söyleşi, vb.)* [*bir yerden, bir şeyle*] girmek, söyleşiye (şu ya da bundan) başlamak, tartışmaya (şurdan ya da burdan) katılmak: *Yararsız ve kısır bir tartışmaya girmek. Konuya girmek. Konuşmaya bir fıkrayla girmek.* **—6.** *Bir şeye, bir eyleme, bir duruma girmek*, bir eylemin, bir durumun başlangıcını belirtir; başlangıcında olmak, başlamak, onu yapmaya koyulmak: *Biriyle ilişkiye girmek. Savaşa girmek. Oyuna girmek. İşin içine iyice girdi.* **—7.** *Bir yere girmek*, bir kimse, bir şey sözkonusuysa, bir şeyin içinde olmak, ona, oraya sızmak, oraya geçmek: *Öğrencilerin arasına ajanlar girdi. Su borusuna bir taş girmiş, çıkaramıyorum. Çatlaklardan su giriyor.* **—8.** *Bir yere girmek*, bir şeyden söz ederken, benimsenmek, oraya yerleşmek, uygulamaya, kullanıma dahil olmak: *Rüşvet bütün devlet kurumlarına girdi. Bu moda Türkiye'ye ne zaman girdi? Demagoji politik yaşama iyice girdi.* **—9.** *Bir yere girmek*, orayı almak, orayı fethetmek, işgal etmek: *İşgal orduları İstanbul'a girdi.* **—10.** *Ayrıntılara (ayrıntıya) girmek*, ayrıntıları göz önünde bulundurmak, irdelemek: *Bu konunun ayrıntılarına girmekte yarar var.* **—11.** *(Bir durumdan) bir duruma girmek*, bir değişime uğramak, durum değiştirmek, dönüşmek, bürünmek: *Renkten renge girmek. Başka bir kimliğe girmek.* **—12.** *Bir kımsenin aklına, kafasına, içine girmek*, bir kimsenin aklını çelmek, düşünüşünü etkilemek: *Bu düşünce kafasına girdi gireli inat ediyor. İçine bir kuşku girmek.* **—13.** *Bir kimsenin aklına girmek*, bir şey sözkonusuysa onu anlayarak kavramak: *Aklı başka yerde, kafasına ders girmiyor.* **—14.** *Bir şeye (toplam, bütün vb.) girmek*, onun kapsamında bulunmak, onun öğesi olmak, ona dahil olmak: *Faturalara KDV de giriyor. Kira bedeline yakıt masrafı girmiyor.* **—15.** *Bir şeye (soyut) girmek*, onun parçası olmak, ona ilişkin olmak: *Bu sizin görev alanınıza girmiyor.* **—16.** *Bir şeyin bileşimine girmek*, onun temel öğesi olmak, onda yer almak, ona karışmak: *Hidrojen suyun bileşimine girer.* **—17.** Bedenin bir yerine birdenbire ağrı, sancı vb. saplanmak: *Ayağına kramp girmek. Midesine bir sancı girmek.* **—18.** Hayvan sürüsünden söz ederken, salgın bir hastalık başlamak: *Bu yıl sürüye veba girdi, hayvanları kırdı geçirdi.* **—19.** *Bir duruma (soyut) girmek*, kendisinden istenilen duruma gelmek: *Disipline girmek. Yola girmek.* **—20.** *Girecek delik aramak*, gizlenecek ya da saklanacak bir yer bulmaya çalışmak. ||*Girip çıkmak*, bir yere çok kalmamak üzere ayaküstü uğramak; bir yere sık sık gelmek: *Onun bu kahveye girip çıktığını hepimiz bilirdik.* ||*Girmediği bir Gerede zindanı kalmış*, sürekli suç işleyen, ömrünü hapiste geçirmiş kimse için söylenir ||*Birbirine girmek* → BİRBİRİ. ||*Havaya girmek* → HAVA.
—Dy. *Hatta, gabariye girmek*, taşıtların seyri için gereken ve kuramsal gabarinin yol ekseni boyunca yer değiştirmesiyle sınırlanan serbest uzama girmek.
—Oy. Bir parti sırasında, bazı kurallara uygun olarak oyuna girmek. ||Çıkan bir oyuncunun yerini almak.

◆ **girdirmek** ettirg. f. Bir şeyin bir şeye ya da bir yere girmesini sağlamak, içine sokmak, içine yerleştirmek.

◆ **girilmek** edilg. f. **1.** Bir yerin dışından içine geçilmek: *Odaya izinsiz girilmez. Kapı kapalıydı, pencereden girildi.* **—2.** Bir grubun, bir meslek topluluğunun üyelerinden biri olunmak, bir işletmede vb. çalışmaya başlanılmak: *Partiye giriliyorsa, tüzüğüne de uyulmalı. Üniversiteye sınavla giriliyor.* **—3.** Bir dönemin başlangıcında olunmak: *Kışa çetin girildi.* **—4.** Bir tartışmaya, bir söyleşiye başlanılmak, katılınmak: *Söyleşiye güncel bir olaydan girildi. Çetin bir tartışmaya girildi.* **—5.** Bir eylemin, bir durumun başlangıcında olunmak: *Savaşa girildiğinde ülke çok kötü durumdaydı.* **—6.** Ayrıntılar göz önünde bulundurulmak, irdelenmek: *Yazıda ayrıntılara girilmemiş.* **—7.** Değişime uğramak, durum değiştirilmek: *Kılıktan kılığa girilmek.* **—8.** İstenilen duruma gelinmek: *Sonunda doğru bir yola girildi.*

GİRMELİ, Mardin'in Nusaybin ilçesine bağlı bucak; 13 183 nüf. (1990); 29 köy. Merkezi *Girmeli*, 2 116 nüf. (1990).

GİRMELİK a. Giriş ücreti; duhuliye.

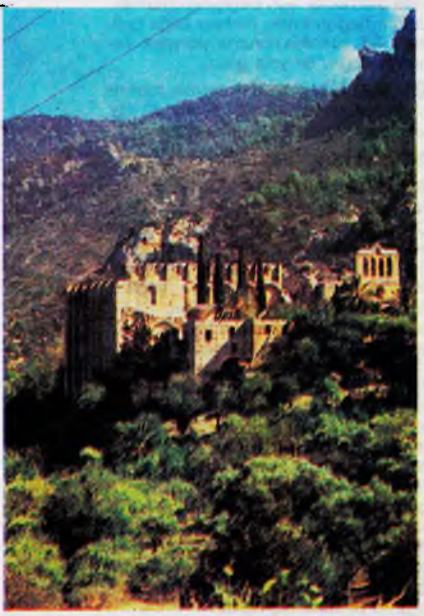
Girnavaz höyüğü. Arkeol. Mardin'de, Nusaybin ilçesinin 4 km K.'inde höyük, Çaçak nehrinin B. yakasındadır. İlk kez avusturyalı bilim adamları E. Lucius ve K. Sornig tarafından incelenen höyükte, 1980'de yüzey araştırmaları yapıldı. 1982'de A. Helik Ekmen ve Doç. H. Erkanal yönetiminde kazılara başlandı. Höyüğün merkezinde ve K. terasında sürdürülen kazılarda dört kültür katı saptandı. En üstte erken islam dönemine tarihlenen bir mezarlık, bunun altında da çeşitli dönemlerden buluntuların yer aldığı bir katman ortaya çıkarıldı. Üçüncü katmanda bulunan bir hurri kült vazosu, yerleşmenin önemli bir mitanni merkezi olduğunu göstermektedir. Kimi araştırmacılar asur kaynaklarında Nabula, babil kaynaklarında Navala olarak geçen kentin burası olduğunu öne sürerler. Öte yandan höyüğün 1 km G.'inde yer alan ve Veysiki (Vesige) diye anılan yerleşmeden ötürü Mitanni devletinin başkenti Vaşşugani ya da Vaşşukanni olabileceği görüşü de yaygındır. Kazılar sürmektedir (1987). [→ Kayn.]

GİRNE, rumc. **Kyreneia, Kyrenia**, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti sınırları içinde ilçe; adanın K.-B. kıyı kesiminde, Beşparmak dağlarının B. yarısını kapsayan bölgede. Yaklş. 610 km²; 25 651 nüf. (1987), 41 köy. Merkezi *Girne*, yaklş. 6 500 nüf. Tarım ürünleri (turunçgiller, harnup), besin sanayisi.

Girne, Lefkoşa'nın karayolu ile 26 km kadar K.'inde, Beşparmak dağlarının dar ve virajlı geçitlerini aşarak adanın başkentini ve iç ovayı Akdeniz kıyısına bağlayan çok önemli bir stratejik yolun denize ulaştığı yerde, hilal biçimli küçük bir koyun kenarında kurulmuştur. Kentin çekirdeğini dalgakıranlarla korunan limana hâkim, görkemli bir kalenin B.'sındaki mahalleler oluşturur. Başlıca resmi yapılar, iş ve ticaret merkezi de buradadır. Kentin konut alanı zamanla daha çok B.'ya doğru kıyı boyunca, G.'e doğru da Beşparmak dağlarının basamak halinde etekleri boyunca yayılmıştır. Anadolu'ya, Taşucu'ndan kalkan feribot seferleriyle bağlı olan limanda turistik kuruluşlar ve eğlence yerleri bulunur. Girne aynı zamanda Kıbrıs'ın en önemli yat limanlarından birine sahiptir. Kentin D. ve B.'sındaki plajlarda, özellikle deniz turizmine hizmet eden kaliteli otel ve moteller kurulmuştur.
—Tar. ve Güz. sant. Girne'nin İ.Ö. XII. yy.'da Akhalar tarafından kurulduğu sanılmaktadır. Bizans döneminde kurulan Girne kale-

Girne
liman ve kaleden bir görünüm

Girne
Bellapais manastırı

si (XII. yy.) altı kuşatmaya başarıyla karşı koymuştur. Venedikliler zamanında günümüzdeki biçimini alan kale, Aziz Georgios capellası, kral yapıları ve kulelerden oluşur. 1570'te Osmanlılar'a savaşsız teslim olan kale, ingiliz yönetimi sırasında hapishane ve polis karakolu olarak kullanılmıştır. Bir bölümü Batık gemi müzesi olarak düzenlenmiştir (1976). Beşparmak dağlarındaki Aziz Hilarion kalesi Ortaçağ kale mimarlığının özelliklerini yansıtır. Bu yapı 1974 Barış harekâtı'nda türk savunmasının önemli üslerinden biri olmuştur. Gene Beşparmak dağlarındaki Bellapais manastırı gotik üsluptaki mimarisiyle dikkati çeker (1198-1205). Girne'nin D.'sundaki Aziz Khrisostomos manastırı'na bağlı iki kilisenin içi çeşitli fresklerle süslüdür. Caferpaşa camisi (XVI. yy.), Girne'yi teslim alan Cezayirli Sadık Paşa'nın mezarı türk dönemi yapılarıdır. Kentin çevresinde Barış harekâtı şehitlikleriyle Barış ve özgürlük müzesi bulunmaktadır.

Giro, İtalya bisiklet turuna *(Giro d'İtalia)* verilen ad.

Paul Girod

■ **GİROD** (Paul), isviçre asıllı fransız mühendis ve sanayici (Fribourg, İsviçre, 1878 - Cannes 1951), elektrometalürjinin kurucularındandır. Demir alaşımları üretiminde uzman olan Girod, 1901'de çelik üretimi için ilk iletken tabanlı elektrik fırınını yaptı. Bu fırının üstünlüğü, akımı metal banyosundan geçirmesiydi. 1908'de Ugine'de, Paul Girod Elektrikli demir ve çelik atölyeleri şirketi'ni kurdu; bu kuruluş uzun süre, dünyanın en önemli elektrikli çelikhanesi olarak kaldı. Birinci Dünya savaşı sırasında Fransa'nın özel çeliklerinin % 55'ini bu şirket üretiyordu. 1937'de, hızlı çelik arıtımında potaya döküm sırasında gerçekleştirilen yalın bir ani fosfor giderme yöntemi uyguladı.

Girodet - Trioson
Atala'nın toprağa verilişi (1808)
Louvre müzesi, Paris

Lauros-Giraudon

■ **GİRODET-TRİOSON** (Anne Louis GIRODET DE ROUCY, — denir), fransız ressam (Montargis 1767 - Paris 1824). Trioson manevi babasının adıydı. 1789'da Roma Ödülü'nü kazandıktan sonra beş yıl İtalya'da kaldı. 1792 Salonu'nda sergilenen *Endymion'un uykusu* (Louvre) adlı tablosuna Prud'hon hayran oldu. Ustası David de, *Tufan sahnesi* (1806, Louvre) adlı yapıtını takdir ettiği halde, *Ossian* (ya da *Fransız kahramanın yüceltilmesi* [...], 1802, Malmaison) adlı tablosunu beğenmedi. Girodet - Trioson'un üslubu romantizmin, hatta gerçeküstücülüğün habercisidir. En ünlü tablosu olan *Atala'nın toprağa verilişi*'nin (1808, Louvre) konusunu, portresini yaptığı Chateaubriand'dan almıştır. *Kahire'de ayaklanma* ve *Napoléon Viyana kentinin anahtarını alırken* adlı tablolarıysa Versailles müzesi'ndedir. Girodet -Trioson 1815'te Güzel sanatlar akademisi'ne seçildi, kendini portre çalışmalarına, sonra da edebiyata adadı ve didaktik bir şiir, *la Peinture*'ü kaleme aldı.

Girolamo, commedia* dell'arte'nin kişilerinden biri. Daha sonra *Gianduja** diye adlandırılmıştır

GİROLAMO da Cremona, italyan minyatürcü ve ressam, 1460'tan 1483'e değin yaşamına ilişkin belgeler bulunmaktadır. Mantegna'nın etkisinde kaldığı Mantova'da, daha sonraları ise Toscana'da etkinlik gösterdi. (Liberale da Verona ile, Siena katedrali'nde bulunan Piccolomini kitaplığı'ndaki *Antiphonarium*'un Bargello müzesi'ndeki (Floransa) *Breviarium*'un minyatürleri.)

GİROLAMO da Carpi (Girolamo DE' SELLARİ — denir), italyan ressam ve mimar (Ferrara 1501 - *ay. y.* 1556). 1537'den başlayarak Este sarayı'nın resmi ressamı ve yapıtlarının bütünlüğü açısından Raffaello'nun klasik geleneğine bağlı bir sanatçı olan Girolamo, çok sayıda dinsel ya da mitolojik tablo ve fresk yaptı. Ferrara (çeşitli saraylar) ve Vatikan'da bulunan mimarlık yapıtlarında, Peruzzi ve Giulio Romano'dan esinlenmiştir.

GİROLAMO Dİ GİOVANNİ, italyan ressam (Camerino, Marche, 1425'e doğr. - ? 1473'ten sonr.). Masaccio ile Piero della Francesca'nın derslerini özümleyerek ve perspektif araştırmalarına girişerek Orta İtalya'da* yeni eğilimlerin yayılmasına katkıda bulundu (*Muştulama*'lı ve *Pietà*'lı sunakarkalığı, 1465'e doğr., Camerino pinakoteki.)

GİROLİT a. (fr. *gyrolite*'ten). Miner. Zeoliti andıran hidratlı doğal kalsiyum silikat.

GİRONDE, Fransa'da (Aquitaine bölgesi) *département;* 10 000 km²; 1 213 499 nüf. (1992). Merkezi *Bordeaux.* Adı Garonne ile Dordogne'un ortak halici Gironde'dan gelir. Halkının % 75'i kentlerde, özellikle de Bordeaux'da yaşar. Tarım, sanayi ve üçüncü kesim, kol gücüyle çalışan işçileri istihdam eder.

Département'ın doğu yarısında, 25 000 üretici, 100 000 ha'lık alandan yılına göre, 2,5-6 Mhl şarap (kökeni denetlenebilen şarapların yarısından çoğu) üretir. Dordogne ile Gironde'un kuzeyinde 40 000 ha'lık alan ekilir; burası gerçek bir tek tip ürün alanıdır: Saint-Émilion'un çevresinde çok yüksek kaliteli kırmızı şaraplar üretilmektedir.

Garonne'un ve Gironde'un sol kıyısındaki (toplam 10 000 ha) bazı kesimlerde de bağlar egemendir: buralar, çok kaliteli şaraplar üreten büyük şatoların bölgesidir.

Başka yerlerde, nitelikli kereste ve kırtasiyecilikte kullanılabilecek gereçleri sağlayan çam ormanları (Facture fabrikası) çam ormanlarının ortasında da önemli tarım alanları (mısır) vardır.

GİRONDE *(la),* Garonne ile Dordogne un ortak halicine, bec d'Ambès'ye kavuşmasından sonra verilen ad. Uzunluğu yaklaşık 75 km, aşağı çığırında genişliği ancak 5 km'dir. Gironde'un dibi kum dolmakta ve ulaşımda ırmaktan yararlanabilmek için yatağı taraklamak gerekmektedir.

GİRONDE ÜSKATI a. Aquitaine ve burdigala katlarını bir araya getiren miyosen serisi içinde, neojen sisteminin alt kısımlarıyla eşdeğerli olduğu ileri sürülen üskat. (→KATMANBİLİM.)

■ **Girondinler,** Fransız devrimi döneminde etkin olmuş siyasi grup. Gironde bölgesi milletvekilleri bu hareketin başını çektikleri için kendilerine Girondinler (Girondelular) denmiştir. Yasama meclisinde çoğunluğu elinde bulunduran bu grup meclis içinde Condorcet, Brissot, Vergniaud, Gensonné gibi hatipler çevresinde, meclis dışında da Mme Roland ve Mme Dodun'ün salonlarında toplanıyordu. Taşra vilayet örgütleri ve iş çevrelerince desteklenen Girondinler Paris'in devrimci halk yığınları tarafından hiç benimsenmediler. Voltaire yanlısı görüşleri aydın burjuvazinin egemenliği için mücadele vermelerine neden oldu. Ancak 1972 ağustosundan sonra yükselen halk hareketine burjuva konumlarından yana çıkarak karşı koydular. Brissot mecliste Robespierre'e karşı devrim savaşı ilkelerini savundu. Yurtdışına kaçan soylular ve muhalif din adamları konusunda alınan önlemleri savunduysalar da gittikçe sol jacobin gruba ters düşmeye başladılar. Kral Louis XVI'nın mahkemesi süresince takındıkları "hukuksal" tavır ihanetle suçlanmalarına yol açtı. 1793 baharı askeri yenilgilerinden sorumlu tutulan Girondinler, Danton, Robespierre ve Marat'yı suçlayarak karşılık verdiler. Ancak, Marat'nın Charlotte Corday tarafından öldürülmesi onları güç duruma soktu. Robespierre Paris halkına "satılmış milletvekillerine karşı" ayaklanma çağrısında bulundu. 2 haziran 1793'te Konvansiyon Gironde temsilcilerini tutuklama kararı aldı. 31 ekimde 21 temsilci giyotinle idam edildi, kaçabilenlerin bir bölümü intihar etti, ancak kurtulanlar Robespierre'in düşüşünden sonra tekrar Konvansiyon'a seçildiler.

GİRONELLA (José María), ispanyol yazar (Darnius, Gerona, 1917). İç savaşı konu alan romanları yeni kuşakların sıkıntılarını ve kaygılarını dile getirdi. (*Los cipreses creen en Dios,* 1953; *Un millón de muertos,* 1961; *Ha estalloda la paz,* 1966). Bunalımlar geçiren yazar, yaşantılarını bir dizi hikâyede anlattı (*Los fantasmas de mi cerebro,* 1958). Bundan başka yolculuk anlatıları (*Personas, ideas, mares,* 1964; *En Asia se muere bajo las estrellas,* 1968) ve *Cien españoles y Dios* (1969) adlı bir de denemesi vardır.

GİROUD (Françoise), Fransız kadın gazeteci ve siyasetçi (Cenevre 1916). *Elle* dergisinin kuruluşunda görev aldı. J.-J. Servan-Schreiber ile birlikte *l'Express*'i çıkardı. Kadın hakları (1974-1976) ve kültür (1976-1977) bakanlığı yaptı. Bazı yapıtları: *Si je mens* (Eğer yalan söylüyorsam, 1972), *Une femme honorable* (Saygıdeğer bir kadın, 1981), *Alma Mahler* (1987), *Leçons particulieres* (Özel ders, 1990), *Madame Marx* (1991).

GİRRA ya da **GİBİL,** Mezopotamya Ateş tanrısı.

GİRS (Nikolay Karloviç), rus diplomat ve siyaset adamı (Radzivilov, bugün Çervongarmuysk, Rovno bölgesi, 1820 - Petersburg 1895). Dışişleri bakanlığı'nın Asya işleriyle görevlendirildi (1875), yaşlı ve hasta olan Gorçakov'un bütün işleri kendisine bırakması üzerine, 1878'den sonra Rusya'nın bütün dış siyasetini yürüttü. Dış-

işleri bakanlığına getirildikten sonra (1882-1895), Almanya'yla uzlaşmadan yana bir siyaset izledi; böylece Aleksandr III, 1881'de Almanya ve Avusturya'yla imzalamış olduğu anlaşmayı yenileyerek (1884) "üç imparatorun ittifakı"nı sürdürdü. Girs, Afganistan'daki ingiliz-rus anlaşmazlığında (eylül 1885) barışçı bir çözüme yanaşmak zorunda kaldı. Bismarck'ın Ruslar'ın Balkanlar'daki düşmanı Avusturya'yı günden güne daha açık biçimde tutmasına karşın, Girs Almanya ile yeni bir güvenlik anlaşması imzaladı (1887). Wilhelm II'in Bismarck'ın görevine son vermesi üzerine bu anlaşma 1890'da yenilenmedi. Girs, Rusya ile Fransa'nın yakınlaşmasını istemeye istemeye kabul etmek zorunda kaldı (1891) ve iki ülke arasındaki anlaşma ancak 1893'te onaylandı.

GİRSU, bugün **Tello,** aşağı Dicle yakınında, başkenti Lagaş'ta kalan bir Sümer krallığının başlıca kenti. Bir fransız heyetince kazılan (1877-1933 arasında) Tello'da III. binyıl'a tarihlenen çok sayıda tablet ve sanat eşyası bulundu.

GİRTİN (Thomas), ingiliz suluboya ressamı (Londra 1775 - *ay. y.* 1802). Ressam Edward Dayes'in öğrencisiydi. Canaletto, Wilson ve Cozens gibi manzaracıların yapıtlarını inceledi. Bu incelemeden sonra sentetik bir topografik manzara görüşü geliştirdi. Bir önromantik olarak harabelere ve pitoreske karşı duyduğu ilgiyi, hafif fırça darbeleriyle işlediği ve mekânı büyük bir ustalıkla kullandığı suluboyalarında yansıttı. Kuzey İngiltere'ye, daha sonra İskoçya'ya gitti. Constable ve Turner gibi ressamları derinlemesine etkiledi.

GİRÛDAR a. (fars. *gir*, kap ve *dar*, tut' tan *gir ü dar*). *Esk.* Kavga, gürültü, savaş, çarpışma.

GİRVAN, Büyük Britanya'da kent, İskoçya'nın güney-batı'sında, Clyde körfezi kıyısında; 7 600 nüf. Balıkçılık limanı ve turizm merkezi. Viski.

GİRYAMALAR, *Micikendalar* adıyla tanınan halkların en önemli grubu (yaklaşık 60 000 kişi). Giryamalar Kenya'nın kıyı kesiminde yaşarlar. Hıristiyanlaştırma hareketlerine karşı direndiler, merkez siyasal örgütleri bulunmamakla birlikte, Büyük Britanya hükümeti kendilerini Sabaki ırmağı kıyısında yerleşmeye zorlayınca ayaklandılar (1914-15). Uzun bir gerilla savaşından sonra boyun eğmek zorunda kaldılar, ancak sömürge yönetiminden önemli ayrıcalıklar koparmayı başardılar.

GİRYAN sıf. (fars. *giryān*). *Esk.* **1.** Ağlayıcı, ağlayan: *"Güler ol yâr bu ben bülbüli giryan olıcak"* (Vasfi, XVI. yy.). **—2.** *Giryan olmak*, ağlamak: *"Lâ-cerem giryan olur kılgaç vatan yadın garib"* (Fuzuli, XVI. yy.). || *Giryan giryan*, ağlaya, ağlaya.

◆ be. Ağlayarak.

GİRYANİ a. (fars. *giryān* ve *-ī*'den *giryānī*). *Esk.* Ağlayıcılık, gözyaşı dökücülük.

GİRYE a. (fars. *girye*). *Esk.* **1.** Ağlama, gözyaşı dökme: *"Çün sûz-ı tab-ı giryede pinhansın ey gönül"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** Gözyaşı: *"O vakit dudaklarından ve gözlerinden dökülen handeler ve giryeler benim sadâmın, benim kanatlarımın darbeleriyle hemâhenk idi"* (H. E. Adıvar). **—3.** *Girye-bâr*, gözyaşı döken: *"... sonra bir çocukcağızın / eliyle kırdığı kıymetli bir oyuncağına / tahassür etmesi tarzında girye-bâr olacak / kadar bebek değilim"* (Tevfik Fikret). || *Girye-dar*, gözü yaşlı. || *Girye-engiz*, ağlatan. || *Girye-feşan*, gözyaşı saçan, gözyaşı döken: *"sen ağla; ben de bütün sûzişimle girye-feşân, / kapında beklerim"* (Tevfik Fikret). || *Girye-feza*, ağlamayı artıran: *"neler tahattur eder neşve-bahş ü girye-feza"* (Tevfik Fikret). || *Girye-hîz*, ağlamaya sebep olan, ağlatan. || *Girye-künan*, ağlatan, ağlayan; ağlatarak: *"Sultan Selim'e girye-künân oldu tuğlar"* (Y. K. Beyatlı). || *Girye-meşhûn*,

Société photographique

gözyaşıyla dolu. || *Giryenâk*, ağlayan. || *Girye-nikab*, gözyaşıyla örtülmüş, yaşlı. || *Girye-nüma*, ağlamaklı. || *Girye-nümûd*, ağlamış gibi olan: *"bu yanda çamları örten buhar-ı berrakın / Kebûd-ı girye nümûdında bir yığın zerrât"* (Tevfik Fikret). || *Girye-paş*, gözyaşı döken. || *Girye-pervend*, ağlatan. || *Girye-rîz*, gözyaşı akıtan. || *Girye-zar*, ağlama yeri. || *Girye-i hicran*, ayrılık yaşı, ayrılığın acısıyla ağlama: *"Hicran biter mi, girye-i hicran diner mi hiç?"* (Tevfik Fikret). || *Girye-i huzur-âver*, rahatlık veren gözyaşı: *"Ve ağlarız... bu coşan girye-i huzur-âver, / benimçin işte budur aşka en güzel timsâl"* (Tevfik Fikret). || *Girye-i şadi*, sevinç gözyaşı.

GİRYENDE sıf. (fars. *giryende*). *Esk.* Ağlayan, ağlayıcı: *Giryende-i hasret* (hasret yüzünden ağlayan).

GİSBERT (Antonio), ispanyol ressam (Alcoy 1835 - Paris 1902). Tarihsel konuları işledi; siyasal tercihi liberallerden yanaydı (*Torrijos ile yoldaşlarının idamı*, Modern sanat müzesi, Madrid). Günlük yaşamdan sahneler ve portreler de yaptı.

GİSBORNE, Yeni-Zelanda'da liman kenti, Kuzey adasının doğu kıyısında, East Coast ilinin yönetim merkezi; 45 000 nüf. Ticaret merkezi. Besin sanayisi.

GİSCARD D'ESTAİNG (Valery), fransız devlet adamı (Koblenz 1926). École polytechnique (1946) ve École nationale d'administration'da (1949) eğitim gördü. 1956'da milletvekili seçildi, 1958'de partisinin bir bölüm üyesiyle general de Gaulle'ün yanında yer aldı, Cezayir savaşı süresince onu destekledi. 1962'de maliye bakanlığına getirildi, ancak 1966'da enflasyonla mücadelede başarısızlığa uğrayınca hükümetten ayrılmak zorunda kaldı. Républicains indépendants ("Bağımsız cumhuriyetçiler") partisini kurdu. De Gaulle'e ılımlı destek vererek gittikçe muhalefete kaydı, 1969 referandumu'nda halkı ona karşı oy vermeye çağırdı. Başkan Pompidou'nun ölümü üzerine Chirac'ın ve yeni de gaullecülerin desteğiyle cumhurbaşkanı seçildi (nisan 1974). Jacques Chirac'ı başbakan atadıysa da 1976'da görüş ayrılıkları yüzünden istifa eden Chirac'ın yerine Raymond Barre'ı getirdi. 1981 seçimlerinde sol'un adayı Mitterand'a yenilerek çekildi. 1984'te tekrar milletvekili seçildi. 1985'te Chirac ve Barre ile birlikte, olası bir sağ iktidarın iktisadi ve siyasi ilkelerini saptadı. 1986'da Auvergne yerel konsey başkanı seçildi. 1988'den beri Fransız demokrasisi için birlik (UDF) partisinin başkanıdır.

GİSCHİA (Leon), fransız ressam (Dax 1903 - ? 1991). Önce, 1923-1927 yılları arasında öğrencisi olduğu Leger'den etkilenerek figüratif resimler yaptı, sonra net ve renkli geometrik bir soyutlamaya yöneldi (*Tuvaller*, 1944, Art moderne ulusal müzesi); Theâtre National Populaire için çok sayıda tiyatro dekoru hazırladı.

Giselle, 2 perdelik fantastik bale. Konusunu, Heinrich Heine'nin bir baladından esinlenerek Jules Henri Vernoy de Saint-Georges, Théophile Gautier ve Jean Coralli; koregrafisini Jean Coralli ve Jules Perrot hazırladı; Adolphe Adam'ın bestelediği müziğe Burgmüller'in birkaç parçası da eklendi; dekorları Ciceri yaptı. İlk kez 1841'de Paris operası'nda sahnelendi. Başlıca rolleri Carlotta Grisi, Lucien Petipa, Adele Dumilâtre ve Simon (mim sanatçısı) yorumladı. En büyük romantik balelerden biri olan *Giselle*, beyaz balenin en iyi örneğidir.

Yapıt, tüm romantik balelerde olduğu gibi iki dünyayı karşı karşıya getirir: biri yaşadığımız, öbürü doğaüstü dünya. Kendisine kur yapan Loys'un, gerçekte, soylu bir kızla nişanlı olan prens Albert olduğunu öğrenen köylü kızı Giselle, gerçeği kıskanç av bekçisi Hilarion'dan öğrenince umutsuzluğa düşer ve çılgına döner. Öldüğünde, gece olunca mezarlarından çıkıp tan ağarana dek dans eden Wili'lere katılır. Bu hayaletlerle karşılaşanlar da hayatlarının sonuna kadar dans etmeye mahkûm edilir. Önce Hilarion ölür. Giselle'in mezarına çiçek toplamaya giden prens, sevgilinin hayaletini umutsuzca izler ve Wili'nin kaybolduğu yerde ölür.

Yorumu büyük ustalık gerektiren Giselle rolü, bir sınav rolüdür. Dansçının büyük bir anlatım yeteneğine (birinci perde: neşe, mutluluk, kuşku, sıkıntı, çılgınlık) ve tekniğe (ikinci perde: pointe durumunda yapılan hareketler gerçeküstü izlenimi vermelidir) sahip olması gerekir. Pek çok dansçı, bu rolden sonra yıldızlığa yükselmiştir.

Marius Petipa yapıtın özgün biçimini, birçok kez yeniden düzenledi (1884, 1887, 1899). Günümüzde sahnelenen bunların sonuncusudur. Yapıtın başka birçok versiyonu vardır. Bunların başlıcalarını Mary

Bk. resim sayfa 4590

Skeaping (1953), Erik Bruhn (1965), Peter Van Dijk (1966) ve Alicia Alonso (1972) gibi koregraflar hazırlamıştır.

GİSENYİ, Ruanda'da kent, il yönetim merkezi, Kivu gölünün kuzey-doğu kıyısı yakınında; 21 560 nüf. (1990). Biracılık. Turizm merkezi. —*Gisenyi ili*, 2 397 km², 566 400 nüf.

GİSH (Lillian), amerikalı kadın sinema oyuncusu (Springfield, Ohio, 1896). Önce dansçılık ve tiyatro oyunculuğu yaptı, sonra sessiz sinemanın en büyük yıldız-

1793 ekiminde giyotine gönderilen **Girondinler**
K. von Piloty'nin tablosu

E. Pirou

Nikolay Karloviç **Girs**

David Burnett-Gamma

Valéry **Giscard d'Estaing**
1974 başkanlık seçimi kampanyası sırasında

Bernand

Sen-Petersburg Kirov tiyatrosu'nun bale topluluğu tarafından sahnelenen **Giselle** (M. Petipa'nın bir versiyonu) [Kongre sarayı, Paris, 1978]

Lillian **Gish** ve Richard Barthelmess D. W. Griffith'in *Broken Blossoms* (1919) adlı filminin bir sahnesinde

J.-L. Passek kol.

larından biri oldu. Griffith'in en çok tuttuğu kadın oyunculardandı. 1930'dan sonra birkaç film dışında kendini bütünüyle tiyatroya verdi. Oynadığı filmler: *Bir milletin* doğuşu* (The Birth of a Nation) [1915], *Hoşgörüsüzlük** (Intolerance) [1916], *Broken Blossoms* (1919), *Orphans of the Storm* (1921), D. W. Griffith'in dört filmi. *la Bohème* (K. Vidor, 1926), *The Wind* (V. Sjöström, 1928), *The Night of the Hunter* (Charles Laughton, 1955).

GISIGER (Hans Jorg), isviçreli heykelci (Basel 1919). Tıp öğreniminden sonra, Rodin'in bir yardımcısıyla birlikte heykelcilik öğrenimine başladı. Doğrudan yontma tekniğiyle ve kesin bir sadelik içinde alçakkabartmalar yaptı. 1954-55'ten sonra soyutlamaya ve metal çalışmasına yöneldi.

GISKON, İ.Ö. IV. yy.'da yaşamış kartacalı general, Büyük Hannon'un oğlu, ve Hamilkar Barka'nın babası. Krimisos yenilgisi sırasında (340'a doğr.) sürgündeydi. Geri çağrıldıysa da Kartaca müttefiklerinin, Timoleon karşısında yenik düşmesini engelleyemedi. Yine de, Timoleon ile Kartaca lehine bir antlaşma yapabildi (338).

GISKON, kartacalı general (öl. İ.Ö. 239). Hamilkar tarafından Sicilya'dan paralı askerler getirmekle görevlendirildi (241); isyan eden askerler tarafından öldürüldü. Flaubert, *Salammbô* romanını bu olaydan esinlenerek yazdı.

GISLEBERT, GILLEBERT ya da **GISLEBERTUS,** Ortaçağ'ın en büyük heykelcilerinden biri. Adı Autun'daki Saint -Lazare katedrali'nin batı cephesi alınlık tablasında yazılıdır. Çıraklık devresini Cluny manastırı'nda geçirdiği ve birkaç sütun başlığı dışında, 1125-1135 arasında Cluny katedral'inin bütün heykellerini yaptığı sanılır. Katedraldeki olağanüstü üslup birliği de böylece açıklanmış olmaktadır.

GISMONDİN a. (fr. *gismondine;* italyan mineralog C. G. *Gismondi*'nin adından). Miner. Zeolit grubundan hidratlı doğal kalsiyum alüminosilikat.

GISORS, Fransa'da kanton (Eure) merkezi, Epte kıyısında, Norman Vexin'i Fransız Vexin'i ve Thelle ülkesinin sınırında; 9 763 nüf. (1992). Makine ve elektrikli gereçler yapımı.

—Güz. sant. Normandiya dükü Kızıl Guillaume'un ve İngiltere krallarının yaptırdığı şatonun kalıntıları.

GISSING (George Robert), ingiliz romancı (Wakefield 1857 - Saint - Jean-de -Luz 1903). Bir fahişeyle ve daha sonra da bir hizmetçiyle evlendi. Amerika'da ve sonra da Londra'da, sürekli olarak yoksulluk içinde yaşayarak geçimini edebiyat çalışmalarıyla sağladı. Balzac'ın ve kendisine bir deneme adadığı (1898) Dickens'ın, ve daha sonraları da Zola'nın hayranı olan sanatçı, çoğunlukla özyaşamöyküsel nitelikte 21 roman kaleme aldı; bu romanlar proletaryanın ahlakının bozulmasını ve yazarın toplumcu bir umut evresinden sonra ise (*Workers in the Dawn*, 1880) hıncını dile getirirler. Yazarın hınç duyduğu şeyler cahillik ve kabalıktır: yoksulluk özellikle kadınları yoldan saptırır (*The Unclassed*, 1884; *Demos*, 1886). *New Grub Street* (1891) adlı romanı merkantilizmin tuzağına düşen edebiyat dünyasının çöküşünü haberler. *The Private Papers of Henry Ryecroft* (1903) proleter entelijansiyasının yoksulluğunu, gerçekçilik ile doğalcılık arasında kalan bir anlatımla dile getirir.

GİSÛ a. (fars. *gisû*). *Esk.* **1.** Uzun saç; kâkül: *Gîsû-yı anber-bâr* (hoş kokulu saç). **—2.** Saç örgüsü. **—3.** *Gîsû-bend*, saç bağı. || *Gîsû-dar*, uzun saçlı.

GİŞ a. (fars. *giş*). *Esk.* **1.** Yürek, kalp. **—3.** Satrançta hamle. **—4.** Kış kış diye kovalama. **—5.** Samur.

GİŞE a. Sinema, tiyatro, banka, istasyon, stadyum vb. yerlerin giriş kapılarında bulunan genellikle küçük pencere biçiminde, bilet ya da para alıp verilen yer.

GİTA, *kutsal şarkı* anlamına gelen ve çeşitli dinsel şiirleri belirten sanskritçe sözcük. En tanınmışları *Bhagavad - Gita* ve *Gita - Govinda*'dır.

Gita-Govinda (*sığırtmacın şarkısı* anlamında sanskritçe sözc.), sanskritçe lirik şiir, XII. yy.'da bengalli şair Cayadeva tarafından yazıldı; yapıtta Krişna'nın çocukluğu Radha ve kadın çobanlarla (*kopi*) aşkları anlatılır ve inananların tutkulu biçimde tanrıyı arayışı simgelenir. Yapıt, özgünlüğü, yazınının güzelliği ve anlattığı duyguların inceliği sayesinde bugün bile tüm Hindistan'da söylenir ve sahnelenir. Ayrıca, birçok müzik ve resim yapıtına esin kaynağı oluşturdu.

GİTAR a. (yun. *kithara*'dan ispanyolcaya [*guitarra*], oradan fransızcaya [*guitare*]). Parmaklarla ya da mızrapla (pena) çalınan, sapında madeni perdeler bulunan çalgı. (Gövdesi, her iki yandaki oyuklarla adeta ikiye bölünmüş olan çalgının göğsünde yuvarlak bir delik [gül] vardır. Göğse koşut olan alt tabla düz ya da bombelidir.) [Esk. eşanl. KİTARA.] (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. İspanya'da gitarın ilk örnekleri XIII. yy.'da görüldü. Bunlar lavtaya benzer (*guitarra moresca*) ya da gövdesinin ortası dar (*guitarra latina*) çalgılardır. Gitar, bugünküne yakın biçimini hem İspanya'da, hem de Fransa ve İtalya'da, ancak XVI. yy.'da kazandı. O dönemde 4 çift teli vardı. Bu teller bağırsaktan yapılır ve parmaklarla çalınırdı. Sonraki yüzyılda gitara 5 çift tel takıldı, sapındaki perdelerin sayısı da 10'a çıkarıldı. İnce uzun ve derin gövdesinin orta bölümü hafifçe dardı. Tınısı, lavtanınkine oldukça yakındı. Telleri pesten tize doğru *la, re, sol, si, mi* olarak akortlanıyordu. Göğsün iç tarafındaki balkonlar, enlemesine ve birbirine koşut biçimde yerleştirilmişti. Bu dönemde gitar, halk arasında olduğu gibi, aristokratlar arasında da kullanılıyordu. XVIII. yy.'ın sonlarında, gövdenin iki yanındaki oyuklar daha da belirginleşti. Pes tarafa bir *mi* eklenerek tel sayısı 6'ya (önce çift, sonra tek) çıkarıldı.

Kimi önemsiz değişikliklerden (vidalı burguların takılması, perdelerin sabitleşmesi) sonra XIX. yy.'ın ortalarında, çalgı yapımcısı Antonio de Torres çalgıya yepyeni bir biçim verdi: çalgının boyutları büyüdü, göğsün içindeki balkonlar, bir merkezden çevreye yayılan ışınlar biçimini aldı (günümüzde de böyledir), sesi güçlendi ve yeni tınılar kazandı. Antonio de Torres' in gitarları, bugünkü klasik ve flamenko gitarlara çok yakındır.

Folk music'te ya da cazda kullanılan gitar, geleneksel gitardan oldukça farklıdır: bu gitarlara takılan çelik teller daha gergindir, göğüs ve alt tabla bombelidir ve teller, kemandaki gibi eşik üzerinden geçirilip bir kuyrukla gövdeye bağlanır. Çalgıdan daha yüksek ses alabilme yolunda günden güne artan araştırmalar sonucu 1920'ye doğru elektrikli gitar doğdu. 1949'dan başlayarak içi boş olmayan elektrikli gitarlar da yapıldı. Böylece, gövde bir rezonans kutusu olmaktan çıkmıştır. Çalgıyla dinleyici arasına, amplifikatör ve hoparlörler girmiştir.

GİTARAMA, Ruanda'da kent, il merkezi, Kigali'nin G.-B.'sında; 9 400 nüf. — *Gitarama ili*, 2 239 km^2; 706 200 nüf.

GİTARCI a. Gitar çalan kimse. (Eşanl. GİTARİST.)

GİTARİST a. (fr. *guitariste*). GİTARCI'nın eşanlamlısı.

GİTEGA, es.k. **Kitega,** Burundi'de kent, il merkezi; 17 000 nüf. (1989). Ülkenin eski başkenti. Bugün yönetim ve ticaret merkezidir. Tarih ve etnografya müzesi. — *Gitega ili*, 3 436 km^2; 592 276 nüf. (1989).

GİTGİDE be. Gün geçtikçe, giderek, gittikçe: *Evden gitgide uzaklaşıyor. Havalar gitgide değişiyor*

GİTİ a. (fars. *giti*). *Esk.* **1.** Dünya, yeryüzü. **—2** *Gitî-ârâ* ya da *gitî-ârây*, dünyayı süsleyen; çok yapraklı, büyük, güzel kokulu gül. (*Sadberg* de denir.) || *Gitî-ban*, dünyayı koruyan; padişah. || *Gitî-firuz*, dünyayı aydınlatan; güneş. || *Gitî-neverd*, dünyayı dolaşan, seyyah. || *Gitî-nüma*, dünyayı gösteren. || *Gitî-sitan*, dünyayı ele geçiren, dünyayı fetheden, cihangir.

GİTİS, Moskova'daki, Lunaçarski* Devlet tiyatro sanatı enstitüsü'nün rusça adı olan GOSUDARSTVENNIY İNSTİTUT TEATRALNOGO İSKUSTVA'nın kısaltması

GİTLİS (İvri), israilli kemancı (Hayfa 1927). Enesco, J. Thibaud ve C. Flesch' in öğrencisi. 1951'de J. Thibaud - M. Long ödülü'nü kazandıktan sonra dünyanın sayılı keman virtüozlarından biri olarak ken-

dini kabul ettirdi. Büyük ustalığı ve şaşmaz ritim duygusu, Berg, Hindemith ve Stravinski gibi XX. yy. bestecilerini yorumlarken kendini belli eder.

GİTME a. Gitmek eylemi.
—Oto. *Geri gitme,* yavaşlama aşamasındaki bir taşıtın, vites kutusunun bir ara bağdaşım dişlisi oranında otomatik frenlemeyle çalışması.

GİTMEK gçz. f. **1.** *(Bir yere)* [*bir yerden*] *gitmek,* bir yere ulaşmak üzere bir yerden ayrılmak: *Babam bugün İzmir'e gidiyor, onu bir aydan önce göremezsiniz. Hiçbir şey söylemeden çekip gitti. Az sonra buradan gideceğim. Evinden işine arabayla, bisikletle, yürüyerek gitmek.* **—2.** *Bir şeye, bir şey yapmaya gitmek,* bir eylemi gerçekleştirmek üzere hareket etmek: *Şehirde yemeğe gitmek. Her gün top oynamaya gidiyor.* **—3.** *Bir yere gitmek,* orada bulunmak, orayı görmek: *Ankara'ya hiç gittin mi? Çok gittim. Kitap fuarına henüz gitmedim.* **—4.** *Bir yere gitmek,* bir yol, bir araç sözkonusuysa, varış noktası o yer olmak: *Bu yol nereye gider? Tren Kayseri'ye gidiyor.* **—5.** *Bir yere gitmek,* oraya devam etmek: *Çocukların ikisi de ilkokula gidiyor. Emeklilerin gittiği bir kıraathane.* **—6.** *(Ölçü tümleci +)* gitmek, sözkonusu bir taşıtsa, (belirtilen hızla) hareket etmek: *Araba saatte 90 km ile gidiyor.* **—7.** *Bir doktora gitmek,* onun hastası olmak; ona muayene olmak: *Yıllardır aynı doktora gider. Mutlaka bir doktora gitmelisin.* **—8.** *Bir işyerine (dükkân, yazıhane vb.) gitmek,* oranın müşterisi olmak; o işyerinde yapılan işi gerçekleştirmek: *Hangi berbere gidiyorsun? Berbere gitmek (saçını yaptırmak). Kasaba gitmek (et vb. almak). Avukata gitmek (ona danışmak).* **—9.** *Bir kimseye, gitmek,* onu ziyaret etmek: *Bayramda ilk olarak babaannesine gitti. Bu akşam dayımlara gidiyoruz.* **—10.** *Durum tümleci + gitmek,* bir aygıt, bir işletme, mali, siyasi vb. bir iş sözkonusuysa, şu ya da bu biçimde işlemek, yürümek: *İşler kötü gidiyor. Aksi gitmek.* **—11.** *Bir kimseye (durum tümleci +) gitmek,* bir giysi, saç biçimi, renk vb. sözkonusuysa, onun yüzüne, onun vücuduna uymak; ona yakışmak: *Bu renk size iyi gidiyor. Kısa saç ona hiç gitmemiş.* **—12.** *Bir şeyle, bir şeyle birlikte gitmek,* bir şeye uymak, uyum sağlamak: *Bu renk maviyle gitmez. Rakıyla kavun iyi gider.* **—13.** *Bir fiyata, bir fiyattan gitmek,* bir şey sözkonusuysa, şu ya da bu fiyatla satılmak: *Altın kaça, kaçtan gidiyor?* **—14.** *Bir şeye, bir şey yapmaya gitmek,* ona karar vermek; başvurmak: *Boykota, greve gitmek. Referanduma gidilecek.* **—15.** *(Bir şeye, bir yere) gitmek,* bir şey sözkonusuysa, (bir şey için) harcanmak, tüketilmek: *Bu kadar para nereye gidiyor? Maaşımın yarısı kiraya gidiyor.* **—16.** *Ölçü tümleci + gitmek,* bir şeyin yapımı için belli bir miktar gerekmek: *Bu elbiseye dört metre kumaş gider.* **—17.** *(Bir kimseye, bir yere) gitmek,* bir şey sözkonusuysa, ona oraya iletilmek, gönderilmek: *Haber, oralara kadar gitmiş. Davetiyeler postaya gitti.* **—18.** *(Bir kimseye) ölçü tümleci + gitmek,* bir şey sözkonusuysa, (ona, onlara) belirtilen süre kadar yetmek, yetişmek ya da dayanmak: *Bu yağ bize bir ay gider.* **—19.** Bir şey sözkonusuysa, bitmek, yok olmak, aşınmak, elden çıkmak, eskimek: *Ellerindeki bütün mal mülk gitti. Ayakkabımın cilası gitmiş. Pantolonumun dizleri gitti.* **—20.** Güneş sözkonusuysa, etkisi azalmak, kaybolmaya yüz tutmak: *Güneş gitti, artık denizden çık.* **—21.** *İyiye, kötüye gitmek,* olumlu ya da olumsuz bir duruma girmek: *İşler iyiye gidiyor. Hastanın durumu kötüye gidiyor.* **—22.** Bir şey sözkonusuysa, bir duruma, bir sonuca ulaşmak, varmak: *Bu iş nereye gider?* **—23.** Ölüme yaklaşmak; ölmek: *Hasta gidiyor, ambulans çağırın.* **—24.** *Bir yere (kadar) gitmek,* belli bir sınıra kadar uzanmak, belli bir sınıra ulaşmak: *Bu dağlar denize kadar gider. Saygısızlıkta nereye kadar gideceksin, merak ediyorum.* **—25.** *a + dır gitmek,* bir durum, bir olay sözkonusuysa, sürmek: *Bir patırtıdır gidiyor. Bir kargaşadır gidiyor.* **—26.** *Bir şeyine (soyut) gitmek,* öznenin bir şeyi belli bir nitelikte gördüğünü anlatan deyimsel fiiller oluşturur: *Garibine gitmek. Gücüne gitmek. Ağırına gitmek.* **—27.** *Gider ayak* → GİDERAYAK.|| *Git gide* → GİTGİDE. || *Gidip gidip gelmek,* çok sık gidip gelmek. || *Gitsin!,* bir işin ya da sorunun kapanması isteğini belirtmek için buyruk kipinde bir fiilden sonra kullanılır: *İstenilen parayı ver gitsin. Evi onlara satıver gitsin.* || *(Belirli geçmiş zamanlı eylem) + gitti,* istenmeyen kötü bir sonucun ortaya çıkmasını anlatır: *Oğlunun başına gelenlerden sonra adamcağız öldü gitti. İtfaiye gelinceye kadar bütün mahalle yandı gitti;* bir kimsenin bir öneri karşısındaki olumsuz kararını sonradan değiştirip onu büyük bir istekle benimsediğini gösterir: *Tamam, ben de sana bu evi verdim gitti. Öyleyse burada kaldım gitti.* || *Gitti de geldi,* yaşamından umut kesilecek ölçüde ağır bir hastalıktan iyi olup kalkan kimse için söylenir. || *Gitti gider,* bir kez daha ele geçirilmesi olanaksız bir şeyin yitirilmesinden duyulan acınmayı belirtmek için söylenir.
—Denizc. *Rüzgâra karşı gitmek,* rüzgârı pruvadan alarak seyretmek.
—Oy. *Bir sayı ya da renge gitmek,* kimi kâğıt oyunlarında belirli bir sayı ya da rengin tamamlanmasını, sıralanmasını amaç edinerek oyunu sürdürmek.

◆ **gidilmek** edilg. f. Gitmek eylemi yapılmak, bir yere varılmak; ziyaret edilmek.
—Müz. *Gidilen makam,* bir geçkideki son makam. (Geçkinin ilk makamına ELDEKİ MAKAM denir.)

GİTOKSİGENİN a. (fr. *gitoxigénine'* den). Org. kim. Formülü $C_{23}H_{34}O_5$ olan kardenolit. (Gitoksin suyla ayrıştırılarak elde edilir. Güçlü bir kardiyotoniktir.)

GİTOKSİN a. (fr. *gitoxine'*den). Org. kim. Formülü $C_{41}H_{64}O_{14}$ olan kardiyotonik glukozit; yüksükotunda digitalinle birlikte bulunur; suyla gitoksigenin ve dijitoksoza ayrışır.

GİTTİKÇE be. Zaman geçtikçe, giderek, gitgide: *Gittikçe güzelleşiyorsun. Sorunlar gittikçe artıyor.*

GİUBA →CUBA.

GİUBİASCO, İsviçre'de (Ticino) komün, Bellinzona'nın G.-B.'sında; 6 600 nüf. Bağlar.

GİUDİCİ (Giovanni), italyan yazar (Le Grazie, La Spezia, 1924). Mizahla yoğrulmuş bir ahlakçılığı yansıtan şiir kitapları yazdı.

GİUGLİANO İN CAMPANİA, Napoli'nin (İtalya) büyük kuzey-batı banliyösünde yerleşme alanı; 45 000 nüf. Tarım pazarı.

Giulia *(Villa),* papa Julius III'ün konutlarından biri; Roma'da XVI. yy. ortasında Ammannati ve Vignola tarafından yapıldı. Günümüzde, etrüsk sanatının en önemli müzelerinden biridir.

GİULİANO da Maiano, italyan mimar ve heykeltraş (Maiano 1432 - Napoli 1490), Benedetto da Maiano'nun kardeşi. Michelozzo ve Brunelleschi'nin sanatını sürdürdü, Floransa mimarlığının ilkelerini yaymada önemli rol oynadı. Siena'da (Spannocchi sarayı), San Gimignano'da (S. Fina capellası), Faenza'da (katedral), Capuana kapısı'nı çizdiği (1485) ve Poggio Reale'de yeni bir tip saray örneği yarattığı Napoli'de çalıştı. Loreto'da kardeşiyle birlikte bazilikanın çalışmalarına katıldı (1476). Ayrıca Pisa ve Floransa'da tahta üstüne önemli çalışmaları vardır.

GİULİANO (José Antonio BARRIO, **Juan** — denir), arjantinli dansçı (Villa María, Córdoba, 1935). Buenos Aires'teki Colón tiyatrosu'nun okuluna girdi. Sahneye ilk kez *Petruşka'*da çıktı, daha sonra Monte

Lauros-Giraudon

Jacques du Mesnil tarafından yapılan 5 çift telli **gitar** (burguları ve salyangozu fildişinden, sırtı ve yanları abanozdan; Paris, 1648) [*Paris konservatuvarı çalgı müzesi*]

J.-P. Leloir

elektrikli **gitar**

Hamm-L.L. arşivi

klasik **gitar**

video ve Rio de Janeiro'da çalıştı. Önce solocu, sonra yıldız dansçı oldu, marquis de Cuevas'ın topluluğu Grand Ballet de (1956/57), Janine Charrat'nın kurduğu Ballet de France'ta (1957-1959), Ballet russe de Monte-Carlo'da (1961/62), Paris'teki Opéra-Comique'te (1963) dans etti. *Diagramme* (Janine Charrat'nın, 1957), *la Soglia del tempo* (Aurel Milloss'un, 1958), *Follia d'Orlando* (Serge Lifar'ın 1959), *Concerto* ve *Elektra* (Janine Charrat'nın, 1960), *Kafkas mahkûmu* (Georges Skibine'in, 1965), *Sylphide* (Jacqueline Rayet ile, 1966), *la Mer* (Lişin'in, 1967) gibi yapıtların prömiyerinde dans etti. Milenko Banoviç ile işbirliği yaparak Opera -Comique için *Quartet* adlı baleyi düzenledi (1966). Lazzini'nin *Harika Mandaren* versiyonunu Colette Marchand ile birlikte yorumladı (1967). 1968'de Çağdaş bale tiyatrosu'na geçti. Burada Lazzini'nin *Salome* adlı balesinin prömiyerinde dans etti. 1974'te Venezuela Ulusal bale topluluğu'nun sanat yönetmenliğine, 1976'da Rouen'daki Sanat tiyatrosu'nda dans yönetmenliğine, 1977'de Wallonie balesi'nin 1978'de de Capitole de Toulouse balesi' nin sanat yönetmenliğine getirildi.

GİULİANOVA, İtalya'da sayfiye merkezi, Abruzzi bölgesinde (Teramo ili), Adriya denizi kıyısında; 19 500 nüf. Balıkçılık. Besin sanayileri.

GİULİNİ (Carlo Maria), italyan orkestra yöneticisi (Barletta 1914). Viyola öğrendi, daha sonra Roma'daki S. Cecilia akademisi'nde öğrenimini sürdürdü. Sanat yaşamı iki döneme ayrılır. Scala di Milano' daki şefliği sırasında repertuvarı yeniledi, Maria Callas ile birlikte çalıştı *(La Traviata)* ve pek çok ülkede ünlü operaları yönetti. 1967'den sonra senfonik yapıtları yorumladı. 1968-1973 arasında Chicago'da çalıştıktan sonra Viyana Senfoni orkestrası'nın birinci şefliğini yaptı (1973-1976).

GİULİO a. (ital. sözc.). Parac. Gümüş papalık parası. (Julius II'nin yaptığı reformla yeniden değerlendi ve XVIII. yy.'ın sonuna kadar [PIUS VI] aziz Petrus ve aziz Paulus'un yüzlerini karşı karşıya gösterir biçimde basıldı.)

GİULİO ROMANO (Giulio PIPPI, — denir). →ROMANO.

GİUNTA ya da **GİUNTİ** ve kimi kez **ZONTA,** italyan basımcı-yayıncı ailesi. Önem bakımından Manuziolar'dan hemen sonra gelirler. —FILIPPO (1450-1517) 1497'de Cenova'da çalışmaya başladı, daha sonra Floransa'ya geçti. İtalya'nın

öteki büyük kentlerinde, Lyon ve Madrid'de de temsilcileri vardı. Güzel ciltlenmiş küçük boyda klasikler ve yunan yapıtlarını basıp yayımladı. —Oğlu BERNARDO (1487-1551), Venedik'te Manuziolar ile ortaklık kurdu. —Kızı FRANCESCA LUCREZIA, 1572'de küçük Aldo ile evlendi. Giuntalar Manuziolar'ın yerine geçtiler.

GIUNTA PİSANO, italyan ressam. 1229-1254 arasında Toscana'da etkinlik gösterdi. Çarmıha geriliş tablolarında (Assisi'deki S. Maria degli Angeli, Pisa'daki S. Raniero ve Bologna'daki San Domenico kiliselerinde) Bizans yöntemini canlandırdı; bu yöntemde dramatik etkiler elde etmek için çerçeveli ve vurgulu çizgilerden hareket ediliyordu. Giunta Pisano kendisinden sonra gelen toscanalı ressamlar (Cimabue gibi) üzerinde büyük etki uyandırmıştır.

GIURGIU, Romanya'da liman kenti, Tuna kıyısında, Bükreş'in G.'inde; 62 000 nüf. Şeker ve konserve fabrikası, tersane, prefabrik beton tesisleri. Ülkeyi Bulgaristan'a bağlayan tek demiryolu ve karayolu köprüsünün yapılmasından (1952-1954) sonra uluslararası bir geçit yeri oldu.

GIUSTI (Giuseppe), italyan yazar (Monsummano 1809 - Floransa 1850). Bir kaba güldürü ve yergi şairi Giusti, ölümünden sonra *Versi editi ed inediti* (1852) adlı kitapta bir araya getirilmiş olan yüz kadar kısa oyun yazdı. Karikatürlerinde küçük burjuvaların kalıplaşmış dünyasını ahlak ve politika açılarından kendine hedef olarak seçti. Yurtsever düşüncelerden kaynaklanan *Sant' Ambrogio*'da (1846) ise Manzoni'nin etkisi açıkça görülür.

GIUSTİNIANİ, İstria kökenli venedikli aile, başlıca üyeleri: PANTALEONE (öl. 1286), İstanbul'un latin patriği; —STEFANO, Kandiye naibi, daha sonra Venedik dogesi (1311); —LORENZO → LAURENTİUS (aziz); —LEONARDO (Venedik 1388'e doğr. - *ay. y.* 1446), öncekinin kardeşi. Onlar meclisi'nin üyesi ve San Marco procuratoresi (1443). Adını, venedik dilinde yazılmış, zarif, seçkin ve yaygın bir beğeni kazanmış olan bir aşk şiiri türüne, *giustiniane*'ye verdi; —BERNARDO (Venedik 1408 - *ay. y.* 1489), öncekinin oğlu, tarihçi ve diplomat. Louis XI, Paulus II ve Sixtus IV nezdinde büyükelçi, Onlar meclisi'nin üyesi ve San Marco procuratoresi idi; bir Venedik tarihi yazdı. —ORSATO ya da ORSO (öl. Modon 1464), Rapallo'da Cenovalılar'ı, daha sonra da Türkler'i yenen amiral; —PAOLO, Camaldolesi* tarikatının kurucusu; —MARCANTONİO (öl. Venedik 1688), 1684'te doge oldu. Yönetimi sırasında Dalmaçya'nın bir bölümü ve Peloponisos fethedildi.

GIUSTİNIANİ, cenovalı aile. 1362'de Sakız'ı (Khios) yöneten ve merkezi Cenova'da, Giustinianiler'in sarayında bulunan *mahone*'nin bütün hissedarları kendi adlarından vazgeçip Giustiniani adını aldılar. Böylelikle eşine ender rastlanır bir aile birliği meydana geldi. Bu ailenin başlıca üyeleri: —GİOVANNİ LONGO (öl. İstanbul 1453), Kefe konsülüydü. Türkler'e karşı savaştı; —PAOLO (Cenova 1444 - Buda 1502), dominikendi, 1494'te engizisyon başhâkimi ve papalık komiseriydi, Sakız piskoposu oldu ve papalık elçisi olarak Macaristan'a gönderildi; —AGOSTİNO (Cenova 1479 - denizde 1536), dominiken, doğubilimciydi, Erasmus ve Thomas More ile tanıştı. Nebbio (Korsika) piskoposuyken beşinci Laterano konsili'ne katıldı; —VİNCENZO (Sakız 1519 - Roma 1582), 1558'de dominikenlerin önderiydi. Trento konsili'ne katıldı ve 1570'te kardinal oldu; Thomas Aquinus'un basılmamış yazılarını yayımladı; —MİCHELE (Cenova 1612 - öl. 1680), tarihçi, *Scrittori Liguri*'nin yazarı; —LORENZO (Napoli 1761 - *ay y.* 1824 ya da 1825) bibliyografyacı, Napoli tarihi üzerine yapıtlar yazdı.

GIUSTO DEI MENABUOI, Giusto da Padova denir, toscana kökenli italyan ressam (öl. Padova 1390'a doğr.). Giotto'nun anıtsal sanat anlayışına bağlı olduğu Padova vaftizhanesi için yaptığı ve başyapıtı sayılan fresklerinde (1376) görülür.

GİV, İran mitolojisinde ve Firdevsi'nin *Şehname*'sinde adı geçen kahramanlardan. Güderz'in oğlu ve Bijen'in babasıdır. İran'ın efsanevi hükümdarlarından Keykâvus ve Keyhüsrev dönemlerinde yaşadı. İran-Turan savaşlarında önemli rol oynadı. Keyhüsrev'le birlikte karda kayboldu.

GİVET, Fransa'da kanton (Ardennes) merkezi, Meuse kıyısında, Belçika sınırında; 7 932 nüf. (1992). St. Hilaire kilisesi (XVII. yy.). Karl V'in yapımını gerçekleştirdiği, Vauban'ın yeniden yaptırdığı Charlemont kalesi. Irmak limanı (tahıl siloları). Makine yapımı.

GİVET KATI a. (öz. a. *Givet*'ten). Devon sisteminin bir katı. (→ KATMANBİLİM.)

GİVORS, Fransa'da kanton (Rhône) merkezi, Lion'un G.-G. B.'sında, Rhône'un sağ kıyısında ve Gier'e kavuştuğu yerde; 19 833 nüf. (1992). Sanayi (makine yapımı, cam fabrikası, vb.) merkezi ve küçük ırmak limanı (petrol ürünlerinin depolanması).

GİYÂH ya da **KİYÂH** a. (fars. *giyāh*). *Esk.* **1.** Bitki. **—2.** *Giyâh-beste,* ot bağlamış, otlu. ‖ *Giyâhzar,* otluk, çimenlik yer. —Esk. bot. *Giyâh-ı âbgîne,* yapışkanotu. ‖ *Giyâh-ı nemnâk,* semizotu. ‖ *Giyâh-ı şütür,* devedikeni.

GİYAN ya da **TEPE GİYAN,** İran'da köy, Luristan'daki Nehavend'in G.-B.'sında. Köy yakınında, fransız arkeologlardan G. Contenau ve R. Ghirshman'ın 1931-32'de yaptığı kazılar sonucunda el değmemiş toprağa kadar beş yerleşme katı ortaya çıkarıldı. Derin katlarda boyalı kapların bulunması öntarihsel seramiklere ilişkin yeni bir sınıflandırmanın ortaya atılmasına yol açtı. Üç başka kat (III-I) II. ve III. binin başından kalmadır ve bu katlarda çok renkli kaplar bulunmuştur; üç ayaklı kaplar, iki kuplu şarap testileri, testiler, maşrapalar ve Luristan üslubunda koşum takımı parçaları.

GİYANG, Kuzey Kore'de yer, Pyongyang'ın G.-B.'sında. Tarım gereçleri.

GİYANİ, Gazankulu bantustanının merkezi.

GİYDİRİCİ a. Sinema ve tiyatroda oyuncuları, komedyenleri, mankenleri, vb. bir film çekimi, bir oyun, bir gösteri, bir defile için giydirmekle ve kostümleri, giysileri korumakla görevli kimse (gardıropçu da denir).

GİYDİRİLMEK → GİYMEK.

GİYDİRME a. Giydirmek eylemi.
—İçit san. *Kapsül giydirme,* önceden kesilip hazırlanmış bir parçayı (kapsül) makineyle şişenin ağzına geçirme işlemi. (Kapsül yaprak halindeki alüminyumdan, kurşundan, kalay ya da plastikten yapılır.)
—İnş. *Giydirme cam,* görünen ana öğesi cam olan perde duvar türü.

GİYDİRMEK → GİYMEK.

GİYECEK a. İnsan vücudunu korumak ya da süslemek amacıyla giyilen her şey; giyim eşyası: *Dolabı giyecek dolu. Kışlık giyecekleri naftalinlemek.*

GİYEH a. (fars. *giyeh*). *Esk.* Bitki.
—Dilbil. *Giyâh*'ın hafifletilmiş biçimidir.

GİYEN ya da **GİEN,** Japonya'da buddhacılığın yayıcısı (644-728). İmparatorluk mahkemesi ona büyük rahip (soco) unvanını verdi. Çok sayıda tilmiz yetiştirdi. Bunlar arasında en tanınan yedisi şunlardır: Gembo, Gyogi, Senkyo, Ryobin, Gyotatsu, Ryuson ve Roben.

GİYİLMEK → GİYMEK

GİYİM a. **1.** Giyilecek şey; giyecek: *Bütçede giyime ayrılan para.* **—2.** Giyinmek biçimi: *Giyiminden öğrenci olduğu belli. Şapkası giyimini tamamlıyor.* **—3.** *Giyim kuşam,* bütün ayrıntılarıyla giyecek, giysi; üst baş: *Giyimine kuşamına çok para harcardı.* ‖ *Giyimi kuşamı yerinde,* özenle, temiz pak giyinmiş kimse için kullanılır. **—4.** Giysiyle ilgili mesleklerin tümü: *Giyim atölyesi.* (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ask. *Giyim kuşam,* askerlik yaşamında bir askere gerekli olan giyecekler bütünü (eğitim giyeceği, hizmet giyeceği vb.).
—Nalbantl. Dört naldan oluşan takım.
—ANSİKL. Giyim. Giyim sanayileri, çözgülü ve atkılı dokumalardan ya da ilmekli dokumalardan seri halde giysi üretirler. Ölçü üzerine çalışan terziler ya da modacılar tarafından gerçekleştirilen giysi sanayilerinden farklıdırlar. Ismarlama dikilen bir erkek kostümünün tamamlanması için 40 saat gerekırken, seri halde üretilen aynı kostüm, işlemlerin otomatikleşmesi sonucu 4 saatte yapılabilmektedir.
Bir konfeksiyonda üretilen giysinin ilk örneği bir stilistin çizdiği resim uyarınca bir modelist tarafından gerçekleştirilir. Stilist de küçük bir yaratıcılar topluluğunun görüşlerinden yararlanmıştır. Bu modelden, standartlaştırılmış temel beden üstüne oturtularak *patron çıkarılır* ve bu patrona göre *bedenlendirilir,* yani model değişik bedenlerde çoğaltılır. Kesim şu aşamalardan geçer: pastal atma, kalıp yerleştirme, biçki, pikaj ve ütüleme. *Pastal atma,* değişik kalınlıklardaki dokumaları üst üste yerleştirme ve aynı parçadan birçok örneği bir defada kesme işlemidir. *Kalıp yerleştirme,* kumaş kaybını olabildiğince azaltmak için parçaların kesime en uygun şekilde yerleştirilmesidir. Bu işlemlerden sonra da *kesim, pikaj* ve *ütüleme* gelir.
Bu işlemlerin büyük çoğunluğu otomatikleşmiştir. Dokuma aktarma düzenekleri, elektronik denetim ve bedenleme, otomatik kalıp yerleştirme ve kesimin kullanılmaya başlanması bu alanda görülen son gelişmelerdir. 1981'de bedenleme-kesim-pikaj üçlüsü tek bir bilgisayarla yapılabilecek duruma geldi.
Zanaat kuruluşlarının sanayi kuruluşlarına dönüşmeleri başlangıçta bu dalda derin incelemeleri gerektirdi: önce giysinin yapılışı sonra da iş olanaklarının uzmanlaşması ve çeşitlendirilmesi. Ama gene de sanayileşmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelerle rekabete karşı koymak için pek çok alanda ilerleme göstermesi gerekmektedir. Bu rekabet 1974'ten sonra iç pazarın durgunlaşması sonucu işletmelerin kapanması ve işten çıkarmaların artmasıyla iki katına çıktı.
Türkiye'de devlet özellikle Üçüncü beş yıllık kalkınma planı döneminden başlayarak, giyim sanayisinin gelişmesi ve dışsatımının artması yönünde özendirici ve koruyucu önlemler almıştır. AET ülkelerinin bu sanayi ürünlerinin dışalımına koydukları miktar kısıtlamaları ek protokol hükümleriyle bir ölçüde geriletilmiş, Türkiye giyim sanayisindeki dışsatımda artışlar sağlanabilmiştir.

GİYİMBAŞI a. Kur. tar. Hasodalılardan padişahın elbiselerine bakan görevli.

GİYİMEVİ a. Giysi satan mağaza, konfeksiyon mağazası.

GİYİMLİ sıf. **1.** Giyinmiş; giyinik. **—2.** *Giyimli kuşamlı,* özenle giyinmiş kimse için kullanılır. ‖ *İyi giyimli,* giyimi kuşamı yerinde olan: *İyi giyimli bir bey sizi aradı.*

GİYİMLİ, Van'ın Gürpınar ilçesi Güzelsu bucağına bağlı köy; 357 nüf. (1990).
—Arkeol. 1971'de yörede çok sayıda kabartmalı tunç levha bulunması üzerine, Prof. Afif Erzen yönetiminde kurtarma kazısı yapıldı (1972). Bu çalışmalarda kaçak kazılarla bozulmuş bir urartu yerleşmesi saptandı. Sınırlı kalıntılardan evlerin dörtgen planlı, tümüyle taştan ve avlulu oldukları anlaşılmaktadır. *Bronz evi* diye adlandırılan bir yapıda İ.Ö. VII.-VI. yy.'lara tarihlenen tunçtan at alınlıkları, at koşum süsleri, kemer ve gerdanlık parçaları bulun-

du. Gerdanlıkta urartu sanatında çokça görülen tanrıların karşılaşması motifi, kemer parçasındaysa aslan motifleri işlenmiştir. Büyük bir bölümü yurtdışına kaçırılan Giyimli yapıtlarının bir bölümü de Van ve Adana müzelerinde sergilenmektedir.

GİYİNİK sıf. Giysilerini giymiş olan kimse için kullanılır: *Sen giyiniksin, kapıyı sen aç.*

GİYİNİŞ a. Giyinmek eylemi ya da biçimi.

GİYİNME a. Giyinmek eylemi.
—ANSİKL. İsl. Örtülmesi farz ve başkalarının bakması caiz olmayan yerlere *avret mahalli,* bu yerleri örtecek biçimde giyinmeye de *setr-i avret* denir. Erkeklerde avret mahalleri, vücudun göbek altından diz kapaklarına kadar olan bölümü, kadınlarda ise, bileklere kadar eller ve ayaklar dışındaki tüm vücuttur. Kuran'da, kadınların gereğince örtünmeleri çeşitli ayetlerde belirtilir.

GİYİNMEK → GİYMEK.

GİYİT a. *Yörs.* Giysi, elbise.

GİYMEK g. f. **1.** *(Üzerine) bir şey giymek,* onu üzerine, bedenine, bedeninin bir bölümüne geçirmek: *Yarın ne giyeceksin? Hırkanı giy, üşüme. Ayakkabısını, terliğini, çorabını giymek.* **—2.** *Hüküm, ceza vb. giymek,* yasalarca cezalandırılmak. **—3.** *Arg.* Kırıcı, küçültücü bir sözü ya da davranışı ses çıkaramadan karşılamak. **—4.** *Giydiği yakışırken, eller bakışırken,* "genç ve güzelken" anlamında kullanılır.

◆ **giydirmek** ettirg. f. **1.** *Bir kimseyi (durum tümleci +) giydirmek,* üşümemesi için yeteri kadar giyinmesini sağlamak: *Bir hastayı, bir çocuğu giydirmek. Onu iyi giydirin, üşümesin.* **—2.** *Bir kimseyi giydirmek,* onun giysilerini dikmek; mesleği terzilik, modacılık vb. olan bir kimse sözkonusuysa, ona giysi dikmek ya da satmak: *Elinden dikiş gelir, çocuklarını hep kendisi giydirir. Film yıldızlarını giydiren ünlü bir terzi.* **—3.** *Bir kimseye, bir giyecek giydirmek,* onun belirli bir giyecek giymesini sağlamak: *Çocuğuna mavi çiçekli bir elbise giydirmişti.* **—4.** *(Bir kimseye) bir şeyi giydirmemek,* onun o şeyi giymesine izin vermemek: *Bana kazağını giydirmedi. Okulda pantolon giydirmiyorlar.* **—5.** *Tkz. Bir kimseyi giydirmek,* ona küçültücü, kırıcı sözler söylemek. **—6.** *Bir kimseyi giydirmek, giydirip kuşatmak,* ona yeni üst baş almak, onu giysilerle donatmak: *Bayramda öksüz bir çocuğu tepeden tırnağa giydirdi.*
—Güz. sant. *Bir figürü giydirmek,* çıplağı saran kumaşları resmetmek, biçimlendirmek.

◆ **giydirilmek** edilg. f. Giydirmek eylemine konu olmak.
—İnş. *Giydirilmiş putrel,* ateşin etkisinden korumak için amyant, tuğla, beton türünden bir malzemeyle kaplanmış metal putrel.
—Mim. Bir inşaatın yapısını bozmadan iç ya da dış görünüşünü değiştirmek. (Rönesans'tan sonra birçok Ortaçağ kilisesinin koroyeri ve sahın bölümleri, günün zevkine uydurulmak için giydirilmiştir.)

◆ **giyilmek** edilg. f. Giymek eylemine konu olmak: *Giyilmeyen elbiseleri kaldırmak.*

◆ **giyinmek** dönşl. f. **1.** Giysilerini, özellikle de gündüzleri giyilen giysilerini giymek: *Artık giyin, gitme zamanı geldi. Öğle oldu sen hâlâ giyinmemişsin.* **—2.** *Tümleç + giyinmek,* şu ya da bu giysi çeşidini giymek: *Sıkı giyin, dışarısı çok soğuk. Son modaya uygun giyinmek. Her zaman siyahlar giyinmek.* **—3.** *Bir yerden giyinmek,* giysilerini oradan edinmek: *Büyük moda evlerinden, tanınmış mağazalardan, ucuzluktan giyinmek.* **—4.** *Giyinip kuşanmak,* giyimine özen göstermek, özenle giyinmek: *Giyinip kuşanıp sokağa çıktı.*

GİYOM TEL → WILHELM TELL.

GİYOTİN a. (öz. a. *Guillotin*'den). **1.** İki dikey dikme arasından kayarak düşen bir satırla idam mahkûmlarının kafasını uçurmaya yarayan araç. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Başın uçurulmasıyla ölüm cezasının infazı. **—3.** Kâğ. san. MAKAS'ın eşanlamlısı.
—Ciltç. *Giyotin ustası,* kitabı preste sıkıştırdıktan sonra bir giyotinle üç kenarını kesen işçi.
—İnş. *Giyotin pencere,* lambalı bir kasa içinde düşey doğrultuda sürülerek açılan ve mandallarla ya da bir karşıağırlıkla açık konumda tutulabilen pencere.
—Marangl. KAPLAMA* KESME-ALIŞTIRMA MAKİNESİ'nin eşanlamlısı.
—Nalbant. Nal yapılacak çubukları eşit uzunlukta ve hızla kesmeye yarayan ve bir kolla indirilip kaldırılan bıçak.
—Teknol. Çeşitli meslek dallarında kesme makinelerine verilen ad.
—ANSİKL. Bu işkence aracı daha XVI. yy.'da Güney Fransa ve İtalya'da *(mannaia)* kullanılıyordu. 1789'da doktor Guillotin'in Millet meclisi'ne kafanın bir makineyle uçurulmasını önermesi üzerine bu araca hemen doktorun adı verildi. Ama, Yasama komitesi'nin doktor Louis'yi, kafa uçurmak üzere bir makine tasarlamak ve yapmakla görevlendirmek kararı ancak 1791 sonunda alındı. 20 mart 1792'de kabul edilen ve önce *Louison* ya da *Louisette* diye adlandırılan yeni araç ilk kez 25 nisan 1792'de kullanıldı. Giyotin Fransa'da ölüm cezasının kaldırıldığı 9 ekim 1981'e kadar adi suçluların infazında kullanıldı.

GİYSİ a. Giyilecek şeylerin tümü, özellikle elbise: *Giysilerini yenilemek. Çocuk giysisi.*
—Havc. *G giysisi,* özellikle yüksek irtifadaki uçuşlar için hazırlanmış ve normal basınçta tutma sisteminin bozulması durumunda insan organizmasında meydana gelebilecek fizyolojik tepkileri en aza indirmeye yarayan pnömatik öğelerle donatılmış giysi.
—Havc. ve Uz. havc. *Uçuş giysisi,* pilotların ve genellikle bir uçakta ya da bir uzay aracındaki mürettebatın giydiği özel giysi.
—Tiyat. Oyuncuların canlandırdıkları kişiliklere uygun olarak giydikleri elbise. || *Giysi çizelgesi,* oyuncuların belli bir oyunda sırasıyla giyecekleri giysilerin hangileri olduğunu gösteren liste. || *Giysi tasarımı,* yönetmenin yorumuna uygun olarak sanatçıların bir oyunda giymeleri gereken giysilerin modellerinin (taslaklarının) çizilmesini, renk ve biçimlerinin belirlenmesini içeren çalışma.
—Uz. havc. *Uzay giysisi,* astronotların gerek uzay uçuşlarının tehlikeli evrelerinde (fırlatma, yörünge manevraları, dönüş) gerekse uzayda bir görev yapmak amacıyla dışarı çıkışlarında giydikleri özel giysi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Uz. havc. Uzay giysileri, giyen kimselere saatlerce hemen hemen tam bir bağımsızlık sağlayan en önemli donanımdır. Bu giysiler genellikle aşağıdaki parçalardan oluşur: soğutma sıvısının dolaştığı küçük kanallarla donatılmış bir astar; boyu ayarlanabilen esnek kollar takılmış bükülmez bir gövde; gövdenin altına takılan, kalça ve boyu ayarlanabilen bacakların bağlandığı esnek bir bölüm; eldivenler; güneşin morötesi ışınlarına karşı korunmayı sağlayan sökülebilir bir siper takılmış başlık; sırtta yer alan oksijen besleme ve sıcaklık denetim sistemleri; göğse asılan bir denetim ve kumanda tablası. Giysi içindeki atmosfer, esnekliğini artıran düşük basınçlı (yaklaşık 0,4 bar) arı oksijenden oluşur. Uzay gemisi ile ilişki ya radyoyla ya da bir göbek kordonuyla kurulur. Uzay giysisine, astronotun gemiden yüz metreye kadar bağımsız olarak uzaklaşmasını sağlayacak itici modül eklenebilir.

GİZ a. **1.** Gizli tutulması gereken şey; sır. **—2.** Anlaşılması, açıklanması, akıl erdirilmesi güç şey; gizem, sır: *Doğanın gizleri. Evren daha çözemediğimiz gizlerle dolu.* **—3.** Gizli, az bilinen ya da güç elde edilen yol, araç; sır: *Başarısının gizi. Genç kalmanızdaki giz nedir?*

B. N., Paris

giyotin
renkli bir Hollanda gravüründen ayrıntı
Bibliothèque nationale, Paris

GİZ a. Denizc. Yarımay biçimindeki oyuk ucu ana direğe dayanan, cundası seren kandilisasıyla yukarıya kalkık olarak duran yarım seren. (Gizlere yelkenli gemilerde yelkenlerin üst yakaları bağlanır, savaş gemilerinde de, ulusal bayrak toka edilir.) || *Giz abli palangası,* guletlerde gizleri sabit durumda tutan iki palangadan her biri. || *Giz çördeği,* bir latin yelkeninin serenini direk boyunca istenilen yüksekliğe kaldırmakta kullanılan donanım.

GİZE ya da **CİZE,** Mısır'da il, Nil'in batı kıyısında il merkezi, eski Kahire'nin karşısında; 1 670 800 nüf. (1986). Memluklar döneminde eğlence merkezi olan Gize, XIX. yy.'da yeniden köy haline geldi. Bugün, Kahire'nin konut banliyösüdür. *Gize piramitleri* denen büyük piramitlere giden yolun kenarındadır. —*Gize ili,* 1 078 km^2; 3 700 054 nüf. (1986).
—Arkeol. Büyük Keops, Kefren ve Mikerinos piramitleriyle Kefren anıtsal bütününün bekçisi olan büyük sfenks, IV. sülale zamanında yapıldı. Bu anıtlar, piramitler ve kraliçe mezarları, tapınaklar ve "mezar yolları" denen, yani firavunun ölümsüzlüğüne katılan soyluların mastabalarından oluşan çok geniş bir bütüne bağlanır. Bu sit, Eski Mısır İmparatorluğu'nun mimarlık, resim ve tanrıbilim alanlarında

uzay giysisi
(ve itici modül)

Hamilton Standard United Technology

dile getirilen anıtsal sanatının en yetkin örneğidir.

GİZEK, GİCEK ya da **GICIK** a. Müz. XV. yy.'da Osmanlılar'ca da kullanılmış kabak kemaneye benzer Orta Asya çalgısı. (Gövdesi sukabağı yerine tahtadan oyularak yapılır.)

GİZEM a. **1.** Akla ulaşılmaz gibi görünen, aklı aşan ya da açı' 'lanamayan doğaüstünün alanına giren şey; sır, giz; **—2.** Anlaşılması, yorumlanması güç olan, bir esrar perdesi oluşturan şey.
—Antik. Genellikle kimi tanrıların kültlerine bağlı olan ve bu kültlere katılanlara dışarıya hiçbir şey sızdırmayacakları konusunda ant içirtilen arındırıcı ve büyülü dinsel ayin. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Antik. En iyi bilinen gizemler Eleusis gizemleridir. Ayrıca, Semadirek'te Kabeiroi, Girit'te . . us, Dionysos, Demeter, Hekate gizemleri, Pythagoras ve Orpheus gizemleri vardı. Hellenistik çağda, sonra İmparatorluk döneminde, Hellenler dinlerine katılanlara bireysel kurtuluş vaat eden Doğu dinleriyle gittikçe daha çok ilgilenmeye başlamışlar ve böylece Isis, Kybele, Mithra ve Sabazios gizemleri ortaya çıkmıştı.

GİZEMCİ sıf. ve a. Din. Düşünce ve tutumları gizemciliğin etkisinde bulunan kimse için kullanılır: *Gizemci bir yazar. Hıristiyan gizemciler.* (Eşanl. MİSTİK.)
◆ sıf. Gizemcilikle ilgili.
—Psik. *Gizemci hezeyan,* dinsel kaygıların ağır bastığı hezeyan. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tanrıbil. Tanrısal gizem özelliği taşıyan her şey için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Gizemci aşk,* insan aşkının yerini tanrısal aşkın alması. || *Gizemci beden,* aziz Paulus tanrıbilimine göre Kilise'nin, İsa'nın baş, inananların da çeşitli uzuvlar olduğu bir beden olarak tanımlanması.
◆ a. **1.** Din. Tanrısal olanla doğrudan ve kişisel bir iletişim deneyimine ilişkin öğreti. **—2.** Yüceltilmiş bir kişi ya da öğretiye tutku derecesinde bağlılık: *Devrimci gizemcilik.*
—Tasav. Bireysel yalnızlığına dönen ve mutlak gerçeğin sırrını kendi iç dünyasında arayan. (→ MİSTİK, SUFİ.)
—ANSİKL. Psik. Gizemci hezeyanda sabuklamanın gelişimi çoğunlukla sezgi, yorum, ya da masal uydurma mekanizmalarından kaynaklanır. Bu mekanizmalar, etki sendromu ile birlikte, işitme ve görme sanrılarının gelişimine öncülük eder. Hastalar, kutsal kişiler olduklarını, Tanrı inayetine kavuşarak birer saf ruh durumuna geldiklerini, Peygamber'i cisimleştirdiklerini ya da Tanrı'yla özdeşleştiklerini ileri sürerler. Çoğu kez erotik bir katkıyla da pekişen gizemsel esenlik yerini şeytanın esinlediği türlü sıkıntılara (hakaret, yaralama, ırza geçme, çarpılma, müstehcen davranışlar, kutsala saldırmalar) bırakabilir. Hezeyan temaları, çoğu zaman, büyüsel-dinsel inançlarla bağlantılıdır (büyücülük, çarpılma, murabıtlık).
Manici yönüyle dinsel dünya görüşünün (İyilik-Kötülük, Cennet-Cehennem, Melekler-Şeytanlar), psikotik düşüncenin iyi nesne-kötü nesne ayrımı türünden savunma mekanizmalarına uygun bir kalıp oluşturduğu söylenebilir. Sonsuz tanrısal güç teması ile kendini megalomanyakça yücelten psikotik düşüncenin sonsuz gücü arasında ortak bir yan vardır. Tanrı ile kurulan bu ayrıcalıklı ilişkide, hastalar gerçekte hemen her zaman zayıflayan bir ana-baba imgesini yeniden kurmaya çalışırlar. Burada nesep bağının (Tanrı'nın oğlu, Peygamber'in oğlu) önemi açıkça görülür.
Gizemci hezeyanın onarıcı değeri bazı toplumsal engellenme durumlarında da açıkça görülür. Gizemci psikotik, toplumu sarsan çelişkileri ve çatışmaları açığa vurur gibidir. Bunları kendince çözümler. Söylemi, kolektif bilinçdışını dışa vurur ve bastırılmışın bilinç alanına dönüşünü kesinler.
—Tanrıbil. Tanrısal olanla doğrudan ve kişisel iletişim kavramına, eski dinlerde. Uzakdoğu dinlerinde (taoculuk, buddhacılık, hindu dini) yahudilik, hıristiyanlık ve müslümanlıkta rastlanır.
Kilise tarihi birçok gizemci topluluğun izini taşır (önce Pseudo-Dionysios [V. yy.] ve Scotus Erigena [IX. yy.] ile yeniplatonculuktan çıkmışlardır). XII.-XIV. yy.'lar arasında skolastiğin düşünselliğine karşı Bernard de Clairveaux, Gerson ve aziz Bonaventura gizemci bir akım ortaya çıkardı, azize Caterina da Siena ve Folignolu azize Angela'nın öncülüğüyle temaşacı bir gizemcilik gelişti. XVI. yy.'da ispanyol okulunun yetiştirdiği Avilalı azize Teresa ve aziz Juan de la Cruz hıristiyan tinselliğini derinlemesine etkiledi. Dingincilik* çatışmalarının egemen olduğu XVII. yy.'da aziz François de Sales, aziz Vincent de Paul, Bérulle ve J. Olier ile fransız okulu fransız din ad[amları]nı günümüze kadar süren bir etki alt[ın]dı. Vatikan II bu anlayışı günümüz d[ünyası]nın gereksinimlerine açık bir katolik [gize]mi boyutlarına yükseltti.

GİZEMCİLİK a. **1.** İnsanın Tanrı'yla doğrudan ve kişisel iletişim kurabileceğini kabul eden dinsel öğreti; bu iletişimi kurmayı amaçlayan uygulamalar bütünü. (Eşanl. MİSTİSİZM.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Dinsel duyguya büyük önem veren öğreti ya da inanç.
—ANSİKL. İslam dininde *tasavvuf,* musevilikte *kabala,* hıristiyanlıkta *mistisizm* ve *teozofi,* hint inançlarında *pantacali* adlarını alan bu öğreti, insanın gerçeği yalnızlığında araması yönteminden doğdu. İslam dininde, en öz biçimi ile "men arafe nefsehu fe kad arafe Rabbehu" (kendisini tanıyabilen Tanrı'sını da tanır) hadisi ile dile getirildi. (→ MİSTİSİZM, TASAVVUF.)

GİZEMLİ sıf. Bir giz içeren, anlaşılması, yorumlanması güç olan şey için kullanılır; esrarengiz: *Gizemli bir gülümseme.*
—Paleogr. Gerileme dönemindeki mısır yazısı için kullanılır. (Bu dönemde hiyeroglif yazıya uzlaşımsal değerler verilmişti.)

GİZEMSEL sıf. Gizemle ilgili, gizem niteliğinde olan; mistik.

GİZEMSELLİK a. Din. Gizemsel olanın özelliği.

GİZENGA (Antoine), zaireli siyaset adamı (Mushiko 1921). 1959-1962 arasında Afrika Dayanışma partisi'nin başkanlığını yaptı, Lumumba'nın tilmiziydi. Kongo'nun bağımsızlığı için toplanan Yuvarlak masa konferansı'na delege olarak katıldı (Brüksel, 1959), sonra haziran 1960'ta Lumumba kabinesinde görev aldı. Eylül ayında başkan Kasavubu tarafından görevine son verildi, ağustos 1961'de Adula hükümetinde başkan yardımcılığına atandı, sonra kasım ayında merkezi hükümete karşı ayaklanma başlattı. Tutuklandı ve haziran 1964'e kadar gözaltında kaldı. Özgürlüğüne kavuştuğunda Birleşik lumumbacı parti'yi kurdu. Yeniden tutuklandı, general Mobutu tarafından serbest bırakıldı (kasım 1965), 1966'da Kongo'yu terk etti.

GİZGİÇ a. *Yörs.* **1.** Ağaç kabuğu soymaya yarayan yassı ağaç parçası. **—2.** Çam ağaçlarının özeğinden çıkan kuru budak.

GİZİDA. Mit. Sümer tanrısı. Büyük tanrı Anu'nun gökyüzündeki sarayının kapısında Dumuzi* ile birlikte bekçilik yapardı.

GİZİKİS (Fedon), yunanlı asker (Volo 1917). 1967'deki hükümet darbesinden sonra Atina valiliğine atandı. 3. ve 1. ordu komutanlıklarında bulundu. 1973'te düzenlenen darbede devlet başkanlığına getirildi. 1974 Kıbrıs müdahalesi üzerine askeri yönetim iktidarı bırakmaya karar verince, Karamanlis'i yeni hükümeti kurmakla görevlendirdi. 1974 sonunda, başkanlıktan ayrıldı.

GİZİL sıf. (*giz*'den *giz-il*). Gizli olarak var olan, henüz ortaya çıkmamış, potansiyel.
—Biliş. Bir bilişim sisteminde, sistemin ayırtedici fiziksel özelliklerinden farklı nitelikler taşıdığı varsayılan öğeler (uç birimleri, bellek...) için kullanılır. (Özel yazılım teknikleri, fiziksel boyutları sınırlı bir belleğin, gizil olarak çok daha büyük bir sığa taşıyormuş gibi görünmesine olanak verir.) || *Gizil devre,* paketler halinde değiştirmle işletilen bir veri ağının sunduğu olanakların tümü. (Bu olanaklar, iki veri istasyonu arasında, devreler anahtarlanarak kurulan bir bağlantı benzeşimi sağlar.)
—Fizs. mekan. *Gizil işler ilkesi,* katı bir cismin dengede olması için gerekli ve yeterli bir koşulun önermesi. (Bu ilkeye göre, bir denge konumundan doğmuş bağlarla uyuşan her gizil yer değiştirme için, katı cisme uygulanan kuvvetlerin iş toplamları sıfırdır. Kuvvetler bir potansiyel enerji*yle betimlenebildiğinde, bu ilke potansiyel enerjinin denge halindeyken maksimal olduğunu söylemeye eşdeğerdir.)
—Mant. *Gizil sınıflar kuramı,* çıkış noktası Quine gözlemi (1942) olan bu kurama göre, kümesel bir dilde formülleştirilen önermelerin büyük bir bölümü salt söz olsun diye söylenmiştir ve ne gerçek sınıfları ne de ait olma simgesinin (∈) indirgenemez bir kullanımını sözkonusu ederler. (Quine kümeler kuramının, sınıfların değişkenler bakımından hiçbir zaman olası değerler olmadıkları bu temel bölümünü gizil sınıflar kuramı olarak adlandırmış, somutlama yasasından yararlanarak, $y \in \{x; F(x)\} \equiv F(y)$ olduğu zaman ait olma simgesinin elenebileceğini göstermiştir.)
—Opt. *Gizil odak,* ışık ışınlarının uzantılarının kesiştiği nokta. (Eşanl. ZAHİRİ ODAK.) || *Gizil nesne,* optik bir sistemde, somut gerçekliği olmayan ve çeşitli noktaları gelen ışınların uzantısında oluşan nesne.

Ross-Rapho

Gize
Mikerinos, Kefren ve Keops piramitleri ve onların önünde kraliçelerin üç küçük piramidi
Eski İmparatorluk, IV. sülale

—Tem. parç. *Gizil kuvantonlar, gizil parçacıklar,* kuvantum fiziğinde kuvantonlar arasındaki etkileşimi açıklamaya olanak veren saymaca parçacıklar. (Bu kavram, klasik fizikteki alan kavramının yerini almıştır.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Tem. parç. Klasik fizikte parçacıklar arasındaki kuvvetler (ya da etkileşimler) uzaktan dolaylı olarak alanlarla iletilir; dolayısıyla bir A parçacığının yayımladığı alan, B parçacığına kadar yayılarak, onu etkiler. Kuvantum fiziğinde, alan ve parçacık kavramları doğruluğunu yitirir; yalnızca kuvanton kavramı sözkonusudur; A ile B kuvantonları arasındaki etkileşim, A'nın yayımladığı ve B'nin soğurduğu (ve tersi) üçüncü bir ara kuvanton alışverişi biçiminde betimlenir. Nitekim elektrikle yüklü kuvantonlar arasındaki elektromanyetik etkileşimler gizil foton alışverişiyle, nükleer etkileşimler de gizil mezon alışverişiyle dolaylı olarak gelişir. Gizil parçacık alışverişleri gerçekte gözlenemez; böyle bir aracı kuvantonu algılayabilmek için bunun A ve B arasındaki varoluş süresinden daha büyük bir zaman gerekeceği, Heisenberg eşitsizlikleriyle kolayca gösterilebilir. Bu yüzden sözkonusu kuvantonlara, doğrudan algılanabilen "gerçek" parçacıkların tersine "gizil parçacıklar" adı verilir.

GİZİLANLAM a. Dilbil. Bir sözlük biriminin anlamının değişken öğesini oluşturan anlambirimcikler bütünü. (Örn. *kırmızı* sıfatı, kimi bağlamlarda gerçekleşen "tehlike" anlambirimciğini içerir. Gizilanlamın karşıtı sınıfbirimdir.)

GİZİLGÜÇ → POTANSİYEL.

GİZLEME a. Gizlemek eylemi.

—Ask. Herhangi bir askeri tesis, malzeme ve etkiniği, düşman gözetlemesinden korumak için alınan her türlü önleme verilen ad. (Gizleme ile askeri etkinlikler, tesis, teçhizat, araç ve silahlar düşmana hedef olmaktan korunur.) [Bk. *ansikl.* böl.] || İrtibat gizliliğini sağlamak için kullanılan açık konuşma ile şifre arası muhabere yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Gizleme ağı,* ip ve kümes tellerinden yapılan ve üzerine ot, bez parçası ve dal gibi malzemeler konularak altında kalan askeri tesis, araç, silah ve malzemeyi korumaya yarayan düzenek.

—ANSİKL. Ask. Dost birliklerin arazi üzerindeki hareketlerinin genel görünümde yaratabileceği değişikliği düşmana belli etmemek için, gizleme teknikleri elden geldiği ölçüde arazinin ilk durumunu korumayı amaçlar. Bu teknikler özellikle iki dünya savaşında, havacılığın hava gözetlemesine getirdiği etkinlikler sonucu gelişti. O süreye dek yapılan eğik ve yalama görüşlere, klasik ya da kızılötesi hava fotoğrafları eşliğinde düşey görüşler eklendi.

En yaygın görsel gizlemede hem dal vb. doğal örtülerle doğal yollara, hem de gizleme ağı gibi yapay yollara başvurulur. Gizleme ağıyla çevre bitki örtüsü arasında biçim ve renk açısından çok iyi bir uyum bulunmalıdır.

Erin gizleme elbisesinden uzmanlarca uygulanan sesli ve ışıklı gizleme tekniklerine kadar, gizleme yolları durmadan çoğalmaktadır. Modern ordular saklama yöntemlerine taklit tekniklerini de katmakta, yapay ama gerçek izlenimi uyandıran konumlar yaratmaktadır (sahte gemiler, sahte tanklar, sahte topçu mevzileri vb.).

Konuşmaların ve telsiz ya da telefon mesajlarının gizlenmesi, bir konuşma ya da mesajın önemli sözcüklerinin yerine önceden belirlenmiş sözcükler, harf ya da rakam kümeleri kullanılarak yapılır. Bu sonuca basit ve kullanışlı birkaç yöntemle ulaşılabilir: örneğin birlikler, komutanları, arazinin önemli noktaları için kararlaştırılmış sözcükler, harita üstüne konulan kafes, izleçli kafesler vb. Gizleme, daha karmaşık olan ve mesaj metninin tamamına uygulanabilen şifrelemeden farklıdır, şifrelemeden daha çabuk yapılır, ancak çok daha az güvenlidir. Basit yöntemler küçük birliklerin gereksinimlerini karşılamaya yeterlidir: sınırlı bir sürede, bilgi ya da emrin kesin anlamının düşmandan gizlenmesini sağlar.

GİZLEMEK g. f. **1.** *Bir şeyi, bir kimseyi (bir yerde, bir yere) gizlemek,* onu gözden uzak gizli bir yere koymak, orada korumak, saklamak: *Bahçeye bir küp altın gizlemek. (Evinde) polisten kaçan bir suçluyu gizlemek.* **—2.** *Bir şeyi (araç tümleci +) gizlemek,* onu görünmemesi için bir şeyle kapamak, saklamak: *Gömleğin yakasındaki yırtığı bir fularla gizlemek.* **—3.** *Bir şeyi, bir kimseyi (bir kimseden [bakışlarından]) gizlemek,* onu görünmeyecek biçimde bir yere ya da bir duruma koymak, ustalıkla saklamak: *Ustalıkla yerleştirilmiş bir gömme dolap lavaboyu gizliyordu. Alnına düşen bir tutam saç, yara izini gizliyor.* **—4.** *Bir şeyi (durum, görüş, olay vb.) bir kimseden gizlemek,* onu, ona haber vermemek; ondan sır olarak saklamak: *Arkadaşından kötü bir haberi gizlemek. Gerçeği benden gizliyorsunuz.* **—5.** *Bir duyguyu, bir durumu (bir şeyin altına, ardına, bir tavırla) gizlemek,* onu maskelemek, onun ortaya çıkmasına engel olmak; onu saklamak: *Bu kayıtsız davranışlarla gerçek duygularını gizliyor. Gözyaşlarını gizleyemedi.*

—Ask. Bir askeri birlik, tesis, teçhizat, araç, silah ve faaliyeti düşmanın gözetlemesinden korumak, onları görünmez duruma getirmek.

◆ **gizlenmek** dönşl. f. *Bir yerde* ya da *bir yere gizlenmek,* bir kimse sözkonusuysa, bakışlardan, aramalardan saklanmak, bir şeyse, görünmez olmak: *Polisin aradığı kişi bu evde gizlenmiş olmalı. Güneş bulutların arkasına gizlendi.*

—Fizs. kim. Kompleks halindeki moleküllerle birleşmiş bir kök, bir atom ya da bir iyon sözkonusu olduğunda, kullanılagelen ayraçlar karşısında analitik özelliklerini göstermemek. (Demir II iyonu [Fe^{++}], ferrosiyanür kompleksinde [$K_4(Fe[CN]_6)$] gizlenir.)

◆ **gizlenmek** edilg. f. Gizlemek eylemine konu olmak: *Bu belge nereye gizlenmiş olabilir, onu bulamıyorum. Bu olay herkesten gizlenmeli.*

◆ **gizlenilmek** edilg. f. Gizlenmek eylemine konu olmak; saklanmak, gizli tutulmak: *Burada zor gizlenilir.*

GİZLENİLMEK → GİZLEMEK.

GİZLENMEK → GİZLEMEK

GİZLİ sıf. **1.** Bakışlardan özenle saklanmış olan şey için kullanılır: *Gizli bir merdiven. Gizli çekmece. Gizli bir kapıdan kaçmak. Gizli kamera.* **—2.** Çok az sayıda kimsenin bildiği ve başkalarına açıklanmaması gereken şey için kullanılır: *Gizli belge. Bir kasanın gizli şifresi. Gizli maddeler içeren bir anlaşma.* **—3.** Amaçları bilinmeyen, saklı tutulan ve bir bilinmezlik içinde gerçekleşen ya da yapılan şey için kullanılır: *Gizli bir etki. Gizli bir iş.* **—4.** Başka bir kimse bilmeden yapılan, sürdürülen şey için kullanılır: *Gizli buluşma. Gizli bir ilişki.* **—5.** Az sayıda insanın yaptığı ve kendisini çevreleyen gizlilik nedeniyle bilinmez, içine girilmez olan şey için kullanılır: *Gizli dil. Gizli dernek.* **—6.** Kişinin içinde kalan düşünceler, duygular, kolayca ortaya çıkarılamayan kimi gerçekler için kullanılır; gizemli: *Bir kimsenin gizli düşüncelerini bildiğini ileri sürmek. Gizli özlemlerini dile getirmek.* **—7.** *Gizli din taşımak,* inanç ve kanıları belirttiğinden ya da göründüğünden farklı olmak. ||*Gizli gizli,* gizlice; başkalarına sezdirmeden ve yineleyerek: *Bir kenara çekildi, gizli gizli ağladı. Gizli gizli buluşuyorlarmış.* ||*Gizli kapaklı,* başkalarına duyurulmadan, başkalarından gizlenerek yapılan kirli ve kötü iş için kullanılır: *Gizli kapaklı işler çevirmek.* ||*Gizli sıtma,* gizlice, sinsi sinsi kötülük yapan kimse. ||*Gizli oturum,* bir meclisin halka açık olmayan toplantısı. ||*(Bir olayı, bir haberi, bir bilgiyi vb.) gizli tutmak,* onu açıklamamak. ||*Gizliden gizliye,* gizlice, kimsenin haberi olmaksızın, el altından: *Gizliden gizliye kıza haber yollarmış.*

—Biyol. *Gizli karakter,* etkinliğini önleyen nedenler ortadan kalktıktan sonra etkin olabilme gücüne sahip karakter. (Belli bir karakter için heterozigot olan bireyde görüldüğü gibi, başat alel gen, çekinik genin etkinliğini önlediği sürece, bu genin belirlediği karakter gizli kalır; örneğin hemofili, kadınlarda gizli kalır, ama onların erkek çocuklarında ortaya çıkar.)

—Foto. *Gizli görüntü,* ışıklandırılmış duyarkatta bulunan ama gözle görülmeyen görüntü; görünebilmesi için bu gizli görüntünün bir işlemden geçmesi gerekir.

—İnş. *Gizli derz,* bir çatkıda, bir mobilyada ya da kâgir bir duvarda, bitişik bir öğenin yaptığı çıkıntının arkasında kaldığı için görünmeyen derz.

—Marangl. Dişi her iki yüzden (tam gizli diş geçme) ya da yalnız bir yüzden (yarım gizli diş geçme) görünmeyen kırlangıç kuyruğu geçmeler için kullanılır.

—Patol. *Gizli hastalık,* açık belirti vermeyen hastalık. ||*Gizli ilk enfeksiyon,* tüberküline karşı pozitif deri tepkimesiyle belli olan ilk enfeksiyon. ||*Gizli sara,* belirsiz ve çok hızlı nöbetlerle meydana çıkan sara.

—Ruhbil. *Gizli hatırlama,* bilinçte ancak hipnoz, rüya ya da histerik çöküntü durumu gibi özel bir bilinç durumu dolayısıyla yeniden ortaya çıkan bir olayın bilinçdışı belleğe alınması. (Gizli hatırlama olayları bazı görünür öngörü olaylarını açıklayabilir.)

—Sesbilg. Sesletimde dizgeli bir biçimde gerçekleşmeyen sesçil öğeye (ünlü ya da ünsüz) denir. (Örn. ulama ünsüzleri.)

—Sirk. *Gizli cep,* eskiden bazı hokkabazların aksesuarlarını koymak için önlerine diktirdikleri cep.

—Termodin. *Gizli ısı,* birinci basamaktan bir evre geçişinde (erime, buharlaşma) bir sistemin soğurduğu ya da açığa çıkardığı ısı miktarı. (Gizli ısı joule cinsinden gösterilir ve bir mol ya da birim kütlenin ısısı olabilir.)

—Terz. *Gizli pat,* bir giysinin iç kenarına konan bir yanından tutturulmuş kumaş şerit: böylece üzerine dikilen düğmelerin görülmemesi sağlanmış olur. ||*Gizli teyel* → ARA* TEYELİ.

—Tıp. *Gizli dönem,* bir hastalığın henüz belirgin olmadığı ya da tam olarak ortaya çıkmadığı dönem.

—Yerbil. *Gizli magma,* ATIL* MAGMA'nın eşanlamlısı.

◆ be. *(Bir kimseden) gizli,* gizlice, saklı olarak, saklayarak: *Bu parayı bana anneşinden gizli verdi.*

◆ a. **1.** Sır: *Herkesin bir gizlisi vardır.* **—2.** *Gizlisi kapaklısı, saklısı olmamak,* başkalarından gizli tutulacak bir şeyi bulunmamak.

Gizli gruplar, Kurtuluş savaşı sırasında Ankara hükümeti'ne yardım amacıyla düşman işgali altındaki İstanbul'da kurulan gizli kuruluşlar. Çok zor koşullar altında cephe gerisinde gösterdikleri önemli etkinliklerle Kurtuluş savaşı'nın zaferle sonuçlanmasında büyük payları bulunan ve çeşitli adlarla anılmış olan bu gruplar arasında, geniş bir örgüte bağlı oldukları halde birbirinden habersiz ya da Ankara'da Genelkurmay başkanlığı'na bağlı olarak çalışanlar vardı. Ayrıca, askerlik ve siyasetle hiçbir ilişkileri bulunmamasına karşın, bazı ticari ya da mesleki kuruluşlar da bu tür gizli gruplar oluşturmuşlardı. Görevleri İstanbul'dan Anadolu'ya subay, silah, cephane kaçırmak, haber alıp vermek, propaganda ve destekleyici yayınlar yapmak olan başlıca gizli gruplar şunlardı: Güneş grubu, Namık grubu, Yavuz grubu, Muavenet-i bahriye grubu, Berzenci grubu, Felah* grubu, Yıldız grubu, Ay grubu, Vefa grubu, Yıldırım grubu, Sebat-ı milli grubu, Mim Mim grubu, Karakol cemiyeti vb. (→ Kayn.)

Gizli oturum *(Huis clos)*, Jean Paul Sartre'ın bir perdelik oyunu (1944). Üç kişiyi cehennemde (Cehennem oyunda yalnızca bir otel odasıdır) bir araya getiren yazar, her birimiz için başkasının önemini göstermeye çalışır. Bu önem, başkalarının bizi görünmek istediğimiz gibi görmelerinden ya da görmemelerinden kaynaklanır. Dolayısıyla, kişilerden birinin de dediği gibi "Cehennem başkalarıdır".

GİZLİ SOLUNGAÇLI SEMENDER a. ABD'nin güneyinde suda yaşayan semender. (Eksik başkalaşmalıdır. Açık bir spirakulumu vardır. Bil. a. *Cryptobranchus alleghaniensis;* gizlisolungaçlıgiller familyası; boyu 60 cm.)

GİZLİBOYUNLULAR a. Boynu düşey bir düzlemde bağası altında S biçiminde katlanan, kalçaları ne bağasına ne de karın levhasına yapışık olan kaplumbağaları içeren alttakım. (Kaplumbağaları kapsayan 10 familyadan 8'i bu alttakımdadır. Bil. a. *Cryptodira.*)

GİZLİCE be. Gizli olarak, kimseye belli etmeden: *Eve gizlice girmiş. Bana gizlice sordu.*

GİZLİCİLİK a. Benzeşimler kuramını temel alan kuram ve uygulamaların tümü. Bu kurama göre, bütün nesneler tek bir bütünün parçalarıdır ve bu bütünün öteki nesneleriyle gerekli, yönelimsel, zamana ve uzama bağlı olmayan bir ilişkı içindedir. (Bu kuramlar, örneksemeli türden âlemlerin [cansız, bitki, hayvan, insan ve öte âlemler] ve benzeşimlerin yanı sıra, öğretiyi taşıyan Gelenek'in konusunu oluştururlar. Uygulamalar ise kehanet, büyü* ve simya* çevresinde kümelenir. Teozofi*, gizliciliğin doruğunu oluşturur.) [Eşanl. OKÜLTİZM, İÇREKÇİLİK.]

GİZLİÇİÇEK a. Brezilya kökenli epifit bitki. (Esmer ya da beyaz benekli ya da çizgili, meşin gibi sert, dalgalı, uzun ve yeşil yaprakları vardır. Birçok türü seralarda, saksılarda süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bil. a. *Cryptanthus;* ananasgiller familyası.)

GİZLİDUYARGALILAR a. Böcbil. SUYARIMKANATLILARI'nın eşanlamlısı.

mer de **Glace** (dipte solda, aiguille ya da dent du Géant)

Loïc-Jahan

GİZLİK a. Kesici araçların keskin olan tarafı, ağzı.

GİZLİLİK a. **1.** Bir şeyi çevreleyen suskunluk, sıkı ağızlılık: *Soruşturma büyük bir gizlilikle sürdürülüyor.* **—2.** Gizli, saklı olanın niteliği: *Olay gizliliğini koruyor.*
—Ask. *Gizlilik derecesi*, ulusal güvenlikle ilgili bilgilerin yetkisiz kişilerce öğrenilmesini önlemek amacıyla bu bilgileri içeren evrak ya da malzemenin önemine göre (çok gizli, gızli, özel, hizmete özel) yapılan sınıflandırma.
—Telekom. Bir telekomünikasyon ağından bağımsız çalışabilen, özerkleştirilmiş, özel bilgi işlem yollarının kullanımı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Verg. huk. ve Kamu mal. *Verginin gizliliği*, gelir ve kârlar üzerine konan vergilere ilişkin bilgilerin gizli kalması konusunda, vergi idaresinin uymak zorunda olduğu kural.
—ANSİKL. Telekom. Özellikle radyo dalgalarıyla yapılan iletişimler, dinleme girişimlerine karşı koruma altında değildir; dolayısıyla bu tür iletişimi araya girme girişimlerine karşı korumak gerekir. Her iletişim alanında uygulanacak yöntem istenen gizlilik derecesine uygun olmalıdır; gizlilik derecesi ise şifre çözmek için gereken süreyle ölçülür. "Ticari" gizlilik adı verilen türün güvenirliği çok zayıftır. Radyotelefonculukta gizlilik ses frekansları bandını, en az on kadar dar banda ayırmaya, verici ve alıcının bildiği değişken bir yasaya göre bu bantların sırasını frekans kanalının içinde değiştirmeye dayanır. Ne var ki bu yöntem askeri ve diplomatik gizlilik için yeterli değildir. Bu durumda gerçek bir *hat şifrelemesi*, yani ses işaretini kendi yayın hızında da bir şifreleme uygulamak gerekir. Bu işaret kuvantalanmış, kodlanmış ve sayısal işarete dönüştürülmüşse, şifreleme diğer sayısal işaretler, örneğin telgraf işaretleri için kullanılan yöntemlerle sağlanabilir.

GİZLİSOLUNGAÇLIGİLLER a. Suda yaşayan, eksik başkalaşmalı, gözkapakları bulunmayan kuyruklu amfibyumları içeren familya. (En iyi bilinen türleri gizli solungaçlı semender ve Doğu Asya'daki dev semenderlerdir: örneğin dev japon semenderi [*Megulobatrachus japonicus*]. Bil. a. *Cryptobranchidae.*)

GİŻYCKO, Polonya'nın kuzey-doğu'sunda kent, büyük Mazurya gölleri kesiminde; 24 000 nüf. Niegocin ve Mamry gölleri arasında dinlenme ve deniz sporları merkezi. Besin sanayileri (balık). Spor ve eğlence tekneleri yapımı.

GJA a. (izlandaca sözc.). Yerbil. ve Denizbil. Gerilme hareketlerine uğramış volkanik arazilerdeki açık çatlak. (Önce İzlanda'da tanımlanan bu biçim [adı da buradan gelir] okyanus sırtlarının ekseninde görüldü, Orta Atlantik'teki gjaların uzunluğu birkaç on metre, genişliği ise birkaç on santimetreyle birkaç metre arasında değişir. Genellikle genleşme eksenine koşut olan doğrultuları, zikzaklı ya da dallanmış bir çizgi izleyebilir.)

GJALSKİ (Ljubomir BABİĆ. **Ksaver Šandor** denir), hırvat yazar (Gredice 1854 - *ay. y.* 1935). Öykülerinde *Pod Starimi Krovovi* (1886) adlı yapıtında Zagreb çevresinin küçük taşra soyluluğunu anlatırken, tipik romancı olarak XIX. yy. hırvat toplumunun siyasal yaşamının bir kroniğini yaptı (*Dans la nuit* [fr. çev.], 1886; *l'Aurore* [fr. çev.], 1892). Yazınsal açıdan daha az başarılı olan sonraki yazılarında metafizik sorunlar üzerinde durdu.

GJELLERUP (Karl Adolph), danimarkalı yazar (Roholte 1857 - Klotzsche, Dresden yakını, 1919). Tanrıbilim okudu, Georg Brandes'in etkisiyle, hıristiyanlığa karşı açıkça cephe aldı (*En idealist*, 1878). Daha sonra sırasıyla Turgenyev'den (*Romulus*, 1883) ve *Brynhild* (1884) adlı dramının da tanıklık ettiği gibi, Swinburne ile Schiller'den etkilenerek Brandes ile bağlarını kopardı ve 1892 de Almanya'ya yerleşti. Bu dönemde *Minna* (1889) adlı romanıyla başyapıtı *Mollan'ı* (1896) yayımladı. Son romanları *Gudds Vernner* (1916), *Don Geydne Gey* (1917) hıristiyanlığa dönüşünün izlerini taşır. 1917 Nobel edebiyat ödülü'nü H. Pontoppidan ile paylaştı.

GJERQEKU ya da **GYERKEKU** (Enver), arnavut asıllı sırp şair (Dakovica, Sırbistan, 1928). İlk yapıtları savaş sonrası dönemin dergilerinde çıktı. *Les Traces de la vie* (fr. çev.) [1957] adlı yapıtında kişisel iç sıkıntılarını dile getirdi. Sırbistan Yazarlar birliği'nin etkin üyelerinden.

GJİROKASTËR, yun. **Arghyrokastron,** Güney Arnavutluk'ta kent; 20 000 nüf. Tarım merkezi. Termik santral. Tütün. Ayakkabı. Tahkimli eski evleriyle Güney Arnavutluk'un tipik eski kenti. 1813'te yeniden yapılan kale.

GLA, eski Kopais (Boiotia) gölünde ada (göl bugün kurumuştur). Adada geç Hellas dönemi sonundan kalma bir kentin yıkıntıları vardır. Çok yüksek ve kalın bir sur, kenti koruyordu. Tepede, gönye biçiminde iki kanadı olan bir saray görülür.

GLABELLA a. (lat. *glabellus*, tüysüz' den). Anat. Alın kemiğinin dikey kısmında yer alan orta çıkıntı. (Kaş kemerinin arasında yer alır. Glabella, antropometride kafatası uzunluğunun ölçümü için kullanılan işaret noktalarından biridir.)
—Paleont. Trilobitlerde, başın orta ve sırt kesiminde bulunan çıkıntı. (Çıkıntının biçimi genellikle, aynı familyanın üyelerinde birbirinin aynıdır.)

GLABİNSKİ (Stanislaw), polonyalı siyaset adamı (Skole-Galiçya, Ukrayna, 1862 - Harkov 1943'e doğru). Lwów üniversitesi'nde iktisat profesörü oldu (1892), Viyana parlamentosu'na milletvekili seçildi (1902), Parlamento'da Alman-ya'ya karşı ulusal demokrat eğilimi temsil etti. Savaş sırasında gözaltına alındı, Varşova Diyet meclisi'ne milletvekili oldu (ocak 1919). Siyasal yaşamı boyunca birçok kez bakanlık yaptı (1911, 1918, 1923). Sovyetler tarafından 1939'da sürgüne gönderildi, hapiste öldü.

■ **GLACE** *(mer de)*, Fransa'da Mont-Blanc kütlesinde (Haute-Savoie) buzul. Chamonix'in K.-D.'sunda, Arve vadisine doğru iner. Bugün uzunluğu 14 km'yi aşan mer de Glace, XIX. yy.'ın başında, tarihindeki en büyük ilerlemeyi göstermişti: o zamanlar 1 100 m yükseltiye kadar yaklaştı. Bu tarihten sonra gerileme evresine girmişse de XIX. yy.'ın sonunda ve daha sonra 1910 yılları dolayında ikincil bazı ilerlemeler de göstermiştir.

GLACE BAY, Kanada'da (Nova Scotia) liman, Cape-Breton adasının kuzey kıyısında; 21 000 nüf. Eski madenkömürü havzası. Balıkçılık ve konservecilik.

GLADBECK, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Ruhr bölgesinde, Essen'in kuzeyinde; 81 000 nüf. Metalürji. Elektrikli gereçler. Tekstil. Camcılık.

GLADİT a. (fr. *gladite*). Miner. Doğal bizmut, bakır ve kurşun sülfür.

GLADİUS a. (iki ağzı keskin kılıç anlamında lat. sözc.). Zool. Bir mızrak ucunun biçimini andıran loligolarda mürekkep balıklarının iç kavkılarıyla aynı görevi yapan ama bu kavkılar gibi şamandıra özelliği taşımayan kitinli ince tabaka.

GLADKOV (Fyodor Vasiliyeviç), rus yazar (Çernavka 1883 - Moskova 1958). İnsanın işle ilişkisini yücelten romanlar (*Çimento* [Tsement, 1925], *Energiya* [1932-1938]), köy yaşamını ayrıntılarıyla dile getiren anılar (1949-1956) yazdı.

GLADSTONE, Avustralya'da kent (Queensland), Brisbane'ın K.-B.'sında; 22 000 nüf. (1990). Weipa'da çıkarılan boksiti işleyen alümin fabrikası ve alü-

minyum üretimi. Kömür dışsatımı. Besin sanayisi. Turizm merkezi.

GLADSTONE (William Ewart), ingiliz devlet adamı (Liverpool 1809 - Hawarden, Flintshire, 1898). İskoç asıllı büyük burjuva bir aileden gelir, inançlı bir tory ve "Yüksek kilise" yanlısı ateşli bir anglikandı. 1832'de parlamentoya girdi ve Peel'in yandaşları arasında ön plana çıktı; 1834-35 arasında Peel hükümetinde yer aldı, toryler 1841'de iktidarı ele geçirdikleri zaman Peel'den ayrılmadı. Ticaret (1843-1845), ardından sömürgeler (1845-46) bakanlığı yaptı. Çok geçmeden yararlarına inandığı serbest mübadele sistemini benimsedi.

1846'da "peelciliğin" başarısızlığa uğraması üzerine bir bocalama devresine girdi. Bu tarihten sonra hızlı bir atılım içine girerek Peel yanlısı olan ve liberallerle birleşen reformculara katıldı. Şirketlerin eski konumlarının muhafaza edilmesini savunan, korumacılık yanlısı muhafazakârlar Disraeli'nin önderliğinde, reformculara karşı bir araya geldiler. Gladstone -Disraeli arasındaki çatışma çeyrek yüzyıldan fazla bir süreyle ingiliz siyasetinin ana konusu oldu.

Gladstone Liberal parti'ye katıldıktan sonra, 1852'den 1866'ya kadar maliye bakanlığı yaptı. Vergilerde büyük ölçüde indirim yapmayı başardı. Herkesin eşit şanslara sahip olması koşuluyla, devletin bireylerin yaşamına olabildiğince az karışması gereğine inanarak bir seçim reformu kampanyası açtı, bu reform 1867'de Disraeli tarafından gerçekleştirildi. Dış siyasette, Avrupa'daki liberal akımlar ve özellikle italyan birliğinin sağlanmasından yana çıktı. Fransa ile ilişkileri yumuşatmak amacıyla, nüfuzunu Fransız-İngiliz ticaret antlaşması (1860) lehine kullandı. Palmerston'un ölümünden sonra Liberal parti başkanı oldu, 1868 de kabineyi kurmakla görevlendirildi (1868-1874). Başarılı birçok reforma girişti: 1869-70 İrlanda reformları (anglikan kilisesinin devletten ayrılması, köklü olmamakla birlikte ilk tarım reformu); milli eğitime ilişkin Forster yasası (1870); Cardwel askeri reformları; gizli oyla seçim (1872); Selborne adli reformları (1873). Ancak, Gladstone, Disraeli'nin etkisi altında kalan kraliçenin muhalefetiyle karşılaştı; yaptığı reformlar, bu reformları aşırı bulan muhafazakârlarla, yetersiz bulan radikallerde hoşnutsuzluk yarattı. 1874'te istifa etti, 1875'te parti yönetiminden ayrıldı.

Yakındoğu olayları ve Disraeli'nin gevşek davranışı mücadeleci ruhunu kamçılamakta gecikmedi ve yeniden partinin başına geçti. Bulgaristan meselesinde, (1875-76) hükümetin Osmanlı İmparatorluğu'nu desteklemesine karşı çıktı, hükümetin imparatorluk sevdasına kapılmasının ulusların haklarına aykırı olduğunu savundu.

1880 seçimleri liberallerin zaferiyle sonuçlandı. Gladstone yeniden başbakan oldu (1880 1885).Gladstone'un reformculuğu, önce, Avrupa ülkeleri arasında bir denge kurmak isteğiyle, sonra da 1884'te yaptığı ana hatlarıyla genel seçimi tesis eden yeni bir seçim reformuyla ortaya çıktı. Ancak, özellikle bakanlar imparatorluğun ciddi sorunlarıyla karşı karşıya idiler. Kuvvete başvurmayı reddeden Gladstone, Afganistan ve Güney-Afrika'daki (1881) başarılı sonuçlar vermeyen denizaşırı serüvenlere son vermeyi kararlaştırdı. Ancak Mısır'daki durumun kötüleşmesi karşısında düzeni yeniden sağlamak amacıyla, 1882'de bir müdahaleye izin vermek zorunda kaldı. İmparatorluğun geleceği, İngiltere'deki ve İrlanda'daki durum açısından ciddi olarak tehlikeye düşmüştü: tarım birliğinin düzenlediği köylü ayaklanması, Parnell yönetimindeki İrlanda partisi'nin muhalefeti. Önce ulusçu şiddet hareketleri karşısında şaşkına dönen Gladstone, sonradan İrlanda'daki ingiliz hâkimiyetinin haksız bir durum yarattığına kanaat getirdi. Bunun ardından uzlaşma girişimleri birbirini kovaladı: 1881 tarım yasası, 1882'de Parnell'le anlaşma. Gladstone İrlanda'ya tam bağımsızlık verilmesi (Home Rule) düşüncesindeydi. Birkaç aylık bir aradan sonra 1886'da yönetimi tekrar ele alınca, yurttaşların çoğunu korkutan Home Rule yolunda mücadeleye girdi. Fakat tam bir felaketle karşılaşan hükümet, programını uygulayamadı; Liberal partı çözüldü, birlikçilerin partiden ayrılması emperyalizmin başarı kazanmasını sağladı.

Muhafazakârların zayıflaması ve İrlandalılar'ın oyları sayesinde, 1892-1894 arasında son kez iktidara geldi. Bu sırada toplumsal çatışmalar hız kazanıyor, Home Rule yaşlı liberal liderin tüm enerjsini tüketiyordu; Lordlar kamarası'nın muhalefeti üzerine tasarı gerçekleşemedi.

GLADSTONE (John Hall), ingiliz kimyacı ve fizikçi (Hackney 1827 - Londra 1902), Graham'ın, Giessen'de Liebig'in öğrencisi, sonra Londra Krallık enstitüsü'nde profesör oldu. En önemli çalışmaları optik kimya, özellikle organik bileşiklerin kırılma indisi ve dağıtma gücü ile, bu bileşiklerin kimyasal yapısı arasındaki bağıntı üzerinedir. Kendi adıyla anılan

$$\frac{n-1}{d} = \text{değişmez}$$

formülü, *d* yoğunluk ile *n* kırılma indisi arasında bir bağ kurar.

GLADSTONE (Herbert John, 1. —*vikontu*), ingiliz siyaset adamı (Londra 1854 - Dane End, Ware yakını, Hertfordshire, 1930). W. E. Gladstone'un küçük oğlu. Babasının etkin, kimi zaman da beceriksiz yardımcısı. İçişleri bakanı (1905-1910), Güney-Afrika Birliği'nin ilk genel valisi oldu (1910-1914).

GLADYATÖR a. (lat. *gladiator, gladius'* tan, iki ağzı keskin kılıç). Romalılar'da, arenada insan ya da vahşi hayvanlarla dövüşen kimse. (Bk. *ansikl.* böl.).

—Zool. Afrika kökenli, güçlü gagalı, renkli tüylü, *Malaconotus* cinsine giren iri örümcek kuşlarının genel adı. (Örümcekkuşugiller familyası.)

—ANSİKL. Campania özellikle de Samnium kökenli olan gladyatör oyunları başlangıçta ünlü kişilerin mezarları üstünde yapılan insan kurban etme törenlerinin yerini alıyordu. İlk gladyatör oyunları (üç çift) İ.Ö. 264'te Roma'da Junius Brutus'un cenaze töreni sırasında düzenlenmişti. Ancak bir buçuk yüzyıl sonra ilk kez kitle şenlikleri programına alındı. İ.Ö. 29'da Statilius Taurus gladyatör dövüşlerinin yapılacağı taştan ilk amfitiyatroyu yaptırttı. Büyük aileler ve gösteri düzenleyicileri özel okullarda *(ludi)* gladyatör yetiştirmeye ya da kiralamaya başladılar. Bu profesyonel ve gönüllü gladyatörlerden başka, savaş tutsakları ve ölüm mahkûmları da arenaya çıkarılırlardı. İmparatorluk döneminde, gladyatörler hayranlık duyulan atletlerdi; silahları ve giysilerine göre ayrılırlardı. Bazıları, küçük bir kalkan ve kılıç *(secutores)* ya da uçları kurşunlu ağlar *(retiarii)* gibi hafif silahlar taşırlardı. Ağır silahlar kullanan gladyatörler, *mirmillonlar, Samnitler, Galyalılar, Traklar,* Roma'nın tarihindeki en amansız düşmanlarının silahlarını kullanırlardı. Bazıları savaş arabasıyla *(essedarii)* savaşırdı. Dövüşler teke tek ya da her zaman dengeli gruplar arasında yapılırdı.

—Ikonogr. Gladyatör betimleri Roma sanatında daha Cumhuriyet döneminde ortaya çıktı. Üç kategoriye ayrılıyorlardı: birincisi, zengin bir kişinin parasını ödeyerek yaptırdığı kavga betimleriydi; bunların en önemlileri kronolojik sıraya göre: Chieti'de Lusius Sorax mezarının kabartmaları (Tiberius dönemi); Pompei'de Umbricius Scaurus mezarının kabartmaları; Zliten (Trablus) mozaikleri (İ.S. 100'e doğru); Nennig (Rheinland) mozaikleriydi (III. yy.). İkinci kategori gladyatör anıt mezarlarını kapsıyordu. (Doğu'dakiler L. Robert tarafından incelenmiştir [*les Gladiateurs dans l'Orient grec,* 1940]). Üçüncü kategori süsleme yapıtlarını içeriyordu. Bunlar arasında heykeller, daha çok bronzdan yapılmış pek çok heykelcik, seramik eşya, fenerler ve oymalı cam bulunur.

Scala

gladyatörler
roma mozaiği
İ.S. IV. yy.
Borghese galerisi, Roma

GLAFENİN a. (fr. *glafénine*). Klorakin türevi kimyasal ilaç. (Ağrı kesici etkisi vardır. Glafenin her türlü akut ve kronik ağrılara, özellikle romatizma ağrılarına karşı kullanılır.)

GLAGOL YAZISI a. (söz anlamında slavonca sözc.). IX. yy.'da, Balkanlar'da slav dilini konuşan toplulukların hıristiyanlığa geçiş sürecine bağlı nedenlerle benimsedikleri yazı.

—ANSİKL. Harflerin biçimi değişik olmakla birlikte, glagol yazısıyla kiril yazısının aynı kökenden geldiği söylenebilir: harflerin sayısı neredeyse aynı, ses değerleri de özdeştir. Kiril yazısı doğu ortodoks Slavlar'ınca kullanılırken, glagol yazısı, katolik Slavlar'ca kullanılmıştı. Ancak, giderek bu yazının yerini latin abecesi aldı. Bugün glagol yazısına ancak Dalmaçya ve Karadağ'daki (Crna Gora) kimi toplulukların ayin metinlerinde rastlanır.

GLÅMA ya da **GLOMMA,** Norveç'te ırmak, İskandinavya'nın en uzun ırmağı (570 km; havzası yaklş. 42 000 km²), genellikle kuzey-güney yönünde akar ve Oslo fiyordunun girişinde, Fredrikstad'da denize dökülür. Glåma'dan birçok hidroelektrik tesis yararlanır.

GLAMİS, Büyük Britanya'da kent, İskoçya'da (Tayside bölgesinde), Forfar'ın G.-B.'sında; 1 000 nüf. Burg'un K.'inde Malcolm II'nin öldürüldüğü şato.

GLAMORGAN ya da **GLAMORGANSHİRE,** Büyük Britanya'da eski yönetim bölümü, Wales ülkesi'nin güneyinde, Bristol kıyısında, bugün üç yönetim bölümüne ayrılır: *Mid Glamorgan* (1 020 km²; 535 900 nüf. [1988]) ve *South Glamorgan* (416 km²; 403 400 nüf. [1988]) [İki yönetim bölümünün merkezi, *Cardiff*]; *West Glamorgan* (817 km²; 363 000 nüf. [1988]; yönetim merkezi *Swansea*).

Fleming

William Ewart Gladstone
J.E. Millais'nin
bir resminden ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

GLANGEAUD (Louis), fransız yerbilimci (Tulle 1903). Kuzey Afrika, Batı Akdeniz'in yerbilimsel evrimi ve yapısı ve Jura üzerinde incelemeler yaptı; jeodinamik ve denizbilim araştırmalarının öncülerindendir.

GLANUM, Fransa'da Saint-Rémy-de-Provence yakınında arkeolojik sit. Kazılarda üç yerleşim dönemi ortaya çıkarıldı. İlkinde Kelt-Ligürler'in tanrı Glan'a sundukları bağdaş kurmuş savaşçı heykelleriyle keltçe ithaflar ele geçirildi. Roma egemenliğinden sonra başlayan ikinci dönemdeyse yerleşme revaklarla çevrili bir alanı bulunan bir kente dönüşmüştür. Bu dönemden günümüze ulaşan yapılar: bir

Lanaud-Explorer

Glanum aşağı mahalle (sağda arka planda antes evinin peristylonu ve impluviumu) İ.Ö. IV. - III. yy.

tapınak, resim ve mozaiklerle süslü evler. Daha sonra Augustus döneminde yenilenen kente Sağlık tanrıçası Valetudo adına bir tapınak (İ.Ö. 25'e doğr.), tabanı alçakkabartmalarla süslü kule biçiminde bir mozole, dört kemerli tak, üçgen biçiminde alanda zafer heykelleriyle süslü bir çeşme, bazilikası ve curiası ile bir forum yapıldı. Mozolenin yanındaki zafer takı ve halk hamamlarının yapılışıysa imparatorun son dönemine rastlar.

GLANVİLL ya da **GLANVİLLE** (Ranulf DE), İngiltere yargıcı (1180-1189) [Stratford Saint Andrew, Suffolk-Akkâ 1190). Henry II döneminde yargı sisteminin gelişmesinde önemli rol oynadı.

GLANVİLL (Joseph),ingiliz din adamı ve filozof (Plymouth 1636 - Bath 1680). Öğretisi Cambridge yeniplatoncularınınkine benzemekteydi. *Royal Society* bilginlerinin ve Francis Bacon'un etkisinde kaldı. Büyücülüğü savunması ve ruhsal olgulara ilgi duyması tinselcilik ve dine deneysel bir temel vermek istemesinden kaynaklanıyordu. 1681'de *Sadducismus triumphatus* adı altında gözden geçirilmiş ve genişletilmiş olarak yeniden yayımlanan *Philosophical Considerations touching Witches and Witchcraft* (1966) adlı yapıtı bıraktı.

Glanzmann trombastenisi (isviçreli kan hastalıkları uzmanı Eduard *Glanzmann*'ın [1887-1959] adından), trombosit bozukluğuna bağlı, otozomal çekinik olarak aktarılan ve ender görülen, yapısal kanamalı ağır hastalık. Kanama zamanının uzaması, pıhtının hiç büzüşmemesi ya da az büzüşmesi, sayıları ve salgı işlevleri normal olan trombositlerin topaklanamamasıyla belirgindir.

J. - Cl. Planchet - C.C.I.

Milton Glaser *National Academy of Recording Arts and Sciences* için hazırladığı afiş, 1969

GLAREAN (Heinrich LORİTİ, —denir), isviçreli hümanist ve müzik kuramcısı (Mollis, Glarus, 1488 - Freiburg im Breisgau 1563). Köln'de matematik, felsefe, tanrıbilim ve müzik öğrenimi gördü. Bir süre Fransa'da yaşadıktan sonra Freiburg'a yerleşti. Erasmus'un hayranlığını kazandı. Birçok inceleme yazdı. Bunlardan *Dodecachordon*'da (1519-39; 1547'de yayımlandı), özellikle kilise makamları üzerinde durdu. Bunları 8'den 12'ye yükseltti, örneklere dayanarak çağının çoksesli müziği (Ockeghem, Josquin des Prés vb.) üzerinde değerlendirmeler yaptı.

GLARNER (Fritz), İsviçre asıllı amerikalı ressam (Zürich 1899 - Locarno 1972), 1936'da New York'a yerleşti. Mondrian'dan etkilenerek çoğunlukla yuvarlak çerçeveli tuvaller üzerine grinin değişik tonlarıyla çalıştı. Birleşmiş milletler binasında *Dag Hammarskjöld* kitaplığının girişini süsledi.

GLARNER ALPEN → GLARUS ALPLERİ.

GLÄRNİSCH, Glarus Alpleri'nde (İsviçre) kütle, Linth ve Reuss vadileri arasında; 2 914 m.

GLARUS ALPLERİ, alm. **Glarner Alpen,** Alpler'in Linth yüksek havzasını oluşturan bölümü, yaklaşık olarak Glarner kantonu (İsviçre) ile çakışır. Bu dağlar dik bir duvar gibi Ren vadisi yanında yükselir. Vadiler derinlemesine yarılmıştır: Linth, hemen hemen kaynağından başlayarak 2 000 m derinliğe gömülür. En yüksek noktaları güneyde, Ren vadisinin hemen uç kesiminde, hâlâ buzulları bulunan Tödi kütlesindedir (3 620 m). Bütün kütlede, kış sporları ve dağcılık merkezleri.

GLARUS kantonu, İsviçre'de kanton; 691 km^2; 37 974 nüf. (1990) [almanca konuşan halkının çoğu protestan]. Yönetim merkezi *Glarus* (6 000 nüf.). Alplerde derinlemesine yarılmış, Linth ırmağı kollarının oluşturduğu bir vadi ağını kapsar. B.'dan (Reuss) ya da D.'dan (Ren) geçerek Alpler'i aşan ulaşım yollarına uzak düşen Glarus kantonunda, XVIII. yy.'a kadar, yükseltiye bağlı bitki katmanları masına uyarlanmış, ama artan nüfusu beslemekte yetersiz kalan çokürünlü tarım uygulandı. Zürich'in ihracata yönelik tekstil sanayisini bölgeye sokması (pamuklu ve eski yün işleme geleneğine eklenen basmalar) XX. yy. başına kadar belli bir gönenç sağladı; XX. yy. başında buna turizm ve biraz da makine sanayisi eklendi; ne var ki bütün bunlar, günümüzde dışgöçü önleyememektedir.

GLASE a. Şekerc. Pastacılık ve şekercilikte kullanılan çok ince öğütülmüş şeker. Su katıldığında parlak ve sert bir tabaka biçiminde yeniden kristalleşir.

GLASER (Christoph), isviçreli kimyacı (Basel? - Paris 1678). Jardin des Plantes'ta laboratuvar şefiyken, Brinvilliers davasına adı karıştığı için uzunca bir süre tutuklu kaldıktan sonra Fransa'dan sınırdışı edildi. Potasyum sülfatı, arsenik klorürü, potasyum sülfürü ve bizmut altnitratı buldu.

GLASER (Julius), avusturyalı devlet adamı ve hukukçu (Postelberg, bugün Postoloprty, Bohemya, 1831 - Viyana 1885). Viyana Üniversitesi'nde profesör oldu, ceza hukuku reformuna katkıda bulundu. Reichsrat'a milletvekili seçildi. Adalet bakanı oldu (1871). Özellikle ceza hukuku üzerine birçok yapıt bıraktı.

GLÄSER (Ernst), alman yazar (Butzbach, Hessen, 1902 - Mainz 1963). Ateşli ve gerçekçi bir üslupla yazdığı iki romanıyla üne kavuştu: Birinci Dünya savaşı'nın şaşkın alman gençliğini anlatan *Klasse 22* (1928) ve Gläser'in 1933'ten sonra sığındığı Fransa'da yayımlanan ve Hitler rejimini yeren *Der letzte Zivilist* (1951). İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Almanya'ya döndü, *Glanz und Elend der Deutschen*'i (1960) yayımladı.

GLASER (Robert), amerikalı ruhbilimci (Providence, Rhode İsland, 1921). Ruhbilim ve eğitim bilimleri profesörü. Karmaşık bilgi alanlarında yetenek edinme ve bunun için gerekli bilgi süreçleri konularıyla ilgilendi. Başlıca yapıtları: *Organization for Research and Development in Education* (Eğitimde araştırma ve geliştirmenin örgütlendirilmesi) [1966], *The Nature of Reinforcement* (Güçlendirmenin doğası) [1971], *Adaptive Education: İndividual Diversity and Learning* (Uyarlayıcı eğitim: bireysel ayrılıklar ve öğrenme) [1977], *On the Nature of Expertise* (Becerinin yapısı üzerine) [1988], *The Reemergence of Learning Theory within İnstructional Research* (Eğitim araştırmaları çerçevesinde öğrenme kuramının yeniden gündeme gelmesi) [1990].

GLASER (Donald Arthur), rus asıllı amerikalı fizikçi (Cleveland 1926). Cleveland Teknoloji enstitüsü'nü bitirdikten sonra, Michigan Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı (1949), Kaliforniya Üniversitesi'nde profesör oldu (1959). Wilson odasının bir türü olan ve yüksek enerjili iyonlaşmış parçacıkları algılamaya ve incelemeye yarayan sıvı hidrojen,döteryum ya da helyumlu kabarcık odasını icat etti. (1960 Nobel fizik ödülü.) Yapıtlarından bazıları: *Computes Identification of Bacteria by Colony Morphology* (1972), *Speed Discrimination using Simple Sampled-Motion Stimuli* (1987), *Long Range Effects on Discrimination of Local Depth* (1991).

GLASER (Milton), amerikalı grafikçi (New York 1929). G. Morandi ile gravür çalışmak üzere Bologna'ya gitti (1953). 1954' te, *The Push Pin Studio*'yu kurdu; 1968'de *New York magazine*'in sanat yönetmeni oldu. Birçok plastik deneyim yaptı, Art nouveau biçimleri kadar çizgi-romanın anlatı yöntemlerini de benimsedi.

GLASERİT a. (fr. *glasérite*; öz. a. *Glaser*'den). Miner. AFTİYALİT'in eşanlamlısı.

GLASGOW, Büyük Britanya'da kent, İskoçya'da, Clyde halicinin biraz yukarısında; 1 642 000 nüf. (1992).

VI. yy.'da kurulan, XII. yy.'da kentlere verilen ayrıcalıkları elde eden, 1451'de bir üniversiteye kavuşan (İskoçya'nın en eski üniversitesi) Glasgow, 1707'de İngiltere ve İskoçya krallıkları birleştiği sırada 15 000 nüfuslu küçük bir kentti. İki krallığın bir-

leşmesi olayı Glasgow'a şans getirdi ve kent bundan sonra Amerika'daki ingiliz sömürgeleriyle ticaret yapma haklarını elde etti (tütün, rom, pamuk dışalımı yaptı). Lanark havzasının az derindeki kömür yatakları ve Glasgow'daki demir cevheri yatakları sayesinde bir demir-çelik sanayisi gelişti ve üretilen mallar yerel metalürji tesislerine (tersaneler, taraklama ve taraçalama gereçleri, cıvata, çıpa, vb.) gönderildi. 1900'de, 750 000 kişilik nüfusuyla Büyük Britanya İmparatorluğu'nun ikinci büyük kenti haline gelen Glasgow'da dünyanın en büyük tersaneleri vardı.

Eskiden çok parlak olan bütün bu sanayiler günümüzde büyük bir gerileme içindedir: maden kuyuları, çelikhaneler kapanmıştır, son tersanelerse ancak devlet desteğiyle ayakta kalabilmektedir. Modern sanayiler (büro gereçleri, duvar saatçiliği, elektronik, viski) eskiye oranla daha az el emeği kullanmaktadır. İşsizlik oranı çok yüksektir. Gençler çok yakındaki yeni kentlere (Cumbernauld, East Kilbride, Livingston, Irvine), İskoçya'nın doğusuna, İngiltere'ye, Kanada'ya ya da Avustralya'ya göç etmektedir. Masrafları bir ölçüde devletçe karşılanan kenti yenileme girişimi çok güzel sonuçlar verdiyse de (kent merkezindeki harap evlerin kaldırılması, işyerleri ve blok apartmanların yapımı, banliyö metrosunun ve demiryolu hattının modernleştirilmesi, Clyde'ın altında bir tünel ve otoyol köprüsünün yapımı) henüz tamamlanamamıştır.

—Güz. sant. XIII. - XV. yy.'lardan kalma katedral. Müzeler: CITY ART GALLERY (avrupalı, özellikle de fransız ve ingiliz ressamların zengin resim koleksiyonu); HUNTERIAN MUSEUM (üniversitede) ve çevrede (8 km G.-B.); POLLOCK HOUSE (ispanyol, italyan vb. resimleri).

Kent, Art nouveau döneminde, başlıca temsilcisi mimar Mackintosh* ve karısı Margaret Macdonald (1865-1933) ve onun kız kardeşi Frances Macdonald (1874-1921) olan özgün bir okulun merkeziydi; bu ailenin süsleme sanatlarına ilişkin çalışmaları İngiltere'de olduğu kadar kıtada da (özellikle Viyana'da) çok ilgi gördü.

GLASGOW (Ellen), amerikalı kadın romancı (Richmond, Virginia, 1873 - *ay. y.* 1945). Tümüyle doğduğu Virginia bölgesini konu alan yapıtları (*The Battleground*, 1902; *Barren Ground*, 1925; *The Romantic Comedians*, 1926; *In this our life*, 1941), açık bir gerçekçilikle tarımla yaşayan eski Güney'in toplumsal tarihçesini ve sanayileşmenin tehdit ettiği aile geleneklerini anlatmaya çalıştı. Kadın portreleri bu tarihsel bakışı psikolojik gözlemlerle birleştirir.

GLASHOW (Sheldon Lee), amerikalı fizikçi (New York 1932), Stanford (1961), Berkeley (1962) ve Harvard'da (1967) profesör olarak dersler verdi. Parçacıklar fiziğinde bakışımın "parçalanması"nı inceledi. 1960'ta ilk olarak, elektromanyetik etkileşimle zayıf etkileşimi birleştirdiği bir kuram önerdi. Bu çalışmasıyla 1979'da, amerikalı S. Weinberg ve pakistanlı A. Salam ile Nobel fizik ödülü'nü paylaştı. 1989'da *Interaction* adlı kitabı yayımlandı.

GLASİ a. Ciltç. Kâğıt ve dokumaları hafifçe yapıştırmaya yarayan, üzerine tutkal sürülmüş ağaç ya da çinko levha.
—Coğ. → ŞEV.

GLASİYOLOJİ a. Yeryüzündeki buzulların oluşum nedenlerini, biçim bakımından tiplerini, beslenme ve kütle kayıplarını, hareket hızlarını, ayrıca tarihi ve jeolojik dönemlerdeki buzullaşmaları ve etkilerini inceleyen yerbilim dalı. (Eşanl. BUZULBİLİM.)

GLASİYOLOJİST → BUZULBİLİMCİ.

GLASİYO-ÖSTATİK sıf. (fr. *glacio-eustatique*). Denizbil. Glasiyo-östazi ile ilgili.

GLASİYO-ÖSTAZİ a. Denizbil. Bütün dünya okyanuslarında, sukürenin bir bölümünün kara buzları biçiminde depolanması sonucu ortaya çıkan su düzeyi değişikliği.
—ANSİKL. Okyanuslar tarihinde birçok defa meydana gelmiş glasiyo-östazi olayları sırasında en iyi bilinen düzey farklılığı, Plio-Pleyistosen dönemde gerçekleşen dalgalanmadır. Düzey düşmesi evrelerinin sayısı ve önemi günümüzde bile iyi sayılandırılamamaktadır. Okyanus düzeyinin, bugünkü düzeyine oranla 100, hatta 200 m azalacağı tahmin edilmektedir. Negatif dalgalanmalara, deniz düzeyi üzerinde kıta sahanlıklarının büyük bir bölümünün biçimlenmesi ve derin suların hacim ve hızının artması eşlik edecektir. Buzullararası dönemlerde deniz sularının ulaştığı düzey konusunda görüş birliği henüz sağlanamamıştır.

Glasnost (rusca açıklık), eski SSCB Komünist partisi genel sekreteri Gorbaçov'un yenileştirme programının ıkı temel ilkesinden biri. Gorbaçov, parti Merkez komitesi'nin 27-28 ocak 1987 toplantısında devletin, kamu kuruluşlarının icraatının resmi yayınlarla halka duyurulacağını; denetlemelere, eleştirilere açık olacağını; yetkililerin aldıkları kararlarla hakları sınırlanan vatandaşların haklarının yasalarla korunacağını, demokratikleşmenin yaygınlaştırılacağını; yasaların ve adaletin egemen olduğu bir toplumda insanların daha özgür ve daha verimli çalışacağını ileri sürdü.

Açıklık siyasetinin uygulanmaya başlamasıyla, yayımı engellenen yapıtlar basılmaya başlandı; yasaklanan tiyatro oyunları, filmler halka sunuldu. Ülkedeki etnik gruplar seslerini yükseltti. Kırım Tatarları, Letonyalılar gösteriler yaptılar. Stalin, Brejnev gibi eski önderler eleştirildi. Gorbaçov'un başlattığı glasnost politikası ülkede demokratik çok partili düzene geçilmesini sağlamakla birlikte, 1991'de SSCB'nin dağılmasıyla sonuçlandı.

GLASPELL (Suzan), amerikalı kadın yazar (Davenport, Iowa, 1882 - Provincetown, Massachusetts, 1948). Oyunlarında bazı toplumsal sınıfların alçaklıklarını yerdi (*The İnheritors*, 1921; *Alison's House*, 1930).

Glasperlenspiel *(das)*, Hermann Hesse'nin romanı (1943). 2200 yılında, küçük Kastalia devletinde, sanatın büyüsüyle bilimin aydınlığını bir araya getirebilecek simgesel bir çözüm arayışını işler.

GLASS (Philip), amerikalı besteci (Chicago 1937), Juilliard School'da öğrenim gördü. 1964-1966 arasında Fransa'da yaşadı. Birçok kez Hindistan'a gitti (1966, 1970, 1973). "Toplama müzik" kavramını geliştirdi. İlk kez 1976'da Avignon'da sahnelenen *Einstein on the Beach* adlı yapıtı, ünlenmesini sağladı. *Opera on the Beach* (1989) adlı bir de kitabı vardır.

GLASSBRENNER (Adolf), alman yazar ve gazeteci (Berlin 1810 - *ay. y.* 1876). Liberal düşünceleri savundu, haftalık *Berliner Montagszeitung* hiciv dergisini çıkardı. **Brennglas** takma adıyla Berlin yaşamını ve Berlin toplumunu alaya alan mizah derlemeleri yayımladı (*Berlin, wie Es ist... und trinkt* [1832-1849]; *Buntes Berlin* [1837-1853]).

GLASTONBURY, Büyük Britanya'da (Somerset) kent, Mendip Hills'in G.'inde; 6 570 nüf. XII. yy.'da, Arthur ve Guinevere'nin mezarlarının burada bulunduğu öne sürüldü. Roman üslubunda yapılmış çok önemli bir ortaçağ manastırının harabeleri (manastırın yapılış tarihi efsaneye göre 166 yılına iner). Eski evler.

GLATSTEIN (Jacob), yiddiş yazar (Lublin, Polonya, 1896 - New York 1971). İlk şiir kitabı 1914'te göç ettiği ABD'de yayımlandı (*Yankev Glatshteyn*, 1921). 1920'de, Aaron Glanz-Leyeles ve N. B. Minkoff ile birlikte, bir içebakış hareketi olan İnzikhist'i kurdu; bu hareket yiddiş şiirini canlandırmak ve onu çağdaş dünyada var kılmak görevini üstlenmekteydi. Savaş yılları, Glatstein'ı Doğu Avrupa musevi evreninin en büyük eleji şairlerinden biri yaptı. 1938'den başlayarak yapıtları iç gözleme yöneldi ve bir daha belirmemesiye yok olmuş bir yaşam biçimine özlem duydu, bu yaşam biçimini yüceltti. Glatstein musevi geleneğine gittikçe daha çok yaklaşmak için Avrupa kültürünü yadsıdıysa da şiirlerinin hiçbiri bilinmezcilikle suçlandırılamazdı (*A Gute Nakht, Velt*). Glatstein pek çok yapıt verdi (*Fraye Ferzn*, 1926; *A Yid fun Lublin*, 1966), bu arada gezi yazıları, bir roman (*Emil un Karl*, 1940), denemeler ve 1945-1947 arasında edebiyat eleştirileri yazdı.

GLATZ → KŁODZKO.

GLAUBER (Johann Rudolf), alman kimyacı ve eczacı (Karlstadt 1604 - Amsterdam 1670). Kimyanın tıp alanına uygulanmasıyla ilgilendi. Hidroklorik asidi yalıttı ve çok sayıda metal klorür hazırladı. Soda ile potası ve bunların tuzlarını ayırt etti ve sodyum sülfatı *(Glauber tuzu)* buldu (1658).

GLAUBERİT a. (fr. *glauberite*, öz. a. *Glauber*'den). Miner. Tuzlarda bulunan doğal sodyum ve kalsiyum çift sülfat.

J. Pfaff-Zefa

Glasgow'da George Square (sütunun üstünde, Walter Scott'ın heykeli)

GLAUCHAU, Almanya'nın Saksonya eyaleti sınırları içinde kent, Chemnitz'in batısında, Mulde ırmağı kıyısında; 30 700 nüf. Tekstil ve makine sanayileri. Nikel dökümevi.

GLAUCONİA a. Paleont. Kretase devri arazilerinde, özellikle de acısu kökenli tabakalarda fosillerine sık rastlanan öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (Koni biçimindeki ya da küçük kule biçimindeki kavkısı kalındır. *Turritellidae* familyası.)

GLAUCOPİS a. (yun. *glankopis*, güzel gözlü'den). Tropikal bölgelerde yaşayan, canlı renkli, *Sphinx* cinsi üyelerine benzeyen güzel kelebekleri içeren cins. (Füzebedenlikelebekgiller familyası.)

GLAUKE. Yun. mit. Nereus kızları'ndan biri. — Korinthos kralı Kreon'un kızı, bir adı da KREUSA'dır.

GLAUKON, yunan filozof (İ.Ö. 428'e doğr.), Platon'un kardeşi ve onun *Parme-*

yabani **glayöl** *(Gladiolus communis)*

büyük çiçekli **glayöl** (bahçe çiçeği)

nides ve *Devlet* adlı diyaloglarında yer alan kişilerden biri. Diogenes Laertios' un, diyalogları yazan kişi olarak gösterdiği Glaukon belki de odur.

GLAUKOS, lat. **Glaucus.** Tar. coğ. Oltu* çayının Antikçağ'daki adı.

GLAUKOS. Yun. mit. Bilmeden büyülü bir otu yemesi sonucu tanrılaşan boiotialı balıkçı. Kâhinliklerde bulundu, Argonautlar destanına katıldı.

GLAUKOS, Korinthos'un (o zaman Ephyra) efsanevi kralı. Sisyphos ve Merope' nin oğlu, Bellerophontes'in babası. Aphrodite'in kışkırttığı kısraklara yem oldu.

GLAUKOS. Esk. Yun. Mit. Bellerophontes'in torunu olan lykialı komutan. Priam' ın dostu olduğundan, Aias tarafından öldürüldü.

GLAUKOTHOE a. Kabuklulardan *Pagurus*'lar öbeği üyelerinin ya da kabuklukeşişlerin larva sonrası evresi. (Glaukothoe evresinde, kıskaçlarda bakışım belirtilerine her zaman rastlanmaz, ama karın hep bölütlüdür ve çift eklentilerle donanır. Planktonda yaşar, sonra dibe inerek boş bir kavkıya yerleşir.)

GLAUSER (Friedrich), almanca yazan isviçreli yazar (Viyana 1896 - Nervi 1938). Yazın yaşamına dadacı olarak başladıktan sonra, ilk yazılarında, başıboş bir yaşamın evrelerini anlattı: yabancı lejyon (*Gourrama*, 1928-29), uyuşturucu, akıl hastanesi. Simenon gibi, polis romanı türünü suçlu avına çıkmaktan çok, karanlık ve karışık bir dünyada gerçeğin araştırılması biçiminde görerek eleştirel amaçlarla kullandı (*Wachtmeister Studer*, 1936; *Matto regiert*, 1936; *Der Chinese*, 1939).

GLAVİ (Si [Seyit] Medeni **EL-**), Glave ailesinden faslı derebeyi (1855'e doğr. -Marakeş 1918). Mulay Hafız'ın 1908'de Abdülaziz'in yerine sultan olmasına yardım etti. Daha sonra fransız protektorasından yana çıktı.

GLAVİ (Elhac Sami El-GLAVİ — denir), Marakeş paşası (Teluet 1875 - Marakeş 1956). Öncekinin kardeşi. Halife Hafız'ı destekledi, Hafız sultan olunca kendisini paşa yaptı. Sultan devrilip de kutsal savaş ilan edince fransız siyasetini destekledi. Lyautey ile sıkı işbirliği yaparak fransız protektorasının gelişmesi ve sürdürülmesi konusunda büyük yardımlar sağladı. Bağımsızlık yanlısı olan sultan Muhammet V bin Yusuf'un siyasetine şiddetle karşı çıktı. Onun yerine Muhammet bin Arafa'nın iktidara gelmesine yardımcı oldu (1953). 1955'te eski sultanın yeniden tahta geçmesine razı olmak zorunda kaldı. Ölümünden sonra beş oğlu da tutuklandı (1957) ve mal varlığına elkonuldu (1958).

GLAYHENYA a. Avustralya'da yetişen, sürüngen köksaplı güzel eğrelti. (Yaprakları iki yanlı tüysü ve birçok kez art arda parçalıdır. Bil. a. *Gleichenia;* gleicheniaceae familyası.)

GLAYÖL a. (fr. *glaïeul;* lat. *gladiolus*, küçük kılıç, yaprakların biçiminden dolayı). Yassı soğanlı, kılıç gibi yassı ve sivri yapraklı, güzel çiçekli, çokyıllık otsu bitki. (Yukarı kısmında çiçeklerin yer aldığı sapının yüksekliği 1,50 m'ye varabilir. Çiçekler, sapın üstünde bir yanda dizili öbekler halinde bulunur, huni ya da boru biçiminde olan çiçek çevresi bakışımlıdır; meyvesi üç bölmeli bir kapsüldür. Bil. a. *Gladiolus;* süsengiller familyası.) [Eşanl. KUZGUNKILICI.]

—ANSİKL. Glayölün bazı türleri *(Gladiolus communis, G. segetum, G. italicum)* Avrupa ve Türkiye'de yetişirse de bahçelerde yetiştirilen ve çiçekçilerde satılan büyük çiçekli glayöller Afrika'nın yarı tropikal yörelerinde yetişen türlerin, özellikle papağan glayölünün *(G. psittacinus)* melezleştirilmesiyle XIX. yy.'da elde edilmiştir.

GLAZAROVÁ (Jarmila), çek kadın yazar (Malá Skála, Turnov yakını, 1901 - Prag 1977). Ülkesinin folklorundan derin izler taşıyan psikolojik romanlar yazdı (*Roky v Kruhu* [1936]; *Viçi Yama* [1938]; *Chuda Prijadlera* [1940]), Moskova'da kültür ataşesi (1946-1948), daha sonra parlamento üyesi (1954-1956) oldu, gençlik için kronikler ve komünizm dünyasını yücelten yolculuk yazıları da yayımladı (*Printemps de la Chine* [fr. çev.], 1954; *Ni les distances ni l'étranger* [fr. çev.], 1959). Sanatçı ayrıca bir roman (*la Chanson de la terre natale* [fr. çev.], 1960) ve çek edebiyatı üzerine düşüncelerini kapsayan *Et pourtant les classiques* (fr. çev.) [1968] adlı bir inceleme kitabı da yazdı.

Glazebrook prizmaları, (bir ingiliz fizikçinin [1854-1935] adından). Nicol prizmalarına benzeyen, ama giriş ve çıkış yüzeylerine ışınları dik konumda alan polarıcı pirizmalar.

GLAZOV, Rusya Federasyonu'nda (Udmurt Özerk Cumhuriyeti) kent, Perm'in B.'sında; 104 000 nüf. (1989). Kereste sanayisi. Besin maddeleri.

GLAZUNOV (Aleksandr Konstantinoviç), rus besteci (Petersburg 1865 - Paris 1936). Petersburg konservatuvarı'nda öğretmenlik (1899-1920) ve müdürlük (1905-1928) yaptı. Bir turne sırasında Fransa'ya sığındı ve Paris'e yerleşti (1928). XIX. yy. rus müziğinin son büyük temsilcisi olan Glazunov, hem Petersburg, hem de Moskova okullarının birikiminden yararlandı ve bu iki müzik çevresinin sanat anlayışını birleştirmeyi bildi. 1882'de Balakirev yönetiminde *1. Senfoni*'sinin seslendirilmesiyle üne kavuştu. Hayranlarından olan M. Belayev, onun yapıtlarını yayımlamak amacıyla 1885'te büyük bir müzik yayınevi kurdu. 8 senfoni, 7 senfonik şiir, uvertürler, orkestra fantezileri, oda müziği yapıtları (6 dörtlü, sonatlar, melodiler), bale ve oyun müzikleri besteledi.

GLAZÜR a. Camc. Soğuma sırasında, düz ya da bombe cam yüzeyindeki gerilimlerin fazlalığından ileri gelen ve cam yüzeyinde fazla derin olmayan çatlak biçiminde görülen lokal kusur.

GLCM, GROUND LAUNCHED CRUISE MISSILE sözcüklerinin kısaltması, karadan atılan Cruise füzesi.

GLEB *(aziz)*, rus prens ve din kurbanı (öl. 1015). Murom prensi. Kardeşi Boris* ile aynı yazgıyı paylaştı, onunla birlikte aziz ilan edildi.

GLEDİÇYA a. (alm. botanikçi J. G. *Gleditsch*'in adından). Kuzey Amerika ve yarı tropikal Asya kökenli, güzel görünüşlü, dikenli ağaç. (Bil. a. *Gleditschia;* erguvangiller familyası.)

—ANSİKL. Aynı ağaç üzerinde tüysü ya da çift tüysü yaprakları bulunan glediçya kış gelince yapraklarını döker. Meyvesi ağacın üstünde uzun süre kalan, esmer renkte yassı uzun bir badıç biçimindedir. Başlıca türleri *(Gleditschia capsica, G. triacanthos, G. japanica, G. sinensis)* Asya'da, Afrika'da ve Amerika'da yaygın olarak yetişir. Üçüz dikenli glediçya *(G. triacanthos)* 25-30 m boylanabilen güzel bir ağaçtır. Dalları birçoğu bir arada çok güçlü dikenlerle kaplıdır. Kanada kökenli olan bu glediçya genellikle çit bitkisi ve bahçe ağacı olarak yetiştirilir. Odunu kaba ve ince marangozlukta kullanılır.

GLE-GLE (Badu), **Aslan** (Kinikini) denir (öl. 1889), 1858-1889 arasında Dan Home hükümdarı. Gezo'nun oğlu. Babasınca başlatılan ve özellikle egba ülkesini (yoruba) hedef alan askeri seferleri sürdürdü. Birçok Avrupa devletinden yardım isteğinde bulundu; Uidah'a yerleşen Portekizliler'in ve İngiltere'nin de istemesine karşın Kotonu'yu Fransa'ya bıraktı. Saltanatının sonunda, Bayol misyonunun başarısızlığı üzerine, Fransa, Gle-Gle'nin halefi Behanzin'e karşı sefer düzenleme kararı aldı.

GLEHN (Alfred DE), ingiliz mühendis ve sanayici (Sydenham 1848 - Mulhouse 1936). Buharlı lokomotifin gelişmesinde önemli bir rol oynadı ve özellikle, Bousquet ve Henry ile birlikte, dingilleri birleştirilmiş dört silindirli bileşik lokomotifi yaptı. Şasileri mafsallanmış Mallet lokomotiflerinin incelenmesine de katkıda bulundu.

GLEİCHEN-RUSSWURM (Wilhelm Friedrich VON), alman bilgin (Bayreuth 1717 - Greifenstein ob Bonnwald, Bavyera, 1783). Bazı önemli mikroskop gözlemleri yaptı ve bunları değişik yapıtlarda yayımladı: *Das Neueste aus dem Reiche der Pflanzen* (Bitkiler dünyasından en yeni bilgiler) [1764], *Auserlesene Mikroskopische Entdeckungen der Pflanzen, Blumen und Blüten* (Bitkiler, çiçekler ve tomurcuklar üstüne mikroskobik seçme buluşlar [1777-1781] vb.

GLEİM (Johann Wilhelm Ludwig), alman şair (Ermsleben, Saksonya, 1719 -Halberstadt, Saksonya, 1803). Halle'de hukuk ve felsefe öğrenimi gördü (1738-1741), anakreoncu okulun etkisinde kaldı. Ama kendisine büyük ün kazandıran *Kriegslieder von einem preussischen Grenadier* (1758) adlı yapıtında bu etkiden sıyrılmayı başardı.

GLEİNY (Jacques), fransız ressam (Marsilya 1911 - Paris 1979). Tinsel arayışının belirtisi olan plastik arayışları, 1930'lu yıllarda, onu esnek bir soyutlama resminden, anlatımcı nitelikte çeşitli figürasyon kiplerine, 1970'ten sonra da çeşitli lekeci ve matiyerist denemelerin ötesinde, "Evresizleştirilmiş ritimler" adı verilen özgün bireşime götürdü.

GLEİSSBERG (Wolfgang), alman astronom (Breslau 1903). Berlin Üniversitesi'nde matematik, astronomi ve fizik okudu (1922). Breslau Üniversitesi'nde doktorasını verdi (1930). Naziler 1933'te başa geçtiklerinde yahudi kökenli olduğu için üniversiteden uzaklaştırıldı. Türkiye' ye gelerek İstanbul Üniversitesi'nde çalışmaya başladı. 1936'da üniversitenin rasathanesinin kurulmasına yardımcı oldu. 1948 -1958 arası profesör ve rasathane müdürü olarak çalıştı. 1958'de Almanya' ya döndü ve Frankfurt Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. Türkiye'de çağdaş astronominin yerleşmesinde büyük katkısı olan Gleissberg, yıldızların iç yapısı, yıldızlar arası soğurma ve uzay kızıllaşması, kuyrukluyıldız ve küçük gezegenler, güneş lekeleri, Güneş-Dünya bağıntısı ve astronomi tarihi konularında çalışmalar yaptı.

GLEİZES (Albert), fransız ressam ve kuramcı (Paris 1881 - Saint-Rémy-de-Provence 1953). Aydın çevredendi (l'Abbaye grubu, 1906-1908), izlenimcilik ve bireşimcilikten hızla cézannecı bir resim dönemine geçti ve kübist araştırmalara yöneldi (*Flokslu kadın*, 1910, Houston müzesi). La Section d'Or grubunun etkinliklerine katıldı; çözümleyici kübizme anlamlı birkaç tuval (*Hasat dövme*, 1912, Guggenheim Museum, New York) ile kuramsal bir yazı kazandırdı (*Du cubisme* [Kübizm üzerine], Metzinger ile birlikte, 1912). Renkli ritimler üzerine incelemeleri (*Florent Schmitt'in portresi*, *Savaş şarkısı*, 1915, Art Moderne ulusal müzesi), hareket, renk ve plastik bağıntılardan oluşmuş karmaşık bir yaklaşıma dayanan soyut kompozisyonlarla sonuçlandı (*Brooklyn Bridge*, 1915, özel kol.; *Yedi öğe*, 1924 -1934, Art Moderne ulusal müzesi). Daha sonra, gizemci özlemleriyle dikkati çeken lirik bir sanata yöneldi. Gleizes, Pascal'ın *Düşünceler* (Pensées) adlı yapıtını resimledi (1948) ve sanatı din ve toplumla bağıntıları içinde inceledi (*la*

Forme et l'Histoire'da [Biçim ve tarih], 1932, mimarinin öteki sanatlar üzerindeki üstünlüğünü savunur). Birçok yapıtı Lyon Güzel sanatlar müzesi'ndedir.

GLÉNAN adaları, Fransa'nın Bretagne (Finistère, Fouesnant komünü) kıyısında dokuz ada ya da adacıktan oluşan öbek. Denizcilik merkezi (dalış ve özellikle de yelken okulu). Bilimsel laboratuvar. Deniz feneri. Kuş rezervi.

GLENCAİRN, İskoçya'da kontluk unvanı, 1488'de Cunningham ailesi için çıkarıldı.

GLENCAİRN (Alexander CUNNİNGHAM, 5. — *kontu*), iskoçyalı büyük senyör (öl. 1574). Ülkesinde calvinci reformun öncülerinden biri oldu. Naip Lorraineli Mary'ye karşı protestanları ve ingiliz yandaşlarını savunmak üzere 1558'de silaha sarılan ilk büyük senyördü.

GLENCAİRN (William CUNNİNGHAM, 9. — *kontu*), kral yanlısı iskoçyalı komutan (1610'a doğr. - Bolton, Haddingtonshire, 1664). Charles II tarafından 1653'te iskoç krallık birliklerinin komutanlığına getirildi. Cromwell'e karşı girişilen Higlands ayaklanmasına bu yüzden "Glencairn ayaklanması" adı verilir. Yenilgiye uğradı ve hapse atıldı. Krallık yeniden kurulunca özgürlüğüne kavuştu ve İskoçya şansölyeliğine atandı.

GLEN CANYON, Colorado ırmağının bir bölümü, ABD'de (Utah ve Arizona sınırında), Grand Canyon'un hemen yukarısında. Baraj (tuttuğu su Powell gölünü oluşturur) ve önemli hidroelektrik santralı.

GLENCOE, İskoçya'nın kuzey-batı'sında vadi, Fort William'ın G.'inde.

GLEND a. (ing. *gland*, salmastra kovanı). Denizc. *Glend perdesi*, şaftın gemi gövdesinden çıktığı yerde, yatak içine alınan kovanın ön bölümünün bağlandığı perde.

GLENDALE, ABD'de kent (Kaliforniya), Los Angeles'ın kuzey banliyösünde; 180 040 nüf. (1990). Havacılık ve kimya sanayileri.

GLENDOWER (Owen), welsh dilinde **Owain Glyn Dwr,** walesli prens (1354'e doğr. - 1416), Powys krallarının soyundandı, Marches'daki ingiliz gentry'sine girmeyi başardı, ama yeni kral Henry IV'ün yandaşlarından lord Grey of Ruthin'le çatışarak başkaldırdı. Ani bir kararla kendisini Wales prensi ilan etti ve Lancaster monarşisinin güçsüzlüğünden yararlanarak büyük başarılar kazandı. Tahtta hak iddia eden Richard yanlısı adayın amcası Mortimer'i tutsak alarak kızıyla evlendirdi. Percyler'le, Fransa, İskoçya ve irlandalı liderlerle pazarlıklara girişti. Henry IV için büyük bir tehlike oluşturdu. İngilizler'in, Wales prensi Henry'nin yönetiminde duruma egemen olması, ancak 1409'da, imparatorlukta düzenin yeniden kurulmasıyla gerçekleşebildi. Glendower kalelerini birer birer elinden kaybetmekle birlikte, ölünceye kadar direndi.

GLENELG (Charles GRANT, *lord*) → GRANT (Charles).

GLEN MORE, İskoçya'nın kuzeyinde dar çöküntü, K.-D.'dan G.-B.'ya doğru, Moray Fith ile loch Linnhe arasında uzanır (bu bölümünde loch Ness ve Lochy'yi içerir). Tektonik kökenli bu uzun (yaklaşık 100 km) engebe boyunca Kaledonya kanalı uzanır.

GLENN (John Herschel), amerikalı deniz subayı, askeri pilot ve astronot (Cambridge, Ohio, 1921). 1943'te Texas'taki US Navy'nin hava pilotluğu eğitim merkezinden mezun olduktan sonra çeşitli hava birliklerinde çalıştı. 1959'da NASA tarafından astronot seçildi. İlk yörünge uçuşunu gerçekleştiren amerikalı oldu; 20 şubat 1962'de Mercury MA-6 kabiniyle 4 sa 55 dk'da Yer çevresinde üç kez döndü. 1964'te NASA'dan ayrıldı ve Ohio Demokrat parti senatörü oldu (1974-1984). 1984 yılında yapılan başkanlık seçimlerinde Demokrat parti'den aday olduysa da önseçimleri kaybetti.

GLEN ROSE → COMANCHE PEAK.

GLENROTHES, Büyük Britanya'da kent, İskoçya'da; 27 000 nüf.

GLEOSPORYOZ a. (fr. *gléosporiose*). *Gleosporium* cinsi bir mantardan ileri gelen bitki hastalığı. (Frenküzümü gleosporyozu yaprakların üzerinde esmer lekeler halinde belirir.)

GLEY a. (rusç. sözc.). Pedol. Oksijenden yoksun bir yeraltı su örtüsü tarafından sürekli doymuş halde tutulan toprak ya da kat (G); çoğunlukla, bitkiler için çok zararlı olan anareobiyoz ve demir indirgenmesi olaylarına yol açar (boğulma).
—ANSİKL. Pedol. Genellikle, gleyli toprakların, yüzey humusu altında iki ana katı vardır: üst bölümde pas lekeleri ya da taşlaşmış pas parçaları bulunan, az ya da çok yükseltgenmiş kat (G_0), ya da su örtüsünün çarpma kuşağı; derinlikte mavimsi gri renkte demirin sürekli indirgendiği kat (G_r). Nemli ve soğuk iklimde bitkilerin organik maddesi (spagnum, molinia, huş, vb.) gleyslerin üst bölümünde birikir; bu durumda gleysler, turbalıklar adını alır.
—Tarım. Bir toprak katmanı ya da keseğin oksijenden yoksun kalması (suyun durgunluğu, aşırı yığılma, vb.), mikropların yaşamını ve toprağın bileşenlerini etkiler. Demir III oksitler yavaş yavaş demir II haline indirgenerek gleyli toprağı mavimsi gri renge boyar ve oksijensiz mayalanmalar bir çamur kokusu açığa çıkarır. Böyle bir ortamda, kökler toprağa giremez; topraktakiler de birkaç gün içinde ölür.

GLEYLEŞME a. Pedol. Gleyli bir toprağın oluşumu.

GLEYRE (Charles), isviçreli ressam (Chevilly, Vaud kantonu, 1806 - Paris 1874). Doğu'ya ve İtalya'ya yolculuklar yaptı, 1838'de Paris'e yerleşti. Yirmi yedi yıl Güzel sanatlar okulu'nda, hocalık yaptı: Whistler, Renoir, Bazille, Monet, Sisley onun atölyesinde çalıştı. *Akşam* ya da *Yitik hayaller* (1843 Salonu, Louvre) gibi gizemci eğilimli büyük tablolarında görkemli bir resim anlayışını sergileyen Gleyre, kadın figürlerine yaklaşımıyla da ilginçti. Soğuk bir erotizm taşıyan *Sapho* (Lozan müzesi) adlı çıplak resmi, sanatçının bilinçaltına bastırılan garip bir yanını ortaya koyar.

GLİA a. (lat. *glus, -utis*, ökse'den). Nörol. Nöronlarda metabolizma, destek ve aksonları yalıtma gibi çeşitli işlevleri olan ve nöronlarla ve bunların kan damarlarıyla birlikte sinir dokusunu oluşturan ve "nevroglia" da denen sinir hücreleri (bağdokusu hücreleri değil). [Glia hücrelerinin üç tipi vardır: astrositler, oligodendrositler (tümü birden makrogliayı oluşturur) ve mikroglia. Astrositler damarlara bitişik ayaklarıyla dolaşımdaki kanla alışverişi sağlar, oligodendrositler miyelin yapar, mikrogliaların göreviyse henüz bilinmiyor.]

GLİBENKLAMİT a. (fr. *glibenclamide*). Eczc. Antidiyabetik sülfamit. (Pankreas beta hücrelerinin güçlü uyarıcısıdır.)

GLİF a. (fr. *glyphe*). Dilbil. Maya yazısının işaretlerine verilen ad.
—Mim. → YİV.

GLİGOROV (Kiro), makedonyalı siyaset adamı (Stip 1917). Komünist parti'ne girdi; federal düzeyde çeşitli görevler aldı; 1965 ekonomik reformunu hazırlayanlardan biridir. 1974-1978 arası meclis başkanlığı yaptı. Aralık 1990'da Makedonya parlamentosunca cumhurbaşkanlığına seçildi. Bağımsızlık için eylül 1991'de yapılan referandumun onaylanmasından (% 90 evet; arnavut ve sırp azınlıktan boykot) sonra, bağımsızlığın uluslararası tanınması için çaba harcadı.

Lauros-Giraudon

Albert Gleizes
Brooklyn Bridge (1915)
özel kol.

GLİKLAZİT a. (fr. *gliclazide*'den). Eczc. Kanda glukoz düzeyini düşüren sentetik sülfamit. (Ensülin salgılanmasını uyarır ve pankreasın gittikçe düzelerek yeniden görev yapmasını sağlar. Ayrıca kan damarları ve trombositler üzerinde de etki gösterir.)

GLİKOJEN a. (fr. *glycogène*). Biyokim. Glukozun yüksek polimeri; üzerlerine 1-6 bağı ile, başka doğrusal 1-4 glukoz zincirlerinin dallandığı, 1-4 bağları ile birleştirilmiş doğrusal glukoz zincirlerinden oluşur. (Dallanmalar çoktur ve zincirlerin ortalama uzunluğu 10 glukoz kalıntısıdır. Glikojen hayvanların başlıca glusit depolama biçimidir; özellikle karaciğer ve kaslarda boldur. Glisemik dengenin korunmasına katkıda bulunur.)

GLİKOJENEZ a. (fr. *glycogenèse;* yun. *glykus*, tatlı, ve *genesis*, üretici güç'ten). Fizyol. Suyla ayrışan yedek glikojenin, glukoz alarak kana karışması. (Glikojenez, özellikle kaslarda ve karaciğerde meydana gelir.)

GLİKOJENİK sıf. (fr. *glycogénique*). Glikojen ya da glikojenez ile ilgili.
—Fizyol. *Karaciğerin glikojenik işlevi*, karaciğerde glikojenezi sağlayan işlev.

GLİKOJENOZ a. (fr. *glycogénose*). Biyokim. Glikojen metabolizmasının enzimlerinden birinin bulunmamasından ileri gelen her çeşit hastalık. (Bu hastalıklarda glikojen organizmada normal olarak kullanılamaz ve bazı iç organlarda [karaciğer, kalp, böbrekler, kaslar] birikir [sözgelimi, glukoz-6-fosfatazın noksanlığından ileri gelen von Gierke hastalığı].)

GLİKOKALİKS a. (fr. *glycocalyx;* yun. *glykys*, tatlı, ve *kalyks*, zarf, çiçek çanağı'ndan). Tıp. Hücre zarının dış bölümünü saran glikoprotein.

GLİKOKOL a. (fr. *glycocolle*). Org. kim. GLİSİN'in eşanlamlısı.

GLİKOKOLİK sıf. (fr. *glycocholique*'ten). Org. kim. *Glikokolik asit*, formülü $C_{26}H_{43}NO_6$ olan steroidik asit; kolik asitteki —COOH grubuyla glisindeki H_2N— grubu yoğuşturularak elde edilir; otoburların safrasının temel bileşenidir.

GLİKOL a. (fr. *glycol*). Org. kim. **1.** Formülü $HOCH_2—CH_2OH$ olan etandiol-1,2' nin yaygın adı. (Eşanl. ETANDİOL, ETİLENGLİKOL.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Dialkollerin genel adı.
—Polim. *Glikol politeraftalat*, poliester türünde doğrusal polimer; tereftalik asit,

metanol ve etilen glikolden elde edilir. (Çok dayanıklı peliküllerin yapımında ve özellikle dakron ve tergal gibi tekstil elyafı üretiminde kullanılır.)
—ANSİKL. Org. kim. Wurtz, 1855'te bulduğu bu bileşiğe şekerli tadından dolayı glikol adını verdi. Glikol, 10°C'ta 1,12 yoğunluğu olan ağdalı bir sıvıdır. -13°C'ta erir, 198°C'ta kaynar. Su, alkol ve asetonla karışır, eterde hemen hemen hiç çözünmez.
İki alkol işlevi taşıyan glikol, alkolün bilinen tüm özelliklerini içerir. Mono- ve diesterleri verir, glioksal ile oksalik aside yükseltgenir. α -dioller, periyodik asit gibi özgül yükseltgenlerle formaldehite dönüşür. Sanayide etilen oksit hidratlanarak elde edilen glikol, çözücü, donma önleyici ve hidrolik akışkan olarak kullanılır. Bu bileşikten ayrıca glioksal, patlayıcı madde (nitrik asit diesteri), plastikleştirici, reçine, elyaf (glikol politeraftalat) ve sentetik mum üretiminde ara madde olarak yararlanılır. Ağız yoluyla alındığında zehirleyicidir.

GLİKOLAT a. (fr. *glycolate*). Org. kim. Glikolik asidin tuzu ya da esteri.

GLİKOLİK sıf. (fr. *glycolique*). Org. kim. *Glikolik asit,* formülü $HOCH_2$—COOH olan hidroksiasetik asidin yaygın adı.
—ANSİKL. Korukta bulunan glikolik asit, sodyum hidroksidin kloroasetik aside etkimesi sonucunda elde edilir. Sanayide uygulanan pek çok yöntemde asit ayracı (pK_a = 3,83) olarak kullanılır.
Formülü $HOCH_2$—CHO olan glikol aldehit ise, ozların ilk örneği olarak kabul edilir.

GLİKOLİPİT a. (fr. *glycolipide*). Biyokim. Molekülünde glusit bulunan lipit.

GLİKOLİZ a. (fr. *glycolyse*). Biyokim. Her biri ayrı ve özgül bir enzimle katalizlenen birçok ara tepkime sonucunda meydana gelen glukoz parçalanması.
—ANSİKL. Glikoliz iki metabolik yolla meydana gelebilir: 1. Embden-Meyerhof yolu; bu yolda glukozun parçalanması piruvik asit verir ve bunun son ürünü de ortama göre değişir: anaeorobi (yani oksijen bulunmayan) ortamda glukoz, laktik ya da alkol ile dönüşüme uğrar; aeorobi (yani oksijenli) ortamda trikarboksilik ya da sitrik Krebs çevrimi esnasında yanar. Embden-Meyerhof anaerobi yolu, ATP üreten enerjetik bir yoldur. Bir doku kullanabileceği oksijen bulamadığı zaman bu yoldan hızla enerji üretebilecek duruma kavuşur;
2. Dickens-Horecker yolu; önceki yoldan ayrıldığı nokta, başlangıçtan beri karbondioksit oluşumunun bulunmasıdır. Bu yol çeşitli pentozların (ribuloz, ksilüloz, riboz) oluşunu sağladığı gibi yağ asitlerinin, sterolların ve piruvik fosfoenol asidin biyosentezine yarayan bir koenzimin (NADPH) oluşunu da sağlar.
Glikoliz damar dışına çıkmış kanda gözlenir ve glukoz az ya da çok hızla kaybolur. Onun için kan şekerine bakılacağı zaman damardan alınan kana glikolizi önleyen sodyum fluorür katılır.

GLİKOPEKSİ a. (fr. *glycopexie;* yun. *glykys,* tatlı, ve, *peksis,* tutunma'dan). Fizyol. Glukozun (kanda dolaşan şeker) polimeri olan glikojene (yedek şeker) dönüşmesiyle organizma dokularında şeker birikmesi.

GLİKOPLÖRİ a. (fr. *glycopleurie*). Tıp. Plevra sıvısındaki glukoz miktarı. (Genellikle kan şekeri düzeyinin üçte ikisine yakındır.)

GLİKOPROTEİN a. (fr. *glycoproteine*). Biyokim. Ortak değerlikli bağlara dayanarak bir glusit parçasının bir protein parçasıyla birleşmesinden doğan heteroprotein. (İnsan plazmasında bulunan glikoproteinler elektroforezdeki devingenliklerine göre sınıflandırılırlar: α1, α2 ve β glikoproteinler.) [Eşanl. GLUKOPROTEİN.]

GLİKORAŞİ a. (fr. *glycorachie*). Nörol. Beyin-omurilik sıvısındaki glukoz miktarı. (Normal oranı, kandaki ‰ 1 g'lık glukoz oranı için ‰0,5 g'dır.)

GLİKOREGÜLASYON a. (fr. *glycorégulation*). Fizyol. Karaciğer, pankreas, kaslar, içsalgı bezleri ve sinir sisteminin etkinliğiyle glusit metabolizmasının düzenlenmesi. (Glikoregülasyon bozuklukları, diyabet ve hipoglisemi [kan şekeri azalması] gibi hastalıklara yol açar.)

GLİKOZ a. Org. kim. GLUKOZ'un eşanlamlısı.

GLİKOZİLLİ sıf. Biyokim. Uçtaki bir aminoaside bağlı glukozu olan hemoglobine denir. (Glikozilli hemoglobinler toplam hemoglobinin normal olarak % 5-7'si dolayındadır. Diyabet sırasında oranı önemli ölçüde artar. Glikozilli hemoglobinin doz belirlemesi, şeker hastalarında iki aylık bir tedavinin etkinliğini değerlendirmede çok büyük önem taşır.) [Eşanl. HEMOGLOBİN Alc, HbAlc.]

GLİKOZİT a. (fr. *glycoside*). Org. kim. HETEROZİT'in eşanlamlısı.

GLİKOZÜRİ a. (fr. *glycosurie;* yun. *glykys,* tatlı, ve *uron,* idrar'dan). İdrarda glukoz bulunması. (GLUKOZÜRİ de denir.)
—ANSİKL. Glukozüri, şeker hastalığının başlıca belirtisidir; şeker hastalığında genellikle yoğundur, beslenme ile değişir ve kalıcı değildir. Kanda şeker düzeyinin aşırı artmasından ileri gelir. Şeker hastalığına bağlı olmayan, örneğin glukozun böbreklerden geri emilememesiyle gelişen glikozüri de vardır.

GLİKUROKONJÜGEZON a. (fr. *glycuro-conjugaison*). Biyokim. Özellikle karaciğer düzeyinde β-glikuronik asidin başka maddelerle, bunları daha kolay suda çözünür kılmak ve dolayısıyla atılmalarını kolaylaştırmak amacıyla yaptığı bileşme. (Glikurokonjügezon bir zehir giderme sürecidir.)

GLİKURONİK sıf. (fr. *glycuronique*). Biyokim. *Glikuronik asit,* glukozdan türeyen üronik asit. (Organizmada ester biçiminde bulunur ve karaciğerde zehir giderilmesi sürecine çeşitli biçimlerde katılır.)

GLİKURONÜRİ a. (fr. *glycuronurie*). Patol. İdrarda glikuronik asit bulunması.

GLİNG, tibetçede *kıta* anlamına gelen sözcük ve bir buddhacı tapınağa verilen ad. Tibet, Sıkkım ve Bhutan'da bu sözcük birçok yer adının bileşimine girer. (LİNG de denir.)

GLİNKA (Fyodor Nikolayeviç), rus yazar (Sutoki, Smolensk bölgesi, 1786 - Tver 1880). Besteci Mihail Glinka'nın kuzeniydi, orduya girdi, 1805, 1812, 1813 ve 1814 seferlerine katıldı. Mezamirler'i, Eyüp'ün kitabını ve Peygamberler'i çevirdi (1826). Dinsel ve mistik bir özellik taşıyan çok güzel şiirlerinde kullandığı eğretilemelerde askerlik yaşamından yararlandı. *Karelya* (1830) halkın büyük ilgisini gördü.

GLİNKA (Mihail İvanoviç), rus besteci (Novospaskoye 1804 - Berlin 1857). Petersburg'da birkaç yıl boyunca, keman, armoni ve şan dersleri aldı, J. Field ile piyano çalıştı. 1830-1833 arasında İtalya'da kaldıktan sonra gittiği Berlin'de S. Dehn' in öğrencisi oldu. Dehn sayesinde Bach'ın ve viyanalı üstatların müziklerini keşfetti. 1834'te yurduna dönünce, rus halk müziğinden yararlanarak, modal nitelikleriyle Ruslar'a özgü bir armoni geliştirdi ve halk prozodisinden kaynaklanan aksak ritimleri büyük başarıyla kullandı. 1856 -57'de çıktığı yeni Avrupa gezisi sırasında Paris'e, İspanya'ya, Varşova'ya ve Berlin'e uğradı. Rus müziğini, alman ve italyan etkisinden kurtaran Glinka, aralarında Beşler* grubu'nun da bulunduğu genç sanatçılara yeni ufuklar açtı. Yapıtları arasında iki opera (*İvan Susanin* [1836'da adı *Çar için hayat,* 1842'de de *Ruslan ve Lyudmila* olarak değiştirildi]), iki ispanyol uvertürü (*Jota aragonesa* ve *Madrid'de bir yaz gecesi*), orkestra için bir rus fantezisi (*Kamarinskaya*), Kukolnik'in *Prens Holmskiy* adlı oyunu için müzik, bir vals-fantezi ve çok sayıda oda müziği parçası (bunlardan bir dörtlü [1824], piyano, klarinet ve fagot için *Patetik üçlü* [1832], 40 piyano parçası, yaklaşık 90 melodi ve duo, Aleksandr I'in ölümü Nikolay I'in tahta çıkışı dolayısıyla bestelediği kantat anılmalıdır) ve kilise müzikleri besteledi. *Anılar'ı* çok önemlidir.

GLİNSKİY (Mihail Lvoviç ya da Mihal), litvanyalı rus prens (öl. 1534). Bir süre Avusturya imparatoru Maximilian I'in sarayında kaldıktan sonra 1500'e doğr. Litvanya büyük dükü Alexander I Jagellon' un mareşalliğine getirildi. 1506'da Tatarlar'a karşı parlak bir zafer kazandı (Kleck, bugün Kletsk, Beyaz Rusya'da). Gücünü sınırlamak isteyen Zygmunt I'in tahta çıkışının ardından, beyaz rusyalı ve ukraynalı soylular Litvanya büyük dükünе karşı ayaklandırmak için Moskova büyük prensinin ve Kırım hanının desteğini sağladı. Ayaklanmanın başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Moskova'ya sığındı (1508). Vasiliy III ile Avusturyalı Maximilian'ı birleştirmeye çalıştıysa da başaramadı. Smolensk'in alınışından sonra Vasiliy III tarafından hapse atıldı (1511), Moskova sarayı'ndaki eski gücüne ancak yeğeni Yelena Glinskaya'nın Vasiliy III ile evlenmesiyle (1526) kavuştu. Vasiliy III'ün saltanat döneminde yeniden hapsedildi (1534).

GLİOKSAL a. (fr. *glyoxal*). Org. kim. Formülü O=CH—CH=O olan etandial'in yaygın adı.
—ANSİKL. Glioksal sarı bir katıdır; 15°C'ta erir, 51°C'ta kaynar. Su, alkol ve eterde çözünür. Çok tepkin bir madde olan glioksal, normal koşullarda renksiz dihidrat $[(HO)_2CH—CH(OH)_2]$ biçiminde sulu çözelti halinde bulunur ve kolayca polimerleşir. Amonyak ve formaldehitle tepkimeye girerek imidazolü verir. Glioksal, hem tetrakloroetanın suyla ayrıştırılması, hem de glikolun yükseltgenmesi sonucu elde edilir.

GLİOKSİLAT a. (fr. *glyoxylate*). Org. kim. Glioksilik asidin tuzu ya da esteri.

GLİOKSİLİK sıf. (fr. *glyoxylique*). Org. kim. *Glioksilik asit,* formülü

O=CH—COOH

olan etanaloik asidin yaygın adı. (Bazların etkimesiyle glikolik asit ile aksalik aside dönüşür [Cannizzaro tepkimesi]. Glioksilik asit, üstün yapılı bitkilerde, glukoz bireşiminde temel bir rol oynar.)

GLİOKSİM a. (fr. *glyoxime*). Org. kim. **1.** Glioksalın, formülü HON=CH—CH =NOH olan dioksimi. **—2.** Formülü HON=CR—CR′ = NOH olan α-dioksimlerin genel adı. (Glioksimlerin en önemlisi, dimetilglioksimdir.)

GLİOMMERO a. (Yumak anlamında ital. sözc.). Ed. XV. ve XVI. yy.'da, Napoli'de çok tutulan ve *frottola*'dan türeme halk şiiri.

GLİPİZİT a. (fr. *glipizide*). Eczc. Ağız yoluyla etkin olan antidiyabetik sülfamit. (Etkisi, güçlü ve hızlı, ama kısa sürelidir.)

GLİPTAL a. (fr. *glyptal*). Gliseroftalik reçinelerin ticari adı.

GLİRİDAE a. YEDİUYUKLAYANGİLLER familyasının bilimsel adı.

GLİSEMİ a. (fr. *glycémie;* yun. *glykys,* tatlı, ve *haima, -atos,* kan'dan). Kandaki glukoz miktarı.
—ANSİKL. Kanda glukoz bulunması normaldir. 1 litre kanda yaklaşık 1 g glukoz vardır. Glukoz oranı ‰ 1,30 ve 1,80 arasında olduğu zaman idrarda glukoz çıkmaz; ama bu oran artar artmaz glukoz idrara geçer ve glikozüriye yol açar. Glisemiyi düzenleyen yalnız karaciğer değildir; özellikle pankreastaki Langerhans adacıklarından salgılanan ensülin fazla glukozun

depolanmasını sağlayarak glisemiyi düzenler. *Hiperglisemi* yalnız patolojik olarak (diyabet) ortaya çıkmaz, zehirlenme ya da beslenme alışkanlığı da hiperglisemiye yol açar, bu durumda hastalık genellikle geçicidir.

Gliseminin belirlenmesi için glukozun indirgeyici özelliğinden yararlanır; 0,1 cm^3 kanda şeker düzeyini saptayabilen çağdaş mikroteknikler yardımıyla şeker hastalığının gelişimi ve tedavisi kolayca izlenir.

Şeker yükleme testi, belli bir miktar glukoz alımından sonra oluşan glisemiyi saptamaya yarar. Sağlıklı kişide litrede 1,5-2 gr oranında yaklaşık bir saat süren geçici hiperglisemi gözlenir. Şeker hastasındaysa hiperglisemi çok fazladır ve uzun sürer. (Hiperglisemi üçgeni buna göre çizilir.) Aynı sonucu veren daha kolay bir yöntemle önce açlık kan şekeri, ardından da ilk yemekten iki saat sonraki kan şekeri ölçülebilir. Yemekten sonra ölçülen glisemi 1,5 g'ı aşmamalıdır.

GLİSERALDEHİT a. (fr. *glycéraldéhyde*). Org. kim. Bakışımsız bir karbon atomu içeren aldozların en yalını, dihidroksi -2,3 propanal'ın yaygın adı.

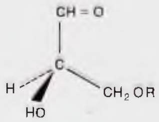
—ANSİKL. Gliseraldehit, Emil Fischer'den bu yana, şekerlerin biçimlenmesini belirtmek amacıyla karşılaştırma bileşiği olarak kullanıldı. Fischer, sağa döndüren D -gliseraldehit için bir biçimlenme ileri sürmüş, bu biçimlenme sonradan rastlantısal olarak doğru çıkmıştı (Bijvoet, 1951). D serisinde yer alan aldozlar, bakışımsız bir karbon atomu içeren (yıldızla işaretlenmiş) bileşiklerdir

$$(HOCH_2—C^*\ HOH—C_nH_{2n-1}O_n);$$

bunlar, D-gliseraldehitin bakışımsız karbon atomuyla aynı salt biçimlenmeyi gösterir. L serisinde yer alan aldozlar da aynı şekilde D-gliseraldehitin antipotu olan L-gliseraldehit olarak kabul edilir.

Gliseraldehit, yükseltgendiğinde gliserik asidi, indirgendiğinde gliserolü verir.

Gliseraldehit, tersinir olarak dihidroksiasetona dönüşebilir; bu iki izomer bileşiğin denge halindeki karışımına kimi zaman gliseroz da denir. Gerek glukozun parçalanmasında, gerekse canlılarda görülen biyosentezde önemli bir rol oynar. Gliseraldehit-3 fosfat, canlı hücrede, glukozun parçalanmasında bir ara maddedir.

D-gliseraldehit R=H
D-gliseraldehit-3 fosfat R=PO_3H_2

GLİSERALDEHİT-FOSFAT-DEZHİDROJENAZ a. (fr. *glycéraldéhyde - phosphate - dishydrogénase*'dan). *Eritrosit gliseraldehit - fosfat-dezhidrojenazı,* anaerobi glikolize (Embden-Meyerhof yolu) katılan enzim. (Ender görülen kalıtımsal eksikliği hemolitik kansızlığa yol açar.)

GLİSERAT a. (fr. *glycérate*). Org. kim. Gliserik asidin tuzu ya da esteri.

GLİSERİK sıf. (fr. *glycérique*). Org. kim. *Gliserik asit,* formülü

$$HOCH_2—CHOH—COOH$$

olan asitalkol; gliseraldehit ile gliserolün yükseltgenmesiyle oluşur.

GLİSERİN a. (fr. *glycérine*). Yağ. mad. Sanayisel olarak elde edilen ve piyasada satılan, gliserol kökenli çeşitli ürünlerin genel adı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Eczc. *Tıbbi gliserin,* antiseptik, laksatif ve yumuşatıcı etkileri nedeniyle tedavide kullanılan az akışkan sıvı. (Eşanl. GLİSEROL.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Org. kim. *Gliserin giderme,* bir lipidi, gliserin ve yağ asidine ayıran kimyasal tepkime. (Eşanl. SABUNLAŞMA.)

—ANSİKL. Eczc. Gliserin şeker hastalığında şeker yerine kullanılır. Kabızlıkta, çok seyreltik lavman ya da fitil olarak, bağırsak sığamsal hareketlerini artırmak için verilir. Krom şapı ile birlikte damardan, varisleri sertleştirme tedavisinde kullanılır. Dıştan yalnız deri üzerine uygulanabilir ya da sabunlara katılabilir. Ayrıca, özellikle çok sayıda kolutuar, kulak damlası, gliserole, losyon ve pomat formülüne sıvağ olarak girer.

—Yağ. mad. Ham gliserin, yağ asitlerini üretmek için uygulanan yağlı maddelerin sanayisel hidrolizi sonucu *(sabunlaşma gliserini)* hazırlanabildiği gibi sabun üretiminde yağlı maddeleri sabunlaştırma sırasında da *(tuzlama gliserini)* elde edilebilir. Ham gliserinler, arılaştırma, sonra damıtma işlemlerinden geçirilerek "dinamit" gliserinleri ve eczacılıkta tüketilen gliserinler üretilir; bunlar gliserol ve % 3 su içerir. Gliserin sanayisel bireşim yoluyla propilenden de elde edilebilir. Ayrıca nitrogliserinin elde edilmesinde, yağlı boyaların önemli bileşenlerini oluşturan gliseroftal reçinelerin üretiminde, besin, kozmetik ve ilaç sanayilerinde de gliserinden yararlanılır.

GLİSERİNLEMEK g. f. Kim. Gliserin sıvamak ya da gliserin katmak.

GLİSERİT a. (fr. *glycéride*). Biyokim. Gliserol ve yağ asitleri esterlerinin genel adı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Yağ. mad. *Gliserit giderme,* sıvı yağlarda bulunan ve soğuk etkisiyle ayrılan koyu gliseritleri eleme. (Gliserit giderme için yağ bir süre soğukta bekletilir, sonra merkezkaçla ayırma işlemi uygulanır.)

—ANSİKL. Gliseritler arasında şunlar ayırt edilir: besin olarak kullanılan sıvı ve katı yağların başlıca bileşenlerini oluşturan gliserol ve yağ asitlerinin triesterleri olan *trigliseritler;* yağ asitlerinin, lipazların etkisiyle kendiliklerinden asitlenmelerinde ya da monogliseritlerin oluşumu sırasında oluşan gliserol ve yağ asitlerinin diesterleri olan *digliseritler;* sıvı ve katı yağların kendiliklerinden asitlenmelerinde küçük miktarlarda oluşan ya da besin emülsiyonlaştırıcılarının hazırlanmasında bireştirilen gliserol ve yağ asitlerinin monoesterleri olan *monogliseritler.*

Mono- ve digliseritlere kimi zaman *kısmi gliseritler* adı verilir. Bir trigliseriti oluşturan üç yağ asidi aynı asit olduğunda trigliseride *homojen* denir. Eğer bunlar farklıysa *karma* trigliserit sözkonusu olur. Doğal yağlı cisimlerde homojen gliseritlere pek rastlanmaz.

GLİSEROFOSFAT a. (fr. *glycérophosphate*). Org. kim. ve Eczc. Gliserofosforik asidin tuzu ya da esteri. (Hem granüle, hem de şırınga edilerek alınan kalsiyum ve sodyum gliserofosfat, tedavide kuvvetlendirici, güçlendirici ve sindirim uyarıcı olarak kullanılır. Demir tuzlarından kimisi kansızlık hastalıklarının, lityum tuzlarından da damla hastalığının tedavisinde yararlanılır.)

GLİSEROFOSFOLİPİT ya da **GLİSEROFOSFATİT** a. (fr. *glycérophospholipide* ya da *glycérophosphatide*). Biyokim. Gliserol ve fosforik asit içeren bileşik lipit (heterolipit); tek başına ya da başka aminli cisimlerle bileşmiş olarak bulunur. (Azotlu olmayan gliserofosfolipitler [fosfatidik asitler, kardiyolipitler] ve azotlu gliserofosfolipitler [lesitinler, sefalinler] diye iki çeşidi vardır.)

GLİSEROFOSFORİK sıf. (fr. *glycérophosphorique*). Org. kim. *Gliserofosforik asit,* gliserolün fosforik asitle verdiği iki monoesterin yaygın adı.

—ANSİKL. Formülü

$$(HOCH_2)_2CHOPO_3H_2$$

olan β izomeri, polarma düzlemini döndürme gücünden yoksundur.

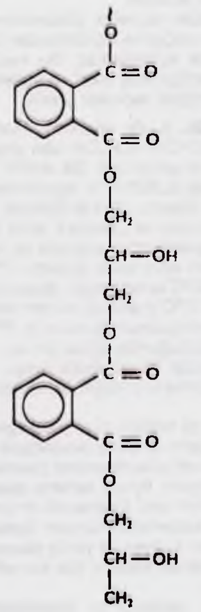
$$HOCH_2—CHOH—CH_2O—PO_3H_2$$

formüllü α izomeri ise, iki antipot biçiminde bulunur; bunlardan biri, sola döndüren doğal L biçimidir; buna gliserofosfolipitlerde (sefalinler, lesitinler) rastlanır. α ve β izomerlerinin bireşimsel karışımı, kalsiyum tuzu halinde kireçlenmeye karşı kullanılır.

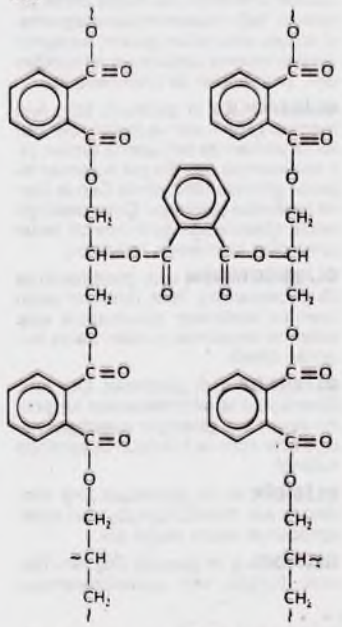
GLİSEROFTALİK sıf. (fr. *glycérophtalique*). Polim. Ftalik anhidritin polialkollerle çoğul yoğuşması sonucu elde edilen sentetik reçineler için kullanılır.

—ANSİKL. En çok bilinen gliseroftalik reçineler, gliserolün ftalik anhidritle çoğul yoğuşması sonucunda elde edilir. Bireşimlerinde şematik olarak iki ana evre görülür:

—doğrusal zincirlerin oluşumu:

—geriye kalan ikincil alkol işlevlerinin esterleşmesiyle üçboyutlu örgülerin oluşumu:

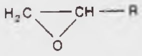
Bu bireşime, ftalık anhidrit yerine kimi zaman diğer asitler (süksinik, adipik vb.), gliserol yerine de polialkoller (trimetilolpropan, sorbitol, pentaeritritol vb.) girer. İlgili polimerlerin tümü, çoğu kez *Gliptal reçineleri* terimiyle belirtilir.

Gliseroftalik reçineler, ısıtılarak sertleştirilir, ancak bu reçinelerden bazılarının sertleşmesi çok yavaş gelişir. Bu işlem, metal oksit ya da tuz katılarak hızlandırılır. Darbeye karşı gösterdikleri kırılganlıkları, çeşitli plastikleştiricilerin katılması ya da bir bölüm poliasit yerine monoasit (asetik asit, butirik asit, palmitik asit), poliol yerine de monoalkollerin (etanol, butanol, vb.) kullanılmasıyla düşürülür.

Gliptal reçineleri, organik çözücülere, özellikle yağ ve benzine karşı iyi bir dayanım gösterir; derişik alkali bazlarla oksijenli asitlerden de çok az etkilenir. Bu maddeler, özgül kütleleri 1,25-1,40 g/cm³ arasında değişen ve kırılma indisleri yaklaşık 1,60 olan organik camlardır. Ayrıca bu malzemeler çok az yanıcıdır. Temel olarak, özellikle elektrik yalıtımında işe yarayan ve kalıba dökülerek elde edilen parçaların üretiminde kullanılır.

Gliseroftalik reçineler, çözünmemeleri yüzünden değişime uğratılmadan boya sanayisinde kullanılamaz. Bu nedenle yağlarla değiştirilmiş *alkit* reçineleri* denen gliseroftalik reçineler üretilir.

GLİSEROL a. (fr. *glycérol*). Formülü $HOCH_2$—CHOH—CH_2OH olan propantriol-1,2,3'ün yaygın adı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ecz. TIBBİ GLİSERİN* in eşanlamlısı.
—ANSİKL. Gliserol, 1779'da Scheele tarafından bulundu ve Chevreul, alkol işlevi gösteren şekerli tadı nedeniyle bu maddeye gliserin adını verdi. Gliserol, 17°C'ta eriyen, 290°C'ta kaynayan (bozunarak) bir katıdır. 17°C'ın altında hemen her zaman aşırıerimiş durumda bulunur, 15°C'ta 1,265 yoğunluğunda ağdalı bir sıvı biçiminde görülür. Su ve alkolle karışır, asetonda çözünmesine karşın, eterde çözünmez.

glisidik asit R=COOH
glisidol R=CH_2OH

Gliserol, bir trioldür; zayıf yükseltgenlerle gliseraldehit ve dihidroksiasetona (gliseroz), kuvvetli yükseltgenlerle gliserik aside yükseltgenir. Ayrıca asitlerle esterleri yanı gliseritleri verir. Esterlerinin en önemlileri, yağ asitlerinden türeyen lipitlerdir. Nitrik asitten türeyen ve yanlış olarak nitrogliserin denen triesteri, çok kuvvetli bir patlayıcıdır.

Çözücü, nemlendirici, plastikleştirici, donma önleyici, maya sanayisinde beslenme ortamı yaratıcısı olarak kullanılan gliserolden ayrıca patlayıcı madde, vernik (gliseroftalik reçineler), ilaç ve sanayi çözücüleri üretiminde ara madde olarak yararlanılır. Yağlı maddelerin sabunlaştırılması sonucu elde edilen gliserin, sanayinin gereksinmelerini karşılamaya yetmediğinden, propilenden de üretilmektedir.

GLİSEROLE a. (fr. *glycérolé*). Eczc. Ana maddesi gliserin olan ve özellikle deri çatlak ve yarıklarında deri üzerine sürülen yarı katı kıvamda ilaç. (En çok kullanılan nişastalı gliserole 1854 yılında Cap ve Garret tarafından yapılmıştır. Çinko oksitli gliserole, gliserine ağırlığının üçte biri kadar çinko oksit katılmasıyla hazırlanır.)

GLİSEROTANEN a. (fr. *glycérotanin* ya da *glycérotannin*). Tekst. Gliserinin tanen üzerinde tepkimeye sokulmasıyla elde edilen ve boyacılıkta mordan olarak kullanılan bileşik.

GLİSEROZ a. (fr. *glycérose*). Org. kim. Gliseraldehit ile dihidroksiaseton karışımının yaygın adı; gliserolün yükseltgenmesiyle elde edilir ve früktozun bireşiminde kullanılır.

GLİSİDİK sıf. (fr. *glycidique*). Org. kim. *Glisidik asit*, formülü $C_3H_4O_3$ olan epoksipropanoik asidin yaygın adı.

GLİSİDOL a. (fr. *glycidol*). Org. kim. Formülü $C_3H_6O_2$ olan epoksipropanolun yaygın adı. (Eskiden gliserolden çıkarılan ve adını da bu bileşikten alan glisidol, günümüzde propilenden gliserol bireşiminde ara madde olarak elde edilir.) [Esk. eşanl. GLİSİT.]

GLİSİLGLİSİN a. (fr. *glycylglycine*). Biyokim. Bir molekül su gitmesiyle iki molekül glisinin yoğuşma ürünü. (Dipeptitlerin en basitini oluşturan bu cismin formülü NH_2—CH_2—CO—NH—CH_2—CO_2H'dır.)

GLİSİN a. (fr. *glycine*). Org. kim. Formülü H_2N-CH_2-COOH olan aminoasit; aminoasitlerin ilk örneği olan glisin, proteinlerin temel bir bileşenidir. (sim. *gly.*) [Eşanl. GLİKOKOL.] (Bk. *ansikl.* böl.)
—Foto. Fotoğraf kartlarını develope etmek için kullanılan paraoksifenil glisine ya da asit paraoksifenilaminoasetike verilen ad. Kimyasal formülü:

C_6H_4 (OH) (NH_2COOH)·4'tür.

—ANSİKL. Biyokim. Glisin, serin aracılığı ile glukozu meydana getirir ve benzoik asit gibi aromatik asitlerle birleştikten sonra idrara geçen hippurik asidi oluşturarak zehir giderici rol oynar. Porfirin ve pürin çekirdeklerinin öncüsüdür.
—Eczc. Glisin kas hastalıkları ve miyokart iltihabı tedavisinde verilir. Ayrıca damar genişletici etkisi nedeniyle damar iltihaplarının tedavisinde şırınga edilerek kullanılır.
—Nörobiyol. Bütün hücrelerde, bazı proteinlerin yapısına giren glisin metabolizmada rol oynar. Omurilik ve beyin sapındaki bazı nöronlardaysa glisinin sinirsel akıyı engelleyici bir görevi vardır, sinapssonrası nöronun etkinliğini azaltır. Bu etki sinapssonrası zarın hiperpolarizasyonundan ileri gelir.
—Org. kim. Braconnot'nun, jelatinin hidroliz ürünleri içinde bulduğu glisin, bireşimsel olarak amonyağın kloroasetik asit üzerine etkimesiyle elde edilir.

GLİSİNOZ a. (fr. *glycinose*). Patol. Glisin metabolizmasındaki bir bozukluğa bağlı kalıtımsal enzim hastalığı. (Çocukta asidoz, sindirim bozuklukları, sinir ve beyin bozuklukları ve kan değişiklikleriyle meydana çıkar. Başlıca biyolojik belirtisi hiperglisinüridir.)

GLİSİNÜRİ a. (fr. *glycinurie*). Patol. Glisinin, böbrek borucuklarından geri emilmesindeki yetersizlik nedeniyle idrara geçmesi.

GLİSİRİZİN a. (fr. *glycyrrhizine*). Eczc. Glisirizik asidin günlük kullanımdaki adı.

GLİSİRRETİNİK sıf. (fr. *glycyrrhétinique*). Org. kim. *Glisirretinik asit*, formülü $C_{30}H_{46}O_4$ olan triterpenik asit; glisirrizik asidin bir aglukonudur. (Glisirretinik asit, sürülerek uygulandığında kaşıntı ve iltihap giderici bir etki gösterir, fitil ve merhem olarak kullanılır.) [Eşanl. ENOKSOLON.] (GLİSİRRETİK de denir.)

GLİSİRRİZİK sıf. (fr. *glycyrrhizique*; *glisi*- ve yun. *ridza*, kök'ten). Org. kim. *Glisirrizik asit*, formülü $C_{42}H_{62}O_{16}$ olan glikozit; meyankökü *(Glycyrrhiza glabra)* ile diğer baklagillerin (özellikle jequirity) köklerinde bulunan renksiz ve tatsız bileşen. Amonyum tuzu şekerli ve kokuludur; suyla gliserretik ve glukuronik aside ayrışır. (GLİSİRRİZİN adıyla bilinir.)

GLİSİT a. (fr. *glycide*). Org. kim. GLİSİDOL'un eski eşanlamlısı.

GLİSSADE a. ("kayma" anlamında fr. sözc.). Koregr. Adımların birbirine bağlanmasını kolaylaştıran ya da sıçrayarak yapılan bazı hareketlere hız sağlayan, yürüyüşe benzer adım.

glissade

GLİSSANDO a. ("kaydırarak" anlamında ital. sözc.). Müz. Bir sesten öbürüne geçerken, ikisi arasındaki tüm sesleri çok hızla duyurma biçimindeki vokal ya da enstrümantal icra tarzı. (Glissando, keman, gitar, ut, kemençe gibi çalgılarda parmağı tek tel üzerinde kaydırarak; klavsen, piyano gibi klavyeli çalgılarda, eli tuşlar, kanun, harp gibi çalgılardaysa teller üzerinde kaydırarak; timpanide derinin gerginliğini, trombondaysa borunun uzunluğunu hızla değiştirerek elde edilir.)

GLİSSANT (Édouard), fransız yazar (Sainte-Marie, Martinique, 1928). Zencilerden yana şiirler (*Miroirs*, 1954; *Givres*, *Solitudes*, 1956; *le Sel noir*, 1960), romanlar (*la Lézarde*, 1958; *le Quatrième Siècle*, 1964; şaşırtıcı bir çeşitlilik gösteren bir skeç dizisinde Martiniqueliler'e özgü bilinçdışını konuşturmaya çalıştığı *Malemort*, 1975; *la Case du commandeur*, 1981) ve Louverture üzerine bir anlatı (*Monsieur Toussaint*, 1961) yazdı.

GLİSSÉ sıf. (fr. sözc.). Koregr. *Glissé adım*, yerde kayarak gerçekleştirilen adım.

GLİSSÉ-CHASSÉ a. (fr. sözc.). Koregr. Çeşitli sosyete danslarında temel adım olarak kullanılan bileşik adım.

Glisson kapsülü (kapsülü keşfeden ingiliz filozof ve hekim Francis *Glisson*'un [1597 ? - Londra 1677] adından). Anat. Kapıtoplardamarlarına kadar damarları ve safra kanallarını saran bağdoku yapısında zar.

GLİSTRUP (Mogens), danimarkalı siyaset adamı (Rønne 1926). Devletin merkezci yapısından uzaklaştırılmasını savunan İlerleme partisi'ni kurdu (1973). 1984'te vergi kaçakçılığından hapsedildi, 1985'te serbest bırakıldı. 1987'den beri parlamento üyesidir. Bazı kitapları; *Skatteret* (1957), *Tax reform* (1986), *Salvation of Dermask* (1989).

GLİWİCE, Polonya'da kent, Yukarı Silezya'da; 222 100 nüf. (1990). Önemli sanayi merkezi: kömür, demir-çelik ve ağır metalürji, karbokimya. Demiryolu kavşağı. Yukarı Silezya'nın Oder ağına doğru ulaşımını sağlayan ırmak limanı.

GLİYADİN a. (fr. *gliadine*'den). Glutenin yapısına giren ve tahıl (pirinç ve buğday) tanelerinde bulunan bitkisel protein.

GLİYER (Reyngold Moritseviç), rus besteci ve eğitimci (Kiev 1875 - Moskova 1956). Moskova konservatuvarı'nda Taneyev ve Arenskiy'in öğrencisi oldu. Petersburg'a giderek Belayev'in arkadaşlarına katıldı. Kiev konservatuvarı'nda besteleme dersleri verdi, 1914'te bu okulun yöneticiliğine getirildi. 1920-1941 arasında Moskova konservatuvarı'nın besteleme bölümünde öğretmenlik yaptı. Burada S. Prokofyev de öğrencileri arasındaydı. 1938-1948 arasında Sovyet besteciler birliği'nin başkanlığını yaptı, birçok kez devlet ödülü aldı. Öğretmenlerinden olduğu kadar, Liszt ve Debussy'den de etkilenen Gliyer gerçekçiliğini ve lirizmini hep korudu. Özellikle operalar (*Kleopatra*, 1925; *Rahel*, 1942), en ünlüsü *Kırmızı haşhaş* (Krasnıy mak, 1927) [birçok kez yeniden düzenledi] olan dört bale, 3 senfoni, senfonik şiirler, 5 konçerto, uvertürler, oda ve koro müzikleri, melodiler, baleler ya da koregrafik tablolar besteledi.

GLİYOBLASTOM a. (fr. *glioblastome*'dan). Nörol. Birincil olarak ya da daha önceden var olan bir astrositomun dönüşümüyle gelişen kötü huylu astrosit gliyomu.
—ANSİKL. Gliyoblastomlar gliyomların % 50'si dolayındadır ve genellikle 45 ile 55 yaşları arasında ortaya çıkar. Merkez sinir sisteminin herhangi bir yerinde olabilir, ama beyin yarımkürelerinde daha sık görülür. Başlıca özellikleri dokusal çok biçimlilikleridir ve hücre çoğalması sırasında şu biçimlerde görülebilir: 1. çok özgül olan, yalancı diziler oluşturan ur hücreleriyle sınırlanmış nekroz alanları; 2. kanama alanları; 3. kılcal damar endotelyumlarında çoğalma. Sonuç hep belirsizdir, çünkü görünürde tam olarak çıkarılsa bile gene nükseder.

GLİYOKSALAZ II a. (fr. *glyoxalase II*).

Biyokim. Metilgliyoksalın laktik aside hidratlanmasını katalizleyen enzim. (Koenzimi glutatyondur.)
—Hematol. *Gliyoksalaz II eksikliği*, alyuvarlarda görülen ve hiçbir hastalığa neden olmayan nadir enzim eksikliği.

GLİYOM a. (fr. *gliome*'dan; yun. *gloios*, ökse). Nörol. Beyin gliasından türeyen ur.
—ANSİKL. Gliyomlar gliayı oluşturan farklı öğelere göre sınıflandırılır: 1. astrositomlar (dokusal olarak tehlikesiz), gliyoblastomlar (tehlikeli olabilirler) ve astrositlerden türeme urlar; 2. oligodendrositlerden türeyen oligodendrogliyomlar; 3. tümü ependim hücrelerinden türeme ependimomlar, koroit papilomlar ve koloit kistler.

GLİYOZ a. (fr. *gliose*'dan). Nörol. Yakındaki patalojik bir sürece (travma, beyin enfarktüsü, dokusal yozlaşma, ansefalit) tepki olarak glia hücrelerinde meydana gelen değişiklik. (Gliyoz astrositlerde, çok ender olarak da mikrogliada görülür.)
—ANSİKL. Astrosit gliyozu hücre çoğalmasının (ama ur biçiminde değil) ve bazen çekirdeklerde ve sitoplazma içindeki organitlerde morfolojik bir değişikliğin sonucudur. Bu çeşitliliğe bağlı olarak astrositlerde protoplazma gliyozu olabileceği gibi lifsel gliyoz da olabilir. Mikrosit gliyozu da bir hücre çoğalmasıdır (ama ur biçiminde değil), yarı akut gelişen beyin lezyonlarında, ansefalitlerde, özellikle genel felç sırasında, frengi kökenli menengo-ansefalitte görülür.

GLİZİN a. (fr. *glyzine*). Eczc. Glisirizinin amonyaklı türevi. (Tatlı, suda çözünen, esmer renkli pullar halindedir. Bazı ilaçların hoşa gitmeyen lezzetlerinin düzeltilmesinde, sağlığa uygun serinletici içeceklerin hazırlanmasında kullanılır.)

GLOBAL sıf. (fr. sözc.). Bir bütün olarak ele alınan şey için kullanılır; genel: *Duruma global bir bakış. Topraktan sağlanan global gelir.*
—İkt. *Global yöntem*, türdeş bir organizma olarak ele alınan ulus çapında, milli gelir büyüklüklerini değerlendirme yöntemi.

Globe tiyatrosu, Londra'da 1599'da R. Burbage tarafından Thames ırmağının güney kıyısında yapılmış olan tiyatro. Tahta galerileri samanla kaplı ve daha çok bir hanı andıran bu sekizgen yapı 1 200 seyirciyi barındırabiliyordu. Shakespeare de tiyatronun paydaşları arasındaydı. 1613'te *Henry VIII*'in oynanışı sırasında yandı, hemen yeniden yapıldı. *Henry V*'te "Wooden O" olarak adı geçen yapı 1644'te bütünüyle yıkıldı.

GLOBİCEPHALA MELAENA a. Hemen hemen bütün okyanuslarda yüzlerce bireylik sürüler halinde yaşayan, küremsi kafalı büyük yunusbalığı. (Yunusgiller familyası; boyu 6-7 m'ye kadar.)
—ANSİKL. *Globicephala melaena* bütün okyanuslarda, özellikle de Atlas okyanusu'nda Norveç ile Horn burnu arasında bulunur. Kışın daha sıcak bölgelere göçer. Daha çok kalamarlarla ve omurgasızlarla beslendiği sanılır. Eskiden Féroé adalarında ve Newfoundland yakınlarında bu yunuslar bol bol avlanırdı.

GLOBİCEPS a. Üyeleri *Cyllocoris* cinsi üyelerine benzeyen yarımkanatlı cinsi. (Köryarımkanatlıgiller familyası.)

GLOBİDİYOZ a. (fr. *globidiose*'dan). Hayvanlarda görülen ve enterit (bağırsak iltihabı), anemi (kansızlık) ve zayıflamayla belirginleşen asalak hastalığı. (Hastalık koyunda *Globidium gilruthi*, sığırda *G. fusiformis* türlerinden ileri gelir.)

GLOBİGERİNA a. (lat. *globus*, küre, top ve *gerare*, taşımak'tan.) Düzensiz sarmal biçimde sıralanmış küremsi küçük localardan oluşan delikliler cinsi. (*Globigerinidae* familyasının örnek tipi.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Denizbil. *Globigerina çamuru*, derin deniz bölgelerinde büyük bölümü *Globigerinidae* familyası üyelerinin testumlarından oluşan ince kireç tortulu. (Bu çamur 200 - 5 000 m arası derinliklerdeki yüzeyleri kaplar.)
—ANSİKL. *Globigerina* cinsi üyeleri çok derinlerde en yaygın bulunan deliklilerdendir (örneğin *G. murrayi*); birçok fosil türü de vardır; sözgelimi Sumatra'da Üçüncü Zaman katmanlarında bulunan *G. conglomerata*. Bu delikliler globigerina çamurunu oluşturur.

GLOBİN a. (fr. *globine*). Biyokim. Prostetik bir gruba bağlı protein bağlacı ya da miyoglobin ve hemoglobine özgü hem. (Miyoglobinde, globin tek bir polipeptit zincirinden oluşur; hemoglobinde ise her zincir prostetik bir gruba bağlı olarak, ikişer ikişer birbirinin özdeşi olan dört polipeptit zincirinden oluşur.)

GLOBOİD sıf. (fr. *globoïde*). Mak. san. Eksenel bir düzleme göre simitsel kesitli, sonsuz vidalı ve çarklı bir dişli takımının öğelerinden her biri için kullanılır.

GLOBOKAR (Vinko), sloven besteci ve tromboncu (Anderny, Meurthe-et-Moselle, 1934). Ljubljana'da trombon öğrendi. Paris konservatuvarı'nda trombon ve oda müziği dallarında birincilik ödüllerini kazandı ve L. Berio ile R. Leibowitz'den ders aldı. Köln Yüksek müzik okulu'nda ders verdi. 1976-1980 arasında İRCAM'daki yeni vokal ve enstrümantal kaynaklar araştırma bölümünü yönetti. Yapıt ve konser sözcüklerinin yepyeni bir içerik kazanmasına katkıda bulundu. Denetimli doğaçlama anlayışını getirdi, bu tür icranın örneklerini, New Phonic Art grubuyla verdi. Ayrıca, üflemeli çalgıların, özellikle de trombonun ses olanaklarını genişletmeye çalıştı. Başlıca yapıtları: zarb ve 4 icracı için *Plan* (1965), koro ve 3 orkestra için *Yol* (1966), bakır üflemeli 9 çalgı ve vurmalı çalgılar çalan 3 müzikçi için *Akışkan* (1967), 4 koro ve 4 çalgı için *Traumdeutung* adlı psikodram (1967), bir solocu ve 20 icracı için *Ausstrahlungen* (1971), 5 solocu, 23 çalgıcı ve koro için *Concerto grosso* (1969-1975), 4 şarkıcı ve 16 çalgıcı için *Süvari geçidi;* soprano, 5 çalgıcı ve elektronik düzenek için *Ötekiler gibi bir gün* (1975; ilk kez 1979'da Avignon'da seslendirildi), koro, orkestra, soprano ve 4 solocu çalgı için *Standpunkte, Söylev* dizisi.

GLOBUS PALLİDUS a. Nöroanat. → PALLİDUM.

GLOBÜL a. (fr. *globule*). Eczc. Sıvı, pat ya da toz haldeki ilacın, iki jelatin pat plağı arasına yerleştirildikten sonra bastırılarak hazırlanmasıyla elde edilen küre şeklindeki kapsül.

GLOBÜLİN a. (fr. *globuline*). Biyokim. Hayati olaylarda önemli rol oynayan, 150 000'den yukarı molekül ağırlıklı protein.
—ANSİKL. Globülinlerin ortak özelliği, yansız ortamda yarı -doygunluktaki amonyum sülfatla çökelmeleridir. Saf suda çözünen yalancı globülinler (psödoglobülin) ile, elektrolit içeren suda çözünen gerçek globülinler (öglobülinler) diye iki türü vardır. Hepsi zayıf asit karakteri gösterir. En önemli globülinler arasında şunlar sayılabilir: plazma fibrinojeni, serum globülinleri, süt globülinleri, yumurta globülinleri ve kas miyozini. Aşırı merkezkaçlama ve elektroforez globülinleri karmaşık ortamlardan ayırmayı sağlar. Böylece, serumun kâğıt üzerinde elektroforezi (pH 8,6), α_1-, α_2-, β-, γ- globülinleri denen dört grubun ayrılmasını sağlar.

GLOBÜLİNÜRİ a. (fr. *globulinurie*). Patol. İdrarda globülin bulunması. (Globülinüri albüminürinin bir çeşididir.)

GLOCKENSPİEL a. (alm. sözc.). Müz. Almanlar'ın çan çalgısına ve bir tür ksilofona verdiği ad.

GŁOGÓW, Polonya'da kent, Oder kıyısında, Wrocław'ın yukarı kesiminde; 56 000 nüf. Demiryolu merkezi. Besin ve makine sanayileri. —Yakınında, Legnica bakır havzasının gelişmesine bağlı olarak bakır dökümcülüğü.

GLOKİDYUM a. İkiçenetli yumuşakçaların *Unio* ve benzeri cinslerine giren türlerin larvası. (2-3 ay boyunca çeşitli balıkların solungaçlarında yaşar.)

GLOKODOT a. (fr. *glaucodot*). Miner. Doğal kobalt ve demir arsenosülfür; mispikelle eşbiçimlidir.

GLOKOFAN a. (fr. *glaucophane*). Miner. Alüminyum, demir, magnezyum ve sodyumun, amfibol grubundan doğal silikatı.

GLOKOFANİT a. (fr. *glaucophanite*). Petrogr. Glokofan bakımından çok zengin başkalaşım kayacı.

GLOKOKROİT a. (fr. *glaucochroite*). Miner. Olivin grubundan, $CaMnSiO_4$ formülünde, doğal manganez ve kalsiyum silikat.

GLOKOM a. (fr. *glaucome*). Özellikle göz içi basıncının artmasıyla belirgin ve görme siniri başının atrofisine ve bunun sonucunda körlüğe kadar gidebilen bir görme alanı kaybına neden olan göz hastalığı. (Eşanl. KARASU.)
—ANSİKL. Glokom sık rastlanan bir hastalıktır (toplumun % 1'i). Birçok tipi vardır: geniş açılı (iris-kornea) süreğen glokom, açı kapanmasına bağlı glokom, doğuştan glokom, ikincil glokom. Tedavi hastalığın biçimine bağlıdır. En sık görülen süreğen glokom, başta göz damlaları olmak üzere ilaçlarla tedavi edilir. Nadiren ameliyat (trabekülektomi) gerekir; açı kapanmasına bağlı glokom ve doğuştan glokom ise yalnız ameliyatla tedavi edilebilir: birincisi için iridektomi ya da trabekülektomi, ikincisi için goniyotomi ya da trabekülektomi uygulanır; ikincil glokom, nedenine göre değişik şekillerde tedavi edilir.

GLOKOMLU sıf. ve a. Oftalmol. Glokomu olan.

GLOKONİ a. (fr. *glauconie*'den). Miner. Glokonit'in killi minerallerle karışımı ya da katmanlaşması.

GLOKONİT a. (fr. *glauconite*). Miner. Mika grubundan hidratlı doğal demir ve potasyum silikat; deniz çökellerinde bol miktarda bulunur; rengi koyu yeşildir.
—Petrogr. Glokoni'den oluşmuş kayaç.

GLOKONİTLİ sıf. Glokonit içeren kayaçlar için kullanılır.

GLOKSİNYA a. Her iki Amerika'nın tropikal bölgelerinde yetişen, sürüngen köksaplı çokyıllık bitki. (Yaprakları karşılıklı, kadife gibi güzel yeşil renktedir; çiçekleri basit ve büyük olur; taç kısmı çan gibi geniş karınlı ve borumsudur. Yarım düzine kadar türü vardır; birçoğu seralarda süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bil. a. *gloxinia;* gesneriaceae familyası.)

Glomar Challenger, derin denizlerde kuyu açmak için özel olarak inşa edilmiş gemi (uzunluk 131 m; deplasman 10 000 t; Scripps Institution of Oceanography [La Jolla, Kaliforniya] tarafından yönetilir).

Bk. resim sayfa 4606

1968'den bu yana dünyanın tüm denizlerinde yüzlerce metre derinliğinde kuyular açtı ve yer bilimleri alanında (yapı, okyanus kabuklarının ve kıtasal kenarların jeodinamiği, derin deniz çökelleri ve eski ortam) günümüzün en önemli çalışmalarını gerçekleştirdi.

GLOMERELLA a. Sphaeriales takımından asklı mantar. (*Glomerella cingulata*, meyvelerde acı çürümeye neden olur; bu cinsin başka türleri, üreme evreleri olan *colletorichum* biçimindeyken, çeşitli tarım bitkilerinde mantar hastalığına yol açar.)

IPS

Glomar Challenger

GLOMERİS, Rahatsız edildiğinde top gibi olan kısa ve tümsekli bedenli kırkayak cinsi. (Genellikle bu hayvan tespihböceğiyle [kabuklu] karıştırılır. *Glomeris* cinsi üyeleri toprak üstündeki nemli yerlerde yaşar ve döküntülerle beslenir. Çokbacaklılar sınıfı.)

GLOMERULUSSUZ sıf. Körelme sonucu atardamarlardaki glomeruluslarını kaybetmiş ve yalnızca borucuklarında nefronlar bulunan, denizlerde yaşayan kemiklibalıkların böbrekleri için kullanılır. (Bu uyarlanma balıkların, kendi kanlarından daha tuzlu bir su içinde yaşamalarına yardımcı olur.)

GLOMERÜL a. (fr. *glomerule*). Anat. YUMACIK'ın eşanlamlısı.

GLOMERÜLONEFRİT a. (fr. *glomerulonephrite*). Patol. Böbrek yumacık lezyonlarının ön planda olduğu nefrit çeşidi.

—ANSİKL. Glomerülonefritler bir enfeksiyona bağlı olarak gelişebileceği gibi birincil olarak da ortaya çıkar. Akut glomerülonefrit, genellikle 4 ila 6 haftada iyileşmeyle sonuçlanan ve streptokoklara bağlı bir burun-geniz enfeksiyonundan sonra ortaya çıkan bağışıklık sistemiyle ilgili bir hastalıktır. Süreğen glomerülonefritler birincil görünüşte yumacık hastalıklarını içerir; bunların dokusal sınıflandırılması böbrek ponksiyon-biyopsisiyle belirlenir. Hastalığın gelişmesi yavaş ve düzensizdir, süreğen böbrek yetersizliğiyle sonuçlanabilir.

GLOMERÜLOPATİ a. (fr. *glomerulopathie*). Patol. Yalnız yumacıkları (glomerül) tutan her türlü böbrek hastalığı (akut ve süreğen glomerülonefritlerin yanı sıra, amilozun, lipoit nefrozun ve bazı sistemik hastalıkların [kollajenozlar, şeker hastalığı, vb.] neden oldukları yumacık lezyonları). [Eşanl. YUMACIK NEFROPATİSİ.]

GLOMERÜLOSKLEROZ a. (fr. *glomérulosclérose*). Patol. Skleroz şeklinde beliren yumacık hastalığı. (Süreğen glomerülonefritler sırasında rastlanabilir; özel bir şekli Kimmelstiel-Wilson sendromudur.)

GLOMMA → GLÅMA.

GLOMUS a. (yumak anlamında lat. sözc.). Dokubil. **1.** Aort ya da karotis yaylarının çeperi üzerinde bulunan ve kanda karbondioksit gazı oranının artışına duyarlı kimyasal alıcılar içeren, özellikle memelilerde uzun süre su altında soluksuz kalma halinde ortaya çıkan solunum ya da yer değiştirme reflekslerinin çıkış noktasını oluşturan duysal alan. **—2.** *Sinir-damar glomusu*, bir atardamarcıkla bir toplardamarcık arasında gerili bulunan ve düz kas lifleri ve sinirsel öğelerle çevrili bir damardan oluşan, özellikle el ve ayak parmakları ve kulak derileri içinde bulunan atardamar-toplardamar ağızlaşması.

—Der. hast. *Glomus uru*, genellikle tırnak altında gelişen, en ufak dokunmada çok acı veren, mavimsi, küçük, tehlikesiz ur. (Bir sinir-damar glomusundan türemiş olup kasılabilir hücre dizisiyle çevrili dallanmış atardamar bölümlerinden ve sinir liflerinden oluşur. Ameliyatla çıkarılarak tedavi edilir.) [Eşanl. ANJİYONÖROMİYOM.]

—Zool. Toynaklılarda toynakta çatalın ucunda bulunan ve topuğu örten iki boynuzsu şişliğe verilen ad.

GLORİA a. (lat. sözc.). Din. **1.** Hıristiyan ayinlerinde *Kyrie eleison*'dan sonra okunan ve *Gloria in excelsis* ... sözcükleriyle başlayan övgü duası. (Doğu kilisesi'nde sabah duasında okunan övgü ilahisidir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Gloria, laus,* 818'de Orléans piskoposu Théodulf tarafından bestelenen ilahinin ilk sözcükleri. ‖ *Gloria Patri*, Katolik kilisesi'nde bütün mezamirlerin sonunda okunan ve *Gloria Patri et Filio...* sözcükleriyle başlayan ayet.

—ANSİKL. Din ve Müz. Daha XIII. yy.'da, çoksesli müzik ustaları gloria duasını 2, 3 ya da 4 sesli olarak bestelediler. Gloria XIV. yy.'dan başlayarak çoksesli ayinlerin ayrılmaz bir parçası durumuna geldi. Her zaman karşılıklı iki koro ile söylenir.

GLORİA a. (fr. *sözc*). Tekst. Çözgüsünde organze, atkısında pamuk ipliği kullanılan dokuma. (Bu dokumadan şemsiyelik kumaşlar, hafif üstlükler ve elbiselikler yapılır.)

GLORİEUSES adaları, Hint okyanusu'nda Fransa'ya bağlı adalar, Madagaskar'ın K.'inde.

GLOSEM a. (fr. *glossème*). Dilbil. Glosematik çözümlemesinde, anlatım düzleminde olduğu gibi içerik düzleminde de indirgenemez bir değişmez olarak belirlenen en küçük biçim.

GLOSEMATİK a. (fr. *glossématique*). Dilbil. F. de Saussure'ün görüşlerinden yola çıkarak ilkeleri L. Hjelmslev tarafından geliştirilen ve doğal dillerin tümünü kullanımlarının çeşitliliği içinde betimleyebilecek kesin bir kavramsal düzen öneren kuram. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ sıf. Glosematiğe ilişkin.

—ANSİKL. Glosematik, önce o zamana değin dilbilim çalışmalarında rastlanmayan bir soyutlama, biçimselleştirme ve mantıksal tutarlılık kaygısıyla geliştirildiği, sonra bir açıklama, bir radikalleştirme, son olarak da F. de Saussure'ün *Genel dilbilim dersleri*'ndeki temel önermelerin bir yayılımı gibi görüldüğü ölçüde, Avrupa yapısalcılığının en yetkin kuramsal tasarımlarından biri olarak nitelendirilebilir.

Gerçekten de, L. Hjelmslev dilin içkin bir biçimde tanınmasına yönelik ve ancak dillerin kendi içlerinde ve kendileri bakımından incelenmesini öngören saussurecü ilke benimsendiğinde ulaşılabilecek araştırmayı gerçekleştirmek için, "aşkın" ya da "fizikötesi" diye nitelendirdiği geleneksel hümanist tutumu (özellikle tarih ve kültürün tanınmasına yönelik) yadsıyarak işe başlar. Bu durumda, tasarının kesinlik ve tutarlılığını garanti edebilecek belli sayıda bilimkuramsal ilke üstüne kurulu bir tutum benimsemek yerinde olur. Mantıktan esinlenen glosematik, özellikle bir "metnin" (sözceler bütünü), dilbilimsel betimlemesinin (*a*) çelişkisiz (*b*) tümü kapsayıcı, (*c*) olabildiğince yalın olmasını gerektiren deneycilik ilkesine bağlanır. Bu yaklaşım da, başka ilkelerin yanı sıra, özel durumlardan yola çıkarak, geçici ve önemsiz sınıflandırmalara ulaşmak üzere genellemelerle ve bileşimlerle işlem yapan "tümevarımlı" yöntemin bırakılmasını içerir: örneğin, *tamlayan durumu, isteme kipi, edilgen,* vb. gibi kavramların genel bir tanımı yapılamaz ve bu üç öğe, incelenen dile göre farklı olguları kapsar. L. Hjelmslev, "tümdengelimli" diye adlandırdığı ve bileşenleri sınıf doğrultusunda genelleştirmeler yapmak yerine, sayıları kısıtlı kesin öncüllerde sınıflardan yola çıkarak bileşenler doğrultusunda işlem yapılmasını gerektiren bir yöntemi savunur; böylece, "dilbilimsel bir cebir" yardımıyla, betimleme, yalnızca bilinen dillerin çeşitliliğini değil, olası dil ve iletişim dizgelerinin çeşitliliğini de kapsamına alabilecektir.

L. Hjelmslev'in yöntemini yönlendiren temel ilkeler arasında, F. de Saussure'den aktarılmış iki sav daha vardır. Her şeyden önce, dil bir töz değil, yalnızca bir biçimdir: bir başka deyişle, hiçbir düşünce, hiçbir kavram, hiçbir nesne dilin düzenlemesinden önce var olamaz; bunun kanıtı da, her dilin, gerçeği özgün bir biçimde kesitlemesidir: fransızca "vert" (yeşil) diye adlandırılan kavram, galcede bir bölümüyle *gwyrdd*'e, bir bölümüyle de *glas*' ya denk düşer, "bleu" (mavi), *glas* ile eşdeğerlidir, "gris" (gri), hem *glas,* hem de *llwyd*'dir ve "brun" (kahverengi), *llwyd*'in karşılığıdır. "Renk tayfı" tözü, bu durumda, her dilin kurduğu göstergeler ağından bağımsızdır ve dilbilimin konusunu yalnızca bu ağ (biçim) oluşturur. Bununla birlikte, L. Hjelmslev bu tözü bir "anlam" ya da bir "gereç" (İng. *purport*) olarak ele almayı yeğler ve "töz" terimini dillerin ortaya koyduğu özel görünüşleri belirtmek için kullanır. "Biçim"e gelince, bu kavram önceki iki kavrama eklenir ve göstergelerin çözümlenmesinden kaynaklanan birimlerin birleşim özelliklerini belirtir. Ayrıca, bu üç terimli eklemlenme biçimi yalnızca dillerin anlamsal yapısını ilgilendirmekle kalmaz, sesli gerçekleşme düzeyinde de karşılığı vardır ve bu, her dilin, biri ötekini önvarsayım olarak ele alan iki düzeyin, anlatım ve içeriğin (Saussure'ün terimleriyle *gösteren* ve *gösterilen*) bir arada bulunmasını içeren Saussure'ün ikinci savıyla uyum gösterir. Böylelikle, içerik düzleminde olduğu kadar anlatım düzleminde de gereçten, tözden ve biçimden söz edilebilecektir. Bu son durumda, anlatımın gereci, insan organizmasının eklemleme ve işitim olanaklarının bütününden başka bir şey değildir; töz, her dilin bu gereç içinde yaptığı seçim, biçim de bundan kaynaklanan birimlerin birleşim olanaklarıdır. Ama saussurecü ilkeler burada da en ileri sonuçlarına değin götürülür, bunun ilk etkisiyse, içeriğin en küçük birimlere kadar çözümlenmesinin, her iki düzlem arasında, bir eşbiçimlilik uyarınca (bu, sözcüğü sözcüğüne bir uygunluk anlamına değil, bir yapı benzerliği anlamına gelir), anlatımla birlikte sürdürülebileceği ve sürdürülmesi gerektiğidir, ikinci sonuç da göstergenin birliğinin kırılmasıdır.

Çözümlemeyse, iki düzlemde eklemlenmeyi yöneten bir bağıntılar kuralına, değiştirim bağıntısına dayanır. Aynı düzlemde yer alan iki birimden biri belli bir çevrede ötekiyle yer değiştirdiğinde karşıt düzlemde bir değişime yol açarsa, bu iki birim değiştirim bağıntısı içindedir. Böylelikle, dizisel (sentagmatik) ve dizimsel (paradigmatik) eksenlerin (Hjelmslev'in kullandığı terimlerle "süreç" ve "dizge") ortaklaşa gerçekleştirdikleri işlevle, her iki eksenin bir mantıksal işlemleyiciyle (birincisi için *ve* bağlacı ve ikincisi için *ya da* ayrılaşımıyla) dile getirilebilen bağıntılara

göre yapılaştırılabildiği ölçüde, bu iki düzlemden her biri, aşamalı bir "büyüklük"e bölümlenebilir. Bu durumda, çözümlemenin son aşaması, anlatım düzleminde "boşbirim" ve içerik düzleminde "dolubirim" diye adlandırılan, indirgenemez öğeleri ya da "glosemleri" (dilbirim) saptama olanağı verir. Örneğin boğa göstergesi, b -o-a boşbirimlerini ve ("sığır" - "eril" cins) dolubirimlerini içerir.

Gerçekte, anlatım çözümlemesi Avrupa yapısalcılığı içinde birçok çalışmaya konu olmuştu, ancak anlambilimciler, özellikle "anlam çözümlemesi"ni geliştirme sözkonusu olduğunda, içerik çözümlemesine verilen önemi benimsediler.

Son olarak da, salt biçimsel temeller üstünde sürdürülen dil incelemesi, değişik "dil" türlerinin tanımlanmasını ve dilbilimcilerin araştırma alanlarını genişletmesini sağlar: örneğin, olağan kullanım içindeki doğal dil *düzanlamlı*'dır, çünkü iki düzleminden hiçbiri tek başına bir dil değildir; buna karşılık, içerik düzlemi bir dil tarafından oluşturulduğunda (konu olarak doğal dilleri alan dilbilimsel söylemin durumudur bu) bir *üstdil*'den, anlatım düzlemi bir dil oluşturduğunda da *yananlamsal* bir dilden söz edilecektir: örneğin, teklifsiz, arkaik, bölgesel nitelikli ya da özgülleşmiş bir terimin kullanımında bu terimin seçilme "olgusu" göstereni oluşturur. Bu da, gösterilen karşısında, seçime dayalı bir yorumu gerçekleştirebilmek için o terimin genel anlamını ikinci plana atacaktır; böylelikle bu terimi kullanan kişi heyecanını, hayranlığını, hoşgörüsünü, öyle görünmek ya da silinmek isteğini, vb. açıklayabilir. Bu bakış açısı edebi üslup alanında olduğu kadar genel göstergebilim alanında da çok verimli olmuştur.

GLOSET a. (fr. bir marka adı olan *Glossette*'den). Eczc. Dil altına uygulanan çözünür tablet. (Glosetler ağız mukozası tarafından emilebilen ilaçların verilmesinde kullanılır [dilaltı uygulama].)

GLOSOLALİ a. (fr. *glossolalie*). İlk bakışta anlaşılmaz görünmesine karşın, yerleşik bir sözvarlığı ve bir sözdizimi bulunan uydurma bir dil üretme. (Glosolali, özellikle paranoyit hezeyan olaylarında rastlanan bir durumdur. Paranoyit hezeyanlılar bu dili uydurup yavaş yavaş zenginleştirirken, bildikleri bilinen dillerin sözvarlığından ve sözdiziminden yararlanırlar.)

GLOSOMANİ a. (fr. *glossomanie;* yun. *glossomania*'dan, konuşma taşkınlığı). Psikıyatr. Yerleşik bir sözdiziminden ve sözvarlığından yoksun ve iletişim değeri taşımayan söz üretimi. (Maniye özgü psişik kışkırma durumlarına özgüdür, özellikle yarım uyaklara, ses taklitlerine ve ritimlere dayalı, oyunsu bir belirimdir.)

GLOSOPTOZ a. (fr. *glossoptôse*). Patol. → DIL* DÜŞÜKLÜĞÜ.

GLOSSİNA a. Tropikal Afrika'da birçok türü yaşayan, *Stomoxys*'e benzeyen doğurucu sinek cinsi. (Çeçesineği [*Glossina morsitans*], *G. palpalis* vb. bu cinse girer; çeçesineğigiller [*Glossinidae*] familyasının örnek tipi.)

GLOSSİT a. (fr. *glossite*). Der. hast. DIL* İLTIHABI'nın eşanlamlısı.

GLOSSODİNİ a. (fr. *glossodynie;* yun. *glossa*, dil ve *odyne*, ağrı'dan). **1.** Dilde duyulan ağrı; dil ağrısı. **—2.** Dilde, yanma ya da iğne batması biçiminde duyulan acı. (Glossodini, dil iltihabı, diş hastalıkları ve çeşitli yaygın hastalıklar sırasında görülebilir. Fakat çoğu zaman, psikopat, tedirgin ve kanser korkusu olan kişilerde dil muayene edildiği zaman hiçbir lezyon görülmez.)

GLOSSOFİTİ a. (fr. *glossophytie*). Der. hast. TÜYLÜ SİYAH DIL*'in eşanlamlısı.

GLOSSOPHAGA a. (yun. *glossa*, dil ve *phagein*, yemek'ten). Tropikal Amerika'da yaşayan, gececil, küçük yarasa cinsi. (*Glossophaginae* oymağı; *Phyllostomatidae* familyası.)
—ANSİKL: *Glossophaga* cinsi üyelerinin ileriye fırlatılabilen uzun bir dili vardır. Çiçeklerdeki balözüyle ve meyveyle beslenen otuz kadar türü bilinir. Antiller'de yaşayan *Glossophaga soricina* böcekleri de yakalar. Kolibriler gibi glossophagalar da beslenmek için kendi çevrelerinde çiçeklerin önünde uçuşurlar. Kalabalık topluluklar halinde mağaralarda ve tavan aralarında yuva yaparlar.

GLOSSOPTERİS a. Paleobot. Yaprakları dil biçiminde ve basit, yaprak orta damarı kabarık, yan damarları uzun düğümlü fosil eğrelti. (Bu bitki Güney yarıküreanin permo-trias tabakalarındaki glossopteris floranın karakteristik bitkisidir. Kuzey Rusya'da da Perm devri tabakalarında rastlanır.)

GLOSSOTOMİ a. (fr. *glossotomie;* yun. *glossa*, dil ve *tome*, kesme'den). Dilin kesilmesi.

GLOSSUM a. (lat. sözc.; yun. *glossa*, dil'den). Böceklerde (eşekarısı, arı) bakışımlı ağız parçalarından biri. (Glossumlar birbirleriyle kaynaşınca dili ya da dilciği oluşturur. Labiumun önündedir ve çoğunlukla, *paraglossum* adı verilen iki yan lobla birlikte bulunur.)

GLOT a. (fr. *glotte*). Omurgalarda gırtlakta ya da yemekborusunda akciğere açılan yer.
—ANSİKL. Anat. İnsanda glot gırtlağın iki alt ses teli arasındaki bölümüdür. Şekli ve boyutları alt ses tellerinin ayrık, yakın ya da gergin olmalarına göre değişir.
—Karş. anat. Çoksaçaklıgiller ile amfibyumlarda glot doğrudan doğruya akciğere açılır; akciğerli balıklarla omurgalılarda bir solukborusu ortaya çıkar; memelilerde epiglot glot deliğini korur.

GLOTİT a. (fr. *glottite*). Alt ses tellerinin iltihabı.

GLOTTOKRONOLOJİ a. (fr. *glottochronologie*). Dilbil. İki akraba dilin ayrıldığı dönemi ya da aynı dilin iki değişik durumu arasında geçen süreyi belirlemekte kullanılan istatistik tekniği.
—ANSİKL. 1952'de Morris Swadesh'in geliştirdiği glottokronoloji karbon 14'le tarih belirleme yönteminden esinlenmiştir. Bu yöntem, her dilde yaklaşık aynı ölçüde "aşınan" sözlüksel bir ortak temelin bulunduğu ilkesine dayanır. Bu ilke, yazılı durumları birbirlerinden çok ayrı dillerin (latince, eski yunanca, çince), uzmanlık ya da kültürel sözcük dağarcıklarından daha az değiştiği varsayılan "temel sözlüğü" (100 dolayında kavramsözcük) karşılaştırılarak ortaya atılmıştır. Bu yaklaşımla, değişmezliği çok belirgin olduğu düşünülen ortalama evrim hesaplanır: böylece, bu sözcükbilimsel stokun % 66'sını ortak olarak sakladıkları varsayılan iki akraba dili (ya da iki dil durumunu) birbirinden ayıran sürenin bin yıl olduğu söylenebilir.

GLOUCESTER, Büyük Britanya'da kent, Gloucestershire'in yönetim merkezi, Severn'in kıyısında, Chiltern Hilss'in yakınında; 108 000 nüf. Bu eski kentte büyük bir katedral (bk. Güz. sant.), birçok Ortaçağ kilisesi, eski evler vardır. Müzeler. Hava taşıtları yapımı.
—Tar. 96'da Nerva'nın kurduğu önemli bir Roma kolonisi *(Glevum)* olan kent, Ortaçağ'da Cotswolds yün sanayisi sayesinde gelişti ve kısa sürede kumaş, demir, buğday ve şarap ticaretiyle önem kazandı.
—Güz. sant. XI. yy. sonunda yapımına başlanan ve eski bir manastır olan katedral, gotik bir görünüm altında roman bir yapıdadır. Bir deambulatorium ve yıldız biçiminde capellalarla (bir yeraltı kilisesinin üstünde) birlikte inşa edilen katedral üç katlıdır; bunlardan biri normal geleneğini sürdüren bir tribün katıdır. XIV. yy.'da, geniş pencereler açılmış, *düşey* denilen gotik örneklerin ilklerinden birini oluşturan bir taş ağıyla donatılmıştır. Yaklaşık 1350 yılında yapılmış büyük cam resimli doğu pencereleri; Edward II'in mezarı ve XIV. yy. arkalıklı iskemleleri. Daha yakın bir tarihte yapılmış olan manastır avlusu yelpaze biçiminde, dikkate değer tonozlarla kaplıdır.

GLOUCESTER, ABD'de (Massachusetts) kent, Ann burnu yakınında, Boston'un K.-D.'sunda; 27 900 nüf. Balıkçılık limanı; konservecilik. Turizm merkezi.

GLOUCESTER, 1314'e kadar Clare ailesinin, XIV. yy. sonuna kadar da Despenser ailesinin taşıdığı kontluk unvanı; ingiliz krallık ailelerinin birçok üyeleri tarafından da taşınan kontluk ya da düklük unvanı.

GLOUCESTER (Robert, *—kontu*) [öl. 1147], Henry I'in evlilikdışı oğlu. İngiltere'de Angers partisinin liderliğini üstlendi, 1138'de Normandiya'da Stephen'a karşı ayaklanmayı başlattı, ancak üvey kız kardeşi imparatoriçe Matilda*'nın beceriksizlikleri yüzünden ilk başarılarının arkasını getiremedi.

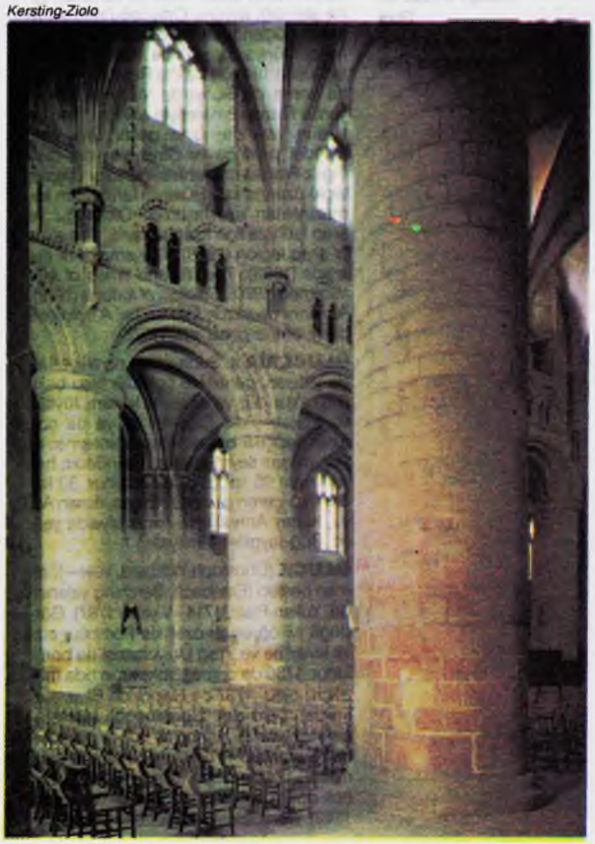
GLOUCESTER (Thomas OF WOODSTOCK, *—dükü*) [Woodstock 1355 - Calais 1397], Edward III'ün yedinci oğlu. 1387 "Appelant"ları arasında, yeğeni Richard II'ye yöneltiği tehditlerle dikkati çekti. Aşırılıkları kralcıların harekete geçmelerini kolaylaştırdı (1397); Gloucester öldürüldü.

GLOUCESTER (Humphrey, *—dükü*) [1391 - Bury Saint Edmunds 1447], Henry IV'ün dördüncü oğlu. Fransa'da Henry V'in komutasında savaştı. İngiltere'de Naiplik meclisi başkanı oldu. Jakoba von Bayern'le yaptığı düşüncesizce evlilik (1422) yüzünden, Fransa naibi olan kardeşi Bedford ile arası açıldı, ayrıca İngiltere - Bourgogne ittifakı da sarsıldı. Naiplik meclisi'nden amcası Beaufort kardinalinin baskısıyla uzaklaştırıldı. Ancak Fransa'yla savaş yanlısı olduğu için halk tarafından çok tutuluyordu. Şubat 1447'de Henry VI'nın emriyle hapse atıldı. İlk ingiliz hümanizminin koruyucusu ve aydın bir insandı. Koleksiyonu Oxford'daki ünlü Bodleian Library'nin çekirdeğini oluşturmuştur.

XI. yy. sonunda yapımına başlanan **Gloucester** katedrali'nin sahnı

Kersting-Ziolo

GLOUCESTERSHİRE, Büyük Britanya'nın batısında yönetim bölümü, Wales ülkesi'yle Thames'ın kaynaklarının bulunduğu bölge arasında, Cotswolds'un her iki yanında; 2 642 km²; 527 500 nüf. (1988). Yönetim merkezi *Gloucester.*

GLOVER (John), ingiliz kimya mühendisi (Newcastle-on-Tyne 1817 - *ay. y.* 1912). Özellikle kurşun oksiklorürün, sonra sülfürik asidin üretimini inceleyerek 1861'de kükürt dioksit ile nitritlerin temasını sağlayan *Glover kulesi*'ni buldu.

GLOWACKİ (Aleksander) → PRUS (Bolesław).

GLOZEL, Fransa'da Vichy'nin G.-D.'sundaki Ferrières-sur-Sichon (Allier) komününün adı. 1924 yılında bir köylü tarafından, camlaşmış tuğlalardan yapılı bir tür çukurun bulunmasından sonra gerçekleştirilen kazılarda cilalı baltalar, çeşitli aletler, şaşırtıcı seramikler, "maske biçiminde kaplar", alfabeye benzer işaretlerle süslü tuğlalar bulundu. Camille Julian'a göre bu çukur III. yy.'da yaşamış Galyalı pagan bir büyücünün atölyesidir; bulunan kalıntılar ise büyü aletleridir. Başkalarına, özellikle Salomon Reinach'a göre kazı Yenitaş devrinin tanınmasına büyük katkıda bulunmuştur. Kalıntıların sahte olduğunu ileri süren üçüncü bir görüş, ağırlık kazanmakta gecikmedi 1927 yılında Uluslararası antropoloji enstitüsü'nce oluşturulan bir kurul, incelediği bulguların eski olmadıklarına karar verdi. Saloman Reinach bu görüşe karşı çıktı, çatışma dava konusu oldu. Mahkemenin bilirkişisi tarafından yeni bir inceleme bulguların sahte olmadığına karar verdi.

Lauros-Giraudon

Christoph Willibald von **Gluck**
Étienne Aubry'nin yapıtından
Louvre müzesi, Paris

GLUBB (*sir* John Bagot), **Glubb Paşa** denir, büyük britanyalı general (Preston, Lancashire, 1897 - Mayfield, Sussex, 1986). Bir subayın oğluydu. Birinci Dünya savaşı'nda Fransa cephesinde savaştı (1915), yaralandı. İstihkâm subayı olarak Fransa ve Belçika'da görevlendirildi (1915-1918). Savaştan sonra ingiliz mandasındaki Irak'ta subaylık (1920-1926), Irak İçişleri bakanlığı'nda müfettişlik yaptı (1926-1930). 1930'da Arap lejyonu'na katıldı, albay oldu. 1939'da komutanlığına atandığı lejyonu Ortadoğu'nun en iyi askeri güçlerinden biri durumuna getirdi. İkinci Dünya savaşı'nda komutasındaki birliklerle 1941'de Irak'ta Reşit Ali'yle, daha sonra da Suriye'de Vichy hükümeti yanlısı Fransız birlikleriyle savaştı. 1946'da Ürdün vatandaşlığına geçti. Ürdün'de, Bağdat paktı'na ve Süveyş'e yöneltilen İngiliz-Fransız müdahalesine karşı uyanan tepki üzerine kral Hüseyin tarafından komutanlıktan uzaklaştırıldı. Ortadoğu ve arap tarihiyle ilgili kitaplar yazdı: *The story of arap legion* (1948), *The empire of the araps* (1963), *The life and times of Muhammed* (1970), *Soldiers of fortune* (1973). Anılarını da yazdı: *İnto battle: A soldier's diary of the great war* (1978).

GLUCERİA a. Suda ya da nemli yerlerde yetişen, genellikle çokyıllık otsu bitki. (Yapraklar düz ya da kıvrık kenarlı, tüysüz ve mavi-yeşildir. Çiçekler az ya da çok uzun sapçıklı başakçıkların birleşmesinden oluşan seyrek salkım halindedir; her salkımda 15 kadar çiçek bulunur. 30 kadar türü içeren *gluceria* Avrupa, ılıman Asya, Kuzey Amerika ve Avustralya'da yetişir. Buğdaygiller familyası.)

GLUCK (Christoph Willibald, VON—), alman besteci (Erasbach, Berching yakınında, Yukarı Pfalz, 1714 - Viyana 1787). Gördüğü iyi öğrenimi özellikle Komotau cizvit koleji'ne ve Prag Üniversitesi'ne borçludur. 1736'da prens Lobkovic'in oda müzikçisi oldu. 1737'de Napoli'de Sammartini'den ders aldı. Librettosunu Metastasio'nun yazdığı *Artaserse* adlı ilk operasını 26 aralık 1741'de yine bu kentte sahneletti. 1745'e değin kaldığı İtalya'da birçok opera besteledi: *Cleonice* (Venedik, 1742), *Demofoonte* (Milano, 1743), *La Sofonisba* (Milano, 1744). Londra'da (1745-46), Dresden'de (1747) ve 1747 sonunda gittiği Viyana'da bulundu. Viyana'dayken imparatoriçe Maria-Theresia'nın 31. doğumgünü (1748) için *La Semiramide riconsciuta*'yı besteledi (1748) ve Saksonya-Hildburghausen prensinin özel orkestrasını yönetti (1752-1760); kont Durazzo sayesinde 1755-1764 arasında Viyana sarayı'nda müzik yöneticiliği yaptı, *Le Cinesi* (1754), *L'İnnocenza giustificata* (1755) ve *Il Re pastore* (1756) gibi yapıtları burada sahnelendi. Ayrıca, Roma'da *Antigono* operasını (1756) ve Schönbrunn'da, librettoları fransızca olan *l'İsle de Merlin* (1758), *l'Arbre enchanté* (1759), *l'İvrogne corrigé* (1760) ve *le Cadi dupé* (1761) adlı opera-komikleri besteledi. 1764'te *Rencontre imprévue ou les Pèlerins de la Mecque'* in de eklendiği bu fransızca opera-komikler, opera türüne çok önemli yenilikler getiren başyapıtlarının habercisidir. Bu reformcu bestecinin ilk büyük başarısı, *Don Juan* balesidir (Viyana, 1761). Bu yapıtı, librettosunu Calzabigi'nin yazdığı *Orfeo ed Euridice* izledi (Viyana, 1762). Yeni bir İtalya yolculuğundan (1763) ve önemsiz birkaç yapıttan sonra, *Alceste* (Viyana, 1767) ile yenilikçi tutumunu sürdürdü. Librettosu yine italyanca olan bu operayı, iki yıl sonra, ilerde imparatorluk tacı giyecek olan (Leopold II) Toscana grandüküne hitaben yazılmış ünlü önsözüyle birlikte yayımladı. 1769'daki Parma yolculuğu sırasında *Le Feste d'Apollo* adlı yapıtını sahneletti. *Paride ed Elena* ilk kez 1770'te Viyana'da oynandı. Gluck, bu dönemde arşidüşes Marie-Antoinette'e ders verdi. (Daha sonra Fransa kraliçesi olan Marie-Antoinette, Gluck'u koruması altına aldı.) Besteci, Viyana fransız elçiliği ataşelerinden François du Roullet ile dostluk kurdu; du Roullet, Gluck için, Racine'in *İphigénie en Aulide*'inden yararlanarak fransızca bir libretto yazdı. 1774'te Paris'te, *İphigénie en Aulide* ile, *Orfeo ed Euridice*'nin fransızca versiyonunu sahneletti. 1776'da yine Paris'te *Alceste*'nin fransızca versiyonu halka sunuldu. Bu yapıt, saraydan destek gören fransız müziği taraftarlarıyla italyan müziği taraftarlarını karşı karşıya getiren gluckçular ve piccinniciler sürtüşmesini başlattı. Viyana'da, Paris operası'nın ısmarladığı *Orlando* ve *Armida* adlı iki opera üzerinde çalışırken, opera yönetiminin, Piccinni'ye de bir *Orlando* ısmarladığını öğrenince du Roullet' ye yazdığı uzun mektupta *Orlando*'yu bestelemekten vazgeçtiğini bildirdi ve henüz tamamlanmamış olan *Armida*'sını övdü. Gluck'un *Armida*'sı Paris'te eylül 1777'de, Piccinni'nin *Ormando*'su ise ocak 1778'de sahnelendi. Daha sonra her iki besteci de, birer *İphigénie en Tauride* besteledi. Gluck'unki Paris'te mayıs 1779'da, Piccinni'ninki ise -ilk ve son kez-1781'de oynandı. Viyana'da köşeşine çekildiği bu dönemde Gluck'un *Echo et Narcisse* adlı yapıtı 1779'da Paris'te başarısızlığa uğradı.

Gluck çok verimli bir besteciydi (107 opera, ayrıca baleler ve birkaç çalgı yapıtı). Ama asıl başarısını, *Don Juan* balesine, birkaç fransızca opera-komiğine ve beş büyük operasına (*Orfeo, Alceste, İphigénie en Aulide, Armida* ve *İphigénie en Tauride*) borçludur. Hepsi de yüksek nitelikte olan ve hem içtenlik hem de tümüyle yeniklasikçiliğe özgü bir yüceliğin egemen olduğu bu yapıtların özünü, beşeri ilkeler ve dostluk, karı-koca sevgisi, fedakârlık düşüncesi gibi temel ahlak olguları ve bunların, -ölüm de içinde olmak üzere- yıkıcı güçler karşısındaki zaferi oluşturur. Gluck, haklı olarak, müziğini "insanlığın dili" olarak niteledi. Sanat açısından bakıldığında, librettolarının yalın olmasına dikkat etti, müziği gereksiz süslerden arındırdı, orkestra için yazılmış olsa da uvertürü dramla bütünleştirdi, recitativo' ları insanileştirdi, koroyu olayların akışına kattı, kahramanların iç dünyalarına eğildi. Ama, amaçlarına ulaşmak için, müziğin de ötekiler gibi bir araçtan başka şey olmadığını söylemekten çekinmedi; düşüncelerini en iyi özetlediği metin niteliğindeki Alceste'nin önsözünde şöyle der: "Müziği gerçek işlevine kavuşturmaya çalışıyorum. Bu işlev, olayların akışında bir kopukluğa yol açmaksızın ve gereksiz süslerle izleyicideki gerilimi zayıflatmaksızın duyguların dile getirilişini güçlendirmek ve durumları daha ilginç kılmak için ikincil bir öğe olarak librettoyu desteklemektir." Aynı yıllarda, operada müziğin sözlere bağımlı olmasına karşı çıkan Mozart, müziği bağımsızlaştırmayı başardı. Gerçi Gluck Mozart'ı etkiledi, ama onun asıl etkisi, Viyana klasikleri üzerinde değil, Devrim dönemindeki fransız besteciler aracılığıyla Hector Berlioz üzerinde olmuştur.

GLUCKMAN (Max), ingiliz antropolog (Johannesburg 1911 - Kudüs 1975). Zululand (1936-1938) ve Kuzey Rodezya'da (bugünkü Zambiya) Rotseler (ya da Barotseler) üzerine saha araştırmaları yaptı. Özellikle Rotseler'de adalet ve hukuk sorunlarıyla ilgilendi: *The Judical Process among the Barotse of Northern Rhodesia* (1955), *The İdeas in Barotse Jurisprudence* (1965). Afrika toplumlarını geçirdikleri değişiklikler ve gelişmeler çerçevesinde incelemeye yöneldi: *Custom and conflict in Africa* (1955), *Order and Rebellion in Tribal Africa* (1963), *Politics, Law and Ritual in Tribal Society* (1965).

GLUKAGON a. (fr. *glucagon*). Biyokim. Ensülinin etkisine karşı etki gösteren polipeptit yapılı hormon; pankreastaki Langerhans adacıklarının alfa hücreleri tarafından salgılanır ve 22 aminli asidin zincirlenmesinden meydana gelir; kan şekerini artırıcı çok güçlü bir etkisi vardır.
—ANSİKL. Glukagon, domuz ya da sığır pankreasından çıkarılır. Kapatılmış ampullerde liyofilleştirilmiş toz olarak korunur ve steril damıtık su içinde seyreltildikten sonra parenteral yolla kullanılır. Ensülinle tedavi sırasında şeker düşmesi sonucu bilinç kaybında kullanılan hızlı, ama kısa etkili şeker yükselticidir.

GLUKAGONOM a. (fr. *glucagonome*). Patol. Glukagon salgılayan hücrelerden oluşan pankreas uru. (Şeker hastalığı ve deri-mukoza döküntüleri halinde ortaya çıkar.)

GLUKARİK sıf. (fr. *glucarique*). Org. kim. *Glukarik asit,* formülü

$$HOCO—(CHOH)_4—COOH$$

olan diasit; glukozun bir türevidir ve bu bileşikten istemli yükseltgenmeyle elde edilir. (Eşanl. SAKKARİK ASİT.)

GLUKO- (fr. *gluco*-'dan). Org. kim. Glusitler arasında, stereokimyası glukozla aynı olan bileşikleri belirtmekte kullanılan önek.

GLUKOFURANOZ a. (fr. *glucofuranose*'dan). Org. kim. Glukozun furanozu.

GLUKOKORTİKOİT sıf. (fr. *glucocorticoide*'den). Biyokim. Glusit metabolizmasında rol oynayan böbreküstü bezi hormonlarına denir.

GLUKONAT a. (fr. *gluconate*'dan). Org. kim. Glukonik asidin tuzu ya da esteri.
—ANSİKL. Eczc. *Kalsiyum glukonat,* ağız yoluyla ya da şırınga halinde kalsiyum eksikliği tedavisinde kullanılır. Demir glukonat (ferroglukonat) demir eksikliğine bağlı kansızlıklarda, magnezyum glukonat zar geçirgenliğiyle ilgili hastalıklarda kullanılır.

GLUKONEOJENEZ a. (fr. *gluconeogenese*'den). Biyokim. Glusitli olmayan organik maddelerden, özellikle aminli asitlerden yararlanılarak vücutta yapılan glukoz bireşimi. (Eşanl. NEOGLUKOJENEZ.)

GLUKONİK sıf. (fr. *gluconique*'ten). Org. kim. *Glukonik asit,* formülü

$$HOCH_2—(CHOH)_4—COOH$$

olan asit; glukozdaki —CHO grubunun yükseltgenmesiyle elde edilir. Kalsiyum tuzu kalsiyum kaybına, magnezyum tuzu kasılmalara ve demir tuzu da hipokrom kansızlık hastalığına karşı kullanılır. Laktonundan boyacılıkta, biracılıkta ve tekstil baskısında yararlanılır.)

GLUKOPİRANOZ a. (fr. *glucopyranose*'dan). Org. kim. Glukozun piranozu.

GLUKOPROTEİN a. Biyokim. (fr. *glucoprotéine*). GLİKOPROTEİN'in eşanlamlısı.

GLUKOSTATİK sıf. (fr. *glycostatique*' den). Biyokim. Glukoz oranını hep bir kararda tutmaya yarayan maddeye denir.

GLUKOZ a. (fr. *glucose*'dan). Org. kim. Formülü $HOCH_2$—$(CHOH)_4$—CHO olan aldoheksoz; insan ve hayvanlarda bulunan en önemli oz. [Eşanl. GLİKOZ.]

—ANSİKL. Bes. san. • *Glukozun sanayi ürünü olarak hazırlanması.* Sanayide, glukoz katı asıltı halinde nişastanın (mısır, buğday) ya da yumrunun (patates, manyoka) şekerleşmesiyle elde edilir (hidroklorik asit eşliğinde ve bir otoklavda yüksek basınç altında). Hidroklorik asit sodyum karbonatla yansızlaştırılır. Elde edilen sıvı, presli filtrelerden geçirilerek süzülür; sonra hayvansal ve bitkisel kökenli aktif kömürle ya da iyon değiştiricilerle rengi giderilir. Elde edilen şıra iki kez alçak basınç altında deriştirilir. Kristal glukoz, orta derecede glukoz içeren şıra deriştirilerek elde edilir; kütle halinde glukoz ileri ölçüde hidroliz uygulanmış bir şırayı deriştirip kristalleştirerek üretilir. Kristal glukoz aşırı akışmaz, parlak ve berraktır; glukoz, maltoz (yaklaşık % 40) ve dekstrinden oluşur. Kütle halinde glukoz ise yaklaşık % 75 oranında glukoz içerir.

• *Kullanımı.* Kristal glukoz şekercilikte (yaklaşık % 50 oranında şekerle pişirildiğinde akide şekeri elde edilir), meyve reçeli, likör vb. yapımında kullanılır. Kütle halinde glukozdan ise kimya sanayisinde, sepicilikte ve biracılıkta yararlanılır.

Dekstroz ticari bir glukozdur, kristalleşmeden sonra merkezkaçla yıkama ve kristal ayırmayla arıtılır. Dekstroz, hidrolizi tam olarak yapılmış bir şuruptan elde edilir ve saf glukozdur.

—Biyokim. Glukoz besin glusitlerinden (nişasta, glikojen, sakaroz) gelen ozdur. Hücreler tarafından kullanılır ve dolaşıma katılan şekerin doğal biçimini oluşturur. Kanda, litrede yaklaşık 1 g olan derişimi sinirsel ve hormonsal düzenleyici mekanizmalarla sağlanır. Gereksinimlere göre glukoz glikojen biçiminde yedekte depolanır (glikojenojenez), glikojenden hareketle açığa çıkar (glikojenez) ya da enerji üreterek parçalanır (glikoliz). Organizmanın belli başlı enerji kaynaklarından biridir.

—Eczc. Glukoz, tedavide şırıngayla büyük miktarlarda verilir. Hipoglisemide (ensülin ile tedavi edilen şeker hastalığında) hipertonik çözeltisi, reanimasyonda damardan beslenmeyi sağlamak ve kan hacmini eski durumuna getirmek amacıyla izotonik çözeltisi kullanılır.

—Org. kim. Glukoz, katı durumda normal olarak en kararlı iki halkalı biçimden (α -glukopiranoz ile β-glukopiranoz) biri halinde bulunur. Anomer olan α ve β -glukopiranozların, polarlanmış ışığı döndürme güçleri birbirinden farklıdır. α -anomeri, β-anomeri gibi suda çözündüğünde kendiliğinden izomerleşerek α ve β anomerlerinden oluşan, denge durumunda bir karışım verir; ancak bu karışımdaβ-anomeri daha baskındır: β-anomerinde tüm gruplar, enlemsel bir konumda yer alır; bu da bir piranozun maksimum kararlılığına denk düşer.

Glukoz, zayıf yükseltgenlerle glukonik aside, kuvvetli yükseltgenlerle glukarik aside dönüşür. İndirgenlerle sorbitolü verir. İdrardaki glukoz miktarını belirlemek için bu maddenin ışığın polarma düzlemini döndürme gücünden ve indirgen niteliğinden yararlanılır (şeker denetimi).

Piranoz biçimindeki en kararlı aldoheksoz olan glukoz, doğada en çok bulunan türdür; temel bir enerji deposu işlevi görür. Bitkilerin kloroplastlarında en önemli fotosentez ürünü olan glukoz, bitki hücrelerinde çoğul yoğuşma ürünü olarak enerji depolamada (nişasta) ve hücre çeperlerinin yapımında (selüloz) kullanılır. Hayvanlarda karaciğer tarafından çoğul yoğuşma ürünü olarak üretilen glikojen biçiminde depo edilir ve kaslarda kullanılır. Kandaki oranı, pankreas hormonlarınca ayarlanır; ensülin glukoz oranını düşürür, glukagon ise artırır.

Öte yandan glukoza, glukozitler biçiminde hayvan ve bitkilerin yanı sıra pek çok bileşikte de rastlanır ve bu bileşiklerin biyolojik sıvılarda çözünmesini kolaylaştırır.

—Şekerc. Glukoz şurubu, çeşitli şekerlerden oluşan ve nişasta ya da yumrunun hidroliziyle elde edilen akışkan ve saydam bir maddedir. Nişasta ve yumru ise mısır, pirinç, buğday, manyoka, patatesten elde edilir. (Glukoz şurubu, şekercilikte kullanılan temel ürünlerden biridir; sakarozun kristalleşmesi üzerinde yavaşlatıcı bir etki yapar ve şekerleri nem etkilerine karşı koruyarak bozulmadan saklanmalarına yardımcı olur.)

GLUKOZAMİN a. (fr. *glucosamine*'den). Org. kim. Formülü

$$HOCH_2—(CHOH)_3—CHNH_2—CHO$$

olan amino-2 dezoksi-2 glukozun yaygın adı. (Glukozamin, pek çok mukoprotein ile heparin ve kitinin ana bileşenidir; bu bileşiklerin suyla ayrıştırılması sonucu elde edilir.)

GLUKOZAN a. (fr. *glucosanne*'dan). Org. kim. Glukozun, formülü

$$H—(C_6H_{10}O_5)_n—OH$$

olan çoğul yoğuşma ürünlerinin genel adı; glukozanlara doğada özellikle zamk olarak rastlanır ve bu bileşikler suyla glukoza ayrışabilir.

GLUKOZ-FOSFAT-İZOMERAZ a. (fr. *glucose-phosphate-isomérase*). *Eritrosit glukoz-fosfat-izomerazı*, anaerobi glikolize katılan (Embden-Meyerhof yöntemi) ve kalıtımsal eksikliği hemolitik anemiye yol açan enzim.

GLUKOZ-6-FOSFAT a. (fr. *glucose-6 -phosphate*). Biyokim. Organizmada glusit metabolizmasında temel rol oynayan, glukozun fosforilli türevi. (Eşanl. ROBİSON ESTERİ.)

GLUKOZ-6-FOSFAT-DEZHİDROGENAZ (G-6-PD) a. (fr. *glucose-6-phosphate-deshydrogénase*'dan). *Eritrosit glukoz-6-fosfat-dezhidrogenazı*, monofosfat heksozlar yoluyla glukoz-6-fosfat metabolizmasının anahtar enzimi; eritrosit içinde, indirgenmiş nikotinamit adenin dinükleotit fosfatların (NADPH) yenilenmesini ve buradan hareketle bu hücrenin oksitleyici etkenlere karşı korunmasını sağlar. (G-6-PD'nin kalıtımsal eksikliği hemolitik anemilere yol açar.)

GLUKOZİNOLAT a. (fr. *glucosinolate*). Turpgillerde bol miktarda bulunan ve bu bitkileri yiyen hayvanların metabolizması üzerinde kötü etki yapan kükürtlü heterozit.

GLUKOZİT a. (fr. *glucoside*'den). Org. kim. ve Biyokim. **1.** Glukoz asetallerinin (holozitler ya da heterozitler) genel adı; özellikle bitki kökenli doğal maddelerde pek çok örneğine rastlanır (amigdalozit, dafnin, digitalin vb.). [Bu maddelerin suyla ayrıştırılması, glukoz ile aglukon denen diğer bir bileşiği verir.] **—2.** Heterozitlerden her biri. (Yakın zamana değin yüksükotu glukozitlerinden söz edilirdi.)

GLUKOZLU sıf. Eczc. Şırıngayla verilen izotonik çözelti gibi glukoz katılmış nesneye denir.

GLUKOZÖLÇER a. Teknol. Üzüm şırasındaki glukoz derişimini belirlemeye yarayan areometre.

GLUKOZÜRİ a. (fr. *glucosurie*). GLİKOZÜRİ'nin eşanlamlısı.

GLUKURONİK sıf. (fr. *glucuronique*' ten). Org. kim. *Glukuronik asit*, formülü

$$OCH—(CHOH)_4—COOH$$

olan ve glukoza benzeyen asitaldehit.

—ANSİKL. Glukuronik asit, genellikle çözdüğü biyolojik sıvılarda alkolle (özellikle kimi zehirli maddelerle) bileşmiş olarak bulunur. Yükseltgendiğinde glukarik asidi, indirgendiğinde glukonik asidi verir.

GLUKURONOZİL-TRANSFERAZ a. (fr. *glucuronosyl-transférase*). Biyokim. Serbest bilirübinin eşlenik bilirübine dönüşmesini sağlayan karaciğer enzimi; geçici eksikliği yeni doğmuş bebeklerdeki gizli sarılığın nedenidir. (Doğuştan eksikliği Crigler-Najjar sendromunu belirler.)

GLUSİDOGRAM a. (fr *glucidogramme*). Biyokim. Bir destek (kâğıt ya da selüloz asetat) üzerinde elektroforezde göç etmiş serum glukoproteinlerinin bir boyarmaddeyle açığa çıkarılmasından elde edilen grafik.

—ANSİKL. Normal koşullarda glukoproteinlerin farklı göç bantlarının oranları şöyledir:

gluko-albümin	% 4,5-5
gluko α_1-globülinler	% 15-20
gluko α_2-globülinler	% 30-35
gluko β-globülinler	% 25-30
gluko γ-globülinler	% 15-20

Bunların değişimlerinin farklı patolojik belirtileri olduğundan bu verilerin tanıda önemi vardır.

GLUSİDO-LİPİDİK sıf. (fr. *glucido-lipidique*). Biyokim. Hem glusitlere, hem lipitlere ilişkin olan ya da bu iki bileşikten oluşan.

GLUSİN a. (fr. *glucine*). Anorg. kim. Formülü BeO olan berilyum oksidin eski adı.

GLUSİNYUM a. (fr. *glucinium; glusin*' den). Anorg. kim. Berilyuma eskiden verilen ad.

GLUSİT a. (fr. *glucide*'den). Biyokim. Karbon, hidrojen ve oksijenden oluşan ve birçok alkol işlevinin yanı sıra, aldehit ya da keton gibi indirgen bir grup da taşıyan canlı madde bileşeni. (Eşanl. SAKKARİT, KARBONHİDRAT [esk.].)

—ANSİKL. Glusitler ozlar ve ozitler olmak üzere iki büyük temel gruba ayrılır.

Ozlar da ikiye ayrılır: *aldozlar* ve *ketozlar;* bunlar glukoz, galaktoz, arabinoz, vb. gibi hidrolizlenemeyen şekerlerdir.

Ozitler iki grup oluşturur:

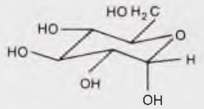
1. holozitler ya da homojen ozitler, yani yalnız ozların birleşmesinden oluşan moleküller. Bunlar da molekül karmaşıklıklarına göre iki alt gruba ayrılırlar: ondan az birleşik oz birimi içeren oligoholozitler ve ondan fazla oz birimi içeren poliholozitler;

2. hidrolizlenmeyle bir ya da birkaç ozun yanı sıra, aglikon denen, genellikle hidroksilli, sülfidrilli ya da aminli bir yabancı molekül açığa çıkaran heterozitler. Örnek: hidroliz yoluyla, iki glukoz molekülünün yanı sıra, başka bir nedenle benzaldehit ve siyanhidrik aside bölünen bir benzoik siyanhidrin molekülü salıveren amigdalozit.

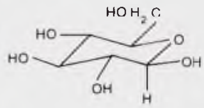
Ozların hepsi tatlıdır, diholozitler ve triholozitler genellikle tatlıdır; poliozitler ise tatsızdır; heterozitler tatsız, acı ya da tatlı, bazen de buruktur. Glusitler organizma için birinci derecede enerji kaynağıdır: onlardan biri olan glukoz, kas kasılmaları için muhakkak gereklidir ve kasların yegâne enerji kaynağıdır; glusitlerin ozit biçiminde (glikojen, nişasta) depolanması, kan dolaşımında şeker oranının hep bir düzeyde tutulmasını sağlar; ayrıca, organizma ilk önce glusitleri yakar, sonra lipitleri ve protitleri kullanır; bunlar ancak glusit yedeklerinin azalması durumunda kullanılır. Glusit metabolizması bozuklukları, en yaygını diyabet olan değişik ağırlıkta hastalıklar oluşturur.

—Zootekn. Glusitler, evcil hayvanlara verilen besinlerin içinde önemli bir yer tutar.

glukoz

α—D—glukopiranoz

β—D—glukopiranoz

Bunlar başlıca iki gruba ayrılır: nişasta gibi, hücrelerin içinde depolanmış olan glusitler ve selüloz gibi, hücrelerin çeperlerinde bulunan glusitler. Hayvansal organizmaların glukoza büyük ihtiyacı vardır, ama buna karşılık, glusit yedekleri oldukça azdır. Bu nedenle, glusitler hayvanların yem rasyonu içinde bulunmalıdır, yoksa glukoz, besinlerle alınan diğer organik maddelerden bireşimle elde edilir.

GLUSİT ya da **GLUSİTOL** a. (fr *glucite* ya da *glucitol*). Eczc. SORBIT ya da SORBİTOL'un eşanlamlısı.

GLUŞKO (Valentin Petroviç), ukraynalı mühendis. (Odesa 1908 - Moskova 1989). 1929-1933 arası roket-motorlar üzerine araştırmalar yaptı. Yapımında önemli rol oynadığı motorlardan 100 tonluk itme gücü olanlar, Spatnik tipi uyduları yörüngeye oturtan füzelerde kullanıldı.

GLUTAMAT a. (fr. *glutamate*'tan). Org. kim. Glutamik asidin tuzu ya da esteri.
—ANSİKL. Bir tatlandırma etkeni olan sodyum glutamat, yiyecekleri tatlandırmasının yanı sıra kimi şekersiz besinlerin lezzetini bozmadan damak zevkini artırıcı özellikler katar. Çok ince beyaz kristaller biçiminde baharat olarak kullanılır. Hafifçe tuzlu olan tadı, besinlere karıştırıldıktan sonra pek anlaşılmaz. Güneydoğu Asya mutfağının geleneksel bir bileşeni olan glutamat, besin sanayisinde hazır çorba, yemek ve sosların yapımında kullanılır.
—Eczc. Kalsiyum ve magnezyum glutamat, glutamik asidin verildiği hallerde kullanılır. Demir glutamat (ferro glutamat) kansızlık ilacıdır.

GLUTAMAT - OKSALOASETAT - TRANSAMİNAZ a. (fr. *glutamate - oxaloacetate -transaminase*). Biyokim. GLUTAMO - OKSALOASETİK TRANSAMİNAZ*'ın eşanlamlısı.

GLUTAMAT - PİRUVAT - TRANSAMİNAZ a. (fr. *glutamate-pyruvate-transaminase*). Biyokim. GLUTAMOPİRUVİK TRANSAMİNAZ*'ın eşanlamlısı.

GLUTAMİK sıf. (fr *glutamique*'ten). Org. kim. ve Biyokim. *Glutamik asit*, formülü

$$HOCO{-}(CH_2)_2{-}CHNH_2{-}COOH$$

olan aminoasit; sağa döndüren L-antipotu, proteinlerin temel bir bileşenidir.
—ANSİKL. L-glutamik asit, antipotunun kokusuz olmasına karşın tavuk suyu kokusundadır. Baharat ve hayvan yemi üretiminde katkı maddesi olarak kullanılır. Ya tam bireşim yoluyla ya da glusitlerin mayalanmasıyla elde edilir.
—Eczc. Glutamik asit, beyin dokusunun doğrudan doğruya kullanılabildiği tek aminoasittir. Ağız yoluyla saf olarak ya da kalsiyum ve magnezyum tuzları halinde alınan (günde 4-8 gram) glutamik asit, geçici bir uyarılma hali meydana getirmeksizin, zihinsel etkinlikte artış sağlar. Toksik etkisi yoktur. Tablet, kaşe ya da granüle şeklinde verilir.
—Nörobiyol. Glutamik asit proteinlerin ya da gama-aminobütirik asit gibi başka bir aracının bireşimine katılarak bütün hücrelerde beslenme metabolizması öğesi olarak etki gösterir. Ayrıca beyin korteksinde, beyin sapında ya da omurilikte bazı nöronlar arasında aracı olarak fizyolojik rol oynar. Uyarıcı bir sinirsel aracıdır, yani fizyolojik görevi, sinaps zarını kutupsuzlaştırarak sinapssonrası nöronun boşalmasını (deşarj) sağlamaktır.

glyptodon iskeleti

glyptodonun temsili resmi

GLUTAMİN a. (fr. *glutamine*'den). Org. kim. Glutamik asidin, formülü

$$H_2NCO{-}(CH_2)_2{-}CHNH_2{-}COOH$$

olan amidi; sağa döndüren L-antipotu, proteinlerin temel bir bileşenidir. Serbest olarak kanda ve şekerpancarında bulunur.
—ANSİKL. Glutamin, metabolizmada önemli bir rol oynar. Organizma için çok zehirli bir bileşik olan amonyağın dışarı atılmasında taşıma işlevi görür. Glutamin dokularda, sentetaz glutamin ile ATP'nin etkimesiyle glutamik asit ve amonyaktan oluşur; bağladığı amonyağı glutaminaz etkisiyle böbrek ve karaciğerde serbest bırakır. Azotlu pek çok bileşiğin, özellikle purinli ve pirimidinli bazların bireşiminde kullanılır.

GLUTARAT a. (fr. *glutarate*'dan). Org. kim. Glutarik asidin tuzu ya da esteri.

GLUTARİK sıf. (fr. *glutarique*'ten). Org. kim. *Glutarik asit*, formülü

$$HOCO{-}(CH_2)_3{-}COOH$$

olan pentandioik asidin yaygın adı; şekerpancarı ve odunda bulunur. *Glutaraldehit* de denen aldehiti, derilerin sepilenmesinde ya tek başına ya da diğer sepileme maddeleriyle birlikte kullanılır. Saman renginde, yumuşak ve tere karşı çok dayanıklı bir derinin elde edilmesini sağlar.

GLUTATYON a. (fr. *glutathion*'dan). Org. kim. ve Biyokim. Formülü

$$HOCO{-}CHNH_2{-}(CH_2)_2{-}CO{-}NH{-}CH$$
$$(CH_2SH){-}CO{-}NH{-}CH_2{-}COOH$$

olan tripeptit; suyla sistein, glisin ve glutamik aside ayrışır; genellikle bitki ve hayvan hücrelerinde bulunur. (Organizmada hidrojen taşıyıcısı işlevi görür.)
—ANSİKL. Hematol. *Alyuvar glutatyonu*. Glutatyonun büyük bir bölümü alyuvarlarda indirgenmiş biçimde tutulur. Bunu, monofosfat heksozlar yoluyla üretilen NADPH bulunmak koşuluyla, glutatyon redüktaz enziminin etkinliği sağlar. Glutatyon, yükseltgeyici etkenlere karşı alyuvarı korur. Glutatyon üretiminin yetersizliği (glutatyon sentetaz eksikliği yüzünden) ya da indirgenmiş biçimde tutulması (glukoz -6 - fosfat-dezhidrogenaz ya da glutatyon - redüktaz eksikliği yüzünden), hemolitik anemilere yol açar.

GLUTATYON-PEROKSİDAZ a. (fr. *glutathion-peroxydase*). *Eritrosit glutatyon-peroksidazı*, lipit peroksitlerinin zehirlerini gidermeye, böylece eritrositleri peroksitlere karşı korumaya yarayan enzim. (Yetersizliği metemoglobin oluşumuna ve hemolize yol açar.)

GLUTATYON-REDÜKTAZ a. (fr. *glutathion-réductase*). *Eritrosit glutatyon -redüktazı*, eritrosit glutatyonunun indirgenmiş durumda kalmasını sağlayan enzim. (Bu etkinliğin eksikliği kalıtımsal olarak aktarılmış enzimin bir anomalisinden ya da daha çok riboflavin noksanlığından ileri gelir.)

GLUTATYON-SENTETAZ a. (fr. *glutathion-synthétase*). *Eritrosit glutatyon -sentetazı*, glutamilsistein ve glikokolden hareketle glutatyon oluşumunun ikinci aşamasını katalizleyen enzim. (Nadir olan kalıtımsal eksikliği hemolitik anemiye yol açar.)

GLÜON a. Fiz. Kuvantum kromodinamiğinde, kuarklar arasındaki etkileşimi ileten bozon.

GLÜTEN a. (lat. *gluten*, zamk, yapışkan' dan). Tahıl ununun proteinli kısmı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Marangl. *Glüten tutkalı*, kemik ve deri artıklarından elde edilen, sıcak olarak kullanılan tutkal. (Koltuk, iskemle iskeleti vb. yapımında kullanılan glüten tutkalı levha, boncuk ve toz halinde satılır.)
—Tıp. *Glütene dayanıksızlık* → ÇÖLYAK* HASTALIK.
—ANSİKL. Diyet bilg. Buğdayların yapısı glüten verimlerini önemli ölçüde etkiler. Glütenin yapısı alöron ölçüm aletiyle saptanır. Glüten özellikle şeker hastalarının beslenmesinde ekmek biçiminde kullanılır; ayrıca ilaçları kaplamaya yarayan kapsüller ondan yapılır, çünkü keratin gibi o da yalnız bağırsakta sindirilir.
—Ekmekç. ve Değirmenc. Glüten, gliyadin ve glütenin adlı iki çözünmez proteinden oluşur. Bu proteinlerin hidratlanması ve unun çözünür maddelerinin ve nişastanın elenmesiyle elde edilen glüten, elastik ve yapışkan bir maddedir. Glüten, genleşici özellikleri ile ekmek yapımında önemli rol oynar.

GLÜTENİN a. (fr. *gluténine*). Biyol. Glüteni oluşturan proteinlerden biri.

GLYCERA a. Denizde yaşayan, hortumu ve çeneleri güçlü çokkıllı halkalısolucanları içeren cins. (*Glyceridae* familyası.)

GLYCERİUS (Flavius), Batı Roma imparatoru (473-474). Sıradan bir askerdi. Burgundlar kralı Gondebaud'un yardımıyla imparator ilan edildi. Julius Nepos tarafından devrildi. Zorla papaz yapıldı. Salona piskoposu oldu.

GLYCYMERİS a. (yun. *glykos*, yumuşak, ve *meros*, bölüm'den). Sağlam, eküivalv, yuvarlak kavkılı ikiçenetli yumuşakça cinsi. (Kavkısı bazen kabarık çizgilidir; bıssusları yoktur. Bütün denizlerin sığ kesimlerinde yaşar. Eosen tabakalarında bol miktarda fosiline rastlanır. *Glycmeridîdae* familyasının örnek tipi.)

GLYCYPHAGUS a. (yun. *glykos*, yumuşak ve *phagein*, yemek'ten). Kuru organik maddelerde yaşayan akar cinsi. (*Glycyphagus cursor*, kuru meyvelerde, eriklerde, incirlerde, vb. kalabalık topluluklar halinde yaşar; meyvenin yüzeyinde unlu bir tabaka oluşturur. *Sarcoptiformes* takımı; *Glycyphagidae* ya da *Tyroglyphidae* familyasının örnek tipi.)

GLYKAS (Mikhael), bizanslı kronikçi (öl. 1204'e doğr). İmparatorluk sarayında yazman oldu, dünyanın yaratılışından Aleksios I Komnenos'un ölümüne (1118) kadar geçen olayları anlatan Biblos Khronike'yi yazdı, sonra bir şiirini kendisini hapsedip kör ettiren imparator Manuel I Komnenos'a adadı (1159). Bu yapıtlar bizans halk edebıyatının bilinen en eski örneklerindendir.

GLYKERA, atinalı fahişe (İ.Ö. IV. yy.). İskender'in baş haznedarı Harpalos'un metresiydi. Harpalos onun için Suriye'de bir heykel diktirdi ve Tarsus'taki sarayında kraliçeler gibi ağırladı. Glykera daha sonra şair Menandros'un sevgilisi oldu. İsteği üzerine Harpalos, onun adına Atina' ya buğday yüklü gemiler göndermiş ve böylece yurttaşlık hakkını kazanmıştı.

GLYKON, Eski Roma devrinde, Abonu Teikhos'ta tanrı gibi tapınılan insan başlı yılan. Gerçekte, büyücü Aleksandros'un bir yaratığıydı.

GLYPHAEA a. (yun. *glyphein*, kazmak). Bütün İkinci Zaman boyunca yaşamış, tatlısu ıstakozuna benzeyen, fosil onayaklı kabuklu cinsi.

GLYPHAEİDAE a. (*glyph*[*aea*], ve yun. *eidos*, görünüş'ten). Trias, Jura ve Kreta-

se devirlerinde yaşamış birçok türü bilinen fosil kabuklular familyası. (Familyanın 60 milyon yıl önce soyunun tükendiği sanılıyordu; ne var ki 1975'te, fransız hayvanbilimciler, bu familyadan bir türün günümüzde de yaşadığını kanıtladılar ve bu "canlı fosil" *Neoglyphea inopinata*'nın birçok bireyi 1976'da, Filipinler'in açıklarında, 200 m derinlikte yakalandı.

GLYPTODON a. (yun. *glyptos*, kazılmış, oyulmuş, ve *odus, -ontos*, diş'ten). Dördüncü Zaman'ın başlarında bütün Amerika'da yaşamış çok iri (4 m'ye kadar) fosil tatu cinsi.
—ANSİKL. *Glyptodon*'lar kemiksi çok dışbükey bağalı hayvanlardır; birbirine kaynaşmış, çokköşeli, küçük levhalardan oluşan bağa, kafa kalkanı ve kuyruk ucunda dik dikenlerle donanan kuyruk halkaları biçiminde devam ediyordu. Tarihöncesi insanının bu bağayı sığınak olarak kullandığı sanılır.

GLYPTUS a. Yaprakbüken böceklerde (*Conchylis, Carpocapsa, Grapholitha, Tortrix*, vb.) ve güvelerde asalak yaşayan, uzun yumurtlama borulu, yassı ve uzun bedenli zarkanatlı böcek cinsi. (*İchneumonidae* familyası.)

Gm sistemi. Hematol. Antropolojik açıdan ilginç ve dengeli bir polimorfizm sağlamakta büyük ölçüde yararlı değişmez kısımların bireşimini denetleyen G immünoglobülinlerinin ağır zincirlerini allotipik olarak işaretleme sistemi.

GMC a. (amerikan *General Motors Corporation* firmasının kısaltması). CCKW -353 kamyonuna verilen ad.
—ANSİKL. 2,5 t kapasiteli GMC kamyonu 1941'den bu yana ABD ordusunun yanı sıra müttefiklerin ordularında da kullanılır. Büyük bir başarı kazanan bu taşıt tüm savaş boyunca eşsiz bir ulaşım aracı olarak kaldı. Devindirici 3 aksı (1 önde ve 2 arkada) ve dengeli boyutları ona her türlü arazide çok iyi bir tutum sağlar. 90 B.B.'lik bir güce sahip GMC'nin yol üzerindeki maksimum hızı 70 km/sa'tir ve bir depo yakıtla 335 km katedebilir. GMC üretimi 1945'te 812 262 taşıta ulaştı. Tüm harekât alanlarında yararlanılan GMC, savaştan sonra, özellikle fransız ordusunda (Çinhindi ve Cezayir savaşları) uzun süre kullanıldı. GMC'nin diğer bir amfibi modeli de, askerlerin *duck* (ördek) adını verdiği DUKW'dir.

GMELİN (Johann Georg), alman gezgin (Tübingen 1709 - *ay. y.* 1755). 1733-1743 arasında, Rusya imparatoriçesi Anna'nın düzenlediği büyük bilimsel sefere katılarak, Urallar'dan Kamçatka'ya kadar Sibirya'yı, dolaştı; sonra, 1749'dan ölümüne kadar, doğduğu kentte botanik ve kimya profesörü olarak çalıştı.

GMELİN (Leopold), alman kimyacı (Göttingen 1788 - Heidelberg 1853). Heidelberg'de kimya ve tıp dersleri verdi, sindirim kimyasını inceledi ve potasyum ferrosiyanürü buldu. Çıkardığı maden kimyası ansiklopedisi ünlüdür.

GMELİNA a. (öz. a. J. G. *Gmelin*'in adından). Tikağacını andıran ve Hindistan ve Birmanya'da yetişen büyük yapraklı orman ağacı. (Mineçiçeğigiller familyası.)
—ANSİKL. Gmelina, hızlı büyümesi, her mevsime dayanıklı olması ve odununun üstün niteliği nedeniyle çok iyi bir ağaçlandırma ağacıdır. Nitekim, bu amaçla kullanımı Afrika, Asya ve tropikal Amerika'da (Brezilya) yaygınlaşmaktadır. Kerestesinin nitelikleri, tikağacınınkine yakın olmakla beraber, ondan aşağıdır. Marangozlukta, sandık yapımında, direk ve sırık üretiminde kullanılır, fakat en çok, kibrit ve kâğıt hamuru yapımında işe yarar. Gmelina yeterli yağış (1 000-1 500 mm' den yukarı), derin toprak ve büyümenin kesin olarak durakladığı belirli bir kuru mevsimi ister. Tohumla ya da dipten süren fışkınlarla çoğaltılır. Gmelina küçük işletmelere olduğu kadar, sanayi amaçlı ağaçlandırmalara da uygundur; 8-10 yaşındayken sırık, direk ve kâğıt hamuru yapımında kullanılmak, 30 yaşından sonra kereste ve kaplamalık levha elde etmek üzere kesim yapılır.

GMELİNİT a. (fr. *gmélinite;* J. G. *Gmelin*'in adından). Miner. Zeolit grubundan hidratlı, doğal kalsiyum ve sodyum alüminosilikat.

G.M.P., GUANOSİN MONOFOSFAT'ın kısaltması.

GMT, ing. *Greenwich Mean Time*'ın kısaltması, Greenwich ortalama zamanı, günleri, saat değişimine göre öğleyi 0 alarak 24 sa içinde hesaplayan zaman* ölçeği. Bu kısaltma genellikle ve yanlış olarak, saat dilimleri ve yerel saatlerin dayandığı evrensel zaman ölçeğinde (UTC ya da UT) bir olayın saatini belirtmek için kullanılır. Gerçekte evrensel zaman ölçeğinde günler, saat değişimine göre geceyarısı 0 alınarak 24 saat arasında hesaplanır. GMT kısaltmasının UT ya da UTC ile eşdeğeri olarak kullanımı, Uluslararası gökbilim birliği tarafından yasaklanmıştır.

GMUNDEN, Avusturya'da (Yukarı Avusturya) iklimi sağlığa yararlı tedavi merkezi. Traun ırmağının Traun gölünden çıktığı yerde ve ırmağın kıyısında; 12 300 nüf. Kereste sanayisi. Seramik. Tekstil.

GNAPHOSA a. (yun. *gnaptein*, taramak'tan). Özellikle Alpler'de ve Pireneler' de yaşayan, esmer, iri örümcek cinsi. (Ayakları çoğunlukla açık renklidir. Tahtada, taşların altında ve yosunlarda bulunur. Örnek türü *Gnaphosa lucifuga*'dır. Bedeni 1 cm kadardır. *Drassidae* familyası.)

GNATHİA a. Eşayaklı kabuklu cinsi. (Larvası balıklarda asalak yaşar, kanla beslenir; sonra dibe düşerek erişkin olur, yeraltı yuvaları kazar ve artık beslenmez. Erkekten çok farklı olan dişinin, gövdesi içinde gelişen yumurtaların etkisiyle uzayan göğüs bölümleri vardır. *Gnathiidea* alttakımının örnek tipi.)

GNATHOBDELLAE a. Zool. ÇENELİSÜLÜKLER takımının bilimsel adı.

GNATHOCERUS a. (yun. *gnathos*, çene, ve *keras, -atos*, boynuz, duyarga'dan). Yüzünde iki çıkıntı bulunan, parlak, kızıl sarı renkli, 3-4 mm boyunda kınkanatlı küçük böcek cinsi. (*Gnathocerus cornutus*, ambarlarda, fırınlarda yaşar; karaböcekgiller familyası.)

GNATHONEMUS a. Kongo havzasında yaşayan ve filbalığı* genel adıyla bilinen balıkların cins adı. (Hemen hemen bedeni uzunluğunda, boru biçiminde bir suratı, çok uzun, iri ve çok duyarlı bir bıyığı vardır. Su otlarına tutturduğu bir yuvaya yumurtlar. *Mormyridae* familyası.)

GNATHOSTOMATA a. ÇENELİAĞIZLILAR altşubesinin bilimsel adı.

GNATHOSTOMULİA a. Deniz kıyılarındaki kumlar arasında yaşayan ilkel planaryaları içeren alttakım. (Türbelarların yassısolucanlar takımı.)

GNATOPOT a. (yun. *gnathos*, çene, ve *pus, podos*, ayak'tan). Özellikle kabukluların eşayaklılar ve kabuklupireler takımlarında, besinleri tutmaya ve taşımaya uyarlanmış göğüs eklentilerine (ya da *pereiopot*) verilen ad.

GNATORAJİ a. (fr. *gnathorragie*). Patol. Yanak iç çeperinin kanaması.

GNATOSTOMİYAZ a. (fr. *gnathostomiase*). Bazen Asya ülkelerinde görülen ve ipliksolucanlardan *(Gnathostoma spinigerum, G. hispidum)* ileri gelen asalak hastalığı. Son konağı kedi ve köpek gibi etçiller, arakonağı kabuklu küçük hayvanlar *(cyclops)* ve balıklardır. (Asalak insanda erginleşemez [asalak çıkmazı] ve larvaları deriye ve derialtı dokulara yerleşerek bazen apseleşen düğümlü lezyonlar, ender olarak da deride yer değiştiren larvalar yüzünden yılankavi lezyonlar oluşturur.)

GNATOTEKA a. (fr. *gnathothèque*'ten). Zool. Kuşların alt çenelerinin boynuzsu örtüsü. (Karşt. RİNOTEKA.)

GNATOZOM a. (fr. *gnathosome*). Akarlardaki mahmuzların bilimsel adı.

GNATYON a. (fr. *gnathion*'dan). Antropol. Kenar orta çizgi üzerinde alt çene kemiğinin alt kenarının en eğimli noktası olarak tanımlanan antropometrik nirengi noktası.

GNAYS a. (alm. sözc.). Kuvars ve feldspat içeren yataklarla mika ve amfibol içeren yatakların art arda sıralandığı altkuşaktan ortakuşağa kadar olan kesimde yer alan başkalaşım kayacı. (Gneissler mineralojik ölçütlerden [bir mikalı, iki mikalı, grenalı, silimanitli vb.], dokusal ölçütlerden, gözlü, bademsi, merceksi, kuşaklı vb. ya da kökensel ölçütlerden [magmatik ya da tortul kayaçlardan türemiş] yola çıkılarak sınıflandırılır.)

GNECCHİ (Vittorio), İtalyan besteci (Milano 1876 - *ay. y.* 1954). Müzikli sahne gösterilerine ilgi duydu. Dört opera besteledi: *Virtù d'Amore* (1896), *Cassandra* (1905, R. Strauss'un *Elektra*'sına benzeyen yanları vardır), çeyrek seslerin kullanıldığı *La Rosiera* (1927), *Giuditta* (1953). Ayrıca *Poema eroico, Notte nel Campo di Holopherne* gibi senfonik yapıtlar ile missa'lar ve motet'ler yazdı.

GNEDİÇ (Nikolay İvanoviç), rus şair (Poltava 1784 - Petersburg 1833). Tüm yaşamını adadığı ve altı ölçülü dizelerle yaptığı *İlyada* çevirisi, görkemli bir klasik üslubun çarpıcı bir örneğidir.

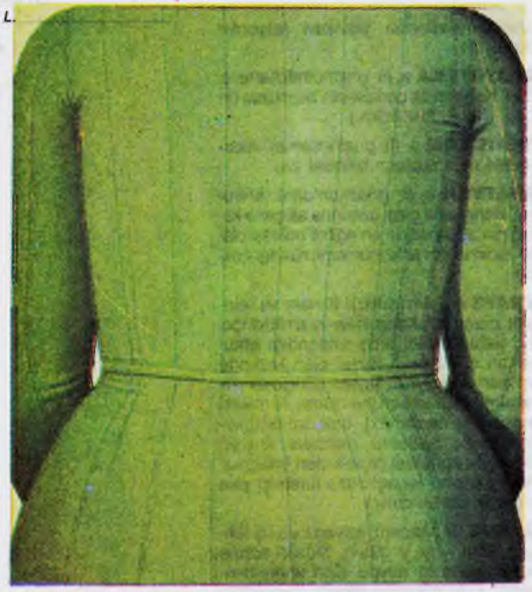
GNEİSENAU (August, NEİDHART VON —*kontu*), prusyalı feldmareşal (Schildau, Saksonya, 1760 - Posen, bugün Poznań 1831). Kanada'da Avusturya paralı askeriydi. Prusya ordusuna geçti. Kolberg savunmasında (1807) yararlık gösterdi. Prusya ordusunu yeniden örgütleyen Scharnhorst'a yardım etti. Askerin saygınlığı, ayrıcalıkların kaldırılması ve halkın silahlandırılması için verdiği mücadelede, Stein düştükten sonra (1808) sürgüne gönderilecek derecede ileri gitti. Scharnhorst ölünce (1813) Blücher'in kurmay başkanı oldu, Silezya'da Ulusal muhafız birliği'ni (Landwehr) kurdu. Fransa'da (1814) ve Waterloo'da (1815) yararlık gösterdi. Waterloo savaşı'nda yaralanan Blücher'in yerini aldı ve zaman geçirmeden düşmanı kovaladı. 1830'da Posen'de (Poznań) kurulan ordunun komutanı oldu ve burada koleradan öldü.

GNEİSS → GNAYS.

GNEİST (Rudolf VON), alman hukukçu ve siyaset adamı (Berlin 1816 -*ay. y.* 1895). Reichstag'da liberal milletvekilliği yaptı (1867-1884). İngiltere'deki kurumlara ilişkin birçok yapıt bıraktı.

GNESİN (Mihail Fabyanoviç), rus bestecі (Rostov, Don üzerinde, 1883 - Moskova 1957). Rus "yeniromantizm"inin en önemli temsilcilerindendi. Yetişmesinde en büyük pay, Liadov ve Rimskiy-Korsakov'undur. Avrupa'dan sonra Filistin'i de gezdi (1921). Filistin'de, yahudi kültüründen esinlenerek melodiler, operalar *(İbrahim'in gençliği, Makabiler)* besteledi. 1925-1936 arasında Moskova, 1935-1944 arasında da Leningrad konservatuvarlarında besteleme dersleri verdi. Engin bir kültürü vardı, Rus simgecilerine yakınlık duydu. Oda müziği parçaları, senfonik yapıtlar (*Zincirinden kurtulmuş Prometheus*, 1908) ve koro parçaları besteledi.

GNESSİN (Uri Nissan), ibrani yazar (Starodub, Briansk yakınında, Ukrayna, 1881 - Varşova 1913). Polonya'ya, Rusya'ya, Büyük Britanya'ya (burada arkadaşı J. H. Brenner ile *Ha-Me orer*'i yayımladı), İsrail'e, sonra yeniden Polonya'ya gitmesine yol açan hareketli yaşamında çeşitli der-

Domenico **Gnoli**
Yeşil büst (1969)
Ludwig kol.
Neue Galerie Aachen

gilerde yazılar yayımladı, Çehov'dan yapıtlar çevirdi ve aralarında *Hatzida* (1905) adlı çalışmanın da bulunduğu hikâyeler yazdı. İlk modern hikâyecilerden biri olan Gnessin, köksüzlerin, yalnızların ve yersiz yurtsuzların çaresizliklerini dile getirmiştir.

GNETACEAE a. *Gnetum* cinsinden bitkileri kapsayan familya.

GNETALES a. *Gnetum* gibi bugün yaşayan ya da fosil olarak rastlanan vektris nitelikli açıktohumlu bitkiler takımı.
—ANSİKL. Gnetales, Birinci Zaman'ın sonunda ve İkinci Zaman boyunca çok büyük bir gelişme göstermiştir. Bu bitkilerde, mükemmel damarlar, boyuncuk ve tepecik görevi yapan yumurtalık benzeri organlar ve birçok bitki taslağı oluşturmaya elverişli bir yumurtacık bulunur. Bütün açıktohumlu bitkiler arasında kapalıtohumlulara en yakın olan bitkiler bunlardır.

GNETOPHYTA a. Çok gelişmiş vektris nitelikli açıktohumlu bitkiler sınıfı. (Günümüzde çok azalmış bulunan üç takımı içerir; gnetales, efedrales ve welwitschiales.)

GNETUM a. Karşılıklı yapraklı tırmanıcı ağaççık. (Bazılarında ikievcikli olan bireşeyli çiçekler sık ve aralıksız başaklar halinde bulunur. Afrika ve Amerika'nın tropikal bölgelerinde on beş türü yetişir. Gnetales takımı.)

GNİDİA a. Hepyeşil yapraklı, sarı ya da beyaz çiçekli ağaççık. (Bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Çobanyastığıgiller familyası.)

GNİEZNO, Polonya'da kent, Poznan'ın D.-K. -D.'sunda, Büyük Polonya ovasında; 56 000 nüf. (1992). Ülkenin en eski kentlerinden biri, Piast döneminde Polonya'nın başkenti, Polonya'nın ilk başpiskoposluğu (1000 yılında) ve ilk kralının (Yiğit Boleslaw) taç giydiği yer. Makine ve besin sanayileri. Deri işleme.
—Güz. sant. Kentte birçok anıt vardır. Arkeolojik kazılar VIII. yy.'a ait bir kasabanın varlığını ortaya çıkarmıştır. X. ve XI. yy.'a ait roman öncesi yapıların kalıntıları üstünde iki kuleli (XIV. - XV. yy.) gotik bir bazilika olan katedral yükselir.

GNİPHO → ANTONİUS GNİPHO.

GNJİLANE, Sırbistan'ın güney-doğu kesiminde kent; 21 000 nüf. —Yakınında, Ortaçağ kenti Novo Brdo'nun harabeleri yer alır.

GNOLİ (Domenico), italyan yazar (Roma 1838 - *ay y.* 1915). İlk şiir derlemeleri pek ilgi görmeyince tarzını değiştirdi ve GİULİO ORSİNİ takma adıyla, duygusallığıyla dekadanlık* akımını haber veren şiirler yayımladı (*Fra terra e astri*, 1903).

GNOLİ (Domenico), italyan ressam ve desenci (Roma 1933 - New York 1970). 1950'li yıllarda desenler ve tiyatro dekorları (Zürich'te Schauspielhaus, Londra'da Old Vic Theatre ve Spoleto festivali) yaptı. 1964'ten başlayarak yakın plandan görünen birtakım eşyalara ya da sıradan ayrıntılara (gömlek yakası, kravat, ayakkabı, saç çizgisi, koltuk, yatak, vb.) dayanan bir resim anlayışına yöneldi; günlük yaşamda yer alan, ama garip ve endişe verici bir biçimde her türlü insan varlığından soyutlanan bu motifler, resimden resme gitgide artan bir soğukkanlılıkla en ince ayrıntılarına kadar titizlikle işlenmiştir.

GNOMON a. (lat. ve yun. sözc.). Yazıcı uç adı verilen ve gölgesi düzlemsel bir yüzeye düşen basit bir çubuktan oluşmuş ilkel güneş saati. (Bu saat, Güneş yükseliminin sürekli değişmesi yüzünden günü bölümlere ayırmada önemli bir sakınca gösterir; çünkü gölgenin yüksekliği ve doğrultusu öğle dışında aynı saatte bir günden ötekine değişir.)

Gnomon Roma egemenliği altındaki Mısır'da mali yasa. Papirüs üzerine yazılarak korunmuş olan yasa, yerel hukukun sürekliliğini gösterir.

GNOMONİA a. Sphaeriales takımından asklı mantar. (Birçok türü bitkilerde hastalık yapar: *Gnomonia leptostyla* ceviz ağacında, *G. veneta* çınarda antraknoz yapar.)

GNOMONİK sıf. (fr. *gnomonique*). Jeod. *Gnomonik izdüşüm*, Yer'in, merkezinden elipsoite teğet geçen bir düzlem üzerindeki perspektifi.

GNOPHOS a. (karanlık anlamında yun. sözc.). Geniş, üzerinde kahverengi kesimler bulunan gri kanatlı pervane cinsi. (Tırtılı nisan ayında bodur bitkilerin üzerinde bulunur; mühendispervanegiller familyası.)

GNORİMOS a. (tanınması kolay anlamında yun. sözc.). Yeşilimsi sarı renkli, beyaz benekli böcek cinsi. (Boyu 15-18 mm'dir. Yazın mülver çiçeklerinde yaşar; larvası yaşlı ağaçların odunları içinde gelişir. *Cetoniidae* familyası.)

GNOSİS a. (*bilgi* anlamında yun. sözc.). Edinilmiş bir bilgiye değil de bir iç vahye dayanan ve yalnız erenlere özgü ilahi gerçeklere, varmaya, ve ruhun kurtulmasını sağlayacak sırların algılanmasına olanak veren felsefi-dini düşünce sistemi.
—ANSİKL. Gnosis hellenistik felsefede (hermesçilik), yahudilikte (İskenderiyeli Philon, Kabala), ilk yüzyılların hıristiyanlığında (gnosisçilik) ve müslümanlıkta (ismailiye mezhebi) görülür. Aynı düşünceye, bozulmuş bir biçimde olmak üzere, teozofide, gizlicilikte ve aydınlanmışçılıkta da rastlanır.

GNOSİSÇİLİK a. Din. Hıristiyanlığın ilk üç yüzyılında ortaya çıkan bir dizi sapkın mezhebin öğretisi.
—ANSİKL. Yahudiliğin yan öğretileriyle hellenistik düşüncenin ilk hıristiyan tanrıbilimiyle karşılaşması, insanın kurtuluşunu maddi şeylerin dışlanmasına ve tanrısal varlıkların üst derecede tanınmasına *(gnos)* bağlayan bir düşünce sisteminin ortaya çıkmasına yol açtı. Gnosisçilik (ya da gnosisçilikler, çünkü birçok okul vardır) ikici bir görüş içerir: maddi olan, kötülükle özdeşleşmiştir; iyilik manevi özlüdür ve ona yalnızca gnosise sahip olanlar ulaşabilir. Resuller'in işlerinde (VIII, 9-24) adı geçen Büyücü Simun, eski geleneğe göre gnosisçiliğin önderi kabul edilir. Başlıca gnosisçi kuramcılar şunlardır: Menandros (70'e doğr. - 100'e doğr.), Cerinthus (100'e doğr.), Karpokrates ve Saturninus (120'ye doğr.), Markion (85'e doğr. -160'a doğr.), Basileides (120'ye doğr.-145'e doğr.), Valentinus (135'e doğr. -160'a doğr.). Hıristiyan dogmalarına ters düşen gnosisçiliğin yanı sıra, özellikle aziz İrenaeus, Tertullianus ve Origenes' in temsil ettiği, sapkın olmayan bir edebiyatı da anmak gerekir.
Yukarı-Mısır'da Nag Hamadi yakınlarında 1945-46 kışında önemli bir gnosisçi "kütüphane" bulundu. On üç kodeksten oluşan (III. yy. sonu - IV. yy.) kütüphanede kıpti dilinde yazılmış 48 metin vardır. Yaklaşık 1 000 sayfadan oluşan bu metinler 1977'de yayımlandı.

GNOTOBİYOTİK sıf. (fr. *gnotobiotigue*). Mikrop florasını denetim altında tutma olanağı veren koşullarda elde edilen laboratuvar hayvanları için kullanılır.

GNOZEOLOJİ a. (fr. *gnoseologi*). Özellikle bilginin temellerini inceleyen felsefe.

GNU a. (hottentot dilinde sözc.). Afrika'da yaşayan, yelesi ve sakalı bulunan, iri antilop. (*Connochætes* cinsi; boynuzlugiller familyası.)
—ANSİKL. İki gnu türü vardır. Güney Afrika'da yaşayan, artık yabanıl çevrede bulunmayan Cape gnusu *(Connochætes gnu);* Doğu Afrika'da hâlâ büyük sürüler oluşturan, çoğunlukla zebralarla birlikte bulunan mavi gnu *(C. taurinus).* Her iki türde de sağrı yere yakın, güçlü boynuzlar ayrıktır.

Cape **gnusu**
(Connochætes gnu)

mavi **gnu** ve yavrusu
(Connochætes taurinus)

beyaz sakallı **gnu**nun başı
(Connochætes taurinus altojubatus)

GO a. (japonca sözc.). Uzakdoğu'da, çok ünlü bir strateji oyunu. İki oyuncu, bir dama tahtası üzerine yerleştirdikleri piyonlar aracılığıyla en büyük alanı almayı amaçlarlar.
—ANSİKL. Go oyununun en az üç binyıl önce Çin'de doğduğu sanılmaktadır. VII. yy.'da Japonya'ya girdi ve burada çok yaygınlaştı. Askerler tarafından savaş sanatını öğretmek amacıyla kullanıldı. Buddhacı rahipler sayesinde de yayıldı. XVII. yy.'da Go-in adı altında oyuncu yetiştiren resmi bir akademi kuruldu. Bugün Japonya'da milyonlarca go oyuncusu vardır, bunların bir bölümü profesyoneldir ve uluslararası kategorilerde (dan ve kyu) sınıflandırılmışlardır. Bu oyun XIX. yy.'da batı ülkelerine etnolog Korschelt tarafından getirildi. İlk önce Avusturya ve Almanya' ya, 1945'ten sonra da ABD ve Fransa'ya yerleşti.
Go oyunu, go-ban adı verilen levha üzerinde oynanır. Bu zemine 19 yatay koşut çizgi ve 19 da düşey koşut çizgi çizilir, böylece 361 kesişme noktası ortaya çıkar. Bir oyuncuda 180 beyaz piyon, öbüründe de 181 siyah piyon bulunur. Siyahlar daha zayıf oyuncuya verilir ve siyahlar oyuna başlar. Her oyuncu sırayla ve oynadığı taşı bir daha oynatmamak koşuluyla piyonunu boş kesişme noktalarından birinin üzerine koyar. Amaç, aynı renk piyonlarla boş bir sahayı çeviren bir zincir oluşturmaktır. Taşlar go-ban levhasındaki çizgilere göre, yalnızca yatay ya da düşey olarak dizilebilir. Bir piyon çevresindeki dört kesişme noktası rakip tarafından işgal edilirse o piyon oyundan çıkarılır. Aynı durum, çevresi sarılmış bir piyon grubu için de geçerlidir. Bir piyon grubunun ortasındaki boş alana göz denir. Oyunculardan birinin, çevresi rakip oyuncu tarafından tamamen çevrilmiş bir kesişme noktasına piyonunu koyabilmesi için, yaptığı hamlenin piyon grubunun hareketini engelleyebilmesi ve o grubun tümünü ya da bir bölümünü ele geçirebilmesi gerekir. Bir grubun içinde ayrı, ama birbirine bağlı en az iki göz varsa o grup oyuna devam edebilir. Elde edilen piyonlar oyundan alınır ve puan kazanılır. Oyuncuların, sürekli birbirlerinden piyon almalarını önlemek, engellemek için bir kural da şudur: eğer bir oyuncu piyonunu kaybetmişse hemen ardından bir rakip piyonu alamaz. Çıkmaz bir durumda, yani siyahlar beyazı, beyazlar da siyah grubu çevirmişse *seki* ilan edilir: ilgili tüm piyon ve alanlar tarafsızlaşır ve öyle kalırlar. Oyuncular, oluşturulacak ya da hücum edilecek yeni bir alan bulunmadığını belirtince oyun biter. Her oyuncu aldığı piyonları ve egemen ol-

duğu alanları sayar. En çok puanı alan kazanmış sayılır. Eşitlik durumunda beyazlar kazanır.

Denk olmayan oyuncular arasında denge kurmak için bir engel sistemi konmuştur. Bu sistem, zayıf oyuncunun daha fazla piyon kullanmasına olanak verir.

Go, bir strateji oyunudur: azla çok elde etme ilkelerine ve inisiyatife büyük bir pay bırakır. Merkeze göre, bir köşede ya da kenarda daha kolay alan kurulursa da, merkezde ele geçirilen alanın etkisi çok büyüktür. Bir alan oluşturacak piyonlar birbirleriyle en kısa uzaklıkta olmalıdır. Böylece piyonlar rakibin alana dalmasını önleyecek biçimde birbirine bağlanır.

GOA, Hindistan'ın batı kıyısında kent. Eski Portekiz sömürgesi olan Goa ve çevresini (*Goa toprağı*'nı oluşturan bütün), aralık 1961'de Hindistan işgal etti ve 14 mart 1962'de de bu yerler Hindistan topraklarına katıldı. 30 mayıs 1987'de Hindistan'ın 25. federal devleti oldu. Portekiz sömürgesi, Mandovi ve Zuari büyük haliçlerinin sayesinde ticari bir etkinlik gösterdi. Bu uzun sömürge döneminden geriye Eski Goa harabeleri kaldı. Nüfusun üçte biri katoliktir. Kırsal kesimde, pirinç ekiminin yanı sıra, iktisadi etkinliğin temeli çeşitli maden işletmelerine dayanır: manganez, boksit ve özellikle de demir filizi. Zuari halicindeki Mormugão, Hindistan'ın demir cevheri dışsatımının önemli bir bölümünü gerçekleştirir.

—Tar. Eski Goa *(Velha Goa)*, Kadamba hanedanı döneminde (İ.Ö. II. - İ.S. XIV. yy.) Hindistan'da önemli bir ticaret kentiydi; 1510'da Albuquerque tarafından işgal edildi ve yeniden kuruldu. XVIII. yy.'da genel valinin ikamet yeri ve 1843'te Portekiz Hindistanı'nın merkezi olan Nova Goa (Panaci) kasabası dışında bugün yıkıntı halinde bir kenttir. XVI. - XVII. yy.'dan kalma, saf hint-portekiz üslubunda kiliseler.

GOA, DAMAN ve **DİU,** Hindistan'da yönetim bölgesi, ülkenin batı kıyısında Portekiz'in üç eski sömürgesinden oluşur; 3 702 km²; 1 007 749 nüf. (1991). Yönetim merkezi *Panaci*; 76 899 nüf. (1991).

Goa tozu, kelebekçiçekligiller familyasından bir ağacın *(Andira araroba)* gövde kovucuklarında bulunan madde. (Krizonofik asitçe zengin olan bu madde eskiden deri hastalıklarının tedavisinde kullanılırdı.)

GOAJİROLAR, Aravak grubuna bağlı Venezuela ve Kolombiya Kızılderilileri. Bir şefin yönettiği anasoylu totem klanlarına bölünmüş olan Goajirolar hayvana, iktisadi, toplumsal ve efsanevi bir rol verirler (totem kökenli ata).

GOAR, Alen kralı (V. yy.). Rheinland, sonra da Loire bölgesine (406-411) yerleşmiş olan halkının bir bölümünü ardından sürükledi. 411'de Jovin bildirisinin ilanına katıldı. 413'ten sonra Constantius'un hizmetine girdi. 445-448'e doğru Bagaudalar'ı yendiği sanılmaktadır.

GOB a. (hamursu madde anlamında ing. sözc.). Camc. Şişe camı sanayisinde damlaya verilen ad.

GOBA, Etyopya'da kent, Etyopya kütlesinde, Bale ilinin yönetim merkezi, Addis Abeba'nın G.-D.'sunda; 22 963 nüf.

GO-BAN a. (japonca sözc.). Üzerinde go oynanan kareli tabla (19 düşey ve 19 yatay çizginin 361 kesişme noktasından oluşur).

GOBBİ (Tito), italyan bariton (Bassano del Grappa 1913 —Roma 1984). İlk büyük başarısını 1938'de Roma'da kazandı. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra opera şarkıcısı olarak ünlendi. 1942'de *Wozzeck*'i yorumladı. Özellikle Scarpia, Falstaff, Boccanegra ve Posa rollerinde başarı gösterdi. Çok sayıda film çevirdi ve operalar sahneye koydu.

■**Gobelins** *(manufacture nationale des)*, 1601'de Fransa kralı Henri IV tarafından Paris'te kurdurulan imalathane. 1661'de Colbert'in girişimiyle, saray eşyaları için kumaş imal etmeye başladı. Le Brun'ün yöneticiliği döneminde imalathane değerli duvar halıları da üretti. Daha sonra, Mignard ve Audran'ın imalathaneyi yönettikleri sırada arabesk ve grotesk süslemeler (özellikle C. Coypel'in *Don Kişot* dizisi), rokoko dönemindeyse Boucher'in çizdiği modeller büyük ilgi gördü. Devrimden sonra gerilemeye başlayan Gobelins imalathanesi, ancak XX. yy.'ın ikinci yarısında canlandı; Van Gogh, Cézanne ve Picassao'nun modelleriyle XIX. yy.'da yeniden önem kazandı.

GOBENE a. Sıcak, ılık ve oldukça serin denizlerde orta ve yüzeysel sularda yaşayan göçmen balık. (Sürüler oluşturur. Marmara'ya kadar gelirse de Karadeniz'e girmez. Kırmızı renkli etinin sindirimi güçtür. Başı koyu laciverttir; daha sonra bu renk yanlara ve sırta doğru giderek açılır. Sırt yüzgeçleri gri, bunların gerisindeki tek ışınlı yüzgeçler [7 ya da 9 tane] sarıdır. Etçil beslenir. Bil. a. *Auxis rochei; Thunnidae* familyası; boyu 50 cm'ye kadar.) [Eşanl. TOMBİL.]

Apollon (1696),
Coypel'in bir modeli üzerine dokunmuş duvar halısı
Louvre müzesi, Paris

Millet-Connaissance des arts

Lauros-Giraudon

Hindistan adaları
F. Desportes'un modelleri üzerine
dokunmuş duvar halısı
Condé müzesi, Chantilly

GOBELİNS

GOBER ya da **GOBİR,** Ayr'ın G.'inde Hausa krallığı; ilk dönemleri pek iyi bilinmemektedir. Önemi XVII. yy.'da arttı; en parlak dönemini Beberi'nin saltanatında (1741-1769) yaşadı. Başkenti Elakaleve 1808'de Osman bin Fudi'nin yönetimindeki Pöller tarafından ele geçirildi; ama krallık, iyice küçülmesine karşın varlığını sürdürebildi.

GOBETTİ (Piero), italyan yazar ve siyaset adamı (Torino 1901 - Paris 1926). 1918'den başlayarak, 1920'ye değin yönettiği, Energienuove adlı bir dergi kurdu. 1922'de yayımlanan haftalık La rivoluzione liberale adlı dergide kınadığı faşizmle mücadele etti. Bir saldırının kurbanı olan Gobetti, Fransa'ya sürgüne gitti ve aldığı yaralardan orada öldü. Gramsci'nin de dostu olan Gobetti denemelerinde özel-

Yaz (ayrıntı)
Pierre Mignard'ın
bir modeli üzerine dokunmuş duvar
halısı.
İle-de-France müzesi, Sceaux

L. L.

Gobseck
C. Jacque'ın Balzac'ın bir öyküsü *(Les Dangers de l'inconduite)* için yaptığı resim

likle kültürle siyaset arasındaki ilişkileri ele alır (*La filosofia politica de V. Alfieri,* 1923; *Paradosso dello spirito russo,* 1926).

GOBİ, çince **Şamo,** "kum çölü", Orta Asya'da geniş çöl. Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin güneyini ve Çin'e bağlı Şinciang ve Gansu eyaletlerine komşu bölgeleri içine alır. Yükseltisi 800-1 200 m arasında değişen Gobi soğuk iklimli bir çöldür: ocak ayı ortalamaları -25 ile -10°C arasındadır. Kayalık sıradağların yanında uzanan kumullar ve taşlık alanlarla kaplıdır. Dağlık kenarlarında (Tien Şan, Yin Şan) kuraklık biraz daha azdır ve ilkbaharda yetişen otsu bitkiler keçi, deve ve at yetiştiren göçebelerin yayıldığı otlu bozkırlar oluşturur.

GOBİESOCİDAE a. YAPIŞKANBALIĞIGİLLER familyasının bilimsel adı.

GOBİNEAU (Joseph Arthur, *—kontu*), fransız diplomat ve yazar (Ville-d'Avray 1816-Torino 1882). Önceleri, gazetecilik yaptı, daha sonraları roman yazdı, özellikle *Essai sur l'inégalité des races humaines* (Irklararası eşitsizlik üzerine deneme) [1853-1855] adlı yapıtında sergilediği kuramlarla ünlendi. Irklar arasında, tarih, antropoloji ve felsefe yoluyla kanıtlanabilen bir hiyerarşi olduğunu öne sürdü. Hindistan'daki Ariler en soylu ırktı, ne var ki göç sırasında alt bir ırk olan Siyahlar'la melezleşmişler, aynı biçimde, Keltler ve Slavlar da sarı ırkla birleşmişlerdi. Buna karşılık, İngiltere'ye, Belçika'ya ve Fransa'nın kuzeyine yerleşen "Germenler" tek saf ırktı. Gobineau'nun önceleri pek ilgi uyandırmayan bu görüşü, bazı alman yazarların bu fikirlerden siyasi sonuçları çıkarmaya ve Gobineau'nun amacına aykırı olarak Alman'ı öbür ırkların gerçek efendisi gibi göstermeye kalkışmaları üzerine yaygınlık kazandı. Gobineau'nun romanları (*les Pléiades,* 1874) ve hikâyeleri (*Nouvelles asiatiques,* 1876), yazarın, Stendhal'e ve onun temel kötümserliğine duyduğu hayranlığın göstergesidir.

Parc Film-J.-L. Passek kol

Juliet Berto ve Jean-Pierre Léaud, Jean-Luc **Godard**'ın yapımı (1967) *"La Chinoise"*'ın bir sahnesinde

GOBİO GOBİO a. Kısa sırt ve anal yüzgeçli, çatal kuyruklu, çenelerin birleşme yerinde kısa bıyıklar taşıyan küçük tatlısu kemiklibalığı. (*Cyprinidae* familyası.)
—ANSİKL. *Gobio gobio,* çakıllı dipli berrak suları seven, sürü halinde yaşayan bir balıktır. Dibi karıştırırken bulduğu kurtlar ve larvalarla beslenir. Suların çok soğuk olmadığı bütün Avrasya tatlısularında bulunur. Mayıs-haziranda yumurtlar. Yaşama süresi üç yıl.

GOBİR → GOBER.

GOBİUS a. Zool. Sıcak ve az serin denizlerde yaşayan bazı kayabalıklarını içeren cins. (Göğüs yüzgecinin üst kesiminde ipliksi ya da ipek lifleri biçiminde uzantılar bulunabilir. Türkiye sularında yaşayan 7 türü vardır: kömürcün kayası, sarı kayabalığı, kayabalığı, kocabaş kayabalığı, tekir kayası, hortum kayası, çizgili kaya. Kayabalığıgiller familyası.)

GOBLEN a. (fr. *gobelin*'den). **1.** Kanaviçe ya da ipliği sayılabilecek kumaş üzerine renkli iplikle aynı günde işlenen bir tür tekli kanaviçe iğnesi işleme. Goblen iğnesi de denir. **—2.** Bu işle işlenmiş kumaş. **—3.** Bir tür jakarlı dokuma. (→ GOBELİNS.)
—El sant. *Diyagonal goblen iğnesi,* kumaşın verevine işlenen ve iğne araları gözenerek doldurulan goblen iğnesi. ‖ *Düz goblen iğnesi,* kumaşın yüzünde düz, arkasında verev iplikler oluşturacak biçimde yatay sıralar halinde işlenen goblen iğnesi. ‖ *Küçük goblen iğnesi,* kumaşın üstünde verev, altında düz iplikler oluşturacak biçimde işlenen goblen iğnesi. ‖ *Verev goblen iğnesi,* kumaşın verevine iplikleri boyunca yapılan goblen iğnesi.
—Halıc. XV. yy.'dan sonra Avrupa'da çıkan bir duvar halısı türü. (Sümerbank Hereke fabrikası'nda da bu tür halılardan üretilmektedir.) [→ GOBELİNS.]

GOBLOT (Edmond), fransız filozof (Mamers 1858 - Labaroche, Haut-Rhin, 1935). Önce Caen, sonra Lyon Edebiyat fakültesi'nde ders verdi. Tanıtlama kuramının yenilenmesine katkıda bulundu. Ayrıca erekbilimsel akıl yürütmeyi tanımlamaya da çalıştı. Başlıca yapıtları şunlardır: *Essai sur la classification des sciences* (Bilimlerin sınıflandırılması üstüne) [1898, tez çalışması], *le Vocabulaire philosophique* (Felsefe sözlüğü) [1901], *Justice et Liberté* (Adalet ve özgürlük) [1902], *Traité de logique* (Mantık incelemesi) [1918] ve *le Système des sciences* (Bilimlerin sistemi) [1922].

gobra ırkı, Senegal'de üretilen, koşuma elverişli, bol et veren zebu ırkı. (Nijer'de *beyaz fulani* adıyla bilinir.)

Gobseck, H. de Balzac'ın bir romanının (1830) başlığı ve baş kahramanı. İnsanlık komedisi'nin öteki romanlarında görülen Gobseck, açgözlülüğün elinde oyuncak bir tefeci özellikle de tutkular dünyası üstüne düşünen ve çözüm getiren bir filozoftur.

GOCAM ya da **GOCCAM,** Etyopya'da il, Tana gölünün G.'inde; 61 600 km²; 3 845 745 nüf. (1990). Yönetim merkezi *Debra Markos.*

GOCAMB II → GOZUMPA KANG II.

GOČÁR (Josef), çek mimar (Přélouč yakını 1880 - Prag 1945). Prag Güzel sanatlar akademisi'nde profesörlük yaptı; Kotěra'nın öğrencisidir. Birinci Dünya savaşı'ndan önce Pavel Janák (1882-1956) ile mimarlıkta özel bir "kübist" üslup yarattı. Savaştan sonra konstrüktivizmden esinlendi (Prag ve Hradec Králové evleri).

GOCCAM → GOCAM.

GOCE DELÇEV, esk. **Nevrokop,** Bulgaristan'ın güney-batı'sında kent, yukarı Mesta havzasında; 14 000 nüf. Sulu tarımla yetiştirilen çeşitli ürünler; tütün. Besin sanayileri.

GOCH, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Hollanda sınırı yakınında, Krefeld'in kuzey-batısında; 28 400 nüf.

GOCKEL (Albert), isviçreli fizikçi (Stockach, Baden yakınında, 1860 - Fribourg 1927). Fribourg Üniversitesi'nde evren fiziği profesörü oldu (1903), meteoroloji, atmosfer elektriği ve radyoelektrik dalgaların atmosferde yayılması üzerine araştırmalar yaptı. 1910'da balonla dolaşırken yüksekte hava iyonlaşmasını Hess'ten önce gözledi ve böylelikle kozmik kaynaklı bir ışınımın varlığını kanıtladı.

GOCKİNGA, XV. yy.'dan başlayarak devlet adamları ve askerler yetiştirmiş groningenli bir ailenin adı. Campenius Herman **Gockinga** (Groningen 1748 - *ay. y.* 1823) 1814 Anayasası'nı hazırlayanlardandı.

GO CÔNG, Vietnam'da kent, Hô Chi Minh-Ville'in G.'inde. Ticaret merkezi.

GOCUK a. (slav dilinde *kojuk,* kürk'ten). Genellikle içine hayvan postu geçirilen kalın palto.
—Ekmekç. Su, un ve maya karışımıyla yapılan zayıf hamuru güçlendirmek, ekmeğin iyi kabarmasını sağlamak ya da az maya harcamak amacıyla hazırlanan bir tür ek maya. (Az miktarda maya katılarak hazırlanan sert hamur uzunca bir süre bekletilerek elde edilir.)

GOCUNDURMAK → GOCUNMAK.

GOCUNMAK gçz. f. **1.** *Bir şeyden gocunmak,* bir sözden, bir davranıştan tedirgin olmak, alınmak, gücenmek: *Anlattıklarımda gocunacak bir şey yoktu. Yarası olan gocunur* (atasözü). **—2.** *Bir şey yapmaktan gocunmak,* (soru cümlelerinde ve olumsuz cümlelerde) onu yapmaktan sıkılmak, rahatsızlık duymak: *Ev işi yapmaktan gocunmuyorum. Niye gocunuyorsun? Gocunmuyorum ama her işi bana yaptırıyorsun. Bulaşık yıkamaktan gocunmam.*
◆ **gocundurmak** g. f. *Bir kimseyi gocundurmak,* onun alınmasına, gücenmesine neden olmak.

Go-çi-nyorai, japon buddhacılığında bilgelikle ilgili beş tanrının *(tathagata)* ortak adı: Dainiçi, Aşuku, Hoşo, Muryocu, Fukucocu.

GO-DAİGO → DAİGO II.

GODALMİNG, Büyük Britanya'da (Surrey) kent, North Downs tepelerinin eteğinde; 18 600 nüf. Gotik ve roman üslubunda kilise. Eski evler. Müzeler.

GODARD (Benjamin), fransız besteci ve kemancı (Paris 1849 - Cannes 1895). Paris Konservatuvarı'nda Vieuxtemps'ın keman, Reber'nin besteleme öğrencisi oldu. 1887'den sonra aynı okulda, bir çalgı topluluğunu çalıştırdı. Piyano parçaları, melodiler, iki konçerto, dört senfoni, oda müziği yapıtları ve -ninnisiyle ünlü- *Jocelyn*'in (1888) de içinde bulunduğu operalar besteledi. Son derece melodik olan yapıtları, kolay anlaşılır bir yapıdadır.

GODARD (André), fransız mimar, şehirci ve arkeolog (Chaumont, Haute - Marne, 1881 - Paris 1965). 1928'de şehircilik çalışmalarını yönetmek üzere Bağdat'a gitti. Mısır, Suriye, Afganistan, Hindistan' da çalıştı, ama yapıtlarının en büyük bölümü-

nü İran'da (çeşitli anıtların onarılması; sanatsal zenginliklerin dökümü; Tahran müzesi ve üniversitesinin planları) gerçekleştirdi. Luristan tunçları üstüne bir inceleme-si (1931) ve *Art de l'Iran* (İran sanatı) [1961] adlı bir yapıtı vardır.

GODARD (Jean-Luc), fransız film yönetmeni (Paris 1930). *Arts* gazetesi ve *Cahiers du cinéma* dergisinde çalıştı. Önce kısa metrajlı filmler çevirdi. İlk uzun filmi *Serseri âşıklar* (À bout de Souffle) [1959] ile fransız yeni dalga akımının belli başlı temsilcilerinden oldu. Geleneksel sinemaya karşı bir tepki niteliği taşıyan bu filmde öz ve biçimde geniş bir serbestliği savundu. Övülen ve eleştirilere uğrayan Godard birçok genç sinemacıyı etkiledi ve film "yazarı" kavramını kabul ettirdi. Üslubunun özellikleri hızlı çekim, doğaçtan çalışma, kameranın hareketliliği, çarpıcı bir montaj, sinemaya ve edebiyata sayısız göndermeler yapmaktır (*Le Petit Soldat* [1960]; *Une femme est une femme* [1961]; *Vivre sa vie* [1962]; *Les Carabiniers* [1963]; *Le Mépris* [1963]; *Une femme mariée* [1964]; *Bande à part* [1964]; *Alphaville* [1965]; *Pierrot le Fou* [1965]; *Masculin féminin* [1965]; *Deux ou Trois Choses que je sais d'elle* [1966]; *Made in USA* [1966]; *La Chinoise* [1967]; *Week-End* [1967].)

1968'den sonra Godard kendi arzusuyla ticari yapımlardan uzaklaştı ve siyasi bir tavır aldı. *Dziga Vertov* adlı grupla birçok film yaptı. 1972'de J.-P. Gorin ile *Tout va bien*'i, 1979'da *Sauve qui peut (la vie)*'yi yaptı. 1982'de *Tutku* (Passion) adlı filmle yeniden ticari sinemaya döndü. Godard'ın filmleri yeni teknik arayışlar ve değişimlerle dolu bir sinemanın özgün eserleri arasındadır. Son filmleri: *Carmen* (Prénom Carmen) [1983], *Je vous salue Marie* (1984), *Le Dédective* (1984), *King Lear* (1987), *Nouvelle Vague* (1989), *Allemagne Neuf Zero* (1991). Godard'ın *Introduction à une véritable histoire du cinéma* (1980) adlı bir de kitabı vardır.

GODAVARİ, Hindistan'da ırmak; yaklş. 1 500 km; 300 000 km^2'yi aşan bir havzayı akaçlar. Batı Gatlar'ın doğu yamacından doğar, Dekkan platosunu B.'dan D.'ya doğru aşar, dar bir boğazla Doğu Gatlar'ı geçer, geniş bir delta oluşturarak Bengal körfezi'ne dökülür.

GODBOUT (Adélard), kanadalı tarımbilimci ve siyaset adamı (Saint-Éloi 1892 -Montréal 1956). Liberal bir siyasetçiydi, Yasama meclisi'ne üye seçildi, tarım bakanı oldu (1930). Sonra 1936'da, 1939'da ve 1944'te Québec başbakanlığı görevinde bulundu.

GODDARD (Robert Hutchings), amerikalı mühendis ve fizikçi (Worcester, Massachusetts, 1882 - Baltimore 1945). Kristalleşme ve seyreltilmiş gazlar üzerine çalıştı. Roketle itmenin öncülerinden biri olarak kabul edilir. Daha 1919'da, bu alandaki deneysel ve kuramsal incelemelerinin sonuçlarını, bugün de okunan bir yapıtında, *A Method of Reaching Extreme Altitudes*'da (Aşırı yükseltilerde araştırma yöntemi) açıkladı ve 16 mart 1926'da, Worcester'da, ilk sıvı ergollu roketi fırlattı. (Bu roket 2,5 sn çalıştı ve 12,5 m'ye yükseldi.)

GODE a. Terz. Verev ya da düz biçilmiş bir kumaşın, alt kısmı üst kısmından daha geniş olan, az çok belirgin kıvrımı.

GODEÇYA a. (öz. a. *Godet*'den). Beyaz ya da kırmızı çiçekli büyük yığınlar oluşturan Kalifornia kökenli bir süs bitkisinin (oenothera) bazı türlerine çiçekçilikte verilen ad. (Melezleme yoluyla bu bitkinin çok değişik renkte çeşitleri elde edilmiştir. Bil. a. *godetia;* küpeçiçeğigiller familyası.)

GODEFROİ IV DE BOULOGNE, Godefroi de Bouillon da denir (Baisy, Genappe yakınında, 1061'e doğr. -Kudüs 1100), Aşağı Lorraine dükü (1089 -1095), Kutsal Kabir'in muhafızı. Boulogne kontu Eustache II'nin oğlu olduğu için, amcası Aşağı Lorraine dükü Kambur Godefroi III, onu vârisi seçtiyse de, imparator Henri IV kendisine yalnızca, Bouillon topraklarını kapsayan Anvers markiliğini verdi (1706). Godefroi, papa Gregorius VII'ye karşı verdiği savaşta imparatoru destekledi ve imparator da onu Aşağı Lorraine dükü yaparak ödüllendirdi. 1095'te Haçlı seferleri'ne ilk katılanlar arasında yer alan Godefroi IV de Boulogne I. Haçlı seferi'nde önemli rol oynadı: hac ziyaretinden çok siyasetle ilgilendiği için Haçlılar ile Bizans İmparatorluğu arasındaki ilişkiler üzerinde durdu ve kendisini yalnızca germen imparatoruna bağımlı görerek Aleksios I Komnenos'a yemin vermeyi reddetti. Kudüs'ün alınmasından (22 temmuz 1099) sonra baronlar tarafından kral seçildiyse de, Kilise'nin kurulmakta olan latin devleti üzerindeki haklarını korumak amacıyla Kutsal Kabir'in muhafızı unvanıyla yetindi. Krallığın savunması ve düzenlenmesiyle yakından ilgilenen Godefroi, italyan kentlerinin yardımını istedi ve buna karşılık olarak onlara unvanlar, mülkler, iktisadi ayrıcalıklar verdi; böylelikle italyan tüccarların Yakındoğu latin devletlerine girmesine zemin hazırladı.

GODEFROİD de Huy ya da **de Claire,** meuselü kuyumcu ve mineci (1100'e doğr. -1174'e doğr.). Kendisine çok değer veren rahip Wibald de Stavelot tarafından anılır ve XII. yy.'ın ortalarında Meuse'de yaratılan en güzel yapıtlar bu laik sanatçıya mal edilir. En ünlü yapıtı 1145'te gerçekleştirdiği ve Brüksel Krallık sanat ve tarih müzelerinde korunan, papa Alexander'in kutsal eşya sandığıdır (ağaç üstüne gümüş kabartma).

GODEFROY, hukukçu ve tarihçiler yetiştirmiş fransız aile. Üyelerinden en ünlüleri: DENİS I *(Yaşlı Denis)* [Paris 1549 - Strasbourg 1621]. Reform yanlısı olduğundan Cenevre, Basel, Heidelberg ve Strasbourg'da sürgünde yaşadı. *Corpus juris civilis* (1583) adlı kitabı uzun süre ilgi gördü; oğlu THÉODORE (Cenevre 1580 - Münster 1649) protestanlığı bıraktı ve Fransa vakanüvisi oldu (1617). Başta Charles VI ve Louis XII ile ilgili olmak üzere birçok belgenin yayımlanmasını sağladı. —JACQUES (Cenevre 1587 -*ay. y.* 1652), öncekinin kardeşi. Cenevre Üniversitesi'nde profesör (1619), Theodosius yasası üzerine önemli bir inceleme bıraktı; —DENİS II *(Genç Denis)* [Paris 1615 - Lille 1681] Théodore Godefroy'un oğlu, onun yerine vakanüvisliğe getirildi, daha sonra Lille sayıştayı'nın ve Gent şatosu'nun arşiv muhafızlığını üstlendi. En önemli yapıtı: *Histoire des connétables* (Başkomutanlar tarihi), 1658. —DENİS III (Paris 1653 -*ay. y.* 1719), öncekinin oğlu. Paris sayıştayı'nda kitaplık müdürlüğü yaptı; **d'Aumont** sieur'ü JEAN (Paris 1656 - Lille 1732), öncekinin kardeşi. Lille sayıştayı'nda gelirler müdürlüğü yaptı, birçok tarihsel belge yayımladı.

GODEFROY (Frédéric), fransız sözlükçü (Paris 1826 - Lestelle - Bétharram 1897). 1855'e doğru başlanan, çok sayıda metin ve arşiv belgesini tarayarak hazırlanan *Dictionnaire de l'ancienne langue française et de tous ses dialectes du IXe au XVe siecle* (Eski fransızcanın ve IX. -XV. yy. arasındaki tüm lehçelerinin sözlüğü) [1880 - 1902, 10 cilt] adlı yapıtın yazarıdır.

GODELİER (Maurice), fransız antropolog (Cambrai 1934). 1975'ten beri müdürü olduğu Sosyal bilimler yüksekokulu'nda iktisadi antropoloji dersleri vermektedir. Papua Yeni Gine'de saha araştırmaları yaparak, uzun süre akrabalık ilişkileri, toprak icarı ve giriş sistemlerini inceledi. Kapitalist olmayan toplumlarda iktisadi ilişkilerin çözümlenmesi üzerine kuramsal incelemeler yaptı. Marxçı olduğunu ileri sürmesine karşın, tümüyle marxçı bir antropolojinin olamayacağını öne sürdü. Godelier'ye göre, doğayı dönüştürmeye yönelik çeşitli eylemler (aletler) ve düşünce biçimleri toplumsal ilişkilerin oluşumunda ve değişiminde temel bir rol oynarlar. Godelier sınıfların doğmasından önce var olan çeşitli üretim biçimlerinin nasıl belirlendiği bilinmediği sürece, sınıfsız toplumlara ilişkin marxçı bir çözümleme yapılamayacağını savundu. En önemli yapıtları: *Rationalité et irrationalité en économie* (Ekonomide akılcılık ve akıldışıcılık) [1966]; *Sur les sociétés précapitalistes* (Kapitalizm öncesi toplumlar üzerine) [1970]; *Horizons, trajets marxistes en antropologie* (Antropolojide marxçı ufuklar ve yolculuklar) [1973]; *Production des grands hommes: pouvoir et domination masculine chez les Baruya de Nouvelle-Guinée* (Büyük adamların ortaya çıkışı: Yeni Gineli Baruyalar'da erkek iktidarı ve egemenliği) [1982].

GODENDAC a. (alm. *guten Tag,* günaydın'dan; çünkü bu silahla alaycı biçimde düşmana günaydın deniyordu). Esk. sil. Ucunda sivri demir bulunan ve 2 m uzunluğunda bir gürzden oluşan bir tür flaman mızrağı (XIV. - XV. yy.'da).

GODERİCH, Kanada'da (Ontario) kent, Huron gölünün doğu kıyısında; 6 800 nüf. Kaya tuzu çıkarımı ve işlemeciliği. Bayındırlık çalışmaları için araç gereç.

GODERİCH (George ROBİNSON, *lord*) → ROBİNSON.

GODESBERG, Almanya'da kent. (→ BAD GODESBERG.) —22 eylül 1938'de Neville Chamberlain ile Hitler, Münih paktı'nı hazırlayan ön görüşmeleri burada yaptı.

GODFRED (öl. 810), Danimarka kralı (798). Danimarkalılar'ı, gemiler inşa edip denize açılmaya teşvik etti. 800'e doğru, Jylland'ın G.'ine dayanan Charlemagne ordularına karşı direndi ve D.'da Sli fiyorduyla Eider arasında, daha sonra Danevirke*'nin ilk biçimi olan surun yapımına başladı. Vendler'in ilerlemesini, önemli pazarlarından biri olan Reric'i yakıp yıkarak önledi.

GODHRA, Hindistan'da kent, Gucerat'ta, Ahmedabad'ın doğu-güney-doğusunda; 85 784 nüf.

GODİN (Jean-Baptiste André), fransız sanayici ve siyaset adamı (Esquéhéries 1817 - Guise 1888). Bir çilingirin oğludur. 1846'da, ölümünden sonra *Familistère de Guise* adı altında, çalışanların mülkiyetine geçen ve dökme kazanlar üreten bir tesis kurdu. Fourier'nin tilmizi olan Godin ücretli çalışma düzenini yıkmak ve emekçileri üretim araçlarının sahibi yapmak istiyordu. Kurumu 1970'te kapandı.

Godiva *(lady),* bir ingiliz efsanesinin kadın kahramanı. Adına, Coventry'de yedi yılda bir törenler düzenlenir. Roger of Wendover'in (XIII. yy.) anlattığına göre, Mercia kontu Leofric'in karısı, kocasının, Coventry halkını perişan eden vergileri azaltması karşılığında kenti, at üstünde çırılçıplak dolaşmıştır (kocası istemiştir bunu). Bir XVII. yy. baladına göreyse lady Godiva, çırılçıplak sokağa çıkmadan önce, halka evlerine kapanmalarını emretmiş, aralarında yalnızca Peeping Tom (Dikizci Tom) adlı biri kendisini gözetlemişti. (Aktaion'un Diana'yı banyo yaparken gördüğü gibi.)

Gododdin (Y), Catraeth (bugün Catterick, Yorkshire) savaşında ölen Bretonlar'ı yücelten 900 dizelik epik şiir, gael şairi Aneirin tarafından yazılmıştır (VI. yy.). Saksonlar bu destanı Degsastan (603) adıyla bilirler. Bu dönemden kalan en eski edebiyat metnidir.

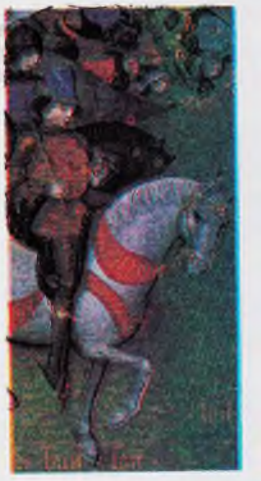
GODOLİAS, Kutsal Kitap'taki kişilerden (öl. İ.Ö. 587). Kral Sedesias'ın bakanıydı. Nabukodonosor tarafından Kudüs'ün İ.Ö. 587'de yakılmasından sonra Yahudiye'yi

IPS

Robert H. Goddard fırlatılmasından önce ilk sıvı ergollu roketiyle birlikte 16 mart 1926 (Aubrun, Worcester yakınında, Massachusetts)

B.N., Paris

Godefroi IV de Boulogne *Histoire de la conquête de Jérusalem*'in (Kudüs'ün fethinin tarihi) fransızca elyazmasından (XV. yy.) bir minyatür ayrıntısı *Bibliothèque nationale, Paris*

Larousse

flaman **godendacı** *Askeri müze, Paris*

yönetmekle görevlendirildi. Bir ay sonra, Babilliler ile işbirliği yapan muhalifler tarafından öldürüldü. Misillemeden çekinen Yahudiyeliler'in bir bölümü yaşlı peygamber Yeremya ile birlikte Mısır'a göçtüler. Lakiş kazılarında, Kutsal Kitap'taki Godolias olduğu sanılan *Gedaliyahu* adlı birinin mührü bulundu.

GODOLPHİN (Sidney, birinci —*kontu*), ingiliz siyaset adamı (Godolphin Hall, Cornwall, 1645 - Saint-Albans 1712). Genç yaşta kral Charles II'nin mabeynine girdi, 1679'dan sonra hükümetteki yerini sağlamlaştırdı. James II'nin güvenini kazandı, ama bu arada William of Nassau ile dostça ilişkilerini de sürdürdü. Mali konulardaki bilgisi nedeniyle 1689'da kendisine William III tarafından yeniden görev verildi, ama James II yanlılarıyla ilişkileri yüzünden 1696'da görevinden ayrılmak zorunda kaldı. Marlborough'un hizmetine girdi, kraliçe Anne'ın 1702'de tahta çıkması üzerine geri çağrıldı ve İskoçya'nın İngiltere ile birleşmesi için büyük çaba harcadı, tory'lerden yana olmasına karşın gerekli parayı sağlayabilmek amacıyla whig'lere yaklaştı. Döneklikle suçlandı ve Marlborough'un gözden düşmesiyle de durumu sarsıldığından 1710'da tory'lerin karşı hareketi sırasında bakanlıktan ayrıldı.

Godot'yu beklerken *(En attendant Godot)*, Samuel Beckett'in iki perdelik oyunu (1952'de yayımlandı, 1953'te oynandı). İngilizcesi *Waiting for Godot* (1954). Lord Dunsany'nin *The Glittering Gate* (1909) adlı oyunundan (bu oyunda, cennetin kapısında umutla bekleşen iki serseri görülür) esinlenen bu saçma tiyatrosunun başyapıtı, tiradlarının bitmez tükenmezliği ve "eylem"in kesin durağanlığıyla, Tanrı'yı, anlamı ya da ilişkiyi beklemenin boşunalığını ortaya koyar. Her şey, aşk, sadizm, intihar, birbirinden kopamayan iki berduşun tadını çıkarttıkları ve nefret ettikleri bir vakit öldürmekten başka bir şey değildir.

Giraudon

Godoy Álvarez de Faria
Augustin Esteve'in resmi (ayrıntı)
San Fernando akademisi, Madrid

GODOY ÁLVAREZ DE FARİA (Manuel), ispanyol devlet adamı (Badajoz 1767 - Paris 1851). Extremaduralı küçük soylu bir aileden geliyordu, 17 yaşındayken ağabeyinin ardından hassa alayına katıldı; 1788'de Carlos IV'ün karısı, Bourbon-Parma hanedanından kraliçe Maria Luisa'nın gözdesi oldu. Hızla yükseldi: tuğgeneralliğe (1791), tümgeneralliğe ve Alcudia düklüğüne (1792), daha sonra hamisi Aranda kontunun yerine başbakanlığa (kasım 1792) getirildi. Konvansiyon'a karşı başlattığı savaş (1793-1795) Basel antlaşması'yla sonuçlandı; bu antlaşma ona "barış prensi" unvanını kazandırdı. Godoy bundan sonra aydın bir despot gibi hareket ederek, kendini İspanya'nın kalkınmasına adadı. Hırslı ve çok çalışkandı, ancak gerçek anlamda büyük bir devlet adamı değildi; 1792'den 1808'e kadar süren tehlikeli dönemde İspanya' yı fiilen yönetti. Serveti ve havai yaşamının yarattığı kıskançlık ve Asturias prensinin düşmanlığı istifasına yol açtı. Godoy 1800' den sonra iktidarı yeniden eline geçirdi; müttefiki Fransa tarafından İngiltere'ye karşı savaşa sürüklendi, bu savaş 1805'te Trafalgar felaketiyle son buldu. 1806'da Buenos Aires'in İngilizler'in eline geçmesi İspanya'da panik yaratınca Godoy İngiltere'yle birleşmeyi düşündü. Jena zaferi tasarılarını alt üst etti; Godoy kıta ablukasına katılmak ve fransız birliklerinin, parçalanan Portekiz'e ulaşmak için İspanya'nın kuzey-doğu'sundan geçmesine izin veren Fontainebleau antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı (27 ekim 1807). Savaş İspanya'nın içinde bulunduğu mali ve iktisadi bunalımı artırdı; Godoy'un düşmanları çoğaldı. Fransız birlikleri İspanya'yı fiilen işgal ettiler. Gelecekte kral Fernando VII olacak olan veliaht tarafından girişilen bir darbe sonunda Godoy düştü ve Carlos IV tahttan çekilerek yerini oğluna bıraktı (17 mart 1808). Godoy ölümden kurtulduysa da hapse atıldı; ancak, Murat tarafından serbest bırakıldı, Bayonne'a giderek, tacını geri alan Carlos IV'ün Napoléon lehine tahttan feragat ettiğini açıkladığı belgeyi kaleme aldı. Tahtını yitiren kralın ve Maria Luisa'nın peşinden Roma'ya gitti, sonra, 1832'de Paris'e çekilerek 1836-1842 yılları arasında anılarını *(Memorias)* yayımladı.

National Portrait Gallery

William Godwin
H. W. Pickersgill'in bir tablosundan (1810'a doğr.) ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

GODOY CRUZ, Arjantin'de kent, Mendoza'nın güney banliyösünde; 141 600 nüf. Besin sanayileri.

God save the King, ingiliz ulusal marşı. Bazı tarihçilerin, Purcell'in yazdığı bir catch'tan kaynaklandığını ileri sürmelerine karşın, bu marşın ne metninin, ne de müziğinin kökeni bilinmektedir. Basılı ilk kaynak olan John Simpson'un *Harmonia anglicana*'sı (1744), 1745'te *The Gentleman's Magazine*'de yayımlanmıştır. 1746'da, George II'nin (Hannover) iç düşmanlarına karşı Culloden'de kazandığı zaferden sonra Londra'nın çeşitli tiyatrolarında söylendi. Birçok besteci marş üstünde düzenlemeler yaptı (T. Arne XVIII. yy.'da, E. Elgar 1902'de ve B. Britten 1961'de).

GODTHÅB → NUUK.

GODUNOV (Fyodor) → FYODOR II.

GODUNOV (Boris) → BORİS GODUNOV.

GODUNOV (Aleksandr Borisoviç), rus dansçı (Yujno-Sahalinsk 1950). 1959'da Riga Bale okulu'na girdi. 1968'de İgor Moiseyev tarafından Genç klasik bale topluluğu'na alındı. 1971'de Bolşoy tiyatrosu'na geçti. *Kuğu gölü*'ndeki yorumuyla dikkat çekti. 1973 Moskova Uluslararası dans yarışması'nda altın madalya kazandı. 1974'te Scala di Milano'da M. Plisetskaya'nın *Anna Karenina*'sında dans etti. Daha sonra *Carmen Suite* ve *Spartacus'ü* yorumladı. 1976'da Bolşoy'da Vera Boccadoro'nun *Aşk için aşk*'ının prömiyerinde oynadı. Avrupa ve ABD turnelerinden sonra, 1979'da, -Bolşoy'dan kopan ilk sanatçı olarak- New York'taki Göçmen bürosu'ndan siyasal sığınma hakkı istedi. O yıl American Ballet Theatre ile anlaştı. 1980'de konuk sanatçı olarak İsrail klasik balesi ile sahneye çıktı.

Colette Masson

Aleksandr Godunov ve Tatyana Golikova, koregrafisini Vera Boccadoro'nun yaptığı *Aşk için aşk*'ın bir sahnesinde (Bolşoy balesi ile birlikte) [Kongre sarayı, Paris, 1977]

GODWİN → GODWİNE.

GODWİN (Francis), ingiliz piskopos, yazar ve tarihçi (Hannington 1562 - Whitbourne, Herefordshire, 1633). Llandaff ve Hereford piskoposluğu yaptı. Daha sonra oğlu tarafından ingilizceye çevrilen *Annales of England*'ı latince olarak yayımladı, ama en önemli yapıtı İngiltere piskoposları üzerine hazırladığı *Catalogue of the Bishops of England*'dır (1601). 1638'de yayımlanan *The Man in the Moon*, Cyrano de Bergerac'a esin kaynağı olmuştur.

GODWİN (William), ingiliz yazar ve siyaset kuramcısı (Wisbech, Cambridgeshire, 1756 - Londra 1836). 1778'den 1783'e değin papazlık yaptı, daha sonraları kendini toplumsal reformlara adadı. 1793'te, *An Enquiry concerning Political Justice, and its Influence on General Virtue and Happiness* (Siyasal adalet ve bunun genel davranış ve mutluluk üzerindeki etkileri) adlı yapıtı yayımladı. Bu kitabı, büyük bir üne erişen bir roman izledi: *The Adventures of Caleb Williams* (1794). Godwin bu romanında kötülüğe yalnızca baskı altında tutulan ve adil olmayan bir toplumun bozuklukları yüzünden itilen dürüst bir haydudu anlatmaktaydı. Başka romanlar da yazdı (*St. Leon*, 1799; *Fleetwood*, 1805; *Mandeville*, 1817; *Cloudesley*, 1830). Ayrıca *Life of Chaucer* (1803), adlı yaşamöyküsünün yanı sıra, Malthus'un kuramını çürüttüğü *Essay on the Principle of Population* (Halk ilkesi üzerine deneme) [1820], *History of the Commonwealth* (Commonwealth'ın tarihi) [1824-1828] ve *Lives of the Necromancers* (Büyücülerin yaşamı) [1834] adlı bir dizi kaleme aldı.

Aydın bir rasyonalizmin yayıcısı olan Godwin anarşist komünizmin kuramsal temellerini attı. Sistemi üç koyuta dayanır: 1. insanın kötülükleri ve erdemleri toplumsal koşullar tarafından belirlendiğinden, insan tümüyle çevresi tarafından biçimlenir; 2. devletin bu türlüsü kötüdür, her türlü yasa, her türlü hükümet de kötüdür, çünkü bunların tümü de şiddete dayanır ve güçlerini yanılgıdan ve insanların zayıflıklarından alır; siyasal adalet "bir topluluğun davranış tarzlarında ahlaklılık ve gerçek ilkesinin benimsenmesi" olarak tanımlanır; 3. her türlü mülkiyet ortadan kaldırılmalıdır, çünkü adaletsizlik bundan kaynaklanmaktadır. Godwin'in ütopik idealizmi XIX. yy.'ın ilk ingiliz sosyalistleri üzerinde büyük bir etki yaratmıştır.

GODWİN (Mary WOLLSTONECRAFT, *Mrs*), ingiliz kadın edebiyatçı (Londra yakınında 1759 - Londra 1797), William Godwin'in karısı. Genç yaşta ailesinden ayrıldıktan sonra, ilkokul öğretmenliği, mürebbiyelik ve çevirmenlik (1788) yaptı. Londra'da "radikal" çevrelere girip çıktı (*Original Stories from Real Life*'ı [1788] bu dönemde yazmıştır) ve Paine ve Godwin ile tanıştı. Fransız devrimi'ni savundu (*Vindication of the Rights of Man*, 1790), kadınlar için eşitlik istedi (*Vindication of the Rights of Woman*, 1792) ve aynı yıl Paris'e gitti. Bir serüvenciden gebe kaldı; adam kendisini terk edince, intihara kalkıştı; İngiltere'ye döndü, Godwin ile evlendi ve ilerde Shelley'in karısı olacak Mary'yi doğurduktan az sonra öldü.

GODWİN AUSTEN zirvesi → K2

GODWİNE ya da **GODWİN, Wessex** kontu (öl. 1053). Knud tarafından Wessex kontluğuna getirildi, Danimarka prenslerinin yanı sıra Anglosaksonlar'a da hükmetmeye çalıştı. Ailesinin üyelerini çeşitli entrikalarla belli başlı ingiliz kontluklarının başına geçirdi. Tahta aziz Günah Çıkartan Edward geçince kızı Edith'i onunla evlendirdi. Kral sonunda başkaldıran kontun istekleri önünde boyun eğdi (1052). Godwine öldüğünde krallığını fiilen oğullarının eline bırakmış, böylece 1066'da Harold'un tahtı elde etmesi için ortam hazırlamıştı.

GOEBBELS (Joseph Paul), alman siyaset adamı (Rheydt 1897 - Berlin 1945). Doğuştan sakattı, kendini edebiyat incelemelerine ve gazeteciliğe verdi; polemik yeteneğiyle dikkati çekti. 1922'de Gregor Strasser, Goebbels'i nasyonal-sosyalizm saflarına kazandırdı ve onu sekreteri yaptı. 1926'da Berlin'de parti il başkanlığına atanınca, başkenti nasyonal-sosyalizme çekmeyi başardı ve *Der Angriff* dergisini yönetti (1927-1933). 1928'de partisinin pro-

paganda şefliğine getirildi, Hitler tarafından alman halkı üzerinde siyasal ve psikolojik eylem yürütmekle görevlendirildi. Bu amaçla 1933'te Bilgilendirme ve Propaganda *(Volksaufklärung und Propaganda)* bakanlığına getirildi ve ölünceye kadar bu görevde kaldı. 1938'de sinagogların yakılması ve yahudi evlerinin yağma edilmesi hareketini yönetti. Hitler'e tam anlamıyla bağlı kalarak propagandayı özellikle basına ve radyoya dayalı gerçek bir etkileme tekniği durumuna getirdi. Temmuz 1944'te tüm savaşın yönetimiyle görevlendirildi. Yurttaşlarının moralini gizli ve bilinmedik silahlar üzerine coşturucu haberler yayarak yükseltmeye çalıştı. Vasiyetnamesinde kendisini Reich şansölyeliğine seçen Führer'e sonuna kadar bağlı kaldı. Berlin'deki son çatışmalar sırasında bütün ailesiyle birlikte zehir içerek intihar etti.

GOEBEN (August VON), prusyalı general (Stade 1816 - Koblenz 1880). Önce çarlık (1837), sonra prusya ordusunda hizmet verdi: Baden (1849), Danimarka (1864), Main (1866), Fransa (1870-71) seferlerine katıldı.

Goeben ve **Breslau,** Birinci Dünya savaşı başlarında (1914), Akdeniz'de bulunan iki alman kruvazörü. 1912'de Bremen tezgâhlarında yapıldıktan sonra Akdeniz'e çıkan kruvazörler, ingiliz savaş gemilerince kovalanınca Çanakkale boğazını geçerek Osmanlı devletinin karasularına sığındılar. Uluslararası kurallara göre silahlarından arındırılması ve mürettebatının enterne edilmesi gerekirken, gemiler Almanya ile yapılan anlaşma gereği Osmanlı devletine satılmış gibi gösterildi ve türk bayrağı çekilerek subaylarıyla erlerine fes giydirildikten sonra türk donanmasına katılmış sayıldı. *Goeben'e Yavuz Sultan Selim, Breslau'*ya da *Midilli* adı verildi.

GOEDEKE (Karl), alman bilgin (Celle, Hannover, 1814 - Göttingen 1887). Önemli bir bibliyografik dizelge kaleme aldı (*Grundrisse zur Geschichte der deutschen Dichtung* [Alman edebiyatı tarihi; 1859-1881]).

GOEDİCKE (Aleksandr), rus piyanocu, orgcu ve besteci (Moskova 1877 - *ay. y.* 1957). Moskova konservatuvarı'nda Arenskiy'in öğrencisi oldu. 1907'den sonra aynı okulda ders verdi. Üç senfoni, çeşitli törenler için ısmarlanmış uvertürler, konçertolar, oda müziği yapıtları, sekiz defterlik rus halk şarkısı, kantatlar (*Sovyet pilotların zaferi için,* 1934; *Neşenin yurdu,* 1937) ve dört opera besteledi.

GOEJE (Michael Jan DE), hollandalı doğubilimci (Dronrijp 1836 - Leiden 1909). Leiden Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. Hemen hemen bütün çalışmaları eski arapça tarih ve coğrafya kitaplarını yayımlama ile ilgilidir. Nitekim bu amaçla once Jong ile birlikte *Fragmenta Historicorum Arabicorum* (1869-1871) adı ile arap tarihçilerinden parçalardan sonra, eski ünlü arap coğrafyacıların yapıtlarını *Bibliotheca Geographorum Arabicorum* (Arap coğrafyacıları kitaplığı) [1870-1893] dizisi adı altında yayımladı. Bu dizi doğubilimcilikte BGA kısaltması ile gösterilir.

GOELDİ (Osvaldo), brezilyalı gravürcü (Rio de Janeiro 1895 - *ay. y.* 1961). Brezilya modern ağaçoymacılığının kurucusu olarak kabul edilir. Kentleri ve kentlileri büyülü bir hava içinde tasvir etti.

GOELDİ MAYMUNU a. Güney Amerika'da sık Amazon ormanlarında yaşayan ipeksi tüylü maymun. (İpek tüylü maymunlara ve tamarinlere benzer. Bil. a. *Callimico goeldii;* ipektüylümaymungiller familyası.)

GOEPPERT-MAYER (Maria), alman asıllı amerikalı fizikçi (Katowice 1906 - San Diego, Kaliforniya, 1972). 1930'da Göttingen'de doktorasını verdi, sonra ABD'de Johns Hopkins üniversitesi'nde, fiziksel kimya profesörü olan kocası Joseph Mayer ile birlikte ders verdi. 1933'te ABD vatandaşlığına girdi. New York ve Chicago' da profesörlük yaptıktan sonra, 1960'ta Kaliforniya Üniversitesi'nde bir kürsünün başına geçti. 1963'te, H. D. Jensen ile birlikte Nobel fizik ödülü'nü aldı. Kimi çok kararlı çekirdeklerde belli sayıda (sihirli sayılar) proton ya da nötron bulunduğunu gözlemleyen Goeppert-Mayer, Jensen' den ayrı olarak, atom çekirdeğinin yapısıyla ilgili bir kuram ortaya koydu. Buna göre, atom çekirdeği, atomun elektronları gibi, üst üste katmanlardan oluşmaktaydı. Kuram, çekirdeğin çeşitli özelliklerinin anlaşılmasını sağladı. Özellikle de, sihirli sayıların doymuş katmanlara karşılık geldiği ortaya çıktı.

GOERDELER (Carl Friedrich), alman siyaset adamı (Schneidemühl 1884 - Berlin 1945). Alman nasyonal-sosyalist partisi'ne girdikten sonra, Leipzig Belediye başkanlığına (1930-1937), sonra da Reich'ın fiyatları kontrol komiserliğine getirildi (aralık 1931). 1934'ten sonra yeniden bu göreve atandı, ancak ekonomik siyaseti ve Nürnberg'de ilan edilen (1936) dört yıllık plana karşı çıkması nedeniyle gözden düştü. Hitler siyasetinin aşırılıklarından kaygılanarak savaştan önce Beck muhalefetine katıldı ve yurtdışına yaptığı seyahatler sırasında batı demokrasilerini Hitler'e karşı sert bir siyaset izlemeleri için ikna etmeye çalıştı. Savaş sırasında İngiltere Dışişleri bakanlığı ile temasa geçerek birçok kez barış koşullarını saptadı. Asker suikastçılarla ilişki kurarak Hitler'e karşı suikast düşüncesini, çekinerek de olsa destekledi ve bu girişimin sivil sorumluluğunu üstlendi. Führer'in öldürülmesinden sonra geçici hükümetin başına getirilmesi kararlaştırılmıştı. Ancak 20 temmuz 1944 suikastının başarısızlığı üzerine tutuklandı ve idam edildi.

GOEREE, Hollanda'nın eski adası, Zeeland'ın K.'inde; 1751'de yönetim bakımından Overflakkee ile birleştirildi. Delta planının gerçekleştirilmesiyle Brouwershavense Gat setiyle Schouwen'e ve Haringvliet setiyle Voorne'a (1970'ten sonra) bağlandı.

GOERG (Édouard), fransız ressam ve gravürcü (Sydney, Avustralya, 1893 - Callian, Var, 1969). Ranson akademisi'nde öğrenim gördü (1912-13), burjuva toplumunu betimlediği yapıtlarında acı ve alaycı bir anlatımcılığı (*le Mariage,* 1924) benimserken, savaşın yaklaşması karşısında da içsıkıntılarını yansıtan yapıtlar yazdı (*Le Retour de la guerre,* 1938). 1940'tan sonra sanatı, güncellikten uzaklaştı ve yumuşaklık kazandı (''Çiçek-kızlar'', kadın, çıplak vb. resimleri). Çok sayıda ofort ve taşbaskı da yapan sanatçı pek çok kitabı süslemiştir (Morand, Baudelaire, Villiers de L'Isle-Adam, Poe, l'Apocalypse vb.).

GOERİNG (Reinhard), alman yazar (Biberstein şatosu, Fulda yakını, 1887 - Flur Bucha, Jena yakını, 1936). Tıp öğrenimi gördü ve askeri hekim oldu. Vereme yakalandı ve bu yüzden birkaç yılını Davos' ta geçirmek zorunda kaldı; ilk anlatımcı dramı olan *Seeschlacht'*ı (1917) burada yazdı. Gerçek bir olaya dayanan bu dram zaman zaman büyük bir skandal ya da büyük bir başarı olarak karşılandı. Öteki dramları: *Der Este* (1918); *Die Retter* (1919); *Scapa Flow* (1919).

GOERİTZ (Mathias), alman asıllı meksikalı heykelci ve mimar (Dantzig 1915). Özellikle Fransa ve İspanya gibi çeşitli ülkelerde bir süre kaldıktan sonra 1949'da Meksika'ya yerleşti. ''Heyecanlı bir mimarlığın'' öncülüğünü yaptı (*El Eco* müzesi, Mexico, 1953); ayrıca sanatların kent dokusuyla bütünleşmesini savundu (*Beş kuleli alan,* Mexico uydu kenti, 1957-58). Mexico Olimpiyat oyunları'nın sanat programını yönetti (1968).

GOES, *inleyen* anlamına gelen ve Eski Yunanistan'da resmi din dışında etkinlik gösteren bir tür şamanı belirtmek için kullanılan yun. sözc.

GOES, Hollanda'da (Zeeland) kent, Zuid Beveland adasında; 18 700 nüf. Tarım pazarı. XV. yy.'dan kalma gotik üslubunda kilise, 1775'te yapılmış belediye konağı, eski evler. Makine sanayisi. Tekstil. Camcılık. —Yakınında, Zeeland deneme bahçesi. Televizyon yayın merkezi.

GOES (Albrecht), alman yazar (Heilbronn yakınında 1908). Protestan rahibi, savaştan önce şiir kitapları yayımladı. Ününü sağlayan *Tedirgin gece* (Unruhige Nacht) [1950] öykücünün konusunu rus cephesinde papazlık yaparken edindiği gözlemlerinden aldı. Gerçek bir olaydan -idama mahkûm edilen bir asker kaçağının son anları- esinlenen bu kitap, yazarın konuşmalarla düşünceleri yalın bir dille birbirine kaynaştırdığı, ölüm karşısındaki çaresizlikle, son bir konuşmanın ''yüce'' değerinin çarpıcı bir biçimde verildiği bir belgedir. Ezilenlerin üzüntülerinin, korkularının, sıkıntılarının yanı sıra iç özgürlüklerini de yansıttığı *Das Brandopfer* (1954) ve *Das Löffelchen* (1965), Goes'i savaş sonrasının önde gelen yazarlarından biri yaptı. Denemeleri de vardır (*Dichter und Gedicht,* 1966).

GOETEL (Ferdynand), polonyalı yazar (Sucha, Galiçya, 1890 - Londra 1960). Rus makamlarınca Taşkent'e sürüldü (1914). İran ve Belucistan üzerinden Hindistan'a kaçıp Polonya'ya döndü (1920). Romanlarının konularını, başından geçen olaylar oluşturur (*À travers l'Orient en flammes* [fr. çev.], 1921; *Z dnia nadzien,* 1931).

GOETHALS → HENRİ Gentli.

GOETHALS (George Washington), amerikalı mühendis ve subay (New York 1858 - *ay. y.* 1928). Panama kanalı çalışmalarını yönettikten sonra (1904-1914), kanal bölgesi valisi oldu (1914-1917).

GOETHE (Johann Wolfgang VON), alman yazar (Frankfurt am Main 1749 - Weimar 1832). İmparatorluk danışmanı Johann Kaspar Goethe ile Frankfurt belediye başkanının kızı Katharina Elisabeth Textor'un oğlu. İlk öğrenimini özel öğretmenlerin denetiminde yaptı, latince, yunanca, italyanca, ingilizce, fransızca, müzik, resim, yiddiş dili ve ibranice öğrendi. Babasının ısrarı üzerine, hukuk öğrenimi görmek için 1765'te Leipzig'e gitti. Üç yılını geçirdiği bu kentte ilk şiirlerini yazdı ve pansiyon kaldığı evin kızı Kätchen (Annette Schönkopf) ile fırtınalı bir ilişkisi oldu; resim öğretmeninin kızı Friederike Öser'e duyduğu aşk buna karşılık daha duruydu. Goethe ilk edebiyat denemelerini, *Lie derbuch Annette'*yi (1767), *Die Laune des Verliebten* (1767) adlı pastorali, *Die Mitschuldigen* (1770) adlı komedisini bu dönemde yazdı. Hastalanarak 1768'de Frankfurt'a dönen Goethe, annesinin ve Susanne von Klettenberg'in etkisiyle pietist çevrelere yakınlaştı. Kaldığı çatı katını laboratuvar haline getirerek kimya deneylerine girişti. *Neue Lieder'*i de o sıralarda yayımladı (1769). İyileştikten sonra hukuk öğrenimini tamamlamak üzere Strasbourg'a gitti (1770) ve 1771'de mezun oldu. Bu kentte yaşadığı üç olay onu çok etkilemiştir: katedralin üzerinde bıraktığı şaşırtıcı izlenim, daha sonraki yapıtlarını derinden etkileyecek Herder ile tanışması; Sesenheim rahibinin kızı Friederike Brion'a duyduğu karşılıklı, ancak sonu olmayan aşk. Frankfurt'a dönen Goethe, ilk taslağını Strasbourg'da oluşturduğu ve Herder'in ısrarı üzerine yeniden ele alacağı *Götz von Berlichingen* adlı dramı yazmaya koyuldu. 1773'te yayımlanan bu dram Goethe'yi genç ''Sturm*und Drang'' okulunun önderlerinden biri yaptı. Bu dönemden sonra Goethe bütün yaşamına egemen olacak yapıtı *Faust*'*u tasarlamaya başladı.

Bildarchiv-Preussischer Kulturbesitz

Joseph Paul **Goebbels** (1942'de)

Keystone

Maria **Goeppert-Mayer** 1963 Nobel fizik ödülü'nü alırken

Ullstein

Carl Friedrich **Goerdeler**

1772'de Wetzlar'da hukukçu olarak çalışırken, arkadaşı Kestner'in nişanlısı Charlotte Buff adlı genç kıza umutsuzca tutuldu. Bu ilişkiyi, kendi adını koymadan yayımladığı, ama kısa sürede ünlenen küçük bir kitapta romanlaştırdı (*Genç Werther*'in acıları* [Die Leiden des jungen Werthers], 1774). Frankfurt'a dönüşünde *Clavigo* (1774) ve *Stella* (1776'da yayımladı) adlı iki dramla Lili Schönemann'a duyduğu bir başka umutsuz aşkın anısını yaşatan *Erwin und Elmire* adlı lirik bir ara oyun yazdı. *Urfaust* adıyla bilinen ilk *Faust* taslağını da bu sıralarda kaleme aldı. Artık iyice tanınan Goethe 1775'ten başlayarak yeni bir döneme girdi: Weimar grandükü Karl-August'un danışmanı oldu, bir yandan siyaset ve iktisatla, bir yandan da bilimsel araştırmalarla ilgilendi. 1776'da temsilciliğe, 1779'da özel danışmanlığa, 1782'de maliye bakanlığına getirildi; o dönemde edebiyat en önemli uğraşı olmaktan çıkmıştı. 1782'de kendisine soyluluk unvanı (*von* Goethe) verildi. Bununla birlikte, bu dönem, bayan Stein'ın etkisi altında Goethe'nin Werther'in coşkunluğundan ve romantizminden daha olgun bir dinginliğe geçtiği bir dönemdir: *Iphigenie* Tauriste*'nin (Iphigenie auf Tauris) Weimar'da temsil edilen ilk düzyazı biçimi (1779) bunun bir kanıtıdır; Goethe, hemen ardından yapıtın bir de manzum biçimini kaleme aldı (1787). Bu dönem, Goethe'nin çok az şey yayımlayarak bazı temel yapıtlarının yazımına başladığı ve kendi gelişimi için her zaman zorunlu gördüğü İtalya yolculuğuna çıktığı dönemdi. Eylül 1786'da Weimar'dan ayrıldı, Venedik, Bologna ve Ferrara'dan geçerek, mart 1788 sonuna kadar kalacağı Roma' ya geldi. Bu yolculuk Goethe'nin düşüncelerinde yepyeni bir çığır açtı: Antikçağ'a dönüş. Bununla birlikte, Roma'da tamamladığı oyunu *Egmont* kontu* (1788) İtalya etkilerinden uzaktır. 1789'da Weimar'da tamamlanan (1790'da yayımlandı) *Torquato* Tasso*'da bu etkiler sezilse de, *Faust*'un ilk fragmanında böyle bir iz kesinlikle görülmez (1790). Buna karşılık, *Römische Elegien* [1790] baştan başa bu ölümsüz kentin anılarıyla doludur; bu şiirlerde son aşkı, kendisine beş çocuk verecek -çocuklarından sadece August (1789-1830) yaşayacaktır- ve ancak 1806'da evleneceği Christiane Vulpius ile ilişkisinin izlerini görmek mümkündür. Venedik'e yaptığı yeni bir gezi (1790) Goethe'nin gelişiminin son aşamasını belirler. O sırada Goethe, kırk bir yaşındadır.

1792 ve 1793 yıllarında Goethe, grandük Karl-August'un peşinden Prusya'nın Fransa'ya karşı giriştiği seferlere katıldı. Valmy savaşı (1792) ve Mainz kuşatmasında (1793) bulundu. *Campagne in Frankreich* (1882) adlı yapıtında bu olayları yan tutmadan anlattı. 1794 yılı Schiller'in dostluğuyla aydınlanan yeni bir dönemin başlangıcıydı. Yavaş yavaş pekişen bu dostluk, her ikisi için de olağanüstü bir biçimde verimli oldu. Goethe, 1796'da Schiller ile birlikte *Xenien* başlığıyla bir epigramlar derlemesi yayımladı ve *Wilhelm* Meister'in çıraklık yılları* (Wilhelm Meisters Lehrjahre) adıyla, büyük bir bölümü özyaşamına dayanan romanını tamamladı; bu yapıtın 1910'da bulunan ilk taslağı *Wilhelm Meisters theatralische Sendung* adıyla yayımlandı. 1797'deyse *Hermann* ile Dorothea* (Hermann und Dorothea) adlı bir tür burjuva destanıyla en yetkin baladlarından bazılarını bastırdı: *Der Zeuberlehring*, Der Gott und die Bayadere.* Bu yapıtlarıyla Werther'den sonra yitirdiği geniş okuyucu kitlesine kavuştu. 1803'te *Die natürliche Tochter* adlı burjuva dramı sahnelendi. Grandükün izniyle tüm resmi görevlerinden ayrılan Goethe, tüm zamanını edebiyata verdi; bununla birlikte Weimar tiyatrosu'nun yöneticiliğinden ayrılmadı (1817'ye kadar) ve boş zamanlarında ara sıra yerbilim ve bitkibilim (*Die Metamorphose der Planten* [Bitkilerin değişimi], 1790; *Zur Farbenlehre* [Renkler kuramı], 1810) çalışmalarıyla ilgilendi. Bilimsel çalışmalarında özellikle, Newton kuramını ve matematiğin rolünü eleştirirken doğanın ve organik biçimlerin doğrudan doğruya algılandığını öne sürdü (1812'de *morfoloji* sözcüğünü buldu).

Ağır bir hastalık ve 1805'te Schiller'in ölümü Goethe'nin içine kapanmasına yol açtı; gene de, *Faust*'un ilk bölümünün yayımlandığı 1808 yılında, Erfurt'ta Napoléon onuruna düzenlenen şenliklere katıldı; ünlü görüşme sırasında imparator, Goethe'ye "Légion d'honneur nişanının kartal rütbesi"ni verdi. Ertesi yıl, o dönemde Minna Herzlieb ile yaşadığı evlilikdışı aşkın üstü kapalı bir öyküsü olan *Gönül* yakınlıkları* (Die Wahverwandschaften) adlı romanını yayımladı (1809). Christiane Vulpius'un ölümüyle Goethe'nin İtalya'ya yaptığı yolculuktan otuz yıl sonra yayımladığı *İtalya seyahati* (İtalienische Reise) [1816-17] aynı yıla (1816) rastlar; genç alman kuşağının milliyetçiliğe kaydığı o günlerde, bu yapıt, Goethe'ye özgü klasikçiliğin tam bir bildirisidir. Daha sonra, lirik esin kaynaklarına doğu egzotizmini de katarak 1819'da, *Westöstlicher Divan'* da von Willemer'e duyduğu aşkı dile getirdi. Goethe, *Wilhelm* Meister'in yolculuk yılları*'nda (Wilhelm Meisters Wanderjahre) [1821- 1829] günlük gerçeklerden uzaklaşmaya başladı; dingin bir bakışla, yaşlı Goethe'nin 17 yaşında bir genç kız olan Ulrike von Levetzow'a duyduğu tutkunun birbirine karıştığı *Marienbader Elegie*'de (1827) bu eğilim daha da güçlendi. Bundan sonra Goethe, bütün zamanını son iki büyük yapıtına verecektir: ilk bölümü 1811'de yayımlanan, tamamlanamayan dördüncü bölümüyse ancak 1833'te çıkacak olan özyaşamöykusü *Şiir* ve hakikat* (Dichtung und Wahrheit), özellikle de, ilerde yeniden elden geçirmeyi tasarladığı ve ölümünden birkaç gün önce tamamlayabildiği *Faust II. Teil* (1833).

Blauel

Goethe
J. H. W. Fischbein'ın tablosundan (1787) ayrıntı
Städelsches Kunstinstitut Frankfurt am Main

Goethe ile Eckermann'ın konuşmaları *(Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren Seines Lebens),* 1820 -1832 yılları arasında Eckermann tarafından derlenmiştir. Goethe'nin sözleri, döneminin insanları, olayları, yazarları ve sanatçıları hakkındaki yargılarını yansıtır.

GOETHEA a. (öz. a. *Goethe*'den). Brezilya'da yetişen, düz kenarlı ya da tırtıklı yapraklı, tek tek sarkık çiçekli ağaççık. (Ebegümecigiller familyası.)

Goetheanum, İsviçre'de, Basel yakınında, Dornach'ta, Rudolf Steiner'in kurduğu kurum. Goetheanum'un yerleştiği ilk ahşap yapı (1913-1920) bir yangında tahrip oldu (1922); antropozofi ilkelerine göre yeniden betondan inşa edildi (1925 -1928). Bir kütüphane, bir kitapçı, bürolar toplantı salonları, bir tiyatro ve bürolar, konser salonundan oluşur.

GOETHİT a. (fr. *goethite;* öz. a. *Goethe*' den). Miner. FeOOH formülünde hidratlı doğal demir oksit; ortorombik sistemde yer alır ve limonitin bir bileşenini oluşturur.
—Pedol. Birçok tropikal iklim toprağında ve ılımlı iklim topraklarında oluşan ve bu topraklara aşıboyası rengini veren demir oksitlerin billurlaşmış biçimi.

GOETZ (Henri), fransız yurttaşlığına geçmiş amerikalı ressam ve gravürcü (New York 1909 - Nice 1989). Önce gerçeküstücülükten etkilendi, 1936'da non figüratif türe yaklaştı; 60'lardan başlayarak doğadan da öğeler alan, düzenli biçimlere yöneldi. —Karısı, hollandalı ressam CHRISTINE BOUMEESTER (1904-1971), zarif, soyut yapıtlar bıraktı.

GOEZE (Johann Melchior), lutherci alman tanrıbilimci (Halberstadt 1717 - Hamburg 1786). 1750'de Magdeburg'da, 1755'te Hamburg'da papaz oldu; Lessing'in önerdiği yeniliklere karşı lutherci ortodoksluğu savundu. Para uzmanı ve kaynakça yazarı olarak da tanınır.

GOFF (Bruce), amerikalı mimar (Alton, Kansas, 1904 - Tyler, Texas, 1982). R. B. Fuller'ın taşıyıcı yapıya ilişkin ilkelerini F. L. Wright'ın şiirsel üslubuyla kaynaştırarak, çağdaş konutun katı bölmelere ayrılmasına son vermek, uzaysal bir süreklilik kurmak istedi. Gerçekleştirdiği tüm konutlarda iskeletin karmaşık yapısı açıkça gösterilir: Aurora'daki Ford evi'nde şemsiye biçiminde (İllinois, 1950) ya da Norman' daki Bavinger evi'nde sarmal biçiminde (Oklahoma, 1950). Merkezlerinden kaydırılmış ya da eğik biçimlerinin serbestliği ve çeşitli gereçler kullanma arayışıyla Bruce Goff, Gaudí'yi anımsatır ve postmodernizmi müjdeler (Oklahoma City'de Pollock evi, 1960; Kansas City'de Hyde ve Nicoll, 1966).

GOFFMAN (Erving), kanadalı toplumbilimci (Manville, Alberta, Kanada, 1922 -Philadelphia 1982). 1958-1968 arasında Berkeley Üniversitesi'nde, 1968'den sonra da Pennsylvania Üniversitesi'nde sosyoloji profesörlüğü yaptı. Toplumbilimde, toplumsal ve genel karşılaşmaların çözümlemesini gerçekleştirdi. Dış belirtilerden (sözler, el kol hareketleri, bakışlar, bedensel görünüm) yola çıkarak karşılaşmanın seyrini inceledi ve belirli bir toplumsal durumda, bireylerin konumu ve niyetleri konusunda bilgi vermeyi amaçlayan "etkileşim kuralları"nı saptadı. İncelemelerinde etkileşim kuralları yardımıyla elde edilen benlik imgesi, kaygılar ve sınıflandırılmamış gizil davranışlar arasındaki farklılıkları açığa çıkarmaya çalıştı. Başlıca yapıtları: *Asylums* (Sığınaklar) [1961]; *Encounters* (Karşılaşmalar) [1961]; *Behavior in Public Places* (Halka açık yerlerde davranışlar) [1963]; *Stigma* (1964); *Interaction Ritual* (Etkileşim ayinleri) [1967]; *Presentation of Serf in Everyday Life* (Günlük yaşamda ben'in tanımı) [1973]; *Gender Advertisements* (Cinsiyete göre reklamcılık) [1976]; *Forms of talk* (Konuşma biçimleri) [1981].

GOFRE a. (fr. *gaufre*). Birbiriyle kesişen kabartmalı çizgelerden oluşan süs.
—Matbaac. Gerçek anlamda bir baskıyı değerlendirmeye, tamamlamaya ya da bunun yerini tutmaya yarayan, mürekkep verilmiş ya da verilmemiş kabartma. (Kâğıdın ofrelenmesi, bir çukurbaskı kalıbı [gofre plakası] ve kabartma bir karşıkalıpla tipografi makinesinde ya da özel rotatifin iki silindiri arasında gerçekleştirilir.)
—Tekst. Gofreleme işlemiyle kumaşlar ya da deriler üzerinde gerçekleştirilen baskı. ‖ *Gofre silindiri*, deri ya da kumaşları gofrelemede kullanılan ve üzeri oyuklu küçük bir silindirden oluşan el aleti.
—Terz. Bir büzgü teliyle kareleyerek bir ku-

maşı hem enine, hem boyuna büzgüleme tekniği; bu teknikle elde edilen sonuç.

GOFRECİ a. Tekst. Kumaşları, derileri gofreleyen işçi.

GOFRELEME a. Tekst. Düz ve tek renkli bir dokumayı, yüzeyi düzenli kabartılarla işlenmiş bir dokumaya dönüştürme işlemi.
—Kâğ. san. *Gofreleme makinesi*, KABARTMA* MAKİNESİ'nin eşanlamlısı.
—ANSİKL. Dokumaları gofreleme, diğer maddelerde olduğu gibi işlenecek malı silindirler arasından geçirerek uygulanır; elde edilecek desene göre silindirlerden biri oyuk diğeri kabartılıdır. Belirli bir maddenin (yün) iplikleri arasına başka bir maddenin (pamuk) ipliklerini yerleştirerek dokuma sırasında da gofreleme işlemi yapılabilir; bu iplikler daha sonra gerçekleştirilecek işlemlere değişik tepkiler gösterir: dokuma bir sudkostik banyosuna batırıldığında pamuk çeker ve yün uzar; bu da, desene uygun olarak kabartıların ve çukurların oluşmasını sağlar. Kimi sentetik tekstil maddelerinin, özellikle vinil tekstil maddelerinin ısıl çekme özelliklerinden yararlanılarak da gofreleme etkileri elde edilebilir.

GOFRELEMEK g. f. Tekst. **1.** Bir cisim üzerine (kâğıt, cilt, deri, dokuma vb.) sıcak ya da soğuk olarak, özel levhalar ("gofreleme levhaları") yardımıyla iğne deliklerini ve oyukları andıran, çukurlardan ve kabartılardan oluşan değişik motifler basmak. **—2.** Bir dokuma yüzeyinde kabartı halinde süsler oluşturmak.

◆ **gofrelenmek** gçz. f. Tekst. Kumaş, deri vb. sözkonusu olduğunda, gofreleme işleminden geçirilmek.

GOFRELENMEK → GOFRELEMEK.

GOFRELİ sıf. Tekst. *Gofreli kumaş*, uygun armür kullanımıyla elde edilen bakışımlı ya da bakışımsız desenler biçiminde gofrelenmiş pamuklu ya da ipekli kumaş.

GOFRET a. (fr. *gaufrette*). İçine krema, pralin ya da marmelat doldurulabilen, ince ve gevrek hamur katlarından oluşmuş üzeri petek biçiminde yiyecek maddesi. || *Gofret makinesi*, arasında gofretlerin pişirildiği petekli ve eklemli iki kapaktan oluşan kalıp.

GOG a. (fr. *gogue*). Binc. Atın baş -boynunu aşırı biçimde kaldırmasını engellemek için başlığa takılan ek dizgin.

GOG ve **MAGOG,** yahudi ve hıristiyan metinlerinde Kötülük güçlerini temsil eden kişi.

GOGA (Octavian), rumen şair (Răşinari, Sibiu yakınında, 1881 - Ciucea, Cluj-Napoca yakınında, 1938). Tüm siyasal ve toplumsal mücadelelerde yer alan bir gazeteciydi; şiirlerinde, Transilvanya Rumenleri'ne karşı yapılan baskıya isyan etti (*Poezii*, 1905). Yapıtlarında köyleri ve köy geleneklerini özlemle dile getirdi (*Ne cheama pamîntul*, 1909; *Cîntece fără ţară*, 1916) ve insanın kentlerde kendini nasıl sürgündeymiş gibi hissettiğini anlattı (*Din umbra zidurilor*, 1913).

GOGARTY (Oliver St John), irlandalı cerrah ve şair (Dublin 1878 - New York 1957). Dublin'deki Trinity College'da öğrenciyken, onu daha sonra Buck Mulligan adıyla betimleyen Joyce ile tanıştı, Yeats ve Moore ile de dostluk kurdu, daha sonra İrlanda rönesansı üzerine anılarını yazdı (*An Offering of Swans*, 1924; *As I was going down Sackville Street*, 1937; *Tumbling in the Hay*, 1939).

GOGLU a. Kanada'da yaşayan bir serçe çeşidi.

GOGOL (Nikolay Vasilyeviç), rus yazar (Soroçintsıy, Poltava ili, 1809 - Moskova 1852). Ukraynalı bir çiftlik sahibinin oğluydu; dul kalan annesi tarafından büyütüldü. 1828'de büyük umutlar ve görkemli tasarılarla Petersburg'a gitti, ama önce küçük bir memur, ardından bir kız okulunda tarih öğretmeni olarak yoksulluk içinde yaşamak zorunda kalarak düş kırıklığına uğradı. Bununla birlikte, ilk kitabı (*Masallar* [Veçera na hutore bliz Dikanki], 1831) hemen ilgi gördü: neşeli, gözü pek, Ukrayna folklorundan esinlenen bu hikâyelerde bile, tedirgin edici bir yan, kötülüğün tertemiz bir yaşamı darmadağın edişi vardır. Gogol'ün tedirginliği, daha sonraki öykülerinde, *Taras Bulba*'nın da içinde bulunduğu *Mirgorod hikâyeleri*'nde (Mirgorod) [1835] ve *Arabeski*'de (1835) iyice arttı: Gogol bu anlatılarında sıradanlığı ve can sıkıntısını büyük bir ustalıkla karikatürleştirerek çizer. *Nevski bulvarı* (Nevskij Prospekt), *Bir delinin hatıra defteri* (Zapiski sumaşedşego) ve *Portre* (Portret), gerçek dünyada başlayıp delilik dünyasına kayar, düş kâbusa, trajik gülünce dönüşür. İnanılmaz bir varsayıma dayanan *Burun*'da (Nos) [1835] ve *Palto*' da (Sinel) [1842], Gogol gülünçlük ya da merhamet görünüşü altında, bireylerin nasıl kişiliklerini acı bir biçimde yitirdiklerini ortaya koyar. Okuyucu güler ama, *Müfettiş** (Revizor) ve *Ölü* canlar*'daki (Myortvıye duşi) kukla benzeri kahramanları gördükten sonra, bu gülüşü açık bir nefrete dönüşecektir. *Müfettiş*'in üzerine çektiği şimşeklerden şaşkına dönen Gogol (1836), alelacele Rusya'yı terk etti, Almanya ve İtalya yolculuklarının ardından birkaç hafta için Moskova'ya döndükten sonra bu kez de Viyana'ya gitti. 1841'de ülkesine döndüğünde *Ölü canlar*'ı tamamlamış bulunuyordu. Sansürün istediği birkaç değişiklik yapıldıktan sonra, kitap 1842'de yayımlandı. Çağdaşlarına göre Gogol bu yapıtında gerçekçi bir yergi ortaya koymuş ve zaafları acımasızca gülünçleştirmişti; oysa Gogol'ün, bilincinin derinliklerinden çekip çıkardığı insan kuklalarıyla kurduğu dünya, toplumsal ya da manevi düzeyi aşan metafizik bir bakışa dayanıyordu: bir kadını ya da bir Rusya manzarasını seyrederken tasarladığı parlak lirik parçalarla örülmüş trajik bir bakıştır bu. Yarattığı yıkıcı güçten dehşete kapılan Gogol, yaptıklarını telafi etmek istiyordu: fanatik bir din adamına açıldı, hac ziyareti için Kudüs'e gitti ve *Ölü canlar*'a aydınlatıcı bir bölüm ekledi: ancak, bu bölüm, düşmanlarının ağzını kapamaktan başka bir işe yaramadı: Gogol yazdıklarından memnun değildi; bunalıma düşerek 1852 şubatının bir gecesi müsveddelerini yaktı. Son günleri büyük acılar içinde geçti. Onu riyakârlıkla suçlayan dostlarıyla bozuştu, gizemli bir coşkuyla sinir bozukluğu arasında gidip geldi, oruçtan bitkin düşmüş ve lanetlenme korkusuyla dehşete kapılmış olarak 1852 şubatında 43 yaşındayken öldü.
Gogol'ün sonraki kuşak üzerindeki etkisi çok büyüktür: Turgenyev "hepimiz *Palto*'dan çıktık" diyecektir; Dostoyevskiy de bu görüşe katılır. Gogol gerçekçi okulun öncüsü sayıldı, ama ancak birçok kuşak sonra, onunla birlikte edebiyatın akıldışına ve gerçekliği parçalamaya yöneldiği fark edildi.

GOGOLAR, Tanzaniya'da kavim. Gogolar'ın hukuksal ve siyasal sistemi babasoylu soy sop ilişkileri ve yaş sınıfları üstüne kurulmuştur. Oysa mübadele sistemleri, erkek kökenli olmayan akrabalık ve karşılıklı törensel bağımlılık temeline dayalıdır. Bu yarı-çobanların ayinleri ikili bir simgesel sistem oluşturur: erkekler sürünün ve yeni doğanların sağlığını korumak zorundadır; erkekler görevlerini ihmal ederlerse kadınlar tehlikeyi haber verirler. Sürü, ruhlarla insanlar arasında simgesel aracıdır.

GOGRA ya da **GHAGHRA,** Hindistan' da ırmak, Ganj'ın kolu (sağ kıyıdan); 1 030 km. Orta Himalayalar'dan, Tibet sınırında, 5 500 m yükseltide doğan Gogra, derin boğazlardan geçerek hızla terai bölgesine doğru iner. Sonra, Uttar Pradeş'i aşar, ulaşıma elverişli hale geldiği Faizabad'ı sular, soldan Rapti ırmağını aldıktan sonra Çapra yakınında Ganj'a kavuşur.

GOHİLVADİ a. Dilbil. Yaklaşık 900 000 kişinin konuştuğu gucarati lehçesi.

GOHİN a. (fr. *gohine*). Bot. GOY'un eşanlamlısı.

GOIÂNIA, Brezilya'da kent, Goiás eyaletinin merkezi, Brasília'nın G.-B.'sında; 1 038 187 nüf. (1990). Üniversiteler. 1933'te kurulmuş bir yönetim merkezi olan Goiânia, 1937'de Goiás'ın yerine eyalet merkezi oldu. Besin sanayileri.

GOIÁS, Brezilya'da (Goiás eyaleti) kent, Goiás eyaletinin eski yönetim merkezi, rio Vermelho kıyısında; 10 300 nüf. Tarım merkezi.

GOIÁS, Brezilya'nın orta kesiminde eyalet; 642 000 km²; 4 288 415 nüf. (1990). Yönetim merkezi *Goiânia*. Uçsuz bucaksız platolarla *(chapadalar)* kaplı bölgelerde uzanır. Güneyinde, az eğimli geniş düzlüklerin yanı başında sert kayaçtan oluşmuş birkaç sivri doruk yükselir. Eyaletin en kalabalık kesimi olan yörede, besin maddeleri tarımı yapılır, yeni kurulan tarım işletmelerinde kahve ve pamuk yetiştirilir. Brasília-Belém karayolunun yapımı, eyaletin (yem bitkileri ekili otlaklarda büyük hayvan çiftlikleri kurulmuştur) orta ve kuzey kesimlerinde değişikliğe yol açmıştır. Federal yönetim bölümünün besin maddeleri istemi, Brasília'nın kurulduğu platoyu çevreleyen yüksek vadilerdeki toprakların da hızlı bir biçimde tarıma açılmasına neden olmuştur. Maden kaynağı olarak biraz altın, elmas ve büyük nikel yatakları (Niquelândia) vardır.

x

Gogol
T. G. Şevçenko'nun deseni

GOİDELCE a. (fr. *goïdélique*'den). Dilbil. → GAELCE.

GÓIS (Damião DE), portekizli tarihçi ve hümanist (Alenquer 1502 - *ay. y.* 1574). Büyük bir seyyahtı. Erasmus ve Luther ile olan ilişkileri yüzünden engizisyonla başı belaya girdi. Latinceyle ilgili yapıtlarının yanı sıra ileri görüşlülüğünü, medeni ve siyasal cesaretini ortaya koyan *Crónica do Felicíssimo Rei Dom Emanuel* (Talihli kral D. Emanuel'in kroniği) [1566] adlı yapıtı yazdı.

GOİTO, İtalya'da yer, Lombardia'da (Mantova ili), Mincio kıyısında, Mantova' nın K.-B.'sında. Piemonteliler Avusturyalılar'ı burada yendi (30 mayıs 1848).

GOİTSCHEL (Marielle), fransız kadın kayakçı (Sainte-Maxime 1945). 1962'de Chamonix'te karışık dalda dünya şampiyonu, 1964'te büyük slalomda olimpiyat (özel slalomda ikinci) ve karışıkta dünya şampiyonu oldu; 1966 Dünya şampiyonası'nda büyük slalom ve karışıkta birinci, inişte ve özel slalomda ikinci oldu. 1968 Grenoble Kış olimpiyat oyunları'nda da özel slalomda şampiyonluğu elde etti.

Presse Sports

Marielle Goitschel

GOL a. (ing. *goal*). **1.** Topla oynanan, takım oyunlarının çoğunda topun kaleye girmesiyle kazanılan sayı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Gol atmak*, topu karşı takımın kalesine sokarak sayı kazanmak. || *Gol koklamak*, gol atılabilecek durumlar ya da bu durumları sezerek ona göre davranmak. || *Gol kralı*, bir dönemde en çok gol atan oyuncuya verilen san. || *Gol yemek*, atılan golü önleyememek. || *Gole gitmek*, gol atacak durum yaratmak, bu duruma gelmek.
—ANSİKL. Futbolda gol olabilmesi için topun el ya da kol kullanılmadan, oyun kuralları içerisinde vücudun herhangi bir bölümüyle vurularak, kale direklerini ya da çizgisini bütünüyle geçmesi gerekir. Hentbolde gol, ayaklar kullanılmadan, eller ya da vücudun herhangi bir kısmıyla (kafa, omuz, gövde) topun kale sahası dışından atılıp, futboldaki gibi kaleye bütünüyle girmesi ile sağlanır. Sutopu ve hokeyde de oyun kurallarına uyulması koşuluyla du-

rum aynıdır. Bu tür oyunlarda sonucu atılan goller belirler. Goller eşit ise karşılaşma berabere biter.

GOL, Norveç'te turizm merkezi, Hallingdal'da; 1 800 nüf. Bergen-Oslo demiryolu buradan geçer. Süt ve kereste sanayisi.

GOLAN platosu, Suriye'nin güney -batı'sında bazaltlı plato, Ürdün vadisinin yanı başında 1 000 m'ye yükselir. Yükselti (1 200 m'yi bulur) sayesinde bol yağış düşmesine karşın uzun süre Golan'da yalnızca Bedeviler dolaşmıştır. Mülteciler (Çerkezler), en az bir yüzyıl önce, yöreye yerleşme konusunda çiftçilere yol gösterdiler; "Altı gün savaşı"nın hemen öncesinde nüfusu yaklaşık 30 000'i bulan eski Kunaytre de bu sayede yeniden canlanmıştır.
—Tar. Suriye ordusunun ovadaki kibutzda yaşayanları Golan yaylasından tedirgin edebileceği gerekçesiyle İsrail, burasını "Altı gün" savaşı (haziran 1967) sırasında 20 km derinliğine işgal etti. Golan, Kippur savaşı'nda (ekim 1973) Ürdün vadisine yönelen Suriye saldırısının hareket noktalarından biri oldu; İsrail, bu saldırıyı önce güçlükle durdurdu, sonra geri püskürttü. Kippur savaşı'ndan sonra yapılan antlaşmalarla İsrail, işgal altındaki Golan topraklarının bir bölümünü, bu arada Kuneytre kentini, Birleşmiş milletler örgütü'nün gözetimi altında boşalttı. Ama 14 aralık 1981'de Knesset, Golan'ın ilhakına karar verdi.

İPS

Herbert Gold

GOLCONDA, → GOLKONDA.

GOLCÜ a. Spor. Çok gol atan; gol atmakta yetenekli olan oyuncu.

GOLD a. Dilbil. NANAY'ın eşanlamlısı.

GOLD (Herbert), amerikalı yazar (Cleveland 1924). Çağdaş Amerika'nın kronikçisi olan sanatçı, kimi yapıtlarında 1950'li yılların paradokslarını dile getirdi (*Birth of a Hero,* 1951; *The Prospect before us,* 1954; *The Man who was not with it,* 1956; *The Optimist,* 1959). Daha sonraları yazdığı *Sel* (1963), *Fathers* (1967), *Waiting for Cordelia* (1977) adlı yapıtlarda toplumsal betimlemelere yer verdi.

GOLDACH, İsviçre'de (Sankt Gallen kantonu) komün, Sankt Gallen ile Konstanz gölünün sağ kıyısı arasında; 7 900 nüf. Tekstil sanayisi. Makine yapımı. Besin sanayileri.

GOLDAU, İsviçre'de (Schwyz kantonu) köy, Zug gölüyle Lauerzer See arasında. 1806'da Rossberg'in bir bölümü kayarak 333 yapı ve 457 insanı yok etti.

Goldbach sanısı. Arit. Her çift tamsayının, iki asal sayının toplamı olduğunu belirten sanı. C. Goldbach (1690-1764) bu sanıyı 1742'de tanıtlamaksızın ileri sürdü ve günümüzde dahi bu tanıtlama henüz yapılmamıştır. Goldbach, her tek sayının ya bir asal sayı olduğu ya da üç asal sayının toplamıyla elde edildiği sanısını da öne sürdü; bu sanıyı 1937'de Vinogradov yalnızca "yeterince büyük" sayılar için tanıtladı.

GOLDBERG (Johann Gottlieb), alman klavsenci (Dantzig 1727 - Dresden 1756). Dresden'de önce W. F. Bach'tan, sonra da J.S. Bach'tan ders aldı. J. S. Bach, onun için bir *Aria* ve *Goldberg çeşitlemeleri* diye bilinen otuz çeşitleme besteledi.

GOLDBERG (Arthur J.), amerikalı siyaset adamı (Chicago 1908 - ? 1990). Avukatlık mesleğine girdi. New Deal döneminde kurulan sendikal konfederasyon CİO'nun hukuk danışmanlığını yaptı. 50'li yıllarda sendikal hareketin birleşmesine katkıda bulundu. Başkan Kennedy tarafından çalışma bakanlığına getirildi ve 1962'de yüksek mahkemeye yargıç seçildi. Üç yıl sonra görevinden istifa edip Birleşmiş milletler örgütü'nde ABD temsilciliğini üstlendi. Bu görevinden de 1968'de ayrıldı. Avrupa Güvenlik ve işbirliği konferansı'nda ABD heyeti başkanlığında bulundu (1977-1978). Daha sonra serbest avukatlık, çeşitli üniversitelerin hukuk fakültelerinde öğretim üyeliği yaptı. ABD' de işçi hareketi ve iş hukuku konularında kitaplar yazdı. Goldberg uzun süre, New Deal deneyiminden esinlenen demokrat liberalizmi temsil etti.

GOLDBERG (Lea), israilli kadın edebiyatçı (Königsberg 1911 - Kudüs 1970). Rusya'da, sonra da Litvanya'da yetişti, Bonn'da felsefe doktorasını verdi ve sonunda 1935'te Tel-Aviv'e yerleşti, burada çok geçmeden Avraham Şlonski'nin yönettiği yenilikçi şiir grubuna girdi. Kudüs Üniversitesi edebiyat bölümü'nün başkanı, dünya edebiyatının en büyük klasiklerinin çevirmeni olan Goldberg, aynı zamanda, hem duyarlı, hem de simgesel bir üslupla yazılmış, geleneksel biçimin oldukça modern ve imgeli bir dile destek verdiği çok sayıda şiir de yazdı (*Al ha -Perihah,* 1948; *Barak ba Boker,* 1956). Ayrıca birçok edebiyat eleştirisi, çocuklar için oldukça dikkate değer öyküleri ve ana örgüsünü gerçek bir kimlik arayışıyla kişisel sorunların oluşturduğu özyaşamöyküsel ve duyarlı çalışmaları da vardır.

GOLDBERG (Bertrand), amerikalı mimar (Chicago 1913). Öğrenimini Harvard'da ve Mies van der Rohe'un yöneticiliği sırasında, Dessau'da yaptı. Ustasının katı, metal prizmalarına karşı, Chicago'nun kentsel görünümünü önüretimli betonarme kulelerle canlandırdı. Raymond Hilliard Center kuleleri (1965-1968) silindir biçimindedir; Marina City'nin taşkın çizgileriyle "mısır başağı"nı andıran kuleleriyse bir eğlence limanının üstünde yirmi otopark katı ve kırk daireden oluşur.

Goldberg kaması. Foto. Adını mucidinin adından (E. *Goldberg,* 1881-1970) alan duyarölçümlü kaması.

J. Martin-Atlas-Photo

Golan platosu'ndan bir görünüm

Goldberg Variations *(The)* [Goldberg çeşitlemeleri], iki bölümlü bale. Koregrafisini Jerome Robbins, kostümlerini Joe Eula hazırladı, Thomas Skelton ışıklandırdı. Müziği, J.S. Bach'ın aynı adlı çeşitlemesidir. İlk kez 1971'de New York City Ballet tarafından New York'taki State Theatre'da sahnelendi.

Goldblatt sendromu, böbrek atardamarlarından birinin ya da ikisinin daralmasından ya da tıkanmasından ileri gelen ağır tansiyon yüksekliği. Böbrek atardamarının cerrahi tedavisi genel olarak yüksek tansiyonu düzeltir. Hastalık, amerikalı fizyolog Harry Goldblatt (1891-1977) tarafından köpek üzerinde geliştirilen deneysel yüksek tansiyonu andırır.

Gold bullion standard, *altın külçe sistemi* anlamında ing. deyim. (→ KAMBİYO.)

GOLD COAST, eski Altın Kıyısı'nın (bugün Gana devleti) ingilizce adı.

GOLDEN a. (ing. *golden* [*delicious*], çok hoş altın sarısı). Kabuğu altın sarısı renkte, hoş kokulu, iri elma çeşidi. (Yetiştirildiği yere ve tekniğe göre kalitesi çok değişik olabilir. Amerika Birleşik Devletleri kökenli bir elma ağacının *(Golden delicious)* meyvesidir ve çeşitli topraklara uyum sağlayabildiği gibi her çeşit elma ağacına da aşılanabilir. Son yıllarda Türkiye'de geniş çapta üretilmektedir.

GOLDEN a. (altın sarısı anlamında ing. sözc.). Kızıla çalan sarı renginden dolayı bazı köpek ırkları için kullanılır.

Golden Bough *(The)* [*Altın dal*], sir James Frazer'ın 1890'da yayımlanan yapıtı (1907-1915 baskısında 12 cilt). Yapıt, sanayileşmemiş toplumların efsaneleri, inançları, dini ayinleri ve simgesel törelеri üzerine yapılmış uzun bir araştırmayı kapsar. Frazer, dini ya da tanrıbilimsel dönemden önce büyü çağının bulunduğunu ileri sürer. "İnsanoğlu dünya kurulduğundan bu yana, doğa olaylarını kendi çıkarına çevirecek genel kuralları aramıştır." Yazara göre, bu kurallar daha sonra din adamı ve kral olan büyücüler tarafından bulunmuş ve buyurulmuştur.

Golden Bowl *(The)* [*Altın kupa*], Henry James'in romanı (1904). Yazarın daha önceki anlatılarında görülen bütün teknik yöntemleri, bütün ruhbilimsel incelikleri daha ustalıkla kullandığı roman.

Golden Dawn in the outer, W. W. Westcott, S. L. Mathers (MacGregor Mathers denir) ve W. R. Woodman tarafından 1887-88'de kurulan tarikat; ilk locası Londra'da 1888 ilkbaharında çalışmaya başladı. Ustalık belgelerinin su götürür niteliğine karşın, rose-croix eğiliminde olan bu dernek çok tutarlı, son derece entelektüel ve kapalı nitelikte, ama manevi yönü oldukça tartışmalı öğreti ve ayin (10 aşama) sistemine sahiptir. Tüm yönleriyle batı gizliciliğini özellikle törensel bağıcılığı kuramsal ve uygulama düzeyinde öğretmeye yönelikti. Aleister Crowley'in üye olması, derneği zor duruma düşürdü.

GOLDEN GATE, San Francisco koyunu Büyük Okyanus'a bağlayan boğaz. 1933-1937 arasında kurulan bir asma köprüyle aşılır. Deniz düzeyinden yüksekliği 67 m, iki ayağı arasındaki uzaklık 1 280 m'dir.

GOLDEN HORN (Altın boynuz anlamında ing. sözc.). → HALİÇ.

Gold exchange standard, *altın kambiyo* sistemi* anlamında ing. deyim.

GOLDFADEN (Abraham), yiddiş yazar (Staro Konstantinov, Ukrayna, 1840-New York 1908). Sanat yaşamına ibrani ve yiddiş dillerinde şiir yapıtlarıyla başladıktan sonra, 1865'te ibranice şarkılardan oluşan bir ilk kitapçık yayımladı ve bunu yiddişçe iki kitap izledi (1866 ve 1869). Roman-

ya'da, açık hava restoranlarında, aralarında kendininkilerin de bulunduğu yiddişçe şarkılar çalıp söyleyen Broder Singers ile karşılaştı. Şarkılarına düzyazı diyaloglar eklemek ve onları bir entrikayla birbirine bağlamak düşüncesi o zaman aklına geldi. Anında bir başarıya erişen yapıtlarının ilk temsilleri (1876) onu profesyonel yiddiş tiyatrosunun babası yaptı. Oyuncular, şarkıcılar katılan topluluğu Rusya'da büyük bir zafer kazandı ve bu zafer, yiddişçe temsillerin yasaklandığı 1883'e kadar sürdü. Goldfaden bu yüzden ABD'ye, sonra da Avrupa'ya gitti ve Paris'te, Londra'da ve Lemberg'de (bugünkü Lvov) temsiller verdi. Aralarında komedilerin (*Şemendrik*, 1877) ve dramların da bulunduğu (*Şulamis*, 1880; *Ben Ami*, 1907) 60'a yakın oyun yazdı.

GOLDFİELD, ABD'de (Nevada) yerleşme, White Mountains'in D.'sunda; 200 nüf. Burası 1902'de altına hücum dalgasının yöneldiği merkezlerden biri oldu.

GOLDİNG (William), ingiliz yazar (Saint Columb Minor, Cornwall, 1911). Tanrıtanımaz bir ilkokul öğretmeninin oğludur; kendisi de ilkokul öğretmenliği yaptı. Savaşın yeniden deştiği kötümserliği onu calvinci geleneğe yaklaştırır: "Arının bal üretmesi gibi insan da kötülük üretir." *Sineklerin Tanrısı*'nda (Lord of the Flies, 1954), hem Defoe'ya, hem de Ballantyne'ın *Mercan adası* (Coral Island) adlı yapıtına karşılık verir: ıssız bir adada tek başlarına kalmış çocuklar "ilkel" barbarlığı yeniden icat ederler. İnsanı yamyam doğasından ancak Baba'nın yasası kurtarır. *The İnheritors* (1961) Neandertal adamın vahşi *Homo sapiens* tarafından yok edilmesini anlatır; *Pincher Martin* (1956) hayatta kalma direncini bütün hoyratlığıyla ortaya koyar. *The Spire* (1964) katedral dikenlerde imanla aklın çatışmasını ele alır. Golding'in romancılığına parçalanmış bir bakış açısı, umutsuzluğun kıyısında dolaşan soluk soluğa bir üslup egemendir. Golding, Tolkien ile M. Peake'inkine yakın mesel tarzındaki romancılığın yeniden canlandırılmasına hizmette bulunmuştur. (1983 Nobel edebiyat ödülü.) Son yapıtları: *Rites of Passage* (1980), *The Paper Men* (1984), *Close Quarters* (1987), *Fire Down Below* (1989), vb.

GOLDİWİL, İsviçre'de (Bern kantonu) sayfiye yeri ve kış sporları merkezi.

GOLDMAN (Emma), amerikalı kadın anarşist (Kovno, bugün Kaunas, 1869 -Toronto 1940). 1885'te ABD'ye göç etti, bu ülkede, olağanüstü hitabet ve gazetecilik yeteneğinden de yararlanarak, *Mother Earth* adlı dergide özgürlükçü ve feminist görüşleri savundu (1906-1917). Savaşa karşı çıkması, Alexander Berkman ile birlikte hapse atılmalarına ve 1919'da Rusya'ya sürülmelerine yol açtı. Kronchtadt ayaklanmasına katılanların bağışlanması için mart 1921'de Petrograd'da Zinovyev nezdinde Berkman ile birlikte sürdürdüğü girişimde başarılı olamadı. Yeni rejimden düş kırıklığına uğrayarak Büyük Britanya'ya döndü. Sonra İspanya'ya ve Kanada'ya geçti. *My Disillusionment in Russia* (Rusya'daki düş kırıklığım) [1923] ve *Living My Life* (Hayatımı yaşamak) [1931] adlı iki kitap yazdı.

GOLDMAN (Hetty), ABD'li arkeolog (New York 1881-Princeton 1972). Columbia ve Radcliffe College'de arkeoloji ve klasik diller öğrenimi yaptı. Anadolu'da Kolophon (1922), Yunanistan'da Eutresis (1925-1927) kazılarını yönetti. Anadolu'da Tarsus-Gözlükule'de önemli bir Yenitaş dönemi yerleşmesini ortaya çıkardı (1934, 1947-1949). Princeton Üniversitesi'ne bağlı İnstitute for Advanced Study'ye seçilen ilk kadın profesör oldu (1936). Amerikan arkeoloji enstitüsü'nce, üstün başarı altın madalyasıyla ödüllendirildi (1966). Önemli kitapları: *Excavations at Eutresis in Boeotia* (Boiotia'daki Eutresi kazıları) [1931]; *Excavations at Gözlükule-Tarsus I: The Hellenistic and Roman Periods* (Gözlükule-Tarsus kazıları I: Hellenistik ve Roma dönemleri) [1950]; *Tarsus II: From the Neolithic through the Bronze Age* (Tarsus II: Yenitaş döneminden Tunç çağına) [1956]; *Tarsus III: The Iron Age* (Tarsus III: Demir çağı) [1963].

GOLDMANN (Nahum), siyonist önder (Wisznewo, Litvanya, 1895-Bad Reichenhall 1982). Ailesinin göç ettiği Almanya'da siyonist hareketlere katıldı, yayını nazi rejimi tarafından durdurulan *Encyclopaedia judaica*'da çalıştı. Hitler iktidara geldiğinde, Filistin'deydi: alman yurttaşlığından atıldı ve mallarına el kondu (1933 sonu). Milletler cemiyeti'nde yahudi bölümü'nü temsil etti. Aynı zamanda Stephen Wise ile birlikte Dünya Yahudi kongresi'ni düzenledi (1936). 1940'ta ABD'ye gitti. Amerikan yurttaşlığına geçti, David Ben Gurion ve Hayyim Weizmann ile beraber Filistin'i paylaşma planını hazırladı ama ilk İsrail hükümetine katılmayı reddetti (1948). Uluslararası siyonist hareketin başlıca önderlerinden biri olmakla beraber, Diaspora'nın önemini yadsıyacak bütün davranışlara karşı çıktı. Özellikle Konrad Adenauer ile sürdürdüğü ve Almanya Federal Cumhuriyeti'nin İsrail'e nazizmin yahudi kurbanlarının zarar ve ziyanlarını ödemeyi kabul etmesiyle sonuçlanan görüşmelerde önemli bir rol oynadı. 1951-1977 arasında Dünya yahudi kongresi'nin, 1956-1968 arasında da Dünya siyonist örgütü'nün başkanlığını yaptı. 1962'de İsrail uyruğuna geçti, 1968'de İsviçre yurttaşı oldu. "Altı gün" savaşından sonra Araplar'la, İsrail'in 1967'de elde ettiği toprakları geri vermesi ve İsrail'e uluslararası topluluğun güvencesi altında tarafsız bir devlet statüsü tanınması temeline dayalı bir barışın kurulmasını istedi. İsrail'in 1982'de Lübnan'a karşı giriştiği askeri müdahale sırasında, Filistin ve İsrail toplumlarının barış içinde bir arada yaşamalarını sağlayacak bir uzlaşma siyasetinden yana çıktı.

GOLDMANN (Lucien), fransız filozof (Bükreş 1913-Paris 1970). Önce uzman, sonra araştırmacı olarak Fransız bilimsel araştırma merkezi'nde çalıştı, daha sonra École pratique des hautes études'de araştırma bölümü yöneticiliğine getirildi. Klasik edebiyat yapıtları üzerine yaptığı eleştirel incelemelerinde diyalektik maddeci yöntemi temel aldı. Racine'i (*Racine*, 1956), Pascal'ı (*le Dieu caché* [Gizli Tanrı], 1956) ve daha sonra çağdaş romanı (*Pour une sociologie du roman* [Roman toplumbilimi için], 1964) bu açıdan inceledi. Ayrıca *İnsan bilimleri ve felsefe*'yi (Sciences humaines et philosophie, 1952) ve *Diyalektik araştırmalar*'ı (Recherches dialectiques, 1958) yazdı. Ölümünden sonra yayımlanan *Structures mentales et Création culturelle*'de (Düşünsel yapılar ve kültürel yaratma) [1971], çeşitli makaleleri bir araya getirildi.

GOLDMARK (Peter Karl), amerikalı mühendis (Budapeşte 1906 - Rye, New York 1977). Önemli pek çok görsel-işitsel düzeneği geliştirdi: mikroiz plak, renkli televizyon, fotoğrafların uydularla iletilmesi, fotokompozisyon, videokasetler.

GOLDONİ (Carlo), italyan yazar (Venedik 1707-Paris 1793). Aktör, yönetmen, senaryocu olan Goldoni sanat yaşamına zamanının bütün türlerinde ve sahne tekniklerinde ürünler vererek başladı. Piyeslerinin çoğu bir emprezaryonun siparişi üzerine ya da o zamanlar *commedia* dell' arte*'yi -ve C. Gozzi'nin "masalları"nı- acıklı komedi (P. Chiari) ve akademisyenlerin göklere çıkardığı edebi tiyatronun karşısına çıkaran polemiğe katılmak amacıyla yazılmıştır. Yaptığı "reform" hareketi bir şiir sanatından çok, seyircilerin ve oyuncuların sürekli biçimde eğitilmesine dayanmaktaydı. Sanat yaşamında yetkin bir özgünlük düzeyine ancak elli yaşına doğru, yani tiyatro yaşamının sonunda erişebilmiş olması böyle açıklanmaktadır. Sırasıyla trajedi, ciddi melodram, gülünçlü melodram ve özellikle de gülünçlü perde arası oyunları türünde yapıtlar verdikten sonra, sanatta kendisini başarıya götürecek yolun Venedik'teki gündelik yaşamı karikatürleştirmek olduğunu keşfetti. Gerçek anlamda ilk komedisi *(Momolo cortesan)* 1738 yılına aittir ve reformunun ilkelerini 1750'de *İl Teatro comico* adlı yapıtında ortaya koymuştur. Repertuvarındaki italyanca ve bu dilin lehçeleriyle kaleme alınmış 150 oyun arasında birden fazla başyapıt bulunmaktadır: karakter derinliği açısından *Otelci* kadın* (La Locandiera) [1753] ve *Le Bourru bienfaisant* (1771); koro düzeninin canlılığı açısından *İl Campiello* (1756) ile *La Villegiatura* (1761) üçlemesi; entrika ustalığı açısından *İl ventaglio* (1765); toplumsal temsil gerçeği açısından *Le baruffe chiozzotte* (1762). Paris'te fransızca olarak kaleme alınmış *Mémoires*'ı 1784'ten 1787'ye dek, eşine az rastlanır meslek yaşamının bilançosunu babacan bir tavırla gözler önüne serer.

Gold-point → ALTIN NOKTASI.

GOLDSCHMİDT (Meïr Aron), yahudi asıllı danimarkalı yazar ve gazeteci (Vordingberg 1819-Kopenhag 1887). Kimilerince sevilen, kimilerinceyse nefret edilen, yetenekli bir polemikçi olan Goldschmidt, Kierkegaard'a karşı yöneltiği saldırılarıyla ünlenen yergi dergisi *Corsaren*'i (1840) kurdu. Romanın çekiciliğine kapılan yazar, gazetesini sattı (1846), yurtdışına yolculuk yaptı, sonra dönüşünde, ADOLPH MEYER takma adıyla, "danimarka toplumuna yabancı" bir yahudi olmasının verdiği sıkıntıların izlerini taşıyan romanlar yayımladı (*Hjemløs*, 1853-1857; *Ravnen*, 1867); bu romanların kimilerinin konusu (*Maser*, 1858; *Avrohmche Nattergal*, 1871) yahudi bir çevrede geçer.

GOLDSCHMİDT (Victor), alman kristalograf (Mainz 1853-Salzburg 1933). Önceleri mühendislik yaptı, daha sonra mineralojiyle ilgilendi ve kristallerin ad dizininin ortaya konduğu *İndex der Kristallformen der Mineralien* (Minerallerin billur biçimleri indeksi) [3 c., 1886, 1890, 1891], *Projection und graphische-Kristallberechnung* (Projeksiyon ve grafik değerlendirme) [1888] adlı kitapları yayımladı. Heidelberg'de profesörlük yaptı, bu şehirde özel bir laboratuvar kurdu. Ayrıca, *Atlas der Kristallformen*'in (Billur biçimleri atlası) [9 c., 1913-1922) de yazarıdır.

GOLDSCHMİDT (Hans), alman kimyacı ve sanayici (Berlin 1861-Baden-Baden 1923). Berlin'de ve daha sonra Essen'de fabrika müdürlüklerinde bulundu ve alüminotermi yöntemini bularak (1900), bunu krom ve manganez metalürjisi ile yangın bombaları yapımına uyguladı.

GOLDSCHMİDT (Richard B.), alman asıllı amerikalı biyolog (Frankfurt am Main 1878-Berkeley, Kaliforniya, 1958). Kelebekler üzerine önemli genel biyoloji çalışmaları yaptı: fenokopi, önuyum, (mikroevrimin temel öğesi sayar) kırtırtılı'nın *(Lymantria dispar)* iki coğrafi ırkının çaprazlanmasıyla araeşeyli dişiler elde edilmesi, vb. konuların incelenmesi.

GOLDSCHMİDT (Victor Moritz), norveçli yerbilimci (Zürich 1888-Oslo 1947). Mineralog ve petrograftı, modern jeokimyanın kökeninde, özellikle ateş kayaları ve başkalaşım kayalarında, çok sayıda elementin bileşimini keşfetti ve iki iyonun karşılıklı olarak birbirinin yerini almasını zorunlu kılan ölçütleri açığa çıkardı. (→ İYON değişimi.) Gözlemlerinden, elementler arasında bazı doğal birleşmelerin olduğu sonucuna vardı ve böylece elementleri sınıflandırdı: siderofil elementler genellikle demirle birleşirler (kobaltın, nikelin durumu); kalkofil elementler kükürtle birleşirler (gümüşün, antimonun, arseniğin durumu); litofil elementler çoğunlukla silikat-

Jerry Bauer-Gallimard belg.

William Golding

Toso

Carlo Goldoni
Alessandro Longhi'nin yapıtından ayrıntı
Correr müzesi, Venedik

National Portrait Gallery

Oliver Goldsmith
Reynolds atölyesinde yapılan bir tablodan (1770) ayrıntı
National Portrait Gallery Londra

lardaki oksijenle birleşirler (alüminyumun ve silisyumun durumu).

GOLDSMİTH (Oliver), ingiliz yazar (Pallasmore, Roscommon, İrlanda, 1728 -Londra 1774). Bir papazın oğluydu, çirkinliği nedeniyle hor görüldüğü bir çocukluk dönemi geçirdi; Trinity College'den ve papazlık töreni sırasında da kırmızı gülünç bir pantolon giyerek tarikata giriş zorunluluğundan kaçtı. Tıp öğrenimini Edinburgh'da yarıda keserek "cebinde bir metelik, sırtında bir mintan, sazı elinde" Avrupa'yı dolaştı, yeniden İngiltere'ye döndü (1756), burada yoksulları tedavi etti ve Grub Street mahallesinde ufak tefek yazılar yazarak geçimini sağlamaya çalıştı, Johnson ve Reynolds ile birlikte "Club"ı kurdu. Sonunda, *The Citizen of the World* (1762) adlı yapıtıyla üne kavuştu; Londra'da konaklayan filozof bir çinlinin ağzından yazılan mektuplarda, İngilizler'in gelenekleri, ahlak ve kültür yapıları anlatılır. Uzun bir felsefi şiir olan *The Traveller* (1764), sanatçıya geçim açısından pek bir rahatlık getirmemekle birlikte ününü pekiştirdi. Bu dönemde başyapıtı *Wakefield* papazı*'nı (The Vicar of Wakefield) yayımladı, sözkonusu çalışmada erdem, masumlukla saflık arasında bir yere oturtuluyordu: Eyüp peygamber gibi, adil olmayan mutsuzluklara uğrayan kahraman sonunda sabrının ödüllendirildiğini görür. 1770'de yayımlanan *The Deserted* Village* ise "topraklar"ından edilen köylülerin dramını betimledi ve köy geçmişini ülküleştirdi. Tiyatro alanında verdiği *The Good Natured Man* (1768) ve *She stoops to conquer* (1773) adlı yapıtlar Goldsmith'in yalan dolana, iddialı gösterişlere ve alaycılığa duyduğu nefreti dile getirir: gerçek iyiliğin soylularırın kendini beğenmişliğiyle ilişkisi yoktur. Yazar hastalığa ve yoksulluğa yenilerek öldü.

GOLDSMİTH (*sir* James), ingiliz sanayici ve maliyeci (Paris 1933). İngiliz bir babayla fransız bir annenin oğluydu, 1969'dan başlayarak, Généraleoccidentale S. A. (fransız) şirketi çevresinde dev bir sanayi ve ticaret şirketleri topluluğu kurdu. Besin sanayısından başka, birçok önemli otelcilik, inşaat ve bankacılık şirketlerinin denetimini elinde tutmaktadır. 1972'de Générale alimentaire kuruluşunun denetimini eline geçirdi, ama bu şirketin hisseleri 1987'de B.S.N. grubuna satıldı. James Goldsmith, l'Express tarafından kurulmuş olan, basın alanındaki şirketler grubunun denetimini de elinde tutmaktadır. *Counterculture* (1985) ve *Pour la révo-lution permanente* (1986) adlı iki de kitabı yayımlanmıştır.

GOLDSTEİN (Eugen), alman fizikçi (Gleiwitz 1850-Berlin 1930). Berlin Üniversitesi'nde fizik profesörüyken, Alman bilimler akademisi tarafından, seyreltilmiş gazlardaki elektrik boşalmalarına ilişkin araştırmaları yönetmekle görevlendirildi. 1876'da, "katot ışınları" deyiminin kullanımını önerdi ve bu ışınların, saydamsız cisimlerin gölgesini, tüp çeperine düşürdüğünü gösterdi; aynı yıl, katot ışınlarının negatif yük taşıdığını açıkladı. 1886'da, pozitif ışınları buldu.

François Varin

golf sopaları (tahta ve demir)

GOLDSTEİN (Kurt), alman asıllı, amerikalı nöropsikolog ve psikiyatr (Kattowitz, bugün Katowice, 1878-New York 1965). Önce Königsberg, sonra Frankfurt üniversitelerinde profesör, Berlin hastanesi'nde nöroloji servisi şefi (1929-1933) oldu. 1933'te Almanya'yı terk etti ve 1935'te ABD'ye göçtü. Birinci Dünya savaşı'nda kafatasından yaralananlarla ilgili deneyimlerinden kalkarak, beyinle ilgili yer belirlemelerinde çok katı düşüncelere karşı çıktı. Algılama ve hareket yetersizliklerinin çözümlenmesinde ve konuşma bozukluklarının yorumunda biçim kuramından etkilenerek, bir belirtinin, hastanın genel davranışını göz önüne almadan anlaşılamayacağını savundu. Gerçekten de organizma, bir bütün olarak işler ve hastalık organizmanın bütününü etkiler. Böylece dil, insanın bütününün bir parçası olduğu için, Goldstein, sözyitimini özgül bir eksiklik olarak değil, organizmanın belirli bir sıkıntıya yanıt vermek amacıyla geliştirdiği genel bir savunma süreci olarak kabul eder. Sözyitimi "kategori tutumlarının kaybı"ndan, yani soyutlama yeteneklerinin sarsılmasından kaynaklanır. Başlıca yapıtları şunlardır: *Psychologische Analysen hirnpathologischer Fälle*, (Beyin patolojisi durumlarında psikolojik analiz), Adhemar Gelb ile birlikte (1920); *Über Aphasie*, (Sözyitimi üzerine), 1927; *Aufbau der Organismus* (Organizmanın yapısı), 1939; *After-Effects of Brain İnjuries in War* (Savaşta beyin zedelenmelerinin etkileri), 1942; *Language and Language Disturbances* (Dil ve dil bozuklukları), 1948.

GOLDWATER (Barry Morris), amerikalı siyaset adamı (Phoenix, Arizona, 1909). Arizona senatörü olarak cumhuriyetçi muhafazakârlığı temsil etti. 1964'te partisi tarafından başkanlığa aday gösterildi, SSCB'ye kararlı biçimde karşı koymaya ve ırk ayrımına dayalı bir seçim kampanyası yürüttü. Demokrat parti başkan adayı Lyndon B. Johnson karşısında ağır bir yenilgiye uğradı.

GOLDWYN (Samuel GOLDFİSH, **Samuel** —denir), polonya kökenli amerikalı film yapımcısı, (Varşova. 1882-Los Angeles 1974). 1913'te Jesse Lasky ve Cecil B. De Mille ile birlikte Jesse Lasky Feature Play Company'yi kurdu; bu kuruluş birkaç yıl sonra Paramount adını aldı. 1918'de Selwyn kardeşlerle ortak olan Samuel Goldfish, Goldwyn soyadını aldı ve aynı adı taşıyan yapımevini kurdu; burası, 1924'te kurulan Metro Goldwyn Mayer'in temel taşlarından birini oluşturdu.

GOLEA (EL) → MENİYA (EL-).

GOLEM a. (*kitle, embriyon* anlamında ibranice sözc.). Yahudi kültüründe, bazı aziz hahamların canlandırabilme gücüne sahip olduğu insan biçimli otomat türü.
—ANSİKL. Golem, ağaçtan yapılır ya da insanı yaratan Tanrı misali (Yaradılış, II, 7), kille yoğrulurdu; bir çocuk ya da bir homunculus görünümündeydi. Goleme can vermek için, alnına ibranice *emet* (gerçek) sözcüğünün harflerini yazmak yeterliydi, o zaman uysal, ama dilsiz bir hizmetkâr olurdu. Onu eski durumuna getirmek ya da öldürmek içinse, *emet* sözcüğünün ilk harfi kaldırılırdı: geriye kalan harfler ölüm anlamına gelen *met* sözcüğünü oluştururdu. Bu golem teması anglosakson ülkelerde birçok edebiyat, müzik ve sinema yapıtına esin kaynağı olmuştur.

GOLENİŞÇEV (Vladimir Semyonoviç), rus mısır dili ve kültürü uzmanı (Petersburg 1856-Nice 1947). Bir grandükün oğluydu (babası halktan birisiyle evlenmişti); babasının mirasçısı olduysa da unvanını alamadı. 1909'da zengin Antikçağ koleksiyonunu Moskova'daki Puşkin müzesi'ne bıraktı. Rus devrimi'nden sonra Fransa'ya yerleşti. Petersburg Ermitaj müzesi'ndeki mısır yapıtlarının dökümüyle ilgili bir kitap yayımladı (1906-1913). Kitaplığını Paris Üniversitesi'ne bağışladı.

GOLESCU (Nicolae), rumen siyaset adamı (Cîmpulung 1810-Bükreş 1878). 1848 devrimine etkin biçimde katılmış olması nedeniyle geçici hükümetin gerçek lideri oldu. Devrimin başarısızlığa uğramasından sonra Fransa'ya sığındı. Prens Cuza'nın seçilmesine yardım etmek için Bükreş'e döndü (1859). Cuza kendisini önce başbakanlığa, sonra dışişleri bakanlığına getirdi, ama 1861'de, Golescu, prensi tahttan feragat etmek zorunda bırakan (1866) komplonun elebaşısı oldu. Prens Carol I dönemine kadar yeniden geçici hükümetin başkanlığını yürüttü, bir süre başbakanlık ve bakanlık yaptı (1868). 1870'te cumhuriyeti ilan etmek istedi, ama başarılı olamadı.

GOLESTAN (Stan), rumen besteci (Vaslui, Moravya, 1875-Paris 1956). Daha gençken Fransa'ya yerleşti. Schola cantorum'da Vincent d'İndy ve Roussel'in, sonra da Dukas'nın öğrencisi oldu. Konçertolarında, dörtlülerinde ve senfonilerinde, arkadaşı Enesco gibi, her zaman bağlı kaldığı Romanya folklorundan alınmış öğelere yer verdi: keman ve orkestra için *Rumen konçertosu*, 1933; çello ve orkestra için *Moldavya konçertosu*, 1934; piyano ve orkestra için *Karpat dağlarında* (1940).

GOLEYZOVSKİY (Kasyan), rus dansçı, koregraf ve bale yöneticisi (Moskova 1892 - *ay.y.* 1970). 1909'da Sen-Petersburg'daki İmparatorluk okulu'nu bitirdi. Ertesi yıl Moskova'da bir okul açtı. A. Gorskiy'den etkilenerek baleye, akrobasi ve jimnastik hareketlerini soktu. Sahnede hiçbir dansçının, arkadaşlarını geri plana itmemesi gerektiğini; yorumun, topluluğun ortak malı olduğunu savundu. Kübist üslupta dekorlar kullanarak sahneye yepyeni bir biçim verdi. Başlıca koregrafileri: *la Légende de Joseph* (fr. çev.) ve *Théolinde* (fr.) [1925], *Prens İgor*'dan "Poloveç dansları" versiyonu ve *Bahçesaray çeşmesi* (Minsk, 1939), *Skriyabinyana* (1962), *Leyla ve Mecnun* (1964). Ayrıca çok sayıda "koregrafik minyatür" (Narcisse [fr.], 1969) hazırladı ve Prokofyev'in müziği üzerine İgor Moyseyev'in Genç bale'si için *les Ephémères*'i (prömiyeri 1923'te) yeniden sahneye koydu.

GOLF a. (hollandaca *kolf*'tan ing. sözc.). **1.** Sopaların yardımıyla bir topu, büyük bir sahada birbirini izleyen 18 deliğe en az vuruşlarla sokmayı amaçlayan spor. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Golf sahası*, 50 000 m²'lik alanda, üzerinde 18 delik bulunan ve 20-50 m oyun yolundan oluşan çimenle örtülü alan. ‖ *Minyatür golf*, 12 m uzunluğundaki taş ya da beton sahada (çeşitli engelleri olan) golfü taklit eden oyun. ‖ *Golf sopası*, golfte topa vurmaya yarayan kıvrık sopa. (Golf sopaları başlarının demir ya da tahta olmasına göre ikiye ayrılır.)
—Ayakkc. *Golf maskaret*, ortası çıkıntılı çift eğri biçiminde bir çerçeve taşıyan, eklemli ya da eklemli görünümü verilmiş genellikle delikli maskaret.
—Giy. *Golf pantolon*, geniş kesimli, paçaları dizin altında bir kumaş bandı ya da lastikle büzülmüş spor pantolon.
—ANSİKL. Golf çeşitli doğal (dereler, koruluklar, tepecikler) ve yapay (bunkers) engellerle kesilmiş bir sahada oynanır. Sahanın çeşitli yerlerinde değişik puanla 18 adet 10,8 cm çapında delikler vardır. Bu delikleri birbirinden ayıran mesafe 100 ile 500 m arasındadır. Parkurun ortalama uzunluğu 7 km'dir.

Oyun, 41 ile 42,7 mm çapında ve en çok 46 g ağırlığındaki topu deliklere, belli bir sırayla, sopalar yardımıyla ve en az sayıda vuruş yaparak sokmaya dayanır. Oyuncu uzun ve alçak ya da yüksek, hızlı ve düştükten sonra topun çabuk durduğu bir vuruş yapma isteğine göre tahta ya da demir bir çubuk seçer. Eğer oyuncu green'e (deliği çevreleyen çimlik alan) yakınsa, son vuruşunu (putt final) kolayca gerçekleştirecek bir yakınlaşma vuruşu yapmak ister. Kısa çimli ve oyunun oynandığı normal alan olan gairway'in çevresi bakımsız ve topun kolayca kaybolacağı bir alan olan rough ile çevrelenmiştir. Her golf sahasının bir scratch score'u vardır. Bu, sıfır handikapla oynayan bir oyuncunun normal koşullarda parkuru tamamlamak için gerçekleştirdiği vuruş sayısıdır ve parkurun uzunluğuna göre, 68 ile 75 vuruş arasında değişir.

Golf, İngiltere'de XVIII. yy.'dan başlayarak moda oldu ve anglosakson kültürün egemen olduğu ülkelere (Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika, ve özellikle ABD) özgü bir oyun olarak kaldı; fakat Japonya'da da çok oynandı. Yakın ta-

rihte Fransa'da yaygınlık kazandı; 1912'de kurulan Fransız golf federasyonu 40 000 lisanslı sporcu kaydetti. Golf, tenisin yanı sıra amatör ve profesyonellerin açık turnuvalarda karşı karşıya gelebileceği ender spor dallarından biridir. Büyük turnuvalar şunlardır: Master (Usta), PGA (Profesyonel golf oyuncu birliği düzenler) İngiltere ve Amerika açık turnuvaları. Dünya kupası (Canada cup) her yıl iki oyuncudan oluşan ulusal takımlarla yapılır. Türkiye'de ilk golf kulübü Birinci Dünya savaşı yıllarında (1914-1916) İstanbul'da İstanbul Golf kulübü adıyla kuruldu. İlk golf sahası Mecidiyeköy'de yapıldı. Fakat İstanbul'un hızla gelişerek yayılması sonucu, önce 1. Levent'e, daha sonra 4. Levent'e ve nihayet 1960 yılında Büyükdere sırtlarındaki yerine taşındı. Ankara (1930) ve İzmir'de de birer golf kulübü vardır.

GOLFE-JUAN (Vallauris), Fransa'da Vallauris komününün (Alpes-Maritimes) kenar semti, Juan körfezi kıyısında. Sayfiye merkezi. Napoléon I, Elbe adasından dönüşünde, 1 mart 1815'te burada karaya çıktı.

GOLFİTO, Kosta Rika'nın güney -batı'sında liman, Dulce körfezi kıyısında. Muz dışsatımı.

GOLFSTRİM → GULF STREAM.

GOLGİ (Camillo), italyan hekim ve dokubilimci (Corteno, Brescia yakınında, 1843 -Pavia 1926). Torino'da, ardından Siena'da anatomi profesörlüğü, Pavia'da önce dokubilim, sonra patoloji profesörlüğü yaptı; dokubilim ve sinir sistemleri (önemli renklendirme yöntemleri, özel dokunsal cisimciklerin keşfi) ve sıtma üzerine kayda değer çalışmalar yaptı ve bunları yayımladı. (Ràmón y Cajal ile birlikte Nobel tıp ödülü, 1906.)

Golgi aygıtı, hücre protoplazmasında, çekirdeğin yakınında ağ biçiminde topluca bulunan ve gümüş tuzlarını indirgeyen taneciklerin tümü. Golgi aygıtı bütün hayvan hücrelerinde bulunur; görevi tartışmalıdır.

Golgi hücresi, beyincikte Purkinje hücrelerinin hemen altında bulunan tanecikli tabakaya ait iri hücre. (Bunların aksonları beyincikte sinaptik yumacıkların birinde sona erer.)

Golgi kirişsi organı, kas kirişlerinde bulunan ve kasın uzamasını algılayan duyu organı.

Golgi-Mazzoni cisimciği, 1883'te tanımlanan ve büyük bir olasılıkla dokunma duyusuyla ilgili olan derideki duyu cisimciği.

GOLGOTHA *(kafatası biçimindeki yer* anlamında aramca *gulgolta*'dan). İncil'e göre Kudüs yakınlarında İsa'nın çarmıha gerildiği yer. İlk hıristiyan kaynaklarına göre bu yer Kudüs'ün batısındadır. *Golgotha* ya da daha sonra latince *Calvarium* adı orada bulunan kafatası biçimindeki yuvarlak bir taştan (Hacer-i Muallâk) gelir. Constantinus burada İsa Mezarı kilisesi'ni yaptırdı.

GOLİ, Adriya denizinin kuzeyinde küçük ada. 1948'de Yugoslavya devlet başkanı Tito burada bir gözaltı kampı açtı ve Yugoslavya ile SSCB'nin bağlarını koparmasına karşı çıkan Kominform yandaşları burada hapsedildi.

GOLİATH → CALUT.

Goliath zırhlısı, ingiliz savaş gemisi. 1898 yılında denize indirilen gemi Birinci Dünya savaşı'nda Çanakkale'ye gönderildi ve Gelibolu'ya çıkan ingiliz birliklerini korumakla görevlendirildi. Kirte körfezinde ve Morto koyunda türk mevzilerini top ateşine tutarak ağır kayıplar verdirdi. Morto koyundaki zırhlıyı, yüzbaşı Ahmet Bey komutasındaki Muaveneti milliye muhribi torpilleyerek batırdı (6 mayıs 1915).

GOLİKOV (İvan İvanoviç), rus tarihçi (Kursk 1735-Moskova 1801). Savunma ağırlıklı büyük bir derleme yazdı: *Dejaniya Petra Velikago* (1788-89).

GOLİTSİN → GALLİTZİN.

GOLKONDA, Hindistan'da (Andhra Prades) yıkılmış kale ve kent. Evrengzib tarafından yerle bir edilmeden önce, 1518-1687 arasında Dekkan'daki beş müslüman sultanlıktan birinin merkeziydi. Kente görkemini kazandıran büyük mimarlık okulundan geriye kare ya da sekizgen planlı, iki katlı anıtkabirler ve tabya kalmıştır.

GOLL (Jaroslav), çek tarihçi (Chlumec nad Cidlinou 1846-Prag 1929). 1880'den 1910'a kadar Prag Üniversitesi'nde profesördü. Aralarında *la Bohême et la Prusse au Moyen Âge* (fr. çev.) [Ortaçağ'da Bohemya ve Prusya; 1897] ve *la Lutte pour la terre de la Couronne tchèque en 1740-1742* (fr. çev.) [1740-1742'de Çek krallığı toprakları için mücadele; 1915] gibi yapıtların bulunduğu çalışmalarıyla çek tarih okulunun başlıca önderi oldu.

Goll demeti, çekirdeği. Nöroanat. GRASİLİS* DEMETİ, GRASİLİS* ÇEKİRDEĞİ'nin eşanlamlısı.

GOLLAN (John), ingiliz siyaset adamı (Edinburgh 1911-Londra 1977). İskoç asıllı bir işçiydi, 1927'den başlayarak, Büyük Britanya komünist partisi'ne üye oldu. 1956'dan ölünceye kadar aylık *Marxism Today* dergisinin yazişleri müdürlüğünü yaptı. 1956-1975 arasında İngiliz komünist partisi genel sekreterliği görevinde bulundu.

GOLLÜK sıf. Gol olmaya elverişli.

GOLO, Korsika'da (Fransa'ya bağlıdır) ırmak, uzunluk ve debi bakımından adanın en önemli ırmağı: 75 km. Valdo-Niello ormanından doğar, Scala di Santa Regina boğazlarında akar, sağ kıyısından Asco ırmağını alır, Bastia'nın 20 km G.'inde denize dökülür. Calacuccia'da önüne yapılan set sayesinde Castirla hidrolik santralını besler. Adanın kuzeyindeki eski *département*'a bu ırmağın adı verilmişti.

GOLODNAYA STEP → BETPAK-DALA.

GOLOĞLU (Mahmut), türk siyaset adamı ve tarihçi (Trabzon 1915-İstanbul 1982). İstanbul Üniversitesi hukuk fakültesi'ni bitirdi (1938). 1950 seçimlerinde DP'den Trabzon milletvekili seçildi (1950-1960), meclis başkan vekilliği yaptı. 27 Mayıs hareketinden sonra, Anayasa'yı ihlal suçundan Yüksek adalet divanı'nda yargılandı, aklandı. Cumhuriyet dönemini konu alan tarih çalışmalarıyla da tanındı. Yapıtlarından başlıcaları: *Erzurum kongresi* (1968), *Sıvas kongresi* (1969), *Üçüncü meşrutiyet 1920* (1970), *Cumhuriyete doğru 1921-1922* (1971), *Devrimler ve tepkileri 1924-1930* (1972), *Tek partili cumhuriyet 1931-1938* (1974), *Milli şef dönemi 1939-1945* (1974), *Atatürk ilkeleri ve Bursa nutku* (1974), *Halifelik* (1974), *Atatürk ve Trabzon* (1981), *Demokrasiye geçiş 1946-1950* (1982).

GOLOVİN (Fyodor Alekseyeviç, *kont*), rus diplomat ve devlet adamı (1650-1706). Ruslar'ın Çin'e gönderdiği ikinci büyük elçi heyetinin başına getirildi. Nerçinsk antlaşması'nı imzaladı (1689). Büyük Petro'ya Batı Avrupa'ya yolculuğu sırasında eşlik etti (1697-98) ve onun en yakın çalışma arkadaşlarından biri oldu. Başamiralliğe atandı (1700), Büyük Petro ile Polonya kralı Güçlü August II arasında İsveç'e karşı ittifak kurulmasına ilişkin görüşmeleri yönetti. (→KUZEY savaşı.)

GOLOVİN (Aleksandr Yakovleviç), rus ressam (Moskova 1863-Detskoy Selo 1930). XX. yy.'ın en büyük tiyatro dekoratörlerinden biri oldu. Üslubu klasik ve simgecidir (Lermontov'un *Maskeli balo*'su, 1917). Devrimden sonra, Meyerhold ile çalıştı.

GOLOVKİN (Gavril İvanoviç, *kont*), rus devlet adamı (1660-Petersburg 1734). Büyük Petro'nun çocukluk arkadaşıydı. Onun Batı Avrupa'daki "büyük elçilik gezisi"ne katıldı. 1706'dan sonra Rusya'nın dış siyasetini yönetti ve 1710'da kendisine kont unvanı verildi. Dışişleri kurulu başkanlığına getirildi (1716). Yekaterina I ve Petro II'nin saltanatı döneminde yüksek gizli meclis üyeliği yaptı; Anna İvanovna'nın, yetkilerini sınırlayan "koşullar"ı reddetmesine yardımcı oldu.

GOLOVNİN (Vasiliy Mihailoviç), rus deniz subayı (Riyazan eyaleti 1776-Petersburg 1831). *Diana* adlı gemisi 1831'de Güney Kuriler'i keşfettiği sırada battı. Bir süre Japonya'da tutsak kaldı (1811-1813); bu süre içinde, japon takvimini yenileyen Takahaşi Sakuzaemon'a gökbilim ve rusça dersleri verdi. Rusya'ya döndüğünde anılarını yayımladı.

GOLPE a. (*darbe* anlamında isp. sözc.). İspanyolca konuşulan ülkelerde bir askeri darbeye verilen ad.

GOLTERAZ a. (fr. *gaulthérase*). Biyol. Golterini hidrolizleyen ve metil salisilatlı bir esansın oluşmasını sağlayan enzim.

GOLTERİN a. Birçok keklikùzümü türünde ve kayın ağacının kabuğunda bulunan heterozit. (Golterazın etkisiyle içindeki glukoz ve metilsilikat miktarı iki kat artabilir.) [Eşanl. MONOTRİPİTOSİT.]

GOLTZ (August Friedrich Ferdinand, VON DER — *kontu*), prusyalı diplomat ve devlet adamı (Dresden 1765-Berlin 1832). Tilsit görüşmeleri sırasıda dışişleri bakanıydı (1807). Erfurt kongresi'ne (1808) ve Fransa ile 1812'de yapılan görüşmelere katıldı. Alman Diyet meclisi'nde 1816-1824 arasında milletvekilliği yaptı.

GOLTZ (Colmar, *baron* VON DER), **Goltz Paşa** denir, prusyalı mareşal (Bielkenfeld bei Labiau 1843-Bağdat 1916). Bohemya (1886) ve Fransa (1870-71) seferlerinin ardından genelkurmayın tarih bölümünü yönetti ve saldırı anlayışını savundu. 1883'te Osmanlı İmparatorluğu'nun hizmetine girdi. Türk askeri eğitim sistemini yeniden düzenledi, ordunun yenileştirilmesi için çalıştı. 1896'da Almanya'ya döndüyse de askeri danışman olarak Türkiye ile ilişkisini sürdürdü. 1911'de mareşalliğe yükseldi, 1914'te işgal altındaki Belçika askeri valiliğine getirildi. Kısa bir süre sonra osmanlı genel karargâhına atanarak yeniden Türkiye'ye gitti; Liman von Sanders'in yerine 1. Ordu'nun, daha sonra Mezopotamya'da yeni kurulan 6. Ordu'nun komutanlığına atandı (1915). Mezopotamya'da gerçekleştirdiği saldırı İran'da ingiliz-rus birleşmesini önledi. Towsend komutasındaki ingiliz kuvvetlerini Kut ül -Amare'de kuşattıktan sonra tifüsten öldü.

Önemli bir askeri yazar olan Goltz'un başlıca yapıtları: *Rossbach und Jena* (1883), *Millet-i müsellaha* (Das Volk in Waffen, 1883) *Leon Gambetta und Seine Ar-*

Presse Sports

drive'ın başı: çıkışın sonu (top tee üzerindir)

GOLF

Parisport

green üzerinde putter ile topu bir deliğe sokmaya hazırlanan oyuncu

Golkonda: Kutup Şah hanedanına ait nekropol anıtkabri (XVI. ve XVII. yy.)

Giraudon

Lauros-Giraudon

Hendrick **Goltzius**
Çeşme tasarısı
mürekkepli kalem ve lavi
Louvre müzesi, Paris,

meen (1883), *Osmanlı-Yunan seferi* (Der Thessalische Krieg und die türkische Armee, 1898), *Krieg und Heerführung* (1909), *Genç Türkiye'nin hezimeti ve imkân-ı itilası* (Die Niederlage der jungen Türkei und die Möglichkeit ihrer Wiedererhebung, 1913).

GOLTZ (Rüdiger, VON DER — *kontu*), alman general (Züllichau 1865 - Kinsegg, Bavyera, 1946). "Baltık tümeni"yle, Hanko'ya (Finlandiya) çıkarma yaptı, Mannerheim'ı Bolşevikler'e karşı savundu ve Helsinki'yi işgal etti (mart-nisan 1918), Südetler sınırında Çekler ile savaştı (aralık 1918), sonra Baltık Germenleri'nin isteği üzerine, Libau'ya gitti; orada, eski rus mahkûmları ve Almanya'da toplanmış düzenli ordu dışındaki birliklerden oluşan yerel ordularla birlikte, Baltikum'u kurdu (şubat 1919), Kurzem'i, işgal etti, leton hükümetine karşı bir darbe girişiminde bulundu. Foch'un emri üzerine Berlin'e çağrıldı (ekim 1919). Aralık 1919'da, Letonlar ve Litvanyalılar düzenli ordu dışındaki birliklerini dağıttılar. Bunun üzerine, Goltz milliyetçi hareketlerin içine karıştı, Yurtsever dernekleri birliği'nin başkanlığını yaptı (1924), kendini Alman subayları derneği' nin führeri ilan etti (1934), ama bu tarihten sonra önemli bir rol oynayamadı.

GOLTZİUS (Hendrick), hollandalı ressam ve gravürcü (Mühlbracht, Venlo yakınları, 1558 - Haarlem 1617). 1577'den başlayarak Haarlem'e yerleşti, gravür ve desen alanlarında, Spranger'in etkisi altında, en aşırı noktasına varmış maniyerist bir üslupla yapıtlar ortaya koydu; bu eğilimi, 1590-91'de İtalya'ya yaptığı yolculuğundan sonra azaldı ve klasik bir ağırbaşlılığa büründü. Grafik yapıtları geniş ve haklı ününün başlıca temelidir.

arminiusçulukla gomarcılık arasındaki tartışmalara son vermek amacıyla bir araya gelen çeşitli protestan din adamlarının Dordrecht sinodu'ndaki toplantısı (kasım 1618-mayıs 1619).
Bibliothèque nationale, Paris

L. L.

GOŁUCHOWSKİ (Agenor Romuald, *kont*), avusturyalı devlet adamı (Lemberg, bugün Lvov, 1812 - *ay. y.* 1875). Schwarzenberg kabinesinde görev aldı (1848), sonra Galiçya genel valisi oldu. 1959'da Bach'ın yerine içişleri bakanlığına getirildi. Selefinin merkeziyetçi otoriter yönetimine muhalif olan ve eyaletlere idari özgürlükler tanınmasını isteyen Gołuchowski, Avusturya devletlerine federal bir yapı kazandırmaya çalışan *1860 Ekim beratı*'nın ilanına öncülük etti. Ancak bu sistem eyaletlerin ortak bir yasama meclisine sahip olma isteğini göz önünde bulundurmuyordu, bu yüzden berat, azınlıkların sert muhalefetiyle karşılaştı ve Gołuchowski 13 aralık 1860'ta görevinden alındı. İki ay sonra ilan edilen 1861 patentası ekim beratını fiilen yürürlükten kaldırdı. Gołuchowski yeniden getirildiği Galiçya genel valiliği görevini 1866-1868 arasında ve 1871'den ölünceye kadar sürdürdü. —Oğlu AGENOR-MARIA ADAM (Lemberg 1849 - *ay. y.* 1921). Dışişleri bakanlığı yaptı (1895 -1906); ihtiyatlı ve barışçı bir siyaset izledi, Doğu sorunları konusunda Rusya ile uzlaşmaya çalıştı (1903 Mürzsteg antlaşması).

GOLYAT → CALUT.

GOLYAT KURBAĞASI a. Kamerun'da yaşayan dev kurbağa. (Boyu 75 cm'ye, ağırlığı 3 kg'a ulaşabilir. Kabuklular ve böceklerle beslenir. Bil. a. *Conraua goliath;* kurbağagiller familyası.)

GOLYAT PİSLİKBÖCEĞİ a. Boyu 10 cm'yi bulan, hatta bazen aşan dev pislikböceği. (Afrika'nın sıcak bölgelerine özgü bu böcek genellikle kahverengi ya da esmerdir; üstü beyaz ya da firfiri kızıl çizgilidir; akşamları ağaçların çevresinde ağır ağır uçar. Bil. a. *Goliathus giganteus; Cetoniidae* familyası.)

GOLYATBALIĞI a. Orta Afrika'nın tatlısularında yaşayan, çok yırtıcı, insan için tehlikeli balık. (Bil. a. *Hydrocyon goliath; Characidae* familyası; 1,5 m'ye kadar 50 kg.)

GOLYSCHEFF (Jef), rus kökenli brezilyalı ressam ve besteci (Herson, Ukrayna, 1897 - Paris 1970). 1909'da Almanya'ya yerleşti, onikiton müziğinin öncülerindendir (1914-1916). 1919'dan başlayarak, Berlin'de, Dada hareketine, daha sonralarıysa *Novembergruppe*'ye etkin biçimde katıldı. Gestapo, yapıtlarının hemen hemen tümüne el koydu. 1923'ten sonra, mülteci olarak İspanya ve Fransa'da yaşadı. 1957'de Brezilya'ya yerleşince, yeniden resme başladı.

GOM → KUM.

GOM a. (fr. *gomme*). Der. hast. Sonunda yumuşayıp açılarak yara halini alan enfeksiyon kökenli, yumru biçiminde deri kabartısı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Petr. San. Benzinlerde bulunan diolefinlerin yükseltgenmesi sonucu benzin motorlarının giriş supaplarında oluşan çökel.
—ANSİKL. Gom bir derialtı oluşumudur ve 4 evre geçirir: sertlik, yumuşama, yaralaşma ve iyileşme. Gom yumrusu başlangıçta sertlik, önce yumuşar, sonra yapışkan, zamkımsı bir sıvı salarak ülserleşir. Bazen bulunduğu yerde sakatlık yapan, kusur bırakan bu yaralar, kalıcı bir nedbe bırakarak iyileşir.

Gomlar mantar hastalıklarında (sporotrikoz, antinomikoz, blastomikoz) ve deri tüberkülozunda görülür. Özellikle üçüncü dönemdeki frenginin belirtisidir. En çok damak kubbesinde gelişerek burada delinmeye yol açar. Tedavide elde edilen gelişmeler sayesinde artık ender görülmektedir.

GOMA → HOMA.

GOMA, Zaire'de yerleşme, Kivu gölünün kuzey kıyısında, 15 000 nüf. Kahve ve muz işletmeleri. Havalimanı. 1948'de topraklarında egemenliği ele geçirmeyi amaçlayan sömürgelerarası toplantı burada yapıldı.

GOMAL ya da **GUMAL,** Pakistan'da boğaz, Süleyman dağlarının kuzey bölümünde, Fort Sandeman'ın K.'inde, Pakistan ile Afganistan sınırında. Gomal, Hayber ile Bolan geçitleri arasındaki en işlek boğazdır.

GOMALAK a. (fr. *gomme-laque*'tan). Kim. Alkolde çözünen kısmen hayvansal kökenli reçine. (Pek çok uygulama alanı bulunan gomalak, özellikle alkollü cila ve verniklerde kulllanılır.) [LAKE de denir.] (Bk. *ansikl.* böl.)
—Marangl. *Gomalak cilası*, gomalağı sanayi ispirtosuyla çözündürerek elde edilen cila. (Gomalak cilası dolgu, örtme ve bitirme cilalarında kullanılır.) || *Gomalak macunu*, gomalak ısıtılarak elde edilen ve ahşap yüzeylerdeki küçük yarık ya da oyukları doldurmada kullanılan macun.
—ANSİKL. Bir tür reçine olan gomalak, Hindistan ve Çinhindi'nde çeşitli ağaçların dallarında yaşayan bir böcek *(Coccus lacca)* tarafından üretilir. Dişi böcekler, reçine ile birlikte aynı anda yumurtalarının dışını kaplamak üzere kırmızı bir boyarmadde salgılar. Dallar üzerinde zamanla, 3-8 mm kalınlığında bir katman oluşur. Reçineler, ya küçük dallar kesilerek (bu yolla çubuk biçiminde lakeler ya da *çubuk lake* elde edilir) ya da üzeri reçineyle kaplı ağaç kabukları kavlatılarak (tane halinde lake) toplanır. Böylece toplanan lake, piyasaya sürülmeden önce genellikle bir arılaştırma işleminden geçirilir. Daha sonra bir miktar kolofanla eritilen reçine, ardından süzülerek plaka haline getirilir: böylece pul halinde lake ya da *şellak* elde edilir.

Gomalak sanayide vernik, krem, cila, keçe ve kumaş apreleri, elektrik yalıtkanları, mühür mumu ve plak yapımında kullanılır.

GOMANTAKİ a. Dilbil. Konkaninin güney değişkeni.

GOMARA, Batı Fas'ta berberi aşiret. Bunları Mesmudi kabilesinin bir kolu sayan İbni Haldun, aşiretin Mesmut'un oğlu ya da torunu Gomar'dan indiğini öne sürer. Musa bin Nusayr, mağrib ovalan bölgesinden Tanca'ya kadar uzanan Gomara topraklarını ele geçirince, müslümanlığı benimsediler. Ancak, daha sonra harici öğretilerini kabul ederek Meysere ayaklanmasına katıldılar. Ardından da "El-müfteri" diye anılan Ha Mim adlı sahte peygamberin çevresinde toplandılar. Aşiret reislerinden Sogen, Beni Salihler'in yerine geçerek devlet yönetimine el koyma girişiminde bulunduysa da başarısızlığa uğradı (761). Daha sonra emevi egemenliğine kadar (974) idrisi devletine bağlı kaldılar. Muvahhitler'in istilası üzerine de bunların yönetimi altına girerek Abdülmümin komutasında Septe savaşlarına katıldılar (1146). Ancak, kısa süre sonra halifeye karşı başlattıkları ayaklanma Ebu Yakup tarafından bastırıldı (1166-67). Muvahhitler'in yerini alan Meriniler'in yönetimi altına girmemek için direndilerse de sonuçta onlara boyun eğmek zorunda kaldılar. XV. yy.'dan başlayarak Gomara aşireti hakkında bilgi yoktur. XVI. yy.'da Cebele'de bu adı taşıyan bir topluluk bulunmaktaydı.

GOMARA (Francisco LÓPEZ DE) → LÓPEZ DE GOMARA.

GOMARCILIK a. Hırist. Gomar'ın arminiusçuluğa karşı öğretisi.
—ANSİKL. Calvinci kaderciliğin çok katı bir biçimi olan gomarcılık yalnız dinsel tartışmalara yol açmakla kalmamış, siyasal yankılar da uyandırmıştır: zengin tacirlerin arminiusçuluğa katılmasına karşılık genellikle halk ve Nassau prensliğinden olan kişiler gomarcılığı benimsediler. Rotterdam arminiusçu, Amsterdam ise gomarcıydı.

GOMATEŞVARA, cayna tanrısı. Hindistan'ın pek çok yerinde bulunan devasa heykellerinin en ünlüsü bin yıla yakın bir süre önce Maysor eyaletindeki Şravana Belgola'da dikilen taş heykeldir. Digambara caynaları yüz yılda üç ya da dört kez burada buluşur, bu tanrıyı kutsayarak hacı olur ve heykelin üzerine ghee, süt ve kaymaktan oluşan bir karışım dökerler.

GOMBAR a. Hindistan cevizi ve abaka liflerinden yapılan üç kollu palamar.

Gombe ulusal parkı, Tanzaniya'da ulusal park, Tanganyika gölünün doğu kıyısında.

GOMBERT (Nicolas), frankoflaman besteci (Brugge 1495'e doğr. - öl. 1560'a doğr.). Josquin Des Prés'nin öğrencisi olduğu sanılmaktadır. 1526'da Karl V'in ilahicileri arasındaydı. Krallık capellası'ndaki çocuklar korosunun yönetmeni olarak, Karl V ile 1540'a değin, İspanya'ya, İtalya'ya ve Almanya'ya gitti. Lens, Courtrai, Béthune gibi kentlerde çalıştı, Tournai'de piskoposluk kurulu üyeliğine seçildi. Yapıtları 1529'dan sonra yayımlandı: 12 missa, 160 dolayında motet, 8 magnificat, 70'i aşkın şanson. Gombert, Josquin'den sonraki kuşağın en büyük temsilcisidir. Sözdizimini temel alan taklit üslubuna en yetkin biçimini vermiştir.

GOMBERVİLLE (Marin LE ROY DE), fransız yazar (Paris 1600 - *ay. y.* 1674). Romanlar (*l'Exil de Polexandre et d'Ericlée*, 1619; *la Carithée*, 1921) yazdı, toplam olarak 4 000 sayfayı aşan *Polexandre*'ı yeniden elden geçirdi. Kahraman Polexan dre ile kraliçe Alcidiane'ın serüvenleri büyük bir başarı kazandı. Derin bilgi, karmaşıklık, fantasma, egzotizm, duygusallık ve kahramanlık gibi öğeleri içeren yapıt, La Calprenède'in başarısına kadar roman türüne egemen oldu. (Fr. Akad., 1634.)

GOMBOCZ (Zoltán), macar dilci ve türkolog (Sopron 1877 - Budapeşte 1935). Eötvös koleji'ni bitirdi. Doktorasını verdikten sonra aynı kolejin profesörlüğüne atandı. Deneysel fonetik, genel dilbilim araştırmaları yaptı. 1905'te Macar bilimler akademisi üyeliğine seçildi. Kolozsvár Üniversitesi'nde ural-altay dilleri profesörlüğünde bulundu (1914-1918), Budapeşte Üniversitesi macar dili kürsüsü'nü yönetti (1921 -1935). Macar diline bulgar türkçesinden gelmiş sözler (*Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache*, 1912) karşılaştırmalı türk dilbilgisi araştırmaları alanında en ünlü yapıtlardan biridir. Slav dillerinde türk öğeleri, Avarlar'ın dilleri, peçenek kavim adının kökeniyle de ilgilendi. Çuvaşçaya (*Das tschuwaschische Praesens-Futurum*, 1924), moğolcaya, bunlara bağlı olarak altay dillerine de (*Az altaji nyelvek hangtörténetéhez*, 1905) yöneldi.

GOMBRİCH (Ernst Hans), avusturya asıllı ingiliz sanat tarihçisi (Viyana 1909). 1936'da, Londra'daki Warburg İnstitute'a girdi, 1959'da aynı kuruluşun yöneticiliğine getirildi. Ayrıca Oxford, Londra ve ABD üniversitelerinde dersler verdi. *Art and illusion* (Sanat ve yanılsama) [1960] adlı yapıtında, yaratının teknik yanlarının ve sanatsal benzerliğin çözümlemesini yaptı; seyircide algının ruhsal önemini gösterdi. Başlıca yapıtları: *Sanatın öyküsü* (Art and His History)[1950] *Meditations on a Hobby Horse* [1963], *Norm and Form* (Kural ve biçim [1966], *İn Search of Cultural History* (Kültür tarihini araştırırken) [1969], *İdeals and İdols* (İdealler ve İdoller) [1979], *New Light on Old Masters* (Yeni bir bakışla eski ustalar) [1986], *Topics of our Time* (Çağımızın konuları) [1991].

GOMBROWİCZ (Witold), polonyalı yazar (Maloszyce, Opatów yakınında, 1904 - Vence 1969). Paris'te felsefe öğrenimi gördükten (1927-1929) ve kısa bir süre avukatlık yaptıktan sonra, *Pamietnik z okresu dojrzewania* (1933) adlı öykü kitabını yayımladı ve *Ferdydurke* (1938) adlı romanıyla da özgün bir yazar olduğunu kanıtladı. Arjantin'de yolculuk ederken kendini savaşın içinde buldu ve 23 yıl bu ülkeden ayrılmadı. Avrupa'ya dönüşünde (1963), önce Batı Berlin'de kaldı, sonra Fransa'ya yerleşti. Felsefi öykü tarzında, gerçekçi ve alegorik bir üslupla yazılmış öykü, roman ve tiyatro oyunlarında Gombrowicz, Polonya barok sanatının katkılarından da yararlanarak, saçmayı ve groteski ön plana çıkardı. Daha *Ferdydurke*'de, insanı ancak tanımdan yoksun olarak tanımlanabilecek, olgunlaşmamış, kalıplar ve toplumsal baskılar altında ezilen bir yaratık olarak gösteriyordu. Aslında yalnız olan, sadizme dönük bir erotizm içinde bocalayan ve her an ölümün peşinden geldiğini hisseden Gombrowicz' in insanı, uygarlığın içine düştüğü bunalımı doğrular ve ömrünü, hiçbir zaman erişemeyeceği özgürlük hayalleri kurarak geçirir. Bu bakımdan Sartre'ın insanına benzemekle birlikte, Gombrowicz'in insanı ondan daha kötümser ve daha anarşisttir. Bu dünya görüşü *Trans-Atlantyk* (1953), *Pornografia* (1960), *Kosmos* (1965) adlı romanlarının yanı sıra, *İwona, ksiezniczka Burgunda* (1938); *Slub* (1953); *Operetka* (1966) adlı piyeslerine ve son olarak, güncesi *Dziennik*'e de (1953-1969) [1970] sızmıştır.

GOMEL, Beyaz Rusya'nın güneydoğusunda kent, Soj kıyısında; 500 000 nüf. (1989). Irmak limanı. Tarım ve sanayi merkezi. Tersaneler. Çeşitli makine yapımı. Tarım makineleri. Gübreler. Kereste ve besin sanayileri.

GOMENA → GOMİNA.

GOMENOLLU sıf. (tescilli bir esansın adı *Goménol* ile Yeni Kaledonya'da bir yerin adı *Gomen*'den). Eczc. Niauli esansı katılmış yağ ve vazelin gibi maddelere denir.

GOMERA adası, İspanya'ya bağlı Kanarya takımadalarının batı öbeğinde ada; 353 km^2; 31 829 nüf. (1990). Merkezi *San Sebastián*. Yanardağ kökenli olmakla birlikte masamsı bir görünüm almıştır ve sarp yalıyarlarla çevrilidir. Tahıllar, muz, domates. Turizm.

GOMES (António Carlos), brezilyalı besteci (Campinas, Saõ Paulo, 1836 - Belém 1896). Milano'da italyan üstatlardan ders aldı. En ünlüleri, köleliğin kaldırılmasının savunulduğu *İl Guarany* (1870) ve *Lo Schiavo* (1889) olmak üzere on kadar opera, kantatlar ve senfonik yapıtlar besteledi.

GOMES (Manuel Teixeira), portekizli devlet adamı ve yazar (Vila Nova de Portimão 1862 - Bicaye 1941). Londra ve Madrid büyükelçiliği yaptı. Ülkesini Milletler cemiyeti'nde temsil etti. 1924'te cumhurbaşkanı seçildi, ama 1925'te görevinden ayrıldı.

GOMES (Francisco DA COSTA), portekizli mareşal ve devlet adamı (Chaves 1914). General. 1970'te Angola'daki silahlı kuvvetler komutanıydı. Genelkurmay başkanlığına atandı (1972 - mart 1974). 25 nisan 1974 hükümet darbesinden sonra general Spinola tarafından Ulusal kurtuluş cuntası'na seçildi. Silahlı kuvvetler kurmay başkanlığına getirildi. Spínola'nın istifasından sonra, eylül 1975'ten temmuz 1976'ya kadar cumhurbaşkanlığı yaptı. Devrim konseyi tarafından, aralık 1981'de mareşalliğe yükseltildi.

GOMES LEAL (António Duarte) → LEAL (António Duarte Gomes).

GÓMEZ (Sebastián), **Murillo'nun Melezi** denir, ispanyol ressam (? 1646'ya doğr. - Sevilla 1682'ye doğr.). Murillo'nun kölesi, sonra da öğrencisi oldu (*Meryem Ana*, Sevilla müzesi).

GÓMEZ (Máximo), kübalı general (Baní, Santo Domingo, 1836 - Havana 1905). Köken olarak Dominik Cumhuriyeti uyruklu ve eski ispanyol subayı. 1868'deki büyük ayaklanmada Céspedes'in safında yer aldı. Paloseco zaferini kazandı (1873), savaş bakanı oldu (1876), daha sonra, Zanjón barışı'nın (1878) ardından Jamaika'ya çekilmek zorunda kaldı, 1885'te, Martí ile birlikte yeni bir ayaklanma düzenlemek üzere ABD'ye geçti. 1895'te Küba'ya gitti ve Martí ile Maceo'nun ölümünden sonra, ayaklanmacıların önderliğini üstlendi. Kübalı yurtseverlerin zaferinin ardından, Küba Cumhuriyeti'nin kuruluşuna katkıda bulundu.

GÓMEZ (Juan Vicente), venezuelalı devlet adamı (San Antonio, Táchira, 1859 - Maracay, Aragua, 1935). And illerinde yaşayan orta halli bir ailenin oğluydu. Subay oldu ve 1899'da Cipriano Castro ile birlikte iktidarı ele geçirme hareketine katıldı ve 1904'te başkan Castro'nun yardımcılığına getirildi. Castro'nun Avrupa'da olmasından yararlanarak onu devirdi (1908). Böylece, "Restorasyon" adıyla, Venezuela tarihinin en uzun diktatörlük dönemi başladı (1910-1935). Düzenli aralıklarla güvendiği yardımcılarına bıraktığı yönetim, muhaliflerine karşı alabildiğine acımasızdı ve bütünüyle kokuşmuştu. 1914'ten başlayarak petrolün yabancı şirketler tarafından işletilmesi ülkeyi baştan aşağı değiştirdi.

GÓMEZ CARRİLLO (Enrique), guatemalalı yazar (Guatemala 1873 - Paris 1927). Gençliğinde Fransa'ya geldi ve Paris'te kibar bir bohem hayatı yaşadı. Çok sayıda yolculuk izlenimini içeren edebiyat yapıtları, her şeyden önce, esnek ve zarif bir düzyazı üslubuyla yazan, parlak bir kronikçinin kaleminden çıkmadır (*La Grecia eterna*, 1907; *El encanto de Buenos Aires*, 1914). Romanlar da (*Flores de penitencia*, 1913; *El evangelio del amor*, 1922) yazmıştır.

GÓMEZ DE AVELLANEDA (Gertrudis), ispanyol-kübalı kadın edebiyatçı (Puerto Príncipe, bugün Camagüey, Küba, 1814 - Madrid 1873). İspanyol baba ve kübalı anneden dünyaya gelen sanatçı, 1836'da Avrupa'ya gitti ve **la Peregrina** takma adıyla şiirler yayımladı. İdealist ve sevecen bir romantizm lirik şiirlerine (*Poesías*, 1841; *Devocionario*, 1867), ama aynı zamanda da romanlarına (*Sab*, 1841; *Espatolino*, 1844; *Guatimozín*, 1847; *Dolores*, 1860), dramlarına (*Saúl*, 1846; *Baltasar*, 1858) ve komedilerine (*La hija de los flores o Todos están locos*, 1852; *Tres amores*, 1858) esin kaynağı oluşturdu. Havana'ya dönüşünde, *Álbum cubano de lo bueno y de lo bello* adlı dergiyi yönetti ve bir roman yayımladı (*El artista*, 1861). İkinci kocasının ölümü onda dinsel bir bunalıma yol açtı; bir süre Londra'da, daha sonra da Paris'te kaldı ve 1864'te İspanya'ya gitti, burada beş ciltlik *Obras literarias* (1869-1871) adlı yapıtının yayım işleriyle ilgilendi.

GÓMEZ DE BAQUERO (Enrique) → ANDRENİO.

GÓMEZ DE CİUDAD REAL (Álvaro), ispanyol şair (Guadalajara 1488 - öl. 1538). Meslekten asker olan sanatçı, yazdığı latince şiirlerle "İspanyol Vergilius'u" takma adını kazandı.

GÓMEZ DE LA SERNA (Ramón), ispanyol yazar (Madrid 1888 - Buenos Aires 1963). Fantezi ve mizah dolu, 80 cildi aşkın yapıt kaleme aldı, bunların çoğu doğduğu kent üzerineydi. *Pombo*'da (1919) kendisinin de devam ettiği ve yüzyılın ilk çeyreğinin en önemli sanatçı ve yazarlarının buluşma yeri olan bir edebiyat kahvesini anlattı. En iyi romanları şunlardır: dekor olarak Madrid bit pazarını alan *El Rastro* (1915), *La viuda blanca y negra* (1917), *El doctor inverosímil* (1921), *La Hiperestésica* (1931). Ama özellikle insanların ve nesnelerin, özdeyiş tarzında, karikatürümsü bir görüntüsünü veren, kısa nükteli gözlemleri, *greguería*'larıyla

Éditions Denoel

Witold **Gombrowicz**

The Bettmann Archive Inc.

Samuel Gompers

yapışkan gomphidius *(Gomphidius glutinosus)*

Erwitt-Magnum

Władysław Gomułka (1964'te)

(1917) tanındı. Gómez de La Serna Avrupa ve Amerika'nın sanat ve edebiyat eğilimlerinin Madrid'de tanıtılmasına katkıda bulundu.

GÓMEZ DE MORA (Juan), ispanyol mimar (Madrid 1586 - *ay. y.* 1646-1648'e doğr.). Dayısı Francisco de Mora'nın (Lerma kenti mimarı) öğrencisiydi, 1611'de kraliyet işlerinin yöneticisi olarak onun yerine geçti; Salamanca'daki Cizvitler kilisesi'ni (1614), 1625'te Alcalá de Henares kilisesi'ni inşa etti. İtalyan üslubuna yönelik bir sanatçıydı. Madrid'de *Encarnación*'u (1611-1616) yaptı, Plaza Mayor'u düzenledi (1617-1619), 1629'da, bugün Dışişleri binası olarak kullanılan hapishaneyi ve 1640'ta belediye binasını inşa etti.

GÓMEZ-MORENO MARTİNEZ (Manuel) ispanyol sanat tarihçisi (Granada 1870 - Madrid 1970). Önceleri arkeologluk yaptı. Ávila, Salamanca, Zamora ve León eyaletlerindeki tarihsel anıtların dökümünü çıkardı. Vizigot sanatı ve iber dili üzerinde çalıştıktan sonra usta bir ortaçağcı oldu; mozarap ve roman sanatları üzerine çok sayıda yapıt yayımladı. Bunlardan *El arte árabe español hasta los almohades. Arte mozárabe* adlı yapıt *Ars Hispaniae'nin*(1951) III. cildinde yayımlandı.

GÓMEZ PALACİO, Meksika'da (Durango eyaleti) kent, Torréon'un K.-B.'sında; 135 700 nüf. Laguna yönetim bölümünün sulanan kesiminde tarım merkezi. Metalürji. Makine. Sepicilik. Besin sanayileri.

GOMFİYA a. Asya, Afrika ve Amerika' da yetişen ve sıcak seralarda süs bitkisi olarak yetiştirilen çok güzel ağaç ya da ağaççık. (Bil. a. *gomphia* ya da *ouratea;* 80'e yakın tür; *ochnaceae* familyası.)

GOMFOLOBİYUM a. Avustralya'da yetişen ve bazı türleri soğuk seralarda süs bitkisi olarak yetiştirilen, genellikle bileşik yapraklı, sarı ya da kırmızı çiçekli çalı. (Bil. a. *gompholobium;* kelebekçiçekligiller familyası.)

GOMİNA ya da **GOMENA** a. (ital. *gómena*). Denizc. **1.** Deniz milinin onda biri. (Denizde uzunluk ölçüsü olarak kullanılır.) **—2.** Gemi demirinin zinciri. **—3.** *Gomina bağı,* halat çımasını, demirin ya da şamandıranın anelesine bağlamada kullanılan gemici düğümü.

GOMİNA a. (tesc. edil. a.; isp. *goma,* zamk'tan). Esas maddesi kitre zamkı olan ve saç dökülmesine karşı kullanılan saç kremi.

GO - MİNO - O ya da **GO - MİZUNO - O TENNO** (1596-1680), Japonya'nın 108. imparatoru (1612-1629). Saltanatı döneminde Toyotomi Hideyoşi yıkıldı ve Tokugavalar kesin bir zafer kazandılar. Şogun Tokugava Hidetada'nın kızıyla evlendi ve bu beraberliğinden doğan kızı Myoşo adına tahttan feragat etti.

GOMORRA. Tar. coğ. Lut gölünün güney kıyısında Kenan kenti. Yaradılış bu kentin de Sodom* ile birlikte yıkıldığını söyler.

GOMPERS (Samuel), amerikalı sendikacı (Londra 1850 - San Antonio, Texas, 1924). Hollanda asıllıydı, ailesiyle birlikte New York'a göç etti, çok genç yaşta bir puro fabrikasında çalıştı. Kurduğu çeşitli işçi sendikaları bir federasyonda toplandı (1881); bu kuruluş 1886'da American Federation of Labor (Amerikan işçi federasyonu) [AFL] adını aldı. Savunduğu ve AFL bünyesinde kabul ettirdiği sendikacılık anlayışı *(Gomperizm),* vasıflı işçilere dayanan ve daha iyi toplusözleşmeler imzalamak için işverenlerle işbirliği yapılmasını öngören bir meslek sendikacılığıydı. Bu sendikacılık her türlü devrimci yaklaşımı reddediyordu. Rakipleri tarafından kapitalizme bağlı bir işçi aristokrasisi yaratmak ve bir sendika bürokrasisinin oluşumuna yol açmakla suçlandı. Gompers savaş sırasında Wilson'u destekledi ve bir federal Çalışma bakanlığı'nın kurulmasını sağladı. *Seventy Years of Life and Labor* (Yetmiş yıllık yaşam ve çalışma) [1925] adlı kitabın yazarıdır.

GOMPERZ (Theodor), avusturyalı papirüsçü ve hellenist (Brünn, bugün Brno, 1832 - Baden, Viyana yakınında, 1912). Özellikle, *Griechische Denker* (Yunan düşünürleri) [1896-1909] adlı yapıtıyla tanındı.

GOMPERZ (Heinrich), avusturyalı filozof (Viyana 1873 - Los Angeles 1942). Theodor Gomperz'in oğlu. Duygular ve tasarımlar olarak ikiye ayırdığı bilinç olgularından kalkan olgucu bir bakış açısı benimsedi. Dünya görüşü öğretisi (*Weltanschauungslehre,* 1905-1908), özel bilimlerin ortaya koyduğu sonuçlarla pratik yaşamdan doğan düşüncelerin bileşimini yapmaya çalışarak, olguların çelişkisiz bir tasarımını vermeyi amaçladı. Töz, özdeşlik, bağıntı ve biçim kategorileri, dünya görüşünün gerçekleştirdiği bireşimden önceki dört aşamanın (canlıcılık, metafizik, ideoloji, eleştiri) karşılığıdır ve dünya görüşünde, kavramlar doğrudan doğruya duyumlara ve duygulara bağlanır. Başka bazı yapıtları: *Philosophie des Kriegs* (Savaş felsefesi) [1915] ve *Über Sinn und Sinngebilde, Verstehen und Erklären* (Akıl ve aklın yapısı, anlayış ve açıklama üzerine) [1929].

GOMPHİDİUS a. Geçici perdeli kalın lamelleri bulunan bazitli mantar. (Gomphidius kozalaklı ağaçların altında yetişir; görünüşü pek göz doldurmaz, ama yenebilen iyi bir mantardır.)

GOMPHOCARPUS a. Orta Amerika, Kuzey Amerika ve Afrika'da yetişen, oval ya da temrensi yapraklı, çokyıllık bitki. (Çiçekleri şemsiye biçiminde toplu, meyveleri folikül biçiminde ve yumuşak sık dikenlerle kaplıdır; her meyvenin içinde tüycüklü birçok tohum bulunur. İpekotugiller familyası.)

GOMPHOCERUS a. (*gomphos,* takoz, çivi, ve *keras, -atos,* boynuz, duyarga' dan). Bir topuzla son bulan ince duyargalı kırçekirgelerini içeren cins. (Düzkanatlılar takımı, *Coelifera* alttakımı; kırçekirgesigiller [*Acrydiidae*] familyası.)

GOMPHOTHERİUM a. (yun. *gom phos;* takoz, çivi, ve *therion,* küküırt'ten). Miyosen ve Pliyosen'de yaygın *Mastodon* cinsi. (Oldukça ilkel hayvanlardır, azıdişindeki sivri kesimlerin sayısı azdır, savunma dişleri her iki çenede hemen hemen eşit sayıdadır; hepsi de uzun rosturmlu, birbirinden oldukça farklı görünümlü birçok türü vardır. *Trilophodontidae* familyasının örnek tipi.) [Eşanl. TRILOPHODON.]

GOMPHUS a. Hızlı ama kısa uzaklıklara uçabilen, sık sık sudan uzaklaşan kızböceği cinsi. (*Gomphus pulchellus* türü iyi bilinir. *Anisoptera* alttakımı.)

GOMRİNGER (Eugen), almanca yazan isviçreli yazar (Cachuela Esperanza, Bolivya, 1925). "Somut" şiirin kurucu ve kuramcılarındandır. 1953'ten başlayarak yazdığı şiirleri, modern şiirin biçimsel gelişimini etkiledi (*Worte sind Schatten,* 1969).

GOMS vadisi, Rhône'un yukarı vadisi, İsviçre'de, Brig'in yukarı kesiminde.

GOMUŁKA (Władysław), polonyalı siyaset adamı (Krosno, Galiçya, 1905 - Varşova 1982). İşçi, Kimya sanayisi işçileri sendikası sekreteri (1931), Polonya Komünist partisi'ndeki faaliyetleri nedeniyle 1932 -1936 arası hapse mahkûm edildi. Varşova'da çarpışarak (1939) Almanya'ya karşı verilen mücadeleye katıldı. Polonya İşçi partisi'nin merkez komitesi genel sekreteri sıfatıyla silahlı direnişi örgütledi (1943-1948). Polonya Ulusal konseyi'nin (ocak 1944) kurucusudur, ulusal hükümetin oluşturulmasına katkıda bulundu (haziran 1945) ve İşgalden kurtarılan bölgeler bakanlığına getirildi (1945-1949). Ulusçu sapmacılıkla suçlanarak (1948) parti genel sekreterliğinden ve hükümetten uzaklaştırıldı (1949 başı), ardından partiden atıldı (kasım 1949), sonunda tutuklandı (1951). Sonra serbest bırakıldı (aralık 1954) ve itibarı iade edildi (ağustos 1956). Yeniden Polonya Birleşik işçi partisi sekreterliğine getirildi. Polonya'daki ekim 1956 hareketi sırasında, 20 ekim 1956'da önemli bir rol oynadı. Ulusçuluğu ve Polonya'nın bağımsızlığını sovyet ittifakıyla bağdaştırmaya çalıştı; içeride daha yumuşak bir siyaset izlemeye çabaladı. Bununla birlikte Polonya ordusunun Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya müdahalesine (1968) katılmasına izin verdi. Varşova Sovyet-Alman antlaşması'yla da (aralık 1970) onaylanan Oder-Neisse hattının kabulü saygınlığını artırdı. Ancak 13 aralık 1970'te bir kararnameyle fiyatları ani bir şekilde artırması, 14 aralıkta Gdańsk'ta başlayan, ardından tüm limanları saran bir başkaldırıya yol açtı. Merkez komite'de azınlıkta kaldı ve Edward Gierek'in lehine istifa etmeye mecbur oldu.

GON a. (alm. sözc; yun. *gonia,* açı'dan). Ölçbil. GRAD'ın özellikle germen ülkelerinde kullanılan eşanlamlısı.

GONADOTROFİN a. (fr. *gonadotrophine*). **1.** GONADOTROP* HORMON'un eşanlamlısı. **—2.** *Serum gonadotrofini,* gebe kısrağın serumundan elde edilen hipofiz kökenli gonadotrop hormon. Kas içine şırınga edilerek yumurtalığı ve erbezini uyarmak için kullanılır.

GONADOTROP sıf. (fr. *gonadotrope*). Biyol. Dişi ve erkek eşey bezlerinin fizyolojik işlevini ve gelişmesini etkileyen nesneler için kullanılır.

—Endokrinol. *Gonadotrop hormon,* her iki cinste de (erkek, dişi) üreme organlarının gelişmesinde ve çalışmasında rol oynayan madde. (İki gruba ayrılır: hipofiz gonadotrop hormonları ve plasenta gonadotrop hormonları.) [Eşanl. GONADOTROFİN.] (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Endokrinol. Hipofiz kökenli üç çeşit gonadotrop hormon bulunmuştur: folikül uyarıcı hormon (FSH) [ing. *follicle stimulating hormone*], bütünleştirici hormon (LH) [ing. *luteinizing hormone*], bu hormon ayrıca dokulararası hücre uyarıcı hormon (İCSH) [ing. *interstitial cell stimulating hormone*] adıyla da anılır; lüteotrop hormon ya da prolaktin (LTH) [ing. *luteotropic hormone*].

FSH ve İCSH gonadotrop hormonları tıpkı ACTH, büyüme hormonu ve treotrop hormon gibi hipofiz ön lobunda yapılır. Arabeyinde birtakım özgül maddeler oluşur; bunlar hipofiz ön lobunda gonadotrop hormonların yapımını, ayarlanmasını ve dolaşıma salınmasını sağlar. Sözkonusu maddeler hipofiz ön lobuna bir kapı toplardamar sistemiyle gelir. Bu sistemin hem hipotalamusta, hem hipofiz ön lobunda sona eren bir kılcaldamar ağı bulunmaktadır.

Bu maddelerin molekül yapısı ve büyüklüğü hipofiz arka lobu hormonları olan vazopresin ve antidiüretik hormonunkine benzer. Bunlara salgı uyarıcı etmenler (releasing-factors) denir.

Gonadotrop hormonlar plazmada yeterince çözündüklerinden taşındıkları sırada değişime uğramazlar. İdrarda bunların biyolojik açıdan etkili biçimleri % 10 ila 20 arasında bulunur. FSH ve İCSH'nin immünolojik ölçümleri bunların önemli miktarda olduğunu göstermiştir.

FSH folikülün olgunlaşması ve östrojen salgısı üzerinde etkilidir. Bunlarla karşılıklı ilişkisi negatif feed-back sistemiyle düzenlenir. LH ya da İCSH, kadında yumurtlamayı ve sarı cismin oluşumunu başlatır. Erkekte FSH sperm yapımını sağlar, LH ise Leydig hücrelerinin etkinliğini, yani testosteron salgısını düzenler.

Plasenta gkonadotrop hormonları, in-

san koryon gonadotrop hormonlarından (HCG) [ing. *human chorionic gonadotrophins*] oluşur. Bunlar gebe kadının kanında ve idrarında çokça bulunan protein yapısında hormonlardır. Önce genç trofoblastlarda, sonra gebelik sırasında plasentada oluşur. Hipofiz gonadotrop hormonlarının tersine, plasentada yapılan hormonlar kolayca toplanabilir. Eskiden HCG hormonları genellikle Aschheim ve Zondek testiyle araştırılırdı. Bu test erişkin olmayan farenin yumurtalıklarının gösterdiği tepkiye dayanır. Bu yöntem pahalı ve çok zaman alan bir yöntemdir. Onun yerini şimdi hormon miktarını ölçebilen immünolojik yöntemler almıştır. Hormonların tepkime alt sınırı litrede HCG olarak 1 100 İU'dur. HCG hormonunun miktar ölçümleri şu hastalıklarda önem kazanır: mol hidatiform ve koriyo-epitelyoma (idrarla HCG atışılı miktarında artma vardır), ölü yumurtanın dölyatağında kalması (idrarla HCG atılışı miktarında azalma vardır).

GONAİVES, Haiti Cumhuriyeti'nde liman kenti, Artibonite yönetim bölgesinin merkezi, *Gonaïves körfezi* kıyısında; 38 229 nüf. (1989). Kahve, pamuk, şeker, muz dışsatımları.

GONAKİE a. (uolof dilinde sözc.). Senegal'de yetişen *Acacia arabica* ağacının, deri tabaklanmasında kullanılan badıcı. (Ağaçlardan toplanan yeşil badıçlar tanence en zengin olanlardır [% 40 dolayında] ve deriye açık bir renk verir. Topraktan toplanan olgun badıçlarsa % 22 oranında tanen içerir ve deriye kırmızımsı esmer bir renk verir.)

GONANGİUM a. (yun. *gonos*, tohum, ve *aggeion*, çamur'dan). Biyol. **1.** *Calyptoblastea* öbeğinden hidralarda, koruyucu periderm ya da eşemörtüsü ile içinde bulunan üreyici bireylerden (medüzler ya da gonozoitler) oluşan bütün. **—2.** Koruyucu öğelerin içinde bulunduğu her çeşit koruyucu yapı.

GONAPOFİZ a. (fr. *gonapophyse*). Böceklerde cinsel organları oluşturan çift karın eklentilerinin her biri.

GONARTRİT a. (fr. *gonarthrite*). Diz eklemi iltihabı. (Artritlerin görüldüğü hastalıklarda rastlanır.)

GONARTROZ a. (fr. *gonarthrose*). Diz eklemi artrozu. (Sık görülen bir hastalıktır ve genellikle kadınları tutar. Şişmanlık ve dolaşım bozuklukları hastalığın oluşumunu kolaylaştırır. Esas gonartroz genellikle iki dizde birden olur; ikincil gonartroz ise dizin duruş bozukluklarından, dizkapağı kusurlarından, travmalardan ileri gelir. Tedavi ilaçla yapılır, ama gerekirse ameliyata da başvurulabilir.)

GONAT a. (fr. *gonade*'dan). Biyol. İçinde gametlerin oluştuğu eşeysel organ.
—ANSİKL. Süngerlerde gonat bulunmaz. Knidliler ve kaburgalımedüzlerde belli miktarda dişi ya da erkek eşeysel hücre bulunur, ama bunların boşaltılabileceği özel yollar yoktur. Bu tür yollar yassısolucanlarda ve öteki hayvan şubelerinde bulunur. Omurgalıların gonatlarında, erkek kutuplu bir özek bölgesi ve dişi kutuplu bir kabuk bölgesi yer alır; bireyin genetik cinsiyetine göre ya özek bölgesi gelişir, spermatozoitleri oluşturur (erkek birey) ya da kabuk bölgesi gelişir, foliküllerle dolar ve yumurta oluşur (dişi birey); dişi gonada yumurtalık*, erkek gonada erbezi* denir.

GONÂVE adası, Haiti Cumhuriyeti'ne bağlı ada, Kuzey ve Güney yarımadalarının arasında; 703 km²; 27 000 nüf. Gonâve adasıyla güneydeki Tiburon yarımadası arasında kalan deniz kolu *Gonâve boğazı* adını taşır. Balıkçılık.

GONCA a. (fars. *gonce*). Henüz açılmaya başlamış çiçek, özellikle de gül. (KONCA da denir.)
—*Esk. Gonce-i âb,* su yüzeyinde oluşan kabarcık. ‖ *Gonce-i erguvan,* erguvan renkli gonca; ateş kıvılcımı.
—Mim. Bir çiçek tomurcuğunu simgeleyen bezeme.
◆ sıf. Gonca halinde; goncaya benzeyen: *Gonca gül. Gonca ağızlı.*
—*Esk. Gonce-dehan* ya da *gonce-dehen, gonce-fem, gonce-leb,* gonca ağızlı, küçük ağızlı: *"Bana cefa ettiğin, bilmem diyen ey gonca-fem"* (Seyyahi, XIX. yy.). ‖ *Gonce-veş,* goncaya benzeyen, gonca gibi: *"Gonca-veş bülbülleri hâlini bilmez ol sanem"* (Vasfi, XVII. yy.).
—ANSİKL. Ed. Gül goncası, biçimi bakımından yakasını yırtan âşığa; rengi ve küçüklüğü dolayısıyla sevgilinin dudağına benzetilir: *Zülf-i anber-bûyunun sevdasıdır ey gonca leb / Âşıkın halin perişan eyleyen sünbül gibi* (Ey gonca dudaklı, sünbül nasıl perişansa, âşığın halini de öylesine perişan eyleyen senin anber kokulu saçının sevdasıdır) [Baki]. Gonca, yabancılar karşısında açılıp saçılmayan, el değmemiş, utangaç sevgiliye de benzetilir.

GONCAİ RÂNÂ a. Müz. Türk müziğinde, yaklaşık 200 yıl önce ortaya çıkmış bir bileşik makam. (Repertuvardaki tek örneği Ahmet Avni Konuk'un [1871-1938] *Kâr -ı nâtık*'ındadır. Buna göre, heftgâh makamına, yegâh [*re*] perdesine taşınmış hüseyni beşlisi eklenerek oluşturulmuştur.)

GONCALI, Denizli'nin merkez ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 873 nüf. (1990).
—Güz. sant. Köydeki Akhan, üç sahınlı kapalı mekânı ve kareye yakın büyük avlusuyla selçuklu sultan hanları planında önemli bir yapıdır. Yazıtlarından birinde 1253/1254'te Seyfettin Karasungur bin Abdullah tarafından yaptırıldığı belirtilmekte, ötekinde sultan İzzettin Keykavus II'nin adı ve unvanları bulunmaktadır. Yalın bir yapı olmasına karşılık, geometrik, bitkisel ve çeşitli hayvan motiflerinden oluşan iki bordürle çevrili taçkapısı, Anadolu selçuklu dönemi taş işçiliğinin özgün örneklerindendir.

GONCOURT (Edmond ve Jules HUOT DE), fransız yazar kardeşler (EDMOND [Nancy 1822-Champrosay, Yvelines, Alphonse Daudet'nin malikânesinde, 1896]; JULES [Paris 1830 - *ay. y.* 1870]). Kendilerini adadıkları sanat ve edebiyat alanlarında düşünce ve duygu yönünden şaşılacak bir uyum göstererek ortak yapıtlar verdiler. Yenilik ve özgürlük yolundaki sürekli çabalarına, yazı alanındaki buluşlarına karşın çok okunan yazarlar olamadılar. Yapıtları arasında belgesel monografiler, XVIII. yy. gelenekleri üzerine incelemeler, romanlar vardır. Romanlarında "edebi ve toplumsal araştırma" anlayışını geliştirerek o güne dek süregelmiş roman anlayışını, "öykü"nün yerine bir dizi "olay" anlatarak köklü biçimde değiştirdiler. Konu olarak nevroz olaylarını, Paris'in dış mahallelerindeki halkın yaşantısını seçtiler. Zola'yı müjdeleyen gerçekçi bir estetiğe bağlanan izlenimci bir anlatım yarattılar. Birlikte yazdıkları romanlar: *Charles Demailly* (1860), *Sœur Philomène* (1861), *Renée Mauperin* (1864; türkçe çevirisi 1896'da yayımlandı), *Germinie Lacerteux* (1865; türkçe çevirisi 1949'da yayımlandı), *Manette Salomon* (1867), *Madame Gervaisais* (1869). Jules Goncourt' un zamansız ölümünden sonra da Edmond bu geleneği sürdürerek *La fille Élisa* (1876), *Les frères Zemganno* (1879), *la Faustin* (1882), *Chérie* (1884) adlı romanları yazdı. Bunun yanı sıra japon sanatı üzerine iki inceleme yayımladı, ancak en önemli yapıtları dönemin toplumu üzerine çeşitli olayların anlatıldığı, sanat üzerine incelemelerin yer aldığı *"günce"*'leridir (1887-1892). Edmond de Goncourt'un vasiyeti uyarınca kurulan ve ilk ödülünü 1903'te veren Goncourt akademisi, fransız edebiyat yaşamındaki ağırlığını korumakta, her yıl bir fransız romanına Goncourt ödülü verilmektedir.

Giraudon

Jules (solda) ve Edmond de Goncourt
Gavarni'nin taşbaskısı

Goncourt *(Journal des)*, 1851'den Edmond'un ölümüne kadar tutulmuş edebiyat yaşamı günlüğü. Tamamı 1956-1959 yılları arasında Robert Ricatte tarafından yayımlandı. Yapıtta yer alan olaylar ve "konuşma"lar Fransa'da, İkinci İmparatorluk ile III. Cumhuriyet'in ilk yıllarının bulvar ve sanatçı ortamını yansıtır.

Goncourt akademisi, fransız yazar E. de Goncourt'un vasiyeti üzerine, ölümünden (1894) sonra kurulan ve 1902'de resmilik kazanan edebiyat derneği. On edebiyatçıdan oluşan akademi seçici kurulu, 1903 yılından beri her yıl Fransa'nın en önemli edebiyat ödülünü bir fransız romanına verir.

GONÇALO ALVES a. (port. sözc.). Tropikal Amerika'da yetişen, koyu esmer -kırmızı, damarlı ya da benekli ya da esmerimsi siyah odunlu ağaç. (İnce dokulu, sert ve ağır odunu marangozlukta, yapı işlerinde, mobilyacılıkta, kaplamacılıkta, tornacılıkta, demiryolu traversi ve mekik yapımında kullanılır. Bil. a. *astronium;* sakızağacıgiller familyası.)

GONÇALVES (Nuno), portekizli ressam, 1450'de kral Afonso V'in ressamlığına atandı, Ortaçağ'da, ülkesinin ressamlarının en önemlisiydi. 1450 ile 1470 arasında, Lizbon katedrali için "denizcilerin sunakarkalığı" denilen *São Vicente Çokkanatlısı*'nı yaptı; bu yapıttan günümüze iki büyük pano ile dört kanat kaldı (Lizbon

Bk. resim sayfa 4628

Eski sanatlar müzesi). Aziz figürünün çevresinde, ender rastlanır bir psikolojik yoğunluk taşıyan bir kompozisyon içinde, zamanın portekiz toplumunun temsilcilerini bir araya getirdi. İnce bir tekniğe ulaşmış olmakla birlikte, az çizgiyle çok şey anlatmakta ustaydı.

GONÇALVES (Vasco DOS SANTOS), portekizli general ve siyaset adamı (Lizbon 1921). 25 nisan 1974 darbesinin baş-

Goncalı'da Akhan

Giraudon

Nuno Gonçalves
São Vicente çokkanatlısı'nın bir panosu (aziz, krallık ailesine aziz Yuhanna'nın İncili'ni sunuyor)
Eski sanatlar müzesi, Lizbon

lıca düzenleyicilerinden biriydi. 31 mayısta konsey üyesi, 13 temmuzda da başbakan oldu. General Spínola'yı iktidardan uzaklaştırdı. 1975 eylülüne kadar birçok bakanlar kuruluna başkanlık etti.

GONÇALVES DIAS (Antônio), brezilyalı şair (Caxias, Maranhão, 1823-bir deniz kazasında öldü, 1864). İndianismo okulunun kurucusu. Şiir kitapları (*Primeiros cantos*, 1846; *Os Timbiras*, 1857) ve *Dictionnaire de la langue tupi* (fr. çev.) [1858] adlı bir sözlük yazdı. *Y-Juca-Piraina* (1857) adlı dramında guarani geleneklerinden esinlendi. Brezilyalı romantik şairlerin en ünlüsüdür.

Nataliya Gonçarova
İspanyol kadınları
(1916-1920)
Paris Art moderne müzesi

GONÇALVEZ DE MAGALHÃES (Domingos José), brezilyalı şair (Rio de Janeiro 1811 - *ay. y.* 1882). Paris'te yayımlanan şiir kitabıyla (*Suspiros poéticos y saudades*, 1836) romantik şiir sanatını Brezilya'ya soktu.

Lauros-Giraudon

GONÇAR (Aleksandr Terentiyeviç, **Oles** —denir), ukraynalı romancı (Suha 1918). Savaş üzerine epik yapıtlar ile (*Porte -Étendards* [fr. çev.], 1946-1948; *l'Homme et l'Arme* [fr. çev.], 1960), Ukrayna'daki 1914-1920 toplumsal savaşımları üzerine yapıtlar (*Tauride* [fr. çev.], 1952; *Perekop*, 1957) yazdı, daha sonraları insanlarla uğraşları arasındaki yaratıcı ilişkiler üzerine düşünceler geliştirdi (*Tronka*, 1963; *Rive d'amour* [fr. çev.], 1976), *Ton aurore* (fr. çev.) adlı yapıtında, sovyet dünyasıyla batı dünyasının doğa ve insan konusundaki tutumlarını karşılaştırdı (1980).

GONÇAROV (İvan Aleksandroviç), rus romancı (Simbirsk, bugün Ulyanovsk, 1812-Petersburg 1891). Sansür üyesiydi, *Fregate Pallada* (1855-1858) adlı yapıtında anlattığı iki yıllık bir Japonya yolculuğunun yarattığı kesinti dışında, dürüst bir memur yaşamı sürdü. Yazdığı üç romanda (*Obiknovennaya istoria*, 1847; *Oblomov*, 1859; *Obriv*, 1869), yansız ve yalın bir üslupla, yazgının ezdiği, gelgeç istekli ve düşçü bir insan tipini anlattı. Bunu yaparken kendi yaşamından yararlandı. *Oblomov*'la üne erdi, ama *Obriv* adlı romanı, Turgenyev ile polemiğe girmesine ve onu aşırmacılıkla suçlamasına yol açtı.

GONÇAROVA (Nataliya Sergeyevna), rus kadın ressam (Ladıyşkino, Tula eyaleti, 1881-Paris 1962), Mihail Laryonov'un karısı. Kübizmi, yeni ilkelciliği, luçizmi uygulayarak 1907'den 1914'e kadar rus öncü sanatının tüm savaşlarına katıldı. 1914'te, Paris'e yerleşti, burada özellikle, Diaghilev'in Rus baleleri için hem folklordan, hem kübizmden esinlenerek yaptığı çalışmalarla tanındı (*Altın horoz* [1914], *Sadko* [1916], *Aurora'nın evliliği* [1922], *Düğün* [1923], *Ateş kuşu* ve *Çıplak dağda bir gece* [1926]).

GONDAR, Etyopya'da kent, Begameder ilinin yönetim merkezi, Tana gölünün K.'inde; 88 344 nüf. Besin sanayileri. Camcılık. Saray ve kilise kalıntıları (XVII. ve XVIII. yy.). Kent XVI. yy.'ın ortasında kurulmuştu; genellikle *negus* unvanını taşıyan Amhara'nın ras'ları kenti başkent yaptılar. XIX. yy.'da gerileyen kenti, 1868'de negus Theodor yıktırdı. 1936'da italyan birliklerince işgal edilen kent, 1941'de İtalyanlar'ın son direnme merkezi oldu ve ancak aylar süren kuşatmadan sonra alınabildi.

GONDEBAUD ya da **GONDOBALD** (öl. Cenevre 516), Burgundlar'ın kralı (480'e doğr.-516). Gondioc'un ikinci oğlu. Roma ordusunda subaylık yaptı, tam anlamıyla romalılaştırıldı. Olybrius'u ve Glycerius'u imparator seçti. Söylentiye göre, kardeşleri Chilperich ve Gondemar'ı öldürttü. İtalya'da 490'da Theodorich'e karşı Odoaker'i destekledi. Ouche bozgununa (500) ve kardeşi Godegisel'in ihanetine karşın Clovis'e karşı direndi. Yeğeni Clotilde'in kocası olan frank kralı ile dostluk kurdu. Bourgogne'nun tek hâkimi oldu, gundobad* kanununu çıkardı.

GONDİ a. **1.** Gondlar'ın konuştuğu hint-ari lehçelerinin tümü. (Devanagari yazısıyla yazılan bu lehçelerin başlıcaları bagheli, çattisgarhi ve oriyadır.) **—2.** Gondlar'ca konuşulan ve birçok bölgesel lehçeleri bulunan dravidce (Telugu abecesiyle yazılır).

GONDİ sülalesi, XVI. yy.'ın başında bir kolu Fransa'ya yerleşen ve XVIII. yy.'a kadar burada varlıklarını sürdüren floransalı aile. Bu ailenin, 1197'de Floransa Belediye meclisi üyesi olan Orlando di Bilicozzo'ya dayandığı ve adını da 1241'de Floransa ve Cenova arasında yapılan bir antlaşmanın müzakerelerine katılan ve antlaşmayı imzalayan Gondo di Ricovero'dan aldığı sanılmaktadır. XV. yy.' da Gondi sülalesi iki kola ayrıldı. GUIDOBALDO tarafından kurulan fransız kolu daha ünlüdür. *Antoine* **de Gondi** denilen Guidobaldo (Floransa 1486-Paris 1560) XVII. yy.'ın başında Lyon'a yerleşti ve bankacılıkla uğraştı. Catherine de Médicis tarafından saraya çağrıldı ve müstakbel Henri II'nin ve daha sonra François II'nin sofracıbaşısı oldu. Adını aldığı Perron senyörlüğünü (bugün Manche'ta) satın aldı. Fransa tahtı veliahtlarının eğitmeni olan Marie-Catherine de Pierrevive ile olan evliliğinden birçok çocuğu oldu. Bunlardan ALBERTO (Floransa 1522 - öl. 1602), Retz dükü ve Belle-İsle markisi oldu. Claude Catherine de Clermont-Tonnerre ile evlenerek (1565) 1581'de krallığa bağlı dukalığa yükseltilen Retz baronluğunu elde etti. Devlet danışmanı (1570), Fransa mareşali (1573), kadırga filo komutanı (1578) oldu ve 1573'te Belle-İsle markiliğini elde etti; —PIERRE **de Gondi** (Lyon 1533-Paris 1616), Langres (1566) ve Paris (1569) piskoposu, 1587'de kardinal oldu, 1595'te Henri IV tarafından elçi olarak Roma'ya gönderildi; —CHARLES **de Gondi** (1536-1574), La Tour senyörü, kralın giysicibaşısı ve kadırga filosu komutanıydı.

Alberto'nun birçok oğlu oldu. Bunlardan HENRI **de Gondi** (Paris 1572-Béziers 1622), 1598'de amcası Pierre'in yerine Paris piskoposu oldu. 1618'de Retz kardinali olan Henri, 1619'dan 1622'ye kadar Ticaret konseyi'ne başkanlık yaptı; —JEAN-FRANÇOIS **de Gondi** (1584-Paris 1654) kardeşi Henri'den sonra 1622'de başpiskoposluğa yükseltilen Paris piskoposluğunda görev yaptı; —PHILIPPE-EMMANUEL **de Gondi** (Limoges 1581-Joigny 1662), Belle-İsle markisi, Joigny kontu ve Montmirail baronuydu. Kadırga filo komutanı oldu (1598), çocuklarına eğitmen olarak seçtiği Aziz Vincent de Paul'ün eserlerini destekledi. Françoise-Marguerite de Silly ile olan evliliğinden birçok oğlu oldu. Bunlardan JEAN-FRANÇOIS PAUL **de Gondi** (Montmirail 1613-Paris 1679) Retz* kardinali olarak tanınır. PIERRE **de Gondi** (Paris 1602 - öl. 1676) kadırga filo komutanlığı görevinde yerini aldığı kuzeni Retz dükü HENRI'nin (1590-1659) tek kızı Catherine (1612-1677) ile evlenerek Retz dükü oldu. Kızı PAULE-FRANÇOISE **de Gondi** (1655-1716), Retz düşesi, Gondiler'in Fransa kolunun son temsilcisi. Retz unvanlarını, 1675'te evlendiği Lesdiguières dükü François-Emmanuel de Blanchefort de Créqui'nin (1645-1681) ailesine geçirdi.

GONDİA, Hindistan'da kent, Maharaştra'da, Nagpur'un D.-K.-D.'sunda; 100 000 nüf.

GONDİCAİRE, Burgundlar'ın kralı (385'e doğr.-öl. 436). 413'e doğru Burgundlar'ın başında Ren'i aştı ve Rheinland'ın Worms bölgesine yerleşti. 435'te Aetius'a yenildi, Romalılar'la birleşti ve Attila'ya karşı savaşırken öldü.

GONDLAR, Hindistan'ın en önemli kabile topluluklarından biri. Yaklaşık 4 milyonu bulan nüfusu Orissa, Andhra Pradeş, Madhya Pradeş ve Maharaştra'ya yayılmıştır. Gondlar'ın altöbeklerinden biri olan, dravid kökenli Rac Gondlar, kendilerini kültürlerinin, dillerinin ve dinlerinin temsilcisi sayarlar. Yakarak açtıkları tarlalarda tarım yaparlar. Demircilerin üstün bir yer tuttuğu köyler bir önderin, bir koruyucunun ve bir rahibin yetkesi altındadır. Klanlarda dıştan evlenilir ve kurbanların adandığı totemleri vardır.

GONDOBALD → GONDEBAUD.

GONDOKORO, Nil Sudanı'nda yer, XIX. yy.'da fildişi trafiğinin geçtiği yolda konaklama yeri (özellikle de 1850-1885) arasında). *İsmailiye* adıyla da bilinir.

GONDOL a. (ital. *gondola*). Kıç bordadaki tek kürekle yürütülen Venedik kayığı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Mobc. *Gondol koltuk*, silindir parçası biçimindeki arkalığı içeri doğru bükülerek dirsekliklerle ya da kayıtla birleşen koltuk. (Bu

Giraudon

gondol koltuk
Restauration dönemi
Dekoratif sanatlar müzesi, Paris

tür koltuk Louis XV üslubundaki bazı büro koltuklarıyla birlikte ortaya çıktı ve Restauration döneminde en parlak çağını yaşadı.)

—ANSİKL. Uzunluğu yaklaşık 11 m, genişliği 1,5 ile 2 m arasında değişen gondolun ağırlığı 700 kg dolayındadır. Başı ve kıçı oldukça ince ve uzundur; gondolun baş tarafında balta biçiminde enli bir demir baston yer alır. Boy ekseninde görülen belirgin eğrilik (kıçta bulunan bir gözlemci için sağa doğru) tekne hareketsiz olduğunda onu sancak üzerine yatırır. Kıç sancakta tek kürek kullanan gondolcu bu etkiyi gidererek tekneyi yürütür. Kürek, yüzü öne dönük olarak ayakta çekilir ve üç ayçalı ağaç bir masif olan forcola'ya dayanır; forcolanın ayçalarından biri gondolu geri yürütmede, diğer ikisi de duruma göre, ileri yürütmede kullanılır.

GONDOLCU a. Gondolu yöneten kayıkçı.

GONDOMAR, Portekiz'de kent, Porto'nun doğu banliyösünde; 15 000 nüf. El-sanatları merkezi (mücevhercilik). Mobilyalar.

Emmanuel Gondouin : *Çıplak* (1920)
Paris Art moderne müzesi

Lauros-Giraudon

GONDOMAR kontu → SARMİENTO DE ACUÑA (Diego).

GONDOUİN (Emmanuel), fransız ressam (Versailles 1883-Paris 1934). Kendi kendini yetiştirmiş, yorulmaz bir araştırmacı, Zadkine'in, Modigliani'nin, Gleizes'in arkadaşıydı. Kübizmden etkilendi, ancak güçlü bir gerçekçi olarak kaldı. (*Kestane ağaçları,* 1920, manufacture des Gobelins; *Mısırlı kız,* 1928-1932, Art moderne ulusal müzesi.)

GONDVANA, Hindistan'da bölge. Gondvana'nın adı, Güney yarıkürede bulunan geniş bir kıtaya verildi. Gondvana kıtası, Güney Amerika, Afrika, Madagaskar, Hindistan, Avustralya, Tasmanya, Sri Lanka, Falkland adaları ve Antarktika'dan oluşuyordu. Fosilbilimsel (özellikle flora), paleoiklimsel (buzullar), paleomanyetik kanıtlar bu varsayımı doğrulamaktadır. Gondvana, yaklaşık 240 milyon yıl önce parçalandı, böylece ortaya çıkan her kıta yavaş yavaş kayarak bugünkü konumunu aldı.

GONG a. (malezya dilindeki *gung*'dan). **1.** Düz ya da ortası bombeli, ortasına tokmak, değnek ya da yumrukla vurulan, genellikle bir çerçeveye asılmış tunç bir tepsiden oluşan vurmalı çalgı. **—2.** Bali'deki çalgı topluluklarına verilen ad (*gong gede, gong kebyar*).

—Saatç. Kimi duvar saatlerinde zamanı bildiren zil düzeneği.

—Spor. Boks maçında rauntların başını ve sonunu haber veren zil.

GONG *(prens),* çinli devlet adamı (1833-Pekin 1898), imparatoriçe Tsişi'nin danışmanlığını yaptı, onu ılımlılık doğrultusunda yönlendirmeye çalıştı. 1861-1884 ve 1894-1898 arasında Dışişleri'ni yönetti ve özellikle Tonkin'le ilgili fransız-çin anlaşmazlığında yabancılara karşı uzlaşmacı bir tutum takındı.

GONGİLONEMOZ a. (fr. *gongylonémose*). Gevişgetirenlerde yaşayan bir ipsisolucanın *(Gongylonema pulchrum)* insan bünyesine yerleşmesinden ileri gelen ve ender olarak üst solunum ve sindirim yolları mukozasında bölgesel lezyonlara neden olan asalak hastalığı.

GONGOLA, Doğu Nijerya'da ırmak, Bauchi platosunda doğar, Benue'ye karışır; 500 km. —Nijerya'nın doğusundaki bir eyalete (99 245 km²; 5 537 400 nüf. [1990], merkezi *Yola*) ırmağın adı verilir.

GONGORA a. (öz. a. *Góngora*'dan). Her biri geniş iki yaprak taşıyan yalancı soğanlı, salkım halinde sarkık ve oldukça büyük çiçekli epifit orkide. (Tropikal Amerika'da yirmi iki türü yetişir.)

GÓNGORA Y ARGOTE (Luis DE), ispanyol şair (Córdoba 1561 - *ay. y.* 1627). Córdobalı soylu bir ailenin çocuğuydu, 1576'dan 1580'e değin Salamanca Üniversitesi'nde kilise hukuku derslerini izledi. Papaz olmamakla birlikte kralın papazı olan amcasının yardımıyla Kilise'den önemli ölçüde çıkar sağladı. Córdoba'ya dönünce kendisini edebiyata verdi, çok sayıda sone, *letrilla* ve *romans* yazdı, çok işlek hayalgücü sayesinde bu klasik türlerde köklü değişiklikler yaptı. Yazdıklarını yayımlamadı, Córdoba'nın edebiyat çevrelerinde yaymakla yetindi. Cervantes *Galatea*'sında kendisini İspanya'nın en büyük şairleri arasında saydığına göre, yapıtları daha 1585'te yeterince tanınıyordu. Zamanının bir bölümünü dinsel işler için yaptığı Madrid yolculukları alıyordu. 1603'te, Valladolid'de, sarayda kaldığı sırada Pedro de Espinosa ile tanıştı, Espinosa daha sonra 1605'te *Flores de poetas ilustres*'te onun 37 şiirini yayımladı. 1611'de kendisini şiir çalışmalarına daha fazla verebilmek amacıyla dinsel görevlerinin büyük bir bölümünü yeğenlerinden

Je. Bottin

Gondar
Johannes I'in sarayından bir görünüm
XVII. yy.'ın ikinci yarısı

birine bıraktı ve iki büyük yapıtını yazdı. Bunlardan *Fábula de Polifemo y la Galatea*'da (1612) çok yaygın bir konuyu seçti ve büyük bir ustalıkla sekiz dizelik kıtalar *(octavas reales)* halinde geliştirdi; *Las Soledades* ise köylü yaşamı üstüne, kapalı denebilecek uzun bir şiirdi ve günümüze yalnızca ilk bölümüyle ikinci bölümden oldukça önemli bir parçası kalmıştır. Ününün doruk noktasına ulaşan Góngora

Bk. resim sayfa 4630

1617'de Madrid'e yerleşti. Felipe III'ün en gözde adamlarının yardımıyla kralın papazı oldu. Böylece elli altı yaşında rahipliğe girmek zorunda kaldı. 1620'ye doğru koruyucularının gözden düşmesi ve soyunun saflığı konusunda kişisel sıkıntılarla karşı karşıya kalması, şiirlerindeki dinginliği bulandırdı. Esinini yaşamın kısalığı saplantısından alan bir kötümserlik sezilen son soneleri bunun kanıtıdır. 1626'da bir beyin kanaması geçirdi, Córdoba'ya döndü ve yapıtlarının ilk baskısının *(Obras en verso del Homero español)* Madrid'de yayımlandığı sıralarda öldü. Döneminde büyük hayranlık uyandıran ya da, tam tersine, çok sert eleştirilere uğrayan (özellikle de Lope de Vega ve Quevedo tarafından) Góngora, bugün en büyük ispanyol şairlerinden biri olarak kabul edilmektedir. "Gongoracılık" ya da "culteranismo" özentili bir süsleme ve aşırı bir yapaylık yanında doğal bir incelik, üslup cambazlıklarının silemediği lirik bir coşku taşır.

GONGORACI a. Ed. Gongoracılığa ait olan.

◆ sıf. ve a. Góngora taklitçisi, yandaşı.

GONGORACILIK a. (öz. a. *Góngora*'dan). Ed. → CULTERANİSMO.

GONGŞİEN ya da **GONGXİAN,** Kuzey Çin'de, Longmın kaya mezarlarına yaklaşık 40 km uzaklıkta buddha siti. Söz konusu bütün, VI. yy. başında kazılmış beş mağara, nişler ve bazı büyük Buddha heykeli kalıntısı içerir.

GONİA a. (açı anlamında yun. sözc.). *Mamestra, Agrotis, Hadena,* vb. cinslerinin tırtıllarında asalak yaşayan, kabarcıklı kafalı, geniş ve güçlü sinekleri içeren cins. (Tırtılsineğigiller familyası.)

GONİATİTES a. Paleont. Kafadanbacaklı yumuşakçalar alttakımı. (Başlıca özellikleri, eklemlerinin bir ya da iki yan lop ve ikiye yarılmış bir karın lobu bulunan tırtıllı bölmelerle donanmasıdır. Geniş bir alttakım olan *Goniatites*'in başlıca cins-

Pitch

Venedik'te gondol

leri *Tomoceras, Cheiloceras, Agathiceras,* asıl *Goniatites*'ler ve *Dimorphoceras*'tır. Orta Devon'da ortaya çıkan *Goniatites*'ler, özellikle Karbon devri-boyunca geliştiler ve Permi devri sonlarında ortadan kalkarak İkinci Zaman'da yerlerini daha gelişmiş biçimlere, yani ammonitlere bıraktılar. *Ammonoidea* takımı.)

GONİCHTHYS COCCOİ a. Sıcak ve ılık denizlerde yaşayan ışıkbalığı. (Pullu küçük bir balıktır; ışıkbalığıgiller familyası; boyu 6 cm'ye kadar.)

GONİDİ a. (fr. *gonidie;* yun. *gonos,* tohum'dan). Bot. Bir liken talını, yani mantarın gelip bağlanacağı suyosununu içeren yeşil hücre.

GONİMOBLAST a. (fr. *gonimoblaste;* yun. *gonimos,* bol verimli, ve *blastos,* tohum, tomurcuk'tan). KARPOSPOROFİT'in eşanlamlısı.

GONİOCOTES a. (yun. *gonia,* açı ve *kotis,* başın arkası'ndan). Yassı ve geniş gövdeli, başının arkası köşeli önü yuvarlak kuş biti. (*Goniocotes gigas* ile *G. hologaster* tavuklarda, beçtavuklarında, ördeklerde, *G. chrysocephalus* sülünde, *G. bidentatus* güvercinlerde ve *G. rectangulatus* tavuskuşunda bulunur. Tüybitleri takımı; *Philopteridae* familyası.)

GONİODES a. (köşeli biçimde anlamında yun. sözc.). *Goniocotes* cinsi üyelerine çok benzeyen, kümes hayvanlarında asalak yaşayan bit cinsi. (*Goniodes colchicus* sülünlerin asalağıdır.)

GONİUM a. Normal olarak her biri ön ucunda iki kamçı taşıyan on altı yumurtamsı hücreden oluşan dört köşe senobiyumlu kamçılı suyosunu. (*Gonium pectorale,* durgun tatlısularda yaygındır. *Volvocales* takımı.)

GONİYOSİNEKİ a. (fr. *goniosynéchie;* yun. *gonia,* açı, ve *synekheia,* süreklilik'ten). Oftalmol. İrisin çepeçevre skleraya yapışması. (Goniyoskopiyle görülebilen bu durum yaygın olursa, göz basıncında artışa ve dolayısıyla ikincil bir glokoma neden olabilir.)

GONİYOSKOPİ a. (fr. *gonioscopie;* yun. *gonia,* açı, ve, *scopein,* bakmak'tan). Oftalmol. İris-kornea arasındaki açının incelenmesi.

—ANSİKL. Kornea dokusunun çevresindeki saydamlık gitgide kaybolduğu için bu bölge uzun süre incelenememiştir; günümüzde kontakt lenslerin kullanılmasıyla ışınların saydam kornea bölgesine yansıması önlenmekte, böylece iris ve korneanın arka yüzü arasındaki açı incelenebilmektedir. Goniyoskopi, göz hastalıkları, özellikle glokom hakkında bilgi verir ve glokomun en sık rastlanılan iki çeşidini birbirinden ayırt etmeye yarar: açık ya da kapalı açılı glokom.

GONİYOTOMİ a. (fr. *goniotomie*'den). Oftalmol. Doğuştan glokom tedavisinde başvurulan ve iris ile kornea arasındaki açıyı kapatan embriyonsal zarın özel bir bıçakla kesilmesini öngören cerrahi müdahale.

GONNE (Maud), irlandalı oyuncu ve devrimci (Aldershot 1866-Dublin 1953). Ulusçu bir sanatçı olarak Paris'te *l'İrlande libre*'i çıkardı, Dublin'de Yeats'in *Cathleen ni Houlihan*'ında oynadı (1902); 1903'te John MacBride ile evlendi. Eylemci bir Sinn-Féin yanlısı olduğundan 1918'de tutuklandı, cumhuriyetçi mahkûmları savunma birliği kurdu (1922) ve 1938'de bir özyaşamöyküsü yayımladı *(A servant of the Queen).* 1946'dan başlayarak, cumhuriyetçi *Clann na Poblachta partisi*'nin kuruluş hazırlıklarına ön ayak oldu; bu partiyi kuran oğlu Séan MacBride daha sonra Uluslararası af örgütü'nün (Amnesty International) başkanı oldu.

GONNET (Tony), fransız ressam (Péronne, Fransa, 1909). 1930'da Paris'e yerleşti, gerçeküstücülerle (Tanguy, Breton) dostluk kurdu. Alman işgali altındaki Paris'in bir fabrikasında, kendi tasarladığı bir uçak motorunun yapımına girişti, fakat yaptıklarının çoktan aşıldığını görünce birden her şeyi bırakıp resme başladı, 1947'de kendini soyut akımın içinde buldu. Resimlerinde (ilk sergisini 1952'de açtı) mekanik düzeyde karşılaştığı direnci, gitgide kırarak, plastik öğelere dönüştürerek, üzerinde tüm egemenliğini kurabileceği dış gerçekten, "mekanik sistem"den koptuğu ölçüde bir iç gerçeğe, bir "öz sistem"e yaklaşan, bütün dış dayanaklarından, sözden ve öyküden arınmış, kendine yeterli, yanıtsız sorgular biçiminde bir anlayışa ulaştı. Soyutçuların en ödünsüzü sayılabilecek Gonnet'nin İstanbul festivali çerçevesinde de sergileri açılmıştır.

Algar

Luis de Góngora y Argote
Velázquez'in yapıtı (ayrıntı)
Prado müzesi, Madrid

GONOCERUS a. (yun. *gonia,* açı, ve *keras, -atos,* boynuz, duyarga'dan). Kızıl tahtakurularını içeren cins. (Saçaklıyarımkanatlıgiller familyası.)

GONOFOR a. (fr. *gonophore;* yun. *gonos,* tohum, ve *phoros,* taşıyan'dan). **1.** Bot. Kırmızı suyosunlarında üreme organlarını taşıyan dalcığa verilen ad. **—2.** Zool. Hidra kolonilerinde üreyici polip ya da zoit. (Eşanl. GAMAZOYİT, GONOZOYİT.)

GONOKOK a. (fr. *gonocoque;* yun. *gonos,* tohum, üretim, ve *kokkos,* tane'den). Bakteriyol. Belsoğukluğuna ve karmaşalarına neden olan, tam aerobi, Gram negatif bakteri. (Bil. a. *Neisseria gonorrhoeae.*)

—ANSİKL. Neisser tarafından 1879 yılında keşfedilen gonokok, belsoğukluğu akıntısında, hem sıvı içinde, hem bu akıntıdaki kan yuvarları içinde bulunduğu gibi epitelyum hücrelerinde de bulunur. Erkekte üretra akıntısında (irin) doğrudan doğruya araştırılarak kolayca bulunabilir. Kadında araştırılması daha zordur ve özel ortamlarda kültür yapılması gerekir. Gonokoklar ikişer ikişer içbükey tarafları birbirine dönük olarak yapışık fasulye taneleri biçiminde görülür (diplokok). Gonokoklar yalnız insan türü için patojendir.

GONOKOKSEMİ a. (fr. *gonococcémie*). Patol. Kanda yaygın olarak gonokok bulunması. (Bu mikroba bağlı bir septisemi biçiminde ortaya çıkar.)

GONOKOKSİ a. (fr. *gonococcie*). Yeri neresi olursa olsun gonokoklardan ileri gelen hastalık: belsoğukluğu, metrit, anneksit, peritonit (Fitz-Hugh Curtis sendromu), oftalmi, gonokoklu artrit.

GONOKORİKLİK a. Biyol. **1.** Yalnız dişi ya da yalnız erkek gamet oluşturabilen bireylerin durumu. **—2.** Her bireyi yalnız bir cinsiyetten olan hayvan türünün özelliği. (Aynı özelliğe bitkilerde, ikievciklilik denir; genetik yenilenmeyle türlerin evriminin esasını oluşturan gonokoriklik, hayvanların çoğunda görülür. Bazı sabit yaşayan türlerde, asalaklarda ve çok yavaş yer değiştiren hayvanlarda [sümüklüböcek, yersolucanı] gonokoriklik görülmez. Hem hayvanlarda hem bitkilerde gonokorikliğin tersine erdişilik denir.)

GONOLEK a. Afrika'da yaşayan, güçlü gagalı, renkli tüylü *Laniarius* cinsinden örümcekkuşlarının genel adı. (Örümcekkuşugiller familyasının bilimsel adı.)

GONOLOBUS a. Amerika'da yetişen, sürüngen ya da sarılgan saplı, karşıt yapraklı, genellikle salkım ya da bürçük çiçekli çalı. (Yüze yakın türü vardır; Peru'da yetişen *Gonolobus cundurango* [kondor sarmaşığı] türünün kökünden acı ve kuvvet verici bir kabuk elde edilir. İpekotugiller familyası.)

GONOMETRİ a. (fr. *gonométrie;* yun. *gonia,* açı, ve *metron,* ölçü'den). Tıp. Diz eksenlerinin radyolojik olarak incelenmesi. (Gonometri yapmak için bacakların filmi ayakta çekilir; uylukkemiği ile kavalkemiğinin mekanik eksenleri, bu iki eksenin oluşturduğu açıyı ölçmek amacıyla çizilir. Bu yöntem romatoloji ve ortopedide kullanılır.)

GONOPLAX a. Yaklaşık 100 m derinlikte yaşayan yengeç cinsi. (Bağası hemen hemen kare biçiminde, göz sapı çok uzundur. *Grapsideae* familyası.)

GONOPOT a. (fr. *gonopode;* yun. *gonos,* tohum ve *podos,* ayak'tan). Zool. **1.** Bazı erkek eklembacaklılarda, özellikle de çokbacaklılarda, onayaklı kabuklularda ve böceklerde (bu son ikisinde, karın eklentilerinin ilk iki çiftini oluşturur) çiftleşme organına dönüşmüş eklenti. **—2.** Bazı doğurucu kemiklibalıkların erkeklerinde, anal yüzgecin değişiklik geçirmiş ışınlarından oluşan çiftleşme organı.

GONOPTERYX RHAMNİ a. Avrupa'da bahçelerde uçuşan, açık sarı gövdeli, köşeli kanatlı kelebek. (Tırtılı cehrilerde yaşar. Lahanakelebeğigiller familyası.)

GONOREAKSİYON a. (fr. *gonoréaction*). Patol. Kanda gonokoklara bağlı antikorların varlığını saptamaya yarayan serum tepkimesi. (Özel antijenler kullanılarak komplemanın tespitiyle gerçekleştirilir. İyileşmeden birkaç ay geçtikten sonra bile pozitif kalması nedeniyle yeni gelişen bir gonokok enfeksiyonunu kanıtlamaz. Bu nedenle yorumlanması incelik gerektirir.)

GONOSİT a. (fr. *gonocyte;* yun. *gonos,* tohum, ve *kytos,* hücre'den). Biyol. **1.** Hayvanlarda meyoza özgü iki bölünmeyi henüz geçirmemiş, ama cinsiyete göre farklılaşmış olan dişi ya da erkek üreme hücrelerinden biri. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Birincil gonosit,* hayvanlarda üreme hücrelerini doğuracak olan hücre. (Birincil gonositler gonileri oluşturur [spermatogoni, ovogoni], bunlar da gonositleri, yani spermatosit ve ovositleri meydana getirir.)

—ANSİKL. Erkek gonosit bir spermatosit, dişi gonositse bir ovosittir. Meyoza özgü iki hücre bölünmesini de geçirmemiş olan gonosite "birincil gonosit" (*gonosit I* diye gösterilir), iki hücre bölünmesinden ilkini geçirmiş olana "ikincil gonosit" *(gonosit II)* denir.

GONOSTOMATİDAE a. Zool. DİKENLİAĞIZLIBALIKGİLLER ya da IŞIKBALIĞIGİLLER familyasının bilimsel adı.

GONOTOM a. (fr. *gonotome*). Embriyol. Kordalılarda, cinsel organları verecek bölütteki mezoblastın çıkıntı yapan bölümü.

GONOZOM a. (yun. *gonos,* tohum, üreme, ve *soma, -atos,* beden'den). Zool. Hidra kolonilerinde üreyen bireyler bütünü.

GONOZOYİT a. (fr. *gonozoïde;* yun. *gonos,* tohum, üreme, ve *dzoon,* hayvan'dan). Zool. GONOFOR'un eşanlamlısı.

GONSETH (Ferdinand), isviçreli matematikçi ve filozof (Sonvilier, Bern Jura'sı, 1890-Lozan 1975). Zürich (1919) ve Bern (1920-1929) üniversitelerinde matematik dersleri sonra Zürich'teki École polytechnique fédérale'de matematik ve bilimler felsefesi dersleri (1930-1960) verdi. "Açık" felsefe denen bir tür felsefe okuttu. Bu felsefenin temel düşüncesi, kişinin ilkelerini kendi seçmesi ve çalışmalarını her zaman deneye açık olacak bir biçimde tam bir bilgiyle düzenlemesiydi. Gerçek kavramından etkinlik kavramına kadar, bu felsefenin bütün kavramları, durumla ilgilidir; yani her çağda içinde gerçekleştikleri ortamın tarihine bağlıdır. Gonseth'in başlıca yapıtları şunlardır: *les Fondements des mathématiques* (Matematik bilimlerin temelleri) [1926]; *les Mathématiques et la réalité, essai sur la méthode axiomatique* (Matematik bilimler ve gerçeklik, belitsel yöntem üstüne deneme) [1936]; *Qu'est-ce que la logique?* (Mantık nedir?) [1937]; *Philosophie mathématique* (Matematiksel felsefe) [1939]; *la Géométrie et le problème de l'espace* (Geometri ve uzay sorunu) [1945-1955]; *Philosophie néoscolas-*

tique et philosophie ouverte (Yeniskolastik felsefe ve açık felsefe) [1954]; *la Méthaphysique et l'ouverture à l'expérience* (Metafizik ve deneye yönelme) [1960]; *le Problème du temps* (Zaman sorunu) [1964]; *le Référentiel univers obligé de médiatisation* (Evrenselküme, dolayımlanması gereken evren) [1975].

GONTARD (Carl VON), fransız kökenli alman mimar (Mannheim 1731-Breslau 1791). J. F. Blondel'in bu öğrencisi Potsdam'da Büyük Friedrich için çalıştı (Yeni saray, 1765; Noakscher Haus; Mermer saray, burada hâlâ barok üslubu izlemekteydi). Berlin'de, Kleistpark krallık revakları (1777), Gendarmenmarkt ikiz kiliseleri ve şato düzenlemeleri (1785) için antik üsluba döndü.

GONYAULAX a. Tehlikeli bir zehir salgılayan deniz hayvanı. (Çevre kirlenmesi sözkonusu olduğunda ortaya çıkan "kırmızı sular" bu olayın sonucudur. Zehir, besin zincirleri boyunca birikir. 1968'de İngiltere kıyılarındaki karabatakların % 80'inin ölümüne yol açtı.)

GONYOLOJİ a. (fr. *goniologie*). Açıları ölçme kuramı.

GONYOMETRE a. (fr. *goniomètre*'den). Ölçbil. AÇIÖLÇER'in eşanlamlısı.
—Antropol. ve Cerr. Yüzün, kafatasının, kemiklerin çeşitli açılarını saptamak ve ölçmek için kullanılan aletlere verilen ad.
—Ask. Açı ölçmeye ve nişan almaya yarayan aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Denizc. ve Havc. RADYOGONYOMETRE' nin eşanlamlısı. || *İniş gonyometresi*, radarsız görüşün kısıtlı olduğu durumlarda inişi kolaylaştıran radyoelektrik aygıt.
—Krist. KIRINIMÖLÇER'in eşanlamlısı.
—ANSİKL. Ask. Askeri alanda *pusula gonyometreler* topografya işlemlerinde ve top atışının tanziminde kullanılır. Top üstüne yerleştirilen eski bir modeli (*kuşatma gonyometresi* denir) namlunun doğrultulmasına yarıyordu. Günümüzde kullanılan *panoramik gonyometre* topun nişan alma aygıtını oluşturur.

GONYOMETRİ a. (fr. *goniométrie*). Ölçbil. AÇIÖLÇÜM'ün eşanlamlısı.
—Denizc. ve Havc. RADYOGONYOMETRİ' nin eşanlamlısı.

GONYON a. Antropol. Altçenenin yatay ve düşey kollarının birleştiği yerde bulunan antropometrik nirengi noktası. (Gonion bu açının önden arkaya doğru orta düzlemdeki en kanar noktasını oluşturur). || *Gonyonlar arası uzaklık*, iki gonyonu birbirinden ayıran mesafe.

GONZAGA, montavalı italyan prens ailesi. İlk Gonzagalar Matilde di Canossa' nın hizmetinde çalıştılar ve o dönemlerde **Corradi di Gonzaga** adını taşıyorlardı. Mantova'da Reggio'da, Brescia'da, Cremona'da, Verona'da ve İvrea'da mülkleri vardı. Bu ailenin, adı ve yaptıkları bize kesinlikle ulaşan ilk üyesi LUİGİ I'dir (1278-1360). Della Scalalar'ın yardımıyla Bonacolsiler'in Mantova senyörlüğüne son verdi ve iktidarı kendi soyundan gelenlere devretme yetkisiyle Mantova genel valiliğine atandı (1328). Bavyeralı Ludwig tarafından 1329'da imparatorluk naipliğine getirildi. Akıllıca sürdürülen bir ittifak ve evlilik siyaseti ailenin gücünü artırdı ama *Esteler*, Della Scalalar ve Viscontiler'e karşı girişilen bir savaş Gonzagalar'ı Viscontiler'in metbuluğuna girmek zorunda bıraktı. Bu bağımlılık durumu XV. yy.'a kadar sürdü. Luigi I'in iki halefi oldu. Bunlardan biri oğlu GUİDO (1360-1369), diğeri ise torunu LUİGİ II'ydi (1369-1382). —FRANCESCO (1366-1407), 1382'de Luigi II'nin yerine geçti ve Venedik ile birleşerek Visconti egemenliğinden kurtulmaya çalıştı. Topraklarını genişletti ve 1403'te marki unvanını aldı. —GİANFRANCO ya da GİANFRANCESCO (1395-1444), Francesco'nun oğlu, 1407'de genel vali oldu, marki unvanı imparator Sigismond tarafından onaylandı, ancak Asola, Lonato ve Peschiera'yı kaybetti. 1423'te Mantova yakınında aileye ait villalardan birinde Vittorino da Feltre tarafından hümanist eğilimli ilk okul açıldı. —LUİGİ III (1414-1478), Gianfranco'nun oğlu ve imparatorun yeğeni Brandenburglu Barbara'nın kocası. Sanatçıları ve bilim adamlarını koruyan bilgili bir adamdı. —Luigi III'ün kızı BARBARA (1456-1503), 1474'de Württemberg birinci dükü Eberhard ile evlendi. 1476'da Tübingen Üniversitesi'ni kurdu ve Reuchlin'i himaye etti. —FRANCESCO II (1466-1519) Luigi III'ün torunu, Mantova dördüncü markisi, Este sülalesinden İsabella'yla evlendi, sarayını örnek bir sanat ve hümanizm merkezi haline getirdi. —Oğullarından biri kardinal ERCOLE (1505 - Trento 1563), iki kez kral naipliği yaptı ve 1561-1563 arası Trento konsilini yönetti. —FEDERİCO (1500-1540), Francesco II'nin oğlu, 1530'da imparator Karl V'ten dukalık unvanını aldı ve Monferrato markiliğini elde etti. —VİNCENZO (1562-1612), öncekinin torunu, 1608'de oğlu Francesco'yu Savoialı Carlo-Emanuele'nin kızı Margherita'yla evlendirdi. Ama bu evlilikten erkek mirasçı doğmadı ve Francesco IV'ün kardeşleri FERDİNANDO (öl. 1626) ile VİNCENZO (öl. 1627) sırasıyla yerini aldılar. Ne var ki onlar da mirasçı bırakmadan öldüler.

Gonzaga dukalığının stratejik önemi nedeniyle birbirlerinin rakibi olan Fransa ile Habsburglar arasında sert bir mücadele başladı. Sonunda Mantova dukalarının en küçüklerinden birinin oğlu olan NEVERS ve RETHEL dukası CHARLES I **de Gonzague** baskın çıktı ve kendi haklarına, genç yaşta dul kalan Francesco IV'ün tek kızı olan gelini Maria'nın haklarını da kattı. İki kızı oldu: Pfalz prensesi ANNE* **de Gonzague** ve Polonya kraliçesi LUİSE-MARİA*. Sülale CARLO IV'ün oğlu GİOVANNİ (öl. 1743) ve GUİSEPPE'yle (öl. 1746) son buldu.

Gonzaga ailesinin diğer kolları **Bozzolo, Sabbioneta e Castiglione** prensleri ve **Guastalla** dukalıklarıdır. En önemli temsilcileri: GİULİA (Gazzuolo 1513 - Napoli 1566). Vespasiano Colonna ile evlenen **Fondi** kontesi Küçük devletini bir kültür merkezi haline getirdi. Ünü Barbaros Hayrettin'e kadar ulaştı, Barbaros kendisini kaçırmak ve Sultan Süleyman'a sunmak üzere bir plan hazırladı. Kontes kaçmayı başardı ve Napoli'deki S. Francesco manastırına çekildi; —SCİPİONE (San Martino dell'Argino 1542 - *ay. y.* 1593), imparatorluk prensi, Kudüs patriği, kardinal (1587). Hümanistti, Padova'da Eterei akademisi'ni kurdu ve Tasso'yu korudu; —LUİGİ (Venedik 1745 - Viyana 1819). Prenslik üzerindeki haklarını bir yurtluk karşılığında Avusturyalı Maria-Theresia'ya bıraktı.

GONZAGA (Tomás António), portekizli şair (Porto, Portekiz, 1744-Mozambik 1810). Avukatlık, sonra yargıçlık yaptı, 1782'de Brezilya'ya yerleşti. Tiradentes komplosuna karışınca (1792), Afrika'ya sürüldü. Lirik şiirlerinde yeniklasik esinle tropikal doğa yan yana gelir (*Marília de Dirceu*, 1792).

GONZAGUE (Anne DE) → ANNE DE GONZAGUE.

GONZÁLEZ (Bartolomé), ispanyol ressam (Valladolid 1564'e doğr. - Madrid 1627). Pantoja de la Cruz'un öğrencisi, saray ressamı ve Felipe III'ün portrecisi oldu (*Avusturyalı Margherita*, 1609, Prado; *Ermiş Orozco'nun rahipliğe girişi*, 1624, San Fernando akademisi, Madrid).

GONZÁLEZ (Joan), ispanyol ressam (Barcelona 1868 - *ay. y.* 1908). Heykelci Julio González'in kardeşi. Yapıtlarının en iyilerini Paris'te kaldığı süre içinde (1897-1907) ortaya koydu: çoğu kez tek renkli olan desenler, guvaş ve pastel çalışmaları (Beş ağaç,1904, Art moderne ulusal müzesi, Paris).

GONZÁLEZ (Julio), ispanyol heykelci, kuyumcu ve ressam (Barcelona 1876 - Arcueil 1942). Kuyumcu ve madeni eşya üreticisi olan babasının atölyesinde, maden işlemesini öğrendi. 1899'da Paris'e yerleşti, resim, sanat eşyaları, mücevherler yapmaya başladı; kardeşi Joan'ın ölümünden sonra (1908) heykele yöneldi. Brâncuşi, Gargallo ve Despiau'nun yüreklendirmesiyle önce çarpma kabartma portreler (*Pilar* ve *Lola* halalar), maskeler, natürmortlar yaptı. 1927'den sonra birlikte çalıştığı Picasso'dan etkilenerek basit madeni yaprak ve çubukların birleştirilmesine dayalı heykeller yapmaya yöneldi, bunun sonucu olarak da doğayı olduğu gibi yansıtmayı bıraktı (*Arlecchino*, Kunsthaus, Zürich; *Don Kişot*, Paris Art moderne ulusal müzesi). Son büyük yapıtları: İspanyol köylü kadını onuruna yaptığı gerçekçi heykel *la Montserrat* (1936, Amsterdam), *Aynalı kadın*'ın (1936) tamamen başka bir yorumu ve *Kaktüs adam*'ın birçok çeşitlemesi. Kızı Roberta (o da ressam) tarafından yapılan iki bağışla, Art moderne ulusal müzesi'nde (Paris) temsil edilmektedir.

González (Estebanillo) → ESTEBANİLLO GONZÁLEZ.

GONZÁLEZ BRAVO (Luis), ispanyol siyaset adamı (Cádiz 1811 - Biarritz 1871). Tutucu bir insan olarak, Espartero'nun devrilmesine (1843) büyük ölçüde katkısı oldu. İçişleri bakanlığı (1864-65, 1866-1868) ve başbakanlık (1843-44 ve 1868) yaptı. İsabel II ile birlikte sürgüne gitti.

GONZÁLEZ DE CLAVİJO (Ruy), ispanyol gezgin (öl. Madrid 1412). 1403'te Castilla kralı Enrique III tarafından elçi olarak Semerkand'a Timur'la görüşmek üzere gönderildi, 1406'da Madrid'e döndü. 1582'de yolculuk öyküsü yayımlandı.

GONZÁLEZ MÁRQUEZ (Felipe), İspanyol siyaset adamı (Sevilla 1942). Avukat, ispanyol sosyalist işçi partisi bünyesinde iç sosyalist kanadı, daha sonra "yeni" diye adlandırılan kanadı temsil etti (1972-1974). 1974'te, parti genel sekreterliğine seçildi. Sosyal demokrat eğiliminin tartışma konusu edilmesine karşın (1979), ekim 1982 seçimlerinde PSOE'nin zaferinden sonra başbakan oldu. İktidarda, silahlı kuvvetleri sivillerin denetimine bağlayan bir yasayı Meclis'ten geçirdi; kamu yönetiminde reform başlattı. Devletten parasal yardım alan kilise okulları üzerinde denetimi artırma girişimi, muhalefetin Anayasa mahkemesi'ne başvurmasıyla engellendi. NATO'da kalıp kalmama konusunda mart 1986'da yapılan referandum, González'in siyasetine uygun olarak olumlu sonuç verdi. İkili antlaşmalarla ülkeye gelen ABD askerinin sayısını azaltma girişimleri başarılı olamadı. Polisin yönetici kadrolarındaki subayları görevden aldı. 1986 ve 1989 seçimlerinde partisi mecliste çoğunluğu korudu ve kendisi de başbakanlık görevini sürdürdü.

GONZÁLEZ MARTİNEZ (Enrique), meksikalı şair (Guadalajara 1871 - Mexico 1952). Çağdaşçılığın yüzeysel yönlerini suçlayan ünlü bir sone yazdı (*La muerte del cisne*, 1915). Güç anlatımların şairi olan sanatçı, özenli bir dille yazılmış, soylu ve süssüz yapıtlar bıraktı.

GONZÁLEZ PRADA (Manuel), perulu yazar (Lima 1848 - *ay. y.* 1918). Düzyazı yapıtlarında (*Páginas libres*, 1894; *Horas de lucha*, 1908) her türlü siyasal ve toplumsal tutuculuğa karşı çıkarak reformcu görüşlerini dile getirdi. Şiir kitaplarıysa (*Minúsculas*, 1901; *Exóticas*, 1911) kendisini çağdaşçılara yaklaştıran dize kurma tekniğini yenileme kaygısını yansıtıyordu; *Baladas peruanas* (1935) adlı yapıtındaysa daha çok kızılderili sorununu ele aldı.

GONZÁLEZ VELÁZQUEZ, ispanyol ressam ailesi. —LUİS (Madrid 1715 - *ay. y.* 1764), Pablo adlı bir heykelcinin oğluydu, 1752'de Madrid'deki S. Marcos kilisesi'nin kubbe fresklerini yaptı, böylece San Fernando akademisi'ne alındı. 1760'

Lauros-Giraudon

Julio **González**
Saçını tarayan kadın (1930'a doğr.)
M.N.A.M., C.N.A.C. Georges-Pompidou, Paris

Felipe **González Marquez**

ta, kralın oda ressamlığına getirildi. —Kardeşi ALEJANDRO (Madrid 1719 - *ay. y.* 1772) Madrid'de duvar süsleme ve mimari çalışmaları, tiyatro dekorları yaptı. —ANTONİO, öncekilerin kardeşi (Madrid 1723 - *ay. y.* 1793), Roma'da, *Davut'a kutsal yağ sürülürken* adlı tabloyu ve Castilla Trinidad kilisesi'nin fresklerini gerçekleştirdi. İspanya'ya dönüşünde (1753), Tarragona katedrali'nin bir capellasını süsledi, Zaragoza'da freskler ve Cuenca'da *Göğe yükseliş* adlı tabloyu yaptı. 1765'te San Fernando akademisi'nin yöneticiliğine getirildi. —Oğlu ZACARİAS da (Madrid 1763 - *ay. y.* 1834) ressamdı.

GONZÁLEZ VÍQUEZ (Cleto), kosta rikalı devlet adamı (Barba 1858 - San José 1937). Hukukçu ve tarihçiydi. Cumhurbaşkanı (1906-1910 ve 1928-1932) oldu. Eğitime büyük önem veren ılımlı bir siyaset izledi.

GONZALO de Berceo, ispanyol şair (Berceo 1195'e doğr. - öl. *ay. y.* 1264'ten sonr.). 1221'de papaz oldu, yaşamının büyük bir bölümünü Rioja'da S. Millán manastırı'nda geçirdi. Daha önce bu dilde yapıt verenlerin yaratıcıları bilinmediğinden, bilinen ilk castillalı şair olarak tanındı. Dinsel eğilimli dokuz büyük şiiri arasında en önemlileri: *la Vida de Santo Domingo de Silos, la Vida de San Millán de la Cogolla, le Martirio de San Laurençio, Milagros de Nuestra Señora*'nın başında yer alan ve derin bir dinsel sevgiyi yansıtan *Duelo que hizo la Virgen María el día de la Pasíon de su hijo.*

Mas

Gonzalo Fernandez de Córdoba'nın XX. yy.'da yapılmış, ressamı bilinmeyen portresi *Colombina kitaplığı, Sevilla*

GONZALO FERNANDEZ DE CÓRDOBA, ispanyol general (Montilla 1453 - Granada 1515). İlkin Mağribliler'le savaştı, Granada'nın fethine katılarak Lucena zaferini kazandı, Boabdil'i ele geçirdi (1483). Katolik Fernando kendisini İtalya'daki çıkarlarıyla ilgilenmekle görevlendirdi (1495). Fransızlar'a karşı Napoli kralının yardımına gönderildi, ancak Seminara'da d'Aubigny'ye yenildi (28 haziran 1496), buna karşılık Atella'da, Montpensier'ye boyun eğdirdi (20 temmuz) ve d'Aubigny'yi Calabria'dan kovdu. Bu parlak zafer ona BÜYÜK KOMUTAN unvanını ve Terranova ile Santangelo dukalıklarını kazandırdı. Louis XII döneminde çatışmalar yeniden başlayınca Seminara'da d'Aubigny'yi ve Cerignola'da Nemours'u yenilgiye uğrattı (21 ve 28 nisan 1503). Böylece Capua, Aversa ve Napoli'nin kapıları kendisine açılmış oldu. Fransızlar'ın Garigliano ırmağı kıyısında bozguna uğraması (aralık 1503) ve Gaeta'nın düşmesiyle (1504) Napoli krallığı bütünüyle ele geçirildi. Napoli kral naibiyken, Fernando kendisinden kuşkulanarak geri çağırdı (1506).

GOOCH (*sir* Daniel), ingiliz mühendis (Bedlington, Northumberland, 1816 - Clewer Park, Windsor yakınında, 1889). *Gooch çekmecesi* adıyla tanınan bir dağıtım sistemi bularak buharlı lokomotiflerde dikkate değer gelişmeler sağladı. *Great Wester*'in Atlas okyunusu'ndaki ilk iki sualtı kablosunun döşeme çalışmalarını yönetti.

GOODİS (David), amerikalı yazar ve senaryocu (Philadelphia 1917 - *ay. y.* 1967). Amerikan edebiyatının en önemli "siyah" yazarlarından olan Goodis hakkında çok az bilgi vardır. Çok varlıklı bir ailede yetiştiği, bir reklam şirketinde çalıştığı, Warner kardeşler şirketi için senaryolar yazdığı bilinir. Toplam 18 roman, iki uzun öykü yayımladı. Kahramanları kendi geçmişlerine hapsolan, umutsuzluk içinde kaderin oyuncağı durumuna düşen romanlar, senaryolar yazdı. Yunan trajedisini amerikan siyah romanına uyarladı. Başlıca yapıtları: *Dark passage* (1946), *Street of the Lost* (1953), *Black friday* (1954), *Street of no return* (1954), *Down there* (1956). Bu son kitap *Shoot the piano player* adıyla yeniden basıldı (1960); *"Tirez sur le pianiste"* adıyla Fransa'da filmi yapıldı.

GOODMAN (Benjamin DAVİD, **Benny** —denir), amerikalı caz klarinetçisi ve orkestra yöneticisi (Chicago 1909 - New York 1986). 1934'te kurduğu ilk büyük orkestra, tüm ABD'de yayımlanan bir radyo programı *(Let's Dance)* sonucunda çabucak ünlendi, Goodman'a *King of swing* ("swing kralı") adı takıldı. 1938'de Carnegie Hall'de dönüşümlü olarak büyük ve küçük topluluklarla konserler verdi (Goodman'ın Carnegie Hall'de 1938'de verdiği konser, yalnızca, bu ünlü salondaki ilk caz konseri değil, aynı zamanda, "klasik müzik dışı" ilk konserdi). Her türlü ırk ayrımına karşı çıktığından, orkestrasına zenci cazcıları da alan ilk beyaz müzikçilerden biri oldu. Lionel Hampton, Teddy Wilson ve Charlie Christian gibi birçok yetenekli müzisyeni tanıttı. 1950'de, Roy Eldridge ve Zoot Sims'in de yer aldığı altılısıyla Avrupa'ya gitti. 1962'de devlet tarafından gönderildiği SSCB'de çok başarılı bir turne gerçekleştirdi. 1955'te onun yaşamını ve sanatını konu alan bir film çevrildi: *The Benny Goodman Story.* Bir virtüoz olmakla birlikte, klarinetçiliği tartışılan Goodman, çağının en iyi düzenlemecileri ve solocularıyla işbirliği yaparak cazı yaygınlaştırmasıyla büyük bir müzikçi sayıldı. Béla Bartók, Paul Hindemith ve Aaron Copland gibi besteciler, aynı zamanda ünlü bir klasik müzik yorumcusu olan Goodman için parçalar yazdılar. En iyi plakları: *Sing, sing, sing* (Gene Krupa ile, 1937), *Sweet Georgia Brown* (1938), *Air Mail Special, Solo Flight* (Charlie Christian ile, 1941), *B. G. in Moscow* (1962).

GOODPASTER (Andrew), amerikalı general (Granite City, İllinois, 1915). İstihkâm subayı olarak Tunus'ta ve İtalya'da savaştı (1943-44). Genelkurmay'da özel danışmanlık yaptı (1950-1954). Daha sonra başkan Eisenhower'ın askeri yardımcılığına getirildi. 1966'da Pentagon'da özel inceleme yöneticiliğini, 1967'de War College komutanlığını üstlendi. 1968'de, Vietnam'da başkomutan yardımcılığına atandı ve 1969-1974 arasında Avrupa'da Atlantik paktı kuvvetleri başkomutanlığı yaptı.

Goodpasture sendromu, böbrek yumacıklarındaki bozuklukla kanlı balgamlı bir akciğer hastalığının birlikte bulunduğu sendrom. Birkaç ay içinde ölümle sonuçlanır. Nedeni bilinmeyen bu sendrom ender görülür ve özellikle genç erkekleri tutar. Adı bu hastalığı 1919 yılında tanımlayan amerikalı hekim Ernest William *Goodpasture*'den gelir.

GOODRİCKE (John), ingiliz gökbilimci (Groningen, Hollanda, 1764 - York, İngiltere, 1786). Genç yaşta ölen bu sağır-dilsiz dâhi gökbilimci Algol (1782), ß *Lyrae* (1785) ve δ *Cephei* (1786) yıldızlarının değişme dönemlerini keşfetti.

GOODWİLL a. (maddi olmayan zenginlikler anlamında ing. sözc.). **1.** Bir işletmenin, ünü, müşterileri, piyasadaki durumu ve sahip olduğu maddi olmayan öğeler dolayısıyla rakiplerine oranla fazladan kazanç sağlama gücünü belirten değer. **—2.** Bir üreticinin ya da bir malın ünü, bir markanın tanınmışlığı, bir firmanın markasının çağrıştırdığı imge.

GOODWİN (Godfrey), ingiliz sanat tarihçi (Londra 1921). Royaume Üniversitesi'ndeki İnstitut Français'de (1935-36) ve Royal Academy of Dramatic Arts'da (1937 -38) öğrenim gördü. Türkiye'ye gelerek Robert kolej'de (Bugün Robert lisesi ve Boğaziçi üniversitesi) sanat ve mimarlık tarihi dersleri verdi (1959-1968). 1971'de yayımladığı *History of Ottoman Architecture* (Osmanlı mimarlığı tarihi), bu konuda yazılmış en kapsamlı kaynaklardan biri olarak nitelenir. 1974'te *Ottoman Turkey*'i (Osmanlı Türkiyesi) yayımladı.

GOODY (John Rankine), ingiliz antropolog (Londra 1919). Gana'nın kuzeyinde Dagombalar arasında, sonra 1950-1960 yıllarında Goncalar arasında alan çalışmaları yaptı. Akrabalık sistemlerinin incelenmesiyle ilgilendi (*Comparative Studies in Kinship* [Akrabalık konusunda karşılaştırmalı araştırmalar], 1969; *Kinship* [Akrabalık], 1971). Ev ekonomisi (*The development Cycle in domestic Groups* [Evdeki grupların gelişme devresi], 1958; *Production and Reproduction: a comparative Study of the domestic Domain* [Üretim ve yeniden üretim: ev ekonomisi üzerine karşılaştırmalı bir inceleme], 1976) ve geleneksel Afrika devletlerinin kuruluşu ve örgütlenişiyle ilgili (*Technology, Tradition and the State in Africa* [Afrika'da teknoloji, gelenek ve devlet], 1971) önemli çalışmalar yaptı. Ayrıca devlet kuramamış toplulukların sözlü efsaneleri ve mitolojileriyle ilgili çalışmaları da vardır (*The Myth of Bagre* [Bagre efsanesi], 1972; *The Domestication of the savage Mind* [Yaban düşüncenin uygarlaşması], 1977). Cambridge'deki Afrika incelemeleri merkezi'nin müdürüdür.

GOODYEAR (Charles), amerikalı mucit (New Haven, Connecticut, 1800 - New York 1860). 1839'da, kauçuğu kükürtleme yöntemini buldu; bu yöntemle kauçuğun sıcaklık değişikliklerinden etkilenmemesi sağlandı. Eboniti elde etti.

Goodyear yöntemi (bulucusu Charles *Goodyear*'ın [1833-1896] adından); patenti 1869'da ABD'de alınan ve vardolayı ayakkabıyı makineyle zincir dikiş biçiminde içtabanla birleştirmeye dayanan yöntem. Daha önce ayakkabıcılar bu işlemi elde çapraz dikişle yapıyordu; bu buluş elde ayakkabı yapımının sona ermesine ve gittikçe makineleşen bir sanayinin gelişmesine neden oldu. XX. yy.'ın ortalarından bu yana yerini yapıştırma, kükürtleme ve enjeksiyon tekniklerine bıraktı.

Goodyear Tire and Rubber Company, 1898'de, ABD'de Akron (Ohio) kentinde kurulmuş kauçuk fabrikası, günümüzde dünyanın en büyük oto lastiği üreticisi. Otomobil sanayisinin izinde ilerleyen şirket, 1916'dan başlayarak dünyanın birinci oto lastiği yapımcısı, on yıl sonra da dünyanın en büyük kauçuk işleme sanayisi firması oldu. ABD içinde ve dış ülkelerde birçok fabrikası bulunan Goodyear Tire and Rubber Company'nin, kauçuk ağaçları ve pamuk işletmelerinden başka birçok da tekstil fabrikası vardır. Kauçuk kökenli çeşitli sanayi ürünü yapımı ise etkinliklerinin önemli bir bölümünü oluşturur. Kendisine bağlı Goodyear Aircraft Corporation aracılığıyla, uçak malzemesi ve araç-gereç yapımında önemli bir yer tutar. Bundan başka, kimyasal ürünler alanında da önemli bir rol oynar.

Bu amerikan firmasına bağlı olarak Türkiye'de de, Goodyear lastikleri taş 1961'de 81 milyon TL sermaye ile kuruldu. 1985'te sermayesi 486 milyon TL'ya çıkartıldı. 1986'da, Uniroyal endüstri taş ile birleşti. Bu birleşme sonucu oluşan başlıca ortaklar ve sermaye payları şöyledir: Goodyear Tire and Rubber Company % 50,75; Koç grubu % 17,13; Ordu yardımlaşma kurumu % 11,54; Tatko otomobil lastik ve makine ticaret aş % 2,50. Biri İzmit'te, öteki Adapazarı'nda olmak üzere otomobil, kamyon, kamyonet, minibüs, otobüs ve traktörler için iç ve dış lastik üreten kuruluş, toplam üretim kapasitesini 1991 yılında 3 milyon lastiğe çıkarmıştır. 1993 itibariyle sermayesi 80 milyar TL, çalışan sayısı 1 800 kişidir.

GOOİ, Hollanda'da fundalıklardan ve ormanlardan oluşan bölge, Amsterdam'ın G.-D.'sunda, Hilversum yakınında.

GOOSE BAY, Kanada'da yer, Labrador'un (Newfoundland ili) doğusunda, Churchill ırmağının denize döküldüğü yerde, "Melville gölü" adı verilen haliçte. İkinci Dünya savaşı sırasında kurulan ve bugün sivil havacılık hizmetlerinde kullanılan hava üssü.

GOOSSENS (*sir* Eugene), Belçika asıllı

ingiliz besteci ve orkestra yöneticisi (Londra 1893 - Hillingdon, Middlesex, 1962). Brugge'de başlayan öğrenimini, Liverpool'da ve Londra'daki Royal College of Music'te sürdürdü. Sir T. Beecham'ın opera topluluğunda, sonra da Covent Garden'da (1922) orkestra yöneticiliği yaptı. Sık sık ABD'ye gitti. 1947-1956 arasında Avustralya'da yaşadı. İki operası (*Judith* ve *Don Juan de Mañara*), iki senfonisi ve obua konçertosu önemlidir. —LEON (Liverpool 1897), öncekinin kardeşi. Obua virtüozu olarak ün kazandı.

GOPAK a. HOPAK'ın başka biçimi.

GOPAL (Ram), hintli dansçı ve dans öğretmeni (Bangalor 1920). Bangalor'da açtığı ilk hint dansı okulunda geleneksel kuralları ve bunlara eklediği kimi batı dansı öğelerini öğretti. 1937'de Hindistan'da, 1938'de de Avrupa'da bir dansçı grubuyla sahneye çıktı. Delhi ve Bombay'daki (1944-45) festivallerde hintli dansçıların en büyüğü olarak kendini kabul ettirdi. Avrupa (1947, 1951) ve ABD (1948) turnelerinde olağanüstü başarı kazandı. 1954'te, ABD'de Jacob's Pillow festivali'ne katıldı. Birçok bale hazırladı: *The Legend of the Taj Mahal* (1956), *King of the Dark Chamber* (1963). *İndian Dancing* (Hint dansı) [1950] adlı bir kitabı vardır. Londra'da hint, Pakistan ve Sri Lanka danslarının öğretildiği bir okulu ve kendi filmlerini (*Thunder in the Himalayas*, 1963; *When the Gods dance*, 1964) yaptığı bir sinema firmasını yönetmektedir.

GOPALA → GOVİNDA.

GOPİ, *sığırtmaç kadın* anlamında sanskr. sözc., Krişna'nın yetişme döneminin bir bölümünü aralarında geçirdiği Vrindavan sığırtmaçlarının eşlerini belirtir. Kadınların Krişna'ya tutkuları, bu tanrıya tapınarak *(bhakti)* ruhlarını onunkiyle birleştirmeye çalışan dindarlar ile tanrı arasındaki ilişkiyi simgeler. Krişna ikonografisinde, özellikle racput ve bengali okullarının resim ve minyatürlerinde gopi betimlemelerine çok sık yer verilmiştir.

GOPLO gölü, Polonya'da göl, Büyük Polonya ovasının doğu bölümünde; 25 km². Parçalanmış ve 25 km boyunca uzanan gölden Noteć ırmağı geçer; böylece göl, Wista ile Warta'nın iki ağı arasında bağlantı sağlar ve küçük kanalların birbirine bağladığı göller dizisiyle Warta'ya eklenir.

GOPURA a. Güney Hindistan'daki hindu mimarisinde, bir tapınağa giriş kapısı işlevi gören yapı. (Başlangıçta gopura küçük bir giriş kapısıydı; sonraları, tapınağın ana yapısına oranla önemi arttı, kimi zaman aynı tapınakta her biri bir başka mekâna açılan birçok gopura yapıldı.)

GOR, ing. GAS/OİL RATİO'nun kısaltması, bir yatağın gaz/yağ oranı.

GOR, Filistin'de, İsrail ile Ürdün arasında paylaşılmış bölge. Gor, K.'den G.'e doğru uzanan, 100 km uzunluğunda, 2 -20 km genişliğinde tektonik bir çukurdur. Ürdün vadisi, Taberiye gölü ve Lut gölü bu çukurda yer alır. Akabe çukurunun uzantısında bulunan Gor'un yerini K.'de Beka vadisi alır. Sulama sayesinde, tahıl ekiminden meyve ve sebze yetiştiriciliğine geçme olanağı bulunmuştur.

GORA tepe → GAVRA.

GORAKHNATH, bir olasılıkla Pencab kökenli, hindu büyük yogi ustası, Kanphata Yogi tarikatının kurucusu (XI. yy. ?). Birçok efsaneye konu oldu ve müritleri kendisini tanrı Şiva'nın cisimleşmesi olarak gördüler.

GORAKHPUR, Hindistan'da (Uttar Pradeş) kent, Gogra'nın kolu Rapti'nin kıyısında, Varanasi'nin K.'inde; 489 850 nüf. (1991). Demiryolu gereçleri. Tekstil. Gübre. Kâğıt. Tütün. Üniversite.

GORAKHPURİ a. Gorakhpur bölgesinde yaklaşık 1,7 milyon kişinin konuştuğu bhocpuri lehçesi.

GORAL a. Himalayalar ile Amur arasında yaşayan Asya dağkeçisi. (Üç türünden en yaygını gri goraldır [*Nemorhaedus goral*]; boynuzlugiller familyası.)

GORANİ (Giuseppe), italyan serüvenci (Milano 1740 - Cenova 1819). Asker, siyasetçi, *Caffè* edebiyat derneği üyesiydi. Ansiklopediciler'le dostluk kurdu, aydın despotluğundan yana (*Il Vero Dispotismo* [Gerçek despotluk], 1770) adlı yapıtını yayımladı. Fransız devrimi'ni coşkuyla karşıladı ve 1792'de "fransız yurttaşı" unvanını aldı. Paris'e yerleşti, *Moniteur*'de, *Lettres aux souverains sur la Révolution française*'i (Hükümdarlara Fransız devrimi üzerine mektuplar [1793]) yayımladı. *Mémoires secrets et critiques... des principaux États d'Europe* (Başlıca Avrupa devletleri üzerine gizli ve eleştirel incelemeler) [1793] adlı şiddetli bir yergisi İtalya'da mallarına elkonulmasına yol açtı.

GORBACH (Alfons), avusturyalı siyaset adamı (İmst, Tirol, 1898 - Graz 1972). Steiermark'ta Vatan cephesi'nin lideri oldu. 1938'den 1945'e kadar naziler tarafından hapsedildi. 1945'ten sonra milletvekili oldu, parlamentoda halkçı parti'nin "sertlik yanlısı kanadı"nı temsil etti, 1961 -1964 arasında federal şansölye oldu.

GORBAÇOV (Mihail Sergeyeviç), rus siyaset adamı (Privolnoye, Stavropol bölgesi, 1931). Bir köylü ailesinin çocuğu olarak ilk eğitimini köyünde tamamladı. Liseyi, Stavropol'da, "Emek grubu kızıl bayrağı" ödülünü kazanarak bitirdi. 1952'de üyesi olduğu Komsomol örgütünden Komünist partisi'ne geçti. Moskova'da hukuk eğitimi gördü (1955). 1962'de parti örgütünde görev aldı ve Stavropol kenti birinci sekreterliğine getirildi. Stavropol Tarım enstitüsü'nü de bitirerek tarım ekonomisti oldu (1967). Nisan 1970'te Stavropol bölgesi 1. sekreterliğine yükseldi. Bölgede üreticileri yeniden örgütleyerek üretimin artmasını sağladı. Kasım 1978'de parti merkez komitesi tarım sekreterliğine atandı. 1980'de politbüro üyeliğine getirildi. Çernenko parti 1. sekreterliğine seçilince SSCB'nin ikinci önderi durumuna geldi; o ölünce de 1. sekreterliğe atandı (1985).

Gorbaçov iktidara gelince aşırı alkol tüketimine ve yolsuzluklara karşı kampanya açtı. Önceki sovyet önderlerinden farklı olarak sık sık halk arasına karıştı. Fabrikalarda, çarşıda pazarda vatandaşlarıyla konuşarak onların dileklerini, izlenimlerini öğrendi. Yönetici kadroyu gençleştirdi. Dış siyasette Batı ile daha yakın ilişkiler kurmaya yöneldi. Ortadoğu ve Asya'da esnek bir siyaset uyguladı. ABD başkanı Reagan ile Cenevre'de zirve toplantısında buluştu (19-21 kasım 1985) ve güvenlik, silahların denetimi, silahsızlanma konularında görüştü; kültür, eğitim ve bilim alanında bilgi alışverişi yapmak üzere anlaştı. Ertesi yıl Reykjavik'te yinelenen buluşmada (11-12 ekim 1986) silahların denetimi sorunu görüşüldü. Ancak başkan Reagan "Yıldız savaşları" projesinden ödün vermediği için silahsızlanma konusunda önemli bir adım atılamadı. Gorbaçov, 25 şubat 1986'da, parti merkez komitesi toplantısında yaptığı konuşmada iktisadi reformlardan, dış siyasete yeni bir yön verileceğinden söz etti. 1987 başında da bu reformları geniş biçimde açıkladı: toplumun çeşitli kesimlerinde yapılmasını gerekli gördüğü değişimler için *yeniden yapılanma*'ya (perestroyka*) gidilecek, demokrasinin ve sosyalizmin kendi kendini yönetim ilkesi yaygın biçimde uygulanacak, yönetimde *açıklık* (glasnost*) temel ilke olacaktı. Köklü reformları içeren tasarı Meclis'te (Yüksek sovyet) oybirliğiyle yasalaştı (haziran 1987). Temmuz 1987'de Avrupa ve Asya'da konuşlandırılan bütün orta ve kısa menzilli füzelerin tümüyle kaldırılması önerisini (çifte sıfır çözüm) kabul ederek silahsızlanmada önemli bir adım attı. Başkan Reagan ile Washington'da orta menzilli füzelerin imhasına ilişkin antlaşmayı imzaladı (8 aralık 1987). Aynı yıl yayımladığı *Perestroyka* adlı kitabında SSCB'nin bilimde, teknikte, iktisadi ve toplumsal alanda ulaştığı düzeyi övdü; aksayan yönleri sert biçimde eleştirdi. Önerilen reformların gecikmesinin ciddi toplumsal, iktisadi ve siyasi bunalımlara yol açabileceğine dikkati çekti. Halk temsilcileri kongresi tarafından devlet başkanlığına seçildi (25 mayıs 1989). Aynı yıl Çin'i ziyaret ederek otuz yıldır süren çin-sovyet dargınlığına son verdi. Dış politikadaki başarıları nedeniyle 1990 Nobel barış ödülü'ne layık görüldü. Ağustos 1991'de Kırım'da tatilini geçirirken girişilen hükümet darbesiyle kısa bir süre iktidardan uzaklaştırıldıysa da, darbenin başarısızlığa uğraması üzerine görevine döndü. Komünist parti genel sekreterliğinden istifa etti ve partinin kapatılmasını istedi (24 ağustos 1991). SSCB'nin dağılmasına engel olamayarak aynı yılın sonunda devlet başkanlığından çekildi.

GORBATOV (Boris Leontiyeviç), rus yazar (Pervomaysk 1908 - Moskova 1954). Romanlarında sosyalist bir toplumun kurulması yolunda komsomollar'ın rolünü (*Ma génération* [fr. çev], 1933; *Donbass*, 1951) ve onların direniş hareketlerindeki kahramanlıklarını (*Nepokörennye*, 1943) yüceltti.

Gorboduc or the Tragidie of Ferrex and Porrex (*Gorboduc ya da Ferrex ile Porrex'in trajedisi*), Sackville ile Norton'un siyasi nitelikli yapıtı.

GORBON (İbrahim Rebii), türk mimar (İstanbul 1909). İstanbul Güzel sanatlar akademisi mimarlık bölümü'nü bitirdi (1934). Serbest mimar olarak çalıştığı dönemde İstanbul Adliye sarayı proje yarışması'nda ikincilik, Galata yolcu salonu yarışması'nda birincilik, Ankara mezarlığı yarışması'nda da üçüncülük ödüllerini kazandı. Birinci Levent mahallesinin, Florence Nightingale yüksek hemşire okulu'nun, Taksim İş bankası şubesinin, Heybeliada sanatoryumu'nun projelerini çizdi.

S. Held

Vellai gopura
(XV. yy.'ın ikinci yarısı)
Tiruçirapalli'de
Raghunathasvami tapınağı'nın
dördüncü bölümü

Mihail Sergeyeviç Gorbaçov

prens Gorçakov

Ruth-S. Bassoul-Albin Michel

Nadine Gordimer

1962'de İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi'nde görev aldı; 1970'te profesör oldu, 1979'da emekliye ayrıldı. İznik çinileri üzerine araştırma ve uygulamalar yaptı ve Gorbon seramik'i kurdu (1957).

GORBON (Bedii), türk operatör (İstanbul 1915 - *ay. y.* 1980). İstanbul Üniversitesi tıp fakültesi'ni bitirdikten (1941) sonra cerrahi uzmanı oldu. Fransa'da kalp cerrahisi dalında tez verdi. Bir süre sindirim sistemi ve hormon cerrahisi konularında İngiltere'de incelemelerde bulundu. 1961' de profesör oldu. Başlıca yapıtları: *Fallot tetralojisi ve cerrahi tedavisi* (1949), *Cerrahi patoloji-karın hastalıkları* (1950), *Mide duedonum ülserlerinin cerrahi tedavisi, duedonum ülser dışı hastalıkları, safrakesesi ve safrayolları hastalıkları, fıtıklar, tıbbi cerrahi el kitabı* (1967).

GORBUNOV-POSADOV (İvan İvanoviç), rus yayıncı ve eğitimbilimci (Kolpino, Petersburg yakınında, 1864 - Moskova 1940). Lev Tolstoy'un izleyicisi ve "özgür eğitim" kuramının temsilcisiydi; bilimsel halk eğitim kitapları yayımlayan Posrednik (Aracı) adlı yayınevini yönetti.

GORBUŞA a. Finlandiya'dan Sibirya'ya değin kullanılan tırpan türü. Ekin biçici tırpanı sırasıyla sağa ve sola vuracak biçimde kullanılır.

GORÇAKOV (Pyotr Dimitriyeviç), rus general (Moskova 1790 - *ay. y.* 1868). 1812 ve 1813'te Napoléon'a, 1829'da Türkler'e karşı yapılan savaşa katıldı. 1839'dan 1851'e kadar Doğu Sibirya valiliği yaptı, Amur bölgesinin Rusya'ya bağlanmasına katkıda bulundu, Kırım savaşı'nda VI. Kolordu'ya komuta etti.

GORÇAKOV (Mihail Dimitriyeviç *prens*—), rus asker (Moskova 1793 - Varşova 1861). Türkler'e karşı savaştı ve Silistre kuşatmasını yönetti (1828). 1831 Polonya devrimi sırasında Ostrołęka köprüsü savaşı'nda gösterdiği büyük yararlıklar sonunda generalliğe yükseltildi. Macar ayaklanmasında (1849) Világos'un teslim olmasını sağlayarak ayaklanmayı bastırdı. Kırım savaşı'nda rus orduları başkomutanlığına atandı (1855). Sivastopol'u müttefik kuvvetlere karşı yaklaşık bir yıl (1854-55) başarıyla savundu ve rus ordusunu geri çekerek bu kuşatmada yok olmaktan kurtardı. Polonya genel valiliğine atandı (1856) ve görevi başında öldü.

GORÇAKOV (Aleksandr Mihailoviç, *prens*—), rus devlet adamı (Haspal 1798 - Baden-Baden 1883), Mihail ve Pyotr Gorçakov'un yeğeni. Kutsal İttifak kongreleri sırasında (1820-1822) Nesselrode'a eşlik etti ve Kırım savaşı'na katılan taraflar arasında Viyana'da yapılan görüşmelerde (1854 - nisan 1855) hazır bulundu; görüşmelerin başarısızlığa uğraması çatışmaların yeniden başlamasına ve 1856 Paris antlaşması'yla cezalandırılan Rusya'nın bozguna uğramasına değin sürdü. 1856-1882 arasında dışişleri bakanı olan Gorçakov, bu antlaşmanın küçük düşürücü hükümlerinin kaldırılması için çalıştı. Bu amaçla Fransa'yla yakın ilişkiler ve Napoléon II ile Aleksandr II dostluğunun kurulmasına çalıştı; ama bu çabalar, Polonya ayaklanması (1863) nedeniyle kalıcı olmadı. Bunun üzerine Prusya'ya yaklaştı ve Bismarck'a, Almanya'nın Danimarka, Avusturya, sonra Fransa'ya karşı başlattığı savaşlarda Rusya'nın yansız kalacağına ilişkin güvence verdi. Avrupa'daki durumdan yararlanarak Paris antlaşması'nı imzalayan devletlere Rusya'nın Karadeniz'de seyir özgürlüğünü kullanacağını bildirdi; Londra konferansı (1871) bu kararı onayladı. Bismarck'ın önerisi üzerine Almanya ve Avusturya-Macaristan'la yakınlaşmayı benimsedi; bu yakınlaşma üç imparator arasında kurulan ittifakla (1873) pekişti; ama Fransa'nın "intikamcı" siyasetinin oluşturduğu tehlikeyi mahkûm eden Bismarck'ı bu girişiminde desteklemeyi reddetti (1875).

Gorçakov, Balkanlar sorununda, panslavcı çevrelerle Rusya'nın İstanbul elçisi İgnatiyev'in etkisini dengeleyemedi: bunun üzerine Aleksandr II, Osmanlı devletine karşı ayaklanan Balkan halklarını desteklemek ve Osmanlı İmparatorluğu'na savaş açmak zorunda kaldı (nisan 1877). Savaşı Rusya'nın kazanması üzerine İgnatiyev'in Osmanlılar'la yaptığı Ayastefanos barış antlaşması'nın (şubat-mart 1878) hükümleri, Berlin'de toplanan avrupalı diğer güçler tarafından kabul edilmedi. Gorçakov, Ruslar'ın açık biçimde gerilediği Berlin kongresi'nde (haziran-temmuz 1878) Rusya'yı temsil etti. O tarihten sonra, iyice yaşlanan ve hastalanan Gorçakov, Girs'in rus dış siyasetinin başına geçmesini sağladı ve 1882'de görevinden ayrıldı.

GORÇİLİNA (Mariya Viyaçeslavovna), rus kadın ressam (Moskova 1900 - *ay. y.* 1979). Stalin'in ölümünden sonra rus sanatını yeniden canlandırma hareketine katıldı. Monotip tekniğinin bütün olanaklarını kullandı, doğayı, insanın toplumsal durumunu (*Yüzler dizisi*), halk sanatını işledi.

GORDAN (Paul), alman cebirci (Breslau 1837 - Erlangen 1912). Erlangen Üniversitesi'nde profesör oldu (1874-1910), özellikle değişmezler kuramını geliştirdi. R. Clebsch ile birlikte, en parlak temsilcileri A. W. von Brill (1842-1935) ve E. Noether olan alman cebirsel geometri okulunun temelini attı.

GORDEYEV (Fyodr Gordeyeviç), rus heykelci (Tsarkoye Selo, bugün Puşkin, 1744 - Petersburg 1810). Petersburg akademisi'nde Gillet'nin (1759-1767), sonra Paris'te Lemoyne'ın (1767-1769) öğrencisi oldu, çarın sarayı için Falconet'yle birlikte çalıştı. Başlıca yapıtı bugün Moskova'da Şçusev müzesi'nde bulunan prenses Natalya Galitzin'in mermer mezarıdır. Petersburg akademisi'nde profesör (1782), sonra rektör oldu (1802).

GORDİACEA a. Zool. İPLİKSİKURTLAR şubesinin bilimsel adı.

GORDİANUS I (Marcus Antonius Sempronianus) [Roma 157'ye doğr. - Kartaca 238], Roma imparatoru (238). Afrika prokonsülüyken 80 yaşında imparator ilan edildi, ama Maximinus adına Numidia legatusu olan Capellianus'un saldırısına uğradı. Oğlu yenildi ve öldürüldü, kendisi de intihar etti. İmparatorluğu bir ay sürmüştü.

GORDİANUS II (Marcus Antonius Sempronianus) [192'ye doğr. - Kartaca 238], Roma imparatoru (238), Gordianus I'in oğlu. İmparatorluk görevini babasıyla paylaştı. Legatus Capellianus'a karşı savaşırken öldü.

GORDİANUS III Sofu, (Marcus Antonius) [Roma 225 ? - Dura-Europos yakınında 244], Roma imparatoru (238-244), anne tarafından Gordianus I'in torunu. Gordianus I'in yandaşı senatörlerin, daha sonra 241'den başlayarak kayınpederi praetorium praefectusu Timesitheus'un kuklası durumuna geldi. 242'de Persler'e karşı düzenlenen bir sefere katıldı ve onları Antiokheia'dan kovdu. Timesitheus öldüğünde (243) ordunun desteklediği ardılı Philippus Marcus Julius tarafından iktidardan uzaklaştırıldı. Gordianus, Phlippus'un yandaşlarınca öldürüldü.

GORDİAS. Yun. mit. Phrygia kralı, Gordion'un kurucusu. Kybele'nin sevgilisi olan Gordias ona Midas adında bir oğul verdi. Zeus'a adanmış olan savaş arabasının okunda ünlü Gordias düğümü vardı.

—Tar. *Gordias düğümü,* boyunduruğu Gordias'ın arabasının okuna bağlayan ve İskender'in çözmek yerine kılıçla kestiği karmaşık düğüm.

GORDİMER (Nadine), güney afrikalı kadın romancı (Johannesburg 1923). İlk ya-

Gordion
kent kalıntılarından bir görünüm

Büyük Larousse

Gordion
kral Midas'ın mezarı

Gordion'da bulunan ördek biçiminde kap Phrygialılar dönemi ***Anadolu medeniyetleri müzesi Ankara***

pıtlarında Güney Afrika'nın musevi topluluğunun yaşamını ve onun ingilizce ve afrikaans dilinde konuşan siyah ve beyaz nüfusla ilişkilerini anlattı (*The Lying Days,* 1953; *A World of Strangers,* 1958). Irk ayrımı sorunlarına ve ayrılıkçılığın parçaladığı topluluk üyeleri arasındaki aşk ilişkilerinde ortaya çıkabilecek sonuçlara eğildi (*Occasion for loving,* 1963; *Not for publication,* 1965; *The Late Bourgeois World,* 1966). Gordimer ayrıca bir öykü kitabı (*Livingstone's Companions,* 1971) ve Güney Afrika yazarları üzerine bir deneme (*South African Writing Today* [Bugünkü Güney Afrika edebiyatı], 1967) yazdı. Son yapıtlarından birkaçı şunladır: *Burger's Daughter* (1979), *July's People* (1981), *Something Out There* (1984), *Six Feet of Country* (1986), *A Sport of Nature* (1987), *Oğlumun öyküsü* (My Son's Story, 1990), *Jump* (1991). [Nobel edebiyat ödülü, 1991].

GORDİN (Jacob), yidiş dilinde yazan tiyatro yazarı (Mirgorod, Ukrayna, 1853 - New York 1909). Serüvenli bir yaşamdan sonra, karısı ve sekiz çocuğuyla (çok geçmeden on dört oldular) birlikte New York'a göç etti ve tiyatro yapıtları yazmaya başlamadan önce geçimini sağlamak için gazetecilik yaptı. Konularını hiç saklama gereğini duymadan çeşitli kaynaklardan aldığı (Shakespeare, Hugo, Schiller, Gogol, Gorki, vb.) ve sahne gösterisinden çok dramatik olaya ağırlık veren piyesler yazdı. İlk büyük başarısı (*Der Yidişer Kenig Lir,* 1892) onu sahne yıldızları için roller yazmaya götürdü (*Mirele Efros,* 1898; *Di Şehite,* 1899; *Safo,* 1899; *Kreutzer Sonata,* 1902). Gordin yaklaşık yüz oyun yazdı.

GORDİON, bugün **Yassıhöyük.** Tar. coğ. Anadolu'nun Phrygia bölgesinde, Phrygia devletinin merkezi kent. Kalıntıları Ankara-Eskişehir karayolunun yakınında, Sakarya nehriyle Porsuk çayının birleştiği kesimde, Polatlı'nın 29 km K.-B.'sındadır. Gustav ve Alfred Koerte tarafından beş tümülüste ve höyükte başlatılan kazılar (1901), 1949'dan sonra Pennsylvania Üniversitesi müzesi adına Prof. S. Young yönetiminde sürdürüldü. Bu çalışmalarda Phrygia kültürünü ve sanatını aydınlatan pek çok değerli yapıt ortaya çıkarıldı. Kazılar, yapıtların temizlenmesi ve onarımı çalışmaları günümüzde de sürmektedir.

Buluntulara göre Gordion'un tarihi İlk Tunç çağa değin inmektedir. 1965'teki kazılarda Asur kolonileri çağı, eski Hitit krallığı ve Hitit İmparatorluğu dönemlerinden çanak-çömlekler, mimarlık kalıntıları, hitit hiyeroglifli bir mühür ve hitit mezarları ortaya çıkarıldı. Özellikle Phrygialılar döneminde (İ.Ö. IX. - VIII. yy.'lar) gelişen kentin güçlü surlarla çevrildiği anlaşılmaktadır. Kral Midas zamanında en parlak dönemini yaşamış, ancak İ.Ö. 690'larda Kimmerler'in istilası sırasında yakılıp yıkılmıştır. İ.Ö. VI. yy.'da, Lydia kralı Alyattes tarafından bir ticaret ve garnizon kenti olarak yeniden kuruldu. Daha sonra Persler'in (İ.Ö. 547) ve Büyük İskender'in (İ.Ö. 334) egemenliğine girdi. (Büyük İskender İ.Ö. 334 /33 kışında kentte bulunduğu sırada ünlü Gordion düğümünü kılıcıyla kesti.) İ.Ö. III. yy. başlarında Bithynia kralıyla anlaşıp bölgeye yerleşen Galatlar kenti yağmaladılar. Manlius Vulso Galatlar'la savaşmak üzere yöreye geldiğinde (İ.Ö. 189), Gordion terk edilmiş bir kent görünümündeydi. Strabon da, burasını küçük bir köy olarak tanımlar. Augustus döneminde karısı Julia'nın adından ötürü *Juliopolis* olarak anıldı.

Sakarya nehrinin D.'sunda 350×500 m' lik bir alanı kaplayan höyükte amerikan kazı ekibince yürütülen çalışmalarda anıtsal bir kapı, pek çok kral yapısı, sur kalıntıları ve evler ortaya çıkarıldı. Günümüzde de 9 m'lik bölümü ayakta duran ve İ.Ö. VIII. yy. sonlarına tarihlendirilen Doğu kapısı, 9 m genişliğinde, 23 m uzunluğunda üstü açık bir koridorla son bulur. Düşmanın kente girişini güçleştirmek amacıyla gerçekleştirilen bu tür kapılar Truva II' de de görülmektedir. Kent merkezinde, halkın oturduğu evlerden surlarla ayrılmış saray yapıları bulunmaktadır. Kent kapısından ince bir surla ayrılan birinci avluda dört yapı vardır. Bunların ikisi dromos ve büyük bir salondan oluşan megaron biçimindedir. Ortada büyük, yuvarlak bir ocak vardır. Döşemeler kırmızı, beyaz ve koyu mavi çakıltaşlarından oluşan geometrik motifli mozaik kaplıdır (Anadolu' da bu türün en eski örnekleri vardır). İç avlu ise daha güçlü bir surla çevrilidir (bu tür koruma düzenine Truva ve Boğazköy' de de rastlanmaktadır). Bu bölümde ortaya çıkarılan megaronların en önemlisi 18,30 ×30,40 m ölçülerindeki saraydır. İki sıra ahşap direkle üç sahına ayrılmış olan bu yapıda, orta sahının tek katlı bir salon, yan sahınların ise iki katlı ahşap galeriler biçiminde olduğu sanılmaktadır. İ.Ö. VIII. yy. ikinci yarısına tarihlenen bu saray, bu kesimdeki yapıların en eskilerindendir. Terasta bitişik düzende sekiz megaron daha ortaya çıkarılmıştır. Bunların tümünde ortada ocak, yanlarda ahşap galeriler bulunmaktadır. Bu yapılarda temeller taş, duvarlar ise ahşap hatıllarla güçlendirilmiş kerpiç örgülüdür. Kimmer istilasında yıkılan kent Lydia döneminde yenilenirken yapıların bir bölümünün duvarları renkli, pişmiş topraktan levhalarla kaplanmıştır. Gordion saraylarında değerli mobilya parçaları, fildişinden yapıtlar, çeşitli çanak -çömlekler ele geçmiştir.

Kentin çevresindeki nekropoliste pek çok tümülüs bulunmaktadır. İ.Ö. VIII.-VI. yy.'lara tarihlenen bu tümülüsler üstün teknikteki ahşap mimarileriyle dikkati çeker. En önemlileri 53 m yüksekliğinde, 300 m genişliğindeki Büyük tümülüs'tür. Bu tümülüs kalın taş duvarlarla çevrili, sedir ağacından ahşap kaplamalı mezar odasının toprak düzeyinde oluşuyla öteki örneklerden ayrılır. Üstü beşik çatılıdır. Mezar odasında iskeletle birlikte pek çok ölü armağanı ele geçmiştir (kakmalı ve oymalı ahşap masalar, tunç kazanlar, kâseler, fibulalar ve çeşitli çanak-çömlekler). Armağanların zenginliğinden mezarın büyük bir olasılıkla kral Midas'a ya da babası Gordios'a ait olduğu düşünülmektedir.

Gordion buluntularının çoğu Ankara Anadolu medeniyetleri müzesi'nde, bir bölümü de Gordion müzesi'nde sergilenmektedir. (→ Kayn.)

Gordion müzesi, Polatlı'nın Yassıhöyük köyünde, Büyük tümülüs'ün karşısında müze (1965). Müzede İlk Tunç çağdan çanak-çömlekler, hitit mezarlarında ortaya çıkarılmış seramikler ve küçük yapıtlar, Phrygia döneminden tunç ve fildişi yapıtlar, yonca ağızlı testiler, içki kapları, Büyük tümülüs'te bulunmuş eşyalar, Kybele'ye adandığı sanılan taş, tunç ve gümüşten kuş heykelcikleri, Lydia döneminden pişmiş topraktan duvar kaplama levhaları, Hellenistik dönemden bir Kybele heykelciği, vb. sergilenmektedir.

GORDLEVSKİY (Vladimir Aleksandroviç), rus türkolog (Sveaborg 1876 - Moskova 1956). Moskova Üniversitesi tarih ve filoloji fakültesi'nde okudu. 1916'da profesör oldu. Lazarev enstitüsü'ne atandı; Devrim'den sonra Moskova Doğu araştırmaları enstitüsü adını alan bu kurumda yaşamının sonuna kadar çalıştı. Moskova Üniversitesi'nde ders verdi. Türk dili ve edebiyatını inceledi. *Oçerki po novoy osmonskoy literatura* (Yeni osmanlı edebiyatı üzerine taslaklar, 1909-1912) adlı yapıtında yeni türk edebiyatı üzerinde durdu. *Grammatika turetskogo yazıka* (Türk dili grameri, 1928) ve türk tarihine ilişkin *Gosudarstvo sel'djukidov Maloy Azii* (Küçük Asya Selçukluları devleti, 1941) gibi yapıtları vardır. Muallim Naci'nin *Ömer'in çocukluğu* adlı yapıtını rusçaya çevirdi (1914).

GORDON a. Bir iskoç ferma köpeği ırkı.

GORDON, Berwickshire kökenli iskoç aile. Tüm ülkeye ve denizaşırı bölgelere yayılmıştı. Başlıca iki kolu, ABERDEEN kontlarının (sonra ABERDEEN AND TEMAIR markileri) atası JOHN **Gordon** (öl. 1394) ve HUNTLY kontlarının, sonra HUNTLY markilerinin (daha sonraları GORDON, ardından GORDON-LENNOX dükleri) atası ADAM **Gordon** kardeşlerden gelir. Bir kol ABOYNE, sonra SUTHERLAND kontları unvanlarını aldı. Gordon-Lennoxlar gerçekte doğrudan LENNOX* (Richmond dükleri) soyundan gelirler.

GORDON (George), 4. **Huntly** kontu (1513 - Corrichie, Aberdeen yakınında, 1562). 1536-37'de kral naipleri arasında yer aldı, 1543'te Arran'a karşı kardinal Beaton'ı destekledi ve 1546'da adalet bakanı oldu. Hırslı kişiliği sonucu, 1562'de kraliçe Mary ile arası açıldı ve bunun üzerine Kongregasyon lordlarına katıldı, ama güvenlerini kazanamadı.

GORDON (George), 1. **Huntly** markisi, iskoçyalı katoliklerin önderi (1563'e doğr. - Dundee 1636), 5. Gordon kontunun oğlu. Morton'un düşürülmesine yardım ettikten sonra İspanya ile komplolara ve kişisel savaşlara girdi; bu nedenle kralla arası sık sık açıldı ve iki kez hapsedildi (1610 ve 1616).

GORDON (George), 2. **Huntly** markisi, iskoçyalı senyör (öl. Edinburgh 1649). 1. Huntly markisinin oğlu. İngiltere'de protestan olarak eğitildi; ama ateşli bir kralcı olduğundan, 1638 covenant'ına karşı çıktı ve idam edildi.

GORDON (Patrick, **Pyotr İvanoviç** — denir), Rusya hizmetinde, iskoçyalı general (Auchleuries, Aberdeen kontluğu, 1635 - Moskova 1699). İsveç ve polonya ordularında paralı askerlik yaptı; Ruslar'a tutsak düştü, askeri danışman sıfatıyla çarların hizmetine girdi (1661). Ukrayna'yı örgütledi (1667-1686), Kiev'de tümgeneral rütbesiyle Türkler'e karşı savaştı. 1689'da Petro I'in iktidarı ele geçirmesine yardım etti ve onun dostu oldu; hükümdarın yokluğunda başkentteki birliklere komuta etti; başkomutan olduktan sonra orduyu avrupa örneklerine uygun biçimde yeniden düzenledi.

GORDON (George), 1. **Aberdeen** kontu, İskoçya adalet bakanı (1637-1720). Lauderdale'in dinsel siyasetini ılımlı biçimde uyguladı.

Givonni Gorla

GORDON (George, 1. — *dükü*) [1649'a doğr. — Leith 1716], katolik, James II'nin İskoçya'daki başlıca casuslarından biri.

GORDON (Alexander, 2. — *dükü*) [1678'e doğr. - 1728]. 1. Gordon dükünün oğlu, katolik ve jacobite. 1715 ayaklanmasının önderlerindendi.

GORDON (*P.* Andrew, **George** —denir), iskoçyalı fizikçi ve benedikten rahip (Cuffurach, Banff, 1712 - Erfurt, Almanya, 1751). Erfurt'ta felsefe profesörüyken, elektrostatik çalışmalarıyla tanındı. Elektrostatik makinesindeki küre yerine bir cam silindir kullandı. Elektrik fıskıyesini, turnikeyi ve melodili zili de o buldu.

GORDON (*lord* George), ingiliz kışkırtıcı, 3. Gordon dükünün oğlu (Londra 1751 - *ay. y.* 1793). Hırslı ve dengesiz bir kişiliği vardı. Katoliklere karşı uygulanan hukuksal eşitsizliği hafifleten 1778 yasası'na karşı protestan muhalefetin başına geçti, 1780'de şiddetli ayaklanmalara yol açtı. Beş yıl hapis cezasına çarptırıldı (1788), Newgate'te öldü.

GORDON (George), 4. **Aberdeen** kontu, ingiliz siyaset adamı (Edinburgh 1784 - Londra 1860). Meslek yaşamına Avrupa'daki çok önemli diplomatik görevlerle (1812-1814) başladı. Wellington (1828 -1830) ve Peel (1841-1846) hükümetlerinde dışişleri bakanı oldu. Fransa'yla dostça ilişkiler kurdu ve Amerika-Kanada arasındaki sınır anlaşmazlıklarını, her iki tarafı da memnun edecek biçimde çözdü (Oregon antlaşması). Serbest mübadele yanlısı olduğundan; Corn* Laws sorununda Peel'i destekledi. Peel'in ölümü (1850) üzerine Peel yanlısı grubun başına geçti. 1852'de başbakan oldu. Kırım savaşı'nı engellemek için olanaksız olanı denedi, ama savaşın patlak vermesi ve başlangıçta kötü gitmesi üzerine 1855'te istifa etmek zorunda kaldı.

GORDON (Yudah Leib), ibranice yazan yazar (Vilna, bugün Vilnyus, 1831 - Petersburg 1892). 1872'ye kadar öğretim görevlisi, Petersburg Musevi topluluğu sekreteri, 1872 ve 1879 arasında Musevi kültürünü geliştirme derneği başkanı olan Gordon daha sonra hükümete karşı etkinliklerinden ötürü tutuklandı ve sürgüne yollandı (*Zidkiyyahube-Veit ha-Pekuddot*, 1879). Dönüşünde *Ha-Meliz*'de gazeteciliğe başladı, çeşiti takma adlarla öyküler, başyazılar, eleştiriler yayımladı; aynı zamanda aylık *Voshod* dergisine (1881-82) bilim yazıları ve yazınsal eleştiriler yazdı. Yapıtları üç dönemi içerir. Haskala'dan etkilendiği ilk romantik dönemde, Kutsal Kitap temaları üzerine uzun epik şiirler yazdı (*Ahavat David u-Mihal*, 1857). Gerçekçiliğe yöneldiği ikinci dönemde, kavga yazılarında olduğu kadar şiir alanında da, musevi toplumunun karşılaştığı sınırlamalar ve önderlerinin dinsel tutuculuğu ile savaştı. Gordon, yoksulların, ezilenlerin ve musevi kadınının sözcülüğünü yaptı (*Kozo Şel Yod*, 1876). Üçüncü dönem ulusal uyanışın bilincine varma dönemi oldu; rus musevileri, çevrelerine açılmak için kendi toplulukları içine kapanmayı bırakmak zorundaydı. Ancak, Gordon özlemlerinde düşkırıklığına uğradı, 1881 kıyımları karşısında çok sarsıldı, rus musevileri için tek kurtuluş yolunun Batı'ya göç etmek olduğunu tasarlamaya başladı. (*Ahoti Ruhamah*, 1882). İbranicenin diriltilmesi konusunda ısrarla duran ve yahudi halkına olan sevgisini dile getiren yazıları hiç kuşkusuz ulusal yeniden dirilme hareketini de daha sonraki siyonist hareketi de etkileyecekti (*Al Paraşhat Derahim*, 1895). Gordon diller üzerine bilgisinden yola çıkarak yeni bir üslup yaratmayı denedi aynı zamanda yetenekli bir çevirmen olduğunu kanıtladı. Şiirleri *Sihat Hullin* başlığını taşıyan bir kitapta toplandı (1887-1889).

GORDON (Adam Lindsay), avustralyalı şair (Fayal, Asor adaları, 1833 - New Brighton 1870). İngiltere'de öğrenim gördükten sonra 1853'te, Avustralya'ya göç etti, burada atlı polis örgütüne girdi. İngiliz romantiklerin etkisinde kalarak birçok şiir kitabı yayımladı. Başyapıtı sayılan *Bush Ballads and Galoping Rhymes*'daki (1870), dizelere hayat veren, yarış atlarına olan düşkünlüğü ve tehlike merakıdır. İş ve edebiyat alanında uğradığı başarısızlıklar sonunda intihar etti.

GORDON (Charles), **Gordon Paşa** denir, ingiliz subay ve yönetici (Woolwich 1833-Hartum 1885). 1860'ta Çin seferine katıldı, daha sonra Çin imparatorunun emrinde çalıştı ve Taipingler'i yenilgiye uğratan orduya komuta etti. 1874'te Mısır hükümetinin hizmetine girdi ve Sudan'ın ekvator yöresi eyaletlerinin askeri valiliğine atandı; bu bölgede zenci köle tüccarlarına karşı verdiği savaşım ve tek başına Darfur ayaklanmasını bastırmasıyla ün kazandı; ancak çok yorgun düştüğünden 1880'de istifasını verdi. Mauritius adasında, Cape'te, Filistin'de çeşitli görevlerde bulunduktan sonra özgür Kongo devletinin hükümetini kurmayı kabul etti, ama bu sırada Mısır Sudanı'ndaki ayaklanma üzerine, ingiliz hükümeti kendisini bu ülkeyi boşaltmakla görevlendirdi. 1884'te Hartum'a vardı, birkaç ay sonra Mehdi'nin birlikleri tarafından kuşatıldı ve kentin alınması sırasında öldürüldü.

GORDON (John Campbell), 1. **Aberdeen and Temair** markisi, ingiliz siyaset adamı (Edinburgh 1847-Cromar, İskoçya, 1934). Lordlar kamarası'nda, önce muhafazakârlar, sonra liberallerle birlikte oy kullandı. 1886'da Gladstone tarafından kralın İrlanda temsilciliğine atandı; bu görevdeyken halkın sevgisini kazandı. 1893 -1898 arasında Kanada genel valiliği yaptı.

GORDON (Aharon David), siyonist ideolog (Troyanov, Ukrayna, 1856 - Deganya, Filistin, 1922). Siyonist gruplar içinde çalıştıktan sonra Filistin'e gitti (1904) ve burada ilk kolektif tarım işletmesinin (Kvutsa) kurucuları arasında yer aldı. Yazılarında, Yahudiler'in ulusal özgürlüklerine kavuşmalarının tek yolu olarak gördüğü toprağa ve üretici çalışmaya dönmelerini savundu. Bu "çalışma dini" teması öncü siyonizmi derin biçimde etkiledi.

GORDONİT a. (fr. *gordonite;* amerikalı mineralog S. G. *Gordon*'un adından). Miner. Hidratlı doğal alüminyum ve magnezyum fosfat.

GORDON WALKER (Patrick Chrestien), **Gordon Walker of Leyton** baronu, ingiliz siyaset adamı (Worthing, Sussex, 1907). Tarih profesörü, BBC'nin başlıca yöneticilerinden, İşçi partisi milletvekili, H. Morrison'ın sekreterliğine (1946), sonra 1950'de Commonwealth işlerinden sorumlu bakan yardımcılığına getirildi. 1951-1952'de ülkesini Avrupa konseyi'nde temsil etti. Ekim 1964'ten ocak 1965'e değin Foreign Office'in başına, 1967'de sandalyesiz bakanlığa getirildi. 1968'e değin eğitimle görevli devlet bakanı oldu.

GORDONYA a. Kuzey Amerika, tropikal ve yarı tropikal Asya kökenli, hepyeşil almaşık yapraklı, çok güzel büyük çiçekli ağaç ya da ağaççık. (Bil. a. *Gordonia;* çaygiller familyası.)

GORDYENE. Tar. coğ. D. Anadolu'da, Dicle nehri kaynaklarının D.'sunda, Van gölünün G.'inde, Zagros dağlarına değin uzanan dağlık bölge. Traianus döneminde (İ.S. 98-117) Roma devletine katıldı. Hadrianus zamanında (İ.S. 117-138) Roma'dan ayrılan bölge, Diocletianus döneminde yeniden Roma İmparatorluğu'na bağlandı (297). 363'te de İranlılar'ın eline geçti.

GORE (Catherine Grace Frances MOODY, **Mrs.**), ingiliz kadın edebiyatçı (East Retford, Nottinghamshire, 1799 - Lyndhurst, Hampshire, 1861). Altı çocuk annesiyken, ailesinin geçimini kalemiyle sağladı: 70 ciltten oluşan yapıtlarında seçkin çevreyi nükteli ve geveze bir dille anlattı (*Manners of the Day*, 1830; *Cecil*, 1841; *The Banker's Wife*, 1843).

GORE (Charles), anglikan tanrıbilimci (Wimbledon 1853 - Londra 1932). Worcester'da (1902), Birmingham'da (1905), daha sonra Oxford'ta (1911-1919) piskoposluk yaptı, hıristiyan inancı ile bilimsel gelişmeyi uzlaştırmaya çalıştı (*Lux mundi*, 1889). Sosyal hıristiyanlar grubunu yönetti ve toplumsal sorunlarla da ilgilendi ve Yeniden diriliş birliği'ni kurdu (1892).

GORE (Spencer), ingiliz ressam (Epsom 1878 - Richmond, Surrey, 1914). Gilman gibi Londra'daki Slade School'da okudu (1896), Camden Town group'un (1911) başkanı ve London group'un (1913) kurucu üyesi oldu. C. Pissarro'dan etkilendi. Yeniizlenimciliğin İngiltere'deki temsilcileri arasında yer aldı.

GORE (Walter), ingiliz dansçı ve koregraf (Waterside, İskoçya, 1910 - Pamplona, İspanya, 1979). L. Massine'den ders aldı, daha sonra İtalia Conti Stage School'da öğrenim gördü. Sahneye ilk kez 1930'da Ballet Rambert'le çıktı. 1931-1935 arasında Vic Wells Ballet'de dans etti (buradayken *Hovardanın sonu*'nun prömiyerinde başrol oynadı, 1935). İlk koregrafisini 1938'de yaptı: *Valse finale.* Daha sonra *Confessional* (1941), *Simple Symphony* (1944), *Sweet Dancer* (1964) [Ballet Rambert için], *la Damnée* (1951) [Champs -Elysées balesi için], *Night and the Silence* (1958) [Edinburgh festivali için] adlı baleleri koregrafiledi. 1954'te Avustralya'da bir topluluk kurdu. 1956-1958 arasında Frankfurt am Main'da bale yöneticiliği yaptı. 1961'de The New London Ballet adlı yeni bir topluluk kurdu. Bu topluluk için *Street Games*'i düzenledi (1962). 1965-1970 arasında Portekiz'de Grupo Gulbenkian de Bailado'yu yönetti. Northern Dance Theatre'da (*Dance Pictures*), Royal Winnipeg Ballet'de (*The Last Rose Summer*), Frankfurt balesi'nde (*Danscope*) ve 1973'te Scottish Theatre Ballet'de (*Embers of Glencoe*) konuk koregraf olarak çalıştı.

GÓRECKİ (Henryk Mikołaj), polonyalı besteci (Czernica, Rybnik yakınında, 1933). Katowice eyaletindeki Yüksek müzik okulu'nun besteleme bölümünde öğrenim gördü. (1975'te bu okulun yöneticiliğine getirildi.) İlk yapıtları Viyana müziğinin etkilerini taşır (2 piyano ve orkestra için *Sevinç ve ritim üzerine şarkılar*, 1956; 2 keman için *Sonata*, 1957). Daha sonra üslubu yalınlaştı (büyük orkestra için, *Scontri*, 1960). Bunu izleyen yaratıcılık döneminin ürünlerinde (örneğin soprano, bariton, karma koro ve büyük orkestra için, Kopernik'in 500. doğum yıldönümü dolayısıyla bestelediği 2. senfonisinde [1972] ya da soprano ve orkestra için 3. senfonisinde [1977]) bağımsız ayrıntıları yan yana getirme eğiliminden uzaklaştı, karşıt ses bloklarıyla duru şemalar oluşturdu. Klavsen ve yaylı çalgılar için *Konçerto* (1980) son yapıtlarındandır.

GORÉE, Senegal'de kıyıya yakın ada, Dakar doğal limanının ağzında; 36 ha. 1444'te Dinis Dias'ın bulduğu, XVII. yy.'ın başında Hollandalılar'ın (amiral Estrées 1677'de adayı Hollandalılar'dan kurtardı), 1817'de kesin biçimde Fransızlar'ın eline geçti. Ada uzun süre Fransa'nın Batı Afrika'daki başlıca ticaret merkezi oldu; ne var ki adanın önemi XIX. yy.'da azaldı ve Dakar'a bağlanması (1929) sonucu belediyesi kaldırıldı. Adanın tarihsel anılarla, askeri yapıtlarla dolu eski bir kenti vardır. Tarih müzesi. Deniz biyolojisi laboratuvarı. Deneysel eğitim yapan üniversite.

GOREMİYKİN (İvan Loginoviç), rus siyaset adamı (Novgorod 1839 - Kafkasya' da 1917). İçişleri bakanlığı (1895-1899) yaptı. Bağnaz bir muhafazakârdı Nikolay

II tarafından iki kez başbakanlığa çağrıldı: nisan-temmuz 1906 (birinci dumanın hükümete yaptığı çağrıyı geri çevirdi); ocak 1914-ocak 1916 (uysallığına rağmen yerine Rasputin'in kuklası Stürmer getirildi.)

GORENJSKO, ("Yukarı Ülke"), Slovenya'da bölge, Sava ırmağı'nın Yukarı çığırının G.-B.'sında, Julius Alpleri'ni (Triglav), Soca vadilerini (ital. *Isonzo*) ve kollarını (Vipava ve Idrijca) içerir. Sığır yetiştiriciliği (peynirler). Dağlık kesimde elsanatları. Turizm.

GORETTA (Claude), isviçreli film yönetmeni (Cenevre 1929). Önceleri, sinema gazeteciliği yaptı, bir süre Alain Tanner ile birlikte Londra'da kalarak *Nice Time* adlı filmi gerçekleştirdi (1957). İsviçre'ye döndükten sonra televizyonda çalıştı, çeşitli röportajlar çekti ve 1970'te ilk uzun metrajlı kurgu filmi *Le Fou*'yu gerçekleştirdi; bunu şu filmler izledi: *L'İnvitation* (1973), *Pas si méchant que ça* (1975), *Dantelci kız* (La Dentellière) [1977], *La Provinciale* [1980], *Mario Ricci'nin ölümü* (La Mort de Mario Ricci) [1983], *Si le Soleil ne revenait pas* (1986).

GORGE. Yun. mit. Meleagros'un kız kardeşi ve Tydeus'un annesi. Meleagros'un kız kardeşleriyle birlikte kekliğe dönüştürülmekten kurtuldu.

GORGES (*sir* Ferdinando), ingiliz sömürgeci (Wraxall, Somerset, 1566'ya doğr. -Long Ashton 1647). Kuzey Amerika'nın sömürgeleştirilmesiyle ilgilendi. Etkin bir üyesi olduğu (1606) Plymouth şirketi için 1620'de yeni bir ayrıcalık elde etti. Çok geniş topraklara sahip olan Gorges, 1635'te Maine toprağı için Maryland'inkine benzer bir krallık ayrıcalığı aldı.

GORGİAS, yunanlı filozof ve retorikçi (Leontium, Sicilya, İ.Ö. 483'e doğr. - Larissa, Tesalya, İ.Ö. 380'e doğr.). 427'de, Siracusalılar'a karşı yardım istemek için Atina'ya elçi olarak gitti. Atina'da retorik dersleri verdi, Attikeli hatipler, hatta Thukydides üzerinde çok etkili oldu. Zengin olunca, gösterişli bir yaşam sürmeye başladı. Çeşitli yapıtlar ve bu arada *Peri Physeos e per Tu Me Ontos* (Doğa ve yokluk üzerine) adlı bir kitap yayımladı. Bu kitabında her şeyin görüntüden ibaret olduğunu ileri sürdü.

Gorgias *ya da Retorik üzerine*, Platon'un en ünlü diyaloglarından biri. Büyük bir olasılıkla İ.Ö. 395 ve 391 arasında yazılmıştı. Konuşmacılar Sokrates, Khairephon, Gorgias, Polos ve Kallikles'tir. Diyaloğun konusu, yaşamda izlenecek yolun ne olması gerektiğinin araştırılmasıdır. Kılavuzluğu retoriğe bırakmamak gerekir. Retorik doğrunun bilgisine dayanan gerçek bir sanat değil, yalnızca hasmı ezmeye yarayan ve bireyci bir ahlaka ("Kallikles ahlakı") yol açan bir tekniktir. Oysa felsefe, mutluluk koşullarının bu yaşamda da, öteki yaşamda da adalet ve ılımlılık olduğunu öğretir. Diyalog, gelecekteki yaşam ve ölülerin yargılanması üzerine büyük bir söylemle noktalanır.

kanatlı Gorgona
Athena'ya adanmış tapınakta
bulunan (Siracusa) restore edilmiş akroter
çokrenkli pişmiş toprak
İ.Ö. VII. yy. sonu
Arkeoloji müzesi, Siracusa
Scala

GORGOL, Moritanya'da bölge, Senegal'in sağ kıyısında; 14 000 km^2; 188 000 nüf. (1987). Yönetim merkezi *Kaedi*. Yönetim merkezi yakınında sulu tarım (pirinç ve şekerkamışı).

GORGONA, İtalyan adacığı, Toscana takımadasında, Livorno'nun açığında; 2,2 km^2. Cezaevi adası. Balıkçılık.

GORGONALAR. Yun. mit. Stheno, Euryale ve Medusa adlı üç kız kardeş. Başları yılanlarla çevrili olan bu devlerden yalnızca Medusa tehlikeliydi. Pençeleri ve tunçtan kanatları olduğuna inanılan bu canavarlar batı dünyasının uçlarında belirsiz bir yerde otururlardı.
—İkonogr. Medusa'nın ölümü ve Perseus'un onu kovalıyışı attike korinthos seramiğinde (Eleusis amforası) sık rastlanan bir konudur. Korfu'da bulunan Artemis tapınağının alınlığının ortasındaki motif, Pegasos ile Khrysaoros arasında koşan bir Gorgona'dır. Nazarı önlediği düşünülen Gorgona başı (*gorgoneion*) Athena'nın kalkanında, çatı süslerinde, kalkanların üzerinde yer alır. Hellenistik dönemde Gorgona canavar niteliğini yitirerek insanlaşır ([*can çekişen Medusa*] Terme müzesi, Roma).

GORGONİA a. (Yun. mit.'deki Gorgonalar'dan). Zool. Polipleri boynuzsu bir iskelet ekseni çevresinde sıralanan, Yakıcıkapsüllü, dallı budaklı mercan kolonisi cinsi. (*Gorgonia*'lar bentik deniz hayvanlarıdır; özellikle sıcak denizlerin 200-3 000 m derinlikleri arasında yaşarlar. Koloniler 2 m'yi aşabilir; tek bir düzlemde yelpaze biçiminde dallanırlar. Renkleri genellikle kırmızı turuncudur. *Octocorallia* sınıfı; *Gorgonidea* takımı.)

GORGONİDEA a. (Yun. mit.'deki Gorgonalar ve yun. *eidos*, görünüş'ten). Polipleri bir stolon sistemiyle birbirine bağlanan, koloni halinde yaşayan yakıcıkapsüllülerin *Octocorallia* sınıfından takım. (Koloniler, bir kayaca tutunan ve egemen akıntılara paralel bir düzleme yönelen yelpazeler oluşturur.)

GORGONOCEPHALİDAE a. (yun. mit.'deki Gorgonalar ve yun. *kephale*, baş'tan). Derisidikenlilerden yılanyıldızları familyası. (Kollarını yalnızca orta disk düzleminde hareket ettirebilen öbür yılanyıldızların tersine, bu familya üyeleri, birbirine gevşek biçimde eklemlenmiş kemikçiklerden oluşan kolları her yönde hareket ettirebilirler. Kolları yalın ya da dallı olur.)

GORGONOPSİA a. (*Gorgonia* ve, *opsis*, görüş, görünüm'den). Güney Afrika'da Perm devrinde yaşamış fosil sürüngenler alttakımı.

GORGONZOLA, İtalya'da kent, Lombardia'da (Milano ili), Adda'nın B.'sında; 15 000 nüf. (1992). Ünlü bir peynire adını vermiştir.

GORGONZOLA a. (öz. a. *Gorgonzola*'dan). İtalya'da, inek sütünden yapılan, içten küflü yağlı peynir. (Başta ABD olmak üzere birçok ülkede de yapılır.)

GORGOPHONE. Yun. mit. Perseus ve Andromede'nin kızı. Perieres ile, daha sonra da Oibalos ile evlendi. Yeniden evlenen ilk dul olarak tanınıyordu.

GORGOS, Kıbrıs'ta Salamis kralı. İ.Ö. 449'da kardeşi Onesilos tarafından tahttan indirildiyse de kısa bir süre sonra tahtını gene kazandı. Pers savaşlarında Kserkses'in yanında yer aldı.

GORIYN ya da **HORIYN,** Ukrayna'da ırmak, Pripyat ırmağının kolu; yaklş. 660 km. Ukrayna'nın K.'inden doğar, Polezya bataklıklarında ağır ağır akar.

GORİ, Gürcistan'da kent, Kura ırmağı kıyısında, Tiflis'in yukarı kesiminde; 59 000 nüf. Tekstil ve besin sanayileri. Kentte eski bir kalenin, XII. yy.'dan kalma bir kilisenin yıkıntıları vardır. Stalin burada doğmuştur (doğduğu ev müze haline getirildi). — 12 km uzağındaki Ateni'de, iyi korunmuş birçok kilise (XII. yy.'dan kalma fresklerle süslü Sion kilisesi'nin yıkıntıları) ve şato kalıntıları.

GORİ, Güney Kore'de yer, yarımadanın güney-doğu'sunda, Pusan yakınında. Nükleer santral.

GORİ (Pietro), italyan anarşist (Messina 1865 - Portoferraio 1911). Pisa'da öğrenim gördü ve burada anarşist düşüncelerin ateşli bir propagandacısı oldu. Avukat, oyun yazarı olan Gori için, 1898'de *Yeni zamanlar*'da "yoldaş Gori'de burjuvaları evcilleştirme yeteneği var" deniliyordu. Etkin bir militan olarak, sosyalistlerle anarşistler arasındaki kesin kopmanın gerçekleştiği Cenova kongresi'ne katıldı. Ülkesinden kaçmak zorunda kaldı (1894-1897). 1898'de, 12 yıl hapis cezasına çarptırıldı, ancak kaçmayı başardı. Son günlerini hasta olarak döndüğü yurdunda geçirdi.

GORİA (Giovanni), italyan siyaset adamı (Asti, Piemonte 1943). 17 yaşında Hıristiyan demokrat parti'ye girdi. Torino Üniversitesi'nde ekonomi okudu; doktora yaptı. 1976'da milletvekili seçildi. Koalisyon hükümetlerinde maliye (1981) ve hazine bakanı (1982-1987) oldu. Hıristiyan demokrat ve Sosyalist parti'yle üç küçük partiden oluşan bir koalisyon hükümeti kurdu (temmuz 1987), İtalya'nın en genç başbakanı oldu. 1988'de istifa etti.

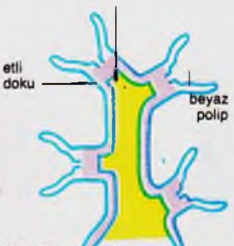
Gorlanka *(Dağların kızı)*, 3 perdelik bale. Koregrafisini ve librettosunu, dağıstanlı şair Resul Hamzatov'un aynı adlı şiirinden yararlanarak Oleg Vinogradov; müziğini Murat Kajleyeb, dekor ve kostümlerini Marina Sokolova hazırladı. İlk kez 1968'de Kirov balesi tarafından Sen-Petersburg'da G. Komleva tarafından yorumlandı.

GORİL a. (fr. *gorille*). **1.** Ekvator Afrikası'nın batısındaki ormanlarda yaşayan insansılardan büyük maymun. (Bil. a. *Gorilla gorilla;* insansımaymungiller familyası.) [Bk.*ansikl.*böl.] — **2.** Bir kimsenin, bir yerin güvenliğini sağlamakla yükümlü kimse; fedai.
—ANSİKL. Goril, maymunların en irisidir: erkekleri 200 kg ağırlığında ve 1,80 m boyunda, dişileri 120 kg ağırlığında, 1,50 m boyunda. Postu koyu renklidir. Kafatasının tam orta kesiminde çiğneyici kasların bulunduğu bir tepe vardır. Toprak yüzeyinde dört ayak üstünde el parmaklarının dış yüzeylerine basarak yürür. Yetişkin goriller ender olarak ağaççıldır. Goriller bir erkek, birkaç dişi ve yavrulardan oluşan topluluklar halinde yaşarlar. Yapraklar ve meyvelerle beslenirler. Barışsever hayvanlardır, insanla karşılaşmak istemezler. Ortalama kırk yıl kadar yaşayan goriller, ova (Kongo, Gabon, Kamerun ve Zaire'de) ve dağ (Kivu gölü çevresinde) gorili olarak ikiye ayrılırlar. Günümüzde dağ gorillerinin soyu tükenmektedir.

GORİN, *beş çember* anlamına gelen ja-

gorgonia

bir dallanmanın çok büyütülmüş kesiti

Pietro Gori (1896'da).

yavru gorilin yüzünden ayrıntı

goril

yetişkin bir gorilin yüzünden ayrıntı

ponca sözcük; vücudun beş organını, beş öğeyi, Buddha'nın beş parmağını, beş tip toplumsal ilişkiyi (yönetenlerle yönetilenler, çocuklarla anababalar, kocayla karı, büyükle küçük arasında, dostlar arasında) ve bu ilişkilerle ilgili beş erdemi belirtir (çin konfuçiusçuluğuna göre).

GORİN (Jean), fransız ressam (Saint-Émilien-de-Blain, Loire-Atlantique, 1899 -Niort 1981). Nantes Güzel sanatlar okulu'nda öğrenciyken, geometrik soyutlamaya yöneldi. 1927'de Mondrian'la tanışmasından sonra bu eğilimi daha da güçlendi. 1930'da, üç boyutlu kabartma ve konstrüksiyonlara başladı, Daire ve kare (1930), Soyutlama-yaratma, daha sonraları da Yeni gerçekler (1939) gruplarına katıldı. Yapıtlarında Mondrian'ın yeniplastik sanatına bağlı kaldı; dikey konstrüksiyonlar (kimi zamanlar çemberle birleştirilir), ana renkler. Yapıtları Art moderne ulusal müzesi'nde (*Composition no: 5 losangique*, 1926, Fibrociment üzerine yağlıboya; *Composition no: 32*, 1934, yağlıboya ile yapılmış tahta kabartma) ve Nantes müzesi'ndedir (*Composition plastique no: 97*, 1930, boyanmış tahta; *Structure plastique verticale no: 51*, 1968).

Maeght galerisi

Jean **Gorin**
Composition no: 36 (1937), tahta üzerine yağlıboya
özel kol.

GORİNCHEM ya da **GORKUM,** Hollanda'da (Güney Hollanda) kent, Ren'in başlıca kolu ile Meuse'ün kavuştuğu yerin yakınında; 28 000 nüf. Kilise (XV.-XVI. yy.). XVII. yy.'dan kalma kent kapıları. Eski evler. Makine yapımı. Tersaneler. Besin sanayileri (konservecilik, şeker). Kâğıt.

GORİNG (George), **Norwich** kontu, ingiliz kralcılarının önderi (1583'e doğr. -Brentford 1663). 1642'de Charles I'in yanında yer aldı, Fransa'nın yardımını sağlama çabası sonuçsuz kaldı. İkinci iç savaş sırasında (1648) kralcıların başlıca önderleri arasında yer aldı. Londra üzerine yürümeye kalkıştı, yenildi ve sürgündeki Charles II'ye katıldı.

Metropolitan Museum

Arshile **Gorky**
Water of Flowery Mill (1944)
Metropolitan Museum, New York

GORİNG (George, *baronu*) [1608 -Madrid 1657], Charles Goring'in oğlu. İç savaş sırasında kralcı generallerden biriydi; Seacroft Moor'da Fairfax'ı yendi (1643). Marston Moor'da Cromwell'a yenildikten sonra (1644) İspanya'nın hizmetine girdi.

Goriot baba (*le Père Goriot*), H. de Balzac'ın romanı (1834-35) [türkç. çev. 1914] (Scènes de la vie privée [Özel yaşamdan kesitler, 1934]). Devrim'in zenginleştirdiği uyanık ihtiyar Goriot, baba sevgisini deliliğe varan bir saplantı durumuna getirmiştir; ama, kızları Mme de Restaud ile Mme de Nucingen tutkularının eşliğinde onu sefil Vauquer pansiyonunda yalnızlığa terk ederler. Komşularından biri, daha sonra Mme de Nucingen'in sevgilisi olacak olan üniversite öğrencisi Eugène de Rastignac yaşlı adamın acılarını görür. Hastalığında ve ölümünde onun tek desteği olur ve öç almak amacıyla toplumu fethetmeye karar verir. Bir başka pansiyon komşusu, Vautrin adını almış olan eski kürek mahkûmu kendisine toplumun kurallarını öğretir. Ama, Rastignac, Vautrin'le işbirliğine yanaşmaz, kendisine Faubourg Saint-Germain'in salonlarının kapısını kuzeni Mme de Beauséant açar. Reşat Nuri Güntekin *Goriot baba*'dan seçmeler yayımladı (1927). Daha sonra da Haydar Rifat yapıtı türkçeye çevirdi (1934).

GORİS (Jan Albert) → GIJSEN.

GORIZIA, alm. **Görz,** sırpça **Gorica,** İtalya'da kent, Veneto'da il yönetim merkezi. İsonzo kıyısında; 41 000 nüf. Şato. Savaş ve Ulusal tarih müzeleri. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra sınır kenti haline gelen Gorizia, bir tarım ve sanayi merkezidir: dökümevleri, kimya, mobilya, besin sanayileri. Kentin Slovenya sınırları içinde kalmış olan bölümünde (8 000 nüf.) hızla gelişen bir mahalle vardır: *Nova Gorica*. —*Gorizia ili*, 466 km²; 139 897 nüf. (1989). İtalya'nın Trieste'den sonra en küçük ilidir.

—Tar. Adından XI. yy.'da söz edilmeye başlanan bu kent, XVI. yy.'da Habsburglar'ın eline geçti; 1815-1918 arasında Görz ve Gradisca kontluğunun merkezi olarak Avusturya krallığı'nın toprakları içinde kaldı. Aquileia patrikliği'nin kaldırılmasından sonra, 1751'de başpiskoposluk merkezi oldu. 1916'da, general Cadorna'nın başlattığı saldırının temel amacı Gorizia'yı ele geçirmekti; Gorizia, 9 ağustosta italyan birliklerinin eline geçti. Bu zaferden yararlanılmada ağır kalınması, avusturya cephesinin bozulmasını önledi.

GORKA (Géza), macar seramikçi (Nitra, Batı Slovakya, 1894 - Budapeşte 1971). Halk gelenekleri zengin bir bölgede doğan Gorka, çok genç yaşta Büyük Ova'nın çömlekçiliğini, sonradan Belle Epoque eozini'nden çok yüksek ısıda gerçekleştirilen minelere kadar (kırmızı boya) her türlü işleme yöntemini inceledi. Geleneksel çömlekçilikle işlevsel araştırmaları bağdaştırmıştır.

GORKİ, Nijni-Novgorod'un, 1932-1990 yılları arasında taşıdığı isim.

GORKİ (Aleksey Maksimoviç PEŞKOV, Maksim —denir), rus yazar (Nijni-Novgorod 1868 - Gorki, Moskova yakınında, 1936). Sıradan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi, çeşitli işlere girip çıktı. Rusya'yı baştan başa dolaştı, bu arada kendi kendini yetiştirdi. İlk anlatılarında toplumdan kopuk ve çizgidışı kişileri anlatmayı yeğledi (*Makar Çudra*, 1892; *Çelkaş*, 1895). Leninist *İskra* gazetesiyle kurduğu ilişki sonucu zaman içinde daha köktenci bir tutuma yöneldi, yazdığı romanlarında (*Foma*, 1899) ve dramlarında (*Meşçan*, 1901; *Na dne*, 1902; *Yaz misafirleri* [Daçniki], 1904; *Güneşin çocukları* [Deti solnca], 1905) burjuvazinin parçalanmasını, acımasızlıklarını ve aydınların siyasetten yalıtılmışlığı mitini gözler önüne serdi. *Düşmanlar* (Vragi) [1906] adlı oyununda ve *Ana* (Mat) [1906] adlı romanında 1905 devrimi'nden esinlendi ve ilk kez savaşım içinde bilinçlenen proleteri çizdi. Rusya'dan ayrılmak zorunda kaldı (1906'da Capri'ye yerleşti), tiyatro çalışmalarında burjuva dünyasını yermeyi sürdürürken (*Vasa Yeleznova*, 1910), işçilerin savaşımlarını yüceltti (*Skazkiob Italii*, 1911-1913), özyaşamöykülerinde kendisini edebiyata ve devrime götüren yolu anlatmaya girişti (*Çocukluğum* [Detstvo], 1913-14; *Vlyudyah*, 1916; *Benim üniversitelerim* [Moyi universitetıy], 1923). Başlangıçtaki kararsızlıklara karşın, daha sonra sovyet kültür kurumlarında çalışmaya başladı, dergiler kurdu, toplumcu gerçekçilik anlayışını geliştirdi. Yazarlar birliği'ni örgütledi (1934) ve burjuvazinin iflası üzerindeki düşüncelerine *Artamonovlar* (1925) adlı romanında, çeşitli oyunlarında (*İgor Bulıy*, 1932) ve rus aydın tabakasının düşüncelerindeki ani değişmelerin alaycı bir destanı olan *Klim* Samgin'in yaşamı* (1925-1936) adlı yapıtında son biçimini verdi.

Gorki tiyatrosu, 1898'de kurulan Moskova tiyatrosu. Önce Stanislavskiy, sonra Nemiroviç-Dançenko tarafından yönetilen tiyatronun, Rusya'da tiyatro sanatının gelişmesi üzerinde çok büyük etkisi oldu. Tiyatronun bir müzesi ve genç aktörleri yetiştiren bir okulu vardır.

GORKİC (Milan), baba yanından ukrayna asıllı sırp siyaset adamı (Saraybosna 1890 - 1937 ?). Yugoslav komünist partisi'nin kurucuları arasında yer aldı ve gizlilik döneminde partinin sekreterliğini yaptı (1932 -1937). Sovyetler Birliği'ndeki tasfiye hareketleri sırasında öldürüldü.

GORKİY → GORKİ.

GORKUM → GORİNCHEM.

GORKY (Vosdanig Manoog ADOİAN, **Arshile** — denir), ermeni kökenli amerikalı ressam (Hayotz Dzor 1905 - Sherman, Connecticut, 1948). 1920'de ABD'ye göç etti, 1925'te New York'a yerleşerek resim çalışmalarına girişti; Cézanne'dan sonra, Picasso'nun etkisine girdi (bireşimci kübizm ve 1927-28 Atölyeleri). 1940'tan sonra, gerçeküstücülük akımının etkisiyle (Miró ve Matta) öznelliği ve otomatizmi benimsedi ("Garden in Sochi" dizisi, 1940-1942); genellikle parıltılı renkleri, uzaktan uzağa doğa biçimlerini anıştıran biyomorfik bir düzenleme içinde, sinirli bir desenle birleştirdi (*The Liver is the cock's comb*) [Karaciğer horozun ibiğidir], 1944, Albright Knox Art Gallery, Buffalo). Bir süre sonra, yapıtlarındaki gerilim daha da arttı (*Agony*, 1947, Museum of Modern Art, New York) ya da yerini bir çeşit gerçekdışılığa bıraktı (*The Limit*, 1947, özel kol.). Yaşamındaki bazı deneyimlerin sonucu olan bu dramatik yükseliş, son tuvalinde (*Last painting*, 1948, özel kol.) umutsuz bir şiddete dönüştü ve intiharıyla noktalandı. Gorky'nin resimleri, modern sanatta, gerçeküstücülük ile soyut anlatımcılık arasında önemli bir yer tutar.

GORLİ (Sandro), italyan besteci (Como 1948). Milano'da başlayan müzik öğrenimini Siena'da F. Donatoni'nin öğrencisi olarak sürdürdü. H. Swarowsky'nin orkestra yönetimi derslerini izledi. Bir yandan da mimarlık öğrenimi gördü. 1974'te Milano konservatuvarı'nda besteleme öğretmenliğine getirildi. Daha çok çalgı yapıtları besteledi. Başlıcaları: yaylılar için *Derivazioni* dörtlüsü (1970), orkestra için *Me-ti* (1973), büyük yaylılar orkestrası, dokuz üflemeli çalgı, solo piyano, karma ko-

ro ve altı ses için *Chimera la Luce* (1976), piyano ve orkestra için *Flottaison blême* (1978), obua ve 17 çalgı için *On a Delphic Reed* (1979), çello ve orkestra için *The Silent Stream* (1981), orkestra için *Il bambino perduto* (1981).

GORLICE, Polonya'nın güney-doğu' sunda kent, Karpatlar'ın eteğinde; 23 000 nüf. Eski petrol merkezi (arıtma). Makine sanayileri (sondaj gereci).

GORLOVKA, Ukrayna'da kent, Donbas'ta; 337 000 nüf. (1989). Madenkömürü. Kokkömürü. Kimya sanayisi. Takım tezgâhlar.

GORM Yaşlı, Danimarka kralı (860'a doğr. - 940'a doğr.). Ülkesini güneyden gelen saldırılara karşı savunmak için, karısı Thyra'nın ısrarıyla, Godfred'in yaptırdığı sur ve kaleleri sağlamlaştırdı. Vaftiz olmaya yanaşmamakla birlikte hıristiyanlığa karşı hoşgörülü davrandı.

GORNA DJUMAYA → BLAGOEVGRAD.

GORNA ORYAHOVİTSA, Bulgaristan'da kent, Veliko Tirnovo'nun eski yönetim bölümü merkezi, Jantra vadisine egemen bir platoda; 22 000 nüf. Demiryolu kavşağı. Şeker fabrikası. Soğuk hava tesisleri. Tartı aygıtları. Gübre.

GORNERGRAT, İsviçre'deki Valais Alpleri'nde doruk, Zermatt'ın G.-D.'sunda; 3 131 m. Gözlemevi. Zermatt'tan kalkan bir elektrikli trenle doruğa çıkılabilir.

GÓRNICKİ (Łukasz), polonyalı yazar (Oświecim 1527 - Tykocin, Białystok voyvodalığı, 1603). Kral Zygmunt August'ün sekreteri ve chambellanı olarak Polonya sarayındaki görevinden ve italyan hümanizminden etkilenen Górnicki, *Dworzanin polski* (1566) adlı yapıtında, Baldassare Castiglione'nin *Cortegiano* adlı yapıtını serbest olarak aktardı. Yazar, çevirileri yanında, siyasal, tarihsel kitaplar da yazdı.

GORNO-ALTAYSK, 1932'ye kadar **Ulala**, 1932-1948 arası **Oyrat-tura**, Gorno-Altaysk özerk bölgesinin merkezi kent; 40 000 nüf. Altay dağları eteklerinde yer alır. Mayma ırmağı kıyısında ve Katun'la birleşme noktasının yakınındadır. Bıçkıhaneler ile kumaş fabrikalarının da bulunduğu bir tarım merkezidir. Yüksek öğretmen ve veteriner okulları ile bir tarih enstitüsü vardır.

GORNO ALTAYSK ÖZERK BÖLGESİ, Rusya Federasyonu'nda özerk yönetim birimi; Altay dağlarında, güneyde Moğolistan ve Çin'le çevrili 92 600 km²'lik bir alanı kaplar; 192 00 nüf. Merkezi *Gorno-Altaysk*. Beluha dağında 4 506 m'ye çıkan bir dizi sıradağ ve platodan oluşan yüzeyi derin vadiler ve geniş havzalarla yarılmıştır. Havzalardaki step bitki örtüsü dağ yamaçlarında yerini iğneyapraklı sık ormanlara, doruklarda ise alp tipi çayırlara, çıplak kayalara ve buzlara bırakır. Gorno-Altaysk kentini çevreleyen yönetim birimi, 1922'de Moğol kökenli Oyratlar (Kalmuklar) için oluşturulmuş ve 1948'e değin bu halkın adını taşımıştır. Bugün, özerk bölge nüfusunun yaklaşık üçte ikisini Ruslar oluşturur. Bir miktar altın ve cıva çıkarılmakla birlikte ekonominin temeli tarımdır. Vadilerde yulaf, tahıl ve sebze yetiştirilir. Dağlarda ve vadideki çayırlarda ise sığır, koyun, keçi, at ve yak öküzü besiciliği ağırlık kazanır. Kürk avcılığı ve kerestecilik de önemli uğraşlardır.

GORNO - BADAHŞAN ÖZERK BÖLGESİ, Tacikistan Cumhuriyeti'nde özerk yönetim birimi; Pamir dağlarında 63 700 km²'lik bir alanı kaplar; 161 000 nüf. Merkezi *Horog* (15 000 nüf.). Çin ve Afganistan sınırında yer alır. 1925'te kurulmuştur. Derin boğazlarla parçalanmış, 7 000 metreyi aşan yüksek dağlardan oluşan bir bölgedir. Boğazlardan geçen Pyanc ırmağının kolları Afganistan sınırının büyük bir bölümünü oluşturur. Nüfusun büyük bölümü batıdaki dar ırmak vadilerinde yaşar. Vadinin sulama yapılan sekilerinde tahıl ve meyve yetiştirilir. Doğuda, dağınık yerleşim alanlarının bulunduğu yüksek çorak platoda Kırgızlar yak ve koyun otlatırlar.

GORODETS, Rusya'da kent, Volga kıyısında. Gorki'nin yukarısında, ırmak üzerinde baraj ("Gorki denizi" adı verilen gölü oluşturur) ve hidroelektrik santralı. Gemi yapımı.

GORO Dİ GREGORİO, XIV. yy.'ın ilk yarısında yaşamış toscanalı heykelci. Giovanni Pisano'nun öğrencisiydi, özgün bir canlılıkla, Massa Marittima'da san Cerbone'nin (1324) ve Messina'da Guidotto di Tabiati'nin (1333) mezarlarını düzenledi.

Gorongoza, Mozambik'te ulusal park, Beira'nın kuzey-batı'sında, *Gorongoza dağı* (1 856 m) çevresinde; 3 200 km².

GORONTALO, Endonezya'da liman, Sulavesi adasının kuzeyinde; 71 000 nüf. Kopra dışsatımı. Besin sanayileri. Üniversite.

GORSEİKSİT a. (fr. *gorceixite*). Miner. Hidratlı baryum ve alüminyum fosfat.

GORSKİY (Aleksandr Alekseyeviç), rus dansçı ve koregraf (Petersburg yakınında 1871 - Moskova 1924). 1896'da İmparatorluk tiyatrosu'nda bale yöneticisi olan Gorskiy, Vladimir Stepanov'un geliştirdiği dans yazısının İmparatorluk bale okulu'nda kullanımını başlattı. *Clorinda, dağ perilerinin kraliçesi* adlı bir perdelik baleyi, dans yazısıyla tümüyle kâğıda geçirerek koregrafiledi, sonra da bunu bale grubuyla uyguladı. 1900'de Moskova'daki Büyük tiyatro'yla anlaştı, bale grubunu yeniden örgütledi. Reformlarını sürdürdü ve Moskova'da, Marius Petipa'nınkinden çok değişik bir koregrafiyle *Don Quijote*'yi sundu. 1911'de *Kuğu gölü*'nü, karakter dansları ekleyerek yeniden sahneye koydu. 1912'de Moskova'da *Notre-Dame de Paris*'yi, 1923-24'te de *Venüs mağarası*'nı gerçekleştirdi.

GORŞKOV (Sergey Georgiyeviç), rus amiral (Kamenets-Podolskiy, Hmelnitskiy yakınında, 1910 - Moskova 1988). 1931'de subay oldu, 1941'de Voroşilov akademisi'ne girdi, İkinci Dünya savaşı'nda Stalingrad cephesinde bir orduya komuta etti. 1948 - 1955 arası Karadeniz filosunun başında bulundu; Sovyet deniz kuvvetleri komutanlığına atandı. Deniz kuvvetlerini 70'li yıllarda amerikan donanması düzeyinde bir güce kavuşturan yenileştirme çalışmalarını yönetti. 1967'de, filo amirali sıfatı ilk kez ona verildi. Aralık 1985'te emekli oldu. Gorşkov, *la Marine en période de guerre et de paix* (fr. çev.) [Savaş ve barış zamanında donanma] (1973) ve *le Pouvoir naval de l'État* (fr. çev.) [Devletin deniz gücü] (1976) adlı iki kitap yayımladı.

GORT (John Standish Surtees Prendergast Vereker, — *vikontu*), ingiliz mareşal (Londra 1886 - *ay. y.* 1946). 1936'da Camberley kurmay okulu'nun başına getirildi, ertesi yıl, İmparatorluk kurmay başkanlığı görevini üstlendi. 1939'da Fransa'daki ingiliz askeri kuvvetleri komutanlığına atandı; bu birliği, mayıs-haziran 1940'ta savaşa soktu. Cebelitarık (1941), sonra Malta askeri valisi oldu, bu adanın savunmasını yönetti. 1943'te mareşal oldu. 1944-1945 arasında Filistin ve Maverai Ürdün'de yüksek komiserlik görevinde bulundu.

GORTER (Herman), hollandalı yazar ve filozof (Wormerveer 1864 - Brüksel 1927). Klasik öğrenim gördükten sonra, "duyumcular"ın yasası niteliğini taşıyan ve alegorik bir biçimde ve insanın mutlak karşısında boyun eğmişliğini yansıtan büyük şiiri *Mei** (1889) ile *De school der Poezie* (1897) adlı şiirini yayımladı; bu ikinci şiirinde hâlâ klasik biçimlere bağlı "80" şairlerinin tersine, ritmik, bürünsel ve sözdizimsel araştırmalara girişti. Bu Spinoza izleyicisi felsefe çalışmalarına yeniden başladı, sosyal demokrat inançtan kopup uzağı gören bir marxçılığa yöneldi ve *Réponse à Lénine sur la "Maladie infantile du communisme"* (fr. çev.) [1920] adlı yapıtında Lenin ile olan görüş ayrılıklarını ortaya koydu. Öğretici özellikteki ilginç felsefi yazıları arasında, *Een klein, heldendicht* (1916) adlı yapıtıyla bir başka önemli çalışması olan epik şiiri *Pan*'ı (1912 ve 1916) yayımladı; bu şiirinde insanların sevinç ve acılarının görüntüsünü çizerek ütopik bir dünyayı yeniden yaratıyordu.

GORTON (John), avustralyalı siyaset adamı (Melbourne 1911). İkinci Dünya savaşı'nda ünlü bir pilottu. 1949'da Victoria'dan Liberal parti senatörü seçildi, sonra Menzies hükümetinde bakanlık yaptı. 1966'da eğitim bakanlığına getirildi. Ertesi yıl Harold Holt'un yerine, Liberal-çiftçi partisi hükümetinin başbakanlığını üstlendi. Savaş aleyhtarı gösterilerin yoğunluğuna karşın Vietnam'daki askeri birliklerin 1970'e değin çekmedi ve sendikalara karşı sert bir siyaset izledi. Sonra Asya uluslarıyla daha yakın bir işbirliğine yöneldi, eğitim ve istihdam yönünden Avustralya yerlilerinin durumunu iyileştirmeye çalıştı. Ama liberallerin 1971 seçimlerinde gerilemesi üzerine istifa ederek yerini savunma bakanı W. McMahon'a bıraktı. İşçi partisi'nin aralık 1972 seçimlerini kazanması Gorton'un siyasal yaşamının sonu oldu. Milletvekilliği 1975'e kadar sürdü.

GORTYNA OCHRACEA a. Üst kanatlarında iki fırfırı şerit bulunan altın sarısı renkli gece kelebeği. (Kanat açıklığı: 4 cm'dir. Kirli pembe renkli tırtılı çeşitli bitkilerin sapında yaşar: kediotu, sığırkuyruğu ve özellikle büyük zarar verdiği enginar. Tırtılın bulunduğu saplar yakılarak zararlıyla mücadele edilir. Kelebek ağustos-eylül aylarında uçuşur. Kukumavpervanegiller familyası.) [Eşanl. XANTHAECIA FLAVAGO.]

GORTYNE. Esk. coğ. Girit'in orta kesiminde kent, bugünkü Messara ovasında. Minos döneminde kurulan, Dor öncesi ve Dor'lu kavimlerin yerleştiği Gortyne, adanın en önemli sitelerinden biriydi ve Konossos'la sürekli rekabet halindeydi. Çok geniş bir alana yayılan kalıntıları bir Apollon Pythios tapınağı, bir Mısır tanrıları tapınağı, bir nymphaios, iki tiyatro, kaplıcalar, bir stadyum ve Girit'in koruyucusu aziz Titos'a adanan bir bazilikayı kapsar. 1884'te kalıntılar arasında, İ.Ö. V. yy.'dan kalma, üzerinde *Gortyne yasaları* yazılı çok uzun bir yazıt bulundu. Aile hukuku, mülkiyetin devri, evlat edinme, boşanma ve suçlar üzerine olan bu yasalar eski yunan toplumuyla ilgili çok önemli bir belgedir.

GORY KOCİE, Polonya'nın batısında büyük tepeler yayı. Almanya'nın doğusunda, Neisse ırmağının yakınlarında başlayan bu yay, Wroclaw'ın aşağı kesiminde Oder vadisini yeniden keser ve Prosna vadisine kadar ilerler. 200 km uzunluğunda ve 10 km genişliğindeki bu engebe çizgisi, genel manzara içinde kolayca fark edilebilir (yükseltisi 200 metreyse de, çevresinden yüksekliği 100-150 m kadardır).

GÓRY SOWİE ("Baykuşlar dağı"), Polonya'nın Südetler (Sudety) kütlesine bağlı dağ; Aşağı Silezya'daki güçlü yamacın (700 - 1 000 m) bir parçasıdır. Cambria-öncesi çağda oluşmuş billurlu bir bloktur (en yüksek yeri 1 015 m). Góry Sowie'nin arkasında, dağlar arasında, Kłodzko havzası uzanır.

GÓRY SWİĘTOKRZYSKİE ("kutsal Haç dağları"), Polonya'nın güneyinde küçük dağ kütlesi, Küçük Polonya platosunun doğu kenarında, Kielce'nin D.'sunda. Kaledonyan kıvrımlanma devrinden başlayarak birçok paralel zincir halinde oluştu; zincirlerin en önemlisi, kuvarsit ve sert kumtaşından (en yüksek noktası Łysica

A. P. N.

Maksim **Gorki** (1921'de)
L. N. Andreyev'in portresi
Tretyakov galerisi, Moskova

Hollanda haber servisi

Herman **Gorter**

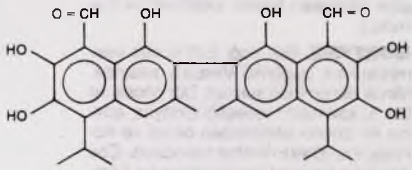
[612 m], bir köknar ormanıyla örtülüdür) Łysogóry'dir ("kel dağ"); ikinci doruk Łysiec'e Łysa Góra adı da verilir (bazen bu ad, yanlış olarak, bütün kütle için de kullanılmaktadır).

GORYTES a. (yun. *gorytos*, bir yayın kılıfı, sadak). Eşekarısına benzeyen, zarkanatlı kumarılarını içeren cins. (*Cicadella* cinsi üyelerini avlar. Kumarısıgiller familyası.)

GORZ (Gerard HORST; **André** — denir), avusturya kökenli fransız filozof ve yazar (Viyana 1923). Michel Bosquet adıyla *l'Express*'te (1955-1964), ardından *Nouvel Observateur*'de gazetecilik yaptı, *les Temps modernes* dergisinin (1960'tan başlayarak) ortak yöneticileri arasında yer aldı. Varoluşçuluktan, sonra da marxçılıktan yola çıkarak, insan koşulları üzerine somut bir çözümleme ve yorumun temellerini saptadı. Böylece, fenomenolojik varoluşçuluk ile marxçılığın karşılıklı alanlarını belirlemeye ve özellikle üstbelirlemeye gerçek anlamını vermeye çalıştı. Bu açıdan bakılırsa, *les Fondements pour une morale* (Bir ahlak için temel ilkeler) [1977] en önemli yapıtı sayılabilir. Öteki yapıtları: *le Traître* (Hain) [1958], *la Morale de l'histoire* (Tarihten alınacak ders) [1959], *Stratégie ouvrière et néocapitalisme* (İşçi stratejisi ve yenikapitalizm) [1964], *le Socialisme difficile* (Zor sosyalizm) [1967], *Réforme et révolution* (Reform ve devrim) [1969], *Critique du capitalisme quotidien* (Gündelik kapitalizmin eleştirisi) [1973], *Écologie et politique* (Çevrebilim ve siyaset) [1975-1979], *Elveda proletarya* (Adieux au prolétariat, 1980), *Cennetin yolları* (les Chemins du Paradis, 1983).

GORZÓW WIELKOPOLSKI, Polonya'da kent, Aşağı Warta kıyısında, voyvodalık merkezi; 123 400 nüf. (1990). Kimya, tekstil, metalürji ve makine sanayileri. —*Gorzów Wielkopolski voyvodalığı* (8 494 km²; 494 000 nüf. [1989]) geniş ormanlar içerir; kuzey kesiminde tarım, güneydekinden daha zengindir (çavdar, patates). Voyvodalıkta, küçük sanayiler içeren birçok kasaba bulunur.

gosipol

Schneiders-Ziolo

Goslar
Belediye sarayı'nda
Huldigungssaal salonu
(1500'e doğr.)

GOSAİNTHAN → ŞİŞABANGMA.

Gosbank (rusça *Gosudarstvenniy Bank*'ın [Devlet bankası] kısa yazılışı), sovyet iktisadi planlamasının merkez organlarından. Bir merkez bankasının normal işlevleri (para emisyonu, dış ülkelerle parasal işlemlerin yürütülmesi) dışında, başka yerlerde Hazine'nin gördüğü işlevleri de üstlenmek, ekonomik kuruluşlara krediler vermek amacıyla kurulmuştur.

GOSİPOL a. (fr. *gossypol;* lat. *gossypium*, pamuk'tan). Kim. Formülü $C_{30}H_{30}O_8$ olan terpen kökenli sarı pigment; pamuğun, kökü dışında bütün organlarında bulunur. İnsan ve hayvanlar için zehirli bir maddedir. (Islah yoluyla gosipolsuz pamuklar yetiştirilmiştir. Pamuk tohumu ununda bulunan gosipol, çeşitli kimyasal yöntemlerle uzaklaştırılır ve böylece yenilecek duruma gelmesi sağlanır.)
—ANSİKL. Günde 2 g dozda alınan gosipol, geviş getiren hayvanlar dışında, kanın oksijen taşıma kapasitesini düşürmesi yüzünden zehirleyici bir etki gösterir. Dolayısıyla pamuk küspesinin hayvan yemi olarak kullanılması sakıncalıdır. Bununla birlikte Çin'de yapılan deneyler, günde 20 mg dozda alınan gosipolun, spermatogenez üzerine etkimesi sonucu tersinir olarak gebeliği önlediğini gösterdi. Bu ülkede yapılan gözlemlere göre pamuk tohumu yağı yiyen erkeklerin, epididimlerinin spermatozoit (sperma) taşımamaları yüzünden belli bir süre kısırlaştıkları, ancak libido ve üreme etkinliklerini yitirmedikleri belirlendi. Gebelik önleyici etkiyi sağlayan maddenin, spermatitlerin mitokondrileri üzerine etkiyerek spermatogenezi kilitleyen bir naftoik aldehit olduğu sanılmaktadır. Gosipol alımının durdurulmasından birkaç ay sonra üreme işlevi yeniden kazanılmaktadır.

GOSİPOZ a. (fr. *gossypose;* lat. *gossypium*, pamuk'tan). Pamuk tohumundan özütlenen ve rafinozun özdeşi olan holozit.

GOSLAR, Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinde kent, Harz dağlarının kuzey eteğinde; 54 000 nüf. Turizm ve sanayi (kimya, tekstil, camcılık, yapı gereçleri) merkezi. Bölgede kurşun, çinko ve bakır yatakları.
—Güz. sant. Kent, zenginliğini gümüş madenlerinin ve ormanların işletilmesiyle sağladı. XI. yy.'da imparatorlar burada oturdu, Hansa sırasında (XIV.-XVI. yy.) ikinci bir refah dönemi yaşadıktan sonra unutuldu, ancak XIX. yy.'da Prusya egemenliği sırasında yeniden önem kazandı. XI. yy.'dan kalma imparatorluk sarayı XIX. yy.'da Prusyalılar tarafından restore edildi: yanlarında iki kule bulunan büyük anakapı; St-Ulrich (XII. yy.) ile imparator Heinrich III'ün mezarı (XIII. yy.); büyük salon ile imparatorların tahtı (XI. yy.) [1871'de Reichstag'ın açılışında Wilhelm I bu tahta oturdu]. Gotik belediye sarayı'nda (XIV. - XV. yy.) Meryem'in, Roma imparatorlarının, peygamberlerin ve sibyllaların yaşamlarından sahneleri betimleyen geç gotik dönem resminin ender örnekleriyle bezenmiş ünlü *Huldigungssaal* salonu bulunur. Dolma tekniğiyle yapılmış birçok ev arasında, *Brusttuch* konağı ve Siemens ailesinin ilk evi en ünlüleridir.

GOSLARİT a. (fr. *goslarite;* öz. a. *Goslar*'dan). Miner. Hidratlı doğal çinko sülfat; Goslar yakınlarındaki Rammelsberg blend ocaklarında çiçeklenmiş ya da taşlanmış lifler halinde bulunur.

GOSLİNG (Nigel), ingiliz dansçı ve yazar (Londra 1909 - *ay. y.* 1982). Ballet Rambert School'a girdi (1935-1939) ve bir süre trupta çalıştı (1939-1941). Karısı dansöz Maud Lloyd* ile birlikte ve **Alexander Bland** takmaadıyla, 1948'den başlayarak *Ballet* dergisinde, daha sonraları da *The Observer*'da (1955) [burada aynı zamanda sanat eleştirmenliği de yaptı, 1961-1975] dans eleştirileri yazdı. Gosling'ler, aynı takmaadla, *The Dancer's World* (1963), *The Noureyev Image* (1976), *A History of Ballet and Dance* (1976) adlı yapıtları da yayımladılar.

GOSPEL ya da **GOSPEL SONG** a. (ing. sözcükler; *gospel:* İncil, *song*: şarkı). ABD zencilerinin dinsel şarkısı.
—ANSİKL. Kuzey Amerika zencilerinin dinsel şarkıları, XVII. yy.'ın başlarında Afrika'dan getirilmeye başlanan zenci kölelerin torunlarının hıristiyanlaştırılması sonucu, XVIII. yy.'da doğdu. Beyaz misyonerler ve din adamları, kölelerin din değiştirmelerini kolaylaştırmak amacıyla onlara protestan ilahilerini öğrettiler. Afrikalı kimliğini henüz yitirmemiş olan zenci halk, bu ilahileri, yavaş yavaş, daha zengin anlatımlı, daha ritmik ve daha coşkulu bir müziğe dönüştürdü. İlk gospel örneklerinde, çokritimlilik belirgin değildi. Çünkü, vurmalı çalgılar zencilere uzun zaman yasaklanmıştı ve gospel'lar okunurken ritim çalgısı çalınmıyordu. Bu şarkılar, daha sonra "negro-spirituals" ve "gospel songs" adıyla anıldı. Kültürel kökenleri aynı olmakla birlikte, spiritual ve gospel arasında kimi ayrımlar vardır. Spiritual, bir tür dinsel şarkıdır ve bestecisi bilinmez. XIX. yy.'da ortaya çıkan ve çalgı eşliği olmaksızın koro halinde söylenmesi gelenekleşmiş olan bu şarkıların melodileri, armonileri ve ritimleri görece yalındır. En ünlü negro-spiritual'lar arasında *Swing Low, Sweet Chariot, Sometimes I feel like a motherless child* anılmalıdır. XX. yy.'da Sanctified Church'te ortaya çıkan gospel ise, spiritual'ın tersine, belli yazarlar ve besteciler tarafından yaratılır. Bu yaratıcıların en ünlüleri Thomas A. Dorsey ve James Cleveland'dır. Spiritual'lardan çok daha neşeli olan gospel'lar, müzik açısından daha karmaşık ve daha zengindir. Her zaman, piyano (ya da org), bas, bateri gibi çalgıların eşliğinde söylenir. Bu çalgılara kimi zaman üflemeli çalgılar da eklenir. Bir gospel'ın büyük bölümü, koronun eşlik ettiği bir solocu tarafından okunur. Gospel, en parlak dönemini 1930-1960 arasında yaşadı. Afrika kökenli Amerikalılar'ın dinsel müziği, başta caz olmak üzere, blues, rhythm and blues ve soul gibi müzik türlerinin temelini oluşturdu. Buna karşılık, o da, XX. yy.'ın ilk çeyreğinde cazdan ve blues'dan etkilendi. Bu türler arasındaki bağlar o kadar sıkıdır ve öyle ortak özellikler (örn. riff kullanımı ve swing) vardır ki, zaman zaman birbirlerinden ayırt edilmeleri güçleşir. Bir rhythm and blues şarkısı ile bir gospel arasındaki fark, çoğu kez sözlerdedir. Amerikalı zenci şarkıcıların çoğu, Sanctified Church, Pentacostal Church, Church of Holiness Science, Church of God Apostolic gibi zenci kiliselerinde yetişmiştir. Afrika kökenli Amerika müziğinin konservatuvarı durumuna gelen kiliseler, bu özelliklerini günümüzde de korumaktadırlar. En iyi vokal gospel grupları arasında, Angelic Gospel Singers, Clouds of Joy, Edwin Hawkins Singers, Golden Gate Quartet, Soul Stirrers, Stars of Faith Staple Singers; solo şarkıcılar arasındaysa Mahalia Jackson, Rosetta Tharpe, Marie Knight, Bessie Griffin ve Marion Williams anılmalıdır.

Gosplan (rusça *Gosudarstvenniy

Planoviy Komitet'in [Devlet planlama teşkilatı] kısa yazılışı), 1921'de kuruldu ve 1978'de SSCB Federal cumhuriyet komitesi'ne dönüştü. Planın yönlendirilmesi siyasal iktidarın (parti, hükümet, yüksek Sovyet) yetkisi içindeydi. Gosplan bu yönlendirmeyi belirginleştirir ve sayısal denetime bağlar; bunları işletmelerin bağlı olduğu bakanlıklara ya da yönetim kademelerine sunardı. Bu işletmeler ve bakanlıklar, kendi plan taslaklarını hazırlar; Gosplan aralarında eşgüdüm sağlamak ve beş yıllık ya da yıllık kesin planı hazırlamak amacıyla bunları yeniden incelerdi. Sonra plan Bakanlar kurulu'na sunulur ve yüksek Sovyet tarafından onaylanır, böylece yasa gücünü kazanırdı.

GOSPODAR a. (slavca sözc.). Kur. tar. Osmanlı devletinde Rumeli'deki büyük toprak sahiplerine verilen unvan.

GOSPORT, Büyük Britanya (Hampshire) liman kenti, Portsmouth körfezinin batı kıyısında; 77 000 nüf. Deniz hastanesi. Radarlar.

■**GOSSAERT** (Jan), **Mabuse** denir, eski hollandalı ressam (Maubeuge [?] 1478'e doğr. - Middelburg 1533 ile 1536 arasında). İlk yapıtları olan *Müneccimlerin tapınması* (Londra) ya da *Malvagna üçkanatlısı* (Palermo) G. David ile Dürer'in etkisini yansıtır. 1508'den 1509'a kadar kalmış olduğu İtalya ise etkisini *Aziz Luca Bakire Meryem'in portresini yaparken* (Prag) adlı tablosunda gösterir. Sanatçı, Mechelen' de Karl V ve Avusturyalı Margherita için çalıştı (1515-1517). Utrecht'te Philippe de Bourgogne'a eşlik etti ve onun ölümünden sonra Middelburg'a gitti. Burada *Danimarkalı Christian II'nin çocuklarının portresi* adlı tabloyu yaptı (Hampton Court). Gossaert, kuzey gelenekleriyle Rönesans'ın buluştuğu noktada önemli bir yer tutan, bir geçiş dönemi ressamıdır: *Bakire Meryem ve Çocuk İsa* (Münih, Brüksel), portreler (*Carondelet ikikanatlısı*, Louvre), çıplaklar (*Âdem ile Havva*, Berlin ve Hampton Court), mitolojik sahneler (*Danae*, Münih; *Neptunus ve Amphitrite*, Berlin).

GOSSAERT (Frederik Carel GERRETSON, **Geerten** —denir), hollandalı şair, iktisatçı ve toplumbilimci (Kralingen 1884 - Utrecht 1958). Bu sömürge tarihi profesörü "canlı bir retorik" aracılığıyla, "80" lerin şiir sanatıyla bağlarını kopararak kuşkuculuk ile koşulsuz iman arasında bir dinsel arayışı dile getirdi (*Experimenten*, 1911).

GOSSAU, İsviçre'de (Sankt Gallen kantonu), komün, Sankt Gallen'in B.'sında; 14 600 nüf. Tekstil sanayileri (işlemeler). Makine yapımı. Sepicilik. Besin sanayisi.

GOSSE (*sir* Edmund William), ingiliz çevirmen, eleştirmen ve şair (Londra 1849 - *ay. y.* 1928). Özyaşamöykusü (*Father and Son*, 1907), Victoria çağı konusunda bir başvuru yapıtı oldu. İbsen'i ingiliz okuruna tanıttı ve çok sayıda edebiyat tarihi yazdı (*French Profiles*, 1905; *Swinburne*, 1917).

■**GOSSEC** (François Joseph GOSSÉ —denir), fransız besteci (Vergnies, Hainaut, 1734 - Paris 1829). 1784'te yöneticiliğine getirildiği Krallık şan okulu'nu Sarrette ile birlikte Ulusal konservatuvar'a dönüştürdü (1795) ve burada 1815'e değin besteleme dersleri verdi. Missalar (*Ölüler missası* [1760]), iki oratoryo (*İsa'nın doğuşu* [1774], *Ahit sandığı* [1781]), üç *Te Deum*, devrim marşları (*14 Temmuz şarkısı*, *Özgürlük için*, *Doğa için*, *Tanrı için*, *İnsanlık için*, *Zafer marşı*) ve çok sayıda çalgı yapıtı besteledi.

GOSSEN (Hermann Heinrich), alman iktisatçı (Düren, Vestfalya Renanyası, 1810 - Köln 1858), marjinalist okulun öncüsü. Tek bir yapıtı vardır: *Entwicklung der Gesetze des menschlichen Verkehrs und der daraus fliessenden Regeln für menschliches Handeln* (İnsan ilişkileri yasalarının ve insan davranışları yönünden bu yasalardan doğan kuralların gelişimi) [1854].

GOSSLER (Gustav VON), prusyalı siyaset adamı (Naumburg 1838 - Dantzig 1902). 1877'de Reichstag'a milletvekili seçildi. Muhafazakâr parti liderleri arasında yer aldı. Bismarck kendisini din işleri bakanı yaparak (1881-1891) Papalık ile bir anlaşma yapıp *Kulturkampf* olayına son verilmesinde kullandı.

GOSSON (Stephen), ingiliz yazar (Canterbury 1554 - Londra 1634). *Apologie for the School of Abuse* (1579) adlı yapıtında, döneminin yazarlarını Londra çevresinde, melodram beğenisiyle bayağı komediyi destekleyerek karışıklık yaratmakla suçlayarak şiddetle eleştirdi.

GOSSYPARİA a. Arabistan'da yaşayan ağaççıl eşkanatlı böcek cinsi. (Bir tür ılgın ağacı [*Tamarix mannifera*] üstünde bulunur ve "Sina kudrethelvası" denilen maddenin oluşmasını sağlar. *Gossyparia ulmi* karaağaçlara büyük zarar verir. Kabuklubitgiller familyası.)

GOST a. (ing. *ghost*, hayal'den). Opt. Düzgün aralıklı çizgiler içermeyen bir tayf ağındaki zayıf, parazit tayf çizgilerine verilen ad.

GOSVAMİN (*ineklerin soyluları* anlamında sanskr. sözc.). Bengalli aziz *Caitanya*' nın tilmizlerinden bir grup. Grubun doktrinini açıklayan ve dinsel törenlerle ilgili uygulamaları açıklayan önemli bir tapınma kitabı yazmakla görevlendirilmişlerdi.

GOSZCZYŃSKİ (Seweryn), polonyalı yazar (İlińce, Kiev eyaleti, 1801 - Lwów 1876). Ukrayna romantik okuluna bağlı bir şair olarak, *Zamek Kaniów* (1828) adlı şiirinde, başkaldırmış Ukrayna halkının acılı bir görüntüsünü çizdi. İlk komplocuları arasında yer aldığı 1830 Polonya ayaklanmasından sonra, Galiçya'da kaldı ve 1838'de Fransa'ya sığındı. Simgesel özellikler taşıyan *le Roi du vieux château* (fr. çev.) [1842] adlı anlatısı Polonya'nın durumunu yansıtır.

GOŞA sıf. (türkç. *koşa*, çift'ten azerice *goşa*). Ed. *Goşa cığalı bayatı*, Azerbaycan ve Doğu Anadolu'da halk edebiyatında cinaslı bir tür maniye verilen ad. Çifte cinaslı mani. 1, 2, 4. dizelerin sonundaki sözcükler cinaslıdır: *Aşığ minaya deyer / Her gün min aya deyer / Gaşın kimi gaş olmaz / Üzün min aya deyer.*

GOŞEN, Nil deltasının doğu kesiminde kent, Tanis yakınlarında. Aralarında Yusuf'un ailesinin de bulunduğu musevi göçmenler, yaklaşık İ.Ö. XVII. yy.'da buraya yerleştiler. Mısır yönetiminin, daha sonra Goşen bölgesini değerlendirme ve yabancı kolonları yerleştirme görevini Yusuf'a verdiği sanılır.

GOŞİST a. (fr. *gauchiste*). → SOLCU.

GOŞİZM a. (fr. *gauchisme*). → SOLCULUK.

GOŞO a. (ispanyol amerikan dilinde *gaucho*; kiçua dilinde *wahča*, yoksul'dan). Güney Amerika'da, özellikle de pampalarda büyük sığır sürülerini güden çoban.
—ANSİKL. Genellikle melez olan goşolar, derisi için öldürdükleri sürü hayvanlarını avlayarak geçinen karışık bir halk oluştururlar. Goşolar atlıydı, XVIII. yy.'da ortaya çıktılar, bağımsızlık savaşlarında ve XIX. yy.'ın ilk yarısındaki iç savaşlarda önemli rol oynadılar. Çit kullanımının yaygınlaşmasından bu yana goşolar yok olmakta, kalanlarsa sürülerin bir yerden başka bir yere götürülmesinde uzmanlaşmıştır.

GOŞO HEİNOSUKE, japon film yönetmeni (Tokyo 1902 - *ay. y.* 1981). Verimli bir yönetmendi (150'den fazla film). Japonya'da çok tutulmasına rağmen ülkesi dışında çok az tanındı. Gerçekçi ve toplumsal ürünler verdi. *Arkadaşım ve eşim* (1931), *İzu dansözü* (1933), *Yaşamın yükü* (1935), *Adsız insanlar* (1937), *Dört baca* (1953),

Lauros-Giraudon

Jan Gossaert'in
Carondelet ikikanatlısı (1517)
solda: *Jean Carondelet*
sağda: *Bakire Meryem ve Çocuk İsa*
Louvre müzesi, Paris

Osaka'da bir otel (1954), *Büyümek* (1955), *Sarı karga* (1957), *Şölen* (1967).

GOŞUN, japon ressam (Kyoto 1725 - ? 1811). Buson'un öğrencisi oldu, Maruyama okulunun "gerçekliği" ile okumuşların resim sanatının "idealizmi" arasında bir bireşim oluşturan Şico okulunu kurdu.

G.O.T. Biyokim. GLUTAMAT-OKSALOASETAT -TRANSAMİNAZ"ın kısaltması.

GOTÇA a. Gotlar'ca konuşulan ve doğu germence öbeğinin bilinen tek tanığı olan ölü dil.
—ANSİKL. Gotça, Kuzey-doğu Avrupa'da geniş bir alana yayılmış olan Gotlar'ın doğuya, güneye ve güney-batı'ya (Balkanlar, İtalya, İspanya) göçlerinden önce kullandıkları dildir. Bu dilin, İtalya'da VI. yy.'ın ortalarına doğru (Ostrogot krallığı'nın düşüşü) ve Vizigot İspanyası'nda VII. yy. içinde ortadan kalktığı sanılır. Bu dil, IV. yy.'da aryan piskopos Ulfilas'ın, Aşağı Tuna'ya yerleşmiş vizigot boyları için yaptığı bir Kutsal Kitap çevirisiyle tanınır. Sözkonusu metin, VI. yy. ortalarından kalma (Kuzey İtalya'da bulundu) ve Uppsala'da saklanan, ince bir deri üstüne gümüş ve altın harflerle yazılmış bir kopyasıyla, *Codex argenteus*, günümüze değin gelmiştir. Germen dillerinin ilk ortak durumunu tanımada çok büyük bir önem taşır, çünkü, ancak Karolenj döneminde ortaya çıkan öbeğin öteki metinlerinden (eski ingilizce, eski saksonca, eski yukarı almanca) birkaç yüzyıl daha eskidir.

Gotçada birçok eskil özellikler görülür: ikilin ve fiil çekiminde ara-edilgen biçimlerin varlığı, ad çekiminde seslenme durumu; ne tanımlık vardır, ne de cümle içinde fiilin yerine ilişkin kesin bir kural.

Gotçanın, İtalya ve İspanya'dan çok, Kırım'da daha uzun süre yaşadığı sanılır: 1560'lara doğru, bir flaman diplomat, Avusturya imparatoru Ferdinand I'in İstanbul'daki elçisi Ogier Ghislain de Busbecq, bir Kırım topluluğunun dilinden kendi diliyle benzerlikler gösteren birtakım sözcük ve cümleler derlemişti; sonradan, bunların gotçanın bir biçimi oldukları anlaşıldı.

Bibliothèque Nationale, Paris

Gossec
Antoine Veslier'nin
bir tablosundan (1865)
ayrıntı
Opéra müzesi, Paris

GOTHA a. (*Gotha almanağı*'ndan). Mali, aristokratik, siyasi yüksek çevrelerden gelen ve yüksek sosyetedeki ünleriyle değerlendirilen kişiler topluluğu.

GOTHA a. 1940 yılında Paris'e saldırılarda kullanılan üç kişilik alman bombardıman uçağı (motoru 540 BB).

GOTHA, Almanya'nın Thüringen eyaletinde kent, eyalet merkezi Erfurt'un batısında yer alır, eski Saksonya-Coburg-Gotha düklüğünün merkezi, Thüringenwald'ın eteğinde; 58 000 nüf. (1990). Eskiden, sigorta şirketleri ve ticaret okulu sayesinde iktisadi önemi büyüktü. Justus Perthes'in 1785'te kurduğu coğrafya enstitüsü, bütün dünyaya ilişkin bir harita ve belge koleksiyonu içerir. Kentte, temeli XVI. yy. sonuna dayanan belediye sarayı, tarihi evler ve özellikle, bir tiyat-

ro, büyük bir kütüphane ve birçok müze (Sanat galerisi [Cranach, vb.], arkeoloji, tarih, folklor) içeren Friedenstein şatosu (XVII. yy. barok üslubunda) bulunur. Demiryolu gereçleri. Kauçuk. Hazır giyim. Basımcılık.

Gotha almanağı, 1763'ten beri fransızca ve almanca olarak çıkan soy ve diplomasi ile ilgili yıllık. 1944'te yayımı durduruldu. Ancak 1951'de Almanya'da *Genealogisches Handbuck des Adels* adı altında yalnızca almanca olarak bir başka yıllık çıkarılmaya başlandı.

Gotha programı, Alman sosyal demokrat partisi'nin kuruluşunu belirleyen Gotha kongresi'nde (mayıs 1875) hazırlanan program. Lassalle'in tezlerinden yana olanlarla Marx ve Engels'in tezlerini savunanların birleşmesinden ortaya çıktı. Marx ve Engels, *Gotha* programının eleştirisi* (Zur Kritik der sozialdemokratischen parteiprogramms) adlı bir yapıt yazdılar.

Gotha programının eleştirisi, Karl Marx'ın yapıtı; 1875'te yazılan bu yapıt, 1891'de Engels tarafından yayımlandı. Bu başlık, *Alman işçi partisi programının sayfa kenarı yorumları*'nın (alm. *Randglossen zum Programm der deutschen Arbeiterpartei*) alışılagelmiş başlığıdır. Gotha kongresi 1863'te Lassalle tarafından kurulan Alman emekçileri genel derneği ile Bebel ve W. Liebknecht tarafından 1869'da kurulan Alman sosyal demokrat partisi'ni birleştirecekti. Dernek yandaşlarının ağır bastıkları bir komisyon bir program tasarısı hazırladı. Bu tasarı öylesine reformist bir nitelik taşıyordu ki, Bebel de bir karşı-tasarı hazırladı ve Bracke tasarı metnini Marx'a iletti. Bunun üzerine Marx, "Gotha programının eleştirisi" adı verilen ve gerçekte eleştirel açıklamalardan ("sayfa kenarı yorumları") başka bir şey olmayan metni yazdı. Kongreye iletilmesine karşın, bu metin kongrede açıklanmadı ve program olduğu gibi kabul edildi. Burjuva basının yeni partiye yöneltti̇ği saldırı karşısında dayanışmayı bozmamak için, Marx ve Engels sessizliklerini korudular ve metin ancak daha sonra, Marx'ın "yorumlar"ındaki birçok tezin parti programına geçtiği Erfurt kongresi'nden az önce, Alman sosyal demokrat partisi'nin organı olan *Vorwärts*'te yayımlandı.

Marxçılığın bu temel metninde yazar, üretim araçlarının kolektifleştirilmesini ve kapitalist toplum ile komünist toplum arasındaki "siyasal geçiş dönemi"ni tanımlıyor, özellikle de bu dönem boyunca, "devletin devrimci proletarya diktatörlüğünden başka bir şey olamayacağı"nı ileri sürüyordu.

GOTHARD ya da **GOTTHARD** →SANKT GOTTHARD.

GOTHART ya da **NİTHART** (Mathis ya da Mathias) → GRÜNEWALD.

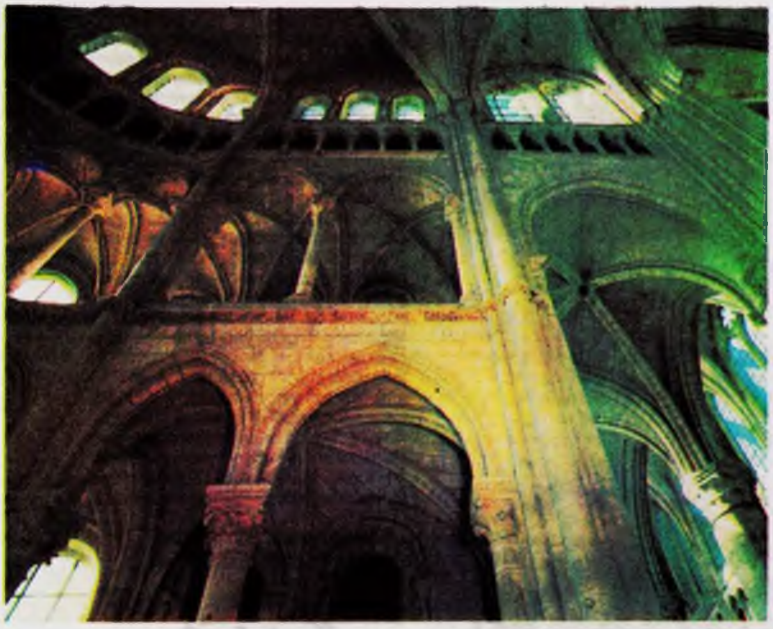
GOTHESCALCUS ya da **GOTTSCHALK,** filozof ve keşiş (803'e doğr. -Hautvillers 868-870'e doğr.). Fulda manastırı'nda eğitim gördü, 829'da manastırdan çıkarak İtalya ve Orta Avrupa'da gezici bir yaşam sürdü. Savunduğu görüşler nedeniyle 848'de mahkûm edilip kırbaçlandı, sonra Reims yakınlarındaki Hautvillers manastırı'nda hapsedildi, ölünceye kadar da bu manastırda kaldı. John Scotus Erigena tarafından eleştirildi, Loup de Ferrières tarafından desteklendi. Giriştiği en sert tartışma Hincmar'la yaptığı tartışmaydı. Zamanın geleneği uyarınca, Gothescalcus uslamlamayı (tasım) sözcüklerin fazlasıyla mantıkçı bir kullanımına bağlıyordu. Bazı Kutsal Kitap kahramanlarını (Âdem, Havva, Habil; Petrus, Paulus, Yuhanna), Teslis'in dile getirdiği üçlemlerle aynı nitelikteki bölünmez üçlemler olarak görüyordu. Yazdığı bir *Pitacium*'dan bazı parçalar kaldı. *Ad reclusos et simplices* adlı yapıtı ise kayboldu.

GOTHLAR → GOTLAR.

GOTİK sıf. (fr. *gothique*). Avrupa'da XII. yy.'dan Rönesans'a kadar süren bir sanat

XII. VE XIII. YY.'LARDA GOTİK SANAT

M. Cambazard-Explorer

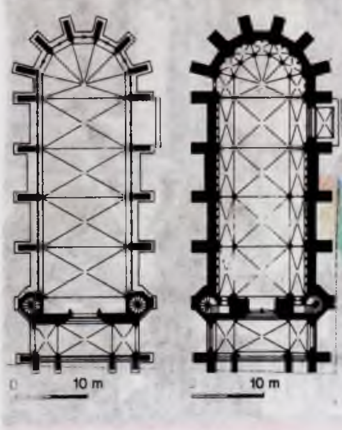
Soissons'da Saint-Gervais-et-Saint-Protais katedrali'nin güney çaprazsahın kolu (1177'de başlandı)

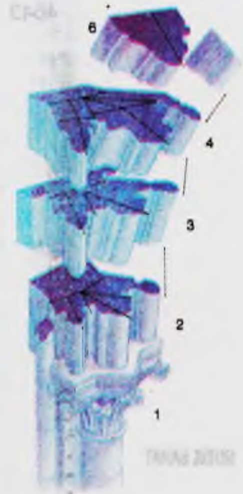
biçimine denir. (Bk. *ansikl.* böl. Güz. sant.)
—Ed. XVIII. yy. sonlarında özellikle İngiltere'de ortaya çıkan ve hem kara romana, hem fantastiğe yaklaşan akıma denir. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Güz. sant. *Uluslararası gotik üslup,* XIV. yy.'dan XV. yy.'a geçerken Avrupa'da yaygınlaşan zarif, hatta maniyerizme kaçan estetik anlayışa verilen ad. Heykelciliğin büyük bir bölümünde, süsleme sanatlarında ve özellikle resimde (tezhipler ve panolar) etkili oldu. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Havc. Sesüstü hızlarda yararlanılan bir kanat biçimi için kullanılır.
—Paleogr. XII. yy.'dan XV. yy.'a kadar elyazması kitapların çoğaltılmasında kullanılan bazı yazı biçimlerine denir; bu yazı türlerinde, harflerdeki eğri çizgilerin yerini, birbiriyle açılar oluşturan düz çizgiler almıştır. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ed. Gotik terimi (o dönemde barbar ya da akıldışı anlamına geliyordu) daha XVIII. yy.'da "kara roman" anlamında kullanıldı. Aristokratik (Walpole) ya da büyük burjuva (Beckford) nitelikli bir akım, tarihin gerisinde kalan ya da kaprise dönüşebilen bir arzuyla körleşen (Beckford' un *Vathek* adlı yapıtı) bir sınıfın bunalımını fantastik öğelerle canlandırır, kadınlarla (Ann Radcliffe, *Mysteries of Udolpho,* 1794) ve sadizmle ilgili akımsa (Lewis, *The Monk**, 1796) yeniden bulunan korkunun hazlarını anlatır. Saldırı ya da hapis tehlikesiyle karşı karşıya kalan kadın kahraman, kurtarıcılarının iki yüzlülüğüne tanık olur; ancak şafak canavarları dağıtır; büyük düşsel korkular gerçeği güvenli kılar. Korku ya da bunalımla oynamayı reddeden romantikler, gotiği başkaldırıya (Byron), arzunun karmaşıklığı üzerinde düşünmeye (Coleridge, Keats), yargıçları suçlamaya (Mary Shelley) yönelerek derinleştirdiler, ancak, "kentsel gerçeklik" (Dickens) ya da "tarihsel" olanın (Scott) içinde yaşamını sürdüren gotik estetik, fantastik ya da bilim kurguda yeniden serpilecek ve ingiliz mimarisindeki (XIX. yy.) yenilenmeye öncülük edecekti.
—Güz. sant. Rönesans döneminde fransız hümanistleri "gotik" sözcüğünü Alpler'in kuzeyinde kalan ortaçağ sanatının tümünü belirtmek için kullanmışlardı.

GOTİK SANAT

Paris'te Sainte-Chapelle'in (1246-1248) ekorşesi ve planları

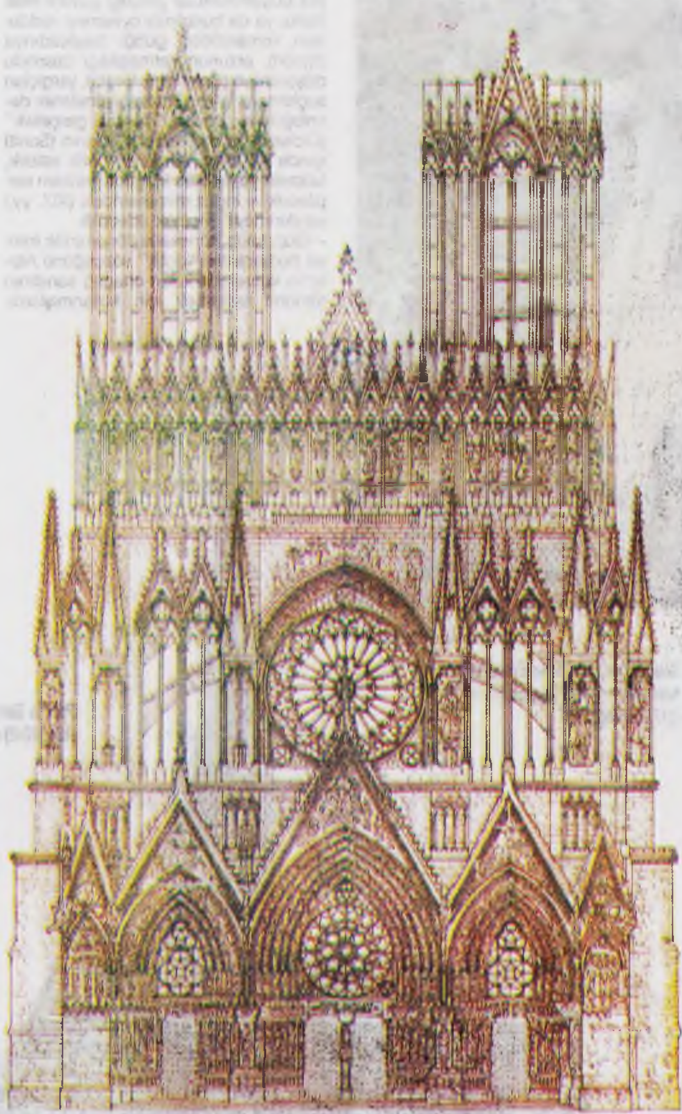

sivri kemer kollarının başlangıcı (XIII. yy.)
1. Sütun başlığı; 2. Birinci yastık; 3 ve 4. Bindirme oluşturan yastıklar; 5. Kemer taşı; 6. Pekitme kemeri taşı.

Laon katedrali'nin planı (1160-1225'e doğr.)

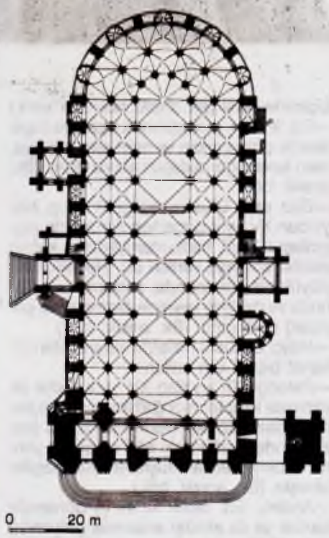

Reims katedrali'nin batı cephesi; anayapı XIII. yy.'da yapıldı, kulelerse XV. yy. sonunda tamamlandı; ışınlı gotik

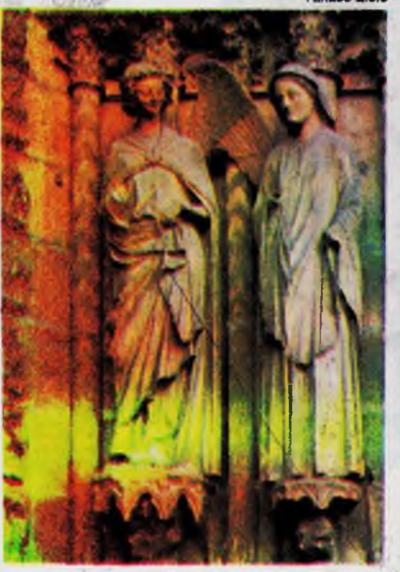
XVIII. yy.'ın sonunda bilginlerce yeniden kullanılan sözcük, XII. yy.'ın ikinci çeyreğinden XVI. yy. sonuna kadar gelişen ve özellikle mimarlıkta birçok evreden geçen bir sanat için kullanıldı.

• *Mimarlık.* Paris bölgesinde doğan gotik mimarlığın ilk başyapıtı, 1135-1144 tarihlerinde rahip Suger tarafından yaptırılan Saint-Denis bazilikası'dır. Gotik sanatın kaynağında, yapıların iç mekânlarının çeşitli hacimlerini birleştirmek ve aydınlığı artırmak istemi vardır, çünkü roman kiliseleri iç kısımları bölmelere ayıran ve tonozları taşıyan güçlü duvarlarla ve ancak küçük pencerelerden ışık alacak biçimde yapılmıştır. İlk gotik yapı ustaları, amaçlarına ulaşmak için, bir önceki dönemin yapım yöntemlerini geliştirdiler ve sivri kemer çaprazlı tonozlara sistemli bir biçimde yer verdiler. Sivri kemerler, köşelerdeki taşıyıcılardan başlayıp tonozun ortasında (kilittaşında) kesişen çapraz kemerlerdir. Tonoz, bu kemerlerin üstüne bölmeler halinde yerleştirilmiştir. Tonozun sınır-

Bourges katedrali'nin planı (XII. yy. sonu - XIII. yy. başı)

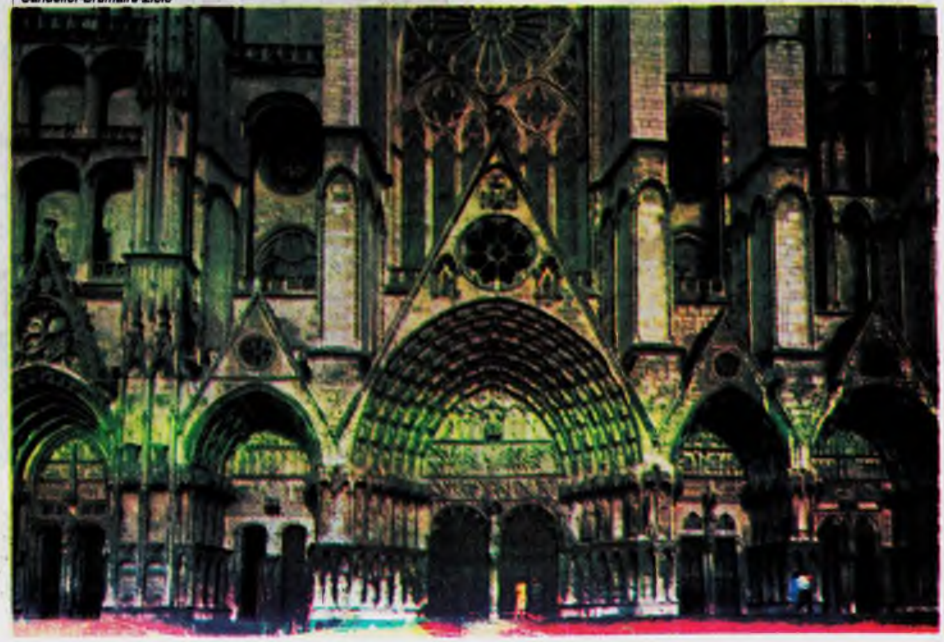
Takasé-Ziolo

başmelek Cebrail ile Meryem (Muştulama), Reims katedrali'nin ana taçkapı şevindeki heykeller (XIII. yy.)

Candelier-Brumaire-Ziolo

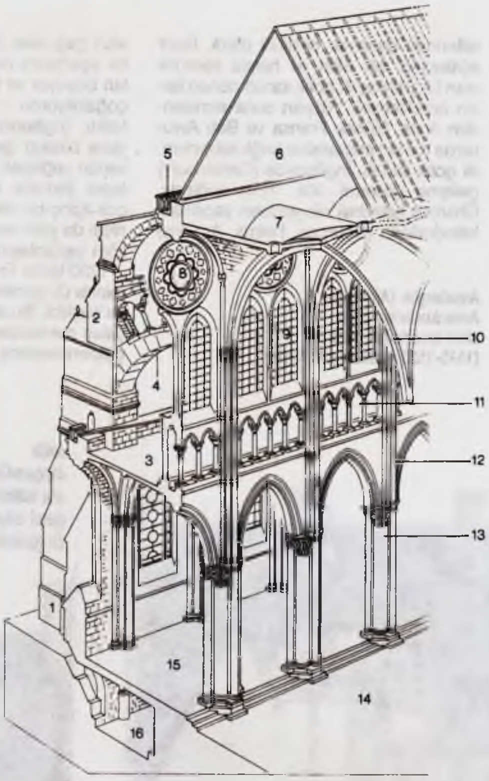
Bourges'da Saint-Étienne katedrali'nin (XIII. yy.) batı cephesindeki beş taçkapı

M.Levassort

Brugge Belediye sarayı (1376-1420)

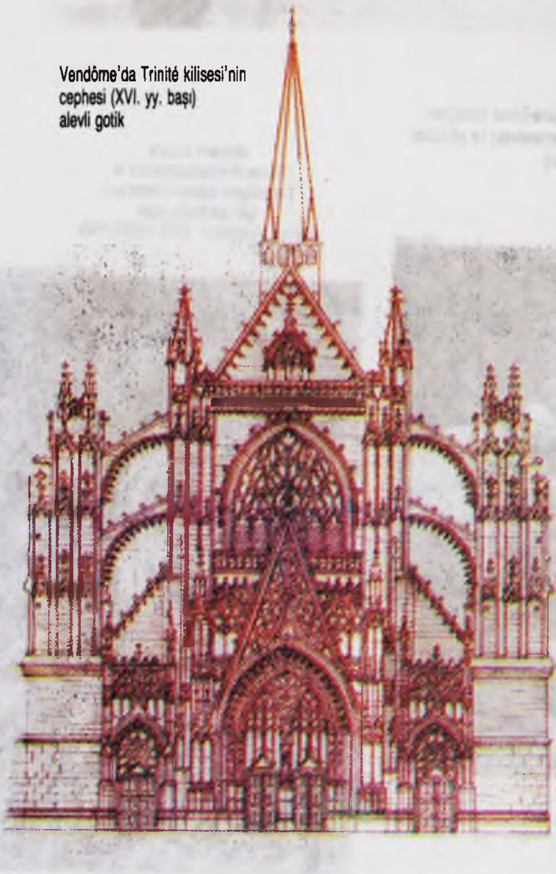
Chartres katedrali'nin planı (büyük bölümü 1194-1260 arasında yapılm

Chartres katedrali'nin ana sahnının önden görünüşünün ve kuzey yansahnının ekorşesi (*a-a'* kesitine göre) [1220'ye doğr.]
1. Omuzlama; 2. Payanda ayağı; 3. Yan çatı arası; 4. Destek kemeri; 5. Dere; 6. Çatı arası; 7. Tonoz; 8. Gülpencere; 9. Yüksek pencerelerin mızrakucu; 10. Sivri kemer; 11. Triforium; 12. Büyük kemerleme; 13. Ayak; 14. Merkezi sahın; 15. Yansahın; 16. Yeraltı kilisesi.

ladığı göz, köşelerdeki ayakların yeterince sağlam ve dengeli olması koşuluyla, her taraftan açık olabilir. Ayaklar ayrıca enine kemerleri, bazen de iç bölmelerin tepesindeki pekitme kemerlerini taşır. Bu düzen, alanların üstünü çeşitli şekillerde kapamaya olanak verir; St.-Denis'de de ışınlı capellalar beş sivri kemer bölmeli tonozlar içerir. Dört bölmeli klasik düzenleme biçiminden başka, altı, hatta sekiz bölmeli tonozlara da rastlanır. Yapı ustaları bu yapı biçiminin statik açıdan dengeli bir bütün oluşturmasını sağlamak için, XII. yy.'ın sonunda destek kemerleri tasarladılar. Destek kemerleri yan payanda ayaklarından yükselen ve binanın üst bölümlerinde açılmayı önleyen dış kemerlerdir. Tüm açıtlar üstünde kırık kemer kullanarak bütünün sağlamlığı artırılmıştır, çünkü kırık kemer daha dayanıklıdır. Bu sistem, tonoz iskeleti altında, destekler arasındaki duvarların kaldırılmasına olanak vermektedir.

XII. yy.'ın ikinci yarısında Kuzey Fransa'da Sens (üç katlı olarak yapılmıştı) Paris, Laon (dört katlı cephe; büyük kemerler, tribün, triforium, yüksek pencereler) kated-

Vendôme'da Trinité kilisesi'nin cephesi (XVI. yy. başı) alevli gotik

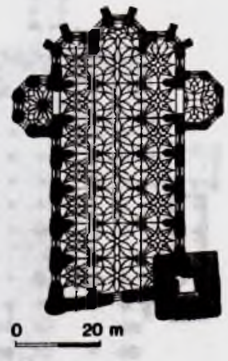
Toni Schneiders-Ziolo

Salisbury katedrali'nin (Büyük Britanya) [1220-1260 arasında yapıld] planı

Oxford'da Christ Church katedrali'nin (roman) sahnının karmaşık gotik tonozları (XV. yy.)

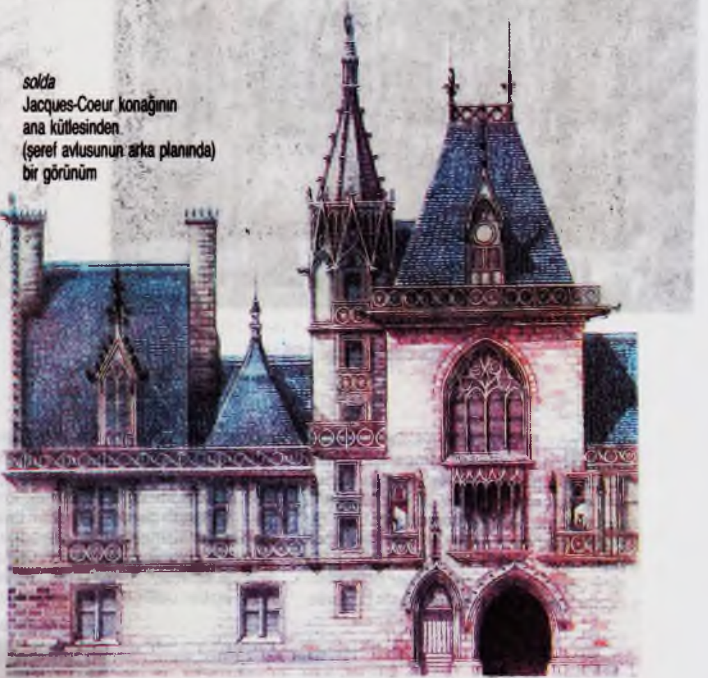
Annaberg'de (Almanya), Annenkirche'nin planı alevli tonozlu hal-kilise (1515-1525 arasında yapılmıştır)

rallerinde deneyler birbirini izledi. Basit açıtlardan ışık alan ve henüz karanlık olan bu yapılar, ilk gotik sanatı denen tarzın örnekleriydi. Yüzyılın sona ermesinden önce, Güney Fransa ve Batı Avrupa'da roman mimarisine bağlı kalınırken, *ilk* gotik sanatı, İngiltere'de (Canterbury) gelişme gösterdi. XIII. yy.'ın eşiğinde, Chartres katedrali'nin yeniden yapılması, katedrallerin (Bourges, Reims, Amiens) altın çağı olan *klasik* gotik sanatın yeni bir aşamasını oluşturdu. Pencere boyutları büyüyor ve birleşik açıtlar biçiminde çoğaltılıyordu. Son tribünler ortadan kalktı. İngiltere'de, destek kemerini bir yana bırakıp geçitlerle ikiye ayrılan duvarları yeğleyen ve sivri kemerlerde fantezist şemalar ortaya çıkaran (Lincoln) çok ilginç bir mimarlık gelişti. Cîteaux tarikatı da yalın ve sağlam bir gotik mimarlığın yaygınlaşmasına katkıda bulundu.

1230'larda Fransa'da, Louis IX döneminde bir yenilik olarak, *ışınlı* gotik dönemi başladı. Bu ad cephelerin ince taş kayıtları merkezden çevreye yayılan büyük gülpencerelerle süslendiği için (Paris, Notre Dame'ın çaprazsahnı) verilmişti. Pencerelerde de, yonca biçimli ve çokdilimli taş şebekeler çoğaldı. Taşıyıcı ve kemerlerin iç bölmeleri, gösterişli bir çizgisel bütüne dayandırıldı. Kiliseler, ışıklı kafeslere dönüştü (Paris, Sainte-Chapelle). Çok tutulan gotik sanat Almanya'da (Köln) ve İngiltere'de (Westminster) de yaygınlaştı; Fransa'daysa XIV. yy. sonlarına dek sürdü. İngiltere'de, 1270-1280'lere doğru, taşkın bir düşgücünün ürünü olan, "süslü" ya da "dekorlu" bir tarz ortaya çıktı. Bu tarzın ardından, 1340'larda, daha yalın ve daha katı olan ve etkisini ancak Rönesans'ta yitiren "dikey" gotik gelişti. İngiliz etkisi, Alman-

solda
Jacques-Coeur konağının ana kütlesinden (şeref avlusunun arka planında) bir görünüm

üstte
Bourges'da Jacques-Coeur konağının sokağa bakan cephesinden bir görünüm (XV. yy.'ın ortaları)

Bourges'da Jacques-Coeur konağının planı (1443-1451)

oturan Meryem Ana ve Çocuk İsa fildişi, Fransa, XIV. yy.'ın başı
Eski eserler müzesi, Rouen

Blauel

Meryem Ana'nın doğuşu (1480'e doğr.)
Meryem Ana'nın yaşamı adlı yapıtın ustası
Alte-Pinakothek, Münih

Meryem sunağı
Tilman Riemenschneider'in Creglingen kilisesi (Almanya) için yonttuğu yapıt
ıhlamur ağacından, 1502-1505'e doğr.

Topi Schneiders-Ziolo

Giraudon

Gönül armağanı
Arras atölyelerinde yapıldığı sanılan duvar halısı
(1400'e doğr.-1410) [*Cluny müzesi, Paris*]

Giraudon

üstte
azize Aldegonde'un kutsal eşya kutusu
yaldızlı ve mineli gümüş (1469)
Maubeuge'de Saint-Pierre kilisesi'nin hazinesi

yanda
Diriliş (1380'e doğr.)
Třeboňlu Usta'nın yaptığı
sunakarkalığı panosu
Narodni galerisi, Prag

ya'da, XIII. yy.'da dilenci tarikatları tarafından geliştirilen yalın, ama çok geniş bir alana yayılmış bir mimariye dönüştü. Bu etkiden, karmaşık çok sayıda tonozla örtülü, aydınlık hal-kiliseler doğdu. İmparatorluğun güneyinde, Parler hanedanı görkemli yapılar (Ulm, Prag) yaptırttı. Ancak İtalya'da ahşap çatılı antik bazilika geleneğine bağlı kalındı.

XIV. yy.'ın sonunda Fransa'da, gotiğin, *alevli* adı verilen son evresi ortaya çıktı. Bu adlandırma da alev gibi sivri hatlı ve dalgalı pencere kayıtlarından kaynaklanıyordu. Riom capellası'nın mimarı Gui de Dammartin, süslü ingiliz gotik sanatından etkilenen bu tarzı ilk uygulayanlardan biri oldu. Burada, İngiltere'de olduğu gibi sivri kemer çaprazlı tonozlar bir yana bırakılmadı; ama kaburgalar çoğaldı, çok değişik biçimlerde ve girift çizgiler oluşturarak birbiriyle kesişti ve sarkık kilittaşlarıyla zenginleştirildi. Aynı yaratıcı düşünce, kimi zaman tek sahınlı, kimi zaman farklı yüksekliklerde üç gemili kiliselerin, hal-kiliselerin plan ve cephelerinde de uygulandı. Açıtlar arasındaki duvarlar yeniden önem kazandı. Ayaklar çukurlaşıp dalgalanarak, sert açılı köşeler yaparak bir çırpıda tonozlara ulaşıyor ve tonozla bütünleşip kayboluyordu. Bu arada kemerlerin eklem yerleri yumuşadı, sepetkulpu biçiminde alçalıp, kaş biçiminde yükseldi. Taçkapılarda, önceki dönemlerin anıtsal heykelleri neredeyse kaybolarak bitkisel motifler ve yapraklar tüm taçkapı yüzeyini kapladı. Bu sanat, Normandiya'da ve Fransa'nın kuzey-batı'sında özel bir ilgi gördü. Bütün imparatorlukta, hatta İtalya'da, Milano'da yayıldı, bu arada Floransa'da Brunelleschi yeni bir dönemin, "Rönesans"ın mimarı olarak ünlendi. İspanya'da alevli üslup kuyumculuk işlerini anımsatan bir süslemeye (plateresco) büründü; Portekiz'de Manuel tarzında (Batalha, Belém), deniz temalarıyla ve egzotik etkilerle zenginleşti. Bu geç gotik sanat, dinsel mimarideki yerini XVI. yy.'ın ortalarına kadar, İtalya dışında korudu. Sivil mimarlıkta ise, Rönesans etkili oldu. Hiçbir zaman tamamıyla unutulmayan gotik sanat, XIX. yy.'da yenigotik biçiminde, özellikle Almanya, İngiltere ve Fransa'da yeniden ilgi gördü.

• *Heykel.* Gotik dönemde öbür sanatlar mimarlık ölçüsünde gelişmedi ve ülkeden ülkeye değişiklik gösterdi. Sütun başlıkları roman sanatındaki kadar çeşitli değildi; daha çok çiçekler ve süslemeler kullanılıyordu. XIII. yy.'ın sonuna kadar anıtsal heykeller yapıların cephelerindeki ayrıcalıklı yerlerini korudu ve roman dönemine göre daha çok düzenlilik gösterdi. Heykeller yepyeni bir anıtsallığa ulaştı ve XII. yy.'da kabartılar daha belirginleşti (Chartres, Senlis); heykel sanatı Fransa'da zarif bir doğalcılığa yöneldikten sonra (Reims, Paris, Amiens), Kutsal İmparatorluk'ta (Bamberg, Strasbourg, Naumburg) abartılı bir üsluba vardı. XIII. yy.'ın ortalarında, mobilya heykelciliği gelişti, özellikle kilise içi süslemelerinde (Sainte-Chapelle'de Havariler) giderek mimarlıktan bağımsız bir uğraş durumuna geldi (sunakarkalıkları, jübeler ve koro korkulukları). Heykelciler XIV. yy.'da hemen her yerde figürlü lahitler yaptılar; bunlardaki baş figürleri XIV. yy.'da gittikçe daha gerçekçi portrelere dönüştü. Ortaçağ'ın sonunda sanatçılar artık adlarıyla bilinir oldular (Bourgogne'da Sluter, Val de Loire'da Michel Colombe, Alsace'da Leidenli Gerhaert) ve gerçekçi gözlemle ideal güzellik araştırmasını birleştirdiler. İtalya'da 1402'de Floransa vaftizhanesi'nin kapısı için açılan yarışma, Nicola ve Giovanni Pisano'nun yapıtlarının ardından, Rönesans'ın başlangıcını belirtiyordu.

• *Resim.* Gotik resim ilk olarak XIII. yy.'ın başlarında ortaya çıktı. Bu dönemin vitraylarında ve elyazmalarındaki tezhiplerde farklı eğilimler gözlenir. XIII. yy.'ın ortalarında Paris'te, görkemlilik arayan biraz kuru bir zarafet, Almanya'da çok hareketli bir üslup *(Zackenstil)*, İngiltere'de ise nüanslarla pitoresk ayrıntıları ("droleries") ustaca bir arada kullanan bir üslup göze çarpar. XIII. yy. sonunda, büyük sanatçılar (Cimabue, Duccio, Giotto) yetiştiren İtalya'nın önemi arttı. Pano üzerine resim, büyük sunakarkalıkları, küçük ikikanatlılar ve portre resmi de XIV. yy.'da büyük bir atılım yaptı. *Uluslararası gotik* adı verilen bir üslup 1400 yıllarına doğru, Siena, Avignon, Prag, Köln, Barcelona, Londra ve Paris gibi merkezlerden başlayarak yaygınlık kazandı. Bu sanat, XIII. yy.'dan kalma yapay bir zarafeti sürdürmekle birlikte, yepyeni buluşlar da getirdi. XV. yy.'da, doğayı gözlemlemekteki titizliği ve seçtiği parlak ve canlı renklerle Batı Avrupa'yı etkileyen flaman resminin (Flémalleli Usta, Van Eyck, Van der Weyden) yanı sıra, İtalya'da yeni bir sanat gelişti. Fransa'da Fouquet, cüretli düzenlemeleri ve aydınlık mekânlarıyla, kuzeyli ustalarla boy ölçüşebilecek bir sanatçıydı. Ama XV. yy. sonunda İtalya, perspektif yorumunu altüst ederek ve figürlü tasvirlere yeni

Lauros-Giraudon

Rouen katedrali'ndeki Saint-Jean capellası'nın vitraylarından biri:
aziz Nicolaus, aziz Martinus,
aziz Stephanus ve Vaftizci Yahya'nın
yaşamından sahneler
Rouen atölyeleri
XIII. yy. başı

Scala

gotik sanat
İyi yönetim alegorisi
Ambrogio Lorenzetti'nin Siena Belediye sarayı için yaptığı fresklerden (1337-1339 arası) birinden ayrıntı

oran ve ilkeler getirerek avrupa resmine hâkim oldu.

• *Vitray.* Gotik dönemde duvar yüzeylerinin azalması, yapıların camlı bölümlerini tam bir ışık kaynağına dönüştürdü. Camlarda kullanılan koyu renklerle (kırmızı -mora çalan mavi uyumu) yeni bir yoğunluk elde edildi; düzenlemeler daha karmaşıklaştı, kişiler donuk görünümlerinden kurtuldu; teknik yalınlaştı, roman döneminin katı grafizminden uzaklaşarak külrenginin iki tonunu kullanan daha esnek bir çizgiye kavuştu (Laon, Soissons, Amiens, Paris, Bourges, Le Mans katedrallerinde, XIII. yy.'ın ilk yarısına ait çeşitli üsluplar; Chartres katedrali'nin zenginliği; Paris'te Sainte-Chapelle'in üslubundaki birlik). XIII. yy.'ın ortalarına doğru, fransız vitray sanatı İspanya, İtalya ve Almanya'yı etkiledi.

Daha XII. yy.'ın ikinci yarısında, özellikle Cîteaux tarikatı kiliselerinde, *külrengi* diye adlandırılan, renklendirilmemiş ve beyaz cam üzerine çizilmiş vitraylar kullanıldı. XIII. yy.'ın ikinci yarısında, aynı pencere üzerinde külrenkleri ile renkli panoları birleştiren düzenlemeler yapıldı (Troyes' da St-Urbain kilisesi). Fransa ve İngiltere' de yaygınlaşan bu uygulamada, açık renkler ve kaplama olarak da *gümüş sarısı* kullanılıyordu. Aynı zarafet o dönemin minyatürlerinde de vardır (York katedrali, 1310'a doğr.; Rouen'da St-Ouen kilisesi; Évreux katedrali, 1320'ye doğr.). Daha sonra hacimlere kabartı verilmesi ve büyük figürleri çevreleyen yapıların perspektif olarak gösterilmesiyle figüratif mekân

Büyük Larousse

Gotlar sütunu
İstanbul

oyulmaya başladı (Gloucester, 1350'ye doğr.; Évreux katedrali; Bourges katedrali, 1400'e doğr.; XV. yy. ingiliz vitrayları). Germen ülkeleri, "uluslararası gotik"in belirgin özelliği olan aynı zarafete yönelmekle birlikte, canlı renklerden vazgeçmediler (Freiburg im Breisgau, Erfurt, Esslingen). XV. yy.'da avrupa vitray sanatı, flaman sanatının etkisiyle görsel açıdan daha gerçekçi olmaya yöneldi (*modlaj*, perspektif); zamanla düzenlemelerin, pencere süslemesi olmakla kalmadığı, aynı sahnenin birçok mızrakucunu kapladığı görüldü (Évreux, 1420'ye doğr.; Rouen, Le Mans, Loire bölgesi...; Riom, Moulins [Moulinsli Usta'nın karton üzerine vitrayları]; Paris' te Sainte-Chapelle'in gülü, 1490'a doğr.; Tournai'de A. Van Ort).

Ghiberti, Donatello, Uccello ve Andrea del Castagno'nun, Floransa duomo'su için yaptıkları vitraylar geç gotik üslubundan rönesans anlayışına geçişi haber verir. Bu anlayış XVI. yy.'ın başında özellikle bezeme dağarcığına getirdiği değişikliklerle Kuzey Avrupa'yı etkiledi. Germen vitrayları Yaşlı Holbein'ın ya da Dürer'in kartonlarında görüldüğü gibi, gotik anlayışa bağlı kaldı, V. Bousch ile birlikte de (Metz, 1525'e doğr.) italyan etkisine girdi. Fransa'da gotik gelenek Bretagne ve Champagne işi pek çok cam eşyada (genellikle flaman ya da alman gravürlerinden alınmış ve Truva efsanelerini işleyen yan yana küçük sahnelerle süslü vitraylar) ve Brou'da sürerken, başka yörelerde Fontainebleau okulunun getirdiği italyan etkisi hâkim oldu.

• *Duvar halıcılığı.* Roman duvar halılarından günümüze yalnız birkaç ender parça kalmıştır. Bu sanatın Batı'daki ilk belirgin örnekleri gotik ve Paris tarzıdır; başyapıtıysa N. Bataille'ın dokuduğu Angers' deki *Mahşer**'dir. Yüz Yıl savaşı sırasında Île-de-France'taki halı atölyeleri yıkıldı. Bunlardan bazıları gezici atölyeye dönüştü ve müşterinin evinde dokumaya başladı. Arras ve Tournai en ünlü iki halıcılık merkeziydi, sonra halı sanayisi tüm Flandres'a yayıldı. Figürlü gotik duvar halılarının ayırtedici özelliği mimari öğeler ve perspektif yokluğunun birbirinden ayırdığı sahnelerin karışıklığıdır. Bu halılar Kutsal Kitap'tan bölümleri (*Üç taç giyme*, Sens katedrali), azizlerin yaşamlarını (*Aziz Eleutherius'un öyküsü*, Tournai), kurtuva romanlarını, kırlarla ilgili sahneleri (avlar, bağbozumları vb.) ya da tarihsel olayları (*Clovis tarihi*, Reims) yansıtır, hatta bir tür dinsel kitap özetleri oluştururlar (*İnsanın kurtuluşu*, 10 parçadır, Brüksel yapıtı, 1 500 dolaylarında [San Francisco, Palencia, Narbonne, Louvre vb.]). Zemini çiçeklerle kaplı duvar halıları tek bir arma işlenmiş ya da üzerlerine birbiriyle bağıntısı bulunmayan birkaç figür serpiştirilmiş olabilir (*Gönül armağanı*, Cluny müzesi, Paris). Gotik duvar halıları büyük bir araç tasarrufuyla gerçekleştirilmiştir (iri ilmekler, kısıtlı renk dizisi); bu da onlara anıtsal bir özellik kazandırır. Bu halıların incelenmesi, 1940'a doğru Lurçat ve arkadaşlarının yaptığı araştırmalara yön verdi.

• *Kuyumculuk.* Kuyumculukta gotik sanat, dini alanda olduğu kadar sivil alanda da kendini gösterdi. Dini alanda, sandukalar, kutsal emanet sandıkları, heykeller, tören haçları, calixler, kudas kitapları vb. anılmalıdır. XIII. ve XIV. yy.'larda dini kuyumculuk, mimarlık ve heykelciliğin etkisinde kaldı ve genellikle bunların minyatürleşmiş birer örneği olarak belirdi. Günümüze çok az örneği kalan sivil kuyumculuk, esas olarak sofra, tuvalet ve aydınlatma eşyalarından oluşuyordu. Toprağa gömülmüş ve günümüzde ortaya çıkarılmış olan üç eşya takımı, bize XIV. yy. başlarının değerli yemek takımı örneklerini sağladı: Ariège hazinesi, Maldegem hazinesi, Gaillon hazinesi. Altın ve akikten yapılmış küçük bir tuzluğun (Louvre) ya da Cleveland müzesi'nde saklanan gümüş bir sofra güğümünün de kanıtladığı gibi, XV. yy. boyunca sofra takımları belirgin bir biçimde mimarlığın etkisi altında kalmıştır. Emaylar önemlerini korur ve bazen de "Mérode" kupasında (Victoria and Albert Museum) olduğu gibi kafes oymalıdır. Gotik üslup ancak XVI. yy.'ın ilk yarısında, yerini rönesans süsleme dağarına bıraktı, gene de uzun süre direndi. Gotik dönemin belli başlı kuyumcuları arasında Hugo d'Oignies, Guillaume Arrode ve Hennequin du Vivier sayılabilir.

• *Uluslararası gotik üslup.* Île-de-France gotik tarzının aşırı inceliği, Paris ya da ingiliz tezhip sanatının ve İtalya'da, özellikle Siena'da (Lorenzetti ailesi) anıtsal resmin sürekli gelişmesiyle hazırlanan zarif "uluslararası üslup"a (XIV. yy. sonu - XV. yy. başı; resim, heykel, süsleme sanatları) özellikle Almanya'da, Bohemya'da (Třeboňlu Usta'nın panoları, "schöner stil" tarzında boyanmış ya da yontulmuş Meryemler), İspanya'da (Borrassá), franko-flaman okulunda (Dijon'da Broederlam, Berry'de Limbourglar, vb.), Paris'te (Boucicaut Ustası, Bedfordlu Usta, Rohanlı Usta adlı minyatürcüler), İtalya'da (L. Monaco, Gentile da Fabriano, Sassetta, Pisanello, vb.) rastlanır. Gotik süslemeler, önce İtalya'da, yeni bir çağa damgalarını vuracak olan ve uzaysal ve gerçekçi değerlere inanan, Floransa'da Masaccio, Flandre'da Campinler, Van Eyck ve Van der Weyden gibi sanatçıların zorlamasıyla ortadan kalkacaktır.

—Paleogr. Gotik yazı, roman küçük harf yazısının yerini aldı; ilk alman basımcılarına örnek oluşturdu. XV. yy.'da İtalya'da, XVI. yy.'ın ilk yarısında Fransa'da, gotik yazı kullanımı yerini roman yazı biçimine bıraktı; gotik yazı, İngiltere'de, İspanya'da ve özellikle alman dili konuşan ülkelerde daha uzun yıllar geçerliliğini korudu. Almanya'da ise ağustos 1941 tarihine kadar kullanıldı, bu tarihte resmen kaldırıldı.

Gotik hattı, Almanlar'ın İtalya'da Pisa -Rimini arasında Apenninler'e yaslanan savunma hatlarının en kuzeydeki bölümü: 25 ağustos 1944'te Müttefikler'in saldırısına uğrayan bu hat, 21 nisan 1945'e kadar direndi.

GOTLAND, Baltık denizi'nde İsveç'e bağlı il ve ada; 3 140 km^2; 56 840 nüf. (1990). Merkezi *Visby*. Kireçtaşlı bir düzlük olan Gotland'ın kıyıları, 20-30 m yükseklikte sarp yalıyarlar oluşturur. Toprak verimli ama taşlıdır. Ilıman iklim (ocak ortalaması: 0 °C) sayesinde sebze ve çiçek yetiştirilir. Ayrıca koyun yetiştiriciliği ve balıkçılık (ringa, som) yapılır. Oldukça güneşli kıyılar ve yazlar, manzaraların ve sanat mirasının güzelliği, adayı önemli bir turizm merkezi haline getirmiştir.

—Tar. Gotlar'ın anayurdu olduğu tahmin edilmektedir. Burada bulunan roma paraları, adanın İskandinavya, Germanya ve Doğu Avrupa arasında bir ticaret kavşağı

olduğunu ortaya çıkardı. Daha sonra, iskandinav hacılarının geçiş yeri oldu. İskandinavya'nın en zengin kenti olan ünlenen başkent Visby, Töton Hansası birliği'ne katıldı. Gotland, bir ticaret yeri olduğu kadar bir korsan yatağıydı. 1361'de, Danimarka kralı Valdemar IV adanın fethine girişti ve Visby kentini yıktı. XV. yy. başında Töton tarikatının eline geçen ve 1436-1645 arasında Danimarka işgalinde kalan Gotland, o tarihte, Brömsebro antlaşması ile İsveç'e geri verildi.

GOTLAND SİSTEMİ a. Silures devrinin eski adı. (→KATMANBİLİM.)

GOTLAR ya da **GOTHLAR,** Eski Germanya'da yaşayan halklardan biri. İskandinavya'dan, belki de Gotland ya da Götaland'dan geldiler. *Götarlar* (Götaland halkı) ile aynı soydan ve västergotlandlı oldukları sanılır. İ.Ö. I. yy.'da Wisła kıyılarına, İ.S. III. yy.'da da Karadeniz'in kuzeyine yerleşen Gotlar daha sonra Baltık kıyılarına geçtiler III. yy.'da Roma İmparatorluğu'na saldırarak Trakya ile Moesia'yı yakıp yıktılar ve imparator Decius'u öldürdüler (251). 269'da Yunanistan'a değin uzanan yıkıcı seferler yaptılar. İmparator Claudius II Gothicus, Gotlar'ı Naissus'ta (Niş) ezdi; Aurelianus, Gotlar'ı Tuna'nın ötesine püskürttü ve ırmağın sol kıyısına yerleştirdi (270). Bunun üzerine Gotlar, ücretli asker ve kolon olarak imparatorluğa katıldılar. IV. yy.'da piskopos Ulfilas, Gotlar'ı ariusçuluğa döndürdü.

O dönemde Gotlar ikiye bölündüler: *Vizigotlar** ve *Ostrogotlar**. Hun istilası Got İmparatorluğu'na 370'te son verdi: Ostrogotlar boyun eğdiler ve Tuna kıyısında kaldılar. Vizigotlar ise Roma İmparatorluğu'na geçtiler.

Gotlar sütunu, İstanbul'da, Gülhane parkı'nın içinde, Sarayburnu yakınında anıt. Kaidesindeki latince yazıttan Gotlar'a karşı kazanılmış bir zaferin anısına dikildiği anlaşılmaktadır. 15 m yüksekliğindeki anıt, üç basamak üzerinde yükselen bir kaide, tek parça mavi damarlı mermerden gövde ve korinthos üslubunda bir başlıktan oluşur. Başlığın bir yanında kartal kabartması bulunmaktadır. Sütunun Claudius II (III. yy.), Theodosius I (IV. yy.) ya da Constantinus I Büyük dönemlerinden olduğuna ilişkin değişik görüşler vardır. Son dönem Bizans yazarlarından Nikephoros Gregoras ise, efsanelerden yola çıkarak, anıtın üzerinde kentin kurucusu Byzas'ın heykelinin bulunduğunu yazar.

GOTLOBER (Abraham-Ber), ibranice ve yiddiş dillerinde yapıtlar veren yazar (Ukrayna 1811 - Białystok 1899). Hasidliğin muhalifi olan ve Abramovitz'e edebiyat yaşamında destek veren yazar, şiirler, tiyatro oyunları ve polemikler kaleme aldı.

GOTOVAC (Jakov), hırvat besteci (Splitsremska Mitrovica 1895 - Zagreb 1982). Zagreb ve Viyana'da öğrenim gördü. 1923-1957 arasında Zagreb Opera orkestrası'nı yönetti. Operalar (*Stanac*, 1959), melodiler, koro parçaları ve senfonik yapıtlar (*Dinarka*, 1945) besteledi. Bunlarda hırvat folklorundan yararlandı.

GO-TSUÇİMİKADO TENNO (1442-1500), 103. japon imparatoru (1465-1500). Hükümdarlığı, şogun Yoşimasa'nın yerine geçmek isteyen güçlü daimyoların rekabetinin yol açtığı Onin İç savaşı ile (1467-1477) başladı. İmparatorluk başkenti Kyoto yerle bir edildi ve imparatorluk ailesi yıkıma uğradı.

GOTTER (Friedrich Wilhelm), alman şair (Gotha 1746 - ay. y. 1797). Fransız beğenisinden esinlenen edebiyat okulunun son temsilcilerindendi. Boie ile birlikte 1770-1775 arasında *Göttinger Musenalmanach*'ı yayımladı.

Gottesfreunde (almancada "Tanrı'nın dostları), XIV. yy.'ın başlarında İsviçre'de Basel'de ortaya çıkan ve oradan Almanya ile Felemenk'e yayılan hıristiyan birliği.

GOTTESHAUSBUND →GRAUBÜNDEN.

GOTTFRİED Strasbourglu, XII. yy. sonu ve XIII. yy. başında alman dilinde yapıtlar veren epik şair. Yaşamı üzerine hiçbir şey bilinmez. Muhtemelen rahipti. 20 000 dizeden oluşan *Tristan* adlı büyük şiirini tamamlayamadan, 1210 ile 1220 arasında öldüğü sanılır.

GOTTFRİED TİNEOSUS, germen kronikçi (Viterbo 1133 - ay. y. 1191). Germen imparatorları Konrad III, Friedrich I ve Heinrich VI'nın papazı, Viterbo piskoposu (1184). Olağanüstü bilgili olan Gottfried, aralarında dünya tarihi üzerine bir yapıt olan *Pantheon*'un da bulunduğu manzum kitaplar bıraktı.

GOTTHELF (Albert BITZIUS, **Jeremias** —denir), almanca yazan isviçreli yazar (Morat 1797 - Lützelflüh 1854). Bern'e bağlı bir komünün papazı olan Gotthelf, tanık olduğu toplumsal kötülüklere çare bulmak için, 40 yaşında yazmaya karar verdi. Ataerkil, hatta gerici bir zihniyette olan Gotthelf'in yapıtları doğuştan ve basit bir dindarlığa tanıklık eder. Bu yapıtların ayırtedici özelliği lehçeyle yazılı dilin birbirine karıştığı canlı ve cüretli anlatımıdır. Yarı arkaik yaratıcı bir güce sahip yetenekli bir anlatımcı olan Gotthelf, almanca edebiyatta köylü dünyasını en özgün biçimde dile getirmiş yazardır (*Der Bauernspiegel*, 1837; *Wie Uli der Knecht glücklich wird*, 1841; *Geld und Geist*, 1843; *Uli der Pächter*, 1849).

GOTTLIEB (Adolph), amerikalı ressam (New York 1903 - ay. y. 1974). Rothko ile birlikte The Ten (1935) grubunu kurdu, 1940'lı yıllarda simgesel ve biyomorfik motifler taşıyan "Piktograflar" ile kişisel bir arayışa girdi (*Yolcunun dönüşü*, 1946, Museum of Modern Art, New York). 50'li yıllardan başlayarak "Peyzaj katmanları", sonra da "Patlamalar" dizileri rengin gücüne ve en aza indirgenmiş bir simge düzenine dayanır (sakin çembersel biçim Güneş ya da Ay ve bir kaos ve patlama biçimindeki Yer).

GOTTMANN (Jean), fransız coğrafyacı (Harkov 1915). Fransa'da yetişti; meslek yaşamı Paris, Amerika ve Oxford arasında geçti. Bölgesel analizden kalkarak siyasal coğrafya (*la Politique des États et leur géographie* [Devletlerin politikası ve coğrafyası, 1952]; *The Significance of Territory* [Toprağın önemi, 1973]), alan düzenlemesi ve kent coğrafyasıyla yakından ilgilendi. *Megalopolis*'te (1961), büyük bölgeler ölçeğinde yeni kentsel biçimlerin ortaya çıktığını gösterdi. Son yapıtları: *The coming of the transactional city* ve *La Città Invincible* (1983), *Megalopolis Revisited* (1987), *Since Megalopolis* (1990), *La Città Prossima Ventura* (1991).

Gott mit uns ("Tanrı bizimledir"), Prusya tahtının ve ordusunun dövizi. Daha sonra 1945'e değin alman ordusu tarafından da kullanıldı.

GOTTORP, Danimarka'da eski düklük; adını *Gottorp şatosu*'ndan (Schleswig yakınları) alır. Birçok kez yıkıldı, yeniden yapıldı, daha sonraları restore edildi. Bu şato, Holstein-Gottorp düklerinin konutuydu.

GOTTORP, Holstein sülalesinin kolu, Danimarka kralı Frederik I'in oğlu olan Schleswig ve Holstein dükü Adolf'tan (1526-1586) gelmedir. Bu soydan KARL FREDERİK, 1725'te Büyük Petro'nun büyük kızı Anna Petrovna ile evlendi; oğlu KARL PETER ULRİCH (Kiel 1728-Ropşa 1762) ise Petro III adıyla çar ilan edildi.

GOTTSCHALK → GOTHESCALCUS.

GOTTSCHALK (Alfred), isviçreli gastronom ve diyetetik uzmanı (Cenevre 1873 - Paris 1954). *Histoire de l'alimentation et de la gastronomie, depuis l'Antiquité jusqu'à nos jours* [Antikçağ'dan günümüze, beslenme ve gastronomi tarihi) adlı kitabın yazarıdır ve Prosper Montagné ile gastronomi kitapları yazdı.

GOTTSCHALL (Rudolf VON), alman yazar ve yayımcı (Breslau 1823-Leipzig 1909). Gençliğinde militan bir demokratken, daha sonra muhafazakârlığı benimsedi, şiirler ve tarihsel oyunlar yazdı.

GOTTSCHED (Johann Christoph), alman yazar ve profesör (Juditten, Königsberg yakınında, 1700-Leipzig 1766). 1724'te Leipzig Üniversitesi'nde edebiyat profesörü oldu. Opitz'in görüşlerine dayanarak ve fransız klasik edebiyatından esinlenerek alman edebiyatını arıtmak istedi. Yapıtlarında (*Ausführliche Redekunst* [Ayrıntılı konuşma sanatı], 1728; *Versuch einer kritischen Dichtkunst für die Deutschen* [Almanlar için eleştirel şiir sanatı üzerine deneme], 1730; *Deutsche Sprachkunst* [Alman dil sanatı], 1748) estetik kurallar koymaya ve tiyatroyu kalkındırmaya çalıştı ve *Deutsche Schaubühne, nach den Regeln der alten Griechen und Römer eingerichtet* (Eski Yunanlılar ve Romalılar'ın kurallarına göre düzenlenmiş alman tiyatrosu) [1741-1745] başlıklı yapıtında savunduğu kurallara örnek saydığı oyunları yayımladı. Bu oyunlardan en önemlisi, Joseph Addison'un trajedisinin bir uyarlaması olan *Der Sterbende Cato*'dur (Ölüm döşeğindeki Cato) [1732]. Buna karşılık, alman edebiyatına ulusal bir kimlik kazandırma arayışı içindeki isviçreli Bodmer ve Breitinger ile Gellert (*Bremer Beitrage* [Bremen katkıları], 1750) ve Lessing gibi yazarlar Gottsched'in uzlaşmaz görüşlerine karşı koymuşlardır.

Keystone

Klement Gottwald (şubat 1948'de)

GOTTWALD (Klement), çek siyaset adamı (Dědice, Moravya, 1896-Prag 1953). İşçiyken, genç yaşta, 1921'de kurulan Çekoslovak komünist partisi'ne girdi. Partinin yayın organları olan *Hlas l'udu* ve *Rudé Právo*'yu yönetti ve 1925'te partinin siyasal bürosuna girdi. Komintern'in VI. kongresi'nde Komünist enternasyonal yürütme komitesi'ne seçildi. 1929'da Çekoslovak komünist partisi genel sekreterliğine getirildi. Münih bunalımı sırasında Beneš hükümetinin ulusal savunma siyasetini destekledi (1938), sonra Moskova'ya çağrıldı ve savaşın sonuna kadar orada kaldı. 1945'te ülkesine geri dönünce Fierlinger'in Ulusal birlik hükümetinde başbakan yardımcılığı, mayıs 1946 seçimlerinden sonra da başbakanlık yaptı. 1947'de Marshall planını reddetti ve Komünist partisi'nin Çekoslovakya'daki mutlak iktidarını sağlayan hükümet darbesini gerçekleştirdi (şubat 1948). Birkaç ay sonra, Beneš'in istifası üzerine cumhurbaşkanı seçildi. Ekonomi politikasını diğer doğu ülkelerininkine uyarladı. Stalin'in cenaze töreninden dönerken beklenmedik bir biçimde öldü.

GOTTWALDOV → Zlin

GOUBERVİLLE (Gilles, PICOT, *sire* DE), norman soylu kişi (öl. 1578). Su ve orman işleri yöneticisiydi. 1553'ten 1562'ye kadar bir taşra soylusu olarak kendisinin ve çevresindekilerin günlük yaşam olaylarını günü gününe kaydetti. Günlüğü, 1873'te, *Journal manuscrit d'un sire de Gouberville et du Mesnil-au-Val, gentilhomme campagnard au Cotentin de 1553 à 1562* adıyla yayımlandı. Bir belge niteliği taşıyan bu kitap, XVI. yy. ortasında Fransa'daki kırsal yaşamın eksiksiz bir tablosunu sunar.

GOUDA, Hollanda'da (Güney Hollanda) kent, Ijssel ırmağı kıyısında, ırmağın Gouwe ile birleştiği yerde, Rotterdam'ın K.-D.'sunda; 58 600 nüf. Kentte gotik üslubunda belediye sarayı (XV. yy.), eski evler ve Hollanda'nın en güzel vitraylarını (özellikle Crabeth kardeşlerin yapıtıdır) içeren Aziz Jan kilisesi (XVI. yy.'da yeniden yapıldı) vardır. Gouda bir sanayi merkezidir: makine ve besin sanayileri; seramik; toprak pipolar. Peynir pazarı. Kent, Ortaçağ'da, önemli bir kumaşçılık merkeziydi.

GOUDA a. (öz. a. *Gouda*'dan). Hollanda'da inek sütünden yapılan tam ya da yarım yağlı, iki yanı şişkince silindir biçimli peynir.

GOUDİMEL (Claude), fransız besteci (Besançon 1520'ye doğr. - Lyon 1572). Yanlış olarak, uzun süre Palestrina'nın hocası sanıldı. Daha çok dinsel yapıtlar besteledi. Bununla birlikte 1559'dan önce altmış dolayında şansonunu, *Horatius'un odları* adlı bir derlemesini (1555) ve M.-A. Muret'nin şiirleri üzerine bestelediği 4 sesli dinsel şansonlarını (1555) yayımladı. Reform döneminin en önemli bestecilerinden biri olmakla birlikte, 5 missa, magnificat'lar ve 10 kadar motet besteledi. Ama, özellikle, C. Marot ve Thédore de Bèze'in çevirdiği mezmurları armonize ederek ün kazandı.

GOUDSMİT (Samuel Abraham), hollanda asıllı amerikalı fizikçi (Lahey 1902 - Reno, Nevada, 1978). 1932'de Michigan (ABD) Üniversitesi'nde profesör oldu. 1925'te, Uhlenbeck ile birlikte atomların optik özelliklerini açıklayabilmek amacıyla elektron spini kuramını ortaya koydu. İki bilim adamı, spektroskobik verileri açıklayabilmek için, elektronun bir manyetik momenti olduğunu ileri sürdüler. Goudsmit, İkinci Dünya savaşı sırasında, radar üzerinde çalıştı, sonra da müttefik ordularıyla birlikte Almanya içlerinde ilerleyerek nükleer enerjiyle ilgili çalışmalar yapan laboratuvarları ele geçirmekle görevli bir heyeti yönetti.

Giraudon

Jean Goujon
Sen nehri nymphesi
taş alçakkabartma
Louvre müzesi, Paris

GOUFFİER (Guillaume) **Bonnivet** senyörü. → BONNİVET.

GOUGENHEİM (Georges), fransız dilbilimci (Paris 1900 - Les Sables d'Olonne 1972). Fransız dilbilimi uzmanı, Prag okulundan kaynaklanan yapısalcı akımı ve fransız filoloji geleneğini benimsedi. *Système grammatical de la langue française* (Fransızcanın dilbilgisi dizgesi) [1938], *Grammaire de la langue française du XVIe s.* (XVI. yy. fransızcasının dilbilgisi) [1951], *l'Élaboration du français élémentaire* (Temel fransızcanın hazırlanışı) [1956, R. Michéa, P. Rivenc ve A. Sauvageot ile birlikte], *Dictionnaire fondamental de la langue française* (Fransız dilinin temel sözlüğü) [1961] adlı yapıtların yazarıdır.

GOUGEROT (Henri), fransız cilt hastalıkları uzmanı (Saint-Ouen 1881 - Paris 1955). 1928-1952 arasında Paris Tıp fakültesi cilt hastalıkları ve sifilis kliniği'nde (Saint-Louis hastanesi) öğretim üyeliği yaptı. Cilt mantarlarını, mikroplu alt ve üstderi hastalıklarını, cilt alerjilerini inceledi, birçok hastalığa ya da hastalık belirtisine onun adı verildi.

Gougerot-Sjögren sendromu, dışsalgı bezlerinin (gözyaşı, tükürük ve üst sindirim yolları bezleri) salgılarındaki genel yetersizlikten ileri gelen hastalık. Tüm mukozalarda (göz, ağız, burun-yutak, bronş) kuruma ve pütürsüzleşmeli bir dil iltihabı, tükrük bezlerinin atrofisinden doğan bir şişkinlik, yağ ve ter bezlerinde atrofi, deride ve fanerlerde bozukluk biçiminde ortaya çıkar. Bunlara çeşitli iç organ bozuklukları ve çoğu zaman süreğen iltihaplı bir poliartrit eşlik edebilir. Hastalık özellikle menapoz dönemindeki kadınlarda olur. Orta derecede ateş nöbetleri biçiminde gelişir. Nedeni belli değildir. Bazı olgularda C vitamini eksikliği, özbağışıklık süreçleri ya da kalıtımsal bir etmen neden olabilir. Hastalığın adı fransız H. *Gougerot* ile isveçli göz hekimi Heindrik Samuel Conrad *Sjögren*'den gelir.

GOUGES (Marie GOUZE, Mme AUBRY, **Olympe de** —denir), fransız kadın edebiyatçı ve gazeteci (Montauban 1755 - Paris 1793). Lefranc de Pompignan'ın kızı olduğunu ileri sürerek Paris'e gitti ve özellikle Devrim'den itibaren, esin kaynağını güncel olaylardan alan onlarca tiyatro oyunu yazarak, edebiyat çevrelerinde adını duyurdu (*l'Esclavage des nègres,* 1792; *Mirabeau aux Champs- Élysées,* 1791; *l'Entrée de Dumouriez à Bruxelles,* 1793). *Remarques patriotiques* adlı yapıtında etkin bir toplumsal politikadan ve *Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne* (1792) adlı yapıtında da kadınların özgürlüğe kavuşturulmasından yana çıktı: "Kadının darağacına çıkmaya hakkı olduğuna göre, Meclis kürsüsüne çıkmaya da hakkı olmalıdır" diye yazıyordu. Çeşitli yazılarıyla Louis XVI'yı savunduğundan giyotine gönderildi.

GOUGH (Hugh GOUGH, *vikont*), ingiliz feldmareşal (Woodstown, Limerick, 1779 - Saint Helen's, Dublin yakınında, 1869). 1794'te, ingiliz ordusuna katıldı, Cape'te Antiller'de ve Hindistan'da görev aldı. Portekiz ve İspanya'da Fransa'ya karşı girişilen seferlerde (1808-1814) katıldı. Çin'e gönderildi, Nankin barışı'nı imzaladı (1842). Başkumandan olarak Hindistan'a gitti (1843), Maratalar ve Sihler'in ayaklanmasını bastırdı (1849).

GOUGH (*sir* Hubert DE LA POER), ingiliz general (Londra 1870 - *ay. y.* 1963). Birinci Dünya savaşı'nda ingiliz I. Ordu'suna, daha sonra V. Ordu'ya komuta etti, ama mart 1918 alman saldırısı sırasında Amiens'de geri çekilmesi üzerine komutanlıktan alındı.

GOUJON (Jean), norman kökenli olduğu sanılan fransız heykelci ve mimar (1510'a doğr. - Bologna 1566'ya doğr.). Bilinen ilk yapıtlarını (St-Maclou kilisesi org tribünü sütunları) Rouen'da gerçekleştirdiği sanılmaktadır. 1544'e doğru Paris'te, St-Germain-l'Auxerrois'nın jübesinde Lescot ile birlikte çalıştı (*Çarmıhtan indirme* ve *İncilciler* Louvre müzesi'ndedir), sonra Ligneris'te başkanın konağının dekorlarının yontulmasında (bugün Carnavalet konağı) görev aldı. Aynı dönemde, başkomutan Montmorency'nin hizmetine giren Goujon'un Ecouen şatosu'nun süsleme işlerini yönettiği, özellikle capella'nın genel düzenlemesini yaptığı sanılmaktadır (Chantilly'deki sunak).

1547'de, Henri II tahta çıkınca, kralın mimarlığına getirildi. Aynı yıl, bir Vitruvius çevirisini resimledi. 1548 sonundan başlayarak Louvre'da çalıştı, Lescot'nun yaptığı yalancı pencerelerin her birini, sevimli iki alegorik figürle çerçeveledi. 1549'da hükümdarın Paris'e girişinde, geçici dekorların ve anıtın (*Fontaine des Innocents*) yapımıyla görevlendirildi. Bir sokağın köşesinde yer alan bu çeşmenin o zamanlar yalnızca üç yüzü vardı. Jean Goujon bunu, en ünlü çalışması olan uzun kabartmalar ve beş nymphe figürüyle süsledi. 1550'de sanatçı, Louvre'da zemin kattaki büyük salonun *Heykelsütunlu tribün*'ünü yaptı ve 1552'den 1555'e kadar, attike katı süslemelerinin yapımını yönetti. Önce Antikçağ ve İtalya etkisinde kalan Goujon, katışıksız ve zarif biçimleriyle Fransa'nın en iyi alçakkabartma heykelcilerinden biri olarak kabul edilir.

Lauros-Giraudon

Jean Goujon
İsa'nın çarmıhtan indirilişi
Paris'te Saint-Germain-l'Auxerrois'nın jübesinde bulunan taş alçakkabartma (1544'e doğr. Pierre Lescot ile birlikte)
Louvre müzesi, Paris

GOULART (João Belchior Marques), brezilyalı devlet adamı (São Borja, Rio Grande do Sul, 1918 - Mercedes, Arjantin, 1976). Avukattı, 1945'te İşçi partisi'ne girdi ve 1951'de parti başkanı oldu. Çalışma bakanlığı yaptı (1953-54). 1955'te cumhurbaşkanı yardımcısı seçildi; 1960'ta aynı başarıyı tekrarladı. Quadros'un istifasından sonra cumhurbaşkanlığına geldi (eylül 1961) ve özellikle tarımsal yapıyla ilgili olarak bazı toplumsal reformları gerçekleştirmeye çalıştı. Nisan 1964'te askeri bir hükümet darbesiyle devrildi ve Uruguay'a sığındı.

GOULBURN, Avustralya'da (Yeni Güney Galler) kent, Canberra'nın G.-D.'sunda; 21 600 nüf. Yün ticareti. Mezbaha. Sepicilik. Demiryolu gereçleri onarımı.

GOULD (John), ingiliz doğabilimci (Lyme Regis, Dorsetshire, 1804 - Londra 1881). Birçok yolculuğu sırasında Avustralya faunasını inceledi; bu konuda *Mammals of Australia* (Avustralya memelileri) [1845-1863], *The Birds of Australia* (Avustralya kuşları) [1840-1869] gibi birçok yapıtı vardır.

GOULD (Benjamin Apthorp), amerikalı gökbilimci (Boston, Massachusetts, 1824 -Cambridge, Massachusetts, 1896). *Astronomical Journal*'ı kurdu (1849), 1865'ten başlayarak özellikle, Güney gök yarıküresini inceledi ve Arjantin'de Córdoba gözlemevi'nin (1870), ayrıca Ateş ülkesi'nin güneyinde meteoroloji istasyonlarının kurulmasıyla görevlendirildi (1872). Gök haritaları çok değerlidir.

GOULD (Jay), amerikalı maliyeci (Roxbury 1836 - New York 1892). Bir çiftçinin oğluydu, demiryolu hisse senetleri üzerinde spekülasyon yaparak muazzam bir servet edindi. New York borsası'nı sürekli tehdit altında tutan oyunları, 1869 eylülünde bir borsa bunalımına yol açtı (Kara cuma). Kızı Anna, önce Boni de Castellane ile, ondan boşandıktan sonra da Sagan prensi ile evlendi.

GOULD (Peter Robin), ingiliz coğrafyacı (Couldson, Surrey, 1932). ABD'de nicel yöntemlerde uzmanlaştı ve ders verdi; yeni tekniklerin kullanımında çok başarılı oldu, zihin haritalarının ve belirsizlik durumunda alınan kararların analizini getirdi. *Spatial Organization*'ın gösterdiği gibi, yeni coğrafya akımlarını çok iyi bir biçimde örneklendirir: *the Geographer's View of the World* (Dünyanın coğrafi görünümü) [R. Abler ve J. Adams'ın katkılarıyla, 1971].

GOULD (Glenn), kanadalı piyanocu (Toronto 1932 - *ay. y.* 1982). Toronto konservatuvarı'nda öğrenim gördü. 1955'te başlattığı konserleriyle ünlendi. 1964'ten sonra, konser vermeyerek, tüm gücünü plak ve radyo kayıtlarına ayırdı. Hep yenilikler arayan Gould, değişik bir çalma tekniği denedi ve sonuçta, klavsen tekniğine yaklaşan ve daha duru bir icra sağlayan bir yöntem buldu. En iyi yorumladığı besteciler Bach, Beethoven ve Schönberg'dir.

GOULD (Shane), avustralyalı kadın yüzücü (Ryde, Yeni Güney Galler, 1956). 200 m ve 400 m serbestte, 200 m karışık yüzmede şampiyon, 800 m serbest yüzmede ikincilik, 100 m serbestte üçüncülük unvanlarını alan Gould, 1972 Münih Olimpiyat oyunları'nda kadınlararası yüzmede üstünlüğünü kanıtladı.

GOULDNER (Alvin Ward), amerikalı toplumbilimci (New York 1920). Buffalo'da (1947-1951), Washington'da (1959 -1967), 1967'den sonra aynı kentteki Max Weber İnstitute'ta toplumbilim profesörü olarak çalıştı. Toplum bilimlerinin uygulamayla ilgili sorunlarıyla, ve daha çok iş örgütlenmesi sorunlarıyla ilgilendi. Özellikle bürokrasi üzerine çalışmalarıyla tanındı (*Patterns of İndustrial Bureaucracy* [Endüstriyel bürokrasinin kalıpları], 1954). Başlıca yapıtları: *Wildcat Strike* [Yaban kedisi grevi], 1954; *Coming Crisis of Western Sociology* [Batı toplumbiliminin ufuktaki krizi], 1970; *Dialectic of İdeology and Technology* [İdeoloji ve teknolojinin diyalektiği], 1976; *Future of İntellectuals and Rise of New Class* [Aydınların geleceği ve yeni sınıfın yükselişi], 1979.

Goulet antlaşması, 22 mayıs 1220'de Phillippe Auguste ile Yurtsuz John arasında yapılan barış. Buna göre, Philippe Auguste Normandiya'daki Vexin'i (Andelys derebeyliği ve şatosu dışında) ve Évreux kontluğu'nu aldı. Yurtsuz John, yeğeni ve Fransa tahtının vârisi Louis'nin nişanlısı olan Castillalı Blanche'a çeyiz olarak Issoudun, Graçay ve Châteauroux senyörlüklerini verdi ve kıtadaki fiefleri için Philippe Auguste'ü vasal olarak tanıdı.

GOULETTE (La) → HALK EL-UVED.

GOULUE (la) → WEBER (Louise).

GOUNAİA WİLDENOWİ a. Ilık ve oldukça soğuk denizlerin 40-50 m derinliklerinde yaşayan etçil kemiklibalık. (Karın kesimlerinde bir çift çekmeni vardır. Zaman zaman ırmakların acısulu kesimlerine girer. Yapışkanbalıkgiller familyası; boyu 6 cm'ye kadar.)

GOUNOD (Charles), fransız besteci (Paris 1818 - Saint-Cloud 1893). Babası Ecole polytechnique'te resim öğretmeniydi. 1836'da Paris konservatuvarı'na girdi. 1839'da Roma ödülü'nü kazanması, Palestrina'yı keşfetmesini ve Mendelssohn'la dostluk kurmasını sağladı. Mendelssohn ona Bach, Mozart ve Beethoven'ın sanatını tanıttı. 1846-1848 arasında Karmel rahiplerinin yanında tanrıbilim öğrenimi gördü ve rahip oldu. Mektuplarını "Rahip Gounod" diye imzalamayı sürdürse de, kendini tümüyle müziğe vermesi gerektiğini anlamakta gecikmedi. İlk operaları, Berlioz'un övgüsünü kazanmakla birlikte, pek ilgi görmedi. *Faust** (1859) ve *Mireille* (1864) operalarının başarı kazanması üzerine İnstitut üyeliğine seçildi (1865). Ertesi yıl *Romeo ve Juliet* de beğeniyle karşılandı. *Tribut de Zamora* adlı operasının başarısızlığa uğraması (1881) üzerine, yalnızca dinsel yapıtlar bestelemeye yöneldi ve missa'lar, oratoryolar ve bir *Requiem* (son yapıtı; 1895'te ölümünden sonra ortaya çıktı) besteledi. Bir ölçüde çağdaşı Wagner'den etkilenen Gounod, fransız müziğine yeni ve şiirsel bir duyarlık getirdi. Günümüzde daha çok birkaç operası ve *Messe de sainte Cécile* (1855) gibi dinsel yapıtlarıyla tanınır.

GOURA a. (Cava dilindeki *gora*, gökgürültüsü'nden). Yeni Gine ormanlarında yaşayan, mavi tüylü büyük güvercin cinsi. (*Goura* cinsi üyelerinde ayrı ayrı tüylerden oluşan yelpaze biçiminde bir sorguç bulunduğundan bu hayvanlar sorguçlu güvercin genel adı altında da toplanır. Üç türü vardır; güvercingiller familyası.)

GOURAUD (Henri Eugène), fransız general (Paris 1867 - *ay. y.* 1946). 1888'de Saint-Cyr'den piyade subayı çıktı. Sudan'da Samory Touré kentini ele geçirerek yararlık gösterdi. 1907'de albaylığa yükseltilen Gouraud 1910'da Askeri yükseköğrenim merkezi'nde staj gördü. Lyautey tarafından Fas'a çağrıldı ve 1911-1914 arasında onun yardımcılığını yaptı. Birinci Dünya savaşı patlak verince Argonne'da bir tümenin, sonra Champagne'da bir sömürge ordusunun başına getirildi. 1915'te Çanakkale'deki seferi kuvvetler komutanlığına atandı; burada ağır yaralandı ve sağ kolu kesildi. Fransa'ya döndüğünde Champagne'daki IV. Ordu komutanlığını teslim aldı; kısa süren Fas genel valiliği (1917) dışında ateşkese değin bu görevde kaldı. Temmuz 1918'de Reims yakınında ustaca bir manevrayla Ludendorff'un son saldırısını boşa çıkarmayı başardı, sonra amerikan kuvvetleriyle birleşerek merkez ordularını Meuse kıyısına ulaştıran başarılı saldırıda yararlık gösterdi. 1919-1923 arasında Suriye yüksek komiseriydi. 1923'te Beyrut'ta yerini Weygand'a bıraktıktan sonra Paris askeri valiliğine ve Yüksek savaş konseyi üyeliğine atandı: 1937'ye değin bu görevde kaldı. 1948'de, Champagne'daki Navarin çiftliği anıtına, askerlerinin arasına gömüldü.

GOURMONT (Remy DE), fransız yazar (Bazoches-au-Houlme, Orne, 1858 - Paris 1915). 1889'da, *Mercure de France* dergisinin yazarıyken, Paul Léautaud'nun hayranlığını kazanan, ama memur olarak çalıştığı Bibliothèque nationale'de hoş karşılanmayan ve görevinden alınmasına yol açan bir yergi kaleme aldı (*le Joujou patriotisme*, 1891). Bundan sonra kendini tümüyle edebiyata adadı. Özellikle simgeci yazarlar çevresiyle dostluk kurdu ve bu grubun en aydın eleştirmeni olarak tanındı. Bir bilim saydığı dile âşık olan Gourmont (*Esthétique de la langue française*, 1899), "bilimi edebiyata ya da edebiyatı bilime sokmada hiçbir zaman tereddüt etmemek gerektiğini" savundu ve bu anlayışı kendi yapıtlarında uyguladı (*Sixtine, roman de la vie cérébrale*, 1890; *le Latin mystique*, 1892; *le Problème du style*, 1902; *les Promenades littéraires*, 1904-1927; *Lettres à Sixtine*, 1921).

GOURNAY (Marie LE JARS DE), fransız kadın edebiyatçı (Paris 1566 - *ay. y.* 1645). Montaigne'in hayranı ve manevi kızıydı. Pierre de Brach'la birlikte, *Denemeler*'in (Essais) 1595 baskısını yayımladı ve *le Proumenoir de Montaigne* (1594) adlı yapıtını bu yazara ithaf etti. Şiirlerini, *Ombre de la demoiselle de Gournay* (1626) adlı yapıtta topladı.

GOURNAY (Jean-Claude Marie Vincent, *—senyörü*), fransız iktisatçı (Saint -Malo 1712 - Cádiz 1759). 1751'de ticaret yüksek yöneticiliğine getirildi. Sanayinin serbestleştirilmesinden, ticareti engelleyen kuralların ve tekellerin kaldırılmasından yanaydı. Belli bir ölçüde fizyokratların etkisini taşıyan öğretisini, Turgot, *Éloge de Gournay* (Gournay'e övgü) adlı kitabında açıkladı.

GOUROU (Pierre), fransız coğrafyacı (Tunus 1900). Çinhindi deneyimi *(les Paysans du delta tonkinois)* [Tonkin deltası köylüleri] (1936) onu Asya uygarlıklarına yöneltti *(la Terre et l'Homme en Extrême -Orient)* [Uzakdoğu'da toprak ve insan] (1940) ve 1982'de, *Terres de bonne espérance* (Umut toprakları) ve *Le monde tropical* (Tropikal dünya) adlı kitaplarında gelistirdiği tropikal ülkelerin özgünlüğünü anlamasını sağladı. 1950'den sonra dikkatini Afrika'ya yöneltti *(l'Afrique)* [Afrika] (1970) ve coğrafyayı, kültürel yanını vurgulayarak yeniden tanımlamaya çalıştı *(Pour une géographie humaine)* [Bir insan coğrafyası üstüne] (1973). Collège de France'ta profesör oldu, fransız coğrafyasını ve tropikal incelemeleri derinlemesine etkiledi.

GOURSAT (Édouard), fransız matematikçi (Lanzac, Lot, 1858 - Paris 1936). Çözümlemeciydi, Sorbonne'da (1897'den başlayarak) integral ve diferansiyel hesap profesörlüğü yaptı ve 1919'da Bilimler akademisi'ne üye seçildi, çözümlemenin tüm dallarına çok sayıda özgün katkıda bulundu. Özellikle, seri fonksiyonların açılımı üzerine Cauchy kuramının varsayımlarını açıklığa kavuşturdu.

GOUSSAİNVİLLE, Fransa'da kanton (Val-d'Oise) merkezi, Paris'in kuzey-doğusunda Roissy havalimanının B.'sında; 24 971 nüf. (1992). Büyük bölümü Rönesans çağında yapılmış (1559) kilise.

GOUVEİA (Francisco António DE), portekizli misyoner ve tarihçi (Beja 1575 - Manzanares 1628). Augustinus tarikatı keşişi olarak 1597'de Hindistan'a gitti. Ticaret acentalarının açılmasını sağlamak için İran şahı Büyük Abbas'a elçi gönderilen Gouveia, bu ülkede vaaz verme olanağı buldu ve 1602'den başlayarak birçok kişiye hıristiyanlığı kabul ettirdi. Şah Türkler'e karşı savaşacak birlikler sağlaması için onu Felipe II'ye gönderdi, ama görevinde başarısızlığa uğradı ve tutuklandı.

GOUVİON-SAİNT-CYR (Laurent, *— markisi*), Fransa mareşali, Chambre des pairs üyesi (Toul 1764 - Hyères 1830). 1794'te generalliğe yükseldi, 1798'de Masséna'nın yerine Roma ordusunun başına geçti. Portekiz'e karşı yapılan savaşta (1801), fransız ve ispanyol ordularına komuta ettikten sonra İspanya büyük elçiliği'ne atandı. 1808'de İspanya'da Rosas'ı aldı, Barcelona'yı kurtardı ve Molins de Rey'de zafer kazandı. 1809'da Gerona'yı kuşattı, ama komuta mevkiini terk etmesi nedeniyle gözden düştü. 1811'de göreve iade edildi. Rusya seferinde (1812) kolordu komutanı oldu, Polotsk zaferini kazandı ve mareşalliğe yükseltildi. 1813'te Dresden'i savundu ve bulunduğu yerin ele geçirilmesi üzerine savaş tutsağı sayıldı. Fransa'ya döndükten sonra Louis XVIII tarafından önce Savaş (1815), daha sonra Denizcilik bakanlığı'nın başına getirildi. Yeniden savaş bakanlığı (1817) yaptığı sırada, ordunun silah altına alınmasıyla ilgili yasayı kabul ettirdi (1818).

GOUY (Louis Georges), fransız fizikçi (Vals-les-Bains 1854 - *ay. y.* 1926). Lyon Fen fakültesi'nde profesör (1883) ve Bilimler akademisi üyesiydi (1913). 1883'te, ilk olarak büyük açılarda ışığın kırındığını gözledi. 1888'de Brown devinimimin sıcaklığa ve diğer dış koşullara bağlı olmadığını gösterdi ve buradan devinimin bir molekül çalkalanmasından ileri geldiği sonucuna vardı. Termodinamiğin kullanılabilir enerjiyi konu alan temel kuramını bulan Gouy'dir. Renkli alevler (1879), geçişme dengesi (1888) üzerine ışıkölçüm incelemeleri de yaptı; kılcal bir elektrometre gerçekleştirdi (1894), X ışınlarının kırınımını ve kırılmasını inceledi (1896).

GOVE yarımadası, Kuzey Avustralya'da (Kuzey arazisi) yarımada, Arnhem toprağı'nda, Carpentaria körfezinin batı sınırını oluşturur. Boksit yatakları.

Govenk → GOVENT.

Govent, Govenk ya da **Güvenk,** D. Anadolu'nun Diyarbakır, Muş, Siirt ve özellikle Bitlis yöresinde oynanan türkülü, ağır halay türü bir halkoyunu. Yalnız kadınlar, yalnız erkekler tarafından ya da kadın erkek birlikte oynanır. Eşlik çalgıları davul zurnadır. Kadınlar arasında karşılama biçiminde de oynanır.

GOVERNADOR *(ilha do)*, Guanabara (Brezilya) koyunda ada, Rio de Janeiro yerleşme alanında. Galeão uluslararası havalimanının bulunduğu doğu bölümü, bir yolla Fundão adasına ve kıtaya bağlanır.

GOVİNDA ya da **GOPALA,** *sığırtmaç* anlamında sanskritçe sözc. Tanrı Krişna'yı belirtir ve onun Vrindavan'da sığırtmaçlar arasında geçirdiği yaşama gönderme yapar.

GOVONİ (Corrado), italyan yazar (Tamara, Ferrara, 1884 - Roma 1965). Şair Govoni önceleri crepuscolarismo'dan (*Armonia in grigio e in silenzio*, 1903) ve fütürizmden (*Poesie elettriche*, 1911) etkilendi. Birçok deneyimden sonra gerçeküstücülüğe yöneldi (*la Strada sull'acqua*, 1923; *Stradario della primavera*, 1958).

Lauros-Giraudon

Charles **Gounod**
Louis Léopold Boilly'nin portresinden ayrıntı
Opéra müzesi, Paris

Larousse

general **Gouraud**
A. Jonniaux'nun bir tablosundan ayrıntı
özel kol.

Lauros-Giraudon

mareşal **Gouvion-Saint-Cyr**
ressamı bilinmeyen tablo (ayrıntı)
Ordu müzesi, Paris

Lauros-Giraudon

Francisco de **Goya y Lucientes**
Solana markizi (1789)
Louvre müzesi, Paris

GOVORA ya da **BĂILE GOVORA,** Romanya'da kaplıca merkezi, Oltenia'da (Argeş bölgesi), Transilvanya Alpleri'nin kenarında, Rîmnicul-Vîlcea'nın G.-B.'sında. Kimyasal ürünler. —Yakınlarında, bir bölümü XV. yy.'dan kalma manastırda, XVI. ve XVII yy.'da ünlü bir basımevi vardı.

GOVOROV (Leonid Aleksandroviç), rus mareşal (Butıyrki, Kirov yakınında, 1897 - Moskova 1955). Sen-Petersburg Politeknik enstitüsü'nü bitirdikten sonra Topçu okulu'na girdi. 1917'de teğmen oldu. 1939 yılında Topçu okulu komutanlığına atandı. 1941'de Moskova'yı koruyan bir ordunun, sonra Leningrad (bugün Sen-Petersburg) cephesinin başına getirildi; iki yıl süren zorlu savaşlardan sonra, 1944 yılında kenti kurtardı. Bu savaşlar dana sonra onu Finlandiya ve Baltık ülkelerine kadar götürdü. 1942'de komünist partisi üyesi ve Sovyetler Birliği kahramanı oldu, 1945'te mareşalliğe yükseltildi ve ardından Moskova Bilimler akademisi'ne girdi. 1952'de parti Merkez komitesi üyesi oldu. Öldüğünde savunma bakanı yardımcısıydı.

Francisco de **Goya y Lucientes**
Majalar balkonda
(1814'e doğr.) *özel-kol.*

Mayer

GOVŞUT (Ata), türkmen yazar ve şair (? 1903-? 1953). Şiir, roman ve oyun türlerinde yapıtları yayımlandı. En ünlü yapıtı, İkinci Dünya savaşı yıllarında bir türkmen köyünün yaşamını konu alan *Mehri vepa* adlı romanıdır. İlk türkmen oyun yazarlarındandır.

GOWER (John), ingiliz şair (Kent 1330'a doğr. - Southwark 1408). Chaucer'ın arkadaşı olan Gower üç uzun şiir yazmıştır: fransızca 30 000 dizeden oluşan ve evliliği yüceltip ahlaksızlığı yeren *Speculum meditantis* ya da *Miroir de l'homme;* 1381'deki köylü ayaklanmalarından esinlenerek latince olarak kaleme aldığı *Vox clamantis* ve son olarak, ingilizce yazılmış, uyaklı, sekiz heceli 30 000 dizeden oluşan bir alegorik öyküler derlemesi olan *Confessio amantis.*

GOWON (Yakubu), nijeryalı subay ve siyaset adamı (Pankhrin, Jos, 1934). 1963'te yarbaylığa yükseltildi. Genelkurmay başkanlığına ve general İronsi'nin yaptığı askeri darbe sırasında ülkeyi yöneten Yüksek askeri konsey üyeliğine atandı. 1966'da İronsi'nin öldürülmesi üzerine iktidara geçti. 1967'den 1970 başına değin Biafra'nın ayrılması için mücadele etti. Biafra'nın yenilmesinden sonra ulusal barışı yeniden sağlamaya çalıştı. 29 temmuz 1975'te bir hükümet darbesiyle devrildi.

GOWRAN *(baron)* → FITZPATRICK.

GOWRIE → RUTHVEN.

GOY sıf. ve a. (*hıristiyan, halk* anlamında ibranice sözc.). Kutsal Kitap döneminden bu yana Yahudiler'in, yahudi olmayan kişi ve uluslara verdikleri ad. (Bu terim aşağılayıcı anlamda da kullanılır.) —ANSİKL. Pagan ulusları belirttiğinde bu terim, yunanca konuşan Yahudiler'in ve ilk hıristiyanların kullandıkları yunanca *ethnikoi*'nin çevirisi olan "gentiles" sözcüğünün karşılığıdır. Diaspora'da bu terim, ulusaldan çok dinsel ayrım belirtir. Polemik metinlerde aşırı küçümseyici bir anlam içeren bu terim her dönemde, yahudidüşmanlığıyla ilgili yazılarda abartılı olarak sık sık yer almıştır.

GOY a. (fr. *goï*). Gine'de yetişen ve kaliteli bir kauçuk veren sarmaşık bitki. (Bil. a. *Lapdolphia heudelotii;* zakkumgiller familyası.) [Eşanl. GOHIN.]

Goya müzesi → CASTRES müzesi.

■ **GOYA Y LUCIENTES** (Francisco DE), ispanyol ressam (Fuendetodos, Zaragoza, 1746 - Bordeaux 1828). Babası, 1760'ta Zaragoza'da çalışan bir yaldızcı ustasıydı. Goya birkaç yıl önce müstakbel kayınbiraderi Bayeu'nün çalışmış olduğu ressam José Luzán'ın atölyesine çırak olarak girdi. 1763'te 17 yaşındayken, Madrid'e gitti: San Fernando akademisi'nden burs alabilmek için bir yarışmaya katılmak istedi, ama isteği reddedildi; 1766'da yeniden başarısızlığa uğradı. Bunu izleyen yıllarda, italya'ya yolculuğa çıktı. 1770'te Parma akademisi'nin açtığı, *Alpler'i geçen Annibal* konulu resim yarışmasında ikincilik ödülünü aldı.

1771 sonbaharında İspanya'ya dönüşünde, Zaragoza Pilar bazilikası'nın tavanı için süslemeler, daha sonra da bu kentin yakınındaki Aula Dei manastırı ve çeşitli yapılar için (Remolinos kilisesi ve Sobradiel şatosu) resim çalışmaları yaptı. Eylül 1773'te, Josefa Bayeu ile evlendi ve Madrid'e yerleşti. Belki de kayınbiraderinin nüfuzu sayesinde, Santa Bárbara krallık imalathanesi için, 40 duvar halısı modeli siparişi aldı ve çoğunu 1791'de tamamladı. Popüler konuları temsil eden bu güzel dizi, Prado müzesi'ndedir.

1776-1793 arası, Goya'nın yaşamında, mutlu bir dönemdir. 1776'da, gerçek ve başlıca ustası olan Velázquez'den kopyalar yaparak, ilk gravür çalışmalarına girişti. 1779'da, portresini yaptığı kral Carlos III ile tanıştırıldı; 1780'de, San Fernando akademisi'ne girdi. Sonra Zaragoza'ya gitti ve burada Pilar bazilikası rahip meclisi, onu bir dizi kubbe süslemesi yapmakla görevlendirdi; bu çalışmalardan biri *Din kurbanlarının kraliçesi Meryem*'dir. 1784'te, Madrid'e dönüşünde, S. Francisco el Grande kilisesi'nde iki sunak tablosuna başladı. Giderek yüksek sosyeteye karışan Goya, güç ve incelik dolu pek çok portre yaptı, 1785'te Akademi'nin resim bölümü müdür yardımcılığına ve 1786'da, kral Carlos IV'ün ressamlığına getirildi. 1789'da, çok sayıda resmi portresini yapacağı kral tarafından *pintor de cámara*-lığa atandı.

Varlık içinde yaşayan ve ünü giderek büyüyen Goya, 1792'de, Andalucía'da ağır bir hastalık geçirdikten sonra sağır oldu. Bu bunalımı atlatmayı başardı, ama sanatı daha haşinleşti. Alba düşesinin eşliğinde Cádiz'e kısa bir yolculuğun ardından, Madrid'e döndü, yeniden gravüre başladı ve *Kaprisler** adlı diziyi hazırladı. Bu dönem aynı zamanda, sanatçının sıkıntılarını yansıtan *Boğa güreşleri* ya da *Deliler avlusu* gibi çalışmalarıyla, Madrid yaşamından sahneler çizdiği dönemdir. Yeniden portre çalışmalarına başlayarak birçok başyapıt verdi (örn. ölümünden sonra bulunan Bayeu'nün portresi). 1796'da Alba dükünün ölümünün ardından, Sanlúcar de Barrameda'ya, düşesin yanına gitti ve onun portresini yaptı (New York, Hispanic Society).

1797'de Madrid'e yeniden dönünce, Akademi'de resim bölümünü yönetmekten vazgeçti. 1798'de, resmi görevlerden kurtulup da sağlığına yeniden kavuşunca, Madrid'in kuzey varoşlarındaki küçük bir kilise, La Ermita de S. Antonio de la Florida için ancak konu açısından dinsel bir özellik gösteren ve gündelik yaşamdan sahneler çiziyormuşçasına işlediği freskler yaptı. 1799'da, *Kaprisler* adlı çalışmasını satışa çıkardı; aynı yıl, Saray'ın başressamlığına atandı ve çok sayıda resmi portre yaptı. Öteki çalışmalar yanında, *Carlos* IV ailesi* başlıklı olanı, kaba ve acımasız üslubuyla Goya'nın en dikkate değer yapıtları arasındadır. Yapıt soylu hanımları, hükümdarların karısını, Chinchón kontesini ve 1802'de genç yaşta ölecek olan Alba düşesini sergiler. *Maja** adlı yapıtı 1803-1806 yıllarında yapılmıştır.

Napoléon savaşlarının 1808'de İspanya'ya yayılması, Goya'ya *Savaşın yıkımları* başlıklı gravür dizisinin ve 1814'te de, korkunç *Dos** ve *Tres de mayo* (1808) olaylarını canlandıran iki tablonun esin kaynağı oldu. Bununla birlikte, Joseph Bonaparte'ın hükümetine almış olduğu kimi "aydın" İspanyollar'ın portrelerini de yaptı ve halkın yaşantısı üzerinde incelemelere girişti: *Sardalyanın cenaze töreni* (S. Fernando akad.), *Majalar balkonda* (özel kol.), *Demirciler* (Frick Collection, New York). Goya, 1819'da, gizemci ispanyol resimlerinin en güzellerinden birini, *Aziz Josephus'un son komünyonu*'nu (S. Antón, Madrid) yaptı, ancak yıl sonunda hasta düştü (*Sanatçının, doktoru Arrieta ile portresi*, 1820, Minneapolis) ve Carabanchel'deki evine çekildi ("Quinta del Sordo"). Burayı, *Kaprisler* adlı yapıtının uzantısı sayılabilecek, bir dizi "kara" ve fantastik resimle süsledi (bugün Prado müzesi'ndedir).

1823'te, Fernando VII'nin mutlak yönetimi, kralın Goya'ya pek de sempatik gelmeyen tutumu, onu, Fransa'ya gitmeye zorladı. Önce Bordeaux'ya daha sonra Paris'e gitti (arkadaşı Ferrer'in portresi) ve Bordeaux'ya yerleşmek için geri döndü; burada, dostları ispanyol sürgünleri arasında yaşayarak, pek çok portre, özellik-

le de Moratín'in portresini yaptı. İlk kez taşbaskı çalışmalarına girişti. 1826'da, kısa bir süre Madrid'de kaldı; ressam Vicente López portresini yaptı (Prado). Bordeaux'ya dönünce, yenileştirdiği bir teknikle çalışmalarını sürdürdü: ünlü *Sütçü kız* (Prado) tablosu bu döneme aittir.

Goya'nın XIX. yy. resmi üzerindeki etkisi (Delacroix, Daumier, Manet vb.) büyüktür. Bununla birlikte, sanat meraklılarının ve tarihçilerin hayranlık duydukları aslında Goya'nın gravürcülüğüdür. Yağlıboya ve portre ressamı olarak Goya ancak 1900'lerden başlayarak yeniden keşfedilip gerçek yerine oturtulabilmiştir (sanatçıya ayrılan ilk toplu serginin tarihi).

GOYAZİT a. (fr. *goyazite; Goiás*, Brezilya'da bir eyaletin adından). Miner. Hidratlı doğal alüminyum ve stronsiyum fosfat.

GOYEN (Charles William), amerikalı romancı ve tiyatro yazarı (Trinity, Texas, 1915). Romanları (*The Fair Sister,* 1963; *Come the Restorer,* 1974), hikâyeleri (*The Faces of Blood Kindred,* 1960; *O. Henry Prize Stories,* 1976), denemeleri (1974) ve oyunları belirli bir yerin kendine özgü havasını ve anlamını ustalıkla yakalar.

Goyescas, E. Granados'un piyano için 2 süiti (1911). Yapıt, besteci tarafından, F. Periquet'in librettosuna dayanılarak operaya dönüştürüldü. Aynı adı taşıyan opera, ilk kez 1916'da New York Metropolitan Opera'da sahnelendi. Yapıtın konusunu oluşturan ve ölümle sonuçlanan trajik aşk öyküsünün esin kaynağı Goya'nın aynı adlı tablolarıdır. Operadaki *La maja y el ruiseñor* romansı ünlüdür.

GOYGOYCU a. **1.** *Esk.* Çoğul olarak, muharrem ayının ilk günlerinde ilahi ve ağıtlar söyleyerek kapı kapı dilenen görmezlere verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Dilenci. **—3.** Bir kimseye, kişisel çıkarları için dalkavukluk, şakşakçılık eden kimse.

—ANSİKL. Goygoycular adının ağıtların sonunda yinelenen "hey kaygulu canım" sözünün halk dilinde "hey goygoy canım" biçimini almasından kaynaklandığı öne sürülür.

İstanbul Şehzade camisi çevresindeki Tabhane adı verilen vakıf binaya yerleşen Anadolu'dan gelme görmezler, muharrem ayında yanlarına gözleri gören sakat bir yedekçi alarak altışar kişilik gruplar halinde dolaşırlardı. Tümünün giyimi bir örnekti. Cüppe giyer, yemeniden sarık sarar, ellerinde uzun bir asa taşırlardı. Omuzlarında iki bölmeli bir torba (keşkül) olurdu. Her evin önünde durur, halka oluşturacak biçimde dizildikten sonra Kerbela'da şehit edilen Hüseyin'i anarak kasideler, mersiyeler, ilahiler okur, evin sahibi yiyecek ya da sadaka verdikten sonra dua ederlerdi. Topladıklarını cinsine göre ayırarak keşküllerine doldurur, Tabhane'ye döndüklerinde aşure pişirip hem kendileri yer, hem de yoksullara dağıtırlardı. XVI. yy.'a ilişkin belgelerden, toplanan bağış ve sadakaları aralarında eşit olarak bölüştüren bir kethüdaları olduğu da öğrenilmektedir.

GOYGOYCULUK a. Goygoycunun yaptığı iş.

GO-YOSEİ TENNO (1571-1617), Japonya'nın 107. imparatoru (1587-1611). Japon tarihinin en önemli dönemlerinden biri olan iktidarı, Hideyoşi gücünün doruğundayken başladı: Japonya barışa kavuşmuştu ve uygarlaşma tam bir gelişme içindeydi. Daha sonraysa Kore seferleri (1592-1597), hıristiyan kıyımları (1597) ve Sekigahara savaşı (1600) yapıldı. Bu savaş 1603'te şogun seçilen Tokugava İeyasu'nun zaferiyle sonuçlandı.

GOYS DE MEZEYRAC (Louis DE), fransız havacı general (Lyon 1876-Paris 1967). Piyade yüzbaşısı olarak orduya girdi, 1911'de pilot oldu, general Hirschauer'in yardımcılığına getirildi (askeri havacılık müfettişi) ve türk havacılığını düzenleyen bir göreve katıldı. 1914 aralığında ilk fransız bombardıman birliğinin oluşturulması görevi ona verildi. İlk seferi sırasında tutuklandı ve 1917'de kaçmayı başardı, 1918'de bütün bombardıman uçaklarını bünyesinde toplayan bir tugayı yönetti. Türkiye'de (1919) ve Romanya'da (1921) çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Havacılık alt sekreterliği teknik kabinesine girdi ve 1926'da tuğgeneral oldu. 1935 yılına kadar askeri havacılık alanında önemli görevler üstlendi.

GOYTİSOLO (José Agustín), ispanyol yazar (Barcelona 1928). Yapıtlarında örtülü ve kimi zaman da hüzünlü bir sevecenlikle, sert ve acı bir alay bir araya gelir (*El retorno,* 1955; *Salmos al viento,* 1956; *Bajo tolerancia,* 1973; *Palabras y conversaciones para Julia,* 1980). Pavese, Neto, Ungaretti, Quasimodo gibi yazarlardan çeviriler yapan sanatçı, çağdaş katalan ve kübalı şairlerin yer aldığı antolojiler yayımlamıştır.

GOYTİSOLO (Juan), ispanyol yazar (Barcelona 1931), José Agustín Goytisolo'nun kardeşi. "Yarım-yüzyıl kuşağı"ndan yazarların en önemlisidir. Düşünceleri ülkesinin geleceği üzerinde yoğunlaşan Goytisolo, romanlarında (*Juegos de manos,* 1954; *Duelo en el paraíso,* 1955; *la Resaca,* 1958; *Yalnızlar kumsalı* [La isla, 1961]), hikâyelerinde ve gezi yazılarında (*Tierra de Níjar,* 1960), çeşit çeşit baskılarla karşılaşan bir kuşağın şaşkınlığını dile getirdi. *El Furgón de cola* (1967) ve *Disidencias* (1977) gibi başlıklar altında topladığı denemelerinde bu baskılar üzerinde durdu. *Señas de indentidad* (1968), *Don Julían* (1971) ve *Makbara* (1980) gibi romanlarıyla "yeni roman"ın İspanya'daki başlıca temsilcisi olan Goytisolo, dokunaklı bir anlatımla, kendisinin ve ülkesinin kimliğini araştırdı. Türkiye'deki toplumsal ve kültürel olayları yakından izleyen Goytisolo, Paris'te yayımlanan *les Temps modernes* dergisinin, Türkiye'ye ayrılmış temmuz-ağustos 1984 sayısında zengin gözlemlere dayanarak İstanbul'u ve Türkler'i anlattı. Yazar, tüm yapıtlarıyla 1985 Europalia ödülü'nü aldı.

Scala

Francisco de **Goya y Lucientes**
Sardalyanın cenaze töreni (1808'e doğr.)
San Fernando akademisi Madrid

Sopa dövüşü (1819-1823)
"Quinta del Sordo"nun duvar resimlerinden biri
Prado müzesi, Madrid

Lauros-Giraudon

GOYTİSOLO (Luis), ispanyol yazar (Barcelona 1935), José Agustín ve Juan Goytisolo'nun kardeşi. Gerçekçi bir üslupla yazdığı ilk romanından sonra (*Las afueras,* 1958), dört romanlık bir çevrim yayımladı. *Antagonía* başlığını taşıyan bu çevrim şu yapıtlardan oluşur: *Recuento* (1975), *Los verdes de mayo hasta el mar* (1976), *La cólera de Áquiles* (1979) ve *Teoría del conocimiento* (1980).

GOZLAN (Léon), fransız edebiyatçı ve oyun yazarı (Marsilya 1803 - Paris 1866). Onu Afrika'ya götüren serüvenli bir gençlikten sonra parlak bir kronik yazarı olduğunu gösterdi ve *le Notaire de Chantilly* (1836) gibi romanlar, *la Pluie et le Beau Temps* ya da *Une tempête dans un verre d'eau* gibi komediler ve sekreteri olduğu Balzac üzerine bir anı kitabı (*Balzac en pantoufles,* 1865) yayımladı. Société des gens de lettres'e başkanlık etti ve Barbey d'Aurevilly tarafından "bu yüzyılın üç güçlü romancısından biri" olarak kabul edildi.

GOZO, esk. **Gaulos,** Akdeniz'de ada, Malta'ya bağlıdır; 67 km²; 25 775 nüf. (1990). Merkezi, *Victoria.* Balıkçılık. Hazır giyim. Makine. Önemli taş anıtlar.

X

Juan Goytisolo

GOZUMPA KANG II ya da **GOCAMB II,** Himalaya'nın Nepal'deki bölümünde doruk. Ço Oyu öbeğinde, Nepal -Tibet sınırında; 7 646 m. Doruğa ilk defa

japon Uemura ve Şerpa Pemba Tenzing çıktı (1965).

GOZZANO, İtalya'da komün, Piemonte' de (Novara ili), Orta gölünün G.'inde; 6 500 nüf. Tekstil (yapay iplikten).

GOZZANO (Guido), italyan yazar (Aglie Canavese, Torino, 1883 - *ay. y.* 1916). Hindistan'a ve Seylan'a yaptığı kısa bir yolculuğun (1912-13) ona esinlediği yolculuk izlenimlerinin (*Verso la cuna del mondo,* 1917) tersine belirsizlikler ve yarım tonlarla işlenmiş şiiri, türküden çok günlük konuşma diline, konuşma dilinden çok da bir fısıltıya yakındır (*I colloqui,* 1911).

Archivio Fotografico, museo Correr

Carlo **Gozzi**
Zuliani'nin gravürü
Correr müzesi, Venedik

GOZZI (Gasparo), italyan yazar (Venedik 1713 - Padova 1786). Ölçülü aydınlanmışçılık görüşü en iyi anlatımını gazetecilikte buldu. Her konuda kalem oynatan bir yazar olan Gozzi, kurduğu ve 1760'tan 1762'ye değin yayımladığı *Gazzetta Veneta* ve *L'Osservatore Veneto* adlı gazetelerinde, seçkin üslupçuluk ve ahlakçılık konularındaki tüm yeteneğini ortaya koydu. Yazılarında görülen günlük olay merakı ve nükteli üslubuyla Goldoni'yi andırır. Ayrıca İtalya'da şairin kültünü yeniden uyandırmaya katkıda bulunan *Difesa di Dante* (1758) adlı bir kitap kaleme aldı.

GOZZI (Carlo), italyan yazar (Venedik 1720 - *ay. y.* 1806), Gasparo Gozzi'nin kardeşi. Hayalci ve eleştirici olan Gozzi tüm yaşamı boyunca döneminin toplumunu ve kültürünü eleştirdi; en şiddetli saldırılarının hedefi, Pietro Chiari'nin gözü yaşlı tiyatrosuyla Goldoni'nin gerçekçi komedisiydi. Tartışma ve sataşmaya dayanan ve 1761-1765 arasında sahnelenen on tiyatro "masal"ı büyük ilgi uyandırdı (*Amore delle tre melarance; Re Cervo e Turandot; Il corvo; La donna serpente; L'augellin belverde).* Bu masallarda olağanüstüyle o zamanın gözde yapıtlarına yöneltilen hiciv yan yanadır ve Gozzi, *Memorie* adlı kitabında da (1797-98) görüldüğü gibi insanı hemen etkileyen bir karikatür ustalığı sergiler.

GOZZOLI (Benozzo DI LESE, **Benozzo** —denir), italyan ressam (Floransa 1420 - Pistoia 1497). Ghiberti'nin atölyesinde çırakken Floransa vaftizhanesi'nin üçüncü kapısında kuyumcu olarak çalıştı. Daha sonra Orvieto'da (1447) ve Roma'da (1449) Fra Angelico'nun öğrencisi oldu. Umbria'da ve Lazio'da çeşitli freskler üzerinde çalıştıktan sonra, Floransa'da Medici sarayı'nın capellasında yer alan (1459 -1462) ve başyapıtı sayılan *Müneccim kralların korteji* adlı freski yaptı; Piero ve Lorenzo de Medici'nin, Sigismond Malatesta'nın portreleri bu freskte yer alır. 1463'ten 1465'e değin, S. Agostino de San Gimignano kilisesi'nin koroyerini; 1468'den 1484'e değin de yardımcılarıyla birlikte Pisa'da Campo Santo'da yer alan külliyatı süsledi (bugün çok harap durumdadır). Plastik yaratıcılık ve estetik tutarlılık bakımından sınırlı bir sanatçı olan Gozzoli, usta bir anlatıcı ve süsleyiciydi. Yapıtlarının belgesele yakın öykücü yanıyla, Floransa toplumunun şaşaasını canlandırmayı başardı.

Scala

Benozzo **Gozzoli**
Küçük Augustinus ile dilbilgisi hocası Tagaste'de Aziz Augustinus'un yaşamı'ndan bir fresk 1463-1465 arasında San Gimignano'daki San Agostino kilisesi'nin koroyerinde yapıldı

GÖBEDEK a. *Yörs.* Yeni doğan kuzu için çobanın kuzu sahibinden aldığı bahşiş.

GÖBEK a. Anat. **1.** Dölütte karnın üzerinde, göbek toplardamarı ile göbek atardamarlarına geçit veren ve çevresine göbek kordonu kılıfı bağlı olan delik. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Göbek kordonunun düşmesinden sonra, karnın üzerinde bu deliğin bulunduğu yerde kalan nedbe. **—3.** Fazla yağ bağlayarak şişmanlamış karın: *Göbek eritme jimnastiği.* **—4.** Bir yerin tam orta kısmı, merkezi: *Kentin göbeği.* **—5.** Kimi sebze ya da meyvelerin ortası, iç bölümü:*Marulun göbeği. Karpuzun göbeği.* **—6.** Halı, tavan, bahçe vb. şeylerin ortasındaki şekil: *Halının rengi değil, göbeği hoşuma gitmedi. Tavanın göbeğine iki kuş resmi yapmak.* **—7.** Atalar ya da torunlar halkası; nesil, kuşak, batın: *Bir kimseyle üç göbekten akraba olmak.* **—8.** Trafik hızını yavaşlatmak için bir kavşağa yapılan çember ya da üçgen biçimli ada. **—9.** Kimi taşıtlarda tekerlekleri bağlamaya yarayan parça. **—10.** *Göbek adı,* bebeğin göbeği kesilirken ebenin koyduğu ilk ad. ||*Göbek atmak,* oynarken müziğe uydurarak karnı yukarı doğru çekerek çalkalamak; aşırı ölçüde sevinmek: *Haber alınca gülüp oynamaya, göbek atmaya başladı.* || *Göbek bağlamak, göbek salmak,* şişmanlayarak göbeklenmek. || *Göbek çalkamak, çalkalamak,* göbeğini sağa sola ya da aşağı yukarı hareket ettirerek oynatmak. || *Göbek taşı,* hamamlarda üzerine uzanılarak terlenen mermerden yapılmış yüksekçe geniş yer. ||*Göbeği biriyle bağlı, göbeği biriyle birlikte kesilmiş,* sürekli birlikte olan, birbirlerinden hiç ayrılmayan kimseler için kullanılır. ||*Göbeği çatlamak,* bir işi başarmak için çok güçlük ve sıkıntı çekmek: *Onu buraya getirinceye değin göbeğim çatladı.* || *Göbeği düşmek,* göbek fıtığı olmak. ||*Göbeği sokakta kesilmiş,* evde oturmayan, sokaklarda gezip tozmayı alışkanlık edinmiş olan; sürtük. ||*Göbeğinden işemek,* aşırı ölçüde sıkıntı çekmek (arg.).

—Anat. Bir organın genellikle çukur olan yeri. (O organın damarları ve sinirleri buradan içeri girer [karaciğerin, böbreğin, akciğerin göbeği].) ||*Göbek altı,* karnın göbekten aşağıda kalan bölümü.

—Antik. Ortası şişkin bir tabağın merkezi. (Göbekli tabaklar özellikle hellenistik dönemde, XVI. ve XVII. yy.'da kullanıldı.)

—Aşındc. *Göbek dolgusu,* bir taşlama taşının deliğine belirli bir boyut oluşturacak ve taşı taşıyan milin aşırı aşınmasını önleyecek biçimde doldurulan çimento ya da reçine.

—Bot. Tohum olgunlaşıncaya kadar onu besleyen göbekbağının yumurtacığa bağlandığı küçük yüzey. (Bu organ etenli memelilerin göbeğine benzer.) ||Göbekbağı koptuktan sonra tohumun yüzeyinde kalan iz. ||Nişaşta tanesinde, koyu ve açık renkli tabakaların üst üste almaşık olarak çevresinde sıralandıkları nokta.

—Camc. Çevre kısmından daha yüksek kırılma indisli optik lif merkez bölgesi.

—Ciltç. Şemse ciltlerinin ortasındaki motifin adı. || *Göbek atma,* formaları birbirine tutturturken, sayfalara atılan dikişten ortadakinin adı. || *Göbek gülü,* şemselerin ve yıldız biçimindeki geometrik süslemelerin ortasına yapılan küçük ve yuvarlak çiçek motifi.

—Çoc. bak. *Göbek bağı,* yeni doğan bebeğin göbeği kesildikten sonra, geri kalan damar örgüsüne kan gelmemesi için bağlanan bağ.

—Değirmenc. Taş değirmenlerde boğazağacının üst kısmında bulunan ve alt değirmen taşının tam ortasından geçen çelik milin içine oturduğu bilyalı yatak. (Çarkın boğazağacına geçtiği bu yatak ağaçtan yapılmıştır ve köşelidir. Üstten bakıldığında çarklar iç içe geçmiş iki daire biçimindedir. İç daire ağaçtan yapılmış, içerisi dört kalın tahta dilmeyle dört göze ayrılmıştır. Ortadaki göze göbek girer.)

—Dy. *Göbek noktası,* bir demiryolunun ayrım ve kesişme noktasında dar açı oluşturacak biçimde kaynaklanmış iki ray ucundan oluşan parça. (Bir makasta *kesişme göbekleri,* aynı paritedeki iki ray dizisine, *makas göbekleri* ise farklı paritedeki iki ray dizisine karşılık gelir.)

—El sant. Yapma bir çiçeğin erkeklik ve dişilik organlarından oluşan bütün.

—Embriyol. *Göbek kanalı,* endoderm tabakasının daralan bölümü. (Omurgalılarda vitellus kesesi ile dölüt bağırsağı arasındaki ilişki bu yoldan sağlanır.) ||*Göbek keseciği,* omurgalılarda üç embriyonsal eklentiden biri. *Vitellus keseciği* de denir. (Endodermden doğan bu kesecik göbek kanalıyla dölüt bağırsağına bağlanır ve yedek besinleri içerir.) ||*Göbek-mezenter kanalı,* dölütte bağırsaktan göbeğe giden kanal. (Bağırsağı göbek keseciğine bağlar; *göbek-mezenter damarları,* göbek kanalını besler.)

—Esk. sil. Okun göğüs*'le şalvar* arasındaki 10,5.-11. bölümlerine verilen ad.

—Fıçıc. Fıçının dibiyle karnı arasında kalan orta bölümü.

—Fiz. ve Kim. Deneysel montajlarda kullanılacak çeşitli parçaları (çubuklar, altlıklar) birleştirmeye yarayan öğe.

—Folk. *Göbek dansı,* belli figürleri olmayan, omuz titreterek, göbek atıp bel kıvırarak yapılan dans. ||*Göbek havası,* göbek dansına eşlik eden, genellikle hızlı tempolu ve hareketli ezgi.

—Geom. 3 boyutlu uzay düzlemlerinin bütün çevrimsel noktalarının yeri. (Göbek bütün kürelerde ve sonsuzdaki düzlemde yer alır.) ||Bir yüzeyde, asal, iki eğrilik yarıçapının eşit olduğu nokta. (Bu noktadaki gösterge bir çemberdir.)

—Halıc. Bazı halıların tam ortasında bulunan ve ana deseni oluşturan büyükçe motif. (*Madalyon, tepsi, top* da denir.)

—Hat. Hilye*-i şerifte, nesih yazıyla Hz. Muhammet'in özelliklerinin belirtildiği orta bölüm.

—Jeomorfol. *Buzul göbeği,* tekne vadinin, aşırı bir biçimde kazılmış olan ve akıntı aşağısına doğru ters bir eğimle sınırlanmış bulunan bölümü.

—Kad. doğ. → BAĞ.

—Kilitç. Gövdeyle kapak arasında, bir mil çevresinde dönen ve hareketi iletmeye yarar bir kol taşıyan parça; bu parçanın üzerinde, çift tutamağın ya da kol çubuğuna uygun bir delik vardır. (Göbek, genellikle mandalı hareket ettirir, ama başka organları da çalıştırabilir. Örneğin, kilidin kilitleme için ikinci bir göbeği vardır.) ||*Göbek yayı,* göbeğe bağlı olan ve kol demirinin yardımıyla göbeği hareket ettiren yay.

—Metalürj. Yüksekfırın gövdesinin, indirgenmiş cevherin erimeye başladığı, karbürlenerek dökmedemire ve birincil izabe cürufuna dönüştüğü geniş orta bölümü.

—Nalbantl. *Göbek kaldırma,* alaturka nalda, tabanın ve özellikle de mayanın ezilmesini önlemek için nalın ortasını (tırnak yüzü) bir santimetre kadar çukurlaştırma.

—Orm. san. *Tomruk göbeği,* tomruktan ince levha soyulurken iki ucuna sıkıştırma kancaları saplanan ve soyulmadan sonra geriye kalan orta kısım.

—Oto. Bir taşıt tekerleğinde, dingilin geçtiği merkez parça. (Eşanl. POYRA.) [Bk. *ansikl.* böl.] ||*Taşıyıcı göbek,* devindirici dingillerin dönmeyen parçalarına yataklanan, yalnız devindirici çifti taşıyan ve böylece eğilme kuvvetlerinden kurtulan göbek tipi.

—Patol. *Göbek fıtığı,* göbekte ortaya çıkan fıtık. (Çeşitli tipteki göbek fıtıklarının oluşumu, göbek deliğinin bulunmamasından ya da kapanma bozukluğundan ileri gelir. Her yaşta, özellikle süt çocuğunda ve gebelikten sonra kadınlarda olabilir.)

||*Göbek iltihabı,* göbek enfeksiyonu. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tekst. Çözgü çözme sırasında, çözgü iplikleri sarılan levendin orta bölümü.
—ANSİKL. Anat. Dölyatağı içi yaşamda göbek, dölütü plasentaya bağlayan organların ve geçici embriyonsal oluşumların geçiş bölgesidir. Gelişimin ilk haftalarında, dölütün karın çeperinde vitellin sapının, allantoit sapının ve sindirim borusunun bir kısmının geçtiği bir delik bulunur. Karın çeperi oluşumunu tamamladıkça göbek deliği küçülür ve sindirim borusu tamamen karın boşluğuna yerleşir. Sonra görevleri sona eren vitellin kanalı ile allantoit kanalı gerilemeye başlar, tıkanarak körelir Buna karşılık, göbek damarlarının çapı büyür ve bunlar gebeliğin sonuna kadar kordonun içinde kalır. Doğumdan ve kordonun kesilmesinden sonra, göbeğe bağlı kalan kordon bölümü nekroze olur ve düşer. Burada oluşan yara zamanla nedbeleşir ve karın çeperinin ortasının biraz altında ufak bir deri çukuru halinde göbeğe dönüşür.
—Oto. Göbek araba tekerleğini ve fren kampanasını taşır; bilyalı ya da tekercikli (silindirsel ya da konik) rulmanlarla kovan üzerinde döner. Tekerleklerin çıkarılması için, göbeğin kolayca sökülebilmesi gerekir.
—Patol. Göbek iltihabı doğumu izleyen günlerde ortaya çıkar. Göbek kordonunun bakımındaki bir asepsi kusurundan ileri gelir ve bu giriş bölgesinden başlayarak çevreye yayılıp septisemiye yol açabilir. Erişkinde ve büyük çocukta yeterince temizlik yapılmamasının sonucudur. Göbekte mikroplardan ya da mantarlardan ileri gelen akıntılı bir egzama biçimini alır.

GÖBEKLENME a. **1.** Göbeklenmek eylemi. **—2.** Patol. Göbek biçiminde çukurlaşma. (Bir lezyonda [aşı izi ya da çiçek bozuğu], bir urda [*molluscum contagiosum*] vb. görülür.)

GÖBEKLENMEK gçz. f. **1.** Bir kimse sözkonusuysa, karnı yağ bağlayıp şişmanlamak: *Yaşlanmış, göbeklenmişti.* **—2.** Marul, lahana gibi sebzelerden söz edilirken, yaprakları büyüyerek iyice sıklaşmak: *Marullar artık göbeklenmiş.*

GÖBEKLİ sıf. **1.** Karnı yağ bağlayıp göbek salıvermiş kimse için kullanılır: *Göbekli bir adam.* **—2.** Göbeklenmiş, yaprakları büyüyüp sıklaşmış marul ya da lahana vb. için kullanılır: *Göbekli marul.*
—Halıc. *Göbekli halı,* tam ortasında büyükçe bir motif bulunan halı. (*Madalyonlu halı* da denir.) [Genellikle göbekteki motifin dörtte biri, orta kısmın dört köşesine yerleştirilerek desende bütünlük sağlanır. Köşelere göbek motifine uygun başka desenler de konabilir. Göbekle köşelerin arası tek renkle ya da serpme küçük motiflerle doldurulur.]
—Patol. Üzerinde göbek bulunan ur ya da lezyona denir.

GÖBEKOTU a. Yaprakları etli küçük otsu bitki. (Eski duvarların ya da kayaların üzerinde yetişen göbekotu [*Umbilicus pendulinus*] kalkan biçiminde yapraklı, uzun sarkık salkımlar halinde toplanmış, sapçıklı, beyaz-sarı çiçekli bir bitkidir. Halk hekimliğinde idrar artırıcı ve yaprakları dıştan konarak çıban iyileştirici olarak kullanılır. *Venüs göbeği* de denir. Damkoruğugiller familyası.)

GÖBEKTOZU a. Bir kibritotu türünün *(Lycopodium clavatum)* kurutulmuş olgun sporları. (Göbektozunu elde etmek için, bitkinin sporkeseleri başağı tam olgunlaşmadan biraz önce ovularak ufalanır, dökülen sporlar kıl eleklerden elenerek ayrılır. İçinde sabit yağ, mum ve çeşitli şekerler bulunan göbektozu deri hastalıklarında, özellikle çocuklarda görülen pişiklerde yatıştırıcı olarak kullanılır. İyi bir yara kurutucudur. Eczacılıkta da hapların kaplanmasında kullanılır.)

GÖBEL a. *Yörs.* **1.** Babası bilinmeyen çocuk; piç. **—2.** Kimsesiz çocuk. **—3.** Tarla sınırlarını belli etmek için tarla kenarlarında yapılan toprak tepecik.

GÖBEL, Balıkesir'in Susurluk ilçesine bağlı bucak; 6 950 nüf. (1990); 7 köy. Merkezi *Göbel,* 2 849 nüf. (1990).

GÖBELEK a. Yenmeye elverişli bir mantar türü.

GÖBELEZ a. Küçük av köpeği.

GÖCE a. Bulgur, tarhana yapmaya yarayan kabuğu çıkarılmış, dövülmüş buğday; dövme. (Kimi yörelerde GENDÜME de denir.)

■**GÖCEK** a. *Yörs.* Ağaç gövdesinde dalın çıktığı yer.

GÖCEK, Muğla'nın Fethiye ilçesi merkez bucağında belde; 2 914 nüf. (1990).

GÖCEK geçidi, Köyceğiz-Fethiye karayolunun, Dalaman ovasından Fethiye körfezine geçmek için aştığı virajlı geçit (115 m).

GÖCEN a. *Yörs.* Hayvan yavrusu, özellikle de tavşan yavrusu. (GÖÇKEN de denir.)

GÖCÜK sıf. *Yörs.* Kuyruğu kopmuş sığıra denir.

GÖÇ a. **1.** Ekonomik, sosyal ya da siyasal etkenler nedeniyle bireylerin ya da toplulukların yerleşmek amacıyla bir ülkeden diğerine, bir bölgeden diğerine yer değiştirmesi; muhaceret. (Bk. *ansikl.* böl. Coğ., Kalıtbil., Nüfbil.) **—2.** Bir hayvan topluluğunun genellikle aynı yolu izleyerek üreme alanından kışlama alanına ve kışlama alanından da üreme alanına kadar gerçekleştirdiği, bazen oldukça uzun süren yıllık yolculuklardan her biri. (Bk. *ansikl.* böl. Böcbil. ve Zool.) **—3.** Bir evden başka bir eve taşınma. **—4.** Göç sırasında taşınan eşya: *Göçü götürmek.* **—5.** *Göç etmek,* oturduğu yerden başka bir yere gidip yerleşmek; ölmek; göçmek.
—Asalbil. *Larva göçü,* gelişmeleri için en uygun koşulları bulana kadar konak organizmada hareket eden asalak larvalarının geçirdiği evre. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Avc. Av hayvanlarının, mevsime göre, beslenmek ve üremek için bir orman bölgesinden başka bir orman bölgesine gitmesi.
—Bağışıkbil. *Makrofajların göçünü önleme,* deneysel olarak gerçekleştirildiğinde, belirli bir antijene duyarlılık kazanmış lenfositlerin özelliğini belirlemeye yarayan deney. (Lenfositler, bu antijenin varlığında, makrofajların göçünü önleyebilen protein yapısında bir madde salgılar.)
—Balıkç. *Aşağı göç,* balıkların ırmak çığırının yukarı kesiminden aşağı kesimine inmesi. (Bu tür göçü, özellikle üreme yerleri olan denize ulaşmaya çabalayan balıklar [yılanbalığı, kefal vb.] gerçekleştirir.) ||*Yukarı göç,* balıkların ırmak çığırının aşağı kesiminden yukarı kesimine çıkması. (Yukarı göçü, beslenmek ya da üremek için denizden tatlısulara giren balıklar [kefal, mersin, vb.] gerçekleştirir.)
—Bot. Bitki türlerinin çeşitli yayılma yöntemleriyle (su, rüzgâr, hayvanlar, insanlar) yer değiştirmesi. (Bk. *ansikl.* böl.) ||Bir asalak türünün gelişimi sırasında, bir konaktan diğerine geçmesi.
—Fizs. kim. Bir molekülde bir kökün yer değiştirmesi.
—Hidrol. *Menderes göçü,* eşanl. SERBEST MENDERES*.
—İkt. *Beyin göçü,* mühendis, bilim adamı ve nitelikli teknisyenlerin, kaynak ülkelerden, daha yüksek teknoloji düzeyindeki ülkelere göç hareketlerinin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Kur. tar. *Göç eskisi,* hazine koğuşunun en kıdemli subayı olan ve padişahın özel hizmetlerine bakmakla görevli bulunan "giyimbaşı"nın yardımcısı. (Padişah yazlığa taşınınca, onunla birlikte gider ve giyimbaşının görevini yürütürdü. Giyimbaşı ve göç eskisi yükseldiklerinde has odaya geçerlerdi.) ||*Göçü hümayun* (*Nakli hümayun* da denir), padişahla harem halkının yazlığa taşınma olayı. (Bk. *ansikl.* böl.).
—Nüfbil. *Değiştirme yoluyla göç,* azınlıkların değiştirme yoluyla kendi ülkelerine dönmelerini sağlamak amacıyla ve genellikle iki ülke arasında sözleşmelere bağlı olarak yapılan göçler. ||*Dış göç,* uzun süre kalmak ve çalışmak amacıyla bir ülke sınırlarını her iki yönden aşarak yapılan nüfus hareketleri. (Bk. *ansikl.* böl.) ||*Geçici göç,* süresi bir yıldan az olan göç. ||*Gönüllü göç,* göçe konu olan kişilerin kendi isteklerine göre yaptıkları göçler. ||*İç göç,* bir ülke içinde bölge, kent, ilçe, köy gibi bir yerden ötekine yerleşmek amacıyla yapılan nüfus hareketleri. (Bk. *ansikl.* böl.) ||*Katkısız (net) göç,* bir ülke ya da bölgenin aldığı ve verdiği göçler arasındaki fark. (Bu fark artı ise buna net giriş, eksi ise net çıkış adı verilir.) ||*Kitle göçü,* çok fazla sayıda kişinin birlikte yaptığı göç. (Bu göçler, savaş, sel, deprem gibi herhangi bir doğal ya da sosyal olaydan kurtuluş amacıyla birdenbire ortaya çıkabilir.) ||*Mevsimlik göç,* yılın belli dönemlerinde ortaya çıkan göç. (Bu göçler, genellikle tarım ve tarım dışı alanlardaki geçici işlerle ilgili göçlerdir.) ||*Seçimli göç,* bazı ülkelerin göç politikalarına ve göçmen kabulü ile ilgili yasalarına uygun olarak, yabancı ülkelerden gelen göçmenleri belli özellikleri göz önünde bulundurarak kabul etmeleri. ||*Sürekli göç,* süresi bir yıl ve daha fazla olan göç. ||*Uluslararası göç,* ülkeler arasında yapılan göç. ||*Zorunlu göç,* kamu yöneticilerinin bireyleri zorlamaları sonucunda yapılan göç. (Sınır dışı etme bu tür göç hareketlerine örnektir.)
—Nük. müh. Nükleer reaktörler kuramında, yavaşlamaları ve yayınımları sırasında nötronların yer değiştirmesi. ||*Göç alanı,* parçalanmayla doğmuş nötronlar için, parçalanma enerjisinden ısıl enerjiye ulaşana değin geçtikleri yavaşlama alanı ile ısıl enerji bölgesindeki yayınım alanının toplamı. ||*Göç uzunluğu,* göç alanının karekökü.

Göcek'ten bir görünüm
Fethiye - Muğla

—Petr. san. Petrolün kayaçları arasında yer değişimi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Polim. Bir katkı maddesi için, bileşiminde yer aldığı plastik maddeden ayrılma. (Göç, katkı ürününü, malzemenin yüzeyine taşıyabilir; bu durumda bir kusma olayından söz edilir. Bununla birlikte bir katkı ürünü, bileşiminde yer aldığı malzemeyle temasta olan bir başka maddeye geçebilir; "göç" kavramı, asıl bu olay için kullanılır. Bir katkı maddesinin [boyarmadde, kararlılaştırıcı, plastikleştirici] göçü, ayrıldığı malzemenin niteliğini bozmakla kalmaz, ciddi kirlenmelere de yol açar.)

—Tar. *Hz. Muhammet'in göçü* → HİCRET.

—Topbil. *Göç bilançosu*, veri bir nüfusta, iç göçmenle dış göçmen sayısı arasındaki fark.

—Uluslarar. huk. Yabancıların, yerleşmek ve çalışmak üzere bir ülkeye gelmesi.

—Zool. *Tohumözü göçü.* Omurgalıların embriyon gelişmesi sırasında, ilerdeki olgunlaşmayı sağlayacak tek organ olan gonatlara kesin biçimde yerleşmek için az ya da çok uzun bir yol aşan embriyo hücrelerinin hareketine ya da yer değiştirmesine verilen ad. (Balıklarda, amfibyumlarda, kaplumbağalarda ve memelilerde tohumözü göçü çok kısadır ve dokulararasında gerçekleşir; ama kertenkelelerde ve kuşlarda, aşılan yol çok daha uzundur ve daha sonraki evrelerde oluşacak gonositler kan aracılığıyla taşınırlar ve tıpkı akyuvarlar gibi diyapedez yoluyla kan damarlarını terk ederler.)

—Zootekn. Sözgelimi bir çaprazlama sırasında bir hayvan topluluğundaki genlerin bir başka topluluğa geçmesi.

—ANSİKL. Asalbil. Larva göçü patolojide önemli bir evredir. Tıpkı böceklerde olduğu gibi, asalak kurtlar (bağırsak kurtları), yetişkin hale gelmeden önce, larva durumlarından çıkmalarını sağlayan bir büyüme ve gelişme (deri değiştirme) dönemi geçirirler.

Asalaklar, gelişmek için bir konağa (kesin konak), bazen de birçok konağa (arakonak ve kesin konak) ihtiyaç gösterirler. Yumurtalar ya da larvalar gelişmeleri için gerekli koşulların bir arada bulunduğu, yetişkin hale gelinceye kadar kalacakları gelişme evrimlerini gerçekleştirecekleri organlara (kesin konak) doğru göç etmelerini düzenleyen karmaşık bir yönelim gösterirler. Asalağın kendisi organizmada göç etse bile eğer konağı bir arakonak (normal ya da anormal) ya da anormal bir kesin konak ise asla yetişkin duruma gelemez. İnsan anormal bir konak olduğundan göç olasılığı önemli ölçüde azalır, yani insan, örneğin asalak çıkmazlarında olduğu gibi, genellikle, evrimleşme devresi dışında kalır. Öte yandan, asalak türünün konak türüne uyumu ne kadar yeni olursa, larva göçü evresi o kadar patojen olur (konak-asalak uyumu).

—Bot. Bir bölgedeki florada zaman içinde değişiklikler görülür, eskiden bilinmeyen bazı türler gelir, yerleşir, yayılır ve bitki örtüsünde önemli bir yer tutar. Floradaki bu değişiklikler doğal olabileceği gibi (Akdeniz türlerinin Massif Central'in güneyine tırmanması) bilerek ya da bilmeyerek insanlarca da sağlanabilir. Örneğin *Galinsoga parviflora*, Orta ve Güney Amerika kökenli bir bitkidir, önce Avrupa'da yalnız bazı botanik bahçelerinde (Paris, 1785) yetiştirilirken günümüzde bütün Avrupa' ya yayılmıştır. Kanada'dan İrlanda'ya XIX. yy. başlarında getirilen *Elodea canadensis*, bugün Avrupa tatlısularına yerleşmektedir. Kanada şifaotu, diskimsi yalancı papatya ve *Stenotaphrum americanum*, *Spartina townsendi*, vb. için de aynı durum sözkonusudur.

—Böcbil. Bazı böcekler çok uzak yerlere gidebilirler; bunu ya göçmen çekirgeler gibi baştan başa bir kıtayı aşarak ya da *Danais* cinsi kelebekleri gibi okyanusları geçerek yaparlar ve göçleri sırasında (kızböcekleri gibi) belli bir yolu izlerler; ya da lejyonerkarıncagillerle bazı gece kelebeklerinin tırtılları gibi, yürüyerek gerçekleştirirler.

—Coğ. Göç, geçici ya da sürekli, yakına ya da uzağa, gönüllü ya da zorlama sonucu, yasal ya da yasadışı, niteliksiz ya da son derece nitelikli işçilerle ilgili olabilir; yakın geçmişte, göç edenler arasında bir sınıflandırma yapılarak, sınır dışı edilmişler, mülteciler, ülkelerine kesin dönüş yapanlar, mevsimlik işçiler, yabancı işçiler birbirinden ayırt edilmiştir. Kimi zaman siyasal ya da dinsel nedenler ağır bassa da, göç hareketlerinin temel etmeni, iktisadi nedenlerdir. Göç olayları çok eski tarihlerde gerçekleşmeye başladı; ama sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan nüfus patlamasının başlangıcından bu yana giderek önem kazandı. XIX. yy. süresince ve XX. yy.'ın ilk yarısında Avrupa'dan Kuzey Amerika'ya, Latin Amerika'ya ve Okyanusya' ya yapılan göçler çok büyük boyutlara ulaştı. İrlanda'nın nüfusu 1840-1914 arasında bu nedenle yarı yarıya azaldı. Okyanusötesine göçler İngiltere'de 1860'a, Almanya'da 1880'e doğru başladı: bu iki ülkenin her birinin nüfusları yirmi-otuz yıl içinde 6'şar milyon azaldı. XIX. yy. sonunda göç olayı, Çekoslovakya, Polonya, Rusya, Balkan ülkeleri, İspanya, Portekiz, İtalya ve Yunanistan'ı da etkiledi: bu ülkelerden göçenlerin toplamı da 6 milyonu buldu. Asya'da daha geç başlayan göç olayı, göç alan ülkelerin koydukları kısıtlayıcı önlemlerden ötürü daha sınırlı boyutlarda kaldı. İki dünya savaşı arasında göç hareketleri büsbütün sınırlandıysa da, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, bu kez Akdeniz kıyısı ülkeleri, Kuzey-batı Afrika ülkeleri, Antil adaları ve Meksika'dan, niteliksiz işçi sıkıntısı çeken sanayi ülkelerine (Fransa, Almanya Federal Cumhuriyeti, İsviçre, İngiltere, ABD) doğru yeniden başladı. Kimi zengin ülkeler (özellikle ABD) beyin göçünden *(brain drain)* de yararlandı. Buna karşılık, sanayi ülkelerindeki nitelikli işçi ve yöneticilerin de geçici olarak kimi geri kalmış ülkelere (özellikle petrol üreticisi Ortadoğu ülkelerine) göçmesine, yol açan tersine bir hareket de gözlenmektedir.

—Ed. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı yüzünden Doğu Anadolu'da meydana gelen göçler Güftari, Âşık Ali, Ceyhuni, Bayburtlu Zihni gibi halk şairlerinin destanlarına konu oldu. Rumeli göçleriyle ilgili yapıtlara örnek olarak ise Zağra müftüsü Hüseyin Raci'nin *Tarihçe-i vaka-i Zağra* adlı anıları (1910) anılabilir. Türkmenler'in yaylalarla kışlalar arasında mevsimlik göçlerini dile getiren halk şairleri (Şuayip Şahin) olduğu gibi zorunlu iskânla ilgili göçleri konu edinenler de (Dadaloğlu) vardır. Savaşlar sonucu Türkiye'ye göç hareketleri *Zühre ninem* (K. Bilbaşar, 1981), *Bir göçmen kuştu o* (A. Kutlu, 1985) gibi çağdaş yapıtlarda da ele alındı. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra köyden kente nüfus göçü C. F. Başkut (*Göç*, 1962), Orhan Kemal (*Gurbet kuşları*, 1962), F. Baykurt (*Köygöçüren*, 1973), D. Akçam (*Köyden indim şehire*, 1973) gibi yapıtlarda kültür farklılıkları, yaşama güçlükleri gibi sorunlar çerçevesinde işlendi. 1960'tan sonra yurtdışına, özellikle Almanya'ya işçi olarak gidenlerin karşılaştığı sorunlar geniş bir edebiyat konusu oldu: *Türkler Almanya' da* (B. Yıldız, 1966), *Almanya defteri* (V. Öngören, 1971), *Alman ekmeği* (B. Yıldız, 1974), *Yeni konuklar* (Füruzan, 1977), *Oturma izni* (Y. Pazarkaya, 1977), *Almanya gurbeti* (F. Savaşçı, 1977), *Berlin üçlemesi* (A. Ören, 1980), *Yüksek fırınlar* (F. Baykurt, 1983) vb.

—İkt. *Beyin göçü.* 1960-61'de, ABD'ye göçen yüksek nitelikli kişilerin sayısı, 53 amerikan üniversitesinden mezun olan mühendis ve bilim adamlarının ortalama sayısına eşitti. 60'lı yıllarda, ABD'ye yerleşen doktorasını vermiş yabancı araştırmacıların sayısı, bu ülkenin doğa bilimleri alanında her yıl yetiştirdiği tüm doktor sayısının aşağı yukarı % 20'sini oluşturuyordu.

Kendilerine gereksinim duyulan uzmanlar, az gelişmiş ülkelerden gitgide artan miktarlarda ayrılarak (oysa, bu ülkeler mühendis, doktor, profesör, araştırmacı bakımından çok daha yoksuldurlar), hemen tamamen, bu alanda zaten elverişli bir durumda bulunan sanayileşmiş ülkelere yönelmektedirler. Böylece, Avrupa ve ABD'nin Üçüncü dünya'ya yaptıkları teknisyen yardımı, çoğu kez, Üçüncü dünya' nın beyin göçü dolayısıyla gelişmiş ülkelere yaptığı yardımın çok altında kalmaktadır. Örneğin, Fransa, Afrika'ya gönderdiği doktor miktarından daha fazlasını bu kıtadan kendisine çekmektedir.

Özellikle ABD yönünde sürekli beyin göçü, en başta toplumsal ve iktisadi etmenlerle açıklanabilir. Bu etmenler şunlardır: ABD ile Avrupa arasındaki ücret eşitsizlikleri, göçü kabul eden ülkede çalışma kolaylıklarının daha fazla olması ve göçe kaynaklık eden ülkede, yükseköğretim mezunlarının, çalışabilecekleri sanayi ya da ticaret kesimlerinin gelişmemiş olması yüzünden, işsiz kalmaları, üniversitelerin ve yönetimlerin yapısal katılığı ve bunun, fazla hiyerarşileşmiş ve yeniliğe karşıt sistemlerin kurallarına boyun eğmek istemeyenleri ayrılmaya yöneltmesi. Bu sonuncu etmen amerikan üniversitelerinin, amerikan işletmeleriyle hastanelerine ait araştırma merkezlerinin açıklığını ve işe yatkınlığını beğeniyle karşılayan bazı avrupalı beyinlerin de bu ülkenin çekiciliğine kapılmasını kolaylaştırmaktadır. 1973 bunalımından bu yana yavaşlamış olmasına karşın, bu hareket yakın bir gelecekte duracak gibi görünmemektedir. Gerçekten de, ABD'nin teknolojik bakımdan ileri durumu, bu ülkeye çok daha yüksek ücretler ödemek olanağı vermekte ve bu da uzmanları oraya çekerek ülkenin ileri konumunu gitgide pekiştirmektedir.

Türkiye de beyin göçü veren ülkelerdendir. Ülke içinde yükseöğrenimlerini tamamlamış çok sayıda hekim, mühendis, mimar, öğretim üyesi, bilim adamı, iktisatçı, vb. yurdışına çalışmaya, birçok öğrenci de yabancı ülkelerde lisansüstü eğitim ve yükseköğretim yapmaya (1991'de 25 000 öğrenci) gitmektedir. Bunların bir bölümü, başta ABD ve Batı Avrupa ülkeleri olmak üzere gittikleri çeşitli ülkelere yerleşmektedir. Türkiye'den yurtdışına beyin göçü veren meslekler arasında hekimlik başta gelir.

—Kalıtbil. Bir topluluğun sürekli olarak başka topluluklardan yalıtılmış durumda yaşaması çok enderdir. Sürekli bir göç akımı kendiliğinden oluşarak ortak kalıtımsal varlığı önemli ölçüde etkileyebilir. Grubu terk edenler, bu grubun genetik yapısını temsil edenlerden değillerse göç bu genetik varlıkta değişiklikler yapmaz. Bu konuda bilgi elde etmek hiç de kolay değildir; bir çalışma varsayımı olarak, modellerin çoğunda, göçe yol açan nedenlerin genotipten bağımsız olduğu kabul edilmektedir; sonuç olarak göç, genetik varlık üzerinde gruptaki sayıyı azaltarak sapmalara ivme kazandırmaktan öte bir etki yapmamaktadır denebilir.

Ama göçmen için durum aynı değildir. Göçmen katıldığı gruba bilinmedik genler getirebilir ve bu genlerin giderek grup içinde dağılması, uzun vadede, genetik yapıda önemli bir değişime yol açabilir. Göçmenliğin en önemli etkisi, kan hısımlığının giderek artmasıyla grubun sürükleneceği homojenleşmeye engel olmasıdır. Göç olmadığı zaman ortalama kan hısımlığı oranı 1'e yaklaşırken, göçün her kuşakta n_1 sayıda bireyi etkilediği zaman bu sayı $1(1 + 4n_1)$ dolayında olur; yani göç akımının etkisi rastlantının etkisinden fazladır. Göç, doğal ayıklanmanın etkisini yok etmekte de etkilidir.

Eğer bir "*a*" alelinin, bu aleli taşıyan kişilere seçici bir "*s*" üstünlüğü kazandırdığı ve her kuşakta "*m*" oranında bireyin, bu alelin bulunmadığı bir topluluktan göç ettiği kabul edilirse, bir üstünlük sağlanmasına rağmen bu "*a*" aleli aşağıdaki şartlar gerçekleşirse topluluktan silinir:

— *a* aleli başat ise $m > s$ olduğunda;

— *a* aleli eş başat ise $m > \frac{s}{2}$ olduğunda;

— *a* aleli çekinik ise $m > \frac{s}{4}$ olduğunda.

Göç akımı olgulara göre % 2, % 1 ya da % 0,5'in üzerinde olduğunda % 2'lik bir üstünlük, yerel olarak elverişli bir genin etkisini sürdürmesi için yetersiz kalır. Toplumlardaki farklı ortamların yarattığı genetik çeşitliliğin devam edebilmesi için, gruplar arasındaki genetik değişimin etkili bir biçimde sınırlanması gerekir. İnsan topluluklarında göçmenlerin çocuk sayısı ortalamanın üstünde olduğu için, göçün etkisi daha da artar. Biyologlar, göç akımını insan sayısı değil, gen sayısı olarak değerlendirir. Bu sayı, genlerin kökeni kavramından yola çıkılarak, güvenilir soy ağaçlarının çizilmesiyle saptanır. Böylece, her kuşakta, grubun gerçek kurucularından gelen ya da gruba sonradan katılan göçmenlerin genetik kalıtıma ne ölçüde katkıda bulunduğu hesaplanabilir.

İnsan akımıyla genetik akım arasındaki sınırda yer alan bir sapma, antropolog Anne Chapman'ın Honduras'ta Montana del Flor yerlileri arasında yaptığı araştırmada incelenmiştir. Bu çok yalıtılmış olarak bilinen gruba geçen yüzyıl boyunca dışarıdan yalnız 17 kişi katılmıştır. Bu sayı grubun kurucu çift oluşturan bireylerinin % 4'ünü temsil eder, ama yeni doğan çocukların % 40'ı bu birkaç göçmenin genini taşır.

—Kur. tar. *Göçü hümayun*. Özellikle bahar ve yaz aylarında padişah harem halkıyla birlikte Topkapı sarayı dışına giderek yalısaraylarının birinde kış başlangıcına kadar kalırdı. Göçü valide sultan düzenler, haznedar usta ile harem kâtibesi kendisine yardım ederlerdi. Böylece göçe kimin gideceği, hangi dairelerde kalacakları önceden saptanırdı. Deniz yoluyla yapılan göçlerde önde yol açmak için muhafız askerler, bunun arkasında ikinci bir kayıkta tülbent ağası bulunur, elinde padişahın sarıklı kavuğuyla sağa sola padişahın selamını bildirirdi. Onlardan sonra sırayla imrahor, saray nazırı ve padişahın kayıkları gelir, onu kızlar ağası ve haznedar ağalarınınki izlerdi.

—Nüf. bil. Avrupa ülkelerinde sanayileşme tarımsal işletmelerin yapısında görülen köklü değişikliklerle hemen hemen aynı zamanda ortaya çıktı. Kırsal yapıdaki bu değişiklikler Fransa'da ve özellikle Büyük-Britanya'da doğmakta olan sanayiye işgücü sağlayan toplu bir kırsal göçe neden oldu. Bu ülkeler, sözkonusu koşullar altında ABD'ye, Kanada'ya, Avustralya'ya ve Cezayir'e işgücü ihraç ettiler.

• *Türkiyede göçler.*

Dış göçler, Türkiye, 1960'lara kadar dışardan göç alarak nüfusu doğal artış hızının üzerinde artan bir ülke iken, bu dönemden sonra, göç veren bir ülke oldu. 1950'lerde başlayan ve hızla gelişen iç göçler nedeniyle nüfus yığılmalarının başladığı kentsel alanlardaki iş olanaklarının bu yoğun iş taleplerini karşılayamaması, önemli ölçüde bir işsizliğin ortaya çıkmasına yol açtı (1960'lı yılların ortalarında işsizlik oranı, tarım kesiminde % 9,9 tarım dışı kesimlerde % 9,5 idi). Öte yandan bir işe sahip olanlar da (özellikle niteliksiz işçiler) son derece düşük ücretlerle çalışıyorlardı. Bu dönemde Batı Avrupa ülkeleri ise önemli bir işgücü sıkıntısı içinde bulunuyordu. Böylece, yurtdışında çalışma olanaklarının doğması, yurtiçinde de ekonomik koşulların zorlaması ile, Türkiye'den yurtdışına hızlı bir göç başladı. Kişisel girişimlerle önce Almanya'ya başlayan bu göç, daha sonra örgütlü olarak Fransa, Avusturya, Hollanda, Belçika, İsviçre gibi ülkelere de yöneldi. 1970'lerde Batı ekonomileri bir durgunluk dönemine girip işgücü talepleri azalınca Libya, Suudi Arabistan, Ürdün, Irak gibi arap ülkelerine de göç başladı. Resmi kanallar yoluyla bazı yıllarda yurtdışına giden işçi sayısı: 1961'de 1 476, 1965'te 51 520, 1970'te 129 575, 1980'de 28 503, 1982'de 49 388, 1985'te 47 353, 1990'da 47 707. 1985 sonunda, yurtdışındaki toplam işçi sayısı 1 071 313 kişi iken, 1991 yılı sonunda bu rakam 1 313 598'dir. Bunlara çocuklar ve çalışmayan işçi eşleri de eklendiğinde sayı 2 869 644 kişiye yükselmektedir. Yurtdışındaki bu işçi ve ailelerin % 93'ü Avrupa ülkelerinde, % 5,5'i Ortadoğu ülkeleri, Kuzey Afrika ülkeleri ve Kıbrıs'ta, % 1,5'i Avustralya'da yaşamaktadır. Avrupa ülkelerinde yaşayan 2 659 824 türk vatandaşlarının % 42'si (1 125 095) işçidir.

Almanya'nın 1967'de işgücü talebini kısıtlamaya başlaması, o döneme kadar çok sayıda olmayan kaçak işçi göçünü hızlandırmıştır. 1980'den sonra, Avrupa ülkelerinin büyük bir bölümünün vize uygulaması nedeniyle bu ülkelere göçler, aile birleşmeleri biçimini almış ve göç eden aile sayısında düşme olmuştur. 1984-1985 yılları arasında, Almanya'ya gitmiş olan türk vatandaşı sayısı 68 589 iken, 1989 yılında bu rakam 85 679'dur. Almanya'dan ayrılarak kesin dönüş yapanlar 1984-1985 yılları arasında 256 715 kişiyken, 1989'da 37 666 kişidir.

1985'te yurtdışına göç eden 47 353 işçinin % 99'u Ortadoğu ülkelerine ve Libya'ya gitmiştir. Bunlardan 35 067 kişi (% 74) Suudi Arabistan'ı, 9 680 kişi (% 20) Libya'yı, geri kalan bölümü diğer arap ülkelerini seçmiştir. 1990'da ise yurtdışına göç eden 47 707 işçinin 33 077'si (toplam göç edenlerin % 69'u) Suudi Arabistan'a, 8 606'sıysa (toplamın % 18'i) Libya'ya gitmiştir. Geri kalan 6 024 işçi (toplamın % 13'ü) diğer ülkelerde çalışmaktadır.

İç göçler, Türkiye'de, özellikle 1950'li yıllardan sonra, tarımda üretim teknolojisinin hızla değişmesi ve karayollarındaki gelişmeye koşut olarak ulaşım olanaklarının artması ile kırsal kesimlerden kentsel merkezlere doğru yoğun bir nüfus akımı başlamıştır. Yüksek doğurganlığın da beslediği bir nüfus baskısı ile, daha iyi bir yaşam düzeyi ve iş olanakları sağlamak amacıyla yapılan bu göçler, önce il içinde kırdan kente doğru olmuş, ancak bir çok ilin bu nüfusu istihdam edecek olanaklardan yoksun olması nedeniyle, ikinci bir aşama olarak büyük sanayi ve ticaret merkezlerine akmıştır.

İç göçlerin dağılımında, çekim merkezleri olarak, baştan beri nüfusu 500 binin üstünde olan kentler başta gelmektedir.

İstanbul, Ankara, İzmir, İçel ve Hatay 1950'lerde en önemli çekim merkezleri iken, bu tarihten sonra bu illere Kocaeli, Bursa, Sakarya, Eskişehir, Zonguldak gibi sanayileşen iller de katılmıştır. Bugün bu kentler içinde Kocaeli (net göç hızı % 63), İstanbul (% 56), İçel (% 54), Bursa (% 40), İzmir (% 39), Antalya (% 32), Adana (% 16), Eskişehir (% 16) başı çeker. Önemli göç alan diğer merkezler arasında ekonomisi tarım ağırlıklı iller de (Aydın, Manisa gibi) bulunmakla birlikte bu kentlere göçler genellikle mevsimliktir, çünkü sanayi bitkileri üretiminin ağır bastığı tarımsal yapıya sahip olan bu illerde, hasat ve ekim zamanlarında çok sayıda tarım işçisine gereksinim duyulmaktadır.

1985 yılı verilerine göre, Tunceli (net göç hızı -% 135) başta olmak üzere, en çok nüfus kaybeden iller sırasıyla şunlardır: Kars (-% 81), Erzurum (-% 66), Gümüşhane (-% 57), Sivas (-% 56), Ağrı (-% 55), Artvin (-% 54), Muş (-% 52), Bingöl (-% 46), Giresun (-% 45), Erzincan (-% 44), Siirt (-% 43) ve Sinop (-% 40).

İllerin aldıkları ve verdikleri göçler birlikte göz önüne alındığında, Adana, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Denizli, Bursa, Eskişehir, Hatay, İçel, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Manisa, Muğla, Sakarya ve Tekirdağ'dan oluşan 18 ilin nüfusunun göç yoluyla arttığı, diğer illerin ise göçler nedeniyle nüfus kaybettiği görülür.

Göç eden nüfus içinde 15-24 ve 25-44 üretken yaş grupları ile erkek nüfusun ağırlıklı bir yeri vardır. Bu durum, göçlerin aile ölçeğinde olmayıp aile reisi düzeyinde geliştiğini göstermektedir.

—Petr. san. *Birincil göç*, ana kayaçtan bir hazne kayaca ya da geçirimli bir akaç bölgesine doğru petrolün boşalmasıyla sonuçlanan yer değiştirmedir. Özellikle, akışkanların basınç farklarından doğan birincil göç, yukarıya *(çıkış)* ya da aşağıya *(iniş)* doğru gerçekleşir.

İkincil göç, petrolün akaç bölgesinden ve hazne kayaçtan bir kapana değin yol alıp toplanmasıdır. Petrolün ve suyun yoğunluk farkına bağlı yerçekimi kuvvetiyle yönlendirilen ikincil göç yalnızca yukarıya doğru oluşur.

Yüzeye göç, petrolün bir yataktan toprak yüzeyine çıkışıdır; burada atmosfer etkenlerince bozundurulmadan önce yüzeysel indisler verebilir.

—Tar. • *Türkler'in göç hareketleri*. Tarihin ilk çağlarında atlı ve göçer-konar bir kavim olan Türkler, yurtlarından çeşitli nedenlerle göçmek zorunda kaldılar. Doğal afetler ve olumsuz iklim değişimleri bu göçlerin başlıca nedenleri olarak sayılabilir. Orta Asya'dan dört yöne göçler IV. yy.'da başladı ve bu hareketler sonunda Orta Avrupa, Hindistan, Yakın ve Uzakdoğu'da birçok türk devleti kuruldu. Hayvanları için bitek topraklar arayan Hunlar ve ardından Göktürkler'in devletlerini yıkmaları üzerine Avarlar (Juan Juanlar), Orta ve Doğu Avrupa'ya göçerek imparatorluklar kurdular (IV.-IX. yy.'lar arası). Daha sonra Orta Asya'dan çıkan Bulgar Türkleri Balkanlar'a, Hunlar'la kaynaşan macar boyları Macaristan ovasına ve Peçenekler de Tuna boylarına yerleştiler. Ancak, bu göçler sonunda Orta Asya tam anlamıyla boşalmış değildi. Türkler'in anayurtlarından büyük yığınlar halinde göçü XI. yy. sonlarına rastlar. Alparslan'ın Bizanslılar'a karşı kazandığı Malazgirt zaferinden (1071) sonra da türkmen kabileleri büyük kafileler halinde Anadolu'ya gelip yerleştiler. Ardından XIII. yy.'da başlayan moğol istilası sonucu batıya kaçmak zorunda kalan türk boyları İran yoluyla Anadolu'ya geçtiler. On milyonu aşkın türkün yurt değiştirmesine neden olan bu göç olayı XV. yy. başlarına kadar sürdü. Osmanlı devletinin kurulup genişlemesi üzerine de beş milyonu aşkın türk Ege adaları, Rumeli, Mısır ve Kuzey Afrika ülkelerine göçerek yerleşti. Bu göçlerin izleri ve etkileri bu ülkelerde bugün bile görülür (camiler, çeşmeler, köprüler, kaleler, kervansaraylar, türbeler, dağ, tepe, deve, kent, köy adları vb.). Osmanlı devletinin genişleme döneminde olan bu göç hareketleri, duraklama döneminde yavaşlayarak kesildi, gerileme döneminde ise elde kalan topraklara doğru tersine bir yön aldı.

•*Türkiye'ye göçler.* Karlofça (1699), daha sonra Pasarofça (1718) ve ardından da Küçük Kaynarca (1774) antlaşmalarıyla Osmanlı devletinin Avrupa'da büyük toprak yitimine uğraması sonucu Kırım, Kuzey Kafkasya ve Azerbaycan'dan; Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması üzerine (1829) Yunanistan'dan; Ayastefanos ve Berlin antlaşmalarıyla (1878) Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya'dan; ada İngiltere' ye kiralanınca (1878) Kıbrıs'tan; Asya'da Çin yönetiminin ağır baskısı karşısında 1917'den başlayarak Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye büyük göç hareketleri oldu.

Kırım'da göçler. Kırım'ı ele geçiren Ruslar (1771), burada kendilerine karşı koyan yaklaşık 40 000 kişiyi kılıçtan geçirdiler. Kırım halkından deniz kıyısına yakın yerlerde yaşayanlar, mal ve mülklerini yok pahasına ellerinden çıkararak Balkanlar ve Anadolu'ya göçmeye başladılar. Giray hanedanı üyelerinin de içinde bulunduğu bu göç hareketi yaklaşık 500 000 kişinin yurt değiştirmesiyle XIX. yy. başlarına kadar sürdü. Kırım Türkleri'nin Rusya seferine çıkan Napoleon ordusuna katılmaları üzerine (1812) savaş sonunda yeniden

Ruslar'ın soykırım hareketine uğrayan ve Anadolu'ya göçmek zorunda kalan yaklaşık 200 000 kırımlı, Eskişehir yöresine yerleştirildi (1815-1828). Özellikle Kırım savaşı'ndan (1853-1856) sonra başlayan göçlere Kırım Türkleri'nin yanı sıra bu bölgede yaşayan Çerkezler'le Nogaylar da katılınca (1859-1864), yurt değiştirenlerin sayısı 800 000'i buldu. 1877-1878 Türk-Rus savaşı'ndan sonra yine artan göç hareketleri, 1890-1891 arasında rus kökenli göçmenlerin ayrıcalıklı olarak Kırım'a yerleştirilmeleri sonucu büyük boyutlara ulaştı. 1902-1904 arasında buradan Anadolu'ya yakıaşık 20 000 kişi daha göçtü.

Kuzey Kafkasya'dan göçler. İlk kez 1768'de rus saldırısına uğrayan Kuzey Kafkasya halkı, türk askerleriyle birlikte saldırganlara karşı savaştıysa da yenilince, yaklaşık 10 000 Kuzey Kafkasyalı Anadolu'ya göçmek zorunda kaldı. Bundan böyle sürekli olarak rus saldırısı karşısında kalan Kuzey Kafkasyalılar, 1780-1800 arasında 30 000, 1812-1815 arasında 15 000, 1828-1829 Türk-Rus savaşı'ndan sonra 12 000 kişilik kafileler halinde Türkiye'ye göçtüler. Bunların büyük bölümü Amasya, Tokat, Sıvas, Çankırı, Adana, Konya, Aydın, İçel, Bursa, Adapazarı ve İzmit yöresine; Rumeli limanlarına inenlerse Niş, Kosova, Priştine çevresine, Edirne ve İslimye taraflarına, Vidin eyaletine, Sofya ve Berkovica sancaklarına, Lofça, Niğbolu ve Ziştovi havalisine yerleştirildi. 1829'da Ruslar'a karşı başlatılan bağımsızlık savaşının 1863'te yenilgiyle sonuçlanması üzerine Türkiye'ye sığınan yaklaşık 300 000 Kuzey Kafkasyalı göçmenin 40 000 kadarı Anadolu'da kalırken, büyük çoğunluğu Ürdün, Şam, Halep ve Kıbrıs'a gönderildi. Göçler küçük kafileler halinde ardı kesilmeden sürüp gittiği sırada 1877-1878 Türk-Rus savaşı sırasında Kafkasya'dan Anadolu'ya yeniden 500 000 kişi sığındı. Trabzon, Samsun, Köstence, Varna limanlarına gelen bu göçmenler, Akdeniz ve Ege kıyılarına, bir bölümü de İç Anadolu'ya yerleştirildi. 1886'dan sonra göçen 4 000 Kuzey Kafkasyalı, İzmit ve yöresine dağıtıldı. Ekim 1917 devrimi'nden sonra Türkiye'ye gelen 5 000 kadar Kuzey Kafkasyalı da Antalya, Hatay, Eskişehir ve İstanbul yöreleriyle Kıbrıs'a yerleştirildi.

Azerbaycan'dan göçler.. Zengin petrol yataklarına sahip bulunan Azerbaycan'ı Ruslar 1800'den sonra işgale başladılar. Ermeni ve Gürcüler'i de Türkler'e karşı kullanan Ruslar'ın baskısından bunalan Azerbaycan halkı 1812-1815 arasında 7 000, 1828-1829'da 10 000, 1860'tan sonra 20 000 kişilik üç büyük kafile halinde Türkiye'nin Kars, Ardahan ve Iğdır bölgelerine göçtüler. 1877-1878 Türk-Rus savaşı sırasında göçler daha da yoğunlaştı (yaklaşık 40 000 kişi). Ekim 1917 devrimi'nden sonra yeni rejimin baskısının artması üzerine 1920'de Anadolu'ya göçen 10 000 kadar azeri türkü Kars, Erzurum ve çevresine yerleştirildi.

Yunanistan'dan göçler. 1821'de başlayan Mora ayaklanmasının giderek şiddetlenmesi üzerine Tesalya, Epeiros, Girit, Sakız ve öteki Ege adalarında yerleşik Türkler'den bir yıl içinde 32 000 kişi kıyıma uğradı. İngiltere ile Rusya arasında varılan bir anlaşmaya göre (1826) bağımsız yunan devletinin kurulduğu kabul edilince, buradaki müslüman halkın hıristiyanlardan ayrı tutularak Osmanlı devletinin başka bölgelerine göçmeleri istendi. Bu öneri Babıâli tarafından geri çevrilince, rus-ingiliz ortak donanması Navarin'de yatan türk savaş gemilerini ani bir baskınla yaktı (20 kasım 1827). Ardından Rusya da savaş ilan edince, osmanlı toprakları Rumeli'de Edirne'ye, Kafkasya'da Erzurum'a kadar düşman işgaline uğradı. İşgal altına giren bu topraklardan Anadolu içlerine ve Rumeli'nin işgal dışında kalan yerlerine büyük kitleler halinde göçler oldu. Savaşı sona erdiren Edirne antlaşması'yla (1829) Osmanlı devleti Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı. Mora'da yaşayan Türkler'in 6 ay içinde buradan boşaltılması İngiltere ve Fransa'nın baskısıyla Babıâli tarafından kabul edildi (1830). Böylece Mora'dan imparatorluğun çeşitli yerlerine akın halinde plansız bir türk göçü başladı. Girit'te rum ayaklanmalarının yaygınlaşması sonucu (1864) 60 bini aşkın türk göçmeni buradan Anadolu'ya ve İstanbul'a taşındı. Girit'in Yunanistan'a bağlanmasından ve Balkan savaşı'nın yarattığı havadan yüreklenen hıristiyan halk, Epeiros, Makedonya ve Batı Trakya bölgelerinde yaşayan Türkler'e de saldırarak onları göçe zorladı. Birinci Dünya savaşı sonundaki Mütareke yıllarında da on binlerce türk Yunanistan'dan anayurda sığındı. Kurtuluş savaşı'nı izleyen Lozan antlaşması gereğince yapılan zorunlu nüfus değişimi sonucu Türkiye'den yaklaşık 150 000 rum giderken, Yunanistan'da kalanlardan yaklaşık 400 000 türk anayurda göçtü (1923-1933). Böylece 1934-1960, 1960-1970 arasında yaklaşık 30 000 kişinin göçmesi dışında, yalnız osmanlı döneminde (1885-1923) Yunanistan'dan Anadolu'ya yaklaşık 800 bini türk göçtü.

Bulgaristan'dan göçler. 1828-1829 Türk-Rus savaşı'nda Ruslar'ın Tuna'yı aşarak Edirne'ye dayanmalarından yüreklenen bulgar halkının türk köylerini basıp yıkıma uğratmaları üzerine malını mülkünü terk eden 30 000'i aşkın türk, bozgun halinde Türkiye'ye sığındı. Bulgarlar'la Sırplar'a Rusya'nın koruması altında özerklik verilince (1876), aynı yıl Bulgarlar büyük bir ayaklanma hareketine giriştiler. Buralarda dirlik ve düzeni sağlamakla görevli türk askerlerinin Avrupa devletlerinin diplomatik baskıları karşısında bulgar komitacılarının türk köylerini yakıp yıkmalarına seyirci kalması sonucu savunmasız kalan Türkler perişan durumda anayurda göçe başladılar. 1877-1878 Türk-Rus savaşı'nda Ruslar, Balkanlar'ın büyük bölümünü işgal edince başlayan rus ve bulgar zulmü karşısında, osmanlı kaynaklarında "Doksanüç göçü" diye anılan, eşine rastlanmadık boyutlarda bir göç hareketi oldu. Bu olay sonunda varını yoğunu bırakan, Türkiye sınırları gerisine sığınmak için panik içinde kaçan 750 000'i aşkın türk göçmeninden yaklaşık üçte biri yollarda kırıldı, 200 000 kişi Edirne ve çevresine yerleştirilirken, 300 000 kadarı da Rumeli'den Anadolu'ya geçti. Bunlardan 100 000'i Şam, Halep ve Amman'a, 25 000'i Adana ve yöresine, 10 000'i Konya ve Kastamonu'ya, 10 000'i Kıbrıs'a, 25 000'i Sıvas, Ankara, Amasya ve Diyarbakır'a, geriye kalanlar da Mısır ve Libya'ya gönderildi. 1885-1923 arası 500 000 türk, Bulgaristan'dan göç etti. Bu göç 1923'ten sonra da sürdü. 1923-1960 arasında yaklaşık 370 000 türk, göçmen ya da mülteci olarak Türkiye'ye geldi. Bulgaristan, 1980'li yılların ortalarında, ülkesinde yaşayan Türkler'e karşı bulgarlaştırma siyaseti gütmeye başlayınca, 1989'da 300 000'i aşkın türk yurda göç etmek zorunda kaldı. Bu göçmenlerin bir kısmı Türkiye'ye yerleşirken, bir kısmı da sonradan geri döndü.

Romanya'dan göçler. Memleketeyn (Eflak-Boğdan) ya da bugünkü adıyla Romanya henüz Osmanlı devletinin yönetimindeyken, bu topraklara önce Kırım, daha sonra da Besarabya'dan göçen on binlerce türk yerleştirildi. Ancak, 1806-1812 Türk-Rus savaşlarında Ruslar'ın Şumnu'ya kadar ilerlemesi üzerine Akkerman, Bender, İsmaili gibi kalelerden Dobruca'nın çeşitli yerlerine ve Eflak-Boğdan'dan da güneye doğru büyük kitle göçleri oldu. Ardından Akkerman sözleşmesi uyarınca (1826) Eflak ve Boğdan'dan türk halkının boşaltılmasına ilişkin maddenin uygulanması sonucu İstanbul başta olmak üzere Rumeli'nin istilaya uğramayan tüm kentleri 200 000'i aşkın aç ve perişan türk göçmeniyle dolup taştı. Bunların çoğu Anadolu'da Sakarya ve Eskişehir yöresine yerleştirildi. 1877-1878 Türk-Rus savaşı sonunda Besarabya ile Dobruca'yı ele geçiren Ruslar, Besarabya'yı kendi topraklarına katarlarken, Dobruca'yı Romanya'ya bıraktılar. Bu durum karşısında yaklaşık 90 000 Dobruca türkü yurdundan ayrılarak Anadolu'ya göçtü (1878-1880). Daha sonra Romanya yönetimi tarafından toprakları ellerinden alınan türk köylüsü, toplu işsizlik ve açlık yüzünden özellikle Köstence ve Tulcea iskelelerinden deniz yoluyla Anadolu'nun Karadeniz kıyılarına sığındı (1899). Balkan savaşı'ndan sonra türk halkının romen yönetimine alışması sonucu göç hareketleri yavaşladı. Nitekim 1913-1923 arasında bu topraklardan Türkiye'ye 500 kişi göçtü. Ancak, 1932'den sonra türk göçmenlerin sayısı yine çoğaldı: 1933'te 10 000, 1934'te 15 500. Romanya, Güney Dobruca'yı Bulgaristan'a bırakınca (1939), burada kalan Türkler'den yaklaşık 10 000'i 1952'de Bulgarlar tarafından Türkiye'ye göçmeye zorlanan 160 000 türke katıldı.

Yugoslavya'dan göçler. 1804'ten başlayarak Ruslar'ın kışkırtmasıyla osmanlı yönetimine karşı sürekli ayaklanan Sırplar, önce türk halkına saldırmakla eyleme girişmeyi gelenekleştirdiler. Bu saldırılar karşısında kıyımdan kurtulabilen Türkler'den Semendire paşalığına bağlı kentlerde yaşayanlar, Bosna-Hersek'e ve Batı Rumeli'ye göçtüler. 1806-1812 Türk-Rus savaşlarının başlaması üzerine Ruslar'la doğrudan bağlantı kurmaları sonucu daha da şiddetlenen Sırplar'ın kıyım hareketlerinden kurtulabilen 30 000 kadar türk henüz osmanlı toprağı olan Üsküp, Kosova ve Manastır vilayetine sığındı. Akkerman sözleşmesiyle (1826) Sırplar'a Rusya'nın korunmasında özerklik tanındıktan sonra yurtlarından ayrılmaya zorlanan yaklaşık 150 000 türk göçmeni, Sırbistan sınırı dışında kalan öteki osmanlı vilayetlerine yerleştirildi. Belgrad başta olmak üzere bu topraklardaki birçok önemli kalenin Sırplar'a bırakılması sonucu (1867) korkuya kapılan Bosna halkından (Boşnaklar) 150 000 kadarı Anadolu'ya göçtü. Türk ve müslüman halk için artık yaşanamaz topraklar durumuna gelen Sırbistan'dan göçler, kimi zaman şiddetini artırarak 1908'den 1923'e kadar sürdü. Bu süre içinde Türkiye'ye 300 000 kişi geldi. 1923-1930 arasında göçenlerin sayısı yaklaşık 350 000 kişiyken, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Yugoslavya'da yeni rejimin yarattığı koşullar karşısında yurtlarından ayrılmak zorunda kalanların sayısı 160 000 kişiyi buldu (1946-1961). Yugoslav göçmenleri özellikle İstanbul, İzmir ve Bursa gibi büyük merkezler çevresine yerleştirildiler. 1961-1970 arasında yine bu ülkeden gelen yaklaşık 50 000 serbest göçmen de Türkiye'nin çeşitli bölgelerine dağıtıldı.

Kıbrıs'tan göçler. 1570'te Kıbrıs fethedildikten sonra Anadolu'nun güney vilayetlerinden 60 000 kadar türk adaya yerleştirildi. XIX. yy. sonlarında ada İngiltere'ye kiralanınca (1878), yabancı bayrak altında yaşamak istemeyen yaklaşık 15 000 türk Anadolu'ya geçti. Lozan antlaşması'yla (1923) adanın İngiltere'ye bırakılması sonucu Kıbrıslı Türkler iki yıl içinde ingiliz yurttaşlığını kabul etmek ya da Türkiye'ye göçmek koşullarından birini seçmeye zorlandılar. Bunun üzerine göçen 60 000 kişiden 30 000'i Türkiye'ye, 25 000'i İngiltere'ye, 3 000'i Avustralya'ya, 2 000 kadarı da ABD ve Kanada'ya gitti. Türkiye'ye gelen Kıbrıs Türkleri Anadolu'nun güney illerine ve İstanbul, İzmir, Ankara gibi büyük kentlere yerleştirildi. 1974 Kıbrıs Barış harekâtı'ndan sonra anayurttan KKTC'ye bir göç hareketinin başladığı söylenirse de bu olay henüz kesin kayıtlarla saptanabilmiş değildir.

Doğu Türkistan'dan göçler. Türkler'in ilk anayurdu olan Türkistan'ın doğu bölümünü oluşturan Doğu Türkistan, özellikle yeraltı kaynaklarının zenginliğinden ötürü tarihinin çeşitli dönemlerinde birçok istilaya uğradı. Sonunda kesin olarak Çin yöneti-

mi altına girdi (1876). Çin yönetiminin türkçe konuşmayı bile yasaklayan bunaltıcı baskısı karşısında yaklaşık 20 000 doğu türkistanlı yurdundan ayrılarak Tibet'e geçti (1917). Daha sonra buradan Hindistan'a sığınan bir topluluk (1940), peşlerini bırakmayan Çinliler'le savaşıp büyük kayıplar vermeleri sonucu ancak 1 353 kişi olarak Türkiye'ye gelebildi. Çin'de rejim değişiminden sonra başlayan yeni bir baskı dalgasına dayanamayan 7 000 kadar doğu türkistanlı, Hindistan yoluyla Türkiye'ye göçmek için yurdundan ayrıldı (1949). Bunlardan ancak 852 kişi Türkiye sınırından içeri girebildi (1953). Türkiye'ye gelmeyi başarabilen Doğu Türkistanlılar Niğde, Konya, Kayseri, Adana, Salihli gibi merkezlere ve yörelerine yerleştirildiler. Ayrıca, Suudi Arabistan'a ulaşabilen 6 000 kadar doğu türkistanlı da Mekke, Medine, Taif, Riyad ve Cidde gibi kentlerde ticaretle uğraşarak geçimini sağlar. 1960'tan bugüne kadar Türkistan'dan Türkiye'ye gelen serbest göçmen sayısı da 500 kişiyi bulur. Öte yandan, Türkiye'ye gelmek için yola çıktığı halde Hindistan ve Pakistan'a yerleşen Doğu Türkistanlılar'ın sayısı ise yaklaşık 1 000 kişidir.

Afganistan'dan göçler. Bu ülkeye sovyet müdahalesini izleyen dönemde Pakistan'a sığınan 4 350 türk kökenli göçmen, daha sonra Türkiye'ye getirilerek Doğu Anadolu'nun çeşitli yörelerine yerleştirildi (3-23 ağustos 1982).

—Uluslarar. huk. Göçe ilişkin hukuksal düzenleme, geleneksel olarak, kabul eden devletin takdir yetkisine bağlıdır. Devletler göçü kolaylaştırabilir (nüfusu az olan ve kalkınmak isteyen bazı Latin Amerika ve Arabistan yarımadası ülkeleri), sınırlayabilir (ABD'nin kabul ettiği sınırlı sayı kuralı) ya da ekonomik gereksinimlerine göre bu konudaki politikalarını değiştirebilirler. Göç politikası, giderek vergi rejimini ve mali rejimi, göçmenlerin sosyal güvenliğini, kültürel uyum sağlamalarını, vb. düzenleyen devletlerarası anlaşmaları temel almaktadır.

—Zool. Birçok hayvan türü, kâh erişkin üyelerine uygun beslenme ve iklim koşulları bulmak, kâh yavruların büyümesi için gerekli koşulları sağlamak amacıyla göç eder. Bu göçler, her yıl yapılan mevsimlik gidiş dönüş yolculukları ya da bireyin yaşamında yalnızca bir kez yaptığı bir yolculuk olabilir. Çok büyük göçleri balıklar, yüzgeçayaklılar ve balinalar gibi suda yaşayan çeşitli türler, ya da böcekler, kuşlar ve yarasalar gibi uçabilen hayvanlar gerçekleştirebilir. Su ortamında iki çeşit göçe rastlanır: aynı ortamda gerçekleştirilen *holobiyotik* göçler; tatlısulardan deniz suyuna ya da deniz suyundan tatlısulara gerçekleştirilen *amfibiyotik* göçler. Yılanbalıkları gibi tatlısularda yaşayıp deniz suyunda üreyen türlere *katadrom*, mersinbalıkları ve sombalıkları gibi tatlısularda üreyen türlereyse *anadrom* türler denir. Birçok balık türü yaz aylarında kutup yönünde ilerleyen ılık suları izler ve sonbaharda daha az soğuk sulara döner; batipelajik denilen başka balıklarsa yumurtlamak için kıyıya yaklaşırlar. Göçmen kuşlar, genellikle sıcak mevsimlerde kutuplara daha yakın yerlerdeki yumurtlama alanlarına, soğuk mevsimlerdeyse ekvatora daha yakın olan kışlama alanlarına giderler. Bazı balina ve kuş türleriyse daima aynı yolu izleyerek bir kutup bölgesinden öbürüne göç ederler. Çeşitli markalama biçimleriyle -kuşlar ya da yarasalardaki ayak halkaları, balıkların etiketlenmesi- birçok göçmen hayvan türünün üreme ve beslenme alanlarıyla göç yollarının kesinlikle saptanması mümkün olmuştur. Hayvanları göç sırasında yöneten etkin uyartılar çok çeşitlidir; uyartılar kokuya (suda yaşayan türlerde olduğu gibi), görmeye (güneşin ya da yıldızların durumuna göre hareket etme ya da yerde bazı mihenk noktaları saptama) dayanabilir ya da manyetik olabilir.

Göç, Cevat Fehmi Başkut*'un üç perdelik komedyası (1962). İstanbul'un özellikle İkinci Dünya savaşı'ndan sonra değişen dokusundan bir kesit vermeyi amaçlayan bu yapıtında yazar, orta halli bir ailenin günlük yaşamından yola çıkarak, sarsılan gelenekleri ve bozulan insan ilişkilerini anlatır. Geçim sıkıntısı çeken emekli bir memur, vurgunculukla zengin olup saygın bir düzeye geldiklerini sanan taşralı tüccarlar, bunlardan birinin görgüsüz kızıyla evlenip kısa yoldan sınıf değiştirmeyi kuran bir delikanlı vb. kişilerin çevresinde gelişen olaylar dizisi, sonunda istanbullu ailelerin kendi mahallelerini, hatta doğdukları kenti bırakıp başka yerlere göç etmelerine neden olur. Oyun, İstanbul (1962, 1975) ve Adana (1963) Şehir tiyatroları ile Devlet tiyatrosu'nda sahnelendi (1962).

Göç destanı, Uygurlar'ın ülkelerinden başka topraklara göç etmesini konu edinen destan. Bir Çin kaynağında anlatılan çeşitlemeye göre Uygurlar'ın Karakurum dağı eteklerindeki eski yurtlarında Selenge ve Tola ırmakları arasındaki kutsal ağaca inen ışıktan beş çocuk doğdu. Bunların en küçüğü Bögü Kağan büyüyünce Uygurlar'ın başına geçti. Onun soyundan 30 kağan Uygurlar'ı yönettikten sonra Yü Lun Tigin başa geçti. Oğluna bir Çin prensesi alan bu kağan, Çinliler'in kayalık Kutlu dağı parçalayarak ülkelerine götürmelerine izin verdi. Bu olayın felaket getirdiği Uygurlar Turfan'a (Koço) göçmek zorunda kaldılar. Destanın iranlı tarihçi Cüveyni tarafından anlatılan çeşitlemesine göre göçten önce her yandan "göç... göç..." sesleri duyulmaya başladı. Yurtlarını bırakarak yola koyulan Uygurlar gittikleri her yerde aynı sesleri duydular. Bişbalığ kentinin bulunduğu yere gelince seslerin kesildiğini gördüler ve buraya yerleştiler. Destanda yer alan kutsal ışık, kutsal dağ gibi motifler eski türk inançlarını yansıtır. Kayalık bir dağın bile yabancılara verilmesinin felaket getireceği düşüncesi ise yurt sevgisinin belirtisidir.

GÖÇBEYLİ, İzmir'in Bergama ilçesine bağlı bucak; 11 933 nüf. (1990); 14 köy. Merkezi *Göçbeyli,* 3 232 nüf. (1990).

GÖÇEBE sıf. **1.** Yerleşik bir yaşam sürdürmeyen insan topluluğu için kullanılır; göçer: *Göçebe kavimler.* **—2.** Mevsimlere göre değişik ülke ya da yörelere göç eden hayvanlar için kullanılır: *Göçebe kuşlar.*

—Coğ. Göçebe hayvancılık, doğal bitki örtüsünün kullanılmasına dayalı yaygın yöntemlerle yapılan hayvancılık .

—ANSİKL. Göçebe hayvancılık özellikle yarı kurak bozkırlarda görülür (sığır, koyun, keçi, deve) ve miktarı, niteliği mevsimden mevsime, yıldan yıla çok değişen bir bitki örtüsünün durumuna göre sürülerin yer değiştirmesini gerektirir. Bitki kaynaklarından en iyi biçimde yararlanmayı amaçlayan bu yer değiştirmeler, bazen gerçek bir yaylaya çıkış niteliğindedir.

GÖÇEBELİK a. **1.** Göçebe olma durumu. **—2.** İnsan topluluklarının yaşamlarını sürdürmek için yer değiştirmeleri üzerine kurulu yaşam biçimi.

GÖÇELGE a. *Yörs.* Göç edilen yer.

GÖÇER sıf. Bir yerden bir yere göçen, göçebe.

◆ a. Böcbil. Eşanl. GÖÇMEN.

GÖÇERİ sıf. Sürekli yer değiştiren, göç etmekten hoşlanan kimse için kullanılır.

—Asalbil. *Göçeri larva,* bulaşıcı evresinde, insanda (insan onun için son konak değilse) hiçbir gelişme geçirmeyen asalak larvası. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Biyol. *Göçeri hücreler,* iltihaplı dokularda ya da organlarda birikmek üzere kılcaldamarlardan kolaylıkla çıkabilen akyuvarlara verilen ad; bir urdan çıkarak, vücudun başka bölgelerinde metastaz yapan kanserli hücreler.

—ANSİKL. Asalbil. İnsanda iki çeşit göçeri larvaya rastlanır: *deri göçeri larvası* ve *içorgan göçeri larvası.* Bu ikincisi, II. evredeki *Toxocara canis* larvalarının paratenik konağı olan ve insanda toksokaroz yapan asalağın örnek tipidir. Deri göçeri larvası sıcak iklimlerde yaygınken toksokaroz her iklimde görülür.

GÖÇERİ, rumca **Pileri,** KKTC'de Girne ilçesine bağlı köy.

GÖÇERKONAR sıf. Yerleşik olmayan, bir yerden bir yere göç edip duran topluluk için kullanılır: *Göçerkonar aşiretler.*

GÖÇERMEK → GÖÇMEK.

GÖÇERTİCİ a. Mad. oc. Tavanı göçertmeyle yükümlü işçi.

GÖÇERTME a. Göçertmek eylemi.

—Mad. oc. İşletimi bitmiş bir şantiye ya da ayak arkasında tavanın bilinçli olarak çökmesini sağlama. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Mad. oc. Denetimli göçertme, yeraltındaki maden ocağı boşluğu üstündeki araziyi kararlılaştırmaya yarayan en güvenilir yöntemdir. Göçertme bir bölgedeki tahkimat sökülerek sağlanabilir: yürüyen tahkimat kullanılan ayaklarda kendiliğinden göçertmeye yol açmak için her kazıdan sonra tahkimat ilerletilir; oda -topuk yönteminde ise bu sonuca artık topuklar yıkılarak ulaşılır. Bazen göçertmeyi kolaylaştırmak için tavan dinamitlenir.

Sistemli göçertme yüzey yapılarında önemli zararlar doğuran yüzey alçalmasına yol açabilir; ama kendiliğinden alçalma kadar tehlikeli değildir. Birkaç yılda yüzey tümüyle kararlılaşarak yeniden inşaata elverişli duruma gelir.

Öte yandan göçertme birçok işletme yönteminin temelini oluşturur: taban göçertme, blok göçertme, alttan çekmeli ayak vb. Nitekim kalın katman ya da damarlarda klasik yöntemlerle tabandan yeterli cevher dilimi alınır ve üst katmandaki cevher göçertilir. Böylece yeni bir kazıya başvurmadan göçmüş cevher alttan çekilebilir. Yığın altındaki yataklarda blok göçertme yöntemiyle hiç kazı yapmadan on binlerce m^3 cevher çıkarılabilir.

GÖÇERTMEK → GÖÇMEK.

GÖÇKEN → GÖCEN.

GÖÇKÜN sıf. **1.** Göçecek, yıkılacak duruma gelmiş: *Göçkün bir ev.* **—2.** Çadırda yaşayan kimse için kullanılır. **—3.** Çok yaşlı kimse için kullanılır.

GÖÇME a. Göçmek eylemi.

—Jeomorfol. → YUVARLANMA.

GÖÇMEK gçz. f. **1.** *(Bir yerden) [bir yere] göçmek,* yerleşmek amacıyla mahalle, köy, kent ya da ülke değiştirmek; göç etmek: *Kente göçen köylüler. Bu kasabaya iki yıl önce göçtük. Yazları yaylaya göçmek.* **—2.** Konut değiştirmek: *Onlar burdan (ev) göçtüler.* **—3.** Kimi hayvanlardan söz ederken, hava durumuna bağlı olarak başka ülkelere gitmek; göç etmek: *Sonbaharda leylekler göçer.* **—4.** Bir bina, bir nesne sözkonusuysa, çökmek: *Üstüne oturduğu kasa aniden göçtü. Depremde göçen ev sayısı yüzü buldu.* **—5.** Ölmek, yok olmak: *Hepimiz günü gelince göçeceğiz.* **—6.** *Göçüp gitmek,* ölmek: *Bütün tanıdıklar birer birer göçüp gitti.*

◆ **göçülmek** edilg. f. Göçmek eylemi yapılmak.

◆ **göçünmek** dönşl. f. *Yörs.* Ölmek.

◆ **göçürmek** ettirg. f. **1.** Bir topluluğun bir yerden göçmesine neden olmak: *Parasızlık bizi buralara kadar göçürdü.* **—2.** Bir yerin göçmesine, çökmesine yol açmak; çökertmek: *Fazla yük dolabı göçürdü.* **—3.** *Tkz.* Miktarı çok olan bir yiyecek sözkonusuysa, onu çabucak yiyip bitirmek: *Adam bir tencere fasulyeyi bir oturuşta göçürdü.* **—4.** *Bir bitkiyi göçürmek,* onu yerinden çıkarıp başka bir yere dikmek. (GÖÇERMEK de denir.) **—5.** Bir şeyi bir kimseden bir başkasına aktarmak. (GÖÇERMEK de denir.)

—Müz. AKTARMAK'ın eşanlamlısı.

◆ **göçürtmek** ya da **göçertmek** ettirg. f. Bir şeyin göçmesine, çökmesine neden olmak: *Bir vuruşta koca masayı göçertti.*
—Mad. oc. Bir maden ocağı boşluğunda üstteki arazinin çökmesine yol açmak.

◆ **göçürülmek** edilg. f. Göçürmek işine neden olmak.

GÖÇMEN sıf. ve a. Göç eden, kendi ülkesinden yabancı bir ülkeye yerleşmeye gelen kimse için kullanılır; muhacir.

◆ sıf. Belli mevsimlerde, zamanlarda başka yerlere giden hayvan türleri için kullanılır: *Göçmen kuşlar.*
—Böcbil. Bitkilerin ikinci ya da sonuncu kurucular kuşağından gelen, döllemesiz çoğalan ve doğurucu kanatlı dişiler için kullanılır. (Bu kanatlı dişiler, türün, başlangıçta yerleşilen bitki üzerinde dağılmasını ya da farklı bir bitkiye yayılmasını sağlar. Farklı bir bitkiye yayılma işlemine daha sık rastlandığından bu hayvanlara "göçmen" denmiştir.) [Karşt. YERLEŞİK.]
—Zool. *Göçmen balıklar*, üremek (yılanbalığı gibi katadrom ve sombalığı gibi anadrom türler) için ya da başka nedenlerle (→ AMFİDROM) denize ya da tatlısulara göç eden balıklar.

GÖÇMEN ÇEKİRGE a. Böcbil. AFRİKA ÇEKİRGESİ'nin eşanlamlısı.

GÖÇMEN DOĞAN a. Dünyanın büyük bölümünde yaşayan yırtıcı kuş. (Bil. a. *Falco peregrinus;* kartalgiller familyası.)
—ANSİKL. Güvercinden biraz iri, uzun ve ensiz kanatlı bir kuş olan göçmen doğan, eskiden avcı kuş olarak kullanılan kuşların en önemlisiydi. Hem dağlarda, hem ovalarda, hem ormanlarda bulunur. Daha çok kuşlarla beslenir.

GÖÇMEN KEME a. Zool. GÖÇMEN SIÇAN'ın eşanlamlısı.

GÖÇMEN KIRÇEKİRGESİ a. Göçmen çekirgelerin en zararlılarından biri. (Yayılma alanı Hindistan'dan Fas'a kadar uzanır. İncil'de adı geçen çekirge budur. Mısır'da büyük zararlara yol açar. Bil. a. *Schistocerca gregaria.*)

göçmen sıçan
(Rattus norvegicus)

GÖÇMEN SIÇAN a. Bedeninden daha kısa kuyruklu, küçük kulaklı, siyahla karışık kahverengi sırtlı sıçan. (Bil. a. *Rattus norvegicus*, sıçangiller familyası: 500 g'a kadar; boyu kuyruğuyla birlikte en çok 50 cm.) [Eşanl. GÖÇMEN KEME.]
—ANSİKL. Orta Asya kökenli göçmen sıçan, Batı Avrupa'daki yerli kara sıçanının yerini hemen hemen tümüyle aldı. Doğal ortamda yaşayabilir, insanın yakınında olması gerekmez; tavan aralarında, mahzenlerde, antrepolarda ve çöp depolarında yaşayarak insana zarar verir. Çok doğurgandır, bazen yerel olarak aşırı çoğalır ve kitle halinde göçler yapar. Isırığı tehlikelidir, çünkü hastalık bulaştırabilir. (→ SIÇAN.)

GÖÇMENKARINCAGİLLER a. Böcbil. LEJYONERKARINCAGİLLER'in eşanlamlısı.

GÖÇMENLİK a. Bir ülkeye yerleşmeye ya da çalışmaya gelen kimsenin durumu; muhacirlik.

GÖÇÜ → HEYELAN.

GÖÇÜCÜ sıf. Mevsimlere göre yer değiştiren hayvan için kullanılır; göçmen.

GÖÇÜK a. **1.** Yerkabuğunda oluşan çukur; çöküntü. **—2.** Göçen toprak katmanı: *Göçük altında kalmak.*

GÖÇÜLMEK → GÖÇMEK.

GÖÇÜM a. Göçmek eylemi.
—Biyol. TAKSİ'nin eşanlamlısı.

GÖÇÜNMEK → GÖÇMEK.

GÖÇÜRMEK → GÖÇMEK.

GÖÇÜRTMEK → GÖÇMEK.

GÖÇÜRÜCÜ a. Kur. tar. Osmanlı devletinde sefere çıkıldığında padişahın tuğunu ve otağı hümayunu taşıyan görevli. (Düşman sınırına kadar en önde giden padişah tuğu ile otağı hümayunun, savaş alanına girilince, orduyu hümayun ile bütünleştirilerek aynı hizada yer almasına özen gösterilirdi. Ordu saflarında ilerleyen tuğla otağın taşınması için dört otakçı görevlendirilir, bunlardan amir olanı *konakçıbaşı*, ikisi *kondurucu*, bir tanesi de *göçürücü* adıyla anılırdı.)

GÖÇÜRÜLMEK → GÖÇMEK.

GÖÇÜRÜM a. Müz. AKTARIM'ın eşanlamlısı.

GÖÇÜŞ a. Göçmek, yok olmak eylemi ya da biçimi.

GÖÇÜŞME a. Sesbilg. Söz zincirinde, iki sesbirimin yer değiştirmesi (örn. *yalnız > yanlız, sarımsak > sarımsak*). [Sesbirimler bitişikse, daha çok *sıra değiştirme* terimi kullanılır.] (Eşanl. METATEZ.)

GÖDE AHMET BEY (öl. 1497), akkoyunlu hükümdarı (1496-1497). Uğurlu Mehmet Bey'in oğlu. Dayısı olan osmanlı padişahı Bayezit II'nin yardımıyla Tebriz'de tahta çıktı (1496). Ancak, yönetimine karşı ayaklanan ümera ile İsfahan yakınında yaptığı savaşta yenildi ve öldürüldü (1497).

GÖDEL (Kurt), avusturya kökenli amerikalı mantıkçı (Brünn [bugün Brno] 1906 - Princeton 1978). Princeton'a kesin olarak yerleşmeden önce, 1933-1935 arasında Viyana'da profesörlük yaptı. Mantıksal -matematiksel temellerle ilgili araştırmalar alanında, 1930'daki tezi yüklemler hesabının tamlığını ortaya koymuştu. Ama daha çok iki eksiklilik* teoremiyle tanındı (*Über formal unentscheidbare Sätze der "Principia Mathematica" und verwandter Systeme,* 1931). Birinci teorem, temel aritmetiği biçimselleştirmeye yetenekli her türlü biçimsel sistemin eksikliliğini ortaya koydu. Bu teoremi son derece ince bir biçimde tanıtlarken, özgün bir yönteme, matematiğin aritmetikleştirilmesine (gödelleştirme) başvurdu ve yalancının çatışkısı kanıtına benzer bir kanıta (Giritli'nin paradoksu) dayandı. Gödel, hiç değilse Peano aritmetiğini içeren yeterince güçlü her türlü biçimsel sistemde, sezgisel olarak doğru olmakla birlikte, tanıtlanamayan en az bir formül bulunduğunu gösterdi.

İkinci teorem birincinin gerekçesi ya da onun bir tür belirtmesiydi: bu teorem de, "anlamı" -incelenen Gödel sayılaması yoluyla- "K kuramı özyeterlidir" olan aritmetik önermenin K içinde ne tanıtlanabilir, ne de çürütülebilir olduğunu ortaya koydu.

Bir başka deyişle, matematik bir kuramın özyeterliliğinin, yalnızca bu sistem içinde biçimselleştirilebilir yöntemlerden yararlanılarak tanıtlanamayacağını gösterdi. Bu son teorem, *Hilbert programı*'nı (başlangıçta ileri sürüldüğü biçimiyle) ister istemez saygınlıktan düşürdü: aritmetiğin çelişmezliğini kesin sonlucu yöntemlerle yetinerek tanıtlayacağını sanmak boşunaydı. Bir K kuramının çelişmezliğini tanıtlamak üzere, K içinde biçimselleştirilebilir yöntemlerden daha "güçlü" araçlar kullanmak gerekiyordu.

Bu son derece derin sonuçlar, bazı matematikçilerin görüşlerini kalıcı bir biçimde değiştirdi; ancak bu sonuçların büyük bir felsefi önemleri de vardı. Gödel 1940'ta kümeler kuramının özlü bir sonucunu da ortaya koydu: eğer seçim beliti ve sürekli varsayımı (birlikte ya da ayrı ayrı) kümeler kuramına eklenirse, özyeterli bir kuram elde ediliyordu (kümeler kuramının da özyeterli bir kuram olarak kabul edilmesi koşuluyla). Gödel ayrıca einsteincı görelilik kuramının ortaya çıkardığı bazı sorunlara bir çözüm getirdi ve sezgici* mantıkla tanıtlama* kuramına önemli bir katkıda bulundu. Göreci evrenbilim alanında da çalışan (yer çekimi denklemleri) Gödel'in tüm yapıtının temelinde, iç yüzünü ancak tek tük makalelerinde açıkladığı "platoncu" bir felsefi düşünce yatar.

Gödel sayılaması, biçimsel bir sistemin her formül ya da tanıtlamasıyla bu nesnenin Gödel sayısı denilen doğal bir tamsayısı arasında kurulan eşleme. Bu eşleme birebir niteliktedir (ama tek değildir). Böyle bir sayılama aracıyla, aritmetik bir formülle bir nesnenin bir sistem formül ya da tanıtlaması olduğu ifade edilebilir. O zaman bu biçimsel sistemin tanıtlamalarıyla ilgili akıl yürütmeler, doğal tamsayılara dayanan aritmetik akıl yürütmelerle eşleşir; böyle bir sistemin matematiği, aritmetiğin bir bölümü durumuna gelir ve bu matematiğin aritmetikleştirildiği söylenir.

Gödel sayısı, bir formüle, bir simgeye bağlı tamsayı (tek). Biçimselleştirilmiş bir kuramda, formül bazı koşulları yerine getiren bir simgeler dizisi olarak görünür, tanıtlama da bir formüller dizisi olarak düşünülebilir. Eğer simgeler kümesi sayılabilir nitelikteyse, formüller ve tanıtlamalar kümesi de sayılabilir niteliktedir (yani $\mathbb{N}$ ile bijeksiyona konulabilir). Demek ki bir formülün gödel sayısı, bu formüle birebir örten bir biçimde bağlanan tamsayıdır [F formülü için ng (F) olarak yazılır]. Bu sayılama Gödel tarafından matematiğin aritmetikleştirilmesine dayanan ünlü eksiklilik teoreminin tanıtlanması için kullanıldı: eğer formüller ve tanıtlamalar böyle sayılandırılırlarsa, matematik yüklemler aritmetik yüklemler olarak görülebilirler. Böylece, "...'nın tanıtlanmasıdır..." matematik yüklemi, *x* ve *y*'nin değişken oldukları Tan (*x,y*) ikili bir aritmetik yüklem olarak düşünülebilir. Eğer *x, y*'nin yerine Gödel sayısının konduğu formülün tanıtlanmasını oluşturan bir formüller dizisinin Gödel sayısı olan bir doğal tamsayıyla değiştirilirse, Tan (*x, y*) V değerini alır. Gödel tarafından kullanılan sayılama, doğal tamsayıların asal çarpanlara ayrılmasının tekliğine dayanır ve "edimsel" bir nitelik taşır; yani bir formül, kendi Gödel sayısından başlayarak yeniden bulunabilir.

GÖDELLEŞTİRME a. (*Gödel* özel adından). Biçimsel bir sistemin özelliklerini, o sistemin bir Gödel sayılaması yardımıyla incelemeye dayanan yöntem.

GÖDEN a. Kalınbağırsağın anusta sona eren son bölümü. (Eşanl. GÖDENBAĞIRSAĞI, REKTUM.)
—Biyol. *Göden besini*, termitlerde göden işkembesinden çıkan, protistlerce zengin besin. (Yetişkin bir termit, istek üzerine başka bir termite verir.)
—ANSİKL. Anat. Göden üçüncü kuyruksokumu omuru hizasında başlar, kuyruksokumu ve kuyrukkemiği eğimini izler; böylece anusa kadar aşağıya ve arkaya doğru gider. Gödenin üst kısmı geniştir *(gödenbağırsağı ampulü).* Son bölümünde, göden anus kanalından geçer; burada anusun dış büzgenkasıyla çevrilidir. Bu kas dışkı maddelerinin tutulmasını sağlar.
—Patol. Gödenin travmadan doğan lezyonları yabancı cisimlerden, herhangi bir şey sokulmasından, hatta basınçlı havadan ileri gelir. Göden yaraları her zaman ağır sonuçlar yaratır ve bu nedenle acil cerrahi müdahaleyi gerektirir. Göden iltihabına rektit denir. Göden toplardamarı bozuklukları basura (hemoroit) ve bunun karmaşalarına neden olur.

Gödende tehlikesiz urlar (polipler ya da pütürlü urlar) sık görülür; tek başına ya da birçoğu bir arada olan bu urlar hemen kesilip atılmalıdır, çünkü yozlaşmalarından korkulur. Göden kanseri sindirim kanalının en sık görülen kanserlerindendir. Kırmızı kan akması ve yalancı dışkılama duygusu ile kendini belli eder. Uzun süre belirti vermeden kalabilir. Bu nedenle 50 yaşını aşmış her hastada parmakla makat muayenesi yapılmalıdır. Tedavi yolu her şeyden önce ameliyattır: genellikle gödenin kesilip çıkartılması ve kalınbağırsağın sol kalçadan dışarı açılması (kolostomi).
—Zool. Memelilerde göden, apışarası mahmuzunun embriyon dönemi dışkılık odasını bölmelere ayırmasıyla oluşur. Gö-

deni sırt kesiminden apışarası mahmuzu, karın kesimindense idrar üreme sinüsü ayırır. Başka omurgalılardaysa tam dışkılığın önünde yer alan sindirim borusu parçasına "göden" denir.

Gödet barajı, Karaman ilinde Gödet suyu üzerinde sulama barajı (1988). Kaya dolgu (4 milyon m^3) tipinde ve 64 m yüksekliğinde olan barajın su toplama hacmi 158 milyon m^3; göl alanı 6,75 km^2'dir. Gödet barajı sayesinde çevrede 24 000 hektarlık alan sulanmaktadır.

GÖDÖLLŐ, Macaristan'da kent, Budapeşte'nin D.'sunda; 26 700 nüf. Tarım merkezi. Meyve bahçeleri ve bağlar. Eski krallık sarayı olan, XVIII. yy.'dan kalma barok üslubunda şato. Duyarlı aygıtlar. 7 nisan 1849'da Macarlar Windischgrätz'ı burada yendi.

GÖĞE a. Esk. denizc. Yirmi altı çift kürekle çekilen savaş gemisi.
—ANSİKL. Güvertesine toplar yerleştirilen göğe, baştarda*dan daha büyük bir gemiydi; ayrıca aynı güvertede bir top ambarı da bulunurdu. Altı mavna, üstü kalyon biçiminde olan bu gemiden, Bayezit II döneminde 2 500 tonilatoluk iki tane inşa edildi.

GÖĞEN a. Tulumbacılıkta, hortumun tulumba sandığına takıldığı yere verilen ad. (*Köken* de denir.)

GÖĞENCİ a. Tulumbacılarda hortumu taşıyan ve sandığa takan kişiye verilen ad. (*Kökenci* de denir)

GÖĞERMEK → GÖVERMEK.

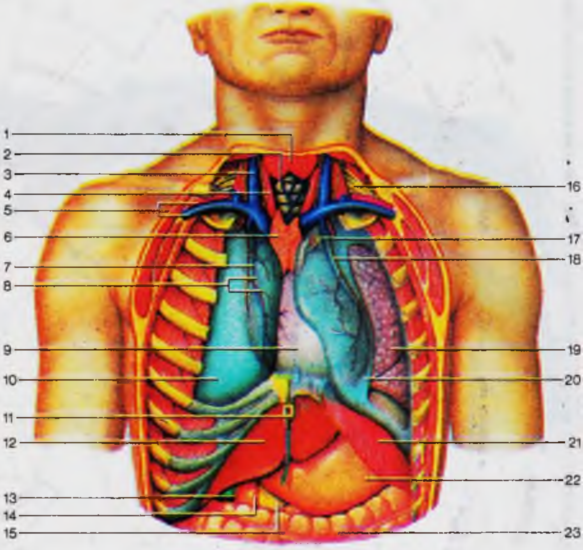
GÖĞERTİ a. **1.** Çarpma sonucunda oluşan morluk; morartı. **—2.** Yemeği yapılan yeşillik, zerzavat. (GÖVERTİ, GÖVERİ de denir.)

GÖĞLEK sıf. ve a. *Yörs.* Sonbaharda ağaçların üzerinde, sararmış yaprakların arasında kalan yeşil yapraklara denir.

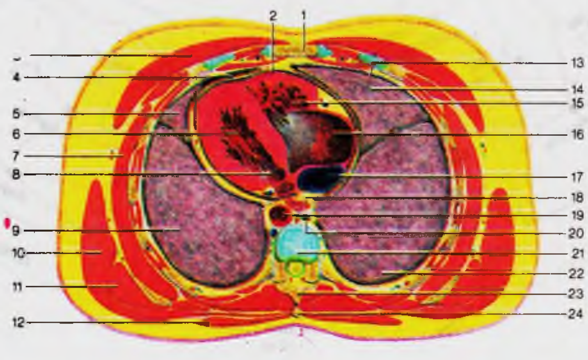
GÖĞÜS, -ğsü a. **1.** Gövdenin boyunla karın arasında kalan bölümü. **—2.** SIRT'a karşıt olarak, bu bölümün ön tarafı: *Göğsünü kurşunlara siper etmek.* **—3.** Bedenin üst bölümü içinde yer alan organlar: *Göğüs hastalıkları.* **—4.** Bir kadının memeleri, memelerinden her biri: *Güzel göğüsleri olmak. Hiç göğsü yok. Sol göğsünden bir ur almışlar.* **—5.** *Göğüs bağır açık,* gömleğinin düğmeleri açık bir biçimde, kılık kıyafeti bozuk olarak: *Göğüs bağır açık odaya daldı.* ‖ *Göğüs geçirmek,* üzüntü ile derin derin solumak, içini çekmek: *Göğüs geçirip acılı bir sesle anlatmaya başlıyor.* ‖ *Göğüs germek,* bir güçlüğe karşı koymak, direnmek, dayanmak: *Türlü sıkıntılara sessizce göğüs germişti.* ‖ *Göğüs göğüse,* yüz yüze, karşı karşıya: *Kapıdan çıkarken göğüs göğüse gelmişlerdi.* ‖ *Göğsü daralmak,* içi sıkılıp bunalmak. ‖ *Göğsü kabarmak,* bir kimsenin başarısından ya da iyi bir durumda oluşundan övünç duymak, kıvanmak. ‖ *Göğsünü gere gere,* övünerek, kıvanç duyarak: *Karşısına çıkanları nasıl yendiğini göğsünü gere gere anlatıyordu.*
—Anat. *Göğüs boşluğu,* insanda ve omurgalı hayvanlarda karnın üstünde yer alan dolaşım ve solunum organlarını barındıran ve kemik yapılarla korunan boşluk. (Memelilerde, diyaframla karın bölgesinden ayrılır.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Göğüs kafesi,* arkada sırt omurları, önde göğüskemiği, yanlarda kaburgalardan oluşan ve göğüs organlarını saran göğüs iskeleti. ‖ *Göğüs kanalı,* bacaklardan ve gövdenin diyafram altında kalan kısımlarından gelen tüm lenf damarlarının birleşmesiyle oluşan büyük lenf damarı. (Diyaframın hemen altında bulunan Pecket [peke] sarnıcından başlar, onu geçtikten sonra göğüste omurganın önünden ve yemekborusunun ardından yukarı doğru ilerleyerek sol köprücükaltı atardamarında son bulur.) ‖ *Göğüs kası,* göğsün her iki yan ve ön bölümünde yer alan iki kasın her biri. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Göğüs kemiği,* göğsün ön tarafında bulunan ve hem kaburga kıkırdaklarıyla, hem köprücükkemikleriyle eklemlenen yassı kemik. (Eşanl. STERNUM.) ‖ *Göğüs ölçüsü,* göğsü çevreleyen en büyük çemberin uzunluğu.
—Böcbil. Uzuvlar dışında gövdenin karın yanı ya da yalnızca ortagöğüs ve artgöğüs (öngöğüsten kesinlikle ayrıldıklarında).
—Dağc. ve Mağarabil. *Göğüs kemeri,* dağcı ve mağarabilimcilerin kendilerini bağlamak için kullandıkları, genellikle naylon kayışlardan oluşan güvenlik takımı. (Göğüs kemeri, beli ve kalçayı saran kayışlardan ve askılardan oluşur; düşme durumunda, darbenin tek bir noktada yoğunlaşmayıp vücudun çeşitli bölümlerine dağılmasını sağlar.)
—Denizc. Gemilerde, üst bölümünde kaptan köprüsü, alt bölümünde kamaralar bulunan üstyapının ön yüzü. ‖ Geminin pruvasında, omuzluklardan başlayan ve bodoslama ile omurgaya doğru daralan bölüm. ‖ Baş bodoslamasındaki kıvrıntı. ‖ *Göğüs kemeresi,* gemilerin baş tarafını sağlamlaştırmak için pruvaya takılan demir. ‖ *Göğüs paledi,* iskandil atılırken, iskandilcilerin göğsünü dayadığı halat.
—Eczc. *Göğüs yumuşatıcı,* bronş ve akciğer hastalıklarının tedavisinde kullanılan ilaçlara denir.
—Esk. sil. Okun boğaz*la göbek* arasındaki 5.-10,5. bölümlerine verilen ad. ‖ *Göğüs zırhı,* bir göğüslük ve sırtlıktan oluşmuş bel ve bacakları açıkta bırakan zırh. (Derin yaka ve zırhlı kollukla giyilen göğüs zırhı, barutun kullanılmasıyla ortaya çıktı. Gövdenin üst bölümünü örterdi. Daha sonraları yakasız ve kolluksuz kullanıldı.)
—Hematol. *Göğüs kemiği ponksiyonu,* miyelogram yapmak amacıyla, trokar kullanılarak göğüskemiğinden kan yapıcı kemik iliği örneği alınması. (Eşanl. İLİK PONKSİYONU.)
—Karş. anat. *Göğüs kemeri,* omurgalılarda ön üyelerin eklemlendiği iskelet kemeri. (Göğüs kemeri kıkırdaklıbalıklarda yalnızca bir kıkırdak yayı içerir; geri kalan bütün omurgalılardaysa bir sırt kürekkemiği, bir kargamsıkemik ve kleitrum ya da köprücükkemiği gibi deri kökenli çeşitli kemikler vardır; dörtayaklılarda kolkemiğinin eklemlenmesini sağlayan yuva boşluğu kürekkemiği ile kargamsıkemik arasında yer alır; memelilerde bu iki kemik kaynaşarak kürekkemiğini oluşturur.) ‖ *Göğüs yüzgeci,* balıklarda yavaş hareketleri, dengeyi ve ilerlemeye son vermeyi sağlayan, bedenin ön kesiminde bulunan çift yüzgeç.
—Kasapl. Kasaplık hayvanların göğüs kafesinin alt bölümü.
—Koşumc. *Göğüs sırımı,* hamut ağacının birleştiği çıkıntılı alt bölüm.
—Müz. → SES TABLASI*. ‖ *Göğüs sesi,* bir şarkıcının çıkardığı, göğüsten geldiği izlenimi veren en pes ses.
—Nalbantl. *Örs göğsü* ya da *önü,* örsün, balyozcunun önünde bulunan tarafı. (Bu tarafta, sivri uç solda, köşeli uç sağda kalır.)
—Sine. *Göğüs planı,* BÜYÜK PLAN*'ın eşanlamlısı.
—Tarım mak. Bazı pulluklarda kulakların burnundan ilerde bulunan ve bıçak görevi yapan pençe.
—Zool. Evcil dörtayaklılarda, boynun dibinde altta döşle, arkada omuzlarla sınırlı olan bölge. (Göğsün genişliğine göre atlar dar ya da geniş göğüslü, kasların az gelişmiş olmasına göre de keskin göğüslü olarak nitelenir.) ‖ *Göğüs gırtlağı,* trakenin iki büyük bronşa ayrıldığı yerde ya da trakenin üstünde bulunan, kuşların şarkı söylemelerine ya da şakımalarına olanak veren organ. ‖ *Göğüs kalkanı,* böceklerin bölütlerini çevreleyen kitin halkaların her birinin karın yanı. (Her halkada tek bir göğüs kalkanı bulunduğunda, bu kalkana daha çok *sternum* adı verilir.) ‖ *Göğüs kalkanı* ya da *sternum,* dörtayaklı omurgalılarda, karın kesiminde bulunan, köprücük kemiklerinin, kargamsıkemiklerin ve kaburgaların bağlandığı tek iskelet parçası. (Göğüs kalkanı, amfibyumlarda da vardır ve birbiri üzerine binen ya da orta kesimi kaynaşmış kargamsıkemikleri birbirine bağlar; günümüzdeki sürüngenlerde kıkırdaklaşmış olan göğüs kalkanı, karinalı kuşlarda geniş bir göğüs kalkanına dönüşmüştür; bu kemiksi geniş kalkanın ön orta kesiminde uçma kaslarının bağlandığı bir karina bulunur; memelilerde, göğüs kalkanı art arda sıralanan kemikleşmiş parçalardan [sternum bölütü] oluşur.) — Örümceğimsilerde ve kabuklularda, başlıgöğsün alt bölgesinden oluşan bütüne ve bu bütünün yüzeyini koruyan tek parçaya (ya da çift parçalara) verilen ad. ‖ *Göğüs örtüsü,* krizalitte göğsün dış kılıfını oluşturan parça.
—Zootekn. *Göğüs derinliği,* dörtayaklı evcil hayvanlarda cıdago ile kolanların geç-

Riby-Pix
göğüs kemeri

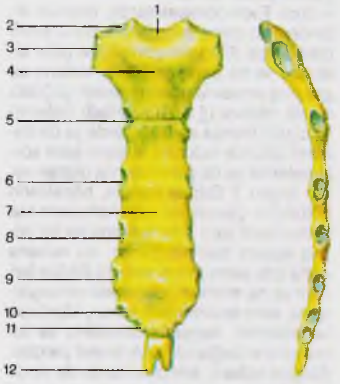
göğüs boşluğu (önden görünüş): 1. Tiroit bezi; 2. Solukborusu; 3. Sağ iç boyun toplardamarı; 4. Sağ ana karotis atardamarı; 5. Sağ köprücükaltı damarları; 6. Timüs; 7. Sağ diyafram siniri; 8. Perikart damarları; 9. Perikart; 10. Sağ akciğeri saran plevra; 11. Göğüs kemiği hançersi çıkıntısı; 12. Karaciğer; 13. Safra kesesi; 14. Duodenum; 15. Pankreas; 16 Kol sinir ağı; 17. Sol vagus siniri; 18. Sol diyafram siniri; 19. Sol akciğer; 20. Plevra; 21. Diyafram; 22. Mide; 23. Enine kalınbağırsak.

göğüs boşluğu (kesit)
1. Göğüs kemiği; 2. Perikart; 3. Büyük göğüs kası; 4. Kaburga-mediyastin plevra çıkmazı; 5. Sol akciğer (üst lop); 6. Sol karıncık; 7. Büyük dişlikas; 8. Mitral kapakçığı; 9. Sol akciğer (alt lop); 10. Büyük sırt kası; 11. Büyük değirmi kas; 12. Yamuk kas; 13. Plevra; 14. Sağ akciğer (orta lop); 15. Sağ karıncık; 16. Sağ kulakçık; 17. Üst ana toplardamar; 18. Yemekborusu; 19. Aort; 20. Azigos toplardamar; 21. Disk D8-D9; 22. Sağ akciğer (alt lop); 23. D8 (omur laminaları); 24. D7 (dikensi çıkıntı).

göğüs kemiği

1. Çatal; 2. Köprücükkemiği çentiği; 3. Birinci kaburga çentiği; 4. Sap; 5. İkinci kaburga çentiği; 6. Üçüncü kaburga çentiği; 7. Gövde; 8. Dördüncü kaburga çentiği; 9. Beşinci kaburga çentiği; 10. Altıncı kaburga çentiği; 11. Yedinci kaburga çentiği; 12. Hançersi çıkıntı.

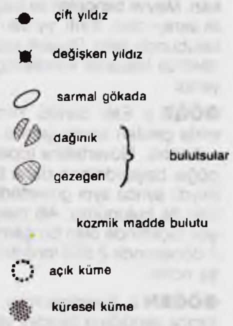

tiği yer arasında düşey olarak ölçülen göğüs kafesi yüksekliği. (Bu ölçüm, göğüs genişliğiyle birlikte, göğsün biçimini belirlemeye yarar; bu biçim kasaplık hayvanlarda silindirimsi, süt hayvanlarında boyu eninden yüksek durumdadır.) || *Göğüs genişliği,* kaburgaların orta kısmına tekabül eden göğüs bölgesi. (Bu bölge kasaplık hayvanlarda oldukça bombeli, süt veren hayvanlarda ise daha yassıdır.)

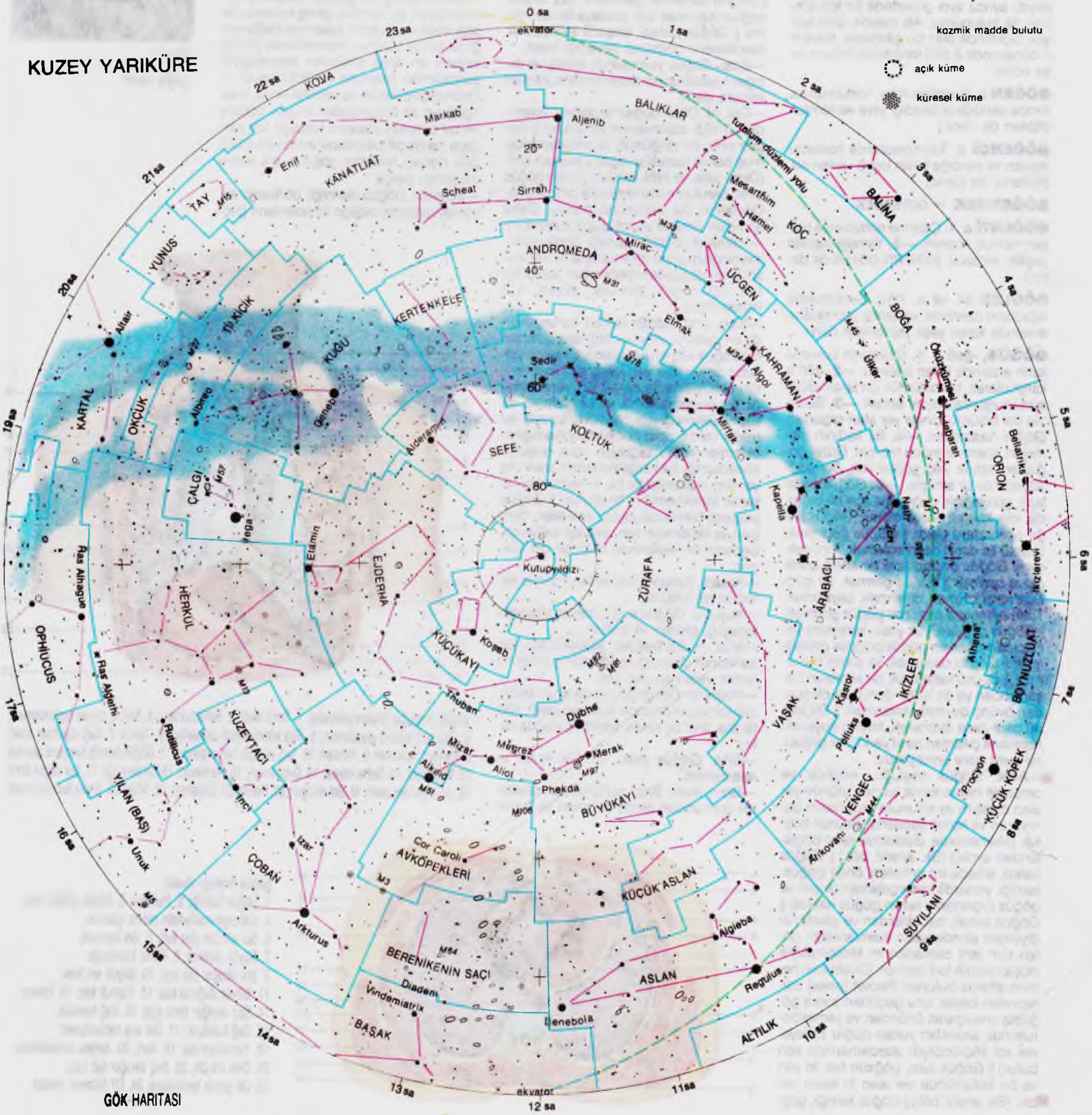
—ANSİKL. Anat. Göğüs kemiği vücudun orta çizgisinde yer alan yassı, uzun ve tek bir kemiktir. Üç bölümden oluşur: "sap" denilen ve hem köprücükkemikleriyle, hem ilk iki kaburgayla eklemlenen üst bölüm; sonraki beş kaburgayla eklemlenen orta bölüm (gövde); ince ve sivri, bazen de çatal olan alt bölüm ya da hançersi çıkıntı.

• *Göğüs boşluğu,* insanda göğüs boşluğunun tabanı koni biçimindedir. Arkadan omurlar, yanlardan 12 çift kaburga kemiği ve önden göğüskemiğiyle sınırlıdır. Göğüs boşluğu altta, diyafram ile karından ayrılır, yukarıya doğru boyunla devam eder.

• *Büyük göğüs kası,* geniş yassı ve üçgen biçiminde bir kastır; göğüskemiği üzerindeki ilk altı kaburga kıkırdağından ve köprücükkemiğinin ön kenarından kol kemiğinin ikibaşlı kas oluğuna kadar uzanır. Büyük göğüs kası kolu gövdeye yaklaştırıcı ve içe döndürücü bir kastır. *Küçük*

KUZEY YARIKÜRE

GÖK HARITASI

göğüs kası, bunun arkasında yer alır, o da yassı ve üçgen biçimindedir. Üçüncü, dördüncü ve beşinci kaburgadan hançersi çıkıntıya kadar uzanır. Bu kas omuz başını aşağı eğer. Göğüs kasları ayrıca solunumda da önemli rol oynar.
—Karş. anat. Amfibyumlarda ve sürüngenlerin çoğunda tek bir göğüs-karın boşluğu vardır. Timsahlarda, kuşlarda ve memelilerde bir kas-kiriş kıvrımıyla (sürüngenlerde ve kuşlarda [plevra kökenlidir] bu kıvrıma *kuş diyaframı*, memelilerde [karınzarı kökenlidir] *memeli diyaframı* adı verilir) göğüs boşluğu ikiye ayrılır: ön göğüs (akciğeri içeren plevra boşluğu), arka göğüs (iç organların çoğunu içeren karın boşluğu).

Eklembacaklıların göğsü, hareket etme olanağı veren eklenti çiftlerini taşıyan değişken sayıda (çokbacaklılarda 4, kabuklularda 8, böceklerde 3 çift) artkafa bölütünden oluşur. Çoğunlukla kafa ve göğüs tergitlerinin bir "başlıgöğüs" halinde birleştiği görülür (örümceğimsilerde ve kabukluların çoğunda olduğu gibi).

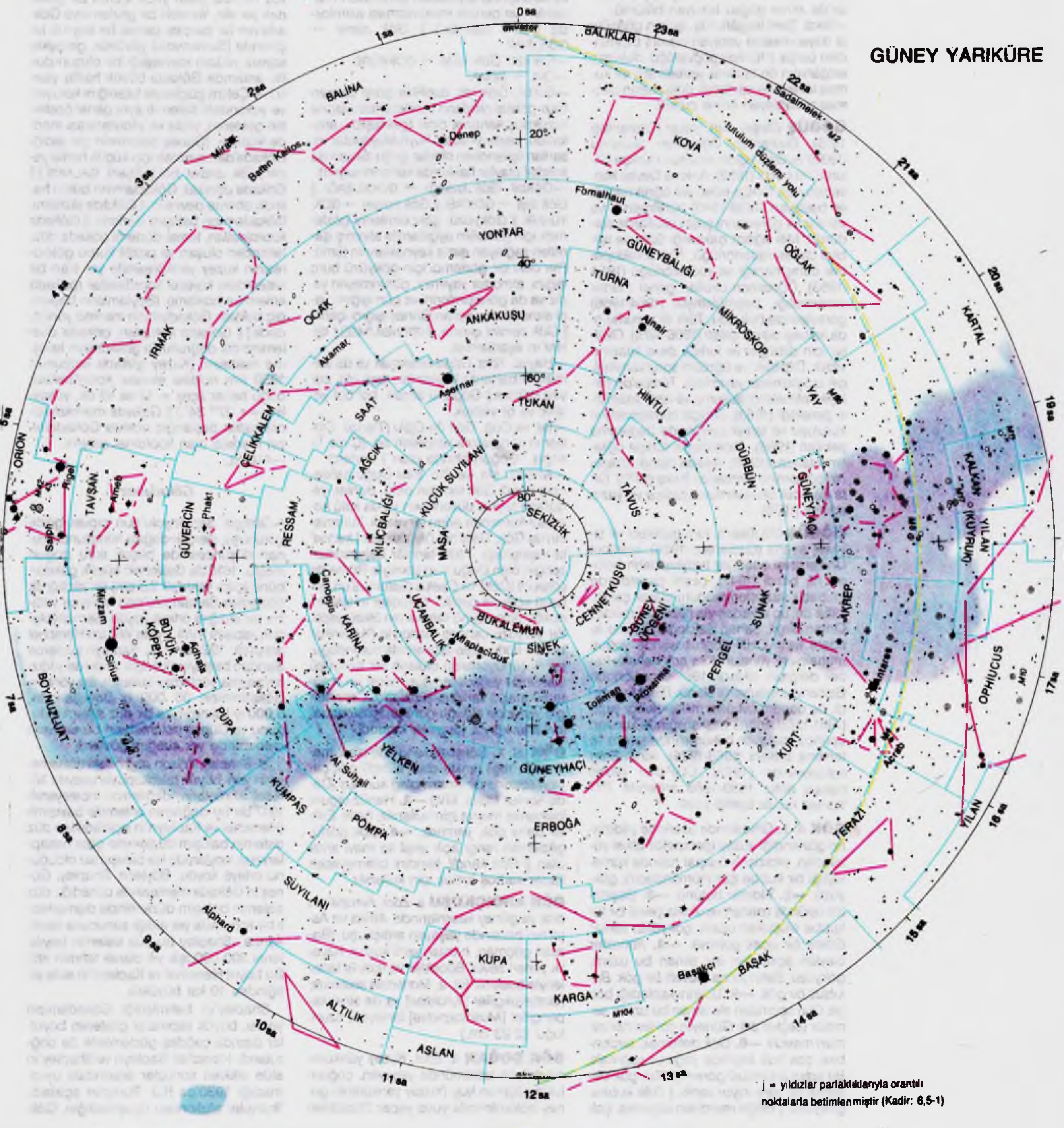
GÖĞÜSLEME a. Göğüslemek eylemi.
—İnş. Bir çatı makasında, yanlamayla çatı babası arasında bulunan ve ara aşığa saplanan bağlantı parçası. || Rüzgâr bağlantısı. || Eğik bağın. || Bir kafes kirişte çapraz çubuklardan (köşegen) her biri.
—İnş. ve Bayınd. Bir palplanş perdesini sağlamlaştırmaya yarayan dayanıklı ahşap başlık.

GÖĞÜSLEMEK g. f. **1.** *Bir şeyi göğüslemek*, onu göğsüyle itmek: *Kapıyı göğüsleyip içeri girdi.* **—2.** *Bir güçlüğü, sorunu vb. göğüslemek*, onun karşısında direnmek, ona karşı durmak: *Bu zor günleri birlikte göğüsleyeceğiz.* **—3.** *İpi göğüslemek*, bir yarışmada koşuyu birinci olarak bitirmek.
—Denizc.*Rüzgârı göğüslemek*, bir gemi için rüzgâra karşı durmak, direnmek.

GÖĞÜSLÜ sıf. **1.** Göğsü olan **—2.** *Nit.* sıf + *göğüslü*, göğüsleri belirtilen nitelikte olan kimse için kullanılır: *İri göğüslü bir kadın.*
—Denizc. *Göğüslü gemi*, baş bodoslamasının iki yanı dışarı çıkık gemi.

GÖĞÜSLÜK a. **1.** Elbiseyi korumak için bedenin ön bölümüne takılan ya da elbise üstüne giyilen önlük. **—2.** Bebeklerin boynuna takılan mama önlüğü. **—3.** Genellikle ilkokul öğrencilerinin giydikleri üstlük; önlük.
—Al. tak. Tornacıların ya da kimi zanaatçıların kollu matkap kullanırken göğüslerine koydukları, merkezinde bir tür eksenel yatak bulunan küçük, içbükey levha.
—Ayakkc. Kundura işçi ve tamircilerinin göğüslerine taktıkları önlük biçiminde deri parçası.
—Esk. sil. Önünde takviye plakaları bulunmayan zırh gömleğin ön ve arkasını kesici ve delici silahlara karşı koruyan parça. || *Göğüslük diski*, göğüslüğün ortasın-

GÜNEY YARIKÜRE

j = yıldızlar parlaklıklarıyla orantılı noktalarla betimlenmiştir (Kadir: 6,5-1)

daki, takviye plakalarıyla çevrilmiş, demirden yapılmış daire biçiminde parça. || *Göğüslük takviye plakası,* göğüslük diskini çevreleyen, zincir halkalarla diske bağlanan, demirden yapılmış dikdörtgen biçiminde plakalar.

—Geleneks. giy. Giysinin göğüs kısmına takılan işlemeli ve astarlı parça. (Boyunda ve alt kenarlarında dört bağcığı olur. Bunlar boynun arkasında ve sırtta bağlanılarak kullanılır. Açık olan gömlek yakasını örtme ve göğsü koruma yanında süs işlevi de görür.)

—Koşumc. Atın sırtından geçen bir kayış ve kolanın her iki yanına bağlanan kayışlar yardımıyla eyerin sağrıya doğru kaymasını engelleyen ve atın göğsünü çevreleyen koşum parçası. (Eşanl. KÖMÜLDÜRÜK.)

—Tar. İbraniler'de, büyük rahibin kullandığı, işlemeli, taşlar takılı değerli kumaş parçası. (Her taşın üstünde İsrail'in on iki kabilesinden birinin adı kazılıydı.) || Romalılar'da zırhın göğsü koruyan bölümü.

—Tekst. Şerit tezgâhında, işçinin göğsüyle dayanmasına yarayan travers biçimindeki parça. || *Kumaş göğüslüğü,* dokuma tezgâhının ön tarafına yerleştirilen ve kumaş levendine sarılacak dokumanın geçmesini sağlayan enine çubuk.

GÖĞÜŞ (Beşir), türk yazar (Gaziantep 1915). Gaziantep Öğretmen okulu'nu (1933) ve Gazi eğitim enstitüsü türkçe bölümü'nü bitirdi (1938). Ankara Devlet konservatuvarı türkçe-edebiyat öğretmenliği ile başlayan (1939-1940) öğretmenlik ve yöneticilik görevlerini çeşitli okullarda sürdürdü. Milli eğitim bakanlığı talim ve terbiye dairesi raportörlüğü, *Türk ansiklopedisi* danışmanlığı ve redaktörlüğü (1954-1963), Öğretmen okulları genel müdür yardımcılığı, başmüfettişlik (1964-1966) görevlerinde bulundu. Türk dil kurumu'nda kolbaşı olarak çalıştı (1966-1975). Okullar için dilbilgisi ve türkçe dersi kitapları yazdı. Dilbilgisi ve öğretim sorunlarıyla ilgili araştırmalar yayımladı: *Türkçe'de birleşik kelimelerin oluşumu ve nasıl yazılması gerektiği* (1963), *Türkçe cümlemsilerin kuruluşu ve temel cümleciğe bağlanma şekilleri* (1968), *İlkokullarda türkçe öğretim kılavuzu* (1968), *Anadili olarak türkçenin öğretimine tarihsel bir bakış* (1970), *Orta dereceli okullarımızda türkçe ve yazın eğitimi* (1978).

GÖĞÜŞ (Ali İhsan), türk gazeteci ve siyaset adamı (Gaziantep 1924). İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi tarih bölümü'nü bitirdi (1947), çeşitli gazetelerde muhabir, yazı işleri müdürü olarak çalıştı. 1958'de, üç arkadaşıyla (Özcan Ergüder, Orhan Birgit, Şahap Balcıoğlu) birlikte iktidara karşı CHP doğrultusunda yoğun muhalefete yönelen *Kım* adlı haftalık haber dergisini çıkardı. 1961 seçimlerinde Gaziantep milletvekili olarak TBMM'ye girdi, üç dönem üst üste milletvekilliği yaptı (1961-1973). İnönü başkanlığında kurulan üçüncü koalisyon hükümetinde turizm ve tanıtma bakanı (1963-1965), ikinci Erim hükümetinde (1972), CGP'den devlet bakanı oldu. 1980-1988 arasında TRT Yüksek kurulu üyeliği yaptı.

GÖK a. **1.** Gökbilimde üzerinde yıldızların gözlendiği yüzey (perspektif etkisi yüzünden, yıldızların burçlar halinde kümeleştiği bir kubbe görünümündedir); gökyüzü. **—2.** Yıldızlar bütünü. **—3.** Başımızın üstünde uzanan ve ufukla çevrili bir tür kubbe oluşturan uzam; gökyüzü, sema: *Gökte bir uçak görmek.* **—4.** Atmosfer olayları açısından ele alınan bu uzam; gökyüzü: *Sakin ya da kasvetli bir gök. Bulutsuz bir gök.* **—5.** Üzerini kapladığı bölge, ülke açısından ele alınan bu uzam; semalar (seçkin dil): *Güneyin gökleri her zaman mavidir.* **—6.** *Gök delinmek,* birdenbire, çok hızlı biçimde yağmur yağmak: *Bir adım önümüzü göremiyoruz, gök delinmiş de yere iniyor sanki.* || *Gök kubbe,* gökyüzü. || *Göğe merdiven dayamış,* çok uzun boylu kimseler için kullanılır. || *Göğe merdiven kurar,* bir kimseden söz ederken en erişilemeyecek yüksekliklere çıkabileceğini belirtmek için söylenir. || *Bir şeyi, bir kimseyi göklere çıkarmak,* aşırı ölçüde onu övmek, yüceltmek: *Romanı okuyan herkes göklere çıkardı.* || *Bir şeyi, birini gökte ararken yerde bulmak,* varlığına aşırı ölçüde gereksinim duyulan, ancak çok güçlükle elde edileceği sanılan bir şeyi ya da kişiyi kolayca bulmak. || *Gökten zembille mi indi?,* bir kişiye tanınan özel haklar ve ayrıcalıklar karşısında bu hak ve ayrıcalıkların aşırılığını belirtmek için kullanılır.

—Astrol. Gerek ufuk düzleminin üstünde, gerekse altında bulunan bütün uzay bölgesi. (Birincisine *görülebilen gök* ve ikincisine ise *yeraltı göğü* denir. Yermerkezlilik ilkesi içinde kaydedilen görüntülerin nedenleri ve gerçek mekanizması astrolojide önem taşımaz.) || *Gök cismi* → GÖKCİSMİ.

Bk. resim sayfa 4662—63

—Denizc. *Gök küre* → GÖKKÜRE.

—Din → SEMA.

—Gizbil. *Gök falı,* özellikle göze çarpan bazı göksel olayların incelenmesi üstüne kurulmuş kehanet cinsi (göktaşları, atıştopları, kayan yıldızlar, kuyrukluyıldızlar, insanları ilgilendiren olaylar, çoğu zaman da kolektif olaylar hakkında kehanet sayılır).

—Gökbil. *Gök kuşağı* → GÖKKUŞAĞI. || *Gök taşı* → GÖKTAŞI. || *Gök yuvarı* → GÖKYUVARI. || *Gökyüzü,* gökcisimlerini gözlemek için gökbilim aygıtlarıyla alınmış işaretleri sağlayan ışıma kaynaklarının tümü. (Yer'deki bir gözlemci için gökyüzü burç ışığını, atmosfer yayımını, görünmeyen yıldız ya da gökcisimlerini ve gün ışığını, yani atmosferde yayılan Güneş ışığını içerir.) || *Gök zemini ışınımı,* EVRENBİLİMSEL* IŞINIM'ın eşanlamlısı.

—Hayvc. *Yörs. Göğe bırakmak* ya da *salmak,* ilkbaharda hayvanları taze ota, çayıra salmak.|| *Göğünü almak,* bol bol yeşillik ve ot yemek.

—Tar. ve Coğ. *Gök'ün Oğlu (Tienzi),* Çinliler'in imparatora verdikleri ad. (Çin'e *Tienşia* "Göğün altında olan") derlerdi.

—ANSİKL. Mit. ve Din. Eski Doğu halklarının çeşitli Gök tanrıları oldu. Bunlar, yıldızların seyrini düzenleyen ya da kötü havalara kumanda eden tanrılardı. Yunanistan'da Gök, Gaia'nın (Yer) kocası Uranos'ta kişileşmişti. Yıldız tanrılar bakımından zengin olan Doğu'nun etkisiyle Roma'da *Caelum* (Gök) ve *Caelus* (Saturnus'un babası) kolayca gelişti. Yahudiler'in tektanrıcılığı, gökyüzünü Yehova'nın ülkesi yaptı. Bir yeryüzü cenneti inancıyla (Yunanlılar bunun Fortunatae adalarında bulunduğunu düşünüyorlardı) ölülerin bir gökyüzü ülkesinde yaşadıkları düşüncesi uzun süre bir arada varlığını sürdürdü. Cennetin gökyüzünde olduğu görüşü, Kilise babaları aracılığıyla yaygınlık kazandı.

GÖK sıf. **1.** Gökyüzü renginde olan, mavi. **—2.** Yeşil renkte olan: *Gördü gök çayırın üzerine bir kırmızı otağ kurmuş* (Dede Korkut kitabı, XIV.) **—3.** Henüz olgunlaşmamış meyve için kullanılır; ham: *Erikler daha gök, yenmez.* **—4.** *Gök gözlü,* gözlerinin rengi açık yeşil ile mavi arası olan. || *Gök kandil,* kendini bilemeyecek kadar sarhoş kimse için kullanılır.

GÖK ARDIÇKUŞU a. Zool. Avrupa'nın orta ve güney kesimlerinde, Afrika ve Asya'nın batısında yaşayan ardıçkuşu. (Bazıları göçmen, bazıları yerli kuştur. Kayalık yerleri sever. Böcekler ve meyve taneleriyle beslenir. Bil. a. *Monticola solitarius;* karatavukgiller [*Turdidae*] ya da sinekkapangiller [*Muscicapidae*] familyası; uzunluğu 22-23 cm.)

GÖK DOĞAN a. Zool. Kuzey yarıkürenin büyük bölümünde yaşayan, çoğunlukla göçmen kuş. (Kuzey yarıkürenin güney bölümlerinde yuva yapar. Düzlükleri ve tepelikleri yeğler. Küçük memeliler ve kuşlarla, kemirgenler, sürüngenler, yumurtalar ve böceklerle beslenir. Bil. a. *Circus cyaneus;* gündüzyırtıcısıgiller [*Accipitridae*] familyası; boyu: erkek 50 cm, dişi 44 cm.) [Eşanl. MAVİ DOĞAN.]

GÖK GÜVERCİN a. Avrupa'nın ve Yakındoğu'nun meyve bahçelerinde, korularında yaşayan güvercin. (Tahtalı güvercine benzer. Çoğunlukla yerleşik kuştur, bütün ağaçlara, yeraltı yuvalarına, eski duvarlara yuva yapabilir; kanatlarında bulunan iki siyah şerit sayesinde tanınabilir. Bil. a. *Columba œnas;* güvercingiller familyası.) [Eşanl. GÖKÇE.]

GÖK KÖPEKBALIĞI a. Zool. PAMUKBALIĞI'nın eşanlamlısı.

GÖKADA a. Yıldızlardan, yıldızlararası toz ve gazlardan oluşan, yaklaşık 100 000 ıy çapında disk biçiminde dinamik küme. (Kümenin merkezinde Güneş'le birlikte yüz milyara yakın yıldız içeren bir çekirdek yer alır; Yer'deki bir gözlemciye Gökada'nın bir parçası parlak bir kuyruk biçiminde [Samanyolu] görünür; gerçekte sayısız yıldızın kaynaştığı bir oluşumdur. Bu anlamda Gökada büyük harfle yazılır.) — Çekim güçleriyle tutarlığını koruyan ve yukarıdaki sistemle aynı genel özellikleri gösteren, yıldız ve yıldızlararası madde kümesi. (Güneş sisteminin yer aldığı Gökada'dan ayırmak için küçük harfle yazılır.) [Bk. *ansikl.* böl.] (Eşanl. GALAKSİ.) || *Gökada dönüşü,* Gökadamızın bütün halinde dönme devinimi. || *Gökada düzlemi,* Gökadamızın bakışım düzlemi. || *Gökada koordinatları,* temel düzlemi gökada düzleminden oluşan ve pozitif kutbu gökküresinin kuzey yarıküresinde yer alan bir sistemdeki küresel koordinatlar (gökada enlemi ve boylamı). [Boylamların başlangıç noktası. Gökadamızın merkezi yönündedir.] || *Gökada kutupları,* gökada düzlemine dik doğrultuyla gökkürenin kesişme noktaları. (Kuzey gökada kutbunun 1950 ılım noktası ekvator koordinatları: doğu bahar açısı = 12 sa 49 dk, yükselim =+ 27° 24′.) || *Gökada merkezli koordinatlar,* başlangıç noktası Gökadamızın merkezi olan koordinat sistemi.

—ANSİKL.

Gökadamız

• *Tarihçe.* Samanyolu'nun çıplak gözle görünüşü, gerçek doğası konusunda yunan düşüncesinde birçok soru doğurmuştu. 1610'da Galilei'nin küçük gökdürbünü (çapı yaklaşık 2,5 cm) ile yaptığı ilk gözlemler Samanyolu'nda binlerce yıldızın yer aldığını ortaya koydu. Samanyolu'nun yapısını XVIII. yy.'da William Herschel araştırdı; 1921'de J. C. Kapteyn yüzlerce alandan başlayarak çeşitli yönlerde yıldızları sayma yöntemini kullandı. Bu yöntem Gökadamızın 30 000 ıy boyutlarında, 6 000 ıy kalınlığında bir *düz sistem* olduğunu ve Güneş sistemimizin bu sistemin merkezinde yer aldığını gösterdi.

H. Shapley, Wilson dağındaki gözlemevinin yeni büyük teleskopuyla uzayda küresel kümelerin dağılımını inceleyerek 1917'de bu dağılımın enlemde bakışımlı (Herschel ve Kapteyn'in açıkladıkları düz sistemin bakışım düzlemine göre hesaplanmış), boylamda ise bakışımsız olduğunu ortaya koydu. Böylece, Shapley, Güneş'in Gökada merkezinde olmadığı, düz sistemin bakışım düzleminde dışmerkezli bir konumda yer aldığı sonucuna vardı. Ayrıca Shapley bu düz sistemin boyutlarını 300 000 ışık yılı olarak tahmin etti. Bu boyut Herschel ve Kapteyn'in elde ettiğinden 10 kat büyüktü.

Shapley'in betimlediği Gökadamızın yapısı, büyük sapmalar gösteren boyutlar dışında çağdaş gözlemlerle de doğrulandı. Herschel, Kapteyn ve Shapley'in elde ettikleri sonuçlar arasındaki uyuşmazlığı 1930'da R.J. Trumpler açıkladı. Trumpler sözkonusu uyuşmazlığın, Gök-

adamızın bakışım düzlemindeki yoğun yıldızlararası tozun soğurma özelliğinden kaynaklandığını ortaya koydu.

• *Şekil ve boyutları.* İlk yaklaşımda Gökada'nın yaklaşık 30 000 parsek (100 000 ıy) çapında çok düz bir diskten oluştuğu söylenebilir. Bu diskin kalınlığı yalnız merkezde (5 000 parsek) görülen ve "çekirdek" denilen büyük kabarıklık dışında aynıdır. Merkez Yer'e göre Yay takımyıldızı yönünde bulunur. Güneş merkezden yarıçapın üçte ikisi ölçüsünde dışmerkezli bir konumda yer alır ve hafifçe orta düzlemin kuzeyine düşer. Diskin kalınlığı Güneş yakınında yaklaşık 1 000 parsektir ve kenarlara doğru gittikçe derişim zayıflar. Diskin çevresinde. *hale* denilen küresel sistemde yıldız kümeleri vardır.

• *Çeşitli bileşenler.* Gökada bir yıldız, gaz ve toz bütünüdür. Gaz, sıcak yıldızların yakınında, yani II H bölgelerinde parlak bulutsular* biçiminde, bu yıldızlardan uzak bölgelerde ise, yalnız radyo dalgaları alanında algılanabilen soğuk gaz şeklinde belirir. Gaz ve toz bütünü yıldızlararası* ortamı oluşturur ve gökada kütlesinin yaklaşık % 10'unu karşılar.

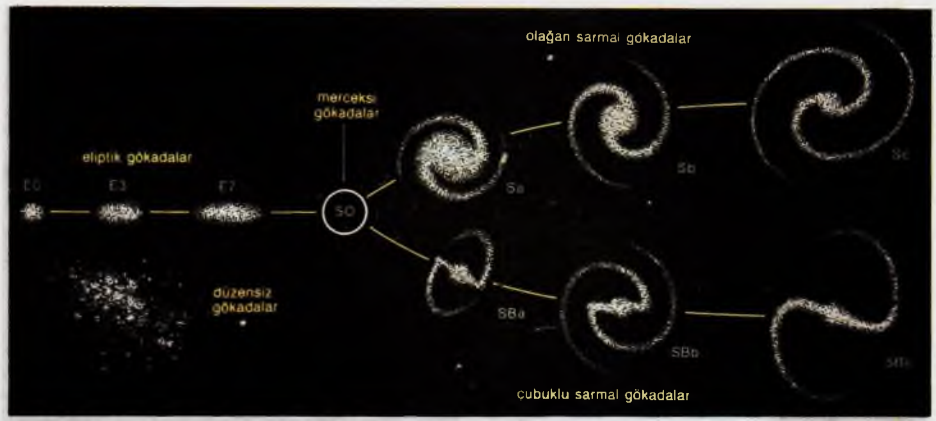
Gökadamızın *disk*'i toplam kütlenin yaklaşık % 70'inden oluşur; yaşları ve kütleleri değişken yıldızlarla birlikte bütün yıldızlararası maddeleri içerir. Bu madde ve en genç yıldızlar, diskin 200 ıy kalınlığındaki bölgesinde sarmal kollar boyunca dağılır. Daha yaşlı yıldızlar ve gezegen bulutsular gökada diskinin ortalama kalınlığı 700 ile 1 000 ıy arasında değişen bölgelerinde yer alır.

Çekirdek çok zayıf bir gaz oranı taşır. Bu çekirdek öncelikle metal bakımından zengin, yaşlı ve II. topluluk yıldızlarından oluşmuştur. 2 cm dalga boyunda yansız hidrojenin ve karbonmonoksitin radyoastronomik gözlemleri sonucu belirlenen yıldızlararası gazın dağılımı, karmaşık bir yapının ve gökada merkezinden başlayarak önemli bir genişleme deviniminin varlığını ortaya koyar. Bu dağılımda merkezden yaklaşık 10 000 ıy uzaklığa ulaşan halka biçiminde bir derişim gözlenir. Gökadanın çekirdek adı verilen en yoğun merkez bölgesinde karmaşık bir radyo kaynağı (A Yay takımyıldızı) yer alır; bu kaynağın bir bileşeni supernovanın kalıntısıdır.

Hale temelde küresel küme içinde dağılmış yaşlı ve II. topluluk yıldızlarından oluşmuştur. Ayrıca kimi gözlemler disk çevresinde bir gaz halesinin bulunabileceği izlenimi verir.

• *Devinimler ve diferansiyel dönüşler.* 1926 ile 27 arasında B. Lindblad ve J. H. Oort, diski oluşturan yıldız sisteminin Yay takımyıldızı doğrultusunda, yani Gökadamızın merkezi yönünde yer alan bir merkez çevresinde, diske dik bir ekseni izleyerek bir bütün halinde döndüğünü ortaya koydu. Öte yandan bu bütünün katı bir cisim gibi dönmediği, merkezden uzaklaştıkça hızı artan bir eğri çizen diferansiyel bir dönme olduğu anlaşıldı. Ama hiç değilse merkezden 2 000 ıy'na değin dönme hızının uzaklıkla orantılı olduğu belirlendi; dolayısıyla bu bölgelerde katı bir cismin dönüşüne eşdeğer bir devinim sözkonusudur. Bu bölgeden sonra merkezden uzaklaştıkça hız artarak bir maksimumdan (saniyede yaklaşık 250 km) geçer ve daha sonra sürekli azalır. Güneş ve Güneş sistemi Gökada içinde yaklaşık 250 km. sn^{-1} hızla çembersel bir yörünge çizer; dolayısıyla tam bir dolanım için 240 milyon yıllık bir süre gerekir. Bütünün bu genel devinimi dışında Güneş, komşu yıldızlara oranla özel bir devinim yapar. Bu devinim 19,5 km. sn^{-1} hızla, gökyüzünde Herkül takımyıldızında Vega yakınında yer alan ve *günerek* (sağ bahar açısı = 18 sn; yükselim = +30°) denilen nokta doğrultusunda gerçekleşir.

• *Kütle.* Gökada bütününün dönme deviniminin çekim yasasına göre yorumu, onun kütlesini hesaplamaya olanak verir. Bu kütle Güneş'in 150 milyar katına eşdeğerdir.

• *Sarmal yapı.* Gökada diskinin sarmal yapısı, 1950 ile 51 arasında yıldızlararası gazın yaydığı yansız hidrojenin 21 cm'lik tayf çizgisinin gözlemleri sonucu ortaya çıktı. Daha yakın geçmişte, iyonlaşmış hidrojen bölgelerinin dağılımı ve iyonlaşmayı sağlayan uyarıcı yıldızlar, radyo dalgalarıyla ve optik yolla gözlenerek sarmalın kollarının ayrıntılı çizimi elde edildi.

Sarmal kolların oluşumu ve korunumuyla ilgili kuramsal sorun henüz tam bir çözüme kavuşturulamadı. Diferansiyel dönme, bir gökadanın kollarını sürekli aynı yıldızların oluşturamayacağını gösterir. 4,5 milyar yaşındaki Güneş, doğuşundan bu yana Gökada merkezinin çevresinde 20 kadar dolanım yapmıştır. Diferansiyel dönmeye rağmen sarmal yapının korunması, 1920 yılında B. Lindblad tarafından ortaya atılan ve 60'larda özellikle bilgisayarlarla yapılmış benzeşimlerle geliştirilen "yoğunluk dalgaları" kavramıyla açıklanır. Bu kurama göre, şarmal kolların oluşumu gökadanın dönüşüyle çakışan çekimsel potansiyeldeki bozulmanın yayılımına bağlıdır.

gökadalar

Az çok Gökadamıza benzer gökadaların varlığını 1755'te felsefeci E. Kant fark etti. Kant, Samanyolu'nun tek bir sistem olmadığını ve daha uzakta başka yıldız sistemlerinin, yani "evren-adalar"ın bulunduğunu düşünmüştü. Bu oluşumların bir kısmına 1771'de Messier'in yayımladığı yayınık gökcisimleri kataloğunda yer verilmişti; ama bunların gökada olduklarını kesin biçimde kanıtlayan 1920'de Hubble oldu. Hubble, bu yayınık gökcisimlerinin Andromeda'ya uzaklıklarını belirleyerek gökada yapısını ortaya koydu; böylece bu "bulutsu"nun Gökadamızın dışında yer aldığını ve Gökadamızda benzer boyutlarda geniş bir sistem oluşturduğunu gösterdi. Günümüzde on bine yakın gökada saptanmış, binlercesinin özelliklerini içeren birçok katalog yayımlanmıştır. Dolayısıyla gökadalar Evren'in temel bileşenlerini oluşturur. Bunlar, çapı 100 000 ıy düzeninde çok geniş sistemlerdir; ortalama 100 milyar yıldız, toplam kütlenin % 0 ile % 30'u arasında değişen oranlarda gaz ve toz içerirler.

• *Sınıflandırma.* Hubble, Wilson dağındaki laboratuvarda büyük teleskoplarla yıllarca çektiği gökada fotoğraflarını değerlendirerek 1926'da bunları üç büyük kategoriye ayıran bir sınıflandırma önerdi: *eliptik, sarmal* (kapalı ya da açık) ve *düzensiz* gökadalar. Bu biçimbilimsel sınıflandırmada, her kategoride gökadanın *biçimbilimsel tip* adı verilen daha küçük altbölünümleri yer alır. Günümüzde çekilen fotoğraflarla daha ayrıntılı sınıflandırmalar yapıldı; ama tümünde bu üç kategori korundu.

Eliptik gökadalar az çok yassı ve küremsi bir görünüm sunar; gökadaların yaklaşık % 15'ini oluşturur.

Merceksi ve *sarmal* gökadalar (klasik ya da kapalı) yassı sistemlerdir ve bütünün yaklaşık % 80'ini oluşturur. Merceksi gökadaların sarmal kolları yoktur; oysa Gökadamıza benzer sarmal gökadalarda gaz ve yıldızlar sarmal kollarda yoğunlaşır. Sarmal gökadaları, çekirdeklerin görece büyüklüğüne ve kolların çekirdek çevresindeki sarımlarına göre Sa, Sb ve Sc tiplerine ayrılır; çekirdek Sa'lardan Sc'lere doğru zayıflarken kollar Sa'larda çok sıkışıktır ve Sc'lere doğru yavaş yavaş açılır.

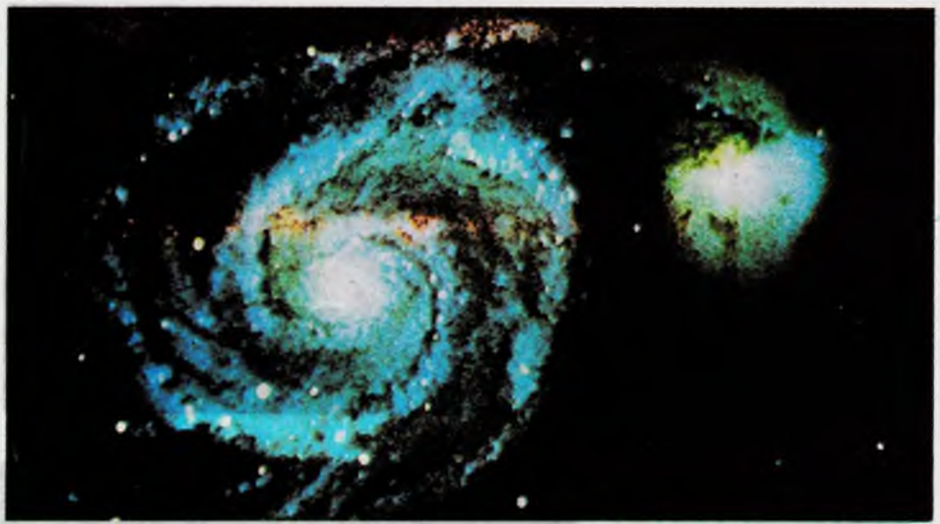
Düzensiz gökadaların kesin bir geometrik biçimleri yoktur ve bunlara çok az rastlanır. Gökadaların yaklaşık %3'ünü oluşturur.

Nihayet *özel* gökadalar denilen çok az sayıda gökada (% 2) bu sınıflandırmaya girmez. Örneğin M 82 gibi kimi gökadalar bir patlamaya uğramış izlenimi verirken kimisi de halka biçimi sunar.

• *Fiziksel özellikler.* Optik ve radyoastronomik yöntemlerle, özellikle yansız hidrojenin 21 cm'lik tayf çizgileriyle yapılan, gökadaların içerik çözümlenmeleri (değişik yıldız tiplerinin göreli oranı, parlak bu-

üstte:
Hubble'ın gökada sınıflandırması

yukarda:
Gökadanın şematik görünümü
profilden görünüm:
küresel bulutsu kümeler (sarı noktalar) gökada merkezinin çevresinde hemen hemen küresel bir hale oluşturur; tozlar gökada düzleminde yoğunlaşır.
önden görünüm:
Gökada Sb tipinde bir sarmaldır bütün maddeler sarmal kolların sarım yönünde merkez çevresinde döner; Güneş bir kolun yakınında yer alır.

Schurch-Parimage

Avköpekleri takımyıldızı'nda M51 (solda) ve NGC 5195 (sağda) gökadaları

ESO

Şili'de ESO'nun teleskobuyla elde edilmiş ve izotopları göstermek için bilgisayarda işlenmiş NGC 89 gökadasının görüntüsü (aydınlatma gücü merkezde maksimumdur)

lutsular, sıcak yıldızlardan uzaktaki soğuk gaz), biçimbilimsel tip diziliminin genç yıldızların (sıcak ve mavi) ve gazların oranına bağlı fiziksel bir anlam taşıdığını gösterdi. Eliptik gökadalarda ne genç yıldız ne de toz vardır, yalnızca çok az gaz bulunur. Sa gökadalarında genç yıldız ve gaz oranı düşüktür; bu oran, dizilim düzensiz gökadalara doğru ilerledikçe düzenli biçimde artar. Bu düzensiz gökadalar genç yıldızlar ve II H bölgesi bakımından çok zengindir, kütlelerinin önemli bir bölümünü (yaklaşık % 30) gazlar oluşturur (ana bileşen yansız hidrojen).

Sarmal gökada diskinde sıcak yıldızların ve II H bölgelerinin kollara göre *dağılım*'ı fotoğraflarda açıkça görülür; bu kolları çizen çok parlak, hemen hemen çembersel gölgeler gökada yıldızları değil, sıcak yıldızları çevreleyen parlak gaz (ya da II H bölgeleri) bulutsularıdır.

Gökadalarda soğuk gaz dağılımı radyo dalgaları alanında ortaya çıkar; özellikle yansız hidrojenin (yıldızlararası ortamın ara bileşeni) 21 cm'lik tayf çizgileri ve bazı moleküllerin tayf çizgileri (en önemlileri 18 cm'lik OH ve 2,6 mm'lik CO) yayımı bu dağılımın belirtilerini oluşturur. Radyogirişimölçerle elde edilen ayrıntılı haritalar soğuk gazın da (özellikle yansız hidrojen) optik gözlemle görülebilen sarmal yapı boyunca dağıldığını açıkça ortaya koyar.

• *Devinimler.* Bir gökadanın çeşitli noktalarda optik yolla ve radyo dalgalarıyla gözlenen tayf çizgilerindeki kaymaların ölçümü bu gökada sisteminin toplu devinimini ve iç devinimlerini belirlemeye olanak verir. Bir gökadayı oluşturan bileşenler bütününün iç *dönü*'sü genel bir olaydır. Sarmal gökadalarda Gökadamız'da gözlenen tipte diferansiyel dönme görülür; ama maksimum dönü genliği gökadanın aydınlatma gücüne bağlıdır. Düzensiz gökadalar ise dönü devinimi çok yavaş (10 km. sn^{-1} düzeyinde), hafifçe yassı sistemler biçiminde görülür. Eliptik gökadalarda devinimler temelde rastlantısaldır, dağılma birkaç yüz km. sn^{-1} dolayındadır, oysa dönü hızı birkaç yüz km. sn^{-1}'i geçmez.

• *Uzaklık ve dağılım.* Gökadaların uzaklıklarını belirlemede dolaylı yöntemler kullanılır. Bu yöntemlerde, gözlemsel bir parametre ile ışıklılık ya da geometrik boyut arasında, uzaklığı bilinen gökcisimlerinden yararlanılarak ölçülmüş ve kurulmuş bağıntılara (ya da uzaklık ölçütlerine) başvurulur. Örneğin Sefeitler*'in dönemi ve II H bölgelerinin çapı kullanılır. Böylece Gökadamız'da çap bağıntıları ve hesaplarına dayanan ölçütlerden oluşmuş birincil belirtiler ve Gökadamız'da doğrudan çaplanmamış öteki ölçütler sıralanarak bir uzaklık ölçeği hazırlanır.

İki gökada arasındaki ortalama uzaklık çaplarının 30 katı kadardır. Ama gökadaların dağılımı düzenli değildir; yalnızca % 20'si yalıtılmıştır, öbürleri ikili ya da üçlü sistemler, öbekler, kümeler ve dev kümeler biçiminde toplanır.

Kırmızıya kayma. Gökadaların tayf çizgileri sistematik olarak kırmızıya doğru kayar ve kayma uzaklıklarıyla orantılıdır: bu olay genel görelilik kuramında Evren'in genişlemesinin bir sonucu biçiminde açıklanır.

• *Evrim.* Gökada evriminin ana hatlarını, yıldızlar ve gazlardan oluşan temel bileşenlerinin uğradığı karşılıklı dönüşümler düzenler. Başlangıçta bir gökada, dönme halindeki dev bir gaz bulutundan oluşur ve kendisini oluşturan daha küçük bulutlar arasındaki çarpışmaların etkisiyle enerjisini yitirdiği ölçüde büzülür. Bu çarpışmalar boyunca yıldızlar doğar ve dolayısıyla gökada gaz bakımından yoksullaşır; bu arada başlangıç bulutu dönme eksenine dik doğrultuda yassılaşır.

Yıldızlar evrimleri boyunca gökadanın yıldızlararası ortamına başlangıç gazlarının çok küçük bir bölümünü geri verir; ama bu küçük bölüm yıldızların ürettiği ağır elementlerle zenginleşmiş bir kimyasal bileşim taşır. Böylece, bir gökadanın evrimi, toplam gazların yıldızlar yararına azalması ve yıldızlararası kalıntı ortamın kimyasal bileşiminin ağır öğelerle zenginleşmesi biçiminde gelişir.

Hubble'in düzensiz gökadaların (gazca zengin) önce sarmal daha sonra da eliptik gökadalara dönüştüğünü öne süren evrimsel sınıflandırma yorumu günümüzde tutulmaz. Daha çok bütün gökada türlerinin yaklaşık 12 milyar yıl önce Evren'in ilk evrelerinde aynı dönemde oluştuğu, ama çeşitli türlerin, yıldız oluşum oranında çok farklı ritimler sunan *ilk* oluşum koşullarından kaynaklandığı görüşü egemendir. Demek ki eliptik gökadalar ilk oluşum evresinden başlayarak tüm gazı yıldızlara dönüştüren gökadalardır; bu olgu eliptik gökadaların yassı sistemler olmadıklarını ortaya koyar. Buna karşılık düzensiz gökadalar gazlarını tüm evrimleri boyunca çok yavaş bir ritimle yıldızlara dönüştürür. Sarmal gökadalar ise, gazların yıldızlara dönüşümünde bu ikisi arasında yer alan bir hız gösterir; başlangıç döneminde, yani gökada yassılaşmadan önce oluşmuş ilk yıldızlar gökada halesinin içinde toplanır; oysa sistemin yassılaşmasından sonra oluşan yıldızlar, yassı diskte yer alır.

Bu evrimin ana hatları yalıtık klasik gökadalara ilişkin gözlemleri doğrulasa bile, günümüzde yalıtık olmayan gökadaların evrimine başka etkenlerin katıldığı kanısı vardır. Son araştırma sonuçları, bir gökadanın gaz içeriğinin çevresine de bağlı olduğunu göstermektedir; öbeklerde ya da kümelerde yer alan gökadalar aynı biçimbilimsel tipteki yalıtık gökadalara oranla gaz bakımından yoksuldur. Ayrıca birbirine yakın gökadaların çekimsel etkileşimi yapı bozulmalarına yol açar ve yıldızların oluşum oranını uyarabilir. Son gözlemler çevrenin gökadanın evrimini etkilediğini ortaya koymuştur.

• *Etkin gökadalar.* Bazı gökadalar (bütünün % 5'inden az) çekirdeklerinde yerel etkinlikle beliren olağandışı özellikler gösterir. Bu gökadalar radyogökadalar*, Seyfert* gökadaları, kuazarlar* gibi etkin çekirdekli gökadalardır; Haro gökadaları, Markarian gökadaları, pıhtı gökadalar gibi diğer özel gökadalar aşırı morötesi ve mavi ışık yayar; bu olgu aşırı mavi ve aşırı parlak yani, yeğin yıldız oluşumuyla açıklanır. Bütün bu olağandışı olaylar bir gökadanın evrimi boyunca kimi kısa etkinlik evrelerinde doğar.

GÖKADADIŞI sıf. Gökadamızın dışındaki uzayda yer alan gökcisimleri, maddeler ya da olaylar için kullanılır.

GÖKADALARARASI sıf. Gök. fiz. Gökadaların arasında yer alan ya da oluşan şey için kullanılır.

—ANSİKL. Gökadalararası ortam, 2,7 K'lik kozmik* ışınım dışında henüz pek iyi bilinmemektedir. Diğer gökadalardan gelen X ışınımının yapay uydularla yapılan gözlemleri sıcak, yıldızlararası bir gazın varlığını gösterir (10^7 K'lik bir sıcaklık). Hem yansız hem de iyonlaşmış hidrojeni algılamaya yönelik gözlemler, 10^{-31}g. cm^{-3} düzeninde yoğunluk üst sınırlarını belirler. Gökadalararası ortamın olası öteki bileşenleri (tozlar, kozmik ışınlar, nötrinolar, çekim dalgaları) konusunda da henüz yeterli bilgi elde edilememiştir.

GÖKAĞAÇ, rumca **Alektora,** G. Kıbrıs rum kesiminde Limasol ilçesine bağlı köy.

■ **GÖKALP** (Ziya), asıl adı **Mehmet Ziya,** türk yazar ve toplumbilimci (Diyarbakır 1876 - İstanbul 1924). Babası, Diyarbakır'da evrak müdürlüğü, nüfus müdürlüğü, vilayet idare meclisi üyeliği, vilayetin resmi gazetesi *Diyarıbekir* gazetesi başyazarlığı gibi görevlerde çalışmış olan Mehmet Tevfik Efendi'dir.

İlkokulu Diyarbakır'da, Mektebi rüşdiyei askeriye'de, bir süre de Mektebi idadii

mülki'de okudu (1883-1894). Amcası Hacı Hasip Efendi'den arapça ve farsça, okul müdüründen de özel olarak fransızca dersi aldı. Bu dönemde, amcasının yardımıyla, doğulu filozof ve sofilerin yapıtlarını okuyarak "ilm-i kelam" (islam tanrıbilimi) ve tasavvuf üzerinde çalıştı, okulda da doğa bilimlerine ilgi gösterdi. İdadiden ayrıldıktan sonra İstanbul'da parasız yatılı bir okul olan Baytar mektebi'ne sınavla girdi (1895), Abdülhamit II'nin baskılı yönetimine karşı gizli örgütlerle ilişki kurduğu için tutuklandı, Taşkışla'da ve Zaptiye tevkifhanesi'nde on üç ay yattıktan (1899-1900) sonra, Diyarbakır'a sürüldü. Bu dönemde de gizli örgütlerle ilişkisini sürdürdü, İkinci meşrutiyet ilan edilince (1908), İttihat ve Terakki cemiyeti'nin Diyarbakır şubesini kurdu; önce *Diyarıbekir* gazetesinde, daha sonra kendisinin çıkardığı *Peyman* (1909) gazetesinde, halkı uyarıcı toplumsal şiirler ve makaleler yayımladı; İttihat ve Terakki cemiyeti'nin Selanik'te toplanan genel kurultayına Diyarbakır delegesi olarak katıldı (1909), Cemiyet'in Merkezi umumi üyeliğine seçildi; Selanik'te yoğun bir düşünce ve sanat çalışmasıyla çevresini etkiledi; Ömer Seyfettin ile Ali Canip'in (Yönıem) çıkardıkları (1911) *Genç* kalemler* dergisinde şiirler, makaleler yayımladı; Ergani sancağından milletvekili seçildi (1912); dört ay sonra Meclisi mebusan kapatılınca, Darülfünun' da (İstanbul Üniversitesi) ilmi içtima müderrisi (toplumbilim profesörü) oldu (1913-1919); bir yandan da *Türk yurdu, Halka doğru, Türk sözü, İslam mecmuası, İktisat mecmuası* ve *Milli tetebbular mecmuası*'nda çeşitli konularda yazılar yazdı; Birinci Dünya savaşı sırasında çıkardığı *Yeni mecmua*'da (1917-18, 66 sayı) o dönemin belli başlı düşünce ve sanat adamlarını topladı; kitaplar yayımladı; yazıları, dersleri, konuşmaları ve söyleşileriyle çevresini etkiledi; türkçülük adını verdiği ulusçuluk akımını yaymaya çalıştı. *Diyarıbekir* gazetesinde çıkan makalelerinde Ziya ve Ziyaeddin adlarını, şiirlerinde Mehmet Ziya adını (1907); Meşrutiyet'ten sonra yayımladığı *Peyman* gazetesinde çıkan makalelerinde Hasan Vedat, Mehmet Mehdi, Mehmet Nail, şiirlerinde Tevfik Sedat takma adlarını (1909); *Genç kalemler* dergisinde Demirtaş, Celal Sakıp, Tevfik Sedat, Gökalp takma adlarını (1911); Selanik'ten İstanbul'a gittikten sonra bütün yazılarında Ziya Gökalp adını (1912-1924) kullandı.

Türkçülük (ulusçuluk) kavramının yayılıp gelişmesine öncülük eden Ziya Gökalp, bu kavramı, "türkçülük, türk milletini yükseltmek demektir" diye tanımlar. Türk ulusunu yükseltmek için tutulması gereken yolun ve uyulması gereken ilkelerin neler olduğunu, *Türkçülüğün* esasları* adlı kitabında topluca açıklar. İlkin "kültür" ile "uygarlık" üzerinde durur; kültürün ulusal, uygarlığın uluslararası olduğunu belirtir; kendi ulusal kültürümüzü koruyarak, doğu uygarlığından çıkıp batı uygarlığına tam olarak girmemiz gerektiğini vurgular; "bir ulus ya doğulu olur, ya batılı olur; iki dinli bir birey olmadığı gibi, iki uygarlıklı bir ulus da olamaz" der ve, ulusal kültürün halkta, uygarlığın aydınlarda olduğunu; aydınların "halka doğru" giderek onlardan kültür alıp uygarlık götürmesi gerektiğini anlatır; "türkçülüğün programı"nı 8 bölüme ayıran Gökalp, bunun dilde, güzel sanatlarda, ahlakta, hukukta, dinde, iktisatta, siyasette ve felsefede gerçekleştirilme yollarını gösterir. Türk toplumunun yapısını araştırırken çağdaşı fransız toplumbilimcisi Durkheim'ın (1858-1917) etkisiyle "içtimai mefkûrecilik" (toplumsal idealizm) görüşünü benimseyerek "birey yok, toplum var" savını öne sürer. Atatürk ilkelerinden ve devrimlerinden çoğunun çekirdeği onun yazılarında görülür: daha Cumhuriyet kurulmadan önce yazdığı kimi yazılarıyla cumhuriyetçilik, İkinci meşrutiyet yıllarında yazdığı çeşitli makale ve şiirleriyle ulusçuluk, halkçılık, devletçilik, laiklik gibi ilkeleri; ayrıca öğretim birliği, bütçe birliği, kadın hakları, âşar yönteminin kaldırılması; ezan, Kuran, hutbe ve duaların türkçeleştirilmesi, batı uygarlığının benimsenmesi gibi devrimci düşünceleri savunmuş, bunları topluma aşılamaya çalışmıştır. Dil konusunda, ilkin *Genç kalemler* dergisinde Ömer Seyfettin tarafından ileri sürülen, konuşma dilinin yazı dili haline getirilmesi görüşünü benimsemiş, bunun kurallarını saptamış; edebiyat alanında bir yandan halk edebiyatının, bir yandan da batı edebiyatının örnek tutulmasını salık vermiş; vezin ikiliğine de işaret ederek aruz vezni yerine hece veznini önermiş; bunların kabul edilip yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Türkçülük görüşünü ilk kez ileri sürdüğü İkinci meşrutiyet döneminde, "osmanlıcılık" ve "islam birlikçiliği" görüşlerine karşılık, başka başka yerlerde oturan bütün türk topluluklarını bir tek yönetim altında toplamayı amaçlayan "turancılık" (Turan imparatorluğu) ülküsünü ortaya atmışsa da, Cumhuriyet döneminde Misakı milli sınırları içinde kurulan "ulusal devlet" (Türkiye Cumhuriyeti) gerçekleştirildikten sonra, imparatorluk hayalini bırakmış, "bugün gerçeklik alanında türkiyecilik vardır; Kızılelma gerçeklik alanında değil, hayal alanındadır" demiştir.

Düşüncelerini yaymak için, bilimsel çalışmaları dışında şiire de başvurmuş; sanatı bir araç gibi kullanarak, çoğu didaktik nitelikte birtakım manzumeler yazmıştır. Bunların bir bölüğü, yazarın toplum sorunları üzerine görüşlerini bildiren ve halk eğitimi için kaleme alınan manzumeler; bir bölüğü de, konuları folklordan, eski türk mitolojiyasından, *Dede Korkut kitabı*'ndan alınmış masallar ve destanlardır. Nazımla yazılmış yapıtları belli bir değer çizgisine ulaşmış sayılamaz.

Başlıca yapıtları şunlardır: şiir: *Şaki İbrahim destanı* (1908), *Kızılelma* (1914), *Yeni hayat* (1918), *Altın ışık* (1923), *Ziya Gökalp külliyatı I, Şiirler ve halk masalları* (1952); inceleme: *Türk töresi* (1923), *Türk medeniyeti tarihi* (1925) vb.; deneme: *Türkleşmek islamlaşmak muasırlaşmak* (1918), *Türkçülüğün esasları* (1923), *Doğru yol* (1923); makale: *Ziya Gökalp ve Çınaraltı* (1939), *Ziya Gökalp'ın ilk yazı hayatı* (1956) vb.; mektup: *Ziya Gökalp külliyatı II, Limni ve Malta mektupları* (1965).

GÖKALP ÜNİVERSİTESİ → DİCLE ÜNİVERSİTESİ.

GÖKAY (Fahrettin Kerim), türk hekim ve siyaset adamı (Eskişehir 1900 - İstanbul 1987). İstanbul Üniversitesi tıp fakültesi' ni bitirdi (1922). Bu arada, öğrenci cemiyeti başkanlığı yaptı, Eskişehir'de *Ahrar* gazetesini çıkardı. Nöropsikiyatri dalında Münih, Hamburg ve Viyana üniversitelerinde ihtisas yaptı (1922-1924). İstanbul Akliye hastanesi ruhiyat laboratuvarı'nda göreve başladı. 1926'da doçent, 1933'te profesör, 1942'de de ordinaryüs profesör oldu. 1949'da İstanbul valiliğine ve belediye başkanlığına getirildi. 1950'de iktidara gelen DP tarafından görevinde bırakıldı. 1957'de Bern büyükelçiliğine atandı. 1961'de Yeni Türkiye partisi'nden İstanbul milletvekili seçildi. İnönü başkanlığında kurulan ikinci koalisyon hükümetinde YTP'li olarak imar-iskân (25 mayıs 1962 - 5 kasım 1963), sağlık ve sosyal yardım (25 kasım - 2 aralık 1963) bakanlıklarında bulundu. Avrupa konseyi üyeliğine seçildi (1964). Yurtiçinde ve yurtdışında birçok bilimsel derneğin üyesi olan Gökay, İstanbul valiliği ve belediye başkanlığı sırasında hizmetleri ve alkol bağımlılarıyla olan mücadelesiyle ün kazandı. Uzun yıllar Yeşilay'ın genel başkanlığını yürüttü. Başlıca yapıtları: *Yeşil kitap* (1925), *Akıl hastalıklarının teşhis ve tedavisi* (1925), *Rakı fiyatlarının indirilmesi hakkında aydının düşünceleri* (1947), *Sağlık düşmanı keyif verici maddeler* (1948).

GÖKAY (Faik), türk spor adamı (Ankara 1916). Spora futbolla, öğrenim gördüğü Ankara Gazi eğitim enstitüsü'nde başladı. Bir süre Gençlerbirliği takımında kalecilik yaptı. Okulunu bitirdikten sonra Ankara okullarında yöneticilik, beden eğitimi öğretmenliği yaptı, Gazi eğitim enstitüsü spor oyunları öğretim görevlisi oldu. Futbolda uluslararası hakemliğe yükseldi. Beden terbiyesi genel müdürlüğü'nde uzun yıllar çalıştı ve basketbolün Türkiye' de yerleşip yaygınlaşmasında etkin rol oynadı. Futbol federasyonu başkanlığında da bulundu (1959-1960).

GÖKBAYRAKLI CENNETKUŞU a. Yeni Gine'de yaşayan, erkeğinin ensesinde bedeninden daha uzun iki tüy (37 cm) bulunan cennetkuşu. (Bil. a. *Pteridophora alberti;* cennetkuşugiller familyası.)

GÖKBERK (Şükrü Naili), türk asker (Selanik 1876 - Edirne 1936). Harp okulu'nu (1899), Harp akademisi'ni (1902) bitirdi. 1905'te Rumeli'de eşkıya tenkilinde görev aldı. Balkan savaşı'nda tümen kurmay başkanlığı, Birinci Dünya savaşı'nda tümen komutanlığı yaptı. 1920'de Trakya'yı işgal eden yunan birlikleriyle çarpıştı; Bulgaristan'a sığınmak durumunda kaldı. Aynı yıl İstanbul'a döndü. Nisan 1921'de Anadolu'ya geçti. Eskişehir, Sakarya muharebelerinde savaştı. Başkomutanlık meydan savaşı'na III. Kolordu komutanı olarak katıldı. Lozan antlaşması'ndan sonra kolordusuyla İstanbul'a girdi (6 ekim 1923). Kırklareli (1923-1927) ve İstanbul (1935-36) milletvekilliği yaptı. Prof. Dr. Macit Gökberk'in babasıdır.

GÖKBERK (Macit), türk felsefe tarihçisi, yazar (Selanik, Yunanistan, 1908). Ortaöğrenimini İstanbul Erkek lisesi'nde tamamladı, 1932'de İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi felsefe bölümü'nü bitirdi. Aynı kurumda profesör Hans Reichenbach'ın asistanlığını yaptıktan (1933-34) sonra Berlin Üniversitesi'nde doktorasını verdi (1935-1940). Edebiyat fakültesi felsefe bölümü'nde doçent (1941) ve profesör (1949) olarak görev yaptı. İki kez (1954-1960 ve 1969-1976) Türk dil kurumu başkanlığında bulundu; 1978'de üniversiteden emekli oldu. Felsefenin yaşamdaki yeri ve insan üzerindeki etkisi üzerinde duran Gökberk, felsefenin özgür ve sistematik düşünce aracı olduğu ilkesinden yola çıkarak, bütün uygarlık yaratılarıyla içten bir bağlaşım içinde bulunduğu görüşünü benimsedi. *Kant ile Herder'in tarih anlayışları* (1948) adlı yapıtında bu iki düşünürün tarih sorununa getirdikleri çözümü inceledi. Felsefenin yanı sıra, dil konularıyla da ilgilendi, türkçenin bir düşünce ve bilim dili düzeyine ulaşması için çaba harcadı. "Yeni kültürümüz bir kavramlar sistemini de bütünüyle getirmiştir. Bütün bir dünya görüşü sorunudur bu; düşünüşü, inancı, davranışı kapsar. Yeni türkçeye karşı olanlar Atatürk devrimlerinin tümüne de karşıdır" diyen Gökberk, bu konuyla ilgili görüşlerini *Değişen dünya değişen dil* (1980) adlı yapıtında topladı. Öteki kitapları: *Felsefe tarihi* (1961), *Felsefenin evrimi* (1979). [→ Kayn.]

GÖKBİLGİN (Tayyib), türk tarihçi (Ordu 1907 - İstanbul 1981). Trabzon Muallim mektebi'ni (1929) ve Ankara Üniversitesi dil ve tarih coğrafya fakültesi hungaroloji bölümü'nü bitirdi (1940). İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi tarih bölümü'ne asistan olarak girdi (1940), doçent (1942), profesör oldu (1955). Değişik dergilerde yayımladığı makalelerinden başka yapıtlarından başlıcaları şunlardır: *XV. ve XVI. asırlarda Edirne ve Paşa livası* (1952), *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve evlad-ı fatihan* (1957), *Milli mücadele başlarken* (1959), *Osmanlı müesseseleri teşkilatı ve medeniyeti tarihine genel bakış* (1977), *Osmanlı İmparatorluğu medeniyet tarihi çerçevesinde osmanlı paleografya ve diplomatik ilmi* (1979).

GÖKBİLİM a. **1.** Gökcisimlerinin birbi-

Ziya Gökalp

Fahrettin Kerim Gökay

Macit Gökberk

ESO

gökbilim
ESO'nun
(European Southern Observatory)
La Silla'da (Şili, And dağları),
2 400 m yükseklikteki gökbilim
gözlemevinin genel görünümü

rine göre konumlarını, devinimlerini, yapısını ve evrimini inceleyen bilim. (Eşanl. ASTRONOMİ.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Bir toplumun ya da bir bireyin bu alandaki bilgilerinin tümü: *Çin gökbilimi.* **—3.** *Konum gökbilimi,* GÖKÖLÇÜM'ün eski eşanlamlısı.

—Gökbil. *Gökbilim birimi* (sim. ab), yıldız dolanım süresi 365,256 898 326 3 ortalama güneş günü olan ve hiçbir tedirginlikle karşılaşmayan, göz ardı edilebilir kütleli bir gezegenin Güneş çevresinde çizeceği çembersel yörüngenin yarıçapına eşit uzunluk birimi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. İlkel insanın günlük yaşamının gereksinimlerinden (zaman ölçümü, tarım, denizcilik vb.) ve büyük doğal olaylar karşısındaki korkularından doğan gökbilim uzun süre yıldızbilime bağlı kaldı.

İlkçağ insanlarının, gökbilim alanındaki bilgileri çıplak gözle görülebilen gök olaylarının gözlemiyle ve yalnızca pratik ya da dinsel amaçlarla sınırlı ilkel bilgilerdi. Aristoteles'in otoritesi (İ.Ö. IV. yy.) insanların Yer'in devinimsizliğine inanmalarına yol açmıştı. Antikçağ'ın gözlemci en büyük gökbilimcisi Hipparkhos oldu (İ.Ö. II. yy. sonu); yapıtı ancak Ortaçağ boyunca otorite sayılan Ptolemaios'un yapıtıyla (İ.S. II. yy. sonu) tanındı; bu büyük yapıtın *Almagest* adıyla bilinen arapça çevirisi (IX. yy.) günümüze ulaşmıştır.

Klasik gökbilim, Kopernik'in çalışmaları sonucu XVI. ve XVII. yy.'larda doğdu; bu bilgin 1543'te kendi adıyla anılan evren sistemini önermişti; bu sisteme göre Yer de, öteki gezegenler gibi sistem merkezinde devinimsiz duran Güneş'in çevresinde dolanmaktaydı. Daha sonra, 1609 ile 1619 arasında Kepler, Tycho Brahe'nin gözlemlerinden yararlanarak gezegenlerin devinimleriyle ilgili yasaları ortaya koydu. Aynı dönemde klasik mekaniğin yaratıcısı olan Galilei gökyüzünü incelemede gökdürbününü kullanarak birçok buluş gerçekleştirdi. Nihayet Newton, Kepler yasalarından ve Galilei mekaniğinden evrensel çekim ilkesini çıkararak 1687'de Gök mekaniğinin temel yasalarını kesinleştirdi. Böylece gelgitler açıklandı, Ay'ın, gezegenlerin ve kuyrukluyıldızların devinimleri duyarlı biçimde hesaplandı. Halley'in bugün kendi adını taşıyan kuyrukluyıldızın 75 yıl önceden geri geleceği zamanı hesaplaması ve bu hesabın 1759'da gerçekleşmesi, Newton yasasının ve gök mekaniği yöntemlerinin geçerliğini kanıtladı. XVIII. ve XIX. yy.'larda gök mekaniği büyük ölçüde geliştirildi ve 1846'da bu mekaniğe dayanılarak yapılan hesaplar sonucu Neptün gezegeni bulundu. Einstein'ın genel görelilik kuramı 1916'da Newton yasasına çok az bir düzeltme getirdi, ama çekimin yapısı konusundaki düşünceleri tümüyle değiştirdi.

Uzun süre Güneş sistemiyle sınırlı kalan gökbilim, yıldızlar alanına çok yavaş yaygınlaştırıldı: Halley 1715'te yıldızların gökküresi üzerinde sabit olmadığını, öz devinimleriyle yer değiştirdiklerini ortaya koydu; 1783'te Herschel Güneş'in öz devinimini belirledi, 1803'te de çekim yasasına uyan çift yıldızları buldu ve nihayet Samanyolu'nun genel planını oluşturdu.

Özellikle yıldızların incelenmesine ve astrofiziğe (gökfiziği) yönelen çağdaş gökbilim, fotoğraf ve tayfölçüm uygulamalarıyla XIX. yy.'ın ortasına doğru büyük bir atılım yaptı; gökbilim aygıtlarındaki dev gelişme, örneğin büyük teleskopların yapımı, bilgisayarla hesaplamanın genelleşmesi, radyoastronominin, uzay araştırma tekniklerinin vb.'nin kullanımı bu atılımın ayırtedici özelliklerini oluşturur.

Gökbilimin temel inceleme konuları şunlardır:

—*gezegenler* ve *uyduları,* bunların devinimleri, boyutları, yapıları, çevreleri, oluşumları ve evrimleri;

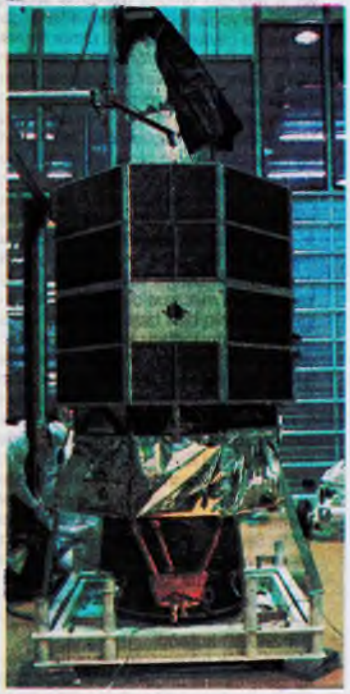
—*Güneş* ve yapısı, gözlenebilir katmanlarını etkileyen çeşitli olaylar, etkinlik çevrimi;

—*yıldızlararası ortam,* her boyutta katı bileşenleri (tozlardan küçük gezegenlere kadar), gaz bileşeni (güneş rüzgârı) ve yaygın görünüşleriyle insanları sürekli etkileyen kuyrukluyıldızlar;

—*yıldızlar,* çeşitli fiziksel özellikleri, oluşumları, evrimleri, çift yıldız ya da kümeler halinde öbekleşmeleri;

—*bulutsular,* son derece seyrek olmalarına rağmen toplam kütlesi oldukça büyük, parlak ya da karanlık bir *yıldız-*

Goddard Space Flight Center (NASA)

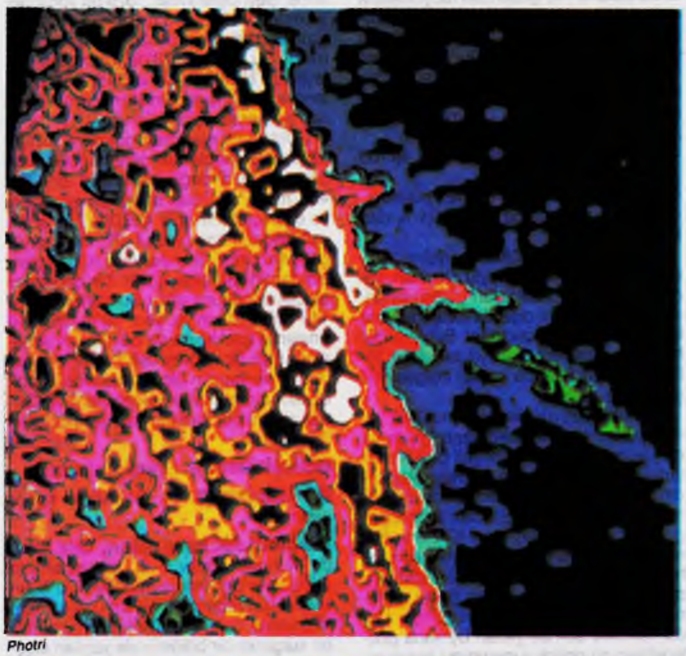

amerikan İUE (İnternational Ultraviolet Explorer)
morötesi gökbilim uydusu,
NASA'nın Greenbelt'teki (Maryland, ABD)
Goddard Space Flight Center'da deneme sırasında

Bart Hofmeester (Aero Camera)

Westerbork (Hollanda)
radyogirişimölçerinin
havadan görünümü

Photri

amerikan uzay istasyonu Skylab'ın Güneş teleskobuyla alınan ve Güneşten ayrılan bir fışkırmayı gösteren bir görüntünün bilgisayarla elde edilen renkli bileşimi

lararası madde belirtisi;
—*Gökada,* Güneş sistemini içeren çok büyük, dinamik yıldız, gaz ve toz topluluğu;
—*gökadalar,* Evren'in bireylerini oluşturan, güçlü aygıtlarla yüz milyonlarcası sayılabilen yıldız toplulukları.

Gökbilimin en yeni evriminin tarihsel aşamaları arasında şunlar sayılabilir:
1. Yıldız fotoğrafçılığının gelişimi; 1887'de başladı ve 3 milyon yıldızın konumunu veren gök haritalarının uluslararası işbirliğiyle yapılmasını sağladı.
2. Harvard gözlemevi'ndeki tayfölçüm çalışmaları sonucu hazırlanan ve 225 000 yıldızın tayf tipini veren *Henry Draper kataloğu;* 1918'den 1924'e kadar yayımlandı.
3. *Doppler-Fizeau* olayının, yıldızların radyal hızlarının ölçümüne uygulanması sonucunda Pickering ve Vogel, 1889'da tayfölçümsel çift yıldızları buldu, Struve 1925'e doğru yıldızların dönüşünü belirledi;
4. *Zeeman* etkisinin uygulanması sonucunda 1908'de Hale güneş lekelerindeki manyetik alanı, daha sonra 1913'te Güneş'in genel manyetik alanını buldu; Bobcock da 1946'da yıldızlardaki manyetik alanı ortaya koydu.
5. *Güneştayfçekeri*'nin 1892'de (Hale ve Deslandres) ve *koronograf*'ın 1930'da (Lyot) yapımı ve radyoastronomi*nin doğuşunu sağlayan Güneş'in radyoelektrik ışınımının 1939'da (Reber) bulunuşu, Güneş'le ilgili araştırmaları geliştirdi;
6. cüce ve dev yıldızların 1910'a doğru bulunuşu (Hertzsprung ve Russell), 1920'ye doğru öne sürülen yıldızların iç yapısı ve termodinamik denge kuramı (Eddington), 1926'da beyaz cücelerin içindeki maddenin yozlaşmış halinin anlaşılması (Fowler), nihayet 1938'de (Bethe ve Weizsäcker) ve 1950'de (Schatzman) ışınımın kaynağı olan nükleer tepkimelerin belirlenmesi, yıldız fiziğinin gelişmesini sağladı;
7. yıldız akımlarının belirlenişi (1905, Kapteyn) ve Gökada'nın çapının ilk kez hesaplanışı (1917, Shapley),daha sonra dönme deviniminin ortaya çıkışı (1927, Lindblad ve Oort) ve yıldızlararası soğurma çizgilerinin bulunuşu (1930, Trumpler), nihayet Hubble'ın dev bulutsular evrenini saptayışı gibi yıldız sistemlerinin yapısı ve büyüklüğü üstüne geniş bilgiler edinildi. Hubble'ın bu buluşu özellikle 1924'te sarmal bulutsuların gökadadışı yapısının kanıtlanmasını ve 1929'da Evren'in genişlemesinin ortaya konmasını sağladı; 1936'dan sonra Evren'in genişlemesiyle ilgili araştırmalar, sürdürüldü ve olaylar 240 milyon ışık yılı uzaklığa değin incelendi (Hubble, Humason); 1948'den sonra, Palomar dağındaki 5 m'lik teleskopla bu konu yeniden ele alındı;
8. 1950'den hemen sonra elektron optiği geliştirildi ve bu yöntemle değişken yıldızların ışık eğrileri çizildi; 1956'dan sonra ise aynı yöntemle olağanüstü hız ve incelikte tayflar elde edildi.

Gökbilim iki ana dala ayrılabilir: *temel gökbilim ve gök mekaniği; astrofizik** (kuramsal ve deneysel).

temel gökbilim ve gök mekaniği

Gökbilimin bu dalı yıldızların konumlarını ve devinimlerini araştırır. Bu amaçla başvurulan temel matematiksel yöntemler küresel gökbilim ile gök mekaniğini oluşturur.

Küresel gökbilim değişik bir biçimde yıldızların uzaklıklarını inceler; gökcisimlerinin, belirsiz yarıçaplı bir küre üzerindeki izdüşümleri göz önüne alınır; bu izdüşümler incelenen soruna göre değişen belli sayıda koordinat sistemiyle irdelenir.

Küresel trigonometri, adı geçen farklı koordinat sistemleri arasındaki bütün dönüşümlerin ve gereken birleşimlerin uygulanmasını sağlar.

Gökölçümü ya da *konum gökbilimi,* gökbilimin önemli bir dalıdır. Ardışık yaklaşıklıklar yöntemini uygulayarak, bilinen konum gözlemevlerinde yapılmış gözlemlerden, yıldızların koordinatlarını belirleme amacı güder; ayrıca önceden hesaplanmış belli sayıda yıldız koordinatıyla yeryüzündeki noktaların coğrafi koordinatlarını çıkarır.

Gökbilimsel seyir (deniz ya da hava) sorunları konum gökbiliminin ilk öncüleri oldu. Ama bu gökbilim dalının en nazik yanı, kuşkusuz Evren'de gözlenebilen bütün devinimlerin düzensizliği ve karmaşıklığı yüzünden, düzgün bir zamanın kesin tanımındaki güçlüktü. (→ SAAT.) Öte yandan gözlem sonuçlarına uygulanan bütün sistemli düzeltmelerden (ışığın kırınımı, sapıncı, temel karşılaştırma düzlemlerinin yer değişimi vb.) sonra bile küçük değişimlerin giderilemediğinin anlaşılması, yıldızların küçük *öz devinim*'lerinin gün ışığına çıkmasını sağladı. Kimi yıldızlarda bir yıla eşit dönemlerle devirsel yer değişimleri saptandı; bu değişimler, Yer'deki gözlemcinin Güneş çevresindeki eliptik yörüngesi üzerinde yıllık yer değişimlerinden kaynaklanır. Bu dönemsel yer değişimlerinin çözümlenmesi sonucunda yıldızların uzaklıkları Yer yörüngesinin boyutlarının fonksiyonu biçiminde elde edildi. Dolayısıyla yaklaşık 10 000 kadar yıldızın paralaksı doğrudan ölçüldü. Bu ölçüm, Güneş sisteminin boyutlarından doğrudan doğruya en yakın yıldızların uzaklıklarına geçmeyi sağladığı için gökbilimde birinci derecede önem taşıyan bir olgudur. Öte yandan yıldızların öz devinimlerinin çözümlenmesi sunucunda Güneş sisteminin yakın yıldızlara göre yer değiştirdiği de anlaşıldı.

Çağdaş gözlem yöntemleri (astrolab, laserle uzaklıkölçüm, uzay tekniği), frekans ölçekleriyle zaman aralıklarının duyarlı ölçümü ve bir atom zamanı ölçeğinin oluşturulması, konum gökbilimine çok büyük gelişmeler sağladı.

Gök mekaniği Güneş çevresinde gezegenlerin dolanımını, Ay'ın, doğal ya da yapay uyduların devinimlerini, Güneş sistemi'ndeki gök cisimlerinin etkileşimlerinden doğan bozulmaların yol açtığı bütün karmaşıklıklarla birlikte inceler. Gökbilimin bu dalı, çok geniş hesaplara başvurma zorunluluğuna rağmen, günümüzde çok yüksek bir düzeye ulaştı. Özellikle, Ay'ın çok karmaşık devinimi konusunda bugün elde edilmiş eksiksiz bilgiler, "düzgün zaman"ın, mekanik denklemleriyle hesaplanabilecek duyarlıkta kesin tanımını ve ölçümünü sağladı.

Gökgünlüğü çizelgelerini oluşturmak için günümüzde başvurulan gök mekaniği kuramlarının çoğu XIX. yy.'ın sonunda öne sürüldü (gezegenler için Le Verrier,

Photri

NASA tarafından Mauna Kea (Hawaii adası) üzerine kurulmuş 3 m çapındaki kızılaltı teleskobu

Jessueld-Image Bank

Schmidt-Cassegrain tipinde Celestron amatör teleskobu

Photri

Yelken takımyıldızı'nda bir süpernova patlamasından doğmuş bir bulutsunun, amerikan uydusu HEAO 2'nin X ışınlarıyla aldığı görüntüsü; en şiddetli ışınım kaynağı (merkezde) patlamış yıldızdan arta kalan bir pulsardır

İPS

İo (Jüpiter'in uydusu) üzerinde, amerikan sondası Voyager 1 tarafından 4 mart 1979'da 490 000 km uzaklıktan fotoğrafı çekilen, volkanik bir püskürme

Gaillot ve Newcomb'ın, Ay için Brown'un kuramları vb.). Genel görelilik kuramları, Newton'un evrensel çekim yasasının, küçük ama göz ardı edilemeyecek kimi düzeltmeler yapmak koşuluyla, ilk yaklaşım yasası olarak göz önüne alınabileceğini ortaya koydu.

Gök mekaniği, Gökadamızın uzaklıkları ve öz devinimleri bilinen yıldız gruplarına da uygulandı. Böylece Gökadamızın merkez çekirdeği çevresinde bir bütün halinde döndüğü belirlendi ve bu dönüşün bazı öğeleri bulundu. Ayrıca, çift yıldız yörüngelerinin çözümlenmesi sonucu, yıldız kütlelerinin belirlenmesi de konum gökbilimi (ve gök mekaniği) sayesinde gerçekleşti.

gökbilim ve uzay teknikleri

Uzay teknikleri gökbilime iki alanda tümüyle yeni olanaklar getirdi. Birincisi gezegenleri inceleme olanağıdır: uzay sondaları gezegenlerle uydularının çok yakınına kadar yaklaşır ve bazı hallerde yerinde ölçümler yapar. İkinci alan, Yer atmosferinin soğurması yüzünden Yer'deki gözlemevlerine ulaşamayan dalga boyu dizisi içinde gökcisimlerinin gözlemidir. Bu alan *gökbilim* uyduları, yani Yer'in çevresinde dolanan ve gözlemleri radyoelektrik dalgalarıyla gökbilimcilere ulaştıracak aygıtlar taşıyan otomatik araçlar alanıdır. Bu gökbilim uydularının çoğunun konusu "yüksek enerji" gökbilimini incelemek, bir başka deyişle, fotonları büyük bir enerji taşıyan dalga boyu kısa ışınımları kaydetmektir:

— morötesi (dalga boyları 3 000 Å ile 100 Å arasında)
— X ışınları (100 Å ile 0,1 Å arasında)
— gama ışınları (dalga boyları 0,1 Å dan küçük).

Daha az sayıda gökbilim uydusu, tersine, çok büyük dalga boylu ışınımları, yani Yer'deki radyo dalgaları gözlemevlerinin duyarlılık alanı dışında kalan radyoelektrik dalgalarını kaydeder. Bunlara daha çok radyoastronomi uyduları denir. Nihayet kimi uydular da kızılaltı bölgesinde gözlemler yapar.

Yüksek enerji gökbiliminin en büyük yararı, pulsarların ve kuazarların içinde ya da yakınında olduğu gibi çok büyük miktarlarda enerjinin açığa çıkması olaylarının gözlemine olanak vermesidir. Bu yarar, 7 aralık 1968'de fırlatılan ilk gerçek gökbilim uydusu OAO 2'nin (Orbiting Astronomical Observatory) çalışması sonucu hemen ortaya çıktı. Yaklaşık 2 t ağırlığındaki OAO 2, morötesi, X ve gama ışınlarını kaydeden aygıtlarla donatılmıştı. Uydu, özellikle son 35 yıldan bu yana gözlenebilen en parlak supernovayı bulup ortaya koydu. 1972'de "Copernicus" adı verilen OAO 3 fırlatıldı. Ayrıca 1970'te küçük gökbilim uyduları serisinin ilki SAS 1 (Small Astronomy Satellite) fırlatılmıştı. Explorer 42 ya da "Uhuru" adları da verilen SAS 1, gökyüzünde X ışını kaynaklarının sistemli bir haritasını çıkaran ilk uydu oldu. Uydu, küçük kütlesine (200 kg'dan az) rağmen, çok büyük bilimsel bir gelişme sağladı. Bunu, 1972'de gama gökbilimine ayrılan SAS 2 (Explorer 48) ve yeniden X ışınlarının kaydı için düzenlenen SAS 3 (Explorer 53) izledi.

İlk radyoastronomi araştırma araçları da Explorer bilimsel uydu ailesi içinde yer aldı; 1968'de Yer yörüngesine oturtulan RAE 1 (Radio-astronomy Explorer 1, Explorer 38 de denir) 0,2 ile 10 MHz frekansları arasındaki radyoelektrik gürültüleri kaydetti; RAE 2 (Explorer 49) 1973'te Ay yörüngesine yerleştirildi ve Yer'in radyoelektrik gürültüsünden korunmak için Ay'dan kalkan biçiminde yararlandı.

OAO ve SAS'lardan sonra ABD'de, 70'lerin sonuna doğru, yüksek enerji gökbilimine yönelik üçüncü bir uydu dizisi hizmete girdi: çok daha ağır (3 t'a yakın) ve daha iyi donatılmış HEAO (High Energy Astronomy Observatory) dizisi. 1977'de fırlatılan HEAO 1, X ışını kaynaklarının "Uhuru" ile başlatılan haritasını derinleştirme işlevi üstlenmişti. 1979'da yörüngeye oturtulan HEAO 3'ün görevi ise gama ışını kaynakları için benzer bir harita çıkarmaktı. Bu arada, 1978'de yörüngeye yerleştirilen HEAO 2, daha önce yeri belirlenmiş bazı X ışını kaynaklarını ayrıntılı olarak incelemek için kullanıldı.

—Gökbil. Uluslararası gökbilim birliği, 1976'da Grenoble'daki genel kurul toplantısında birincil değişmezler için 299 792 458 $m \cdot sn^{-1}$ olarak saptanan ışık hızını ve uzunluk birimi için 499,004 782 sn'ye eşit ışık zamanını kabul etti. Dolayısıyla *gökbilim birimi*'nin yukarıdaki iki değişmezin çarpımıyla elde edilen bir değişmez olduğu sonucuna varılır. Bu birimin değeri 149 597 870 km'ye, yani Yer'in Güneş'e ortalama uzaklığına ve büyük yarı eksenine yakın bir değere eşittir. Işık hızı laboratuvarda yapılan ölçümlerle elde edildi; uzaklık birimi olarak ışık zamanı ise Güneş sisteminde radarla yapılan ölçümlerle sağlandı.

Photri

gökbilim amerikan uydusu Echo 2'nin yıldız fonu üzerindeki yörüngesi (arka planda Samanyolu)

GÖKBİLİMCİ a. Gökbilim uzmanı.

GÖKBİLİMSEL sıf. Gökbilime ilişkin; astronomik.

GÖKBULAK kurganları, Orta Asya'da Kungey Alatav'ın G. yamaçlarında Göktürkler'den kalma mezarlık; Çu nehri kıyısındaki Ribaçe'ye 13 km uzaklıktadır. Mezarlıkta bulunan büyüklü küçüklü elli bir kurganın bir bölümünde yapılan araştırmalarda, kadınların çoğunlukla başları K.'ye gelecek biçimde gömüldükleri saptandı.

GÖKCİSMİ a. Doğal her tür gök oluşumu (Güneş, Ay, gezegen, kuyruklu yıldız, yıldız vb.). [Bk. *ansikl.* böl.].

—Astrol. Güneş'i, Ay'ı ve Güneş sisteminin temel gezegenlerini belirtmek için kullanılan tür adı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Güneş ve yıldızlar ışık veren gökcisimleri oldukları halde, gezegenler, bunların uyduları ve kuyrukluyıldızlar ancak Güneş ışığını yansıtırlar. Bulutsular, yıldız kümeleridir ve gökadalar genellikle gök nesneleri adıyla belirtilir.

—Astrol. Eski insanlar 7 gökcismi tanıyorlardı: Güneş, Ay, Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter ve Satürn. Ptolemaios bunları 2 aileye ayırdı: Güneş ailesinde Güneş'in dışında Jüpiter, Satürn ve Sabah yıldızı (Merkür) yer alıyordu. Ay ailesinde ise Ay dışında Venüs, Mars ve Akşam yıldızı bulunmaktaydı. Antikçağ'dan bu yana bilinen 7 gökcismine, XVIII. yy.'dan sonra bulunan 3 gezegenin eklenmesi gerekir: Uranüs, Neptün ve Plüton.

GÖKÇE sıf. (*gök*, mavi'den *gök-çe*). Gök rengi, mavi.

GÖKÇE a. Zool. GÖK GÜVERCİN'in eşanlamlısı.

GÖKÇE, Manisa'nın Saruhanlı ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 1 961 nüf. (1990). Belediye.

GÖKÇE (Tevfik İsmail), türk hekim (İşkodra 1891 - İstanbul ?). Darülfünun tıp fakültesi'ni bitirdi (1913). Son sınıf öğrencisiyken Balkan savaşı'na katıldı. Savaştan sonra Gülhane'ye dahiliye asistanı oldu. Birinci Dünya savaşı'nda tifüs mücadelesi ile görevlendirildi (1914). İmparatorluğun çeşitli yerlerindeki tıp kuruluşlarında bakteriyolog ve dahiliye mütehassısı olarak çalıştı. Mütareke'de Gülhane'ye başasistan atandı (1918). Kurtuluş savaşı yıllarında Ankara'da Cebeci hastanesi bakteriyoloğu ve Sıhhiye dairesi aşı darülistihzarı (aşı hazırlama yeri) müdürü oldu. İzmir Merkez hastanesi dahiliye şefliği yaptı. Askerlikten ayrıldıktan (1924) sonra geçtiği (1925) Heybeliada sanatoryumu'ndaki başhekimliği döneminde burasını başarı ile yönetti. Verem ile savaşta ve sosyal faaliyetlerde etkili oldu.

GÖKÇE (Ramiz), türk karikatürcü (İstanbul 1900 - *ay. y.* 1953). İstanbul Muallim mektebi'nde okudu, çeşitli okullarda resim öğretmenliği yaptı. 16 yaşındayken

karikatür çizmeye başladı; *Akbaba, Aydede, Karikatür, Yedigün, Cumhuriyet, Tasvir* gibi dergi ve gazetelerde çalıştı. 1949'dan başlayarak *Mizah, Peri, Salon* dergilerini çıkardı. İkinci Dünya savaşı yıllarında *Yeni sabah* gazetesine çizdiği günlük karikatürleri ve tipleriyle (Tombul teyze ve Sıska dayı, Hacıağa vb.) kendisini izleyen kuşağı önemli ölçüde etkiledi. Karikatürlerinde yalnız "Ramiz" imzasını kullandı. *Tombul teyze, Harp karikatürleri, Yeni zengin* adlı karikatür albümleri basıldı.

GÖKÇE (Enver), türk şair (Kemaliye, Erzincan, 1920 - Ankara 1981). Ankara Üniversitesi dil ve tarih-coğrafya fakültesi türk dili ve edebiyatı bölümü'nü bitirdi (1948). İstanbul'da Kadırga öğrenci yurdu'nda yöneticilik yaptı (1951). Aynı yıl siyasal nedenlerle tutuklandı, altı yıl hapis ve Çorum'da iki buçuk yıl sürgün yaşamı sürdürdü. Ankara'da *Telgraf* gazetesinde düzeltmenlik ve bazı dergi ve gazetelerde yazarlık yaptı (1960-1963); İstanbul'da Yurtlar müdürlüğü'nde çalıştı (1963-1966). Doğduğu köye (Çit köyü) yerleşti (1966). 1977'den sonra Ankara Seyranbağları huzurevi'nde yaşadı. 1940 kuşağı toplumcu şairlerindendi. O dönemde dergilerde yayımlanmış şiirlerini *Dost dost ille kavga* (1973) adlı kitabında topladı. Halk şiirinin dil ve üslup özelliklerinden yararlanarak, toplumsal sorunları işleyen, özgürlüğü, barışı, insan sevgisini konu edinen şiirler yazdı. Son dönem şiirlerinde (*Panzerler üstümüze kalkar,* 1977), güncel siyasal ve toplumsal sorunlara daha geniş yer verdi. Ölümünden sonra bütün şiirleri *Şiirler* (1982) adıyla yayımlandı. Derleme ve inceleme yapıtı olan *Eğin türküleri*'nin (1982) dışında, Pablo Neruda'dan şiir çevirileri vardır: *Şiirler* (yeni basımı, 1982).

Gökçe barajı, Bursa ilinde, Sellimandra suyu üzerinde kurulu baraj. 1985'te işletmeye açıldı. İçme suyu sağlama amacıyla yapılan barajın gövdesi kaya dolgu tipinde, su toplama hacmi 25,50 milyon m³, göl alanı 1,28 km², sağlanan içme suyu 37 milyon m³'tür.

GÖKÇE gölü, erm. **Sevan,** Ermenistan'da göl; 1 416 km². 2 000 m'yi aşan yükseltide, bir çöküntü çanağında yer alır. Fazla sularını Aras ırmağının kolu Razdan aracılığıyla boşaltır. Razdan üzerine kurulan hidroelektrik santralı, suyun düzeyini alçaltarak ırmağın doğal dengesini bozmuştur. Gölün suyunu belli bir düzeyde tutmak için Arpa ırmağının sularının getirildiği bir kanal açılmıştır.

GÖKÇEADA, Çanakkale iline bağlı, aynı addaki ada üzerinde ilçe; 7 948 nüf. (1990); 289 km²; 7 köy. Merkezi *Çınarlı,* 6 074 nüf. (1990). Yarıaçık cezaevi. Tarım işletmesi. Su ürünleri araştırma enstitüsü. Baraj.

Gökçeada barajı, Çanakkale iline bağlı Gökçeada ilçesinde, Büyükdere suyu üzerinde kurulu baraj. 1983'te işletmeye açıldı. Sulama ve içme suyu sağlama amacıyla yapılan barajın gövdesi toprak dolgu tipinde, su toplama hacmi 16,80 milyon m³, göl alanı 1,35 km², sulama alanı 600 ha'dır. Barajdan yılda 1 milyon m³ içme suyu sağlanmaktadır.

Gökçeada tarım işletmesi, Kuzey Ege'de Gökçeada'da kurulu devlet çiftliği. Çiftlik, adanın kuzeyindeki Merkez birimi ile güneyindeki Aydıncık (Kefaloz) biriminden oluşmaktadır. İşletme, 1964-1966 yılları arasında, Tarım bakanlığı'nca Merkez birimindeki topraklar istimlak edilerek 1967'de, Gökçeada devlet üretme çiftliği adıyla kurulmuş, 1971'de Aydıncık'taki alanın da katılmasıyla çalışmalarını iki birim olarak sürdürmüştür. 1984'te, Devlet üretme çiftlikleri genel müdürlüğü'nün yerini alan Tarım işletmeleri genel müdürlüğü'ne bağlanarak bugünkü adını almıştır. 13 910 da alanı olan işletmenin başlıca etkinlikleri hayvancılık, tarla tarımı, zeytincilik, sebzecilik ve meyvecilikt̄ir. Hayvancılık alanında siyah-beyaz alaca ırkı süt sığırcılığı, İmroz ırkı süt koyunculuğu, tavukçuluk ve arıcılık yapılmaktadır.

GÖKÇEAĞAÇ, Kastamonu ilinin Taşköprü ilçesine bağlı bucak iken, 1987 yılında söz konusu bucağın merkezi Hanönü'nün adıyla ilçe yapıldı.

GÖKÇEBALIK a. Zool. İNCIBALIĞI'nın eşanlamlısı.

GÖKÇEBEL, esk. **Dirmil,** Bodrum ilçesinin Ortakent bucağına bağlı köy iken bucak merkezi Yalıkavak'ın bir mahallesi oldu. 1962'de köyün 1 km K.'inde, Yusuf Boysal yönetiminde yapılan kazılarda Anadolu'daki Mykenai kültürünü yansıtmaları açısından önemli olan mezarlar bulundu. Bir oda ve dromostan oluşan dikdörtgen planlı, taş duvarlı mezarlar, yukarıya doğru daralmakta, üstü taş levhayla örtülmektedir.

GÖKÇEBEY, esk. **Tefen,** Batı Karadeniz bölümünde, Zonguldak iline bağlı ilçe; 30 428 nüf. (1990); 20 köy. Merkezi, Zonguldak'ın 39 km güney-doğusunda *Gökçebey,* 5 081 nüf. (1990).

GÖKÇEDAĞ, Balıkesir'in Dursunbey ilçesinde bucak; 4 626 nüf. (1990); 25 köy. Merkezi *Gökçedağ,* 369 nüf. (1990).

GÖKÇEDERE, esk. **Pulur,** Bayburt'un Demirözü ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 701 nüf. (1990). Belediye. Köydeki Pulur* höyüğü, yörede İlk Tunç çağa değin inen bir yerleşmenin varlığını ortaya koymaktadır. Akkoyunlular'ın önemli merkezlerinden olan köyde, bu dönemden, cami, medrese, han, hamam ve imaret yapılarından oluşan Ferahşadbey külliyesi bulunmaktadır. Akkoyunlu Korkmaz Bey'in oğlu Ferahşad Bey tarafından yaptırılan külliyenin (1517) camisi, tek kubbeli, önünde son cemaat yeri bulunan klasik osmanlı camileri planındadır. L biçimindeki medrese ve hamam çok yıkıktır. Öteki yapılar günümüze ulaşmamıştır.

GÖKÇEK sıf. *Esk.* Güzel, sevimli, hoş: *"Gönül kimi severse gökçek oldur"* (Tebareke tefsiri, XIV. yy.).

Gökçekaya hidroelektrik santralı, Eskişehir ilinde, Sakarya ırmağı üzerinde kurulu hidroelektrik santralı. 1972'de işletmeye açıldı. Baraj gövdesi beton kemer tipinde, tepe kotu 393 m, temelden yüksekliği 158 m, talvegden yüksekliği 115 m, su toplama hacmi 910 milyon m³, göl alanı 20 km²'dir. 300 MW gücünde olan hidroelektrik santralının yıllık elektrik enerjisi üretimi 562 milyon kWh'tır.

GÖKÇEKENT, Sıvas'ın Suşehri ilçesine bağlı bucak; 4 886 nüf. (1990); 14 köy. Merkezi *Gökçekent,* 229 nüf. (1990).

GÖKÇELER, esk. **Neyren,** Zonguldak'ın Ereğli ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 3 463 nüf. (1990).

GÖKÇELİ, Tokat'ın Niksar ilçesine bağlı bucak; 9 068 nüf. (1990); 11 köy. Merkezi *Gökçeyazı,* 2 367 nüf. (1990).

GÖKÇEN, İzmir'in Tire ilçesine bağlı bucak; 10 352 nüf. (1990); 12 köy. Merkezi *Gökçen,* 3 277 nüf. (1990).

GÖKÇEN (Kemalettin Sami) → KEMALETTİN SAMİ PAŞA.

GÖKÇEN (Sabiha), türk kadın pilot (Bursa 1913). Küçük yaşta anne ve babasını yitirdi. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) kendisini evlat edindi (1925). İstanbul'da Üsküdar amerikan kız koleji'nde okudu. 1935'te Türk kuşu havacılık okulu'nu, SSCB'de Planörcülük okulu'nu, sonra Eskişehir Askeri hava okulu'nu bitirdi (1936). İlk kadın askeri pilot olarak manevralara katıldı; Dersim harekâtında savaş pilotu olarak görev aldı (1937). Uçağıyla ve tek başına Balkan ülkelerinin başkentlerine (1938) gezi yaptı. Ordudan izinli sayılarak Türk hava kurumu'na bağlı Türk kuşu okulu'nda başöğretmenlik görevi üstlendi. Bu görevden emekliye ayrıldı (1955). *Atatürk'le bir ömür böyle geçti* (1981) adıyla anılarını yayımladı.

Sabiha Gökçen

GÖKÇEN EFE (Hüseyin), türk zeybek, Kuvayı milliye önderlerinden (Ödemiş 1891 - Fata [bugün Gökçen] 1919). Çakırcalı Efe'nin akrabası olan Karayusufoğulları ailesinin bir mensubu. Tire yöresindeki Gümce dağı sırtlarında yaklaşık 16 yıl zeybeklik yaptıktan sonra Mahmut Celal Bey (Bayar) aracılığı ve İzmir valisi Rahmi Bey'le jandarma yüzbaşı Edip Bey'in (Sarı Efe) onaylamaları sonucu bağışlanarak kızanlarıyla birlikte düze indi (1914). Tire'nin Yunanlılar tarafından işgali sırasında (29 mayıs 1919) eski zeybek kimliğine bürünüp çevresine kızanlarını topladı ve gönüllü olarak Kurtuluş savaşı'na katıldı. Fata'daki (Gökçen) jandarma karakoluyla ilkokulu karargâh olarak kullanan yunan birliklerine karşı düzenlediği başarılı baskınla (16 ağustos 1919) bu dönemde gerilla savaşının ilk örneklerinden birini verdi. Yerli Rumlar'la anlaşan Yunanlılar'ın karargâhına yaptıkları saldırıyı, düşmanı Kemerdere'de pusuya düşürüp ağır kayıplara uğratarak püskürttü. Yörede etkinlik gösteren öteki efelerle anlaşarak Torbalı-Ödemiş demiryolunun geçtiği Küçük Menderes üzerindeki köprüleri havaya uçurarak Anadolu içlerine saldırıya hazırlanan yunan kuvvetlerini bir süre engelledi (22 ekim 1919). Ödemiş'e baskın yapacağı sırada hastalandığını haber alan Yunanlılar, bulunduğu siperi yoğun bir top ateşine tuttuktan sonra saldırıya geçtiler (13 kasım 1919). Savaşı hasta yatağından yöneten efe süngülenerek öldürüldü (16 kasım 1919). Ankara hükümeti, savunurken şehit düştüğü Fata bucağına, onun onuruna Gökçen adını verdi.

GÖKÇEÖREN, Manisa'nın Kula ilçesinde bucak; 8 751 nüf. (1990); 10 köy. Merkezi *Gökçeören,* 5 141 nüf. (1990).

GÖKÇEPINAR, Samsun'un merkez ilçesine bağlı Çayırkent bucağının merkezi; 1 055 nüf. (1990).

GÖKÇER (Cüneyt), türk tiyatro oyuncu

Cüneyt Gökçer
Kral Lear (1982)
adlı oyunun bir sahnesinde
Ankara Devlet tiyatrosu

ve yönetmeni (Malatya 1920). Ankara Devlet konservatuvarı tiyatro yüksek bölümü'nü bitirdi (1942). Carl Ebert'in asistanlığını yaptı, konservatuvara mimik ve sahne öğretmeni olarak atandı. Tatbikat sahnesi'nde Carl Ebert'le çalıştı, birçok oyunda oynadı (1942-1947). Devlet tiyatrosu'nun kuruluşundan sonra bu kurumda çalışmaya başladı (1949). Çok sayıda oyun sahneledi, çizdiği karakterlerle yurtiçinde olduğu kadar, yurtdışında da başarı kazandı: *Antigone* (1942), *Julius Caesar* (1942), *Kibarlık budalası* (1944), *Lokantacı, Faust, Bizim şehir, Yanlışlıklar komedyası* (1946), *Köşe başı* (1947), *Size öyle geliyorsa öyledir* (1948), *Paydos* (1948), *Onikinci gece* (1948), *Yarasa* (1950), *Hamlet* (1950), *Çayhane* (1951). Muhsin Ertuğrul'dan boşalan Devlet tiyatro ve operası genel müdürlüğüne atandı (1958). Ankara'da Yeni sahne ve Altındağ tiyatrolarını hizmete açtı. Devlet balesi'nin kuruluşunu sağladı. Devlet tiyatrosu'nun repertuvarının genişletilmesi için çalışmalar yaptı, yerli oyun yazarlarına önem vererek yurtiçi ve yurtdışı turnelerinde türk tiyatrosunun tanıtılmasına çalıştı. Bursa, İzmir ve İstanbul'da açılan Devlet tiyatroları'nın sürekli oyunlarına onun döneminde başlandı. Devlet tiyatroları genel müdürlüğü görevinden ayrıldı (1978), iki yıl sonra yeniden aynı göreve atandı (1980), üç yıl sonra tekrar alındı (1983). Ankara Üniversitesi devlet konservatuvarı'nda tiyatro bölümü başkanlığına atandı ve profesörlük unvanı verildi. *Vatan ve Namık Kemal* filmiyle (1951) sinemayı da denedi. *Bir yaz gecesi rüyası* (1951), *Mary Stuart* (1953), *Fatih* (1953), *Fareler ve insanlar* (1954), *Şatoya davet* (1955), *Kral Lear* (1951 ve 1982) oyunlarında büyük başarı gösterdi. *Kral Lear* ile Sofya'da yapılan Uluslar tiyatro şenliği'ne katıldı (1983). Yönettiği tiyatro oyunlarından bazıları: *Küskünler kahvesi* (1967), *Bağdat Hatun* (1974), *Tarla kuşuydu Juliet* (1976), *Gılgamış* (1978), *Midas'ın kulakları* (1978), *Yedi kocalı Hürmüz* (1979), *IV. Murat* (1980), *Tamirci* (1985), *Kim korkar hain kurttan?* (1986). Oynadığı filmler: *Barbaros Hayrettin* (1951), *Lale devri* (1951), *Kaldırım çiçeği* (1953), *Nilgün* (1954), *Büyük sır* (1956), *Damdaki kemancı* (1971), *Mevlana* (1973), *Onikinci gece* (1964). Birkaç kez Ankara Sanatsevenler derneği en iyi oyuncu ödüllerini, *Küskünler kahvesi* (1967) oyunuyla da en iyi yönetmen ödülünü kazandı.

gökdarı
(Pennisetum typhoideum)

GÖKÇER (Mediha), türk tiyatro sanatçısı (Saraybosna 1922). Ankara Devlet konservatuvarı opera bölümü'nde okudu, Ankara radyosu temsil kolunda çalıştı. 1950'de Devlet tiyatrosu'na girdi, *Scapin'in dolapları* oyunuyla sahneye çıktı. *Arzu tramvayı* (1960), *Bir bardak su* (1968), *Sevgili doktor* (1976) gibi oyunlarda, ayrıca televizyon filmlerinde oynadı. İstanbul Devlet tiyatrosu kadrosunda görev aldı. 1987'de emekli oldu. Cüneyt Gökçer'in ilk eşidir.

Ayten **Gökçer**
Kim korkar hain kurttan? adlı oyunun bir sahnesinde *Ankara Devlet tiyatrosu*

GÖKÇER (Ayten), türk tiyatro sanatçısı (İstanbul 1940). Bir süre Ankara Devlet konservatuvarı bale bölümü'nde okudu (1952). Devlet tiyatroları çocuk tiyatrosu'nda oynadı (1957); sınav kazanarak sanatçı kadrosuna geçti (1958). *Kaktüs çiçeği* (1967), *My fair lady* (1971) oyunlarındaki rolleriyle iki kez Sanatsevenler kurumu'nun en iyi kadın sanatçı ödüllerini aldı. Devlet tiyatroları'nda otuzdan fazla oyunda oynadı; başlıcaları: *Bu gece başka gece, Su kızı, Hafta başı, Aşk acısı, Klinik bir vaka, Hortlaklar, Bernarda Alba'nın evi, Woyzeck, Don Juan, Öp beni Kate, Andorra, On ikinci gece, Vanya Dayı, Kaktüs çiçeği, My fair lady, IV. Henri, Cadı kazanı, Lysistrata, Mançalı Don Kişot, Hastalık hastası, Tarla kuşuydu Juliet, Bağdat Hatun, Yedi kocalı Hürmüz, Kim korkar hain kurttan?* Cüneyt Gökçer ile evlidir.

GÖKÇER- PERK (Deniz), türk tiyatro sanatçısı (Ankara 1945). Ankara Devlet konservatuvarı tiyatro yüksek bölümü'nü bitirdi (1965); Devlet tiyatroları'na girdi. Üçü televizyon filmi olmak üzere yedi filmde rol aldı. Bir süre İstanbul Devlet konservatuvarı'nda sahne öğretmenliği yaptı (1982-1985). *Rita* oyunu ile Cumhuriyet üniversitesi şildi ve Lioness kulübün başarılı kadınlara verdiği Sanat ödülü'nü aldı (1985). Devlet konservatuvarı'nda sahneye koyduğu *Sevgili doktor* oyunuyla, Avni Dilligil tiyatro ödülleri özendirme ödülü'nü aldı (1986). Cüneyt ve Mediha Gökçer'in kızıdır.

GÖKÇESU, Bolu'nun Mengen ilçesine bağlı bucak; 5 278 nüf. (1990); 16 köy. Merkezi *Gökçesu,* 2 110 nüf. (1990).

GÖKÇEYAZI, Tokat'ın Niksar ilçesine bağlı Gökçeli bucağının merkezi; 2 367 nüf. (1990).

GÖKÇEYAZI, Balıkesir'in İvrindi ilçesine bağlı bucak; 3 909 nüf. (1990); 6 köy. Merkezi *Gökçeyazı,* 1 842 nüf. (1990)

GÖKÇÜL sıf. Maviye çalan renk.

GÖKDALAY (Hulusi), türk amiral (İzmir 1883 - ? 1955). Deniz harp okulu'nu bitirdi (1907). Türk-İtalyan (1911-1912), Balkan (1912-1913) ve Birinci Dünya savaşlarına muhrip komutanı ve karargâh subayı olarak katıldı. 1916-1918 arası alman donanmasında staj yaptı. Kurtuluş savaşı'na katıldı (1921); Karadeniz Ereğlisi liman komutanlığı yaptı, deniz kuvvetlerinin oluşumunda katkıları oldu, Milli savunma bakanlığı bahriye dairesi'nde çalıştı, İstiklal madalyası ile ödüllendirildi. 1937'de tuğamiralliğe yükseldi. Milli savunma bakanlığı'nda deniz müsteşarı olarak da çalıştı. 1944'te emekli oldu. 1943'te Sıvas, 1946'da Ordu milletvekili seçildi (1946 -1950).

GÖKDARI a. Tropikal bölgelerde yetişen ve mısır koçanını andırır biçimde başak bağlayan darı türü. (Bil. a. *Pennisetum;* buğdaygiller familyası.)
—ANSİKL. Gökdarının, bir kısmı tahıl, yem ve süs bitkisi olarak kullanılan, ama çoğu yabani ot olarak yetişen yüz kadar türü vardır. *Pennisetum typhoideum* taneleri için yetiştirilen gökdarıdır; Afrika'da fil otu ya da sissongo denen *P. purpureum* biçmeye elverişli bol ot verir; yatık gökdarı *(P. clandestinum)* otlatmaya elverişlidir, ama aynı zamanda toprakların aşınmasını önlemek için de kullanılan çimenimsi bir bitkidir; Arjantin kökenli *P. latifolium* ise, güzel tutam biçiminden dolayı süs için yetiştirilir.

GÖKDELEN a. Genellikle işyeri olarak kullanılan çok katlı yüksek bina.

GÖKDENİZ (Sermet), türk amiral ve yazar (İstanbul 1905). Deniz harp okulu'nu (1924), Deniz harp akademisi'ni (1936), Fransız deniz harp akademisi'ni bitirdi (1939). Yurda döndükten sonra muhrip komutanlığı yaparken, kurmay hizmetlerine, ardından da Deniz harp akademisi'nde öğretim üyeliğine atandı. Aynı akademinin komutanlığına getirildi (1958). 27 Mayıs'tan sonra Denizcilik bankası genel müdürü oldu (1960). Harp akademileri komutanlığı'nda öğretim görevlisi olarak çalıştı. Yeniden atandığı Deniz harp akademisi komutanlığından emekliye ayrıldı (1969). Denizcilik üzerine başlıca yapıtları: *Amerika-İspanya harbi* (1942), *Rus -Japon harbi* (1944), *Fransız bahriyesinin İkinci Dünya savaşı'ndaki faaliyeti* (1949), *İkinci Dünya savaşı'nda deniz harekâtı* (2 cilt; 1960).

GÖKDERE, Elazığ'ın Palu ilçesine bağlı bucak; 4 504 nüf. (1990); 9 köy Merkezi *Gökdere,* 1 072 nüf. (1990).

GÖKDERE, Tokat'ın merkez ilçesine bağlı bucak; 16 950 nüf. (1990); 25 köy. Merkezi *Gökdere,* 556 nüf. (1990).

GÖKDOĞAN (Nüzhet), türk astrofizikçi (İstanbul 1910). Zihni Paşa'nın (Toydemir) kızı. Devlet bursu ile Fransa'ya giderek matematik, fizik ve gökbilim konusunda doktorasını verdi (1934). Türkiye'ye döndükten sonra İstanbul Üniversitesi fen fakültesi astronomi kürsüsü'ne öğretim üyesi olarak atandı. İstanbul Teknik üniversitesi'nde matematik dersleri verdi (1936-1946). Profesörlüğe yükseldi (1948). Fen fakültesi dekanlığına seçilerek Türkiye'de bu göreve getirilen ilk kadın öğretim üyesi oldu (1954). 1958'de atandığı Astronomi kürsüsü başkanlığından 1980'de emekliye ayrıldı. Bu süre içinde 1978-1980 arası yeniden dekanlık yaptı. Avrupa'nın önde gelen astronomi enstitüleri ve gözlemevleri ile işbirliğinde bulunarak fakülteye çağdaş araştırma gereçleri sağladı; çok sayıda bilim adamının yetişmesine önemli katkılarda bulundu. Türk astronomi derneği'nin kurucuları arasında yer alarak uzun yıllar başkanlığını da yaptı (1954-1974) ve derneğin Uluslararası astronomi birliği'ne (IAU) katılmasına ön ayak oldu. Türkiye'de astronomi ve astrofizik konularında çeşitli uluslararası sempozyumlar düzenledi. Üniversiteli kadınlar derneği'nin kurucuları arasında yer aldı ve uzun yıllar başkanlığını yaptı. Başlıca yapıtları: *On the origin of the sunspots* (1948), *Point de vue sur la théorie des courbas de croissance* (1963), *L'astronomie en Turquie* (1968), *Kepler'den önce ve sonra gökbilimde gelişmeler* (1972), *Spektroskopiye giriş* (1978), *Farklı osilatör şiddetleri için deneysel büyüme eğrileri* (1982).

GÖKDOĞAN (Gönül), türk kadın kemancı (İstanbul 1940). Kemana altı yaşında başladı. 1956'da devletçe Fransa'ya gönderildi. Paris Ulusal konservatuvarı'nda ve Ecole normale de musique'te öğrenim gördü. 1961-1968 arasında Paris radyosu'nda solo programlar yaptı. 1968'de yurda dönünce İstanbul Belediye konservatuvarı'nda ders vermeye başladı. 1973'te "devlet sanatçısı" unvanını aldı. 1984'te İstanbul Üniversitesi devlet konservatuvarı'nın yaylı çalgılar bölümü başkanlığına getirildi.

GÖKEKSENİ a. Gökbil. → EKSEN.

GÖKER (Galip Bahtiyar), türk eğitimci, siyaset adamı (İstanbul 1881 - *ay. y.* 1945). Galatasaray lisesi'ni, İstanbul Hukuk mektebi'ni bitirdi. Çeşitli kentlerde öğretmenlik, okul müdürlüğü, eğitim müdürlüğü yaptı. Mütareke'de Trakya'da ulusal direniş örgütlerinin kurulmasına katkıları oldu, son Osmanlı meclisi'ne Edirne mebusu seçildi. Bu meclis İngilizler'ce basılınca gene bir süre Trakya'da direniş örgütlerinde çalıştı, Ankara'daki TBMM hükümetinin Matbuat ve istihbarat müdürlüğüne getirildi. İstanbul Ticaret ve sanayi odası müdürlüğü, Şehir meclisi üyeliği yaptı. CHP İstanbul milletvekili seçildi (1939-1945).

GÖKER (Turhan), türk atlet ve yönetici (İstanbul 1930). Atletizme, öğrenim gördüğü Robert kolej'de başladı (1946). 800 m'deki ilk yarışında 2.21.5'lik derecesiyle birinci olarak dikkatleri çekti. Bir yıl sonra Fenerbahçe'ye geçti (1947). 11 yıllık atletizm yaşamında 800 m (155.4) [1951], 1 mil (4.17.7) [1951] ve 1 500 m (3.54.4) [1954] dallarında Türkiye rekorlarını kırdı. Atletizmi bıraktıktan sonra (1957), federasyon üyeliği (1961-1962), atletizm teknik komite üyeliği (1965) yaptı. 1966 yılında başlamış olduğu Uluslararası atletizm istatistikçileri birliği üyeliğini, günümüzde de sürdürmektedir.

GÖKER-HİÇAN (Hümaşah), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (İstanbul 1925). 1947'den başlayarak sahneye çıktı, 1949'da ilk filmini çevirdi. 1951 yılında İstanbul Şehir tiyatrosu'na girdi; uzun yıllar film ve tiyatro çalışmalarını bir arada yürüttü. *İki süngü arasında, Kanlı küpe, İmralı'dan doğan güneş, Basmacı güzeli* vb. filmlerin, *Liliom, Deli saraylı, Tarla kuşu, Gazeteciden dost* vb. oyunların başrollerini başarıyla yorumladı.

GÖKEŞLEĞİ a. Gökbil. GÖK EKVATORU'nun eşanlamlısı.

GÖKETSİNEĞİGİLLER a. Böcbil. MAVİSİNEKGİLLER'in eşanlamlısı.

GÖKEVİ a. Astrol. Ortalama insan yaşamı boyunca en az bir kez dolanma yapan yedi yıldızdan her birinin ay ya da güneş evi.

GÖKFİZİĞİ a. Gökbil. ASTROFİZİK'in eşanlamlısı.

GÖKGÖL, Samsun'un Kavak ilçesi Asarcık bucağında köy; 2 707 nüf. (1990).

GÖKGÖL mağarası, Zonguldak'ın yaklaşık 4-5 km G.-D.'sunda, Birinci Zaman kireçtaşları içinde mağara. Toplam uzunluğu 1 km kadar. İçinde bir yeraltı deresi, güzel sarkıt ve dikitler vardır.

GÖKGÜNLÜĞÜ a. Gökbil. Gezegenlerin, Ay'ın, Güneş'in vb.'nin koordinatları gibi, gökbilimsel çeşitli değişken büyüklüklerin hesaplanmış değerlerini her gün ya da başka zaman aralıkları için veren çizelgelerin adı. (Eşanl. EFEMERİD.)

GÖKGÜRÜLTÜSÜ a. Şimşek biçiminde görülen yıldırımın, yani elektrik boşalımının doğurduğu gürültü.
—ANSİKL. Meteorol. Işığın hızı 300 000 km/sn olduğundan, şimşek oluştuğu anda bile görülür Ama ses, 340 km/sn'lik bir hızla yayılır. Dolayısıyla gökgürültüsü şimşeği izler; iki olay arasında geçen saniye sayısı n ile gösterilirse, $d = 340$ m$\times n$ ifadesi gözlemciyle boşalımın oluştuğu yer arasındaki uzaklığı verir.

Gökgürültüsü kuşu, Kuzey Afrika ovalarındaki Yerliler için gökgürültüsü ve şimşeğin simgesi. Bu Yerliler gök gürlemelerinin ve şimşeklerin, çok büyük şahinlere benzeyen kuşların kanat çırpmaları ve göz kırpmaları sonucu meydana geldiğine inanırlar. Gökgürültüsü kuşu üsluplaştırılmış bir biçimde kızılderili çubuğu geleneğiyle ilintisi olan bütün eşyaları süsler, çünkü gökgürültüsü kuşu, tütün dumanı gibi, insanlarla tanrı arasında haberleşmeyi sağlar.

Gökgürültüsü kuşu. Kwakiutl kabilesinin bir toteminin tepesi (XIX. yy.) (Alert Bay, Kanada)

Ch. Lenars

GÖKHAN, rumca **Voni,** KKTC'de Lefkoşa ilçesine bağlı köy.

GÖKHAN. Mit. Oğuz Kağan'ın bir göl ortasındaki ağaç kovuğunda bulup sevdiği ikinci karısından olma en büyük oğlu. Babası, onu, kardeşleri Dağ Han ve Deniz Han'la birlikte B.'ya gönderdi.

Gökhöyük tarım işletmesi, Amasya ilinde, Amasya-Çorum karayolu üzerinde kurulu devlet çiftliği. 1944'te, Geldingel ovası olarak adlandırılan çorak ve verimsiz bir alan üzerinde, Zirai kombinalar kurumu'na bağlı olarak kuruldu. Islah çalışmaları ile kısa sürede toprağı tarıma elverişli duruma getirdi. 1950'de Devlet üretme çiftlikleri (DÜÇ) genel müdürlüğü'ne, 1984'te yeni bir düzenleme ile DÜÇ'lerin yerini alan Tarım işletmeleri genel müdürlüğü'ne bağlandı ve bugünkü adını aldı. 13 530 da alanı vardır. Bu alanın, 7 286 da'ında sulu tarım yapılmakta, meyve ve sebze yetiştirilmektedir. Geri kalan kuru tarım alanında tahıllar ve yem bitkileri yetiştirilmekte, bir bölümü de çayır-mera olarak kullanılmaktadır. Çevre çiftçisine tarla tarımı yönünden kaliteli tohum ve damızlık hayvan sağlayan çiftlikte, başta sığırcılık olmak üzere hayvan yetiştiriciliği de yapılmaktadır.

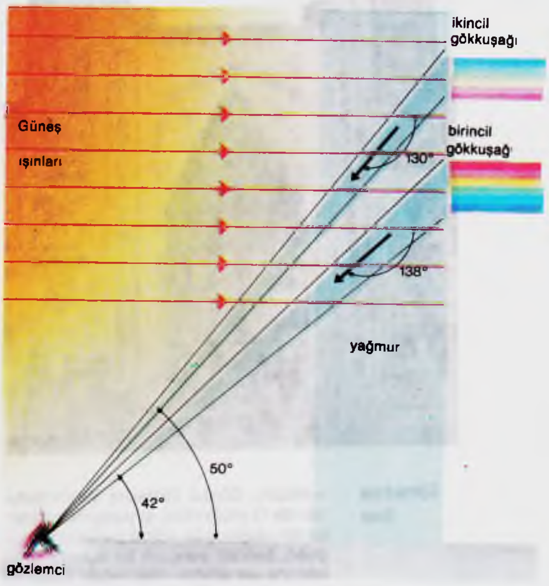
GÖKIRMAK, antik **Amnias,** B. Karadeniz bölümünde akarsu; 221 km. Ilgaz dağlarının K. yamaçlarından ve Daday çevresinden gelen kaynak kollarının Kastamonu havzasında birleşmesi ile oluşur; İsfendiyar dağlarının uzanışına ve kırıkların belirlediği yapısal doğrultulara uyan geniş bir yay çizerek Durağan'ın biraz ilerisinde Kızılırmak'a kavuşur. Yağmur ve kar suları ile beslenir; düzensiz rejim, ortalama akım 16,5 m³/sn. İlkbaharda kabarır, yaz sonunda cılızlaşır.

Gökkarga, İçel'in Mut, Anamur, Silifke ilçeleri ve çevresinde, yalnız erkekler tarafından ya da kadın-erkek birlikte oynanan türkülü bir kaşık oyunu.

GÖKKIR sıf. Maviye çalan kır renginde at donu için kullanılır.

GÖKKUMU a. Kondritleri oluşturan, özellikle piroksen ve olivin kökenli küçük küremsi cisim. (Birkaç mikrometre ile birkaç milimetre arasında değişir.)

GÖKKUŞAĞI a. Güneş ışınlarının kimi bulutlarda kırılma ve yansımasından kaynaklanan ve tayfın renklerini gösteren, kuşak biçiminde atmosfer olayı. (Gökkuşağının uzlaşmalı yedi rengi şunlardır: mor, lacivert, mavi, yeşil, sarı, turuncu, kırmızı.) [EBEKUŞAĞI, EBEMKUŞAĞI, ALAİMİSEMA, ELEĞİMSAĞMA da denir.]
—ANSİKL. Gökkuşağı olayı, gözlemciye göre Güneş'e karşıt yanda bir bulutun yağmura dönüşmesiyle gözlenir. Güneş tayfının renklerini içeren bir ya da birkaç eşmerkezli kuşak görülür; en parlak renk iç kuşakta yer alır. Birinci kuşakta, mor içte, kırmızı dıştadır; ikinci kuşakta ise renkler birinciye oranla ters bir dizilim gösterir. Yağmur damlaları içinde Güneş ışınlarının kırılması ve tam yansımasından kaynaklanan gökkuşağını ilk açıklayan Descartes oldu. Bir yağmur damlasına kırılarak giren Güneş ışını, içbükey ayna işlevi gören bu damla içinde önce yansır, ardından bir başka noktada yeniden kırılarak çıkar: bu ışın gözlemciye sedeflenmiş küçük bir demet biçiminde görünecektir; sedeflenme ise her kırılma sırasında ışınların dağılma olaylarından kaynaklanır. Dış kuşak, damla içindeki çift yansımadan doğar. Nihayet, birinci kuşağın içinde ve ikincinin dışında, kimi kez kırınım olaylarının yol açtığı bir dizi renkli saçak ya da *ek kuşaklar* gözlenir. Damlaların çapı, renkli kuşakların yeğinliğini ve genişliğini etkiler. Çapı 1 ile 2 mm olan damlalarda oluşmuş gökkuşağı geniş kırmızı bir şerit sunar, oysa 1/10 mm'den daha küçük damlalar, *beyaz gökkuşağı* denen soluk, renkleri seçilemeyen bir kuşak doğurur. Işınlar gözlemcinin gözüne Güneş doğrultusunda bir eksen taşıyan çember yayları biçiminde gelir; bu görünüşün bütün koşullarını ve çeşitli özelliklerini açıklamaya yarayan hesaplar, burada özetlenemeyecek kadar karmaşıktır. Güneş ışınları belli bir sapma açısı altında gelirse olay ortaya çıkar ve Güneş gökyüzünde çok yükseldiğinde bu olay görülemez. Nitekim Güneş ufukta 42°'nin üstüne çıktığında iç kuşak, 50°'nin üstüne çıktığında da dış kuşak kaybolur.

gökkuşağı geometrisi.
Bir Güneş ışını demeti yağmur damlalarıyla karşılaşınca ışınların çoğu her damlacıkta önce kırılır ve içe doğru yansır, ardından ikinci kez kırılarak dışarı çıkar. Kimisi damla içinde yalnız bir kez yansımaya uğrar, bunlar birincil kuşağı (iç) oluşturur. Yaklaşık 138° sapar ve gelen ışınlarla 42°'lik bir açı yaparak gözlemciye ulaşır. Diğerleri damla içinde iki kez yansımaya uğrar ve ikincil kuşağı (dış) oluşturur. Yaklaşık 130° saptıktan sonra gelen ışınlarla 50°'lik bir açı yaparak gözlemciye ulaşır. Kuşağın merkezi, gözlemcinin gözü ve Güneş daima aynı doğru üzerinde yer alır.

GÖKKUTBU a. Gökbil. → KUTUP.

GÖKKUZGUNGİLLER a. Güçlü ve çengelgagalı, parlak renkli tüylü yırtıcı kuş familyası. (Ağaç ya da kaya kovuklarında yuva yapar. Asya, Avrupa, Afrika ve Avustralya'ya yayılır. Başlıca cinsleri *Coracias* ve *Eurystomus*'tur. Bil. a. *Coraciadidae.*)

GÖKKUZGUNLAR a. Gökkuzgunumsular takımına giren büyük alttakım. (Bil. a. *Coraciae.*)

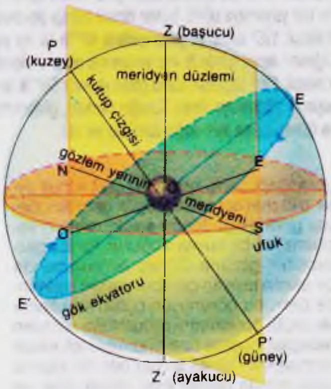
GÖKKUZGUNUMSULAR a. Sıcak ülkelerde yaşayan, renkli tüylü, güçlü gagalı, ayağının iki parmağı az çok birbirine yapışık, yeraltı yuvalarına ve ağaç kovuklarına yuva yapan yırtıcı kuşlar takımı. (Gökkuzgunumsular takımı, yalıçapkınıgiller, todogiller, motmotgiller, arıkuşugiller, gökkuzgungiller, kirombogiller, çavuşkuşugiller, boynuzlugagalıgiller familyalarını kapsar. Bil. a. *Coraciadiformes.*)

GÖKKÜRE a. Gökcisimlerinin yönlerini, uzaklıklarından bağımsız olarak belirlemeye yarayan ve merkezi gözlemcinin gözü olan, yarıçapı belirsiz, kurgusal küre. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Denizc. Gökyüzünü ve başlıca gökbilim koordinatlarını gösteren aygıt. (Denizciler bu koordinatları düzenleyerek, sekstantta gözlemlenen bir gökcismini saptayabilirler.)

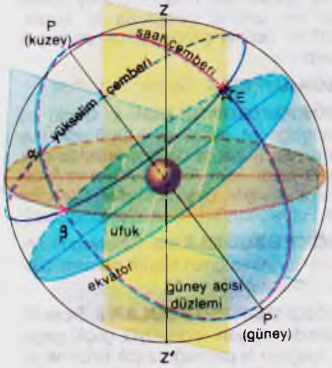

Gökmedrese
Sıvas

—ANSİKL. Gökbil. *Gökküre.* Yer'de bulunan bir O gözlemcisi, iç yüzeyinde yıldızlardan oluşmuş bir miktar parlak nokta taşıyan, belirsiz yarıçaplı bir kürenin merkezinde yer aldığını düşünebilir. *Gökküre* adı verilen bu küre *kutuplar çizgisi* ya da *evren ekseni* denen bir PP′ doğrusu çevresinde dönme devinimi yapar. Bu eksene dik EE′ düzlemi ise, *gök ekvatoru*'nu oluşturur. Bu devinim, özellikle Avrupa kı-

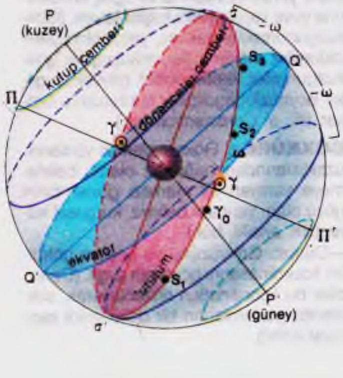

gökküre

Noir

gökküre üzerinde bir yıldızın görünen devinimi

gökküre üzerinde Güneş'in görünen devinimi

tasını içeren, Yer'in Kuzey yarıküresinde dönme ekseni üstünde yer almış bir gözlemci için saat ibresi yönünde gerçekleşir. Bu gözlemcinin yer aldığı noktadaki düşey doğrultunun ZZ′ olduğunu varsayalım (Z ye *başucu**, Z′ ye *ayakucu** denir): bu düşey doğrultuya dik olan ve gözlemcinin yer aldığı düzlem ufuk* düzlemini oluşturur; ZZ′ ve PP′ doğrularından geçen düzlem, o yerin *meridyeni*dir. ON yönü *kuzey*'i, OS yönü *güney*'i gösterir. Ufuk üzerinde NS doğrultusuna dik doğrultu *doğu-batı* doğrultusudur: kuzeye doğru bakan bir gözlemcinin doğu yönü sağındadır.

Yer'in dönmesi nedeniyle bir E yıldızı, gök ekvatoruna koşut bir çember çizer; buna yükselim* çemberi adı verilir; O gözlemcisi için E yıldızı α da doğar ve β da batar. Yıldızın *güney açısı düzlemi* denilen düşey ZEZ′ düzlemi, düzgün olmayan biçimde her an değişir. Saat* çemberi adı verilen PEP′ büyük çemberi ise PP′ nün çevresinde düzgün bir hızla döner.

Güneş'in gökküre üzerinde görünen devinimi daha karmaşıktır: Güneş, yukarıda betimlenen toplu devinime tümüyle katıldığı gibi, ayrıca görünen bir *öz devinim* yapar; bu devinim düzgün olmayan bir hızla *tutulum düzlemi* üzerinde gerçekleşir ve ekvator düzlemiyle, zamanla yavaş yavaş değişen bir ω açısı oluşturur; günümüzde bu açının değeri 23° 26′ ve devinim dönemi bir yıldır. Günlük devinim olmasaydı, Güneş'in (doğru yönde) S_1 den S_2 ye, daha sonra S_3 e vb. geçtiği görülecekti. İki devinimin birleşmesi sonucu, Güneş bir yılda iki koşut arasında yer alan bir tür küresel helis çizer.

$+\omega$ ve $-\omega$ değerlerini karşılayan yükselim çemberlerine *dönence** *çemberleri* denir. Bu çemberlerin ayırtedici noktalarını oluşturan σ ve σ' noktaları gündönümü noktalarıdır. $\pm\left(\frac{\pi}{2}-\omega\right)$ değerini karşılayan çemberlere *kutup çemberleri* adı verilir. Bunlar TUTULUM KUTUPLARI'nı oluşturan Π ve Π' noktalarından geçer.

Tutulum düzlemi QQ′ ekvator düzlemini, *ılım** *noktaları* adı verilen γ ve γ' noktalarını keser. İlkbahar ılımına denk düşen γ noktasına *ilkbahar** *noktası* denir. Bu noktanın yıldan yıla değişen ve γ nın γ_0, ... noktalarına kaymasına yol açan hafif bir geri devinimi vardır(ılımların devinme olayı).

GÖKLEN, Orta Asya türk cumhuriyetlerinden Türkmenistan'da yaşayan bir türk kabilesi. K. İran sınırındaki Atrek ve Görgen çaylarının yukarı dağlık kesiminde yaşarlar. Buraya ne zaman geldikleri kesin olarak bilinmemekle birlikte, Selçuklular döneminde yöreye yerleştikleri sanılmaktadır. Çakur, Kirik, Bayandır, Kayı, Vangak, Sagrı, Kara-Balhan, Ay-Derviş, Arkaklı, Şeyh-Hoca adlı kolları vardır. Nüfuslarının giderek azaldığı, toplam on ya da on beş bin nüfuslu üç bin aileden oluştukları sanılır.

GÖKLER, Kütahya'nın Gediz ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 4 123 nüf. (1990). Belediye.

GÖKMAN (Mehmet Muzaffer), türk kütüphaneci (İstanbul 1915). İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi türk dili ve edebiyatı bölümü'nü bitirdi (1947). Mesleğiyle ilgili incelemelerde bulunmak üzere Roma, Paris, Londra ve Almanya'ya gönderildi (1957), davetli olarak ABD'ye gitti (1959). 1946'da Beyazıt devlet kütüphanesi müdürlüğüne atandı; bu görevinden 1977'de emekli oldu. *Hürriyet* gazetesi kitaplığının yöneticiliğine getirildi. Başlıca yapıtları: *İstanbul kütüphaneleri ve bugünkü vaziyetleri* (1939); *Pratik kütüphanecilik* (1939); *İstanbul kütüphaneleri rehberi* (1941); *Murat Molla, hayatı, kütüphanesi ve eserleri* (1943); *Kütüphanelerimizden notlar* (1952); *Beyazıt umumi kütüphanesi* (1956); *İstanbul kütüphaneleri ve yazma tıp kitapları* (türkçe, ingilizce, 1959); *Türk kütüphaneciliğinin bibliyografyası* (1964); *50 yılın tutanağı* (1973); *Atatürk ve devrimleri tarihi bibliyografyası* (türkçe -ingilizce, 2 cilt, 1974); *Fatih İstanbul kapılarında* (1976); *Kitaplar arasında 44 yıl* (1977); *Tarih boyunca Ege kavgası* (1977); *Ahmet Rasim, İstanbul'u yaşayan ve yaşatan adam* (1989, 2 cilt).

Gökmedrese, Sıvas ve Tokat kentlerinde, Anadolu selçuklu döneminden iki medrese. —Sıvas'taki Gökmedrese, kentteki üç büyük medreseden biridir (ötekileri Buruciye* ve Çifteminareli* medreseleridir). 1271 / 1272'de selçuklu veziri Sahip Ata tarafından mimar Kaluyan'a yaptırılan medresede yatay çizgiler taçkapı üzerindeki çifte minare ve ön cephenin köşelerindeki kulelerin oluşturduğu dikey çizgilerle dengelenmiştir. Zengin taş süslemeleriyle de dikkati çeken taçkapı, döneminin üslubunu yansıtan çeşitli motiflerle (kartal, aslan, boğa, ejder, deve vb. hayvan başları, iri yıldızlar, hayat ağacı) bezelidir. Taçkapıdan dört eyvanlı, ortası havuzlu avluya geçilir. Eski kaynaklarda avlu çevresinde, iki kat üzerinde yirmi dört medrese odası olduğu belirtilmektedir. Yan eyvanların duvarları örgüler, baklava ve yaprak motifleriyle kaplıdır. Giriş eyvanının sağında kubbeli mescit, solunda dershane bulunur. Girişin karşısındaki ana eyvanın yanlarında tonoz örtülü dershaneler yer alır. Yapı olgun mimarisi ve çini süslemeleriyle Anadolu selçuklu döneminin en önemli anıtlarındandır. —Kaynaklara göre selçuklu veziri Muinettin Pervane'nin yaptırdığı (1265'ten sonra) Tokat'taki Gökmedrese, iki katlı, iki eyvanlıdır. Ortadaki büyükçe avlu altta ince sütunlu, üstte payeli revaklarla çevrilmiş, revakların ardına odalar yerleştirilmiştir. Girişin karşısında, iki kat yüksekliğindeki ana eyvanın sağında türbe yer alır. Medrese, adını, firuze renkli çini bezemelerinden almaktadır.

GÖKMEN sıf. *Yörs.* Mavi gözlü ve sarışın kimse için kullanılır.

GÖKMEN (Mehmet Fatın), *Fatin Hoca* da denir, türk gökbilimci ve meteoroloji uzmanı (Akseki, Antalya, 1877-İstanbul 1955). Darülfünün riyaziyat medresesi (günümüzde matematik ve fen fakülteleri) bölümü'nü bitirdi (1904). Bir süre çeşitli öğretim kurumlarında matematik öğretmenliği yaptıktan sonra Darülfünun'da gökbilim ve olasılık hesapları dersleri verdi. Abdülhamit II yönetimine karşı savaşım veren İttihat ve Terakki cemiyeti'nin ilk kurucuları arasında yer aldı. Bu nedenle bir süre tutaklandı. İkinci meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra siyasetten ayrılarak yalnızca bilimsel çalışmalarla uğraştı. Kandilli rasathanesi ve Deprem araştırma enstitüsü'nün çekirdeği olan Rasathanei amire'yi kurup yöneticiliğini yaptı (1911). Fransa'dan gelen meteoroloji profesörü Angot ile birlikte Kandilli'de önce basit bir "zaman servisi" açtı (1912). Kısa süre sonra "sismoloji servisi"ni de kurdu. Cumhuriyet'in ilanından sonra gözlemevindeki olanaklar daha da genişletildi; Almanya'dan getirtilen yeni aygıtlarla özellikle Güneş lekelerinin gözlemlerinin yapılmasına başlandı. Gözlemevinde daha sonra "manyetik servis" de kuruldu. Emekliye ayrıldıktan (1943) sonra TBMM'de Konya milletvekili olarak görev yaptı (1943-1950).

Gökbilim çalışmalarının yanı sıra Türkiye'de 1926'ya kadar resmen kullanılan hicri / kameri takvimin ay başlangıçlarını bilimsel yöntemlerle saptayarak bu konuya açıklık ve süreklilik getirdi. Kandilli rasathanesi, çıkarılan bir yasa ile bu konuda resmen görevlendirildi. Rasathanenin bu çalışmalarından, günümüzde öteki islam ülkeleri de yararlanmaktadır. Başlıca yapıtları: *Eski hitay takvimi* (1936), *19 haziran 1936 küsûfu küllisi* (1948).

GÖKMEN (Muhterem), türk hekim (İs-

tanbul 1902). İstanbul Darülfünunu tıp fakültesi'ni bitirdi (1924). İhtisasını Viyana ve Frankfurt'ta tamamladı. Dönüşünde Sıvas Numune hastanesi röntgen mütehassıslığına, daha sonra da Tıp fakültesi radyoloji doçentliğine atandı (1933). Profesör olduktan (1940) sonra radyoloji kürsüsü başkanlığına getirildi (1946). Yaş haddinden emekliye ayrıldı (1973).

Gökmen, üniversite reformundan sonra fakültede kürsü profesörlüğüne getirilen (1934) Prof. Dr. Dessauer'in yanında radyoterapi üzerinde de çalıştı. Derinde daha fazla ışın verebilmesi için *rotation* metodunu geliştirdi ve bu konudaki çalışmasını Viyana Uluslararası tıp kongresi'nde tebliğ etti (1936). Çok sık görülen saç dibi hastalıklarının tedavisinde kullanılmak üzere "kafa tespit ve ışınlamaya yarayan" küçük bir aygıt yaparak Berlin'de kendi adına patentini aldı. Akciğer muayenesi için "röntgen ekran fotografisi" yöntemini Türkiye'de ilk kez geliştirerek enstitüde yaptırdığı bir cihazda kullandı. Türkiye'de ilk kobalt tedavi cihazının alınmasını sağladı. Başlıca yapıtı: *Hazım cihazının röntgen teşhisi.*

GÖKMEN (Tarık), türk gökbilimci (İstanbul 1918 - *ay. y.* 1985). Fatin Gökmen'in oğlu. İstanbul Üniversitesi fen fakültesi astronomi-matematik bölümü'nü bitirdi (1951). Kandilli gözlemevi'ne asistan olarak girdi (1952). Kurucuları arasında yer aldığı Türk astronomi derneği'nin başkanlığını yürüttü (1961-1962). Kandilli gözlemevi'nde çağdaş bir Zaman bölümü kurdu (1956). Doçent oldu (1964). Atandığı (1974) İstanbul Üniversitesi fen fakültesi astronomi ve uzay bilimleri zaman bilimleri bölümü'nde zaman laboratuvarı'nı kurdu. Profesörlüğe yükseldi (1982); aynı yıl emekliye ayrıldı.

GÖKMEN (Muazzez), türk soprano (Isparta 1922 - Ankara 1970). Ankara Devlet konservatuvarı'nın şan bölümünden sonra Roma'daki Santa Cecilia akademisi'nde öğrenim gördü (1949-1952). Ankara Devlet operası kadrosuyla *Cosi fan tutte, Satılmış nişanlı, Maskeli balo* gibi operalarda başarı gösterdi; N. Kodallı'nın *Van Gogh,* S. Kalender'in *Nasrettin Hoca* adlı operalarının ve A. A. Saygun'un *Yunus Emre oratoryosu*'nun prömiyerlerinde sahneye çıktı.

GÖKMEN (Rengim), türk orkestra yöneticisi (Ankara 1955). Ankara Devlet konservatuvarı'nın piyano ve kompozisyon bölümlerini bitirdikten (1974) sonra Hikmet Şimşek'ten orkestra yönetimi dersleri aldı. Devletçe gönderildiği İtalya'da Roma konservatuvarı'nda, Chigiana Müzik akademisi'nde ve Santa Cecilia Yüksek müzik akademisi'nde orkestra yönetimi öğrenimi gördü (1975-1980). 1980'de Gino Marinuzzi yarışması'nda büyük ödülü kazandı. 1981 yılında yurda döndükten sonra, Cumhurbaşkanlığı senfoni orkestrası'nın (CSO) şefleri arasına girdi. Türkiye'nin yanı sıra Avrupa'nın birçok kentinde konserler yönetti. 1984-1989 yılları arası Ankara Devlet opera ve balesi'nde genel müzik direktörlüğü yaptı. 1988 yılında İtalyan hükümeti tarafından Cavalleria nişanına layık görülen sanatçı, Devlet Opera ve balesi genel müdürlüğü ve İzmir Devlet senfoni orkestrası genel müzik direktörlüğü görevlerini sürdürmektedir.

Gökmescit, Tebriz'de, timurlu dönemi mimarlığına bağlanan cami. Muhammet Bevvab'ın oğlu Nimetullah tarafından, Cihan Şah'ın kızı Saliha Hatun için yaptırılan cami (1465 / 1466), adını firuze rengin çeşitli tonlarındaki çinilerinden alır. Ön cephe, ortadaki mukarnaslı tonoz bingilere oturan, sivri kemerli bir yarım kubbeyle örtülü taçkapı ve köşelerde yer alan çini kaplamalı, çıkıntılı minarelerle anıtsal bir görünüm kazanmıştır. Yan cephelerdeki halı motifli nişler de sivri kemerlidir. Girişten, selçuklu camilerindeki iç avlunun yerini almış, kare planlı, sekiz ayağa oturan büyük bir kubbeyle örtülü mekâna geçilir. Bu bölüm üç yönden kubbeciklerle örtülü galerilerle çevrilmiştir (bunlar avluyu çevreleyen revakları andırır). Girişin karşısında kubbeli, mihraplı namaz yeri bulunur. Mimarisi, çinileri ve yazıtlarıyla islam sanatının önemli örneklerinden olan yapı günümüzde çok yıkıktır.

Gökova

GÖKNAR ya da **KÖKNAR** a. Kuzey yarıkürenin ılıman bölgelerinde yetişen kozalaklı ağaç. (Bil. a. *Abies;* çamgiller familyası).

—ANSİKL. Göknar 50 m yüksekliğe ve 2 m çapa ulaşabilen uzun ömürlü bir ağaçtır; yüzlerce yıl yaşayabilir, ama genellikle 100-150 yaşında kesilip kullanılır. Gövdesi dik, kabuğu açık renkli, kökleri kuvvetli ve derindir. Göknar gölge ağacıdır; büyümesi gençken yavaş, sonra hızlıdır. İbreleri bir kısa sürgünün çevresinde bir düzlemde dizilidir. Göknar birevcikli bir bitkidir; nisan-mayıs aylarında çiçek açar; erkek çiçekler oval tırtılsı, dişi çiçekler uzun ve dik kozalak biçimindedir. Tohumları kanatlıdır.

Göknarın Eski ve Yeni Dünya'da yetişen birçok türü, Türkiye'de yetişen başlıca dört türü vardır: Doğu Karadeniz göknarı *(Abies nordmanniana),* Kazdağı göknarı *(A. equi-trajani),* Toros göknarı *(A. cilicica),* Uludağ göknarı *(A. bornmülleriana).*

Doğu Karadeniz göknarı, Kafkasya'da ve Kuzey-doğu Anadolu'da yetişir; 40-50 m boylanır. 2-3,5 cm uzunluğundaki yaprakların ucu küt ya da kertiktir. Erkek çiçekler sarı-yeşil renkte, kozalağı silindir biçiminde, 15-20 cm uzunluğunda ve 5 cm çapındadır. Dekoratif olması nedeniyle Avrupa'da park ve bahçelerde yetiştirilir. Kazdağı göknarı, yalnız Batı Anadolu'da Kazdağı yöresinde yetişir. Toros göknarı, Güney Anadolu'da Toroslar'da, Antitoroslar'da ve Amanos dağlarında yetişir; 25-30 m boylanır. Yaprakları açık yeşil renkte, ince uzun (2-3 cm) ve seyrek dizilidir. Kozalağı 15-25 cm uzunluğunda ve bol reçinelidir. Uludağ göknarı, Batı Karadeniz ve Kocaeli bölgesinde yetişir; 30-40 m boylanır. Kazdağı göknarı gibi tamamen Türkiye'ye özgü bir göknar türüdür. Morfolojik özellikleri (iğne yaprak, kozalak) Doğu Karadeniz göknarınınkine benzer. Birinci sınıf bir orman ağacı ve önemli bir park bitkisidir.

Diğer başlıca göknar türleri arasında Avrupa'da yetişen Avrupa göknarı (*A. alba* ya da *A. pectinata*), süs ağacı olarak yetiştirilen gümüşi göknar *(A. concolor),* İspanya göknarı *(A. pinsapo),* Kanada göknarı *(A. grandis).* sayılabilir.

GÖKNAR (İzzet Cem), türk elektrik mühendisi, öğretim üyesi (İstanbul 1941). İstanbul Teknik üniversitesi elektrik fakültesi'ni bitirdi (1963), ABD Michigan Üniversitesi'nde doktora yaptı (1966-1969). İstanbul Teknik üniversitesi elektrik fakültesi devreler ve sistemler kürsüsü'nde asistan (1969-1974), doçent (1974-1979) ve profesör oldu. Amerika (Kaliforniya), Kanada (Waterloo) ve Avrupa'nın bazı üniversitelerinde konuk profesör olarak dersler verdi. Yurtiçinde ve yurtdışında yayımlanmış 60'ı aşkın bilimsel çalışmasından başlıcaları: *Doğrusal olmayan devreler kuramının temelleri: edilgenlik ve kayıpsızlık* (Foundations of nonlinear network theory: passivity and losslessness), *Ayrıştırılmış sistemlerde bozucu ayırma ve kestirim* (Disturbance decoupling, estimation in decomposed systems), *Durum uzayı belitleri ve durum gösterilimleri* (State space axioms and state descriptions) vb. Halen İTÜ'de elektronik ve haberleşme bölümü başkanı olarak görev yapıyor ve Boğaziçi üniversitesi'nde ders veriyor (1987). Yayın ve araştırmalarından dolayı Minna-James-Heineman-Stiftung ödülü ve NATO senior scientist grant (NATO kıdemli bilim adamı bursu) aldı.

GÖKNİL (Enver Aziz), türk atlet ve hakem (İstanbul 1910 - *ay. y.* 1975). Spora atletizmle, öğrenim gördüğü Deniz harp okulu'nda başladı. 1931'deki Balkan şampiyonası'nda, 100 m'de Balkan birincisi oldu. 1933 yılında atletizmi bıraktı ve bir süre hakemlik yaptı.

kozalaklı dal

Avrupa göknarı
(*Abies alba* ya da *Abies pectinata*)

kozalaklı dal

Doğu Karadeniz göknarı
(Abies nordmanniana)

kozalaklı dal

Kanada göknarı
(Abies grandis)

Göksu deresi
İstanbul

Rengim **Gökmen.**

14 mayıs 1864'te Orgueil'e (Tern-et-Garonne'da, Montauban'ın yakınında) düşen **göktaşı**

H. Cohen-Atlas-Photo

GÖKOĞLAN, Erzurum'un Tekman ilçesinde bucak; 13 566 nüf. (1990); 26 köy. Merkezi *Kırıkhan*, 1 266 nüf. (1990).

GÖKOĞLU (Osman), türk tenor (Gaziantep 1949). Ankara Devlet konservatuvarı'nın şan bölümündeki öğrenimini tamamlayınca (1971) girdiği Ankara Devlet operası'nda *Adriana Lecouvreur, Madame Butterfly Tosca, Aïda* ve *Carmen* gibi operalarda başarı gösterdi. Yugoslavya ve Polonya'da resitaller verdi. Opera şarkıcılığının yanı sıra Cumhurbaşkanlığı senfoni orkestrası eşliğinde yurtiçinde ve yurtdışında verdiği solo konserlerini sürdürmektedir.

GÖKOĞLU (Meral), türk soprano (Ankara 1950). Ankara Devlet konservatuvarı' nın opera bölümünde Saadet Altan-İkesus'un ve Yalçın Davran'ın öğrencisi oldu. 1974'te girdiği Ankara Devlet operası'nda *Yarasa, Bir opera yapalım, Gianni Schicci, Figaro'nun düğünü* gibi opera ve operetlerde başarı gösterdi.

■ **GÖKOVA,** Ege bölgesinin G. kesiminde, Gökova körfezinin D. ucunda tektonik kö-

Bk. resim sayfa 4675

kenli, kısmen bataklık, küçük alüvyal ova.

GÖKOVA körfezi, esk. **Kerme** ya da **İstanköy körfezi,** antik **Kerameikos.** G.-B. Anadolu'da Datça yarımadası ile Bodrum arasında, kabaca üçgen biçimli büyük ve derin girinti. Girişi önünde İstanköy, Yalı ve İncirliada yer alır. Düz olan kıyıları faylarla belirlenmiştir.

GÖKÖLÇÜM a. Gökcisimlerinin konumlarını ölçmeyi ve önceden tanımlanmış karşılaştırma sistemlerine göre bu cisimlerin devinimlerini belirlemeyi konu edinen gökbilim dalı. (Eşanl. KONUM GÖKBİLİMİ, ASTROMETRİ.)

GÖKPINAR, Konya'nın Yunak ilçesi Çeltik bucağına bağlı köy; 3 803 nüf. (1990). Belediye.

GÖKSEL sıf. Göğe ilişkin olan; semavi. —Fels. *Göksel uyum* (ya da *kürelerin müziği*), pitagorcuların ve platoncuların, duyularla algılanmamakla birlikte, yıldızların hareketinin yarattığına inandıkları uyum.

GÖKSÖĞÜT, Isparta'nın Şarkikaraağaç ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 3 665 nüf. (1990). Belediye.

GÖKSU, Erzurum'un Karayazı ilçesine bağlı bucak; 13 538 nüf. (1990); 20 köy. Merkezi *Göksu*, 1 256 nüf. (1990).

GÖKSU, Anadolu'da birçok akarsuya verilen ad. —Seyhan nehrinin önemli kaynak kolu. Yaklaşık 200 km. —G.-D. Anadolu'da Fırat nehrinin sağdan aldığı kol, 174 km. Adıyaman'ın 40 km G.-B.'sında Fırat'a kavuşur. —B. Toroslar'dan inerek Antalya'nın 8 km kadar B.'sında Akdeniz'e dökülen küçük akarsu. —Marmara bölgesinde İnegöl ve Yenişehir ovalarını akaçlayarak Osmaneli yakınında Sakarya'ya soldan kavuşan akarsu, 118 km. —Kocaeli yarımadasında Ağva'nın B.'sında Karadeniz'e dökülen akarsu.

GÖKSU, antik **Kalykadnos,** Orta Toros sıradağlarını ve Taşeli platosunu yararak Silifke kıyısında yaptığı deltada Akdeniz'e dökülen ırmak. Kaynak kolları Bozkır ve Hadım'ın G.'indeki dağlık alanlardan doğar G.-D.'ya yönelerek, Mut havzasında B.'dan gelen Ermenek çayını aldıktan sonra Taşeli platosunu derin ve görkemli kanyonlar içinde aşarak denize ulaşır. Kireçtaşlı yerlerden geçtiği için özellikle yukarı çığırında suları çok güzel mavi renktedir. Silifke'nin yaklaşık 130 km K.-B.'sında 500 m kadar uzunlukta bir yeraltı çığırı izler (Yerköprü doğal köprüsü). Yağmur, kar ve yeraltı sularıyla beslenir. Aşağı çığırında ort. akım 124 m^3 / sn; ilkbaharda kabarır (nisanda ort. 450 m^3 / sn), yaz sonunda alçalır (ağustosta ort. 43,8 m^3 / sn).

GÖKSU (Murat), türk bariton (Erzincan 1954). Ankara Devlet konservatuvarı'nın şan bölümünü bitirdikten sonra İtalya'ya giderek Siena kentindeki Chigiana akademisi'nde de öğrenim gördü. Yurda dönünce kadrosuna katıldığı Ankara Devlet operası'nda *Sevil berberi, Sihirli flüt, Don Giovanni, Carmen, Aïda, Nasrettin Hoca, Van Gogh, Midas'ın kulakları* gibi operalarda başarı gösterdi.

GÖKSU deresi, Anadoluhisarı'nda, İstanbul boğazına dökülen küçük akarsu. Üzerinde İstanbul'a su sağlayan Elmalı I ve II barajları vardır.

—ANSİKL. Ed. Göksu deresinde kayıkla çıkılan geziler, kıyıdaki ağaçlar altında düzenlenen eğlenceler türlü yapıtlarda konu edinilmiştir. Evliya Çelebi bu eğlencelerin canlı bir betimlemesini yapar. Nedim (*"Ey şûh, Nedimâ ile bir seyrin işittik / Tenhâca varıp Göksu'ya işret var içinde"* [Ey şuh! Nedim'le bir gezi yaptığını işittik. İçinde baş başa Göksu'ya gitmeyle içki içme de var]), Enderunlu Vâsıf (*"Göksu'ya gel ey çeşm-i kebûd âlem-i âb et"* [Ey mavi gözlü güzel, Göksu'ya gel, derede eğlen]) gibi şairler bu eğlencelerden söz ettiler. XIX. yy. sonuyla XX. yy. başında Göksu' da düzenlenen eğlenceler Safveti Ziya (*Silinmiş çehreler, Beliren simalar*), Ahmet Rasim (*Şehir mektupları*) gibi yazarlar tarafından anlatıldı. Ahmet Rasim konuyla ilgili yazısında Göksu çayırı'nda çarşamba, cuma, pazar günleri tiyatro gösterileri yapıldığına, pazartesi, perşembe günleri Zuhuri kolu'nun temsiller verdiğine de işaret eder.

—Tar. Eskiçağ'da Khalkedonlular'ın derenin iç bölümünde bir yerleşim kurdukları Göksu, Bizanslılar döneminde burada bir manastır ve Meryem Ana ayazması (Panaiya) kurulması üzerine kutsal bir ziyaret yeri, ardından bir av sarayı kurulunca da hanedan üyelerinin rağbet ettiği bir avlak oldu. Osmanlılar döneminde, özellikle XVII. yy.'da Murat IV, Kandilli'ye kadar servi ormanlarıyla kaplı olan Göksu çevresini düzenleyip burada kasırlar ve camiler yaptırarak yerleşime *Gümüş Servi* adını verdi. Bu dönemde orada ayrıca derenin getirdiği çamurdan iyi testi yapan iş yerleri de vardı. Daha sonra İstanbul'a gelen avrupalı gezginler, özellikle ingiliz büyükelçilerinden birinin eşi olan Lady Montagu, burasını mektuplarında "Asya'nın tatlı suyu" olarak adlandırdı. Patrona Halil ayaklanmasıyla (1730) Kâğıthane yıkıma uğrayarak önemini yitirince, müslüman halkın, gerçek Avrupalılar'dan ayırmak için *tatlısu frengi* adını taktığı *levantenler*'in (Beyoğlu ve Galata'nın yerli hıristiyanları) özellikle rağbet ettiği Göksu, tüm İstanbullular'ın mesire yeri oldu. Mahmut I ve Selim III döneminde yapılan eklerle (Küçüksu kasrı ve ok talimi için nişan taşları) önemi daha da arttı. Özellikle derede çok içerilere kadar kayıkla girilebilmesi olanağı, akarsuyun iki yanında kır gazinoları, kahveler, ortaoyunu sahneleri, otel ve birahaneler açılarak değerlendirildi. Göksu, İstanbul'un en önemli mesire yerlerinden biri olarak varlığını 1909 taşkınına kadar korudu. Bu taşkın olayının ardından ihmale uğraması, Osmanlı devletini yıkıma götüren savaşların birbirini izlemesi ve İstanbul halkının yaşam biçiminin değişmesi yüzünden mesire yeri olarak gördüğü ilgi 1920'den sonra azaldı.

Göksu kasrı → KÜÇÜKSU KASRI.

■ **GÖKSUN,** Akdeniz bölgesinin D. kesiminde Kahramanmaraş iline bağlı ilçe; 70 616 nüf. (1990); 1 920 km^2; merkez bucağı dışında 1 bucak, 51 köy. Merkezi, Kahramanmaraş'ın 94 km K.-B.'sında *Göksun*, 22 847 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı, meyve ve sebze üretimi. Ormancılık.

GÖKTAŞ, 4 temmuz 1987 tarihli yasa ile, Murgul adıyla ilçe olmadan önce, Artvin'in Borçka ilçesine bağlı bucak ve bucak merkeziydi.

■ **GÖKTAŞI** a. **1.** Gökbil. Yer'e ya da herhangi bir gökcismine düşen katı cisim parçası. (Eşanl. METEORİT.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Gezegenlerarası uzayda dolanan, genellikle küçük boyutlu katı cisim. **—3.** *Göktaşı krateri*, bir gökcisminin, özellikle Ay'ın yüzeyinde göktaşının çarpması sonucu oluşmuş çöküntü, çukur. || *Kumsuz göktaşı*, kimi Yer kayaçlarına yakın kimyasal bileşim ve bazen taneli bir doku taşıyan, demirle nikel bakımından çok fakir göktaşı. (Eşanl. AKONDRİT.)

—Jeofiz. *Göktaşı izi*, yaklaşık 80 ile 110 km yükseltilerde Yer atmosferinin yoğun katmanları ile bir göktaşının etkileşimi sonucu doğan ve radarla algılanabilen yöresel iyonlaşma. || *Göktaşı radarı*, yaklaşık 100 km yükseltide göktaşı izlerinin gözlemi ve göktaşlarının ya da rüzgârların incelenmesinde kullanılan radar.

—ANSİKL. Gökyüzünden taşların düşebileceği gerçeği ancak 1803'te, 26 nisanda Aigle (Orne) üzerinde göktaşlarının heyecan uyandıran düşüşü sonucu kabul edildi. Bu olay sırasında üç bin taş parçası Yer'e ulaştı ve birkaçının ağırlığı 10 kg dolayındaydı. O günden sonra yeryüzünün çeşitli noktalarında çok daha büyük göktaşları bulundu; Namibya'da, Hoba'da 1920'de bulunan göktaşı 60 t ağırlığındaydı.

Göktaşları üç büyük sınıfa ayrılır: *sideritler* nikel ve demirden oluşur, az miktarda öbür mineralleri taşır; *taşsı göktaşları*' nın temel bileşeni silikatlardır; *siderolitler* (ya da *litosideritler*) yaklaşık aynı miktarlarda demir-nikel ve silikat içerir. Taşsı göktaşları, *kumtaşı* ve *kumsuz göktaşı* olmak üzere ikiye ayrılır: kumtaşı, yeryüzündeki kayaçlarda rastlanmayan küçük küreler biçiminde silikat katışıkları taşır, öteki türde ise bunlar yer almaz. Nihayet kumtaş-

larına bağlanan ve karbon içeren nadir bir göktaşı sınıfı vardır: *karbonlu göktaşları*. Bunlardan yalnızca yirmi-otuz kadar örnek bulunmuştur. Göktaşları atmosferden geçerken kısmi bir erimeye uğrar; dolayısıyla yüzeyleri çoğu kez, piezoglipt adı verilen yüksük biçiminde çıkıntılarla kaplı özel bir yapı gösterir. Amerikalı Mason'a göre, yılda yaklaşık 500 büyük göktaşı yeryüzüne düşmektedir; ne var ki bunlardan ancak 150 tanesi karalara rastlamakta ve bu miktarın da 20'de 1'i ele geçmektedir. Göktaşlarının içinde grafit, demir, nikel, bakır, altın gibi elementlerle şu bileşikler bulunur: sülfürler, fosfürler, nitrürler, karbürler, klorürler; manyetit ve kromit gibi oksitler; karbonatlar, fosfatlar; olivin, piroksen ve feldspatlar gibi karmaşık silikatlar.

En bol bulunan sideritlerde, demir-nikel alaşımı oktaedrik (sekizyüzlü) sistemde kristalleşmiştir. Böyle bir göktaşının kesiti cilalanıp seyreltik bir asitle temizlenirse, özgün bir ağ, bir başka deyişle Widmannstätten şeklini gösterir. En ilgi çekici göktaşları arasında, en ilkel örnekleri oluşturan karbonlu göktaşları ve özellikle karbonlu kumtaşları yer alır. Allende göktaşı (1969'da, Meksika'nın Allende kasabasının yakınına düştü ve toplam kütlesi 2 tonu geçen birkaç yüz parçası toplandı) bu türe girer. Örneklere uygulanan çözümlemeler sonucu bu göktaşlarında birçok aminoasit bulunduğu ortaya kondu; ne var ki bu asitlerin, biyolojik kökenli bileşenlerindeki optik bakışımsızlığı taşımadıkları ve birçoğunun canlı organizmalarda bulunmadıkları anlaşıldı; bu olgu yerdışı kökenlerinin göstergesini oluşturur. Üstelik bu göktaşlarında, Yer'de gözlenenlere oranla izotopik bileşim farkları sunan kimyasal elementler yer alır. Bu izotopik anormallikler, Güneş sisteminin oluşumu konusundaki görüşlerin yeniden gözden geçirilmesine yol açtı.

Yeterince büyük göktaşları Yer'e sesüstü hızlarla düşer ve kimi kez çok büyük boyutta kraterler açar. Ama bu kraterlerin biçimi tortul kütleler ve aşınma etkisiyle hemen değişir. Son araştırmalar sonucu göktaşı kökenli 13 krater saptandı; bu kraterlerde göktaşı parçalarının bulunması kökenleri konusunda kesin bir kanıt oluşturur. Bunlar en genç olanlardır ve oluşumları pleyistosen (tarihöncesi) çağın ötesine geçmez; daha eski 78 krater büyük bir olasılıkla aynı kökeni taşır; çünkü tartışma götürmez biçimde metamorfik çarpma etkileri gösterirler, ama bu oluşumlarda göktaşlarına rastlanmamıştır. İlk türe giren kraterlerin çapları 10 m ile 1 200 m arasında değişir ve en büyüğü Arizona'daki Meteor Crater'dir. İkinci türün çapları ise 140 km'ye ulaşır (Güney Afrika'daki Vredefort krateri).

GÖKTEPE, Mavi tepe de denir, Türkistan'da Türkmen kalesi. Türkmenistan'ın başkenti Aşkabad kentinin yakınlarındaydı. 1877-78 Türk-Rus savaşı'ndan (Doksanüç harbi) sonra dikkatlerini yeniden Türkistan'a çeviren Ruslar, general Lomakin ve general Lazarev komutasındaki ordularıyla Atrek ırmağı boyunca iki koldan askeri harekâta geçtiler. Göktepe'nin birkaç km uzağında bulunan Dingil tepede, başbuğları Tığın Serdar yönetiminde bir savunma hattı kuran Türkmenler'in Teke aşireti, Dingil tepe savaşlarında (28 ağustos 1878) rus kuvvetlerini yenilgiye uğrattı. Ertesi yıl rus kuvvetleri yeni bir saldırı başlattıysa da yine başarılı olamadı (11 eylül 1879). 21 aralık 1880'de general Skobelev komutasındaki 30 000 kişilik tam donanımlı bir rus ordusu, ellerinde daha önce düşmandan alınmış tek bir top bulunan 5 000'i silahlı 16 000 türkmenin savunduğu kaleyi kuşattı. Türkmenler'in olağanüstü bir çaba ve cesaretle savundukları kale, 21 gün süren çarpışmalardan sonra rus kuvvetlerinin eline geçti (12 ocak 1881).

GÖKTEPE, esk. **Fariske,** Konya'nın Ermenek ilçesine bağlı bucak; 12 013 nüf. (1990); 13 köy. Merkezi *Göktepe*, 3 125 nüf. (1990).

GÖKTEPE, Muğla'nın merkez ilçesine bağlı bucak; 5 487 nüf. (1990); 10 köy. Merkezi *Göktepe*, 1 429 nüf. (1990).

GÖKTULGA (Fahri Celal), türk hekim, hikâyeci (İstanbul 1895-*ay.y.* 1975). İstanbul Üniversitesi tıp fakültesi'ni bitirdi (1918). Toptaşı Akliye ve asabiye hastanesi'nde klinik şefi oldu. Manisa, Bakırköy akıl hastanelerinde başhekimlik yaparak emekliye ayrıldı (1960). "F. Celalettin" imzasıyla yayımladığı hikâyelerinde mesleğinden kaynaklanan gözlemlerinden geniş ölçüde yararlandı. Ruhsal açmazları olan kişilerin davranışlarını sergilerken bilinçaltı dünyalarına eğildi. Yoksul insanların günlük yaşamını, devlet dairelerinin içyüzünü, kadın-erkek ilişkilerini, mahalle baskını, kına gecesi, düğün vb. gibi eski İstanbul'a ilişkin görünüşleri gerçekçi bir yaklaşımla dile getirdi. Toplumsal olayları anlatırken yer verdiği sert, çarpıcı gerçeklerin yanı sıra canlandırdığı kişiler, ilişkiler aracılığıyla mizah duygusunu da yansıttı. *Talak-ı selâse* (1923), *Kına gecesi* (1927), *Eldebir Mustafendi* (1943) vb. yapıtlarındaki hikâyeleri, *Bütün hikâyeler*'de (1973) bir araya getirilmiştir. Tıpla ilgili bir araştırması *Kekemelik bahsinde yeni bir görüş* (1937) adını taşır.

GÖKTÜRK (Hüseyin Avni), türk siyaset adamı, hukukçu (Niğde 1901 - İzmir 1983). İstanbul Hukuk mektebi'ni (1927), Cenevre Hukuk fakültesi'ni bitirdi. Berlin'de hukuk doktoru oldu. Yurda dönünce (1934) Adalet bakanlığı'nda görev aldı, yargıçlık yaptı. Ankara Hukuk mektebi'nde doçent oldu (1935). Hukuk ve Mülkiye'de kamu hukuku ve medeni hukuk okuttu, profesör oldu (1941). Üniversitedeki görevi sürerken çalışma bakanlığı müsteşarlığı (1946-1948) yaptı. Demokrat parti (DP) Niğde milletvekili seçildi (1954-1957), Adnan Menderes'in dördüncü hükümetinde adalet bakanlığı yaptı (1955-1957). Yeniden milletvekili seçilemeyince Milli istihbarat teşkilatı (MİT) müsteşarlığına atandı, istifa etmek zorunda kaldı. 1966'da Adalet partisi (AP) Niğde senatörü seçildi (1966-1975). Başlıca yapıtları: *Miras hukuku* (1937), *Şahsın hukuku* (1942), *Aile hukuku* (1943), *Ayni haklar* (1949), *Borçlar hukuku kısım I* (1946) *kısım II* (1951).

GÖKTÜRK (Akşit), türk dilbilimci (Van 1934 - İstanbul 1988). Öğrenimini yaptığı İstanbul Üniversitesi ingiliz dili ve edebiyatı bölümü'nde profesör oldu. Çeviribilimle ilgili araştırmaları (*Çeviri: dillerin dili*, 1986), ingiliz edebiyatıyla ilgili bir incelemesi (*Ada*, 1973), dil-yazınsal metin-okur ilişkilerini konu edinen bir çalışması (*Okuma uğraşı*, 1979) yayımlandı.

GÖKTÜRK YAZITLARI → ORHON VE YENİSEY YAZITLARI.

GÖKTÜRKÇE a. Göktürkler'in dili (V-VIII. yy.'lar), **Orhon türkçesi** de denir. —ANSİKL. Göktürkçe, uygurca ile birlikte eski türkçeyi oluşturur. (→ TÜRKÇE.) Günümüze ulaşan başlıca ürünleri Orhon* ve Yenisey yazıtlarıdır. Bu kaynak işlenmiş bir yazı dilinin varlığına işaret eder. Öte yandan yazıtların dilinin türlü yönleri belirli kurallara bağlı değişmelerle (k- > g-; t- > d- [kelti > geldi] vb.) Türkiye türkçesinde yaşamaktadır. Söz varlığı bazen hiç değişmeden (aç, bir, bu, kişi vb.) bazen değişmelerle (bolmak > olmak, edgü > iyi, temir > demir vb.) yaşamasını sürdürmüştür. Türkiye türkçesine göre bazı farklı özellikler şöyledir: • *Sesbilgisi*. İncelik-kalınlık, düzlük-yuvarlaklık bakımından ses uyumu yaygındır. Ancak bazı eklerin ünlüleri düzlük-yuvarlaklık uyumu dışında kalır. Şu eklerin ünlüsü daima düzdür: +i (+si), -miş, +ki, +çi vb. Şu eklerin ünlüsü ise daima yuvarlaktır: -tük, -yük, +gün vb. Göktürk abecesinde ayrı bir işaretle gösterilen *n͡y* sesi bazı sözcüklerde *n* biçimine girmiştir. Bu ses daha sonra uygurca bazı sözcüklerde *y* biçimini alacak ve bu söyleyiş yaygınlaşacaktır: kony > koy "koyun". • *Biçimbilgisi*. Ad durumu ekleri: tamlayan durumu: *ŋ* (buduniŋ "halkın"): yönelme durumu: genellikle +*ka*, +*ke* (yışka "ormana"); iyelik ekinden sonra +*ŋa*, *ŋe* (oğlıŋa "oğluna"); yönelme bildiren +ğaru, +gerü eki içinde +ğa, +ge (ilgerü "ileri"). Yükleme durumu: ünlüyle biten sözcüklerde +ğ, +g (kiçig "küçüğü"); ünsüzle biten sözcüklerde +ığ, +ig, +uğ, +üg (atığ "atı", torüg "töreyi"); iyelik ekinden sonra +n (ebin "evini"). Bulunma durumu ve çıkma durumu: +da, +de, +ta, +te (teŋride "gökte, gökten"). Araçlık durumu: +n (okun "okla"). Eşitlik eki: +ça, +çe (subça "su gibi"). Çoğul eki +lar, +ler seyrek kullanılmıştır

Göksun'dan bir görünüm
Kahramanmaraş

GÖKTÜRK ABECESİ

ORHON		YENİSEY	Ses değeri
Klasik	Başka şekiller		
𐰀	𐰁	𐰁 𐰂	*a, e*
𐰅		𐰅	*kapalı e*
𐰃	𐰄	𐰄	*ı, i*
𐰆			*o, u*
𐰇	𐰈	𐰈	*ö, ü*
𐰖		𐰗	*y (kalın ünlülerle)*
𐰘		𐰙	*y (ince ünlülerle)*
𐰉		𐰊	*b (kalın ünlülerle)*
𐰋		𐰌	*b (ince ünlülerle)*
𐰲		𐰳	*-ç, -c (sözcük sonu)*
𐰱		𐰱	*iç, ic*
𐰑		𐰒	*d (kalın ünlülerle)*
𐰓		𐰓	*d (ince ünlülerle)*
𐰍		𐰎	*g (kalın ünlülerle)*
𐰏		𐰐	*g (ince ünlülerle)*
𐰚		𐰛	*k (e, i ile)*
𐰜		𐰝	*k (ö, ü ile)*
𐰴		𐰵	*k (a ile)*
𐰶		𐰷	*k (ı ile)*
𐰸		𐰹	*k (o, u ile)*
𐰞		𐰟	*l (kalın ünlülerle)*

ORHON Klasik	ORHON Başka şekiller	YENİSEY	Ses değeri
𐰞	[illegible]	[illegible]	*l (ince ünlülerle)*
𐰡		[illegible]	*-lt, -ld (sözcük sonu)*
𐰢	[illegible]	[illegible]	*-m (sözcük sonu)*
𐰣		[illegible]	*n (kalın ünlülerle)*
𐰤	[illegible]	[illegible]	*n (ince ünlülerle)*
𐰭		[illegible]	*-ŋ (artdamak n'si sözcük sonu)*
𐰪	[illegible]	[illegible]	*-ny (ön damak n'si sözcük sonu)*
𐰨	[illegible]	[illegible]	*-nç, -nc (sözcük sonu)*
𐰦	[illegible]	[illegible]	*-nt, -nd (sözcük sonu)*
𐰯		[illegible]	*-p (sözcük sonu)*
	𐰰		*op, up*
𐰺		[illegible]	*r (kalın ünlülerle)*
𐰼	[illegible]	[illegible]	*r (ince ünlülerle)*
𐰽	[illegible]	[illegible]	*s (kalın ünlülerle)*
𐰾	[illegible]	[illegible]	*s (ince ünlülerle)*
𐱁	[illegible]	[illegible]	*-ş (sözcük sonu)*
𐱃	[illegible]	[illegible]	*t (kalın ünlülerle)*
	𐱇		*ot, ut*
𐱅		[illegible]	*t (ince ünlülerle)*
𐰔	[illegible]	[illegible]	*-z (sözcük sonu)*
:		:	*sözcük ayırma işareti*

(beglerim); aynı anlamda +t (oglıt "oğlanlar"), topluluk adı türeten +kun, +kün, +gun, +gün (iniyügünüm "küçük erkek kardeşlerim") de görülür; ikilik anlamı taşıyan +z, çoğul belirtir (Kırkız "kavim adı"). Sıfatlar: sıfat türeten ekler: +lıg, +lig (kağanlıg "kağanlı"), +sız, +siz (biligsiz "bilgisiz"). Sıfatların dereceleri şu eklerle yapılır: karşılaştırma derecesi +rak (yigrek "daha iyi"); üstünlük derecesi +rü (tirigrü "en diri"). Sayılar (bir, iki, üç, tört, biş, altı, yiti, sekiz, tokuz, on, yigirmi, otuz, kırk, ilig, altmış, yitmiş, sekiz on, tokuz on, yüz, bin, tümen) sayılırken birler hanesindeki sayıdan sonra bir sonraki onlar hanesinin adı söylenir (on yedi yerine yiti yigirmi). Adıllar: kişi adılları: 1. kişi ben, beniŋ, bini, baŋa; biz, biziŋ, bizni, bizke. 2. kişi sen; siz, sizıŋ, size, sizde. 3. kişi ol, anıŋ. İyelik ekleri: 1. kişi -m; +mız, +miz, +muz, +müz. 2. kişi +ŋ,+ŋız,ŋiz,+ğız, +giz. 3. kişi ünsüzle bitenlerde+ı,+i; ünlüyle bitenlerde +sı, +si. Gösterme adılları bu, bunuŋ, buŋar, bunı, bunda (munta), bunça (munça); ol, anıŋ, aŋar, aŋa, anı, anta (anda), ança, antağ (andağ). Fiil zamanları: geniş zaman -ur, -ür, -ır, -ir (körür "görür", bilir); olumsuz -maz, -mez (körmez "görmez"). Dilek -zu (yarlukazu "bağışlasın"), -mazun (bolmazun "olmasın"). İstek 1. kişi -ayın, -eyin, (iteyin "yapayım"). Koşul -sar, -ser (kelser "gelse"). Buyruk 1. kişi -ayin (bolayin "olayım"); 2. kişi -gil (eşidgil "dinle"), -ŋ (eşidin "dinleyiniz"); 3. kişi -zun (bolmazun "olmasın"). Geçmiş zaman -dım, -dim, -dıŋ, -diŋ, -dı, -di, -dımız, -dimiz, dığ, -dig (itdi "yaptı", süŋüşdimiz "savaştık"). Olumsuzluk eki -ma-,-me- (telinmeser "yarılmazsa"). Fiilden fiil türeten bazı ekler ve işlevleri: dönüşlülük eki -n- (kılınduķta "yaratıldığında"); edilgenlik eki -l- (tirilip "toplanıp"); işteşlik eki -ş- (süŋüşdimiz "savaştık"); ettirgenlik eki -t- (yaratıp), -dur-, -dür-, -tur-, -tür- (kondurtımız "yerleştirdik"), -ğur-, -gür-(boşğurur "öğretir"), -ur-, -ür-, -ır-, -ir-(kelirti "getirdi"). Sıfatfiiller: -ğma, -gme (körigme "gören"), -ğlı, -gli (ölügli "ölen"), -mış, -miş (almış), -sık, -sik (toğsık "doğan"), -duķ, -dük, -tuķ, -tük (olurtuķda "oturduğunda"), -daçı, -deçi, -taçı, -teçi (ölteçi "ölecek"). Bağfiiller: -a, -e (uça), -ı, -i (alı), -u, -ü (közedü "gözeterek"), -geli (ölgeli "ölmek için"), -tı, -ti, -dı, -di (sakınmatı "düşünmeden"), -p (tutup), -pan, -pen (olurupan "oturup").

Göktürkler'in kullandığı yazının resim-yazı niteliği taşıdığı kabul edilir Türkçe sözcüklerin işareti olarak türetildikleri düşünülebilecek bir takım harfler, bu yargıyı güçlendirir: 𐰋 : *b* (eb'ev), 𐰸 : *k* (ok), 𐰾 : *s* (süngüg "süngü"), 𐰖 ; *y* (ya "yay") V. yy.'dan X. yy.'a kadar genellikle mezartaşları ve yazıtlarda (Orhon, Yenisey yazıtları), çok seyrek olarak da elyazmalarında (*Irk bitig*) kullanılmış olan göktürk yazısının Yenisey yazıtlarındaki şekilleriyle (150'den fazla işaret) Orhon yazıtlarındaki şekilleri (38 işaret) arasında farklılıklar vardır. Harfler bitiştirilmeden sağdan sola yazılır; sözcükler üst üste iki noktayla (:) birbirinden ayrılır. Orhon yazıtlarında kullanılan şekillerden 4'ü ünlüleri gösterir: 𐰀 (*a,e*), 𐰃 (*ı,i*), 𐰆 (*o,u*), 𐰇 (*ö,ü*). Ünsüzlerin yanlarındaki ünlülere ve sözcükteki yerlerine göre değişen şekilleri vardır: 𐰖 (*y*-kalın ünlülerle), 𐰘 (*y*-ince ünlülerle), 𐰉 (*b*- kalın ünlülerle), 𐰋 (*b* -ince ünlülerle), 𐰲 (-ç,-c - sözcük sonunda), 𐰃𐰲 (*iç,ic*), 𐰑 (*d*-kalın ünlülerle), 𐰓 (*d*-ince ünlülerle), 𐰍 (*g*-kalın ünlülerle), 𐰏 (g-ince ünlülerle), 𐰚 (*k-e, i* ile), 𐰜 (*k-ö, ü* ile), 𐰴 (*k-a* ile) 𐰶 (*k-ı* ile), 𐰸 (*k-o, u* ile), 𐰞 (*l*-kalın ünlülerle), 𐰠 (l-ince ünlülerle-), 𐰢 (*m*-sözcük sonunda), 𐰣 (*n*-kalın ünlülerle), 𐰤 (*n* -ince ünlülerle), 𐰭 (*ŋ*-art damak *n*'si sözcük sonunda), 𐰪 (*ny*-ön damak *n*'si, sözcük sonunda), 𐰯 (*p*-sözcük sonunda), 𐰺 (*r*-kalın ünlülerle), 𐰼 (*r*-ince ünlülerle), 𐰽 (*s*-kalın ünlülerle), 𐰾 (*s*-ince ünlülerle), 𐱁 (*ş*-sözcük sonunda), 𐱅 (*t*-ince ünlülerle), 𐱃 (*t*-kalın ünlülerle). 𐰔 (*z*-sözcük sonunda).

Bazı ünsüz çiftleri için işaretler de vardır: 𐰡 (*-lt*, *-ld*-sözcük sonunda-) 𐰨 (*-nç, -nc*-sözcük sonunda), 𐰦 (*-nt, -nd* -sözcük sonunda). Göktürk yazısına örnek olmak üzere aşağıya alınan ve Orhon yazıtlarında sık sık geçen 𐱅𐰇𐰼𐰜:𐰉𐰆𐰑𐰣 sözcüklerinde harfler sağdan sola sıralanmış olarak şöyledir: "ndub:krüt". Bu da "türk budun" (türk budunu) diye okunmaktadır.

■ **GÖKTÜRKLER,** Orta Asya'da Göktürk devletini kuran türk boyu. Çin kaynaklarından Göktürkler'in (Türk, Türük, çinçe Tucüe) Asya Hunları'nın soyundan geldiği anlaşılmaktadır. Göktürkler'in tarihinin ilk evreleri efsanelerle karışır (başbuğ sülalesi Asena [Aşına] soyunun bir kurttan türemiş olması). Bumin'in (çinçe Tumen) önderliğinde tarih sahnesine çıktıklarında Altay dağlarının doğu eteklerinde Avarlar'a bağlı olarak demircilikle uğraşıyorlardı. Bumin, 546'da Tölesler'in Avarlar'a karşı başlattığı ayaklanmayı bastırdı ve bu hizmetine karşılık avar hakanının kızıyla evlenmek istedi. Bu isteğinin reddedilmesi üzerine Batı Tabgaç hükümdarının kızıyla evlendi. Kayınpederinin de yardımıyla Avar hükümdarı Anakuei'nin üzerine yürüdü ve onu intiharına yol açan kesin bir yenilgiye uğrattı. Bu zaferden sonra "il kağan" unvanını alan Bumin, yeni devletin başkenti yaptığı Ötügen'de Göktürk devletini kurdu (552). Devletini doğu ve batı olarak iki yönetim birimine ayıran Bumin, batı kesimini kendisine bağlı kalmak koşuluyla, kardeşi İstemi Han'a verdikten sonra aynı yıl içinde öldü. İstemi batıda topraklarını genişletirken, Ötügen'de tahta çıkan Bumin'in büyük oğlu Kolo (Kara) ve onun vakitsiz ölümü üzerine hakan olan küçük oğlu Mukan döneminde (553-572) Göktürk devleti gücünün doruğuna ulaştı. Toparlanmaya çalışan avar artıklarına son darbeyi indiren Mukan (555), daha sonra Çitanlar'la Kırgızlar'ı egemenliği altına aldı ve Çin'i yıllık vergiye bağladı (557). Kızı prenses Asena'yı Çu imparatoru ile evlendirerek Çin hanedanıyla akrabalık kurdu. Öte yandan, İstemi komutasındaki batı ordusu, Altaylar'ın batı kesimini Isık-Kul gölünden Tien Şan (Tanrı) dağlarına kadar olan bölgeyi kısa sürede denetimi altına aldı. Akhunlar'a karşı sasani hükümdarı Husrev I ile bir dostluk antlaşması yaptığı gibi, kızını da ona verdi. Böylece Göktürkler'le Sasaniler arasında sıkışıp kalan Akhun devleti yıkıldı (557) ve toprakları bu iki imparatorluk arasında bölüşüldü. Bu paylaşım üzerine Orta Asya ipek yolu Göktürkler'in eline geçti. Husrev I, ipek yolunun Maveraünnehir geçişini egemenliği altına almak için Bizans'a yapılmakta olan ipek taşımacılığını engelledi. Bunun üzerine İstemi, Husrev I'i ipek yolunu açmaya zorlamak için Bizans ile işbirliği siyasetine yöneldi. İstemi'nin etkinlikleri başta olmak üzere tüm askeri ve siyasal girişimlerin adına yapıldığı Mukan ölünce (572), batıda Hazar denizi'nden doğuda Japon denizi'ne kadar uzanan Göktürk İmparatorluğu'nun başına kardeşi Tapo geçti. Ülkesinin genişliğinden ötürü hakanlığın doğrudan kendi yönetimindeki bölümünü ikiye ayırarak doğusuna ağabeyi Kolo'nun oğlu İşbara'yı, batısına da kardeşi Jotan'ı kağan unvanlarıyla atayan Tapo, Tsi hanedanından bir Çin prensesi ile evlendiği gibi, buddhacılığı da himaye etti. Çin'de Tsi hükümdar sülalesi, Çu hanedanı tarafından yıkılınca, oradan kaçarak Ötügen'e sığınan Tsi prensini Çin imparatoru sıfatıyla desteklemesi (577) Çular'la arasının açılmasına neden oldu. Böylece güçlü bir orduyla Çin üzerine yürüyen Tapo, Tsi prensinin kendilerine teslimi koşuluyla bir Çu prensesi vaat edilerek Pekin kapılarında durduruldu (579). Ancak, Tsi prensinin bir av sırasında Çular tarafından kaçırılmasına göz yumulması, ülkesinde hakanın saygınlığını iyice sarstı. Göktürk birliğinde önemli çatlakların belirdiği bu dönemde İstemi öldü (576). Yerine geçen oğlu Tardu (576-603) büyük hırsı yüzünden doğu ile batı kanatları arasındaki anlaşmazlığı derinleştirdi. Göktürk devletini parçalamayı siyaset edinen Çinliler, onun bu zayıflığından yararlanarak Tapo'ya karşı Tardu'yu destekledikleri gibi, Mukan'ın çinli anadan doğma oğlu Talopien'i de tahta aday göstererek amcasına karşı kışkırttılar. Tapo ölürken (581), kendi oğlu yerine onun hakan olmasını istediyse de, devlet meclisi Kolo'nun oğlu İşbara'yı tahta çıkardı. Bunun üzerine batı yabgusu Tardu'nun yanına sığınan Talopien, amcaoğlu yeni hakana karşı savaşa hazırlanmaya başladı. Bu arada, Çular'ı devirerek tahtı ele geçiren Suei hanedanından kendi sülalesinin öcünü almak isteyen eşi Çu prensesinin telkinlerine kapılan İşbara, Çin'e güçlü bir ordu gönderdi. Tardu'ya, altından kurt başlı bir tuğ gönderen Suei imparatoru Venti Yang Çiyen, onu Göktürk hakanı olarak tanıdığını bildirdi (581). Çin'e karşı güçbirliği yapmayı öneren İşbara'nın önerisini önce geri çeviren Tardu, daha sonra doğu kesiminin yüksek egemenliğini tanımadığını bildirdi. Böylece Göktürk devleti resmen ikiye bölündü (582).

• *Doğu Göktürk hakanlığı.* İmparatorluğun bölünmesi karşısında İşbara, Talopien'e ya da Tardu'ya bağlı olduklarını sandığı yüksek rütbeli subayları görevden uzaklaştırmaya, hatta cezalandırmaya başlayınca, bazı komutanlarla yöneticiler Çinliler'den yardım istemek zorunda kaldılar. Başa çıkamadığı iç karışıklıklar karşısında, devletin zararına imparator Venti Yang Çiyen ile anlaşma yapmak yolunu seçen İşbara, sonuçta Doğu Göktürk hakanlığını Çin'e bağladı (585) ve atalarının tam tersine imparatora yıllık vergi ödemeyi kabul etti. Hanedan üyelerinin birbirine düştüğü sırada İşbara'nın ölümü üzerine (587), yerine geçen kardeşi Yehu (Çulohu) ve devlet meclisinin hakan seçtiği Tu-

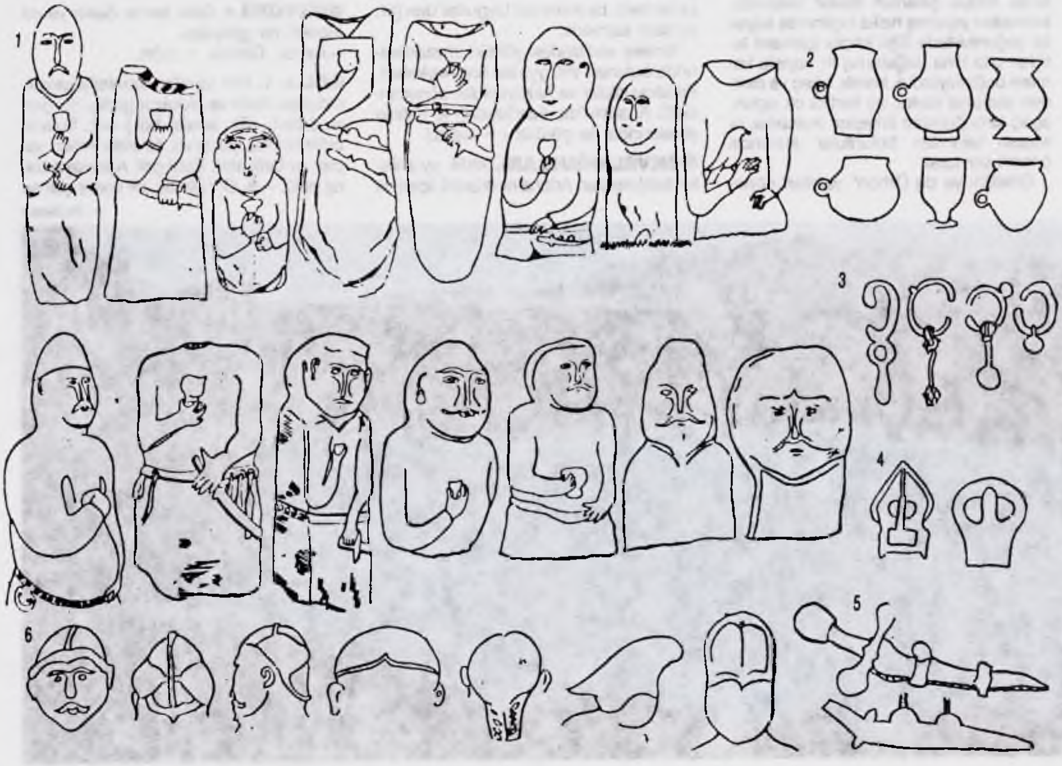
lan döneminde (588-600), Çinliler çevirdikleri dolaplarla Ötügen'de sürekli kargaşa yarattılar. Tulan öldürülünce (600), yerine çinli prenses Tsienkien'le evli olan Kimin geçti. Ülkeyi karısının etkisi altında yöneten Kimin, Çin imparatoruna gönderdiği bir mektupta İşbara'nın bile karşı çıktığı çinli giyim biçimini uygulayacağını bildirdi. Ancak onun ölümünden sonra yerine geçen oğlu Şipi (609-619) göktürk ulusuna yeniden kişilik kazandırmayı başardı. İmparatorun buyruğu üzerine bir çinli prensesle evlendiyse de onu, Çin'in ülkesinin içişlerine karışmasını engelleyici bir paravana olarak kullandı ve kısa sürede doğu hakanlığı topraklarındaki dağınıklığı giderdi. Böylece batıda Tibet'e, doğuda Amur ırmağına kadar uzanan ülkeyi yeniden denetim altına aldı (615). Ardından Çin'e verilen yıllık haracı kesip savaşa hazırlandı. Şanşi'de kuşatılan imparatorla ordusunu yok olmaktan, göktürk birliklerinin arasına sızıp Ötügen'de büyük bir ayaklanma çıktığını yayarak kuvvetlerinin geri çekilmesini sağlayan Çin casusları kurtardı (615). Şipi'den sonra yerine geçen Çulo (Çuluk) [619-621] Çin'de yönetimi ele geçiren Tang hanedanına karşı devrik Suei sülalesini destekleyince, karısı çinli prenses İ-çing tarafından zehirlenerek öldürüldü. Zayıf kişilikli bir han olan kardeşi Kieli (Kili) döneminde (621-630) Tarduşlar, Bayırkular ve Uygurlar yönetime karşı ayaklandılar (627). Öte yandan Çitanlar tam anlamıyla Çin'in hizmetine girdiler. Çoktandır beklediği bu kargaşa ortamından yararlanarak Ötügen üzerine yürüyen imparator Taicung yendiği ve tutsak aldığı Kieli Han'ı Çin başkentine götürünce, Doğu Göktürk devleti sona erdi (630). Tang imparatorunun sarayında görev yapan göktürk prensi Kürşad'ın başlattığı ayaklanma da bir sonuç getirmedi (639).

• *Batı Göktürk hakanlığı.* Doğu hakanlığıyla resmen ilişkisini kesen Tardu (582-603), her iki devleti kendi yönetiminde birleştirmek için çaba harcadı. Çin üzerine yaptığı bir seferde Çinliler'in ordunun geçeceği yollardaki su kaynaklarını zehirleyerek çekilmeleri yüzünden ağır kayıplar verip geri dönmek zorunda kaldı (600). Ardından göktürk birliğini gerçekleştirmek için şiddete başvurunca, birçok türk boyu ayaklandı. Tardu bunlara karşı savaşırken, kayıplara karıştı (603). Onun yerine geçen torunu Çulo Kağan döneminde (603-619) ülkede kargaşa ve ayaklanmalar büsbütün arttı. Bu durum karşısında, karısının akrabası olan imparatora sığınan Çulo, Çin sarayında yaşamaya başladı ve Doğu Göktürk hanı Şipi'ye teslim edilerek öldürüldü. Devlet meclisinin hakanlığa getirdiği Şikoei (Şeku), durumu düzeltmeye çalıştı. Ardılı Tong Yabgu (Yabgu Kağan) [619-630] Aral gölü ile Kafkasya arasında yaşayan Tölesler'i denetimi altına aldı, İranlılar'ı yenerek güneyde Kandahar'a kadar olan toprakları ele geçirdi; ticaret yolları üzerindeki kentlerde bayındırlık çalışmalarına hız verdi. Ancak, Batı Göktürk devletinin en parlak dönemini yaşadığı bu yıllarda Onoklar'la Karluklar, doğu hanı Kieli'nin kışkırtması üzerine yönetime karşı ayaklandılar. Bu arada Tong Yabgu da amcası Sepi tarafından öldürülünce (630), batı hanlığı da tıpkı doğu hanlığı gibi aynı yıl içinde Çin egemenliği altına girdi.

• *İkinci Göktürk hakanlığı.* Göktürkler'in özgürlüklerini yitirdikleri 630-680 arasındaki 50 yıllık karanlık bir dönemden sonra Asena soyundan Kutluğ'un başlattığı ve büyük komutan Tonyukuk'un da katıldığı bağımsızlık savaşı sonunda Göktürk devleti yeniden kuruldu. Bu 50 yıllık karanlık dönemde Çin egemenliği altında dağınık olarak yaşadıkları halde Türkler dil, kültür ve ulusal değerlerini korudular. Gizli bir örgüt kuran Kutluğ, göktürk önde gelenleriyle öteki türk boylarını güçbirliğine çağırdı. Yeterli sayıda kuvvet toplayınca, Kuzey Çin'deki Yün-çu eyaletine baskın veren Kutluğ, burada da kendisine katılanlarla birlikte Orhon ırmağıyla Gobi çölü arasında kalan toprakları denetimi altına aldı (681). Daha sonra Ötügen ve çevresine akınlara başlayan Göktürkler, Çinliler'in hizmetindeki Oğuzlar'ı yenilgiye uğratarak Ötügen'i ellerine geçirdiler ve Kutluğ'u "İlteriş" (İl'i derleyip toplayan) unvanıyla hakan ilan ettiler (682). Çin'e karşı ardı ardına seferler düzenleyen İlteriş Kağan, Gansu'dan Pekin'e kadar olan yerleri ele geçirince, doğuda Kingan dağlarından Kerulen ırmağına ve batıda Altay dağlarına kadar uzanan Türk illeri yeniden Göktürkler'in egemenliği altına girdi. İlteriş, yaşamının büyük bölümünün geçtiği savaş alanında ölünce (692), yerine tahta çıkan kardeşi Kapağan (Kapgan) Kağan, Çin'e sürekli akınlar düzenledi, Çitanlar'ı bozguna uğrattı, Kırgızlar'ı denetim altına aldı. Böylece İkinci Göktürk hakanlığı en geniş sınırlarına ulaştı. Oğuz boylarından Bayırkular'a karşı çıktığı bir seferden zaferle dönerken, bayırku savaşçılarının tuzağına düşürülerek öldürülen Kapağan'ın yerine geçen oğlu Bögü (716), Oğuzlar'ın yeniden başlattığı ayaklanmaları bastırmayı başaramadı. Bunun üzerine tahttan indirilen Bögü'nün yerine İlteriş Kağan'ın oğullarından Bilge hakan olurken (716-734), kardeşi Kültigin de göktürk orduları başkomutanlığını üstlendi. Uyumlu bir çalışmayla Göktürk devletine en parlak dönemini yaşatan iki kardeşten Kültigin 731'de, Bilge Kağan da 734'te öldüler. Babasının yerine geçen Türk Bilge Kağan (734-738), sonra kardeşi Tengri Han (738-740) ve Türk Bilge Kağan'ın oğlu Tengri Han II (740-742) döneminde Göktürk hakanlığında çöküş belirtileri baş gösterdi. Kargaşa tüm ülkeye yayılınca, durumdan yararlanan Basmıllar, Karluklar ve Uygurlar birleşerek yönetime el koyduktan sonra Asena soyundan gelen Basmıl başbuğunu kağan ilan edip (742) göktürk hakanı Ozmış'ı ve ağabeyinin yerine geçmeye çalışan son göktürk hükümdarı Pomei'yi öldürdüler. Bu arada müttefiklerin arasının açılması sonucu Basmıl başbuğu ortadan kaldırıldı ve Uygur başbuğu Yagbu Tufa, Kutlug Bilge Kül unvanıyla tahta çıkarıldı (745). Böylece Ötügen'de uygur egemenliği başladı.

İlk kez türk adıyla anılan büyük bir imparatorluk kuran Göktürkler, ilk yazılı belgeler de bu devlet zamanında ortaya konulduğundan tarih açısından da önemli bir yer tutarlar. Hunlar zamanında göçebe yaşamı sürdüren türk boylarının, Göktürkler döneminde yerleşik yaşamı benimsemeye başlamaları üzerine, Ötügen başta olmak üzere birçok türk kenti kuruldu. Göktürkler'de de eski Türkler'in gök-tanrı (şamanlık) inancına uygun olarak, hakanın yeryüzünde tanrı iradesini yerine getirmek için devletin başına geçtiğine inanılırdı.

• EDEBİYAT. Göktürkler'in sözlü edebiyatlarından günümüze gelebilen parçalar çin kaynaklarında yer alan söylentiler (Bozkurt

Göktürkler döneminden
1- balballer (taşnineler)
2- içki kadehleri
3- küpeler
4- tokalar
5- kılıçlar
6- şapkalar
İslamiyetten önce türk kültür tarihi

Orhan Şaik Gökyay

destanı), farsça (*Câmi üt-tevarih*'teki [XIV. yy.] Ergenekon destanı) ya da çok daha yeni dönemlerde yazıya geçmiş türkçe (*Şecere-i türk*'teki [XVII. yy.] Ergenekon destanı) metinlerdir. Göktürk yazılı edebiyatını ise, göktürk abecesiyle yazılmış Kültigin (732), Bilge Kağan (735), Tonyukuk (724-726) yazıtları gibi metinler oluşturur. (→ ORHON VE YENİSEY YAZITLARI.) Kültigin ile Bilge Kağan'ın yaşamlarını, Göktürk devletinin siyasal ve toplumsal olaylarını dile getiren bu ürünler, gelişmiş bir yazı diliyle ve ustalıklı bir anlatımla düzenlenmişlerdir. Orhon yazıtlarının taşıdığı nitelikler, türkçenin yazı dili olarak başlangıcını miladın ilk yüzyıllarına kadar götüren varsayımlara yol açmıştır. Orhon yazıtlarındaki anlatım özelliklerinin, söz kalıplarının, kullanış biçimlerinin daha sonraki türk edebiyatı ürünlerinde (örn. *Dede Korkut kitabı*, XV.-XVI. yy.) de sürdüğü görülür.

• SANAT. Göktürkler döneminden önemli yapıtlar toprak üstündeki yazıtlardan, heykellerden, sunaklardan oluşur. Kudirge*, Kuray*, Tuyahta*, Gökbulak*, Isık -Kul* kurganlarında da Göktürkler'in kültürel ve sanatsal yaşamlarının aydınlanmasını sağlayacak bulgularla karşılaşıldı. Buralarda yapılan incelemelerde toprak eşyaya çok az rastlandı (dar ağızlı sürahiler, geniş ağızlı çömlekler). Bunlar daha çok balıksırtı biçiminde çizgili bezemeliydi. Göktürkler'e ait önemli buluntulardan bir bölümü gümüşten yapılmış kulplu ya da kulpsuz maşrapalardan oluşur (Katanda, Kuray, Tuyahta, Kopen). Maşrapaların altındaki göktürk yazıları onların önemini artırır. Bu maşrapaların benzerleri, dönemin heykellerinin ellerinde de görülür. Deri üzerine metal plakalarla süslü, uçları değişik motifli göktürk kemerleri de dönemin önemli buluntularıdır. Bu kemer biçimi Turfan ve Avrupa Avarları'nda da yaygındı. Altaylar'da, özellikle Tuva'da bulunan heykellerde, bu kemerlerin uçları abartılı biçimde süslüdür. Kemerlere takılan ve içine çakmaktaşı ile kav konulan deriden ya da kumaştan yapılmış çantalar Göktürkler'de yaygın olarak kullanılan eşyalardandır. Göktürkler'in bu çantaları Volga Bulgarları'nda da görülür. Kurganlarda ele geçen kumaşlar ve aynalar ya Çin yapısıdır ya da onun etkisindedir. Heykellerde görülen ya da kurganlarda ortaya çıkarılan takılar arasında, bronzdan yapılmış halka biçiminde küpeler çoğunluktadır. Eğri kılıçlar (osmanlı kılıçları gibi kına bağlanmış iki kayışla kemere bağlanıyordu), kemik, ağaç ve sinirden yapılmış yaylar, üç kertikli ok uçları, ağaç kabuğundan tirkeşler, mızraklar, at koşum takımları buluntular arasında önemli yer tutar.

Göktürk ya da Orhon* yazıtları dönemin en önemli anıtlarıdır. Son zamanlara değin Bilge Kağan ile Kültigin'in de bu anıtların yanında gömülü oldukları sanılıyordu. Ancak 1958'de Çekoslovak arkeoloji enstitüsü adına Lumir Jisl yönetiminde yapılan kazılarda, Orhon vadisinde Kültigin'in mezarının kalıntıları ve onunla ilgili heykeller ortaya çıkarıldı. Mezar soyulmuş, heykeller kırılmıştı. Kültigin'inkinin yanında, eşinin de oturur biçimde heykeli bulunuyordu. Kültigin'in başındaki tacın önünde, kanatlarını açmış bir kartal kabartması işlenmişti (bu motif daha Hunlar döneminden başlayarak gücü simgeliyordu). Aslında Kültigin ve eşi yan yana oturur biçimde canlandırılmıştı. Ayrıca çevrede kahramanın öldürdüğü düşmanları simgelediği sanılan ve balbal ya da taş nine denilen heykeller, nöbet bekleyen iki koç heykeli, üzerine yazıt taşının dikildiği başı kopmuş bir kaplumbağa heykeli bulundu. Çin'in Tang sülalesi kroniğinde ve Kültigin yazıtında anıtın yapılışına ilişkin ayrıntılı bilgi vardır. Buna göre anıt mezarın yapımı için Çin sarayından altı sanatçı gönderilmişti. Gerçekten de heykeller Orta Asya'daki öteki taş heykellerin tersine beyaz mermerden yapılmış ve Çin heykelleri gibi perdahlanmıştır. Ancak bunlar giysileri ve duruşlarıyla göktürk heykel sanatını yansıtır. VI.-VIII. yy.'lar arasında Göktürkler'in oturduğu yörelerde, Sibirya ve Moğolistan'da, balbal heykellerinin pek çok örneği bulunmuştur. Bunların çoğunun bir elinde kılıç, ötekinde maşrapa biçiminde bir kap vardır. Kemerlerinde içinde çakmaktaşı ve kav bulunan bir torba ya da çanta, muskalar, metal tokalar ve plakalar bulunur. Bu anıtlarda bir insan ya tam olarak canlandırılmış ya da yalnızca yüzü ve başı işlenmiştir. Çoğunun kulağı küpelidir. Tuva bu heykeller açısından en zengin yöredir. Burada balballerin bulunduğu kesim duvarlarla çevrilmiştir. Kazılarda balballerin bulunduğu yerde sekizgen planlı bir tapınak ortaya çıkarıldı. Bu heykellerin bir bölümü Moğollar'ın yüz çizgilerini taşırken, bir bölümü de Türkeş, Tölös gibi türk boylarına benzer. Giysiler, kemer, başlık, ellerdeki eşya, silahlar, saçlar, bıyıklar aslına uygundur. Kaftanlar soldan sağa kapanır, saçlar omuzlara serbestçe bırakılır. Türk heykel sanatının özgün yapıtları olan balballerin çoğu Göktürkler döneminden (VII.-VIII. yy.'lardan), bir kısmı da Uygurlar'dan (IX. yy.'dan) kalmadır.

Yenisey vadisindeki göktürk mezarlıklarında bulunan VIII. yy.'dan koç heykelleri, Karakoyunlular ve Akkoyunlular döneminde D. Anadolu'da, Azerbaycan ve Kafkas yörelerinde de görülür. (→ Kayn.)

GÖKVELİOĞULLARI, XVIII. yy.'a ilişkin belgelerden Adana'nın Kadirli ilçesi ve çevresinde yerleştikleri öğrenilen bir türk oymağı. Hangi yolla G. Anadolu'ya geldikleri konusunda bilgi yoktur. Aynı döneme ilişkin kayıtlardan Kozanoğulları'na başkaldırdıkları anlaşılmaktadır.

GÖKYAKUT → SAFİR.

GÖKYAY (Orhan Şaik), türk şair ve yazar (İnebolu 1902). Darülfünun'un edebiyat bölümünü bitirdi (1930). Kastamonu, Edirne, Ankara, Eskişehir, Bursa ve Galatasaray liselerinde edebiyat öğretmenliği yaptı (1931-1951). Devlet konservatuvarı müdürlüğü (1941-1944), İngiltere'de öğrenci müfettişliği (1951-1954), Londra Üniversitesi'nde türk dili ve edebiyatı okutmanlığı görevlerinde bulundu (1959 -1962). İstanbul Eğitim enstitüsü edebiyat öğretmenliğinden emekliye ayrıldı (1969). Bir süre Marmara üniversitesi'nde edebiyat dersleri verdi (1984-1985). Edebiyata, geleneksel âşık tarzında bağlı, ulusal konuları işleyen şiirlerle başladı. Edebiyat tarihiyle ilgili araştırmalara yöneldi; metin yayınları, kitap tanıtmaları ve eleştiriler yazdı; türk edebiyatının bazı ana yapıtlarını inceleme ve açıklamalarla basıma hazırladı: *Kabusname* (Mercimek Ahmet, 1944), *Kâtip Çelebi'den seçmeler* (1957), *Dedem Korkut'un kitabı* (1968) vb. Divan edebiyatı araştırmalarına, metin yayınlarına yönelik eleştirilerini *Destursuz bağa girenler* (1982) adlı kitabında topladı. (→ Kayn.)

GÖKYOLU a. Kimi yörelerde Samanyolu yıldız kümesine verilen ad.

GÖKYUVARI a. Gökbil. Gök haritası taşıyan küre.

—ANSİKL. Gökbil. Gökyuvarları gökyüzünü tanıtma araçları olarak kullanılır. Yuvar üstünde bulunan meridyenler ve paraleller yıldızların bahar açıları ve yükselimlerini belirler; Güneş'in görünen yörüngesi ya da tutulum çemberi de gökyuvarına çizilir. Ama yuvar üzerine çizilen görüntüler, gökyüzünün görünümüyle karşılaştırılırsa ters konumdadır; gökyüzünü tam betimlemek için, merkezde gözlemcinin gözü bulunan oyuk bir küre biçiminde çizmek gerekir; dolayısıyla dışından, yani karşıt konumda incelenen gökyuvarlarının, kopya kâğıdı üzerindeki bir resmin arka yüzünden görünüşü gibi şekilleri yansıtması zorunludur.

GÖKYÜZÜ a. Gök, sema: *Sakin ya da kasvetli bir gökyüzü.*

—Astrol., Gökbil. → GÖK.

GÖL a. **1.** Her yandan karalarla çevrili, oldukça derin ve oldukça geniş, durgun su örtüsü. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Suların biriktirilmesi, baraj vb. ile elde edilen yapay su birikintisi: *Suni göl. Karakaya baraj gölü.* **—3.** *Göl olmak,* bir yerde çok su

Bambiyan'ın (Afganistan) batısındaki Bend-i Emir göllerinden biri

A. Guillemot

dünyanın başlıca gölleri

sırası	adı	bölgesi	yüzölçümü (km²)	kökeni
1	Superior	Kuzey Amerika	82 700	buzul
2	Victoria	Doğu Afrika	82 100	içakışlı
3	Aral	Orta Asya	64 500	içakışlı
4	Huron	Kuzey Amerika	59 800	buzul
5	Michigan	Kuzey Amerika	58 300	buzul
6	Tanganyika	Doğu Afrika	31 900	tektonik
7	Baykal	Sibirya	31 500	tektonik
8	Büyük Ayı	Kuzey Amerika	31 100	buzul
9	Malavi	Doğu Afrika	30 800	tektonik
10	Büyük Esir	Kuzey Amerika	28 930	buzul
11	Çad	Orta Afrika	28 000 (en çok)	içakışlı
12	Erie	Kuzey Amerika	25 900	buzul
13	Winnipeg	Kuzey Amerika	24 300	buzul
14	Ontario	Kuzey Amerika	18 800	buzul
15	Ladoga	Kuzey-doğu Avrupa	18 400	buzul
16	Balkaş	Orta Asya	17 300	içakışlı

birikmek: *Pencereden sızan sularla odanın içi göl oldu.*
—Yerbil. *Lav gölü,* bir volkan kraterinde genellikle bazalt bileşimindeki değirmi lav birikintisi. (Bu deyim gerek sıvı, gerek kısmen ya da tümüyle katılaşmış magmalara uygulanabilir.)
—ANSİKL. Coğ. Göllerin kökenleri çeşitlidir.
• *Tektonik göller,* döküntü bakımından yoksul çöküntü bölgelerinde yer alır; boyutları genellikle çok büyüktür; dipleri deniz düzeyinin altına inebilir (Baykal, Tanganyika, Malavi gölleri).
• *Buzul gölleri,* buzul vadilerinin aşağı kesimlerinde ters eğimlerle, sürgülerle (buzyalağı gölleri, bazı tekne gölleri) ya da buzultaş setleriyle (buzul seti gölleri) sınırlanmış kesimlerinde yer alırlar. Buzyalağı göllerinin genellikle küçük olmalarına karşılık, büyük buzullarda buzul dillerinin oyduğu yerlerde bulunan tekne göllerinin boyutları büyüktür ve derinlikleri birkaç yüz metreyi bulabilir. Ayrıca bazı göller, Dördüncü Zaman inlandsislerinin geri çekilmesi sırasında ortaya çıkan akaçlama bozukluklarının sonucudur: sözgelimi, Kanada-ABD sınırındaki Büyük göller, buzul dilimlerinin kenarında oluşmuştur.
• *Set* (ya da *baraj*) *gölleri,* toprak yuvarlanmaları, çamur akıntıları, hatta çığlar gerçekleşmiş eski vadilerde bulunur. Yüksek setlere pek ender rastlanır; oluştukları bölgeler engebeli, vadiler dik yamaçlı olduğundan, set gölleri genellikle küçük boyutlu olur. Lav akıntılarının oluşturduğu setlerse, daha büyük göllerin ortaya çıkmasına yol açabilir (Auvergne'de [Fransa] Aydat gölü). İnsanların çeşitli amaçlarla (sulama, debi düzenlemesi, elektrik enerjisi üretimi) yaptıkları barajların arkasında oluşan yapay göllerse, çok büyük boyutlara ulaşabilir: Mısır ve Sudan'da Nasır gölü, Gana'da Volta gölü.
• *Krater gölleri,* kapalı bir çöküntü oluşturan ve lavları çok geçirgen olmayan sönmüş yanardağ kraterlerinde oluşur.
• *Karst kökenli göller,* yeraltı akış yolları kil ve balçıklarla tıkanmış çöküntülerde (dolinler ve polyeler) yer alır. Bazıları geçicidir ve yalnızca suların yükselme mevsiminde, yeraltı su örtüsü yer yüzeyine yaklaştığı zaman ya da yağmur suları, karst yolları tarafından hemen boşaltılamayacak kadar bol olduğu zaman ortaya çıkar.
• *Yarı kurak bölgelerdeki göller,* çoğunlukla içakışlı bölgelerde, yayılma örtülerinin taşkın sularının içbükey tatlı eğimlerle ya da rüzgâr süpürmesi çöküntüleriyle karşılaşarak durakladığı alçak kesimlerinde ortaya çıkar. Bu göllerin çoğu geçicidir ve kurudukları zaman dipleri rüzgâr süpürmesinin etkisiyle oyulur (sebhalar). Bir bölümüyse süreklidir ve dünyanın en büyük gölleri arasında yer alır (Çad, Aral, Balkaş gölleri, Lob Nor). Sözkonusu sürekli göller, suyla daha iyi beslenen ama güçlü buharlaşmanın, içinde bulundukları çanaktan suların taşmasını engelleyecek kadar güçlü olduğu bölgelerde bulunur. Aşağı kesimdeki barajı yararak boşaltan ya da deltalar oluşturarak gölgeleri dolduran ırmaklar göllerin varlığını tehdit etmektedir. Göllerin ömrü birbirinden çok farklıdır. Yerli kayaçların oluşturduğu bir setle önü kapatılmış sığ göller en kısa ömürlü, tektonik göllerse en uzun ömürlü göllerdir Tektonik göllerin çoğu etkin kırılma bölgelerinde (Doğu Afrika gölleri, Baykal) yer alır ve oluşumu uzun zamandır sürmekte olan çöküntülerde bulunduklarından ömürleri olağanüstü uzundur. Doğu Afrika gölleri Miyosen'de ve Pliyosen'de oluşmuştur; Baykal gölününse çok daha eski olduğu sanılmaktadır.
—Çevrebil. *Göl florası.* Göl florası, çepeçevre kıyılar boyunca, bileşimi suyun derinliğine ve özelliklerine (sıcaklık, organik madde, özellikle asitlik ya da bazlık derecesi) göre değişen bir yapı gösterir. En az derin, yani *sığ* kısımda, sazlar ve kamışlar başta olmak üzere suoku, sarı süsen, düğünçiçeği gibi bitkilerden ve maydanozgillerden oluşan bataklık bitkileri bulunur. Daha derin olan iç bölgede gerek organları tamamen suyun içinde kalan bitkiler (susümbülü, suyosunları, chara, myriophyllum, vb.) gerekse yüzen (yaprakları) bitkiler (susümbülü ve düğünçiçeği gibi karada da çiçek açan türler) dip çamuruna tutunmuş olarak bulunur. Ayrıca suyun yüzünde (su mercimeği, *hidrocharis*) ya da içinde yüzen (elodea, sumiğferi) bitkiler bulunabilir.
Oligotrof denen, derin, duru sulu, bol oksijenli göller, biyojen öğeler bakımından fakirdir; bunlarda kıyı, kenar bitkileri de azdır. Buna karşın, az derin, az saydam ve dip kısımları oksijence fakir olan bol besinli göller, besleyici öğeler bakımından zengindir ve bunların çevresinde geniş bir bitki kuşağı vardır; biyokütleleri de önemli miktardadır. Hümik asitçe zengin göller arasında, biyojen öğeler ve oksijence fakir beslemesiz göller (turbalıklar) ve ormanlarla çevrili, özellikle ölü yapraklarla dolu bir dip çamuruyla kaplı az derin ve çürüklü göller sayılabilir.
• *Göl faunası.* Bir göl genellikle faunasını kendisine dökülen ya da kendisinden çıkan akarsulardan alır. Ancak bunların çok az bir kısmı bataklık kuşlarının ayaklarına yapışık dip çamurlarıyla taşınan küçük su hayvanlarının yumurtalarını alabilir. Çok eski göller (Tanganyika, Baykal) derinliklerinde, kendilerini besleyen ırmaklarda soyu tükenmiş olan bazı kalıntı türleri barındırabilmişlerdir.
Bir göl direyi, genel olarak adalarınkine benzeyen bir mikroevrim geçirebilir; örneğin herhangi bir balık çeşidi yalnız bir gölde bulunabilir. Fakat, bir gölün diğeriyle olan fauna farklılıkları çevre farklılıklarının yansımasından başka bir şey değildir: suyun sıcaklık ve tuzluluk derecesi, derinlik, akıntılar, suların alçalma değişiklikleri, vb. Mevsimlik ya da günlük sıcaklık ve ışık farkları genellikle gök planktonunun düşey olarak yer değiştirmesine yol açar.
—Hidrol. Göllerin sıcaklık rejimi, tatlı suyun maksimum yoğunluğa + 4°C sıcaklıkta erişmesi temeline dayanır: bu nedenle de genellikle soğuk sular dipte bulunurlar.
Şiddetli bir kış geçiren bölgelerde sıcaklığın düşmesi, su kütlesinde giderek, belli bir zamanda sıcaklığın her noktada + 4°C'ta dengelendiği homotermiye yol açar Sıcaklık düşmeye devam ederse, yüzey suları donar ve böylece yazın görülen ısı tabakalaşmasına ters yönde bir tabakalaşma izlenir (dimiktik göller). Büyük göller üzerinde esen kuvvetli rüzgârlar ya da göle dökülen akarsular dipten itibaren su yükselmelerine yol açarak suların karışmasını sağlayan akımlara neden olurlar: bu durum donmayı geciktirir ya da engeller. Nispeten ılık büyük su kütlelerinin varlığı kıyı kesimlerinde kışın sertliğini önemli ölçüde yumuşatarak iklimi değiştirir. Örneğin, İsviçre'de Leman, Fransa' da Annecy ve ABD'deki Büyük Göller bölgesinin kıyılarında da bu durum görülür.
Bir gölün rejimi, onunla bağlantılı akarsu, yağış, sızma ve buharlaşma rejimlerine bağımlıdır. Bu rejim, mevsimlere göre düzey değişimleri içerir. Gölün beslenme havzasını oluşturan alanın, gölün yüzeyine oranı ne denli küçük olursa, kabarma o denli fazla olur. En fazla seviye değişimleri tropikal bölgeler, çöller ve yüksek dağlık kesimlerdeki göllerde görülür. Gölün, bir nehrin yolu üzerinde bulunması, onun rejiminin dengelenmesinde etkili olur (gideğenle fazla sularının boşaltılması ya da geleğenle su seviyesinin yükselmesi gibi). Göl suları, çevre arazisinin cinsine, buharlaşmaya ya da iklimsel değişimlere bağımlı olarak bazen tuzlu da olabilir.
—Uluslarar. huk. Göllerın geleneksel sınır çizgisi, akarsularınki gibi iki kıyıdan eşit uzaklıkta yer alan ve gölü boylu boyunca aşan orta çizgidir.

GÖLALASI a. Zool. Alabalığın göllerde yaşayan alttürü. (Bil. a. *Salmo trutta lacustris;* alabalıkgiller familyası; boyu 30 cm'ye kadar.)
—ANSİKL. Alabalığın tersine, bedeni az çok silindir biçiminde, pulları yuvarlak değil uzunca, burnuysa hem uzunca hem de ortası hafifçe girintilidir. Etçil beslenir. Göllerin serin sulu derin kesimlerini sever. Eylül sonuyla ocak ortası arasında üremek için çevredeki akarsulara girer.

GÖLAYAĞI → GİDEĞEN.

GÖLBAŞI. Tar. coğ. Anadolu'nun Lykia bölgesindeki antik Trysa* kentinin bulunduğu yer.

GÖLBAŞI, G.-D. Anadolu bölgesinde Adıyaman iline bağlı ilçe; 55 358 nüf. (1990); 784 km²; merkez bucağı dışında 2 bucak, 25 köy. Merkezi, Adıyaman'ın 64 km B.'sında *Gölbaşı,* 29 588 nüf. (1990). Tahıl, antepfıstığı, üzüm, şekerpancarı üretimi.

GÖLBAŞI, İç Anadolu bölgesinde Ankara iline bağlı ilçe; 43 522 nüf. (1990); 34 köy. Merkezi, Ankara'nın yaklaşık 18 km G.'inde *Gölbaşı,* 25 123 nüf. (1990). Dinlence, mesire.

Gölbaşı barajı, Bursa ilinde, Aksu suyu üzerinde kurulu baraj. 1938'de işletmeye açıldı. Sulama ve taşkından koruma amacıyla yapılan barajın gövdesi toprak dolgu tipinde, su toplama hacmi 12,75 mil-

Gölcük'ten genel bir görünüm
Kocaeli

yon m³, göl alanı 1,74 km², sulama alanı 1 850 ha'dır.

Gölbaşı mezar anıtı → TRYSA HEROONU.

GÖLBEYLİ, Amasya'nın Taşova ilçesi Destek bucağına bağlı belde; 1 899 nüf. (1990). Belediye.

GÖLBİLİM a. Gölleri inceleyen, durgun suları hidroloji, kimya, biyoloji ya da jeomorfoloji açısından ele alan bilim dalı. (Gölbilimin yöntemleri ve sorunları, okyanusbiliminkilere son derece benzer.) [Eşanl. LİMNOLOJİ].

GÖLCÜK a. Genellikle boyutları ve derinliği bir gölünkinden az olan, doğal ya da yapay durgun su örtüsü.
—ANSİKL. Doğal gölcüklerin tek tek olmasına çok ender rastlanır ve bunlar her şeyden önce, toprağın geçirimsizliğinin sonucudur (Sologne, Dombes). Kentlere balık üretmek için oluşturulan yapay gölcüklerin kökeni, çoğunlukla Ortaçağ'a dayanır. Kimi zaman kıyı göllerine (ya da denizkulaklarına) de gölcük denir (Landes, aşağı Languedoc).

GÖLCÜK, Marmara bölgesinde Kocaeli iline bağlı ilçe; 111 408 nüf. (1990); 199 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 24 köy. Merkezi, İzmit'in 16 km G.-B.'sında körfezin kıyısında *Gölcük*, 64 911 nüf. (1990). Meyve, baklagiller üretimi. Tersane. Donanma komutanlığı.
İlçe merkezi 1925'te, körfezin bu kıyısında donanmaya hizmet verecek fabrikaların kurulmasıyla oluştu. İlk çekirdeği fabrika işçilerinin lojmanlarıydı. 1940'ta 4 000 kadar nüfusu olan bu yerleşme, kıyıdan içeriye doğru düzenli bir plana göre hızla büyüdü; nüfusu 1960'ta 20 000 ulaştı; 1990'da ise 65 000'e yaklaştı.

GÖLCÜK, Balıkesir'in Sındırgı ilçesine bağlı bucak; 4 720 nüf. (1990); 5 köy. Merkezi *Gölcük*, 2 044 nüf. (1990).

Gölcük ya da Isparta gölcüğü

GÖLCÜK, Niğde'nin merkez ilçesine bağlı bir bucakken merkezi Yeşilgölcük'ün adını aldı.

GÖLCÜK, Şanlıurfa'nın Hilvan ilçesine bağlı bucak; 5 996 nüf. (1990); 12 köy. Merkezi *Gölcük*, 901 nüf. (1990).

GÖLCÜK → HAZAR gölü.

GÖLCÜK ya da **ISPARTA gölcüğü,** Göller yöresi'nde, Isparta kentinin yaklaşık 8 km G.-B.'sında elips biçimli krater gölü. Dördüncü Zaman'da meydana gelen bir patlama ile oluşmuştur; ortasında bir volkan konisi vardır.

Gölcük tersanesi, Gölcük'te (Kocaeli) kurulu, Deniz kuvvetleri komutanlığı'na bağlı tersane. Tersanenin kuruluşu, 1926'da, Yavuz'un onarımı amacıyla bir yüzer havuzun yapılmasıyla başladı. 1942'de makine, döküm, model ve tekne fabrikaları kuruldu. Asıl gelişmesini 1974'ten sonra göstererek Türkiye'nin en büyük tersanesi durumuna geldi. Gölcük tersanesi'nde, 1965'te "karakol gemisi" Koçhisar ile Berk ve Peyk adlı iki "refakat muhribi", 1980'de, ilk türk denizaltısı Yıldıray, 1981'de 18 000 dedveyt tonluk Balıkesir cevher gemisinin eşi olan Bursa cevher gemisi, 1983'te, Yıldıray'ın eşi bir denizaltı daha yapıldı. Modern silah ve elektronik sistemlere haiz Ay sınıfı denizaltıların ve Yavuz sınıfı fırkateynlerin yapımına devam edilmektedir. Tesiste, çeşitli büyüklüklerde akaryakıt tankerleri ve çıkarma gemilerinin yapımı ile, gerek türk gerekse yabancı denizaltı ve savaş gemilerinin bakımı da yapılmaktadır. Bu hizmetleri karşılayabilmek için, kalıp ve çeşitli tip lastik, çeşitli elektrometal kaplamaları, sanayi gazları, yüksek kapasiteli deniz tipi tulumba ve valf, her çeşit boya da üretilir. 1980'de, 150x24 ve 80x20 m boyutlarında iki yapım kızağı ve toplam 28 000 ton kapasiteli iki yüzer havuzu olan tersanede, 1983'te başlatılan kapasite artırma çalışmalarıyla 4 500 ton kaldırma kapasiteli bir yüzer havuz daha yapılmış, buna 1990 yılında, aynı kapasitede bir yenisi eklenmiştir.

GÖLCÜL sıf. Göllerde, göl kıyılarında yaşayan ya da yetişen.
—Etnogr. Gölcül konutlardan oluşan köye denir. || *Gölcül konut*, yerden yüksek kazıklar üstüne yapılmış konut. (Günümüzde, Uzakdoğu'da, Afrika'da Yeni Gine'de ve Güney Amerika'da göl ve deniz kıyılarında gölcül konutlar bulunmaktadır. Bu çağdaş yapılar, cilalıtaş devrinde yapıldığı ileri sürülen ve *palafitta** adı verilen "gölcül siteler" varsayımını güçlendirmektedir.)
—Zool. Gölün, daha genel olarak da durgun tatlısuların içinde ya da kıyısında yaşayan hayvan türleri için kullanılır.

GÖLDÜZÜ, Bitlis'in Adilcevaz ilçesine bağlı bucak; 10 892 nüf. (1990); 12 köy. Merkezi *Göldüzü*, 1 047 nüf. (1990).

GÖLE, Doğu Anadolu bölgesinde Ardahan iline bağlı ilçe; 44 953 nüf. (1990); 1 420 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 55 köy. Merkezi, Ardahan'ın 50 km güneyinde *Göle* (esk. Merdinik), 7 542 nüf. (1990). Hayvancılık. Ormancılık.

GÖLE (Münir Hüsrev), türk siyaset adamı (Bayburt 1890 - Ankara 1955). İstanbul Mülkiye mektebi'ni bitirdi (1912). Yönetici olarak çeşitli yerlerde kaymakamlık, mutasarrıflık yaptı. Kerkük mutasarrıf vekili iken fransız işgaline karşı Kuvayı milliye çeteleri kurarak bunların başında savaştı. Bu hizmetlerinden ötürü TBMM tarafından kırmızı şeritli İstiklâl madalyasıyla ödüllendirildi. Afyonkarahisar mutasarrıfı iken ikinci TBMM'ye Erzurum milletvekili seçildi (1923-1927). Halk fırkası'ndan (CHP) ayrılarak Terakkiperver cumhuriyet fırkası'na geçti (1925). Gazi'ye karşı düzenlenen İzmir suikastı sanığı olarak İstiklâl mahkemesi'nde yargılandı, aklandı. Tekel genel müdür yardımcılığına atandı (1934). CHP Erzurum milletvekili seçildi (1939-1950). Recep Peker ve Hasan Saka'nın kurduğu hükümetlerde içişleri bakanlığı yaptı (1947-1949).

GÖLE (Turgut), türk siyaset adamı (Göle 1913). İstanbul lisesi'ni (1934), Mülkiye mektebi'ni (1937) bitirdi. Bucak müdürlüğü, kaymakamlık yaptı, olaylı geçen 1946 genel seçimlerinde Çubuk (Ankara) kaymakamı olarak baskıcı yönetimiyle ün yaptı. İçişleri bakanlığı'nca staj için ABD'ye gönderildi, dönüşünde emniyet genel müdürlüğünde görevlendirildi, Polis enstitüsü'nde öğretmenlik yaptı. Bu arada Ankara Üniversitesi hukuk fakültesi fark sınavlarını verip memuriyetten ayrıldı, avukatlığa başladı (1953). CHP Kars milletvekili seçildi (1954-1960). CHP genel sekreter yardımcılığında bulundu, Kurucu meclis üyesi oldu (1961). 1961-1964 yılları arasında CHP Kars senatörlüğü, 1965-1969 yılları arasında da bir kez daha milletvekilliği yaptı. 1967'de Güven Partisi'ni (GP) kuranlar arasında yer aldı, siyasal yaşamdan çekildi (1971).

GÖLEK a. Küçük su birikintisi, gölet.

GÖLERMEK gçz. f. *Yörs.* **1.** Akarsu sözkonusuysa, çukurlarda birikip gölcükler oluşturmak. **—2.** Hayvan sözkonusuysa, ipi ayağına ve boynuna dolaşarak kalkamayacak biçimde yere yıkılmak.

GÖLET a. **1.** Bir akarsuyun önüne set çekerek oluşturulan küçük göl. **—2.** Su birikintisi; gölek.
—Balıkç. *Balıkçı göleti*, bir akarsu ya da göl kenarında ve oldukça düzgün bir arazide, balık üretmek, yavru balıkların büyümesini sağlamak, avlanan balıkları canlı olarak saklamak amacıyla yapay olarak hazırlanan gölcük. Balıkçı göletlerinin temel özelliği, istendiğinde sularının boşaltılabilmesidir. Göletlerin alanı ve derinliği, yapılan işin kapasitesine ve yetiştirilecek balığın cinsine göre saptanır.
—Deric. İçinde derilerin ıslatıldığı havuz.

GÖLGE a. **1.** Işığı engelleyen bir cismin bir yüzeye aktardığı az çok bozulmuş karanlık izdüşümü: *Akşama doğru ağaçların gölgeleri uzamaya başlar.* **—2.** Işığı kesen yarı saydam bir yüzey üzerinde beliren karanlık şekil: *Perdenin arkasında bir gölge görüyorum.* **—3.** Yarı karanlıkta güçlükle seçilen birinin belirsiz şekli, karaltı: *Gece karşı eve giren bir gölge gördüm.* **—4.** GÜNEŞ'e karşıt olarak, güneş görmeyen yer; gölgelik: *Güneş çarpmasından korunmak için gölgede oturmak. Ortancalar gölgeyi sever.* **—5.** Daha açık bir fon üzerindeki karanlık alan, leke: *Gözlerinin altında gölgeler belirmişti. Yeni terlemeye başlayan bıyıkları dudağının üzerinde hafif bir gölge oluşturuyordu.* **—6.** Ed. *Bir şey (soyut) gölgesi*, o şeyden çok küçük bir miktar; azıcık: *Yüzünden bir umutsuzluk gölgesi geçti.* **—7.** *Bir şeye gölge düşmek (düşürmek)*, onda sakıncalı, olumsuz, endişe yaratacak bir durum

ortaya çıkmak (çıkarmak): *Ününe gölge düşmek (düşürmek).* || *(Bir kimseye) gölge etmek,* ışığını engelleyerek bir kimseyi rahatsız etmek: *Çekil, gölge ediyorsun;* bir işin düzenini bozacak davranışlarda bulunmak: *Gölge etmesin de yardımı kendisinin olsun.* || *Gölge gibi,* sessizce varlığını belli etmeksizin: *Karanlığın içinde gölge gibi süzüldü;* varlığını belli etmeyen: *Gölge gibi bir adam.* || *Bir şeyi, bir kimseyi gölgede bırakmak,* onu geride bırakmak, onu aşmak: *Bu rekor, daha önceki bütün rekorları gölgede bıraktı. Ustasını bile gölgede bıraktı.* || *Gölgede kalmak,* bir kimse sözkonusuysa, ortaya çıkmamak, gizlenmek: *Her zaman gölgede kalmayı tercih etmiştir.* || *Gölgesinden korkmak,* korkulu, kuruntulu ve aşırı ölçüde korkak olmak.

—Bot. *Gölge bitkisi,* az ışık alarak gelişebilen yeşil bitki (eğrelti, bazı yosunlar, sarı ballıbaba, kısamahmut). [Kuvvetli ışık, klorofilin bir bölümünü yıpratarak bitkinin gelişmesini engeller. Fotosentezin, solunumla karbon kaybını dengelediği "ödünleme noktası" gölge bitkileri için çok düşüktür: yüz lüks dolayında.]

—El sant. *Gölge işi,* sık işlenmiş bir tür kozayağı işi. (Saydam ve ince bir kumaşın tersine işlenir, kumaşın yüzünde düzenli bir iğne ardı işi gözükür.)

—Gök. fiz. Bir güneş lekesinin en koyu merkez bölgesi. || *Devinimli gölgeler,* tam güneş tutulması sırasında yeryüzünde koyu ve açık şerit ağı biçiminde az çok hızla ilerleyen ve atmosferin yöresel ayrıklığından kaynaklanan olay.

—Gökbil. *Gölge konisi,* bir gezegenin ya da bir uydunun, Güneş'e karşıt yöne düşen koni biçimindeki gölgesi.

—Havc. *Aerodinamik gölge,* bir uçağın kanadının ya da kuyruk takımının arkasında oluşan burgaç bölgesi.

—Mit. Maddesel varlığı olmayan bir çeşit hayalet olarak düşünülen ölmüş kimse. || *Gölgeler ülkesi,* paganların öbür dünyası.

—Opt. Bir nesnenin ışık kaynağına ters yönde bulunan aydınlanmamış bölümü. || *Taşınan gölge,* ışık kaynağına göre bir nesnenin arkasında yer alan bir düzlemin aydınlanmamış bölgesi.

—Ormanc. *Gölge ağacı,* belirli oranda gölgeye katlanan ağaç; gençken gelişmek için diğer ağaçların gölgesine muhtaç olan ağaç. (Gürgen ve göknar gölge ağaçlarıdır. Tipik bir ışık ağacı olan dişbudak gibi bazı türler, gençken hafif bir gölgelikte daha iyi gelişir.)

—Psikan. Başka rüya görüntülerinden kara bir nitelemeyle ayrılan ve C. G. Jung'a göre bireysel bilinçdışını yansıtan rüya görüntüsü. (Gölge, ben ile uyuşmaz sayılıp bilinçdışına sürülen her şeyi temsil eder.)

—Sey. oy. *Gölge oyunu,* parmakların durumunu değiştirerek ellerle gölgeler yapma sanatı. (Bir ışık kaynağı ve bir ekran arasında, konu, kapalı ya da birbirine geçmiş parmaklarla ekrana yansıyan gölgeler elde edilir.)

—Sey. oy. ve Tiyat. *Gölge oyunu, gölge tiyatrosu,* ya da *çin gölge oyunu,* kişileri genellikle eklemli siyah siluetlerden (deri vb. gereçlerden yapılmış renkli figürler) oluşan, dikey çubuklarla haraket ettirilen ve geriden aydınlatılıp beyaz, saydam bir perdenin arka yüzünde gözüken seyir oyunu. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Spor. *Gölge oyunu,* antrenmanlarda ısınmak amacıyla yapılan eşli alıştırma. (Eşlerden birinin önde koşarak yaptığı çeşitli hareketleri arkadaki eşin de yinelemesi.)

—Tuhf. Triko dokumadaki ilmek sıralarında farklı bir görünüş ya da renkte olan yatay defo. (Gölge, hammaddenin homojen olmayışından, renk farklılığından ya da trikotaj makinesinin ayarsızlığından meydana gelebilir.)

◆ sıf. **1.** Gölge olan; gölgeli: *Gölge bir yer bulup biraz dinlenelim.* **—2** *Gölge adam,* arka planda kalarak olayları, durumları izleyen kimse için kullanılır.

—Siyas. bil. *Gölge kabine,* İngiltere'de çoğunluğun değişmesi durumunda yeni hükümeti kurabilecek muhalefet üyelerinin oluşturduğu topluluğa verilen ad; böylece bakanlıkların dağılımı önceden yapılmış olur.

—TV. *Gölge görüntü,* bir televizyon alıcısının ekranında beliren, olağan görüntüden daha zayıf hafifçe kaymış ikincil görüntü. (Radyo dalgalarının, düz yola eklenen bir yol oluşturarak yansımasından kaynaklanır.)

—ANSİKL. Sey. oy. ve Tiyat. Gölge tiyatrosunun Çin'de hiç değilse XI. yy.'dan beri var olduğu ve bu ülkeden çıkıp yayıldığı sanılmaktadır; fakat Hindistan ya da Tibet kaynaklı da olabilir. Gölge tiyatrosu, bütün Doğu ve Ortadoğu'da geniş ölçüde yayılmıştır.

•*Türkiye'de gölge oyunu.* Gölge oyunun Türkiye'ye ne zaman ve nereden geldiği konusunda çeşitli görüşler vardır. Prof. Jacob'un bir olasılık olarak öne sürdüğü ve Tahir Alangu'nun da desteklediği bir görüşe göre, karagöz oyunlarında çingene öğelerinin fazlaca yer alması da dayanak olarak gösterilerek, Türkiye'ye gölge oyunun çingene oynatıcılar aracılığıyla Cava ve Hindistan'dan geldiği öne sürülmüştür. Ancak bu görüşü güçlendirecek herhangi bir kanıt yoktur. Bir görüşe göre de, gölge oyunu XVI. yy'da Yahudiler aracılığıyla İspanya ya da Portekiz'den Türkiye'ye gelmiştir. Nitekim XVII. yy. gezginlerinden Thévenot, Türkiye'de gördüğü gölge oyunlarını anlatırken oynatıcıların çoğunluğunun yahudi olduğunu yazar. Çok çeşitli kaynaklarda da yahudi oynatıcılardan ve oynattıkları çeşitli gölge oyunlarından söz edilmektedir. Bunun yanı sıra bu ülkelere de gölge oyununun Araplar'dan geçmiş olması olasılığı üzerinde durulmaktadır. Ancak bu konuda kesin bir sonuca varabilmek için eldeki kaynaklar yetersizdir. Oysa gölge oyununun XVI. yy.'da Mısır'dan Türkiye'ye geldiği konusunda oldukça fazla kanıt vardır. Bunlardan en önemlisi, ilk kez Prof. Jacob'un ilgisini çeken, arap tarihçi Mehmet bin Ahmet bin İlyas ün-Hanefi'nin *Bedâyi üz-zuhur fi vekaayi üddühûr* adlı mısır tarihidir. Bu kaynakta Mısır'daki gölge oyunundan söz edilmekte ve Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı ele geçirdikten sonra (1517) astırdığı memluk sultanı Tomanbay'ı canlandıran bir gölge oyununu izleyip çok beğendiği, oynatıcıya işlemeli bir kaftan armağan edip İstanbul'a giderken kendisiyle birlikte gelmesini istediği kayıtlıdır. Nitekim kaynaklardan kendisiyle birlikte altı yüz mısırlının İstanbul'a geldiği ve üç yıl sonra da yurtlarına döndükleri öğrenilmektedir. Öküz Mehmet Paşa'nın padişah kardeşi Gevherhan Sultan'la evlenmesi nedeniyle düzenlenen şenliklere de Mısır'dan gölge oyunu oynatıcılarının getirildiği bilinmektedir. Bu görüşü destekleyen kanıtlardan biri de XVI. yy.'da gölge oyunu üzerine belgelerin birden artması ve kukla için kullanılan hayal sözcüğünü gölge oyunundan ayırmak için *zıll ü hayal* ya da *hayal vüzıl* terimlerinin kullanılmış olmasıdır. Ebussuut Efendi'nin gölge oyununa ilişkin fetvaları da gene XVI. yy.'dadır. 1582 şenliğini anlatan *Surname-i hümayun*'da da gölge oyunu ayrıntılı bir biçimde anlatılmakta, ustaların adları verilmektedir.

Bu belgelerden de anlaşılacağı gibi, gölge oyununun Türkiye'ye girişine ilişkin en sağlam görüş, XVI. yy.'da Mısır'dan geldiğine ilişkin olandır. XVII. yy.'da ise türk gölge oyununun kesin biçimini aldığı görülür. Türkler, XVI. yy.'da Mısır'dan perde gerisine gölge yansıtarak oyun oynatma tekniğini almış, buna kendi yaratıcılığını da katarak çok renkli, hareketli özgün bir biçim vermişlerdir. İlkin Mısır gölge oyunlarında görülen birbirinden kopuk sahneler türk gölge oyununda da yer almıştır. Mısır gölge oyununda tiplemeler yoktur. Nitekim XVI. yy.'da Karagöz ve Hacivat adından söz edilmez. Ancak daha sonra özellikle XVII. yy.'da başta Evliya Çelebi olmak üzere, birçok gezgin, karagöz oyunlarından ve tiplemelerinden söz etmişlerdir. Türk gölge oyunu kesin biçimini aldıktan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun etki alanı ve çevresinde yayılmış, Mısır'a da bu yeni biçimiyle dönüp yerleşmiştir. Nitekim birçok gezgin, XIX. yy.'daki Mısır gölge oyunundan söz ederken bunun karagöz olduğunu, Mısır'a Türkler aracılığıyla geldiğini ve çoğunlukla türkçe oynatıldığını anlatır. Türk gölge oyunu Karagöz-Hacivat tiplemesi belirginleşip yerleştikten sonra "Karagöz*" adıyla anılmaya başlamıştır. (→ Kayn.)

GÖLGEBALIĞI a. *Thymallus* cinsinin Türkiye sularında yaşayan üç türüne verilen genel ad. (Alabalıkgiller familyası.)

—ANSİKL. Gölgebalığının üç türü (*Thymallus thymallus, T. vexillifer* ve *T. vulgaris*) de yaldız gibi parlayan derili, yeşil ve mavimsi sırtlı, yanları parlak gümişi-gri zemin üzerine esmer çizgili balıklardır. Başları oldukça küçük, alt çenesi üst çenesinden kısadır. Küçük balıklar, böcekler, yengeçler, karidesler, yumurtalar ve larvalarla beslenir.

GÖLGEBALIĞIGİLLER a. Sıcak ve ılık denizlerin 100-150 m derinlikteki kıyılarında, bazen de ırmaklarda ve acısularda, az tuzlu kesimlerde yaşayan kemiklibalık familyası. (Bil. a. *Sciaenidae.* Levrekbalığımsılar takımı.)

—ANSİKL. Gölgebalığıgillerin temel özelliği yumuşak, çok uzun sırt yüzgeçleri, kısa kuyruk yüzgeçleri, ktenoit pulları ve güçlü dişleridir. Çok büyük ve güçlü kaslarla donanan yüzme keseleri, titreşim aracılığıyla ses çıkarmalarına olanak verir. Bu seslerin, gölgebalığıgillerin toplumsal örgütlenmesinde rol oynadığı sanılır. Bazı türleri tatlısularda yaşamaya uyarlanmıştır: örneğin Amerika'daki *Aplodinotus grunniens.* Türkiye sularında yaşayan 3 türü vardır: minakop*, işkine*, sarıağız*.

GÖLGECİL sıf. Gölgeyi seven ya da gölgede yetişen.

GÖLGEKUŞU a. Siyaha çalan tüylü, uzun bacaklı, güçlü gagalı ve iri tepelikli büyük kuş. (Bil. a. *Scopus umbretta;* çekiçbaşgiller familyası.)

—ANSİKL. Gölgekuşu, Afrika'da Sahra'nın güneyiyle Yemen ve Madagaskar arasında yaşar. Az derin sularda çamur içinde bulduğu hayvanlarla, kurbağalarla ve böceklerle beslenir. Bir harçla sıvadığı, çeşitli döküntüler ve otlarla bezediği çok büyük bir yuva yapar ve buraya bıraktığı 3-6 yumurta üzerinde bir ay süreyle kuluçkaya yatar.

gölgebalığı
(Thymallus thymallus)

GÖLGELEME a. Gölgelemek eylemi.

—Haritc. Ara renkler kullanarak engebenin yumuşak bir biçimde anlatımı.

—Opt. Mikroskopta görmek için saydam bir öğeyi saydamsız bir hale dönüştürme. (Örneğin, elektron mikroskobunda incelenecek kalıplanmış plastik yüzeyler, vakumda buharlaştırmayla elde edilen altın çökeltisiyle gölgelenir.)

GÖLGELEMEK g.f. **1.** *Bir yeri, bir şeyi gölgelemek,* orayı, o şeyi gölgesiyle kaplamak, oraya gölge vermek: *İki yakaya sıralanmış ağaçların gölgelediği cadde.* **—2.** *Ed. Bir şeyi gölgelemek,* onu karartmak: *Siyah kirpiklerin gölgelediği mavi gözler.* **—3.** *Bir şeyi (soyut) gölgelemek,* onu sönük duruma getirmek, değerini azaltmak; karartmak, bozmak: *Bu olay mutluluklarını gölgeleyecek. Bir kimsenin ününü gölgelemek.*

—El sant. *Bir nakışı gölgelemek,* renkli nakışlarda, daha önceden işlenmiş bazı bölümleri, daha koyu bir tonla yeniden işleyerek gölgeli duruma getirmek. || Yapma çiçek yapraklarının kenarlarını, bir bölümünü diğerlerine göre hafifçe farklılaştırarak fırçayla renklendirmek.

—Güz. sant. Bir desende, bir resimde gölgeleri belirtmek.

◆ **gölgelenmek** dönüşl. f. Gölgeli duruma gelmek.

◆ **gölgelendirmek** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi, bir yeri gölgelendirmek*, orayı gölgelemek, oraya gölge yapmak. **—2.** *Bir şeyi gölgelendirmek*, onu karartmak, bozmak.

GÖLGELENDİRMEK → GÖLGELEMEK.

GÖLGELENME a. Foto. Görüntüdeki açıların ya da kenarların gözle görünür bir biçimde kararması; bu kararma, objektifin ilettiği ikincil ışık ışınları, objektifin montürü, uygun olmayan bir güneşlik ya da fotoğraf makinesinde iyi yerleştirilmemiş bir kaş tarafından, tümüyle ya da kısmen kesildiğinde ortaya çıkar.

GÖLGELENMEK → GÖLGELEMEK.

Gölgeler, Ahmet Muhip Dıranas*'ın üç perdelik oyunu (1947). Oyunun baş kişisi 50 yaşlarında, oldukça varlıklı bir baba, artık yaşlandığını, ölüme yaklaştığını düşünür. Yarattığı düş dünyası içinde yavaş yavaş çevresinden kopar, içine kapanır. Öldükten sonra unutulma korkusu, aile bireylerine yük olmaya başladığı saplantısı, giderek cinnete dönüşür. Kendini, duvardaki narçiçeği rengi elbiseli bir kadın portresiyle avutur. Bir camın kırılışı, bir yakınının hastalanması, ya da çalar saatin durması gibi bırtakım olaylar ondaki çöküntüyü hızlandırır. Narçiçeği elbiseli kadını ve vücudu toprağa girer girmez ailesinin kasa anahtarını ele geçirmek için nasıl çekişeceğini düşünerek ölür.

Spiritualist ve yazgıcı bir görüşe dayanan, bu bakımdan Dıranas'ın şiir anlayışına da karşıt nitelikli yapıt, İstanbul Şehir tiyatrosu'nda (1945). Ankara Devlet tiyatrosu'nda (1952, 1982) oynandı. CHP piyes yarışmasında (1947) ikincilik kazandı.

GÖLGELİ sıf. **1.** Gölgesi olan. **—2.** Nitelik ve ayrıntıları iyice bilinmeyen .

GÖLGELİK a. **1.** Güneş ışınlarının gelmediği yer için kullanılır: *Gölgelikte dolaşmak.* **—2.** Gölge sağlayan şey; şemsiye tente, çardak, perde vb.

—Hayvc. Yazın hayvanlar gölgede dinlensin diye yapılan üstü kapalı, ama her yanı açık bir çeşit ağıl.

—Tarım. Çalı çırpıdan yapılan ve bitkileri güneşin şiddetinden korumaya yarayan perde.

◆ sıf. Çiçekç. *Gölgelik perde*, kanaviçeden yapılan ve nazik bitkilere gölge sağlamaya yarayan perde.

GÖLGEOLAY a. Fels. Görüngüyü etkilemeksizin ona eklenen şey. (Bazı filozoflar bilinci bir gölgeolay olarak görür. Onlara göre kişinin edimleri birbirlerine mekanik olarak bağlanır ve bu edimlerin bilinci, onları meydana getiren sinir akımının yansımasından başka bir şey değildir.)

GÖLGEOLAYCILIK a. Fels. Bilinci basit bir gölgeolaya indirgeyen kuram.

GÖLGESİZ sıf. Gölgesi olmayan .

GÖLHAN (Mehmet), türk yönetici, siyaset adamı (Adapazarı 1929). İstanbul Teknik üniversitesi'ni bitirdi, mühendis olarak çalıştı, YSE genel müdürlüğü, Köyişleri bakanlığı müsteşarlığı yaptı. Sadi Irmak tarafından kurulan ortaklık hükümetinde (kasım 1974 - mart 1975) parlamento dışından sanayi bakanlığına getirildi. Güven oyu alamayan bu hükümete dört buçuk ay bakanlık yaptı. 12 eylül 1980 askeri harekâtından sonra siyasi etkinliklere yeniden izin verildiğinde Büyük Türkiye partisi (BTP) kurucuları arasında yer aldı (1983), bu parti kapatılınca kimi Adalet partili ve Cumhuriyet halk partili yöneticilerle birlikte Çanakkale Zincirbozan'da gözaltında tutuldu (1983). Serbest bırakılınca yeni kurulan Doğruyol partisi'ne (DYP) girdi ve genel başkan yardımcısı seçildi. 1987 ve 1991 genel seçimlerinde DYP'den Sakarya milletvekili oldu.

GÖLHİSAR, Akdeniz bölgesinde Burdur iline bağlı ilçe; 14 763 nüf. (1990); 6 köy. Merkezi, Burdur'un 108 km güneybatısında *Gölhisar*, 10 434 nüf. (1990). Tarımsal üretim (tahıl, şekerpancarı). Hayvancılık. Ormancılık. Linyit yatakları.

GÖLKÖY, esk. **Kuşluyan,** Orta Karadeniz bölümünde Ordu iline bağlı ilçe; 53 986 nüf. (1990), 512 km^2; 24 köy. Merkezi, Ordu'nun 60 km G.-G. B.'sında *Gölköy*, 18 149 nüf. (1990). Fındık.

Gölköy barajı, Bolu ilinde, Büyüksu çayı üzerinde kurulu baraj. 1970'te işletmeye açıldı. Sulama ve taşkından koruma amacıyla yapılan barajın gövdesi toprak dolgu tipinde, su toplama hacmi 24 milyon m^3, göl alanı 1,31 km^2, sulama alanı 11 228 ha'dır.

GÖLLEK a. *Yörs.* Ağaçları sulamak için diplerinde açılan çukur.

GÖLLEMEK g. f. *Bir yeri göllemek*, orada, bir su birikintisi oluşturmak.

◆ **göllenmek** dönş. f. Su, özellikle de akarsu sözkonusuysa bir yerde birikip gölcük olmak.

GÖLLENMEK → GÖLLEMEK.

GÖLLER, Ordu'nun Çatalpınar ilçesine bağlı köy; 2 440 nüf. (1990).

GÖLLER yöresi, Akdeniz bölgesinde Antalya bölümünün iç kesiminde, B. Toroslar'ın birbirine yaklaşan değişik doğrultudaki sıralarının kesiştiği alanda, tektonik çukurlarda yerleşmiş birçok gölün yer aldığı yöreye, göl sayısının çokluğu nedeniyle verilen ad. Eskiden bölgeye, merkezi Eğirdir olan bir beyliğin adından ötürü, Hamiteli denirdi.

GÖLLET, Erzurum'un Şenkaya ilçesine bağlı Kömürlü bucağının merkezi, 596 nüf. (1990).

GÖLLÜ, Kırşehir'in merkez ilçesine bağlı bucak; 5 337 nüf. (1990); 22 köy, Merkezi *Göllü*, 260 nüf. (1990).

GÖLLÜDAĞ. Arkeol. Niğde'nin merkez ilçesi, Yeşilgölcük bucağına bağlı Kömürcü köyü yakınında Geç Hitit döneminden kent kalıntısı. 1933'te, yörede bir aslan heykelinin bulunması üzerine, önce Remzi Oğuz Arık (1934), daha sonra da Burhan Tezcan (1968) yönetiminde kazı yapıldı. İ.Ö. VIII. yy.'da büyük bir yangın geçirerek terk edildiği anlaşılan kentin surları ve öteki yapıları çok yıkıktır. D., G. ve K.-B.'da üç girişi olan surların içinde birbirinden yollarla ayrılmış yapılar bulunmuştur. Saray ya da tapınak olduğu sanılan büyük bir yapının G.'indeki çift kapılı ana girişin iç kapısı sfenks, dış kapısı aslan kabartmalıdır (Boğazköy, Arslantepe, vb. hitit kentlerinde de bu tür kapılar vardır). Çevrede de çift başlı aslan, arka ayakları üzerine oturan kanatlı sfenks ve yüksek kabartma tekniğinde işlenmiş bir aslan kabartması ele geçti. Bunların yanı sıra, geyik ve tek merkezli daire motifli phrygia seramiği benzeri pek çok çanak çömlek parçası bulundu.

GÖLMARMARA, Ege bölgesinde Manisa iline bağlı ilçe; 16 729 nüf. (1990); 10 köy. Merkezi, Manisa'nın 67 km doğusunda *Gölmarmara*,10 976 nüf. (1990).

GÖLOVA, esk. **Mügren,** Antalya'nın Elmalı ilçesinde bucak; 2 894 nüf. (1990); 7 köy. Merkezi *Gölova*, 781 nüf. (1990).

GÖLOVA, İç Anadolu'da Sıvas iline bağlı ilçe; 6 699 nüf. (1990); 29 köy. Merkezi, Sıvas'ın 182 km doğusunda *Gölova* (esk. Ağvanis), 2 554 nüf. (1990).

GÖLOVA, Kayseri'nin Sarıoğlan ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 947 nüf. (1990).

Gölova barajı, Sıvas ilinin Gölova ilçesinde, Kelkit suyu üzerinde baraj (1988). Sulama amacıyla yapılan ve gövdesi toprak dolgu tipinde olan barajın yüksekliği 22 m, su toplama hacmi 65 milyon m^3, göl alanı 4,85 km^2, sulama alanı 6 150 ha'dır.

GÖLÖLÇER a. Ölçbil. Düzey ölçmeye yarayan aygıt. (Kimi gölölçerler ölçülecek sıvının ya da toz halindeki katı maddenin her iki yanına yerleştirilen radyoaktif bir kaynak ve bir ışıma algılayıcısı içerir.) [Eşanl. LİMNİMETRE.]

GÖLÖLÇÜMÜ a. Göl sularının düzeyindeki dönemli değişimlerin ölçümü. (Eşanl. LİMNİMETRİ.)

GÖLÖREN, esk. **Gölviran,** Konya'nın Karapınar ilçesine bağlı aynı adlı bucağın merkezi iken yeni kurulan Emirgazi ilçesine bağlı köy oldu, 383 nüf. (1990).

GÖLPAZARI, Bilecik ilinin Batı Karadeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesiminde ilçe; 15 033 nüf. (1990); 47 köy. Merkezi, Bilecik'in 42 km kuzeybatısında *Gölpazarı*, 6 119 nüf. (1990). Tarımsal üretim (buğday, arpa, şekerpancarı, ayçiçeği, şerbetçiotu, meyve), hayvancılık, ipekböcekçiliği.

GÖLPINARLI (Abdülbaki), türk edebiyat tarihçisi (İstanbul 1900 - *ay. y.* 1982). Şeyhülmuhabirin ve Bozkaba diye anılan gazeteci Ahmet Âgah Efendi'nin oğlu. İstanbul'da Erkek muallim mektebi'ni (1927), Darülfünun edebiyat fakültesi'ni (1930) bitirdi. Liselerde öğretmenlik yaptı. Ankara Üniversitesi dil ve tarih-coğrafya fakültesi'nde türk-islam tasavvuf tarihi ve edebiyatı dersleri okuttu. 1949'da emekliye ayrıldı. Tasavvuf ve divan edebiyatı konularında araştırmalarıyla, arapça ve farsçadan çevirileriyle tanındı. Melamilik (*Melamilik ve melamiler*, 1931), Mevlana ve mevlevilik (*Mevlana Celalettin*, 1952; *Mevlana'dan sonra mevlevilik*, 1953; *Mevlevi adap ve erkânı*, 1963), Yunus Emre (*Yunus Emre, hayatı*, 1936; *Yunus ile Âşık Paşa*, 1941; *Yunus Emre divanı*, 1948; *Yunus Emre ve tasavvuf*, 1961) vb. konularda incelemeler yayımladı. Divan şairlerine ait yapıtları yayıma hazırladı (*Fuzuli divanı*, 1950; *Nedim divanı*, 1951; *Hüsn ü aşk*, 1968 vb.). Tasavvuf konuları, mezhepler ve tarikatları konu edinen kitaplar hazırladı (*100 soruda Türkiye'de mezhepler ve tarikatlar*, 1969; *100 soruda tasavvuf*, 1969; *Tasavvuftan dilimize geçen deyimler ve atasözleri*, 1977). Tasavvuf edebiyatıyla ilgili antolojiler düzenledi (*Alevi, bektaşi nefesleri*, 1963; *Türk tasavvuf şiiri antolojisi*, 1971).

Divan edebiyatını toplum sorunlarına uzak durmak, halka yabancı, biçimci bir edebiyat olmakla suçlayan *Divan edebiyatı beyanındadır* (1945) kitabı tartışmalara yol açtı. Sonradan bu sert yargılardan kendisi de uzaklaştı; divan şiirini zengin örnekleriyle tanıtan çalışmalarını yaşamı boyunca sürdürdü (*Divan şiiri*, 4 kitap, 1954-55; *Naili-i kadim*, 1953; *Şeyh Galip*, 1953 vb.). Kuran çevirisi (*Kuran-ı kerim ve meali*, 1955), farsçadan *Hafız divanı*(1944), *Mesnevi şerhi* (1973) vb. gibi çevirileri, aynı konuda yapılmış çalışmalar arasında önemli yer tutar.

GÖLSEL sıf. Gölle ilgili.

—Yerbil. *Gölsel çökel*, bir gölde oluşan ve akarsular tarafından getirilmiş gereçlere göre (killi ya da kireçli çamur, kum gibi), çeşitli özellikler kazanan çökel.

GÖLÜK ya da **GÜLÜK** a. *Yörs.* **1.** At, eşek, katır vb. yük ve binek hayvanı. **—2.** Eşek yavrusu. **—3.** At, eşek vb. sürüsü.

GÖLYAKA, Batı Karadeniz bölümünde Bolu iline bağlı ilçe; 19 775 nüf. (1990). 20 köy. Merkezi, Bolu'nun 65 km batısında *Gölyaka*, 3 931 nüf. (1990).

GÖLYAZI, esk. **İnesili,** Samsun'un Terme ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 2 463 nüf. (1990).

GÖLYAZI, Konya'nın Cihanbeyli ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 6 513 nüf. (1990). Belediye.

GÖLYURT, Adıyaman'ın Gerger ilçesine bağlı Taraksu bucağının merkezi, 1 713 nüf. (1990).

GÖMBE a. *Yörs.* Sacta ya da külde pişirilen bir tür ekmek.

GÖMBEK sıf. *Yörs.* Boynuzsuz öküz ya da keçi.

GÖMBÖS (Gyula), macar siyaset adamı (Murga 1886 - Münih 1936). Totaliter ideolojilerin etkisinde kalmış milliyetçi bir general olan Gömbös, Bethlen'e karşı çıktı; Bethlen istifa edince de onun yerine başbakan oldu (1932-1936).

GÖMEÇ → GÜMEÇ.

GÖMEÇ, esk. **Armutova,** Marmara bölgesinde Balıkesir iline bağlı ilçe; 11 020 nüf. (1990); 13 köy. Merkezi, Balıkesir'in 108 km B.-G. B.'sında *Gömeç,* 3 567 nüf. (1990).

Gömeçhatun türbesi, Konya'nın Musalla mezarlığında selçuklu türbesi (XIII. yy. sonu). Altta mumyalık, üstte basamaklarla çıkılan tek bir eyvandan oluşan türbe, Rüknettin Kılıç Arslan IV'ün karısı Gömeç Hatun için yaptırıldı.

GÖMELİ, Zonguldak'ın Alaplı ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 1 428 nüf. (1990).

GÖMGÖK sıf. (*gök;* mavi, yeşil'den pekiştirilerek). **1.** Yeşilin ya da mavinin koyuluğunu, parlaklığını vurgulamak için kullanılır; yemyeşil, masmavi: *Gömgök ovalar* **—2.** Bedendeki çürüğü vurgulamak için kullanılır: *Yumruğu yiyince gözü gömgök oldu.* **—3.** *Esk.* Aşırı derecede: *"Birisi gömgök deli, birisi kızıl divanedir"* (Mesihi, XV. yy.).

GÖMLEK a. **1.** Bedenin üstüne giyilen, önden düğmeli, kollu, yakalı giysi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Omuzdan dize kadar inen atkılı kadın iç çamaşırı; kombinezon. **—3.** Kitapların kirlenmesini, çabuk yıpranmasını önlemek amacıyla kapaklarına geçirilen kılıf. **—4.** İçine kâğıtların konduğu, ikiye katlanmış hafif, dayanıklı karton; dosya kartonu. **—5.** Soy zincirinde kuşaklardan her biri; batın: *İki gömlek önceki dedelerimiz Balkanlar'dan göçmüşler.* **—6.** İki şey karşılaştırılırken, değerce birinin daha yüksek ya da daha düşük olduğunu belirtir: *Bu malın kalitesi bir gömlek daha iyi.* **—7.** Beyaz ışık elde etmeye yarayan lambanın üstüne geçirilen kılıf. **—8.** *Gömlek değiştirmek,* sözkonusu yılansa, üstderisini değiştirmek; bir kimseyse, huy ya da düşünce değiştirmek. ||*Gömlek eskitmek,* ömür sürmüş olmak: *O senden iki gömlek daha fazla eskitmiştir, her şeyi bilir.* ||*(Birini) gömleğinden geçirmek,* birini evlat edinmek, kendisinin bir parçası durumuna getirmek.

—Bot. Soğanı ve soğanlı bitkileri saran ve ortadaki cücükle silindir biçiminde bitişip kaynaşarak tepe tomurcuğunu örten yaprak kökenli kılıf. ||Bazı eğrelti türlerinin yapraklarının alt yüzünde bulunan spor keselerini örten ve koruyan, kimisinde her yıl düşüp mevsiminde yenilenen, üstderi kökenli çok ince küçük perde. ||Güveyfeneri çiçeğinin kılıfı gibi döllenmeden sonra büyüyerek meyveyi saran zarsı çanak.

—Böcbil. Bir böcek larvasının yaptığı göz, koza ya da kabuk.

—Ciltç. Broşlanmış ya da ciltlenmiş bir kitabın üzerine geçirilen ve uçları ileri doğru katlanan koruyucu kılıf. (Eşanl. ŞÖMİZ.)

—Geleneks. giy. *Ak gömlek,* daha çok iç giyim olarak kullanılan, beyaz pamuklu kumaştan, yaka kol ve etek uçları aynı renkte işlemelerle bezenmiş giyecek. (Mevsimine göre, dış giyim olarak da kullanılır.)

—Isıbil. *Buhar gömleği,* bir silindirin çift çeperi arasında yer alan ve silindire giren kızgın buhar ile atmosfer arasında ısı kaybını azaltmaya yarayan doymuş buharla dolu alan. (Eşanl. BUHAR ZARFI.)

—Isıbil. ve Isıt. havld. Bir kazanın sactan yapılmış dış zarfı. ||Bir pompada, boru donanımında, ısıtma için buhar dolaşımını sağlayan çift çeperli zarf.

—Isıl. mot. *Gömlek geçirme,* ısıl bir motorda, silindir içine ince çelikten bir astar geçirme.

—İnş. Toprak bir kanalı çevreleyen kâgir duvar. (Eşanl. KILIF.) ||Bir ısıtıcı çevresinde örülen tuğla duvar. ||*Emniyet gömleği,* sızdırmazlık koşullarının özel bir önem kazandığı dam örtülerinde genellikle kaplama şeritlerinin birleşme yerlerine koyulan metal parça.

—İpekböcç. İpekböceği kozasının katlarından herbiri.

—Kasapl. *Gömlek yağı,* domuz, koyun ve dananın iç organlarını saran saydam yağımsı zar.

—Mak. san. Bir makine parçasını dıştan ya da içten kaplayan öğe. (Gerek erken aşınmayı önlemeye, gerek parçayı soğutmaya ya da ısıtmaya yarayan akışkanın dolaşımını sağlamaya yarar.)

—Seram. Kütahya seramik fırınlarında, ana gövdeyi oluşturan iç içe iki silindirik duvardan, içteki, tek sıra tuğladan örülmüş incesine verilen ad.

—Sil. *Gömlek geçirme,* bir mermi çekirdeğini metalle kaplama. ||*Mermi gömleği,* yivli eski top mermilerinin, önce kurşun, sonra bakırdan yapılan zarfı. (Tüfek mermilerinin kurşundan ya da sert çelikten yapılan çekirdekleri mayşor ya da çelikle kaplanırdı.) ||*Topa gömlek geçirme,* yıpranmış bir topu yenilemek için namluya çelik bir boruyu basınç uygulayarak geçirme. (Kimi toplarda sökülüp takılabilen gömlek vardı.)

—Spor Yağlı ve karakucak güreşlerde, güreşçiler arasındaki güç, ağırlık ve teknik farkı belirten soyut ölçü.

—Terz. *Gömlek ceket,* yazın ceket yerine giyilen, düz kesimli, ince kumaştan gömlek. || *Gömlek elbise,* düz, kemersiz elbise.

—ANSİKL. Yunanlılar'ın *endymata*'ları, Romalılar'ın tunikleri, kökeni frank dönemine kadar uzanan gömleğin benzerleriydi.

Osmanlılar'da Batı'ya özgü giyimin Tanzimat döneminde yaygınlaşmasıyla giyilmeye başlanan gömlek, Avrupa'dan gelen bir moda olması nedeniyle frenkgömleği adıyla anılıyordu. (→ FRENKGÖMLEĞİ.)

GÖMLEKÇİ a. Gömlek diken ve/ya da satan kimse.

GÖMLEKÇİLİK a. Gömlek dikme ve/ya da satma işi.

GÖMLEKLİ sıf. Gömleği olan.

—Bot. Çok belirgin bir ya da birkaç gömlekle sarılmış olan.

GÖMLEKLİK a. Bezayağı armürde dokunan ve özellikle iç çamaşırı ve gömlek yapımında kullanılan pamuklu dokuma.

◆ sıf. Gömlek yapmaya uygun kumaş için kullanılır: *Gömleklik ipek.*

GÖMLEKLİLER a. Larvasının kuyruğunda kendine özgü bir sırt ipi (korda) ve erişkinlerinde kalın bir gömlek bulunan, bir yere tutunarak ya da pelajik sularda serbestçe yüzerek yaşayan deniz hayvanları şubesi. (Gömlekliler bazı bilim adamlarına göre bir şube, bazılarına göreyse ilkel kordalılardan oluşan bir altşubedir. Bil a. *Tunicata* ya da *Urochordata.*)

—ANSİKL. Gömlekliler, ikincilağızlılarla ve omurgalılarla birlikte kordalılar dalında sınıflandırılan hayvanlardır. Bu hayvanlar kendilerine özgü kuyruklu bir larva evresinden sonra başkalaşma geçirerek kesecik biçimli bir erişkin haline gelir. Bu evrede larvanın iskelet ekseni olan sırt kordası artık kaybolmuş, sölomlar dışyürek zarına indirgenmiştir. Erişkinin bedenil, selüloza benzer kimyasal bir maddeden (tünisin) oluşan sert ve kaygan bir gömlekle kaplıdır. Gömleklileri omurgalılara yakınlaştıran başlıca özellikler, arka sinir kordonu altında bir korda (iplik) ve sindirim borusunun önünde çift solungaç yarıklarıyla delinmiş büyük bir yutak (solumaya ve planktonla beslenmeye yarar) bulunmasıdır.

Gömlekliler **şubesi 3 sınıfa bölünür.** Ekliceler*, neoteniyle erişkin haldeyken de larva özelliklerinden bazılarını korurlar. Ekliceler pelajik sularda tek başlarına yaşayan, içinde yaşadıkları ve aralıksız yeniledikleri saydam bir kabuk salgılayan hayvanlardır. *Thaliacea** pelajik sularda koloniler oluşturarak yaşayan gömleklilerdir. Eşeyli ya da eşeysiz üreyen bu hayvanlar arasında salpalar, *Doliolum*'lar ve *Pyrosoma*'lar sayılabilir. Son olarak tulumlular* ise, çok sayıda türden oluşan, tek başlarına ya da koloniler halinde bir yere tutunarak yaşayan, erişkinleri kesecik biçiminde olan gömleklilerdir. Bütün denizlerde yaşayan gömleklilere kıyı şeridi bölgelerinden derin deniz diplerine kadar her yerde rastlanır.

Büyük Larousse

Gömeçhatun türbesi
Konya

GÖMME a. **1.** Gömmek eylemi. **—2.** Ölüyü toprağa gömmek işi; defin. (Bk. *ansikl.* böl. Huk.)

—İnş. İnce mermer ya da taş öğeleri kakma.

—İsl. → CENAZE.

—Mak. san. Sabitleştirme amacıyla bir parçanın diğer bir parça içine boşluksuz olarak sokulması. Bu parçanın durumu. (Eşanl. BOŞLUKSUZ GEÇME.) || Tasarlanışı ve uygulanışı bakımından üzerine yerleştirildiği parçayı aşmayan parça ya da parça bölümü (örn. vida başı). || Kalıplamayla ya da dökümle bir parça elde edilirken bu parçanın içine yerleştirilen bir diğer parça. || *Dolgu gömmesi,* iç ve dış profilleri vida yivleri biçiminde olan ve bozulan kılavuz çekilmiş delikleri düzeltmede kullanılan helisel parça.

—Matbaac. İnisiyal, tablo resim gibi değişik ölçülerde klişeler içeren bir sayfanın dizgisinde sayfa düzenleyicinin bu klişeleri normal satırlar arasına koyarak yazıları çevresine yerleştirmesine dayanan düzenleme.

◆ sıf. Bir şeyin içine gömülmüş ya da yerleştirilmiş olan şey için kullanılır: *Gömme kilit. Gömme banyo.*

—Marangl. *Gömme dolap,* a. bir duvar boşluğunu ya da girintisini kapatan, raflar ve askılıklar içeren, sabit bir kasa ile bir ya da iki kapıdan oluşan bir dolap. || *Gömme kilit,* cumba içine açılan yuvaya yerleştirilen kilit.

—Sıh. tes. *Gömme banyo,* ayaklı banyoların tersine döşeme içine gömülen ve mermer, fayans ya da mozaik karolarla kaplanan yıkanma teknesi.

—Süslem. sant. *Gömme şemse,* eski türk ciltlerinde, kapak mukavvasına oyulan yuvaya, ayrı bir parçayla kabartma olarak yapılan madalyon biçiminde süsleme.

—ANSİKL. Huk. Gömme ancak yasada belirtilen yetkililer tarafından verilen ve ölen kişinin kimliğini, adresini, eğer biliniyorsa ölüm nedenini ve gömülmesine izin verildiğini açıklıkla belirten bir kaydı içeren "gömme izni"nin verilmesiyle mümkündür. Umumi Hıfzısıhha kanunu uyarınca gömme iznini vermeye yetkili kişiler, belediye tabipleri, bunların bulunmadığı yerlerde hükümet tabipleri, hastane ve ben-

zeri sağlık kurumlarında bu kurumların müdür ya da baştabipleri, bunlardan hiçbirinin bulunmadığı yerlerde ise yörenin en büyük mülki idare amirince atanan kişilerdir. Gömme izni, ölen kişinin muayenesinden sonra verilir; ölüm nedeninin kaza ya da bulaşıcı bir hastalık olduğu kuşkusu varsa, ilgili yerlere haber verilir.
—Tar. Anadolu'da Yenitaş döneminde ölüler yerleşme içine (intra mural) gömülüyordu. Ölümden sonra yaşamın sürdüğü inancından yola çıkarak ölülerin yanlarına günlük yaşamlarında kullandıkları çok çeşitli eşyalar, araçlar, gereçler bırakılıyordu. Kimi yerleşmelerde ele geçen bedensiz kafatasları, bir ata kültünün varlığına bağlanmaktadır. Yenitaş döneminin en önemli yerleşmelerinden olan Çayönü'nde ölüler hoker durumunda (baş ve dizler ana rahmindeki gibi karına çekilmiş biçimde) ve takılarıyla birlikte evin tabanına gömülmüştür. Taştan kulak tıkaçları ölü gömmede daha sonra da görülen bir geleneğin ilk örnekleridir. Çatalhöyük'te yapılan kazılarda da odaların duvarları boyunca yerleştirilmiş sekilerin altından hoker durumunda iskeletler ortaya çıkarılmıştır. Bakırtaş dönemindeyse yerleşmelerde mezar bulunmaması, yerleşme dışı (extra mural)gömme geleneğinin yaygınlaştığını gösterir; yalnız birkaç buluntu yerinde yerleşme içi mezarlara rastlanmıştır. Ölüler pişmiş topraktan küpler ya da çömlekler içinde sol yanına yatmış, hoker durumunda gömülmüştür. İlk Tunç çağın başlarına tarihlenen Alacahöyük kral mezarları küçük, bağımsız beyliklerin yöneticilerine aittir. Taş duvarla çevrili, dikdörtgen odalarda, zengin armağanlarla birlikte ölüler hoker durumunda gömülmüş, mezarın üstü kalaslarla örtülüp toprakla kapatılmıştır. Gedikli höyük İlk Tunç çağda Anadolu'daki gömme geleneğini yansıtan önemli bir merkezdir. Burada yapılan kazılarda ölü külleri bulunan kapların gömülü olduğu bir mezarlık ortaya çıkarılmıştır. Bunlar Anadolu'daki ölü yakma geleneğini yansıtan en eski örnekler olarak nitelenmektedir (İ.Ö. III. binyıl). Buluntulara göre cesedin bir bölümü yakılmış, sonra bir sıvıyla söndürüldükten sonra geride kalanı bir beze sarılıp iğnelerle tutturulmuş, sonra ölü armağanlarıyla birlikte bir kaba yerleştirilmiştir. Ölü küllerinin bulunduğu kaplar, yan yana ya da üst üste gömülüdür. Bu mezarlıkla ilgili iki ölü yakma ocağı da ortaya çıkarılmıştır. Gedikli höyük mezarlığında ayrıca doğrudan toprağa gömülmüş iskeletler de bulunmuştur. Mezarlıkta ayrıca küçük taşlardan örülmüş, dikdörtgen planlı, üstü tek parça büyük bir taşla örtülmüş oda mezarlar vardır. İlk Tunç çağda yerleşme dışı gömme geleneğinin belirlendiği bir başka merkez, B. Anadolu'daki Karataş-Semayük'tür. Burada yerleşmenin 200 m dışında küp mezarlardan oluşan bir mezarlık saptanmıştır. Ölüler, ağzı D'ya bakan çok büyük küpler içine hoker durumunda yatırılmıştır. Küpler içinde birden fazla iskelet bulunması aile mezarlığı olduğunu düşündürmektedir. Küplerin içinde ve çevresinde pişmiş toprak kaplar, tunç takılar ve yassı idollerden meydana gelen ölü armağanları bulunmuştur. Yortan mezarlığı da bu dönemdendir. Burada da büyük küp mezarların içinde ve çevresinde çok çeşitli ölü armağanları vardır. Afyonkarahisar yakınındaki Yanarlar, Orta Tunç çağda da küp mezar geleneğinin sürdüğünü göstermektedir. Burada küplerin ağızları büyük yassı taşlarla kapatılmış, küplerin içine ve çevresine çeşitli armağanlar bırakılmıştır. Asur ticaret kolonileri çağında, Karum Kaneş'te (Kültepe) ölüler genellikle evlerin içine, döşemelerin altına gömülmüştü. Kimi kemiklerdeki yanıklar, cesetlerin yakıldığını da göstermektedir. Ölülerin bir bölümü sırtüstü uzatılmıştır; bir bölümüyse hoker durumdadır. Hitit yazılı belgelerinde ölü gömme ve yakma törenlerine ilişkin ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Eski krallık döneminde ölülerin yakılmadan toprağa gömüldüğü görülür (Alişar, Boğazköy). Hitit kralı Hattuşili I, vasiyetnamesinde, karısından doğrudan toprağa gömülmesini ister. İmparatorluk dönemindeyse, ölüler yakılmaya başlanmıştır. Bu dönemde toprak vazolar yanında, oda mezarlara ve küp mezarlara rastlanır (Gâvur kalesi, Boğazköy). Hitit metinlerinde kralların on üç gün süren gömme törenleri anlatılır.

Urartular'ın gömme geleneklerine ilişkin yazılı belgeler yoktur, ancak arkeolojik araştırmalar hem olağan gömme, hem de yakma geleneğinin varlığını gösterir. Mezarlar ya oda ya da ev biçiminde yapılmış, ölümden sonra yaşamın sürdüğüne inanıldığından, ölüler günlük eşyalarıyla birlikte gömülmüştür. Van kalesi'nde kayalara oyulmuş pek çok mezar odası bulunmuştur. Büyük bir salonun çevresinde yer alan odalarda, cesedin yatırıldığı sekiler, duvarlardaysa ölü eşyalarının ve armağanların konulduğu nişler vardır. Yakma geleneği hem soylular hem de halk arasında yaygındır. Ceset yakıldıktan sonra külleri bir çömleğe konarak ağzı yassı bir taşla kapatılmıştır. K.-B. İran'da, Karnıyarık tepe'de ortaya çıkarılan urartu mezarlığında, çömleklerin yerleştirildiği yan yana çukurlar vardır. Çömleklerin gövdesindeki iki küçük deliğin, ölünün ruhunun dışarıya çıkabilmesi için açıldığı sanılmaktadır.

Phrygialılar'da soylular kaya mezarlara ya da tümülüslere (yığma tepe) gömülüyordu. Gordion çevresinde yüz kadar tümülüs vardır. Bunlar toprağa açılan çukurlara yapılmış ahşap mezar odalarının üstünün büyük yığma tepelerle kapatılmasından oluşuyordu (İ.Ö. VIII.-VI. yy.'lar). Önceleri ahşap sedirler üzerine yatırılan ölüler İ.Ö. VII. yy.'dan sonra yakılmaya başlandı. Halk ise gösterişsiz, basit mezarlara gömülüyordu. Boğazköy ve Pazarlı'da bu döneme ilişkin yerleşme içi mezarlar ortaya çıkarıldı. Pazarlı'da kale içindeki basit mezarlarda ölüler sırt üstü yatırılmıştı. Ayrıca Pazarlı ve Boğazköy'de ölülerin yakılarak küpler içinde gömüldüğü görülür. Buralardaki yerleşme içi mezarlara karşılık, Ankara'da, tümülüslerin yanı sıra, kent dışında ölülerin küllerinin bulunduğu küp mezarlar ortaya çıkarıldı.

Lydialılar döneminde halk, yumuşak kayalara oyulmuş küçük mezar odalarına gömülüyordu. Soylular ve krallar için de Mermnad sülalesiyle birlikte tümülüsler yapılmaya başlandı. Sardeis'in K.'inde ve Bintepeler'de yüz kadar tümülüs bulundu. Bunlar arasında Alyattes, Gyges ve Ardys tümülüsleri, boyutlarının büyüklüğüyle dikkati çeker. Bazıları dromoslu olan bu tümülüslerde mezar odalarına ölüler tavandan indiriliyordu. Gömülen kişinin önemi, mezar odasının üstüne yığılan toprağın çokluğuyla belirleniyordu. Lydialı soyluların ölümden sonra da yaşamlarını sürdürdüklerine inanıldığından bu mezar odaları büyük bir özenle hazırlanıyordu.

GÖMMEK g. f. **1.** *Bir şeyi (somut) Bir yere gömmek*, onu toprağın içine koyarak üstünü toprakla örtmek: *Tabancayı toprağa gömmüş. Bahçeye altınları gömmek.* **—2.** *Bir ölüyü gömmek*, onu mezara koyup üstünü örtmek; defnetmek. **—3.** *Bir şeyi, vücudun bir bölümünü bir nesnenin içine gömmek*, onu oraya yerleştirmek, batırmak, sokmak: *Taşı yüzük kaşına gömmek. Kasayı duvara gömebilirsiniz. Başını yastığa gömmek.* **—4.** Tkz. *Bir kimseyi gömmek*, ondan daha fazla yaşamak: *Siz hepimizi gömersiniz.*
—Marangl. *Bir çiviyi gömmek*, çiviyi, başı tahtanın içinde kaybolacak biçimde çakmak.

◆ **gömülmek** edilg. f. Gömmek, toprağın altına koymak eylemine konu olmak: *Buraya bir şeyler gömülmüş olabilir. Cenaze bugün gömülecek.*
—Metalürj. *Gömülmüş tufal*, haddelenmiş bir parçanın yüzeyindeki yapışık yabancı madde. (Bu maddenin kalkması, *cüruf izi* adı verilen bir çukur bırakır.)

◆ **gömülmek** dönşl. f. **1.** Bir kimseden, bir şeyden söz ederken, bir şeyin derinliklerine girmek, onunla kaplanmak, batmak: *Dizlerimize kadar kara gömüldük. Sandal sulara gömüldü.* **—2.** *Bir şeye gömülmek*, kendini onun içine rahatça yerleştirmek: *Gazetesini alıp koltuğa gömüldü.* **—3.** *Bir şeye (soyut) gömülmek*, sözkonusu bir şeyse, o şeyin yoğun bir biçimde etkisinde kalmak: *Kent karanlığa gömüldü;* bir kimseyse, onu derinliğine yaşamak, onun içine dalmak: *Anılara gömülmek. Yalnızlığa gömülmek.*

GÖMÜ a. Gömülerek saklanan her türlü değerli şeyler; define.

GÖMÜ → GÜMİ.

GÖMÜCÜ a. **1.** Ölü gömme işini yapan kimse. **—2.** Defineci.

◆ sıf. Tarım mak. *Gömücü ayak*, mekanik tohum ekme makinesinin dökülecek tohumları bırakacağı çiziyi açmaya ve tohum bırakıldıktan sonra örtmeye yarayan parçası.

GÖMÜK sıf. Gömülmüş, gömülü.
—Dişç. cerr. *Gömük diş*, çenelerin kemik dokusuna gömülü durumda bulunan diş.

GÖMÜKLÜK a. Dişç. cerr. Bir dişin çenenin ya da çene çevresindeki yumuşak dokuların içinde gömülü durması ve taç kesesinin kapalı kalması biçiminde gelişim kusuru.
—ANSİKL. Dişç. cerr. Gömük diş, taslağının bulunduğu noktada kalabilir ya da oradan uzaklaşarak çenekemiği dokusunun içine kusurlu bir biçimde yerleşebilir. Üstçenede çene çıkıntısı içinde, altçenede çene kolu içinde gelişebilir. Gömük dişler, gelişimleri sırasında öteki dişlerde de anormal durumlara ve şiddetli diş ağrılarına neden olabilirler; bu gibi olgularda, dişler cerrahi müdahale ile çekilmelidir. Kalıcı dişlerin gömüklüğüne rastlanma olasılığı, azalan sıklık sırasıyla şöyledir: Alt akıl dişleri, üst akıl dişleri ve üst köpekdişleri; öteki dişlerde gömüklük ender görülür.

GÖMÜLCELİ, Manisa'nın Saruhanlı ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 097 nüf. (1990).

GÖMÜLDÜRÜK a. **1.** Boyunduruğa geçirilen kısa değnek. **—2.** Eyerin geriye kaymaması için atlara boynundan aşırılıp kolanlarına bağlanan kayış.

GÖMÜLME a. Gömülmek eylemi.
—Denizbil. Bir cismin, kendi ağırlığı ve tortullarla örtülme etkisiyle doğal olarak deniz tabanının altına doğru kayması.
—Hidrol. ve Jeomorfol. *Irmak gömülmesi*, bir ırmağın yeryüzeysel akışının, çoğunlukla kireçtaşı içeren gözenekli kayaçlara sızma sonucunda azalması ya da yok olması.
—Jeomorfol. Kabartılı bir engebede, alçak kısımların kırıntılı çökeller ya da sular altına dalması. ‖ *Çöl gömülmesi*, çöl engebelerinin, gitgide kendi kırıntıları altında kalması. (XIX. yy.'ın sonlarında Büyük Sahra'da betimlenmiş olan bu olay, aslında parçalanmanın sıcak çöllere göre daha etkin ve meydana gelen kırıntı gereçlerin daha bol olduğu soğuk çöllere özgü gibi görünmektedir.)
—Yerbil. Katmanların ya da eğimli yapıların, gitgide daha genç dizilerin altında kalması.

GÖMÜLMEK → GÖMMEK.

GÖMÜLTÜ a. Avcının saklandığı çukur.

GÖMÜLÜ sıf. **1.** *Bir yerde gömülü*, orada yatan, mezarı orada: *Zincirlikuyu mezarlığında gömülü.* **—2.** *(Bir yerde, bir yere) gömülü*, toprak altında kalan, toprağa gömülmüş olan: *Arkeologlar toprağa gömülü bir sütun başlığı buldular. Define bu ağacın altında gömülü.*
—İnş. *Gömülü taş*, bir duvarın kalınlığı içinde harç banyosunda kaybolmuş taş.

GÖMÜT a. MEZAR'ın eşanlamlısı.

GÖMÜTLÜK a. MEZARLIK'ın eşanlamlısı.

GÖN a. **1.** Tabaklanmış kalın deri. **—2.** Kösele.

GÖNCÜ a. *Yörs.* Gön satan kimse, derici, saraç.

GÖNÇ sıf. *Yörs.* **1.** Zengin, varlıklı; mutlu, neşeli. **—2.** Doğal zenginliği olan, verimli köy, bağ, orman vb. için kullanılır.

GÖNDER a. (yun. *kontarion*'dan). Bayrak çekilen direk.

—Ask. denizc. *Gönder torpidosu,* buhar devrinin başlarında, küçük teknelerin baş tarafına yerleştirilmiş demir bir çubuk üzerine takılarak düşman gemisine gönderilen torpido.

—Ask. tar. Düşmana, elle atılarak fırlatılan, ucu demirden bir tür kısa mızrak. || Osmanlı ordusunun bir sınıfını oluşturan voynuklardan üçünün bir araya gelmesiyle oluşan küçük askeri grup. (→ VOYNUK.)

—Denizc. Ağaçtan yapılmış yuvarlak ve ince uzun çubuk. || Bir geminin pupasına dikilen ve üzerine bayrak çekilen direk. || *Baş gönderi,* geminin pruvasındaki bayrak direği. || *Kancalı gönder,* cundasında bir kanca bulunan ve bir yere yanaşmada ya da bir şeyi çekmede kullanılan çubuk. || *Spinnaker gönderi,* bir yelkenliye ya da bir kotraya açılan spinnakerin amora yakasını germek için kullanılan uzun çubuk.

GÖNDEREN a. ALICI'ya karşıt olarak bir gönderiyi, bir mektubu vb. yollayan kimse: *Bu mektubun göndereni belli değil. Adres yanlışsa mektup gönderene geri döner.*

—Dilbil. İletişim şemasında, gönderilene (alıcıya) yönelik bildirinin vericisi, konuşucu.

GÖNDERGE a. Dilbil. Bir dilsel göstergenin gösterdiği dildışı gerçeklikte yer alan varlık ya da nesne.

GÖNDERGESEL sıf. Dilbil. **1.** Göndergeyi ilgilendiren. **—2.** *Göndergesel işlev,* bilgi iletmeyi amaçlayan dil işlevi. (Bu işlev, söylemde bildirim cümlesiyle dile getirilir; birinci konumda bulunan öğe, bildirinin göndergesidir [ya da bağlamı].) [Eşanl. ÖZANLAMSAL İŞLEV.]

GÖNDERİ a. **1.** Posta ile gönderilen paket, telgraf, mektup vb. **—2.** *Yörs.* Yolcu etme, uğurlama.

GÖNDERİLMEK → GÖNDERMEK.

GÖNDERİM a. Göndermek eylemi.

—Dy. *Gönderim bildirimi,* bir mal gönderiminde (koli ya da komple vagon) gönderici tarafından doldurularak imzalanmış bir formdan oluşan, gönderinin taşınması ve vergilendirilmesi için gerekli bütün bilgileri içeren belge. || *Koli gönderimi,* komple vagon halinde gönderimin tersine malları tek tek ya da grup halinde koli olarak gönderme.

GÖNDERLİ sıf. Gönderi olan.

GÖNDERLİK a. Balıkç. Bir geminin oturağına tutturulan ve içine iri balıkları avlamada kullanılan kamışların kabzası sokulan madensel mahfaza. || Ağır kamışlar kullanıldığında kamış kabzasının içine yerleştirildiği, bir kemere tutturulmuş deri mahfaza.

GÖNDERME a. **1.** Göndermek eylemi. **—2.** Bir metnin bir bölümünü (sayfa, paragraf, satır vb.) metne dayandırmayı sağlayan bilgi, not; bu bilginin, notun yerini belirten işaret: *Bana bu alıntının göndermesini gösterir misiniz?* **—3.** *Gönderme yapmak,* bir bilgi, konu vb. sözkonusuysa, onu ilgili yere bir işaretle göndermek.

—Belgl. *Eşanlam göndermesi,* terimlerin tekrarlanmasını önleyerek fişleri ya da sözcükleri eşanlamlı ortak bir terim altında toplayan sözcük ya da fiş. (Bk. kısaltmasıyla belirtilir. Örneğin: yer sarsıntısı, bk. deprem.) || *Genel gönderme,* bir katalogda esas fişe göndermede bulunan ikincil fiş (belgenin sıralanmış olduğu alt başlıkları belirtir); bir katalogda tek, eşanlamlı ya da tamamlayıcı bir terime göndermede bulunan sözcük. || *Yönlendirici gönderme* ya da *rehber gönderme,* araştırma alanının genişletilmesini sağlayan asıl sözcüğün ikincil ya da tamamlayıcı sözcüklerine gönderen sözcük ya da fiş. (Bk. kısaltmasıyla belirtilir. Örneğin, gemi yapımı, bk. armatörler, vapurlar, gemiler.)

—Dilbil. *Gönderme işlevi,* dilsel göstergelerin, dildışı öğeleri (gerçek ya da düşsel dünyadaki nesneler ya da bireyler) çağrıştırma özelliği. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Mant. *Gönderme yasası,* içerme önceliğinin bazı koşullarda haklı olarak yer değiştirebileceği yolundaki mantık yasası. (Örneğin, « p "eğer q ise, o halde r"yi içerir » demek, p ve q r'yi içerirler anlamına gelir. Bu, simgelerle şöyle gösterilir:

$$[p \to (q \to r)] \leftrightarrow [p \,\&\, q \to r].)$$

—ANSİKL. Dilbil. Dil göstergesinin, bir gösterenle (işitim imgesi) bir gösterilenin (kavram) birleşmesinden kaynaklandığını öne süren F. de Saussure'ün bu düşüncesi dil düzeyinde, bir başka deyişle sistem düzeyinde (karşıt birimlerden oluşan dayanışık bütün) ele alınmalıdır; bu durumda anlam, bir "şey"in ya da bir nesnenin eşdeğerlisi olarak düşünülmemelidir: öyleyse tip gösterge sözkonusudur. Bununla birlikte, konuşucu somut bildirişim durumlarında dili kullandığında, (dildışı dünyaya ya da kurgusal bir evrene ilişkin) nesne ya da bireyleri, dinleyicinin bunları tanıyabileceği biçimde belirtmesi olasıdır: bu durumda konuşucu, "tip" olarak tasarlanan göstergeleri, gerçekleşen göstergelere dönüştürme sonucunu veren dilin gönderge işlevini kullanır. Bir göstergenin göndergesinden, başka bir deyişle yolladığı öğeden ancak bu koşullarda söz edilebilecektir.

—Huk. *Dosyanın Yargıtay'a gönderilmesi,* mahkeme kararının temyiz edilmesi üzerine dosya Yargıtay'a gönderilir. Bunun için temyiz dilekçesinin bir örneği kararı veren mahkeme aracılığıyla karşı tarafa tebliğ edilir. Tebliğ tarihi, temyiz dilekçesinin dosyada kalan aslına işaret edilir. Karşı taraf, tebliğ tarihinden başlayarak on gün içinde cevap verebilir. Kararı veren mahkeme, cevap verildikten ya da bunun için belli süre geçtikten sonra, dosyayı Yargıtay'ın görevli dairesine gönderir. (→ TEMYİZ.)

GÖNDERME geçidi, D. Anadolu'da Van gölünün K.-D.'sunda, Muradiye'yi Çaldıran'a bağlayan karayolunun aştığı geçit (1 900 m).

GÖNDERMEK g. f. **1.** *Bir kimseyi, bir yere göndermek,* onun belli bir yere gitmesini sağlamak; yola çıkarmak, yolcu etmek; yollamak: *Askerleri birliğine göndermek. Çocukları tatil için denize göndermek. Arkadaşını karşılamak üzere birini gara göndermek. Bir toplantıya delege göndermek.* **—2.** *(Bir kimseye, bir yere) bir şey göndermek,* onun bir yere ulaşmasını, bir kimsenin eline geçmesini sağlamak; yollamak: *Birisine mektup, telgraf göndermek. Radyoyla bir mesaj göndermek. Bir kimseye taziyelerini göndermek. Bir kimseye, evine çiçek göndermek. Postayla bir paket göndermek.* **—3.** *Bir kimseyi bir kimseye, bir yere göndermek,* başvurmak ya da bilgi almak vb. için ona başka bir kimseye, bir yere gitmesini salık vermek: *Aile doktoru onu bir uzmana gönderdi. Beni bütün gün bir servisten diğerine gönderip durdular.* **—4.** *Bir şeyi bir kimseye, bir kuruma vb. göndermek,* onu bir ilgiliye ya da bir kuruluşa ileterek incelenmesini sağlamak: *Tasarıyı bir uzman komitesine göndermek.* **—5.** *Bir kimseyi göndermek,* ondan gitmesini istemek, ona artık gereksinimi olmadığını, orada bulunmasının istenmediğini belirtmek: *Sekreterimi göndereyim, rahatça konuşuruz;* belirli bir iş için gelmiş bir kimsenin işini yapmak, bitirmek: *Müdür bey, bizi ne zaman göndereceksiniz?* **—6.** *Bir nesneyi bir kimseye, bir yere göndermek,* onu, herhangi bir amaçla ona, oraya atmak, fırlatmak: *Topu ağlara gönderdi.* **—7.** *Bir nesneyi bir yere göndermek,* ona, herhangi bir varış noktasına doğru gitmesine ve oraya varmasına yetecek kadar enerji vermek: *Ay'a bir füze göndermek.* **—8.** *(Bir yere) ısı, ışık, dalga vb. göndermek,* onu yaymak, özellikle onu alacak bir sisteme ulaşacak biçimde yaymak: *Bu aygıt, alıcı tarafından alınıp yorumlanan ses dalgaları gönderiyor.* **—9.** *Bir kimseyi, bir şeye göndermek,* bir kimseye bir işaretle metnin şu ya da bu yerine bakmasını belirtmek, gönderme yapmak; işaretten söz ederken, bu göndermeyi belirtmek: *Okuyucuyu özel bir işaretle resimlere göndermek.*

◆ **gönderilmek** edilg. f. Göndermek eylemine konu olmak: *Onlara haber gönderildi. Oraya bir adam gönderilecek.*

—Dilbil. *Gönderilen,* iletişim şemasında, bildirinin yöneltildiği kişi, dinleyici.

◆ **göndertmek** ettirg. f. Gönderilmesini sağlamak; yollatmak.

GÖNDERTMEK → GÖNDERMEK.

GÖNEN a. *Yörs.* **1.** Ekilecek toprağın tavlanması. **—2.** Nem; rutubet. **—3.** Nemli toprak.

GÖNEN, Marmara bölgesinde Balıkesir iline bağlı ilçe; 67 599 nüf. (1990); 1 152 km²; merkez bucağı dışında 3 bucak, 87 köy. Merkezi, Balıkesir'in 94 km K.-B.'sında *Gönen,* 26 849 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı, meyve, hayvancılık. Gönen Türk-Alman örnek çiftliği. Süt ve süt ürünleri, yem fabrikası. Kaplıcalar.

GÖNEN, Akdeniz bölgesinde, Isparta iline bağlı ilçe; 11 103 nüf. (1990); 7 köy. Merkezi, Isparta'nın 24 km kuzeyinde *Gönen,* 6 053 nüf. (1990).

Gönen barajı ve hidroelektrik santralı, Balıkesir'in Gönen ilçesinde, Gönen çayı üzerinde kurulmakta olan baraj. Sulama, taşkından koruma ve elektrik enerjisi sağlama amaçlarıyla yapılan tesis tamamlandığında gövdesi toprak dolgu tipinde, su toplama hacmi 164 milyon m³, göl alanı 14 km², sulama alanı 17 553 ha olacak, 11 MW gücünde olan hidroelektrik santralından yılda 63 milyon kWh elektrik sağlanacaktır.

GÖNEN çayı, antik **Aisepos,** G. Marmara bölümünde akarsu; 134 km. Kazdağı ve Sakar dağından inen derelerin birleşmesiyle oluşur. Fayların belirlediği bir doğrultuyu izleyerek K.-D. yönünde akar; Gönen ovasının K.'indeki tepelik alanı epijenik bir boğazla aşarak Erdek körfezine dökülür. Ağzında geniş bir delta (Tahirova) oluşturmuştur. Sel özelliğinde rejim; suları kış ortasında kabarır, yazın çok azalır.

Gönen çayı

GÖNEN kaplıcaları, Balıkesir ilinde Gönen kasabasının hemen K. kenarında, alüvyonla kaplı ovada yer alan ünlü sıcak su kaynakları üzerinde kurulu geniş, bazısı eski, bazısı fizik tedavi araçları ile donatılmış modern tesislerden oluşan bütün. Antikçağ'dan beri yararlanılan kaynaklar diri bir fayla ilgilidir. Su sıcaklığı, kaynağa göre 52-77°C arasında değişir. Radyoaktiviteleri düşük, sülfatlı, kalsiyumlu, sodyumlu, hipotonik sular grubundadır. Çeşitli hastalıkların tedavisinde önerilir.

GÖNENÇ a. Bolluk ve varlık içinde rahatça yaşama; refah.

GÖNENÇLİ sıf. Varlık ve bolluk içinde sıkıntısız bir yaşam süren; müreffeh.

GÖNENDERE, rumca **Knodara,** KKTC'de Gazi Mağusa ilçesine bağlı köy.

GÖNENDİRMEK → GÖNENMEK.

GÖNENLİ (Nail), türk binici (Gönen, Balıkesir, 1924 - Sofya 1969). Harp okulu'nu bitirerek süvari teğmeni rütbesiyle orduya katıldı (1945). Gösterdiği başarılar üzerine binicilik milli takımına seçildi (1950). 1965'e kadar takımda yer aldı. Bu süre içinde Viyana'da iki birincilik (1956), Viyana, Paris ve Aachen'de iki ikincilik, bir üçüncülük kazandı(1957). Nis'te Ordulararası dünya konkurhipik şampiyonluğunu elde etti (1958). At binmeyi bıraktıktan sonra (1965) milli takımın antrenörlüğünü yapmaya başladı. Uluslararası Sofya konkurhipiklerinde geçirdiği bir kalp krizi sonucu yaşamını yitirdi.

GÖNENLİ (Hayal), türk binici (İstanbul 1939). Babası Nail Gönenli'den binicilik dersleri almaya başladı. Kısa sürede milli takıma girmeyi başardı. 1960 Balkan şampiyonluğunu kazandı; birçok Türkiye birincilikleri elde etti.

GÖNENMEK gçz. f. Sevinmek, mutluluk duymak; rahat ve huzur içinde olmak: *Böyle durumlarda insan dostlarını yanında buldukça göneniyor.*

◆ **gönendirmek** ettirg. f. Mutluluğa, huzura kavuşturmak.

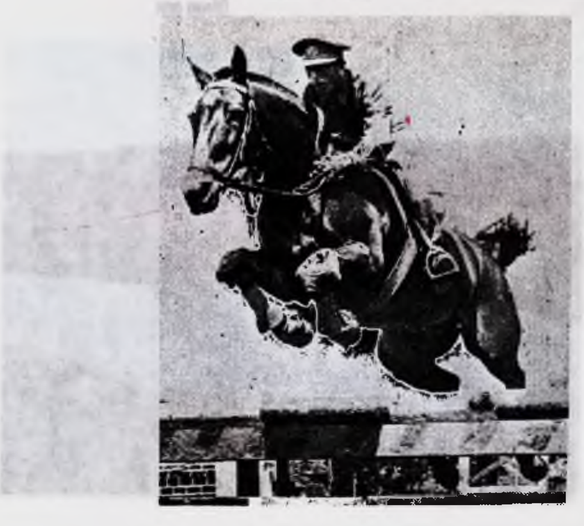
GÖNENSAY (Hıfzı Tevfik), türk edebiyat tarihçisi, yazar (Selanik 1892 - İstanbul 1949). İstanbul'da Mülkiye mektebi'ni bitirdi (1913). İstanbul'un çeşitli liselerinde edebiyat öğretmenliği yaptı. Özel Feyz-i ati lisesi'nin müdürlüğünde bulundu. Edebiyat tarihi araştırma ve incelemeleriyle tanındı. Yapıtları: *Türk edebiyatı numuneleri* (Hammamizade İhsan ve Hasan Âli Yücel ile, 1926), *Hâmid, son yılları, son şiirleri* (1943), *Tanzimattan zamanımıza kadar türk edebiyatı tarihi* (Nihat Sami Banarlı ile, 1944), *Oğuz destanı ve iki masal* (1948).

GÖNÜL, -nlü a. **1.** Duyguların kaynağı: *Bir kimsenin gönlünü kırmak. Gönlünü kazanmak.* **—2.** İstek, arzu: *Okumaya gönlü yok ki çalışsın.* **—3.** Aşk: *Gönül macerası. Gönül oyunları.* **—4.** Vicdan: *Ben ona hiçbir kötülük yapmadım, gönlüm rahat. Gönül borcu.* **—5.** *Gönül açmak,* neşelendirici şeylerle iç sıkıntısını gidermek, ferahlık vermek. ‖ *(Birine) gönül akıtmak,* ona âşık olmak, onu sevmek: *İlk görüşte bu yörük kızına gönül akıtmıştı.* ‖ *Gönül almak, gönlünü almak,* kırılan, incinen birini güzel bir davranış ya da okşayıcı sözlerle memnun etmek: *Alındığını anlayınca gönlünü almaya çalıştı.* ‖ *Gönül alçaklığı,* kendini üstün görmeme durumu. ‖ *Gönül avcısı,* geçici aşklar ardında koşan, çapkın kimse. ‖ *Gönül bağı,* duygusal ilişki, sevgi bağı. ‖ *Gönül bağlamak,* birini içten sevmek, bütün sevgisini ona vermek. ‖ *Gönül belası,* aşk yüzünden çekilen sıkıntı, dert. ‖ *Gönül birliği,* duygusal ortaklık. ‖ *Gönül borcu,* bir kimsenin gördüğü iyiliğe karşı kendini borçlu sayması. ‖ *Gönül borçlusu,* gördüğü iyiliğin karşılığını vermek duygusu içinde olan kimse. ‖ *Gönül bulandırmak,* midesini bulandırmak; içine kuşku düşürmek: *Bu işte gönlünü bulandıran bir yön vardı.* ‖ *Gönül çekmek,* sevdalanmak, âşık olmak; aşk acısına katlanmak. ‖ *Gönül çöküşü,* yaşama gücünün tükenmesi. ‖ *Gönül darlığı,* içsıkıntısı, bunaltı. ‖ *Gönül eğlencesi,* kişiye hoşça vakit geçirten, onu eğlendiren şey, kimse. ‖ *Gönül eğlendirmek,* bir kimse ya da şey ile geçici olarak oyalanıp hoşça vakit geçirmek: *Her akşam toplanır, içip oynayarak gönül eğlendirirdi.* ‖ *Gönül eri, gönül adamı,* açık ve iyi yürekli, hoşgörülü, güvenilir kimse. ‖ *Gönül ferahlığı,* dertsizlik, tasasızlık, içinin rahat olma durumu. ‖ *Gönül gezdirmek, dolaştırmak,* seçim yapabilmek için birçok şey üzerinde durup düşünmek. ‖ *Gönül hoşluğuyla, gönül rızasıyla,* hiçbir baskı ya da zorlama altında kalmaksızın, severek, isteyerek: *Alın, kullanın, gönül hoşluğuyla veriyorum.* ‖ *Gönül indirmek,* önceden beğenip istemediği bir şeye sonradan razı olmak. ‖ *Gönül kırmak, gönül yıkmak,* bir söz ya da davranışla bir kimseyi incitmek, üzüp gücendirmek: *Kaba davranıp gönül kırmaktan kaçınmak.* ‖ *(Bir kimseye) gönül koymak,* bir kimseye gücenmek, onun söz ya da davranışından alınmak: *Ziyaretine gitmediğim için bana gönül koymuş.* ‖ *Gönül maskarası,* aşk yüzünden onun bunun eğlencesi olan, gülünç duruma düşen kimse. ‖ *Gönül okşamak,* bir kimseyi güzel bir söz ya da davranışla sevindirmek. ‖ *Gönül okşayıcı,* ferahlık veren, hoşa giden: *Gönül okşayıcı sözler söylemek.* ‖ *Gönül rahatlığı,* her türlü üzüntü ve tasadan sıyrılmış olma durumu, iç huzuru. ‖ *Gönül tokluğu,* payına düşene razı olma, çokta gözü olmama durumu; göz tokluğu. ‖ *Gönül vermek,* bir kimseye sevgi ile bağlanmak, onu içten sevmek: *Yoksul bir kıza gönül vermiş.* ‖ *Gönül yarası,* aşk acısı. ‖ *(Birini) gönülden çıkarmak,* bir kimseyi artık sevmez, anmaz olmak: *Aramıyorsunuz, yoksa gönülden çıkardınız mı bizi?* ‖ *(Bir kimseyi) gönülden çıkarmamak,* sevilen birini unutmamak, onun sevgisini sürdürmek. ‖ *(Birini, bir şeyi) gönülden geçirmek,* onu söze dönüştürmeden anmak, düşünmek, istemek. ‖ *Gönülden ırak olmak,* sevilmemek, sevgiden yoksun olmak. ‖ *(Birine) gönlü akmak,* bir kimseye karşı derin bir sevgi ve ilgi duymak. ‖ *Gönlü bol,* olanaklarının sınırlılığına karşın cömertçe davranan, eli açık, gözü tok kimse için kullanılır. ‖ *Gönlü bulanmak,* midesi bulanmak. ‖ *(Bir şeyi)gonlü çekmek,* bir şeyi canı istemek, ona imrenmek: *Gönlün ne çekiyorsa, söyle bulup getirelim.* ‖ *Gönlü çelinmek,* bir kimsenin güzel söz ve davranışlarına kapılmak ya da birine gönül kaptırmak. ‖ *Gönlü gani, gönlü gözü gani,* cömert ve gözü tok kimseler için kullanılır. ‖ *Gönlü gözü açılmak,* sıkıntılarından kurtulup ferahlamak. ‖ *(Birinin) gönlü ile oynamak,* birini seviyormuş gibi davranarak onunla eğlenmek ya da onu avutmak. ‖ *(Birine) gönlü ilişmek, takılmak,* bir kimseye karşı içinde sevgi ve ilgi uyanmak, gönlü akmak. ‖ *Gönlü kalmak,* elde etmeyi isteyip de bunu gerçekleştiremediği bir şeye karşı isteğini sürdürmek, gözü kalmak; birine gücenmek, kırılmak. ‖ *Gönlü kanmak,* bir işle ilgili olarak içi rahatlamak, o işe aklı yatmak. ‖ *Gönlü kara,* kıskanç, başkalarının kötülüğünü isteyen kimse için söylenir. ‖ *Gönlü kararmak,* yaşama isteği ve tutkusu kalmamak, hiçbir şeyden tat, zevk almaz olmak: *Bir ağırlığın altındaymış gibi eziliyor, gönlü kararıyordu.* ‖ *Bir şeyde gönlü olmak,* o şeyi sevip istemek: *Böyle bir arabada eskiden beri gönlüm var.* ‖ *(Bir şeye) gönlü olmak,* kabul etmek, razı olmak: *Sonunda bizimle gelmeye gönlü oldu.* ‖ *Gönlü razı olmamak,* bir şeyi hiç istememek, kabul etmemek: *Onun bu ağır işlerde çalışmasına gönlüm razı olmuyor.* ‖ *Gönlü tok,* gereksinimlerini karşılayacak ölçüde mal ve para ile yetinen, daha fazlasını istemeyen kimse için kullanılır. ‖ *Gönlü zengin,* olanakları sınırlı da olsa malını, parasını cömertçe vermekten çekinmeyen kimse için kullanılır: *Paramız az ama gönlümüz zengin.* ‖ *Gönlünden kopmak,* bir kimseye temiz duygularla bir iyilik yapmayı kararlaştırmak, içinde ona bir şey verme isteği uyanmak: *Herkes gönlünden kopanı versin.* ‖ *Gönlüne doğmak,* bir şeyin olacağını gösteren en küçük bir belirti yokken bile olacağı içine doğmak, sezmek: *Babasının geleceği gönlüne doğmuş gibi kalktı, onu karşılamaya gitti.* ‖ *Gönlüne göre,* dileğine uygun olarak: *Tam gönlüne göre bir eş bulmuştu.* ‖ *Gönlünü avlamak, gönlünü çelmek, gönlünü kapmak,* bir kimseyi kendine âşık etmek. ‖ *Gönlünü etmek, yapmak,* bir kimseyi bir işe razı etmek: *Babasının gönlünü edince annesi sesini bile çıkarmadı.* ‖ *(Birinin) gönlünü hoş etmek,* isteğini yerine getirerek onu sevindirmek. ‖ *Gönlünü pazara çıkarmak,* kendine göre olup olmadığını düşünmeden, bir seçmeye gitmeden rasgele birini sevmek. ‖ *Gönlünün dümeni bozuk,* gönül işlerinde kararlılık göstermeyen, istekleri sürekli olarak değişen kimseler için kullanılır.

—Tasav. İnsanın akıl üstü bilgisine (marifet) ulaşma gücü ya da bu tür bilgilerin insanda doğduğu; dünya nimetlerinden ve geçici isteklerin bağından kurtulan sufide Allah'ın tecelli ettiği ve Allah'la ilgili bilgilerin (marifetullah) geldiği yer. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ed. Divan şiirinde âşığın gönlünde üzüntü ve sevinçlerinin, sevgi, hasret, umut, kıskançlık duygularının yer aldığı anlatılır. Arapça "kalp", farsça "dil" sözcükleri bu anlamda kullanılır. Bu edebiyatta anlatıldığına göre âşığın gönlü haraptır, ancak sevgilinin ilgisiyle şenlenir. Mızrağa, eşkıyaya benzetilen "gamze" (yan bakış) tarafından yaralanıp yağmalanır. Padişaha benzetilen sevgilinin karşısında âşık da içinde onun yer aldığı gönlünü "Bağdat, Mısır, vilayet, iklim" diye anar. Yine bu yüzden gönül "saray, taht, divan, tahtgâh" sayılır. Gönül daima hastadır (sayrı, bimar); bu hastalığa ancak sevgili ilaç olabilir. Sevgiliden ayrı düştüğü için ağlayıp sızladığından gönül aynı zamanda delidir (şûride, şeyda, mecnun, vâlih). Deliyi bağlayan zincir ise sevgilinin saçlarıdır. Âşığın gönlü saçların ağına, tuzağına yakalanır. Gönül âşığın büyü yapan sevgiliye düşkünlüğü dolayısıyla da divanedir. Ona kayıtsız şartsız bağlılığı nedeniyle esirdir. Sevgilinin yüzü "mushafa", boyu "elif", dudağı "mim", saçı "lam" ve "cim" harflerine benzetildiğinden her an bunlarla uğraşan âşığın gönlü harfleri öğrenerek yazıyı sökmeye çalışan çocuğa (tıfl) benzetilir. Gönlün çoğu zaman da kuşa benzetilişi, avcı sayılan (sayyat) sevgilinin tuzağına yakalanışındandır. Şairin gönlü sevgilisi için durmadan güzel sözler düşündüğünden gönül aynı zamanda "bülbül" ve "papağan"dır. Zayıflıktan kemikleri çıkmış âşığın gönlü kafesteki esir kuş olarak da yorumlanmıştır. Sevgilinin oka benzeyen yan bakışı kar-

Nail Gönenli (1959'da)

şısında gönlü "nişangâh"tır. Sevgilinin sitemiyle kırılacağından "sırça, kâse, kadeh, sâgar, câm" gibi nesnelere benzetilir: *"Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenâre düştü / Dayanır mı şişedir bu rehi sengsâre düştü"* (Gönül kayığım yine kırılıp kıyıya vurdu. Dayanır mı şişedir, taşlık yola düştü) [Şeyh Galip].

—Tasav. Sufilere göre, Kâbe nasıl bütün müslümanların maddesel beytullahı ise, gönül de sufinin manevi beytullahıdır. Bu nedenle gönül, her türlü kötü duygulardan, dünya tutkularından mal mülk edinme isteğinden uzak tutulmalı ve arındırılmalıdır. Böylelikle gönül, tanrısal tecelliye ve başka insanlara kapalı olan tanrısal bilgilere açık olabilir.

Hemen bütün sufi düşünürler, varlıkların ve olayların doğru yönlerini kavrama ve gerçeklere ulaşmada gönle, akıl ve duyuların üstünde yer verirler. Haris-i Muhasibi, Ebu Talip Mekki, Ebu Hamit Gazali, İbn Arabi, Ferüdittin Attar, Molla Cami, Mevlana gibi sufi düşünürler, akıl ve duyularla ulaşılan bilgilere kuşkuyla bakmalarına karşılık, tanrısal sırların, varlıkların ve olayların mutlak gerçeklerinin ancak tanrısal bir bağış olarak arınmış gönüllerde bulunabileceğini belirtirler. Gazali, *el-Munkız* adlı yapıtında, peygamberliğin gerçek yönünün kavranabilmesi ve onlara vahiy yoluyla gelen bilgilerin benzerlerine ulaşılabilmesi için, peygamberlerin yaptığı gibi gönlü arındırmaya, temizlemeye başvurulması gerektiğini belirtir. Bu durumda, gönlün sezgi gücü artacak ve başka insanlara kapalı olan gerçekler, bu hazırlığı yapanların gönüllerinde bir ışık gibi parlayacaktır. Gönül, bir yandan doğaya, bir yandan da tanrısal âleme açıktır. Onu doğa dünyasına açanlar, tanrısal âlemle ilişkisini kesmiş, kapatanlar ise tanrısal gerçeklere açık tutmuş olurlar.

Gönül çelen *(The Catcher in the rye)*, Jerome D. Salinger'in romanı (1951). Özel bir liseden kovulmuş olan genç New York'lu Holden Caulfield'in serüvenleri, donkişotvari bir parodiye konu olur. İlginç bir yerel konuşma dilinin kullanıldığı yapıt, bütün amerikan temalarını iki gün içinde işlemeyi başarır.

Gönül ki yetişmekte *(L'Éducation sentimentale)*, Gustave Flaubert'in romanı (1869). Liseyi bitirip Paris'e gelen taşralı bir gencin öyküsüdür. Romanın kahramanı Frédéric Moreau, bir gemi yolculuğu sırasında, Paris'te müzik yapıtları basan küçük bir yayımcının karısı Marie Arnoux'yla tanışır ve ona âşık olur. Ama karşılık göremez. Moreau daha sonra Rosanette adlı bir fahişeyle ve Dambreuse adlı zengin bir kadınla ilişki kurarsa da, aradığını bulamaz. Sonunda memleketine dönmeye ve ilkgençliğinde sevdiği Roque'la evlenmeye karar verir. Ama eski sevgilisi sınıf arkadaşlarından biriyle evlenmiştir. Roman Frédéric Moreau ile Marie Arnoux'nun, aradan yirmi yedi yıl geçtikten sonra, son kez karşılaşıp vedalaşmalarıyla son bulur.

Gönül Ülkü - Gazanfer Özcan tiyatrosu, İstanbul Şehir tiyatrosu'ndan ayrılan Gönül Ülkü ve eşi Gazanfer Özcan tarafından, 1962'de İstanbul'da kuruldu; Beyazıt, Tiyatro caddesi üzerindeki Azak sineması'nda çalışmalarına başladı. Refik Kordağ, Refik Erduran, Melih Vassaf, Orhan Erçin gibi türk yazarlarının yanı sıra L. Verneuil, G. Feydeau, R. Thomas gibi yabancı yazarların vodvillerine de repertuvarında yer veren topluluk, 1975'ten bu yana çalışmalarını Şişli tiyatrosu'nda sürdürüyor. Uzun süre afişte kalan oyunlardan bazıları şunlar: *Kime niyet* (1976-1977), *Yağmurdan kaçarken* (1978-1979), *Beni kimse durduramaz* (1982), *Bir kilo namus* (1984), *Kiralık ev* (1988-1989), *Kaşla göz arasında* ve *Ben çağırmadım* (1989-1990), *Orasını es geç* (1990-1991), *Üvey babam* (1991-1992), *Kuyruksuz yalan* (1992-1993).

Gönül Ülkü - Gazanfer Özcan tiyatrosu *Kaşla göz arasında* (1986-87) adlı oyundan bir sahne

Gönül yakınlıkları *(Die Wahlverwandtschaften)*, Goethe'nin romanı (1809). Bir sonuca varmayan, ama bir çiftin yaşamını mahveden çapraz aşklar: her bir satırının yaşamının bir anı olduğunu söyleyen Goethe bu yapıtında, psikolojik bir duruma kimyasal yakınlıklar ilkesini uygular.

GÖNÜLDEŞ a. Aynı duyguları paylaşan, birbirleriyle gönül birliği içinde olan kimselerden her biri.

GÖNÜLLENMEK gçz. f. *(Bir kimseye) gönüllenmek*, birine gücenmek, kırılmak: *Gönüllenme ama, seni haksız buldum.*

GÖNÜLLÜ sıf. ve a. **1.** Zorunlu olmaksızın, kendi isteğiyle bir işi yapan ya da bir eyleme katılan kimse için kullanılır: *Gönüllü hemşire. Gönüllü asker.* **—2.** Bir konuda çok istekli olan kimse için kullanılır: *O bu işi yapmaya pek de gönüllü değil.* **—3.** *Gönüllü gönülsüz*, istemeyerek, isteksiz olarak: *Gönüllü gönülsüz evet demişti.*

—Kamu mal. *Gönüllü borçlar*, kamu kesimi finansman açıklarının kapatılması amacıyla, özel kesimden kamu kesimine gönüllü fon aktarımı. (Kamu kesimi, kendi finansman açıklarını kapatabilmek amacıyla iki tür borçlanmaya gidebilir: zorunlu ve gönüllü borçlanma. Türkiye'de de 1960'lı yılların başında uygulanan tasarruf bonosu sistemi, zorunlu borçlanmaya bir örnektir. Gönüllü borçlanmada ise, devlet özel fonları çekebilmek için piyasada tasarruf sahiplerine çekici gelebilecek bir faiz oranı uygulamak zorundadır. Bu amaçla piyasaya sürülen devlet tahvil ve hisse senetleri, hazine garantilidir ve istendiği an paraya çevrilebilir. Haziran 1987'de, piyasaya, dövize endeksli devlet senetleri sürülmüştür.)

—Kur. tar. *Gönüllü yeniçeri*, şehir ve kasaba halkından ulufesiz olarak Yeniçeri ocağı'na alınan gönüllü asker. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ a. **1.** *Bir şeyin gönüllüsü*, o şeyin isteklisi: *Bu işin gönüllüsü çıkmadı.* **—2.** *Bir kimsenin (genellikle kız) gönüllüsü*, onunla evlenmek isteyen kimse; talibi.

—Kur. tar. Osmanlı devletinde Van, Diyarbakır, Musul, Lahsa, Bağdat, Mısır, Şam, Halep, Kars, Erzurum, Temeśvar (Timişoara), Budin, Bosna gibi önemli uç eyaletlerde ve büyük kentlerde yeniçeri yerine ve onların örgütüne uygun olarak ulufeyle hizmet gören asker. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Gönüllü ağası*, gönüllü birliğinin başındaki komutan.

◆ be. Kendi isteğiyle, gönüllü olarak: *Askere gönüllü gitti.*

—ANSİKL. Kur. tar. *Yerlikulu* da denen gönüllü askerler, genellikle kuloğullarından, rum gençlerinden ve müslümanlığı benimsemiş hıristiyanlardan seçilirler, savaşta yararlık gösterenlere ulufelerinin üçte ikisi oranında tımar verilirdi. Kadroları belirli bir sayıda dondurulmuş (gedik) olduğundan, gönüllülerden biri ölmeden ya da tımarlı durumuna gelmeden ya da herhangi bir nedenle görevden uzaklaştırılmadan yeni gönüllü alınmazdı. Ayrıca, bir yükümlülüğü bulunmadığı halde savaşlara kendi isteğiyle katılanlara da "gönüllü" denirdi.

• *Gönüllü yeniçeri.* Bunlar önce bulundukları yerin yeniçeri serdarının defterine kayıt olurlar, bu yazım sırasında serdara durumları ölçüsünde para ve armağan verirlerdi. Sefer sırasında turnacılar aracılığıyla askere çağrılırlar, bulundukları yerin serdarının komutasında savaşa katılıp orduda tashih bedergâhla yeniçeri kütüğüne ulufeli olarak yazılırlardı. Yeniçeri yasasında bulunmayan bu tür işlemler, ocak düzeninin bozulduğu, dışardan kapıkulu ocaklarına rasgele adam alındığı son dönemlerde uygulanarak gelenekleşti. Bu sistemin uygulanması sonucu ocağın düzeni ve disiplini bozulduğu gibi, savaş gücü de önemli ölçüde düştü.

GÖNÜLLÜLÜK a. Bir işi yapmaya istekli olma.

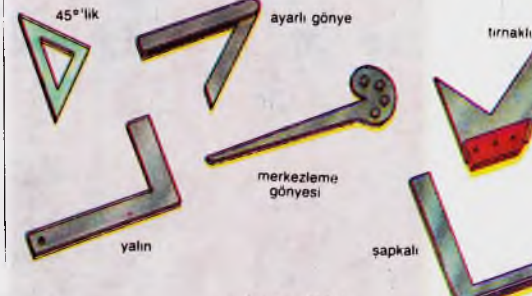
GÖNÜLSÜZ sıf. **1.** İstemeden, içinden gelmeksizin, isteksizce yapılan şey için kullanılır: *Gönülsüz birliktelik.* **—2.** *Yörs.* Alçak gönüllü, kibirsiz.

◆ be. İsteksizce: *Bir işi gönülsüz yapmak.*

GÖNÜLSÜZCE be. Gönülsüz olarak, gönülsüz bir biçimde: *Söyleneni yaptı ama gönülsüzce yaptı.*

GÖNÜLSÜZLÜK a. Bir işi isteksiz olarak yapma; isteksizlik.

GÖNYE a. (yun. *gonia*, açı'dan). **1.** Dik üçgen biçiminde ya da birbirine dik iki koldan oluşan ve dik açı çizmeye, iki doğrunun, iki yüzeyin birbirine dikliğini denetlemeye yarayan alet. **—2.** Birbirine dik olarak yerleştirilmiş iki yapının, iki nesnenin vb.'nin oluşturduğu şekil. **—3.** *Ayarlı gönye*, oluşturulan açıya istenen değeri verebilecek biçimde, sabit ya da sürgülü bir eklemle kolları birleştiren gönye. ‖ *45°'lik, 60°'lik, 120°'lik vb. gönye*, 45°'lik, 60°'lik,

çeşitli gönye türleri

120°'lik vb.'lik bir açı oluşturan ve bu değerdeki açıları çizmeye ya da denetlemeye yarayan gönye. || *Merkezleme gönyesi*, dönel bir koni ya da silindirin merkezini belirlemeye yarayan gönye. || *Silindir gönye*, dikeylik denetiminde gönye yerine kullanılan, çember tabanlı, yüksek dik silindir. || *Şapkalı gönye*, kollarından birinin kesiti T biçiminde olan gönye. || *Tırnaklı gönye*, bir kenarı çıkıntılı ve daha uzun olan gönye.

—Dy. *Gönyesini denetleme*, bir makine ya da taşıt şasisinin koşutluğunu, dikeyliğini ve kotlarını doğrulamaya yarayan işlem; bu işlemin sonucu.

—İnş. *Duvarcı gönyesi*, bir dik açı oluşturan ve tepesinden çekül ipi sarkan çerçeve.

—Mak. san. *Yöndeğiştirici gönye*, bir çubuk takımında devinim doğrultusunu değiştirmek için kullanılan ve bir eksen çevresinde dönen birbirine dik iki koldan oluşan düzenek.

—Marangl. İş parçalarının açılarını denetlemeye yarayan ve markalamada kullanılan, dik üçgen biçiminde, ahşap ya da metal el aleti. || *Gönyesi bozuk*, 90° olması gereken köşe açılarında artı ya da eksi yönde kayma görülen parça. (Eşanl. GÖNYESİZ.) || *Gönyesinde olmak*, bir iş parçasından söz ederken köşe açıları 90° olmak. || *Gönyesine getirmek*, iki parçayı aralarındaki açı 90° olacak biçimde birleştirmek.

—Masonl. "Üç Büyük Işık"tan biri. || Muhterem üstadın taşıdığı alamet.

—Opt. Gelen ışınla çıkan ışının 90°'lik açı yapmasını sağlayan optik sistem. (Bu özellik genellikle, 45°'lik açı yapan iki düzlem üzerinde ardışık iki yansımayla elde edilir.)

—Taşoc. *Taşçı gönyesi*, belli bir açı yapan sabit iki koldan oluşmuş taş yontu aleti. (Kimi taşçı gönyelerinde kollardan biri eğri olabilir.)

—Teknol. *Takviye gönyesi*, dülgerlikte, marangozlukta vb.'de çeşitli birleştirmeleri sağlamlaştırmaya yarayan ikidüzlemli dik açı biçiminde yassı metal parça.

—Topogr. *Mimari gönye*, arazide dik açıları işaretlemede kullanılan alet. || *Optik gönye*, optik yöntemlerle (prizmalar ya da aynalar) dik açının oluşturulmasını sağlayan modern mimari gönye.

Larousse-S.R.P.İ.-Morin

prizmalı optik gönye

GÖNYEBURUN a. Marangl. Parçaları 90°'lik açı yapacak biçimde birleştirme yöntemi.

◆ sıf. Marangl. Dik açı yapan birleştirmeler, işlemler ve bu amaçla yararlanılan aletler için kullanılır. || *Gönyeburun birleştirme*, bir dik açı oluşturacak biçimde birleştirme işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Gönyeburun kesme kutusu*, parçaları 30°, 45°, 60° ve 90°'lik açılarla kesmek için testereyi kılavuzlamaya yarayan kanallarla donatılmış kutu. || *Gönyeburun kesme testeresi*, parçaları 30°, 45°, 60° ve 90°'lik açılarla kesmeye yarayan ve bir yatak düzeni içinde devinen testere.

—ANSİKL. Gönyeburun birleştirme, köşe birleştirmede başvurulan bir yöntemdir ve birleştirilecek parçaların kesme açılarının çok duyarlı olması gerekir. Bu yöntemde kullanılan ham parçaların türüne (masif, kontrtabla, yongalevha vb.) ve elde edilecek iş parçasına göre farklı geçmeler kullanılır. Örneğin tabla köşe birleştirmede kinişli yabancı çıtalı, kendinden çıtalı, açık kırlangıç kuyruğu, yarım dişli kırlangıç kuyruğu vb. gönyeburun birleştirmelere başvurulur. Çerçeve köşe birleştirmede ise kendinden çıtalı zıvanalı, yabancı çıtalı zıvanalı, kavelalı, düz vb. gönyeburun birleştirmeler uygulanır.

GÖNYELEME a. Gönyelemek eylemi.

—Kâğ. san. Düzgün ve birbirine dik kenarlar elde etmek için bir kâğıt ya da karton destesine uygulanan kenar kesme işlemi.

—Marangl. Bir ahşap parçanın bitişik iki düzlemini ya da aynı çatkı içinde birleştirilecek farklı iki parçayı 90°'ye getirmeye ya da bu parça ve düzlemlerin dikeyliğini denetlemeye yarayan işlem.

GÖNYELEMEK g. f. Gönye ile ölçmek.

—Kâğ. san. Dik açılı kenarlar elde etmek için bir kâğıt ya da karton destesini gönyesinde kesmek.

—Marangl. Ahşap bir parçanın dikeyliğini sağlamak.

GÖNYELİ, rumca **Kloneli**, KKTC'de Lefkoşa ilçesine bağlı köy.

GÖNYESİZ sıf. Marangl. GÖNYE*Sİ BOZUK'un eşanlamlısı.

GÖPPİNGEN, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde kent, Schwaben Jurası yükseltilerinin eteğinde; 53 000 nüf. XV. ve XVII. yy.'dan kalma iki kilise. XVI. yy. şatosu. Karayolu ve demiryolu kavşağı. Tekstil, kimya ve makine sanayileri. Biracılık. Duyarlı aygıtlar. Oyuncaklar. Maden suları.

GÖR (Hamdi Namık), türk yönetici, siyaset adamı (Manastır 1877 - Ankara 1957). Manastır idadisi'ni, İstanbul Mülkiye mektebi'ni bitirdi (1902). Kaymakamlık, mülkiye müfettişliği yaptı. Mütareke'de Geyve kaymakamıydı (1918). Kuvayı milliye'yi destekledi, iç ayaklanmaların bastırılmasında etkinlik gösterdi (1919-1920), ilk TBMM'ye İzmit milletvekili seçildi (1920 -1923). Meclis'te İkinci grup üyeleri arasında yer aldı. Milletvekilliğinden sonra Danıştay üyeliği yaptı, emekli oldu.

GÖRDEK a. Anadolu'da, Orta ve Batı Avrupa'da derin, duru, hemen hemen akıntısız tatlısulu göllerde yaşayan iki kemiklibalık türünün *(Rhodeus amarus* ve *R. sericeus)* genel adı. (Sazangiller familyası; boyları 12 cm'ye kadar.) [Eşanl. İLİK.]

—ANSİKL. Gördeklerin bedeni yanlardan hafifçe basıktır ve iri pullarla kaplıdır. Etleri hafif acımsı olduğundan ancak uzun süre tuzda bırakılarak yenebilir. Gördeklerin üremesi çok ilginçtir; dişiler, yumurtlama borularını tatlısu midyelerinin (*Unio* ya da *Anadonta*) çenetleri arasına sokarak yumurtaları midyenin solungaç boşluğuna bırakır; erkekse, spermalarını soluk borusundan içeri gönderir. Yumurtalar, bu bol oksijenli ve düşmanlardan iyi korunan solungaç boşluğunda gelişir. Yumurtadan çıkan yavrular yaklaşık 15-30 gün sonra midyeyi terk eder.

GÖRDES, Ege bölgesinde Manisa iline bağlı ilçe; 38 853 nüf. (1990); 49 köy. Merkezi, Manisa'nın yaklaşık 108 km kadar kuzey-doğusunda *Gördes*, 9 767 nüf. (1990). Tarımsal üretim (buğday, arpa, tütün, meyve vb.). Hayvancılık. Dokumacılık. (→ GÖRDES HALISI.)

—Tar. Eskiçağ'da *Gordos* adını taşıyan kent Persler'in, Büyük İskender'in, ardından da Romalılar'ın eline geçti; imparatorluğun ikiye bölünmesi üzerine (395) Bizans'ın payına düştü. Malazgirt zaferinden (1071) sonra, Anadolu Selçukluları'nın, bu devletin parçalanmasıyla da önce Saruhanoğulları'nın (1305), daha sonra Karesi beyliğinin (1312) yönetimi altına girdi. Karesi beyliğini ortadan kaldıran Osmanlı devletinin topraklarına katılması sonucu Saruhan (Manisa) eyaletine bağlı bir kaza oldu. Kurtuluş savaşı sırasında önemli çarpışmalara sahne olan kent, yunan işgaline uğradı (15 temmuz 1920). Manisa ile birlikte türk ordusu tarafından kurtarıldı (30 ağustos 1922) ve Cumhuriyet döneminde Manisa iline bağlı bir ilçe merkezi konumuna getirildi.

Gördes düğümü, halıcılıkta sağlamlığı nedeniyle en çok kullanılan ilme biçimlerinden biri. Anadolu'nun önemli halıcılık merkezlerinden Gördes'te dokunan halılarda bu ilme biçimi kullanıldığından *Gördes düğümü* adıyla anılır. *Türk düğümü* de denir. *Gördes düğümü*'nde halının tüylü yüzeyini oluşturacak renkli yün ipliklerinin bir ucu bir çözgü ipliğine, öteki ucu da yanındaki çözgü ipliğine önden arkaya doğru dolanır ve serbest uçlar üstten öne alınarak sıkıştırılır. Düğümlerin yönleri atkı ve çözgü ipliklerinin durumuna göre simetrik ya da sağa, sola eğimli olabilir. Bu ilme biçimi daha çok geometrik desenlere elverişlidir. Tüm türk ve kafkas halılarında, bazı iran ve ingiliz halılarında da kullanılmıştır.

Gördes halısı, Manisa'nın Gördes ilçesi ve çevresindeki el tezgâhlarında dokunan, genellikle küçük boyutlu, atkı ve çözgüsü yün, bazen de ipekten Gördes düğümüyle dokunmuş halı.

XVII. yy. sonlarına doğru kesin biçimini alan Gördes halıları dik tezgâhlarda, genellikle küçük boyutlarda dokunur. Nitelikli yünleri ve düzgün alınmış havlarıyla tanınan Gördes halılarında, kimi zaman ipek atkı ipliği de kullanılmıştır. Bu örneklerde dm²'deki ilmek sayısı 1 000-3 000 arasında değişir. Günümüzde ipek atkı ipliği kullanımı çok azalmıştır. Çok çeşitli desen ve motifin ince bir işçilikle düzenlendiği kompozisyonlardan kimisi günümüz Gördes halılarında da görülmektedir. Bunlardan özellikle dua nişi ile bunun altında ve üstünde yer alan iki dikdörtgen biçimli motif çok kullanılmaktadır. Bordür ve dikdörtgenlerin çiçek, yaprak, stilize meyvelerle süslenmesi, ana desenlerden mihrapla dua nişini çevreleyen süslemeler de eski Gördes halılarından kalma bir gelenek olarak sürdürülmektedir. Bordürlerdeki bir başka özellik, içleri çiçek desenleriyle bezeli çok sayıda küçük bantlardır. Halının ortasındaki mihrabın iki yanında çoğunlukla birer sütun bulunur. Bunlara *marpuçlu Gördes* denir. Dua nişinin doruğunda ise gaz lambası ya da ibrik biçimli büyük bir çiçek demeti asılıdır ve niş dantel görünümlü ya da merdiven biçimli bir çerçeveyle sınırlıdır. Gördes halılarının eski örneklerinde daha çok donuk renklerin kullanılmış olduğu görülür. Bu örneklerde niş gece mavisi, fildişi ya da seyrek olarak sönük yeşildir. XIX. yy.'dan başlayarak sönük renklerin yerini alan canlı renkler, günümüz Gördes halılarında da egemendir. Bunlarda niş kırmızı, açık mavi ya da yeşildir. Bordür ve halının öteki bölümlerindeki motifler ise sarı, portakal rengi, fildişi gibi renklerle belirginleştirilmiştir. Gördes halılarının fildişi zemin üzerine çift mihraplı olarak yapılanlarına *kız Gördes* denir. Bunlar sayıca azdır ve daha çok çeyizlik eşya olarak dokunur. Fildişi zemin üzerindeki desenler genellikle kırmızı ve mavidir. Gördes halılarının üzerindeki desenlere göre *çubuklu, ibrikli* gibi adlar verilen türleri de vardır.

Eski örneklerine göre bazı farklılıklar-

Gördes halısı
Halı ve kilim müzesi, İstanbul

gösteren ve eskiye oranla kalitesinde düşüş görülen Gördes halılarının, geleneksel biçimiyle dokunması yolunda resmi ve özel kuruluşların önderliğinde çaba harcanmaktadır.

Gördes kalesi ya da **Korent kalesi,** Mora yarımadasında berkitilmiş üs. Korent boğazının en dar geçit yeri üzerinde kurulmuş olan kale, Mora'yı fethetmekle görevlendirilen Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından ele geçirildi (1715).

GÖRDES KIZI MAKBULE, türk kadın çeteci (Gördes 1902 - Kocayayla 1922). Gördes'in eski ailelerinden birinin kızıdır. İştilipli Halil Efe ile evlendi (eylül 1921). Kuvayı milliye'ye bağlı türk milis birlikleri yunan baskısı karşısında Demirci'ye çekilmek zorunda kalınca, Halil Efe'nin önerisini kabul eden birlik komutanı Ethem Bey'in onayıyla kocasının yönettiği gerilla grubuna katıldı (kasım 1921), yunan kuvvetleriyle dövüştü. Karargâhları olan Kocayayla'ya ani bir baskın veren Yunanlılar'la savaşırken başına isabet eden bir kurşunla şehit düştü (24 mart 1922).

GÖRDES-UŞAK platosu, İçbatı Anadolu'da Akhisar, Salihli ve Alaşehir ovalarının D.'sunda dik yamaçlarla başlayan ve K.'de Simav ve D.'da Elma ve Çatma dağlarına kadar uzanan ortalama 1 000 m yükseklikteki platolar alanı. Temelini eski bir başkalaşmış kütle oluşturur; geniş alanlarda neojen çökelleri ile kaplıdır. Yer yer bu çökelleri de kesen volkanik yer şekillerine rastlanır (B.'da Kula volkanları, orta kesimde Yağcı dağı 1 514 m gibi). Bir aşınım yüzeyi ile kesilen plato genel eğimine uygun olarak G.-B.'ya yönelen derin vadilerle yarılmıştır (Gediz, Selendi, Gördes vadileri).

GÖRDÜREN (Süreyya), türk hekim (Tekirdağ 1903 - Ankara 1964). Darülfünun tıp fakültesi'ni askeri öğrenci olarak bitirdikten sonra Almanya'da Berlin ve Rostock üniversitelerinde çalıştı. Göz hastalıkları uzmanı oldu. Türkiye'ye dönüşünde Gülhane'de ve Ankara Üniversitesi tıp fakültesi'nde göz hastalıkları profesörlüğü yaptı. Ankara Üniversitesi tıp fakültesi dekanı oldu (1954). Türkiye Göz bankası derneği'nin kurucuları arasında yer aldı ve başkanlığına seçildi (1957). Başlıca yapıtları: *Glokom, patojeni ve tedavisi* (1935), *Kontüzyon neticesi iris yırtıkları ve nadir görülen bir müşahede* (1928), *Göz temaruzları* (1944), *Göz ve spor* (1945), *Endüstri göziçi yabancı cisimleri* (1949), *Göz hastalıkları* (1954).

GÖRDÜRMEK → GÖRMEK.

GÖRE ilg. Yönelme durumundaki adlardan sonra gelir. **1.** Bir oranlama ilişkisi belirtir: *İnsanları niteliklerine göre değerlendirmek. Giderini gelirine göre ayarlamak. Yumurtaları büyüklüklerine göre ayırınız.* **—2.** Bir şeye, bir kimseye uygunluk belirtir: *İsteklerine göre davrandım. Yasalara, kurallara göre suçlu sayılırsınız. Tam sana göre bir iş.* **—3.** Bir seçeneğe uymayı belirtir: *Duruma göre ya kalır, ya gidersin. Mevsime göre giyinmek.* **—4.** Açıklanacak olan ya da birine ait olduğu belirtilerek açıklanan bir düşüncenin, bir görüşün sahibi, kökeni; bu kimsenin düşüncesince, yargısınca: *Şu yazara göre. Bana göre. Kamuoyuna göre katil o.* **—5.** Belli bir bakış açısına gönderme yaparak, varılan bir ilkeyi, bir yargı ölçütünü belirtir: *Görünüşe göre. Anladığıma göre bu işte gönülsüz davranıyorlar.* **—6.** Bilinen ya da kaçınılmaz olan nedeni, mantık yürütmeyi belirtir: *Seni bekleyen biri olmadığına göre bu gece burada kalabilirsin. Yağmur yağdığına göre bahçeyi sulaman gerekmez.*

GÖRE, Nevşehir'in merkez ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 977 nüf. (1990). Belediye.

GÖRECE sıf. **1.** SALT'a karşıt olarak, ancak başka şeyle ilişkili olarak var olabilen, bağımsız olmayan şey: *Oylamaların büyük çoğunluğunda yalnızca görece çoğunluk ikinci tura ulaşabildi. İki partinin görece durumları.* **—2.** Başka bir kavrama, ölçüte bağlı olan ve yalnızca onlara göre tanımlanabilen şey (Eşanl. BAĞIL): *Bir sınıflandırmanın, notun görece değeri.* **—3.** Sınırlı olan, tam olmayan, kendisiyle ilgili görüşlere bağlı olan şey: *Görece ahlak anlayışı.*

Hamit görele
Adadan peyzaj

GÖREÇ (Samim), türk basketbolcu (Bursa 1923). Basketbole, öğrenimini yaptığı Robert kolej'de başladı. Galatasaray'da üne kavuştu. Döneminde *Yenilmez armada* lakabıyla anılan Galatasaray takımının kaptanlığını yaptı; milli takımda beş kez kaptan olarak sahaya çıktı. Türkiye'de basketbol sporunun öncülerinden sayılır. Sporu bıraktıktan sonra uzun yıllar Galatasaray, Fenerbahçe ve Altınordu takımlarının antrenörlüğünü üstlendi.

GÖRELE, Doğu Karadeniz bölümünde Giresun iline bağlı ilçe; 43 949 nüf. (1990); 50 köy. Merkezi, Giresun'un doğu-kuzey-doğusunda *Görele,* 20 745 nüf. (1990). Önemli fındık üretimi. Mobilya imalathaneleri.

Bk. resim sayfa 4693

GÖRELE (Hamit), türk ressam ve heykelci (Görele, Giresun, 1903 - İstanbul 1980). İstanbul Güzel sanatlar akademisi ve mühendis mektebi'nde okudu. 1929'da Paris, Julian akademisi'nde André Lhote'un öğrencisi oldu. Türkiye'ye döndükten sonra bazı okullarda resim öğretmenliği yaptı, yurtiçinde ve yurtdışında açılan sergilere katıldı. İlk başlarda Lhote'un etkisiyle kübizmi benimsediyse de, asıl önemli yapıtlarını izlenimcilik türünde veren sanatçı, nonfigüratif resmin geometrik olanaklarını deneyen çalışmalar da yaptı. Atatürk ve devrimlerini işleyen düzenleme, kabartma, büst gibi çalışmalarının yanı sıra çağdaş sanat konularını ele alan yazılar yazdı. *Müzik, Habeş kızı, Fırtına* vb. yapıtlarında anlatımcı tekniğe yöneldi, son dönemde ise konstrüktivist (inşacı) tarzı benimsedi. 1968'de Çağdaş türk ressamları derneği'nce yılın sanatçısı seçildi; 1978'de Devlet onur belgesi'ne değer görüldü, 1980'de Devlet resim ve heykel sergisi başarı ödülü'nü aldı. Sanatçının yapıtları, Devlet resim ve heykel müzesi, Milli kütüphane gibi resmi kurumlarda ve özel koleksiyonlardadır.

GÖRELİ sıf. Fels. Aristoteles'e göre, "tüm varlıkları başka şeylere bağlı ya da bir başka biçimde başka şeyle ilgili olduklarının söylenmesine dayanan şeyler için" kullanılır. (Göreli olan şey [yun. *pros ti*] konusunda Aristoteles şöyle der: "Örneğin *en büyük*, tüm varlığı bir başka şey üzerine söylenene dayanan bir şeydir, çünkü onun herhangi bir şeyden daha büyük olduğu söylenir" [*Kategoriler,* 7].) [Eşanl. İZAFİ, RÖLATİF.] || Descartes'a göre, kendi kavramında başka kavramlar içeren her şey için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Fiz. Görelilik kuramına ilişkin. || Einstein'ın görelilik kuramına özgü etkilerin algılanabilmesi için $\beta = v/c$ (c, ışık hızı) oranının yeterince büyük olmasını sağlayacak değerde bir v hızı taşıyan parçacıklar için kullanılır.
—Fizs. mekan. *Göreli devinim,* bir başka karşılaştırma sistemine göre devinim yapan bir sisteme (ya da karşılaştırma sistemine) oranlanarak incelenen devinim. (Eşanl. GÖRÜNEN DEVİNİM.)

◆ a. Fels. Özellikle Aristoteles'te, göreli şey.
—ANSİKL. Fels. Descartes'a göre, "tüm yöntemin gizi her şeyde en mutlak olana dikkatle bakmaktadır." Ama bazı şeyler bir bakımdan mutlak, bir başka bakımdan göreli olabilirler. "Örneğin tümel kuşkusuz tikelden daha mutlaktır, çünkü daha basit bir niteliği vardır; ama daha göreli olduğu da söylenebilir, çünkü var olması bireylere bağlıdır" (*Aklın idaresi için kurallar,* 4). "Bağlı, sonuç, bileşik, tikel, çok, eşitsiz, benzemez, eğik" denilen her şey göreli niteliği taşır.

GÖRELİLİK a. Bilginin göreliliğini kabul eden görüş. (Eşanl. İZAFİYET, RÖLATİVİTE.)
—Antropol. *Kültürel görelilik,* kültürlerin çok çeşitli olmalarını ve batılı bilim anlayışı açısından açıkça akıldışı bir nitelik taşımalarını, farklı kültürlere sahip bireylerin farklı bilgi dünyalarında yaşamalarıyla ve bu bireylerin inanç ve tasarımlarının içinde bulundukları kültürel ortamla ilişkili olmasıyla açıklamaya çalışan düşünce okulu. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Fiz. *Görelilik kuramları,* bir karşılaştırma sistemine bağlı büyüklüklerden belli dönüşümlere (her kurama özgü) göre çıkarılan bir karşılaştırma sistemine ilişkin olayları, aynı büyüklükleri ve bu değişmez büyüklükler arasındaki bağıntıları gösteren fizik yasalarını betimlemek için, eşdeğer karşılaştırma sistemlerinin bulunduğunu öne süren kuramlar kümesi. (Eşanl. BAĞILLIK.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Antropol. Kültürel görelilik kuramı, kültürel antropolojinin (ya da kültürcülük) ABD'li kurucuları ve bu arada özellikle F. Boas, A. Kroeber ve M. Mead tarafından ortaya konuldu. Bu antropologlara göre, bireyi biçimlendiren şey, biyolojik ve psikolojik tümel niteliklerden çok, onun içinde yaşadığı kültürün özgül nitelikleridir. Kültürlerin çeşitliliği nedeniyle, farklı kültürlere sahip bireyler, köklü bir biçimde ayrı ve birbiriyle kıyaslanması mümkün olmayan bilgi evrenleri içinde yetişirler. Kültür bir bütün oluşturur; ve başka kültürlerin garip görünen bazı özellikleri, kendi öz ortamlarında ele alındığında pekâlâ anlaşılıp açıklanabilir. Bu yaklaşımın zorunlu sonucu şudur: kültür evrenleri arasında geçit yoktur, bir kültür evreni olarak hepsi birbirine eşittir; ve bilgi,

Levassort

"Son yemek" Göreme'deki Karanlık kilise'den (XI. yy.) bir fresk

benimsenen kültürel bakış açısına bağlıdır. Kültürel görelilik kavramı buradan doğar. Bu kuramsal yaklaşım, özellikle E. Sapir ve B. Whorf gibi bazı amerikalı dilbilimci antropologların diller arasındaki anlambilimsel farklılıklar konusundaki çalışmalarında kendine destek buldu: bu dilbilimci antropologlara göre, sözkonusu farklılıklar, düşünce süreçlerinde de bazı mukabil farklılıklar bulunduğunu gösterir (yani düşünce süreci, dillere ve kültürlere göre değişir). Biyolojinin ve N. **Chamsky'den** esinlenen (bilgi psikolojisi) ruhdilbilimin etkisiyle, kültürel **görelilik** giderek daha fazla itiraza uğramaktadır.

—Fiz. *Galilei göreliliği.* Newton mekaniğinde, birbirine göre düzgün öteleme devinimi yapan iki karşılaştırma sisteminde gerçekleştirilecek iki özdeş deneyin, özdeş sonuçlar verdiği öne sürülür: örneğin, bir bilardo vuruşu, hem karada, hem de düzgün doğrusal devinim yapan bir gemide, aynı sonuçları verir. Dolayısıyla, kapalı bir fiziksel sistemde yapılan ölçmelere dayanarak, bu sistemin devinimsiz ya da düzgün ötelenme halinde olduğunu söylemek olanaksızdır. Başka bir deyişle, birbirine göre düzgün ötelenme devinimi yapan bütün karşılaştırma sistemleri, klasik fizik yasaları için eşdeğerdir. Bu yasalar, R ve R′ gibi iki karşılaştırma sisteminde belirtilmiş bir olayın uzay-zaman koordinatlarını birbirine bağlayan Galilei dönüşüm yasalarına göre değişmez; sözkonusu karşılaştırma sistemlerinden R′, R ye göre değişmeyen ve bileşenleri v_x, v_y, v_z

Büyük Larousse

Göreme
Azize Barbara kilisesi fresklerinden bir örnek

olan bir $\bar{v}$ hızıyla devinir:

$$(1)\quad \begin{cases} t' = t \\ x' = x - v_x t \\ y' = y - v_y t \\ z' = z - v_z t. \end{cases}$$

(→ KİNEMATİK, KARŞILAŞTIRMA* SİSTEMİ.)

Galilei göreliliğinde zaman, karşılaştırma sistemine bağlı değildir. (1) bağıntılarının bir sonucu da, karşılaştırma sisteminin değişimi halinde, hızları toplama yasasının ortaya çıkışıdır. (→ BİLEŞTİRME.)

• *Özel görelilik.* XIX. yy. boyunca gelişen elektromanyetiklik yasaları ile Galilei görelilik ilkesi arasında çelişkiler ortaya çıktı: gerçekten de bu yasalar, (1) dönüşümüyle değişmezliğini koruyamaz. Kaldı ki optik alanındaki ilerlemeler, hızların bileştirilmesine ilişkin klasik yasanın tersine, ışığın *c* hızının, karşılaştırma sistemi ne olursa olsun değişmediğini gösterdi.

Elektromanyetiklik yasalarının değişmez oldukları, koordinatların bir başka dönüşüm yasasıyla *(Lorentz dönüşümü)* gösterilebilir; bu dönüşüm, O*x*'e koşut *v* hızıyla, birbirlerine göre düzgün ötelenme devinimi yapan iki karşılaştırma sistemi için, aşağıdaki ifadeyle verilir:

$$(2)\quad \begin{cases} x' = \dfrac{x - vt}{\sqrt{1 - \dfrac{v^2}{c^2}}}, \quad y' = y, \quad z' = z \\[2ex] t' = \dfrac{t - \dfrac{vx}{c^2}}{\sqrt{1 - \dfrac{v^2}{c^2}}}. \end{cases}$$

Nitekim Einstein, bir karşılaştırma sisteminden öbürüne geçişi ifade etmek için, Galilei'nin (1) yasasının yerini (2) yasasının alması gerektiğini ve bütün fizik yasalarının (2) dönüşümüyle değişmez kaldığını öne sürdü. Bu yeni görelilik ilkesi, özellikle mekaniği tümüyle gözden geçirme zorunluluğu doğuran, *özel görelilik* kuramıyla noktalandı.

Bu kuram, *kinematik* alanında önemli sonuçların çıkarılmasını sağladı. İki olayı ayıran zaman aralığı, artık evrensel değildir; aralığın değeri, iki olayın aynı yerde oluşumuna yol açan bir karşılaştırma sisteminde (*gerçek zaman* aralığı adını alır) ya da önceki karşılaştırma sistemine göre düzgün devinim yapan bir başka karşılaştırma sisteminde (gerçek zamandan daima büyük *gerçek olmayan zaman* ölçülür) ölçülmesine göre değişecektir; bu olaylara "sürelerin uzaması" denir. Eşzamanlık kavramı artık mutlak değildir: bir karşılaştırma sisteminde farklı yerlerde, aynı anda oluşan iki olay, farklı karşılaştırma sistemlerinde aynı anda oluşmaz.

Öte yandan iki cismi ayıran uzaklık bir karşılaştırma sisteminden öbürüne değişir: bir cetvelin, kendisine göre devinim halindeki bir karşılaştırma sisteminde belli bir anda ölçülen uzunluğu, bu cetvele bağlı bir karşılaştırma sisteminde ölçülen uzunluktan daha kısadır: buna *uzunlukların büzülmesi* ya da Lorentz büzülmesi denir.

(2) bağıntılarından çıkarılan, hızların birleştirilme yasası da, klasik yasadan farklıdır; ayrıca ışığın *c* hızı, bütün karşılaştırma sistemlerinde aynı değeri taşıyan ve deney sonuçlarıyla bağdaşan aşılamaz bir sınır oluşturur. Kaldı ki saatlerin çalışması, dolayısıyla zaman anlayışını değiştiren de, ışık hızının bu değişmezliğidir: bir saat, ışığın yayımı ve ışık darbesinin alımı arasındaki zaman aralığını ölçen bir aygıt olarak göz önüne alınmalıdır. Bu zaman aralığı, geçilen uzaklığa bağlı karşılaştırma sistemine ve ışığın değişmez hızına uymak zorundadır. Demek ki evrensel olmayan ve karşılaştırma sistemlerine göre değişen zamanların varlığı doğaldır.

Betimlenen olayların tümü, yalnızca cisimlerin *v* hızı, ışık hızına yakın olduğunda gözlenebilir. *v/c* oranı çok küçük olursa, (2) denklemleri,yaklaşık olarak (1) bağıntılarına indirgenir; dolayısıyla klasik mekanik, düşük hızlardaki olaylara uygulanır. Bizim ölçeğimizde, göreli etkiler asla algılanamaz.

Einstein ilkesi *dinamik*'te de çok büyük sonuçlar doğurdu. Dinamiği, yeni görelilik ilkesiyle bağdaştırmak için, Newton yasalarında değişiklik yapmak gerekti. Bu olgu Einstein'ı kütle, kuvvet ve enerji arasındaki bağıntıları yeniden yorumlamaya ve özellikle kütle ile enerji arasında aşağıda verilen ünlü bağıntıyı kurmaya yöneltti:

$$(3)\quad E = \frac{m_0 c^2}{\sqrt{1 - \dfrac{v^2}{c^2}}}$$

bağıntıda E, *v* hızıyla yer değiştiren m_0 kütleli bir parçacığın toplam enerjisidir. Bu bağıntı, hızı sıfır olan bir parçacığın, $E_0 = m_0c^2$ eşitliğiyle verilebilecek bir kütle enerjisi taşıdığını gösterir. Bu enerji kütle yitimiyle başka enerji biçimlerine dönüşebilir. Buna karşılık, elektromanyetik enerji, kütle biçiminde maddeye dönüşebilir: bu iki süreç, nükleer tepkimelerde sürekli olarak gözlemlenir ve görelilik kuramı için en iyi doğrulamayı oluşturur.

Nihayet (3) bağıntısı, *v* hızı arttığında ve *c*'ye yaklaştığında, enerjinin sonsuz biçimde artacağını gösterir; bu olgu, *c* hızının neden aşılmaz bir sınır olduğunu açıklar.

• *Genel görelilik.* Einstein, yalnızca düzgün ötelenme halindeki karşılaştırma sistemlerine uygulanan özel görelilik ilkesini, hızlanan sistemler haline genelleştirmeye çalışırken, *eşdeğerlik ilkesi* denen temel bir ilkeyi formülleştirdi: ağırlığı olan kütlelerin eşitliği (örneğin $P = mg$ ifadesinde olaya katılan) ve eylemsiz kütlelerin eşitliği(dinamiğin temel yasası $\vec{F} = m\vec{\gamma}$ eşitliğinde ortaya çıkan), şu sonucu verir: kapalı ve sınırlı bir uzayda, bir çekim alanının etkileri ile hızlanan devinimlerden kaynaklanmış eylemsizlik kuvvetlerinin etkileri arasında bir ayrım yapmak olanaksızdır. Nitekim, yapay bir uyduda Yer'in çekimi, eylemsizlik kuvvetleriyle (uydunun devinimine bağlı merkezkaç kuvvet) tümüyle dengelenir; uydunun içinden bakıldığında, her şey hiçbir kuvvet yokmuş gibi görünür; alışılmış, ama yanlış adlandırmayla ağırlıksızlık hali deyimi işte bu olgudan kaynaklanır.

Demek ki genel görelilik mekanik ve çekimin bir bireşimini sağlar. Çekim etkileşimi, kütlelerin varlığından kaynaklanan bir uzay eğriliği olarak betimlenir; parçacıklar ise, Eukleides tipi olmayan bu eğri, uzay-zamanın ya da Minkowski uzayının, jeodezi eğrileri denen, minimum uzunluktaki eğrilerini betimler.

Genel göreliliğin en önemli sonuçları arasında, kütle ve ışıma arasındaki etkileşimi de saymak gerekir: ışık ışınları, büyük kütlelerin yakınından geçerken saparlar ve bir çekim alanında yer alan atomların yayımladığı ışımaların dalga boyları kırmızıya doğru kayar. Bu çeşitli etkiler, deneysel olarak gözlenmiştir.

GÖREME, antik **Korama,** Nevşehir'le Ürgüp arasında, il merkezine 14 km uzaklıkta volkanik tüf kayalarından oluşan vadi; tüf kaya kitlelerinin doğal etmenlerle aşınması sonucu oluşan peribacaları ve tarihsel zenginlikleriyle ünlüdür. Yöre, VII. yy.'daki yoğun hıristiyan göçüyle Anadolu'nun dinsel merkezlerinden biri olmuştur. Baskıdan kaçan halk ve din adamları, kolaylıkla gizlenebilecekleri ve tapınabilecekleri vadide, pek çok manastır, kilise, capella, keşiş hücreleri ve ev yapmışlardır. Kayalara oyulmuş tüm yapıların girişleri at nalı biçiminde kemerlidir. Kiliseler basit planlıdır. Manastırlar ise capella, keşiş hücreleri, kiler, mutfak, yemekhane gibi bölümlerden oluşur. Bu yapıların en önemli özellikleri iki farklı döneme tarihlenen freskleridir. 725-843 arasındaki İkona-

kırıcılık döneminde simgesel ve geometrik motifler yeğlenmiştir. Balık, horoz, üzüm başlıca dinsel simgelerdir. IX. yy. ikinci yarısından sonra dinsel olaylar ve kişiler resmedilmeye başlanmıştır. Freskler ya duvara çekilen astar üzerine ya da doğrudan duvar yüzeyine yapılmıştır. Tüfün emme özelliği bulunmadığından boyalar parlaklıklarını günümüze değin koruyabilmiştir. XI. XII. yy. fresklerinde çok renkli, ayrıntılı, kalabalık kompozisyonlar dikkati çeker. Vadi XII. yy.'dan sonra önemini yitirmekle birlikte, her zaman keşişlerin inzivaya çekildikleri bir yer olmuştur. Buradaki yapıların en önemlilerinden biri, Elmalı kilise'dir. Basit planlı kilisenin günümüze ulaşan fresklerinin altından İkonakırıcılık döneminden eski resimler çıkmıştır. Yeni fresklerde İsa'nın yaşamından sahneler, İncil'i yazan azizlerin ve kimi peygamberlerin betimlemeleri yer alır. Kilisenin freskleri XI. yy.'a tarihlenmektedir. Küçük kubbeli, iki sütunlu bir yapı olan Azize Barbara kilisesi'nin duvarlarında haç motifinin yanı sıra, geometrik süslemeler çoğunluktadır. Absida'da İsa, Azize Barbara ve Aziz Georgius'un resimleri bulunmaktadır. Beşik tonozlu ve düz tavanlı iki bölümden oluşan Yılanlı kilise'nin duvarlarıysa İsa, aziz resimleri, Aziz Georgius'un ejderha ile mücadelesi sahneleriyle kaplıdır. Karanlık kilise (XI. yy.) tüm duvarları kaplayan ve günümüze çok sağlam ulaşan freskleriyle dikkati çeker. Bu resimlerde de İsa'nın yaşamından çeşitli sahneler yer alır. Demir basamaklarla çıkılan, iki sütunlu çapraz tonozlu bir yapı olan Çarıklı kilise'de de fresklerin konuları aynıdır. Beşik tonozlu narteks ile, enlemesine tek sahınlı bir mekândan oluşan Tokalı kilise'nin narteksindeki freskler X. yy.'ın ilk yarısından, ana mekândakiler ise X. yy.'ın ikinci yarısındandır. Burada da benzer konuların yanı sıra, Meryem'le ilgili değişik sahneler işlenmiştir. Bunların dışında Elnazar va Saklı kiliseleri anılabilir. Göreme, günümüzde açık hava müzesi olarak düzenlenmiştir.

GÖREME, Nevşehir'in merkez ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 425 nüf. (1990). Belediye.

GÖREN sıf. Geom. *Gören yay,* düzlemin, $(\widehat{\vec{MA}, \vec{MB}}) = \alpha$ eşitliğini gerçekleyen M noktaları kümesi; burada α verilen bir vektör ikilisinin açısı, A ve B verilen iki noktadır. (Böyle bir küme, bir çember parçasıdır; bu çemberin, bu yaya ait olmayan N noktaları, $(\widehat{\vec{NA}, \vec{NB}}) = \alpha + \omega$ eşitliğini gerçekler; burada ω doğru açıdır.)

GÖREN (Ali Ferit), eski adı **Alfred Göring,** Avusturya kökenli türk atlet (Viyana 1913). Atletizmde kısa mesafe (100, 200 ve 400 m) koşucusu olarak ünlendi. Berlin olimpiyatları'nda Avusturya Milli takımı'nda 200 ve 400 m'de yarıştı. Nazilerin Avusturya'yı işgalinden (1938) sonra Türkiye'ye sığındı ve TC yurttaşlığına geçerek Ali Ferit Gören adını aldı. 400 m'de iki defa Balkan oyunları şampiyonu (1938 Belgrad, 49,4 sn ve 1939 Atina, 50,8 sn), 200 m'de üçüncü (1939 Atina, 23,3 sn) oldu. Atletizmi bıraktıktan (1944) sonra antrenörlük yaparak çok sayıda atlet yetiştirdi.

GÖREN (Şerif), türk film yönetmeni, kurgucu (İskeçe, Yunanistan, 1944). Uzun yıllar Mehmet Aslan, Yılmaz Güney, Atıf Yılmaz, Memduh Ün vb. yönetmenlerle çalıştı. Yılmaz Güney'in çekimine başladığı, ancak yarım kalan *Endişe*'yi tamamladı (1974). 1975 Antalya Film şenliği'nde en iyi film seçilen ve en iyi yönetmen ödülüne değer görülen bu çalışmasından sonra yine Güney film adına *Yol*'u gerçekleştirdi. Bu arada "iş yapan" ticaret filmleri çekmeyi yeğlediyse de zaman zaman kendinden söz ettiren çıkışlar yaptı. *Firar,* sinema eleştirmenlerince 1984-1985 döneminin en iyi on filminden biri seçildi. 1986'da gösterime giren *Yılanların öcü, Sen türkülerini söyle, Kan* filmlerinde de sinemanın sanatsal dilini yeniden denemeye yöneldi. Yeni filmlerinden birkaçı: *Beyoğlu'nun arka yakası* (1986), *Katırcılar* (1987), *On kadın* (1987), *Polizei* (1988), *Abuk sabuk bir film* (1990).

GÖRENEK a. Bir şeyi eskiden beri yapılageldiği biçimde yapma alışkanlığı; eskiden beri sürdürülene uygun tutum ve davranışlar bütünü (genellikle çoğul olarak): *Bunlar bizim göreneklerimize aykırı.*

GÖRENEKÇİ sıf. ve a. Göreneklere bağlı kimse için kullanılır.

GÖRENEKSEL sıf. Görenekle ilgili, göreneğe bağlı.

GÖRESİMEK g. f. *Yörs. Bir kimseyi, bir şeyi, bir yeri göresimek,* onu, orayı göreceği gelmek, özlemek.

GÖREV a. **1.** Ahlakın, yasaların, toplumsal sözleşmelerin vb. benimsettiği sorumluluk ya da yerine getirilmesi gerekli yükümlülük, vazife: *Vatandaşlık görevini yerine getirmek. Onu uyarmak görevi size düşüyor.* **—2.** Bir işin, mesleğin, bir etkinliğin ve bunlara yüklenen toplumsal rolün özünde bulunan yükümlülük, yüce amaç: *Basının görevi doğru bilgi vermektir. Sanayi toplumunda sanatın görevi.* **—3.** Bir kimsenin üstlendiği iş, meslek, makam: *Görevinden istifa etmek. Beş yıldır müdürlük görevini başarıyla sürdürüyor.* **—4** Bir bütündeki öğelerin işlevi: *Motorda bujilerin görevi nedir?* **—5.** *Görevden almak,* işine son vermek, işten çıkartmak; bulunduğu üst dereceli bir görevden daha aşağı bir göreve vermek.

—Ask. Bir hizmetin yürütülmesi için birlik komutanının emir ve kuruluşunda bulunan ast birlik komutanlarına yapılmasını ya da yapılmamasını emrettiği işlere verilen ad. (Bir birlik komutanına, barışta ve savaşta verilen görevler için "görevlendirme", "görev verme" gibi deyimler kullanılır. Ayrıca, olağanüstü koşullarda doğan yeni gereksinimler doğrultusunda ast birlik komutanlarına "özel görev" de verilebilir.)

—Ask. havc. *Görev uçuşu,* uçak mürettebatının komutanlığın emri gereğince bir harekâtı (önleme, keşif, bombardıman, ulaştırma görevi vb.) yerine getirmek için yaptığı uçuş.

—Bilş. Parçalara ayrılmış bir problemin, bir bilişim programıyla göstermeye elverişli öğesi.

—Cez. huk. *Görevi kötüye kullanma,* me-

Görele'den bir görünüm

Şerif Gören'in *Yılanların öcü* filminden bir sahne

Göreme Açık hava müzesi'nden bir görünüm

murun göreviyle ilgili yetkilerini aşması. (Eşanl. VAZİFEYİ SUİİSTİMAL.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Fels. Hegel'de, kendisine hükmeden şeyle ilişkisi içindeki bilincin, ölüm karşısında duyduğu boğuntunun olumsuz gücünü eylemin etkinliği içinde yok etmesi. (Hegel şöyle der: "Bilinç, görevde, bu yok etmeyi yapar ve gerçekleştirir. Görev sırasında, bilinç, bütün tekil momentlerde doğal *dasein*'e (burada-varlık) katılımına son verir" [*Tinin görüngübilimi*, "Kendilik bilinci"]. Görevin [alm. *Dienst*] insanlığa özgü biçimleri, emek ve kültürdür.)
—Huk. Davanın niteliği ve değerine göre bir yargı organının sahip olduğu yetenek ve yükümlülük. (Eşanl. VAZİFE.) [Bk. *ansikl.* böl.) || *Görev uyuşmazlığı*, bir davanın hangi mahkemenin görev alanına gireceğine ilişkin uyuşmazlık. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İda. huk. *Görevden uzaklaştırma*, kamu hizmetlerinin gerektirdiği durumlarda, görevi başında kalmasında sakınca görülen devlet memurları hakkında alınan geçici önlem. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Uluslarar. huk. *Diplomasi görevi*, gönderen devletin kabul eden devlet nezdinde bulundurduğu diplomasi memurlarının geçici ya da sürekli olarak yerine getirdikleri görev.
—ANSİKL. Cez. huk. Görevi kötüye kullanma, memurun yasaca kendisine tanınan yetkilerini aşmasıyla oluşan bir suçtur. Memurun yetkilerini aşarak yaptığı kimi işler yasalarda ayrı bir suç olarak tanımlanmışsa görevi kötüye kullanma değil, özel olarak tanımlanan suç sözkonusudur. Örneğin zimmet, ihtilas, irtikâp ve rüşvet suçları da görevin kötüye kullanılmasıyla oluşur. Bunlar görevi kötüye kullanmanın özel durumlarıdır. Görevi kötüye kullanma suçu bu özel durumlara girmeyen, daha genel kapsamlı bir suçtur. Bu suç, memur sıfatını taşıyan bir kimse tarafından işlenen ve yasanın saptadığı öteki kötüye kullanma suçlarından herhangi birine uymayan tüm eylemleri kapsar. Görevi kötüye kullanma suçunu işleyen memur bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ve altı bin liradan otuz bin liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır. Ayrıca süreli ya da süresiz olarak memuriyetten yoksun bırakılır (Türk Cez. k. md. 240).
—Huk. Mahkemelerin görevleri yasalarla belirlenir. Adliye mahkemelerinde asıl görevli olan mahkemeler asliye mahkemeleridir, diğer mahkemelerin görevleri yasalarda özel olarak belirtilir. İdare mahkemelerinin ve askeri mahkemelerin görevleri de özel yasalarla belirlenmiştir. Adliye mahkemelerinde görev bölümü, hukuk işlerinde sulh hukuk ve asliye hukuk mahkemeleri arasında, ceza işlerinde de sulh ceza, asliye ceza ve ağır ceza mahkemeleri arasında yapılır. Hukuk işlerinde asıl görevli mahkeme asliye hukuk mahkemesidir. Konusu para olan ya da değeri parayla ölçülebilen işlerde beş yüz bin liraya kadar olan davalara sulh hukuk mahkemeleri bakar. Değeri beş yüz bin liranın üzerinde olan hukuk davaları asliye hukuk mahkemelerinin konusuna girer. Bu genel kuralın dışında, görev bölümü özel yasa kurallarına göre belirlenmiştir. Örneğin dava konusunun değerine bakılmaksızın kira sözleşmesine dayanan tahliye davaları sulh hukuk mahkemelerinde görülür. Taşınır ya da taşınmaz mal ve hakların paylaştırılması ve paydaşlığın giderilmesi (izalei şuyu) davalarının görülmesi de sulh hukuk mahkemelerinin görev alanına girer.

İhap Hulusi Görey'in bir afişi

Asliye hukuk mahkemeleri ise değerlerine bakılmaksızın iflas davaları, vakıflarla ilgili davalar, Fikir ve sanat eserleri k.'ndan doğan davalar, kamulaştırma davaları, boşanma davaları, şahıs ve aile hukukuna ilişkin davalar, evlenmenin butlanı ile babalık davalarına bakmakla görevlidir.
Büyük kentlerde ticari işlerin yoğunluğu dolayısıyla bir de ticaret mahkemeleri kurulmuştur. Bunlar asliye hukuk mahkemesi düzeyinde mahkemelerdir; aralarında görev değil iş bölümü ayrılığı vardır.
Görev kuralları kamu düzenine ilişkindir, tarafların itirazına gerek kalmadan mahkemece kendiliğinden (re'sen) araştırılır. Bu nedenle davanın her evresinde, temyiz ve karar düzeltilmesi sırasında dahi taraflar görevsizlik itirazında bulunabilecekleri gibi mahkemeler de kendiliğinden bu kararı verebilirler. Görevsizlik kararı verildiği durumlarda, bu karar kesinleşince, kesinleşme tarihinden başlayarak on gün içinde davacı, mahkemeye başvurarak dosyanın görevli mahkemeye gönderilmesini isteyebilir. Bu on günlük süre hak düşürücü süredir. Dava dosyası kendisine gönderilen mahkeme kendisinin görevli olduğunu kabul ederse davaya devam eder. Bunun için yeniden harç alınmayacağı gibi zamanaşımı ve hak düşürücü süreler bakımından görevsiz mahkemede dava açılması süreleri geçerli sayılır. Hatta görevsiz mahkemede yapılan işlemleri geçerli sayabilir. Görevsiz mahkemece dinlenen tanıkların ifadeleri, keşif raporu, verilen yemin görevli mahkemece de geçerli sayılabilir.
Ceza mahkemelerinde görevli mahkeme kural olarak asliye ceza mahkemesidir. Ağır ceza mahkemeleri ise ölüm, ağır hapis ve beş yıldan fazla hapis cezası gerektiren suçlarda görevlidir. Sulh ceza mahkemeleri Türk Ceza k.'nun yürürlüğe girmesine ilişkin yasanın 29. maddesinde yazılı suçlar ile kabahat türünden suçlara bakmakla görevlidir. Bunların dışındaki tüm suçlara bakmak görevi asliye ceza mahkemelerinindir. Davalar suça uygulanacak cezaya göre görevli mahkemelere dağıtılır. Davaya bakılmakta iken suçun daha alt düzeyde bir mahkemenin görevine girdiği anlaşılırsa, üst mahkemelerin sanık açısından daha güvenceli olduğu kabul edildiğinden, görevsizlik kararı verilemez; mahkeme davayı sonuçlandırmak zorundadır. Bu gibi durumlarda görevsizlik kararı ancak davaya bakmaya başlamadan verilebilir.
Bunun dışında davanın her evresinde görevsizlik kararı verilebilir. Görevsizlik itirazı da kesin temyiz itirazlarındandır. Görevsizlik kararı verildiğinde dosya kendiliğinden görevli mahkemeye gönderilir.
• Görev uyuşmazlığı, olumlu ve olumsuz olmak üzere iki türlü olabilir. Değişik mahkemelerin aynı anlaşmazlığı çözmekte kendilerini görevli saymaları olumlu görev uyuşmazlığıdır. Bir dava hakkında mahkemelerin ayrı ayrı görevsizlik kararı vermeleri ise olumsuz görev uyuşmazlığıdır. Adli yargı alanında iki mahkemenin aynı dava hakkında goreve ilişkin olarak verdikleri kararlar temyiz edilmeksizin kesinleştiği takdirde görevli mahkeme Yargıtay'ca belirlenir (Huk. us. muh. k. md. 25). Adli, idari ve askeri yargı mercileri arasındaki görev uyuşmazlıkları uyuşmazlık* mahkemesi tarafından çözümlenir (Anayasa md. 158).
—İda. huk. Görevden uzaklaştırma, memur hakkında bir soruşturma yapılması sözkonusu olduğu zaman uygulanır. Bu önlem soruşturmanın her aşamasında alınabilir. Görevinden uzaklaştırılan devlet memurları hakkında, uzaklaştırmayı izleyen on işgünü içinde soruşturmaya başlanır. Haklarında ceza kovuşturması yapılan devlet memurları da görevlerinden uzaklaştırılabilirler. Görevden uzaklaştırılan memura aylıklarının üçte ikisi ödenir. Disiplin nedeniyle görevinden uzaklaştırılan memur hakkında en çok üç ay içinde karar verilir. Bu süre içinde karar verilmezse memur görevine başlatılır. Soruşturma dolayısıyla haklarında görevden uzaklaştırma önlemi alınan devlet memurları hakkında disiplin ya da ceza yaptırımı (müeyyidesi) uygulanmasına gerek görülmezse hemen göreve başlatılmaları gerekir. 657 sayılı Devlet memurları k.'nun 138. maddesine göre, görevden uzaklaştırma kararı vermeye yetkili olan organlar şunlardır: atamaya yetkili amirler; bakanlık ve genel müdürlük müfettişleri; illerde valiler, ilçelerde kaymakamlar.

GÖREVDEŞ sıf. Aynı görevi yapan şeyler için kullanılır: *Görevdeş öğeler.*

GÖREVDEŞLİK a. **1.** Görevdeş olma durumu. **—2.** Fizyol. Bir işlevin yapılabilmesi için birçok organın işbirliği yapması. (Bu işbirliği genellikle sinir bağlantıları ile gerçekleştirilir, ama sinir sisteminin etkisi olmadan, yalnızca kimyasal yolla kendinden uzakta bulunan salgı bezlerine etkili uyarıcı hormonlarla da sağlanabilir.) [Eşanl. SİNERJİ.]
—Genet. *Etki görevdeşliği*, kalıtımsal bir karakteri belirleyen bir ya da daha fazla genin zorunlu birlikteliği.
—Ted. *İlaç görevdeşliği*, etkileri farklı olan, ama bir arada verilince aynı amaca yönelik sonuç yaratan birçok ilacın birlikte kullanımı. (Burada özel etkilerin birbirine eklenmesi sözkonusu olduğu gibi gücül etkilerin ortaya çıkması da sözkonusudur.)

GÖREVLENDİRİLMEK → GÖREVLENMEK.

GÖREVLENDİRMEK → GÖREVLENMEK.

GÖREVLENMEK gçz. f. Bir kimse sözkonusuysa, üstüne bir görev almak.

◆ **görevlendirmek** ettirg. f. *Bir kimseyi (bir şeyle, bir şey için) görevlendirmek*, ona bir görev, bir sorumluluk yüklemek ya da vermek: *Sizi, metinleri düzeltmekle görevlendirdi. Personelin isteklerini iletmek için iki kişiyi görevlendirmişler.*

◆ **görevlendirilmek** edilg. f. Görevlendirmek eylemine konu olmak.

GÖREVLİ sıf. ve a. Bir işle görevlendirilmiş olan kimse için kullanılır: *Ben burada yalnızca soruları yanıtlamakla görevliyim. Görevli memura danışmak. Güvenlik görevlisi. Kamu görevlisi.*

GÖREVLİLİK a. Görevli olma durumu.

GÖREVSEL sıf. **1.** Göreve ilişkin, görevle ilgili. **—2.** İşlevsel.
—Dilbil. *Görevsel dilbilim*, İŞLEVSEL* DİLBİLİM'in eşanlamlısı.

GÖREVSELCİLİK a. İŞLEVSELCİLİK'in eşanlamlısı.

GÖREVSİZ sıf. Bir görevi, işi, işlevi olmayan.

GÖREVSİZLİK a. Herhangi bir görevi olmama durumu.

—Huk. *Görevsizlik kararı*, bir mahkemenin, önüne getirilen davanın niteliği ya da değeri bakımından kendi görev alanına girmediğine ilişkin verdiği karar. (→ GÖREV.)

GÖREY (İhap Hulusi), **İhap Hulusi** diye bilinir, türk afiş sanatçısı (İstanbul 1898 - *ay. y.* 1986). Ortaöğrenimini Kahire'de tamamladıktan sonra Münih'e gitti. Bir süre Kunstgewerbe schule'de Haymann'ın atölyesinde resim ve grafik öğrenimi gördükten sonra Hairmann schule'de serbest olarak çalıştı (1920-1925). Almanya'dan gönderdiği çalışmalarıyla Galatasaray lisesi'nde Türkiye'deki ilk afiş* sergisini açtı (1923). 1925'ten sonra çalışmalarını Türkiye'de sürdürdü. Dönemin alman ekolüne bağlı, illüstrasyon ağırlıklı afişleriyle Türkiye'de bu alanda öncü oldu. Başta Atatürk'ün isteğiyle çizdiği *Alfabe* kitabının kapak kompozisyonu olmak üzere devlet kuruluşlarına, bankalara, özellikle Milli piyango biletlerine çizdiği afiş ve resimlerle ün kazandı. Bunlardan TC Ziraat bankası için yaptığı "Para biriktiren rahat eder" sloganını içeren "Köylü dayı" deseni ile Tekel'in "Kulüp rakısı" etiketi için yaptığı desen uzun yıllar kullanıldı. 1984'te afiş ve grafik çalışmalarını topluca sergileyen sanatçı, aynı yıl Milli piyango idaresi tarafından ödüllendirildi.

GÖREY (Yavuz), türk heykelci (Cenevre 1912). Ortaöğrenimini İstanbul Saint Joseph ve Galatasaray liselerinde tamamladıktan sonra Belçika'da Van Herch enstitüsü'nde matematik masteri yaptı. Aynı süre içinde geceleri akademiye devam ederek desen çalıştı. Lozan'da mimar Vaverrière'in atölyesinde mimarlık öğrenimi gördü. Ecole cantonal de dessin'de heykelci Kasimir Raymond ile heykel ve resim (1937-1940), İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi heykel bölümü'nde Belling'in atölyesinde heykel çalıştı (1941). Başlıca yapıtları: *Dumlupınar anıtı, Niğde -Aksaray Atatürk anıtı, İstanbul Üniversitesi Atatürk gençlik anıtı, Burdur -türk tarihinin büyük olayları ve kişileri anıtı, Rize Atatürk anıtı.*

GÖRGEY ya da **GÖRGEİ** (Artúr), macar general (Toporec, Spiš, 1818 - Visegrád 1916). 1848 yılında macar devrim ordusuna yüzbaşı rütbesiyle katıldı ve kısa zamanda başkomutan oldu. 21 mayıs 1849'da, Buda'yı yeniden ele geçirdi, böylece ünü büyük ölçüde arttı; fakat 13 ağustos 1849'da Világos'ta Habsburglar'ın yardımına gelen rus ordusuna teslim olmak zorunda kaldı.

GÖRGÜ a. **1.** Nezaket kurallarını bilme ve uygulama. **—2.** Bir şeyi yapmakla, yaşamakla kazanılan deneyim. **—3.** Görmüş olma durumu: *Görgü tanıkları.*
—Topbil. *Görgü kuralları*, toplum içinde oluşturulan ve uyulması gereken nezaket ve saygı kuralları. (Görgü kuralları, toplumun yapısı ve kültür düzeyiyle ilgilidir. Bu nedenle bir toplumda geçerli olan görgü kuralları, bir başka toplumdakine uymayabilir. Aynı toplumun değişik kesimlerinde geçerli görgü kuralları da bazen birbirinden farklıdır.)

GÖRGÜCÜLÜK a. Fels. → DENEYCİLİK.

GÖRGÜLENMEK gçz. f. Görgü edinmek.

GÖRGÜLÜ sıf. Görgü kurallarına uyan, görmüş geçirmiş kimse için kullanılır.

GÖRGÜSÜZ sıf. Görgüsü olmayan, incelikli davranmayan, kaba kimse için kullanılır.

GÖRGÜSÜZCE be. Görgüsüz bir biçimde: *Görgüsüzce davranmak.*
◆ sıf. Pek görgülü olmayan: *Kadın biraz görgüsüzce, ama kocası çok iyi.*

GÖRGÜSÜZLÜK a. **1.** Görgüsüz olma durumu; görgüsüz bir kimsenin niteliği. **—2.** Görgüsüzce davranış: *Görgüsüzlük etmek.*

GÖRİCE, bugünkü Arnavutluk'ta *Korçe**, Osmanlı devletinde Manastır vilayetine bağlı sancak merkezi.

GÖRİCELİ KOÇİ BEY → KOÇİ BEY.

GÖRİNG (Hermann), Reich mareşali ve alman siyaset adamı (Rosenheim 1893 - Nürnberg 1946). Piyade teğmeniyken (1914) hava kuvvetlerine geçti (1915). Richthofen'in yerine avcı filosunun başına getirilinceye kadar (1918) 22 uçak düşürdü. Ordudan ayrılarak 1922'de Nasyonal sosyalist parti'ye (NSDAP) girdi ve Hitler'in yakınlığını kazandı. SA şefiyken Hitler'in yanında yaralandı (başarısız Münih darbesi, 1923) ve önce İtalya'ya, sonra İsveç'e kaçtı. 1928'de nazi milletvekili, 1930'da Hitler'in Berlin'deki temsilcisi, 1932'de Reichstag başkanı, 1933'te sandalyesiz Reich bakanı, Prusya bakanı (burada Gestapo'yu yönetti), korgeneral ve havacılık komiseri (fiilen havacılık bakanı) oldu. Kuzey Almanya'daki SA şeflerini saf dışı bıraktıktan (haziran - temmuz 1934) sonra tüm zamanını Luftwaffe'nin (Hava kuvvetleri) kuruluşu için harcadı; bu gücü kendi eseri ve Hitler üzerindeki etkisinin güvencesi olarak gördü. Hitler tarafından dört yıllık planı uygulamakla görevlendirildi (1936) ve önemli sanayi komplekslerinin başına getirildi. Başlangıçta, güler yüzlü tavırları sayesinde halkın sevgisini kazandı. Büyük bir servet edinen (görevini kötüye kullanarak sanat yapıtları topladı) ve kibirli, zevkine düşkün bir kişi olan Göring, Hitler tarafından yüksek rütbelerle onurlandırıldı (1938'de feldmareşal, 1940'ta Reichsmarschall); Hitler, Göring'in savaş bakanlığı isteğini geri çevirmekle birlikte (1938) onu ardılı seçti ve savaş ekonomisinden sorumlu yüksek yönetimin başına getirdi. Göring, Luftwaffe'nin birbirini izleyen başarısızlıkları yüzünden Führer'in güvenini yitirdi. Nisan 1945'te, Bavyera'daki sığınağındayken iktidarı ele geçirmeyi denedi. Tüm görevlerinden uzaklaştırıldı ve tutuklandı. Amerikalılar tarafından yakalanan ve Nürnberg mahkemesi tarafından savaş suçlusu olarak idama mahkûm edilen Göring hapisteyken zehir içerek intihar etti.

GÖRK a. *Esk.* Güzellik, yüz ve huy güzelliği: *"Melikimizin bir oğlu var idi, anın görkü ve cemali gibi hiçbir âdemde yoğudu"* (Tezkiret ül-evliya çevirisi, XVI. yy.).

GÖRKEM a. Bir şeydeki gösterişlilik, gözalıcılık; ihtişam, heybet.

GÖRKEMLİ sıf. **1.** Çarpıcı güzelliğiyle hayranlık uyandıran; ihtişamlı, muhteşem: *Görkemli bir manzara.* **—2.** Zenginliği, lüksü yansıtan; gösterişli,muhteşem, ihtişamlı: *Görkemli bir saray. Görkemli bir yapı.* **—3.** İri yapılı: *Bursa'nın görkemli çınarları.*

GÖRKEMLİ CENNETKUŞU a. Yeni Gine'de yaşayan, portakal rengi ya da yeşil tüylü, kuyruğu ıraksak iki uzun telekle devam eden küçük cennetkuşu. (Bil. a. *Diphyllodes maghifica;* cennetkuşugiller familyası.)

GÖRKEY (Şeref), türk futbolcu ve antrenör (İstanbul 1915). Futbola başladığı Beşiktaş'ta adını duyurdu. Bir mevsim (1947-1948) oynadığı İstanbulspor'un dışında, hep Beşiktaş formasını giydi (1931-1949). Çalımları ve sert voleleriyle tanındı. Futbolu bıraktıktan sonra Amatör milli takımın ve çeşitli kulüplerin antrenörlüğünü yaptı.

GÖRKLÜ sıf. *Esk.* Güzel, gösterişli: *"Görklü yüzünü gören, gönlünü sana veren"* (Yunus Emre, XIV. yy.).

GÖRLİTZ, Almanya'nın Saksonya eyaleti içinde kent, Dresden'in doğusunda, Neisse'nin kıyısında, Bohemya kütlesinin eteğinde; 81 000 nüf. (1992). Özellikle alevli gotik üslubunda kiliseler. Gotik, rönesans ve barok evler. Müzeler. Demiryolu gereçleri. Türbinler. Optik. Tekstil. Hazır giyim. Kentin Neissee'nin sağ kıyısındaki bölümü (bugün Polonya'nındır) Zgorzelec* adını taşır.

GÖRME a. **1.** Görmek eylemi. **—2.** Görme organı ile algılama: *Görme bozuklukları. Nesneleri net görme, bulanık görme.* (GÖRÜ, GÖRÜM de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Anat. ve Nöroanat. *Görme kanalı*, göz çukuru ile kafatası arasında bağlantı sağlayan kemikten kanal. (Görme siniri ve göz atardamarı buradan geçer.) ‖ *Görme siniri*, retinadan başlayan kafa siniri. (Önce görsel çaprazı [kiazma], sonra görsel şeritleri oluşturur ve retinadaki görüntüyü görme merkezine iletir.) ‖ *Görme yolları*, retinadaki görsel izlenimleri artkafa korteksine ulaştıran sinir lifleri. (Üç çeşit nörondan oluşur: 1. retina içi nöronlar, koni ve çomak hücrelerin kaydettiği akıları toplar; 2. retina-arabeyin nöronları, görme siniri; 3. arabeyin-korteks nöronları, talamustan mahmuz yarığı çevresindeki beyin kabuğuna kadar olan alanı kaplar (görsel alan).
—Foto. ve Sine. *Refleks görme, telemetrik görme*, refleks vizörle, telemetreli vizörle sağlanan görme.
—Oftalmol. *Görme ışını*, gözlemcinin gözünden görülen nesneye uzanan doğru. ‖ *Gece görme*, SKOTOPİK* GÖRME'nin eşanlamlısı. ‖ *İki noktayı görme açısı*, tepesi retinada bulunan ve kenarları belli iki noktaya tekabül eden ışınlarca oluşturulan açı.
—ANSİKL.Fizyol. ve Zool. Görme, insanlarda birbirine sıkıca bağlı, ama her biri ayrı olan dört işlevi içerir: biçimleri görme, uzaklıkları görme, renkleri görme ve hareketleri görme.
1. Biçimleri görme tek gözle olabilir ve aydınlık çok az olsa bile olur (skotopsi), ama çok ışıkta daha iyi görülür (fotopsi). Görme gözdeki ışığı kırma sisteminin (kornea, göz sıvısı, gözmerceği, camsı cisim) retina üzerinde meydana getirdiği ve görülen cisimlerden daha küçük olan gerçek ters görüntünün beyne ulaşıp orada çözümlenmesine dayanır. Gözmerceği yakındaki cisimler için kırma gücünü artırır (uyum). Görmenin keskinliği görme sinirini oluşturan aksonların sayısıyla sınırlıdır. Bu keskinlik görme ekseninde (fovea) en yüksek dereceye varır.
2. Uzaklıkları görme iki gözle olur ve sağ gözle sol gözün aynı anda verdiği birbirinden farklı görüntülerin beyinde birleştirilmesine dayanır.
3. Renkleri görme ışığın göz içinde çok hafif yayılmasına dayanır. Foveada her ışık "nokta"'sı birbirine yakın, değişik yapıda dört retina hücresini kaplayan bir leke gibidir. Bu dört alıcı hücre aldıkları ışığın dalga uzunluğuna göre beyne değişik duyumlar gönderir, bu duyumlar beyinde

Büyük Larousse

Yavuz **Görey**
İstanbul Üniversitesi Atatürk gençlik anıtı

Jean-Loup Charmet

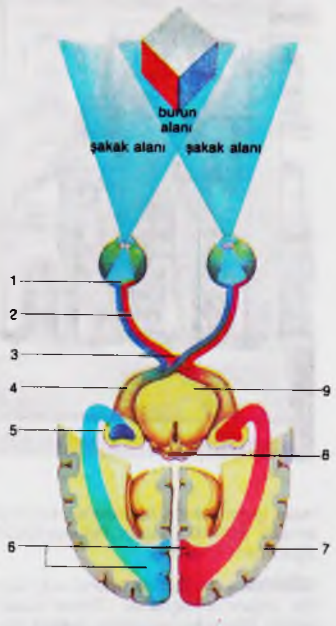
Artúr **Görgey**
1849'da *l'illustration*'da çıkan gravür
Süsleme sanatları kütüphanesi Paris

H. Jaeger-Time Life-Colorific

Hermann **Göring** (ekim 1938'de)

GDE. VOIES OPTIQUES

insanda **görme** yollarının şeması
1. Retina;
2. Görme siniri;
3. Görsel çapraz (kiazma);
4. Görsel şerit;
5. Dış dizsi cisim;
6. Görsel lifler;
7. Sağ art kafa lobu kabuğu;
8. Ön dördüz yumru;
9. Görsel yatak (talamus).

birleştirilerek tek bir duyu haline getirilir. Az ışıkta önce çok uzun dalgalar (kırmızı) alınmaz olur, sonra bütün renkler birbirine karışarak gri tonlar oluşturur.
4. Hareketleri görme görüntülerin retina üzerinde kısa bir süre kalmasıyla oluşur. Beyin bir cisimden art arda gelen iki durumu karşılaştırarak aralarındaki farkı ortaya çıkarır. Geniş hareketler için göz yer değiştirir (her iki göz yuvasının görevdeş hareketi) ve bu hareketlerin, hatta baş hareketlerinin yarattığı kas duyumlarını algılar.

Hayvanların büyük bir kısmı kızılaltı ve morötesi ışınlarla da gözün ya da ışığın polarizasyon düzlemini algılar; kimisi renkleri fark etmez, birçoğu insanlarınki gibi iki gözle birden görmeyi bilmez, uzaklıkları başka düzeneklerle algılar. Göz, böceklerde olduğu gibi, bizimkinden çok farklı ise görüntü oluşturmak zordur.

GÖRMECE be. **1.** Görmek koşuluyla. **—2.** Gözle kestirerek, kararlamadan.

GÖRMEGÖZESİ a. Böcbil. YÜZEYCİK' in eşanlamlısı.

GÖRMEK g. f. **1.** *Bir kimseyi, bir şeyi görmek,* onu, o şeyi görme organıyla, gözleriyle algılamak, seçmek: *Bir kimseyi uzaktan görmek. Beni gördü, ama görmemiş gibi yaptı. Gözlüksüz hiçbir şey göremez. Gözün bu uzaklıktan bütün ayrıntıları görmesi mümkün değil.* **—2.** *Bir şeyi görmek,* bir olgunun, bir olayın görgü tanığı olmak, izleyici olarak bir şeye tanık olmak, yaşamak, izlemek: *Olayı, baştan sona gördüm. Cinayeti gören tek tanık var.* **—3.** *Bir televizyon yayınını, bir filmi, bir gösteriyi görmek,* onları izlemek, gösterimlerinde bulunmak: *O oyunu ancak gelecek hafta görebileceğim. Televizyondaki maçı mutlaka görmeliyim.* **—4.** *Bir şeyi, bir yeri görmek,* ona bakmak, onu incelemek, bir yeri gezmek: *Bu yolculuk sırasında pek çok ülkeyi gördük. Aynı gün içinde kiralık üç ev gördüm.* **—5.** *Bir kimseyi görmek,* onunla karşılaşmak, onu ziyaret etmek, ona rastlamak: *Onu pek sık göremiyorum. Tatilde sizi görmek isterim. Dün onu Taksim'de gördüm;* ona danışmak: *Avukatımı görmeden size hiçbir şey söyleyemem.* **—6.** *Bir kimseyi, bedeninin bir bölümünü görmek,* bir doktordan söz ederken, onu muayene etmek: *Doktor çocuğu bir görse iyi olur. Bu şişkinliği doktor gördü mü?* **—7.** *Bir kimsenin, bir şeyin f. + dığını görmek, bir kimseyi, bir şeyi bir durumda görmek,* bir kimsenin, bir şeyin, bir eylemi gerçekleştirmekte olduğunu; şu ya da bu durumda bulunduğunu saptamak: *Bir kimsenin geçtiğini, düştüğünü, kalktığını görmek. Birdenbirè düşman tanklarının üzerlerine geldiğini gördüler. Sizi dinlenmiş ve dinç gördüm;* bir şeyin bilincine varmak, onu tanımak, onunla ilgili deneyim edinmek: *Durumun değiştiğini, her şeyin büyük bir gelişme içinde olduğunu gördüm. Bütün dünya, bir diktatörün nasıl iktidara geldiğini gördü.* **—8.** *Bir şeyi, bir kimseyi görmek, bir şeyin, bir kimsenin f. + dığını görmek, bir kimseyi, bir şeyi bir durumda görmek,* var olmayan bir gerçeği bellek ve düş gücü yardımıyla zihinsel olarak yaratmak, görüntüler biçiminde kafasında canlandırmak: *Her an, her yerde, onu, gözlerini, üzerine doğru geldiğini görüyor. Dün gece rüyamda sizi gördüm. Rüyamda onu çok yaşlanmış gördüm.* **—9.** *Bir dönemi, bir olayı görmek,* sözkonusu bir kimseyse, ona tanık olmak; bir şeyse, o dönemde, o olay sırasında var olmak; bir yerse, ona sahne olmak: *Birinci Dünya savaşı' nı görenler gittikçe azalıyor. Fatih'i görmüş olan bir çınar. Bu kent kaç istila gördü.* **—10.** *Bir kimseyi, bir şeyi (durum tümleci +) görmek,* onu belli bir biçimde değerlendirmek, anlamak, düşünmek: *Olayları herkesin gördüğü gibi göremiyor. Her şeyi kapkara, toz pembe görmek;* onu öyle saymak, kabul etmek: *Beni dostun olarak gör. Sizi herhangi biri gibi görmüyorum.* **—11.** *Bir şeyi, bir kimseyi görmek,* özellikle iş bağlamında onunla ilgilenmek: *Mektupları, ilanları görmek. Müdür, adayları yarın görecek. Bu işi daha sonra göreceğim. Bu konuyu yarınki dersimizde göreceğiz.* **—12.** *Bir şeyi görmek,* onu anlamak, fark etmek, sezmek: *Gerçeği görmüyorsun. İşin kötüye varacağını görünce bu işten vazgeçti. Şimdi, yanılmış olduğumuzu görüyorum.* **—13.** *Bir kimseden bir şey (soyut) görmek,* bir kimsenin belirtilen davranışıyla karşılaşmak: *Herkesten sevgi ve ilgi görmek. Benden ne kötülük gördün?* **—14.** *Tkz. Bir kimseyi görmek,* onu gözetmek; ona, yapacağı bir iş karşılığında maddi değeri olan bir şey vermek: *Bu işi halletmek için epey kişiyi gördüm. Bayramda beni de görürsün artık.* **—15.** *Güneş, deniz vb. görmek,* bir yerden söz ederken, ona, oraya bakmak: *Deniz gören bir ev.* **—16.** *(Gözü) yalnızca bir şeyi, bir kimseyi görmek, ondan başka bir şey görmemek,* ondan başka bir amacı, başka bir kaygısı olmamak: *Gözü çıkarından başka bir şey görmüyor.* **—17.** *Bir şey (yüzü) görmemek,* sözkonusu bir kimseyse, o şeyi hiç elde etmemiş olmak; bir şeyse, belirtilen işlemden hiç geçmemiş olmak: *Para görmediği için böyle açgözlü. Sanırsın bu ev hiç su, sabun görmemiş.* **—18.** Bir adla birlikte deyimsel fiiller oluşturur: *İş görmek, hesap görmek* (yapmak); *ders, kurs görmek* (almak); *teftiş görmek, eziyet görmek, tedavi görmek* (bir işleme uğramak). **—19.** *Gör, görürsün,* bir kimseye "beklemediğin ya da istemediğin bir sonuçla seni yüz yüze getireyim de gör" anlamında tehdit yollu söylenir: *Seni evden attırayım da gör.* || *Gör bak, göreceksin, görürsün,* bir kimseyi ikna etmek amacıyla kullanılır: *Gör bak, bütün dediklerim çıkacak.* || *Gör beni, göreyim seni,* "sen benim çıkarımı gözetirsen ben de seninkini gözetirim" anlamında kullanılır. || *Göreceği, göresi gelmek,* özlemini duymak, görme isteğiyle dolu olmak: *Annesini çok göreceği gelmişti.* || *Gören de...,* öyle değerlendirilirse: *Yaşama biçimini gören de onu zengin sanır.* || *Göreyim seni,* birini bir işte yüreklendirmek, ondan başarılı sonuçlar beklediğini, tüm gücünü ve becerisini göstermesinin gerekli olduğunu belirtmek için söylenir: *Göreyim seni, mutlaka dereceye girmelisin;* bir kimseyi korkutmak için "dediğini yap da bak sonunda ne olur" anlamında kullanılır: *Hele çocuğa dokun da göreyim seni.* ||*Görme,* aşırılık belirtir: *Arabanın halini görme, çok üzülürsün. Bir güzel ki görme, yüzüne bakmaya kıyamazsın.* || *Görmediğe, görmemişe dönmek,* hasta sözkonusuysa, sağlığına kavuşmak, o hastalığı hiç geçirmemiş gibi olmak. || *Görmüş geçirmiş,* deneyimi bulunan, geçmişte iyi günler yaşamış olan kimse için kullanılır: *Görmüş geçirmiş, hoş sohbet, yaşlı bir adam.* || *f. + maya görsün, gör,* sözü edilen eylemin sonucuna kesinlik kazandırmak, onu vurgulamak için kullanılır: *Hele bir parasız kalmaya gör, kimse uğramaz semtine.* || *Görüp göreceği rahmet bu,* bundan başka iyilik göremeyecek, gördüğü iyiliğin arkası gelmeyecek anlamında kullanılır. || *(Birini) görüp gözetlemek,* bir kimseyi korumak, gereksinimlerini karşılamak. || *Görürüz, göreceğiz!,* bir kimseyi tasarlayacağı şeyi yapamayacağı konusunda uyarmak için kullanılır. || *Görüyor musun, görüyor musunuz, görüyorsun, göreceksiniz,* dinleyicinin dikkatini söylenen şey üzerinde toplamak için arasöz olarak kullanılır: *Görüyor musun, yine gelmedi. Göreceksiniz, her şey düzelecek.* || *Görüyorum ki, görüyorsunuz ki* vb., bir olguyu fark etmek, öyle olduğunu saptamak, herhangi bir yolla onun bilincine varmak: *Görüyorum ki aynı fikirde değilsiniz. Görüyorsunuz ki burada değil.*
—Oy. Bir oyuncunun koyduğu paraya eşit para sürmek. || *Görmek için girmek,* pokerde hasım oyuncunun sırf blöf yapıp yapmadığını anlamak, elindeki kartları görmek için oyuna girmek. || *Gördüm* ya da *görüyorum,* öteki oyuncular tarafından ortaya konan miktarı kabul ederek oyuna katılmak isteyen oyuncunun bildirimi.

◆ gçz. f. **1.** Nesnelerin görüntüsünü görme organlarıyla algılayabilmek: *Görmek için gözlüklerinizi takmalısınız. Ameliyattan sonra yeniden göreceksin.* **—2.** *Durum tümleci + görmek,* belli bir görüşle algılamak: *İyi, kötü, çift görmek.* **—3.** *Parmaklarıyla görmek,* kör bir kimse sözkonusuysa, nesneleri dokunarak algılayabilmek.

◆ **gördürmek** ettirg. f. *Bir işi bir başkasına gördürmek,* o işi o kimseye yaptırmak: *Bütün işlerini yardımcısına gördürür.*

◆ **görülmek** edilg. f. **1.** Görmek eylemine konu olmak: *Köy, ev tepeden görülüyor. Cinayet yaşlı bir kadın tarafından görülmüş. Oyun çok sayıda izleyici tarafından görüldü ve tutuldu. Bu gezide batık kentler de görülecek. Asker mektupları görüldü. İşimiz görülsün yeter. Buralarda sıtma artık pek görülmüyor.* **—2.** *Bir yerde görülmek,* en son orada rastlanılmak: *Şüpheli kişi dün şehirde görülmüş.* **—3.** *Görüldü, görülmüştür,* resmi bir evrakın gerekli işlemden geçirildiğini belirtmek için düşülen not. || *Bir kimseyle görülecek hesabı olmak,* o kimseyle aralarında bir anlaşmazlık, uyuşmazlık, bir sorun bulunmak: *Onunla görülecek bir hesabım var, bunun için arıyorum.*
—Dilbilg. *Görülen geçmiş zaman,* BELİRLİ* GEÇMİŞ ZAMAN'ın eşanlamlısı.

◆ **görünmek** dönşl. f. **1**. Görüş alanı içinde olmak; kendini göstermek; gözükmek: *Biraz öne çık, buradan görünmüyorsun. Kazağın delinmiş, dirseğin görünüyor. Ay, iki dağın arkasında göründü. Göründü ve birden kayboldu.* **—2.** *(Belli bir biçimde) görünmek, geniş zaman (gibi +) görünmek,* bir kimse, bir şey sözkonusuysa, öyle olduğu izlenimini vermek; bir kimse sözkonusuysa, o eylemi gerçekleştirir gibi yapmak: *Sinirli görünüyor. Bu yaşta hayat toz pembe görünür. Yapar görünmek. Sever görünmek.* **—3.** *Bir kimseye görünmek,* görüşmek için o kimseye uğramak: *Çıkmadan önce bana bir görün.* **—4.** *Bir kimseye görünmek,* gizli güçler, düşsel yaratılar sözkonusuysa, o kimsenin gözleri önünde belirmek, maddeleşmek: *Söylendiğine göre ak sakallı bir pir görünmüş ona.* **—5.** *Bir kimseye görünmek,* o kimseye sertçe çıkışmak: *Sabahtan beri çok yaramazlık yapıyor, ona bir görünüver lütfen.* **—6.** *Doktora, ebeye vb. görünmek,* ona muayene olmak. **—7.** *(Ortada) görünmemek,* karşılaşılmamak, rastlanmamak: *Nerelerdeydin, kaç zamandır görünmüyorsun.* **—8.** *Göründü Sıvas'ın*

bağları, bir şeyin umutla beklenen sonucunun tersi bir yönde gelişmesi durumunda söylenir.

—Elekt. *Görünen güç,* almaşık akımda, gerilimin U etkin değeriyle akımın I etkin değerinin S=UI çarpımı. (İkifazlı akımda $S=UI\sqrt{2}$, üçfazlı akımda $S=UI\sqrt{3}$'tür. Görünen güç voltamper ile belirtilir, simgesi VA'dır.) [Eşanl. ZAHİRİ GÜÇ.]

—Fizs. mekan. *Görünen devinim,* GÖRELİ* DEVİNİM'in eşanlamlısı.

—Gökbil: *Görünen parametre,* bir gökcisminin algılandığı ya da gözlendiği biçimiyle fiziksel (çap, parlaklık, kadir..) ya da kinematik (hız, yörünge...) parametresi için kullanılır.

—İkt. düş. tar. *Görünmez el,* iktisadi karar birimlerinin, karşılıklı alışverişlerinde kişisel çıkarlarını piyasa aracılığıyla tatmin ettiğini, böylece, piyasanın olumlu etkileri olan bir düzenleyici mekanizma işlevi yerine getirdiğini öne süren klasik iktisatçılar tarafından ortaya atılmış kavram.

—Opt. *Bir cismin görünen çapı,* bu cismin görünme açısı.

—Topol. *Görünür nokta,* bir A dışbükeyinin sınırında yer alan ve $H \cap A = \{x\}$ olacak biçimde bir H dayanma aşırıdüzlemi içeren *x* noktası. (Görünür bir nokta her zaman ekstremumdur, ancak her ekstremum bir görünür nokta değildir.)

—Uluslarar. ikt. *Görünmeyen kalemler,* bilimsel ve teknik araştırmalar, sermaye gelirleri, ücretler, geziler,hibeler ve yabancı ülkelerde çalışan işçilerce yapılan tasarrufların kendi ülkelerine transferi türü tek taraflı işlemler gibi uluslararası değişimlerin maddi olmayan bölümü.

◆ **göründü** ünl. Denizc. Vira edilen bir demirin sudan çıktığını belirten deyim.

GÖRMEMİŞ sıf. **1.** Sonradan ulaştığı varlıklı duruma uyamayan, görgüsüzce davranan kimse için kullanılır. **—2.** *Görmemişin oğlu olmuş, çekmiş çükünü koparmış,* görgüden yoksun bir kimsenin birdenbire eriştiği ve ummadığı bir şey karşısında gösterdiği şaşkınlığı vurgulamak için söylenir (kaba.).

GÖRMEMİŞLİK a. **1.** Görmemiş olma durumu. **—2.** Görmemiş bir kimsenin niteliği; bu kimseye özgü davranış.

GÖRMEZLİK a. **1.** Görmeme, algılamama. **—2.** *Bir kimseyi, bir şeyi görmezlikten gelmek,* görmüyormuş gibi davranmak. (*Görmemezlik* biçiminde de kullanılır.)

GÖRMÜŞLÜK a. Bir şeyi, bir kimseyi daha önceden görmüş olma durumu: *Onu daha önceden birkaç kez görmüşlüğüm vardı.*

GÖRNEÇ, rumca **Kornokipos,** KKTC'de Gazi Mağusa ilçesine bağlı köy.

GÖRRES (Joseph VON),alman yazar ve gazeteci (Koblenz 1776 - Münih 1848). Rheinland katoliği, cizvitlerin eski izleyicisi. 20 yaşında, yayımı ancak birkaç ay süren, cumhuriyet yanlısı jacobin bir gazete olan *Das rote Blatt*'ı çıkardı. Sonra 1789'da, bir heyetle birlikte "Cisrhénanie'nin Cumhuriyet'e" bağlanması için Paris'e gitti, ama Directoire yönetimi tarafından düş kırıklığına uğratıldı ve Almanya' ya döndü. Heidelberg Üniversitesi'ne çağrıldı, en eski alman metinlerini araştırma ve incelemeye merak sardı(*Volksbücher,* 1807), orada bir grup romantik yazarla tanıştı, gazetesi *Rheinische Merkur*'de Grimm kardeşler'in ulusallık bilincini yarattığı bu grubun sözcülüğünü yaptı (1814-1815). Sürgüne zorlandı, bir süre Strasbourg'a sığındı (1819), orada tarih dersi verdi ve katolik bir parti kurulması görüşünü yaydı. Görres'in, *Mythengeschichte der asiatischen Welt* (Asya dünyasının mitoloji tarihi)[1810] ve *Die christliche Mystik* (Hıristiyanlık gizemi) [1836 -1842] adlı kitapları da vardır.

GÖRSEL sıf. **1.** Görme duyusuna ilişkin: *Görsel algılama. Görsel sanatlar.* **—2.** Görmeye dayanan, görmeyle ilgili: *Görsel yönden başarılı bir yayın. Görsel bir belleği olmak.*

—Bilş. Bir bilişim sisteminin işlediği bilgileri, ekran üzerinde görüntüleyen düzenek.

—Nöroanat. *Görsel yatak,* TALAMUS'un eşanlamlısı.

—Ruhbil. *Basit görsel tepki süresi,* görsel bir uyartının ortaya çıkmasıyla öznenin gösterdiği basit tepki arasında geçen zaman. (Bu sürenin en küçük değeri işitsel tepki süresinden daha yüksektir.)

Görsel sanat araştırma grubu *(Groupe de recherche d'art visuel)* **[G.R.A.V.],** 1960'ta Paris'te Horacio Garcia-Rossi (doğm. 1929), Francisco Sobrino (doğm. 1932), Joël Stein (doğm. 1926), Yvaral (doğm. 1934), Julio Le Parc* ve François Morellet (doğm. 1926) tarafından kurulan sanat grubu. Sanat yapıtlarının tekil ürünler olduğunu savunan geleneksel anlayışın tersine, grup toplu çalışmaya ve izleyicinin etkin katılımına önem verdi. Kinetik sanatın etki alanı içinde kalarak, ışığın ve hareketin önemli bir rol oynadığı, temelde görsel ve uzamsal bir sanat geliştirdi. Grubun başlıca etkinlikleri arasında yerleştirmeler, oyunlar, halka açık gösteriler (*Labirent,* 3. Paris bienali, 1963 ve New York, 1965; *Sokakta bir gün,* Paris, 1966) sayılabilir. Üyelerinin bireysel başarıları göstermeleri ve görüş ayrılıklarına düşmeleri grubun 1968'de dağılmasına yol açtı.

Görsel yayınlar, 1979 sonlarına doğru İstanbul'da kurulan yayınevi. 1980'den başlayarak değişik konuları içeren ansiklopediler (*Sanat tarihi, Sağlık, Anadolu uygarlıkları, Eşim ve ben, Genel kültür* vb.), ayrıca dünya çocuk edebiyatının klasikleşmiş yapıtlarını yayımladı.

GÖRSELDÜŞÜNSEL sıf. Ruhbil. Düşüncenin görsel tasarımıyla ilgili.

GÖRSELİŞİTSEL a. Öğrencinin görsel ve işitsel duyarlığına dayandırılarak kurulmuş öğretim yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.) ||*Görselişitsel gereç,* eğitimcinin hizmetine verilen ve öğretilenlerin kolaylıkla iletilmesini sağlayan olanakların her biri. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Basın. *Görselişitsel basın,* ses ve görüntü iletme tekniklerini kullanan haber araçlarının tümü (özellikle radyo ve televizyon).

—ANSİKL. Öğr. "Görselişitsel" terimi hem öğrenim aracısını hem de bu aracının malzemesini kapsaması bakımından karışıklığa yol açabilir. Örneğin bir gösterici yalnızca gereçtir, dersin yapılabilmesine yardımcı olan aracı ise, göstericiyle yansıtılan görüntülerdir.

• Görselişitsel gereçler çok eskiden beri vardır: örneğin kara tahta, haritalar, gravürler, kâğıt ya da keçe tablolar, maketler, vb. Tekniklerin ilerlemesi malzemeleri çoğaltmış ve geliştirmiştir. Bu alanda kullanılan başlıca araçlar sesli ya da sessiz filmler, görüntüler, sabit ya da hareketli filmler, metinler, diyagramlar, kapalı devre çalıştırılan ya da video bağlanmış televizyon, plaklar, kasetler, radyo yayınlarıdır. ABD'de programlanmış* öğretim ve bilgisayarlı öğretim elektronik ve bilişim sanayisinin desteği sayesinde geliştirilmiş "öğretim makineleri"nin *(teaching machines)* doğmasına yol açtı.

GÖRSELKONFERANS a. Söz ve grafik belgelerle birlikte uzaktan katılanların hareketli görüntülerini de iletmeye dayanan telekonferans.

GÖRTZ (Georg Heinrich), **Schlitz** baronu, Holstein asıllı isveçli siyaset adamı (Gottorp 1668 - Stockholm 1719). Karl XII' nin güvenini kazandığından, kral maliyenin yönetimini ona bıraktı. Görtz, bir "kriz parası" çıkararak bu para sayesinde Norveç'e saldırmak için (1715) gerekli ordunun kurulmasını sağladı. İsveç'e müttefikler bulmak amacıyla Avrupa'da geziler yaptı. Kralı kötü yola sürükleyen kişi sayıldığından Karl XII'nin ölümünden sonra idam edildi.

GÖRÜ a. GÖRME'nin eşanlamlısı.

GÖRÜCÜ a. **1.** Evlenmek isteyen erkek için kız görmeye giden kimse. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Görücü gitmek,* evlenecek erkek için, kız görmeye, beğenmeye gitmek. ||*Görücüye çıkmak,* evlenmesi sözkonusu olan bir kızdan söz ederken, görücü olarak gelenlere gözükmek.

—ANSİKL. Folk. Eşlerin birbirlerini görüp seçme olanağının bulunmadığı durumlarda, erkeğe kız beğenme görevi anneye ve yenge, hala, teyze gibi aile yakınlarına düşer. Erkeğe en uygun eşi bulmak amacıyla akrabalar, komşular ya da bu tür işlerde aracılık eden kişiler arasında soruşturma yapılır. Anne yanına hatırı sayılır, deneyimli birkaç yakınını ya da komşusunu alarak uygun olabilecek kızların evlerine ziyarete gider. Kapıdan girilirken içlerinden biri ziyaret nedenini söyler. İçeri buyur edilen görücüler, evin düzenini, temizliğini, kız evinin tutum ve davranışlarını gözden geçirir, kızın kişiliği hakkında ipuçları elde etmeye çalışır. Başka bir odada hazırlanıp süslenen kız, görücülere kahve sunar. Bu sırada inceden inceye gözden geçirilir, ev işlerindeki mahareti, yetenekleri öğrenilmeye çalışılır. Bazen de kahveleri başkası sunar, kız görücülerin karşısına yerleştirilen bir sandalyeye oturtulur ve iyice incelenir. Kız beğenilmemişse kahveler içildikten sonra hemen kalkılır, beğenilmişse bir süre daha oyalanılır. Kız evi, görücülerin bir daha gelmesini istemiyorsa ayakkabıları sokak kapısına doğru çevrilir.

Görücüler gittikleri her evde hoş karşılanır, saygı görürler. Kız hakkında izlenimler olumluysa, ailesi hakkında araştırma yapıldıktan sonra kızı istemeye gidilir.

GÖRÜCÜLÜK a. Bir kıza görücü gitme işi.

GÖRÜKLE, Bursa'nın Nilüfer ilçesine bağlı belde, Bursa'nın 22 km batısında, 5 404 nüf. (1990). Üniversite kampüsü.

GÖRÜLMEK → GÖRMEK.

GÖRÜLMEMİŞ sıf. İlk kez karşılaşılan, şaşırtıcı nitelikte bir olay, bir durum için kullanılır: *Görülmemiş bir rezalet. Görülmemiş sıcaklar.*

GÖRÜM a. **1.** GÖRME'nin eşanlamlısı. **—2.** *Yüz görümü,* yüz görümlüğü.

GÖRÜMCE a. Bir kadına göre kocasının kız kardeşi.

GÖRÜMCELİK a. **1.** Görümcenin durumu. **—2.** *(Bir kimseye) görümcelik etmek, yapmak,* gelinine kötü davranmak.

GÖRÜMLÜK a. **1.** Bir şeyi görmek için verilen para ya da armağan. **—2.** Yalnızca görmek için konulan nesne: *Bu vazo satılık değil görümlüktür.*

GÖRÜNGE a. Ceb. *Değişmeli bir* K *cismi üzerindeki bir* E *vektör uzayına ilişkin bir* f *içyapı uygulamasının görüngesi,* f nin, *sp(f)* biçiminde yazılan öz değerler kümesi. (E nin boyutu sonluysa, *sp(f)* de sonludur.) [Eşanl. TAYF.] || *Değişmeli bir* K *cismi üzerindeki bir* E *vektör uzayına ilişkin bir* f *içyapı uygulamasının görünge değeri,* $f-\lambda I_E$ içyapı uygulaması evritilir olmayan λ skaleri. (E nin her öz değeri bir görünge değeridir; E nin boyutu sonluysa, görünge değerleri E nin öz değerleriyle çakışır.) ||*Değişmeli bir* K *cismi üzerindeki bir* E *vektör uzayının bir* f *içyapı uygulamasına ilişkin* λ *özdeğerine eşlik eden görünge altuzayı,* E nin, $(f-\lambda I_E)^p$ içyapı uygulamalarına ilişkin çekirdeklerin birleşimine eşit F_λ vektör altuzayı; burada $p \in \mathbb{N}$ dir. (F_λ nin boyutu sonluysa, bu boyut λ özdeğerinin katlılığıdır.)

—Says. çözlm. *Görünge yöntemleri,* diferansiyel ve kısmi türevli denklemleri, sonlu sayıda terimle sınırlı, genelleştirilmiş Fourier serilerine açarak çözme yöntemleri. (Görünge yöntemleri, akışkanlar me-

kaniği problemlerini, dikdörtgen, koşutyüzlü vb. gibi yalın iki ve üçboyutlu bölgelerde, çözmeye çok elverişlidir.)

GÖRÜNGÜ a. Fels. Bilinçte kendini gösteren şey, duyularla algılanan şey. ‖ Kant'ta NUMEN'e karşıt olarak duyulur dünyaya ait olan şey. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Fels. Varlıkla görünüş arasındaki karşıtlık Parmenides'le ortaya çıkar; görüngü algılanan şeydir. Fakat, görünüş ile gerçeklik arasındaki ayrımı kesin olarak belirleyen Platon oldu: "herkese görünen şeyin gerçekte de tıpkı göründüğü gibi olduğu sanılmamalıdır; tam tersine, hiçbir şey, göründüğü gibi değildir" (Platon, *Theaitetos,* 158).

Aristoteles de varlıkla görünüş arasındaki bu ayrımı, biraz farklı bir biçimde de olsa, aynen benimsedi: "Demek ki, hem sağlam bir mantıksal kanıtlama arayan, hem görüşlerini tartışmaya açık tuttukları ileri süren filozoflar, görünenin var olduğunu söylemekle yetinmekten kaçınmalıdırlar; görünenin, kime göründüyse onun için, ona göründüğü zaman, ona göründüğü anlamda ve tarzda var olduğunu belirtmeliler" (*Metafizik,* 3, 6).

Kant görüngüyü, antik felsefeden intikal eden statüsünden sıyırarak tanımlar. Kant'a göre görüngüyü, gerçeksizlikten başka bir şey olmayan görünüşten ayırt etmek gerekir. Görüngü kendinde varlığın görünüşüdür, onun kendini açığa vurmasıdır: "[...] Görüngüde, nesneler ve onlara atfettiğimiz var olma tarzları, daima gerçek bir veriymiş gibi düşünülürler. Ancak şu var ki, bu varlık tarzı yalnızca verilmiş bir nesneyle ilişkisi içindeki öznenin sezgisine bağlı olduğundan, bu nesne, bir görüngü olarak, kendinde nesne (alm. *Object*) olarak var olan şeyden ayrılır. [...] Bir görüngü (alm. *Erscheinung*) diye bakmam gereken şeyde, bir görünüş'ten (alm. *Schein*) başka bir şey görmüyorsam, bu benim hatamdır" (*Kritik der reinen Vernunft* [Salt aklın eleştirisi], 1, 1, 1).

Hegel'de görüngü (alm. *Erscheinung*) -bu terimi "belirme" diye de çevirebiliriz- öz'ün, yani içselleşmiş varlık'ın bize kendini dolaysızca sunan şeyde büründüğü ilk biçim demektir. Öz, kendini böyle *gösterir (erscheint).* Düşünme öz'ün kendi içinde *görünmesidir (das Scheinen);* demek kı düşünmenin belirlenimleri önce yalnızca "görünüş"türler *(Schein);* ama hareketin devamı içinde "bir bağımsız hayat öğesi" edinirler; ve böylece *"görünüşleri, görüngü* olur" (*Wissenschaft der Logik* [Mantık bilimi], "Öz", 2).

Günümüzde, numen/görüngü, görünüş / öz ayrımını, her biri kendi tarzında reddeden birçok filozof vardır (Nietzsche, Husserl, Heidegger, Sartre). Örneğin, Husserl, görüngünün "olduğu gibi görünen bir nesne" olduğunu söyler (*Logische Untersuchungen* [Mantık araştırmaları], 3).

GÖRÜNGÜBİLİM a. Fels. Art arda gelen görüngülerin ve/ya da bir görüngüler bütününün betimleyici incelenmesi.

—ANSİKL. "Görüngübilim" terimi XVIII. yy.'da doğdu; J.H. Lambert, *Neues Organon* (Yeni Organon) [1764] adlı yapıtında, bu kavramı "görünüşün kuramı" anlamında ilk kez kullandı. Daha sonra, terim farklı anlamlar kazandı: Kant'ta, tasarımlar arasındaki ilişkilerin incelenmesi; Hegel'de, tinin bireysel duyumdan mutlak bilgiye yükselişinin tarihi *(Tinin görüngübilimi)* anlamında kullanıldı.

Fakat, bu kavramın anlamı ve tanımı daha çok Husserl'in adına bağlıdır. Husserl'in geliştirdiği biçimiyle görüngübilim, XIX. yy.'ın sonunda ortaya çıktı. XIX. yy. sonu kuramsal ortamında bilimkuramı öyle bir düzeye varmıştı ki, bilimsel nesnellik tüm felsefeye egemen olmuştu; ruhbilim de, buna uygun olarak, düşüncenin yasalarını, gözlem konusu oldukları ölçüde ele alıyor, aksi takdirde reddediyordu. Bu kuramsal açmaz karşısında Husserl, salt bilimsel çözümlemeyle yetinmeyip, "şeylerin kendisine dönme"yi önerdi, çünkü bilimsel çözümleme eğer gerçekten dünyanın bir açıklanması ise, *Lebenswelt*'ten (Yaşam dünyası) doğmuş demekti ve böyle olduğu için de bu ilk deneyin yerini tutamazdı. Nitekim, Heidegger, *Sein und Zeit*'ta (Varlık ve zaman), buradan hareket edecekti. Ama Husserl, bu ardılının hiç de kendisinin sadık bir takipçisi olmadığını çok geçmeden gördü. Husserl'e göre, görüngübilimsel çözümlemenin konusu, bilimsellik yöneliminin, bilim adamının yönelmişliğinin temelleridir. Genel olarak, görüngübilimcinin görevi, "yönelimsel deneyimin tip ve biçimlerini sistemli bir şekilde incelemek ve bunların yapılarını basit "yönelimler"e indirgemektir. Bu, bizim psişik'in doğası hakkında bilgi edinmemizi ve ruhumuzun varlığını kavramamızı sağlar" *(Görüngübilim nedir?).* Husserl'e göre görüngübilimsel inceleme önce, öz adını verdiği her türlü kuramsal etkinlikte kendiliğinden ortaya çıkan şeyi ele alır. Husserl, bu araştırmaya "görüngübilimsel indirgeme" der: [...] Ancak dünyaya bağlı olarak var olabilen doğal kuramsal tutuma karşı yeni bir tutum ortaya koyabiliriz; öyle ki, bu tutuma göre fiziksel dünyayı tümüyle devre dışı bıraksak bile gene de geriye bir şey kalır. İşte bu geri kalan şey mutlak bilinç alanıdır. Öyleyse, safdilce deney dünyasında yaşamak ve ampirik düzeni, transsendental doğayı kuramsal bir araştırmaya bağımlı kılmak yerine, "görüngübilimsel indirgeme'ye başvuralım" (*İdeen zu einer phänomenologische philosophie* [Bir salt görüngübilim felsefesi üzerine düşünceler]). Temeller üzrine bu araştırma, Husserl'i kendi felsefesinin temellerini gözden geçirmeye teşvik etti ve böylece onu, görüngübilime "transsendental" adını verdiği bir boyut katmaya yöneltti. Transsendental felsefenin -bir görüngübilim olarak- "nihai biçim"ini oluşturan bu yeni felsefe, daha yüksek bir moment olarak ruhbilimin "nihai biçim"ini, modern ruhbilimin natüralist anlamından temizlenmiş biçimini de kendinde taşır (*Krisis der europäischen Wissenschaften und die Transzendentale Phänomenologie* [Avrupa'da bilimleri saran bunalım ve transsendental görüngübilim], 2, 14). Husserl, Brentano'nun öğrencisiydi; ama, Brentano'da "yönelmişlik" sorunsalı yalnızca ruhbilimsel düzeyde ele alınmıştı. Oysa Husserl bu sorunsalı, önce bilimkuramsal, sonra da transsendental düzeyde (tartışmasız apaçıklığı içinde) ve cogito'nun yöneldiği görüngü-dünya'yı keşfetmekte kullandı. Görüngübilimin gün ışığına çıkardığı, Descartes'ın tekbenci cogito'su değil, bir "ego-cogito-cogitatum"dur, yani "bir şeyin bilinci olmanın bilinci"dir (Husserl, *Cartesianische meditationen* [Descartesçı düşünceler], 2, 14).

Sartre, felsefesinin ilk döneminde, Husserl'in düşüncesini kendi tarzında devam ettirmeye çalıştı ve bu amaçla görüngübilimi, "transsendental bilinç yapılarının, bu yapıların özlerinin sezgisine dayanan bir betimlemesi" olarak tanımladı (*l'İmagination* [İmgelem], 4). Husserl gibi Sartre da, ego'nun önemini ciddiye alır, ama somut varoluşa ulaşmak için, onun psikolojik bilinç olma özelliğini vurgular. "Görüngübilimsel indirgeme" Sartre'da değişik bir biçim alır: tasarı'nın başlangıcındaki "hiçleme" haline gelir; çünkü bilinç, şimdiki durumuyla hiçbir şey değildir, her şey onun geleceğindedir: Husserl'de "görüngübilimsel indirgeme" yönelmişliğin dönüşüme uğramasıdır, Sartre'ın "hiçleme"si ise, dünyayı marxçı anlamda dönüştürmeye yönelmedir.

Marleau-Ponty'ye göre görüngübilim, bizi dünyaya bağlayan yok edilemez ilişkinin bilincine varma ve dünyanın gerçekliğini kavrama aracıdır: "Görüngübilimin en önemli başarısı, hiç kuşkusuz, aşırı öznellik ile aşırı nesnelliği, dünya ya da rasyonellik kavramı içinde birleştirmiş olmasıdır. [...] Gerçek felsefe, dünyayı görmeyi yeniden öğrenmektir [...], görüngübilimin görevi dünyanın gizemiyle aklın gizemini aydınlığa çıkarmaktır" (*la Phénoménologie de la perception* [Algının görüngübilimi], önsöz).

GÖRÜNGÜBİLİMCİ a. Görüngübilim uzmanı.

GÖRÜNGÜBİLİMSEL sıf. Görüngübilimle ilgili.

GÖRÜNGÜCÜLÜK a. Yalnızca görüngülerin, yani olayların, zamanda ya da uzayda meydana gelen olguların ve olası

Görünme
Giovanni Bellini'nin resmi
(1475-1485 arasında)
Capodimonte ulusal galerisi, Napoli

Giraudon

deney nesnelerinin var olduğunu savunan felsefe öğretisi. (Görüngücülükle idealizmin benzer bakış açıları ve benzer bir tarihleri vardır.)

GÖRÜNGÜSEL sıf. Fels. Görüngü düzeyinde olan şeyler için kullanılır.

GÖRÜNGÜSELCİLİK a. Maddi nesnelerin duyumsal verilere indirgenebileceğini savunan felsefi görüş. (Görüngüselciliğe göre, içinde bir şey adının yer aldığı her önerme, içlerinde duyumsal verilerin adlarından başka bir şeyin yer almadığı bir önermeler sınıfı anlamına gelir.)

GÖRÜNME a. Görünmek eylemi.
—Din tar. *İsa'nın görünmesi,* İsa'nın havarilerinden üçüne (Petrus, Yakup ve Aziz Yuhanna) tanrısal bir parıltı içinde görünmesi. (Üç İncil'in anlattığı bu sahne eski bir inanışa göre Tabor* dağında gerçekleşmiştir.)
—ANSİKL. Din. Katolik dinbilimciler, duyulur bir algı içeren görünmeleri öznel görünmelerden ayırmaktadırlar. En önemli görüntüler kategorisini kutsal kitaplarda sözü edilen ve yorumlamanın alışılmış kurallarına göre incelenen birinci grup oluşturur. Ötekilerin tümü ikinci gruba girer: Kilise, bunlardan, dinsel bayramlarda kutlananların dışındakileri kabul etmemektedir. Tanrıbilimciler görünmelerin rasyonel açıklamaları konusunda iki ayrı görüş belirtmektedir, kimilerine göre görünen kişilik, algılandığı biçime bürünmüştür; kimilerine göreyse yalnızca dış maddi dayanağı olmayan bir izlenim sözkonusudur. Kilise görünme ve mucizelere ihtiyatla yaklaşmaktadır ve bu konuda titiz araştırmalarını sürdürmektedir.
—İkonogr. Bu sahne çeşitli yerlerde değişik biçimlerde tasvir edilmiştir: İsa'nın değerli taşlarla süslenmiş bir haçla simgelendiği S. Apollinare in Classe (Ravenna) mozaikleri; İsa'yı dağda tek başına ayakta gösteren Nazianzoslu Aziz Gregorios homilia minyatürü (Bibliothèque nationale, Paris); Sina'daki azize Katherina ve Dhafni kilisesi mozaikleri; Charité-sur-Loire ve Santiago de Compostela alınlık tabloları; Duccio di Buoninsegna, Fra Angelico ve Giovanni Bellini'nin resimleri. Daha sonraları, İsa'yı Musa ve İlyas ile uçarken gösteren (Giotto, Ghiberti, Perugino) sahneler tercih edildi. Bu tarz Raffaello'nun gelecekteki Clemens VII için yaptığı (1518 -1520) tabloyla üne kavuşmuştur (Vatikan pinakoteki). Rubens de bu alanda Raffaello'yu taklit etti.
—İsl. Kuran'da "tecelli" sözcüğünün karşılığıdır. Sözcük, islam dünyasında genellikle Tanrı'nın Tur dağında peygamber Musa'ya görünme olayı için kullanılır. Kuran' da belirtildiğine göre (VII, 143), Tanrı, Hz. Musa'yı ibadet etmesi için Tur dağına çağırır. Musa, istenilen saatte oraya gider ve Tanrı'ya: "Ey Tanrım, yüzünü (cemalini) bana göster" der. Tanrı da: "Beni kesinlikle göremezsin, ancak, şu dağa bak, o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin" diye karşılık verir. Hz. Musa dağa bakmaya yönelirken, Tanrı dağa görünür (dağda tecelli eder) ve dağ paramparça olur; Hz. Musa da baygın yere düşer.
—Tasav. Sufiler, Tanrı'nın güzelliklerinin bazen insanlarda görünebileceğine (tecelli edeceğine) inanırlar.

GÖRÜNMEK → GÖRMEK.

Görünmeyen adam *(The Invisible Man),* H. G. Wells'in fantastik romanı (1897). *Zaman makinesi* (The Time Machine) adlı yapıtından iki yıl sonra yayımlanan bu roman, bireysel güç kavramı üzerine kurulmuş çok ölçülü bir düş ürünüdür.

GÖRÜNMEZ sıf. **1.** Umulmayan, beklenmeyen. **—2.** *Görünmez kaza,* hiç umulmadık bir yer ve zamanda, umulmadık biçimde başa gelen kaza. ‖ *Görünmez olmak,* gözden yitmek, görünmemek.

GÖRÜNTÜ a. **1.** Gerçekte var olmadığı halde varmış gibi zihinde canlanan şey; hayalet: *Görüntü, yaklaştığım anda yok oldu.* **—2.** Maddesel bir nesnenin, optik bir sistem tarafından, özellikle de yansıtıcı düz bir yüzeye ya da ayna üzerine yansıması; bu yansıma sonucunda görülen şey: *Bir nesnenin ekrana yansıyan görüntüsü. Aynadaki görüntüsünü incelemek. Ayın suya yansıyan görüntüsü.* **—3.** Maddesel bir nesneden, fotoğrafla ya da benzer tekniklerle (sinema, televizyon, radyoloji vb.) elde edilen yansıma: *Net, bulanık bir görüntü. Görüntü kalitesi iyi olan bir film. Bir organın radyoskobik görüntüsü.* **—4.** Görünüm, tablo: *Bunlar, her seçim öncesinde rastlanan görüntüler.*
—Bilş. Bir bilgi fişliğinin maddesel bir ortam (yazıcı ya da ekran) üzerinde elde edilen kopyası. ‖ *Görüntü ekranı,* GÖRÜNTÜLEME EKRANI*'nın eşanlamlısı.
—Elekt. *Elektriksel görüntü, q* yükleri içeren bir *v* hacmini sınırlayan eşpotansiyelli bir S yüzeyinin dışındaki *q'* kuramsal elektrik yükleri kümesi; *q'* yükleri, *v* hacmi içindeki elektrik potansiyelinin dağılımını etkilemeksizin S yüzeyinin yerini alabilir. (Ayrıca *q'* yüklerine, *q* yüklerinin elektriksel görüntüleri denir.)
—Geom. *Görüntülerin doğrusu,* belli bir T üçgeninin dışına çizilmiş çember üzerindeki bir noktanın, T nin her kenarına göre üç bakışımlısını içeren doğru. (Bu doğru T nin yükseklik merkezinden geçer.) ‖ *Bir* f *eşçiziminin görüntü odağı,* izdüşümsel doğrunun bir eşçizimi *f* ise, görüntüsü *f* ile sonsuza giden noktanın öncülü.
—Küm. kur. *Bir* E *kümesinden bir* F *kümesi içine tanımlı bir* f *uygulamasının görüntüsü,* F nin $\{f(x), x \in E\}$ ye eşit altkümesi; *f* (E) ya da Im (*f*) biçiminde gösterilir. (Bk. *ansikl.* böl. Ceb.) ‖ *Bir* E *kümesine ilişkin bir* A *parçasının,* E *den* F *içine tanımlı bir* f *uygulamasıyla görüntüsü,* F nin *f* (A) ile gösterilen ve $\{f(x), x \in A\}$ ya eşit olan altkümesi. ‖ *Bir* x *elemanının bir* f *uygulamasıyla görüntüsü, f* uygulamasının varış kümesinin $y = f(x)$ eşitliğini gerçekleyen elemanı.
—Opt. Bir cismin yaydığı, yansıttığı, yayımladığı ya da ilettiği ışımadan başlayarak cismin görünümünü gösteren nokta ya da öğe grubu. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Elektron görüntüsü,* elektrik yüklerinin bir hedef üzerinde oluşturduğu görüntü. ‖ *Gerçek görüntü,* doğrudan bir ekran üzerinde görülen görüntü. ‖ *Gizil görüntü,* ancak optik bir aygıtla algılanabilen görüntü.
—Sine. *Görüntü arası,* bir filmin peş peşe gelen iki görüntüsünü birbirinden ayıran aralık. (Yapıştırmaların ekranda görülmesinden kaçınmak için görüntü arasından yararlanılır.) [Görüntü arası kuşağı da denir.]
—Sine. ve TV. *Görüntü yönetmeni,* görüntülerin çekiminden sorumlu teknisyen. (Görevi, konunun gereklerini ve yönetmenin isteklerini göz önünde tutarak, filmin görsel başarısına katkısı olacak her şeyi belirlemek ve düzene koymaktır: çerçeveleme ve görüntü düzeni, ışıklandırma, film hileleri ve kopya basımı sırasındaki ışık ayarı vb. [Genellikle, görüntü yönetmeninin yeteneği, filmin başarısına büyük ölçüde katkıda bulunur. Ünlü görüntü yönetmenleri arasında Edvard Tise, Gregg Toland, Gabriel Figueroa, Harry Stradling, Gianni di Venanzo, Giuseppe Rotunno, Sven Nykvist gibi adlar sayılabilir.])
—TV. *Görüntü frekansı,* bir televizyon sisteminde saniyede iletilen tam görüntü sayısı.
—Yerbil. Uzaktan algılamada, çeşitli elektromanyetik yöntemlerle elde edilen bileşim (radar görüntüsü, sonar görüntüsü, uydu görüntüsü vb.).
—ANSİKL. Ceb. *f* uygulamasının, bir grup, halka ya da vektör uzayı benzeryapı uygulaması olması halinde Im (*f*), varış kümesinin bir altgrubu, althalkası ya da vektör altgrubudur. Im (*f*) varış kümesine eşitse, *f* örtendir.
f, boyutu sonlu bir K-vektör uzayının, bir K-vektör uzayı F üzerindeki doğrusal bir uygulamasıysa, Im (*f*), K üzerinde sonlu boyuttadır ve *f* uygulamasının rankını belirler. Bu durumda,

$$\dim_K \mathrm{Im}(f) = \dim_K E - \dim_K \mathrm{Ker}\, f,$$

elde edilir; burada Ker *f*, *f* nin çekirdeğidir.
—Opt. Bir cismin görüntüsü, görünür ışıktan başka ışımalarla da oluşturulabilir ya da iletilebilir; örneğin bu amaçla, γ ve X ışınımları, morötesi, kızılaltı ışımaları; radyo dalgaları, hatta sesötesi gibi esnek dalgalar kullanılabilir. Bu ışımaların taşıdığı bilgiler fotoğrafla, izdüşüm ve gösterim yoluyla olağan bir ekranda, bir radar ya da televizyon ekranında görünen görüntüye dönüştürülebilir. Ayrıca bir görüntüyü veren işaretler, bilgisayarla iletilmelerini ya da işlenmelerini kolaylaştırmak için sayısal biçime dönüştürme, belleğe aktarma gibi belli işlemlerden geçirilebilir. Uzay frekanslarını süzme gibi filtreleme yöntemleri bulanıklığı azaltarak görüntüyü iyileştirmeye ya da özellikle hava fotoğraflarında kimi cisimlerin otomatik olarak seçikleşmesine olanak verir. Görüntüleme aygıtları steoroskobik hava fotoğraf çiftlerine dayanarak coğrafya haritaları çıkarmayı sağlar. Holografi ise cisimlerin üç boyutlu görüntüsünü oluşturur.

GÖRÜNTÜLEME a. **1.** Bir olgunun eylemini ve etkilerini maddi olarak görünür duruma getirmek eylemi. (Aerodinamik bir havatünelinde, hava akıntılarını görüntülemek için akışı incelenecek yüzeye yün iplikler yapıştırılır ve bu iplikler hava akıntılarının biçim ve yönünü gösterir. Aynı biçimde, görünür ışınlar kullanılarak bir ekran üzerinde şok dalgalarının görüntüsü elde edilebilir.) **—2.** Ask. havc. Bilişim araçlarıyla işlenen bir grup bilginin alfasayısal ya da grafik bir görüntü halinde ekranda gösterimi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Görüntülerin farklı türdeki ışınımlarla elde edilmesini sağlayan teknik; bu yolla elde edilen görüntüler bütünü (örn. sesötesiyle görüntüleme, X ışınlarıyla görüntüleme, γ ışınlarıyla görüntüleme, optik, tıbbi, uzaysal görüntüleme). [Bk. *ansikl.* böl. Meteorol. ve Opt.]
—Bilş. Bir görüntünün görünürlüğünü korumak için onu görsel bir ekranda dönemsel olarak çözümleme. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Görüntüleme ekranı* → EKRAN.
—Saatç. ve Ölçbil. Bir değerin görüntüsünü verme ya da bir ölçümün, bir hesabın sonucunu görselleştirme. ‖ *Mantıksal*

renkli çok işlevli baş yukarı ve baş aşağı görüntüleme sistemleriyle donatılmış Dassault-Breguet Mirage 2000 av uçağının kokpiti (klasik cayroskop ufku [sol pano] ve yatay duran klasik gösterge [sağ pano] öncelikle acil durumlarda kullanılır)

Thierry Scart-Thomson-C.S.F.

görüntüleme, bilgiyi tamsayısal büyüklükler biçiminde verme yöntemi. || *Örneksemeli görüntüleme*, bilgiyi aşamalı olarak konum ve hal değiştiren organlar ya da olaylarla verme yöntemi. || *Sayısal görüntüleme*, rakamlardan yararlanan mantıksal görüntüleme. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ask. havc. Savaş uçaklarının yetkinliklerinin artışı ve gittikçe daha gelişmiş algılayıcı aygıtların kullanımı nedeniyle pilotların, gereken tepkiyi anında göstermeleri için çok az zamanı vardır. Dolayısıyla pilotun görevini kolaylaştırmak için gerekli bilgileri, borda bilgisayarlarıyla çözümleyip görüntü biçiminde topluca vermek zorunluluğu doğdu. Bu veriler üç görüntüleme sistemiyle sağlanır:
1. *baş yukarı görüntüleme*'de (in. *Head UP Display* [HUD]), bilgilerin görüntüsü borda tablası üstünde bulunan ön cama, dış dünyanın görünüşünü engellemeden düşürülür; bu bilgiler simgeler halinde sunulur;
2. *göz düzeyinde görüntüleme*, borda tablasının üst kesiminde sağlanır; görüntüler radar, öne yöneltilmiş kızılaltı donanımları ya da uçağın televizyon kameraları gibi çeşitli algılayıcıların sağladığı verileri iletir;
3. *baş aşağı görüntüleme* ya da *kapalı görüntüleme*, borda tablası üstünde yer alır; görüntüler dış dünya ile çakışmayan bilgileri verir ve pilot bunlara başvurmak için başını eğmek zorundadır.

—Bilş. Görüntüleme, bir bilgisayarın gerçekleştirdiği bilgi işlem sonuçlarını bir ekran üzerinde görüntü biçiminde geri almaya olanak verir. Ekranlar özel ve bellekli katot ışınlı tüpler, basit monitörler ya da televizyon alıcılarıdır. Bazen görüntülemede, bir eğri çiziciyle yetinilir; bu çizici hesaplanmış grafikleri kâğıt rulolara aktarır.

—Meteorol. *Uydularla görüntüleme*. Yer gözlem uyduları, yeryüzünden ve bulutlardan yansıyan (görsel bölgede) ya da yayınlanan (kızılaltı bölgesinde) elektromanyetik dalgaları kaydetmeye elverişli radyometreli alıcıların kullanımını sağlar. Uyduların işlevine göre iki tür görüntü vardır: *Yer uyduları* (yer-atmosfer arasındaki yüzeyin gözlemi), *meteoroloji uyduları* (atmosferin, bulutlu ya da bulutsuz durumda gözlemi).

—Opt. Herhangi bir ışınım alan her cisim, bu ışınımın karşısında bozucu bir kaynak gibi davranır. Bu bozulmanın gözlemi, kuramsal olarak nesnenin bir görünüşünü, yani bir görüntüsünün elde edilmesini sağlar. Dalgaların yayınım kuramı uyarınca, ilk yaklaşımla nesne, küresel dalgacıklar yayınlayan nokta kaynaklar kümesine benzetilebilir. Tüm görüntüleme tekniklerinin amacı, bu dalgacıkları algılamak ve şifrelerini çözmektir. Mercekler küresel dalgaların şifrelerini çözen en klasik aygıt örneğini oluşturur: ideal bir yakınsak mercek, küresel bir dalgacığı, uzamda noktasal bir görüntüye dönüştürür. Bu şifre çözümünü sağlayan başka teknikler de vardır: optik holografi ya da sesötesi holografisi, sesötesi ekografisi, X ışınlı sayıcı, akustik mikroskop, nükleer manyetik rezonans.

—Saatç. ve Ölçbil. *Örneksemeli görüntüleme*'de, ibrelere, konum göstergelerine, takvim disklerine, tamburlara, yazıcılara, ışık ışınlarına, sinüzoidal darbelere, duyarlı kristallere, pigmentlere, farklı fiziksel ve kimyasal hallere başvurulur. Bilginin, yardımcı bir karşılaştırma sistemiyle örneklenmesi gerekir; bu yardımcı sistemler kadran, konum göstergesi, takvim penceresi, ekran, yöneltici düzlemler, gabari, fiziksel ya da kimyasal hal olabilir.

İlk örneksemeli görüntüleme, bir hız değişiminde kamla, bir ses değişiminde kademeli düğmeyle sağlanır.

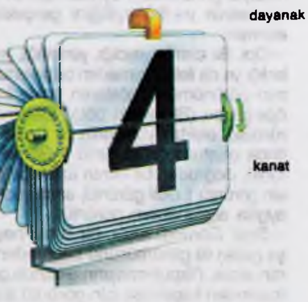
Son örneksemeli görüntüleme ise, saat için ibreler ve kadranla, su düzeyi için dereceli ölçü aygıtıyla, bir özeğri için diyagram, osilogram ya da osiloskopla, sıcaklık için ısılduyarlı kristallerle, bir profil için optik denetimli bir projektörle vb. elde edilir.

Mantıksal görüntüleme'de yardımcı bir düzenekle karşılaştırma yapılmaksızın, rakamlar, harfler, işaretler, delgiler, dişli makaralar, büteler, yol sınırlayıcıları, benzer renkler, "kare" darbeler, görsel işaretler vb. kullanılır.

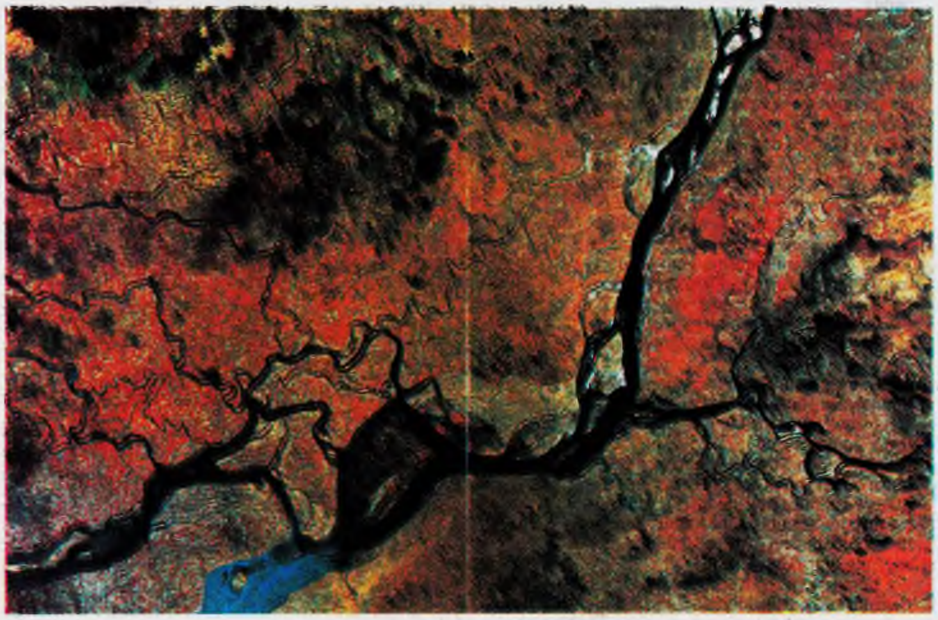
İlk mantıksal bilgi görüntüleme, delikli kartlar, dişli tamburlar, kodlanmış programlar üzerinde uygulanabilir; konum görüntülemede ise anahtarlar, düğmeler, klavyeler, levyeler kullanılır.

Saatleri son mantıksal görüntüleme, boyalı diskler ya da kanatlarla, elektro-optik göstergeler üzerinde sayısal yazım kartuşlarıyla, işaretleri son mantıksal görüntüleme ise ışıklı göstergelerle ya da uzlaşmalı yazımla sağlanır.

kanatlı göstergeyle sayısal görüntüleme

Éditions maritimes et d'Outre-Mer

uyduyla görüntüleme kızılaltıyla fotoğrafı çekilen Ganj ve Brahmaputra (C. Sheffield, Geopic, Şidwick ve Jackson'un *İşte Yer* adlı yapıtından alınmış belge

GÖRÜNTÜLEMEK g. f. *Bir şeyi görüntülemek*, onu sinemacılık, fotoğrafçılık diline aktarmak; görüntülerle anlatmak: *Bu filmi, ünlü bir kameraman görüntüledi.*
—Bilş. Verileri, sonuçları vb.'yi bir katot ekranında göstermek.
—Ölçbil. Ölçülen bir büyüklüğü ya da bir hesabın sonucunu görsel biçimde vermek.

GÖRÜNTÜLENME a. Psikan. Rüyanın örtük içeriğinin görsel imgelere çevrilmesi. (Rüya işleminin görünümlerinden birini oluşturur.)

GÖRÜNTÜLEYİCİ a. Saatç. ve Teknol. Bir zaman aygıtının, bir elektromekanik görüntüleme tablosunun vb.'nin görüntü organı.

GÖRÜNÜM a. **1.** Bir şeyin ya da kimsenin göze görünme biçimi; görünüş: *Kişiliksiz bir görünümü var.* **—2.** Dıştan bakıldığında bazı değerlendirmelerde bulunmayı sağlayan şey; görüntü, tablo: *Yıllar sonra kavuşan ana oğulun birbirlerine sarılmaları çok dokunaklı bir görünümdü.* **—3.** Bir yerin, bir yapının resmi, fotoğrafı; manzara: *İzmir'den görünümler...*
—Dilbil. *Anlamsal görünüm*, yığışım'a karşıt olarak, anlambirimciklerin aralarında ayrılmazlık bağıntısı sürdürdükleri anlamlı birim (örn. *cüce* biriminde, [insan], ve [küçük], ayrılmazlık bağıntısı içindedir).
—Psikan. *İlk görünüm* ya da *temel görünüm*, öznenin ana babasının çiftleşmesine tanık olduğu düşsel ya da gerçek görünüm. (Bu görünümün tüm öneminin travma etkisine bağlı olduğu, böylece öznenin bilinçdışı tasarımlarının bir saplantı noktası durumuna geldiği ileri sürülür.)

GÖRÜNÜRDE be. **1.** Ortada, göze görünen: *Markette çok para harcadım ama görünürde fazla bir şey yok.* **—2.** Dıştan bakınca, görünüşe göre: *Adamlar görünürde memnun ama ben emin değilim.*

GÖRÜNÜRLERDE be. Ortalıkta, meydanda: *Mektupları postaya göndereceğim ama görünürlerde kimse yok.*

GÖRÜNÜRLEŞTİRMEK g. f. Tıp. *Bir lezyonu görünürleştirmek*, onu örneğin bir röntgen, bir elektrokardiyogram, vb. üzerinde görünür hale getirmek.

GÖRÜNÜRLÜK a. Gökbil. Çıplak gözle görülebilen gökcisimlerinin niteliği.
—Jeod. *Karşılıklı görünürlük*, noktalarından herhangi biri diğerlerinden görülebilen jeodezik bir ağın noktalarını belirleyen konum.

GÖRÜNÜŞ a. **1.** Bir şeyin, zihinsel bir çaba göstermeden ya da ilk bakışta algılanan biçimi: *Evin görünüşü hoşuma gitti.* **—2.** Bir kimsenin, bir şeyin dıştan bakıldığında gerçekle bağdaşmayan görüntüsü: *Yumuşak görünüşünün altında sert bir karakteri vardır. Elmaların görünüşüne aldanmışım, içleri hep çürük çıktı.* **—3.** Durulan ya da bulunulan bir yerden görülen manzara: *Buradan Boğazın görünüşüne bayılırım.*
—Dilbil. Konuşan bireyin, fiille getirilen oluşun nasıl tasarlandığını (gerçekleşmesinde, süresinde, tamamlanmasında vb.) anlatmaya yarayan yöntemlerin tümü (Bk. *ansikl.* böl.)
—Fels. Özsel olarak derinlikte bulunanın tersine, şeylerin yüzeyinde beliren şey. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İnş. Bir yapının geometrik ve dikey izdüşümüyle gösterimi. (Eşanl. CEPHE ÇİZİMİ.) [Perspektif görünüş, eğik çizgiler yardımıyla derinlemesine görünümler verebilir.]
—Kur. tar. Kırım Hanlığı'nda divan toplantılarının yapıldığı yer.
—Perspekt. *Görünüş noktası*, klasik perspektifte, çizim düzleminden, belli uzaklıkta yer alan tek ve değişmez nokta. (*İzdüşüm merkezi* de denen bu nokta, gözlemcinin gözünün bulunduğu noktadır ve görsel piramidin tepesini oluşturur.)
—Tek. res. Bir parçanın, belirli bir nokta-

dan gözlenebilecek biçimde gösterimi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tıp. Vücudun ya da yüzün, bireyin sağlığı ya da hastalığı hakkında fikir veren görünümü. (Yüz ifadesi, dinlenme sırasındaki duruş, davranışlar da bir kişinin ruhsal yapısı hakkında bilgi verebilir.) || *Fizyolojik görünüş,* normal bir kişinin görünüşü. || *Hastalıklı görünüş,* bir hastalığın teşhis edilmesine ya da bireyin bu hastalığa yakalanmaya eğilimi olup olmadığını saptamaya yarayan özgün görünüş.

—ANSİKL. Dilbil. Bu kavram dilbilgisinde önce, 1820'li yıllarda, rusça ve öteki slav dillerindeki fiil çekimlerinin önemli bir niteliğini: bitmişlik / bitmemişlik ayrımını belirtmek için kullanıldı. Gerçekten de rusça, *dün akşam bir roman okudum* tümcesini aktarmak için farklı iki fiil biçimini karşıtlaştırır: "proçital/çital"; ikinciye göre (önekleme) belirtili olan birincisi, okuma eyleminin tamamlandığını, romanın bittiğini (bitmişlik) gösterir: ikincisi, eylemin (bitmemişlik) yalın bir betimlemesidir. Bu görünüş kavramını, alman dilbilimci G. Curtius, yunancanın fiil çekiminin çözümlemesine uyguladı; yunancanın görünüş dizgesi, aynı kökün, "bırakmak" kökünün, üç gövdesini; eylemin tamamlanılışına bağlanan durumu gösteren bir bitmişlik olan *leloip*-i, az çok sürerlik gösteren bitmemişlik görünümü *leip*-i ve eylemi süre belirtmeksizin (noktasal ya da anlık görünüş) ele alan geniş zamanla *lip*-i karşıtlaştırır. Türçede bitmişlik / bitmemişlik karşıtlığı, tüm zamanlarda, özellikle yalın biçim ve bileşik biçim karşıtlığıyla dile getirilir: *yiyorum* (bitmemiş, süren) / *yemiştim* (bitmiş, noktasal); *yiyeceğim / yemiş olacağım* vb. İngilizce, dilbilgisel olarak iki görünüş ayrımı dile getirebilir: belirli geçmiş *(I have read)* ve süren biçim *(I am reading).* Aynı türden öteki ayrımlar dillere göre, biçimbilimsel ya da biçimbilimsel olmayan yöntemlerle dile getirilir: belirteç ya da tümleçlerle, sözlüksel yollarla vb.

Birçok dilde, fiil dizgesinde, zaman ya da çatı ayrımı bulunmaz, ama, tümünde, her ne denli fransızcada olduğu gibi bu karşıtlıklar zaman ayrımlarının egemenliğinden ötürü açıkça ortaya çıkmasa da, görünüş karşıtlığı vardır. Görünüş dizgesinin olduğu dillerde (eski hint-avrupa, slav, hami-sami dilleri, çince, afrika zenci dilleri vb.), çoğu kez, belirtili bir biçimi belirtisiz bir biçimle karşıtlaştıran, birinciyi çeşitli yöntemlerle (fiil, önek ya da soneklerı, kök içinde ünlü ya da ünsüz almaşması vb.) ikinciden türeten çift fiil biçimleri bulunur.

—Fels. Görünüşle (yun. *phainein,* görünmek) gerçeklik arasındaki platoncu kökenli ayrım, Aristoteles tarafından kesinliğe kavuşturuldu. Aristoteles görünüş kavramı çerçevesinde, açıkça ve tam bir kesinlikle ortaya çıkan şeyle duyu verilerine göre doğru gibi görünmekle birlikte, hiç değilse mantıksal bakımdan doğru olmayabilen şeyi karşı karşıya getirdi. Bu klasik ayrım Hegel tarafından yeniden ele alındı. Hegel'de görünüş *(Schein),* görüngü ya da belirmeden *(Erscheinung)* ayırma yoluyla, ilkin yanılsama ve siliklik yönüyle ortaya kondu: "Kendinde doğrudan doğruya bir varlık-olmayan olan varlığı, görünüş olarak adlandırıyoruz" *(Tinin görüngübilimi, Bilinç).* Ayrıca, görünüşün varlıkta, bu varlığı kendi özüne yeniden kavuşturan hareketin dışında kalır görünen şey olduğu da söylenebilir: "Görünüş, Varlık alanından kalan her türlü kalıntıdır. Gene de özden bağımsız dolayımsız bir yanı varmış ve hatta genel olarak bu aynı özün bir başka yanına da sahipmiş gibi görünür" (*Wissenschaft der Logik,* Öz, 1.1). "Ama bu biçim altında hiçliği ortaya çıkınca, sonradan somut gerçeklik gereci olarak belirlenmiş görünür: varlığın ve özün birliği olarak, o zaman 'görünüş olarak konmuş görünüş' olur" (*Wissenschaft der Logik,* Öz, 3,1 ve 3).

—Tek. res. Bir parçanın gösterimine olanak veren görünüşler, bu parçayı kullanım konumunda en iyi tanımlayan *ayırtedici,* genellikle *önden görünüş* göz önüne alınarak seçilir; Avrupa gösterim sisteminde, *soldan görünüş,* önden görünüşün sağında, *üstten görünüş* altında ve *alttan görünüş* üstünde yer alır; amerikan sisteminde ise, soldan görünüş solda, üstten görünüş üsttedir.

GÖRÜNÜŞSEL sıf. Dilbil. Görünüşe ilişkin.

GÖRÜNÜŞTE be. Görünüşe göre değerlendirilirse; dıştan bakılarak yargılanırsa: *Görünüşte iyi bir insan. Görünüşte tarafsızdı ama aslında sizin seçilmenizi istiyordu.*

GÖRÜŞ a. **1.** Bir şeyi gözle algılama; görme yetisi. **—2.** Belli bir yönde göreceli olarak uzağı görme olanağı: *Binalar görüşümüzü kapatıyor. Görüş uzaklığı.* **—3.** Bir kimse ya da bir şey üzerinde edinilen olumlu ya da olumsuz kanı; düşünce, yargı: *Bir yazar, bir yapıt konusunda belirli bir görüşü olmak. Hükümetin ekonomi politikası hakkında olumsuz görüşleri var. Nesnel bir görüş.* (Bk. *ansikl.* böl. Topruhbil.) **—4.** Cezaevi, hastane vb. bir yerde bir kimseyi ziyaret etme; görüşme: *Bugün görüş günüydü.* **—5.** Bir toplumsal grubun iktisadi, ahlaki, siyasi, vb. sorunlar hakkındaki görüşlerinin tümü: *İşçilerin görüşü, Fransızlar'ın görüşü.* **—6.** *Görüş açısı,* bir şeyi ele alma, değerlendirme biçimi;bakış açısı.

—Balist. *Görüş açısı,* hava atışında, mermi yolunun herhangi bir noktasındaki teğetle, bu noktayı gözlemciye bağlayan doğru arasındaki açı.

—Denizc. *Bir gemiyi görüş mesafesinde tutmak,* bir geminin rotasını başka bir gemiyi gözden kaybetmeyecek biçimde ayarlamak.

—Meteorol. *Görüş uzaklığı,* havanın saydamlık derecesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Ulaş. *Görüş uzaklığı,* hörgüç biçimindeki bir yol kesimi üzerinde, bir sürücünün, önündeki bir engeli fark etmeye başladığı uzaklık. (Karayolu boyunca profile verilecek yarıçapın hesabı yeterli görüş uzaklığı koşuluna göre hesaplanır.)

—ANSİKL. Meteorol. Havanın saydamlığı çok kesin biçimde ölçülebilir. Ama uygulamada çok hızlı ölçüm sağlayan hemen hemen eşdeğer bir kavram kullanılır: *Yatay görüş uzaklığı sınırı* ya da kısaca *görüş uzaklığı.* Görüş uzaklığı kilometre olarak ya da kimi kez 0'dan 9'a kadar kodlanmış bir ölçeğe göre değerlendirilir. Bu ölçümleri yapmak için her istasyon, uzaklığı bilinen kimi doğal engebeleri (çan kulesi, tepe vb.) belirler. Dört yönde yapılan ölçümlerle elde edilmiş dört değerin ortalaması alınır.

ÖLÇEK NUMARASI		GÖRÜŞ UZAKLIĞI SINIRI			
0	nesne	50	m'ye	kadar	görülür
1	—	200	m	—	—
2	—	500	m	—	—
3	—	1	km	—	—
4	—	2	km	—	—
5	—	4	km	—	—
6	—	10	km	—	—
7	—	20	km	—	—
8	—	50	km	—	—
9	—	50	km'nin	üstünde	—

Görüş uzaklığı havadaki katı cisimlerin ve su buharının yoğunluğuna bağlıdır. Ilıman bölgelerde görüş uzaklığı ilkbaharda maksimum düzeye ulaşır; çünkü bu mevsim havanın en kuru ve en devingen, dolayısıyla en temiz dönemini olu[illegible] Arktik ve kutup havası, tropikal havadan daha açıktır (burgaç olayı). Deniz üzerindeki kütle de, bulutluluk koşulları aynı olmasına rağmen karadaki kütleden daha açıktır (hava kirliliği olayı). Öte yandan karaların hemen üstündeki havanın kirliliği yüzünden yükselti arttıkça görüş uzaklığı büyür. Ayrıca yükseldikçe ufuk çizgisi (ya da en büyük görüş uzaklığı) geriler.

—Topbil. *Görüş yönlendiricileri ya da önderleri,* dahil olduğu grup üyelerinin belirli alanlardaki görüşlerinin oluşumunda etkili olan kişi. (Doğruluğu 1940 ABD seçim kampanyalarında yapılan gözlemlerle ortaya konan bir kurama göre, görüş yönlendiricileri basın, radyo, televizyon gibi iletişim organlarından aktarılan bildiriler için aracı konumundadırlar.)

—Topruhbil. Görüş, bir toplumsal grubun ya da bir bireyin bağlı olduğu değerler sistemi hakkında bilgi verici niteliktedir (kadınsevmez bir kişi, bir erkeğin düşünsel yeteneklerinin bir kadına göre daha üstün olduğunu düşünecektir). Açık ve dile getirilmiş bir yanıt olarak görüş gözleme ve ölçüme elverişlidir. (Örn. yeni bir ürünün örneklerinden hareketle gerçekleştirilen bir anket.) Az çok kalabalık bir kesimin görüşlerini sondaj yoluyla öğrenmek, özellikle pazarlama yöneticileri ve siyasetçiler için çok önemlidir.

Görüşler, İstanbul'da yayımlanan siyasi dergi (1 aralık 1945). Çıkan ilk ve tek sayıda Zekeriya Sertel, Esat Adil Müstecaplıoğlu, Adnan Cemgil, Behice Boran, Aziz Nesin ve Tevfik Rüştü Aras'ın yazılarıyla Sabahattin Ali'nin bir hikâyesi yayımlandı. Ayrıca "Dörtlü* takrir" diye anılan önergenin sahiplerinin de dergiye yazı vereceklerı bu sayının kapağında duyuruldu. Antidemokratik baskılara karşı çıkarak hak ve özgürlüklerin yasalarda yapılacak düzenlemelerle verilmesini savunan derginin ilk sayısı çıktığı gün tükendi ve ikinci baskı yaptı. Derginin kısa sürede kazandığı başarıdan çekinen kimi çevreler, başlığındaki G harfinin orağa benzediğini ileri sürerek karşı propaganda yaparken, yazı vereceğini vaat eden Celal Bayar da dergiyle ilişkisi olmadığını açıkladı. İktidarca kışkırtılan gençlerin bu derginin de basıldığı *Tan* gazetesi matbaasını komünizmi öven yayınlar yaptığı gerekçesiyle basıp tahrip etmelerinden (4 aralık 1945) sonra dergi, yayın yaşamından çekilmek zorunda kaldı.

GÖRÜŞME a. **1.** Görüşmek eylemi. **—2.** Kişiler, gruplar, devletlerin temsilcileri arasında, ortaya konan sorunlar üzerinde bir uzlaşmaya bir anlaşmaya varmak amacıyla gerçekleştirilen tartışma; müzakere: *Silahsızlanma görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanması.*

—Huk. Mahkemenin dava konusu sorun hakkında karar vermesinden önce mahkeme başkan ve üyelerinin kendi aralarında görüş alışverişinde bulunmaları. (Görüşmeler gizli yapılır. Görüşmelerde ancak karara katılacak yargıçlar bulunur. Görüşmelerin yönetimi başkana aittir.) [Eşanl. MÜZAKERE.]

—İş huk. *Toplu iş görüşmesi,* toplu iş sözleşmesi imzalamak için işçi ve işveren temsilcilerinin bir araya gelerek yaptıkları görüşme.

—Topbil. Görüşülenin bilgi ve yorumlarını derlemek amacıyla, görüşmeci ile görüşülen arasında sözlü bir iletişim bağı oluşturmaya yönelik anket yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Görüşme protokolü,* görüşmeye dayalı bir ankette, en anlamlı ve en geniş bilgileri en kısa zamanda elde etmeye, soruları ve hedefleri mümkün olduğunca sınırlamaya yönelik çalışma planı.

—Topruhbil. *Yöneltimsiz görüşme,* özellikle reklam konusunda kullanılan görüşme tekniği. Bu teknik uyarınca görüşmeci, bile isteye yansız bir tavır takınarak, görüşülenin dolaysız gereksinimlerini ya da akla yatkın bir biçimde açıkladığı gereksinimlerini değil, ürün karşısındaki davranışı üzerinde etkili olan istek ve dirençlerini saptamaya çalışır.

—Uluslarar. huk. *Çok taraflı ticari görüşmeler,* GATT ülkeleri içinde gümrük tarifelerini düşürmek ve öteki uluslararası ticaret engellerini azaltmak amacıyla yapılan görüşmeler (Kennedy Round [1964

-1967], Dillon Round [1961-1962], Tokyo Round [1973-1979]).

—ANSİKL. Topbil. *Hazırlıklı görüşme*, anket yapılan kişiye yapıları, sıraları ve sayıları önceden belirlenmiş bir dizi sorunun yöneltildiği söyleşi (örneğin, önceden hazırlanmış soru dizisi). *Hazırlıksız görüşme* bir ölçüde daha özgür niteliktedir. Özgül bir olay ya da konu merkez alınabilir. Görüşme *doğrudan* (saptanmış bir konu hakkında soru) ya da *dolaylı* olabilir (bir başka sorunun cevabını elde etmek için bir sorunun yönünün değiştirilmesi). İncelenen olgunun gelişimine göre, görüşülene kısa ya da uzun aralıklarla birçok kez başvurulması durumunda *tekrarlanan* görüşme sözkonusudur; bu da, tavırların seyrinin (değişip değişmediğinin) incelenmesine olanak verir. Görüşmecinin (doktor), görüştüğü kişinin (hastanın) kişiliği, yaşamı, vb. hakkında bilgi edinmek amacında olması halinde *klinik* görüşme sözkonusudur. Klinik görüşme, doktor ya da ruhbilimcinin, hastanın davranışları ve sözleri (kullanılan kelimelerin ve mimiklerin seçimi) üzerinde çok özenle durmasını gerektiren çok sayıda görüşmeyi zorunlu kılar.

GÖRÜŞMECİ a. **1.** Görüşmeye gelen kimse, ziyaretçi. **—2.** Bir tutuklu ya da hükümlüyle görüşmeye gelen kimse.

GÖRÜŞMEK gçz. f. (*görmek*'ten *-iş*, işteşlik ekiyle). **1.** *Bir kimseyle görüşmek*, onunla konuşmak: *Ahmet Bey'le görüşebilir miyim?* **—2.** *Bir kimseyle görüşmek, (birbiriyle) görüşmek*, karşılıklı, bir araya gelmek; sürekli bir ilişki içinde olmak; dostluk etmek: *Onunla geçen hafta görüştük. Sık sık görüşelim. İki aile artık görüşmüyorlar.*

◆ g. f. *Bir kimseyle bir şey görüşmek*, bir iş, bir konu üzerinde, bir görüş oluşturmak amacıyla tartışmak: *Kadroların yeni durumunu görüşmek. Biraz görüşebilir miyiz?*

◆ **görüşülmek** edilg. f. **1.** Bir kimseyle bir araya gelinmek. **—2.** Bir konu üzerinde tartışılmak, konuşulmak: *Bugün hangi konu görüşülecek?*

◆ **görüştürmek** ettirg. f. *Bir kimseyi bir kimseyle görüştürmek, (birbirleriyle) görüştürmek*, karşılıklı konuşmalarını sağlamak; olumsuz cümlelerde, görüşüp konuşmalarına, dostluk etmelerine izin vermemek: *Beni personel müdürüyle görüştürebilir misin? Babası onu kimseyle görüştürmüyor.*

◆ **görüştürülmek** edilg. f. **1.** Görüştürmek eylemine konu olmak. **—2.** Görüşmesi yasaklanmak: *Tutuklular hiç kimseyle görüştürülmüyor.*

GÖRÜŞÖLÇER a. Bilinen uzunlukta yol alan bir ışık demetinin sönüm ölçümüne göre atmosferde görünebilirliğini gösteren alet.

GÖRÜŞTÜRMEK → GÖRÜŞMEK.

GÖRÜŞTÜRÜLMEK → GÖRÜŞMEK.

Selma Lagerlöf'ün ***Gösta Berlings Saga*** adlı romanını beyazperdeye uyarlayan M. Stiller'in filminden (1924) bir sahne

GÖRÜŞUZAKLIĞIÖLÇER a. Meteorol. Özellikle sis örtüsünü belirtmek amacıyla yatay doğrultudaki görüşuzaklığını ölçen aygıt.

GÖRÜŞÜLMEK → GÖRÜŞMEK.

GÖSCHENEN, İsviçre'de (Uri kantonu), komün, Sankt-Gothard tünellerinin kuzey girişinde; 700 nüf. Yukarı Reuss kıyısında. Hidroelektrik santralı.

Gösta Berlings Saga, Selma Lagerlöf'ün romanı (1891). Ayyaşlığı yüzünden oturduğu evden kovulan papaz Gösta Berling, sonunda, otoriter ve iyi bir kadının barındırdığı "Ekeby süvarileri"nin şen şakrak topluluğu arasına düşer. Bir dizi romanesk serüvenden sonra evlenir ve yeni bir yaşama başlar; ama bu arada ev sahibesi ölür. —Mauritz Stiller 1924'te bu romandan yola çıkarak bir film çevirdi ve Greta Garbo* bu filmle üne kavuştu.

GÖSTEREN a. Dilbil. F. de Saussure'de, buyrultusal olarak bir kavrama, yani bir gösterilene gönderme yapan dilsel göstergenin somut biçimi (işitim imgesi, ya da ikincil düzlemde yazı simgeleri).

GÖSTERGE a. **1.** Bir şeyi belirten, belirtmeye yarayan şey; işaret, belirti: *Bu rakamlar ekonominin iyiye gittiğinin bir göstergesidir.* **—2.** Bir değere, bir ölçüme ilişkin bilgi veren aygıt: *Bir taşıtın yakıt göstergesi.* **—3.** Bir durumu göstermek için düzenlenmiş çizelge ya da liste: *Memurların maaş göstergesi.*

—Asalbil. Dünya Sağlık örgütü'nce tanımlanan ve özellikle sıtmaya ilişkin olan yaygınlık belirtisi. (Göstergeler, sıtmayı insana bulaştıran anofellerle ya da sıtmalı kişilerle ilgilidir: asalak yoğunluğu göstergesi, asalağın gametli evredeki yoğunluğu göstergesi, türe, asalağa ya da plasmodyuma, dalağa ya da Parrot dalak ölçümüne, bulaşma biçimine, Ross yerleşikliğine göre enfeksiyon göstergeleri. Bunlar arasında, plasmodyuma, dalağa ve dalak ölçümüne ilişkin göstergeler en çok kullanılanlardır: koyu bir damla kanın incelenmesi ve dalağın elle muayenesi [sıtmada dalak genellikle büyük olur] gerçekten uygulanması kolay yöntemlerdir.)

—Bors. *Fiyat eğilimi göstergesi*, borsa kurlarındaki değişiklikleri gösteren ve finans piyasasının eğilimini yansıtan rakamlar dizisi.

—Çevrebil. *Canlı gösterge*, kirliliğin olduğu yeri bulmak ya da kirlilik oranını ölçmek için yararlanılan canlı organizma ya da bu organizmanın bir parçası. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Dilbil. Sesli ya da yazılı bir biçimle, kavramsal bir içeriğin birleşiminden oluşan dilsel birim. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Dy. *Eğitim* ve *rampa göstergesi*, yolun boy kesitinin ve eğrilik yarıçapının eğimi konusunda bilgiler taşıyan ve bir demiryolu boyunca dikilen direk. || *Makas konumu göstergesi*, doğrudan makas lamalarının uçlarına yerleştirilen ve konumuyla lamaların verdiği doğrultuyu gösteren işaret. || *Sınır hız gösterge tablosu*, kimi makasları aşarken ya da kimi bölgelerden geçerken makiniste hızı sınırlandırmasını bildiren işaret.

—Elektron. *Işıklı gösterge*, görüntülemeye yarayan ışıklı görsel düzenek. (Sayısal göstergeler ya ondalık ya da onaltılıktır. Alfasayısal göstergeler arasında, plazmalı göstergeler düşük net hacimleriyle, katot ışınlı ekranların yerini almak üzeredir.)

—Elektrotekn. *Sigorta göstergesi*, sigortalı bir devre kesicisinde, sigorta öğesinin eridiğini gösteren organ.

—Geom. *Gösterge konikleri*, bir (S) yüzeyini M noktalarından birinde yerel olarak incelemede, (S) ye M de teğet düzlemin

$$\overline{MP} = \sqrt{\varepsilon\rho}\cdot\vec{t},$$

eşitliğini sağlayan P noktalarının geometrik yeri araştırılırken elde edilen M merkezli iki konik; yukarıdaki eşitlikte $\vec{t}$ yer alınan (S) ye normal kesitin ve teğet düzlemin bir doğrultman vektörü, ρ normal eğrilik yarıçapı, ε ise, $\varepsilon\rho > 0$ eşitsizliğini sağlayan ve mutlak değeri 1 olan bir gerçek sayıdır.

M.A.N. kumanda tablosunda, sayısal ışıklı **gösterge** içeren, freze-delik işleme tezgâhı

—Havc. *Dönüş-yatış göstergesi*, bütün yatay kerterizleri bulutlar örttüğünde pilota uçağın yanlamasına eğimini gösteren aygıt. (*Eğim göstergesi* ise hem alçalırken, hem de yükselirken uçağın yatayla yaptığı eğimi belirtir.) || *Hız göstergesi*, genellikle uçağın devinimінin doğurduğu hava akımından kaynaklanmış basınç artışı ya da düşüşüyle çalışan ve çevredeki havaya göre uçağın hızını bildiren aygıt. || *Panoramik gösterge*, kutupsal koordinatlarla verilen gösterim üzerinde gözetim yapmaya yarayan aygıt. (Gemilerde ve uçaklarda, çarpışmaları önlemek için seyir radarı biçiminde ve bulut ya da hava bozukluğu algılayıcı olarak kullanılır. Hedef saptama merkezlerinde atış radarlarına top atış öğelerini sağlar.) || *Yükselti göstergesi*, bir uçağın yükseltisinin kesin ölçümünü sağlayan aygıt.

—Hematol. *Fagosit göstergesi*, bir fagosit hücrenin yuttuğu mikropların ya da parçacıkların ortalama sayısını belirten gösterge. (Bu sayı, sözkonusu cisimlerin fagositin içinde bulunduğu sırada, in vitro olarak belirli deney koşullarında ölçülür.) || *Opsonin göstergesi*, serum içinde ve serum olmadan ölçülen ve serumdaki opsonin miktarını almaya yarayan fagosit göstergeleri oranı.

—Isıl mot. *Dinamometrik gösterge*, silindir içinde dolaşan bir akışkanın yaptığı işi, eğrilerle ya da diyagramlarla ölçmeye yarayan aygıt. (Garnier'nin geliştirdiği Watt göstergesi, silindirli herhangi bir motordaki buharın ya da gazın yaptığı işi, akışkanın basıncını ve pistonun bu basınca göre aldığı konumu kaydederek ölçer. Günümüzde bu göstergelerin yerine elektronik algılayıcılar ve sonuçları kesiksiz kaydeden aygıtlarla donatılmış ölçü sistemleri kullanılır.) [Eşanl. DİNAMOMETRİK ENDİKATÖR.]

—Isıt. havld. ve Isıbil. *Bir kazanın düzey göstergesi*, kazanın herhangi bir andaki su düzeyini gösteren aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İda. huk. *Gösterge tablosu*, 657 sayılı Devlet memurları k.'nun 43. maddesine göre, memurların derece ve kademe aylıklarına esas olan sayıların gösterildiği tablo. (Gösterge tablosunda on beş derece ve dokuz kademe vardır. Bu tablodaki en düşük gösterge 380, en yüksek

gösterge de 1 400'dür.)

—İklimbil. Bir iklim ya da meteoroloji olayını ölçmeyi sağlayan önemli büyüklük ya da katsayı (kuraklık göstergesi, soğuma göstergesi, vb.).

—İkt. ve İstat. *İktisadi göstergeler,* bir iktisadi duruma ve/ya da bu durumun evrimine ilişkin verilerin tümü. || *Plan göstergeleri* ya da *alarm göstergeleri*, ekonominin plan hedeflerine oranla gelişmesi hakkında bilgi veren verilerin tümü. || *Toplumsal göstergeler,* bir toplumsal durumla, bir toplumsal ilerlemeyle ilgili açıklayıcı verilerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İstat. *Uyarıcı gösterge,* istatistik serilerin özel bir türü. (Gösterdiği gelişme birkaç ay önceden genel iktisadi durumdaki eğilimi yansıtır.)

—Kad. hast. *Eozinofili göstergesi,* dölyolundan alınan frottisin eozin ile boyanması sonucunda boya tutan hücrelerin oranı. (Folikülin hormonu salgısının âdet dönemindeki değişiklikleriyle bağıntılıdır.)

—Kamu mal. Kamu görevlilerinin ya da sosyal güvenlik kurumlarından emekli aylığı alanların aylıklarının saptanmasında temel alınan katsayılar bütünü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kuyuc. *Ağırlık göstergesi,* bir kuyu açma aygıtının kancasındaki ağırlığı gösteren aygıt.

—Mak. san. *Konum göstergesi,* devingen bir öğenin konumunu ayarlamaya yarayan işaret. —Bu konumu gösteren parça. || *Vakum göstergesi,* bir kondansördeki vakumu gösteren manometre.

—Mant. ve Bilkur. Biçimsel mantıkta, başka özlüklere göre itibari bir anlamı bulunan ve bir kurallar sistemine bağlı bulunan özerk özlük. (Göstergenin özerkliği, yalnızca dilbilime özgü değildir, çünkü biçimsel mantık da simgesel dillerin göstergelerine yeni bir bilimkuramsal statü verir. Örneğin G. Frege şöyle der: "Dili matematik formüllerle tamamlamaya çalıştım. Bu amaçla, mantıksal ilişkiler için tasarlanmış göstergeleri kullandım. Böylece, en başta matematik alanında kullanılmaya özgü bir ideografi oluşturdum. [...] Ama bu simgesel dilin başka alanlarda kullanılması olanaksız değildir." ["İdeografiye başvurulmasını haklı çıkarmak bilime düşer", *Mantık ve felsefe yazıları.*].)

—Nük. müh. *Radyoaktif gösterge,* RADYOAKTİF İZLEYİCİ*'nin eşanlamlısı.

—Oto. *Gösterge tablosu,* bir motorlu taşıtta aynı taşımalık üzerine yerleştirilmiş kadranların, kontrol ışıklarının ve kontrol aygıtları göstergelerinin tümü. || *Seviye göstergesi,* depodaki yakıt seviyesi ile motor karterindeki yağ seviyesini gösteren gösterge. || *Sinyal göstergesi,* eskiden sürücüye taşıtının yönünü değiştirirken sinyal vermesini sağlayan aygıt. (Bu düzeneğin yerine sinyal lambaları kullanılır.)

—Ölçbil. Bir ölçü aygıtında (amperölçer, gerilimölçer, terazi vb.) dönen bölüme bağlanan ve serbest ucu bir kadran önünde devinen iğne. (Eşanl. İBRE.) — Derecelenmiş bir kadran önünde işaretleme işlevi gören ve konumunu karşılayan değerin okunmasını sağlaması için yeterince ince olan organ. || *Devingen gösterge,* bir ölçü aygıtında, sapmanın gözlenmesini sağlayan devingen parça. || *Sayaç göstergesi,* sayacın ölçtüğü büyüklüğü görüntülemeye yarayan ve derecelenmiş diskler ya da makaralardan oluşan öğe.

—Radyotekn. *Ayar göstergesi,* radyo alıcısının en iyi şekilde ayarlanıp ayarlanmadığını gösteren düzenek.

—Ruhbil. Genellikle belli tipte bir nicelendirmeye elverişli olan ve gözlemlenemez bir ya da birkaç iç olay üzerine geçerli bir bilgi verdiğine haklı olarak inanılan gözlemlenebilir olay. || Algı alanında belirli bir etkinlik bakımından doğrudan doğruya anlamlı bir uyartının bölüm ya da öğesi. || Bir başka nesne ya da olayla bilgisel ("önceleme olanağı vermek" ya da, en elverişli durumda, "... anlamına gelmek" gibi) bir bağıntı kuran nesne ya da olay.

—Saatç. İBRE'nin eşanlamlısı.

—Telekom. Bir telefon santralı görevlisini bir devrenin durumunu, yani serbest, çağrıda ya da meşgul olduğunu, bir donanım görevlisine bir aygıtın durumunu, örneğin durduğunu, normal ya da anormal çalıştığını bildirmeye yarayan optik düzenek (kontrol lambası).

—Termodin. DİYAGRAM* KAYDEDİCİSİ'nin eşanlamlısı.

—Tıp. *Epidemi göstergesi,* bir hastalığın görülme sıklığı ile o hastalığın ortaya çıktığı bölgedeki insan sayısı arasındaki oran.

—Zootekn. *Tüketim göstergesi (T.G.),* bir hayvanın, belli bir sürede tükettiği besin miktarı ile aynı sürede aldığı kilo arasındaki oran. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ **sıf. Bot.** *Gösterge bitki,* **çevresel gereksinimleri herhangi bir etmen karşısında, belirti sayılacak ölçüde değişikliğe uğrayan bitki. (Bk.** *ansikl.* **böl.)**

—ANSİKL. Bot. *Gösterge bitki.* Bazı likenler: *Parmelia furfuracea, P. saxatilis* ya da *Usnea barbata* (sakal likeni) yetişme yerinde SO_2'in bulunması halinde ortadan kaybolurlar; buna karşılık *Parmelia physodes* ve *Xanthoria parietina,* bu gazın düşük dozlarına dayanabilirler, *Rhizocarpon geograpticum* ise bu gaza tam dayanıklıdır. Kestane ağaçları, kartal eğreltisi, fundalar silisli toprakların varlığını belli ederler; tuzcul çorakotu ve tuzotu tuzlu toprakları; ısırgan ve bazı *rumex* türleri (labada, kuzukulağı) toprakta yüksek oranda nitrat bulunduğunu, bazı geven türleri selenyum, beyaz çiçekli kır lalesi nikelin ve mor çiçekli kalaminta kalaminin varlığını gösterir, vb. Belirli bitki grupları ya da hayvan toplulukları, doğada tek türlere göre daha isabetli bir gösterge olabilirler.

—Çevrebil. *Canlı gösterge.* Ortamdaki fiziksel ve kimyasal etmenlerde meydana gelen değişikliklerin tümüne uyum sağlayan canlı organizmalar o ortamda bulunmaları ya da bulunmamalarıyla, yahut ortamdaki değişikliklerden etkilenmeleriyle çevrenin ve çevredeki değişikliklerin niteliğinin çok iyi biçimde ölçülmesini sağlar. Genellikle canlı organizmaların şu ya da bu kirletici etkene karşı gösterdiği tepki, fiziksel ve kimyasal bir maddenin gösteremeyeceği denli özgüldür. Üstelik bu tepkiler canlının şu ya da bu miktarda kirliliğe dayanma kapasitesini gösterir.

Hemen hemen her ortamda yetişen likenler, bu bakımdan kirlilik göstergeleri arasında ilk sırayı alır. Büyük kentlerin çevresinde kirlilik haritaları bu yoldan yapılmıştır: kükürt* diokside karşı çok duyarlı olan bazı türler ancak şehir merkezinden oldukça uzakta, yani havanın daha temiz olduğu yerlerde yetişir. Ayrıca, bir akarsuyun niteliğini belirlemek için suyosunlarından ve sualtında yaşayan omurgasızlardan yararlanılır. Akarsuların niteliğini saptamak için fransız su biyolojistleri G. Tufféry ve J. Verneaux tarafından tanımlanan bu gösterge, suda yaşayan ve bu ortamdaki fizikokimyasal parametre değişikliklerinden etkilenen ya da bu değişikliklere uyum sağlayan omurgasız hayvanlardan hareketle örnekleme yoluyla hesaplanır. Örnekleme, hem akıntının hızlı olduğu yerlerde, hem durgun olduğu yerlerde yapılır. Gösterge standart bir tabloya bakılarak takdir edilen bir notla belirtilir. Tam gösterge, akıntısı hızlı yerlerin göstergesiyle sakin suların göstergesinin ortalamasıdır ve çok kirli bir su için 0, çok iyi bir su için 10 üzerinden değerlendirilir. 5 dolayındaki bir gösterge bir akarsuyun kirlilik sınırına vardığını gösterir.

—Dilbil. Göstergelerin genel özelliğinin, bir bağıntının gerçekleştiği düzlem olduğu kabul edilirse, dilsel göstergenin özgüllüğü kimi ayrımlar yapılmasını zorunlu kılar; dil göstergesi bir belirti (örn. duman → ateş) ya da bir simge (örn. güvercin → barış) değildir, çünkü bunlardan birincisinin işleyişi bitişiklik, ikincisininki benzerlik bağıntısına dayanır: dilsel göstergeyi oluşturan bağıntı saymacadır ([kurt] ses dizisi, ya da yazılı biçim *kurt* ile vahşi hayvan arasındaki çağrışım, mantıksal olarak nedenli değildir) ve kullanımı bir bildirişim amacından kaynaklanır. Öyleyse, bu anlamda, belirtkeye (örn. telefon zili → birisinin telefonla araması) yaklaştırılabilir, ama yalnızca gösterge, ilişkin olduğu dizgenin (dil) kendi kendisi tarafından betimlenebildiği (üstdil işlevi) ölçüde belirtkeden ayrılır. F. de Saussure, göstergeyi, birleşimi ayrıştırılamaz iki yüz; bir işitim imgesi (gösteren) ve bir kavram (gösterilen) içeren ruhsal bir kendilik olarak tasarlar; ayrıca gösterge, dizgenin öteki göstergeleriyle bağıntıları dışında düşünülemez: gösterge, "öbür göstergelerin olmadığı şey"dir. Değeri bu ikili bağıntıdan (gösteren/gösterilen; gösterge/öteki göstergeler), bir başka deyişle belli bir anlam iletme olanağından doğar. Bu tür bir anlam, göstergenin dildışı kendilikler ya da göndergelerle bağıntısını gerçekleştiren gönderimiyle karıştırılmamalıdır. Saussure'ün dışladığı gönderim, kimi kez dilbilimci ve felsefecilerce yeniden incelemeye katılmıştır; bu durumda gösterge üç terimli bir şemayla simgeleştirilebilir; gösteren, gösterilen aracılığıyla ve dolaylı bir biçimde göndergeyle bağıntı kurar.

—Isıt. havld. ve Isıbil. *Düzey göstergeleri.* Başlıca cam borulu ve şamandıralı göstergeler biçiminde ikiye ayrılabilir. *Cam borulu göstergeler'*de bileşik kaplar ilkesi uygulanır ve su düzeyini doğrudan gözlemeye olanak verir; bu göstergelerin tüm buhar üretici donanımlarda kullanılması zorunludur; cam boru kırıldığında ateşçiyi cam parçalarından korumak için gösterge bir zarf içine yerleştirilir. *Şamandıralı göstergeler'*de dıştaki bir işaretin konumuyla ya da ışıkla şamandıranın konumunu gösteren çeşitli yöntemler (mekanik, elektrik, manyetik) kullanılır.

—İkt. ve İstat. *Toplumsal göstergeler,* toplu iktisadi göstergeler (gayrısafi milli hasıla gibi), bir toplumun refah düzeyi hakkında bilgi sağlayıcı olmaktan uzaktır. GSMH göstergesi, iktisadi büyümenin toplumsal maliyetini göz ardı eder ve daha önceki azalışları kapatmaktan başka bir şey yapmayan bazı harcamaları ekleyerek bir ulusun refahını olduğundan yüksek gösterir; ayrıca, parasal değer taşımayan (çalışma süresinin azaltılması) ya da piyasa fiyatlarıyla noksan bir biçimde değerlendirilebilen (tüketim malları niteliğinin yükselmesi) iktisadi kökenli ilerlemeleri muhasebeleştirmediği için, refah düzeyindeki iyileşmeleri gereğince belirtemez. Bunun için, refahla GSMH'nın başabaş geliştiği görüşünün yavaş yavaş bırakıldığı söylenebilir.

Öte yandan, geleneksel toplumsal istatistikler, kolektif fonksiyonlara ayrılan olanakları fiziksel ya da parasal deyimlerle belirten birtakım verilerin toplanmasından oluşur: sağlık, öğretim, taşımacılık, malların ve kişilerin güvenliği vb. gibi. Ama bir toplumsal işleve ayrılan kaynaklar, elde edilmesini sağladığı sonuçlara koşut bir yol izlemez: örneğin, tıbbi tüketim arttığında, bundan otomatik olarak sağlık düzeyinin yükseldiği sonucu çıkarılamaz. Bu eksiklikler karşısında, refahın çeşitli görünüşlerini, harcamalarla ilgili iktisadi göstergelere ya da istatistiklere oranla daha dolaysız bir biçimde ölçmenin yolları araştırıldı. Örneğin, sağlık düzeyinin ölçülmesi için, "yatalaklık dışında, beklenen yaşam süresi" göstergesi önerildi.

Toplumsal niceliklerin bu biçimde belirlenmesinden iki türlü yarar sağlanmak isteniyordu: birincisi, toplumun durumunu daha saydam bir duruma getirmek ve onu daha büyük bir incelikle kavramak; ikincisi de, toplumsal seçişlerin ve önceliklerin saptanmasında kararı kolaylaştırmak. Ancak her iki durumda da toplumsal göstergelerin, toplumu bağımsız birimlerden oluşur duruma getirmek tehlikesinden kaçınması gerekir; bu da çeşitli refah etkenleri arasında var olan bağların daha sıkı bir biçimde araştırılmasını ve karşılaştırılan etkinliklerin toplam etkinliğinin denetlenmesini zorunlu kılar.

—Kamu. mal. Gösterge sistemi ilk kez 1970'te yürürlüğe giren Devlet personel kanunu ile uygulanmaya başladı. Personel aylıklarının, her yıl bütçe kanunuyla birlikte belirlenen memur maaş katsayısının göstergede belirtilen sayıyla çarpılarak saptanması ilkesi benimsendi. Askeri personel, üniversite, öğretim elemanları, sosyal sigorta ve bağ-kur emeklileri için farklı gösterge tabloları kabul edildi.

Sistemin benimsenmesinin en önemli nedeni, aylıkların fiyat artışlarına göre ayarlanabilme özelliğinin olmasıdır.

—Zootekn. *Tüketim göstergesi.* Genellikle artan canlı ağırlığın bir kilogramına düşen yem birimiyle ölçülen tüketim göstergesi, besleme düzeninin etkinliğini, yani bir hayvanın aldığı besinden faydalanma kapasitesini ölçmeye yarar. Bu gösterge hayvanın türüne ve yaşına göre değişir: örneğin mideleri tek gözlü olanlarınki, geviş getirenlerinkinden, gelişme evresinin başlangıcında olan hayvanlarınki, gelişimini tamamlamış olanlarınkinden düşüktür. Et üretiminde (kümes hayvanları, domuz, davar, sığır) T.G. küçültülmeye, yani elden geldiğince en az besinle en fazla et elde etmeye çalışılır. T.G. çeşitli etmenlerden etkilenir: hayvanın genetik potansiyeli, besinlerin yapısı, bakım koşulları. Bu nedenle, ıslah, rasyonların dengeli hazırlanması, ortamın iyileştirilmesi gibi çalışmalarla T.G.'yi küçültme yoluna gidilir.

GÖSTERGEBİLİM → SEMİYOLOJİ ve SEMİYOTİK.

GÖSTERİ a. **1.** Bir topluluk önünde sportif, sanatsal ya da teknik becerileri sergilemek amacıyla gerçekleştirilen etkinlik: *Buz pateni gösterisi. Dans gösterisi. Şenlikte birbirinden nefis gösteriler izledik.* **—2.** Bir isteği dile getirmek ya da bir şeye karşı çıkmak için yollarda, halka açık yerlerde genellikle sloganlar, şarkılar ve taşınan pankartlar eşliğinde gerçekleştirilen kısa süreli toplantı; nümayiş: *Polis gösteriyi dağıtmak istedi. Barış için düzenlenen en büyük gösteri.* **—3.** Sinemada ya da tiyatroda film, oyun göstermek işi: *İngiliz filmleri toplu gösterisi.* **—4.** Tiyatro, sinema, müzik vb. etkinliklerin tümü: *Gösteri dünyası.* **—5.** *Bir şey (soyut) gösterisi,* bir kimsenin ya da topluluğun herhangi bir duygusunu abartılı biçimde dışa vuran sözü, davranışı: *Bir incelik gösterisi. Bu sevgi gösterisi beni çok duygulandırdı.* **—6.** *Gösteri yürüyüşü,* bir topluluğun, düşünce ve duygularını dile getirmek için genel alanlarda, yollarda yaptığı yürüyüş.

Gösteri, İstanbul'da yayımlanan aylık sanat ve edebiyat dergisi. Egemen Bostancı tarafından yayımlanmaya başlanan (aralık 1981) dergi, üç ay sonra Hürriyet ofset matbaacılık ve gazetecilik aş adına Sedat Simavi'nin sahipliğine geçti. Doğan Hızlan tarafından yönetilen dergide edebiyat ürünlerine yer verilir, güzel sanatların çeşitli dalları ile ilgili yayın yapılır. Ayrıca, belirli bir konuda "Ayın dosyası" başlığı altında değişik görüşler yansıtılır.

GÖSTERİCİ sıf. Gösterme özelliği bulunan.

—Dilbil. Sözceyi içinde üretildiği özel duruma yerleştirme ya da bir söyleme bağlama işlevi üstlenen tüm dilsel öğeler için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.) ||*Gösterici yerlemler,* gösterimi oluşturan öğeler.

◆ a. **1.** Halka açık gerçekleştirilen bir gösteriye katılan kimse: *Polis göstericileri tutukladı.* **—2.** Görüntüleri bir ekrana düşüren aygıt. (Eşanl. PROJEKTÖR.) [Bk. *ansikl.* böl. Sine. ve Foto.]

—Bilş. Bir programlama dilinde, bir başka değişkenin adını ya da adresini değer olarak alan değişken. || Sonuç bilginin bağlı olduğu bir bilginin ya da bir bilgi kümesinin adresini içeren bellek kütüğü ya da hücresi. (Zincirleme verilerin her biri, bir sonraki veriye doğru bir gösterici taşır.)

—ANSİKL. Dilbil. Zaman ve görünüş belirtileri (şimdiki zaman, geçmiş zaman, bitmişlik görünümü, vb.), zaman belirteçleri *(şimdi, dün, yarın),* yer belirteçleri *(burada, orada),* sözceyi üretim durumunun uzamsal-zamansal yerlemlerine göre konumlamayı sağlar; kişi adılları *ben* ve *sen,* sözceleyen özneyi dinleyiciyle karşıtlaştırarak bildirişime katılanlara gönderme yapar; gösterme sıfat ve adılları dolaysız çevrede bulunan ya da söylem içinde daha önce anılan nesne ya da kişilere gönderirler (örn. [masanın üstündeki/sözünü ettiğimiz] Bu *kitap*). Kimi dillerde tanımlıklar ve yinelemsel adıllar, söylemi oluşturan ve birbirini izleyen sözcelerdeki göndergelerin özdeşliğini gösterir.

—Sine. ve Foto. Göstericiler büyülü fenerden türemişlerdir. Şu parçalardan oluşur: bir ışık kaynağı yerleştirilmiş bir tür karanlık oda olan, metal bir kutu (lamba); birleşik merceklerden meydana gelen ve ışığı ekrana düşürülecek görüntünün tüm yüzeyine düzenli bir şekilde yayan bir kondansatör; film ya da diyapozitifin geçişini sağlayan ve bu kondansatörün önünde yer alan bir film yatağı; nihayet aygıtın önüne yerleştirilen ve görüntüyü az çok büyüterek pürüzsüz bir yüzeye (ekran ya da duvar) düşüren bir objektif.

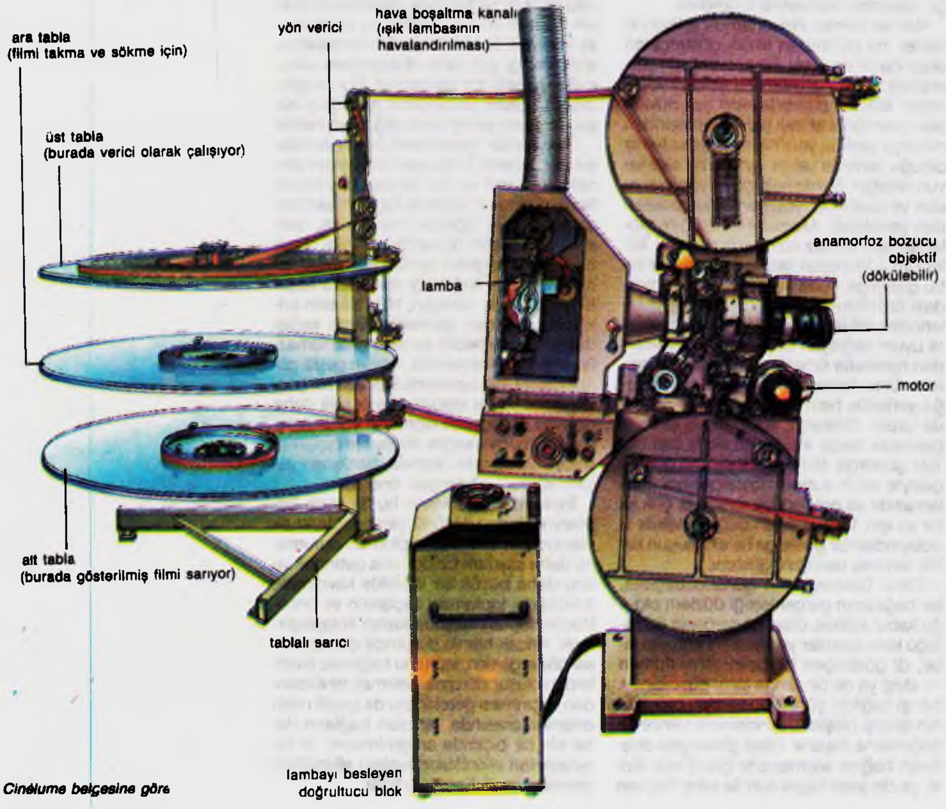
• *Sinema göstericisi.* Üç büyük bölümden oluşmuştur: filmin geçişini sağlayan mekanik bölüm; ışık kaynağını içeren lamba; ses okuma düzeneği.

Filmi tırnaklarla çeviren kameraların tersine, profesyonel göstericilerde filmin yatakta kesikli ilerleyişini Malta haçı sağlar. Malta haçı, çekme gücünü çeşitli deliklere dağıtarak bu deliklerde meydana gelebilecek aşınmayı en düşük düzeye indirir; ayrıca bir resimden ötekine geçişi hızlandırarak ekrandaki kararmayı azaltır. (Amatör göstericiler tırnaklı basit aygıtlar kullanır.) Yatakla Malta haçı arasında yer alan ve değişmez bir hızla dönen dişli çarklar Malta haçının işlevini filmin kısa bir parçasıyla sınırlar. Film yatakta durduğu sırada, ilerleme mekanizmasıyla eşzamanlı çalışan bir obtüratör açılarak ışık demetine yol verir. Profesyonel sinemada çeşitli boyutların varlığı, birbirinin yerine geçebilen pencere ve objektiflerin kullanımını zorunlu kılar. Yaygın olarak kullanılan düzenlemede çeşitli objektifler döner bir mercek tablasına yerleştirilmişlerdir.

Küçük boyda bir perde için, bir akkor lambayla yeterince ışıklı bir görüntü elde edilebilir. Profesyonel sinemada daha güçlü bir kaynak gerekir. Bu kaynağı uzun bir süre, genellikle "kömür" olarak adlandırılan karbon iki elektrot arasındaki bir elektrik arkı sağladı. Ancak kömürlerin çok çabuk tükenmesi (otomatik bir ilerletme düzeneği bu yıpranmayı yavaşlatıyordu) bütün bir filmin gösterilmesine fırsat vermiyordu. Buna çare olarak projeksiyon odalarına iki gösterici kondu ve bir film birkaç bobine bölündü; bobinlerden biri, bir makinede gösterilirken, operatör yeni kömürler taktığı diğer makineye bir sonraki bobini yerleştiriyordu. Film üstüne, bobinin bitiminden hemen önce konan işaretler operatörün bir bobinden diğerine, izleyici farkına varmadan geçmesini sağlıyordu. Kömür arkını tahtından indiren ksenon lambası oldu; bu lambada elektrik arkı, basınçlı ksenonla doldurulmuş bir kuvars ampül içindeki iki tungsten elektrot arasında oluşturuluyordu. Bu lambalar çok uzun ömürlü olduğu için (binlerce saat) tek bir gösterici bütün programa yetti. Kullanılan ışık kaynağı ne olursa olsun lambanın arkasına yerleştirilen geniş bir ayna ışık ışınlarını projeksiyon penceresine yansıtır.

Kömür arkının kullanıldığı zamanlar, gösterilen bobin makinenin üstünde bulunan bir karterin içine düşey olarak yerleştirilirdi ve film, makinenin altında bulunan ikinci karter içindeki başka bir bobine sarılırdı. Çabuk tutuşan filmlerin yasaklanmasından ve ksenon lambasının ortaya çıkmasından beri bütün bobinleri art arda yapıştırmak mümkün oldu. Bu teknikten yararlanılarak film, ya büyük düşey bobinlere konur ya da geniş çembersel tablalar üstüne yatay olarak sarılır. İlk durumda filmi perde arasında bobine yeniden sarmak gerekir. Oysa ikinci durumda, film verici tablada merkezden başlayarak açıldığı ve alıcı tablada da merkezden sarıldığı için tablaların yerini değiştirmek yeterlidir. Kimi göstericilerde film çok uzun bir sonsuz şerit halinde takılarak projeksiyonun hiç durmadan sürmesi sağlanabilir.

tablalı yatay bir sarıcıyla donatılmış gösterici

Cinélume belgesine göre

Kesikli çalışan ilerletme devresinden sonra (optik ses durumu) ya da önce (profesyonel manyetik ses durumu) ağır bir eylemsizlik volanı taşıyan bir ayarlama mekanizması filmin, ses okuma düzeneği önünden kesinlikle değişmeyen bir hızla geçmesini sağlar.

GÖSTERİLEN a. Dilbil. F. de Saussure' de, dilsel göstergenin, gösteren aracılığıyla somut bir biçimde gerçekleşen anlamsal içeriği (ya da kavram). [Eşanl. BELİRTİLEN.]
—Psikan. J. Lacan'a göre, kendi öz tarihi içinde yer aldığı, orada kendisini bulduğu, orada ana arzusundan doğmuş olma mevkiini - bilinçdışının özü - işgal ettiği ölçüde öznenin kendisi.

GÖSTERİLMEK → GÖSTERMEK.

GÖSTERİM a. **1.** PROJEKSİYON'un eşanlamlısı. **—2.** Sinemalarda günlük programın yinelenen gösterilerinden her biri. (Eşanl. SEANS.)
—Ceb. *Bir grubun gösterimi*, bu gruptan, belli bir kümenin dizilimler grubu içine eşyapı uygulaması. (Doğrusal* gösterimler bunun özel, ilginç bir halidir.)
—Dilbil. İçinde bir sözcenin üretildiği ve sözcenin konuşucusu, yeri ve zamanıyla olan bağıntısı aracılığıyla tanımlanan duruma yapılan göndermelerin tümü. (Gösterim, gerek davranış [mimik gösterimi], gerek kimi dilsel öğelerden [sözel gösterim] yararlanan gerçekleşmenin özel bir biçimidir.)
—Geom. Belli bir duruma ilişkin bilgilerin iletimine olanak veren grafik yöntem. [P×P nin bir (A, B) çiftnoktasının gösterimi çoğu kez, P düzleminde, ucu B de olmak üzere A ile B yi birleştiren doğrusal bir oktur.] ||*Bir yayın normal gösterimi*, parametre eğrisel apsisle çakışmak koşuluyla C^1 sınıfından, düzgün geometrik yayın temsilcisi. ||*Bir yayın* ya da *bir yüzeyin parametreli gösterimi*, parametrelenmiş bir yayın ya da bir yüzeyin tanımına giren sürekli uygulama. ||*Sayısal bir f fonksiyonunun grafik gösterimi, x, f* nin tanım kümesini betimlemek ve $y=f(x)$ olmak üzere bir düzlemde, koordinatları (x, y) olan noktaların kümesi.
—Topogr. *Arazi gösterimi*, harita üzerinde, arazi biçimlerinin ve gerekirse türlerinin, eşyükselti eğrileri, taramalar ya da gölgelemeyle uzlaşmalı gösterimi.

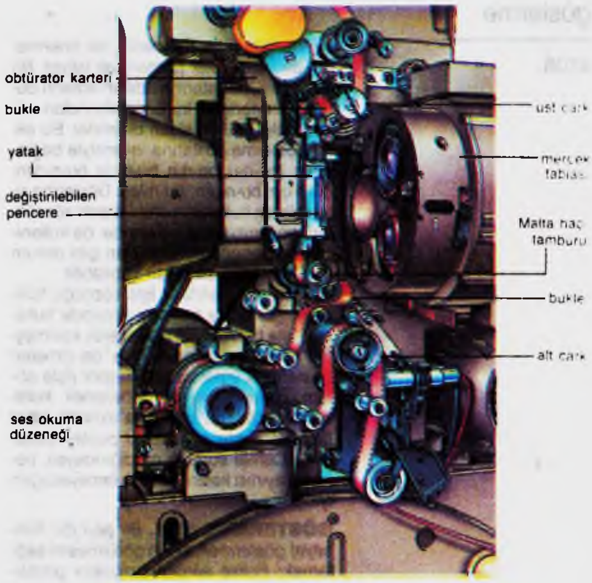
GÖSTERİŞ a. **1.** Göstermek eylemi ya da biçimi. **—2.** İlgi toplamak, kendini beğendiğini, durumundan hoşnut olduğunu göstermek için yapılan abartılı yapay davranış, eylem; lüksü ve zenginliği sergileme: *Gösteriş meraklısı bir insan.* **—3.** Bir kimsedeki, bir nesnedeki göz alıcılık, göze çarpıcı nitelik: *Biraz gösterişi olsaydı daha iyi olurdu.* **—4.** *Gösteriş yapmak*, çevresine kendini göstermek, dikkat ve ilgiyi üzerine toplamak gibi amaçlarla göze batacak davranışlarda bulunmak. ||*Gösterişe kaçmak*, başkalarını etkilemek için davranışlarında ve yaşamında olduğundan başka türlü görünmek.
—Etol. Çiftleşmeden önce bazı çiftlerin gerçekleştirdiği harekete geçirici eylem dizisi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İkt. *Gösteriş etkisi*, bir bireyin tüketiminin, başka bir bireyin tüketimi üzerindeki etkisi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Etol. Gösterişe ilişkin etkinlikler üreme dönemlerinde çiftlerin oluşması sırasında görülür. Bu davranışın gerçekleşmesi özel bir hormon ortamıyla sağlanır. Bu özel hormon ortamı bütünüyle gonadlara (sözgelimi, kuşlarda fotoperiyot değişmeleriyle bağlantılı olan erbezinin yıllık büyüme çevrimi) ya da östral çevrimin gelişmesine (memelilerin dişileri) bağımlıdır.
Gösteriş her türe özgü iletişim sisteminin bir parçasıdır; müstakbel eşin dikkatini çekmeye yönelik bir etkisi vardır. Hayvan türlerinin büyük bir bölümünde gösterişe erkek başlar; erkek üye uzaklardan bile algılanabilen özgül sosyal hareketleri başlatabilecek nitelikte eylemlere girişir; bunlar sözgelimi sesli (bazı ötücükuşların ya da böceklerin şarkıları) ya da görsel (balıkların ya da kuşların renkli işaretleri) dürtüler olabilir. Bazı böceklerin ya da memeli hayvanların dişileri eşeysel ilişkiye hazır olduklarında, erkek üyeleri kendilerine çeken feromonlar yayarlar.
Gösterişe ilişkin davranışlar çiftlerden her ikisinin de isteklerini uyararak ve eşzamanlı hale getirerek erkekle dişi arasındaki uzaklığı azaltmak ve her çeşit çiftleşme olasılığını ortadan kaldıran aynı türden bireyler arasında var olan saldırganlık düzeyini düşürür. R. A. Hinde erkek kanaryanın giriştiği gösteriş eylemlerinin dişinin östrojen salgısını artırdığını kanıtladı; D. S. Lehrmann ise erkek kaplumbağanın gösteriş eylemlerini seyreden dişi kaplumbağada yumurtalık etkinliğinin başladığını ortaya koydu. Erkeği kısırlaştırılan kaplumbağa çiftinde gösteriş eylemlerinin ortadan kalktığı ve bu çiftin dişisinde de artık yumurtalık etkinliğinin görülmediği gözlenmiştir.
K. Lorenz gösteriş hareketleri sırasında başka davranışlarda gözlemlenen harekete geçirici eylemlerden yararlanıldığını kanıtlamıştır: çiftleşmenin hemen öncesinde gerçekleşen bu hareketler, böylece, genellikle basmakalıp hareketlerle (çiftleşme dansı ve "gösteriş" terimlerinin kullanılmasını haklı gösterir) desteklenen ayine benzer bir özellik kazanır. Tavuksuların davranışlarının ontogenez açısından incelenmesi, gösterişin harekete geçirici şemalarının beslenme davranışından kaynaklandığını ortaya koymuştur. Ördekgillerdeyse gösteriş sırasında tüylerin temizlenmesine ilişkin hareketler görülür. Daha çok karşıdaki bireyi yatıştırmaya yönelik hareketlerle başlayan gösteriş, sonunda erkekle dişi arasındaki uzaklığın azalması sonucunu doğurur. Bu aşamada gösteriş daha çok erkeğin dişiye yiyecek armağan etmesi (denizkırlangıçlarında erkeğin dişiye balık, örümceklerdeyse böcek getirmesi) biçiminde gerçekleşir. Başka armağan çeşitleri de görülmektedir: kumrularda yuva yapımında kullanılan gereçler (küçük dalcıklar), dansçısinekgillerde baloncuklar, vb. Bazı türlerde gösteriş her yıl düzenli olarak belli bir yerde gerçekleştirilir: albacaklar, fundalıkhorozları, fındıktavukları, suantilopları hep aynı yerde (burası hollanda dilinden alınan bir sözcükle adlandırılır: *lek*) gösteriş yaparlar.
—İkt. Bir toplumsal grup, kendi tükettiği mallardan daha yüksek nitelikte malların varlığını gördüğü ya da kendi yaşayış ve tüketim biçimlerinden daha ince ve zevkli yaşayış ve tüketim biçimleriyle ilişkiye girdiği zaman, tüketme eğilimi artar. Bunun sonucu olarak, tüketiciler, ancak en varlıklı sınıfın elde edebileceği en yeni mal ve hizmetleri kendi yaşam biçimleriyle bütünleştirmek hevesine kapılırlar. Önce lüks eşya niteliği taşıyan bu mallar, daha sonra, en düşük yaşam düzeyi yükseldiği ölçüde, yavaş yavaş bu düzeyle bütünleşir. Gelir arttıkça, bu ürünlere olan talep de artar ve gelir düşse bile bir daha hiç azalmaz.

GÖSTERİŞÇİ sıf. Gösteriş yapmaktan hoşlanan kimse için kullanılır.

GÖSTERİŞÇİLİK a. Gösterişçi olma durumu, niteliği.

GÖSTERİŞLİ sıf. **1.** Dış görünüşü çarpıcı, genellikle boylu poslu kimse için kullanılır: *Gösterişli bir adam. Henüz on üçünde ama gösterişli bir kız.* **—2.** Büyük bir zenginliği, lüksü yansıtan, çarpıcı, göz alıcı bir görünümü olan şey için kullanılır; ihtişamlı: *Gösterişli bir düğün. Gösterişli bir yapı, araba.*

GÖSTERİŞSİZ sıf. **1.** Dış görünüşü çarpıcı olmayan, genellikle ufak tefek kimse, hayvan için kullanılır: *Gösterişsiz bir adam. Gösterişsiz ama güçlü bir at.* **—2.** Gösterişten kaçınan, alçakgönüllü kimse, bu kimsenin davranışları için kullanılır;

Cinélume belgesine göre

bir göstericide film sürükleme mekanizmasından ayrıntı

mütevazı: *Her zaman gösterişsiz ve kendi halinde bir insandı. Gösterişsiz bir hareketle selamladı.* **—3.** Zenginlikten, lüksten, gösterişten yoksunluğu belirten şey için kullanılır: *Gösterişsiz bir ev.*

GÖSTERİŞSİZLİK a. Gösterişsiz olma durumu; sadelik, tevazu.

GÖSTERME a. Göstermek eylemi.
—Dilbil. Bir durum ya da dilsel bağlamca belirlenen birey, nesne ya da eylemi belirten sıfat, adıl ya da belirteçler için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mant. Bir terimle gösterilen şey; terimin bir şeyi gösterebilme biçimi. (Ortaçağ mantıkçıları [özellikle William de Shyreswood (ölümü 1267'den sonra)] tarafından ortaya konan oldukça işlenmiş kuramda, *suppositio formalis* [terimin kendinden başka bir şeyi göstermek için kullanılışı] ile terimin kendini göstermek için kullanıldığı *suppositio materialis* karşıtlığı kurulmuştu: "Cicero *Tusculanes disputationes*'i yazdı" cümlesiyle "Cicero bir özel addır" cümlesini karşılamaktır.) || Bir simge ya da deyimle onun kapsamı arasındaki bağ. ("1939'daki Türkiye cumhurbaşkanı" deyimi İsmet İnönü'yü gösterir.) || *Gösterme kuralları*, mantıksal deneycilik geleneğinde, gözlemlenebilir nesneleri ya da ölçülebilir büyüklükleri biçimsel bir sistemin simgeleriyle birleştiren anlamsal tanımların belirtici nitelikleri.
—ANSİKL. Dilbil. • *Gösterme sıfatı.* Ad belirleyicisi olarak, gösterilen birey ya da nesnenin uzamsal çevrede konumlanabileceğini belirtir. (Çoğu kez bir hareketle birlikte kullanılır: *Şu sandalyeyi alın*, ya da bir önceki söylemde daha önce belirlenmiş olan bu durumda, yinelemeli bir değeri vardır. Gösterme sıfatı söylem içinde üç biçimde *(bu, şu, o)* belirler. *Bu* sıfatı yakında, *şu* sıfatı az uzakta, *o* sıfatıyla uzakta bulunan ya da görüş alanında bulunan şey ya da kimseyi göstermek için kullanılır. Gösterme sıfatlarının belirttikleri adlara, kavramlara duygu değeri katmak için kullanıldıkları da olur: *O güzel, o derin bakışları.* Genellikle *işte* gösterme belirteciyle pekiştirilirler: *İşte şu kapı.*
Öteki, beriki sözcükleri de gösterme sıfatı olarak kullanılırlar: *Öteki ev. Beriki kız.*
• *Gösterme adılı.* Gösterme adılları, gösterme sıfatlarıyla aynı sözcüklerdir *(bu, şu, o)* ve onlar gibi yakınlık uzaklık, görünürlük, görünmezlik durumlarına göre derecelenirler. Ancak, gösterme sıfatları adları belirtirken, gösterme adılları bu adların yerine kullanılırlar *(Bu kitap b[illegible] Bu benim. O kitabı nereden ald[illegible]? O[illegible] nereden aldınız?).* Gösterme [illegible] ların yerlerini tuttukları gibi, [illegible]

bir kavramın, bir tümcenin, bir önermenin de yerini tutar *(Başarmak istiyor. Bu da yeterli.)*. Gösterme adılları adların bütün görevlerinde kullanıldıklarından adlara gelen bütün ekleri de alırlar. Bu ekler gösterme adıllarına *-n-* sesiyle bağlanırlar *(bu-n-u, bu-n-a, bu-n-da, bu-n-dan, bu-n-un, bu-n-um, bu-n-lar)*. Gösterme sıfatı olarak kullanılan *öteki, beriki* sözcükleri, gösterme adılı işlevinde de kullanılır ve diğer gösterme adılları gibi durum eklerini alırlar, çoğulları yapılabilir.

• *Gösterme belirteci.* İşte sözcüğü türkçede gösterme belirteci işlevinde kullanılır. İşte belirteci fiili göstererek kesinleştirir *(İşte gösteriyorum.)* ya 'da özneleri göstererek yüklemi kesinleştirir *(İşte ablam geliyor.)*. Ayrıca yinelemeli kullanımlar anlatıma kışkırtma ayrıntısı katar *(İşte sen, işte o, kozunu paylaş bakalım.)*. Cümle sonuna geldiğindeyse, belirtme ayırtısı kesinleşir *(Söylemeyeceğim işte!)*.

GÖSTERMEK g. f. **1.** *Bir şeyi (bir kimseye) göstermek*, onun görülmesini sağlamak: *Polise sürücü belgesini göstermek. Gümrüğe gerekli belgeleri göstermek. Müşteriye odasını göstermek.* **—2.** *Bir şeyi, bir kimseyi (bir hareketle) göstermek*, bir hareketle onu görmesini sağlamak: *Öğretmen haritada İzmir'i gösterdi. Parmağıyla onu gösterdi.* **—3.** *Bir şeyi (soyut) göstermek*, bir şeyden söz ederken, onu belirtmek, onu işaret etmek: *Pusulanın ibresi kuzeyi gösterir. Geldiğinde saat 10'u gösteriyordu. Kilometre saati üç yüz kilometre yol aldığımızı gösteriyor.* **—4.** *Bir kimseyi, bir hayvanı, bir şeyi bir kimseye göstermek*, onları bir uzmanın kontrolünden geçirtmek: *Süregen ateş normal değil, çocuğu bir doktora göstermelisin. Kediyi veterinere göstermek. Görüntü kayıyor, televizyonu tamirciye göster* **—5.** *Bir şeyi (bir kimseye) göstermek, dolaylı soru + göstermek*, onu, bir kimsenin bilgisine sunmak, onu belirtmek, ona bildirmek, tanıtmak; öğretmek, açıklamak: *Bana yolu gösterir misin? Ona bu konuda ne yapılabileceğini gösterdim. Bir aygıtın nasıl çalıştırıldığını göstermek.* **—6.** *Bir şeyi (soyut) göstermek, (bir kimseye) dolaylı soru + göstermek*, onu canlandırarak betimleyerek, tanımlayarak tanıtmak: *Televizyon son zamanlarda yalnızca şiddet filmleri gösteriyor Son yapıtında, bu toplumların sefaletini, yaşamın onlar için ne denli güç olduğunu gösteriyor.* **—7.** *Bir şeyi (soyut) dolaylı soru + göstermek*, sözkonusu bir kimseyse, onu açık kılmak, kanıtlamak; bir şeyse, onun göstergesi olmak, kesin bir biçimde belirtmek: *Bu, ne kadar haksız olduğunuzu gösteriyor. Ateş her zaman hastalığın kötüye gittiğini göstermez. Gelecek kimin haklı olduğunu gösterecek.* **—8.** *Bir şeyi (bir şeye) göstermek*, onu o şeyin etkisi altında bırakmak: *Eti ateşe göstermek.* **—9.** *Bir kimseye duygusunu göstermek*, onu, ona anlatmak, belirtmek: *Bize her zaman dostluk, yakınlık gösterdi. Bir kimseye sevgi göstermek.* **—10.** *Bir özellik, bir durum göstermek*, onları ortaya koymak: *Büyük bir cesaret göstermek. Sabır göstermek. Mukavemet göstermek.* **—11.** *Bir şeyi (soyut) göstermek, dolaylı soru + göstermek*, eylemiyle, tutumuyla onu ortaya koymak, dışa vurmak: *Sonunda gerçek niyetini gösterdi. Ne kadar acı çektiğini hiç göstermedi.* **—12.** *Bedenin bir bölümünü göstermek*, onu şu ya da bu biçimde ortaya koymak, teşhir etmek, sergilemek: *Açık saçık giyinip göğüslerini, bacaklarını gösteriyor.* **—13.** *Bir kimseye bir iş göstermek*, onu o işi yapmakla görevlendirmek, onu o kimseye vermek: *Bana henüz ne iş yapacağımı göstermediler* **—14.** *(Bir kimseye) bir şeyi göstermek*, onun, o şeyi şu ya da bu açıdan değerlendirmesini, bakmasını sağlamak, onu belli bir biçimde açıklamak: *Bize durumu olduğu gibi gösterin. Hayatı toz pembe göstermek. Gerçekleri çarpıtarak göstermek.* **—15.** *Bir kimseyi, bir yeri belli bir nitelikte göstermek*, onun herhangi bir niteliğini belirginleştirmek, ortaya çıkarmak: *Bu elbise seni zayıf gösterdi. Bu halı odayı geniş gösterir.* **—16.** *Bir kimseyi, bir şeyi, bir yeri göstermek*, onun güzelliğini ortaya çıkarmak, koymak: *İnsanı kıyafet gösterir. Evi gösteren eşyadır.* **—17.** *Bir kimseye Hanya'yı Konya'yı göstermek*, Hanya'yı Konya'yı öğretmek, dünyanın kaç bucak olduğunu göstermek.

—Oy. *As, rua, uzun kâğıt vb. göstermek*, briçte, oyunun kurallarına uygun olarak elindeki kâğıtların durumuyla (kaç ası, ruası olduğu, kuvvetli ve uzun kâğıdı vb.) ilgili deklarede bulunmak.

◆ gçz. f. **1.** Bir kimse sözkonusuysa, belli yaşta olduğu izlenimi yaratmak; görünmek: *Olduğundan yaşlı, genç göstermek. En fazla kırk yaşında gösteriyor.* **—2.** *(Bir kimseye) göstermek*, ona şiddetli biçimde karşılık vermek (tehdit sözü olarak kullanılır): *Ben sana eve dönünce gösteririm.*

◆ **gösterilmek** edilg. f. Göstermek eylemine konu olmak.

◆ **göstertmek** ettirg. f. Göstermek eylemini bir başkasına yaptırmak.

GÖSTERMELİK a. Bir malın niteliklerini göstermek için alıcıya gönderilen parça; numunelik.

—Sey. oy. Karagöz oyunlarında mukaddime* (öndeyiş ya da giriş) bölümünün başında, izleyicinin ilgisini çekmek ve merak uyandırmak amacıyla müzik eşliğinde perdeye yansıtılan görüntü. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ sıf. **1.** Yapmış olmak için yapılan, gerçek, içten olmayan şey için kullanılır: *Göstermelik bir sınav. Göstermelik bir dostluk.* **—2.** Bir yerde herhangi bir yarar sağlamamasına karşın, orada bulundurulan şey için kullanılır: *Göstermelik bir kilit, çit.*

—ANSİKL. Sey. oy. Göstermelik, çoğu zaman oyunun konusuyla ilişkili değildir: bir dalyan, saksıda limon ağacı, hayat ağacı, çalgıcılar, denizkızı, Zaloğlu Rüstem ve Burak'ın devlerle savaşı, kediler gibi. Kimi zaman da, Tahmis oyununda olduğu gibi, göstermelik olarak, konuyla ilişkili bir görüntü (kahve dövücüleri) perdeye yansıtılır. Göstermelik bir süre perdede kaldıktan sonra nareke* adı verilen kamış düdüğün tiz sesiyle perdeden kaldırılır.

GÖSTERSEL sıf. Mant. **1.** Bir sözcüğün anlamını ya da bir ilerisürmeyi, başka sözcük ya da ilerisürmelerden yararlanmaksızın, dildışı bir belirtiyle (örn. sözcüğün ilgili olduğu nesneyi göstererek) açıklamaya ya da haklı göstermeye dayanan tanımlama ya da doğrulama yöntemi için kullanılır. **—2.** *Göstersel tanım*, özel bir adın kapsamını, bu adın hangi nesneyle bağıntılı olduğunu göstererek belirtme işlemi.

GÖSTERTMEK → GÖSTERMEK.

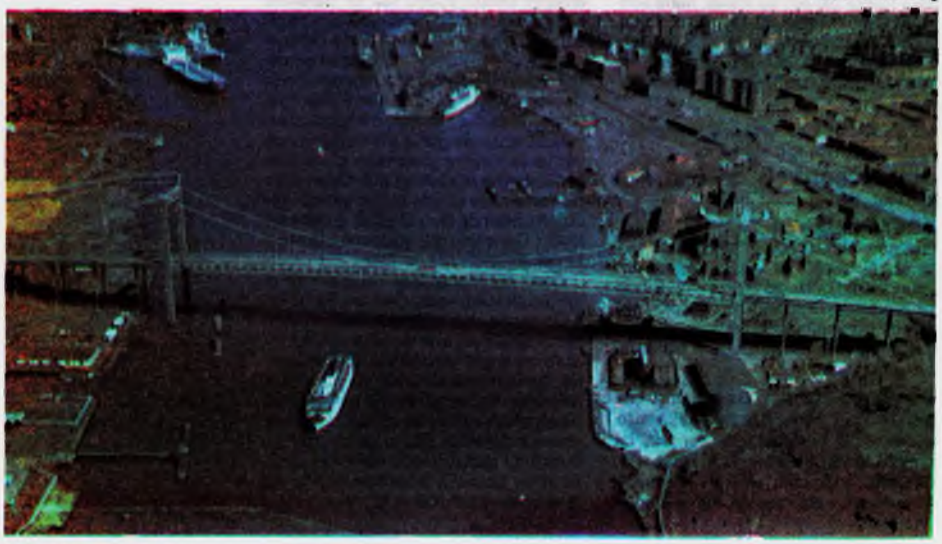
GÖT, -tü a. *Kaba.* **1.** Kıç, makat. **—2.** Yüreklilik; cesaret. **—3.** Alt, dip. **—4.** *Göt atmak* → KIÇ* ATMAK. ‖ *Göt içi kadar*, yer için, çok dar, çok küçük. ‖ *(Bir şey yapmaya) göt ister*, bir işi başarmanın çok güçlü, yürekli ya da çok zengin olmaya bağlı olduğunu belirtmek için söylenir. ‖ *Göt tokuşturmak*, bir kimse ile çok sıkı fıkı olmak, arkadaşlık etmek. ‖ *Götten bacaklı*, çok kısa bacaklı, bodur kimseler için söylenir. ‖ *Götü boklu*, pis, değersiz şey ya da kimse için söylenir. ‖ *Götü trampet çalmak*, aşırı ölçüde sevinmek. ‖ *Götü varıp gelmek*, tedirgin, korkulu anlar geçirmek. ‖ *Götü yer görmemek* → KIÇI* YER GÖRMEMEK. ‖ *Götünden büyük osurmak*, üstesinden gelemeyeceği işlere girişmek. ‖ *Götüne batmak* → KIÇINA* BATMAK. ‖ *Götüne kına yaksın* → KIÇINA* KINA. ‖ *Götüne mi düşmüş*, "böyle bir işi yapamaz, haddine mi düşmüş" anlamında söylenir. ‖ *Götüne tekme atmak* → KIÇINA* TEKME ATMAK. ‖ *(Birinin) götünü yalamak* → KIÇINI* YALAMAK. ‖ *Götünü yırtmak* → KIÇINI* YIRTMAK. ‖ *Götünün kılı ağarmak* → KIÇININ* KILI AĞARMAK.

GÖTA ÄLV, İsveç'te ırmak, Vänern gölünün gideğeni; 93 km (havzası 50 180 km²). Trollhättan çavlanlarını aşar ve Hisingen adasını kuşatan iki kola ayrıldıktan sonra Göteborg'un aşağısında Skagerrak'a dökülür. Hidroelektrik üretimi 1832'de açılan *Göta kanalı* Vänern ve Vättern göllerini Baltık denizi'ne bağlar. Stockholm ile Göteborg arasında bağlantıyı sağlayan turistik su yollarının tümüne (yaklş. 580 km) de *Göta Kanal* adı verilir.

GÖTALAND, esk. **Götarike,** İsveç'in güney bölümü, Vänern ve Vättern göllerinin G.'inde.

GÖTEBORG, İsveç'te liman kenti. Genellikle yıl boyunca hiç buz tutmayan Göta älv'ın kıyısında; 433 042 nüf. (1991). 1619 yılında Gustaf II Adolf tarafından kurdurulan kent, uzun süre, hollandalı tüccarların etkisi altında gelişmiştir. Buzul devri sonrasında gerçekleşen

Port of Gothenburg

Göteborg liman girişi ve Älvsborg köprüsü

yükselme nedeniyle kanalları kurumuş olmakla birlikte, kent merkezi tümüyle bu kentçilik anlayışının büyük ölçüde etkisinde kalmıştır. İsveç'in en büyük ticaret ve balıkçılık limanı olan Göteborg hidroelektrik enerji sağlayan birçok derin vadi sayesinde, her şeyden önce bir sanayi merkezidir: tekstil (Mölndal bölgesi) otomobil ve makine (bilyalı rulmanlar) yapımı, ağaç ve türevlerini işleyen büyük fabrikalar. Gemi yapım tersanelerinin yerleştiği sağ kıyıda yeni bir kent bölgesinin gelişmesiyle, uzun süre batı yakasında sıkışıp kalan bu liman kenti günümüzde Göta älv'ın karşı kıyısına taşmıştır. Hizmet kesimi alanında, ticaret etkinliklerinin yanı sıra, resmi yönetim kuruluşları (Göteborg, *Göteborg-Bohus län*'ının [5 112 km² ve 1990'da 735 672 nüf. merkezidir) ve üniversite sayılabilir.

Göteborg sistemi, İsveç ve Norveç'te alkolizmle mücadelede uygulanan sistem. Bu sistem, belediyelere alkollü içkilerin perakende satış tekelini hiçbir kazanç sağlamamaları koşuluyla hayır derneklerine verme hakkını tanıyan bir tüzükle düzenlendi. Piyasaya sürülen alkollü içki miktarı ile her tüketiciye verilen alkollü içki miktarı sınırlandırıldı. Bu sistem ilk kez 1865 yılında Göteborg'da uygulandı.

GÖTLEK a. *Arg.* Edilgin eşcinsel erkek.

GÖTLÜK a. *Yörs.* Halk arasında eyer örtüsünün arka tarafına verilen ad.

GÖTSÜZ sıf. *Kaba.* **1.** Altı, dibi olmayan. **—2.** Yüreksiz.

Götterdämmerung → TANRILARIN ALACAKARANLIĞI.

GÖTTİNGEN, Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinde kent, Leine ırmağı kıyısında, 119 100 nüf (1989). Eski Hansa kenti olan Göttingen, ününü, eskiden Almanya'nın en rağbet gören üniversitesi olan 1737'de kurulmuş üniversitesine ve zengin kütüphanesine borçludur. Duyarlı makineler ve ölçme aygıtları. Ecza sanayisi. Basımcılık. Alüminyum metalürjisi. Besin sanayileri.

—Tar. ve Güz. sant. Aslan Heinrich döneminde (XII. yy.) kurulan kent, Hansa'ya üye olduğu sırada (XIV. yy.'dan XVI. yy.'a) parlak bir dönem yaşadı. XVIII. yy.'da üniversite kenti durumuna geldi ve gökbilimci ve matematikçi C. F. Gauss sayesinde uluslararası ün kazandı. Belediye sarayı (XIV.-XV. yy.), Johanniskirche, Jakobikirche (XIV. yy.) gibi kiliseleri, dolma tekniğiyle yapılmış birçok eviyle Göttingen, yoğun bir üniversite yaşamının canlılık kazandırdığı çekici bir bütün oluşturur.

GÖTÜN GÖTÜN be. *Kaba.* **1.** Gerisingeri, geri çekilerek. **—2.** Kıçının üstünde sürünerek.

GÖTÜRMEK g. f. **1.** *Bir kimseyi, bir hayvanı (bir yerden)* [*bir yere*] *götürmek,* onu gideceği yere ulaştırmak; onunla birlikte oraya gitmek; yürüyerek ya da bir taşıtla ona rehberlik etmek: *Çocuğu arabayla okula götürmek. Onları istasyona götürebilir misin? Hayvanları otlağa götürmek. Sizi evinize götüreyim.* **—2.** *Bir kimseyi, bir şeyi (bir yerden) bir yere götürmek,* bir hayvan ya da araç sözkonusuysa, o şeyi, o kimseyi taşımak, aktarmak; onun yerine ulaşmasını sağlamak: *Şoför bey, beni hemen Taksim'e götürür müsünüz? Malları İzmir'den Muğla'ya götüren bir kamyon.* **—3.** *Bir kimseyi bir yere götürmek,* bir yol, geçit, iz, ulaşım aracı vb. sözkonusuysa, bir kimsenin varacağı yere gitmesini, ulaşmasını sağlamak: *Bu sokak sizi doğru alana götürür. Bu otobüs sizi Beyazıt'a götürür. İzler bizi mağaraya kadar götürdü.* **—4.** *Bir şeyi (birlikte) götürmek,* bir yerden ayrılırken o şeyi de yanına almak: *Anahtarlarını, kitaplarını götürmemiş. Paketi götürüyor musunuz, yoksa evinize mi yollayalım? Bütün eşyalarını götürmüş, bir daha dönmeyecek.* **—5.** *Bir şeyi, bir kimseyi bir yere götürmek,* onu oraya taşımak: *Kitaplarını odana götürür müsün? Eşyaları bir odadan ötekine götürmek. Bavullarınızı istasyona kadar götürebilirim. Yaralıyı içeriye götürün.* **—6.** *Bir şeyi (soyut) bir kimseye, bir yere götürmek,* onu oraya taşımak, iletmek, vermek: *Ona, bu mutlu haberi götürün. Gittiği her yere felaket götürüyordu.* **—7.** *Bir kimseyi bir yere götürmek,* eğlenmek, gezmek amacıyla ona eşlik ederek oraya gitmesini sağlamak: *Beni hiçbir yere götürmüyor. Bu akşam kardeşini sinemaya götürecekmiş.* **—8.** *Bir kimseyi (bir yerden) götürmek,* onu oradan uzaklaştırmak: *Götürün bu adamı, gözüm görmesin.* **—9.** *Bir yere bir hizmet götürmek,* onu oraya ulaştırmak; oradakilerin yararına sunmak: *Köye yol, elektrik götürmek. Sağlık hizmetleri götürmek.* **—10.** *Bir kimseyi başka bir yere, başka bir zamana götürmek,* o kimsenin düşsel olarak, kendisini geçmişte ya da gelecekte, herhangi bir zamanda ya da yerde bulmasını sağlamak: *Bu roman bizi Rönesans İtalyası'na götürüyor. İzleyiciyi 21. yy.'a götüren bilim-kurgu bir film. Bu müzik beni altı yıl öncesine götürdü.* **—11.** *Bir kimseyi, bir şeye, bir yere götürmek,* ona ulaştırmak, o sonuca vardırmak: *Felsefe yapmak insanı pek bir yere götürmüyor. Bu siyaset bizi yıkıma götürür. Bu kadar yıllık çalışma bizi nereye götürebilir?* **—12.** *Bir şeyi, bir kimseyi, vücudun bir parçasını götürmek,* onu yaralamak, yok etmek, bir devinimin gücüyle sökmek, önüne katıp sürüklemek: *Top mermisi sağ kolunu götürdü. Tayfun, yoluna çıkan her şeyi, çatıları, evleri, insanları, arabaları götürdü. Akıntı sandalı açıklara götürdü.* **—13.** *Bir şeyi (soyut) götürmek,* yok etmek ya da yok olmasına neden olmak: *Eksiler artıları götürdü. Bende güzel olan, iyi olan bütün duyguları alıp götürdü.* **—14.** *Bir kimseyi götürmek,* bir hastalık sözkonusuysa, o kimsenin ölüm nedeni olmak: *Kızamık geçen yıl kaç çocuğu götürdü. Sarılık her yıl yüzlerce çocuğu götürüyor.* **—15.** *Bir kimseyi götürmek,* onu tutuklamak, alıp gitmek: *Kardeşinden sonra onu da evden alıp götürmüşler. Polis onu götürdü.* **—16.** *Bir şeyi götürmek,* bir durum, olay, kendisine yapılan bir hareket sözkonusuysa, ona katlanabilmek, dayanmak, tahammül etmek; kaldırmak: *Şaka götürmez bir adam.* **—17.** *Bir şeyi ağzına, dudaklarına götürmek,* onu eliyle oraya ulaştırmak: *Bardağı dudaklarına götürüp zehri içti.* **—18.** *Elini bedeninin, giysisinin bir bölümüne götürmek,* bu hareketi yapmak: *Beni selamlamak için elini şapkasına götürdü.*

◆ **götürtmek** ettirg. f. Götürülmesini sağlamak; götürülmesine yol açmak.

◆ **götürülmek** edilg. f. Götürmek eylemine konu olmak.

GÖTÜRTMEK → GÖTÜRMEK.

GÖTÜRÜ a. Bir malı incelemeden toptan bir fiyata alma ya da satma: *Götürü usulü.*

◆ sıf. **1.** Götürü usulüyle alınan ya da satılan: *Götürü mal. Götürü ücret.* **—2.** *Götürü pazarlık,* bir şeyin tümü üzerinden yapılan pazarlık.

—Verg. huk. *Götürü vergi takdiri,* vergi ya da sübvansiyon olarak götürü bir tutar saptamak. ||*Götürü yöntem,* gösterge olduğu kabul edilen öğelerden kalkarak vergi matrahlarının hesaplanması yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ be. Götürü usulüyle: *Ürünü götürü satacak. Götürü çalıştığımız için fiş kesemiyoruz.*

—ANSİKL. Verg. huk. Vergi matrahlarının hesaplanmasında gerçek yöntemin karşıtı olan götürü yöntem, şu ya da bu nedenle idarenin doğru vergi matrahlarını saptamakta zorlandığı her durumda kullanılmaktadır. Götürü yöntem, daha çok muhasebe sistemleri oturmamış küçük kuruluşların dolaylı ya da dolaysız vergi tutarlarını saptamada kullanılır. Yöntem, idare ile yükümlü arasında ve yalnız bu sonuncuya uygulanan bir pazarlık içerdiğinden, genellikle bireyseldir.

Tarımsal kazançların belirlenmesinde bazen toplu nitelikte de kullanılır. Bu durumda, vergi matrahları ilk olarak, ilgili tüm işletmeler için, işletme öğeleri cinsinden belirlenmekte, her yükümlünün özel durumunun göz önüne alındığı ikinci evrede ise, matrah kişiselleştirilmektedir. Böylece, tarımsal kazançların belirlenmesi iki farklı işleme konu olmaktadır. Önce, idare, uzmanlarla birlikte, her ekim türünün hektar başına gelirini değerlendirmekte, bu tutar belirlendikten sonra da her tarım işletmecisi, her ekim türünde kullandığı hektar sayısına göre götürü yöntemle vergilendirilmektedir.

Götürü yöntem, az masraflı olma ve denetim gerektirmeme avantajlarını taşımaktadır. Sakıncası ise, ihtiyari olması ve sık sık en varlıklı işletmecilerin gereğinden az, yoksulların ise gereğinden fazla vergilendirilmesine neden olabilmesidir.

GÖTÜRÜCÜ sıf. **1.** Götürmek eylemini yapan. **—2.** Ölüme yol açabilecek, tehlikeli hastalık için kullanılır; öldürücü.

—Anat. İçi kan dolu bir organdan kanı alıp götüren damar (genellikle bir toplardamar) için söylenir, ya da bu organdan sinir akısını merkezden uzaklaştıran sinir lifine denir. (Merkez sinir sistemini ele alırsak, götürücü yollar devindirici rol oynar.) [Karşt. GETİRİCİ.]

◆ a. Tarım mak. Bir hasat makinesinde, iki ya da üç zincir üzerine takılmış metal çubuklardan oluşan ve ürünü yanları kapalı bir kasanın eğik tabanı boyunca ileten organ. (Eşanl. KONVEYÖR.) || *Emmeli götürücü,* taneleri emici havayla ileten makine. (Emici götürücülerde şu kısımlar yer alır: bir besleme deposu, havayı ve taneleri emen ve ucunda boşaltma helezonu bulunan bir borunun içine basan güçlü bir vantilatör. Vantilatörü yardımcı bir motor çalıştırır.) ||*Üflemeli götürücü,* tanelerin ya da kıyılmış yem bitkilerinin hava akımı ile iletildiği aktarma makinesi.

GÖTÜRÜLMEK → GÖTÜRMEK.

GÖTÜRÜM a. *Yörs.* Dayanma, direnme gücü.

GÖTÜRÜMLÜ sıf. *Yörs.* Dayanıklı, direnme gücü yüksek.

GÖTÜRÜMSÜZ sıf. *Yörs.* Dayanıksız, dirençsiz.

GÖTZ ya da **GOTTFRIED VON BERLICHINGEN** → BERLICHINGEN

GÖTZ (Karl Otto), alman ressam (Aachen 1914). Soyut ve gerçeküstücü araştırmalardan etkilenen sanatçı, savaştan sonra Cobra hareketiyle, Phases grubuna yakın *Meta* dergisini kurdu ve 50'li yıllardan başlayarak, hemen hemen tekrenkli, eylemsel ve dinamik bir resim anlayışı geliştirdi.

Götzendämmerung *(Putların düşüşü),* Nietzsche'nin yapıtı. Eylül 1888'de yazıldı, 1889 ocak ayı sonunda yayımlandı. Nietzsche, bu dönemde, "Der Wille zur Macht" (Güçlü olma istenci) ile ilgili tasarısını bir yana bırakarak, ilk bölümü *Der Antichrist* (Deccal) olan yarım kalmış başka bir yapıta (*Versuch einer Umwertung aller Werte* [Bütün değerlerin altüst edilmesi]) başlamıştı. Bu durumda, *Götzendämmerung*'un bir geçiş yapıtı olduğu söylenebilir. Yazar, burada, metafizik üzerine eleştirilerinin bir özet bilançosunu çıkarır ve aklın, bir yüce nedene olan

inancın, görüngü dünyasıyla düşünce dünyası ayrımının vb. oluşturduğu putları, kendi deyişiyle, "balyoz darbeleriyle" yıkmaya girişir. Bu yapıtta, ayrıca, *Die Geburt der Tragedie*'den (Trajedinin doğuşu) başlayarak yazar tarafından sürekli işlenen bazı temalar üzerine birçok aforizmaya rastlanır.

GÖVDE a. **1.** Bir şeyin ana bölümü: *Kemanın gövdesi. Geminin gövdesi.* **—2.** BEDEN'in eşanlamlısı. **—3.** Bir ağacın köklerinden, iri dallarının başlangıcına dek uzanan bölümü. **—4.** Kesilmiş hayvanın sakatatı çıkarıldıktan sonra geri kalan kısmı. **—5.** *Gövde gösterisi,* belli bir görüş ve amaçla birleşenlerin güçlerini göstermek ereğiyle büyük bir topluluk halinde yaptıkları gösteri: *Partilerin gövde gösterisi.* || *Bir şeyi gövdeye indirmek,* onu büyük bir iştahla yemek.

—Al. tak. Bir çivinin başı ile ucu arasında kalan bölümü. || *Tornavida gövdesi,* bir tornavidanın, vida başına girecek ucu (yassı, yıldız vb.) taşıyan silindirsel bölümü.

—Antropol. *Gövde göstergesi,* oturan bir insanın boyunun, aynı insanın ayaktaki boyuna bölümünün 100 ile çarpımı sonucu elde edilen oran. (Gövde göstergesi, insan topluluklarını sınıflandırmaya yarar. Gerçekten de bu gösterge topluluklara göre büyük değişiklikler gösterir; örneğin, güney sahra topluluklarında gösterge düşük, eskimolorda yüksektir. Bu gösterge, bugün işlemsel sayılmayan baş göstergesine göre çok daha anlamlıdır.)

—Balıkç. Bir trol ağı torbasının alt kesimi.

—Bot. Üstün yapılı bitkilerde ve yosunlarda yaprakları ve varsa dalları taşıyan ana eksen. (Gövde genellikle yerin üstünde ve dik olur, ama biçim ve yapı bakımından büyük bir çeşitlilik gösterir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Denizc. *Bir geminin gövdesi,* bir geminin su altında kalan şişkin bölümü.

—Dilbil. Hint-Avrupa dilbiliminde, kökten ve gövde ünlüsünden oluşan temel biçim. (Gövde, ad çekimine [*ad gövdesi*] ya da fiil çekimine [*fiil gövdesi*] temel oluşturan biçimdir).

—Dülg. Bir kirişin, profilli ya da bileşik bir putrelin dolu ya da kafes biçiminde düşey bölümü. (Gövde, tablaları, kanatları ya da başlıkları birleştirir.)

—Dy. *Dingil gövdesi,* monte edilmiş bir dingilde, tekerleklerin kamalandığı ana parça. (Kovanları oluşturan perdahlı ve döner iki bölüm içerir.) [AKS-DİNGİL de denir.] —Bir dingilde (ya da jantta) sıcakta ya da presle tekerlek gövdesinin (ya da bandajın) kamalandığı silindirsel bölüm. || *Tampon gövdesi,* bir tamponda uç traversine bağlanan ve içinde tampon diskinin devingen parçasının ötelemesine olanak veren bölüm. || *Tekerlek gövdesi,* bir tekerlekte janta takılan bandaj dışında, göbek, metal çubuklar ve janttan oluşan bütün. —Bir vagon ya da lokomotif tekerleğinin, disk biçiminde metal bir kütleden ya da göbeğe bağlanan metal çubuklardan oluşan temel bölümü.

—Elektrotekn. Bir elektrik makinesinin etkin öğelerine destek görevi yapan ve çatkıyı oluşturan parça ya da parçalar kümesi. || Bir elektrik aygıtında, olağan durumda gerilim altında olmayan, ancak bir arıza halinde gerilim taşıyabilen iletken bölüm. || *Gövdeye bağlama,* bir iletkeni bir makinenin çatkısına ya da genellikle toprak rolü oynayan metal bir kütleye bağlama. || *Manyetik gövde,* bir makinede ya da bir elektromanyetik aygıtta, indükleme akılarını yönlendiren ferromanyetik parçaların tümü.

—Esk. sil. Okun temrenle yelek arasındaki ahşap ana bölümü. || Hayvan zırh takımında, parçalı alın zırhının tepelik ve yan kanatlar dışında kalan bölümü.

—Havc. Bir uçak ya da planörde kanatları kuyruk takımına bağlayan ve yolcu ya da yük taşıyan mekik biçimindeki bölüm. || *Motor gövdesi,* hava katmanına en iyi dalışı sağlayacak biçimsel yapı vermek için bir motoru çevreleyen kaportadan ve bu motordan oluşmuş bütün.

—Hidr. *Silindir gövdesi,* pompa gövdesinin, içerisinde pistonun devindiği bölümü.

—Isıt. havld. ve Isıbil. *Silindirsel gövde,* büyük su sığalı bir kazanın en büyük bölümünü oluşturan silindirsel yatay bölme.

—Karş. anat. Bedenin baş ile kuyruk arasında kalan bölümü. (Omurgasızlarda gövdenin tanımı büyük farklılıklar gösterir. Buna karşılık omurgalılarda gövdenin temel özelliği genel sölom boşluğudur [kuyrukta bulunmaz]. Balıklarda ve amfibyumların larvalarında gövde hemen baştan sonra gelirse de erişkin amfibyumlarda ve amniyonlularda sölom boşluğu bulunmayan bir ara bölgeyle [boyun] baştan ayrılır. Dörtayaklıların gövdesi de iki bölüme ayrılır: önde bulunan göğüs bölümü akciğerleri ve yüreği kapsar; arkadaki karın bölümündeyse öbür içorganlar vardır; memelilerde bedenin orta sınırını diyafram, kuşlarda ve timsahlarda "yalancı diyafram" oluşturur.)

—Kilitç. Kilit kasasının dibini oluşturan, oldukça kalın sac levha. (Mekanizmanın çeşitli parçalarını taşır ve karşılığı oluşturmak üzere kıvrılmıştır.) || *Silindir gövdesi,* silindirli kilidin çoğunlukla pirinçten yapılan kasası.

—Mak. san. Sactan yapılmış bir aygıtın (basınçlı depo, kule, değiştirici), bir vananın, bir pompanın vb.'nin ana bölümü. || Bir makinenin, kaynakla ya da dökümle elde edilen ve diğer öğelere destek görevi yapan çatkısı. || *Pompa gövdesi,* bir pompada, pistonun devindiği içi boş silindir.

—Marangl. *Rende gövdesi,* bir parçayı elle işlemek için bir tığ yerleştirilen ve sıkıca tutturulan sert ağaçtan kundak. (Rende, lamba rendesi, düz taban vb. gövdeli aletlerdir. Gövde için ince dokulu sert ağaçlar gerekir: üvez ağacı, gürgen, meşe; kimi zaman kayın da kullanılır; ancak bu halde aşınmaya elverişli alt yüz ya da *taban* sert ağaçla kaplanır.)

—Metalürj. Bazı metalürji fırınlarında (yüksekfırın, kupol fırını) tüyerler ile ağız arasında yer alan ve erime bölgesini içeren ana bölüm.

—Meteorol. *Bulut gövdesi,* bir bulut sisteminin ılıman alçak basınçların ayırtedici özelliğini oluşturan merkez bölümü.

—Mim. Minarelerde, pabuçla şerefe arasındaki ana bölüm.

—Mim. ve Süslem. sant. *Sütun gövdesi,* sütun ya da sütuncuğun, taban ve başlık arasında kalan bölümü. (Sütun gövdesi tek bir bloktan oluşabileceği gibi [*tektaş*] küçük öğelerin bir araya getirilmesiyle de [*örgülü* ya da *kasnaklı*] yapılabilir. *Dik* ya da *helis biçiminde* [burma sütun], *düz* ya da *yivli* olabilir. Sütuncuk biçimindeki tüm nesnelerin de birer gövdesi bulunur.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Müz. → TEKNE. || Çeşitli davulların, üzerine deri gerilen, boru, silindir, koni ya da kâse biçimindeki ana parçası.

—Nalbantl. *Mıh gövdesi,* mıhın, boyunla uç arasında kalan uzunca bölümü.

—Ormanc. Ağacın yerden tepeye kadar olan kısmı. (Bk. *ansikl.* böl. Bot.) || *Gövde uru,* özsuyun dolaşım kusurundan (yara, böcek sokması) dolayı bazı ağaçların (dişbudak, karaağaç, ceviz, akçaağaç...) gövde ve dallarında oluşan ur. (Bu çıkıntıların üzerinden dallanıp budaklanmış birçok kısa dal çıkar. Urun çevresinden geçen odun lifleri, bu ağaçlardan yapılan kaplama levhalarına ilginç bir görünüm verir ki, ince marangozlukta aranan bir özelliktir.) || *Dalsız gövde,* ağaçlarda yerle ilk büyük dal arasındaki kısım.

—Petr. san. Basınçlı bir deponun, ısı değiştirici bir aygıtın (değiştirici, yeniden kaynatıcı, soğutucu, kondansör vb.) ya da herhangi bir kazan aygıtının genellikle silindir biçimindeki dış bölümü.

—Polim. Aşılı bir eşpolimerin ana zinciri.

—Saatç. Temel işlevi bir zaman aygıtını ya da başka bir aygıtı oluşturan sistemleri birleştirmek ya da yönlendirmek olan parça grubu. (Gövde bir şasiden, bir ya da birçok baskıdan, tek parça bir çatkıdan ve bir kapaktan oluşabilir.)

—Sil. Bir silah namlusunda, mekanizmanın vidalandığı bölüm. || *Zırhlı araç gövdesi,* bir zırhlı aracın, motor, mekanizma ve mürettebat bölgesini içeren bölümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Uz. havc. *İtici gövdesi,* barutlu bir iticiyi saran kılıf.

—ANSİKL. Bot. Gövde genellikle dik olarak yer üstünde bulunan, hiç değilse genç kısımları yeşil olan ve yaprakları taşıyan, özsuyu ileten, gerekirse yedek besinleri depo eden bir organdır; kimi bitkilerde yer altında ya da su içinde olur. Ana kökün uzantısı olan ana gövde bir geçiş bölgesiyle (kök boynu) kökten ayrılır ve kendisinden doğan dalları taşır.

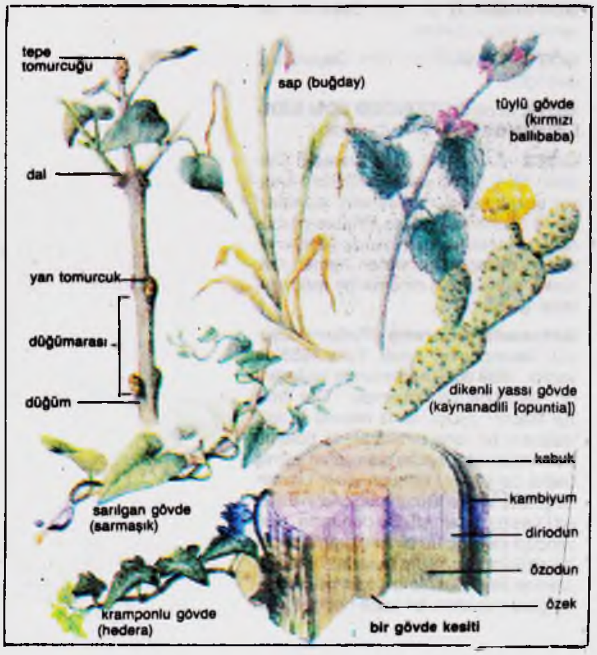
Gövde daima yaprakları taşır. Yaprağın gövdeye bitiştiği yer genellikle şişkin olur ve buraya düğüm denir; iki düğüm arasındaki gövde parçasına da düğümarası adı verilir. Yapraklar genellikle gövdeye göre eğik durur. Üst tarafta yaprağın dibindeki dar açıda, ilerde dal ya da sürgün verecek olan bir koltuk tomurcuğu bulunur. Gövdenin ucuna doğru düğüm araları gittikçe kısalaşır ve çok sıkışık olan yapraklar en uçta tepe tomurcuğunu oluşturur. Gövdesinin uzaması bu tomurcuğun ortasından başlar (uçtan büyüme) ve uzayan kısımda yeni yapraklar doğar. Genç düğümaraları, düğümlerin tersine, çok uzar; buna aradan büyüme denir.

Gövdenin ilk ya da temel yapısı (bulunduğumuz iklimde genellikle en az bir yaşındaki) genç kısmında görülen yapıdır. Bu yapıda şu kısımlar göze çarpar: gözenekleriyle birlikte üstderi; klorofilli kabuk ya da kabuk parankiması; kimi bitkilerde (birçenekliler) bulunmayan içderi; çevreteker, özodunu ve odun soymuk borularından oluşan merkez silindir. Fakat bu sonuncular kökte birbirinden ayrı ve almaşık dizili oldukları halde, gövdede ve yapraklarda sırt sırta yer alır ve ikişer ikişer odun-soymuk demetlerini oluştururlar.

İkiçenekli çokyıllık bitkilerde bir yıldan yaşlı kısımlarda ayrıca birtakım ikincil oluşumlar ortaya çıkar: mantar; felloderm; ikincil soymuk; ikincil odun; bunlar kökte de aynıdır. Bu iki organ (kök ve gövde) yaşlandıkça daha çok birbirine benzer.

Bir ağaçta, ikincil odunda, artık özsu iletimine yaramayan eski ve sert bir orta kısım (özodunu) ile ham besisuyunu ileten yeni ve yumuşak bir çevresel kısım (diriodun) bulunur. İlkbahar odunu ile yaz odunu da birbirinden ayrıdır; birincisinde

damarlar ikincininkinden daha geniş ve dolayısıyla daha açık renklidir. Yaz ve ilkbahar halkaları sayılarak ağacın yaşı belirlenebilir.

Çokyıllık birçenekli bitkilerin gövdesine kongövde denir (palmiyeler); bunlarda ikincil odun olmadığı gibi dallanma da enderdir.

Büyüme doğrultusu türe özgü iç etmenlerce belirlenmekle birlikte dış etmenlerden de önemli ölçüde etkilenir: ışık (ışığayönelim), nem (suyayönelim) ve yerçekimi (yereyönelim). Üstün yapılı bitkilerde gövdenin dış görünüşü çok çeşitlidir: en sık görülen dik gövdelerin yanı sıra yatay gövdeler (yer üstünde stolon [çilek], yer altında köksap [süsen]) bulunduğu gibi, kimisi sarmaşıcı (hedera), kimisi sarılgan (sağa sarılgan [şerbetçiotu, hanımeli] ya da sola sarılgan [sarmaşık, fasulye]) tırmanıcı gövdeler de vardır. Bu gövdeler uzunluklarına oranla çok incedirler. Gövdeler şişkin de olabilir ve o zaman yedek besin depo etmeye yarar: köksap (süsen), yumru (patates), soğan (lale). Gövde kimi bitkilerde çok ufalmıştır; bu gibi bitkilere (menekşe, çuhaçiçeği, çilek), yerinde olmamakla birlikte "sapsız" denir; bunların en aşırı biçimi gövdenin bir tabla halini aldığı soğandır. Kimi gövdelerin özellikle kurak bölge bitkilerinde (sütleğen, kaktüs, denizüzümü) özgül bir biçimi vardır. Kimi gövdeler yaprağa benzer yamyassı bir biçim alabilir; bunlara "kladot" denir (ruscus ya da ışığan); kimi gövdelerse dikene (akdiken) ya da sülükdala dönüşür (asma).

Ayrıca bütün yeraltı gövdelerinin dalları genellikle yer üstünde dik ve yapraklı gövdeler halindedir ve bütün gövde çeşitleri yan kökler çıkarabilirler; bundan başka çiçek tomurcukları ve çiçek sapları her zaman gövdede bulunur, köklerde asla bulunmaz.

—Havc. Tekmotorlu uçaklarda gövde, motor ve pilot kabini taşır, ayrıca gövdeye kanatlar, iniş ve kuyruk takımı bağlıdır. Çok motorlu uçaklarda ise genellikle motorlar gövde içine yerleştirilmez, daha çok kanatların üst ya da altındaki motor kaportalarında yer alır. Bir gövde uçağın pilot kabiniyle birlikte yolcu mahallini ve yük bölmelerini içerir. Bombardıman uçaklarında gövde altında, bir ya da birçok bomba deposu bulunur.

Bir gövde genellikle mekik biçimini veren kaburga çiftlerinden ve çeşitli kaburga çiftlerini birbirine bağlayan kirişlerden oluşur. Perçinle yerleştirilen metal kaplama uçağın genel direncini artırır. Hafif uçaklarda kaburga çiftleri ve kirişler ağaçtandır; kaplamada ise gövdenin farklı kısımlarında farklı malzeme kullanılır; örneğin kontrplaktan ya da geçirimsiz bezden yararlanılabilir. Çağdaş uçaklarda kiriş ve kaplama yerine, hem uçağın kullanılabilir iç hacmini artıran, hem ağırlığını azaltan tekparça gövdeler kullanma eğilimi ağır basmaktadır. Deniz uçaklarında gövdenin alt kısmı karina olarak kullanılır.

—Mim. ve Süslem. sant. Sütun gövdesi, sütunun taban ve başlıkla bağlantılar oluşturan vazgeçilmez bir öğesidir. İster tek parça, ister örgülü olsun, bir sütun gövdesi kendisine yüklenen anlatıma göre yükselişinde, profilinde, süslemesinde büyük değişiklikler gösterir. Mısır'da palmiye biçiminde silindirsel gövdeler, tabanda yoğunlaşan ve demet biçimi verilmiş saz tutamları (papirüs biçiminde olan tür) yapıldı. Yunan sütun gövdesi, dor düzeninde bodur, ion-korinthos düzeninde ince, taban ve başlık kesiminde daralan bölümler arasında narinleştirilmiştir. Düz, yivli ya da şamdan biçimli klasik sütun gövdesi canlı bir taşıyıcıdır; sınır durumda, atlant ya da karyatide dönüşebilir. Sütun gövdesinin kasnaklara bölünmesi, halka, bilezik gibi metal öğelerin, kabartma ya da küplerin de eklenmesini gerektirir. Ortaçağ' da sütunlar duvar ve ayaklara bağlanarak, burma sütuncuklar kendi aralarında sarmaşık gibi düğümlenerek, sütun gövdesinin dinamik bir taşıyıcı olması önlenmiştir. Barok mimarlık da, helis biçiminde yivlerle oyulmuş hellenistik sütun gövdesini bozarak burma sütunu yaratmıştır.

—Sil. Gövde çelik döküm ya da çelik dövme yöntemiyle yapılır ve zırhlı bir araç ya da silahın şasisini oluşturur. İlk tanklarda gövde, haddelenmiş çelikten levhalar perçinlenerek sağlamlaştırılmış bir otomobil şasisine benziyordu. Gittikçe güçlenen tanksavar silahlarının darbelerine dayanmak için sertlik verme, su üstünde ve altında ilerlemek için sızdırmazlık sağlama, termonükleer rüzgâr ve ışınıma direnç gösterme zorunlulukları, gövdenin çelik ya da hafif alüminyum alaşımlarından yapılmasına yol açtı. Bu yapı tek parça halinde dökümle elde edildiği gibi kaynakla birleştirme yoluna da gidildi; bu yöntemlerle yapılan gövdeye su verilerek gereken sağlamlık kazandırıldı. Bu yapıların tabanı, mayınlara danayabilmesi için genellikle kalın tutuldu ve gergilerle pekiştirildi. Thyssen-Hanschel UR-416 alman zırhlı keşif aracı sökülebilir orijinal Mercedes-Benz Unımog traktörlerinin gövdesini kullanır; gövdeyi ayırmak için dört civatayı sökmek ve bir elektrik fişini çıkarmak yeterlidir.

GÖVDELENMEK gçz. f. **1.** Gövde oluşmak. **—2.** Gövdesi gelişmek, kalınlaşmak, irileşmek.

GÖVDELİ sıf. **1.** Gövdesi olan ya da gövdesi belirtilen bir nitelikte olan. **—2.** İri yapılı, kocaman.

GÖVDESEL sıf. Gövdeye ilişkin, gövdeyle ilgili; bedensel.

—Çağ. sant. *Gövdesel sanat,* sanatçının malzeme olarak kendi bedenini kullandığı sanat akımı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Çağ. sant. Gövdesel sanat (ABD'deki adıyla *body art*), bedenin sergilenecek bir nesne olarak değil de, deney öznesi olarak alınmasına dayanır. Bu sanatla beden, *eylemler* ya da *performanslar* aracılığıyla insanın fiziksel, duyumsal ve zihinsel gizilgücünü ortaya çıkarmak için kullanılır; yalnızca bir "fiziksel yapı" olarak değil, aynı zamanda bir "toplumsal yapı" olarak görülür. Fotoğraf ve video da yapıta katılır, onu tamamlar, onun bir uzantısı olur. Gövdesel sanatın öncüleri M. Duchamp, Y. Klein ve P. Manzoni olmakla birlikte, 1969-70'ten başlayarak onu asıl geliştirenler amerikalı V. Acconci, D. Oppenheim, Terry Fox, Lucas Samaras, Bruce Nauman, Chris Burden, Dan Graham, fransız Gina Pane, avusturyalı Rudolf Schwarzkogler, Hermann Nitsch, Otto Muehl, Günter Brus ve Arnulf Rainer, alman Klaus Rinke oldu. Bunlara kılık değiştirme (travestisman) yanlısı ingiliz Gilbert ve George ile isviçreli Urs Lüthi ve Luciano Castelli'yi de ekleyebiliriz.

GÖVDESİZ sıf. **1.** Gövdesi olmayan. **—2.** Çelimsiz, cılız.

GÖVEK a. (*gök*, mavi, yeşil'den *gök-ek* > *göv-ek*). **1.** Kimi çekirdekli meyvelerin yeşil kabuğu. **—2.** Cevizin dışını saran etli yeşil kabuk. (TETİR de denir.)

GÖVEL sıf. (*gök*, mavi, yeşil'den *gök-el* > *göv-el*). Rengi yeşille mavi arasında olan: *Gövel ördek.*

GÖVELEK, Van'ın merkez ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 1 009 nüf. (1990). Yörede tek katlı, düz damlı urartu konutlarının örnekleri bulunmuştur.

GÖVEM a. *Yörs.* Sığırlara dadanan bir tür iri sinek. (*Deve kaçıran* da denir.)

GÖVERİ → GÖĞERTİ.

GÖVERMEK ya da **GÖĞERMEK** gçz. f. (esk. türkç. *kök*, mavi, yeşil'den *gök-er -mek*). **1.** Bitki sözkonusuysa, yeşermek: *Baharın gelmesiyle ağaçlar göğerdi.* **—2.** Bedenin bir bölümü sözkonusuysa, çarpma sonucunda morarmak.

GÖVERTİ → GÖĞERTİ.

GÖVSA (İbrahim Alaattin), türk şair ve yazar (İstanbul 1889 - Ankara 1949). İstanbul Hukuk mektebi'ni bitirdi (1910). Bir süre edebiyat öğretmenliği yaptı. İsviçre' de Cenevre Üniversitesi psikoloji bölümü'nde ve Jean-Jacques Rousseau pedagoji enstitüsü'nde öğrenim gördü. 1916'dan itibaren İstanbul Darülmuallimin'de (Erkek öğretmen okulu) öğretmenlik ve müdürlük yaptı. 1926'da Maarif vekâleti talim ve terbiye dairesi başkanlığına getirildi. 1927'de Sıvas, 1936-1945 arasında İstanbul milletvekilliğinde bulundu. İnönü (Türk) ansiklopedisi'nin hazırlanmasında çalıştı (1941-1945). Çocuklar için eğitici şiirlerini *Çocuk şiirleri* (1913) adlı kitabında topladı. Milli edebiyat akımı içinde yer almasına karşılık Atatürk'ün ölümü üzerine yazdığı ünlü şiiri "Tavaf" aruz vezniyledir ve milli edebiyat'tan daha önceki dönemin dil ve anlatım özelliklerini yansıtır. Eğitim ve çocuk psikolojisiyle ilgili belli başlı yapıtları: *İlk gençlik hakkında ruhiyat ve terbiye tetkikleri* (1921), *Bedii terbiye* (1925), *Çocuk ruhu* (1926). Sözlük ve ansiklopedi alanında da geniş kapsamlı çalışmaları olmuştur: *Meşhur adamlar ansiklopedisi* (4 cilt, 1933-1938), *Kâşifler ve mucitler* (1939), *Elli türk büyüğü* (1940), *Türk meşhurları ansiklopedisi* (1946), *Resimli yeni lügat ve ansiklopedi* (5 cilt, 1947-1954).

GÖYDERGİ a. *Yörs.* Yüksek ateş yapan çıban.

GÖYMEK g.f. *Yörs.* **1.** Yakmak. **—2.** Katlanmak, sabretmek.

◆ **göyünmek** ya da **göynümek** dönşl. f. **1.** Yanmak. **—2.** Dertlenmek, içlenmek, ağlayacak duruma gelmek. **—3.** Sert olarak toplanmış meyveler sözkonusuysa, kendi kendine olgunlaşmak.

GÖYMEN (Ahmet Tevfik), türk meteoroloji uzmanı (Selanik 1885 - İstanbul 1949). Tarım konusunda öğrenimini tamamladıktan sonra bir süre Üsküp'te ve Halkalı ziraat mektebi'nde öğretmenlik yaptı. Devlet meteoroloji işleri örgütünün kurulmasında önemli rol oynadı ve genel müdürlüğünü üstlendi (1937). Türk coğrafya kurumu'nun kuruluşunda da önemli katkıları oldu. Yapıtları: *Devlet meteoroloji işleri umum müdürlüğü teşkilatı ve yapmakta olduğu işler* (1943), *Kırç* (1944).

GÖYNÜCEK, Orta Karadeniz bölümünde Amasya iline bağlı ilçe; 20 992 nüf. (1990); 569 km^2; merkez bucağı dışında 1 bucak, 39 köy. Merkezi, Amasya'nın 38 km G.-B.'sında *Göynücek,* 2 678 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı üretimi. Ormancılık.

GÖYNÜK sıf. *Yörs.* **1.** Ateşte yanmış, yanık. (GÖYÜK de denir.) **—2.** Güneşte yanmış olan. **—3.** İyice olgunlaşmış, pörsümüş meyve, sebze için kullanılır. **—4.** Acılı, kederli.

Boiteau-Explorer

dörtmotorlu bir nakliye uçağının motor gövdeleri

Stadler galerisi

gövdesel sanat
Azione sentimentale
Gina Pane'in eylemi (1974) fotoğraf saptaması
Stadler galerisi, Paris

Göynük'ten bir görünüm
Bolu

GÖYNÜK, Batı Karadeniz bölümünde Bolu iline bağlı ilçe; 20 076 nüf. (1990); 1 437 km²; 65 köy. Merkezi, Bolu'nun 95 km G.-B.'sında *Göynük*, 3 812 nüf. (1990). Tahıl, baklagiller, şekerpancarı üretimi. Hayvancılık. Ormancılık, kereste imalathaneleri. Linyit yatakları.

—Mim. Kentin D.'sundaki Gazisüleymanpaşa camisi, Süleyman Paşa adına yaptırılan camilerin ilkidir (1331-1335). Önce ahşap olan yapı, Abdülhamit II'nin isteğiyle yenilenmiştir. Kesme taştan, dikdörtgen planlı, tek kubbeli cami, son dönem osmanlı mimarlığının özelliklerini yansıtır. Caminin avlusundaki Akşemsettin türbesi (1464), klasik osmanlı türbe mimarisine geçişin önemli örneklerindendir. Kesme taştan, altı köşeli yapı, kurşun kaplı kubbeyle örtülüdür. İçindeki sanduka ilk dönem osmanlı ahşap işçiliğinin değerli yapıtlarındandır. Kesme taştan, sekiz köşeli bir yapı olan Ömersekkin türbesi'nin (XV. yy.) K. cephesinde iki sütuna oturan kubbeli bir sundurması vardır. Caminin K.-D.'sundaki çifte hamam planınca Süleymanpaşa hamamı (XIV. yy.) yüksek, çok köşeli kubbe kasnağıyla dikkati çeker.

GÖYNÜK, Bingöl'ün Karlıova ilçesine bağlı bucak; 9 054 nüf. (1990); 11 köy. Merkezi *Göynük*, 637 nüf. (1990).

GÖYNÜK, Nevşehir'in Avanos ilçesi Özkonak bucağına bağlı belde; 2 051 nüf. (1990). Belediye.

GÖYNÜK suyu, Sakarya'nın orta çığırında sağdan aldığı küçük kol; yaklaşık 80 km. B. Karadeniz bölgesinde Kapıorman dağlarının G. yamaçlarından inen kaynak kollarının birleşmesi ile oluşur. Osmaneli'nin 10 km kadar G.-D.'sunda Sakarya'ya kavuşur.

GÖYNÜKBELEN, Bursa'nın Orhaneli ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 220 nüf. (1990).

GÖYNÜMEK → GÖYMEK.

GÖYÜK →GÖYNÜK.

GÖYÜNMEK → GÖYMEK.

GÖZ a. **1.** Görmeyi sağlayan alıcı organ; görme organı: *İki gözümüz var.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Görme, nesnelerin ışığını, renklerini, görüntülerini algılama yetisi (genellikle çoğul): *Gözlerini kaybetmek. Gözlerim iyidir. Gözleri çok zayıf.* **—3.** Görünüşü, biçimi ve özellikle irisinin rengi açısından ele alınan yüzün bu bölümü (genellikle çoğul): *Çekık, badem gözler. Mavi, yeşil, siyah gözler. Bir gözü mavi, bir gözü yeşil.* **—4.** Duyguların, karakterin anlatımı olarak ele alınan yüzün bu bölümü; bakış (genellikle çoğul): *Canlı, zeki vb. gözleri olmak. Zekâyla parıldayan gözler. Ne istediğini gözlerinden okudum.* **—5.** Dikkatli bakış, denetleme, uyanıklık: *Annenin gözünden hiçbir şey kaçmıyor.* **—6.** Görme, anlama, yorumlama vb. biçimi; düşünüş: *Olaylara soğukkanlı, iyimser, vb. bir gözle bakmak.* **—7.** Bakmak eylemi, bakış: *Gözlerimizin önünde bir manzara belirdi.* **—8.** Uğursuz olduğuna inanılan bakış, nazar: *Bu çocuğa göz değdi. Gözden çok çekinirim.* **—9.** Ayrı ayrı bölümleri olan bir şeyin her bir bölmesi: *Çantamın gözünde ayna var. Sefertasının gözleri. Damada kaç göz vardır?* **—10.** Oda: *İki göz evde oturmak.* **—11.** Çekmece, çekme: *Masanın gözlerine bakın, aradığınız orada olabilir.* **—12.** Delik, oyuk, boşluk: *İğnenin gözü. Peynirin, ekmeğin gözleri.* **—13.** Kaynak, göze: *Suyun gözü.* **—14.** Ağacın tomurcuk veren yerlerinden her biri: *Göz aşısı yapmak.* **—15.** İltihaplı yaraların uç kısmı: *Çıbanın gözünü dağlamak.* **—16.** *Göz açamamak,* işlerin çokluğu ve yoğunluğu yüzünden başka bir şeyle ilgilenmeye fırsat bulamamak. ‖ *Göz açıp kapayıncaya kadar, göz yumup açıncaya kadar,* çok çabuk çok kısa sürede: *Göz açıp kapayıncaya kadar gidip geliyor.* ‖ *Göz açtırmamak,* üzerinde çalıştığı işin dışında başka bir şeyle uğraşmasına fırsat vermemek. ‖ *Göz alabildiğine,* gözün görebileceği en uzak yerlere değin: *Göz alabildiğine uzanan tozlu yollar.* ‖ *Göz, gözünü almak,* gözleri kamaştırmak, rahat görmesini engellemek: *Karşıdan gelen arabaların farları gözlerimi alıyor.* ‖ *Göz altı* → GÖZALTI. ‖ *(Bir şeyi) göz ardı etmek,* ona gereken önemi vermemek. ‖ *Göz aşinalığı,* bir kimseyi ara sıra görmekten gelen tanıma ya da tanışıklık. ‖ *(Bir şeye) göz atmak,* ona hızlıca bakmak, incelemek: *Önce gazetelere göz atar, sonra kahvaltı ederdi.* ‖ *(Bir kimseye) göz aydına gitmek,* bir kimseyi sevindirici bir olay ya da durumdan ötürü kutlamaya gitmek. ‖ *Göz bankası,* gözlerini bağışlayanların, ölümlerinden hemen sonra gözlerindeki saydam tabakanın gerekli durumlarda hastalara aktarılmak amacıyla alınıp saklandığı göz kliniği. ‖ *Göz banyosu,* güzel ve hoşlanılan kadınlara bakarak zevk alma; hasta gözü, özel bir kap içine konmuş ilaca tabi tutma. ‖ *Göz boncuğu,* nazar değmesin diye takılan göz biçimindeki boncuk. ‖ *Göz boyamak,* değeri düşük, nitelikçe kötü bir şeyi iyi gibi göstererek karşısındakini kandırmak; bir şeyi olduğundan farklı bir biçime sokarak görünüşle aldatmak. ‖ *Göz değmek, göze gelmek,* birinin kötülük ve uğursuzluk getirdiğine inanılan kıskanç ya da hayran bakışlarının etkisiyle kötü bir duruma düşmek. ‖ *Göz deliği,* dış kapının üzerine, dışarıyı gözlemek için monte edilmiş cam araç. ‖ *(Bir şeye) göz dikmek,* onu hangi koşulda olursa olsun ele geçirme isteğiyle dolu olmak: *Malımıza göz dikenin gözü çıksın.* ‖ *Göz doldurmak, göz doyurmak,* değerinden çok, görünüşüyle etkili olmak. ‖ *Göz emeği,* gözü aşırı ölçüde yoran, ince iş. ‖ *Göz erimi*→ GÖZERİMİ. ‖ *Göz etmek,* bir kimseye bir şeyi başkalarının duymaması için göz kırparak ya da gözlerini oynatarak anlatmak: *Arkadaşı göz ediyor, dikkatli davranmasını istiyordu;* bir kimseyi tavlamak amacıyla ona göz kırpmak. ‖ *Göz gezdirmek,* bir yazıyı incelemeden yüzeysel olarak okumak: *Sayfalara şöyle bir göz gezdirip geçiyor;* bir yeri bir şeyi dikkatini yoğunlaştırmadan, çarçabucak incelemek: *Salona göz gezdirmiş, ancak arkadaşının yerini bulamamıştı.* ‖ *Göz göre göre,* herkesin gözü önünde, apaçık, çekinmeden: *Göz göre göre adamın yolunu kestiler. Göz göre göre yaptığını inkâr ediyor.* ‖*Göz göz,* üzerinde birçok delik bulunan; oda oda: *Evi onartıp göz göz kiraya verdiler.* ‖ *Göz göz olmak,* üzerinde birçok delik oluşmak, delik delik olmak: *Güveler yemiş, örtü göz göz olmuştu.* ‖ *Göz göze gelmek,* bakışları karşılaşmak: *Göz göze geldiğimizde hafifçe gülümsedi.* ‖ *Göz gözü görmemek,* karanlık, sis, duman, toz vb. bir etken nedeniyle hiçbir şey görülmez, seçilmez olmak: *Katran gibi bir karanlık çöktü, göz gözü görmüyor.* ‖ *Göz hakkı,* görülüp de imrenilen bir şeyden imrenmiş olacağı düşünülen kimseye o şeyden verilen az miktardaki pay. ‖ *(Birisini) göz hapsine almak, göz hapsinde tutmak,* bir kimseyi bakışlarla denetim altında tutmak, hiçbir hareketini gözden kaçırmamak; gözetlemek: *Göz hapsine alacak, sıkı bir biçimde onu izleyeceksin.*‖ *Göz kamaştırıcı,* olağanüstü güzelliği olan şey ya da kimse için kullanılır: *Göz kamaştırıcı bir giysi.* ‖ *Göz kamaştırmak,* sözkonusu ışık ya da parlaklıksa, gözü etkileyerek görüşü bulandırmak; güzel bir şeyse, bu yönüyle hayran bırakmak, bakanda hayranlık uyandırmak. ‖ *Göz kararı,* yalnızca görerek değerlendirilebilecek kadar: *Unu göz kararıyla koyarsın.* ‖ *Göz kesilmek,* tüm dikkatini yoğunlaştırarak bakmak. ‖ *Göz, gözünü kırpmadan,* hiç çekinme, duraksama göstermeksizin; acımadan: *Böylelerini göz kırpmadan öldürebilirdi.* ‖ *Göz kırpmak,* bir kimseye söylediği bir sözün doğru olmadığını anlatmak için bildiği ve benimsediği başka birine bakarak göz kapağını hızlıca kapayıp açmak. ‖ (Bir kimseye ya da bir şeye) *göz koymak,* bir şeyi ya da bir kimseyi ele geçirmeyi, ona sahip olmayı istemek: *Köyün en güzel kızına göz koymuş, günlerce peşinden koşmuştu.* ‖ *Göz kulak olmak,* bir kimsenin ya da bir şeyin korunmasında dikkatli davranmak, onu gözetmek, korumak: *Annesi gelinceye kadar çocuğa göz kulak oluver.* ‖ *Göz kuyruğu,* gözün şakak yanındaki ucu. ‖ *Göz nuru,* göz emeği; görme yeteneği: *Alın teri ve göz nurunun ürünü.* ‖ *Göz nuru dökmek,* ince değerli bir iş üretmek için çok emek harcamak. ‖ *Göz önü,* görülebilen yakın yer. ‖ *Göz önünde tutmak, göz önünde bulundurmak,* bir şeyin nasıl sonuçlanacağını, hangi koşullara bağlı olduğunu düşünmek, hesaba katmak, dikkate almak: *Aradaki uzaklığı da göz önünde tutun.* ‖ *Göz, gözünün önüne getirmek,* bir şeyi ya da bir kimseyi hayalinde, zihninde canlandırıp tasarımlamak: *Eski günleri bir türlü gözünün önüne getiremiyordu.* ‖ *Göz pekliği,* cesaret, yüreklilik. ‖ *Göz sevdası,* bakışmaktan öteye geçmeyen aşk. ‖ *Göz süzmek,* göz kapaklarını birbirine yaklaştırarak anlamlı biçimde baygın baygın bakmak. ‖ *Göz ucuyla, göz kuyruğuyla bakmak,* sezdirmeden, yandan yandan bakmak: *Göz ucuyla köşedeki yaşlı adama baktım.* ‖ *Göz var izan var,* bir şeyin akıl ve göz yoluyla anlaşılabileceğini belirtmek için söylenir: *Göz var izan var, hiç bu küçük delikten geçilir mi?* ‖ *Göz yaşartıcı,* gözden yaş getirici, acıklı, duygulandırıcı: *Ana ile oğlun kucaklaşması, göz yaşartıcı bir görünümdü.* ‖ *Göz, gözünü yıldırmak,* korkutmak, etkileyerek moralini sarsıp bozmak: *Gözünü yıldır ki böyle şeyler yapmaya kalkışmasın.* ‖ *(Bir şeye) göz yummak,* onu görmezden gelmek: *Her şeyi görmeyeceksin, kimi davranışlarına göz yummalısın.* ‖ *Gözden çıkarmak,* bir malın elinden gitmesine razı olmak, yokluğuna katlanmak, onu feda etmeye karar vermek: *Ben o parayı gözden çıkarmıştım.* ‖ *Gözden düşmek,* önceleri kendisine değer veren, güven besleyenlerin güvenini, sevgisini yitirmek: *O olaydan sonra amirlerinin gözünden düştü.* ‖ *Gözden geçirmek,* bir şeyi dikkatini yoğunlaştırmadan okumak: *Yatmadan önce gazeteleri gözden geçirir													im;* bir şeyin niteliğini, değerini anlamak için her tarafına inceden inceye bakmak: *Eskici paltoları gözden geçirdikten sonra almaya razı oldu;* durumu inceleyip değerlendirmek: *Koşulları gözden geçirdikten sonra kararınızı verirsiniz.* ‖ *Gözden kaçmak, gözünden kaçmak,* bakılmasına karşın her nasılsa ayrımına varılmamış olmak, görülmemek: *Yazının o noktası gözümüzden kaçmış.* ‖ *Gözden kaybolmak,* ortalarda gözükmemek, gözden uzaklaşmak. ‖ *Gözden, gözünden sürmeyi çekmek,* çalmak, hırsızlıkta çok ustalaşmış, çalınması olanaksız olan şeyleri bile ça-

labilecek yeterlikte olmak. || *Gözden uzaklaşmak,* ayrılıp başka bir yere gitmek; görünmemek. || *Göze almak,* yapılması kararlaştırılan bir iş ya da girişimin sonucunda uğranabilecek her türlü zararı önceden kabul etmek: *Bunu yaparken elbette cezasını da göze almıştım.* || *Göze, gözüne bakmak,* dikkati, dikkatini çekmek; tedirginlik uyandırmak: *Giyinişi göze batıyor. Onun gözüne battığımın farkındaydım.* || *Göze, gözüne çarpmak,* görünüşüyle başka şeyler arasından kolayca seçilmek, dikkati çekecek nitelikler taşımak: *Okul, köyün göze çarpan tek yapısıydı.* || *Göze diken olmak,* bir kimse sözkonusuysa, hiç kimse tarafından beğenilmemek; herkesin kıskançlığı onun üstünde olmak. || *Göze girmek, gözüne girmek,* yeteneği, davranışları, başarısıyla ilgi, sevgi ve güven kazanmak: *Çok çalışmış, bütün öğretmenlerinin gözüne girmişti.* || *Göze görünmek,* varlığını gösterir duruma gelmek; gerçekte var olmadığı halde varmış gibi görünmek. || *Göze görünmemek,* gizlenmek, ortaya çıkmamak. || *Göze göz dişe diş,* verilecek ceza, saldırıya eşit olmalıdır; kısasa kısas. || *(Bir şeyi) gözle, gözüyle yemek,* bir şeye aşırı bir istekle ve dik dik bakmak; nazar değdirmek, bakışlarıyla kötü bir duruma düşmesine yol açmak. ||*Gözleri açılmak,* uyanmak. ||*Gözleri bayılmak,* gözleri baygın, uykulu bir görünüm almak. ||*Gözleri buğulanmak, gözleri bulutlanmak,* ağlayacak gibi olmak, gözleri sulanmak. ||*Gözleri çakmak çakmak olmak,* öfkeden ya da ateşli bir hastalık nedeniyle gözleri aşırı biçimde kızarıp parlamak.||*Gözleri çekik,* gözleri yarı kapanık bir görünümde şakaklara doğru çekilmiş olan kimseler için kullanılır. ||*Gözleri çukura gitmek, kaçmak,* zayıflama ya da herhangi bir hastalık nedeniyle gözleri çökmüş gibi görünmek: *Süzülmüş, solmuş, gözleri çukura kaçmıştı.* || *Gözleri dolmak, gözleri dolu dolu olmak,* ağlayacak gibi olmak. || *Gözleri, gözü dönmek,* kızıp öfkelenme ya da bir şeye karşı duyulan aşırı bir istek yüzünden saldıracak duruma gelmek, ne yaptığını bilememek: *Karşısındakinin bu sözlerini duyunca gözleri dönmüş, bağırmaya başlamıştı.* ||*Gözleri evinden, yerinden oynamak, fırlamak,* aşırı ölçüde korku, öfke ya da telaş yüzünden gözleri çok açılmak: *Gözleri evinden fırlamış biçimde zangır zangır titriyordu.* ||*Gözleri, gözü fal taşı gibi açılmak,* hayret, şaşkınlık ya da öfke yüzünden gözleri doğal olmayan biçimde açılmak: *Denizi ilk gördüğü zaman şaşırmış, gözleri faltaşı gibi açılmıştı.* || *Gözleri fıldır fıldır etmek,* zekice, şeytanca ve çapkın bir biçimde sağa sola bakmak. ||*Gözleri kamaşmak,* güçlü bir ışık ve aydınlık yüzünden bakamamak; bir şeyin üstün nitelikleri karşısında büyülenip hayran kalmak. ||*Gözleri kan çanağına dönmek,* gözleri kanlanmak, ağlama, uykusuzluk, içki ve öfke gibi etkenler yüzünden gözleri çok kızarmak: *Ağlamaktan gözleri kan çanağına dönmüştü.*||*Gözleri kapanmak,* uykunun bastırmasıyla göz kapakları birbirine yaklaşmak, iyice uykusu gelmek. ||*Gözleri kararmak,* aşırı yorgunluk, açlık, baş dönmesi gibi nedenlerle gözleri iyi göremez olmak: *Bütün gün bir lokma bile yememişti, içi eziliyor, gözleri kararıyordu.*||*Gözleri kıvılcım saçmak,* pek çok öfkelenmek. ||*Gözleri parlamak,* yüzünde ve gözlerinde istek, umut ve sevinç belirtileri görülmek: *Elindeki belgeye baktıkça gözleri parlıyordu.* ||*Gözleri sulanmak,* güneşe bakma, hastalık gibi nedenlerle gözleri yaşarmak. ||*Gözleri süzülmek,* göz kapakları birbirine yaklaşmak: *Uykunun bastırmasıyla gözleri süzülmeye başlamıştı.* ||*Gözleri velfecri okumak,* zekâsı, kurnazlığı ve hileci oluşu gözlerinden anlaşılmak. ||*Gözleri yaşarmak,* gözlerine yaş gelmek; duygulanıp ağlayacak gibi olmak. ||*Gözleri, gözü yollarda kalmak,* gelecek olan bir kimseyi, bir mektup ya da haberi sabırsızlık ve özlemle beklemek. ||*Gözlerinde şimşek, şimşekler çakmak,* bir şeye aşırı ölçüde kızıp öfkelenmek; herhangi bir nedenle sarsılmak, fiziksel acı duymak. ||*Gözlerinde fer kalmamak,* gözleri görme gücünü ya da canlılığını yitirmek. || *Gözlerine inanmamak,* gördüklerinin gerçek olduğunu kabul edemeyecek ölçüde şaşırmak, hayretler içinde kalmak: *Bu işi bu küçük çocuk mu yaptı, gözlerime inanamıyorum.* || *Gözlerine mil çekmek,* kızgın demirle gözlerini kör etmek. || *Gözlerini açmak,* uyanmak ya da dalgın bir durumdan sıyrılarak bakmak. || *Gözlerini bayıltmak,* gözlerini yarı kapalı bir duruma getirmek; baygın baygın bakmak. || *Gözlerini belertmek, gözünü ağartmak,* gözlerinin akını gösterecek biçimde dik dik bakmak: *Kötü bir şey söylediniz mi gözlerini belertir, fena halde paylardı.* || *(Bir kimseye) gözlerini devirmek,* ona kızgınlıkla, öfkeyle bakmak. || *(Bir yere, bir kimseye) gözlerini, gözünü dikmek,* dikkatle bakmak, gözlerini ondan ayırmamak.|| *Gözlerini, gözünü kaçırmak,* biriyle yüz yüze gelmemek için başka yöne bakmak: *Önce gözlerini kaçırıp önlerine baktılar.* || *Gözlerini, gözünü kan bürümek,* kızgınlık ve öfkeyle adam öldürmeye kalkışmak: *Gözünü kan bürümüş, laf maf dinlemiyor.* || *(Hayata) gözlerini kapamak, yummak,* ölmek. || *Gözlerini, gözünü oymak,* bir kimseye büyük ölçüde kötülük etmek. || *Gözlerinin içi gülmek,* sevinci, neşesi gözlerine yansımak, yüzünden sevinçli olduğu anlaşılmak. || *Gözlerinin içine kadar kızarmak,* aşırı ölçüde utandığı yüzünden anlaşılmak: *Fıkrayı dinlerken gözlerinin içine kadar kızarmıştı.* || *(Bir kimseyi) gözleriyle yemek, okşamak, soymak,* ona istekle, tutkulu bir ilgiyle bakmak. || *Gözü aç,* gerekenden çok mal ve yiyecek elde etmeye çalışan, doymak, kanmak bilmez kimse için kullanılır: *Gözü aç bir adam.* || *Gözü açık,* becerikli, uyanık, bir işi kolayca yürütme yollarını bilen kimseler için kullanılır; açıkgöz. || *Gözü açık gitmek,* gerçekleşmesini büyük bir tutkuyla istediği bir dileğinin gerçekleşmesini görmeden ölmek: *Seni buradan kurtulmuş olarak görmeden ölürsem gözlerim açık gider.* || *Gözü açılmak,* eskiden bilmediği şeyleri öğrenerek neyin doğru neyin yanlış olduğunu ayırabilir bir duruma gelmek: *Halkın gözü açıldı, artık her söze inanmıyor.* || *Gözü akmak,* gözü yaralanıp kör olmak: *Gözlerim önüme aksın ki söylediklerim doğru.* || *Gözü alışmak,* önce beğenmediği, hoşlanmadığı bir şey ya da kimseyi sonradan beğenir olmak, ilk etkisini yitirmek: *Gözümüz alıştı, eskisi gibi yadırgamıyoruz.* || *Gözü almamak,* bir işi yapıp sona erdirmeye gücünün yeteceğini sanmamak. || *Gözü arkada kalmak,* bir yerden ayrıldıktan sonra orada bırakılan bir iş ya da kimsenin ne durumda olduğunu merak etmek. || *Gözü bağlı, gözü kapalı,* çevresinde olup bitenlerin ayrımına varmayan; sorup soruşturmadan. || *Gözü bulanmak,* çevresindekileri açık seçik görüp seçememek. || *Gözü büyükte olmak,* büyük işler gerçekleştirmeyi tasarlamak, küçük başarılarla yetinmemek. || *Gözü çıkasıca,* "kör ol" anlamında söylenen bir ilenme sözü. || *Gözü dalmak,* bir noktaya gözlerini saplamışçasına dalgın dalgın bakmak. || *Gözü dışarda,* eşiyle yetinmeyen, başka kadınlarla ilişki kurmaya çalışan erkek için söylenir; çalıştığı işi bırakıp başka bir işe geçmeyi tasarlayan kimse için kullanılır. || *Gözü doymak,* çok istediği bir şeyi fazlasıyla elde ettiği için daha çoğunu istememek. || *Gözü dönesi,* "gebersin" anlamında kullanılan bir ilenme sözü. || *Gözü dumanlanmak,* öfkenin etkisiyle gözü hiçbir şeyi göremez olmak. || *Gözü dünyayı görmemek,* hiçbir şeye hiç kimseye önem vermemek, kendisinin dışında başka kimseyle ilgilenmemek: *Kendi havasında yaşıyor, gözü dünyayı görmüyor ki kendini sevenleri ayırabilsin.* || *Bir şeyi gözü gibi sakınmak,* saklamak, esirgemek, bir zarar gelmesin, bir şey olmasın diye onu özenle, dikkatle korumak: *Ben onu gözüm gibi sakınırım.* || *(Bir şeyi, bir kimseyi) gözü gibi sevmek,* onu pek çok sevmek, her şeyin üstünde tutmak: *Arkadaşını gözü gibi sever, her dediğini yerine getirirdi.* || *Gözü gönlü açılmak,* sıkıntılı bir durum ve ortamdan kurtularak içine ferahlık dolmak, neşelenmek: *Gel biraz bizim oralara da gözün gönlün açılsın.* || *Gözü gönlü tok* → GÖNLÜ* TOK. || *Gözü görmemek,* gözü görme gücünü yitirmek; bütün ilgisini bir şey üzerinde toplayıp başka şeylerle ilgilenmemek. || *(Birini ya da bir şeyi) gözü görmez olmak,* ona değer vermemek, onunla hiçbir şekilde ilgilenmemek. || *Gözü göz değil,* iyi bir kimse olmadığı yüzünden belli anlamında söylenir: *Adamın gözü göz değil, her türlü kötülüğü yapabilir.* || *Gözü hiçbir şey görmemek,* gözüne hiçbir şey görünmemek, bir işi aşırı ölçüde önemseyip onun dışında başka işlerle ilgilenmemek; öfke ve kızgınlığın etkisiyle her türlü kötü işi yapacak bir durumda olmak. || *(Bir kimseyi) gözü ısırmak,* onu bir yerlerde görmüş, tanımış gibi olmak, tanıdık gelmek. || *Gözü, gözüne ilişmek, gözü gitmek,* bir şeyi istemeden, kendiliğinden, birdenbire görmüş olmak: *Gözüm köşedeki habere ilişince durup okudum sonuna dek.* || *Gözü kalmak,* beğenip de alamadığı bir şeyi elde etme isteğini sürdürmek: *O arabada gözü kalmıştı, para biriktirip mutlaka onu alacaktı.* || *Gözü kapalı,* güvenle, sakınmadan; hiçbir duraksama göstermeden: *Senin yerinde olsam gözü kapalı karar verirım;* çevresinde nelerin olup bittiğinden haberli olmayan. || *Gözü kapıda,* bir yerden hemen ayrılmak, kaçmak isteyen ya da birini heyecanla bekleyen kimse için kullanılır. || *Gözü kara, gözü pek,* yürekli, korkusuz, cesur: *Gözü kara bir adamdı, hiçbir şeyden çekinmezdi.* || *Gözü kararmak,* öfke, umutsuzluk ya da aşırı bir tutkunun etkisiyle ne yapacağını bilemez duruma düşmek; başı dönerek bayılacak gibi olmak. || *Gözü kaymak, gözü kaçmak,* gözünde hafif bir şaşılık bulunmak; bir şeye istemeyerek, kendiliğinden bakıvermek: *İkide bir gözü yan masaya kayıyor.* || *Gözü keskin,* en küçük şeyleri bile görüp ayıran kimse için kullanılır. || *(Bir durumu, bir şeyi) gözü kesmek,* bir işin üstesinden gelebileceğine inanıp güvenmek: *Üç gün uykusuz kalacağına gözün kesiyor mu? Onunla başa çıkacağına gözün kesiyorsa kararını ver.* || *(Bir kimseyi) gözü kesmek,* ona verilecek bir işi yapabileceği konusunda güven duymak: *Doğrusu adamı gözüm kesmiyor, kuşkuluyum sonuçtan.* || *Gözü kızmak,* güç ve zorlu işlere girişecek, onları göze alacak ölçüde kızıp eyleme geçmek. || *Gözü korkmak,* daha önce uğradığı bir başarısızlık ya da karşılaştığı bir tehlike yüzünden yeni bir işe girişmeye cesaret edememek, çekingen ve ürkek davranmak: *O olaydan gözü korkmuştu, artık bir daha deneyemezdi.* || *(Bir şeyin) gözü kör olsun,* bir şeyin çok gerekli olması, ancak elde bulunmaması durumunda söylenir: *Gözü kör olsun parasızlığın;* kimi zorunlu durumlarda zararı istemeyerek kabullenmeyi anlatır. || *(Bir şeyde) gözü olmak,* onu elde etmek istemek. || *Gözü, gözleri önünde,* onun önünde, karşısında: *Olay gözümün önünde oldu.* || *Gözü sönmek,* gözü görmez olmak. || *Gözü sulu, gözü sidikli,* kolayca ağlayıveren, en sıradan, önemsiz olaylar karşısında bile gözlerinden yaş gelen bir kimse için kullanılır (kaba.). || *Gözü takılmak,* gördüğü bir şeye dalgın dalgın bakmak, bakışlarını ondan ayıramamak: *Gözü duvar diplerine sıralanmış çocuklara takılıp kalmıştı.* || *Gözü tok,* parayı, malı pek önemsemeyen, aç gözlü olmayan kimse için kullanılır. || *Gözü toprağa bakmak,* ölmesi yaklaşmak, bir ayağı çukurda olmak. || *(Bir kimseyi, bir şeyi) gözü tutmak,* onu görünüşü bakımından ya da durumu dolayısıyla beğenmek: *Söylediğin adamı gözüm tutmadı.* || *Gözü üstünde kalmak,* kıskançlık nedeniyle herkesin ilgisini ve dikkatini çekmek: *Buraya taşındıktan sonra herkesin gözü üstümüzde kaldı, rahat*

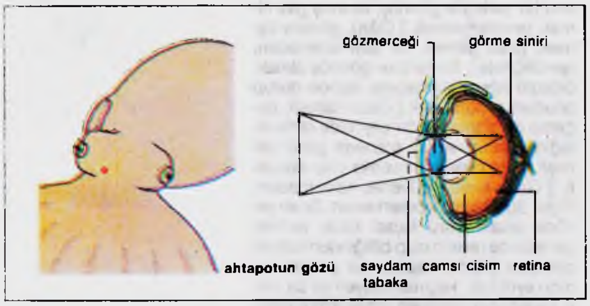
edemiyorduk. || *Gözü (birinin, bir şeyin) üzerinde olmak,* bir kimsenin ya da bir şeyin başına kötü bir şey gelmemesi için sık sık ne yaptığına ya da ne durumda olduğuna bakmak: *Aman, gözün çocuğun üzerinde olsun.* || *Gözü (bir kimsenin) üzerinde olmak,* bir kimseyi, davranışlarını izlemek. || *Gözü (bir şeyde, bir şeyin) üzerinde olmak,* dikkatleri onun üzerinde toplayıp yoğunlaştırmak: *Herkesin gözü bizim yeni aldığımız evde.* || *(Bir işi) gözü yememek,* bir işi gerçekleştirecek ya da başarıya ulaştıracak gücü kendinde bulamamak, o işi göze alamamak: *Yaşlandım, artık böyle işleri gözüm yemiyor.* || *Gözü yılmak,* uğradığı bir başarısızlık nedeniyle aynı şeyi yapmaya ya da yinelemeye gücü kalmamak, cesaretini yitirmek: *O günden sonra gözü öylesine yıldı ki bütün tarlalarını elinden alsalar sesini çıkarmayacaktı.* || *Gözü, gözleri yükseklerde,* yüksek mevkilere ulaşmayı amaç edinmiş, bulunduğu durumla yetinmeyen kimse için kullanılır: *Onun gözü yükseklerde, böyle işleri ister mi hiç?* || *Gözüm, gözümün nuru,* bir kimseye sevgi anlatan seslenme sözü: *Bak gözüm, işin içinde başka nedenler de var.* || *Gözüm çıksın,* söylenilen bir sözün doğruluğuna inandırmak için kullanılır: *Gözüm çıksın ki her şey anlattığım gibi oldu.* || *(Bir kimseyi, bir şeyi) gözüm görmesin,* sözkonusu bir kimseyse, bana gözükmesin, defolup gitsin anlamında kullanılır; bir şeyse onu görmek istemiyorum, bana göstermeyin, benden uzak tutun anlamında kullanılır. || *Gözün aydın,* bir kimseye sevinçli bir olay nedeniyle söylenen kutlama sözü: *Gözün aydın! Demek, oğlun döndü.* || *(Bir kimsenin) gözünde,* bir kimseye göre, onun açısından: *Şairin halk gözünde büyük bir değeri vardır* || *Gözünde büyümek,* bir şey bir kimseye olduğundan daha güç, daha çetin, üstesinden gelinemezmiş gibi görünmek: *Bir daha gidemem, yollar gözümde büyüyor.* ||*(Bir kimseyi* ya da *bir şeyi) gözünde büyütmek,* onu olduğundan büyük ve önemli görmek, abartmak: *Sen de o çocuğu nedense gözünde büyütüyorsun.* || *(Bir şey, bir kimsenin) gözünde olmamak,* içinde bulunduğu acılı durum ya da güç koşullar nedeniyle o şeyi düşünememek, onda gözü olmamak. || *Gözünde tütmek,* çok özlemek; burnunda tütmek: *Doğduğu kent, yeşil Bursa gözünde tütüyordu.* || *Gözünden kaçırmamak,* bir şeyi ya da kimseyi dikkatle izlemek: *Gözünden kaçırmayacak, onlar nereye giderse sen de oraya gideceksin.* || *Gözünden uyku akmak,* uykusu çok geldiği için gözleri kapanmaya başlamak: *Gözlerimden uyku akıyordu, bıraksalar oracıkta uyuyacaktım.* || *Gözüne görünmemek,* bir iş ya da girişinde karşılaşılabilecek tehlikeleri hiçe saymak, önemsememek. || *Gözüne, gözünün içine bakmak,* bir kimseye bir şey olmasın, ona bir zarar gelmesin diye üzerine titremek, aşırı özen göstermek; bir kimsenin istediği doğrultuda davranmak ya da eyleme geçmek için işaretini beklemek; bir isteğinin gerçekleşmesi amacıyla birine gözleriyle yalvarmak, bunu bakışıyla anlatmak. || *Gözüne dizine dursun,* değer bilmeyen, nankörlük eden bir kimse için kullanılan ilenme sözü (tkz.). || *Gözüne hiçbir şey görünmemek,* öfke ve kızgınlığın etkisiyle her türlü tehlikeyi göze alacak bir duruma gelmek; yaşama sevincini yitirip dünya nimetlerinin her türünden vazgeçmek. || *Gözüne karasu inmek,* gözü görmez olmak; beklediği bir kimsenin ya da şeyin yolunu uzun süre gözlemek. || *Gözüne kestirmek,* bir işi, üstesinden gelip başarabileceği inancında olmak; beğenisine uygun düşen bir şeyi eline geçirmeyi tasarlamak. || *Gözüne sokmak,* bir kimsenin büyüğü tarafından beğenilmesi için çaba harcayarak bunu gerçekleştirmek; bir kimseye görmek istemediği bir şeyi zorla göstermek, onu görmeye mecbur bırakmak. || *Gözüne uyku girmemek,* uyuyamamak, uykusuz kalmış olmak: *Bir türlü gözüne uyku girmiyordu sevinçten.* || *Gözünü (iyi, dört) açmak,* uyanık, dikkatli olmak: *Gözünü aç, aldanma sakın.* || *(Bir kimsenin) gözünü açmak,* bir kimseye ondan gizlenen bir şey hakkında hoş olmayan bir gerçekle ilgili bilgi vermek, aymazlığından uyandırmak; bir kimseyi cinsel ilişkiye alıştırmak. || *(Bir yerde) gözünü açmak,* oradayken çevresini, çevresinde olup bitenleri öğrenmeye, anlamaya başlamak. || *Gözünü alamamak,* sürekli olarak bir yere bakmak, bakışlarını oradan ayıramamak. || *(Bir şeyden) gözünü ayıramamak,* ona gözünü dikmiş biçimde sürekli olarak bakmaktan kendini alamamak, bakışları o şeye saplanmış durumda olmak: *Kendinden geçmişçesine bakıyor, gözlerini bir türlü ondan ayıramıyordu.* || *(Bir kimsenin) gözünü bağlamak,* onu aklını kullanamaz, doğru dürüst düşünemez bir duruma sokmak. || *(Bir şeyin) gözünü çıkarmak,* bir işi en kötü, en beceriksiz biçimde yaparak zarara uğramak; bir şeyin iyisi, güzeli dururken kötüsünü seçmek. || *Gözünü daldan budaktan esirgememek, sakınmamak,* korkusuzca davranıp tehlikeli işlere girişmekten çekinmemek, olur olmaz tehlikeyi önemsememek: *Gözünü daldan budaktan sakınmayan korkusuz bir adamdı.* || *Gözünü doyurmak,* bir kimseye istediği bir şeyden bol bol vererek artık o şeyi istemez duruma getirmek. || *Gözünü gözüne dikmek,* sürekli biçimde bir başkasının gözüne bakmak. || *Gözünü kırpmamak,* gözlerine uyku girmemek, gözlerini uyku tutmamak, uyumamak, uyuyamamak: *Meraktan bütün gece gözümü kırpmadım.* || *(Bir kimsenin) gözünü korkutmak,* gözünü yıldırmak, onu korkutup yılgınlaştırmak: *Şimdiden gözünü korkutmalısın ki ileride ses çıkarmasın.* || *Gözünü sevdiğim,* bir kimseye, bir şeye, bir yere karşı duyulan sevgiyi, özlemi belirtmek için söylenen okşayıcı söz. || *Gözünü seveyim,* rica ya da sevgi sözü: *Gözünü seveyim, şu benim işi yapıver.* || *Gözünü toprak doyursun,* elindekilerle ya da kendisine verilenlerle yetinmeyen, aç gözlü kimseler için ilenme sözü olarak kullanılır. || *(Bir şeyi* ya da *kimseyi) gözünün bebeği gibi sevmek,* (onu) aşırı ölçüde sevmek, üzerine titremek. || *Gözünün çapağını silmeden,* uyanır uyanmaz, sabahleyin çok erken (tkz.). || *Gözünün içine baka baka,* soğukkanlılık ve cesaretle, hiç çekinmeden: *Gözünün içine baka baka yalan söylemişti.* || *Gözünün önünde olmak,* bir şeyi ya da kimseyi sürekli denetim altında tutmak: *Gözümün önünde olacaksın, bir yere ayrılmayacaksın;* bir olayı ya da kimseyi olduğu gibi anımsamak, belleğinde yaşatmak: *O akşamki durumu gözümün önündedir hep.* || *Gözünün önünden geçmek,* yaşanmış bir olay ya da olguyu anımsamak: *Çocukluk günlerim gözümün önünden geçiyor bir bir.* || *Gözünün önünden gitmemek,* sürekli bir biçimde zihninde canlı tutmak, hiçbir zaman unutmamak: *Bağırışı, yalvarışı gözümün önünden gitmiyor* || *Gözünün önüne gelmek,* eskiden yaşanılmış bir olay, olgu, durum ya da birlikte olunmuş bir kimseyi zihinde canlandırıp tasarlamak, anımsamak: *Köy, köyün önünden akan dere, derede yıkanışlarımız gözümün önüne geliyor zaman zaman.* || *Gözünün üstünde kaşın var dememek,* bir kimsenin tüm davranışlarını hoş karşılamak, onu kıracak, onda bir eksiklik bulunduğunu belirtecek herhangi bir sözden kaçınmak. || *(Bir kimsenin) gözünün yaşına bakmamak,* ona karşı acımasızca davranmak, onun ağlayıp sızlamasına aldırış etmemek. || *(Bir şeye, bir kimseye)... gözüyle bakmak,* bir şeyi onun yerine koymak, onun gibi görmek: *Ona kardeş gözüyle bakıyordu. Bu işe oldu gözüyle bakıyorum.* || *(Bir kimsenin) gözüyle bakmak,* yargılarını onunkilerden kalkarak oluşturmak. || *(Kendi) gözüyle görmek,* bir olayın oluşuna tanık olmak: *Eşyalardan bir iki parça aldığını gözüyle görmüştü.*

—Ağ. yet. *Göz aşısı,* bir ağaca göz aşılama işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Aşı gözü,* üzerinde bir göz (tomurcuk) bulunan ve aşı için bir ağacın kabuğunun altına yerleştirilen kabuk parçası.

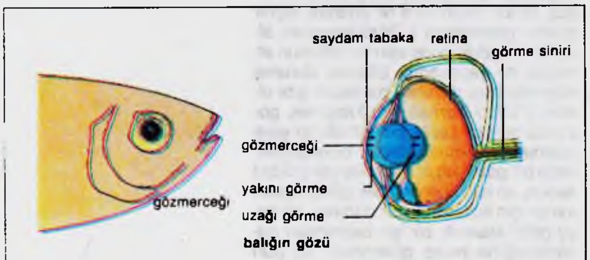
—Aktar. *Depolama gözü,* paketli ya da paketsiz yükleri depolamaya yarayan metal çatkı öğesi. (Depolama gözleri sabit ya da devingen olabilir; devingen gözler belli hacimli yükleri depolamaya daha elverişlidir; merdivenler, yani düşey çatkılar ve yatay raflar içerirler.)

—Anat. *Göz atardamarı,* iç karotis atardamarının dallarından biri. (Optik delikten gözçukuruna girer ve gözün çeşitli bölümlerine dağılır.) || *Göz küresi,* göz yuvarlağının her biri. || *Göz odası* ya da *ön oda,* gözün iris ile kornea arasında kalan ve saydam bir sıvı içeren ön boşluğu. (Camsı cisimden ayrı olan *arka oda*'ya gelince, sadece gücül olarak vardır, irisin arka yüzü,

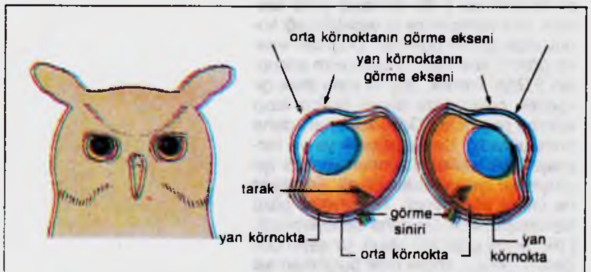
çeşitli hayvan türlerinde **gözün anatomisi**

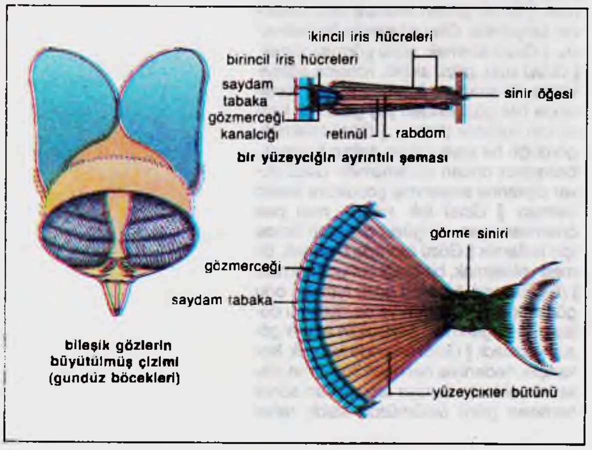
ahtapotun gözü

balığın gözü

çift körnoktalı gözler, yatay kesit (gece yırtıcıları)

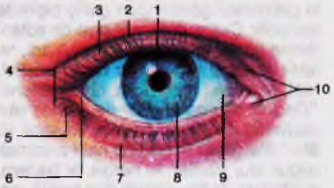
bileşik gözlerin büyütülmüş çizimi (gündüz böcekleri)

Büyük Larousse

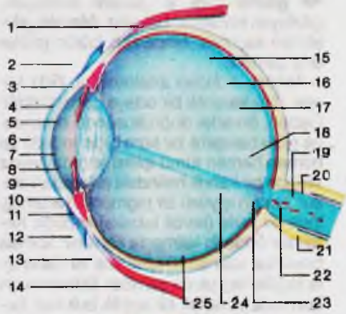
Büyükçekmece köprüsü gözü *(İstanbul)*

gözmerceğinin ön yüzü ve kirpiksi kas lifleriyle temas halindedir.) || *Göz toplardamarı*, gözdeki toplardamarların çoğunluğunu toparlayan ve sinus kavernosusta son bulan toplardamar.
—Ask. cez. huk. *Göz hapsi*, subay, astsubay, askeri memur ve askeri hizmetlerdeki sivil personele verilen disiplin cezası. (Göz hapsi cezasına çarptırılan subay, astsubay ve askeri memurlar: 1. görevlerini sürdürürler; 2. görev saatinden sonra hiçbir yere gidemezler, kışla ya da resmi odalarda kalırlar; 3. görevle ilgili olanlar dışında, hiçbir ziyaretçi kabul edemezler.)
—Bağc. Budama sırasında asma dalı üzerinde bırakılan tomurcuk. || *Gizli göz*, omcada bulunan ve piç sürgün veren tomurcuk.
—Bilş. Bir bilgisayar belleğinde, bir sözcük içerebilen, numaralanmış yer.
—Böcbil. Bazı böceklerin, özellikle de kelebeklerin kanatlarında, bazı kuşların tüylerinin üstünde, vb. görülen, iki renkli, yuvarlak leke. || *Petek göz* ya da *bileşik göz*, bazı eklembacaklıların birçok yüzeycik ya da ommatiyumdan oluşmuş gözü. || *Yalın (sade) göz* ya da *nokta göz* → YALIN.
—Cev. hazl. Bir elek bezinin birim öğesi.
—Çiçekç. Bir dalın ucunda ya da bir yaprağın koltuğunda bulunan, aynı yıl dala ya da sadece dal yahut çiçek tomurcuğuna ya da her ikisine birden dönüşen bitkisel nokta. || Patates yumrusunun üzerinde bulunan ve tomurcuk veren çukurcuk.
—Denizc. *Göz altı*, yanları ve üstü kapalı çekek yeri. || *Göz demiri*, her an demirlemeye hazır bir biçimde göz loçasında tutulan demir. || *Göz loçası*, göz demirinin bulunduğu loça.
—Eczc. *Göz damlası*, göze damla şeklinde uygulanan steril sıvı ilaç. (Etken madde en çok korneayı etkiler.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Ed. *Göz için kafiye*, sözcükler arasında arap abecesiyle yazılış bakımından uygunluğa dayanan kafiye türü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Elektrotekn. Bir elektrik ağında, aynı düğümden yalnız bir kez geçerek kapalı bir yol oluşturan dallar kümesi. || *Temel göz*, bir ağda, bir göz oluşturan ve tek bir kiriş içeren dallar kümesi.
—Esk. sil. *Göz siperliği*, alın zırhında, hayvanların görebilmesini sağlamak amacıyla, iki yanda açılan deliklere verilen ad. || *Göz yeri*, bir miğfer siperliğinin savaşçının görmesi için yatay yarıklar açılmış bölümü.
—Fırınc. Fırınlarda ocağın hafif eğimli giriş bölümü. (Ağızla taban arasında yer alır.)
—Fizyol. ve Psikol. *Göz hareketleri*, baş sabit durumdayken gözlerin devinimi.
—İnş. Kafesli bir çatkının temel bölümü. || Açıklıkları eşit boyutlarda olan bir iskeletin birim bölmesi. (Gözlerin planda yan yana gelmesi *tram*'ı oluşturur.)
—Kim. müh. ve Teknol. Bir elek ya da bir tel kafesin deliklerinden her biri. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Krist. Uzamın üç doğrultusunda dönemsel olarak yinelenen ve bir kristal kafesi oluşturan koşutyüzlü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mad. oc. *Havalandırma gözü*, bir maden ocağında, hava giriş ve çıkış deliklerinin yan yana bulunduğu havalandırma düzeneği.
—Mak. san. Bir makine parçasında, eklem milini içeren silindirsel delik.
—Matbaac. Bir hurufat kasasının bölmesi. || *Gözden geçirmek*, bir provayı, bir önceki provada, özellikle basılada belirtilen düzeltilerin iyi yapılıp yapılmadığını denetlemek amacıyla incelemek. || *Iskarta gözü*, hatalı karakterlerin konduğu bölme.
—Meteorol. *Siklon gözü*, tropikal bir siklonda geçici olarak durgun bir kuşak oluşturan merkez bölüm.
—Mim. Bir toplu konut kümesinin ya da bağımsız konutların yinelenmesiyle ortaya çıkan bir yerleşmenin bir bölümünü oluşturan ve topluluğu meydana getiren mekân ve parçaların işlevsel bağıntıları açısından göz önüne alınan yerleşim birimi. || *Göz deliği*, bir kapı kanadına, bir bölmeye açılan ve görünmeden dışarıyı gör-

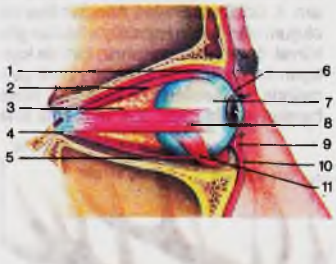
göz
1. Gözbebeği; 2. Gözkapağı kıvrımı; 3. Üst gözkapağı; 4. İç birleşek; 5. Gözyaşı etçiği; 6. Yarımay kıvrımı; 7. Alt gözkapağı kıvrımı; 8. İris (korneadan görünüşü); 9. Sklera (konjonktivadan görünüşü); 10. Kirpikler.

meyi sağlayan küçük açıt. || *Göz dolması*, ahşap çatkı yapıda, yatay ve dikey ana bağlayıcı öğelerin aralarında oluşan küçük kare boşlukların taş ya da tuğla ile doldurulması ve üzerinin kireçle sıvanmasıyla elde edilen duvar örgü tekniği. (Özellikle Doğu Karadeniz bölgesinde Rize ve Artvin çevresinde yaygındır.) || *Göz pencere* → GÖZPENCERE. || *Kıvrım gözü*, ion sütun başlığında kıvrımın merkezi. || *Köprü gözü*, kemerli bir köprüde, birbirini izleyen iki ayak arasında kalan bölüm (açıklığı en fazla olan köprü gözüne *ana göz* denir). || *Optik göz deliği*, bir kapıda göz hizasında yer alan, mercekle donatılmış küçük delik. || *Verev köprü gözü*, iki yakayı eğri olarak birbirine bağladığı için özel bir örgü gerektiren köprü gözü.
—Mim. ve İnş. NİŞ'in eşanlamlısı.
—Nöroanat. *Göz gangliyonu*, KİRPİK* GANGLİYONU'nun eşanlamlısı. || *Göz siniri*, üçüz sinirin (ya da beşinci kafa çifti) birinci dalı. Yüzün üst bölümünün ve özellikle korneanın duyarlılığını sağlar.
—Oftalmol. *Göz boşaltma ameliyatı*, gözün içindekileri önden boşaltarak sklerayı yerinde bırakıp içini akrilik bir maddeyle doldurma ameliyatı. || *Göz sulanması*, gözün tahrişine ya da gözyaşı kanallarında bir tıkanmaya bağlı olarak ortaya çıkan sürekli gözyaşı akması. || *Göz teknisyeni*, göz protezi yapmak için gerekli parçaları hazırlayan teknisyen. || Yapay göz yapan teknisyen. ||*Cam göz* ya da *yapay göz*, çıkartılan gözün yerine yerleştirilen cam ya da mineden göz taklidi. (Eşanl. GÖZ PROTEZİ.) || *Ufak göz*, optik (görsel) açıdan insan gözüne eşit olan küresel mercek (konverjansı 57 diyotpri kadardır). || *Yapay göz*, görme eyleminin etkilerini açıklamak için kullanılan alet.
—Oto. *Yay gözü*, bir askı donanımı yayında ana yaprağın en uç bölümü. (Gözden yayı, yay koluna ya da yay küpesine bağlayan mil geçer.)
—Oy. Go oyununda bir piyon grubu ortasındaki boş alan. (Birbirine bağlı iki gözü bulunan bir grup, oyunun sonuna dek rakip oyuncunun hamlelerinden etkilenmez.)
—Petrogr. Bir mineralde (örneğin kuvarstaki albit gözleri) ya da bir kayaç içinde yer alan küçük boyutlu, küremsi katı cisim.
—Saatç. Bir kol ya da duvar saati zembereğinin her ucuna açılan ve zembereği direk ile tulumbaya tutturmaya yarayan delik.

göz kesiti
1. Üst doğru kas; 2. Sklera konjonktivası; 3. Kirpiksi cisim kası; 4. Schlemm kanalı; 5. İris; 6. Kornea; 7. Gözbebeği; 8. Gözmerceği; 9. Ön oda; 10. Arka oda; 11. Zinn plağı; 12. Kirpiksi cisim kuşağı; 13. Ön sklera; 14. Alt doğru kas; 15. Arka sklera; 16. Koroit; 17. Retina; 18. Makula; 19. Optik sinir; 20. Araknoit aralık; 21. Lifsel kılıf; 22. Retinanın orta atardamarı (kesit); 23. Kalbursu lam; 24. Cloquet kanalı; 25. Camsı cisim.

— Seram. Pişim sırasında emay üzerinde bazen beliren küçük kabarcık. ||*Göz deliği*, seramik fırınının ana gövdesinde, çeşni* deliği üzerinde delik. (Önü cam kapaklı olan göz deliğinden, sırlı fırınlama sırasında seramiklerin üzerindeki sırın durumu izlenir.)
—Sil. *Göz koruyucusu*, nişancının gözünü korumak amacıyla bir dürbünün gözmerceğinin üstüne yerleştirilen kauçuk silindir.
—Sütç. Peynirlerin olgunlaşması sırasında gazlı mayalanma sonunda meydana gelen boşluk. (Gözlerin olması ya da olmaması, sayısı, büyüklüğü ve biçimi her peynir çeşidinde başka başkadır.)

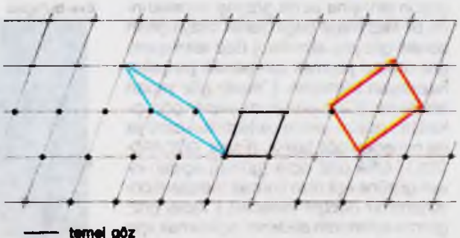
göz devindirici kaslar
1. Üst gözkapağını kaldırıcı kas; 2. Üst doğru kas; 3. Yağsı cisim; 4. Zinn halkası; 5. Alt doğru kas; 6. Üst gözkapağı; 7. Göz küresi; 8. Dış doğru kas; 9. Alt gözkapağı; 10. Göz kapakları değirmi kası; 11. Küçük eğik kas.

—Tar. *Göz oyma*, bazı ülkelerde, özellikle de Bizans İmparatorluğu'nda, suçlulara uygulanan kör etme cezası.
—Teknol. *Elektriksel göz*, otomatik düzeneklere kumanda etmeye (örneğin bir kapının açılması) yarayan ışılelektrik fotosel.
—Tıp. *Göz kadehi*, göz banyosu yapmak için kullanılan küçük oval bardak. || *Göz -kalp refleksi*, normal olarak göz kürelerine basılarak elde edilen nabız yavaşlaması. (Bu basınç vagus sinirinin uyarılmasına ve bu yolla kalp atışının etkilenmesine neden olur. Göz-kalp refleksi, bazı parok-

Everts-Rapho

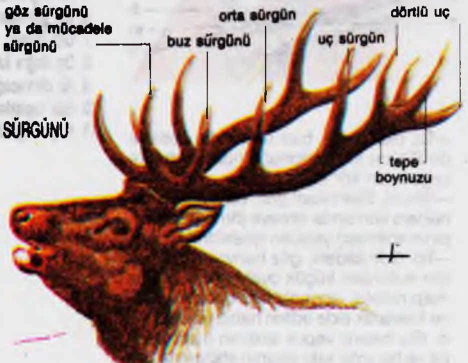
Frías'ta (Burgos ili) Ebro ırmağı üzerindeki roma köprüsünün gözü

iki boyutlu bir kafeste gözler

sistik taşikardi krizlerini durdurmak için kullanılan vagus manevralarından biridir.)
—Tiyat. *Göz deliği*, sahneden salonu görmeyi sağlayan tiyatro perdesindeki delik.
—Zool. *Göz sürgünü*, geyikgillerin kök boynuzları üstünde yılda bir çatal artarak çoğalan boynuz bölümü. (Eşanl. MÜCADELE SÜRGÜNÜ.) ‖ *Göz küresi bezi*, GÖZPINARI'nın eşanlamlısı.‖ *Dokunaç gözü*, dokunaç üzerinde bulunan göz (örneğin salyangozlarda).
—Zootekn. *Göz halkası*, beyaz başlı sığırlarda gözlerin çevresindeki koyu renkli kıl bölgesi.

◆ **gözler** çoğl. a. Dikkatle inceleyen, gözleyen kimseler; bakışlar: *Meraklı gözlerden kaçmak. Geçerken bütün gözler ona çevrildi.*
—ANSİKL. • *İnsan anatomisi*. I. *Göz küresi*. Göz karanlık bir odaya benzetilebilir. Çeperi, ön-arka doğrultusunda bir eksene göre bakışımlı bir küre biçimindedir ve hemen hemen tümü ipliksi yapıda beyaz ve ince bir kabuk halindeki skleradan oluşur; bunun iç yüzü bir pigmentle kararmış, ince bir zarla (koroit tabaka) kaplıdır. Koroit zar önde iki katmanla sonlanır: kornea boyunca uzanan kirpiksi kas ve daha içte kirpiksi taç ya da çember. Skleranın ön kısmında yuvarlak bir açıklık bulunur; burayı skleradan biraz daha kabarık duran kornea liflerinin devamı örter. Yarı saydam, koroide hafifçe yapışık bir zar olan ve görme sinirinin uç kısımlarından oluşan retina, gözün duyarlı alanıdır. Görme siniri göz küresine "papilla" denen ve arka kutbun üzerinde ve biraz aşağıda bulunan bir noktadan girer.
Görme organı, skleranın kornea ile birleştiği yerde iris denen ışık geçirmez bir zarla perdelenir; irisin ortasında çapı değişebilen ve gözbebeği denen bir delik yer alır. Gözün bu kısmı önden arkaya doğru bir dizi saydam ortamdan oluşur: 1.saydam kornea; 2. kornea ile iris arasında bulunan ön odadaki sıvı suyuk; 3. ön yüzü irise dayalı ve iki tarafı da dışbükey gözmerceği; 4. gözün geri kalan kısmını dolduran ve hiyaloit bir zarla kaplı bulunan jelatinimsi bir madde, yani camsı cisim. II. *Gözün eklentileri*. Arkadan lifsel bir oluşum olan Tenon kapsülüyle tutulan göz küresi, önde gözkapaklarının içini de kaplayan konjonktiva ile kaplıdır. Kendi çevresinde devinebilen göz küresi altı kasla hareket ettirilir: hepsi 3.,4. ve 6. kafa sinirleriyle harekete geçirilen üst doğru kas, iç doğru kas, alt doğru kas, dış yan doğru kas, küçük eğik kas ve büyük eğik kas. Ayrıca gözçukurunda göz küresinin üstünde, çıkardığı salgıyla (gözyaşı) konjonktivayı kayganlaştıran gözyaşı bezleri bulunur.

GÖZ SÜRGÜNÜ

• *Embriyoloji*. Göz tümüyle ektoderm kökenlidir, ama insanda iki ayrı süreçle oluşur: 1. dördüncü haftaya doğru, ön beyin keseciğinin genişlemesiyle ilkel göz keseciği oluşur; gözün sklera, koroit, retina ve eklentileri bundan doğar; 2. epidermin çökmesiyle gözmerceği çukurcuğu oluşur, bundan da gözmerceği ve camsı cisim doğar.
—Ağ. yet. Göz aşısı ilkbaharda yapılır ve tomurcuk yerine konduğu yıl içinde gelişirse (gül ağacı, meyve ağaçları) *süren göz* aşısı adını alır; hazirandan temmuza kadar yapılır ve tomurcuk ancak ertesi yıl gelişmeye başlarsa (meyve ağaçları) *uyur göz* aşısı denir.
—Eczc. Göz damlalarının çoğunda, gözyaşıyla izotoni sağlamak için çözücü olarak sodyum klorür içeren damıtık su kullanılır. Eserin, baz prokain gibi suda çözünmeyen maddeler sözkonusu olduğunda sıvağ olarak zeytinyağı kullanılabilir. Göz damlalarının sterilize edilmesi ve kontrolü şırınga edilen ilaçlarda olduğu gibi gerçekleştirilir. Sterilliğin devamını sağlamak için antiseptik maddeler eklenir ve kirlenmeyi önleyen özel şişeler kullanılır. Bazı istisnalar dışında göz damlaları 15 günden fazla kullanılmaz. İçerdikleri etken maddelere göre, göz damlaları, anestezikler (bütakain), antiseptikler (gümüş ve çinko gibi madenlerin tuzları ya da boyarmaddeler), antibiyotikler (tek başlarına ya da başka ilaçlarla birlikte), antivirütikler (gammaglobülinler), antienflamatuarlar (kortikoitler), midriatikler (atropin), miyotikler, yara iyileştiriciler, iyot içerenler vb. olarak sınıflandırılırlar.
—Ed. Divan şiirinde sevgilinin güzelliği dile getirilirken gözlerinden geniş biçimde söz edilir. Çeşm, dide, ayn diye de adlandırılan gözler ahu, avare kumru, cadı, hilekâr, şehla, şuh, mahmur, harami, cellat, katil, türk, afet, fitneci vb. diye nitelenir: *"Dediler dü çeşm-i yâre ne demek olur dedim/İki nergis, iki badem, iki sahir, iki âhu"* (Sevgilinin iki gözünü nasıl anlatmak uygun olur dediler; iki nergis, iki badem, iki sihirbaz, iki âhu demeli diye karşılık verdim) [Bağdatlı Ruhi]. Gözlerin renginin ela, çoğunlukla da kara olduğu belirtilir; sevda sözcüğünün iki anlamı (sevgi ve kara) arasında tevriye yapılır. Biçimi bakımından sat harfine (ص), bademe, mahmur bakışı nedeniyle nergise benzetilir.
• *Göz için kafiye*. Divan edebiyatında kafiye, arap abecesiyle yazıma göre son harfin kafiyeli sözcüklerde ortak olması temeline dayanır. Buna göre, sesleri benzediği halde yazılışları ayrı olan sessiz harflerle (3 tür h [ha, hı, he], 2 tür t [te, tı], 3 tür s [se, sin, sat], 4 tür z [zı, zel, zat, zı]) biten sözcükler kafiyeli sayılmıyordu. Edebiyat-ı* cedide akımının doğmasına yol açan tartışma bu konuda ortaya çıkan bir anlaşmazlıkla ilgiliydi. Ayrı harflerle (se, sin) yazılan *abes* ve *muktebes* sözcüklerinin kafiyeli sayılamayacağı konusunda yapılan saldırılar üzerine Recaizade Mahmut Ekrem "kafiyenin göz için değil, kulak için olduğu" görüşünü savundu. (→ ABES-MUKTEBES TARTIŞMASI.) Bundan sonra da sözcüklerin yazılışının değil, halk edebiyatında da olduğu gibi, kulakta bıraktığı etkinin kafiyeye temel alınması gerektiği görüşü yaygınlaştı.
—Karş. anat. Tüm omurgalılarda gözün yapısı ve embriyonsal kökeni insanınki gibidir. Balıklarda ve amfibyum larvalarında küresel ve ışığı kırma derecesi yüksek olan gözmerceği gözbebeğinin dışına doğru fazlaca çıkıntı yapar; bunu örten korneanın odaklama gücü suda hemen hemen sıfırdır. Gözmerceğini retinaya büzülgen bir kas yaklaştırır ve uzağı görmek için gerekli uyumu sağlar. Karada yaşayan amfibyumlarda ve yılanlarda, gözmerceği yassı, ama serttir; yakını görmek için uyumu gerici bir kas sağlar. Öteki sürüngenlerde, kuşlarda ve memelilerde gözmerceği uzağa ve yakına uyumu sağlamak için Zinn zonulasının etkisiyle biçim değiştirir. Kuşlarda camsı cismin içinde bulunan damarlı bir organ, yani tarak da belki gözün iç basıncını artırarak uyuma yardım eder.
Omurgalılarda retina arabeynin uzantısıdır ve bu nedenle tersine denilen bir işleyiş düzenine sahiptir: ışık, koni ve çomak hücrelere erişmeden önce gangliyon nöronlarından geçer. Bu yüzden bazen gözün görme ekseni üzerinde bir fovea bulunur; burada retina nöronları birbirinden uzaklaşır ve her koninin kendi çiftkutuplusu ve gangliyonu bulunduğundan nöron sinyallerinin birleşmesi de olmaz. Bazı balıklarda, bazı sürüngenlerde, gündüz kuşlarında ve insan gibi bazı primatlarda bir fovea bulunur.
Omurgasızlarda, çoğunlukla yalın* gözler bulunur. Bunların en ilkel olanları yassı ya da kadeh biçimindedir; bunlar tam anlamıyla görme organı değil, sadece ışığa duyarlı organlardır. Yumuşakçalarda, kadeh göz kese biçimini alır ve bazen gözmerceğinin de bulunmasıyla, ahtapotta olduğu gibi omurgalılarınkine oldukça benzeyen, ama o denli mükemmel olmayan bir göz oluşur. Yalın gözlerin retinaları doğru ya da tersine olabilir. Eklembacaklılarda hem yalın göz, hem birleşik göz bulunur. Bu gözler yüzeycik denilen ışık algılayıcı hücre gruplarının yan yana gelmesiyle oluşur. Yüzeycik sayısı otuz-kırk ile birkaç bin arasında değişir. Her birinde bir petek, merceğimsi bir koni ve 3 ila 12 retina hücresinden oluşan ve ışık algılayıcı bir mikrotübül oluşturan bir bölge bulunur; mikrotübüller birleşerek rabdomu oluşturur. Birleşik gözler, gün ışığında, yüzeyciklerle sağlanan görüntülerin yan yana gelmesiyle görme işlevini başarır. Rabdomun yapısı, böceklerdeki birleşik gözlerin polarize ışıkta gösterdiği duyarlığın nedenini açıklamaya kuşkusuz yeter.
—Kim. müh. ve Teknol. Elenecek malzemenin inceliği, eleğin tabanında, birim uzunlukta yer alan gözlerin sayısıyla belirlenir. Bu incelik genellikle *mesh* olarak, yani bir parmakta (25,4 mm) bulunan göz sayısıyla açıklanır. Dolayısıyla aşındırıcı tanelerin maksimum büyüklüğü, bu tanelerin geçtiği bir eleğin bir parmağında bulunan gözlerin maksimum sayısına göre belirtilir.
—Krist. Koşutyüzlünün kurulmasını sağlayan üç $\vec{a}$, $\vec{b}$, $\vec{c}$ vektörü kafesin taban vektörlerini oluşturur. Bu şekilde yinelenen koşutyüzlülerin tepeleri kafesin düğümleridir. Kafesin düzlemdeş olmayan herhangi üç ötelenmesi de bir koşutyüzlü, yani bir göz tanımlar. Uzamın üç doğrultusunda bu göz dönemli olarak yinelendiğinde, tüm uzam örülerek, kafesin bütün düğümleri oluşuyorsa, bu göze *basit göz* denir. Buna karşılık, kafes düğümlerinin yalnız bir bölümü oluşuyorsa, buna *n* basamağından *çoğul göz* denir.

$$u_1\vec{a} + v_1\vec{b} + w_1\vec{c}, \quad u_2\vec{a} + v_2\vec{b} + w_2\vec{c}, \quad u_3\vec{a} + v_3\vec{b} + w_3\vec{c},$$

biçiminde verilen üç vektör üzerine kurulmuş bir gözün basamağını tanımak için,

$$n = \begin{vmatrix} u_1 & v_1 & w_1 \\ u_2 & v_2 & w_2 \\ u_3 & v_3 & w_3 \end{vmatrix}$$

determinantı ile temel göz denilen kafesi doğuracak başlangıç gözünün hacminin çarpımına eşit hacmi aramak yeterlidir. Bu hacim kafesin üç ($\vec{a}$, $\vec{b}$, $\vec{c}$) temel vektörünün karma çarpımıdır. Kafes vektörlerinin u_i, v_i, w_i koordinatlarının tamsayı olması zorunlu olduğundan, göz basamağı da tamsayıdır. Basit bir göz tek başına alındığında, kafesin bütünü içinde aldığı bakışım öğelerini taşıyorsa, *birincil göz* adını alır.

—Patol. Göz flegmonuna "panoftalmi*"; göz içi basıncın artışına glokom* denir. Gözde konjonktivada, korneada, iriste, koroitte, retinada, gözkapaklarında iltihaplar, hastalıklar ya da şekil bozuklukları olabilir; optik sinir yollarındaki bozukluklar körlüğe yol açabilir; göz merceğinin saydamlığını yitirmesi katarakta neden olur; göz (görme) bozuklukları ise astigmatlık, miyopluk, hipermetropluk ve presbitliktir. Göz yaraları ve hastalıkları göz küresinin erimesiyle ya da körlükle sonuçlanabilir. Gözler arasında bir çeşit dayanışma vardır, bir gözde olan hastalık ötekine de geçebilir.

—Zool. Bir yaşındaki yavru geyiğin alnında iki kemiksi çubuk (ana boynuz) oluşur; daha sonraki ilkbaharda bu çubuklar düşer, ama yerine daha önceki divertikül ile birlikte yeni bir ana boynuz çıkar: erkekler arasındaki kavgaların tehlikeli silahı *göz sürgünü* ya da *mücadele sürgünü*. Buna her yıl bir göz sürgünü eklenir ve bu sayede hayvanın yaşı belirlenebilir: sekiz çatallı göz sürgünü taşıyan geyik dört yaşında, on çatallısı beş yaşındadır. Beş yaşından sonra ana boynuz yassılaşır ve boynuzun üstü küçük uçlarla (orta sürgünler) dolar

GÖZAKI a. Anat. SKLERA'nın eşanlamlısı.

GÖZALAN (Ayşe Nigâr, **Hülya** — denir), türk tiyatro oyuncusu (Edirne 1900 - İstanbul 1973). 1924'te Darülbedayi'ye (İstanbul Şehir tiyatrosu) girdi, 1927'de buradan ayrılarak özel topluluklarda çalışmaya başladı. 1954'te yeniden Şehir tiyatrosu'na döndü ve emekli olduğu 1972'ye değin aynı kurumda sahneye çıktı.

GÖZALDATMACA a. ve sıf. Güz. sant. Uzaktan bakıldığında gerçek gibi görünen (kabartmalı, üç boyutlu vb. gibi algılanan) resim; bu tür yapıtları oluşturma sanatı. (Gözaldatmaca, resim, heykel ve mimarlıkta Antikçağ'dan beri uygulanmaktadır.)

—Mim. İnşa edilmiş gerçek bir yapıyla bütünleştirilen ve gerçekte olmadığı halde gözü yanıltarak gerçek gibi görünen yapı öğesi (örneğin perspektif olarak çizilmiş bir revak, kör bir sırakemer, yalancı pencere, bir bölme duvarı üzerinde kör açıtlar, gömme ayaklar ya da boyanmış bir dekorla yaratılan sahte bir cephe vb.).

GÖZALICI sıf. İlgi çeken, çarpıcı: *Gözalıcı bir giysi. Gözalıcı renkler.*

GÖZALTI a. **1.** Bir kimsenin güvenlik kuvvetleri tarafından mahkemeye verilmesi için gerekli işlemler yapılıncaya kadar yasalarla saptanmış süre boyunca belli bir yerde alıkonulması; nezaret. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Gözaltına almak,* bir kimseyi yargıç önüne çıkarılıncaya kadar güvenlik kuvvetlerinin gözetiminde tutmak; bir kimseyi sürekli olarak denetlemek, onu gözetim altında tutmak.

gözaldatmaca biçiminde resim
Oudry'nin yapıtı
(*Av ganimeti*) [*özel kol.*]
Lauros-Giraudon

—ANSİKL. Cez. huk. Tutuklamanın gerçekleştirilebilmesi ve ceza yargılamasının güvenlik içinde yapılabilmesi için insanlar henüz tutuklama kararı verilmeden önce de özgürlüklerinden yoksun bırakılabilirler. Ancak, yargıç kararı olmaksızın yakalama ve bunun sonucunda gözaltına alma, suçüstü durumunda ya da gecikmesinde tehlike bulunan durumlarda yapılabilir. Gözaltında bulundurma süresinin yukarı sınırı Anayasa ile saptanmıştır.

18.11.1992 gün ve 3842 sayılı yasayla değişik Ceza muhakemeleri usülü k.'nun 128. maddesine göre, yakalanan şahıs bırakılmazsa, yakalandığı yere en yakın sulh hakimine gönderilmesi için gerekli süre hariç yirmi dört saat içinde sulh hakimi önüne çıkarılır ve sorguya çekilir. Bu süre cumhuriyet savcısının talebi ve sulh hakiminin kararı üzerine dört ila sekiz güne kadar uzatılabilir. Yakalama süresinin uzatılmasına ilişkin cumhuriyet savcısının yazılı emrine veya yakalama işlemine karşı, yakalanan kişi ve müdafii veya kanuni mümessili veya birinci veya ikinci derecede kan hısımı veya eşi hemen serbest bırakılmayı sağlamak için sulh hakimine başvurabilirler. Sulh hakimi incelemeyi evrak üzerinde yaparak derhal ve nihayet yirmi dört saat dolmadan başvuruyu sonuçlandırır. Yakalamanın veya süre uzatmanın yerinde olduğu kanısına varırsa müracaatı reddeder veya yakalananın derhal soruşturma evrakı ile cumhuriyet savcılığında hazır bulundurulmasına karar verir.

Yakalama süresinin dolması veya hakimin serbest bırakma kararı üzerine serbest bırakılan kişi hakkında, yakalamaya konu olan fiil sebebiyle yeni ve yeterli delil elde edilmedikçe ve cumhuriyet savcısının kararı olmadıkça bir daha bu madde hükmü uygulanmaz.

GÖZARDILI sıf. Küm. kur. Biçimlenmiş bir kümede, bir ya da birçok bileşim yasasını hesaba katmayarak elde edilen küme için kullanılır. (Örneğin, bir halkada çarpma yasası göz ardı edilirse, gözardılı toplama grubu elde edilir.)

GÖZBAĞCI a. Gözbağcılık yapan varyete sanatçısı (el çabukluğu, "büyük numaralar", heyecan uyandırıcı büyücülük gösterileri). [Eşanl. İLLÜZYONİST.]

GÖZBAĞCILIK a. Hile ve el çabukluğundan yararlanarak belirli araçlar yardımıyla izleyenleri olmayan bir şeye inandırma sanatı. (Eşanl. İLLÜZYONİZM.)

GÖZBAĞI a. El çabukluğu ve göz yanılmasından yararlanarak bir şeyi doğru ya da gerçek gibi göstermek işi; bu biçimde aklı ve duyguları yanıltma.

GÖZBEBEĞİ a. **1.** Gözde irisin ortasında bulunan değirmi delik. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Bir kimseyi, bir şeyi gözbebeği gibi korumak,* onun üzerine titremek, bir zarar gelmemesi için ona aşırı özen göstermek.

—Anat. *Gözbebeği zarı,* dölütte gözbebeğini kapayan zar.

—Oftalmol. *Gözbebeği ölçümü,* gözbebeğinin çapını ve çeşitli uyarılar altında uğradığı değişimleri ölçmeyi öngören muayene yöntemi. ‖ *Yapay gözbebeği,* tıkalı olan ya da hiç olmayan doğal gözbebeğinin yerini almak üzere iriste açılan delik.

—Opt. Optik bir aygıttan geçme ve göze girme ya da bir fotoğraf görüntüsünün oluşumuna katılma yetisindeki ışık ışınları konisini sınırlayan çember. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ sıf. ve a. Çok sevilen, çok değer verilen, üzerine titrenen kimse ya da şey için kullanılır: *Gözbebeği yavrusunu herkesten sakınırdı. O müdürün gözbebeğidir.*

—ANSİKL. Gözbebeği insanda yuvarlak ve hayvanların çoğunda dikine elips biçimindedir; irisin aldığı uyartılara göre çapı değişir. Işığın etkisiyle büzülür, karanlıkta genişler; aynı şekilde uzaktaki nesneleri görmek için genişler; yakındakileri görmek için daralır. İltihaptan ya da ameliyatlardan dolayı ortaya çıkan yapışıklıklar ya da sineşiler gözbebeğini bozabilir ya da kapatabilir. Tıkanma doğuştan da olabilir.

İris reflekslerinin ortadan kalkması, gözbebeğinin genişlemesi (midriyaz) ya da büzülmesi (miyozis) sinir sisteminin bazı hastalıklarında gözlenir. Yerel olarak uygulanan ya da iç ortama verilen çeşitli maddeler de gözbebeğinin genişlemesine (atropin) ya da büzülmesine (morfin) neden olur.

—Opt. *Giriş gözbebeği* gelen ışık demetini, *çıkış gözbebeği* ise çıkan demeti sınırlar. Bir aygıtta gözbebekleri "açıklık diyaframı" denilen mercek çerçevesinin, merceğin önünde ve arkasında yer alan optik sistemlere göre görüntüsüdür. Gözbebekleri bilinirse, aygıttan geçen ışık akısı ve seçme gücü hesaplanabildiği gibi alan genişliği de belirlenebilir.

GÖZBİLİM a. OFTALMOLOJI'nin eşanlamlısı.

GÖZCÜ a. **1.** Bir yeri, bir hizmeti, bir topluluğu gözetlemekle yükümlü kimse: *Toplantı salonunun kapısına bir gözcü dikmek. Gözcü yabancı bir geminin yaklaşmakta olduğunu bildirdi.* **—2.** Bir sınavın belirlenmiş kurallara uygun biçimde yürütülmesini sağlamak amacıyla sınav salonunda görevlendirilmiş kimse. (Eşanl. GÖZETMEN.) **—3.** Göz doktoru.

—Ask. Belirli bir toprak parçasını ya da düşman hareketlerini izlemek için görevlendirilen ve gözetleme yerlerinde görev yapan personele verilen ad. (Gözcüler, çıplak gözle olduğu gibi çeşitli dürbün ve gece görüş cihazlarını kullanarak da görevlerini sürdürürler.)

—Ask. denizc. Çanaklıkta ya da demir başında vardiya nöbeti tutan deniz eri. ‖ Bir savaş gemisinde ufku gözlemekle görevli deniz eri. ‖ *Gözcü filo,* düşman limanını ya da kıyısını gözlemekle görevli filo.

—Denizc. Tüm ufku gözlemekle görevli çanaklık vardiya nöbetçisi.

—Tar. Bir kuleden çevreyi gözleyen ve gerektiğinde tehlike işareti veren nöbetçi.

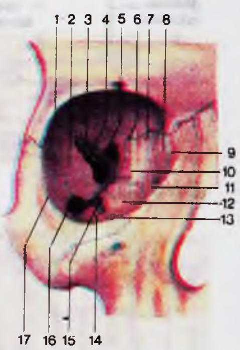
GÖZCÜ (Niyazi İsmet), türk hekim (İstanbul 1884 - *ay. y.* 1956). Mektebi tıbbiyei şahane'yi (askeri tıbbiye) bitirdi (1909). Selanik ve Manastır'da askeri hastanelerde çalıştıktan sonra Gülhane askeri mektep ve seririyatı'nda göz kliniği muallimi oldu (1910). Birinci Dünya savaşı yıllarında (1914-1918) çeşitli askeri hastanelerde çalıştı; savaş sonu Gülhane'deki görevine döndü; aynı yerde müdürlük ve başhekimlik yaptı (1941). Gülhane'nin Ankara Cebeci askeri hastanesi'ne taşınmasında ve göz kliniğinin, gelişmesinde önemli katkıları oldu. Tabip tümgeneral rütbesiyle emekliye ayrıldı (1944). Başlıca yapıtları: *Emraz-ı ayniye* (1921), *Göz frengisi* (1924), *Trahom tedavisi ve trahomla mücadele* (1927).

GÖZCÜLER, esk. **Alakop,** Hatay'ın İskenderun ilçesi Uluçınar bucağına bağlı belde; 5 114 nüf. (1990).

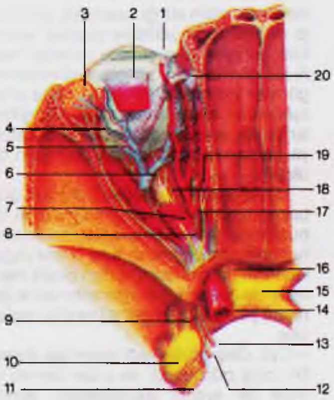
GÖZCÜLÜK a. **1.** Gözcünün yaptığı iş. **—2.** Göz hekimliği.

GÖZÇUKURU a. Göz yuvarı ile eklentilerini içeren oyuk. (Eşanl. GÖZEVİ, GÖZYUVASI.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Anat. *Gözçukuru alt kanalı,* üstçene kemiğinde bulunan ve önde gözçukuru alt deliğinde sona eren kanal. (İçinden üstçene iç atardamarının bir dalı olan gözçukuru alt atardamarı ve üstçene sinirinin son kısmı olan gözçukuru alt siniri geçer.) ‖*Gözçukuru çıkıntıları,* gözçukuru kemerinin, biri üstçene kemiğiyle, diğeri tırnaksı kemikle eklemlenen uçları. ‖ *Gözçukuru üst deliği,* alın kemiğinin gözçukuru kenarının iç üçte birinde bulunan delik. (İçin-

gözçukuru (önden görünüş)
1. Gözçukuru kubbesi;
2. Temelkemiğin büyük kanadı;
3. Temelkemiğin küçük kanadı;
4. Temelkemik yarığı;
5. Görme kanalı;
6. Kalburkemiği arka bölgesi;
7. Kalburkemiği ön bölgesi;
8. Tırnaksı kemik;
9. Üstçene kemiği yukarı ucu;
10. Yassı kemik;
11. Gözyaşı kanalı;
12. Gözçukuru tabanı;
13. Gözçukuru alt oluğu (dikişi);
14. Gözçukuru alt oluğu;
15. Damak kemiğinin gözçukuru çıkıntısı;
16. Temelkemik-üstçene kemiği yarığı;
17. Yanak kemiğinin gözçukuru çıkıntısı.

gözçukuru ve göz (üstten görünüm ve kesit) 1. Göz küresi; 2. Üst doğru kas; 3. Gözyaşı bezi; 4. Gözyaşı bezi siniri; 5. Gözyaşı bezi atardamarı; 6. Göz toplardamarı; 7. Üst gözkapağını kaldırıcı kas; 8. Alın siniri; 9. Göz siniri; 10. Gasser gangliyonu; 11. Üçüz sinir; 12. Gözü dış yana döndüren hareket siniri; 13. Göz ortak hareket siniri; 14. İç karotis; 15. Görsel çapraz (kiazma); 16. Görme siniri; 17. Göz atardamarı; 18. Göz gangliyonu; 19. Burun siniri; 20. Büyük eğik kas.

den alın sinirinin bir dalı olan gözçukuru üst siniri ve göz atardamarının bir dalı olan gözçukuru üst atardamarı geçer.) || *Gözçukuru yayı,* gözçukuru üst çeperinin alın kemiğine ait olan çıkıntılı kenarı.

—Antropol. *Gözçukuru göstergesi,* gözçukuru yüksekliğinin, genişliğinin bölümünün, 100 ile çarpımı.

—Karş. anat. *Gözçukuru üst kanalı,* suda yaşayan omurgalıların dıştan baş sisteminin, gözçukurunun sırtında bulunan bölümü.

—ANSİKL. Anat. Gözçukurlarında görme organı yer alır. Dört köşe piramit biçiminde olan gözçukuru çeperleri şu kemiklerden oluşur: temelkemik, alın kemiği, yanak kemiği, üstçene kemiği (damak kemiği), tırnaksı kemik ve kalburkemiği. Gözçukuru önde ve yukarıda alın kemiğinin çıkıntılı kenarıyla sınırlıdır. Buraya kaş kemeri denir. Gözçukurunun dip tarafında temelkemik yarığı ve görme siniri deliği bulunur. Gözçukuruna giren çeşitli sinirler (görme siniri ve göz kaslarını devindirici sinirler) ve göz atardamarları buradan geçer.

GÖZDAĞI a. **1.** Bir kimseyi verilecek bir cezayla korkutma, yıldırma; tehdit: *Ne gözdağı ne de yumuşaklık onu fikrinden caydırmadı.* **—2.** *(Birine) gözdağı vermek,* bir kimseye istediğini kabul ettirmek için korkutucu sözler ve davranışlarla baskı yapmak: *Aldırma, sana gözdağı vermek istiyor.*

GÖZDE sıf. Benzerlerinden üstün tutulan, onlara yeğlenen kimse ya da şey için kullanılır: *Sınıfın en gözde öğrencisi. Semtin gözde okullarından biri.*

◆ a. *Bir erkeğin gözdesi,* onun en çok sevdiği, en çok beğendiği kadın: *Sultanın gözdesi.*

—Kur. tar. Saray'a girerek gedikli* cariyeliğe kadar yükselen cariyeler arasında güzelliğiyle dikkati çekerek padişahın yatağına alınanlara verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Gedikli* cariyeler arasında bulunan gözdeler padişaha eş seçilen üç dereceden (ötekiler "ikbal" ve "kadın efendi") ilkini oluşturmaktaydı. Gözdelerin çoğu padişahın özel hizmetini gören "hazinedar kalfa"lardan seçilirdi, devlet ileri gelenleri tarafından armağan olarak verilenler ya da valide sultanlar tarafından satın alınanlardan da gözdeliğe yükselenler olurdu. Gözdelerin yükselerek "ikbal" olanlarından kimileri ömürleri boyunca Saray'da kalır, çocukları olunca nikâh kıyılarak "kadın efendiliğe" yükselirlerdi. Bunlar padişahın eşi sayılırlardı. Ayrıca yükselemeyen gözdeler, öteki cariyelerde olduğu gibi Saray'dan çıkarılarak (çırak edilerek) ya başka biriyle evlendirilir ya da kendilerine bağlanan aylıkla yaşarlardı.

GÖZDİKEĞİ a. *Esk.* Pek çok istenen, üzerine düşülen şey.

GÖZDİKENİ → BOĞADİKENİ.

GÖZDİŞİ a. Dişç. Ağrısı ve belirtileri (örneğin iridosiklit) göze vurduğu için üstteki iki köpekdişine verilen ad.

GÖZE a. **1.** Biyol. HÜCRE'nin eşanlamlısı. **—2.** Suyun çıktığı yer; kaynak.

—Böcbil. *Kanat gözeleri,* böceklerde, kanatların damarları arasında yer alan zarsı bölüm. || *Yürek çevresi gözeleri,* böceklerde, gözeyutar bir görevi olan ve hemolenfte bulunan öğeler.

GÖZEAĞZI a. Zool. *Protozoa*'larda, genellikle kirpikli bir gözeyutağına açılan ve bir ağız işlevlerini gören delik.

GÖZELİ, esk. **İrngil,** Elazığ'ın Sivrice ilçesine bağlı bucak; 4 528 nüf. (1990); 22 köy. Merkezi *Gözeli,* 901 nüf. (1990).

GÖZEMEK g. f. **1.** *Bir kumaşı gözemek,* kumaştaki delik, yırtık vb. özürleri örerek onarmak. **—2.** Dikilen bitkilerin seyrek yerlerini sıklaştırmak.

—El sant. Bir motifin içini, çeşitli nakış tekniklerinden birini kullanarak alttaki kumaş görünmeyecek biçimde doldurmak. — Bazı işlemelerde motifin çevresini sırma, sim ya da koyu renk bir iplik kullanarak belirginleştirmek.

◆ **gözenmek** edilg. f. Gözemek eylemine konu olmak.

GÖZENE a. Kovandan bal alırken arılardan korunmak için başa geçirilen ön tarafı tel kafesli başlık. (Eşanl. GÖZLÜK.)

GÖZENEK a. (*gözemek,* deliği örmek'ten) **1.** Delikli bir şeyin deliklerinden her biri. **—2.** Canlı dokularda dış deri üzerindeki küçük delik. **—3.** *Halk.* Pencere. **—4.** İşlemede, örgüde vb. oluşturulan boşluk, ajur.

—Bot. Aralarında küçük bir delik bulunan ve bu yolla bitkinin içindeki havayla dışardaki havayı birleştiren böbrek biçimindeki iki hücreden oluşan yapı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Gözenek ağzı,* ikiçenekli bitkilerde yaprakların alt yüzünde, birçenekli bitkilerde yaprakların iki yüzünde bulunan çok sayıda mikroskobik delik. (Her gözenek ağzı çevresini saran iki gözenek hücresiyle bir solunum deliği, yani gözenek oluşturur; bu delik, nem, ışık, sıcaklık, vb. gibi etmenlere bağlı olarak açılıp kapanabilir.)

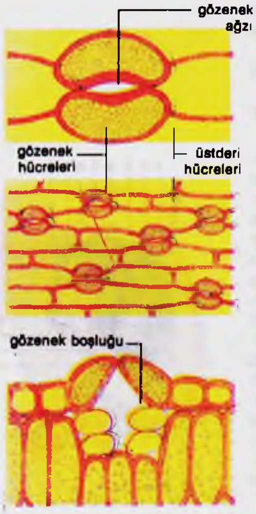
—Gök. fiz. Genellikle çevresi gölgesiz karanlık alandan oluşan geçici küçük güneş lekesi. (Gözenekler Güneş'in ışıkküre gözlemlerinde ya leke grupları içinde, büyük lekelerin yakınında ya da dingin görünen bölgelerde tek başına ortaya çıkar. Yaşam süreleri birkaç dakikayla birkaç saat arasında değişir. Bunlar, Güneş'in manyetik etkinliğinin belirtisidir. Gözeneklerde yaklaşık 1 500 gauss'luk manyetik alanlar ölçülmüştür. Görünen boyutları birkaç yay saniyesidir.)

—Kaynakç. *Kabarcık gözeneği,* bir grup gaz kabarcığından oluşan kaynak özürü.

—Metalürj. Tıkız bir katı gerecin yapısında yer alan mikroskobik delik. || Metal yüzeylerde düzgün olmayan elektrolitik kaplamadan ya da korozyondan kaynaklanan oyuk.

—Orm. san. *Ağaç gözeneği,* geniş yapraklı ağaçlarda (ikiçenekliler) bir odun parçasının yüzeyinde görülebilen odunboru deliği. (Ağaç gözenekleri, gövde eksenine dik, enine bir kesitte çok iyi görülür. Gözeneklerin varlığı, özellikle cila işlerinde işin bitirilmesine engel olabilir. Bu nedenle, bazen ağaca önceden gözenek tıkama işlemi uygulanır.)

—Zool. Bir mukoza ya da bir zar yüzeyinde küçük boyutlu ya da ancak mikroskopla görülebilecek kadar küçük delik. (Memelilerdeki deri gözenekleri ter bezi delikleridir.)

gözenek

—ANSİKL. Bot. Çeşitli bitki gruplarına göre gözeneği oluşturan iki hücre az ya da çok sayıda "ek hücreler"le sarılmış olabilir ve değişik tipte bölmelere ayrılabilir. Gözenekler bitkilerin yer üstündeki genç organlarının (sap, yaprak, yumurtalık) üstderisinde bulunur; sıklığı çok değişik sayıdadır: su bitkilerinde ve ikiçeneklilerin birçoğunun üst yüzünde 0 olduğu halde, aynı bitkilerin yapraklarının alt yüzünde milimetre karede 600'e varabilir. Birçeneklilerde, dikey ya da yarı dikey duran yaprakların her iki yüzünde gözenekler hemen hemen eşit sayıdadır. Düzensiz ve dağınık gözenekler bulunduğu gibi (çam, ikiçeneklilerin çoğu) organların büyük eksenine göre dizili de olabilir (göknar, birçenekliler). Öte yandan, kimi bitkilerde üstderinin yüzeyinde (bitkilerin çoğu), gizli oyuklarda (zakkum), çukur çizgilerde (demirağacı), hatta kabartı halinde bulunur (balkabağı). İri bir çekirdeği ve kloroplastları bulunan iki gözenek hücresinde de zar, özellikle gözenek deliğinin kenarında kalındır. Bu hücrelerin altında, parankimadaki hava boşluklarıyla ilintili bir boşluk bulunur (gözenek boşluğu). Gözenek ağzının açılıp kapanması, iki gözenek hücresinin geçişme (osmoz) basıncıyla değişime uğramasıyla sağlanır. Su emerek şişme, hücreleri eğer, gözenek ağzı açılır, çünkü ağzın çeperleri gözenek hücrelerinin dış çeperlerine göre daha az esnektir. Şişme değişikliği hem havanın bağıl nemindeki değişikliklerden, hem de ışığın etkisinden kaynaklanır.

Gözeneklerin açılması, içerdeki suyun buhar halinde atmosfere atılmasını ve fotosentez* ve solunum* için gerekli oksijen ve karbondioksit gazlarının alınıp verilmesini sağlar.

• *Su gözenekleri.* Bunlar genellikle yaprakların kenarlarında ya da uçlarında bulunur. Yaprak damarlarının uçlarına denk gelen bu gözeneklerde "damlama" olgusu görülür. Bunlardan dışarı sızan suda madensel tuzlar ve çok az miktarda organik madde bulunur. (Eşanl. HİDATOT.)

GÖZENEKLEŞTİRİCİ sıf. Polim. Bir reçine ya da kauçuğa katıldığında sıcaklığın yükseltilmesi sonucu gaz vererek bozunan ve böylece karışımın kütlesi içinde açık ya da kapalı hücreli bir köpük ya da süngerimsi bir doku oluşturan bir bileşik için kullanılır. (Kimi köpük türlerinin yapımında gaz çıkışını sağlamak için bazen reçine veren bir tepkimeden yararlanılır; örneğin suyun, izosiyanat üzerine etkimesi sırasında karbondioksit açığa çıkar.) [Eşanl. KABARTICI, KÖPÜKLEŞTİRİCİ.]

GÖZENEKLİ sıf. Çok sayıda gözeneği olan.

—Biyol. ve Bot. Çok küçük deliklerle kaplı olan.

—Hidr. bağl. *Gözenekli beton,* hava ya da gaz kabarcıkları oluşturularak, sertleştikten sonra gözenekler taşıması sağlanan ince agregalı hafif beton.

—Polim. Yapısında pek çok gözenek bulunan plastik malzemeler için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Polim. Köpükler (özgül kütleleri 10-85 kg/m^3) ve hafif malzemeler (özgül kütleleri 400-1 000 kg/m^3) biçiminde sınıflandırılan gözenekli plastikler, çok geniş bir malzeme çeşidini kapsar. Hafif malzemelere, elde edilişleri bakımından "yoğun köpükler" de denir. Gerçekten de bu malzemeler, bir gazın bir madde içinde genişleyerek "hücreler" oluşturması sonucu elde edilir. Gaz genişlemesi, plastik bir maddenin ısıl yumuşaması sırasında buharlaşan yüksek buhar gerilimli bir sıvının malzeme içinde çözülmesi, ısı etkisiyle gaz açığa çıkartan bir "gözenekleştirici"nin katılması, ya da malzemenin bireşimi sırasında meydana gelen kimyasal tepkimeyle bir gazın çıkması (poliüretan köpükleri) gibi pek çok biçimde gerçekleştirilir. Genellikle son yıllarda bulunan bu ürünler, çok kısa sürede önemli bir gelişme göstermiştir. Çünkü bu malzemeler, malzemeden tasarruf sağlamalarının ötesinde özellikle hafiflik, yalıtkanlık (ısıl ve akustik) ve titreşim azaltma gücü gibi değerli özellikler taşır. Bunlar bükülgen, sert ya da yarısert'tir. Gözenekli biçimleri büyük gelişme gösteren plastik maddeler arasında polistiren, polivinilklorür ve poliüretanlar sayılabilir. Temel olarak inşaat, mobilya, ambalaj ve ayakkabı sanayilerinde kullanılır.

—Yerbil. Gözenekli bir kayaç mutlaka geçirimli değildir: gözenekler, birbirleriyle bağıntılı olmadıkları (bazı lavlar) ya da bir akışkanın geçmesine olanak vermeyecek kadar ince oldukları zaman (kil), kayaç geçirimsizdir.

GÖZENEKLİLİK a. Gözenekli olma durumu.
—Fiz. ve Kim. Boyutları atomlara göre çok büyük, ama olağan gözlemler ölçeğinde küçük, çok sayıda gözenek taşıyan katı cisimlerin boşluklu yapısı. (Genellikle havayla dolu bu gözenekler, sıvı ve gazların geçişine olanak verir.) || Bir katı cisimde, toplam gözenek hacminin, cismin hacmine oranı.
—Havc. *Paraşütün gözenekliliği*, paraşütün içine dolan havayı kaçırma yeteneği. (Kullanım hızı yükseldikçe gözeneklilik oranı büyür; bu yüzden çok hızlı uçakların fren-paraşütleri gözenekliliği çok yüksek şeritli paraşütlerden oluşur.)
—Metalürj. Bir metal parçada rastlanan tek oyuk ya da bir küme oluşturan küçük oyuklar. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Pedol. Toprağın, katı öğelerle işgal edilmemiş boşluklarının hacminin, toprağın toplam hacmine oranı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Petr. san. Bir kayaçta, gaz ya da sıvıyla (hava, doğal gaz, su, petrol) dolu boşlukların hacminin, bu kayacın toplam hacmine oranıyla tanımlanan fiziksel özellik.
—ANSİKL. Metalürj. Dökümcülükte gözeneklilik genellikle ya kalıbın katılaşma sırasında gazların birikmesine yol açan kötü geçirgenliğinden, ya erimiş metal banyosunda iyi bir gaz giderme yapılmamasından ya da çekinti boşluğunun dağılıp yayılmasından kaynaklanır. Sanayi gazlarını kesinlikle sızdırmaması gereken bronz ya da pirinç musluk parçalarının gözenek taşımaması zorunludur. Buna karşılık özel uygulamalarda kullanılan gözenekli parçalarda toplam hacmin % 30'una kadar denetimli gözeneklilik aranır; toz metalürjisi teknikleriyle elde edilen gözenekler çeşitli biçimler sunar. Örneğin sinterleme işleminden önce tozların sıkıştırılması ayarlanır ya da sinterleme sırasında, uçucu dolayısıyla gözenek bırakan metal tozları katılır. Bu özellikten süzücü öğelerin (filtreler) ve kendinden yağlayıcı parçaların (gözenekler yağı tutar) üretiminde yararlanılır.
—Pedol. Gözeneklilik bileşenlerin doğasına, ilksel parçacıkların dokusuna ve yapısına (ya da topaklanma biçimine) bağlıdır. P toplam gözenekliliği, görünür yoğunluk (d') ve gerçek yoğunluk (d) den hareketle

$$d\ :\ P = 1 - (d'/d)$$

bağıntısıyla hesaplanır. Toprağın toplam hacminin yüzdesi olarak gösterilen gözeneklilik % 50'ye, hatta % 60'a ulaşabilir. Toprağın ince (ya da kılcal) gözeneklerinde tutulmuş olan su, bu toprağın saklı (ya da yedek) rezervini oluşturur; yirmide bir mikrondan daha küçük gözeneklerde bulunan ve dolayısıyla bitkilerin erişemeyeceği sular, toprağın yedek suyu tanımına girmez. (→ MİKROGÖZENEKLİLİK.)

GÖZENEKÖLÇER a. Kim. Bir cismin gözenekliliğini belirlemeye yarayan aygıt.

GÖZENEKÖLÇÜM a. Kim. Bir malzeme içindeki gözeneklerin biçimini, dağılımını ve/ya da boyutlarını belirleme.

GÖZENEKSİZ sıf. Gözenekleri olmayan.

GÖZENMEK → GÖZEMEK.

GÖZER a. Buğday, toprak vb. şeyleri elemek için kullanılan iri gözlü kalbur.
—Ekmekç. Un fabrikalarında valslerde öğütülen buğdaydan un, irmik ve kepeği ayıran özel elek sistemi.

GÖZERİMİ a. UFUK'un eşanlamlısı.

GÖZETİCİ sıf. ve a. Koruyan, gözeten kimse için kullanılır.
—Denizc. Kaptana düşen ticari yükümlerin (yükü denetlemek, korumak, navlun sözleşmesini yerine getirme) uygulanıp uygulanmadığını denetlemek için, kiralanmış bir gemiye bir denizcilik şirketi tarafından yollanan kimse ya da bir balıkçı gemisinde avlanma işlerini yöneten kimse.
— Kaptanı denetleyen ve yükleyicinin çıkarlarını savunan temsilci. (Eşanl. SÜRVEYÖR)

GÖZETİLMEK → GÖZETMEK.

GÖZETİM a. **1.** Koruma, himaye: *Öğretmenin gözetiminde kıra gittiler.* **—2.** Denetleme, denetim: *Bir kimseyi gözetime almak. Gözetim altında tutmak.*
—Sine. Mesleğe yeni başlayan, yapımcının tam güvenini taşımayan ya da çok büyük bir yapıma girişen bir yönetmenin çalışmalarının güvenilir bir kimse tarafından denetlenmesi.
—Telekom. Bir telekomünikasyon ağında, trafiğin durumunu, komütasyon işlemlerini belirtmeye ve denetlemeye dayanan işlev.

GÖZETLEME a. Gözetlemek eylemi.
—Ask. Muharebe alanında, düşmanın çeşitli hareket ve etkinliklerini sürekli olarak gözaltında bulundurmak amacıyla, gözle yapılan izlemeye verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Gözetleme hattı*, gözetleyicinin gözünden hedefe uzanan hat. || *Gözetleme kulesi*, bir ülkenin sınırlarında ya da önemli merkez ve kuruluşları çevresinde kurulan, sızma ve saldırıları önlemeye yönelik kule. || *Gözetleme yeri*, düşmanın gözetlenmesi, atışların yöneltilmesi, kontrol edilmesi ve etkilerinin değerlendirilmesi için en uygun koşullara sahip bir arazinin yüksek noktası.
—Ask. havc. Özgün gereçlerle donatılmış uçaklara verilen radar ve elektronik aygıtlarla izleme görevi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Havadan gözetleme*, alçaktan uçan uçaklarla görerek saptama.
—Sil. *Gözetleme kulesi*, zırhlı bir aracın ana kulesi üstüne yerleştirilen ve ondan bağımsız olarak devinebilen küçük kule. (Bu kule gözetlemeye ve ana kuleyi devindirmeden hafif silahlarla ateş etmeye yarar.)
—ANSİKL. Ask. Gözetleme, arazi üzerinde seçilen en elverişli gözetleme yerlerinden yapıldığı gibi, çeşitli kuvvetteki keşif kolları ve birlikleri tarafından gezici olarak da yapılır. Özellikle savunma harekâtı sırasında, düşmanın yaklaşma ve saldırı harekâtını örtmek için aldığı çeşitli önlemleri etkisiz kılmak amacıyla, asıl muharebe alanının çok ilerisine çıkarılan ve düşmanın yaklaşma yollarını kapatacak biçimde kurulan bir gözetleme ağıyla düşman izlenir.
Gözetlemede görevlendirilecek personel ve birliklerin birbirleriyle işbirliğini sağlamak için aralarında özellikle piyade ve zırhlı birliklerce kurulan haberleşme ağıyla, gözetleme yerlerinin destek topçusu ve hava kuvvetleriyle iletişimini sağlayarak gözetleme hizmeti en yüksek düzeye çıkarılmaya çalışılır.
—Ask. havc. Kara radarlarının kullanımında Yer'in eğriliğinden kaynaklanan sınırlamaları aşma zorunluluğu hava kuvvetleri sorumlularını özel uçaklara yerleştirilen gözetleme aygıtlarını kullanmaya yöneltti. Bu amaçla 1945'ten bu yana ABD'de yapılan ilk denemelerde, çeşitli teknik sorunlar, özellikle radar ekranında oluşacak görüntüyü parazit dalgaların bozması sorunu ortaya çıktı. Büyük ölçüde bağımsız ilk havadan gözetleme uçaklarının yapımı için 40'ların sonunu beklemek gerekti ve radar alanında karşılaşılan güçlükler ise gerçek anlamda ancak 60'ların başında giderilebildi. Nitekim yeni bir radar kuşağı geliştirildi: yere doğru, ufuk çizgisinin ilerisine ulaşan ve parazit yankıları giderme üstünlüğü taşıyan Doppler vurumlu radarlar yapıldı. Bu aygıtlara, çok kısa sürede binlerce bilgiyi işleyebilen sayısal bilgisayarlar eklendi.
Bir Westinghouse radarıyla donatılmış Boeing E-3A uçağı (→ AWACS) çok çeşitli görevleri üstlenebilir: gerektiğinde askeri uydularla işbirliği yaparak erken uyarı (düşman uçaklarını ya da kıtalararası balistik güdümlü mermileri saptama); drone'larla birlikte savaş alanını gözetleme; elektronik karşı-önlemler alma; düşman aygıtları ya da radarlarınca yayınlanan işaretleri çözümleme; avcı uçaklarının hedeflerine doğru güdümü; düşman kara araçlarını saptama. Günümüzde kullanılan öbür gözetleme uçakları US Navy'ye bağlı Grumman E-2C Hawkeye, ingiliz BAC Nimrod AEW-3 ve rus Tupolev Tu-126 Moss'tur.
Havadan gözetleme'yi türk ordusunda yalnız Kara kuvvetleri komutanlığı'na bağlı birlikler üstlenir. Bu amaçla kurulan hava alaylarında iki kişilik tek motorlu pervaneli uçaklar kullanılır. Başlıca görevleri cephe boyunca uçarak uzun menzilli topçu atışlarının tanzimi, cephedeki önemli düşman yığınaklarının ve silahlarının belirlenmesi, cephe gerisi düşman kuvvet kaydırmalarının gözetimi ve keşfidir. Günümüzde bu birliklerin uçucu ve teknik personeli Ankara'da bulunan Kara kuvvetleri komutanlığı Havacılık okulu'nda yetiştirilir.

sızmaları önlemek için sınırda kurulmuş **gözetleme** kulesi

GÖZETLEMEK g. f. **1.** *Bir kimseyi, bir şeyi gözetlemek*, ona gizlice bakmak: *Anahtar deliğinden bir kimseyi gözetlemek.* **—2.** *Bir kimseyi, davranışlarını gözetlemek*, onu, yapıp ettiklerini belli etmeden izlemek: *Kapıcı apartmana giren çıkanı gözetliyor. Bir şüphelinin davranışlarını gözetlemek.* **—3.** *Bir yeri gözetlemek*, orada ne olup bittiğini anlamak için orayı gözaltında tutmak: *Bir evi gözetlemek. Soyacakları bankayı uzun süre gözetlediler.*
—Kuşç. Kuştan söz ederken, av bulmak için havada kalmak.
◆ **gözetlenmek** edilg. f. Gözetlemek eylemine konu olmak.
◆ **gözetletmek** g. f. Gözetlemek eylemini yaptırmak.

GÖZETLENMEK → GÖZETLEMEK.

GÖZETLETMEK → GÖZETLEMEK.

GÖZETLEYİCİ a. Bir şeyi gözetlemekle görevlendirilen kimse.
—Ask. Muharebe hedeflerini tespit etmek ve haber vermek, atışları tanzim ve kontrol etmek ve genellikle gözetleme görevini yapmakla görevlendirilen asker.
—Ask. denizc. *Mayın gözetleyicisi*, eskiden, savaş gemilerinin pruvasına yerleştirilen bir platform üzerinde duran ve deniz yüzeyini gözleyerek mayınların yerlerini saptayan deniz eri.
—Denizc. Açık denizi gözlemekle ve gemilere işaret vermekle görevli kişi.

GÖZETMEK g. f. **1.** *Bir kimseyi gözetmek*, onu korumak, himaye etmek, ona özen göstermek, yardım etmek; ona

önem vermek, onu kayırıp kollamak: *Ablası, onu her zaman gözetmiştir. Küçük oğlunu öbür çocuklarından daha fazla gözetir. Genel müdür onu gözetmese, bugünkü konumuna ulaşamazdı.* —**2.** *Bir şeyi gözetmek,* ona önem vermek, dikkat etmek, karşı karşıya bulunduğu tehlikeleri göz önünde bulundurarak onu korumak: *Bir kimsenin hatırını gözetmek. Sağlığını gözetmek. Yurdunu düşmanlara karşı gözetmek.* —**3.** *Bir anı gözetmek,* eyleme geçmek için uygun zaman beklemek, kollamak: *Rakibinin zayıf bir anını gözetmek. Fırsat gözetmek.*

◆ **gözetilmek** edilg. f. Gözetmek eylemine konu olmak.

◆ **gözettirmek** ettirg. f. *Bir kimseyi, bir şeyi gözettirmek,* onun gözetilmesini sağlamak.

GÖZETMEN a. **1.** Öğretmen ve öğrencilere, daha verimli çalışmalarını sağlamak amacıyla yardım ve kılavuzluk etmekle görevlendirilmiş kimse. —**2.** GÖZCÜ'nün eşanlamlısı.

GÖZETTİRMEK → GÖZETMEK.

GÖZEVİ a. GÖZÇUKURU'nun eşanlamlısı.

GÖZEYUTAĞI a. Zool. Kirpikli *Protozoa*lar'da, ağızda (gözeağzı) son bulan ve yutak görevi yapan çeperin envajinasyonu.

GÖZGÜ a. *Esk.* Ayna.

GÖZKAPAĞI a. Anat. Göz yuvarlarının önünde yer alan ve birbirine yaklaşarak gözü örtebilen kas-zar karışımı perde. (Bk. *ansikl.* böl. Anat.)|| *Gözkapağı bezi,* üst gözkapağında bulunan gözyaşı salgı bezi. || *Gözkapağı bölgesi,* kaş kası da dahil olmak üzere tüm üst gözkapağını içeren bölge. || *Gözkapağı yarığı,* alt ve üst gözkapaklarını ayıran aralık.

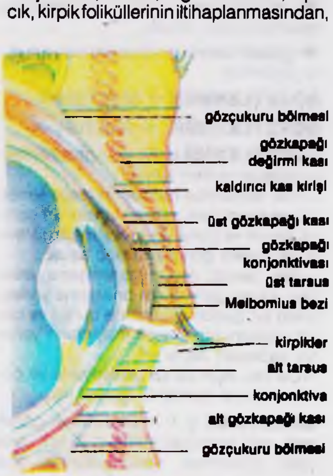
—Vet. *Üçüncü gözkapağı,* gözün burun köşesinde yer alan konjonktiva kıvrımı. (Atta ve gevişgetirenlerde büyükçedir, köpekte ve kedide iyi gelişmemiştir. Kuşlarda gerçek bir üçüncü gözkapağı şeklindedir. Atta, bu kapağın felce uğraması ya da tersine dönmesi, tetanostaki bulgulardan birini oluşturur.)

—ANSİKL. Anat. İnsanda ve memelilerde iki gözkapağı vardır: üst (daha geniş) ve alt. Ön yüz deriyle, arka yüz konjonktivayla kaplıdır. Gözkapağında bir kas tabakası (gözkapağı değirmi kası), bir lif-kiriş katmanı, Meibomius bezleri, gözkapağı aponevrozu ve konjonktiva bulunur.

Gözkapakları özellikle koruma organlarıdır: istemli ya da refleks olarak göz kırpılması bunun belirtisidir; kirpiklerle tozları ve yabancı cisimleri savar ve yaydıkları gözyaşıyla onları eritir ya da dışarı atarlar.

Gözkapaklarının uğradığı travmalar ve zehirli maddeler çeşitli anomalilere neden olur: gözkapağı düşüklüğü (ptosis) gözkapağının içe dönmesi (entropion), dışa dönmesi (ektropion), vb. İltihaplar yüzünden konjonktivit, blefarit, flegmon olabilir; arpacık, kirpik foliküllerinin iltihaplanmasından, kalazyon, Meibomius bezlerinin içinde sıvı birikmesinden ileri gelir; gözkapağında görülen deri hastalıkları arasında en sık olanı egzamadır. Ayrıca bu organlarda, iyi ya da kötü huylu çeşitli urlar olabilir.

—Karş. anat. Omurgalılarda, genellikle deri kıvrımlarının oluşturduğu üç gözkapağı bulunur: üst ve alt gözkapakları, gözkapağı yarığını sınırlandırır; üçüncü gözkapağıysa burun bölgesinden şakak bölgesine doğru yatay olarak kapanır. Kıkırdaklı balıklarda yalnız üçüncü gözkapağı hareketlidir; kemikli balıklarda ve kuyruklu kurbağalarda gözkapağı yoktur; kurbağalarda ise yalnız alt gözkapağı hareketlidir. Sürüngenlerde üç gözkapağı vardır, fakat yılanlarda korneaya yapışık ve epidermis tabakası her deri değişiminde yenilenen saydam bir gözkapağı bulunur. Memelilerin gözkapaklarında kirpikler ve Meibomius bezleri denilen yağ bezleri bulunur. Üçüncü gözkapağı primatlarda gelişmemiş haldedir (yarımay kıvrımı).

gözkapağı
(iki gözkapağının kesiti)

GÖZLEĞİ a. **1.** Gözetleme yeri. —**2.** Av bekleme yeri.

GÖZLEM a. **1.** Olaylara, olgulara, varlıklara, onları incelemek, denetlemek ve bazı sonuçlara varmak vb. için dikkatle bakmak eylemi; gözleme; müşahede: *Gözlem alanı. Gözlem yapmak.* —**2.** Bir şeyi gözleyen ve inceleyen kimsenin düşünceleri, açıklamaları, uyarıları ya da raporu (genellikle çoğul): *Gözlemlerini bir banda kaydetmek. Bir kimseye gözlemlerini aktarmak.*

—Denizc. *Bir gökcisminin gözlemi,* bu gökcisminin yüksekliğini ve güney açısını belirleme. ||*Bir yüksekliğin gözlemi,* bu yüksekliği bir aygıt (sekstant, teodolit vb.) yardımıyla ölçme. ||*Sağdan gözlem, soldan gözlem, kesişen gözlem,* daire çevresinde alınan açısal uzaklık.

—İş örgüt. *Anlık gözlem,* bir olayın durumunu, gelişigüzel seçilen zaman aralıklarıyla gözlemleyerek, o olayı inceleme tekniği. (Bu gözlem tekniği, örneğin bir makineler bütününün işleme sürecini, bir memurun çalışma temposunu vb. bilmeyi olanaklı kılar.) [Eşanl. RATİO-DELAY.]

—Tıp. Şüpheli bir teşhisi doğrulamak ya da değiştirmek amacıyla hastanın belli bir süre gözetim altında tutulması.

—Uz. havc. *Gözlem uydusu,* Yer'in tümünün ya da belirli bir bölgenin fotoğraflarını ve filmlerini alarak radyo ya da televizyonla Yer'e ileten, genellikle bir kutupsal yörüngede dolanan yapay uydu.

—ANSİKL. Ed. Edebiyat yapıtında gözlemin önemini vurgulayan ilk türk romancısı, Ahmet Mithat Efendi'dir. *Müşahedat* (Gözlemler) adlı yapıtının önsözünde, gerçekçi romanın günlük yaşamla ilgili gözlemlere bütünüyle uyması gerektiğinden söz eder. Romanın kahramanları arasında gerçeği ayrıntılarıyla yansıtan bir gözlemci olarak kendisi de yer alır. İstanbul haline sebze ve meyve getirilişiyle ilgili bölüm ve benzerlerinde, gözlemlerine geniş yer verir. Ahmet Mithat efendi, *Taaffüf* romanında ve daha başka yapıtlarında da gözlemlerini dile getirir. Beşir Fuat, romanda olduğu gibi, şiirde de akla ve gözleme dayanan gerçeğin konu edinilmesini zorunlu saymıştır. Tanzimat yazarlarından Recaizade Mahmut Ekrem, Samipaşazade Sezai, Nabizade Nâzım yapıtlarında gözleme önem verdiler. H. Z. Uşaklıgil'in, daha geniş biçimde de H. R. Gürpınar'ın, gözlemlerle beslenen yapıtlarından sonra Milli edebiyat akımı yazarları (Y. K. Karaosmanoğlu, R. H. Karay, R. N. Güntekin vd.), her sınıftan halkın yaşamını ve Anadolu'ya ait gözlemleri yansıttılar. Bu tür malzeme, özellikle Köy enstitüleri'nden yetişen yazarların yapıtlarıyla (örn. M. Makal, *Bizim köy*) çağdaş türk hikâye ve romanını geniş biçimde besledi.

GÖZLEMCİ sıf. ve a. Bir şeye, bir olaya, bir olguya dikkatle ve eleştirel bir gözle bakan kimse için kullanılır: *O iyi bir gözlemcidir, en küçük ayrıntıları bile kaçırmaz.*

◆ a. **1.** Bir olayı yerinde bulunarak gözlemek ve sonucu özetlemekle görevli kişi: *Bir tatbikata gözlemci göndermek.* —**2.** Bir toplantıya, bir komisyona söz ve oy hakkı olmaksızın katılan kimse: *Burada gözlemci olarak bulunuyor, oy hakkı yoktur.*

—Denizc. Bir gemide, seyir için gerekli açısal ölçümleri, özellikle gökcisimlerinin açısal ölçümlerini yapan kişi.

—Gökbil. Gökbilim gözlemleri yapan kimse.

GÖZLEMCİLİK a. Gözlemci olma durumu; gözlemcinin yaptığı iş.

GÖZLEME a. **1.** Gözlemek eylemi. —**2.** Mutf. Özlü hamurun kızgın yağda kızartılmasıyla yapılan yiyecek. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Elektroakust. İletim, kayıt ya da yeniden oluşturma sırasında ses ya da görüntünün denetim süreci. (İşareti dinleme ya da gözleme, denetim monitörü ya da alıcısı, denetim yükselteci, denetim hoparlörü gibi bozma düzeyi düşük bir donanımla sağlanır.)

—Mad. oc. *Gözleme platformu kolu,* çok yüksek (50 m'ye kadar) tavan boşluklarını gözetim altında tutmaya yarayan ve bir platform taşıyan, motorlu bir şasiye yerleştirilmiş yönlendirilebilir kol.

—Mim. *Gözleme kulesi,* bir mahpuslar kampının, bir deponun vb. korunması için yapılmış gözlem ya da gözetim kulesi.

—ANSİKL. Gözleme'nin hamuru un, zeytinyağı, az miktarda tuz ve soğuk suyla hazırlanır. Elde edilen özlü hamur, küçük parçalara ayrılıp aralarına yağ sürülerek üst üste konur ve bir süre bekletilir. Daha sonra merdaneyle açılıp kızgın yağda kızartılır ve üzerine şeker, bal, pekmez, reçel vb. sürülerek ya da soğuk şuruba atılarak yenir.

Gözlemeci, ortaoyunu fasıllarından biri. Kavuklu iş aramaktadır. Pişekâr, bir gözlemeci dükkânı açmak isteyen Hırbo'ya dükkân bulur ve Kavuklu'yu onun yanına çırak olarak yerleştirir. Mahalledeki zenneler, Kavuklu'yla eğlenmek için dükkâna gidip onu ebe yaparak çeşitli çocuk oyunları oynarlar. Dükkâna Çelebi, Arnavut, Laz, Rumelili, Denyo, Kayserili gelir ama Kavuklu onlarla ilgilenmez, her seferinde Hırbo onu oyun oynarken yakalar. Sonunda Kavuklu zennelerden biriyle evlenir. Oyun tuluat toplulukları tarafından *Anadolu köy düğünü* adıyla sahneye konmuştur.

GÖZLEMEK g. f. **1.** *Bir şeyi, bir kimseyi gözlemek,* bir şeyin olmasını, bir kimsenin gelmesini beklemek: *Bir kimsenin yolunu gözlemek. Fırsat gözlemek.* —**2.** *Bir şeyi gözlemek,* onu anlamak, öğrenmek, bir sonuca varmak için izlemek, gözlemlemek: *Yıldızların hareketlerini gözlemek.* —**3.** *Bir yeri, bir kimseyi gözlemek,* gizlice bakmak, izlemek, gözetlemek: *Birisi arka kapıyı gözlerken, öteki ön kapıya yöneldi.*

◆ **gözlenmek** edilg. f. Gözlemek eylemine konu olmak.

◆ **gözletmek** ettirg. f. Gözlemek eylemi yaptırmak.

GÖZLEMEVİ a. Özellikle gökbilim ve meteoroloji gözlemlerini yapma görevi üstlenen kuruluş. (Eşanl. RASATHANE.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Gökbil. Başlangıçta gözlemevleri daha çok büyük kentlerde ya da bunların yakınında kuruldu. Aygıtların boyutlarındaki (dolayısıyla yetkinliğindeki) artış ve özellikle uzun poz süreli fotoğraf çekimini gerektiren astrofiziğin ortaya çıkışı, yıl içinde daha çok açık ve berrak gece sunan yöreleri araştırma zorunluluğu doğurdu. Gözlemevi kurulacak yerin seçimi için, her şeyden önce bulutluluk, yağışlar, rüzgâr rejimi vb. gibi meteorolojik verilerin saptanması ve yakın çevreye insan kökenli duman ya da ışık kaynaklarının yerleşimi tehlikesini tümüyle önlemek için yönetim dosyalarının incelenmesi gerekir. Ayrıca seçilen yörede bir ya da birçok gözlem aygıtıyla aylarca sürecek deneyler yapmak zorunludur. Gözlem koşulları genellikle yükselti arttıkça iyileşir; en iyi alanlar havanın evirtim katmanının, yani yeryüzünde ısınan havanın ulaşabileceği en yüksek katmanın üstünde

yer alan bölgelerdir: evirtim bölgesinin üstündeki atmosfer saydam ve dingindir (burgaç yoktur); çok az miktarda toz ve su buharı içerir; su buharının azlığı kızılötesi gözlemleri için önemli bir ölçüttür. Gözlemevlerinin yeryüzünde, en azından enlemlere göre düzgün bir biçimde dağılması, gökbilimin yararınadır. Ne var ki bu kuruluşlar karaların üçte ikisinden çoğunun yer aldığı kuzey yarıkürede ve özellikle uzun bilimsel geçmişi olan ülkelerde toplanmıştır. Bu nedenle, güney yarıkürede gözlemleri geliştirmek amacıyla, 1960'lardan bu yana önemli çabalar harcandı (ESO*'nun kurulması, Şili'de çok sayıda gözlemevi yapılması vb.).

Günümüzde geleneksel gözlemevlerine, uzay laboratuvarları eklendi; bu laboratuvarlarda, uçaklarda, stratosfer balonlarında, füze-sondalarda, özellikle yapay uydularda ve uzay sondalarında yapılan deneylerin sonuçları toplanıp yorumlanır.

GÖZLEMLEME a. Gözlemlemek eylemi.
—Topruhbil. Bir bireyin ya da bir grubun davranışlarını inceleme yöntemi. Bu yönteme göre gözlemci, sözkonusu birey ya da grup hakkında kendisine bilgi sağlayabilecek bazı göstergelerin listesini yaptıktan sonra, bu birey ya da grubun somut davranışlarında bu göstergelerin var olup olmadığını belirler.

GÖZLEMLEMEK g. f. *Olayları, olguları, varlıkları gözlemlemek,* onları incelemek, denetlemek ve bazı sonuçlara varmak için dikkatle gözlemek; gözlem yapmak; müşahede etmek.

GÖZLEMLENEBİLİRLİK a. Fiz. Fiziksel bir büyüklüğün, kuvantum kuramında gösterimi.
—ANSİKL. Fiz. Kuvantum kuramının Hilbert biçimciliğinde, fiziksel bir büyüklük bir Hermite işleyeniyle betimlenir; bu işleyen bir sayısal değerler tayfı, kendi özdeğerleri (gerçek) ve bunu karşılayan öz vektörlerle nitelenir. Bu büyüklüğün ölçümü sırasında, sözkonusu kuvantum sisteminin hali, işleyenin öz hallerinden biri üzerine düşürülür ve ölçümün sonucu özdeğeri verir. Fiziksel bir büyüklüğü basit bir gerçek sayıyla (tam tanımlı değeri) gösteren klasik davranışa göre yeni olan bu matematiksel gösterim, büyük bilimsel tartışmalara yol açtı. Kuvantum biçimciliği, şu ya da bu büyüklüğün "gözlemlenebilirlik" niteliği taşıyıp, taşımadığını göz önüne alarak, ölçme süreçlerini ayrıntılı biçimde çözümlemeye dayanır. Bununla birlikte gözlemlenebilirliğin, işlemci türden bir felsefeye çok sıkı şekilde bağlı olduğu söylenebilir.

GÖZLENMEK → GÖZLEMEK.

GÖZLER, Denizli'nin merkez ilçe merkez bucağında belde; 3 007 nüf. (1990).

GÖZLEROĞLU, türkmen beyi (XIV. yy. sonu XV. yy. başı). Osmanlılar'ın Ankara savaşı'nda Timur'a yenilmesinden yararlanarak Şebinkarahisar'ı ele geçirdi. Çelebi Mehmet (sonra Mehmet I) tarafından ortadan kaldırıldı.

GÖZLETMEK → GÖZLEMEK.

Gözleve savaşı, Kırım savaşı'nın (1853-1856) türk-rus kuvvetleri arasında geçen bir evresi (17 şubat 1855). Kırım yarımadasının batı kıyılarındaki Gözleve'ye çıkan fransız, ingiliz ve türk birlikleri (18 eylül 1854), güney yönünde ilerleyerek Alma, Balaklava, İnkerman meydan savaşlarını yaptıktan sonra Sivastopol'u kuşattılar. Bu arada, serdarıekrem Ömer Paşa komutasında 20 000 piyade, yaklaşık 5 000 atlı ve 108 toptan oluşan üç tümenlik bir türk birliği Ruslar'ın Sivastopol'a takviye getirmelerini engellemek ve müttefik güçlerin üssü olan Gözleve'yi güven altında bulundurmak için Perekop-Bahçesaray yolunu tutmakla görevlendirildi. Ruslar general Herelov komutasında 30 000 piyade, 3 000 süvari ve 105 toptan meydana gelen kuvvetleriyle 17 şubat sabahı sisli bir havada saldırıya geçtiler. Türk topçusunun ve piyadesinin açtığı ateşle rus saldırısı durduruldu. Ardından karşı saldırıya geçilerek düşman püskürtüldü. İlk saldırıları Türkler tarafından püskürtülen Ruslar, toparlandıktan sonra ikinci kez saldırdılar. Bu saldırılar da süngü hücumuyla etkisiz duruma getirildikten sonra türk kuvvetleri karşı taarruza geçtiler, dört saatlik bir savaşın ardından Ruslar hatlarına doğru çekilmeye başladılar. Görevi sadece düşmana geçit vermemek olan Ömer Paşa, çekilen rus askerlerini izlemeye gerek görmedi. İnsan ve malzeme olarak Ruslar'ın Türkler'e oranla daha ağır kayıplar verdikleri Gözleve savaşı, Petersburg'da geniş yankılar uyandırdı. Bu savaştan sonra Ruslar, kuvvetlerini doğuya kaydırdılar.

Association of Universities for Research in Astronomy, Inc.

Cerro Tololo'daki (Şili) Amerika ülkeleri ortak gözlemevinin havadan görünüşü

GÖZLEYİCİ a. Gözlemek eylemini yapan kimse; gözlemci, gözleyen; müşahit.

GÖZLÜ sıf. **1.** Gözü belirtilen nitelik ya da nicelikte olan: *Küçük gözlü. Ela gözlü. Tek gözlü canavar.* **—2.** Bölmesi, gözleri belirtilen nicelikte ya da nitelikte olan: *Beş gözlü bir çekmece.* **—3.** Delikli; deliği belirtilen nitelikte olan: *Seyrek gözlü kalbur.*
—Camc. *Tek gözlü fırın,* tek bir potası olan dikdörtgen fırın. (Örneğin optik camların yapımında olduğu gibi, üretim özel bir düzen gerektirdiğinde kullanılır.)
—Elektrotekn. *Gözlü besleme,* devre dışı kalmış bir bölgeyi gözlü şebekeyle daha iyi besleme güvenliği sağlayan bağlantı. || *Gözlü çalıştırma,* her noktayı aynı noktadan iki ayrı yolla beslemeyi sağlayan şebeke işletim yöntemi. || *Gözlü şebeke,* hatlar arasında çok sayıda bağlantı kurarak çeşitli üretim ve tüketim merkezlerini birleştiren enerji iletim ve dağıtım şebekesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Haritc. *Kare gözlü harita,* olayı çözümleme ölçeği olarak yönetsel birimleri değil geometrik biçimleri kullanan, genellikle otomatikleştirilmiş harita.
—Petrogr. Bir magma kayacının, milimetre ile santimetre arasında değişen küremsi dokusu için kullanılır. (Bu doku, başkalaşım tepkimeleri ya da karışmama özelliği gösteren iki magmanın karşılaşması sırasında oluşur.) || Az çok uzamış göz biçiminde feldspat ve kuvars içeren kimi gnaysların dokusu için kullanılır.
—ANSİKL. Elektrotekn. *Gözlü şebeke.* Böyle bir şebekede, frekans bütün noktalarda aynıdır; bu şebekeye bağlı üretici ya da tüketici bütün döner makineler, karşılıklı güç çarpanları ve aralarındaki uzaklıktan kaynaklanan kaymalar göz önüne alındığında, oldukça kesin bir faz uygunluğu içindedir. Bir hatta arıza olduğunda, bozuk parça devre dışı bırakılır ve iletim şebekenin öteki komşu gözleriyle sağlanır. Bu sistem büyük bir besleme güvenliği ve çok yüksek bir işletim esnekliği sağlar.

Gözlü tarım işletmesi, Konya ilinin, Sarayönü ilçesinde kurulu devlet çiftliği. 1940'ta, Gözlü grup amirliği zirai kombinası adı altında açık ziraat işletmesi olarak kuruldu. 1950'de Devlet üretme çiftlikleri (DÜÇ) genel müdürlüğü'ne, 1984'te DÜÇ'lerin yerini alan Tarım işletmeleri genel müdürlüğü'ne bağlanarak bugünkü adını aldı. 29 000 ha alanı vardır. Çiftlikte ana etkinlik olarak, çevre çiftçilerinin tohumluk gereksinimlerini karşılamak üzere tahıl tarımı yapılmaktadır. Yapay olarak geliştirilmiş olan geniş meralarda, çevrenin damızlık ihtiyacı için büyük çapta koyunculuk yapılmakta, az miktarda sığır ve tavuk yetiştirilmektedir.

GÖZLÜK a. **1.** Gözü koruyan ya da görmeye yardım eden, burun üzerine yerleştirilecek bir çerçeve ve onun içine takılan görüşü düzeltici, ışığı süzücü bir çift camdan oluşan araç. **—2.** GÖZENE'nin eşanlamlısı. **—3.** *Gözlük tak!,* uyuma, dikkatli ol anlamında söylenir.
—Ask. *Gece görüş gözlüğü,* nişancı, şoför, gözetleme görevlisi vb. tarafından kullanılan ve kullanıcının görünmeden gece görme olanaklarını artıran özel gözlük. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Eşy. *Gözlük kılıfı,* içine gözlük koymaya yarayan deri, plastik ya da kumaş kılıf.
—Opt. *Güneş gözlüğü, kar gözlüğü,* güneş tayfının kimi ışımalarını, özellikle morötesi ve kırmızı ışınları süzen camlarla donatılmış gözlük.|| *Kelebek gözlük,* bir yayla buruna tutturulan ya da bir sapla elde kullanılan gözlük türü.
—Saraç. *At gözlüğü,* atın yanlardan görmesini engellemek ve gözlerini kamçıdan korumak amacıyla tepeliğine takılan, köseleden yapılmış parçaların her biri.
—Zool. Kobraların ensesinde bulunan çember biçimli iki leke. (Bu lekeler gözlüğe benzetildiğinden bazı ülkelerde kobraya "gözlüklü yılan" da denir.)
—ANSİKL. Ask. Gece görünmeden görmeye olanak veren gece görüş gözlükleri temelde nişancıların kullandığı bir alettir. Bununla birlikte şoför, ikmal, sağlık, hava fotoğrafı ve harita okuma vb. görevlileri gibi gece harekâtına katılan çeşitli personel de bu gözlükten yararlanır. Özellikle gece nişan aletiyle birlikte kullanıldığında, nişan noktalayıcı bir işlev görür. Nişancı bu gözlükle gördüğü hedefe tüfeğini doğrultarak, gece nişan aletiyle hedefi kolayca vurur. Bu gözlükler karanlıkta 150-200 m uzaklıkları görmeyi sağlar.

GÖZLÜKÇİÇEĞİ a. Saplı ve yürek biçiminde almaşık yapraklı, sap ucunda kokulu salkım çiçekli iki ya da çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *lunaria;* turpgiller familyası.) [Keçiboynuzunu andıran yassı meyvesi, geniş ve değirmidir; bu biçimiyle paraya benzer; gözlükçiçeği denmesinin nedeni budur. Otsu gözlükçiçeği *(Lunaria annua)* vazoya konmak için kuru demetler yapmakta kullanılır.]

Ramsden'in pozitif gözmerceği

Huygens'in negatif gözmerceği

GÖZLÜKÇÜ a. **1.** Gözlük ve gözle ilgili gereçler, özellikle de görünüşü düzeltici camlar üreten kimse. **—2.** Gözlük ve gözle ilgili gereçlerin satıldığı dükkân. **—3.** Göz hekiminin verdiği ölçülere göre gözlüğe gözün ışığı kırma bozukluklarını düzeltici camlar takarak gözlük yapan kimse.

GÖZLÜKÇÜLÜK a. Gözlük sanayisi, ticareti.

—ANSİKL. Türkiye'de kimlerin ne gibi koşullarla gözlükçülük yapabilecekleri 30 aralık 1940 tarihli "Gözlükçülük hakkında kanun" ile düzenlenmiştir. Buna göre, gözlükçü unvanını kullanmak, numaralı (mihraklı) gözlük camı satabilmek için şu koşullar aranır: türk olmak, 20 yaşını tamamlamış, ortaokulu bitirmiş ve sağlıklı olmak, Sağlık ve sosyal yardım bakanlığı tarafından verilen gözlükçülük ruhsatnamesine sahip bulunmak.

GÖZLÜKLÜ sıf. **1.** Gözlük takmış olan, gözlük kullanan: *Yanında gözlüklü ve siyah saçlı bir adam vardı.* **—2.** Gözlük takmış gibi görünen hayvan için kullanılır: *Gözlüklü yılan.*

GÖZLÜKLÜ ÇALIBÜLBÜLÜ a. Zool. Güney Avrupa, Kuzey Afrika, Balkan yarımadası ve Anadolu'da yaşayan ötücü-kuş. (Gözlerinin çevresindeki beyaz halkadan ötürü bu adla anılır. Yerli ve gezici kuştur. Dikenli, küçük ağaçlı dağ yamaçlarını sever. Böcekler ve meyve taneleriyle beslenir. Bil. a. *Sylvia conspicillata;* ötleğengiller familyası; uzunluğu 12-13 cm.)

GÖZLÜKLÜ SEMENDER a. İtalya ve Dalmaçya'da yaşayan, derisi donuk renkli, kuyruğu uzun, kuyruklu amfibi. ("Üç parmaklı semender" adıyla da bilinir. Bil. a. *Salamandrina terdigitata;* semendergiller familyası.)

GÖZLÜKLÜ VATOZ a. Sıcak, ılık ve oldukça serin denizlerde yaşayan kıkırdaklıbalık. (*Aynalı vatoz* adıyla da bilinen bu balığın yüzgeçlerinin tabanında sarı kenarlı, göze benzeyen mavi bir leke vardır. Etçildir: omurgasızları, dip balıklarını avlar. Bil. a. *Raja miratelus;* özkedibalığıgiller familyası; boyu 1 m'ye kadar.)

GÖZLÜKLÜ YILAN a. Güney-doğu Asya'da yaşayan, yılan oynatıcılarının en sık kullandığı kobra türü. (Gözlüklü yılanda boynun genişleme yeteneği bütün öbür kobra türlerinden fazladır. Zehri öldürücüdür. Erişkinlerinin boyu 1-1,5 m'dir. Karanlıkta çok iyi görür. Bil. a. *Naja naja.* Kobragiller familyası.) [Eşanl. HİNT KOBRASI.]

GÖZLÜKOTU a. Kenarı tırtıklı ya da parçalı, karşıt yapraklı, beyaz, sarı ya da firfiri kırmızı çiçekli küçük otsu bitki. (Homeopatide, çeşitli göz hastalıklarına karşı kullanılır. Bil. a. *Euphrasia officinalis;* sıracaotugiller familyası.)

GÖZLÜKSÜZ sıf. Gözlük takmamış olan.

◆ be. Gözlük takmadan: *Artık gözlüksüz hiçbir iş yapamıyorum.*

GÖZLÜKULE, İçel'in Tarsus ilçesinde höyük, Kilikia bölgesinin Orta Anadolu' dan çok Kuzey Suriye ve Mezopotamya ile sıkı ilişkiler içinde olduğunu göstermesi açısından önemlidir. İlk araştırmaların 1843'te ingiliz konsolosu Barker tarafından yapıldığı höyükte, daha sonra Hetty Goldman kazı yaptı (1934-1939, 1947-1949). Yenitaş döneminden başlayarak İslam dönemine değin sürekli yerleşimin bulunduğu Gözlükule'de yedi kültür katı saptandı. Yenitaş dönemine tarihlenen (yaklş. İ.Ö. 6000-5500) en alt katmanda mimarlık buluntularının azlığına karşılık, obsidyen gereçler çoktur, ayrıca ok ve mızrak uçları, koyu renkli, açkılı, tırnak bezemeli seramikler ele geçmiştir. Bakırtaş dönemi katmanındaysa (yaklş. İ.Ö. 5500-3000), üst üste ev döşemeleri, taş temelli, ocaklı evler ortaya çıkarılmıştır. Küp mezarların yanlarında seramikten ölü armağanları bulunmuştur. Seramikler Tel Halef ve Ubeyd etkisindedir. İlk, Orta ve Son Tunç çağ katmanlarında kentleşmenin ortaya çıktığı görülmektedir. Gözlükule bu dönemde beylik merkezi olarak B., Orta, G.-D. Anadolu ve K. Suriye ile sıkı ilişkiler içindedir. Başlangıçta bir yol boyunca dizili, dikdörtgen planlı, taş ve kerpiçten evler vardır. Kent geçirdiği yangından sonra testere dişli surlarla çevrilmiştir, Orta Tunç çağda değişik yönlere açılan evler mimarileriyle daha çok Orta Anadolu konut geleneğini yansıtır. Kazılarda ayrıca bronzdan silahlar ve gereçler, Suriye kökenli, kazıma tekniğinde geometrik bezemeli seramikler bulunmuştur. Hitit dönemine tarihlenen Son Tunç çağ II katmanında Boğazköy surlarına benzeyen, sandık duvar tekniğinde kuleli bir kale ortaya çıkarılmıştır. Kültepe sarayı'yla benzerlikler gösteren, büyük avlulu, çok odalı yapının ancak bir bölümü açılmıştır. Burada ele geçen küçük buluntular arasında Hitit kraliçesi Puduhepa'nın mührü ve toprak bağışıyla ilgili çiviyazılı bir belge özellikle önemlidir. Demir çağı buluntuları (fibulalar, skrabeler, pişmiş topraktan figürinler, vb.) Kıbrıs ve K. Suriye ile sıkı ilişkiler kurulduğunu göstermektedir. Kent güçlü bir surla çevrilmiş, ancak yapı tekniğinde gerileme olmuştur. Daha üst katmanlarda Hellenistik dönemden mozaik döşemeli bir yapı kalıntısı, Roma döneminden küçük buluntular (pişmiş topraktan kandiller, figürinler, vb.), İslam döneminden sikkeler ele geçmiştir. Gözlükule yapıtları Tarsus ve Adana müzelerinde sergilenmektedir. (→ Kayn.)

GÖZMERCEĞİ a. Anat. Gözün içinde, irisin arkasında, camsı cismin önünde bulunan saydam ve iki yanlı dışbükey mercek. (Gözmerceğinin eğriliğindeki değişiklikler gözün uyumunu sağlar. Saydamsızlaşması görmede azalmaya neden olur [katarakt].)

—Opt. Bileşik bir optik aletle, gözün önünde yer alan mercek ya da mercek sistemi. (Bk. *ansikl.* böl.) [Eşanl. OKÜLER.] || *Gözmerceği çemberi*, GÖZMERCEĞİ HALKA*sının eşanlamlısı.

—ANSİKL. Opt. En basit gözmerceği objektifin verdiği gerçek görüntü üzerine yöneltilen normal büyüteçtir. Ancak dürbünlerde ve mikroskoplarda bileşik gözmercekleri kullanılır; bileşik türlere, özellikle Ramsden'in *pozitif gözmerceği* ve Huygens'in *negatif gözmerceği* örnek verilebilir. Birincisi dışbükeylikleri birbirine bakan özdeş iki düzlem-dışbükey mercekten oluşur; ikincisinde de yine düzlem-dışbükey iki mercek kullanılır; ama her iki merceğin dışbükeylikleri ışığın geldiği yöne dönüktür. *Galilei gözmerceği*, basit bir çiftiçbükey mercek ya da ıraksak bir mercek sistemidir; bu sistem, birinci görüntü, gözmerceğinin ilerisinde, odağın yakınında oluşacak biçimde ışınların yolu üzerine yerleştirilir. Büyük alanlı çağdaş gözmercekleri alan sapınçlarını (astigmatlık, eğrilik, bozulma) azaltan karmaşık sistemlerdir.

GÖZNE, İçel'in merkez ilçesine bağlı bucak; 15 131 nüf. (1990); 9 köy. Merkezi *Gözne*, 7 655 nüf. (1990). Hayvancılık, yaylacılık. Gözne yaylası, yöre halkının yaz mevsimini geçirmek için kullandığı bir sayfiye yeri olma özelliğini de taşır.

GÖZÖLÇER a. Balıkç. Gergin bir ağın göz boyutlarını ölçme ve dolayısıyla yürürlükte olan yönetmeliklere uygun olup olmadığını saptama olanağı veren tahta ya da madenden yapılmış düz üçgen. (Yassı biçimli olan gözölçerin üzerindeki çizgiler ağ gözünün büyük çapını mm cinsinden verir.)

GÖZPENCERE a. Kimi zaman camlı bir çerçeve ya da bir ızgarayla kapatılan küçük yuvarlak açıt.

GÖZPINARI a. Anat. Gözün, buruna en yakın olan açısı. (Gözyaşı buradan akıyormuş gibi görünür.)

—Zool. Davarda ve geyikgillerde, gözün iç açısında bulunan öne ve aşağıya doğru eğik çökek.|| Erkek geyiklerde gözçukurunun önünde bulunan ve kokulu siyahımsı yağlı bir sıvı salgılayan bez. (Bu sıvının cinsel bir anlamı olabilir.) [Eşanl. GÖZ YUVARI BEZİ.]

GÖZSEL-SÖZEL sıf. Ruhbil. Yüksek sesle okumada, okuyucunun telaffuz ettiği söz ile gözünü diktiği yer arasındaki uzamsal ya da zamansal mesafe için kullanılır: *Gözsel-sözel sapma.*

GÖZSÜZ sıf. **1.** Gözü olmayan ya da görmeyen, kör. **—2.** Gözü olmayan masa, dolap vb. için kullanılır.

GÖZTAŞI a. Bakır* sülfatın halk arasındaki adı.

GÖZTEPE, İstanbul'un Anadolu yakasında, Kadıköy ilçesine bağlı semt; Erenköy, Çiftehavuzlar, Feneryolu ve Merdivenköy semtleriyle sınırlıdır.

Göztepe gençlik kulübü, türk spor kulübü. Altay spor kulübü'nde çıkan bir anlaşmazlık sonucu, bu kulübün futbol takımından ayrılan Muammer, Nadir, Nüzhet, Ahmet, Kenan, Ferit ve Nebil beyler tarafından İzmir'in Göztepe semtinde, sarı-kırmızı forma renkleriyle kuruldu (1925). Daha sonra İzmirspor ile birleşerek *Doğanspor* adını aldıysa da (1937) kısa süre sonra eski adına döndü.

Futbolda Avrupa Fuar şehirleri kupası, UEFA kupası ve Avrupa Kupa galipleri kupası'nda başarılı sonuçlar elde etti. Avrupa Fuar şehirleri kupası'nda yarı finale yükselen ilk türk futbol takımı oldu (1969). Türk milli futbol takımına birçok oyuncu verdi. Futbolda 5 kez İzmir amatör şampiyonluğunu, 1 kez Türkiye amatör futbol birinciliğini, 2 kez Türkiye, 1 kez Cumhurbaşkanlığı kupasını kazandı. Türkiye ikinci ligine düştü (1977). Bir yıl sonra yeniden Türkiye birinci ligine yükseldi (1978). Yine ikinci lige düştü (1980). 1981'de yükseldiği birinci ligden aynı yıl tekrar ikinci lige düştü. Günümüzde Türkiye ikinci futbol liginde oynuyor (1993).

GÖZÜKMEK gçz. f. Görünmek: *Ev bu-*

Göztepe
İstanbul

radan gözükmüyor. Bulutların arasından ay gözüktü. Rahat gözüküyor. Çoktandır gözükmüyorsun, nerelerdeydin? Karanlıkta ağaç bir insan gibi gözüküyordu.

GÖZYAŞARTICI sıf. Sil. Gözyaşı salgısına yol açan gaz ya da bunu içeren silah için kullanılır: *Gözyaşartıcı gaz, bomba.*

GÖZYAŞI a. **1.** Gözçukuru içindeki bazı bezlerce salgılanan ve gözyuvarını sürekli olarak ıslak tutan sıvı suyuk (fiziksel bir etken ya da şiddetli ruhsal bir tepki sonucu salgı artar ve dışarı akar). [Bk. *ansikl.* böl. Fizyol.] **—2.** *Gözyaşı dökmek,* ağlamak. || *Gözyaşlarını tutamamak,* ağlamasını engelleyememek.

—Anat. *Gözyaşı bezleri,* gözyaşlarını salgılayan bezler. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Gözyaşı kanalı,* BURUN-GÖZYAŞI KANALI'nın eşanlamlısı. || *Gözyaşı kanalcıkları,* gözyaşlarını gözyaşı kesesine ileten küçük kanallar. || *Gözyaşı kesesi,* gözyaşı kanalcıklarının birleştiği küçük hazne. || *Gözyaşı yolları,* gözyaşlarını gözden burun boşluklarına akıtan kanallar. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Hematol. *Gözyaşı şeklinde alyuvar,* DAKRİYOSİT'in eşanlamlısı.

—Zool. *Gözyaşı kemiği,* omurgalılarda gözçukurunun içyan çeperindeki küçük kemik.

—ANSİKL. Anat. • Gözyaşı bezleri. Gözçukurunun üst-dış açısı içinde, üst gözkapağının dış kısmının altında bulunur. Kanalları, konjonktivanın üst çıkmazı içine açılır.

• Gözyaşı yolları. Gözyaşı, gözü ıslattıktan sonra iç açıdaki iki küçük delik (üst ve alt gözyaşı delikleri) yoluyla gözden boşaltılır; delikler iki kanalcıkla devam eder (çıkış deliği gözkapaklarının iç açısında serbest kenarda bulunur), kanalcıklar gözyaşı kesesi denilen küçük bir cepte birleşir. Gözyaşı kesesi gözçukurunun alt-iç açısında göz-burun kanalı ile burun boşluklarına açılır. Normalde, gözyaşı sürekli olarak bu yoldan dışarı akıtılır.

—Ed. Divan edebiyatında âşığın ağlamaktan gözlerinin kan çanağına döndüğü, gözyaşı yerine kan akıttığı anlatılır: *Gözünden döktü yere şol kadar kan / Ki yağdı sanasın la'li Bedehşan* (Gözünden yere o kadar çok kan döktü ki, sanki Bedehşan'dan gelme değerli taşlar yağıyor sanırdın) [Şeyhoğlu]. Kanlı gözyaşı renk yönünden mercana benzetilir. Gözyaşıyla birlikte kan akıtıldığından ten sararır, safrana döner: *Ciğerden yüzü gark olmuş-du kana / Ki döndü lale rengi zâferana* (Yüzü ciğer kanıyla dolunca lale renkli teni safran rengine döndü) [Mehmet]. Bu durumda âşık kendini maddeden arıtmaktadır. Âşığın döktüğü gözyaşının yerküreyi taşıyan öküzü ıslatacağı, Nil nehrini taşıracağı, tufana yol açacağı anlatılır. Dökülen gözyaşları inciye benzetilir. Badem ya da nergis olarak nitelenen gözlerden yanaklara ve dudağa akan yaşlar, nergislerin lale ve güle; bademlerin şekere su dökmesi ya da nergisin gül ve laleye inci serpmesi şeklinde tanımlanır. Üzüntüden bükülen boy yaya, yere dökülen gözyaşı ise bu yayın kirişine benzetilir.

—Fizyol. Gözyaşı, gözyaşı bezlerince sürekli olarak salgılanır; gözyaşı suyuksu alkali bir sıvıdır, içinde ‰ 14 oranında sodyum klorür bulunur; tuzlu tadı bundan ileri gelir. Gözyaşı göz konjonktivasını her zaman ıslak tutar, gözyaşı olmazsa konjonktiva saydamlığını kaybeder. Çevre ve merkez sinir sisteminden gelen uyartılar gözyaşı salgısını ayarlar. Çevresel uyartılar, gözde yabancı bir maddenin bulunmasından, yakıcı maddelerin etkisinden, konjonktiva, kornea ve gözkapağı lezyonlarından, merkezi uyartılar ya retinanın irkilmesinden ya da ruhsal bir uyarıdan (ağrı, üzüntü, sevinç) ileri gelir.

—Patol. Gözyaşı bezinin hastalıkları, iltihaplar *(dakriyoadenit),* tümörler ve yozlaşmalardır. Gözyaşı deliklerinin ve boşaltma kanallarının tıkanması göz sulanmasına neden olur. Gözyaşı kesesinin iltihaplanması *(dakriyosistit)* akut ya da süreğen olur. Kesenin büyümesi bir *gözyaşı uru* doğurur, onun iltihaplanıp dışa açılmasıyla da bir *gözyaşı fistülü* oluşabilir.

GÖZYAŞI a. İki ya da çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *coix;* buğdaygiller familyası.) [Bir türü *(Coix lacryma Jobi)* ılıman ülkelerde, meyvelerinin güzelliğinden dolayı süs bitkisi olarak yetiştirilir. Öteki türleri, tüm sıcak bölgelerde yetişir.]

GÖZYUVASI a. GÖZÇUKURU'nun eşanlamlısı.

—Opt. Bir dürbün ya da mikroskop tüpünün, gözmerceğini taşıyan ve gözün konumunu belirleyen ucu.

G. P. T. Biyokim. GLUTAMAT - PİRUVAT-TRANSAMİNAZ'ın kısaltması.

GPU (rusça *Gosudarstvennoye Politiçeskoye Upravleniye*). Eski SSCB'de devletin güvenliğinden sorumlu siyasal yönetim birimi. 1922'de kuruldu. Olağanüstü komisyon'un (Çeka) yerine geçti; 1923'te tüm SSCB'ye yaygınlaştırıldı ve OGPU (Birleşik siyasal devlet yönetimi) adını aldı. Halk düşmanlarını ve antisovyetik örgütleri tasfiyeyle görevli olan kurum, Stalin'in 1929'da başlattığı ekonomik devrimde önemli rol oynadı: sabotajcıları, kulakları, ruhban ve eski entelijansiya sınıfının üyelerini, Gulag yönetimindeki kamplara gönderdi. GPU, parti üyeleri arasındaki uyuşmazlıklara da müdahale etti, böylece eskiden Çeka'nın sahip olduğundan çok daha büyük bir güce ulaştı. 1934'te yeniden düzenlendi ve İçişleri halk komiserliği'ne (NKVD) bağlandı.

gr, açı birimi *grad*'ın simgesi.

GRAAF (Reinier DE) → DE GRAAF.

GRAAFF (VAN DE) → VAN DE GRAAFF.

GRAAF REINET, Güney Afrika'da (Cape ili) kent, Karroo'da; 22 000 nüf. 1786'da kurulan kent hayvancılık bölgesi merkezidir. Mobilya.

Graal ya da **Aziz Graal** (*yemek* ani. eski fr. sözc.), Ortaçağ inanışına göre, İsa'nın tilmizleriyle birlikte yediği Son yemek'te kullandığı ve Yusuf'un, yüzbaşının mızrak darbesiyle peygamberin bedeninde açtığı yaradan akan kanı topladığı kap. XII. ve XIII. yy.'larda yazılan bir dizi şövalye romanı, Graal'in aranmasına ilişkin serüvenlere yol açtı. Bu temayı ilk kullanan şair, 1182'ye doğru, 9 000 dizelik *Perceval ou la Conte du Graal* adlı yapıtı kaleme alan Chrétilen de Troyes idi. Dört şair tarafından sürdürülen bu yapıtın tümü 63 bin dizeye ulaştı. 1183-1199 arasında Robert de Boron'un bu efsaneyi ele alan yapıtı, birçok nesir romana esin kaynağı oldu. Richard Wagner'in *Parsifal*'ini esinleyen yapıtsa Wolfram von Eschenbach'ın (XIII. yy. başı) yazdığı almanca versiyondur.

GRABAR (İgor Emanuiloviç), rus ressam (Budapeşte 1871 - Moskova 1960). İzlenimci üslupla manzaralar (Tretyakov galerisi) ve Ekim devrimi'nden sonra, portre çalışmaları yaptı, özellikle sanat tarihçisi olarak tanındı. *İstoriya Ruskoyo İskus tava* (Rus sanat tarihi) [1909-1916]; V. A. Serov (1914) ve ustası Repin (1937) üzerine monografiler.

GRABAR (André), rus aşıllı, fransız sanat tarihçisi (Kiev 1896). École des hautes études (1937) ve Collège de France'ta (1946) profesörlük yaptı ve burada erkenhıristiyanlık ve bizans arkeolojisi kürsüsünü yönetti. Antikçağ'ın sonu ve Ortaçağ uygarlığı ve sanatı üzerine birçok yapıtı vardır: *l'Empereur dans l'art byzantin* (Bizans sanatında imparator) [1936], Martyrium (1947), *l'Iconoclasme dans l'art byzantin* (Bizans sanatında ikonakırıcılığı) [1958], *l'Âge d'or de Justinien* (İustinianos'un altın çağı) [1966]. *Cahiers archéologiques*'in kurucusudur.

GRABAR (Pierre), rus asıllı fransız immünolojist (Kiev 1898). A. Grabar'ın kardeşi. Meslek yaşamının tümünü Fransa'da geçirdi. Pasteur enstitüsü'nde profesörlük ve Villejuif kanser araştırmaları ulusal enstitüsü müdürlüğü yaptı. Proteinlerin bağışıklık kimyası üstünde çalıştı. 1953'te immünoelektroforezle inceleme ilkesini tanımladı. Bu uygulamalar medikal analiz alanında büyük bir yaygınlık kazandı. X ışınlarına maruz kalmış ya da kanserli hayvanların kan serumları üstünde incelemeler yaptı ve bunlarda bir sürü anormal protein buldu. Fransa'da bağışıklık biliminin kurucusu olarak kabul edilir.

GRABBE (Christian Dietrich), alman yazar (Detmold 1801 - *ay. y.* 1836). En büyük amacı alman tiyatrosuna Shakespeare'inkilerle boy ölçüşecek tarihsel oyunlar vermekti. Tasarladığı Hohenstaufen'lerin tarihini konu alan altı yedi oyundan yalnızca ikisini yazabildi (*Kayser Friedrich Barbarossa,* 1829; *Kayser Heinrich IV,* 1830). Güzel kalabalık sahnelerin yer aldığı ve şairin isyan duygusundan kaynaklanan lirik bir güçle dolu bu yapıtların sahnelenmesi olanaksızdır. Bir yandan yüceliğe, öte yandan hiçliğe tutkun bu romantizm, yazarın, Goethe ve Mozart'ı bile aşmak istediği en önemli yapıtı *Don Juan und Faust*'ta (1829) da görülür.

GRABEN a. (alm. sözc.). Yerbil. ÇÖKMEÇUKUR'U'nun eşanlamlısı.

GRABER (Pierre), isviçreli siyaset adamı (La Chaux-de-Fonds 1908). 1969'da Federal meclis'e girdi; 1970'te siyasal bölümün başına getirildi. 1975 yılı için Konfederasyon başkanlığına seçildi (aralık 1974).

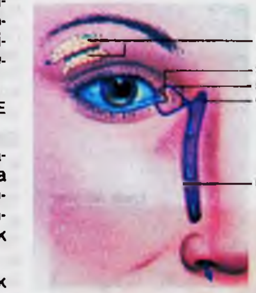
GRABMANN (Martin), alman katolik tanrıbilimci (Winterzhofen, Bavyera, 1875 - Eichstätt 1949). Çok başarılı bir ortaçağ skolastiği ve gizemciliği tarihçisiydi; aziz Thomas Aquinus'u yalnız bir düşünür olarak görmediğinden çağına oturtmak istedi, bu amaçla onun düşüncesi üzerine önemli çalışmalar yaptı. Başlıca yapıtları şunlardır: *Die Geschichte der scholastischen Methode* (Skolastik yöntemin tarihi) [1909-1911, 2 c]; *Geschichte der Katholischen Theologie seit dem Ausgang der väterzeit* (Patristik dönem sonundan günümüze katolik tanrıbilim tarihi) [1933].

GRABNER (Hermann), avusturyalı besteci ve müzik kuramcısı (Graz 1886 - Bolzano 1969). Strasbourg, Mannheim, Heidelberg, Leipzig ve Berlin'de ders verdi. Viyola çalardı. Bir opera (*Die Richterin,* 1930), senfonik yapıtlar *(Sinfonische Tänze)*, bir concerto grosso, bir org konçertosu, bir *Requiem*, yaylılar için üç dörtlü besteledi. Reger ve eksenlilik (tonalite), üzerine araştırmalar armoni ve füg üzerine incelemeler yayımladı.

GRABOVSKİY (Pavel Arseniyeviç), ukraynalı şair (Puşkarnoye, Harkov yakının-

gözyaşı bezleri ve yolları

1. Gözyaşı bezleri;
2. Etçik;
3. Gözyaşı kanalcıkları;
4. Gözyaşı kesesi;
5. Göz-burun kanalı.

B. N., Paris

"kutsal Graal Yuvarlak masa şövalyelerine nasıl göründü" Gaultier Moap'a ithaf edilen bir XV. yy. elyazmasından minyatür
Bibliothèque nationale, Paris

da, 1864 - Tobolsk 1902). Demokrat ve marxçılığa yakın siyasal görüşleri benimsedi. Şiirlerinde savaş arkadaşlarını yüceltti, çalışanların ve sürgün yaşamının acılarını dile getirdi. (*Prolisok*, 1894; *Kobza*, 1898).

GRABSKİ (Stanisław), polonyalı siyaset adamı (Borów 1871 - Varşova 1949). Lvov Üniversitesi'nde ekonomi profesörü oldu (1910). Ulusçu demokrat parti'ye, sonra Paris'teki Polonya Ulusal komitesi'ne (1917 -1919) üye seçildi ve bu komiteyi Piłsudski yanında temsil etti. Polonya adına, SSCB ile Riga antlaşması'nı imzaladı (mart 1921). Eğitim ve din işleri bakanlığına getirildi (1923-1925 ve 1926). Vatikan ile konkordato görüşmelerini yürüttü (1924-25). Savaştan önce Köylü partisi'ne yaklaştı ve Doğu Galiçya'daki Polonyalılar'ın kökenini araştırmak üzere bir dernek kurdu. İkinci Dünya savaşı sırasında Sovyetler tarafından hapsedildi (1939-1941). Serbest bırakıldıktan sonra, Londra'daki Polonya Ulusal konseyi başkanı oldu (1942-1944). Polonya'ya döndü, Stalin ile yapılan ve Varşova ulusal birlik hükümetinin kurulmasıyla sonuçlanan görüşmelere katıldı (haziran 1945). 1946'da Varşova Üniversitesi'nde profesörlüğe atandı.

GRABSKİ (Władysław), polonyalı iktisatçı ve siyaset adamı (Borów 1874 - Varşova 1938). Stanislaw Grabski'nin kardeşi. 1905'ten 1912'ye kadar rus duması üyesi, 1919'da Barış konferansı delegesi, 1920'de bolşevik istilası sırasında başbakan oldu. 1923-1925 arasında başbakanlıkla maliye bakanlığını birlikte yürüttü; Polonya ekonomisini düzeltti, yeni sanayi alanları açtı, pazarlar bulmaya çalıştı ve Gdynia limanını yaptırdı. Polonya bankası'nı kurup złoty'yi çıkararak maliyeyi düzeltti.

Gracanica manastırı, Kosova'da, Priştine yakınında manastır. Kubbesi geleneksel bizans freskleriyle kaplı kilisesi (XIV. yy.) ünlüdür.

GRACCHUS (Tiberius Sempronius), romalı general (öl. Lucania'da, İ.Ö. 212). Diktatör M. Junius Pera döneminde süvari komutanı, 215'te konsül oldu. Campanialılar'ı yendi, Capua'da Annibal tarafından kuşatıldı, Hannon'u yendi (214) köle lejyonlarının yardımıyla Benevento'yu kurtardı, lejyonu oluşturan kölelere özgürlük verdi. 213'te yeniden konsül seçildi, pusuya düşürülerek öldürüldü.

GRACCHUS (Tiberius Sempronius), romalı general (İ.Ö. 220'ye doğr. - 153). Gracchuslar'ın babası. 187'ye doğru tribunus oldu, Scipio Africanus'u savundu ve onun kızı Cornelia ile evlendi. 180-179'da İspanya'da praetor, 180-179'da Citerior oldu; Keltiberler ülkesinde barışı sağladı ve insancıl yönetimiyle halkın sevgisini kazandı. 178'de Sardlar'ın ayaklanmasını bastırdı, 177'den 163'e kadar konsüllük yaptı.

GRACCHUS (Tiberius Sempronius), pleb tribunusu (Roma İ.Ö. 162 - *ay. y.* İ.Ö. 133), Gracchuslar'ın ilki. 10 yaşında augur, 17 yaşında askeri tribunus oldu, askerlik kariyeri İspanya'daki quaestorluğu sırasında, roma ordusunun Numantialılar'a teslim olmasıyla son buldu. Bunun üzerine, siyasete atıldı ve Etruria kırsal bölgesinin terk edilmişliğinden etkilenerek toprak reformlarına ilgi duydu. Roma geleneklerine bağlı olan Tiberius, Roma'nın ancak toprak sahipleri tarafından korunabileceğine inanıyordu. Pleb tribunusu seçildi (134), küçük mülkiyeti yeniden kurarak bir orta sınıf yaratmaya çalıştı; her yurttaşın *"ager* publicus"*'tan yararlanma hakkını sınırlandıran eski yasaları yumuşatarak, bu hakkı yeniden tanıyan bir toprak yasası önerdi. Ancak, soylular, zamanla kalıtımsal bir nitelik kazanmış ve kendilerine göre meşru bir hak olan bu kullanımın değiştirilmesiyle büyük bir haksızlığa uğradıklarına inanıyorlardı. Tiberius'a karşı meslektaşı halk tribunusu Octavius'u kullandılar; Octavius, *"intercessio la rogatio Sempronia"*'yı veto etti (133 ilkbaharı). Bu direnmeler karşısında kendini siyasi bir devrim yapmak zorunda hisseden Tiberius geleneklere aykırı iki iş yaptı: Octavius'a halkın zoru ile işten el çektirdi ve kendisinin yeniden tribunusluğa seçilmesini istedi. Toprak yasası oylanıp kabul edildi. Kayınpederi Appius Claudius Pulcher ya da konsül Mucius Scaevola gibi ılımlı soylular kendisini desteklemekten kaçındılar, plebler ise yalnız bıraktılar. Bir ayaklanma sırasında, Tiberius 300 taraftarıyla birlikte katledildi ve cesedi Tevere'ye atıldı (133 yazı). Soyluların ılımlı bölümü ile Tiberius arasındaki ittifak bir yanlış anlaşmaya dayanmıştı: ılımlılar, toprak reformunu işlerine geldiği için kabul etmişlerdi, oysa Tiberius yunanlı hocaları Cumaeli Blossios ve Midillili Diophanes'ten aldığı eğitimin etkisiyle, İ.Ö. V. yy.'ın Atina toplumunu örnek alarak, kendi kafasına göre, bilinçsiz bir biçimde yeni düzenlemelere kalkışmıştı.

GRACCHUS (Caius Sempronius), halk tribunusu (Roma İ.Ö. 154 - *ay. y.* İ.Ö. 121), kardeşi Tiberius Gracchus'tan daha iyi bir hatipti, onun öldürülmesinin öcünü almak istedi. Soylular sınıfına karşı çeşitli grupların çıkarlarını birleştiren bir programla köklü bir reform yapmaya kalkıştı. Cumhuriyetin içinde bulunduğu iktisadi ve toplumsal bunalımı, ticareti geliştirerek ve Akdeniz kıyılarında devletin varlığını sağlamlaştırarak çözmeye çalıştı. 125'te bir yasa, tribunusluğa *iteratio* iznini verdi. Caius 124'te kendini tribunus seçtirtti. Kardeşinin önerdiği yasa uyarınca tarım triumviri oldu, *ager* publicus*'un dağlık ve uzak bölgelerindeki arazileri bölüştürme işine hız verdi (123-121), böylece Campania, Taranto, Kartaca ve Korinthos gibi verimli bölgelerin soyluların eline geçmesine yardım etti. Tahsisatların değerini artırarak orta halli bir köylü sınıfı yaratmaya çalıştı. Çıkardığı bir tahıl yasasıyla proletaryaya her ay, buğdayın günlük rayicine tekabül eden fiyatla bir ölçek tohum satın alma imkânını verdi. Desteğini kazanmak istediği şövalyeleri, Roma'nın yeni fethettiği Asya eyaletlerinden alınan dime vergisinden faydalandırdı, jürilere girmelerini sağlayarak onlara adli güvenceler verdi ve tiyatroda özel yerler ayırarak saygınlıklarını pekiştirdi. Triumvirlik görevinin ve bu yasama faaliyetlerinin yanı sıra, yeniden tribunus seçildiği 123'ün sonundan 122'nin başına kadar, pazarları, ambarları ve yolları düzenlemeye çalıştı. Caius son olarak, bu yeni yasaların sağladığı avantajlardan yararlanamayan ve *"lex Sempronia"* gereğince mülklerin ellerinden alınması tehlikesiyle karşı karşıya kalan müttefiklerin isteklerini yerine getirmeye karar verdi. Mayıs 122'de, Latinler'e Roma sitesi hakkının verilmesini, tüm diğer müttefiklere de yerleşik Latinler statüsünün uygulanmasını önerdi. Fakat, soylular, imtiyazlarını paylaşmak istemeyen halk (pleb) sınıfını kışkırttılar. Caius'a karşı, demogojik vaatlerle mücadele eden meslektaşı tribunus Drusus ile, Caius'un koloni kurmak girişiminin tanrıların lanetine yol açabilecek dindışı bir iş olduğunu ileri süren tarım triumviri C. Papirius Carbo'yu kullandılar. Caius halkın sevgisini kaybetti ve üçüncü kez adaylığını koyduğu tribunusluğa seçilemedi. Kartaca kolonisinin ortadan kaldırılması konusundaki tartışmalar sırasında bir ayaklanma patlak verdi. Senato, ilk kez olarak, bir *"senatus consultum ultimum"*'ile hâkimlere sınırsız yetki verdi ve tüm kişisel güvenceleri askıya aldı. Şövalyeler Caius'u terk ettiler ve Aventinus'da toplanan Caius'un taraftarları ile konsül L. Opimius'un askeri birlikleri arasında bir savaş başladı. Caius ile birlikte üç bin yurttaş öldü (121) ve Gracchus yasaları bir bir yürürlükten kaldırıldı.

GRACCHUSLAR, Tiberius ve Caius Sempronius Gracchus* kardeşlere ve anneleri Scipio Africanus'un kızı Cornelia'ya verilen ortak ad.

GRACE a. (ing. sözc.). Tar. Bir zamanlar İngiltere kralına *(the King's Grace)*, günümüzde düklere ve başpiskoposlara verilen unvan.

Grace Arthur beceri ölçeği. Ruhbil. Özneden bazı nesneler kullanmayı gerektiren sorunları çözmesi istenen karma nitelikte uygulamalı zekâ ölçeği. (Bu sınamada beş alt-test yer alır. Sağır ya da dilsel güçlükler gösteren öznelerin incelenmesinde kullanılabilir.)

GRÂCE-HOLLOGNE, Belçika'da komün (Liège ili), Liège'in batı banliyösünde; 22 000 nüf. (1992).

GRACİÁN Y MORALES (Baltasar), ispanyol yazar (Belmonte, Calatayud yakınında, 1601 - Tarazona 1658). 1619'da cizvit tarikatına girdi, Huesca koleji'nde ders verdi, vaiz olarak büyük ün kazandı. Kardeşi Lorenzo Gracián'ın adıyla yayımladığı yapıtlar, üstleri tarafından çeşitli cezalara çarptırılmasına yol açtı. Yaşamının sonlarında Tarazona'da oturması bir tür sürgün niteliğindeydi. Başyapıtı *Agudeza y Arte del İngenio* (1642-1648), XVII. yy. sonuna kadar edebiyat dünyasının ve seçkin çevrenin temel yapıtı oldu. Yazar bu yapıtında Góngora'dan esinlenerek culteranismo*'nun etkisi daha sonra fransız özentisinde de duyulacak olan edebi estetiğini belirledi ve conceptismo* üzerine önemli bilgiler verdi. Gracián aynı zamanda *El Heroe* (1637), *Oráculo manual* (1647), *El Criticón* (1651-1657) adlı yapıtlarında yapay üslubun ardında ciddi bir ahlakçı ve derin bir düşünür olduğunu göstermiştir.

GRACİAS, Batı Honduras'ta kent, Lempira yönetim bölgesinin merkezi; 2 500 nüf. 1915'te bir depremde yıkıldı.

GRACİAS A DİOS burnu, Antiller denizi'nde burun, Honduras ile Nikaragua sınırında. Río Coco'nun ağzı tarafından oluşturulur. 1502'de Kolomb bu burnu buldu. Honduras'ın bir yönetim bölgesine de (16 630 km²; 34 159 nüf. [1988], merkezi *Brus Laguna*) bu ad verilir.

GRACİLARİA a. Bir çeşit agar-agar elde edilen kırmızı suyosunu.

GRACİLARİA a. Parlak, çok renkli küçük (uzunluğu 2-3 mm) güve. (Leylakgüvesi'nin [*Gracilaria syringella*] tırtılı, kurtbağrı ve leylak yapraklarını hem büker hem kemirir; *G. Juglandella* cevize zarar verir; başka türleriyse kavakağacının, huşağacının, vb. üzerinde yaşar *Gracilariidae* familyasının örnek tipi.

GRACİLİA MİNUTA a. Kahverengimsi uzunca bedeni (5 mm), ipeksi gri renkli tüylerle kaplı küçük tekeböceği. (Larvası sorgun dalından sepetleri ve büyük fıçıların çemberlerini kemirir; tekeböceğigiller familyası.)

GRACİOSA, Portekiz'e bağlı Asor takımadalarının kuzey bölümünde ada; 60 km²; 10 000 nüf. Merkezi *Santa Cruz*. Hayvancılık. Bağ ve tahıl yetiştiriciliği.

GRACİOSO a. (isp. sözc.; lat. *gratiosus*, zarif'ten). Tiyat. İspanyol komedisinde soytarı. İspanyol edebiyatında çok eskiden beri bilinen bu tip XVII. yy.'a kadar varlığını sürdürdü. XVI. yy.'ın başında Torres Naharro ana entrikaya gracioso ile hizmetçi kız arasında geçecek ikinci bir entrika daha katmayı düşündü. Daha sonra, Lope de Vega, eski tiyatronun bu bön kişisini şen ve eğlenceli bir tipe dönüştürdü.

GRACİOSO be. Müz. GRAZİOSO'nun diğer biçimi.

Louis Monnier

Julien Gracq (1980'de)

■ **GRACQ** (Louis POİRİER, **Julien** —denir), fransız yazar (Saint-Florent-le-Vieil, Maine-et-Loire, 1910). André Breton'un başlattığı harekete katılmaktan kaçınmakla birlikte, bütün yapıtlarında gerçeküstücülüğün etkisinde kaldı. 1951'de *le Rivage des*

Syrtes adlı romanına verilen Goncourt ödülü'nü reddetti. Düzyazı şiirler (*Liberté grande*, 1947), oyunlar (*le Roi-Pêcheur*, 1949) ve romanlar (*Au château d'Argol*, 1938; *Un beau ténébreux*, 1945; *Un balcon en forêt*, 1958; *les Eaux étroites*, 1976; *En lisant, En ecrivant*, 1981; *Autour des Sept Collines*, 1988) yazdı.

GRAD a. (fr. *grade*; lat, *gradus*'tan). Geom. Dönemi 400 olan pozitif faz. (Kısalt. GR.)
—Ölçbil. Çember uzunluğunun 1/400'üne eşit çember yayı birimi. ‖ Çember üzerinde 1 gradlık bir yayı gören merkez açıya eşdeğer açı birimi (simgesi gr). [Grad dik açının yüzde biri, yani 9/10 dereceye ya da $\frac{\pi}{200}$ radyana eşittir.]

grad. Mat. çözlm. GRADYAN'ın kısaltması.

GRAD (Hayim), yiddiş yazar (Vilna 1920). Genç Vilna edebiyatçılar topluluğu'na üye oldu, İkinci Dünya savaşı sırasında SSCB'ye sığındı ve savaş sonunda, aralarında karısıyla annesinin de bulunduğu kamp kurbanlarının acılarını, geride kalanların durumunu anlatan bir dizi şiir kitabı yayımladı (*Doyres*, 1945; *Pleytim*, 1947; *Şayn fun Farloşene Ştern*, 1950). Bir süre Polonya'da ve Paris'te kaldıktan sonra New York'a yerleşerek gazeteciliğe başladı. Talmud öğrencilerinin (*Tsemah Atlas*, 1967-68) ve iki savaş arasında leh yahudilerinin (*Der Şulhoyf*, 1958) günlük yaşamlarını ayrıntılı bir biçimde ve sevgiyle canlandıran tek yazardır. Annesi, gerek şiirlerinin, gerekse düzyazılarının baş kişilerinden biriydi (*Der Mames Tsavoe*, 1949; *Der Mames Şabosim*, 1955).

GRADASYON a. (fr. *gradation*). Foto. Duyarlı katmanın düzgün olarak yansıtabileceği en büyük ışıklamayla en küçük ışıklama arasındaki oran. (Gerekli gradasyon duyarlıkölçümleriyle belirlenir.)

GRADENİGO, venedikli aile. Başlıca üyeleri: BARTOLOMEO (Venedik 1263 - ay. y. 1342), doge (1339-1342); —PİETRO (Venedik 1251 - ay. y. 1311), doge (1289 -1311). Büyük meclis üyeliğini birkaç soylu ailenin tekeline verdi, 1310'da Tiepolo komplosu dolayısıyla Onlar mahkemesi'ni kurdurdu; —GIOVANNİ (Venedik 1285 - ay. y. 1356), doge (1355-56). Marino Faliero'nun komplosunu bastırdı.

GRADENWİTZ (Peter Emanuel), israil yurttaşlığına geçmiş alman müzikbilimci (Berlin 1910). Berlin'de ve Freiburg im Breisgau'da öğrenim gördükten sonra 1936'da Tel-Aviv'e yerleşti. Burada, Uluslararası çağdaş müzik derneği'nin İsrail şubesini kurdu. İsraeli Music Publications adlı yayınevini yönetti. 1966'da Tel-Aviv Üniversitesi'nin Müzikbilim enstitüsü'nde ders vermeye başladı. Çalışmalarını Johann Stamitz (1936-1978), İsrail müziği ve Schönberg üzerinde yoğunlaştırdı.

GRADİN ya da **GIRADİN** a. (ital. *gradino*). Denizc. *Gradin halatı*, yelkenleri sağlamlaştırmak ve hisa edilirken yırtılmalarını önlemek için yelken kenarlarına dikilen halat. ‖ *Gradin halatı donatmak*, gradin halatını bir yelken üzerine, halat kolları arasından iğne geçirerek dikmek. (Eşanl. GRADİN HALATI DİKMEK.) ‖ *Gradin yakası*, bir yelkenin, teknenin kıç tarafına bakan kenar yakası. ‖ *Tente gradin halatı*, bir tenteyi sağlamlaştırmak için kenarlarına dikilen halat.

GRADİVUS, tanrı Mars'ın takma adı. *Mars Gradivus*, savaşa giden tanrıdır.

GRADO a. (ital. *grado*). Bir şeyin değeri, derecesi, ölçüsü: *Gradosu kişiden kişiye değişen tutarsızlıklar.*

GRADO, İtalya'da sayfiye yeri ve balıkçılık limanı, Friuli-Venezia Giulia'da (Gorizia ili), Adriya denizi kıyısında, denizkulağıyla deniz arasındaki bir adada; 10 000 nüf. Konservecilik.
—Tar. 452'de Hunlar'dan, 568'de de Lombardlar'dan kaçan Aquileialılar Grado'ya sığındı. 606'da seçilen iki rakip patrikten biri Aquileia'da, öbürü Grado'da oturuyordu. 716'ya doğru topraklar paylaşıldı; kıyı ve İstria piskoposluklarını kapsayan Grado patrikliği Bizans etkisinde kaldı. X. yy.'da Aquileia patrikliği imparatorluk derebeyliklerine katılırken, Grado Roma'ya bağlandı 1451'de patriklik Venedik'e nakledildi.
—Güz. sant. Piskoposluk yapıları 568'den başlayarak yeniden yapıldı. Yapı topluluğu sonradan değiştirilen ve onarılanlar dahil şu bölümlerden oluşur: mozaikle bezenmiş döşemesiyle 579'da kutsanmış olan S. Eufemia bazilikası; çıkıntılı absidasıyla sekizgen vaftizhane; küçük S. Maria delle Grazie bazilikası.

GRADYAN a. (fr. *gradient*; lat. *gradus*'tan). Meteorolojik bir öğenin uzaklığa bağlı olarak değişme oranı. (Düşey doğrultudaki sıcaklık gradyanı [*termik gradyan*] 100 m'de °C cinsinden ifade edilir. [örn. adiyabatik* gradyan]. Yatay doğrultudaki *basınç gradyanı* 100 km'de milibar olarak ya da coğrafi dereceyle [111 km] ifade edilir.)
—Biyol. Bir canlı varlıktaki fizyolojik ya da kimyasal bir büyüklüğün, kademeli bir alanda, özellikle seçkin bir eksen boyunca (bunun uçlarına *kutup* denir) sürekli değişme ölçüsü. (Bu dar anlamda gradyan kutupsallığının ürünüdür.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Ger. day. *Gerilme gradyanı*, bir gerilmenin belli bir doğrultu boyunca değişimi. (Dış etkiler katı bir cisimde açılan bir deliğin oluşturduğu köşe noktası çevresinde büyük gerilme gradyanına yol açar.)
—Mat. çözlm. *Bir f fonksiyonunun gradyanı*, 3 boyutlu bir E Eukleides uzayının bir A açığından E içine tanımlı olan ve *(x, y, z)* koordinatlı *m* noktasına aşağıdaki bağıntıyı eşlik ettiren fonksiyon:

$$\mathrm{grad}\ f(m) = \frac{\partial f(m)}{\partial x}\cdot i + \frac{\partial f(m)}{\partial y}\cdot j + \frac{\partial f(m)}{\partial z}\cdot k;$$

bu bağıntıda *f*, A dan ℝ içine sürekli bir uygulama ve (*i, j, k*) E nin dikdüzgülü bir tabanıdır. (Bu fonksiyon A dan E içine süreklidir. Ayrıca $\overset{\frown}{m_0m_1}$ A nın bir yayı ise şu bağıntı elde edilir:

$$\int_{m_0m_1} \mathrm{grad}\ f(m)\cdot dm = f(m_1) - f(m_0);$$

bir gradyanın kapalı bir yay boyunca dolanımı sıfırdır.)
—ANSİKL. Biyol. Fizyolojik gradyanlar kuramı omurgasız hayvanlardaki (hidralar, planaryalar, halkalısolucanlar, nemertesler) yenilenme (rejenerasyon) olgusuna dayanır. Planaryadan koparılan bir parça yenilenme sırasında öyle bir doğrultu alır ki, bir ön bölge bir,yana, bir art bölge öte yana doğru gelişir. Bu gelişme baş-kuyruk ekseninin çeşitli yerlerinde, tıpkı kopup ayrıldığı bütündeki fizyolojik nitelikleri sağlayacak ardışık bir kutuplaşma gösterir. Örneğin solunum etkinliği baş bölgesinde en yüksek derecedeyken ön bölgeden art bölgeye doğru gidildikçe düzenli olarak azalır. Embriyolojik *morfogenez alanları* görülür; bu alanlarda herhangi bir tipteki farklılaşma, embriyonun özel bir noktasına (denizkestanesi yumurtasında *hayvansal kutup* ve *vejetatif kutup*) yaklaşıldıkça bir başka tiptekine üstün gelir.
Amfibyum yumurtası iki gradyanlıdır: vitellin plakacıklarıyla ilgili vitellin gradyanı ve ribonükleik tanecikler gradyanı; bunlar hayvansal kutuptan vejetal kutba doğru kademeli olarak yer alırlar. Bitkilerde de gradyanlar vardır: fizyolojik, fiziko-şimik, oksetik (büyümeye ilişkin), dokusal, anatomik ve morfolojik. Çoğunlukla gradyanlar boylamasınadır ve bitkinin ekseni boyunca yerleşir. Bazıları enlemesinedir ve organlara dikey olarak yer alır.

GRAEBE (Carl), alman kimyacı (Frankfurt am Main 1841 - ay. y. 1927). Königsberg'de profesördü, 1878'de Cenevre Üniversitesi'nde görev aldı. Antrasenin yapısını aydınlattı, ama özellikle 1868'de Liebermann ile birlikte alizarin bireşimini gerçekleştirme nedeniyle ün kazandı.

GRAEBNER (Fritz R.), alman antropolog (Berlin 1877 - ay. y. 1934). Wilhelm Schmidt ile birlikte alman yayılmacı okulunu kurdu, bu okulun temel kavramlarını belirledi. Kültürel olgular arasındaki benzerlikleri uygarlıklar arasındaki ilişkilerle açıkladı, ayrıca kültür çemberi (alm. *Kulturkreis* [1905]) kavramını tanımladı. Özellikle Okyanusya, Afrika ve Amerika topluluklarını inceledi. Yapıtları: *Methode der Ethnologie* (Etnoloji yöntemi) [1911], *Das Weltbild der Primitiven* (Primitiflerin resimleri) [1924].

GRAELLSİA a. Büyük ve güzel kelebek cinsi. (Bir beneği bulunan kanatları yeşil -mavi renklidir ve alt kesimleri kuyruk biçimini almıştır; tırtılı sarıçam üstünde yaşar. Aşırı avlanma yüzünden sayıları çok azalmıştır. Tavuskelebeğigiller familyası.)

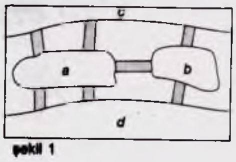
Graetz köprüsü ya da **eşlemesi,** biri çokanotlu, öbürü çokkatotlu çokfazlı iki basit montajın seri bağlanmasından doğan çokfazlı karmaşık statik değiştiricilerin montajı.

GRAF a. (fr. *graphe*). Bir fonksiyonun grafik gösterimi.
—Ceb. *Graflar kuramı*, biçimsel yazımları karmaşık olan problemlerini noktalara, yaylara, oklara, kıvrımlara, ayrıtlara dayanan grafik gösterimlerle çözmeye olanak veren matematik dalı. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Çoklu graf*, bir X köşeler kümesi ile kimi köşeleri birbirine bağlayan bir U ayrıtlar kümesinden oluşmuş (X,U) ikilisi. (Bir çoklu graf, belirli iki köşenin birden çok ayrıtla bağlanabilme özelliğiyle, bir graftan ayrılır.) ‖ *Yalın* ya da *yönsüz graf*, (X, C) kümeleri ikilisi; burada X köşe adı verilen elemanların kümesi ve C ayrıt adı verilen elemanların kümesidir. ‖ *Yönlü graf*, (X, C, *o*, *e*) dörtlüsü; burada X köşe adı verilen elemanların kümesi, C yay adı verilen elemanların ailesi, *o*, C den X (başlangıç noktası) içine bir uygulama ve *e* de C den X (uç noktası) içine bir uygulamadır.
—Elektrotekn. ÇİZGE'nin eşanlamlısı.
—Küm. kur. *Bir eşlemenin grafı*, A ve B gibi iki küme arasındaki bir eşleme için, A nın bir *a* elemanı ile bunun B deki eşlerinden herhangi birinden oluşan (*a*, *b*) iki-

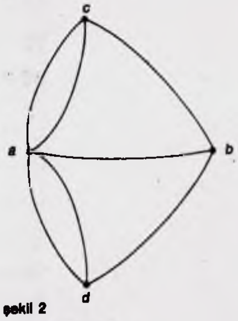
Scala

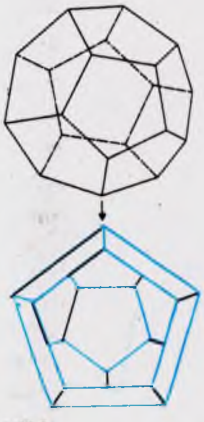
Grado
XIII. yy. Mağrib işi kubbeyle örtülü, incilcileri simgeleyen alçakkabartmalarla bezeli Santa Eufemia bazilikası vaiz kürsüsü (X. yy.)
[kürsü roma sütunları üzerine oturtulmuştur]

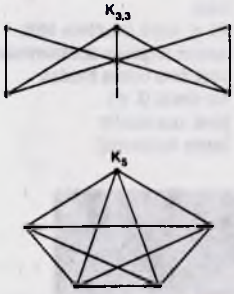
şekil 1

şekil 2

şekil 3

şekil 4

grafiar kuramı

ilerinin kümesi. (Bir uygulamanın grafı, eşleme grafının özel bir halidir; bu durumda *a* elemanının B de en çok bir eşi bulunur. Bir eşlemenin grafı A ile B kümelerinin descartesçı çarpımının bir altkümesini gösterir.) || *Bir fonksiyonun grafı,* A ve B kümeleri ℝ gerçek sayılar kümesinden alındığına göre, bir uygulama grafının özel hali. [*x* in bir değeri ile bunun görüntüsünden oluşan (*x, y*) ikilisi, düzlemde, koordinatları *x, y* olan noktayla gösterilir.] || *Bir uygulamanın grafı,* A kümesinden B kümesi içine bir uygulama için, A nın bir *a* elemanı ile bunun B deki *b* görüntüsünden oluşan (*a, b*) ikililerinin kümesi.

—ANSİKL. Ceb. *Graflar kuramı.* Matematikçi Euler, 1736'da Königsberg köprüleri problemini (kentin bir bölgesinden yola çıkarak, her köprüden bir ve ancak bir kez geçmek koşuluyla aynı bölgeye dönülebilir mi?) çözmek için bir graf (*şekil* 1 ve *şekil* 2) kullandı. Her bölgeyi bir noktayla (köşe), köprüleri ayrıtlarla gösterdi; dolayısıyla problem, bir köşeden yola çıkmak ve her ayrıttan bir kez geçerek aynı köşeye dönmek biçimine dönüştü. Kimi köşelere bağlı ayrıt sayısı tek olduğundan, problemin çözümü yoktur. Ayrıca böyle bir yola (grafın her ayrıtından ancak bir kez geçen çevrim) Euler çevrimi adı verilir ve daha genel olarak, çeşitli köşelerde birleşen ayrıtların sayısı çiftse, grafın bir Euler çevrimi vardır.

XIX. yy. ortalarında (1856), matematikçi Hamilton, bir grafta, her köşeden bir ve ancak bir tek kez geçen bir yol (bu yola Hamilton yolu adı verilir) bulmaya dayanan ikinci problemi ortaya attı. Bu problem birkaç özel hal için çözüldü, ama genel hal için çözülemedi. Onikiyüzlünün bir Hamilton yolu vardır (*şekil* 3). Çok sayıda yeterli koşul ve birçok gerekli koşul bulundu, ama bir grafın bir Hamilton yolu kabul ettiğini söylemek için hiçbir gerek ve yeter koşul bulunamadı.

1950'ye doğru Samuel Mason'un çalışmaları sonucunda, özellikle elektronik ve otomatik sorunlarını çözmek için, elektrik devrelerinden esinlenen akı grafları kuramı ortaya atıldı.

G bir grafsa, her *c* yanına bir φ (*c*) sayısı ya da akı verilerek, G nin her *x* köşesinde, "giren" akıların cebirsel toplamı, "çıkan" akıların cebirsel toplamına eşit olacak biçimde, G üzerinde bir akış tanımlanır. Elektrik devreleri kuramında, her *x* köşesinde, π (*x*) biçiminde bir potansiyel ve bir *c* (*x, y*) yayı için $Q(c) = \pi(y) - \pi(x)$ biçiminde bir gerilim betimlenir. Dalgaların değerleri ya da gerilimler, Z den, ℝ den ve herhangi bir birim halkadan alınabilir. Bir G grafı üzerinde φ_1 ve φ_2 gibi iki akış verildiğine göre her *c* yayına φ_1 *c*)+φ_2 (*c*) sayısı, yani $(\varphi_1 + \varphi_2)(c)$ eşlik ettirilebilir, G üzerinde bir $\varphi_1 + \varphi_2$ akışı bu olgudan kaynaklanır. Ayrıca bütün akılar aynı λ katsayısıyla çarpılabilir ve bir $\lambda\varphi$ akısı tanımlanabilir. Dolayısıyla, dalgalar ve vektör uzayı ya da modül yapısıyla donatıldığından doğrusal cebirin sözkonusu olduğu görülür. Yöneylem araştırmasında, çok sayıda problemden bir bölümü akış ifadesiyle (graf bir taşıma ağı olduğunda akışlar malzeme ya da araç akılarına karşılık gelmek üzere, minimum maliyetle maksimum akış elde etmeye dayanan taşıma problemi), öbürleri gerilim ifadesiyle (köşeler olayları, potansiyeller tarihleri ve gerilimler süreleri gösterir) belirtilir. Akışlar kuramının, devşirim çözümlemesinde de çok sayıda uygulaması vardır.

• *Topolojik graflar kuramı.* Topolojik graflar probleminin kökeni, düzlem üzerinde, iki ayrıtın uçları dışında karşılaşmayacakları biçimde bir graf çizme olanağına bağlıdır; problem, herhangi bir kapalı yüzey için de geçerliğini korur. Polonyalı matematikçi Kuratowski (1930), K_{33} ve K_5'in (*şekil* 4) düzlemsel olmadıklarını gösterdi. Kuratowski teoremi, bir grafın düzlemsel olması için gerek ve yeter olan bir koşul verir: bir G grafı, ancak ve ancak, büzülerek K_{33}'e ya da K_5'e özdeş olabilen hiçbir G′ grafı içermiyorsa düzlemseldir. (Bir G grafı, ancak G nin köşeleri ve ayrıtları silindiğinde, G′ elde edilebiliyorsa, G′ grafını içerir ve G′, ayrıtlarına köşeler eklendiğinde G elde ediliyorsa G nin bir büzülmesi ya da altbölünümüdür.) Tersine K_5, bir simit üzerinde gösterilebilir. Farklı köşelerden oluşan her ikilinin bir ayrıt olduğu, *n* köşeli grafa K_n denirse, bir grafın türü ve ayırtedici niteliği, grafın gösterilebildiği yüzeylerin en küçük türü ve en büyük ayırtedici niteliği olarak tanımlanır. Bu sayının belirlenmesi, çözümü güç bir problem oluşturmuştur. P. J. Heawood'un sanısı, K_n nin türünün

$$\frac{(n-3)(n-4)}{12}$$

ifadesinden büyük en küçük tamsayıya eşit olduğunu doğrular.

Graflar kuramı yardımıyla çözülmüş bir başka problem de, dört renk problemidir. (→ RENKLENDİRME.) Graflar kuramında, yönlü ya da yönsüz bir G(X, C) grafının, bunun köşelerini, bitişik iki köşenin rengi farklı olacak biçimde, *q* renkle renklendirme olanağı varsa, *q*-renk olduğundan ya da bir *q*-renklendirme kabul ettiğinden söz edilir. G nin *q*-renk olmasını sağlayan en küçük *q*, γ(G) ile gösterilir ve G grafının renk sayısı adını alır. Bir graf, ayrıtı yoksa 1-renk, ancak ve ancak iki parçalıysa, 2-renktir. [G(X, C), C nin her *c* si için *c* nin uçlarından biri X_1, öbürü X_2 içinde bulunacak şekilde, X in, X_1 ve X_2 gibi iki sınıfa parçalanışını kabul ediyorsa, iki parçalıdır.] $q > 2$ için, *q*-renk graflar yalın biçimde nitelenemez. (Grafın köşelerinin derecelerine ilişkin yeter koşullar vardır.) Aynı problem, ayrıtlar için de incelenir; bu durumda G nin renk indisi sözkonusu olur (G nin yalın olduğu durumda).

Graflar kuramının gelişimi, dolayısıyla giderek daha geniş ve daha kesin bir söz dağarcığı ve kavramlar gerektirmiştir. Nitekim, X kümesinin sonlu olduğu bir yönlü graf halinde, X in kardinali, G grafının hangi basamaktan olduğunu belirtir. 5. şekildeki örnek, yayları $c_4=(a,a)$ kıvrımları olan, 5. basamaktan bir graf halini göstermektedir; c_1 ve c_2 gibi özdeş yaylar da vardır; bir grafın özdeş *p* yayı olduğunda, G nin bir *p*-graf olduğundan söz edilir.

Bir 1-graf G(X, C):

— $(x,y) \in C$ ve $(y, z) \in C \Rightarrow (x, z) \in C$ ise geçişlidir;

— $(x, y) \in C \Rightarrow (y, x) \in C$ ise bakışımlıdır;

— $(x, y) \in C \Rightarrow (y, x) \notin C$ ise tersbakışımlıdır.

Yalın graflar için elde edilen bütün sonuçlar, yönlü graflar için de geçerlidir; yalnızca kullanılan söz dağarcığı değişir. Yalın graf halinde, ayrıttan, zincirden, çevrimden, bağlantılı graftan; yönlü graf halinde, yaydan, yoldan, devreden, çok bağlantılı graftan söz edilir. Köşelerin her birinden ancak bir kez geçen bir zincir ya da bir yol (karşılıklı olarak çevrim ya da devre) temel zincir ya da temel yol adını alır; bu zincir ya da yol, aynı yayı (ya da ayrıtı) iki kez kullanmıyorsa, yalındır.

Bir 1-graf, $(x, y) \notin C \Rightarrow (y, x) \in C$ ise, tamdır. Tam ve tersbakışımlı bir 1-grafa, turnuva adı verilir (bu ad, bu tip bir grafın, her oyuncunun, öbür her oyuncuyla bir ve tek bir kez karşılaştığı bir turnuvanın sonuçlarını simgelemesinden ileri gelir); $(x,y) \in C$ ise *x,y* yi yendi denir; (x_i, x_j) yaylarının sayısına, x_i köşesinin skoru denir ve artan sırada sıralanmış bir turnuvanın köşelerine ilişkin skorlar dizisine skor-vektör adı verilir. En ilginç turnuva örneklerine, psikolojide rastlanır. Çevrimsiz, bağlantılı bir grafa ağaç denir; bağlantılı her bileşeni bir ağaç olan grafa, orman adı verilir. Bir kökü (ya da öncüsü) [X in, her *x* için. *a* dan *x* e bir yol olacak biçimde *a* köşesi] olan bir yönlü grafa ağaç biçimli denir. Ağaç biçimi kavramı, bir kümenin parçaları üzerinde çalışıldığında, çeşitli problemler için (programlama, biçimsel dilbilgisi) sözkonusu olur. Her A köşeler kümesi için $\gamma(G_A) = \omega(G_A)$ eşitliğinin elde edildiği bir G grafına, γ-yetkin graf adı verilir; burada $\omega(G_A)$, bir kliğin (G_E nin tam olduğu, E köşeler altkümesi) maksimal köşe sayısıdır.

GRAF (Urs), isviçreli ressam, kuyumcu ve gravürcü (Solothurn 1485'e doğr. - Basel 1527'ye doğr.). İtalya savaşları sırasında, N. Manuel Deutsch'la birlikte paralı asker olarak fransız saflarında çarpıştı. Sık sık yetkililerle başı derde girdi, hapsedildi. Çok az resim yaptı. Şeytansı bir coşkuyla dolu olan yapıtlarının büyük bölümü Basel müzesi'nin estamp odasındadır.

GRAF (Arturo), italyan yazar (Atina 1848 - Torino 1913). Leopardi'nin ve alman romantiklerinin etkisinde kalan bir eleştirmen ve şairdi (*Medusa,* 1880; *Le Danaidi,* 1897). Graf, *Per una Fede* (1906) adlı yapıtında, katolikliğe geçmesinin nedenlerini açıkladı.

GRAF (Otto Maximilian), alman mühendis (Vordersteinwald, Freudenstadt yakınında, 1881 - Stuttgart 1956). Stuttgart Yüksek teknik okulu'na bağlı Malzemeler teknolojisi enstitüsü müdürüyken, değişik yapı malzemelerini (betonarme, demir, ağaç) inceledi ve bunlara ilişkin alman normlarını (DİN) düzenledi.

GRAF (Steffi), alman tenisçi (Münih 1969). Dört yaşında tenise başladı, on üç yaşında dünya bayanlar sıralamasına girmeyi başardı. 1987'de dünya sıralamasında birinciliğe yükseldi, bu yeri 1991 yılına kadar aralıksız elinde tuttu. 4 defa Wimbledon (1988, 1989, 1991 ve 1992), 2 defa Flushing Meadow (1988 ve 1989), 2 defa Roland-Garros (1987 ve 1988) ve 3 defa Avustralya açık tenis turnuvası'nda (1988, 1989, 1990) şampiyon olan Graf, 1987 ve 1989'da iki kere de Masters turnuvası'nı kazandı, ayrıca 1988'de granşilem yaptıktan sonra olimpiyat şampiyonluğunu da kazanarak altın şilem yaptı. M. Navratilova, C. Evert gibi uzun süreli yenilmezlik unvanı taşıyan tenisçiler arasına girdi.

GRAFEM a. (fr. *graphème*). **1.** Bir yazı dizgesinde yer alan en küçük yazı birimi. (Grafem, değişkenleri belirli sayıda ayrı biçimle somut olarak gerçekleşebilen soyut bir öğedir: örneğin, A, *A,* a, *a* aynı grafemin değişkeleridir. Öte yandan grafem, yazı türüne göre [abecesel, sesyazısal, ünsüz ya da hecesel, ideografik] bir harfi, bir sesbirimi, bir hece ya da kavramı gösterebilir.) **—2.** Bir dilin, sözlü biçimde eşdeğerlisi bulunan yazılı biçiminin en kü-

Hulz

Urs Graf: *Bakkal kadın ve asılmış adam* (1525) karakalem resim *Güzel sanatlar müzesi, Basel*

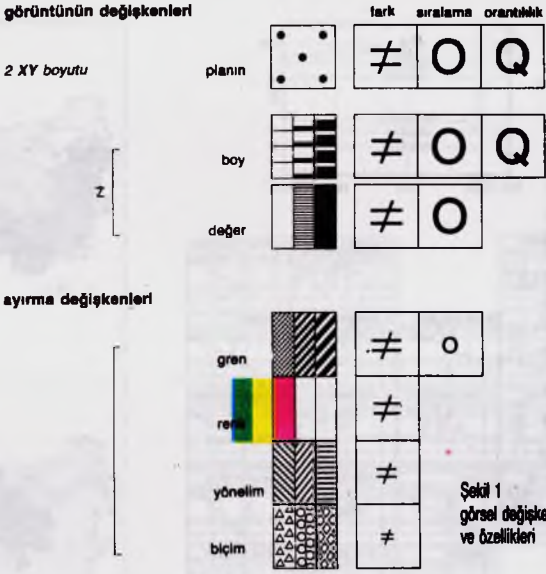
çük birimi. (Bu durumda, grafem bir sesi yazıya aktarır: bu, bir harf, bir harf öbeği, ayırtedici bir göstergenin bağlandığı bir harf olabilir.)

GRAFF (Anton), isviçreli ressam (Winterthur 1736 - Dresden 1813), meslek yaşamı Almanya'da geçti. Augsburg'da, Ansbach'ta öğrenim gördü, daha sonra Dresden'e çağrılınca, orada saray ressamı ve akademi üyesi oldu. Oldukça çeşitli ve güçlü yetenekleri bulunan bir portre ressamıydı. Çok sayıda ünlü kişinin (soylular, sanatçı ve yazarlar) portrelerini yaptı. (Dresden, Berlin, Leipzig, Winterthur, vb. müzeleri.)

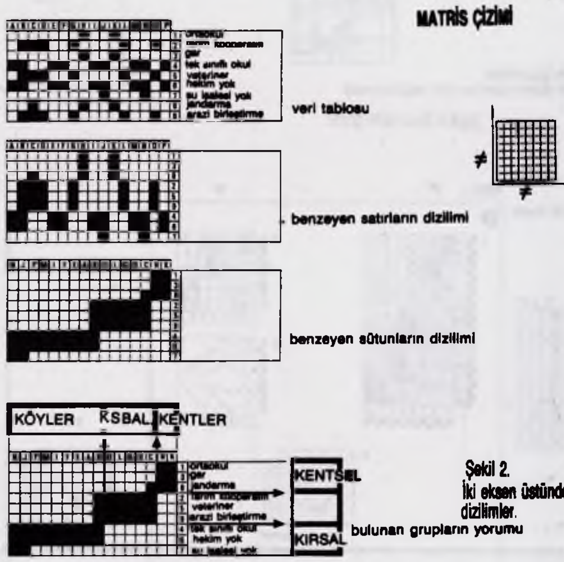
GRAFFENSTADEN → İLLKİRCH-GRAFFENSTADEN.

GRAFFİTO a. (ital. sözc; çoğl. *graffiti*). Arkeol. Eski anıtların duvarlarına çiziktirilen ve genellikle hiciv ya da karikatür niteliği taşıyan yazı ya da desen.
—ANSİKL. İşlek graffito yazısını çözmek genellikle zordur, ama gelecek insanlar için yazılmamış olan bu belgeler günlük yaşam ve halk dili üzerine bilgi edinmek bakımından çok önemlidir. (Örneğin Graufesenque çanak çömlek parçaları üzerinde Galya dilinde ve latince sözcüklerle yazılmış hesaplar ve bilançolar; Pompei duvarlarında, yer yer oskça terimlerin de kullanıldığı seçim üzerine siyasal yazılar.)

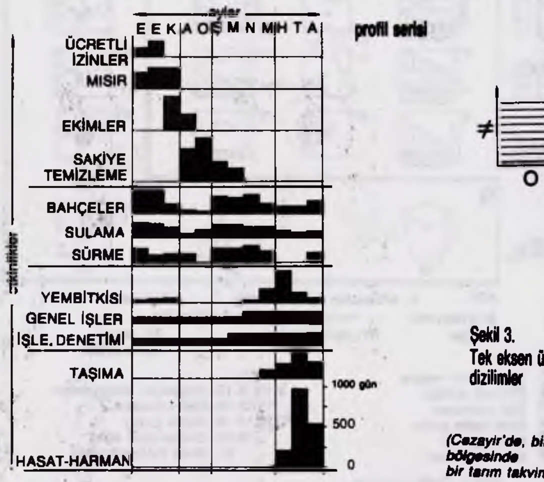
GRAFİK a. (fr. *graphique;* yun. *graphikos,* yazıya ilişkin'den). **1.** Görsel algılamanın özelliklerinden yararlanan bir çizimle ve grafik yasalarını uygulayarak nicel, sıralı ya da nitel verilerin gösterimi. (Diyagramlar, ağlar ve haritalar grafiklerdir. Bir diyagram, iki bileşen [ya da "kümeler"] arasındaki bağıntıları gösterir. Bir ağ, tek bir bileşenin öğeleri arasındaki bağıntıları gösterir. Bir harita ise birçok bileşen arasındaki bağıntıları gösterir; bu bileşenlerden biri topografik bir ağdan, genellikle coğrafyadan oluşur. Grafiğin 70'li yıllardaki yapılaşmasına değin "grafik" sözcüğü, günümüzde "diyagram" sözcüğüyle karşılanan dar bir anlam taşıyordu.) [Bk. *ansikl.* böl. Graf.] **—2.** Bir veri kümesi içinde, fark (≠), sıralama (O) ya da orantılılık (Q) bağıntılarını ortaya çıkarmak için, düzlemin özelliklerini kullanan işaretler sistemi. (Grafiğin ilgi alanı, bütün grafik türlerini, diyagramları, haritaları ve ağları içine alır. Grafik, görüntü dünyasının tek anlamlı düzeyidir.) [Bk. *ansikl.* böl. Graf.] **—3.** Kaydedici bir aygıtla çizilen iz. **—4.** *İletişim grafiği,* verilerin işlenmesiyle elde edilen bilginin tümünü ya da bir bölümünü başkalarına aktarmayı amaçlayan grafik. ‖ *İşlem grafiği,* görüntülenmiş bir veri tablosunun satır ve sütunlarının, karşılaştırılma ve dizilimle sınıflandırılmasından yola çıkarak, görüntünün devingenliğine dayanan grafik. (Bu grafik türü, kendi için, veriler arasındaki bağıntıları bulmaya, bilgiyi tanımlayan nesne ve özellik gruplarını belirlemeye olanak verir.)
—Bilş. *Grafik bilişim,* bilişimden yararlanarak bir görüntü elde etme yöntemlerinin tümü. ‖ *Grafik ekran,* bir bilgisayara bağlı olan ve görüntüleri hızla göstermeye olanak veren görüntüleme ekranı.
—Graf. *Grafik çizim,* grafik işaretlerin kullanımına dayanan her tür görsel çizim. ‖ *Grafik veri işlem,* elle ya da otomatik olarak yapılan ve grafik özellik taşıyan veri işlem.
—Haritc. *Grafik yanlış,* bir harita üstünde çizimle gösterilen ya da ölçülen uzaklıklarla gerçek uzaklıklar arasındaki fark. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İstat. → DİYAGRAM.
—İşl. İkt. *Dolaşım, ilişki, yapı grafiği,* bir işletmenin hiyerarşik yapısını çizgiler ve hanelerle göstermeyi ve böylece, çeşitli üretim işlemleri arasındaki ilişkileri ve belgelerin olası dolaşımını, üretim devrelerinin olası süresini belirtmeyi olanaklı kılan grafik. ‖ *Gantt grafiği,* bir programın ilerlemesini, her çalışma döneminde gerçekleştirilecek olan ve o dönem için birim oluşturan işi göstermeye yarayan değişken ölçekli grafik. ‖ *Hijmans grafiği, Planus grafiği,* yönetimle ilgili belgelerin dolaşım devresini göstermeye yarayan grafik. ‖ *İşaretleme grafiği,* bir işletmenin bölümleriyle ilgili bilgilerin, kısaltılmış olarak, farklı renk ve biçimde iğnelerle ya da farklı renkte ipliklerle gösteren tablo, harita ya da grafik kâğıdı.
—Says. çözlm. Kimi problemleri, genellikle düzlemde (abaklar, monogramlar vb.) çizilmiş geometrik şekillerle çözmede yararlanılan yöntemler için kullanılır.
—ANSİKL. Graf. Jacques Bertin'in 70'li yıllarda tanımladığı modern grafik, görsel algılamanın evrensel yasalarına dayanan bir kurallar dizisinden başlayarak, tek bir bütün içinde diyagramların, haritaların ve ağların çizimini bir yapıya kavuşturdu. Bu teknik, resim yöntemlerinin (basamaklı, sütunlu, vb. grafikler) ya da harita tiplerinin (seçim, mekân düzenleme, vb. haritaları) sonsuz listesinin yerine mantıksal bir düzenlemeyi koydu ve resimleme kavramının (nasıl çizmek?) yerine yarar kavramını (neden çizmek?) benimsedi. Başarılı bir grafik çizim, nesneler ve bunları betimleyen özellikler arasındaki bağıntılara ilişkin sorulara görsel bir yanıt verir; bu sorular, nesneler ve özellikler kümesi düzeyinde, yalın veri tek başına göz önüne alındığında, ayrıntı düzeyinde ve altkümeleri göz önüne alan bütün ana düzeylerde yer alabilir.
Bir grafik çizim, bir *veri tablosu*'nun görsel aktarımıdır; bu çarpaz tabloda *x* eksenine göre yan yana dizilmiş sütunlar, genellikle nesnelere (kişiler, coğrafi birimler...) ve *y* eksenine göre üst üste dizilmiş satırlar nesneleri betimleyen özelliklere karşılık gelir; *z* ekseninde, bir özelliğe ilişkin bir nesnenin yanıtı, denk düşen gözde bir kardinal sayı, bir sıra sayısı ya da evet/hayırla belirtilir. Veri tablosunda belirtilen, fark, sıralama ya da orantılılık bağıntılarını göstermek için sekiz *görsel değişken* kullanılabilir. *Görüntünün değişkenleri,* bütünün anlamlı biçimi olan görüntüyü yaratır; bunlar, düzlemin, satırları ve sütunları yeniden sınıflanabilen ve diyagram çiziminin temelini oluşturan iki boyutudur; *x* ve *y*; *z* de lekelerin boyu ve değeriyle sağlanan beyazdan siyaha değişimi gösterir. *Ayırma değişkenleri,* görüntüyü oluşturan öğeleri belirler; bunlar *z* de, haritaların çiziminde temel olarak kullanılan gren, renk, yönelim ve biçim değişkenleridir (şekil 1).
Veri tablosunun çözümlenmesi, gerçekleştirilebilecek yararlı grafik çizimi ya da çizimleri tanımlamaya olanak verir. Nesneler, coğrafi birimler olduğunda, bir ya da birçok harita yapma olanağı varsa, çapraz bir tablonun mantıksal aktarımı bir matris çizimidir; bu çizim, veriler kümesini düzenlemeyi ve bunu anlamlı gruplamalara indirgemeyi sağlar. İki ölçüt, bir veri tablosunun olası çizimlerini tanımlamaya olanak verir: satırları ve sütunları dizilimle yeniden sınıflama olanakları ve tablonun satır sayısı.
A. Üç *dizilim* durumu göz önüne alınabilir.
1. Nesnelerle özellikler *sıralanabilir* ve sütunlarla satırların dizilimi olanaklıdır. Normal çizim, *sıralanabilir matris* tipi bir matris çizimidir. Örnek: bir belediye bölgesi serisine ilişkin belli sayıda özelliğin varlığı ya da yokluğu bilinmektedir; aynı belediye bölgelerinde görülen özellikler (satırların dizilimi) ve özellikleri aynı olan belediye bölgeleri (sütunların dizilimi) yan yana getirilebilir. Bu yeniden sınıflama ayrı nitelikteki belediye bölgesi gruplarının tanımlamayı sağlar (şekil 2).
2. Ya nesneler ya da özellikler sıralıdır ve dizilim ancak, iki eksenden biri üzerinde işe yarar. Matris çizimleri *görüntü kütüğü* ve *eğri yelpazesi* tipindedir. Örnek: yaşa göre bir dağılımın profili ile aylık sıcaklıkların eğrisi, yaş ve ay sırasına göre hazırlanır; bu sıraların düzenini bozmanın doğrudan anlamı yoktur; ancak, bir tipleme bulmak için, benzerliklerine göre birçok profilin ya da birçok eğrinin yeniden sınıflanması ilginç olur (şekil 3).
3. Nesnelerle özellikler sıralıdır ve herhangi bir eksen üstündeki dizilimler gereksizdir. *x* ve *y* eksenlerinin harekete geçirilme-

Şekil 1
görsel değişkenler ve özellikleri

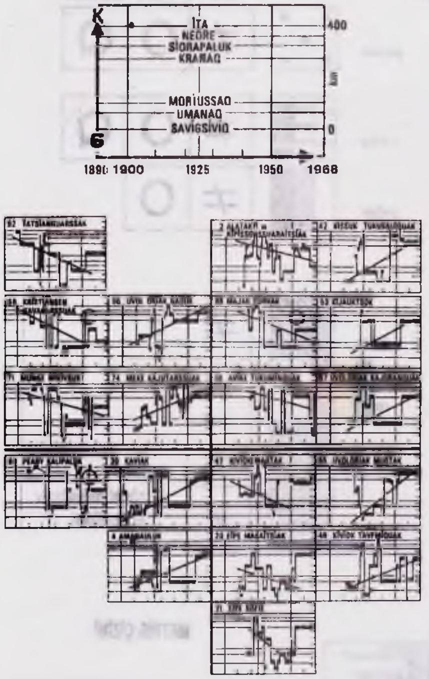

Şekil 2.
İki eksen üstünde dizilimler.

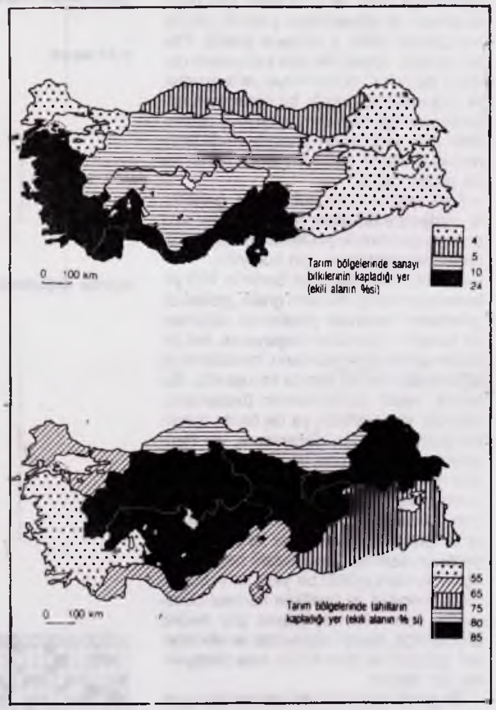
Şekil 3.
Tek eksen üstünde dizilimler

(Cezayir'de, bir özyönetim bölgesinde bir tarım takvimi)

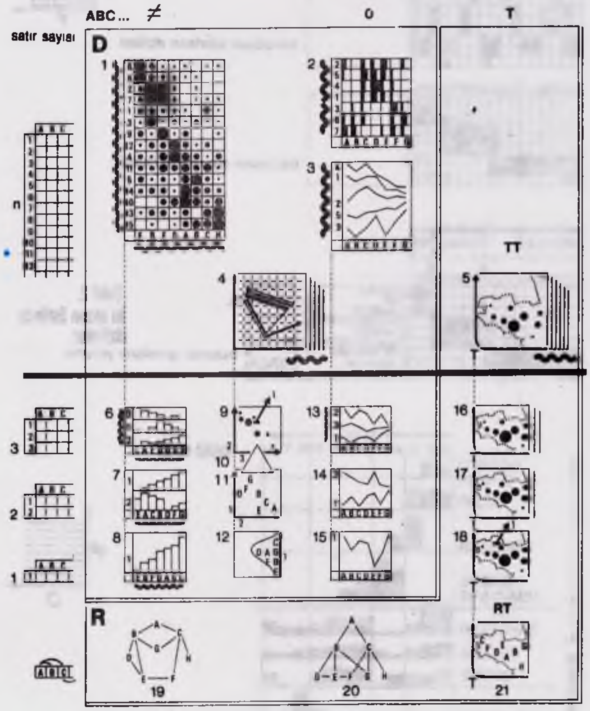

(J. Malaurie'den: Thule Eskimoları'nın yer değiştirmesi)

Şekil 4. Sıralı tablo grubu

Şek. 5. Harita grubu

ABC... ≠: sıralanabilir O: sıralı T: topografik
D: diyagramlar ∿∿∿: dizilimler ve sınıflamalar
R: ağlar RT: topografik ağlar TT: konu topografyaları

1. Sıralanabilir matris
2. Görüntü kütüğü
3. Eğri yelpazesi
4. Sıralı tablo grubu
5. Harita grubu
6.7.8. Matris çizimleri
9.10.11.12. Bağlılaşım diyagramları
13.14.15. Eğri yelpazesi
16.17.18. Harita grubu
19.20. Sıralanabilir ağlar
21. Sıralı topografya ağı

Şekil 6. Grafik çizimlerin sinoptiği

si, bir *sıralı tablo* olan, değişmez bir görüntünün çizimini belirler: bir *sıralı tablo grubu*'nun karşılaştırılması, benzer görüntü gruplarını bulmayı sağlar. Örnek: bir bireyin, doğrusal bir yol boyunca zaman içindeki yer değiştirmeleri, değişmez bir görüntüyle aktarılır: çeşitli yer değiştirmeleri gösteren bir sıralı tablo dizisi karşılaştırılarak bir topluluğun davranışı incelenebilir (şekil 4). Haritacılıkta, *x* ve *y* koordinatları, bir özelliğe ilişkin verileri görüntülemek için değişmez bir karşılaştırma ortamı olan harita zeminini oluşturur; bu durumda *harita grubu* (şekil 5) coğrafi türde bir veri tablosunun işlenme biçimidir.

B. Sütun sayısı (nesneler) ne olursa olsun, grafik çizimin seçiminde ikinci yönelim ölçütü veri tablosunun *satır sayısı*'dır (özellikler). *Üçten çok satır* içeren tablolar, ya satırlarıyla sütunları (sıralanabilir matris) ya da yalnızca satırları (görüntü kütüğü, eğri yelpazesi) değiştirilebilen matris çizimlerine ya tablo ya da harita gruplarına yol açar; bu tablo ya da haritalardaki görüntülerin yeniden sınıflanması, benzer özellik gruplarını tanımlamayı sağlar. *Üç ya da daha az satır* içeren tablolar, *x* eksenindeki nesneler yeniden sınıflanabildiğinde (ve üç satır olduğunda, özellikler) matris çizimlerine, nesneler sıralı olduğunda eğrilere ya da, yeniden sınıflama sözkonusu olmadığında, nesnelerin *z*, özelliklerin *x* ve *y* eksenlerinde yer aldığı ***bağlılaşım diyagramları***'na olanak verir. Bir coğrafi veri tablosunun bir, iki ya da üç satırı, bir, iki ya da üç haritayla da gösterilebilir. Bağıntılar yalnızca farklı nesneler arasında kuruluyorsa, grafik çizim bir ***ağ***'dır (şekil 6).

• ***Şeritli, çizgili, çubuklu, sütunlu, basamaklı grafikler*** terimleri, sayısal değerleri, orantılı uzunluk ya da yükseklikte resimlerle aktarmaya dayanan aynı bir çizime uygulanan farklı terimlerdir; bu çizimler, *tek bir özellik*'in, çeşitli nesnelerde değişimlerini gösteriyorsa yararlı olur; bu grafikler birden çok özelliğe ilişkin değerleri, nesnelerin her biri için salt ya da göreli nicelikler biçiminde, üst üste getirerek çizilirse yararlı olmaz; gerçekten de bu durumda, nesneler ve özellikler arasındaki bağıntıların düzenlenişini anlamak olanaksızdır; olanaklı olan, yalnızca ayrıntının görülebilmesidir (şekil 1 b).

Dikgen koordinatlar'la (kartezyen, dik) yapılan çizimler düzlem üstünde bağıntıları gösterir; bunlar bir bileşenin öğelerini apsisler ekseni üstünde *x* değerleriyle, başka bir bileşenin öğelerini de ordinatlar eksini üstünde *y* değerleriyle belirtmeyi sağlar; genellikle nesneler *x* te bunları betimleyen özellik ya da özellikler de *y* de belirtilir; bitişik sütunlardan (ya da satırlardan) oluşan bir *profil*, bir özelliğin tüm nesnelerdeki değişimini, salt ya da göreli nicelikleri belirten orantılı yüksekliklerle görüntüler. *Matris çizimleri* bu temele dayanarak oluşturulur; bu çizimler, çapraz tablonun verileri arasındaki anlamlı gruplamaları bulmak için sütunları ve/ya da satırları yeniden sınıflamayı sağlar; bu yolla oluşturulan görüntü, nesneler ve özellikler arasındaki bağıntılar kümesi düzeyinde yorumlanabileceği gibi, ayrıntı düzeyinde de yorumlanabilir (bir nesne ile bir özelliğin bağıntısı) [şekil 1].

Tartılı diyagram, aynı verileri, göreli ve salt nicelikler halinde aynı anda göstermeyi sağlayan bir çizimdir; sütunların yüksekliği göreli niceliklerle ve tabanın genişliği de yüzdeler hesabında yararlanılan toplam salt niceliklerle orantılı olarak değişir; bu durumda yüzeyler, kısmi ve kendi aralarında karşılaştırılabilen nicelikleri temsil eder (şekil 1 e).

Çembersel çizim, istatistik bir bütünün çeşitli öğelerinin sayısal değerlerini orantılı kesmelere bölünmüş bir çemberle ya da yarıçemberle verir. Kullanımı, az sayıda nesneyi (ondan az) betimleyen tek bir özelliğin gösterimiyle sınırlıdır; grafiğin okunmasını kolaylaştırmak için kesmeler, gösterdikleri niceliklere göre sıralanmalıdır (şekil 2).

İster yüzdeler için eşit alanlar, isterse salt niceliklerdeki değişimler için değişik alanlar kullanılmış olsun iki çemberin karşılaştırılması zordur; birçok çemberin karşılaştırılması ayrıntının görülmesiyle sınırlıdır, çünkü kesmelerin bir çemberde sonra da bir başkasında işaretlenmesi büyük bir bellek çabasını gerektirir.

Kutupsal çizim, çembersel koordinatlardan yola çıkılarak hazırlanır; yarıçapların uzunluğu çember uzunluğu üzerine dağılmış nesneleri belirten niceliklerle orantılı olarak değişir; elde edilen görüntünün anlamlı bir biçimi olduğundan bu tip bir görüntü grubu karşılaştırılabilir ve sınıflanabilir (şekil 3).

Üçgen çizim, üç özellik arasında bulunan ve toplamı yüze ulaştırılabilecek bağıntıları kurar (örneğin gençler, yetişkinler ve yaşlılardan oluşan bir topluluk); eşkenar üçgenin her köşesi bir özelliğin yüzde yüzüne ve karşı tabanı da sıfıra karşılık gelir; tek üçgenle en yararlı gösterim, içinde tüm değerler belirtilerek gerçekleşir; böylece, ölçek büyütülmesiyle üçgen daha okunaklı duruma sokulur (şekil 4).

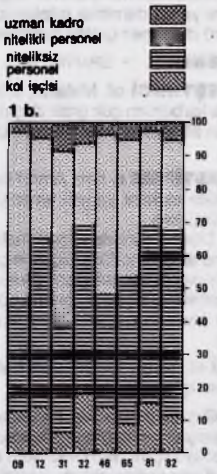
Birikimli dağılım, dağılım, toplanma eğrileri, nicelikler yardımıyla, bir veriler tablosunun bir satırına karşılık gelen tek bir özellikle tanımlanan nesneleri sınıflayan çizimlerdir. *Birikimli dağılım*'da nesneler en küçükten en büyüğe doğru *x* te, nicelikler de *y* de sınıflanan bir eğriyle görüntülenir. *Dağılım*, önceden belirlenmiş nicelik sınıflarıyla nesnelerin sayısını ortaya çıkarır (örneğin % 10'dan % 10'a); nesneleri birbiri ardına sıralayabilir ve böylece, yalın bir biçimde doğal gruplamaları ve anlamlı basamakları belirleme sorununu çözebilir. *Toplanma eğrisi*, birikimli niceliklerin art arda gelişiyle belirlenen eğridir.

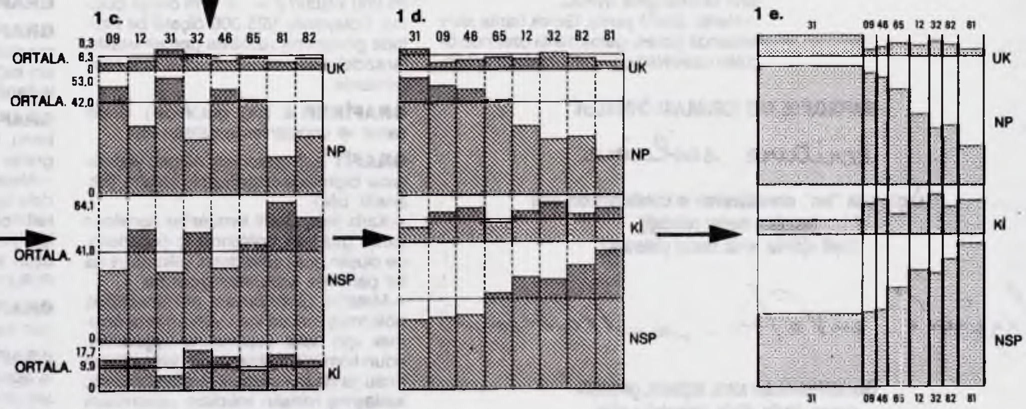
Eğriler'in çizimi kullanılacak ölçeğin seçimi sorununu yaratır: *sonlu aritmetik dizi ölçeği* ya da *sonlu logaritmik (geometrik) dizi ölçeği*.

Aritmetik ölçek, sayıları görüntüler ve aralarındaki bağıntıları toplama ya da çıkarma terimleriyle gösterir (eşit uzunluklar eşit farkları belirtir: 1 ile 2 arasındaki uzaklık, 7 ile 8 arasındaki uzaklığa eşittir); aynı birimlerle belirtilen nicelikleri göstermeyi sağlar; herhangi bir niceliğin bir diğerinden büyük olduğunu söylemeyi sağlar. Logaritmik ölçek sayılar arasındaki oranları ve bunların çarpma ve bölme terimleri biçimindeki bağıntılarını aktarır (eşit uzunluklar değişmez bir oranı belirtir: 1 ile 2 arasındaki uzaklık, 4 ile 8 arasındaki uzaklığa eşittir); farklı birimlerle belirtilen nicelikleri göstermeyi ve bir özelliğin bir

1 a.

	09 1. bölge	12 2. bölge	31 3. bölge	32 4. bölge	46 5. bölge	65 6. bölge	81 7. bölge	82 8. bölge	ortalama	toplam nicelikler
uzman kadro (UK)	3,1	4,8	8,3	6,4	3,9	5,3	3,4	5,0	6,3	1283
nitelikli personel (NP)	49,7	31,1	53,0	25,5	47,3	42,1	17,4	28,1	42,0	8550
niteliksiz personel (NSP)	33,8	50,8	32,6	50,4	34,2	43,9	64,1	56,8	41,8	8510
kol işçisi (Kİ)	13,4	13,5	6,1	17,7	14,6	8,7	15,1	12,3	9,9	2016
toplam (%) nicelikler (N)	100 1040	100 1930	100 9680	100 1136	100 904	100 1940	100 2417	100 1312	100	20359

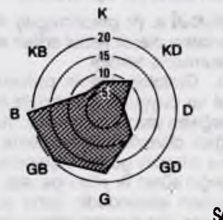

Şekil 1. Diyagramların çizimi.

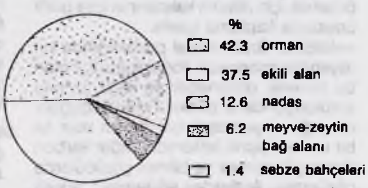
1 a. Veri tablosu.
1 b. Öğeleri üst üste koyarak görüntüleme yararlı olmaz.
1 c. Veriler ayrı profillerle görüntülenmiştir. Ortalamanın üstündeki değerler koyu renktedir.
1 d. Satırların ve sütunların dizilimleri bilgiyi düzenlemeye yarar.
1 e. Tartılama. Yüzdelerin görüntülenmesinde sütunların genişliği eşitlenmiştir. Tartılama, sütunların genişliğini değiştirerek salt nicelikleri yeniden düzenler. Yüzeyler orantılı hale gelir.

K	KD	D	GD	G	GB	B	KB
8	11	6	10	18	20	22	7

(Murmansk'ta, rüzgârgülü)

Şekil 3. Kutupsal çizim.

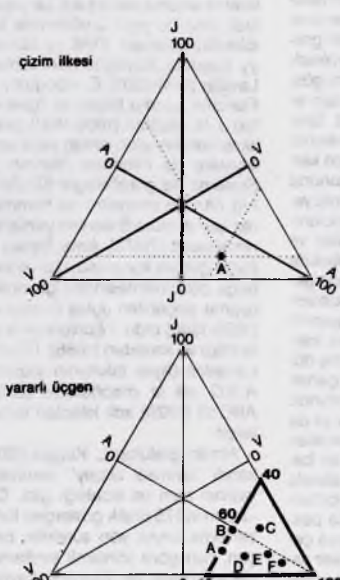

Tarım alanının kullanılışa göre dağılımı ve orman alanı
(Başbakanlık DİE 1985 belgesine göre)

Şekil 2. Çembersel çizim.

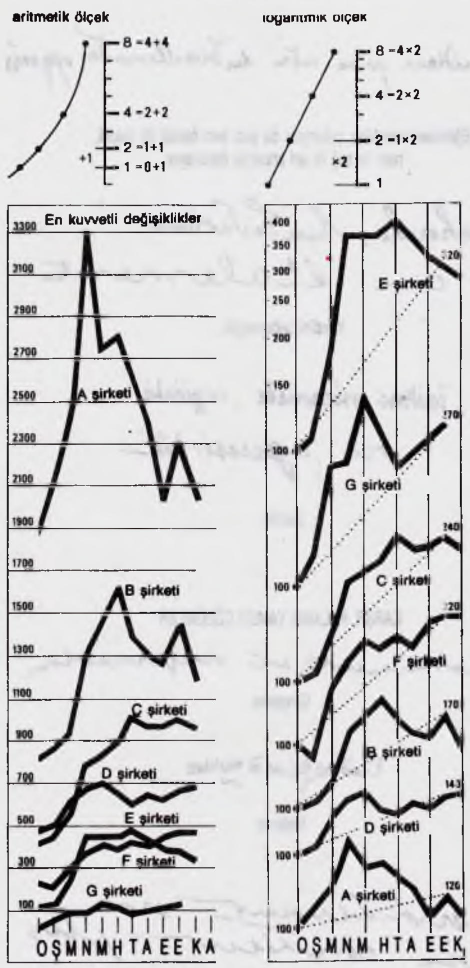
Şekil 4. Üçgensel çizim.

	A	B	C	D	E	F
J	10	19	20	7	8	4
A	61	60	70	71	79	86
V	29	21	10	22	13	10
toplam	100	100	100	100	100	100

diğerinden daha hızlı geliştiğini söylemeyi sağlar. Eğriler üzerinde, benzer oranlar aynı eğimle, değişmez bir açıyla belirtilir. Sonlu logaritmik dizi eğrileri, sayılar arasındaki oranı değiştirmeden kendilerine koşut olarak kaydırılabilir; dolayısıyla bu eğriler karşılaştırılabilir, yeniden sınıf-

Şekil 5. Eğriler (bir yıl boyunca borsa kurlarında görülen değişiklikler).

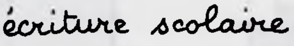
lanabilir ve verilerin işlenmesine olanak verebilir (eğriler yelpazesi) [şekil 5].

Şekilsel ya da *simgesel grafikler*'de nesneler (kişiler, hayvanlar, taşıtlar...) karakteristiklerine göre az ya da çok büyük çizilmiş resimlerle belirtilir. Eğriler. *perspektif* ya da *kabartma* biçiminde, nicelikler de *hacimler*'le gösterilebilir. Bütün bu durumlarda, resimlendirme etkisi, gösterilecek bağıntıların kesin görüntülenmesinden önce gelir; özellikle kâğıt üstünde bir yüzeyle aktarılan hacim etkisi niceliklerin orantılılığına uymaz.

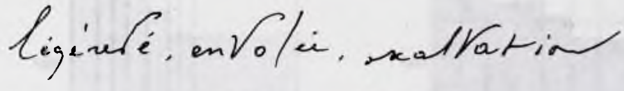
—Haritc. *Grafik yanlış.* Gerek harita alımı sırasında çizilen, gerek harita üzerinde ölçülen uzaklıklarla gerçek uzaklıklar arasında kaçınılmaz olarak bir değer farkı vardır. İşte bu farka grafik yanlış denir. Bu yanlışı en düşük düzeye indirmek için ince açılmış bir kurşunkalem ucu ölçüt olarak alınır; bu ucun kâğıt üzerinde bıraktığı iz kalınlığının uzlaşmalı olarak 1/5 mm'yi (0,000 2 m) geçmemesi gerekir.

Bir haritada grafik yanlışın sınır değerini metre cinsinden bulmak için ölçek modülü denilen ölçek paydasını 0,000 2 ile çarpmak yeterlidir. Örneğin 1/25 000 ölçekli bir haritada grafik yanlış sınırı 25 000 x 0,000 2 = $\mp$ 5 m olarak bulunur. Dolayısıyla 1/25 000 ölçekli bir haritada gösterilmiş uzaklıkla gerçek uzaklık (arazide) arasında $\mp$ 5 m'lik fark kaçınılmazdır.

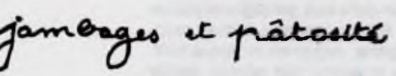
GRAFOLOJİ'DE YAZI YORUMLAMA ÖRNEKLERİ

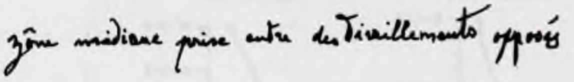
Özgün statik "ben", otomatikleştirme ve kişiselleştirmeden önce (şemaların merkez çekirdeği). Çeşitli eğilimler henüz kendini göstermiyor.

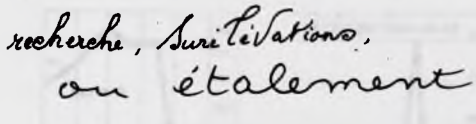
Otomatikleştirmeden sonra; sağlamlık, gerçekçilik zararına, idealin, düşün, coşkunluğun etkisi.

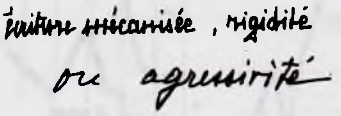
Gerçekçiliğin, içgüdülerin yoğun etkisi: yazının, zekâ, ülkü ve bunun yanı sıra toplumsal ilişki, eylem, kısacası gelişme zararına ağırlaşması.

Eğilimlerin karşıtlığı, çatışması: bu yazı hem önceki iki model, hem de sağ ile sol arasında duraksıyor.

Kendini beğenmişlik.

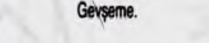

Sertlik.

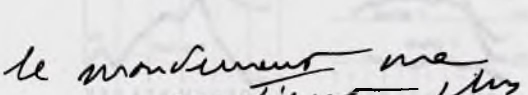
KARŞIT ANLAMLI YANLIŞ ÇÖZÜMLER

Gevşeme.

Ketleme.

Denetim yetersizliği.

GRAFİKER a. (ing. *graphicer*). Grafik sanat ve endüstrilerde çalışan kişi.

GRAFİT a. (fr. *graphite*). Altıgen yaprakçıklar biçiminde kristalleşmiş karbon. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Karb. kim. *Grafit temizleme,* karnilerin ya da gaz fırını odalarının iç çeperlerinde oluşan grafit çökeltilerini yakarak ya da bir penseyle kopararak giderme.

—Metalürj. *Grafit boyası*, dökümcülükte, dökülmüş metale kum yapışmasını önlemek için kalıp çeperlerine uygulanan, odun kömürü, taşkömür ve grafit kökenli tozsu ya da sıvı gereç. ‖ *Grafitle boyama*, katılaşmış metalin kalıplara yapışmasını önlemek için döküm kalıplarının içini grafit boyasıyla kaplama işlemi.

—ANSİKL. Grafit, metal parlaklığında gri-siyah bir mineraldir. Yoğunluğu 2,2 olan bu mineral, ufalanabilir ve kâğıt üzerine sürüldüğünde iz bırakır. Dokunulduğunda yağlı ve yumuşak bir izlenim verir. İyi bir ısı ve elektrik iletkenidir. Diğer karbon türleri gibi erimez ve bilinen çözücülerde çözünmez. Asitlerden etkilenmez, ancak nitrik asit ve potasyum klorat karışımıyla grafit oksitlerine dönüşür; bu oksitler, ısı etkisiyle tutuşarak patlayabilen sarı pulcuklar biçimindedir.

Hem amorf, hem de kristal türlerinde rastlanan doğal grafit, Sri Lanka, Sibirya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, ABD, İtalya, Fas ve özellikle Madagaskar'da bulunur. Kristalleşmiş türü, pek çok düz yaprakçığın üst üste binişmesinden oluşur; yapraklardan her birinde karbon atomları, düzgün altıgen yüzeyler meydana getirir. Yaprakçıklar arasındaki yapışma gücü azdır; grafitin yumuşak ve yağlayıcı özelliğinin nedeni budur. Yapışma gücü, bir bağın yöresizleşmesinden ileri gelir ve bu yöresizleşme birbirine yakın düzlemlerin aralıkları boyunca yayılır. Böylece serbest hale gelen elektronlar, frafite iletken bir özellik kazandırır. Öte yandan yapay olarak iki kristalli grafitler de üretilir. Ancak bu grafitler, yüksek sıcaklıklarda kararlı bir karbon biçimi göstermelerine rağmen, doğal grafitin aşırı sıcaklıklardaki dayanımına erişemez. Grafite, gri dökme demirden rastlanmasının nedeni de budur. Yapay grafit, amorf karbonun elektrik fırınında ısıtılması sonucu elde edilir. Grafit, kille karıştırılarak pota yapımında kullanılır; grafitten ayrıca ark lambası kömürleri, voltametre elektrotları ve dinamo fırçaları üretilir. Galvanoplastide ise kalıp yüzeylerini iletken durumuna getirmeye yarar. Öte yandan bu maddeden kurşunkalem içi yapılır ve ısıya dayanıklı olması nedeniyle kimi yağlayıcılara katılır. Grafit, yağlayıcı olarak mikrometre düzeyinde öğütülmüş kuru toz ya da genellikle sıvı yağda kollodial asıltı biçiminde kullanılır. Yağlama yağındaki pulsu ya da dilinebilir mikroskobik grafit parçacıkları katkısı, sıvı yağlayıcının çok güçlü bir basınç ya da çok yüksek bir sıcaklık altında boşalması halinde bile iki metalin birbirine sürtünmesini önler. Grafit ayrıca paslanmayı önlemeye yarayan kimi boya çeşitlerine pigment olarak katılır. Nükleer sanayide özellikle son yıllarda kimi santral türlerinde yavaşlatıcı olarak önemli düzeyde grafit kullanılır.

GRAFİTLEMEK g. f. **1.** Grafite dönüştürmek. **—2.** Yüzeyini grafitle sıvamak.

◆ **grafitlenmek** gçz. f. **1.** Bileşimine grafit katılmak. **—2.** Yüzeyine grafit sürülmüş olmak. (Grafitlenmiş barutlar çok çeşitlidir: makineli tüfek ve tüfek için tane barutlar, av tüfekleri için bazı barutlar vb.)

GRAFİTLENME a. Karb. kim. Yüksek sıcaklıkta, karbonlaştırma işleminin uygulandığı karni ya da damıtma odalarında karni kömürü de denen grafitin birikmesi.

GRAFİTLENMEK → GRAFİTLEMEK.

GRAFİTLEŞTİRİCİ sıf. Metalürj. Dökme demirde karbürden çok grafit oluşmasını sağlayan silisyum gibi bir element için kullanılır.

GRAFİTLEŞTİRME a. Kim. Amorf karbonu, özellikle elektrot yapımı amacıyla grafite dönüştürme.

—Metalürj. Dökme demirlere, grafit halindeki karbonu az çok nodüler biçimde çökeltmek için uygulanan ısıl işlem. (Bunun için iyice belirlenmiş bir ısıl programa göre uzun süreli tavlama uygulanır. [→ TEMPERLEME.])

GRAFİTLİ sıf. Yerbil. İçinde grafit bulunan kayaçlar için kullanılır.

GRAFİYOZ a. (fr. *graphiose*). Karaağaçta asalak yaşayan bir mantarın *(Ceratocystis ulmi)* konidi biçimi olan *Graphium ulmi*'nin bu ağaçta neden olduğu hastalık. (Asalak, bitkinin damarlarına yerleşerek onu tahrip eder. Yapraklar solar, kurur ve ağaç mahvolur. Kabukböcekleriyle [scolytes] yayılan hastalık giderek karaağaçların yok olmasına yol açmaktadır.)

GRAFOLOJİ a. (fr. *graphologie*). Kişiliğin bir anlatımı olarak kabul edilen el yazısını yorumlama tekniği.

—ANSİKL. Grafoloji, kişinin psikomotor, düşünsel ve duygusal gelişimiyle koşut olarak değişen yazma biçimi aracıyla, kişiliği değişik düzeylerinde inceleme, hattâ anlama amacını güder. Öğrenimin erginliğe değin süren ilk yıllarında yazı, eğitsel baskıların etkisindedir. Daha sonra, kendiliğinden işler duruma gelerek kişiselleşir: herkes için aynı ve uyulması zorunlu olan yazı modeliyle herkesin yazısı arasındaki fark değişik kişilik yönelimleriyle açıklanır.

Bilinen ilk grafolog, italyan filozof Camillo Baldi'dir (1547-1634). Baldi, 1622'de *Trattato come da una lettera missiva si conoscono la natura e qualità dello scrittore* (Mektuplardan elde edilen belirtilerin incelenmesi ya da bir mektubun incelenmesinden yazı sahibinin huy ve alışkanlıklarını anlama sanatı) adlı bir yapıt yayımladı, ama bu yapıt o dönemde kimsenin dikkatini çekmedi. XVIII. yy. sonuyla XIX. yy. başında, fiziyognomoni uzmanı J. K. Lavater (1741-1801), E. Hocquart ve rahip Flandrin, yazma biçimi ile ilgilendiler, rahip J. H. Michon (1806-1881) grafolojinin ilk temellerini atan birkaç yapıt yayımladı: *Mystère de l'écriture* (Yazının gizemi), *Système de graphologie* (Grafoloji sistemi), *l'Art de connaitre les hommes d'après leur écriture* (İnsanları yazılarından tanıma sanatı) [1875]. Ama, fransız grafolojisinin gerçek kurucusu, dar ve sınırlı gösterge çözümlemesinden güvenilir bir bireşime geçebilen Jules Crépieux-Jamin (1858-1940) oldu. *l'Écriture et le caractère* (Yazı ve karakter) [1888], *l'Écriture des canailles* (Ayak takımının yazısı) [1921], *A.B.C. de la graphologie* (Grafolojinin ABC'si) [1929] adlı kitapları temel yapıtlardır.

Alman grafolog L. Klages (1872-1956) kendi "dirimsel düzey" yorumlamasını, yazının ritim ve sıcaklığı gibi, Crépieux-Jamin'in 175 grafik göstergeyi türlere (düzenleme, boyut, yön, süreklilik, basınç, biçim, hız) göre yöntemli sınıflamasından daha dolaylı bir biçimde kavranabilen özelliklere dayandırdı. İsviçreli Max Pulver (1889-1952) ise kendi yorumunu, yazının

genellikle çevreyi simgeleyen sayfa alanı içindeki düzenlenme biçimine dayandırıyordu.

Yazı kendimizi yansıtmamıza yarayan bir edimdir. Bir iletişim aracıdır. Tıpkı dil gibi, başkasıyla ilişkiye girmemizi sağlar. Yöneldiği kişiye (dost, akraba, işveren, vb.) ilettiği içeriğe (iyi ya da kötü haber, yönetsel bilgi ya da duygular) ve yazanın durumuna (yorgunluk, sinirlilik, dinginlik) göre çeşitli görünüşlere bürünebilir. Bununla birlikte birtakım sürekli ve değişmez özellikler her zaman karşımıza çıkar; grafoloji işte bu özellikler üzerinde durur.

Kullandığımız biçimiyle yazı, birbirine bağlanarak sözcükleri, satırları, sayfaları oluşturan harflerden oluşur. Bu öğeleri uzamsal yönlendirme yasası düzenler.

Harfi yukarıya doğru çeken her şey düşünceye, imgeleme, usa ve şiire bağlanır; aşağı doğru uzanan her şey de maddeye, toprağa, bedensel hazza doğru gider; sola doğru giden şey, geçmişe bağlılık, içedönme ve içebakış belirtisidir; sağa doğru giden şey ise başkasına, oluşuma doğru yönelir, dışa açılma ve dış dünyayla ilişkiler kurma kolaylığına tanıklık eder. Harfin başlıca öğeleri *gövde, kuyruk* ve *bacak*'tır. Gövde kişinin benliğini, yaşamı ve varoluşuyla ilişkiyi, şimdiki zamanı temsil eder; küçükse kendi içine kapanmanın, büyükse bir açılma ve coşkunluk gereksiniminin belirtisidir.

Sözcükler arasındaki aralık, grafologlar tarafından düşünme ritminin yansıması olarak ele alınmıştır. Normal kabul edilen aralık, iki harf gövdesi kadar olan aralıktır. Bu bakımdan dört yazı türü vardır. Sözcükler ve satırlar arasında iyi bir açıklık dağılımı gösteren yazıya *seyrek* yazı denir. Seyrek yazı bir zekâ, zihin açıklığı, nesnellik, yargı bağımsızlığı ve bireşimcilik belirtisi olarak görülür. *Yoğun* yazı, sözcüklerin ve satırların birbirlerine geçtikleri yazıdır. Düşük bir zekâ düzeyinin ve düşünce ya da sözle, ısrarlı bir anlatım gereksiniminin belirtisidir. Aralıklı yazı, sözcükler ve satırlar arasında bırakılan büyük açıklıklarla belirginleşir ve çekingenliği, içtenlik ve eleştirel düşünce eksikliğini gösterir. Çok eşitsiz aralıklar, düşüncenin kararsızlığını ve dikkati bir nokta üzerinde toplama güçlüğünün göstergesidir. Aralarında normal aralıklar bırakılmış sözcükler ve birbirine çok yakın yazılmış satırlar, başarılı bir günlük çalışma yeteneği, ama geniş görüşlülük eksikliğinin belirtisidir.

Aşağı doğru inen satırları, yazı sahibinin yorulabilirliğini, karamsarlığını, hâttâ çöküntü eğilimlerini gösterir; oysa yükselen bir yazı dinamizm ve iyimserlik belirtisidir. Bir kağıt karşısında, yazı sahibi bir an için kendi alanı olan bu evreni nasıl kullanmalıdır? Metni düzene koyma, çerçeveleme (sayfaya göre grafik bütünü belirleyen ve marjı temel yapı olarak gösteren konum) gibi kavramlar da işte bu bağlamda sözkonusu olur.

GRAFOMANİ a. (fr. *graphomanie*). Psik. GRAFORE'nin eşanlamlısı.

iki dürbünlü ve su düzeçli **grafometre**
Fransa, 1785 (*C. N. A. M., Paris*)

Larousse-C. N. A. M.

GRAFOMETRE a. (fr. *graphomètre*' den). Arazi haritalarında açıları ölçmek için kullanılan eski bir alan ölçme aracı.

GRAFOMETRİ a. (fr. *graphométrie*). Daha sonra yorumlanmak üzere yazının istatistiksel göstergeleri üzerine temellenen bilimsel inceleme. (Grafometri, yazının sezgisel bir çözümlemesine dayalı olan grafolojiden ayrılır.)

GRAFORE a. (fr. *graphorrhée*). Psik. Özellikle bazı süreğen hezeyanlar sırasında ya da manyak kızgınlıkta görülen sürekli ve uyumsuz yazı yazma gereksinimi. (Eşanl. GRAFOMANİ.)

GRAFOSKOP a. (fr. *graphoscope*). YAZI BÜYÜTECI*'nin eşanlamlısı.

GRAFOTERAPİ a. (fr. *graphothérapie*). Psikoterap. Amacı öznenin duygusal davranışlarını onun yazı biçimini değiştirerek değişikliğe uğratmak olan eğitim. (Grafoterapi, anlam iletici olarak yazı biçimi üzerinde doğrudan doğruya müdahalede bulunmadan grafomotor alanı işleyerek yazıyı ve ilettiği anlamı yeniden koşullandırmayı amaçlar.)

GRAFTON dükleri → FITZROY.

GRAFTONİT a. (fr. *graftonite*). Miner. Demir, manganez ve kalsiyum fosfat.

Grágás (ya da *Boz kaz*), XII. ya da XIII. yy.'dan kalma İzlanda yasaları derlemesi; *Konungsbók* ve *Stadarholsbók* adlı oldukça farklı iki elyazmasıyla tanınır.

GRAGNANO, İtalya'da kent, Campania'da (Napoli ili), Sorrento yarımadasında; 25 500 nüf. Şarap. Ezme besinler.

GRAHAM (James), **Montrose** markisi, iskoç general (Montrose 1612 - Edinburgh 1650). 1638 covenant'ına katıldı, presbiteryen kilisesinin baskısıyla kralcı partiye geçti. Uzun süre kararsız kalan Charles I, sonunda kendisine İskoçya genel kral naipliğini verdi (1644). Highlands'i kral lehine ayaklandırdı. Tippermuir (1644), İnverlochy ve Kilsyth'da (1645) karşıtlarını yendi, ülkenin büyük bir bölümüne egemen oldu ve Kuzey'deki ingiliz ordusunu zor duruma düşürdü. Ama, ingiliz kralcıların Naseby'de yenilmeleri, Leslie emrindeki iskoç kuvvetlerinin serbest kalmasını sağladı; buna karşılık, Montrose'un saflarından kopmalar arttı. Philiphaugh'da baskına uğrayan Montrose, gemiyle Norveç'e kaçtı (1646). Charles I'in ölümünün öcünü almak amacıyla Kuzey İskoçya'ya döndü (1650) ve Charles II lehine bir ayaklanma başlatmayı denediyse de başarılı olamadı. Ama, yeni kral, sadık hizmetkârının bağışlanmasını istemekle yetinerek, Argyll ile anlaşmayı yeğ tuttu. Yenilince kaçmaya çalıştı, ancak ele verilerek ölüme mahkûm edildi ve asıldı.

GRAHAM (George), ingiliz saatçi ve gökbilimci (Rigg, Cumberland, 1673 - Londra 1751). Amcası saatçi T. Tompion'ın yanında çalıştı. 1713'te onun yerine geçti. Özellikle cıvayla dengelenmiş balanslar ve silindirli eşapmanlar gibi pek çok buluş yaptı; Hooke'un tasarladığı maşalı eşapmanları kullanışlı bir biçimde yapan ilk kişilerden biri oldu. Pek çok gökbilim aygıtı, özellikle 1710'da bir planeter, 1725'te, Halley'in yararlandığı bir duvar yayı, Bradley'in ışığın sapmasının ve Yer ekseninin üğrümünün incelenmesinde kullandığı bir başucu gözleme aygıtı yaptı.

GRAHAM (Thomas), **Lynedoch** baronu, ingiliz general (Balgowan, Perth kontluğu, 1748 - Londra 1843). Quiberon harekâtına katıldı, Akdeniz'de (Minorca, 1798; Malta, 1800) ve Wellington'un komutasında İspanya'da savaştı, İspanya'da Barossa zaferini kazandı (1811).

GRAHAM (*sir* James Robert George), ingiliz siyaset adamı (Netherby, Cumberland, 1792 - *ay. y.* 1861). Serbest değişim yanlısıydı. Peel hükümetinde içişleri bakan yardımcısı (1841-1846), Aberdeen ve Palmerston hükümetlerinde de donanma birinci lordu (1852-1855) oldu.

GRAHAM (Thomas), iskoç kimyacı (Glasgow 1805 - Londra 1869). Glasgow (1830) ve Londra'da (1837) profesörlük yaptı; İngiltere darphanesi müdürlüğüne getirildi. Önce gazların küçük deliklerden ve gözenekli çeperlerden yayılmasını inceledi, 1846'da bu olgunun hızını açıklayan yasayı buldu. Fosforik asit üzerine yaptığı incelemeler sonucunda poliasit kavramını ortaya attı (1833).

Graham yasası, 1846'da Thomas Graham'ın açıkladığı yasa: bir gazın gözenekli bir çeper arasından yayınım hızı, belli basınç ve sıcaklıkta, yoğunluğunun kare kökünün tersiyle orantılıdır.

GRAHAM (Martha), amerikalı kadın dansçı, koregraf ve eğitimci (Pittsburg, Pennsylvania, 1894 - New York 1991). 1913-16 arasında Los Angeles'taki Cumnock School'da öğrenim gördükten sonra Denishawn School'a girdi, R. Saint Denis ve T. Shawn'ın önce öğrencisi (1916-19), sonra asistanı (1919-23) oldu. O sıralar Denishawn School dans grubunun müzik yönetmeni olan L. Horst'un yüreklendirmesiyle bağımsız olarak çalışmaya başladı. Erken yaşlardan beri Amerika'da yan yana yaşayan çeşitli kültürlerle içli dışlı oldu, Mary Wigman'ın anlatımcı dansından ve yere oturarak gövdenin üst bölümünü, sonra da ayakta tüm vücudu çalıştıran bir eğitim tekniğinden etkilendi. Çalışmalarının ilk ürünlerini önce New York'ta 48. caddedeki tiyatroda, sonra da Klaw Theater'da (*Three Poems of the East*; müz. L. Horst'un) sergiledi. Martha Graham, zeminden hiç kimsenin yararlanmadığı ölçüde yararlandı. Ona göre hareket, doruğa çıkış ve rahatlayışla bir çevrimdir. Soluk alıp vermede, tüm hareketlerdeki karşıtlıklardan yararlanmayı bildi. Geleneksel bale terimlerini bir yana iterek, dilini bir merkez noktasından başlayan hareketin sürekliliği üzerine kurdu. Gösterişli amutları izleyen şaşırtıcı düşüşler için, kendi contraction-release tekniğinden yararlanarak boşlukta çalışmayı, zeminde çalışmayla birleştirdi. Üslubu, bir yaratıdan çok, tüm doğal pozisyonların ve vücut hareketlerinin dansa uyarlanmasıydı. Başlangıçta Martha Graham, yalın sahneyi yeğledi: dekora yer vermedi, sade giysiler ve ışık oyunları kullandı. Daha sonra, sahne efektleri, daha karmaşık ışık düzenleri ve rolün özüne uygun giysilerden yararlandı. İsamu Noguchi, Rouben Ter-Arutunian gibi yetenekli dekoratörlerle (kendisi de birçok kostümün tasarımını hazırladı) ve Norman Dello Joio, Alan Hovhaness, Carlos Surinach, William Schuman gibi bestecilerle çalıştı.

1930'da kurduğu M. Graham Dance Group, ABD'de, kurucusunun tüm yapıtlarını sahneledi: *Lamentation* (1930), *Tragic Patterns* (1933), *American Provincials* (1934), *Panorama* (1935), *İmmediate Tragedy* (1937). Martha Graham 1938'de gerçek bir topluluk kurdu: Martha Graham Dance Company. Erick Hawkins, Merce Cunningham, Bertram Ross gibi birbiri ardından kendisine eşlik eden dansçılar ve Robert Cohan, Paul Taylor, May O'Donnell, Pearl Lang, Yuriko gibi solocular olağanüstü yorumcular olarak bu toplulukta ünlendiler. 150'yi aşkın koregrafi yapan Graham, yapıtlarına kısa sürede teatral bir biçim kazandırdı. Bu biçim en başarılı anlatımına antik trajedinin büyük efsanelerinden yararlanarak yaratıldığı balelerde ulaştı: *Clytemnestra* (1958), *Phaedra* (1962), *Myth of a Voyage* (1973). Her koregrafisi sanat yaşamında bir aşamayı belirtiyordu: *Frontier* (1935), *American Document* (1938), *Letter to the World* (1940), *Deaths and Entrances* (1943), *Appalachian* Spring* (1944), *Cave of the Heart* (1946), *Night Journey* (1947), *Diversion of Angels* (1948), *Seraphic Dialogue* (1955), *Episodes* (G. Balanchine ile,

Serge Lido

Martha **Graham** (kendi düzenlemesi olan *Appalachian Spring*'de) [Champs-Elysées tiyatrosu, Paris, 1954]

1959), *Secular Games* (1962), *The Witch of Endor* (1965), *Cortege of Eagles* (1967), *Plain of Prayer* (1968), *The Archaic Hours* (1969).

1969'da sahne yaşamını bıraktı, dört yıl aradan sonra yeniden koregraf olarak etkinlik göstermeye başladı: *Myth of a Voyage, Mendicants of Evening* (1973), *Lucifer* (1975) [Margot Fonteyn ve Rudolf Nureyev için], *The Scarlet Letter* (1975), *Adorations* (1975), *Phaedra'nın düşü* [Phaedra's Dream] [1983], *Bahar ayini* (The Rife of Spring) [1984], *Şarkı* (Song) [1985].

Çeşitli kuşaklardan koregraflar üzerinde önemli etki bırakan Graham'ın solocularından çoğu (Yuriko, Helen McGehee, Ethel Winter), kendilerini onun yöntemini öğretmeye adadılar: Londra'da ve Tel -Aviv'de onun koruyuculuğu altında okullar açıldı; London Contemporary Dance Theatre ve Batsheva Dance Company onun sanatsal öncülüğünde bulunmakla övündüler.

1973'te *The Notebooks of Martha Graham* (Martha Graham'ın not defteri) adlı kitabını yayımladı.

GRAHAM adası, Kanada'da Kraliçe Charlotte takımadasının en büyük adası, İngiliz Kolombiyası'nda; 6 450 km². Altın yatakları. Kereste sanayisi. Balıkçılık.

GRAHAM toprağı ya da **PALMER yarımadası** ya da **O'HIGGINS toprağı,** Antarktika'da uzun yarımada (bazen, haklı olarak ANTARKTIKA YARIMADASI adıyla da anılır), Güney kutup çemberinin ötesine kadar (62°G enlemine doğru), Güney Amerika'nın uzantısında yayılır. Weddell denizi'ni Bellingshausen denizi'nden ayıran Graham toprağı, birçok dağ sistemi aracılığıyla 1 500 km boyunca uzanır. En yüksek yeri 4 171 m'dir; Graham toprağı daha dar ve kıyıları daha girintili çıkıntılı olan kuzey ucunda, parçalara ayrılarak birçok adaya dönüşür. İngilizler'in Antarktika'daki topraklarının bir bölümü olan Graham toprağı üzerinde (hiç değilse bir bölümünde) Arjantin ve Şili hak iddia etmektedir.

GRAHAME (Kenneth), iskoç yazar (Edinburgh 1859 - Pangbourne, Berkshire, 1932). Büyükannesi tarafından yetiştirildi. Denemeler (*Pagan Papers*, 1893), çocukluk üzerine mizah ve incelik dolu yapıtlar (*The Golden Age*, 1895; *Dream Days*, 1898) yazdı. Hayvan toplumunu insan toplumuna uyduran *The Wind in the Willows* (1908) adlı yapıtı ünlüdür.

GRAHAMİT a. (fr. *grahamite*). Yerbil. Bir tür asfaltit.

GRAHAM OF CLAVERHOUSE (John), 1. **Dundee** vikontu, iskoç general (1649 - Killiecrankie 1689). Covenanterler'in İskoçya isyanını kanlı bir şekilde bastırdı (1678-1688). James II'nin kaçmasından sonra, Highlandlar'ı onun lehine ayaklandırdı: Killiecrankie savaşı'nda öldü.

GRAHAMSTOWN, Güney Afrika'da (Cape ili) kent, Port Elizabeth'in K.-D.'sunda; 41 000 nüf. Rhodes Üniversitesi'nin (1904) merkezi.

GRAHN (Lucile), danimarkalı kadın dansçı (Kopenhag 1819-Münih 1907). August Bournonville'in öğrencisi, romantik kadın dansçıların en büyüklerinden biri. Sahneye ilk kez 1834'te Danimarka Krallık tiyatrosu'nda çıktı. 1839'dan sonra Petersburg, Londra ve Paris gibi kentlerde başarıdan başarıya koştu. *La Sylphide'* in A. Bournonville versiyonundaki yorumuyla ünlendi. Londra'da Maria Taglioni, Carlotta Grisi ve Fanny Cerrito ile Jules Perrot'nun ünlü Pas de quatre'ında dans etti (1845). Opera şarkıcısı Friedrich Young ile evlendi (1856). Önce, Leipzig, sonra da Münih'te bale yöneticiliği yaptı.

GRAİAİ. Yun. mit. Phorkys ve Keto'nun kızları, Gorgonalar'ın kardeşleri olan 3 kız kardeş ("yaşlı kadınlar"). Dünyaya yaşlı olarak gelmişlerdi.

GRAİN a. (fr. sözc.; lat. *granum*'dan). Ölçbil. Anglosakson ülkelerde değerli taş ve metaller için kullanılan, yaklaşık 65 mg'ye eşdeğer yasal kütle birimi.|| Eskiden Fransa'da kullanılan 0,053 g'a eşit en küçük kütle ölçü birimi. (Marc 4 608 graine eşitti.)

GRAİN (*İsle of*), Thames halicinin (Büyük Britanya) doğu ucu, ırmağın güney kıyısında. Petrol arıtma.

GRAİNGER (Percy), amerikan uyruğuna geçmiş avustralyalı besteci (Brighton, Melbourne, 1882-White Plains, New York eyaleti, 1961). L. Pabst ve F. Busoni ile çalışması ve Grieg ile Delius'un müziğine ilgi duyması, Büyük Britanya, Danimarka ve Avustralya halk müziklerinin zenginliklerinden yararlanmasını engellemedi. Bu ülkelerde, yüzlerce halk ezgisini notaya aldı. Tını araştırmalarına girişti. 1918'de ABD'ye yerleşti. Koleksiyonlarını 1938'de Melbourne Üniversitesi'nde kurduğu etnomüzikoloji müzesine verdi. Besteleri içinde özgün (iki piyano için *The Warriors* [1922], orkestra için *Youthful Suite* [1899]) ve folklardan alınmış temalar üzerine yazılmış (oda orkestrası için *Green Bushes* [1906]) yapıtlar vardır.

GRAİSİVAUDAN →GRESİVAUDAN.

GRALLİNA CYANOLEUCA a. Avustralya ve Yeni Gine'de yaşayan, siyah ve beyaz tüylü (bu nedenle "Avustralya örümcekkuşu" adıyla anıldığı da olur) ötücükuş. (Ağaçlarda kuru çamurla yuva yapar; yuvanın yapılmasında bir önceki dönemde yumurtadan çıkan yavrular da görev alır. *Grallinidae* familyası.)

GRAM a. (fr. *gramme;* geç lat. *gramma;* yun. *gramma*, ağırlık'tan). Metrik sistemde temel kütle birimi; SI'de kilogramın katlarını ve askatlarını oluşturmak için kullanılan genel ad.

—ANSİKL. SI kütle birimi gram 1/1 000 kilograma eşdeğerdir. Tam olarak, maksimum yoğunluktaki (+4°C) bir santimetre küp damıtık suyun kütlesine eşittir. SI'de en tutarlı kütle birimi kilogram olmasına rağmen, bu birimin katları ve askatları gram sözcüğüne eklenen SI önekleriyle oluşturulur: 0,1 kilogram = 1 hektogram (1 desikilogram denmez).

GRAM a. Gram boyama yöntemi.

GRAM (Peder), danimarkalı besteci ve orkestra yöneticisi (Kopenhag 1881- *ay.y.* 1956). Müzik öğrenimini Leipzig'de tamamladı. 1931-37 arasında Danimarkalı besteciler birliği'nin başkanlığını yaptı ve 1937-1951 arasında Ulusal radyo'da müzik yayınlarını yönetti. Üç senfoni, bir *Lirik şiir* (1911), oda müziği yapıtları, piyano parçaları, vokal yapıtlar (soprano ve orkestra için *Avalon*, 1916) bıraktı.

Gram determinantı. Ceb. x_i ler, bir Eukleides vektör uzayının elemanları olmak üzere, Gram $(x_1,...,x_p)$ = det $(x_i \cdot x_j)$ biçiminde yazılan ve aşağıdaki biçimde gösterilen determinant:

$$\begin{vmatrix} \|x_1\|^2 & x_1 \cdot x_2 & \cdots & x_1 \cdot x_p \\ x_2 \cdot x_1 & \|x_2\|^2 & \cdots & x_2 \cdot x_p \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ x_p \cdot x_1 & x_p \cdot x_2 & \cdots & \|x_p\|^2 \end{vmatrix}$$

buna (x_i) lerin Gram determinantı denir.

Gram yöntemi ya da **boyaması,** centiyan moru ile boyanmış mikrop preparatı üzerine iyodo-iyodür çözeltisi (Gram sıvısı) dökülerek bakterileri boyama yöntemi. Bu işlemden sonra preparat alkolle yıkanır ve kırmızı bir boyarmaddeyle (örneğin füsin) boyanır. Bazı mikropların rengi açılır ve ikinci boyama nedeniyle pembeye dönüşür, ötekilerse mor kalır. Gramı koruyamayan birincilere *Gram negatif*, ötekilere *Gram pozitif* denir. Danimarkalı hekim Hans Christian Joachim Gram'ın (1853-1938) bulduğu bu yöntem, birçok mikrop türünü ayırt etmeye yarar.

GRAMAJ a. (fr. *grammage*'dan). Ekmekç. Belirli randımanlı, belirli miktarda undan elde edilen ekmek sayısı üzerinden hesaplanan, bir ekmeğin gram olarak ağırlığı. (Gıda maddeleri tüzüğüne göre su miktarı % 37'den fazla olan ekmeğin gramajı hatalı sayılır.)

—Kâğ. san. Bir kâğıdın ya da kartonun g/m² olarak gösterilen birim yüzey kütlesi. (Gramaj sözcüğü kâğıt ve karton üretiminde ve ticaretinde kullanılan temel terimlerden biridir.)

Ekmeklik unun randımanına göre su oranı:

un randımanı	su oranı
% 70	% 34
% 75	% 37
% 80	% 38
% 86	% 39
% 100	% 45

GRAMATİCA (İrma), italyan kadın oyuncu (Fiume, bugün Rijeka [Hırvatistan], 1873 - Floransa 1962). 1887'de Cesare Rossi topluluğu'nda başlayan uzun tiyatro yaşamını Hauptmann, Sudermann, İbsen, Rostand, Bernstein, Rovetta, D'Annunzio'nun oyunlarındaki rolleriyle başarıyla sürdürdü. Kız kardeşi EMMA ile (Fidenza 1875 - Ostia 1965) birlikte Duse'nin müzikal üslubuna bağlı kaldılar ve İbsen'in ünlenmesine katkıda bulundular (*Hedda Gabler* ve *Et dukkehjem*, 1906; *Gabriel Borkman*, 1928).

GRAMATİKOS a. (yun. *grammatikos'* tan). Kur. tar. Osmanlı devletinde rumca antlaşma ve yazışmaları kaleme alan Divanı hümayun'da görevli rum yazmanlar. (Venedik, Ceneviz cumhuriyetleri ve fetinden önce Rodos şövalyeleriyle Osmanlı devleti her tür yazışmayı rumca yaptığından, XIV.- XVII. yy.'lar arasında gramatikosların yönetim katında önemli bir yeri vardı.)

Gram - Charlier dağılımları a. (*Gram* ve *Charlier* özel adlarından). İstat. Sürekli bir rastlantısal değişkenin olasılık yoğunluk fonksiyonu

$$f(x) = \frac{e^{-\frac{t^2}{2}}}{\sigma\sqrt{2\pi}} \left[1 + \frac{k_3}{3!\,\sigma^3} H_3(t) + \frac{k_4}{4!\,\sigma^4} H_4(t) + \ldots\right]$$

biçimindeyse, bu değişken bir Gram -Charlier dağılımı izler. Burada, $t = \frac{x-\mu}{\sigma}$, $k_3 = \mu_3$, $k_4 = \mu_4 - 3\mu_2^2$

ve H (t)'ler Hermite polinomlarıdır. Bu tür dağılımlar, normal dağılımın gerektirdiği koşullardan yalnız biri gerçekleşmediğinde sözkonusu olurlar: X'deki değişime yol açan etmenlerin fazla sayıda olmaması.

GRAMEM a. (fr. *grammème*). Dilbil. Sözlüksel biçimbirimlerle ya da sözlükbirimlerle karşıtlaştırmak için, kimi kez dilbilgisel biçimbirimlere verilen ad. (Bağımsız [*çok, içinde, ve*, vb.] ya da bağımlı [*gidiyoruz*' daki *-yoruz, görsel*' deki *-sel*] olabilirler.)

GRAMER a. (fr. *grammaire*) → DİLBİLGİSİ'nin eşanlamlısı.

GRAMERCİ a. Dilbilgisi uzmanı.

GRAMİNACEAE ya da **GRAMİNEAE** a. Bot. BUĞDAYGİLLER familyasının bilimsel adı.

GRAMİSİDİN a. (fr. *gramicidine*). Org. kim. ve Eczc. *Bacillus brevis*'ten çıkarılan polipeptitli antibiyotik; D ile L serisinden 15 aminoasidin zincirleme tepkimesi sonucu oluşur. (Gramisidin genel yoldan alındığında zehirleyicidir; Gram pozitif mikroplar üzerindeki etkisi nedeniyle, yalnızca yerel olarak [kulak ya da göz damlası, deri merhemi, tablet] kullanılır.)

Grammaire générale et raisonnée (Genel ve Açıklamalı Dilbilgisi). Port-Royal'

de, A.Arnauld ve C.Lancelot'nun hazırladığı, 1660'ta yazar adı belirtilmeden yayımlanan dilbilgisi. Bu yapıt, dilbilgisi tarihinin önemli bir evresini oluşturur. Bir yandan, eğitimci dilbilgiciler sözcük türleri tanımlarını ve açıklama yöntemlerini bu yapıttan aldılar. Öte yandan, XVIII. yy. felsefecileri, bu yapıtın ilkelerini inceleyerek, N. Chomsky'nin yüzeysel yapıyla derin yapı arasındaki ayrımın öntasarımı olarak gördüğü ve kökeninin Port-Royal dilbilgisinde bulunduğunu ortaya koyduğu bir dil kuramı tasarladılar.

Yapıt iki bölüm içerir: birinci bölüm, sözün özdeksel yanını, sesleri inceler; ikinci bölüm, insanların "tasarladıkları şeyler üstüne yargılarını dile getirmek", bir başka anlatımla bir şeyin neden öyle değil de böyle tasarlandığını doğrulamak için başvurdukları sözcük kullanımlarını ele alır. Örneğin, *dünya* ve *yuvarlaklık* kavramlarından yola çıkarak, dünyanın *yuvarlak olduğu*'nu ileri sürmek olanağı vardır. Bu yargının gerçekleştiği çerçeve, Arnauld ve Lancelot'nun bir bağlama öğesiyle birleşmiş iki terime ayırdığı tümce çerçevesidir: *özne* (kendisi üstüne bir şey söylenen), *yüklem* (söylenen şey), *-dır* koşacı. Özne ve yüklemin yerlerinde nesnelere gönderme yapan sözcükler: tanımlıklar, adlar, ad -sıfatlar, adıllar, ortaçlar, ilgeçler, belirteçler bulunur. Fiiller, bağlaçlar, ünlemler, özne-yüklem bağıntısını dile getirir. Bu durumda dil, iki kat içerir: mantıksal yapıların görülmeyen katı ve sözcüklerle cümlelerin görülen katı. Biçimsel belirtiler, sözcüklerin sırası, gözlemlenebilen gerçekleşmeler mantıksal düzeyin tam bir kopyası değildir. Örneğin, fiiller, derinde yer alan koşacın (olumlayıcı) ve yüklemin örtük taşıyıcısıdır: *doğruluyor > o doğrulayandır*, vb. Belirteçler, ilgeç-ad kuruluşunun eksiltili biçimidir. *Görünmez Tanrı, görünen dünyayı yarattı* gibi karmaşık bir tümce: *Görünmez olan Tanrı, görünür olan dünyayı yarattı* gibi ara tümcelerin dağılımıyla temel tümce çevresinde düzenlenen üç soyut tümceli bir birleşim temeline dayanır: *Tanrı görünmezdir. O, dünyayı yarattı. Dünya görünürdür. Grammaire*'de (Dilbilgisi) yer almayan ilgi tümceleri çözümlemesi, anlamlama kuramı, bu yapıtın temel nitelikli bütünleyicisi olan *Logique*'te (Mantık) ele alınmıştır.

GRAMMANTHES a. (fr. sözc.; yun. *gramma*, harf, yazı, ve *anthos*, çiçek'ten). Güney Afrika'da yetişen güzel görünüşlü biryıllık etli bitki. (Damkoruğugiller familyası.)

GRAMMATEUS a. (yun. sözc.), Antikçağ'da bir magistratus kurulunun emrindeki kâtip ya da zabıt kâtibi. (Çoğunlukla bir köleydi.) Görevi önemli sayılabilecek bir yargıca da grammateus denirdi; sözgelimi Atina'da arkhonluk görevlerinin onda birini yapan thesmothetes kâtibi, kent senatosunun *(bule)* aldığı kararları kaydetmek ve korumakla görevli kâtip de birer grammateus'tu (adları kararların başlık bölümüne yazılırdı). İ.Ö. IV. yy.'da grammateusluk görevi sırasıyla on kabile tarafından yerine getirilmeye başlandı.

GRAMME (Zénobe), belçikalı elektrikçi ve mucit (Jehay-Bodegnée, Liège ili, 1826-Bois-Colombes 1901). Taşkömürü ocağında çalışan bir memurun oğluydu, 1856'da Paris'e yerleşti, 1860'ta elektrik aygıtları yapan bir şirkete modelci işçi olarak girdi. Teknik öğrenimini orada gördü, 1867'de manyetoelektrik makinelerin geliştirilmesi için ilk ruhsatı aldı. 1869'da, doğru akımla çalışan aygıtların yapımına olanak sağlayan *kolektör*'ü buldu; 1871'de Bilimler akademisi'ne ilk dinamoyu sundu. Daha sonra çok gelişecek olan Gramme makineleri yapım şirketini kurmak için Hippolyte Fontaine ile ortak oldu.

Gramme makinesi, birçok bobinden oluşmuş bir indüvi devre içeren ve doğru akım üreten makine; indüvi devre kendi üzerine kapalıdır ve yumuşak çelikten bir halka üzerine sarılmıştır; bu halka çift kutuplu bir elektromıknatısın oluşturduğu bir indükleme alanı içinde döner; bu alan dönme eksenine diktir. Her bobin, almaşık bir gerilim üretir; bu gerilim daha sonra iki ucu bir *kolektör*'ün ardışık iki levhasına bağlanarak doğrultulur; *yansız düzlem*'e (indükleme çizgilerine dik düzlem) yerleştirilmiş olan ve makinenin iki ucunu oluşturan iki fırça, bu kolektöre sürtünür. Sargının, yansız düzlemin iki yanında yer alan iki yarısı, paralel bağlı iki üretece eşdeğerdir. Makine tersinirdir ve motor olarak da kullanılabilir. Günümüz makinelerinde "halka" indüvinin yerini "tambur" indüvi almıştır. (→ÜRETEÇ.)

GRAMMONT (Maurice), fransız fonetikçi (Damprichard, Doubs, 1866 - Montpellier 1946). *Dissimilation consonantique dans les langues indo-européennes et dans les langues romanes* (Hint-avrupa ve roman dillerinde ünsüz benzeşmezliği) [1895] üzerine tezi, yenidilbilgicilerin geleneğinde yer alır. Bol örnekli *Traité de phonétique*'i (Sesbilgisi incelemesi) [1933] özellikle izlenimsel sesbilgisi (ikilemeler, yansımalar, ünlü ve ünsüzlerin izlenimsel değerleri) konusunda yenilik getirmiştir. Grammont aynı zamanda koşuklama sorunlarıyla da ilgilendi.

GRAMMOPTERA a. (yun. *gramma*, harf, yazı ve *pteron*, kanat'tan). İlkbaharda çiçekler üstünde yaşayan, siyah ya da kulamsı renkli, küçük ve uzun (5 mm) tekeböceği. (Larvası odunsu bitkilerin kurumuş saplarında gelişir. Tekeböceğigiller familyası.)

GRAMMOS dağları → GHRAMMOS.

GRAMOFON (ing. *Grammophone;* tesc. edil. a.). Sert bir gereç üzerine mekanik yolla oyularak kaydedilmiş söz ve sesleri yeniden üretmeye yarayan aygıt. (Eşanl. FONOGRAF.)

GRAMONT (Antoine Agénor, — *dükü*), fransız diplomat (Paris 1819 - *ay. y.* 1880). 1860'ta, papanın bağımsızlığını güvenceye almak ve Prusya'ya karşı Avusturya'yla işbirliği yapmak amacıyla İtalya'ya fransız müdahalesini destekledi. Mayıs 1870'te imparatoriçe Eugenia'nın desteğiyle dışişleri bakanlığına getirildi ve Prusya'ya savaş ilan edilmesinde önemli rol oynadı. 1870'te Ollivier kabinesi düşünce siyaseti bıraktı.

GRAMPİAN, İskoçya'nın K.-D.'sunda yönetim bölgesi, Grampians kütlesinin büyük bölümüne yayılır; 8 704 km^2; 501 400 nüf. (1988). Merkezi *Aberdeen.*

GRAMPİANS, İskoçya'da billurlu kütle, Glen More çöküntü alanıyla Kuzey denizi kenarındaki kıyı ovaları arasında. Grampians dağ kütleleri, D.'ya doğru az engebeli platolardan oluşur. Ama B.'ya doğru yükseklikleri artar (yüksekliği 1 343 m olan *Ben Nevis,* Britanya adalarının en yüksek noktasıdır) ve aşınmanın parçaladığı yüzey şekli daha sert ve sarp bir görünüm alır. Batı kıyısı, derin ve güzel manzaralı fiyordlarla yarılmıştır. Bu sert ve vahşi bölgenin başlıca gelir kaynağı turizm ve hayvancılıktır.

GRAMSCİ (Antonio), italyan filozof ve siyaset adamı (Ales, Sardinya, 1891 - Roma 1937). Sardinyalı küçük burjuva ailesindendi, Torino Üniversitesi'nde felsefe, tarih ve filoloji okudu. 1913'te Sosyalist parti'ye girdi ve 1917'de partinin Ekim devrimi'ni coşkuyla karşılayan sol kanat liderlerinden biri oldu. Mayıs 1919'da Angelo Tasca, Umberto Terracini ve Palmiro Togliatti ile birlikte *Ordine Nuovo* adlı gazeteyi kurdu ve gazetenin yöneticiliğini üstlendi. Bu arkadaşlarıyla birlikte, 1920'de Torino'da fabrikaların işgal edilmesi ve işçi konseyleri hareketini destekledi. Ocak 1921'de toplanan Livorno kongresi'nde İtalyan komünist partisi'nin kurucuları arasında yer aldı ve partinin merkez komite üyeliğine seçildi. 1926'ya kadar, hem partinin genel sekreteri Amadeo Bordiga'nın aşırıcılığına, hem de parti içindeki reformcu eğilime karşı çıktı. 1922-23'te Moskova'da (burada Komünist enternasyonal'de çalıştı), ardından Viyana'da kaldı. 1924'te İtalya'ya döndü, milletvekili seçildi ve ocak 1926'da İtalyan komünist partisi'nin genel sekreteri oldu. Ama, 8 kasım 1926'da faşist yönetimce tutuklandı, 4 haziran 1928'de 20 yıl, 4 ay, 5 gün ağır hapis cezasına çarptırıldı. Hapiste pek çok mektup yazdı; tarihsel, felsefi, siyasal ve kültürel incelemeler içeren 33 defter doldurdu. 1935'te hastalığı nedeniyle çalışmalarını kesmek zorunda kaldı, 27 nisan 1937'de, ölümünden ancak birkaç gün önce serbest bırakıldı.

Gramsci, SSCB'de iktidarın gitgide otoriter ve kişisel bir biçime bürünmesi ve 1929'da Komünist enternasyonal tarafından öne sürülen "kitlelerin radikalleştirilmesi" savı karşısında eleştirici bir tavır takındı. Bununla birlikte, İtalya'nın kurtuluşundan (1943-1945) başlayarak, İtalyan komünist partisi, bizzat Togliatti'nin ön ayak olmasıyla, *Hapishane mektupları*'nı (Lettere dal carcere) [1947'de ve 1965'te], ardından konulara göre gruplanan defterlerin büyük bölümünü yayımladı: *Il materialismo storico e la filosofia di Benedetto Croce* (Tarihsel maddecilik ve Benedetto Croce'nin felsefesi) [1948]; *Gli intellettuali e l'organizzazione della cultura* (Aydınlar ve kültürün örgütlenişi) [1949]; *Il Risorgimento* [1949]; *Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo stato moderno* (Machiavelli, politika ve modern devlet üzerine) [1949]; *Letteratura e vita nazionale* (Edebiyat ve ulusal yaşam) [1950]; *Passato e presente* (Geçmiş ve bugün) [1951]. Ama *Quaderni" del carcere* (Hapishane defterleri) ile Gramsci'nin hapishaneye girmeden önce yazdığı yazılarının tümü ancak 1975'te eksiksiz olarak yayımlanabildi.

Gramsci XIX. yy. sonunda ve XX. yy. başında etkinlik göstermiş marxçı sosyalistlerin iktisadi *belirlenimcilik*'leriyle *(ekonomizm)* savaştı; bunlar proletarya devriminin kaçınılmaz olduğunu öne sürerek siyasal etkinlikleri küçümsüyorlardı. Gramsci'nin Ekim devrimi üzerine, 24 kasım 1917'de *Ordine Nuovo*'da yayımlanan ünlü makalesi, "*Kapital*'e karşı devrim" (burada *Kapital,* Marx'ın yapıtını belirtiyordu) başlığını taşıyor ve Gramsci bu makalede bolşeviklerden bazı farklılıklar gösteriyordu. Sonraki yıllarda, yani Torino'daki büyük grevler (1920), İtalyan komünist partisi'nin kuruluşuna ilişkin tartışmalar ve İtalya'da kendini gösteren faşizme karşı savaşım sırasında (1924), Gramsci düşüncelerini daha da derinleştirdi.

Gramsci, leninci proletarya diktatörlüğü anlayışından yola çıkarak, "proletarya hegemonyası" anlayışını geliştirdi. Ona göre, bir sınıfın, bu arada proletaryanın (ama ondan önce de burjuvazinin) iktidarını uygulayabilmesi için en elverişli koşullar, o sınıfın aynı zamanda "hem *yönetici* hem *egemen* sınıf" olmasıyla gerçekleşebilirdi. Ama etkili olabilmek için de, düşünsel ve ahlaksal yönetimin devlet egemenliğinden önde gelmesi gerekliydi. Ayrıca proletarya, bu yaygın olmakla birlikte baskıcı olmayan hegemonyayı, yalnızca iktidara geçtikten sonra değil, daha önce de gerçekleştirmeliydi. Proletarya, kendisinden önce burjuvazinin yaptığı gibi, sınıflararası bir ittifak sistemi kurmak zorundaydı. Komünist parti, iktidara gelebilmek için, hem iktisadi ve coğrafi anlamda (Kuzey İtalya'daki işçi sınıfıyla Güney'deki köylülerin eylem birliği), hem de kültürel anlamda (aydınların toplumdaki gerçek yerlerini almalarıyla) bir "tarihsel blok"un temelinde yer almalıydı. Son olarak, iktidarın alınmasından önce yeni bir kültür ve yeni bir ahlak yaratmak da zorunluydu: "tarihsel blok"un "siyasal hegemonya"sını sürdürmesi ancak böyle sağlanabilirdi. Gramsci, devletin ortadan kalkmasına ilişkin marxçı kuramı da geliştirdi. Ona göre

Nadar

Zénobe **Gramme**
Nadar

Lauros-Giraudon

Gramme makinesi
(1871'de, Bilimler akademisi'nde sergilendi)
Sanatlar ve meslekler konservatuvarı Paris

Larousse

Edison'un silindirli **gramofonu**
Ulusal sanatlar ve meslekler konservatuvarı, Paris

X-Rinascita belg.

Antonio **Gramsci**

proletarya diktatörlüğü, sivil toplumun ideolojik üstyapıları (partiler, sendikalar, okul ve iletişim) siyasal toplum (askeri, polis ve adli zorlama aygıtı) üzerinde ağır basacak bir biçimde gerçekleşmeli ve sonunda devlet, gerçekten de Lassalle'ın "gece bekçisi" dediği şeyden başka bir şey olmamalıydı. Kazanmak için, sivil toplumun çok güçlü olduğu Batı'da, 1917 Rusyası'nda olduğu gibi, siyasal toplumu ortadan kaldırmak yetmezdi. Batı'da devrimin gerçekleşebilmesi için, proletaryanın sivil toplum üzerinde hegemonyasını kurması gerekiyordu. Bu nedenle, büyük bir siyasal ve düşünsel çaba daha şimdiden zorunluydu. İtalya'da iktidardaki burjuvazi, 20'li yılların başında hegemonyasını yitirmek üzere olduğu içindir ki faşizm görünüşüne bürünen şiddete başvurmuştu.

Gramsci'nin külleri *(Le ceneri di Gramsci)*, Pasolini'nin şiiri (1957). "Şiir -akıl" ve "tutku-ideoloji" karşıtlıklarının diyalektikle aşılması üzerine düşünceler.

GRAN (Daniel), avusturyalı ressam (Viyana 1694-Sankt Pölten 1757). Venedik'te Ricci'nin öğrencisi oldu, Avusturya'da ilk dekoratör ressamlar kuşağının en iyi temsilcisi niteliğini kazandı (Viyana'daki Hofbibliothek'in tavanı: *Karl VI döneminde barışçı ve savaşçı bilim ve sanatların yüceltilmesi,* 1730). Yapıtlarının ayırtedici özelliği büyük bir açık seçiklikle düzenlenmiş olmalarıdır.

GRANA a. (lat. *granum,* tanecik'ten). Biyol. Kloroplastlarda, çapı 0,3-0,2 μm, kalınlığı 0,02 μm olan ve lamellere bağlı 50-100 diskin üst üste yığılmasıyla meydana gelen ince yapı. (Diskler ve lameller, özellikle klorofillerden oluşan özümleyici pigmentlerle doludur. Buradaki klorofil molekülleri birbirlerine çok yakın ve oldukça düzgün biçimde sıralanmıştır; bitki ışık enerjisini bu moleküllerin ortasında bulunan bölgeden emer.) ‖ *Grana tabakası,* klorofil taneciğinin yüzeyinde bulunan ve fotosentezin yapıldığı granaları taşıyan yapı.

GRANACCİ (Francesco), italyan ressam (Villemagna 1469-Floransa 1543). Ghirlandaio'nun öğrencisiydi, Michelangelo ile dostluk kurdu, Uffizi galerisi'nde bulunan *Kemerli Meryem Ana* adlı tablosunda da görüldüğü gibi, onun etkisinde kaldı. *Charles VIII'in Floransa'ya girişi* (Medici sarayı) çok değerli bir tarihsel belge niteliğindeydi. XVI. yy.'ın ilk kuşağının en önde gelen floransalı sanatçılarından olan Granacci'nin zarif ve anıtsal üslubu manierismocuların saldırılarına uğradı.

GRANADA, ar. **Gırnata,** İspanya'da kent, Andalucía'da, il merkezi, sierra Nevada'nın eteğinde, Darro'yla Genil'in birleştikleri yerde; 268 674 nüf. (1990). Üniversite.

• COĞRAFYA. Kent, sulanan bir *vega*'nın (ova) ortasındadır (tahıl, sığır yetiştiriciliği). Eski mahalleler, turistik alanlar, daha aşağıdaki modern kenti çevreleyen üç tepede kat kat yükselir. — *Granada ili,* 12 531 km²; 816 642 nüf. (1990). Orta Bética sıradağlarının geniş bir kesimini içine alır. Kuzeyde Lucena, El Pozo ve Sagra sierralarıyla Jaén ilinden ayrılır. K.-D. ucu bozkırlarla kaplıdır. Merkezde, Genil'in yukarı vadisinde Granada *vega*'sı uzanır. Çevresindeki tepelerde bağlar ve meyvelikler basamak basamak sıralanır. Alçak bölgeler sulama olanaklarından yararlanır. G.'de yüksek sierra Nevada kütlesi, Granada havzasını Akdeniz kıyı bölgesinden ayırır.

• TARİH. Önceleri *Elybirge* (İ.Ö. V. yy.), sonra *İlliberis* (Roma işgali döneminde) adıyla tanınan Granada, adını yakınındaki *Garnata* köyünden aldı. Ancak önemini arap egemenliğinde, Afrika'dan gelerek Kurtuba emirlerinin hizmetine giren Ziri Zavi'nin XI. yy.'ın başında bir krallık kurmasıyla kazandı. 1073'te bu krallıktan kopanlar Malaga krallığı'nı oluşturdu. Her iki krallık sırasıyla Murabıtlar'ın (1090), Beni Hudlar'ın ve Muvahhitler'in egemenliğine girdi. Muvahhitler'den sonra Granada'ya Nasriler ya da Beni Ahmer hanedanı yerleşti (1238). Krallık Mağrib'le hıristiyan devletleri arasında yer almasından yararlanarak büyük bir iktisadi gelişme gösterdi, bunu canlı bir kültür ve sanat yükselişi izledi. Elhamra, vezir İbnül-Hatib'in yazıtları, vb. o dönemden kalmadır. Granada aynı zamanda pek çok entrikaya sahne oldu (Beni Serecler ile Zegriler'in çatışması gibi). Fernando ve İsabel sekiz yıl süren bir savaştan (1481-1489) ve zorlu bir kuşatmadan (1491-92) sonra, krallığın iç çekişmelerinden de yararlanarak kenti ele geçirdiler ve son kral Boabdil'i (Ebu Abdullah) sürgüne gönderdiler. Mağribliler ayaklanmasından (1568) ve bu ayaklanmanın Felipe II tarafından acımasız bir biçimde bastırılmasından (1569-70) Granada çevresi büyük zarar gördü. Mağribliler sürgün edildi (1609). Kent 1500'den başlayarak önemli bir kültür ve sanat merkezi, ayrıca İspanya'nın iki adli bölgesinden birinin merkezi oldu.

• GÜZEL SANATLAR. Granada'nın uzun süren arap geçmişinden geniş bir surla çevrili çok güzel bir bütün olan Elhamra kalmıştır. Elhamra, bir tepede bulunan Alcázar yapılarını (XIV. yy.), Alcazaba kalıntılarını (XIII. yy.), Generalife'i ve Pedro de Machuca'nın yaptığı Karl V'in sarayını içine alır. Kuzeyde Darro hendeği, Elhamra'yı, yamacında Albaicín'in kat kat yükseldiği bir tepe olan *Sacromonte*'den ayırır; Reconquista'dan sonra Mağribliler'in son barınağı olan ve dar, beyaz sokaklara ayrılmış olan bu güzel semtte, mağara barınakları vardır; uzun ve dar aralıklarla sierra Nevada'ya ve modern kente kadar uzanır.

Modern kentte de önemli anıtlar yükselir. Diego de Siloe'nin başyapıtı olan katedral Rönesans üslubundadır (XVI.-XVIII. yy., çok sayıda sanat yapıtı). Katolik krallara ayrılan krallık capellasında (E. Egas, 1505-1507) Fernando ile İsabel'in, Güzel Felipe ile Çılgın Juana'nın lahitleri vardır; 1518'de yapılan güzel demir parmaklık; kilisenin bir bölümünde küçük bir dinsel sanat müzesi (flaman primitiflerinin yapıtları). San Jeronimo kilisesi, Gonzalo Fernandez de Córdoba'nın lahtini yerleştirmek amacıyla D. de Siloe tarafından yapılmıştır. San Juan de Dios kilisesi ve Cartuja capellası barok üslubundadır. Cartuja'nın ayin eşyası yerini (1727-1764) süsleyen bezekler eşsiz güzelliktedir.

GRANADA, Nikaragua'da kent, yönetim bölgesi merkezi, Nikaragua gölünün kuzey-batı kıyısında; 88 636 nüf. Sömürge döneminde çok önem kazanmış eski kent. Tarım pazarı. Tekstil. Mobilya. Besin sanayileri. — *Granada yönetim bölgesi,* 1 400 km²; 113 000 nüf. (1986).

Granada antlaşması, Louis XII ile Katolik Fernando II arasında 11 kasım 1500'de imzalanan gizli antlaşma. Konusu Napoli krallığı'nın iki hükümdar arasında paylaşılmasıydı.

GRANADİLLO a. Tropikal Amerika'da yetişen ağaç. (Çok koyu kahverenginde, ince dokulu, çok sert ve ağır odunu kakmacılık, fırçacılık, bıçakçılık ve çalgı aletleri yapımında kullanılır. Bil. a. *Caesalpinia granadillo;* erguvangiller familyası.)

GRANADOS Y CAMPIÑA (Enrique), ispanyol besteci ve piyanocu (Lérida

Granada'da, Elhamra'daki Mersinler avlusu, islam sanatı XIV. yy.

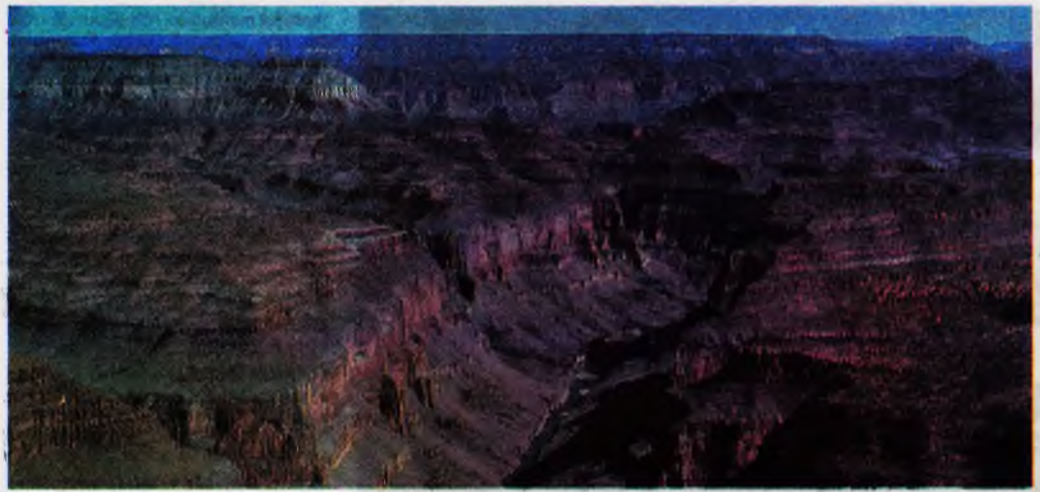
Oroñoz-Ziolo

1505-1507 arasında Enrique de Egas tarafından yapılan Granada'da krallık capellası
[*solda* Aragon kralı Fernando ile Castilla kraliçesi İsabel'in mezarı [Domenico Fancelli tarafından Carrara mermerinden yapıldı];
sağda Güzel Felipe ve Çılgın Juana'nın mezarı [Bartolomé Ordóñez'in yapıtı; demir parmaklık Bartolomé de Jaén tarafından gerçekleştirildi, 1518]]

P. Tetrel-Explorer

Colorado'da (Arizona) **Grand Canyon'dan** bir görünüm

F.Kohler

1867-denizde 1916). Barcelona'da J.-B. Pujol'un (piyano) ve F.Pedrell'in öğrencisiydi. C. de Bériot yönetiminde çalışmak üzere Paris'e gitti. İcracı ve besteci olarak kısa sürede kendini kabul ettirdi. 1900'de Barcelona'da Klasik konser derneği'ni, 1901'de de Granados akademisi'ni kurdu. *Goyescas* başlıklı, piyano için iki süiti 1914'te Paris'te büyük ilgi gördü. Besteleri arasında melodiler *(Canciones amatorias, Tonadillas)*, piyano ve oda müziği parçaları, orkestra yapıtları (örn. *Dante* adlı senfonik şiir) ve süitler *(Navidad, Elisenda)* vardır. Ayrıca operalar ve zarzuelalar (*María del Carmen*, 1898; *Petrarca*, 1900, *Picarol*, 1901; *Follet*, 1903; *Goyescas*, 1916) besteledi. *Goyescas* operasının New York'taki prömiyerinden (1916) dönerken ingiliz kıyıları açıklarında, bir alman denizaltısı tarafından gemileri torpillendi ve Granados ile eşi öldü. —Oğlu EDUARDO (Barcelona 1894-Madrid 1928), zarzuelalar, melodiler ve koro parçaları besteledi.

GRANATİNİN a. (fr. *granatinine*). Kim. Formülü $C_8H_{13}ON$ olan ayrık halkalı baz; bir keton işlevi taşır ve nar kökünde bulunur.

GRANBY, Kanada'da (Québec) kent, Doğu kantonlarında, Yamaska kıyısında; 38 000 nüf. Tekstil sanayileri. Plastik. Kereste. Tütün.

GRANBY, ABD'de (Colorado) kent, Denver'in K.-B.'sında, Frazer ırmağı kıyısında, bu ırmağın Colorado'ya kavuştuğu yerin yakınında. Colorado üstündeki bir baraja da bu ad verilmiştir.

GRAN CANARİA, İspanya'ya bağlı Kanarya takımadalarında ada; 1 533 km²; 650 000 nüf. (1990). Çember biçimli, yanardağ kökenli, 2 000 m yüksekliğe ulaşan bir adadır. Seller adada derin vadiler *(barrancos)* açmıştır. Sulu tarım (dışsatıma yönelik muz ve domates). Turizmdir.

GRAN CHACO → CHACO.

Grand anicut, Hindistan'da (Tamil Nadu) baraj, Kaviri deltasının başında. XI. yy.'da yapılan baraj XIX. yy.'da en büyük ırmak kolu (Coleroon) kıyısında başka bir yapıtla tamamlandı ve bütün deltayı sulayabilme olanağı doğdu.

Grand ballet du marquis de Cuevas → CUEVAS.

GRAND BASSA, Liberya'da yönetim bölgesi, Atlas okyanusu kıyısında; 8 759 km²; 166 900 nüf. (1986). Merkezi, *Buchanan* (esk. *Grand Bassa*).

GRAND-BASSAM, esk. Bassam, Fildişi Kıyısı'nda liman kenti, Ebrié denizkulağını sınırlayan kıyı şeridinde, Abican'ın G.-D.'sunda; 23 000 nüf. Orman işletmeciliği ve bıçkıevleri. Ananas, muz, kahve, kakao ve yağ palmiyesi işletmeleri. Meyve suyu (ananas) fabrikası. Balıkçılık limanı. 1931'e kadar Fildişi Kıyısı ticaretinin büyük bölümü Grand-Bassam iskelesinden gerçekleştirildi.

GRAND CANYON, Colorado ırmağının geçtiği boğazlara (ABD, Arizona) verilen ad, Little Colorado'nun kavşak yerinin aşağı kesiminde, bir ulusal parkın içinde. Vahşi ve görkemli manzaralarıyla dünyanın en ünlü turizm alanlarından biridir.

GRAND CAYMAN, Caymanlar'ın en büyük adası; 220 km²; 23 881 nüf. (1989).

Grand Coulee barajı, ABD'de (Washington eyaleti) baraj, akışını düzenlediği Columbia ırmağı üstünde. Sulamada ve elektrik üretiminde (gücü 2 000 MW'ı aşan santral) kullanılır. Yüksekliği 168 m. Uzunluğu 243 km; gölünün (Roosevelt; yaklaşık 8 milyar m³) kıyıları sayfiye yeri haline gelmiştir.

GRANDDÜŞES a. (fr. *grande-duchesse*). **1.** Bir grandükün karısı ya da bir grandüklüğün kadın hükümdarı. —**2.** Rus imparatorluk ailesinden prenseslerin taşıdığı unvan.

GRANDE *(río)*, Arjantin'de ırmak, And'lar'da, San Salvador de Jujuy'dan geçer ve río Bermejo'ya kavuşur; 700 km. Aşağı çığırına *río San Francisco* adı verilir.

GRANDE *(rio)*, Brezilya'da ırmak, serra de Mantiqueira'dan doğar, Paraná'nın ana kollarından biridir; yaklş. 1 450 km. Hidroelektrik tesisi.

GRANDE *(rio)* ya da **RÍO BRAVO,** Kuzey Amerika'da ırmak, San Juan Mountains'in güney bölümünden doğar, El Paso'nun aşağısında ABD-Meksika sınırını belirleyerek Meksika körfezine dökülür; yaklş. 3 060 km (havzası 896 000 km²).

GRANDE-CHARTREUSE → CHARTREUSE.

GRANDE DE SANTİAGO *(río)*, Batı Meksika'da ırmak, Chapala gölünden doğar, K.-B.'ya yönelir ve Tres Marias takımadasının karşısında Büyük Okyanus'a dökülür; 442 km. Bu ırmak río Lerma'nın aşağı çığırını oluşturur.

GRANDE DO NORTE *(rio)*, Brezilya'nın kuzey-doğu'sunda kıyı ırmağı, Atlas okyanusu'na dökülür, *Rio Grande do Norte* eyaletinin adı bu ırmaktan gelir.

GRANDE DO SUL *(rio)*, Brezilya'nın güneyinde küçük geçit, Lagôa dos Patos adı verilen büyük denizkulağını Atlas okyanusu'na bağlar. *Rio Grande do Sul* eyaletinin adı bu kanaldan gelir.

Grande Jatte'da yazın bir pazar günü, Seurat'nın tablosu (2,05×3,05 m, 1884-1886, Art Institute, Chicago). Genellikle bu sanatçının başyapıtı sayılan tablo, doğa üzerine yapılan birçok araştırmadan sonra, bilimsellik iddiasındaki (eski altın oran şemaları; bölmecilik) esaslara göre yapıldı. Yapıt, izlenimcilikle Piero della Francesca tipi bir klasikçiliğin bireşimi

Bk. resim sayfa 4734

sayılır. Monet'nin eritmeye çalıştığı biçimin, geometrik işlemlerle sağlanmış, akademi kurallarına meydan okuyan yeni bir uyum içinde diriltildiği ilk olarak bu yapıtta görülür.

GRANDE RİVİÈRE, Kanada'da ırmak,

Mas

Enrique **Granados y Campiña** Ramón Casas'ın füzenle yaptığı portreden ayrıntı *Art moderne müzesi, Barcelona*

F.Kohler

Columbia üzerindeki **Grand Coulee barajı**

Art İnstitute, Chicago

Grande Jatte'da yazın bir pazar günü
Georges Seurat
Art İnstitute, Chicago

Québec'te. Fort-George'da James koyuna dökülür. 1979'da işletmeye açılan ve 1985'te tamamlanan dört büyük hidroelektrik tesisi, yaklaşık 400 km boyunca, toplam 400 metrelik girinti çıkıntı yaparak ırmak üstünde sıralanmaktadır. Yıllık üretimi 60 TWH'dir.

Grandet baba, H. de Balzac'ın romanı *Eugénie* Grandet*'nin baş kişisi.

GRANDEZA a. (isp. sözc.). İspanya büyüklerine verilen san. Özellikle XVI. yy.'dan başlayarak yaygınlaştı. İspanya dışında Karl V'e bağlı devletlerdeki senyörlere de verildi.

GRAND FALLS, CHURCHİLL FALLS'ın eski adı.

GRAND FALLS, Kanada'da kent, Newfoundland'ın ortasında, Exploits ırmağı kıyısında; 8 700 nüf. Kâğıt hamuru ve kâğıt fabrikası.

GRAND FORKS, ABD'de (Kuzey Dakota) kent, Red River kıyısında; 49 425 nüf. (1990). Ticaret merkezi. Demiryolu kavşağı. Besin sanayileri. Üniversite.

André de Lorde'un Grand - Guignol tiyatrosu'nda oynanan bir oyunu için Adrien Barrère'in yaptığı bir afiş
Dekoratif sanatlar kitaplığı Paris

Grandgousier, Rabelais'nin yapıtında Gargantua'nın babası.

Grand-Guignol *(le)*, Paris'te, "Théâtre Salon" adıyla kurulan (1895) Montmartre tiyatrosu. 1897'den başlayarak, Oscar Méténier, daha sonra Max Maurey çılgın kahkahalarla dehşet veren korkunun birbirini izlediği bir dizi kısa oyundan oluşan gösterilerle bu tiyatroyu kendine özgü niteliğine kavuşturdular. Gerçekte tiyatroyu ünlendiren korku oyunlarıydı. "Korku prensi" diye adlandırılan André de Lorde bu tür oyunun ustasıydı. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Grand-Guignol korku öğesine bağlı kalmakla birlikte "kara dizi" romanlarından uyarlamaları ve bilimsel gelişmeden esinlenmiş konuları da ele alarak kendisini yenilemeye çalıştı. 1962'de kapanan tiyatro, bir yıl sonra Marcel Lupovici yönetiminde "Théâtre 347", 1965'te de "Chapsal 347" adıyla yeniden etkinliğe başladı ve H. Pinter, S. Beckett ile Arrabal'ın oyunlarını sahnelemeye başladı.

Giraudon

GRANDİ (Alessandro DE), italyan besteci (XVI. yy.'ın ikinci yarısı-Bergamo 1630). Ferrara'daki Accademia della Morte'de (1597), S. Spirito kilisesi'nde (1610) ve kent katedralinde cepella yöneticiliğine atandı (1615-17). Venedik'teki S. Marco katedrali'nin capellası'nda önce ilahici (1617), sonra ikinci yönetici oldu (1620). 1627'de Bergamo'daki S. Maria Maggiore kilisesi'nde capella yöneticiliğine getirildi. 1610-30 arasında bestelediği 2-8 sesli motet'lerini altı kitapta, 1621-1629 arasında bestelediği 1, 2 ve 4 sesli *con sinfonie* motet'lerini üç kitapta topladı. Ayrıca 5 sesli *litania*'lı motet'ler (1614), tek ses için motet'ler (1621), *cantiones sacrae, salmi brevi a 8* (1629), iki ciltlik *messa e salmi* (1630), *messe concertate a 8* (1637), iki ciltlik *madrigali concertati* (1615, 1622), dört ciltlik *cantade et arie* (1620-29) besteledi. Önceleri motet ve konçertante madrigal bestelerken sonraları, kantat türünde yapıt verdi. Kantat teriminin ilk biçimi olan *cantada*'yı 1620'de ilk olarak Grandi kullandı.

GRANDİ (Guido), italyan böcekbilimci (Vigevano 1886-Bologna 1970). Bologna Üniversitesi'nde profesörken, iğneli zarkanatlılar üzerine çalışmalar yaptı.

GRANDİ (Dino), italyan siyaset adamı (Mordano 1895 - Bologna 1988). "Roma'ya yürüyüş"e katıldı (1922), Büyük Faşist konsey üyesi oldu. Dışişleri bakanlığı (1929-1932), Londra büyükelçiliği (1932-1939), adalet bakanlığı, Faşist birlikler meclisi ve loncalar başkanlığı yaptı (1939-1943). Büyük Faşist konsey'in 24 temmuz 1943'teki oturumunda, Büyük Britanya ile yakınlaşma siyasetini ve krala yetkilerinin geri verilmesini öngören gündemin kabul edilmesini sağladı. Verona Yenifaşist mahkemesi'nce gıyabında ölüm cezasına çarptırıldı (1944). Kurtuluştan sonra Yüksek adalet divanı'nca suçlu bulundu ve sonra bağışlandı.

GRANDJEAN a. Fransa'da Krallık basımevi gravürcüsü Philippe *Grandjean*'ın bulduğu (XVII. yy. sonu) baskı karakteri. (Vox sınıflandırmasında, realler arasındadır.)

GRAND-LAHOU, Fildişi Kıyısı'nda liman kenti, Gine körfezi kıyısında, Bandama'nın denize döküldüğü yerin yakınında, Abican'ın B.'sında. Balıkçılık. Hindistancevizi üretim alanları.

GRANDMA MOSES→MOSES (Ann Mary Robertson).

GRAND-MÈRE, Kanada'da (Québec) kent. Laurent dağlarında, Saint-Maurice kıyısında; 16 000 nüf. Sanayi (kâğıt hamuru ve kâğıt, hidroelektrik, metalürji, kimya, hazır giyim) ve ticaret merkezi.

Grand Pas classique, koregrafisini Viktor Gsovskiy'in, müziğini Auber'in hazırladığı pas de deux. İlk kez 1949'da Paris'teki Champs-Elysées tiyatrosu'nda, Yvette Chauviré ve Vladimir Skouratoff tarafından yorumlandı. Klasik dansçıların repertuvarındaki büyük ustalık gerektiren ve çok sevilen parçalardan biridir.

GRAND RAPİDS, ABD'de (Michigan) kent, Grand River kıyısında; 189 130 nüf. (1990). Düzenli bir demiryolu ağı vardır. Bir ticaret ve sanayi (mobilya, konserve fabrikaları; alüminyum metalürjisi, otomobil sanayisi) merkezi.

GRAND RAPİDS, Kanada'da (Manitoba) köy, Saskatchewan kıyısında, Winnipeg gölüyle Cedar gölü arasında; 1 650 nüf.Hidroelektrik santralı.

Grandry organcığı. Kuşların dilinde ve gagasında bulunan dokunma duyusu organcığı. (Bu tür organcıklar ördekler gibi suda yaşayan kuş türlerinde çok bol bulunur.)

GRAND-SAİNT-BERNARD geçidi → SAİNT-BERNARD.

GRANDSON, İsviçre'de (Vaud kantonu) kent, Neuchâtel gölü kıyısında; 1 900 nüf. Puro fabrikası. Birçok müzeyi içeren, bir bölümü XIII. yy.'da yapılmış önemli şato. Roman ve gotik üslubunda kilise.
—Tar. *Grandson şatosu*, Ortaçağ'da güçlü bir derebeylik merkeziydi. 1475'te Bernliler tarafından işgal edilen şatoyu Atak Charles ele geçirdi ve Louis XI ile René de Lorraine'in müttefikleri olan İsviçreliler' den öç almak için şatodaki askerleri öldürttü. Bu katliamı haber alan konfederasyon ordusu bourgogne ordusunu tam bir bozguna uğrattı (2 mart 1476).

GRAND TETON, Teton Range'ın en yüksek noktası, ABD'de (Wyoming), Yellowstone gölünün G.'inde; 4 190 m. Bulunduğu bölge bir ulusal parktır (1 256 km²).

GRANDÜK a. **1.** Bir grandüklük hükümdarının unvanı. **—2.** Litvanya hükümdarlarının unvanı.

GRANDÜKLÜK a. Grandükün hükümdar olduğu ülke.

GRANDVİLLE (Jean İgnace İsidore GERARD,— denir), fransız desenci (Nancy 1803 - Vanves 1847). Karikatürler yaptı (*la Caricature*'de, *Charivari*'de vb. çalıştı, *les Métamorphoses du jour* [1829] adlı albümü yayımladı); diziler (*Un autre monde*, 1844; *les Fleurs animees*, 1847) yayımladı, birçok kitap resimledi (Swift, La Fontaine, De Foe, Florian, Cervantes vb.). Baudelaire'in, sonra gerçeküstücülerin dikkatini çeken dönüşüm ve başkalaşıma dayalı, garip ve düşsel bir dünya yarattı (hayvana ya da bitkiye dönüşen insan ya da nesneler, vb.).

GRANELLİ (Giovanni), italyan yazar (Cenova 1703 - Modena 1770). Cizvitti;

eğitici trajediler yazdı (*Sedecia*, 1731; *Manasse*, 1732; *Dione*, 1734).

GRANET(François Marius), fransız ressam (Aix-en-Provence 1775 - *ay. y.* 1849). Paris'te David'in atölyesinde çalıştı. 1802'de İtalya'ya gitti ve burada 17 yıl kaldı. Günlük yaşamdan sahnelerle kısa sürede büyük ün sağladı ve döneminin sanatçıları üzerinde önemli etkiler yaptı. 1848'den sonra Aix-en-Provence'a çekildi. Bu kentte, tablolarını ve desenlerini bağışladığı Güzel sanatlar müzesi onun adıyla anılır.

GRANGEMOUTH, Büyük Britanya'da liman kenti, İskoçya'da, Forth halicinin güney kıyısında; 25 000 nüf. (1990) Forties yatağından gelen petrol boruhattı buraya kadar ulaşır. Petrol rafinerisi.

Grangerler, 1867'de Washington'da kendine özgü ayin kurallarıyla gizli bir dernek olarak kurulan hareket. (Resmi adı ''köylü patronlar''dır. Başkanına ulusal üstat deniyordu. Ayinlerle ilgili ana kurumun adı Demeter meclisi'ydi.) Amacı tarımcıları birleştirmek, birbirleriyle tanışmalarını ve bilgilenmelerini sağlamak ve kırsal kesimi sömüren demiryolu şirketleriyle mücadele etmek için güçlerini bir araya getirmekti. Kuruluşu üzerinden daha on yıl geçmeden, on kadar eyalette varlık kazandı ve demiryolu tarifelerini kısıtlayan bir dizi yasanın çıkmasını sağladı. Yüzyılın sonunda, daha çok halkçılık adıyla tanınan köylü eylemlerine katıldı. Grangerler'in varlığı günümüzde de sürmektedir. Bunlar, yaklaşık 750 000 aileyi kapsar; özellikle Kuzey-doğu'da, sonra da Büyük Okyanus kıyısında etkilidirler. Grangerler federal devletin müdahalesine karşı çıkan, varlıklı çiftçilerin sözcülüğünü yapan tutucu bir derneğe dönüşmüştür.

GRÄNGESBERG, İsveç'in (Kopparberg) orta kesiminde kent; 10 000 nüf. Demir madenleri.

GRÄNICHEN, İsviçre'de (Aargau kantonu) komün, Aarau'nun G.-D.'sunda; 5 200 nüf.

GRANİKOS. Tar. coğ. Karabiga yakınında Marmara denizi'ne dökülen Kocabaş* (esk. Biga) çayının Antikçağ'daki adı. Büyük İskender'le pers ordusu arasındaki *Granikos* savaşı* bu çayın kıyısında gerçekleşti (İ.Ö. 334).

Granikos savaşı, İskender'in Persler'e karşı düzenlediği seferin ilk aşaması (İ.Ö. haziran 334). Sayıca çok üstün olan pers ordusu, İskender'i bu coşkun ve kaygan yamaçlı ırmağın kıyısında bekliyordu. İskender, havanın kararmaya başlamasına rağmen beklenmedik bir harekâtla ırmağı aşmayı denedi ve sağ kanadın başında saldırıya geçti. Pers ordusunun peşine düşmedi, ama Büyük Kral'ın hizmetindeki paralı yunan askerlerini kılıçtan geçirdi (bunu halktan gizledi). Bu zafer pers süvari birliklerinin etkisizliğini gösterdi ve İskender'in saygınlığını artırdı.

GRANİN (Daniyl Aleksandroviç GERMAN, —denir), rus yazar (Volya, Kursk, 1919). Mühendislik yaptı (1940-1950). İlk öykülerini 1949'da yayımladı. 1989'da Rusya halk meclisine üye seçildi. Öykü ve romanlarında ikbal avcılığını yerdi, bilim adamının sorumluluğu ve yurttaşlık görevleri üzerinde durdu. Bazı yapıtları: *Araştırmacılar* (1955), *Fontanka'nın evi* (1958), *Kasırgayı umursamam* (1962), *Resim* (1980), *Sığır* (1987).

GRANİT a. (fr. *granite;* ital. *granito,* taneli; lat. *granum,* tane'den). **1.** Başlıca kuvars ve feldspattan oluşan, az miktarda mika, amfibol, piroksen ve rastlantısal olarak diğer mineraller içeren plutonik magma kayacı. (Yoğunluğu 2,65 ile 2,80 arasında değişir; parlak, beyaz, pembe, yeşilimsi ve gri türleri vardır; Yer kabuğunda en sık rastlanan kayaçlardan biridir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Taşoc. Yontulup parlatılarak süsleme ya da kaplama amacıyla kullanılan her tür kayaç.**—3.** *Granit gibi,* çok sağlam, dayanıklı, sert şey için kullanılır.

—Dokmc. Kare biçiminde grenler içeren yünlü dokuma.

—Taşoc. *Armutlu graniti,* Armutlu yarımadasının kuzey ve güneyinde bulunan granit türü. Kuzey'den çıkarılan taşın granitlerinin kırmızı olması taşa pembe bir görünüm verir. Mika (akmika) biçiminde bulunan taş, plakalar halinde kesilerek kaplamalık olarak kullanılır. ||*Gümüşhane graniti,*Gümüşhane kenti yakınlarından çıkarılan, kırmızı ortoz (ortoklaz) kristalli, amfibollü bir tür granit. || *Kapıdağ graniti,* Kapıdağ yarımadasından ve Tavşan adası'ndan çıkarılan, gri renkli, ufak taneli amfibollü granit. Parke ve bordür taşı olarak kullanılır. || *Kazdağ graniti,* Edremit'in 5 km K.'inden çıkarılan amfibollü granit. || *Kestanbol graniti,* Çanakkale'nin G.'inde, Ezine'nin B.'sında bulunan kütleden işletilerek çıkarılan granit türü. Feldispatları beyaz ve pembe olan ve porfir yapısı gösteren taşa *pembe taş,* hornblentli, biyotitli, ojitli olana da, gri-yeşil renkli olduğu için *yeşil taş* adı verilmektedir. || *Uludağ graniti,* açık ve koyu iki türü bulunan, bordür ve parke taşı olarak kullanılan bir tür granit. Açık renkli olanı silisçe zengindir; biyotiti az, damar ve çatlakları fazladır. Koyu olan türü çekirdek granitlidir ve ufak tanelidir; biyotit yönünden zengin ve az damarlıdır.

◆ sıf. *Granit kumaş,* tersi tek renk, yüzü zemin dokusuyla farklı renkte, aralıklı küçük noktalar içeren kumaş. (Eşanl. KUMLU KUMAŞ.) || *Granit örgü,* olabildiğince düzensiz bir biçimde dağılmış çok sayıda küçük atkı ve çözgü atlamaları taşıyan dokuma.

—Kâğ. san. *Granit kâğıt,* bir tür damarlı kâğıt.

—ANSİKL. Yerbil. ve Jeomorfol. Granit, morfolojik bakımdan çatlaklar boyunca aşınmaya dayanımı ve kimyasal ayrışmaya duyarlığı birleştirmesi nedeniyle şaşırtıcı bir kayaçtır: granitin oluşturduğu engebe biçimlerinin, bütün dünyadaki benzerliği bu olguyla açıklanır. Granitten oluşan eski temel arazisinin morfolojisinde egemen görünüm, daha önceki farklı ayrışmalarla meydana gelen bazı yapısal biçimlerle (kayaç kubbeleri, torlar, petekler) pürüzlenmiş aşınım yüzeylerini çok iyi korumasıdır. Ancak Alp tipi yüksek dağlarda don etkisinin şiddeti, granitli malzemelere özgü olmayan sivri doruklar biçiminde ortaya çıkar. Granitler birçok tamamlayıcı özelliğe göre sınıflandırılır: mineraloji ölçütleri (çeşitli mineral faz farkları oranları, tanımlayıcı bir mineralin varlığı); jeokimyasal ölçütler (alkali, kalkalkalen, hiperalkali, alüminli, monzonitik vb.); doku ölçütleri (aplitik, pegmatitik, porfirik, monzonitik, taneli vb.); yapısal ölçütler (masif, damar, batolit vb.); köken ölçütleri (yerkabuğu ve manto, melez vb.); yerleşme ölçütleri (allokton, yerli, sokulmuş, diyapir vb.). Granitler kıta kabuğunun kısmen ergimesi ya da manto magmasının farklılaşması sonucunda oluşmuştur. Granitli magmaları etkileyen özümleme ya da bulaşma olayları çok sınırlıdır.

GRANİT (Ragnar), isveçli fizyolojist (Helsinki 1900). Retinadaki karmaşık sinir ağına gelen uyarıların işlenmesini sağlayan başlatma ya da yavaşlatma süreçlerini inceledi. Retinadaki çeşitli sinirsel öğelerin, ışığın tayf bileşimine göre gösterdikleri tepkileri belirledi. Başlıca yapıtları: *Retinanın duyumsal mekanizmaları* (1947); *Duyumsal alıcılar ve algılama* (1955); *The Purposive Brain* (Güdücü beyin) [1977]. 1967'de Hartline ve Wald ile birlikte Nobel fizyoloji ve tıp ödülü'nü aldı.

GRANİT (Yalçın), türk basketbolcu (İstanbul 1932). Basketbola Darüşşafaka lisesi'ndeki öğrenim yıllarında başladı. Üstün tekniği ve istikrarlı formu ile kısa sürede adını duyurdu. Galatasaray'a geçti (1948). Öğrenim için gittiği Fransa'da Racing takımında basketbol oynadı (1955-1957). Türk basketbol milli takımında 68 kez yer aldı (1949-1957). Sahaya bu süre içinde 16 kez kaptan olarak çıktı, 896 sayı kazandırdı. Milli takım ve çeşitli takımların çalıştırıcılığını yaptı.

Remy

Grande Rivière (Kanada) kıyısında bir kent
Remy

Lauros-Giraudon

Ağustosböceği ile karınca
Grandville'in
La Fontaine'in öyküsü için resimlemesi
Bibliothèque nationale, Paris

Lauros-Giraudon

François Marius **Granet**
Sen (1843), suluboya
Louvre müzesi, Paris

B.N., Paris

Ulysses S. Grant
Bibliothèque nationale, Paris

GRANİTİK sıf. (fr. *granitique*). Taşoc. GRANİTLİ'nin eşanlamlısı.

GRANİTLEŞME a. Yerbil. Bir kayacın metasomatoz yoluyla granite dönüşümü.

GRANİTLEŞMEK gçz. f. Bir kayaçtan ya da bir araziden söz edildiğinde, bir granitleşme sürecini geçirmek.
—Taşoc. Büyük bölümü granitten oluşmuş bir arazinin ya da granitin özelliklerin andıran bir kayaç için kullanılır. (Eşanl. GRANİTİK.)

Granja sarayı, İspanya'da, Guadarrama sierrasının (San İldefonso kasabası) kuzey yamacında Felipe V için yapılmış olan dinlenme sarayı. Versailles benzeri bir saray isteyen kral tasarımla mimar Ardemans'ı görevlendirdi, saray 1721-1739 arasında yapıldı. Carlier ve Boutelou'nun tasarladığı bahçelerin yapımı Carlos III döneminde tamamlandı ve fransız sanatçılar tarafından kurşundan yapılmış 26 anıtsal çeşmeyle süslendi.

GRANMA, Küba'nın doğusunda il; 8 452 km²; 781 331 nüf. (1989). Yönetim merkezi *Bayamo*.

GRANNUS ya da **GRANNOS,** Galyalılar'ın iyileştirici tanrısı. Roma döneminde Apollon ile *(Apollon Grannus)* özdeşleştirilmişti. *Sirona* onun paredrosuydu.

GRANNY-SMİTH a. Bazı ülkelerde çok yetiştirilen ve çok geç olgunlaşan Avustralya kökenli, sert etli yeşil elma çeşidi.

GRANOBLASTİK sıf. (fr. *granoblastique*). Petrogr. Birbirine yakın boyutlarda, özel yönelimi olmayan kristallerden oluşmuş başkalaşım dokusu için kullanılır.

GRANODİYORİT a. (fr. *granodiorite*'ten). % 20'den çok kuvars, plajioklaz ve alkali feldispat içeren kayaç; ferromagnezyumlu mineraller bakımından zengin (% 40) olabilir. (Granodiyoritler özellikle kalkankalen dizilerde bol bulunur.)

GRANOFİR a. (fr. *granophyre*). İçindeki kuvars ile feldspat mikropegmatitli ve mirmekitli yapılar biçiminde birleşen mikrokristalli ve porfirli granit. Bu yapı biçimi, megakristaller ile matrisin aynı zamanda kristalleştiklerini gösterir. (Gronofirler toleitik dizilerde sık görülür.)

GRANOFİRİK sıf. (fr. *granophyrique*). Petrogr. Kristal ve çamurun eşzamanlı kristalleşmesini gösteren bir madde için kullanılır.

GRANOLLERS, İspanya'da (Katalonya, Barcelona ili), Vallès ovasında kent; 30 100 nüf. Belediye müzesi (Roma döneminden kalma mozaikler, resimler, vb.). Metalürji. Tekstil.

Granovitaya Palata, İvan III'ün sarayı, 1487-1491 arasında Marco Ruffo ve Pietro Antonio Solari adındaki italyan mimarlar yönetiminde Moskova'daki Kremlin'de yapıldı. Adını cephesinin duvar örgüsünü oluşturan elmas uçları biçiminde yontulmuş kabartmalardan alır. Sarayın içerisinde tek bir dikdörtgen oda vardır, kubbeleri canlı renklerle boyalı, son derece büyük bir kare sütuna bağlanır. Çar görüşmelerini bu salonda yapıyor, meclisi de burada topluyordu.

Oronoz- Ziolo

Granja sarayı
bahçeye bakan cephe
(ön planda, kurşun heykelleriyle *Cascada nueva*)

GRAN PARADİSO, İtalya'da, Batı Alpler'de kütle, Dora Baltea ile Orco arasında. Birçok buzul içeren kütlenin en yüksek noktası 4 061 m'dir ve kütle 1922'den bu yana ulusal park haline getirilmiştir (2 200 km²). Bu kütlede, Valnontey yakınında alp tipinde bir bahçe düzenlenmiştir.

GRAN SASSO D'İTALİA, Abruzzi bölgesinde dağ kütlesi ve Apenninler'in en yüksek noktası (Corno Grande'de 2 914 m). Kalın kireçtaşı tabakalarından oluşan Gran Sasso, sarp yamaçlarla Teramo'ya daha tatlı yamaçlarla Aquila'ya doğru alçalır. Bir bölümü buzullarla biçimlenen engebelerinde, çok güzel bir kayak alanı olan Campo İmperatore gibi büyük düzlükler bulunur. Doruklarda yarı göçebe hayvancılık yapılır.

GRANŞİLEM → ŞİLEM.

GRANT (Charles), **Glenelg** baronu, ingiliz siyaset adamı (Kidderpore, Bengal, 1778 - Cannes 1866). Uzun süre ticaret (1828, 1830-1834), savaş ve sömürgeler (1835-1839) bakanlıklarında bulundu.

GRANT (*sir* James HOPE), ingiliz general (Kilgraston, Perth kontluğu, 1808 -Londra 1875). Sipahilerin (1857) ayaklanmasını bastırdı ve 1860'ta Çin seferine katılan ingiliz birliğine komuta etti.

GRANT (Ulysses Simpson), amerikalı general ve devlet adamı (Point Pleasant, Ohio, 1822 - Mount McGregor, Saratoga yakınında, New York, 1855). ABD'nin on sekizinci başkanı. Subay olarak Meksika savaşı'na (1845-1848) katıldı, sonra istifa etti. İç savaş başladığında bir gönüllüler alayı topladı ve çok geçmeden generalliğe getirildi. Güneyliler'i Belmont'ta yendi; Donelson ve Henry kalelerini ele geçirerek (1862) ün kazandı. 1863'te Vicksburg ve Mississippi vadisini işgal etti. Tümgeneralliğe yükseltilerek Rosecrans'ın yerine komutan oldu ve Braxton Bragg'ın ordusunu yendi (1863). Lincoln, Grant için korgeneral rütbesini çıkardı. (→ AMERİKAN İÇ* SAVAŞI.) Kuzeyliler'in kesin zaferinden (1865) sonra, Grant düzenli orduyu yeniden örgütlemeye girişti. ABD ordusu komutanlığına (1868) ve savaş bakanlığına getirildi. Uzun süre Lincoln'e sadık kaldıktan sonra radikal cumhuriyetçilerin safına geçti. 1868'de hiçbir güçlükle karşılaşmadan ABD başkanlığına seçildi, 1872'de aynı göreve çok daha büyük bir çoğunlukla gelmeyi başardı. İpleri çoğu kez başkalarının eline bıraktı ve yeteneksiz kişilere güvendi; bunlar arasında Güney'den gelen serüvenciler de *(carpetbagger*s)* vardı. Bu nedenle birçok skandal çıktı. Güney'de sert bir siyaset izledi, sanayi kapitalizmini geliştirmek için mali ve koruyucu önlemler aldı. *Spoil system* iktidar partisini güçlendirdi, ama bu siyasetin Cumhuriyetçi parti dahil (liberal cumhuriyetçilerin örgütlenişi) çeşitli çevrelerde yarattığı muhalefet nedeniyle, Grant başkanlık süresini güçlükle tamamlayabildi (1877).

GRANT (James), iskoçyalı romancı (Edingburgh 1822 - Londra 1887). Askerdi. 1845'ten başlayarak elli dolayında serüven romanı (*Adventures of an Aide-de -Camp*, 1848; *The Yellow Frigate*, 1855) yazdı.

GRANT (James Augustus), ingiliz subay ve gezgin (Nairn, İskoçya, 1827 - *ay. y.* 1892). Hindistan ordusunda subaylık yaptı (1846), ayaklanan sipahilere karşı savaştı; sonra, yüzbaşı Speke ile birlikte Nil'in kaynağının bulunduğu bölgeleri keşfe çıktı. İki subay, Victoria gölünden başlayarak nehrin doğuşuyla ilgili gözlemlerde bulundular. Grant, daha sonra, Habeşistan seferine katıldı ve Bengal ordusunda binbaşı oldu.

GRANT (Duncan James Corrowr), ingiliz ressam ve dekoratör (Rothiemurchus, Inverness bölgesi, 1885 - Aldermaston, Berkshire, 1978). 1911'de "Camden Town Group"a katıldı ve R. Fry'ın düzenlediği ikinci izlenimciliksonrası sergisinde yer aldı. Kuzeni L. Strachey'in aracılığıyla, Bloomsbury* grubuyla ilişki kurdu ve bu grubun önde gelen üyelerinden oldu. Bir süre kübizmin etkisinde kaldıktan sonra, üslubu Cézanne ile Matisse'e duyduğu hayranlığı yansıtan bir görünüm kazandı (*Vanessa Bell*'in portresi, Tate Gallery).

GRANT (Archibald Alexander LEACH, **Cary** —denir), amerikalı oyuncu (Bristol 1904 - Davenport 1986). 1924'te Broadway'de bir operette sahne yaşamına başladı ve Mae West tarafından Hollywood'a tanıtıldı. *This is the Night* (F. Tuttle, 1932) filminde ilk kez beyazperdede göründü, çoğunluğu eğlenceli ve alaylı nitelikte pek çok rol aldı ve çok tanınan bir sinema yıldızı oldu. En iyi filmlerinden bazıları: *Sylvia Scarlett* (G. Cukor, 1935), *Topper* (N. McLeod, 1937), *Bringing up baby* (H. Hawks, 1938), *Fedailer alayı* (Gunga Din) [G. Stevens, 1939], *Melekler kanatlı olur* (Only Angels have Wings) [H. Hawks, 1939], *Cuma kızı* (His Girl Friday) [H. Hawks, 1940], *Şüphe* (Suspicion) [A. Hitchcock, 1941], *Aşktan da üstün* (Notorius) [A. Hitchcock, 1946], *Monkey Business* (H. Hawks, 1952), *Kelepçeli âşık* (To Catch a Thief) [A. Hitchcock, 1955], *Sonsuz aşk* (İndiscreet) [S. Donen, 1958], *Gizli teşkilat* (North by Northwest) [A. Hitchcock, 1959], *Öldüren şüphe* (Charade) [S. Donen, 1962], *Şaşkın baba* (Father Goose) [R. Nelson, 1964], *Tokyo maceraları* (Walk, Don't Run) [C. Walters, 1967].

GRANT (Alexander), yeni-zelandalı dansçı (Wellington, Yeni-Zelanda, 1925). 1946'da başdansçı olarak Sadler's Wells Ballet'e (1956'da Royal Ballet adını aldı) girdi. Yarı karakter rollerinde üstün başarı gösterdi (*Mam'zelle Angot*, L. Massine'in). *Clock Symphony* (L. Massine'in 1948). *Don Quixote* (N. De Valois'nın, 1950), *Madame Chrysanthème* (F. Ashton'ın 1955), *Harika Mandaren* (A. Rodrigues'in, 1956), *Ondine* (Ashton'ın, 1958), *la Fille mal gardée* (Ashton'ın, 1960), *Enigma Variations* (Ashton'ın 1968), *A Month in the Country* (Ashton'ın 1976) gibi balelerde başrol oynadı. 1971'de "Ballet For All" grubunun yöneticiliğine başladı, 1976'da National Ballet of Canada'nın başına getirildi.

GRANT toprağı, Ellesmere toprağı'nın (Kanada'nın arktik takımadası) kuzey bölümü. Kanada'nın en kuzey noktası (83° K.) Columbia burnunda son bulur.

Granth, sihler'in kutsal kitaplarına verilen ad; bu kitapların başlıcaları *Adi Granth* ile *Dasam Granth*'tır.

GRANTHA a. Hindistan'ın güneyindeki brahmiden türemiş olan ve VII.-XIV. yy.'lar arasında sanskritçe metinleri yazmakta kullanılan yazı.

GRANTHAM, Büyük Britanya'da (Lincolnshire), Nottingham'ın D.'sunda; 27 800 nüf. XIII. yy.'dan kalma St. Wulfram kilisesi. Demiryolu gereçleri merkezi.

GRANTİA a. (öz. a. *Grant*'ten). Kuzey yarıküre okyanuslarında, 2 000 m derinliğe kadar inen kesimlerde yaşayan kireçli sünger cinsi. *(Heteroceles* altsınıfı.)

GRANTOWN-ON-SPEY, Büyük Britanya'da turizm merkezi, İskoçya'da, Spey vadisinde; 1 600 nüf.

GRANTS, ABD'de (Yeni Meksika) kent, Albuquerque'in B.'sında, rio San Jose kıyısında; 14 000 nüf. Uranyum cevheri çıkarımı ve işlenmesi.

GRANULO-RETİCULOSA a. Başlıca özellikleri, birbiriyle ağızlaşarak bir ağ oluşturan ince yalancı ayakları olan kökbacaklı *Protozoa* öbeği. (Yalancı ayaklarının dış bölümünden tanecikli sitoplazma akımları geçer.)

GRANULOSİS RUBRA NASİ a. Der. hast. Burun ucunun tanecikli ve ter damlacıklı kırmızılığı. (İlk çocukluk çağında rastlanan bu dokuncasız hastalık, ergenlikte kendi kendine kaybolur. Burnun kıkırdak bölümünde zaman zaman oluşan bir aşırı terlemedir.)

GRANÜL a. (fr. *granule*; lat. *granulum*'dan). Herhangi bir maddenin küçük tanesi.
—Eczc. *Homeopatik granül*, bir ilacın alkoldeki seyreltik çözeltisi emdirilerek kurutulmuş sakkaroz ve laktoz küreciği. (Emdirilen seyreltik çözeltinin adıyla anılır.) ‖ *Tıbbi granül*, çok etkin maddelerin alınmasını sağlamak için hazırlanmış, 5-6 santigram ağırlığında küçük hap. (Etken madde miktarı, kullanılan ilaca göre, miligramdan 1/2, 1/4 ve 1/10 miligrama kadar değişir. Granülün rengi, içerdiği etkin madde miktarının belirlenmesini ve hataların önlenmesini sağlamak amacıyla beyaz, sarı, yeşil ya da pembe olur.)
—Hematol. *Trombosit granülleri*, trombositlerin içinde görülen genellikle yuvarlak inklüzyonlar. (İki tipi vardır: sayıca çok ve küçük olan alfa granüller [ya da yoğun granüller] ve sayıca az ve büyük olan çok yoğun granüller.)
—Sabunc. Yıkama suyunda çözünen çok küçük yonga halindeki sabunun görünümü.

GRANÜLASYON a. (fr. *granulation*). Bir maddenin küçük taneler halinde yığışımı.
—Dokubil. Protoplazmanın yapısına giren canlı ya da inorganik maddeden oluşan çok küçük tanecik.‖*Melanin granülasyonları*, renkli hücrelerin içinde bulunan siyah ya da esmer küçük pigment tanecikleri. ‖*Yağ granülasyonları*, bazen hücre protoplazmasında görülen çok küçük yağ damlacıkları.
—Hematol. *Granülasyon yitimi*, bir hücrenin granülasyonlarını kaybetmesi olayı. (Granülasyonlar hücrenin zarına ya da fagosomuna doğru göç ederler, zarla birleşirler ve içeriklerini hücrenin dışına ya da fagosomun içine boşaltırlar.) ‖*Granülosit granülasyonları*, bazı akyuvarların içinde görünen tanecik biçiminde inklüzyon. (Bu nedenle, bu çeşit akyuvarlara granülosit denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Patol. Mukozaların ve serozaların üzerinde ya da içorganlarda olan düğümsü oluşum. (Granülasyonların yaygınlığı, mikropların [tüberküloz, mantarlar] kan yoluyla dağılmasının sonucu olarak granüll işaretidir.) ‖*Granülasyon dokusu*, ETLİ TOMURCUK*'un eşanlamlısı.
—ANSİKL. Hematol. Görülen granülasyon tiplerine göre çokçekirdekli akyuvarlar çeşitlere ayrılır: 1. nötrofil çokçekirdekliler ve bunların kemik iliğindeki ana hücreleri (bu ana hücrelerde özgül [ya da ikincil] ve azürofil [ya da birincil] granülasyonlar bulunur); 2. eozinofil çokçekirdekliler ve bunların çoğu zaman içinde camsı bir oluşum bulunan büyük, portakal renginde asidofil granülasyonlar taşıyan ana hücreleri; 3. bazofil çokçekirdekliler ve bunların çok sayıda azürofil ve metakromatik granülasyon taşıyan ana hücreleri. Bu granülasyonların biyokimyasal içerikleri değişik olup, oldukça iyi bir şekilde belirlenmişlerdir.

GRANÜLASYONLU sıf. Hematol. İçlerinde granülasyon bulunan hücre ya da hücre soylarına denir. (Granülasyonlu hücreler, granülositler ile onların ana hücreleri olan miyeloblastlar, promiyelositler, miyelositler ve metamiyelositlerdir. Granülositler, kemik iliğinde doğar, kana ve oradan da dokulara geçer.) [Eşanl. GRANÜLLÜ.]

GRANÜLE a. (fr. *granulé*). Eczc. Kömür, kalsiyum gliserofosfat gibi etken bir madde ile şekerden oluşan ve böylece hoş bir tat kazanarak alınması kolaylaşan ilaç şekli. (Granüle, hemen hemen hepsi aynı büyüklükte, düzensiz biçimde ve bazen renkli tanecikler şeklinde olur.) [Buna SAKKARÜR GRANÜLE de denir.]

GRANÜLİ a. (fr. *granulie*). Tıp. Tüberkülozun akut ve genelleşmiş şekli. Basilin kan yolu ile yayılmasına bağlı olup istila edilen organların tümünde, ki bunların içinde en başta geleni akciğerdir, gri granülasyonların varlığı ile belirgindir.

GRANÜLİT a. (fr. *granulite*). **1.** Muskovitli granit. **—2.** Yüksek basınç ve sıcaklık altında gerçekleşmiş bir dönüşümün sonucu olan, açık renkli ve ince taneli başkalaşım kayacı. **—3.** *Granülit fasiyesi*, yüksek basınç ve sıcaklıklı başkalaşım ortamı ($T>650°C, 3\ kbar<P<12\ kbar$).

GRANÜLİTİK sıf. (fr. *granulitique*). Petrogr. Kimi granitlerin ve başkalaşım kayaçlarının, eski granülitleri andıran dokuları için kullanılır.

GRANÜLLEŞTİRME a. *Granülleştirme aygıtı*, kimi besin ürünlerinin tozlarını (süt tozu) granül haline getiren alet.

GRANÜLLÜ sıf. Granül taşıyan.
—Dokubil. *Yumurtalığın granüllü tabakası*, granüllü hücrelerden oluşan ve De Graaf keseciğini çepeçevre sararak bir noktada şişkinlik yaratan (yumurta bu noktada bulunur) çokkatlı tabaka.
—Hematol. GRANÜLASYONLU'nun eşanlamlısı.
—Patol. İçinde granülasyonu olana ya da bu görünümü verene denir. ‖ *Granüllü böbrek hastalığı*, eskiden süreğen glomerülonefritlerin tümüne verilen ad. ‖ *Granüllü menenjit*, TÜBERKÜLOZ* MENENJİT'in eşanlamlısı.

GRANÜLOM a. (fr. *granulome*; lat. *granulum*, küçük tane, ve *ome*, ur anlamında sonek'ten). Patol. anat. **1.** Histiyositlerle ve lenfoplazmositlerden oluşan iltihaplı hücre yığını. **—2.** *İltihaplı onarım granülomu*, ETSİ TOMURCUK*'un eşanlamlısı. ‖ *Yumrumsu granülom*, çeşitli etkenlere karşı bağışıklık tepkisi. Bu etkenler enfeksiyon kökenli olabileceği gibi (tüberküloz, cüzam, mantar, virüs hastalıkları) kimyasal kökenli de olabilir (proteinler ya da başka yabancı maddeler).
—Der. hast. *Eozinofil deri granülomu*, tehlikesiz bir yüz hastalığı. Ülserleşmeden yavaş yavaş yayılan ağrısız ve lal renginde kabarıkça bir plaka halinde olur. ‖ *Halkalı granülom*, çocuklarda ve genç erişkinlerde görülen tehlikesiz deri hastalığı. El sırtlarında ortaları hafifçe çökük ya da eksik daireler halinde bulunan soluk pembe renkte düğümcüklerle belirgindir. (Ne olduğu bilinmeyen bu hastalık, yıllarca ülserleşmeden sürebilir. İyileşme ya kendi kendine ya da yapılan bir biyopsi sonrası gerçekleşir.) ‖ *Ülserli cinsel organ granülomu, kasık granülomu, zührevi granülom*, DONOVANOZ'un eşanlamlısı.
—Dişç. cerr. *Diş granülomu*, genellikle dişin tepesinde küçük küremsi bir ur biçiminde ortaya çıkan, epitelyum ve bağdokularının çoğalma tepkisi. (Granülom özü alınmış ya da enfekte olmuş dişlerde sık görülen bir karmaşadır. Diş granülomu, bir çeşit saçkıranın kökeni olabilir.)
—Hematol. *Eozinofil granülom*, X histiyositozunun yerel şekli. ‖ *Hodgkin granülomu*, Hodgkin hastalığının şekillerinden biri.

GRANÜLOMATOZ a. (fr. *granulomatose*). Tıp. Çok sayıda granülomun varlığı ile belirgin hastalık. (Terim çok değişik nitelikte birçok hastalığı kapsar: lenfogranülomatozlar, Wegener hastalığı, Schüller Christian hastalığı gibi.)
—Hematol. *Ailevi süreğen granülomatoz* ya da *septik çocuk granülomatozu*, mikropları yutma yetenekleri normal ya da artmış olduğu halde, öldürücü oksijen (hidrojen peroksit gibi) üretemedikleri için bazı mikropları öldüremeyen yutar hücrelerin (nötrofil çokçekirdekliler ve monositler) çalışma kusurundan ileri gelen ve yinelemeli enfeksiyonların ortaya çıkmasıyla belirgin çözülme süreci sendromu. (Soydan geçişi X kromozomuna bağlı ve çoğu zaman çekiniktir, ama otozomsal ya da nedeni belirsiz de olabilir. Yutar hücrelerin kötü çalışmasının molekülsel mekanizmaları tam açıklığa kavuşmuş değildir.) [Eşanl. BRİDGES VE GOOD HASTALIĞI.]

GRANÜLOMETRİ a. (fr. *granulométrie*). TANEÖLÇÜM'ün eşanlamlısı.

GRANÜLOPENİ a. (fr. *granulopénie*). Hematol. Kandaki granülosit yoğunluğunun azalması. (Terim, bazen yersiz olarak nötrofil azlığı anlamında da kullanılır.)

GRANÜLOPOYEZ a. (fr. *granulopoïèse*). Hematol. Ana hücrelerden başlayarak üç tip granülositin üretimini sağlayan işlemlerin tümü.
—ANSİKL. Erişkinlerde normal granülopoyez, kan yapıcı kemik iliğinde gerçekleşir. Üç hücre tipinin her birinin kendine özgü bir ana hücresi vardır; morfolojik bakımdan tanınmaları, yani hangi tipe ait oldukları belli olmayan bu ana hücrelerden o tipe ait hücreler dizisi türer: sırasıyla miyeloblast, promiyelosit, miyelosit, metamiyelosit ve çokçekirdekliler. Çekirdekteki değişim her üç tipte aynı, sitoplazmadaki değişiklik her tipte özgüldür. Başlangıç evrelerinde iri olan çekirdekçikler, gittikçe küçülerek miyelosit evresinde yok olurlar. Genç hücrelerde gevşek olan kromatin (ökromatin) hücre olgunlaştıkça sıkılaşır (heterokromatin). Nötrofil hücrelerde sitoplazma olgunlaşması, art arda iki tip granülasyonun ortaya çıkmasıyla belirgindir; önce azürofil olanlar (birinciller) görünür, arkasından özgül olanlar (ikinciller) belirir. Bu promiyelosit evrenin sona erdiğinin işaretidir; eozinofil hücrelerin sitoplazma olgunlaşmasında, özgül granülasyonlar promiyelosit evrede görünmeye başlar. Camsı bir oluşumu içeren ikinci bir tip granülasyon ise promiyelosit evrede ortaya çıkar. Bazofil hücrelerde sitoplazma olgunlaşması görünüşte nötrofillerinkine benzer; bunlar azürofil granülasyonlara eşlik edecek olan özgül metakromatik granülasyonların meydana çıkmasıyla belirgindir. Kemik iliğinde nötrofillerin olgunlaşma süresi aşağı yukarı 4 ila 6 gün, eozinofillerinki tahminen 3 gündür. Bazofillerinki bilinmemektedir. Granülopoyez sürecinde iki evre, iki bölüm ayırt edilir: biri miyeloblastları, promiyelositleri ve miyelositleri kapsayan çoğalma evresi, ikincisi metamiyelositlerle çokçekirdekli nötrofilleri kapsayan olgunlaşma (hücre bölünmesi olmadan) ve yedekleme evresidir. Çokçekirdekli nötrofillerin yedek sayısı, çokçekirdekli kan hücrelerinin sayısından 20 kez fazladır. Çokçekirdeklilerin dolaşıma katılma sayısı günde 20 ile 30×10^9 dolayındadır.

GRANÜLOSİT a. (fr. *granulocyte*). Hematol. Çekirdeği çok parçalı ve içeriği granülasyonlu olan akyuvar. (Granülasyonlara göre granülositler üç çeşide ayrılır; nötrofil, eozinofil ve bazofil çokçekirdekliler. Bu terim bazen, sadece nötrofil çokçekirdekliler için kullanılır.)

GRANÜLOSİTOTOKSİK sıf. (fr. *granulocytotoxique*). Hematol. *Granülositotoksik güç*, bazı antikorların sadece granülositleri tahrip etme özgüllüğü.

Lauros-Giraudon

Antoine Perrenot de Granvelle
Scipione Pulzone'nin
bir resminden ayrıntı
Granvelle sarayı, Besançon

graphiurus

J.P. Leloir

Stéphane Grappelli
(Paris, ocak 1976)

Peter Mitchell-Parimage

Günter Grass

GRANÜLOSİTOTOKSİKLİK a. Hematol. *Granülotoksiklik testi*, kompleman var olduğunda granülositotoksik güçlerinden yararlanılarak granülositlere özgü antikorları meydana çıkarmakta kullanılan mikroteknik.

GRANÜLOZA a. (fr. *granulosa*). Kad. hast. Yumurtalık folikülünün büyümesi sırasında çevreye, Slavjanski zarına doğru ilen yumurtalık hücre tabakalarının tümü. —ANSİKL. Granüloza içinde oyuk bir boşluk bulunur, burada yumurtalığın yerleştiği *cumulus proliger* asılıdır. Folikül çatlayıp yumurtlama olduktan sonra granüloza kılcal damarlar tarafından istila edilir ve yeni bir oluşuma, sarı cisme dönüştürülür.

GRANVELLE ya da **GRANVELA** (Antoine PERRENOT DE), İspanya'nın hizmetinde kardinal ve devlet adamı (Besançon 1517-Madrid 1586). Nicolas Perrenot de Grânvelle'in oğlu. Arras piskoposuyken (1540), 1550'de dışişleri bakanı olarak babasının yerini aldı. Mühlberg'de Smalkalde birliği'nin bozguna uğramasının ardından (1547), Alman İmparatorluğu'na görece bir istikrar sağlamak amacıyla barış görüşmelerini yürüttü. Passau antlaşması'nda (1552) ve Augsburg barışı'nda (1555) önemli rol oynadı. Karl V'in tahttan çekilmesinden sonra (1556), Saint-Quentin zaferiyle (1557) son bulan koalisyonun kurulmasına katkıda bulundu. Karl V döneminde özgürlükçüyken, Parmalı Margherita'nın itibari hükümeti sırasında kendisini Hollanda Devlet konseyi başkanlığına atayan Felipe II'nin mutlakçı siyasetinin savunucusu oldu. 1560'ta Mechelen piskoposu ve Hollanda başpapazı, 1561'de kardinal oldu ve hiç ödün vermeden kralının katolik eğilimli politikasını savundu: halkın düşmanlığını kazandı ve Flandres'da çapulcuların ayaklanmasının (1563) ardından Besançon'a çekilmek zorunda kaldı. 1565'te Felipe II kendisini Roma'ya gönderdi ve Napoli genel valiliğine atadı (1571-1575). 1579'da Madrid'e çağrıldı ve italyan sorunlarına ilişkin kurulun başkanlığını yaptı; kralın yanına gelişi Karl V'in yayılma siyasetiyle aynı zamana rastladı. 1584'te Besançon başpiskoposu oldu.

GRANVİLLE (John, 2. CARTERET *baronu*, 1. *kont*)→ CARTERET.

GRANVİLLE (Granville George LEVESONGOWER, 2. —*kontu*), ingiliz siyaset adamı (Londra 1815-*ay. y.* 1891). Whig partisinden milletvekili oldu (1836). Serbest mübadele yanlısı olduğundan, siyasal yaşamını liberallerin safında sürdürdü. 1851-1852'de, 1870-1874 ve 1880-1885 arasında dışişleri bakanı oldu. Zaman zaman zayıflığa varan esnekliği Bismarck'ın işine yaradı.

GRANVİLLE-BARKER (Harley), ingiliz tiyatro oyuncusu, eleştirmen ve yazar (Londra 1877-Paris 1946). İbsen'in ve dostu G. B. Shaw'un o zamanlar tepki uyandıran oyunlarını sevdirmeyi başardı. Büyük bir çevirmen ve uyarlayıcıydı. Deneyimlerine dayanarak *Prefaces to Shakespeare*'i yazdı ve William Archer ile birlikte bir ulusal ingiliz tiyatrosu tasarısı hazırladı (1907). Oyunları (*The Voysey İnheritance*, 1905; *Waste*, 1907; *The Madras House*, 1910) zekice kaleme alınmış olmalarına rağmen unutulmuştur.

GRAO (EL-), Valencia'da (İspanya) liman, kente 3 km uzaklıkta. Portakal dışsatımı.

GRÃO VASCO (Vasco FERNANDES —denir), portekizli ressam (? 1475'e doğr. - ? 1541/42), o dönemde Portekiz'deki taşra atölyelerinin en önemlisini yönettiği Viseu'da etkinlik gösterdi. Flaman ekolünün (Lamego müzesi'ndeki sunakarkalığı, 1506-1511), daha sonra hollandalı maniyerist ressamların etkisinde (*Hamsin*, 1535, büyük bir dramatik güç taşır, S. Cruz de Coimbra kilisesi) biçimlerin anlamlı yoğunluğu, tiplerin ve manzaraların doğalcı sertliğiyle belirginleşen kişisel bir üsluba ulaştı (Viseu katedrali'nin sunakarkalıkları; bugün, bu kentteki Grão Vasco müzesi'nde).

graphe paranomon, *yasadışılık suçlaması* anlamına gelen deyim, eski Atina yargılama hukukunda bir kamu davasını ifade eder (özel hukuk davasını dile getiren *dike*'nin karşıtı). *Graphe paranomon*, herhangi bir yurttaşın girişimiyle açılabilirdi. Böylece herkes, daha önceden var olan yasalara aykırı bir yasa ya da karar tasarısını hazırlayanı suçlama hakkına sahipti. Bu kurum, İ.Ö. IV. yy.'da, olası reformcuların girişimlerine ciddi bir engel oluşturdu.

GRAPHİS a. (resim fırçası anlamında yun. sözc.). Her yerde görülebilen kabuksu liken. (Ağaç kabuklarının yüzeyinde çok ince yazı harflerini andıran küçük benekler halinde bulunur.)

GRAPHİUM a. Basit mantar ya da bazı mantarların, özellikle *ceratocystis* cinsinin konidi biçimi. (*Graphium ulmi* grafiyozun etkenidir.)

GRAPHİURUS a. (yun. *graphis*, resim fırçası, ve *ura*, kuyruk'tan). Bütün Afrika'da ve Sahra'nın güneyinde kayalarda ya da ağaçlarda yaşayan, bitkiler ve böceklerle beslenen kemirgen cinsi. (Yediuyuklayangiller familyası.)

GRAPHOMYİA a. (yun. *graphein*, yazmak, ve *myia*, sinek'ten). Çayırlarda yaşayan, hortumu içeri çekilebilen, bedeni benekli etçil sinek. (Maydanozgiller üstünde çok yaygın olarak bulunur. Sinekgiller familyası.)

GRAPİYE a. (fr. *grappier*'den). Hidr. bağl. Yanmış kireç taşını söndürme sırasında toz haline gelmeyen tane. (Doğal hidrolik kireç üretiminde kullanılır.)

GRAPOW (Hermann), alman mısırbilimci (Rostock 1885 - Berlin 1967). Berlin Üniversitesi'nde profesör, Prusya akademisi üyesi; yarım milyon araştırma fişiyle başlanılan dev *Wörterbuch der ägyptischen Sprache*'nin (Mısır dili sözlüğü) [12 cilt (1926-1963)] hazırlanmasına katkıda bulundu; özellikle tıp alanında çok sayıda metin yayımladı (*Über die anatomischen Kenntnisse der altägyptischen Ärzte* [Eski mısırlı hekimlerin anatomi bilgileri üzerine], 1935).

GRAPPA a. Kuzey İtalya'da üzüm cibresinden elde edilen damıtık içki.

GRAPPA *(monte)*, İtalya'da Veneto Önalpleri'nde kireçtaşlı küçük kütle, Brenta ile Piave arasında; 1 776 m. Bassano'nun ve Veneto ovasının yanı başında yükselir.
—Ask. tar. Caporetto yarma harekâtından sonra, ekim 1917'de avusturya-alman saldırısı monte Grappa'da durduruldu.

GRAPPELLİ (Stéphane), fransız caz kemancısı ve piyanocusu (Paris 1908). 1930'larda, caza gönül veren ilk fransız müzikçiler arasına girdi. Kemancı Michel Warlop'un orkestrasında tanıştığı gitarcı Django Reinhardt ile Hot Club de France beşlisini kurdu. 1939-1946 arasında İngiltere'de piyanocu George Shearing ile bir grup oluşturdu. Fransa'ya dönünce yeniden Django ile çaldı. 1950'den sonra bağımsız bir solocu olarak çeşitli ülkelerde çalıştı, Oscar Peterson, Jean-Luc Ponty, Earl Hines, Gary Burton, Martial Solal ve Yehudi Menuhin gibi cazın ve klasik müziğin en büyük solocularına eşlik etti. Esinin tazeliği, zarif cümlelemesi, canlı ve renkli üslubuyla gelmiş geçmiş en büyük caz kemancısı olarak tanındı. Başlıca plakları: *Dinah* (Django Reinhardt ile, 1934), *Willow weep for me* (1965), *Improvisations* (Martial Solal ile, 1980).

GRAPSİDAE a. Dörtgen, çoğunlukla içeri çökük bağalı yengeç familyası. (Bazı türleri içinde yaşadıkları sığ sulardan ayrılarak kumsallarda, kayaçların arasında dolaşır: sözgelimi Akdeniz kıyılarında görülen *Pachygrapsus marmoratus*. Familya üyelerine, tropikal ve ılıman bölgelerdeki bütün deniz sularında ve acısularda rastlanır.)

GRAPTOLİTES a. Zool. GRAPTOLİTLER sınıfının bilimsel adı.

GRAPTOLİTLER a. (fr. *graptolite;* yun. *graptos*, kalemle kazılmış, ve *lithos*, taş'tan). Cambria ve Silures devri topraklarında rastlanan, koloni halinde yaşayan fosil stomokordalılar sınıfı. (Koloniler halinde yaşamış deniz organizmaları olan stolonlu graptolitlerin özellikleri uzun süre öğrenilmedi: peridermleri kitinli iskeletleri nedeniyle graptolitler, hidralarla ya da yosunhayvanlarıyla akraba sayıldı. İyi korunmuş örteneklerin ve stolonların incelenmesinden sonraysa bu hayvanların günümüzde yaşayan *Pterobranchiata*'larla akraba olduğu kabul edilmektedir. Bil. a. *Graptolites*.)

GRARA (EL-), esk. **Guerrara,** Cezayir'de (Laguat vilayeti) kent, Laguat'ın G.-D.'sunda; 22 300 nüf. Vaha (hurma üretimi).

GRAREM (EL-), Cezayir'de (Konstantin vilayeti) kent, Rummel ırmağı kıyısında; 44 200 nüf. Ticaret merkezi.

GRASİLİS a. Nörol. *Grasilis çekirdeği*, epikritik duyarlığın dış duyum alıcı ve iç duyum alıcı liflerinin, omuriliğin boyun bölgesinde yer alan ilk aktarma çekirdeği. (Sinapssonrası aksonlar orta lemniskusu ya da Reil şeridini oluşturur.) [Eşanl. GOLL ÇEKİRDEĞİ.] ‖ *Grasilis demeti*, omuriliğin sırt kordonunda yer alan, art spinal düğümlerin duyumsal nöronlarından gelip grasilis çekirdeğine giden eşyanlı, yükselici sinir lifleri demeti. (Eşanl. GOLL DEMETİ.)

GRASS (Günter), alman yazar (Dantzig 1927). Küçük yaşta askere alındı, tutsak düştü. 1946'da Düsseldorf'a giderek resim ve heykel öğrenimi gördü. Daha sonra Paris'te kaldı, şiirler ve tiyatro oyunları yazdı. *Teneke* trampet* (Die Blechtrommel) [1959] adlı romanıyla birden üne kavuştu; romanın kahramanı, çocuksu görünümü altında bir yetişkinin olgunluğuna sahip, ecinli bir cücedir: eski açık kent Dantzig garip ve acımasız bir dünya olarak görünmektedir ona. "Fantastik şeyleri gerçekçi bir biçimde anlatmak" isteyen Grass, yeni öyküler *(Katz und Maus*, 1961; *Hundejahre*, 1963) ve oyunlar *(Die bösen Köche*, 1957; *On dakika sonra Buffalo* [Noch Zehn Minuten bis Buffalo], 1959; *Die Plebezer proben den Aufstand*, 1959) yayımladı. Daha sonra, kuşku ve arayışlarını yansıtan bir oyun (*Davor*, 1969) kaleme aldı. Sonra daha çok romanlar yazdı: her bölümü bir yüzyılı anlatan büyük romanı *Der Butt* (Dilbalığı, 1977), savaş ve ulusun geleceği karşısında yazarın rolünü tartışan *Das Treffen in Telgte* (Telgte'de toplantı, 1979), *Kafadan doğumlar* (Kopfgeburten, 1980), *Dişi fare* (Das Ratte, 1987), *Zünge Zeigen* (1988). Siyasetle de ilgilenen Grass, Willy Brandt'ın yanında Sosyal demokratların etkinliklerine katıldı. Almanya'da tırmanan ırkçılık hareketine şiddetle karşı çıktı.

GRASSE (François Joseph Paul, **Grasse-Tilly** *markisi*, —*kontu*), fransız denizci (Le Bar, Provence, 1722-Paris 1788). 1781'de tümamiral oldu, aynı yıl Tobago adasının ele geçirilmesinde önemli rol oynadı. 1781 ekiminde Chesapeake koyundaki Henry burnuna 3 000 asker çıkardı ve Yorktown önündeki Washington ve Rochambeau kuşatmasını güçlendirdi. Ocak 1782'de Saint-Christophe ile Montserrat'yı ele geçirdi. Dominica ile les Saintes arasında Rodney'in ve Hood'un birleşik filosuyla karşılaştı; birleşik filo beş gemiyle birlikte amiral gemisi *Ville-de-Paris*'i ele geçirdi. Tutuklanarak İngiltere'ye götürüldü (nisan 1782), sonra serbest bırakıldı.

GRASSER (Erasmus), alman heykelci ve mimar (Schmidmuhlen, Oberpfalz, 1450'ye doğr.-Münih 1518'e doğr.). Ortaçağ'a özgü bir sanat anlayışıyla, eski Münih Belediye sarayı'ndaki ünlü *Dansçılar* heykelini (ahşap) yaptı.

Grasset yayınları, 1907'de Bernard Grasset tarafından Paris'te kurulan fransız yayınevi. Hachette kitabevi grubu içerisinde yer alan yayınevi, bugün denemeler, insan bilimleriyle ilgili yapıtlar ve gençlik için yazılmış çeşitli kitaplar da yayımlamaktadır.

GRASSMAN (Hermann Günther), alman matematikçi ve filolog (Stettin, bugün Szczecin, 1809 - *ay. y.* 1877). Grassman çoklu doğrusal cebirin kurucularından biri sayılabilir. Özellikle "genişleme kuramıyla" (*Die Ausdehnungslehre, eine neue mathematische Disciplin* [Doğrusal genişleme kuramı, yeni bir matematik dalı]) [1844] tanındı. Bu kuramda geometrik büyüklükleri doğrudan işleyen bir hesap yöntemi ortaya koydu. Eski yunanca ve sanskritçe arasındaki ilişkilerin daha iyi tanınmasına da katkıda bulundu.

GRASSMANN (Marcelo), brezilyalı gravürcü (São Simão, São Paulo eyaleti, 1925). 1943'te başlayan çalışmaları (ahşap ya da metal üzerine), önce alman anlatımcılığından etkilendi, daha sonra, doğrudan gözlemle düşselliği birbirine karıştıran fantastik bir görünüme ulaştı.

Grateful Dead, amerikan pop müzik topluluğu. 1965'te Kaliforniya'da kuruldu. İlk adı "Warlocks" olan Grateful Dead, 1960'ların sonlarında ABD'nin batı yakasında ortaya çıkan en gözde gruplardan biriydi. Hippi hareketinin doğuşunda ve gelişmesinde önemli rol oynadı. Jerry Garcia, Ron "Pig Pen" Mekerman (öl. 1973), Phil Lesch, Bob Weir, Mickey Hart, Bill Kreutzman, Tom Constanten'ın ve uzun ya da kısa bir süre gruba katılmış başka üyelerin müzikleri bu deneyim ve geçiş döneminin sadık yansımasıdır. En iyi albümlerinden birkaçı: *American Beauty* (1970), *Europ'72*.

GRATİANUS (Flavius) [Sirmium, Pannonia, 359-Lyon 383], Roma imparatoru (375-383). Valentinianus I'in büyük oğlu. 367'de Augustus unvanını aldı. Babasının ölümünden sonra, 375'te Batı Roma İmparatorluğu'nu ordunun baskısıyla genç kardeşi Valentinianus II ile paylaşmak zorunda kaldı. Tuna'daki çeşitli başarılardan sonra, generalleri Alamanlar'a karşı büyük bir zafer kazandı (378). Doğu Roma İmparatorluğu'nu Theodosius'a bıraktı ve dinsel bakımdan onun etkisinde kaldı. Senato'dan, pagancılığın simgesi olan Zafer anıtını kaldırttı, pagan tapınaklarının gelirlerine elkoydu ve mezhep sapkınlarını kovuşturdu. Bretagne lejyonlarının imparator seçtiği Maximus'un saldırısına uğrayınca Lyon'a sığındı ve burada boğazlanarak öldürüldü.

GRATİANUS, italyan kilise hukuk bilgini (Chiusi, Toscana, XI. yy.'ın sonuna doğr. - Bologna 1160'a doğr.). Bologna'da aziz Romualdo'nun kurduğu tarikata bağlı bir rahipti; burada hukuk dersleri verdi. Sistematik zekâsı ve eğitimciliği, ona hukuk alanında, tanrıbilimde Petrus Lombardus'unkine benzer bir yer sağladı. Başyapıtı *Decretum gratiani*'dir (Gratianus emirnamesi) [1140'a doğr.].

GRATTAN (Henry), irlandalı siyaset adamı (Dublin 1746-Londra 1820). Protestandı. 1775'te Dublin parlamentosu'na girdi ve Poynings yasası'nın kaldırılmasını ve adanın yasama özerkliğini savunan harekete katıldı. Gönüllüler ordusu ve parlamento çoğunluğu tarafından desteklenen Grattan, 1782'de isteklerini elde etti. Güzel konuşma yeteneğine karşın, ne ılımlı bir seçim reformu, ne de katolikler özgürlük sağlayabildi. Özerklikçi davaya içtenlikle bağlı olmakla birlikte, yalnızca seçkin bir protestan azınlığı temsil ediyordu; bu nedenle katolikler kendisinden koptu.

GRATUVAR a. (fr. *grattoir*'dan). Grav. Ağaç üzerine gravürde, zemin bölümlerini boşaltmak, düz bölümleri perdahlamakta kullanılan eğri bıçaklı alet.

GRAU (Jacinto), ispanyol oyun yazarı (Barcelona 1877-Buenos Aires 1958). Dramlarında İspanya'nın büyük efsane ve edebiyat geleneklerinden esinlendi (*Las Bodas de Camacho*, 1903; *Don Juan de Carillana*, 1913; *El Conde Alarcos*, 1917; *El Hijo pródigo*, 1918; *El señor de Pigmalión*, 1921; *Destino*, 1945; *Bibé Carabé*, 1954; *En el infierno se están mudando*, 1958).

GRAUBÜNDEN, fr. **Grisons,** İsviçre'de kanton, Konfederasyon'un doğu bölümünde, Avusturya ile İtalya arasında; 7 100 km^2; 171 000 nüf. (1992). Yönetim merkezi *Chur*. Kantonda almanca, italyanca ve romanş dili konuşulur.

Ren ile Tuna (Inn) ve Po'nun (Adda) kollarının su ayırımı çizgisini içeren Alp kütlesinin bu bölümü, düz dipli vadilerden oluşur; son zamanlarda toprak aşındırması olayından etkilenmeyen bu vadiler, Engadin'de bazen 2 000 m yükseltiye ulaşır. Birçok yüksek boğazla (Julier, Albula, Flüela, Ofen, Bernina, Maloja, Splügen, San Bernardino) kesilen bu yüksek kütle sözkonusu vadileri birbirinden ayırdığından her vadi dilini (ladin ve Engadin lehçesi) ve dinini korumuştur; vadilerdeki halk, Ortaçağ'dan başlayarak siyasal birlikler oluşturmakla birlikte, Napoleôn dönemine kadar (1803) konfederasyonun bağlaşığı olarak kaldı. Ortaçağ'da Alpler'i aşan yollar, güç geçit vermelerine karşın arka Ren'in Splügen boğazına doğru olan vadisi (Via Mala) ve Como gölü vadisi gibi bazı vadilerden geçti. Ama 150 yıldır, Alpler'i aşan demiryolu geçitleri bu çok yüksek ve çok geniş dağ kütlesinden geçmemektedir: bu nedenle Graubünden sanayileşme olayının dışında kaldı ve bölgede çokürünlü tarım ve hayvancılık bugün bile egemendir. Bununla birlikte, yüz yıldan az bir süredir, öncelikle tedavi amaçlı, daha sonra da kuru ve güneşli karasal iklimin sonucu olan yaz ve kış eğlencelerini amaçlayan bir turizm, çok sayıda ve çok çeşitli müşteriler çekerek (Davos, Saint-Moritz) önemli düzenlemelerin gerçekleşmesini sağladı. Son yıllarda, bu çok yüksek ve büyük ölçüde buzlu yörede, enerji bakımından Zürich ve Milano sanayi bölgelerini beslemek için büyük hidroelektrik tesisleri kuruldu (İsviçre'nin hidroelektrik santrallarından sağladığı elektriğin 1/5'i).

—Tar. İ.Ö. 15'te Roma egemenliğine giren Graubünden halkları (Kelt kökenli Rhaetiallar) kısa sürede romalılaştı. (→RHAETIA.) Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra, ülke Ostrogotlar'ın (493), sonra Franklar'ın (537) egemenliğine girdi. 451'de Chur'da bir piskoposluk kuruldu. Daha VIII. yy.'ın ikinci yarısında piskoposluk ve kontluk görevleri Chur piskoposunun yönetimi altında toplandı, bu durum 826'ya kadar sürdü. Chur piskoposluğunun Milano başpiskoposluğundan ayrılarak (843) Mainz başpiskoposluğuna bağlanmasıyla germenleşme hızlandı. Schwaben düklüğü topraklarına katılınca (916-1256), birçok senyörlüğe bölündü. Bu senyörlükler XIV. yy.'da ülke piskoposlarının ve başpapazlarının vesayetleri altında üç birlik halinde örgütlendi: Avusturya'nın saldırılarına karşı ülkenin bağımsızlığını savunmakla görevli *Gotteshausbund* (1367); 1395-1424 arasında kurulan *Grauer Bund* ya da *Oberer Bund;* ve *Zehngerichtebund* (1436) birlikleri. Bu üç birlik 1461'den sonra Lenz yakınında Vazerol'de ortak oturumlar düzenlediler ve XV. yy.'ın sonunda İsviçre Konfederasyonu'na katıldılar. 1521'de, Milano'dan Valtellina zaferiyle Chiavenna ve Bormio'yu aldılar. 1526'da, Chur piskoloposu siyasal iktidarını bütünüyle yitirdi. 1797'de, Valtellina Cisalpina Cumhuriyeti'ne verilerek İtalya'ya bağlandı. 1803'te Graubünden Konfederasyon'a girdi.

GRAUDENZ, Grudziadz'ın almanca adı.

GRAU-DU-ROİ, Fransa'da (Gard) komün, Akdeniz kıyısında, Aigues-Mortes'ta sona eren ve eskiden deniz ulaşımı açısından büyük önem taşıyan geçidin (*grau*) ağzında; 5 296 nüf. (1992). Balıkçı limanı. Sayfiye merkezi.

GRAUFESENQUE (la), Fransa'da, Millau (Aveyron) komünü denilen yer. İ.S. I. yy.'da Galya'nın en önemli seramik atölyesinin bulunduğu yerleşim yeriydi. Arezzo çömlekçilerinin tekniğini alan Graufesenque seramikçileri, Augustus döneminden başlayarak parlak kırmızı topraktan, çok sade süslemeli tabaklar, kâseler ve calix'ler yaptılar ve bu mallar, Montans atölyelerininkiler gibi diğer tüm ruteni atölyelerinin ürünleriyle aynı zamanda bütün roma dünyasına ihraç edildi. Üretimin, bir çeşit kooperatifte toplanan bağımsız zanaatkârlar tarafından yapıldığı sanılıyor; bu sanatçıların adları, şamotlar üzerine genellikle kelt dilinde yazılmış üretim hesaplarından ortaya çıkarılmıştır. Ruteni atölyeleri, flavianus döneminden başlayarak, allier ürünlerinin rekabeti karşısında geriledi. Bununla birlikte, üretim ortadan kalkmadı. Sitin bilinen en büyük fırını Domitianus ve Traianus dönemlerinde çalışıyordu; o zamanlar, perdahlı vazoların yanında, dökme süslemeli vazolar da yapıldı; bunlardan bir kupa L. Cosius'un imzasını taşır ve Traianus'un görkemli oyunlarını simgeler.

İPS-National Park, Yorktown

Grasse kontu
National Park, Yorktown

C.N.R.S.-Foliot-Réveillac

Graufesenque'te bulunan damgalı seramik parçası
İ.S. I. yy.
Fréjus müzesi

Graubünden kantonunda Tarasp yakınlarında İnn vadisi

Mazin-Top

Camprubi

Josep Grau-Garriga
Sempre tornarán (1978)
özel kol.

GRAU-GARRİGA (Josep), ispanyol ressam ve dokumacı (San Cugat del Vallès, Katalonya, 1929). Barcelona Güzel sanatlar yüksekokulu'ndaki öğreniminden sonra (1947-1951), duvar süslemesinde uzmanlaştı ve Lurçat ile çalışmaya başladı (1958). Doğduğu köye dönerek, bir duvar halısı atölyesinin sanat yönetimini üstlendi. Batı Avrupa'da, iki zamanlı yaratım sürecinden (resim taslağı, sonra dokuma) ilk vazgeçen kişilerden biridir. Yapıtlarını doğrudan tezgâh üzerinde tasarlar; ilmekleri iri iri, renkleri çarpıcıdır (siyah, kırmızı, menekşe). Biçimler modern olmakla birlikte, uygulamanın duyumsal yanıyla esinindeki simgecilik katalan geleneğinden kaynaklanır. Grau-Garriga, ayrıca çok sayıda desen, kolajlı resim, duvar resmi (Katalonya'da) yapmıştır.

GRAUN, alman müzikçi aile. —AUGUST FRIEDRICH (Wahrenbrück, Cottbus yönetim bölümü, 1698'e, doğr. - Merseburg 1765). 1729'da başlayarak Merseburg katedrali'nde cantor'luk yaptı. —JOHANN GOTTLIEB (Wahrenbrück 1702'ye doğr. - Berlin 1771). Pisendel ve Tartini'nin öğrencisi. 1726'da Merseburg'da capella yöneticisi oldu. Hizmetine girdiği vâris prens Prusyalı Friedrich tahta çıkınca, orkestrasının başına onu getirdi. 100 dolayında senfoni, konçertolar, oda müziği yapıtları, kantatlar ve bir *Çile* besteledi. —CARL HEINRICH (Wahrenbrück 1703'e doğr. - Berlin 1759). Dresden'deki Kreuzschule' de öğrenim gördü. 1714-1721 arasında belediye meclisinin capella'sında soprano partilerini okudu. 1725'te Braunschweig operası'nda şarkıcılığa başladı. 1735'te Prusyalı Friedrich'in hizmetine girdi. 1740'ta Berlin operası'nın başına getirildi. Dinsel yapıtları sürekli bir başarı kazandı. *Te Deum, Der Tod Jesu* (1755), XIX. yy. sonuna değin sunuldu. Ayrıca bestelediği otuz dolayında opera, Braunschweig' ta ve Berlin'de sahnelendi.

GRAUPNER (Christoph), alman bestecı (Kirchberg, Saksonya, 1683 - Darmstadt 1760). Leipzig'deki Sankt Thomas okulu'nda Kuhnau'nun öğrencisi oldu. 1707-1709 arasında Hamburg operası'nda klavsen çaldı. 1712'de Darmstadt sarayı'nda capella yöneticiliğine getirildi, 1722'de Leipzig'deki Sankt Thomas hal kilisesi'nin cantor'luğuna seçildiyse de, Darmstadt landgrafı gitmesine izin vermedi, bu göreve Bach geçti. Operalar (*Dido*, 1707; *Berenice und Lucilla*, 1710; *Telemach*, 1711; *La Costanza vince l'inganno*, 1715), enstrümantal yapıtlar (*Monatliche Clavier-Früchte*, 1722; *Die vier Jahreszeiten*, 1733; *Partien auf das Clavier*, 1733), senfoniler, oda müziği parçaları, dinsel yapıtlar besteledi.

GRAU SALA (Emilio), ispanyol ressam (Barcelona 1911- *ay. y.* 1975). 1932'de Paris'e yerleşti, özellikle suluboya çalışmalarıyla kitap resimlemelerinde (Flaubert, Colette, vb.) zarif ve renkli bir sanat ortaya koydu.

GRAUWACKE a. (alm. sözc.). Çimentosu klorit ve volkanik kayaç öğeler bakımından zengin, koyu renkli bir tür silisli kumtaşı.

GRAVE sıf. (*ciddi, ağır* anlamında ital. sözc.). Müz. Yavaş ve ağırbaşlı ritim için kullanılır.

◆ a. Müz. Yavaş ritimli ve ağırbaşlı müzik parçası ya da bir parçanın bir bölümü. (Örn. Corelli'de olduğu gibi, yerini genellikle bir *adagio*'ya bırakır.) || Fransız tarzında uvertürün ağır tempolu girişi. (Genellikle ikinci zamanı, birinci zamanın üçte birine eşittir. Kendisinden sonra gelen hızlı bölüme bağlanır [Lully, Händel, Telemann].)

GRAVE burnu. Ask. tar. 1944'te Grave burnu, Atlas okyanusu cephesinde alman kuvvetlerinin 20 nisan 1945'e değin direndiği istihkâmlardan biriydi.

GRAVELİNES, Fransa'da kanton merkezi (Nord), Flandre'da, Aa ırmağı kıyısında; 12 650 nüf. (1992). Gotik kilise. Gravelines, 1163'te, Aa'nın düzenlemesi sırasında liman olarak kullanılmak üzere Flandre kontu tarafından kuruldu.
—K.'de, Kuzey denizi kıyı şeridinde nükleer santral.
—Tar. Kent, Fransızlar ile ingiliz donanmasınca desteklenen Egmond kontunun komutasındaki İspanyollar arasında önemli bir savaşa sahne oldu; savaşı İspanyollar kazandı (temmuz 1558).

Brigaud-Sodel-Photothèque E. D. F.

Gravelines
nükleer santralı (ağustos 1981)

GRAVELOT (Hubert François BOURGUIGNON, —denir), fransız ressam, gravürcü ve desenci (Paris 1699 - *ay. y.* 1773). Önce Restout, sonra Boucher'nin öğrencisi; 1732'den 1745'e kadar İngiltere'de yaşadı ve kitap resimleyicisi olarak (Shakespeare, Dryden, Richardson, Fielding vb.) tanındı. Londra'da Gainsborough'un öğrencisi olacağı bir okul açtı. Hogarth ile dostluk kurdu, yergisel resme yöneldi. İngiltere'ye rokay üslubunun girmesine yardım etti. Fransa'ya döndüğünde, Cochin, Eisen ve Genç Moreau ile birlikte dönemin vinyet ve kitap resimleme ustalarından biri oldu.

Larousse

Bir yurttaşın evinde konser
Gravelot'nun bir yapıtının Saint-Non tarafından yapılan ofortu
Bibliothèque nationale, Paris

GRAVENHAGE ('s)→ LAHEY.

GRAVES (Robert James), irlandalı tıp doktoru (Dublin 1797 - *ay. y.* 1853). Dublin Tıp okulu'nda profesörlük yaptı; ekzoftalmik guatr hastalığını ilk betimleyendir.

Graves hastalığı, Basedow* hastalığının başka adı.

GRAVES (Robert RANKE-GRAVES, **Robert** —denir), ingiliz yazar (Londra 1895 -Mallorca 1985). İrlanda rönesansı'nın öncülerinden ve ünlü şarkıların yazarı bir sanatçının oğluydu, Somme'da yaralandı (1916), bir yaşamöyküsünde (*Good-Bye to All That*, 1929) savaşın neden olduğu geri dönülmez kopuşu anlattı; şiirde, tarihte ve kültürel antropolojide daha başka bir uygarlık ilkesi aradı. *The White Goddess*'ta (1948), Keltler'in hıristiyanlaştırılması temasının ardındaki ay kültlerini bu uygarlığın bir simgesi olarak gördü. Laura Riding ile Mallorca'ya yerleşti; *King Jesus*'ta (1946), çağdaş içrekliğe, stoacılığa (*Ben, Claudius* [I, Claudius], 1934) ve kaybolmuş ütopyalara (*The common Asphodel*, 1949) büyük ilgi duydu. Değişik tarihli metinleri her mit anlatısının iç mantığına göre yan yana getirerek mitlerin incelenmesine yönelik özgün bir yöntemin sahibidir; her metin kümesinden sonra bu mitlerde sözü edilen maddi nesnelere göre metinlere ne gibi simgesel yorumlar getirilebileceğini gösterir (*Greek Myths*, 1955). Ayrıca denemeler (*The Crowning Privilege*, 1955; *Difficult Questions, Easy Answers*, 1972), Mallorca'daki yaşamının etkilediği öykü-

ler (*Majorca Observed*, 1965) ve şiir derlemeleri (*Poems 1970-1972*, 1972) yayımlamış, Apuleius, Ömer Hayyam ve Homeros'u çevirmiştir.

GRAVESANDE (Willem Jacob' **S**), hollandalı fizikçi (Hertogenbosch 1688 - Leiden 1742). Mesleki yaşamına 19 yaşındaki perspektif üzerine yazdığı bir denemeyle başladı. Leiden Üniversitesi'ne matematik, gökbilim, sonra da felsefe profesörü olarak atandı ve burada Galilei ile Newton'un düşüncelerini yaymaya başladı. Katıların hacimsel genleşmesini gözlemek için kendi adını taşıyan halkayı tasarladı, ilk helyostatı yaptı (1720), pnömatik makineleri geliştirdi ve katıların çarpışması üzerine bir kuram ortaya atıldı.

GRAVESEND, Büyük Britanya'da (Kent) kent, Thames halicinin güney kıyısında; 55 000 nüf. Kılavuz kaptanlar Londra'ya gitmesi gereken gemilere burada binerler. Konut ve sanayi merkezi. Tersaneler. Çimento fabrikası. Gazete kâğıdı.

GRAVESYA a. Madagaskar'da yetişen ve bertolonyaya benzer güzel yapraklarından dolayı seralarda yetiştirilen bitki. (Bil. a. *gravesia;* melastomaceae familyası.)

GRAVETTE, Bayac komününde (Dordogne) [Fransa] yontmataş yatağı. (Gravette kültürüne adını vermiştir.)

■**GRAVETTE KÜLTÜRÜ** a. Üst Yontmataş dönemine (üst périgord endüstrisi) ait ilk litik endüstrilerinden birine denir. Aurignac kültürüyle çağdaştır ve araç gerecinin ayırıcı özelliği çakmaktaşından yapılmış bir kenarı kırık ve küt olan uçlarıdır. (Gravette ucu). Çok sayıda kazı kalemi ve kazıyıcı da ele geçirildi. Gravette kültürüyle birlikte ilk sanat yapıtları ortaya çıktı. Bu evre Orta Avrupa'da, Rusya'da, İspanya, Fransa ve İtalya'da bilinir. Gravette kültürünün Akdeniz çevresindeki gecikmiş biçimleri sonuncu madeleine kültürüyle yakınlık gösterir. (Eşanl. GRAVETYEN.)

GRAVETYEN a. (fr. *gravettien*). → GRAVETTE KÜLTÜRÜ'nün eşanlamlısı.

GRAVEY (Fernand MERTENS, **Fernand** —denir), fransız sinema ve tiyatro oyuncusu (Brüksel 1905 - Paris 1970). 1919'da tiyatro oyuncusu oldu, sinemaya 1931'de *Coiffeur pour dames* ile başladı. *Toute la ville danse*'tan (J. Duvivier, 1938) sonra zarif ve alaycı bir tip yaratarak sayısız başarılar kazandı: *Son dönemeç* (le Dernier Tournant, 1939), *Fantastik gece* (la Nuit fantastique, 1942), *le Capitaine Fracasse* (1943), *Aşk zinciri* (la Ronde, 1950).

GRAVİDOKARDİYAK sıf. (fr. *gravidocardiaque*). Kad. doğ. Kalbin gebelik sırasındaki çalışmasıyla ilgili olana denir. (Terim gebelik sırasında meydana gelen kalp arızaları, özellikle ritim bozuklukları, akut akciğer ödemi ve akciğer ambolileri için kullanılır.)

gravür (camcılık)

J. A. Lavaud-Ziolo

J. A. Lavaud-Ziolo

Bohemya camları renkli ve gravürlü XIX. yy.,*özel kol.*

GRAVİMETRE a. (fr. *gravimètre*'den). Ölçbil. YERÇEKİMÖLÇER'in eşanlamlısı.

GRAVİMETRİ a. (fr. *gravimétrie*). Jeofiz. ve Jeod. Yerçekiminin ölçümü ile bu ölçümün Yer'in biçim ve yapısını saptamadaki uygulamasını konu edinen jeodezi dalı; bu ölçüm ve uygulamada kullanılan yöntem. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Anal. kim. AĞIRLIKÖLÇÜM'ün eşanlamlısı.

—Cev. hazl. Yoğunluklarına göre cevherleri ayırmaya dayanan fiziksel ayırma tekniği. (Bu tekniğin. etkili bir ayırma sağlamak için, genellikle 100 μm'den büyük parçacıklar içeren ve yoğunlukları belirgin farklar gösteren maddelerden oluşmuş cevherlere uygulamak gerekir. Günümüzde büyük ölçüde yüzdürmenin yerini alan bu teknik, cevherlerin derişiminde önemli bir yer tutar.)

—ANSİKL. Yerküre ölçeğinde gravimetri, jeoitin belirlenmesine katkıda bulunduğu gibi gelgit olayının açıklanmasını da sağladı. İzostasi sorununu ilk kez ortaya koyan da yine bu bilim dalıdır. Daha küçük ölçekte ise, maden arama çalışmalarında, yeraltındaki yoğunluk farklarıyla ayırt edilen oluşumların aydınlığa kavuşturulmasını sağlar.

GRAVİNA (Federico Carlos, *—dükü),* büyük bir ispanyol aileden Sicilya asıllı denizci (Palermo 1756 - Cádiz 1806). Brezilya ve Akdeniz'e yapılan seferlere katıldıktan sonra, 1779'da Cebelitarık ablukasında ve 1781'de Menorca'nın geri alınışında görev aldı. 1783 ve 1785'te Cezayir seferlerine katıldı. 1788'de İstanbul'a geldi ve yeni kıyı haritalarının çıkarılması çalışmalarında bulundu. Fransa Cumhuriyeti'ne karşı verilen savaşta gösterdiği başarılardan dolayı Mazarredo'ya bağlı filonun amiralliğine getirildi. Cádiz'de amiral Nelson ile çarpıştı (1797). Napoléon'un güvenini kazanarak 1804-05'te Paris elçiliği yaptı. Büyük Britanya ile Fransa -İspanya ittifakı arasında savaş patlak verince, Napoléon'un saldırı planına uygun olarak Villeneuve ile işbirliği yaptı ve onunla birlikte Nelson'un filosunu Antiller'e çekti. Ferrol'da kahramanca çarpıştı ve Trafalgar'da yaralandıktan bir süre sonra öldü.

GRAVİNA Dİ PUGLİA, İtalya'da kent, Puglia'da (Bari ili), Murge'lerin doğu yamaçlarında; 32 000 nüf. Tarım merkezi. Müzeler.

GRAVİTON a. (fr. *gravit[ation]*, çekim ve *[électr]on*'dan fr. sözc.). Fiz. Çekim alanının kuvantonu.

GRAVLAX a. (isveççe sözc.). Dereotu, tuz ve karabiber içinde birkaç gün dinlendirilmiş ve üzerine hardallı salça dökülerek sunulan çiğ som balığı. (İskandinav mutfağının özel yemeklerindendir.)

GRAVONA, Korsika'da akarsu, Oro dağının yakınında doğar; 45 km uzunluğundadır ve Prunelli'ye kavuştuktan hemen sonra Ajaccio körfezine dökülür.

■**GRAVÜR** a. (fr. *gravure*). **1.** Kazıma sanatı, yöntemi ya da eylemi. **—2.** Kazınmış bir matrisin ya da bir levhanın boya vermeden sonra, basılması yöntemiyle elde edilen resim, estamp. (Bk. *ansikl.* böl. Grav.)

■—Camc. Malzemenin yüzeyinde istenen motifin çizgilerini hafifçe oyarak elde edilen cam ya da kristal süslemesi. (İki yöntem kullanılır: önce Bohemya ve Almanya'da uygulanmış olan, XVIII. yy.'ın ikinci yarısında Fransa'ya giren çelik çarkla gravür ve 1862'ye doğru Paris'te uygulamaya konmuş hidrofluorik asit gravürü. Gravür, bir çift camın alt tabakasını ortaya çıkararak renk kontrastı elde etmek için vitrayda da kullanılmaktadır.)

—Graf. *Pudralamasız gravür,* tipografik klişelerin bir tek banyoyla hazırlanmasını sağlayan kimyasal gravür yöntemi. (Yedirme asit banyosunda, harf tabanını kemirici çözeltinin yan etkilerinden koruyan bir katkı vardır.)

—Grav. *Özgün gravür, röprodüksiyon gravür,* kazınmış bir levha yardımıyla elde edilen özgün estamp, röprodüksiyon estamp.

—Metalürj. Bir metal parçayı sıcak biçimlendirme sırasında bir oksit taneciğinin yüzeye gömülmesiyle oluşan çukur biçiminde özür.

—ANSİKL. Grav. Basılı sanatsal gravür, iki temel tekniğe göre gerekleştirilir: ağaç üzerine yüksekbaskı gravür (mürekkep alacak bölümler çıkıntılıdır) ve metal üzerine çukurbaskı gravür (mürekkep alacak bölümler çukurdur).

ağaç üzerine yüksekbaskı gravür

• *Lif yönlü kesilmiş ağaç levha üzerine gravür.* Kazınacak levhanın, rendelenmiş ve perdahlanmış yüzeyi ağacın tüm liflerini gösterir. Bu lifler, ters yönde kazındıklarında, sık sık aletin altında çatlarlar; dolayısıyla sanatçı, nispeten kaba hatlı, elden geldiği ölçüde liflerin doğrultusunda yönlendirilmiş, az taramalı basit bir resim uygulamak zorundadır. Resim, levha üzerine tersten çizildikten sonra gravürcü, böylece belirlenmiş kabartmaya daha dayanıklı bir taban vermek amacıyla, çizgi ya da yüzey biçimindeki her siyah öğeyi, dışa doğru hafifçe eğik bir biçimde fırdolayı çenterek "ayırır". Daha sonra, oluklu kalem ya da yontma kalemiyle beyaz bölümleri kaldırır.

Lif yönlü kesilmiş ağaç levha üzerine gravür, XV. yy.'ın ikinci yarısı ile XVI. yy.'ın ilk yarısında, germen ülkelerinde doruk noktaya ulaştı (Dürer, Cranach vb.). XIX. yy.'ın sonundan başlayarak yeniden değerlendirildi (Lepère, Gauguin vb.).

• *Ağaç kesitinden levha üzerine gravür.* Tahtanın lif yönü (zaten çok sıkışık olan), titizlikle birleştirilmiş ya da preste yapıştırılmış, kare ya da dikdörtgen biçimli küçük şimşir bloklarından oluşan levhanın yüzeyine dik olduğundan, herhangi bir düzensizlik göstermez ve çatlama korkusu olmaksızın, tüm yönlerde çizilerek yarılabilir. Ağaç kesitinden levha üzerinde, büyüklükleri ve kesitleri farklı (kare, eşkenar dörtgen, oval) kazıma kalemleri, *düz çapla* denen kazıma kalemleri, dolu oluklu kalemler ya da *yuvarlak çapla*'larla çalışılır.

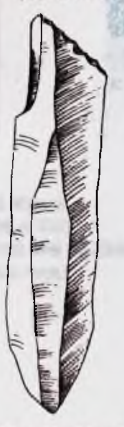
Lif yönlü ağaç levha üzerine gravürde olduğu gibi, önce siyahlar, eşkenar dörtgen kazı kaleminin hafif bir darbesiyle açığa çıkarılır; çeşitli griler tarama ya da boyanın yoğunluğuna göre az ya da çok geniş, aralarında az ya da çok uzaklık bulunan nokta sıralarıyla elde edilir; daha sonra beyazlar yuvarlak ya da düz çaplayla çukurlaştırılır. Çalışma süresini kısaltmak ve son derece düzenli tarama sıraları elde etmek için kimi sanatçılar çok uçlu bir kazıma kalemi türlü kullanırlar; buna *yivli çapla* ya da daha yaygın olarak *tarama bıçağı* denir. Uçlarının kalınlığına ve aralarındaki açıklığa göre tarama bıçağı, lavide grinin çeşitli tonlarını elde etme olanağı verir. Ancak bu aletin gereğinden çok kullanımı, gravüre mekanik bir görünüm kazandırır.

Ağaç kesitinden levha, gravürcüye, resmin en küçük inceliklerini ve en açık griden en koyu siyaha dek, renklerin tonlarını yansıtma olanağı sağlar (bu nedenle bu yönteme kimi kez *renk tahtası* adı verilir). XVIII. yy. sonunda bulunan bu gravürü özelikle XIX. yy.'da, röprodüksiyon gravürcüleri olağanüstü bir ustalıkla kullandılar. Fotomekanik yöntemlerin kullanımıyla gözden düşen bu gravür, günümüzde ender olarak uygulanmaktadır.

• *Delme gravür.* Ağaç kesitinden planş, ayrıca da metal üzerine (özellikle XV.

gravette ucu

kütleştirilmiş köşeli kazı kalemi

parça taştan yapılmış kazıyıcı

gravette kültürü
litik endüstrisi

phototèque des Musées nationaux

İsa zeytin bahçesinde (1450'ye doğr. - 1470) lif yönlü ağaç levha üzerine gravür *Louvre müzesi, Paris*

yy.'da) de uygulanan bu gravür, levhayı çok sayıda küçük delikle kaplamaya dayanır; birbirine az ya da çok yakın olan bu delikler, yüzeye boya verme ve basım işlemlerinden sonra, siyah zemin üzerindeki beyaz noktaları ortaya çıkartır.

• *Linogravür.* Ağaç üzerine gravüre benzeyen, ancak bir oyma çakısı ya da oluklu kalemle linoleum üzerine uygulanan bu gravür XX. yy.'da kullanılmıştır (Matisse vb.).

• *Yüksekbaskı gravürlerin basımı.* Yüksekbaskı gravürler, kollu tipografik baskı makinesinde basılır, ama elle de güzel deneme baskıları gerçekleştirmek mümkündür. Bunun için, levha üzerine konan kâğıt tabakasının sırtını, örneğin bir kazıma ve parlatma kalemiyle ovuşturmak yeterlidir. Ama bu durumda, elden geldiğince, çin ve japon pelür kâğıdı gibi, sürtmeyle kabarmayan ve boyayı iyi emen, ince ve dayanıklı kâğıtlar kullanmak gerekir.

Tahta üzerine yapılan ilk resme, önemli rötuşlar ve değişiklikler uygulamak olanaksızdır. Tek kaynak, levhayı düzleme işçisine vermektir; bu işçi kamalar ya da

Cadılar (1510) Hans Baldung'un karışık baskı tekniğiyle lif yönlü ağaç levha üzerine yaptığı gravür *Louvre müzesi, Paris*

phototèque des Musées nationaux

yeni parçalar yardımıyla, hatalı bölümü yeni bir kullanıma uygun işlenmiş tahtayla kaplar.

• *Japon gravürleri.* Bunlar lif yönlü ağaç levha üzerine oyulur ve suluboyayla elle basılır; bu basım işleminde karton bir disk ve ipten oluşan, bambu yapraklarıyla kaplı, saplı bir baskı tamponu kullanılır. (→ ESTAMP.)

metal üzerine çukurbaskı gravür ya da tarama gravür

Bu teknik tahta üzerine yüksekbaskı gravürün tam tersidir. Tek farkı çizginin metale oyulmuş olmasıdır. Kırmızı bakır bu alanda en sık kullanılan metaldir, ama çelik, çinko, pirinç, kalay (müzik gravürü) da kullanılabilir.

• *Çelik kazıma kalemiyle gravür.* Gravürcü, su verilmiş çelikten kalemler ve ağaç kesitinden levha üzerine gravürde kullanılanlara benzer çelik kazıma kalemleri kullanarak, doğrudan doğruya bakırı işlemeye geçer. El ayasıyla, levhaya hemen hemen koşut olarak itilen alet, metali kolayca keser ve bakır üzerinde (az çok) geniş ve derin bir iz bırakır. Model, şekle göre, düz ya da eğri kazımalarla elde edilir; bu kazımalar dört köşe, noktalarla, dalgalı çizgilerle bezeli geniş ya da dar baklava dilimi ve kısacası, sanatçının hayalinde canlanabilen tüm biçimlerde olabilir. Belli belirsiz izler ve en ince çizgiler bile, bu gravür türünde, baskıya uygundur ve baskıda belli olur. Çizginin net ve temiz olması için, çok ince kazıma kalemlerinin oluşturduğu çapakları bir üçgen kazımaçla temizlemek gerekir.

Çelik kazıma kalemiyle gravür yapmış başlıca gravürcüler arasında Dürer, Mantegna ve R. Nanteuil ustaları saymak gerekir; bunlardan özellikle "düzenli" çelik kazıma kalemi ustası R. Nanteuil, değişik çalışmalarıyla gravürcünün renklerini hayli zenginleştirmiştir. XVIII. yy.'da röprodüksiyon gravürcülerinin büyük ustalığıyla, ayrıntılar ve ara renkler çoğaldı, beyazlar hemen hemen tamamen ortadan kalktı, bu da, gravürdeki canlılık ve göz alıcılığın yitimine neden oldu. XX. yy.'da, çelik kazıma kalemiyle gravür, asalet ve niteliğini yeniden kazandı.

• *Doğrudan kazıma ucuyla gravür.* Bu gravür türü, çelik kazıma kalemiyle gravürde olduğu gibi doğrudan çıplak bakır üzerine uygulanır. Sanatçı, çelik ya da elmas bir uçla, çizginin önemine göre, bakırı az ya da çok derin oyarak, levha üzerinde serbestçe çalışır. Bu uç, çok ince olması gereken bölümler dışında, temizlenmeyen, oldukça kaba bir çapak bırakır. Bu çapak, baskı mürekkebini tutarak çizginin kalınlığını artırır ve yerinde kullanılırsa ona estampın güzelliğini artıran, kadifemsi bir görünüm verir. Çapaklar ve hatta çizgi, levhanın basım sırasında uygulanan çok büyük basınca dayanamaması nedeniyle doğrudan kazıma ucuyla gravürde fazla örnek çıkartılamaz. Levhaların bu dayanıksızlığı, elektroliz tekniğiyle çelik kaplanarak giderilir.

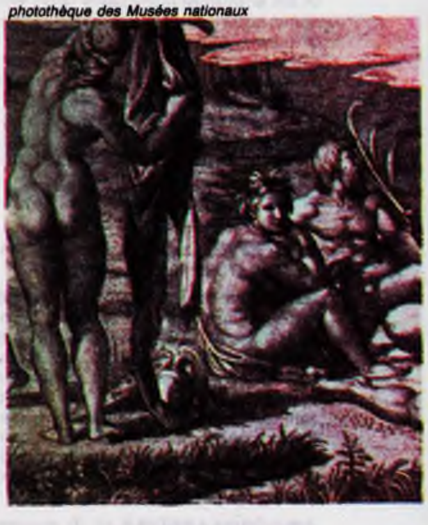
XVI. yy. alman okulunun bazı gravürleri, çapakları özenle alınmış doğrudan kazıma ucuyla gravürlerdir. Daha sonraları gravürcüler, çapağın siyahını, yedirme baskı, resimlerine (ofortlarına) daha koyu ve kadifemsi bir görünüm vermede kullandılar. Rembrandt, en güzel gravürlerinin bir bölümünde örneğin *Üç haç*'ta sadece, bakıra derinlemesine gömülen ve oluşturduğu izlerin her iki yanında metalden kabarıklıklar bırakan kazıma ucu kullandı.

• *Mezzotinto.* Bu gravür türünde, *dişli bıçak* denen, geniş, çelik bir alet kullanılır; bu aletin tümsek olan ve çok sayıda sivri uçla ya da birbirine yakın çizgilerle bezenmiş bölümü, bakır üzerinde çeşitli yönlerde uzun uzadıya gezdirildiğinde, levha sayısız pürtükle kaplanır. Bu pürtükler mürekkebi tekdüze bir biçimde tutar ve gravürcünün çalışmaya başlamasından önce bir deneme baskı alınacak olursa tekdüze bir siyahlık ve kadifemsi bir görünüm elde edilir. Böylece bu siyah zemin üzerinde, motifin ışıklarının ve ara renklerinin ortaya çıkarılması sözkonusudur. Bu da, pürtüklerin az ya da çok düzleştirilmesiyle sağlanır, böylece grinin çeşitli tonları ve zemin kazınarak ve bakır parlatılarak beyazlar elde edilir. Mezzotinto gravürler oldukça zarif, ama biraz canlılıktan yoksundur ve çoğunlukla bir çelik kazıma kalemi ya da kazıma ucuyla birtakım tamamlayıcı yoğunluklar gerektirir.

Özellikle çağlarının ressamlarına ait tabloları büyük bir ustalıkla yorumlayan XVIII. yy. ingiliz röprodüksiyon gravürcülerinin kullandığı bu yöntem, XX. yy.'da yeniden belli bir saygınlık kazandı.

• *Yedirme baskıresim.* Araplar, Ortaçağ'dan başlayarak nitrat tuzlarının metaller üzerindeki etkisini biliyor ve bu kimyasal ürünü silah ve zırh kakmacılığında kullanıyorlardı. XV. yy.'ın sonuna doğru, gravürcüler işlerini basitleştirmek ve zamandan kazanmak için bu yöntemden yararlanmayı düşündüler; bu fikrin ilk olarak italyan kuyumcu Maso Finiguerra'dan çıktığı sanılmaktadır. Özenle pası alınan ve İspanya beyazıyla (bir tür doğal kalsiyum karbonat) temizlenen levha, esas maddesi asfalt ve zift olan yumuşak ve dayanıklı bir vernikle kaplanır. Top biçiminde olabilen

phototèque des Musées nationaux

Paris'in yargılanması (1515'e doğr.) Marc Antoine Raimondi'nin Raffaello'nun bir yapıtından kazıma kalemiyle yaptığı gravürden ayrıntı *Louvre müzesi, Paris*

bu vernik, bir tampon yardımıyla, önceden ısıtılmış levha üzerine yayılır, sonra mum isiyle karartılır. Vernik, yumuşak macun kıvamındaysa jelatin bir merdaneyle, sıvı haldeyse fırçayla yayılır. Sanatçı bu vernik üzerine irili, ufaklı, sivri ya da yuvarlak uçlu çelik kazı kalemiyle serbestçe resmini çizer, ama çalışırken, kazı kaleminin verniği yırtarak metale ulaşmasına ve bakır üzerinde elden geldiği ölçüde hafifçe iz bırakmasına özen göstermelidir. Arka yüzü alkollü vernik yardımıyla korunan levha yedirmeye hazır duruma gelmiştir. Artık yapılacak işlem, gravürü, metali etkileyebilecek bir yedirme eriyiğiyle dolu bir küvete daldırmaktır. Bu madde, genellikle, sulandırılmış nitrik asittir.

Asit, bakırın açıkta kalan bölümlerine etkimeye başlar. Belli bir süre sonra çizgiler derinleşir; bu süreç asidin niteliğine ve dış ortam ısısına bağlıdır; soğuk ve nemli bir dış ortamdaki hızı sıcak ve kuru bir ortamdakine oranla çok daha yavaştır. Yedirme ne ölçüde derinse çizgi de o ölçüde siyah olur. Bu nedenle asidin etkimesi

photothèque des Musées nationaux

kraliçe Marie Leszczyńska
Jean-Charles François'nın yapıtı.
Yumuşak vernikli karakalem tarzında gravür
Versailles şatosu

itinayla izlenmelidir. Bu sırada, bu etkimeyi sık sık denetlemek, zaman zaman levhayı küvet dışına alarak incelemek, yedirme derecesini anlayabilmek için, bir köşeden verniği kazımak, yeterince aşınmış yerleri alkollü vernikle kapamak ve ihtiyaç duyulduğu sürece bu işlemleri sık sık yinelemek gerekir. İşlem sonunda benzinle verniği giderilen gravür bol arı suyla yıkanır. Böylece resim, parlak bakır yüzeyinde siyah çizgiler halinde ortaya çıkar. Zeminin düz kaldığı kazıma kalemiyle gravürün tersine, ofortta elde edilen yedirme hafifçe pütürlüdür ve böylece daha çok mürekkep tutar; bu da daha koyu bir ton elde etmeye olanak verir. Nitrik asit buharları tehlikeli olduğundan, kimi sanatçılar onun yerine 40°'ye kadar seyreltilmiş demir perklorür kullanır. Bu kimyasal madde, zararlı değilse de pek sağlıklı sonuçlar vermez.

Önceleri, düzenli kazımalarla elde edilen doğrudan kazıma ucuyla gravürün estetiğine göre yapılan ofort (Callot'nun ve A. Bosse'un gravürleri), aynı levha üzerinde tarama gravürün olanaklarından (kazıma ucu, kazıma ve parlatma kalemiyle devrik tarama, çok ince kazıma kalemi ve hatta bazen bilerek bırakılan vernik ve yedirme aksamaları) yararlanan Rembrandt tarafından bu kurallardan kurtarıldı. Bu arada, Claude Lorrain'in ve XVIII. yy. yedirme baskıresmi ustalarının da adlarını anmak gerekir. Bunlar yedirme baskıresimlerini serbest bir yöntemle yarattılar: bu yüzden yapıtlarına "ressam yedirme baskıresim" denir (özellikle G. de Saint Aubin). Piranesi kendi türünde birer başyapıt sayılan bir dizi büyük yedirme baskıresim yaptı *(Hapishaneler, Roma'dan görüntüler)*. XIX. yy.'da Corot, Delacroix, Meryon, Millet ve daha birçok sanatçı başarılı yedirme baskıresimler yaptılar. Birçok çağdaş sanatçı da resimle gravürü birlikte yürütmektedir.

italyan gravürcü. Benigno Bossi'nin kendi portresi olduğu sanılmaktadır.
Karakalem tarzı dişli makarayla gravür.
XVIII. yy. *(Carnavalet müzesi, Paris.)*

Giraudon

• *Akuatinta.* XVIII. yy.'ın ikinci yarısında bulunan bu yöntemle gravüre laviyle süslenmiş bir resim görünümü verilir.

Bu yöntemle önce, yedirme baskıresim yapılır, sonra verniği temizlenen levha, *gren kutusu* adı verilen bir araç yardımıyla püskürtülen kolofanla tamamen kaplanır. Bu araç, içine reçine ya da kolofan konan bir kutudur; altında bulunan öğütücü ya da üfleyici bir bölüm dışardan harekete geçirildiğinde bir toz bulutu oluşturur. Bu toz bulutu iki destek üzerine yerleştirilen levhaya düzgünce yayılır ve onu kaplar. Reçine tozu yeterli kalınlığa ulaşınca metal levha kutudan çıkarılır ve arka tarafı yavaşça ısıtılarak grenin *pişmesi* sağlanır. Reçine erir ve levhaya yapışmaya başlar; sıcaklığın derecesine ve tozun kalınlığına göre grenler biçimlenir. Bu grenler aralarında çok küçük bakır yüzeylerini açıkta bırakacak şekilde birleşir. Beyaz kalması gereken yerler alkollü vernikle korunur, kalan yerler sıradan bir yedirme baskıresimde olduğu gibi asit etkisinde bırakılır. Asit, zeminde aşındırmanın gücüne ve süresine göre gri ya da siyah sık bir ağ oluşturur. Bu da yapıta bir lavi görünümü verir.

Bu yöntem daha çok renkli gravürler için kullanılır. İçinde reçine bulunan küçük bir kumaş torbayı levha üzerine hafifçe vurarak elde edilen tanecikler daha az düzgün olmakla birlikte daha "canlı"dır. Goya, *Kaprisler* ve *Savaşın yıkımları* gibi ünlü dizi yapıtlarında akuatintanın tüm olanaklarını kullanmıştır.

• *Öbür akuatinta yöntemleri.* Her zaman reçineye başvurmak şart değildir. Asidin bakır üzerindeki oyucu etkisi son derece ince bir gren oluşturur. Ancak baskıya çok dayanıksız bu gren tekdüzedir ve pek güzel siyah renkler elde etmeye olanak vermez.

Zeytinyağıyla karıştırılmış kükürt çiçeği de çok ince bir gren bırakarak bakırı aşındırır.

Tamponla verniklenmiş ve henüz sıcak olan levhaya ince tuz serperek ve vernik alındıktan sonra levhayı suya daldırıp tuzu eriterek bir gren elde etmek olanaklıdır; böylece geriye, daha sonra asidin etkisiyle oyulacak, sonsuz sayıda küçük bakır noktası kalır.

"Şekerli" adı verilen gravür iyice temizlenmiş ve parlatılmış bakır üzerine kalem ucu ya da biraz sulandırılmış ve içerisinde doyma noktasına kadar şeker çözündürülmüş çini mürekkebine batırılmış fırça kullanarak uygulanır. Bakır levha daha sonra fırça yardımıyla, hafif bir vernikle düzgün olarak kaplanır. Vernik kuruyunca, levha suya daldırılır. Eriyen şeker çizgiyi açığa çıkarır; levha tümüyle akuatinta greniyle örtülür, sonra her zaman olduğu gibi asit etkisine bırakılır.

• *Dişli makarayla gravür.* XVIII. yy.'da bulunan bu yöntemi yedirme baskıresimden ayıran tek özellik kullanılan aletin farklılığıdır. Burada, kazıma ucu yerine, sivri uçta la ya da sık çizgilerle donatılmış ve bir el sene ya da sopaya monte edilmiş küç bir dişli tekerlek kulllanılır. Dişli makara n levha üzerinde oluşturduğu çizgi yed ne işleminden sonra küçük noktalardan oluşmuş bir çizgi izler, bu da pütürlü kâğıt üzerinde kalem izi izlenimi uyandırır.

Bu gravür türünü daha çok XVIII. yy. röprodüksiyon gravürcüleri kullanmıştır.

• *Yumuşak vernik tekniği.* Yumuşak vernik, estampa kurşun kalemle çizilmiş görünümü verme açısından dişli makaradan daha başarılı sonuçlar sağlar.

Levha, içyağıyla hazırlanmış özel bir vernikle kaplanır; fazla sertleşmeyen bu vernik, bakırın üzerine kolayca yapışır. Böylece hazırlanan levha üzerine gravürcü fazla kalın olmayan, hafif nemli, grenli bir kâğıt koyar. Kâğıdın yanlarını kıvırarak bakırın arkasına doğru katlar. Kâğıt kurur ve tamamen gerilir. Sanatçı oldukça sert bir kalemle bu kâğıdın üzerine resim çizer. Kalemin geçtiği yerde vernik kâğıda yapışır ve bakırdan ayrılır. Resim böylece, tüm ayrıntılarıyla levhaya işlenmiş olur. Yedirmeden ve titizlikle seçilmiş bir mürekkeple basımdan sonra resim tamamlanır. Bu yöntem, çelik kazıma kalemiyle gravürün ya da yedirme baskıresmin zor tekniklerinden yılmış olan çağdaş ressamlar tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır.

• *Çukurbaskı gravürlerin basımı.* Levha, içinde ısı kaynağı bulunan üstü çelik bir eritme kabı üzerine yerleştirilmiş *ısıtma tablası*'na konur. Bu levha, tampon ya da merdaneyle yaydırılan çok koyu ve çok yapışkan bir mürekkeple örtülür. Sonra bu mürekkep, hafifçe kolalanmış bir muslinle (tarlatan) birçok kere silinir, daha sonra levha ispanya beyazına bulanmış el ayasıyla yüzeysel olarak ovulur. Mürekkep böylece çizili yerlerde kalır. Yukarıda sayılan işlemler mürekkebi hafifçe almış ve azaltmıştır. Bakırı yumuşak bir muslinle son kez silen sanatçı çukurluklardaki mürekkebi bakırın yüzeyine kadar çıkarır ve böylece taramalara gerçek değerini verir. Eğer kıvrımlar gereğinden çok destekli ve levha çok sıcaksa mürekkep çukurluklardan taşar, yayılır ve resmi bozar.

photothèque des Musées nationaux

Tobiya ve Melek
Hercule Seghers'in akuatinta ve yumuşak vernik tekniğiyle üzerinde yeniden çalıştığı ofort
Louvre müzesi, Paris

Baskının biçimine göre, aynı levha çok değişik sonuçlar verebilir.

Tarama gravür basımında kullanılan makine bir tür hadde tezgâhı gibidir. Merdaneyle tabla arasına üst üste birçok keçe yerleştirilmiştir. Bunlar levhayı kırılmaktan korur ve bakır üzerine uygulanan basıncın şiddetini azaltır. Baskı makinesi tablasına, yüzü yukarı gelecek şekilde yerleştirilen mürekkeplenmiş levha fazla yapışmayan, ıslatılmış ve dikkatle fırçalanmış bir kağıtla örtülür. Keçeler bu kâğıtlanmış bakırın üzerine yerleştirilir ve baskı makinesi çalıştırılır. Merdanenin altından geçerken kâğıt taramaların arasına girer ve mürekkebi emer. Elde edilen baskılar kurumaya bırakılır ve mukavvalar arasına yerleştirilerek buruşmaması için üzerine dökme ağırlıklık konulur.

• *Bakır üzerinde silme.* Silinmek istenen yer küçük bir alanı kaplıyorsa ve fazla derin değilse, bu iş kazıma ve parlatma kalemiyle yapılabilir. Tersine, eğer bakır de-

Atlas-Lefranc

tarama gravür baskı (baskı makinesi, aralarında kazınmış mürekkeplenmiş bakır planş ve kâğıt bulunan tablanın geçtiği iki merdaneden oluşur)

Photothèque des Musées nationaux

Concorde alanı ve köprüsünden bir görünüm (1806)
John Hill'in John Claude Nattes'in bir yapıtından
renkli akuatinta tekniğiyle yaptığı gravür
Versailles şatosu

rin kazılmışsa, silinecek yerin arkasını kalınlaştırıcı pergelle işaretlemek gerekir. Bundan sonra bakır, gravür tam olarak kaybolana kadar kazınır ve "itme çekici" denen yuvarlak başlı küçük bir çekiçle bakırın işaretli yerlerine vurulur; böylece küvetin içinde aşındırılarak çukurlaştırılan bakır normal düzgünlüğüne yeniden kavuşur, iskoçya taşı ve söğüt kömürüyle düzeltilir, kazıma ve parlatma kalemiyle kazınır.

renkli gravür

İster tahta, isterse metal üzerine olsun genelinde bu gravür türü işaretleme yöntemiyle üst üste getirilen çeşitli levhalar yardımıyla elde edilir. Sanatçı önce çizgiyi yani resmin esasını kazır. Daha sonra bu baskının bir kopyasını çıkarır ve bunları bir ya da daha çok renk alabilecek levhalara yerleri çok doğru olarak belirleyerek işler.

Taslağa göre bu resimde ayrı renk bölgelerini belirler ve her boya için ayrı bir levha kazır, istediği yerde iki ya da daha çok rengi üst üste koyarak ara renkler ve tamamlayıcı renkler elde etmeye çalışır (örneğin maviyle sarı üst üste getirildiğinde yeşil verir). Bu levhalar peş peşe aynı kâğıda geçirilir, bunu yaparken en solgun renkten başlanır, çizgi levhası en sona verilir.

Zeki Kocamemi'nin *Oturan adam* (1939) adlı gravürü

Eğer renkli bölümlerin durumu uygun düşerse, aynı levha üzerinde birçok ara renk elde etmek mümkündür. Bu, tahta üzerine fırçayla, tarama gravür üzerine küçük bir kumaş ya da muslin tamponcukla yapılır. Bakır üzerine uygulanan bazı gravürler tek bir levhayla tamamen renklendirilmiştir; ama, bu yolla elde edilen örnekler canlılıktan ve netlikten yoksundur.

XVIII. yy.'da fransız Debucourt (*Palais -Royal'de gezinti*) ve ingiliz okulunun gravürcüleri son derece ustalıklı renkli gravürler yaptılar. Bu gravür türü bugün yine revaçtadır.

• *Karışık baskı tekniği.* Karışık baskı gravür, renkli kâğıt üzerine çizilmiş karakalemle desenin beyaz taramayla benzerini çıkarma sanatıdır. Tahta üzerinde, biri çizgi, öteki yumuşak tonlu baskı için olmak üzere iki ayrı levhayla elde edilir. Çizgi levhası kazıma eylemi ya da yedirme baskıresimle tarama gravür tekniğine göre uygulanmış olabilir. Yumuşak tonlu baskı levhası her zaman tahta üzerindedir. Bu ikinci levhada beyazlar kazıma kalemi ve

Çıplak
Sabri Berkel'in yaptığı (1939) bir gravür

oluklu kalemle elde edilmiştir ve baskı üst üste koyma yöntemiyle gerçekleştirilir.

Günümüzde az kullanılan karışık baskı tekniği özellikle, XVI. yy.'da İtalya'da ve Almanya'da yaygındı.

• *Baskı ayarlama.* Renkli gravürlerin işaretlenmesi tahta üzerine kertik açmakla ve tarama gravürler içinse her levha üzerine tamamen türdeş küçük delikler açılarak yapılır. İlk baskının arka kısmında görülen bu delikler, basımcı tarafından iğneyle açılır. İğne kâğıttaki bu delikten geçirilerek öteki levhalardaki deliklerle aynı doğrultuya getirilirse işaretlenme eksiksiz bir şekilde gerçekleştirilmiş olur.

deneme baskılar

Sanatçının gravürü hazırlarken, yani son şekle varmadan önce çektiği deneme baskılara *aşama baskıları* (birinci aşama, ikinci aşama vb.) denir. Bu baskılar genellikle sanatseverler tarafından çok aranır, çünkü yapıtın son şeklinden çok değişiktir. Özellikle tarama gravürde sanatçının ilk "tasarısı"nı bazen tamamen değiştirdiği, geliştirdiği, sadeleştirdiği kimi zaman da ek işlemlerle zenginleştirdiği sık rastlanan bir olaydır. Rembrandt böylece birçok levhanın kompozisyonunu değiştirmiş (*Halka gösterilen İsa, Uç haç*), gravürün önemli yerlerini silerek, kişilerin tiplerini ve yerlerini değiştirerek, yeni ışık ve gölgeler ekleyip çıkararak tanınmaz hale sokmuştur.

Özellikle XVIII. yy.'da bakırın bir yanında boşluk bırakmak âdetti. Buraya gravürün başlığı, yazarın adı ve yararlı olduğuna inanılan her çeşit bilgi yazılırdı. Bu yazılardan çıkarılan baskılar en çok aranan baskılardır. Günümüzde levhalar bakırın uçlarına kadar işlenir. Boşluk bırakıldığı zamanlar, gravürcü çoğu kez buraya yedirmenin derecesi hakkında fikir sahibi olmak amacıyla herhangi bir motif çiziktirirdi. Deneme çızımi adı verilen bu küçük taslaklar daha sonra silinirdi. Bu âdet sonradan kalktı.

Özgün estamplar gravürün belli sayıda basıldığını doğrulamak için numaralanmıştır, ilk rakam baskı düzenini, ikinci rakam basılan nüsha sayısını gösterir. Sanatçının kendisi için yaptığı deneme baskılarında ve ticari amaçlı olmayan baskılarda bu numaralama uygulanmaz.

• *Türkiye'de gravür sanatı.* Öbür sanat dallarına oranla çok yeni bir dal olan gra-

vür çalışmaları, Türkiye'de Sanayii nefise mektebi'nin (Güzel sanatlar akademisi) açılışından (1883) sonraki yıllarda başlar. Bununla birlikte daha XIX. yy.'ın başlarında taşbaskı (litografi) tekniğiyle harita, kitap ve bazı resimler basıldığı bilinmektedir. Sanayii nefise mektebi'nin öğretim programı içinde yer alan hakkâklık derslerindeki uygulamalarsa genelde, batı ürünlerinin yeniden kopya edilmesinden öteye geçmiyordu. 1900'lü yılların başlarında kitap, gazete ve dergilere tahta kalıplarla resim basma tekniği denendiyse de, gelişmiş yöntemlere dayalı ilk özgün çalışmaların başlangıcı ancak elli yıl öncesine değin uzanır. Fransa'da lüks kitap baskılarının çoğunda yer alan bakır kazısı gravürleriyle tanınmış olan Léopold Lévy, Güzel sanatlar akademisi'nin resim bölümü başkanlığına atandıktan sonra bir gravür atölyesi kurdu. İtalya'da gravür öğrenimi görmüş olan Sabri Berkel'i de atölyenin başına getirdi. İkinci Dünya savaşı'nı izleyen yıllarda Bedri Rahmi Eyüboğlu ile Eren Eyüboğlu metal, Nurullah Berk ile Ercüment Kalmık linoleum kazılarıyla dikkati çektiler. Bu sanatçılara çok geçmeden Nevzat Akoral, Mustafa Aslıer, Aliye Berger, Mustafa Pilevneli, Fethi Karakaş, Cemal Tollu, Turgut Zaim vb. çeşitli teknikleri başarıyla deneyen yenileri eklendi. Özellikle Mustafa Aslıer tahta ya da linoleum kazılarında hak sanatına özgü motifleri üsluplaştırırken, Fethi Karakaş büyük çaplı gravürlere yöneldi. Tahta liflerine plastik bir değer kazandıran Muammer Bakır'ın yanı sıra Gündüz Gülönü renk öğesini ön plana alan bakır kazılarıyla tanındı.

1962'de İstanbul Devlet güzel sanatlar okulu'nda yeni bir gravür atölyesinin açılması, 1970'lerden başlayarak açılan sergiler de tahta ya da lino kazısı, taşbaskı, bakır kazısı, serigrafi gibi tekniklerle çalışmaların yaygınlaşmasına yol açtı. Bugün kesin bir değerlendirme yapmak için henüz erken olmasına karşın, Necati Balaban, Güngör İblikçi, Mürşide İçmeli, Veysel Erüstün, Altan Gürman, Erol Deneç, Asım İşler, Süleyman Saim Tekcan, Ergin İnan, Hasan Pekmezci gibi, yeni arayışlar ve değişik yaklaşımlarla ürün veren sanatçılar bu alanda başta anılan adlardır.

GRAVÜRCÜ a. Gravür yapan sanatçı.

GRAVYER a. (öz. a. [la] *Gruyère*'den). İnek sütünden yapılan ince işlenmiş, parçalanıp pişirilerek basınç uygulanmış, kabuğu yıkanmış, tekerlek biçiminde, İsviçre kökenli peynir.

—ANSİKL. Türkiye'de Kars bölgesinde de üretilen gravyer, yağı kısmen alınmış sütten yapılır (yağ oranı % 3,5 olarak ayarlanır). Peynire renk vermek için 100 kg süte 2-4 cm³ safran ya da orlean sarısı katılır. Süt 32°C mayalanma sıcaklığına kadar yavaş yavaş karıştırılarak ısıtılır ve sonra yarım saatte pıhtılaşacak biçimde mayalanır. Pıhtı yeterince sertleştiğinde uzunca bir peynir bıçağı ile önce 5-6 cm iriliğinde parçalara kesilir, sonra oldukça homojen ve nohut tanesi büyüklüğünde olmak üzere ufalanır. Ufalanmış parçalar büyük bir kazanda yeniden ısıtılmaya başlar. Sürekli biçimde karıştırılarak sıcaklık 55° - 60°C'ı bulunca, yarım saat bu derecede tutulduktan sonra ateş kesilir. On dakikada, kendi haline bırakılan pıhtı, tabaka halini alır. Pişmenin etkisiyle yumuşayıp yapışma özelliği kazanan peynirler süzülmek üzere bez torbalara doldurulup 10-15 cm yüksekliğinde silindir kalıplara oturtulur. Kalıbın kapağı örtülerek torba baskıya sokulur. Zamanla ağırlıklar artırılarak fazla su çıkarılır. 24 saatlik baskı süresince torbanın 8-10 kez altüst edilmesi gerekir. Bu işten sonra kalıplar tuzlama odasına (10-12°C'lik soğuk bir yer) alınır. Kalıplarından çıkarılan peynirlerin yüzeyi tuza bandırılmış temiz bir bezle iyice ovulur. Her ovmadan sonra yeniden kasnaklara yerleştirilen tekerlerin üst yüzlerine yeteri kadar tuz serpilir. Ertesi gün bu iş yinelenir ve kalıplar altüst edilir. Üste dönen alt yüz de tuzlanır. Tuzlama işlemi 8-14 gün sürdürülür. Sonunda kasnaklardan çıkarılıp olgunlaştırma mahzenlerine alınan peynirler 2-3 ay sonra piyasaya verilir.

Gravyer peyniri ile yine İsviçre kökenli emmenthal peyniri, yapılışları, özellikleri, lezzetleri ve biçimleri bakımından birbirine çok benzer. Emmenthal peynirinde tekerleğin çapı 70-80 cm, ağırlığı normal olarak 50-65 kg, bazen 100-125 kg'dır. Gözler oldukça iridir (ceviz büyüklüğünde). Gravyer ona göre küçük (30-50 kg), gözler de ufaktır (fındık kadar). Su, yağ ve tuz oranları da biraz farklıdır.

Grawitz uru, böbrekte beliren saydam hücreli kötü huylu ur. Eskiden böbreküstü bezi kökenli olduğu sanılırdı. Alman patolojik anatomi uzmanı Paul *Grawitz* (1850-1932) tarafından 1883'te tanımlanmıştır. (Eşanl. HİPERNEFROM, NEFROEPİTELYOM.)

GRAY, Fransa'da kanton (Haute-Saône) merkezi, yukarı Bourgogne sınırında, Saône kıyısında; 7 525 nüf. (1992). Karayolu ve demiryolu kavşağı. Tarım ürünleri pazarı. Kentte güzel sanatlar müzesi (fransız, italyan, hollanda okullarının resimleri; Prudhton'un az bulunan desen ve pastel dizisi).

GRAY (Stephen), ingiliz fizikçi (1670'e doğr. - Londra 1736). XVIII. yy.'ın en büyük elektrik bilginlerindendir. İletken cisimlerin, yalıtılmak koşuluyla, elektriklenebileceğini gösterdi (1727); iletkenliği bulması (1729) sayesinde uzak mesafelere enerji iletimiyle ilgili ilk deneyleri yaptı; etkiyle elektriklenmeyi buldu. Büyüteç gibi kullanılan bir su damlasıyla gözlemler de onun buluşudur (1696).

GRAY a. (öz. a. Stephen *Gray*'den). Tıp. **İyonlaştırıcı ışınlara uğrandığında alınan radyasyon dozu SI birimi. (Gray, iyonlaştırıcı ışınların tekdüze 1 julluk enerji yüklediği 1 kg kütleli herhangi bir maddenin soğurduğu radyasyon miktarıdır. 1 gray 100 rad'a eşittir.) [Simgesi Gy.]**

GRAY (Thomas), ingiliz şair (Londra 1716-Cambridge 1771). Fransa ve İtalya'da Horace Walpole'un yakın dostu; yaşamının geri kalanını Cambridge'de klasikler, doğal bilimler ve arkeoloji üzerine araştırmalar yaparak geçirdi. Zarif ve melankolik şiirleri vardır (*Ode on a Distant Prospect of Eton College* [1747]; *Elegy written in a Country Churchyard* [1751]; *Pindaric Odes* [1757]), kelt ve izlanda şiirlerinden etkilendi (*The Fatal Sisters; The Descent of Odin* [1761]). *Günlük*'ünde (1775) ingiliz göllerinde yaptığı gezileri anlatır. Daha o zamandan romantik sayılabilecek duyarlığını klasik yetkinlik kaygısıyla dengelemeyi bildi.

GRAY (Elisha), amerikalı mucit (Barnesville 1835 - Newtonville, Massachusetts, 1901). Telgraf ve telefona birçok yenilik getirdi, hatta telefonu kendisinin bulduğunu bile ileri sürdü; fakat uzun ve çetin bir dava sonucunda ABD Yüksek mahkemesi önceliği Alexander Graham Bell'e tanıdı. 1888'de Gray, elyazmalarını tel aracılığıyla uzağa ulaştırabilen bir teleotografın patentini aldı.

GRAY (John), ingiliz şair (Woolwich 1866-Edinburgh 1934). *Dorian Gray'in portresi*'nde, Wilde, büyük bir olasılıkla onu örnek almıştı. Raffalovitch ile ilişki kurarak dedikodulara yol açtı. *Revue blanche*'ta çalıştı. Din değiştirdi (1889) ve kendini adadığı Karmel tarikatını İngiltere'nin en ilerici tarikatı yaptı. *Silverpoints* (1893), *The Flying Fish* (1896) ve özellikle fantastik öyküsü *Park*'tan (1932) toplum kurallarına meydan okumasının dini kaygılardan kaynaklandığı anlaşılır.

GRAY (Eileen), irlandalı kadın dekoratör ve dizayncı (1879-Paris 1976). Kendini lake sanatına veren Gray, 1902'de Paris'te bir galeri açtı. 1923'te süsleme sanatçılarının salonunda sergilediği beyaz lake oda takımı unutulmaz bir olay oldu. 1925'te, Mies van der Rohe ve M. Breuer ile aynı zamanda, krom kaplı çelik ve camdan borularla ev eşyası yaptı. Gray, mimarlıkla da ilgilendi (Alpes-Maritimes'de iki ev). Buluşlarından bazıları yeniden yapıldı; lake tahta şasili ve kılıfı değişebilen yastıklı "Lota" kanepesi (1924 kreasyonu); krom kaplı çelik borulardan şase üzerinde, deri fitillerden oluşan "Bibendum" koltuğu (1929 kreasyonu); eksen çevresinde dönen kanatları olan iki yüzlü "Eastellar" aynası; bunların tümünde de sadeleşme kaygısı ve işlevsel biçim arayışı egemendir.

GRAZ, Avusturya'nın ikinci büyük kenti, Steiermark'ın merkezi; 243 116 nüf. (1990). Alpler'in doğu kenarında, çok güzel dağlık bir alanda, Mur'un iki kıyısı boyunca kurulmuş kent, Macaristan ve Slovenya'ya yakın olması nedeniyle Viyana-Ljubljana-Trieste ve Belgrad-Salzburg-Münih yollarının geçtiği çok önemli bir kavşak noktasındadır. Schlossberg'in (Rönesans'tan kalma çan kulesi, ünlü duvar saati) yukarısından ilginç bir kent panoraması görülür. Kent XIX. yy.'dan başlayarak sanayileşmiştir: metalürji (Steiermark'ın demir-çelik geleneği eskidir) ve makine, kimya, camcılık, tekstil, biracılık. Üniversite. Havalimanı.

—Tar. Kent, şatonun çevresinde kuruldu ve XII. yy.'dan başlayarak Doğu'dan (Trieste yoluyla) gelen ürünlerin pazarı olarak, daha sonra da, Habsburglar'ın eline geçtiğinde, Steiermark'ın merkezi olarak önem kazandı. 1480 ve 1532'de Osmanlılar'a karşı koydu. Üniversite 1586'da kuruldu. Graz, 1797'den 1809'a kadar fransız işgalinde kaldı.

—Güz. sant. Eski kentin tepesinde *Schlossberg* yükselir. Buradaki eski kaleden yalnızca XVI. yy.'dan kalma *Glockenturm* (çan kulesi) korunmuştur. XV. yy.'dan kalma bir katedral ve başka kiliselere de rastlanır. *Landhaus* (Steiermark diyeti'nin esk. merkezi) italyan üslubundadır. *Mausoleum*, imparator Ferdinand II'nin mezarını içerir. Korunan diğer yapılardan bazıları şunlardır: 1645'te yapılan Arsenal (silah ve zırh koleksiyonu); 1811'de kurulan *Joanneum* müzesi (doğabilim, antikçağ

Graz'dan bir görünüm

Hétier

yapıtları, güzel sanatlar [Steiermark ortaçağ sanatı; resim], uygulamalı sanatlar). —Kentin B.'sında XVII. yy.'da yapılmış Eggenberg şatosu (Av müzesi ve Graz kenti müzesi) yer alır.

GRAZİANİ (Gerolamo), italyan yazar (Pergola 1604 - *ay. y.* 1675). Barok şair; antiklasik yapıdaki *il Cromuele*'nin (1671) yazarı.

GRAZİANİ (Bonifazio), italyan besteci (Marino 1605'e doğr. - Roma 1664). Roma'da Cizvit kilisesi'nin ve Roma semineri'nin capella'larını yönetti. Çok sayıda değerli dinsel yapıt besteledi, Palestrina'nın çoksesli üslubunu, yeni kantat üslubuyla birleştirdi.

GRAZİANİ (Rodolfo), **Neghelli** markisi, italyan mareşal (Filettino, Frosinone ili, 1882-Roma 1955). 1913'te Libya'da ve Birinci Dünya savaşı sırasında italyan cephesinde savaştı, daha sonra, Fizan ve Sirenayka'da yararlılık gösterdi ve 1930'da Sirenayka vali yardımcısı oldu. Etyopya seferi sırasında Somali cephesinin komutanıydı (1936), mareşalliğe ve Etyopya kral naipliğine yükseltildi (1936-37). 1940'ta Libya'daki birliklerin başına getirildi, İngilizler'e yenildi ve bozguna uğrayan birliklerini El-Ageyle'ye çekti. 1943'te, Mussolini'nin cumhuriyetçi hükümetinde savaş bakanı oldu. 1945'te yirmi yıl ağır hapis cezasına mahkûm edildi, 1950'de serbest bırakıldı ve yenifaşist eğilimli italyan sosyal hareketi içinde yer aldı.

Guillemot-Connaissance des arts

Raeren (Belçika) gre'sinden testi üstü dökme kabartmalarla bezeli XVI. yy. *Sanat ve tarih müzesi, Brüksel.*

Graziella, Lamartine'in, 1852'de ayrı olarak yayımlanan, *Confidences* adlı yapıtının bir bölümü (1849). Graziella'ya daha önce *Harmonies* adlı yapıtında yer alan "Premier Regret"yi ayırmış olan Lamartine, bu bölümde, 1811 yılında yaşadığı önemsiz bir aşkın anısını bir drama dönüştürmüştür.

GRAZİOSO be. (ital. sözc.). Müz. Parçanın ya da bölümün hafif ve zarif biçimde çalınması gerektiğini belirten yorum terimi (genellikle bir tempo terimiyle kullanılır): *Allegretto grazioso. Andante grazioso.* (GRACIOSO biçiminde de yazılır.)

GRAZZİNİ (Anton Francesco), **il Lasca** denir, italyan yazar (Floransa 1503 -*ay. y.* 1584). Kaba güldürüler, farslar, 1582'de yayımlanan yedi komedi *(L'Arzigogolo)* ve halktan esinlenerek, çok canlı bir anlatımla kaleme aldığı ve bize yalnızca ilk iki kitabıyla üçüncüsünün başlangıcı ulaşmış olan öyküler derlemesi (*Le Cene*, 1540'a doğr.) yazdı.

GRE a. (fr. *grès*).**1.** Yerbil. KUMTAŞI'nın eşanlamlısı. **—2.** Kil ve silis karışımı hamurdan yapılan, mat, sert, kendisine kısmen camsı bir görünüş kazandıran ve sıvılara karşı geçirimsizleştiren yüksek fırın sıcaklığına (1 200 - 1 400°C) dayanıklı seramik; bu malzemeden yapılan nesne. (Bk. *ansikl.* böl. Seram. ve Süslem. sant.) **—3.** *Gre seram* →SERAM.

—Petrogr.→KUMTAŞI.

—ANSİKL. Seram. Gre genellikle pişince camlaşan killerden oluşan, eritici katılmamış doğal bir üründür, ama feldispat gibi eriticiler ve ateşe dayanaklı killerle yapay olarak da elde edilebilir. Bu son durumda çoğu kez, sanayi üretiminde kullanılır. Gre su geçirmesin diye sırla da kaplanabilir. Greye özgü sır, fırınlama sırasında deniz tuzu katılmasıyla elde edilen tuzlu sırdır; tuz, hamurun yüzeyindeki silisle tepkimeye girerek alkali silikoalüminatla camlaşmış ince bir katman oluşturur. Gre üzerine eriticilerle (potas, kireç vb.) karıştırılan feldispatlı sır da kaplanabilir. Bu eriticilerin dozu, sırın hamurla aynı sıcaklıkta pişebileceği biçimde ayarlanır.

—Süslem. sant. Gre sanatı özellikle Uzakdoğu'da (Çin, Kore, Japonya) uygulandı. İ.Ö. III. yy.'a doğru Çin'de doğarak Tang döneminde gelişti (Yue greleri) ve Song çağında (960-1279) görünümlerinin çeşitliliğiyle (Cunyao'nun mavimsi greleri, Longçuan'ın seladonları, Cicou'nun siyah bezemeli greleri vb.) doruğuna ulaştı. Japonya'da gre üretimi XIII. yy.'dan başlayarak, özellikle Seto'da, Bizen'de ve Karatsu'da gelişti. Batı'da gre, kuzey ülkelerinin bir özelliği olarak kaldı. Almanya'da Rheinland'daki atölyeler Ortaçağ'da etkinlik göstermeye başladı ve XVI. yy.'da Siegburg'da (tuzla sırlanmış beyaz greler), Köln-Frechen'de (tuzla sırlanmış kahverengi greler) ve Raeren'de, Jean Emens ve Balden Mennicken'in atölyelerinde yoğunlaştı. Bu grelerin çoğu kabartmalarla (önemli kişiler, sıra kemerler, sakallı erkek maskları vb.) süslüydü. XVII. ve XVIII. yy.'larda, Kreussen (Bavyera) grelerinin kabartma süsleri zengin renklerle canlandırılırken, Westerwal'deki (Höhr-Grenzhausen) grelerin sırlarına kobalt mavisi ve manganez moru karıştırıldı. Alman greleri Flandre'da ve Belçika'da (Bouffioulx) taklit edildi. Fransa'da XV. yy.'dan başlayarak Beauvaisis çömlekçileri XVI. yy.'da baskı kalıbı dekorlu ve çoğu kez armalı ünlü "gökmavisi greler"in gelişimini müjdeleyen yalın biçimli greler yaptılar. Berry'deki, Puisaye'deki ve Nièvre'deki (Saint-Vérain) gibi çömlekçilik merkezleri gre tekniğini eskiden beri uyguluyorlardı. İngiltere'de, XVI. yy.'da ağırlığını duyuran alman grelerinin etkisi, sonunda yerini Fulham'da John Dwight'inki ya da Nottingham ve Staffordshire'daki çömlekçilerinkiler gibi özgün bir üretime bıraktı. Fulhamlı John ve David Elers, daha önce Delft'te Ary de Milde ve J. de Caluwe tarafından taklit edilen Uzakdoğu'nun "boccaro"ları tarzında kırmızı greler yaptılar. 1775'e doğru, Josiah Wedgwood, Etruria'daki imalathanesinde grelerin hamuruna baryum sülfat katarak onları arılaştırdı ve oksitli boyalarla renklendirdi, böylece "jasper ware"i yarattı. "Jasper ware" özellikle Stoke-on-Trent'te (Staffordshire) John Turner, Sarreguemines'de (Fransa) Utzschneider tarafından, Sèvres'de, Meissen'de, Doccia'da (Toscana) vb. sert porselen olarak taklit edildi.

XIX. ve XX. yy.'larda, japon grelerinin çekiciliğine kapılan Carriès, Caplet, Decœur, Delaherche, Cazin, Lachenal, Lenoble, Serré, Artigas vb. gibi seramikçiler greyi yeğlediler ve yüksek sıcaklıkta, emaylarla süslediler. Aynı biçimde Henri -Paul Beyer, Jean ve Jacqueline Lerat, Yves Mohy, Élisabeth Joulia, Pierre Mestre vb., La Borne'da (Cher) XVI. yy.'dan beri çalışır durumda olan eski gre merkezlerini canlandırdılar.

GREAT BARRİER REEF, Avustralya'nın (Queensland) yaklaşık 2 500 km boyunca kuzey-doğu kıyısını sınırlayan mercan yapısı.

GREAT BEAR LAKE → AYI gölü, *(Büyük).*

GREAT DİVİDİNG RANGE, Avustralya'da dağlar ve platolar bütünü. Queensland, Yeni Güney Galler ve Victoria eyaletinde 3 700 km boyunca kıyıya paralel uzanır.

GREAT DYKE, Zimbabve'de tepeler zinciri; ülkenin orta kesiminde, K.-K.-D.'dan G.-G.-B.'ya doğru 500 km boyunca (genişliği 5-10 km) uzanır. Krom, platin ve nikel yatakları.

Great Eastern, 1858'de Thames nehrine indirilen buharlı ingiliz yolcu gemisi. Uzunluğu 211 m, deplasmanı 28 500 t. Biri pervaneli, öbürü çarklı iki makinesi, 6 direği ve 5 bacası vardı. Kırk yıl boyunca dünyanın en büyük gemisi olma özelliğini korudu. Yolcu gemisi olarak çalıştırılmaması yüzünden denizaltı kabloları döşemede kullanıldı: Avrupa ile ABD arasına ilk denizaltı kablosunu döşedi (1865-66).

GREATER WOLLONGONG→WOLLONGONG.

GREAT EXUMA, Bahama takımadasına bağlı ada; 3 700 nüf. Hayvancılık. Amerikan deniz üssü.

GREAT FALLS, ABD'de (Montana) kent, Kayalık Dağlar'ın D.'sunda, yukarı Missouri ırmağının kıyısında; 55 097 nüf. (1990). Kıtalararası füze üssü.

GREAT FİSHER BANK, Kuzey Buz denizi'nin ortasındaki setlerden biri; doruğu deniz düzeyi üzerinde 48 m yükselir. (İskandinav buzullarıyla oluşmuş, buzultaş kökenli büyük bir tepe [uzunluğu 40 km] olarak kabul edilir; önemli bir trol balıkçılığı alanıdır.)

GREAT İNAGUA, Bahama adalarının güney bölümünde ada; 1 100 nüf.

GREAT PLAİNS, ovalarla kaplı geniş bölge, ABD'de Mississippi'yle Kayalık Dağlar arasında, K.'den Kanada'ya taşarak bazen Prairie* adı verilen eyaletlerin bir bölümünü içine alır. Great Plains, ABD'de, Midwest'in batı bölümünü oluşturur.

GREAT SALT LAKE, ABD'nin batısında tuzlu bataklık, Utah'ın kuzeyinde, Büyük Havza'nın doğu kesiminde, Wasatch dağlarının eteğinde, yaklaşık 1 300 m yükseltide. Pek derin değildir (genellikle 5 m'nin altında). Dördüncü Zaman'da oluşmuş çok daha geniş bir göl alanının (yerbilimcilere göre Bonneville gölü) kalıntısıdır. 4 000 km²'yi bulan yüzölçümü (1873'te 6 200, 1963'te 2 500) suyla beslenme durumuna göre büyük değişiklikler gösterir. Gölün yüzölçümü ve hacmi azaldıkça tuzluluk (genellikle % 25'i geçtiği için gölden tuz çıkarılır) oranı artar.

GREAT SMOKY MOUNTAİNS, Apalaşlar'ın Knoxville ve Asheville (Tennessee ve Kuzey Carolina) arasındaki bölümü; *Clingmans Dome*'da 2 024 m. Ulusal park (2 071 km²).

GREAT VALLEY ya da **CENTRAL VALLEY,** ABD'de (Kaliforniya) bölge. Sierra Nevada ve Coast Ranges arasında yaklaşık 47 000 km²'lik bir alan kaplayan bölgeyi San Joaquin ve Sacramento ırmakları akaçlar.

GREAT YARMOUTH, Büyük Britanya'da (Norfolk) kent, Kuzey denizi kıyısında; 53 000 nüf. Eski bir roma ordugâhı olan kent çok erken tarihlerde önemli bir balıkçı limanına dönüştü; kent, bugün Avrupa'nın başlıca sardalya avcılığı merkezlerinden biri ve aynı zamanda, güzel görünüşlü eski sokaklarıyla turistleri çeken büyük bir sayfiye yeridir (Gorleston plajları). XII. ve XIII. yy.'dan kalma geniş St Nicholas kilisesi (İkinci Dünya savaşı bombardımanlarından sonra onarıldı). Müzeler. Gemi yapımı. Tekstil sanayisi.

GREBAN (Arnoul), oyun yazarı (Le Mans 1420'ye doğr. - *ay. y.* 1471). Paris'teki Notre-Dame'da orgculuk yaptı. 1452'den önce, 34 425 dizelik bir *Mystère de la Passion*'u dört gün oynattırdı. Yapıt, değişik kişileri canlandıran oyunculardan yararlanarak, hıristiyanlığın temelinde yer alan "İnsan Tanrı" inancını halka anlatmayı amaçlıyordu.

GREBBER (Pieter Fransz. DE), hollandalı ressam (Haarlem 1600'e doğr. - *ay. y.* 1652/53). Babası Frans Pietersz'in (1573-1649) ve Goltzius'un öğrencisiydi. 1632'de Haarlem'de usta oldu, açık ve yumuşak bir ışıkla resim figürlerine belirginlik kazandırdı: *Hayırseverlik* (Frans Hals müzesi, Haarlem), *Dövme dersi*

(Louvre), *Müneccimlerin tapınması* (Caen müzesi), çeşitli portreler, vb.

GREBER (Jacques), fransız mimar (Paris 1882- *ay. y.* 1962). Fransa'da, İtalya'da, Belçika'da, Portekiz'de ve ABD'de birçok kentin, özellikle Philadelphia'nın (Park Way, 1927) düzenleme planlarını yaptı, pek çok halk bahçesi ve park planı çizdi (Grasse'da, Malbosc şatosu parkı, 1932). 1937'de Uluslararası sergi'nin başmimarı oldu. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, Rouen'ın yeniden kurulma planının tasarımını yaptı.

GRECHETTO (Giovanni Benedetto CASTIGLIONE, **il** —denir)→CASTIGLIONE

GRECO (Dhominikos THEOTOKÓPOULOS, **El** —denir), Girit kökenli ispanyol ressam (Kandiye 1541-Toledo 1614). Katolik olduğu sanılan bir burjuva ailede doğduğu bilinmektedir. O dönemde Girit, Venedik Cumhuriyeti'ne bağlıydı ve El Greco'nun yirmi yaşlarında Venedik'e çalışmaya gittiği varsayılır. Üslubundaki Bizans'a özgü öğeler Venedik'te sarsıldı. Minyatürcü G. Clovio'nun tanıklığına göre, Tiziano'nun atölyesinde çalıştı: burada belli bir portre anlayışı edindi ve özellikle de vuruş tekniğini yumuşattı. İl Tintoretto ona yeni bir uzam kavramını ve kişilerin tuvale Batı tarzında yerleştirilmesi düşüncesini aşıladı (*Körün iyileşmesi*, Dresden ve Parma versiyonları). 1570'te G. Clovio tarafından kardinal Farnese'ye tavsiye edilince, Roma'ya yerleşti ve burada ispanyol hümanistlerle ilişki kurdu. Daha sonraları Toledo'da da yapacağı gibi, gece temasını işlemeye başladı. Roma'da geçirdiği yılların büyük bir önemi vardır, çünkü maniyeristlerle orada ilişki kurmuştur.

Yaşamının 1572-1577 arasındaki kesiti hakkında hiçbir bilgi yoktur; 1577'de yeniden Toledo'da görülmeye başladı. Felipe II'den sipariş almak umuduyla İspanya'ya geçtiği sanılmaktadır. Gerçekten de, *İsa adına tapınma* (Escorial) adlı tablosunu Felipe II'ye ithaf etmesi, *Aziz Mauricius'un martyri* siparişini almasını sağladı; ama tuval Escorial keşişlerinin ve kralın hoşuna gitmedi. Bu başarısızlıktan sonra sanatçı, kesin olarak Toledo'ya yerleşti. Modeli Jerónima de las Cuevas ile yaşamaya başladı ve oğlu Jorge Manuel dünyaya geldi. El Greco bu arada S.Domingo el Antiguo kilisesi'nin sunakarkalığını boyadı. Ama başyapıtı 1586'da S.Tome kilisesi için yaptığı, *Orgaz* kontunun cenaze töreni* adlı büyük düzenlemedir; bu yapıt gerek boyutları, gerek taşıdığı tutku ve gerekse El Greco'nun kendi özgün üslubunu yaratmak amacıyla Venedik resminin etkisinden kurtulduğu bir dönemde yapılmış olması nedeniyle büyük önem taşır. Toledo o zamanlar İspanya'nın kültür merkeziydi, S.Tomé kilisesi sunakarkalığının kazandığı büyük başarı sonucu, kentteki kilise ve manastırların çoğu El Greco'nun yapıtlarına sahip olmak istediler; bugün Toledo'daki birçok kilise ve manastırda onun yapıtları bulunmaktadır. Ressam bu kadar siparişe karşılık verebilmek için Luis Tristán'ı, Francisco Preboste'yi ve mesleği öğrenecek yaşa geldiğinde de oğlu Jorge Manuel'i (1578-1631) hizmetinde çalıştırdı. El Greco'nun tipik bir ispanyol ustası oluşu da bu döneme rastlar; coşkulu biçimlerle, belirsiz renklerle azize Teresa de Cepeda y Ahumada ya da aziz Juan de la Cruz'un gizemciliğiyle karşılaştırılabilen bir gizemciliği tuvaline döktü. Çoğu kez ölçüsüzlüğe varan biçimlerini, oldukça şaşırtıcı çalışma yöntemlerini Villena markisinden kiraladığı geniş bir evde geçirdiği gösterişli yaşamla bağdaştırmak oldukça güçtür; yirmi dört odalı bu evin odalarından bazıları bugün "Casa del Greco" denilen yeri oluşturmaktadır. Dostları arasında Toledo'nun en ünlü hümanistleri anılmaktadır: Lope de Vega, Tirso de Molina, Cervantes, Juan de Avila ve yazdığı sonelerden birinde "tahtaya ruh, çaputa hayat verdiğini" söyleyen Góngora. Gerçekten de, El Greco'nun yapmayı sevdiği aziz resimlerinde gövdelerin çevresinde, anlatımcı kıvrımlar yer alır; özellikle aziz Francesco d'Assisi, sanatçının çok sayıda tablosuna esin kaynağı olmuştur. Portreleri ve ünlü Toledo manzaraları (New York'taki Metropolitan Museum; Casa del Greco; *Laokoon* manzara resmi, Washington) dışında El Greco'nun yalnızca dinsel resimler yaptığı bilinmektedir. Bunlardan en ünlüleri *l'Espolio* (Toledo katedrali), *İsa'nın vaftizi* (Prado; daha sonraki versiyonu Toledo'da), *İsa çarmıhta* ve *Teslis*'in çeşitli versiyonları (Prado), *Hamsin (ay. y.), Aziz İldefonso* (İllescas), *Mahşer'in görünmesi* (Metropolitan Museum, New York); bu çalışma El Greco'nun en son yapıtlarından biridir ve gövdelerin ölçüsüzce uzatılması, ışık kullanımındaki şaşırtıcılık, düzenlemenin gerçekdışılığı, araştırmalarının vardığı noktayı gösterir.

Bu cüretli atılımlar Toledolular tarafından her zaman benimsenmedi ve El Greco aldığı siparişler yüzünden birçok kez mahkemelik oldu. Bununla birlikte, Toledo Belediye sarayı'nın yapımıyla bile görevlendirildiği düşünülürse büyük bir saygınlığı olduğu görülür. Yaşamının ve yapıtlarının ilginçliğiyle, XX. yy. sanatçılarını ve yazarlarını yakından ilgilendirmiştir. Ressam Zuloaga onu Maurice Barres'e tanıtmış, o da, *Greco ou le Secret de Tolède* (Greco ya da Toledo'nun gizi) [1912] adlı kitabıyla, Velázquez ve Goya ile birlikte ispanyol sanatına egemen olan bu ustayı gerçek yerine oturtmaya büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Kitaplığının ölümünden sonra çıkarılan envanteri onun çok kültürlü bir adam olduğunu, Homeros, Euripides, Petrarca, İl Tasso, Vitrivius, Alberti gibi sanatçıların yapıtlarını kendi dillerinden okuduğunu ortaya koymuştur.

GRECO (Emilio), italyan heykelci (Catania 1913). Geleneğe, inceliğe ve biçimsel yalınlığa bağlı yapıtları özellikle kadın figürlerinde (yıkanan, dans eden) yoğunlaşmıştır. Orvieto katedrali'nin taçkapısının bronz kanatlarını yaptı (1964).

GRÉCO (Juliette), fransız kadın şarkıcı ve sinema oyuncusu (Montpellier 1927). Oyunculuk kurslarını izledikten sonra 1946'da tiyatroya başladı. Daha sonra şarkıcılığı seçti. Repertuvarını zenginleştirerek, 1960'larda Paris müzikhollerinin en aranan şarkıcılarından biri durumuna geldi. Bir yandan da filmler çevirdi: *Eléna ve erkekler* (Eléna et les hommes) [J. Renoir, 1956]; *Günaydın hüzün* (Bonjour tristesse) [Otto Preminger, 1958]; *İhanetin sonu* (Crack in the Mirron) [1960]; *Büyücü kadın* (Maléfices) [1962]; *Generallerin gecesi* (The Night of the Generals) [1967]. En ünlü şarkıları: *Si tu t'imagines, les Blancs Manteaux, Jolie Môme, Je suis bien, Marions-les, Déshabillez-moi.*

GREÇANİNOV (Aleksandr Tihonoviç), rus besteci (Moskova 1864 - New York 1956). Rimskiy-Korsakov'un öğrencisi. Rus beşleri'nin sanat anlayışını sürdürdü. 1925'te Fransa'ya, daha sonra da ABD'ye yerleşti. Bestelediği çok sayıda yapıt arasında operalar (*Dobrınya Nikitiç*, 1903; *Beatris kardeş*, 1912), 5 senfoni, sahne müzikleri, piyano parçaları, oda müziği yapıtları, melodiler ve çocuk şarkıları vardır. Ortodoks ayinleri için yazdığı müzikler ve 3 katolik missa'sı dışında, doğu ve batı ayinlerini birleştirmeye çalıştığı bir *Missa oecumenica* besteledi (1944).

GREÇKO (Andrey Antonoviç), sovyet mareşal (Golodayevsk, Rostov bölgesi, 1910 - Moskova 1976). 1941'de bir tümene, 1944'te 1. Muhafız ordusu'na komuta etti; savaş sona erdiğinde Çekoslovakya'daydı. 1953-1957 arasında Almanya'daki sovyet kuvvetleri komutanlığında bulundu; 1957'de Malinovskiy'in yerine kara kuvvetleri başkomutanı oldu, sonra 1960'ta Varşova paktı silahlı kuvvetlerinin başına getirildi. 1955'te mareşalliğe yükseltildi; 1967'de savunma bakanı oldu. Birçok kez ülke dışına, özellikle Cezayir (1968), Prag (1969), Kahire ve Paris'e (1972) gitti. 1973'te Komünist parti siyasal büro asil üyeliğine seçildi; bu göre-

A.P.N.

mareşal Greçko

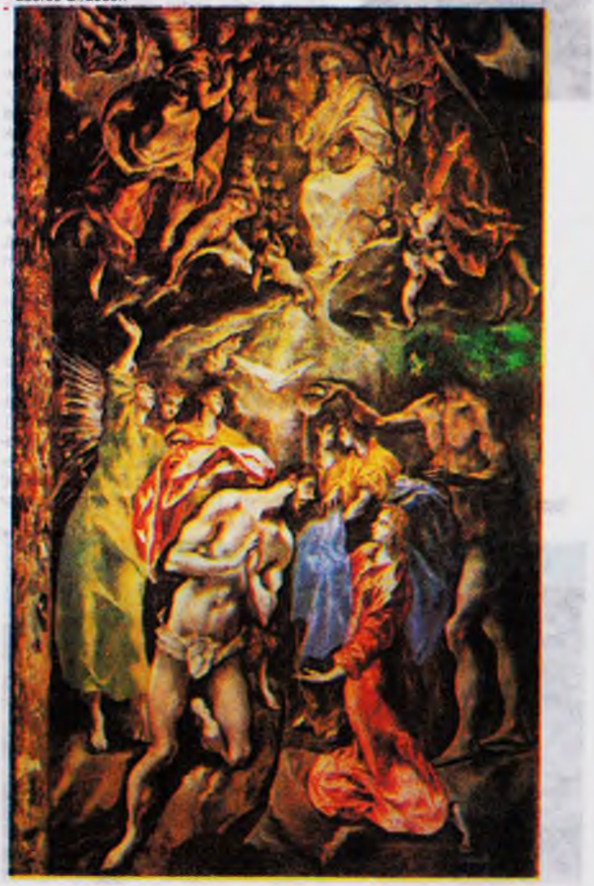
El Greco
***Laokoon* (1610'a doğr.-1614)**
National Gallery of Art Washington

National Gallery of Art

El Greco: *İsa'nın vaftizi* (1614) [*Tavera hastanesi, Toledo*]

Lauros-Giraudon

MGM J.-L. Passek kol.

Erich von Stroheim'ın *Greed (Tutku)* [1923] filminin bir sahnesinde Zasu Pitts (solda) ve Gibson Gowland

Jérôme da Cunha

Julien Green

green üzerinde (putter ile) golf oynayan bir oyuncu

Dannic-Diar

vini bakanlık göreviyle birlikte ölene dek sürdürdü. Yapıtları: *Bataille pour le Caucase* (fr. çev.) [Kafkasya muharebesi; 1967], *A travers les Carpates* (fr. çev.) [Karpatlar'da; 1969]; *le Maintien de la paix et la Construction du socialisme* (fr. çev.) [Barışın korunması ve sosyalizmin inşası; 1970]; *les Forces armées et l'État soviétique* (fr. çev.) [Silahlı kuvvetler ve sovyet devleti; 1975].

GREDOS *(sierra de)*, İspanya'da dağ kütlesi, sierra de Guadarrama'nın uzantısı. Tajo ve Duero vadilerini ayırır. Çıplak ve kurak olan sierra'nın en yüksek noktası *pico de Almanzor*'dur (2 592 m). Daha yağışlı ve yeşil güney yamacı üstünde ünlü *Yuste* manastırı yükselir.

Greed *(Tutku)*, Zasu Pitts, Gibson Gowland ve Chester Conklin ile birlikte, 1923 yılında Erich von Stroheim tarafından çevrilen amerikan filmi. Film yedi saat sürüyordu: dolayısıyla büyük bölümünü kısaltmak gerekti. Sonuçta, Stroheim'ın itirazlarına rağmen, film üç saate indirildi ve özgün değeri, acımasız alaycılığı ve şiirselliğiyle olduğu kadar etkisiyle de sinema dilinde bir dönüm noktası sayıldı.

GREELEY (Horace), amerikalı gazeteci (Amherst, New Hampshire, 1811 - New York 1872). Gazete basımcısı ve yazarıydı. 1834'te haftalık *The New Yorker* ile 1841'de, ölümüne kadar yönettiği günlük *The Tribune* gazetesini kurdu; bu gazetede, kölelik düşmanlığıyla liberalizm konusundaki düşüncelerini dile getirdi.

GREELY (Adolphus Washington), amerikalı kâşif (Newburyport, Massachusetts, 1844 - Washington 1935). Lady Franklin koyuna (Arktika'da Grant toprağı) düzenlenen bir keşif seferini yönetti (1881) ve burada meteoroloji ve manyetiklik gözlemleri için bir üs kurdu. Yol arkadaşları Barnard ve Lockwood, 83° 24' kuzey enlemine kadar ilerlediler. Dönüş çok zor oldu ve sefere katılan yirmi beş kişiden yalnızca yedisi ülkelerine dönebildi (1884). Greely 1887'den başlayarak, ABD meteoroloji kurumunu yönetti. Başlıca yapıtları: *Three Years of Arctic Service* (Arktika'da üç yıl) [1885], *American Weather* (Amerika'da hava durumu) [1888], *Handbook of Polar Exploration* (Kutup keşfi elkitabı) [1906], *Handbook of Alaska* (Alaska elkitabı) [1925].

GREEN a. (ing. sözc.). Bir golf alanında her deliğin çevresinde topun kaymasına elverişli çimenli yer.

GREEN (George), ingiliz matematikçi (Sneinton, Nottingham yakınında, 1793 - *ay. y.* 1841). Kendi kendini yetiştirdi. Masraflarını karşılayarak *Essay on the Application of Mathematical Analysis to the Theory of Electricity and Magnetism* (Matematiksel çözümlemenin elektrik ve manyetiklik kuramına uygulanması üzerine deneme) [1828] adlı bir inceleme yazısı yayımladı; burada potansiyel kavramını, kısmi türevli denklemler kuramında temel olan ve Riemann'ın "Green fonksiyonu" adını verdiği bir fonksiyon biçiminde ortaya attı. Sözkonusu kavramın içeriğini, potansiyelin elektrik yüklerinden kaynaklandığı durumda kesin olarak belirledi. Bu incelemeyi, akışkanların devinimi üzerine yaptığı çalışmalar izledi. 1833'te Caius College'a (Cambridge) kabul edildi.

Green formülü. Mat. çözlm. D, $\mathbb{R}^3$ te, sınırı kapalı ve karelenir bir S yüzeyi olan sınırlı bir bölge ve P ile Q, DUS de kısmi ikinci türevleri bulunan sürekli fonksiyonlarsa, Δ, Laplace işleyenini göstermek üzere aşağıdaki biçimde verilen formül:

$$\iiint_D (P\Delta Q - Q\Delta P)\,dx\,dy\,dz = \iint_S \left\{P\left[\frac{\partial Q}{\partial x}\alpha + \frac{\partial Q}{\partial y}\beta + \frac{\partial Q}{\partial z}\gamma\right] - Q\left[\frac{\partial P}{\partial x}\alpha + \frac{\partial P}{\partial y}\beta + \frac{\partial P}{\partial z}\gamma\right]\right\} d\sigma$$

bu formülde α, β ve γ S ye dik ve S nin dışına yönelmiş birim vektörün bileşenleridir.

GREEN (Thomas Hill), büyük britanyalı filozof (Birkin, Yorkshire, 1836 - Oxford 1882). Balliol (Oxford) koleji'nde felsefe okutmanlığı (1860-1876), daha sonra da felsefe profesörlüğü (1877-1882) yaptı. *Prolegomena to Ethics* (1883) [Ahlaka giriş] adlı bir yapıtı vardır. Bir ahlakçı olan Green, faydacılığa karşı mücadele etti.

GREEN (Julien), fransızca yazan amerikalı yazar (Paris 1900). Çok klasik roman tekniği ve geleneksel yazısıyla gerçeği karabasana dönüştürür: gündelikten doğan bunalım, zararsız görünenin acımasızlığı ve kimi zaman da karanlıklardan gelen kurtuluş. Sanatının ne yönde gelişeceği daha *Mont-Cinère*'de (1926) belli olmuştu: *Adrienne Mesurat*'da (1927) olduğu gibi burada da kin ve çılgınlık ağır basıyordu. Ruhbilimin ve metafiziğin sınırlarını zorlayan aynı saplantılar, aynı irkilmeler *Léviathan* (1929) ve *les Épaves*'da (1934) görülür. *Visionnaire*'in (1934) asıl gerçeği ölümdür; *Minuit*'de (1936) ise "gerçekçilik"in görülmeze, simgeye, düşsele doğru kayması hızlanır. *Varouna*'da (1940) ve *Si j'étais vous*'da (1947) esrarın hâlâ büyük bir payı vardır; *Moïra*'da (1950) ise ana tema bedenle imanın savaşıdır: sonunda kazanan imandır (ama ne pahasına?). Yazarın yapıtlarındaki pascalcı boyut hemen her yerde görülür (*le Malfaiteur*, 1956; *Chaque homme dans sa nuit*, 1960; *l'Autre*, 1971; *Un mauvais lieu*, 1977; *Histoire de Vertige*, 1983; *Les pays lointains*, 1987; *Les étoiles du sud*, 1989). Oyunlarında da aynı boyutu görebiliriz (*Sud*, 1953). Julien Green ergenlik yılları üzerine dört kitap yayımlamıştır (*Partir avant le jour*, 1963; *Mille chemins ouverts*, 1964; *Terre lointaine*, 1966; *Jeunesse*, 1974). Eşcinselliğini bu kitapların sonuncusunda açıklar.

GREEN (Henry Vincent YORKE, **Henry** —denir), ingiliz romancı (Tewkesbury yakınında 1905 - Londra 1973). Sinema dilinin bütün inceliklerini bilen bir sanatçı olarak romanlarında apayrı bir hava yaratmaya ve üsluba önem verdi: kör bir çocuğun dünyayı görüşü (*Blindness*, 1926); bir erkeğin, bir kadında, sevmiş olduğu başka bir kadını görmesi (*Caught*, 1943). Robbe-Grillet'nin öncüsüdür. Büyüleyici bir anlatımdan özlü bir anlatıma (*Loving*, 1945) ve salt diyalogdan (*Nothing*, 1950) sessizliğe yöneldi (*Doting*, 1952).

GREENAWAY (Kate), ingiliz kadın desenci (Londra 1846 - Hampstead, Londra, 1901). Çocuk kitapları için yaptığı resimlemelerle ün yaptı, sık sık taklit edilen bu resimler sağlam ve incelikli bir ustalığın yanı sıra zarif duygular içerir.

GREENBACK a. (amerikanca sözc.; *green*, yeşil ve *back*, sırt'tan). Bazı ABD bankaları tarafından 1862-63 yıllarında tedavüle çıkarılmış arkası yeşil renkli kâğıt para. (İç savaş ertesinde bol miktarda çıkarılan bu kâğıt paralar enflasyonu körüklemişti.)

GREEN BAY, ABD'de (Wisconsin) liman kenti, Fox River'ın ağzında, Michigan gölünün devamı olan *Green Bay* kıyısında; 87 800 nüf. Metalürji. Kâğıt. Balıkçılık. —Körfezde manganez yatağı.

GREENBERG (Joseph Harold), amerikalı dilbilimci (New York 1915). Dil tümelleri ve dillerin tiplendirilmesi üzerine yaptığı araştırmalarda nicel yöntemlere başvurmuştur. Tipleme alanında nesnel sınıflandırma ölçütleri ortaya koymak için, genetik eğilimli gelenekten kurtulmak isterken, önce Sapir'in önerdiği ölçütler listesini ele aldı, sonra, özellikle sesbilime ve sözlüğe ilişkin konularda, sorunun sayısal bir değerlendirmesine gitti. *The Languages of Africa*'da (Afrika dilleri, 1955, 1963'te gözden geçirilmiş baskı), Afrika dillerine ilişkin sınıflandırmayı tümüyle yeniledi. Dil tümelleri üzerine düşüncelerini *Essays in Linguistics*'te (Dilbilim denemeleri, 1957) ve yönetimini üstlendiği önemli bir derlemesinde, *Universals of Language*'de (Dil tümelleri, 1963) topladı. Son yayımları: *Anthropological Linguistics:an Introduction* (1968), *Language, Culture and Communication* (1971), *New Invitaton to Linguistics* (1977), *Language in the Americas* (1987).

GREENE (Robert), ingiliz yazar (Norwich 1558'e doğr. - Londra 1592). Avrupa'yı baştan başa gezdikten sonra, Londra'da hareketli ve kararsız bir yaşam sürdü. Trajediler (*Orlando Furioso*, 1592), komediler (*The Honorable Historie of Frier Bacon and Frier Bongay*, 1591'e doğr.), tarihler (*The Scottish Historie of James the fourth*, 1592) yazdı; tiyatronun profesyonelleri ve "ikbal avcısı karga" Shakespeare tarafından silinmeden önce ingiliz dramının temellerini atan University Wits topluluğunda yer aldı. Shakespeare'in, *Winter Tales* için yağmaladığı romanları *Mamilia* (1583) ile *Meanphon* (1589) euphuism*'e bağlanır. Londra'nın aşağı tabakalarını, büyük olasılıkla özyaşamöykusü temeline dayalı kaba bir gerçekçilikle anlatır (*A Disputation Betweene a Hee Conny-catcher and a Shee Conny-catcher*, 1592; *Greenes Groatsworth of Witte, Bought With a Million of Repentance*, 1592).

GREENE (Nathanael), amerikalı general (Potowomut, Rhode İsland, 1742 -Mulberry Grove, Savannah yakını, Georgia, 1786). 1778'de, Gates'in yerine Güney ordusu komutanı oldu ve ingiliz generali Cornwallis karşısında bir yenilgiye uğramasına karşın, düşmanlarını Carolina ve Georgia'dan çıkarmayı başardı.

GREENE (Graham), ingiliz romancı (Berkhamsted, Hertfordshire, 1904 - Vevey, İsviçre, 1991). *Times*'ta, sonra *Spectator*'da gazetecilik yaptı, savaş süresince Foreigne Office'te çalıştı, 1926'da katolik oldu, yazarlığa gezi öyküleri yazmakla başladı (*Journey without Maps*, 1936). Meksika (*The Power and the Glory*, 1940), Afrika (*Yıkılış* [The Heart of

the Matter] 1948) ya da Vietnam (*The Quiet American*, 1955) üzerine yazdığı bütün romanlarında maddi ve manevi yoksulluğun yadırgatıcılığı, Conrad'ın yapıtlarındakine yakın bir jeopolitikayı yansıtır. Kimine göre "ciddi", kimine göre de birer "eğlence" gibi görünen serüven ya da casusluk romanları, aynı tema üzerine kurulmuştur: insanı çökmekten kurtaramayan inancın trajik güçsüzlüğü. Greene'in kişileri *Brighton Rock*'taki (1938) katolik gangster Pinky gibi kaypak insanlar ya da kendi kendiyle düştüğü çelişki altında ezilen varlıklardır (intihar eden liberal görüşlü bir polis memuru, yetkilerinin altında ezilen bir rahip, kendisini Tanrı ile aldatan metresini kıskanan bir erkek vb.). Kimi zaman saflığa susamış bir kaçak (*The Man Within*, 1929; *A Gun for Sale*, 1936) ya da lanetlenmeden memnun bir kişi (*The Third Man*, 1949) kimliğindeki kahraman, bazen bir maskaralık (*Havana'daki adamımız* [Our Man in Havana], 1958) bazen de bir dram (*The Comedians*, 1966) havası içinde başkalarını saptıkları kötü yoldan kurtarmaya çalışır. Ne vaf ki başkasına ve kendisine acımaktan kendini kurtaramayarak sonunda kendi de kötülüğe saplanır. Son romanlarında (*Travels with my Aunt Augusta*, 1969; *The Honorary Consul*, 1973; *The Human Factor*, 1977; *Doctor Fischer of Geneva, or the Bomb Party*, 1980) kişinin kendini Tanrı' da bulması yerini kişinin kendini kendinde bulmasına bırakmıştır. Tiyatrosunun (*Living Room*, 1952; *The Complaisant Lover*, 1959; *Carving A Statue*, 1964) ana teması Conrad'ın temasının Kierkegaard süzgecinden geçmiş şeklidir: kurtuluşun eşiğine götüren tek yol ihanettir.

GREENE (Nancy), kanadalı kadın kayakçı (Ottawa 1943). 1967 ve 1968 yıllarında dağ kayak sporunda Dünya kupası'nı kazanan Greene, 1968'de büyük slalom olimpiyat şampiyonu oldu.

GREENFİELD PARK, Kanada'da (Québec) kent, Montréal'in banliyösünde; 19 000 nüf. (1992).

GREENHEART a. (ing. *green*, yeşil, ve *heart*, kalp'ten). Tropikal Amerika'da (Guyana) yetişen ve genellikle damarlı, zeytin yeşili renkte, ince dokulu çok ağır bir odun veren ağaç. (Odunu hidrolik çalışmalarda ve gemi yapımında kullanılır. Kabuğundan ve yapraklarından bir alkaloit elde edilir. Bil. a. *Ocotea rodioei*; defnegiller familyası.)

GREEN MOUNTAİNS ("Yeşil dağlar"), ABD'de dağlık kütle, Vermont'ta (Yeni İngiltere) K.'den G.'e uzanır; *Mansfield tepesi*'nde 1 330 m. Çok sayıda sayfiye ve kayak merkezi.

GREENOCK, Büyük Britanya'da liman kenti, İskoçya'da, Clyde halicinin güney kıyısında, Glasgow'un K.-B.'sında; 70 000 nüf. İkinci Dünya savaşı sırasında özgür fransız kuvvetlerinin üssü. Tersane. Sondaj gereçleri. Elektronik. Şeker rafinerisi. Bilim kitapları kütüphanesi, müze, teknik okul.

GREENOCKİT a. (fr. *greenockite;* öz. a. *Greenock*'tan). Miner. Doğal kadmiyum sülfür.

Greenpeace *(Yeşil barış)*, 1971'de Vancouver'da doğan barış hareketi. Amacı, nükleer denemeleri ve bunların deneme bölgeleri yakınında yaşayan insanların geleceği üzerinde yaratacağı sonuçları, eylemler düzenleyerek protesto etmektir. Greenpeace, hayvan türlerinin sistematik biçimde yok edilmesine karşı da savaşım verir.

Örgütün, Fransa'nın Büyük Okyanus'ta yaptığı nükleer denemeleri protesto için yolladığı "Rainbow Warrior" (Gökkuşağı savaşçısı) adlı gemi, Yeni-Zelanda'nın Auckland limanında iki fransız ajanı tarafından batırıldı; gemide bulunan bir fotoğrafçı öldü. Ajanlar Yeni-Zelanda polisince yakalandı. Fransa savunma bakanı ve Dış gizli servis şefi, sorumluluğu kabul ederek istifa ettiler. Yeni-Zelanda başbakanı Lange, olayı "devletçe desteklenen uluslararası terörizm" olarak niteledi. Örgüt, Köyceğiz'in Dalyan yöresinde yumurtlayan kaplumbağaların korunması için de girişimde bulundu.

Green-Riemann teoremi. Mat. çözlm. A, yönlü sınırı Γ^+ olan temel bir tıkız ve P ile Q, C^1 sınıfından fonksiyonlar olmak üzere aşağıdaki bağıntının gerçeklendiğini ileri süren teorem:

$$\iint_A \left(\frac{\partial Q}{\partial x}-\frac{\partial P}{\partial y}\right) dx.dy = \int_{\Gamma^+} P.dx + Q.dy$$

(Bu formül, yönlü sınırı Γ^+ olan her tür tıkız için de doğrudur.)

GREEN RİVER ("Yeşil ırmak"), ABD' de (Kentucky) ırmak, Cumberland platosunda doğar, Ohio ırmağının kolu (sol kıyıdan); 595 km.

GREEN RİVER, ABD'de ırmak, Wyoming'in batısında Wind River dağlarından doğar; yaklaşık 1 175 km (havzası 117 000 km²). Utah'ın doğusundan geçerek Colorado ırmağına kavuşur (sağ kıyıdan). Vadide bitümlü şist yatakları.

GREENSBORO, ABD'de (Kuzey Carolina) kent, Apalaşlar'daki Piedmont bölgesinde; 183 520 nüf. (1990).

GREENSOME a. Golf oyununda, bir takımın iki oyuncusuna ilk topa vurma yetkisini veren oyun sistemi.

GREENVALE, Avustralya'da (Queensland) maden merkezi, Townsville'in B.-K.-B.'sında. Nikel ve kobalt yatağı.

GREENVİLLE, ABD'de (Güney Carolina) kent, Apalaşlar'daki Piedmont bölgesinde; 58 200 nüf. Ticaret merkezi. Makine. Tekstil. Taşıt lastiği. Bob Jones üniversitesi'nde, Avrupa ülkeleri resim okullarına (İtalya, Kuzey ülkelerinin okulları, Fransa) bağlı sanatçıların dinsel resimlerinden oluşan önemli bir koleksiyon vardır.

GREENVİLLE, ABD'de (Mississippi) kent, Mississippi ırmağı kıyısında; 58 282 nüf. (1990). Ticaret merkezi.

GREENWİCH, Londra'nın (Büyük Britanya) güney-batı'sında borough, Thames'ın G.'inde; 212 000 nüf. Greenwich Hospital (XVII.-XVIII. yy.) deniz subayları için bir okul (Royal Naval College) haline geldi. İnigo Jones'un yapıtı Queen's House'da Ulusal deniz müzesi. Planlarını Le Nôtre'un çizdiği *Greenwich parkı*'ndaki eski gözlemevi yapılarının (bugün müze) yeri, boylamların başlangıç noktası olarak kabul edilir. 1675'te Charles II'nin kurduğu gözlemevi, 1958'de Sussex'teki Herstmonceux'ye taşındı.

GREENWİCH, ABD'de (Connecticut) kent, New York'un K.-D.'sunda; 59 800 nüf. Konut ve hizmetler kesimi (sosyal hizmet kuruluşları) merkezi.

GREENWİCH VİLLAGE, New York' ta (ABD) semt, Manhattan'da, B.'da Hudson ile Washington Square arasında. Halk dilindeki adı "The Village" olan eski evleriyle, dar sokaklarıyla ilgi çeken bu semt bir sanat ve kültür merkezidir.

GREENWOOD (Arthur), ingiliz siyaset adamı (Hunslet, Yorkshire, 1880 - Londra 1954). Yeniden imar komitesi sekreterliğine getirildi (1917). İşçi partisi'ne girdi ve partisini Parlamento'da temsil etti (1922-1931, 1932-1954); 1929-1931 arasında sağlık bakanlığı yaptı. 1935'te muhalefet lideri oldu. 2 eylül 1939'da Almanya' ya karşı savaşa girilmesinden yana olduğunu açıkladı. Winston Churchill'in koalisyon hükümetinde sandalyesiz bakan (1940-1945), İşçi partisi hükümetinde maliye bakanı (1945-1947) oldu; Beveridge planının hazırlanmasına yardım etti.

GREF a. (fr. *greffe;* lat. *graphium*, kama, zımba'dan). Cerr. **1.** Bir kimseye, kendisinden ya da başka birisinden alınan bir doku ya da organ parçasının nakli ameliyatı. (Damarlarda devam sağlanmasını gerektiren bütün bir organın [böbrek, kalp...] nakline gref değil *organ nakli* denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Bu dokunun ya da organın kendisi.

—Bağışıkbil. *Gref reddi*, doku uyuşmazlığı olan bir vericiden alınan hücrelere karşı alıcı organizmasının gösterdiği bağışıklık tepkisi. || *Konağa karşı gref tepkisi* ya da GVH (ing. *graft versus host reaction*), grefi reddedemeyen bir alıcıya yapılan bir greften sonra görünen tepki.

—Hematol. *İlik grefi*, kan yapıcı kemik iliğinin damar içine şırınga edilmesi. Aplastik anemilerle ışın tedavilerinde ilk aşama olarak kullanılır. (Ancak, kan yapıcı kemik boşluklarını doldurduğu zaman gref kabul edilebilir.)

—ANSİKL. Cerr. Greflerin cerrahlıkta önem kazanması asepsi devrinin başlangıcına rastlar. Kişinin kendinden alınan greflere *otogref*, başka bir insandan alınanlara *homogref*, bir hayvandan alınanlara da *heterogref* adı verilir. Kişide herhangi bir hazırlık gerekmeksizin tutan grefler sadece otogreflerdir; heterogrefler, alıcı ile verici arasında bağışıklık tepkilerinin varlığından ötürü, güç sorunlar yaratır; *ret* olgusu budur (sadece homozigot ikizler arasında ret olgusu gerçekleşmez); heterogrefler, geçici (eğreti) protez maddelerinden başka bir şey değildir, alıcının hücreleri tarafından bunların tümüyle yeniden düzeltilme zorunluğu vardır (örneğin kemik grefi).

Greflerin en çok uygulandığı alan deridir. Yanıklardan olsun, travmalardan olsun madde kayıplarına karşı ya derinin tüm

BBC-Hulton Picture Library

"Okul çıkışı"
Kate Greenaway'in bir çocuk şiirleri kitabı için yaptığı resimleme

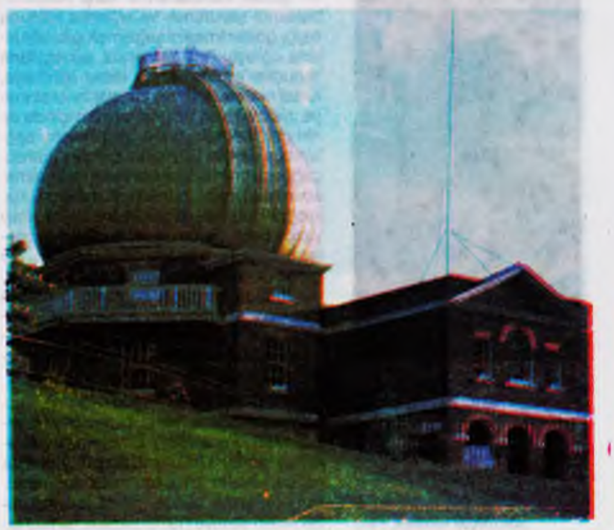
Amanda Todd

Graham Greene

Greenwich'in eski gözlemevi

Allan Cash-Vloo

Lauros-Giraudon

rahip **Grégoire**
Louis David'in bir çalışmasından ayrıntı
Güzel sanatlar müzesi, Besançon

A.F.P.

Jean Albert **Grégoire**

B.N., Paris

Nyssalı aziz **Gregorios**
XII. yy.'dan kalma
bir yunanca elyazmasındaki
Meryem Ana üzerine homilialar
konulu minyatürden ayrıntı
Bibliothèque nationale, Paris

katmanlarını kapsayan kalın grefler ya da altderi ile üstderiyi içeren ince grefler kullanılır. Verici olan bölge kendi kendini yeniler. Madde kayıplarında yalancı eklemleşmelerde kemik sık kullanılan bir greftir (otogrefler, korunmuş heterogrefler). Başarı şansı az ya da çok olma koşulu ile her tür doku grefi yapılabilir: kornea (keratoplasti), kıkırdaklar, kirişler, sinirler.

Homogrefler, ret sorunları dışında, özellikle gref ve organ nakillerinde kaydedilen büyük ilerlemelerden ötürü, birçok hukuki sorunlara konu olmaktadır: canlı bir kişiden parça alma (örneğin böbrek), ölümden sonra alma, gerilemesi olanaksız koma halinde olan kişilerden alma gibi.

GREFLEMEK g. f. *Bir dokuyu, bir organı (birisine, bir organa) greflemek,* vericiden alınan bir parçayı başka birine ya da vericinin kendisine gref yapmak: *böbrek greflemek, kornea greflemek.*

GREFLİ sıf. Gref nakli yapılmış kimse.

GREGARİNİDA a. Zool. GREGARİNLER takımının bilimsel adı.

GREGARİNLER a. Yumurtamsı bir hücre görünüşünde, sitoplazması farklılaşmış kalın bir kutikulayla kaplı ve genellikle uzunlamasına kıvrılmış çok büyük (150 μm ile 10 mm arası) bedenli *Protozoa* takımı. (Gregarinler çeşitli omurgasız hayvanlarda asalak yaşarlar; sporlular sınıfı. Bil. a. *Gregarinida.*)

—ANSİKL. Gregarinler konaklarının bağırsak kilusuna ya da sitoplazmasına zarar vererek yaşarlar. Bir sümüklüböcek gibi ya biçim değiştirmeden kayarak ya da bir sirke ipsolucanı ya da çoğunlukla bir öglena gibi biçim değiştirip hızla kasılarak hareket ederler. Gregarinler omurgasız hayvanların hatta batrakların asalaklarıdır; daha çok konağının bağırsaklarında, beden boşluklarında yaşamayı tercih eder. Gregarinlerin en büyük türü *istakoz gregarini*'dir.

GREGH (Fernand), fransız şair, anı ve oyun yazarı (Paris 1873 - *ay. y.* 1960). *Le Figaro*'da, gerçek doğaya dönüş olarak tanımlanan hümanizme indirgemek istediği, şiir üzerine bildirisini yayımladı (1902). Birçok şiir kitabı (*les Clartes humaines,* [1904]; *la Gloire du cœur* [1932]; *le Mot du monde,* [1957]) ve anı kitapları (*l'Âge d'or,* [1947]; *l'Âge d'airain,* [1952]), fransız şiiri üzerine eleştiri ve tarih yazıları, tiyatro oyunları vardır (1950). [Fr. akad., 1953.]

GRÉGOİRE de Tours (*aziz*), fransız piskopos ve tarihçi (Clermont-Ferrand 538'e doğr. - Tours 594'e doğr.). Galya'nın en ünlü aileleriyle akrabalığı bulunan bir senatör ailesinin üyesiydi. Diyakozluğa kabul edildi (563) ve yeğeni Euphronius'un yerine Tours piskoposu oldu (573). Devrin şiddet hareketlerine karşı Kilise'nin haklarını savunmak ve sığınma hakkına saygı gösterilmesini sağlamak gibi sorunlarla uğraştı. Aynı zamanda, ariusçularla Yahudiler'e hıristiyanlığı kabul ettirmeye, Kilise'nin mallarını ve binalarını onarmaya, piskoposluk bölgesi sınırları içinde dinin gereklerinin yerine getirilmesini sağlamaya çalıştı. Gözlemci bir düşünürdü, çağdaşlarının edebiyata önem vermemesine üzülüyordu, bunun için daha çok hajiyografi türünde olmak üzere birçok kitap yazdı: *Sept Livres des miracles* (Mucizeler üstüne yedi kitap), *Vitae patrum, De gloria confessorum.* Ama, en önemli yapıtı, 575'te yazmaya başladığı *l'Histoire des Francs*'tır (Franklar'ın tarihi). On kitaplık bir kronik olan bu yapıt, Sigebert'in ölümüne kadar merovenj dönemindeki ortaçağ toplumu üzerine temel kaynaktır.

GRÉGOİRE (Henri, **rahip** —denir), fransız siyaset adamı (Veho, Lunéville yakınında, 1750 - Paris 1831). Embermesnil (Lorraine) rahibi, 1789'da États généraux'da ruhban sınıfını temsilen milletvekili oldu. Ruhban sınıfını laik biçiminde yeniden düzenleyen yasaya (1970) bağlılık yemini etti. Fransız Yahudileri'nin özgürleştirilmesine ön ayak oldu. Loir-et-Cher'in yasal piskoposluğuna getirildi (1791). Konvansiyon'a milletvekili seçildi ve Cumhuriyet'in kurulmasını istedi (1792), ama kralın ölüm cezasına çarptırılmasına karşı çıktı (oylamaya katılmadı). Köleliğin kaldırılmasını sağladı; bu konuda birkaç kitap yazdı. 1790-91'de, "ağızları ortadan kaldırma ve fransızcanın kullanımını genelleştirme"nin yollarını araştırmak amacıyla iller düzeyinde geniş bir dil soruşturmasını başlattı.

GRÉGOİRE (Henri), belçikalı eski hellenist ve Bizans uzmanı (Huy 1881 -Rosières, Brabant, 1964). Bir süre Atina'daki Fransız okulu'nda kaldı (1906-1909), sonra Brüksel Üniversitesi'nde profesörlüğe atandı. O. Grojean ile birlikte, *le Flambeau* (1918) adlı belçika dergisini, uluslararası *Byzantion* dergisini ve *la Renaissance*'ı (1942) çıkardı. *Recueil des inscriptions grecques chrétiennes d'Asie Mineure* (Küçük Asya'nın hıristiyan yunan yazıtları derlemesi) [1922'den başlayarak] adlı bir yapıt yayımladı.

■**GRÉGOİRE** (Jean Albert), fransız mühendis (Paris 1899). Önden çekişli bir aracın güvenli bir şekilde viraj almasını sağlayan Tracta homokinetik tertibatını gerçekleştirdi (1926). 1947'de, esnekliği yüke göre otomatik olarak değişen süspansiyonu ve 1959'da, atmosfer basıncıyla çalışıp basınçlı havanın gerektirdiği karmaşık donanımı gereksiz kılan havalı süspansiyonu yaptı.

GREGOR (William), ingiliz din adamı, kimyacı ve mineraloji uzmanı (1761-1817). Creed (Cornwall) rektörü olan Gregor, 1790'da ilmenit içinde titanı buldu.

GREGORAS (Nikephoros), bizanslı tarihçi ve bilgin (Herakleia Pontika 1296 - öl. 1360). Derin bilgisi sayesinde, Andronikos II'nin sarayında çok önemli bir yeri vardı. Kiliseler'in birleştirilmesi görüşmelerine ve Kesykhiacılar kavgasına katıldı. Birçok yapıtın yazarıdır.

GREGORİA a. Alp ve Pirene dağlarında yetişen ve oldukça ender bulunan bitki. (Çuhaçiçeğigiller familyası.)

GREGORİO da Rimini, italyan filozof ve keşiş (Rimini 1300'e doğr. - Viyana 1358). Öldüğü sırada aziz Augustinus keşişlerinin başkanıydı. William of Ockham gibi, sezgisel bilgiyle soyutlamaya dayanan bilgiyi ayırdı. Ancak bu kurama, sezgisel bilginin bilinen bir aracısı olmasa da, soyutlamaya dayanan bilginin böyle bir aracısı olduğunu ekledi. Bu aracı, nesnenin kendisiydi. Ona göre, ilk bilgi nesnesi soyut bir nesne değil, duyulur tekil nesneydi.

■**GREGORİOS Nyssalı** (*aziz*), yunan kilisesinde kilise babası ve doktoru (Kappadokia'da Kaisareia 335'e doğr. - Nyssa 394'e doğr.). Kaisareialı aziz Basileios'un kardeşi. Basileios'un ölümünden (379) sonra Gregorios, ağabeyinin başlattığı işleri sürdürdü. İstanbul konsili'nde (381) çok önemli bir rol oynadı ve Doğu Kilisesi'nin önde gelenlerinden biri oldu. Dogmabilimle ilgili yapıtlarının (*Pros Eunomion* [Eunomion'a karşı], *Meghas Katekhetikos Logos* [Büyük din kitabı]) yanı sıra gizemsel yaşamla ilgili bir tanrıbilim geliştirdi (*peri tu biu tu Moiseos* [Musa'nın yaşamöyküsü], *Peri parthenias* [Bekâret üzerine]).

GREGORİUS a. (papa *Gregorius*'un adından). [Tamlayan olarak] Gregorius'a ilişkin, Gregorius ile ilgili şeyleri belirtir.

—Arit. *Gregorius rakamları,* XVI. yy. sonunda, romen rakamlarını belirtmede kullanılmış terimler.

—Din ve Müz. *Gregorius ayini,* papa aziz (Büyük) Gregorius'a atfedilen missa'nın yapılması için ayin. || *Gregorius otuzu,* bir ölünün ardından peş peşe yapılan otuz ayin. || *Gregorius reformu,* XI. yy.'ın ikinci yarısında papa Gregorius VII'nin başlattığı, Latin kilisesi'nin din anlayışının ve düzeninin yeniden biçimlendiği süreç. || *Gregorius ses müziği,* Latin kilisesi'nin, katolik kilise müziğini temel alan ayin müziği. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Gregorius suyu,* kutsanmadan önce kilisenin arındırıldığı su, şarap, tuz ve kül karışımı.

—Rom. huk. *Gregorius yasası,* Roma imparatorluk yasalarını bir araya getiren derleme. 294 yılına doğru Gregorius adındaki bir hukukçu tarafından yayımlandı.

—ANSİKL. Din ve Müz. *Gregorius ses müziği.* Bu dinsel müzik, yanlış olarak, XIV. yy.'da kesin olarak kaybolmuş bir repertuvarı icra ettiren papa Gregorius I'in adıyla anılmaktadır. Gregorius I'in repertuvarının, yaklaşık olarak 680-730 arasında, daha sonra hep "Gregorius ses müziği" diye anılan yeni bir biçim altında yeniden kullanıldığı sanılmaktadır. Bu repertuvar, Galya'da Corbie (787), Metz (784) ve Sankt Gallen (İsviçre) gibi önemli merkezlerde yerleşti. Reomeli Aurelianus, IX. yy.'dan kalma bir "Gregorius" elyazmasına günümüzde de okunan neuma'ları yazdı. Gerçekte neuma notası da aynı dönemde ortaya çıktı.

Gregorius ses müziği, melodi temeline dayalıdır ve birsesli ya da teksesli olarak icra edilir. Ses alanı oldukça dardır, yalın ve doğal aralıklar kullanılır, ezgiler genellikle yanaşık seslerle oluşturulur. *Modus* (makam) denilen diatonik ıskalaları vardır. Latince sözcüklere göre düzenlenen melodi, ritmini ve vurgularını prozodide bulur. Zamanla, makamdan makama değişebilen ve ayin parçalarının türüne ve üslubuna uyarlanabilen basmakalıp melodi formülleri oluşmuştur. Bununla birlikte melodi, süslediği metnin anlamını vurgulayacak özellikledir.

XI. yy.'ın sonuna doğru, ayin müziği yazımında, bu tarzın saf örneklerine rastlanmaz olduğu tahmin ediliyor. Ama XVII. yy.'ın ortalarına değin, en azından kilise çevrelerinde, "cantus planus" adı altında bu tür müzik yazımı sürdürüldü (Du Mont'un missa'ları). Gregorius ses müziği daha sonra büyük ölçüde bozuldu. İlk olarak P. Guéranger, dom J. Pottier ve dom A. Mocquereau, XIX. yy.'ın ortalarında Solesmes manastırı'nda, bu tarz müziği yeniden kullanıma sokmaya çalıştılar. Bu girişim, Pius X reformuna (1903) ritim üzerindeki çalışmalar (*le Nombre musical,* A. Mocquereau'nun) sayesinde gregorius ses müziği uygulamasının genelleşmesine ve elle ya da parmakla melodi çizgisini belirten hareketlerin kullanılmaya başlanmasına yol açtı. 1950'lerde beliren ulusal dilleri kullanma eğilimi, gregorius ses müziğinin gerilemesine neden oldu. 1965'te toplanan ikinci Vatikan konsili, ulusal dillerin kullanılmasını sakıncasız buldu. Oysa, bu uygulamalar sonunda, kilise müziği olarak gregorius üslubu neredeyse tümüyle bırakıldı. Aynı yıllarda, konsilden de destek alan araştırmacılar, neuma'ların, müzik aralıklarına göre yazılmadığı elyazmalarına dayanarak, Gregorius repertuvarına daha gerçekçi bir yaklaşım getirdiler. Bu yapıtlar, yeni bir anlayışla daha sık yorumlanmaya başlandı. Bu yorumlarda, Vatikan basımındaki metnin dışında en eski neuma'ları da içeren yeni yayınlardan *(Graduale triplex)* az çok yararlanıldı (Sankt Gallen ve Laon).

■**GREGORİUS I Büyük** (*aziz*) [Roma 540'a doğr. - *ay. y.* 604]. Papa (590-604), Kilise doktoru. Papa olduğu sıralarda Papalık Lombardlar'ın tehdidi altında neredeyse yıkılmak üzereydi. Gregorius I önce Lombardlar ile bir barış antlaşması imzaladı (592), ardından kendisini "Kiliseler birliği başpiskoposu" ilan eden İstanbul'daki Bizans kilisesi başpiskoposunun bu davranışını tanımadığını açıklayarak, Roma'nın öncülüğünü savundu. İtalya'nın kuzey kesiminde baş gösteren din ayrılıklarını ve karışıklıkları yumuşaklığı ve içten davranışlarıyla gidermeyi başardı. Büyük göçler'in ardından, yeni oluşmaya başla-

yan Batı dünyasının ve özellikle de öndersiz kalmış bulunan İtalya'nın yol göstericisi oldu.
—İkonogr. Yaşamından kesitleri betimleyen yapıtlar arasında en önemlileri: *Omzuna konmuş güvercin biçimindeki Ruhülkudüs'ten esin alan aziz Gregorius* (Chartres'ın güney taçkapısındaki heykel; Heiligenkreuz'daki fildişi, Viyana; Goya'nın tablosu, Remolinos), *Traianus'u Araf'tan kurtaran aziz* (M. Pacher'in sunakarkalığı, Münih; Guercino'nun tablosu, Bologna), *Aziz Gregorius'un son yemeği* (Veronese, Vicenza) ve özellikle Giovanni Pisano tarafından yontulan *Aziz Gregorius missası* (İsa'nın görünmesi) [Pisa'daki vaaz kürsüsü]. Bu konuda çalışan heykelciler: B. Notke (Lübeck), Jean de Molder (Cluny müzesi) ve Berruguete (Segovia). Konuyu işleyen ressamlar: Amiensli bir primitif ressam (Louvre), Flémalleli Usta (Brüksel), E. Quarton (*Meryem Ana'nın taç giymesi*, Villeneuve-lès-Avignon), Baldung Grien (Cleveland).

GREGORİUS II *(aziz)*, [Roma 669 - *ay. y.* 731], 715'ten 731'e dek papa. Aziz Bonifacius'u misyoner olarak Germanya'ya gönderdi. İsauriali imparator Leon III'ten çekinmeden ikonakırıcı sapkınlıkla mücadele etti; İrlandalılar'ın, Paskalya'nın tarihine ilişkin tartışmalarına son verdi ve hem Bizanslılar'a, hem de Lombardlar'a egemen oldu. Cassino dağı manastırı'nı restore ettirdi ve San Paolo fuori le Mura'yı kurdu. Bıraktığı on beş *Mektup* büyük tarihsel değer taşımaktadır.

GREGORİUS IV (öl. Roma 844), 827'den 844'e kadar papalık yaptı. Sarazenler'e karşı Roma'nın savunmasıyla ilgilendi ve Roma vadisinin akaçlanmasını destekledi. Sofu Louis ile oğulları arasındaki kavgaya (833) beceriksizce yaptığı müdahale (zayıf karakterli imparatorun yerine barışı sağlayacağını iddia ediyordu) kendi aleyhine sonuçlandı.

GREGORİUS VII *(aziz)* [İLDEBRANDO] (Soana, Toscana, 1015-1020 arasında -Salerno 1085) 1073'ten 1085'e kadar papa. Almanya'da papalık elçisi (1055) olarak, imparatoriçe Agnès ve marki Lorraineli Godefroi'nın desteğiyle Nicolaus II'nin seçilmesini sağladı, Nicolaus II de onu Roma Kilisesi'nin başdiyakozluğuna atadı. Alexander II'nin danışmanıyken, halkın isteğiyle papa seçildi (nisan 1073). Gregorius VII kilise reformunu iyi bir sonuca ulaştırmak, ama aynı zamanda teokrasiyi de ("papa, imparatorları tahttan indirmekte özgürdür") gerçekleştirmek istiyordu. Roma konsili'ne (1074) her türlü din sömürücülüğünü (Simonia), kilise görevlerinin satışını, rahiplerin evlenmesini yasaklayıcı kararlar aldırttı. Ama elçileri, özellikle Almanya'da çok büyük direnişlerle karşılaştılar. Bunun üzerine, Gregorius VII Kilise'yi her türlü laik bağımlılıktan kurtarmak amacıyla *Dictatus papae* başlığı altında toplanan 27 karar kaleme aldı ve Roma konsili (1075) kilise adamlarını soyluların atamasını yasaklayarak aforoz cezası koyduğu gibi piskoposluk seçimlerinin özgürce yapılmasını engelleyecek her türlü hareketi de mahkûm etti. İmparator Heinrich IV'ün bu kararlara uymaması *Rahipleri atama kavgası* diye anılan tartışmalara yol açtı. Uyarılan Heinrich IV, Worms'ta toplanan (24 ocak 1076) bir konsille, kendisini aforoz eden ve vasallarını bağlılık yemininden kurtaran Gregorius VII'yi papalıktan düşürdü. Baronlarının başkaldırması üzerine bir pişmanlık mektubu *(Promissio)* yazan imparator, Toscana'daki Canossa şatosu'na giderek bağışlanmasını istedi (25-28 ocak 1077). Ama iktidara yeniden geldiğinde verdiği sözleri unutunca papa tarafından tahttan indirildi (mart 1080). Buna karşılık, düzmece papa olarak atadığı Ravenna başpiskoposu Wiberto'yu (Clemens III) Roma'da papa ilan etti (mart 1084). Sant' Angelo şatosu'na çekilen Gregorius VII, Roberto Guiscardo tarafından kurtarıldı, ama Guiscardo'nun kıyıcılığı Romalılar'ı çileden çıkarınca Gregorius, Salerno'ya çekilmek zorunda kaldı. Bu çatışmaların ötesinde, Gregorius VII dinle etkin bir biçimde ilgilendi (Kudas'ın sık sık yapılmasını salık verdi, piskoposluk kurulu üyelerine, keşiş gibi yaşamaları için çağrıda bulundu) ve 1076'da bir haçlı seferi düzenlemeyi düşündü. *Mektuplar*'ı, 1606'da azizler arasına katılan bu papanın öğretisini dile getirmekte ve gösterdiği çabaya, dindarlığına ve Tanrı sevgisine tanıklık etmektedir.

GREGORİUS VIII (Alberto DI MORRA ya da MORA) [Benevento ? - Pisa 1187], 21 ekim 1187'den 17 aralık 1187'ye kadar papa. Papalık'la Friedrich I Barbarossa'yı barıştırdı ve III. Haçlı seferi'ni hazırladı.

GREGORİUS IX (Ugolino, SEGNİ kontları ailesinden) [Anagni 1170'e doğr. -Roma 1241], 1227 ile 1241 arasında papalık yaptı. 1227'de imparator Friedrich II'yi aforoz etti. Çeşitli karışıklıklardan ötürü, birçok kez sürgüne gitmek zorunda kaldı, imparatorun Cortenuova'da zafer kazanmasının (1237) ve Friedrich II'nin ikinci kez aforoz edilmesinin (1239) ardından, Ruhbanlar ile İmparatorluk arasında amansız bir kavga başladı. Papanın müttefiklerini yenen imparator, Roma kapılarına dayandı, ne var ki Gregorius IX'un öldüğünü öğrendi. Çeşitli ülkelerde Papalık'a bağlı Engizisyon kurumunu örgütledi. Bunun yanı sıra, üniversitelerin kurulmasını destekledi.

GREGORİUS XI (Pierre ROGER DE BEAUFORT), [Rosiers-d'Égletons, Corrèze, 1329 - Roma 1378], 1370-1378 yılları arasında papa. İngiltere ile Fransa arasında yapılan barış görüşmelerine Roma kilisesi'nin katılmasını ve Sicilya üzerinde metbuluk hakkı edinmesini sağladı (1372 antlaşması). Azize Caterina da Siena ve Romalılar'ın zoruyla Avignon'u terk etti (1376) ve Papalık merkezini yeniden Roma'ya getirdi (1377). Fransız asıllı son papadır.

GREGORİUS XIII (Ugo BONCOMPAGNI) [Bologna 1502 - Roma 1585], 1572-1585 yılları arasında papalık yaptı. Trento konsili'nin kararlarının uygulamaya konmasına çalıştı, kraliçe Elizabeth'e karşı Felipe II'yi destekledi ve genellikle ispanyol siyasetinden yana oldu. Takvim reformunu gerçekleştirdi (1582).

GREGORY (James), iskoçyalı matematikçi ve optikçi (Drumoak, Aberdeen yakınında, 1638 - Edinburgh 1675). *Optica promota* (Optiğin gelişimi) [1663] adlı yapıtında ikincil içbükey aynalı bir teleskop tasarladı fakat bunu gerçekleştiremedi. Saint Andrews ve sonra Edinburgh üniversitelerine profesör, Royal Society'ye üye (1668) olan Gregory, John Collins ile mektuplaştı ve eğrilerin doğrulaştırılması ile hacim ve alanlarda sonsuz küçükler hesabı yöntemlerinin geliştirilmesine katıldı. Yöntemlerin yeni bir işlem yani limit hesabına geçişe dayandığını anlamasına rağmen XVII. yy.'da pek tanınmadı. tgx, arc tgx ve π'nin seriye açılımlarını elde etti ve çember kareleştirmesinin olanaksızlığını kanıtlamaya çalıştı.

GREGORY (*lady* İsabella Augusta), irlandalı kadın edebiyatçı (Roxborough, Gaillimh, 1852 - Coole Park, Gaillimh, 1932). Yeats ile birlikte Abbey Theatre'ın yöneticisiydi; çok sayıda kısa oyun yazdı (*The Rising of the Moon*, 1907; *The Workhouse Ward*, 1907; *The Story Bought by Brigit*, 1924). İrlanda rönesansının önemli kişilerinden biridir. Kelt efsanelerini çeviren Gregory, *Our Irish Theatre*'da (1913) tiyatro deneyimlerini anlatır.

GREGORY (Horace), amerikalı şair (Milwaukee 1898). Şiirlerinde yerli dile ilgiyi klasik kesinlikle birleştirdi (*Chelsea Rooming House* [1930]; *Poems* [1930-1940, 1941]; *Collected Poems* [1964]; *Another Look* [1976]). Denemeleri (*Pilgrim of the Apocalypse* [1933]; *The Shield of Achilles* [1944]; *The Dying Gladiator* [1961]; *Spirit of Time and Place* [1973], Catullus ve Ovidius çevirileri, estetik bir denge arayışı içindedir.

GREGORY (Cynthia), amerikalı kadın dansçı (Los Angeles, Kaliforniya, 1946). 1961-1964 arasında San Francisco Ballet'te solocu olarak çalıştı. 1965'te girdiği American Ballet Theatre'da yıldız dansçılığa yükseldi (1967). Bu topluluğun repertuvarındaki büyük rolleri yorumladı; *Kuğu gölü*'ndeki Odette-Odile, *Uyuyan güzel*'deki Aurore, *Sylphide, Raymonda* ve Leylaklı bahçe'deki *Caroline*. Prömiyerinde dans ettiği baleler arasında *At Midnight* (Eliot Feld'in, 1967), *The Eternal İdol* (Michael Smuin, 1970), *Brahms Quartet* (Dennis Nahat, 1970) gibi yapıtlar da vardır. Peter Van Dijk'in *Bitmemiş senfoni* adlı pas de deux'sünü Michael Denard ile ilk kez ABD'de yorumladı. Sanatının doruğundayken dansı bıraktı (1975), ama ertesi yıl yeniden American Ballet Theatre'a girdi.

Gregory antijeni. Hematol. Herkeste bulunan alyuvar antijeni (kısalt. Gy^a.)

GREGORYEN sıf. (fr. *grégorien;* geç lat. *gregorianus, Gregorius*'dan) → GREGORİUS.

GRÉGR (Eduard), çek yayıncı (Březhrad 1827 - Štěni 1907). Liberal milletvekili olan Gregr, Genç-çek partisi'nin kurucularındandır. 1867'de *Matica Lidu* adlı halk kitaplığını kurdu. —Kardeşi JULIUS (Březhrad 1831 - Prag 1896) da *Národní Listy* gazetesini çıkardı.

GREİF (Hermann FREY, **Martin** —denir), alman yazar (Speyer 1839 - Kufstein 1911). Subaydı, daha sonra oyun yazmaya başladı (*Prinz Eugen*, 1880). Duygulu, biçim yetkinliğine ulaşmış lirik şiirleri vardır.

GREİFSWALD, Almanya'nın Mecklenburg-Vorpommern eyaletinde liman kenti. Baltık kıyısında, Stralsund'un G.-D.'sunda; 62 000 nüf. 1456'da kurulan önemli üniversite. Gotik üslubunda katedral ve Unsere Damen kilisesi. Eski evler. Müze (C. D. Friedrich, E. M. Arndt, vb.). Makine. Hazır giyim. Mobilya.

GREİMAS (Algirdas-Julien), litvanya asıllı fransız göstergebilimci ve dilbilimci (Tula 1917 - ? 1992). Litvanya'da başlamış olduğu yükseköğrenimini Fransa'da tamamladı. Önceleri lehçebilim ve sözlükbilimle ilgilendi; daha sonra, "hem dünyanın insan için, hem de insanın insan için anlamını araştıran dal" olarak tanımladığı semiotik'e (göstergebilime) yöneldi. Mantıksal süreçlere ağırlık vererek geliştirdiği kuram çerçevesinde Paris Göstergebilim okulu kuruldu. Bir süre Ankara (1958-1962) ve İstanbul (1960-1962) üniversitelerinde de öğretim üyeliği yapan A.-J. Greimas'ın başlıca yapıtları şunlardır: *Sémantique structurale* (Yapısal anlambilim) [1966]; *Du Sens* (Anlam üstüne) [1970; 2c, 1983]; *Maupassant* (1976); *Semiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage* (Göstergebilim. Dil kuramının açıklamalı sözlüğü) [1979; J. Courtés ile birlikte; 2c, 1986].

GREİSEN a. (alm. *greis* yaşlı'dan). Yerbil. Hidrotermal akışkanların etkisiyle feldispatların ortadan kalkması sonucu kuvars ve beyaz mika (muskovit) ya da yeşilimsi mikaya (lepidolit) dönüşmüş granit. (Greisenler kasiterit, volframit ve daha seyrek olarak da topaz yataklarıdır.)

GREİZ, Almanya'nın Thüringen eyaletinde, Gera kentinin güneyinde kent, eski Reuss prensliğinin başkenti, Elster ırmağı kıyısında; 37 100 nüf. Reuss prenslerinin yeniklasik üslupta yapılmış sarayı (kitap ve estamp koleksiyonu). Tekstil merkezi. Kimya.

GREK sıf. ve a. (fr. *grec;* lat. *grecus*'tan). → YUNAN.

Thorning

aziz Büyük **Gregorius I**
Registrum Gregorii adlı
yapıtın bir minyatüründen ayrıntı
(Trier, 984'e doğr.)
Stadtbibliothek, Trier

Lauros-Giraudon

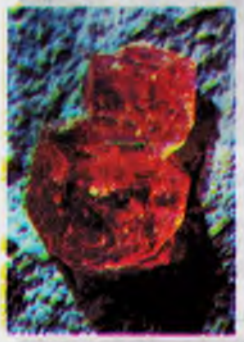
aziz **Gregorius VII**
Federico Zuccara'nın bir deseninden
yapılmış kamayö
gravürden ayrıntı, XVII. yy.
Bibliothèque nationale, Paris

The Science Museum, Londra

James **Gregory**
Edward Harding'in gravürü
The Science Museum, Londra

Nelly Bariand

grena
Asbestos'ta (Québec, Kanada) bulunan grosülarit (1 cm boyunda)

—Meteorol. Batı Akdeniz'in Avrupa kıyılarında, doğu ya da kuzey-doğu rüzgârını belirtmek için kullanılan yerel terim.

GREKÇE → YUNANCA.

GREKO burnu, Kıbrıs'ın G.-D. kıyısında, rum kesiminde burun. Gazi Mağusa'nın 20 km kadar G.-D.'sunda.

GREKOROMEN sıf. Spor. *Grekoromen güreş,* bacaklara dalma hareketini yasaklayan ve yalnız vücudun belden yukarı kısmını tutmaya izin veren güreş stili. (1896'dan beri Olimpiyat yarışmalarında yer almaktadır.)

GREKOV (Boris Dmitriyeviç), rus tarihçi (Mirgorod, Poltava yönetim bölgesi, 1882 - Moskova 1953). 1912 yılından 1927'ye kadar yayımlanan Novgorod üstüne araştırmalardan sonra, Kiev Rusyası'nın ve Rusya'da toprak köleliğinin yerleşmesini inceledi. 1935'te Rusya Bilimler akademisi'ne girdi. *La Russie kiévienne* (fr. çev.) [Kiev Rusyası; 2. basım, 1949] ve *les Paysans de Russie depuis les temps les plus anciens jusqu'au XVIIe* s. (fr. çev.) [En eski zamanlardan XVII. yy.'a kadar Rusya köylüleri; 2 basım, 1952-1954] adlı yapıtları ünlüdür.

GRELEŞME a. Bir kumun çimentolanmayla çakıl taşına dönüşmesi.

Grelling-Nelson çatışkısı, kimi sıfatların sözlü ya da yazılı biçimiyle aynı sıfatların biçiminin anlamı arasındaki çatışkı. Kurt *Grelling* ile Leonard *Nelson*'un betimlediği bu çatışkı (1908), kimi sıfatların ("kısa", "çokheceli") niteledikleri şeylerin özelliklerini taşıdıklarına dikkati çeker ("az", biçimi uzun olmayan bir sıfattır, "çokheceli", birçok heceden oluşan bir sıfattır). Öteki sıfatların çoğunda bu özellik bulunmaz ("çok", "tekheceli"). Bu sonuncuları *heterolojik* (ayrı yapılı) sıfatlar diye adlandırırsak, "heterolojik" sıfatın ancak ve ancak heterolojik olmadığı zaman heterolojik olduğu görülür, bu da biçimselleştirilmemiş bir dilde kaçınılmaz bir çelişki oluşturur.

GRÉMILLON (Jean), fransız film yönetmeni (Bayeux 1902 - Paris 1959). Önce bestecilik yaptı, 1923'te belgesel filmler yaptı, daha sonra 1926'da *Tour au large*'ı ve duyarlı kişiliğini yansıtan uzun metrajlı filmler çekti: *Maldonne* (1927), *Gardiens de phare* (1929), *la Petite Lise* (1930), *Gueule d'amour* (1937), *l'Étrange Monsieur Victor* (1938), *Çatanalar* (Remorques) [1941], *Lumière d'été* (1943), *Le Ciel est à vous* (1943), savaş sonrasının en iyi belgesellerinden biri olan *le 6 Juin à l'aube* (1945), *Pattes blanches* (1949), *l'Étrange Madame X* (1950), *l'Amour d'une femme* (1953).

GREN a. (fr. *grain;* lat. *granum,* tane'den). Deric. Derinin epiderm tabakası ve kılları atıldıktan sonra, altderi yüzeyinde ortaya çıkan desen. ‖ Grenleme ya da baskı yoluyla değiştirilen ya da daha belirgin duruma getirilen tabaklanmış deri yüzeyinin deseni. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Foto. Bir fotoğraf görüntüsünde indirgenen mikroskobik gümüş tuzu kristali tanecikleri.

Madeleine Robinson ve Georges Marchal Jean Grémillon'un *Lumière d'été* (1943) adlı filminin bir sahnesinde

—Graf. Görüntüleri ayırmada kullanılan görsel değişken. (Belli bir dokunun, siyah beyaz oranı aynı kalarak büyütülmesi ya da küçültülmesi bir gren değişikliğidir.)

—Grav. Çeşitli biçimlerde kesişen kesmelerle elde edilen etki. ‖ Akuatinta tekniğinde, metal levhanın yüzeyinde toplanan parçacıkların tümü, bu grenlemeyle elde edilen etki.

—Taşoc. TANE'nin eşanlamlısı.

—Tekst. Dokuma atölyelerinde, armür bileşimiyle ya da ipliklerin kesişmesiyle elde edilen ve dokumaya az ya da çok pütürlü bir görünüm kazandıran etki. (Keten ve metis bezlerinin dokunmasında böyle bir gren oluşumu, atkı ipliklerinin çevresindeki çözgü ipliklerinin kıvrımlarıyla elde edilir.)

—ANSİKL. Deric. *Doğal gren,* deriye mantar sürtme yoluyla elde edilir; bu tür grenler birbirine paralel bir dizi kıvrım (uzun gren) ya da çapraz şekiller (kare gren, yuvarlak gren) görünümünde olabilir. *Yapay gren,* gravürlü, sıcak çelik plaka üzerine derinin kuvvetlice bastırılmasıyla elde edilir ve doğal grenleri andırabilir.

GRENA a. (fr. *grenat;* lat. *granatus,* tane'den). Miner. Kübik sistemde yer alan, değişken bileşimde doğal silikat; mücevhercilikte kullanılır. (Eşanl. SÜLEYMANTAŞI.)

—ANSİKL. Grena, eşyapılı bir dizi oluşturan üçdeğerli bir metal (alüminyum, demir, krom) ile ikideğerli bir metalin (kalsiyum, magnezyum, demir, manganez) silikatlarından oluşan çok homojen bir grubun genel adıdır. Kübik sistemde, koşutkenarlı onikiyüzlü ve yamuk biçiminde kristalleşir.

Başlıca grena türleri şunlardır: değişken renkli *grosülarit,* $Ca_3Al_2(SiO_4)_3$; kor kırmızısı *pirop,* $Mg_3Al_2(SiO_4)_3$; kırmızı *almandit,* $Fe_3Al_2(SiO_4)_3$; Yemen taşı kırmızısı *spesartit,* $Mn_3Al_2(SO_4)_3$; siyah *melanit,* $Ca_3Fe_2(SiO_4)_3$; zümrüt yeşili *urvarovit,* $Ca_3Cr_2(SiO_4)_3$.

Aşındırıcılarda genellikle almandit türü grenalar kullanılır.

GRENÅ, Danimarka'da (Randers *amt*'ı) sayfiye merkezi, Jylland'ın doğu kıyısında; 12 500 nüf. Balıkçılık. Kırtasiye.

GRENADA, Küçük Antiller'de ada, aynı adla anılan ada devletinin başlıca adası. Rüzgâraltı adalarının (Windward İslands) oluşturduğu yayın güney ucunda; 311 km²; 110 000 nüf. (1989). Yönetim merkezi *Saint George's.* Resmi dili *ingilizce.* Adada birçok yanardağ tepesi yükselir. Eski bir krater içinde, denizden 500 m yükseklikte Büyük Gölcük vardır. Kakao, hindistancevizi ve muz dışsatımı başlıca geçim kaynağıdır. Yoğun bir göçe karşın işsizlik oranı yüksektir. Turizm, dış ticaret açığını kapamaya yetmez. Birçok ada (en önemlileri Union adası ve Carriacou) Grenada'ya bağlıdır.

—Tar. 1498'de Kristof Kolomb'un bulduğu ve *Concepción* adını verdiği adaya, 1650'de Martinique hükümeti elkoydu. Ada, 1665'te Batı Hindistan Fransız şirketi'nin eline geçti, sonra Fransa krallığı'na bağlandı (1674) ve 1762'de İngiltere tarafından alındı. 1779'da, Estaing kontu adayı ele geçirdi, ancak Versailles antlaşması (1783) uyarınca ada, İngiltere'ye geri verildi. Grenada, şubat 1974'te bağımsızlığına kavuştu. Birleşik işçi partisi (GLUP: *Grenada United Labour Party*) başkanı ve başbakan sir Eric Gairy, Maurice Bishop'un yönettiği JEWEL'in (*Joint Endeavour for Welfare, Education and Liberation*) bir hükümet darbesiyle mart 1979'da devrildi. Devrimci yeni rejim, Küba ile sıkı ilişkiler kurdu; bu ülkenin yardımıyla yeni bir uluslararası havalimanı kuruldu ve ada bağlantısızlar hareketine katıldı.

Başbakan Bishop, başbakan yardımcısı Bernard Coard ve genelkurmay başkanı general Hudson Austin'in düzenlediği bir darbeyle iktidardan düşürüldü ve öldürüldü (ekim 1983); Devrimci askeri konsey yönetime elkoydu. Birkaç gün sonra ABD deniz piyadeleri ve paraşütçüleri adaya çıktılar (25 ekim). Direnenler öldürüldü. Denetim, Doğu Karayib devletleri örgütü'ne bağlı ülkelerin askerlerinden oluşan uluslararası birliğe bırakıldı. Genel valiye karşı sorumlu olan 9 kişilik geçici bir hükümet kuruldu (15 kasım 1983). 3 aralık 1983'te yapılan seçimleri Yeni ulusal parti kazandı; bu partinin lideri Herbert Blaize başbakanlık görevini üstlendi. Ancak Herbert Blaize aralık 1989'da öldü. 1990 yılı mart ayında genel seçimler yapıldı. Hükümeti, seçimi kazanan Ulusal demokratik parti'nin lideri Nicholas Brathwaite kurdu.

GRENADİN a. (fr. *grenadine*). Tekst. **1.** 4 ile 6 kat ham ipek ipliğinden oluşmuş iki demet Z yönünde ayrı ayrı büküldükten sonra birleştirilip, S yönünde 2 000 devire kadar büküm verilerek elde edilen ipek ipliği. (Grenadin özellikle şerit yapımında ve kimi hafif ipeklilerin dokunmasında kullanılır.) **—2.** Bu iplikle dokunan ve matem elbisesi yapımında kullanılan hafif ipekli.

GRENADİNE İSLANDS, Küçük Antiller'de takımadalar, Commonwealth üyesi (Windward İslands), Grenada ve Saint Vincent arasında. K.'den G.'e doğru başlıca adaları şunlardır: Saint Vincent'a bağlı Bequia, Mustique ve Cannouan, takımadanın en büyük adası Grenada'ya bağlı Union ve Carriacou adası. Bu adaların başlıca ürünü pamuktur.

GRENCHEN, fr. **Granges,** İsviçre'de (Solothun kantonu) komün, Solothurn'un G.-B.'sında; 17 000 nüf. (1992). Saatçilik merkezi.

GRENDORJ a. (fr. *grain-d'orge,* arpa tanesi). Tekst. *Grendorj kadife,* yüzeyinde beşli kümeler halinde dağılmış fantezi etkili küçük kabartılar bulunan atkıdan fitilli kadife.

GRENDÖPUDR a. (fr. *grain-de-poudre*). Tekst. Bezayağı armürün bir türevi olan armürle dokunmuş kumaş. (İnce yünden dokunduğunda, elbise ve tayyör yapımına çok elverişlidir.)

GRENİER (Roger), fransız yazar (Caen 1919). Pascal Pia ve Camus zamanında *Combat*'da gazetecilik yaptı. Adalet (*le Rôle d'accusé,* 1949) ve basın dünyasıyla (*la Salle de rédaction,* 1977) ilgilendi. Çağdaş tablolara benzeyen romanlardan (*les Embuscades* [1958] ve *le Palais d'hiver* [1965]) sonra, çocukluğunun mahalle sineması için duyduğu özlemi dile getirdiği *Cinéroman*'ı (1972) ve bir dost grubun nasıl oluşup yavaşça dağıldığını anlattığı *Follia*'yı (1980) yazdı. *Un air de famille* (1979) adlı yapıtında gene avukatlık dönemini ele aldı. *La Salle de rédaction* dışında yürek parçalayan ve "gösterişsiz" dramları anlatan başka öykü derlemeleri vardır: *Une maison place des Fêtes,* 1972; *le Miroir des eaux,* 1975.

GRENLEME a. Deric. Derıyı sırça tarafı iç bölümde kalacak biçimde katladıktan sonra, mantar ya da tahta zımpara yardımıyla kat yerini kırmak işlemi. (Kayan ve ezilen kıvrım sırça üzerinde silinmeyen izler oluşturur; bu izlerin oldukça düzenli desenine *doğal gren* adı verilir. Her cins deri mantarla grenlenemez. Derinin türü ve sepilenme biçimi, mantar altında beliren grenlerin biçimini etkiler.)

—Grav. Mezzotinto gravür yapmak için bir bakır planşa dişli bıçak yardımıyla uygulanan hazırlık işlemi. (İyi grenlenmiş bir planş, baskıda, her yeri eşit yoğunlukta, kadifemsi bir siyahlık verir.) ‖ Akuatinta yönteminde, metal yüzeyinde bir gren elde etmek için kazınmış planşa uygulanan işlem.

—Polim. Belirli bir deseni plastik bir yaprak üzerine kabartma olarak işleme. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Polim. Kabartma oluşturulacak ya da grenlenecek yaprak yüzeyinin, en

azından termoplastik (ısılyumuşar) olması gerekir. Yaprak önce ısıtılır, sonra iki merdane arasından geçirilir: merdanelerden birinin yani metal olanın üzerinde, baskısı yapılacak grenin negatifi yer alır; diğeri ise elastomerle kaplanmış bir karşı merdanedir. Kabartma gravürler, böylece sentetik malzemelere işlenebilir; sentetik malzemelere bu yolla, doğal derileri (kertenkele, timsah...) anımsatan bir görünüm kazandırılır.

GRENLEMEK g. f. Deric. **1.** Mantar, saraç eldiveni ya da makineyle doğal grenleri belirginleştirerek bir derinin yüzey görüntüsünü değiştirmek. **—2.** Gravürlü bir plaka yardımıyla desen yapmak (örneğin krokodil, lezar, vb. grenlerinin taklidi).
—Grav. Metal bir levhanın grenlemesini gerçekleştirmek.
—Grav. ve Teknol. Bir taşbaskısına, metal bir levhaya ya da cama gren vermek.

GRENLİ sıf. Greni olan.
—Foto. *Grenli baskı yapmak,* genellikle agrandisman yoluyla, kaba taneciklenme oluşumunu kolaylaştıran bir işlemeyle bir fototip gerçekleştirmek. || *Grenli fotoğraf,* taneciklenmesi çıplak gözle görülebilen fotoğraf. || *İnce grenli emülsiyon,* gümüş tuzu kristalleri pek küçük olan görüntüler veren yüzey. (Bu emülsiyonların duyarlığı genellikle zayıftır.)
—Res. Birbirine çok yakın noktaları olan bir resim için kullanılır; bu durum pek çok nedenden, örneğin resmin yapıldığı kâğıdın türünden ileri gelebilir.

GRENOBLE, Fransa'da *département* (Isère) merkezi; 153 973 nüf. (1992). (yerleşme alanında 400 000 nüf. [1992]).

Günümüzdeki kent, yerel kaynakları değerlendiren sanayinin kurulmasıyla doğdu: büyük çimento fabrikalarında işlenen kireçtaşı ve kömür (La Mure), özellikle, Bergès'nin çalışmaları sayesinde yararlanılabilecek hale gelen Alpler'deki büyük hidroelektrik potansiyeli. Kent, 1968 Kış olimpiyat oyunları için yapılan düzenlemelerden yararlandı: kent çevresinde turistik tesisler (Vercors); kent içinin yeniden düzenlenmesi (otoyollar, yeni semtler, oteller, spor ve kültür tesisleri).

Grenoble Resim ve heykel müzesi, 1798'de kurulan bu düzenli müze, sonradan, 1870'te inşa edilen bir binaya yerleştirildi. Müze, eski resimler içerir: Zurbarân'ın dört yapıtı; Perugino'nun, Rubens'in *(Aziz Gregorius),* Ribera, Ph. de Champaigne, Le Sueur, Van der Meulen' in *(Pont-Neuf'ten geçen Louis XIV),* Fantin-Latour... vb. tabloları. Modern koleksiyonu taşranın en zenginidir: Gauguin, Bonnard, Matisse *(Patlıcanlı natürmort),* Modigliani, Rouault, Van Dongen, Léger, Magritte, Chagall, Miró, Tanguy... vb.'nin tabloları; ayrıca desen koleksiyonu; ve avrupa ve amerika çağdaş sanatına ayrılmış ender bulunur bir bölüm (Ernst, Brauner, Gabo, Nevelson, Tobey, Sam Francis, Christo, Sol Lewitt... vb.) vardır.

GRENON (Nicolas), fransız besteci (Cambrai 1380 - öl. 1456). Paris'teki Saint -Sépulcre kilisesi papazlarındandı. 1403-1408 arasında Laon'daki kilise ilkokulunda şan, 1408-1409 arasında Cambrai'deki kilise ilkokulunda dilbilgisi dersleri verdi. Cambrai'deki öğrencileri arasında Dufay'nin de bulunduğu sanılıyor. 1412-1418 arasında Bourgogne dükünün hizmetindeydi. Sonra Cambrai'ye yerleşti; Roma'da geçen iki yılı (1425-1427) dışında, bir daha Cambrai'den ayrılmadı. Günümüze beş dindışı yapıtı, bir gloria'sı ve eşritimli dört motet'si ulaştı. Sanat yaşamının ilk döneminde Dufay'nin Grenon' dan etkilendiği söylenebilir.

GRENVİLLE (*sir* Richard), ingiliz denizci (1541'e doğr. - öl. Flora yakınında denizde, Asor adaları, 1591). 1585'te Roanoke Island (bugün Kuzey Carolina) bölgesini sömürgeleştirmekle görevlendirilen filoya komuta etti. 1586'dan 1588'e kadar ispanyol donanması tarafından tehdit edilen İngiltere'nin batı kontluğu kıyılarını savundu. 1591'de Thomas Howard'ın yardımcısı oldu. İngiliz donanmasından ayrılan gemisi İspanyollar tarafından ele geçirildi.

Pix

Grenoble'dan genel görünüm

GRENVİLLE (Richard), 1. **Temple** kontu, **Grenville-Temple** denir, ingiliz siyaset adamı (Wotton 1711 - öl. 1779). Lord Cobham'ın yeğeni. Donanma bakanı (1756-1757), sonra mührü has lordu (1757 -1761) olarak kayınbiraderi Pitt'in siyasetini destekledi; onunla birlikte istifa etti. Damga vergisi yasası'nı ve kardeşi George Grenville'in amerikan siyasetini destekleyince, 1766'da Pitt ile arası açıldı.

GRENVİLLE (George), büyük britanyalı siyaset adamı (Wotton Hall, Buckinghamshire, 1712 - Londra 1770). Temple kontunun kardeşi. Vatanseverler grubu' nun etkin bir üyesiydi; 1741'de Parlamento'ya girdi, hükümette çeşitli görevlerde bulundu (1761-1763) ve Bute'den sonra başbakan oldu (1763-1765). 1765'te, amerikan sömürgelerinin, imparatorluğun masraflarına katılmasını sağlamak için Damga vergisi yasası'nı çıkardı; bu girişim gelecekteki anlaşmazlığın ilk kıvılcımı oldu. George III'ün otoriter siyasetine karşı çıktığı için 1765'te görevinden alındı.

GRENVİLLE (George NUGENT), 2. **Temple** kontu ve 1. **Buckingham** markisi, büyük britanyalı siyaset adamı (1753 -Stowe House, Buckinghamshire, 1813). George Grenville'in ikinci oğlu. 1782-83 ve 1787-1789'da kralın İrlanda temsilcisi oldu; adanın yasama özerkliğini güçlendirdi. Saint-Patrick tarikatını kurdu.

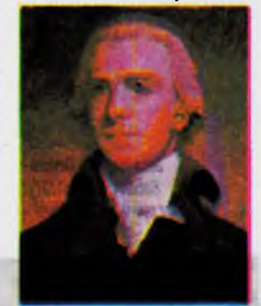
GRENVİLLE (William Wyndham GRENVILLE, 1.— *baronu*), ingiliz siyaset adamı (1759 - Dropmore, Buckinghamshire, 1834). George Nugent Grenville'in kardeşi. Tory partisi'nde Pitt'i destekledi; 1790'da hükümete girdi ve 1791'de dışişleri bakanı oldu. Fransız yayılmacılığı, Pitt gibi Grenville'i de 1793'ten başlayarak Fransa'ya karşı açık bir düşmanlığa sürükledi. Grenville tüm gücünü savaş için kullandı. 1801'de kralın, katoliklere özgürlüklerinin tanınmasına karşı çıkması üzerine lideri Pitt ile birlikte istifa etti. Ama öncelinin ve birçok whig'in baskısı, George III'ü, 1806'da yeni bir hükümet kurması için Grenville'i göreve çağırmak zorunda bıraktı; "her alanda becerikli" diye adlandırılan bu hükümet (1806-07) başarısızlığa uğradı; köleliğin kaldırılmasını savunan Grenville görev süresi içinde bu yönde bir yasa çıkarmayı başardı.

Grenzhausen gresi → WESTERWALD gresi.

GRÉPON, Chamonix'in (Fransa) en ünlü sivri tepelerinden biri, Mont-Blanc kütlesinde; 3 482 m. Bu tepeye ilk kez 1881'de A.F. Mummery, A. Burgener ve B. Venetz tırmandı.

GRES a. (fr. *graisse*). Petr. san. Yağlayıcı bir sıvı içinde kalınlaştırıcı ya da pelteleştirici çözünmez bir maddenin dağılımı sonucu elde edilen yarıakışkan ile katı arası kıvamlı ürün. (Kalınlaştırıcı, yağlayıcının devingen yüzeylerle temasta kalmasını sağlar; en önemli sakıncası yağlayıcının ısıyı ileterek boşaltmasını engellemesidir.) [Eşanl. AĞIRYAĞ, KALINYAĞ.] || *Kalın gres,* hamursu mineral yağlayıcı ile oleik asit gibi bir yağ asidinden oluşan karışım. || *Mineral gres,* petrolden özütlenen katı ya da hamursu doymuş hidrokarbonlar karışımı. || *Petrol gresi,* bir sabun ile arı yağlama yağının tam bir karışımıyla elde edilen yarıkatı yağlayıcı. (Tipi ve karışım oranı istenilen kıvama göre değişir.)
—Saatç. *Gres yağı,* yağlayıcıların dağılmasını önlemek için kimi parçaların üzerine sürülen madde.
—Yağ. mad. Ortam sıcaklığında akışkan olmayan trigliserit. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Yağ. mad. Kıvamlı gresler, sıvı yağlayıcının elverişli olmadığı her ortamda (örneğin bilyalı rulmanlarda) kullanılır. Genellikle sabunlarla (kalsiyum, baryum, alüminyum ya da lityum sabunları) pelteleştirilen mineral yağlardan oluşur. Sabunu oluşturan yağ asidi ve metal, kıvamlı greslerin özelliklerini büyük ölçüde etkiler. Lityum hidroksistearattan çok başarılı sonuçlar veren kıvamlı gresler elde edilir.

National Portrait Gallery

baron William Wyndham Grenville (1800'e doğr.)
Hoppner'in bir tablosundan ayrıntı
National Portrait Gallery
Londra

GRESHAM (*sir* Thomas), ingiliz maliyeci (Londra 1519 - *ay. y.* 1579). Londra belediye başkanlığı yapmış bir tüccar olan sir Richard Gresham'ın oğluydu. Önemli bazı ticarethaneleri yönettikten sonra, "kralın taciri" olarak Anvers'e yerleşti. Daha sonra, krallığın başmaliyecisi oldu ve kraliçe Elizabeth'in ingiliz parasını eski değerine kavuşturmasına yardım etti. Servetini Londra tüccarları için bir borsanın, "Royal Exchange"ın, kurulması uğrunda harcadı. 1571'de biten bu borsa binası, 1666'da bir yangın sonucu harap oldu. Gresham'ın adı, özellikle, -kendisinden önce de sık sık ileri sürülmüş olan- bir iktisat yasasına bağlı olarak anılır. Bu yasaya göre: "Bir ülkede halk tarafından biri

iyi, diğeri kötü sayılan iki cins para tedavüldeyse, kötü para iyi parayı kovar." Bu iktisat yasası, güvenilir bir paranın, daha az güvenilir sayılan bir parayla rekabet ettiğinde tedavülden silinerek iddihar edilme eğilimine girdiği anlamına gelir.

GRESHOFF (Jan), hollandalı yazar (Nieuw Helvoet 1888 - Cape Town 1971). Birçok edebiyat dergisinde çalıştı *(Groot Nederland)*. İlk romantik denemelerinden (*Par ma fenêtre ouverte* [fr. çev.], 1910) sonra epikurosçuluğa ve mizah öğelerine yer veren yeni bir şiirsel tarzı benimsedi (*Terrestre et céleste* [fr. çev.], 1926; *les Dernières Choses* [fr. çev.], 1958) ama bu gidiş onu, ölüm düşüncesinin baskın olduğu melankolik bir felsefi düşünceye itti (*En attendant Charon* [fr. çev.]. Eleştiri yazıları (*Rebuts* [fr. çev.], 1936) ve edebiyat incelemelerinde (*Volière* [fr. çev.], 1956; *Ménagerie* [fr. çev.], 1958) topluma açık bir anlayış egemendir.

Lauros-Giraudon

André Modeste **Grétry**
Robert Lefèvre'in
bir tablosundan ayrıntı
Güzel sanatlar müzesi, Caen

GRÉSİVAUDAN ya da **GRAİSİVAUDAN,** Kuzey Fransız Alpleri'nde (Savoie ve İsère) bölge, İsère vadisini içine alır, D.'sunda Sept-Laux ile Belledonne, B.'sında Chartreuse kütleleri yükselir.

GRESSET (Jean-Baptiste Louis), fransız şair ve oyun yazarı (Amiens 1709 - *ay. y.* 1777). Cizvitlerin yanına girdi (1726), çeşitli taşra okullarında ders verdi. Parlamentoyu kızdıran, kendisini papazlıktan ayrılmak zorunda bırakan, fakat Frédéric II'nin korumasını sağlayan yergi şiirleri (*Ver-Vert, histoire d'un perroquet de Nevers,* 1734), köy papazlarıyla alay ettiği koşuklu öyküler *(le Lutrin vivant, le Carême impromptu)* ve nihayet koşuklu mektubu *la Chartreuse.* Paris Posta idaresi'nde memurken, kanlı bir trajedi (*Edouard III,* 1740), bir dram (*Sidney,* 1745) ve başyapıtı, bir kişiden çok bir toplumun eleştirisi olan *le Méchant'ı* (1747) yazarak tiyatroya yöneldi. 1750'ye doğru, ününün doruğunda Amiens'e çekildi, kendini dine verdi, gençliğindeki "uyaklı hafiflikler"i yadsıdı.

GRETNA ya da **GRETNA GREEN,** Büyük Britanya'da burg, İskoçya'da, İngiltere sınırında, Carlisle'in K.-B.'sında; 5 500 nüf. 1940'a kadar, buradaki yerel yasalar bütün formaliteleri kaldırdığından çok hızlı evlenmeye olanak veriyordu.

GRÉTRY (André Ernest Modeste), fransız besteci (Liège 1741 - Montmorency 1813). Müzikçi bir ailenin çocuğuydu. Liège'de Henri Moreau'dan ders aldı. Bir burs kazanarak Roma'ya gitti (1759), 1766'ya değin bu kentte kaldı. Üslubunun özgünlüğünü, büyük ölçüde Roma'da geçen yıllarına borçludur. İtalya'da G. B. Casali'den ve Martini'den ders aldı, Bologna'daki Filarmoni akademisi'ne üye oldu. 1768'de Paris'e yerleşti, daha sonra hemen hemen yalnızca bu kentte etkinlik gösterdi. Fransız opera-komiğinin gelişmekte olduğu bu yıllarda, Grétry en çok bu türde başarı gösterdi ve Fransa'da Devrim'den önceki en sevilen besteci durumuna geldi.

Grétry, yirmi yıl boyunca, yılda bir ya da iki opera-komik yazdı (*Zémire et Azor* [1771], *le Jugement de Midas* [1778], *Richard Cœur-de-Lion* [1784, ertesi yıl yeniden düzenledi]). 1791'de *Guillaume Tell'* i besteledi. Devrim sırasında kazandığı onurlu konumu Napoléon döneminde de korudu. İnstitut üyeliğine seçildi. Napoléon'dan Légion d'honneur nişanını aldı. *Mémoires ou Essai sur la musique* (Anılar ya da müzik üzerine deneme) adlı yapıtını yayımladı (üç cilt, 1789-1812). Grétry'nin üslubu, önceli Rameau'nunkinden de, çağdaşı Haydn ve Mozart'ınkinden de çok daha az karmaşıktır. Onun yapıtlarında, çağın italyan operabuffa bestecilerinin yapıtlarındaki canlılık da yoktur. Ama fransız opera-komiğine zengin anlatım olanakları kazandırmıştır.

Jean-Baptiste **Greuze**
Babanın laneti (1777)
Louvre müzesi, Paris

Lauros-Giraudon

GREUZE (Jean-Baptiste), fransız ressam (Tournus 1725 - Paris 1805). Lyonlu bir ressam tarafından Paris'e getirildi. İlk tabloları sayesinde, mültezim Lalive de Jully'nin korumasına girdi. 1755'te akademiye kabul edildi. Giriş resmini ancak 1769'da sergiledi: *Severus'un oğlu Caracalla'ya sitemi* (Louvre). Diderot'nun çok beğendiği *Köy* yavuklusu* (1761) tablosuyla ün kazandı. Döneminin duygululuğunu (tiyatro, roman) kullanarak duygusal yürek sızlatıcılığın biraz kaypak bir duyumsallığa karıştığı melodramatik kompozisyonlar yaptı. Yalnız *Babanın laneti* (1777), *Cezalandırılan oğul, Kırık testi* (üçü de Louvre'da) gibi resimleriyle değil, kayınpederi kitapçı *Babuti*'nin, *Madame de Porcin*'in (Angers müzesi), gravürcü *Wille*'nin (Jacquemart-André müzesi) ya da *Sophie Arnould* (Wallace kol.) portreleri gibi gerçekçi, güzel yapıtlarıyla da ün kazandı. Ayrıca sevimli çocuk portreleri de vardır. Étienne Aubry, Michel Honoré Bounieu ya da Marie Marc Antoine Bilcoq gibi birçok sanatçı yapıtlarını taklit etti.

GREV a. (fr. *Grève,* Paris'te eskiden işsiz kimselerin işe alınmak için toplandıkları meydanın adından). **1.** Çalışmanın, topluca ve tasarlanarak bırakılması. (Bk. *ansikl.* böl. İş huk.) [Eşanl. İŞBIRAKIMI.] **—2.** *Grev yapmak, grevde olmak, greve başlamak,* çalışanlardan söz ederken, işi tasarlayarak ve topluca bırakmak; bir kimseden söz ederken, bir eyleme son vermek, herhangi bir etkinliği durdurmak. || *Açlık grevi,* bir haksızlığı protesto etmek, belli bir isteğinin yerine getirilmesini sağlamak için bir kimsenin yemek yememe biçiminde ortaya koyduğu tepki.

—Çal. ekon. *Zincirleme grev,* bir iktisadi etkinliğin çeşitli biçimlerini, bir işletmenin çeşitli atölyelerini ya da servislerini birbiri ardınca felce uğratan grev.

—İş huk. Topluca çalışmamak suretiyle işyerinde faaliyeti durdurmak ya da önemli ölçüde aksatmak amacıyla işçilerin aralarında anlaşmaları ya da bir kuruluşun bu konuda aldığı karara uyarak işi bırakmaları. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Grev gözcüsü,* yasal grev yapılan işyerlerinin giriş ve çıkışlarında grev kararına uyulmasını sağlamak amacıyla bulundurulan işçiler. (Türk hukukunca grev gözcülerinin, grevi ilan etmiş sendikanın üyesi olmaları, görevlerini yaparken cebir, şiddet ve tehditte bulunmamaları ve sayılarının açıklanmış olması gerekir. Bunların, işyerlerine giriş ve çıkışlara engel olamayacakları öngörülmüştür.) || *Grev oylaması,* işçilerin oylarıyla grevin uygulanıp uygulanmamasına karar vermeleri. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Grev sözcüsü,* grev ilan eden ya da uygulayan işçi sendikası adına açıklama yapma yetkisine sahip kişi. || *Dayanışma grevi,* başka bir işyeri ya da işkolunda alınmış bir grev kararını ya da başlamış olan bir grevi desteklemek amacıyla işçilerin anlaşarak ya da sendikanın verdiği karara uyarak topluca işi bırakmaları. (Türk hukuk sisteminde dayanışma grevi yapmak yasaktır.) || *Oturma grevi,* aralarında anlaşarak ya da bir kuruluşun kararına uyarak işyerinde üretimi durdurma ya da önemli ölçüde aksatma amacıyla işi bırakan işçilerin işyerini terk etmemeleri ve eylemlerini işyerinde sürdürmeleri. (İşyeri işgali anlamına da gelen bu tür hareketler genellikle yasalarda yasaklanmıştır. Türk hukukunda da oturma grevi yasağı vardır.) || *Yasal grev,* yasa kurallarına uygun olarak yapılan grev. (Örneğin türk hukukunda toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında uyuşmazlık çıkması halinde işçilerin iktisadi ve sosyal durumlarıyla, çalışma koşullarını korumak ya da geliştirmek amacıyla yasa hükümlerine uygun olarak yaptıkları grevlere yasal grev denmektedir.) || *Yasadışı grev,* yasal grev için aranılan koşullar gerçekleşmeden yapılan grev. (Türk hukukunda toplu iş sözleşmesi imzalandıktan sonra yapılan, grev yasaklarının bulunduğu işkollarında uygulanan grevler yasadışı olarak kabul edilmiştir. Ayrıca işyeri tanımına uymasa bile işyeri işgali, işi yavaşlatma, verimi düşürme ve diğer direnişler hakkında da yasadışı grev hükümleri uygulanmaktadır.) || *Yavaşlatma grevi,* topluca ve düşük verimle çalışmak suretiyle üretimi düşürerek işveren üzerinde bir baskı kurmayı amaçlayan bir eylem türü. (İşçiler işi ve işyerini topluca terk etmediklerinden bu hareketler birçok ülkede yasadışı grev kabul edilmektedir. Türk hukukunda da yavaşlatma grevi yasaktır.)

—Siyas. bil. *Grev kırıcı,* grevcilere katılmayı reddederek bir grevin başarıya ulaşmasını tehlikeye düşüren ya da işletme dışında olduğu halde grevci işçilerin yerine çalışmaya gelen işçi. || *Grev kırmak,* grevcilerin birliğini bozmaya çalışmak.

—ANSİKL. İş huk. İşi topluca bırakmak suretiyle çalışma şartlarını protesto etme eylemine çok eski tarihlerde de rastlanmaktadır. Örneğin Eski Mısır'da, Ramses III döneminde pramitlerin yapımında çalışan işçilerin işi bıraktıkları bilinmektedir. Ancak grevin ekonomik ve sosyal yönleri ile ortaya'çıkması ve bir hak haline dönüşmesi sanayi devriminden sonra olmuştur. Önceleri yasaklanan grevler Avrupa ülkelerinde XIX. yy.'ın ikinci yarısından sonra giderek hak haline gelmeye başlamıştır.

Topluca yapılan her protesto eylemi grev değildir. Bir hareketin grev sayılabilmesi için üç öğenin bir arada bulunması gerekmektedir.

Bunlardan birincisi işbirliği öğesidir. Tek işçinin işi bırakması grev sayılamaz. Nitekim grevin tanımında işçilerin aralarında anlaşarak ya da bir kuruluşun verdiği karara uyarak topluca işi bırakmaları gerektiğine işaret edilmiştir. Böylece grevde işçilerin ortak bir amaç etrafında birleşmeleri gerekmektedir.

İkincisi işin topluca bırakılmasıdır. Grev yaparak işveren üzerinde iktisadi bir baskı kurmayı düşünen işçiler, işi bırakma eylemi ile işyerinde faaliyetin tümüyle durmasını ya da önemli ölçüde aksamasını amaçlarlar. Grevin bu amaca ulaşmış olup olmaması önemli değildir. Önemli olan işi topluca bırakan işçilerin amacının işyerindeki üretim faaliyetini durdurmak ya da ciddi biçimde aksatmak olmasıdır.

Üçüncüsü, daha çok yasal grevi belirleyen, mesleki amaç öğesidir. İşçiler tarafından topluca yapılan bu hareketin çalışma koşullarını koruma ya da geliştirme amacına yönelik olması gerekmektedir. Örneğin ücretleri artırmak, sosyal yardımları genişletmek, iş sürelerini azaltmak gibi. Mesleki amaç öğesi olmayan grevlere siyasal amaçlı grevler örnek gösterilir.

Öte yandan toplu iş sözleşmelerinin yapılması sırasında, pazarlık aşamasında başvurulan grevlere menfaat (çıkar) grevleri denilirken, toplu sözleşmeler yapıldıktan sonra, uygulama aşamasında yapılan grevlere hak grevleri denilmektedir.

Türk hukukunda 1961 Anayasası'na ka-

dar grev yasağı bulunmaktaydı. Grev bir hak olarak anayasa güvencesi altına alındıktan sonra 1963 yılında kabul edilen 275 sayılı yasa ile ilk kez düzenlenmiştir. 1980 döneminde grev hakkı askıya alınmış ve bu hak 1982 Anayasası'nda bazı sınırlamalarla yeniden tanınmıştır. Bu anayasada (54. md.) sadece menfaat grevleri öngörülmüş, ayrıca grev hakkının iyi niyet kurallarına aykırı tarzda, toplum zararına ve milli serveti tahrip edecek şekilde kullanılamayacağı hükme bağlanmıştır. Grev sırasında greve katılan işçilerin ve sendikanın kusurlu hareketleri sonucu grev uygulanan işyerlerinden sebep oldukları maddi zarardan sendikanın sorumlu olduğu da anayasada belirtilmiş, grevin yasaklanabileceği, hükümetçe erteleneceği hallerde uyuşmazlığın zorunlu olarak Yüksek hakem kurulu'nca çözüme bağlanacağı açıklanmıştır. Aynı anayasada siyasal amaçlı grevlerin, dayanışma grevlerinin, genel grevlerin yapılamayacağı açıklanmış, işyeri işgali, işi yavaşlatma, verim düşürme ve diğer direnişlerin de yasadışı grev gibi yasak olduğu belirtilmiştir.

Grevle ilgili olarak 1982 Anayasası'nda yer alan ve oldukça ayrıntılı olan bu hükümlere 2822 sayılı yasada da yer verilmiştir. Bu yasada ayrıca grev yasakları gösterilmiş, yasal grevin hangi koşullarla yapılabileceği çok ayrıntılı hükümlerle düzenlenmiştir.

Grevin yasak olduğu işler ve yerler aynı maddeler içinde düzenlenmiş, geçici yasaklar açıklanmış, hükümetin yasal bir grevi 60 gün erteleyebilmesine olanak verilmiştir. Erteleme dönemi içinde taraflar arasında bir anlaşma sağlanamaması halinde uyuşmazlığın Yüksek hakem kurulu'nca çözümleneceği de aynı yasada öngörülmüştür.

Grev yasakları da yeni yasa ile genişletilmiştir. Örneğin 1963-1980 döneminde grev hakkına sahip olan kömür, petrol, bankacılık, kamu kuruluşlarınca yürütülen temizlik, şehir-içi her çeşit ulaştırma işleri grev yasağı kapsamına alınmış, askeri işyerinde de grev hakkı tanınmamıştır. Böylece 1983 sonrası dönemde, grev anayasal bir hak olmakla birlikte, uygulama alanı yine anayasadaki hükümlerle oldukça daraltılmıştır.

Grev hakkını düzenleyen 1982 Anayasası ve 1983 tarih ve 2822 sayılı yasada grevin ancak toplu pazarlık sırasında doğan bir uyuşmazlık sonunda kullanılabileceği belirtilmiştir. Ayrıca yasal bir grevden söz edilebilmesi için barışçı bir çözüm yolu olan arabuluculuk aşamasından geçilmesi, grev kararının belirli bir süre içinde alınarak karşı tarafa duyurulması ve işyerinde ilan edilmesi gerekmektedir. Yine aynı yasa uyarınca grev kararının 60 gün içinde uygulamaya konulabilmesi, ayrıca grevin başlayacağı tarihin altı işgünü önceden karşı tarafa bildirilmesi yasanın bir gereğidir.

İşçilerin yasal bir greve, oylama yapılmasını istemek suretiyle engel olmaları da 2822 sayılı yasada öngörülmüştür. Grev kararının ilan edildiği tarihte işyerinde çalışan işçilerin en az dörtte birinin isteği üzerine işyerinde grev oylaması yapılması zorunluluğu vardır. Grev ilanının yapıldığı tarihte işyerinde çalışan işçilerin salt çoğunluğu grevin uygulanmamasına karar verirse grev uygulanamaz. Grev oylamasında kaybeden sendika, yasa uyarınca, on beş gün içinde işverenle anlaşma ya da aynı süre içinde Yüksek hakem kurulu'na başvurma yollarından birini seçebilir. Bunları yapmadığı takdirde yetki belgesinin hükmü kalmaz.

Ayrıca yargı organlarının greve müdahaleleri de aynı yasada düzenlenmiştir.

Grev oylaması, yapılması bazı ülkelerin yasalarına göre zorunludur. Türk hukukunda grev oylaması yetkili işçi sendikasının yasa uyarınca işyerinde grev kararını ilan etmesinden sonra, işyerinde çalışan işçilerin en az dörtte birinin başvurusu üzerine resmi makamların gözetiminde yapılır. Grev ilanının yapıldığı tarihte işyerinde çalışan işçilerin salt çoğunluğu grevin uygulanmamasına karar verirse o işyerinde grev uygulanamamaktadır. İdari organların gözetiminde yapılan oylamaya yargı organına itiraz olanağı da vardır. Grev oylaması sonucunda işçilerin salt çoğunluğu grevin uygulanmamasına karar verirlerse işçi sendikası on beş gün içinde karşı tarafla anlaşarak toplu iş sözleşmesini imzalayabileceği gibi, aynı süre içinde uyuşmazlığı Yüksek hakem kurulu'na da götürebilir.

GREVCİ sıf. ve a. Bir greve katılan, grev yapan kimse. (Eşanl. İŞBIRAKIMCI.)

GREVE, Danimarka'da kent, Kopenhag'ın G.-B.'sında; 40 000 nüf.

GREVEN, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Ems kıyısında, Münster'in kuzeyinde; 27 900 nüf.

GREVENA → GHREVENA.

GREVENBROICH, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Erft ırmağı kıyısında, Düsseldorf'un güney-batısında; 57 000 nüf. Alüminyum metalürjisi. Tekstil. Besin sanayileri.

GREVENMACHER, Lüksemburg'da yönetim bölümü ve kanton merkezi, Moselle kıyısında; 3 000 nüf. Kanal içinde akan Moselle kıyısında ırmak limanı (baraj). Üzüm bağları. —*Grevenmacher kantonu*, 16 000 nüf. —*Grevenmacher yönetim bölümü*, 41 370 nüf. (1989).

GREVİL a. (ing. botanikçi C. F. *Greville'* in adından). Avustralya ve Yeni Kaledonya'da yetişen hepyeşil çalı ya da ağaç. (Bil. a. *Grevillea;* 250'ye yakın tür; proteaceae familyası.) [Yapraklar almaşık, parçalı ya da yalındır; çiçekler, düz ya da şişkin boru biçiminde birleşik dört dikey parçadan oluşan bir kılıf içinde bulunur; meyve bir ya da iki tohumlu ve meşin gibi yarı serttir. *Grevillea robusta* türü bahçecilikte aranan, çok şık yapraklı bir bitkidir. Ağaçlandırma çalışmalarında da kullanılır ve Güney Fransa, Cezayir ve Fas'ta yaygın olarak yararlanılır.]

GREVİLLE (Fulke), 1. **Brooke** baronu, ingiliz şair ve devlet adamı (Beauchamp Court, Warwickshire, 1554-Warwick 1628). Elizabeth'in gözdesiydi, *Caelica* (1633) adlı yapıtındaki 109 soneyi ona adamıştı. Sidney'in arkadaşıydı. Trajedileri calvinci mizacının izlerini taşır (*Mustapha*, 1609). 1614'ten 1621'e dek Exchequer şansölyeliği yaptı; öldürüldü.

GRÉVİN (Jacques), fransız hekim ve yazar (Clermont-en-Beauvaisis 1538 - Torino 1570). İki komedi (*la Trésorière*, 1558; *les Ébahis*, 1560), bir trajedi (*César*, 1578), 1560'ta Pléiade şairlerini örnek alarak bir "canzoniere", 1561'de de *Gelodacrye* adıyla bir şiir kitabı yayımladı. Reformu destekleyerek, *le Temple de Ronsard* (1563) adlı yapıtında, katolikleri tutan Ronsard'a şiddetle çattı. Aynı zamanda ünlü bir hekim olan Grévin, *Traité d'anatomie* (Anatomi elkitabı) [1564] ve *Traité des venins* (Zehirler elkitabı) [1567] adlı incelemeleri kaleme aldı.

GREVİYA a. Süt bitkisi olarak yetiştirilen, tırmanıcı ya da dik gövdeli, demet ya da talkım halinde bileşik çiçekli, tüylü ve odunsu bitki. (Bu cinsin 200'den fazla türü vardır ve bazılarının meyvesi yenebilir. Greviyaların anavatanı Eski Dünya'nın sıcak bölgeleridir. Bil. a. *Grewia;* ıhlamurgiller familyası.)

GRÉVY (Jules), fransız siyaset adamı (Mont-sous-Vaudrey, Jura, 1807 - ay. y. 1891). Cumhuriyetçi bir avukattı, 1848'de, Ledru-Rollin tarafından Jura hükümet komiserliğine getirildi. Basın özgürlüğünü savundu, sıkıyönetime karşı oy kullandı ve Roma seferine karşı çıktı. 1851'deki hükümet darbesinin ardından kendini baro çalışmalarına verdi. İmparatorluk döneminin sonunda Jura'dan milletvekili seçildi (1868-1870) ve muhalefetin başına geçti. Thiers ve Gambetta ile birlikte, savaş ilanına (1870) karşı çıktı; ardından, ulusal savunmayı düzenledi ve ılımlı cumhuriyetçiler arasında yerini aldı. Cumhurbaşkanlığında MacMahon'un ardılı oldu. İntikamcı ulusçuluğa ve sömürgeci yayılmacılığa karşı çıkan bir "içe kapanma" politikası taraftarıydı. 1885'te yeniden seçildi; damadı Wilson'ın adının da karıştığı bir madalya yolsuzluğu nedeniyle istifa etmek zorunda kaldı.

GREW (Nehemiah), ingiliz botanikçi (Mancetter, Warwickshire, 1641 - Londra 1712). Mikroskobu ilk kullananlardan biri olan doktor Malpighi ile düzenli olarak yazışan Grew, bitkilerin ağımsı ve noktalı odunsu damarlarını betimledi, sap ve köklerin hücresel yapılarını inceledi, botanik bilimine doku kavramını ve karşılaştırmalı anatomi kavramını getirdi, çeşitli polenleri betimledi ve erkek hücre karakterlerini ortaya koydu. Ayrıca Epsom sularını buharlaştırarak kristalize bir magnezyum tuzu elde eden ilk kişi oldu. Başlıca yapıtları: *The Anatomy of vegetables Begun* (Yeşil bitkilerin anatomisine giriş) [1672], *The Comparative Anatomy of Trunks* (Mide ve bağırsağın karşılaştırmalı anatomisi) [1675], *The Anatomy of Plants* (Bitkilerin anatomisi) [1682].

GREW (Joseph Clark), ABD'li diplomat (Boston 1880 - Manchester 1965). Çeşitli elçiliklerde görev yaptı. Lozan konferansı'nı ABD adına izledi. 1927-1932 yılları arasında Ankara'da büyükelçiydi. Pearl Harbor baskını sırasında Tokyo büyükelçiliğinde bulunuyordu. *Turbulent Era; a diplomatic record of forty years 1904-1945* (1952) adıyla yayımladığı anılarında Lozan konferansı ve Ankara'daki büyükelçiliği sırasındaki izlenimlerini anlatır. Anıların Türkiye'yle ilgili bölümü, *Atatürk ve İnönü, bir amerikan elçisinin hatıraları* (1966) adıyla dilimize çevrildi. Emekli oluncaya kadar Dışişleri bakanlığı'nda çeşitli görevlerde çalıştı.

GREY, soylu ingiliz ailesi. Topraklarının büyük bölümü Wales bölgesindeydi. XIV. yy.'dan başlayarak üç kola ayrıldı: Codnor baronları, Ruthin baronları (onların soyundan gelenler Kent kontları, sonra Kent dükleri ve Grey kontları oldular) ve Wilton baronları. Ruthinli Greyler'in ikinci oğlu, aynı zamanda anne tarafından Groby baronu olan Ferrers, Elizabeth Woodville ile evlendi; karısı, daha sonra Edward IV ile evlendiği için, oğulları Thomas, Dorset markisi oldu.

GREY (Henry), 3. **Dorset** markisi, **Suffolk** dükü (1510-Londra'da kafası kesildi 1554). Henry VII'nin torunu Frances Brandon'un kocası. Servetini J. Dudley'inkiyle birleştirdi; böylece ailesinin titiz protestanlığından kaynaklanan saygınlığını ona da kazandırdı. Kızı Jeanne, Dudley'in oğluyla evlendi; 1553'te damadını, yasal vâris Mary'nin yerine tahta Jeanne'ı çıkarma girişiminde destekledi. Wyat ayaklanmasına katıldığı için ölüm cezasına çarptırıldı.

GREY (*lady* Jane) [1537-1554], Henry Grey'in büyük kızı. → JEANNE GREY

GREY (Charles GREY, 2. —*kontu*), ingiliz siyaset adamı (Fallodon, Northumberland, 1764-Howick House, Northumberland, 1845). Fox'un yandaşı ve dostuydu; 1793'te onunla birlikte bir parlamento reformu için verdiği mücadele sonuçsuz kaldı. Whig partisi Lordlar kamarası grup başkanı oldu; katoliklere özgürlüklerinin tanınması için çaba gösterdi ve 1806-07'de Grenville hükümetine katıldı. 1830-1834'te başbakan olduğu sırada toryler'in Lordlar kamarası'ndaki engelleme girişimlerine rağmen ilk büyük seçim reformunun gerçekleşmesini sağladı.

GREY (Henry GREY, 3.—*kontu*), ingiliz si-

Lauros-Giraudon

Jules Grévy
Léon Bonnat'nın bir portresinden ayrıntı
Versailles şatosu

Orenstein and Koppel

greyder

W. Barnett

Edward Grey

Keystone

Marcel Griaule (1955'te)

Larousse

general Gribeauval'ın resminin bulunduğu bakırdan madalyon Fransa, XVIII. yy. Askeri müze, Paris

yaset adamı (Howick House, Northumberland, 1802 - ay. y. 1894). Charles Grey'in oğlu. 1826'da Parlamento'ya girdi. Hükümette çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Russell döneminde (1846-1852) sömürgeler bakanı oldu. Otoriter yönetimine karşın kararlı bir liberal olarak sömürgelere geniş siyasal ve ticari özgürlükler verdi.

GREY (*sir* George), İngiliz sömürge yöneticisi (Lizbon 1812 - Londra 1898). 2. Grey kontunun yeğeni. Güney Avustralya valisi oldu (1841-1845) ve burayı yeniden düzene kavuşturdu. Yeni-Zelanda valisiyken (1845-1853) Şirket'in haksız uygulamaları Maoriler ile bir savaşın çıkmasına neden oldu. Grey, kumpanyanın egemenliğine son verdi ve sömürge yönetiminin iyice yerleşmesini sağladı. Cape sömürgesine atandı (1854-1860). Güney Afrika devletleri federasyonu'nu gerçekleştirmek üzereyken Londra'nın muhalefetiyle karşılaştı. Yeniden Yeni-Zelanda valisi oldu (1861-1868) ve yerli halkla sömürge halkları arasında bir denge sağlamaya çalıştı. Ancak düşüşünden sonra başarı kazanacak olan radikal bir programla başbakan oldu (1877-1879).

■ **GREY** (Edward, *vikont* —), İngiliz siyaset adamı (Londra 1862 - Embleton yakınında, Northumberland, 1953). George Grey'in torunu. Milletvekili olduktan (1885) sonra Liberal parti'nin sağ kanadında yer aldı. 1892-1895 arasında Dışişleri bakanlığı müsteşarıyken, 1905'te Campbell-Bannerman hükümetinde dışişleri bakanı oldu. Faşoda döneminde Fransa'nın Doğu Sudan'a yönelik emellerine karşı çıktı. Entente cordiale'den yanaydı. 1907'de Rusya ile anlaşma yapılmasını sağladı, ama kesin bir taahhüde girmekten kaçındı. Ayrıca ABD ile ilişkileri büyük ölçüde iyileştirdi. Almanya'nın Belçika'ya verdiği muhtıra nedeniyle Birleşik Krallık'ın hemen savaşa girmesini kararlaştırdı (4 ağustos 1914). 1915-16'da gelişen diplomatik etkinlikleri ustaca yürüttü; ince düşünme yeteneği, yansız ticarete abluka uygulanmasını kolaylaştırdı. Etkin siyasal yaşamı, Asquith hükümetinin aralık 1916'da düşmesiyle son buldu. Balıkçılık üstüne yazdığı *Fly Fishing* (1899) adlı kitabı, konusunda klasik sayılan bir yapıttır.

GREY (Beryl), İngiliz kadın dansçı (Londra 1927). 1942-1957 arasında Sadler's Wells Ballet'te yıldız dansçıydı. SSCB'ye davet edilen (1957-58) ilk sanatçıdır. 1959-60 sezonunda Güney Afrika ve Yeni-Zelanda turnesine çıktı. Konuk dansçı olarak İsveç Krallık balesi'nde (1953-1955, 1958, 1962) ve Royal Ballet'te (1959-1963) sahneye çıktı. 1964'te Pekin operası'nda dans etti. *Kuğu gölü* (1942), *Uyuyan güzel* (N. Sergeyev versiyonu, 1946), *Ballet impérial* (G. Balanchine'in, 1950), *Homage to the Queen* (F. Ashton'ın, 1953), *Birthday Offering* (F. Ashton'ın, 1956), *The Lady and the Fool* (J. Cranko'nun, 1955) gibi ilk kez sahnelenen ya da yinelenen balelerde başrol oynadı. *Red Curtain up* (1958) ve *Through the Bamboo Curtain* (1965) adlı baleleri koregrafiledi. 1968-1979 arasında London's Festival Ballet'in sanat yönetmenliğini yaptı.

■ **GREYDER** a. (ing. sözc.). Tekerlekli bir şasinin merkezine yerleştirilmiş ve her konuma gelecek biçimde yön ve eğim verilebilen, içbükey kesitli bir bıçakla donatılmış, motorlu ve her tür zeminde çalışabilen makine. (Greyder özellikle yol yapım ve onarım işlerinde kullanılır.)

GREYFURT a. (ing. *grape-fruit*). Meyvc. ALTINTOP'un eşanlamlısı.

GREYHOUND a. (ing. sözc.). Özellikle yarış için yetiştirilmiş İngiliz tazısı. (Bu çok eski ırkı Keltler'in İngiltere'ye getirdiği sanılır. Uzun boylu, uzun bacaklı, kısa tüylü bir hayvandır. Postu siyah, beyaz, kırmızı, mavi, pasrengi ya da lekeli olabilir.)

Greyhound Lines, Inc., karayolu taşımacılık şirketi; isveç asıllı bir göçmen olan Carl Eric Wickman tarafından 1925'te ABD'de, "Motor Transit Corporation" adıyla kuruldu. Hisselerin çoğu "Great Northern" demiryolu şirketinindi. 1928'de şirket, Amerika'yı "kıyıdan kıyıya" dolaşan ilk düzenli taşıma hizmetini gerçekleştirdi. İki yıl sonra "Greyhound Bus Lines" adını aldı. Greyhound, 1930'dan 1938'e kadar, General Motors ile teknik alanda işbirliği yaparak büyük demiryolu şirketlerine karşı ciddi bir ücret tarifesi mücadelesine girişti. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Greyhound Bus Lines, ABD'nin uzun mesafe trafiğinin % 40'ını elinde tutuyordu. Dünyanın en önemli otobüs şirketi olan Greyhound'un ulaşım ağı bugün ABD'nin 50 eyaletini (Alaska ve Hawaii'ye hizmeti ortakları götürmektedir) ve Kanada'nın büyük bir bölümünü kapsamaktadır.

GREZGORZEWSKİ (Jan), polonyalı türkolog (? 1849 - ? 1922). Çeşitli dönemlere ait osmanlı tarihi belgelerini yayımladı: *Beç seferi devrine ait Rumeli sicilleri* (1912), *Hıristiyan harp esirlerinin kurtarılması hakkında Sultan Abdülhamit'in 1775 yılına ait fermanı* (1913) vb. *Ein Türk-tatarischer dialekt in Galizien* (Galiçya'da bir türk-tatar lehçesi, 1903) ve *Caraimica* (Karay dili araştırmaları, 1916) adlı kitaplarında türk, tatar ve karay dili lehçelerini inceledi.

GRHASTHA → GRİHASTHA.

GRİ sıf. (fr. *gris*). Siyah ve beyaz arası renkte olan; külrengi: *Gri, kurşuni gri bulutlar.*

—Boyac. ve Aydınlt. Uzlaşmalı olarak seçilmiş bir kaynak için hemen hemen renksemeyen ve ışık ışıltısı 100'den küçük olan yüzey renkleri için kullanılır.

—Eczc. *Gri merhem*, zayıf cıva merhemi; eskiden friksiyon şeklinde kasık ftiriyazına karşı kullanılırdı.

—Kâğ. san. *Gri ambalaj kâğıdı*, basılmış eski kâğıtlardan yapılan kâğıt. ‖ *Gri karton*, genellikle düşük nitelikte eski kâğıtlardan yapılan karton. ‖ *Karma gri karton*, yüzlerinden birinin ya da her ikisinin bileşimi iç kesimden farklı olan gri karton.

—Nöroanat. *Merkezi gri çekirdekler*, beynin orta kısmındaki talamusaltı bozmadde çekirdeklerinin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ a. Gri renk: *Griyi sevmek.*

—Foto. *Nötr gri*, ışığın değişmeyen bir orantısını soğuran öğe (genellikle gri bir kartondur); soğurma çarpanı, görünür tayfın bütün dalga boyları için aynıdır.

—ANSİKL. Nöroanat. *Merkezi gri çekirdekler.* Kuyruklu çekirdek, putamen, pallidum ve bademsi çekirdeklerden oluşur. Anatomicilerin çoğu talamusaltı çekirdeklerle lokus niger'i de bunlar arasına sokar. Bu çekirdekler takımı devingenlikte denetim görevi yapar ve bunlardaki herhangi bir bozukluk anormal hareketlerin belirmesine yol açar.

GRİ AĞAÇKAKAN a. Asya ve Avrupa'nın en kuzeyi dışındaki kesimlerinde yaşayan ağaçkakan. (Karışık ya da yaprak döken ormanları sever. Yerli ve gezici kuştur. Böcekler, meyve taneleri ve meşe palamuduyla beslenir. Bil. a. *Picus canus;* ağaçkakangiller familyası; uzunluğu 30 cm.)

GRİ CAMGÖZ a. Ilık ve serin denizlerin 10-1 100 m derinlikleri arasında yaşayan dip kıkırdaklıbalığı. (Bil. a. *Squalus blainvillei;* camgözbalığıgiller familyası; boyu 1 m'ye kadar.)

—ANSİKL. Durgun ve yumuşak diplere bağımlı olarak yaşayan gri camgözün, birbirine oldukça uzak 2 sırt yüzgeci vardır. Ağzı alttadır. Dişlerinin hepsi birbirinin aynı ve kesicidir.

GRİ İZMARİT a. Akdeniz'de yaşayan, izmarite ve istrongiloza benzeyen kemiklibalık. (Rengi sarımsı gridir; eti lezzetli değildir. Bil. a. *Spicara flexuosa;* istrongilozgiller [*Centracanthidae*] familyası.)

GRİ ÖTLEĞEN a. Avrupa ve Asya'nın büyük bölümüyle K. Afrika'da yaşayan ötücükuş. (Göçmendir: Afrika'nın Sahra'nın güneyinde kalan bölümünde yuva yapar. Çalılık çayırları, fundalıkları, yayvan yapraklı ormanları ve karışık ormanları sever. Böcekler ve meyvelerle beslenir. Bil. a. *Sylvia communi;* ötleğengiller familyası; uzunluğu 14-15 cm.) [Eşanl. DİKEN ÇALIBÜLBÜLÜ.]

■ **GRİAULE** (Marcel), fransız antropolog (Aisy-sur-Armançon, Yonne, 1898 - Paris 1956). Sorbonne'da profesör; Union française'in danışmanı. Habeşistan'da görevlendirildi (1928-29) ve Orta Afrika'yı batıdan doğuya geçiş seferini düzenledi (Dakar-Cibuti misyonu, 1931-1933). Bandiagara yalıyarlarında (Mali) yaşayan Dogonlar'ı bu sefer sırasında gözlemledi ve araştırmalarının esas bölümünü onlar üzerinde yoğunlaştırdı. Başlıca yapıtları: *Silhouettes et Graffiti Abyssins* (Habeş duvar resimleri ve yazıları) [1933]; *Masques dogons* (Dogon maskeleri) [1938]; *Dieu d'Eau* (Su tanrısı) [1949]; *le Renard pâle* (Soluk tilki) [Germaine Dieterlen ile birlikte, 1965].

Grib, Cezayir'de (Lemdiya vilayeti) baraj, Lemdiya'nın B.-G.-B.'sında. 30 000 hektarlık bir alanın sulanmasına ve bir hidroelektrik santralının beslenmesine olanak verir.

■ **GRİBEAUVAL** (Jean-Baptiste VAQUETTE DE), fransız general (Amiens 1715 -Paris 1789). 1732'de topçu olarak orduya katıldıktan sonra, prusya hafif topçusu hakkında değerli bir inceleme yayımladı. 1757'de yarbay oldu ve kont Broglie'dan sonra, kendisini feldmareşal olarak atayan Avusturyalı Maria-Theresia'nın hizmetine girdi. Schweidnitz'i (bugün Swidnica) savundu (1762) ve onu saygıyla karşılayan Friedrich II tarafından tutsak edildi. Fransa'ya döndüğünde, tümgeneral rütbesiyle topçu kuvvetleri başdenetçiliğine atandı (1776). Topçu kuvvetlerini yeniden örgütledi, tersaneleri geliştirdi ve "Gribeauval sistemi" adıyla anılan yeni bir topçuluk sistemi kurdu: topların ve güllelerin çapı dikkatle denetlendi; top kundaklarının bağlanma sistemi düzeltildi (kundaklarda bir nişan alma ve kaldırma ayar vidası bulunuyordu); cephane sandıkları oluşturuldu. Onun sayesinde, fransız topçusu, 1729'da Avrupa'nın önde gelen topçusu oldu. Gribeauval'ın gereçleri devrim ve imparatorluk döneminin bütün savaşlarında kullanıldı.

GRİBİNGUİ, Orta Afrika Cumhuriyeti'nde ırmak, Şari'nin ana kollarından biri; 280 km. —Merkezi *Kaga Bandoro* olan bir ile de aynı ad verilir.

GRİBOYEDOV (Aleksandr Sergeyeviç), rus diplomat ve oyun yazarı (Moskova 1795 - Tahran 1829). Klasik ve yenilikçi bir anlayışı benimseyen Griboyedov tek yapıtı olan manzum komedi *Gore ot uma* (1822-1824) ile yüksek tabakadan kişileri betimledi. Yapıtın canlı dili, rus edebiyatı-

na birçok özdeyiş kazandırmıştır. 1828'de bir gürcü ile evlendi; aynı yıl Tahran elçiliğine atandı ve bir ayaklanma sırasında öldürüldü.

■ **GRIEG** (Edvard), norveçli piyanocu ve besteci (Bergen 1843 - *ay. y.* 1907). Leipzig konservatuvarı'nda Moscheles ve Reinecke'nin öğrencisi oldu. Daha sonra Kopenhag'da Gade'den de ders aldı. Norveç ulusal müziğini oluşturmak isteyen Nordraak'ın etkisinde kaldı. Oslo'da ders verdi. Bu kentte 1871'de bir Konser derneği (Christiania musikforeningen) kurdu. Grieg sırasıyla, Filarmoni derneği orkestrasının, "Norsk Musik-Akademi" orkestrasının ve Bergen'deki "Harmonien" korosunun şefliğini yaptı. 1865-1869 arasında İtalya'da yaşadı. Bu sırada Liszt ile tanıştı, İbsen ve Bjørnson ile ilişki kurdu (1866-67). 1874'te Bergen'e yerleşerek kendini beste çalışmalarına verdi. Bu arada Bayreuth'e bir yolculuk (1876) yaptı ve konser gezilerine çıktı. Norveç'teki ilk müzik festivalini başlattı (1898). Besteleri arasında, biri sonat olmak üzere Norveç dansları, bir süit (*Holberg zamanında,* 1885) ve on defterlik *Lirik parçalar* (1867-1901), oda müziği parçaları (3 keman-piyano sonatı), 1 çello-piyano sonatı, yaylı çalgılar için bir dörtlü ve senfonik yapıtlar vardır. Oyun müziği alanında, Bjørnson'un *Sigurd Jorsalfar* (1872) ve *Olav Trygvason* (1873) adlı oyunlarının ve İbsen'in *Peer* Gynt* adlı dramının (1876) müziğini besteledi. Peer Gynt için yaptığı müziği, daha sonra iki orkestra süitine dönüştürdü. Birçok lied, koro parçası, balad (bunlardan *Yalnız adam* ve *Yurda dönüş* ünlüdür) ve dinsel yapıt besteleyen Grieg, ününü özellikle *Piyano ve orkestra için la minör konçerto*'suna (1868) borçludur. Mendelssohn, Liszt ve Wagner'in hayranıydı, ulusal bir romantizm oluşturmak amacıyla Norveç folklorundan büyük ölçüde yararlandı, kendisine özgü armoni anlayışıyla Debussy ve Ravel'i bile etkiledi.

■ **GRIEG** (Nordahl), norveçli yazar (Bergen 1902 - Berlin 1943). Ortaöğreniminden sonra bir gemide tayfa oldu, izlenimlerini bir şiir derlemesinde (*Rundt Kap det gode Håb,* 1922) ve daha o zamandan siyasete bağlandığını gösteren bir romanda (*Skipet går videre,* 1924) anlattı. Çin'de savaş muhabirliği yaptı. Yurtseverliği kendisine heyecanlı şiirler yazdırırken (*Norge i Våre hjerter,* 1929) *Barabbas* (1927) adlı oyunda devrimci eylemin araçları ve amaçları arasındaki ikilemi işledi. Sonra devrimin sonuçlarını incelemek için SSCB'ye geçti. Norveç'e döndüğü zaman bir oyun yazdı: *Vår aere og Vår makt* (1935). Nazizme ve silahlanma yarışına karşı ateş püskürdüğü bir gazete kurdu: *Yolumuz* (1936-37). Şiddet sorunu, İspanya savaşı deneyimini de yansıtan, tiyatro alanındaki başyapıtı *Nederlaget*'e (1937) esin kaynağı oldu. Bir roman-röportaj (*Ung må Verden ennu Vaere,* 1938) yolculuk izlenimlerini bir araya toplar. Savaş başlar başlamaz hava kuvvetlerine girdi. Norveç hükümetiyle birlikte Büyük Britanya'ya sürüldü ve Berlin üzerinde bir hava akınında yaşamını yitirdi. Kararlı eylemler, yurtseverlik, uluslararası dayanışma duygusu, bireysel özgürlüklere saygıyı göz ardı etmeyen toplumsal sorumluluk anlayışı, bu bağımlı yazarın uğruna bütün ömrünü adadığı kahramanca hümanizmin temel taşlarıdır.

GRIEN (Hans BALDUNG) → BALDUNG.

GRIERSON (John), ingiliz sinema kuramcısı ve film yönetmeni (Kilmadock, Perth kontluğu, 1898 - Bath 1972). Gerçekçilik konusunda ileri sürdüğü kuramlar ingiliz sinemasını büyük ölçüde etkiledi. İlk filmi *Drifters* (1929) bir bildirge niteliğindedir. 30'lu yıllarda Robert Flaherty, Alberto Cavalcanti, Paul Rotha, Basil Wigth, Harry Watt, Edgar Anstey, Arthur Elton gibi kişilerin toplandığı G(eneral) P(ost) O(ffice) Film Unit adlı belgeselci okulu kurdu. 1939-1945 yılları arasında Kanada'ya yerleşti ve Ulusal film bürosu'nu yönetti. Orada önemli bir belgeselci ve çizgifilmci kuşağını yetiştirdi.

GRIESE (Friedrich), alman yazar (Lehsten, Waren yakını, Mecklenburg, 1890 -Lübeck 1975). Romanlarında insanın doğduğu toprağa bağlılığını yüceltti (*Feuer,* 1919; *Die Weisskôpfe,* 1939; *Der Zug der grossen Vögel,* 1951). Ayrıca özyaşamsal bir hikâye kitabı vardır (*Leben in dieser Zeit,* 1970).

GRIESHABER (Helmut Andreas Paul), alman gravürcü (Rot an der Rot, Baden -Württemberg, 1909). Stuttgart'ta öğrenim gördü, bir dizi yolculuktan sonra (Paris, Londra, Mısır, Yunanistan) kaynakları anlatımcılıktan gotik ağaçoymabasma ya da zenci sanatına kadar uzanan bir grafik üslubu geliştirdi. Ağaç ya da sentetik maddeler üzerine (1962'de açıkladığı yöntem) ve çoğu kez çok büyük boyutlarda gerçekleştirdiği gravürlerin ayırtedici özelliği, sağlam yapıları ve üsluplaştırmaya verilen ağırlıktır.

GRIESINGER (Wilhelm), alman psikiyatr (Stuttgart 1817 - Berlin 1868). Psikiyatrinin tıpla ilişkili ve akıl hastalıklarının beyin kökenli olduğunu ileri sürdü. Daha insancıl bir psikiyatrinin gelişmesi için çaba gösterdi.

GRIESS (Johann Peter), alman kimyacı (Kirchhosbach, Hessen, 1829 - Bournemouth 1888). İngiltere'de bir bira fabrikasının yöneticisiydi. 1858'de birçok boyarmaddenin üretimine olanak sağlayan diazolama tepkimelerini buldu.

GRİF a. (fr. *griffe*). Ormanc. Grifleme için bir parça kabuk koparmaya yarayan kıvrık ağızlı kesici alet.

GRİFFENFELD (Peder SCHUMACHER, *—kontu*), danimarkalı devlet adamı (Kopenhag 1635 - Trondheim 1699). Kral Frederik III'ün kütüphanecisiydi; tahtın babadan oğula geçmesine dayalı mutlak monarşiyi kuran "krallık yasası"nı kaleme almakla görevlendirildi. Soyluluk unvanı verildikten sonra şansölye oldu; Fransa ile İsveç'in anlaşmasını savundu. Ama İsveç'e karşı savaş açıldı (1675); düşmanları, Griffenfeld'i devirmek için bu olayı fırsat bildiler. Christian V döneminde, Fransa ile yaptığı gizli bir mektuplaşma nedeniyle ihanetle suçlandı (1676), ölüm cezasına çarptırıldı, bağışlandı ve 22 yıl hapsedildi.

GRİFFES (Charles Tomlinson), amerikalı besteci (Elmira, New York eyaleti, 1884 -New York 1920). Özellikle, Almanya'da E. Humperdinck'in besteleme dersleriyle yetişti. Fransız izlenimcilerin ve doğu müziklerinden yararlanan rus bestecilerin etkisinde kaldı. 1907-1920 arasında New York'taki Hackley School'un müzik bölümünü yönetti. İlginç çalgısal yapıtlar (sonat; *Fantasy Pieces;* piyano için *Roman sketches;* yaylı çalgılar dörtlüsü için *2 Sketches; The Pleasure-Dome of Kubla Khan,* 1919; *Notturno für orchester,* 1919), bazılarında doğu ülkelerinin müziklerinden esinlendiği melodiler (*Five Poems of Ancient China and Japon,* 1917; *Three Poems of Fiona MacLeod,* 1918) besteledi.

GRİFFİN (Gerald), irlandalı yazar (Limerick 1803 - Cork 1840). 1838'de kendini dine adadı, ama oruçtan yıpranarak öldü. Özellikle vampir teması üzerine fantastik anlatılar ve şiirler kaleme aldı. *The Collegians* (1829) adlı yapıtının Boucicault tarafından tiyatroya uyarlanması (*The Colleen Bawn,* 1860) unutulmamasını sağladı. Theodore Dreiser, *İnsanlık suçu* (An American Tragedy) adlı yapıtında (1925), *The Collegians*'dan esinlenmiştir.

GRİFFİN (Donald Redfield), amerikalı biyoloji bilgini (Southampton, New York eyaleti, 1915). Cornell, Harvard ve Rockefeller üniversitelerinde profesörlük yaptı. Yarasaların, çevrelerindeki nesneler üstünden yansıyarak kendilerine konumları hakkında bilgi veren ultrasonlar yaymak yoluyla yönlerini belirlediklerini deneysel olarak kanıtladı. 1944'te bu yön saptama biçimine *"yankıyla yönelme"* adını verdi. 1953'te gudçaro türünden troglofil kuşların yuva yaptıkları mağaralarda aynı biçimde hareket ettiklerini gösterdi. Başlıca kitapları: *Listening in the Dark* (1958), *Echoes of Baths and Men* (1959), *Animal Structure and Function* (1962), *The Question of Animal Awareness* (1976), *Animal Thinking* (1984).

■ **GRİFFİTH** (Francis Llewellyn), ingiliz mısır bilimci (Brighton 1862 - Oxford 1934). Mısır'da ve Nûbye'de araştırmalar yaptı, papirüsler, yazıtlar yayımladı ve eski mısır dilini, özellikle de demotike'yi ve meroe dilini inceledi. Griffith enstitüsü (Oxford), kitaplığını topladı ve bir araştırma merkezini yaşatacak bir vakıf kurdu.

GRİFFİTH (Arthur), irlandalı siyaset adamı (Dublin 1872 - *ay. y.* 1922). Gael birliği üyesi. Ayrıca İrlanda Cumhuriyeti kardeşliği derneği mensubu. 1899'da *The United İrishman* adında ulusçu haftalık bir dergi çıkardı; birkaç kez ad değiştiren derginin yayımı parlak ve hareketli bir biçimde sürdü. Bağımsızlığın ancak İngiliz krallığı'nı tanımakla olanaklı ve uygun olacağını düşünen Griffith, bu amaçla "Sinn Féin" adında yeni bir ulusçu hareket oluşturdu (1902). Ulster'deki orangecıların giriştikleri şiddet hareketleri Sinn Féin için elverişli bir ortam hazırladı; Griffith, Gönüllüleri oluşturma çalışmalarına etkin biçimde katıldı (1914). Cumhuriyetçilik konusunda oldukça ılımlı ve kararsız olmasına karşın (1916 Paskalya ayaklanmasına katılmadı) ingiliz makamlarınca 1916-17'de ve 1918'de tutuklandı; bu olaylar Griffith'in, Sinn Féin'ciler üzerinde azalan otoritesini yeniden kurmasını sağladı. 1918'de De Valera'nın başkanlığında İrlanda Cumhuriyeti'ni ilan eden Dáil, Griffith'i başkan yardımcılığına getirdi. Başkanın ABD'ye yaptığı uzun gezi sırasında (1919-20) cumhuriyetçi hükümeti yönetti. İdarei maslahatçı tutumu, 1921 ateşkes antlaşması'nın ardından ingiliz hükümetiyle yapılan görüşmelerde İrlanda heyetinin başına geçmesini sağladı. Adanın bölünmesine boyun eğmek zorunda kalarak Londra antlaşması'nı imzaladı (aralık 1921). Bunun üzerine De Valera başkanlıktan istifa etti; onun yerini alan Griffith'in, özgür İrlanda devletini olabildiğince geniş temellere dayandırma girişimi iç savaşın patlak vermesini önleyemedi.

■ **GRİFFİTH** (David Wark), amerikalı sinemacı ve yapımcı (Floydsfork, bugün Crestwood, Kentucky, 1875 - Hollywood 1948). Gazetecilik, şairlik, oyunculuk, senaryoculuk yaptıktan sonra Biograph'ta yönetmenlik yapmaya başladı; 1908 ile 1912 arasında bu şirkette çok sayıda film çekti ve buluşlarını bu çalışmaları sırasında tasarladı: önceden yapılan kurgulama, yapay ışığın, büyük planın ve *long shot*' un kullanılması, kurgu ilkeleri, ruhsal etkiler elde etmek için bulanık görüntüleri ve üst üste çekimlerden yararlanmayı sinemaya o getirdi. İlk filmi *The Adventures of Dollie*'de (1908) olayın anlatımında herkesten önce "geriye dönüş" yöntemini kullandı. Griffith 1915'te ünlü filmi *Bir millet*'in doğuşu*'nda (The Birth of a Nation) tüm bilgi ve deneyimlerini billurlaştırdı. 1916'da çektiği *Hoşgörüsüzlük**

Bk. resim sayfa 4758

(İntolerance) seyircileri hayal kırıklığına uğrattı, ancak Eisenstein'ın sinemaya yönelmesine neden oldu. Griffith 1919'da Chaplin, Mary Pickford, Douglas Fairbanks ile birlikte The United* Artists Corporation'ı kurdu. Yönettiği çok sayıda film (400'den çok) arasında öncelikle şunlar sayılabilir: *Dünyanın kalpleri* (Hearts of the

O. Vaering

Edvard Grieg (1891'de)
Eilif Petersen'in tablosundan ayrıntı
Ulusal müze, Oslo

Gyldendal Norsk Forlag

Nordahl Grieg

Nationalhistoriske Museum

Griffenfeld kontu Peder Schumacher
Abraham Wuchters'in tablosu
Nationalhistoriske Museum Frederiksborg

X

Arthur Griffith

X-J.-L. Passek kol.

David Wark **Griffith**'in *Dream Street* (1921) filminden bir sahne

World) [1917], *Kırık tomurcuklar* (Broken Blossoms) [1919], *Sadık Susie* (True Heart Susie) [1919], *Güney yolu* (Way Down East) [1920], *Dream Street* (1921), *One Exciting Night* (1922), *Fırtına çocukları* (Orphans of the Storm, 1922), *America* (1924), *The Battle of Sexes* (1929). Çektiği iki sesli film başarısızlığa uğrayınca (*Abraham Lincoln* [1930] ve *The Struggle* [1931]) sanat yönetmenliği ve teknik danışmanlık yapmakla yetindi.

GRİFFİTHS (Ann), walesli kadın yazar (Tlanfihangelyn Ngwynfa, Montgomery kontluğu, 1776 - Meifod 1805). Bir halk kadını olan Griffiths, coşkun ilahiler yazdı; bu ilahiler methodist bir rahip olan J. Hughes tarafından derlendi.

GRİFFİTHS (James), ingiliz siyaset adamı (Ammanford, Carmarthen, 1890 -Teddington, Londra yakınında, 1975). On üç yaşında maden işçisi olarak çalışmaya başladı, Wales'in güneyinde bulunan Maden işçileri federasyonu'nun başkanı oldu (1933-1936). 1936'dan 1970'e değin Parlamento'da milletvekilliği yaptı; Labour Party'nin ulusal yürütme kurulu başkanlığına getirildi (1948). Sosyal güvenlik (1945 -1950), sömürgeler bakanı, (1950-51), 1956-1959 arasında Labpur Party Parlamento grubu başkanı, 1964-1966 arasında da Wales bakanı oldu.

büyük vendée griffonu

brüksel griffonu (sert tüylü)

brabant griffonu (kısa tüylü)

■ **GRİFFON** a. (fr. sözc.; geç lat. *gryphus;* yun. *gryps, -ypos*'tan). Mit. Aslan gövdeli, kanatlı ve yırtıcı kuş başlı (çoğunlukla kartal) düşsel hayvan. (Bk. *ansikl.* böl.)

■ —Zootekn. Çeşitli av ve süs ırkları bulunan, sert ve gür tüylü köpek tipi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Mit. Tapınak, saray ya da mezarların koruyucusu olan griffonlar özellikle Yakındoğu ve Akdeniz ülkelerinde yaygın bir motifti. İlk önce İ.Ö. IV. binyıl' da Uruk'ta, yeleli bir aslan biçiminde ortaya çıktı. Oradan Mısır'ın Sus kentine, Suriye'ye ve Anadolu'ya geçti. İ.Ö. II. binyıl' da Mitanni halkında görülen ibikli griffonlar Suriye'den Girit'e (Knossos sarayı' nın taht salonu) ve Mykenai dünyasına yayıldı. Öte yandan Asurlular'da gövdesi insan biçimini aldı. Geç Hititler'den, İ.Ö. VIII. yy.'a doğru Urartular'a, Phrygialılar'a ve Yunanlılar'a geçti. Yunanlılar da onu Etrüskler'e aktardılar. Yunanlı Aiskhylos bu yaratıkları havlamaz, uzun gagalı, kanatlı köpekler olarak betimler ve Zeus'un kutsal yaratıkları, Apollon'un bekçi köpekleri olduklarını söyler. Bir efsaneye göre bunlar Hyperboreoi ülkesinde, İskitler'in kutsal altınlarını korurlar. Bir başka efsaneye göreyse, Hindistan'ın K.'indeki çöllerde altın arayıcılarına karşı koyarlar.

griffon
Karkamış, Geç Hitit dönemi
İ.Ö. VIII. yy. ikinci yarısı

Griffonlar kabartma, heykel ve resimlerde ya boylu boyunca uzanmış ya da oturur biçimde gösterilir. Yunan maden sanatlarında stilize griffon motifi yaygın olarak kullanılmıştır.

—Zootekn. *Sert tüylü ferma griffonu* ya da *korthals*, hollandalı köpek yetiştiricisi Korthals'ın geçen yüzyılda geliştirdiği bir ferma köpeği ırkıdır. Her tür av hayvanına karşı başarı sağlayabilen, ama özellikle zorlu arazilerde başarı sağlayan bir kır köpeğidir. Çok zeki, sahibine çok bağlı olan korthalsların postu, çelik grisi zemin üzerine kestanerengi lekeli ya da bütünüyle kestanerengi, bazen demirkırı olabilir; oldukça belirgin bıyıkları ve kaşları vardır.

İtalyan griffonu ya da *spinone*, düz beyaz ya da turuncu lekeli beyaz ya da kestanerenginde postuyla eşsiz bir av köpeğidir.

Yünsü tüylü griffon ya da *boulet griffonu*, geçen yüzyılda yetiştirici Boulet'nin geliştirdiği, kuru yaprak renginde postu olan bir köpektir; ne var ki günümüzde nerdeyse bütünüyle ortadan kalkmıştır.

Koşucu griffon çeşitleri şunlardır: tüyleri kirpi gibi, ince burunlu ve son derece hareketli güçlü bir köpek olan *vendée griffonu;* özellikle yabandomuzlarına karşı son derece atılgan olan gri postlu *mivernais griffonu;* birkaç amatörün soyunu tükenmekten kurtardığı *bretagne griffonu.*

Kısa bacaklı çeşitleri olarak *vendée basse griffonu* ve *bretagne kızıl basse griffonu* vardır ve bunlar iki ayrı boyda bulunur: (büyük boy baseler 38-42 cm; küçük boy baselerse 34-38 cm). Kısabacaklı grifonlar mükemmel avcı köpekleridir.

Süs köpeği çeşitleri arasında şunlar sayılabilir: sert ve kızıl renkli tüylü küçük bir köpek olan *brüksel griffonu;* gene sert tüylü, siyah, siyah ve ateş renkli ya da siyah ve kızıl renkli karışık postlu bir köpek olan *belçika griffonu;* kısa tüylü ve kızıl renkli ya da siyah ve ateş kırmızı renkli *brabant griffonu; tibet griffonu;* eskiden Hollanda ve Belçika'da yaygın biçimde rastlanan *hollanda griffonu* ya da *Smoushount.* Brüksel griffonuna çok benzeyen, ama daha iri bedeniyle ve gözlerinin üstünde uzun tüyler bulunmamasıyla brüksel griffonundan ayrılan hollanda griffonuna başka adlar da verilmektedir.

GRİFİNYA a. Uzun saplı, geniş yapraklı, şemsiye biçiminde ve her biri kısa borucuklu ya da borucuksuz beyaz, pembe ya da leylak renginde bileşik çiçekli, soğanlı bitki. (Brezilya'da yedi türü kendiliğinden yetişir; bazı türleri bahçelerde süs için yetiştirilir. Bil. a. *griffinia;* nergisgiller familyası.)

GRİFİT a. (fr. *griphite*). Miner. Demir, alüminyum, manganez ve sodyumun hidratlı, doğal fosfatı.

GRİFLEME a. Ormanc. Kesim sırasında kesilecek ağaçları işaretlemek için grifle bir parça kabuk koparma işlemi.

GRIG ya da **GIRIG,** Scotlar'ın ve Pictler'in kralı (877 - 885 ?). Yaşadığı dönemden sonra gelen kroniklerde "Büyük Gregorius" adıyla bir kahraman olarak yüceltilir; bu ünün tarihsel bir temeli olup olmadığı bilinmemektedir.

GRIGI (Guglielmo DEI) → BERGAMASCO.

GRIGNANI (Franeo), italyan grafikçi ve dizayncı (Pieve Porto Morone, Pavia yakınlarında, 1908). Çalışmaları, görsel araştırmalar ve onların uygulamaları üzerinedir: resim (siyah-beyaz), dizayn, afiş, tipografi, fotoğrafçılık vb.; gestalt kuramının saptadığı algı yasalarına uygun olan yapıtları, genellikle pop art'a yakındır.

GRIGNARD (Victor), fransız kimyacı (Cherbourg 1871 - Lyon 1935). 1901'de, organik kimyada pek çok bireşimin gerçekleştirilmesine olanak veren karma organomagnezyum türevlerini buldu: bu çalışmasından ötürü 1912'de Sabatier ile birlikte Nobel kimya ödülü'nü aldı. Bilimler akademisi'ne üye oldu (1926); Grignard'ın *Traité de chimie organique* (Organik kimya incelemesi) adlı yirmi ciltlik yapıtı ancak ölümünden sonra yayımlanabildi (1950).

GRIGNY (Nicolas DE), fransız besteci (Reims 1672 - *ay. y.* 1703). Reimsli bir orgcunun oğlu. Paris'te N. Lebègue'den ders aldı. 1693-1695 arasında Saint -Denis bazilikası'nın, 1696'da Reims'teki St-Symphorien kilisesi'nin, 1697'de aynı kentteki katedralin orgculuğunu yaptı. Yılın başlıca bayramlarında okunan ilahiler ve bir missa içeren kitabını, J. S. Bach temize çekti (Paris 1699). Titelouze, L. Couperin gibi kontrapuntocu orgcuların üslubunu Nivers, Lebègue ve F. Couperin gibi bestecilerin daha fantezili, daha duyarlı üslubuyla birleştirdi. Grigny, Louis XIV döneminin, en büyük org bestecisi olarak kendini kabul ettirdi.

GRIGORENKO (Pyotr Grigoreviç), ukraynalı general (Borisovka, Zaporojiye yakınında, 1907 - New York 1987). Maden uzmanıydı, 1931'de Harkov'daki askeri mühendislik okuluna kabul edildi, istihkâm subayı oldu; 1939'da Voroşilov kurmay akademisi'ni bitirdi. İkinci Dünya savaşı sırasında iki kez yaralandı. 1956'da general oldu ve Bişkek (Frunze) akademisi'nde sibernetik dersleri verdi. 1961'de stalinciliği canlandırma hareketini başlattı ve bir disiplin kararıyla Sibirya'daki Usurisk garnizonuna gönderildi, ardından emekliye çıkarıldı. 1963'te, leninciliği diriltmek amacıyla dernek kurdu; 1964 yılında tutuklandı, emekli maaşı kesildi ve Komünist partisi'nden atıldı. "Akıl hastası" sayılarak bir ruh hastalıkları kliniğine kapatılan Grigorenko, 1965'te serbest bırakıldı, ancak bu kez de Tatarlar'ın savunuculuğunu üstlenerek muhalefet kampanyasını sürdürdü. 7 mayıs 1969'da Taşkent'te yeniden tutuklandı ve 1974'e kadar gözaltında tutuldu. 1941'de Kızılordu'nun hazırlıksız oluşundan Stalin'i sorumlu tutan bir kitap yazdı: *Staline et la Deuxième Guerre mondiale* (fr. çev.) [Stalin ve İkinci Dünya savaşı], 1970. 1977'de vatandaşlıktan çıkarılan Grigorenko, ABD'ye sığındı.

GRIGORESCU (Nicolae), rumen ressam (Pitaru 1838 - Cîmpina, Muntenia, 1907). Önceleri dinsel resimler yapan sanatçı, 1861'de Fransa'ya gitti ve Barbizon okulunun ustalarıyla çalıştı; öğrendiklerini, açıkhava resmini Romanya'ya getirmek (*Munteniali köylü kızı*, Bükreş Sanat müzesi) ve portre sanatını yenilemek için (Galiçya Yahudileri etütleri) kullandı. 1877-78'de, Türkler'e karşı bağımsızlık savaşına katıldı ve bu savaşlardan sahneler resimledi. XIX. yy.'ın sonunda Romanya' da milli bir kahraman sayıldı.

GRİGOREV (Vasiliy Vasileviç), rus türkolog (? 1816-? 1881). Rusya'da ilk kez Doğu tarihi derslerini verdi (1863). Orta Asya tarihi ve Kazak Türkleri üzerinde araştırmalar yaptı: *O dostovernosti yarlıkov donnıh hana-i Zolotoy Ordı ruskomu duhovenstvu* (Altınordu hanları tarafından rus ruhanilerine verilen yarlıkların belgeselliği üzerine, 1842), *Opisaniye hivinskogo hanstva* (Hive hanlığının tasviri, 1861). Başlıca yazılarını *Rosiya i Aziya* (Rusya ve Asya, 1876) kitabında topladı.

GRİGORİEV (Serge), rus asıllı ingiliz dansçı (Petersburg 1883 - Londra 1968). Petersburg'daki İmparatorluk okulu'nda öğrenim gördü. 1909-1929 arasında Rus baleleri'nde dansçı, bale yöneticisi, sahneye koyucu ve yönetmen olarak çalıştı. Diaghilev'in ölümü üzerine bu topluluktan ayrılarak Vasiliy Voskresenkiy'in kumpanyasına girdi, daha sonra Ballets russes de Monte-Carlo'ya geçti. 1956'dan sonra Londra'da, ilkin London's Festival Ballet'te, ardından Royal Ballet'te yönetmenlik yaptı. Olağanüstü bir belleği olduğundan, klasik yapıtları (*Ateş kuşu, Altın horoz, Petruşka, les Sylphides, Prens İgor*'un "Poloveç dansları") özgün biçimleriyle yeniden kurgulamayı başardı. *The Diaghilev Ballet 1909-1929* adlı kitabı 1953'te yayımlandı.

GRİGORİYEV (Dimitriy), rus ressam (Pereslavl Zaleski, Moskova yakınında, XVII. yy.). 1660'tan sonra Kremlin Arhangelskiy Sobor katedrali'ni, daha sonra Rostov'daki Yükseliş kilisesi'ni ikonalar ve fresklerle süsledi.

GRİGORİYEV (Apollon Aleksandroviç), rus edebiyat eleştirmeni ve şair (Moskova 1822 - Petersburg 1864). O dönemin önemli bir dergisi olan *Moskvityanin*'de yazarlık yaptı, Dostoyevskiy'in isteği üzerine *Epoh*'a da katkıda bulundu. Sanat ve edebiyatın, toprağın bir ürünü olduğu düşüncesinden yola çıkarak bir "organik eleştiri" kuramı geliştirdi ve yaratımın akıldışı yanı üstünde durdu.

GRİGORİYEV (Boris Dimitriyeviç), rus ressam (Moskova 1886 - Cannes 1939). Yaşamın en içgüdüsel biçimlerini arayarak, çokrenkli bir anlatımcılıkla akımı geliştirdi. *Raseya* (Kaba Rusya) albümü, "rus ruhuna" hoşa gitmeye çalışmayan bazen sert bir yaklaşımdır.

GRİGOROVİÇ (Dimitriy Vasiliyeviç), rus romancı (Simbirsk 1822 - Sen-Petersburg 1899). Biraz acemice bir acıma duygusuyla da olsa, romanlarında köy yaşamını işleyen ilk yazarlardan biri olmuştur (*Derevnja* 1846; *Anton Goremıyka* 1847).

GRİGOROVİÇ (Yuriy Nikolayeviç), rus koregraf ve bale yöneticisi (Sen-Petersburg 1927). Kirov tiyatrosu bale topluluğunda 1962'ye değin önce solocu, daha sonra da baş dansçı olarak çalıştı; *Prens İgor*'un "Poloveç dansları"nı, Spartacus'u, *Bahçesaray çeşmesi*'ni yorumladı. 1961-1969 arası, Sen-Petersburg Kirov tiyatrosu sürekli koregrafıydı. 1964'te Moskova Bolşoy tiyatrosu balesinde baş koregraflık ve sanat yönetmenliği yaptı. İlk büyük koregrafisi, S. Prokofyev'in özgün partisyonu üzerine hazırladığı *Taş çiçeği* versiyonudur (1957). 1961'de düzenlediği *Aşk efsanesi*, 1965'te Bolşoy'da yeniden sahnelendi. 1963'te *Uyuyan güzel*'i yeniden sahneye koydu, 1966'da Bolşoy için *Fındıkkıran*'ın tam versiyonunu hazırladı. 1968'de Haçaturyan'ın müziği üzerine -Maris Liepa ile işbirliği yaparak- *Spartacus*'un yeni bir versiyonunu verdi. Daha sonra bir *Kuğu gölü* versiyonu (1970) ile *Korkunç İvan* (1976), *Angara* (1976), *Romeo ve Juliet* (1978) adlı baleleri koregrafiledi.

GRİGRİ a. Tropikal Amerika'da (Guyana) yetişen ve oldukça ince dokulu, sert ve çok ağır, kırmızımsı gri bir odun veren ağaç. (Odunu, köprü ve demiryolu traversi yapımında kullanılır. Bil. a. *licaria;* defnegiller familyası.)

GRİHASTHA ya da **GRHASTHA,** bir hindunun yaşamında ikinci aşramını belirten sanskritçe sözc.

GRİJALVA, Meksika'da (Chiapas yönetim bölgesi) ırmak, Campeche körfezine dökülür; 650 km. Malpaso barajıyla akışı düzenlenen ırmağın bataklık deltası ıslah edilmektedir.

GRİJALVA (Juan DE), ispanyol denizci (Cuéllar, Castilla La Vieja, 1490 - Olancho vadisi, Orta Amerika, 1527). Yucatán kıyılarını keşfetti ve 1518'de Tabasco bölgesinde imparator Moctezuma'nın elçi heyetiyle ilişki kuran ilk ispanyol oldu. Sonra, bugünkü Veracruz bölgesini ele geçirdi. Yerliler'e karşı yaptığı bir seferde öldü.

GRİKÜF a. Genç fidelerde ve sera bitkilerinde, etli meyvelerde çürüme yapan mantar. (Bil. a. *Botrytis cinerea.*)
—ANSİKL. Griküf üzümde özsuyu yoğunlaşmasını artırarak tanelerin kısmen kurumasına, şıra bileşiminin değişmesine, mayalanmanın yavaşlamasına yol açar; bazı beyaz şarapların hazırlanmasında yararlıdır. Ayrıca asmada ve bazı tarım bitkilerinde hastalık etkenidir. Bu mantarlarla metalaksil, alüminyum etilfosfit gibi organik maddeler püskürtülerek mücadele edilir.

GRİL a. (lat. *gryllus;* yun. *gryllos,* karikatür'den). Antikçağ'da güldürücü konuların (garip tarzda birleştirilmiş hayvanlar ya da kollarla bacakların doğrudan doğruya tutturulduğu yuvarlak yüzler) kazıldığı bazı taşlara verilen ad.
—Ev. eşy. → IZGARA.

GRİLL-EXPRESS a. (ing. sözc.). Dy. Bir trende self servis biçiminde düzenlenen hızlı yemek servisi.

◆ sıf. Böyle bir hizmet amacıyla düzenlenmiş anahat vagonu için kullanılır.
—ANSİKL. 1968'de kurulan grill-express vagonları, kimi Avrupa ülkelerinde iç hatlarda çalışan ekspres trenlere bağlanmıştır; sürekli yemek veren bu vagonların işletme giderleri yemekli vagonlara oranla daha düşüktür.

GRİLLPARZER (Franz), avusturyalı yazar (Viyana 1791 - *ay. y.* 1872). Krallık sarayı kütüphanesinde görev yaptı, 1813'te Maliye bakanlığı arşiv dairesine girdi ve 1832'den emekli olduğu 1856 yılına kadar burada müdürlük etti. Bu arada, imparatorluk sansürüyle sık sık çatışmasına neden olan oyunlar yazdı. İlk başarısını 1817'de *Die Ahnfrau* adlı kaderci dramıyla kazandı. Ertesi yıl, *Sappho* adlı oyunuyla klasik bir biçimi benimsedi ve *Das goldene Vließ* (1821) adlı üçlemesinde ve özellikle *Medea*'da aynı biçimi korudu. Sonra, *König Ottokars Glück und Ende* (1825) ve *Ein treuer Diener seines Herrn* ile (1828) tarihsel drama döndü. Bunları, yunan efsanesi Takath Hero Kaileandron'dan esinlenen *Des Meeres und der Liebe Wellen* (1831) adlı lirik dram izledi. 1834'te, Calderón'un *La vida es sueno*'sundan (Yaşam bir rüyadır) esinlenerek, formülü tersine çevirip *Der Traum, ein Leben* (Rüya bir yaşamdır) başlıklı bir dramatik öykü yazdı. Daha sonra, biricik komedisi olan *Weh dem, der lügt*'ü (1838) yayımladı. Bu yapıtın tam bir başarısızlığa uğraması, onun başka hiçbir yapıt yayımlamamasına neden oldu. Buna rağmen, Grillparzer, ömrünün geri kalan otuz dört yılında yazmaya devam etti. İçinde tarihle mitin birbirine karıştığı ve Prag'ın efsanevi kurucusunu kadın kahraman olarak alan *Libussa* adlı oyunu (1874'te sahnelenmiştir); avusturya tarihinden alınma bir dram olan *Ein Bruderzwist in Habsburg*'u (1848, sahnelenişi 1872); ispanya tarihinden alınma *Die Jüdin von Toledo*'yu (1872) yazdı. Grillparzer'in ayrıca bir romanıyla (*Der arme Spielmann,* 1848) dramatik bir uzun öyküsü de (*Das Kloster von Sendormir,* 1828) vardır. Bu son yapıttan, G. Hauptmann, *Elga* (1896) adlı bir tiyatro oyunu çıkarmıştır.

GRİMA (Andrew), ingiliz mücevherci (Nottingham 1921). Yaratılarında çok özgür, çoğu kez bakışımsız, ama her zaman dengeli bir desen ve doku görülür: yongalar halinde işlenmiş altın, 18 kırata eritilmiş değişik kırıntılar ve maden parçaları. Doğal kuvars oluşumlarından yararlanan ilk sanatçılardan biridir.

GRİMALDİ (Giovanni Francesco), **Il Bolognese** denir, italyan ressam, mimar ve gravürcü (Bologna 1606 - Roma 1680). Birçok mitolojik kompozisyon ve manzara resimleriyle bezediği, Roma'daki Doria Pamphili villasının yapımını Algardi ile birlikte yönetti (1644). 1649'da Mazarin tarafından Paris'e çağrıldı, kardinalin sarayında ve Louvre'da (süsler kayıp) çalıştı, sonra Roma'ya döndü, kiliselerde ve saraylarda birçok fresk yaptı Carracci'yi izleyenlerin ikinci kuşağının başlıca manzara ressamıdır.

GRİMALDİ (Francesco Maria), italyan cizvit ve fizikçi (Bologna 1618 - *ay. y.* 1663). Önceleri retorik, sonra geometri ve felsefe dersleri verdi. Işığın girişimlerini ve kırınımını bularak bunları *Physicomathesis de lumine coloribus et iride* (1650) adlı kitabında açıkladı; aynı yapıtında, beyaz ışığı renkli ışınların oluşturduğunu öne sürdü. 1651 yılında, Riccioli ile birlikte Ay'ın bir haritasını yayımladı; bu haritadaki terimler bugün de gökbilimciler tarafından kullanılmaktadır.

Grimaldi adamı, İtalya'da, Balzi Rossi mağaralarında, geçen yüz yılın sonunda bulunan Üst Yontmataş dönemi başlangıcından kalma fosil biçiminde insan iskeletleri dizisi. (Grimaldi adamları Cro-Magnon adamlarına bağlanır.)

Grimaldi nişanı, 1954'te ihdas edilen Monako nişanı. Beş derece. Kırmızı bir zırhı olan beyaz kurdele.

GRİMALDİ sülalesi, Welfe partisinden cenovalı soylu aile. Ailenin adına ilk kez XII. yy.'dan kalma bir belgede rastlandı. Grimalduslar'dan biri Friedrich Barbarossa nezdinde Cenova elçisi oldu. 1270'te ghibellino devriminden zarar gören Grimaldiler Anjou'lu Carlo'nun hizmetine girdiler.—RANİERİ (öl. 1314), Cenova'dan kovulduktan sonra Güzel Philippe döneminde Fransa'nın hizmetine girdi ve 1304'te, Flandre kontu Robert III'ün donanmasını yendi. —FRANCİSCO (XIII. yy.'ın ikinci yarısı - XIV. yy.), 1297'de Monako senyörlüğünü ele geçirdi ve burasını cenovalı ghibellino'lara karşı bir üs durumuna getirdi. —Ailenin yasal son erkek temsilcisi ANTOİNE I (1667-1731), Monako prensi ve Valentinois dükü (1701-1731), 1715'te kızı LOUİSE HİPPOLYTE'i Jacques François Léonor de Goyon-Matignon ile (1689-1751) evlendirdi; Thorigny kontu ve Valentinois dükü olan damat, bu sülalenin adını ve armasını aldı ve 1731-1733 arasında Monako prensi oldu. Büyük kızı, 1720'de Louis de Gand de Mérode de Montmorency ile evlendi.

Bu *ikinci Grimaldi sülalesi,* Monako prensi (1922-1949) Louis II'nin ölümüyle 1949'da son buldu. Louis II, kız evlatlığı CHARLOTTE'u, Grimaldi adını alan Polignac kontu Pierre ile evlendirdi; bu evlilik 1933'te boşanmayla sona erdi.

Üçüncü Grimaldi sülalesi, 1923'te doğan ve büyük babası Louis II'den sonra 1949'dan beri Monako* prensi olan RANİERİ III ile başladı.

GRİMANİ, venedikli aile; başlıca üyeleri şunlardır: ANTONİO (Venedik 1434 - *ay. y.* 1523), Venedik dogesi (1521-1523). 1499'da Venedik amirali oldu, Sultan Bayezit II'nin İnebahtı'yı almasını önleyemedi ve sürgün cezasına çarptırıldı. 1521'de yeniden seçildi, Karl V ile ittifak yaparak İtalya'yı imparatorluk güçlerine teslim etti. — MARİNO (öl. 1605), Venedik dogesi

bir üzüm salkımı üzerinde **griküf**

B. N., Paris

gril
eski kırmızı akikten mühürtaşı üzerinde, horoz ayaklarının taşıdığı bir insan kafası üstünde ayakta duran kırbaçlı bir tavşan görülüyor
Bibliothèque nationale, Paris

Larousse

Grimaldi nişanında şövalye kurdelesi ve haçı

Jorg P. Anders

Jacob (solda) ve Wilhelm Grimm Elisabeth Jerichau-Baumann'ın bir portresinden ayrıntı *Staatliches Museum, Berlin*

(1595-1605). İktidarı sırasında, Cumhuriyet ile papa Paulus V arasında, din adamlarının ayrıcalıkları konusunda şiddetli bir anlaşmazlık patlak verdi; bu durum, 1607'de Fransa kralı Henri IV'ün arabuluculuğuyla yatıştırıldı; —PİETRO (öl. Venedik 1752), Venedik dogesi (1741-1752), Avusturya Veraset savaşı sırasında Cumhuriyet'in tarafsız kalmasını sağladı.

GRİMARİ, Orta Afrika Cumhuriyeti'nde (Uaka bölgesi) yer, Bambari ve Sibut arasında. Çırçır fabrikası.

GRİMAUD, Fransa'da kanton (Var) merkezi, Maures'un eteğinde, Saint-Tropez'nin B.'sında; 3 330 nüf. (1992). Grimaldi sülalesi'nin yaptırdığı kalenin kalıntıları. Roman üslubunda kilise ve gotik üslubunda capellası. Eski evler. (→ PORT-GRİMAUD.)

GRİMAULT (Paul), fransız çizgifilm ustası (Neuilly-sur-Seine 1905). Yaradılıştan desinatördü, 1936'da André Sarrut ile birlikte, Gémeaux yapım şirketini kurdu; önce reklam, sonra da canlandırma filmleri gerçekleştirdiler. Grimault art arda şu filmlere imza attı: *Go chez les oiseaux* (1939), *le Marchand de notes* (1942), *l'Épouvantail* (1943), *le Voleur de paratonnerres* (1945), *Küçük asker* (le Petit Soldat) [1947; J. Prévert'in bir senaryosu üzerine]. 1948'de uzun metrajlı filmi *Çoban kızı ve baca temizleyicisi*'ni (la Bergère et le Ramoneur) yine Prévert ile birlikte gerçekleştirdi. Film, yönetmenin onayı olmadan (yapıtında onaylamadığı bazı değişiklikler yapılmıştı) 1953'te halka gösterildi. 1980'de, Grimault bu filmin özgün kopyasını *Kral ve kuş* (le Roi et l'Oiseau) adıyla yapmayı başardı ve ilk kez bir çizgifilmle Louis-Delluc ödülü'nü alan sinemacı oldu. Son filmi *la Table tournante*'tır (1988).

GRİMM (Melchior, *baron* VON), alman yazar ve eleştirmen (Regensburg 1723-Gotha 1807). Leipzig Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra eğitimci olarak Fransa'ya gitti. İtalyan müziğine hayrandı; bu müziği *le Petit Prophète de Boemisch Broda* adlı kitabında savundu; Voltaire ve Diderot ile yakınlık kurdu. Rousseau ile dostluğu, yankılar uyandıran bir bozuşmayla sona erdi (1757). 1753'te rahip Raynal'in yerine *Correspondance littéraire*'de yazmaya başladı ve Devrim yıllarında Paris'ten ayrıldı.

GRİMM (Jacob), alman dilbilimci ve yazar (Hanau 1785 - Berlin 1863). Marburg ve Paris'te hukuk öğrenimi gördükten sonra, 1816'da Kassel'de kitaplık yöneticiliğine, sonra 1829'da Göttingen'de profesörlüğe atandı. 1837'de, Hannover kralının giriştiği darbeyi kınadığı için görevinden alındı. Berlin'e yerleşti, 1841'de Bilimler akademisi üyeliğine atandı. Alman filolojisinin kurucusu olan Jacob Grimm, kardeşi WİLHELM (Hanau 1786 - Berlin 1859) ile birlikte eski germen kaynaklarından çıkarttığı pek çok metni bir araya toplamakla işe başladı. İki kardeş, daha 1811'de *Über den altdeutschen Meistergesang* (Eski alman saz ozanları) adı altında bir yapıt yayımladılar. Yayımına 1812'de başlanan *Kinder und Hausmärchen*'in ardından *Alman efsaneleri* (Die deutsche Sagen) ile (1816-1818) çok büyük bir yapıt oluştururken, *Geschichte der deutschen Sprache* (Alman dilinin tarihi) [1848] bugün bile temel nitelikli bir yapıttır. Grimm kardeşler daha sonra, ancak bir bölümü onlar hayattayken yayımlanabilen almanca bir sözlük (*Deutsches Wörterbuch*, 1854-1862) üzerinde çalışmaya başladılar; sözlüğün tümünün yayımı 1961'de bitti (40 cilt). *—Grimm yasası*, 1822'de Jacob Grimm'in belirlediği fonetik yasaların düzenliliğine ilişkin yasayla karşılaştırmalı dilbilgisi gelişme olanağı buldu. Bu yasa, germen dilleri arasındaki uyumlulukları hint-avrupa dillerindeki ünsüzlerin bir değişimiyle açıklar.

GRİMM (Robert), isviçreli siyaset adamı (Hinwil, Zürich, 1881 - Bern 1958). *Tagwacht*'ın başyazarıydı; İsviçre Sosyalist partisi'ni kurdu ve 1919'a değin yönetti; kasım 1918'de genel grev ilan etti. 1910'da Ulusal meclis üyesi, 1946'da da başkanı oldu. Ayrıca Bern Belediye konseyi (1918-1938) ve Devlet konseyi (1938) üyeliği yaptı.

GRİMMA, Almanya'nın Saksonya eyaletinde, Leipzig yöresinde kent, Mulde ırmağı kıyısında; 16 000 nüf. Makine ve elektrikli gereçler yapımı. Tarım-besin sanayileri.

GRİMMELSHAUSEN (Hans Jakob Christoffel VON), alman romancı (Gelnhausen 1622'ye doğr. - Renchen, Baden, 1676). Otuz Yıl savaşı sırasında protestan ordusu saflarında savaştı, daha sonra katolik oldu; ordudan ayrıldıktan sonra, 1667'ye doğru Renchen'de Strasbourg piskoposunun hukuk işleriyle görevlendirildi. Başlıca yapıtı Otuz Yıl savaşı döneminde alman geleneklerinin renkli bir tablosunu sunduğu *Der abentheurliche Simplicissimus* Teutsch*'tür (1669); gerçekçilikle heyecanın, güçlü bir hicivle yoksul sınıflara duyulan acımanın iç içe olduğu bu kitap alman barok sanatının en ayırtedici yapıtlarından biridir.

GRİMMER (Jacob), flaman ressam (Anvers 1526'ya doğr. - *ay. y.* 1590). Patinir ile Yaşlı Bruegel'in etkisiyle, özellikle köy yaşamından sahneler çizdi (Brüksel ve Anvers müzeleri). —Oğlu ABEL (Anvers 1570'ten sonr. - *ay. y.* 1619'a doğr.), aynı üslupla çalıştı (Anvers çevresinden panoramik görünüşler, eviçi sahneleri, yılın aylarını gösteren tablolar).

GRİMMİA a. Yerde, kayaların ve ağaç kabuklarının üzerinde yetişen dik saplı akrokarp yosun.

GRİMOALD (öl. Paris 662), Landenli Pépin'in oğlu. 643'te austrasia saray nazırlığına atandı, oğlunu austrasia tahtına çıkarmayı denedi. Başaramayınca Neustria'lı Clovis II tarafından öldürtüldü.

GRİMOALD (öl. 714), Genç Pépin'in oğlu; Childebert II döneminde saray nazırlığı yaptı.

GRİMOALDO (Friuli 600'e doğr. - Pavia 671), Lombardia kralı (662-671), Benevento dükü (647-662). Kardeşi Rodoaldo'nun yerine geçti ve 650'de Bizanslılar'ın bir istila girişimini püskürttü. 662'de Lombardlar'ın kralı Godeberto tarafından Pertarito'ya karşı yardıma çağrıldı ve kralı öldürdü; Lombardia tahtını ele geçirmek için Benevento düklüğünü oğlu Romualdo'ya bıraktı.

GRİMOALDO III (öl. 806), Benevento prensi. Charlemagne'ın sarayında rehin tutulduktan sonra 788'de dük oldu. Frank metbuluğunu sarsmaya çalıştı ve kısa bir süre Roma'yı tehdit etti (793).

GRİMOİN-SANSON (Raoul), fransız mucit ve sinemanın öncülerinden (Elbeuf 1860 - Oissel 1941). Yaratıcı zekâsıyla 1896'da Fototakigraf'ı tasarladı, bu yöntemde Malta haçını* kullanarak, Louis Lumière'in sinematografik projeksiyon aygıtını yetkinleştirdi. 1900'de Uluslararası sergi'de "Sineorama" yöntemini kullandı; bu yöntemde çekim bir balondan yapılıyor ve seyircilere çembersel bir panorama sunuluyordu. Sineorama, üçlü perdenin, Sinemaskop*'un ve Sinerama*'nın öncüsü sayılır.

GRİMOND (Joseph, **Joe** —denir), ingiliz siyaset adamı (Saint Andrews 1913). 1950'den başlayarak liberal parti milletvekilliği yaptı. Liberal parti başkanlığında bulundu (1957-1967, 1976). 1967'den sonra *Manchester Guardian*'ı yönetti. Anılarını yayımladı (Memories, 1979).

GRİMSBY, Büyük Britanya'da (Humberside) liman kenti, Humber halicinin girişinde; 138 000 nüf. (1992). Büyük balıkçılık limanı; limandan kalkan taze balık yüklü trenler, taze balığın İngiltere'ye ve İskoçya'ya hızla dağıtılmasını sağlar. Grimsby aynı zamanda Hollanda, Danimarka ve İsveç'e giden yolcuların gemiye bindikleri limandır. Gemi yapımı. Balık konserveleri. Yapay tekstil. Kimya.

GRİMSEL ya da **GRİMSELPASS,** Bern Alpleri'nde karayolu geçidi, *yapay Grimsel gölü*'nün (yüzölçümü 260 hektar, yükseltisi 1 909 m) yukarısında, yukarı Valais'yle Bern Oberlandı'nı birleştirir; 2 165 m.

GRİMSHAW (Atkinson), ingiliz ressam (Leeds 1836 - *ay. y.* 1893). Yapıtlarında önraffaelloculuğun etkisi görülen bu kendi kendini yetiştirmiş sanatçı, özellikle gece peyzajlarıyla tanındı (Leeds müzesi).

GRİMSSON (Stefán Hordur), izlandalı şair (Hafnarfjörður 1919). Fazla ürün vermediyse de, *la Danse des fées noires* (fr. çev.) [1951] adlı kitabıyla "atomik şairler"in en liriklerinden biri olduğunu gösterdi. *Les Portes de la plaine* (fr. çev.) [1970] ününü pekiştirdi.

GRİN (Aleksandr Stepanoviç, GRİNEVSKİY, —denir), rus yazar (Slobodskoy 1880-Starıy Kırıym 1932). Düşsel ve egzotik öğeler bakımından zengin olan romanlarının kahramanları, düşün ve aşkın dönüştürücü gücünü arama ülküsüyle yanıp tutuşan kişilerdir (*Blistajuşçıy Mir*, 1924; *Beguşçaya po volnam*, 1928).

GRİNDELWALD, İsviçre'de (Bern kantonu) komün, aynı adı taşıyan vadide, Lütschine Noire kıyısında; 3 550 nüf. Yaz ve kış turizmi merkezi olan Grindelwald (1 065 m yükseltide), aynı zamanda, Bern Oberlandı'nın yüksek dorukları (örneğin Jungfrau) yakınında çok rağbet gören bir dağcılık merkezidir.

GRİNDELYA a. Kuzey Amerika'da yetişen ve kömeç biçiminde sarı renkli bileşik çiçekler açan, sapsız almaşık yapraklı, iki ya da çokyıllık çalımsı ya da otsu bitki. (Bil. a. *grindelia;* bileşikgiller familyası.) [*Grindelia robusta* ve *G. sauarrosa* türlerinin kurutulmuş çiçekli dalları toz ya da dekoksiyon halinde (% 5) balgam söktürücü, öksürük kesici, bronşit, boğmaca ve anfizemde yatıştırıcı olarak kullanılır.]

GRİNGOİRE (Pierre) → GRİNGORE (Pierre).

GRİNGORE (Pierre), fransız yazar (Thury-Harcourt, Normandiya, 1470 - Lorraine'de 1539). Pek çok şiir kaleme aldı (*Notables Enseignements, adages et proverbes*, 1527). Ama özellikle tiyatro yapıtlarıyla tanındı (*Mystère de Saint Louis*, 1514; *Jeu du prince des sots*, 1512).

GRİNİUS (Kazys), litvanyalı devlet adamı (Marijampole yakını, Litvanya, 1866-Chicago 1950). Meclis başkanı (19 haziran 1920 - 2 şubat 1922) ve cumhurbaşkanı (haziran 1926) oldu. 17 aralık 1926 hükümet darbesinden sonra istifa etmek zorunda kaldı. Alman işgali sırasında (1941-1944) Yahudiler'in haklarını savundu, daha sonra yurtdışına kaçtı.

Grinnel sistemi (amerikalı bulucusunun adından), suyla otomatik yangın söndürme tesisi. Bu sistem korunacak lokallerin yüksek kesimlerine dağılmış, basınçlı su dolu metal tüplerden oluşur; bu tüpler düzenli aralıklarla "sprinkler" denilen püskürtme düzenekleriyle donatılmıştır; sprinkler'ler su dolu cam bir kapsülün sıcaklık etkisiyle kırılması sonucu çalışmaya başlar.

GRİNNELL yarımadası, Devon adasının (Kanada'nın arktik takımadası) kuzey-batı ucu.

GRİOT a. (fr. sözc.; port. *criado*, hizmetkâr'dan gelmiş olabilir). Zenci Afrika'da ve özellikle de Batı Afrika'da, efsaneleri aktarmak, geçmiş zamanlara ait hikâyeler anlatmak ve/ya da bunları nağmeyle oku-

mak gibi özel bir toplumsal işlevi olan kişi. (Griot'nun toplumsal durumunun başlıca özelliği, hem hor görülen, hem de korkulan bir kimse olmasıdır. Toplumsal işlevi, büyücününkinden farklıdır; bazen bir şefin buyruğu altında bulunursa da, çoğunlukla gezgindir ve şefe bağımlılığı ancak geçicidir. Avrupalılar'ın "afrika sözlü edebiyatı" dedikleri ve etnografik bilgiler bakımından çok değerli bir kaynak oluşturan edebiyatın koruyucusudur.)

GRİOTTE a. (fr. sözc.). Bir çeşit mermer; kırmızı ya da kahverengi yuvarlak lekeleri az çok kirazı anımsatır. (XVIII. yy.'dan başlayarak mobilyalarda üst tabla olarak kullanıldı.)

GRİP a. (fr. *grippe*). Grip virüsünden *(Myxovirus influenzæ)* ileri gelen bulaşıcı salgın hastalık. (Esk. eşanl. ENFLÜANZA.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Tehlikeli grip*, yaygın bir akciğer hastalığına neden olan ve reanimasyon servisinde acil yapay havalandırma yardımını gerektiren ağır grip. (Bu tür grip bazen öldürücüdür, gereken tedavi uygulansa da geç kalınmış olmaktan ötürü sonuç değişmeyebilir.)
—ANSİKL. Grip son derecede bulaşıcı bir hastalıktır, küçük salgınlar ya da bazısı öldürücü olan ve bütün ülkeyi saran yaygın salgınlar halinde gelişir. Hastalık insandan insana geçer ve edinsel bağışıklık kişiye göre değişir. Çünkü bağışıklık hem geçicidir, hem de hastalığı yapan virüs tipine özgüdür; oysa pek çok grip virüsü vardır ve bunlar, çoğu zaman önceden kestirilemeyen ve her 10-15 yılda bir aniden ortaya çıkan antijen değişinimleri geçirir. Kuluçka devri 2 ile 5 gün sürer. Hastalık ateş, baş ve kas ağrılarıyla birdenbire belirir. Çoğu zaman nezle, inatçı ve ağrılı kuru bir öksürükle görülür. İyileşme genellikle birkaç gün içinde gerçekleşir, ama 3. ya da 4. günde ikinci bir ateş nöbeti araya girer ve ateş eğrisi üzerinde klasik grip V'si görülür. İyileştikten sonra hasta günlerce, hatta haftalarca halsiz kalır.
Karmaşalar, virüsün kendinden ya da sonradan bulaşan başka mikroplardan ileri gelebilir. Antibiyotikler ortaya çıkalı beri sonraki mikropların yaptığı karmaşalar daha nadir görülmektedir. Buna karşılık, virüs, özellikle bazı rizikolu alanlarda (meme çocukları, ihtiyarlar, kalp hastaları, solunum yetersizliği olanlar) ara doku tipi bir akciğer ödemine neden olabilir, bu durumda ölüm tehlikesiyle karşılaşılır.
Virüs hastalıklarının büyük çoğunluğunda olduğu gibi bunda da özgül bir tedavi yoktur. Sadece asetilsalisilik asit tipi ateş düşürücülerle ve kimi zaman da C vitaminiyle yetinilir.
Grip aşısı, sonbaharda deri altına bir tek şırınga halinde yapılmalıdır. Elde edilen bağışıklılığın süresi 6 ile 8 ay olduğundan aşı her sonbaharda yinelenmelidir. % 100 koruyucu değildir, sadece grip virüsüne karşı bağışıklık sağlar, oysa soğuk mevsimlerde grip sendromu doğurabilecek pek çok virüs vardır.
—Vet. *At gribi*, sık görülen çok bulaşıcı bir hastalıktır. Kısa bir ateş nöbeti, zahmetli bir öksürükle belirginleşir, 3-4 hafta sürer ve kendi kendine iyileşir. Etkili bir aşısı vardır. *Yavru domuz gribi*, 10 haftalıktan küçükleri yakalar ve bunlar aşağı yukarı bir hafta kadar aksırıp öksürür.

GRİP a. (Sıkma, kavrama anlamında ing. sözc.). **1.** Golf oyununda, golf sopasını tutan ellerin durumu. **—2.** Bir golf sopasının, bir tenis raketinin sapının elle tutulan kısmına konan ve daha sıkı tutmayı sağlayan sargı.

GRİPENBERG (Bertel), isveççe yapıtlar veren finlandiyalı yazar (Petersburg 1878 - Sävsjö, İsveç, 1947). İki yıl harp okuluna devam ettikten sonra Helsinki'ye kaçarak hukuk öğrenimi yaptı. Önceleri estetik duygusallığı dile getiren şiirler yazdı (*Dikter*, 1903); 1918'de "Beyaz"ların safında Bağımsızlık savaşı'na katıldı ve kahramanlık, özveri ve onur gibi konuları ele aldı. Önemli şiir kitapları şunlardır: *Spillror*, 1917; *Vid gränsen*, 1930; *Livets Eko*, 1932; *Sista ronden*, 1941; bir de anılarını kapsayan *Det var de tiderna* (1943) adında bir kitabı vardır.

Gripsholm, Mälaren gölü üzerinde, Stockholm'un G.B.'sında, Orta İsveç'in (Söndermanland) krallık şatosu. XIV. yy.'dan kalan şatoyu Gustaf Vasa satın aldı ve buraya resim koleksiyonunu yerleştirdi; şato birçok kez, özellikle de XVII. yy.'ın sonunda, Karl X Gustaf'ın dul eşi, XVIII. yy. sonunda Gustaf III tarafından değiştirilip büyütüldü. Şatoda, XVI.-XVIII. yy. konut dekorları, sanat yapıtları ve çok önemli portre koleksiyonu bulunmaktadır.

GRİQUALAND, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde bölge, Cape ilinin kuzey-doğu'sunda; bölgede, Boerler'le Hotentolar'ın melezleri olan *Griqualar* oturur.

GRİS (Victoriano GONZÁLEZ, **Juan** denir), ispanyol ressam (Madrid 1887 - Boulogne-sur-Seine 1927). Önceleri doğduğu kentin Sanat ve yapım okulu'nda okudu; bu yüzden pergel, cetvel ve gönye resim gereçleri arasında hiç eksik olmadı. 1906'da, Paris'te *l'Assiette au beurre* ve *le Charivari*'de desenlerini yayımladı; 1911'de, Braque, Picasso ve Manolo ile birlikte Céret'de kaldı ve aynı yıl oldukça özenli bir sanat anlayışıyla ilk kübist resimlerini çizdi (*Ölü doğa: şarap şişesi ve kulpsuz testi*, Rijksmuseum Kröller-Müller; *Pipolu adam*, özel kol., Mexico). 1912'den başlayarak, tuvallerine özellikle yapıştırma kâğıtlar katarak kübizmin sentetik aşamasına geçti. Yapıtlarının kuruluşundaki karmaşıklık ve kesinlik, renk yoğunluğu, ölü doğa çalışmalarında ve 1913-1917 yıllarının birkaç manzara resminde doruk noktasına ulaştı (*Keman ve bardak*, 1913, Art moderne ulusal müzesi, Paris; *Bir manzara resminde ölü doğa*, 1915 Philadelphia).

GRİSEBACH (August), alman doğabilimci (Hannover 1814 - Göttingen 1879). Göttingen Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. Özellikle Amerika'nın ve Doğu Hint adalarının bitki örtüsünü inceledi. *Erde nach ihrer klimatischen Anordnung* (İklimsel düzenine göre yerkabuğu) [1872] üstüne bir çalışması vardır.

Griselda, *Dekameron*'un kadın kahramanı (X,10). Örnek sadakatıyla, kocası Saluzzo markisinin onu sınamak için yaptığı bütün girişimleri başarıyla atlatan genç bir köylü kadındır.

GRİSEOFULVİN a. (fr. *griséofulvine*). Org. kim. Eczc. *Penicillum griseofulvum*'dan elde edilen ve mantara karşı kullanılan $C_{17}H_{17}ClO_6$ formüllü antibiyotik.
—ANSİKL. Griseofulvin deride, tırnaklarda (oniksis) ve saçlarda (kellik) mikozlara yol açan epidermofiton, mikrosporum, trikofiton gibi kimi mikroskobik dermatofit asalak mantarların nükleik asitlerinin bireşimi üzerinde etki gösterir. Sağlıklı hücrelere dokunmadan mantarların çoğalmasını durdurur. Komprime ya da kaşe olarak ağızdan alındığı gibi, çok nadir durumlarda dıştan pomat olarak da uygulanır. *Candida albicans* türünden maya mantarları üzerinde hiç etkisi yoktur. İltihaba karşı etkili olduğundan romatizma tedavisinde de kullanılır.

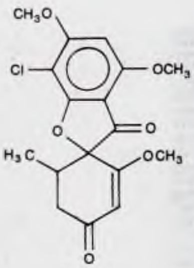
GRİSİ (Giulia), italyan soprano (Milano 1811 - Berlin 1869). Sahneye ilk kez 1828'de çıktı. *Norma*'nın 1831'de yapılan prömiyerinde Adalgisa rolünü yorumladı. En büyük başarılarını Paris'te 1861'e değin çalıştığı Londra'da kazandı. Bellini'nin *I Puritani*'siyle Donizetti'nin *Don Pasquale*'sinin prömiyerlerinde de başrol oynayan Grisi, tenor Giovanni Mario ile evlendi. Kuzini Carlotta Grisi ünlü bir dançıdır.
—GIUDITTA (Milano 1805-Robecco 1840), öncekinin kız kardeşi. Bellini'nin *Capuletti*' sindeki Romeo rolünü ilk kez yorumladı. Mezzo-soprano olarak büyük ün kazandı.

Roy-Explorer

Mälaren gölü üzerinde Gripsholm şatosu'ndan görünüm XIV.-XVIII. yy.

GRİSİ (Carlotta), italyan kadın dansçı (Visinada, İstria, 1819 - Saint-Jean, Cenevre yakınında, 1899), öncekinin kuzini. Klasik *Giselle* balesinin başrolünü ilk olarak yorumladı (1841). [Bu balenin senaryosunu, Théophile Gautier, Grisi için yazmıştır.] Daha sonra romantik balelerde dans etti: *la Jolie Fille de Gand* (1842; koregr. Albert, müz. A. Adam), *la Péri* (1843; koregr. Coralli, müz. Burgmüller), *le Diable à quatre* (1845; koregr. Mazilier, müz. A. Adam). 1845'te Londra'da, Taglioni, Grahn ve Cerrito ile, Jules Perrot'nun *Pas de quatre*'ında dans etti. Ertesi yıl yine Perrot'nun iki balesinin prömiyerinde başrolü yorumladı: *Esmeralda* ve *Paquita*. 1850-1853 arasında, Rusya'da kaldı. Otuz beş yaşındayken sahneye veda etti.

griseofulvin

GRİSON a. Güney Amerika'da yaşayan, kokarcaya yakın, ama kokusu onunki kadar güçlü olmayan *Galictis* cinsinden (iki türü vardır) etçil memelilerin genel adı. (Sansargiller familyası.)

GRİSSİNİ a. (ital. sözc.). Bes. san. Genellikle hamurunda yumurta bulunan, özel biçim verilmiş italyan kökenli çubuk.

GRİSTHORPİA a. Paleobot. Caytoniales takımından bazı bitkilerin çiçek topluluğuna verilen ad. (*Gristhorpia nathorsti* İngiltere'de Yorkshire'daki Cayton koyunda jura tabakalarında bulunur.)

GRİT a. (kum, çakıl anlamında ing. sözc.). Kursakları taneleri öğütebilsin di-

Juan Gris
Picasso'ya saygı (1912)
[Picasso'nun portresi]
Art İnstitute, Chicago

Lauros-Giraudon

ye civcivlere verilen çok sert silisli kum tanecikleri.

GRİTİLLE höyük. Arkeol. Adıyaman'ın Samsat ilçesinde, Aşağı Fırat havzasında, Fırat nehrinin sağ kıyısında höyük. Atatürk baraj gölü alanı içinde bulunan höyükte 1981-1984 arasında Prof. Richard Ellis yönetiminde kazı yapıldı. Bu çalışmalarda çanak çömleksiz Yenitaş, İlk Tunç çağ, Hellenistik öncesi ve Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerini kapsayan önemli bir yerleşme ortaya çıkarıldı. Yaklaşık İ.Ö. 7000-6000'e tarihlenen çanak çömleksiz Yenitaş dönemi katmanlarında yerleşme taş temelsiz, kerpiç duvarlı, bir ya da birkaç odalı, avlulu yapılardan oluşur. Çakmaktaşından ve obsidyenden araçların zenginliği halkın avcılık ve tarımla uğraştığını, ahşabı, deriyi, kemiği ve taşları işleyebildiğini göstermektedir. Bunlar arasında yongalar, uzun havanelleri, bileğitaşları, çekirdekler, bıçaklar, deliciler, uçlar, kazıyıcılar, hesap vb. işlemlerde kullanıldığı sanılan küremsi, mercimek biçiminde ya da konik parçalar vardır. Ayrıca pişmiş topraktan pek çok insan ve hayvan figürini bulunmuştur. Tüm bu buluntular Filistin'den Suriye'ye, Batı Irak'a ve Anadolu'ya (Çayönü, Cafer höyük, Hayaz höyük, vd.) uzanan çanak çömleksiz Yenitaş kültürünün özelliklerini yansıtır. Ancak yapıların çevredeki çağdaşı yerleşmelerdekilerden farklı olarak taş temelsiz oluşu ilginçtir. Yaklaşık İ.Ö. 3000-2000'e tarihlenen İlk Tunç çağ katmanında Lidar, Kurban höyük ve Suriye buluntularıyla benzerlikler gösteren pek çok çanak çömlek, silindir mühürler ele geçmiştir. Bu dönemde evler taş temelli, kerpiç duvarlıdır. Höyüğün üst katmanlarında Hellenistik ve Roma dönemlerinden seramikler, Bizans döneminden surlar, yollar boyunca sıralanmış evler, üzerinde İsa betimi bulunan bronz haçlar, paralar, (Avrupa gümüş paraları, Bizans imparatoru Mikhael VII Dukas döneminden iki altın solidus, bronz paralar) İslam döneminden sikkeler bulunmuştur. Gritille yerleşmesinin 1250'lerde sona erdiği sanılmaktadır. (→ Kayn.)

GRİTTİ (Andrea) [Bardolino, Verona, 1455 -*ay. y.* 1538], Venedik dogesi (1523 -1538). İstanbul'da tacirken, Venedik ile Türkler arasındaki barış görüşmelerinde aracılık yaptı (1503). San Marco vekilharcı seçildi (1509), Cumhuriyet'e karşı olan Cambrai birliği ile mücadele etti ve imparatorluk taraftarlarını Padova'dan attı (1509). Ancak, Brescia'yı Fransızlar'a karşı savunurken Gaston de Foix'ya tutsak düştü (1512). Paris'e gönderildi, Louis XII ile barış görüşmeleri yaptı ve fransız taraftarlarının başı oldu. 1523'te doge seçildi. François I'i Karl V için terk etti (1523); daha sonra, imparatora karşı olan Cognac birliği'ne katılarak, ittifakı bozdu (1526), fakat, 1538'de osmanlı sultanı tarafından tehdit edilince, Karl V'in safında yer alarak Hıristiyan birliği'ne girdi.

GRİTTİ (Luigi), venedikli serüvenci (İstanbul 1480 - Medias, Transilvanya, 1535). Andrea Gritti'nin evlilikdışı oğlu. Kanuni Sultan Süleyman'ın hizmetine girdi, Osmanlı devletinin Venedik ve öteki Avrupa devletleri ile siyasi ilişkilerinde büyük rol oynadı. Zápolya'nın macar krallığına atanmasında etkili oldu, bir süre Zápolya'nın danışmanlığını yaptı. Karpatlar'da Osmanlı devletine bağlı bir prenslik kurmak için çalışırken Boğdan voyvodası Petro Rareş tarafından Medias kalesinde kuşatıldı; teslim oldu ve öldürüldü.

GRİTTİ (Francesco), italyan yazar (Venedik 1740 - *ay. y.* 1811). Kendi lehçesiyle şiirler yazan Gritti, Florian'dan esinlenerek öğüt verici öyküler ve yaşadığı dönemin aristokrasisini hedef alan hicivler de yazmıştır.

GRİTVİKEN, Güney Gürcistan'da yer, adanın merkezi. Bilim üssü.

GRİVA a. (ital. sözc.). Denizc. *Griva donanımı*, yelkenli gemilerde, loçaya kadar vira edilmiş admiraltı demirini anelesinden yakalayarak güverte düzeyine kadar kaldırmaya yarayan ve bir matafora ile bir palangadan oluşan donanım. || *Griva etmek*, demiri griva donanımıyla kaldırıp griva mataforasına toka etmek. || *Griva halinde*, vira edildikten sonra yeniden atılma olasılığı bulunan demirin, yalnız griva kaponuna bağlı olması. || *Griva kamçısı*, griva kancasına bağlı ince halat. (Bu halat yardımıyla griva kancası demirin anelesine geçirilir.) || *Griva kancası*, griva palangasının alt makara sapanında bulunan kanca. || *Griva kaponu*, griva edilmiş demiri anelesinden gemiye bağlayan zincir bosa. (Bu zincir bosanın bir ucu güverte babasına volta edilir, diğer ucu da demir anelesinden geçirilerek kapon tetiğine takılır.) || *Griva makarası*, griva palangasını oluşturan makaralar. || *Griva mataforası*, geminin baş tarafında bulunan ve üzerine griva palangası donatılan matafora.

GRİVAS (Gheorghios), kıbrıslı rum subay ve siyaset adamı (Trikomo, Kıbrıs, 1898 - Limasol, Kıbrıs, 1974). Topçu subayı olarak yunan ordularının Anadolu'yu işgalinde görev aldı (1922). 1940'ta genelkurmay başkanlığına getirildi. İşgalci alman ordusuna karşı "X" adlı direniş örgütünü kurdu (1944). 1951'de Kıbrıs'a döndü. "Digenis" adını takınarak terörist EOKA*'yı örgütledi (1955-1959). Enosis* in ilk aşaması olarak Kıbrıs'taki ingiliz yönetimine karşı terörist eylemleri başlattı. Kıbrıs'ın bağımsızlık kazanmasından sonra (1959) Atina'ya döndü. 1964'te yeniden Kıbrıs'a çağrıldı ve Kıbrıs muhafız kıtalarının ve adada üslenen yunan birliklerinin komutanlığına getirildi. Enosis'i daha uygun bir zamana ertelemek isteyen cumhurbaşkanı Makarios'la çatışmak bahasına terörü tırmandırdı. Türk köyleri Geçitkale ve Boğaziçi'ne yapılan saldırıları hazırladı. Türkiye'nin müdahalesi sözkonusu olunca Makarios'la arası açıldı; Yunanistan'a geri çağrıldı. 1971'de Yunanistan'da iktidarda bulunan cuntanın da desteğiyle yeniden Kıbrıs'a geldi. Çeteler kurarak Türkler'i yıldırmaya çalışırken Makarios yanlılarına da saldırdı; adalet bakanını kaçırdı.

GRİ-YEŞİL a. Bitki patol. Yatak mantarlarında, mikroskobik bir mantardan *(Myceliophthora lutea)* ileri gelen mantar hastalığı.

GRİZAY a. Dokmc. Tek renk üzerine kendinden desenli damasko* türü, eski bir kumaş türü. (*Yekrenk nakışlı kumaş* da denir.)

—ANSİKL. Grizayda genellikle çözgü ve atkıda tek renk iplik kullanılır. Motifli kısımlarda çoğunlukla çözgü, zeminde ise atkı etken örgüler kullanıldığından, ışığın da etkisiyle motifler kabartma izlenimi verir.

GRİZE (Jean-Blaise), isviçreli mantıkçı (Les Verrières, Neuchâtel kantonu, 1922). Neuchâtel Yüksek ticaret okulu'nda (1947-1959), Cenevre ve Neuchâtel üniversitelerinde profesörlük, Neuchâtel Üniversitesi'nde rektörlük (1975-1979) yaptı. Cenevre Uluslararası genetiksel epistemoloji merkezi'nde uzun süre Jean Piaget ile birlikte çalıştı (1958-1968). Mantık üzerine eğitsel ve bireşimsel açıklamalar yaptı (*Logique moderne* [Modern mantık], 1969-1973) ve Piaget tarafından yönetilen *Logique et connaissance scientifique* (Mantık ve bilimsel bilgi) [1967] adlı yapıtın hazırlanmasına katkıda bulundu. Mantığı, çeşitli kavramların biçimselleştirilmesine ve çözümlenmesine uyguladı (Piaget'nin ruhbilimsel zaman ve işlev grupları). Grize'in özgün yanı, bir doğal mantık tanımlaması araştırmasından kalkarak, sözlü bir anlatıma bürünmüş düşüncenin işlemlerini çözümlemeye çalışmasıdır. Özellikle, 1982'de yayımladığı iki kitap bu çalışmanın ürünüdür: *De la logique à l'argumentation* (Mantıktan kanıtlamaya) ve *Essai de logique naturelle* (Doğal mantık denemesi).

GRİZU a. (fr. *grisou*). **1.** Genellikle tümüyle arı metandan oluşan, maden ocaklarında olağan sıcaklık ve basınçta açığa çıkan tutuşabilir gaz. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Grizu patlaması*, yeterli oranda grizu içeren havanın ansızın tutuşup yanması.

—ANSİKL. Grizu oluşumu organik maddelerin kömüre dönüşme sürecine sıkı sıkıya bağlıdır. Gaz halindeki bileşen temelde metandır; ayrıca yüksek oranda karbondioksit ve hidrokarbon içerir; grizuya genellikle organik madde (kömür, bitümlü şist, asfaltlı kireçtaşı) taşıyan arazilerde ve bu arazilerin yakınında rastlanır. Bu olgu grizunun kimi potas, kaya tuzu hatta boksit ocaklarında bulunmasının nedenini açıklar. Kömür ocaklarında özellikle kazı sırasında ortaya çıkan çatlaklar ve parçalanma nedeniyle havayla temas yüzeylerinin büyümesi grizunun açığa çıkmasına yol açar; ardından açığa çıkma olayı yavaşlar. Grizu, kazı arkasında henüz işletilmemiş kömür katmanlarını yeraltı galerilerine bağlayan çatlaklardan da sızabilir. Kimi kömür yataklarında grizu oranı çok düşüktür, hatta hiç grizu bulunmayabilir. Buna karşılık kimi yataklarda grizu oranı ton başına 100 m^3 düzeyine ulaşabilir. Grizu oranı yüksek bu maden ocaklarında çok büyük tehlike doğar, dolayısıyla çok özenle uygulanan ve çok güçlü bir havalandırma zorunludur. Arı grizu yeğinliği havanın yarısına ulaşan bu ocaklarda havalandırma sonucu grizu -hava karışımı seyrelir ve hafif bir grizulu hava oluşur; bu hava yükselerek maden ocağının yüksek noktalarında (tavan üstü boşluğu) birikmeye başlar. Bu yüzden grizulu maden ocaklarında havalandırmanın yükselen yöntemle yapılması gerekir (yani kömür galerilerinden geçen hava aşağıya inmemelidir); ayrıca galeri ve şantiyelerde, tavan üstü boşlukları gibi yüksek noktaların sürekli denetim altında tutulması zorunludur. Grizu oranı % 6'dan yüksek olan hava tutuştuğu için havadaki grizu oranı bu değerin altında tutulur ve "patlama önleyici" denilen güvenlik gereçleri (lambalar, elektrik aygıtları, patlayıcı maddeler) kullanılır. Maden ocaklarındaki grizu oranı, metan düzenli biçimde toplanarak da düşürülebilir; bu yöntem ayrıca metan oranı yüksek bir gaz elde etmeye olanak verir.

GRİZU-DİNAMİT a. (fr. *grisou-dynamite*). Mad. oc. Grizulu atmosferde kullanmak için eylemsiz bir madde (sodyum klorür) katılarak patlama sıcaklığı azaltılan, temel maddesi dinamitten oluşmuş patlayıcı madde.

GRİZUGÖZLEMİ a. Mad. oc. Yaklaşık grizu oranını görsel olarak saptama.

GRİZUGÖZLER a. Mad. oc. Grizugözlemeye yarayan aygıt.

—ANSİKL. En basit ve en sık kullanılan grizugözler alevli güvenlik lambasıdır. Madenci grizu oranı düşük bir havada lambanın fitilini kıstığında alev uzar ya da mavi bir alev oluşur; bu da madenciye alevin uzama oranına göre şantiyedeki atmosferi denetleme olanağını sağlar. Bununla birlikte alevli güvenlik lambası yerine günümüzde görsel alarmlı grizuölçerler kullanılmaya başlanmıştır.

GRİZULU sıf. Mad. oc. Grizu içeren ya da açığa çıkaran kayaçlar için kullanılır.

GRİZUMETRE a. (fr. *grisoumètre*'den). → GRİZUÖLÇER.

GRİZUÖLÇER a. Mad. oc. Şantiyelerde ve galerilerde havadaki grizu oranını ölçmeye yarayan aygıt.

—ANSİKL. Grizuölçerler grizulu havanın yanması sonucu doğan sıcaklık yüzünden metal bir filamanın elektrik direncinin değişimi ilkesine dayanır. Aygıt temel-

de bir elektrik akümülatörüyle kızıl dereceye getirilen, küçük bir boşluk içine yerleştirilmiş bir filamandan oluşur; çözümlenecek grizulu hava bu boşluğa doldurulur. Yanma olayı filamanın sıcaklığının yükselmesine yol açar ve bir galvanometre göstergesi grizu oranını verir (yaklaşık % 12'ye değin).

Bu ilkeye dayanarak yapılmış grizuölçerler şunlardır: *taşınabilir grizuölçerler,* hafif (400 g) aygıtlardır ve yüze yakın ölçüm yapabilir; daha ağır (4 kg) *taşınabilir grizuölçerler* ya devingen taşıtlara ya da sabit bir postaya yerleştirilir; bunlar elle ya da otomatik olarak kumanda edilir ve iki milyona değin ölçme yapabilir, ayrıca çeşitli yardımcı gereçleri vardır: sesli ya da görsel alarm, elektrik şebekesi deklanşörü, yerel ölçü kayıt sistemi, ölçümleri uzağa ileten kodlama devresi; *uzaktan grizuölçüm merkezleri,* yeryüzüne yerleştirilen ve maden ocağının çeşitli kesimlerine dağılmış ölçme noktalarını çevrimsel olarak sorgulayabilen merkezi bir dolaptan oluşur. Her ölçme noktasında, grizuölçer türünden taşınabilir bir algılayıcı ve bir kodlayıcı vardır; kodlayıcı, bilgi iletimini ve akümülatörü sürekli doldurmayı sağlayan bir telefon hattıyla merkezi dolaba bağlıdır.

Daha yüksek grizu oranlarını ölçmek için farklı ilkelere dayanan grizuölçerler yapıldı. Metan toplama borularını denetleme dışında özellikle yüksek grizulu ortamda çalışan kurtarma ekipleri bu aygıtları kullanır. Girişimölçüm ilkesine dayanan grizuölçerler, metan oranına göre havanın kırılma indisinin değişmesinden yararlanır; katorometre grizuölçeri, havanın ısıl iletkenliğinin değişmesine dayanır.

GRİZUÖLÇÜM a. Mad. oc. Maden ocaklarında havalandırmayı düzenlemek için havadaki grizu oranını belirleme.

GRİZZLİ ya da **GRİZZLY** a. Zool. KORKUNÇ AYI'ya Amerika'da verilen ad.

GROCHOWİAK (Stanisław), polonyalı yazar (Leszno Wielkopolskie 1934 - Varşova 1976). Yapıtının önemli bir bölümünü şiirin oluşturmasına karşın, Grochowiak'ın ayrıca düz yazıları, sinema ve televizyon için senaryoları vardır. "Çirkinlik fetişisti" olarak kabul edilmesi heyecan verici olmasını engellemedi, sıradan bir kahraman yaratarak, zengin ve barok imgeler aracılığıyla düşünce ve duygularını anlatarak sözde klasikçiliğin resmi şiir sanatına karşı çıktı (*le Menuet avec le tisonnier* [fr. çev.], 1958; *Déshabillage avant le rêve* [fr. çev.], 1959; *Canon* [fr. çev.], 1965; *Il n'y pas eu d'été* [fr. çev.], 1969; *la Chasse aux tétras* [fr. çev.], 1972). Ayrıca, bir hikâye derlemesi (*les Pleureuses* [fr. çev.], 1958), romanları (*le Presbytère sous les magnoliers* [fr. çev.], 1957; *Trismus* [fr. çev.], 1963) ve tiyatro oyunları (*Okapi,* 1974) yazdı.

GROCK (Adrien WETTACH — denir), isviçreli varyete sanatçısı (Reconvilier 1880 - İmperia, İtalya, 1959). Yüksek nitelikte bir akrobat olduğunu kanıtladıktan sonra, fantezist Marius Galante'ın *(Brick),* daha sonra da büyük palyaço Antonet'nin rol arkadaşı oldu. Özellikle Antonet'nin yanında, kusursuz bir biçimde düzenlenmiş komik ve müzikli bir girişle kendini seyirciye kabul ettirme ustalığını kazandı ve bunu, uzun meslek yaşamı boyunca dünya çapında bir başarıyla sergiledi. Grock birçok film çevirdi ve anılarını yazdı.

Grock ya da *Müzikli palyaço* (1925)
Luc Albert Moreau'nun yapıtı (ayrıntı)
Art moderne ulusal müzesi, *Paris*

Lauros-Giraudon

GROCYN (William), ingiliz hümanist (Colerne, Wiltshire, 1446 - Maidstone, Kent, 1519). Oxford'da öğretmenlik yaptı, İngiltere'de eski yunanca derslerini başlattı. Erasmus'un arkadaşı olan Grocyn, Thomas More'un öğretmeniydi.

GRODDECK (Walter Georg, **Georg** — denir), alman hekim (Bad Kösen 1866 - Zürich 1934). Bismarck'ın özel doktoru, E. Schweninger'in öğrencisi ve asistanıydı. 1900'de Baden-Baden'de açtığı sanatoryumda, hocası Schweninger'in yöntemlerini uygulayarak geleneksel tedavi yollarını bıraktı ve diyet, hidroterapi ve masaj uygulamalarına öncelik tanıdı. Organik rahatsızlıklarda ruhsal etkenlerin önemi üzerinde durdu. 1913'ten sonra Freud'un yapıtlarıyla ilgilenmeye başladı ve bedensel hastalıkları bilinçdışı olgularla bağlantılı olarak ele alması Freud tarafından desteklendi. 1923'te yayımladığı *Das Buch vom Es*'te (O üzerine) psikanalize yaygınlık kazandırmaya çalıştı. Ancak Groddeck 1926'da, ruhbilimsel varsayımlarını eleştirdiği Freud'dan uzaklaştı. Groddeck'e göre bilinçdışı bedenle ilgilidir ve bedenle sözcükler iç içedir. Son yapıtı *Der Mensch als Symbol*'de (Simge olarak insan) [1933] bedeni ve insanı simgesel düzeyde inceledi.

GRODETSKİ (Mualla), rus asıllı türk tenisçi (İstanbul 1922). Tenise, Rusya'dan gelip Türkiye'ye yerleşen babasının özendirmesiyle İstanbul'da başladı. Kısa sürede başarı elde ederek art arda Türkiye tenis şampiyonluklarını kazandı (1946, 1947, 1948). Ayrıca İstanbul'daki Uluslararası tenis turnuvası'nda birinci geldi (1948). Ertesi yıl Kahire ve İskenderiye'deki uluslararası yarışmalarda yarı finale kadar çıktıktan sonra sporu bıraktı.

GRODNO, Beyaz Rusya'da kent, Polonya sınırı yakınında; 247 000 nüf. (1989). Metalürji. Makine yapımı. Sentetik tekstil. Gübre. Ayakkabı. Camcılık.

—Tar. Polonya diyeti burada 17 ağustos 1793'te Rusya ile, 23 eylül 1793'te de Prusya ile Polonya'nın ikinci kez paylaşılmasını onaylayan anlaşmayı imzaladı. 1915'te Almanya'nın eline geçen kent aynı ülke tarafından haziran 1941'de işgal edildi. Grodno temmuz 1944'te Sovyetler tarafından geri alındı.

GRODZİSK MAZOWİECKİ, Polonya'da kent, Varşova yerleşmesinin güney-batı'sında; 23 000 nüf. Kentin büyük gelişme eksenlerinden birinde sanayi merkezi (Lodź'a giden karayolu ve demiryolu): ecza, parlatıcılar, dokuma sanayileri.

Groenblad-Strandberg sendromu, SİSTEMATİK ELASTOREKSİ'nin eşanlamlısı.

GROENER (Wilhelm), alman general (Ludwigsburg 1867 - Bornstedt, Potsdam yakınında, 1939). Berlin Savaş akademisi'ni bitirerek Württemberg ordusuna girdi. Yüksek rütbeli bir subay olarak genelkurmayda çalıştı; Reichswehr'de bakanken (1928), Brüning'in içişleri bakanlığını da üstlendi (1931). Orduyu parti kavgalarının dışında tutmaya çalıştı. Nazilere düşman olan Groener nazilerin SA ve SS gibi yarı askeri örgütler kurmalarını yasakladı, fakat Schleicher ile arası bozuldu ve istifa etmek zorunda kaldı (1932). Groener, Birinci Dünya savaşı, Schlieffen ve Falkenhayn planları üzerine üç kitap yazdı. Anıları 1957'de yayımlandı.

GROENLAND → GRÖNLAND.

GROEN VAN PRİNSTERER (Willem), hollandalı siyaset adamı (Voorburg 1801 - Lahey 1876). Krallık ailesinin arşivcisiydi. *Archives ou Correspondances inédites de la maison d'Orange-Nassau*'yu (fr. çev.) [Orange-Nassau ailesinin yayımlanmamış arşivi ve mektupları; Lahey 1835-1861, 13 cilt] yayımladı. Parlamento'nun ikinci meclisinde milletvekili oldu (1849-1857 ve 1862-1866). Karşıdevrimci parti lideri olarak Thorbecke'nin siyasetiyle mücadele etti.

GROG (Rene J.), isviçreli sanayici ve koleksiyoncu (Zürich 1896 - Vineuil-Saint-Firmin, Oise, 1981). XVII. ve XVIII. yy. fransız eşyaları seçiminde, kendisine eşi Madame Carven yardımcı oldu. 1973'te Grog, Louvre müzesi'ne, o zamana kadar eşi görülmemiş, mobilya koleksiyonu (Carlin, Criaerd, Levasseur), halılar, Çin kuşları (80) armağan etti.

GROGİ sıf. (ing. *groggy,* sarhoş, zayıf bacaklı). Boksta rakibinin yumruklarıyla çok sarsılmış, fakat hâlâ ayakta durabilen bir boksör için söylenir.

GROGREN a. (fr. *gros-grain*). Tekst. **1.** Az ya da çok kabarık enine fitillerle belirginleşen ipekli dokuma. **—2.** Az ya da çok kalın düşey fitillerle belirginleşen kenarsız geniş şerit; eteklere dikildiği gibi şapka kurdelesi olarak da kullanılır.

GROİX adası, Fransa'da, Bretagne'da (Morbihan) ada, Lorient açıklarında 15 km²'lik alan kaplar; 2 485 nüfuslu (1992) bir kanton ve bir komün oluşturur. Çok güzel görünümlü yaprak kayaçlı yalıyarlarla sınırlanan adanın halkı eskiden daha çok balıkçılıkla geçiniyordu; bugün balıkçılığın yerini turizm (yaz) almaktadır.

GROİZARD Y GÓMEZ DE LA SERNA (Alejandro), ispanyol siyaset adamı ve hukukçu (Madrid 1830 - El Escorial 1919). Madrid İstinaf mahkemesi savcısı (1869), adalet bakanı (1872 ve 1897-1899) ve Papalık nezdinde elçi (1881-1885) oldu. Modern ispanyol mevzuatının yaratıcısıdır.

GROL (Milan), sırp asıllı yugoslav siyaset adamı ve yazar (Belgrad 1876 - öl. 1952). İki dünya savaşı arasında arkadaşlarıyla Demokrat parti'yi kurdu. 1941'de Simović hükümetiyle sürgündeki kral hükümetinde bakanlık yaptı. Mart 1945'te komünist hükümette başbakan yardımcısı oldu, ama ağustosta istifa etti.

GROMA a. (lat. sözc.). Antik. Derecelendirilmiş bir daire üzerinde dönen devingen cetvel. (Romalı yerölçüm ustaları tarafından bir tabana dikey çizgiler çizmek amacıyla kullanılırdı.)

GROMADA, 1860'lı yıllarda Ukrayna şehirlerinde, Ukrayna kültürünün rönesansını gerçekleştirmek üzere kurulmuş topluluklara adlandıran ve Ukrayna dilinde *topluluk* ya da *toplum* anlamına gelen sözcük. En tanınmışı Kiev gromadası'dır.

GROMAİRE (Marcel), fransız ressam (Noyelles-sur-Sambre 1892 - Paris 1971). Mesleki alanda yetişme yılları (Montparnasse akademileri, kuzey ülkeleri tanıma gezisi) ve savaştan (1916'da yaralandı) sonra, kendini resme verdi. Çok kısa bir sürede hacimli ve yalın biçimler, donuk renkler ve serpme vuruşlarından oluşan özgün üslubunu kazandı (*Savaş,* 1925, Paris Belediye modern sanat müzesi). Konuları günlük yaşamdan alınmadır: işçiler, köylüler, kadınlar, çıplaklar (*Sarışın çıplak,* 1933, *ay. y.*). Konuya verdiği önem, öyküden kaçınması, gerçeğe ve bireşime dönüklüğüyle "klasik" bir sanatçı sayılır. 1938'den başlayarak, Lurçat ile fransız halıcılığında yenileşme hareketine (*Mormal oduncuları,* 1941) katıldı. Sonradan daha renkli, genellikle daha az sade, ama grafik bakımından daha güçlü bir sanata yöneldi. Suluboya, karakalem resimler, gravürler ve birkaç duvar süslemesi yaptı. Ya-

Lauros-Giraudon

Marcel **Gromaire**
Biracılar (1924)
Art moderne belediye müzesi
Paris

L. Maous-Gamma

Andrey Andreyeviç **Gromiko** (1978'de)

pıtlarından önemli bir bölümü Paris Art moderne müzesi'ndedir.

GROMİA a. İki tabakadan oluşmuş yumurta biçimli, kitinli küçük bir kundakla çevrili, kökbacaklı *Protozoa* cinsi. (Kundaktaki bir delikten çıkan protoplazma kundak çevresinde düzensiz bir ağ oluşturur. Hem denizde, hem durgun tatlısularda yaşayan türleri vardır. Kabukluamipler takımı.)

GROMIKO (Andrey Andreyeviç), sovyet diplomat ve siyaset adamı (Starye Gromıyki, Beyaz Rusya, 1909 - Moskova 1989). Rusya Bilimler akademisi iktisat enstitüsü'nü bitirdi. Dışişleri bakanlığı'nda "Amerika" bölümü müdürü (1939), ABD büyükelçisi (1943) ve SSCB'nin Birleşmiş milletler güvenlik konseyi'ndeki daimi temsilcisi (1946) oldu. 1949-1952 ve 1953-1957 arası dışişleri bakan vekilliği, 1957'den başlayarak dışişleri bakanlığı yaptı; Varşova paktı ülkeleri Siyasal danışma komitesi üyesi oldu. Dumbarton Oaks (1944), Yalta ve Potsdam'dan Avrupa Güvenlik ve işbirliği konferansı'na (Helsinki, 1973-1975) değin uluslararası konferansların çoğuna katıldı. Mükemmel bir uluslararası ilişkiler uzmanı olan Gromiko, Sovyet yönetiminin siyasetini ustaca savundu. 1956'dan itibaren Komünist partisi merkez komitesi asil üyesiydi; 1973'te politbüroya girdi. 1983'te başbakan birinci yardımcılığına yükseltildi. 1985-1988 arası Yüksek Sovyet prezidyumu başkanlığı yaptı.

GRON a. Esk. dokmc. Bezayağı örgüyle dokunan tafta cinsi, kalınca, parlak ve dayanıklı bir tür ipekli kumaş. (Daha çok kadın elbiseleri ve ferace yapımında kullanılırdı. Çeşitli renklerde, genellikle düz olarak dokunurdu.)

GRONAU, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Hollanda sınırı yakınında, 40 700 nüf. Tekstil sanayisi. Yapı gereçleri.

GRØNBECH (Willem Peter), danimarkalı türkolog (Allinge, Bornholm, 1873 -Helsingor 1948). Kopenhag Üniversitesi'nde ingiliz dili ve edebiyatı doçenti olarak görev yaptı, daha sonra din tarihi okuttu. Türkoloji alanında çalıştı. *Forstudier til tyrkisk Lydhistorie* (Türk ses tarihi üzerine ön araştırmalar, 1902) adlı yapıtında türk sesbilgisini inceledi. *Folkenes sange Ai Mergen. Et Heltedigt fra Altai* (Halk şarkıları Ay Mergen. Altay'dan bir kahramanlık şiiri, 1920), *Nordiske Mytev og Sagu* (Kuzey efsane ve ağıtları, 1929), *Primitive Religion* (İlkel din, 1915) adlı yapıtları vardır.

GRONBECH (Kaare), danimarkalı türkolog (Frederiksborg 1901 - Kopenhag 1957). Türkolog V.P. Grønbech'in oğlu. Kopenhag Üniversitesi'ni bitirdi (1927), türkoloji üzerinde çalıştı. Türkiye'de bir araştırma gezisi yaptı (1928). Danimarka Orta Asya heyeti üyesi olarak Kuzey-batı Çin ve Moğolistan'da bulundu; eski moğol yazmalarından bir koleksiyon oluşturdu. Kopenhag Üniversitesi'nde Orta Asya dilleri ve türk dili kürsüsüne atandı (1942), profesör oldu (1946). Kopenhag'da Orta Asya Araştırmaları merkezi'ni kurdu. Fundamenta*'nın yazılması çalışmalarına katıldı. Türk ve moğol yazmaları üzerinde çalıştı. *Codex cumanicus*'un tıpkıbasımını yayımladı (1936), aynı yapıtın sözlük ve dizinini düzenledi: *Komaninsches Wörterbuch türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus* (Kumanca sözlük, Codex Cumanicus'un türkçe sözcük dizini, 1942). 1948'de Rabguzi'nin *Kısas-ı enbiya*'sının tıpkıbasımını *(Narrationes de prophetis)* yayımladı. Çağdaş lehçeler, çuvaş ve moğol halk edebiyatı üzerinde çalıştı.

GRONCHİ (Giovanni), italyan devlet adamı (Pontedera 1887 - Roma 1978). 1919'da Luigi Sturzo ile birlikte İtalyan halk partisi'ni kurdu. Aynı yıl milletvekili seçildi ve İtalyan hıristiyan işçileri konfederasyonu'nu yönetti. Birinci Mussolini hükümetine sanayi ve ticaret bakanı yardımcısı olarak girdi (ekim 1922), ama nisan 1923'te istifa etti. Partisiyle birlikte muhalefete geçti ve 1927'de siyasetten çekildi. Hıristiyan-demokrat parti'yi Ulusal kurtuluş komitesi'nde temsil etti. 1944 -1946 arasında sanayi ve ticaret bakanlığı yaptı, Kurucu meclis'e (1946), sonra Millet meclisi'ne (1948 ve 1955) seçildi. 1948'den 1955'e değin meclis başkanı ve 1955-1962 arasında da cumhurbaşkanı oldu.

GRONİNGEN, Hollanda'nın kuzeyinde il; 2 500 km²; 555 200 nüf. (1989). Yönetim merkezi *Groningen*. İlin K. kesiminde, büyük işletmeler çerçevesinde tarıma açılmış killi topraklar, G. kesimindeyse yoğun biçimde işlenen eski turba alanları vardır. Hayvancılık da eksik değildir. Ne var ki tarım gelirleri daha çok tahıl ve patatesten (patates kök nişastası sanayisini besler) sağlanır. Daha çok yönetim merkezinde ve ilin doğusunda odaklanan öbür sanayilerse hazır giyim (bunalımdadır) ve dönüştürme metalürjisidir; kısa süre önce bir ön limanla (Eemshaven) donanan Delfzijl limanı bir sodyum ve alüminyum üretim merkezidir. 1960'a doğru Slochteren'de zengin bir doğal gaz yatağının bulunması, üretilen gazın hemen hemen tamamının Benelüks'e, Fransa'ya ve Almanya Federal Cumhuriyeti'ne satılması nedeniyle bölge iktisadına büyük katkılar getirmedi; kaldı ki patlak veren enerji bunalımı, hükümeti, yıllık gaz üretimini 90 milyar m³ olarak sınırlamak zorunda bıraktı. Hollanda'nın kuzey kesiminin bölgesel merkezi olan Groningen kenti bir yana bırakılırsa, Groningen ilinin önemli kent merkezi yoktur.

GRONİNGEN, Hollanda'da kent, *Groningen ili*'nin yöretim merkezi, Aa ırmağı kıyısında, Hunze'nin Aa'ya kavuştuğu yerde; 168 702 nüf. (1991). XIII. ve XV. yy.'dan kalma Martinikerk kilisesi ve başka anıtlar. Müze. Basımcılığın ilk dönemlerinden kalma kitaplar bakımından zengin akademi kütüphanesi. 1614'te kurulan Groningen Üniversitesi, XVII.-XVIII. yy.'larda en parlak dönemini yaşadı. Günümüzde laboratuvarlar ve yeni enstitülerle (toprakbilim araştırma enstitüsü gibi) donanan bu üniversite hâlâ, çok öğrencinin girmek istediği bir okuldur.

Groningen, denize, Reitdiep ile, Groningen-Harlingen kanalıyla ve Delfzijl'de sona eren Ems kanalıyla bağlanır. Hem mavnacılık limanı, hem bir ticaret ve sanayi merkezidir; makine yapımı; tersaneler; tekstil; besin sanayileri; basımcılık. —Tar. Groningen ve bölgesi XI. yy.'a kadar Friesland'a bağlıydı. İmparator Heinrich VI, buraların bir bölümünü, 1040'ta Utrecht piskoposuna bıraktı. Hansa birliği'ne bağlanan ve çok zenginleşen Groningen kenti, Ortaçağ boyunca bağımsızlık mücadelesi verdi. XV. yy.'da Bourgogne hanedanı, egemenliğini ne kente, ne de bölgeye kabul ettirebiliyordu. 1536'da Karl V, büyük bir mücadeleden sonra buraları Hollanda devletine kattı. 1580'de İspanyollar'ın ele geçirdiği Groningen, Birleşik eyaletler'e ancak 1594'te bağlandı; Groningen derebeyliğinin başkenti, Birleşik eyaletlerin yedi eyaletinden biri ve Batı Ems yönetim bölgesinin merkezi (1810-1814) oldu.

Groningen ırkı, Hollanda'da yetiştirilen sığır ırkı. (Gövde rengi siyah, baş, göğüs, karın altı ve bacakların alt kısımları beyazdır. Shorthorn ırkından kan karışması sonucunda hayvanların kasaplık niteliği yükselmiş ve et-süt verimi bakımından karma bir ırk olmaya yönelmiştir. Vücutları geniş ve derindir. Kaslar iyi gelişmiştir. İneklerinde canlı ağırlık 600-650 kg'dır. Süt verimi 4 000 kg'ı aşar.)

GRØNLAND→ GRÖNLAND.

GROOT (Hugo DE)→GROTİUS.

GROOT (Albert Willem DE), hollandalı dilbilimci (Groningen 1892 - Laren 1963). Sesbilim, koşuklama, ingilizce ve klasik dillerin sözdizimi konusundaki çalışmaları yapısalcı akım içinde yer alır. 1948'de, *Lingua* dergisini kuranlar arasındaydı.

GROOTE (Geert), **Gerardus Magnus** denir, hollandalı gizemci (Deventer 1340 - *ay. y.* 1384). Bir manevi yenileşmeye yönelik "Devotio moderna"'nın (yeni tapınma) yaratıcısıdır; düşüncelerini, batı ruhbilim dünyası üzerinde çok büyük bir etki yapan *De imitatione Christi* (İsa'ya öykünme) adlı yapıtında ortaya koydu.

GROOTE EYLANDT, Avustralya'da ada, Carpenteria körfezinde. Manganez yatağı.

GROOTFONTEİN, Namibya'nın kuzeyinde yer, demiryolunun son istasyonu, bir maden işletmeleri bölgesinde (bakır, kurşun, çinko, vanadyum). Bilinen en büyük göktaşlarından birinin düştüğü yer Grootfontein bölgesindedir.

GROPİUS (Walter), alman mimar ve kuramcı (Berlin 1883 - Boston 1969). Charlottenburg ve Münih Yüksek teknik okullarında öğrenim gördükten sonra, 1907 -1910 arasında Berlin'de Behrens'in asistanlığını yaptı. 1919'da Weimar Güzel sanatlar okulu ile Uygulamalı sanatlar okulu'nun yöneticiliğine getirildi; bu iki okulu "Bauhaus*" adıyla birleştirdi ve 1925'te Dessau'a taşıdı. 1928-1937 arasında Berlin ve Londra'da (Maxwell Fry ile), 1938'den sonra, Harvard üniversitesi'nde mimarlık okulunu yönettiği ABD'de çalıştı. Gropius'un başlıca yapıtları, Fagus fabrikası (Alfeld an der Leine, 1911), Werkbund Ausstellung büroları (Köln, 1914), Bauhaus (Dessau, 1925-26), Dessau'da Törten işçi yerleşmesi (1926-27), çoğunu Breuer ile birlikte gerçekleştirdiği Lincoln'de, Norton'da (Massachusetts), Pittsburgh'da pek çok binadır. 1946'da meslektaşlarıyla birlikte kurduğu TAC bürosu (The Architects Collaborative) bünyesinde gerçekleştirilen son yapıtlarında anıtsallık kaygısı ağır basar ve 1949-50 yıllarında Harvard üniversitesi için tasarladığı birkaç bina bir yana bırakılırsa, bunlar daha önemsiz ürünler olarak değerlendirilir (Britz-Buckow-Rudow sitesi, Berlin, 1960; Pan Am Building, New York, 1960; ABD büyükelçiliği, Atina, 1961; J. F. Kennedy Federal Office Building, Boston, 1964).

Gropius aynı zamanda çeşitli amaçlarla yararlanılmış birçok projenin de yaratıcısıdır (çekici araba, 1913; Piscator tiyatrosu, 1927; çelik gökdelen, 1930; bir oto-

mobil düzenlemesi, 1930; vb.). Yazdığı çeşitli kitaplardan başlıcaları: *Idee und Aufbau des staatlichen Bauhauses* (Devlet Bauhaus okulu'nun düşünce ve kuruluşu) [1923], *The New Architecture and the Bauhaus* (Yeni mimarlık ve Bauhaus) [1935], *Rebuilding our Communities* (Kent yerleşmelerimizi yeniden kurmak) [1945], *Architecture and Design in the Age of Science* (Bilim çağında mimarlık ve tasarım) [1952].

GROS a. (fr. sözc; geç lat. *grossus*, kalın'dan). Ölçbil. Bir onsun sekizde birine ya da 3,824 g'a eşit olan, fransız livresinin eski alt katı.

GROS (Antoine Jean, *baron*), fransız ressam (Paris 1771 - Meudon 1835). On dört yaşında David'ın atölyesine girdi, çok kısa bir sürede onun en iyi öğrencisi olarak tanındı. Güzel sanatlar akademisi'nden birincilik madalyası aldıktan sonra Roma'ya gitmek üzere yola çıktı, çalışmak amacıyla yolda durdu ve Cenova'da askere alındı, kurmay subay oldu. İtalya seferi sırasında resim yapmayı sürdürdü ve Milano'da, *Bonaparte Arcole köprüsünde* (1796, Versailles) adlı tabloyu yaptı. Sonra, italyan koleksiyonları arasından sanat yapıtlarını seçmekle görevli komisyonun üyeliğine atandı, ardından da dergilerde denetçi oldu. Ordudan ayrıldıktan sonra, büyük kompozisyonlar yaptı. *Nasıra savaşı* (1801, Nantes müzesi), *Yafa vebalıları* (Louvre), David öğretisinden koptuğunu gösterir ve onu romantik resmin öncüsü yaparlar. *Ebukir savaşı* (1806-1807, Versailles müzesi) ve *Eylau savaş alanı* (1808, Louvre) Delacroix'nın hayranlığını kazandı. Yaşamının sonundaki süsleme siparişleri (Panthéon'un kubbesi, Louvre tavanı) sanatçının kişiliğinin özelliğini pek taşımazlar. Gros, bağımsızlığını kazanmasına katkıda bulunduğu genç okul tarafından aşıldığını anladı. Bu ilgisizlik onu mutsuzluğa sürükledi ve kendini öldürmesine neden oldu.

GROSA a. (ital. *grossa*). On iki düzine.

GROSCHEN a. (alm. sözc.). Parac. 1/100 schilling değerinde avusturya ufak parası.

GROSKES a. (fr. *grosse-caisse*). Müz. Caz baterisindeki en büyük ve en pes sesli davul. (Bir pedal aracılığıyla çalınan groskesin derisi, vidalı mandallarla akortlanır. Cazda iki , pop ve rock'taysa tek derili [bir yüzü açık] groskes kullanılır.)

GROSMAN (Vasiliy Semnoviç), rus yazar (Berdiçev 1905 - Moskova 1964). Bolşevikliğin kökeni üzerine romanlar (*Stepan Kolçugin*, 1937-1940) yazdı. *Le Peuple est immortel* (fr. çev.) [1942] ile savaşın gerçekçi bir tablosunu çizdi ve epik bir görüntü içerisinde rus halkının feragatıyla yıkıcı faşizmi (*Za pravoe delo*, 1952-1954) karşı karşıya getirdi. Bununla birlikte, ölümünden sonra yayımlanan romanı *Tout passe* (fr. çev.) onun ateşli bir uzlaşmaz olduğunu gösterir.

GROSMANN (Jules), isviçreli saatçi (1829-1907). Zembereğin bağlantı noktası kuramını oluşturdu.

GROSS (Hans), avusturyalı magistratus (Graz 1847 - *ay. y.* 1915). Kriminalistiğin doğuşuyla gelişmesine katkıda bulundu ve teknik işlerde uzmanlaşmış polisi örgütledi. Polislerin uluslararası düzeyde yardımlaşmasını gerçekleştirmeyi tasarladı; bu düşüncesi sonradan İnterpol'ü yarattı.

GROSS (Robert Edwards), amerikalı cerrah (Baltimore 1905). Mitral kapakçık hastalıklarında kullanılan ve "komisürotomi" denilen müdahale yönteminin öncüsüdür.

GROSS (Frantisek), çek ressam (Nová Paka 1909 - ? 1985). İzlediği yolun merkezinde kübizm ve gerçeküstücülük vardır. 40'lı yıllarda, büyük kentlerdeki modern yaşamdan yola çıkan "Grup 42"nin çalışmalarına katıldı.

GROSSBEEREN, Almanya'da kasaba; bugün Berlin'in güney banliyösü içinde yer alır. Bülow ile Bernadotte, Oudinot' yu burada yendi (23 ağustos 1813).

GROSSETESTE (Robert), ingiliz filozof (Stradbroke, Suffolk, 1168 ya da 1175'e doğr. - Buckden, Huntingdon yakınında, 1253). Fransiskendi, Oxford Üniversitesi rektörlüğüne (1215'e doğr.), daha sonra Lincoln piskoposluğuna (1235) getirildi. Çalışmalarını gökbilim, meteoroloji, fizik ve optik üzerinde yoğunlaştırdı. Yunancadan başarılı çeviriler yaptı, Aristoteles'ten Düzmece Dionysios'a kadar çeşitli filozofların pek çok metnini tanıttı, ama Yunanlılar'ın bilimsel metinlerini her zaman için geçerli saymaktan da kaçındı. Grosseteste'ye göre, asıl rolü duyular oynar: duyulardan birinin yitirilmesi, bilimin gelişmesini olanaksız kılar. Çünkü Tanrı, ilk günahtan beri insanın ruhunu karartmıştır: bilgi edinmek için duyularımızdan başka bir şeye güvenemeyiz. Demek ki ancak Tanrı bilgiyi mümkün kılabilir ve bunu insana sunduğu ışıkla yapar. Bu da Grosseteste'nin deyişiyle, "insan ruhunun, zekâ adı verilen ve bir bedenin edimine gereksinim duymayan yüksek yanıdır". Grosseteste' ye göre, gözlenen her olayın etkin nedenini biz ancak matematik sayesinde kavrayabiliriz, çünkü matematik öteki bilimlerden daha yüksek bir bilimdir. Yayımlanmış yapıtları: *Commentarius in libros posteriorum Aristotelis* (1494), *Commentarius in Dyonisii Areopagitae librum de mystica theologia* (1502), *Libellus de physicis unus* (1503).

GROSSETO, İtalya'da kent, Toscana'da, yönetim merkezi, Ombrone kıyısında; 69 700 nüf. Maremme'nin başlıca merkezi. XVI. yy.'a ait altıgen planlı surlar. XIII. yy.'da yeniden yapılmış katedral. Arkeoloji (Etrüsk ve Roma) ve kutsal sanatlar müzeleri. —*Grosseto ili*, 4 504 km^2; 219 921 nüf. (1989). Akaçlanarak bir tahıl üretim merkezi haline gelen Güney Maremme'de uzanır.

GROSSGLOCKNER, Avusturya'nın en yüksek doruğu, Hohe Tauern kütlesinde; 3 796 m. Doruğa ilk çıkış, Salm kontu, piskopos prens Gurk'un isteği üzerine

Bk. resim sayfa 4766

gerçekleşti: Klotz kardeşler ve rahip Horasch, 28 temmuz 1800'de doruğa ulaştı. Doruğa tırmanma olanağı veren değişik güçlükte birçok yol belirlenmiştir: en önemlisi, Pasterze buzulu üstündeki doruk sırtının kuzey yüzünde bulunan Pallavicini geçididir (1876'da tırmanıldı). Heiligenblut'tan Zell am See'ye giden bir karayolu (*Grossglocknerstrasse*), bir tünel sayesinde 2 571 m yükseltiye ulaşma olanağı verir.

GROSSİ (Tommaso), italyan yazar (Bellano, Como, 1790 - Milano 1853). Romantik şair ve romancı. Manzoni'nin arkadaşı. Son derece acılı esini geleneksel bir biçimde (*La Fuggitiva*, 1816; *I Lombardi alla prima crociata*, 1826; *Marco Visconti*, 1834) dile geldi.

GROSSMAN (Henryk), polonyalı iktisatçı (Kraków 1881 - Leipzig 1950). Varşova (1922) ve Frankfurt (1925) üniversitelerinde iktisat profesörüydü; Frankfurt'ta Sosyal araştırmalar enstitüsü üyesi oldu. Marxçı çevrelerde kapitalist sistemin önlenemez "çöküşü kuramı"nın başlıca temsilcisiydi. Bu konudaki yapıtı *Das Akkumulations-und Zusammenbruchsgesetz des kapitalistischen Systems, zugleich eine Krisentheorie* (Kapitalist sistemin yığılma ve son bulma yasası, aynı zamanda bir kriz kuramı) [1929] adını taşır. Bu kurama göre, kapitalist sistem içinde meydana gelen her iktisadi kriz bir öncekinden daha şiddetli olacak ve hiçbir devlet müdahalesi bu önlenmesi olanaksız evri-

Marburg- Bildarchiv

Walter Gropius
Dessau'da Bauhaus (1925-26)

Walter Gropius
Deutscher Werkbund sergisi (Köln, 1914) için fabrika maketi

Gontscharoff-Pix

Hohe Tauern kütlesindeki Grossglockner

Scala

Georg **Grosz**
Dämmerung (1922), çinimürekkebi ve suluboya
Thyssen kol., Lugano

Giraudon

groteskIerle süslü pano, Marie-Antoinette'in Fontainebleau şatosu'ndaki süslenme odası için J. S. ve J.H. Rousseau kardeşler tarafından yapıldı (1785)

me çözüm getirmeyecektir. Alman komünist partisi üyesi olan Grossman, 1933'te Fransa'ya, oradan Büyük Britanya'ya göç etti ve 1949'da Alman Demokratik Cumhuriyeti'ne döndü.

GROSSWARDEİN → ORADEA.

GROSTON a. (ing. *gross ton*). Denizc. Bir geminin kullanılan bölümlerinin ton birimi cinsinden karşılığı (1 t = 2,84 m³). || *Groston hesabı*, bir geminin mutfak, tuvalet, döşek altı boşluğu, ambar tirizleriyle borda arasındaki boşluk hacimlerinin dışında, kullanılan yerlerin ton biriminden karşılığını bulmak için yapılan hesap.

GROSTONLUK sıf. *Say. sıf.* + *groston-luk*, ağırlığı belirtilen sayıda groston çeken gemi için kullanılır: *50 000 grostonluk gemi.*

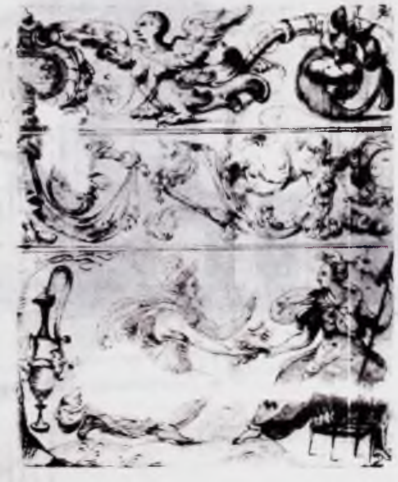
GROSÜLARİT a. Miner. Grena grubundan doğal alüminyum ve kalsiyum silikat.

GROS-VENTRES, Kuzey Amerika'da yaşayan Algonkin kızılderilileri. XVII. yy.'dan beri Montana, Alberta ve Saskatchewan'a yerleşen Gros-Ventres kabilesi, günümüzde Montana kızılderili arazisinde yaşamaktadır. Her kış babasoylu gruplar halinde avlanmak için dağılırlar ve her yaz, post işlemeciliğinin başlıca etkinliği oluşturduğu daire biçimindeki kamplarda toplanırlar.

GROSZ a. Zloty'nin 1/100'ine eşit Polonya para birimi.

GROSZ (Georg), alman desenci ve ressam (Berlin 1893 - *ay. y.* 1959). 1938'de amerikan uyruğuna geçti. Acımasız bir karikatürcü ve fütürist esinli bir ressam olarak dikkat çekti (*Şair Oscar Panizza'nın cenaze töreni*, 1917-18, Staatsgalerie, Stuttgart). 1917'de Berlin Dada grubu'nun çalışmalarına katıldı; acımasız bir sertlikle o dönemden başlayarak çeşitli dadacı dergilerde desen ve gravür kitaplarında (*Gott mit uns*, 1920; *Ecce Homo*, 1923, *Burjuvanın aynası*, 1952) burjuvaların, askerlerin, papaz ve bankacıların egemen olduğu bir toplumu sergiledi. 1925'ten sonra Neue Sachlichkeit gerçekçiliğine yaklaşarak, birkaç istisna dışında, daha yalın ve sessiz bir sanata yöneldi (*Max Hermann-Neisse'nin portresi*, 1925, Mannheim), özellikle 1933'te yerleştiği ABD'de suluboya resimler (Broadway, 1933-34) yaptı.

Giraudon

groteskler
ressamı bilinmeyen italyan okulu, XVI. yy.
Güzel sanatlar okulu Paris

GROT (Yakov Karloviç), rus filolog (Petersburg 1812 - *ay. y* 1893). Derjavin'in yapıtlarının baskısı ve *Spornıye Voprosıy Russkogd Pravopi Sanija ot Velikogo Danıyne* (1885) adlı yapıtıyla tanındı; bu yapıttaki kurallar, 1918'deki yazım reformuna ışık tuttu.

GROT (Nikolay Yakovleviç), rus filozof (Helsinki 1852 - Moskova 1899). Felsefesi erkeciliğe yakındır. Yapıtları: *Nouvelle Classification des sentiments* (fr. çev.) [Duyguların yeni sınıflandırması], 1878; *la Causalité et la Conservation de l'énergie dans le domaine de l'activité psychique* (fr. çev.) [Ruhsal etkinlik alanında enerjinin saklanması ve nedenselliği], 1890.

GROTEFEND (Georg Friedrich), alman dilbilimci (Münden 1775 - Hannover 1853). Krallıkla kimi yinelenen simgeler arasında bağıntı kurarak, bir dizi çıkarmayla pers çiviyazısını ilk olarak okumayı başaran bilim adamı. 1802'de anlamını açıkladığı 13 göstergeden 9'u doğruydu. Bu alandaki en önemli yapıtı *Neue Beiträge zur Erläuterung der persepolitanischen Keilschrift*'tir. (Persepolis çiviyazısı açıklamaları üzerine yeni denemeler) [1837]. İtalik lehçelerini, özellikle de, oskçayı ve umbria lehçelerini de incelemiştir.

GROTESK a. (fr. *grotesque;* ital. *grottesca, grotta,* mağara'dan). Soytarılığa, tuhaflığa, karikatüre verdiği öncelikle ayırt edilen edebiyat ve sanat türü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Güz. sant. Rönesans döneminde, bazı antikçağ roma anıtlarının kalıntıları gün ışığına çıkarıldığında keşfedilen ve XVI. yy.'dan yeniklasik döneme kadar batı sanatı için verimli bir esin kaynağı olan süsleme biçimi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ed. 1532'den beri fransızcada yer alan bu sözcük, edebiyatta Rabelais tarafından kullanıldı. XVIII. yy.'da estetikte bir terim olarak yer aldı ve kuraldan, uyumdan, dengeden sapmayı belirtmek için kullanıldı. Hugo, *Préface de Cromwell*'de (1827) groteski yücenin karşıtı olarak tanımladı. Th. Gautier, *les Grotesques*'te bürleske ve baroka bağlanan bir ucubeliğin estetiğini saptadı. Kimi zaman insan fiziğinin, insan hareketlerinin çirkinliğine dayanan estetik anlayışla karıştırılan groteske, Swift, Smollett, Hoffmann, Poe, Kafka, Jarry, Beckett, Ionesco gülüncü, saçmayı uyumsuzluğu belirtmek için başvurmuşlardır.

—Güz. sant. "Grotesk" adı, Neron'un *Domus Aurea*'sında (Esquilinus "mağaraları") yapılan kazılar sırasında keşfedilen duvar bezemelerine verildi; bunlar küçük figürlerle karışık arabeskler ve düşsel yapı resimleriydi. Raffaello ve Giovanni da Udine bu modelden esinlenerek Vatikan localarını süsledi (1517-1519).

Groteskierin boyanmış ya da hafif kabartma biçiminde yontulmuş bezeme sistemi, tek ve soyut bir düzlem içinde gelişir ve çizgi, bitki, mimarlık, insan ve hayvan motiflerini birleştirerek çıplak bir zemin üstünde belirir.

GROTEWOHL (Otto), alman siyaset adamı (Braunschweig 1894 - Berlin 1964). Braunschweig Diyet meclisi'nde (1920-25) ve Reichstag'da (1925-1933) sosyal demokrat milletvekili oldu. Naziler tarafından birkaç kez toplama kamplarına gönderildi (1933). Hitler'e karşı düzenlenen 20 temmuz 1944 suikastı'ndan sonra gizlenmek zorunda kaldı. 1946'da Sovyet kesiminde kalan bölgede SPD ile (sosyalist) KPD'yi (komünist) Birleşik sosyalist parti (SED) olarak birleştirdi; komünistler çok geçmeden partiye egemen oldular. Alman Demokratik Cumhuriyeti başbakanı (ekim 1949) olarak 1950'de Polonya ile Oder-Neisse sınırının tanınmasını sağlayan anlaşmayı imzaladı; 1951'de Almanya'nın birleştirilmesine ilişkin bir anlaşma önerdi, ama Bonn hükümetinin şart koştuğu serbest seçimler üzerine bir güvence vermeyi kabul etmedi. 1958 ve 1963'te Halk meclisi tarafından yeniden aynı göreve getirildi.

GROTH (Klaus), alman yazar ve profesör (Heide, Holstein, 1819 - Kiel 1899). Şiirlerini, ateşli bir savunucusu olduğu geç almanca lehçesiyle yazdı. Başlıca yapıtları: bütün Kuzey Almanya'da çok sevilen başyapıtı *Quickborn* (1853), Holstein yöresi halk öyküleri derlemesi *Vertelln* (1855-1859), çocuklar için yazdığı şiir derlemesi olan *Voer de Goern* (1858).

GROTH (Paul VON), alman kristalograf ve mineralog (Magdeburg 1843 - Münih 1927). Kümeler kuramından yararlanarak ve X ışınları tayfölçümünü kullanarak billursu şebekelerinin yapısını inceledi. *Zeitschrift für Kristallographie*'nin (1877) kurucusudur ve çok sayıda yapıtı vardır.

GROTHENDİECK (Alexander), alman asıllı fransız matematikçi (Berlin 1928). Öğreniminin bir bölümünü Montpellier'de tamamladı ve 1954'te Paris'te topoloji üzerine bir bildiri yayınladı, São Paulo'da profesör olarak bulunduktan (1953-1954) sonra Paris'e döndü. İlk çalışmalarında vektör uzaylarını ve daha çok nükleer uzayları konu aldı. 1957'den bu yana, cebirsel geometrinin problemlerini kendi yarattığı şemalar kuramı çerçevesinde ele alarak bu konuda büyük bir genelleştirmeye başladı. J. Dieudonné ile birlikte çalışarak dev bir yapıt olan *Éléments de la géométrie algébrique*'i (Cebirsel geometri öğeleri, 1962-1965) yayımladı. 1966'da Fields madalyasını aldı.

GROTHUSS →GROTTHUSS.

GROTİUS (Hugo DE GROOT, — denir), hollandalı hukukçu ve diplomat (Delft 1583 - Rostock 1645). 1609'da İspanyollar'a ve Portekizliler'e, sonra İngilizler'e karşı denizlerde seyir serbestliğini savunmak amacıyla kaleme aldığı *Mare liberum*'u yayımladı. Hollanda vakanüvisliğine (1603) ve Rotterdam eyalet başbakanlığına (1613) atandı. 1619'da arminiusçu ve Oldenbarneveldt yandaşı olduğu için ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı. Cezaevinden kaçtı ve Fransa'ya sığındı. Kral Louis XIII tarafından kabul edildi ve maaşa bağlandı; bu ülkenin İsviçre elçiliğine atandı (1634-1645). Grotius filolog, hukukçu, tarihçi ve tanrıbilimciydi. Ama en ünlü yapıtı, her şeyden önce köleliği mahkûm ettiği, savaşları önlemeye ve kurallara bağlamaya çalıştığı *De jure belli ac pacis*'tir (Savaş ve barış hukuku) [1625]. Bu yapıt, daha o yıllarda gerçek bir uluslararası kamu hukuku olduğu için yazarının "Devletler hukukunun babası" adıyla anılmasını sağladı.

GROTO (Luigi) **Il Cieco** *(Kör)* **d'Adria** denir, italyan yazar (Adria, Rovigo, 1541 - Venedik 1585). Pastoral dramlar, komediler ve Seneca'dan esinlenmiş trajediler (*Hadriana*, 1578) yazdı.

GROTON, ABD'de (Connecticut) kent, Thames ırmağı kıyısında; 38 500 nüf. Deniz üssü ve denizaltı yapımı.

GROTOWSKİ (Jerzy), polonyalı tiyatro yönetmeni ve yöneticisi (Rzeszow 1933). Tiyatronun, düşler için bir sıçrama tahtası ya da gerçekler için bir birikim yerinden çok oyuncuyla seyirci arasında iletişim aracı işlevini görmekte olduğu; onun için sahnedeki oyunun salona sıçraması ve halkla oyuncuların kaynaşması ve birbirlerini daha iyi anlamalarını sağlaması gerektiği anlayışını sahneye koymada ve tiyatrocuların oyununda uygulamaya çalıştı; Opole (1959), Wrocław (1965), Enstitü -Laboratuar (1975) gibi birçok tiyatronun yöneticiliğine atandı ve özgün, deneye dayanan görüşleriyle tüm dünyada tanındı.

GROTTAFERRATA, İtalya'da kent, Lazio'da (Roma ili), Albani dağlarının eteğinde; 11 400 nüf. XI. yy.'dan kalma ortodoks manastırı; kilisede, XII. yy. sonunda yapılmış fresk ve çiniler. Sayfiye merkezi. Şarap.

GROTTAGLİE, İtalya'da kent, Puglia'da (Taranto ili), Taranto'nun doğusunda; 24 bin nüf. Bağcılık merkezi. Seramik.

GROTTHUSS ya da **GROTHUSS** (Christian Johann Dietrich, **Theodor** — denir, *baron* VON), alman fizikçi (Leipzig 1785 - Geddutz, Kurzem 1822). 1805'te ilk elektrolizle ayrıştırma kuramlarından birini ortaya koydu.

GROUCHY (Jean DE), fransız hekim ve genetikçi (Deventer, Hollanda, 1926). Centre National de la Recherche Scientifique'in müdürü, insan sitojenetiğinin kurucularından biri. Birçok yeni kromozom hastalığının tanımını yaptı ve bu arada insan türünden bilinen ilk kromozom sakatlığı olan keomozom 18 kısa kol sakatlığıyla yine aynı kromozomla ilgili uzun kol sakatlığını ve birçok kısmi trizomi ve monozomileri tanımladı. İlk kez kromozom karşılaştırmaları (insan kromozomlarıyla büyük maymunların kromozomları arasında) yaptı ve böylece kromozom filogenisinin gelişmesini sağladı. Bu da, kromozomların düzeninde bir dizi değişiklikle türlerin izlediği evrim çizgisini belirlemeyi olanaklı kıldı. Grouchy'nin kalıtım üzerine yazılmış birçok yapıtı ve bir *Atlas des maladies chromosomiques*'i (Kromozom hastalıkları atlası) [1975] vardır.

GROUND a. (ing. sözc.). Müz. Israrlı bas'a *(basso ostinato)* İngilizler'in verdiği ad. || İngiltere'de, XVII. yy.'da bu ilkeye göre yazılmış yapıt.

Groupe de recherche d'art visuel (G.R.A.V.) → GÖRSEL SANAT ARAŞTIRMA GRUBU.

GROUSSET (René), fransız doğubilimci ve tarihçi (Aubais, Gard 1885 - Paris 1952). Guimet müzesi müdür yardımcılığı (1925), *Journal Asiatique* dergisi sekreterliği, Cernuschi müzesi müdürlüğünde (1933) bulundu. 1946'da akademi üyeliğine seçildi. Asya tarihi ve Uzakdoğu kültürünü araştırdı. *Histoire de l'Asie* (Asya tarihi, 4 cilt, 1920-1922), *le Réveil de l'Asie* (Asya'nın uyanışı, 1924), *Histoire de l'Extrême - Orient* (Uzakdoğu tarihi, 2 cilt, 1928-1929), *Les civilisations de l'Orient* (Doğu uygarlıkları, 4 cilt, 1929-1930), *l'Empire des Steppes* (Bozkır imparatorluğu, 1939, türkçe çevirisi 1980) kitaplarını yayımladı. Moğol ve Çin tarihleriyle ilgilendi. Bu konuda *l'Empire mongol* (Moğol İmparatorluğu, 1941), *Histoire de la Chine* (Çin tarihi, 1942), *Vie de Gengis Khan* (Cengiz Han'ın hayatı, 1944), *l'Empire du Levant* (Doğu İmparatorluğu, 1946) adlı kitaplar yazdı. *Bilan de l'histoire* (Tarihin bilançosu, 1946), *L'Homme et son histoire* (İnsan ve tarihi, 1954) adlı yapıtlarında insanlık tarihi konu edinilir (Fr. akad., 1946).

GROVE (*sir* William Robert), ingiliz fizikçi (Swansea, Glamorgan kontluğu, 1811 - Londra 1896). Londra'da hukuk profesörlüğü, avukatlık, daha sonra da yargıçlık yapan Grove boş zamanlarında elektrik ve mayetiklik üzerine araştırmalar yapıyordu. 1839'da, elektrotları odunkömüründen gazlı pili icat etti. Bunsen pili bu pilden türetildi. Daguerre plakasını bir pilde elektrot biçiminde kullanarak ilk kez o kazıdı. Seyreltik gazlardaki elektrik boşalması üstüne deneyler de yaptı.

GROVE (*sir* George), ingiliz müzikbilimci (Clapham, Londra, 1820 - Sydenham, Londra, 1900). Crystal Palace konserlerini düzenledi. Londra'daki Royal College of Music'i yönetti (1883-94). 4 ciltlik *Dictionary of Music and Musicians* (Müzik ve müzikçiler sözlüğü) [1879-1889] adlı ünlü yapıtı, 1904'ten 1981'e değin yapılan basımlarında genişletilerek 20 cilde çıkarıldı.

Grower rondelası ya da **pulu,** gevşemesini önlemek için bir somunun altına yerleştirilen hafifçe helisel, esnek, yaylı rondela.

GROWL a. (*homurtu* anlamında ing. sözc.). Caz müziğinde anlatımı zenginleştirmek için, sesle ya da çalgıyla yapılan ve gırtlağın derinliklerinden geldiği izlenimi veren pes ve boğuk ses.

GROZA (Petru), romanyalı siyaset adamı Băcia, Hunedoara, 1884 - Bükreş 1958). İlerici köylü partisi'nden milletvekili oldu (1919-1927). Avarescu hükümetlerinde iki kez bakanlık yaptı; Transilvanya'da kurduğu (1933) Çiftçi cephesi'nin başkanı oldu. Komünistlerle işbirliğinde bulundu, 1944-45'te yeniden bakanlık yaptı. Kral Mihail tarafından başbakanlığa atandı (1945-1952). 1952-1958 arasında da prezidyum başkanlığına getirildi.

GROZNIY, Çeçen-İnguş Ozerk Cumhuriyeti'nin başkenti; 401 000 nüf. (1989). Dağıstan Özerk Cumhuriyeti sınırı yakınında. Petrol üretim merkezi (Tiflis ve Stavropol'a giden boruhattı; rafineri). Makine ve besin sanayileri.

GRÖNATİT a. (fr. *grenatite*). Yerbil. Esas olarak bir grenadan kurulu olan, genellikle başkalaşım kökenli kayaç.

GRÖNENDAL a. (Belçika'da yer adı *Groenendael*'den). Uzun ve siyah tüylü belçika çobanköpeği çeşidi.

GRÖNİNGER, alman heykelci aile. Başlıca üyeleri: GERHARD (Paderborn 1582'ye doğr. - Münster 1652'ye doğr.). Münster katedrali'nde mezarlar yaptı. JOHANN MAURITZ (Paderborn 1652 - Münster 1707) ve oğlu JOHANN WILHELM (Münster 1675'e doğr. - *ay. y.* 1732'ye doğr.) de mezar anıtları yaptılar.

GRÖNLAND, GRØNLAND ya da **GROENLAND,** Amerika'nın kuzeyinde bulunan, Danimarka'ya bağlı büyük ada (2 186 000 km²); 55 533 nüf. (1991) Merkezi *Nuuk* (esk. *Godthåb*).

COĞRAFYA

Grönland'ın yaklaşık % 80'i, bir bölümü deniz düzeyinin altında bulunan, orta kesimi büyük ölçüde çökmüş eski bir temeli sular altında bırakan kalın bir inlandsis tabakasıyla (ortalama kalınlığı 1,5 km) örtülüdür. Yüksek bir kubbe (en çok yükselti 3 220 m) görünümü almış buz yüzeyi, sert iklimli (yıllık ortalama kuzeyde −31 °C, en düşük sıcaklık −65 °C) ve rüzgârlı, geniş bir kar ovasıdır. Buzulun kış mevsimindeki beslenmesi kenarlara doğru artar ve her yıl buz tabakası büyük ölçüde kalınlaşır. Kayaçların 3 500 m'nin üstüne (adanın en yüksek noktası: 3 700 m) kadar çıktığı (bir bölümü yanardağ kökenli Paleozoyik örtü ve Arkeyen temel) kenar kesimlerdeki dağlar, buzul yalakları ve "su yüzeyine yakın gizli kayalıklarla" sınırlanan fiyordlar oluşturur. Geniş kıta kenarı, yüksek buzultaş banklarıyla çevrili derin vadilerle yarılmıştır. Yönlendirilmiş ve ivmesi artmış (batı kıyısı yakınında günlük hız 30-100 m/gün) buzul gideğenleri, büyük fiyordların dibine yerleşir (Disko körfezi) ya da buzdağları doğuran ve yüzen küçük düzlükler halinde bu diplerden ayrılarak yükselir. Kıyılarda, daha az sert (yıllık ortalama sıcaklık −4 °C; en düşük sıcaklık −29 °C) seyrek ya da taşlı bir tundranın gelişmesine izin veren bir iklim egemendir. Bununla birlikte kıyılar, Doğu Grönland sonra da Batı Grönland akıntılarını doğuran, sürekli (kuzeyde) ya da kışlık (güneyde) geniş bir bankizle çevrilidir.

1945'ten (21 400) bu yana sayıları hızla artan Eskimolar'ın nüfusu 50 000'e yaklaşmaktadır. Eskimolar'ın yaklaşık % 90'ı güney-batı kıyısında, büyük bölümü de "kentler"de (nüfusu 500'den çok) toplaşır. Belli bir gerileme içinde olmakla birlikte, balıkçılık (morina, yengeç, som) halkın büyük bölümünün temel etkinliğidir. Maden çıkarma bugün hiç yoksa da kriyolit, uranyum, demir cevheri, krom, grafit, bakır, kömür yatakları bilinmektedir ve bu yataklar bazen geçici olarak işletilmiştir. Dış ticaret sürekli açık vermektedir, ama iki amerikan üssü (bunlardan biri Thul) önemli bir gelir kaynağıdır.

TARİH

Kuzey Amerika'dan gelen arktikalı avcı topluluklardan biri İ.Ö. 2000'e doğru, öbürü İ.S. I. yy.'ın başlarında, Grönland'a iki kez ulaştılar ve burada yüzyıllarca yaşadılar; sonunda yok oldular ve böylece bölgede insan kalmadı. 986'da ülkesinden kovul-

A. F. P.

Otto Grotewohl

Giraudon

Grotius
Van Miereveit'in bir tablosundan ayrıntı
Condé müzesi, Chantilly

grönendal

GRÖNLAND

Grönland'da Disko körfezindeki bankizden bir görünüm

Schoenal-Diaf

M. Schoenal-Diaf

Grönland'ın batı kıyısındaki Rodebay (Disko körfezi) yerleşme alanı

muş izlandalı bir cani olan Kızıl Erik, Grönland'ın güney-batı kıyısında bir viking kolonisi oluşturdu. Aynı çağda batıdan gelen bir eskimo halkı adanın kuzey-batı kıyısına vardı ve burada Thule kültürünü kurdu. Bugünkü Grönlandlılar, onların soyundan gelir. Nüfusu 4 000'e ulaşan iskandinav kolonisi, kral Haakon IV Haakonsson ile yapılan bir antlaşmayla Norveç'e (1261), daha sonra da Danimarka'ya (1380) bağlandı. Eskimo ve iskandinav kültürleri, bazen savaş, bazen de barış içinde 500 yıl kadar yan yana yaşadılar. Bu durum, iskandinav köylü toplumunun, iklimin soğuması ve Norveç'ten yapılan yiyecek ikmalinin aksaması sonucu yok olmasına değin sürdü.

1500'e doğru Eskimolar adanın tek sahibiydiler; kapalı bir ekonomi içinde, dünyanın geri kalan bölümünden habersiz yaşıyorlardı. Ada 1585'te ingiliz John Davis tarafından yeniden keşfedildi; böylece balina avcılığı dönemi başladı: on bin avrupalı, özellikle de Hollandalılar, yılda 1 000 kadar balina avlıyordu. 1921'de Danimarka hükümeti, adayı sömürgeleştirmek, hıristiyanlaştırmak ve ticaretle balıkçılığın denetimini ele geçirmek için norveçli misyoner Hans Egede'yi Grönland'a gönderdi; ticaret ve balıkçılık Grönland Ticaret bakanlığı (KGH) tarafından tekelleştirildi. Bu dönemde birkaç kent, bu arada başkent Godthåb kuruldu.

Danimarka'nın izlediği sömürgeleştirme siyaseti, kültürlerinin bozulmadan kalması için, çeşitli girişimlerini karşıladıkları Grönlandlılar'ı dünyadan tecrit etmeye yönelikti. Kiel antlaşması (1814) Danimarka'nın Grönland üzerindeki egemenliğini tanıdı. XIX. yy.'ın ortasına doğru kurulan yönetim kurulları, Grönlandlılar'a kendi işlerini kendilerinin görmesini sağladı. Bunlar kendi dillerinde yayın yapma hakkına sahipti; yerel bir gazeteleri ve orta dereceli iki okulları vardı. 1905'te iki ulusal konseyin *(landsråd)* kurulması özerk iktidarın yetkilerini biraz daha genişletti. 1911'de bilimsel amaçlı bir keşif heyeti, kıyıların açıklarında morina sürüleri keşfetti. Böylece balıkçılık iktisadi yaşamın temelini oluşturdu; toplumda hızlı değişmeler meydana geldi.

İkinci Dünya savaşı'nda ABD, Grönland'da üsler kurdu; o sırada Danimarka alman işgalindeydi (1940-1945). Savaştan sonra Danimarka'nın ada üzerindeki egemenliğini tanıyan ABD Grönland'ı NATO' nun askeri sistemine kattı (Thule üssü). Danimarka hükümetinin yaptığı yardım sayesinde bir kalkınma programı uygulanmaya başlandı (vereme karşı mücadele, kentleşme, elektriğe kavuşturma, okullaşma, vb.); balıkçılık modernleştirildi.

Adanın geleceğini belirleyen siyasal reformla (1953), artık sömürge statüsünden kurtulan Grönland, Danimarka'ya bağlı bir yönetim bölgesi *(amt)* oldu ve Danimarka parlamentosu'na göndereceği *(Folketing)* iki üyesini seçme hakkını elde etti. Her iki ulusal konseyin yerini, yetkileri genişletilen tek bir Konsey aldı. Grönland Ticaret bakanlığı'nın tekeli kırıldı. 1972'de, yalnızca grönlandlı siyaset adamlarından oluşan bir iç özerklik komitesi kuruldu ve 1975'te bir Danimarka-Grönland parlamento heyetinin hazırladığı, adanın özerkliğine ilişkin bir rapor ocak 1979'da referanduma sunuldu.

1 mayıs 1979'da Folketing'de onaylanan yeni anayasaya göre, 21 üyeden oluşan bir Grönland meclisi *(Landsting)* kuruldu; bu üyelerden beşi, dört yıllık yasama dönemi için seçilen bir başkanın yönetimindeki bir bölge meclisi *(Landsstyre)* oluşturdu. *Siumut* (orta sol) ve *Atassut* (sağ) Grönland'ın iki büyük partisidir. Danimarka bu ülkede bir vali *(rigsombudsmand)* tarafından temsil edilmektedir. Grönland, Danimarka *Folketing*'inde iki üye ve Avrupa parlamentosu'nda da bir üyeyle temsil edilmektedir.

Grönland'ın yeraltı varlığı Danimarka'ya aittir. Bir Danimarka-Grönland komisyonu doğal kaynakları işletir; enerji kaynakları bakımından her iki ülke de eşit haklara sahiptir. Şubat 1982'de yapılan bir referandumla Grönland, Danimarka'nın üyesi olduğu Avrupa topluluğu'ndan çekildi; ama bu karar ancak ocak 1984'te uygulamaya kondu.

ADANIN KEŞFİ

1883'te Nordenskjöld batı kıyısından hareket etti ve 68° kuzey eylemini izleyerek bölgenin merkezine ulaştı; Nansen 1888'de, 64° kuzey enlemini izleyerek adayı enine aştı. Grönland'ın bilimsel amaçlı keşfinin gelişmesi bakımından önemli etkileri olan Ross, Parry ve Franklin'in büyük keşif seferlerinden ve Kane (1853), Hayes (1861), Hall (1871), Nares (1875-76), Drygalski'den sonra, Peary 1892-1909 arasında adanın kuzey-batı kıyılarını baştan başa dolaştı. Kısa süre sonra Mylius-Erichsen (1906-07) ve Mikkelsen (1909-10) kuzey-doğu kıyılarının haritasını çıkardılar. Bu arada doğu kıyısına yönelik seferler çoğaldı: Ryder, Holm (1884), Amdrup, Koldewey. Ayrıca Quervain, Peary, J. P. Koch'un buzul üzerindeki yolculuklarını da belirtmek gerekir. Birinci Dünya savaşı öncesinde ve sonrasında Grönland'ın kuzeyinde, küçük Thule ticaret merkezinden hareket eden Knud Rasmussen ve Peter Freuchen'in keşif yolculuklarını Lauge Koch'un Jubilaeum Ekspedition'u (1920-1923) izledi. Bu dönemden sonra Lauge Koch doğu kıyısına her yıl sefer düzenledi; bu seferlerin sonuçları, doğu kıyısının jeolojik bakımdan tanınması için temel veriler sağladı. İkinci Dünya savaşı'ndan beri doğu kıyısında danimarkalı Eigil Knuth'un Peary toprağında yaptığı arkeoloji seferleri (1948-1950), Helge Larsen ve Erik Holtved'in batı ve kuzey-batı kıyısındaki çalışmaları, kuzey

-batı kıyısında fransız J. Malaurie'un Thule yönetim bölümündeki coğrafya seferi (1950-51) önemli keşif çalışmaları arasındadır. Birinci Dünya savaşı sonrasında alman Wegener (1930'da buzul üzerinde öldü), ingiliz Watkins (1931), fransız P.-E. Victor (1948-1951), sonra da ingiliz W. Simpson (1952-1954) buzul üzerinde önemli buzulbilim ve meteoroloji seferleri yönettiler. Şubat 1982'de yapılan referandum sonucunda Avrupa topluluğu'ndan çıkma kararı benimsendi. Ancak toplulukla ilişkiler "Denizaşırı ülkeler statüsü" içinde sürdürülebilecekti. Topluluk dışişleri bakanları konseyi de bu isteği kabul etti (20 şubat 1984).

GRÖNLAND, GRØNLAND ya da **GROENLAND akıntısı,** Arktika'nın fazla suyunu ve buzunu akıtan, güney bileşenli boşalma akıntısı. Jan Mayen ve Doğu İzlanda akıntılarının saat yelkovanının ters yönüne sapmasıyla D.'ya doğru ilerlemesini sürdürür. Tuzu azdır (% 31-33). Batı bölününün bazı kesimleri sürekli bankizle örtülüdür. Kıyılarda buzdağlarına sık rastlanır.

GRÖNLAND, GRØNLAND ya da **GROENLAND denizi,** Norveç denizi' nin *Grönland havzası*'nı kaplayan bölümüne verilen ad.

GRÖNLAND, GRØNLAND ya da **GROENLAND havzası,** Mohn ve Grönland sırtları arasında kalan havza. K.'e doğru, Arktika havzasına bağlanır; G.'e doğru, Danimarka boğazı havzanın önünü keser. Grönland havzası, yeni oluşmuş, az derin (3 813 m) bir havzadır ve yüksek doruklarla bölümlere ayrılır. Batı yarısında, Grönland kıta kenarı vardır.

GRÖNLAND MEZGİTİ a. Batı Grönland ve Baffin havzası fiyortlarındaki kıyı sularında yaşayan, morinaya çok benzeyen kemiklibalık. (Bil. a. *Gadus ogac; Gadidae* familyası; boyu 30 cm'ye kadar.)

GRU, rusça *Glavnoye Razviyedıyvatelnoye U* (ya da) *pravliyeniye*'nın [Ana istihbarat dairesi] kısa yazımı. Sovyet kurmay başkanlığına bağlı, SSCB'nin istihbarat hizmetlerinin tümünden KGB ile birlikte sorumlu olan askeri kuruluş.

GRUBENMANN (Hans Ulrich), isveçli mühendis (Teufen, Appenzell, 1709 - *ay. y.* 1783). Kardeşi Johannes ile birlikte tahta köprü yapımını mükemmelleştirdi. Ren üzerinde, Schaffhouse yakınında (1756-1758) bir köprü ve Limmat üzerinde, Wettingen yakınında kemer açıklığı 60 m'lik bir köprü yaptı (1764).

GRUBER (Otto VON), alman teknisyen (Salzburg 1884 - Jena 1942). Münih'teki Technische Hochschule'de asistandı; 1919'da, aynı okulda yardımcı profesörlüğe getirildi. Fotogrametri dalında uzmanlaştı. 1926'dan başlayarak Stuttgart'ta profesörlük kadrosuna atandı, bu alanın en sözü geçen uzmanlardan biri oldu.

■**GRUBER** (Francis), fransız ressam (Nancy 1912 - Paris 1948). Jacques Gruber'in oğlu. Friesz ve Dufresne'in öğrencisi; anlatımcı ve gerçeklik taşıyan resimler yaptı, bir süre sonra resimlerinde gerçekçi ve imgesel öğelerin kaynaşması ağır basmaya başladı (*Aşkın mutsuzluğu*, 1937, özel kol.). 40'lı yılların başında, daha sade, hatta daha sert bir tarz kullanmaya başladı ve temaları (cılız çıplaklar, boş atölyeler, peyzajlar) düş kırıklığı ve duygusallık ağır bastı (*Kırmızı kazaklı çıplak*, 1944, Art moderne ulusal müzesi, Paris). Yapıtları; mizerabilizm akımına esin kaynağı oldu.

GRUDA (Yılmaz), türk tiyatro ve sinema oyuncusu, şair, reklamcı (İstanbul 1930). Ankara Ticaret lisesi'nde okudu, kısa bir süre banka memurluğu yaptı. 1954'ten başlayarak Cep tiyatrosu, Küçük sahne, Dormen, Ulvi Uraz, Nisa Serezli-Tolga Aşkıner tiyatrolarında, Ankara Meydan sahnesi'nde oynadı. *Dokuz dağın efesi* (1959) filmiyle sinemaya da yöneldi, özellikle karakter rollerinde başarılı oldu. Çeşitli reklam ajanslarında metin yazarı ve müşteri temsilcisi olarak çalıştı. *Çarmıhtaki yeni Mehmet* (1963), *Kuyumcular* (1980) adlı şiir kitapları, *Şu bizim tiyatromuz* (1976) adlı bir deneme kitabı ve Çehov'dan çevirdiği tek perdelik oyunları vardır.

GRUDZİADZ, Polonya'da kent, aşağı Wisla kıyısında; 94 000 nüf. Irmak limanı ve sanayi merkezi (kauçuk ve makine yapımı sanayileri).

GRUEN (Victor), avusturyalı mimar ve şehirci (Viyana 1903 - *ay.y.* 1980). Behrens'in öğrencisiydi. ABD'ye yerleşti, amerikan kentlerinin merkezlerini yenileştirmeye çalıştı (Fort Worth'un yaya merkezi, 1955; Rochester'de Midtown Plaza, New York, 1958) ve kent dışında alışveriş merkezleri gerçekleştirdi. L. Smith ile birlikte bu konuyu işleyen *Shopping Towns* (1960) adlı bir kitap yayımladı.

GRUENBERG (Louis), amerikalı besteci ve piyanocu (Brest-Litovsk 1884 - Beverly Hills 1964). New York'ta piyano öğrenimi gördü. 1903-1919 arasında Avrupa'da Busoni ile çalıştı, Viyana konservatuvarı'nda ders verdi (1912-19). Cazdan ve zenci müziğinden çok etkilenen Gruenberg, operalar (*Emperor Jones*, 1931; *Green Mansions*, 1937), senfonik yapıtlar (*Jazz Suite*, konçertolar, senfonik şiirler), oda müziği parçaları (piyano için *Jazzberries*, 1925) ve oratoryolar (*Creation*, 1925) besteledi.

GRUENTHER (Alfred), amerikalı general (Platte Center, Nebraska, 1899 - Washington 1983). 1919'da West Point'i bitirdi. 1941'den başlayarak Eisenhower'in yardımcılığını yapan Gruenther, onunla önce, müttefik kuvvetler genel karargâhının bulunduğu Londra'ya (1942), daha sonra da Kuzey Afrika'ya gitti. Sicilya ve İtalya'da Clark'ın kurmaybaşkanlığını üstlendi (1943-44) ve 1945 ile 1947 yılları arasında Avusturya'daki amerikan birliklerine komuta etti. 1947'de Washington'daki yeni karma kurmay örgütünün genel sekreterliğini düzenlemekle görevlendirildi. 1950'de Eisenhower kendisine Avrupa'daki atlantik kuvvetlerinin kurmayını örgütleme görevini verdi (→ SHAPE); Ridgway' in yerine geçen Gruenther, 1953'ten 1956'ya kadar bu kuvvetlerin komutanlığını yaptı.

GRUFFUD AP CYNAN, Gwynedd kralı (1055'e doğr. - 1137). Kızıl William II'nin hükümdarlığı boyunca, Marche'ı tedirgin etti, ancak Henry I'in hükümdarlığı sırasında barışı ihtiyatla korudu.

GRUFFUD AP LLYWELYN, Deheubarth kralı (öl. 1063). 1039'dan başlayarak diğer wales krallıkları üstünde egemenlik kurdu, Mercia'ya saldırarak sınır eyaletlerini yakıp yıktı ve anglosakson sömürgeciliğini kısmen önledi.

GRUFFYD (William John), walesli bilgin ve şair (Bethel Llandeiniolen, Carnavon kontluğu, 1881 - Carnavon 1954). Swinburne tarzındaki *Trystan ac Esylt* adlı yapıtıyla Eisteddfod ödülü'nü kazandı. *Y. Llenor* adlı dergiyi yayımladı, şiirlerinde Walesliler'in direngenliğini dile getirdi.

GRUGLİASCO, İtalya'da (Piemonte) kent, Torino'nun batı dış mahallesinde; 30 700 nüf.

GRUİFORMES a. Zool. BATAKLIKKUŞLARI takımının bilimsel adı.

GRUİTHUİSEN (Franz VON), bavyeralı gökbilimci ve doğabilimci (Haltenberg 1774 - öl. 1852). Münih'te tıp, sonra gökbilim profesörlüğü yaptı, sayısız kitap yazdı. 1840'ta, Ay yüzeyindeki sirklerin göktaşı çarpmalarıyla oluştuğunu kabul eden varsayımı ortaya attı.

GRUJİC (Sava), sırp generali, diplomat ve siyaset adamı (Kolari 1840 - Belgrad

Lauros-Giraudon

Francis **Gruber**
Antikaların Fontainebleau'ya gelişi
(1935)
Paris Art moderne müzesi

1913). Savunma bakanlığı yaptı ve 1896-1903 yılları arasında Sofya, Atina, Petersburg, İstanbul elçiliklerinde bulundu. Birkaç kez de başbakanlık yaptı (1887-1893, 1903-1904, 1906).

GRUMEL (Venance), fransız doğubilimci (Le Bourget-du-Lac 1890 - Paris 1967). Yükselişe inanan din adamı, ortodoks tanrıbilimci, edebiyat ve kilise yönetimi tarihi uzmanı. *Regestes des actes du patriarcat de Constantinople, de 381 à 1206* (İstanbul patrikliği'nin 381-1206 arasında aldığı kararların dökümü) [1932, 1936, 1947] adlı kitabın ilk üç fasikülünü ve *la Chronologie* (Kronoloji) adlı değerli bir el kitabı yayımladı.

GRUMENTUM. Tar. coğ. İtalya'da, bugünkü Grumento Nova yakınında kent, Lucania'nın başlıca kentlerinden biri, cumhuriyet döneminde Roma kolonisi (bir tiyatro, bir amfitiyatro, bir tapınak, kaplıcalar, vb. kalıntıları).

GRUMİAUX (Arthur), belçikalı kemancı (Villers-Perwin, Charleroi, 1921 - Brüksel 1986). 1939'da sanat yaşamının başında Ch. Münch yönetiminde Mendelssohn'un konçertosunu yorumlayarak dünyanın en büyük virtüozlarından biri olduğunu kanıtladı. Hem oda topluluklarında çaldı, hem solo keman yapıtlarını yorumladı, hem de öğretmenlik yaptı. 1949'da Brüksel konservatuvarı'nda ders vermeye başladı. Piyanocu Clara Haskil ile Mozart ve Beethoven'ın sonatlarını seslendirerek ününü genişletti. Kemanlarından biri Stradivarius ("le Titan": Dev), biri de Guarnerius del Gesù yapısıydı.

Grundig, kamu tüketimine yönelik elektronik aygıtlar (radyo, televizyon, teyp, hi-fi müzik seti vb.) üretiminde uzmanlaşmış alman şirketi; kendi alanında Almanya'da ilk sırayı alır (30 000 çalışan). Şirketi 1946'da Fürth'te Max Grundig (1908'de Nürnberg'de doğdu) kurmuştur.

Grundlagen der Arithmetik *(Aritmetiğin temelleri)*, Frege'nin 1884'te yayımlanan yapıtı. Yazar, bu kitapta kendi lojisist tasarısını açıklar.

Grundrisse. Ekonomi politiğin eleştirisi için ön çalışma *(Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie)*, Karl Marx'ın yapıtı. Marx'ın, özellikle Louis Althusser ve daha çok da Antonio Negri tarafından üzerinde ısrarla durulan en önemli yapıtlarından biridir. Elyazması, eşit olmayan uzunlukta ve hiç kuşkusuz yayımlanmak amacıyla kaleme alınmamış üç bölümden oluşur. Bu metin, Marx'ın düşüncesinde *1844 Elyazmaları (Politik iktisat ve felsefe)* ile *Politik iktisadın eleştirisine katkı* (1859) arasında yer alan geçiş sürecinin anlaşılmasını olanaklı kılar. Marx, *Grundrisse*'de Hegel'in terimlerini ve sorunsalını kesin olarak bırakır. Örneğin *1844 Elyazmaları*'nda rastlanan yabancılaşma teriminin (ve sorunsalının)

nasıl ve niçin ortadan kalktığını bu metinden anlamak olanaklıdır. Bu yapıta uzun süre verilmiş olan ad ve Marx'ın Engels'e yazdığı 8 aralık 1857 tarihli bir mektuptan alınmıştır. Marx, bu mektubunda, "hiç olmazsa tufandan önceki durumun *genel çizgileri*'ni (alm. *die Grundrisse*) açıklığa kavuşturmaya" çalıştığını söylüyordu. Marx'ın sözünü ettiği tufan, hiç kuşkusuz, 1857 iktisadi bunalımında ilk izlerini gördüğüne inandığı, kapitalist sistemin nihai çöküşüydü. Marx'ın düşüncesine göre, 1848 devrimi'nin başarısızlığa uğramasından sonra, bunalıma karşı koyabilmek için, ilerde doğacak siyasal durumları göğüslemeyi olanaklı kılacak bir genel kuramsal çözümlemeye gerek vardı. Gerçekte, böyle bir durum için Marx'ın 1864 ekimini beklemesi gerekiyordu. O tarihte, I. Enternasyonal'in (Uluslararası işçi birliği) kuruluşuna katıldı. Metnin incelenmesi, kuramsal araştırmayla pratik mücadele -örneğin, işçi sınıfı ve onun sözcülerinin eğilim gösterdikleri fiili proudhonculuk ve sendikalizme karşı mücadele- arasındaki bağlılığın canlı bir biçimde kavranmasını sağladı. Bu inceleme, aynı zamanda "genç" Marx ile "yaşlı" Marx arasında kopukluk olduğu tezinin de tartışma konusu olmasına yol açtı. Negri'nin *Grandrisse* üzerinde yaptığı dikkatli inceleme, politik iktisadın eleştirisiyle devlet - Marx'ın bunlara verdiği anlamda- arasında yeni bir ilişki kurulmasını olanaklı kıldı. Genel olarak, nesnelliğe, yani nesnelerin zihinden önce geldiği tezine bağlı olarak düşünülen "bilimsel" model, artık bir bunalıma girmiş bulunuyordu. Marx, devrimci pratiğin son derece önemli olduğunu, aksi durumda diyalektiğin bile tartışma konusu yapılabileceğini, ondan bile kuşku duyulabileceğini gösteriyordu.

Danimarka büyükelçiliği, Fransa

Nikolai Frederik Severin **Grundtvig**

GRUNDTVİG (Nikolai Frederik Severin), danimarkalı yazar (Udby, Vordingborg yakınlarında, 1783 - Kopenhag 1872), Danimarka romantizminin başlıca temsilcilerinden biri. Babası gibi rahip oldu, eski iskandinav edebiyatına büyük bir ilgi duydu ve *Nordens mytologi* (1808 ve 1832) adlı bir kitap yayımladı. Ancak, reformcu mizacı onu çarçabuk üstleriyle karşı karşıya getirdi ve birçok anlaşmazlıklardan sonra rahiplik görevini bırakmaya yöneltti (mayıs 1826). Bu arada, inancıyla kuzey Antikçağı'na düşkünlüğü arasında bölünmüş olarak, yurt ve din sevgisiyle dolu şiirlerinde atalarının kahramanca yaşayışını övüp yüceltti, modern yaşayışın da bunu örnek almasını istedi ve dinsel bunalımlarını dile getirdi (*Nytaarsmat*, 1811; *Nyaars-Morgen*, 1824). *Dannevirke* dergisini yönetti ve burada dramatik manzum yapıtı *Bibelske praedikener*'i (1817) yayımladı. Sevinç içinde yaşanmış olan eski ilk inanca dönüş temasına dayanan dinsel görüşleri (*Kirkens gienmaele*, 1825), *grundtvigciliğin* doğmasına yol açtı. 1838'e kadar yapıtları sansüre uğrayan Grundtvig, yeniden Kopenhang'daki Vartov hastanesi rahipliğine atandı. Ulusunun yaşamına derinden bağlı olan, ulusal ve dinsel bir yeniden doğuş düşüncesini benimsemiş bulunan Grundtvig, 1844'te erginlerin eğitimi için ilk "yüksek halk okulu"nu kurdu. Kurucu meclis üyesi (1848), sonra Riksdag milletvekili, daha sonra da Sjaelland piskoposu (1861) oldu. Şiir alanında başyapıtı olan ve *Sang-vaerk til den danske kirke* (1837-1841) adlı kitabında bir araya topladığı ilahilerinden başka, manzum bir danimarka tarihi (*Roskilde-Rim*, 1814) ve bazı tarihsel incelemeler *(Verdens krϕnike i Sammeahaeng*, 1812-1817) yazdı.

GRUNDTVİGCİLİK a. Grundtvig tarafından ortaya atılan lutherci öğreti; kutsamaların önemini vurguluyor ve bunlar sayesinde basit dindarların da, tanrıbilimciler kadar, dinsel inançlar üzerine görüşlerini belirtmeye hakkı bulunduğunu savunuyordu. (Kierkegaard buna şiddetle karşı çıktı.)

Grundy *(Mrs.)*, ingilizcede, hoşgörüsüzlüğün ve "âlem ne der"in atasözleşmiş somut örneği. T. Morton'un *Speed the Plough* (1798) oyununda, görünmeden bütün ağırlığını hissettirir, herkes onun dedikodularından çekinir. S. Butler'de yeniden ortaya çıkar.

GRUNİTZKY (Nicolas), togolu siyaset adamı (Atakpame 1913 - Paris 1969). Bayındırlık işlerinde memurluk yaptı. Togo İlerleme partisi'ni kurdu; parti 1959'da Togo Halkları demokratik birliği adını aldı. 1951-1956 arasında fransız parlamentosunda milletvekili, 1956'da da Togo başbakanı oldu. Partisinin 1958 seçimlerini kaybetmesi üzerine yurtdışına sürgün gitti. S. Olympio'nun öldürülmesinden sonra 5 mayıs 1963'te cumhurbaşkanı oldu. Yarbay Eyadema yönetimindeki ordu ocak 1967'de iktidarı ele geçirince siyasal yaşamdan çekildi.

Grunwald ya da **Tannenberg savaşı,** Polonya kralı Wladyslaw II Jagellon ve Litvanya grandükü Vytautas'ın ordularıyla, büyük usta Ulrich von Jungingen'in komutasındaki töton şövalyelerini Polonya'daki (eski Doğu Prusya) bu iki yer arasında karşı karşıya getiren savaş (15 temmuz 1410). Bütün gün boyunca süren göğüs göğüse çarpışmalardan sonra Polonyalılar ve Litvanyalılar Tötonlar'ı darmadağın ettiler; töton tarikatına bağlı güçler bu savaşta büyük ustalarını, önde gelenlerini, 200'den fazla şövalye ve binlerce savaşçı kaybettiler. Katılan kuvvetlerin mevcudu bakımından Ortaçağ'ın en önemli savaşlarından biri olan bu savaş töton tarikatının gücüne son verdi. Polonya Halk Cumhuriyeti 1960'ta savaş alanına bir anıt dikti.

GRUP a. (ital. *gruppo*, düğüm; fr. *groupe*' tan). **1.** Bir bütünün bir sınıflandırmadaki türdeş bölümü; küme: *Gruplara ve alt gruplara ayırmak.* **—2.** Bir bütünü oluşturan ve ortak özellikleriyle tanımlanan şeyler, hayvanlar ya da kişiler bütünü; küme, takım (genellikle sıfat tamlamasında tamlanan olarak): *Sınıf iki gruba ayrıldı: ingilizceyi seçenler, almancayı seçenler. Etnik gruplar.* **—3.** Birbirine yakın, aynı türden şeylerin ya da varlıkların oluşturduğu bütün, özellikle de onu oluşturan sayı ya da nicelikle tanımlanan bütün; öbek: *Bir grup meraklı kaza yerinde toplandı. Küçük gruplar halinde yürümek.* **—4.** Benzerliklerin ya da ortak amaçların birleştirdiği kimselerden oluşan topluluk: *D grubu sergisi. Siyasi gruplar.* **—5.** Orkestra, vokalist vb. topluluğu: *Bir pop müziği grubunu dinlemeye gitmek.* **—6.** Birçok kimseyle yapılan ya da birçok kişiyi kapsayan şey: *Grup çalışması. Grup gezisi. Grup bileti, tarifesi.*

—Ask. Silahlı kuvvetlerde, çeşitli sınıf ve silahlardan taktik amaçlarla kurulan, alay ve eşiti düzeyindeki birliklere verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Grup ateşi*, topçunun takım ya da bataryaca yaptığı ateş biçimi.

—Ask. denizc. *Arama ve müsadere grubu*, bir savaş gemisi mürettebatının, karada görev yapacak biçimde eğitilmiş bölümü.

—Ayırıcı ruhbil. *Grup etkeni*, bir faktöryel çözümlemenin içerdiği bütün değişkenlerde değil de, bazı değişkenlerde ortaklaşa bulunan etken.

—Basın. *Basın grubu*, günlük, haftalık vb. gazeteler, dergiler, değişik nitelikte süreli yayınlar, kitap, bazı Batı ülkelerinde olduğu gibi radyo ve televizyon yayınları yapan kuruluş. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Gazeteler grubu*, aynı kimsenin malı olan ve çoğu zaman ayrı dağıtım bölgeleri bulunan gazeteler bütünü.

—Biyol. ve Etol. *Grup etkisi*, aynı türde iki ya da daha çok bireyin dar bir alanda bir arada yaşamasından doğan morfolojik, fizyolojik ve etolojik değişikliklerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Ceb. Birleşmeli bir $\star$ işlemiyle donatılmış olan, bir etkisiz eleman kabul eden ve her elemanı bir tek bakışımlıya sahip olan G kümesi; burada $\star$, G içinde bir iç işlemdir. [Grup (G, $\star$)] biçiminde yazılır. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Bir E kümesi üzerindeki işlemleyenler grubu*, (G, ., $\star$) üçlüsü; burada (G, .) bir grup ve $\star$, G×E den E içine tanımlı, grup yasasıyla bağdaşık bir dış bileşim yasasıdır, yani x, E nin bir elemanı olmak üzere, G nin f ve f' elemanları ne olursa olsun $(f.f')x = f(f'x)$, $ex = x$ tir.

—Dy. *Vagon grubu*, bir tren dizisinde yer alan ve aynı yöne giden yolcu ya da yük vagonları grubu.

—Elektrotekn. Aynı ayna etkiyecek biçimde eşleştirilmiş aynı tür düzenekler bütünü. ‖ *Hidroelektrik grup*, bir elektrik üreteci ve buna mekanik olarak bağlı, hidrolik bir türbinden oluşan üreteç grubu. ‖ *İlgner grubu*, bir motorun güç kayıplarını azaltmaya yarayan bir volanla donatılmış Ward-Leonard grubu. ‖ *Kaskat grup* → ÇEVİRİCİ* GRUBU. ‖ *Motor grubu*, elektrik ya da ısı enerjisini mekanik enerjiye dönüştüren döner makineler topluluğu. ‖ *Termoelektrik grup*, bir ya da birçok elektrik enerjisi üretecine mekanik olarak bağlanmış termik bir motordan oluşan üreteç grubu. ‖ *Tersinir grup*, türbinleme ve pompalama gibi çift işlev gören hidroelektrik grup. ‖ *Türboalternatör grubu*, motoru bir buhar türbininden ve üreteci bir alternatörden oluşan termoelektrik grup. ‖ *Üreteç grubu*, mekanik ya da ısıl enerjiyi elektrik enerjisine dönüştüren döner makineler topluluğu. ‖ *Ward-Leonard grubu*, bir doğru akım motorunun indüvisini doğrudan besleyecek doğru akım üretecini çalıştıran almaşık akım motorundan (asenkron ya da senkron) oluşmuş bütün. (Almaşık akım motorunun dönme hızı ve yönü üretecin uyarma akımıyla ayarlanır. Uzun süre, tersinir hadde makineleri gibi yüksek güçlü sınayisel uygulamalarda kullanılmış bu gruplar, günümüzde kaybolmak üzeredir; almaşık motor ve üreteç grubunun yerini, denetimli bir statik doğrultucu almıştır.)

—Fiz. *Grup hızı* → HIZ.

—Genet. *Bağlantı grubu*, aynı kromozom üzerinde yer alan ve farklı kromozomlar üzerindeki genlerden daha sık birlikte aktarılan gen topluluğu. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Güz. sant. Figür ve nesnelerin bir araya gelerek oluşturduğu bütün. ‖ Heykelcilikte, özellikle iki ya da birçok tamoyma figürün, bağlantılı ya da bağlantısız olarak aynı destek üzerinde bir araya getirilmesinden oluşan bütün.

—Hematol. *Akyuvar kan grubu*, akyuvarlara özgü kan grubu. (Henüz çok iyi bilinmeyen akyuvar kan grupları HLA sisteminden ayrı antijen sistemleri halindedirler; bugün için en iyi bilinenleri granülosit antijenleridir. [Örneğin NA sisteminin NA_1 ve NA_2 grubu.]) ‖ *Alyuvar kan grubu*, alyuvarlara özgü kan grubu. (Alyuvar kan grupları her biri alyuvar zarındaki bir allotipik antijen takımından oluşan ve tek etmenli bir birimle indüklenmiş olan, genetik açıdan birbirinden bağımsız sistemler halinde bulunurlar.) [Bunlara genel olarak KAN GRUBU denir.] ‖ *Dokusal grup*, HLA SİSTEMİ'nin eşanlamlısı. ‖ *İmmünoglobülin kan grubu*, serum proteinlerine özgü kan grubu. (İmmünoglobülin grupları, her biri genetik olarak indüklenmiş allotipik antijen takımlarından oluşan sistemler halinde bulunurlar. [Örneğin Gm sistemi.]) ‖ *Kan grubu*, kan hücrelerinde ve bazı serum proteinlerinde yer alan, genetik olarak indüklenmiş ve genetik olarak birbirinden bağımsız bulunan, ama ortak yanlarıyla birer sistem oluşturan aloantijenler takımı. (Başlangıçta yalnız alyuvarlara özgü sanılarak gruplanan kan grupları, sonradan akyuvarlara, trombositlere ve immünoglobülinlere özgü sistemlerin keşfiyle daha ayrıntılı olarak belirlendiler.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Trombosit kan grubu*, trombositlere özgü kan grubu. (Trombosit kan grupları bugün bilinen dört

antijen sistemi halindedir: Duzo sistemi, Pl^A, Pl^E, Ko. [Örneğin Pl^A sisteminin Pl^{Al}, grubu, özellikle bağışıklık sağlayıcıdır.])
—Hidr. pnöm. *Hidrolik grup*, hidrolik bir devrede akışkanın koşullandırılmasını ve dolaşımını sağlayan bütün (filtreler, pompalar vb.).
—İşl. ikt. Kararları ve stratejik bakımdan yönlendirilmeleri bir ana şirket tarafından denetim ve koordine edilen ya da edilebilir olan işletmelerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Kim. *İşlevsel grup*, bir moleküle belirli bir işlevin ayırtedici özelliklerini kazandıran atom grubu.
—Koregr. *Bale grubu*, bir bale topluluğunda solocular ve yıldız dansçılar dışındaki dansçıların tümü. (CORPS DE BALLET ya da KORDÖBALE de denir.)
—Psikan. ve Topruhbil. *Grup bilinçdışı*, grubun içinde beliren, onu kuran ya da yıkan dürtülerin düzeni. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Grup fantazması*, bireyi kendi yalnızlığından kurtaran bir sosyal ilişki topluluğuna ya da grubuna imgesel düzeyde bağlayan fantazma; toplumsal grupları birbirine bağlayan ve karşı karşıya getiren, onları tarihsel gelişim içine yerleştiren fantazma. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Grup imgeseli*, grup tarafından üretilen, tüketilen ve ona benzeri gruplar arasında kendi kimliğini kazandıran tasarım. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Özne grup*, uyruk grubun tersine, bir iç yasadan kalkılarak kurulan grup. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Uyruk grup*, özne grubun tersine, yasasını dışarıdan alan grup.
—Ruhbil. Sisteme bağlı bir işlemle başlangıç noktasına dönmeyi olanaklı kılan işlemler sistemi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *İNRC grubu*, J. Piaget'ye göre biçimsel düşünmenin, her özdeş (İ) işlemin hem bir ötekinin evriği (N), hem de bir üçüncünün karşıtı (R), aynı zamanda bir üçüncünün de birinci işlemin bağlılaşığı (C) [ya da *ikili*] olduğu belirtici mantıksal yapısı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Sig. *Grup sigortası*, ferdi kaza sigortalarında, aynı rizikoyla karşı karşıya olan, en az on kişinin tek bir poliçe ile yapılan sigortaları.
—Siyas. bil. ve Anayas. huk. *Grup başkanı*, parlamentoda bir siyasi parti grubuna başkanlık eden milletvekili. (Partinin genel başkanı milletvekili ise, parti grubunun da başkanıdır, aksi durumda grup başkanı, grup üyeleri arasından seçilir.) || *Grup kararı*, bir siyasi parti grubunun parlamentoda görüşülecek harhangi bir konuda grubun izleyeceği tutumu saptayan kararı. (Siyasi partilerin parlamento grupları, üyelerini bağlayıcı nitelikte grup kararı alabilirler. Ancak kimi konularda parti gruplarınca görüşme yapılmaz ve karar alınamaz [Anayasa md. 83,100].) || *Parlamento grubu*, bir siyasal mecliste aynı eğilimdeki ya da aynı siyasal örgüte mensup kişilerin oluşturdukları sürekli topluluk.
—Soğut. san. *Hermetik grup*, aynı sızdırmaz hacim içine yerleştirilmiş bir kompresörle, bu kompresörü çalıştıran motordan oluşmuş bütün. (Gömlek sökülebiliyorsa yarı-hermetik grup denir.) || *Soğutma grubu*, bir kompresör ve bir motordan oluşan motor-kompresör grubu, kompresör-kondansör grubu ya da birleşik soğutma sistemi.
—Tekst. *Çerçeve ve gücü teli grubu*, dokumanın bir bölümünün hazırlanmasına katkısı olan ve bir araya getirilmiş çerçevelerden ya da gücü tellerinden oluşan grup.
—Telekom. *Birincil grup*, 4 kHz bant genişliğinde 12 telefon kanalından oluşan, dolayısıyla 48 kHz'lik bir genişliği olan, frekans çoğullamalı grup. || *Çoklu grup*, ikincil telefon kanalı grupları kümesi. (Olağan halde 15 kanal taşır.) || *İkincil, üçüncül* ya da *dördüncül grup*, sırayla 5 birincil, 5 ikincil, ya da 3 üçüncül gruptan oluşan frekans çoğullamalı grup. || *Kanal grubu*, bir bütün halinde iletmek, yükseltmek ve işlemek amacıyla çoğullanmış iletim kanallarının tümü. || *Temel grup*, sayısal iletimde, 2 048 Kb/sn ya da kısaca 2 Mb/sn'lik bir sayısal debiyle iletilen, zaman çoğullamalı 30 telefon kanalından oluşmuş küme. (Sayısal iletimde, 140 Mb/sn'lik bir sayısal debi sağlamak için 64'e kadar temel grup birleştirilebilir.)
—Topbil. *Birincil grup*, aralarında doğrudan iletişim kuran ve gruba duygusal bağlar ile bağlı kişilerden oluşan sınırlı grup. || *İkincil grup*, biçimsel nitelikteki ilişkilerin genellikle üçüncü kişiler vasıtasıyla kurulduğu grup || *Toplumsal grup*, nesnel ya da öznel, seçilmiş ya da verili bir ölçüte göre yapılaşmış kişiler kümesi; bu ölçüt kişilerarası ilişkilerin tümünü belirler. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Topruhbil. ve Psikoterap. *Temel grup*, *gruba dayanan grup*, *tanı grubu*, *gelişme grubu*, *eğitim grubu*, *duygunlaştırma grubu*; TRAINING* GRUBU'nun eşanlamlısı. || *Tanışma grubu*, yaşanmış bir deneyim sayesinde, kişilerarası iletişim ve ilişkileri geliştirip iyileştirmeyi amaçlayan bireysel gelişme grubu. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Zootekn. *Kan grubu* incelemesinin hayvancılıkta, birçok uygulama yeri vardır: damızlıkların belirlenmesi ve bunların soy zincirinin kontrolu, toplulukların genetik evrimlerinin ve ırklar arasındaki yakınlık derecelerinin incelenmesi, sığırlarda ikizkısırlığının önceden tespit edilmesi, taylarda hemolitik hastalığın önlenmesi.
—ANSİKL. Ask. Birinci Dünya savaşı'ndan sonra ateşli silahlardaki yoğun gelişmeler, taktik görevler için ayrı güç ve çapta muharebe birliklerinden oluşan grupların kurulmasını zorunlu duruma getirdi. Piyadenin özellikle zırhlı araçlara karşı hareket ve manevra gücünü artırmak için topçu birlikleriyle desteklenmesi sağlandı. Böylece savaş sırasında etkisi artan muharebe grupları, İkinci Dünya savaşı sırasında önemli rol oynadı.
—Basın. Bu tür kuruluşlarda hisselerin çoğunluğu bir kişi ya da bir ana şirketindir (çoğunlukla aile şirketi). Basın grupları, özellikle reklam alma ya da bir dünya görüşünün savunulması gibi konular da ortak hizmetler ve olanaklar sağlar.
Türkiye'de basın grupları 1960'lı yıllardan sonra oluştu. Bu konuda çeşitli yan yayınlarıyla *Hürriyet* gazetesi öncü oldu (*Yeni gazete*, *Hafta sonu*, *Gösteri* ve çeşitli kitaplar vb.). *Hürriyet*'i *Günaydın*, *Milliyet* gazetesi, *Gelişim*, *Görsel* gibi kuruluşlar izledi.
—Biyol. ve Etol. *Grup etkisi*. Tüm canlı türlerinde birlikte yaşama, cinsel yakınlaşmayı ve dolayısıyla üremeyi kolaylaştırır, ama tür içi yaşam mücadelesi nedeniyle de besin edinmeyi güçleştirir. Çok sık bir topluluk dışa kapalılığın* ("kütle etkisi") tehdidi altındadır; çok seyrek bir topluluksa döl veriminin azlığı nedeniyle sönme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Ama "grup etkisi" bunlara değil de, birlikteliğin daha az genel ve daha az açık seçik sonuçlarına denir. Örneğin göçmen çekirge (*Schistocerca gregaria*) tek başına olduğu zaman kanatlı, kısa elitralı ve zayıf kaslıdır, hiçbir göç içgüdüsü göstermez; ama rastlantıyla iki tanesi bir araya gelirse, deri değişimi yoluyla kanatlar uzar, renk koyulaşır, iştah artar, gezginlik ve göç eğilimi ortaya çıkar: "grup etkisi birey iki olunca başlar" (Grasse). Birliktelik bu çekirgelerde oldukça önemli morfolojik değişiklikler yarattığından, Uvarov'un araştırmalarından (1921) önce bu çekirgelerin yalnız yaşayanı ve göçmeni ayrı birer tür sayılıyor ve birincisine *Locusta danica*, ikincisine *Locusta migratoria* deniyordu.
Grup etkisinin birtakım karmaşık duyumsal uyartılardan (görme, koku, temas), feromonların etkisinden, vb. doğduğu sanılmaktadır. Küçük hamamböcekleri (kalorifer böcekleri) türdeşleriyle duyargalarını birbirine değdirdiklerinde ve türdeşlerinin dışkılarında bulunan bazı maddeleri yediklerinde (dışkısal besin) büyümelerinin hızlandığı görülür. Grup etkisi belirtilerine cırcırböceğinde, altın kelebeğin (*Euproctis chrysorrhoea*) tırtılında, hatta omurgalılarda bile rastlanır: sürü halinde yetiştirilen balıklar tek başına yaşayanlara göre daha yoğun solunum yapar. Fare gibi memelilerde birliktelik böbreküstü bezlerinin aşırı gelişmesine yol açar. Kütle etkisinin tersine, grup etkisi bireye yararlı gibi görünmektedir.
—Ceb. (G, $\star$) bir grup ise bu durumda $\star$ işlemi şu bağıntıları gerçekler:
—G nin x,y elemanları ne olursa olsun, $x \star y \in G$
—G nin x,y,z elemanları ne olursa olsun $x \star y \star z = x \star (y \star z) = (x \star y) \star z$;
— G nin x elemanı ne olursa olsun $x \star e = e \star x = x$ eşitliklerini sağlayan ve e ile gösterilen ($e \in G$) bir elemanı vardır;
—G nin her x elemanı için $x \star \bar{x} = \bar{x} \star x = e$ eşitliklerini sağlayan bir ($\bar{x} \in G$) elemanı vardır.
$\star$ işlemi değişmeliyse bu durumda (G, $\star$)' değişmeli bir gruptur ya da bir Abel grubudur. R, G üzerinde bir sıralama bağıntısıysa, bu durumda G için sıralıdır denir.
$\star$ işleminin, toplama (+) ile gösterilmesi halinde, toplama grubundan söz edilir; bu durumda bir x elemanının bakışımlısı $-x$ biçiminde yazılır ve x in ters işaretlisi adını alır ve $e=0$ dır. $\star$ işleminin çarpma ile gösterildiği halde (genellikle işaret kullanılmaz ya da bir nokta ile gösterilir) çarpma grubundan söz edilir; bu durumda bir x elemanının bakışımlısı x^{-1} biçiminde yazılır, x in evriği adını alır ve $e=1$ dir.
Matematikte sıkça rastlanan grup yapısı, öbür yapıların da (halka, cisim vb.) temelini oluşturur. Birkaç grup örneği verelim: bağıl tam sayılar grubu ($\mathbb{Z}$,+); sıfır olmayan gerçek sayılar grubu ($\mathbb{R}^*$, X); ornatmalar grubu: dönüşümler grubu olan Galois grubu; geometride ötelemeler grubu. aynı merkezli dönmeler grubu, bir dikdörtgeni değişmez bırakan bakışımlar grubu (Klein grubu), izometriler grubu vb.
Bir grup sonlu sayıda elemandan oluşuyorsa, buna sonlu* grup denir ve eleman sayısına grubun basamağı adı verilir. Grubun her elemanı, tümü G grubunun aynı A kümesinden alınmış elemanların bileşkesiyle G grubunu A nın doğurduğu söylenir; A bir tekli kümeyse, G grubu monojendir ve ayrıca A sonlu tiptense bu durumda G çevrimsel bir gruptur.
Bir grupta her eleman düzgündür. Çarpma işleminde bir G grubunun her a elemanı için, x e ax i (karşılıklı olarak xa yı) eşlik ettiren uygulamalar, birebir örtendir ve G x G nin her (a,b) ikilisi için, $ax=b$ (karşılıklı olarak $xa=b$) denkleminin $a=a^{-1}b$ (karşılıklı olarak $x=ba^{-1}$) biçiminde tek bir çözümü vardır.
G de, yaptırılmış yasanın grup yapısı kazandırdığı her kararlı parça, bir (G $\star$) grubunun altgrubudur. Altgrubun bir ölçütü şu ifadeyle verilir: H nın x,y elemanları ne olursa olsun, $xy^{-1} \in H$ ise, H bir altgruptur.
Eukleides düzleminin izometriler grubu, altgrup olarak, doğru (ya da pozitif) izometriler grubunu bu grupta aynı merkezli dönmeler grubunu ve ötelemeler grubunu kabul eder. n basamaktan bir gruba ilişkin her altgrubun, basamağı, n nin bir bölenidir (Lagrange teoremi).
Grup yasasıyla bağdaşık tek eşdeğerlik bağıntıları, G′ seçkin ya da değişmez altgrup olmak üzere, $xy^{-1} \in G'$ ise xRy tipinden bağıntılardır; bu durumda G/G′ bölüm kümesi bir grup yapısındadır; buna bölüm grubu adı verilir.
G den G/G′ üzerine tanımlı olan ve G nin bir x elemanına, bunun $\dot{x}$ eşdeğerlik sınıfını eşlik ettiren uygulama, G den G/G′ üzerine kanonik eşyapı uygulaması denen örten bir eşyapı uygulamasıdır. Bir G grubunun özyapı uygulamaları kümesi, bir gruptur. G nin kimi özyapı uygulamaları, gruplar kuramında temel bir rol oynar; bunlar G nin kimi özyapı uygulamaları, gruplar kuramında temel bir rol oynar,

bunlar G nin özyapı uygulamaları grubunun bir altgrubunu oluşturan iç özyapı uygulamalarıdır. Bir *ha*(a∈G)iç özyapı uygulaması, *x* e *axa*$^{-1}$ elemanını eşlik ettirir. Dolayısıyla bu iç özyapı uygulamaları G nin her seçkin altgrubunu değişmez bırakır; seçkin altgrup yerine kimi kez değişmez altgrup adının kullanımı da, bundan kaynaklanır. Değişmeli bir grubun her altgrubunun seçkin olmasına karşın, ancak, yalın* gruplar denen ve ancak seçkin iki altgrup (bayağı iki altgrup) kabul eden gruplarla, daha özel olarak da, sonlu yalın gruplarla ilgilenilmiştir.

Gruplar kuramı, incelemesi, belli bir dönüşümler grubuyla değişmez kalan özelliklere bağlı olan geometrinin gelişiminde temel bir rol oynamıştır. (→ DOĞRUSAL* GRUP, DİKGEN* GRUP.)

Gruplar (daha özel olarak sonlu gruplar) kuramı, köklerin dizilimleri grubunun incelemesi sayesinde, cebirsel denklemlerin çözümünde de önemli bir rol oynamıştır. Günümüzde gruplar, modern matematiğin hemen bütün dallarında (cebirsel topoloji, diferansiyel topolojik, diferansiyel geometri) temel bir rol oynar; bu da, yarıyalın gruplar olan Lie grupları kuramının ve grupların doğrusal gösteriminin gelişimine yol açmıştır. Kristalografide, bakışımlara uygulanmalarından sonra gruplar, kuramsal fiziğin kavramlarında (kuvantum mekaniği, temel parçacıklar arasındaki etkileşimler kuramı) giderek daha derinlemesine söz sahibi oldular.

—Genet. *Bağlantı grubu.* Lokusları birbirinden ayıran uzaklığa bağlıdır. Bu uzaklık santimorgan birimiyle ölçülür ve kromozomlararası parça değişimi (crossing-over) oranının 100 katına ya da iki lokus arasında kromatit başına oluşan crossing-over noktalarının ortalama sayısına eşittir. Birbirine çok yakın ve çok bağımlı olan genlerin arasındaki uzaklık sıfıra yaklaşır ve bu lokuslar arasında aşağı yukarı hiçbir zaman rekombinasyon olmaz. Uzaklık arttığında, crossing-over sayısı anlam kazanır, ama biri geçmez. Bu durumda uzaklık rekombinasyon sayısına eşittir. Belli bir uzaklıktan sonra, uzaklık hesaplanırken birden fazla crossing-over meydana geldiği göz önünde bulundurulmalıdır. Aynı kromozomda yer alan gen lokusları arasındaki uzaklık daha da arttığında rekombinasyon sıklığı, farklı kromozomlar üzerinde bulunan gen lokuslarının gösterdiği rekombinasyon sıklığına benzer. Başka bir deyişle, aynı kromozom üzerinde bulunan tüm genler aynı bağlantı grubundan olmayabilir. Eğer kromozom çok küçükse sinteni (genlerin aynı kromozomda yer alması durumu) ve bağlantı grubu birbirine karışır. Ancak, kromozomun boyutu artar ve genler arasındaki uzaklık, genlerin birbirinden bağımsız hareket edebilecekleri uzaklıktan az olursa, bağlantı grubu oluşur. Aslında, aynı kromozomun iki değişik kolunda yer alan sintenik genler birbirine bağlı değildir. Yalnız, bir kromozomun aynı kolunda bulunan genler bağlantı grubu oluşturmaya elverişlidir.

Moleküler genetik çalışmaları sonucunda iki gen arasındaki uzaklığın kilobaz (kb) cinsinden ölçülmesi kararlaştırılmıştır; yani DNA üzerindeki her 1 000 baz bir birim olarak kabul edilmektedir. Bu durum şüphesiz bağlantı grubu kavramını tekrar gözden geçirmeyi zorunlu kılacaktır.

—Hematol. • *Kan grupları.* Özgül antikorlarla belirlenmiş olan antijenlerdir. Allotipik karakterleri, aynı tür içinde bile kişiden kişiye değişik nitelikte olduklarını gösterir. Nitekim bu antijenler, belirli bir sistem içinde birbirinden ayrılabilen benzer birey grupları meydana getirirler. Örneğin ABO sistemi*nde bazıları A ya da B grubundandır. Kan gruplarının tepki gösteren yapıları, alyuvarların dış yüzlerinde bulunur. Bu antijenler 23 çift kromozomdaki genlerin bir ürünüdür ve bu nedenle genlere bağlı olarak işlev görürler. Bir tek antijenin kaynağı bir tek gen birimidir. Birbirinden tamamen bağımsız olarak ana-babadan çocuğa geçer. Kan gruplarının soydan geçişi, Mendel'in genetik kurallarına uygun olarak gerçekleşir.

• *Tarihçe.* İlk kan grubu sistemi 1900'de Landsteiner'in bulduğu ABO sistemidir. Hepsinden daha iyi tanınan bu sistem, kan naklinin temelini oluşturması bakımından büyük bir önem taşır. Landsteiner ve Levine 1927'de hayvanlarda insan alyuvarlarıyla bağışıklık yaratırken MN ve P sistemlerini keşfettiler Levine, 1939'da eritroblastoza tutulmuş sarılıklı bir çocuk doğuran bir kadının kanında, babanın ve çocuğun alyuvarlarını tanıyan, fakat annenin kileri tanımayan bir antikor bularak Rhesus sistemini ortaya çıkardı.

Bu antijen, başlangıçta Landsteiner ve Wiener'in Rhesus maymunu alyuvarlarıyla tavşanlarda bağışıklık denemeleri yaparken tanımladıkları LW antijeniyle karıştırıldığından Rhesus antijeni adıyla anıldı. Kendi çocuğunun alyuvarlarıyla annede meydana gelen bu bağışıklık (allo-immünizasyon) aynı tür içinde bağışıklık oluşabildiğine örnektir. Önemli olan bu ilerleme, değişik kişilerde, özellikle ince antijen farklılıklarının ortaya çıkarılabilmesini sağladı. Bundan sonra antikor araştırmalarında kullanılan çok ince teknikler geliştirildi. Çok kan nakli yapılmış hastaların ya da çok doğurmuş kadınların kanlarının incelenmesi başka aloantijenleri belirleyen antikorların bulunmasını sağladı, böylece yeni kan grubu sistemlerinin tanımlanmasına yaradı. Bugün 20'den fazla alyuvar sistemi bilinmektedir. Bunların başlıcaları, keşif sıralarına göre şunlardır: ABO ve Hh, MNS, P, Rh, LW, Lutheran, Kell, Duffy, Lewis. Böylece, 1900'den beri immünohematolojide elde edilen gelişmeler, 1955-1960 yıllarında akyuvar ve trombosit antijenlerinin bulunmasıyla daha da zenginleşti. Dausset, bunun bir dokusal bağdaşma sistemi olduğunu gösterdi. 1956'da serum proteinleri grupları keşfedildi.

• *Tıpta uygulamalar.* Kan grupları hakkında bilgiler kan naklini yapılır hale getirdi. Kan nakli gittikçe gelişti ve verici ile alıcı arasında elden geldiğince tam bir uyum sağlayarak tehlikesiz ve etkili duruma kavuştu. İmmünohematolojinin patolojideki uygulamaları da önemlidir. Rhesus sistemine ve başka sistemlerin antijenlerine karşı anne-çocuk özbağışıklığının fizyopatolojik mekanizması açıklık kazanınca, tüm kanın değiştirilmesiyle yeni doğmuş çocukta görülen hemolitik hastalığın tedavisi gerçekleştirilebildi. Doğumdan sonra anneye antirhesus immünoglobülinler şırınga edilerek ana-dölüt kan uyuşmazlığının önlenmesi olanağı elde edildi.

İmmünohematoloji özbağışıklığa bağlı hemolitik kansızlıkların başlıca özelliklerinin belirlenmesini sağladı. Alyuvarların antikorlarla duyarlı hale gelmesinin özantikorlardan ileri geldiğini ve özgüllükleri araştırılınca bunların çoğu zaman kan grupları antijenlerine uydukları görüldü. Patolojik rolleri de bazen kanıtlanabildi. Bağışıklık ölçütlerine dayanılarak bu anemilerin bir sıralaması yapılabildi. Bu sıralama birçok bakımdan klinik görüntüleri kapsamakta, tedavi ile sonuç araştırması yönünden yararlı bilgiler sağlamaktadır.

Böbrek nakillerinin ve genellikle bütün organ nakillerinin sonuçları, kan grupları konusunda elde bulunan derin bilgilere bağlıdır. Bu nakillerin başarıya ulaşması için gerekli etmenler içinde, verici ile alıcı arasındaki uyum özellikle büyük önem taşımaktadır. Başarının değerlendirilmesinde, ilk doku uyumluluğu sistemi olan ABO sistemi ile (A ve B antijenleri böbreğin endotelyum hücreleri üzerinde belirir) HLA sistemi göz önünde bulundurulmalıdır. Lewis sisteminin belli bir rolü vardır; başka kan gruplarının da işe karışması olasıdır.

Kan gruplarının bazı fenotipleri, bazı hastalıkların ortaya çıkmasıyla ilintilidir. Yenidoğanın hemolitik hastalığı bunun için en çarpıcı örnektir. *Plasmodium vivax*'ın neden olduğu sıtma ile Duffy sistemi arasındaki ilişkiler de çok inandırıcı sayılabilir.

Genetik ürünler olan kan grubu antijenlerinin değişmez oldukları sanılıyordu. Bugün özellikle akut lösemi gibi, kan yapıcı doku hastalıklarında, alyuvarlarca taşınan antijenlerde edinsel ve yapısal değişiklikler görüldükten sonra böyle bir tartışmaya gerek kalmadı. Bu hastalıklarda en başta A_1, A, B ve H antijenlerinin azalması ya da kaybolması sözkonusudur.

• *Kan gruplarında kalıtım.* Kan gruplarının tanınması ve kalıtımsal geçişlerinin bilinmesi, babalık araştırmasının bilimsel yoldan yapılmasına olanak sağladı. Mahkemeler genetik uzmanlarına bay X'in Y çocuğun babası olup olamayacağını sorar. Olabilir yanıtı alınırsa bu babalığın olasılık derecesi sorulur. Olasılığın belirlenmesi matematik yöntemlere dayanır. Bu araştırma, biyolojik kişiliğin belirlenmesine yarayan birçok genetik sistemin hesaba katılması sayesinde gerçekleştirilebilmiş ve değer kazanmıştır. Demek ki, muayenenin niteliği, kullanılan sistemlerin sayısına, özellikle gen sıklığı hemen hemen eşit olan sistemlerin kullanımına bağlı olacaktır. Gerçekten de, bunlar iki kişi arasında daha kesin ayrım yapabilme olanağı sağlamaktadır. Bu bakımdan ABO, MNS, Rh, Duffy ve Kidd sistemleri, serum grupları ve HLA sistemi de çok ilginç sonuçlar verebilir, ama ne yazık ki, uygulanmaları çok zordur. Biyolojik babalık kanıtı, bu yolla, olguların büyük çoğunluğunda hemen hemen kesin olarak sağlanabilmektedir.

• *Hemotipoloji.* Dünyada genetik belirleyicilerin (kan, doku ve protein grupları) dağılımına dayanarak, birey gruplarını, yani topluluk gruplarını tanımlama amacını güder. Bu bilim dalı, çok çeşitli sistemlerin bütün toplumlarda aynı olduğunu göstermiştir. Bir toplumu belirleyen özel bir genin bulunmaması ırk kavramının çok öznel bir kavram olduğunu gösterir. Bununla beraber, bazı genlerin ender ya da çok sık bulunması topluluğun özelliğini belirleyebilir.

Bu belirleyicilerin sıklık derecesi gözlenen patolojik tip üzerinde etkili olabilir. Örneğin Rhesus negatif grubun nadir olması yüzünden, Japonya'da yenidoğanın Rhesus hemolitik hastalığı hemen hemen yok gibidir.

Doğrudan doğruya genetik bilginin ürünü olan bu kan belirleyicileri basit kalıtımsal modellere uyar ve kimlik belirlemede morfolojik karakterlere göre daha üstün bir değer taşır. Bundan dolayı hemotipoloji çağdaş bedensel antropolojinin temel disiplini sayılır. Hemotipoloji, antropolojiye, insan çokbiçimliliğinin yani değişik biyolojik grupların bütün topluluklarda, fakat değişik oranlarda var olduğunu gösterebilme olanağını sağlamıştır. Örneğin Kuzey Avrupalılar, morfolojik bakımdan birtakım özel görünüşe sahiptirler ve ABO ve AB kan gruplarından olabilirler. Bunlar arasında Alpin ırkından olanlarda A kan grubu daha çoktur. Ama bir A ya da bir B ırkı yoktur. Bu nedenle bireyleri morfolojik ölçütlere dayanarak ırklara ayırma anlayışı, yerini, insan türünü, gen alışverişine açık bir üreme grupları toplumu olarak tanımlama kavramına bırakmıştır.

Hemotipoloji, alyuvar kan gruplarına dayanarak insan toplulukları bakımından büyük coğrafya alanları belirleme, yerleşmeleri inceleme, insan göçleri hakkındaki önyargıları saptama olanağı sağlamıştır. Ayrıca, kan gruplarının insan toplulukları içindeki dağılımının ne anlama geldiği konusunda çok çeşitli incelemeler sürdürülmekte, bunlara dayanılarak atalardan gelen genetik kalıtımın, tesadüfün ve doğal ayıklanmanın oynadığı rol araştırılmaktadır. Bir kişiyi tanımlamaya yarayacak temel elemanların başında kan grubu sistemleri gelmektedir. Sayıları gün geçtikçe artmakta olan doku ve protein gruplarının eşliğinde yapılan bir kişilendirmede, her bir insan için tek ve öz bir fenotipin varlı-

ğı ortaya çıkmakta, birden fazla kişi arasında eşit kişilik olasılığı gün geçtikte azalmaktadır.
—İşl. ikt. Türk hukuku, grubun oluşturduğu varlığı tüzelkişi olarak tanımaz. Grubun yasal bir tanımının bulunmaması, aslında çok önemli bir gerçek olmasına rağmen, sınırlarını kesin olarak belirlemekteki güçlüğün bir belirtisidir. Gerçekten de, grup kavramıyla birlikte, bir kuvvet yoğunlaşması sözkonusu olur; oysa, klasik çözümleme daha çok teknik yoğunlaşma (kurumlarda ve üretim dallarında), ya da iktisadi yoğunlaşma (kurumlarda ve etkinlik kesimlerinde) üzerinde duruyordu. Gerçi, bir işletmenin başka şirketler üzerindeki gücü ya da etkinliği hiç kuşkusuz, bunların sermayesine sahip olmaktan başka bazı bağların sonucu da olabilir (kendi hesabına çalıştırma yoluyla hükmetme gibi), ama uygulamada bir grubun çerçevesini belirleyen şey, mali bağlardır: onun için, bir grup, bir ana şirketle, bunun, üzerlerinde çıkar sahibi olduğu şirketlerin oluşturdukları bütündür.
Ama, bağımlılığın da, kuşkusuz, aşıldığı zaman meşru olmaktan çıkacağı bir sınırı olması gerekir. Bu sınırın belirlenmesi iki bakımdan güçlük gösterir; şöyle ki: kimi zaman çok sıkı bir biçimde denetlenen bazı şirketler, gerçekte, yasalarca belirlenen sermaye payından daha aşağı bir payla ele geçirilmiş olabilirler; dahası, bir şirketin başka bir şirket üzerindeki egemenliği, bir ya da birden fazla aracı şirket vasıtasıyla kurulmuş olabilir. Bir grubun çerçevesinin tanımlanması sözkonusu olduğuna göre, bu durumda bazı itibari ölçütlere gerek vardır. Örneğin, denetim oranıyla çıkar payı arasındaki ayrım temel alınabilir: bir A şirketinin, bir X şirketi üzerindeki denetim oranı, X'in hemen yukarısında yer alan ve sermayelerinin % 50'den fazlası A'nın denetimi altında bulunan şirket ya da şirketlerin elindeki X'e ait sermaye bölümüdür; A'nın X'deki çıkar payıysa, A'nın doğrudan elinde bulundurduğu X'e ait sermaye bölümü tarafından belirtilir. Bu esasa göre, A'nın, üzerlerinde bir denetim oranında (belli bir alt sınırın, örneğin % 10 üstünde olsun ya da olmasın) yararlandığı şirketlerin tümü, A grubunun dar çerçevesiyse, A'nın üzerlerinde çıkar sahibi olduğu (bu konuda, gerektiğinde, bir alt sınır göz önünde tutulabilir) şirketlerin tümünü içine alacaktır.
Kabul edilmiş kurallar nedeniyle, hesapların konsolidasyonu grupların varlığının resmen tanınması anlamına gelmekteyse de, konsolidasyonun alanı çoğu kez grubun global ya da dar kapsamına tam bir uygunluk göstermemektedir.
—Psikan. ve Topruhbil. • *Grup bilinçdışı.* Grup bir kişiler toplamı değil, arzulayan çoklukların bilinçdışı bir düzenidir. Herkesi çeşitli derecelerde etkileyen tutkular grup içinde zincirlerinden boşanır. Grubun erojen bölgeleri en yoğun arabağlantılarda gelişir. Yapısalcı bir düşünce çerçevesinde bu arabağlantılar, grup yasasının terimleri olarak ortaya çıkarlar. Yorumcu olmayan, araştırıcı bir söz uygulaması ya da herhangi bir başka kolektif uygulamayla yer değiştiren bu yoğun arabağlantılar grup yaşamının uğraklarını belirler, değişir, olay olur / olaya yol açarlar. Grup kendine geri döner, bu arabağlantıları görüngüler olarak kavrar: "şu işe bak, bir zaman şunu yapıyorduk... şimdi bunu yapıyoruz", der. Bu geçişte hiçbir doğrusal nedensellik aranmamalı, grubu oluşturan isteyen çoklukların bir başka düzeni aranmalıdır.
• *Grup fantazmaları.* Bu fantazmalar, toplumsal bakımdan iyice belirlenmiş kastlar içinde donup kalmış olan yazısız toplumlarda, efsanevi söylem aracılığıyla toplumsal ve cinsel sınırlardan kurtulma olanağını sağlar. Bürokratikleşmiş toplumlardaysa, grup fantazması tam tersine, kişileri öncesiz sonrasız olarak görülen ve doğal olarak içerdikleri yansıtmada onlara her türlü bireysel yaşam sınırlarını aşma olanağını veren sözde kastlar içinde etkisizleştirmeye dayanır. Bu kastlarla özdeşleşim, aynı rolle özdeşleşen bireyler yığını için durmadan yinelenebilir bir fantazma senaryosunun öğelerini verir.
• *Grup imgeseli.* F. Guattari'ye göre grup imgeseli, toplumsal ölüm dürtülerinin gelişme olasılıkları olarak ortaya çıktıkları basitleştirici seçenekler biçiminde oluşmak üzere, belirli bir andaki grup fantazmalarına dayanır. Üretken güçlerin evrimi, gitgide daha kaçınılmaz bir biçimde, kendi imgelerinin üretici ve tüketicisi olan özel bir bireyler modelini gün ışığına çıkardı. Bu imge iktisadi aygıtın özsel bir çarkı durumuna geldi: üretimin düzenleyici öğesi olarak tüketimin oynadığı başrol, normalleştirilmiş örnek olarak bütün birey tiplerinin basmakalıp bir imgesinin ön belirlenimini gerektirir. Bununla birlikte, çağdaş toplumun emekçisini zaman olarak ölçülen emek gücünden çok emeğinin niteliği ve üretim aygıtındaki yapısal konumu belirler. Yığın içinden alınan bireylerin dizisellİği karşısına, özdeşleşim süreçlerinde bir kopmaya yol açabilecek bilinçsiz öznelerle özne gruplarının eklemlenmesini çıkarmak gerekir.
• *Özne grup.* Kendine verdiği yasanın bilincinde olan, ama başkalarının ondan aldıkları belirlenimin bilincinde olmayan özne, kendini sözden başlayarak ve dil alanında kurar. Grubun öznel birliği ötekilerin dilini saptırarak oluşur. Özne grup, toplumsal bir dile getirme yapısıdır. Özne grubun söz alma eğilimi, grup üyelerinin durum ve güvenliğini tehlikeye düşürmeye yönelir. Böylece özne gruba özgü bir tür baş dönmesi, bir tür çılgınlık gelişir. Grup, ne pahasına olursa olsun özne olmak ister. O zaman da en kötü yabancılaşmanın, bütün öldürücü mekanizmaların kaynağında olan yabancılaşmanın içine düşer. Oysa bir gruba istek ve ölümü gizlemek için girilmez, özel bir sorun nedeniyle, geçici olarak girilir.
—Ruhbil. Her grup yapısının başlıca özelliği, işlemlerin eşgüdümü, dönüşümlerin tersinirliği, işlemlerin çağrışımsal bileşimi ve bir işlemin kendi tersiyle devşirimi aracıyla bir işlemin geçersizleştirilmesidir. J. Piaget'ye göre grup yapısı, zekânın kendinde içkindir. Böylece, duyusal-hareketsel düzeyden başlayarak, işlemlerle değil, eylemlerle ilgili olan pratik yer değiştirmeler grubu, ancak bir gözlemci için var olmasına karşılık bir grup yapısıdır. Nitel alanlara uygulanan somut işlemler evresine ilişkin gruplanma*, grupla bazı ortak özellikler gösterir. Yalnızca biçimsel işlemler evresinin İNRC grubu, matematik anlamda gerçek bir gruptur.
• *İNRC grubu.* İNRC grubu, iki olası tersinirlik* biçiminin bir sistem içindeki bireşimini temsil eder. Bu iki olası tersinirlik biçimi şudur: 1. evirtimle (ya da terimlerin bir geçersizleştirmesine karşılık düşen ve sınıf gruplanmaları*nı belirginleştiren değilleme N ile) tersinirlik; 2. karşıtlıkla (somut işlemlerin bağıntı gruplanmalarını belirginleştiren ayrımların bir geçersizleştirmesine karşılık düşen R) tersinirlik.
Piaget'nin tanımladığı biçimsel işlemler düzeyinde, her özdeş işlem aynı zamanda hem bir ötekinin evriği (N), hem de bir üçüncü işlemin karşıtı (R) ve bu üçüncü işlem de birinci işlemin bağlılaşığıdır (C) [ya da *ikili*].
Bu dört işlem (İ,N,R,C), Klein'ın mantıkla tanımladığı dört dönüşüm grubuyla *(Klein grubu)* aynı özellikleri gösterir. Üstelik denkleştiricidirler. Burada üç dönüşüm arasında herhangi ikisinin çarpımı özdeş işlemi verir:
NR=RN=C; NC=CN=R;
RC=CR=N; NRC=İ.
Pek doğaldır ki ergen hiçbir zaman İNRC grubunun bilincinde değildir ve onun yasalarını bilmez; bununla birlikte İNRC grubu onun akılyürütmelerine müdahale eder ve bu grubun varlığı da, çözümü terslerin karşıtlarla birleşimi anlamına gelen deneysel durumlar içinde ortaya konabilmiştir. Böylece iki karşılaştırma sistemli hareketlerin anlaşılması, bu temel yapıyı zorunlu kılar. Piaget, somut işlemler düzeyindeki (7-12 yaş) çocuklarda, dışsal bir karşılaştırma noktasına göre şu ya da bu yönde yer değiştiren küçük bir tahta üzerinde bir salyangozun şu ya da bu yönde yer değiştirmesinin ortaya çıkardığı sorunu inceledi. Bu yaştaki çocuk, doğru ya da evrik ayrı ayrı her işlemi anlıyor, ama onları bir sistem içinde birleştiremiyordu. Öyle ki, örneğin salyangozun ilerlemekle birlikte, küçük tahtada ters yönde ve aynı hızla yer değiştirdiği zaman, dışsal karşılaştırma noktasına göre hareketsiz kalabileceğini öngöremiyordu. Buna karşılık, çocuk İNRC grubunun yapısını öğrenir öğrenmez, hayvanın hareketinin R karşıtlığını hesaba katarak bunu kolayca anlar. Bu karşıtlık, hayvanın hareketini geçersizleştirmeden, küçük tahtanın ters yöndeki yer değiştirmesini denkleştirir. Böylece, eğer İ salyangozun sağa doğru, N de sola doğru hareketini, R küçük tahtanın sola doğru İ'yi denkleştiren hareketini, C de sağa doğru hareketini gösterirse, bu sistem İxR=NxC biçiminde İNRC grubu yapısına bağlanır.
—Siyas. bil. ve Anayas. huk. Siyasal partiler parlamento çalışmalarına meclis grupları aracılığıyla katılırlar. 1961 Anayasası döneminde, meclislerden herhangi birinde 10 üyeye sahip olmak bir siyasal partiye grup kurabilme hakkını veriyordu. 1982 Anayasası'yla, meclis çalışmalarının kolaylaştırılmasını sağlamak amacıyla, bu sayı 20'ye çıkarılmıştır (md. 95). Meclis grupları toplantılarında, üye partili milletvekillerinin TBMM genel kurulu'nda belli konularda belli yönde oy kullanmalarını sağlayıcı nitelikte kararlar alınabilir. Üyenin genel kurulda grup kararına ters düşen davranışları, parti disiplini açısından sorunlar yaratır. Siyasal parti grupları meclis çalışmalarına üye sayılarıyla oranlı bir şekilde katılırlar. Bazı konularda siyasal parti gruplarında görüşme yapılamaz, karar alınamaz (yasama dokunulmazlığının kaldırılması, meclis soruşturması vb.).
—Topbil. ve Topruhbil. *Toplumsal grup.* Bu grup: 1. birinin eyleminin ötekinin davranışına uyartı hizmeti görmesi gibi, grup üyeleri arasında bir etkileşimin varlığını; 2. bir yapının, yani bu etkileşimin içinde gerçekleştiği kararlı bir toplumsal çerçevenin (örn. aile) varlığını içerir. Davranışının uygunluğundan emin olmak için, grup birey üzerinde çeşitli mekanizmalar (taklit, telkin) aracılığıyla bir baskı uygular. Bu baskı bireyde ruhbilimsel düzeydeki değişimlere yol açar: birey grupla bütünleşerek, onun norm ve değerlerini içselleştirmeye yönelir. Grubun yapısı kurumları bakımından (Durkheim, Weber) ya da küçük grup biçiminde somut davranış bakımından incelenebilir. Sosyometri (Moreno), grupların yapısını bu gruplar içinde kurulan kişilerarası ilişkiler şebekesinden başlayarak inceler. Yapı tipleri farkı, kendini grup içinde erkliğin çeşitli uygulanma ya da dağılma biçimleriyle gösterir.
—Topruhbil. ve Psikoterap. *Tanışma grubu.* Bu terim lewinci training* grubundaki bir gelişmeyi belirtmek üzere 1950'de C. Rogers tarafından ileri sürüldü: tanışma grupları kişiyi training grubundan daha çok merkez alıyor ve bu gruptan daha tedavi edici olmak istiyorlardı. Günümüzde tanışma grubu, yeni tedavi biçimlerinin (biyoenerji, gestalt-terapi) ve çok kural dışı (Bindrim çıplakları grubu, Synanon türü uyuşturucu kullananlar grubu vb.) hatta gizemci çeşitli yönelmelerin gelip eklendikleri düzenden başka bir şey değildir.

Grup 47 (*Gruppe 47*), Avusturya, İsviçre ve Almanya'da, 1947 ile 1972 yılları arasında, almanca yazan yazarların bir araya geldiği edebiyat çevresi. 1947'de işgal kuvvetleri *Der Ruf* (Çağrı), dergisini yasaklayınca, birçok genç yazar, Hans Werner Richter'in girişimiyle, düzenli olarak top-

lanmaya ve parçalanan Almanya'da yeni bir edebiyat merkezi yaratmaya karar verdiler. Her türlü örgütlenmeye karşı çıkan ve sonraları kuruluş yılıyla adlandırılan grubun üyeleri deneyimlerinin ve kimi siyasal görüşlerinin birleştirdiği bir yazarlar çevresi oluşturdular. Tüm edebi ve siyasal özgürlükleri savunmayı amaçlayan ve kurucusunun davetiyle yılda üç gün toplanan Grup 47 çok önemli bir eleştirel rol oynadı. Bu rol 1950'de "Grup 47 ödülü"nün verilmeye başlanmasıyla pekişti; yıllık toplantının sonunda, henüz tanınmamış bir yazara verilen bu ödül Günter Eich, Heinrich Böll, Günter Grass, Uwe Johnson, İlse Aichinger, İngeborg Bachmann, Martin Walser gibi yazarların tanınmasını sağladı. Grup 47, bir süre sonra, dış ülkelere, özellikle de Stockholm (1964) ve ABD'ye (1966) kültürel görev ve inceleme yolculukları düzenlemeye başladı.

Grup 61, 1961'de, Dortmund'da, romancı Max von der Grün ve denemeci Fritz Hüser tarafından kurulan edebiyat grubu.

GRUPELLO (Gabriel DE), flaman heykelci (Geraardsbergen 1644 - Ehrenstein, Aachen yakınında, 1730). Yaşlı Artus Quellinus'un öğrencisi olduktan sonra Fransa'ya bir araştırma gezisi yaptı, Brüksel'de birçok çalışmalar yaptı, İspanya kralı Carlos II'nin sarayında başheykelciliğe atandı (1673); daha sonra, seçici prens Johann Wilhelm'in başheykelcisi oldu ve bu prensin Düsseldorf'taki atlı heykelini (bronz) yaptı. Prensin ölümünden sonra Brüksel'e döndü (*Narkissos ve Diana*, Krallık güzel sanatlar müzesi). Klasikçilikten barok'a geçmeyi kolaylıkla başardı.

GRUPLAMA a. Gruplamak eylemi.
—İstat. *Gruplama hatası*. kullanılan sayısal değerlerin gözardılı sürekli bir değişkenden yola çıkarak, genellikle sınıflar biçiminde yeniden gruplanmış değerler olmasından kaynaklanan hata. || *Veri gruplama*, bir olayın toplam değişkenlik alanını, eşit değişim aralıklı belli sayıda sınıfa bölmeye ve daha sonra aynı sınıf içinde yer alan bütün gözlemleri, bir sınıftaki değişkenin değerinin, sınıf ortasına karşılık gelen değere eşit olduğunu varsayarak gruplamaya dayanan işlem.

GRUPLAMAK g. f. *Kişileri, şeyleri gruplamak*, onları grup halinde ya da belli kategorilerde toplamak: *Öğrencileri üçerli sıralar halinde gruplamak. Bagaja yerleştirmeden önce valizleri büyüklük sırasına göre gruplamak.*

◆ **gruplanmak** dönşl. ve edilg. f. Kişiler ya da şeyler sözkonusuysa, bir araya gelmek, getirilmek; ayrı ayrı gruplar oluşturmak, oluşturulmak.

◆ **gruplandırmak** ettirg. f. *Kimseleri, şeyleri gruplandırmak*, onları gruplara ayırmak; grup halinde toplamak, onlardan grup oluşturmak.
—Hematol. Kan nakli gerekebilir diye, kan gruplarını saptamak.

◆ **gruplaşmak** işt. f. Kişiler sözkonusuysa, aralarında gruplara ayrılmak, gruplar oluşturmak.
—Bors. *Gruplaştırılmış senetler*, bir şirkete ait olup, bir grubun elinde bulunan ve bu yüzden ancak bu grup üyelerinin izniyle devir ve temlik edilebilen hisse senetleri.

GRUPLANDIRMA a. Gruplandırmak eylemi.
—Hematol. Kan gruplarını belirleme.

GRUPLANDIRMAK → GRUPLAMAK.

GRUPLANMA a. Gruplanmak eylemi.
—Ruhbil. J. Piaget'ye göre, somut işlemler evresindeki çocuğun toplu düşünme yapısı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ruhbil. J. Piaget gruplanmayı şöyle bir sistem olarak tanımlar: 1. belli bir işlem gitgide sistemin öteki öğelerini doğurur (geçişli bileşim); 2. bir işlem tersine çevrilebilir (tersinirlik); 3. bir işlemin kendi tersi ile çarpımı bir özdeşlik işlemidir (özdeşlik); 4. aynı nesneye aynı işlemin yeniden uygulanması ilk işleme hiçbir şey eklemez: kendi kendine eklenen bir sınıf gene aynı sınıfı verir (oysa bir grupta aynı işlemin yinelenmesi, 1+1=2 gibi bir yinelemeye yol açar). Çağrışımsalcılığının tam olmadığı söylenen gruplaşmaya göre grup belirleyen de bu özelliktir. Başlıca gruplanmalar, dizileme ve sınıflamadır.

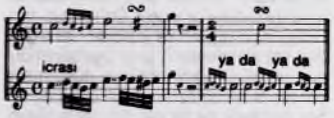
GRUPLANMAK → GRUPLAMAK.

GRUPLARARASI a. Siyas* bil. Bir sorunu görüşmek üzere toplanan farklı siyasal parti grup üyelerinin oluşturduğu birlik (topluluk).

◆ sıf. Topruhbil. *Gruplararası ilişki*, iki ya da daha çok toplumsal grup arasında kurulabilen ilişki.

GRUPLAŞMAK → GRUPLAMAK.

GRUPPETTO a. Müz. Bir melodideki geniş bir aralığı doldurmak amacıyla çok kısa süreli bir grup notayla yapılan süs. (XIX. yy.'da gruppetto, özellikle Wagner tarafından çok kullanılmış ve anlatım gücü artırılmıştır.)

gruppetto

Gruppo 7, italyan mimar grubu. 1926'da L. Figini, G. Pollini, Guido Frette, Sebastian Silva Larco, Carlo Enrico Rava, Giuseppe Terragni (1927'de Adalberto Libera da katılmıştır) tarafından kurulmuş olan Gruppo 7, ulusal eğilimli ve işlevsel bir mimarlığa öncülük etti. *Quadrante* dergisi tarafından desteklendi, modern mimarlık çevresinde yapılan tartışmalarda etkin bir rol oynadı, çeşitli sergilere katıldı (*casa elettrica*, Monza bienali 1927; Stuttgart'ta Werkbund, 1927), 1928'de Roma'da ilk "rasyonel" mimarlık sergisini düzenledi. Grup aynı yıl, MİAR (Movimento italiano per l'architettura razionale) içerisinde eridi. Bu hareket de ikinci rasyonel mimarlık sergisi sırasında, resmi kültüre karşı sürdürülen şiddetli kavgadan sonra dağıldı.

GRUS, Turna* takımyıldızı'nın latince adı (kısalt. Gru).

GRUŞEVSKİY (Mihail Sergeyeviç), ukraynalı tarihçi ve siyaset adamı (Holm [Chełm] 1866 - Kislovodsk 1934). Antonoviç tarafından kurulan "Kiev okulu"nun en parlak tarihçisiydi, Lvov Üniversitesi'nde profesörlük yaptı (1894'ten sonra), *Historija Ukrayni* (Ukrayna tarihi) [1898-1937] ve *l'Histoire de la littérature ukrainienne*'i (fr. çev.) [Ukrayna edebiyatının tarihi] (1923-1924) yayımladı. 1905'te çarlık içinde Ukrayna'nın özerkliği için savaşıma başladı, 1914'te sürgün edildi. Mart 1917'de Kiev'e geri döndü ve Ukrayna *Merkez Radası*'na başkan seçildi. 1919'da, Viyana'ya sığındı, 1924'te Kiev'e geri döndü ve burada Ukrayna Bilimler akademisi'nin tarih bölümü'nü yönetti. 1929-30'a kadar hoşgörüyle karşılandı, 1931'den sonra Moskova'da zorunlu ikamete tabi tutuldu.

GRUYÈRE (la), İsviçre'de (Fribourg kantonu) bölge ve eski kontluk, *Gruyères* kasabası yakınlarında, Sarine ırmağınca akaçlanır. Bu bölge, dünyaca ünlü gravyer (gruyère) peynirine adını vermiştir.
—*Gruyère gölü*, Sarine ırmağında kurulan Rossens barajı sayesinde yapay olarak oluşturulmuştur.

GRUYÈRES, İsviçre'de (Fribourg kantonu) komün, Sarine'in yukarı kesiminde, 830 m yükseltide, *Gruyère* bölgesinde; 1 300 nüf. Vadide çevreden kopuk bir tepede kurulmuş, bugün bile surlarla çevrili olan komünde, XII.-XV. yy.'dan kalma bir şato vardır (mobilya, sanat yapıtları). Kilise (XIII. yy. ilginç çan sistemi). Eski evler (XV.-XVII. yy.).

GRUZİYA → GÜRCİSTAN.

GRÜN (Anastasius), avusturyalı yazar ve siyaset adamı **Auersperg** kontu **Anton Alexander**'in edebiyattaki takma adı. (Laibach 1806-Graz 1876). İlk şiir kitabı *Der letzte Ritter* (1830)'de Uhland'ınkini andıran bir yol izledi; bu arada, imzasız olarak Metternich hükümetini yeren siyasal şiirler yayımlamaya başladı (*Spaziergänge eines Wiener Poeten* 1831; *Schutt*, 1836). Daha sonra gülmece türünü denedi (*Die Nibelungen im Frack*, 1843). 1848'den sonra önemli siyasal roller oynamaya başladı: Liberal parti'nin etkin üyesi olarak Ulusal meclis'e (1848), sonra 1868'de delegasyon başkanı olduğu Avusturya Reichstag'ına (1861) milletvekili seçildi. Gene de edebiyat çalışmalarını sürdürdü (*Der Pfaff vom Kahlenberg*, 1850).

GRÜN (Max VON DER), alman yazar (Bayreuth, Bavyera, 1926). Bir zamanlar madencilik yaptıktan sonra, Almanya'da "proletarya edebiyatının" en parlak temsilcilerinden biri oldu. Fritz Hüser ile birlikte Grup* 61'i kurarak, edebiyat eleştirilerinin yanı sıra, romanlar (*Irrlicht und Feuer*, 1963; *Zwei Briefe an Popischiel*, 1968; *Stellenweise Glatteis*, 1973), denemeler (*Menschen in Deutschland*, 1973), televizyon için oyunlar (*Aufstiegschancen*, 1970) yazdı.

GRÜNBERG → ZIELONA GÓRA.

GRÜNBERG (Teo), türk felsefeci (İstanbul 1927). İstanbul Üniversitesi fen fakültesi kimya mühendisliği bölümü'nü bitirmesine (1950) karşın, çalışma alanı olarak felsefeyi seçti. 1962'de Edebiyat fakültesi sistematik felsefe kürsüsü'nde uzman, 1964'te doktor olarak görev yaptı. 1966'da ODTÜ'ye geçti; doçent (1970) ve profesör (1979) oldu. Russell, Carnap, Quine, Popper, Hintikka, Kripke gibi filozofların görüşleri doğrultusunda mantıksal deneycilik ve çağdaş anglo-sakson analitik yaklaşımını benimsedi. Başlıca yapıtları: *Sembolik mantık I. Önermeler mantığı* (1968), *Anlam kavramı üstüne bir deneme* (1971), *Epistemik mantık üzerine bir deneme* (1971), *Mantık terimleri sözlüğü* (1980, A. Qnart ile).

GRÜNERİT a. (fr. *grünérite;* mineralog E. L. *Grüner*'in adından). Miner. Amfibol grubundan doğal demir ve magnezyum silikat.

Grüne Tisch (*Der*) [Yeşil masa], 8 sahnelik anlatımcı bale. Konusunu ve koregrafisini Kurt Jooss hazırladı. Müziği için, Fritz Cohen'ın ölüm danslarından yararlanıldı. İlk kez 1932'de Paris'teki Champs-Élysées tiyatrosu'nda Folkwang Tanzbühne tarafından sahnelendi. Başlıca rolleri K. Jooss, Ernst Uthoff, Walter Wurg, Lisa Czobel ve Frida Holst yorumladı.

Yeşil örtülü bir masanın çevresinde, düşsel bir barışın sürdürülmesi için pazarlık eder görünen çok sayıda diplomatın bir araya geldiği uluslararası bir konferans toplanmıştır. Ne var ki iş işten geçmiş, savaş patlamış, felaket ve ölüm getirmiştir. Savaş sona erince, yeşil masadaki tartışmalar yeniden başlar, barışın her an tehlikeye düşebileceği bir dünyanın yazgısı, bir avuç insanın eline bırakılır.

GRÜNEWALD (Mathis NITHART ya da GOTHART, **Matthias** — denir), alman ressam (Würzburg ? 1475/1480 ? doğr. Halle ? 1528 ?). Gerçek kimliğine ve gençlik yapıtlarına ilişkin sorunlar bugüne kadar tümüyle çözümlenemedi. "Mathis Usta" adı önceleri Seligenstadt ve Aschaffen-

burg kentlerinin arşivlerinde anıldı. 1508'den yaklş. 1525'e kadar Mainz başpiskoposlarının saray ressamlığını yaptı, sanıldığına göre özellikle Aşağı Main bölgesinde (Aschaffenburg, Frankfurt, Mainz) etkinlik gösterdi. Özellikle Magdeburg'da, daha sonraları da Köylüler savaşı ve Reform'un yarattığı sıkıntılardan ötürü 1527'de göç ettiği Halle'de, mimarlık ve mühendislik de yaptı. Bu garip ve başına buyruk ustanın yirmi kadar tablosu bilinmektedir; bunlardan dokuzu başyapıtı sayılan bütünün parçalarıdır: İssenheim'daki alsace manastırı için 1511-1516'ya doğru yapılmış kanatlı sunakarkalığı (Colmar, Unterlinden müzesi). Natüralizmi fantastikle birleştirerek eşi pek ender görülen bir anlatımcılığa erişen bu çokkanatlı tablodan şu parçalar anılabilir: *Çarmıha geriliş, Nativitas* ve *Meleklerin konseri, Diriliş, Ermiş Aziz Antonius'un yaşamından sahneler.* Grünewald'ın bilinen öteki tabloları şunlardır: üzerinde *Şefaatçi on dört aziz'in* (1503'e doğr. Lindenhardt kilisesi, Bavyera) yer aldığı iki sunakarkalığı kanadı; *Aşağılanan İsa* (1505'e doğr. Münih); küçük bir *Çarmıha geriliş* (1508-1510, Basel); Washington'daki *Çarmıha geriliş;* külrengi tonda yapılmış iki aziz ve azize panosu (1509, Karlsruhe ve Frankfurt); *Karın mucizesi,* sunakarkalığı kanadı (1519, Freiburg) ve aynı sunakarkalığında bir *Meryem Ana* (eski Stuppach kol.); *Aziz Mauricius ve aziz Erasmus* (bu sonuncu tablo Mainz başpiskoposu kardinal Brandenburglu Albrecht'in çizgileriyle resmedilmiştir. [1523-1525, Münih]); son olarak, 1525'e doğru, *Haçın taşınması* ve *Çarmıha geriliş* (Karlsruhe)'in yanı sıra, belki de büyük bir sunakarkalığının ön bölümü olan *İsa için yakınma* (Aschaffenburg kilisesi). Yaklaşık otuz deseni (Berlin, Dresden, Oxford, Paris, Viyana...) Grünewald'ın buluş verimliliğiyle anlatım gözü pekliklerine tanıklık etmektedir.

GRÜNEWALD (İsaac), isveçli ressam (Stockholm 1889 - Oslo 1946). Matisse ile Cézanne'ın etkisinde kaldı, karısı Sigrid HJERTÉN (1885-1948) gibi renkli fovist çizgide resimler yaptı (Stockholm operası'nda *Samson ve Dalila*'nın dekorları, 1921), sonra 20'li yıllarda zarif bir gerçekçiliğe yöneldi.

GRÜNLİNGİT a. (fr. *grünlingite*'ten). Miner. Bi_4TeS_3 formülünde doğal tellür ve bizmut sülfür.

GRÜTLİ → RÜTLİ.

GRYLLİDAE a. Böcbil. CIRCIRBÖCEĞİGİLLER familyasının bilimsel adı.

GRYLLOBLATTİDAE a. (lat. *gryllus,* cırcırböceği, ve *blatta,* hamamböceği). *Notopterus* takımından böcek familyası. (Küçük *Grylloblattidae* familyasında yalnızca beş tür vardır; bunlardan biri Kuzey Amerika'nın dağlık bölgelerinde, geri kalanlar Japonya'da yaşar.)

GRYNÄUS (Simon), alman din reformcusu (Veringendorf, Sigmaringen yakınında, 1493 - Basel 1541). Basel'de profesörken (1529) Œcolampade'nin çalışmalarını sürdürdü; Württemberg reformunu örgütledi ve özellikle Worms konferansı'nda (1540) Reform'dan doğmuş akımları birleştirme girişimlerine katıldı. *Confessio helvetica prior*'un hazırlayıcılarından biriydi.

GRYNEİON. Tar. coğ. Anadolu'nun Aiolis bölgesinde antik kent, Myrina ile Elaia arasında, küçük bir yarımada üzerindeydi. Buradaki beyaz mermerden Apollon tapınağı Antikçağ'ın ünlü bilicilik merkezlerindendi. İ.Ö. 334'te Büyük İskender'in komutanlarından Parmenion tarafından zapt edilen kent yıktırıldı, halkı kılıçtan geçirildi. Hellenistik dönemde Myrina'ya bağımlıydı. Kent paralarının bir yüzünde Apollon, öteki yüzünde midye motifi bulunuyordu. (Bugün, Çıfıtkalesi.)

GRYON, İsviçre'de (Vaud kantonu) komün, Rhône vadisinin yukarı kesiminde (Leman gölüne ulaşmasından önce); 830 nüf. 1 130 m yükseltide kışlık ve yazlık sayfiye merkezi.

GRYPHAEA a. (lat. *grypus,* kıvrık'tan). İstiridyeye yakın, ama daha az düzenli biçimli ikiçenetli yumuşakça cinsi. (*Gryphaea* cinsi üyelerinde çenetlerin büyüklüğü birbirinden çok farklıdır: soldakinde çok çıkıntılı bir çengel vardır; sağdaki düz ve küçüktür. *Gryphaea* cinsi üyeleri Avrupa denizlerinde yaşar. *Gryphaeidae* familyasının örnek tipi.)

GRYPHAEİDAE a. (lat. *grypus,* kıvrık, ve yun *eidos,* görünüş'ten). İstiridyelere yakın ikiçenetli yumuşakça familyası. (Familya üyelerine, Jura katmanlarından başlayarak günümüze kadar uzanan bütün katmanlarda rastlanır; örnek tipi *Gryphaea*'dır. Portekiz'de yaşayan istiridye türü *Crassostrea angulata* artık bu familyaya değil istiridyegiller familyasına sokulmaktadır.)

GRYPHİUS, Lyon'a yerleşmiş alman asıllı basımcı yayımcı aile. —SEBASTİAN (Reutlingen 1493 - Lyon 1556), Lyon'a 1524'te yerleşti ve ibranice, yunanca, latince, italyanca ve fransızca birçok kitap yayımladı. —Kardeşi FRANZ, Lyon ve Paris'te (1532'den 1545'e kadar) yayımcılık yaptı. —ANTON, Sebastian'ın oğlu, 1565'ten 1599'a kadar Lyon'da baba mesleğini sürdürdü. Sebastian'ın yeğeni JEAN ise Venedik'te etkinlik gösterdi.

GRYPHİUS (Andreas GREİF, — denir), alman şair (Glogau, Silezya,1616 - *ay. y* 1664). Dinsel karamsarlığının derin izlerini taşıyan lirik şiirler yazdı. Ama özellikle tiyatro yazarı olarak tanındı. İki komedi (*Absurda Comica oder Herr Peter Squentz,* 1657; *Horribilicribrifax,* 1663) ve çok sayıda trajedi (*Leo Armenius,* 1650; *Catharina von Georgien,* 1657: *Ermordete Majestät, oder Carolus Stuardus,* 1657) yazdı. Shakespeare'den tarihin tiyatroya uygulanma tekniğini, fransız trajedisinden üç birlik kuralını ve Yunanlılar'dan da koroyu alarak alman barok tiyatrosunu yarattı.

GSELL (Caspar Johann Julius), isviçreli vitray ressamı (Sankt Gallen 1814 - Paris 1904). Paris Güzel sanatlar okulu'nu bitirdi, önce tarihsel resim, portre, taşbaskı dallarında çalıştı, sonra, vitray ressamlığına yöneldi, Laurent ve Gsell firmasının kurucu ortağı oldu. Viollet-le-Duc'ün ekibine girince, bir yandan eski vitrayların onarımını sürdürürken öte yandan XVI. yy. üslubunu yeğ tutarak özgün vitray çalışmaları yaptı (Paris'te, taşrada ve İsviçre'de çok sayıda kilise). — Oğlu ALBERT JACQUES (Paris 1867-?) da bir vitray ressamıydı.

GSMH, GAYRİ SAFİ MİLLİ HÂSILA*'nın kısaltması.

GSOVSKİY (Viktor), rus asıllı koregraf ve eğitimci (Petersburg 1902 - Hamburg 1974). Petersburg'da öğrenim gördü. 1925'te Berlin operası'nda koregraf ve bale yöneticisi olarak çalışmaya başladı Burada, karısıyla bir okul kurdu (1928). 1937'de Markova-Dolin topluluğu'na girdi, 1938'de Paris'te başka bir okul açtı. 1945'te Paris operası'na, 1947'de Londra Metropolitan Ballet'e girdi, 1948'de Champs-Élysées tiyatrosu'nun bale yöneticisi oldu. Daha sonra Münih Belediye tiyatrosu'nda (1949), les Ballets de Paris'de, marquis de Cuevas'ın Grand Ballet'sinde (1953), XX. yy. balesi'nde, Monnaie tiyatrosu'nda (1962), Düsseldorf operası'nda (1964) çalıştı, 1967-1970 arasında Hamburg operası'nda dans sınıflarını yönetti. Almanya'da anlatımcı dansın egemen olduğu dönemde bile klasik bale geleneğine bağlı kalan V. Gsovskiy, klasik yapıtları yaşatmaya çalıştı. Aynı zamanda koregrafiler de yaptı: *Grand Pas classique* (1949), *Antinoas* (1952), *la Perle* (1953). —Karısı TATYANA **Gsovska** (kızlık adı İSAÇENKO) [Moskova 1902], Petersburg'da

Lauros-Giraudon

Matthias Grünewald
Meleklerin konseri
İssenheim'daki manastırın (1511-1516) sunakarkalığından ayrıntı
Unterlinden müzesi, Colmar

dans öğrenimi gördü. Almanya'da bale yöneticisi oldu (Berlin, 1925). Berlin okulu'nu yönetirken, Berlin tiyatroları için koregrafiler hazırladı (1934). Doğu Berlin Devlet operası'nda (Staatsoper) bale yöneticisi (1945-1952), bale müdürü (1960-1966); Batı Berlin Städtische'sinde (1952-1960) ve Frankfurt'ta bale müdürü (1959-1966) olarak çalıştı; Buenos Aires'te (1950-51), Milano'da (1953-1963), Münih'te (1953), Berlin festivali'nde (1952, 1953, 1956, 1957) baleler sahneye koydu. 1955'te Berliner Ballet'i kurdu. Başlıca yapıtları: *Ateş kuşu* ve *Petruşka* versiyonları (1946), *Romeo ve Juliet* (1947), *Hamlet* ve *Düğünler* (1954), *le Maure de Venise* (1956), *Follia d'Orlando* (1964), *Labyrinth of Truth* (konusu, Mizoguçi'nin *Raşomon*'undan alınmıştır), *Kamelyalı kadın* (1957), *Undine* (1959), *Macbeth* (1963), *Tristan* (1965).

GSTAAD, İsviçre'de (Bern kantonu) yazlık ve kışlık sayfiye merkezi (yükseltisi 1 100-3 000 m), Sarine'in yukarı vadisinde; 1 700 nüf.

GTO a. (ing. sözcük *gate turn off*'un kısaltılmışı). Yapısı P-N-P-N tipinde olan ve tiristorlar gibi davranan yarıiletken elektronik öğe.

G.T.P. GUANOSİN TRİFOSFAT'ın kısaltması.

-GU → -GI.

GÛ ya da **GÛY** a. (fars. *güften,* söylemek'ten *gū, gūy*). *Esk.* Söyleme.

◆ sıf. "Diyen", "söyleyen" anlamında bileşik sözcükler türetilmiştir: *bezle-gû* (latife söyleyen; şakacı), *dua-gû* (dua okuyan, dua eden), *hak-gû, rast-gû* (doğruyu söyleyen), *icâz-gû* (az sözle çok şey ifade edebilen), *kıssa-gû* (masal söyleyen, masalcı), *mucize-gû* (mucize bildiren, mucize söyleyen), *nadire-gû* (fıkra anlatan) vb.

GUA (Pierre DU), sieur **de Monts** → MONTS.

GUACANAYABO körfezi, Küba'nın güney kıyısında geniş girinti; G.-D.'sunda sierra Maestra vardır.

fosil gryphaea

GUAÇARO a. (isp. *guácharo*). Güney Amerika'da yaşayan, kahverengi tüylü, iri bir çobanaldatana benzeyen kuş. (Guaçaro gececil ve meyvecildir. Gündüzleri kalabalık topluluklar halinde mağaralarda geçirir; geceleri, aynı yarasalar gibi, yankı ile yönünü bularak dolaşır. Dışkılar ve

Boutin-Explorer

Guadalajara'da "Plaza de Armas" (sağda, Sagrario)

guaçaro *(Steatornis caripensis)*

Guadalupe
Alfonso XI'in yaptırdığı manastır (XV.-XVIII. yy.)

Roy-Explorer

çürümüş meyvelerle yuva yapar. Bil. a. *Steatornis caripensis;* guaçarogiller familyası; boyu 32 cm.)

GUAÇAROGİLLER a. Tek bir kuş, guaçaro'yu *(Steatornis caripensis)* içeren familya. (Bil. a. *Steatornithidae.*)

GUADAGNİ (Gaetano), italyan hadım kontralto (Lodi 1725'e doğr. - Padova 1792). Londra'da Händel'den ders alarak müzik kültürünü genişletti. 1762'de Viyana'da Gluck'un *Orfeo ed Euridice*'sindeki Orpheus rolünü ilk olarak yorumladı. Zekâsı, ince beğenisi ve oyun yeteneğiyle takdir topladı.

GUADAGNİNİ, çalgı yapımcısı italyan aile. En ünlü üyeleri: LORENZO (Cremona ya da Piacenza 1685'e doğr. - Milano 1748); —GIAMBATTISTA (Piacenza 1711'e doğr. -1786), öncekinin oğlu. 1758'de Parma dükünün çalgı yapımcısı oldu. Yaşamının son yıllarını Torino'da geçirdi; —GIUSEPPE, *Il Soldato* denir (Cremona 1736'a doğr. - Pavia 1805'e doğr.), öncekinin oğlu ve öğrencisi. 1760'ta Parma'ya yerleşti, daha sonra Torino'da ve Pavia'da çalıştı; —CARLO (1768'e doğr. -1816), Giambattista'nın oğlu. Gitarları ve mandolalarıyla tanındı. Aile, XX. yy.'ın ortalarına değin çalgı yapımını sürdürdü.

GUADALAJARA, İspanya'da (Castilla-la Mancha) kent, il merkezi, Henares kıyısında; 55 100 nüf. Cid'in arkadaşı Alvar Fañez de Minaya kenti 1085'te Mağriblıler'den aldı. İnfantado sarayı'nın (iç savaş sırasındaki çatışmalardan büyük zarar gördü), J. Guas'ın üstün yapıtı olan (1480) çok güzel bir cephesi vardır. Kulesi müdecar üslubunda olan (XIII. yy.) S. Maria de la Fuente kilisesi ve başka eski anıtlar. —*Guadalajara ili*'nin yüzölçümü 12 190 km²; 148 961 nüf. (1990). K.-B.'sında sierra de Guadarrama'nın doğusu adeta ıssızdır; eteğinde, Henares'in yukarı vadisinde ve Madrid-Zaragoza yolu üzerinde (bunlar uzun süre gelişmeden kalmışlarsa da günümüzde Madrid'in gösterdiği gelişmeden etkilenmektedirler), bir dizi küçük kent (Sigüenza, Guadalajara) vardır. D.'ya doğru, yüksek Molina de Aragón platoları hemen hemen bütünüyle ormanlarla (çam ormanları) kaplıdır. G.'de, La Alcarria tahıl tarlalarıyla yeşil meşe ormanlarının bulunduğu kireçli bir platodur.
—Ask. tar. Milliyetçiler safında çarpışan italyan birlikleri, Madrid'e yapılacak saldırı girişimi sırasında, Guadalajara yakınlarında, mart 1937'de cumhuriyetçi ordu ve uçakları tarafından bozguna uğratıldılar. (→ İSPANYA *iç savaşı.*)

■ **GUADALAJARA,** Meksika'da kent, Jalisco eyaletinin merkezi, Chapala gölünün kuzeyinde; 1 628 617 nüf. (1990) [banliyöleriyle 2 846 720 nüf. (1990)]. Uluslararası havalimanı. Üniversiteler. 1529'da kurulmuş olan kent, 1 600 m yükseltide, bir iç havzada yer alır. 3 milyona yakın insanın yaşadığı, Meksika'nın ikinci büyük yerleşmesini oluşturan bir ticaret ve sanayi (kimya, tekstil, ayakkabı, besin maddeleri, elektronik) merkezidir.
—Güz. sant. Katedral (XVI. ve XVII. yy.) ve Sagrario, en güzeli *plaza de Armas* olan düzenli 4 meydanla çevrilidir. Kiliseler barok sanatın örnekleridir: S. Mónica, S. Francisco. Cabañas Güçsüzler yurdu'nun kilisesi Orozco'nun freskleriyle bezenmiştir. Jalisco Eyalet müzesi (Kolomböncesi eski yapıtlar ve sömürge dönemine ait resimler) ve Orozco müzesi.

GUADALAVİAR, İspanya'da ırmak, Akdeniz'e dökülür; 243 km (havzası 6 250 km²). Tajo ve Júcar gibi Montes Universales'den doğar, Teruel kayalığının eteğinden geçer, derin boğazlardan çıktıktan sonra Valencia huertası'nı sular. Ayrıca, Teruel'in aşağısında *río Turia* adını da alır.

GUADALCANAL, Melanezya'da Solomon takımadalarında yanardağ kökenli ada. Ada öbeğinin Bougainville'den sonra ikinci büyük adası; 6 475 km²; 47 000 nüf. Takımadaların başkenti *Honiara*'nın bulunduğu kuzey-doğu kıyısında hindistancevizi işletmeleri vardır.
—Ask. tar. Japonlar, temmuz 1942'de adayı ele geçirdikten sonra, daha 7 ağustosta, buraya çıkartma yapan Amerikalılar'la çarpışmaya başladılar. Altı ay süreyle adanın ele geçirilmesi için şiddetli kara, deniz ve hava savaşları sürdürüldü: Savo (8 ağustos), Ümit Burnu (11 ekim), Santa Cruz (26 ekim), Guadalcanal (12-15 kasım), Tassafaronga (30 kasım) savaşları Japonlar, 8 şubat 1943'te adayı boşalttılar: böylece Japonlar Güney denizleri'nde ilk kez geri çekiliyorlardı.

GUADALETE, İspanya'da ırmak, Andalucía'da; 157 km. Grazalema sierrası'ndan iner ve Cádiz koyunda Atlas okyanusu'na dökülür.

GUADALHORCE, İspanya'da kıyı ırmağı, Andalucía'da; 116 km. Derin ve dar los Gaitanes boğazını aştıktan sonra Málaga yakınında Akdeniz'e dökülür.

GUADALOPE, İspanya'da (Aragón) ırmak, sierra de San Just'ta doğar, Caspe'de Ebro'ya kavuşur (sağ kıyı); 194 km.

GUADALQUİVİR, İspanya'da ırmak, Andalucía'da 680 km. Sierra de Cazorla'dan doğar. Córdoba'dan sonra sierra Morena ve Betica sıradağları arasında üçgen bir çöküntü alanına girer. Ortalama debisi Sevilla'da (denizin yükseldiği yere kadar) 185 m³/sn'dir. İspanya pirinç üretiminin üçte birini sağlayan Marismas'tan (lat. *Betis*) kıvrıla kıvrıla geçerek Atlas okyanusu'na (Cádiz körfezi) dökülür.

■ **GUADALUPE,** İspanya'da (Extremadura, Cáceres ili) kent, *sierra de Guadalupe*'un güney-doğu yamacında; 3 100 nüf. Alfonso XI'in 1340'ta kurdurduğu manastır; XV.-XVIII. yy. arasında tamamlanan bu geniş yapılar bütünü İspanya'nın müdecar üslubunda en büyük manastırını ve gotik üslubunda başka bir manastırı içerir; zengin işlemeli örtüler, minyatürler, tablolar (birçoğu Zurbarán'ın) ve sanat eşyaları. İspanya'nın koruyucusu kutsal bakire.

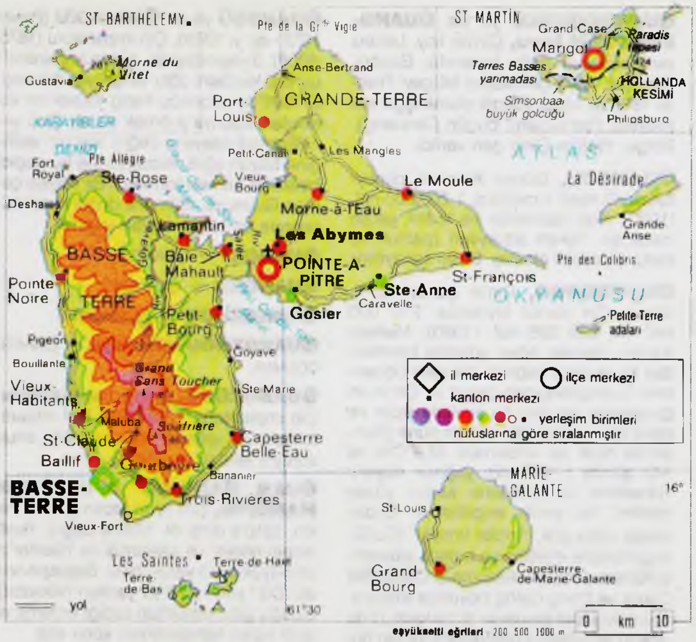
GUADALUPE, Meksika'da (Nuevo León) kent, Monterrey'in doğu banliyösünde; 153 500 nüf. Ticaret ve tarım merkezi.

GUADALUPE *(sierra de)*, Extremadura'da (İspanya'nın orta kesimi) sıradağ, Tajo'yla Guadiana arasında; 1 603 m.

GUADALUPE HİDALGO, Meksika'da kent, Mexico'nun kuzey-kuzey-doğu banliyösünde; 67 000 nüf. Kente bu çift adı, Guadalupe Meryem'i onuruna burada yapılan kiliseden ve Meksika bağımsızlık kahramanlarından biri olan papaz Hidalgo'dan yararlanılarak verilmiştir. Önemli hac yeri. —2 şubat 1848'de burada bir antlaşma imzalandı: ABD'ye yenilen Meksika, 15 milyon dolar tazminat alarak New Mexico, Arizona, Yukarı Kaliforniya ve daha sonra Utah adını alacak olan Nevada ile Colorado'yu ABD'ye bırakmak zorunda kaldı.

GUADARRAMA *(sierra de)*, İspanya'nın orta kesiminde sıradağlar, Castilla la Mancha ve Castilla-Leon arasında; *pico de Penalara*'da 2 430 m. Sierra de Gredos'la B.'ya doğru devam eden sierra de Guadarrama, B.'da granitli, D.'da şistli, özellikle G. yamacında belirgin dağeteği alanlarıyla çevrili bir kırıklı blok bütünüdür. Otlaklarla kaplıdır. Güney yamacında Madridliler'in sık sık gittiği birçok sayfiye merkezi vardır.

■ **GUADELOUPE,** Fransa'nın denizaşırı *departement*'ı, Orta Amerika'da, Küçük Antil adalarının bir bölümünde; 1 709 km²; 386 987 nüf. (1992). Merkezi *Basse-Terre.* Asıl Guadeloupe, iki adadan (*Grande-Terre* ve *Basse-Terre* [dar bir deniz koluyla birbirinden ayrılan iki ada köprüyle birbirine bağlanır]) ve adalara bağlı adacıklardan (Marie-Galante, Désirade, Saintes adaları, Petite-Terre, Saint-Barthélemy ve Saint-Martin'in kuzey bölümü) oluşur. Kireçli mercan platosundan oluşan Grande-Terre kuraktır; buna karşılık, La Soufrière yanardağında yüksekliği 1 484 m'ye ulaşan Basse-Terre, daha engebeli, daha yağışlıdır ve birçok akarsuyu, ormanları vardır. Alize rüzgârlarının etkisiyle ılımanlaşan iklim, bölgeden bölgeye büyük değişiklikler göstermekle birlikte tropikal tiptedir. Çoğu melez (zenciler, burada doğmuş beyazlar) olan halkı daha çok tarım (şekerkamışı, muz, kahve, ka-

GUADELOUPE

devam edildi; bazı bölümleri barok üslubundadır.

GUAHİBOS ya da **GUAJİBOS,** sayılarının 6 000 civarında olduğu sanılan Kolombiya ve Venezuela Kızılderilileri. Guahibo etkinlikleri avcılık, balıkçılık, toplayıcılık, dokumacılık (erkekler) ve çömlekçilik (kadınlar) uğraşlarına dayanır. Anasoylu soyağacına bağlı olarak genişleyen ailelerden oluşan ve çoğunlukla bir tür şaman-önder tarafından yönetilir, içtenevlenmenin geçerli olduğu gruplar halinde yaşarlar.

GUAİNİA, Kolombiya'nın doğusunda yönetimsel bölge; 78 065 km²; 12 345 nüf. Yaygın yöntemlerle hayvancılık.

GUAİRA, Venezuela'da (federal yönetim bölümü) kent, Caracas'ın limanı; 25 000 nüf. Bir otoyolla başkente bağlanır. Limana egemen, dar, kat kat sokaklarında, eski evler bugün de ayaktadır; gümrük yapıları (XVIII. yy.). Balıkçılık. Hazır giyim. Kahve işleme. —Yakınında sayfiye.

GUAJARA-MİRİM, Brezilya'da (Rondônia arazisi), Mamoré ırmağının kıyısında; 10 800 nüf. Madeira-Mamoré demiryolunun başlangıç yeri. Ticaret merkezi.

GUAJİBOS → GUAHİBOS.

GUAJİRA, Kolombiya'nın kuzeyinde, Antiller denizi'ne doğru uzanan yarımada. Yanardağ kökenli üç küçük kütle üzerinde yer alan alçak bir düzlüktür; söz-

Bottin

Guadeloupe
Basse-Terre adasında şekerkamışı işletmesi

kao, manyok, domates, portakal, ananas, vanilya), sığır yetiştiriciliği ve balıkçılıkla uğraşır. Orman ürünleri de önemlidir. Sanayi**.** Grande-Terre'in başlıca merkezi ve limanı Pointe-à-Pitre'de toplanan şeker fabrikası ve rom yapımevlerinden oluşur. 1976'da Basse-Terre halkının bir bölümü, yanardağın yeniden etkinlik göstermesinden korkarak adadan ayrılmıştır.

TARİH

1493'te Kristof Kolomb tarafından keşfedilen ada yerli halkın direnişi sayesinde 1635'e kadar ispanyol sömürgecilerce işgal edilemedi. Bu tarihten sonra Hindistan şirketi tarafından ele geçirildi. Yerli halk adayı terk ettiği için Fransa "gönüllüler" ve afrikalı köleler göndererek, şekerkamışı üretimini sürdürecek nüfus birikimini sağladı. Fransız devrimi'yle kölelik kaldırıldıysa da 1802'de yeniden kuruldu. Bir dizi köle ayaklanmasına ve İngiltere tarafından 1814-16 yıllarında işgale sahne olan Guadeloupe'ta kölelik, kesin biçimde 1848 yılında kaldırıldı. Köleliğin kaldırılması şekerkamışı üretiminde büyük düşüş gösterdiğinden, bu kez zenci kölelerin yerine yerli halktan işçiler adaya getirildi. 1946 yılında Fransa'nın denizaşırı *département*'ı olan Guadeloupe'ta özyönetim'e yönelik bir yerel konsey 1983'te halkın oylarıyla seçildi.

GUADET (Julien), fransız mimar ve kuramcı (Paris 1834 - *ay. y.* 1908), Labrouste'un öğrencisiydi, 1864'te büyük ödülü kazandı. Opéra ve Muséum'da denetçilik, piskoposluk mimarlığı (Ajaccio, Bordeaux, Rennes) yaptı, Paris'te, Louvre sokağında hôtel des Postes'u inşa etti (1887). Geleneği akılcılıkla birleştirerek, meslek alanında (*Code de l'architecte* [Mimarın kuralları], 1895), özellikle de önce atölye şefi sonra kuram profesörü olduğu Güzel sanatlar okulu'nda (1871'den 1894'e kadar, aralarında A. ve G. Perret'nin de bulunduğu bir mimarlar kuşağı yetiştirdi) büyük etkileri oldu. *Éléments et théorie de l'architecture* (Mimarlığın temel kavramları ve kuramı) adlı yapıtı altı kez basıldı. —Oğlu PAUL (öl. 1932) mimar ve perspektif profesörü oldu.

GUADİANA, İber yarımadasında ırmak, Atlas okyanusu'na dökülür; yaklş. 780 km (havzası 60 748 km²). Mancha platosundaki "Ojos del Guadiana" adı verilen gür kaynaklardan doğar, elektrik üretiminde ve sulamada kullanılan (Badajoz planı) birkaç barajın bulunduğu Medellín, Mérida ve Badajoz'dan geçer. Daha sonra, "Pulo do Lobo" yu aştığı kanyonun ağzında portekiz ovasına girer, Chança'yla birleştiği yerin aşağı kesiminde İspanya-Portekiz sınırını belirler.

GUADİX, İspanya'nın güney kesiminde kent, Andalucía'da (Granada ili), sierra Nevada'nın kuzey eteğinde; 19 800 nüf. Eski sur kalıntıları ve mağribi kalesinin yıkıntıları. Eski bir caminin yerindeki katedralin yapımına XVI. yy.'da D. de Siloe başladı ve XVII. ve XVIII. yy.'da çalışmalara konusu kütleler, *Goajiro* yerlilerinin oturduğu bu hayvancılık ülkesinde bir tarım vahası oluşturmaktadır. —*Guajira yönetim bölgesi*, 20 180 km²; 299 995 nüf. Merkezi *Riohacha*.

GUAKO a. (port. *guaco*). Çeşitli loğusaotu türlerinden ve sukenevirine benzer *mikania* cinsi bir bitkiden elde edilen droglara verilen ad. (Bu droglar eskiden Orta ve Güney Amerika'da zehirli yılan ve akrep sokmalarına karşı kullanılırdı.)

GUALDA (Silvio), fransız vurmalı çalgı icracısı (Cezayir 1939). 1968'de Paris Operası orkestrası'nın baş timbalcisi oldu. Çok geçmeden çağdaş yapıtlara ilgi duydu. Vurmalı çalgıları solocu çalgılar düzeyine çıkarma isteğiyle Stockhausen, Constant, Jolivet, Dao ve Xenakis'in (*Psappha*, 1977) birçok yapıtını ilk kez seslendirdi. 1971'de Versailles konservatuvarı'nda ders vermeye başladı. 1973'te, dünyada ilk kez, vurmalı çalgı ile tek başına konser verdi.

GUALDO (Luigi), italyan yazar (Milano 1847 - Paris 1898). Yüzyıl sonu aristokrasisinin romancısıydı (*Decadenza*, 1892). Bazı yapıtlarını fransızca yazdı (*Un mariage excentrique*, 1879). Ayrıca, parnasyen şiirler de (*Nostalgie*, 1863) kaleme aldı.

GUALDO TADİNO, İtalya'da kent, Umbria'da (Perugia ili), Perugia'nın K.-D.'sunda; 12 500 nüf. Seramik.

GUALEGUAYCHÚ, Arjantin'de (Entre Ríos ili) kent, Uruguay ırmağının kolların-

dan *Gualeguaychú*'nun kıyısında; 41 000 nüf. Et konserveciliği. Un fabrikaları. Sepicilik.

GUAM, Mariana takımadalarında (Mikronezya) ada; 541 km²; 133 152 nüf. (1990). Yönetim merkezi *Agana*. 1521'de Macellan'ın bulduğu ve İspanyollar'ın sömürgeleştirdiği ada 1898'de ABD'ye bağlandı. Aralık 1941'de Japonlar'ın ele geçirdiği Guam adasını, ağustos 1944'de Amerikalılar geri aldı. Yanardağ kökenli ve yağışlı tropikal iklimli ada, ormanlarla kaplı ve mercan kayalıklarıyla çevrilidir. Yerli halkı Chamorrolar (İspanyollar'la karışmışlar ve katolikliği kabul etmişlerdir) pirinç ve hindistancevizi yetiştiriciliğiyle geçinirler, adadaki dev askeri üslerde (aralarında büyük amerikan üssü Apra Harbor da bulunur) çalışırlar (Filipinliler'le birlikte). Bir süredir turizm de gelişmiştir; yılda 250 000 turist (dörtte üçü japon).

guanako
(Lama glama guanicœ)

GUAMİ (Gioseffo), italyan besteci (Lucca 1540'a doğr. - *ay. y.* 1611). Venedik'te Willaert'ten ve Padovano'dan ders aldı. 1568-1579 arasında Bavyera sarayı'nın, 1588-1591 arasında da Venedik'teki San Marco katedrali'nin orgculuğunu yaptı. Yapıtları arasında 5 ve 6 sesli madrigaller, 5-10 sesli *Sacra cantio*'lar ve 5-8 sesli *canzonetta francese*'ler vb. vardır. — FRANCESCO, italyan besteci (Lucca 1544'e doğr. - *ay. y.* 1602), öncekinin kardeşi. Münih sarayı'nda trombonculuk yaptı, Venedik'teki S. Marcellino kilisesi'nin capellasını yönetti. Madrigaller ve 2 sesli *ricercare*'ler besteledi.

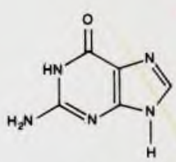
GUANABACOA, Küba'da (Havana ili) kent, Havana'nın batısında konut banliyösü; 69 700 nüf. Sömürge döneminden kalma kiliseler.

GUANABARA, Brezilya'da körfez. Rio de Janeiro bu körfezin kıyısındadır. Körfezde birçok adacık vardır. Rio de Janeiro'yu Niterói'ye bağlayan bir karayolu köprüsü körfezi aşar.

GUANACASTE, Kosta Rika'nın kuzey-batısında il, Büyük Okyanus kıyısında; 10 200 km²; 237 585 nüf. (1990). Merkezi *Liberia*.

GUANAJUATO, Meksika'da kent, eyalet merkezi; Mexico'nun K.-B.'sında, kenarları dik bir vadide; 44 000 nüf. Kentte, barok sanatın birçok örneği bulunur: Meryem bazilikası, S. Francisco kilisesi; churrigueresco üsluplu iki yapının cepheleri (S. Diego kilisesi ve 1747-1765 arasında yapılmış Compañia kilisesi'nin cephesi) özellikle dikkat çekicidir. Üniversite. Tekstil. —*Guanajuato eyaleti*, 30 589 km²; 3 980 204 nüf. (1990). Batı sierra Madre'nin dağlık bölgelerinde uzanır. Maden yatakları (gümüş, altın, kurşun, çinko).

GUANAKO a. (kiçua dilindeki *huanaco*'dan isp. *guanaco*). Güney Amerika'da yabanıl yaşam süren, devegillerden hayvan. (Lamanın atası olduğu sanılan guanako, özellikle Peru'nun güneyinde, ister ovada, ister dağda olsun yarı çorak kuşaklarda, bir erkek ile sekiz kadar dişiden oluşan topluluklar halinde yaşar. Eti, kızıl tilkininkine benzeyen kürkü ve derisi için avlanır. Bil. a. *Lama glama guanicœ* ya da *L. g. huanacus*.) [Eşanl. HUANAKO.]

guanin

GUANARE, Venezuela'da kent, Portuguesa eyaletinin merkezi; 104 123 nüf. (1990). Besin sanayileri. Kutsal yer.

GUANCHE a. Eskiden Kanarya adaları'nda konuşulan hami-sami dili. (Berbericeyle akrabalığını ortaya koyan kimi yazıtlarla tanınır; İspanyollar'ın gelişinden sonra XVII. yy.'da kaybolmuştur.)

GUANDİ, çinli savaşçı ve devlet adamı (161-219). Çinliler Guandi'yi, askeri ustalık ve erdem örneği olarak aldılar ve tanrılaştırdılar.

GUANGCOU ya da **GUANGZHOU,** Kanton'un çince adı.

GUANGCOUVAN ya da **GUANGZHOUWAN koyu,** Çin'de koy, Leicou yarımadasının doğu kıyısında, Guangdong'da. Koyu çevreleyen bölgeyi Fransa 1898'de kiralık toprak olarak işgal etti (merkezi *Fort-Bayard*; bugün *Canciang*). Bölge, 1945'te Çin'e geri verildi.

GUANGCU, Güney Kore'nin güney-batısında kent, il merkezi; 1 200 000 nüf. (1990). Eski tapınaklar ve krallık yeraltı mezarları. Tekstil sanayileri (pamuk ve ipek). Otomobil montajı. Besin sanayileri.

GUANGDONG, Çin'in güneyinde il, Güney Çin denizi kıyısında; 210 000 km²; 62 829 236 nüf. (1990). Merkezi *Kanton*. Hainan adası yönetim bakımından bu eyalete bağlıdır. Yengeç Dönencesi Guangdong'dan geçer ve Çin'in en güneyinde yer alan bu eyalette sıcak ve nemli bir tropikal iklim hüküm sürer (Kanton'da ocak ayı ortalaması 13,8°C'tır ve 143 günde 1 619 mm yağmur düşer). Yükseltinin az olmasına karşın yüzey şekilleri her yerde engebelidir. Ender ovalar, daha çok, "İnciler Irmağı" (Cu Ciang) halicine dökülen ve burada alüvyonlu Kanton deltasını oluşturan Şi Ciang, Bei Ciang ve Dong Ciang boyunca sıralanır. Kıyı çok girintili çıkıntılıdır (B.'da karst, D.'da granit) ve adalarla parçalanmıştır (en ünlüsü Hongkong'dur). Yamaçların 700 000 ha'lık bölümünde, yakılarak açılmış tarlalarda, azınlık halklar (özellikle Yaolar) tarımla uğraşır; buna karşılık ovalarda, 2 800 000 ha'lık alan yılda iki ürün verir (pirinci bir kış ekimi izler: buğday, fasulyeler, soya, tütün). Kanton yakınında yılda dört defa sebze ürünü alınır. Guangdong eyaleti, ülkede meyve üretiminde birinci (mango, guayava, liçi, ananas, turunçgiller) ve ipek üretiminde üçüncü sırada yer alır. Toplam alanı 130 000 ha'ı bulan göletlerde, ha başına 2 600 kg balık yetiştirilir; hayvancılık önemlidir. Guangdong eyaleti, Fuşun'dan (Mançurya) sonra Çin'in en büyük petrollü şist yataklarına sahiptir; K.'deki büyük tungsten yatağı, Ciangşi ve Hunan yataklarının devamıdır; tungsten, bizmut ve molibdenle birlikte bulunur. Ama yalnızca Kanton'da dönüştürme sanayisi vardır. Hanlar'ın geç işgal ettiği (IX-X. yy.) bölgenin nüfus yoğunluğu yüksektir (ovada km²'ye 1 000 kişiden çok) ve Güney-doğu Asya'ya yönelik göçü besler (bugün durmuştur). Kanton'a (Vuhan'dan geçerek Pekin'den gelen büyük karayolu buraya ulaşır) ve kıyı kentlerine servet kazandıran denizcilik ve büyük ticaret etkinlikleri hemen hemen yok olmuşsa da balıkçılık hep yoğun biçimde yapılmaktadır.

GUANGŞİ ya da **GUANGXİ özerk bölgesi,** Çin'in güneyinde bölge; 230 000 km²; 42 245 765 nüf. (1990). Merkezi *Nanning*. Cuang azınlığı nüfusun % 40'ını oluşturur; ayrıca bölgede Miaolar ve Yaolar yaşar. Dağlık bir bölgedir, Gueilin çevresindeki ünlü karstlı yapılar, başka yerlerde rastlanan tarıma elverişli çöküntüleri oluşturan Trias devri kireçtaşları (120 000 km²), bölgenin temel yüzey şekilleridir. İklim, muson rüzgârlarının getirdiği yaz yağışlarının etkisiyle hemen de tropikal özellikler taşır. Şi Ciang ve kolları bütün bölgeyi akaçlar; bu akarsuların havzalarında yılda iki pirinç hasadı yapılır; tepelerde şekerkamışı ve çay ekilir. Batı'da, çinli olmayan azınlıklar, yakarak açtıkları tarlaları ekip biçerler. Guangşi bölgesinde, Yünnan'dan sonra en zengin kalay yatakları (doğuda) ve Hunan'dan sonra en zengin manganez yatakları (orta kesimde, Şi Ciang boyunca) bulunur. Irmağın Nanning'e kadar uzanan bölümünde ulaşım yapılabilir. Pekin-Hanoi demiryolu bölgeden geçer; bu ana hattan ayrılan kollar, K.'de Çongçing ve Gueicou'ya, G.'de Hainan'ın karşısında Can Ciang'a gider.

GUANGŞÜ ya da **GUANGXU** (Pekin 1872 - *ay. y.* 1908), Çin imparatoru (1875-1908). 3 yaşındayken, halası imparatoriçe Tsişi kendisini oğlu Tongci'ye vâris seçti. 1898'de reformcu Kang Youvei'nin etkisiyle, Japonya'yı örnek alarak Çin'i yenileştirmek isteyene değin Tsişi'nin vasiliğine boyun eğdi. İmparatoriçe bu geçici heveslere hemen son verdi. Bir köşeye çekilen Guangşü, ölümüne değin kendi sarayında bir tutsak olarak yaşadı.

GUANGXİ → GUANGŞİ.

GUANGXU → GUANGŞÜ.

GUANGZHOU → GUANGCOU.

GUANGZHOUWAN koyu → GUANGCOUVAN.

GUANGZONG, Song hanedanından Çin imparatoru (1190-1194). Dul imparatoriçe Li'nin vesayeti altında tutuldu, onun zoruyla tahttan el çekti.

GUAN HANÇİNG ya da **GUAN HANQİNG,** çinli oyun yazarı (Dadu, Pekin, 1210'a doğr.-öl. 1298'e doğr.). Yapıtlarının niteliği ve zenginliği ile Yüenler'in en büyük oyun yazarı oldu. Başyapıtında da (*Dü'l yüen* [Dül'ya yapılan haksızlık]) olduğu gibi, toplumun ezdiği erdemli ve akıllı kadın kahramanları konu aldı.

GUANİDİN a. (fr. *guanidine*'den). Org. kim. ve Biyokim. Formülü HN=C(NH_2)$_2$ olan ve üreye benzeyen bileşik; ilk olarak Strecker tarafından guaninin (adını bu bileşikten alır) yükseltgenmesi sonucu elde edildi.
—ANSİKL. Guanidin doğal durumda şalgam, mantar, buğday filizi ve midyede bulunur; kimi türevlerinin (arginin, kreatin) biyokimyada büyük bir önemi vardır. Guanidin, kuvvetli bir bazdır (pK_a=0,5); siyanamit dimerinin [NC—NH—C(=NH)—NH_2] amonyum nitratla işleme sokulması ya da amonyum tiyosiyanatla ısıtılması sonucu elde edilir. Suyla ayrıştırıldığında önce üre, sonra karbondioksit ile amonyak verir. Çizgili kas uyarıcısıdır.
Böbrek yetmezliği olan hastaların plazmalarında guanidin türevlerinden oluşan bir birikim görülür.

GUANİDİNYUM a. (fr. *guanidinium*'dan). Org. kim. Formülü $[C(NH_2)_3]^+$ olan katyon; guanidine bir proton bağlanması sonucu oluşur.

GUANİLİK sıf. (fr. *guanylique*'ten). Org. kim. *Guanilik asit*, formülü $C_{10}H_{14}N_5O_8P$ olan nükleotit; riboz, guanin ve fosforik asidin yoğuşma tepkimesi sonunda oluşur.

GUANİN a. (fr. *guanine*'den). Org. kim. ve Biyokim. Formülü $C_5H_5N_5O$ olan bazik bileşik; purinin bir türevi olan bu bileşik, adını aldığı guanoda bulundu.
—ANSİKL. Guanin, ribo- ve dezoksiribonükleik asitlerin bileşiminde bulunur; ikili DNA sarmalında sitozinin karşısında yer alır. En etkin biyolojik biçimi, trifosfat nükleozittir (G.T.P.). Guanin özellikle örümceğimsilerde görülen azotlu bir dışkıdır. Öteki türlerde, özellikle balık ve sürüngenlerde, altderide beyazımsı kristaller halinde birikerek ışık kırınımı ya da girişimle "fiziksel renklenmelere" yol açar.

GUANİT a. Patlayıcı sanayisinde nitroguanidinin teknik adı.

GUANO a. (isp. sözc.; kiçua dilinde *huanu*'dan). **1.** İklimi çok kuru olan kimi bölgelerde (adalar ve kıyılar) deniz kuşlarının dışkı ve ölülerinin yıllarca üst üste birikmesinden oluşan ve gübre olarak kullanılan madde. (Bk. *ansik.* böl.) **—2.** Çeşitli kaynaklardan (balık, yarasa guanoları vb.) elde edilen verim artırıcı pek çok maddeye verilen ad.
—ANSİKL. Kuş dışkısı, XIX. yy.'a dek bili-

nen tek zengin gübreydi. Güvercinliklerden özenle toplanan bu gübreye güvercin gübresi deniyor, kuşkusuz çok az miktarda elde edilebiliyordu. Peru açıklarında yaşayan deniz kuşlarının olağanüstü kalabalık, ve iklimin de kuru olması, kimi adalarda kalınlığı onlarca metreye ulaşan dışkı katmanlarının birikmesine yol açmıştı. İnkalar'ın kullandığı ve Avrupa'ya da ilk kez Alexander von Humboldt'un tanıttığı bu gübrenin sanayisel olarak işletilmesine 1840'tan sonra başlandı: ABD'nin güney eyaletleri (pamuk tarımı için) ile İngiltere, en önemli dışalımcılardı. Bu yeni gübrenin olumlu etkileri, guanoya karşı büyük bir istemin doğmasına yol açtı: her yanda, Afrika, Okyanusya, Antiller vb.'de, tropikal denizlerde, guano adaları bulundu. 50 yıldan daha az bir sürede yatakların çoğu tükenmişti. Daha XIX. yy.'ın sonunda guano, yalnızca tarım literatüründe sözü edilen bir madde haline gelmişti.

Guano, azot ve fosforik asit bakımından zengin bir gübreydi, ancak kesin bileşimi, kaynağına bağlı olarak büyük değişiklikler gösteriyordu. En nitelikli olanları, % 15'e dek azot ile % 10-15 fosforik asit içermekteydi.

—Eczc. Guano özellikle alloksan ve kafein yapılması için gerekli ürik asidin üretiminde kullanılır.

GUANOBİ sıf. (fr. *guanobie*). Biyol. Guanoda gelişen canlı varlıklar (bakteriler, mantarlar, böcekler) için söylenir.

◆ a. *Guanobi yaratık.* (Bazen mağaralardaki tek organik besin kaynağı yarasaların guanosu olur; bu takdirde guanobiler beslenme zincirinin başında yer alır.)

GUANOSİN a. (fr. *guanosine*'den). Org. kim ve Biyokim. Formülü $C_{10}H_{13}N_5O_5$ olan nükleozit; guanin ile ribozun yoğuşma tepkimesi sonucu elde edilir.

—ANSİKL. Guanosinin (5′ konumundaki karbon atomu üzerinde) fosforik asitle verdiği esterlerin tuzları, guanosin monofosfat ya da G.M.P., guanosin difosfat ya da G.D.P., guanosin trifosfat ya da G.T.P., hücre metabolizmasında önemli bir rol oynar. Öte yandan guanosin ile diğer nükleozitlerin "riboz" parçalarının fosfat köprüleriyle (3′ ve 5′ konumunda, karbon atomları üzerindeki diesterler) birleşmesi, nükleik* asitleri verir.

Guanosinin CH_2OH grubu G.M.P.'de $CH_2OPO_3^{2-}$, G.D.P.'de $CH_2OP_2O_6^{3-}$, G.T.P.'de ise $CH_2OP_3O_9^{4-}$ gruplarıyla yer değiştirmiştir.

GUANTA, Venezuela'da (Anzoátegui eyaleti) liman kenti, Antiller denizi kıyısında, Barcelona'nın K.-D.'sunda; 9 000 nüf. Petrol arıtma.

GUANTANAMO, Küba'nın güneydoğusunda kent, il merkezi; 197 868 nüf. (1989). Basımevi. —*Guantánamo ili,* 6 366 km²; 491 422 nüf. (1989).

—Ask. 1903 Amerika-Küba antlaşması'yla ABD'ye bırakılan ve 1934'te "ilişki antlaşmasıyla" bırakılışı onaylanan bir deniz üssü olan Guantánamo, İkinci Dünya savaşı sırasında, Atlas okyanusu'nun orta kesiminde, Mihver devletleri'ne ait denizaltılarla savaşan amerikan donanmasının başlıca üslerinden biri oldu. Bugün, Guantánamo, amerikan II. filosunun üslerinden biridir.

GUANTİNG, Çin'de, Yongding Hı vadisinde sit, Pekin'in B.'sında, Pekin'i besleyen hidroelektrik tesisleri ve baraj.

GUAN TONG, çinli ressam (Çang'an IX. yy.'ın sonu - ? X. yy.'ın başlangıcı). Cing Hao'nun seçkin izleyicisiydi, onunla birlikte kuzey Songlar'ın klasik manzara sanatının temellerini attı.

GUANYİN, Çin'de bodhisattva Avalokiteşvara'ya verilen ad.

GUAPORÉ, Güney Amerika'da ırmak, Batı Brezilya'da doğar ve Mamoré'ye ulaşır; 1 750 km. Brezilya ile Bolivya sınırını çizer. —1943'te oluşturulan, bugün "de Rondônia" adı verilen bölgenin eski adı (Guaporé) bu ırmaktan gelir.

GUAQUİ, Bolivya'da (La Paz yönetim bölgesi) kent, Titicaca gölünün güney kıyısında; 16 300 nüf. Göl kıyısında başlıca Bolivya limanı olan Guaqui, La Paz demiryolunun sonundadır. Tekstil sanayisi.

GUAR a. Sıcak bölgelerde, tohumlarından zamk elde etmek için (zamk tohumlardan çıkarılır) yetiştirilen Asya kökenli bitki. (Bil. a. *Cyamopsis tetragonoloba;* kelebekçiçekligiller familyası.)

GUARACHA a. (isp. sözc.). Hızlı tempolu rumbaya verilen ad.

GUARANA a. **1.** Brezilya'da yetişen bir sarmaşığın (sapindaceae familyasından *Paullinia cupana*) yerli adı. **—2.** Bu bitkinin, % 4 oranında kafein içeren kurutulmuş ya da kavrulmuş ve havanda dövülmüş tohumlarından hazırlanan içki. (Bir çeşit yedek besin sayılır.)

GUARANDA, Ekvador'da kent, Bolívar ilinin yönetim merkezi, Andlar'da, 2 660 m yükseltide; 11 700 nüf.

GUARANİ sıf. Guaraniler'e ilişkin. (Bk. *ansikl.* böl)

◆ a. Brezilya'nın güneyinde, Arjantin'in kuzeyinde, özellikle de kimi kez ulusal dil olarak kabul edildiği Paraguay'da, yaklaşık 4 milyon (1992) kişinin konuştuğu, tupiye yakın yerli dili.

—Parac. Paraguay'ın para birimi.

—ANSİKL. Ed. Guarani yerlilerinin sözlü edebiyatı cizvitlerin Paraguay'a yerleşmelerinden sonra okuma yazma öğretiminin başlamasıyla yazıya geçirilebildi. Bu edebiyat Aztekler'in ve Mayalar'ınki gibi önemli kültürlerin edebiyatlarından daha az bilindiği için, geç ilgi gördü. Avrupalılar'ın yerleşmeleriyle başlayan karışıklıklara karşın, bu edebiyat geleneğin yardımıyla Kolombböncesi dönemdeki saflığını korudu. Mbyá-Guaraniler, Ava-Guarani ya da Chiripálar ve Päi-Kaioválar'ın (Brezilya, Amazon ve Paraguay) yaygın lehçeleriyle bize ulaşan sözlü edebiyat genellikle müzik ve dansla birleştirilir. Dinsel ve törensel edebiyat zengindir ve daha çok insan ile öbür dünya arasındaki bağı vurgular. Tanrıların yeryüzünü terk etmeden önce, ahlaksal söylevlerden ve Guaraniler'in günlük yaşamlarına yön verecek atasözlerinden oluşan bir yasa bıraktıkları söylenir. Mbyá-Guaraniler'in dünyanın ve Guarani yerlilerinin kökenini anlatan kapsamlı bir dinsel edebiyatı vardır (Louis Cadogan bu edebiyatı incelemişti). Päi-Kaioválar'ın da aynı kaynaktan esinlenmiş, bir tür yaratılış şarkısı olan, büyük bir dinsel şiirleri vardır. Ava-Guaraniler'se genellikle içrek bir şiire yönelmişlerdir.

GUARANİLER, tupi-guarani dil grubuna bağlı Güney Amerika yerlileri. Sayıları yaklaşık 7 000 olan Guaraniler hayvan yetiştirirler, mısır ekerler ve avcılık, balıkçılık ve Paraná bölgesi (Brezilya) rezervlerinde toplayıcılık yaparlar. Başlıca guarani grupları olan Mbyálar, Kaioválar, Guarayolar ve Nandevalar, babasoylu ve anayerli geniş ailelerden oluşan köy toplulukları halinde yaşarlar.

—Tar. Guaraniler, ispanyol istilasından önce Río de la Plata'ya doğru birleşen üç büyük ırmak bölgesinde yaşıyorlardı. Cizvitler tarafından dar alanlara yerleştirildiler; XVII. ve XVIII. yy.'da portekizli ve ispanyol kolonların saldırılarına karşı koymak zorunda kaldılar; topraklarından sürülünce dağıldılar. (→ PARAGUAY.)

GUARANİN a. (fr. *guaranine*). KAFEİN' in eşanlamlısı.

GUARAOSLAR, Güney Amerika yerlileri; başlıca Guyana'nın kuzey-batı'sıyla Orinoca deltasında yaşarlar; Çibçayla karışık ayrı bir dil konuşurlar. Guaraoslar'ın temel sosyoekonomik birimi, anayerli ve hem baba hem ana soylu çekirdek ailedir. Önceleri göçebeyken, Karayib halklarının etkisiyle yerleşik düzene geçtiler ve geniş avcı-toplayıcı grupları şeklinde örgütlendiler; misyonerlerin etkisiyle daha dar tarımcı gruplar, sonunda akrabalık ilişkileriyle bağlı 5-20 aileyi kapsayan köy toplulukları *(rancheria)* oluşturdular; pirinç üretimine yönelen bu toplulukların öbür önemli etkinliği balıkçılıktı. Köy toplulukları, yönetim ya da dini misyonlar tarafından belirlenen bir öndere bağlıdır. Dinlerinde, şaman inanışlarıyla mitsel hıristiyan öğeleri iç içedir.

GUARATİNGUETÁ, Brezilya'da (São Paulo eyaleti) kent, São Paulo'nun K.-D.'sunda; 55 000 nüf. Besin sanayileri. Elektronik.

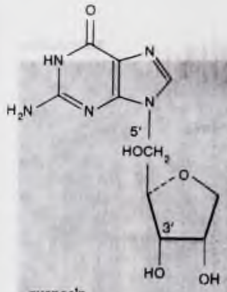
GUARAYOLAR ya da **GUARAYULAR,** Guaraniler'in soyundan gelen Bolivya Kızılderilileri. Sayıları 5 000 olarak tahmin edilen ve koruma amacıyla bir araya getirilmiş olan Guarayolar günlük yaşam, din (ataları Tamoi'ye taparlar) toplumsal ve akrabalık ilişkileri (melezleşmiş kuzenler arası evlilik) konusunda geleneksel kültürlerini korumaktadırlar.

GUARDA, Portekiz'de kent, yönetim bölümü merkezi, serra da Estrela'nın D.'sunda; 13 000 nüf. İspanya sınırında, bir şato kent görünümündeki Guarda'nın eski surlarından yalnızca *Torre dos Ferreiros* ayakta kalabilmiştir. XV.-XVI. yy.'lara ait katedral; XVII. yy.'da yapılmış piskoposluk sarayı (bölgesel müze); eski evler. Otomobil montajı. Uranyum filizi işletmesi. —*Guarda yönetim bölümü,* 5 518 km²; 194 100 nüf. (1989).

GUARDAFUİ burnu, Kuzey-doğu Afrika'da burun, Aden körfezinin girişinde, Somali kıyısında.

GUARDATİ (Tommaso) → MASUCCİO SALERNİTANO.

GUARDİ (Francesco), italyan ressam (Venedik 1712 - *ay. y.* 1792). Babası ve kardeşleri de ressamdı. Kız kardeşi ise ünlü ressam G.B. Tiepolo ile evlendi. Resme süslemeler, dinsel (*Tobia'nın hikâyesi*, Angelo Raffaello kilisesi, Venedik; bu tablo kimi zaman kardeşi Gian Antonio'ya [1699 -1760] mal edilir) ve gündelik yaşamdan sahneler (Venedik'te Correr müzesi; Bergamo ve Dresden müzeleri) yaparak başladı. Canaletto'nun etkisi, mimarlık ya da sit görüntüleri alanında kazandığı başarı onu manzara resmi çalışmalarına yaklaştırdı, asıl ününü de *veduta* adı verilen bu türde elde etti. Görülmedik ölçüde duygulandırıcı ve pırıltılı bir tarzda, Venedik' in binalarını ve görünümlerini resimledi: *San Marco alanı* (Londra'da National Gallery), *la Salute* (Louvre), *Rialto köprüsü* (Wallace Collection); Venedik bayramlarını

guanosin

Francesco **Guardi**
Uruç günü "Bucintòro"nun Venedik'ten Lido'ya doğru yola çıkışı
(1766'ya doğr.-1770)
Louvre müzesi, Paris

Lauros-Giraudon

betimledi: *San Zaccharia'daki Doge* (Louvre), *"Bucintòro'nun yola çıkışı (ay. y.), Venedik denizkulağı* (Poldo Pezzoli müzesi, [illegible]). Yapıtları arasında mimari fante- [illegible] vardır. Bunlardan başka 1 000'den fazla tablo ve çok sayıda desen de ona mal edilir.

GUARDİA (Tomás), kosta rikalı devlet adamı (Bagaces 1832 - San José 1882). 1856'da dolandırıcı W. Walker'e karşı mücadele ettikten sonra, liberal bir hükümet darbesi sonucu cumhurbaşkanı oldu (1870), ölünceye kadar da aynı görevde kaldı. Diktatörlüğü sırasında modernleşmeye öncelik verdi ve merkezi yaylayı Atlas okyanusu kıyısına bağlama, muz üretimini geliştirme girişiminde Minor Cooper Keith'e yardımcı oldu.

Roland-Ziolo

Guarrazar hazinesi
Recesvinto'nun adak tacı altın, değerli taşlar, inciler ve kaya kristali (VII. yy.)
Arkeoloji müzesi, Madrid

Guardian *(The)*, İngiltere'de Manchester ve Londra'da çıkan günlük gazete. 1821'de John E. Taylor tarafından *The Manchester Guardian* başlığıyla haftalık gazete olarak kuruldu, 1855'te günlük oldu, 1960'ta bugünkü adını aldı. Liberalizmin başlıca yayın organı olan gazetenin ünü, yerli ve yabancı bir okuyucu kitlesi edinmesini sağladı.

GUARDİNİ (Romano), alman papaz ve yazar (Verona 1885 - Münih 1968). Bonn'da dogmabilim (1922), sonra Berlin'de katolik felsefesi profesörü oldu (1923). Birinci Dünya savaşı'ndan sonra alman katolik gençliği üstünde önemli bir etki yaptı. Augustinusçu düşünceden etkilenen tanrıbilimi, dogmatik bir doktrinden çok inanç içinde yaşamaya bir çağrıydı. Başlıca yapıtları: *Der Mensch und der Glaube: Versuche über die religiöse Existenz in Dostojewski's grossen Romanen* (İnsan ve inanç: Dostoyevskiy'in önemli romanlarındaki dinsel varoluş üzerine araştırmalar) [1947]; *Freiheit, Gnade, Schicksal. Drei Kapitel zur Deutung des Daseins* (Özgürlük, inayet, kader, varoluşun anlamı üzerine üç ana bölüm [1948]; *Das Ende der Neuzeit* (Yeniçağ'ın sonu) [1950]; *Christliches Bewusstsein, Versuche über Pascal* (Hıristiyanlık bilinci, Pascal üzerine araştırmalar) [1951].

GUARESCHİ (Giovanni), italyan gazeteci ve yazar (Fontanelle, bugün Roccabianca, Parma, 1908 - Cervia 1968). 1936-1945 arasında haftalık mizah dergisi *Bertoldo*'da yazılar yazdı; 1945'te *Candido* gazetesini kurdu. Birkaç mizah romanı (*Il destino si chiama Clotilde*, 1942; *Acele koca aranıyor* [Il marito in collegio], 1944) yazdıktan sonra, 1948'de yarattığı Don Camillo tipiyle ve bir dizi Don Camillo öyküsüyle (*Don Camillo'nun küçük âlemi* [Mondo piccolo: Don Camillo], 1948; *Don Camillo Moskova'da* [Il compagno Don Camillo], 1964) uluslararası bir ün kazandı. Birçok serüveni beyazperdeye de aktarılan Don Camillo öykülerinden seçmeler, *Katır inadı, Don Camillo ve cehennem meleği* gibi adlarla türkçeye çevrildi.

Guarino Guarini
Torino'da Carignano sarayı (1679-1685)

Scala

GUARİCO, Venezuela'da ırmak, Apure'nin kolu; 500 km. Bir baraj 20 000 ha'dan fazla alanın sulanmasına olanak verdi (pirinç tarlaları). —*Guárico eyaleti*, 64 986 km^2; 482 602 nüf. (1990). Merkezi *San Juan de los Morros*.

GUARİENTO Dİ ARPO, italyan ressam, 1338-1365 arasında Padova'da, daha sonraları Venedik'te etkinlik gösterdi. Aynı kuşaktan çoğu padovalı ya da veronalı sanatçılar gibi o da Giotto'nun sanatının etkisinde kaldı (Padova'daki Eremitani kilisesi'nin absida freskleri; Komün müzesi'ndeki *Meryem Ana* ve *Melekler* panoları). Venedik'teki dukalık sarayında *Meryem Ana'nın taçlanması* adlı bir fresk yaptı.

GUARİNİ (Giovan Battista), italyan yazar (Ferrara 1538 - Venedik 1612). Ferrara sarayında çalıştı, diplomatlık yaptı, birçok şiir, denemeler ve bir komedi (*La İdropica*, 1584) yazdı. Başyapıtı, barok şiirin habercisi ve Tasso'nun *Aminta*'sı ile boy ölçüşen kırsal masalı *Pastor Fido*'dur (1590).

GUARİNİ (Guarino), italyan papaz, mimar, felsefeci ve matematikçi (Modena 1624 - Milano 1683). Doğduğu kentteki teatinuslara katıldı, Roma'da tanrıbilim ve mimarlık öğrenimi gördü, Borromini'nin sanatına ilgi duydu. Modena'ya döndüğünde, 1647-1655 arasında felsefe okutmanlığı yaptı. Lizbon'daki Santa Maria della Divina Providenza kilisesi için, içbükey ve dışbükey çizgilerin dalgalanmasıyla belirginleşen bir plan hazırladı. Messina'da öğretmenlik, İtalya'nın güneyinde binalar yaptı. Ste-Anne-la-Royale'i yapmak için 1662'de Paris'e çağrıldı, burada *Placita philosophica* adlı yapıtını yayımladı (1665). 1666'da Torino'ya yerleşerek katedralin Santa Sindone capellası (1667'den başlayarak) ve gotik anlayışa bağlı bir uzay geometrisine dayalı, nervürler ağına indirgenmiş kubbelerden oluşan S. Lorenzo kilisesi (1668-1680) gibi merkezi planlı yapılar yaptı. Yine Torino'da, 1678'den başlayarak, iki saray inşa etti: Soylular koleji (bugün Bilimler akademisi) ve Carignano sarayı (1679). Germen Barok sanatını özellikle etkileyen, latin haçı planlı kiliseleri (Torino'da S. Filipo Neri, Juvara tarafından değiştirilmiştir) kadar, 1737'de Bernardo Vittone'nin yayımladığı *Architettura civile* adlı kitabıdır.

GUARİNO Veronese (GUARİNO DE' GUARİNİ, —denir), italyan yazar (Verona 1374 - Ferrara 1460), hümanist, gramerci, birçok klasik metnin çevirmen ve yayımcısı. Ferrara okulu'nda önemli bir öğrenim reformu uyguladı, okulu 1442'de üniversite düzeyine yükseltildi.

GUARNERİ ya da **GUARNERİUS,** telli çalgılar yapan cremonalı aile. —ANDREA (Cremona 1626'ya doğr. -*ay. y.* 1698), N. Amati'nin öğrencisi oldu, Cremona'da profesördü. —PİETRO GİOVANNİ (Cremona 1655 - Mantova 1720), Andrea'nın büyük oğlu ve öğrencisi. Önce Cremona'da, sonra Mantova'da çalıştı ve burada saray kemancısı oldu. —GUISEPPE GİOVANNİ BATTİSTA (Cremona 1666 - *ay. y.* 1739), Andrea'nın küçük oğlu ve Cremona'da onun ardılı. —PİETRO II (Cremona 1695 - Venedik 1762), Guiseppe'nin oğlu ve öğrencisi, 1725'ten sonra Venedik'te öğretmenlik yaptığı için kendisine *Pietro da Venezia* adı takıldı. —GİUSEPPE ANTONİO (Cremona 1698-1744), Guiseppe'nin öbür oğlu, yapıtlarının etiketlerine JHS markasını koyduğu için *Guarnerius del Gesù* adıyla anıldı. Çok kişisel yapım tarzı ve aletlerinin nefis ses dolgunluğundan dolayı tüm ailenin en ünlü üyesidir. Sayıca az olan aletleri, Stradivarius'ünkülerle boy ölçüşebilecek nitelikteydi. Paganini'nin kemanlarından biri onun elinden çıkmıştı.

Guarrazar hazinesi, 1858'de, Toledo'ya on kilometre kadar uzaklıkta Guarrazar'da bulunan mücevherlerden oluşan vizigot hazinesi. Fransa'nın Cluny müzesi'nde koruduğu en önemli bölümü 1943'te Madrid Ulusal arkeoloji müzesi'ne devredildi. Hazine özellikle Toledo krallarının, Bizans imparatorları gibi, bir sunağa adadıkları taçlardan oluşuyordu. Kullanılan teknikle, Bizans egemenliğindeki doğu atölyeleri üslubu arasında yakın bir benzerlik vardır.

GUARUJÁ, Brezilya'da kent, Guarujá adasında, São Paulo eyaletinde Santos' un D.'sunda 153 000 nüf. Turizm.

GUARULHOS, Brezilya'da kent, Tietê kıyısında, São Paulo'nun kuzey-doğu banliyösünde; 713 582 nüf. İlaç ve elektroteknik sanayisi.

GUAS (Juan), ispanyol mimar ve heykelci (öl. Toledo 1496). Babası fransız kökenliydi. Toledo'da katedralin yapımında çalıştı (1483) ve 1476'dan başlayarak S. Juan de los Reyes'de başusta olarak çalıştı. Guadalajara'da İnfantado dükünün göz kamaştırıcı sarayının (1936'da yıkıldı, yeniden yapıldı) yapımında da adı geçer.

GUASPRE POUSSİN *(le)* → DUGHET (Gaspard).

GUASTALLA, İtalya'da kent, Emilia'da (Reggio Emilia ili), Crostolo ile Po'nun birleştiği yerde; 13 000 nüf.

—Tar. Charlemagne'ın Reggio piskoposlarına verdiği (781-864) kent, 1347'den başlayarak Visconti ailesine geçti. Bağımsız derebeylik (1406), sonra kontluk oldu (1428); 1539'da Gonzagalar'ın bir dalının egemenliği altına girdi, 1621'de düklük oldu; Avusturya tarafından Parma düklüğü'ne katıldı (1748). 1796'da Fransızlar'ın aldığı düklüğü Napoléon kız kardeşi Pauline'e, o da İtalya krallığı'na verdi (1806). 1815-1847 arasında, Maria Luisa döneminde, Parma düklüğü'ne, tartışmalardan sonra da Modena düklüğü'ne katıldı (1848-1859). Daha sonra, Piemonte krallığı'na bağlandı.

GUATELLİ PAŞA (Callisto GUATELLİ, — denir), italyan asıllı türk müzikçi (İtalya'da 1820? - İstanbul 1899). Bir italyan opera kumpanyasıyla İstanbul'a geldi. Ölen Donizetti Paşa'nın yerine Muzıkayı hümayun'un başına getirildi (1856). İki yıl sonra bu görevinden ayrıldı. 1868'de yeniden Muzıkayı hümayun komutanlığına atandı. Bu kez görevi, ölümüne değin sürdü. Hacı Arif, Rifat ve Şevki beylerin birçok şarkısını piyano için armonize eden Guatelli Paşa, türk makamlarını kullanarak çoksesli marşlar da besteledi: *Mecidiye marşı* (1856), *Marş-ı sultani* (1875), *Osmaniye marşı, Şefkat marşı*. Muzıkayı hümayun'daki başlıca öğrencileri arasında Safvet Atabinen, Zati Arca ve Osman Zeki Üngör de vardı.

GUATEMALA, Orta Amerika'da cumhuriyet, Meksika, Belize, Honduras ve Salvador arasında; 108 900 km^2; 9 198 448 nüf. (1990). Başkenti *Guatemala Ciudad*. Resmi dili *ispanyolca*.

COĞRAFYA

Guatemala, kızılderili özelliklerini sıkı sıkıya koruyan, hâlâ büyük ölçüde kızılderili ve ispanyol sömürge dönemi kalıtlarıyla ayakta duran dağlık bir ülkedir. Ülke, çeşitli bölgeler üzerinde yayılır. K.'de, ormanlarla örtülü Petén tebeşirli platosu; orta kesimde, yüksek yüzeyleri 3 000 m'yi aşan dağlık kütleler uzanır: Alta Verapaz'ın ve Altos Cuchumatanes'lerin (kızılderili halkların yüksek havzalarda 1 800 - 2 400 m arasında toplandığı, los Altos adı verilen bozunmuş kayaçlı eski volkanik kütle) kireçtaşlı kütleleri. Yüksekliklerine ve deniz etkilerine açık olup olmamalarına bağlı olarak, bu kütlelerde çeşitli iklim tiplerine ve bitki örtülerine rastlanır; ırmak havzalarında savanlar, yüksek yerlerde ılıman iklim ormanlarına dönüşen tropikal orman-

lar, 3 500 m'nin üstünde dağ çayırları. Guatemala'da önemli bir etkin yanardağlar dizisi bulunur. Tajumulco (4 210 m). Santa Maria, Atitlán, Acatenango, Fuego, Agua, vb. Manzaranın genel güzelliğine göllerin (Atitlán, Amatitlán) güzelliği de eklenir. Bol yağış alan dağ etekleri, iklimi kurak, ama zaman zaman sular altında kalan geniş kıyı ovalarına doğru alçalır.

Halkın % 54'ü kızılderilidir. *Los İndio*'lar özellikle batıda, nüfusun çok yoğun olduğu (yüksek havzalarda km^2'ye 100-200 kişi) yüksek topraklarda toplanır. Buna karşılık doğuda, ispanyolca konuşan ve ispanyol kırsal kesim geleneklerini sürdüren *Ladinolar* (nüfusun % 42'si) oturur. *Ladinolar*'ın çoğu kızılderili ve ispanyol melezidir *(mestizos)*. Nüfus çok eşitsiz dağılmıştır: ülkenin 1/3'ünü kaplayan uçsuz bucaksız Petén'de km^2'ye 3 kişi düşmez; Karayib ovaları da ıssızdır.

Ülke iktisadi tarımın egemenliğindedir: nüfusun % 62'si kırsal kesimde yaşar ve çalışan nüfusun % 55'i toprağı işleyerek geçinir. Kırsal nüfusun dörtte üçü geleneksel besin maddesi tarımıyla uğraşır: Kızılderililer daha çok mısır; (1 490 000 t) fasulyeler ve balkabağı eker; *Ladinolar* aynı zamanda sığır yetiştiriciliği de yapar. Guatemala, kahve (1990'da 236 000 t üretim; 1991'de 290 milyon $ dışsatım), muz (365 000 t üretim, 65,3 milyon $ dışsatım), pamuk (52 000 t üretim) ve et (22,5 milyon $ dışsatım) satar. Dışsatımların hemen hemen tamamını oluşturan ticari bitki ekimi amerikan şirketlerinin denetimindedir; kaldı ki ABD, Guatemala'nın ticaret yaptığı ülkelerin başında gelir (hem de büyük farkla). Sanayi gelişmektedir, ama henüz gayrisafi hasılanın ancak % 19'unu sağlar. Başkent dışında, bütün kentler küçüktür; Quezaltenango, Escuintla, Totonicapán, Jutiapa, Jalapa bu kentlerin en önemlileridir.

TARİH

Guatemala'da yaşamış ilk insanlar olan avcıların (İ.Ö. 10000-2000) kullandıkları taş aletler özellikle başkentin güney-doğu'sundaki El Chayal'de bulundu.

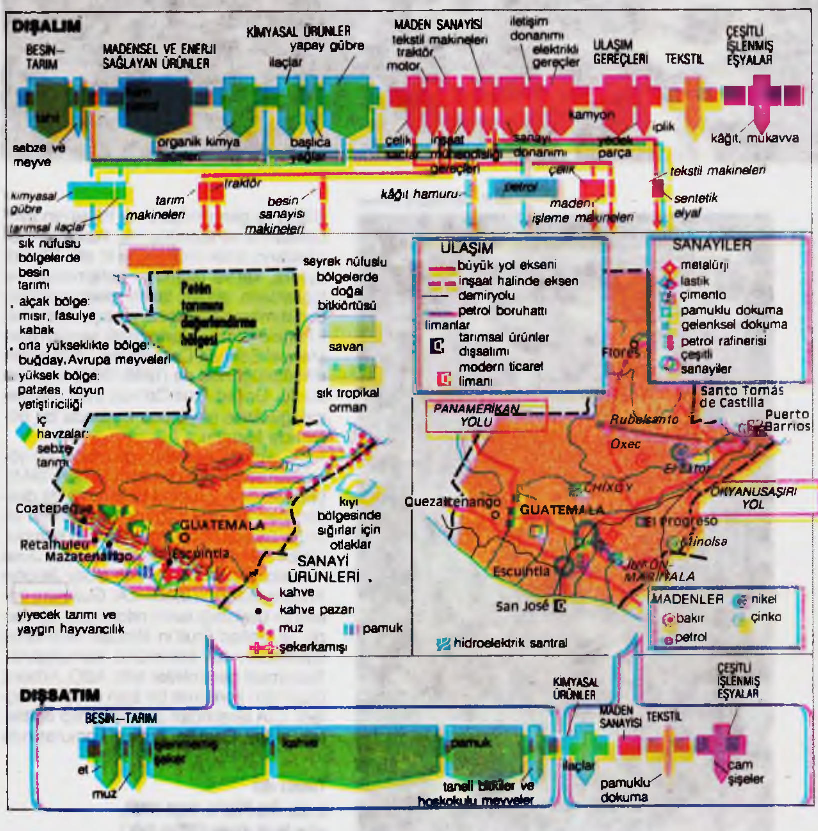
Klasikçağ öncesinde (İ.Ö. 2000-İ.S. 250) ilk tarım köyleri ortaya çıktı (Büyük Okyanus kıyısında La Victoria, İ.Ö. 1500; yüksek topraklarda Kaminaljuyú,* yaklaşık İ.Ö. 800). Bir süre sonra, İ.Ö. 300-İ.S. 250 tarihli yakın klasikçağ öncesinde önemli merkezler oluştu; buralarda piramit biçimindeki tapınaklar ve bir Meksika siti olan İzapa*'nın etkisini yansıtan bir heykelcilik üslubu ortaya çıkarıldı. Kaminaljuyú'da bulunan yazıtlar, klasik dönemde (250-950) gelişecek olan hiyeroglif yazısının habercisiydi; bazı mezarlarda şimdiden yalancı tonozlar vardı. Çok renkli (polikrom) çömlekler bu çağda Holmul gibi orta maya alanında bazı sitlerde ortaya çıkıyordu.

Klasik dönem maya kültürünün yükselme dönemidir. Belki de bu uygarlığın merkezi alçak topraklar olmuş, mimarisi, seramikçiliği, yazısı ve takvimiyle maya sanatı buradan yayılmıştır. Klasik dönem Guatemala'sının en büyük merkezleri Tikal* ve Uaxactún*'dur. Ayrıca Nakum, Naranjo, Holmul ve Yaxha da önemli yerlerdir. Yüksek toprakların ve Büyük Okyanus kıyılarının büyük bir bölümünde gelişen kültürler önemli bir yer tutmaz; mimaride kemer kullanmamışlar ve yazıt bırakmamışlardır. Buna karşılık, bu bölgeler Meksika kökenli kültürlerden çok etkilenmiştir. Orta Meksika'nın klasik dönemde kurulmuş en büyük kenti olan Teotihuacán'dan gelen bir topluluğun Kaminaljuyú'da yerleştiği ortaya çıkarılmış, ayrıca Büyük Okyanus kıyısında Cotzumalhuapa'da, Güney Meksika'dan çok etkilenmiş bir kültür bulunmuştur.

Petén'in ve alçak toprakların güneyin-

GUATEMALA
sağda
JEOMORFOLOJİK BÖLGELER

EKONOMİ

J-P. Coureau-Explorer

maya vazosu, oyma bezekli çok renkli pişmiş topraktan klasik dönem *Ulusal müze Guatemala Ciudad*

GUATEMALA SANATI

Tikal sitinde kuzey akropolü maya sanatı, klasik dönem

deki büyük merkezler klasik dönemin sonunda terk edilmiştir. Yüksek topraklarda, klasik dönemin önemli merkezlerine sıkı sıkıya bağlı olan bazı siteler boşalırken örneğin Mams Kızılderilileri'nin merkezi Zaculeu, klasik dönem sonrasında da gelişmesini sürdürmüştür (950-1500).

Yakın klasik dönem sonrasında (1250 -1500), toltek asıllı olduklarını söyleyen ve birbirleriyle sürekli savaşan Quicheler Kakşikeller, vb. yüksek topraklarda devletler kurmuşlardır. Yerleşilecek alanların seçimini stratejik zorunluluklar belirlemiş, böylece kentler kolay savunulabilecek yükseklikler ya da tepeler üstünde kurulmuştur.

• *Sömürge dönemi.* Cortes'in gönderdiği Pedro de Alvarado 1524'te Quiché krallığını fethetti, Santiago de Guatemala'yı kurdu ve askerlerine encomienda'lar dağıttı. Kızılderili nüfusun yoğun olduğu öbür ülkelerde de görüldüğü gibi, hacienda'lar daha sonra ortaya çıktı; bu arada kızılderili topluluklar, sayılarının azalmasına karşın varlıklarını sürdürdüler. 1542'den sonra Orta Amerika'da, 1570' ten beri bir audiencia'sı bulunan ve genellikle "Guatemala krallığı" adı verilen *Guatemala genel yönetimi* oluşturuldu; bu yönetim İspanya kralını temsil eden Meksika valisine bağlıydı.

• *XIX. yüzyıl.* İç savaşlardan uzak kalan Guatemala, Meksika'dan sonra 1821'de bağımsızlığa kavuştu ve İturbide'nin kısa ömürlü imparatorluğuna (1822-23) katıldı. Ülke bir grup kreol (Guatemala'da doğmuş avrupalı) aristokratın ön ayak olduğu eylemler sonunda yeniden bağımsızlığını kazandı (1823) ve bölgedeki öbür ülkelerle birlikte Orta Amerika Birleşik Eyaletleri'ni oluşturdu (kasım 1824). Liberallerle muhafazakârlar arasındaki çekişmeler ve devletlerin özerklik eğilimleri sonucu parçalanan bu birlik kısa ömürlü oldu. Honduraslı liberal Morazán'ın diktatörlüğü, en sonunda, Rafael Carrera'nın yönettiği dağlı Kızılderililer'in ayaklanmasıyla devrildi. 1839'da federasyon dağıldı; Carrera'nın muhafazakâr ve modernleşme yanlısı rejimi 1865'e kadar sürdü. 1871'de Meksika'dan gelen sürgündeki küçük bir birlik iktidarın liberallere geçmesini sağladı.

Meksika'da olduğu gibi Guatemala'da da iktidara gelen liberalizm en parlak uygulamasını Justo Rufino Barrios (1873

J.-P. Coureau-Explorer

J.-P. Coureau-Explorer

Yontma stel
in situ, Dos Pilas'ta, maya sanatı,
yakın klasik dönem (735'ya doğru)

-1885) ile gerçekleştirdi ve Kilise'nin ayrıcalıklarına ve topraklarına, kızılderili topluluklarının ortak mülklerine el attı. İktisadi uyanış, kahve tarımının gelişmesine ve toprakların alman tarım işletmecilerinin denetimine geçmesine yol açtı. Meksikalı Porfirio Díaz'ın guatemalalı benzeri olan Manuel Estrada Cabrera'nın uzun süren diktatörlüğünde de (1898-1920) büyüme sürdü. United Fruit Co'nun muz imparatorluğu Atlas okyanusu kıyısında bu dönemde kuruldu.

• *XX. yüzyıl.* General Jorge Ubico'nun yönetiminde yeni bir diktatörlük (1931-1944), yabancı çıkar grupları tarafından da desteklenen bir mali oligarşinin egemen olduğu ülkede, toplumsal yapıları korudu. Ubico, 1944'te devrildi. Yerine Juan José Arévalo geçti; onu 1951'de albay Jacobo Arbenz Guzmán izledi. J.A. Guzmán, öncelinin başlattığı tarım reformunu sürdürdü ve United Fruit'in elindeki ekilmemiş toprakların bir bölümünü kamulaştırdı. Toplumsal gerginlikler arttı; ABD, Arbenz Guzmán'ı komünist bir ajan olmakla suçladı. CİA tarafından silahlandırılıp eğitilerek albay Castillo Armas komutasında Honduras ve Nikaragua'dan gelen sürgündeki Guatemalalılar A. Guzmán'ı 1954'te ülkeden ayrılmak zorunda bıraktılar.

Castillo Armas (1954-1957) ve Ydígoras Fuentes (1958-1963) hükümetleri Amerikalılar'ın desteğini aldı, ama rejime karşı açık bir hoşnutsuzluk ilerici subayların başarısız darbe girişiminin ardından 1960'tan sonra yoğunlaştı; bu arada kır gerillası ortaya çıktı.

İktidar, 1963'te fiilen askerlerin eline geçti; askerler, pronunciamiento yoluyla, 1963 başkanlık seçimlerinde reformcu Arévalo'nun olası zaferini önlediler. Méndez Montenegro'nun sivil ara yönetimi (1966-1970) şiddet eylemlerinin ve castrocu devrimci hareketlerle (İAR, 13 mayıs hareketi) terörizme başvuran aşırı sağ bir hareket (Beyaz el, Yeni antikomünist örgüt) arasındaki çatışmaların alevlenmesiyle son buldu, 1970'te seçilen albay Carlos Araña Osorio sıkıyönetim ilan etti ve kır gerillasına son verdi, ama bu kez kentler şiddet eylemlerinin merkezi oldu.

1970'ten beri büyümekte olan Guatemala ekonomisi, 20 000'den fazla insanın ölümüne yol açan 1976 depremiyle ciddi bir sarsıntıya uğradı. Siyasal yaşam askerlerin egemenliğindeydi. Başkanlığa general Kjell Laugerud García (1974 -1978), 1978'de de general Romeo Lucas García'nın atanmasını Kongre sağladı ve bu durum muhalefet tarafından tepkiyle karşılandı. Süreklilik kazanan şiddet (20 yılda on binlerce ölü) büyük ölçüde arttı. Sandinistalar'ın Nikaragua' daki zaferi (1979), devrimci grupların (Asi silahlı kuvvetler ve Yoksullar gerilla ordusu) yeni bir atılım yapmasını sağladı, ama polisin ve yarı askeri aşırı sağ silahlı örgütlerin baskısı yoğunlaştı. Eylül 1980'de siyasal açılımdan kaygılanan cumhurbaşkanı vekili sosyal demokrat Francisco Villagrân Kramer'in istifası, toplumsal ve siyasal çatışmaların giderek arttığını gösterdi. 7 mart 1982 seçimlerinden hemen sonra, hükümet partisinin adayı general Anibal Guevara cumhurbaşkanlığına seçildi; ama 23 martta, general Efrain Rios Montt başkanlığındaki bir askeri cunta iktidarı ele geçirdi. Haziranda ordunun cumhurbaşkanlığına getirdiği general Rios Montt yasama erkini de kendi eline aldı.

General Montt, mart 1983'e kadar sürecek olağanüstü durum ilan etti. Bu süre içinde ordu gerillalara karşı saldırıları yoğunlaştırdı. Tüm siyasal partilerin, sendikaların etkinlikleri yasaklandı. Kurulan askeri mahkemelerin kararları tepkiyle karşılandı. 8 ağustos 1983'te savunma bakanı general Oscar Humberto Mejía Victores bir darbeyle iktidara geçti. Ancak insan haklarının ihlali, baskılar sürdü. Kilise 13 papaz ve rahibin ordu birlikleri tarafından öldürüldüğünü açıkladı (kasım 1983). General Mejía, yeni anayasayı hazırlayacak Anayasa meclisi'nin seçimlerini onayladı; ordunun siyasetten çekileceği konusunda güvence verdi. 3 kasım 1985'te yapılan milletvekili seçimlerinde Hıristiyan demokrat parti çoğunluğu ele geçirdi, partinin önderi Vinicio Cerezo da cumhurbaşkanlığı seçimini kazandı (8 aralık 1985). Askeri diktatörlüğün baskısı altında geçen 31 yıllık yolsuzluk ve şiddet dönemi sona erdi. 14 ocak 1986'da yeni anayasa yürürlüğe girdi. Meclis, sivil yönetime geçilirken çıkarılan ve askeri yönetim dönemi suçlularının affını hükme bağlayan yasayı kaldırdı. Yurtdışına kaçanların yeniden vatandaşlığa kabulü için girişimler başladı. 1986'da tarım reformu planı hazırlandı. Dış borçların (2,5 milyar $) yıllık faiz ödemeleri ertelendi. 1987'de Guatemala Ciudad'da, Orta Amerika'da barışı sağlamak amacıyla, Guatemala, Kosta Rika, Honduras, Nikaragua ve El Salvador arasında antlaşma imzalandı. 1991'de merkez sağın adayı

Jorge Serrano cumhurbaşkanı seçildi.

EDEBİYAT

XVIII. yy.'da Birlik'in dağılmasından sonra İtalya'ya sürgüne gönderilen cizvit Rafael Landívar (1731-1793), latince olarak yazdığı *Rusticatio Mexicana* adlı şiirinde Yeni Dünya'nın manzara görünümlerini dile getirdi. Bir sonraki yüzyılda, José Batres Montúfar (1809-1844) ilginç manzum taşlamalarından oluşan *Tradiciones de Guatemala* ile ün kazanırken, siyaset adamı, yergici şair ve çok ilginç bir pikaresk romanın (*El cristiano errante*, 1847) yazarı Antonio José de İrisarri'nin (1786-1868) yapıtı, Guatemala'da ulusal edebiyatın başlangıcını belirledi: José Milla y Vidaurre (Salomé Jil) [1822-1882] *La hija del adelantado* (1866) ile tarihsel romanda dikkat çekti. XX. yy.'ın başında Guatemala edebiyatını, şair ve romancı Máximo Soto Hall (1871-1944), özellikle de Paris kronikleri ve romanlarıyla döneminin en parlak düzyazıcılarından Enrique Gómez Carrillo (1873-1927) temsil etti. Bir sonraki kuşak, Alberto Velázquez (1891-1968) ya da José Rodríguez Cerna (1885-1952) gibi şairler, fantastiğe yakın öyküleriyle *(El hombre que parecía un caballo)* tanınan hem düzyazıcı, hem şair Rafael Arévalo Martínez (1884-1975), Carlos Wild Ospina (1891-1956) ve sömürgelerde doğmuş Avrupalılar'ın yaşamlarını yansıtan Flavio Herrera (1892-1968) gibi sanatçılar yetiştirdi. Ama Guatemala'nın en önemli edebiyatçısı, aynı zamanda hem gerçekçi, hem lirik romanlarıyla evrensel bir ün kazanmış olan Miguel Ángel Asturias'tır (1899-1974) [1967 Nobel edebiyat ödülü]. Bu kuşağın en iyi yazarları arasında ünlü şair ve denemeci Luis Cardoza y Aragón'u (doğm. 1904) da saymak gerekir. César Brañas (doğm. 1900) eleji geleneğine bağlı kalırken, *Acento* dergisi çevresinde toplanan ve önderliğini Raúl Leiva'nın (doğm. 1916) yaptığı "1940 kuşağı"nı oluşturan Carlos Illescas (doğm. 1910), Enrique Juárez Toledo (doğm. 1919), özellikle de Otto Raúl González (doğm. 1920) [*Tun y chirimía*, 1978] esinlerini halktan almaya yönelecеklerini açıkladılar. 1950'li yıllarda Huberto Alvarado'nun (doğm. 1925) da katıldığı, siyasal bağlanıma daha düşkün *Saker-Ti* adında yeni bir grup oluştu. Bugün, Mario Monteforte Toledo (doğm. 1911), yoğun bir biçimde gerçekçi roman ve öyküleriyle Guatemala edebiyatında önemli bir yer tutar. Bu güçlü yazarların yanı sıra mizaha kaçan öyküleriyle Augusto Monterroso (doğm. 1921) [*Movimiento perpetuo*, 1972], gerçekçi José María López Valdizón (1929-1975), denemeci, masalcı ve romancı (*Después de las bombas*, 1979) Arturo Arias (doğm. 1950) anılmaya değer.

GUATEMALA CİUDAD ya da **GUATEMALA CİTY,** Guatemala'nın başkenti; 1 057 210 nüf. (1989). Kent, 1776'da, deprem ilk başkent Antigua'yı yerle bir ettikten hemen sonra, Büyük Okyanus'a bakan yamaca egemen bir yüksek (1 500 m) yanardağ havzasında kuruldu. Karayolu ve demiryoluyla Puerto Barrios'a (Atlas okyanusu kıyısı) ve San José'ye (Büyük Okyanus kıyısı) bağlanan, uluslararası havalimanı ve üniversitesi bulunan kent, bir yönetim ve ticaret merkezidir. Orta Amerika ortak pazarına bağlı birçok örgütün merkezi. Tüketim malları sanayileri. —*Guatemala yönetim bölgesi*, başkent çevresini kapsar, 2 126 km²; 1 908 085 nüf. (1989).

GUATR a. (fr. *goitre;* lat. *guttur, -uris*, gırtlak'tan). Patol. Distrofi, iltihap, ur, içsalgı bozukluğu gibi nedenlere bağlı tiroit bezi hipertrofisi (hipertiroidi, distiroidi, hipotiroidi). —ANSİKL. Patol. Guatr, tiroit dokusunun artmasıdır. Bu artış bezin bir bölgesinde ya da tümünde olabilir, bunun yanı sıra, tiroit hormonlarının salgılanmasında bozukluklar ortaya çıkabilir, tiroit iltihaplı bir durum gösterebilir, düzensiz ve anarşik bir

Boutin-Atlas-Photo

Guatemala Ciudad'ın merkezi Hükümet sarayı (solda) ve katedral

şekilde gelişebilir ve nihayet çevredeki organlar üzerinde basınca neden olabilir.

Basit guatr, tiroit parankimasının yaygın olarak çoğalmasıdır, tiroit hormonlarının salgısında nicelik bakımından bir anormallik olmadığı gibi ilhitaplı bir durum da yoktur; *düğümlü guatr*, normal hacimde ya da büyümüş bir tiroit içinde bir ya da birkaç düğümün varlığıyla belirgindir; bundan başka, işlev bozukluklarının, iltihap durumlarının ur ya da baskı hallerinin işe karıştığı *karmaşalı guatrlar* vardır. Basit guatrlar, çok zaman ailevi ve coğrafi bir karakter gösterir, bunlara klinik olarak hipertiroidi ya da hipotiroidi halleri eşlik etmez. Guatrın yerleşik şekillerine dağlık bölgelerde rastlanır. Bazı hallerde iyot yokluğu bir neden olarak gösterilebilir. Klinik dışı yapılan muayeneler hipertiroidiyi bir kenara atınca, tedavi, tiroit bezinin aşın büyüklüğünü ortadan kaldıracak olan özsu tedavisidir (triiyodotironin ve/ya da tiroksin). Ameliyat ancak bir ya da birkaç düğümsü oluşum varsa sözkonusu olabilir.

Düğümlü bir guatrla karşılaşıldığında tiroidin sintigrafisinin yapılması zorunludur. Bu muayene, soğuk bir düğümü (radyoaktif iyodu iyi tutmayan düğüm) meydana çıkarır. Çoğunlukla kanserleşme tehlikesi olduğundan ponksiyonla ya da cerrahi müdahale ile guatrı incelemek gerekir. Sıcak bir düğüm (radyoaktif iyodu özel bir yoğunlukta tutan düğüm) varsa hipertiroidi belirtisi olmasa bile "zehirli bir düğüm" var demektir. İlaçla tedavi yapılabilir. Başarısızlık halinde araştırıcı bir müdahale gerekir. Çok düğümlü bir guatr karşısında klinik muayene tiroidin ve düğümlerin, büyüklüğünü, topografyasını ve bunlarda birlikte görülen özellikleri belirler. Sintigrafi, çoğu zaman az ya da çok yaygın düğümsel oluşumlar taşıyan heterojen bir tiroit gösterir. İlaçla tedavi nadiren yarar sağlar, çoğunlukla ameliyat edilmesi gerekir.

Karmaşalı guatrlar çeşitli belirtilerle ortaya çıkabilir:
—tiroit yetersizliği; guatr genellikle küçük boyutludur. Biyolojik inceleme, sentetik ya da doğal antitiroitlerden, iyotlu ilaçlardan ya da hormon yapımı bozukluklarından ileri gelen hormon eksikliğini doğrular;
—hipertiroidi; guatr yaygın ve elastikidir; bunlara titremeler, taşikardiler, zayıflama, deride sıcaklık yüksekliği ve kas güçsüzlüğü eşlik eder (bazedowlaşmış guatr);
—akut ya da yarı akut tiroit iltihabı;
—ur karmaşaları; guatr çabuk büyür, serttir, düzensizdir: sintigrafide tiroit bezi çok heterojen görünür;
—baskı karmaşaları; guatr hacminin artışından bütün çevre organları etkilenebilir: damarlar (boyunda ve göğüste yan dolaşımın artması), sinirler (rekürrens sinirin felcinden ötürü ses bozukluğu), solukborusu (yatıldığında ve bazen de sürekli ses kısıklığı; baskı tomografi ile doğrulanabilir), yemekborusu (yutma bozuklukları büyük guatrlarda görülür, bunlar çoğu zaman kanserlidir ve daha fazla arkaya doğru büyümüşlerdir).

Göğüs içi guatrların tanımlanması sistematik akciğer röntgen muayenesinde rastlantı olarak ve çoğu zaman geç anlaşılır. Bir baskıdan ileri gelen her karmaşa ilke olarak ameliyatı gerektirir.

GUATTARİ (Pierre Félix), fransız psikanalist (Villeneuve-les Sablons, Oise, 1930 - Paris 1992). 1953'ten beri La Borde (Cour-Cheverny) kliniği psikanalizcisiydi. Önce Lacan'ın düşüncesinden etkilendi. 1968'de bu etkiden sıyrılarak psikanalizi, bilinçdışının sosyopolitik içeriğini dışlamakla eleştirdi. Ona göre istekleri, bilinçdışının sosyopolitik içeriği düzenlemekteydi. "Düzenleme" terimi her türlü eksiklik ve/ya da başkalık (istekte bir tür doğallığa ya da gereksinimin kendiliğindenliğine dönüş) tematiğinden uzaklaşma anlamına geliyordu. Guattari, hiçbir zaman siyasal eylemle analitik girişimi birbirinden ayırmadı. Bilinçaltı dünyasını yeniden bulması, onu "bavul-sözcükler" ya da "araç-sözcükler" terimlerini üretmeye yöneltti. Bunlar, hem kendilerini, hem de bir sorunsalı açıp yayabilen ve bu sorunsalı bir metnin başka sözcükleriyle bağlandıkları yere taşıyabilen sözcüklerdi. Guattari'nin, "hepimiz birer grupçuğuz" sözü, bir bütün ya da bir ben içinde kapanıp kalmayan yeni bir grup öznelliğini dile getiriyordu. Freudculuk, nevrozun yorumunu yapmakla yetinirken, şizoanaliz* psikotik olaylara yeni bir yaklaşımdan yola çıkarak kuruluyordu. Bilinçdışının molekülsel dokusu, kapitalist bir içkinlik tarafından aralıksız işlenmekteydi. Bu kapitalist içkinliği, marxçı yabancılaşma (köleleşme) sorunsalının anlayıp açıklaması olanaksızdı, çünkü burada sibernetik anlamda bir köleleşme sözkonusuydu. F. Guattari'nin başlıca yapıtları: *Psychanalyse et Transversalité* (Psikanaliz ve Transversallik) [1972], *la Révolution moléculaire* (Moleküllerin devrimi) [1977], *l'Inconscient machinique* (Makineleşmiş bilinçdışı) [1979]. Ayrıca G. Deleuze ile birlikte *Anti -Œdipe** (Karşı-Oidipus) [1972], *Kafka* (1975), *Rhizome* (Köksap) [1976], *Mille Plateaux* (Bin Yayla) [1980]adlı yapıtları yazdı.

Bernier-Gamma

Pierre Félix Guattari (1980'de)

GUAYABİ a. (isp. *guayabo*). Tropikal Amerika'da yetişen ve ince dokulu, kırmızı-esmer renkte, ağır ve sert bir odun veren ağaç. Odunu ince marangozlukta ve tornacılıkta kullanılır. (Bil. a. *Patagonula americana;* hodangiller familyası.)

GUAYAKİLER, Paraguay'ın doğusundaki ormanlık bölgede yaşayan kızılderili halk. Avcılık, toplayıcılık ve arıcılıkla geçinirler. Guayakiler'den "bal uygarlığı" diye de söz edilmiştir.

GUAYAMA, Porto Riko'da kent, güney kıyısı yakınında; 20 300 nüf. Petrokimya. Yapay tekstil. Besin sanayileri.

GUAYANİLLA, Porto Riko'da liman kenti, adanın güney-batı kıyısında; 5 200 nüf. Besin sanayileri. Petrol rafinerisi.

Guayaquil'den bir görünüm

GUAYAQUIL, Ekvador'un başlıca limanı; 1 699 375 nüf. (1989). 1535' te yapılan liman uzun süre başkentin ulaşımını sağladı. Kakao ve muz üretiminin gelişmesiyle, ülkenin en büyük ticaret, bankacılık ve sanayi merkezi (metalürji, besin, kereste, kimya) haline gelerek başkentle rekabet etmeye başladı: 1950'de ülkenin en büyük kenti oldu. Guayas halicindeki alan, sular altında kalan bataklıkları ve mangrovlarıyla kentleşmeye uygun değildi. Yoksul göçmenler, merkezin (Tugurio) gecekondulaşmasına, direkler üstüne kurulmuş, bambudan, dayanıksız konutların (Suburbio) yayılmasına yardımcı oldu. Başka limanların gelişmesi (Manta, San Lorenzo) ve Quito'nun anakent haline gelmesi nedeniyle, kentteki gelişmeler günümüzde yavaşlamıştır.

Vautier-De Nanxe

Guayas
çokrenkli seramikten insan biçimli heykelcik chorrera kültürü
Guayasamin müzesi, Quito

GUAYAS, Güney Amerika'da ırmak, Ekvador'da; 150 km. Ortak bir haliçte birleşen Daule, Vinces, Chimbo ve Babahoyo ırmaklarının sularından oluşur. Sıcak ve oldukça nemli iklimli alüvyon ovası, menderesler, eski kollar, bataklıklar, toprak setlerle kesilir; alçak tepeler Guayaquil körfezini çevreler. Irmağın suladığı gözenekli toprak çok verimlidir (muz, şekerkamışı, pirinç); havzasında büyükbaş hayvancılık da yapılır. —*Guayas ili,* 21 078 km²; 2 750 976 nüf. (1989). Merkezi *Guayaquil.* Ülkenin en kalabalık ilidir.

—Arkeol. Taş sanayileri içeren sitlerin çoğu Santa Elena yarımadasındadır ve İ.Ö. 10 000-3 000 yılları arasındaki bir döneme aittir. İ.Ö. 3000'e doğru, oluşturucu dönemin (İ.Ö. 3000-500) başında seramik ortaya çıktı. Bu, daha o dönemde birçok süsleme yöntemi kullanan, gelişmiş bir çömlekçilikti. Bu seramik evresi, Japonlar'ın Jomon evresine (İ.Ö. 5000) benziyordu. Böylece, Ekvador kıyılarındaki (daha bu dönemde) gelişmiş bir seramik sanatının varlığından yola çıkılarak, Amerika kıtasıyla ilişkilerin gerçekleştiği varsayıldı. Aynı oluşturucu dönem boyunca, ilde bir tarım ekonomisinin kurulduğunu gösteren Chorrera kültürü gelişti. Tepeciklerin üstünde kurulmuş evleriyle Guangala kültürü; bölgesel gelişme dönemine (İ.Ö. 500-İ.S. 500) rastlar. Birçok *metates* (öğütme taşları), mısır ekimi yapıldığının belirtisidir. Çömlekçilik, daha çok çokrenkliydi ve negatif resim teknikleri uygulanmıştı. Madenler, çekiçle biçimlendirilen iğneler, burun süsleri, olta iğneleri biçiminde ortaya çıkıyordu.

Yakın dönemde (500-1550) de merkezi Manabí* ilinin güneyinde bulunan Manteño kültürü gelişti.

André Morain

Oswaldo Guayasamin
***Jacques Lassaigne'in portresi* (1973)**
özel kol.

GUAYASAMİN (Oswaldo), ekvadorlu ressam (Quito 1919). Quito Güzel sanatlar okulu'ndaki öğreniminden sonra (1932-1941), ABD'ye ve Latin Amerika'ya gitti, Meksika'da Orozco ile çalıştı. Tümüyle insanın sefaletini ve umutsuzluğunu dile getiren bir resim anlayışına adadığı ağırbaşlı, güçlü ve dramatik üslubunu kısa sürede kabul ettirdi ("Gözyaşları yolu" dönemi 1945-1952; "Öfke çağı" dönemi, 1962-1971).

GUAYAVA a. (amer. yerli dil. *aravakça guayaba'*dan). Telek damarlı karşıt yaprakları olan tüylü ya da tüysüz ağaç ya da çalı görünüşlü bitki. (Amerika'nın sıcak bölgelerinde yetişen 150 türü bilinir. En iyisi meyvesi için yetiştirilen *Psidium guayava* türüdür. Bunun mandalina iriliğindeki tatlı meyvesi taze olarak yendiği gibi meyve suyu, reçel, komposto ve ezme yapımında da kullanılır. Guayavalar tohumla, çelikle ve daldırma yoluyla çoğaltılır. Mersingiller familyası.)

guayava
(Psidium guayava)

GUAYKURU a. Eskiden Arjantin, Paraguay ve Brezilya'da konuşulan yerli dilleri öbeği.

GUAYMAS, Meksika'da (Sonora eyaleti) kent, Kaliforniya körfezi kıyısında, kusursuz ve geniş bir liman oluşturan derin bir koyda; 57 500 nüf. Balıkçılık. Deniz taşıtları yapımı. Bakır metalürjisi. Konservecilik. Turizm (balık, avcılık, sayfiye yeri).

GUAYNABO, Porto Riko'da kent, San Juan'ın G.'inde 55 300 nüf. Çimento fabrikaları.

GUAYULE a. Kuzey Amerika'nın yarı -çorak yörelerinde kendiliğinden yetişen ve ABD'de ve Meksika'da kauçuk bitkisi olarak geniş çapta yetiştirilen *Parthenium argentatum* türü ağacın Meksika dilindeki adı. (Bileşikgiller familyası.)

—ANSİKL. İkinci Dünya savaşı sırasında, ABD doğal kauçuk ihtiyacını karşılamak için Kaliforniya'da binlerce hektarlık alanda guayule üretimine girişti. Daha başka ülkelerde de doğal kauçuk elde etmek için girişimler oldu (Kuzey Amerika, Afrika ülkeleri, Avustralya, Hindistan, Akdeniz çevresi). Asıl kauçuk ağacı (hevea) nasıl nemli tropikal bölgelere uygunsa guayule de kurak tropikal bölgelere uygundur. Bitkideki kauçuk (ağırlığının % 10'u) kabuk parankima hücrelerinde reçineyle karışık bulunur. Kauçuk çıkarma işlemi özel ve uygun bir teknoloji ister. Elde edilen kauçuğun kullanım alanı ve yapısı hevea kauçuğununki gibidir.

GUAZUMA a. Tropikal Amerika'da yetişen ve yaprakların koltuğunda demet biçiminde çiçekler açan, tüylü oval yapraklı ağaç. (*Sterculiaceae* familyası.)

GUBÂR a. (ar. *ġubār*). *Esk.* **1.** Toz, toprak: *"K'ekser önünce bâd-ı sabânun gubâr olur"* (Vasfi, XVI. yy.). **—2.** Giz, sır, esrar. **—3.** Bir yazı stili. **—4.** *Gubâr-âlud,* toza bulanmış, tozlu. || *Gubâr-asa,* toz gibi: *"Olsam üftade gubâr-âsâ yine pest olmazam"* (Nedim, XVIII. yy.). || *Gubâr-ı hatır,* keder. || *Gubâr-ı pâ,* ayak tozu. || *Gubâr-ı rah, gubâr-ı tarîk,* yolun tozu: *"Gün çeker yirden göğe herdem gubâr-ı râhum"* (Fuzuli, XVI. yy.).

—Esk. bot. *Gubâr-ı tâli,* bitki tozu.

—ANSİKL. Ed. Sevgilinin yüzü mushafa, ayvatüyleri gubâra, yani toza ve gubâri yazıya benzetilir. Sevgilinin mahallesinin, yolunun ya da ayağının tozu da gubâr diye adlandırılır. Âşık bu toza çok değer verir, onu sürme diye gözüne sürmeye can atar: *"Ben şehid-i tiğ-i aşk oldukta râh-ı yârda / Yumadan defn eyleyin tenden gubârı gitmesin* (Ben sevgilinin yolunda aşk kılıcıyla şehit olduğum zaman yıkamadan gömün ki tenimden onun semtine ait toz toprak gitmesin) [Fuzuli].

GUBÂRİ sıf. (ar. *ġubār* ve *-î'*den *ġubārî*). *Esk.* Tozla ilgili, toza benzer şeyler için kullanılır.

—Hat. Özellikle nesih, talik, rika gibi yazıların çok küçük ve ince yazılmış biçimi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ancak büyüteçle okunabilen gubâri yazı, güvercin postalarıyla gönderilen mektupların yazımında kullanılıyordu. Osmanlı döneminde pul kadar küçük kâğıtlara ve kıl üzerine yazı yazan hattatlar vardı. XVI. yy. türk hattatlarından Abdurrahman Gubâri, bu tür yazılarıyla ünlüydü. Aşâri sistemde (ondalık) kullanılan hint-arap sayılarına benzer sayılara da *erkâm-ı gubâriye* deniliyordu.

GUBÂRİ (Abdurrahman), türk hattat ve şair (Akşehir ? - Mekke 1566). İstanbul'da dönemin ünlü müderrislerinden Ali ve Müslim Çelebi'lerden ders aldı. Şeyh Hamdullah'ın oğlu Mustafa Dede'den sülüs ve nesih yazı öğrendi. Özellikle gubâri yazıda ün kazandı ve şiirlerinde bu yüzden Gubâri mahlasını kullandı. Nakşibendi şeyhi olan sanatçı hac için gittiği Mekke'de bir süre kaldı (1537) ve Sürre emini oldu. İstanbul'a döndükten sonra Bayezit II'nin oğullarından Orhan Çelebi'nin hocalığına getirildi. Kanuni Sultan Süleyman'ın Irak seferine ordu kâtibi olarak katıldı. Yaşamının son yıllarını Mekke'de geçirdi. Başlıca yapıtları: iranlı şair Firdevsi' nin eserine nazire olarak yazdığı ve Kanuni Sultan Süleyman döneminin olaylarını anlatan farsça *Şehname* ya da *Süleymanname* (1551); Kâbe'yi öven *Kâbename* (1556); iranlı Fettahi-i Nişaburi'ye nazire olarak kaleme aldığı *Şebistan-ı hayal* (1561-1562); *Yusuf ve Züleyha* (Divan-ı Gubari, Kıssa-i Yusuf).

GUBÂRİ, türk halk şairi (XVIII. yy.). Yaşamıyla ilgili ayrıntılı bilgi yoktur. Ele geçen şiirlerinden iyi bir öğrenim gördüğü anlaşılır. Anadolu'dan Cezayir'e gitmiş gemici âşıklardandır. Cenevizliler ve İspanyollar'la yapılan savaşlara katılmıştır. Şiirlerinde yurt özlemini dile getirmiş, İstanbul'u övmüştür. Aruzla yazılmış bazı şiirlerinde, divan edebiyatı etkisi görülür. Altmışa yakın şiiri günümüze ulaşmıştır.

GUBARU, Gutium hükümdarı. Babil kralı Nabunaid'e ihanet etti ve Keyhüsrev adına Babil'i baskınla ele geçirdi (539).

GUBAT sıf. (ar. *ġābī*'nin çoğl. *ġubāt*). Kaba, biçimsiz. (KUBAT da denir.)

GUBAZE ya da **GVAZAVA,** İ.S. V. ve VI. yy.'da Kolkhis krallarının taşıdığı ad. Bizanslı kronikçi Prokopios ve Agathias'ın "cömert ve imparatorluğa yürekten bağlı bir hükümdar" olan kral Gubaze'nin öldürülmesini, sonra 555'te İustinianos'un generalleri İoannes'in yargılanması ve ölüm cezasına çarptırılmasını konu alan anlatıları, önceliğin, her tür kayırıcılığın ya da dar milliyetçiliğin ötesinde, 1453'e kadar yaşayan Doğu Roma İmparatorluğu'nun bütünlük ve süreklilik etkenleri olan yasalara ve evrensel anlayışa verildiğini gösteriyordu.

GUBBIO, İtalya'da kent. Umbria'da, Perugia'nın K.-D.'sunda; 33 000 nüf. Tarım ve turizm. Eskiçağ'da *Iguvium* adlı bir etrüsk ve roma kentiydi: 1444'te, etrüsk ve latin harfleriyle tunç üzerine kazınmış, dinsel konuları işleyen "Tabulae" İguvinae" bulundu. Roma tiyatrosu, Katedral (XIII. yy) ve XIII. yy.'dan kalma S. Francesco, S. Maria Nuova, S. Agostino kiliseleri, Konsüller sarayı (XIV.yy.; bugün müze) ve Dukalık sarayı (XV. yy.). Parlak fayanslarıyla, XVI. yy.'da büyük ün kazanan majolika adlı fayansların merkeziydi; bu fayansları üreten atölyelerin en ünlüsünü, 1498'den başlayarak, Pavialı Maestro Giorgio Andreoli usta (öl. 1553) ve kardeşleri yönetti. Bu ustaların fayanslarında kullandıkları "parlak kırmızı" cilayı kendilerinin bulduklarısanılır. Madensel parıltıları değerlendirmeyi amaçlayan kalıplanmış kabartma fayansların da Gubbio'da yapıldığı öne sürülür.

GUBEC (Matija), hırvat köylü (Zagorje -Zagreb 1573). Büyük bir köylü ayaklanmasının önderiydi (1572-73). 20 000 kişiyle derebeylerine karşı savaştı. Tutuklandı, acımasızca işkence edildi ve öldürüldü.

GUBOĞLU (Mihail), rumen türkolog ve tarihçi (Ceadar, Lunga, 1911 - İstanbul 1989). Çernovtsıy (Ukrayna) üniversitesinde tarih ve dilbilim okudu. Yaş'ta Türkiyat enstitüsü'nde, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Bükreş'te Balkanoloji enstitüsü'nde çalıştı (1945). Rumen akademisinde osmanlıca derleri verdi (1948 -1963). Bükreş Universitesi tarih fakültesi'nde osmanlı tarihi dersleri verdi (1968 -1977). Türk belgeleri üzerinde araştırmalar yaptı: *Paleografia şi diplomatica turco -osmana studiu şi album* (Osmanlı Türkleri'nin paleografisi ve diplomatik yazışmalar, etüt ve albüm, 1958), *Catalogul documentelor turceşti* (Türkçe belgeler kataloğu, 1965) vb.

GUCARATİ a. Gucerat'ta, yaklaşık 38 milyon (1992) kişinin konuştuğu hint-ari dili. (Eşanl. GURCARİ)

—ANSİKL. Apabhramşa şauraseni'ye bağlanan gucarati, marvariye çok yakındır (batı racastani). Bu dil özellikle XVII. yy.'dan sonra bağımsız dil olarak gelişti. Yazımında kullanılan harfler, nagarinin bir çeşididir. Gucarati, Gucerat eyaletinde resmi dil durumundadır.

Gucarati dilinde ilk yapıtlar cayna dininin yayılmasını kolaylaştırmak için, bu dinin görüşlerinden etkilendi. *Rasa* (dans eşliğinde şarkılar) ve *katha* (yüksek sesle söylenen anlatılar ve şarkı biçiminde söylenen dizeler) gibi folklor anlatı biçimlerinden geniş aktarmalar yaptı. Ortaçağ dönemi, Narasimha Mehta ve Dayaram ile Krişna ve Bhalana ile rama destan şiirinin ortaya çıkışına tanık oldu. XVII. yy.'da Akha Bhagat, ikici olmayan *(advaita)* Şankara felsefesine katılmak için mücevhercliği bıraktı, taşlamalar ve şarkı biçiminde söylenen şiirler *(pada)* aracılığıyla üne kavuştu. XVIII. yy.'da, şiirsel tür garbi, özgül olarak da gucarati, şair Vallabha tarafından kullanıldı. XIX. yy.'la birlikte, batı esinli yazın başladı. Modern lirik şiirin önde gelenleri Narsinghrao, Narmadaşankara ve siyasette olduğu gibi edebiyatta da M. K. Gandhi, bu dönemi derinden etkilediler. Daha sonraları, modernleşme, gucarati edebiyatını öteki ulusal edebiyatlarla aynı yönde geliştirdi.

GUCARİ a. Kuzey-batı Pencab'da ve Keşmir'de Gucarlar'ın konuştuğu racastaninin bir biçimi.

GUCARLAR, Keşmir, Cammu ve Himaçal Pradeş'te yaşayan kavim. Nüfusları 50 000'in üstünde olan Gucarlar, göçebe ya da yarıgöçebedirler ve yazları sürüleriyle yaylaya çıkarlar. Yün ve süt ürünleri üreticisidirler. Toplumsal düzenleri kast sistemine dayanır ve evlilikleri içten-evlenme şeklindedir. Hindu ya da islam dinindendirler.

GUCDUVAN. Tar. coğ. Orta Asya'da Buhara yakınında antik kent. XV. yy. ortalarında timurlu hükümdarı Uluğ Bey tarafından berkitilerek Buhara'nın kalesi durumuna getirildi. Özbek hanı Muhammet Şeybani burada Mahmut bin Ebu Sait'in ordusunu kesin yenilgiye uğratınca (1500) Maveraünnehir bölgesinde timurlu egemenliği son buldu; Özbekler'in yakıp yıktıkları Gucduvan kenti de ortadan kalktı.

GUCDUVANİ (Hace Abdülhalik bin Abdülcemil), iranlı sufi (Gucduvan 1118'e doğr. - öl. 1179 ya da 1220'ye doğr.). Ailesi Malatya kökenlidir. Buhara'da öğrenim gördü, burada şeyhi Ebu Yakup Yusuf Hemedani ile tanıştı. Onun aracılığı ile sonradan Nakşibendi adını alan Tarikat-i hacegân'a girdi, bu tarikata giriş törenlerini düzenledi. Tasavvufla ilgili başlıca yapıtları: *Risale-i tarîkat, Vasiyyetname, Risale-i sahibiyye.*

GUCERAT, Güney-batı Hindistan'da eyalet, 187 000 km²; 34 000 000 nüf. Merkezi *Gandhinagar.* Eyalet Cambay körfezini çevreleyen alüvyon ovasını, Kathiavar ve Kuç yarımadalarını, İndus deltası kenarındaki Kuç Rann'ını içine alır. Az yağışlı, batısı yarı çölsü olan eyaletin alüvyon ovasının sulanan kesiminde etkin bir tarım uygulanır ve darı, pirinç, buğday, pamuk, tütün, yerfıstığı yetiştirilir. Batı'da, tarımsal yaşam, yarı çoban iktisadı karşısında gerilemektedir. Sanayi, Ankleşvar ve Kalol'deki (Hindistan'ın ikinci önemli petrol bölgesi) petrolle gazın, Kuç ve Bharuç'taki linyitin ve hidroelektrik santralların sayesinde elverişli koşullar buldu. Önemli sanayi dalları arasında pamuk ve tütün işleme, kimya sanayisi, makine yapımı, kâğıt, çimento, şeker sanayileri sayılabilir. Küçük limanlar etkin bir denizcilik merkezidir: Porbandar, Veraval vb. (balıkçılık ve kabotaj etkinliklerinde yelkenliler kullanılır). Eyaletin önemli kentleri Ahmedabad, Baroda, Bharuç, Surat, Bhavnagar ve Camnagar'dır. Kandla'da modern bir liman yapılmıştır.

—Güz. sant. XI. - XIII. yy.'da, "Solanki" tipinde cayna ya da brahman tapınağı (Gucerat, Kathiavar, Racputana'nın batısı), şikharalı bir sunak, önemli bir ön bölüm ve büyük bir bağımsız mandapa içerir. Direkler üzerinde yer alan bu iki yapı da, zengin işlemeli güzel birer teknik yaratım olan cumbalı kubbelerle örtülüdür (Modhera, XI. yy.; Somnath, XII. yy.; Abu* dağı, XII. - XIII. yy.). Çok gelenekçi olan cayna minyatür okulu XII. - XVII. yy.'lar arasında burada gelişti. İslam kültürü, burada, Hindistan yarımadasının en kişisel, en zengin, aynı zamanda en özgün mimarlık okulunu yarattı (1297-1572). Başlangıçta tümüyle yerel geleneklere bağlıyken (Bharuç Ulu camisi, 1300'e doğr.; Paton'daki Adina mescidi), XIV. yy.'da geleneklerden sıyrılmaya başladı (Cambay camisi, 1325). Mimarlık altın çağına XV. yy.'da ulaştı ve özellikle Ahmedabad'da en güzel ürünlerini verdi (300 destekli ve çok sayıda kubbesi olan Ulu cami, 1423). Bundan sonra minareler azaldı, pencerelere cumba halinde çıkıntılar yapıldı ve göz kamaştırıcı kafes oymalı claustra ile kapandı (Sidi Seyyid camisi'nin hayat ağacı claustra'sı, XVI. yy.).

GUCERAT SULTANLIĞI, Batı Hindistan'da müslüman devlet (1391 - 1583). Sultan Alaettin Halaci döneminde müslümanların denetimi altına giren Gucerat (1298), XIV. yy. boyunca Delhi hükümdarları tarafından gönderilen valilerce yönetildi. Buraya Muhammet III tarafından vali olarak gönderilen Zafer Han, Tuğluk hanedanının çökmesi üzerine bağımsızlığını ilan etti ve Muzaffer Şah adıyla resmen hükümdar oldu (1391). Bahadır Şah'ı tuzağa düşürüp öldüren P... kede kargaşa ... ma çağrılan Hint-Türk İmparatorluğu hükümdarı Ekber Şah, bölgeyi ele geçirerek Gucerat Sultanlığı'na son verdi (1583).

GUCRANVALA, Pakistan'da (Lahor ili) kent; Çenab iliyle Ravi arasında, Lahor'un K.'inde; 658 753 nüf. Alüminyum ve deniz metalürjisi. Tekstil. Seramik. Elektrikli gereçler.

—Tar. Sihler'in en büyük önderi Rancit Singh'in doğum yeri olan kent, Hint-Türk İmparatorluğu döneminde bir ticaret merkezi olarak gelişti. Sih dininin ortaya çıkmasıyla kurulan Sih devletinin başkenti oldu. İkinci İngiliz-Sih savaşı'ndan (1849) sonra İngilizler'in yönetimi altına girdi. Pakistan'ın kurulması üzerine bu devletin sınırları içinde kaldı.

GUCRAT, Pakistan'da (Ravalpindi ili) il, Chelam ile Çenab arasında; 155 058 nüf. Pamuk. Mobilyalar. Çömlekçilik.

GUCUR GUCUR → GACIR GACIR.

-GUÇ → -GIÇ.

GUÇAN, İran'da kent, Atrek'in yukarı vadisinde, Türkmenistan yakınında; 40 300 nüf. Yün, afyon ve tahıl ticareti merkezi. Kent, 1929'daki bir depremden büyük zarar gördü.

GUÇKOV (Aleksandr İvanoviç), rus siyaset adamı (Moskova 1862 - Paris 1936). Moskovalı güçlü bir sanayiciyken, 17 Ekim birliği ya da Ekim partisi'nin kurucuları arasında yer aldı (1905). Üyesi olduğu (1907) üçüncü dumanın başkanlığına getirildi (1910-11). Savaşın yönetimi konusunda hükümetin ihmalci tutumunu düzeltmek üzere 1915'te kurulan Savaş sanayileri merkez komitesi'nin başkanı oldu. Birinci Geçici hükümet'te (şubat-mayıs 1917) savaş ve donanma bakanlığı yaptı. 1918'de yurtdışına göç etti.

GUDBRANDSDALEN, Orta Norveç'te vadi, Mjøsa gölünün K.-B.'sında, Lillehammer ile Dombas arasında. Oslo'yu Trondheim'a ve Åndalsnes'e bağlayan demiryolu ve karayolu buradan geçer.

GUDDE a. (ar. *gudde*). Esk. anat. **1.** Bez, beze; salgı bezi. **—2.** *Gudde-i arakiye,* ter bezi. || *Gudde-i dalle,* bulunması gereken yerde olmayan, yanlış yerde olan bez. || *Gudde-i demiye,* gözyaşı bezi. || *Gudde-i derakiye,* kalkan bezi. || *Gudde-i dühniye,* yağbezi. || *Gudde-i ema-yı rakika,* bağırsak bezleri. || *Gudde-i luâbiye,* tükürük bezi. || *Gudde-i mideviye,* mide bezi. || *Gudde-i nekfiye,* çeneyle kulak memesi arasında oluşan ufak bezeler. || *Gudde-i taht-el-fekkiye,* çene altı bezi. || *Gudde-i taht-el-lisan,* dilaltı bezleri.

Réunion des Musées nationaux

Gubbio
alçak ayak üstüne yapıştırılmış kabartmalı iki kavkı biçimindeki fayans sürahi XV. yy.'ın ilk yarısı
Louvre müzesi, Paris

Giraudon

Gucerat
Ahmedabad'da Sidi Seyyid camisi'nin hayat ağacı claustra'sı mermer, XVI. yy.

Lauros-Giraudon

su fışkıran vazoyla Gudea
kalsit
yenisümer sanatı
İ.Ö. XXII. yy.
Louvre müzesi, Paris

Bibliothek für Zeitgeschichte, Stuttgart

general Guderian

GUDDELİ sıf. (ar. *ġudde*'den). *Esk.* Bezeli, salgı bezi olan.

GUDDEVİ, GUDDEVİYE sıf. (ar. *ġudde* ve *-i*'den *ġuddevi*, dişl. *ġuddeviyye*). *Esk.* Guddeyle ilgili, guddeye ait.

GUDDEVİYE → GUDDEVI.

GUDEA, Lagaş sitesinin *"ensi"*'si (vali) [İ.Ö. 2150'ye doğru], dönemi sümer kültürünün rönesansı olarak nitelenir. Sümer'in büyük bir bölümüne egemen oldu; ülkesine Amanos'tan, Suriye çölünden ve İran'dan hammadde sağlayan ticareti güvence altına aldı. Girsu tapınağı'nın süslenmesinde bu gelirden yararlandı. Sümer edebiyatının başyapıtlarını oluşturan iki yazıtlı sütunda bu tapınağın onarımı anlatılıyordu. Gudea döneminin sanatsal ve yazınsal etkinlikleri yenisümer kültürünün ilk belirtileriydi. XIX. yy.'da ortaya çıkarılan Gudea ve dönemin önde gelenlerine ait, çoğu diyoritten yapılmış heykeller Yakındoğu sanatının seçkin örnekleridir (Louvre ve British Museum'da). Bunlarda Gudea ayakta ya da oturur biçimde gösterilir.

GUDED çoğl. a. (ar. *ġudde*'nin çoğl. *ġuded*). *Esk.* Guddeler, salgı bezleri: *Guded-i cildiye* (cilt bezleri).

GUDENYA a. (ing. botanikçi S. *Gooden*'in adından). Avustralya'da yetişen, boru çiçekli, kökten sürme ya da almaşık yapraklı hepyeşil otsu ya da dibi odunsu bitki. (Bazı türleri süs bitkisi olarak seralarda yetiştirilir. Bil. a. *goodenia;* goodeniaceae familyası.)

GUDERİAN (Heinz), alman general (Kulm, Wisła kıyısında, 1888 - Schwangau, Bavyera, 1954). Prusyalı bir subayın oğluydu, Colmar'da, Berlin'de Harp okulu'nda, Savaş akademisi'nde (1914) yetişti, muharebede, sonra genelkurmayda hizmet etti. Ulaştırma sınıfında (1922), zırhlı araçlar üzerinde uzmanlaştı ve daha 1929'da tankları toplu olarak kullanan bir birlik kurulması gerektiği kanısına vardı: böylece 1939-1942 arasında Wehrmacht'a büyük bir başarı kazandıran *Panzerwaffe* doğdu. 1935'te 3 zırhlı tümen kurulması konusunda Führer'in onayını aldı; henüz albayken bunlardan birine komuta etti ve öğretisini açıklayan *Die Panzertruppen in Zusammenwirken mit den anderen Waffen* (Zırhlı birliklerin öbür silahlarla işbirliği) ve *Achtung Panzer!*'i (Tanklara dikkat!) [1937] yayımladı. Hızlı birliklerin sorumlusu olarak uygulamayı yakından izledi (1938). Polonya'da (eylül 1939) ve Ardennes'de (mayıs 1940) 19. zırhlı birliğine, sonra haziranda, Aisne üzerinde, Rusya'da (1941) II. zırhlı ordu'yu oluşturacak olan G zırhlı grubuna komuta etti. Moskova saldırısının çıkmaza girmesinden sonra birliklerinin düşmanla temas etmesine izin vermedi (aralık, 1941). Hitler kendisini önce görevden aldıysa da mart 1943'te yeniden düzenlenmesi gereken zırhlı birliklerin sorumlusu olarak gene göreve çağırdı. 20 temmuz 1944 suikastından sonra da OKH'ın kurmay başkanlığını önerdi. Guderian, kaçınılmaz felaketin farkında olduğu halde görevi kabul etti, ama 1945 martında Hitler tarafından yeniden görevden alındı. Bavyera'ya çekildi (1948) ve Doğu Avrupa'nın savunması üstüne *Kann Westeuropa verteidigt werden?* (1950) ve Almanya'nın yeniden silahlandırılmasının koşullarını konu alan *So geht es nicht!* (Böyle değil!, 1951) adlı iki incelemeyi ve anılarını (*Erinnerungen eines Soldaten,* 1951) yazdı.

GUDİN TEPE, İran'da, Hamedan'ın 60 km G.-B.'sında arkeolojik sit (Kanada kazımı, 1966 - 1973). İlk kez Eski Bakırtaş çağında, İ.Ö. 5500'e doğru bir yerleşime sahne oldu, daha sonra zaman zaman işgal edildi; önce, Mezopotamya'da Uruk uygarlığıyla ilişki içinde olduğu IV. binyıl'ın ortalarına doğru, daha sonra III. binyıl'ın başlangıcında, en son olarak da Tunç çağının sonlarıyla Demir çağının başları arasında (İ.Ö. 1350 - 1000'e doğru). Burada değişik yerleşim düzeyleri ve mezarlar bulundu. V. düzeyde (IV. binyıl'ın ikinci yarısı) Suslu tacirlere mal edilen mühür ve şifre izleri taşıyan tabletler ortaya çıkarıldı. Yerleşimin son evresinde (İ.Ö. 750 - 600'e doğru) Medler'e ait olduğu varsayılan, kulelerle çevrili büyük bir müstahkem yapının kalıntıları bulundu. Sitte, tavanı sütunlar üstünde geniş bir salon ve bir silah atölyesi yer almaktaydı.

GUDİVADA, Hindistan'da kent, Andhra Pradeş'te, Vicayavada'nın D.-G.-D.'sunda; 61 000 nüf.

GUDİYATTAM, Hindistan'da kent, Tamil Nadu'da, Vellur'un D.'sunda; 63 000 nüf.

GUDMUNDSSON (Kristmann), izlandalı-norveçli romancı (Lundarreykjadalur, Borgarfjar ̣arsysla, 1901 - Reykjavik 1983). Norveç'e yerleşti ve norveççe birçok roman yazdı (*Brudekjolen,* 1927; *Livets Morgen,* 1929; *Gyojan Oguxinn,* 1927-1938); ancak, İkinci Dünya savaşı'ndan önce İzlanda'ya döndü ve yapıtlarını izlanda dilinde yazmaya başladı: *The Sneering Stonemonster* (ing. çev.) [1943]; *Comrade Woman* (ing. çev.) [1947]; *An Evening in Reykjavik* (ing. çev.) [1948]; *The Tragedy at Osterby* (ing. çev.) [1955]; *The Little Café* (ing. çev.) [1958]; *The White Flame* (ing. çev.) [1961]; *Winter Days* (ing. çev.) [1966]; *The Great Carpenter* (ing. çev.) [1969]; *Summer in Selavik* (ing. çev.) [1970].

GUDMUNDSSON (Tómas), izlandalı şair (Grímsnes, Arnessysla, 1901 - Reykjavik 1983). İlk şiir kitabı *Vid sundin blá*'yı 1925'te yayımladı, başyapıtı *Fagra veröld*'de (1933) ince bir alayla renklendirilmiş bir romantizm ortaya koydu; bu yapıtıyla kuşağının en büyük şairlerinden biri sayıldı. Daha sonra güzellikler ve düşler dünyasına sığındığı *Stjörnur vorsins*'i (1940), *Fljótid helga*'yı (1950), şiirlerini bir araya getiren ve birçok kez basılan *Ljóoasafn*'ı (1953) yayımladı.

GUDRÛF a. (ar. *ġudrûf*). Esk. anat. **1.** Kıkırdak. **—2.** *Gudrûf-ı daraki, gudrûf-ı türsi,* kalkan biçimindeki kıkırdak. ‖ *Gudrûf-ı halkavi,* halka biçimindeki kıkırdak. ‖ *Gudrûf-ı vustani,* burun deliklerini birbirinden ayıran kıkırdaksı bölme.

Gudrun ya da **Kudrun,** XIII. yy. alman destanı. *Nibelungen*'lerle birlikte alman edebiyatının en eski yapıtıdır. Birbiri ardından gelen 3 kuşağı yüceltir: 1. bir griffon tarafından ıssız bir adaya kaçırılan İrlanda kralı Hagen'in kahramanlıkları; 2. Frisonlar'ın kralı Hetel'in, Hagen'in kızı Hilde ile evlenmesi; 3. Hetel ile Hilde'nin kızı ve Seeland kralı Herwig'in nişanlısı olan Gudrun'un kaçırılması: Gudrun, kendisiyle evlenmek isteyen normandiyalı Hartmut'un eline düşer, uğradığı tüm aşağılanmalara karşın nişanlısına sadık kalmayı başarır ve onun tarafından kurtarılır. Bu destan Viking seferlerinin anısını ve Gudrun'un bağlılık simgesi olan kişiliğini efsanevi bir biçimde yansıtır.

GUDUBET sıf. (ar. *gazab,* osm. *gudubet*). Çok çirkin, sevimsiz kimse için kullanılır: *Gudubet bir kadın, kimse onu sevmiyor.*

GUDUBETLİK a. Gudubet olma durumu.

GUDYERA a. (öz. a. *Goodyer*'den). Kökten sürme saplı ve çok renkli yaprakları, bir taraflı başak oluşturan minik çiçekleri bulunan küçük yer orkidesi. (Ilıman ve tropikal Asya'da ve Avrupa'da 25 türü yetişir. Bil. a. *goodyer;* salepgiller familyası.)

GUEBWİLLER, Fransa'da *arrondissement* (Haut-Rhin) merkezi; Vosges dağları bölgesinde; 11 280 nüf. (1992). Cephesi roman üslubunda Saint-Léger kilisesi. Eski Dominiken kilisesi'ndeki (XIV.-XV. yy.) yerel Florival müzesi (Orta-çağ'dan kalma heykeller, Th. Deck'in seramikleri, vb.).

GUECHO, İspanya'da kent, Bask ülkesinin kıyı şeridinde, Vizcaya'da, Bilbao'nun K.'inde; 68 000 nüf.

GUÉCKÉDOU, Gine'nin güneyinde kent, bölge merkezi, Liberya sınırı yakınında; 12 500 nüf. —*Guéckédou bölgesi,* 4 157 km^2; 204 757 nüf.

GUEHENNO (Marcel, **Jean** —denir), fransız yazar (Fougères 1890 - Paris 1978). Oldukça yoksul bir çevredendi, yaşamı boyunca, özellikle kitle kültürü düşüncesini belirlemeye çalıştı. Bencil ve burjuva kültüre, halk ruhunun cömertliğini karşı çıkarmaya çabalayan, hümanist bir solcu olarak kaldı. "Günceler" (*Journal d'un homme de quarante ans,* 1934; *Journal d'une "révolution",* 1937-38; *Journal des années noires,* 1944), tarihsel-siyasal denemeler (*Évangile éternel,* 1928; *Caliban parle,* 1929; *Conversion à l'humain,* 1931; *Jeunesse de la France,* 1936; *Caliban et Prospero,* 1969), Rousseau üzerine yaşamöyküsel bir inceleme (*Jean-Jacques,* 1949-1952) ve Birinci Dünya savaşı dönemi üzerine anılar yazdı (*la Mort des autres,* 1968). *Ce que je crois* (1964), özellikle de *Changer la vie* (1961) adlı yapıtlarında, anıların acılığının bu kez daha düşçü bir dünya görüşüne karıştığı bir yaşam felsefesi sergiledi. Guéhenno, bundan başka, bir deneme kitabı ile (*Plaisir de lire,* 1964) yaşlılığın getirdiği yalnızlık üzerine derin düşünceler içeren bir çalışmasını (*Carnets du vieil écrivain,* 1971) yayımladı. Son kitabında (*Dernières Lumières, derniers plaisirs,* 1977) ustalarının bir dökümünü yaptı. İkinci Dünya savaşı'ndan önce, *Europe* dergisinin yöneticiliğini yaptı, André Chamson ile birlikte, *Vendredi* gazetesini kurdu (Fr. akad., 1962).

GUEİCOU ya da **GUİZHOU,** Güney Çin'de il; 174 000 km^2; 32 391 066 nüf. (1989). Merkezi *Gueiyang.* Komşu iller (Guangşi ve Yünnan) gibi, karstlı biçimlerin bol olduğu bu dağlık bölgenin yüzey şekillerine de kireçtaşları egemendir. Çin illerinin en bol yağış alanlarından biridir, ama sıcaklık farklılıkları Guangşi ve Sıçuan illerinden daha belirgindir. Göz kamaştırıcı ormanlar çok iyi işletilmektedir. Çöküntü alanlarında, pirinç (yazın) ile mısır, buğday, kocadarı, tütün (kışın) almaşık olarak ekilir. 80'i aşkın azınlık halk (özellikle Puyiler ve Miaolar) yüksek kesimlerde oturur. İlde madenkömürü ve fosfat (Kaiyang) bulunursa da ilin çevreden kopuk olması bu madenlerin değerlendirilmesini geciktirmiştir. Demiryolları bugün Gueicou'yu Yünnan'a, Çongçing'e ve Guangşi'ye bağlamaktadır.

GUEİLİN ya da **GUİLİN,** Çin'de kent, Guangşi'nin kuzey-doğusunda, Guei Ciang kıyısında; 350 200 nüf. (1990). Ticaret ve sanayi (demir-çelik, takım tezgâhlar, tarım gereçleri, gübre, ipek) merkezi.

—Güz. sant. Çevredeki tepelerde, çinli sanatçılara esin veren doğanın ortasında, Tang, Song ve Ming devrinde birçok resimler yapılmış ve mağaralara, kimileri Tang dönemine kadar uzanan yontma buddha heykelleri yerleştirilmiştir.

GUEİYANG ya da **GUİYANG,** Çin'de kent, Gueicou ilinin merkezi, Nanming kıyısında; 963 700 nüf. (1990). Karayolu ve demiryolu kavşağı. Metalürji. Takım tezgâhlar. Kimya. Elektronik aygıtlar.

GUELPH, Kanada'da (Ontario) kent, Toronto'nun B.-G.-B.'sında, Speed kıyısında; 71 000 nüf. Sanayi merkezi (makineler, elektrikli gereçler, tekstil, eczacılık ürünleri). Kentin G.'inde, 1862'de kurulan Veterinerlik okulu ve 1874'te kurulan Ontario Tarım okulu'nda birçok araştırma merkezi vardır.

GUENON (René), fransız filozof ve yazar (Blois 1886 - Kahire 1951). Fransız gız-

libilim çevrelerinde yetiştikten sonra Mısır'a yerleşti ve islam dinine girdi. Özü bakımından daha çok veda'cı olan çok özgün ve bağdaştırmacı öğretisi, modern Batı'da, geleneksel fikirlerin tek anlatımı olarak belirir. Yapıtları: *Introduction générale à l'étude des doctrines hindoues* (Hindu öğretilerinin incelenmesine genel giriş), 1922; *le Symbolisme de la croix* (Haçın simgeciliği), 1931; *Aperçus sur l'initiation* (Yetişim üzerine görüşler), 1946.

GUÉPRATTE (Émile Paul), fransız amiral (Granville 1856 - Brest 1939). 1912'de tuğamiral oldu; 1914'te Akdeniz'deki destek filosuna komuta etti, Marsilya'dan Cezayir'e giden konvoyların güvenliğini sağladı. Eylül 1914'te Çanakkale ablukasını gerçekleştirmek üzere Doğu Akdeniz'de görevlendirildi. İngiliz-fransız donanmalarının Çanakkale boğazını geçme girişimi 18 mart 1915'te engellenince, mayıs 1915' te emrindeki gemilerle boğaz tabyalarını susturmak üzere saldırıya geçmek için görevlendirilmesini istedi. Ancak Goliath zırhlısının batırılmasından sonra (13 mayıs 1915) Çanakkale boğazını gemiler için güvensiz bulan ingiliz donanma birinci lordu (deniz kuvvetleri komutanı) Fisher, filoyla boğazın zorlanmasının anlamsız olacağını, gemilere böyle görev verilemeyeceğini ileri sürdü; bu girişime karşı çıktı. Deniz bakanı Winston Churchill'in, Guépratte'ın girişiminin engellenmesini doğru bulmadığını Fisher'e bildirmesi üzerine tüm amiraller Fisher'i desteklediler. Fransa, aşırı, hatta bilinçsizce atılgan olarak değerlendirilen Guépratte'ı geri aldı. Ekim 1915'te tümamiral oldu; daha sonra Bizerte'ye kıyı valisi atandı. 1917'de ihtiyata alındı. *l'Expédition des Dardanelles 1914 -1915* (Çanakkale seferi 1914-1915) adını taşıyan kitabı atılganlığını yansıtır (1936).

GUÉRANDE, Fransa'da kanton (Loire -Atlantique) merkezi, La Baule'un 6 km K.'inde. Geniş tuzlu bataklıklara bakan bir bayır üzerindeki bu güzel görünümlü kent, XV. yy.'dan kalma, on kuleli ve dört kapılı bir surla çevrilidir; kapıların en büyüğü olan Saint-Michel'in bulunduğu yapı, belediye sarayı olarak kullanılmaktadır.

GUERBET (Marcel Ernest Auguste), fransız eczacı (Clamecy 1861 - Paris 1938). Paris Eczacılık fakültesi'nde toksikoloji profesörlüğü yaptı (1918-1931), organik artıklar içinde, bizmut, cıva ve pek çok alkaloit tuzunu belirleme yöntemini ortaya koydu. Radyolojide kullanılan ilk kontrast maddelerini buldu. Ayrıca, kimya ile ilgili birçok yöntem geliştirdi; bunlardan en önemlisi, yüksek molekül ağırlıklı alkollerin bireşiminin sağlanmasına olanak veren yöntemdir.

Il **Guercino.** *İsa'nın vaftizi,* Mürekkepli kalem ve lavi eskizi *Louvre müzesi, Paris*

Giraudon

GUERCİNO (Giovanni Francesco BARBIERİ, II —denir), italyan ressam (Cento, Bologna yakınında, 1591 - Bologna 1666). Şaşılığı nedeniyle Guercino ("Şaşı") diye anılır. Bologna resminin en önemli ustalarındandır. Ludovico Carracci'nin öğrencisi oldu, 1618'de Venedik'e gitti. Venedik'in etkisi *Aziz Guillaume d'Aquitaine* (1620, Bologna Ulusal resim müzesi) gibi bazı yapıtlarına yansıdı. 1621'de, Roma'da Casino Ludovisi'deki başyapıtı *Tan*'ı yaptı, bu tabloda manzaraya nerdeyse romantik bir genişlik kazandırdı. Guercino, Cento'daki Casa Pannini'de gene böyle zarif manzaralar yaptı (1615). *Azize Petronilla'nın gömülüşü*'nde, ışık ve gölge ilişkilerini ustalıkla kullandı ve Caravaggio'nun gerçekçiliğini taklit etti (1615, Capitolium müzesi). Piacenza katedrali'ndeki kompozisyonları daha klasiktir (*Peygamberler,* 1626). Guercino resimlerini olağanüstü bir kolaylıkla yapardı: *Muştulama** (Milano), *Romulus ve Tatius'u ayıran Hersilia* ve *Azir'in dirilişi* (Louvre), *Agar* (1657, Brera) öteki yapıtları arasında sayılabilir.

GUÉRET, Creuse'ün (Fransa) yönetim merkezi, Yukarı Marche'ta, Maupuy tepesinin eteğinde; 15 718 nüf. (1992).

GUERICKE (Otto VON), alman fizikçi (Magdeburg 1602 - Hamburg 1686). Önce hukukçu idi, sonra matematikçi, mekanikçi ve mühendis oldu, 1646'dan başlayarak 30 yıl süreyle doğduğu kentin belediye başkanlığını yaptı. 1650'ye doğru bir hava boşaltma makinesi buldu ve vakumun etkileri üzerine bir dizi deney yaptı. Havasız bir ortamda sesin yayılmadığını, yanan cisimlerin söndüğünü ve hayvanların öldüğünü saptadı. 1654'te Regensburg diyeti önünde yaptığı ünlü *Magdeburg yarıküreleri* deneyi ile atmosfer basıncını açıkça gösterdi. Duyarlı, ancak çok yer tutan bir sulu barometre yaptı ve bu barometreyi hava tahminlerinde kullandı (1662). Elektrostatikte, hafif bir cismin elektriklenmiş bir cisim tarafından önce çekildiğini, buna değdikten sonra da itildiğini gösterdi. İlk elektrostatik makineyi tasarladı ve kükürtten yaptığı bir küreyle kıvılcım elde etti; bu deneye dayanarak, fırtına olaylarının elektrikle ilgili olduğu düşüncesine vardı. Aynı zamanda bir gökbilimciydi; bir kuyrukluyıldızın belirli bir süre sonra yeniden görüleceğini ilk haber verenlerdendir.

GUÉRİN (Gilles), fransız heykelci (Paris 1606 - *ay. y.* 1678). Eski kalfalık yöntemiyle yetişti, çeşitli şatolarda, özellikle J. Sarazin ile birlikte Louvre'da Maisons şatosunda çalıştı. En önemli yapıtları Vallery' deki (Yonne) Henri de Bourbon'un mezarı ve Vieuville dükünün mezarıdır (Louvre). Versailles için eski Thétys mağarasındaki *Tritonlar tarafından sulanan güneş atları* grup heykelini ve Paris Belediyesi için, *Uzlaşmazları ezen Louis XIV* heykelini (Chantilly müzesi) yaptı.

GUÉRİN (Pierre Narcisse, *baron*), fransız ressam (Paris 1774 - Roma 1833). Regnault'nun öğrencisi oldu, 1797'de Roma ödülü'nü kazandı. VIII. yıl salonu'nda sergilediği *Marcus Sextus'un dönüşü* adlı tablosu (Louvre), sürgündeki soyluların dönüşü çağrıştırdığı için aşırı ölçüde beğenildi. Paris'te açtığı atölyeye, Géricault, Delacroix, A. Scheffer gibi ressamlar devam etti. Başlıca yapıtları arasında, *Andromakhe ve Pyrrhos* (1810, Louvre), *Iris ve Morpheus* (1811, Ermitaj, Leningrad), *Dido'ya Truva felaketlerini anlatan Aineias* (1815, Louvre), *Truva'da son gece* (1829 -1833, bitirilmemiş, Angers müzesi).

Otto von **Guericke**'nin Magdeburg yarıküreleri yardımıyla vakumun etkileri üzerine yaptığı deney (iki yarıkürenin havası boşaltıldığında, atmosfer basıncı, onları çok büyük ağırlıkları kaldırabilecek bir güçle birbirine yapıştırır). Von Guericke'nin *Experimenta nova de vacuo spatio* (Amsterdam, 1672) adlı yapıtındaki bir gravür

Larousse

GUÉRİN (Maurice DE), fransız yazar (Cayla şatosu, Albi yakınında, 1810 -*ay. y.* 1839). Kendini kiliseye adadı. La Chesnaie'de yanında kaldığı (1832-33) La Mennais'nin etkisiyle inancını yitirdi, romantik

Larousse

Gilles **Guérin**: *Tritonlar tarafından sulanan güneş atları* Thétys mağarası için yapılmış grup heykeli bugün Versailles'da Bains d'Apollon koruluğundadır

Lauros-Giraudon

Pierre Narcisse **Guérin**: *Dido'ya Truva felaketlerini anlatan Aineias* (1815). *Louvre müzesi, Paris*

Guernica (1937)
Picasso
Prado müzesi, Madrid

Salmer-C.E.D.R.İ.

coşkusunu korudu, bu coşku onu doğanın pagan güzelliklerini yüceltmeye yöneltti. Paris'e dönünce (1834), Stanislas koleji'nde ders verdi ve ilk yapıtlarını yazdı, ama vakitsiz ölümü nedeniyle yayımlayamadı. Daha 1840'ta George Sand, *Revue des Deux Mondes, le Centaure* dergilerinde onun mensur şiirlerini yayımladı. Tamamlanmamış şiiri *la Bacchante,* güncesi ve mektupları 1861'de yayımlandı. Aynı zamanda tümtanrıcı, ve hıristiyan olan bu arı romantiğin duyarlığı her türlü edebi etkiye kapalıdır.

GUÉRİN (Camille), fransız veteriner (Poitiers 1872 - Paris 1961). Lille Pasteur enstitüsü'nün, daha sonra Paris Pasteur enstitüsü'nün bölüm şefi oldu, mikrobiyolog olarak (hayvanlarda bulaşıcı hastalıklar üstüne önemli çalışmalar yaptı), Calmette'le birlikte, bugün tüm dünyada BCG adıyla kullanılan tüberküloza karşı aşılama yöntemini buldu.

GUERİNİA a. Avrupa'da ve Cezayir'de sebze bahçelerindeki baklalarda yaşayan koşnil cinsi. (Kabuklubitgiller familyası.)

Guerlain, parfümcülükte uzmanlaşmış fransız anonim şirketi. 1828'de PIERRE FRANÇOIS PASCAL Guerlain tarafından kuruldu.

Guerlédan gölü, Fransa'da yapay göl, Blavet boğazlarında (Côtes-du-Nord ile Morbihan *departement*'ının sınırında) oluşmuştur. Su yüzeyi 400 hektardır; turistik bir yöre olan göl (yelkencilik), küçük bir hidroelektrik santralı besler. Nantes -Brest kanalının açık olan bölümünün batı ucunda yer alır.

Guernsey
Saint Peter'in havadan görünümü

J. Pfaff-Zefa

Guernica, Picasso'nun 1937'de, İspanya hükümetinin, Paris Uluslararası sergisi'ndeki pavyonu için verdiği sipariş üzerine yaptığı tablo (3,50 x 7,80 m) [1981'e kadar New York'ta Museum of Modern Art'ın deposunda kaldıktan sonra, günümüzde Madrid'deki Prado Ulusal müzesi'nin bir ek binasında sergilenmektedir]. Tablonun çıkış teması, bask şehri Guernica y Luno'nun, nisan 1937'de uğradığı bombardımandır. Dağınık şekillerden oluşan bir puzzle görüntüsü veren tablo, salt siyah, beyaz ve gri renklerle boyanmıştır ve böylece basın fotoğrafları aracılığıyla oluşturulduğunu düşündürtür; estetik anlayışı o dönemde çeşitli değerlendirmelerle karşılaştı. Gerek plastik anlatım tarihinde (arkaik ve primitif şemalardan, klasik resme kadar), gerekse ressamın kendi yapıtları içinde (kübizm, otomatiklik, boğa güreşi temaları) pek çok kaynaktan esinlendiği söylenebilir. Buna, Picasso' nun az çok bilinçli bir biçimde yaklaştığı geniş bir simgeci temeli de ekleyebiliriz.

GUERNİCA Y LUNO, İspanya'da kent, Bask ülkesinde (Vizcaya ili), Mundaca vadisinde, Bilbao'nun K.-D.'sunda; 18 000 nüf. Besin sanayileri. Makine. Turizm. —Tar. Guernica, ispanyol bask ülkesinin kutsal kenti, Vizcaya'nın eski siyasal başkentiydi. Özellikle Castilla kralları ve Vizcaya derebeylerinin altında fuerolara saygı göstereceklerine yemin ettikleri ağaç ünlüdür. Guernica 1937'de milliyetçilerin hizmetindeki alman uçakları (Kondor lejyonu) tarafından yerle bir edildi.

GUERNSEY, Channel takımadasında (Manş) ingiliz adası, Fransa kıyılarına 45 km uzaklıkta ve Jersey'in 26 km K.-B.'sında; 63 km^2; 60 800 nüf. (1991). (Aurigny ve Sark ile birlikte). Merkezi *Saint Peter.* Üçgen biçimli Guernsey'in yüseltisi G.'ye doğru artar ve güzel manzaralı yalıyarlar ortaya çıkar. Temel kaynakları, bazen seralarda da yapılan sebze, meyve ve çiçek yetiştiriciliği ve turizmdir. —*Guernsey valiliği* de Alderney, Sark, Herm ve Jethou'yu içine alır; valiliği bir genel valiyle küçük bir parlamento yönetir. Adada, ingilizce ve keltçe sözcüklerle dolu bir norman ağzı konuşulursa da, 1946'da ingilizce resmi dil kabul edilmiştir. 1940-1945 arasında ada alman işgalinde kalmıştır.

Guernsey sığırı, Guernsey adası kökenli, orta boylu, kulamsı ve pasrenkli postlu sığır ırkı. Yağ ve süt verimi yüksek bir ırktır. İngiltere'de kirayla bakılan ve beslenen sığırların % 5'i bu ırktandır; Guernsey sığırı Kuzey Amerika'ya da götürülmüştür.

GUERRA (Tonino), italyan yazar ve senaryocu (Sant'Arcangelo di Romagna, Forli, 1920). Romancı ve özellikle Romagna lehçesi şairi, popülist yergileri özgün bir ölçüyle yazılmıştır (*I bu,* 1972; *Il Polverone. Storie per una notte quieta,* 1978). M. Antonioni'nin ve F. Rosi'nin önemli filmlerinin senaryolarını yazdı.

GUERRA (Ruy),brezilyalı sinemacı(Lourenço Marques, Mozambik, 1931). Sinema eğitimini Fransa'da, İDHEC'te gördü (1952-1954); Jean Delannoy ve Georges Rouquier'nin asistanlığını yaptı. 1958'de Brezilya'ya giderek iki filmin çekimine başladı ama bunları tamamlayamadı. İlk uzun metrajlı filmi *Os Cafajestes* (1962), adının duyulmasını sağladı. Daha ikinci filmi *Tüfekler* (Os Fuzis) [1964] ile Brezilya'da "cinema nôvo" akımının öncüleri arasına girdi. 1969'da, alışılmışın dışında bir film olan *Sweet Hunters*'ı 1970'te, Brezilya'da, *Tanrılar ve ölüler*'i (Os Deuses e os mortos) çevirdi. Mozambik'e yaptığı ilk yolculuk arasında kalan dönemde, 1977'de Nelson Xavier ile işbirliği yaparak *A queda*'yı, 1979'da da *Mueda*'yı gerçekleştirdi.

GUERRA JUNQUEİRO (Abílio Manuel DE) → JUNQUEİRO (Abílio Guerra).

GUERRAZZİ (Francesco), italyan yazar ve siyaset adamı (Livorno 1804 - Cecina, Livorno, 1873). Tanınmış bir avukatken, yabancı düşmanlığını ve şanlı bir geçmişe oturttuğu *Risorgimento* umutlarını dile getiren tarihsel romanlarıyla (*La Battaglia di Benevento* [1827], *L' Assedio di Firenze* [1836], *Pasquale Paoli* [1860]) ün kazandı. Ayrıca natüralizme yaklaşan toplumsal bir roman yazdı (*Il Secolo che muore* [ölümünden sonra, 1885]). 1829'da Mazzini ile birlikte *L'Indicatore livornese*'i kuran bu cumhuriyetçi, 1848 devrimi sırasında bir demokrat olarak grandük Leopoldo II'nin başbakanlığını yaptı, sonra Floransa Cumhuriyeti diktatörü oldu. 1849'da, Restorasyon döneminde, on dört yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı, cezası sürgüne çevrildi (1853). 1860-1870 arasında italyan parlamentosunda milletvekiliydi.

Guerre folle, 1485-1488 yılları arasında Fransa kral naibesi Anne de Beaujeu ve naiplik konseyi taraftarlarıyla tahtta hak iddia eden Louis XI ve senyörler birliği arasında meydana gelen savaş. Avusturya dükü Maximilian, Bretagne dükü François ve İngiltere kralı Richard III'ten oluşan senyörler birliği Richard II'nin ölümü ve aralarında çıkan anlaşmazlıklar sonucu Saint-Aubin-du-Cormier'de büyük bir yenilgiye uğrayarak dağıldı.

GUERRERO, Güney Meksika'da eyalet, Büyük Okyanus kıyısında; 63 800 km^2; 2 622 067 nüf. (1990). Merkezi *Chilpancingo de los Bravos.* Güney Sierra Madre'nin B.'dan D.'ya doğru aştığı eyalette, yükseltiye bağlı olarak, tropikal kuşaktan serin ılıman kuşağa kadar her çeşit iklime ve ürüne rastlanır. Eyaletin temel kaynakları tarıma, ormancılığa, madenlere ve turizme (kıyıda) dayanır.

GUERRERO (Vicente), meksikalı devlet adamı (Tixtla 1783 - Chilapa 1831). Sıradan bir katırcıyken, Morelos yandaşlarının yanında İspanya'ya karşı düzenlenen ayaklanmaya katıldı. Morelos'un ölümü üzerine güneyde İspanyollar'a karşı verilen gerilla hareketini neredeyse tek başına sürdürdü. 1821'de İturbide'nin İguala planını benimsedi ve onunla birlikte, Meksika'ya bağımsızlığını kazandıran Üç Güvence ordusunu kurdu. Yorkin locası masonu olarak iskoçyalı masonların hükümetine karşı ayaklandı. 1829'da cumhurbaşkanı oldu ve hâlâ Meksika'da oturan İspanyollar'ı kovdu. 1830'da Bustamante tarafından devrilince kendi adını taşıyan eyalete kaçtı ve kavgasını burada sürdürdü. 1831'de ihanete uğrayarak yakalandı ve öldürüldü.

GUERRERO (Manuel Amador), panamalı devlet adamı (Cartagena, Kolombiya, 1833 - Panamá 1909). Fransız kanal şirketi'nin doktoruyken, ABD'nin kışkırtmasıyla, Panama'yla Kolombiya'nın ayrılmasına yol açan devrimi hazırladı. Panamá cumhurbaşkanı oldu (1904-1908).

GUERRERO (Maria), ispanyol kadın oyuncu (Madrid 1868-*ay. y.* 1928). Bir sanayicinin kızıydı. Constant Coquelin ile birlikte tiyatro sanatını inceledi. Klasik tiyatroyu yeniden canlandırmak amacıyla, 1895'te Madrid'de babasının da yardımıyla Teatro español'un yönetimini eline aldı; eski ispanyol başyapıtlarını ve çağdaş tiyatronun en güzel piyeslerini oynattı. 1896'da bir ispanyol soylusuyla evlendi; o da Dıaz de Mendoza adıyla oyuncu oldu, İspanya'da ve İspanya dışında birlikte oyunlar sergilediler. 1922'de de Buenos Aires'te Cervantes tiyatrosu'nu kurdular.

GUERRERO (Francisco), ispanyol besteci(Linares 1951). Öğrenimi sırasında org ve besteleme konularına ağırlık verdi. 3 flüt, vibrafon, celesta, 2 piyano ve yaylı çalgılar üçlüsü için *Facturas* adlı yapıtıyla Manuel de Falla ödülü'nü kazandı (1970). Öbür yapıtları arasında, orkestra için *Ecce Opus* (1973), 6 keman, 6 viyola ve 6 çello için *Xenias Pacatas I* (1973) ve 2 gitar için *Xenias Pacatas II* (1974), flüt, bas klarinet ve yaylı çalgılar dörtlüsü için *Concerto da camera* (1978), orkestra için *Antar-Atman* (1980) anılmaya değer.

GUERRERO NEGRO, Meksika'da (Aşağı Güney Kaliforniya) kent, Büyük Okyanus kıyısında. Önemli tuzlalar.

GUERRİER (Philippe), haitili general (Saint-Domingue 1773 - Jamaika 1845). Sırasıyla Toussaint Louverture, Dessalines ve Christophe dönemlerinde hizmet etti. 1844'te, Haiti'nin cumhurbaşkanı seçildi.

GUERRİNİ (Olindo), italyan yazar (Forli 1845 - Bologna 1916). Bu şairin erotizm merakı ve dine, Tanrı'ya dil uzatması daha ilk derlemesinde (*Postuma,* 1877) skandallara yol açtı. Ustaca kurulmuş olan sonraki yapıtları ise lanetlenmiş şair imgesini güçlendirdi (*Rime di Argia Sbolenfi,* 1897).

GUERRİNİ (Guido), italyan besteci, pedagog ve müzikbilimci (Faenza 1890 - Roma 1965). Bologna'da Liceo musicale'de öğrenim gördü, ayrıca F. Busoni'den ders aldı. Bologna ve Parma'da ders verdi. Floransa (1928-1947), Bologna (1947-1949) ve Roma (1950-1960) konservatuvarlarını yönetti. Halk eğitimi yüksek kurulu üyeliğinde bulundu: dinsel (4 missa, motet'ler) ve senfonik yapıtlar, oda müziği yapıtları, operalar (*L'Arcangelo,* 1930; *Enea,* 1953). *Trattato di armonia* (Armoni incelemesi) [1922] gibi eğitici kitaplar, *Prefazione all'Orfeo di Monteverdi* (Monteverdi'nin Orfeo'suna giriş) [1923], *Verdi e le Scuole di Musica* (Verdi ve müzik akımları) [1940] gibi tarihsel incelemeler yazdı.

GUESCLİN (Bertrand DU), fransız savaşçı (La Motte-Broons, Dinan yakınında, 1320'ye doğr. - Châteauneuf-de-Randon, Auvergne, 1380). Soylu ama yoksul bir aileden gelen Guesclin, Bretagne Veraset savaşı sırasında Charles de Blois'nın safında savaştı. 1357'de şövalye unvanı alarak Fransa kralının hizmetine girdi ve Pontorson'un komutanlığına getirildi. Buch derebeyinin yönetimindeki Navarralılar'ı Cocherel'de yendikten sonra (1364), Normandiya dükluğünün başkomutanlığını yaptı ve ödül olarak kraldan Longueville kontluğunu aldı. Charles de Blois'nın yanında Auray savaşı'na katıldı (29 eylül 1364) ve esir düştü. Charles, fidyesini ödeyerek kurtardığı Guesclin'i Büyük* Birlikler'in komutanlığına getirdi ve Du Guesclin bu serüvenci birlikleri Trastamara kontu Enrique adına Pedro I'e karşı Castilla'yı fethetmeye götürerek Fransa'yı bunlardan kurtardı (1366). 1367'de Najera'da yenildiyse de Montiel'de kesin bir zafer kazanarak Enrique'nin tahta çıkmasını sağladı (1369). 1370'te Connétable oldu ve ölene dek İngilizler'e karşı düzenlenen harekâtları yönetti. Meydan savaşlarında ingiliz ordusunun üstün olduğunu bildiği için, masraflı ve sonucu belirsiz çarpışmalar yerine, düşmanı bitkin düşüren ve müstahkem kentlere doğru sürükleyen bir yıpratma savaşını yeğledi. Poitou'dan sürdüğü İngilizler'i Bretagne'a dek izledi. Sonra düşman kuvvetlerinin geçeceği yoldan daha önce geçerek azık ve gereç noktalarını tahrip etti ve tecrit edilen birliklere saldırdı; böylece Lancaster dükünü Île-de-France'ta durdurdu. 1374'te Guyenne'de savaştı; 1378'de Cherbourg'u kuşattı; 1380'de Languedoc askeri komutanlığına getirildi. Gévaudan'da, Châteauneuf-de-Randon'u Büyük Birlikler'in elinden kurtarmak isterken öldü.

Giraudon

Bertrand du Guesclin'in mezar heykeli
R. du Temple'ın yönetiminde, Thomas Privé ve Robert Loisel tarafından yapıldı (1397)
Saint-Denis bazilikasının güney haç kolu (Fransa)

GUESDE (Mathieu Jules BAZİLE, **Jules** — denir), fransız siyaset adamı (Paris 1845 - Saint-Mandé 1922). Prusya savaşı'ndan krallık yönetimini sorumlu göstermekle suçlanarak, temmuz 1870'te altı ay hapse mahkûm oldu. Sedan bozgunundan sonra serbest bırakılınca Paris komünü'nü destekledi, beş yıl hapse mahkûm edildiyse de (temmuz 1871), İsviçre'ye kaçtı. 1880'de Londra'da tanıştığı Marx'ın görüşlerini benimseyen Guesde, fransız işçi hareketinin canlanmasında önemli rol oynadı. 1882'de Guesde ve yandaşları İşçi partisi'ni kurdular (bu parti 1883'te Fransız işçi partisi'ne, 1902'deyse, öbür sosyalist partilerle birlikte, Fransız sosyalist partisi'ne dönüştürüldü).

1882-1902 arasında Guesde, İşçi partisi'nin, sonra Fransız işçi partisi'nin tartışmasız lideriydi ve Fransız sosyalist partisi üzerinde de çok etkili oldu. Millerand'dan yana çıkan Jean Jaurès'ye karşı devrimci sosyalistlerin önderliğini üstlendi. İşçi enternasyonali'ne bağlı Fransız sosyalist partisi'nin kurulmasında (1905) önemli rolü olan Amsterdam kongresi'nde (1904) görüşlerini kabul ettirdi (→ SOSYALİZM). Ancak, kısa bir süre sonra, parti liderliğinde Guesde'in yerini Jaurès aldı. Guesde, 1914 ağustosunda Kutsal birlik'e katıldı, Viviani hükümetinde devlet bakanlığına getirildi ve Briand hükümetinde aralık 1916'ya kadar görev yaptı. Ekim 1917 Rus devrimi'ne cephe alan Guesde, Tours kongresi'nde partinin azınlıktaki kanadını destekledi.

Guesde bir kuramcı değildi; marxçılığı basitleştirerek açıklayan pek çok broşür yayımladı: *Essai de catéchisme socialiste* (Sosyalizmin kateşizmi üzerine deneme) [1878]; *Collectivisme et Révolution* (Kolektivizm ve devrim) [1879]; *le Collectivisme* (Kolektivizm) [1894]; *Questions d'hier et d'aujourd'hui* (Dünün ve bugünün sorunları [1911].

GUESDECİLİK a. **1.** Jules Guesde'in öğretisi. **—2.** Fransız sosyalizmine J. Guesde tarafından kazandırılan marxçı yönelim.
—ANSİKL. Guesdecilik marxçı yöntemin kendisinden çok kimi kavramlarına bağlılık göstermek gibi bir özelliğe sahiptir (sınıf mücadelesi, devletin sınıfsal niteliği, toplumda devrimci bir değişikliğin gerekliliği, bu değişiklikte işçi partisine tanınan rol vb. kavramları Fransa'ya J. Guesde tanıtmıştır). Guesdeci akım sosyalizme Paul Lafargue dışında bir kuramcı kazandıramadı.

GUEST (İvor), ingiliz dans tarihçisi ve kuramcısı (Chislehurst 1920). *Fanny Cerrito* (1956), *Adeline Genée* (1958), *The Alhambra Ballet* (1959), *The Dancer's Heritage* (Dansçının mirası) [1960], *The Romantic Ballet in Paris* (Paris'te romantik bale) [1966], *A Gallery of Romantic Ballet* (Romantik bale galerisi) [1967], *Fanny Elssler* (1970) adlı kitapları yazdı. Ayrıca, ikinci imparatorluk dönemindeki ve Victoria çağındaki bale üzerine iki inceleme yayımladı. 1969'da, Royal Dancing Academy'nin İcra kurulu başkanlığına getirildi.

GUETARİA, İspanya'da (Guipúzcoa ili) liman, Vizcaya körfezi kıyısında, San Sebastián'ın B.'sında; 2 600 nüf. Balıkçılık.

GUEUX a. Tar. 1566'da ispanyol yönetimine karşı birleşen flaman soylularına verilen ad.
—ANSİKL. Tar. İspanya Hollandası'nda Felipe II, calvinciliğin yayılmasını engellemeye ve kilise hiyerarşisinde yeni bir düzenlemeye giderek katolikliğin üstünlüğünü sağlamaya çalışıyordu; yerel kurumlar zararına, İspanyollar'dan oluşan Devlet konseyi'ne temel bir siyasal rol verdi. Calvinciler ve soylular bu siyaseti protesto etmek üzere birleştiler (Spa konferansı, 1565) ve Parma düşesi naibe Margarita'nın desteklemeye söz verdiği bir dilekçe hazırladılar (Soylular uzlaşması, 1566). Bunun üzerine 5 nisan 1566'da verilen şölene, çağrılılar dilenci kılığında geldiler (Berlaymont'un kullandığı sanılan aşağılayıcı *gueux* sözcüğü buradan gelmektedir). Şölen sırasında "Yaşasın Gueux'ler" diye bağıran isyancılar bu adı benimsediler. İspanya kralının temsilcisi Alba düküne karşı verilen mücadele (1567-1573) sırasında Gueux'lerin en ünlüleri olan "deniz Gueux'leri", sonradan korsan olan ve İngiltere limanlarındaki çeşitli ulusların serüvencileriyle karışmış denizcilerdi. Bu limanlardan hareket ederek Manş denizi'ni ve Atlas okyanusu'nu kasıp kavurdular. 1568'de Orangeli Willem I "deniz Gueux'lerine" ayrıcalıklar verdi. Gueux'ler 1 nisan 1572'de küçük Brielle limanını, sonra Vlissingen limanını aldılar; böylece Hollanda ve Zeeland'ı kurtararak ayaklanmacıların, denizlerdeki üstünlüğü ele geçirmesini sağladılar. Deniz Gueux'leri Birleşik Eyaletler'in denizlerdeki gücünün kaynağı oldu.

Capelle

Jules Guesde

GUEVARA (Antonio DE), ispanyol yazar (Treceño ? 1480'e doğr. - Mondoñedo 1545). Castıllalı Juan ve Katolik İsabel I'in maiyetinde bulundu, sonra fransisken mezhebine girdi (1504). Saraya vaiz olmadan önce, papaz ve vakanüvist olarak Karl V'le birlikte İtalya'ya gitti; Cádiz (1528), sonra Mondoñedo (1539) piskoposluğuna getirildi. İlkçağ'a ilişkin bilgilerle ve öykücüklerle dolu olan, zengin ve seçkin bir üslupla yazılmış yapıtlarında geniş bilgisini ve mizah gücünü kanıtladı, Avrupa'da büyük başarı kazandı (*Reloj de principes,* 1529; *Menosprecio de corte y alabanza de aldea,* 1539; *Epistolas familiares,* 1539 ve 1541). Cervantes'ten önceki en büyük düzyazı ustalarından biridir.

GUEVARA (Luis Vélez de) → VELEZ.

GUEVARA (Ernesto, **Che** —denir), arjantinli devrimci (Rosario 1928 - Valle Grande bölgesi, Bolivya, 1967). Babası mimardı. Buenos Aires'te tıp doktoru oldu (1953). Bolivya'daki tarım reformunu inceledi. Guatemala'da (1954) Arbenz hükümetini destekledi; Arbenz'in düşmesi üzerine Meksika'ya geçti ve orada Fidel ve Raúl Castro'yla tanıştı. Kasım 1956'da Küba'ya yapılan gizli çıkarmaya onlarla birlikte katıldı. 1959'da galip birliklerin başında Havana'ya girdi ve Küba yurttaşlığına geçti. Küba ulusal bankasının yöneticiliğine, sonra sanayi bakanlığına getirildi. Planlamanın örgütlenmesinde önemli rol oynadı. 1962'den başlayarak, antiemper-

Erwitt-Magnum

Che Guevara

gugukkuşu

yalist bir Latin Amerika devrimi olarak gördüğü Küba devrimi'nin başarılı olması için dünyanın bu bölgesine yayılması gerektiğini belirtti. Bu stratejik zorunluluk onu 1965'te Küba'yı terk ederek Bolivya'da savaşmaya itti; ekim 1967'de bu ülkede öldürüldü. Görüşlerini çeşitli kitaplarda ortaya koydu: *Savaş anıları* (Pasajes de la guerra Revolucionaria) [1963], *Küba'da sosyalizm ve insan* (El socialismo y el hombre en Cuba) [1965]. Ona göre Küba devrimi, "Amerika'daki devrimci hareketlerin yapısına üç temel değişiklik" getirdi. "1. Halk güçleri düzenli orduya karşı bir savaş kazanabilir; 2. devrim yapmak için her zaman tüm koşulların bir araya gelmesini beklemek gerekmeyebilir; 3. geri kalmış Amerika'da silahlı savaşın temel alanı kırsal kesim olmalıdır "Che" 60'lı yıllarda belli bir devrimci romantizm yarattı. Latin Amerika'daki etkisi çok büyük oldu; marxçılık-lenincilikten esinlenir, ama komünist partilerin strateji ve örgütlenmesini benimsemeyen ve silahlı mücadeleye yönelik hareketlerin doğmasına yol açtı.

GUEVİNA a. (öz. a. *Guevin*'den). Şili ormanlarında yetişen ağaç ya da ağaççık. (Dalları tüylü ve yaprakları telek damarlıdır; fındığa benzeyen meyvesi yenir. Bilimsel adı da [*Guevina avellana* (avellana, fındık)] bu benzerlikten gelir. Proteaceae familyası.)

GUEZ DE BALZAC → BALZAC.

GUÉZEC (Jean-Pierre), fransız besteci (Dijon 1934 - Paris 1971). Paris konservatuvarı'nda öğrenim gördü, özellikle D. Milhaud, J. Rivier ve O. Messiaen'ın dersleriyle yetişti. Webern ve Boulez sonrası öncü besteciler arasına girdi. Çok geçmeden, modern resim tekniklerinin etkilerini taşıyan kişisel dilini buldu. Hemen hemen yalnızca çalgı toplulukları için beste yaptı. Başlıca yapıtları: orkestra için *Suite pour Mondrian* (1962), on beş solocu için *Architectures colorées* (1964), on sekiz çalgı için *Ensemble multicolore 65* (1965), orkestra için *Formes* (1966), on iki üflemeli, üç vurmalı çalgı ve arp için *Textures enchaînées* (1967), on sekiz çalgı için *Assemblages* (1967), bir yaylı çalgılar üçlüsü (1968), on iki yaylı çalgı için *Successif -simultané* (1968), on iki solocu ses için *Reliefs polychromes* (1969), iki arp ve küçük oda topluluğu için *Forme-couleurs* (1969). 1968'de SACEM (Uluslararası besteciler, müzik yazarları ve yayımcıları birliği) senfoni büyük ödülü'nü kazanan Guézec, 1969'dan ölümüne değin, Paris konservatuvarı'nda çözümleme dersleri verdi.

GUFRAN a. (ar. *ġufran*). *Esk.* **1.** Affetme, merhamet, acıma: "*Arzularını tatmin etmek, günah işlemek cesareti her insanda mevcut fakat kefaret ve gufran cesareti tamamen başka*" (H. E. Adıvar). **—2.** *Gufran-ı ilahi*, yarlıgama, tanrı bağışlaması.

New York'taki Guggenheim müzesi'nden bir görünüm, (Frank Lloyd Wright'ın 1959'da açılan binası)

M. Vautier-De Nanxe

GUFRANİ (Durmuş Ali), türk halk şairi (Başkışla, Karaman, 1864 - Karaman 1921). Bâdeli âşıklardandır. Köyünde medrese öğrenimi gördü. Bir yolculuk sırasında eşkıya tarafından soyulunca başına gelenleri Konya'da valiye sunduğu manzum bir dilekçede anlattı. Şiirlerinde şaka ve yergi önemli yer tutar. Yapıtlarından bir kısmı *Karamanlı halk ozanlarından Gufrani ve Kenzi* (D. Ali Gülcan, Konya, 1965) adlı kitapta yayımlandı.

Guftan, Adıyaman ve çevresinde kadın erkek birlikte oynanan halay türü bir halk oyunu. Figürleri kadın ve erkeklerin birbirlerini kıskandırmasını simgeler.

GUGGENHEİM (Solomon R.), amerikalı sanayici ve koleksiyoncu (Philadelphia 1861 - New York 1949). Bakır kralı olan Guggenheim, XIX. yy. amerikan sanatı ve Barbizon okuluyla ilgilenerek 1890'da koleksiyon yapmaya başladı. Birinci Dünya savaşı'ndan sonra, çağdaş amerikan resminin nerede yer alacağını sezinledi ve 1937'de, Solomon R. Guggenheim vakfı'nı kurdu. New York'ta, önemli koleksiyonlarını (Cézanne, Bonnard, Picasso, Léger, Delaunay, Chagall, Maleviç, Mondrian, Kandinsky, Klee, vb.) korumak amacıyla, F.L. Wright'a, aynı adı taşıyan müzeyi yaptırttı.

GUGGENHEİM (Peggy), amerikalı kadın koleksiyoncu (New York 1898 - Camposampiero, Padova ili, 1979), Solomon'un yeğeni. Çağdaş sanatçıların yapıtlarını topladı. Londra, Paris, New York'tan (savaş yıllarında bu kentte "Art of this Century" adı altında, öncü bir galeri açtı) sonra Venedik'e yerleşti ve koleksiyonunu, büyük kanal üzerindeki Venier dei, Leoni sarayı'nda sergiledi (1951). Bugün, Solomon R. Guggenheim vakfı'nın elinde bulunan bu koleksiyon, De Chirico, Picasso, Arp, Miró, Tanguy, Giacometti ve özellikle Ernst, Pollock ve amerikalı soyut anlatımcı ressamlar gibi en büyük sanatçıların yaklaşık 200 yapıtını içerir.

GUGGENHEİM (Paul), isviçreli hukukçu (Zürich 1899 - Cenevre 1977). Lahey Adalet divanı üyeliği (1951), Cenevre'de Uluslararası yüksek incelemeler enstitüsü'nde profesörlük yaptı (1955), *Lehrbuch des Völkerrechts* (Uluslararası kamu hukuku kitabı) [1953-1954] adlı yapıtı yazdı.

GUGLİELMİ (Gregorio), italyan ressam (Roma 1714 - Petersburg 1773). Zamanının en parlak dekoratörlerinden biriydi, çok sayıda Avrupa sarayı için çalıştı (Schönbrunn şatosu'nun tavanları, 1760-1762). Fresklerinin kimi taslakları Louvre ve Nancy müzelerindedir.

GUGLİELMİ, italyan müzikçi aile. — PİETRO, besteci (Massa, Toscana, 1728 - Roma 1804), Durante'nin öğrencisi oldu. 1767-1772 arasında Londra'da kaldı, oradan Almanya'ya geçti. 1776'da İtalya'ya döndü. 1793'te Roma'daki San Pietro bazilikası'nın capella yöneticiliğine atandı. Bu görevdeyken dinsel yapıtlar besteledi. Ama besteleri içinde özellikle operaları (100 kadar) değerlidir. Operaları (*I due soldati*, 1760; *La Bella pescatrice*, 1789), Cimarosa ve Paisiello'nun ün kazanmasından sonra da rağbet gördü. —PİETRO CARLO, besteci (Roma ya da Napoli 1763'e doğr. - Napoli 1817), öncekinin oğlu. *La Distruzione di Gerusalemme* (1803) adlı oratoryosuyla tanındı. — GİACOMO, şarkıcı ve kemancı (Massa 1782 - Napoli 1820'den sonr.), öncekinin kardeşi. Çok sevilen bir tenordu.

GUGLİELMO I Kötü (1120-1166), Sicilya kralı (1154-1166), kral Ruggero II'nin küçük oğlu. Güney İtalya'daki Bizans topraklarını geri almak isteyen, papa Adrianus IV'ün müttefiki Doğu Roma imparatoru Manuel I Komnenos'a karşı savaştı. Birkaç yenilgiden sonra, papanın desteklediği, Puglia senyörlerinin ayaklanmasını bastırdı. 1156'da, Puglia'yı istila eden bizanslı düşmanlarını karada yendi ve Eğriboz (Euboia) sularında denizde büyük bir bozguna uğrattı. Papa, Benevento konkordatosu'yla, o tarihten sonra Sicilya krallığı ve ona bağlı yerleri Guglielmo I'e verdi (haziran 1156). Güney İtalya norman devleti, ilk Abruzzi bölgesini aldı ve böylece Napoli krallığı'nın 1860'a değin koruduğu sınırlara ulaştı. 1158'de Bizans da Guglielmo I'i tanıdı (Otuz Yıl barışı). Ama Guglielmo bu arada babasının Afrika'da ele geçirdiği yerleri yitirdi.

GUGLİELMO II İyi (1154-1189), Sicilya kralı (1166-1189), öncekinin oğlu. Nil deltasını yeniden ele geçirmek için Mısır'a seferler düzenledi (1174-1175, 1177). 1185'te, tahtta hak iddia eden Aleksios Komnenos'a yardım etmek için Doğu Roma imparatoru Andronikos I Komnenos'a karşı bir filo hazırladı; ama Andronikos'un ardılı İsaakios II Angelos'a Demetridza'da yenildi.

GUGLİELMO III (Sicilya'da 1185'e doğr. - Germanya'da 1198'e doğr.), Sicilya kralı (1194-1198), kral Tancredi'nin küçük oğlu. Daha çocukken, Batı Roma imparatoru Heinrich VI tarafından tahttan indirildi ve Germanya'ya gönderildi. Hakları Brienne kontu Gautier III ile evlenen ablası Maria Albina'ya geçti.

GUGLİELMO EBREO, italyan dans öğretmeni (Pesaro, XV. yy. başları - öl. 1475'ten sonr.). Milano, Mantova, Floransa, Napoli, Urbino, Venedik ve Pesaro'da dans öğretmeni ve danslı gösteri düzenleyicisi olarak çalıştı Pesaro'da, Costanzo Sforza ile Aragónlu Camilo'nun düğünündeki gösterilerin hazırlanmasında Domenico da Piacenza ile işbirliği yaptı (1475). *Trattato della danza* (Dans incelemesi) ile, dansçının niteliklerine (ezber, üslup) ilişkin önemli bilgilerin yanı sıra çok sayıda dansın tanımını veren latince *De pratica seu arte tripudii* (Dans sanatının pratiği) adlı yapıtı yazdı (1463).

Gugong, Pekin* imparatorluk sarayı'nın çince adı.

GUGUK a. **1.** Yumurtalarını başka kuşların yuvalarına (özellikle serçegillerin) bırakan böcekçil göçmen kuş. **—2.** *Guguk gibi kalmak, oturmak*, tek başına kalmak ya da oturmak.

◆ ünl. **1.** Çocukların bir kimseyle alay etmek ya da bir kimseyi kızdırmak için çıkardıkları, gugukkuşunun sesine benzer ses. **—2.** *Guguk yapmak*, bir kimseye karşı guguk sesi çıkarmak.

GUGUKGİLLER a. İyi uçan, gagası geniş yarıklı, ayakları kısa, ayak 4. parmağı öne ya da arkaya rahatça kıvrılabilen kuş familyası. (Örnek türü gugukkuşu; bil. a. *Cuculidae*.)

—ANSİKL. Ilıman ya da sıcak iklimli bölgelerde gugukgiller familyasına giren 120'yi aşkın tür vardır. Canlı renkli, tropikal bölgelere özgü türler yerleşiktir; ılıman iklimli bölgelerde yaşayan, tüyleri daha donuk renkli türlerse mevsimlik göçler yaparlar. Gugukgiller familyası üyeleri böcekçildir, ama iri bedenli türleri bazen kertenkeleleri ve küçük kemirgenleri de avlarlar. Gugukgiller familyasındaki türlerin üçte ikisi çokeşli ve asalaktır; diğerleriyse tekeşlidir ve kendileri kuluçkaya yatar, yavrularını kendileri yetiştirirler. Yetişkinler ortak kullanacakları yuvayı yaparlar; bu yuvada dişiler hep bir araya bıraktıkları yumurtalar üzerinde sırayla kuluçkaya yatarlar. Gugukgiller familyasının Türkiye'de rastlanan iki türü vardır: gugukkuşu* (*Cuculus canorus*), tepeli* gugukkuşu (*Clamator* [ya da *Coccystes*] *glandarius*).

GUGUKKUŞU a. Başka kuşların (özellikle ötücükuşların) yuvalarını asalak olarak kullanan böcekçil göçmen kuş. (Bil. a. *Cuculus canorus*.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Kuşç. Guguksular (cuculiformes) takımındaki kuşların genel adı. || *Koşucu gugukkuşu*, gugukgiller familyasının *Geococcyx* cinsi üyelerinin genel adı. (Kuzey Amerika'nın çölsü bölgelerinde yaşarlar; büyük miktarda böcek ve sürüngen yiyerek beslenirler, yerde büyük bir hızla koşarlar.)

—ANSİKL. Kuşç. Gugukkuşu, ilkbaharı müjdeleyen ötüşü kadar üremedeki asalaklığıyla da ünlüdür. Oldukça büyük boylu bir kuştur; Afrika'nın çeşitli bölgelerinde kışladıktan sonra mart-nisan aylarında Avrupa'ya döner. Görünüşü ve uçuşu atmacaya benzer, ama tümüyle böcekçildir ve özellikle tırtılları yer. Dişi gugukkuşu, 10-12 yumurtasından her birini bir ötücükuşun yuvasına (yuva sahibi kuşun asıl yumurtalarından birini atıp yerine kendisininkini koyar) yerleştirdikten sonra yeniden göç eder. Gugukkuşunun yumurtası, genellikle yuva sahibinin yumurtasına benzer. Yavru gugukkuşu üvey kardeşlerinden önce yumurtadan çıkar ve onları tek tek yuvadan kovar. Böylece üvey anne baba, yavruyu (boyu da hesaba katılırsa biraz zorlanarak) çeşitli böceklerle besler. Büyüyen yavru ağustos-eylül ayında, tek başına, geceleyin, Büyük Sahra'yı aşarak Afrika'nın tropikal ormanlarına göç eder. Gugukkuşu kırk kadar ötücükuşun, özellikle çilardıcı, çitserçesi, çitkuşu, ak kuyruksallayanın yuvasını kullanır. Gri gugukkuşu bütün Eski Dünya'da yaşar. 80 kadar asalak gugukkuşu türü bilinmektedir.

GUGUKLU sıf. ve a. (fr. *coucou*'dan). Gugukkuşunun ötüşünü taklit eden yapma bir kuşun çıkarak saat başlarını ve buçukları bildirmesini sağlayan bir düzenekle donatılmış duvar saati için kullanılır. (Özellikle Almanya'da Karaorman'da üretilir.)

GUGUKSULAR a. Gugukkuşları ve bazı bilim adamlarına göre *Musophaga*'ları içeren takım. (Bil. a. *Cuculiformes*.)

GUGURUK a. Esk. giy. Saçların tümünü ya da bir bölümünü tepede toplayarak yapılan yüksekçe topuz. (Osmanlılar döneminde, İkinci meşrutiyet'e değin yaygın bir saç biçimiydi. Özellikle sarayda yaşayan kadınlar arasında çok moda olmuştu. Daha sonraları, yerini ense topuzlarına bırakmıştır.)

GUİBAL (Jules), fransız mühendis (Toulouse 1813 - Paris 1888). Madenlerde havalandırma konusunda uzmandı, havalandırmanın maden direnç orantısına göre yapılması gerektiğini gösterdi. Hâlâ kendi adını taşıyan merkezkaç döner vantilatörü gerçekleştirdi.

GUİBERT de Nogent, fransız benedikten rahip ve tarihçi (Clermont, Beauvaisis, 1053 -Nogent-sous-Coucy 1124'e doğr. ya da 1130). Nogent -sous- Coucy'deki Notre-Dame kilisesi'ne başpapaz (1104) oldu, haçlı seferleriyle ilgili *Gesta Dei per Francos* (Fransızlar için Tanrı'nın yaptıkları) adlı, zengin bilgiler içeren bir tarih kitabı yazdı.

GUİCCIARDİNİ, birçok değerli kişi yetiştirmiş floransalı aile, XII. yy'da, büyük toprak sahipleri olan Guicciardini ailesi, XIII. yy.'da ticarete yönelerek Floransa'ya yerleştiler ve Lyon, Anvers, Londra, Napoli ve daha başka yerlerde acentalıklar kurdular. Mali durumları XVI. yy.'a kadar sürekli iyileşti, aynı zamanda Floransa devletinin en yüksek mevkilerinde görevler aldılar. Ailenin en önemli üyeleri: TUCCIO (XIII. yy.), ailenin mali gücünün kurucusu; —LUİGİ (öl. 1405), birçok kez elçilik ve bayraktarlık yaptı; —JACOPO (1421-1490), aynı görevlerde birçok kez bulundu, Muhteşem Lorenzo'nun en güvendiği kişiydi ve papa Sixtus IV ile Napoli kralının topladıkları ordulara karşı savaştı; —PİERO, elçi ve deniz konsülü (1454-1513), Jacopo'nun oğlu ve büyük Guicciardini* Francesco'nun babası; —LUİGİ (1478-1551), Francesco'nun kardeşi, onun gibi Mediciler'in dönüşünü destekledi ve Cosimo dükünün atadığı ilk senatörlerden biri oldu; —PİERO (Floransa 1808 -*ay. y.* 1886), halkın eğitimiyle ilgilendi ve kimsesiz çocuklar için pek çok yurt kurdu.

GUİ DE LUSİGNAN (Lusignan 1129'a doğr. - Lefkoşa 1194), Kudüs kralı (1186-1192), Kıbrıs senyörü (1192-1194), la Marche kontu, Lusignan soylusu Esmer Hugues VIII'in dördüncü oğlu. 1180'de Kudüs kralı Amaury I'in büyük kızı ve Yafa kontu Guillaume de Montferrat'nın dul karısı Sibylle d'Anjou ile evlendi. Kayınbiraderi Baudouin IV tarafından Sibylle'in ilk evliliğinden olma Baudouin V lehine taht üzerindeki haklarından yoksun bırakıldı. Ama Baudouin V'in birkaç aylık bir saltanattan sonra 1186'da ölmesi üzerine, kraliçe olarak taç giyen Sibylle kocasını tahta ortak etti. Trablusgarp kontu Raimond III'ün uyarılarına kulak asmayan Gui, Selahattin'le savaşa girdi; yenildi ve Hattin'de tutsak düştü (1187). Kudüs Selahattin'in egemenliğine girdi. Gui, 1188'de Selahattin tarafından serbest bırakıldı. Baronlar ondan uzaklaştılar ve Sibylle'in kız kardeşi İsabelle ile evlenen (1192) Monferrato markisi Corrado kendisine karşı çıktı. Gui'yi destekleyen Aslan Yürekli Richard sonunda Corrado krallık unvanını kabul etti ve Bizanslılar'dan aldığı (mayıs 1192) Kıbrıs'ı kendisine verdirterek Gui'nin kaybını azalttı.

GUİCCİARDİNİ (Francesco), italyan siyaset adamı ve tarihçi (Floransa 1483 - Arcetri 1540), Piero Guicciardini'nin üçüncü oğlu. Ferrara, Padova ve Pisa'da hukuk öğrenimi yaptı ve 1512'de Floransa tarafından İspanya'ya, Katolik Fernando'nun yanına elçi olarak gönderildi. 1514'te Floransa'ya dönünce, Mediciler'in hizmetine girdi ve papa Leo X tarafından Lorenzo'nun ısrarları üzerine Modena valiliğine atandı (1516) ve Parma (1521) da yetki alanına sokuldu. 1524'te, papa Clemens VII'nin Bologna dışında tüm Romagna'nın yönetimini kendisine bırakması üzerine, düşman grupların ve ülkeyi kasıp kavuran haydutların hakkından geldi. İmparatorluk kuvvetlerinin Milano bölgesini işgal ederek italyan devletlerinin egemenliğini tehdit ettikleri sırada, papa Clemens VII tarafından 1526'da Roma'ya çağırıldı. Papaya Karl V'e karşı Fransa ile birleşmesini öğütledi ve Roma'yı, François I'in safında Cognac birliğine soktu (mayıs 1526). Vatikan birliklerinde tümgeneralliğe getirildi, İmparatorluk ordularına karşı Milano bölgesinde yürütülen harekâta komuta etti. Birliğin başarısızlığa uğraması, Roma'nın yağmalanması, Mediciler'in Floransa'da iktidarı yitirmesi bütün umutlarını söndürdü; üzüntüsünü ve İtalyanlar'ın yenilgiler karşısındaki vurdumduymazlıklarını, yabancıların ve rahiplerin zalimliklerini 1525'te başladığı *Ricordi* adlı yapıtında anlattı. Cumhuriyet döneminde floransa'dan kovuldu, 1530'da geri döndü ve Mediciler'in imparatorluğa bağlı paralı askerler sayesinde yeniden iktidara gelmelerini destekledi, böylece Mediciler'in yönetiminin yumuşamasına katkıda bulundu. Alessandro'nun (öl. 1537) danışmanı oldu, Cosimo'nun başa geçmesinden sonra Arcetri'deki villasına çekildi, burada İtalya tarihinin 1492'den Clemens VII'nin ölümüne değin uzanan bölümünü anlatan *Storia d'Italia*'yı (İtalya tarihi) [1537-1549] yazdı. Çağını açıkgörüşlülükle tarafsız kalmaya özen göstererek yansıtmaya çalıştı; sık sık kıyaslandığı Machiavelli'nin tersine, yargılamaktan ve siyasal düşünür olarak kendini göstermekten kaçındı.

GUİDİ (Domenico), italyan heykelci (Torano, Carrara yakınında, 1625 - Roma 1701). XVII. yy.'ın sonunda, Algardi'nin etkisi altında Roma'nın en çok yapıt veren sanatçısı. Birçok anıtsal mezar yaptı, Louıs XIV kendisine Versailles bahçesi için *Kralın tarihini yazan Ün* adlı heykeli ısmarladı.

GUİDİ (Alessandro), italyan yazar (Pavia 1650 - Frascati 1712). Kırsal yaşamı konu alan dramı *Endimione* (1692) döneminin edebiyat türleri üstüne yapılan polemiklerin odağında yer aldı.

GUIDICCIONİ (Giovanni), italyan yazar (Lucca 1500 - Macerata 1541), hümanist ve Petrarca'ya özenen şair yurtseverlik esinıyle 14 sone yazdı.

GUİDİMAKHA, Moritanya'da bölge, Senegal'in sağ kıyısında; 10 000 km^2; 115 000 nüf. (1987). Merkezi *Sélibaby*.

GUİDO I (öl. 858 ya da 866), **Spoleto** dükü (842-858). Frank kökenliydi, babası Lamberto ve imparator Lotario I ile İtalya'ya geldi. Orta İtalya'da hanedanını sağlam temellere oturtmayı başardı.

GUİDO II (öl. Taro üzerinde 894), **Spoleto** dükü, İtalya kralı (889-894), Batı Roma imparatoru (891-894), Guido I'in oğlu, annesi Adelaide tarafından Pépin'in torunu, İtalya kralı. Karl III'ün ölümünden sonra (888) Kutsal İmparatorluk'u paylaşmak için İvrea markisi Berengario ile anlaştı. Berengario'nun Germanya kralı Arnulf'a boyun eğmesi üzerine, Trebbia'da galip gelen Guido, Pavia'da kendisini İtalya kralı ilan ettirdi (889) ve Roma'da papa Stephanus V'in elinden imparatorluk tacını giydi (891). Ama papa Formosus ona karşı, imparatorluk tacını isteyen Arnulf'u İtalya'ya çağırdı.

GUİDO (öl. 929), Toscana markisi (917-929). İtalya kralı Berengario'nun tutsağı oldu, kralın ölümü üzerine özgürlüğüne kavuştu. 925'te Alberico I'in dul karısı ünlü Marozia ile evlendi. Toscanalı birliklerle Roma'ya geldi ve papa Johannes X'u boğdurttu (928).

GUİDO d'Arezzo, müzik kuramcısı (Arezzo 990'a doğr. -öl. 1033'ten önce). Önce keşiş oldu, daha sonra büyük olasılıkla Pomposa manastırı'nda (İtalya) şan öğretmenliği yaptı. Eğitim alanında yaptığı yenilikler, meslektaşlarının sert tepkisiyle karşılaşınca Arezzo'ya yerleşmek zorunda kaldı (1025'e doğr.). Yazdığı önemli kitaplarda yöntemini açıkladı. Müzik yazısında yatay çizgilerden yararlanmayı düşünen ilk müzikçi değildi ama çizgi üstüne ve çizgilerin arasına nota yazmayı getiren kişi olarak günümüzdeki nota sisteminin kurucusu sayılır. Notaların okunmasını kolaylaştırmak amacıyla, Vaftizci Yahya'nın *Ut queant laxis* sözleriyle başlayan bir ilahisinin dizelerinin ilk hecelerini, gamın derecelerini adlandırmada kullandı. İki bölümü polifoniye ilişkin olan *Micrologus* adlı incelemesi, XV. yy.'a değin en çok yararlanılan müzik kitabıydı. Ayrıca *Regulae rhythmicae* (Ritmin kuralları), *Prologus in Antiphonarium* (Antiphonarium'a giriş), *Epistola ad Michaelem* (Michael'e mektup) adlı yapıtları da yazdı.

GUİDO da Pisa, italyan yazar. XIV. yy.'ın ilk yarısında Pisa'da doğdu; Dante'nin *Cehennem*'inin (İnferno) latince bir yorumunu yazdı ve başta *I fatti di Enea* olmak üzere birçok olayı kapsayan tarihsel -mitolojik bir kitap hazırladı.

GUİDONİA MONTECELİO, İtalya'da kent, Lazio'da (Roma ili), Sabini dağlarının eteğinde; 33 200 nüf.

GUİERS gölü, Senegal'in kuzey -batı'sında göl, suları Senegal ırmağına boşalır.

GUİGNARD (Alberto da Veiga), brezilyalı ressam (Nova Friburgo 1896 - Belo Horizonte 1962). Avrupa'da, özellikle Münih ve Floransa'da öğrenim gördü, 1929'da Brezilya'ya döndü ve Belo Horizonte'de Belediye sanat okulu'nu kurdu. Ülkesinin en büyük manzaracılarından biri oldu, Ouro Preto bölgesinde eski sömürge sitelerinin resimlerini yaptı. Çok sayıda da portre çalışması yaptı

Giraudon

Gui de Lusignan'ın Yafa kontesinin elinden taç giyişi, Tirli Guillaume'un *l'Histoire de la conquête de Jérusalem* (Kudüs'ün fethinin tarihi) adlı yapıtındaki bir minyatürden ayrıntı (1470'e doğr.) *Bibliothèque nationale, Paris*

Scala

Francesco Guicciardini Cristoforo l'Altissimo'nun bir resminden ayrıntı *Uffizi galerisi, Floransa*

Larousse

Montsouris parkı'nda (Paris) **guignol** gösterisi

Lauros-Giraudon

Yvette **Guilbert**
Toulouse-Lautrec'in afiş taslağı (1894)
Toulouse-Lautrec müzesi, Albi

Lauros-Giraudon

Simon **Guillain**
Anne d'Autriche
Paris'te 1647'de Pont-au-Change'ın giriş kısmına dikilen bronz anıt
Louvre müzesi, Paris

GUİGNARDİA a. (öz. a. *L. Guignard*' dan). Üstün yapılı bitkilerde asalak yaşayan asklı mantar. (*Guignardia bidwellii* asmada siyah kök çürüklüğü yapar. Spheriales takımı.)

GUİGNOL a. (fr. sözc.; bir ipli kukla kişisinin adı). **1.** Oynatıcının işaretparmağıyla oynattığı ipsiz kukla. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu kuklanın oynatıldığı tiyatro.
—ANSİKL. Guignol ipli kukladan daha basittir. Oynatıcı işaretparmağı ile kuklanın başını tutar ve oynatırken, başparmağıyla ortaparmağını yenlere geçirerek guignolun kollarını hareket ettirir. Sahne, kuklacıyı gizleyecek yükseklikte bir panonun üzerine yerleştirilmiştir; sahne boşluğunda yalnız oynatıcının üzerine kukla geçirilmiş elleri görünür.

GUİLBERT (Yvette), fransız kadın şarkıcı (Paris 1867-Aix-en-Provence 1944). Önce tiyatro oyunculuğu yaptı. 1890'da şarkıcı olarak Eldorado müzikholüne girdi. Yumuşak sesi, net diksiyonu, zekâsı, anlamlı yüzüyle halkın gönlünü kazandı. Toulouse-Lautrec, onun sivri çeneli uzun yüzünü ve uzun siyah eldivenlerini öne çıkaran birçok portre ve karikatürünü yaptı.

GUİLD a. (ing. sözc.; ortaçağ lat. *gilda*; orta hollandaca *gilde*, topluluk, lonca' dan). Ortaçağ'da aynı meslekten olan tacirleri bir araya getiren, önce mesleki, sonraları iktisadi nitelikte dernek.
—ANSİKL. İlk guildler, dini nitelikte yardım dernekleri olarak ortaya çıktı: üyelerinin birbirlerine yeminle bağlanmalarını yasaklayan bir karolenj emirnamesi (799) ve birbirlerine verdikleri görkemli ziyafetleri lanetleyen Reims başpiskoposu Hincmar (852), guildleri böyle tanımlıyordu. Guildlerin kökeninde, çöküş halindeki aile kurumuyla devletin yerini almak üzere ilk yüzyıllardan başlayarak art arda kurulan hıristiyan dernekleri yatar.
XI. yy.'daki iktisadi canlanış, tüccarı birçok zorlukla karşı karşıya bırakmıştı; arabalarının yol güvenliği, ayakbastı tahsildarlarının sonu gelmez istekleri, vb. Bu durumda, guild, aynı bölge tüccarlarının, aynı sularda yük taşıyan nakliyecilerin, aynı ticari merkeze devam edenlerin gerçek bir derneği haline geldi. Bu anlamda bilinen ilk guild, İngiltere'yle iş yapan Tiel (Gelderland'da) tüccarlarının guildidir (XI. yy. başı). Valenciennes'de Caritet guildinden bilinen ilk guild yönetmeliği kalmıştır (1050'ye doğr.). Daha sonra, Saint-Omer' de "gilda mercatoria" ortaya çıktı. Flandre ve Ren bölgeleri, XIII. yy.'dan başlayarak İngiltere'de, İskandinavya ülkelerinde ve belki de farklı bir biçim altında islam dünyasında kurulan iktisadi guildlerin (→ LONCA) beşiği oldu. Genellikle, guildlerin resmi bir tüzükle yasalaştırılmış özel ayrıcalıkları ve yargılama yetkileri vardı (Magdeburg tüccarlarının ayrıcalıkları): fiyatların saptanması, ticaret tekeli, ağırlıkların ve ölçütlerin denetimi, vb. Guildlerin kuruluşu, ilk zamanlar dayanışma ve derebeylik rejimine karşı direnme düşüncesini geliştirerek komün hareketine önemli oranda yardımcı olduysa da XII. yy.'ın sonlarından başlayarak guildler, yalnızca büyük ticaretin gereksinimlerini karşılayan, güçlü bir soylu tüccarlar kastına özgü kuruluşlar halini aldı. Bunların gruplaşmalarından güçlü hansalar doğdu; Londra hansaları, XVII Kent hansası, sucular hansası, töton hansası. Bu soylular sultasına karşı, XIII. yy. sonlarından başlayarak flaman *minores*'in (zanaatkârlar) birleştiği görüldü. XV. yy.'da gerek guildlerin gerek hansaların -töton hansası dışında- çöküşü hızlandı. Böylece, yeniden eski dini dayanışma topluluğu kimliğine bürünen guildlerin tören ve âdetleri uzun süre varlığını korudu (İngiltere'de XIX. yy.'a kadar).

GUİLDFORD, Büyük Britanya'da (Surrey) kent, North Downs'ın yakınında, Londra'nın G.-B.'sında, Wey kıyısında; 57 000 nüf. Normanlar'dan kalma bir şatonun (XII. yy.) kalıntıları; aynı dönemde yapılmış St Mary kilisesi ve daha eski kule. Eski evler ve resmi yapılar; loncaların merkezi *Guildford House* ve düşkünlerevi (her iki yapı da XVII. yy.'dan kalmadır). Tarım ürünleri pazarı. Makine.

GUİLDFORD *(lord)* → DUDLEY.

Guildhall, Londra kentinin belediye binası; 1411-1435 arasında yapıldı. 1666'daki yangında ve İkinci Dünya savaşı'nda büyük zarar gördü, birçok kez elden geçirildi ve genişletildi (özellikle G. Dance tarafından). Büyük salonunda Nelson, Wellington, William Pitt'in anıtları yer alır. Guildhall'de, Londra ve Londra bölgesiyle ilgili kitapları içeren zengin bir kitaplık ve özellikle modern ingiliz sanatına ayrılmış Corporation Art Gallery ve Kent'te bulunmuş çeşitli Antikçağ yapıtlarının sergilendiği bir müze yer alır.

GUİLFORD (Joy Paul), amerikalı ruhbilimci (Marquette, Nebraska, 1897). Psikometri yöntemleri ile kişiliği inceledikten sonra, bilişsel yeteneklerle ilgilendi ve özellikle birçok etken çözümlemesi sonuçlarını örgütleyen bir anlama yetisi yapısı modeli önerdi. Yapıtları: *The Nature of Human İntelligence*, 1967; *İntelligence, Creativity and their Educational İmplications*, 1968; *The Analysis of İntelligence*, 1971; *Way beyond the I.Q.*, 1977; *Cognitive Psychology with a Frame of Reference*, 1979.

Guilford kişilik envanteri, J. P. Guilford tarafından etken çözümlemesinden başlanarak düzenlenen çokevreli kişilik soru kâğıdı. Bu soru kâğıdıyla, harflerle belirtilen on kişilik etkeni ölçülür. Örneğin, G etkeni "bir dış etkinliğe yönelik genel eğilim"e, Y etkeni "toplumsal mevkilerde yükselme"ye, E etkeni "tutumların ve ilgilerin erkekselliği"ne vb. karşılık düşerler. Bu testten, birçok başka kişilik soru kâğıdı türetildi.

GUİLHEM *(aziz)* → GUİLLAUME Büyük (aziz).

GUİLHEM ya da **GUİLLEN DE CASTROY BELLVIS** → CASTRO Y BELLVIS.

GUİLİN → GUEİLİN.

GUİLLAİN (Simon), fransız heykelci (Paris 1581 -*ay. y.* 1658). "Cambray" adıyla tanınan Nicolas'nın oğluydu; Sarazin (ilerdeki rakibi) ile aynı dönemde babasının öğrencisi oldu. Bir süre Roma'da kaldıktan sonra St-Eustache, les Carmes, les Minimes kiliseleri için çalışmak üzere Paris'e döndü. *Louis XIII*'ün, *Anne d'Autriche*'in ve *Çocuk Louis XIV*'ün bronz heykellerinin yer aldığı *Pont-au-Change anıtı* (Louvre) başyapıtıdır.

Guillain ve Barré sendromu (fransız nörologlar G. *Guillain* ile J.A. *Barré*'nın adından). Nörol. Beyin-omurilik sıvısında hücre içi albümin ayrışmasıyla birlikte görülen ve kendiliğinden gerileyerek iyileşmeye yönelen iltihaplı poliradikülonevrit.
Genellikle sindirim rahatsızlığı ya da ateş nöbeti biçiminde akut bir evreden sonra, başlangıçta, bacak köklerini tutan, sonra art arda, bakışımlı olarak kollara ve kafa sinirlerine varan parastezilerle, sonra felçlerle ortaya çıkar; iki yanlı yüz felcinin belirmesi de özgül belirtilerden biridir.
Beyin-omurilik sıvısından elde edilen ve albüminositolojik ayrışmayı ortaya koyan veriler çok önemlidir. Gerçekten, genellikle 1 g'ı aşan bir protein aşırılığı vardır, oysa hücrelerin sayısı normaldir ya da hiç değilse cm^3'te 10 öğeden aşağıdır.
İstisnai olarak soğanilik sinirleri ciddi bir şekilde hastalanabilir ve hastalığın uzun süren ya da nüksedici şekilleri de görülebilir, ama Guillain ve Barré sendromu hep iki üç ay içinde iyileşmeyle sonuçlanır.

GUİLLAUMAT (Marie Louis Adolphe), fransız general (Bourgneuf, Charente-Maritime, 1863 - Nantes 1940). 1884'te Saint-Cyr'i bitirdi, Tonkin'de hizmet etti ve 1900'de Çin'deki imtiyazların korunması için mücadele etti. Sonra sırasıyla tümen komutanlığı (1914), kolordu komutanlığı (1915) ve Verdun'de (1916) II. Ordu'nun komutanlığını yaptı. Aralık 1917-haziran 1918 arasında Doğu ordusu başkomutanlığına getirildi. 1918'de Fransa'ya döndükten sonra V. Ordu'nun başına geçerek Charleville'deki nihai zaferi kazandı. 1924-1930 arasında Almanya'daki fransız işgal ordusunun komutanlığını yaptı.

GUİLLAUME Büyük *(aziz),* Toulouse kontu ve Aquitania dükü (755'e doğr. -Gellone, Languedoc, 812). Autun kontu Thierry'nin ve Charles Martel'in kızı Aude'un ikinci oğlu. Saray okulunda öğrenim gördü, Anianeli aziz Benoît'yla dostluk kurdu. İspanya Markalığı'nın komutanlığını aldı (790), Villedaigne'de Araplar'ı durdurdu (793) ve Barcelona'yı fethetti (801). 806'da daha önce kurmuş olduğu Gellone benedikten manastırı'na çekildi; bu manastır XII. yy.'da "Saint-Guilhem - le Désert" adını aldı. Bir dizi ortaçağ şarkısının kahramanı oldu, bu şarkılarda "Guillaume d'Orange", "Kısa Burunlu Guillaume" gibi adlarla anıldı.

GUİLLAUME de Champeaux, fransız filozof (Champeaux, Melun yakınında, XI. yy. ortası -öl. 1121'e doğr.). Önce Compiègne'de aziz Anselmus'un ve Roscelin'in derslerini izledi, sonra Paris'e gitti ve burada, birkaç öğrenciyle birlikte, Saint-Victor'un, Sainte-Geneviève dağı eteklerindeki ermitajına girdi (1108). Burasını, kurallara uygun bir rahipler manastırı haline getirdi. Öğrencilerinden biri de Abélard'dı. 1113'te, Châlons-sur-Marne piskoposu oldu. Diyalektik alanında tümellikle ilgili iki görüşüyle Abélard'a karşı çıktı. Birinci görüşe göre, tümel bütün bireylerde bulunan bir şeydir: tümeller konusundaki tartışmada gerçekçiliğin radikal bir biçimi olan bu görüşü Abélard şiddetle eleştirdi. Guillaume de Champeaux'nun ikinci tezi ise, Abélard'ınkine oldukça yaklaşır: "gerçek" tümel yoktur, "hal" (lat. *status*) benzerliği vardır, yani adcılığa yakın bir öğreti sözkonusudur. Guillaume, ayrıca, insanda "ruh ve tin, yani duyarlılık ve akıl olmak üzere iki doğa" bulunduğunu ileri sürer. Bilgi, ruhun işidir. Böylece, Guillaume de Champeaux, psikoloji ile tinsellik arasında sıkı bir ilişki gören filozof tanrıbilimciler geleneği içinde yer alır. XIX. yy. ortalarında bulunan bir hikmetler kitabı ile ruh üzerine bir incelemesi vardır.

GUİLLAUME IX (1071-1127), Poitiers kontu, Aquitania ve Gaskonya dükü (1086-1127). 1094'te kont Guillaume IV' ün kızı Toulouselu Mahaut-Philippa ile evlendi. Karısı dolayısıyla kontluk üstünde hak iddia etti ve kontluğu geçici olarak ele geçirdi (1098). Anjoulu Hildegarde'ı boşayarak Châtellerault vikontunun karısı

Maubergeon'u kaçırıp evlendiği için aforoz edildi, bununla birlikte bir haçlı ordusuna komuta etti (1101) ve Herakleia yakınında yenildi. Dönüşünde, Toulouse kontluğunu bir kez daha ele geçirdi (1114-1119). Guillaume IX en eski troubadourlardan biriydi. Yapıtları kurtuva lirizminin doğuşuna ilişkin bütün sorunları ortaya koymaktaydı. Her zaman güçlü ve ince olan bu yapıtlarda arı bir aşk lirizmiyle yazılmış şarkılarla çelişen alaycı ve açık saçık parçalar da yer almaktaydı. Bu yapıtlarda ayrıca hüzünlü bir duyarlık ile *trobar clus* (kapalı üslup) belirtilerine de rastlanmaktaydı.

GUİLLAUME de Conches, fransız filozof ve tanrıbilimci (Conches XI. yy. sonu - öl. 1154). Bernard de Chartres'ın öğrencisi oldu, sonra yaklaşık 1140'a kadar Chartres'da ve Paris'te ders verdi. Geoffroi V Plantagenet'nin oğlu, geleceğin Normandiya dükü ve İngiltere kralı Henry II'nin öğretmenliğini yaptı. Ortaçağ ansiklopedicileri geleneğine uygun *Philosophia mundi* adlı bir kitap ile Normandiya'ya dönüşünden sonra Geoffroi Plantagenet'yle konuşma biçiminde kendi düşüncelerini anlatan *Dragmaticon* adlı bir kitap yazdı. Çeşitli kaynaklardan, özellikle Boetius'tan alınma öğelerin (duyu, hayalgücü, akıl, zekâ) biraraya getirilmesinden oluşan bir ruhbilim kurdu. Buna göre, aklın görevi, maddesel olmayan kavramları algılayabilir tek yeti olan zekânın işlemesine yardımcı olmaktı. Arap tıp biliminin etkisiyle beynin, akıl işlevlerinin yeri olduğunu ileri sürdü. Aristoteles ve Demokritos'tan okudukların etkisinde kalarak, atomların varlığını kabul etti ve bunlara "öğeler" adını verdi. Fakat, Tanrı'yı büsbütün etkisizleştirmekten kaçındı ve doğanın ona sıkıca bağımlı olduğunu kabul etti. Guillaume de Conches, Chartres okulunun en gözü pek filozoflarından biridir.

GUİLLAUME Tirli, haçlı seferleri tarihçisi (Suriye, 1150'ye doğr. - Roma 1185). Fransız kökenliydi. Tir Piskoposluk meclisi üyesiyken, kraliyet mühürdarlığına getirildi (1165'e doğr.), sonra Kudüs kralı Amaury I'in oğlu Baudouin'in öğretmenliğini yaptı. Daha sonra, Sur başpiskoposu seçildi (1175). Doğu Roma İmparatorluğu'nun XII. yy.'daki en önemli kroniği olan, 23 ciltlik *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum*'u (Denizaşırı bölgelere yapılan seferlerin tarihi) yazdı (1095-1184); ilk yirmi iki kitabın fransızca derlemesi *Livre d'Eracles* (Eracles'in kitabı) adıyla çıkarıldı. Görünüşe göre 1143'ten sonraki olayları kendi bilgilerine dayanarak anlattı. Süryanice, farsça ve arapça bildiği için, doğu kaynaklarından da yararlandı. Bir de, sonradan kaybolan, ancak Jacques de Vitry'nin 1193'e kadar olan süreyi kapsayan *Historia Orientalis* (Doğu tarihi) adlı yapıtını yazarken yararlandığı, *Gesta Orientalium principum*'u (Doğu prenslerinin seferleri) yazdı.

GUİLLAUME de Ferrières, Chartres vidamı. Philippe Auguste zamanında Haçlı seferleri için şarkılar besteledi. 1204'te, Dördüncü Haçlı seferi sırasında öldü.

GUİLLAUME de Sens, (? - Fransa 1180), İngiltere'deki ilk erken gotik yapıyı gerçekleştiren fransız yapı ustası. Bilinen ilk katedral mimarlarından biridir. 1175'te Canterbury'ye çağrılmış, 1174'te yanan koro yerini yeniden yapmakla görevlendirilmiştir. Katedralin kuzey cephesinde hâlâ ayakta duran uçan payandalar onun eseridir. Guillaume bu yapıda ilk kez yüksek kemerler, altı bölümlü tonoz sistemi ve zıt renklerde taş ayaklar kullanmıştır. Onun Canterbury katedralinde yaptığı bu yenilikler aynı zamanda, geç gotik mimariye özgü uygulamalara yönelik ilk adım sayılabilir.

GUİLLAUME d'Auxerre, fransız tanrıbilimci (Auxerre 1150'e doğr. - öl. 1231). 1189'da Paris Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. Petrus Lombardus'un (1215-1220) dört kitaptan oluşan *Liber sententiaurum* (yargılar) adlı yapıtı hakkında *Summa aurea* başlıklı bir yapıt yazdı, derslerinde Tanrı'nın varlığı konusunda ussal kanıtlar öne sürdü.

■**GUİLLAUME de Lorris,** (Lorris-en-Gâtinais 1200-1210'a doğr. - öl. 1240'tan sonr.), *Roman* de la Rose*'u tamamlayan Jean de Meung'e göre, yapıtın ilk bölümünün yazarı. Guillaume de Lorris, kurtuva aşkı temel alarak, aşkın uyanışını yorumlayan alegorili bir düş yaratır.

■**GUİLLAUME de Machaut** ya da **de Machault,** fransız müzikçi ve şair (Machault, Reims yakınında, 1300'e doğr. - Reims 1377). Reims diocesis'inde papazdı. Bohemya kralı Johann von Luxemburg'un sekreterliğini yaptı. Daha sonra Bonne de Luxembourg'a ve Kötü Charles'a hizmet etti. 1357'de Fransa sülalesine bağlandı. Yaşamının son yıllarında Reims katedrali'nde papazdı. Machaut'nun müzik yapıtları, XIV. yy. sanatının doruğudur: 19 lai, 1 complainte, 1 kral şansonu, 42 balad, 21 rondo, 33 virelai, 23 üç ya da dört sesli motet, 1 çifte hoquet ve dört sesli eksiksiz 1 missa. Onun üslubunda, öncellerininkinden daha çok çeşitlilik ve buluş gücü vardır. Machaut, kıtalı *lai* ya da *virelai* gibi, o zamana değin birsesli kalmış türlere, çoksesli nitelik kazandırdı. Sistem açısından dindışı bir tür olmaktan artık çıkmış olan eşritimli motet'den vazgeçmedi, ama bu türdeki yapıtlarında zengin bir anlatımla metamatiği uzlaştırdı. Dindışı müzik alanındaki en önemli yapıtları *rondoları* ve -bazıları çokmetinli- *baladlarıdır*. Ama en ünlü yapıtı *Messe Nostre-Dame*'dır. Bu, her bölümünde yapıta birlik kazandıran motifler bulunan ve bir ayının tüm parçalarını kapsayan ilk çevrimsel bütündür. Bu yapıt, çok zengin bir koleksiyon oluşturan XV. ve XVI. yy. çoksesli missa'larının çıkış noktasıdır.

Şiirleri, 80 000 dize tutsa da, besteleri ölçüsünde özgün değildir. Çok sayıda deyişinde ve didaktik şiirlerinde olduğu gibi, lirik şiirlerinde de, yaşadığı çağın acı olaylarına ve (deyişlerinden, biri dışında) başından geçenlere açıkça değinmeden, *Roman de la Rose*'dan kaynaklanan, alegorili ve ahlaki aşk temalarını işlemiştir. Machaut, fransız lirik sanatına yeni bir hava getirdi ve lai, virelai, balad, rondo, kral şarkısı gibi türlerin uyması istenen müzik ve edebiyat kurallarını birleştirerek, gerçekte çok çeşitlilik gösteren, ama "değişmez biçimli" denilen şiirler yazdı. Bu şiirlerin biçimleri, 200 yıl boyunca örnek alındı; Villon bile bunlarla yetindi, bazılarıysa günümüze dek yaşadı.

GUİLLAUME IV (Biebrich 1852 - Kolmarberg 1912), Lüksemburg grandükü (1905-1912). Lüksemburg Meclisleri'ne kadınların da tahta vâris olmalarını kabul ettirdi ve kızları Marie-Adelaïde ile Charlotte kendi ardılları oldu.

GUİLLAUME (Charles Édouard), isviçreli fizikçi (Fleurier 1861 - Sèvres 1938). Bir saatçi ailesindendi, 1883'te Sèvres' de Uluslararası ağırlıklar ve ölçüler bürosu'na girdi ve 1915'te bu kurumun müdürü oldu. Cıvalı sıcaklıkölçer üstüne önemli incelemeler yaptı, sıcaklıkölçerin incelenmesini ve kullanımını kurala bağladı. Ayrıca Benoît ile birlikte çeşitli devletlere gönderilen etalon metrelerin saptanması ve üretimi üstünde çalıştı. Ancak adını nikelli çelikler üzerine yaptığı çalışmalarla tanıttı; *İnvar**, *Elinvar** ve *Platinit**'i ona borçluyuz (1920 Nobel fizik ödülü).

GUİLLAUME (Gustave), fransız dilbilimci (Paris 1883 *ay. y.* 1960). A. Meillet'nin öğrencisiydi. 1938'den ölümüne dek École pratique des hautes études'de ders verdi. "Psikosistematik" adını verdiği özgün bir dil kuramı geliştirdi. Guillaume'a göre dil, temelini oluşturan zihinsel yapıyla bağıntıları içinde, düşüncenin evrensel mekanizmaları düzeyinde incelenmeliydi. Guillaume'un kiplere ("süre oluşum" süreci) göre değişik biçimde gerçekleştiğini öne sürdüğü zaman kategorisine dikkatle eğilmesi bundan kaynaklanmaktaydı. *Le Problème de l'article et sa solution dans la langue française* (Fransızcada tanımlık sorunu ve çözümü) [1919]; *Temps et verbe, théorie des aspects, des modes et des temps* (Zaman ve fiil, görünüşler, kipler ve zamanlar kuramı) [1945], çeşitli makalelerinin ölümünden sonra derlenmesiyle oluşturulmuş olan *Langage et science du langage* (Dil ve dil bilimi) [1964] yazarın başlıca yapıtlarıdır.

GUİLLAUMİN (Jean-Baptiste Armand), fransız ressam ve taşbaskıcı (Paris 1841 *-ay. y.* 1927). İzlenimciler grubunun üyesi olan karayolları memuru, Cézanne ve Pissarro ile birlikte İsviçre akademisi'ne girdi. Arkadaşlarını, ilk destekleyicilerinden biri tablo onarımcısı Murer ile tanıştırdı. Renklerde aşırılığa kaçmasıyla öteki izlenimcilerden ayrılıyordu; ama aşırılıkları, kendisine büyük hayranlık duyan Van Gogh'u ve Fiesz (1901'de karşılaştı) aracılığıyla fovizm grubunu etkiledi. Esinini Bercy, İvry, Vanves, Chevreuse vadisinde-

Giraudon

"Gençlik ve âşık kucaklaşırken"
Guillaume de Lorris ve Jean de Meung'ün yapıtı,
***Roman* de la Rose*'un bir elyazmasından bir minyatür**
XIV. yy.
Sainte-Geneviève kütüphanesi
Paris

"**Doğa, Guillaume de Machaut'ya çocuklarından üçünü danışman olarak veriyor: Anlam, Belagat ve Müzik**"
Œuvres poétiques de Guillaume de Machaut
(Guillaume de Machaut'nun şiirleri)
[1370'e doğr.] adlı kitaptaki bir desenden ayrıntı
Bibliothèque nationale, Paris

B.N., Paris

Lauros-Giraudon

Jean-Baptiste Armand **Guillaumin**
Crozant'dan bir görünüm
Güzel sanatlar müzesi, Rouen

kı Damiette (1883'ten başlayarak) ve Crozant'dan (1893'ten başlayarak) alan manzara resimleriyle Saint-Palais-sur-Mer (1892'den başlayarak), Agay, Le Trayas vb. denizcilerini işleyen tablolardan oluşan çok sayıdaki yapıtları Louvre'da (Orsay müzesi) ve daha birçok müzede sergilenmektedir.

Burri-Magnum

Nicolás **Guillén**

GUİLLEMİN (Henri), fransız tarihçi ve denemeci (Mâcon 1903 - ? 1992). Tarih yapıtları (*Le coup du 2 decembre* [2 aralık darbesi], 1952) ve Hugo, Chateaubriand, Zola, Constant, Vigny, Jaurès, Péguy üzerine, bu büyük edebiyatçıların ünlerini yıkma amacı güden, yaşamöyküsel titiz ve derine inen araştırmalara dayanan incelemeler yayımladı.

GUİLLEMİN (Roger), fransız kökenli amerikalı hekim (Dijon 1924). Önce Lyon'da, sonra .Kanada'da eğitim gördü, 1960'tan 1963'e kadar College de France'ta, sonra Kaliforniya'da Salk İnstitute'te çalıştı. Hipotalamusta var olan hormonların yapısını ve özellikle hipofizin birçok hormonlarının (somatostatin), başka bezlerin (pankreas) salgı yapmasına engel olan hipotalamus etkenini ayırma ve belirleme ile ilgili çalışmalara katkıda bulundu. Yakın zamanda, beyin algılayıcılarıyla birleşebilen birçok beyin peptitini yalıtmayı başardı: endorfinler. 1977'de A. Schally ve R. S. Yalow ile birlikte Nobel fizyoloji ve tıp ödülü'nü aldı.

Louis Monnier

Eugène **Guillevic** (1980'de)

GUİLLEMİNOT (Armand Charles, *—kontu*), fransız general, Chambre des pairs üyesi (Dunkerque 1774 - Baden 1840). 1789'da gönüllü oldu, Brabant devrimi'ne katıldı (1790), sonra Kuzey, Sambre ve Meuse, İtalya ve Ren ordularında görev aldı (1792-1801). Berthier'nin (1806), daha sonra İspanya'da Bessières ve Soult'un genel kurmayında görev aldı, tuğgeneralliğe yükseldi (1808-09). 1812'de Moskova savaşı'nda yaralandı, 1813'te tümgeneral oldu. Waterloo'dan sonra, geçici hükümet tarafından Blücher ile görüşmekle görevlendirildi, Paris'in teslim olma belgesini imzaladı (3 temmuz 1815). 1823'te Angoulême dükünün kurmay başkanı olarak kendisiyle İspanya seferine katıldı. 1823-1830 yılları arasında Fransa büyükelçisi olarak İstanbul'da bulundu.

J. Sassier-Gallimard

Louis **Guilloux**

GUİLLÉN (Jorge), ispanyol şair (Valladolid 1893 - Málaga 1984). Bir süre Paris'te ve Oxford'da kaldıktan sonra, Sevilla Üniversitesi'nde profesör oldu, 1940'tan sonra ABD'de ders verdi. Çok açık ve büyük bir soyluluk taşıyan şiir kitapları Valéry'ninkilerle -onun kitaplarını çevirdi- karşılaştırılabilir, ama aynı zamanda Góngora geleneği içinde de yer alır. Uzun süre tek bir şiir kitabıyla yetindi (*Cántico*, 1928), zamanla yeni yapıtlar verdi (1936, 1945, 1950). *Clamor* üçlemesi (*Maremagnum*, 1957); ... *Que van a dar en la mar*, 1960; *A la altura de las circunstancias*, 1963) ve *Guirnalda civil* (1970) ile yapıtları toplumsal ve siyasal bir boyut kazandı. *Lenguaje y poesía* (1962), ispanyol yazarlar üstüne incelemelerini bir araya getirir.

GUİLLÉN (Nicolás), kübalı şair (Camagüey 1902 - Havana 1989). Melez bir ozan olarak, duyumsal bir sıcaklıkla dolu ilk kitabında (*Motivos de son*, 1930), ada siyahlarının renkli dilini ve halk ritimlerini kullandı. Ustaca bir yalınlıkla yazılmış *Songoro Cosongo* (1931) ile militan şiire yöneldi. *West İndies Ltd* (1934) ve konusu İspanya savaşı olan *España Poema en Cuatro Angustias y Una Esperanza* (1937) ile siyasal bağımlılığını doğruladı. Batista iktidarıyla (1952) Nicolas Guillén için uzun sürgün yılları ve yolculuklar (*Paloma de vuelo popular*, 1958) başladı; coşkuyla karşıladığı Castro rejimi (*Tengo*, 1964; *El gran zoo*, 1967) yerleşince Küba'ya döndü. Daha sonra siyasal nitelikte ve hiciv yanı ağır basan yapıtlar (*La rueda dentada*, 1972; *El diario que a diario*, 1972) yayımladı ve en güzel elejilerini bir kitapta (*Elegías*, 1977) topladı. Ulusal şair afrika-küba hareketini en iyi temsil eden kişi olarak kaldı.

GUİLLERAGUES (Gabriel Joseph DE LAVERGNE, *—kontu*), fransız diplomat ve yazar (Bordeaux 1628 - İstanbul 1685). 1679'da İstanbul'a elçi atandı. Duquesne'nin Sakız'ı topa tutması üzerine hapsedildi; ancak kralın özür dileyeceği ve tazminat ödeyeceğine ilişkin bir senet imzaladıktan sonra serbest bırakıldı. *Relation de l'audience donnée sur le sofa par le grand vizir* (Sadrazamın kabul resminin tutanağı) adlı bir yapıtı vardır (ölümünden sonra, 1759).

GUİLLEVİC (Eugène), fransız şair (Carnac 1907). Hümanist bir şiir dönemiyle (*Élegies*, 1946; *Executoire*, 1947; *Gagner*, 1949), esin kaynağını grevlerle tröstlerden alan tümüyle siyasal bir şiir döneminden sonra (*Envie de vivre*, 1951; *Terre à bonheur*, 1952), nesneye, nesne dünyasının berrak bilincine döndü. Bu berraklık taş görünümlü, kısa ve özlü, neredeyse dilsiz olmayı öngören bir berraklıktı. Eksiltiler, kaçışlar ve oyunlar üzerine kurulan bu şiir anlayışı dolaylı ama etkili bir yoldan maddesel dünyayı bir peri masalına çevirmeye yönelikti (*Trente et Un Sonnets*, 1954; *Carnac*, 1961; *Sphère*, 1963; *Euclidiennes*, 1968; *Ville*, 1969; *Paroi*, 1970; *Encoches*, 1971; *İnclus*, 1973; *Racines*, 1973; *Autres*, 1980). Guillevic bir konuşmalar kitabı da yayımladı (*Vivre en poésie*, 1980).

GUİLLOTİN (Joseph İgnace), fransız hekim ve siyaset adamı (Saintes 1738 - Paris 1814). Paris fakültesi'nde anatomi profesörüydü, Etat généraux'ya Paris milletvekili seçildi, idam mahkûmunun acısını kısaltacak bir makinenin yapılmasını istedi. Halkın, yeni idam aracının (giyotin) belirtilmesinde adının kullanılmasına sürekli karşı çıktı.

GUİLLOUX (Louis), fransız yazar (Saint - Brieuc 1899 - *ay. y.* 1980). İlk yapıtı *Compagnons*'da (1931) halkın yaşamını konu aldı. *Dossier confidentiel*'de (1930) açgözlüler ve soyguncularla dolu bir ortamda geçen ezik bir gençlik döneminin değerlendirmesini yaptı. *Hyménée* (1932) ve *Angelina*'da (1934) kaba ve rahatsız edici bir atmosferi yansıtmaya çalıştı. Başyapıtı sayılan *Le Sang noir*'da (1935) çizdiği felsefe öğretmeniyle de çağdaş edebiyatın en şaşırtıcı tiplerinden birini yarattı. Son dönem yapıtlarından biri olan *Batailles perdues*'de (1960), Halk cephesi döneminde, Pontivy ile Paris yakınında bir kasabada geçen olayları anlatıyordu. Öbür yapıtları: *le Pain des rêves*, 1942; *Absent de Paris*, 1952; *la Confrontation*, 1968; *Coco perdu*, 1978; *Carnets* (Günlükler), 1978-1982.

GUİLMANT (Alexandre), fransız orgcu ve besteci (Boulogne-sur-Mer 1837 - Meudon 1911). Org yapımcısı bir ailenin çocuğuydu. Brüksel'de Lemmens'den ders aldı, 1871-1901 arasında Sainte-Trinité kilisesi'nin orgculuğunu yaptı. Avrupa'da ve ABD'de konser turnelerine çıktı. ABD'de öğrenci yetiştirdi. Motet'ler, missa'lar, piyano parçaları ve oda müziği yapıtları dışında, çeşitli derlemelerde (*l'Organiste pratique, l'Organiste liturgique, Pieces d'orgue dans différents styles* [Çeşitli üsluplarda org parçaları]) bir araya getirdiği çok sayıda org parçası ve noeller besteledi.

GUİMARÃES, Portekiz'de (Braga yönetim bölümü) kent, Braga'nın G.-D.'sunda; 22 000 nüf. İspanyol kontes Mumadona'nın yaptırdığı (X. yy.), üçgen sur duvarlarıyla çevrili (XI. yy.) tahkimli şato. Şatonun destek duvarının hemen yanı başında Bragança düklerinin gotik sarayı yer alır (XV. yy.). Eski Oliveira manastırı'nda (roman manastır) Alberto Sampaio müzesi. XV. ve XVII. yy.'dan kalma S. Francisco kilisesi. Tekstil. Bıçakçılık. Dericilik.

GUİMARÃES ROSA (João), brezilyalı yazar (Cordisburgo, Minas Gerais, 1908 - Rio de Janeiro 1967). Minas eyaletindeki hekimlik deneyimi, yapıtları üstünde derin izler bıraktı; diplomat olarak Hamburg, Bogotá ve Paris'e gitti. Şiirlerinde yeni sözcükleri lehçe sözcükleriyle kaynaştıran bir dil kullandı (*Sagarana*, 1946). Guimarães Rosa roman ve öykülerinde Kuzey-doğu Brezilya'nın yüksek yörelerini yüceltti (*Grande Sertão: veredas*, 1956; *Diadorim*, 1956; *Capitais*, 1964; *Tutaméia*, 1967; *Estas estórias*, 1969).

GUİMARD (Marie-Madeleine), fransız kadın dansçı (Paris 1743 - *ay. y.* 1816). Önce Comédie-Française'de (1758), daha sonra Krallık dans akademisi'nde (1762) sahneye çıktı, 1763'te baş dansçılığa atandı. Noverre'in (*İason ve Medeia*, 1770; *les Caprices de Galatée*, 1776; *les Petits Riens*, 1778) ve Maximilien Gardel'in (*la Chercheuse d'esprit*, 1778; *le Déserteur*, 1784; *le Premier Navigateur*, 1785) balelerini yorumladı. Yalın dansı ustalıktan çok inceliğiyle dikkati çekiyordu. Masum kız rollerinde ve mimde çok başarılıydı.

GUİMARD (Hector Germain), fransız mimar ve dekoratör (Lyon 1867 - New York 1942). Öğelerini doğadan alan ve simgecilikten izler taşıyan bir *Art nouveau* üslubuna bağlandı. *Modern style* akımının tersine, kendi bireşiminin öğelerini bitkiden değil, insan ya da hayvan vücudundan aldı ve çekici bir plastik yakalamayı başardı. Dökme demir ya da dökme bronzdan, kalıplanmış seramikten yaptığı modelleri seri olarak üretti; kimi zaman da mermer ya da ahşap heykellere başvurdu. Önceleri mobilya ve ince işler için düşündüğü akılcı bileşenlerini, savaştan sonra kaba inşaata da katmaya çalıştı ama başarılı olamadı.

Guimard'ın başlıca uygulamaları, çeşitli binalar, konaklar, villalar, bir sinagog ve

Hector Guimard: Paris'te bir metro istasyonunun girişini çevreleyen parmaklıktan ayrıntı (dökme demir, 1900'e doğr.)

Larousse

oditoryum, metro istasyonlarıdır. Bu istasyonlardan günümüze, 1900'lü yılların Paris'ine yepyeni bir görünüm kazandırmış bazı giriş parmaklıkları kalmıştır.

GUİMERÁ (Ángel), katalan şair ve oyun yazarı (Santa Cruz de Tenerife 1845 -Barcelona 1924). Victor Hugo ile Pietro Cossa'nın etkisi sezilen tarihsel konulu romantik manzum trajediler (*Gala Placidia*, 1879; *Judith de Welp*, 1883; *Mar i cel*, 1888; vb.) ve zaman zaman toplumsal sorunlara değinen gerçekçi eğilimde dramlar yazdı (*Maria Rosa*, 1894; *La festa del blat*, 1896; *Terra baixa* 1897; *l'Aranya*, 1906).

Guimet müzesi, Fransız ulusal müzeleri'nin Asya sanatları bölümü. 1879'da Émile Guimet tarafından Lyon'da kurulan müze, 1885'te Paris'te İena meydanı'nda özel olarak yaptırılan bir binaya nakledildi. 1945'te ulusal müzelere bağlandı; müzede, 50 000 ciltlik bir kitaplık, fotoğraf ve plak koleksiyonu, konferans ve projeksiyon salonları vardır. Guimet müzesi, Uzakdoğu sanatı bakımından dünyanın en zengin müzelerinden biridir: hindistan, çin, khmer, tibet, japon sanatlarıyla ilgili yapıtlar bulunur. Ayrıca, Khmer ve Afganistan'a ait çok değerli heykeller; Çin ve Japonya'dan gelme çok zengin porselen ve seramik koleksiyonları vardır. Müzenin İena caddesi'ndeki ek binasıysa Uzakdoğu araştırmalarıyla ilgili çeşitli derneklerin merkezidir; École pratique des hautes études'ün dokümantasyon merkezi de bu binadadır.

GUİNAND (Paul Louis), isviçreli optikçi (La Corbatière, Neuchâtel yakını, 1748 -Les Brenets 1824). Önceleri saat işçisiydi; büyük miktarda homojen ve kusursuz cam elde etmeye çalıştı ve optik cam yapımcısı oldu. 1805-1814 arasında tüm dünyada gökbilimcilerin kullandığı renksemez objektifler üretti.

GUİNEA a. (ing. sözc.). 21 shilling, yani 1 pound ve 1 shilling değerinde eski ingiliz hesap para birimi.
—ANSİKL. "Guinea" adı önceleri ingiliz tüccarlarının batı afrika yerlileriyle değişimlerde para yerine kullandıkları pamuklu kumaşa veriliyordu. Sonradan bu terim, bir parça kumaş değerinin karşılığı altın para için kullanıldı. Gine'den altın ithalatı, ancak 1661'de, İngiltereli Charles II' nin saltanat döneminde başladı. Bu tarihten başlayarak "sovereign" denilen paraya bu bölgenin adı verildi.

GUİNİER (André), fransız fizikçi (Nancy 1911). Paris Fen fakültesi'nde, sonra da Paris-Sud (Orsay) üniversitesi'nde profesörlük yaptı, burada katılar fiziği laboratuvarını yönetti. Havacılık incelemeleri ve araştırmaları ulusal bürosu'nun çalışmalarına katıldı. Uluslararası kristalografi birliği'nin başkanlığını yaptı ve 1974'te Bilimler akademisi'ne seçildi. X ışınlarının kırınımıyla kusurlu kristallerin yapısını belirledi; Duralumin türü hafif alaşımların Guinier-Preston bölgelerini tanımladı. Araştırmaları sonunda X ışınlarının kırınım tekniklerini geliştirdi ve "Guinier odasını" yaptı. Bazı kitapları: *Traité de radiocristallographie* (Radyokristalografi incelemesi, 1954), *La Structure de la Matieré* (Maddenin yapısı, 1980), *La Matierè a l'état solide* (Katı halde madde, 1987).

GUİNİZELLİ (Guido), italyan yazar (Bologna 1235'e doğr. - Monselice 1276). Dante, *A'raf* adlı yapıtında (XXIV. ve XXVI. şarkılar) Guinizelli'nin "dolce stil" nuovo" nun kurucularından biri olduğunu söylüyordu, çünkü ona göre *Al cor gentile* şarkısı daha o zamandan bu okulun ana öğretisel ve ruhsal motiflerini taşımaktaydı.

GUİNNESS (*sir* Alec), ingiliz oyuncu (Londra 1914). 1936'dan itibaren Old Vic' te Shakespeare oynamaya başladı ve 1948'de *Oliver Twist* filmiyle sinema dünyasına girdi. Londra sahnelerinde *Karamazov kardeşler, Gizli oturum* (Huis clos), *Cyrano de Bergerac, Kral Lear* (The King Lear) gibi oyunlarda oynadı; Robert Hamer'in *Kind Hearts and Coronets* (1949) adlı güldürüsünde sekiz ayrı rolü canlandırarak sinemada büyük başarı kazandı. Rol aldığı diğer önemli filmler: *Altın hırsızları* (The Lavender Hill Mob), *Kadın katilleri* (The Ladykillers) [A. MacKendrick, 1955], *Kwai köprüsü* (The Bridge on the River Kwai) [D. Lean, 1957], *Zehirli hayat* (The Horse's Mouth) [1958], *Havana casusu* (Our Man in Havana) [1959], *Lawrence of Arabia* (D. Lean, 1962), *Doktor Jivago* (Dr. Zhivago) [D. Lean, 1965], *The Comedians* (P. Glenville, 1967), *Ölmeyen kahraman* (Cromwell) [K. Hugues, 1970], *Yıldız savaşları* (Star Wars) [G. Lucas, 1977]. *Hindistan'a bir geçit* (A Passage to India) [D. Lean, 1984], *A Handfull of Dust* (Bir avuç toz) [Ch. Sturridge, 1988], *Tales from Hollywood* (Hollywod'dan öyküler, 1991).

GUİPÚZCOA, İspanya'da Bask bölgesindeki üç ilden biri; 1 997 km²; 697 918 nüf. (1990). Merkezi *San Sebastián.*

GUİPUZCOANO a. Guipúzcoa'da konuşulan bask lehçesi.

GUİSAN (Henri), isviçreli general (Mezières, Vaud kantonu, 1874 - Pully, Lozan yakınında, 1960). Çiftçi ve milis subayıyken, albay olarak orduya geçti (1926), 1939'da general seçildi (başka bir deyimle başkomutan oldu). Ulusal geri mevziyi düzenledi; çabası, Hitler'in İsviçre'yi istila etmekten vazgeçmesini sağladı. *Rapport du général au Conseil fédéral* (Generalden Federal konsey'e rapor) [1946] adlı raporda yaptıklarını özetledi; ve aynı yıl ordudan ayrıldı.

GUİSCARDO → ROBERTO GUİSCARDO.

GUİSE (Claude I DE LORRAİNE, —*kontu*, sonra 1. *dükü*), fransız prens (Condé -Northen 1496 - Joinville 1550), Lorraine dükü René II ile Gelderlandlı Philippa'nın oğlu. Babası ölürken (1508) kendisine Guise kontluğunu bıraktı. 1507'de fransız uyruğuna geçti ve 1522'de Champagne ve Bourgogne valiliğine atandı. Champagne'ı İmparatorcular'ın kuvvetlerine karşı korudu ve onları Neufchâteau'da bozguna uğrattı (1522). Yararlıklarına karşılık, François I kendisine Guise kontluğundan yararlanma hakkı (1527) ile dük ve pair unvanlarını verdi (1528).

■**GUİSE** (François I DE LORRAİNE, 2. — *dükü*), fransız prens (Bar-le-Duc 1520 -Saint-Mesmin, Orléans yakınında, 1563), öncekinin ve Antoinette de Bourbon'un oğlu. Babasının ölümü üzerine Guise dükü oldu (1550), Metz kuşatmasında Karl V'e karşı yiğitçe dayandı (1552-53). Toprakları Alba dükünce işgal edilen papa Paulus IV'ü desteklemek üzere Henri II tarafından İtalya'ya gönderilen ordunun komutanı olarak, Napoli'yi istila etti. Saint -Quentin bozgununun ardından Fransa' ya geri çağrıldı ve başkomutanlığa atandı (1557). Calais'yi İngilizler'den geri aldı ve Thionville'i ele geçirdi (1558). 1559'da, Lorraine kardinali olan kardeşi Charles (1524-1574) ile birlikte, yeğeni Mary Stuart'ın kocası François II adına krallığı yönetmekle görevlendirildi. Protestanlığa karşı bir politika izleyerek, Condé ve Huguenotlar tarafından hazırlanan Amboise komplosunu şiddetle bastırdı (1560). Charles IX'un tahta çıkması üzerine Catherine de Médicis tarafından iktidardan uzaklaştırılınca, Saint-André mareşali ve Montmorency connétable'ı ile birlikte, Marie de Médicis'nin hoşgörü politikasına karşı çıkacak bir triumviratus kurdu (1561). Birinci din savaşları'nın patlamasına yol açan Wassy kıyımını kışkırttı (1562), Rouen'ı Huguenotlar'dan geri aldı ve Dreux' de Condé'yi yendi (1562); Orléans kuşatması sırasında (1563), J. de Poltrot de Méré adlı protestan bir soylu tarafından yaralanarak öldü.

■**GUİSE** (Henri I. DE LORRAİNE, 3. — *dükü*), fransız prens (1549 - Blois 1588), François I de Guise ve Esteli Anna'nın oğlu. Babasının ölümünden sonra (1563) Guise dükü oldu, Macaristan'da Türkler'e karşı savaştı, ardından Üçüncü din savaşları sırasında Jarnac ve Moncontour'da protestanların yenilmesinde rol oynadı (1569). Babasının öldürülmesinde parmağı olmakla suçladığı amiral Coligny'nin ispanyol karşıtı siyasetini benimsemeyen Guise, Catherine de Medicis ve katolik liderlerle birlikte ona karşı bir darbe hazırladı (22 ağustos 1572), hemen ardından da protestan liderlere karşı toplu bir kıyım (Saint-Barthélemy, 24 ağustos) düzenledi. 1575'te Dormans'da Huguenotlar'ın yenilgiye uğratıldığı savaşta yüzünden yaralandı; *Yaralı yüz* takma adı buradan gelir. Birlik'in lideri sıfatıyla (1576), Philippe II ile Joinville antlaşması'nı imzalayıp (aralık 1584) onu vergiye bağladı ve protestanların müttefiki olan alman süvarilerine karşı Vimory ve Auneau (1587) zaferlerini kazanarak büyük bir ün kazandı. İktidar hırsı yüzünden Henri III'ün yasaklamasına aldırmadan Paris'e girdi (9 mayıs 1588). Barikatlar gününden (12 mayıs) sonra başkente egemen oldu ve Chartres'a sığınan kraldan krallık başkomutanı unvanını aldı (4 ağustos). Taht için tehlikeli olmaya başlaması üzerine, Henri III kendisini meclis görüşmeleri sırasında Blois'da öldürttü (23 aralık).

GUİTET (James), fransız ressam ve gravürcü (Nantes 1925). Çok sayıda plastik deneyimleri sonucu 1948'e doğru, 50'li yılların ortalarından başlayarak ayırıcı özelliği lirizmle katılığı birleştirmek olan soyut araştırmalara yöneldi. Boya, malzeme ve doku kullanımı, aynı zamanda yapılar ve ritimler gravürlerinde, özellikle "metinligravürler"inde görülen doğa çağrışımlarıyla doludur. Duvar süslemesi ve mimarlıkla da ilgilendi.

GUİTRY (Lucien), fransız tiyatro oyuncusu (Paris 1860 - *ay. y.* 1925), Petersburg' daki Mihail tiyatrosu'nun fransız trupunda dokuz yıl çalıştıktan sonra, Paris'e gelerek Odéon, daha sonra da Renaissance tiyatrosu'na girdi (1895). 1898-1900 arasında, Vaudeville tiyatrosu'nda Réjane'a rol arkadaşlığı etti. Birkaç ay Comedie -Française'de oynadıktan sonra, Renaissance'a geçti ve burada Capus, Bataille ve Bernstein'ın oyunlarında rol aldı (1902-1909). Mesleğinin son döneminde, çok kişisel *Misanthrophe* (1922), *Tartuffe* (1923) ve *École des femmes* (1924) yorumları yaptı. O dönem Boulevard tiyatrosu'nun aşırılıklarına karşı, gerek tonu, gerekse jestleriyle ağırbaşlı bir oyun sergiledi; içliliği, aksamayan gücü, susuşları kullanma sanatıyla Boulevard'a bir okul saygınlığı kazandırdı.

■**GUİTRY** (Sacha), fransız oyuncu, sinemacı ve yazar (Petersburg 1885 - Paris 1957). Lucien Guitry'nin oğluydu. Çok yetenekli bir oyuncu, usta bir oyun yazarı, bir mimik ve konuşma dehasıydı. Uzun yıllar fransız burjuvazisinin gözdesi oldu. Bazı nükteleri eskimişse de, bazıları hâlâ yaşamaktadır. Oyunları özellikle kişiler üzerine kurulmuştur: sırf kişinin benliğine ayna tutan, onun kendi kendine konuştuğu, genellikle tek başına coşup taştığı oyunlardır bunlar (*Mon père avait raison*, 1919; *Désiré*, 1927; *N'écoutez pas mesdames*, 1943; *Moâ*, 1949; *Palsembleu!*, 1953). Filmleştirilmiş tiyatro niteliğindeki filmleri, bazen garip ve şaşırtıcı bir "belgesel" nitelik taşır (*Remontons les Champs-Élysées*, 1938; *Si Versailles m'était conté*, 1953; *Napoléon*, 1954; vb.). *Le Roman d'un tricheur* (1936) ve *la Poison* (1951), Guitry'nin sinema yapıtlarının doruğunu oluşturur. Sacha Guitry, işgal sırasında, Vichy rejimini, kendisini bunca büyüleyen Fransa tarihinin güçlü bir aşaması olarak gördü. Kurtuluştan sonra girıştiği siyasi ve edebi kavgalar, onu Gon-

Manchete

João Guimarães Rosa

B.N., Paris

François I de Lorraine 2. Guise dükü
XVI. yy.'a ait desen
Bibliothèque nationale Paris

Lauros-Giraudon

Henri I de Lorraine
3. Guise dükü,
XVI. yy. fransız okulu
portresi
Carnavalet müzesi, Paris

X-Filmonde

Sacha **Guitry** ile Geneviève Guitry
S. Guitry'nin kendi yazıp gerçekleştirdiği
Remontons les Champs-Élysées (1938)
filminin bir sahnesinde

court akademisi'nden istifaya zorladı (1948). Anı kitaplarından birine, kötü çağrışımlar uyandıran bir isim verdi: *Quatre Ans d'occupation* (Dört işgal yılı) [1947].

GUİTTON (Jean), fransız filozof (Saint Étienne 1901). 1955'te Sorbonne'da felsefe profesörü oldu. Başlıca yapıtları şunlardır: *le Temps et l'éternité chez Plotin et Saint Augustin* (Plotinos'ta ve aziz Augustinus'ta zaman ve sonsuzluk) [1933]; *Pascal et Leibniz* (Pascal ve Leibniz) [1951]; *la Vocation de Bergson* (Bergson'un iç çağrısı) [1960]; *Platon* (1960), *Crise dans l'Église: le Christ écartelé* (Kilise'de buhran; parçalanan İsa) [1981]; *Silence sur l'Essentiel* (Öze gelince suskunluk) [1986]; *Un siècle, une vie* (Bir yüzyıl, bir yaşam) [1988]; *Portraits et circonstances* (Portreler ve olaylar) [1989].

Giraudon

François **Guizot**
Delaroche'un bir yapıtından
Jehan Georges Vibert'in
tablosu (ayrıntı)
Versailles sarayı

GUİTTON (Henri), fransız iktisatçı (Saint -Etienne 1904), öncekinin kardeşi. Yöntembilim sorunları uzmanıydı, özellikle, iktisatta zaman kavramını aydınlatmaya çalıştı. En önemli kitapları şunlardır: *Maîtriser l'économie* (İktisada egemen olmak) [1967], *Fluctuations et croissances économiques* (İktisadi çalkalanmalar ve büyümeler) [1967], *A la recherche du temps economique* (İktisadi zamanın arayışı) [1970], *De l'imperfection en économie* (İktisatta eksiklikler üstüne) [1980], *Le sens de la durée* (Sürenin anlamı) [1985], *Repenser le travail, chômage et salariat* (İş, işsizlik ve ücretleri yeniden düşünmek) [1990].

GUİYANG → GUEİYANG.

GUİZHOU → GUEİCOU.

GUİZOT (François), fransız tarihçi ve siyaset adamı (Nîmes 1787 - Val-Richer, Calvados, 1874). Sorbonne'da modern tarih kürsüsüne atandı (1812). Koyu bir kralcı olduğu için, Royer-Collard'ın da desteğiyle, İçişleri bakanlığı genel sekreterliğine getirildi (1814). 1820'de üniversiteye dönerek tarih yapıtları kaleme aldı (*Histoire de la révolution d'Angleterre* [İngiliz devrimi tarihi], 1826-27; *Histoire de la civilisation en Europe* [Avrupa uygarlık tarihi], 1828; *Histoire de la civilisation en France* (Fransız uygarlığı tarihi], 1830).

Louis-Philippe döneminde tutucuların saflarına katıldı ve cumhuriyetçilere yönelik baskı siyasetini destekledi. Thiers kabinesinin düşmesinden sonra dışişleri bakanlığına getirildi (1840-1847). Varlıklı burjuvaların ve sermaye sahiplerinin çıkarlarını gözeten bir siyaset izledi. Siyasal sorumlulukların, toplumun seçkinlerine bırakılması gerektiğine inanan Guizot, oy sisteminde değişiklik yapılmasına karşı çıktı ve hiçbir şeye itiraz etmeyen büyük çoğunluğu ustaca yönetti. Dış siyasette Büyük Britanya ile Entente cordiale yapılmasını savundu: tutucu güçlere, özellikle Metternich'e yaklaşarak, devrimlerle çalkalanan Avrupa'da statu quo'yu korumaya çalıştı. Fransa, burjuva çevrelerini de zor durumda bırakan ağır bir iktisadi kriz içinde olduğu halde, Guizot her türlü seçim ve parlamento reformuna karşı çıktı. Louis-Philippe'in düşüşünden sonra tarih çalışmalarına döndü ve anılarını kaleme aldı *(Mémoires pour servir à l'histoire de mon temps)* [Çağımın tarihine katkıda bulunacak anılar] (1858-1867).

GUİZOTİA a. (öz. a. *Guizot*'dan). Tohumlarından yağ elde edilmek üzere yetiştirilen, Afrika kökenli, karşıt yapraklı, sarı çiçekli otsu bitki. (Bazı guizotialar Hindistan'da yetiştirilir. Tohumları % 35 ila 50 oranında yağlı madde içerir; yağı yemeklik olarak ve sabun yapımı için mükemmeldir. Bileşikgiller familyası.)

GUJ a. (fr. *gouge*). Cerr. Kemikleri kazımaya ve kemik çıkıntılarını düzeltmeye yarayan, yarım daire biçiminde keskin ağızlı alet.

GÛK a. (fars. *ġūk*). *Esk.* Kurbağa.

GU KAİCİ ya da **GU KAİZHİ**, çinli ressam (Vuşi 345'e doğr. - 406'ya doğr.). Kişileri bireyselleştirme kaygısının yeni perspektifler açtığı özgün bir eski yapıt olan *Yol gösterici kadının saraylı hanımlara öğütleri* tomarıyla tanınır.

Fleming

Gu Kaici
Yatak odası
Yol gösterici kadının
saraylı hanımlara
öğütleri adlı
tomarın 3 no'lu sahnesi
ipek üzerine mürekkep ve boya
British Museum, Londra

GUKOVO, Rusya'da kent, Don Üzeri Rostov ile Lugansk arasında, Donbas'da; 65 000 nüf. Madenkömürü.

GUKUNİ UEDDEY, çadlı devlet adamı (Zuar, 1947'ye doğr.). Libya kuvvetlerinin desteğiyle ve rakiplerini etkisiz duruma getirdikten sonra devlet başkanı oldu (mart 1979), ama haziran 1982'de iktidarı Hissène Habré'ye bırakmak zorunda kaldı.

GUL a. (ar. *ġull*). *Esk.* Mahkûmların el ve boyunlarına geçirilen demir halka, pranga.

GÛL a. (ar. *ġūl*). *Esk.* **1.** İnsanlara kötülük ettiğine inanılan bir cin, hortlak, hayalet. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Gûl-ı beyabani* → GULYABANİ.

—ANSİKL. Böyle bir cinin varlığına Araplar'da cahiliye* döneminde de inanılırdı. İnanç, müslümanlığın ortaya çıkışı ve yayılışından sonra da sürdü. Gûl, islam halk inancına göre, cin taifesinin maridler türünden acımasız, hain, hileci, dişi bir cindi. Türlü kılıklara giren, insanları yollarından saptıran, üstlerine atılarak parçalayıp yutan bu cinin değişik bir türüne *gûl-i beyabani* (çöl devi) sözcüğünden bozma, *gûlyabani* cini denirdi. Sözcük, fransızcaya mezarlardaki cesetleri yiyen dişi vampir anlamına, *la goule* biçiminde girdi.

GULA a. (boğaz, ağız anlamına gelen lat. sözc.). Böcbil. Başın ön yüzü ortasında bulunan levha. (Labium'un alt levhasının devamıdır. Çeşitkanatlılarda çok gelişmiş ve kitinleşmiştir.)

GULA, Mezopotamya'nın şifa tanrıçası; simgesel hayvanı köpektir.

GULAG a. (rusçada *Glavnoye Upravleniye Lagerey*'nin kısaltması, Kamplar Genel Müdürlüğü). **1.** Çalışma yoluyla ıslah kamplarının yönetimiyle görevli sovyet kuruluşu. **—2.** SSCB'de ve sovyet etki alanındaki ülkelerde toplama kampları ya da baskı sistemini belirleyen terim.

—ANSİKL. 1919'da, Bolşevik devrimi'nin getirdiği toplumsal düzeni korumak amacıyla Sovyet Rusya'da bir zorunlu çalışma kampları ağı örgütlendi. Bu girişime koşut olarak çalışma yoluyla ıslaha dayalı bir kurum oluşturuldu. Buna göre, toplumsal açıdan tehlikeli görülen ve özgürlükten yoksun bırakılan her kişi çalışmak zorundaydı. 1926 Ceza yasası adi suçlarla devrime karşı işlenmiş suçlar arasında ayrımlar getirdi; ikinciler için çok daha ağır cezalar koydu. Çeka'ya, adalet işleriyle görevli Halk komiserliği'ne ya da İçişleri'ne bağlı kamplar, koloniler ya da çalışma yoluyla ıslahı amaçlayan başka kuruluşlar, stalinci düzenin yerleşmesiyle birlikte çok büyük bir gelişme gösterdi.

• *Tutuklamalar.* Çeşitli toplumsal ya da ulusal gruplar yığınsal bir tutuklama dalgasının kurbanı oldu: eski burjuvazinin üyeleri, zengin köylüler ya da kulaklar (30'lu yılların başında), komünist örgütlerin üyeleri (1937-38), 1940'ta SSCB'ye bağlı ülkelerin yurttaşları (Polonyalılar, Baltık ülkelerinin vatandaşları, Batı Ukraynalılar) ve İkinci Dünya savaşı'ndan sonra da "vatan hainleri" (yani esaretten dönen askerler ya da "işbirlikçiler" ve uydu ülkelerin toplama kamplarındaki yurttaşları). Bunlar arasında çok sayıda tutuklu, Ceza yasası'nın 58. maddesi uyarınca 10 (hatta 25) yıl hapisle cezalandırıldı; bu madde, sovyet iktidarını zayıflatmaya ya da buna zarar vermeye yönelik eylemlerde bulunanı, casusluk yapan ya da bu suçlardan birini işleyenleri ihbar etmeyen "karşı devrimcileri" cezalandırıyordu. 30'lu yıllarda bu tutuklamaların on milyon kişiyi (yedi milyonu erkek, üç milyonu kadın) kapsadığı sanılmaktadır.

• *Kamplar.* Genel olarak "kamp" sözcüğü, sektörlere, noktalara ve bölümlere ayrılmış belli sayıda kamptan oluşan bir toplama bütününü ifade eder: buralarda ayrılan çalışma ekipleri belli işleri yapmak üzere çalışma yerlerine gönderilirler. Kolima, Norilsk, Uhta ve Vorkuta'dakilerle Komi Özerk Cumhuriyeti ve Kazakistan bozkırlarındakiler en büyük toplama kampları arasındaydı. Bunlar, önce NKVD'nin, ardından MVD'nin (Halk komiserliği, daha sonra İçişleri bakanlığı) bir şubesi olan Gulag tarafından yönetiliyordu.

• *Kamp koşulları.* Çalışma yoluyla ıslah kamplarında ya da İTL'de *(ispravitelno trudovoy-lager)* tutuklular (*zek* ya da *z/k* veya *zeka*, rusçada zakliyuçennıy'in kısaltılması), çok ilkel araç-gereçlerle zor işleri yapmak zorundadır: ağaç kesimi, kanal ve demiryolu yapımı, altın, çeşitli madenler ya da kömür çıkarımı, kentlerin ya da sınai işletmelerin yapımı için gerekli toprak düzleme çalışmaları. Az sayıda tutuklu, özellikle *çaraçka*'larda kalan bilimsel araştırmacılar kendi uzmanlık alanlarında çalıştırılmaktadır. Üretilmesi gereken iş normları oldukça yüksektir; hükümlünün beslenmesi bu ölçülere ulaşılmasıyla orantılıdır. Açlık-soğuk ve kötü sağlık koşullarının yanı sıra çoğu kez sıradan yönetimsel görevleri ellerinde bulunduran adi suçluların uyguladıkları terör ve Gulag görevlilerinin verdiği cezalar durumu daha da ağırlaştıran etmenlerdir. Bu nedenle ölüm oranı çok fazla olup, Yejov'un emriyle başlayan ölüm cezalarını infaz dalgası (1937 -38) ve 1941 temizliği sırasında en yüksek noktaya ulaşmıştır. "Çeka operasyon şubesi"nin sağladığı disipline karşın, özellikle 1948'den itibaren siyasal tutukluların çoğunun toplandığı özel kamplarda direnişler örgütlenebilmiştir. Bunlar, Norilsk (1953), Vorkuta (1953-1955) ya da Karaganda'daki Kingir (1954) kampında büyük grevlere ya da ayaklanmalara yol açtı.

• *Toplama kampları kurumunun evrimi.* Stalin'in ölümünden sonra çeşitli aflar ve çok sayıda kararın yeniden gözden geçirilmesi, kamplardaki tutuklu sayısının büyük ölçüde azalmasını sağladı. Gulag 1956'da dağıtıldı. Yeni bir Ceza yasası (1960) ve yeni bir eğitici çalışmalar yasası (1969) hazırlandı. "Kamp" sözcüğünün yerini "Çalışma yoluyla ıslah kolonisi" (*ispravitelno-trudovaya koloniya* ya da *İTK*) aldı; İTK'nın yönetimi de sırayla adalet, düzeni koruma ve içişleri bakanlıklarına verildi. Bu kolonilerde adi suçluların dışında, Uluslararası af örgütü'nün "fikir suçluları" diye adlandırdığı kişiler de bulunmaktaydı: bazı dinsel toplulukların üyeleri, ülkeden ayrılma başvurusunda bulunmuş olan yurttaşlar (çoğu yahudi ya da alman), "sovyet iktidarını yıkma ya da zayıflatmaya yönelik kışkırtma ya da propaganda" yapmakla, "kışkırtıcılık" ve "asalaklık"la suçlanan rejim karşıtları. En önemli "fikir suçları" Perm bölgesindeki koloni komplekslerinde bulunmaktaydı.

Gulag takımadaları (*Arhipelag Gulag*), A. Soljenitsin'in yapıtı (1974-1976). Ekim devrimi'nden dağılışına kadar SSCB'de var olan siyasal ve kültürel baskı üzerine hazırlanmış bir suçlama dosyası niteliğindedir.

GULAM (Muhammet), pakistanlı siyaset adamı (Lahor 1895 - Karaçi 1956). Haydarabad eyaletinin maliye bakanlığını yaptı, 1947'de Pakistan'ın kuruluşu sırasında, M. A. Cinnah tarafından aynı görevleri yürütmeye çağrıldı. Genel valilik yaparken (1951) başbakanı saf dışı bıraktı ve İslam birliği'nin etkilerini azaltmaya çalıştı. İktidarı, daha sonra başbakan olacak general İskender Mirza'ya bıraktıktan sonra anayasanın onaylanmasını sağladı.

GULÂM a. (ar. *ġulām*). *Esk.* **1.** Erkek çocuk, oğlan: *"Meryem içre ben doğurdum bir gulâm"* (Niyazi, XVII. yy.). **—2.** Esir, köle, kul: *"Siyah gulâm ve cevârî yasağı bu kerre te'kid olundu"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—3.** *Gulâm-pâre* → KULAMPARA.
—Güz. sant. Çırak, kalfa (selçuklu döneminde, özellikle Mezopotamya'da üretilen madeni yapıtların yazıtlarında, ustanın yanında çalışanlar için kullanılıyordu.)
—Tar. Osmanlı devletinde savaşta alınan tutsak erkeklerden bir bölümünün adı. (Yaşları buluğa ermiş olanlara denirdi.) ‖ *Gulam-ı der,* kapıkulu askeri. ‖ *Gulam kıtaları,* Osmanlı devletindeki Kapıkulu örgütü örnek alınarak Şah Abbas döneminde İran'da kurulan türkmen süvari birlikleri. ('Kullarağası' denen bir komutanın buyruğunda olan ve sayıları yaklaşık 5 000 kişiyi bulan, özel eğitim görmüş bu atlı askerler, *şah nökerleri* adıyla da anılırlardı.)

GULAM ALİ (El-Hüseyni El-Vâsıti El-Bilgrami), hintli şair, yazar (? 1704 -Evrengabad 1786). Hindistan'da uzun yolculuklar yaptı. Hac için gittiği Mekke' de 2 yıl kaldı (1738-1740). Yaşamının geri kalan bölümünü Evrengabad'da geçirdi. İran ve urdu dilinde şiirler yazdı. Devlet adamlarının, bilginlerin, sanatçıların yaşamöykülerini derleyen yapıtlarıyla tanındı: *Measir ül-kiram fi tarihi Bilgram, Ravzat ül-evliya, Subhat ül-mercan fi âsârı Hindûstân* vb.

GULAM HÜSEYİN HAN, iran asıllı hintli tarihçi (Şahcihanabad 1728 - Kalküta 1815'ten sonra). 1707-1781 yılları olaylarını içeren *Siyer ül-müteehhirin* adlı Hindistan tarihinde Evrengzib'in ardılları döneminden söz eder, İngilizler'in Bengal'de ilerleyişleri hakkında bilgi verir ve onların yönetim biçimini ve ülkede izledikleri tutumu eleştirir. Yapıt, 1789'da ingilizceye, *Mirat üs-selatin* ve *İkbalname* adlarıyla da urdu diline çevrildi. Bu yapıtı dışında *Bişaret ül-imame* adlı bir mesnevisi, bir *Divan*'ı ve Mevlana'nın *Mesnevi*'si hakkında bir şerhi vardır.

GULAM HÜSEYİN SELİM ZEYDPURİ, hintli tarihçi (Zeydpur ?—1817). İyi bir öğrenim gördü. Bengal'de Malda' ya yerleşti; Doğu Hindistan şirketi'nin hizmetinde posta müdürü olarak çalıştı. Bu şirketin temsilcisinin özendirmesiyle, 1788' de Bengal müslümanlarının tarihini içeren yapıtı *Riyaz üs-selatin*'i yazmaya başladı ve 1793'te bitirdi. Yapıt ingilizce çevirisiyle birlikte 1902-1904 arasında basıldı.

GULAM İSHAK HAN, pakistanlı siyaset adamı (İsmail Khel Bannu 1915). Pencap Üniversitesinde kimya ve botanik okudu. 1940'ta devlet hizmetine girdiği Kuzey-batı sınır eyaleti'nde, 1947'deki bağımsızlığın ardından başbakan yardımcısı oldu; ertesi yıl içişleri bakanlığına getirildi. O zamanki adıyla Batı Pakistan hükümetleri döneminde müsteşarlık ve Merkez bankası guvernörlüğü görevlerinde bulundu. 1974 İslam ülkeleri ekonomi komitesi'nde (Cidde) ülkesini temsil etti. Pakistan hükümetinde savunma sekreteri (1975), başmüsteşar (1977), planlama müşaviri ve federal maliye bakanı (1979) oldu. 1985 ve 1988 yıllarında Senato başkanı seçildi. 17 ağustos 1988'de devlet başkanlığı görevini üstlendi.

GULAMAN çoğl. a. (ar. *ġulām*'ın fars. çoğl. *ġulāmān*). *Esk.* **1.** Erkek çocuklar, oğlanlar. **—2.** Köleler, tutsaklar.
—Tar. *Gulaman-ı saray,* Büyük Selçuklu devletinde hükümdarın kendisine özgü kapıkulu askerleri. (Bunlar ıktalı olmayıp maaşlıydılar.)

GULAMÇE a. Tar. Osmanlılar'ın savaşta aldıkları 8-12 yaş arasındaki erkek tutsaklara verdikleri ad.

GULAMHANE a. Tar. Selçuklu devletinde savaşta tutsak edilen hıristiyan çocukların (özellikle Bizanslılar) müslümanlaştırılmaları ve eğitilmeleri amacıyla, başkent başta olmak üzere, öteki büyük şehirlerde kurulan özel köle okulu. (Bu okullarda türk töre ve geleneklerini benimseyerek yetişen yetenekli bazı gençler devlet hizmetine alınır ve zamanla yükselip askeri ya da sivil yönetici olurlardı. Bu devşirme yönteminin başka bir biçimde Osmanlılar'ca uygulanması ile Yeniçeri ocağı'nın temeli atıldı.)

GULAMİYE a. Kur. tar. Osmanlı devletinde cizye toplamakla görevli kapıkulu süvarilerine cizye başına ödenen onar akçelik ücret. (Cizye toplama işi bu askerlerden alınıp *haraççı* diye anılan vergi memurlarına devredilince [1631], her süvariye altı kuruş [yaklaşık 480 akçe] yıllık gulamiye bağlandı. Ancak, daha sonra [XVIII. yy. başları] bu ödeme de kaldırılarak bunlar yalnız aldıkları ulufelerle yetinmek zorunda bırakıldılar.)

GÛLANE be. (ar. *ġūl* ve fars. *-āne*'den *ġūlāne*). *Esk.* **1.** Hayalet ya da hortlak gibi. **—2.** Olağanüstü bir güçle: "...*Aah, bir sarsar I anîf sadme-i gûl-ânesile bir kuvvet*" (Tevfik Fikret).

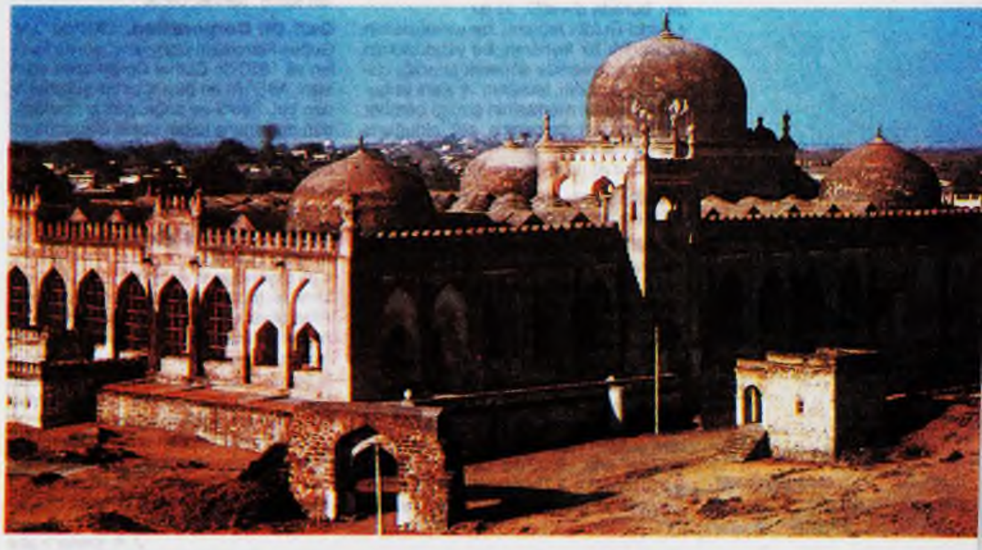
GULARYA a. Zool. CİRAN'ın eşanlamlısı.

GULAŞ a. (alm. *Gulasch;* macarca *gulyás*'tan). Soğan, patates ve paprikayla ağır ateşte pişirilen sığır eti yahnisi. (Macar mutfağının özel yemeklerinden.)

GULÂT çoğl. a. (ar. *ġalī*'nin çoğl. *ġulāt*). *Esk.* **1.** Azgınlar, taşkınlar. **—2.** GALİYE' nin eşanlamlısı.

GULBARGA, Hindistan'da (Karnataka), Haydarabad'ın B.'sında kent; 303 139 nüf. (1991). Pamuk ipliği ve pamuklu dokuma. Yükseköğrenim okulu. Behmeni krallığı'nın eski başkenti (1347-1424) olan kentte bu dönemden kalma anıtlar vardır: birçok kubbeyle örtülü, iç avlusu bulunmayan Ulu cami (1367); Golconda'nınkine benzeyen bir üslupla yapılmış Behmeni krallarının mezarları; surlar ve saray.

Giraudon

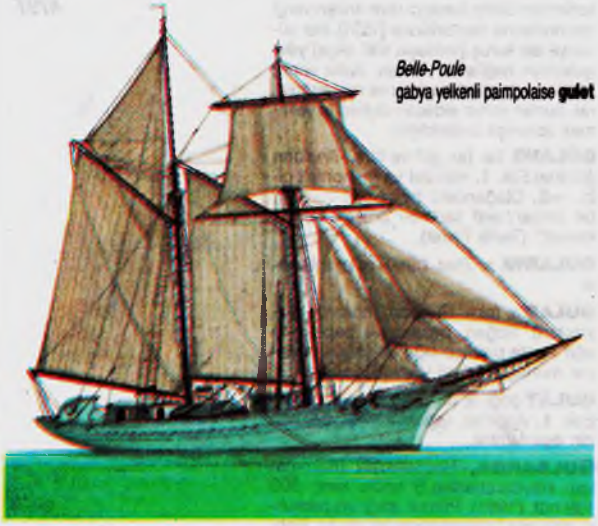
Gulbarga Ulu camisi (1367)

GULDBERG (Cato Maximilian), norveçli kimyacı ve matematikçi (Christiania 1836 - ay. y. 1902). 1864'te P. Waage ile birlikte yazdığı ve kimyasal ilgiler üzerine incelemelerini bir araya getiren bir kitapta derişimlerin, fiziksel ve kimyasal dengeler üstündeki etki*si yasasını, nicel bir biçim vererek açıkladı.

Guldberg ve Waage yasası, homojen kimyasal bir dengenin, farklı bileşenlerinin derişimleri arasındaki bağıntıyı açıklayan yasa; bu bağıntının açıklanmasında bileşenlerin stokiyometrik orantıları da göz önüne alınır. 1867'de ileri sürülen bu yasanın daha genel bir tanımı, kütle etkisi yasasını verir.

GULDEN a. (alm. sözc.). Hollanda'nın temel para birimi olan florinin diğer adı.

Guldin teoremleri [isviçreli cizvit papazı ve matematikçi Paul *Guldin*'in (1577-1643) adından]. Geom. • *Birinci Guldin teoremi,* bir yarıdüzleme ait, parça parça C^1 sınıfından bir yayın, yarıdüzlemin Δ sınırı çevresinde dönerek oluşturduğu bölgenin $\mathcal{A}$ alanının, yayın

Belle-Poule
gabya yelkenli paimpolaise **gulet**

ℓ uzunluğu ile bunun G ağırlık merkezinin çizdiği çember uzunluğunun çarpımına eşit olduğunu belirten teorem: $\mathcal{A} = 2\pi d\ell$; burada $d = d(G, \Delta)$ dır.

• *İkinci Guldin teoremi*, bir yarıdüzlemin kapsadığı bir levhanın, bu yarıdüzlemin Δ sınırı çevresinde dönerek taradığı cismin $\mathcal{V}$ hacminin, levhanın $\mathcal{A}$ alanı ile bunun G ağırlık merkezinin çizdiği çember uzunluğunun çarpımına eşit olduğunu belirten teorem:
$\mathcal{V} = 2\pi d \mathcal{A}$; burada $d = d(G, \Delta)$ dır.

GÛLE a. (fars. *gūle*). *Esk.* **1.** Gülle. **—2.** *Gûle-endaz*, topçu, gülle atan.

■ **GULET** a. (fr. *goélette*). Randa ya da markoni yelkenlerle donatılmış iki direkli gemi; deplasmanı genellikle 50 ile 200 tonilato arasındadır.
—ANSİKL. Guletin ilk olarak XVIII. yy.'da Kuzey Amerika'da, Atlas okyanusu kıyılarında yapıldığı sanılır. XIX. yy.'ın ikinci yarısında, fransız denizcilerinin "latin tipi üç direkli" adını verdiği üç direkli guletler inşa edildi; daha sonra dört, beş ve altı direkli guletler yapıldı ve gemilerin tonajı da gittikçe arttı. 1902'de denize indirilen 5 218 tonilatoluk *Thomas-W.-Lausson* adlı guletin yedi direği vardı. Gabya yelkenli guletin pruva direğine kimi kez bir, kimi kez de iki kare yelken çekiliyordu. Brik guletin pruva direğinde de bir ya da iki kare biçiminde seren yelkeni bulunurdu. Üç, dört ve beş direkli guletlerin pruva direklerinde de aynı tip yelkenler kullanılıyordu; diğer direkler ise yalnız randa yelkenleri taşımaktaydı. Guletlerin en ünlüsü 1851'de ABD'de inşa edilen *America*'dır; çağının en hızlı gemisiydi ve adını ünlü bir yarışa vermiştir. Fransız okul-gemileri *Étoile* ve *Belle-Poule* gabya yelkenli paimpolaise guletlerdi. Bu gemiler 1932'de Fécamp'da, Normandiya tersanelerinde inşa edildi. Günümüzde yalnız gezi guletleri yapılır.

GULET APTİDON (Hasan), cibutili devlet adamı (Cibuti 1916). İsa etnisinden olan Gulet, 1952'den 1958'e kadar senatör, 1959'dan 1962'ye kadar milletvekili olarak Fransa'da Fransız Somalisi Kıyısı'nı temsil etti. 1967'de, muhalefet milletvekili oldu, 1972'de, Afrika Halk birliği'ni (AHB) kurdu. Birlik 1975'te Bağımsızlık için Afrika Halk birliği (BAHB) adını aldı. Gulet Aptidon, bağımsızlığın ilan edilmesiyle sonuçlanan 1977 referandumundan sonra, Cibuti'nin ilk cumhurbaşkanı oldu. 1981 ve 1987'de tekrar seçildi.

GULFE a. (ar. *ġulfe*). *Esk.* Sünnette kesilen kısım; sünnet derisi.

Gulf Oil Corporation, 1901'de "J.M. Guffey Petroleum Company" adıyla kurulan ve 1920'de Gulf of Corporation adını alan, ABD'nin en büyük petrol şirketlerinden biri. Petrol ve doğal gaz aramalarından dağıtımına kadar çeşitli alanlarda etkinlik gösterdiği gibi, kimyasal ürünler, kömür, uranyum sektörlerinde de çalışıyordu. 1984'te Chevron tarafından satın alınarak onunla birleşti.

■ **GULF STREAM akıntısı,** debi bakımından Batı Atlas okyanusu'nun birinci, tüm okyanusların ikinci büyük akıntı sistemi. Isı (tropikal denizlerden tüm Kuzey Atlas okyanusu'na yayılan sıcaklık) ve dinamik (yüksek hız ve debi, Kuzey Atlas okyanusu akıntısının saat ibresi yönündeki büyük hareketinin batı kolu olmasından kaynaklanır) özellikleriyle öbür akıntılardan belirgin biçimde ayrılır.

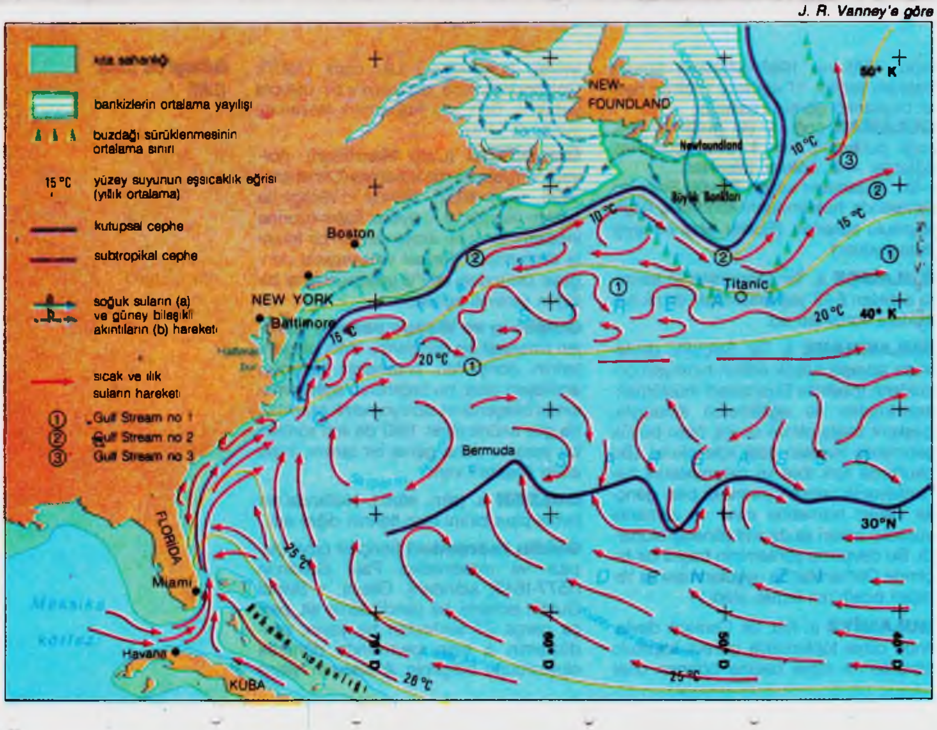
20-30 yıldır yapılan etkin araştırmalar, Gulf Stream'in karmaşıklığını ortaya koydu. Bu akıntı, tropikal bölgelerle kutup bölgeleri arasındaki termodinamik dengesizliği gideren çok büyük bir su kütlesi alışverişi gerçekleştirir. Bu aktarım değişken (parametrelerinde ve akışında meydana gelen, devri ya da geçici salınımlar) ve burgaçlı (zaman ve yer sınırlaması olmadan meydana gelen kıvrılmalar, menderesler, burgaçlar ve karşı akıntılar) bir özellik gösterir.

Gulf Stream şu bölümlerden oluşur:
—güney bölümü (35°K. enleminin G.'inde). Meksika körfezinden çıkan ve Florida kanalının ivmelendirdiği sıcak (ortalama 25°C'ın üstünde) ve hızlı sular, açıklardaki suların (Antiller ve Sargasso akıntısı) katılmasıyla büyür. Akıntıyı oluşturan su kütlelerinin çeşitliliği, doğu yarısında "damarlı" (ısı bakımından farklı kuşakların birleşmesi) ve batı yarısında salınımlı (çok hızlı akıntıların eksenindeki kaymalar, Amerika kıta sahanlığında burgaçların oluşması) bir su yapısıyla vurgulanır.
—kuzey bölümü (Hatteras burnunun ötesinde). Akıntı, kuşaksal bir yol edinene kadar Amerika kıta kenarından uzaklaşır; bundan sonra akıntı yayılır, yanal ve düşey burgaçlı yayılmayla sıcaklığı düşer, hızı azalır. Kuzey bölümü şu kesimlere ayrılır: G.'de, ılık (yazın 20-25°C; kışın 12-18°C), tuzlu (‰ 35-36), hızlı akıntılı (saatte 3-7 km) suların düzensiz (enine akıntılar) ve özellikle de kıvrıla kıvrıla (izlediği yol ve konumu bakımından düzensiz menderesler) yer değiştirdiği dar eksenel kuşak; bu, bir cephe kuşağının (kutup cephesi ya da "soğuk duvar") K.'indeki *Gulf Stream no 1*'dir; burada ısı gradyanının çok yüksek olması, kutup akıntılarıyla (Labrador akıntısı) ve bunların daha güneydeki kollarınca beslenen soğuk sahanlık suyuyla (kışın bankizle kaplanır) karşılaşıldığını gösterir. Orta kesimde, geniş bir orta kuşak (Newfoundland'ın yüzlerce kilometre G.'inde) kıta yamacı suyuyla örtülüdür. Bu örtü, komşu su kütlelerinin birbirine karışmasından oluşan bir ara su kütlesidir. Ilık (yazın 20°C; kışın 10-12°C), biraz tuzlu (‰ 33-35), mavi-yeşil renkli ve zayıf akıntılıdır. Bu akıntılar, biri B.'ya (eksen kuşağına göre ters akıntıdır), öbürü D.'ya (kutup cephesi boyunca) doğru ilerleyen iki kola ayrılarak saat ibresi yönünde bir dönme hareketi gerçekleştirir. D.'ya yönelen ve köken bakımından *Gulf Stream no 2*'den oluşan kol Newfoundland Büyük Bankı'nın (ilkbaharda buzdağlarının tehdit ettiği ve 1912'de Titanik'in battığı alan) G.-D.'sunda bölünerek *Gulf Stream no 3*'ü meydana getirir; Gulf Stream no 3, K.'e doğru ilerlerken Newfoundland eşiğinin çevresinden dolaşır. Akıntı, 40° D. enlemine doğru Kuzey Atlas okyanusu sapmasının başlangıç yerinde bulunan *Gulf Stream deltası*'nda (akıntı kollarının parmak biçimindeki ve düzensiz konumu nedeniyle bu adla anılmaktadır) son bulur. Daha kuzey enlemlerde, kutup cephesi boyunca derine inen soğuk suyun oluşturduğu Gulf Stream alt akıntısı 2 000 m'nin altında ve ters yönde hareket eder. Bu, Florida ve Bahamalar'ın açığında büyük tortul tabakalar biçiminde çökelen asıltı maddeleriyle yüklü bir çevre akıntısıdır.

Gulf Stream, iklimi (soğuk hava kütlelerinin, sıcak sular üzerinden geçerken kararsızlaşması, sıcaklığı Atlas okyanusu'nun doğu kıyılarına doğru yayması), biyolojik yapısı (kökeni farklı plankton türlerinin yoğunlaşması), balıkçılığı (kutup cephesi yakınındaki suların [örneğin Newfoundland'daki Büyük sığlık] yüksek verimliliği) etkileyen hareketleri nedeniyle ılıman kuşağın coğrafyasında temel rol oynar.

GULGULE a. (fars. *ġulġule*). *Esk.* **1.** Bağırıp çağırma, gürültü: *"Bu, yüzlerce kişinin hep bir ağızdan bağırışını andırır bir gulguledir"* (Y. K. Karaosmanoğlu). **—2.** Tantana, debdebe: *"Ney susar, mey dökülür, gulgule-i Cem de geçer"* (Neyzen Tevfik). **—3.** Ağzı dar bir kaptan suyun dökülmesi sırasında çıkan ses. **—4.** *Gulgule*

J. R. Vanney'e göre

çeşitli Gulf Stream akıntıları

-endaz, ses çıkaran, çınlayan. || *Gulgule-i müteal*, "Allah Allah!" bağırtısı.

GULİMİN, Güney Fas'ta küçük yönetim ve ticaret merkezi, Sidi-İfni'nin G.'inde; 2 000 nüf. Sahra'da önemli bir ticaret merkeziydi.

GULLAH a. Güney Carolina ve Georgia'nın kıyı adalarındaki eski zenci esirlerle bunlardan sonraki kuşakların konuştuğu ingilizce kreolü. (Bu kreolde, batı afrika dilleri kaynaklı çok sayıda sözcük belirlenmiştir.)

GULLBERG (Hjalmar), isveçli yazar (Malmö 1898 - Bökeberg, Skane, 1961). Melodili ve arı bir üslupla, şiire alışılmamış sözcükler ve imgeler getirdi; derlemelerinde (*Andliga övningar*, 1932; *Kärlek i tjugonde seklet*, 1933) devrimci kimliğiyle ortaya çıkar; bu kitaplarında alaycılığın arkasında hıristiyanlıktan esinlenmiş bir gizemcilik görülür. Ayrıca, *Att övervinna värblen* (1937), *Dödsmask och Lustgård* (1952) adlı yapıtları da yazdı. Bunlardan başka fransızca ve ispanyolca şiir kitapları çevirdi.

Gulliver'in seyahatleri *(Gulliver's Travels)*, Jonathan Swift'in fantastik yergisi (1726). Yapıtı ilk okuyuşta yarı mitik imgelerle desteklenen anlatının ustalığı, neşesi ve saydamlığı karşısında hayran kalınır: cüceler ordusunca Lilliput kumsalında zincire vurulan, Brobdingnag'daki genç dev kadın tarafından oyuncak bir bebeğe dönüştürülen, Laputa'nın çılgın bilginlerinin geometrik giysileri karşısında şaşkınlığa uğrayan, ustası olan atın yanında Yahoolar'ın rezil dişilerinin arzulu bakışlarından kaçan Gulliver. İkinci bir okumaysa kaygı vericidir: yapıtta yalnızca öfke ve utanç sözkonusudur. Swift, İrlanda'dan Defoe'ya yanıt verir. Robinson (1719) bağımsızlığını kurmaktaydı, Gulliver ise "iyi" bir bağımlılığı düşler. Her şey insanlığa ve onun bitip tükenmez kibirine karşı konuşur. "Akıl sahibi" olan ingiliz, "dünyanın tanıdığı en iğrenç ırk" olarak boy gösterir. İnsanseverliğin ardında asık yüzlü bir sevinç, lutherci düşmanlık ortaya çıkar. Ruhsuz bir göz olan Gulliver, Houyhnhnmler'in onu benimsemeyi reddettiklerini görünce ağlar; içgüdüleri de, günahları da olmayan insanüstü varlıkların tekdüze ütopyasını cisimleştiren ideal bir kasttır bu. Yapıt bir horgörü klasiğidir.

GULLSTRAND (Allvar), isveçli doktor (Landskrona 1862 - Stockholm 1930). Optik fiziği ve göz dioptrilerinin fizyolojisi üzerine çalışmalar yaptı. (1911'de Nobel tıp ve fizyoloji ödülü'nü aldı.)

GULMARG, Hindistan'da (Cammu ve Keşmir) turizm ve kış sporları merkezi, Srinagar'ın B.'sında, yaklaşık 2 600 m'de.

GULONİK sıf. (fr. *gulonique*'ten). Org. kim. *Gulonik asit*, formülü

$$HOCH_2—(CHOH)_4—COOH$$

olan asit. (Gulozdaki CHO grubunun yükseltgenmesi sonucu elde edilir. L-gulozun yükseltgenmesiyle elde edilen L-gulonik asit, aynı zamanda D-glukuronik asidin indirgenmesiyle de üretilir. Askorbik asit ya da C vitamini, L-gulonik asidin bir türevidir.)

GULOZ a. (fr. *gulose*'dan). Org. kim. Formülü $HOCH_2—(CHOH)_4—CHO$ olan aldoheksoz; glukozun bir stereoizomeridir. (L-glukoz, D-glukoz gibi D-sakkarik aside yükseltgenebilir; bu kimyasal benzerlik, heksozlar serisinde kullanışlı biçimlenme bağlantıları sağlar.)

GULU, Uganda'nın kuzeyinde kent, Açoli yönetim bölümünün merkezi; 42 841 nüf. (1990).

GULU GULU a. (yansıma sözc.). Hindinin çıkardığı ses.

GULÜV a. (ar. *ġulüvv*). *Esk.* **1.** İleri gitme, taşkınlık. **—2.** Saldırı, ayaklanma. **—3.** *Gulüvv-i âm*, genel ayaklanma.
—Ed. Divan edebiyatında abartmanın en aşırı derecesine verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ed. Aklın kabul etmeyeceği abartma biçimidir. Kaynağı, İran edebiyatıdır. Özellikle Nef'i'nin kasidelerinde örnekleri görülür: *"Uçardı taht-ı Süleyman gibi havada eğer / Çekeydi resmini bir tahta pâreye Bihzâd"* (Ressam Bihzad onun resmini bir tahta parçasının üstüne çizseydi, tahta parçası Süleyman'ın tahtı gibi havada uçardı) [Nef'i].

GULYABANİ a. (ar. *ġūl*, hayalet, hortlak ve fars. *beyabani*, çöl adamı; *ġūl-i beyabāni*'den). *Esk.* Karanlık ve ıssız yerlerde insanın önüne çıktığı sanılan ürkütücü hayalet, hortlak.

Gulyabani, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanı (1912). Halkın boş inançlarını eleştirir; cinlere, perilere inanmanın yanlışlığını gösterir. Üsküdar yakınlarındaki Yediçobanlar çiftliği'nde meydana gelen korkutucu olayların içyüzü hizmetkâr Muhsine'nin sağduyusu, zekâsı ve köylülerin yardımıyla ortaya çıkar: evin hanımını gulyabani kılığına girerek korkutanların, ondan para sızdırmaya çalışan yeğenleri olduğu anlaşılır. Oyunlaştırılarak Lale Oraloğlu tiyatrosu'nda sahneye konan (1965) yapıtı, Ertem Eğilmez filme aldı (1976).

GUM a. (ar. *kavm*, birlik'ten). Tar. Kuzey Afrika ve Zenci Afrikası'nda, yerliler arasından toplanarak oluşturulan yedek askeri güç.
—ANSİKL. Barış zamanı gumlar her tür giderlerini kendileri öderler, seferde göreve çağrıldıklarında gerekli ödeneği alırlardı. Her zaman silah taşıma yetkisi bulunan gumlar, kabile reisinin ya da yaşadıkları yerin yöneticisinin komutası altında birer milis durumundaydılar. Bu savaşçılar konumlarının bir belirtisi olarak sarıklarının çevresine kırmızı-yeşil şeritler dolarlardı. Gum'a mensup olmak yerli genç erkekler için övünç verici bir durumdu. Utandırıcı ya da ağır suç işleyen bir gum, aşağılanarak örgütten çıkarılırdı. Fas, Tunus ve Cezayir'i ele geçirdikten sonra bu eyaletleri gumlara dayalı bir düzenle yöneten Osmanlılar, buralarda çıkan ayaklanmaları türk askerleri yanında bu savaşçılara da yer vererek bastırırlardı. Daha sonra Cezayir dayılığını egemenlikleri altına alan Fransızlar da Osmanlılar gibi gumlardan yararlanmasını bildiler. Fransız yönetiminden aylık alan gumlar, kendilerine ayrılan kamulaştırılmış topraklarda otururlardı. Önceleri tenha kervan yollarında güvenlik görevlisi olarak hizmet gören gumlar, sonraları Fas'ın ele geçirilmesinde (1907) fransız kuvvetleriyle güçbirliği yaptılar. 1908'den başlayarak general Amade, Fas'ta, fransız yönetimine bağlı kabilelerden gönüllüler seçerek polis kuvvetleri oluşturdu; bunlara "faslı gumlar" deniyordu. Bu girişim 9 ağustos 1913 tarihli şerif kararnamesiyle onaylandı. Yerli halktan sorumlu fransız subaylarının topladığı, eğittiği ve yönettiği gumlar her zaman kabile önderlerine bağlıydılar. 1908-1934 arasında Fas'ta barışı sağlayan başlıca güç, gumlardı; bunun üzerine her gum üç piyade müfrezesi ve bir süvari mangası halinde örgütlendi (tüm mevcudu 150 kişi). 1914'te sayıları 14'ken 1939'da 57'ye yükseltildi. Taburlar halinde örgütlenen 22 000 gum askeri, İkinci Dünya savaşı sırasında İtalya ve Fransa'da yararlılık gösterdi. 1956'da Fas'ın bağımsızlığa kavuşması üzerine faslı gumlar, fransız subaylarının bir bölümüyle birlikte krallık ordusunun çekirdeğini oluşturdular. Ayrıca eski Fransız Batı ve Doğu Afrikası topraklarında da benzer görevlerde bulunan gumlar vardı.

GUM a. (ing. sözc.). **1.** ABD kökenli günlük ağacının *(Liquidambar styraciflua)* kerestesi. (*Hamamelidaceae* familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Çeşitli Avustralya okaliptüslerine verilen ad.
—ANSİKL. Meşe ağacından sonra en önemli sert ağaç olan gum ABD'de, marangozlukta çok değerli sayılır. Piyasada ağacın ortasından ya da dışından alındığına göre titizlikle ayırt edilen kırmızımsı esmer ya da beyaz çeşitleri vardır.

L.L.

Lilliput ordusu
Emeric Timar'ın
Jonathan Swift'in
Gulliver'in seyahatleri
için yaptığı (XX. yy.)
resim

GUMAL → GOMAL.

GUMBİNNEN, bugün **Gusev,** eski Doğu Prusya'da kent, Kaliningrad'ın D.'sunda. Rennenkampf komutasındaki Ruslar, von Prittwitz komutasındaki Almanlar'ı burada yendi (18-21 ağustos 1914). 1944 ekiminde, alman silahlı kuvvetleri, Doğu Prusya sınırlarını açmak için karşı saldırıya geçtiyse de, kenti 20 ocak 1945'te Çerniyakovskiy'in birlikleri ele geçirdi.

Gumboro hastalığı. Vet. ENFEKSİYONLU BÜRSİT*'in eşanlamlısı.

GUMDAN, Sana'da tarihsel kale. Yemen'i ele geçirdiklerinde (1130) kaleyi yıkık durumda bulan Habeşler, daha sonra burasını onarıp berkittiler. Yemen topraklarında ilerleyen Karmatiler, kalenin üst bölümündeki hisarda ordugâh kurdular (1502). Hamdani'ye göre, mimarisinden ve taşların büyüklüğünden anlaşıldığı kadarıyla buradaki cami, eski kalenin kalıntılarıyla yapılmıştır.

GUMİLEV (Nikolay Stepanoviç), rus şair (Kronştadt 1886 - Petrograd 1921). Simgecilikle beslenmiş, ancak metafizik kararsızlıklardan yorgun düşmüş olan Gumilev, 1912'de, yaşamın yiğitçe kabulünü öven akmeci okulu (→ AKMECİLİK) kurdu. Macera, savaş, mükemmel biçimdeki çok güzel şiirlerinin temalarını oluşturdu (*Kolçan*, 1916; *Ognennıyi stolp*, 1921). Karşıdevrimci bir suikasta katılmakla suçlandı, kurşuna dizildi.

GUMİT a. (fr. *gummite*; lat. *gumma*, silgi'den). Miner. Uraninitin (pehblend) bozunma ürünü olan hidratlı uranyum oksit; rengi portakal sarısı ile koyu kırmızı arasında değişir.

GUMMA, Japonya'da il, Honşu adasında, Tokyo'nun K.-B.'sında; 6 356 km^2; 1 955 000 nüf. (1989). Merkezi *Maebaşi*.

GUMMERSBACH, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Köln'ün D.'sunda; 48 400 nüf. Kazancılık. Elektrik gereçleri. Tekstil.

GUMPLOWICZ (Ludwig), polonya asıllı avusturyalı hukukçu ve toplumbilimci (Kraków 1838 - Graz 1909): Graz'da profesörlük yaptı (1882-1908), toplumsal darwinciliğin temsilcilerinden biri oldu. Gumplowicz'e göre, toplumsal ve kültürel evrim,

ırk kavgalarının, devletler arasındaki anlaşmazlıkların ve sınıf çatışmalarının kaçınılmaz sonucudur (*Der Rassenkampf* [Irkların kavgası], 1883; *Die Soziologie und die Politik* [Toplumbilim ve politika], 1892).

GUMPOLDSKİRCHEN, Avusturya'da burg, Viyana'nın G.-G.-B. banliyösünde, Anninger'in eteğinde; 2 900 nüf. Ünlü şaraplar.

GUMTİ, Hindistan'da ırmak, Ganj'ın kolu (sağ kıyıdan); 800 km. Uttar Pradeş, Luknov ve Caunpur'u geçer, Varanasi'nin aşağı kesiminde Ganj'a kavuşur.

GUMÛM çoğl. a. (ar. *ġamm*'ın çoğl. *ġumūm*). *Esk.* Kederler, sıkıntılar: *"Deryâ-yı gumûm cûş-ber-cûş..."* (A. H. Tarhan).

GUMÛZ ya da **GUMÛZET** a. (fars. *ġumūz, ġumūzet*). *Esk.* Sözün anlaşılmaz ve kapalı olması, anlaşılmazlık.

GUN a. (kanton anlamında japon. sözc.). Japonya'da, Taika reformuyla (645) her ilin içinde oluşturulan toprak bölümü (bugün de geçerliğini korumaktadır).

GÛN a. (fars. *gūn*). *Esk.* **1.** Renk: *Gendüm-gûn* (buğday renkli). *Gül-gûn* (gül renkli). *Lâle-gûn* (lâle renkli). *Şafak-gûn* (şafak renkli, turuncu). *Sebz-gûn* (yeşil renkli). **—2.** Biçim, tarz, çeşit: *Diğer-gûn* (→ DİĞERGÛN.)

Keystone

Gunnar Gunnarsson (1930'da)

-GUN → -GIN.

GUNA, *öz, nitelik* anlamına gelen sanskritçe sözc.; hindu felsefesi *samkhya*'ya göre, maddeyi *(prakrti)* oluşturan üç öğeyi belirtmek amacıyla kullanılır: *sattva* (ışık, iyi yüreklilik), *racas* (güç, tutku), *tamas* (ağırlık, karanlık); bu öğeler sözkonusu kavramın gelişim sürecini belirler. Duygular ve insan yaşamı üzerindeki etkilerine *Bhagavad-Gita*'da yer verilmiştir.

GÛNA ya da **GÛNE** a. (fars. *gūna, gūne*). *Esk.* **1.** Renk. **—2.** Tür, çeşit: *"...bâzı gûne tedâbir-i ta'miriyye düşünmeklik dahi vecibe-i zimmet olduğuna binâen..."* (Mustafa Reşit Paşa, XIX. yy.). **—3.** *Gûne gûne*, renk renk; çeşit çeşit. ‖ *Bir gûnâ* ya da *bir gûne*, bir türlü; (olumsuz cümlelerde) hiçbir şekilde. ‖ *Bu gûnâ* ya da *bu gûne*, bu biçimde, böyle: *"Benden niçin bu gûne girîzansın ey gönül"* (Nedim, XVIII. yy.).

GÛNÂGÛN sıf. (fars. *gūn-ā-gūn*). *Esk.* Renk renk; türlü türlü: *"Askerî Müze'de tarihî günlerimizi hatırlatan gûnâgûn eşya var"* (Y. K. Beyatlı).

GUNARİS (Dimitrios), yunanlı siyaset adamı (Patras 1867 - Atina 1922). 1908'de maliye bakanı, 1915'te konsey başkanı, kral Konstantinos I'in desteklediği ve 1917'de kralın düşüşüne neden olan bir yansızlık siyasetini savundu. Kralın 1920'de dönüşünden sonra yeniden hükümet başkanı oldu, Müttefikler'in kışkırtmasıyla Anadolu'da genel bir saldırıya geçti. Yunan ordusunun 1922'de Mustafa Kemal'e bağlı Türkler karşısında uğradığı yenilgilerden sorumlu tutularak, Devrim komitesi tarafından ölüme mahkûm edildi ve idam edildi.

GUNC a. (ar. *ġunc*). *Esk.* **1.** Eda, işve, kırıtma. **—2.** *Gunc u delâl*, işve ve naz.

GUNCİ a. Kantonların *(gun)* yönetimiyle görevli japon devlet memuru. (Beş sınıfa bölünen gunciler, Taika reformuyla kuruldu [645]. Guncilerin görevleri XI. yy.'da sona erdi.)

GUNDAMUND ya da **GUNTHAMUND,** Vandallar'ın kralı (484-496), Hunerich'in ardılı. Afrika katoliklerinin uğradığı kıyımı sona erdirdi.

GUNDERİCH, Vandallar'ın kralı (öl. Sevilla 428). Hasdingler, Silingae halkı ve Süevler'in başında 407'de Ren'i geçti ve Vizigotlar'ın saldırısından kaçarak bu halkları imparatorluğun federe devletleri unvanıyla (411) İspanya'ya yerleştirdi (409). Cartagena ve Sevilla'yı egemenliği altına alarak (425) geniş bir bölgeye egemen oldu.

GUNDİ a. (fr. *goundi*). Afrika'nın yarıçöl bölgelerinde, 10° - 30° kuzey enlemleri arasında aile toplulukları halinde yaşayan, sıçan iriliğinde oklukirpimsilerden bazı kemirgenlerin ortak adı. (Sekiz türü vardır; taraklıkobaygiller familyası.)

Gundobad kanunu, Burgund kralı Gondebaud'nun emriyle latince düzenlenen (501'e doğr. - 515) ve yabancı uyruklulara uygulanan yasa.

Gundobad kanunu, günümüze Gondebaud'nun oğlu Sigismond tarafından 517'de değiştirilmiş biçimiyle gelmiştir. Galya-roma uygarlığının etkisiyle ılımlılık kazanan Burgundlar'ın eski yasalarını 109 başlık altında tek bir kitapta toplamıştır; özellikle kişisel suçlara verilecek para cezalarını içeren ayrıntılı bir döküm niteliğindedir. Yasa koyucu, özellikle V. yy. ortasında gerçekleştirilen toprak paylaşımı konusunda burgund ve galya-roma kökenli uyruklar arasında bir denge sağlamaya çalışmıştır. Bu, Roma dışında, Roma hukukundan en çok etkilenen yasalardan biridir.

GUNDOLF (Friedrich GUNDELFINGER, **Friedrich** —denir), alman yazar (Darmstadt 1880 - Heidelberg 1931). Heidelberg Üniversitesi'nde profesördü, Shakespeare'in yapıtlarından çeviriler yayımladı (1908-1918) ve eleştirel araştırmalarıyla ün kazandı (*Goethe*, 1916; *Kleist*, 1922).

GUNDREMMİNGEN, Almanya'nın Bavyera eyaleti sınırları içinde yer, Tuna kıyısında. Nükleer santral.

GUNDU a. (fr. *goundou*). Pianın üçüncü evresinde görülen ve üstçene-burun kemiklerinde sonradan ortaya çıkan lezyon (çıkıntılı ve aşırı gelişmeli kemik iltihabı).

GUNDULİĆ (İvan), ital. **Gondola**, ragusalı şair (Ragusa 1589'a doğr. -ay y. 1638). Soylu bir ailedendi, Ragusa (Dubrovnik) Cumhuriyeti hükümetinde yüksek görevlerde bulundu. Aşk şiirleri ve manzum dramlar yazdı, ama asıl ününü daha sonraki yapıtlarıyla kazandı: dinsel manzumesi *Suze sina rasmetnoga* (1622), yurtseverlik duygularını işleyen pastoral yapıtı *Dubravka* (1628) ve manzum destanı *Osman* (yarım kalan bu yapıt, XIX. yy.'da İ. Mažuranić tarafından tamamlanmıştır). Ateşli bir katolikti; Karşı-reform zihniyeti içinde, Rönesans'ın yanılgılarından pişmanlığı coşkuyla dile getirdi. Yurtseverdi, şiirlerinde Ragusa'nın bağımsızlık özlemini dile getirdi. İl Tasso'nun *Gerusalemme liberata*'sından esinlenerek yazdığı destan, olay örgüsü karmaşık manzum bir şövalyelik şiiridir. Gundulić, bu yapıtında, klasik güzellikte mısralarla slav halklarını yüceltti.

GÛNE → GÛNA.

GUNGUNUM, Larsa kralı (İ.Ö. 1933-1906). Ur'u ve Körfez ticaretinin kârını Isin hanedanının elinden aldı. Elamlılar'ı yendi, Sus'u egemenliği altına soktu.

GÛNİ sıf. (fars. *gūn* ve ar. *-ī*'den *gūnī*). *Esk.* Renkli.

—Kâğ. sant. *Gûni-i Tebrizi* ya da *Lui Tebrizi*, eskiden hattatların kullandığı şeker rengi iyi cins bir tür kâğıt. (Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Menakıb-ı Hünerveran* adlı kitabında bu kâğıttan da söz edilir.)

GUNKEL (Hermann), alman protestan tanrıbilimci (Springe 1862 - Halle 1932), tarihsel eleştiri okulunun kurucularındandır, Eski Ahit'in yakındoğu dinleri çerçevesinde açıklanmasında uzmanlaştı.

GUNKİ a. Japon ed. Heian döneminin tarihsel ya da romansı anlatılarının ardından gelen monogatari biçimi. (Savaşçıları konu alan bir tür romancero'dur. Örnek olarak, *Heike* monogatari, Gempei* seisuiki, Taiheiki** sayılabilir.)

GUNN (Neil Miller), iskoç yazar (Dunbeath, Caithness, 1891 - Kessoch, Inverness, 1973). Birçok roman (*Grey Coast*, 1926; *Highland River*, 1937; *The Drinking Well*, 1947), gezi yazıları *(Highland Park)* ve bir özyaşamöyküsü yazdı, eski Highlands toprağında çöküş içindeki toplumu dile getirdi.

GUNN (Thomson William, **Thom** —denir), ingiliz şair (Gravesend, Kent, 1929). 1954'te Kaliforniya'ya yerleşti. Önceleri klasik olan şiirleri giderek serbest vezne doğru gelişti. Hoyrat bir benmerkezciliğin yerini büyük bir insancıllık alır (*Fighting Terms*, 1954; *My Sad Captains*; 1961; *Jack Straw's Castle*, 1976).

Gunn etkisi ya da **olayı,** bir elektrik alanının etkisindeki bir yarıiletkende yüksek frekanslı salınımların oluşması. Bu olayı 1963'te fizikçi John Battiscombe *Gunn* (1928'de Kahire'de doğdu), N tipi galyum arsenür kristal örnekleri üzerinde gözlemledi. Oluşan salınımlar 5 GHz düzeyindeydi. Salınımların, 1961'de Ridley ve Watkins'in kimi yarıiletkenlerdeki eksi diferansiyelli bir direnç karakteristiğinin varlığını açıklamak için önerdikleri mekanizmaya göre oluştuğu sanılmaktadır. Gunn etkisini kullanan ve 600 MHz-10 GHz'lik bir frekans bandında çalışan üreteçler gerçekleştirilebilir. Darbeli rejimlerde, güç 1,1 GHz'de 220 W'a ve 7,5 GHz'de 1,5 W'a erişebilir. Enerji verimi % 5-6 düzeyindedir.

GUNNAR, Kanada'da (Saskatchewan) kasaba, Athabasca gölünün kuzey kıyısında. —Yakınında uranyum yatağı.

GUNNARSSON (Gunnar), izlanda-danimarkalı romancı (Fljótsdalur 1889 -Reykjavík 1975). 1907'de Danimarka'ya yerleşti, edebiyat yaşamına şiirlerle başladı (1911). Büyük romanı *Borgslaegtens historie* (1912-1914) onu okura tanıttı. Sonradan izlanda sagalarından esinlenerek, psikolojik ve ahlaksal sorunlara yöneldiği (*Livets strand*, 1915) romanlar yayımladı. En önemli yapıtları, konusunu özyaşamöyküsünden aldığı roman çevrimidir (*Kirken paa bjerget* [1923-1928] ve *Svartfugl* [1929]). 1939'da İzlanda'ya dönüşünde, izlanda dilinde *Tristesse de la bruyère*'i (fr. çev.) [1940] yayımladı ve önceki yapıtlarını bu dile çevirdi.

GUNNARSSON (Pétur), izlandalı yazar (Reykjavík 1947). Aix-en-Provence'ta felsefe öğreniminin ardından, 1974'te bir şiir kitabı *(Une journée flambant neuf)* [fr. çev.] yayımladı. Ama özellikle, çocukluğu ve yetişkinliğinin geçtiği, savaş sonrası Reykjavík'i anlattığı romanlarıyla dikkat çekti.

GUNNE a. (ar. *ġunne*). *Esk.* Genizden söyleme: *İdgam bi'l-gunne* (seslerin genizden çıkarılarak kuvvetli telaffuz edilmesi).

GUNNERA a. (öz. a. *Gunner*'den). Sapsız sık tüylü yapraklı, bürgüsüz sıkı salkım halinde yeşilimsi sarı çiçekli otsu bitki. (*Gunnera*'nın, Güney Amerika, Okyanusya ve Asya'nın sıcak bölgelerinde yetişen 20'den fazla türü vardır. Bu bitkilerin hepsi, çok miktarda sulu bir özsu içerir. *Halo-ragaceae* familyası.)

Gunpowder plot → BARUT SUİKASTI.

GUNSAN, Güney Kore'de liman kenti, Sarı deniz ve Kum halici kıyısında; 218 216 nüf. (1990). Pirinç ekimi. Metalürji, kimya ve besin sanayileri.

GUNTAKAL, Hindistan'da kent, Andhra Pradeş'in batısında; 66 000 nüf.

GUNTER (Edmund), ingiliz gökbilimci ve matematikçi (Hertfordshire içinde 1581 - Londra 1626). Manyetik eğimin yıllık değişimini buldu (1622 ya da 1625) ve

trigonometriye "kosinüs" ile "kotanjant" terimlerini kazandırdı. Bazı trigonometri, seyir, vb. problemlerinin çözülmesini sağlayan ve *Gunter ölçeği* denen bir cetveli de ona borçluyuz.

GUNTHAMUND → GUNDAMUND.

Gunther, *Nibelungen*'in kişisi. Worms'ta hüküm süren Burgundlar kralı ve Krimhild'in kardeşi, kayınbiraderi Siegfried'in desteğiyle Brunhild ile evlendi.

GUNTUR, Hindistan'da (Andhra Pradeş) kent, Krişna deltasında; 471 020 nüf. (1991). Tarım (jüt, tütün, pirinç).

GUNÛDE sıf. (fars. *gunūde*). *Esk.* **1.** Uyumuş, uykuda: *"Kalmaz gunûde geçtiği yerlerde hüsn-i ân"* (Tevfik Fikret). **—2.** *Gunûde-i hâk-i rahmet,* rahmet toprağında uyumuş; ölmüş, ölü.

GÛNYÂ a. (yun. *gonia*'dan fars. *gūnyā*). *Esk.* Gönye.

Gunyet ül-muhassılın fi tercemeti tuhfet ül-müminin, Şah Süleyman (1666-1694) için yazılan farsça tedavi kitabı (1669). Hekimbaşı Hasan* efendi tarafından sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa (1689-1757) adına, bu adla türkçeye çevrildi (1733). Beş bölümden oluşan yapıtın üçüncü bölümünde droglar, alfabetik sırayla arapça, farsça, sanskritçe ve türkçe karşılıkları verilerek anlatılır. İran'da farsçası 1867-1870 yılları arasında üç kez basıldı. İçindeki ilaç terkipleri toulouselu fransız rahip Ange de la Brosse (1636-1697) tarafından latinceye çevrilerek *Pharmacopoea Persica ex idiomate Persico in Latinum Conversa* (1681) adıyla yayımlandı. Osmanlı hekimlerinin en çok kullandıkları kaynaklardan olan yapıt arapça, farsça, süryanice kırka yakın kitaptan yararlanılarak yazıldığından, döneminde İbni Baytar'ın yapıtından üstün tutuldu. Bitkisel drogların türkçe isimlerini veren çevirisi, botanik yönünden de önemli bir kaynak olarak kabul edilir.

GUO JOŞÜ ya da **GUO RUOXU,** çinli kuramcı (1070-1080'e doğru etkinlik gösterdi). Kuzey Songlar'ın sanat tarihi ve estetik kuramlarıyla ilgili en önemli yapıtın (*Tuhua Cienvinci,* 1074) yazarıdır; bu yapıt, çin resminin gelişmesinde büyük bir rol oynamıştır.

Guomindang ("Ulusal halk partisi"), önce Sun* Yatsen tarafından *Çin'in dirilişi derneği* adı altında kurulan (1900) ve 1908'de *Devrimciler birliği,* 1911'de de *Guomindang* adını alan parti. Parti, başlangıçta, malezyalı zengin göçmenlerin parasıyla *Halk* adındaki yayın organını çıkaran aydınlar topluluğuydu. 1911 devrimine katkıda bulunduktan sonra, Yüen Şikai tarafından feshedilinceye kadar (1913) ülkeyi yönetti. Sun Yatsen, Kanton'da bir hükümet oluşturduktan (1917) sonra 1923'te Guomindang'ı resmen yeniden kurdu. Yüen Şikai'den sonra iktidar kavgasına girişen generallere karşı etkili bir mücadele verebilmek için Sun Yatsen, sovyet ajanlarla (Yofe, Borodin) işbirliğini kabul etti; bunlar Guomindang'ı Rus Komünist partisi modeline göre örgütlediler ve Huangpu (Whampoa) Askeri akademisi'ni kurdular (1923). Ocak 1924 kongresi, propagandanın amaçlarını belirledi: yabancı vesayetlerinin kaldırılması, halkın da zenginliklerden pay alması, temsili hükümet. Sun Yatsen'in ölümünden (mart 1925) sonra parti ikiye bölündü; Çankayşek* yönetimine geçen ve komünistlerden ayrılan (1927) ılımlı kanat, Japonlar ile savaşmak için onlarla yeniden uzlaştı (1937), ama 1946'da kesin olarak koptu. Çankayşek'in uğradığı bozgun, (1949) Guomindang'ın etkisini Tayvan ile sınırlı kıldı. (→ ÇİN HALK CUMHURİYETİ.)

GUO MOJUO ya da **GUO MORUO** (GUO KAİCİN'in yazarlık adı), çinli yazar, bilgin ve siyaset adamı (Sıçuan 1892 - Pekin 1978). Birinci evliliğinden kurtulmak için 1913'te ülkesini bırakıp Japonya'ya doğru Tiencin'den gemiye bindi. Japonya'da Yü Dafu ile birlikte "Yaratış" adlı bir edebiyat topluluğu kurdu ve ülkesini sarsan siyasal olayları, özellikle 4 Mayıs hareketi'ni izledi. Kanton'a dönüşünde, Edebiyat fakültesi dekanı oldu. 1927'de devrim ordusuna girdi ve Nançang isyanına katıldı. Japonya'ya kaçtı ve 1937'ye kadar orada kaldı. Çin'e dönünce, Çongçing'de Çankayşek tarafından yönetilen koalisyon hükümetine girdi. Çin-Japon savaşı'nın sonunda bir süre SSCB'de kaldı. 1949'da Çin Halkı siyasal danışma meclisi başkan yardımcısı, başbakan yardımcısı ve Çin Akademisi başkanı oldu. 1966'da, Kızıl muhafızlar tarafından özeleştiri yapmaya zorlandı ve Ciang Çing'i övdü, ama 1976'da Dörtler çetesi'nin düşüşünü kutlayan bir şiir yazdı. İlk şiirleri önemlidir (*Déesse* [fr. çev.], 1921).

GUO RUOXU → GUO JOŞÜ.

GUO Şİ ya da **GUO Xİ,** çinli ressam (Vınşien, Hınan, 1020'ye doğr. - öl. 1090 ya da 1100). Kuzey Songlar hanedanının en büyük manzaracılarındandır, devingen bir kompozisyon anlayışı içinde gerçekleştirdiği açık hava perspektifi tekniğine öncülük etmiştir; başyapıtlarından biri olan *Erken bahar* (1072) Taibei müzesi'nde korunmaktadır. Bir kuramcı olarak, manzara üzerine *Linçuan Gaocı* (Ormanların ve pınarların yüce bildirgesi) adında önemli bir incelemesi vardır.

GUPİ a. Tropikal Amerika'da yetişen ve yarı ince dokulu, sert ve ağır donuk kırmızı-esmer, bazen de pembe-turuncu bir odun veren ağaç. (Odunu yapı işlerinde, gemi inşaatında, hidrolik aygıt ve demiryolu traversi yapımında kullanılır. Özelliği sürekli kötü kokmasıdır. Bil. a. *Goupia glabra; celastraceae* familyası.)

GUPPY a. (öz. a. R. P. *Guppy*'den). Tropikal Amerika'da tatlısularda yaşayan, birçok çeşidi akvaryumda yetiştirilen küçük kemiklibalık. (Bil. a. *Lebistes reticulatus;* dişlisazangiller familyası.)
—ANSİKL. Erkek guppy'nin renkleri canlıdır ve değişinimleri akvaryumseverin isteğine bağlı olarak ayıklanır. Boyu ufak (erkek 3 cm; dişi 5-6 cm) olmakla birlikte, sivrisineklerin ve *Chironomus* cinsi üyelerinin larvalarını avlayan çok yırtıcı bir balıktır: birçok ülkede bu balıktan sıtmayla mücadelede yararlanılır. Guppy, doğurucu bir hayvandır; dişisi süperfetasyon uygular.

GUPTA (Maithili Şaran), hindi diliyle yazan şair (1886-1964). Şiirlerinde, geleneksel konuları ele aldı ve bunları yeni bir üslupla modernleştirdi. Anlatıya dayalı bir şiir kitabı olan *Bharat bharati* (1912) çağdaş durumla ters düşen geleneksel değerleri işler. *Saket* (Gösterge) lirik esinli bir şiirdir.

GUPTALAR, eski Hindistan'da hanedan (İ.S. 270'e doğr. - 550'den sonr.). Gupta tarihi tam olarak Çandragupta I'in 320'de taç giymesiyle başlar. Onun oğlu Samudragupta, Hindistan'ın en büyük fatihlerinden biridir; Allahâbad kalesindeki Aşoka sütununa kazılmış, Samudragupta'yı öven önemli yazıt bunun kanıtıdır. Hindistan'ın tüm kuzey yarısını kaplayan imparatorluk en parlak dönemini, Samudragupta'nın oğlu Çandragupta II Vikramaditya'nın ("Kahramanlık güneşi") saltanatında yaşadı. Çandragupta II, Ucayini'yi (bugün Ucayn) fethederek saka iktidarına son verdi. Bu arada, hintli şairlerin en ünlülerinden biri olan Kalidasa'yı himayesine aldığı söylenir. İmparatorluğun zayıflama nedenlerinden biri hun akınlarıdır. Ama taht kavgaları, paranın değer kaybetmesi ve derebeylerinin giderek bağımsızlaşması da çöküşün hem nedeni, hem sonucudur. Guptalar'ın metbuluğu 551-552'de artık, iktidarlarının merkezi olan Magadha'da bile tanınmıyordu.
—Güz. sant. Buddha, brahman ya da cayna inançlarından etkilenen ve "gupta sonrası" (yaklaşık VI.-VIII. yy. ortası) sanatla devam eden gupta sanatı (IV.-V.yy.) "klasik" hindistan sanatını yansıtır. Kayaların oyulmasına dayalı mimari üslup hiçbir zaman önemini yitirmedi (Acanta*, Ellora* vb.); bu arada taş (Deogarh) ve tuğla (Bhitargaon) kullanımını esas alan mimari üslup da gelişti. Biçimlerdeki güzellik ve deneyle (Sarnath okulu) ve alçak kabartmalarla seçkinleşen heykel sanatı (Elephanta*) büyük bir yetkinliğe ulaştı. Bu değerli özellikler duvar resminde de (özellikle Acanta'da) göze çarpar.

GUR a. Dilbil. VOLTA DİLLERİ'nin eşanlamlısı.

GUR, Batı Afganistan'da, Hilmend ve Heri Rud vadileri ile Bamiyan arasında dağlık bölge. Guriler*, adlarını bu bölgeden alır. Samaniler'in ve Gazneliler'in (1010/11) yönetiminde kaldıktan sonra, Harizmşahlar'ın (1216) ve Moğollar'ın (1220) eline geçti. Önceleri iranlı olan bölge halkı, bundan sonra moğollaştı ve Gur adı kullanılmaz oldu.

GÛR a. (fars. *gūr*). *Esk.* **1.** Mezar, kabir. **—2.** *Gûr be gûr,* mezardan mezara; beddua sözü. || *Gûr-hane,* türbe. || *Gûr-ken,* mezar kazan, mezarcı.

GURAB a. (ar. sözc.). Esk. denizc. Osmanlı donanmasında kullanılan ve serenlerine yan yelkenleri çekilen, iki direkli savaş gemisi.

GURÂB a. (ar. *ġurab*). *Esk.* **1.** Karga, kuzgun: *"Bülbül uçdu gurâb kondu dallara / Mor sünbüllü bağlarımız nicoldu"* (Kayıkçı Kul Mustafa, XVII. yy.). **—2.** Kötü adam. **—3.** *Gurâb-ı ebka, gurâb-ı eblak,* saksağan. || *Gurâb-ı esved,* kuzgun. || *Gurâb-ı zemin,* karanlık. || *Gurâb-ül-beyn,* alacakarga; kötü adam.

A.F.P.

Guo Mojuo

erkek guppy

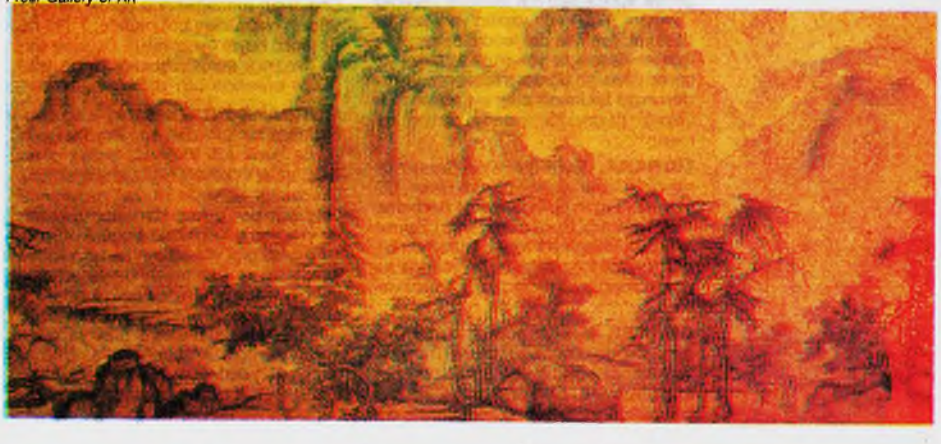
Giraudon

Gupta sanatı
Mirpur Kas (Sint vadisi) stupasında bulunan pişmiş topraktan (Bağışçı [?]) IV.-V. yy.
Prince of Wales Museum, Bombay

Guo Şi: *Dağlarda ve vadilerde sonbahar göğü:* bir makimono'dan ayrıntı
İpek üstüne çini mürekkebi *(Freer Gallery of Art, Washington)*

Freer Gallery of Art

—Esk. gökbil. Gökyüzünde Güney yarıküre'de bulunan bir burç.

GÛRÂBE a. (fars. *gūrābe*). *Esk.* Kubbeli türbe; kümbet.

GURÂBİN çoğl. a. (ar. *ġurab*'ın çoğl. *ġurābin*). *Esk.* Kargalar, kuzgunlar.

GURAGECE a. Gurageler'in konuştuğu Etyopya dili. (Gerçekte, birbirleriyle akraba 12 lehçenin bütünü sözkonusudur; sami dilinin en güneye uzanan koludur.)

GURAGELER, Etyopya'nın güneyinde, etnik ve dilbilimsel bir iç bölgede yaşayan, 1990 yılında 1 000 000 kişiden oluşan ve sami dili konuşan halk. Çok hiyerarşik bir yapıya sahip olan Gurageler, dikkate değer bir mimari ve çok gelişmiş bir yargı sistemiyle ayırt edilirler; geleneksel "meclis" yasama görevini yürütür, ceza davaları ve olağanüstü yargılama işleriyle uğraşır. İktisadi yaşamları, bol ve çeşitli yiyecek tarımına dayalı olan Gurageler, açlığı önlemeyi amaçlayan büyüsel bir ayin düzenlerler.

GURAMA ya da **GUREMA** çoğl. a. (ar. *ġarim*'in çoğl. *ġuramā*). *Esk.* **1.** Alacaklılar, borçlular. **—2.** Hasımlar, rakipler.
—İsl. huk. *Gurama taksimi*, iflas etmiş bir kişinin mal varlığının alacaklılar arasında, alacakları oranında paylaştırılması. (Hanefi, şafii ve hanbeli mezheplerine göre alacaklarının vadesi gelmemiş bulunanlar paylaşmaya katılmazlar. Alacaklarının vadesi dolunca borçludan bir şey alamazlarsa daha önce paylaşmaya katılan alacaklılardan kendi alacakları oranında hak talep ederler. Maliki mezhebine göre borçlunun iflas etmesi durumunda tüm alacaklar muacceliyet kazanır. Bu nedenle alacaklıların tümü paylaşmaya katılır.) || Ölünün miras olarak bıraktığı malın alacaklarını karşılamaması durumunda mirasın yargıç tarafından paraya dönüştürülerek alacaklılar arasında alacakları oranında paylaştırılması. (İflas etmiş ya da ölmüş bir kişinin paraya dönüştürülmüş olan mal varlığı, tüm borçlarına bölünür ve çıkan, her bir alacaklının alacağı ile çarpılır. Böylece her birinin ne kadar alacağı olduğu belli olur.)
◆ a. **1.** Tanın ilk vakti, tan aydınlığı. **—2.** Düşmesine neden olunan cenin için ödenecek diyet.

mavi **gurami** *(Trichogaster trichopterus)*

cüce **gurami** *(Colisa lalia)*

GURAMİ a. (malezya dilinde sözc.). Malezya ve Endonezya'da tatlısularda ve acısularda yaşayan kemiklibalık. (Dolambaçlı solunum organlarıyla donanan gurami havayı solur. Erkek gurami, mukusla korunan hava kabarcıklarından bir yuva yapar ve yumurtalarla yavrular burada saklanır. İri türler yerel olarak tüketilir. Çok canlı renkli, küçük bedenli türler akvaryum balıklarıdır. Gurami genel adı altında *Colisa, Osphronemus, Trichogaster*, vb. cinslerin üyeleri toplanır; cennetbalığıgiller familyası.)

GURAMİŞVİLİY (David), gürcü şair (Saguramo 1705 - Mirgorod 1792). Yaşadığı zorlu sıkıntı ve sürgün döneminden geriye, epikurosçu lirik dizelerle bezediği *Davitiani* (1787) adlı yapıtın yanı sıra bir pastoral, özellikle de, feodal savaşlar ve işgaller nedeniyle yok olma tehlikesi yaşayan ülkesinin uğradığı felaketleri içeren dokunaklı bir kronik olan *les Maux de la Georgie* (fr. çev.) [Gürcistan'ın dertleri] kalmıştır.

GURARA, Büyük Sahra'nın Cezayir kesiminde (Adrar vilayeti) çöküntü alanı, Büyük Batı Erg'in G.'inde. Zenet Berberileri'nin yaşadığı Gurara'da, Birinci Zaman temeliyle Tademayt Kretase örtüsünün birleştiği yerde foggaralar ve kaynaklarla sulanan birkaç vaha (başlıcası Timimun) vardır.

GURBET, -ti a. (ar. *gurbet*). **1.** Bir kimsenin doğup büyüdüğü yerden uzak olan ve yabancılık çektiği yer: *Burada gurbette gibiydi.* **—2.** *Gurbet çekmek*, kendini bulunduğu yerde yabancı hissetmek, doğup büyüdüğü yerleri özlemek. || *Gurbet kuşu*, bit. || *Gurbete, gurbet ele düşmek*, aile ocağından, doğup büyüdüğü yerlerden uzak bir yere gitmek.
—Halk müz. *Gurbet türküleri*, sözleri ayrılığı, sıla özlemini dile getiren türkülerin genel adı. (*Ayrılık türküleri* de denir.)
—ANSİKL. Ed. Gurbette yaşamanın acılarını dile getiren şiirler, özellikle halk edebiyatında geniş yer tutar. "Gurbete çıkmak" halk şairlerinin yaygın bir geleneğidir. Bu yüzden gurbetten söz eden şiirlerin sayısı pek çoktur. Halk şairi "gurbet elde", "gurbet diyarında," "diyar-ı gurbette" yaşamaktan yakınır. Geleneğe göre âşıklığın üç koşulu vardır: pir elinden dolu içmek, güzel sevmek, gurbete çıkmak. Halk şairinin gurbete çıkışı, başlangıçta aşk yüzündendir. Şair sevgilinin ardında türlü yerleri dolaştığını, sevgiliden ve sıladan uzakta kalmanın acısını çektiğini anlatır. Geride bıraktıklarından haber getirmesini turnalardan, seher yelinden ister. Sılaya ulaşmasını engelleyen sıra dağlardan yakınır. Kerem ile Aslı, Âşık Garip gibi halk hikâyeleriyle Karacaoğlan, Dertli vb. gibi şairlerde ve âşık edebiyatının hemen bütün örneklerinde gurbet konusu işlenir. XVI. yy.'dan başlayan örneklerini tanıdığımız yeniçeri ve denizci şairlerin (Öksüz Âşık, Oğuz Ali, Kâtibi, Kuloğlu vb.) katıldıkları seferler dolayısıyla söyledikleri gurbet şiirleri, temeli artık sadece aşk olmayan örnekler arasındadır. Geçimlerini sağlamak için büyük şehirlere giden insanların serüvenleri, geride bıraktıklarının çektikleri acılar ise, gurbet edebiyatının başka bir yanını oluşturur (örn. Eğin türküleri). Gurbet konusunu halk edebiyatından esinlenen Milli edebiyat akımı geniş biçimde işledi (F. N. Çamlıbel: *Han duvarları, Gurbet* vb.). R. H. Karay, 150'likler arasında yurtdışında yaşadığı dönemle ilgili olarak *Gurbet hikâyeleri*'ni (1940) kaleme aldı. Geçim kaygısıyla köylerinden ayrılan gurbetçilerin serüvenleri gerçekçi edebiyatın türlü ürünlerine (örn. Orhan Kemal: *Bereketli topraklar üzerinde*, 1954; *Gurbet kuşları*, 1962 vb.) konu oldu. Aynı nedenle Almanya'ya işçi olarak gidenlerin gurbetteki yaşamlarını konu edinen pek çok yapıt (Fakir Baykurt: *Yüksek fırınlar*, 1983; *Koca Ren*, 1985 vb.) yazıldı.

GURBETÇİ a. **1.** Gurbete çıkan, gurbette olan kimse. **—2.** Yabancı ülkelerde çalışan işçi: *Gurbetçiler, bayram dolayısıyla yurda akın ediyorlar.*

GURBETÇİLİK a. Gurbette olma, hayatını yabancı yerlerde kazanma.

GURBETLİK a. Gurbet.

GURBİ (Ahmet), türk halk şairi (Yenipazar, Bosna, XVIII. yy.). Yaşamının büyük bölümü Edirne'de geçti. Seyit Ali Dergâhı'nda Rahmi mahlasıyla şiir yazan bektaşi babası Mehmet Musli'ye, daha sonra nakşibendiliğe bağlandı. Şiirleri arasında aruzla yazılmış olanlar da vardı. *Divan*'ını 1774'te tamamladı.

GURCA HİMAL ya da **DHAULAŞRİ,** Dhaulagiri sıradağlarında doruk, Himalayalar'ın Nepal'deki bölümünde; 7 193 m. Bir japon heyeti üyelerinin (T. Saeki ve şerpa Tenzing) gerçekleştirdiği dağın fethi (1969) sırasında batı yamacı kullanıldı.

GURCARA-PRATİHARA, Eski Hindistan'da bir hanedan adı; **Pratihara** diye de bilinir. İ.S. VI. yy.'da ortaya çıkan Gurcaralar'ın kökeni hâlâ tartışılmaktadır. Gurcaralar belki de Hunlar zamanında Orta Asya'dan gelmiş klanlardır. Gurcaralar'ın anıları günümüzde, bugünkü Gucerat devleti gibi yer adlarında, bazı kabile (Gucarlar) ve kast adlarında yaşatılmaktadır. Gurcara'nın bilinen üç kolundan biri olan Gurcara - Pratihara (778'e doğr. -1027), özellikle Bhoca I (836'ya doğr. -892) ve oğlu Mahendrapala (892'ye doğr. - 910) dönemlerinde, hemen hemen tüm Hint-Ganj ovasını kaplayan gerçek bir imparatorluk kurdu.

GURCARİ a. Dilbil. GUCARATİ'nin eşanlamlısı.

GURCATA a. Denizc. Gabya çubuğunun armasını yapmak ve üzerine çanaklık kurmak için, mauna kollarına omurgaya dik olarak yerleştirilen çubuklar. || Ağaç gemi inşaatında, bir geminin eğrilerini birbirine bağlayan ve kemerelerini uçlarından destekleyen iç kuşak. || *Gurcata kolu*, gurcatanın her iki tarafından çıkan kollar. || *Yığma gurcata*, ağaç gemi inşaatında, gurcatanın altına yerleştirilen ilk kaplama sacı.

GURD a. (fr. *gourde;* isp. *gordo*, şişman' dan, ispanyol gümüş parası'ndan). Haiti Cumhuriyeti'nin para birimi.

GURD a. (fars. *gerd*, toz, kum'dan). Jeomorfol. Sırt çizgileri ıraksayan, piramit biçimi kumul.

GURDJİEFF (Georges İvanovitch), rusç. **Georgiy İvanoviç Gürciyef,** kafkas kökenli filozof ve yazar (Gümrü, Ermenistan, 1877 - Paris 1949). Düşünce, duygu ve bedenin ortaklaşa katıldığı bir benlik bilincinden oluşan bir "emek" kavramını savundu; böylece, insan varlığının gerçek anlamını bulmayı amaçlıyordu. Amerikalı ve avrupalı birçok yazar, kendisini usta olarak gördü. Başlıca yapıtları: *Récits de Belzébuth à son petit-fils* (Fransa'da basılışı 1956); *Rencontres avec des hommes remarquables* (Fransa'da basılışı 1960); *La vie n'est réelle que lorsque "je suis"* (Fransa'da yeniden basılışı 1975).

GURDVARA, Sihler'in dinsel törenlerinin yapıldığı ve kutsal kitaplarının *(Adi Granth)* bir kopyasının bulunduğu ibadet yerlerine verilen ad. Bunlar kimi zaman da bir hac merkezi olabilir. 1925'ten bu yana birleştirilen topraklarla birlikte, seçimle saptanan bir ulusal kuruluş (Committee of Shrine Management) tarafından yönetilmektedirler.

GUREBA çoğl. a. (ar. *ġarib*'in çoğl. *ġureba*). *Esk.* Garipler, kimsesizler, yabancılar.
—Ask. tar. Osmanlı ordusunda biri *Gurebayı yemin*, öteki de *Gurebayı yesar* adıyla anılan Kapıkulu süvari bölükleri. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Esk. eğit. *Gureba mektepleri*, Türkiye' de Osmanlılar döneminde kimsesiz çocuklar için açılan parasız yatılı okulların genel adı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ask. tar. Gureba bölüklerine Galata, İbrahimpaşa ve Edirne saraylarından çıkan acemiler, savaşta yararlık gösteren arap ve acem gibi yabancılar, yeni müslüman olmuş dönme gençler alınırdı. *Garip yiğit bölükleri* ya da *aşağı bölükler* diye de anılan bu birlikler, "sağ garipler" (Gurebayı yemin) ve "sol garipler" (Gurebayı yesar) adlarıyla ikiye ayrılırdı. Merkezde padişahın yönetimindeki ana ordunun sağında yer alan gurebayı yemin, savaşta düşmana karşı sağ kanadı ve en önemlisi Sancakı şerifi korumakla görevliydi. Gurebayı yesar da sadrazamın buyruğunda savaşa katılan sol kanatta yedek kuvvet olarak bekler, geceleri de sadrazam çadırını ve ağırlıkları korurdu. Silahları pala, mızrak ve eyer başına asılı gaddare adlı kılıçtan oluşan bu iki bölükten gurebayı yeminin bayrağı sarı-beyaz, gurebayı yesarın ise yeşil-beyazdı. Bunların dokuz akçeden başlayan gündelikleri, yetenek ve kıdemlerine göre iki, hatta üç katına kadar yükselirdi. Maaşları Divan'da bir görevli tarafından sadrazamın huzurunda dağıtılırdı. Gurebanın İstanbul'da özel kışlası bulunmadığı için bunlar Edirne ve Bursa yöresindeki köy evlerine yerleştirilirdi. Yalnız padişahın katıldığı savaşlarda yer alan gureba bölüklerinin ağaları (subaylar) yükselerek defter kethüdası olurlardı. XVI. yy. sonlarında güçlerini artırarak Sipahi ocağı'na yazılanlar, zamanla "hizmet" adı altında önemli görevleri ele geçirmeye başladılar. Hep birden "si-

pahi" adını alan bu süvariler kimi zaman yeniçerilerle birlikte bazen de onlardan ayrı olarak osmanlı yönetimine karşı sıkça ayaklandılar. Önce Murat IV, sonra da sadrazam Köprülü Mehmet Paşa tarafından denetim altına alınan bu sipahi takımı, Yeniçeri ocağı ile birlikte ortadan kaldırıldı (1826).

—Esk. eğit. Sıbyan mektepleri vakfiyeleri, Türkler'in "gureba mektebi" nitelik ve özelliklerini taşıyan kurumlar açmaya önem verdiğini gösterir. Nitekim Enderun, Acemi oğlanları kışlaları ve Galatasaray, öğrencilerin yatma, yeme ve eğitim gereksinmelerinin parasız karşılandığı okullardı. Ancak bunlar başlangıçta Türkler'e değil, müslüman olmayanlara ve devşirmelere özgüydü. Medreseler ise, bu adı taşımamakla birlikte müslüman çocukların alındıkları yatılı kuruluşlar oldukları için, "gureba mektepleri" arasında sayılabilir.

İlk kez 1838'de Meclisi vâlâ tarafından rüştiye mektepleri açılması düşünüldüğü sırada iki yatılı "gureba mektebi" açılması da kararlaştırıldı. Ancak, bu karar uygulanmadı. Harbiye, ilk açılışında öksüz ve yetim çocukların alındığı bir eğitim kurumu olması bakımından "gureba mektepleri" arasında sayılabilir. Darüşşafaka'nın açılması (1867) ile gerçek anlamda parasız yatılı okul eğitimi başlamış oldu. 1908'den sonra Darüleytam'ların kurulması ile de leyli meccani (parasız yatılı) okulların sayısı giderek arttı.

Cumhuriyet döneminde birçok öğrenim kurumuna sınavla parasız yatılı öğrenci alınmaktadır.

Gureba hastanesi *(Vakıf)*, İstanbul'da sağlık kuruluşu. Sultan Abdülmecit'in annesi, Mahmut II'nin eşi Bezmiâlem Valide Sultan tarafından yaptırıldı (1843). Türkiye'de "hastane" adını taşıyan ilk kuruluştur. 1845'te düzenlenen vakıfname ile "Bezmiâlem gureba-i müslimin hastanesi" adı ile yoksul müslüman hastaların bakım ve tedavisine ayrıldı. Hastane halk tarafından zaman içinde "Yenibağçede kain Bezmiâlem gureba-i müslimin hastanesi", "Valde Sultan hastanesi", "Gureba-i müslümin hastanesi" gibi değişik adlarla anıldı. Günümüzdeki resmi adı Vakıf gureba hastanesi olan bu sağlık kuruluşu için halk, yine *Gureba hastanesi* adını kullanmaktadır.

Açıldığı yıl 54 kişilik kadrosuyla hizmet veren hastanenin yatak sayısı 201'di. 1894 yersarsıntısında büyük hasar gören bina boşaltılarak hastalar Okmeydanı'nda yaptırılan barakalara taşındı. Ayrıca binalar genişletildi ve Yukarı Gureba binaları eklendi (1910-1914). Ancak bu binaların tamamlanması, Birinci Dünya savaşı nedeniyle uzun yıllar sonra gerçekleşebildi.

1975 yılında Yeni Gureba hastahanesinin temeli atıldı. 1990'da yeni binaların hizmete girmesiyle eski bina onarıma alındı. 700 yatak kapasiteli Vakıf Gureba hastahanesi, 500 yatakla aktif olarak hizmet vermektedir. Ayrıca bir de onkoloji servisi mevcuttur. Hastahane kompleksi eğitim amacıyla da kullanılmaktadır.

GUREF çoğl. a. (ar. *ġurfe*'nin çoğl. *ġuref*). *Esk.* Köşkler, çardaklar, cumbalar: *Guref-i canan* (sevgilinin köşkleri). *Guref-i âliye* (yüksek köşkler).

Guref suresi → ZÜMER SURESİ

GUREMA → GURAMA.

Gur-Emir, Timurlenk'in Semerkand'daki mezarı. İsfahanlı Muhammet bin Mahmut adlı bir mimarın ürünü olan yapı, Ortaçağ mezar mimarisinin en önemli anıtlarındandır. 1405'te bitirilen türbe, dıştan sekiz köşeli gövde ve silindirik yüksek bir kasnağa oturan yivli bir kubbeden oluşur. Kasnak kûfi yazılı, kubbe firuze ve altın renkli çinilerle kaplıdır. İç mekân haç biçimi dört eyvanlı bir kare zemin kat ve bunun üstünde gene haç biçimi planlı bir salondan oluşur. Salon yarım küre biçiminde kubbeyle örtülüdür. Türbenin giriş revakı ve içindeki mihrap da çini süslemelidir. Timurlenk'in yeşim taşından lahdi üst salondadır.

GURER çoğl. a. (ar. *ġurre*'nin çoğl. *ġurer*). *Esk.* Beyazlıklar; atın alnındaki beyaz lekeler.

GURFE a. (ar. *ġurfe*, bölme, oda'dan). *Esk.* **1.** Çardak. **—2.** Balkon, cumba. **—3.** İç oda. **—4.** Halvet, yalnız kalma. **—5.** *Gurfe-i âliye*, büyük, yüksek köşk.

GURFE a. (ar. *ġurfe*, bölme, oda'dan). Güney Tunus'ta birçok kat üzerine üst üste dizilmiş tonozlu dar hücrelerden oluşan yapı. (Tahıl ambarı, bazen de konut olarak kullanılır.)

GURGUM, Amanos dağlarının K.'inde, Kahramanmaraş (Asur kaynaklarında, Markazi) ve Gaziantep dolaylarında kurulmuş Geç Hitit devleti. Asur kaynaklarında özellikle Asurnazirpal II (İ.Ö. 883-858) ve Salmanasar III (İ.Ö. 858-823) dönemlerine ilişkin belgelerde adı geçmektedir. İ.Ö. 858'de Salmanasar III, Gurgum krallığını haraca bağladı. İ.Ö. 843 tarihli haraç listesinde de Gurgum kralı Kualparunda'nın adı bulunmaktadır. Sargon II döneminde Gurgum, Asur devletinin eyaleti haline geldi (İ.Ö. 711). Kahramanmaraş yöresinde ele geçen hitit hiyeroglifi yazıtlı anıtlarda, gurgum krallarının adları bulunmaktadır. Bu döneme ilişkin anıtlarda (steller, Maraş kapı aslanları), asur ve arami etkisi belirgindir.

GURGUR a. (yansıma sözc.). Midenin ya da bağırsakların guruldarken çıkardığı ses; gurultu.

GURHA ya da **GURKHA,** Nepal'de kent, Katmandu'nun K.-B.'sında, bağımsız bir krallığın eski başkenti. Gurha kralı Prithvi Narayan'ın Nevarlar'ın kralını yenmesinden (1769) sonra başkent, Katmandu'ya taşındı.

GURHALAR, Nepal'de askeri kast. 1814'ten 1816'ya değin süren Gurhalar savaşı bu kastla İngilizler arasında yapılmıştı. Savaş, Garhval ve Kumaon yönetim bölümlerini ilhak eden ve Katmandu'da bir ingiliz yerleşmesi kuran İngilizler'in üstünlüğüyle sonuçlandı. —Nepalli askerlere de *Gurhalar* adı verilir; bir bölümü Gurunglar arasından silah altına alınan bu askerler ingiliz ordusunun seçkin birliklerini oluşturur.

GURİ, Venezuela'da (Bolivar eyaleti) yer, río Caroní kıyısında. Hidroelektrik tesisleri.

GURİ (Kansuh **EL-**) → KANSUH.

GURİ hanedanı, Hindistan'da Malva sultanlığını kuran soy (1401-1436). Timur istilasını (1388-1389) atlattıktan sonra hükümdarı Nasrettin Mahmut Şah'a karşı ayaklanan Delhi sultanlığının Malva valisi Dilaver Han Hüseyin Guri, Mandu'yu başkent yaparak bağımsızlığını ilan etti (1401). Şarkiler, Gucerat sultanları, Delhi Tuğlukları ve Dekkan Behmenileri ile savaşan Dilaver Han ölünce (1405), yerine geçen oğlu Alp Han Huşeng, Herla'yı alarak topraklarının sınırlarını genişlettiyse de sonuçta Gucerat'a karşı yaptığı savaşlarda başarılı olamadı. Huşeng'in ölümü üzerine tahta çıkan büyük oğlu Gazni Han Muhammet (1435), kardeşlerine karşı zalimce davranışları ve izlediği baskı rejimiyle halkı tedirgin etti. Durumdan yararlanmasını bilen baş vezir Mahmut Halaci, hükümdarı zehirleterek öldürdü (1436) ve onun çocuk yaştaki oğlu Mesut Han'ı sultan ilan etti. Ancak, kendisinin de öldürüleceğinden korkan Mesut, Gucerat'a kaçınca, tahtı ele geçiren Mahmut, Malva sultanlığında guri hanedanına son vererek Halacı sülalesini kurdu (1436). Böylece bundan böyle ülkede Halaci hanedanı hüküm sürmeye başladı.

GURİAN (Waldemar), rus asıllı amerikalı tarihçi ve deneme yazarı (Petersburg 1902 - South Haven, Michigan, 1954). Max Scheler'in öğrencisi oldu, toplumsal katoliklikten etkilendi, başlıca çalışmalarını Almanya'da yayımladı: *Die politischen und sozialen Ideen des französischen Katholizismus, 1789-1914* (Fransız katolikliğinin siyasal ve toplumsal kavramları, 1789-1914) [1929], *Der integrale Nationalismus in Frankreich* (Fransa'da arı milliyetçilik) [1931]. 1937'de ABD'ye göç etti.

GURİDİ (Jesús), bask ispanyol besteci (Vitoria Alava 1886 - Madrid 1961). Özellikle, Schola cantorum'da öğrencisi olduğu Vincent d'Indy'nin dersleriyle yetişti. Bilbao'da orgculuk yaptı. Daha sonra Vizcaya konservatuvarı'nda org ve armoni dersleri verdi. Madrid Güzel sanatlar akademisi'ne üye oldu. Çok sayıda zarzuela, ülkesinin folklorundan esinlendiği senfonik yapıtlar (*Una aventura de Don Quijote,* 1916; *Diez melodias vascas,* 1941; *Sinfonía pirenaica,* 1946) ve operalar (*Mirentxu,* 1915; *Amaya,* 1920) besteledi.

GURİEV, Kazakistan'da kent, Hazar denizi kıyısında, Ural ırmağının ağzında; 149 000 nüf. (1989). Emba havzasında çıkarılan ham petrolü işleyen rafineri. Balıklavalar. Konservecilik.

GURİJA → GURİYA

GURİLER ya da **GURLULAR,** Afganistan'da iran kökenli müslüman hanedan (1000-1215). Putatapar iranlı dağlılardan savaşçı bir ırkın yurdu olan Afganistan'ın ulaşılması güç merkez bölgesi Gur'a XI. yy. başlarında Gazneliler ardı ardına akınlar düzenlediler ve Şensabani ailesinden Sûri adlı hükümdarı kendilerine bağladılar. Kendisine karşı ayaklanan Guriler'i ezen Gazneli Mahmut (1009), hapse attığı Sûri'nin oğlunun yerine, müslümanlığı kabul eden torunu Ebu Ali'yi tahta getirdi. Bir süre sonra Ali'yi tahttan indiren yeğeni Abbas, Gazne devletine bağlılığını bildirdi. O da tahttan uzaklaştırılarak yerine oğlu Muhammet getirildi. XII. yy. başlarında Gazneliler zayıflayınca, Batı Gur giderek güçlenen Selçuklular'a bağlanırken, bölgenin doğusu yine Gazneliler'e bağlı kaldı ve Muhammet'ın torunu İzzettin Hüseyin, selçuklu sultanı Sencer'e yıllık vergi ödemeye başladı (1110). Böylece ülkeyle birlikte hanedan da iki kola ayrıldı. Hüseyin öldükten sonra yerine geçen oğlu Seyfettin Sûri, ülkeyi kardeşleriyle bölüştü. Payına Toharistan ile Kuzey Bamiyan düşen Fahrettin Mesut, burada Bamiyan kolunu kurdu (1146). Gur kolunun kurucusu Kutbettin ise ağabeyi Sûri ile aralarında çıkan anlaşmazlık yüzünden Gazne'ye sığındı ve orada gazne hükümdarı Behram Şah tarafından öldürüldü (1147). Kardeşinin öcünü almak için Gazne üzerine yürüyerek bu kenti ele geçiren Sûri, orada hükümdarlığını ilan ederek Gur ülkesini de kardeşi Bahaettin Sam'a verdi (1149). Ancak, çevresine Afganlılar' la Halaciler'den oluşan bir ordu toplayan Behram Şah, Gazne'yi geri alarak Sûri'yi yakalayıp idam ettirdi (1149). Ordusuyla Gazne üzerine yürüyen Bahaettin Sam da yolda ölünce (1149), yerine kardeşi Alaettın Cihansuz geçti. Ağabeyinın yarıda kalan seferini sürdüren Alaettin, Behram Şah'ın ordusunu yenerek Gazne'yi ele geçirdikten sonra kent halkını kılıçtan geçirdiği gibi, şehrı de bir enkaz yığınına dönüştürdü (1151). Bunun üzerine Guriler'i cezalandırmaya karar veren Büyük Selçuklu hükümdarı Sencer, Alaettin'in ordusundaki türk askerlerinin kendi tarafına geçmesini sağlayarak onu yenilgiye uğratıp tutsak aldı. Bir süre sonra Sencer'in güvenini kazanarak serbest bırakılan ve yeniden ülkesinin başına getirilen Alaettin, devlet işlerini yoluna koydu ve topraklarını kuzeye doğru genişletirken Herat ta öldü (1161). Yerine geçen oğlu Seyfettin Muhammet, babası tarafından hapse atılmış olan amca oğulları Gıyasettin ve Muizzettin Muhammet kardeşleri serbest bıraktı. Bir süre sonra Merv yakınlarında Malahidalar'la yaptığı bir savaşta yenilerek öldürüldü (1163). Ordu tarafından Fi-

ruzkuh'ta tahta oturtulan Gıyasettin Muhammet, başkomutanlığa getirdiği kardeşi Muizzettin Muhammet'in Gazne'yi ele geçirmesi üzerine onu burasının sultanı ilan etti (1173). Horasan'da Selçuklu devletinin çöküşünden kısa süre sonra Herat'ı ele geçiren Guriler (1175), hükümdarları Gıyasettin sayesinde Hazar denizi'nden Hindistan'ın kuzeyine kadar uzanan bir imparatorluk kurmayı başardılar. Bu arada, Hindistan'a seferler düzenleyen Muizzettin de Lahor'da hüküm süren gazneli soyunun son hükümdarı Hüsrev Malik'i yenerek bu hanedanı ortadan kaldırdı (1187). Gıyasettin ardında büyük bir imparatorluk bırakarak ölünce (1203), yerine geçen kardeşi Muizzettin, gitgide güçlenen Harizmşahlar'ın üzerine yürüdüyse de komutanlarından İzzettin Hüseyin'in düşman tarafına geçmesi sonucu Gazne'ye çekilmek zorunda kaldı (1204). Daha sonra Pencab taraflarına başarılı bir sefer düzenleyen Muizzettin, dönüşte İndus kıyısında konakladığı sırada bir kölesi tarafından öldürüldü (1206). Onun ölümü üzerine guri tahtına çıkan yeğeni Gıyasettin Mahmut, üstesinden gelemediği birçok sorunla karşılaşınca, imparatorluk parçalandı: memluk olarak orduda görev yapan Tacettin Yıldız komutasındaki türk askerleri Gazne'yi ele geçirip bağımsızlıklarını ilan ettiler; devletin Hindistan bölümündeki toprakları da yine türk komutanların eline geçti. Bunlardan Tacettin Kacaba Sind'i yönetimi altına alırken, Kutbettin Aybek de Delhi'de egemenlik kurdu. Bu arada, Firuzkuh'ta saltanatını sürdüren Gıyasettin Mahmut, Harizmşah'ın zoruyla hapse attırdığı kendi yanına sığınan onun kardeşi Ali Şah'ın taraftarlarınca öldürüldü (1212). Ardılı olan oğlu Bahaettin Sam II, hapisteki Ali Şah'ı salıverince, Firuzkuh'a saldıran Harizmşahlar, tüm Gur topraklarını egemenlik sınırları içine aldılar (1213). Harizmşahlar'ın yönetimi altında sözde hükümdarlığı kabullenen Alaettin Atsız, Ganze'yi elinde tutan Yıldız'ın buyruğuyla türk askerlerince öldürüldü (1214). Ondan sonra yine sözde hükümdar olan Alaettin Muhammet, Yıldız'ın ölümü üzerine doğrudan Harizmşahlar'a bağlanarak Harizm'e yerleşti (1215) ve çoğa kalmadan da orada öldü. Öte yandan, Fahrettin Mesut tarafından kurulan (1145), oğlu ve ardılı Şemsettin Muhammet zamanında (1163-1192) tam bağımsızlığını kazanarak gücünün doruğuna ulaşan, torunu Bahaettin Sam'ın saltanatı süresince (1192-1206) istikrarını koruyan ve onun oğlu Celalettin Ali döneminde (1206-1215) Harizmşahlar'ın saldırısına uğrayan Guriler'in Bamiyan kolu da aynı yıl ortadan kaldırılınca (1215), guri hanedanı sona erdi. Ancak, Gazne ve Horasan gibi, Gur ülkesi de kısa bir süre sonra Cengiz Han yönetimindeki moğol ordularının eline geçti. Bu arada, Kutbettin Aybek Kuzey Hindistan'da Lahor başkent olmak üzere Delhi sultanlığı'nı kurdu.

—Güz. sant. Başkent Firuzkuh yakınlarında bulunan (1957) ve bir camiye ait olduğu sanılan Cam minaresi hint-islam mimarlığının bilinen ilk örneklerinden olması açısından önemlidir. Yukarıya doğru daralan 61 m yüksekliğindeki minare tümüyle tuğladan yapılmış geometrik ve bitkisel motifler, kûfi yazı kuşaklarıyla süslenmiştir. Mavi çinili yazı kuşağında guri sultanlarından Gıyasettin Muhammet'in (1163-1203) adı ve sanları belirtilir.

Gurk
eski katedralden (XVII. yy.'ın ilk yarısı) bir görünüm

S. Marmounier

GÛRİSTAN a. (fars. *gûr*, mezar ve *istan*' dan *gûristan*). *Esk.* Mezarlık.

GURİYA ya da **GURİJA,** Gürcistan'da bölge, Karadeniz kıyısında, Rion ırmağı aşağı çığırının güneyinde. XIV. yy.'da kurulan Guriya prensliği, XVI. yy.'da bağımsızlığına kavuştu. Osmanlılar, XVI. ve XVII. yy.'da bölgenin güney kesimlerini (günümüzde Acaristan) fethettiler. İmeretiya'ya bağımlı olan Guriya iki aşamada (1804-1828) Rus İmparatorluğu topraklarına katıldı.

GURK, -ku a. (yansıma sözc.). **1.** Kuluçka. **—2.** Erkek hindi. **—3.** *Gurk etmek,* erkek hindi ya da kuluçkaya yatmak üzere olan tavuk sözkonusuysa, "gurk gurk" diye ses çıkarmak.|| *Gurk olmak,* tavuk, hindi sözkonusuysa, kuluçkaya yatmak üzere bulunmak.|| *Gurka yatmak,* civciv çıkarmak için yumurta üzerine yatmak.

◆ sıf. Gurk olmuş tavuk ve hindi için kullanılır.

GURK, Avusturya'da yerleşme, Kärnten' de, Klagenfurt'un K.'inde; 1 500 nüf. Eski katedral (1140-1220). Avusturya'nın roman üslubunda yapılmış en önemli yapısıdır (XVI. yy.'dan kalma tonozlu üç sahın, XIV. yy.'da onarılan cephe ve XVII. yy. sonunda yapılmış iki kule, [1174'te yapılmış mahzen]; roman üslubunda oymalı ana kapısı; kapı sundurmasının üstündeki katta ünlü duvar resimleri [1340'a doğr.]; sanat yapıtları).

GURKANLI DEVLETİ → HİNT-TÜRK İMPARATORLUĞU.

GURKHA → GURHA.

GURKLAMAK gçz. f. **1.** Tavuk ve hindi sözkonusuysa, kuluçka olmak. **—2.** Erkek hindi sözkonusuysa, kabarmak.

GURKO (Yosif Vladimiroviç), rus general (Mogilyev 1828-Saharovo, Tver yakınında; 1901). Litvanya kökenliydi, Kırım savaşı'na yüzbaşı olarak katıldı. 1876'da tümgeneral oldu, 1877-78 Türk-Rus savaşı'nda (Doksanüç harbi) rus öncü kuvvetlerine komuta etti. Tırnovo'nun alınmasından sonra Balkanlar'ı geçerek Yeni Zağra, Çırpan, Tatar Pazarcığı ve Filibe'yi işgal etti; Edirne'ye giren ilk kuvvetleri yönetti. Kont unvanını aldı, Petersburg (1879-80), daha sonra Lehistan (1883-1894) valiliğine getirildi.

GURKO (Vasiliy Yosifoviç), rus general (1864-Roma 1937). Öncekinin oğlu. 1899-1902 savaşı sırasında Boerler'in yanında savaştıktan sonra, 1916'da genelkurmay başkanı oldu ve ocak 1917'de Rusya-Romanya cephesi, ardından da güney-batı cephesi komutanlığına atandı. Temmuz 1918'de İngilizler'in çıkarma yaptığı Murmansk'ta müttefik kıtalarının başına getirildi.

GURLAMAK gçz. f. Guruldamak.

GURLA MANDHATA, Himalaya'da doruk, Tibet topraklarında, Nanda Devi' nin D.'sunda; 7 728 m.

GURLİTT (Wilibald), alman müzikbilimci (Dresden 1889 - Freiburg im Breisgau 1963). 1920'de Freiburg im Breisgau Üniversitesi'nde profesörlüğe atandı. 1947-1949 arasında Bern Üniversitesi'nde ders verdi. Praetorius'un *De organographiae* başlıklı kitabına dayanarak bir orgu yeniden yaptı (1921; 1955'te yeni baştan yapıldı). J. S. Bach üzerine bir monografi yazdı. G. Binchois, J. Walther, M. Praetorius, D. Buxtehude gibi bestecilerin yapıtlarını basıma hazırladı. *Archiv für Musikwissenschaft*'ı (Müzikbilim dergisi) ve H. Riemann'ın sözlüğünün on ikinci basımını yönetti (3 cilt, 1959-1967).

GURLİTT (Manfred), alman besteci ve orkestra yöneticisi (Berlin 1890 - Tokyo 1972). Humperdinck'in öğrencisi. 1924'te Berlin Devlet operası'nda müzik yönetmeni ve konuk şef olarak çalışmaya başladı. Aynı kentteki Müzik yüksek okulu'nda ders de verdi. 1939'da Japonya'ya yerleşti, burada kendi adıyla bir opera kurdu. En önemli yapıtları operalarıdır: konusunu Büchner'den aldığı *Wozzeck* (1928), konusunu Lenz'den aldığı *Soldaten* (1930), konusunu Zola'dan aldığı *Nana* (1933). Bariton, erkekler korosu ve orkestra için *Fransız Devrimi'nden üç siyasal söylev* (1944) adlı yapıtı da ünlüdür.

GURLULAR → GURİLER.

GURMA, Burkına Faso'nun doğu bölgesi; yönetim merkezi *Fada N'Gurma*, XV. yy.'da Diaba Lompo'nun kurduğu ve hükümdarları (24 tane olduğu söylenir) sömürge dönemine kadar saltanat süren Gurmançeler krallığı'nın başkentiydi. Diaba, iki çocuğundan biri Mosi'yi, öbürü Yatenga'yı kuran, Tenkodogo'lu bir Uedraogo'nun soyundan geliyordu.

GURMA, Mali'de, Nijer ırmağı büklümünün iç kesiminde; 15-17° enlemler arasında bulunan toprakların bütünü. Sahil ikliminin egemen olduğu Gurma'da göçebe çobanlar yaşar.

GURMANÇELER ya da **GURMALAR,** Burkina Faso ve Nijer'in güney-doğu'sundaki geniş ovalarda yaşayan halk. Gurmançeler, özellikle sürülerinin Pöller tarafından talan edilmesinden sonra tarımcı bir halk oldu. Gübreli darı ve kocadarı ekimi yanı sıra, batı türü yiyecek tarımıyla uğraşırlar. Klan reislikleri biçiminde örgütlenmenin, sömürge egemenliğinden miras kaldığı sanılır. İslamlığın da etkisiyle, bu egemenlik, babasoylu ve gerontokrasi özelliğine sahip olan sistemin çokeşlilik özelliğini daha da belirginleştirdi ve genç bekârların kitlesel biçimde kentlere göç etmesine yol açtı. Hıristiyanlığı benimsememiş olan Gurmançeler animizme inanırlar.

GURME a. (fr. *gourmet; esk. ing. grom*' dan). Yemekten ve içkiden anlayan, bunların tadına varabilen kimse.

GURMUHİ a. Pencabinin sihlere özgü yazımı. (Nagari'nin bir türüdür. Bu terim, kimi kez, sihlerin konuştuğu pencabiyi de belirtir.)

GURNA, Yukarı Mısır'da köy, Teb vadisinde. (→ TEB.)

GURNEY (Oliver Robert), ingiliz hititolog (Londra 1911). Eton College'i ve Oxford Üniversitesi'ne bağlı New College'inin asuroloji bölümü'nü bitirdi. Hitit kralı Murşiliş II'nin veba dualarını çözümledi. Anadolu'da Mersin, Sultantepe kazılarına katıldı. 1965'te profesör oldu. 1978'de emekliye ayrıldı. Yapıtlarıyla hitit tarihinin, dilinin ve dininin aydınlanmasında önemli katkıları bulundu. Başlıca yapıtları: *The Hittites* (Hititler) [1952]; *Sultantepe Tablets* (Sultantepe tabletleri) [2 cilt, 1957-1964]; J. Garstang'le birlikte yazdığı *The Geog-*

raphy of the Hittite Empire (Hitit İmparatorluğu'nun coğrafyası) [1962]; *Anatolia c. 1750-1600 B. C.* (İ.Ö. 1750-1600'de Anadolu) [1962]; *Anatolia c. 1600-1380 B. C.* (İ.Ö. 1600-1380'de Anadolu) [1966]; *Some Aspects of the Hittite Religion* (Hitit dininin kimi yönleri) [1977]; *The Middle Babylonian Legal and Economic Texts from Ur* (Ur'daki Babil'e ait yasal ve ekonomik metinler) [1983]; *Literary and Miscellaneous Texts in the Ashmolean Museum* (Ashmolean Muzeum'daki çeşitli metinler) [1989].

GURO (Yelena Genrihovna), rus kadın şair ve ressam (Petersburg 1877 - Uusikirko 1913). Ressam, besteci ve kuramcı olan kocası Mihail Matyuşin ile, rus avangardlarının önemli gösterilerine katıldı. Guro'nun resim ve şiir sanatı, simgecilikle fütürizmin kavşağında yer alır.

GUROLAR, Bandama ve Sasandra nehirleri arasında yerleşmiş Fildişi Kıyısı halkı. Mande öbeğinden bir dil konuşan Gurolar tarımcıdırlar (pirinç, sorgo, manyoka, kola, mısır), gitgide ticaret ağına bağımlılaşmaktadırlar. Toplumsal ve siyasal örgütlenmeleri, babasoylu bir soyzincirine ve zayıf bir hiyerarşik baskıya sahip bir reislik sistemine dayanır.

Gurparanzah, hitit destan kahramanı. Hurri dilinde Dicle ırmağının adı olan Aranzah'tan türediği ve bu ırmağın insanlaşmış biçimini simgelediği sanılmaktadır. Kahramanın hurri kökenli oluşu, olayın ise Akkad'da geçişi, Mezopotamya destanlarının Hurriler'le Anadolu'ya gelişinin kanıtıdır; ancak bu destanın metni, Mezopotamya belgeleri arasında bulunamamıştır. Destanda Gurparanzah, Akkad'da yabani hayvan avlar ve altmış kralla yetmiş kahramana şölen verir. Yemekler yendikten sonra düzenlenen ok atma yarışmasını kazanan Gurparanzah Akkad kralının kızıyla evlenir, ancak kız günlerce onu oyalayarak yanına yaklaştırmaz. Metnin geri kalanı eksik olduğundan öykünün nasıl sonuçlandığı bilinmemektedir.

GURRAN ya da **GURRENDE** sıf. (fars *ġuriden*, kükremek'ten *ġurran*, *ġurrende*). *Esk.* Kükreyen, gürleyen, öfkeli: *Şir-ı gurran* (kükreyen aslan).

GURRE a. (ar. *ġurre*). *Esk.* **1.** Aklık, parlaklık. **—2.** Atın alnındaki beyazlık, akıtma. **—3.** Şafağın beyazlığı. **—4.** Arap takviminde her ayın birinci günü: *"Altıncı sene -i hicriyenin gurre-i zilkadesinde bin beş yüz kadar..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—5.** Beyaz köle ya da cariye.
—İsl. huk. Ana karnındaki çocuğun düşmesiyle sonuçlanan bir fiil nedeniyle verilmesi gerekli maddi tazminat. ("Ceninin tazminatı beyaz köle ya da cariye olsun bir gurredir" hadisinde geçen gurre kelimesi daha sonra cenine ödenecek tazminat için terim olmuştur. Bu tazminatın tutarı beş yüz dirhem ya da elli dinardır. Gurre, ceninin mirasçıları arasında pay edilir.)

Gurrelieder, Arnold Schönberg'in, bir anlatıcı, solocular, korolar ve orkestra için bestelediği 3 bölümlü dramatik kantat. Metin, fantastik bir avla sona eren bir ortaçağ Danimarka efsanesine dayanılarak, J. P. Jacobsen tarafından yazılmıştır.

GURRENDE → GURRAN.

GURS, Fransa'da (Pyrénées-Atlantiques) komün; 417 nüf. 1939'da burada ispanyol cumhuriyetçi milisler için kurulan kampa ateşkesten sonra, çoğu alman 12 000 yabancı yahudi yerleştirildi. Özgür bölgenin istila edilmesinden sonra, Vichy hükümeti yetkililerince Almanlar'a teslim edilen Yahudiler toplama kamplarına gönderildi. Fransa kurtulunca Almanlar'la işbirliği yapanlar 1946'ya kadar burada hapsedildi.

GURU a. (*ağırbaşlı, saygın* anlamında hindu dilinde sözc.). **1.** Çevresinde tilmizlerin bir araya geldiği hindu üstat. (Tilmizler bazen onunla birlikte aynı dinsel topluluktta [aşram] yaşarlar ya da yalnızca feyz almak ve öğrenim görmek için onunla bir araya gelirler. Yüksek kastlara bağlı tilmizlerin ve delikanlıların yetişimi için brahman eğitimi guruya verilmişti.) **—2.** Düşüncelere yön veren kimse, bilinç yöneticisi, düşünceleri izlenen kişi.

GURUBİ sıf. (ar. *gurūb* ve *-i*'den *gurūbi*). **1.** *Esk.* Gurupla ilgili. **—2.** *Gurubi saat*, güneş battığı anda on ikiyi gösteren alaturka saat.

GURULDAMA a. (yansıma sözc.). Sindirim kanalında bulunan sıvıların içindeki gazlı kabarcıkların hareketi nedeniyle gurultu çıkması. (Özellikle sindirim sırasında izlenen fizyolojik bir olaydır.)

GURULDAMAK gçz. f. (yansıma sözc.). Sindirim sisteminden gurultu sesi gelmek: *Karnı, bağırsakları guruldamak. Açlıktan midesi guruldamak.*

GURULTU a. (yansıma sözc.). Midede ve bağırsaklarda bir gazın ya da bir sıvının neden olduğu ses.

GURUNGLAR, Annapurna'nın güney yamacında yaşayan halk. Sayılarının 200 bini aştığı ve Tibet platosu yerlileri oldukları sanılır. Tibet-birman öbeğine giren bir dil konuşurlar. Dağlı olan Gurunglar genellikle tarımla uğraşırlar; seçkin savaşçıları, Gurhalarla ünlüdürler. Toplumsal olarak dıştan evlilikli klanlar biçiminde örgütlenmişlerdir, çokkarlılığa da izin verirler, lamacı buddhacılığı benimsemişlerdir.

GURUNSİ, Nijer'in büklüm yerinde ülke, Kara Volta ile Kırmızı Volta arasında. Gana ile Burkina Faso Gurunsi'yi paylaşmıştır.

GURUNSİLER, Burkina Faso'nun güney-batı'sındaki ovalarda, Gana'nın doğusunda ve Togo'nun orta kesiminde yaşayan halk. Dilleri kasem, komşu ve sınır kabilelerinin anadili olarak kabul edilir. Gurunsiler, çok sayıda klanın bir araya geldiği babasoylu bir toplum oluştururlar; bu klanların en önemlileri Nonumalar ve Yulsiler'dir. Tarımcı olan Gurunsiler, çeşitli el sanatları üretimiyle de uğraşırlar.

GURUP a. (ar. *ġurūb*). **1.** *Esk.* Bir gökcisminin batıda görünmez olması. **—2.** Güneşin görünmez olması; günbatımı. **—3.** *Gurup etmek*, bir gökcismi, özellikle güneş sözkonusuysa, gözden kaybolmak, batmak (esk.).|| *Gurup rengi*, güneşin batışı sırasında ortaya çıkan ve turuncuya çalan kırmızı renk.

GURUPİ, Brezilya'da ırmak, Atlas okyanusu'na dökülür, Pará ve Maranhão eyaletleri arasındaki sınırı belirler; 717 km. Altın cevherli yataklar.

GURUR a. (ar. *gurūr*). **1.** Onur, özsaygısı, şeref: *Senin gururun yok mu? Gururu incinmek.* **—2.** Kendini beğenme, büyüklenme, kibir; *Gururundan yanına yaklaşılmıyor. Boş bir gurur.* **—3.** Övünç, onur konusu olan kimse ya da şey: *O, ailenin gururudur. Yöre halkının gururu olan görkemli yapı.* **—4.** *Biriyle, bir şeyle gurur duymak*, onunla övünmek, ondan kıvanç payı çıkarmak.|| *Kendisiyle gurur duymak*, kendi tutumundan hoşnut olmak, onur duymak ya da tam karşıt anlamda alaysı bir tonlamayla, tutumunun kötü sonuçlarını ona göstermek üzere bir kimseye söylenir: *Çalışman çok başarılı, kendinle gurur duyabilirsin. Bizi ne tür bir yıkıma sürüklediğini gördün mü? Şimdi kendinle gurur duyabilirsin.* || *(Birine) gurur gelmek*, büyüklenmek, kurumlanmak. || *(Birinin) gururunu okşamak*, bir kimsenin yüzüne karşı övücü sözler söyleyerek, gurur duymasını sağlamak.
—*Esk.* *Gurur-i civan*, gençlik gururu. || *Gurur-i itaat*, insanın ettiği ibadete güvenmesi.

GURURİ a. *Müz.* Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

GURURLANMAK gçz. f. **1.** Böbürlenmek, büyüklenmek. **—2.** Gurur duymak.

GURURLU sıf. **1.** Onuruna düşkün, özsaygısı olan bir kimse için kullanılır; onurlu: *Başkasından yardım kabul etmeyecek kadar gururlu bir insandır.* **—2.** Kendini beğenmiş, kibirli, çalımlı: *Öyle gururlu ki kimse yanına yaklaşıp onunla konuşamıyor.* **—3.** Gururu belirten şey için kullanılır: *Gururlu bir bakış.*

GURURLUCA be. Gururlu bir biçimde.

GURVİTCH (Georges), fransız toplumbilimci (Novorosiysk, Rusya, 1894-Paris 1965). Sorbonne'da profesörlük, École pratique des hautes études'de müdürlük yaptı. Toplumbilimi daha sağlam bir zemin üzerinde geliştirmeye çalıştı, onunla felsefe arasında diyalektik ilişkiler kurulması gerektiğini savundu. Bir "farklar" toplumbiliminin kurulmasına öncülük etti: toplumsal gerçeklik bir bütün olarak kavranmalı, ama bu arada farklı çözümleme düzeylerinin ve çeşitli toplumsal kadroların varlığı da hesaba katılmalıdır. Yapıtları: *l'Idée du droit social* (Toplumsal hukuk düşüncesi), 1935; *Morale théorique et Science des moeurs* (Kuramsal ahlak ve töreler bilimi), 1937; *Karl Marx et la sociologie du XX.* (Karl Marx ve XX. yy. toplumbilimi), 1948; *la Vocation actuelle de la sociologie* (Toplumbilimin günümüzdeki yönelimi), 1949; *les Tendances actuelles de la philosophie allemande* (Alman felsefesinin günümüzdeki eğilimleri), 1950; *Déterminismes Sociaux et Liberté humaine* (Toplumsal determinizmler ve insan özgürlüğü), 1955; *Dialectique et Sociologie* (Diyalektik ve toplumbilim), 1962 ; *Proudhon, sa vie, son œuvre* (Proudhon, yaşamı, yapıtları), 1965 ; *les Cadres sociaux de la connaissance* (Bilginin toplumsal çerçeveleri), 1966 ; *Études sur les Classes sociales* (Toplumsal sınıflar üzerine incelemeler), 1966.

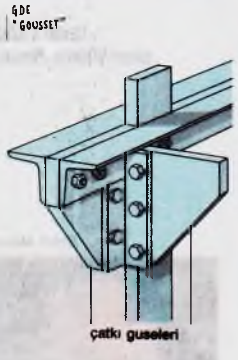
Georges Gurvitch

GUSÂLE a. (ar. *ġusl*, yıkama'dan *ġusāle*). *Esk.* Yıkama suyu.

GUSAS çoğl. a. (ar. *ġuṣṣa*'nın çoğl. *ġuṣāṣ*). *Esk.* Üzüntüler, tasalar, kaygılar: *Gusas-ı mevt* (ölüm acıları, ölüm üzüntüleri).

GUSCHLBAUER (Theodor), avusturyalı orkestra yöneticisi (Viyana 1939). Doğduğu kentin konservatuvarında öğrenim gördükten sonra H. von Karajan'dan orkestra yönetimi dersleri aldı. 1961'de Wiener Barockenensemble'nin başına getirildi. 1966'da Salzburg'daki Landestheater ile, 1969'da da Viyana'daki Opera komik ile anlaştı. 1971'de müzik yöneticisi olduğu Lyon operası'nda, J. Kosma'nın *les Hussards* adlı yapıtının prömiyerini gerçekleştirdi ve Mozart ile Wagner'in birçok yapıtını yönetti.

GUSE a. Dülg. Başlıklı bir destekle kolları gövdeye bağlayan eğik destekleme parçası.|| Metal bir çatkının çeşitli bölümlerini birleştirmede kullanılan ve bağlantıları güçlendirmeye yarayan genellikle üçgen biçiminde levha. || Modern tekniklerle (örneğin yapıştırma yoluyla) gerçekleştirilen çatkılarda birleştirici ya da rüzgâr bağlantısı işlevi gören ahşap ya da metal parça.

guseler

GUSEV → GUMBİNNEN.

GUSEYEV (Pyotr), rus dansçı, koreograf ve eğitimci (Sen-Petersburg 1904). GATOB'un okulundan diploma aldı (1926). 1935 yılına değin Mariynskiy tiyatrosu'nun topluluğu'nda dans etti. Özellikle *Bahçesaray çeşmesi*'nde başarı gösterdi. Yenilikçi görüşleri benimseyerek George Balanchine'ın kurduğu Genç Bale'de dans etti, 1930'da Olga Mungalova ile, Vasiliy Vaynonen tarafından Moszkowsky'nin *Vals*'i üzerine düzenlenen virtüozluk pas de deux'sünü ilk kez yorumladı. 1935'te Bolşoy tiyatrosu'nun

Gripsholm şatosu

Gustaf I. Vasa Willem Boy'un bir resminden (1557'e doğr.) ayrıntı *Gripsholm şatosu (İsveç)*

Scala

Gustaf II Adolf *galleria Palatina, Floransa*

Erwin Meyer

Gustaf III Genç Lorentz Pasch'ın tablosundan ayrıntı *Kunsthistorisches Museum, Viyana*

okulunda ders vermeye başladı. 1935-1957 arasında Moskova Nemiroviç-Dançenko tiyatrosu'nun topluluğunda bale yöneticiliği yaptı. Kirov (1946-1951) ve Bolşoy (1957) balelerini yönetti, Pekin'de bale topluluğunu çalıştırdı (1957-1960), Malıy tiyatrosu'nun balesini yönetti (1960-1961). 1962'de Sen-Petersburg konservatuvarı'nın koregrafi fakültesinin başına geçti. 1963-1966 arasında Novosibirsk balesi'ni yönetti, 1969'da Sen-Petersburg Klasik balesi'nin yönetimini üstlendi. Koregraf olarak, Marius Petipa'nın balelerini yeniden sahneye koydu: *Arlecchino, Süvarilerin molası.*

GÛSFEND ya da **GÛSPEND** a. (fars *gūsfend*). *Esk.* **1.** Koyun. **—2.** *Gusfend -küşan* ya da *guspend-küşan,* koyun kesme zamanı, kurban bayramı.

GUS-HRUSTALNIY, Rusya'da kent, Moskova'nın D.'sunda; 65 000 nüf. Tekstil ve cam sanavileri.

GUSİİLER, Kenya'da yaşayan etni. İngiliz sömürgeleştirmesiyle uzun ve kanlı savaşlardan sonra "dinginliğe" kavuşturulmadan önce, savaşçı bir halk olan Gusiiler komşuları Luolar'ın hayvanlarını kaçırarak geçiniyorlardı. İngiliz yönetimi, onları parasal vergiye bağlayarak, yedi gusii gruptan biri olan Getutular'ın ayaklanmasına neden oldu ve bu ayaklanmaya bütün Gusiiler'e karşı yöneltilen büyük yoğunluktaki cezalandırma seferleriyle karşılık verdi. Pasif bir direnç binyılcı bir tapınmaya, Avrupalılar'ın gideceğini ve bir altın çağın geleceğini vaat eden mumbo tapınmasına yol açtı. Gusii toplumunun geleneksel yapısı bugün kooperatif tipinde bir tarım deneyiminin başarısını kolaylaştırmaktadır.

GUSL → GUSÜL.

GUSLA a. (sırp-hırvat dilindeki *gusle'* den). Yugoslav halk müziğinde kullanılan tek telli yaylı çalgı. (Teknesini kapatan deri, ses tablası işlevi görür.)

GUSLETMEK gçz. f. (ar. *ġusl*'dan). Boy aptesi almak.

GUSN a. (ar. *ġuṣn*). *Esk.* **—1.** Ağaç dalı, budak. **—2.** *Gusn-i meksur,* kırık dal. —Esk. anat. Damar ve sinir sistemi. —Esk. bot. *Gusn-i müteverrik,* yaprak damarları.

GUSNE a. (ar. *ġuṣne*). *Esk.* Tek dal.

GUSNİ sıf. (ar. *ġuṣn,* dal ve *-i*'den *ġuṣni*). *Esk.* Dal, budakla ilgili.

GÛSPEND → GÛSFEND.

GUSSA a. (ar. *ġuṣṣa*). *Esk.* **—1.** Kaygı, üzüntü, tasa: *"Cihanda lokma için gussa çekme"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.). **—2.** *Gussa etmek,* üzülmek. ‖ *Gussa tutmak,* üzüntü çekmek, endişelenmek: *"Yiğit âdem dilerse kim geç kocaya... ekşiyi, tuzluyu az yisin, bîhude. yere gussa dutmasun"* (Hazain-üs-saadat, XV. yy.). ‖ *Gussa vermek,* üzüntü vermek. ‖ *Gussa yemek,* birine kaygılanmak, üzülmek. ‖ *Gussadaş,* dert ortağı. ‖ *Gussanâk,* kaygılı.

GUSTAF I VASA (Lindholm 1496 -Stockholm 1560), İsveç kralı (1523-1560), ulusal hanedanın kurucusu. "Vasa" olarak adlandırılan Gustaf Eriksson, o dönemde İsveç'in yöneticileri (1470-1520) olan Sturelar'ın sarayında yetişti. Danimarka kralı Christian II ülkeyi ele geçirerek, kendisini İsveç kralı ilan etti. Karşı çıkanlar topluca öldürüldü (Stockholm 1520), Gustaf'ın babası Erik de kurbanlar arasındaydı. Gustaf, tutsak bulunduğu Danimarka'dan kaçarak Dalarna'yı ayaklanmaya teşvik etti. Lübeckliler'in desteğiyle Stockholm'ü ele geçirmeyi ve Danimarkalılar'ı kovmayı başardı. Lutherci Olof Petersson ve Lars Andersson'un tavsiyesiyle Strängnäs Riksdag'ı (haziran 1523) tarafından kral seçildi. Västerås Riksdag'ına (1527) lutherciliği ve kilise mallarına elkonulmasını kabul ettirdi; bu mallarla bağımsızlık savaşları sırasında artan borçları karşıladı. Örebro ulusal konseyi (1529) ile Roma'dan kopuş tamamlanmış oldu. Gustaf, fiyat artışlarının, ağır vergilerin, soyluların mirasının talan edilmesinin ve dinsel karışıklıkların neden olduğu halk ayaklanmalarını (1532) şiddet kullanarak bastırdı. Merkeziyetçi bir siyaset izledi, eyaletlere görevliler yerleştirdi, Kuzey ve Finlandiya eyaletlerini tarıma elverişli duruma getirdi, ticaretin ve sanayinin (ilk hidrolik bıçkı fabrikaları) gelişmesini sağladı, bu şekilde 1544'te tahtı ailesine aktardı. Hanedanını sağlam temellere oturttuktan ve sürekli bir ordu (15 000 asker) ile bir savaş filosunun çekirdeğini kurduktan sonra, Fransa'nın da desteğiyle (1544 ticari ve siyasal antlaşması) Danimarka'dan gelecek yeni bir saldırı olasılığını ortadan kaldırdı, Lübeckliler arasında çıkan bozuşmalardan yararlanarak isveç ticaretini yavaş yavaş hansa ticareti tekelinden kurtardı, Finlandiya'ya yönelik rus tehlikesini bertaraf etti (Moskova antlaşması, 1577) ve böylece İsveç'i önemli bir güç haline getirmeyi başardı.

GUSTAF II ADOLF (Stockholm 1594 - Lützen 1632), İsveç kralı (1611-1632), Karl IX ile Holstein-Gottorplu Christina'nın oğlu. Babasının gayretiyle sağlam bir eğitim gördü (öğretmeni Johan Skytte'ydi) ve 1611'de, Riksdag'ın onayıyla tahta çıktı. Gustaf, Knäred antlaşması'nı imzalayarak Danimarkalılar ile sürdürülen savaşa son verdi (1613). Böylece Alvsborg'u geri aldıysa da Finnmark'ı bırakmak zorunda kaldı, buna karşılık boğazlardan geçen gemilerinin geçiş parasından muaf tutulmasını kabul ettirdi. 1617'de Rusya ile Stolbova barışı'nı yaparak İngriya'yı, Estonya'yı ve Doğu Karelya'yı elde etti.

Gustaf, Oxenstierna şansölyesinin ve soyluların yardımıyla reformlara girişti ve 1611 Şartı ile soyluların ayrıcalıklarını güvence altına aldı. Bu belge aynı zamanda Riksdag'a ve Riksråd'a savaşı veto etme hakkı veriyordu. Kral parasız okullar kurarak, Uppsala Üniversitesi'ne yeni bir düzen getirerek ve yeni üniversiteler açarak (Åbo, Dorpat) öğretimi geliştirdi. Aynı özeni orduda da gösterdi ve ulusal bir silah altına alma siyasetiyle birlikte sıkı bir dinsel disiplin uyguladı; önceliği ateşli silahlara vererek orduyu güçlendirdi (fişekle çalışan ve atış yeteneği yüksek alay bozanlar; iki ata bağlanmış ve menzili daha uzun, hareket edebilen toplar). Kral, geliştirdiği savaş taktiğiyle de bir okul yarattı. Gustaf, katolik Habsburglar'a karşı protestanlığın koruyuculuğunu ve savunuculuğunu yaptı. Polonya kralına karşı 1620'de Brandenburg seçici prensiyle ittifak kurdu ve prensi, kızı Maria-Eleonora ile evlendirdi. 1621'de Polonya'ya saldırdı, Riga'yı, Dorpat'ı, Doğu Prusya limanlarını ele geçirdi (1625), daha sonra Richelieu'nün elçisi Charnacé'nin önerisi üzerine Altmark ateşkes antlaşması'nı imzaladı (eylül 1629). Fransa ile, Habsburglar'a karşı 36 000 kişinin beş yıl boyunca ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlayan Bärwalde antlaşması'nı (ocak 1631) imzaladı. Böylece, Brandenburg'u işgal etti, Germen İmparatorluğu'nun ordularını, Breitenfeld savaşı'nı (17 eylül 1631) kazanmasında ona yardımcı olan müttefiki Saksonya'ya doğru geri püskürttü. Karşı-reform güçleri bozguna uğratıldı. Saksonyalılar Bohemya'yı ele geçirirken Gustaf da Pfalz üzerine yürüdü. Germen İmparatorluğu kuvvetlerini Lech'te yenilgiye uğrattı, Saksonya'da ulaşım yolları Wallenstein tarafından tehdit edilince Lützen savaşı'na girişti, ama bu savaşta birliklerini yüreklendirirken öldürüldü (16 kasım 1632). Bunun üzerine coşan isveç birlikleri Germen İmparatorluğu'nun kuvvetlerini yenilgiye uğrattı.

GUSTAF III (Stockholm 1746 - *ay. y.* 1792), İsveç kralı (1771-1792), Adolf Frederik ile Hohenzollernli Luise-Ulrike'nin oğlu. Fransız eğitimiyle yetiştirildi, filozoflarla mektuplaştı, Fransa yanlısı Şapkalar* partisi'ni destekledi. Babası öldüğünde, Paris'teydi (şubat 1771); dönüşünde, Fransa büyükelçisi Vergennes'in öğütlerine uyarak ve iktidardaki grubun (Takkeler) Rusya ile birleşme tasarısını önlemek amacıyla, bir darbe yaptı ve ağustos 1772 Anayasası'nı kabul ettirdi, vergiler ve savaşla ilgili oylamaları Riksdag'a bıraktı, işkenceyi, parayla rütbe satın almayı yasaklayarak basın özgürlüğünü (1774) ve dinde hoşgörüyü (1781) tanıyarak 1783'e kadar ülkesini aydın bir despot gibi yönetti. İsveç akademisi'ni ve Opera'yı kurdu. Ancak, Finlandiya'da Ruslar'ın kışkırttığı toprak karışıklıklarını engelleyemedi, çariçe Yekaterina II ile yaptığı görüşmeyse sonuçsuz kaldı (1777). 1788'de, otoriter rejime dönerek Rusya ve Danimarka'ya savaş açtı. Danimarkalılar'ı yenerek, yasaları onun yetkisine bırakan ve bütün uyruklarına hukuk eşitliği sağlayan Birlik ve güvenlik antlaşması'nı kabul ettirdi (ocak 1789). Rusya ile yaptığı Varela beyaz barış antlaşması'nın (1790) ardından, Fransa kralına yardım etmeye karar verdi, ama İsveç'in fransız yardımlarından yoksun kalması yüzünden buna olanak bulamadı. Soylular, kralın kendi çıkarlarına dokunmasını bağışlamamışlardı. Gustaf III, 16 mart 1792'de Anckarström adlı fanatik bir subay tarafından öldürüldü.

GUSTAF IV ADOLF (Stockholm 1778 - Sankt-Gallen, İsviçre, 1837), İsveç kralı (1792-1809), Gustaf III ile Danimarka prensesi Sophia Magdalena'nın oğlu. Fransız devrimi'ne ve Napoleon'a düşmandı, kayınpederinin Baden'da topladığı fransız göçmenlerin etkisiyle Louis XVIII'e kucak açtı (1804), İngiltere ve Rusya ile birleşti (1805), Hannover'a karşı bir saldırıya girişti, ama Schlaskow ateşkesi üzerine durmak zorunda kaldı (nisan 1807). Kral anlaşmayı bozunca, Fransızlar, Stralsund'u aldılar (ağustos 1807). Kıta ablukasına katılmaya yanaşmaması Ruslar'ın Finlandiya'yı işgal etmesine yol açtı; Gustaf burayı terk etmek zorunda kaldı (Olkioki antlaşması, kasım 1808). Ordu durumdan hoşnut değildi; general Adlercreutz tutuklandı (ocak 1809), Gustaf, eyaletler tarafından düşürülerek, yerine amcası Karl XIII çağrıldı (mart 1809). Kral, önce Almanya'da *Gottorp* kontu adıyla, daha sonra da İsviçre'de *albay Gustafsson* adıyla sürgünde yaşadı.

GUSTAF V (Drottningholm şatosu 1858 - *ay. y.* 1950), İsveç kralı (1907-1950), Oskar II ile Sophie von Nassau'nun büyük oğlu. Sade tavırlarıyla halk tarafından çok sevildi. Askeri yardımlar konusundaki tutumu sonunda bakan Staaff düşerek, yerine Hammarskjöld getirildi (şubat 1914). Birinci Dünya savaşı sırasında tam bir yansızlık siyaseti izledi. Parlamento kurallarını uygulamaya koyarak hükümete, bir sosyalist olan Branting'i çağırdı (1920). Kamuoyunun Finlandiyalılar'dan yana olmasına karşın, İkinci Dünya savaşı'nda da yansızlığı seçti. Temmuz 1940'ta, alman savaş araç ve gereçlerinin, daha sonra da birliklerinin Norveç'ten Finlandiya'ya transit geçişine izin verdi (1941); ancak, Hitler'in başarısızlıkları üzerine sınırlarını kapattı (ağustos 1943).

GUSTAF VI ADOLF (Stockholm 1882 -Hälsingborg 1973), İsveç kralı (1950 -1973). Gustaf V ile Badenli Sophie Maria Viktoria'nın oğlu. 1905'te evlendiği Saksonya-Coburg-Gothalı Margareta'dan (öl. 1920) olan oğlu Vesterbotten dükü Gustaf-Adolf (öl. 1947) Saksonya-Coburg Gothalı Sibylle ile evlendi; bugünkü kral Karl XVI Gustaf'ın da babasıdır. Gustaf VI, daha sonra Mountbatten lady'si Battenbergli Louise ile evlendi (1923).

GUSTAFSSON (Lars), isveçli romancı ve şair (Västerås 1936). Kendiyle barışık olmayan insanları ele aldı. Romanlarında, kişilerinin güçlükle göğüs gerdikleri, gö-

rünüşte karmaşık bir gerçekliğe çeki düzen vermeye çalıştı: *Yilet* (fr. çev. le Lainage, 1973); *En Giodlares dod* (fr. çev. la Mort d'un apiculteur, 1978); *Stories of Happy People* (ing. çev., 1981); *Bernard Foy's Third Castle* (ing. çev., 1986); *Fyra Poeter* (1988); *Problemformulerings privilegiet* (1989).

Gustav hattı, Almanlar'ın 1943'te Garigliano ve Sangro ırmaklarının ağızları arasındaki bölgeyi kapatarak, İtalya yarımadasını ikiye bölmek amacıyla oluşturdukları direnme hattı. 1944 ocak ortasında Müttefikler'in saldırdığı bu hat ancak 17 mayısta, general Juin'in Aurunci dağlarında gerçekleştirdiği cüretli manevra sayesinde geçilebildi.

GUSTO a. (ital. sözc.). Zevk, beğeni: *Bir dönemin kendine özgü gustosu.*

GUSTOLU sıf. Zevkli, zevki gelişkin.

GUSTON (Philip), amerikalı ressam (Montréal, Kanada, 1913 - Woodstock, New York eyaleti, 1980). Sanatının başlangıç yıllarında benimsediği gerçekçiliği (özellikle Federal Art Project için yaptığı çalışmalarında) bırakarak 1950'ye doğru ölçülü ve hafif renkli soyut bir anlatımcılığa ulaştı (*Geçit*, 1957-58, Los Angeles); 70'li yıllarda, figüratif resme dönüş yaptı.

GUSTOSUZ sıf. Zevksiz.

GUSUB (Yusuf), lübnanlı yazar (Beyt Şebab 1893 - Beyrut 1972). Fransız romantikleriyle simgecilerinden etkilenerek çok arı şiirsel yapıtlar, romanlar ve denemeler bıraktı.

GUSÛN çoğl. a. (ar. *ġuṣn*'un çoğl. *ġuṣūn*). *Esk.* **1.** Dallar, budaklar: *"Getirdi bir acı lerziş gusûn u evraka"* (Tevfik Fikret). **—2.** *Gusûn-i ter,* taze dallar.

GUSÜL, -slü (ar. *ġusl*). Cünüplük, kadınların âdet kanaması (hayız) ve loğusalık kanamasının (nifas) bitiminden sonra islam dininin farz kıldığı yıkanma.
—ANSİKL. Cünüplük, hayız ve nifas durumlarına *hadese-i ekber* (büyük kirlilik), bu durumları ortadan kaldırıcı gusle de *taharet-i kübra* denilir. Fıkha göre, büyük kirlilik durumunda olan namaz kılamaz, Kuran okuyamaz, üzerinde Kuran ayetleri yazılan levhalara el süremez, Kâbe'yi tavaf edemez, mescit ve camilere giremez. Bu nedenle cünüp olan bir kişinin, geçerli bir engel yoksa, içinde bulunduğu namaz vakti çıkmadan yıkanması gerekir. Kuran' da bu konuda şöyle denilir: "Ey inananlar, namaz kılmak istediğinizde yüzünüzü, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayınız; başınızı meshediniz (sıvazlayarak ıslatınız); ayaklarınızı da topuklarınıza kadar yıkayınız. Eğer cünüpseniz, yıkanınız." (V, 6). Guslü gerektiren üç durum dışında, cuma ve bayram namazlarından önce, hac ve umre için ihrama girmeden, Mekke ve Medine'ye ayak basmadan, Müzdelife ve Mina'da bulunmadan önce, günahtan tövbe için husuf (ay tutulması) ve küsûf (güneş tutulması) sırasında kılınan namazdan ve yağmur duasından önce, çamaşır ve elbise değiştirirken, yolculuktan döndükten sonra gusletmek sünnettir. Bir vakit içindeki birkaç cinsel ilişkiden sonra bir kez gusül yeterlidir. Ancak, her ilişkinin ardından gusletmek de sünnettir.
Guslün geçerli olması için en az şu üç koşulun yerine getirilmesi farzdır: ağzı yıkamak, burnu yıkamak, tüm bedeni yıkamak. Bu üç farz dışında kalan aşağıdaki uygulamalar sünnet olduğundan, bunlardan birinin ya da birkaçının eksik bırakılması guslün geçerli olmasını engellemez. Ancak, yıkanma sırasında vücutta en küçük bir kuru yer bırakılmamasına, kulaklar, küpe delikleri, yüzük altı, göbek çukuru, saç, bıyık ve sakal dipleri gibi kolaylıkla ıslanamayan yerlerin yıkanmasına özellikle dikkat edilmesi gerekir. Uzun saçlı kadınların saçlarının diplerinin ıslatılması gerekli olmakla birlikte, saçlarının sarkan kısımlarında kuruluk kalsa da gusül geçerli sayılır. Gusülden sonra bir organın yıkanmadığı anlaşılırsa, daha aptes bozacak bir durum ortaya çıkmamışsa, yalnızca o organı yıkamak yeterlidir. Aptes bozulmuşsa, yeniden yıkanmak gerekir.
Farzlarıyla birlikte sünnetlerini de içeren tam bir gusül aptesi alabilmek için, gusül bir Tanrı buyruğu, dolayısıyla ibadet olduğundan, önce niyet edilir, besmele çekilir. Eller yıkandıktan ve mahrem yerler iyice temizlendikten sonra namaz için olduğu gibi aptes alınır. Daha sonra sağ ve sol omuzlardan aşağı üçer kez su dökülür ve her döküşte beden iyice ovulur, temizlenir. Suyun kolaylıkla akıp gitmediği zeminlerde (toprak, küvet vb.) yıkanılması durumunda, son olarak ayaklar yıkanılarak gusül aptesi tamamlanır. Ağız ve burun yıkanmak koşuluyla, ırmak, göl ya da denize dalınarak yıkanmak da gusül aptesi sayılır.
Erkeğin kendi eşi dışındaki kadınların, kadının da eşi dışındaki erkeklerin görebileceği yerlerde yıkanması caiz değildir. Sünnete uygun olanı, kimsenin göremeyeceği yerde yıkanmaktır. Hamam vb. toplu yıkanma yerlerinde peştemalla örtünmek gerekir. Gizlenme ya da örtünme olanağının bulunmadığı durumlarda guslü ertelemek ve vakti geçmekte olan namazı teyemmüm*le kılmak, olanak bulunduğunda yıkanarak bu namazı yeniden kılmak gerekir. Gusül sırasında kıbleye dönmemek, yıkandıktan sonra kurulanmak ve giyinmekte çabuk davranmak guslün sünnetlerindendir.

GUSÜLHANE a. (ar. *ġusl*, yıkanma ve fars. *ḫane*'den *ġusülḫane*). Eski evlerde gusül aptesi almak için kullanılan, oda içinde bulunan, tabanı çinko kaplı küçük bölme. (HAMAMLIK, YUNMALIK da denir.)

GÛŞ a. (fars. *gūş*). *Esk.* **1.** Kulak: *"Gelmiyor mu gûşuna bu âh u eyvâhım Ali?"* (Neyzen Tevfik). **—2.** Dinleme, işitme. **—3.** *Gûş etmek,* dinlemek, işitmek: *"Halk Yahya Kemâl'e rahmet okur / Gûş ederken Selimnâmesini"* (Y. K. Beyatlı). **—4** *Gûş -dar, gûş-güzar,* dikkatle dinleyen. ‖ *Gûş -giran, gûş-sengin,* ağır işiten. ‖ *Gûş-mal, gûş-pîç,* kulak bükme, cezalandırma: *"Nâlem işitmeğe bana verdikçe gûş-mâl"* (Vasfi, XVI. yy.). ‖ *Gûş-mal etmek,* kulağını bükmek, cezalandırmak. ‖ *Gûş-pîçide,* kulağı bükülmüş; okul çocuğu. ‖ *Gûş -zede,* kulağa çarpan; dedikodu. ‖ *Gûş-i can,* can kulağı: *"Gûş-i cânımdadır ol gulgule-i tekbir henüz"* (Muallim Naci, XIX. yy.). ‖ *Gûş-i huş,* akıl kulağı. ‖ *Gûş-i mahi,* yumuşakçalar familyasından bir deniz hayvanının kabuğu ve bu hayvanın kabuğundan yapılan bardak.

GUŞA a. (arnavutça sözc.). *Esk.* Guatr.

GÛŞAN a. (fars. *guşan*). *Esk.* Üzüm suyu, şıra.

GÛŞASB ya da **KÛŞASB** a. (fars. *gūşasb, kūşāsb*). *Esk.* **1.** Rüya. **—2.** Düş azması. **—3.** Tüysüz delikanlı.

GÛŞE ya da **KÛŞE** a. (fars. *gūşe*). *Esk.* **1.** Köşe, bucak; açı. **—2.** Uç, kenar; ıssız yer. **—3.** *Gûşe müftüsü,* ötekinin berikinin işine karışan, müzevir adam. ‖ *Gûşe -bend* → KÖŞEBENT. ‖ *Gûşe-dar,* köşeli. ‖ *Gûşe-gir, gûşe-güzin, gûşe-nişin,* toplumdan uzaklaşmış, bir köşeye çekilmiş kişi: *"Ey Fuzuli özüni gûşe-nişîn it hum-i mey tek"* (Fuzuli, XVI. yy.). ‖ *Gûşe-i ciger,* sevgili; evlat. ‖ *Gûşe-i feragat, gûşe-i rahat,* dinlenme yeri, köşesi. ‖ *Gûşe-i uzlet, gûşe-i vahdet,* ıssız köşe, yalnızlık köşesi: *"Gûşe-i uzlette oldum ihtiyar"* (Samipaşazade Sezai, XIX. yy.).

GÛŞİŞ ya da **KÛŞİŞ** a. (fars. *kūşiden*, çabalamak, uğraşmak'tan *kūşiş, gūşiş*). *Esk.* Çalışma, çabalama, uğraşma.

GÛŞT a. (fars. *gūşt*). *Esk.* Et.

GÛŞTÎN sıf. (fars. *gūşt*'tan *gūştīn*). *Esk.* Etten, et cinsinden olan.

GUŞVAR ya da **GUŞVARE** a. (fars. *guşvār, gūşvare*). *Esk.* **1.** Küpe: *"Kim hilal olmış anun gûşına sîmîn gûşvâr"* (Vasfi, XVI. yy.). **—2.** Dikkatle dinlenip belllekte tutulan öğüt. **—3.** *Guşvare-i felek,* yeni doğan ay.

GUT a. (fr. *goutte*). Belirtileri eklemlerde, böbreklerde ve deride görülen metabolizma hastalığı. Organizmada ürik asidin birikimine bağlı biri akut (iltihaplı), biri süreğen (metabolizmadan) olmak üzere iki şekil alabilir. (Eşanl. NİKRİS, DAMLA HASTALIĞI.)
—ANSİKL. Patol. Çok eskiden beri bilinen gut, Hippokrates'in özdeyişlerine konu olmuştur (çocuk cinsel ilişkide bulunmadan gut olmaz, kadın âdetten kesilmeden gut olmaz; harem ağaları ne dazlak ne gut olur). Eskiden eklem yüzeylerine bir suyuk damlasının yerleşmesinden ileri geldiği sanıldığından Ortaçağ'da "gut" (damla) adı verilmiştir.
Bir beslenme hastalığı olan gut, nükleoproteitler (purinler) gibi bazı azotlu maddelerin metabolizmasında ya da yapımındaki bozukluktan ileri gelir. Kanda, idrarda ve aynı zamanda eklemlerde (guta bağlı eklem hastalığı), böbreklerde (böbrek taşı) ve deri dokularında (gut tofusları) aşırı ürik asit üretiminin işaretidir. İlkel gut ve ikincil gut diye iki gut çeşidi vardır. İkincil gutlar kan hastalıkları, böbrek hastalıkları ve bazı zehirlenmeler (kurşun ve kimi ilaçlar [B_1, B_{12} vitaminleri, idrar söktürücüler, karaciğer özütleri, ensülin, androjenler, salisilatlar]) sonucunda oluşur.
Çeşitli etmenler hastalığın oluşumunda rol oynar: cinsiyet (erkekte çok daha fazla görülür), yaş (erişkin), beslenme, alkol, mesleki ve sosyal etmenler (aşırı yemek yediren meslekler). İki şekli vardır:
1. *Akut eklem gutu,* en sık görülen yerleşim yeri ayağın başparmağıdır, ama ayakta, dizde, elde, dirsekte ya da aynı anda birçok eklemde görülür. Başlangıç nedeni çok çeşitli olabilir: beslenmede aykırılık, bedensel olsun, ruhsal olsun her çeşit travma, yorgunluk, başka bir hastalık, bazı ilaçlar, iklim ve mevsim etkileri. Çoğu zaman önceden bazı genel bozukluklar (karakter, sindirim ya da idrar yolları) ya da yerel bozukluklar (eklem şişi ve ağrısı) ortaya çıkar. Başlangıç anidir, ön planda ağrı, deri sıcaklığı ve ateş vardır. Kendi kendine gerilemesi ortalama 4 ile 10 gün sürer, ama bu süre tedaviyle kısaltılabilir (kolşisin, fenilbütazon).
2. *Süreğen eklem gutu.* Sık görülür ve ilerleyici bir yerleşimi vardır. Eklemlerde ve derialtı dokularda sürekli urat depolarının varlığıyla belirgindir. Derialtı dokularındaki depolara tofus adı verilir ve en çok kulakta, dirsekte ve aşil kirişi üzerinde görülür. Gutun bu şekli süreğen eklem hastalıklarına ve ayaklarda, ellerde, parmaklarda, dizkapağında ve daha seyrek olarak da kalça ve omurgada yıkım lezyonlarına neden olur. Şişmanlık, koroner yetmezliği, tansiyon yüksekliği sık olarak guta eşlik eder. Tedavi sağlıklı bir yaşam ve dengeli bir beslenme ile başlar, bazen uzun süre ürik asidi dışa atmayı ya da sentezini önlemeyi öngören ilaçların alınması gerekebilir, kriz halinde kolşisin ve özgül iltihap önleyiciler (fenilbütazon) verilir. Kortizon tedavisi yapılmaz, yapılmamalıdır.
—Vet. Gut, yalnızca kuşlarda görülür. Eklemlerde, serozalarda, böbreklerde ve üreterlerde (sidik boruları) uratların toplanmasıyla belirgindir.

Gutai, 1951'de Osaka'da, Yoşihara* Ciro'nun Şiraga Kazuo, Şimamoto Şozo, Tanaka Atsuko, Motonaga Sadamasa gibi kişilerle birlikte kurduğu japon sanat grubu. Painting ve happening hareketinin birleşmesiyle, sanatçının yanı sıra seyirciye de işlev yükleyen ve çeşitli deneyimlere (teknikler, malzemelere vb.) başvuran topyekûn sanat anlayışını savundu. 1962'de Osaka'da kurulan "Gutai resim arşivi" japon öncü sanatında belirleyici bir rol oynadı. 1955-1960 arasında en yüksek aşamasına ulaşan grup, 1972 de, kurucusunun ölümü üzerine dağıldı.

Nationalmuseum, Stockholm

Gustaf V
Emil Österman'ın bir resminden ayrıntı (1923)
Nationalmuseum, Stockholm

Nationalmuseum, Stockholm

Gustaf VI Adolf
Reinhold Ljunggren'in bir tablosundan ayrıntı
Nationalmuseum, Stockholm

Mario Gerardi

Renato Guttuso
Vietnam (1965)
Nationalgalerie, Doğu Berlin

GUTBROD (Rolf), alman mimar (Stuttgart 1910). Doğduğu kente yerleşti, burada, Berlin'de, Köln'de ve bazı başka kentlerde yönetim, ticaret, kültür ve üniversite binaları yaptı. Adolf Abel ile birlikte Stuttgart'ta inşa ettiği *Liederhalle* (1954-1956) konser salonlarını yeni bir anlayışa kavuşturdu. F. Otto ile birlikte Montréal sergisi'ndeki (1967) alman pavyonunu yaptı.

GÛTE a. (fars. *ġûte*). *Esk.* **1.** Suya bir kez dalıp çıkma. **—2.** *Ĝûte-har, gûte-hor, gûte-ver,* suya dalan, suya batmış.

GUTENBERG (Johannes GENSFLEİSCH, —denir), alman matbaacı (Mainz 1397 - 1400 arası - *ay. y.* 1468). 1434'te Strasbourg'a yerleşti, üç arkadaşıyla birlikte, değerli taşları kesme işiyle, sonra 1437'ye doğru ayna yapımı ve 1438'den itibaren de, büyük bir gizlilik içinde matbaa harfleri yapımıyla uğraştı (geliştirdiği yeni bir teknikle, alaşımdan dökülmüş değiştirilebilir harfler imal ediyordu). XV. yy. sonlarındaki bilgilere göre, Gutenberg'in tipografiyi 1440'lara doğru icat ettiği anlaşılıyor. Gutenberg 1448'de Mainz'e dönerek buluşunu daha da geliştirdi ve Johann Fust ile ortak olarak 1450'de "Das Werk der Bücher" firmasını kurdu. Fust anlaştıkları faizin kendisine ödenmemesi üzerine, 1455'te Gutenberg'i mahkemeye vererek, yatırdığı paranın iadesini istedi. Davayı kaybeden Gutenberg'in yalnız araç gereçlerine değil, büyük bir olasılıkla o yıl biten ilk yapıtına, yani "kırk iki satırlık" da denen, iki sütunlu, ünlü latince Kutsal Kitap'a da elkondu. Fust, baskı tekniğini Gutenberg'den öğrenen ve kırk iki satırlık *Kutsal Kitap* için hazırlanan harflerle aynı sırada imal edilmiş harflerden yararlanarak *Mainzer Psalterium*'u basan Peter Schöffer ile 1457'de işbirliği yaptı ve daha önemli bir yapıt, belki de bir missa kitabı bastırmak üzere anlaştı. 1465'te, Mainz başpiskoposu Adolf von Nassau, Gutenberg'e soyluluk unvanı verdi ve onu

Larousse

Gutenberg

Eltwill'e davet ederek matbaacılık etkinliklerine yeniden başlamasını sağladı.

GUTFREUND (Otto), çek heykelci (Dvůr Královė 1889 - Prag 1927). Bourdelle'in öğrencisi ve kübizmin öncüsü; modern çek heykelciliğini köklü bir biçimde etkiledi (*Acı*, kübist bronz, 1911; *Köpekli kız*, renkli, pişmiş toprak, halk üslubu, 1920).

GUTH (Paul), fransız yazar (Ossun, Hautes Pyrénées, 1910). Mizah romanları yazarı, "Naifler" (*le Naïf aux quarante enfants*, 1955) ve "Jeanne-la-Mince" (*Jeanne-la-Mince*, 1960) dizilerini yazdı. Ayrıca, *Histoire de la littérature française* (Fransız edebiyatı tarihi) [1967] adlı bir kitap, tarih biyografileri (*Mazarin*, 1972; *Moi Joséphine, impératrice*, 1979) ve denemeler (*Lettre ouverte aux futurs illettrés*, 1980; *Ce que je crois*, 1982) yazdı. Yayımlanan son romanları şunlardır: *Une enfance pour la vie* (1984, Chateaubriand ödülü), *La tigresse* (1985), *Si j'étais le Bon Dieu* (1987), *Discours de déception à l'Académie fraçaise* (1987), *Oui, Le Bonheur!* (1988), *Le Retour de Barbe Bleue* (1990).

GUTHRED, York kralı (880-895). Danimarkalılar'ı Kilise ile uzlaştırdı ve vaftiz edildi.

GUTHRİE (George James), ingiliz cerrah (Londra 1785 - *ay. y.* 1856). Askeri cerrah, oftalmoloji uzmanı ve üro-jenital organlar anatomicisi olarak tanındı ve apışarasındaki enine kasa kendi adını verdi.

GUTHRİE (Thomas Anstey) → ANSTEY.

GUTHRİE (Woodrow WİLSON, **Woody** — denir), amerikalı gitarcı, besteci, şarkı sözü yazarı, folk şarkıcısı, "protest-song" un yaratıcısı (Ohemah, Oklahoma, 1912 - New York 1967). Çocukluğu, Oklahoma'da sömürü ve sefaletin egemen olduğu bir yörede geçti. Bu ortamdan kurtulmak için Los Angeles'a gitti; Oklahoma ve Texas'ın geleneksel ezgilerinden yararlanarak, 1929 bunalımının kurbanı olan "küçük Beyazlar"ın acısını ve öfkesini dile getiren şarkılar yazmaya başladı. Bağımlı bir şarkıcı olarak ABD'nin her yerinde serserice dolaştı, ezilmiş azınlıkların mücadelesini destekledi. 1940'ta Pete Seeger ve Almanac Singers ile birlikte çaldı. Guthrie, folk ezgiler üzerine, protesto şarkıları, blues'lar ve sözleri iğneli, neredeyse devrimci (genellikle mizahlı) baladlar yazdı. Sonunda ölümüne yol açan uzun hastalığı boyunca, ilk şarkılarından birini (*Song to Woody*) Guthrie'ye ithaf eden Bob Dylan da içinde olmak üzere birçok folk şarkıcısı başucuna geldi. En ünlü şarkılarından birkaçı: *This land is my land, Ramblin' round, Oregon trail, Talkin' Columbia.*

Guthrie testi, fenolketonüri olup olmadığını anlamak için kullanılan mikrobiyolojik test. (Adını, amerikalı çocuk hekimi Robert *Guthrie*'den [doğm. 1916] alır.)

GUTİERREZ (Juan María), arjantinli eleştirmen (Buenos Aires 1809 - *ay. y.* 1878). Derin bilgisi olan Gutiérrez, bir latin-amerikan şiiri antolojisi düzenledi (*América poética*, 1846). Ayrıca şiirleri de vardır (*Poesías*, 1869).

GUTİERREZ (Antonio GARCÍA) → GARCÍA GUTİERREZ.

GUTİERREZ NÁJERA (Manuel), meksikalı yazar (Mexico 1859 - *ay. y.* 1895). Hikâyelerinde ince bir üslup kullandı; fransız romantizmiyle simgeciliğinin etkisinde kalarak modernizmi haber veren şiirler yazdı.

GUTİLER, Zagros dağlarından güneye inerek, İ.Ö. XXII. yy.'da Mezopotamya'nın bir bölümünde (bugün yaklş. Luristan) yaşamış halk. Akkad kralı Şarkali-şarri'ye yenilen Gutiler, bu imparatorluğun yıkılmasından sonra (İ.Ö. 2160'a doğr.) Mezopotamya'yı paylaşan krallıklardan birini (Gutium) kurdular. Mezopotamya'yı yakıp yıkan ve tüm bölgeyi yıldıran bu krallık, Uruk kralı Utuhegal*'e yenilerek ortadan kalktı (İ.Ö. 2118). Günümüzde böyle bir halk yoktur, ama adı Mezopotamya'nın K.-D.'sundaki dağlarda yaşamaktadır.

GUTLAND, Lüksemburg'da bölge, büyük düklüğün güney bölümünde: Ardennes kütlesindeki Ösling'e oranla toprakları verimli bir bölgedir.

GUTLU sıf. Patol. Gut hastalığı olan. (Eşanl. NIKRİSLİ.)

GUTTA-PERKA a. (fr. *gutta-percha*; malayca *getah*, zamk, ve *perka*, zamk ağacı'ndan). Malezya takımadalarında yetişen çeşitli ağaçların (sapotaceae familyasından *palaquium* ve *payena* türleri) sütünden elde edilen ve makromoleküler yapı bakımından kauçukla önemli benzerlikler gösteren doğal madde. (Normal sıcaklıkta sert olan gutta-perka, ısıtılınca yumuşayıp her kalıba girebilir. Sanayide yalıtım maddesi olarak ve diş protezlerinde kullanılır; kanal dolgusu yapılacak diş oyuklarında geçici dolgu maddesi olarak ya da diş kökü kanallarında kesin dolgu olarak kullanılır [sıcak gutta doldurma tekniği ya da antiseptik bir macuna batırılmış kalibreli koniler yardımıyla tıkama tekniği].)

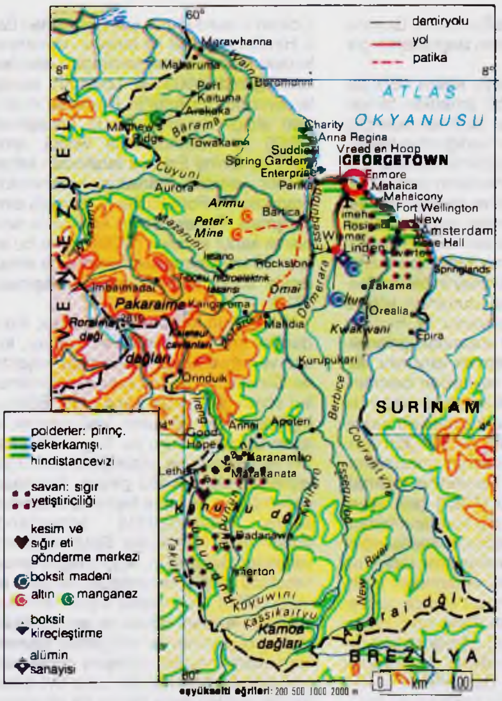
GUTTİFERALES a. Ayrı taçyapraklı, dipleri bitişik çok erkekorganlı, karşıt yapraklı ve salgı aygıtlı ikiçenekli bitkiler takımı. (*Hypericaceae, clusiaceae, eucryphiaceae*, vb. familyalarını kapsar. *Theales* takımına yakın bir takımdır.)

GUTTMAN (Lewis), amerikalı ruhbilimci (New York 1916). Cornell, Harvard ve Ann Arbor üniversitelerinde ders verdi, 1954'ten bu yana Kudüs Üniversitesi'nde profesörlük yapmaktadır. Başlıca çalışmaları davranış ölçüsü üstünedir. İnsan davranışlarının, kendi aralarında kademeleşmiş değişkenlere dayandığı varsayımından yola çıkarak, davranışlar analizinin kademeli bir modele göre hazırlanmasını önerdi.

GUTTON (Camille), fransız fizikçi (Nancy 1872 - Paris 1963). Nancy Üniversitesi'nde profesör, Ulusal radyoelektrik laboratuvarı müdürü, Bilimler akademisi üyesi (1938). Radyoteknikle ilgili çalışmalar yaptı. Birinci Dünya savaşı boyunca general Ferrié ile birlikte çalışarak fransız ve müttefik ordularının muhabere servislerinde kullanılan aygıtların yapımına katıldı. Yerle uçak arasında ilk radyo bağlantısını kurdu. Yüksek duyarlı bir elektrometrenin de yaratıcısıdır.

GUTTUSO (Renato), italyan ressam (Bagheria, Palermo, 1912 - Roma 1987). 1930'lu yıllardan beri bağımlı ve gerçekçi bir sanatın (*Çarmıha geriliş*, 1941, özel kol.) yandaşı olan sanatçı, "Corrente" hareketine (1938), daha sonraları "Fronte nuovo delle arti" hareketine (1947-48) katıldı ve "gerçekçi hareket"in öncüsü oldu. Siyasal ve popüler bir sanatın ilkelerini savunarak, nesnelere (*Gerçekçi dolap*, 1966, özel kol.) ve insanlara (*Gibellina'nın gecesi*, 1970, özel kol.) olduğu kadar tarihsel ve toplumsal mücadelelere de ilgi gösterdi (*Vietnam*, 1965, Nationalgalerie, Doğu Berlin; *1968 Mayısının duvar gazetesi*, 1968, Neue Galerie, Aachen). 1966'dan başlayarak, kompozisyonlarına, özyaşamöyküsel (*Ziyaretler*, 1970, özel kol.) ya da resim tarihinden alınma öğeler kattı.

GUTZKOW (Karl), alman yazar (Berlin 1811 - Sachsenhausen, Frankfurt am Main, 1878). Genç Almanya hareketinin önderiydi. *Briefe eines Narren an eine Narrin* (1832) ve *Wally die Zweiflerin* (1835) adlı romanlarıyla ün yaptı. Yetkililere bu romanın ahlak ve dine aykırı olduğu bildirilince Gutzkow'a ve Genç Almanya'ya ait bütün yapıtlar Alman konfederasyonu'nca yasaklandı. Gutzkow'un polemik yazılarının liberal akım üstünde büyük etkisi oldu,

Allan Cash-Vloo

Guyana'da Potaro ırmağı üzerindeki Kaieteur falls (Kaiteur çavlanları)

GUYANA

ama en büyük başarıyı oyun (*Uriel Acosta*, 1847) ve toplumsal roman (*Die Ritter vom Geiste*, 1850-51) yazarı olarak kazandı.

GUVAŞ a. (fr. *gouache;* ital. *guazzo*; geç. lat. *aquatio*, su bulunan yer'den). **1.** Zamklı suda eriyen boyarmaddelerin ezilerek hamur haline getirilmesiyle elde edilen boya. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu boyayla, genellikle kâğıt üzerine yapılan resim.
—ANSİKL. Suluboya şeffaf olduğu halde guvaş boya mattır; bu nedenle, bir renge canlılık ve kabarıklık vermek için boyanın birkaç kat sürülmesi gerekir. Yalnız başına ya da suluboyayla birlikte pek çok sanatçı tarafından uygulanır.

GUVAT çoğl. a. (ar. *ġavi*, azgın'ın çoğl. *ġuvāt*). *Esk.* Azgınlar, sapkınlar.

GUVEN, çin edebiyatında, Song dönemi'nin özentili üslubuna karşıt olarak arkaik yalınlıktaki üslubu belirten çince sözc.

GUVERNÖR a. (fr. *gouverneur*). Yönetici, başkan.
— Kamu mal. Bazı kamu mali kuruluşlarının (Türkiye'de Merkez bankası) başkanlarına verilen ad.

GÛY → GÛ.

GÛY a. (fars. *gūy*). *Esk.* **1.** Çevgân oyununda kullanılan top; yuvarlak nesne. **—2.** *Gûy-baz*, çevgân oynayan kişi. || *Gûy-i musabakat*, yarış topu. || *Gûy-i sakin*, yerküre, dünya. || *Gûy-i sim*, ay. || *Gûy-i zer*, *gûy-i zerin*, güneş.

Gûy ü çevgân, iran ve türk edebiyatlarında işlenmiş mesnevi konularından biri. At üzerinde özel bir değnekle topa vurularak oynanan poloya benzer doğu oyununda top (gûy) ile değnek (çevgân) arasındaki karşılıklı söyleşmeleri konu edinir. Bu ikisi söyleşi boyunca kendi özelliklerini sıralar, işlevlerini, birbirlerinden üstün yanlarını dile getirir. Yapıtta yer yer eski yaşam özelliklerinin yanı sıra tasavvuf düşüncesi sergilenir. Iran edebiyatında Arifi, Kasımi-i Günabadi'nin işlediği konuyu türk edebiyatına Lamii aktardı.

GUYA a. *Yörs.* Bodur ardıç ağacı (*Juniperus communis* var. *nana*).

GÛYA ya da **GÛYAN** sıf. (fars. *güften*, söylemek'ten *gūya*, *gūyān*). *Esk.* Söyleyen, konuşan: *Tutî-i gûya* (konuşan papağan).

GUYANA, esk. **İngiliz Guyanası,** Güney Amerika'da devlet; 215 000 km²; 990 000 nüf. (1989). Başkenti *Georgetown*. Resmi dili *ingilizce*.

COĞRAFYA

Guyana, Guyana doğal bölgesinin bir bölümünde, 1° 30′ K ile 8° 25′ K. enlemleri arasında uzanır. 450 km boyunca, birkaç kilometreyle 50 km arasında değişen genişlikte bir kıyı ovasından ve Guyanalar penepleninin (kıyı ovasının arkasında geniş, beyaz, verimsiz kum düzlükleriyle kaplı eski bir kayalıklar karmaşasından oluşan bol vadili bir yüzeydir ve G.'e doğru masamsı kütlelere kadar ve B.'ya doğru en yüksek noktası Roraima dağı olan kumtaşlı yalıyar duvarlarına kadar yükselir) bir bölümünden oluşur. Ülkeye çok yağışlı ekvator iklimi egemendir (kurak güney kesimi dışında yılda 2 m yağış); yalnızca eylül ile kasım arasında kısa bir kurak mevsim vardır. Bu nedenle akarsu ağı çok sık, ırmaklar çok güçlüdür. Irmaklar, haliçlerinden başlayarak çağlayanlarla kesildiği yere kadar, yüz kilometreyi aşkın çığırları boyunca ulaşıma elverişlidir. Sık orman ülkenin % 75'ini kaplar; güneyde ve beyaz kumlar bölgesinin en verimsiz kesimlerinde, orman yerini savanlara bırakır. Kıyı alüvyonları güçlü bir mangrovla örtülüdür.

Guyana sağlık açısından birçok sakınca taşır; bu nedenle ancak İkinci Dünya savaşı'ndan sonra ve tropikal hastalıklara karşı başarı kazanılması sayesinde ülkede yıllık ölüm oranı düştü ve doğal nüfus artışı hızlanabildi (1950-1965 arasında yılda % 3,5, 1965'ten sonra % 2,5, 1989'da % 1,9). Buna, Antiller'den gelen güçlü göç akını da eklendi: bununla birlikte ülke gene de tenhadır: 1960'ta 558 800 nüf., 1970'te 747 000 nüf. Ayrıca nüfusun dağılımı da çok eşitsizdir: halkın % 90'ı polderler halinde düzenlenmiş kıyı ovası bölgelerinde toplanır (burada nüfus yoğunluğu km²'ye 200 kişidir); buna karşılık iç kesim ıssızdır. Toplam nüfusun yaklaşık dörtte biri başkentte toplanır.

Bir sömürge döneminden geçmesi nedeniyle Guyana halkı birçok farklı etnik öbekten oluşur: daha çok kırsal kesimde yaşayan yerliler (% 50), kentlerde toplanan zenciler (% 35) ve melezler (% 10); iç kesimdeki küçük köylere dağılan beyazlar (% 3) ve Çinliler (% 2). Bu halkların bir arada yaşamaları güçtür, siyasal ve toplumsal durum çoğunlukla gergindir.

Ülke ekonomisi tarıma ve boksit üretimine (dışsatımların % 30 ile 50'si) dayanır. 200 000 ha polder düzenlenmiştir; 40 000 ha'ı modern şekerkamışı işletmeleri (167 400 t işlenmemiş şeker üretimi), 100 000 ha'ı pirinç tarlaları (250 000 t) kaplar. Ayrıca polderlerde hindistancevizi, turunçgiller, kahve, kakao, yiyecek olarak yararlanılan birçok bitki (kökler, yumrular, sebzeler) yetiştirilir. Rupununi'de ve beyaz kumlu ara savanlarda 210 000 büyükbaş ve 120 000 koyun beslenir. Ormanlar sınırlı ölçüde işletilir. Buna karşılık, kıta sahanlığı sularında yapılan balıkçılık çok verimlidir (1988'de 41 700 t); hem yerel gereksinimleri karşılar, hem karides dışsatımına olanak verir.

Kıyıya 100 km kadar uzaklıktaki Demerara ve Berbice havzalarındaki boksit yataklarından (1989'da 1,3 Mt) boksit çıkarılır. Maden cevherleri Linden ve Everton fabrikalarında işlenerek kurutulmuş boksite, kavrulmuş boksite ve alümine dönüştürüldükten sonra ırmak yoluyla taşınır. Orman içindeki akarsu kıyılarındaki yataklardan altın (1988'de 653 kg) ve elmas da çıkarılır.

Küçük tüketim malları sanayileri (Georgetown sanayi bölgesi), yerel gereksinimler için (besin, tekstil, evde kullanılmak için çeşitli ürünler) kurulmuştur; bu sanayiler, bir çeşit ortak pazar halinde birleşmiş, ingilizce konuşan Karayib ülkelerinde devlet ve dışsatım kolaylıklarından yararlanır.

Dış ticaret, boksit ve türevlerinin, şekerin, melasın, pirincin dışsatımına, tüketim mallarının ve gereçlerinin dışalımına dayanır.

TARİH

Hollandalılar, burada daha sonraları Georgetown adını alan Stabrock'u kurdular (1596). Batı Hindistan şirketi, bölgenin gelişmesini sağladı (şekerkamışı ve pamuk) [1621-1791]. İngilizler 1796'da bölgeyi işgal ettiler ve Hollandalılar'ı Courantyne'in ötesine sürdüler. Batav Cumhuriyeti'ne verilen bölge 1803'te yeniden İngilizler'in eline geçti. 1814 antlaşmaları bugünkü Surinam'ı Hollandalılar'a, Fransız

Guyanası'nı Fransa'ya bırakırken, İngilizler de, 1831'de *British Guiana* adını alan (İngiliz Guyanası) batı bölümüne kesin olarak yerleştiler.

Sömürge ekonomisi şekerkamışı tarımına dayalıydı. Kölelerin serbest bırakılması sonucu (1833-1838) tarım etkinliği çok sayıda zenci ve hindu işçinin gelmesini sağladı. 1841'e kadar kendi hükümeti olmayan ülke, 1928'de sınırlı oy hakkına dayalı bir anayasaya kavuştu. 1953 Anayasası genel oy hakkını getirdi. Bu, üç toplumsal ve etnik gücün, siyasal kuruluşları aracılığıyla çatışmasına yol açtı: Hindistan kökenliler Cheddi Jagan'ın komünist eğilimli İlerici halk partisi'nde (İHP); zenciler, Forbes Burnham'ın People National Congress'inde (PNC) ve beyazlar da Peter d'Agniar'ın United Force'unda toplandılar.

1962-63'te çok sayıda karışıklık, son iki grubun, 1961-1964 arasında başbakan olan Jagan ile çatışmasına ve bağımsızlığın gecikmesine yol açtı. İktidarı Burnham'a veren seçim yasasındaki bir değişiklikten sonra 1966'da Cumhuriyet ilan edildi. Yeni devlete Guyana adı verildi; 1970'te Commonwealth bünyesinde bir "ortak cumhuriyet" oldu. 1973 seçimlerini yeniden PNC kazandı, ama İHP sonuçlara itiraz etti ve Parlamento'ya girmeyi reddetti. 1978'de Burnham hükümeti, anayasanın otoriter bir yönde değiştirilmesini sağlayan bir referandum düzenledi. Ekim 1980'de Forbes Burnham, Guyana devlet başkanı seçilirken başbakanlık görevini de korudu.

Uluslararası kamuoyu kasım 1978'de, Halkın tapınağı adlı bir amerikan tarikatı üyelerinin toplu intiharı (900'den fazla ölü) nedeniyle Guyana'nın varlığından haberdar oldu. Ekonomik durumun kötüleşmesi ve amerikalı zenci tarikatların desteklediği Burnham hükümetinin sertleşmesi, çeşitli topluluklar arasındaki gerilimi artırdı. 1980'de, 1977'de kurulan marxçı bir hareket olan Emekçilerin birliği partisinin (WPA) lideri Walter Rodney'in öldürülmesi, Guyana'da siyasal durumun kötüye doğru gittiğini ortaya koydu; W. Rodney zencilerle Kızılderililer arasındaki geleneksel çekişmeye son vermek istiyordu. Venezuela'nın, maden kaynakları bakımından zengin Essequibo arazisi üzerinde (155 000 km²) hak iddia etmesiyle başlayan sorun, anlaşmazlığı bir süre için donduran bir anlaşmaya karşın çözümlenemedi. Bağlantısızlar hareketine katılmak için yapılan başvuru (1982) geri alındı (1983). 1985'te İMF, dış borçların faizleri ödenmediği için, kredilerin kesileceğini açıkladı. ABD'nin Uluslararası kalkınma kurumu, aynı nedenle yardımlarını kesti. Cumhurbaşkanı Burnham ölünce, yerine PNC lideri başbakan Desmond Hoyte geçti (6 ağustos 1985). Hoyte ekonomiyi düzene sokma gayretlerini, uluslararası finans kuruluşlarının da yardımıyla sürdürdü. 1991 eylülünde parlamento dağıtıldı ve 25 kasımda olağanüstü hal ilan edildi. 5 kasım 1992'de yapılan, ülke tarihindeki ilk hilesiz seçimleri, oyların % 55'ini alan muhalefetteki İHP kazandı. 9 kasımda İHP lideri Cheddi Jagan cumhurbaşkanlığını Hoyte'den devraldı ve Hoyte'nin başlattığı iktisadi reform uygulamalarını sürdüreceğini açıkladı.

FRANSIZ GUYANASI

Fransız Guyanası
Assici ırmağı kıyısında bir köy

F. Kohler

GUYANA *(Fransız—sı)*, Fransa'nın denizaşırı *départment*'ı, Güney Amerika'nın K.'inde, Surinam ile Brezilya arasında; 91 000 km²; 114 678 nüf. (1992). Merkezi *Cayenne*. Geniş doğal bir bölge olan Guyanalar'ın bir bölümünü kaplar. 2 *arrondissement (Cayenne, Saint-Laurent-du-Maroni)* ve 20 komünü vardır.

COĞRAFYA

Nüfus azlığı nedeniyle doğal çevre çok az değişmiştir: toprakların yüzde 90'ı hâlâ sık ormanlarla kaplıdır. Yüzey şekilleri yalın ve tekdüzedir. Geniş bir kıta sahanlığının önünde ve yer yer bataklıklarla kesilen ırmak-deniz alüvyonlarından oluşan kıyı ovası, Oyapock'un denize döküldüğü yer dışında Guyanalar'ın öteki kıyı ovaları kadar geniş değildir (10-30 km). Yer yer, eski kayaçların yüze çıkmasından meydana gelen tepelere (Kaw dağları, Cayenne adası) rastlanır. Ortalama yükseltisi 200 m'nin altındadır; K. ve orta kesiminde, 3° ve 4° enlemleri arasında, dışbükey ya da masa biçimli tepe kütleleri yükselir ("kuzey sıradağı", "Guyana orta kütlesi") ve G.'de, efsanevi Tumuc Humac inselbergilerine kadar uzanır.

Fransız Guyanası'na sürekli sıcak ve çok yağışlı ekvator iklimi egemendir. Güney, orta-batı ve kuzey-batı ucu dışında her yılda 2 m'den fazla yağış alır. Kurak mevsim kısadır (ağustos sonundan kasım ortasına). Akarsu ağı çok sık ve debiler yüksektir.

TARİH

Bir norman şirketi tarafından kurulan (1463) Cayenne'in yerini La Ravardière buldu (1604). Fransızlar'ın, Poncet de Brétigny (öl. 1644), Douze-Associés şirketi (1652), La Vrigne ve Michel (1656) aracılığıyla giriştiği sömürgeleştirme hareketinin başarısızlığından sonra buraya yerleşen hollandalı Spranger, bölgeyi düzenli bir biçimde sömürgeleştirmek amacıyla Colbert'in kurduğu ve çok geçmeden Batı Hindistan şirketi ile birleşen dönencelerdeki Fransa şirketi tarafından ülkeden uzaklaştırıldı (1663-64). Louis XIV savaşları sırasında İngilizler'in, Fransızlar'ın elinden aldığı Guyana, Breda antlaşması (1667) ile Hollandalılar'a verildi, ama 1677'de amiral Estrées tarafından fethedilerek yeniden Fransa'ya kazandırıldı, Fransızlar ile Portekizliler arasındaki sınır çatışması, Portekizliler'in Amazon'u sınır olarak kabul etmeleri (1700), sonra bu sınırın 60 km kuzeye alınmasını elde etmeleriyle sonuçlandı (Utrecht antlaşması, 1713).

XVIII. yy.'ın ilk yarısında cizvitler, Kızılderililer arasında misyonlar kurmayı, kakao ve kahve ağacı yetiştirmeyi başardılar. Cizvitlerin 1762'de buradan sürülmeleri sömürge için bir yıkım oldu. Bölgeyi İngilizler'e karşı bir saldırı üssü yapmak isteyen Choiseul, Kuru'yu, Turgot, Chanvalon ve Préfontaine aracılığıyla sömürgeleştirmeyi denedi. Bu girişim, hazırlıksız yapıldığı için binlerce kişinin ölümünden sonra başarısızlıkla sonuçlandı (1763-1765). Kurtulanlar Salut adalarına yerleştiler. Bessner'in, Approuague şirketi hesabına giriştiği denemeden kurtulan olmadı (1768). Çok sayıda kişinin iklim koşullarının kurbanı olması ve yeni bir Eldorado gibi görülen bir bölgedeki kaynakların abartılması bu yerleşme denemelerinin belirgin özellikleridir. Louis XVI döneminde girişilen daha ihtiyatlı bir sömürgeleştirme hareketi daha başarılı oldu: vali Malouet, hollanda yöntemleriyle eğitilen isviçreli Joseph Samuel Guisan'ın yardımıyla toprak ıslahı çalışmalarını başlattı (1766-1778).

Devrim yıllarında sömürge, 1794'te özgürlükleri verilen köleleri kışkırtan komiser Jeannet-Oudin (1793-94) ve Burnel'in (1798-99) demagojisinden zarar gördü. Vali Victor Hugues'ün (1800-1809) 1804'te köleliği yeniden kurması zencilerin kısmen ormanlık bölgelere göç etmesine yol açtı. 1794-1805 arasında Guyana siyasal sürgün ("kuru giyotin") yeri olarak kullanıldı.

Ülkenin 1809'da bir ingiliz-portekiz filosu tarafından fethinden sonra Guyana, 1814 antlaşmalarıyla Fransa'ya geri verildi, ama Portekiz ile anlaşmazlıklar ağustos 1817 antlaşmasına kadar sürdü; bu antlaşma, sınırı Oyapock'tan geçirdi, ama anlaşmazlığı kesin olarak çözemedi. Restauration döneminde Portal, baron Milius aracılığıyla bir sömürgeleştirme denemesinde bulundu (1822); rahibe Javouhey'nin yeniden ele aldığı bu tasarı biraz daha başarılı oldu (1828). II. Cumhuriyet 1848'de, sömürgede yaşayanlara fransız yurttaşlığını verdi ve köleliği kaldırdı. 12 000 kölenin özgürlüğe kavuşması büyük tarım işletmelerini mahvetti. İkinci imparatorluk döneminde 18 000 kürek mahkûmunun gönderilmesi ve 1852-1939 arasında 70 000 hükümlünün daha gitmesi (1852) sömürgenin değerinin azalmasına yol açtı, ama 1870'ten sonra başlayan altın madenciliği görece bir kalkınma sağladı ve antilli, hindu ve çinli kolonları bölgeye çekti.

Cezaevinin 1947'de fiilen kaldırılmasıyla (kaldırma kararı hukuken 1938'de verilmişti) Guyana tarihinin bir dönemi kapandı; toprakları 1930'da ikiye ayrılan (Guyana ve İnini) Guyana 1946'da Fransa'nın bir denizaşırı yönetim bölgesi oldu. 1960'ta özerklik yanlısı küçük bir hareket doğdu.

1968'de, Sahra'daki Hammaguir üssünün yerini alan bir füze fırlatma üssünün kurulduğu, CNES'e bağlı Guyana Uzay merkezi açıldı. (→ KURU.) Mauroy hükümetince uygulanan ademi merkeziyet siyaseti çerçevesinde kabul edilen bir yasa uyarınca nisbi temsil sistemiyle seçilen bir bölge konseyi oluştu (1982). İlk milletvekili seçimleri şubat 1983'te yapıldı. Sosyalist parti lideri Georges Othily meclis başkanı seçildi. 1986'daki seçimlerde sol partiler çoğunluğu ele geçirdi.

GUYANA, Güney Amerika'nın kuzey -doğusunda bölge; fransız, hollanda (Surinam) ve ingiliz Guyanaları'nı, Amapá'nın Brezilya'da kalan bölümünü ve Venezuela'nın Orinoco'yla Amazon arasındaki doğu ucunu kapsar. Atlas okyanusu'na doğru alçak ovalarla sınırlanan Guyana, yüzey şekilleri fazlaca engebeli olmayan billurlu ve Birinci Zaman'da oluşmuş kütleler üzerinde yayılır; bununla birlikte Gondvana örtüsünün kumtaşlı yarları, Venezuela, Brezilya ve Guyana sınırındaki Roraima kütlesinde 2 810 m'ye ulaşır. Ekvatorla 8° K. enlemi arasında kalan bölgenin fiziksel bütünlüğünü sıcak ve nemli ekvator iklimiyle yalnızca kıyılarda ve bazı çok kısıtlı iç kesimlerde (Guyana'da) yerini savanlara bırakan büyük ormanların oluşturduğu bitki örtüsü sağlar. Ama insanları, toprakların değerlendirilmesi ve iktisadi bakımdan Guyanalar arasında büyük farklılıklar görülür.
—Tar. Kristof Kolomb, 1498'de Orinoco'nun ağzına vardı. 1500'de Vicente Yáñez Pinzón kıyıyı taradı. Efsanevi ülke *El Dorado*'yu arama çalışmaları, her ülkeden serüvencileri Guyana kıyılarına çekti. İspanyollar'dan sonra Fransızlar'ın (Villegagnon, 1555), Hollandalılar'ın (1580), İngilizler'in (Raleigh, 1595) geldikleri ülkeye, sonunda XVII. yy.'da İngilizler, Fransızlar ve Hollandalılar yerleşti. Cizvitlerin misyonerlikler kurma girişimleri çok sınırlı kaldı. XVIII. yy.'da toprakların bir bölümü zorlu çekişmelere sahne oldu ve bazı kesimleri birkaç kez el değiştirdi. İlk olarak Hollanda Guyanası örgütlendi. İngilizler, ancak 1803'te ülkeye güçlü bir biçimde yerleşebildiler; çok geçmeden platoları sömürgeleştirdiler. Çeşitli ülkeler arasında anlaşmazlık konusu olan topraklar, XIX. yy. sonunda bazen çok zor sağlanabilen antlaşmalara yol açtı (Fransa-Hollanda anlaşmazlığı, 1891; İngiltere-Venezuela anlaşmazlığı, 1899; Fransa-Brezilya anlaşmazlığı, 1900; İngiltere-Brezilya anlaşmazlığı, 1904). İç kesimler bilim heyetleri tarafından keşfedildi (Schomburgk, Crevaux). Essequibo sınır bölgesi konusunda 1970'li yıllarda bile Guyana ile Venezuela arasında çatışmalar çıktı.

GUYANA *(Hollanda—sı)* → SURİNAM.

GUYANA akıntısı, güney ekvator akıntısının kolu; São Roque burnunu döndükten sonra K.-B.'ya doğru, Güney Amerika kıyıları boyunca akar. (Sıcak [26-28°C], tuzu yavaş yavaş azalan [‰ 36,5-35] ve Amazon ırmağının getirdiği döküntülerle bulanıklaşan bir akıntıdır.)

GUYANA havzası, Atlas okyanusu'nun batı ekvator kesiminde havza, okyanus sırtıyla Güney Amerika'nın kuzey -doğu kıyısı arasında. (Büyük sığ-deniz yığıntılarının oluşturduğu kıta kenarı, Belém dağının [677 m] ayırdığı iki derin deniz düzlüğünü [Ceará'da 6 399 m; Demerara'da 5 443 m] daraltmıştır. Kıta eğimi, *Guyana konisi* adı verilen ve özellikle Amazon'dan gelen çeşitli birikintilerden oluşmuştur.)

GUYANA TEYUSU a. Tropikal Amerika'da yarı suda yarı karada yaşayan iri kertenkele. (Bataklıklarda bulunur, yumuşakçalarla beslenir. Bil. a. *Dracaena guyanensis;* teyugiller familyası.)

GUYAU (Marie Jean), fransız şair ve filozof (Laval 1854 - Menton 1888). Sanat sosyolojisinin bellibaşlı temsilcilerinden biri olarak kabul edilir. Başlıca yapıtları: *Les Problèmes de l'esthétique contemporaine* (Çağdaş estetiğin sorunları) [1884], *Esquisse d'une morale sans obligation ni sanction* (Yükümsüz ve yaptırımsız bir ahlak taslağı) [1884], *l'Art au point de vue sociologique* (Sosyolojik açıdan sanat) [1890].

GUY-BLACHÉ (Alice), fransız kadın sinemacı (Paris 1873 - Mahwah, New Jersey, 1968). 1895'te Léon Gaumont'un sekreterliğini yapmaya başladı. Bir yıl sonra, kısa metrajlar gerçekleştirerek fransız sinemasının ve dünyanın "ilk kadın sinemacısı" oldu. Özellikle Victorin Jasset ve Louis Feuillade ile birlikte çalıştı ve 1907'den başlayarak çalışmalarını ABD'de eşi Herbert Blaché ile sürdürdü. Yönetmenlik, yapımcılık yaptı, stüdyolar kurdu. En tanınmış yapıtı olan *la Fée aux choux* adlı filminin yapım yılı konusu sinema, tarihçilerini ikiye böldü. Bazı tarihçiler filmin ilk Mélièsler'den önce 1896'da çekildiğini iddia ederken, diğerleri 1900'de ya da 1902'de çekildiğini tahmin etmektedirler.

Beaujard-Rapho

GUYE (Charles Eugène), isviçreli fizikçi (Saint-Christophe, Vaud, 1866 - Cenevre 1942). Cenevre Fen fakültesi'nde deneysel fizik profesörlüğü (1900) yaptı. Lavanchy ile birlikte çalışarak kütlenin hızla değişiminin göreli formülünü çok hızlı elektronlar üzerinde doğruladı (1913). Canlı ve cansız madde arasındaki bölge üstüne incelemesiyle de tanınır. — Kardeşi, PHİLİPPE AUGUSTE (Cenevre 1862 - *ay. y.* 1922). Cenevre Üniversitesi'nde kimya profesörüydü; optik etkinlik, elektroliz ve azotun elektrokimyasal yükseltgenmesi üzerine çalışmalarıyla tanınır.

GÛYENDE sıf. (fars. *güften,* söylemek'ten *gûyende*). *Esk.* Söyleyen, anlatan: *"Böyle beş beyti bu gûyende redif üzre Kemal / Naili söylese bir alem-i mana söyler"* (Y. K. Beyatlı).

GÛYENDEGİ a. (fars *gûyende* ve *-i*'den *gûyendegi*). *Esk.* Söyleyicilik, konuşkanlık.

GUYENNE, lat. **Aquitania,** Güney-batı Fransa'da eski il. Yöre İngiltere yönetiminde olduğu sırada (1152-1453), eski adı Aquitania düklüğüne verildi. Ancien Régime'in sonunda Guyenne, Gaskonya, Béarn, Saintonge ve Limousin ile birlikte, başkenti *Bordeaux* olan büyük bir valilik oluşturdu.

Guyenne'de
Bonaguil şatosu'nun (XIII.-XVI. yy.) havadan görünümü

GÛYİŞ a. (fars. *güften,* söylemek'ten *gûyiş*). *Esk.* Söyleme, konuşma.

GÛYİYA → GÜYA.

GUYON DU CHESNOY (Jeanne -Marie BOUVIER DE LA MOTTE, **Madame** diye tanınır) [Montargis 1648 - Blois 1717]. 1676'da üç çocukla dul kaldığında, büyük bir servete de kavuşmuştu. Kendini dine adadı ve *Nouvelles - Catholiques* vakfının kurulmasına yardım etti (1681). Başpiskoposun şüphesini çekti. Manastıra kapatıldı (1686). Madame de Maintenon'un müdahalesiyle serbest bırakıldı ve yine onun aracılığıyla Saint-Cyr Kızlar okulu'na kabul edildi, orada tanıştığı Fénelon'u büyük ölçüde etkiledi. 1695'te yeniden tutuklanan Madam Guyon Bastille'e hapsedildi. Ardından Dizier ve Blois'ya (1706) sürüldü, son yıllarını orada büyük saygı uyandırdığı bir çevrede geçirdi.

Flammarion

Madame **Guyon du Chesnoy**
Cheron'un yapıtından
Aubert'in gravürü
Bibliothèque nationale, Paris

GUYONNET (Jacques), isviçreli besteci ve eğitimci (Cenevre 1933). Cenevre konservatuvarı'nda besteleme ve orkestra yönetimi dallarında öğrenim gördü. 1960'ta Pierre Boulez'den ders almaya başladı. 1958-1961 arasında Darmstadt yaz kurslarına devam etti. Cenevre'de "Çağdaş müzik stüdyosu" adlı konser derneğini (1959) ve bir elektronik müzik stüdyosu kurdu. 1967'de aynı kentin konservatuvarında besteleme dersleri vermeye başladı. Başlıca yapıtları: çalgı topluluğu için *Monades I* (1959), orkestra için *II* (1960) ve *III* (1961), oda orkestrası ve elektronik sesler için *Stèle in memoriam J. F. Kennedy* (1964), solocular topluluğu ve manyetik bant için *Entremonde* balesi (1967), elektronik *Images 60/70* balesi (1970), yaylılar orkestrası için *les Enfants du désert* (1974), oda orkestrası için *Lucifer Photophore* (1975).

GUYOT a. (isviçreli coğrafyacı A. *Guyot*'nun adından). Denizbil. Yaklaşık 1 000 m yüksekliği olan, tepesi düz ve yarı yatay, kesik koni biçiminde denizaltı dağı.
—ANSİKL. İster tek tek, ister sıralar halinde (Büyük Okyanus'ta olduğu gibi) olsun,

P < P' < P'': guyotun derine inmesi
S < S' < S'': ısıl detumescence(okyanus levhasının soğuması)

guyot'un oluşumundan sonra geçirdiği derinlik ve coğrafi konum (yer değiştirme) değişiklikleri

Larousse

Louis Bernard **Guyton de Morveau** Edme Quenedey'in portresi

x

Martin Luis **Guzmán**

Constantin **Guys** *Mavi tüylü iki kadın* suluboya, 1859 *Carnavalet müzesi, Paris*

guyotlar, kırılma kuşakları yakınında ya da sıcak noktaların üzerinde gelişmiş yanardağ yapılarıdır. Tepeleri başlangıçtan beri düz olabilir (püskürme sırasında patlama ürünleriyle tıkanmış krater) ya da daha sonra düzleşebilir (deniz aşındırması). Tepe bölümünün kopmasından sonra, kendisini taşıyan okyanus kabuğunun alçalması ve taşınmasıyla guyot, hem su düzeyi altındaki derinliğini hem de coğrafi konumunu kazandı. Büyük Okyanus'taki guyotlar derin deniz çamurları ve mercan oluşumlarıyla kaplıdır. Mercan oluşumlarıyla örtüldüklerinde, mercan yapıları guyotun kaybettiği yükseltiyi sürekli tamamlayacak kadar hızlı gelişiyorsa atoller oluşabilir (örneğin Bikini atolü).

GUYOT a. (öz. a. *Guyot*'dan). Tatlı armut çeşidi. Fransa'da en çok yetiştirilen armut çeşididir. Türkiye'de de yetiştirilir. (DOKTOR JULES GUYOT da denir.)

GUYOTAT (Pierre) fransız yazar (Bourg-Argental, Loire, 1940). Anlam ve amacını şiddet ve cinselliğin oluşturduğu başlıca yapıtları şunlardır: *Tombeau pour 500 000 soldats* (1967), *Éden, Éden, Éden* (1970), *Prostitution* (1975).

GUYOTVİLLE → AYN BENYAN.

GUYS (Constantin), fransız desenci ve suluboya ressamı (Vlissingen, Hollanda, 1802 - Paris 1892). Yunanlılar safında Türkler'e karşı gönüllü olarak çarpıştı. 1842-1848 arasında Londra'da yaşadı. *Illustrated London News*'ta birçok desen yayımladı (1848 devrimi, Kırım savaşı, İspanya, İtalya, Almanya, Mısır'a yolculuklar). Züppeler, kadınlar, atlar işlediği başlıca konulardır. Manet, Degas ve izlenimcileri etkilemiş olan sanatçının Paris'te Louvre, Petit Palais ve özellikle Carnavalet müzelerinde yapıtları bulunur.

GUYTON DE MORVEAU (Louis Bernard, *baron*), fransız yargıç ve kimyacı (Dijon 1737 - Paris 1816). Çok genç yaşta Dijon mahkemesi'nde başsavcı oldu. Aynı zamanda kimyayla ilgilendi. 1772'de flojistik ve kristalleşme üstüne düşüncelerini açıkladığı *Digressions académiques* adlı yapıtı yayımladı. 1782'de yalnız bilimle uğraşmak için başsavcılık görevinden ayrıldı. Bir soğutucu karışımının (buz ve kalsiyum klorür) etkisiyle amonyak gazının sıvılaşmasını sağladı. 1782'de Lavoisier, Berthollet ve Fourcroy ile bir kimya terimleri dizini hazırladı. Fransız devrimi'nin ateşli bir yandaşıydı. 1791'de Côte-d'Or'dan Yasama meclisi'ne girdi, 1792'de Konvansiyon üyesi oldu. Halk kurtuluş komitesi'ne girdi. Burada savunma araçlarının örgütlenmesinde, özellikle de balonculuk konusunda büyük hizmetleri görüldü. Politeknik okulu müdürlüğüne getirildi. 1795'te Bilimler akademisi'ne girdi.

Lauros-Giraudon

GUYÛB çoğl. a. (ar. *ġayb*'ın çoğl. *ġuyūb*). *Esk.* Kayıplar, yitikler.

GUYÛM çoğl. a. (ar. *ġaym*, bulut'un çoğl. *ġuyūm*). *Esk.* Bulutlar.

GUYÛS çoğl. a. (ar. *ġays*, yağmur'un çoğl. *ġuyūs*). *Esk.* Yağmurlar.

GUZANA → HALEF *(tel)*.

GUZAT ya da **GUZZAT** çoğl. a. (ar. *ġazi*'nin çoğl. *ġuzzat*). *Esk.* Savaştan sağ ve muzaffer dönenler, gaziler: *"Bakiyesi ġuzâtı müslim beyninde taksim edildi"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

GÛZE a. (fars. *gūze*). *Esk.* **1.** Koza. **—2.** Kozalak. **—3.** *Gûze-i âb,* su kabarcığı. || *Gûze-i penbe,* pamuk kozası.

Guzerat ırkı, Brezilya'ya özgü zebu ırkı. Hindistan (burada *Kankrec* adıyla tanınır) kökenlidir. Koşum ve et hayvanı olmaya elverişlidir; bu ırk, brahman ırkının oluşumunda temel rol oynamıştır.

GUZMÁN (Alonso PÉREZ DE) → PÉREZ DE GUZMÁN (Alonso).

GUZMÁN (Leonor DE), castillalı soylu (1310'a doğr. - Talavera, Toledo, 1351'e doğr.). Juan de Velasco'dan dul kaldı, metresi olduğu Castilla kralı Alfonso XI'den on çocuğu oldu. Alfonso XI'in ölümünden (1350) sonra kraliçe Portekizli Maria ve oğlu Pedro I tarafından öldürüldü.

GUZMÁN (Fernán PÉREZ DE) → PÉREZ DE GUZMÁN.

GUZMÁN (Martín Luis), meksikalı romancı (Chihuahua 1887 - Mexico 1976). Mariano Azuela ile birlikte Meksika devrim edebiyatının (*El Agnila y la Serpiente,* 1928) önde gelen temsilcilerindendir. Yapıtlarında çok renkli bir anlatı ve yoğun bir psikoloji gözlenir. *La Sombra del Caudillo*'da (1929) devrim sonrası iç savaşları, *Memorias de Pancho Villa*'da (1938-1940) sekreteri olduğu Caudillo Pancho Villa'nın yaşamını anlattı.

Guzmán de Alfarache, Mateo Alemán'ın pikaresk romanı (1599). Yapıtın kahramanı Guzman de Alfarache doğumundan başlayarak bin bir mesleği denedikten ve çeşitli yerleri dolaştıktan sonra, işlediği suçlardan küreğe mahkûm edilmesine kadar tüm yaşamını anlatır. Her serüvenin sonunda okura bir ahlak dersi verir. Yapıt, ününü özellikle Fransa'da Lesage'ın yaptığı örneksemeye (1732) borçludur.

GUZMÁN BLANCO (Antonio), venezuelalı devlet adamı (Caracas 1829 - Paris 1899). Liberal devrimden sonra cumhurbaşkanı yardımcılığına getirildi (1863-1868). Büyük Britanya ile yaptığı görüşmeler kendisine büyük saygınlık kazandırdı. 1870'te muhafazakârları iktidardan uzaklaştıran liberal hareketin başına geçti. 1870'te geçici cumhurbaşkanı, 1873'te cumhurbaşkanı seçildi. 1888'e kadar ülkeye tartışmasız biçimde egemen oldu. Laik eğitimi, medeni nikâhı ve kilise mallarına elkonulmasını kabul ettirdi. Ülkeyi yabancı sermayeye açtı ve modernleştirdi. Bir bakıma olumlu bir diktatörlük olarak ele alınabilecek bu gelişmeler özgürlüklerin kaybını da birlikte getirdi. Avrupa'ya yaptığı bir yolculuk sırasında, yakın adamlarından biri tarafından devrilen Blanco, ölünceye kadar Paris'te yaşadı.

GUZMANYA a. Taçyaprakları boru biçiminde bitişik çiçeklerin birleşmesiyle başağı andırır basit çiçek salkımları oluşturan çokyıllık otsu bitki. (Tropikal Güney Amerika ve Antil adalarında yetişen 80 türü vardır. Bil. a. *gazmania;* ananasgiller familyası.)

GUZULİ (Alaettin Ali bin Abdullah **EL-**), berberi kökenli arap şair (öl. 1412). *Matâli ül-büdur fi menâzil is sürûr* adlı bir şiir antolojisi hazırladı. Yapıtta ev, ev bölümleri, yaşam, spor gibi çok değişik konuları işleyen şiir örneklerine yer verdiği gibi örnekleri fıkralar ve yeni şairlerden aldığı şiirlerle süsledi. Antoloji, islam uygarlık tarihi için de çok değerli bilgiler taşır. Yapıt Kahire'de basılmıştır (2 c., 1881-1882).

GUZZAT → GUZAT.

GUZZO a. (ital. sözc.). Ajaccio limanında kullanılan küçük tekne.

-GÜ → -GI.

GÜBRE a. (yun. *kopria*'dan). Verimini korumak ya da artırmak amacıyla toprağa katılan organik ya da mineral madde. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kırs. inş. *Gübre çukuru,* hayvanların yataklıklarına bulaşmamış dışkı ve sidiklerini toplamaya yarayan ve bazı ahırların yakınına ya da altına kazılan, sonra su sızdırmaz duvarla ya da plastik bir maddeyle çepeçevre kaplanan çukur. (Gübre çukurlarının hacmi 1 000 m^3'e varabilir.) || *Gübre kanalı,* hayvanların bakılıp beslendiği binalarda, üstü ızgaralarla örtülebilen ve gübre çukuruna iletilmek üzere hayvan dışkılarını toplamaya yarayan geniş ve derin kanal. || *Gübre sahanlığı,* gübrelikte yumuşak ve az samanlı gübrelerin konduğu yüksekçe sahanlık. (Burası yüksek olduğu için sızan şerbet kenarlardan aşağı, dibe süzülür, kalan gübre, tarlaya kolay saçılmak üzere daha katı bir kıvama gelir.) || *Gübre şerbeti havuzu,* genellikle hayvanların bulunduğu binanın yakınında yer alan ve bu hayvanların idrarını biriktirmeye yarayan beton çukur.

—Tarım. *Ağıl gübresi,* tropikal ülkelerde, hayvanların konduğu ağıllardan toplanan toprak ve kurumuş dışkı karışımına verilen ad. (Bu karışımın verimlileştirme değeri gerçek çiftlik gübresine göre oldukça düşüktür.) || *Çiftlik gübresi,* çiftlik hayvanlarının (sığır, koyun, at, vb.) dışkılarından ve yataklıklarından oluşan ve tarımda toprağı iyileştirmek ve verimi artırmak amacıyla kullanılan gübre. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Geç gübre* ya da *uzun etkili gübre,* verimi artırıcı öğelerinin açığa çıkması zaman içinde yavaş yavaş gerçekleşecek biçimde hazırlanmış kimyasal bileşim halindeki gübre. || *Mantarlık çiftlik gübresi,* çiftlik gübresi ile en çok % 5 toprak karışımından oluşan ve mantar üretiminde kullanılan karışım. || *Sıvı gübre,* hem çözelti halinde, hem erimemiş halde bulunan verim artırıcı maddelerle su karışımından oluşan akışkan bileşik gübre. || *Susuz gübre,* nem oranını % 15'in altına düşürmek için biraz kurutulan hayvan yataklık ve dışkılarının az çok kızışmış karışımı. || *Yapay çiftlik gübresi,* az çok mayalanmış bitkisel artıklar (tahıl samanları, talaş...) ve azotlu gübre karışımı. || *Yaprak gübresi,* tarım bitkilerinin beslenmesini iyileştirmek için yaprakların üzerine uygulanan gübre. || *Yeşil gübre,* bir yem bitkisi (baklagillerden fiğ, yonca, üçgül, evliyaotu vb.) ya da başka familyadan herhangi bir bitki (kozalaklılar, buğdaygiller) ekilerek biçilme döneminden önce tarla sürülerek toprağa karıştırılan yeşil bitkilerden oluşan gübre.

—Tarım mak. *Gübre dağıtıcı,* katı gübreleri toprağa gömerek yaymak için kullanılan makine. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Gübre yayıcı,* hayvan gübrelerini çayıra yaymak için kullanılan bir tür hafif tırmık.

—ANSİKL. Tarım. Gübreler, bitkilere, beslenmeleri için gerekli gübre elemanlarını sağlar. Yetiştirildikleri ortamda bitkilerin gereksinmeleri tamamiyle karşılanamadığından, gübrenin katılması ile gübre elemanları bakımından uygun bir düzey ve bir denge sağlanması amaçlanır. Gübreler, fiziksel durumlarına, içerdikleri cisimlere, kimyasal elementlere ve gübre elemanlarının sayısına göre sınıflandırılır.

• *Fiziksel duruma göre sınıflandırma:*
—*katı gübreler*, tanecik ya da toz halinde olur. Tanecikli (granülasyon) gübreler fırınlama, kırma, kristalleştirme ya da "boncuklaştırma" yöntemiyle elde edilir. Taneciklerin bir tabakayla kaplanması, birden çözülmeyi önleyerek toprağın içinde yavaş yavaş erimeyi sağlayabilir. Toz halindeki gübreler ince öğütülmüş ya da kristalleştirilmiştir ve serpilmeyi kolaylaştırmak için yağlanabilir;
—*sıvı gübreler*, katı gübrelerin su içindeki eriyikleridir;
—*süspansiyon halindeki gübreler*, su içinde asıltı halinde tutulan katı gübre taneciklerinden oluşur; sıvı gübrelere oranla daha yoğun olabilir;
—*gaz halindeki gübreler*, basınç altında depolanmış olan ve serpme sırasında atmosfere salıverilen susuz amonyak gibi gübrelerdir.
• *Kimyasal bileşime göre sınıflandırma:*
—*Mineral gübreler*, ya maden yataklarından alınıp sanayide işlenen (potasyum klorür, güherçile, vb.) ya da sanayide bireşim yoluyla elde edilen gübrelerdir (sodyum nitrat, amonyum fosfat vb.);
—*organik gübreler*, ya doğa kaynaklarından (guano) ya da artıklardan (kurutulmuş kan), yahut sanayide endüstriyel bireştirme yoluyla (formaldehit üre) elde edilir; bu gübrelerin başlıca özelliği örneğin azot gibi verimi artırıcı elemanları az çok hızla salıvermeye yatkın olmalarıdır (→ AZOT *çevrimi*);
—*organo-mineral gübreler*, organik ve mineral gübrelerin karışımlarıdır.
• *Gübre elemanlarının sayısına göre sınıflandırma:*
—*basit gübreler*, bir tek gübre elemanı içerir;
—*bileşik* (kompoze) *gübreler*, verimi artırıcı iki eleman (ikili gübre), üç eleman (üçlü gübre) ya da daha çok sayıda eleman içerir.
• *Başlıca gübreler.* Başlıca gübreler şöyle sınıflandırılır.
—*Azotlu basit mineral gübreler:* kalsiyum nitrat, sodyum nitrat ya da güherçile, kireç ve magnezyum nitrat, kalsiyum siyanamit, amonyum sülfat, amonitrat, amonyum sülfonitrat, magnezyum sülfonitrat, susuz amonyak, azotlu eriyikler, amonyum klorür, üre.
—*Azotlu basit organik gübreler:* kurutulmuş kan, boynuz, deri, yün artıkları, çiriş potası, tüyler, küspeler; sanayide organik bireşimle elde edilen organik gübreler (formaldehit üre, krotomiliden diüre, izobütiliden diüre).
—*Bileşik mineral gübreler:* kimyasal yolla elde edilen (karmaşık gübreler) ya da birçok basit gübrenin kuru karışımıyla sağlanan iki ya da daha çok verim artırıcı eleman içeren gübreler.
—*Bileşik organik gübreler:* insan dışkıları, çiftlik gübreleri, kuş, yarasa, balık gübreleri; kümes hayvanlarının dışkıları, melas tortuları.
—*Fosfatlı basit mineral gübreler:* Thomas cürufu, süperfosfatlar, doğal fosfatlar, bikalsiyumlu fosfatlar, çökelmiş fosfat, çözünmüş fosfat, alümino-kalsiyum fosfat, kemik tozu, hayvansal kömür.
—*Potasyumlu basit mineral gübreler:* ham potas tuzları, silvinit, potasyum klorür, potasyum sülfatlar, potasyum karbonat ve potasyum bikarbonat, imbik tortuları, pancar yıkama tortuları.
• *Pazarlama.* Gübrelerin pazarlanmasını düzenleyen mevzuat, garantiyi belirten bir etiketi zorunlu kılar. Etikette gübre tipinin adı, sonra sırayla garantili gübre elemanlarının oranları: baş elemanlar (azot, fosfat, potasyum), ikinci derecedeki elemanlar, oligoelementler. Oranlar, 100 kg üründeki gübre elemanının kg cinsinden miktarıyla gösterilir. Gübre elemanları azot ve oligoelementler için kimyasal element cinsinden ve diğer elemanlar için oksitler olarak hesap edilir: fosfor (P_2O_5), potasyum (K_2O), kalsiyum (CaO), magnezyum (MgO), kükürt (SO_3).

• *Çiftlik gübresi.* Bu gübreyi oluşturan karışım yığını yüzeyde aerobi, derin kısmında anaerobi bir mayalanmaya uğrar. Yataklıkların emdiği idrarın üresinden oksijenin varlığında (aerobi mayalanma) amonyum karbonat oluşur, sonra o da karbon gazına ve amonyağa ayrışır. Havasız yerdeki mayalanmada (anaerobi mayalanma) mikroorganizmalar, organik maddeleri ayrıştırır ve metangazı (gübre gazı) ile birlikte önemli miktarda karbon gazı çıkar. Yataklıklardaki selüloz yıkıma uğrar, bundan da amonyağı emerek tutan nemli humus maddeleri doğar. Bu mayalanmalardan doğan ısı mikroorganizmaların yaşamını kolaylaştırır ve yeterince nem varsa parçalanmayı hızlandırır. Bir çiftlik gübresinin içeriği ve kalitesi, yataklığın yapısına (tahıl samanları, eğrelti-otu, talaş, vb.), yataklığın ve dışkıların karşılıklı oranlarına, hayvanların türüne ve beslenme biçimine, gübrenin saklanma tarzına ve mayalanma derecesine göre çok değişiktir. Bir çiftlik gübresinin ağırlığı yalnızca sıkışma durumuna değil, aynı zamanda mayalanma durumuna ve nem derecesine de bağlıdır (sıkışmamış 1 m³ taze çiftlik gübresi 500 kg, iyi yığılmış nemli çiftlik gübresiyse 900 kg çeker).
—İkt. Türkiye'de, yapay gübre üretimine ilk kez Karabük Demir-çelik işletmeleri'nde bir amonyum sülfat tesisi kurularak başlandı (1939). 1944'te, aynı tesise fosforlu gübre üretim birimi eklendi. 1954'te Gübre fabrikaları taş İskenderun'da, 1961'de Azot sanayii taş Kütahya'da, 1971'de İstanbul Gübre sanayii aş Yarımca'da kurdukları gübre tesislerini işletmeye açtılar. Bu tesisleri, Gemlik, Mersin, Bandırma, Samsun'da kurulan yeni fabrikalar izledi.
Planlı dönemde, gübre dışalım, dışsatım ve dağıtım görevi Türkiye Zırai donatım kurumu'na (TZDK) verilmiş, 1964'te, T. Şeker fabrikaları ao, 1965'te Çay müstahsilleri kooperatifleri, 1967'de Tarım kredi kooperatifleri birliği vakfı, Tariş, Çukobirlik, Antbirlik ve Akçaabat tütün ekicileri birliği, Devlet üretme çiftlikleri genel müdürlüğü, Mersin Narenciyeciler kooperatifi ve Umumi mağazalar taş'yi de içine almak üzere yetkili kuruluşların sayısı artırılmıştır. 1972'de, gübre alım, satım ve dağıtım işleriyle görevli kuruluş sayısı TZDK, T. Şeker fabrikaları ao ve Tarım kredi kooperatifleri yardımlaşma birliği olarak üçe indirilmiştir. 24 ocak 1980 İstikrar programı'nda, tarımsal girdilere uygulanan sübvansiyonların, enflasyonun temel etkenlerinden biri olarak ele alınması, gübrede sübvansiyonların bazı özel uygulamalar dışında tamamen kaldırılmasına yol açmış, gübre fiyatları daha önce Bakanlar kurulu kararı ile belirlenirken, fiyatlar serbest bırakılmıştır. Aynı zamanda, gübre alım, satım ve dağıtımında görevli üç kurumun yanında gübre üreticileri ve bunların pazarlama şirketleri ile Tarım kredi ve satış kooperatiflerinin de yer almasına izin verilmiştir. 1984'te, gübrede düşük düzeyde sürdürülen devlet desteği tümüyle kaldırılmıştır. Bu durum, gübre fiyatlarında artışa, tüketiminde ise gerilemeye yol açmıştır. 1985'te gübre kullanımı bir önceki yıla oranla % 8,9 oranında düşmüştür.
1991 yılında Türkiye'nin toplam gübre üretimi, 2 558 333 tonu azotlu, 2 387 795 tonu süper fosfat, 1 163 425 tonu amonyum nitrat, 35 655 tonu sentetik amonyum nitrat, 209 459 tonu amonyum sülfat, 203 077 tonu triple süper fosfat, 215 561 tonu diamonyum fosfat, 1 011 114 tonu kompoze gübre, 548 658 tonu üre olmak üzere 8 333 577 ton olmuştur.
—Tarım mak. Gübre dağıtıcılar, genellikle tabanı hareketli olan ve içindeki maddeyi arka tarafa doğru iten tekerlekli makinelerdir; dikensi dişlerden ve bir sonsuz vidadan oluşan bir sistem dağıtılacak maddeyi alır ve merkezkaç kuvvetin etkisiyle tarlaya saçar.

Collombert

gübre dağıtıcı

Gübre sanayii aş *(Türkiye)*, gübre, teknik amonyum nitrat, amonyak, fosfat asit, sülfat asit ve polietilen torba üretimlerinde uzmanlaşan iktisadi devlet teşekkülü. 1953'te, Azot sanayii taş adı altında kuruldu. 1984'te, Kamu iktisadi teşebbüsleri hakkında 233 sayılı kanun hükmünde kararname hükümleri çerçevesi içinde, Türkiye Gübre sanayii aş (TÜGSAŞ) adını alarak yeni bir statü kazandı. Türkiye gübre üretim kapasitesinin % 29'una salip bulunan TÜGSAŞ'ın bağlı ortaklıkları, Kütahya Gübre sanayi aş, Samsun Gübre sanayi aş, Gemlik Gübre sanayi aş ve Elazığ Gübre sanayi aş'dir.
Yıllık gübre üretim kapasitesi toplam 1 759 700 ton olan kuruluşun, 1992 yılı üretimi 1 081 185 ton olarak gerçekleşmiştir. Bu toplam üretimin % 71,5'ini amonyum nitrat gübre, % 13,9'unu DAP, % 14,6'sını da kompoze gübreler oluşturmaktadır. Türkiye Gübre sanayii aş'nin, Gübre fabrikaları taş (İstanbul), TÜMAŞ (Ankara), TAGAŞ Türkiye-arap gübre aş (İstanbul) ve Türkiye kalkınma bankası aş'de (Ankara) ortaklık payları vardır. Kuruluşta 5 636 kişi çalışmaktadır.

GÜBREATAR a. Genellikle hassas bir tohum ekme makinesi ile birlikte kullanılan ve katı gübreleri tohum ekme çizgileri boyunca toprağın yüzeyine ya da birkaç santimetre derindeki tohumun yakınına atabilen tarım aleti. (Meyve bahçelerinde ve bağlarda gübreleri otuz kırk santimetre derinde bulunan köklerin hizasına atabilmek için derin gübreatarlar da kullanılmaktadır.)

GÜBREBÖCEĞİ a. Böcbil. Kınkanatlıların gübre içinde yaşayan üyelerine (örneğin *Onitis, Corpis, Geotrupes* cinsi üyeleri) verilen genel ad.

GÜBRECİL sıf. Zool. Gübre topakları içinde gelişen ya da yaşayan hayvanlar ya da bitkiler için kullanılır.

GÜBRELEME a. Yetiştirilen bitkilere en iyi beslenme koşullarını sağlamak için verimliliği korumak ya da artırmak amacıyla toprağa gübre atma tekniklerinin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ormanc. Ağaçların büyümesini hızlandırmak için ağaçlandırılmış bir alana fenni gübre verme işlemi
—Su ür. kül. Üretimi artırmak için balık üretilen yere uygun nitelikte gübre atma.
—Tarım. *Bakım gübrelemesi*, verimliliği korumak için toprağın yüzeyine zaman zaman az miktarda gübre atma. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Derin gübreleme*, uzun ömürlü bir bitkinin (bağlar, meyve bahçeleri...) gereksinimlerini birçok yıl karşılamak üzere, dikimden önce toprağa önemli miktarda organik ya da mineral gübre atma; yıllık bitkiler için sürme sırasında ve sonbaharda toprağa fosfatlı ve potasyumlu gübre verme. ‖ *Yatak gübrelemesi*, dışkılarını bıraksınlar diye geceleyin hayvanları ya-

tırarak bir tarlayı gübreleme.
—ANSİKL. Tarım. Toprak, bitkilerin içinde kök sistemini geliştirdiği ve buradan gereksinimi olan elemanları aldığı fiziksel bir destektir. Köklerin iyi gelişmesi ve büyümesi için toprağın yapısının uygun olması gereklidir (fiziksel verimlilik) ve bitkilerin doğru beslenmesinde kökler düzeyinde gübre elemanlarının uygun bir akışı gerekir (kimyasal verimlilik). Bütün bitki üretim alanlarında kaydedilen ilerlemeler (ıslah, sağlığı koruma, vb.) verimi büyük çapta artırmış ve bunun sonucu olarak büyük beslenme gereklilikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca modern tarım koşulları da (gittikçe ağırlaşan mekanik araçlar, organik maddelerin azalmasına yol açan derin sürmeler, vb.), "doğal olarak" nazik olan bazı toprakların verimliliğini korumak için daha uygun bir klasik ve nemli bakımı gerekli kılmaktadır. Tarımcının işlemlerinin tümünü değerlendirmek ve belirli bir toprak iklim kompleksinde en iyi koşulları elde etmek için gübre elemanlarının katılması zorunlu hale gelmiştir. Modern gübrelemenin rolü, her tür için vejetatif çevriminin her anında, gereksinmelere, toprağın verdiklerine katkıda bulunmak, bunları tamamlamak ve toprağa uyumu sağlamaktır. Gübreleme yöntemlerindeki bu yeni anlayış, bazı programların yapılmasına dayanmaktadır (fiziksel özelliklerin iyileştirilmesi için nemli ve klasik plan; azotlu, fosforlu, potasyumlu, magnezyumlu gübrelerin hesabı için gübre elemanları planı). Bu, tarımların ve toprakların gereksinmelerinin iyi tanınmasını, gübre elemanlarının toprak içinde ve köklerle temastaki dinamiğinin iyi ve yeterli bir şekilde anlaşılmasını, toprağın fiziko-kimyasal açıdan değerlendirmek için gittikçe daha iyi sonuçlar veren fiziksel ve kimyasal testlerin yapılmasını gerektirmektedir. Böylece her bitki ve her toprak tipi için en iyi nicel ve nitel verimi sağlayacak uygun bir gübrelemeyi önermek yerinde olur ve bu işlem, israf ve yeraltı tabakalarının kirlenme riskleri en aza indirilerek ve bu ucuza mal edilerek yapılmalıdır.
• *Bakım gübrelemesi*, topraktan eksilen maddeleri karşılamak üzere toprağa katılan gübre elemanlarının (P, K, Mg, vb.) miktarı kadardır: topraktan alınan elemanların organik artık olarak toprağa geri dönenleri (kökler, tahıl sapları, çiftlik gübresi...) düşüldükten sonra bitkilerin götürdüğü miktarlar; yağmurların ve sulama sularının yıkamasıyla ortaya çıkan eleman kayıpları; bu elemanların bitkiler tarafından kullanılmaz bir şekle değişimi. *Takviye gübrelemesi*, bir toprağı belirli bir süre içinde, besleyici bir eleman yönünden, uygun bir düzeye getirmek için bakım gübrelemesine yapılan ek gübrelemedir.
Bu kavramlar, azotlu gübrelemeyi kapsamaz, ona *başlangıç gübrelemesi* denir, çünkü bir tarım bitkisinin filizlenme devrinde çabuk canlanmaya başlamasını kolaylaştırmak için ilkbaharda az miktarda yapılan gübrelemedir. *Aralıklı gübreleme*, gübrelemenin bölümlere ayrılarak birkaç defada verilmesidir. Bu son teknik, toprak besleyici elemanı az tuttuğu ve hiç tutmadığı zaman, yani hareketli olduğu (azotlu gübrelemede nitrat iyonu), yahut çok süzek bir toprak için (kil ve organik madde-ce fakir kumlu topraklar) ve yıkanma kayıplarını gidermek için uygulanır.

GÜBRELEMEK g. f. *Toprağı gübrelemek*, verimini artırmak için toprağa gübre dökmek.

GÜBRELİ sıf. Gübre atılmış, gübrelenmiş toprak için kullanılır.

GÜBRELİK a. Tarım. **1.** Bir çiftliğin avlusunda gübre biriktirilen yer. **—2.** İki ya da üç duvarla çevrili bir tabanla, gübre suyunu toplamak için gerekli bir çukuru içeren ve gübre koymaya yarayan tesis.

GÜBRESİZ sıf. Gübrelenmemiş toprak için kullanılır.

GÜCE, Doğu Karadeniz bölümünde Giresun iline bağlı ilçe; 15 614 nüf. (1990); 15 köy. Merkezi, Giresun'un 38 km doğusunda *Güce*, 2 890 nüf. (1990).

GÜCENDİRMEK → GÜCENMEK.

GÜCENİK sıf. Bir kimseye gücenmiş, kırılmış olan kimse ya da bunu gösteren davranış için kullanılır.

GÜCENİKLİK a. Gücenmiş olma durumu: *Gücenikliğini sürdürmek.*

GÜCENİLMEK → GÜCENMEK.

GÜCENMEK gçz. f. *(Bir kimseye) gücenmek*, bir kimsenin bir söz ya da davranışından alınmak, ona kırılmak, darılmak: *Onunla ilgilenmedim diye gücenmiş. Bana gücenmiş galiba, selamımı almadı.*

◆ **gücendirmek** ettirg. f. *Bir kimseyi gücendirmek*, onun alınmasına, kırılmasına yol açmak.

◆ **gücenilmek** edilg. f. Gücenmek eylemine konu olmak: *Onun içi dışı birdir, sözüne gücenilmez.*

GÜCÜ a. Tekst. Dokuma tezgâhında çözgü ipliklerini ayarlayan tezgâh tarağı. || *Gücü çerçevesi*, dokuma tezgâhının gücü tellerini taşıyan çerçeve. || *Gücü dizme*, dokunmak istenen kumaş cinsine göre bir dokuma tezgâhının gücü tellerini yerleştirmek eylemi. || *Gücü gözü*, dokuma tezgâhı çerçevelerinin gücü tellerine takılan ve içinden çözgü ipliği geçen küçük halka. (Eşanl. GÜCÜ BONCUĞU, NİRE.) || *Gücü ipliği*, ip gücüleri yapmada kullanılan üç katlı, çok ince iplik. || *Gücü teli*, bir gücü gözü taşıyan metal ya da keten iplik. (Bk. *ansikl.* böl.). — Bir deliği bulunan ve aynı işte kullanılan uzun lamel. — Şeritçilikte, bir tahta mille desteklenen ve şerit yapımında kullanılan çözgü iplikleri demeti. || *Gücü yapımcısı*, dokuma tezgâhlarında kullanılan gücü tellerini yapan işçi. || *Basit gücü teli*, basit gücü gözlerinden oluşan gücü teli. || *Boş gücü*, basit dokuma tezgâhlarının çerçevelerinde ya da jakar dokuma tezgâhlarının işleme çerçevelerinde boş bırakılmış gücü gözlerinin tümü. || *İngiliz gücü teli*, gaze kumaş dokumada kullanılan özel gücü teli. || *İp gücü*, üst üste iki bukle içeren tek bir iplikten oluşan gücü teli. || *Küçük gücü teli*, dokuma tezgâhında kullanılan ve normal gücü tellerinden daha küçük gücü teli. || *Taharlanmış gücü*, gözlerinden çözgü iplikleri geçirilmiş gücü teli. || *Yarım gücü*, bir gücü gözünden geçirilen ve gaze kumaş dokumada kullanılan ip gücü.
—Halıc. *Gücü ağacı*, gücü tellerini taşımak için, bir dik tezgâhın üzerine, üst levente koşut olarak yerleştirilen ağaç parçası.
—ANSİKL. Dokuma tezgâhlarında, gücü telleri gücü çerçevesini oluşturan tahta ya da metal bir çerçeve içinde toplanır. Kumaşın dokunması sırasında sürekli olarak aynı biçimde işleyecek çözgü ipliklerini taşıyan gücü telleri aynı çerçeve üzerinde toplanır. Jakar tezgâhlarında gücü çerçeveleri yoktur; makinenin kancalarına kemerlerle bağlanan gücü tellerine tek tek kumanda edilir.

GÜCÜCEK, Sakarya'nın Karapürçek ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 258 nüf. (1990).

GÜCÜK sıf. **1.** Kısa, güdük, gelişmemiş, bodur kimse, hayvan vb. için kullanılır. **—2.** Kuyruğu kesilmiş hayvan için kullanılır. **—3.** *Gücük ay*, şubat ayına halk arasında verilen ad.

GÜCÜK, Kahramanmaraş'ın Elbistan ilçesinde bucak; 10 083 nüf. (1990); 23 köy. Merkezi *Gücük*, 625 nüf. (1990).

GÜCÜL sıf. *(güç, kuvvet'ten)*. [Eyleme, gerçekleşmeye karşıt olarak] güç halinde kalan için kullanılır: *Gücül olarak var olmak.*
—Sarapç. *Gücül alkol*, şarap ya da şırada bulunan ve alkol mayalanmasıyla alkole dönüşecek olan şeker miktarı. (Alkol derecesiyle belirtilen bu miktar bir derece için bir litrede yaklaşık olarak 17 g şekere eşittir.)

GÜCÜMSEMEK g. f. *Bir şeyi gücümsemek*, onun yapılmasını güç görmek, güç bulmak.

GÜCÜN be. *Tkz.* **1.** Güçlükle, zorla: *Çocuğu gücün uyuttu.* **—2.** Ucu ucuna: *Toplantıya gücün yetiştik.* **—3.** *Gücün gücüne*, zorlukla, ucu ucuna.

GÜÇ sıf. **1.** *(Yapılması) güç*, gerçekleştirilmesi, yerine getirilmesi kolay olmayan, büyük bir bedensel ya da düşünsel çaba gerektiren şey için kullanılır; çetin, zor, müşkül: *Çok güç bir problem. Çalınması güç bir piyano parçası. Anlaşılması güç bir metin. Hatırlanması güç bir ad. Çıkılması güç bir yokuş, merdiven. Güç bir uğraş, meslek.* **—2.** Bir kimseyi sıkıntılı bir durumda bırakan şey için kullanılır; zor: *Bu görevi reddetmek benim için çok güç. Güç bir durum.* **—3.** İnatçı, hoşnut edilmesi, geçinilmesi vb. kolay olmayan bir kimse için kullanılır: *Herkesle kavga ediyor, gerçekten güç bir insan.* **—4.** Katlanılması zor olan; çetin: *Güç koşullar altında çalışmak.* **—5.** *Güç halle*, güçlük ve zorluk çekerek, zor bela: *Güç halle bindik trene.*

◆ be. **1.** Güçlükle, zorlukla: *Bu parayla güç geçiniyor.* **—2.** *(Bir kimseye) güç gelmek*, yapılması bir kimse için zor olmak: *Yapamam, bana güç gelir.*

◆ a. **1.** Güç olan şey. **—2.** *Güce sarmak*, bir iş sözkonusuysa, yapılması güç bir duruma gelmek, güçleşmek. || *Gücü gücüne*, güçlükle, güçbela, ancak. || *Gücüne gitmek*, bir şey, söz ya da davranış sözkonusuysa, bir kimsenin incinip kırılmasına yol açmak: *Söyledikleri çok gücüme gitti, asla unutamam.* || *Gücüne koşmak*, bir sorunun çözümünü güçleştirmek, kolay çözüm yolları varken onlara başvurmamak.

GÜÇ a. **1.** Bir canlı varlığın fizik kuvveti; fiziksel çaba harcama yeteneği; kuvvet, takat: *Olağanüstü güce sahip bir hayvan. Dolabı çekecek gücü yok. Ufak tefek ama gücü, kuvveti yerinde. Çocuk bütün gücüyle mumları üfleyip söndürdü.* (Bk. *ansikl.* böl. İkonogr.) **—2.** Güçlüklere dayanma; görüşlerini, isteklerini kabul ettirme yeteneği; azim, cesaret: *Bir tasarıya bütün gücüyle karşı koymak. Bu acılara, sıkıntılara dayanacak gücü var mı?* **—3.** Soyut bir şeyin insanı etki altına alan özelliklerinin tümü; kuvvet, etkililik: *Alışkanlığın gücü. Bir savın, inancın, bir yasanın gücü. Bir grevin caydırıcı gücü.* **—4.** Bir fiziksel etkenin, olgunun şiddeti, onun kuvvet ya da şiddet derecesi: *Rüzgârın gücü.* **—5.** Bir kimsenin, bir grubun, bir ülkenin, bir etkinliğin erki, etkisi, üstünlüğü: *Bir siyasi partinin, bir iktisadi sektörün gücü.* **—6.** İnsan kuvveti, maddi kuvvet vb.: *10 bin kişilik güce sahip bir ordu. Bir ülkenin deniz gücü.* **—7.** Etkileyebilecek, kendini benimsetebilecek her şey: *Basın, demokrasilerde dördüncü güçtür. Ekonomik alanda güçler dengesi.* **—8.** Bir aygıtın, bir düzeneğin iş yapabilme niteliği: *Motorun gücü.* **—9.** *Güç birliği*, birkaç kişinin ya da kuruluşun bir görevi daha iyi yerine getirebilmesi için aralarında oluşturdukları işbirliği. || *Güçten düşmek*, iş yapamamak, hareket etme yeteneği azalmak: *Beslenmene özen göster, yoksa güçten düşersin.* || *Gücü gücü yetene*, hakka göre değil güce dayanılarak, güç kullanılarak: *Gücü gücü yetene söz geçiriyor.*
—Ask. denizc. *Vuruş gücü*, bir savaş gemisinde bulunan topların tümü ve bunların toplam gücü.
—Ayırıcı ruhbil. *Ayırıcı güç*, bir testin ya da başka bir sınavın, başka bir değişkende başarılı olan ve başarılı olmayan öznelerin ayırımını yapma yeteneği.

—Balıkç. Yapay olta kamışının bükülmeye karşı gösterdiği direnç. (Kamışın gücü, kabza düşey olarak sabitleştirildiğinde, uç halkası uzantısının kabza uzantısıyla 90°'lik bir açı yaptığı sırada kamışın taşıyabildiği ağırlıkla belirtilir.)
—Boyac. *Renklendirme gücü*, başka pigmentlerle olan karışımına kendi rengine yaklaşan genel bir renk veren pigmentin özelliği.
—Denizbil. *Gelgitin itici gücü*, deniz yüzeyinde bulunan bir taneciğin (örn. deniz suyu molekülü), Yer'in merkezine göre yer değiştirmesini sağlayan güç. (Belirli bir gökcisminin [Ay, Güneş] uyguladığı çekim ile eylemsizlik kuvveti çekiminin bileşkesine eşittir. Herhangi bir yerde, gelgitin itici gücü, Yer'e oranla bozucu gökcisminin konumuna bağlı olarak, şiddet (genlik değeri) ve tekrarlanma sıklığı (gökcisminin gün başına denizi kabartma sayısı) bakımından değişir.
—Dilbil. *Üretici güç*, bir dilbilgisinin, şu ya da bu doğal dilin dilbilgisel cümlelerini üretme özelliği. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Elekt. *İndükleyici özgül güç*, göreli geçirgenlik (eski).
—Elektrotekn. *Güç çarpanı*, wattla belirtilen etkin gücün, voltamperle belirtilen görünür güce oranı. (Sinüzoidal almaşık akımlar sözkonusu olduğunda, güç çarpanı, akım ile gerilim arasındaki faz kayma açısının kosinüsüne eşittir.) || *Ani güç*, almaşık akımda, gerilim ve akımın ani değerlerinin çarpımı. || *Bir santral biriminin tüketilebilir gücü*, birimin bulunduğu gerçek koşullarda elde edilebilen en büyük elektriksel güç. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Çıkış gücü* ya da *yararlı güç*, bir düzeneğin belirli bir biçimde ve belirli bir amaçla verdiği güç. || *Dalgalanma gücü*, sinüzoidal rejimde, ani güçle etkin güç arasındaki fark. || *Doğru bileşen gücü*, dengesiz üçfazlı rejimde, gerilimlerin ve akımların doğru bileşenlerine karşılık gelen güç. || *Eşkutupsal güç*, dengesiz üçfazlı rejimde, gerilimlerin ve akımların eşkutupsal bileşenlerine karşılık gelen güç. || *Etkin güç*, almaşık akım geçen bir devrenin ortalama gücü. (Sinüzoidal rejimde gerilim ya da elektromotor kuvvet ile etkin akımın, yani almaşık akımda, gerilimle aynı fazdaki bileşenin çarpımına eşittir.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Evrik güç*, dengesiz üçfazlı rejimde, gerilimlerin ve akımların evrik bileşenlerine karşılık gelen güç. || *Karmaşık güç*, gerçek bölümü etkin güç, sanal bölümü tepkin güç olan ifade. || *Soğurulan güç* ya da *giriş gücü*, bir düzenek ya da bir düzenek kümesinin aldığı toplam güç. || *Sürekli güç, saatlik güç, yol verme gücü*, bir elektrik makinesinin, iletkenleri aşırı ısınmaksızın, gerek kalıcı şekilde, gerek bir saat boyunca, gerekse hemen hemen kalıcı bir rejimin elde edilmesi için zorunlu birkaç dakika boyunca verebildiği güç. || *Tepkin güç*, sinüzoidal rejimde, tepkin gerilim ile akımın etkin değerlerinin çarpımı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Fels. Descartes ve Leibniz'e göre, kitleyle hız arasında, evrendeki bağlantıyı koruyan belli bir ilişki bulunduğunu belirten ilke. (CANLI GÜÇ de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] || Hegel'e göre, bir şeyin, çeşitli belirlenimleri içinde bir ve tek kalmasını sağlayan iç dinamizm. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Fels. ve Topbil. *Emek gücü*, marxçılara göre, mübadele edilebilir değerlerin kaynağını oluşturan, değer yaratıcı meta. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Toplumsal güçler*, marxçılara göre, sınıf mücadelelerinde kesin rol oynayan sınıflar, sınıf bölümleri ve toplumsal gruplar. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Üretici güçler*, marxçılara göre, üretim araçlarının tümü (üretim aletleri, hammaddeler ve bunları kullanan emekçiler). [Bk. *ansikl.* böl.]
—Fişekç. Bir patlayıcının birim başına yaptığı iş. (Bk. *ansikl.* böl.) || Bir fünyenin, genellikle bir cıva fülminat kütlesi eşdeğeriyle ifade edilen ateşleme gücü. || *Patlayıcı bir maddenin kuramsal gücü*, bir patlayıcının birim kütlesinin sağladığı gazın *n* mol sayısı, R ideal gaz değişmezi ve kelvin cinsinden ifade edilen, değişmez hacimde T patlama sıcaklığının $f = nRT$ çarpımı. (Noble* ve Abel'in formülünde yer alan kuramsal güç, birimler kg, dm^3 ve bar olmak üzere, 3 000 kara barut ile 12 000 dinamit lokumu arasında değişir.)
—Fiz. Bir cismin başka cisimlerle değiş tokuş yaptığı enerjinin, bu alışverişin zamanına oranı. (Güç, enerjinin iletim hızını ya da birim zamanında iletilen enerji miktarını ölçer.) [Gücün SI birimi watt'tır (simge W); bu saniyede 1 joule'lük iş üreten güçtür. Bunun yanı sıra 735 watt değerindeki *beygir gücü* ve 745 watt değerindeki ingiliz *horsepower* da (simge HP) kullanılır.]
—Havc. *Yardımcı güç taşıtı*, motorları çalıştırmada gerekli enerjiyi sağlamak için bir batarya, bir türbokompresör ya da elektrik üreteç grubu taşıyan küçük taşıt.
—Hidrol. Bir akarsuyun taşıma ve aşındırma yeteneği. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Isıbil. *Isıl güç*, bir ısıtma aygıtının genellikle bir standartla saptanan "nominal" koşullarda, birim zamanda sağladığı enerji miktarı.
—İda. huk. *Güvenlik gücü*, kamu düzeninin sağlanması için hükümetin emrinde bulunan polis, jandarma, silahlı birlik gibi güçlerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kamu gücü*, devletin tek yanlı iradesiyle buyruk ve yasaklar koyabilme, bunları kabul ettirebilme ve gerekirse zor kullanarak uygulatma hakkı ve yetkisi.
—İkt. *Aklama (ibra) gücü*, bir paranın, borçlu tarafından alacaklısından kabulü istenebilecek en yüksek tutarı. ||*Paranın satın alma gücü*, bir paranın, kendi aracılığıyla mal ya da hizmetler elde edilmesi bakımından içerdiği olanak. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mak. san. *Bir makinenin nominal gücü*, bir makinenin normal çalışma durumunda bir saniyede ürettiği iş miktarı. ||*Fren gücü*, bir makinenin dinamometrik frenle ölçülen gücü.
—Nörobiyol. *Kas gücü*, bir kas ya da kas grubunun kasılması sırasında gelişen güç. (Kol ya da bacak bölütleri yer değiştirmeden de bir dirence karşı kas gücü gelişebilir [eşölçülü kasılma] ve gelişen güç özellikle kasın başlangıçtaki uzunluğuna bağlıdır. Yer değiştirme halinde, sabit bir gücün gelişmesi [izotonik kasılma], en yüksek gücün, kasın yer değiştirme hızına bağlı olduğunu gösterir.)
—Nük. müh. *Artık güç*, bir reaktörün artık ısısına karşılık gelen güç.
—Opt. Bir optik aygıtla bir nesnenin görüntüsünü görme açısının, nesnenin uzunluğuna oranı. (Göz görüntü odağında bulunduğunda ya da görüş uyum gerektirmeden normal olduğunda, güç 1/*f* ile ifade edilir. Güç birimi *diyopri*'dir.)
—Ölçbil. *Güç ölçme tezgâhı*, gücü ölçülecek motorun yerleştirildiği salınımlı gövde.
—Radyotekn. *Eşdeğer izotrop ışıma gücü*, bir antene verilen güç ile bunun belirli bir doğrultudaki izotrop kazancının çarpımı.
—Savunm. *Güç katmak*, bir nükleer parçalanma bombasına, termonükleer tepkime sonucu nötron yayan ve böylece parçalanma sürecini uyararak tepkimeye girme oranını artıran bir madde katmak. ||*Güç katımlı bomba*, başlığında lityum hidrürler gibi termonükleer bir çekirdek bulunan nükleer bomba. (Kaynaşma elementleri parçalanma enerjisini artırır; bu elementleri taşımayan aynı boyutlu bir bombanın enerjisi daha düşüktür.)
—Siber. *Güç çarpanı*, bir büyüklüğün diğer bir büyüklük üzerindeki değişim etkilerini belirleyen çarpan; ikinci büyüklüğün öz değişimlerinin birinci büyüklüğe etkisi sıfır ya da göz önüne alınamayacak kadar küçüktür.
—Siyas. bil. *Siyasal güç*, siyasal yaşamda doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak rol oynayan ya da oynadığını ileri süren parti, sendika, dernek, baskı grubu, düşünce akımı.
—Su ür. kül. *Biyogenetik güç*, balıklar için su çevresinin besin değerini bulmaya yarayan niteliksel ölçme. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tanrıbil. *Tanrısal güç*, palamasçılıkta Tanrı'nın insan tarafından algılanabilir gerçeklikleri (algılanamaz olan Tanrısal Öz'ün karşıtı).
—Teknol. *Güç yardımlı kumanda düzeneği*, bir makineyi, bir donanımı ya da bir otomobili (direksiyon, frenleme) kullanan kişinin uyguladığı kuvveti, dış bir enerjiden yararlanarak yükseltmeyi, ayarlamayı ya da yaymayı sağlayan düzenek. (Eşanl. SERVOKUMANDA DÜZENEĞİ.) ||*Yedek güç*, bir motora verilen ek güç. (Eşanl. TAKVİYE GÜÇ.)
—Yapış. *Bir yapıştırıcının* ya da *bir yapıştırma ekleminin gücü*, yeni birleştirilmiş iki desteğin, bunlara ilk biçimlerini vermeye çalışan kuvvetlerin etkisi altında ayrılmasını önlemeye yeterli ani yapışma gösteren eklem niteliği.

◆ **güçler** çoğl. a. Nüfuzlarını kullanan kişi ya da gruplar: *Demokratik güçleri harekete geçirmek.*
—ANSİKL. Dilbil. Bir dilbilgisel, sınırlı bir kurallar bütününden yola çıkarak, sonsuz sayıda dilbilgisel cümleler bütününü üretebildiğinde zayıf bir üretici gücü vardır (ya da uygunluğu güçsüzdür denir). Ayrıca, böylelikle oluşturulmuş her cümleye, belirsizlikleri ve sözdizimsel bakımdan yakın sözceleri açıklamasını sağlayan yapısal bir gösterim getirebildiğinde yüksek bir üretici gücü vardır (ya da uygunluğu güçlüdür denir).
—Elektrotekn. • *Bir santral biriminin elektriksel gücü*. Aşırıyük gücü, kısa bir süre boyunca elde edilebilen sınır elektriksel güç, olası en büyük güç ise, birimde sürekli rejimde gerçekleştirilebilen en büyük elektriksel güçtür. Üretilen brüt güç, bir ya da birçok üretecin uçlarında tüketilebilen elektriksel güce denir. Üretilen net elektrik gücü, üretilen brüt güçle, yardımcı düzeneklerce soğurulan ve birimin transformatörlerinde yitirilen güç arasındaki farktır.
• *Etkin güç*. Tekfazlı bir devrede, sinüzoidal rejimde, etkin güç $P = UI_a$ bağıntısıyla verilir; bu bağıntıda U gerilim, I_a etkin akımdır. Etkin akım I_a, $I_a = I \cos \varphi$ eşitliğiyle I akımına bağlıdır; bu eşitlikte φ, *i* ani akımının *u* ani gerilimine oranla faz gecikmesini simgeler; $\cos \varphi$ devrenin *güç çarpanı*'dır ve etkin güç şu bağıntıyla verilir:

$$P = UI \cos \varphi.$$

Aynı koşullarda tepkin akım $I_r = I \sin \varphi$ ile gösterilerek *tepkin güç* için, $Q = UI_r = UI \sin \varphi$ bağıntısı elde edilir.

Tepkin güç, tamamen dirençsel bir devrede ($\varphi = 0$) sıfır, indüktif bir devrede ($\varphi > 0$) pozitif ve kapasitif bir devrede ($\varphi < 0$) negatiftir. $\underline{S}$ karmaşık gücü, karmaşık gerilim $\underline{U}$, karmaşık akımın eşlenik niceliği $\underline{I}^*$ ve görünür güç $S = UI = \sqrt{P^2 + Q^2}$ ile gösterilerek, şu bağıntıyla verilir:

$$\underline{S} = P + jQ = \underline{U} \cdot \underline{I}^* = Se^{j\varphi}.$$

Sinüzoidal rejimde bulunan çokfazlı bir düzenekte, etkin, tepkin ve karmaşık güçler, sırasıyla, *m* fazdaki ilişkin büyüklüklerin toplamına eşittir:

$$P = \sum_{k=1}^{m} P_k \,;\, Q = \sum_{k=1}^{m} Q_k \,;\, \underline{S} = \sum_{k=1}^{m} \underline{S}_k.$$

—Fels. Ancak d'Alembert'in yapıtıyla bir sonuca ulaşan canlı güçler tartışması, Evren'de olduğu gibi korunan şeyin niteliği konusunda Descartes ile Leibniz arasındaki anlaşmazlıktan kaynaklanır. Descartes'a göre *(Felsefenin ilkeleri)*, sözkonusu şey, hareketin niceliğidir (yani kitlenin hızla çarpımı); Leibniz'e göreyse; tersine, bu ancak canlı güç olabilir (kitlenin, hızın karesiyle çarpımı: mv^2). Tartışma yalnız dinamik alanını değil, tümüyle metafizik alanını da ilgilendiriyordu: Leibniz, gücün, bedende bulunan tamamen gerçek bir şey olduğunu ve biçimle uzamın belirle-

nimlerine indirgenemeyeceğini ileri sürüyordu. Leibniz, bu bakımdan, Descartes' ın mekanikçi felsefesinin örtülü biçimde içerdiği dünya imgesinin güçsüzlüğünü ve sınırlılığını özellikle belirtir ve Descartes'in reddettiği tözsel biçim gibi skolastik kavramlara bir anlamda yeniden saygınlık kazandırmaya çalışır (hatta, Descartes'in, doğru bir güç anlayışı oluşturabilseydi, mutlaka kendisinin kotarmış olduğu metafizik öğretiye, *önceden kurulmuş uyum* öğretisine varacağını iddia edecek kadar ileriye gider): "güç, biçimle hareketin büyüklüğünden farklı bir şeydir. Bundan da anlaşılacağı gibi, bedende varlığı düşünülen her şey, bazı modern düşünürlerimizin sandıkları gibi, yalnızca uzam ve bunun değişiklikleri değildir. Bunun için, onların dışladıkları bazı varlık ya da biçimleri yeniden benimsememiz gerekir. Ve doğadaki bütün özel olaylar, her ne kadar, bunlardan anlayanlarca matematik ya da mekanik olarak açıklanabilirse de, cisimsel doğanın ve mekaniğin genel ilkeleri yine de daha çok metafizik ve geometrik niteliktedir ve cisimsel kitleden ya da uzamdan çok, görünüşlerin nedenleri gibi, birtakım bölünmez biçimler ya da doğalarla ilgilidir" (*Discours de métaphysique* [Metafizik üzerine konuşma], 18).
• Hegel, "güç"ten *(Kraft)* ne anladığını şöyle açıklar: "Bağımsızlıkları içinde alınan farklılıklar, dolaysızca kendi birliklerine; birlikleri, dolaysızca açılıp yayılmalarına; açılıp yayılmaları da, tekrar birliğe indirgenmelerine dönüşür. Güç denen, işte bu harekettir. Gücün momentlerinden biri [...], onun dışsallaşmasıdır; diğeri de [...] kendi içine itilmiş güç, ya da tam anlamıyla güçtür. Fakat kendi içine itilmiş güç, zorunlu olarak kendini dışa vurur ve bu dışsallaşmış güç, hem kendi kendinde güçtür, hem de bu kendi-kendinde -varlık'taki dışsallaşmadır" (*Phänomenologie des Geistes*, "Bilinç").
—Fels. ve Topbil. • *Emek gücü.* Bu, marxçı düşüncenin temel kavramlarından biridir. Marx bunu şöyle açıklar: "Bir metaın kullanım değerinden, mübadele değeri elde edilmek için, paralı adamımızın, dolaşım (tedavül) alanında, yani pazarda, kullanım değeri mübadele değerinin kaynağı olabilecek bir meta bulmak mutluluğuna ermesi gerekir. Öyle bir meta ki, onu tüketmek demek, iş gerçekleştirmek, dolayısıyla değer yaratmak olsun.

Gerçekten de, adamımız pazarda böyle özel niteliğe sahip bir meta bulur; bu metaın adı, iş kuvveti ya da emek gücüdür.

Emek gücü dendiğinde, insanın bedeninde, onun canlı kişiliğinde var olan ve yararlı şeyler üretmek üzere harekete geçirilmesi gereken fiziksel ve zihinsel yetilerin tümünü anlamak gerekir" (*Kapital*, 1,1,6). Marx, şunu ekler: "Şimdi emek gücünü daha yakından incelememiz gerekiyor. Bu metaın da, başka her meta gibi, bir değeri vardır. Nasıl belirlenir bu değer? Üretilmesi için gerekli emek süresiyle" *(ay. y.)*
• *Toplumsal güçler.* Engels, bu güçleri şöyle tanımlar: "Toplum içinde etkili güçler, tıpkı doğa güçleri gibi etkinlik gösterir: onları bilmediğimiz ve hesaba katmadığımız sürece, bu güçler kör, haşin ve yıkıcıdırlar. Ama onları bir kere bildik mi, etkinliklerini, yönelimlerini, sonuçlarını bir kere kavradık mı, artık onları gittikçe daha çok irademize bağımlı kılmak, onlar sayesinde amaçlarımıza ulaşmak elimizde demektir" (*Anti-Dühring*, 3,2).
• *Üretici güçler.* Marx, Proudhon'un idealist anlayışının geçersizliğini gösterir: "Ezilen bir sınıfın varlığı, sınıf uzlaşmazlıkları temeline dayanan her toplumun yaşamsal koşuludur. Bunun için, ezilen sınıfın kurtuluşu, zorunlu olarak yeni bir toplumun yaratılması anlamına gelir. Ezilen sınıfın kurtulabilmesi için, daha önce elde edilmiş üretici kuvvetlerle halen var olan toplumsal ilişkilerin, varlıklarını daha fazla bir arada sürdüremez olmaları gerekir. Bütün üretim araçları içinde, en büyük üretici kuvvet, devrimci sınıfın kendisidir. Devrimci öğelerin sınıf olarak örgütlenmesi, eski toplumun bağrından doğabilecek bütün üretici güçlerin varlığını şart koşar" *(Felsefenin sefaleti).* Marx, daha sonra da şunu belirtir: "İnsanlar, hayatlarının toplumsal üretimi sırasında belirli, zorunlu ve iradeleri dışında ilişkilere, üretim ilişkilerine girerler; bu ilişkiler, onların maddi üretim güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder [...] Gelişmelerinin belli bir aşamasında, toplumun maddi üretim güçleri mevcut üretim ilişkileriyle çelişkiye düşer" *(Ekonomi politiğin eleştirisine katkı).*
—Fişekç. Güç, ya patlayıcı havan -sarkacı, ya da Trauzl blokları yardımıyla saptanır. Bu ikinci deneyde, güç, karşılaştırma sistemi biçiminde alınan ve 100 olarak kotlanan pikrik asidin gücüyle ölçülür. Bu da pratik kullanım katsayısını verir. Bunun bazı değerleri şunlardır: dinamit lokumu A: 155; tetril; 114,5; tolit: 94; şedit n° 5 A: 87.
—Hidrol. İki tür güç vardır. 1. *brüt güç:* eğimin ve derinliğin, dolayısıyla da hız ve debinin, yoğunluğunun ve türbülansın bir fonksiyonudur. Henüz rakamlarla değerlendirilebilen bir kavram değildir; 2. *net* ya da *gerçek güç,* brüt güç bütünüyle ya da kısmen suyun içerisindeki katı malzemenin yük* taşınmasında kullanıldıktan sonra aşındırma görevi yapacak olan artık güç. Belli bir brüt güç ve taşınan katı malzemenin her bir boyutu için taşınan malzemenin miktarı belli bir sınırı aşamaz. Bu sınır taşınan taneler küçüldüğü oranda yükselir. Taşınan katı malzeme miktarının üst sınırına erişilmişse, net güç sıfırdır; bu sınır aşılmışsa doldurma (yatağın dolması) olayı görülür. Bununla birlikte, kayalık bir akarsu yatağında katı malzeme miktarının başka bir alt sınır değerin altına düşmesi durumunda aşındırma gücü azalır; çünkü akarsu darbe ve parçalama malzemeleri bakımından yeterince yüklü değildir.

Debinin ve taşınan katı malzeme miktarının sık sık değişime uğraması kurulmuş olan dengeyi sürekli olarak bozar, öyle ki aşındırma ve doldurma fazları birbirini izler. Ancak faz değişimleri ani değildir ve oldukça uzun bir mesafe boyunca dağılmıştır.
—Isıl mot. ve Oto. Bir motor gücünün ayırtedici özelliklerini belirlemek için, bu güç farklı rejimlerde bir deney bankosunda ölçülür. Motor gücü belirli bir silindir hacmi için silindir sayısına, rejim hızına, çalışma sıcaklığına, sıkıştırma oranına, dağıtım biçimine ve ayar düzenine, yakıt karışımına, ateşlemeye ve çevrime göre değişir.
—İda. huk. Meclis başkanlarının meclislerin güvenliğini sağlamak için sahip oldukları fiili müdahale hakları bir yana bırakılırsa, güvenlik gücü daima yürütme iktidarına tabidir. Örgütlenmiş zor kullanma yetkisi yürütme organının tekelindedir; ne özel kişiler, ne mahkemeler ve ne de yasama organı güvenlik güçlerini harekete geçirme yetkisine sahip değildir.
—İkonogr. Eskiler Hercules'i fiziksel gücün temsilcisi sayarlardı. Gücü betimlerken çoğu kez Hercules'in özelliklerinden yararlanılırdı. Giotto gücü zırhlı ve aslan postundan miğfer takmış, küçük bir kalkanın arkasına gizlenmiş olarak çizmiştir. Daha sonraki tablolarda Güç, başının üstünde ya da sırtında bir örs taşır ve elinde tuttuğu, duvarı çatlak bir kuleden, bir ejderhayı zorla çıkarır. Bu ikonografiye, Miraflores'te Castillalı Juan II'nin, Nantes' da François II de Bretagne'ın mezarını (M. Colombe'un yapıtı), Saint-Denis'de Louis XII ve Henri II'nin mezarlarını, Longueville düklerinin bugün Louvre'da bulunan mezarlarını (M. Anguier'nin yapıtı) süsleyen figürlerde de rastlanır. Güç, Botticelli tarafından da resmedildi (Uffizi müzesi); Rubens'in *Marie de Médicis'in yaşamı* (Louvre) adlı tablosunun taslaklarında da kullanılan bir tema oldu. Gücün betimlendiği öteki yapıtlar arasında Coyzevox'un (Versailles şatosu tırabzanı), Berruer'nin (Bordeaux Adalet sarayı), David d'Angers'nin (Marsilya Zafer takı) heykelleri sayılabilir.
—İkt. *Paranın satın alma gücü.* Fiyatların genel indeksi yükseliş yönünde değişme gösterirse, paranın satın alma gücü azalır. Bunun tersi de olabilir. Ama bu ancak fiyat indeksi "dengeli" ise, yani ele alınan sürelerde ödemelere konu olan bütün mal ve hizmetlerin tutarı göz önünde tutularak hesaplanmışsa doğrudur (→TARTILAMA.) Oysa, kullanılan indeksler, ancak az sayıda malın fiyatını gösterir ve hepsi de dengeli değildir. Bundan ötürü, paranın satın alma gücünün uğradığı değişiklikler konusunda ancak kusurlu bilgiler elde edilebilir.

Enflasyon*, fiyatların genel düzeyini değişikliğe uğratarak paranın satın alma gücünde az ya da çok güçlü bir çöküntü oluşturur ve sabit gelir (ücretler, emekli maaşları, ödenekler, kiralar vb.) sahiplerini zor bir duruma sokar. Onun için, bu gibi gelir sahipleri, iş sözleşmelerine bir oynak merdiven maddesi koydurmaya ya da bu maddeyi yasa zoruyla kabul ettirmeye çalışırlar.
—Su ür. kül. *Biyogenetik güç.* Genellikle akarsular için kullanılan bu değerin ölçülmesi sırasında, besleyici fauna ve flora, akarsu kenarlarının dip yapısı, suyun fiziksel-kimyasal niteliği gibi olumlu etkenler ve barajların bulunması, çevre kirlenmesi vb. gibi olumsuz etkenler hesaba katılır. Biyogenetik güç, balık üretim kapasitesi en yüksek sular için 10, en düşük sular içinse 1'dir.

Güç
Botticelli
Uffizi müzesi, Floransa

Scala

-GÜÇ → -GIÇ.

GÜÇBELA be. Güçlükle, büyük güçlüklerle karşılaşarak: *Dağcılar güçbela tepeye ulaştılar.*

GÜÇHAN (Muzaffer Esat), türk hekim (Kerak, Ürdün, 1902 - İstanbul 1963). Darülfünun tıp fakültesi'ni bitirdi (1922). Müderris muavinliğine getirildi (1930), profesör (1937) ve ordinaryüs profesörlüğe yükseldi (1950). 27 Mayıs'tan sonra üniversi-

teden uzaklaştırılan 147 öğretim üyesi arasında yer aldı (1960). Daha sonra yeniden üniversitedeki görevine döndü (1962). Kardiyoloji konusunun türk tıbbında gelişmesinde rol oynadığı gibi endokrinoloji konusunda da çalışmalarda bulundu. Başlıca yapıtları: *Seriri elektrokardiyografi* (N. Ö. İrdelp ile, 1934), *İç ifraz guddeleri: physiologie ve klinik* (S. Irmak ile, 1939), *Mide ve duodenum hastalıkları* (1944), *Primer karaciğer kanserleri ve bunların sirozlarla ilgisi* (1959), *Kalp ve damar hastalıkları klinik semiyolojisi* (1964).

GÜÇLENDİRİCİ sıf. Güç veren, güç arttıran.
—Ağ. yet. Aşı sonucunda ortaya çıkan bitkiye güç veren aşı anacına denir.
—Elektroradyol. *Güçlendirici ekran,* X ışınları için kullanılan bir filmin üzerine konulan ve bu ışınların duyarlı tabaka üzerindeki etkisini artıran ekran. (Işınların enerji düzeyini değiştirir.)
—Ted. Bir organizmanın ya da işlevin yaşamsal güçlerini yenileme yeteneği taşıdığı varsayılan ilaca denir. (Eşanl. TONİK.)
—Tıp. Yorgun düşmüş bir organizmayı normal durumuna getireceği varsayılan besine ya da ilaca denir.
◆ a. Güçlenmeyi sağlayan aygıt.
—Foto. *Işıltı* ya da *parlaklık güçlendirici,* hedefi ışığa duyarlı elektron tüpü; karşıt fluorışıl katman üstünde, ışıltısı, hedefte oluşan görüntünün ışıltısının katı olan bir görüntü oluşturur. (Radyografik görüntünün ışıltısını önemli ölçüde artıran bu aygıt, radyolojide ışınımlarla ışıklanma dozunun azalmasını sağlar.)

GÜÇLENDİRME a. Güçlendirmek eylemi.
—Akupunk. Üfürümlerin yetersiz olduğu bir nokta, bir meridyen ya da iç organ düzeyinde onları güçlendirmeye yönelik tedavi tekniği. (Eşanl. TONİFİKASYON.)

GÜÇLENDİRMEK → GÜÇLENMEK.

GÜÇLENME a. Güçlenmek eylemi.
—Sesbilg. Bir ünsüzü etkileyen, zayıflamanın tersi (ama daha seyrek karşılaşılan) evrim olgusu.

GÜÇLENMEK gzç. f. Daha güçlü, daha sağlam duruma gelmek: *İyi bir bakımla kısa sürede güçlenir, kendine gelir. Günden güne güçlenen bir kararlılıkla isteğini gerçekleştirdi.*
◆ **güçlendirmek** ettirg. f. **1.** *Bir kimsenin bedenini, bedeninin bir bölümünü güçlendirmek,* onun fizik gücünü, direncini artırmak, ona yeniden güç kazandırmak: *Kasları güçlendiren egzersizler* **—2.** *Bir şeyi (soyut) güçlendirmek,* onu daha dirençli kılmak, sağlamlaştırmak: *Bu yenilgi muhalefeti güçlendirdi.*
—Foto. Bir duyarkatın, nominal duyarlıktan daha üst duyarlıkta kullanılmasını sağlamak amacıyla işleme koşullarını değiştirerek izhar etmek.

GÜÇLEŞMEK gçz. f. Güç duruma gelmek; zorlaşmak: *Hayat şartları giderek güçleşiyor.*
◆ **güçleştirmek** ettirg. f. *Bir şeyi güçleştirmek,* onu güç duruma sokmak, zorlaştırmak.

GÜÇLEŞTİRMEK → GÜÇLEŞMEK.

GÜÇLÜ sıf. **1.** Fizik gücü olan, sağlam, dayanıklı bir canlı, onun bedeni, bedenin bir bölümü için kullanılır: *Güçlü bir adam. Sağ eli sol elinden daha güçlü. Bacakları güçlü bir at. Kökleri güçlü bir bitki.* **—2.** Kişiliği her tür zorluğa dayanacak güçte olan kimse için kullanılır: *Talihsizlikler karşısında güçlü olmak. Güçlü bir kişilik. Zorluklara göğüs gerecek kadar güçlü mü?* **—3.** Toplumsal, siyasal ya da ekonomik açıdan başkalarından üstün olan, kendini başkalarına kabul ettiren bir kimse, bir grup, bir örgüt için kullanılır: *Güçlü bir hükümet. Güçlü bir siyasal parti. Güçlü bir ordu.* **—4.** Çok sağlam kurulmuş, zamana, güçlüklere vb. dayanan bir ilişki için kullanılır: *Birine güçlü bir sevgiyle bağlanmak.* **—5.** Iş görme gücü, yüklenen işleve oranla yüksek olan şey için kullanılır: *Güçlü bir motor.* **—6.** Yoğunluğu, gücü çok olan; şiddetli: *Güçlü bir rüzgâr.* **—7.** Yüksek oranda aktif madde içeren bir madde için kullanılır: *Güçlü bir deterjan.* **—8.** Kuvvetle etkileyen; kuvvetli: *Güçlü bir yapıştırıcı.* **—9.** Alanında gücünü kanıtlamış, alt edilmesi güç bir kimse, bir topluluk vb. için kullanılır; zorlu: *Kurada güçlü bir rakibe düşmek.* **—10.** Yeteneği, ustalığı vb. ile kendisini kabul ettirmiş sanatçı için kullanılır: *Güçlü bir oyuncu.* **—11.** Ustalık, beceri, yetenek ürünü olan yapıt için kullanılır: *Güçlü bir roman. Güçlü bir film.*
—Sesbilg. Kendisine eşlik eden zayıf ya da yumuşak ses biriminin söylenmesi için gerekli olandan daha büyük bir kas gerilimiyle gerçekleşen bir ünsüze denir. || *Güçlü durumda,* söz zincirindeki yeri kendisini bozulmalardan koruduğunda, ünsüz ses birimine denir.
◆ a. Direnmek, karşı koymak için gerekli fizik gücüne sahip kimse: *Güçlüye karşı zayıfı korumak.*
—Müz. Türk müziğinde, bir makam dizisinin duraktan sonra en önemli sesi. (Basit makamlarda, diziyi oluşturan dörtlüyle beşlinin birleştiği ses olan güçlü [4. ya da 5. derece], bileşik makamlarda birden çok olabilir. Güçlü[ler]de [sırayla] asma karar vermek gerekir.)
◆ be. Güçlü olarak: *Kendini güçlü hissetmek. Güçlü görünmeye çalışmak.*

GÜÇLÜK a. **1.** Güç, zor olma durumu, güç olanın özelliği; zorluk. **—2.** Güç olan şey; zor nokta, aşılması, geride bırakılması gereken engel: *En büyük güçlük, yiyecek bir şey bulabilmekti. Bütün güçlükleri aştı. Bu sorun bırçok güçlüğü de birlikte getiriyor.* **—3.** Bir kimsenin bir şey yapmakta çektiği sıkıntı: *Yürümekte hâlâ güçlük çekiyor. Güçlükle konuşuyor. Derdimizi anlatmakta epeyce güçlük çektik.* **—4.** *Güçlük çıkarmak,* bir şeyin gerçekleşmesini engelleyecek nedenler öne sürmek, zorluklar yaratmak. || *Güçlüğü, güçlükleri yenmek,* engellerin, zorlukların üstesinden gelmek, onları ortadan kaldırmak: *Tüm güçlükleri yenerek başarıya ulaştık sonunda.*

GÜÇLÜKLE be. Güçlük çekerek; zorlukla: *Güçlükle nefes alıyor.*

GÜÇLÜKONAK, Güneydoğu Anadolu bölgesinde Şırnak iline bağlı ilçe; 12 878 nüf. (1990); 26 köy. Merkezi, Şırnak'ın 77 km batısında *Güçlükonak* (esk. Basaniferho), 3 305 nüf. (1990).

GÜÇLÜLÜK a. Güçlü olma durumu.
—Ayırıcı ruhbil. *Güçlülük testi,* öznenin, tanınan sınırlı veya sınırsız bir sürede tamamlayabildiği işlerin zorluğuna göre değerlendirildiği test. (Öteki testlerde öznenin soruları çözüş hızı ölçülür.).

Güçlülük İstenci → WILLE ZUR MACHT (DER).

GÜÇÖLÇER a. Elektrotekn. Devindirici bir makinenin yararlı gücünü ya da devindirilen makinenin tükettiği gücü belirlemede kullanılan elektrik makinesi. (Eşanl. ELEKTRİKLİ DİNAMOMETRE.)

GÜÇSÜZ sıf. **1.** Fizik gücü olmayan ya da yetersiz olan bir canlı varlık, bedeni, bedeninin bir bölümü için kullanılır; kuvvetsiz. *Hastamız henüz güçsüz, yürüyemez. Bu yük onun güçsüz omuzları için çok ağır. Bacakları çok güçsüz.* **—2.** Kolayca boyun eğen, otoritesi olmayan, kişiliği zayıf, kendini koruma gücünden yoksun kimse için kullanılır; âciz: *Çocuklarına karşı güçsüz bir baba. Hiçbir şeyi reddedemeyen, güçsüz bir adam.* **—3.** Direnci, dayanıklılığı, gücü çok az ya da sınırlı olan şey için kullanılır: *Sevgin bu kadar güçsüz müydü? Dolar karşısında güçsüz bir para.* **—4.** Gücü, otoritesi yetersiz olan bir grup, bir örgüt için kullanılır: *Güçsüz bir ordu. Güçsüz bir hükümet. Güçsüz bir parti.* **—5.** Yüklenen iş, işlev için yetersiz kalan aygıt için kullanılır: *Antenimiz çok güçsüz, ikinci kanalı izleyemiyoruz. Güçsüz bir motor.*
—Dilbil. Almanca gramerinde, şimdiki zaman kökenine *-te* soneki getirilmesiyle geçmiş zaman kökenini oluşturan fiillere denir; belirli tanımlığın önünde yer alan belgeç, sıfatların çekimine de denir; çekimi, iki biçime, biri tekil adıla öteki (*-en* ile biten) tüm öteki durumlara indirgenmiş eril adlara da denir. || *Güçsüz oluşumlar,* bükünlü dillerde, dolu dereceyi belirten güçlü oluşumlara karşılık, gövdenin düşük derecesini belirten oluşumlar (durumlar, ad çekimleri).
◆ be. Güçsüz olarak: *Bugün kendimi güçsüz hissediyorum.*

GÜÇSÜZLÜK a. **1.** Bedensel güç eksikliği; kuvvetsizlik, dermansızlık: *Kollarında bir güçsüzlük hissetmek.* **—2.** Güç, otorite eksikliği, direnmekten, kendini savunmaktan, denetleme yeteneğinden yoksun olma, zayıflık, acizlik: *Bir hükümetin güçsüzlüğü. Bu güçsüzlüğünüz beni üzüyor.* **—3.** Güç, olanak, kaynak eksikliği; yetersizlik: *Bir ekonominin güçsüzlüğü. Savunma güçsüzlüğü.* **—4.** Etkinlikten yoksunluk, bu yetersizlikten kaynaklanan kusur: *Bir sistemin, bir savın güçsüzlüğü.*
—Dy. *Makine güçsüzlüğü,* bir trenin gecikmesine yol açan ve cer makinesinde görülen her tür arıza. (Makinede güçten düşme var da denir.)

GÜDAHTE sıf. (fars. *güdāḫten,* erimek' eritmek'ten *güdāḫte*). *Esk.* Erimiş.

GÜDAZ a. (fars. *güdāḫten,* erimek, eritmek'ten *güdāz*). *Esk.* Yanma, yakılma; erime: *Suz ü güdaz* (yanıp yakılma).
◆ sıf. "Eriten", "yok eden", "yakan" anlamında bileşik sözcükler türetmek için kullanılmıştır: *can-güdaz, dil-güdaz* (gönül yakan), *takat-güdaz* (güç eriten; güçsüz bırakan) vb.

GÜDAZENDE sıf. (fars. *güdāḫten,* erimek, eritmek'ten *güdazende*). *Esk.* Eritici, yakıcı.

GÜDAZİŞ sıf. (fars. *güdāḫten,* erimek, eritmek'ten *güdāziş*). *Esk.* Yanma, yakılma.

GÜDEK a. Amaç, sonuç, güdülen şey; garaz.

GÜDEKSİZ sıf. Amaçsız, bir amacı olmayan; kararsız.

GÜDELEMEK gçz. f. *Yörs.* Bir şeyin ardına düşmek, kovalamak, sürmek.

GÜDEN sıf. Dilbil. Bir başka biçimbirimin durum ya da biçimini belirleyen biçimbirime denir.

GÜDEN (Hilde), avusturyalı soprano (Viyana 1917 - *ay.y.* 1988). Piyano, dans ve şan dersleri aldı. Sahneye ilk kez 1939'da Zürich'te çıktı. Savaştan sonra, çeşitli ülkelerde, Mozart ve R. Strauss'un yapıtlarında, Viyana operetlerinde ve italyan operalarında başrol oynadı. Viyana operası ile sözleşme yaptıktan sonra çağdaş yapıtları yorumladı.

GÜDERİ a. Karaca ya da dağ keçisi derisi işlenerek elde edilen deri türü. || Yüz kısmı boydan boya gerildikten sonra, yağla sepilenerek elde edilen kadife görünüşlü koyun derisi.
—Tekst. Doku yapısı gerçek deve derisininkini andıran kurulama bezi.
◆ sıf. Güderiden yapılmış olan şey için kullanılır: *Güderi eldiven.*
—Metalürj. *Güderi disk,* birleştirilmiş çembersel güderi yapraklardan oluşan parlatma diski.

GÜDERİCİ a. **1.** Derilerin güderileştirilmesinde çalışan işçi. **—2.** Güderi satan kimse.

GÜDERİCİLİK a. Güderileşmiş derilerin sanayi ve ticareti.

GÜDERİHANE a. *Esk.* Güderilerin hazırlandığı yer.

GÜDERİLEME a. Derileri, balık ya da diğer deniz hayvanlarının yağıyla işlemeye dayanan sepileme tarzı.

—ANSİKL. Akıtma suyla sepilenmeye hazırlanan ve çoğu kez de yarma makinesiyle sırçası alınan derilerin, genellikle de koyun derilerinin elde sıkılarak ya da presten geçirilerek suları alınır. Deriler yağa batırılır (özellikle de morina balığının karaciğer yağı kullanılır ve buna sanayide "morina yağı" adı verilir) ardından, güderi çırpma makinesinde birçok kez sıkılır; bu makine, içinde mekanik hareketlerle deriyi döven tokmakların bulunduğu bir tür yalaktır. Her tokmaklamadan sonra deri asılarak yavaş yavaş nemini kaybeder ve okside oldukça deriyle birleşip sarı bir renk veren yağı emer. Bu işlemin süresi koyun derilerinde iki üç haftayı bulur. Bu süreden sonra, derideki fazla yağların çıkarılması için deriler sıkılır. Çıkan bu yağ derinin balıkyağı*nı oluşturur. Daha sonra deriler sodyum karbonat çözeltisinde yağlarından arınır, kurutulur, iskefeyle yumuşatılır ve zımpara taşıyla iki yanına da kadifemsi bir görünüm kazandırılır.

Yağlı sepilemeden önce, işlemi hızlandırmak amacıyla formaldehitle sepileme yapılabilir (kombine güderi). Güderilenmiş deriler çok yumuşaktır, yıkanabilir ve eldivencilikte, giyimde, ortopedide, ev işlerinde (kurulamada) kullanılabilir.

GÜDERİLEMEK g. f. Güderileme işlemi.

GÜDÜ a. (*gütmek*'ten). Bir kişiyi belli bir eyleme, bir davranışa iten neden, çıkar ya da herhangi bir öğe: *Bir konuda kişisel güdüleriyle hareket etmek.*

GÜDÜCÜ a. Gütmek eylemini yapan, yöneten: *Bu sürünün güdücüsü kım?*

GÜDÜK sıf. (esk. türkç *ketmek, çentmek*'ten *ket-ük> güdük*). **1.** Kısa boylu, bodur, bedeni yeterince gelişmemiş kimse için kullanılır: *Güdük bir adam.* **—2.** Kuyruksuz, kuyruğu kesik ya da kopmuş hayvan için kullanılır: *Güdük eşek. Güdük horoz. Güdük köpek.* **—3.** Yapımı tamamlanmamış, eksik kalmış ya da benzerlerine göre kısa tutulmuş şey için kullanılır: *Güdük bardak. Güdük minare.* **—4.** Yeterince gelişmemiş, dar, kısır, basit görüş, düşünce, istek vb. için kullanılır: *Güdük tutkular. Güdük bir bakış açısı. Güdük kafalı.* **—5.** *Güdük kalmak*, boyca uzayıp gelişememek; bodur kalmak; sözkonusu bir işse bir sonuca bağlanmamış, bitmemiş olmak. ||*Güdük tavuk*, önemi, ağırlığı olmayan kimse.

—Zool. *Güdük gagalı*, kısa bir gagası ya da gaga biçiminde kısa bir uzantısı olan hayvan için kullanılır.

Güdük minare, Sıvas'ta Eretnalılar'dan Şeyh Hasan Bey için yaptırılmış (1347) türbe. Piramit biçimi külahı yıkıldığı için minareye benzediğinden bu adla anılır. Kesme taştan, kare planlı kaidesi, tuğladan iri üçgenlere oturan silindirik gövdesiyle değişik bir görünüşü vardır. Gövdede tuğlalar arasına baklava biçiminde firuze renkli çiniler yerleştirilmiş; üst kenar ise, aralıklı olarak sıralanmış koyu mavi üzerine beyaz renkli çinilerle süslenmiştir.

GÜDÜKBACAKLIKELEBEKGİLLER a. *Vanessa, Nymphalis* cinsi üyeleri vb. gibi kelebekleri içeren familya. (Yaklaşık 4 000 türü bulunan güdükbacaklıkelebekgiller, gündüz kelebeklerinin en önemli familyasıdır. Bil. a. *Nymphalidae.*) [Eşanl. ALACAKELEBEKGİLLER, DÖRTAYAKLIKELEBEKGİLLER, FIRÇABACAKLIKELEBEKGİLLER.]

—ANSİKL. Güdükbacaklıkelebekgiller çok iri (kanat açıklığı 35-90 mm), çoğunlukla canlı renkli, çok belirgin ve özel desenli gündüzkelebekleridir. Cinsel ya da mevsimlik biçimsel farklılıklara bu kelebeklerde sıkça rastlanır. Tırtılı çoğunlukla dikenlidir; çıplak krizalidi kuyruk ucundan asılı durur.

GÜDÜKÇÜ a. *Yörs.* Tefeci.

GÜDÜKLEŞMEK gçz. f. Güdük duruma gelmek.

GÜDÜL, İç Anadolu bölgesinde Ankara iline bağlı ilçe; 18 698 nüf. (1990); 419 km^2; 26 köy. Merkezi, Ankara'nın 83 km K.-B.'sında *Güdül,* 5 504 nüf. (1990). Üzüm, şekerpancarı üretimi. Manganez yatakları.

GÜDÜLENİM a. Ruhbil. Davranışların, ruhsal etkinliklerin ve öznel durumların iç belirleyicilerinden oluşan büyük kategori.

—ANSİKL. Öznel yaklaşımda, genellikle bireylerin bir takım güdülenimleri hakkında sahip oldukları bilgi ya da bilinçten yola çıkılır; bazı iç güdülenimlerin, bunları taşıyan ya da taşıdığı varsayılan bireylerce bilinmediği görülür: bunlar bilinçdışı güdülenimlerdir. Nesnel yaklaşımdaysa, davranışlar ya da hareketler, durumlar ya da uyarıcılar, yoksunluk durumları, fizyolojik olarak belirlenebilir durumlar vb. gibi dıştan gözlemlenebilen verilerden yola çıkılır; böyle olunca da, bir güdülenimin varlığı tümüyle çıkarsamaya dayanır, hiçbir zaman gözlemle saptanamaz. Bundan başka, güdülenimlerin bilinçli olmadığı ve ancak bazı durumlarda bilinçli hale gelebilecekleri, a priori olarak kabul edilir.

Öte yandan, edimleşmiş güdülenimlerle, gizilgüç durumundaki güdülenimler olarak ikinci bir ayrım daha yapmak gerekir.

Güdülenimler iki tip etki meydana getirirler. Bunlardan birincisi niceliksel özelliktedir: güdülenimin şiddetini, bununla ilgili davranışların gücüne ve dakikliğine bağlar. Kabataslak bir deyişle, güdülenim ne kadar yüksek olursa, ona tekabül eden davranış da o kadar güçlü ve etkilidir. Gerçekte, tablo bundan çok daha karmaşıktır. Sözkonusu ilişki, tekdüze olmayıp, bir optimum güdülenimi olan tersine U biçimindedir ve bu optimumun değeri de birçok etkene bağlı bulunur. Güdülenimlerin ikinci tipten etkileriyse, niteliksel özelliktedir: şu ya da bu durumun, şu ya da bu güdülenim gizilgücünün varlığı, nasıl bir davranışta bulunulacağını belirler. Bu, özellikle tüketim davranışlarında açıkça görülür: bunlar, birçok alanda tercih ya da seçimleri belirleyen ya da değiştiren geçici ya da sürekli güdülenimlerdir.

• *Güdülenimlerin kökeni.* Güdülenim kategorilerinden ilki, kısaca, iç kökenli (endogen), biyolojik olarak belirlenmiş, doğuştan ya da genetik olarak ayarlanmış ve evrensel çapta güdülenimler biçiminde tanımlanabilir: açlık, susuzluk, cinsellik, korku ya da endişe, dışkılama gereksinimi, bilgi edinme ya da merak vb. güdülenimleri bu kategoriye girer. Bu güdülenimlerin listesi kısa ve nispeten istikrarlıdır; yaşam koşulları ve öğretim, çoğunlukla "birincil" gereksinimler adı verilen bu güdülenimleri ancak düzene sokmakla kalır. Bunların yanı sıra bir de açık, değişken ve belirsiz güdülenimlerden oluşan, "ikincil" güdülenimler kategorisi vardır. Biyolojik temeli zayıf olan ya da hiç bulunmayan bu güdülenimler öğrenilir ya da edinilir; bireyin yaşam sürecine ve çevresine, özellikle de toplumsal çevresine bağlıdır, zaman içinde evrim geçirir vb. Bu güdülenimlerin niceliksel etkileri de önemli olabilir, ama bu ikinci kategoride asıl niteliksel öğeler açık bir biçimde kendini gösterir. Bu güdülenimler, büyük bölümüyle, deneysel incelemenin, bireysel bilançoların ve farklar ruhbiliminin konusunu oluşturur; toplumruhbilim ya da toplumbilim açısından da incelenebilirler; "güdülenim incelemeleri" adı verilen incelemeler, böyle bir özel amaca yöneliktir.

GÜDÜLMEK → GÜTMEK.

GÜDÜLÜRLÜK a. Havc. Belli bir yol boyunca bir balonun güdülme niteliği.

GÜDÜM a. Yönetmek, gütmek eylemi; idare; sevk.

—Ask. *Uzaktan güdüm,* gemi, uçak ya da güdümlü mermi ve roket gibi bir aracı uzaktan kumandayla yönlendirme. (Uzaktan güdüm, özgüdücüyle sağlanan özgüdümden farklıdır. Güdüm işaretleri Hertz dalgalarıyla 'ya da tanksavar roketlerinde olduğu gibi elektrik telleriyle ya da optik liflerle iletilir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Dilbil. Geleneksel dilbilgisinde, bir biçimbirimin şu ya da bu dilbilgisel ulamın bulunmasına yol açma özelliği. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Havc. ve Savunm. Verilmiş bir yörüngeye, belli hedefe ya da *güdüm yasası* adı verilen bir devinim yasasına göre bir hava ya da uzay aracının, bir güdümlü merminin bir yörünge izlemesini sağlayan süreç. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ask. Uzaktan güdüm, özellikle askeri gereksinimler nedeniyle, büyük ölçüde inceleme ve geliştirme konusu oldu. Ama bu yöntem askeri gereksinimler dışında birçok konuda da uygulama alanı bulur; örneğin tehlikeli bir ortamda (nükleer enerji alanı) ya da ulaşılamayan uzamlarda çalışan devingen aygıtlar ve küçük modeller uzaktan güdümle yönlendirilir.

Uzaktan güdüm iki tür eyleme dayanır: önce, ulaşılacak hedefin ve devingenin konumları gözlenir ve iki konum arasında istenen yörünge belirlenir; sonra güdülen aygıtın bu yörüngeyi izlemesi için hız vektörü doğrultu ve büyüklük açısından etki altına alınır. Uzaklık çok kısaysa ve aygıtın hızı çok yüksek değilse, gözlem gözle ve uzaktan güdüm, aygıta (tanksavar roket) bağlı tellerle ya da çok yalın bir radyo bağlantısıyla sağlanabilir. Nitekim 1943 ve 1944'te, köprüleri, gemileri imha etmede kullanılan kara mayınları ve bombalar telle uzaktan güdüldü. Aynı dönemde, hava savunma aygıtları, dürbünle yapılan görsel gözlemden yararlanılarak, radyo dalgalarıyla uzaktan kumanda ilkesine göre yönlendirildi. Günümüzde, bir kişinin taşıdığı tanksavar roketleri, gözle gözlem eşliğinde yüksek hızla açılan tellerle uzaktan güdüm, artık klasikleşti. Gözle gözlem olanaksız olduğunda, hedefin yerini belirlemek için, elektromanyetik yöntemler kullanılabilir. Hava savunma merkezi, bir radar demeti göndererek bir hedefi saptadığında, güdümlü mermi hedeften yansıyan dalgaları özgüdücüsüyle izleyerek hedefe yönelebilir. Bu yönteme yarıetkin uzaktan güdüm ya da yarıetkin izleme denir. Radar vericisi, güdümlü mermiye ya da rokete yerleştirilmişse izlemenin etkin olduğundan söz edilir. Özgüdüm, öbür yöntemlerle birlikte yalnızca uzun erimli güdümlü mermilere uygulanan uzaktan güdüm türüdür.

—Dilbil. Güdüm ve uyumu karıştırmamak gerekir: her iki durumda da cümlenin bir öğesinin biçiminin koşullu bir değişimi sözkonusudur, ama güdüm durumunda, bağımlı terim (güdülen) ve temel terim (güden) aynı ulama ilişkin değilken, uyum durumunda birçok biçimbirim aynı dilbilgisel ulama bağlanır. Bir cümlenin dolaysız kurucularına ayrıştırılmasında, uyumun içözekli, güdümün de dışözekli bir kuruluş niteliği taşıdığı belirtilerek bu olgular açıklanabilir.

—Havc. ve Savunm. Güdüm, insanın uzaktan kumanda etmesini gerektirebileceği gibi (→UZAKTAN GÜDÜM*) hava aracına ya da füzeye yerleştirilen özerk bir sistemle otomatik olarak da sağlanabilir. (→ÖZGÜDÜM.) Bilgi ya da yönlendirme komutlarını iletmek için radyoelektrik dalgaların kullanımı sonucu radyogüdüm doğdu.

Uzaktan güdüm ve özgüdümde, devingene verilecek yörüngeyi tanımlamak için *güdüm yasaları* denen matematiksel süreçlerin kullanımı zorunludur. Bu yasalar şunlardır:
—devingenin hız vektörünü hedef doğrultusunda tutmaya yarayan izleme;
—devingene, devingen-hedef doğrusunun dönme hızıyla orantılı bir dönme hızı veren orantılı uçuş;
—devingeni, hedefin ilerdeki olası konumuna yönelten çarpışma;
—devingeni fırlatma noktası ile hedefi birleştiren doğru üzerinde tutan hizalama (bu hal yerden havaya ve havadan yere güdümlü mermilerde sık kullanılır).

GÜDÜMBİLİM a. SİBERNETİK'in eşanlamlısı.

GÜDÜMCÜ sıf. ve a. Güdümcülük yanlısı olan kimse için kullanılır.
◆ sıf. Güdümcülükten kaynaklanan.

GÜDÜMCÜLÜK a. İktisadi etkinliği devletin kimi zaman doğrudan doğruya, kimi zaman da dolaylı bir biçimde yönlendirdiği sistem. (Eşanl. GÜDÜMLÜ EKONOMİ.)
—ANSİKL. Bu terim 1930'dan sonra ortaya çıkmıştır. Güdümcülükte iktisadi politika kapitalist ekonomi çerçevesi içinde kalmakla birlikte, devlet; kredi, para, vergiler, fiyatlar, dış ticaret politikası, sosyal güvenlik politikası, ücretler, yatırımlar vb. aracılığıyla doğrudan ya da dolaylı bir biçimde müdahalede bulunarak iktisadi etkinliği yönlendirir.

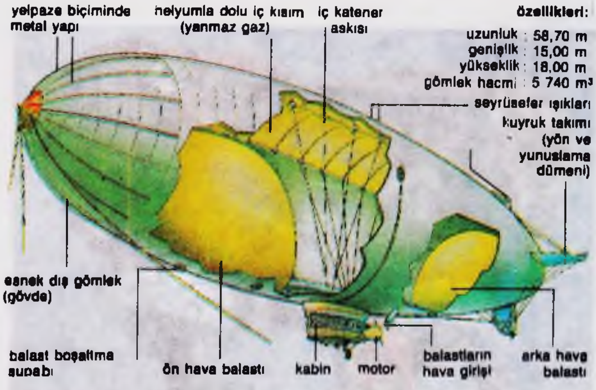
GÜDÜMLEMEK g. f. *Bir kimseyi, bir şeyi güdümlemek,* onları belli bir amaca doğru yöneltmek.
◆ **güdümlenmek** edilg. f. Bir kimse ya da bir şey sözkonusuysa, belli bir amaca doğru yönlendirilmek.

GÜDÜMLÜ sıf. **1.** Bir şeye doğru yöneltilmiş, doğrultulmuş, şu ya da bu yöne çevrili, belli bir amaca doğru güdümlenmiş şey: *Güdümlü füze. Güdümlü mermi.* **—2.** Belirli bir plan, düşünce doğrultusunda yönlendirilen, yürütülen: *Güdümlü tarım.* **—3.** *Güdümlü sanat,* belli bir siyasal, toplumsal öğreti doğrultusunda, o öğretinin dünya görüşüne bağlı kalarak yapılan sanat.
—Eğit. *Güdümlü etkinlikler,* çocuğun öncelikli bir rol oynamasını sağlayan ve öğretmenin yalnız rehberlikle yetinmesini öngören eğitbilimsel yöntem. (Bu etkinlikler dosyalar, anketler, gözlemler gibi ilgi uyandırıcı dallara ya da alıştırma, deney gibi temel dallara uygulanır.) ‖ *Güdümlü öğretme,* öğretmenin yol göstericiliği, yardımı ve öğütleri ile önceden tasarlanmış bir plana göre gerçekleşen öğrenme.
■—Havc. *Güdümlü balon,* itme (motorlar ve pervaneler), yönlendirme ve dengeleme (dümenler ve kuyruk takımı) organları, havada tutunmak için belli sayıda hidrojen ya da helyum baloncuğu içeren bir gövdesi ve bir sepeti olan balon. (Bk. *ansikl.* böl. Ask. denizc. ve Havc.)
—İkt. *Güdümlü ekonomi,* GÜDÜMCÜLÜK'ün eşanlamlısı.
■—Sil. *Güdümlü mermi,* mermi yolunun tümünde ya da bir bölümünde özgüdüm ya da uzaktan kumandayla yönlendirilen, özerk ya da güdümlü bir itme sistemiyle donatılmış, nükleer ya da klasik başlıklı bir silah sisteminin bir parçasını oluşturan mermi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ask. denizc. Güdümlü balonları ilk olarak Birinci Dünya savaşı'nda büyük donanmalar, keşif görevlerinde, denizaltılara karşı savaşta ve mayın tarlalarını gözle saptamada kullandı. Müttefikler 1916'dan sonra kara cephelerinde görevden çekilen güdümlü balonların yerine orduları uçaklarla donatırken, Almanlar Kuzey denizi'nde görkemli Zeppelin'lerine görev verdi. Savaşan taraflarca toplam 103 güdümlü balon kullanıldı; bu balonlar yakıt ikmali yapmadan büyük uzaklıklara gidebildiğinden ve önemli askeri yükleri (bombalar, teçhizat) taşıyabildiğinden başarılı sonuçlar aldı. Güdümlü balonların kayıp oranı % 40'a ulaşmasına rağmen yine de avcı uçaklarınınkinden daha düşüktü (% 50).

Savaştan hemen sonra, birkaç heyecan uyandırıcı kazanın ardından (*Dixmude*, ex-Zeppelin'inin kazası gibi), Avrupa ülkelerinin deniz kuvvetleri güdümlü balonlardan vazgeçerek deniz uçaklarına yöneldiler. Bununla birlikte 20 ağustos 1939'da *Graf Zeppelin* İngiltere kıyıları boyunca radarla gözleme görevi yaptı. Ancak ertesi yıl diğer büyük alman güdümlü balonlarıyla birlikte ortadan kaldırıldı. Yalnız amerikan donanması 1962'ye kadar "omurgasız" güdümlü balonları kullanmaya devam etti. İkinci Dünya savaşı sırasında Goodyear, refakat ve kıyıları denetleme görevi yapan 11 300 m³'lük 200 balon yaptı. 1958'de yapılan son güdümlü balonların hacmi 45 000 m³'tü ve saatte 150 km hıza ulaşıyordu. Günümüzde, deniz denetim sorunlarına ekonomik olarak cevap verebilecek çok sayıda güdümlü balon projesi ABD'de, Almanya'da, Rusya'da ve Fransa'da inceleme aşamasındadır.
—Havc. İlerleme direncini düşürmek için gövdeye genellikle mekik biçimi verilir. Esnek güdümlü balonlarda gövdenin biçimini gazın iç basıncı korur. Gazın doldurduğu hacimlerde balonun biçim değişimine yol açacak ve sönme tehlikesi doğuracak farklılaşmaları önlemek için, iç basınç bir vantilatörle şişirilen bir ya da birkaç baloncukla sabit tutulur. Ayrıca otomatik ya da kumandalı supaplar basıncı sınırlar.

Sepet gövdeye yaka ipine tutturulan askı kablolarıyla bağlanır. Metal ya da ahşap kirişlerle sağlamlaştırılan sepette mü-

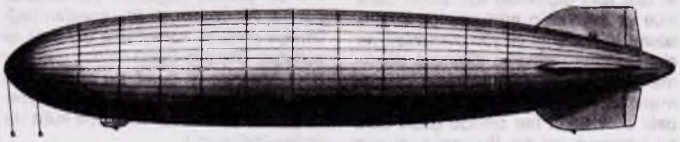
Goodyear belgesine göre

Europa no 2 A **güdümlü balonu**

Giffard

Dupuy de Lôme

Graf Zeppelin

Hindenburg

eski **güdümlü** balonlar

Airship Ltd

ingiliz **güdümlü** balonu
Skyship 500
ilk uçuş:
28 eylül 1981
uzunluk: 50 m
yükseklik: 18 m
yarı-güçle
uçuş hızı:
90 km/sa
görev biçimine
göre pratik
özerklik 10-20 sa

Météorologie nationale

fransız meteoroloji **güdümlü balonu** *Dinosaure*'un 1/3 ölçeğinde uzaktan kumanda edilen maketi ("katamaran"lı, üçdilimli yapı, hava yastıklı inici, maketin ilk uçuş denemesi: haziran 1978)

Türk deniz kuvvetleri'ne bağlı bir hücumbottan atılan **güdümlü mermi**

rettebat ve uçuş aygıtları (motor, yunuslama ve yön dümenlerinin kumandaları) yerleştirilir. İtme gücünü, bir ya da çeşitli yerlere dağıtılmış birçok pervane sağlar.

İlk örneğini zeppelinin oluşturduğu omurgalı güdümlü balonların gövdesi hafif alaşımdan boy kirişleriyle birleştirilmiş büyük halkalardan oluşur. Gövdenin iki ucu koni biçiminde son bulur; daha ince ve uzun olan arka ucunda kuyruk takımı, yunuslama ve yön dümenleri yer alır. Bu çatkı, ilerleme direncini düşürmek için pürüzsüz bir yüzeyle kaplanmıştır. Dilimler halinde bölünen iç kesimdeki bölmelerin her birinde gazla dolu bir baloncuk yer alır. Bu yapı kuşkusuz aynı hacimdeki esnek güdümlü balondan daha ağırdır; ama gövdesinin sağlamlığı, daha yüksek hızlara ulaşmasını ve büyük hacimli gövdeler (1900'de 10 000 m³, 1924'te 70 000 m³ ve 1938'de 200 000 m³) yapma olanağı, daha çok yük taşımasını sağlar.

Atlas okyanusu hattında çalışan *Hindenburg* (ya da LZ-129), İkinci Dünya savaşı'nda yapımı süren LZ-130 ve LZ-131 Almanlar'ın son omurgalı güdümlü balonları oldu. 190 000 m³ hacminde, toplam 195 000 kg ağırlığındaki *Hindenburg*'un yüksüz ağırlığı 107 800 kg, yakıt ağırlığı 65 000 kg, yolcu ve yük ağırlığı 22 200 kg'dı. Boyu 248 m, maksimum çapı 41,2 m'ydi; 1 100 BG'nde 4 motorla 135 km/sa'lik maksimum hız yapıyor, seyir hızı 125 km/sa'e ulaşıyordu; ikmal yapmadan 14 000 km mesafeyi aşmaktaydı. *Graf Zeppelin* LZ-130 ya da LZ-131 ise 236,6 m uzunluğunda ve 200 000 m³ hacmindeydi. 40 yolcu ve yük taşıyabilen bu balonun toplam ağırlığı 222 000 kg'dı ve 16 500 km'ye ulaşabiliyordu.

Yarı omurgalı güdümlü balonda gömlek esnektir, ama altında bir omurga yer alır.

Güdümlü balonları yere iner inmez özel hangarlara almak ya da yere sağlam bir şekilde bağlamak (konaklama) gerekir. Ayrıca balonu ön ucundan bağlamaya yarayan konaklama direkleri de kullanılır. Böylece balon fırıldak gibi rüzgâra baş vererek durur. Bu direkler, daha çok mürettebatın ve yolcuların binmesi, gaz ve yakıt ikmali sırasında kullanılır. (→ BALONCULUK.)

1980'lerin başında güdümlü balonların incelenmesine yeniden başlanmışsa da, somut yapımlar henüz küçük boyutlarla sınırlı kalmıştır. Yeni güdümlü balonların öncüleri, orta hızlarla ulaşım istendiğinde yakıt tüketiminin çok düşmesi, büyük havalimanlarına gereksinme göstermemeleri ve ağırlıklarının birkaç yüz tonluk yükleri kaldırmaya elverişli olması gibi nedenler öne sürmektedir. Bu alanda günümüzde merceğimsi, simitsi vb. balonlar gibi yeni biçimler üstünde çalışılmaktadır.

—Sil. *Stratejik güdümlü mermiler*, binlerce kilometre erimleri ve askeri nükleer başlıklarıyla diğerlerinden ayrılır. *Taktik güdümlü mermiler* ise gerek klasik, gerek nükleer başlık taşıyabilir. Erim farkının nedeni, stratejik güdümlü mermilerin ağırlık ve boyutlarının taktik güdümlü mermilere oranla çok daha büyük olmasından kaynaklanır. Ayrıca günümüzde, hedefin ve atış noktasının özelliğini göz önüne alan bir sınıflama yapıldığı görülür.

yerden havaya fransız Crotale **güdümlü** mermisinin fırlatılışı (askeri havaalanlarının uçaksavar savunma donanımı)

Thomson-C.S.F.

• *Karadan karaya güdümlü mermiler.* 1. *Karadan karaya stratejik balistik güdümlü mermiler.* Bunların mermiyolları üç evreye ayrılır; itme evresi, balistik evre ve dönüş evresi. Erimleri 800 km'nin üstündedir. Bilinen üç modeli vardır: MRBM*, IRBM* ve İCBM*. Günümüzde kullanılan güdümlü mermiler şunlardır: amerikan yapısı Titan* II, Minuteman* II ve III; sovyet yapısı SS-11, SS-16, SS-20; fransız yapısı SSBS S-3; çin yapısı CSS-1, CSS-2, CSS-3.

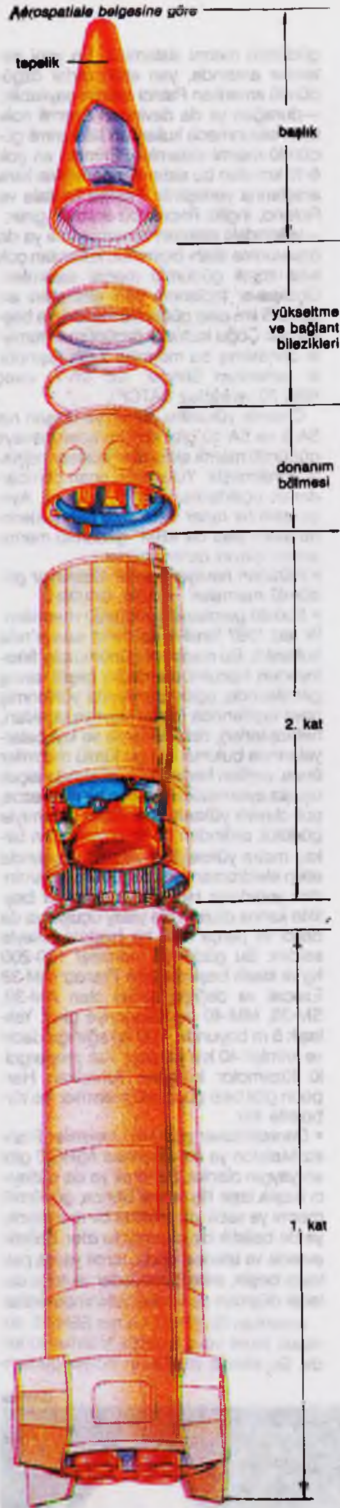
İlk kıtalararası balistik güdümlü mermi (SS-6) 1957'de Sovyetler Birliği'nde görüldü. Amerikan Atlas, Thor, Jüpiter, Titan I ve II güdümlü mermileri gibi ilk sovyet karadan karaya balistik güdümlü mermilerinin ayırtedici özelliği de fırlatılıştaki büyük ağırlıklarıydı (200 tona kadar). Bu ağırlık, özellikle, eylemsizlikle güdüm sisteminin düşük isabet oranını bir ölçüde dengelemek için çok güçlü nükleer başlıkla donatma gereksiniminden kaynaklanıyordu. Ayrıca, o günün teknolojisi, nükleer ya da termonükleer başlıkları küçültmek için yeterli değildi. Örneğin 1966'da hizmete giren sovyet SS-9 güdümlü mermisinin ağırlığı 185 ton, taşıma gücü 6 tondu ve 25 megatonluk bir termonükleer başlığı vardı. Sıvı propergol kullanmaları yüzünden, çoğunluğu depolanamayan bu ilk kuşak güdümlü mermilerin fırlatılış süreleri çok uzundu.

60'ların başında Amerikalılar, ikinci kuşak güdümlü mermileri tasarladı. Böylece ilk örneği Minuteman IA olan küçültülmüş kıtalararası güdümlü mermi kuşağı ortaya çıktı. Bu kuşakla depolama ve fırlatma süresi sorunları katı propergol kullanılarak çözüldü, nükleer başlıklar küçültüldü, isabet oranları artırıldı. Nitekim Titan II ve Minuteman IA gibi kıtalararası güdümlü mermilerin ağırlıkları, önceki kuşağa oranla 5 kat düşürüldü, yani 30 t'a indirildi. Karadan karaya sistemlerin evriminde önemli bir aşama 1970'te Minuteman III'ün yapımıyla başladı; bu mermi MİRV ile donatılmış ilk güdümlü mermi oldu.

1975'e doğru Sovyetler, eylemsizlikle güdüm konusunda teknolojik bir atılım gerçekleştirdi; dolayısıyla isabet oranı çok yüksek güdümlü mermileri hizmete soktu. Amerikalılar ise, ilk aşamada, depoların dayanımını artırmak, daha sonra karadan karaya güdümlü mermilere devingenlik kazandırmak ve küçültmek zorunda kaldı. 1986'da hizmete giren MX'te bu nitelikler göz önüne alınmıştı.

2. *Karadan karaya Cruise stratejik güdümlü mermisi* → CRUİSE.

3. *Karadan karaya taktik güdümlü mermiler.* Erimleri 800 km'den daha az olan bu

fransız SSBS-3 karadan karaya stratejik **güdümlü** mermisi

MIRV ile donatılmış amerikan ve rus balistik güdümlü mermilerinin ayırtedici özellikleri

güdümlü mermi	*başlık sayısı*	*bir başlığın nükleer gücü*	*erim*	*hizmete giriş tarihi*
MİNUTEMAN III	3	170 kt-335 kt	8 000 km	1970
POSEİDON C-3	en çok 14	40 kt	4 630	1971
TRİDENT I C-4	10	100 kt	7 830	1979
MX	10	335 kt	10 200 km	1986
SS-17 model 1	4	705 kt	11 000 km	1975
SS-18 model 2	8 ile 10	550-900 kt	11 000 km	1976
model 4	10	500 kt	10 000 km	1979
SS-19 model 1	6	550 kt	9 550 km	1975
SS-20	3	150 kt	5 000 km	1977
SS-N-18 model 1	3	200 kt	6 500 km	1978
model 3	7	?	6 500 km	1980
SS-NX-20	12	?	8 300	1983

mermiler ilk olarak 50'lerin başında Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıktı. Klasik ya da nükleer başlıklarla donanmış bu sistemler, savaş ve harekât alanlarında kullanılan silahlar kategorisine girer ve işlevleri açısından kolordu ya da ordu düzeyinde kullanılır. Sıvı ya da katı propergollü bu güdümlü mermilerin ağırlığı genellikle 10 t'un altındadır. Bu nedenle, tekerlekli ya da tırtıllı araçlara yüklenebilir ve silah sistemi olarak devingenlik kazanırlar. Bu güdümlü mermilerin çoğu balistik silahlardır. SSN-3 Shaddock rus sistemleri gibi eski model kimi güdümlü mermiler Cruise tipindedir. Günümüzde kullanılan karadan karaya güdümlü mermilerden şunlar sayılabilir: amerikan Pershing IA, Lance; rus SS-12, SS-21, SS-22; fransız Pluton.

4. *Karadan karaya taktik tanksavar güdümlü mermileri* (roket de denir). Kısa erimli (birkaç km) bu mermiler çeşitli kara araçlarıyla taşınabilir. Çoğu telle güdülür. Fransız SS-11, Milan ve Hat güdümlü mermileri bu sistem içinde yer alır. Bu mermilerin havadan karaya atılan modelleri helitopterlerde kullanıma uyarlanmıştır.

•*Denizden karaya güdümlü mermiler.* 1. *Denizden karaya stratejik balistik güdümlü mermiler.* Kuram ve ilke açısından karadan karaya stratejik balistik güdümlü mermilere benzer ve 1960'tan beri hizmettedir. Dört ülkenin elinde bu silahtan bulunur: ABD, eski SSCB, İngiltere ve Fransa. Günümüzde bu silahlarla, füzeatar nükleer denizaltılar donatılmaktadır; örneğin, HOTEL sınıfı rus SNLE'de 3, OHİO sınıfı amerikan SNLE'deyse 24 adet güdümlü mermi yer alır. Son yirmi yıldan bu yana sağlanan en göz alıcı gelişmeler arasında, erimde, taşıma gücünde ve vuruş duyarlığında elde edilen atışı vurgulamak yerinde olur. Örneğin, 1979'da hizmete giren amerikan Trident-I güdümlü mermisinin erimi, atası Poseidon*'a oranla, aynı hacmi korumasına rağmen, 3 000 km daha uzundur ve güdüm sistemi yıldızlara dayanan eylemsizlikle güdüme göre çok büyük ölçüde yileştirilmiştir.

2. *Denizden karaya Cruise stratejik güdümlü mermileri.* Dalmış denizaltılardan fırlatılan bu mermiler, karadan karaya Cruise stratejik güdümlü mermilerine benzerer.

• *Havadan havaya taktik güdümlü mermiler.* Savaş uçaklarının silah donanımını oluşturur. İki ana görevi vardır: önleme ve

General Dynamics Corporation

amerikan Dragon tanksavar **güdümlü** mermisinin bir piyade erince atılışı

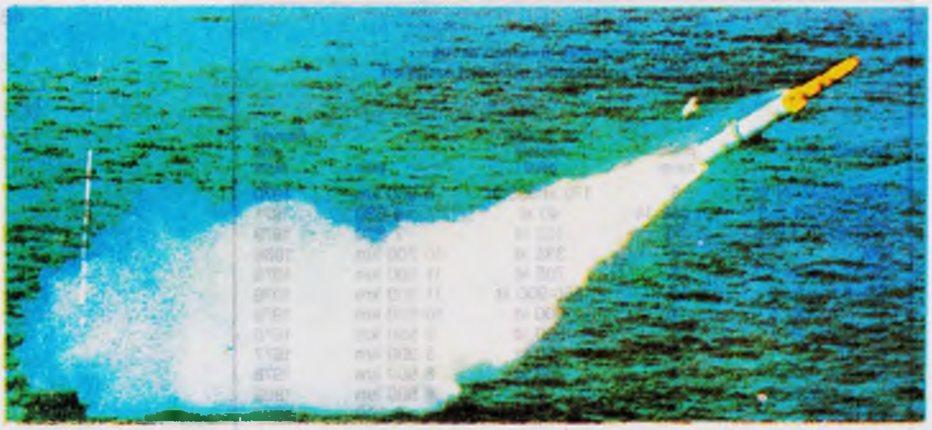
yakın savaş. 30 ile 50 km arasında değişen erimlerde önleme görevi üstlenen türler, yarı etkin elektromanyetik özgüdüm sistemiyle donatıldı. Amerikan Sparrow ve fransız Super 530 bu türe girer. Ne var ki yarı etkin özgüdüm sisteminde güdümlü mermi taşıyıcı uçağın hedefi aydınlatması gerekir; bu nedenle son yıllarda bu sakıncayı aşma yönünde bir eğilime girildi. Nitekim bu sakınca, güdümlü mermiye tam bir özerklik veren ve uçağı mermiye bağımlılıktan kurtaran etkin özgüdüm sistemiyle giderildi. F-14 savaş uçağını donatan 20 km erimli amerikan Phoenix güdümlü mermileri böyle bir özerklik taşır. 1986'da hizmete girmesi düşünülen AMRAAM da (Advanced Medium Range Air to Air Missile) aynı özellikle donatılacaktı.

Yakın savaşta (birkaç kilometrelik), düşman uçağının yaydığı ısıyı algılama yeteneğinde kızılaltı özgüdüm sisteminden ya-

Dassault-Bréguet

fransız Mirage 2000 çokmaksatlı savaş uçağından havadan havaya Matra Super 530 taktik **güdümlü** mermisinin fırlatılışı

General Dynamics Corporation

Bir saldırı denizaltısından amerikan SUBROC denizaltısavar güdümlü mermisinin fırlatılışı

rarlanan daha küçük güdümlü mermilere başvurulur. Amerikan Sidewinder ve Magic 550 bu tür mermilerdir.

Havadan havaya taktik güdümlü mermiler, 2,5-4 m boyunda, birkaç yüz kilogram ağırlığındadır, 4-5 mach'a yakın bir hıza ulaşır ve klasik patlayıcı başlıkla donatılmıştır.

• *Havadan karaya stratejik güdümlü mermiler.* Uzun erimli bombardıman uçaklarıyla taşınan nükleer başlıkla donatılmış bu silahın önemi, Cruise güdümlü mermisinin ortaya çıkışıyla daha da arttı. Nitekim, 1982'den sonra binlerce havadan karaya Cruise güdümlü mermisi (ALCM: Air Launched Cruise Missile), her uçakta 20 tane olmak üzere amerikan B-52 bombardıman uçak filolarına yerleştirildi. Uçaktan atılan ALCM, alçak uçuşla, atıldığı yerden 2 500 km uzaktaki bir hedefi vurabilecek güçtedir.

B-52 uçakları aynı zamanda, 160 km erimli ve balistik mermiyollu SRAM (Short Range Attack Missile) nükleer güdümlü mermileriyle donatıldı.

• *Havadan karaya taktik güdümlü mermiler.* Uçak ve helikopterlerin, tank, radar ve yığınak noktaları gibi kara hedeflerine saldırmasına olanak verir. Zırhlı araçlara karşı, SS-12 güdümlü mermisinin havada taşınan türü fransız AS-12 gibi tellegüdümlü mermiler kullanılır. Radarlara karşı ise özgüdümlü edilgin radarsavar güdümlü mermilere (fransız Martel, amerikan Shrike) başvurulur. En yeni yarıetken güdüm biçimi, atış yapan uçağa, vurma duyarlığını azaltmadan, hedeften belirli güvenlik uzaklığında kalma olanağı veren laser güdüm sistemidir (fransız AS-30 laser güdümlü mermisi).

Düşman toplanma bölgeleri gibi yaygın hedefler, nükleer başlıklı havadan karaya güdümlü mermilerin kullanımını gerektirir. Remjetli fransız ASMP (Air-Sol Moyenne Portée) bu türe girer.

• *Karadan havaya taktik güdümlü mermiler.* Savunmada kullanılan mermilerdir. Karadan yapılacak çok iyi bir hava savunmasında genellikle aşağıdaki sistemlere başvurulur:

—özellikle bölgesel örtü oluşturmaya yönelik, orta ve 40 km'yi aşan uzun erimli güdümlü mermi sistemleri. En yeni sistemler arasında, yarı etkin radar özgüdümlü amerikan Patriot sistemi sayılabilir;

—durağan ya da devingen önemli noktaları savunmada kullanılan kısa erimli güdümlü mermi sistemleri. Erimleri en çok 6-10 km olan bu sistemler genellikle kara araçlarına yerleştirilir. Fransız Crotale ve Roland, ingiliz Rapier bu sisteme girer;

—yukarıdaki sistemin tamamlayıcısı ya da özsavunma silahı biçiminde kullanılan çok kısa erimli güdümlü mermi sistemleri. Uçaksavar toplarının yanı sıra erimi en çok 3-5 km olan güdümlü mermilere başvurulur. Çoğu kızılötesi özgüdüm sistemiyle donatılmış bu mermiler sırtta taşınabilir (amerikan Stinger, rus SA-7, isveç RBS-70 ve fransız SATCP).

Önleme yükseltisi 30 km'ye ulaşan rus SA-5 ve SA-10 gibi kimi karadan havaya güdümlü mermi sistemleri nükleer başlıkla donanmıştır. Yüksekten uçan bombardıman uçaklarına karşı kullanılırlar. Ayrıca etkili bir radar sistemiyle birleştiklerinde sınırlı olsa da ABM* güdümlü mermilerinin işlevini üstlenebilirler.

• *Karadan havaya balistik füzesavar güdümlü mermileri* → ABM, GALOSH.

• *Suüstü gemisavar güdümlü mermileri.* İlk kez 1967 İsrail-Arap deniz savaşı'nda kullanıldı. Bu mermiler günümüzde, firkateynden hücumbota değin çeşitli savaş gemilerinde, uçak gemilerine yüklenmiş hava taşıtlarında (deniz devriye uçakları, helikopterler), denizaltılarda ve kıyı bataryalarında bulunur. Bu güdümlü mermiler önce, seçilen hedef doğrultusunda alçak uçuşta eylemsizlikle çalışan bir merkezce, çok duyarlı yükseltiölçer radar sistemiyle güdülür, ardından deniz düzeyinden birkaç metre yükseklikte yalama uçuşunda etkin elektromanyetik özgüdüm sisteminden yararlanır. Hedefe ya delici bir başlıkla karina düzeyinde yatay uçuşla ya da delici ve parça etkili bir başlıkla pikeyle saldırır. Bu güdümlü mermiler 150-200 kg'lık klasik başlıklar taşır. Fransız MM-38 Exocet ve değişik türleri olan AM-39, SM-39, MM-40 bu kategoriye girer. Yaklaşık 5 m boyunda, 700 kg ağırlığındadır ve erimleri 40 km'ye ulaşır. Katı propergollü füzemotor kullanılır. Amerikan Harpoon gibi bazı güdümlü mermiler ise türbojetle itilir.

• *Denizaltısavar güdümlü mermiler.* Fransız Malafon ya da amerikan ASROC gibi en yaygın olanlar, bir torpil ya da patlayıcı başlık taşır. İtiş evresi bitince, güdümlü mermi ya sabit yükseklikte bir mermiyolu ya da balistik bir mermiyolu izler. Balistik evrede ve istenen anda, torpil ya da patlayıcı başlık, sistemi terk eder ve suya dalarak düşman denizaltısı yakınında patlar.

Amerikan SUBROC ve rus SSN-15 denizaltı torpil yuvalarından fırlatılan türlerdir. Su altında ateşlenen iticiyle güdüm-

E.C.P Armées

Albion yaylasındaki (Haute-Provence) siloda yerden yere fransız SSBS stratejik balistik güdümlü mermisi

Gamma

fransız MM-39 Exocet suüstü gemisavar güdümlü mermisinin bir savaş gemisinden fırlatılışı

karadan karaya amerikan Tomahawk stratejik cruise güdümlü mermisi

lü mermi su yüzeyine çıkar ve havada yol almaya başlar; istenilen bir anda itici sistem durdurulur ve nükleer başlık balistik bir mermi yolu çizdikten sonra yeniden dalarak düşman denizaltısını vurur. SUBROC sistemi sualtında patlayan nükleer bir başlıkla donatılmıştır.

GÜDÜMSÜZ sıf. Buyurgan olmayan bir yönteme dayanan eğitim için kullanılır. —ANSİKL. Eğit. C. Rogers "güdümsüz" terimini ilkin psikoterapide, değerlendirici olmayan, etkileşimsel bir kolaylaştırma ve dinleme tekniğini belirginleştirmek için kullandı. Çok geçmeden bunun yerine "hastaya yönelik" terimini koyarak, bu yöneltmeyi özellikle eğitimde yaygınlaştırmaya çalıştı. Nitekim Rogers, "öğrenciye yönelik" eğitimden söz ederek, bu eğitimi yanında kendisi de öğrenen ve yalnızca bilgi aktarıcısı olmayan etkin bir öğretmen bulunan öğrenci tarafından sürdürülen bir deneyim olarak tanımladı.

60'lı yıllarda güdümsüzlük (Rogers'in kendisi bu terimi hiçbir zaman kullanmadı), fransız eğitiminde deneylere ve hayranlığa yol açtı. Günümüzdeyse, yetişmekte olan bir grup ve bazen de bir sınıf içinde konuşma ve iletişime özendiren bir canlandırma tekniği durumuna geldi.

GÜEMES-PACHECO DE PADILLA (Juan Vicente) → REVİLLAGIGEDO kontu.

GÜFT a. (fars. *güften*, söylemek'ten *güft*). *Esk.* **1.** Söz. **—2.** *Güft ü gû, güft ü kal*, dedikodu: *"Her sahib-i hâl kendi zevkinde yaşar / Dünyanın güft ü gûsu fevkinde yaşar"* (Y.K. Beyatlı). ‖ *Güft ü şünud*, söylenen, işitilen: *"Değmez gül ü bülbül bu kadar güft ü şunude"* (Nedim, XVIII. yy.).

GÜFTAR a. (fars. *güften*, söylemek'ten *güftâr*). *Esk.* **1.** Söz: *"Ey gönül gûş eyle gel âşıkların güftârımı"* (Niyazi-i Mısri, XVII. yy.). **—2.** *Güftar-ı âtıl*, işe yaramaz, boş söz. ‖*Güftar-ı şirin*, tatlı söz.

GÜFTARİ, Topçu Âşık da denir, türk halk şairi (Posof XIX. yy.). Yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. Köyünde medrese öğrenimi gördü. Malatya'nın Doğanşehir kazasına yerleşti. Bazı koşmaları günümüze ulaştı.

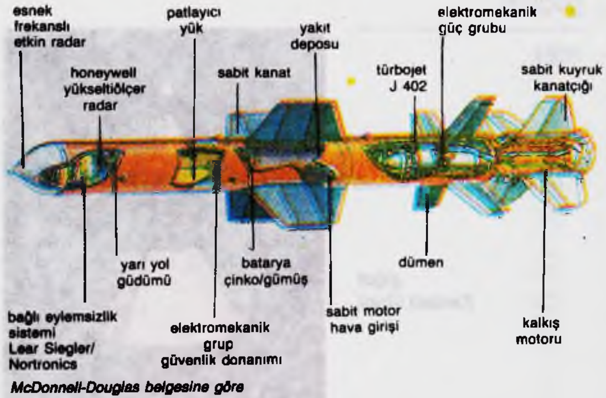
GÜFTE a. (fars. *güften*, söylemek'ten *güfte*). Sözlü müzikte, melodiyle birleşerek yapıtı oluşturan ve genellikle manzum olan metin.

GÜFTECİ a. GÜFTEKÂR'ın eşanlamlısı.

GÜFTEKÂR a. Güfte yazarı ya da şairi. (GÜFTECİ de denir.)

GÜFTEKÂRİ a. Maden üzerine açılan yuvalara altın tel kakmayla bezeme ve yazı yazma sanatı, bu yöntemle elde edilen her tür eşya. (Tüm islam ülkeleri sanatlarında görülen bu teknik vazo, fener, lamba ve özellikle zırh ve kesici silahlar üzerinde uygulanıyordu.) ‖Yalnız İran'da yapılan, üzeri yazılı bir tür halı.

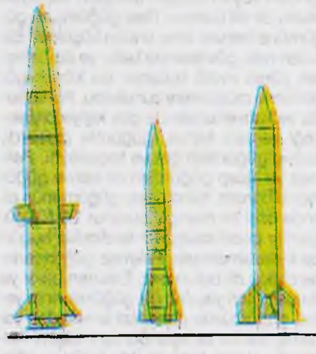
GÜFTİ ALİ, türk şair ve tezkireci (Edirne ?-? 1677). Yaşamı konusunda fazla bilgi yoktur. Rumeli'de kadılık yaptı. Şiirlerinde, yaşadığı çevreden, şiire ve bilgiye değer verilmeyişinden yakındığı görülür. Çağının 103 şairini taşlama yoluyla tanıttığı *Teşrifât üş-şuara* (Millet Ktp. Ali Emiri K. No. 1324) adlı manzum tezkiresi ünlüdür. *Divan*'ındaki "Selanik seyahatnamesi" adlı hezel (şaka) türünde manzumesinden, bu kentte de yaşadığı anlaşılır. Kendi dönemini eleştiren *Gamname* adlı manzum bir yapıtı, *Şah ü geda* adlı mesnevisi, hezel türünde *Zellename*'si vardır.

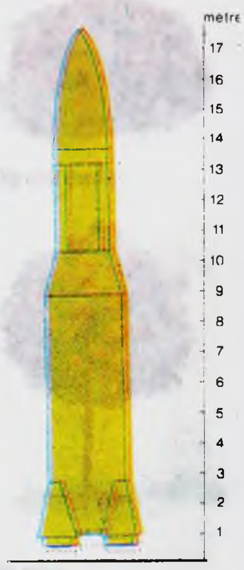
amerikan Harpoon gemisavar güdümlü mermisi

GÜĞÜL a. (yun. *kukkuli*, koza'dan). **1.** İpekböceği kozası, genellikle boş koza. **—2.** *Güğül kurdu*, ipekböceği. ‖*Güğül kuşu*, ipekböceği kelebeği.

GÜĞÜM a. Genellikle bakırdan yapılan, kulplu, uzun ve dar boyunlu kap. —ANSİKL. Güğüm, tek kulplu bir testiye benzer. Gövdesi şişkin, boynu dar ve uzun, ağzı genişçe ve kapaklıdır. Kulpsuz olanları da vardır. Genellikle bakırdan yapılır. Pirinçten, altın ve gümüşten yapılan-

Pershing IA (ABD) taktik — Lance (ABD) taktik — Pluton (Fransa) taktik

SS-20 (eski SSCB) stratejik

hizmette olan karadan karaya güdümlü mermi (rus SS-20: model 1977 iki katlı)

birkaç güdümlü merminin ayırtedici özellikleri ve yetkinlikleri

güdümlü mermin adı	tip	uzunluk (metre)	çap (metre)	ağırlık (kg)	maksimum erim (km)	başlık
MİNUTEMAN (ABD)	Karadan karaya stratejik balistik	18,2	1.83	35 000	8 000	3 MIRV X 335 kt
SS-18 (eski SSCB)		36	3	200 000	10 000	10 MIRV X 500 kt
TRİDENT IC-4 (ABD)	Denizden karaya stratejik balistik	10,4	1,88	33 000	7 830	10 MIRV X 100 kt
GLCM (ABD)	Karadan karaya stratejik Cruise	6,2	0,52	1 440	2 500	200 kt
TOMAHAWK (ABD)	Denizden karaya stratejik Cruise	6,2	0,52	1 440	2 500	200 kt
PERSHİNG IA (ABD)	Karadan karaya taktik balistik	10,2	1	4 600	740	60 - 400 kt
HOT (F)	Karadan karaya tanksavar	1,3	0,14	21	4	3 kg patlayıcı
SPARROW (ABD)	Havadan havaya taktik	3,65	0,2	228	70	40 kg patlayıcı
SİDEWİNDER (ABD)		2,85	0,12	85	15	parça tesirli
ALCM (ABD)	Havadan karaya stratejik cruise	6,3	0,62	1 270	2 500	200 kt
SRAM (ABD)	Havadan karaya stratejik balistik	4,2	0,45	1 000	160	200 kt
AS-30 laser (F)	Havadan karaya taktik	3,6	0,34	520	12	230 kg patlayıcı
CROTALE (F)	Havadan karaya taktik	2,9	0,16	85	9	15 kg parça tesirli
STİNGER (ABD)		1,5	0,7	15	5	3 kg parça tesirli
GALOSH (eski SSCB)	balistik füzesavar	20	2,6	30 000	600	2 - 3 Mt
MM-38 (F)	Gemisavar	5,2	0,35	735	45	165 kg patlayıcı
SUBROC (ABD)	Denizaltısavar	6,3	0,53	1 850	56	nükleer

güğüm
(Karadeniz bölgesi)

I. Gündağ Kayaoğlu

polyanta bodur gül

çardak gül
Mme A. Meilland tipi

polyanta gül

sarmaşık gül

yabani gül

ları, üzeri çeşitli maden bezeme teknikleriyle süslü olanları, yazılıları da vardır. İçine konan şeye göre su güğümü, süt güğümü, pekmez güğümü, boza güğümü, salep güğümü, rakı güğümü, mürekkep güğümü vb. adlar alır. Su güğümlerinde içindeki suyun düzgün akmasını sağlayan oluklu bir dil bulunur. Rakı güğümü su güğümüne benzer ama ondan küçüktür. Eskiden rakı, gövdesinde bakır ya da pirinçten yürek motifi bulunan bu küçük güğümlerle müşterilere sunulurdu. Konaklarda ve kahvehanelerde çok kişiye pişirileceği zaman kahve, güğümle pişirilirdi. Kahve güğümleri dilli ve kapaklıydı. Pekmez ve salep güğümleri de kahve güğümüne benzer. Yalnız salep güğümünün altında özel bir mangal bulunur. Bu tür güğümler gezici salepçiler tarafından bugün de kullanılmaktadır. Pekmez güğümlerinde oluklu dil bulunmaz. Eskiden bakır ya da pirinçten yapılan süt güğümlerinin yerini, günümüzde galvanizli tenekeden yapılmış olanlar almıştır. Bunların biçimi ötekilerden biraz farklıdır. Altı genişçe, silindirik bir gövdesi ve genişçe bir boynu vardır. Kapaklı ve dilli olur. Bunların yanı sıra bir de mürekkep güğümleri vardı. Mürekkepçiler çalkalanıp dövüldükçe kıvama geldiğinden, mürekkebi güğümlere koyar ve sık sık çalkalarlardı. Mürekkep güğümü su güğümüne benzemekle birlikte oluğu yoktu ve kapağı sıkıca kapanırdı. Her tür mürekkeple yazılmayan elyazması mushaflar için mürekkepçiler birkaç güğüm ayırır, her yıl surre* alayına teslim ederek Mekke'ye gönderirlerdi.

Yakın zamana değin çeyiz eşyası arasında yer alan güğümler, günümüzde de kullanılmaktadır. Mürekkep güğümleri, rakı güğümleri, kahve güğümleri ortadan kalkmış olmakla birlikte çeşitli amaçlarla kullanılan güğüm, Anadolu'nun birçok yöresinde günümüzde de en gerekli ev eşyaları arasındadır.

GÜĞÜM SİNEĞİ a. Böcbil. BÜVE'nin eşanlamlısı.

GÜĞÜMBAŞI a. Kur. tar. Osmanlı sarayında hazine koğuşu görevlilerinden biri. (Hazine koğuşunun "bıçaklı" adı verilen eskilerinin en kıdemlisiydi. Yükseldiğinde Hasoda'ya geçer, dış hizmete atanırsa müteferrika olurdu.)

GÜHER a. (fars. *gevher*'in hafifletilmiş biçimi *güher*). *Esk.* **1.** Maddenin özü, mayası, cevher: *"Ne güher bulsa beğenmez bırağur yazıya derya"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** Değerli taş, mücevher. **—3.** Nükteli ve güzel söz. **—4.** Bilim, anlayış, kavrama gücü: *"Az söz erin yüküdür / Çok söz hayvan yüküdür / Bilene bir söz yeter / Sende güher var ise"* (Yunus Emre, XIII. yy.). **—5.** *Güher-bâr,* mücevher yağdıran. ‖*Güher-feşan,* mücevher saçan. ‖ *Güher-füruş,* mücevher satan, kuyumcu.‖*Güher-pare,* mücevher parçası. ‖*Güher-rîz,* mücevher döken, yağdıran.

GÜHERÇİLE a. Anorg. kim. Genellikle nemli duvarlar üzerinde görülen potasyum nitrat çiçeklenmesi; barut yapımında kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kim. *Dönüştürme güherçilesi,* sodyum nitrat ile çözelti halindeki potasyum klorürün çifte bozunması sonucu elde edilen potasyum nitrat. ‖*Kar güherçilesi,* bembeyaz çok küçük kristalli, yüksek arılıkta güherçile. ‖*Şili güherçilesi,* doğal sodyum nitrat. ‖*Toprak güherçilesi,* nemli duvarlar üzerinde çiçeklenme durumunda görülen kalsiyum nitrat.

—ANSİKL. Anorg. kim Güherçile (potasyum nitrat [KNO_3]), doğada özellikle Mısır ve Hindistan'da bulunur. Günümüzde potasyum klorürle birlikte kaynatıldığında bozunan sodyum nitrattan (Şili güherçilesi) elde edilir. Daha az çözünen sodyum klorür, sıcakta dibe çöker. Daha sonra çözelti soğutularak potasyum nitrat kristalleştirilir.

Barut ve patlayıcı bileşiminde yükseltgen olarak kullanılan güherçileden, metalürjide karbonlu ve sülfürlü artıkları yakmada yararlanılır; etlerin korunmasında kullanıldığı gibi kimi gübrelerin bileşimine de girer.

GÜİMAR, Tenerife adasında (Kanarya takımadaları) kent, Santa Cruz'un G.-B.'sında; 12 500 nüf. Portakal bahçeleri.

GÜİNES, Küba'da kent, Havana'nın G.-D.'sunda; 29 200 nüf.

GÜİRALDES (Ricardo), arjantinli yazar (Buenos Aires 1886-Paris 1927). *El cencerro de cristal* (1915) adlı şiir kitabıyla dikkat çekti. Aynı yıl çıkan güçlü yapıtı *Cuentos de muerte y de sangre*'den sonra romanlar (*Raucho,* 1917; *Rosaura,* 1922; *Xaimaca,* 1923) ve son olarak pampadaki goşo yaşamının destanı olan ve büyük ilgi gören *Don Segundo Sombra*'yı (1926) yazdı.

GÜL a. (fars. *gül*). **1.** Bot. Kuşburnudan (yabani gül) türetilen ve binlerce yıldan beri işlenerek çeşitlendirilmiş olan süs bitkisi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu bitkinin, kokulu, taç yaprakları katmerli çiçeği. **—3.** *Gül gibi,* çok güzel, genç, hiçbir kusuru olmayan: *Gül gibi karısını bir hiç yüzünden boşadı.* ‖ *Gül gibi bakmak,* sıkıntı çektirmemek, geçimini sıkıntısızca sağlamak: *Çoluğuna çocuğuna gül gibi bakıyor;* tertemiz tutmak, iyi bakmak: *Hastalara gül gibi bakıyorlar. Eve gül gibi bakmış.* ‖ *Gül gibi geçinmek, gül gibi geçinip gitmek,* oldukça iyi anlaşmak, dertsiz tasasız yaşamak: *Bu güzel dağ köyünde gül gibi geçinip gidiyoruz işte;* sınırlı bir gelirle sıkıntıya düşmeden rahat yaşamak: *Çocuklar da işe girerse gül gibi geçiniriz.* ‖ *Gül üstüne gül koklamamak,* bir sevgiliye bağlanıp onun üstüne bir ikincisini sevmemek. ‖ *Gülü tarife ne hacet ne çiçektir biliriz,* bir kimsenin uygunsuz davranışlarından, olumsuz yönlerinden söz ederken, bunların herkesçe öteden beri bilindiğini vurgulamak için söylenir.

—*Esk. Gül-âb,* gülsuyu: *"Sultanın yüzüne gül-âb serpüp aklı başına gelüp taş ile sinesin döğerdi"* (Tahir ile Zühre'den). ‖ *Gül-bağ,* gül bahçesi. ‖ *Gül-berg,* gül yaprağı; *"Gülberge saba vurmaz idi pençe-i taraç / Sahra-yı temennada eğer damen olaydım"* (Nabi, XVII. yy.). ‖ *Gül-berg-i bağ-ı ömr,* ömür bahçesindeki gül yaprağı; torun: *"Biz talib-i teveccüh-i ikbal-i rüzgâr / Gül-berg-i bağ-ı ömr ise berbat olup gider"* (Baki, XVI. yy.). ‖ *Gül-bister,* gülden yapılmış yatak; sevgilinin yattığı yatak. ‖ *Gül-bîz,* gül serpen: *"Aheste revan nesîm -i gülbîz"* (Abdülhak Hamit). ‖ *Gül-buse,* gül öpüşlü, öpüşü gül kadar nazik olan: *"O nazlı saçlara gülbûseler nisâr eyler / bulutların arasından şükûfte bir leb-i nûr"* (Tevfik Fikret). ‖ *Gül-bün,* gül kökü; gül yetişen yer, güllük: *"Bir ömr-i hayâlî... hani gül-bünler içinde / Bir kuşcağızın ömr-i baharisi içinde"* (Tevfik Fikret). ‖ *Gül-cemal, gül-çehre, gül-nikab,* yüzü gül gibi güzel olan. ‖ *Gül-çin,* gül toplayan. ‖ *Gül-dan,* gül kabı; çiçeklik. ‖ *Gül-dehan* ya da *gül-dehen, gül-fem,* gül ağızlı; küçük ağızlı. ‖ *Gül-efşan* ya da *gül-feşan, gül-riz,* gül saçan: *"Bâd-ı âteşbazlar gibi gülefşan eyledi"* (Baki, XVI. yy.). ‖ *Gül-endam,* ince uzun boylu, güzel endamlı. ‖ *Gül-engübîn,* bal ve gül yaprağıyla yapılan tatlı. ‖ *Gül-fam, gül-gûn, gül-reng,* gül renginde; kırmızı, pembe: *"Bugün ol kanlu dilber yine gülgûn câmeler giymiş"* (Vasfi, XVI. yy.). ‖ *Gül-geşt,* güllerle süslü gezinti yeri; çimen. ‖ *Gül-gonca,* gonca halindeki, açılmamış gül; gonca. ‖ *Gül-gûne,* gül renkli; pembe renkli düzgün. ‖ *Gül-hîz,* gül yetiştiren. ‖ *Gül-izâr, gül-ruh* ya da *gül-ruhsar,* gül yanaklı: *"Değme lûtfet gül-izârım uykuda"* (Ziya Paşa, XIX. yy.). ‖ *Gül-kâr,* çiçeklere bakan, bahçıvan. ‖ *Gül-nefesi,* güzel kokululuk. ‖ *Gül-nihal,* gül fidanı. ‖ *Gül-ru,* ya da *gül-ruy,* gül yüzlü: *"Ak olur çehreleri mum gibi / Ande gülru olamaz Rum gibi"* (Enderunlu Fazıl, XIX. yy.). ‖ *Gül-şah,* gül dalı. ‖ *Gül-şeker,* gül tatlısı. ‖ *Gül-ten,* gül gibi teni olan. ‖ *Gül-zemin,* içki içilen yer, meyhane. ‖ *Gül ü bülbül,* gülle bülbül: *"Değmez gül ü bülbül bu kadar güft ü şunûde"* (Nedim, XVIII. yy.). ‖ *Gül ü mül,* gül ve şarap: *"Sen sârih-i kitab-ı gül ü mül müsün nesin"* (Nedim, XVIII. yy.). ‖ *Gül-i aşr,* Kuran'da her on ayetin sonunda yer alan çiçek biçimindeki süs. ‖ *Gül-i caferi,* kadife çiçeği; bazı dervişlerin başlıklarında dikili olan düğme. ‖ *Gül-i çerağ, gül-i şem,* yanan mumun ya da kandilin fitil kısmı. ‖ *Gül-i kahbe,* iki renkli gül. ‖ *Gül-i rana,* ortası kırmızı olan sarı gül: *"Ele alur gezicek ol gül-i rana eteğin"* (Fuzuli, XVI. yy.). ‖ *Gül-i surh,* kırmızı gül. ‖ *Gül-i sûri,* Suriye gülü; koyu kırmızı gül. ‖ *Gül-i tesbih,* tespihin iki ucunu birleştiren boncuk; imame. ‖ *Gül-i uşnan,* sarı çiçekli çövenotu. ‖ *Gül-i ziba,* parlak, süslü gül.

—Ask. tar. Nizamı cedit birliklerinde görevlendirilen subayların, cepkenlerinde bulunan sırma rütbe simgesi.

—Avc. Geyiklerde ve karacalarda ana boynuzların çıktığı genellikle çok incili halka. (Her yıl yinelenen boynuz düşmesinden sonra tüylü bir deri parçası [kılıf] gülün üzerini örter. Daha sonra kılıf soyulmaya başlar [bu evre 1 saat ile 1-2 gün sürer] ve ortaya bembeyaz boynuzlar çıkar.) ‖ Geyikgillerde torluku çevreleyen ve küçük taşlara benzeyen bölüm. ‖ *Gül dibi,* Çengel boynuzlu dağkeçisinin, muflonun ve dağkeçisinin boynuz kökleri çevresinde gelişen boynuzsu deri oluşumu.

—Denizc. *Rüzgâr gülü,* bir deniz pusulasının manyetik göstergesine monte edilen ve rüzgârın estiği otuz iki yönü gösteren kart. (Eşanl. PUSULA GÜLÜ.)

rüzgâr gülü

—Dokmc. *Gül düğüm,* dokumacılıkta kullanılan bir düğüm türü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Ed. *Gül-i sad-berg* (yüz yapraklı gül), divan şiirinde sözü edilen bir gül türü. (Gülün yapraklarının çokluğu abartılarak bu ad verilmiştir. Tasavvuf şiirinde kesreti [çokluğu] simgeler; vahdet'in [tekliğin] karşıtıdır. (Gülün açılması, yapraklanma-

gül

sı, ''çâk-i giriban'' [yaka yırtma] olarak nitelenir; sevinci dile getiren bir benzetmedir. ''Gül-i sad-berg'', yapıt adı olarak da kullanılmıştır. Mesihi'nin [XV. yy.] bu adı taşıyan mensur yapıtı yüz mektubu içerir. Celili'nin [XVI. yy.] *Gül-i sad-berg-i bî-hâr* adlı yapıtında ise yüz gazeli yer alır.)

—Geom. *Gül eğrisi.* Denklemi $\rho = a \cos n\theta$ olan eğri. (Bu eğrinin, *n* tekse *n* taçyaprağı, *n* çiftse 2*n* taçyaprağı vardır.)

—Giz. bil. Tekerleğin, ruhun, kalbin, aşkın, tanrı sevgisinin simgesi.

—İnş. *Çapraz gülü*, demir işlerinde demir çubuklarla oluşturulan baklavaların üzerine tespit edilen süslü disk.

—Kuyumc. *Gül yüzük, gül küpe*, altın üzerine elmas ve pırlantalarla süslenmiş gül biçiminde yüzük ya da küpe.

—Mim. Bezeyici bir taş şebekeyle bölümlenmiş ve çoğunlukla vitraylarla donatılmış büyük yuvarlak açıt ya da büyük bir açıtın içinde çembersel bölüm. (GÜLPENCERE de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Mutf. *Gül reçeli*, dipteki beyaz kısımları kesilmiş gül yaprakları, şeker ve limon suyuyla yapılan reçel. (Daha çok hokka gülünden yapılan gül reçeli kaynatılmadan önce, gül yaprakları bir kavanoza konup üzerine şeker serpilerek yumuşayıncaya değin birkaç gün bekletilir.) ‖ *Gül sirkesi*, kavanoza yerleştirilen gül yapraklarının üzerine şeker, su, limon suyu ya da biraz sirke koyup uzunca bir süre ılık bir yerde bekleterek yapılan sirke. ‖ *Gül şurubu*, beyaz kısımları temizlenmiş gül yaprakları,limon tuzu, limon suyu,su ve şekerle yapılan şurup. (Kavanoza yerleştirilen yapraklar üzerine limon tuzu, limon suyu ve su konarak birkaç gün güneşte bekletilir. Su gülün rengini alınca içine şeker katılır, süzülerek şişelere konur.)

—Müz. Kollu ya da kolsuz, kimi telli çalgıların göğsündeki yuvarlak delik. ‖ Lavta, eski gitar, ut, mandolin, kanun gibi çalgılarda tahta, fildişi vb. maddelerden; klavsen, epinet gibi çalgılardaysa, kalaydan oyularak yapılan ve ses tablasındaki (göğüs) deliği kapatan süs. (KAFES de denir.)

—Parfümc. *Gül suyu* → GÜLSUYU. ‖ *Gül yağı* → GÜLYAĞI.

—Tez. sant. El yazması Kuran'ların sayfa kenarlarında, gerekli yerlere yapılan, çevresi tezhipli, ortası boş yuvarlak motif. (Ortaya sayfanın konusu yazılırdı. Kuran'da durulacak ve secde edilecek ayetlerin yanında bulunan bu motif, *vakıf** ya da *vakfe gülü, secde* gülü, hizip* gülü, sure* gülü, cüz*gülü, aşir* gülü* gibi adlar alır.)

—ANSİKL. Bot. Gül sarılgan, dik ya da sürüngen saplı, genellikle tüylü ya da dikenli bir ağaççıktır. Yapraklar almaşık dizilidir; bazı türlerinde kışın dökülmez. Çiçekleri dalların ucunda tek başına ya da demetler halinde bulunur ve beşli tiptedir. Meyve yapraklar kavanoz biçiminde etli bir çiçeklik oluşturur. Kuzey yarıkürenin ılıman ve yarıtropikal yörelerinde 100 kadar gül türü bulunmaktadır.

Türkiye'de 25 kadar yabani gül türü vardır. Bunların en önemlisi kuşburnu denen yaban gülüdür *(Rosa canina)*. Bahçe çeşitleri bundan türeyip önceleri Avrupa ve Anadolu'da kendi kendine yetişen türlerden (Isparta gülü, frenk gülü, misk gülü) ve son 150 yıldır Uzakdoğu melezlerinden (tırmanıcı melez güller, çay melezleri, çok çiçekli güller, polyanta ve pernetiana melezleri) elde edilmiştir. Türkiye'de süs bitkisi olarak başlıca şu gül türleri ve melezleri yetiştirilmektedir: Beyaz gül *(R. alba)*, Isparta gülü ya da yağ gülü *(R. damascena)*, frenk gülü *(R. gallica)*, misk gülü *(R. moschata)*, sadberk gülü *(R. centifolia)*, *R. banksiana*, *R. wichurajana*, vb.

Bahçe gülleri görünüşlerine ve boylarına göre bodur güller, baston güller, çardak güller, ponpon çardak güller, polyanta güller gibi çeşitlere ayrılır ve genellikle o çeşidi yaratan kişinin ya da o çeşidin adandığı kişinin adıyla anılır.

Türkiye'de, ekonomik anlamda gül yetiştiriciliği XIX. yy. sonlarına doğru başlamıştır. Bu dönemde, Bulgaristan göçmenlerinin getirdiği yağ gülleri fidanları ile Isparta'da gül bahçeleri kurulmuş, bölgenin toprak yapısı ve iklim koşullarının gül tarımına elverişli olması da gülcülüğün bölgede kısa sürede yayılmasını sağlamıştır. 1910'lu yıllarda, Bulgaristan'da gül üretiminde görülen gerileme Isparta'da üretilen gülyağı ve gülsuyu ürünlerinin Avrupa pazarlarına girmesini kolaylaştırmıştır. Ancak, Balkan savaşı, Birinci Dünya savaşı ve Kurtuluş savaşı gibi art arda çıkan savaşlar nedeniyle dışsatım olanakları tümüyle ortadan kalkınca, Türkiye'de gül tarımı da önemli ölçüde gerilemiştir. Cumhuriyet döneminde, Isparta'da gül bahçeleri yeniden kurularak gül tarımı canlandırılmıştır. Türkiye'de gül bahçelerinin %90'ı Isparta'da, %10'a yakını Afyonkarahisar'da, çok küçük bir bölümü de Aydın'da bulunmaktadır.

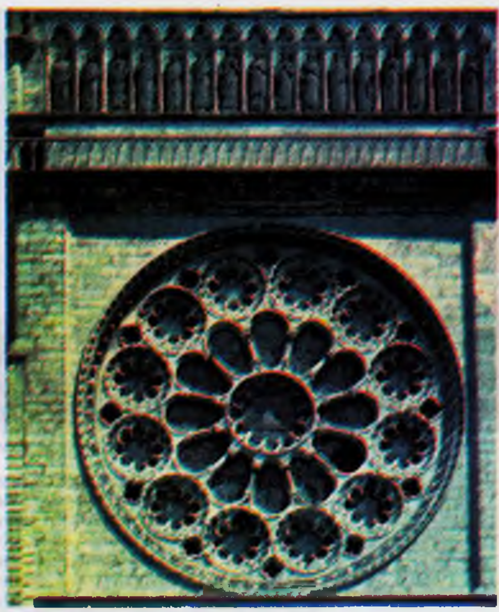
—Dokmc. Gül düğüm, sağlam olduğu kadar dokuma tarağında rahat çalışma olanağı sağladığından, dokumacılığın hemen her aşamasında, özellikle de yün dokumacılığında çok kullanılan bir düğüm türüdür.

Kopan iplikle bağlanması gereken iplik, uçları eşit uzunlukta yan yana getirilerek sol elin baş ve işaret parmakları arasında tutulur. Uçların olduğunca kısa tutulması gerekir. Bağlanacak ipliğe, ilkin sol elin başparmağı üzerinden, sonra da her iki ipliğin ucu üzerinden bir tur yaptırılır. Daha sonra kopan ipliğin ucu, sağ elin başparmağı ile sol elin başparmak tırnağı üzerindeki iplik halkasının altına itilirken başparmakla tutulur, sağ el ile bağlanacak iplik çekilerek düğüm sıkıştırılır. Düğümün başı iplikleri ortaladığından tarakta rahat çalışma olanağı sağlar ve kumaşta kabarıklık oluşturmaz.

—Eczc. Gül türlerinden birçoğunun çiçek ve meyvelerinin tedavi edici etkileri vardır.

Okka gülünden *(Rosa centifolia)* anestezik etkisi nedeniyle kolir olarak kullanılan damıtık gülsuyu hazırlanmasında yararlanılır. Kurutulmuş taçyaprakları, laksatif özelliklerinden dolayı, kompoze saparna şurubunun bileşimine girer. Kırmızı gül ya da kırmızı frenk gülünün *(R. gallica)* taçyaprakları, içerdikleri tanen miktarı nedeniyle peklik verici ve toniktir. Isparta gülü *(R. damascena)* ile misk gülünün *(R. moschata)* taçyaprakları, petrol eterinin sıcakta etkisiyle elde edilen ve ''konkret'' olarak da adlandırılan bir esans verir. Bu esans gül seranın bileşimine girer. Yabani gülün *(R. canina)* meyvesi (kuşburnu) C vitamini bakımından zengin olup peklik verici ve askarislere karşı kurt düşürücü olarak kullanılır.

—Ed. Doğu edebiyatlarında oldukça geniş bir yeri olan, iran edebiyatında ve türk divan şiirinde, özellikle söz sanatları için sık sık başvurulan motiflerden biri de güldür. Bülbüllerin ötmeye başladığı bahar aylarında açılmakta olması, gül ve bülbül arasında yakın bir bağ kurulmasına yol açmış ve bu ilişki divan şiirinin ortak çağrışım düzeni içinde yeni mazmunlara kaynaklık etmiştir. Gülberk, gülbû, gülbün, güldeste, gülfem, gülgûn, gülistan, gülşen, gülzâr, gül-i handan, gül-i hodroy, berk-i gül, hırmen-i gül, şah-ı gül gibi sözcük ve tamlamalar, şairlerin söz dağarcığının genişlemesinde etken olmuştur. Gülün arapça karşılığı *verd*'dir. Gülün baharla da yakın bir ilişkisi vardır. Baharsa İsa' nın nefesi gibi ölülere can, gönüllere ferahlık verir. Servi boylu güzellerin, salına salına yürüdükleri yer gül bahçeleridir. Gülün baharı simgelemesi, onun sultanlığı demektir: *''Çemen eyaletine oldu nasb hüsrev-i gül / Hevâya ebr-sıfat hükmün itmeğe icra''* (Fuzuli). Şeyh Attar'dan (1119-1193) bu yana iranlı şairlerce kullanılan gül motifine, türk divan şiirinde *Gül ü bülbül* mesnevisi ile Kara Fazli (öl. 1563) önemli bir yer ayırdı. Gül, çok yapraklı oluşu (gül-i sad-berg)* nedeniyle tasavvufta kesreti (çokluğu) simgeler. Ahmet Paşa' nın, bir bendinde ''gül'' sözcüğünü redif olarak kullandığı terci-i bend'i, yine Necati ve Fuzuli'nin ''gül'' redifli kasideleri ünlüdür. Türk halk şiirinde gül teması, divan şiirindeki gibi soyut bir çağrışım kalıbı olmaktan çıkmış bir çiçek olarak gerçek kimliğini kazanmıştır. Gül, en eskisinden en yenisine değin, edebiyatçıların ve özellikle şairlerin esin kaynağıdır. Örneğin, Ahmet Hamdi Tanpınar'da düş, Orhan Veli Kanık'ta yosma, Behçet Necatigil'de yalnızlıktır.

Jerzeaux-Rapho

Chartres katedrali'nin batı cephesindeki gül (XIII. yy. başı)

—Mim. Gül, roman sanatında kullanılan göz pencerenin genişletilmiş bir biçimidir (Verona'da S. Zeno), ama özellikle dinsel gotik mimarlık tarafından geliştirilmiştir. Yalnız başına düzenlenebileceği, aşağıya doğru bir mızrakucu dizisiyle tamamlanabileceği gibi, büyük bir açıtta kemer tablasının ana öğesi de olabilir. Taş şebekelerin yapısı, ilk gotik sanattan (Chartres katedrali'nin batı cephesindeki gülün göz penceresi ve sütuncuk düzenlemesi), XV. yy.'ın alevli sanatına dek gittikçe karmaşıklaşmış, bu arada ışınlı gotik, gerçek başyapıtlar yaratmıştır (Paris'te Notre -Dame katedrali'nin ya da Reims'in batı cephesinin çaprazsahınlarında nervürlü güller). Gül vitraylarında en çok resmedilen konuların başında İsa ile Meryem'in cennete gidişi ve İsa kıyamet gününde sahneleri gelir; bu vitraylarda aylar ve zodyak burçları gibi konulara da rastlanır.

GÜL ALİ, türk halk şairi (Ahıska XVIII. yy. sonu-XIX. yy. başı). Ahıska'da medrese öğrenimi gördü. 1828'de Ahıska'nın rus işgaline uğramasına tanık oldu. Saz çalmaz, ancak irticalen başarılı şiirler söylerdi. Posof, Şavşat ve Oltu'da ele geçmiş cönklerde şiirlerine rastlanmıştır. Bunlardan en tanınmışı ''Ahıska ağıdı''dır.

Büyük Larousse

Gül camisi
İstanbul

Gül camisi, İstanbul'da, Cibali'de Ayakapı yakınlarında Bizans kilisesi. Önce Aya Euphemia'ya, latin işgalinden sonra da Aya Theodosia'ya adanan kilise, büyük, yüksek bir yapıdır. İstanbul'daki kapalı yunan haçı planında, galerili kiliselerin tek örneği olması açısından da önemlidir. Kesin olmamakla birlikte VIII.-IX. yy.'lara tarihlenen kilisede, kapalı yunan haçı, köşe duvarlarıyla oluşturulmuş, yükseklik yüzünden haçın kollarını oluşturan mekânlar iki katlı galeriler haline getirilmiştir. Ana kubbeye geçiş küresel bingilerle sağlanmıştır. Absida, nişi ve süslemeleriyle son dönem Bizans mimarisi (XIII.-XIV. yy.'lar) üslubundadır. Osmanlı döneminde büyük değişiklikler geçiren kilise bir süre tersane ambarı olarak kullanılmış; Selim II (1566-1574) döneminde mihrap ve minber eklenerek camiye dönüştürülmüştür. Dış duvarları, kubbesi, kubbeyi taşıyan kemerleri yenilenmiş, yok olan narteksin yerine son cemaat yeri yapılmıştır. Mahmut II döneminde de hünkâr mahfili eklenmiştir.

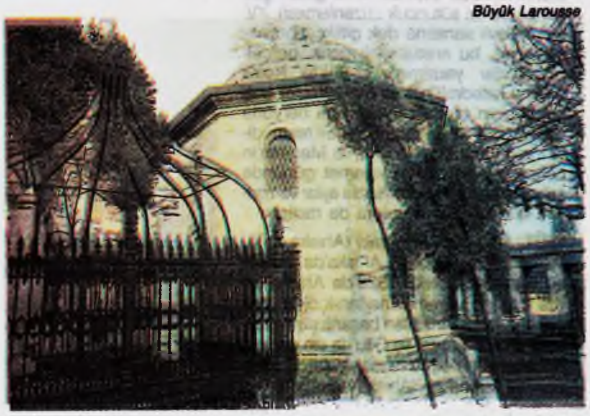
Beykoz işi gülabdan
Etnografya müzesi, Ankara

Gül ile Fidan, bir kukla oyunu. Bir çobanın çocukları olan Gül ile Fidan birbirlerini sevmektedirler, ama kardeş olduklarını sanırlar. Oysa Gül'ün babası Fidan'ı ormanda bulmuştur. Beyin kâhyasının Gül'de gözü vardır, onun Fidan'ı sevdiğini öğrenince delikanlıyı yaralar. Çoban olanları beye anlatınca, Fidan'ın beyin yirmi yıl önce eşkıyaların kaçırdığı oğlu olduğu anlaşılır. Bey gençleri evlendirir, çobanı da çiftliğe kâhya yapar.

Gül ile Sitemkâr, halk hikâyesi. Horasan derebeyinin oğlu Sitemkâr ile nedimi Yusuf Bey'in kızı Gül'ün aşklarını anlatır. Evlenmelerine izin verilmeyen iki gencin başından çeşitli serüvenler geçer; ikisi de köyleri dolaşır, mani katarı biçiminde şiirler söylerler. Sonunda birbirlerine kavuşurlar. Hikâyede doğaüstü olaylar, cadılar vb. yaratıklar yer alır; kıskançlıklar, kötülüklerle savaşılır; iyiliği ve iradeyi temsil eden kahramanın başarısı sergilenir. Halk kitabı olarak çeşitli basımları yapıldı.

Gülbaharhatun türbesi
İstanbul

Büyük Larousse

Gül ü bülbül, Kara Fazlı'nin şehzade Mustafa adına yazdığı 2 450 beyitlik alegorik mesnevisi (1553). Rum diyarında Bahar Şah adlı hükümdarın Gül adlı yakışıklı bir oğlu vardır. Babası onu Gülşen'e vali yapar. Sümbül, Nergis, Selvi, Süsen, Jale, Irmak ve Meltem, Gül'ün yardımcılarıdır. Gül bunlarla hoş vakit geçirirken, bir gün suda aksini görüp kendi güzelliğine vurulur. Dünyada kendinden daha güzel biri olup olmadığını araştırmak için Meltem'i görevlendirir. Meltem Bülbül'e rastlar. Ona Gül'ü anlatır. Bülbül Gül'e âşık olur, Gül'ün ülkesine uçar. Gül'ü kıskanan Diken onu yaralar. Gül dağlara düşer, Menekşe'ye rastlar. Menekşe de Gül'e âşıktır. Avcılar Bülbül'ü tuzağa düşürürler. Kafese koyup Bahar Şah'a verirler. Gül Bülbül'ü azat ettirir. Birlikte sevgi âleminde yaşarlar. Serüvenin kahramanları birtakım kavramların simgesidir: Bahar Şah (akıl), Gül (ruh), Gülşen (ten), Bülbül (gönül), Meltem (nefis), Nergis (göz), Diken (kibir), Menekşe (tevazu) vb. Yapıt. J.V. Hammer tarafından metin ve almanca çevirisiyle birlikte yayımlanmıştır. *Gül ü Bülbül das ist Rose und Nachtigall* (1834). İznikli Bakayi'nin aynı adı taşıyan, konusu değişik başka bir mesnevisi de vardır.

Gül ü Hüsrev, iranlı şair ve mutasavvıf Feridettin Attar'ın mesnevisi (XII. yy., basılışı Lucknow, 1878). Çift kahramanlı aşk hikâyelerindendir. Rum kayserinin bir cariyeden doğan oğlu Hüsrev ile Huzistan şahının kızı Gül arasındaki aşk serüvenini konu alır. Farsça yazılmış olan yapıt, XIV. yy.'da Tutmacı tarafından türkçeye çevrilmiştir (İstanbul Üniversitesi merkez kütüphanesi, T. 9862).

Gül ü nevruz, XV. yy. çağatay şairlerinden Lütfi'nin 1 228 beyitlik mesnevisi (1411). Muzafferiler döneminin şair ve hekimi Celalettin Tabib'in 1333'te yazdığı farsça mesnevinin çevirisidir. Fars hükümdarı İskender Mirza adına düzenlenen mesnevinin konusu Horasan hükümdarı Firuz Şah'ın oğlu Nevruz ile rum kayserinin kızı Gül arasında geçen aşk serüvenidir. Yeniden yazılmış bir yapıt kadar başarılı sayılan mesnevi, çağatay edebi dilinin tarihi gelişimi bakımından önem taşır. Bir nüshası Süleymaniye kütüphanesi, Laleli bölümü no. 1911'dedir. Yapıt I. Sultanov tarafından Taşkent'te yayımlandı (1949).

GÜLABDAN a. (fars. *gül-āb*, gül suyu ve *-dān*'dan *gül-ābdān*). Gülsuyu serpmek için kullanılan ağzı emzikli armut biçiminde cam ya da metal kap.

GÜLABİYE a. (fars. *gül*, *āb* ve ar. *-iyye*'den *güllabiyye*). *Esk.* Bir çeşit pasta.

GÜLAĞAÇ, İç Anadolu'da Aksaray iline bağlı ilçe; 19 641 nüf. (1990); 12 köy. Merkezi, Aksaray'ın 40 km doğusunda *Gülağaç*, 4 111 nüf. (1990). Aksaray 1989 yılında il yapılırken Aksaray'a bağlı bir belde olan Ağaçlı da ilçe merkezi yapıldı.

GÜLARYA a. Zool. CİRAN'ın eşanlamlısı.

GÜLBABA, asıl adı **Cafer,** türk asker ve bektaşi dervişi (Merzifon ?-Budin 1541). Yaşamı efsaneleşmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın çeşitli seferlerine katılarak kahramanlıklar gösterdiği söylenir. Yine bir söylentiye göre, Budin kuşatmasında şehit düştü; cenaze namazı şeyhülislam Ebusuut Efendi tarafından kıldırıldı, cenazesinde padişah da hazır bulundu. Türbesini Budin beylerbeyi Yahya Paşazade Mehmet Paşa yaptırdı (1543). Her zaman sarığına bir gül takarak dolaşır, bu nedenle "Gülbaba" diye anılırdı. Türbesinin bulunduğu Budapeşte'deki yer Rozadomb (Gültepe) adını taşır.

Gülbaba tekkesi ve türbesi, Budin beylerbeyi Yahya Paşazade Mehmet Paşa'nın Budin'de (bugün Budapeşte) yaptırdığı (1543) bektaşi tekkesi ve türbe. Tekke altmış dolayında dervişi barındıracak büyüklükte bir yapıydı. Düzgün kesme taştan, sekiz köşeli, kubbeli bir yapı olan türbeyse, klasik osmanlı mimarisi üslubundaydı. 1690'da küçük bir capella haline getirildi, 1885'te onarılarak yeniden türbeye dönüştürüldü. İkinci Dünya savaşı'nda yıkıldıysa da, onarılarak eski durumuna getirildi.

GÜLBAĞLI sıf. Dokmc. Eskiden, iyi kalite ipekleri belirtmek için kullanılırdı. (Eşanl. UCUBAĞLI.)

—ANSİKL. İki ipekböceğinin bir arada oluşturduğu ikiz kozalardan tepme mancınıklarla çekilen ipeklere, çile uçlarının bağlanış biçiminden dolayı "gülbağlı" deniyordu. Eskiden ipeklerin kalitesi çile sarımlarından ve bağlanış biçimlerinden ayırt edilirdi. Gülbağlı, iyi kalite ipek anlamında kullanılıyordu.

GÜLBAHAR a. (fars. *gül*, çiçek ve *bahār*'dan osm. *gül-bahār*). **1.** Oy. Bir tür tavla oyunu. (*Hepyek* de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Ebru sanatında, kırmızı boya elde etmekte kullanılan iyi cins bir tür toprak.

—ANSİKL. Oy. Gülbaharda pullar, düz tavladaki gibi dizilmez, karşılıklı çapraz bölmelere yığılır, kapılar tek pulla alınır. Düz tavladan farkı, oyuncuların hangi sayıyı çift atarlarsa, bunun üzerindeki tüm sayıları çifter oynayabilmesi ve bir oyuncunun oynayamadığı oyunu karşıdaki oyuncunun değerlendirebilmesidir. Tavlada olduğu gibi pul kırmak yoktur. Oyunculardan biri attığı zarın tümünü oynamasına olanak vermeyecek biçimde kendi oyununu tıkayarak kalan oyunları karşısındakine oynatıp güç durumda bırakabilir.

GÜLBAHAR, Afganistan'da, Kâbil'in K.'inde kent. Tekstil (pamuk) sanayisi.

GÜLBAHAR HATUN, Mehmet II'nin kadını (öl. İstanbul 1492). Arnavut kökenlidir. 1446'da Mehmet II'nin haremine girdi. Bayezit'i (sonra Bayezit II) [1448] ve Gevher Sultan'ı (1450) dünyaya getirdi. Öldüğünde Fatih camisi avlusunda kendi adını taşıyan türbesine gömüldü.

GÜLBAHAR HATUN, Bayezit II'nin kadını (öl. Trabzon 1505). Yavuz Sultan Selim'in annesi. Yaşamının büyük bölümünü Selim'i dünyaya getirdiği (1470) Amasya'da ve oğlunun sancakbeyi olarak bulunduğu Trabzon'da geçirdi. Orada ölünce, oğlu tarafından yaptırılan Hatuniye türbesi'ne gömüldü.

Gülbaharhatun türbesi, İstanbul'da Fatih külliyesi'nin G.'indeki avluda, Mehmet II'nin kadını Gülbahar Hatun için yaptırılan türbe. 1765/66 depreminde yıkılan ilk yapı, 1767-68'de yenilendi. Kefeki taşından, sekiz köşeli, kubbeli bir yapı olan türbede, Gülbahar Hatun'la kızı Gevherhan Sultan'ın ve iki saraylı kadının ahşap şebekeyle çevrili sandukaları bulunmaktadır.

GÜLBANK, -kı a. (fars. *gül* ve *bang*, ses'ten *gül-bang*). *Esk.* **1.** Hep birlikte yüksek sesle okunan dua. (Bektaşi ve mevlevi pirlerini anma törenlerinde, saraydaki bazı törenlerde ve okula yeni başlayan çocuk için düzenlenen törenlerde okunurdu.) **—2.** Düşmana saldıran askerlerin "Allah, Allah" diye bağırmaları. **—3.** *Gülbank çekmek*, gülbank okumak. || *Gülbank-ı Muhammedi*, ezan.

—Tar. Belirli yer ve zamanlarda okunmak için düzenlenmiş yeniçeri duası. (Bk. *ansikl.* böl.) ||*Gülbank taşı*, yeniçeri kışlalarında bulunan ve gülbank çekileceği zaman gülbankı yönetenin üstüne çıktığı yükseкçe taş.

—ANSİKL. Ed. Gülbankta belirli bir kesimin sağlık ve esenliğini sağlaması için herkesin anlayabileceği biçimde, Tanrı'ya seslenilir ve dua edilir. Türlü dinsel ve toplumsal kesimlerle ilgili birbirinden farklı gülbank metinleri vardır. Bunların ortak nitelikleri, halk nesrinin özelliklerini göstermesi; secilere, iç kafiyelere dayanması; yüksek sesle okumaya elverişli olmasıdır.

—Tar. Genellikle yeniçerilere ulufe dağıtımından önce, günlük et ve erzak payları verilirken, savaşa başlanacağı sırada, vb.

durumlarda çekilen ünlü gülbank şöyledi: "Allah Allah illallah, baş uryan, sine büryan, kılıç al kan; bu meydanda nice başlar kesilir olmaz hiç soran. Eyvallah eyvallah; kahrımız, kılıcımız düşmana ziyan, kulluğumuz padişaha ayân. Üçler, yediler, kırklar, gülbankı Muhammedi, nuru nebi, keremi Ali, pirimiz, sultanımız hünkâr Hacı Bektaşi Veli, demine devranına hu diyelim hu!" Ayrıca, ulufe defterinin (mevacip) baş tarafına yazılan daha uzun bir gülbank da vardı.

GÜLBEDEN BEGÜM, Babur Şah'ın kızı (Kâbil 1523-Agra 1603). Sekiz yaşındayken babası öldü. Onun yerine tahta çıkan ağabeyi Hümayun tarafından Yunus Han'ın torunu Hızır Hace ile evlendirildi (1539) ve Pencab valiliğine atanan kocasıyla birlikte oraya gitti. Hümayun İran'a sığınınca, kocasıyla birlikte Afganistan'a geçti. İkinci kez tahta çıkan Hümayun'un ölümü üzerine (1556) Hindistan'a dönerek yeğeni Ekber Şah'ın sarayına yerleşti. Hac dönüşü (1576) bindiği gemi Aden'de kazaya uğradığından, ancak 6 yıl sonra ülkesine dönebildi (1582). Ekber Şah'ın özendirmesi üzerine, *Hümayunname* adlı farsça anı kitabını yazdı. Saray çevrelerinde büyük ilgi toplayan kitap, Ebulfazl'ın 1587'de Ekber Şah için kaleme aldığı tarih yapıtına kaynakça oldu.

GÜLBENKYAN (Kalust Sarkis), ermeni asıllı iş adamı (İstanbul 1869-Lizbon 1955). 1895'te Royal Dutch Shell'den Henry Deterding ile ortaklık kurdu. 1902'de ingiliz uyruğuna geçti, Musul bölgesindeki yeraltı işletmelerine katkıda bulundu ve haklarını Irak konsorsiyumuna (Fransa, İngiltere, Hollanda, ABD) [1920] devretti, ancak kendine mülk ve kârdan % 5'lik bir pay ayırdı. Ayrıca İngiliz-İran petrol şirketi'nde de hisseleri vardı. Derlediği önemli tablo ve sanat yapıtları koleksiyonu 1960'ta Lizbon'a nakledildi.

Gülbenkyan vakfı ve müzesi, Lizbon'da, Kalust Sarkis Gülbenkyan tarafından kurulan vakıf. Portekiz içine dağılmış 150 kütüphaneyi, ayrıca dış ülkelerde birçok enstitüyü yönetir, öğrencilere burslar ve sanatçılara ödüller verir, sergiler ve festivaller düzenler. Gülbenkyan koleksiyonundan doğan Gülbenkyan müzesi, her döneme, özellikle XVIII. yy. fransız dönemine ilişkin değerli resim ve sanat eşyası koleksiyonları içerir.

GÜLBEŞEKER a. (fars. *gül, -be-, şeker*'den). Mutf. Beyaz kısımları kesilmiş hokka gülü yapraklarını şekerle yoğurup güneşte bekleterek yapılan macun kıvamında tatlı, gül ezmesi. *Gülbeşeker şemsesi* ya da *gülşeker şemsesi* de denir. (Eskiden çarşıda satılır ve kuvvet verici olarak kullanılırdı.)

GÜLBÖCEĞİ a. Böcbil. ALTINBÖCEK'in eşanlamlısı.

GÜLCEMAL KADIN, Abdülmecit'in dördüncü kadını (öl. İstanbul 1851). Güzelliği, inceliği kadar bilgili oluşuyla da ünlüydü. Padişahın bu sevgili gözdesi üçüncü ikbalken, Fatma Sultan'ı dünyaya getirerek (1840) ikinci ikballiğe yükseldi. Refia Sultan'ı doğurunca (1842), beşinci kadınefendi, Mehmet Reşat Efendi'yi (sonra Mehmet V) dünyaya getirince de (1844) dördüncü kadınefendi oldu. Vereme yakalanarak öldü ve Yenicami havatin (kadınlar) türbesine gömüldü.

GÜLÇE a. (fars. *gül* ve *-ça*, küçültme ekinden *gülçe*). *Esk.* Küçük gül, gülcük, çiçekçik.

—Mim. Goncanın etrafında bir çemberin içine çizilen yaprakların gruplandığı açmış çiçek biçiminde süsleme. (Gülçeler çoğu zaman tavan teknesi süslemesinde yer alır; korinthos sütun başlığındaki *çiçek* de bir gülçedir.)

—Süslem. sant. Stilize gül biçiminde küçük bezeme öğesi. (Cilt kaplarında metal kalıplarla yapılan örnekleri vardır.)

GÜLÇELİK (Sadi), türk basketbolcu ve spor adamı (İstanbul 1930 *-ay. y.* 1980). Spora Galatasaray'da voleybol oynayarak başladı. Kısa süre sonra basketbol da oynayarak Galatasaray'ın hem basketbol hem de voleybol takımlarında yer aldı (1948-1955). Askerlik görevi sırasında Karagücü'nde basketbol oynadı (1955). Askerlik dönüşü Modaspor kulübü'ne geçti ve basketbolu bırakıncaya kadar bu kulüpte oynadı (1956-1960). 44 kez milli oldu. Sporu bıraktıktan sonra önce İstanbul Teknik üniversitesi (1960-1965), sonra İstanbul Yüzme ihtisas kulübü'nde yöneticilik yaptı (1972-1974). Milli Olimpiyat komitesi icra kurulu üyeliğinde de bulunan Gülçelik, bir uçak kazasında yaşamını yitirdi. Adına, Enka tarafından *Sadi* Gülçelik spor tesisleri* kuruldu (1986).

GÜLÇİÇEK HATUN, Murat I'in rum kökenli kadını (XIV. yy.). Yıldırım Bayezit'i dünyaya getirdi (1360). Bursa Yahşi Bey mahallesinde bir cami ve türbe yaptırdı. Ölünce, yaptırdığı türbesine gömüldü.

GÜLDESTE a. (fars. *gül* ve *deste*'den *gül -deste,* gül demeti). Ed. ve Tasav. Genellikle tasavvufi edebiyat ürünlerini derleyen yapıt, antoloji. (Bektaşi nefeslerinde sık sık geçen bu söz Hz.Ali ile ilgili bir efsaneye dayanır. Buna göre ölümünün yaklaştığını sezen Hz. Ali, yanındaki Selman'dan bir deste gül istedi; getirilen desteyi aldıktan sonra da ruhunu teslim etti. Bektaşiler güldesteyi bundan dolayı kutsal sayarlar.)

GÜLDESTE a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Buselik [*si*] perdesine taşınmış zengule, hüseyniaşiran [*mi*] perdesine taşınmış buselik ve mahur makamlarından oluşur. Durağı rast [*sol*] perdesidir. Hangi makamdan olduğu belirtilmemiş 3 eski yapıtın makamsal bileşimini H.Saadettin Arel, *güldeste* diye adlandırmıştır.)

Güldeste-i riyaz-ı irfan ve vefeyat-ı danişveran-ı nadiredan, Bursalı İsmail Beliğ'in yaşamöyküleri ve kaynakçalar kitabı (1723). Baldırzade Mehmet'in *Ravza-i evliya*'sını, kaldığı yerden sürdürür. Bursa'da gömülmüş padişahlar, buradan yetişmiş, burada gömülmüş vezirler, bilginler, şeyhler, şairler, meddahlar vb.'yi konu edinen yapıt, Ahmet III'e sunuldu; 1885'te basıldı.

GÜLDÜR GÜLDÜR be. (yansıma sözc.). Suyun çok gürültü çıkararak ve hızla akışını betimler: *Sular güldür güldür akıyordu;* yüksek sesle ve akıcı bir biçimde: *Hoca içerde güldür güldür dua okuyor.*

Güldürcek barajı, Çankırı ilinde, Yazı çayı üzerinde kurulan baraj (1988). Sulama amacıyla yapılan baraj toprak dolgu tipindedir ve talvegden yüksekliği 51 m'dir. Su toplama hacmi 53 milyon m^3, göl alanı 3,10 km^2, sulama alanı 7 281 ha'dır.

GÜLDÜRMEK → GÜLMEK.

GÜLDÜRÜ → KOMEDİ.

GÜLDÜRÜ BALE a. Perde aralarında danslı bölümlerin yer aldığı güldürü. (J.-B. Luly, M. A. Charpentier gibi besteciler ve Beauchamp gibi bale düzenleyicileriyle işbirliği yapan Molière, bu türün en güzel örneklerini verdi: *les Fâcheux, Monsieur de Pourceaugnac, les Amants magnifiques, l'Amour médecin, Kibarlık budalası, la Princesse d'Élide, le Sicilien, Psyché, Hastalık hastası.*)

GÜLDÜRÜCÜ sıf. **1.** Gülmeye yol açan, güldüren, komik. **—2.** Eğlendirici ve alaycı yapıtlar (resim, yazı) yaratan sanatçı.

—Anat. *Güldürücü kas,* yüzde dudakların yakınında bulunan küçük bir deri kası.

—Kim. *Güldürücü gaz,* formülü N_2O olan azot protoksidin eski adı; Davy, beyinde yarattığı uyarı nedeniyle bu adı vermişti.

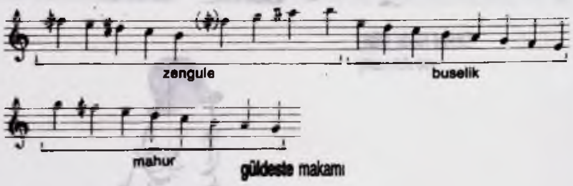
GÜLDÜRÜ-DESTAN a. **1.** Komik bölümleri olan epik şiir. (örn. Ariosto'nun *Öfkeli Orlando*'su). **—2.** Yergi amacıyla destan biçiminde yazılmış değersiz ve kaba konu (Tassoni'nin *Batrakhomyomakhia* ve *La Secchia Repita* adlı yapıtı. Boileau'nun *le Lutrin*'i, Pope'un *The Rape of the Lock*'u ve *The Dunciad*'ı).

GÜLDÜZÜ, Gaziantep'in Kilis ilçesine bağlı Polateli bucağının merkezi, 473 nüf. (1990).

C.N.M.H.

gülçe
Mont-Saint-Michel manastır avlusu köşeliğinden ayrıntı, XIII. yy.

güldeste makamı

Güle güle İstanbul, Semih Balcıoğlu'nun karikatür albümü (1980). İstanbul'un doğal ve tarihsel yapısındaki yozlaşmayı, kültürel dokusundaki başkalaşımın yol açtığı yaraları, bunlara paralel olarak çarpık kentleşmenin getirdiği sorunları belgelemeyi amaçlayan albümün önsözünü Yaşar Kemal kaleme aldı. Yapıt, Pescara Karikatür yarışması'nın albüm dalında altın madalya kazandı (1982).

GÜLEÇ sıf. **1.** Her zaman gülen, güleryüzlü kimse için kullanılır: *Ne güleç bir adam.* **—2.** Neşe, mutluluk yansıtan yüz ifadesi için kullanılır: *Güleç yüzlü bir kadın.*

GÜLEÇLİK a. Güleç olma durumu, güleç kimsenin niteliği.

GÜLEÇOBA, esk. **Türkan,** Diyarbakır'ın merkez ilçesi Yolboyu bucağına bağlı köy; 2 528 nüf. (1990).

GÜLEK, İçel'in Tarsus ilçesine bağlı bucak; 21 194 nüf. (1990); 34 köy. Merkezi *Çamalan,* 356 nüf. (1990).

GÜLEK ya da **KÜLEK boğazı,** lat. **Pylae Ciliciae (Kilikia* kapıları),** Akdeniz bölgesinde geçit (1 050 m). Çukurova'yı İç Anadolu'ya bağlayan karayolu bu geçidi izleyerek Toroslar'ı aşar.

GÜLEK (Kasım), türk siyaset adamı (Adana 1910). Paris Siyasal bilimler okulu'nu

Kasım Gülek

Gülek boğazı'ndan bir görünüm
Adana

Cemal Nadir Güler ve *Amcabey*

bitirdi (1928), Cambridge Üniversitesi'nde maliye, Berlin Üniversitesi'nde hukuk dalında uzmanlık öğrenimi yaptı. Siyasal yaşama atıldı; CHP'den Adana milletvekili seçildi (1940). Bayındırlık (1947-1948), ulaştırma (1948-1949) bakanlıkları yaptı. CHP genel sekreterliğine getirildi (1950-1959). Kurucu meclis'e üye seçildi (1961). Aynı yıl yine Adana'dan milletvekili seçildi ve partisinden istifa etti. Cumhurbaşkanlığı kontenjanından Cumhuriyet senatosu üyesi oldu (1969-1971). Türk siyasal yaşamına amerikanvari propagandayı getiren politikacıdır.

Mehmet Güler *Gün içinden*

GÜLEN DENİZKIRLANGICI a. Zool. Dünyanın birçok yerinde yaşayan, Orta Afrika'da kışlayan denizkırlangıcı. (Karada yakaladığı böcekler, kertenkeleler, küçük kemirgenlerle beslenir. Bil. a. *Gelochelidon nilotica;* martıgiller familyası.)

GÜLEN KUMRU a. Zool. DERE KUMRUSU'nun eşanlamlısı.

GÜLEN MARTI a. Zool. Hemen hemen bütün Asya, Avrupa ve Kuzey Afrika kıyılarında yaşayan martı. (Sırtı açık gri, karnı beyaz, gagası ve ayakları kırmızıdır. Denizlerden çok tatlısuların kıyılarında bulunur. Yerli, gezici ve göçmen kuştur. Küçük balıklar, böcekler, larvalarla beslenir. Bil. a. *Larus ridibundus;* martıgiller familyası; uzunluğu 42 cm.)

GÜLER (Cemal Nadir), türk karikatürcü (Bursa 1902 - İstanbul 1947). Bulgaristan göçmeni bir ailenin çocuğudur. Olanakları elvermediğinden ortaokulu bitirdikten sonra tabelacılık, makinistlik, gezici öğretmenlik gibi işlerde çalıştı; Bursa ilkokullarında resim dersleri verdi. *Diken* dergisinde ilk karikatürünün yayımlanmasından (1920) sonra, *Resimli dünya*'ya da çizmeye başladı (1924). İstanbul'a gelerek (1926), bir yandan karikatür çizmeyi sürdürürken bir yandan da geçimini sağlamak için tabelacılık yaptı. Bursa'ya döndüyse de *Akbaba* dergisindeki karikatürleri Babıâli'de ilgiyle karşılanıp *Akşam* gazetesi tarafından çağrılınca yeniden İstanbul'a geldi (1928). Bu tarihten başlayarak *Akşam*'a her gün karikatür çizdi; aynı süre içinde ünlü *Amcabey* tipini geliştirdi, *Karikatür* ve *Yücel* dergilerinde de karikatürlerini yayımladı. "Dede ile torun", "Dalkavuk", "Ak ile kara", "Yeni zengin", "Salamon" gibi tipleri okurlar tarafından beğeniyle karşılandı. Güçlü gözlemciliğiyle İstanbul'un yerli evlerini, insanlarını, esnafını, yaşantısını karikatürlerinde başarıyla işledi. *Arkadaş** adlı çocuk dergisinin yöneticileri arasında yer aldı (1939-1941), *Amcabey** mizah dergisini çıkarttı (1942 -1944). İkinci Dünya savaşı yıllarında *Cumhuriyet* gazetesinde çalıştı; Ankara radyosu'na çeşitli güldürü skeçleri de yazdı. *Yüzkarası* adlı bir oyunu İstanbul Şehir tiyatrosu'nda sahnelendi (1939). Yapıtlarında yerli bir çizgiye ulaşırken, türk karikatürünü resmin bağlarından kurtardı, karikatürlerinde çizgiye önem vererek yazıyı azalttı. 1950 kuşağı karikatürcülerine ustalık, öğretmenlik yaptı; birçok karikatürcünün yetişmesine ön ayak oldu. Beş kişisel sergi açtı, ABD'deki sergisi büyük ilgi topladı, Viyana Uluslararası karikatür yarışması'nda birinci oldu. Ölümünden sonra, adı Cağaloğlu'ndaki bir sokağa verildi. Başlıca yapıtları: *Amcabey'e göre* (1932), *Karikatür albümü* (1939), *Akla kara* (1940), *Dalkavuk karikatür albümü* (1943), *Seçme karikatürler* (1944), *Harp zenginlikleri karikatür albümü* (1945), *Siyasi karikatürler* (1946), *Amcabey albümü* (1946).

GÜLER (Ara), türk fotoğrafçı (İstanbul 1928). Ortaöğrenimini tamamladıktan sonra bir süre İstanbul Üniversitesi iktisat fakültesi'nde okudu. 1950'den başlayarak çeşitli gazete ve dergilerde çalıştı. Bir yandan da Paris Magnum ajansı adına fotoğraflar çekti, röportajlar hazırladı. 1960'lı yıllarda Amerikan dergi fotoğrafçıları derneği'ne seçilen ilk türk üye oldu. Türkiye'nin çeşitli yörelerine ilişkin fotoğrafları ABD'de basılan *Young Turkey* (1964) adlı kitapta yer aldı; sanat ve sanat tarihi konulu çalışmaları *Horizon, Time-Life, Newsweek, Paris-match; Der Stern, Camera, Skira, Photography of the world* vb. dergilerde yayımlandı. Çektiği fotoğraflar Kanada'da (1967), New York ve Köln'de (1968), Paris'te (1972), ABD'nin birçok kentinde (1973) sergilendi. 1975'te Yavuz zırhlısının sökülmesi dolayısıyla *Kahramanın sonu* adlı, 16 mm'lik gerçeküstücü bir film yaptı; ayrıca Bertrand Russell, Arnold Toynbee, Winston Churchill, Pablo Picasso, Salvador Dali gibi dünyaca ünlü birçok sanatçının ve devlet adamının fotoğraflarını çekti, onlarla röportajlar yaptı. Fotoğraf albümlerinden bazıları; *Harems* (1980), *Bedri Rahmi* (1984), *Sinemacılar* (1989), *The sixth continent* (1989), *Living in Turkey* (1991), *Turkish style* (1991).

Ara Güler'in bir fotoğrafı

GÜLER (Mehmet), türk ressam (Malatya 1944). Akçadağ ilköğretmen okulu'nu ve Gazi eğitim enstitüsü resim bölümü'nü bitirdi. Çeşitli okullarda resim öğretmenliği yaptı. 1974'te devlet bursuyla Almanya'ya gönderildi; Kassel Güzel sanatlar akademisi'ni bitirdi. 1977'den bu yana aynı kentte serbest ressam olarak çalışan Güler, "sanatını renge ve kökene bağlı bir duyarlık doğrultusunda geliştirdiği, çağdaş yerel ve evrensel çizgiyi resimlerinde usta bir sentezle bağdaştırabildiği" gerekçesiyle, 1983 Sedat Simavi vakfı görsel sanatlar ödülü'nü kazandı, katıldığı uluslararası 8. Frechen grafik trienali'nde de ödül ve madalya aldı (1986).

GÜLER (Necati), türk basketbolcu (Kayseri 1956). Basketbole öğrenimini yaptığı Tarsus Amerikan koleji'nde başladı (1968). Boğaziçi üniversitesi Endüstri mühendisliği bölümünü bitirdi (1980). Eczacıbaşı (1976-1983) ve İTÜ basketbol takımlarında (1983-1992) oynayarak 137 kez milli formayı giydi. Oyun kurucu, güvenilir bir eleman olarak kendisini kabul ettirdi. 1982 Balkan şampiyonası en başarılı oyun kurucu ödülü, 1983 Beden terbiyesi genel müdürlüğü en başarılı basketbolcu madalyası, 1985 Garanti bankası yılın basketbolcusu ödülü'nü kazandı. Son yıllarda Nasaş spor kulübünün basketbol antrenörlüğünü yapmaktadır.

GÜLERGİN (Muharrem), türk yüzücü ve sutopçu (Adana 1924). Spor yaşamına futbol oynayarak başladı. Daha sonraları yüzmeye ilgi göstererek 100 m serbest dalda 1.20.0'lık derece elde etti ve Türkiye rekoru kırdı (1944). Uzun yıllar bu dalda yüzdükten sonra sutopuna yöneldi ve 20 yılı aşkın bir süre Adana Demirspor'da oynadı.

GÜLERSOY (Çelik), türk yönetici ve turizmci (Hakkâri 1930). İstanbul Üniversitesi hukuk fakültesi'ni bitirdi (1958). Öğrenciliği sırasında çalışmaya başladığı Türkiye Turing ve otomobil kurumu'nun hukuk danışmanlığını yaptı (1961), kurumun genel müdürü oldu (1965). Bu gö-

revi sırasında kurumun sanat, kültür ve turizm alanında gerçekleştirdiği etkinliklerle ün kazandı. Süha Arın'ın hazırladığı *Urartu'nun iki yüzü* adlı dokümanter film (1978) ve kendi incelemesi olan *Kapalıçarşı'nın romanı*'yla (1979) Sedat Simavi vakfı ödülü'nü aldı. 1980'de Turizm ve kültür bakanlığı'nca kendisine şeref plaketi verildi. 1977'de İtalya cumhurbaşkanlığı "cavaliere", 1978'de de Fransa cumhurbaşkanlığı "ulusal takdir" nişanlarıyla ödüllendirdi. Sanat tarihi ve turizm alanında yayımladığı kitapların başlıcaları: *Sosyal turizm* (1961); *Türk toplumu ve turizm* (1970); *İstanbul görünümleri I, Köprü ve Galata* (1971); *Yıldız parkı ve Malta köşkü* (1979); *Lale ve İstanbul* (1980); *Eski İstanbul arabaları* (1982); *İstanbul'un anıtsal ağaçları* (1984); *Hıdivler ve Çubuklu kasrı* (1985); *Küçüksu* (1985); *Taksim* (1986); *Göksu'ya ağıt* (1987); *Mavi cami* (1988); *Tramvay İstanbul'da* (1988); *Beyoğlu'nda gezerken* (1990).

Güleryüz, İstanbul'da yayımlanan haftalık mizah dergisi (1921-1923,122 sayı). Sedat Simavi'nin çıkardığı derginin özelliği, Kurtuluş savaşı'nı ve Ankara hükümetini destekleyen tek mizah dergisi oluşudur. Kuvayı milliyecilerin eylem ve amaçlarını geniş kitlelere yaymak, ulus olma bilincini topluma aşılamak gibi tarihsel bir işlevi de yerine getiren dergide Ahmet Rasim, Ercüment Ekrem (Talu), Fazıl Ahmet (Aykaç) vb.'nin yazı ve şiirleri; Sedat Simavi, Cevat Şakir (Kabaağaçlı, Halikarnas Balıkçısı), Mustafa İzzet gibi karikatürcülerin yapıtları yayımlandı. Dergide bazı resim ve karikatürler renkli basıldı.

GÜLERYÜZ (Mehmet), türk ressam ve heykelci (İstanbul 1939). İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi resim bölümü'nü bitirdi (1966). Paris'te taşbaskı dalında uzmanlık eğitimi gördü (1970-1974). Türkiye'ye döndükten sonra Akademi'de öğretim görevlisi olarak çalıştı (1975-1980). Bu görevden ayrıldıktan sonra ABD'ye giderek çalışmalarını bir süre New York'ta sürdürdü (1980-1982). 1963'ten başlayarak yurtiçinde ve yurtdışında birçok kişisel sergi açan sanatçı, *Gariplikler müzesi* adlı heykel grubuyla İstanbul Sanat bayramı yeni eğilimler sergisi'nde altın madalya aldı (1979). Aynı yıl Sedat Simavi görsel sanatlar ödülü'nü kazandı. Resim ve heykelin yanı sıra, Arena tiyatrosu'nda oyuncu ve giysi tasarımcısı olarak da çalıştı (1962-1964). Yergi dozu yüksek yapıtlarında, insan varlığının hayvansı görünümlere dönüşen biçimlerinin çarpıcı yanlarını yansıtmaya önem verirken renge, çizginin gerisinde, onu destekleyici bir işlev yükler.

GÜLESİN (Şükrü), türk futbolcu (İstanbul 1922 - *ay. y.* 1977). Futbola genç yaşta Kınalıada'da başladı, Beyoğluspor'da tanındı. Uzun yıllar (1939-1950) oynadığı Beşiktaş'ta 32'si köşe atışlarında doğrudan doğruya kaleye olmak üzere, 226 gol attı. İtalya'ya giderek Lazio ve Palermo takımlarında oynadı (1950-1955), 11 kez milli formayı giydi. İtalya'dan döndükten sonra kısa süre Galatasaray'da oynadı, sonra futbolu bıraktı (1952). Uzun yıllar *Milliyet* gazetesinde spor yazarı olarak çalıştı. Üstün top tekniği, enerjisi ve süratiyle türk futbolunun en iyi sol açık elemanlarından biri kabul edilir.

GÜLFATMA → BOYNUZLU GELİNCİK*.

GÜLFEM HATUN, Kanuni Sultan Süleyman'ın kadını (öl. 1562). Önceleri padişahın cariyelerinden biriyken, Hürrem Sultan'ın ölümünden sonra kadını oldu.

GÜLGİLLER a. Gül, elma, akdiken, beşparmakotu gibi ikiçenekli, ayrı taçyapraklı birçok otsu bitki ve ağaçları kapsayan çiçekli bitkiler familyası. (3 200 tür, 115 cins; bil. a. *rosaceae.*)

—ANSİKL. Gülgiller, bazen çok büyük boyutlara ulaşabilen ağaç, çalı ya da otsu bitkilerdir. Diplerinde, bazen yaprak sapına bitişik daimi iki kulakçık bulunan, almaşık, yalın ya da bileşik yaprakları vardır. Çiçekler serbest ya da yumurtalıkla bitişik ve bazen bir de çanakçık taşıyan (çilek) dört ya da beş parçalı bir çanaktan oluşur. Taç, çanakyapraklarla almaşık ve birbiriyle binişik durumda dört ya da beş taçyapraktan oluşur. Erkekorganlar genellikle çok sayıda ve her biri ayrıdır. Meyveyapraklar, çiçektablasıyla ya da kendi aralarında bin bir çeşit bitişiklik gösterir, bu yüzden meyveler son derece değişik biçimlerde olur: kimisi elma gibi (parşömenleşen ya da sertleşen endoderm dışında, etlenen meyveyapraklarla çiçektablasının kaynaşması), kimisi bir ya da birçok aken ya da bir ya da birçok açılgan kapsül gibi, kimisi de küçük aken ya da drupaların etlenmiş çiçektablası üzerinde toplaşması biçiminde (çilek).

Gülgiller, Kuzey yarıkürede bütün bölgelerde bulunur. Bu familyada pek çok meyve ağacı yer alır. Familyada bulunan başlıca cinsler: şipir, beşparmakotu, çilek, gül, kasıkotu, aslanpençesi, erik, kiraz, badem, şeftali, elma, ayva, üvez, akdiken.

Gülhane ya da **Gülhane meydanı,** İstanbul'da, Topkapı sarayı surları (sur-u sultani) içinde kalan bölgede, Sarayburnu ile Ahırkapı arasında bahçe. Adını buradaki gül bahçesinden ya da saray için gülsuyu ve gülbeşeker üreten bir yapıdan aldığı sanılmaktadır. Babıhümayun ile Babüsselam arasındaki birinci avlu ile Marmara kıyısı arasındaki eğimli alanı kapsıyordu. Bizans döneminde bu kesimde Manganoi askeri deposu, daha sonra aynı adla anılan bir saray, Hagios Georgios manastırı ve kilisesi ile kutsal bir ziyaret yeri olan Panagia Hodegetria ayazma ve kilisesi bulunuyordu. 1921-1923'te burada yapılan kazılarda elde edilen sonuçlar (Bizans yapılarından ve osmanlı dönemi çeşmelerinden kalıntılar ortaya çıkarıldı) R. Demangel ve E. Mamboury tarafından yayımlandı (Le Quartier des Manganes, Paris, 1939). Bu bölgede, XV. yy.'da İshak Paşa'nın yaptırdığı İshakiye kasrı, Selim I'in Mermer köşk'ü, yapım tarihi bilinmeyen, ancak Mahmut II döneminde onarılan (1826-1827) Gülhane kasrı vardı. Gülhane meydanı asıl ününü, Mustafa Reşit Paşa'nın burada okuduğu Gülhane hattı hümayunu (Tanzimat fermanı) ile kazandı (1839). Bu olayın anısına bir anıt dikilmesi düşünülmüş, ancak önce G. Fossati, daha sonra da Bilezikçiyan'ın hazırladığı projeler gerçekleşmemiştir.

Gülhane meydanının bir bölümünü oluşturan cirit alanında, padişahların yaptıkları cirit atışları için dikilmiş nişantaşları bulunmaktadır (Lahana, Bamya anıtları). Cirit alanının girişini denetleyen nöbetçi kulübeleri günümüzde de durmaktadır.

Gülhane bahçesinin denize yakın bölümüne saray görevlileri için bir hastane kurulmuş, 1855'te geliştirilen bu yapı, daha sonra Gülhane hastanesi adını almıştır. XIX. yy. ortalarında Matbaa-i Amire (Devlet basımevi), dört büyük ambar ve bir baruthane yapılmıştır. Bu bölümde çeşitli dönemlerde yapılan çeşmeler günümüze ulaşmamıştır, ancak Bamya anıtı'nın yanında, Mahmut II'nin tuğrası ile süslü bir çeşme vardır. (→ Kayn.)

Gülhane askeri tıp akademisi, Ankara'da tıp akademisi. Türk ordusu için uzman hekim yetiştirir, askeri hekimlik alanında uygulama ve bilimsel araştırmalar yapar.

Abdülhamit II, şehzadeliğinde padişah Abdülaziz ile birlikte çıktığı Avrupa gezisinde alman ordusunun disiplin ve düzenini çok beğendi ve padişah olunca Almanya'dan getirttiği uzmanların yardımıyla orduyu modernleştirmek istedi. Bu çerçeve içinde, ordunun çağdaş bilgilerle donatılmış askeri hekimlere de gereksinimi vardı. Bu amaçla, Bonn Üniversitesi tıp fakültesi'nden Prof. Dr. Robert Rieder ile Hamburg Eppendorf hastanesi'nden Dr. George Deycke İstanbul'a getirildi (1898). Topkapı sarayı sınırları içindeki Askeri rüştiye binası kısa sürede onarılarak 150 yataklı modern bir klinik durumuna getirildi ve *Gülhane tatbikat mektebi ve seririyat hastanesi* adıyla aynı yıl hizmete girdi. Askeri tıbbiye'yi bitirenler, Gülhane'de bir yıl staj yapıp klinik ve laboratuvarlarda çalışarak çağdaş tıbbın yeniliklerini öğrenmeye başladılar. Alman hemşirelerin çalıştığı Gülhane'de Rieder cerrahi, Deycke ise dahiliye, öğrenimini Almanya'da görmüş Dr. Raşit Tahsin de nöroloji servisini yönettiler. Müdürlük ve başhekimlik görevini yürüten ve okulun gelişmesinde büyük emeği geçen Rieder, Askeri tıbbiye binasının inşaatında düşüp bacağını kırınca (1902), bir süre sonra emekliye ayrılıp Almanya' ya döndü (1904). Rieder'in görevlerini Deycke Paşa üstlendi. Deycke'nin kontratı bitince müdürlüğe ve başhekimliğe Wieting getirildi (1907-1914). Bu dönemde laboratuvar çalışmalarına önem verilerek *Tıbbi müsamere* adıyla bilimsel toplantılar düzenlenmeye başlandı (1908). İkinci meşrutiyet'e rastlayan bu dönem, Gülhane'nin gerçek kalkınma dönemi oldu. Selling ve Brunning adlarında iki alman hekim daha getirildi (1914). Birinci Dünya savaşı sırasında (1914-1918) tıbbiyeyi bitiren hekimler hemen orduya katıldıklarından Gülhane'de staj yapılamadı; kurum, bu süre içinde askeri hastane olarak çalıştı. Aynı süre içinde Almanya'dan getirilen makinelerle Türkiye'de ilk olarak kinin, aspirin gibi komprime ilaçlar yapıldı ve çeşitli sağlık araçları hazırlandı. Ayrıca tifo, kolera, dizanteri gibi hastalıkların koruyucu aşıları da ilk kez burada üretildi. Mütareke (1919) ile birlikte Fransızlar tarafından işgal edilince, Gümüşsuyu askeri hastanesi'ne taşınan Gülhane, Cumhuriyet'in ilanından (1923) sonra eski binasına döndü. Zamanla bu bina da dar gelince Ankara'da Cebeci mevki hastanesi'ne taşındı (1941) ve *Askeri doktor mektebi ve kliniği* (1941-1945), *Gülhane asker hekimliği tatbikat okul ve kliniği* (1946) adlarıyla çalıştı. 1947'de *Gülhane askeri tıp akademisi* adını aldı. Ankara Üniversitesi tıp fakültesi'nin kuruluşunda Gülhane'nin kadro ve kliniklerinden geniş ölçüde yararlanıldı. 1953'te Ankara'da Bahçelievler yakınlarındaki binalarına taşınan akademi, 1971'de günümüzde de faaliyetini sürdürdüğü Etlik'teki binalarına yerleşti. 1982'de tıp fakültesine dönüşen Gülhane'de 1985'te Askeri hemşirelik yüksekokulu da öğrenime geçti. Aynı yıl Gülhane askeri tıp akademisi'nin bilimsel nitelikli olarak verdiği sağlık hizmetlerinden İstanbul ve çevresinin de yararlanabilmesi için, Ankara'daki Gülhane askeri tıp akademisi'ne bağlı olarak İstanbul'daki Haydarpaşa askeri hastanesi, ikinci bir eğitim hastanesi olarak faaliyete geçti. 1992'deyse akademi bünyesinde, liseden sonra eğitim veren sağlık meslek yüksekokulu açıldı.

Çelik Gülersoy

Mehmet Güleryüz
Diptik II'den (1987) ayrıntı

Gülhane Meryemi

gülhatmi (*Alcea* [*Althaea*] *rosea*)

Gülhane askeri tıp akademisi hemşirelik yüksekokulu, Ankara'da yükseköğrenim kurumu. Türk silahlı kuvvetleri sağlık kurumlarına hemşire yetiştirmek için, Gülhane askeri tıp akademisi'ne bağlı olarak kuruldu (1985). Dört yıllık öğretim veren bu yüksekokulu bitirenlerin Türk silahlı kuvvetleri'ne teğmen rütbesiyle katılmaları planlandı.

Gülhane hattı hümayunu → TANZİMAT FERMANI.

Gülhane Meryemi, 1922'de İstanbul'da Sarayburnu'nda yapılan kazılarda bulunmuş. Bizans döneminden Meryem heykeli. XI. yy.'a tarihlenir.

Gülhane ocağı, Osmanlı devletinde Bostancı ocağı'na bağlı kuruluş. Burada çalışan görevliler Gülhane kasrı ile Gülhane meydanının temizliği, ağaçlandırılması ve bakımından sorumlu tutulurlardı.

Gülhane parkı, İstanbul'da Topkapı sarayı, Sarayburnu ve Alay köşkü arasında yer alan park. İstanbul'un ziyaret potansiyeli en yüksek gezi yerlerindendir. 400 yıl boyunca Topkapı sarayı'nın dış bahçesi olarak kullanılmış, İstanbul şehremini doktor Cemil Topuzlu döneminde (1912-1914, 1919-1920) parka dönüştürülmüştür. Yaklaşık yüz dönümlük bir alana yayılan parkta tarihi ağaçlar, küçük bir tiyatro, botanik bahçesi, hayvanat bahçesi, çocuk bahçesi, Tanzimat müzesi, Âşık Veysel Şatıroğlu'nun heykeli, gazinolar, kahvehaneler bulunmaktadır. Sarayburnu önündeki, Krippel'in yapıtı olan Atatürk anıtı (1926), Cumhuriyet dönemi Atatürk heykellerinin ilkidir. Atatürk latin harflerinin kabulünden sonra, bu konudaki ilk açık hava toplantısını da burada yaptı (1928). 1958'de F. K. Gökay'ın girişimiyle düzenlenen Bahar ve çiçek şenliği'nden bir süre sonra vazgeçildi. 1987'de İstanbul Belediyesi çeşitli etkinliklerin yer aldığı Gülhane şenliği'ni düzenlemeye başladı.

GÜLHATMİ a. Bahçelerde yetiştirilen ve yazın bol çiçek açan hatmi türü. (Bil. a. *Alcea* [*Althaea*] *rosea;* ebegümecigiller familyası.)
—ANSİKL. Gülhatmi 3 metreye kadar yükselebilen çokyıllık otsu bir bitkidir. Çiçekleri büyük ve genellikle pembe ya da mor olur. Bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Çiçekleri göğüs yumuşatıcı ve idrar artırıcı etkileri nedeniyle halk hekimliğinde çok kullanılır.

GÜLİBRİŞİM a. **1.** Sıcak ülkelerde özellikle tropikal adalarda yetişen ağaç. (Bil. a. *albizzia* [ağacı 1749'da İstanbul'dan Avrupa'ya götüren italyan Filippo Degli Albizzi'nin adından]; küstümotugiller familyası.) **—2.** Özellikle aynı ağacın İstanbul'da yetişen türü (*Albizzia julibrissin*).
—ANSİKL. Gülibrişim, tüysü birleşik yapraklı, erkekorganları az ya da çok birbirine bitişmiş, beyaz ya da pembe çiçekli bir ağaç ya da ağaççıktır. Meyvesi düz yassı

Büyük Larousse

Gülhane pa... İstanbul

gülibrişim (*Albizzia julibrissin*)

badıç biçiminde olur. Gülibrişimin güzel görünüşlü bazı türleri (*Albizzia lebbeck, A. julibrissin*) süs ağacı olarak gölgelik oluşturmak üzere ve bahçelerde yetiştirilir. Bunların pek dayanıklı olmayan odunu ancak küçük eşya yapımında kullanılır; kabuğu tıpta kullanıldığı gibi bazen derilerin sepilenmesine de yarar. Önemli oranda saponin içeren bazı gülibrişim türlerinden ipekçilikte yararlanılır; ayrıca birçok türü, lifleri nedeniyle dokuma sanayisinde kullanılır. İpek ağacı da denen asıl gülibrişim (*A. julibrissin*) beyaz renkli ipek gibi çiçekleri olan bir ağaççıktır, İran'da ve Türkiye'de yetişir. Bazı gülibrişim türleri (*A. fastigiata, A. granulosa*) anayurtları olan Madagaskar ve Martinik'te marangozluk işlerinde kullanılır.

GÜLİSTAN ya da **GÜLSİTAN** a. (fars. *gül* ve *-sitān*'dan *gülistān, gülsitān*).*Esk.* Güllük, gül bahçesi: *"Gitmiş gülü gülistanı kalmış / Bülbül uçup aşiyanı kalmış"* (Nabi, XVII. yy.).
—ANSİKL. Ed. Divan edebiyatında sevgilinin yüzü gülistana benzetilir. Bu benzetme renk ve koku nedeniyledir. Yüz gülistan olunca yanaklar gül, saç tavus ya da bahçıvan, göz nergis, boy selvi, ya da ahu, yanaktaki ben de gül bahçesinde gül toplamaya çıkan hindu-beççedir. Sevgili bütün güzelliği ile gülistan olunca, yanağı gül, âşık gülistanın bülbülü, gözyaşları da ırmaktır. Sevgilinin vuslatı ise gülistandır. Bahar betimlemelerinde yer alan gülistan Sadi'nin yapıtına telmih yapılarak da anılır.

GÜLİSTAN a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

Gülistan, iranlı şair Sadi-i Şirazi'nin yapıtı (1258). Makame (bir tür hikâye anlatma yöntemi) biçiminde yazılan yapıt, düzyazı olarak kaleme alınmış, aralara anlatılanlara uygun düşen şiir parçaları serpiştirilmiştir. Şu sekiz bölümden (bap) oluşur: 1. Hükümdarların hal ve davranışları, 2. Dervişlerin ahlakı, 3. Yetinmenin (kanaat) erdemi, 4. Susmanın yararı, 5. Aşk ve gençlik, 6. Güçsüzlük ve yaşlılık, 7. Eğitimin etkisi, 8. Sohbetin töresi.

Genel yapısı ile makameye benzerse de, yapıtta makamede rastlanan tumturaklı ve secili anlatımların yerini, ölçülü bir anlatım almıştır. Kitapta hemen hemen baştan sona kolay gözüken ancak aslında söylenmesi güç bir anlatım biçimine (sehl-i mümteni) yer verilmiştir.

Gülistan daha yazıldığı yıldan başlayarak büyük ün yaptı; yüzyıllar boyu islam dünyasında medreselerde ders kitabı olarak okutuldu; Doğu ve Batı dillerine çevrildi ve şerhedildi. İlk latince çevirisi Amsterdam'da basıldı (1651). Kıpçak türkçesine çevirisi Seyf-i Sarayi tarafından yapıldı (1391). Daha sonra başta Kadı Manyas (Murat II dönemi: 1421-1444) olmak üzere Şahidi İbrahim Dede (öl. 1550), Mahmut bin Şemi (öl. 1593), Sudi Bosnavi (öl. 1596) ve daha birçokları tarafından açıklamalarıyla birlikte türkçeye çevrildi. Cumhuriyet döneminde türkçeye çevirileri Niğdeli Hakkı Eroğlu (1944), Kilisli Rıfat (1945) ve Hikmet İlaydın (1946) tarafından yapıldı.

Gülistan'a Cami *Baharistan*, Kemalpaşazade *Nigâristan*, Ahmet Şirazi-i Vakar *Encümen-i daniş* adlarıyla nazireler yazmışlarsa da, hiçbiri *Gülistan*'ın düzeyine ulaşamadı.

Gülistan (*Golestan*), 4 bölümlü bale. Koregrafisini, geleneksel İran müziğinden alınmış ezgiler üzerine Maurice Béjart, dekor ve kostümlerini Joëlle Roustan ve Roger Bernard hazırladı. İlk kez 1973'te Persepolis festivali'nde (İran) XX. yy. Balesi tarafından sahnelendi. Başlıca rolleri Jorge Donn, Suzanne Farrell ve Alain Louafi yorumladı. İranlı şair Sadi'nin aynı adlı yapıtından esinlenen Béjart'ın bu balesinin bölümleri, "Çöldeki insanların şarkısı", "Bahçenin görüntüsü", "Nurun tecellisi -Mistik gül", "Ayin-Peçe ve Ayna" başlıklarını taşır.

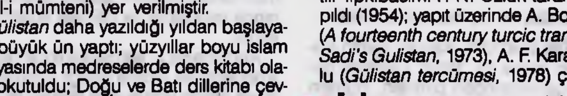
C. Masson

koregrafisini Maurice Béjart'ın yaptığı, Jorge Donn ve Suzanne Farrell'ın XX. yy. Balesi'yle birlikte yorumladığı *Gülistan*'dan bir sahne (Kongre sarayı, Paris, 1974)

GÜLİSTAN, Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinde yer. İran hükümdarı Feth Ali Şah'ın Ruslar'la burada yaptığı ve Gürcistan'la birlikte Taliş, Bakü, Kuba, Derbent, Şirvan, Şeki, Karadağ yönetim birimlerini onlara bırakmak zorunda kaldığı Gülistan antlaşması'yla (1813) tarihsel bir nitelik kazandı.

Gülistan çevirisi (*Kitabı gülistan bi't-türki*), Sadi'nin farsça *Gülistan*'ından Seyf-i Sarayi'nin kıpçak türkçesine yaptığı çeviri (1391). Yapıtın tek nüshası, Leiden Üniversitesi kütüphanesi no. 1553'tedir. Türkçe Gülistan çevirilerinin en eskisidir. Yapıtın sonunda çevirmenin kendi şiirleri ve nazireleri vardır. Farsça metne fazla bağlı kalmadan, serbest bir biçimde çevrilmiştir. Tıpkıbasımı F. N. Uzluk tarafından yapıldı (1954); yapıt üzerinde A. Bodrogligeti (*A fourteenth century turcic translation of Sadi's Gulistan,* 1973), A. F. Karamanlıoğlu (*Gülistan tercümesi,* 1978) çalıştı.

GÜLİZAR a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Hüseyni makamına, neva

gülizar makamı

[*re*] perdesine taşınmış hicaz beşlisi eklenerek oluşturulmuştur.) [HÜSEYNİ-GÜLİZAR da denir.]

GÜLKONCA a. Osmanlı tezhip sanatında, hatayi biçimindeki bezemelerin kenarına, dışa taşkın olarak yapılan stilize gonca motifi.

GÜLKURUSU a. Yumuşak pembe renk.

◆ sıf. Bu renkte olan: *Gülkurusu elbise.*

GÜLLABİ ya da **GÜLLABİCİ** a. (ar. *küllâb*, çengel biçiminde tıp aleti ve *-î*; *küllâbî*' den). **1.** Eskiden akıl hastanelerinde, görevleri hastaları zapt ve idare etmek olan hademelere verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Deli güllabicisi*, şımarıkça davranışlarda bulunan bir kimseyi pohpohlayarak ona şirin gözükmeye çalışan kimse.

—ANSİKL. Bunlar, Selçuklular, Anadolu beylikleri ve Osmanlılar dönemindeki akıl hastanelerinde ellerindeki kamçılarla akıl hastaları arasında dolaşır, özellikle saldırgan hastaları döverek yatıştırmaya çalışırlardı. Osmanlılar'ın son dönemlerinde çağdaş tıp yöntemlerinin uygulanmaya başlamasıyla güllabicilik kaldırıldı.

GÜLLABİCİ → GÜLLABİ.

GÜLLABİCİBAŞI a. Akıl hastalanna bakmakla görevli gardiyanların başı.

GÜLLABİCİLİK a. **1.** *Esk.* Güllabicinin yaptığı iş. **—2.** *Güllabicilik etmek*, bir kimsenin şımarık ve taşkın hareketlerine katlanarak yüzüne gülmek.

GÜLLAÇ a. (fars. *gulāc*'dan). **1.** Nişastadan yapılan çok ince ve kuru yufka; bu yufkalarla hazırlanan tatlı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Tadı hoş olmayan toz halindeki kimi ilaçların kolayca yutulabilmesini sağlamak amacıyla içine konulduğu nişastadan küçük kap (daha çok eskiden kullanılırdı).

—Mutf. *Güllaç baklavası*, baklavalık yufka yerine güllaç kullanılarak yapılan bir tür baklava. || *Güllaç paluzesi*, güllacın arasına su muhallebisi ya da muhallebi konarak yapılan bir tür tatlı. (Osmanlılar döneminde özellikle ramazan aylarında çok yapılan bir tatlı türüydü.)

—ANSİKL. Güllaç, öteden beri özellikle ramazan ayında iftar sofralarının başlıca tatlılarından olmuştur. Güllaç yaprakları içine gülsuyu katılmış şurup ya da şekerli sütte teker teker ıslatılır ve aralarına şekerle dövülmüş fındık, ceviz, şamfıstığı vb. konup tepsiye yayılır ya da küçük bohçalar halinde katlanır. Üzerine kestirilmiş şurup dökülüp gülsuyu serpilir ve nar, ceviz vb. ile süslenir.

GÜLLE a. (fars. *gülūle*). **1.** XIX. yy. ortalarına kadar kullanılan küre biçiminde, içi dolu, yivsiz top mermisi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Gülle gibi*, çok ağır şeyler için kullanılır.

—Mad. oc. *Ufalama güllesi*, ateşlenerek göçertilmiş kayaçları, dökme demirden gülle düşürerek parçalayan taşocağı vinci.

—Sirk. *Gülle adam* ya da *kadın*, bir topun namlusundan atılan ve pist üstündeki yörüngesini izleyerek gerili bir ağa düşen kadın ya da erkek cambaz.

—Spor. Atletizmde, 2,13 m çapında bir daire içinde hızlanarak tek elle (erkekler için 7,257 kg, kadınlar için 4 kg ağırlığında) atılan madeni küre. || *Gülle atma*, gülleyle yapılan yarışma. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Başlangıçta taştan elde edilen gülleler, 1450'den sonra dökme demirden yapılmaya başlandı. Bazen ağırlıkları 100 kg'ın üstüne çıkan taş gülleler elle yontuluyordu. Gülle çapları ağırlık cinsinden belirtilmekteydi. Düşman gemi donanımına ya da savaşçılara karşı güllelerin etkisini artırmak için zincirle ya da bir demir çubukla ikişer ikişer birbirine bağlanmış *zincirli* gülleler kullanıldı. Yangın çıkarmak için, top namlusuna yerleştirilmeden önce akkor hale getirilen *kızgın gülleler* de vardı. *Yivli toplar*'ın ortaya çıkışıyla güllelerin yerini top mermileri aldı.

—Spor. Türkiye'de gülle atma sporu, ilk kez 1903'te kurulan Beşiktaş jimnastik kulübü'nde başladı. Ahmet Fetgeri, Gülleci Semal, Ekrem gibi gençler, o dönemde atletizmin bu dalına ilgi gösteren ilk sporcular oldular. Gülle atmada erkeklerde İbrahim Ateş 15,20 m ile Türkiye rekorunu uzun yıllar elinde tuttu. Türkiye rekorları 1993 başı itibariyle, erkeklerde 18,14 metre (Ekrem Ay), bayanlardaysa 16,96 metredir (Sevgi Şen).

GÜLLECİ a. **1.** Top güllesi yapan usta. **—2.** Atletizmin gülle dalında yarışan atlet.

GÜLLER vadisi, Tunca vadisinin Bulgaristan'daki bir bölümü. Kazanlık'ı çevreleyen bu vadide yoğun yöntemlerle gül yetiştirilir (damıtma yoluyla gülyağı ve gülsuyu üretimi).

GÜLLÜ sıf. **1.** Gül olan yer için kullanılır: *Güllü bahçe.* **—2.** Üzerinde gül deseni olan: *Güllü basma.*

GÜLLÜ AGOP, asıl adı **Agop Vartovyan,** türk tiyatro sanatçısı, yönetmen (İstanbul 1840 - *ay. y.* 1891). Naum* Efendi'nin yönetimindeki Şark tiyatrosu'nda sahneye çıktı (1860-1861); burada tiyatro deneyimini ve bilgisini geliştirdikten sonra, bir süre İzmir'de kendi topluluğuyla çalıştı. İstanbul'a dönüşünde (1866) Gedikpaşa'da, Tanzimat dönemi türk tiyatrosu tarihinde büyük önemi olan "Tiyatro-yi osmani"yi kurdu. Mınakyan gibi türkçe oyunlar oynamaya önem verdi. Ali Bey, Ahmet Mithat, Namık Kemal gibi, dönemin önde gelen yazarlarına oyunlar ısmarladı. 1868'den başlayarak tiyatrosunda düzenli türkçe temsiller verdiği gibi, müslüman oyuncuların da topluluğuna katılması için çaba gösterdi. Ahmet Fehim, Ahmet Necip, Nuri gibi ilk türk oyuncuları Güllü Agop'un yanında yetişti. Mehmet Vamık, Kel Hamit, Kavuklu Hamdi, İsmail Hakkı, Küçük İsmail vb. gibi oyuncular da yine Gedikpaşa tiyatrosu'ndan yetişmişlerdir. 1870'te sadrazam Ali Paşa'nın desteğiyle, Güllü Agop saraydan on yıl boyunca, türkçe oyun oynayacak tek tiyatro olma imtiyazını aldı. 1881 yılına değin çok geniş kapsamlı bir repertuvar düzeni uygulayan Güllü Agop, o tarihten sonra Gedikpaşa* tiyatrosu'ndan ayrıldı, bir süre Mınakyan'la birlikte Vezneciler semtindeki bir başka tiyatroda çalışmaya başladı. 1882'de Abdülhamit II'nin buyruğuyla Muzıkai hümayun kadrosuna alındı. Kendi isteğiyle müslümanlığı kabul etti, adını Yakup olarak değiştirdi. Yaşamının sonuna değin sarayda kaldı.

GÜLLÜBAHÇE, esk. **Doğanbey,** Aydın'ın Söke ilçesine bağlı bucak; 11 394 nüf. (1990); 4 köy. Merkezi *Güllübahçe;* 4 843 nüf. (1990).

GÜLLÜCE dağı, esk. **Anamas dağı,** Akdeniz bölgesinin göller yöresinde dağ (2 347 m). Beyşehir ve Eğirdir gölleri arasında II. Zaman'a ait kireçtaşlarından oluşmuştur.

GÜLLÜK a. **1.** Gül bahçesi; gülü bol olan yer. **—2.** *Güllük gülistanlık*, hiçbir sorun olmayan, bolluk içinde, dertsiz tasasız yaşanan yer için kullanılır: *Burası güllük gülistanlık bir kent.*

GÜLLÜK, esk. **Küllük,** Muğla'nın Milas ilçesine bağlı bucak; 7 586 nüf. (1990); 6 köy. Merkezi *Güllük;* 2 157 nüf. (1990). Zımpara madeni ihracatı. Turizm, liman.

GÜLLÜK körfezi, esk. **Mandalya körfezi,** antik. **Bargylia körfezi,** Ege bölgesinde, Bodrum ve Didim yarımadaları arasında, derinliği 200 m'yi aşmayan geniş girinti. Kıyılarında, karanın içine doğru sokulan birçok koy vardır. Hızla gelişen deniz turizmi.

Güllü Agop

GÜLME a. Gülmek eylemi.

Gülme, *Komiğin anlamı üzerinde deneme* (*le* **Rire.** *Essai sur la signification du comique*), H. Bergson'un yapıtı. Bergson, 1900'de yayımladığı bu yapıtında komikle ilgili kuramını açıklar. Gülme, duyarlıktan ve toplumdan soyutlanmış saf zekânın etkinliğini gerektirir ve yaratıcı canlı ile otomatikleşmiş canlı arasındaki küçük kaymalardan doğar. Sakarlıklar ya da yatkınsızlıklar biçiminde ortaya çıkan bu kaymalarda, madde sanki "canlının üstüne kaplanmış mekanik" gibidir. Bu ilkelerden komiğin çeşitli türleri çıkar: biçimsel komik (kılık değiştirmeler, otomatik jestler, sürçmeler), durum komiği (yanlış anlamalar, karıştırmalar, dalgınlıklar), söz komiği (yinelemeler, abartmalar, tikler) ve karakter komiği (topluluğa uyumsuzluk, "tip" oluşturma). Fazla zararlı olmayan bu eylemlere karşı toplumsal tepkinin ürünü olan gülme, bunları küçük düşürerek cezalandırır.

GÜLMECE a. Gerçeğin kimi görünümlerinin komik, gülünç, tuhaf yönlerini vurgulamayı amaçlayan yapıtlara verilen genel ad: *Gülmece türü. Gülmece yazarı.* (→ MİZAH.)

GÜLMEK gçz. f. **1.** Az ya da çok kesik ve gürültülü soluk vererek, yüz kasları ve ağız hareketleriyle ve yüz ifadesiyle ani bir sevinci dışa vurmak: *Gülmek istemek. Kendini gülmekten alıkoyamamak. Bütün içtenliğiyle gülmek. Kahkahayla gülmek.* **—2.** Yüzün belli bölümlerinden söz ederken, gülme, neşe ifadesi almak, taşımak: *Gözlerinin içi gülüyordu.* **—3.** Eğlenmek, hoş zaman geçirmek, neşelenmek: *İnsan yeri geldiğinde gülmeyi bilmeli. Gülüp eğlenmeye zaman mı var?* **—4.** Mutlu olmak (genellikle olumsuz): *Ömrü boyunca bir gün bile gülmedi.* **—5.** *Bir kimseye, bir şeyine gülmek*, onunla alay etmek: *Pantolonum yırtıldı diye bana güldüler. Gülme komşuna gelir başına* (atasözü). **—6.** *(Bir şeye) gülmek*, onu önemsiz bulmak, hafife almak, küçümsemek: *Bir kimsenin tehditlerine, uyarılarına gülmek, gülerek karşılık vermek.* **—7.** *(Bir kimseye) gülmek*, şanstan, yazgıdan söz ederken, o kimseden yana, onun lehinde olmak: *Sonunda şansımız güldü.* **—8.** *Güle güle*, "yolun açık olsun, iyi yolculuklar" anlamında kullanılan uğurlama sözü; "dertsiz, üzüntüsüz, gönül rahatlığıyla (giy, otur, kullan, büyüt vb.)" anlamında kullanılan iyi dilek sözü; çok gülerek: *Güle güle hal-*

gülle atma

siz düştük. || *Güle oynaya*, sevinerek, neşeyle: *Güle oynaya bahçede sıra olduk.* || *Gülerken ısırır*, bir kimsenin görünüşteki iyiliğine aldanmamak gerektiğini, kötülük yapabileceğini belirtmek için söylenir. || *Güler misin, ağlar mısın!*, hem gülücü hem de üzücü yönleri bulunan olaylar ve durumlar karşısında söylenir. || *Güler yüz*, okşayıcı, yumuşak davranış: *İnsan güleryüz, tatlı dil arıyor.* || *Güler yüzlü*, yumuşak, okşayıcı sözler söyleyen, güleç kimseler için kullanılır. || *Gülerim, güleyim (bari)*, öne sürülen bir düşüncenin yersizliği, geçersizliği karşısında hafifseme anlamında söylenir. || *Gülmekten kırılmak*, katılmak, aşırı ölçüde, sarsıla sarsıla gülmek: *Odadakiler gülmekten kırılıyordu.* || *Gülüp geçmek*, bir sözü ya da durumu gülünç bularak üzerinde durmamak. || *Gülüp oynamak, gülüp söylemek*, neşe içinde hoşça vakit geçirmek

◆ **güldürmek** ettirg. f. **1.** Bir kimsenin gülmesini sağlamak ya da buna yol açmak: *Kukla oynatarak çocukları güldürmek. En üzüntülü anlarımızda bile bir söz söyler bizi güldürürdü.* **—2.** Mutlu etmek; eğlendirmek, neşelendirmek: *Kocası onu bir gün güldürmedi. Bunları sizi güldürmek için anlattım.* **—3.** *Kendine (üstüne) güldürmek*, başkalarının kendisiyle alay etmesine yol açmak: *Bu şapkayı takma, herkesi kendine güldüreceksin.* **—4.** *Güldürme (beni)*, söylenilenin saçmalığını, komikliğini vurgulamak için kullanılır.

◆ **gülünmek** edilg. f. **1.** Gülmek eylemi yapılmak. **—2.** Alay edilmek: *Bu sözde gülünecek ne var.* **—3.** Önemsenmemek, üzerinde durulmadan geçilmek: *Bu sava ancak gülünür.*

◆ **gülüşmek** işt. f. Karşılıklı olarak birbirlerine gülmek ya da hep birlikte gülmek; şakalaşmak: *Bir an göz göze geldik, gülüştük. Çocuklar bahçede gülüşüp, oynaşıyorlar.*

◆ **gülüşülmek** edilg. f. Karşılıklı ya da hep birlikte gülünmek.

GÜLMİH a. (fars. *gül* ve *mīh*, çivi'den *gül-mīh*). *Esk.* Büyük başlı, yaldızlı çivi. —Süslem. sant. Özellikle osmanlı sanatında görülen, stilize gül biçiminde kabartma bezeme öğesi.

GÜLNÂK a. (fars. *gil*, balçık ve *-nāk*; *gilnak*'tan *gülnāk*). *Esk.* Kale, hisar, sur.

GÜLNAR a. Osmanlı tezhip sanatında kullanılan, nar biçiminde motif.

GÜLNAR, Akdeniz bölgesinde İçel iline bağlı ilçe; 33 714 nüf. (1990); merkez bucağı dışında 1 bucak, 38 köy. Merkezi, Mersin'in 84 km güney-batısında *Gülnar*, 7 550 nüf. (1990). Tahıl üretimi, meyvecilik (bağcılık). Ormancılık. Demir yatakları.

GÜLNAR HANIM, asıl adı **Olga Lebedev**, rus doğubilimci (Kazan 1865 - ?). 1889'da Oslo ve Stockholm'de toplanan sekizinci uluslararası doğubilimciler kongresine katıldı. Burada türk temsilcisi Ahmet Mithat Efendi ile tanıştı; Ahmet Mithat Efendi'nin Avrupa gezisine katıldı. Daha sonra İstanbul'a gelerek türkçesini ilerletti. Rusçadan çevirdiği *Kar fırtınası* (Puşkin'den 1890), *İblis* (Lermentov'dan 1890) ve *Familya saadeti* (L. Tolstoy'dan, 1892) *Tercümanı hakikat* gazetesinde tefrika edildikten sonra kitap olarak yayımlandı. Ahmet Mithat Efendi çevirilere birer önsöz yazdı, Gülnar Hanım'ın türkçesinin her geçen gün giderek düzeldiğini belirtti. Ayrıca L. Tolstoy'dan *İlyas yahut hakikat-ı gına* (1891), Ataullah Bayezidov'dan *Redd-i rönan* (1891) ve A. Puşkin'den *Kâğıt oyunu'nu* türkçeye çevirdi. Türkçe yazdığı *Şair Puşkin* (1891), *Rus edebiyatı* (1893) gibi yapıtları vardır. *Müslimeler hürriyeti* adlı yapıtı da Kaya Nuri tarafından türkçeye çevrildi (1919). Bursalı Tahir Bey'in *Osmanlı müellifleri*'ndeki kaydına göre *Kabusname*'yi rusçaya çevirmiştir. Ahmet Mithat Efendi'nin *Avrupa'da bir cevelan* (1889) yapıtında, Gülnar Hanım'ın doğunun ve batının kültür, uygarlık, ahlak farklılıkları, hıristiyanlıkla islamiyetin karşılaştırılması gibi konulardaki düşünceleri geniş yer tutar.

GÜLNARİ a. Klasik türk müziğinde XIX. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Perizat'ın bir peşreviyle bir sazsemaisinden başka örneği yoktur.)

Gülnihal, Namık Kemal'in 6 perdelik oyunu (1875). Asıl adı *Raz-ı dil* (Gönüldeki sır) olan yapıt, Rumeli'nde sancak beyi olan Kaplan Paşa'nın keyfi davranışlarını, halka yaptığı zulmü ve halktan gelen tepkiler üzerine padişah tarafından idam ettirilişini anlatır. *Vatan yahut Silistre*'yle hemen hemen aynı tarihlerde yazılmış olan oyun, kurgu ve dramatik çatısı bakımından çok daha başarılıdır. Diyaloglar ve olaylar zinciri arasındaki bağlantılar ustaca gerçekleştirilmiştir. Türkçenin ilk romantik dramları arasında yer alan yapıt, İkinci meşrutiyet'in ilanından sonra oynandı. İstanbul Şehir tiyatrosu'nda (1964) ve Bursa Devlet tiyatrosu'nda (1977) da sahnelendi.

GÜLNUŞ SULTAN (Rabia Gülnuş, Emetullah Gülnuş), Mehmet IV'ün baş kadını (Girit 1642 - Edirne 1715). Rum ya da italyan asıllı Verzizzi ailesindendi. Girit serdarı Deli Hüseyin Paşa'nın Resmo'yu fethetmesi sonucu tutsak olarak osmanlı sarayına armağan edildi. Mehmet IV'ün dikkatini çekmeyi başardıktan sonra gönlünü de fethederek baş kadını oldu. Şehzade Mustafa'yı (1664), ardından da şehzade Ahmet'i (1673) dünyaya getirmesi, haremdeki durumunu güçlendirdi. Kocasını kıskandığı için padişahın hoşlandığı cariye Gülbeyaz'ı öldürtmekten çekinmedi. Kayınvalidesi Turhan Sultan ölünce (1682), kocasının ve haremin tek egemeni olduysa da devlet işlerine karışmamaya özen gösterdi. Kocasının tahttan indirilmesiyle (1678) mutlu günleri sona erdi. Mehmet IV hapse atılırken, o da Eski saray'a gönderildi. Oğlu Mustafa II'nin padişah olması üzerine (1695) valide sultan olarak yeniden hareme döndü. Mustafa II'nin ölümünden sonra yerine geçen küçük oğlu Ahmet III döneminde de valide sultan olarak sarayın en nüfuzlu kadınıydı. Ahmet III ile birlikte gittiği Edirne'de hastalanarak öldü. İstanbul'a getirilen cenazesi, Üsküdar'daki camisi (Yenivalide camisi ya da Valdeicedit) önündeki türbesine gömüldü.

GÜLPÂYEGÂN, İran'ın Luristan eyaletinde bölge ve kent. Kent, İsfahan'ın K.-B.'sında, Zagros dağlarının K. eteğinde, Kum vadisinde, 1 924 m yükseltidedir. Arap coğrafyacıların Cerbazakan ya da Gurbazakan adıyla söz ettikleri yerleşme, İsfahan'la Hemedan arasında konak yeriydi.

GÜLPENCERE a. Mim. GÜL'ün eşanlamlısı.

GÜLPINAR, Çanakkale'nin Ayvacık ilçesine bağlı bucak. 8 487 nüf. (1990); 19 köy. Merkezi *Gülpınar*, 2 133 nüf. (1990).

GÜLPINAR, Aksaray'ın Gülağaç ilçesi merkez bucağına bağlı belde, 8 487 nüf. (1990). Belediye.

Gülriz Sururi-Engin Cezzar tiyatrosu, 1962'de İstanbul'da kuruldu, Küçük sahne'de *Tütün yolu* adlı oyunla perdelerini açtı. Bir süre Fatih'teki bir sinemada ve Şişli'deki Ümit tiyatrosu'nda temsiller verdi. Ekonomik nedenlerle 1975-1980 yılları arasında ara verdiği çalışmalarına, 1980'den sonra yeniden başladı. Kuruluşundan bu yana hemen her sahnelediği oyunu ilgi uyandıran Gülriz Sururi* - Engin Cezzar* tiyatrosu'nun çalışmalarından bazıları şunlardır; *Othello** (1963-1964), *Keşanlı* Ali destanı* (müzikli oyun, 1963-1964), *Palto* (1966-1967), *Kurban** (1966-1967), *Sokak kızı İrma* (müzikal, 1967-1968), *Düşenin dostu* (1969-1970), *Hair* (müzikal, 1971-1972), *Kaldırım serçesi* (Müzikli oyun. 1982-1983), *Filumena* (1984), *Halide* (1986-1987). Engin Cezzar'ın Devlet tiyatrolarına geçmesinden sonra perdesini Gülriz Sururi tiyatrosu olarak açan topluluk, 1991-1992'de *Tiyatrocu*, 1992-1993'teyse *Sokak kızı irma*, *Tatlı para* ve çocuklar için *Küçük Prens* adlı oyunları sahneledi.

GÜLRUH a. Müz. Abdülbaki Nasır Dede'nin (1765-1821) adlandırdığı, ısfahan ve rast makamlarının birleştirilmesiyle oluşan makam. (Durağı rast [*sol*] perdesidir. Repertuvarda, XIX. yy.'da bestelenmiş üç örneği vardır.)

GÜLRUH HATUN, Bayezit II'nin kadını (XV. - XVI. yy.'lar). Şehzade Alemşah ve Kamer Sultan'ın annesi. Çok sevdiği oğlunu atandığı sancaklarda yalnız bırakmayarak hep yanında gitti. İçkiye ve sefahate düşkün olan Alemşah'ı bu durumdan kurtarmak için çok uğraştıysa da onun genç yaşta ölmesi üzerine (1510) Bursa'ya döndü. Üvey oğlu Yavuz Sultan Selim'in kendisine bağladığı maaşla geçindi. Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkışından az sonra ölünce kendi adına yaptırdığı türbesine gömüldü. Ayrıca, Akhisar'da bir mescitle imareti, Aydın Güzelhisar'ında ve Duraklı köyünde birer mescidi vardır.

GÜLSİTAN → GÜLİSTAN.

GÜLSUYU a. Parf. Gülün temel yağının damıtılması sırasında elde edilen tuvalet losyonu. (Bulgaristan, Fas ve Türkiye'de yetiştirilen *Rosa centifolia* ve melezleri [mayıs gülü] ile *Rosa damascena* gibi türleri parfümcülükte kullanılır.)
—ANSİKL. İkt. Türkiye'de, toplam gülsuyu üretiminin çok büyük bölümü, gül tarım alanlarının % 90'ını kapsamakta olan Isparta'da yapılmaktadır. Yurtiçi pazarı çok sınırlı olan gülsuyunun hemen hemen tümü dış ülkelere satılır. Başlıca alıcı ülkeler Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, İsviçre, Hollanda, İngiltere ve Suudi Arabistan'dır.
—İsl. Hz. Muhammet, bir hadisinde "Dünyada en çok sevdiğim şeylerden biri de güzel koku sürünmektir." der; cuma namazı, toplu ibadet ve öteki dinsel toplantılarda sürekli güzel kokular sürünür, başkalarının da böyle davranmasını öğütlerdi. Hadis bilginleri bu uygulamanın bir nedenini de toplantı sırasında havanın bozulmasından doğan kötü kokunun etkisinin giderilmesi biçiminde açıklarlar. Yine hadisçilere göre, islam ülkelerinde mevlitlere gelen konuklara gülsuyu verilmesi geleneği de bu uygulamalardan kaynaklanır.
—Mutf. Gülsuyu koku ve lezzet verici bir madde olarak su muhallebisi ve muhallebilere, güllaç ve aşure gibi tatlılara katılır.
—Oftalmol. Feniletil alkol içeren bu sıvı, antiseptik etkisi nedeniyle özellikle göz hastalıklarında dıştan kullanılır.

GÜLSÜM BACI, türk şair (Tırhala 1853 - İstanbul 1928). Önce Çamlıca bektaşi tekkesi postnişini Nuri Baba'nın dervişi ol-

Gülriz Sururi-Engin Cezzar tiyatrosu *Filumena* adlı oyundan bir sahne (1984-85)

Büyük Larousse

Gülşehir
Açıksaray manastırı ve kilisesinden bir görünüm

Büyük Larousse

Gülşehir
Aziz İoannes kilisesi fresklerinden bir görünüm

du, daha sonra Fatih türbedarı Melami Amiş Efendi'ye bağlandı. Bektaşi inancına bağlı nefesler yazdı.

GÜLŞAH HATUN, Fatih Sultan Mehmet'in kadını (öl. 1487). Şehzade Mehmet, Manisa sancakbeyi olarak görev yaparken haremine girdi (1449). Ertesi yıl şehzade Mustafa'yı doğurdu. Bursa'da kendi adını taşıyan türbeyi yaptırdı. Öldüğünde cenazesi Bursa'ya getirilerek türbesine gömüldü.

GÜLŞEHİR esk. **Arapsun,** İç Anadolu bölgesinde Nevşehir iline bağlı ilçe; 34 526 nüf. (1990); 932 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 32 köy. Merkezi, Nevşehir'in 19 km K.'inde *Gülşehir;* 8 499 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı, patates, turfanda sebze üretimi, bağcılık, hayvancılık. Tuğla kiremit fabrikaları ve atölyeleri, Kapa tuzlası (kaya tuzu işletmesi), linyit yatakları. İlçe merkezi XVIII. yy.'da konar göçerlerin yerleştirilmesiyle kurulmuş yeni bir yerleşmedir.
—Güz. sant. Yöredeki Bizans döneminden Açıksaray manastırı ve kilisesi, mağara barınaklar, yeraltı kenti, kaya kiliseleri ve capellalar önemli anıtlardır. Aziz İoannes adına yaptırılan iki katlı kilisenin (XII. yy.) ön cephesi oymalar, içi fresklerle süslüdür. Karavezir Seyit Mehmet Paşa'nın yaptırdığı (1779) Karavezir külliyesi cami, medrese ve çeşmeden oluşur.

GÜLŞEHRİ, türk şair (XIII. yy. sonu -XIV. yy. başı). Büyük bir olasılıkla Sultan Velet'in dervişlerindendi. Yunus Emre'den sonra çağının en büyük şairi sayılır. Sultan Velet'in emriyle Kırşehir'e geldi, burada bir zaviye kurarak tasavvuf inancını yaymaya çalıştı. Yapıtlarından Kırşehir'de büyük saygı gördüğü, her gece evinde sema edildiği anlaşılıyor. Yaşamı ve kişiliği hakkında daha fazla bilgi edinilememiştir. Ünü XV. yy.'da da devam etti. İlk yapıtı gezegenlerle ilgili *Felekname* adlı farsça mesnevisini, İlhanoğlu hükümdarlarından Gazan Mahmut Han adına tamamladı (1301). *Mantık ut-tayr* adlı yapıtı ise, Feridettin Attar'ın aynı adlı yapıtından pek çok eklemelerle adeta yeni baştan yazılarak türkçeye çevrildi. Bu çevirinin önemi, türk dilinin edebi çeviriye pek yatkın sayılmadığı bir dönemde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Türk dilini arapça ve farsçaya göre kaba ve yetersiz bulan çağdaşlarının aksine Gülşehri, türk diliyle eser verdi ve bu dilin gücünü göstermeye çalıştı. *Keramat-ı Âhi Evran* adlı yapıtının tıpkıbasımını F. Teaschner yayımladı (1930).

GÜLŞEN a. (fars. *gül* ve *-şen*, yer bildiren ek'ten *gülşen*). *Esk.* **1.** Gül bahçesi: *"Mümkün müdür hayatımız ey mey sen olmasan / İçtikçe gül-be-gül açılan gülşen olmasan"* (Y. K. Beyatlı). **—2.** *Gülşen-ârâ*, gül bahçesini süsleyen. ‖ *Gülşen-fürûz*, gül bahçesini düzenleyen. ‖ *Gülşen-gâh*, gül bahçesi. ‖ *Gülşen-saray*, gül bahçesindeki saray. ‖ Gülşen-tiraz, bahçıvan.

GÜLŞENABAD, İstanbul'un Beşiktaş semtinde, günümüze ulaşmamış osmanlı dönemi saraylarından biri.

GÜLŞENİ (Saruhani), türk şair (XV. yy.). Yaşamıyla ilgili bilgi azdır. Mesnevi şeklinde tasavvufu konu edinen hikâyeler yazdı. Fatih Sultan Mehmet adına yazdığı *Makalat* adlı manzum yapıtını 1459'da tamamladı. Sadi'nin *Bostan*'ını andıran bu yapıtında, ahlak konularını ele aldı; bunları örnekleyen menkıbeler anlattı. *Râzname* adlı ahlak ve tasavvufla ilgili bir manzumesi vardır.

GÜLŞENİ (İbrahim bin Muhammet) → İBRAHİM GÜLŞENİ.

Gülşen-i aşk, Keçecizade İzzet Molla'nın tanrısal aşkı konu edinen 290 beyitlik mesnevisi (1812, basımı 1849). Kahramanları arasında İzzet Molla'nın da yer aldığı mesnevide, kişiler (Kays, Azra, bülbül), yer adları (Gülşen vb.) simgesel anlamlar taşır. Yer yer renkli hayallere, canlı doğa betimlemelerine yer verilen tasavvuf içerikli mesnevide, Şeyh Galip'in *Hüsn ü aşk*'ının etkisi görülür.

GÜLŞENİ VEFA a. Müz. İbrahim Vefa'nın (1871 ? - 1903) bulduğu bileşik makam. (İbrahim Vefa'nın bir peşrev ve bir sazsemaisinden başka örneği yoktur.)

GÜLŞENİLİK ya da **GÜLŞENİYE** a. Helvetiye tarikatının İbrahim Gülşeni (öl. 1533) tarafından kurulan ve merkezi Mısır'da olan kolu.
—ANSİKL. Önceleri, şeriata aykırı söz ve davranışlarından dolayı şeriat dışı sayılan ve iyi gözle bakılmayan Gülşenilik, daha sonraları şeriata bağlı tarikatlar arasında yer aldı ve Mısır, Anadolu ve Trakya'da geniş ölçüde yayıldı. Tarikatın pir makamı Mısır'daydı; Diyarbakır'da dört, İstanbul ve Edirne'de ikişer, İskenderiye, Mekke, Halep, Urfa, Antakya ve Rodos'ta birer, Hayrabolu'da ise on dört tekkesi vardı.
Tarikat, halvetiliğin dışında mevlevilikten ve bir ölçüde bektaşilik ile melamilikten etkilendi. Mevlevilik ile arasındaki geniş çaplı ilişki, Mevlana'nın yaklaşık üç yüz yıl önce, İbrahim Gülşeni'nin ortaya çıkacağını söylediğine inanılan sözlerinden kaynaklanır. Gülşenilikteki "aşçıbaşı", "tarikatçı dede" gibi unvanlar; üç yıllık meydan hizmeti; on iki ya da kırk yıl yoksullara, yani dervişlere hizmet edilerek çıkarılan "çile-i merdane"; ziyaretçilerin hücrede çile dolduran dervişi "hu" diye selamlaması, buna verilen "hu" yanıtı; ziyaretçinin "destur" diyerek gitmek için izin istemesi, dervişin aynı biçimde "destur" diyerek karşılık vermesi; "çerağ gülbankı"; gülşenilerin giydikleri ve dilimleri yörelerine göre 2, 4, 6, 8 ve 12 arasında değişen "tac" adlı külah ve daha birçok uygulama ve motifler, mevleviliğin bu tarikat üzerindeki etkilerinin başlıca örnekleridir. (→ Kayn.)

GÜLŞENİYE → GÜLŞENİLİK.

GÜLTEGİN → KÜLTİGİN.

GÜLTEPE, İstanbul'un Şişli ilçesine bağlı semt. 1957'de, İstanbul'daki yol yapım çalışmaları sırasında evleri yıkılanlara ayrılan bölge, 1963'ten sonra gelişti ve nüfusu hızla arttı. Günümüzde çoğunlukla işçi ailelerinin yoğun olarak bulunduğu kesimlerdendir.

GÜLTEPE, İzmir'de merkez ilçeye bağlı semt. 1950 sonrasında göçlerden doğan hızlı kentleşmeyle kurulmuş, işçi ailelerinin yoğun olduğu kesimlerden.

GÜLÛ a. (fars. *gülû*). *Esk.* **1.** Boğaz. **—2.** *Gülû-bend*, boyun atkısı. ‖ *Gülû-gir*, boğazdan güçlükle geçen; yabani armut, ahlat.

GÜLUSTÛ HANIM, Abdülmecit'in dördüncü ikbali (öl. İstanbul 1861). Beşinci ikbalken ikiz Zekiye ve Fehime sultanları doğurunca (1855), dördüncü ikbal oldu. Mediha Sultan'ı (1856) ve Vahdettin Efendi'yi (sonra Mehmet VI) (1861) dünyaya getirdi. Aynı yıl öldü ve Fatih'teki Gülustû Hanım türbesine gömüldü.

GÜLÜCÜK a. Çocuk gülüşü; gülümseme: *Gülücükler dağıtan bir bebek.*

GÜLÜÇ, Zonguldak'ın Ereğli ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 5 082 nüf. (1990). Belediye.

Gülüç barajı, Zonguldak ilinde, Gülüç suyu üzerinde kurulu baraj. Yapımına 1964'te başlandı, 1966'da bitirildi. Beton ağırlıklı gövde tipinde olan barajın su toplama hacmi 6 milyon m³, göl alanı, 1,34 km², sağladığı içme ve kullanma suyu 6 milyon m³'tür.

GÜLÜK → GÖLÜK.

GÜLÜMSEME a. Yüzde, özellikle dudaklarda hafif hareketlerle dışa vurulan, sevgi, sevecenlik, hoşnutluk belirten güleç ifade; hafifçe gülme (herhangi bir görüşü, bir duyguyu belirten bir sıfat ya da tamlayanla da kullanılabilir): *Dudaklarına bir gülümseme yayılmak. Hüzünlü bir gülümseme. Alaycı bir gülümseme.*
—ANSİKL. Ruhbil. ve Genet. Gülümseme, insan yavrusunda yaşamın daha ilk günlerinde gözlemlenebilir. Yaşamın ilk haftası içinde gülümseme, ağzın iki kenarında, gıda alımından sonra kendiliğinden oluşan bir çekilme biçiminde belirir. Bu hareket, henüz hiç kimseye yönelik değildir. İkinci ve üçüncü haftalarda, göz kenarlarında beliren kırışıklar ve daha canlı bir bakışla zenginleşir. İnsan yüzü ancak altıncı haftaya doğru gülümsemenin (toplumsal gülümseme) ayrıcalıklı başlatıcısı

olur. Hemcinse gülümseme, bir uyarıya verilen ilk istemli ve yönlendirilmiş karşılıktır. Gülümsemenin, vaktinde ya da vaktinden önce doğmuş bebeklerde, gebelik başlangıcından 46 hafta sonra ortaya çıkması, onun belli bir nörolojik olgunlaşma düzeyine bağlı, doğuştan bir karşılık niteliği taşıdığını doğrular. R. Spitz, gülümsemeyi başlatan gösterge -uyarıcının, önden görülen bir insan yüzünün göz, alın ve burnundan oluşan bir gestalt oluşturduğunu göstermiştir; çünkü 3 aylık bebek için maske, gerçek bir yüz kadar etkili olabilmektedir. Gülümseme, ancak 5. ve 6. aya doğru seçici duruma gelir, başta ana olmak üzere, yalnızca tanıdık kimselere yönelen bir mimik olur.

GÜLÜMSEMEK g. f. **1.** Hafifçe gülmek: *Beni gülümseyerek dinliyordu. Hiç gülümsemeyen bir insan.* **—2.** *(Bir kimseye) gülümsemek,* bir gülümsemeyle yakınlığını, sevgisini, iyi niyetini iletmek: *Beni görünce gülümseyerek yanıma yaklaştı. Dinleyicileri gülümseyerek selamlamak.* **—3.** *Bir şeye, bir kimseye, bir eyleme gülümsemek,* onu alayla, kuşkuyla karşılamak, hafifçe alay etmek: *Bir kimsenin saflığına gülümsemek. Ben heyecanlı bir sesle konuşurken, o gülümseyerek beni süzüyordu.*

GÜLÜNÇ sıf. **1.** Gülmeye, alaya yol açan, alay konusu olabilecek bir kimse, bir şey için kullanılır; komik: *Gülünç görünmekten çekinmemek. Bu girişim sizi gülünç duruma düşürecek. Bu modayı gülünç buluyorum.* **—2.** Akla yakın olmayan, mantık dışı, sağduyuya aykırı bir şey, bu biçimde davranan kimse için kullanılır; garip, tuhaf: *Bu denli elverişli bir öneriyi geri çevirirseniz gülünç olursunuz. Gülünç bir öneri.* **—3.** Önemsiz olan, çok az olan, özellikle de çok düşük bir fiyat için kullanılır: *Eski arabası için gülünç bir fiyat önerdiler.*

Gülünç kibarlar *(les Précieuses ridicules),* Molière'in tek perdelik düzyazı komedisi (1659). Yazarın Paris'te sahnelediği ilk oyundu, ilk büyük başarısını bu oyunla sağladı. Moda olan yapay dili ve kibarların, M. de Pure'ün *la Précieuse'* ünde (1656) açıklanan düşüncelerini eleştiriyor, gerçek kibarlarla kötü taklitlerini ayırt etmenin güçlüğünü ortaya koyuyordu: ister dilsel, ister ahlaksal, ister toplumsal olsun, aşırı özenticilik insanı ancak gülünç duruma düşürür.

GÜLÜNÇLEŞMEK gçz. f. Gülünç duruma gelmek, komikleşmek.

◆ **gülünçleştirmek** ettirg. f. *Bir kimseyi, bir şeyi (bir kimsenin gözünde) gülünçleştirmek,* onu gülünç duruma sokmak.

GÜLÜNÇLEŞTİRMEK → GÜLÜNÇLEŞMEK.

GÜLÜNÇLÜK a. **1.** Bir kimsenin gülünç yanı, özellikleri, niteliği; onda güldüren alay ettiren şey; kusur: *Kendi gülünçlüklerini görmemek.* **—2.** Bir şeyin gülünç yanı: *Bir durumun gülünçlüğünü anlamak.* **—3.** Gülünç, eğlenceli, maskaraca olan şeyin özelliği: *İnanılmaz gülünçlükte bir oyun.* **—4.** Eğlenceli, hoş nitelikte olan söz ya da eylem: *İzleyicileri eğlendirmek için türlü gülünçlükler yapmak.*

GÜLÜNMEK → GÜLMEK.

GÜLÜŞ a. Gülmek eylemi; insanın ani bir neşeyi dışa vuruşu sırasında yüzünün aldığı biçim ve ses olgusu: *Gülüşünü özledim. Sinirli bir gülüş. Alaycı bir gülüş. İçten bir gülüş.*

GÜLÜŞMEK →GÜLMEK.

GÜLÜŞÜLMEK → GÜLMEK.

GÜLÜT a. Sine. ve Tiyat. GAG'ın eşanlamlısı.

GÜLYAĞCI a. Gülyağı çıkaran ve/ya da satan kimse.

GÜLYAĞCILIK a. Gülyağı elde etmek ve/ya da satma işi.

GÜLYAĞI a. Isparta gülü de denen yağ gülünün *(R. damascena)* taze çiçeklerinden buharla damıtmayla elde edilen uçucu yağ.

—ANSİKL. Yağ gülü çok dikenli, az katmerli ve pembe çiçekli, melez bir türdür ve kökeni tam olarak bilinmemektedir. Batı Anadolu bölgesinde (Isparta, Burdur) özellikle gülyağı elde etmek için yetiştirilir.

Buharla damıtmayla ortalama olarak 3 500-4 000 kg çiçekten 1 kg gülyağı elde edilir. Gülyağı (gül esansı) soluk sarı renkli, gül kokulu ve keskin lezzetlidir. İçinde kokulu madde olarak daha çok geroniol ve sitronellol bulunur.

—İkt. Türkiye'de, büyük bölümü Isparta' da bulunan gül bahçelerinden toplanan gül çiçeklerinin işlenmesiyle elde edilen gülyağı ve gülyağının biraz daha kalını olan gül konkreti üretiminin tümüne yakın bir bölümü, ülkede gelişmiş bir parfüm sanayisi olmadığı için başta Fransa olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri, İsviçre, Hollanda ve İngiltere-ye, ayrıca bir miktar da Suudi Arabistan'a satılmaktadır. Bu ürünler, doğrudan parfüm olarak kullanıldığı Suudi Arabistan dışındaki ülkelerde, parfüm sanayisinin en önemli hammaddesini oluşturmaktadır.

GÜLYALI, Doğu Karadeniz bölümünde Ordu iline bağlı ilçe; 10 150 nüf. (1990); 7 köy. Merkezi, Ordu'nun yaklaşık 14 km doğusunda *Gülyalı,* 4 536 nüf. (1990).

GÜLZAR a. (fars. *gül* ve *-zār*'dan *gülzār*). *Esk.* Gül bahçesi: *"Bir gül açılmaz yüzün tek verse bin gülzâre su"* (Fuzuli, XVI. yy.). *Gülzar-ı firak* (ayrılığın gül bahçesi). *Gülzar-ı hümayun-sây* (padişahlara yaraşır gül bahçesi).

GÜLZAR a. Müz. Türk müziğinde, hemen hemen hiç kullanılmamış bir makam. (Acemler'in peşrevi dışındaki tek örneği, Ahmet Avni Konuk'un [1871 -1938] *Kâr-ı natık*'ının 119 no'lu son bölümüdür. Bu örneklere göre, rast makamına, hüseyniaşiran [*mi*] üzerine taşınmış uşşak dörtlüsü eklenerek oluşturulmuştur.)

Gülzâr-ı Savâb, Nefeszade İbrahim Efendi'nin hazırlayıp Murat IV'e sunduğu, hat sanatı ve hattatlara ilişkin kitap. İki bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde Murat IV dönemine değin yetişen ünlü türk, iranlı ve arap hattatların yaşamöyküleri yer alır. İkinci bölümdeyse kâğıt türleri ve hazırlanması, kullanılacak mürekkepler, kalemler ve hat sanatına ilişkin her türden araç gerece ilişkin ayrıntılı bilgi verilir. Yapıt, Kilisli Muallim Rifat tarafından türkçe olarak yayımlanmıştır (1939).

GÜLZARİ, türk halk şairi (XIX. yy.). Osmanlı donanmasında görev yaptığı söylenir. Kırım savaşı üstüne söylediği *Destan-ı Sivastopol* başlıklı destanı iki kez (1875 ve 1892) taşbasması olarak basıldı.

GÜM a. (yansıma sözc.). **1.** Genellikle düşen bir şeyin ya da patlayan bir silahın çıkardığı derinden gelen, yankılı ses: *İçerden güm diye bir ses geldi, yine neyi düşürdün?* **—2.** *Güm atmak,* yalan söyleyerek aldatmak, kandırmak (arg.). ‖ *Güm etmek,* güm diye ses çıkarmak. ‖ *Güm güm,* yankı yapan, gürültülü bir sesin yinelendiğini gösterir. ‖ *Güm güm etmek,* derinden yankılı bir ses olmak, ses çıkmak. ‖ *Güme gitmek,* sözkonusu bir söz ya da düşünceyse, başkalarının sözleri ya da gürültüsü patırtısı arasında yitip gitmek; insansa, boşu boşuna ölmek (tkz.).

—Havc. Ses hızını aşan bir uçağın çıkardığı şiddetli gürültü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Güm sesi, devingen bir cisimce atmosferde yayılan ve ses hızıyla yer değiştiren bütün tedirginliklerin (özellikle gürültünün) yoğunlaşması sonucunda doğar. Cisim dingin haldeyken tedirginlikleri eşmerkezli küreler biçiminde yayar; devinme halinde ise bu küreler öne doğru yer değiştirir. Cismin hızı ses hızına ulaştığında küreler cismin ön yüzüne teğet konuma gelir. Bu durumda, biriken ses enerjisi, yitirilmesi için yeterli zaman geçmemişse ve cismin yörüngesi yere yönelikse, yerde ayırtedici bir güm oluşur. Pike yapan bir uçak bir kez dalarken bir kez de yükselirken ses duvarını aşarak iki kez güme yol açar. Bu iki an arasındaki hız ses hızından yüksek olduğu için uçak oluşturduğu birinci gümden daha hızlı ilerler. Bu nedenle yerde bulunan bir gözlemci gümleri evrik biçimde algılar ve önce ikinci gümü duyar. Uçağın yörüngesi eğriyse ve yer düzeyinde bir odaklaşma oluşturuyorsa, güm çok şiddetli olabilir.

GÜM sıf. (fars. *gūm*). *Esk.* **1.** Kayıp, yitik: *"Peykânı cevherini güm etmiş tenimde yâr / Tutsun dili ki anda anun çok nişânı var"* (Vasfi, XVI. yy.). **—2.** Yanılmış, şaşırmış. **—3.** *Güm-kerde, güm-kerde-pey,* yitirilmiş, izi kalmamış. ‖ *Güm-nam,* unutulup gitmiş, adı sanı kalmamış. ‖ *Güm -şüde, güm-geşte,* yitmiş: *"Mâzi, o yâr-i güm-şüde, âlûde-i gubâr"* (Tevfik Fikret).

GÜMAN a. (fars. *gümān*). *Esk.* **1.** Sanma, sezme, zan: *"Mürşidi olmayanların bildikleri gümân imiş"* (Niyazi-i Mısri, XVII. yy.). **—2.** Kuşku: *"Eriş tahkike düşme gel gümâne"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.). **—3.** Düşünce, kaygı, endişe: *"Kaldım mütehayyiren gümanda; / Mevlâmı unuttum ol zamanda"* (A. H. Tarhan).

GÜMANLI sıf. (fars. *gümān*'dan). *Esk.* Kaygılı, endişeli: *"Bre ağ'lar, bre beyler / Dağlar dumanlı dumanlı / İkircikli yar sevenin / Başı gümanlı gümanlı"* (Karacaoğlan, XVII. yy.).

GÜMBEDEK be. (yansıma sözc.). **1.** Yere düşerken, birdenbire ve büyük bir ses çıkartarak: *Sandalyeden gümbedek düştü.* **—2.** Beklenmedik bir zamanda, birdenbire: *Adam gümbedek öldü.*

GÜMBÜR GÜMBÜR be. (yansıma sözc.). Büyük bir gürültüyle; gümbürdeyerek: *Gümbür gümbür koşarak geçtiler. Kalbi gümbür gümbür atmak.*

GÜMBÜRDEMEK gçz. f. (yansıma sözc.). **1.** Birdenbire gür, yankılı ve derinden gelen bir ses çıkarmak: *Davullar gümbürdedi.* **—2.** Ölmek, gümleyip gitmek: *Koca adam üç günde gümbürdedi.*

◆ **gümbürdetmek** ettirg. f. Bir şeyin gümbürdemesine yol açmak: *Duvarları gümbürdetmek.*

GÜMBÜRDETMEK → GÜMBÜRDEMEK.

GÜMBÜRTÜ a. (yansıma sözc.). **1.** Büyük gürültü; patlayan, yıkılan, bir şeye çarpan bir şeyin çıkardığı şiddetli ses:

Catherine Salviat, Jean-Luc Moreau ve Virginie Pradal Molière'in *Gülünç kibarlar*'ında. (Yönetmen: J.-L. Thamin; dekor ve kostümler: Christine Laurent) (Comédie-Française, Paris 1971)

Bernand

Dalgaların gümbürtüsü. Koca bina büyük bir gümbürtüyle yıkıldı. **—2.** Şiddetli tartışma, kavga: *Güzel güzel konuşurken birden bir gümbürtü koptu.*

—Kardiyol. *Diyastol gümbürtüsü,* mitral darlığında dinlemekle duyulan ağır makamlı ses. (Tipik olan olgularda diyastol sırasında duyulur ve sistolün başlangıcına kadar devam eder.)

GÜMBÜRTÜLÜ sıf. Gümbürtü çıkaran; gürültülü: *Gümbürtülü adımlarla koşmak.*

GÜME a. **1.** Göl ve bataklık kıyılarında avcıların av kuşlarını çekmeleri için kurulan ve altında barınılabilecek yeri olan tuzak. (GÜMELE de denir.) **—2.** Bağ ve bostanlarda yapılan derme çatma kulübe; bekçi kulübesi. **—3.** Yabanördeği avında, avı beklemek için yerleşilen yer. **—4.** Su av hayvanlarını avlamak için deniz kıyısına yapılan kulübe. **—5.** *Seyyar güme,* çamurkoşarlarının çoğunlukla beslendiği yerin yakınlarına avcıların gömdükleri, genellikle muşambayla kaplanan taşınabilir barınak.

GÜMEÇ a. **1.** Bal peteğini oluşturan altı köşeli gözeneklerin her birine verilen ad. (GÖMEÇ de denir.) **—2.** *Gümeç balı,* gümeciyle birlikte bulunan süzülmemiş bal.

GÜMELE → GÜME.

GÜMEN (Sururi) → SURURİ.

GÜMENEK, Tokat'ın yaklaşık 10 km K.-D.'sundaki *Komana* Pontika* kenti kalıntılarının bulunduğu kesim.

GÜMİ, GÖMÜ ya da **KÖMÜ** a. Esk. denizc. Osmanlı donanmasında, kalyonlarda yelkenci görevi yapan azap.

GÜMLEMEK gçz. f. **1.** Güçlü bir patlama sesi çıkarmak: *Toplar gümlüyor, silahlar patlıyordu.* **—2.** *Arg.* Sınıfta kalmak. **—3.** *Gümleyip gitmek,* beklenmedik bir zamanda birdenbire ölmek: *Sonunda o da gümleyip gitmiş, bütün malı mülkü başkalarına kalmıştı* (tkz.).

◆ **gümletmek** ettirg. f. Hızla vurmak, çarpmak, güm sesi çıkartmak: *Sinirinden yumruklarıyla kapıları, pencereleri gümletti.*

GÜMLETMEK → GÜMLEMEK.

GÜMRAH sıf. (fars. *güm,* kayıp ve *rāh,* yol'dan *güm-rāh*). *Esk.* **1.** Yolunu şaşırmış, sapıtmış, azgın: *"En temiz kalblerden, en gümrah vicdanlara kadar..."* (Y. K. Beyatlı). **—2.** Saç, sakal, su, ses gibi bir yerden çıkan şeyler için bol, sık, gür.

GÜMRAHAN çoğl. a. (fars. *gümrāh*'ın çoğl. *gümrāhān*). *Esk.* Doğru yoldan çıkmış olanlar, sapkınlar.

GÜMRAHİ a. (fars. *gümrāh* ve *-ī*'den *gümrāhī*). *Esk.* Azgınlık, doğru yoldan ayrılma, şapkınlık.

GÜMRAHLIK a. Bolluk, gürlük.

GÜMRÜ, erm. **Kumayri,** 1837-1924 arası **Aleksandropol,** 1924-1991 arası **Leninakan,** Ermenistan'da kent, 207 000 nüf. Türkiye sınırından 10 km içeride. Demiryolu güzergâhı üzerinde. Sanayi merkezi (makine yapımı, takım tezgâhlar, bilimsel ve elektronik gereçler, tekstil, besin sanayileri). Kent 1988'de şiddetli bir deprem geçirdi ve büyük hasar gördü.

—Tar. Ruslar tarafından bir askeri hareket üssü olarak kurulan kent (1837), Doksanüç harbi'nin sonuna kadar bu konumda kaldı. Ekim devrimi'nden (1917) sonra, savaşan taraflar arasında yapılan antlaşma uyarınca Ruslar kafkas ordularını dağıttılar. Ancak, onların yerini ve silahlarını alarak saldırıya geçen ermeni kuvvetlerini yenen Türkler, Gümrü'yü ele geçirdi (15 mayıs 1918). TBMM hükümetiyle yeni Ermenistan Cumhuriyeti arasında imzalanan Gümrü antlaşması'yla (2 aralık 1920) kent, Türkler'e karşı direnmekten vazgeçip barış isteyen Ermenistan Cumhuriyeti'ne bırakıldı.

Gümrü antlaşması, Türkiye ile Ermenistan Cumhuriyeti arasında 2 aralık 1920'de imzalanan antlaşma. TBMM hükümetinin yaptığı ilk uluslararası bağıt olan antlaşmayla, Ermeni sorununa çözüm getiriliyor, Türkiye ile Ermenistan Cumhuriyeti arasındaki savaş durumu sona eriyordu. Antlaşmanın 3. maddesine göre eski Osmanlı toprağı olup Türkiye'de kalan yerler için, Ermenistan istediği takdirde, 3 yıl geçince pilebisit yapılabilecekti. 4. madde uyarınca Ermenistan 1 500'den fazla asker bulundurmamayı, silahlarının sayısını sınırlandırmayı yükümleniyordu. Bu konular Erivan'da bulunacak türk temsilcisi ya da büyükelçisi tarafından denetlenebilecekti (5. md.).

Antlaşma, Birinci Dünya savaşı sırasında düşman ordularına katılan ya da işgal altındaki topraklarda kıyıma katılmış olanlar dışındaki göçmenlerin eski sınırlar içindeki yurtlarına dönmelerine izin veriyordu. Göçmenler bu haklarını bir yıl içinde kullanabilecekler, bu süre içinde dönmeyenler hiçbir hak ileri süremeyeceklerdi (7. md.). Taraflar Birinci Dünya savaşı sırasında ortaya çıkan karşılıklı zararlardan aklandılar. Antlaşmanın 10. maddesinde Erivan hükümetinin Sevr antlaşması'nı geçersiz saydığı, emperyalist ülkelerde bir kışkırtma aracı olan temsilci heyetlerini geri çağırmayı kabul ettiği belirtiliyordu. Ayrıca türk devleti, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü tehdit edebilecek saldırılara karşı, Erivan hükümetine antlaşmayla sağlanan haklara zarar vermemek koşuluyla, Ermenistan içinde geçici olarak askeri önlemler alabilecekti (13. md.).

Antlaşmanın imzasıyla Türkiye doğudaki birliklerini Batı cephesi'ne kaydırma olanağı buldu. Antlaşmanın bir ay içinde onaylanması gerekirken, bir gün sonra iktidara geçen Bolşevikler onayı geciktirdi. Ancak türk ordusu elverişli konumda olduğu için, Moskova'da yapılan görüşmelerde Gümrü antlaşması'nın sağladığı durum korundu. Antlaşmanın kararları, büyük ölçüde, SSCB ile yapılan Moskova antlaşması'nda yer aldı.

Gümrü savaşları, Birinci Dünya savaşı'nda ve Kurtuluş savaşı sırasında Doğu cephesi'nde Türkler'le Ermeniler arasında yapılan iki savaş.

• *Birinci Gümrü savaşı.* Ekim 1917 devrimi üzerine Kafkas cephesi'ndeki rus orduları, istila ettikleri doğu vilayetlerinden çekilince, Ermeniler merkezi Erivan'da olan bir cumhuriyet kurup Nazarbekov komutasında yaklaşık 50 000 kişilik bir ermeni kuvvetiyle Ruslar'ın yerini alarak buralarda yaşayan türk halkına zulüm yapmaya başladı (ocak 1918). Bu zulmü önlemek için harekete geçen türk ordusu (8 şubat 1918) sırasıyla Erzurum, Trabzon ve Van vilayetlerini kurtardıktan sonra 1914 osmanlı-rus sınırını geçerek Güney Kafkasya doğrultusunda ilerlemesini sürdürdü. Kars'ı alan ordu komutanı Yakup Şevki Paşa (11 nisan 1918), kısa bir kuşatmanın ardından Gümrü'ye girdi (15 mayıs). Ermeni kuvvetleri Karakilise'ye (Ağrı) doğru çekilmeye başladılar. Peşlerini bırakmayan Yakup Şevki Paşa, Ermenistan Cumhuriyeti'nin ordusunu kesin yenilgiye uğrattıktan sonra Karakilise'yi ele geçirdi (20 mayıs). Bunun üzerine Ermeniler barış istemek zorunda kaldılar. İmzalanan Batum antlaşması'yla (31 mayıs 1918) 1877-78 Türk-Rus savaşı'nda yitirilen topraklar yeniden Osmanlı devletinin egemenlik sınırı içine alındı.

• *İkinci Gümrü savaşı.* Mondros mütarekesi (30 ekim 1918), Kafkas cephesi'ndeki türk kuvvetlerinin 1914 sınırlarına çekilmesini öngörüyordu. Türk kuvvetleri önce Kafkasya ve Azerbaycan'ı boşaltarak Kars, Ardahan, Batum'a (Elviye-i Selase) çekildi. Ancak İngilizler, buranın da boşaltılmasında ısrar ettiler ve Elviye-i Selase' nin boşaltılması 31 ocak 1919'da tamamlandı. Bu arada, Kars'ta "Güney-batı Kafkas milli şûra hükûmeti" kuruldu. 13 mart 1919'da Kars'ı işgal eden İngilizler millî şûra hükümetini dağıtarak yönetiminde Taşnak komitelerinin egemen olduğu kenti Ermenistan Cumhuriyeti askerlerine teslim ettiler. 20 nisanda da Gürcistan Cumhuriyeti Ardahan'ı işgal etti. Gürcüler ve özellikle Ermeniler Türk topraklarını ve halkını hedef alan faaliyetlerini artırdılar. Bu durum karşısında TBMM hükümeti Doğu cephesi'nde askeri harekâta karar verdi. Kâzım Karabekir Paşa'nın komuta ettiği Doğu cephesi kuvvetleri 28 eylülde ileri harekâta başladı. 29 eylülde Sarıkamış, 30 ekimde de Kars geri alındı. Ermenistan Cumhuriyeti'ni barışa zorlamak için Gümrü yönünde ileri harekât sürdüren türk birlikleri Ermeniler'i geri atarak Şahnalar'ı ele geçirdi (4 kasım) ve ermeni askerlerini Arpaçay'ın batı sırtlarına kadar sürdü (5 kasım). Türk birliklerinin ilerlemesi üzerine Ermenistan Cumhuriyeti ateşkes istedi. Kâzım Karabekir Paşa'nın ateşkes koşulları kabul edilmeyince Doğu cephesi kuvvetleri Arpaçay'ı geçerek Gümrü'yü aldı (7 kasım). Gümrü'nün D.'sunda bir hattı tutan ermeni kuvvetleri yeniden bozguna uğratıldı. Ateşkes koşullarını benimsemek zorunda kalan Ermenistan Cumhuriyeti birlikleri, 28 kasımda imzalanan antlaşma uyarınca Arpaçay'ın 15 km doğusundan geçen hattın gerisine çekildiler. İki taraf arasında bir süre sonra imzalanan Gümrü barış antlaşması (2/3 aralık 1921) Kars'ı yeniden türk tarafına kazandırırken, Doğu cephesi'ndeki türk kuvvetleri de serbest kaldı.

GÜMRÜK a. (lat. *commercium* ve yun. *kumerki*'den). **1.** Yurtdışından alınan ya da yurtdışına satılan malları denetlemek ve alınması gereken vergileri tahsil etmekle görevli kamu idaresi: *Gümrük idaresi.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Gümrük idarelerinin, sınırlarda, limanlarda ve havalimanlarında bulunan yeri: *Gümrüğe gitmek.* **—3.** Tahsil edilen vergi ve resimlerin toplamı: *Gümrüğünü ödemek. Gümrükten muaf olmak.* **—4.** *Gümrük duvarları,* bir ülkenin koyduğu gümrük sınırı: *Gümrük duvarlarını yükseltmek.* ‖ *Gümrükten mal kaçırır gibi,* telaş ve ivedilikle, herkesten gizleyerek. ‖ *Gümrükten mal kaçırmak,* bir malı gümrük vergilerini ödemeksizin bir ülkeye sokmak ya da bir ülkeden çıkarmak.

—Uluslarar. ikt. *Gümrük kataloğu,* uluslararası ticaret istatistiklerini tutmak ve gümrük tarifelerinde kullanmak amacıyla, malları kategoriler halinde sınıflandırma yöntemi.

—Verg. huk. *Gümrük beyanı,* yurtdışından getirilen ya da yurtdışına çıkarılan malların, gümrük kapılarından girişi ya da çıkışı sırasında taşıyıcısı, sahibi ya da vekili tarafından gümrük idaresince denetlenecek konuların bu idareye sözlü ya da yazılı olarak bildirilmesi. ‖ *Gümrük birliği,* iki ya da daha çok devlet arasında, birlik ülkeleri dışındaki ülkelere vergi konduğu (ortak tarife), serbest değişimin uygulandığı kendi sınırları içinde ise her tür vergilendirmenin kaldırıldığı topluluk. ‖ *Gümrük bölgesi,* bir sınırı belirten ve içinde kaçakçılığı ortaya çıkarmak ve önlemek amacıyla, gümrük idaresinin mal dolaşımı üzerinde denetim yetkisini kullandığı bölge. (Türkiye'de, karalarda gümrük hattından içeri, denizlerde ise karasuları, içsuları ve kıyılardan içeri 30 km derinliğindeki alan ve Boğazlar, Marmara denizi, İstanbul limanı ve gümrük işlemleri yapılan havaalanları gümrük bölgesi sayılır.) ‖ *Gümrük cezası,* yurtdışından alınan eşyalar için, ödenmesi gerekenden daha az vergi tahakkukuna neden olacak eksik ya da yanlış beyanda bulunulması durumunda gümrük idarelerince mal sahibine verilen para cezası. (Türkiye'de bu ceza, vergiye matrah olacak değerin birim fiyatı itibariyle eksik beyan edilmiş olması durumunda; eşyanın miktar olarak beyan edilenden fazla çıkması durumunda; eşyanın ta-

bi tutulması gerekenden daha düşük bir orana göre beyan edilmiş olması durumunda vergiye yansıyacak eksikliğin, olayın yinelenmesine göre bir, iki ya da üç katı olarak verilir. Bu ceza, itiraz edilmeden ödenirse üçte biri affedilir.) || *Gümrük damgası*, bir kolinin denetimden geçtiğini göstermek üzere koli üzerine konulan işaret ya da bir malın gümrük vergilerinin ödendiğini belirtmek için düzenlenen evrak üzerine vurulan damga. || *Gümrük değeri*, gümrük vergi ve resimleri değeri üzerinden ödenen eşyanın, bu vergilere matrah olmak üzere gümrük idaresine beyan edilmesi gereken değeri. || *Gümrük hattı*, Gümrük kanunu md. 14'e göre, Türkiye'nin siyasi sınırları. (Ancak, serbest liman ve bölgeler ile gümrüklenmemiş eşyanın konulduğu antrepolar ve bu tür eşya konulmasına gümrük idaresince izin verilmiş yerler gümrük hattının dışında sayılır.) || *Gümrük işlemleri*, gümrük idarelerince yapılan denetleme ve vergilendirme işlemleri. || *Gümrük kapıları*, karada, denizde ve havada gümrük hattından giriş ve çıkış yapılan yerler. (Gümrük kapılarının gümrük hattından içerde olması durumunda denizlerde ve havada taşıt araçları, gümrük hattından geçtikten sonra, belli bir yolu izleyerek gümrük kapısına gelmek zorundadırlar.) || *Gümrük laboratuvarı*, yurtdışından alınacak ya da yurtdışına satılacak eşyanın, özellikle kimyasal maddelerin, gümrük tarife cetvelindeki yerinin belirlendiği ve hangi gümrük rejimine gireceğinin saptandığı kimya ve fizik laboratuvarı. || *Gümrük muayene memuru*, gümrük idaresine bağlı ve ülkeye girip çıkan malları denetlemekle görevli memur. || *Gümrük muhafaza devriyesi*, Gümrük muhafaza teşkilatı'nın, özellikle kıyılardan yapılacak kaçakçılık olaylarını saptamak, faillerini yakalamak ya da kaçakçılık girişimlerini önlemek amacıyla, botlarla gezici olarak sürekli ve düzenli hizmet veren ekibi. || *Gümrük rejimleri*, değişik gümrük olayları için yapılacak işler, uygulanacak yöntemler ve öteki şekil koşullarını göstermek üzere, gümrük yasası içinde yer alan düzenlemeler. (Türkiye'de, giriş gümrük işlemleri için "Giriş rejimi" adı verilen düzenleme gibi; "Çıkış rejimi", "Aktarma rejimi", "Antrepo rejimi", "Geçici kabul ve geçici muaflık rejimi", "Sundurma rejimi", "Transit rejimi", "Posta rejimi", "Sınır rejimi", "Denizden kurtarılan eşya rejimi", "Eşyanın satış ve tasfiyesi rejimi" de Gümrük kanunu içinde ayrı ayrı düzenlenmiştir.) || *Gümrük tarife cetveli kanunu*, tüm eşyaları 99 fasıl içinde tasnif eden ve vergi oranlarını gösteren 474 sayılı yasa. || *Gümrük tutanağı*, gümrük görevlileri tarafından hazırlanan tespit belgesi. || *Gümrük vergi ve resimleri*, dış ülkelerden alınan eşyaların değeri ya da miktarı üzerinden alınan vergi ve resimlerin tümü. (Gümrük vergisi, Katma değer vergisi, Rıhtım resmi, Damga vergisi ve Belediye hissesi adlarıyla beş grupta toplanan bu vergi ve resimler, genelde değer üzerinden [*ad valorem*] alınır. Ancak pek az sayıdaki madde için verginin matrahı miktarı ya da ölçüye [spesifik] dayanır.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Gümrüğe ödenmiş değer*, dışalım eşyasının, gümrük vergi ve resimleri ödendikten sonraki değeri.

—ANSİKL. Cumhuriyet döneminin başlangıç yıllarında, çeşitli kanun, kararname ve tefsirlerle çok dağınık bir uygulama içinde olan gümrük mevzuatı, ilk kez 1 haziran 1929 tarih ve 1499 sayılı "Gümrük tarifesi kanunu" ile bir bütünlük kazanmıştır. Bu yasanın büyük bir bölümünü oluşturan "Gümrük ithalat umumi tarifesi cetveli" Türkiye'ye getirilecek eşyanın her yüz kg'ı üzerinden vergi alınmasını öngören bir düzenleme ile hazırlanmıştı. Bugün yürürlükte olan ve vergilendirmede "Ad valorem" esasını getirmiş olan "Gümrük giriş tarife cetveli" 14 mayıs 1964 tarih ve 474 sayılı yasadır. Tarife kanunlarından ayrı olarak yayımlanan ilk gümrük yasası 2 mayıs 1949 tarih ve 5383 sayılı yasadır. Günümüzde yürürlükte olan gümrük yasası ile 19 temmuz 1972 tarih ve 1615 sayılı yasadır.

Gümrük vergisinde vergi yükümlüsü gümrükten eşya geçiren ve bunu beyan etmekle görevli olan gerçek ya da tüzel kişidir. Gümrük vergisinin matrahı gümrük vergisi ödeme yükümlülüğünün başladığı tarihteki rayiç fiyattır. Vergiyi doğuran olay, vergiye tabi malları Türkiye Cumhuriyeti gümrük hattından geçirmek üzere gümrük idarelerine yapılan beyandır. Gümrük vergisi, mal gümrük hattından geçmeden tahsil edilir. Türkiye'ye kesin olarak girecek ticari eşya için yazılı beyan zorunluluğu vardır. Bu beyan, Gümrük tarife cetveli'nin düzenlenmesine uygun olarak giriş beyannamesi ile yapılır. Gümrük vergisi oranları Gümrük tarife cetveli'nde belirtilmiştir.

—Tar. Osmanlı devletinin kurucusu Osman Bey zamanında bazı geçiş yerlerinde "meks" adı altında "baç" biçiminde bir tür alınırdı. Meksin şeriata uygun olmadığını düşenen halk, mekkas denilen gümrük memurlarına da iyi gözle bakmaz, bu görevi almaktan kaçınırdı. Osmanlılar kıyılarda sevahil, sınırlarda hudut ve ülkenin bazı yerlerinde kara gümrükleri kurarak gümrük vergilerini buralardan toplarlardı. Kapitülasyonlardan sonra gümrük vergisi yüzde üç olarak saptandı. Gümrük vergileri devlet ya da zaman zaman iltizam adına toplanırdı. Tanzimat'tan sonra iltizam kaldırılarak İstanbul ve çevresi için İstanbul Emtia gümrüğü kuruldu, öteki yörelerde maaşlı memurlar görevlendirildi. 1842-1859 arası iltizam sistemine yeniden dönüldü. 1859'dan sonra çeşitli yönetmeliklerle gümrük kuralları düzenlenmeye çalışıldı. Kıyı, sınır ve kara gümrükleri on yedi emanete ayrılarak emanet kuralı uygulanmaya başlandı (1860). Daha sonraki yıllarda bu yönetmeliklere bağlı olarak birçok ülke ile anlaşma yapıldı, İstanbul Emtia gümrüğü emaneti Rüsumat emaneti'ne çevrildi. Yapılan yeniliklere karşın kapitülasyonlar nedeniyle 1907 yılına kadar gümrük vergisi artırılamadı. İkinci meşrutiyet'ten (1908) sonra bağımsız gümrük uygulaması başlatma çalışmaları da yarım kaldı. Bu durum 1923'e kadar sürdü.

Gümrük darüttalimi, İstanbul'da meslek okulu. Gümrükle ilgili yasal kuralların öğretilmesi amacıyla açıldı (1891). Okula, gümrük memurları bir süre devam ederek, özellikle uzmanlık isteyen kapitülasyon uygulamalarını öğrenmekteydiler. Adı, İkinci meşrutiyet'te Rüsumat memurları mektebi'ne çevrildi (1908). Birinci Dünya savaşı'nın çıkması üzerine kapandı (1914).

Gümrük işbirliği konseyi, 88 ülkeyi kapsayan, merkezi Brüksel'de bulunan ve amacı gümrük işlemlerinin basitleştirilmesi olan hükümetlerarası örgüt; konuya ilişkin olası anlaşmazlıkları çözümlemek üzere uzlaştırıcı organ olarak görev yapar. Türkiye, 21 ocak 1953 tarih ve 6021 sayılı yasa uyarınca Gümrük işbirliği konseyi'ne katılmıştır.

Gümrük tarifeleri ve ticaret genel anlaşması (GATT), 1947 ekiminde Cenevre'de imzalanan ve Havana* sözleşmesi uygulanmaya konuluncaya değin geçerli sayılan anlaşma. Bu anlaşma gerçekte gümrük politikalarını hafifletmek ve birbirleriyle uyumlu duruma getirmek ve bütün üye ülkelere eşit ticaret olanakları sağlamak amacıyla harcanan çabalar için çerçeve görevi yaptı. Büyük ticari görüşmeler, özellikle de Kennedy Round (1964-1967) ve Tokyo Round (1973) GATT'ın koruyuculuğu altında yapıldı. GATT, dünya ticaretinin % 80'inden fazlasını denetimi altında bulundurur ve anlaşmayı imza eden ülkeler arasında ticari nitelikteki anlaşmazlıklarda hakemlik yapar. Merkezi Cenevre'dedir. Türkiye 1953'te GATT'a katılmıştır.

GÜMRÜKÇÜ a. **1.** Gümrük görevlisi. **—2.** Başkalarının gümrük işlerini bir ücret karşılığında üzerine alıp yürüten komisyoncu; gümrük komisyoncusu.

GÜMRÜKÇÜLÜK a. **1.** Gümrükçünün işi. **—2.** Gümrük komisyonculuğu.

GÜMRÜKLEMEK g. f. *Bir malı gümrüklemek*, onun gümrükte gerekli işlemlerini yapmak.

◆ **gümrüklenmek** edilg. f. Gümrüklemek eylemine konu olmak.

—Verg. huk. || *Gümrüklenmiş teslim*, bir malın dışalımcısı tarafından gümrük işlemleri tamamlandıktan sonra alıcısına teslimi.

GÜMRÜKLENMEK → GÜMRÜKLEMEK.

GÜMRÜKLÜ sıf. Gümrük vergisi ödemeyi gerektiren mal için kullanılır: *Gümrüklü malların vergileri hesaplanacak.*

GÜMRÜKSÜZ sıf. **1.** Gümrük vergisi ödemeyi gerektirmeyen mal için kullanılır: *Gümrüksüz mallarla ilgili yeni bir liste yayımlandı.* **—2.** Gümrüğü ödenmemiş mal için kullanılır; kaçak: *Gümrüksüz malların depolardan alınması yasaktır.*

◆ be. Gümrük vergisi ödemeksizin, kaçak olarak: *Yurda gümrüksüz sokulan elektronik eşyaya elkondu.*

GÜMÜLCİNE, yun. **Komotini,** Yunanistan'da kent, Trakya'da, Rodop *nomosu*'nun yönetim merkezi; 37 000 nüf. Çok sayıda türk azınlık. Tütün üretim merkezi.

• TARİH. Trak boylarından Odrysler'in kurduğu eski bir kent olan Gümülcine, Persler'in (İ.Ö. V. yy.), ardından da Philippos II döneminde Makedonyalılar'ın (İ.Ö. IV. yy.) istilasına uğradı. Daha sonra Makedonya krallığı'nı yıkan Roma İmparatorluğu topraklarına katılan kent (İ.Ö. 280), bu devletin ikiye bölünmesi üzerine (İ.S. 395), Komarkhia adıyla Bizans'ın payına düştü. Murat I'in Evrenos Bey komutasında gönderdiği akıncı birlikleri Rumeli'de, ilk aşamada, Dimetoka'dan sonra Gümülcine'yi de osmanlı topraklarına kattılar (1361). Ancak, aynı yıl fethedilen öteki kasaba ve kalelerin elden çıkması üzerine uç merkezi İpsala'dan Gümülcine'ye kaydırıldı ve Rumeli'de batıya yönelik akınlar buradan yönetilmeye başlandı. Ferecik, Dhrama (Drama), Kavala'yı alan türk kuvvetleri, Serez'i de fethedince (1382), uç merkezi buraya taşındı; Gümülcine de Paşa sancağına bağlı bir kadılık durumuna getirildi (1385). Alaiye kalesini ele geçiren Gedik Ahmet Paşa tarafından Alaiye beyi Kılıç Arslan'a dirlik olarak verildi (1471). XVII. yy. sonlarında ilmiye sınıfından bazı önemli kişiler için arpalık olarak ayrıldı. Avrupa'da Osmanlı devletinin sınırlarının daralmaya başlaması sonucu Gümülcine'nin önemi giderek arttı. 1828-29 Türk-Rus savaşı'ndan sonra beş sancaktan oluşan Edirne vilayetinin Filibe sancağına bağlı bir kaza merkezi oldu (1830). 1877-78 Türk-Rus savaşı'nın ardından yeniden düzenlenen Edirne vilayetine bağlı birinci sınıf bir sancak konumuna getirildi (1879). Balkan savaşı sırasında Kırcaali-Edirne hattını korumakla görevli türk ordusunun Bulgarlar'a yenilerek teslim olması üzerine (23 ekim 1912) Gümülcine de Osmanlı devletinin elinden çıktı. Edirne kurtarıldıktan sonra Hurşit Paşa'nın, Kuşçubaşı Eşref ile Süleyman Askeri komutasında bulgar işgalinde kalan türk topraklarına gönderdiği akıncı birlikleri Ortaköy, Koşukavak, Mestanlı, Kırcaali'yi ele geçirdikleri gibi, bölgenin merkezi olan Gümülcine'ye de girdiler (31 ağustos 1913). Burada hemen Garbi Trakya geçici hükümetini kuran Türkler, yönetimin başına da müderris Salih Efendi'yi getirdiler. Böyle bir yönetimin İstanbul ve Sofya'da olumsuz tepkiler yaratması sonucu geri çağrılan türk komutanlar (Kuşçubaşı Eşref ve Süleyman Askeri beyler), Batı Trakya yöneti-

minin bağımsızlığını ilan ettiler (25 eylül 1913). Bulgarlar'ın Ege denizi'ne inmesini istemeyen Yunanlılar, Batı Trakya hükümetini destekleyerek para ve silah yardımında bulundular. Başkenti Gümülcine olan bu yeni türk devletinin bayrağı beyaz, yeşil, siyah renkli zemin üzerine ay-yıldızdı. Ancak, bu konuda olumsuz bir tutum takınan Babıâli, özellikle Enver Paşa'nın hastalanmasından yararlanan Cavit Bey ve Cemal Paşa, Batı Trakya'yı Gümülcine ile birlikte Bulgaristan'a bıraktı. Birinci Dünya savaşı sonunda (1919) Gümülcine'yi Bulgarlar'dan alan Fransızlar Yunanistan'a verdiler.

GÜMÜLCİNELİ İSMAİL, türk siyaset adamı (Gümülcine 1877 - *ay. y.* 1942 [?]). İkinci meşrutiyet'in ilanından sonra (1908), İttihat ve Terakki fırkası'ndan Gümülcine mebusu seçilerek Meclisi mebusan'a girdi. Bir grup arkadaşıyla birlikte İttihat ve Terakki'den koparak Ahali fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı (1910), fırkanın başkanlığına getirildi. Fırkanın kendini kapatmasından sonra (1911) Hürriyet ve İtilaf fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı; ilk kongrede (2-9 haziran 1912), ikinci reis Sadık Bey'in vekilliğine seçildi. Fırka içinde çıkan ayrılıkta, Rıza Tevfik ve Rıza Nur'un başını çektiği gruba karşı tavır aldı. Babıâli baskını'ndan sonra yaygınlaşan İttihat ve Terakki baskısı yüzünden yurtdışına kaçtı (1913). Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonra, bir darbe tasarladığı savıyla yokluğunda idama mahkûm edildi. Mütareke döneminde Türkiye'ye döndü ve Bursa vali vekilliğine atandı (1919). Burada halktan çeteler kurduğu savıyla ve fırka içindeki çekişmeler nedeniyle divanı harp kararıyla tutuklandı, aklanmasına karşılık kendi isteğiyle Gümülcine'ye gitti (1920). Bir süre Selanik'te yaşadı. İstanbul'a dönüşünde yeniden toparlanan Hürriyet ve İtilaf fırkası'nın Miralay Sadık'la birlikte topladığı kongresinde (eylül 1921) idare heyetini düşürerek yeni bir kurul oluşturdu. Ulusal kurtuluş mücadelesinin başarıya ulaşmasından sonra 150'likler listesine alındı (1924). Ancak kendisi daha önce (1922) İstanbul'da ingiliz elçiliğine sığınarak yurtdışına kaçmış, Yunanistan ve Fransa'da (1930) maceralı bir hayat yaşamış, yeniden döndüğü Gümülcine'de cumhuriyet ve laiklik karşıtı türkçe bir gazete yayımlamayı bir süre sürdürmüştü.

GÜMÜRDÜLÜ, Adana'nın Ceyhan ilçesi Sağkaya bucağına bağlı köy; 2 405 nüf. (1990).

GÜMÜŞ a. **1.** Son derece sünek, parlak, paslanmaz ve değerli beyaz bir metal. (Simgesi Ag olan kimyasal element.)

Atom numarası:	47
Atom kütlesi:	107,87
Özgül kütlesi:	10,5 g/cm³
Erime sıcaklığı:	960 °C
Buharlaşma sıcaklığı:	1 950°
Yükseltgenme dereceleri:	+1 ve +2 (çok seyrek)
Elektron biçimlenmesi:	[2-8-18-18] s¹
Kararlı izotopları:	102-115, 107 ve 109
Doğal gümüş:	^{107}Ag (% 51,35) ^{109}Ag (% 48,65)

—2. *Gümüş sağ olsun altın gidekosun,* eldeki şeyleri, elde edilmesi güç, daha değerli şeylerden üstün tutmalı anlamında söylenen söz.
—Anal. klm. *Gümüşle ölçme,* titre edilmiş gümüş nitrat çözeltisi kullanarak hacimölçümsel nicelik belirleme yöntemi.
—Eczc. *Hapları gümüş kaplamak,* birbirlerine yapışmalarını önlemek için hapları ince bir gümüş tabakası ile kaplamak.
—Ed. Divan edebiyatında ayışığı, kar, sevgilinin teni, gerdanı, baldırları için kullanılan benzetme öğesi. (Eşanl. SİM.)
—Fişekç. Bir gümüş tuzunun amonyaktaki çözeltisini buharlaştırarak elde edilen patlayıcı madde.
—Kur. tar. *Gümüş kozak* → KOZAK.
—Metalürj. *Gümüş ayırmak,* kurşun ya da altın gibi gümüşlü metalleri gümüşten arındırmak. || *Gümüş gidermek,* bir parçanın gümüş kaplamasını kaldırmak. || *Gümüş kaplama,* gümüş görünümü vermek için herhangi bir cismi gümüş yaprağıyla (ahşap eşya) ya da gümüş çözeltisiyle (metal eşya) kaplama. —Bu işlemin sonucu. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Gümüş kaplamacı,* değersiz metalleri gümüşle kaplayan kimse. || *Gümüş taklidi,* 1760'a doğru Bassand tarafından bulunan ve şamdan, sofra takımları vb. yapımında kullanılan, gümüşe benzer alaşım. || *Alman gümüşü,* MAYŞOR'un eşanlamlısı.
—Mit. *Gümüş çağı* → ÇAĞ.
—Nümism. *Gümüş sikke,* gümüş madeninden basılmış, belirli ağırlıkta para. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Gümüş yaldızlı sikke,* ilk bakışta gümüş izlenimi veren, ancak gümüş oranı çok düşük bir cins gümüş taklidi sikke.
—Patol. *Gümüş zehirlenmesi,* sindirim ya da temas yoluyla organizmaya gümüş sinmesi.
—Tar. *Gümüş filosu,* XVII. ve XVIII. yy.'da ispanyol sömürgelerinden altın ve gümüş taşıyan kalyonlar.
—Teknol. *Gümüş teli,* gümüşten çekilmiş çok ince tel. || *Gümüş tozu,* arıtma işlemiyle elde edilen toz halinde gümüş. || *Arı gümüş,* ayarı en yüksek olan gümüş. || *Dövme gümüş,* çekiçle dövülerek işlenmiş gümüş. || *İngiliz gümüşü,* gümüş içeren mayşor. || *Sarartılmış gümüş,* dumana tutularak altın rengi verilmiş gümüş.

◆ sıf. **1.** Gümüşten yapılmış şey için kullanılır: *Gümüş tepsi. Gümüş takı.* **—2.** Şrs. Gümüşü çağrıştıran parlak beyaz renk, ışık için kullanılır: *Gümüş saçlar.* **—3.** *Gümüş rengi,* gümüşün parlak beyaz rengi, bu renkte olan şey için kullanılır. || *Gümüş yıl,* evliliğin yirmi beşinci yılı.
—Ev. eşy. *Gümüş takım,* tabaklar, çorbalık, sebzelik, sosluk vb. sofra takımlarından oluşan gümüş ya da gümüş kaplama parçaların tümü.
—ANSİKL. Kim. Gümüşe, İ.Ö. III. bin yılına ait Ur krallarının mezarlarında rastlandı. Altınla birlikte simyacıların araştırdığı bir metaldi. Simyacılar gümüşe "ay metali" ya da "Diana metali" diyorlardı. Kuşkusuz gümüşün parlaklığı ile Ay arasında bir benzerlik görmüşlerdi.

kimya ve mineraloji

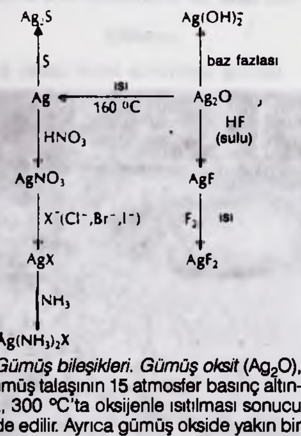
Gümüş, tüm metallerin en beyazıdır; tam parlatıldığında kusursuz yansıtıcı bir yüzey elde edilir ve bu nedenle optik aynalarda kullanılır. Bu niteliğinden dolayı, böyle bir yüzeyden ışıyan ısı son derece düşüktür. Dolayısıyla parlatılmış gümüş kaba doldurulan sıcak bir sıvı, çok yavaş soğur. Gümüş, altından sonra kolayca yassılaştırılabilen en sünek metaldir. Dövülerek birkaç mikrometre kalınlığında saydam yapraklar haline getirilebilir. Arı gümüş, tırnakla çizilebilecek derecede yumuşaktır. Gerek ısıl, gerek elektrik iletkenliği bakımından tüm metallerin başında yer alır.

Gümüş, havayla temas halinde eritilirse, büyük miktarda oksijen soğurur. Yüzeyi, katılaşma sırasında soğurduğu oksijeni geri verirken küçük kraterler oluşturur: buna kabarma olayı denir. Atmosfer basıncında oksijenle yükseltgenmez, ancak havadaki eser miktarda hidrojen sülfürle donuklaşır ve yavaş yavaş kararır. Sıcakta, kükürt ve halojenlerle bileşir. Nitrik asitte soğukta çözünür, derişik ve sıcak sülfürik asitle tepkimeye girer. Gümüş, oluşturduğu hemen hemen tüm bileşiklerde bir değerlidir. Tuzları, sodyum tuzlarıyla genellikle eşyapılıdır.

• *Cevherleri.* Gümüş blend, pirit ve galen damarlarında çok düşük nicelikte bulunmasına rağmen, işletme giderlerini karşılayabilecek değerdedir. Galen özellikle gümüşlüdür, ayrıca gümüşlü kurşun ocakları da oldukça yaygın ve önemlidir. Kimi damarların özellikle üst bölümleri, yüzeysel ya da doğal yeraltı etkenleriyle sık sık değişime uğrar: daha az yükseltgenen, daha ağır olan gümüş ve altın, bu değişim artıkları arasında derişir. Bu sırada yalnızca değerli metaller bakımından işletilebilen yüzeysel yataklarla cepler *(bonanzalar)* oluşur. Gümüş yüzeyde klorür, bromür, iyodür, hatta doğal gümüş halinde bulunur. Daha derinlerde "siyah gümüş", "kırmızı gümüş" vb. denen sülfürlere *(argiroz)*, tiyoantimonitlere *(polibazit, pirargirit)*, sülfoarsenürlere *(proustit)* rastlanır. Ancak bu zengin yataklar hemen hemen tükenmek üzeredir. Günümüzde gümüşün büyük bir bölümü blend, pirit ve galen damarlarından elde edilir: çağdaş sanayi, gümüş yataklarında yıllarca uygulanan ve çok yavaş gelişen üretim yöntemlerini kullanmaz ve cevher hızlı bir teknikle işler. Dünya gümüş üretimi 1990'da 14 624,6 t'dur. 1989'da Meksika 2 307 t, ABD 2 007 t, Peru 1 840 t, eski SSCB 1 500 t, Kanada 1 285 t, Avustralya 1 075 t gümüş üretmiştir. Sanayide gereksinim duyulan gümüş hacmi, üretim sınırlarını oldukça aştığından özel sorunlarla karşılaşılır. Özellikle fotoğraf ve elektronik sanayilerinin istemi, son derece önemlidir. İstem ve sunu arasındaki bu açık, önceden kullanılan metal yeniden değerlendirilerek karşılanmaya çalışılmaktadır.

Türkiye'de gümüş, blister bakır ile kurşun ve çinko konsantrelerinden elde edilir. Bu amaçla, ülke içinde üretilen blister bakır, kurşun ve çinko konsantreleri geçici dışsatım yoluyla yurtdışına gönderilir, orada işlenerek elde edilen gümüş Türkiye'ye geri getirilir. Etibank'ın 1970'te Kütahya'da başlattığı arama çalışmaları sonunda Gümüşköy-Aktepe yöresinde gümüş yataklarına rastlanmıştır. Madencilik alanında dört bin yıllık bir geçmişi olan yörede iki tür hammadde kaynağı bulunur: eski üretim artıkları, gerçek cevher yatakları. Ortalama 374 g/ton oranlı eski üretim artıkları 2 500 000 ton dolayındadır. 196,6 g/ton oranlı masif gümüş yatakları rezervi ise 20 695 000 ton olarak saptanmıştır. Yöredeki gümüş yatakları Türkiye gümüş rezervinin % 70'ini oluşturur. Diğer başlıca rezervler şunlardır: Artvin-Borçka-Akarşen'de 662 000 ton, Balıkesir-Edremit-Altınoluk'ta 242 000 ton, İzmir-Karşıyaka-Arapdağ'da 125 000 ton, İzmir-Ödemiş-Küre'de 96 000 ton, Niğde-Ulukışla'da Çiftehan yakınında, Bolkar dağında karstik mağaralarda, 436 000 ton, Sıvas-İmranlı-Aktepe'de 500 000 ton. Bir kısmı altın cevheriyle karışık olan bu rezervlerde gümüş oranı ton başına 28-335 g arasında değişmektedir.

• *Tepkinliği.* Gümüş, elektrokimyasal anlamda soy bir metal olmasına rağmen tümüyle eylemsiz değildir. Temel tepkimelerinden bazıları şunlardır:

• *Gümüş bileşikleri. Gümüş oksit* (Ag_2O), gümüş talaşının 15 atmosfer basınç altında, 300 °C'ta oksijenle ısıtılması sonucu elde edilir. Ayrıca gümüş okside yakın bir başka bileşik, gümüş tuzu çözeltisine alkali bir baz katılarak hazırlanır. Bu bileşik,

Faillet-Ziolo

Boscoreale hazinesinde bulunan **gümüş** kupa ve tuzluklar yunan-roma sanatı İ.S.I. yy. *Louvre müzesi, Paris*

bozunmadan suyunu vermez. Oysa gümüş oksit, olağan basınçta, 300°C'ta tümüyle Ag ile O_2'ye ayrışır. Amonyakta çözünür.

Gümüş klorür (AgCl), doğada kristal halinde bulunur; hidroklorik asidin gümüş nitrata etkimesi sonucu elde edilir ve kesik süte benzer beyaz bir çökelti verir. Amonyak ve sodyum hiposülfitte çözünen bu bileşik, ışık etkisiyle yavaş yavaş ayrışır. Altklorürü veren bu etkiden fotoğrafçılıkta yararlanılır. Aynı şekilde gümüş bromür ile iyodür de ışığa karşı benzer tepkiler gösterir.

Gümüş bromür (AgBr) ile gümüş iyodür (AgI), sarımsı beyaz çökeltilerdir. Klorürde olduğu gibi bu bileşiklerin çözünmezliklerinden analitik kimyada gümüş, krom, brom ve iyot niceliklerinin belirlenmesinde yararlanılır. *Gümüş fluorür* (AgF), hidrofluorik asidin gümüşe etkimesi sonucunda elde edilir ve suda çok çözünür.

Gümüş sülfür (Ag_2S) doğada sekizyüzlü kristaller halinde bulunur (argiroz); ayrıca bireşimle de üretilebilir. Gümüş tuzu çözeltisinden hidrojen sülfür geçirildiğinde siyah bir çökelti halinde oluşmaya başlar.

Gümüşün oksijenli tuzları, genellikle ilgili oksoasit üzerine gümüşün doğrudan etkimesi sonucu elde edilir. Tuzlarından en önemlisi, kristalleşmiş renksiz bir katı olan gümüş nitrattır ($AgNO_3$). Gümüş nitrat, suda çözünür ve eridikten sonra küçük silindirler biçiminde katılaşır. *Cehennem taşı* adı altında dağlayıcı (yakıcı) olarak kullanılır. Gerçekten organik maddelere bir yükseltgen gibi etkiyerek siyah bir gümüş çökeltisi verir. Amonyaklı gümüş nitrat, organik maddelerle bozundurularak camların gümüşle kaplanmasında ve ayna yapımında kullanılır. Gümüş tuzları arasında *gümüş sülfat* (Ag_2SO_4) ile *gümüş ortofosfat*'ı (Ag_3PO_4) da saymak gerekir. Gümüş sülfat, sodyum sülfatla eşyapılıdır; gümüş ortofosfat ise, sarı bir çökeltidir; gümüş nitratla alkali bir ortofosfattan elde edilir.

metalürji

Gümüş üretiminde temel olarak siyanürleme, amalgamlama ve gümüşü ayırma (gümüşsüzleştirme) yöntemleri uygulanır. Siyanürleme ve amalgamlama gümüş cevherlerine, gümüşü ayırma ise gümüşlü cevherlere uygulanır.

• *Siyanürleme.* Bu yöntemde, metalsel gümüş gibi gümüş sülfür, ya da gümüş klorür seyreltik alkali siyanür çözeltisinde çözündürülür. Bu sırada suda çözünen bir kompleks oluşur; gümüş, bu kompleksin çinkoyla indirgenmesi sonucu elde edilir.

• *Amalgamlama.* Bu yöntem günümüzde pek kullanılmaz. Sodyum klorürle kavrulan cevher, yıkanarak çözünen klorürlerden arındırılır ve cıvayla bir amalgam oluşturulur. Cıva ise, daha sonra, damıtılarak uzaklaştırılır.

• *Gümüşlü kurşun.* Ham kurşun sıcakta çinkoyla işleme sokulur. Gümüş, kurşun ve çinkodan oluşan katı alaşım, erimiş kurşun üzerinde yüzdürülerek ayrılır. Gümüş, daha sonra kal işlemiyle elde edilir. Bu yolla elde edilen gümüş, altın, platin ve platin grubundan çeşitli metalleri içerdiğinden, elektrolizle arılaştırılır.

Gümüş ayrıca, hem elektroliz çamurlarından (bakır, nikel ya da diğer metallerin arılaştırma çamurları) hem de pirometalürji işlemi sonunda oluşan çeşitli artıklardan geri kazanma yoluyla elde edilebilir.

kullanım alanları

Arı gümüş, korozyona yol açan etkenlere karşı gösterdiği dayanım nedeniyle (buna karşılık hidrojen sülfür kolayca kararmasına neden olur) kimya sanayisindeki uygulamaların dışında oldukça az kullanılır; bu alanda daha çok tümüyle gümüşten yapılan kap ya da çelik ve bakır üzerine uygulanan koruyucu kaplama (kaplama ya da elektrolizle kaplama) biçiminde yararlanılır. Gümüş, ayrıca iyi bir elektrik iletkeni olması nedeniyle yüksek akım yeğinlikleri için elektrik kontakları yapımında, beyaz metal özellikleri taşımasından (elektrolitik kaplama) dolayı da uçak motorlarının yataklarında sürtünme katmanı olarak kullanılır.

Gümüş alaşımları, arı gümüşün tersine, kullanım alanı çok yaygındır; çünkü alaşım metalleri katkısı, gümüşün temel niteliklerini yitirmesine yol açmadan özellikle düşük olan sertliğini artırır. Gümüş-bakır alaşımları para, madalya yapımında ve kuyumculukta kullanılır; gümüş ayarı binde olarak ifade edilir (binde 900'lük bir alaşım % 90 gümüş, % 10 bakır içerir). Kuyumculukta kimi Avrupa ülkelerinde uyulması gereken ayar, binde 950 (1. ayar) ile 800 (2. ayar) arasında değişir. Ancak sofra takımları ile bazı madalyaların yapımında zaman zaman binde 750'ye dek inilir. Bakır oranı % 50'yi geçmediği sürece bu alaşımların tümü beyazdır.

Elektrik kontakları yapımında, % 10 bakır, % 40 tungsten içeren ve arı gümüşten daha sert olan gümüş alaşımlarından yararlanılır. Kurşun ya da talyum katılarak hazırlanan gümüş kökenli alaşımlardan kimi uçak motorlarının yatakları yapılır. Erime noktaları 650-780°C arasında değişen gümüş lehim metalleri, % 17-50 gümüş, % 16-50 bakır, %16-33 çinko ve kimi kez de kadmiyum içerir.

Gümüş klorür, bromür ve nitrattan fotoğrafçılıkta yararlanılır. Özellikle gümüş nitrat, tıpta, kurşun kalem biçiminde yara kurutucu ve kapatıcı bir madde oluşturur; % 1'lik çözelti gözdamlası halinde, yeni doğan bebeklerde göz yangısına karşı koruyucu işlev görür; % 2'lik sulu çözelti halinde de akıntılı egzamaların tedavisine yarar. % 15 kolloidal gümüş içeren merhemler, zaman zaman yerel antiseptik olarak kullanılır. Gümüş oksit ise camları renklendirmede temel ham maddedir.

Değerli bir metal olan gümüş, çok önceleri para olarak kullanıldı. Kimi Avrupa ülkelerinde o dönemde yalnız gümüş para geçerliydi. Ancak XIV. yy.'da gümüşle birlikte altın para da kullanılmaya başlandı. Bununla birlikte Fransa'da Germinal yasasıyla para birimi olarak yalnızca gümüş kabul edilmişti. Gümüş, XIX. yy.'da Avrupa'da eski önemli işlevini yitirdi ve yalnızca düşük değerli para olarak varlığını sürdürdü. Ancak ABD'de gümüş üreticisi batılı eyaletlerinin baskısı yüzünden daha uzun süre önemini korudu. Ne var ki gümüş kurunda görülen büyük dalgalanmalar, parasal işlevinin kaybolmasına yol açtı.

Türkler Göktürkler döneminde (VI.-VIII. yy.'lar) belirli ağırlıkta gümüş külçeleri para yerine kullanıyorlardı. Daha sonra 2,274 g ağırlığındaki gümüş külçelere *"yastuk"* denildi. Samaniler ve Karahanlılar dönemlerinde gümüş ve bakır karışımı sikkeler bastırıldı *(müseyyebi)*. Moğol imparatoru Cengiz Han'ın bastırdığı bazı gümüş sikkelere de rastlanmaktadır. Bu imparatorluk döneminde kestirilen ve İlhanlılar'da da geçerli olan gümüş *baliş**'ler, beş yüz miskal ağırlığında, iki yüz dinar değerindeydi. İran Moğolları'nda da para sistemi gümüş sikkeye dayanıyordu.

İslam dünyasında *dirhem** denilen, ağırlığı bölgelere ve dönemlere göre değişen gümüş sikkeler kullanılıyordu. Anadolu Selçukluları'nda da bu sikkenin basımı sürdürüldü. Osmanlılar'da ilk gümüş sikkenin Orhan Gazi zamanında *akçe** adıyla kestirildiği bilinmektedir (1328/1329), ancak İstanbul Arkeoloji müzeleri nümismatik bölümü'nde Osman Gazi'nin adını taşıyan bir gümüş sikke bulunmaktadır. Orhan Gazi dönemi gümüş akçelerinin ayarı % 90, ağırlığı 1,5 dirhem, çapı 22 mm'ydi. Osmanlılar'da ana para birimi olan akçenin yerini 1730'dan sonra üç akçe değerinde *kuruş**'lar aldı. 1448'den sonra gümüş akçelerin ayarı düşürülmeye başladı. O tarihte altı kırat aya-

gümüş mangal (1900-1901) *Topkapı sarayı müzesi, İstanbul*

gümüş aynalar, XIX. yy. *Topkapı sarayı müzesi, İstanbul*

Büyük Larousse

rında olan akçeler, önce beş kırata, daha sonra da iki buçuk kırata kadar düşürüldü. 1584'te bir dirhem gümüşten sekiz akçe kesilmesi kararlaştırıldı. 1612'de bir dirhem ağırlığında *onluk osmani* denilen akçeler basılarak tüm düşük ayarlı ve vezinli gümüş sikkeler dolaşımdan kaldırıldı. Bu arada osmanlı sınırları içinde yabancı gümüş paraların dolaşımı da yaygındı. 1684'te Almanya örnek alınarak bastırılan gümüş sikkelere *zolota* denmiş, bozuk para gereksinimini karşılamak üzere yarım dirhem gümüşlük *mangır*'lar kestirilmiştir. Bunların iki tanesi bir akçe sayılmıştır. İmparatorluğun gerileme döneminde, özellikle gümüş ve altın paraların ayar ve ağırlıkları azalmıştır. 1824'te gümüş paraların ayarı % 60'a çıkarılmış ve altmış ve otuz paralık yeni sikkeler basılmıştır. 1837'deyse % 44 ayarında altılık, üçlük ve altmış paralık yeni sikkeler kesilmiştir. Bunların basımı 1845 para reformuna değin sürmüştür. Bu düzenlemeyle yirmi kuruş değerinde % 83 ayarında *mecidiye*, on kuruş değerinde *yarım mecidiye* ve beş kuruş değerinde *çeyrek mecidiye*'ler gümüş, altın ve bakır paraların ayarı ve ağırlıkları piyasa koşullarına uyduruldu. Bu kararnameyle *çift maden para* sistemi*'nden (gümüş, altın) *tek maden para* sistemi*'ne (altın) geçildi, devlet borçlarında gümüş para ile ödeme sınırı beş yüz kuruşta donduruldu. Gümüş paraların altınları karşısında değer kaybını önleyebilmek için oluşturulan komisyon, savaşlar ve mecidiye ile gümüş metaliklerin piyasayı sarması sonucu etkili olamadı. Bunun üzerine bir yasayla piyasadaki gümüş paraların miktarı denetim altına alındı (1914). Ancak 1915-1918 arasında savaşın neden olduğu hazine açığının giderilebilmesi için üç buçuk milyon liralık mecidiye ve yüz otuz sekiz bin liralık yarım mecidiye bastırıldı. 11 ekim 1918'de yayımlanan bir kararnameyle de piyasadaki dört yüz yirmi bin liralık mecidiye ve küçük gümüş para dolaşımdan kaldırıldı. Cumhuriyet'ten sonra 7 haziran 1933 tarihli yasayla yüz, elli ve yirmi beş kuruşluk gümüş paraların basımına karar verildi; piyasadaki yirmi kuruşluk mecidiyelerle, on, beş, iki buçuk ve bir kuruşluklar, yirmi paralıklar da 5 şubat 1936'dan başlayarak dolaşımdan kaldırıldı.

—Metalürj. Galvanik ya da elektrokimyasal gümüş kaplama bütün eski yöntemlerin (gümüş levha lehimleme, gümüş yaprak kaplama, daldırarak kaplama, fırçayla kaplama...) yerini aldı. Bu yöntemin üstünlüğü her kalınlıkta kaplama yapmaya olanak vermesidir. Gümüş kaplanacak eşyaların önce yağı giderilir ve bir dizi asit banyosunda yüzeyi temizlenerek akan suyla durulanır; sonra potasyum ve gümüş çift siyanür çözeltisine daldırılarak galvanik banyonun katoduna bağlanır. Anot gümüş bir levhadan oluşur. Elektrik akımının geçişi siyanürü ayrıştırır ve gümüş, kaplanacak eşyaların üzerine çökelir.

• *Camlara gümüş kaplama.* Eskiden kalay amalgamıyla kalaylanan camlar günümüzde gümüş nitrat çözeltisiyle işlenir; bu amaçla çözeltiye tartarik asit, glukoz ve düşük bir ısı etkisiyle gümüş tuzunu indirgeyen diğer maddeler katılır. Yıkanıp, yüzeyi temizledikten sonra cam, kaplama masasına yerleştirilir ve ince bir gümüş çözeltisi katmanıyla örtülür. Yirmi dakika sonra cam kaldırılır, yüzeyine çökelen gümüş katmanı özenle yıkanır, kalan çözelti atılır ve yerine yeni çözelti dökülür. Nihayet metal katmanın dış yüzü bir boyayla kaplanarak korunur. Gümüş kaplama kesikli ya da sürekli olarak uygulanabilir; sürekli gümüş kaplamada işlem sırasına uymak çok önemlidir.

—Nümism. Yüzyıllar boyunca yaygın bir kullanım alanı olan gümüş sikkelerin basımı Çin, İran, Etyopya ve Afganistan gibi ülkelerde 1930'lu yıllara değin sürdü. Ancak, gümüş madeni darlığı sonucu daha ucuz madenlerin kullanılması ve basımı daha kolay ve pratik olan kâğıt paraların yaygınlaşmasıyla gümüş sikkeler önemini yitirdi. Cumhuriyet döneminin ilk gümüş sikkesi 12 şubat 1924'te 10, 5 ve 2 1/2 kuruşluklar halinde basıldı. 7 haziran 1933'teyse 100, 50 ve 25 kuruş değerinde gümüş paralar tedavüle çıkarıldı. 8 mayıs 1960'tan sonra kullanımına son verilen bu paraların yerine bakır-nikel alaşımlı 100 ve 25 kuruşluklar çıkarıldı.

—Patol. Ağızdan büyük miktarda alınan gümüş nitratın neden olduğu gümüş zehirlenmesi, yakıcı zehirlerinkine benzer olaylar doğurur. Süreğen bir hastalık olan genelleşmiş gümüş zehirlenmesi, mide ağrıları için uzun süre gümüş tuzları (nitrat, iyodür vb.) almak zorunda kalan kişilerde dişetlerinin kenarında mavimtrak bir çizgi halinde mukoza belirtilerine ve derinin külrengi olmasına neden olur. Derinin aldığı bu renk yok edilemez. Yerel gümüş zehirlenmesi, sadece gümüş ile çalışan kuyumcularda elsırtlarında ve parmaklarda mavi renkte, mat, küçük boyda yuvarlak ya da yumurtamsı lekelere neden olur, genel durumda bir değişiklik olmaz.

GÜMÜŞ, Amasya'nın Gümüşhacıköy ilçesine bağlı bucak; 4 788 nü. (1990); 7 köy. Merkezi *Gümüş*, 2 392 nüf. (1990).

—Mim. Amasya beylerbeyi Yörgüç Paşa'nın ahşap olarak yaptırdığı (1429) Yörgüçpaşa camisi, 1560'ta yenilendi. 1939 depreminde zarar gören yapı, 1946'da onarıldı. Ulu camiler planında üç sahınlı camide, orta sahın dört payeye oturan üç kubbe, yan sahınlar beşik ve çapraz tonoz örtülüdür. Beylerbeyi Halil Paşa'nın yaptırdığı (1415) Haliliye medresesi ise dikdörtgen bir avlu çevresine dizili önü ahşap, sivri kemerli revaklı odalardan oluşur.

GÜMÜŞ dağı, antik **Thoraks,** Ege bölgesinde Söke'nin K.'inde Kuşadası ile Büyük Menderes ovası arasında dağ kütlesi (1 019 m).

GÜMÜŞ KIYISI, Atlas okyanusu'nun Gironde ırmağı ağzıyla İspanya sınırı (Bidassoa'nın ağzı) arasında kalan kıyısı. Landes bölgesi kıyılarını içine alan Gümüş Kıyısı'nın G.'inde Bask Kıyısı yer alır.

GÜMÜŞ MEZGİT a. Zool. Morinaya benzeyen, iri kafalı, ağız yarığı hemen hemen düşey uzanan, kemiklibalık. (100 m'den derin yerleri sever. Bil. a. *Gadiculus argenteus;* mezgitgiller familyası; boyu 15 cm'ye kadar.)

GÜMÜŞ YAĞMURCUN a. Zool. Kuzey yarıkürenin en kuzey kesimlerinde yaşayan yağmurkuşu. (Koyu kahverengi sırtında beyaz lekeler vardır. Karnı siyahtır. Göçmendir: Akdeniz ülkeleri, Afrika, Güney Amerika ve Güney Asya'da kışlar. Böcekler, salyangozlar, solucanlarla beslenir. Bil. a. *Squatarola squatarola*; yağmurkuşugiller familyası; uzunluğu: 28 cm.)

GÜMÜŞAKAR, esk. **Koçkiri,** Erzincan'ın Refahiye ilçesine bağlı bucak; 1 905 nüf. (1990); 18 köy. Merkezi, *Gümüşakar,* 226 nüf. (1990).

GÜMÜŞASLANI a. Zool. PUMA'nın eşanlamlısı.

GÜMÜŞBALIĞI a. Gümüşbalığıgiller familyasına giren türlerin genel adı. (Türkiye sularında yaşayan iki türü vardır: *Atherina boyeri* ve *A. presbyter.*)

—ANSİKL. Sıcak ve ılık denizlerde yaşayan gümüşbalığı, kıyıya yakın kesimlerde sürüler halinde dolaşır. Çeşitli tuzluluklara dayanabilen bu balıklara Sapanca gölü gibi tatlısularda bile rastlanabilir. Bir başka tür *A. pinguis,* Süveyş kanalının açılmasından sonra Akdeniz'e girmiştir. Gümüşbalığı etçil beslenir. Boyları en çok 18 cm'yi bulur. Bedenleri sikloit pullarla örtülüdür. Sırtları sarımsı yeşildir; yanlarında gümüşi bir şerit bulunur. Başın üstü ve burnu siyaha yakın koyu renklidir.

gümüşbalığı

GÜMÜŞBALIĞIGİLLER a. Sıcak ve ılık denizlerin kıyı kesimlerinde sürü halinde yaşayan kemiklibalık familyası. (Acı sularda hatta tatlısularda bile yaşayabilen gümüşbalığı*'nın Türkiye sularında yaşayan iki türü vardır. Bil. a. *Atherinidae.*)

GÜMÜŞBALIKÇIĞI a. Zool. GÜMÜŞÇÜN'ün eşanlamlısı.

GÜMÜŞÇAY, esk. **Dimetoka,** Çanakkale'nin Biga ilçesine bağlı bucak; 5 341 nüf. (1990); 11 köy. Merkezi *Gümüşçay,* 2 482 nüf. (1990). Biga'nın 9 km kuzeyinde bulunan Gümüşçay eskiden önemli bir tütün üretim bölgesiydi. Belediyesi 1949'da kurulmuştur.

GÜMÜŞÇÜ a. **1.** Gümüş işleyen sanatçı. **—2.** Gümüşten yapılmış süs eşyalarını satan kimse.

gümüşçün

GÜMÜŞÇÜN a. Kanatsız, uzun bedenli, nemli evlerde, kilerlerde, bodrumlarda koşuşan küçük böcek. (Bedeni sedef ya da gümüşle kaplı gibidir. Kâğıt, yiyecekler, eski yün kumaşlar vb.'yle beslenir. Bil. a. *Lepisma saccharina; Thysanura* takımı; gümüşçüngiller familyasının örnek türü.) [Eşanl. GÜMÜŞMİSAFİRİ, GÜMÜŞBALIKÇIĞI.]

GÜMÜŞDERE, Van'ın merkez ilçesine bağlı bir bucakken, 1987'de eski adı verilerek Edremit adlı ilçe haline geldi.

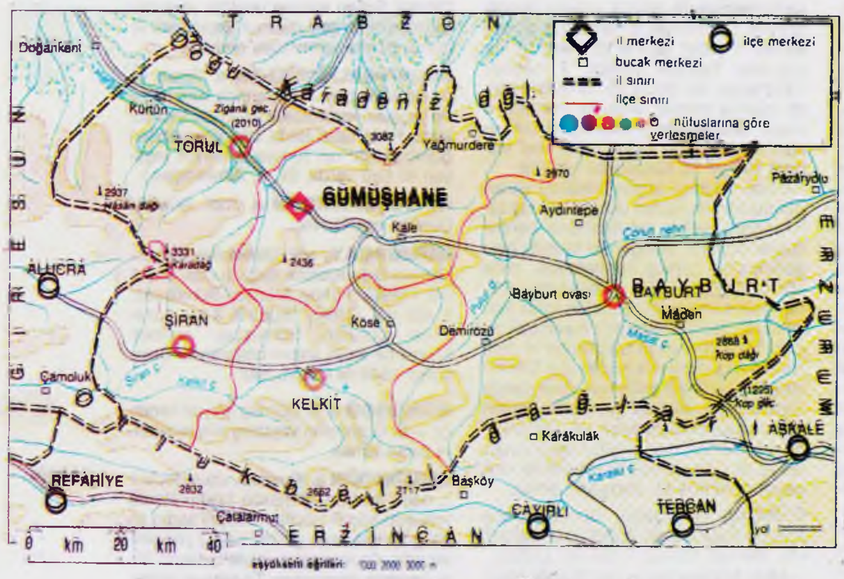
GÜMÜŞGÖZE, esk. **Yaktuğ, Yaktu,** Hatay'ın merkez ilçesi Harbiye bucağına bağlı köy; 3 744 nüf. (1990).

GÜMÜŞHACIKÖY, Orta Karadeniz bölgesinde Amasya iline bağlı ilçe; 35 225 nüf. (1990); merkez bucağı dışında 2 bucak, 40 köy. Merkezi, Amasya'nın 68 km kuzey-batısında *Gümüşhacıköy,* 14 170 nüf. (1990). Tahıl, tütün, (Gümüşhacıköy basma tütünü), şekerpancarı, sebze ve meyve üretimi. Ormancılık ve orman ürünlerini işleyen atölyeler (traktör römorku, kamyon kasası yapımı). Kendir ip fabrikası, un fabrikaları. Manganez, mermer, kurşun, linyit yatakları.

—Mim. Kendisine Gümüşhacıköy has arpalık olarak verilen Köprülü Mehmet Paşa burada bir cami, medrese, bedesten ve kervansaray yaptırdı. Köprülümehmetpaşa camisi (1660), 1939 depreminde yıkıldıktan sonra 1948'de yenilendiğinden özgünlüğünü yitirdi. Üstü açık bir yolun iki yanına dizili on iki odadan oluşan bedestenin (1669) dört girişi bulunmaktadır. 1658 tarihli hamam, tek hamam planında küçük bir yapıdır. Medrese günümüze ulaşmamıştır.

GÜMÜŞHANE (29), D. Karadeniz bölümünün iç kesiminde il; 6 575 km²; 169 375 nüf. (1990); merkez ilçe dışında 5 ilçe, 2 bucak, 333 köy. Merkezi, *Gümüşhane,* 26 014 nüf. (1990).

Karadeniz dağlarının kıyı ve iç sıraları arasında yayılan topraklarında B.'da Harşit, G.'de Kelkit ırmaklarının izlediği ve yüksek depremsellik gösteren çukur alanlar yer alır. İlin K.'inde, yer yer 3 000 metreye yaklaşan Zigana ve Trabzon dağları ile daha B.'daki Gümüşhane dağları yükselir. İki sıra arasında Trabzon-İran transit yolunun geçtiği Harşit ırmağı vadisi uzanır. İlin G.'ini geniş bir yay çizen yüksek Otlukbeli dağları sınırlar. İklim açısından Karadeniz kıyılarının nemli denizsel iklimi ile şiddetli kara iklimi arasında bir geçiş alanıdır. Kışlar, yükseltinin de etkisiyle soğuk (Gümüşhane ocak ort. -5,4°C) ve karlıdır; sıcaklık – 20°C'ın altına düşebilir. Yaz karasallığın etkisiyle sıcak (Gümüşhane temmuz ort. 23,2°C) ama kısadır. Geçiş karakteri iç kısımlara ve çukur alanlara gidildikçe azalan yağış miktarında da kendini gösterir (Gümüşhane yıllık ort. 793 mm). İç kısımlarda en ya-

Gümüşhane il haritası

ğışlı mevsim ılkbahardır. İl sınırları içinde doğal bitki örtüsü konuma ve yükseltiye bağlı olarak değişir. İlin G. kesiminde daha çok sarıçamdan oluşan ve dağlar üzerinde yer alan ormanlar oldukça geniş yer kaplar; K. kesiminde ise kayın, ladin ve köknar ormanları yayılır. Başlıca yerleşmelerin ve tarım alanlarının bulunduğu Kelkit çukurları ile ovalarında ilksel ormanlar büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır.

Büyük kısmı dağlarla kaplı ve geçim şartları zor olan Gümüşhane'de nüfus yoğunluğu (26), Türkiye ortalamasının yarısından da azdır. Yıllık nüfus artış oranı da (‰ 6 dolayında) çok azdır; hatta bazı ilçeleri (Şiran, Torul) 1980-1990 döneminde nüfus kaybetmiştir. Nüfusun % 65'i kırsal yerleşmelerde yaşar. İlçe merkezleri 3 000 - 11 000 arasında nüfuslu küçük kasabalardır. İl topraklarının ancak % 13'ü tarıma ayrılmıştır. Başlıca tarım alanları Kelkit ve Harşit vadileridir. Ekili alanlarının % 90 kadarının en çok buğday ve arpa olmak üzere tahıllar kaplar. Ticari ürünler arasında en önemlileri şekerpancarı ile patatestir. Hayvancılık, özellikle koyun, sığır yetiştiriciliği ve hayvan ürünleri kırsal kesimin başlıca gelir kaynaklarıdır. Gümüşhane, rezervleri az, çeşitli maden yataklarına sahiptir. Başlıcaları, ile ve il merkezine adını veren ve uzun süre gümüş üretmek için işletildikten sonra terk edilen gümüşlü kurşun yatakları (Gümüşhane) ile ilin çeşitli yerlerinde bulunan bakır, çinko yataklarıdır. Sanayi gelişmemiştir. İlin, Trabzon-Erzurum transit yolu ile Kelkit ve Harşit vadilerini izleyen yollar üzerinde önemli bir konumu vardır. (→ Kayn.)

GÜMÜŞHANE, D. Karadeniz bölgesinde, aynı addaki ilin merkezi kent; 26 014 nüf. (1990). Karayolu ile Ankara'dan 820 km, Trabzon'dan 113 km, Erzurum'dan 209 km uzaklıkta.

• COĞRAFYA. Trabzon'u D. Anadolu'ya ve İran'a bağlayan transit yolu üzerinde, bu yolun izlediği Harşit ırmağının dar vadisinde 1 100-1 200 m yükseklikte yer alan Gümüşhane 8-9 km boyunca uzanan, ama genişliği 500 m'yi pek geçmeyen bahçeler içindeki dağınık evlerden ve mahallelerden oluşan tipik bir yol boyu yerleşmesi karakteri gösterir. Çekirdeğini, resmi binaların ve ticaret merkezinin bulunduğu Hasanbey mahallesi meydana getirir. Bugünkü yerinde Gümüşhane XIX. yy.'da Ortaçağ'dan beri gümüş elde etmek için işletilen ve kente de adını veren simli kurşun yataklarının tükenmesi sonucunda, halkın 4 km kadar daha B'da, Musalla deresinin yamaçlarındaki eski Gümüşhane'yi giderek terk etmesi ve Trabzon'u Erzurum'a bağlayan önemli ticaret yolu boyunca yerleşmesi ile kuruldu. Buna paralel olarak, eskiden bayındır bir maden kenti olan eski Gümüşhane giderek sönükleşti. Gümüşhane, Türkiye'nin nüfusu en az ve en yavaş artan il merkezlerinden biridir. Birinci Dünya savaşı sırasındaki işgal ve karışıklıklardan da zarar gören kent nüfusu 1935'te ancak 3 000 dolayındaydı; 1960'ta 5 000'i, 1970'te 12 000'i, 1990'da 26 000'i aştı.

• TARİH. Bizans döneminde "Argyropolis" diye anılmış olan kent, birçok kere müslüman Araplar'ca ele geçirildi. Malazgirt savaşı'nın (1071) ardından Türkler'in eline geçti, merkezi Erzincan olan Mengücüklü beyliğine bağlandı. 1204-1461 arasında kısa süreli el değiştirmeler dışında Trabzon Rum İmparatorluğu'nun elinde kaldı. Mehmet II'nin Trabzon seferi (1461) sırasında osmanlı topraklarına katılan kent önce Cunca, sonra madenleri dolayısıyla Gümüşhane adını aldı. Gümüşhane XIX. yy. başlarında Trabzon'a bağlı bir sancak merkeziydi. XIX. yy.'daki Türk-Rus savaşları ve madenlerin eskisi gibi işletilememesi nedeniyle nüfusu azaldı. 19 temmuz 1916'da Ruslar tarafından işgal edilen kent 28 şubat 1918'de geri alındığında harap bir durumdaydı. Birinci Dünya savaşı sonunda günümüzdeki yerinde yeniden kurulan Gümüşhane, cumhuriyet döneminde il merkezi oldu.

• MİMARLIK. Merkez ilçede Roma ya da Bizans dönemlerinden olduğu sanılan yaklaşık yirmi beş kale kalıntısı bulunmaktadır (Canca, Akçakale, Kov, Keçi, Edire ya da Edre, Kodil kaleleri). Eski Gümüşhane'deki Süleymaniye camisi (Ulu cami), Kanuni Sultan Süleyman dönemindendir. Onarımlarla özgünlüğünü yitiren cami, selçuklu geleneğini sürdüren, mihrap duvarına dikey üç sahınlı, dikdörtgen planlı bir yapıdır. Çok yıkık olan Küçük cami'nin, XII. yy.'dan sonra Danişmentliler döneminde yapıldığı sanılmaktadır. Gümüşhane-Trabzon yolu üzerindeki Zigana kervansarayı selçuklu sultan hanları planında olmakla birlikte, yassı tuğladan tonoz örtüleri nedeniyle osmanlı dönemine tarihlenir. Kentte klasik osmanlı hamamları planında, haç biçimli, dört eyvanlı birkaç hamam kalıntısı vardır. Gümüşhane-Erzurum yolu üzerindeki iki gözlü, zarif sivri kemerli Tohumoğlu köprüsü'nün selçuklu döneminden kaldığı sanılmaktadır. (→ Kayn.)

GÜMÜŞİ, GÜMÜŞÎ sıf. (*gümüş* ve -*î*'den *gümüşi*). Gümüş renginde olan.
—Zootekn. *Champagne gümüşi tavşanı*, eskimiş gümüş renginde fransız tavşan ırkı. (Bu ırkta yavru tavşanlar bütünüyle siyah renkli doğarlar ve bütün yaşamları boyunca koruyacakları gümüşi renklerine 6 ya da 7 aylıkken kavuşurlar.)

GÜMÜŞİLEŞMEK, GÜMÜŞÎLEŞMEK gçz. f. Gümüş rengini almak.

GÜMÜŞİSAZ a. Uçları sarkık uzun şerit yapraklı oluşan çok geniş (2 m çapında) öbekler oluşturan çokyıllık bitki. (Bil. a. *Gynerium argenteum*; buğdaygiller familyası.) [Amerika'nın tropikal ve yarı tropikal bölgelerinde yetişen ve "pampa otu" adıyla da anılan gümüşisaz çok büyük saçaklı görünümü nedeniyle bahçelerde, çimenlerin arasında yetiştirilir.]

GÜMÜŞKENT, Nevşehir'in Gülşehir ilçesine bağlı bucak; 4 495 nüf. (1990); 6 köy. Merkezi *Gümüşkent*, 1 576 nüf. (1990).

Gümüşkesen mezar anıtı, Muğla'nın Milas ilçesinde, Sodra dağı eteğinde Roma döneminden anıt (İ.S. II. yy.). Halikarnassos mausoleionunun küçük bir kopyası olan mermer yapı, yüksek kaideli, paye ve sütunlara oturan basamaklı piramit çatılıdır. Korinthos başlıklı paye ve sütunların alt bölümü düz, üçte ikisi yivlidir. Piramit çatının içi, bindirme tekniğinde yapılmış yalancı kubbe biçimindedir. Tavan geometrik ve bitkisel motiflerle süslüdür.

GÜMÜŞKONAK, Eskişehir'in Günyüzü ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 574 nüf. (1990). Belediye.

GÜMÜŞKÖK a. Arktik bölgelerde ve dağlarda 1 300 metreden yukarı yerlerde yetişen, üstü yeşil, altı beyaz yapraklı, beyaz çiçekli, çalı görünümünde tırmanıcı bitki. (Bil. a. *dryas*; gülgiller familyası.)

GÜMÜŞLEMEK g.f. *Bir şeyi gümüşle*

Gümüşhane'den genel bir görünüm

mek, onu gümüşle kaplamak, yaldızlamak ya da süslemek.

◆ **gümüşlenmek** edilg.f. Gümüşlemek eylemine konu olmak.

◆ **gümüşlenmek** dönşl.f. Gümüş gibi parıldamak: *Sabahın ışıklarıyla gümüşlenen sular*

◆ **gümüşletmek** ettirg.f. *Bir şeyi gümüşletmek,* onu gümüşle kaplatmak ya da süslemek.

GÜMÜŞLENME a. Dokubil. Bir dokuya gümüş sinmesi.
—ANSİKL. Gümüşlenme için, doku bir gümüş tuzu ile doyurulur, ondan sonra bir indirgenle temas ettirilen dokuda gümüş açığa çıkar ve bazı elemanlar siyaha boyanır: retikülin, sinir lifleri, bazı hücrelerin sitoplazmasındaki gümüş alıcı granülasyonlar, melanin vb.

GÜMÜŞLENMEK → GÜMÜŞLEMEK.

GÜMÜŞLER, Niğde'nin merkez ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 268 nüf. (1990). Belediye.

Gümüşler barajı, Niğde ilinde, Gümüşler suyu üzerinde kurulu baraj. 1964'te yapımına başlandı, 1967'de bitirildi. Sulama amacıyla yapılan barajın gövdesi toprak dolgu tipinde, su toplama hacmi 3,74 milyon m^3, göl alanı 0,47 km^2, sulama alanı 400 ha'dır.

GÜMÜŞLETMEK → GÜMÜŞLEMEK.

GÜMÜŞLÜ sıf. **1.** İçinde gümüş olan. **—2.** Gümüş içeren cevher için kullanılır. **—3.** Gümüş içeren bileşikler için kullanılır. **—4.** Gümüşle süslenmiş şey için kullanılır.
—Kur. tar. *Gümüşlü asa,* kapıcılar kethüdası ile çavuşbaşının Divanı hümayun'da görev yaparken ellerinde bulundurdukları gümüş kaplı asa.

Gümüşlü kümbet, biri Erzurum'da, ötekisi Bursa'da iki mezar anıtı. 1. XIII. yy. ya da XIV. yy. başında yapıldığı sanılan Erzurum'daki türbe, kesme taştandır. Kare kaide köşelerde üçgenlerle pahlanmıştır. Gövde, sağır kemerlerle birbirine bağlanan çifte yarım sütunçelerle bölünmüştür. Kemerlerin üzerinden beyaz kalker taşından zikzak motifli bir şerit dolanır. Çatı dıştan sivri koni, içten kubbe biçimindedir. D., B. ve K. yönlerindeki pencerelerin üstü mukarnas süslemelidir. 2. Bursa'daki Gümüşlü kümbet, Orhangazi türbesi olarak da bilinir. Bir Bizans kilisesinin yerine yapıldığından tabanı mozaik döşemelidir. Kare planlı, kubbeli türbede yirmi bir sanduka bulunmaktadır.

GÜMÜŞLÜBALIK a. Batı Avrupa ile Sibirya arasındaki tatlısularda yaşayan, kepenezbalığına benzeyen, ama daha ince uzun bedenli ve karnı daha gümüşsü olan kemiklibalık. (Serin akarsuları sever, mart ve nisan aylarında yumurtlar. Birçok yerel alttürü vardır. Bil. a. *Leuciscus leuciscus;* sazangiller familyası; boyu 1 kg'a kadar 40 cm.)

GÜMÜŞMİSAFİRİ a. Zool. GÜMÜŞÇÜN'ün eşanlamlısı.

GÜMÜŞOTU a. Avrupa'da ve ılıman Asya'da özellikle kuru ve kumlu yerlerde yetişen bir ya da çokyıllık otsu bitki. (Az ya da çok sık koçan biçiminde toplu ve sapçıklı başakçıklar taşıyan çoğunlukla tüylü birçok türü vardır. Bil. a. *koeleria;* buğdaygiller familyası.)

GÜMÜŞOVA, Bolu'nun Düzce ilçesine bağlı bucak iken 1987'de Cumayeri ile birleştirilip, Cumaova adıyla ilçe yapıldı.

GÜMÜŞPALA (Ragıp), türk asker ve siyaset adamı (Edirne 1897 - İstanbul 1964). Birinci Dünya savaşı'nda, Galiçya ve Filistin cephelerinde çarpıştı, yaralandı, İngilizler'e tutsak düştü (1918). Yurda döndükten (1920) sonra Kurtuluş savaşı'na katıldı; Kütahya, Eskişehir, Sakarya savaşlarında ve Büyük taarruz'da, Cumhuriyet' in ilanından sonra da Şeyh Sait, Tunceli ayaklanmalarının bastırılmasında görev aldı. Savaş nedeniyle yarım kalan askeri öğrenimini Harp akademisi'nde tamamladı (1931-1934). Ordu kademelerinde çeşitli görevlerde bulundu; 1948'de general, 1960'ta orgeneral ve 3. Ordu komutanı oldu. 27 Mayıs hareketini desteklediğini Ankara'ya bildirdi ve genelkurmay başkanlığına getirildi. Ordudaki kadro düzenlemesi sonucu iki ay sonra emekli edildi (1960). Aynı dönemde emekli edilen öteki subaylarla birlikte EMİNSU*'nun kuruluşuna katıldı. Adalet partisi'nin kuruluş çalışmalarında görev aldı, kurucular kurulunca genel başkanlığa getirildi (şubat 1961). Aynı yıl yapılan genel seçimlerde, İzmir'den milletvekili seçildi. CHP-AP koalisyon hükümeti kurulması için yapılan öneriye olumlu yanıt verdi, ancak kabinede görev almadı. AP'nın kasım 1962'de yapılan ilk büyük kongresinde yeniden genel başkanlığa seçildi.

GÜMÜŞSEPET a. Çok çiçek açan ve bu nedenle bahçelerde kenar süsü olarak kullanılan küçük boyda çokyıllık bitki. (Bil. a. *Arabis alleida;* turpgiller familyası.)

GÜMÜŞSU, esk. **Homa,** Denizli'nin Çivril ilçesine bağlı bucak; 4 788 nüf. (1990); 7 köy. Merkezi *Gümüşsu,* 2 323 nüf. (1990).

GÜMÜŞSUYU, İzmir'in Menderes ilçesi Değirmendere bucağına bağlı belde; 7 179 nüf. (1990). Belediye.

Gümüşsuyu askeri hastanesi, İstanbul'da askeri sağlık kurumu. Sultan Abdülmecit tarafından Taşkışla'daki topçu askerlerinin sağlık gereksinimlerini karşılamak amacıyla yaptırıldı (1846). Uzun yıllar orduya hizmet veren hastane, Balkan savaşı sıralarında (1912-1913) göçmen hastanesi olarak görev yaptı. Çanakkale savaşları'nda (1915) büyük hizmetler verdi. Mütareke yıllarında Gülhane hastanesi Fransızlar tarafından işgal edilince (1919), geçici olarak Gümüşsuyu hastanesi'ne taşındı. İkinci Dünya savaşı yıllarında (1939-1945), askeri yığınakların acil cerrahi vakalarına müdahale edebilen tek hastaneydi. 1954-1955 arası büyük bir onarım gördü. Daha sonra modern bir poliklinik binası yapılarak hizmete girdi (1967). Hastane 400 yataklık kapasite ile hizmetini sürdürüyor.

Gümüşsuyu kışlası, İstanbul'da, Dolmabahçe sarayı ile Taksim meydanı arasında yaptırılmış kışla. *Takvimi vekayi'*ye göre sultan Abdülmecit döneminde, saray muhafız kıtasından bir tabur için yaptırıldı (1843). Abdülaziz'in tahttan indirilmesi için bu taburun kullanıldığı söylenir. Bina günümüzde, İstanbul Teknik üniversitesi'nin çeşitli fakültelerinin öğretim hizmeti için kullanılmaktadır.

Gümüşsuyu ocağı, osmanlı sarayındaki kuruluşlardan birinin adı. Bu ocağın mensupları padişahın kahvesi için Eyüp yakınındaki Gümüşsuyu'ndan su getirmekle yükümlü olduklarından bu adla anıldılar. Tanzimat'tan sonra kaldırıldı.

GÜMÜŞSÜ sıf. Rengi, parlaklığı gümüşü andıran; gümüş gibi.

GÜMÜŞTİGİN, Büyük Selçuklu devletinde ve ardılı türk devletlerinde bazı komutan ve beylerin ortak unvanı. Bunlardan ilki (öl. Ahlat 1067) Alparslan tarafından Murat suyu ve Fırat yörelerine akın düzenlemekle görevlendirildi (1066). Yanına ünlü komutanlardan Afşin'i de alarak çıktığı seferde Adıyaman ve Nizip kentlerini ele geçirdi (1067). Kışlamak için ordusuyla Ahlat'a döndü ve burada yardımcısı Afşin tarafından öldürüldü. —BİLGE BEY (XI. yy.). Gazneliler'in Büyük Selçuklu devletinin sınır kentlerine saldırmaları ve buraları yağmalamaları üzerine (1073), Melikşah tarafından Gazneliler'e karşı gönderildi. Aynı yıl görevini başarıyla yerine getirerek geri döndü. Hükümdarın büyük beğenisini kazandı. —EL-CANDAR (öl. 1093). Bağdat'ta halife tarafından taç giydirilerek kılıç kuşatılan Melikşah'a muhafız komutanı sıfatıyla eşlik etti (1087). Melikşah'ın ölümü üzerine (1092) başlayan taht kavgasında Tutuş'a karşı saltanatın yasal mirasçısı Berkyaruk'u destekledi. Rey önlerinde yapılan amca-yeğen savaşında (1095) Tutuş yanlılarının eline düşerek öldürüldü.

GÜMÜŞÜ → GÜMÜŞİ.

GÜMÜŞÜLEŞMEK → GÜMÜŞİLEŞMEK.

GÜMÜŞYAKA, İstanbul'un Silivri ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 4 553 nüf. (1990). Belediye.

GÜMÜŞZADE MUSTAFA ÇELEBİ → MUSTAFA ÇELEBİ Gümüşzade.

GÜN a. **I. 1.** Güneş ışığının yer üzerinde oluşturduğu aydınlık: *Günle birlikte uyanmak. Gün ağarıyor.* **—2.** Herhangi bir yere girmesi, oraya yayılması ve nesneleri görünür kılması açısından ele alınan bu aydınlık: *Evin gün görmeyen tarafı.* **—3.** Güneş: *Birazdan gün batacak. Gün doğmadan yola çıkabiliriz.* **—4.** *Gün dikilmesi,* halk arasında öğlen vaktine verilen ad. ‖ *(Bir kimseye) gün doğmak,* isteklerini gerçekleştirebileceği olağanüstü bir fırsat eline geçmek ya da beklemediği çok iyi bir duruma kavuşmak. ‖ *Gün eğişmesi,* ikindiden sonraki zaman (yörs.). ‖ *Başına gün geçmek,* güneş çarpmak. ‖ *Gün gibi açık,* ortada, aşikâr, çok açık. ‖ *Gün görmez,* güneş ışığı almayan yer için kullanılır. ‖ *Gün ışığına çıkmak, çıkarmak,* bir sorun, bir olay, bir durum sözkonusuysa, aydınlanmak, açıklığa kavuşmak, aydınlatmak, açıklığa kavuşturmak): *Sorunun gün ışığına çıkması için çok yönlü araştırmalara, soruşturmalara başvurduk.* ‖ *Gün kavuşmak,* güneş batmak, akşam olmak.
II. 1. Yer'in, bir başka gezegenin ya da Güneş sisteminin doğal bir uydusunun, belli bir noktasında Güneş'in doğuşuyla batışı arasında yer alan zaman aralığı; gündüz: *Günlerin uzunluğu mevsimlere göre değişir. Günler kısalmaya başladı.* **—2.** Yer'in, bir başka gezegenin ya da Güneş sistemindeki doğal bir uydunun belirli gökbilimsel karşılaştırma sistemlerine (yıldızlar, Güneş vb.) göre ekseni çevresinde dönme süresi; *Haftanın yedi günü, Otuz gün, otuz bir gün çeken ay.* (Bk. *ansikl.* böl. Gökbil.) **—3.** Yaşanan zamanı kestirmek (az çok kesin bir biçimde astronomik zamana karşılık düşecek) bir tarihi saptamak, bir olayı zaman içinde az çok kesin bir yere yerleştirmek için kullanılır: *Hangi gündeyiz? Bir gün önce,bir gün sonra ne fark eder? Bana günler öncesinden haber verecekti.* **—4.** Bu zaman biriminin çalışmaya, etkinliğe ayrılan bölümü: *Birkaç gün gelmedi. Haftada üç gün çalışmak.* **—5.** Onu belirleyen koşullara (ısı, olaylar, insan uğraşıları vb.) bağlı olarak değerlendirilen yirmi dört saatlik zaman aralığı (ya da sözkonusu zaman biriminin parçası): *Çok sıcak bir gün. Yağışlı günler. Dinlenme, çalışma günleri. Bir doktorun hasta kabul günü.* **—6.** Bir olayı resmi olarak kutlamaya ayrılan bu zaman dilimi: *Anneler günü.* **—7.** Tamlayan olarak içinde bulunulan zaman: *Günün haberleri. Günün modası.* **—8.** Dönem, çağ: *Güzel günler göreceğiz. Anneannelerimizin gününde geleneklere olan bağlılık bugünkünden çok farklıydı.* **—9.** Sıra, zaman: *Günü gelince bu sorunu da ele alırız.* **—10.** Ev hanımlarının ayın belirli günlerinde yaptıkları konuk ağırlama toplantısı: *Yarın Ayşe Hanım'ın günüymüş.* **—11.** *Gün almak,* bir yer ya da kimseden belirli bir nedenle zaman ayırtmak: *Hastaneden gün almak;* yaşını doldurup yeni bastığı yaştan bir ya da birkaç gün geçmiş olmak: *Altıyı doldurdu, yediden de on gün aldı.* ‖ *Gün bugün,* tam zamanı, fırsat bu fırsat. ‖ *Gün görmek,* esenlik, bolluk ve mutluluk içinde güzel günler geçirmek, yaşamak. ‖ *Gün görmemek,* sıkıntılı, dertli ve tasalı yaşamak: *Biz gün gör-*

medik, bizden sonrakiler görsün. || *Gün görmüş,* eskiden iyi ve güzel günler sürmüş; birçok olayların içine girip çıkarak deneyim kazanmış: *Hancı, gün görmüş bir adamdı.* || *Gün günden,* her gün biraz daha, giderek, günden güne: *İşler gün günden iyiye gidiyor.* || *Gün o gün değil,* dönemin, düşünülen bir şeyi yapmak için uygun olmadığını belirtmek için söylenir. || *Gün ola harman ola,* bir şeyden söz ederken, ileride onun da zamanı gelir anlamında kullanılır. || *Gün yapmak,* hanımlardan söz ederken, ayın belli gününü konuk kabul etme ve ağırlamaya ayırmak. || *Günden güne,* giderek gittikçe: *Fiyatlar günden güne artıyor.* || *Günlerden bir gün,* eskiden, geçmiş zamanda bir gün: *Günlerden bir gün adamcağız çıkagelmiş.* || *Günleri gece olmak,* çok acılı ve üzüntülü bir duruma düşmek. || *Günleri sayılı olmak,* bir yerde ancak bir iki gün kadar kalabilecek durumda bulunmak; ölümün eşiğinde olmak: *İstesem de kalamam günlerim sayılı. Dokunma zavallıya, günleri sayılı, kaç günlük ömrü var ki.* || *Günü geçmek,* aybaşı hali zamanında görülmemek. || *Günü gününe,* düzenli olarak, bir gün atlamadan, tam vaktinde: *Gazeteleri günü gününe izlemek. Günü gününe yaşamak. İzinden günü gününe döndü.* || *Günü gününe uymaz,* bir kimsenin kararsız ve değişken olduğunu belirtmek için söylenir. || *Günü yetmek,* eceli gelmek. || *Günümüz,* yaşanılan dönem, çağ: *Antikçağ dan günümüze. Günümüz insanı.* || *Günün adamı,* kendisinden o günlerde çok söz edilen kimse; zamanın ve ortamın koşullarına göre davranan, bunlara göre yön değiştiren kişi. || *Günün birinde,* (geçmiş ya da gelecekte) tarihi kesinlikle belli olmayan bir zamanda: *Günün birinde belki yine karşılaşırız.* || *Gününde olmak,* işlerin yolunda gittiği bir zamanda olmak: *Bugün günümde değilim, sürekli kaybediyorum.* || *Gününü beklemek,* öleceği kesin olarak bilinen biri sözkonusuysa, son günlerini yaşamakta olmak. || *Gününü doldurmak,* bir işin ya da görevin bitmesi için belli bir süreyi tamamlamak. || *Gününü görmek,* yaptığı olumsuz bir işin ya da davranışın cezasını çekmek, kötü bir sonuçla karşılaşmak; emek vererek yetiştirdiği kimsenin mutlu günlerini görmek. || *Gününü göstermek,* bir kimseye hak ettiği cezayı vermek: *Gelirsem yanına gününü gösteririm.* || *Gününü gün etmek,* hiçbir şeyi dert etmeden günlerini neşe içinde hoşça geçirmek. || *Gününü, günlerini saymak,* sözkonusu ağır ve kurtarılması olanaksız bir hasta ise, son günlerini yaşamak. || *Büyük gün,* önemli bir olayın gerçekleşmesi beklenen gün.

—Fizyol. Aralıksız art arda geçen yirmi dört saati, yani bir gece ve bir gündüzü içeren süre. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kur. tar. *Gün başı ağaları,* Osmanlı devletinde batık gemileri çıkarmayı kendilerine iş edinmiş olan İstanbul'un dalgıç esnafına verilen ad.

—Ölçbil. SI'de yer almayan ancak SI birimleri ile birlikte kullanılmasına izin verilen zaman birimi (simgesi g). [1 gün 86 400 saniyedir.]

—Tiyat. Kimi tiyatro yapıtlarında, özellikle eski ispanyol tiyatrosunda (üç günlük komedi) uygulanan zaman bölümlemesi.

—ANSİKL. Fizyol. Gün, beslenme, ilişki vb. işlevlerinin düzenli olarak çeşitli durumlardan geçtiği fizyolojik devreye denir. Örneğin, vücut sıcaklığı eğrisi, normal bir kimsede bir gün içinde hep aynıdır (saat 5'te en düşük, saat 17'de en yüksek); gece çalışanlarda bu eğri değişir, işi bırakma saatinde en yüksek, uyku saatinin sonuna doğru en düşük olur.

—Gökbil. Yer kendi çevresinde yaklaşık 23 sa 56 dk 4 sn'de döner; yani, gezegenimizin herhangi bir noktası bu sürenin sonunda daima aynı yıldızın karşısına gelir; bu süreye *yıldız günü* denir. Çok duyarlı ölçümler, Yer'in kendi çevresindeki dönme devinimınde görülen hafif düzensizlikler yüzünden yıldız günü süresinin sabit olmadığını gösterir. Dolayısıyla ilkbahar noktasına göre tanımlanan bir *yıldız günü* yeğlenir. Bu noktalar, ılım noktalarının devinimi yüzünden yıldızlar arasında hafifçe yer değiştirir, dolayısıyla bir yıldız günü ikincisinden çok az kısadır (0,0084 sn). Yer, yıldızlara göre ekseni çevresinde tam bir dönü yaptığında, Güneş'in çevresinde de yer değiştirir; demek ki Güneş' in aynı doğrultuda bulunması için Yer'in kendi çevresinde bir süre daha dönmesi gerekecektir: işte Yer'in dönüşü ile bu yeni sürenin toplamı bildiğimiz *gerçek güneş gününü* oluşturur. Yer'in çembersel değil, elips biçiminde bir yörünge çizmesi ve kutuplardan geçen eksenin tutulum düzlemine eğik konumda olması, yıl boyunca gerçek güneş günü süresinin değişmesine yol açar. Bununla birlikte, bir yılda yıldız günlerinin sayısı gerçek güneş günü sayısından tam bir gün azdır; demek ki ortalama olarak, gerçek güneş günü yıldız gününden 4 dakika daha uzundur. Günlük yaşamın gereksinimlerini karşılamak için, tam 24 saat süren ve geceyarısı başlayan bir ortalama güneş günü kullanılır. (→ ZAMAN.)

—İkonogr. Gün çoğu kez, güneş ya da arabasını süren Apollon (Parma vaftizhanesi'nde Antelami'nin kabartması) biçiminde simgeleştirilir. Büyük Hans Bock (XVI. yy. sonu, Basel), Vasari (Roma, Colonna galerisi), Guercino (Roma,Casino Ludovisi) resimlerinde, Michelangelo ise Giuliano de Medici'nin mezarındaki heykelinde (Floransa) gün konusunu işlemişlerdir. Versailles parkında, Marsy kardeşlerin bir heykeli *Gün ağarması*'nı canlandırmaktadır. Ressam Ph. O. Runge de *Günün saatleri* temasını birçok kez işlemiştir.

Gün, İstanbul'da yayımlanan haftalık dergi (3 kasım - 14 aralık 1945). Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun yönetiminde çıkarılan dergi, sol siyasal ağırlıklı olmasına karşın toplumbilim, ekonomi, sanat ve edebiyat konularına da yer vermekteydi. Sabahattin Ali, Aziz Nesin, S. F. Abasıyanık, Attilâ İlhan, Rıfat Ilgaz, Oktay Akbal, Şerif Hulusi, M. Ali Aybar, Arif Barikat (Damar), Cahit S. Irgat gibi yazarların imzaları bir araya getiren dergi, sıkıyönetim komutanlığınca kapatıldı.

GÜN (Ziya), türk hekim (Tırnova, Bulgaristan, 1874 - İstanbul 1941). Mektebi tıbbiyei şahane'yi (askeri tıbbiye) bitirdi (1896). Göz hastalıkları dalında uzmanlık eğitimi için gönderildiği Almanya'da çeşitli hastanelerde çalıştı; Marburg Üniversitesi tıp fakültesi'nde ihtisasını tamamladı. Türkiye'ye dönüşünde (1903) Gülhane askeri tatbikat ve seririyatı'nda emrazı ayniye (göz hastalıkları) muallim muavinliğine getirildi. Burada göz hastalıkları kliniğinin kurulmasını sağladıktan sonra Tıp fakültesi göz hastalıkları kliniği'nde Esat Paşa' nın yanında görevlendirildi. Önce müderris (profesör), ardından ordinaryüs profesör oldu (1926). Yaptığı başarılı ameliyatlarla yurt çapında ün kazandı. Üniversite' ye bıraktığı bütün mal varlığı ile Dr. Ziya Gün vakfı kuruldu.

Aydın Gün

■ **GÜN** (Aydın), türk tenor ve opera yönetmeni (Elassona, Yunanistan, 1918). Ankara Devlet konservatuvarı'nın şan bölümünü bitirdikten sonra Tatbikat sahnesi'nin temsillerinde rol aldı. 1951'de *Rigoletto* ile yönetmenliğe başladı. Devletçe Avrupa' ya gönderildi; Avusturya, Almanya ve İtalya'da opera üzerine araştırmalar yaptı (1951-1957). Yurda dönünce Ankara Devlet opera ve balesi'nin (ADOB) baş rejisörlüğüne atandı. 1959'da İstanbul Şehir operası'nı kurdu ve 1965'e değin genel sanat yönetmenliğini yaptı. 1965-1970 arasında ADOB'un sanat yönetmeniydi; 1970'te İstanbul Devlet opera ve balesi' nin müdürlüğünü ve sanat yönetmenliğini üstlendi. İstanbul* festivali'ni düzenleyen İstanbul Kültür ve sanat vakfı'nın kurucuları arasında yer aldı. Kuruluşundan bu yana bu örgütün genel müdürlüğünü ve sanat yönetmenliğini yapmaktadır. Sahneye koyduğu operalar içinde *Aida, Saraydan kız kaçırma, Andrea Chénier, Cavalleria Rusticana, Hoffmann'ın masalları, Tebessümler diyarı, Windsor'ın şen kadınları* anılabilir.

Azra Gün

■ **GÜN** (Azra), türk soprano (İstanbul 1928). Öncekinin karısı. Ankara Devlet konservatuvarı'nın şan bölümünü bitirdi (1948). Ankara Devlet operası'nda *Carmen, Figaro'nun düğünü, Rigoletto, Aşk iksiri, Don Pasquale* gibi operalarda başrol oynadı. 1960'tan sonra İstanbul Şehir operası'nda çalıştı. Konuk sanatçı olarak yabancı ülkelerde de sahneye çıktı.

-GÜN → -GIN.

Gün görmez, Muğla ve çevresinde oynanan türkülü, ağır zeybek türü bir halk oyunu. Oyunun figürleri melengiç (çitlembik) ağacı altında uyuyup kalan iki sevgilinin yakalanışını simgeler.

GÜN HAN, Oğuz Kağan destanına göre, Oğuz'un ışıktan doğan karısından olma üç oğlundan biri. Oğuz, imparatorluğunu paylaştırmadan önce onu kardeşleri Ay Han ve Yıldız Han'la birlikte gündoğusuna gönderir. Yönetimindeki Türkler'in ongunu, şahin'dir.

GÜNAH a. (fars. *günāh*). **1.** İlahi yasaları, dinsel buyrukları bilerek ve isteyerek çiğneme: *Günah işlemek, günaha girmek.* (Bk. *ansikl.* böl. Hırist. ve İsl.) **—2.** Dince suç sayılan iş, davranış: *Yalan söylemek günahtır.* **—3.** Vicdanı inciten davranış; yazık: *Günahtır, küçücük bir çocuğa hiç bu kadar yük taşıtılır mı?* **—4.** Suç, hata: *Günahım neydi de beni götürmediniz?* **—5.** *Günah benden gitti,* "ben üzerime düşeni yaptım, bundan sonra olacaklardan sorumlu değilim" anlamında söylenir: *Ben onu uyardım, günah benden gitti.* || *Günah çıkartmak,* suçluluk duyduğu bir davranışını anlatarak özür dilemeye çalışmak: *Elinden gelen her kötülüğü yaptı, şimdi günah çıkarıyor.* || *Günah işlemek, günaha girmek,* dini yasaları çiğnemek. || *Günah keçisi,* iyi gitmeyen her türlü işten sorumlu tutulan kimse ya da kurum: *Bütün bunlarda basın bir günah keçisi gibi görülüyor, ona yükleniyor herkes.* || *Günah olmak,* yazık olmak, boşa gitmek: *Böyle işlere para harcamak doğrusu günah olur.* || *(Birini) günaha sokmak,* bir kimsenin dince yasaklanan, suç sayılan bir işi yapmasına neden olmak: *Bırak bu tür lafları, beni günaha sokma.* || *Günahı boynuna,* bir işi yaparken "bu işten doğacak sorumluluk bana değil bunu bana yaptıranadır" anlamında kullanılır. || *Günahı kadar sevmemek,* hiç sevmemek. || *Günahına girmek, günahını almak,* bir kimseye yapmadığı bir işi, söylemediği bir sözü yükleyerek onun hakkında kötü düşünmek. || *(Birinin) günahını çekmek,* başkasının yaptığı ya da başka birine yapılan bir kötülüğün cezasını çekmek. || *Günahını vermez,* bir kimsenin en değersiz, işe yaramaz şeyleri bile başkasına vermeye kıyamayacak kadar cimri olduğunu belirtmek için kullanılır.

—*Esk. Günah-pîşe,* günah işlemeyi alışkanlık haline getiren.

—Hırist. *Günah çıkartma,* katoliklikte bağışlanma amacıyla papaza günahların itiraf edilmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ed. Divan edebiyatında aşk günah, âşık da bu günahı işleyen kişidir. Bu nedenle de sürekli af diler. Böyle olmasına rağmen aşk vazgeçilemeyen bir mezhep gibidir. "Günah" sözcüğü divan şairlerince şarap, zühde karşı gelme, yasaklanmış ilişkiler anlamında da kullanılır.

Hırist. Başlangıçta hem dinsel inancını dile getirme, hem Tanrı'yı ululama anlamında kullanılan "günah çıkartma" deyimi Tanrı ve Kilise önünde günah

ların itiraf edilmesi anlamını da içermeye başladı. Bu kavram, bağışlanma dileğini ve günahların kefaretinin ödenmesini de kapsayabilir. Sözlü itiraf, çeşitli biçimlerde uygulanan bütün bir kefaret ödeme ve bağışlanma sürecinin ilk aşamasıdır: hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında, ağır suçlar ya da kamuya karşı işlenen suçlarda, açık itiraftan sonra, kamu önünde sert cezalandırmalara gidilmiştir; VIII. yy.'dan başlayarak papaz önünde gizli itiraf uygulamasına yer verildi. IV. Laterano konsili (1215), Katolik kilise'sine bağlı herkesin, yılda en az bir kez temel günahlarını itiraf ederek günah çıkartmasını buyurdu. 1973'ten bu yana, kefaret ödeme töresi, kilisede günah çıkartma bölmesinde yapılan bireysel günah çıkartmanın yanı sıra, toplu biçimleri de öngörmektedir: kişisel günah çıkartma ve bağışlanmayla birlikte olabildiği gibi -bazı özel durumlarda- kişisel itirafta bulunulmaksızın, toplu bağışlanma yoluyla da günah çıkartılabilir. Bütün bir dönemin ya da yaşamın günahlarını içeren itirafa *genel günah çıkartma* denir. Ortodoks kilisesi'ndeyse günah çıkartma çoğu kez kişinin genel olarak günah işlediğini itiraf etmesinden öteye geçmez. Bazı protestan kiliseleri bu uygulamayı sürdürmüş ancak, günah çıkartmayı kutsama saymamışlardır.

—İkonogr. *Yedi büyük günah* alegorilerinin gravürleri sık sık yapılmıştır (Bruegel'in resimleri kaynak alınarak yapılmış gravür dizisi). *Son yargı* temasını işleyen Ortaçağ resimlerinde ve alınlık tablolarında bunun çarpıcı örneklerine rastlanır; Bosch'un *Dünya nimetleri bahçesi* adlı yapıtının sağ kanadındaki *Cehennem* bölümünde günahların değişik biçimlerde canlandırıldıkları görülür. (→ KÖTÜLÜK.)

İğva ve ilk günah teması hıristiyan sanatının başlangıcında Napoli'deki aziz Gennaro katakomplarındaki bir resimde (II. yy.), ardından Dura-Europos fresklerinde ve Junius Bassus'un lahdi üzerinde yer alır (Vatikan): Bilgi ağacının gövdesine sarılmış baştan çıkarıcı yılan, elmayı Havva*'ya uzatır, o da Âdem ile paylaşır (Modena, Poitiers, Bologna, Amiens, Auxerre'de kilise cepheleri; Cluny, Clermont-Ferrand'da N.-D.-du Port, Saint-Benoît-sur-Loire'da sütun başlıkları). Baştan çıkarıcı yılana Saint-Savin'deki fresklerde ve Uccello'nun (Floransa, Yeşil manastır), Van der Goes (Viyana), Van Scorel (Haarlem), Gossaert (Berlin), Michelangelo (Sistina capellası), Raffaello (Vatikan locaları), Tiziano (Madrid), Cranach (Floransa) ve Rubens'in (Madrid) yapıtlarında da rastlanır.

—İsl. Kuran'da *günah* ile eşanlamlı olarak *zenb, ism, hatie, cürüm, fısk, fücur* sözcükleriyle bunların türevleri de kullanılır. Bu terimler, genellikle dinsel emirlerin, ahlak kurallarının, hukuk yasalarının çiğnenmesi sonucu ya bu dünyada ya da ahirette cezalandırılmayı gerektiren davranışların işlenmesi anlamına gelir. Kuran'da irtidat (dinden çıkma, dini reddetme), hırsızlık, haksız yere adam öldürme, zina, namuslu kadınlara zina iftirasında bulunma gibi bazı günahlar için hukuksal yaptırımlar öngörülürken, özellikle dinsel ve ahlaksal emirlere uymamaktan doğan günahları işleyenlerin ahirette ceza görecekleri bildirilir. Ayrıca, Hz. Muhammet'in hadisleri (sünnet) ve daha sonraları kurumlaşan islam hukukunda da, Kuran ve sünnete dayanılarak çeşitli günahlar için yaptırımlar konulmuştur.

İslam kelam bilginleri günahları *kebire* (çoğulu *kebair*=büyük günahlar) ve *sagire* (çoğulu *sagair*=küçük günahlar) olarak ikiye ayırırlar. Kuran'da, ahirette her insanın önüne bir kitap (amel* defteri) konulacağı ve bu kitapta kişinin bütün sevap ve günahlarının yazılı olacağı bildirilir (XVIII, 49). Daha başka ayetlerde büyük günahlardan söz edilirse de, bunların ne tür günahlar olduğu konusunda açıklık yoktur. Ancak, Hz. Muhammet'in hadislerinde bu tür günahlar hakkında bilgi verilir. Bu hadislerden birinde büyük günahlar şöyle sıralanır: 1. Allah'a ortak koşmak (şirk), 2. haksız yere adam öldürmek, 3. büyü yapmak, 4. faiz yemek, 5. yetim malı yemek, 6. savaştan kaçmak, 7. namuslu mümin kadınlara zina iftirasında bulunmak. Başka bir hadiste, bu günahların sayısı dokuza çıkarılır: 8. müslüman ana babaya başkaldırmak, 9. müslümanların ebedi kıblesi Kâbe'den yüz çevirmek. Hz. Muhammet, bunlardan Allah'a ortak koşma ve ana babaya başkaldırmanın "büyük günahların en büyüğü" olduğunu belirtir ve ayrıca yalan ve yalancı tanıklığın da büyük günah sayıldığını söyler.

Birçok islam bilgini, büyük günahların bu hadislerde belirtilenlerden fazla olduğunu, bunların birer örnek sayılması gerektiğini öne sürerek, büyük günahları, genellikle dünya ve ahirette cezayı gerektirdiği kesin kanıtlarla bilinen yasak işler ya da haramlar diye tanımlarlar. Başka bir tanıma göre, işlenmesi Allah'a başkaldırma sayılan her günah büyük günahtır. Bir görüşe göre de her günah, daha ağırına göre küçük, daha hafifine göre büyüktür. Ancak, en büyük günah Allah'ı tanımamak (küfür) ya da O'na ortak koşmaktır (şirk). Nitekim, Kuran'da "Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz; bunun dışındaki günahları diledikleri için bağışlar" (IV, 116) denir.

Büyük günah işleyenin (mürtekib-i kebire) dinsel durumu, kelam biliminde önemli bir tartışma konusudur. Mürcie* mezhebine göre, büyük günah imana zarar vermez. Haricilere* göre, büyük günah işleyen kâfir sayılır. Mutezile* mezhebi, büyük günah işleyenin dinden çıkmış olacağını, ancak kâfir de sayılmayacağını, ikisinin ortasında bir yerde (menzile beyn el-menzileteyn) bulunacağını ileri sürer. Onlara göre, mürtekib-i kebire, koşulları yerine getirerek tövbe ederse imana döner; tövbe etmezse öldüğü andan başlayarak kâfir sayılır ve sürekli cehennemde kalır. Küçük günahlar ise, kişinin cehenneme gitmesine neden olmazsa da cennette iyi olmayan bir yerde kalmasına yol açar. Büyük günah işleyen için Allah'ın bağışlaması (af) ve Hz. Peygamber'in şefaati sözkonusu olamaz.

Ehl-i sünnet mezhebiyse, *amel imandan cüz değildir* (eylem, inanç alanının dışındadır) ilkesinden yola çıkarak, islamın getirdiği inanç ilkelerini benimseyen ve dinin hükümlerinin doğruluğuna, bildirildiği gibi inananların, büyük günah işlemekle dinden çıkmayacağını savunur. Ehl-i sünnet inancına göre, büyük olsun küçük olsun bütün günahlar cezalandırmayı gerektirmekle birlikte, Allah dilerse inanmış bir insanın, tövbe etmemiş bile olsa, bütün günahlarını bağışlar; Hz. Muhammet ve öteki iyi ve erdemli müminler de, günahkâr birinin bağışlanmasını sağlamak amacıyla şefaat edebilirler.

GÜNAHKÂR sıf. (fars. *günāh* ve *kār*'dan *günāh-kār*). Günah işlemiş, günah işlemekte olan kimse için kullanılır.

Günahkâr gönüller *(Senso)*, yönetmenliğini Luchino Visconti'nin yaptığı italyan filmi (1954). 1866'da, Avusturyalılar'ın işgali sırasında Venedik'te, bir italyan kontesi (Alida Valli), genç bir avusturyalı teğmenin (Farley Granger) metresi olur. Yurttaşlarıyla Avusturyalılar arasında savaş tüm şiddetiyle sürerken, kontes, teğmeni çürüğe çıkartmak için işi para ödemeye dek vardırır. Ancak teğmen kontesi bırakır. O da, onu kaçak olarak ihbar eder. Teğmen kurşuna dizilir. Visconti'nin tiyatro yönetmenliği yeteneklerini, dikkate değer bir şekilde kullandığı (özellikle dekorların ve kostümlerin göz kamaştırıcılığı) bu film 50'li yılların en dikkat çekici filmlerinden biri olarak kalmıştır.

GÜNAHKÂRANE be. fars. (*günāh, kār* ve *-āne*'den *günāh-kārāne*). Günahkâra yakışır biçimde.

Scala

"oburluk"
Yedi büyük günah'ın işlendiği sofra tepsisinden ayrıntı (1475'e doğr.) Jheronimus Bosch'un yapıtı ahşap üzerine yağlıboya. *Prado müzesi, Madrid*

GÜNAHKÂRLIK a. Günahkâr olma durumu.

GÜNAHSIZ sıf. Günahı ya da suçu olmayan.

GÜNAL (Neşet), türk ressam (Nevşehir 1923). İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi'ni Léopold Lévy'nin öğrencisi olarak birincilikle bitirdikten (1946) sonra Paris'e gitti, André Lhote ve Fernand Léger ile çalıştı. 1954-1983 yıllarında akademide öğretim üyeliği yaptı. Bu arada yeniden Paris'e giderek vitray ve duvar halısı tekniği konusunda eğitim gördü. 1955'te Ankara'daki Helikon galerisinde ilk kişisel sergisini açan sanatçı, 1969'da 30. Devlet resim ve heykel sergisi'ndeki *Kör Hasan'ın oğlu* adlı tablosuyla birincilik ödülü aldı. Sao Paulo (1962), Tahran bienali (1966), Yeni Delhi bienali (1971) ve daha başka uluslararası sergilerde Türkiye'yi temsil etti. Çalışmaları, Sami Şekeroğlu'nun gerçekleştirdiği *Neşet Günal'ın toprak adamları* adlı deneysel sanat filmine konu oldu. Devlet güzel sanatlar akademisi'nde profesörlük, bölüm başkanlığı ve dekanlık yaptı; 1983'te emekli

Bk. resim sayfa 4844

oldu. 1989 yılında, Sedat Simavi vakfı görsel sanatlar ödülü'nü aldı. Birçoğu İstanbul Resim ve heykel müzesi ve özel koleksiyonlarda bulunan tablolarından başka, Hacettepe hastanesi (sonradan yandı), İstanbul Üniversitesi fen fakültesi, Ajans türk matbaası gibi resmi ve özel binalar için duvar resimleri ve kabartmalar da yaptı; yalın ve doğrudan bir anlatıma önem verdi. Anadolu tiplerinden oluşan kompozisyonlarında toplumsal gerçekçiliği ve dramatik etkiyi ön plana alan bir yol izledi. Günlük yaşamdan alınan eşya, bitki, hayvan figürlerinde yaşananla yaşanmak istenenin karşıtlığını vurgulamayı denedi.

Unitalia -J.-L. Passek kol.

Alida Valli ve Farley Granger, Luchino Visconti'nin yönettiği *Günahkâr gönüller* (1954) filminin bir sahnesinde

Neşet Günal
Çocuklar

GÜNALTAY (Şemsettin), türk tarihçi ve siyaset adamı (Kemaliye, Erzincan, 1883 - İstanbul 1961). Vefa idadisi'ni, Darülmuallimini âliye'yi bitirdi. Lozan Üniversitesi'nde doğa bilimleri dalında da öğrenim gördü. Gördüğü özel derslerle arapça, farsça öğrendi, icazet aldı. Ülkenin çeşitli kentlerindeki idadilerde öğretmenlik ve müdürlük yaptı. İttihat ve Terakki'ye üye oldu. Balkan savaşı'nı izleyen günlerde Vefa idadisi biyoloji öğretmenliğine atandı. Türk ocağı'nda tanıştığı Ziya Gökalp'in etkisiyle türk tarihi araştırmalarına yöneldi. Darülfünun'un yeniden düzenlenmesi sırasında (1914), edebiyat fakültesi türk ve islam kavimleri tarihi müderrisliğine getirildi. Bu görevin yanı sıra, Süleymaniye medresesi'nde dinler tarihi ve islam felsefesi müderrisliğini de üstlendi. İttihat ve Terakki'den Ertuğrul mebusu seçildi (1915-1919). Anadolu ve Rumeli müdafaai hukuk cemiyeti'nin İstanbul örgütünde görev aldı (1920). TBMM'nin ikinci döneminde Sıvas'tan (1923-1950), 1950 seçimlerinde de Erzincan'dan milletvekili seçildi. Milletvekilliğinin yanında üniversitedeki görevini yürüttü. İstanbul Üniversitesi kurulunca tarih profesörü, sonra ordinaryüs profesör oldu. 1954'e kadar süren milletvekilliği sırasında, CHP'nin yönetim kademelerinde de görev yaptı. 1949'da başbakan oldu (16.1.1949 -22.5.1950); döneminde hazırlanan seçim yasasıyla 1950 seçimlerinin yargı denetiminde yapılmasını sağladı. CHP iktidarını DP'ye devreden başbakan oldu. 1954 seçimlerinde milletvekilliğini kazanamayınca İstanbul CHP il başkanlığını üstlendi (1957-1960). 27 Mayıs'tan sonra Temsilciler meclisi'ne (1960-1961), ertesi yıl da Cumhuriyet senatosu'na (1961) İstanbul'dan senatör seçildi. İkinci Cumhuriyet'in TBMM toplantısına katılamadan öldü. Kuruluş yıllarında üye olduğu Türk tarih kurumu'nun 1941'de üstlendiği başkanlığını ölümüne değin sürdürdü. Başlıca yapıtları: *Maziden atiye* (1913), *Zulmetten nura* (1917), *Sırat ül-Müstakim* (1920), *İslam tarihi* (1922-1925), *Mufassal türk tarihi* (beş cilt, 1928-1933), *Yakın şark tarihi* (dört cilt, 1937-1951), *Türk tarihinin ilk devirleri* (1937), *İran tarihi* (1948), *Hürriyet mücadeleleri* (1958).

Şemsettin Günaltay

GÜNALTI sıf. Gün ya da geceden kısa olan.
—Biyol. *Günaltı ritim*, günden ya da geceden kısa olan biyolojik ritim.

GÜNAR (Nedim) → NEDİM GÜNAR.

GÜNAŞIK a. *Yörs.* Ayçiçeği.

GÜNAŞIRI be. Bir gün arayla, iki günde bir: *Aşırı sıcaklarda bahçeyi günaşırı sulamak yeterli olmayabilir.*

GÜNAY (Lütfü), türk ressam (Çanakkale 1924). İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi'ni bitirdi (1949); bir süre Paris'te Fernand Léger'nin atölyesinde çalıştı. Daha sonra Ankara'ya yerleşerek Türk -Amerikan derneği, Halkevi gibi bazı kuruluşlarda resim dersleri verdi. 1970'te 31. Devlet resim ve heykel sergisi'nde ikincilik ödülü aldı. Önce geometrik, sonra lirik anlatımcı bir tarzı benimsemişken, 1980'lere doğru doğa karşısında saptanamayan düşsel peyzajlara yöneldi. 1976'dan başlayarak İstanbul ve Ankara'da birçok kişisel sergi açtı; özellikle desen anlayışındaki değişim ve pastel renkleri kullanmaktaki ustalığıyla dikkat çekti.

GÜNAY (Reha), türk mimar, fotoğraf sanatçısı (İstanbul 1937). İstanbul Teknik üniversitesi mimarlık fakültesi'ni bitirdi (1960), Devlet güzel sanatlar akademisi'nde (1970-1973), Yıldız üniversitesi'nde (1973-1978) öğretim üyeliği yaptı. Sanat tarihi doktoru (1978) oldu. Şimdi Mimar Sinan üniversitesi fotoğraf ana sanat dalı mimari fotoğraf doçenti. 1979-1980 Japon foundation bursuyla Japonya'da incelemeler yaptı. Avrupa'nın belli başlı kentlerinde "Safranbolu evleri" ve "Selimiye camisi" sergilerini açtı. 1982'de Anadolu medeniyetleri sergisi'nin, 1986'da Amerika'da açılan Muhteşem Süleyman dönemi sergisi'nin katalog fotoğraflarını çekti. Cento (1966), Evrensel barış şenliği (1967), Avrupa konseyi (1970), Akbank (1974), Kültür bakanlığı (1974) yarışmalarında ödüller kazandı. Bazı müzikli dia gösterileri de düzenleyen sanatçı, çalışmalarının bir bölümünü *Geleneksel Safranbolu evleri ve oluşumu* (1981), *Tarihsel gelişim içinde japon kültür ve sanatı* (1986), *Süleymanname minyatürlerinde mekân ve anlatım teknikleri* (1987), *Sinan'ın İstanbul'u* (1988) adlı yapıtlarında topladı.

GÜNAYDIN ünl. **1.** Sabahları kullanılan selamlama sözü: *Bir kimseye günaydın demek. Günaydın, bugün nasılsınız?* **—2.** "Sonunda anladın, iyi ki anlayabildin" anlamında, bir şeyi kavramakta geciken bir kimseye söylenir.

Günaydın, İstanbul'da yayımlanan günlük siyasi haber ve magazin gazetesi (1968). Haldun Simavi'nin çıkardığı gazete, Türkiye'de ofset tekniği ile yayımlanan ilk sabah gazetesidir. Renkli, fotoğraf ağırlıklı, değişik sayfa düzeni ve geniş halk kesiminin beğenisini kazanan haber başlıklarıyla, gazete kısa sürede en çok satan gazeteler arasında yer aldı. 1988'de kıbrıslı işadamı Asil Nadir tarafından satın alındı. Asil Nadir'in işleri bozulunca gazete maddi sıkıntıya düştü, tirajı azaldı. Ödeme güçlükleri aşılamayınca çalışanlar tarafından el konan gazete, Yeni Günaydın adıyla yayımlanmaya başladı.

GÜNAYDIN (Erol), türk tiyatro, sinema oyuncusu, senaryo yazarı, yönetmen (Akçaabat, Trabzon, 1933). Galatasaray lisesi'ni bitirdi, 1955'ten başlayarak Cep, Ankara Devlet, Dormen, Gen-Ar tiyatrolarında sahneye çıktı. TV'de meddah gösterileri sundu; radyo skeçlerinin yanı sıra *Yaygara 70, Uyy balon dünya, İstanbul masalı* müzikallerini, birçok filmin senaryosunu yazdı. *Oliver* müzikalindeki rolüyle İlhan İskender armağanı'nı (1969), *Güzel bir gün için* adlı filmin senaryosuyla da Antalya film şenliği'nde (1966) ödül kazandı. 1972'de kurulan Akbank çocuk tiyatrosu'nun da yöneticiliğini yapan sanatçı, sinema, tiyatro ve televizyon çalışmalarını birlikte sürdürüyor.

GÜNBALI a. Güneşte bal kıvamına getirilmiş üzüm şırası. (*Gün pekmezi* de denir.)

GÜNBALIĞI a. Sıcak ve ılık denizlerin en sığ kesimleriyle, 150 metre derinliğe kadar inen yerlerinde yaşayan kemikli balık. (Etçil beslenir. Maviye çalan bir zemin üzerine parlak renklerle bezelidir. Bil. a. *Thalassoma pavo;* Lapinagiller familyası; boyu 20 cm kadar olabilir.)

GÜNBATIMI a. **1.** Güneşin batışı, gurup. **—2.** Güneşin battığı zaman: *Günbatımında çıkageldi.*

GÜNBATISI a. Güneşin battığı yön; batı.

GÜNBED a. (fars. *günbed*). *Esk.* **1.** Kümbet: *"Şu gümbedin üzerinden beş altı taş sökerim/Bataksa al bu da batmaz deyip deyip ekerim"* (M. A. Ersoy). **—2.** *Günbed-i âb,* su kabarcığı. || *Günbed-i azam,* dokuzuncu gök. || *Günbed-i destar,* sarık. || *Günbed-i devran, günbed-i devvar, günbed-i azrak, günbed-i hazra, günbed-i mina,* gökyüzü. || *Günbed-i dimağ,* damak. || *Günbed-i gül,* gül goncası. || *Günbed-i muanber,* sevgilinin hoş kokulu başı.

GÜNBEDİ sıf. (fars. *günbed* ve *-î*'den *günbedî*). *Esk.* Kümbetle ilgili, kümbet biçiminde.

GÜNBEGÜN be. Günden güne: *Günbegün sararıp solmak.*

GÜNBERİ a. Gökbil. Bir gök cisiminin yörüngesinde, Güneş'e en yakın nokta. (Eşanl. PERİHELİ.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Günberinin ilerlemesi,* bir gezegen yörüngesinin kendi düzlemi içinde yavaşça dönüşü. (Bu dönüş yörüngesel devinimle aynı yöndedir ve günberi boylamının yüzyıllık süresiyle ifade edilir. Klasik gök mekaniği bu ilerleminin temel bölümünü açıklar; ama, Merkür gezegeni için açıklamada bir eksiklik kalır ve bu eksiklik ancak genel görelilik kuramında göz önüne alınabilir.)
—ANSİKL. Kepler'in birinci yasası gereğince bir gezegen Güneş çevresinde, bir elips çizer ve Güneş elipsin odaklarından birinde yer alır. Günberi noktasının yörünge düzlemindeki boylamı tutulum deviniminin öğelerinden birini oluşturur ve yörüngenin yönelimini belirler; öte yandan gök cisminin günberiden geçiş zamanı (ya da dönemi), yörüngesi üze-

Lütfü Günay
Kayaş'ta gecekondular

Günay, Lütfü (1924-). Kayaş'ta Gecekondular (Shanty Town at Kayaş) 50x40 cm.